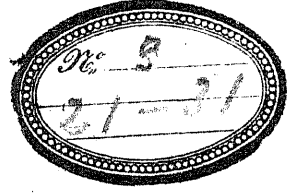

LIBRARY OF THE
MUSEUM OF
ART AND
ARCHAEOLOGY
NEW YORK
A
23
1

B. a. S. 4

2 400 400
MADE IN SPAIN

Impresso al P.^e Miguel Vaquez R. 2114

GLOSSAE MAGNAE IN SACRAM GENESIM,

In qua post diuersas editiones, voces, phrasēsq; Hebraicas calculatas, interpretationes, ac obseruationes Literales, & Mysticæ, ex ducentis ferè Patribus depromptæ, comprehensis cunctis iis, quæ Glossæ, Interlinearis, Ordinaria locupletata, Catenæ, Postillæ, & Appendices adnotarunt, ad declarandam sacram Scripturam adhibentur:

De Patrum sententijs per Catenas deductis iudicium fertur, & selectiores emergentes quæstiones cumulatè disputantur,

Del Colegio de Belcomor de S. J. de Granada.

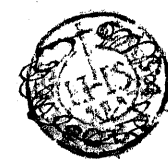
Tomus Primus.

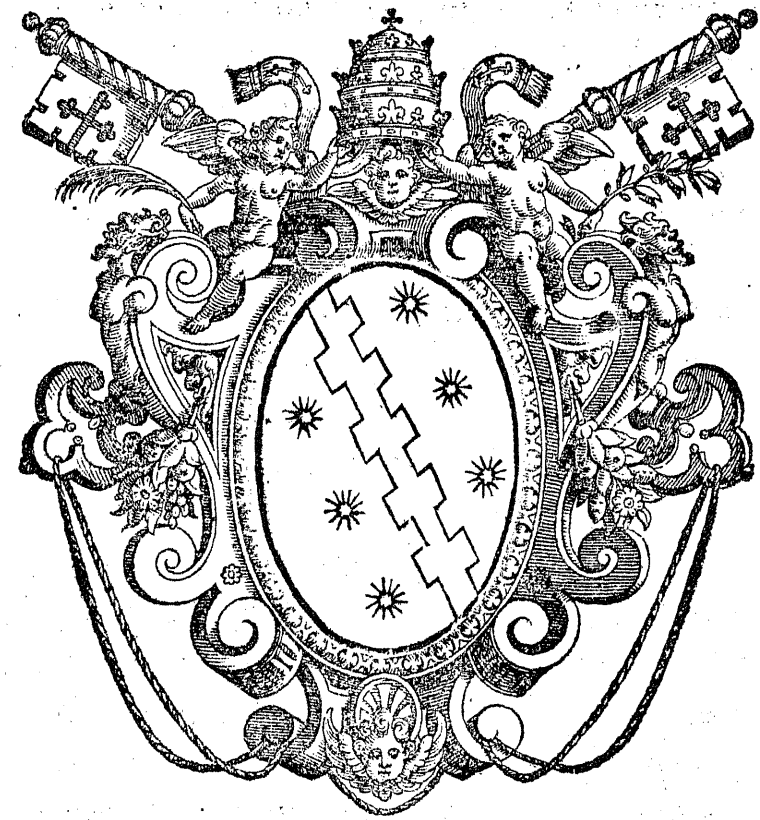
Complectens res gestas à primordio temporum vsque ad formationem Hominis; quæ est Hexameron, seu sex dierum, quibus conditus est Mundus, exceptis ijs, quæ ad Hominem spectant, Historias.

Authore D. ASCANIO MARTINENGO Brixiano Can. Reg. August.
Congreg. Later. eiusdemq; his annis Abbate Generali.

Patauij. In Canonica D. Præcursoris Ioannis in Viridario :
Laurentio Pasquato Patauino Typographo. M. D. XCVII.

Sanctissimo ac Beatissimo D. N.
CLEMENTI VIII.
Pontifici Optimo Maximo.

* * Ascanius Martinengus Canon. Regul. Lateran. * *

*M*NIS humana, et diuina expostulat ratio, ut
sacra literarum monumenta de sacris rebus edi-
ta, tibi Sacratissimo Principi tantum offeran-
tur: tum ut Religionis Christiana, qua sacra-
rum rerum vera est regina, et moderatrix,
optimo capiti: tum ut sacrarum, maximaruq;
doctrinarum aequissimo aestimatori, ac iusto iudici, quippe qui excel-
sum, et augustum, ac proximum Caelo obtines locum in Apostolica
sede, à qua veluti à fonte diuinitus scatete omnis fidei doctrina erum-
pit, emanat, ac diffluit. Quare mirum non est, si ego Glossam hanc
Magnam multis equidem vigilijs (quanquam flaccidis admodum
ingenij viribus) lucubratam tua Beatitudini dicare non sim veritus.
Hec enim nil aliud profecto est, quam sacrarum Scripturarum, qui-

* 2 bus

bus nihil reperitur magis sacrum, uberrima, & locupletissima, ex sacratis viris, ex cunctis ferè Patribus Sacrosancta Ecclesia fulgidis luminibus, atq; cælestibus oraculis, hausta ac deprompta explanatio, diuturnisq; meis, qui (Dei gratia) sacris imbutus sum, lucubrationibus congesta. Cui igitur congruenter consecranda erat, nisi sacerrimo Pontifici Optimo Maximo? cuius iudicio, et correctioni subijcienda, nisi illius, ad quem sacrarum rerum delectus spectat? Ceterum id quoque, ut eam tua dicarem Beatitudini, me plurimum allexit, impulitq;, quod tuo iussu, & imperio (qui sicuti eximio animi polles nitore, ita etiam cetera omnia emaculare, ac diligenter reformare apprimè studeas) Biblia ipsa sacra castigata, suoq; candori restituta in lucem prodierint. Quapropter consentaneum videbatur, ut eadem noua Glossa, eaq; locupletiori, et exploratori, quam Ordinaria, cohonestarentur. Qua quidem in re, quamuis multi & mentis acumine, & scientiarum eruditione, & scribendi elegantia præstantiores operam suam impendere potuissent, nemo tamen forsitan sedulitate maiore, atq; animo flagrantiori id muneris obijisset. Accipe igitur Beatissime Pater hilari fronte hanc multo labore sub tuo Augusto Pontificatu conceptam, & partam Magnam Glossam, nec temeritati arrogantiq; adscribas, si rem sacram tuis sacratis pedibus, tuoq; sacro iudicio subijcio. Quod si deficiente verborum lepore, & facundia, te non satis dignam iudicaueris, quantum ad meam spectat imbecillitatem, in memoriam reuocet Sanctitas tua, in rebus arduis voluisse esse satis: quantum verò ad tuam excelsum, maximos Reges parua munera nequaquam fuisse aspernatos. Deus Optimus Maximus Beatitudinem tuam ad Reip. Christiana commo- dum, ac decus natam, diu conseruet. An. M.D.XCVII.

Ad Lectores.

VM primùm disciplinarum earum, tum ethnicarum, tum sacrarum rudimenta percepi, quibus mea Religio ex maiorum instituto pubescentes suos, nouellosq; furculos imbuere studet; scholastica studia ablegans, ad literarum sacrarum & Patrum Ecclesie coruscantium luminum lectionem totum me contuli: nec vlla profectò verborum copia, aut dicendi facultas vnquam enarraret, quantum voluptatis & iucunditatis ex illa perceperim. Ea siquidem delinitus, claustrali so- litudinem, & mundanarum rerum abdicationem, non modò non tedio, sed lætitiæ mihi esse non sine inenarrabili vitæ solatio sentiebam; adeoq; flagranti animo ei vacabam, ut dummodo curis publicis, vel aduersa valetudine præpeditus non essem, vix vnquam dies fluere, quin saltè sex horas lectissimis in his studiis absumerem. Cæterum vbi ad senectam propere perueni, angi nescio quo stimulo cœpi, quod tot vigilias mihi ipsi tantum impè disse, nec cæterorum vtilitati pro viribus consuluissem; immò ut improbus ille seruus, talentum, quanquam rude, iniquè latebris commendassem. Sed mox ut animum ad operam aliquam pro studiosorum vtilitate sumendam contuli, alia subijt cura; animaduerti enim omnia expositionum genera in sacris Scripturis commentandis adeò copiosè absoluta fuisse, in lucemq; & in cunctas Ecclesiarum oras emissa, maximè à viris nomine, sanctitate, existimatione, eruditione extra omnem certe aleam præclarissimis, ut nil ferè amplius à quoquam desiderari posset. Quis nanque, non dicam superare, aut æquare, sed attingere vnquam valeret Basilij sententiarum grauitatem, Ambrosij elegantiam, Chrysostomi facundiam, Origenis acumen, Gregorij Magni rerum & verborum concinnitatem, Anastasij contemplationum celsitudinem? Quis Nysseni doctrinæ profunditatem, Cyrilli vtriusq; in explanando facilitatem, Iulij nitorem, Procopij copiam, Augustini profundam eruditionem, Eucherij in dicendo claritatem, Bedæ vberitatem, Vgonis Victorini definitiones, Ruperti contemplationes? Quis Seueriani, Accacij, Didimi, Gennadij, Appollinaris, ac plurimorum selectissima fragmenta per catenas, tanquam gemæ per fluminum alueos dispersa non suspiciet? Quis præterea in indagandis ijs, quæ in sacra Scriptura emergunt, difficultatibus, Hieronymi hebraicæ lingue peritiam, Theodoretij, Athanasij, Alcuini acumen non admirabitur? Quod si perpolitæ, & sacra desiderabantur poemata, nonne Tertullianum, seu Cyprianum (ut Pamellio placuit) Gregorium Nazianzenum, Claudium Marium Victorem, Georgium Pisidem, Alcinum Auitum, Dracontium, Probum Falconiam, Eudoxiamque clarissimas feminas, Orbis natalia celebrantes, Ambrosium, Sedulium, ac plures alios, diuersas Scripturæ partes compto poemate decantantes, præ manibus habebamus? Si rerum altissimarum, maximarumq;, compressa, sed dilucida definitio peroptabatur, præter Magistros illos duos, splendidissima Insubrum lumina, quis duos magnos Albertum, & Halensem, & duos Diuos, Thomam, & Bonauenturam (ut innumeros præstantissimos prætermittam Doctores) conspicua doctrina, solertiq; rerum indagine æquare præsumet? Non deerant etiam, qui dilucidas explanationes, ac perfaciles, quanquam rudi, & insuaui dicendi stilo, protulerint, ac, veluti nutrices sedulæ ineruditæ ac nouitijs lac præstiterint, Lyranus, Tostatus, Carenfis, & similes. Nec deerant, qui hebraicæ linguæ phrasas, tropos, hebraismos, abditarumque vocum significationes profundius rimati fuerint, ut Rabbini, Abraham, Moses, Salomon, Dauid Chimi, Aggion Ezra, præter reliquam numerosam turbam: Ex nostris quoque aderant Doctores multi, qui summam callere idiomatum peritiam censentur, ad idq; operam suam impenderunt, Hamerus, Steuchus, Hieronymus ab Oleastro, & alij. Quis igitur tot, tantorumq; enumeratorum virorum elucubrationibus, quid insigne & conspicuum superadijcere posse (nisi propria sui ipsius æstimatione delusus) aut speraret, aut profus cogitaret? Deinde, ut quid tam præclaræ ornatissimorum virorum clasii, me ipsum, & ingenio, & disciplinis, & facundia omnibus longè imparem, tanquam anserem oloribus immiscere, vel interserere? Verùm si ad magno exantlatas studio Glossas, seu Catenas, quibus non sine ingenti studiosorum commodo selectiores Patrum sententiæ cumulantur, respiciebam, quid superaddi posse sperabam?

rabam præcipue cum locupletatam Glossam uixdum editam, auctam, atque multis numeris cohonestatam, supremum ferè locum nactam esse existimarem; & Catenæ extarent uberrimæ, tum uetustæ, tum neotericæ. Cæterum diutius, ac diligentius rem mecum ipse perpendens, illud unum animaduerti, Commentatores primùm uetustos suas quidem eruditas sententias explicasse, sed cæterorum assertiones nunquam attigisse, librasse; nuperos autem, qui præcorum Patrum placita referre uidebantur, nec omnium dogmata recensuisse, nec eorum, quos memorabant, apprime mentem (maximè cum loca magis conspicua, eorumq; opinionem explicantia nõ interferuissent) assequutos fuisse, atq; explanasse. Ex quibus consequebatur, ut dum isti aliorum assertiones totis uiribus reijcere contendebant, ac demoliri, nil aliud profectò agerent, quàm inermes imparatosq; hostes, affectata uictoriæ gloria, quasi insidijs petitos interimere, atq; prosternere. Glossa uerò, seu Catenæ (id ipsum etenim munus obire utrasque cenfeo) quanquam plurimorum sententias coaceruarent, adeo attamen inordinate, & sine ullorum enarratarum delectu, ullone iudicio id efficiabant, ut florum fragrantium farraginem potius quandam nobis proferre spectarentur, quàm certas aliquas sancitas, definitas, aut elucidatas Scripturæ interpretationes impertiri. Quibus omnibus accuratè perpenfis, non mediocri studiosis commodum me allaturum, præstaturumq; existimanti, si Glossam hanc Magnam (quam uis & multo tempore, & labore plurimo) compingerem, quæ Glossarum inprimis, seu Catenarum uices gereret, multisq; numeris esset locupletior illis, & clarior. Quapropter si Glossa ordinaria etiam locupletata, seu Catenæ insigniorum duntaxat quorundam Patrum, & Doctorū sententias conglutinant, in hæc mihi fuit animus, cunctorum ferè Patrum ab enascente Ecclesia usq; ad tēpestatem nostram, loca hausta nõ tantum ex ijs uoluminibus, quibus aliquam ipsi Scripturæ partem data opera explanarunt, sed etiam ex ijs, quibus contingenter, dum aliud agerent, eam ipsam declararunt, proferre, & coaceruare. Si illæ incondita quadam ferie, atq; inordinata res afferunt, adeo ut nec argumento, quid contendant, demonstretur, & literalem intelligentiam modò prætermittant, modò mysticam, interdum utranq; in præteritis relinquunt, atque inter obseruationes, & interpretationes sine certo ordine ludant. Ego in hac Glossa, interpretationibus, & obseruationibus quasi pro argumento textus ipsi appositis, ac in titulo literario ordine rememoratis, Patrum sententias, qui eas prodidit, quasi per Catenam, & eam nõ incomptā referre, atq; contexere decreui, tanta taliq; copia (ni fallor) ut hæc una cunctas Patrum omnium ferè, ac Doctorum elucubrationes de re quacunque non ineptè cogar, & coagmentet. Si ille Patrum esset, qui sapius obscura, nulla demulcēt explanatione, nulloq; librato examine perpendit, & diiudicat, in hac nostra censui ego operæ pretium esse, loca Patrum obscura obuolutaq; partiri, ac declarare, apprimereq; uentilare, de ipsisq; iudicium ferre, non ut pro meâ digladiaretur tantum opinionatione, cæterasq; labefactarem atque eliderem (ut nonnullorum mos est) sed ut euidētissimis rationibus, & causis, quænam deductarum sententiarum (cæteris non reiectis neq; explosis) accommodatior Scripturæ, & uerisimilitudine insignior elset, demostrarem, atque patefacerem; quod quidem Commentarij etiam uices supplere arbitror, maxime cum nonnunquam propriam in his interseruerim sententiam. Tandem ut ille, nullas emergentes dissoluit difficultates, in hac, Scholasticorum definitionibus nusquam reiectis, iuxta Patrum placita altissimas peregrinasq; quascunq; oblatas discutere constituit quæstiones, adeo ut hæc una cunctas Patrum contemplationes, Scholasticorum placita, interpretum elucubrationes, Glossarum, & Catenarum coactas sententias, in se ipsa cogeret, ac complecteretur. Is mihi fuit animus; an modò id re ipsa sim assequutus, & uotis feliciter euenta responderint, tu ipse ingenuè lector iudicato. Opus hoc profectò temporis & laboris fuit immensum, sed immensa studiosorum utilitas, quam ex eo profecturam credebamus, seffas sapius restaurauit uires, & animum rerum copia lassatum, & operis pondere oppressum allenauit. Vnum hunc certe pro innumeris libris suffeaturum arbitrabamur, quare & duo studiosis impertiri sperabam commoda, & ut effusissimi sumptus, quos in varia, ac ingentia faciunt Patrum uolumina, eis inuenirentur, & temporis ingenijq; iacturam in euoluendis paginis non subirent, cum Glossa hæc Magna omnes eas, suppeditaret, tum Patrum, tum Doctorum nuperorum elucubrationes,

brationes, quæ pro uinaquaque Scripturæ parte intelligenda discutiendaq; opportuna esse uidebantur. Veniã modo ad perpurandas reprehensiones eas, seu retundendas calumnias illas, quas mihi afferri posse arbitror. Obijcient mihi fortè aliqui, ac probro uertent, quòd in deducendis Patrum sententijs, & Catenis contexendis, interdum de re clara & conspicua plures referam superuacaneo apparatu Patrum testationes id ipsum ferè prodentes; quòd nonnullas sapius repetam, quòd interdum ille quoque non clare & perspicue quæ poscuntur asseuerent, & astruant. Verum eos, qui ita me obiurgant, haud profectò, quæ commoda istæ sic amplificatæ Catenæ afferant, animaduertisse duco. Et certè in huiusmodi catenis nonne plurium etiam Patrum, Doctorumq; sententiæ audiuntur? Nonne quæ communior, atque crebrioribus calculis recepta sit opinio, ex his enumeratis Patrum classibus conuincitur? Nonne tandem cuiusuis rei doctrina uerior, atque augustior euadit, dum sapius id, quod vnus tacite insinuat, alter aperte explicat, quod vnus uix innuit, alter facundiori oratione edisserit, atque ueriori doctrina declarat, & commentatur? Sententias memoratas me iterum superfluo apparatu apponere non mirandum; id profectò in hac Magna Glossa meum fuit institutum, ut studiosis plurima ubiq; simul paterent loca, nec tempus, operaq; in euoluendis paginis contereretur, dum ea quæ opportunè vno in loco desiderantur, importune in altero indagare necesse esset, ratus pecuniæ potius quàm laboris & temporis iacturam paruipendendam. Patres tandem de pluribus claras, ac dilucidas non proferre definitiones conspicuum esse arbitror ijs, qui non oscitanter eorum incumbunt lectioni, sapiusq; plura innuere potius, quàm certa ea, & clara prodere sententia. Quid mirum igitur si patentissima loca non selegit, & obscura, perplexaq; minime prætereunda non incienter fortè iudicauit? Calumniabuntur me forsitan alij, quòd importunas plerasq;, & inelegantes penè quæstiones, epifodiasq; congesserim, atque in his à Peripatetica Philosophia, quæ ueritatis candore emicat, dum obsoletæ, ac ferè antiquatæ iacent cæteræ Philosophorum præcorum sectæ, declinarim, & deditioe facta ad Platonicæ sapius dogmata me contulerim. Sed parum hæc mihi molestiæ exhibent; nam qui his meis lucubrationibus vacare dignabitur, luce clarius animaduertet, me disceprationes, & digressiones illas duntaxat elegisse, quæ ad referendam Patrum doctrinam latentem accommodatæ cernebantur. Omnibus certè neruis ingenij mei, & industriæ, licet rudis, contendi, atq; in hoc elaborauit, ut Patrum doctrinam, quam multos vel neglexisse, vel summis tantum labris delibasse, nec profunde iustrasse uereor, à tumultis excitarem, in lucem proferrè, & in apertum ducerem. Fateor deinde, & absque rubore profectò, me non Aristotelicam, nec Platonicam profiteri Philosophiam, sed Christianam, sed Ecclesiasticam. Quapropter panis uelis in ea rapido cursu profectus sum placita, quæ & Mosis enarrationi ardentiora, & Patrum, qui nostra sunt caelestia oracula, sententijs consentanea esse cognouissem. Existiment alij, quod ipsis libet. Obijci mihi posse & aliud non me latet, insuaui nempe, atque incondita oratione hæc me obruisse, neque elegantia huic proposito satis accommodata condecorasse, præcipue cum inter fecundas atque facundas Patrum disputationes meas quoque inferere non dubitarim, & quasi Cornicem inter Cygnos me immiscere nõ reformidarim: quam profectò notam effugere nequeo. Sed quis in tanta hac rerum disferendarum, & interpretandarum mole ac farragine, qua ingens adeo uolumen confectum est, mentem ad examinanda uerba, ad librandas pedagogicas leges, ad lectissimas uoces, & cunctas dicendi elegantias feligendas, perpoliendasque adhibere potuisset? maxime cum uoluminum insequentium maior adhuc cumulus me expectaret, tempusque ad hæc exquisitè perpendenda non daretur. Deinde qua arte orationis leporem insequi potui, cum persæpe usitatæ à scholasticis uoces, quæ orationis candorem maxime lædunt, inconditumq; reddunt, interseruerim? Et si eas subterfugissem, nonne plerisque sum mopere displicuissem, atque breuitatem, claritatemque doctrinæ, quam afferre uoces illæ, quanquam barbaræ, solent, omissem? Quamobrem potius orationis candorem, quàm doctrinæ (cum utraque simul adhiberi non possent) prætermittendum consultò iudicauit. Parcat igitur quæso quisquis in aliquas offenderit barbaras uoces & dicendi tropos incomptos, cum fucatæ limatæq; elocutioni me parum studuisse fatear. Reprehendēt alij forsitan operis prolixitatem, quam & sumptus

& sumptus non modicos, & in legendo tardium insequi conspicuum est, quæ duo studiorum animos maximè perturbant, sed animaduertant, precor, prolixitatem hanc titulo & scopo operis nostri maximè conuenire, nec legètiū commoditati offecturam, sed vehementer fortè profecturam. Titulus est, Glossa Magna: si magna, quomodo prolixitas ipsa dedecet? nam si prolixa non esset, magna non esset. Scopus est, ad vnāquaque Scripturæ perisodum, seu emergentem ex ea dubietatem ea omnia apponere, quæ à cunctis tūm vetustis, tūm nuperis de re ea prodita essēt. Et quis nisi admodum vberī sentētiarū cōacervatione id effici potuisse existimabit? Cæterū & commoditati Lectorum consuluisse mihi visum est. Vt enim & in conquirendis codicibus solitudinē sumptūq; , & in eis euoluendis olei, & operis (vt aiunt) iacturam euitarent, Glossam hanc Magnam magnis vtique vigilijs, & laboribus compilari & digessi. Quis igitur studium hoc meum in illos, & curæ sedulitatem obiurgabit, carpetue, vel mihi uitio ascribet, quod pro hac commoditate eis paranda pleraq; apposuerim, quæ necessaria omnino existimarentur? Proinde in immenso vastoq; pelago, quantum est ingentium Patrum elucubrationum lectio, quamuis etiam fausto, feliciq; nauigationis euentu, peragrare qui consuecunt, ore (ut aiunt) rotundo testabuntur me nihilo magis, quam breuitati studuisse, atque eorum sententias concise admodum protulisse, complures prætermisisse, measq; adeo laconica oratione explicasse, ut potius argumentum sint illarum rerum, quæ tradi possunt, quam locuples, & copiosa earundem disceptatio; quapropter breuitatis potius, quam prolixitatis me notam subijisse uideo. Quod si volumē ingens effectum est, multiplicitate magis rerum conscriptarum id euenit, quam quod de unaquaque earum disertationem prolixam habuerim, cum concisa ipsa sit, atque compressa. Desiderassent tandem alij hebraicas uoces characteribus hebraicis exaratas, græcas autem & patentius excufas, & solertiori diligentia interpunctatas, & concisas; sed parcant, quæso, indiligentiæ nedū meæ, sed Typographorum impossibilitati, & impensæ. Altera in editione hæc omnia solertiori diligentia, castigatoriq; impressione absoluta expectabunt. Lubenti igitur animo benigne Lector Glossam hanc Magnā accipito; quod si pluribus numeris eam mæcā offenderis, memineris in rebus arduis sat esse uoluisse; sin autem sedulitatem aliquam in ea conspexeris, hanc ceteris in voluminibus augendam fore sperato, quod & assiduam lectionem, & rerum peritiam id tibi persuadere existimo. Nec meam forsā senilem prope ætatem inspiciens lucubrationes has super uniuersam Scripturam protrahendas esse uerearis, cum fortassis Deo opitulante, uita comite, prospera ualitudine, nato orio, uolumen unum quotannis me præstaturum sperem; uel si mors intercedat, nonnullos ex meis Concanonicis ingenij uiribus me præstantiores, laborem hūc iuxta referatam à me hisce meis vigilijs methodum subituros esse non sit desperandum.

Desiderassent forsitan, expectassentve plerique, vt pro Glossæ huius Magnæ apparatus præludia in sacram Scripturam amplissima, vt decebat equidem, primum euulgassem, atque in lucem emissem: Nec id profecto à mea quoq; sententia erat alienum, cum superioribus annis in ijs conficiendis multum laboris, ac temporis consumpserim. Sed (vt verum fatear) duo me, ne ea nunc ederem, prohibuere. Primum, quod existimarem plura, quæ in his de annorum supputatione, locorum descriptione, genealogiarum serie, necnon de librorum sacre Scripturæ ordine, titulis, argumento, auctoribus differuntur, certiora atque clariora fore, si prius proprijs in locis diligenter examinata discussaque fuissent. Alterum, quia sumptuum magnitudinem, & temporis iacturam pertimui, cum in incidendis hisce Genealogijs, & excudendis Geographicis tabellis, quæ proculdubio opus erant, non modicum temporis, sumptusq; haud mediocres necessariò intercessissent. Quæ autem ijs in Præludijs præparata erant, animaduertito. Primum Chronologia deducitur, in qua post exquisitam annorum à Mundi primordio ad Christi natalia, tūm per ætates hebraicas, tūm per Monarchias, tūm per Olympiades Græcorum, supputationem, res cunctæ gesta, in sacrisq; Biblijs enarrata, suis apponuntur annis & temporibus. Deinde Hebraicæ gentis, necnon & Assyriorum, Medorum, Persarum, Chaldæorum, Aegyptiorum, & Græcorum, prosapia omnes insignes, quarum sacra Scriptura meminit, suis incisæ arboribus, & elogijs breuissimis ornata, vt à sacra Scriptura memorata gesta cum rebus Gentium conferti possint, diligentissime traduntur. Atque hæc sunt Genealogiæ illæ, quas Reuerendissimus Gabriel Flamma Canonicus primò Regularis, & uerbi Dei usque ad stuporem insignis declamator, deinde Episcopus Clodiensis, animi, & corporis dotibus præclarissimus, ac omni scientiarum virtutumq; genere ornatissimus, in Annotationibus suis in Vitas Sanctorū, miro historiæ ornatu, & styli candore ab ipso elucubratis, memorare, cum à me conficerentur, dignatus est. Ad sunt præterea locorum, oppidorum, Urbium, & Plagarum serè omnium à Scriptura recensitarum, secundum antiquam Ptolemæi primū, postmodum præsentis ætatis descriptionem, tabule geographicæ maxima diligentia digestæ & distentæ. Tandem de Scripturarum sacrarum, celsitasq; nobis demissa scientiæ nobilitate, dignitate, præstantia, & utilitate, necnon de earundem librorum ordine, numero, argumento, auctoribus & interpretibus, interpretandiq; ipsas generibus quamplura traduntur. Quæ omnia præludia (si Deus dabit) tandem me typis mandaturum polliceor.

** Approbatio

Approbatio operis.

GLOSSÆ Magna in sacram Genesim primum tomum in duas partes diuisum, quarum prior literales tantum, posterior uero reliquas literales, & omnes mysticas obseruationes Hexameron, ex ducentis ferè Patribus depromptas complectitur, Clarissimi & doctissimi uiri D. Ascanij Martinengi Brixiani Canon. Regul. August. Congreg. Lateran. eiusdemq; Abbatis Generalis, non sine ingenti animi mei uoluptate, & utilitate, diligenter accurateq; perlegi. Opus mea quidem sententia catholicum, pium, ac multi iugi refertum doctrina, & ab ea multorum huius generis scriptorum barbarie, humiliq; oratione, qua teretes aures offendere solet, abhorrens. In quo sanè nihil nisi insigne, eruditum, firmissimisq; rationibus, aut grauissimorum doctorum auctoritate munitum, uel assertum, uel iudicatum, uel definitum inueni; Meq; ut ingenue fatear, non raro in magnam admirationem traduxit, quomodo tot tantaq; & sacra Scriptura, & sanctorum Patrum, & Theologia Scholastica, & Philosophia, & Astrologia, & Cosmographia, et Historiarum, ceterarumq; disciplinarum opes in uno homine deliciarentur. Illud proinde ad communem sacra Scriptura studiosorum, & diuini uerbi concionatorum utilitatem, ut in lucem prodeat, impresioniq; mandetur, censeo.

Ego Frater Alphonsus Soto Ord. Præd. Sacra Theologia Magister, & in Gymnasio Patauino diuina Scriptura professor.

Ego D. Valerianus Zampetrius de Imola Canonicus Regularis Augustinianus Congreg. Lateran. Sacra Theologia professor, ac in Academia D. Io. in Viridario lector approbo predictam Glossam Magnam Reuer. P. nostri Generalis præfati.

Attenta fide, Ego Frater Paulus Sanson Mediolan. Vicarius S. Inquisitionis Patauij approbo & concedo.

Alexander Terentius Vicarius Generalis.

Locus sigilli.

Index Chronologicus Patrum & Authorum sacrorum, quorum sententiæ vel auctoritates in hac Glossa Magna deducuntur.

Ante Christum.	Sæculum quartum.
Sybillina Oracula.	Basilius.
Septuaginta Interpretes.	Ambrosius.
Sæculum primum post Christum.	Gregorius Nazianzenus.
Clemens Papa.	Eusebius.
Ioseph.	Ruffinus.
D. Dionysius Areopagita.	Hilarius.
Philo.	Athanasius Magnus.
Ignatius.	Cyrillus Hierosolimitanus.
Martialis.	Gregorius Nyssenus.
Papias.	Marius Victorinus Afer.
Sæculum secundum.	Phabadius Episcopus.
Iustinus.	Gregorius Baticus.
Irenæus.	Paulinus Nolanus.
Theophilus Antiochenus.	Lactantius Firmianus.
Tatianus.	Claudius Marius Victor.
Simmachus.	Acacius.
Theodotio.	Diodorus.
Aquila.	Seuerianus.
Sæculum tertium.	Epiphanius.
Clemens Alexandrinus.	Appollinarius.
Origenes.	Philastrius Episc. Brixienfis.
Tertullianus.	Gaudentius Episc. Brixienfis.
Cyprianus.	Theophilus Alexandrinus.
Zeno Veronensis.	Macharius senior.
Hippolitus.	Eusebius Emiffenus.
Novatianus Presbiter.	Didimus.
Arnobius.	Cesarius frater Nazianzeni.
Nemesianus à Thubunis.	Nicena Sinodus.
Methodius.	Antonius Magnus Abbas.
	Optatus.
	Hermias.
	Novatus Catholicus.

Index

Iuuenius.
Ephrem Syrus.
Nemesius.

Sæculum quintum.

Cyrillus Alexandrinus.
Ioannes Chrysostomus.
Theodoretus.
Augustinus.
Hieronymus.
Proclus.
Faustinus Episcopus.
Antonius Episc. Constantinop.
Agnellus Archiepisc. Rauennas.
Idacius Clarus Hispanus.
Cerealis Episcopus.
Victor Episcopus.
Gelasius Papa.
Gennadius.
Eucherius.
Claudianus Mamertus.
Iunilius.
Proba Falconia.
Alcimius Auitus.
Leo Papa.
Prosper.
Aeneas Gazens.
Joannes Cassianus.
Sulpitius Seuerus.
Primasius.
Vincentius Lirinensis.
Quintus Iulius Hilarion.
Philo Episcopus.
Sedulius.

Sæculum sextum.

Fulgentius.
Ioannes Maxentius.

Vigilius Episcopus.
Ferrandus Diaconus.
Anastasius Synaita.
Procopius.
Eudoxia.
Dracontius.
Zacharias Scholast. Episc. Miti.
Cassiodorus.
Andreas Cesarea Episcopus.
Petrus Chrysologus Imolensis.
Aponius.
Olimpiodorus.
Nilus.
Isidorus Pelusiota.
Paschasius Cardinalis.
Boetius.

Sæculum septimum.

Gregorius Magnus.
Isidorus.
Anasta. Patriarcha Antioche.
Venantius.
Georgius Pisides.
Drepanius Florus.
Anastasius Episcopus Nicenus.
Petrus Laodicensis.
Iulianus Pomerius.
Patherius.
Sophronius Patriarcha Hierosoli.

Sæculum octauum.

Beda.
Alcuinus.

Sæculum nonum.

Damascenus.
Strabo in Glossa Ordinaria.
Rabbanus.

Haimo.

Patrum.

Haimo.
Remigius Antisiodorensis.
Theophilactus.

Sæculum decimum.

Radulphus Flauiacensis.
Ado Viennensis.

Sæculum vndecimum.

Petrus Damianus.
Odo Cameracensis.
Anselmus.
Radulphus Ardens.
Bruno Carthusiensis.
Petrus Abbas Celenensis.
Iuo Carnotensis.
Oecumenius.

Sæculum duodecimum.

Rupertus.
Nicetas.
Pet. Com. auctor Schol. historia.
Pet. Löbar. Magister sententiariu.
Hugo de Sancto Victore.
Ansel. Laudu. in Glossa Interli.
Euthymius.
D. Bernardus.
Potho Presbyter.
Petrus Riga.
Absalon Abbas Canon. Regul.
Robertus Linconiensis.
Ailredus.
Honorius Augustodunensis.

Sæculum tertiumdecimum.

Alexander de Ales.
Albertus Magnus.
D. Thomas.

D. Bonaventura.
Scotus.
Ricardus de Mediauilla.
Hugo Carenensis.
Egidius.
Guilielmus Parisensis.
Innocentius Tertius.
Urbanus Quartus.
Vincentius Beluacensis.
Theodorus Balsamon.
Stephanus Canthuariensis.
Aben ezra.

Sæculum quartumdecimum.

Nicolaus Lyranus.
Henricus de Gandamo.
Durandus.
Ricardus Pampolitanus.
Guerricus.
David Kimchi.

Sæculum quintumdecimum.

Ioannes Picus.
Paulus Burgensis.
Dionysius Carthusianus.
Capreolus.
Nicolaus Cusanus.
Bernardinus Scardeonius.
Ioannes Mauburnus Can. Reg.
Thomas de Kempis Can. Reg.
Raphael Volaterranus.
Laurentius Iustinianus.
Archiepiscopus Florentinus.
Petrus Aliacensis.

Sæculum sextumdecimum.

Augustinus Steuchus.
Lusitanus, idest Hier. ab Oleastro.
Arabius.

Index

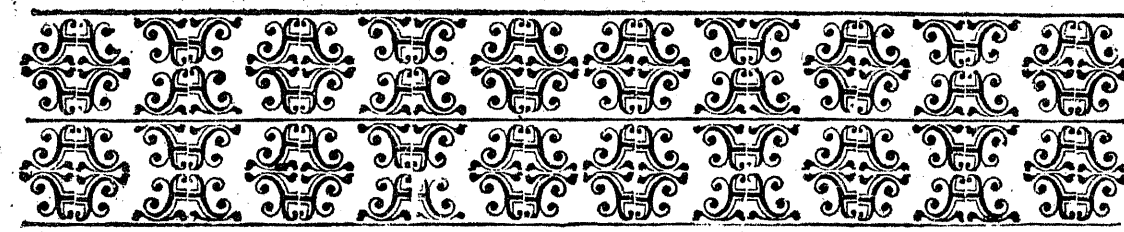
<i>Vatablus .</i>	<i>Ioannes de Nigraualle .</i>
<i>Pagninus .</i>	<i>Ioannes Trullus .</i>
<i>Hamerus .</i>	<i>Onuphrius Panuinius .</i>
<i>Hieronymus Vielmius .</i>	<i>Alphonsus Castrensis .</i>
<i>Caietanus .</i>	<i>Pamellus .</i>
<i>Ambrosius Catherinus .</i>	<i>Valerianus Bergomensis Can. Reg.</i>
<i>Benedictus Pererius .</i>	<i>Gofredus Tilmannus .</i>
<i>Lippomanus .</i>	<i>Ioannes Arboreus .</i>
<i>Melchior Cano .</i>	<i>Iudocus Chlictoueus .</i>
<i>Moses Barcepha Sirus .</i>	<i>Ioannes Driedo .</i>
<i>Constantius Rufconus Can. Reg.</i>	<i>Bridefertus Ramefiensis .</i>

Index Alphabeticus Philosophorum omnium tum
vetustorum, tum recentiorum, in hac Glossa
Magna citatorum.

<i>Aristoteles .</i>	<i>Empedocles .</i>
<i>Anaximander .</i>	<i>Eracritus .</i>
<i>Anaximenes .</i>	<i>Euripides .</i>
<i>Apuleius .</i>	<i>Eustathius .</i>
<i>Auerroes .</i>	<i>Franciscus Patritius .</i>
<i>Anaxagoras .</i>	<i>Festus .</i>
<i>Alexander Aphrodisem .</i>	<i>Galenus .</i>
<i>Archelaus .</i>	<i>Gherardus Mercator .</i>
<i>Auicennas .</i>	<i>Homerus .</i>
<i>Alphagranus .</i>	<i>Hesiodus .</i>
<i>Ammonius .</i>	<i>Hippasus .</i>
<i>Aulus Gellius .</i>	<i>Hipparchus .</i>
<i>Albatagnus .</i>	<i>Herodotus .</i>
<i>Athenaus .</i>	<i>Heliodorus .</i>
<i>Aristophanes .</i>	<i>Hermes .</i>
<i>Alexander Piccolomineus .</i>	<i>Iamblicus .</i>
<i>Abraham Ortelius .</i>	<i>Iustinus Historicus .</i>
<i>Aelianus .</i>	<i>Iulius Firmicus .</i>
<i>Berosus .</i>	<i>Iulius Scaliger .</i>
<i>Bernardinus Telesius .</i>	<i>Locrus .</i>
<i>Bardefanes Syrus .</i>	<i>Lucretius .</i>
<i>Cicero .</i>	<i>Lucanus .</i>
<i>Calephonius .</i>	<i>Mercurius Trismegistus .</i>
<i>Chaldaei .</i>	<i>Metrodorus .</i>
<i>Clearchus .</i>	<i>Marsilius Ficinus .</i>
<i>Cardanus .</i>	<i>Mancinellus .</i>
<i>Dionysius Halicarnaseus .</i>	<i>Maynettus .</i>
<i>Democritus .</i>	<i>Macrobius .</i>
<i>Diogenes .</i>	<i>Orphaus .</i>
<i>Diacetius .</i>	<i>Ovidius .</i>
<i>Diodorus Siculus .</i>	<i>Orthomenes .</i>
<i>Eupolemus .</i>	<i>Ocellus Lucanus .</i>
<i>Epicurus .</i>	<i>Orus .</i>

Oppianus.	Strabo Lampfacenus.
Plato.	Seneca.
Plotinus.	Solinus.
Plinius.	Thales Milesius.
Proclus.	Taurus.
Philoponus.	Timeus Locrensis.
Parmenides.	Trogus Pompeus.
Pythagoras.	Virgilius.
Ptolemaeus.	Varro.
Pomponius.	Valerius Maximus.
Quintilianus.	Xenophanes.
Stoici.	Xenocrates.
Socrates.	Zoroastres.
Simplicius.	Zeno.

ASCANII
MARTINENGI
IN PENTATEVCHVM
PROLEGOMENA.

PENTATEVCHVS quinque Mosis libros comprehensum ordine, tum rerū enarratarum splendore inter sacra volumina principem obtinet locum: Mundi enim natalia, omnino abditā, atq; sæculorū vetustate obuoluta, humanæ sobolis præfca initia, Noetici diluuij colluuiē, ac Christi præfapię Heroes, vſq; ad Iudicū tēpeſtatem, methodo equidē conſpicua, incōparabiliq; exponit. Huius igitur libri, qui annorū duorū millium quadringentorū, ac nonagintatrium geſta noſtris gloſſis ſuppeditat, commentaria aggreſſurus, diuino inuocato auxilio, quatuor (quæ præcipua in præludijs exiſtimantur) præſe-

Pentateuchus
geſta conti-
net annorū
2493.

renda eſſe arbitror, Quisnam primò fuerit huius libri auctor: Quis ſecundo loco eiufdē fit titulus, ſeu quæ inſcriptio: Quod eius argumentum: ac tandem, Quæ ipſius ſectio. In auctore autem tria rurſum ponderare cogor, quæ, quantaq; ſit viri dignitas, qua edo-ctus reuelatione tam præclara arcana, & à primis ſæculi ætatibus recondita, prodiderit, ac demum, quibus elementis, ſeu characteribus, illa exararit.

De Auctore Pentateuchi.

A Vtor Moſes eſt, inter præſicos Hebræorum Heroes longè clariffimus. Nullus nē pè inter mortales, nec ſtupenda originis, educationisq; eminentia, nec diſciplinæ omnium eruditione, nec vitæ ſelectioribus euentibus, nec præſcæ ætatis vetuſtate, nec immortalium operum fulgore, nec inſigni munerū copia, præſtantior, auguſtiorq; comperitur. Dicam primò (vt mei inſtituti poſtulat ratio) quibus ipſum præconijs Patres efferant; deinde, quid ego de ipſo contempler, aperiam.

Moſes, auctor
Pentateuchi.

*Catena de Moſis præconijs ; & primùm de eius
præclara educatione .*

CLEMENS Alexandrinus Stromatum libro primo, Quæ fuerint Moſis natalia, educatio, nomina, ac in prima eius adoleſcentia ad percipiendas plures diſciplinas præſtantia, his edifferit ;

Genus eius, & res geſtas, & vitam ipſe ſcriptura, que ſunt fide digna, prædicant ; & tamen à nobis quoque dicendum eſt, quòd Moſes, cum ex alto petita origine genere eſſet Chaldaeus, natus eſt in AEGYPTO, cum maiores eius propter diuturnam famem ex Babylone migræſſent in AEGYPTUM. Septima generatione gen-
tus,

Moses quo tempore genitus.

tus, & regaliter educatus, tali fortunæ casu usus est. Cùm Hebræi in Ægypto creuissent in magnam multitudinem, veritus Rex regionis, ne eorum, qui ex Hebræis nascebantur, multitudo ei pararet insidias, iubet ipsos alere quidem feminas, (est enim res ad bellum imbecillis mulier) masculos autem interimeret, suspectam habens validam iuuentutem. Cùm nobili autem loco esset natus puer, tribus deinceps mensibus celantes, eum parentes alebant naturali amore vincente tyrannicam crudelitatem. Postea autem veni, ne vnâ cum puero perirent, cùm ex papyro, quæ in ijs locis nascitur, vas construxissent, ad palustris, stagnantisq; fluminis ripas puerum impositum exponunt. Observabat autem soror, quid esset euenturum, procul stans à puero. Regis filia, quæ longo tempore non concipiebat, filium autem desiderabat, illo die eò venit ad fluvium, vt se lauaret, & aspergeret. Cùm flentem autem puerum audisset, iussit ad se adduci, eiusq; misera, quærebat nutricem. Tunc accurrens soror pueri, dixit se habere Hebræam feminam, quæ non multo antè peperisset, eamq; adducturam si velit. Quæ cùm assensu esset, & rogasset, adduxit ipsius pueri matrem, tanquam aliquam aliâ mercede constituta nutricem eius futuram. Deinde puero imponit nomen Regina, Moses, apta etymologia, eò quod eum ex aqua sustulisset. Aquam enim Moy vocant Ægyptij, in qua moriturus fuerat expositus; Moysem enim vocant eum, qui ex aqua emerisus respirauerit. Clarum est ergo, quod prius circumciso puero parentes aliquod nomen imposuerunt. Vocabatur autem Ioachim. Habuit autem tertium quoq; nomen in Cælo, postquam assumptus est, vt dicunt Mystæ, nempe Melchi. Cùm autem etate esset grandior, Arithmeticam, & Geometriam, Rhythmicam, & Harmonicam, & præterea Medicinam simul & Musicam doctus est ab ijs, qui erant insignes inter Ægyptios; & præterea eam, quæ traditur per symbola, seu signa, Philosophiam, quâ in literis ostendunt Hieroglyphicis. Alium autem doctrinæ orbem, tanquam puerum regium, Græci eum docere in Ægypto, vt dicit Philo in vita Mosi. Didicit autem literas Ægyptiorum, & rerum celestium scientiâ à Chaldeis, & ab Ægyptijs. Vnde in eius rebus gestis dicitur doctus fuisse in omni sapientia Ægyptiorum. Eupolemus autem in libro de Iudææ regibus, dicit Mosem primum fuisse sapientem; & Grammaticam primum tradidisse Iudæis, & Phœnices accepisse à Iudæis, Græcos autem à Phœnicibus. Ad eorum autem deductus naturam, auxit prudentiam, eam, quæ erat sui generis, & maiorum suorum emulatum doctrinam; adeo vt etiam Ægyptium, qui Hebræum iniuste inuaserat, percutiens interfecerit. Aiunt autem Mystæ eum solo verbo occidisse Ægyptium, sicut certè postea Petrus in Actibus fertur eos, qui pretium agri sibi usurpauerant, & mentiti erant, verbo interfecisse. Artapanus certè in opere de Iudæis refert, Mosem in custodia inclusum à Nechephre Rege Ægyptiorum, eò quod peteret, vt populus liberaretur ex Ægypto, noctu aperto carcere, Dei voluntate egressum, cùm in regiam accessisset, dormienti Regi adstitisse, & eum excitasse, eum autem eò quod factum fuerat stupefactum, iussisse Mosi, vt diceret nomen eius, qui miserat, & illum quidem, cùm ad aurem se inclinasset, dixisse. Regem autem, cùm audisset, mortuum cecidisse, cùm eum autem Moses tenuisset, rursus reuixisse.

Mosis nomina, & doctrina.

Act. 5.

Moses Platoni comparandus, ac preferendus.

Strom. lib. 1.

CLEMENS Ibidem. Fuit enim multa doctrina præditus, sicut etiam Pythagoras multa ex nostris transtulit in suorum dogmatum traditionem. Numenius autem Philosophus Pythagoreus aperte scribit; Quid enim est Plato nisi Moses, qui loquitur atticè? Hic Moses erat Theologus & Propheta, vt autem nonnulli, sacrarum legû interpret.

Exodi 33.

CYRILLVS contra Iulianum libro secundo, Mosem ex vitæ probitate Platoni, his verbis præfert; Itaq; de Mose dixerim, si quis celebrare illum velit, longum & prolixum sermonem haberet. Audi enim Deum manifestè dicentem; Noui te præ omnibus, & gratiam inuenisti apud me. Multiplicem autem virtutem, qua præditus erat, satis manifestè indicat miraculorum virtus, quæ in Ægypto facta sunt. Subditus enim erat vniuersorum Deo, ac ministrabat vltionem contra Ægyptiorum insanias exigenti. At qualis Plato fuerit, etiam si nemo dicat, satis dimulgabit eius in Siciliam ex Athenis peregrinatio. Nam cùm Dionysio ob adulationem non placeret, dicunt tanquam illiberali mancipio penam dignissimam esse intentatam. At nunc de hac re parcat sermo; sed redeat rursus ad id, quod in manibus.

Moses Dei Nuntius.

Gen. 1.

IOANNES Chrysofomus Homilia secunda super Genesim, Legationis Mosi munus, quasi è Cælo ad mortales emissi, his celebrat verbis; Etenim Deus humani generis conditor, ab initio per se ipsum hominibus loquebatur, quomodo hominibus audire eum possibile est. Sic enim ad Adam venit: Sic Cain increpauit: Sic cum Noe locutus est: Sic apud Abraham hospitatus est. At vbi in magnam malitiam omne hominum genus degenerauit, neque tunc se se totum ab hominum genere auertit opifex omnium: sed quia sua familiaritate postea indigni facti fuerunt, iterum suam erga illos amicitiam innovare volens, quasi longe absentibus literas mittit conciliaturus sibi vniuersam hominum naturam. Et has quidem literas dedit Deus; attulit autem Moses. Quid igitur dicunt hæc literæ? In principio fecit Deus Cælum, & terram.

Basilius

BASILIVS Hexameron Hom. prima, Mosi, vti insignis Nuntij, auctoritatem ab educatione, ac non fucata vitæ integritate, ex Deiq; visione his cõmendat;

Moses igitur is est, qui commentationem hanc scripsit; Moses ille, qui testimonium habet, quod elegans fuerit apud Deum, cùm adhuc infans esset, ac alimentum iugeret primum; quem Pharaonis filia adoptauit, regioq; modo sapientibus Ægyptiorum adhibitis præceptoribus, educavit, ac erudit; qui tyrannidis aspernatus fastum, humilitatemq; gentis, nationisq; suæ complexus, ærumnas cum populo Dei, calamitatesq; subire maluit, quàm breui tempore peccando voluptate potiri. Qui summo amore suapte natura iustitiam profequutus, vbi, & antea quàm principatus ipsi populi, magistratusq; traditus esset, ad necem vsq; (nimirum ob improbitatis odium insitū ipsius nature) malos puniuisse videtur. Eorum verò gratia profugus, in quos ipse beneficia contulerat, Ægypti quidè libenti animo tumultus reliquit. Ad Æthiopiam autè vsq; profectus, ibiq; relictis omnibus, otium nactus, totos quadraginta annos contemplationi rerum indulsit. Qui natus iam annos octoginta, Deum vidit, quoad homo videre potest: immò verò, quod cæterorum contigit nemini; secundum testi monium Dei dicentis; Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione illi innotescam, vel per somnium eum alloquar; non ita, vt seruus meus Moses, qui in tota mea domo fidelissimus est; ore ad os illum alloquar in visione, & non per ænigmata. Is igitur, qui Deum æquè, atq; Angeli, ipsa facie vidit, hæc ex ijs nobis refert, quæ ab ipso Deo percepit, & audiuit.

Moses regio more educatus.

Num. 12.

AMBROSIVS idipsum repetit Hexameron lib. 1. capite 2.

Quis hoc dicat, aduertere debemus. Moses vtiq; ille eruditus in omni sapientia Ægyptiorum, quem de flumine collectus filia Pharaonis, vt filium dilexit, & subsidijs regalibus sultum, omnibus secularis prudentie disciplinis informari, atq; instrui designauit. Qui cùm de aqua nomen acceperit, non putauit tamen dicendum, quod ex aqua constarent omnia, vt Thales dixit. Et cùm esset in aula educatus regia; maluit tamen pro amore iustitiæ subire exilium voluntarium, quàm in tyrannidis fastigio peccati perfunctorum delicijs acquirere. Deniq; priusquam ad populi munus liberandi vocaretur, naturali æquitatis studio prouocatus, accipientem iniuriam de popularibus suis vltus, inuidia se se dedit, voluptatiq; eripuit; atq; omnes regie domus declinans tumultus, in secretum Æthiopiæ se contulit, ibiq; à cæteris negotijs remotus, totum diuinæ cognitioni animi intendit, vt gloriam Dei videret facie ad faciem. Cui testificatur Scriptura, quia nemo surrexit amplius Propheta in Israel, sicut Moses, qui vidit Dominum facie ad faciem. Non in visione, neq; in somnijs, sed ore ad os cum Deo summo locutus: neq; in specie, neq; per ænigmata; sed clara, atq; perspicua præsentia diuinæ cognitione dignatus.

Deut. 34. Moses gloria Dei vidit facie ad faciè.

Moses Propheta insignis.

GREGORIVS super Ezechielem Homilia prima; Mosem, veluti Prophetam præclarum de præteritis, ac futuris prophetasse his asseuerat;

Sciendum quoq; est, quia prophetie tempora inuicem sibi concinunt ad probationem, vt aliquando ex futuris præterita, aliquando verò ex præteritis probentur futura. Dixerat enim Moses; In principio creauit Deus Cælum & terram. Sed quis crederet, quia verum de præterito diceret, si de futuro etiam aliquid non dixisset? In ipsius etenim libri fine, in cuius exordio illa de præterito dixerat, aliquid prophetie per Iacob vocem de venturis permiscuit, dicens; Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femoribus eius, donec veniat, qui mit tendus est; & ipse erit expectatio gentium. Qui etiam per semetipsum, eundem, qui mittendus erat, ei quem ducebat, populo prophetauit, dicens; Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris, tanquam me ipsum audietis. Erit autem, quicumq; non audierit Prophetam illum, exterminabitur de populo suo. Cur ergo præteritis ventura permiscuit, nisi, vt dum implentur ea, quæ de futuro prædiceret, ostenderet etiam, quia de præterito vera dixisset?

Gen. 1.

Gen. 49.

Deuter. 18.

IOANNES Chrysofomus Homilia secunda in Genesim.

Considera, charissime, quàm admirabilis, & eximius sit ille Propheta. Alij enim omnes Prophetæ dixerunt vel quæ multis postea temporibus futura erant, vel quæ in futuro seculo euenient. Beatus autem ille natus, cùm iam multa Mundi transissent secula, & ducent, & directricem sortitus supernam dexteram, dignus est habitus, vt illa nobis diceret, quæ ante suam natiuitatem omnium Dominus formauerat. Idcirco & sic incepit, dicens; In principio fecit Deus Cælum, & terram. Quasi ad omnes nos clara voce clamet; & dicat; Num ab hominibus doceor, vt hæc loquar? Minimè. Sed qui hæc, cùm non essent, fecit vt essent; hic & linguam meam ad isthæc enarranda impulit.

Gen. 1.

Moses non tantum Rex & Philosophus, sed Legislator, Pontifex & Propheta.

PHILO de vita Mosi, libro secundo, Mosi dotes, quæ fuerint, explicat, cū scribit; Superiore libro diximus de natiuitate, ac educatione Mosi, deq; eruditione, ac principatu, non solum irreprensibili, verum etiam laude omni dignissimo: tùm quid in Ægypto, & in itinere gessit, vel ad rubrum Ma re,

re, vel in deserto, res, quæ nulla eloquentia pro dignitate possunt exprimi, laboresq; non minores successibus, & agros attributos patri exercitus, in hoc libro atextentur, quæ deinceps de actis eius dicenda sunt. Est enim quorundam haud improbanda sententia, ita demum fore felices Respublicas, si aut philosophentur Reges, aut regnent Philosophi. At in hoc vno viro plures etiam dotes reperiuntur, cum tres alias habuerit præter regiam, & philosophicam; quarum aliam exercuit in ferendis legibus, aliam in pontificatus munis, aliam in patricijs propheticis: quarum rerum necessariam narrationem nunc institui.

Moses summus Sacerdos, et Pontificum Pontifex.

Quest. 23. Epist. 86.

Mosem summum fuisse Sacerdotem, Pontificumq; Pontificem existimarunt, præter Philonem, & Iosephum, Augustinus super Leuiticum, Leo Papa in Epistolis: Sed clarior id tradidit

Orat. 6.

GREGORIVS Nazianzenus in oratione, quam habuit præfente Gregorio Nysseno fratre Basilij.

Psal. 98.

Quis ex legislatoribus illustrissimus habetur? Moses. Quis ex Sacerdotibus sanctissimus? Aaron: nec minus fratres pietate, quam corporibus: seu potius Deus Pharaonis, & populi Israelitici præfectus, & legislator, qui in nubem ingrediebatur, & diuinorum mysteriorum inspector, ac sacrorum princeps erat, ac Tabernaculi veri fabricator, quod compegit Dominus, & non homo. Ambo autem pariter Sacerdotes erant: Moses enim inquit, & Aaron in Sacerdotibus eius. Hic quidem Principum Princeps, & Sacerdotum Sacerdos, tanquam lingua Aaronis vtens opera. Ipse autem in ijs, quæ ad Deum pertinent satagebat: at ille proximus erat post eum, longè autem præ alijs tam dignitate, quam approximatione ad Deum. Ambo AEGYPTUM plectentes, Mare diuidentes, populum Israeliticum educentes, inimicos submergentes, panem de Cælo elicientes, aquam, incredibile dictu, in deserto educentes, & edulcantes. Ambo Amelech debellantes, sancta manu extensione, figura mysterij maioris. Ambo ad Terram promissionis ducentes, & festinantes. Nunquid manifestius imagine ista esse possent? nonne sermo pictor, manifestè cognominem, mihi verò vnanimem designauit?

Mosis Nomen, quàm fuerit apud priscos illustre.

IUSTINVS Philosophus & Martyr, in libro Admonitorijs Gentium appellato: Mosem legislatorem, tum antiquitate, tum rerum gestarum eminentia, à priscis Et seculi eruditissimum, celeberrimumq; existimatum fuisse, cumulatè ita scribit;

Sed & Diodorus apud vos historicorum omnium probatissimus, quæ Bibliothecas compendio conclusit, & triginta continuos annos in Asia, atq; Europa, vt ipse scribit, ambienda consumpsit, necnon plurima proprijs oculis hausit, quadraginta suæ historie libros reliquit: Quorum primo cum retulisset se à Sacerdotibus AEGYPTIJS didicisse, antiquum, primumq; legislatorem fuisse Mosem, ita de eo ijs ipsis verbis mentionem fecit; Post antiquam apud AEGYPTIOS vitæ constitutionem, quam Deorum, heroumq; temporibus fuisse fabulantur, multitudinè dicunt persuasisse, scriptis vti legibus, eisdemq; gubernari Mosem, magno animo virum, & probatissima vita celebratum. Idem paululum progressus, dum vellet antiquorum legislatorum mentionem facere, primum citat Mosem, de quo his in hunc modum verbis scribit; Apud Iudeos quidem Mosem, quem vocant Deum, siue ob admirabilem, diuinamq; notionem, quam decernit hominum multitudinè profuturam, siue ob excellentiam & potestatem, quibus vulgus ipsum susceptæ legi libentius obsequitur: Secundum inter legis positores AEGYPTIOS Sauchnin fuisse commemorant, insignem prudentia virum: Tertium Sefochosin dicunt Regem, qui non modo inter AEGYPTIOS bellicis negotijs præcelluerit, verum etiam bellacem gentem legum positione frenauerit: Quartum Bochorim statuunt, & eundem Regem, quem memoris prodiderunt & de modo regnandi, & de domestica dispensatione AEGYPTIJS præcepisse: Sextus dicitur Xerxis pater Darius AEGYPTIJS legibus addidisse. Hæc viri Gentiles de Mosis antiquitate literis mandauerunt, qui alieni sunt à nostra Religione, & ea ipsa se ab AEGYPTIJS Sacerdotibus didicisse retulerunt, apud quos non solum natus est Moses, sed etiam AEGYPTIA eruditione dignus est habitus.

De Mosis Antiquitate.

De Mosis antiquitate exactius, fusiùsq; scribunt Clemens Alexandrinus, Eusebius, & Iustinus. Sed præter hos, Mosem, omnes Theologos, Poetasq; priscos anteisse,

THEODORETVS de Græcarum affectionum curatione libro secundo, qui est de principijs, eleganter hisce demonstrat;

Vobis autem hæc explicui, non tanquam nugax homo, verbosusq; fabulator, sed qui vobis ostenderem fuisse Orpheum generatione vna bellis Troianis antiquiorem. Linus porro, ac Museus, circa Troiana tempora vixerunt, Thamisiris item, ac Philammon fuerunt illis contemporanei. Cum ergo, vt Porphyrius inquit, Moses hisce Poetis sit mille annis antiquior, hi verò Poetarum sint antiquissimi; post eos enim & Homerus, & Hesiodus nati sunt, qui & Thaletem, & alios Philosophos multis annorum spatijs præcesserunt, cumq; sit Thales, auditorisq; Thaletis vetustiores insequitur Philosophis; cur non, quæso, his omnibus relictis ad Mosem oceanum Theologia

Strom. lib. 1. De prep. Euang. lib. x. cap. 3. In admonit.

Theologie transfusus, à quo, vt poeticè dicam, fluuij omnes, & maria omnia derivantur? Illinc enim & Anaxagoras, & Pythagoras, Platoq; post eos, parua quedam veritatis lumina, quædamq; initia desumpserunt. So crates quoq; , qui Archelao, Anaxagoræq; conuixit, ab eis didicit quæcumq; de Deo alijs ipse tradidit. Moses verò nequaquam sequutus hominum rationes, sicut illi fecerunt, sed clarissima Dei voce perdoctus, Theologiam nobis conscripsit.

CYRILLVS contra Iulianum libro primo, Mosem pariter priscos gentilitatis Heroes illos, quos ipsa antiquitas vetustissimos existimauit, quorumq; gesta, omnino prima arbitrata est, præcessisse, luculentius demonstrat, dicens;

Itaque ab Abrahæ temporibus vsq; ad Mosè descendentes, noua inde amorum exordia iterum incipiamus, Mosis natiuitatem numeris præmittentes. Anno septimo Mosis, aiunt natum Prometheus, & Epimetheus, & Atlantem Promethei fratrem, præterea & Argum cuncta cernentem. Tricesimoquinto anno Mosis primus regnauit Athenis Cecrops; qui cognominatus Diphys: hunc ferunt primùm ex hominibus sacrificasse Bouem, no minasq; Iouem apud Græcos summum deorum. Sexagesimo septimo anno Mosis, tradunt fuisse Diluuium Deucalionis in Thessalia, præterea & in AETHIOPIA, sicut ipsi dicunt, Solis filium exustum esse Phatontem. Septuagesimoquarto anno Mosis, quidam Hellen dictus, Deucalionis & Pyrrhæ filius, Græcis sui nominis agnominatio nem dedit, cum antea vocarentur Græci. Centesimo & vicesimo anno Mosis, Dardanus condidit Ciuitatem Dardaniam, regnante apud Assyrios Amynta, apud Argiuos autem Stenelo, apud AEGYPTIOS verò Ramesse, vocabatur autem ipse & AEGYPTIUS Dani frater. Centesimo & sexagesimo anno post Mosem, Cadmus Thebis regnauit, cuius filia Semele, ex qua Bacchus, vt ipsi dicunt, ex Ioue: Erat autem tunc & Linus Thebanus, & Amphion Musici. Assumpsit autem tunc apud Hebræos Sacerdotium Phinees filius Eleazar, filij Aaron, mortuo scilicet Aaron. Centesimo & nonagesimoquinto anno post Mosem, ferunt, fuisse Proserpinam virginem raptam ab AEdoneo, idest, Orco Rege Molossorum: hic Canem maximum aluisse dicitur, Cerberum nomine, qui apprehendit Pirithoum, & Theseum, venientes ad raptum vxoris: cum perisset autem Pirithous, adueniens Hercules, Theseum in mortis periculo constitutum, ex inferno liberauit, vt fabulantur. Ducentesimo & nonagesimo anno, Perseus Dionysium, hoc est Liberum, occidit; cuius & sepulchrum esse dicit in Delphis iuxta aureum Apollineum. Quadragesimodecimo anno post Mosem, expugnatum est Ilium, iudicante apud Hebræos Efebon, apud Argiuos Agamemnonem, apud AEGYPTIOS Paphre, apud Assyrios Teutamio. Colliguntur igitur à natiuitate Mosis vsq; ad destructam Troiam, quadringenti decem anni. Et nunc vide eos, qui deinceps: dicam autem persumtorè, neq; in medio morabor, occasionem potius sumens loqui de necessarijs personis.

Mosis Antiquitas.

AUCTOR.

CÆTERUM in protrahenda hac de Mosis encomijs catena, in recitandisq; de ipsius laudibus sententijs, quæ innumeræ propè sunt, prolixior non ero, ne æquora in æquoribus refundere videar: sed ad meam explicandam contemplationem accedens, dignitatem Mosis à tribus præcipuè expetendam esse duco; A destinatis ei à Deo muneribus, functionibusq;: Ab illustri profapia: Tertio loco à præclara vitæ serie, quæ tum animi, tum corporis connatæ, præclaræq; dotes exprimentur. Quare altius eius præconia non differendi, sed contemplandi libertate (mihi parcat, qui has lucubrationes perlegere dignabitur) assumere, indagareq; necesse habeo; sed vnde nam exordiar?

De Mosis Munis.

ECIT Deus duo luminaria magna, inquit Scriptura; luminare maius, vt præflet diei, & luminare minus, vt præflet nocti & stellas. Nostro proposito quidem aptissima sunt hæc, si à litera abscedentes, internos sensus contemplari studuerimus. Habet orbis coruscantia hæc luminifera, Solem, & Lunam; quibus die ac nocte, tenebris pulsus illuminatur: Habet etiam symbolica luminaria, Christum scilicet, & Mosem, quibus errorum fugatis tenebris, legis nocte, gratiæq; die, luce veritatis morales illustrantur. Verum, sicut in prima rerum effectione, primò nox, postea dies dilapsa est: iuxta illud; Factum est vespere & mane dies vnus: ita defluentibus seculi ætatibus, nox ipsa symbolica diem præcessit; noctem siquidem symbolicam fuisse naturæ, & legis secula, ab Adam ad Christum protracta; diem verò gratiæ extasse tempora à Christo ad Mundi finem dilabentia, non ineptè dicere possumus. Hoc noctis, dieiq; mystici huius mysterium, Sapientia nobis exposuit, cum dixit; Dum medium silentium teneret omnia, & nox in suo cursu medium iter perageret, omnipotens sermo tuus è regalibus sedibus venit: hoc est, maxime fauente legis nocte, atq; orbe

Gen. 1.

Christus Sol. Moses Luna.

Gen. 1.

Sap. xi.

Ioan. 3.

Orbe, in immenso errorum, criminumq; abyssos præcipitato, ac obruto, superuenit inopinata gratiæ dies; cum sola Dei misericordia (qua sic dilexit Mundum, vt filium suum vnigenitum daret) ea temporis plenitudine, quæ ab æterno sancita fuerat, iustitiæ Sol Christus in Horizonte nostro effulset, vt ad meridianum inde diei gratiæ ascenderet. Notum igitur contulit Deus luminare minus, Mosem; qui pallente, nec admodum emicante legis lumine, illa sæcula illustraret: Diei verò, luminare maius præbuit, Christum; qui coruscante Euangelij splendore, Vniuersum irradiaret. Sed attendas præcor ordinem. Non ab initio noctis Luna orta est, sed primò præcesserunt stellæ; præcesserunt siquidem insitæ à Natura hominibus leges naturales optimè deprecates: surrexit inde Luna, hoc est Moses legislator, qui stellæ nequaquam obtenebrauit, sed clariorè Orbì detulit splendorem; quia decreta Naturæ nõ ademit, nec aboleuit, sed fulgentius lumẽ præbuit, & diffudit; cum Dei voluntatem, à Natura obscurè nobis traditam, luculentius lege explicauerit. Hac Luna, vix ad meridianum vecta, dum nox legis medium iter perageret, præcedente Aurora, Virgine Deipara, Sol Christus effulset; qui coruscantibus suis radijs, stellarum, Lunæq; lumen non abstulit, sed obtenebrauit; quia non venit Naturæ instituta, & Mosi legem soluere, sed adimplere. Tanto enim fulgore Euangelium enituit, vt omne id, quod à Natura & lege impertitum fuerat lumen, ex perfectione Euangelicæ ferè obrui visum sit. Sol igitur Christus est, Luna Moses. Sol lucis fons est: Christus Dei Sapiencia æterna, homo factus, lux est vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc Mundum; bene vera, quia per essentiam, non per participationem lumen erat. Luna non ex se, sed à Sole lumen recipit: ita Moses, legem non à se, (quia purus erat homo) sed à Deo, Spiritu Sancto dictante, recepit. Sol, ex illo solari iubare, fulgentissimos radios omni ex parte emittit, tam ad Cælum, quàm ad terram, nunquam obtenebrandos. Luna cum lucem à Sole mutuet, ea tantum facie, qua Solem respicit, clarescit & fulget; ita vt diuersas admodum facies nobis ostendat. Nam cum ex opposita Cœli parte, Soli se se obijcit, lumine tota perfusa apparet; cum verò sub Sole posita est, nobis ferè obscura redditur: Ita Christus Sol, connata sibi luce, in beatos beatifica, in homines reuelata scientia semper emicat. Moses verò vt Luna, ea vnica splendescit ratione, qua Christum venturum respicit, eoq; magis claruit, quò magis à Christo, Euangelijq; tempore distabat. Appropinquante siquidem Euangelio, lex obrui brabatur paulatim quoadusq; cum id superuenit, penè tota delituit. Nam in Christo neque circuncisio, neque præputium aliquid valet, sed noua creatura. Lunæ inter est noctem humorum nutricem fouere, terræ motus inferre, ventos excitare, nubibus Cælum tegere, grandines, glacies, pruinas alere: Solis verò munus est, reddito die, omnia viuificare, serenitatem afferre, ex immenso calore cuncta ad fecunditatem prouehere. Moses seueritate legis, inter tonitrua, coruscationes, fulgura, caliginesq; recepte, mortales perterrebat, pœnas graues, ac inuitabiles infligebat, vota mortaliũ non ad cœlestia, sed ad terrena tantum vehebat, iustitiæ semitam præsignabat; sed claudicantibus auxilium non ferebat. Christus verò, Euangelij suauitate, mortales allicit, veniã optatam omnibus condonat; spes nostras ab his terrenis, vti momentaneis, ac vilescantibus rebus, non saturantibus, solutas ad cœlestia erigit, efficacissimo gratiæ radio sapidos virtutum fructus innumerabiles elicit. Sol sub Zodiaco, motus suos ea ratione perficit, quòd ab Ecliptica nunquam discedit. Luna sub Zodiaco quidem circumuoluitur; sed non semper in Ecliptica decurrit. Porrò in Zodiaco vita est (Zodiacus enim à *zōē*, quod est vita, dicitur;) in Ecliptica verò radix vitæ esse fertur; ex eò, quòd in ea perpetuam Sol sedem teneat. Pari euentu in Euangelio, vti in Ecliptica vera, radix est vitæ; Christus enim, qui vera Via, Veritas est, & Vita, in hoc sedem habet. In lege, vti in Zodiaco, vita quidem comperitur, sed ex Eclipticæ, hoc est, Euangelij virtute: nam in lege Mosi vita insita est, non à se, sed in quantum Christum venturum credit. Gentilium leges omnes, extra Zodiacum, ac vitam sunt. Porrò ex his speculationibus deducam exemplo (si poterò) Iudaicæ cæcitatatis rationem. Solis fit eclipsis, quando Luna sita inter Solem & nos, fulgentissimos suos radios ad nos eum diffundere non permittit; quo etiam tempore Luna, licet in parte ad Solem versa claritate prædita sit, nobis tamen obscura (quia in nouilunio est) apparet. Hæc Christi est eclipsis, quæ in Iudæo-

rum

Math. 1.

Ioan. 1.

Galat. 5.

Ioan. 14.

Iudaicæ cæcitatatis ratio.

rum regione nunc efficitur. Moses enim, veluti Luna, ita interpositus est inter Christum & Iudæos, (cum ab eius auctoritate discedere negligant) vt Christi agnitionem eis interdicit: eo successu, vt si Mosem, ac legem, ea facie, ea scilicet interpretatione, qua Solem, hoc est Christum respiciunt, interpretarentur; faciliè & legis internos sensus penetrarent, & ex ea luce ad luminis fontem Christum peruenirent. Verum, cum Mosi legem ea facie, illa videlicet literæ consideratione respiciant, qua secundum literæ corticem, Soli, hoc est Christo, terga vertit & opponitur; ob id euenit, vt & Moses tenebrosus illis reddatur: nullas enim ingenuas, ac legitimas, sed vanas, ridiculasq; de Mosi dictis intelligentias habent; nec per eas ad Christum accedere possunt. Hac fortè ratione non incongruè in plenilunio tenebræ factæ sunt super vniuersam terram, dum Christus super Crucis patibulum elatus, Orbì conspiciendus traditus est: non tantum, quòd Sol conditorem suum, ita dilaniatum, conspiciere non ausus fuerit, vel cum omnibus creaturis tam sæuam mortem deplorare voluerit: sed vt eclipsim Iudaicam, (bene in plenilunio, hoc est in redemptionis plenitudine factam) indicarent; non quidem naturalem (cum ea in plenilunio confici non possit) sed violentam. Neq; etenim, ex præstita sibi à Deo causa, in cæcitate illam Iudæi corruere, qua Iudaismus (vt egregiè D. Paulus docet) fidem Gentilitati cessit: sed ex pernicaci sua, duraque voluntate, qua oblatam sibi salutem acceptare renuerunt, Deoq; semper reluctarunt. Moses igitur, Christo comparatus, nulla prorsus eminent dignitate: Sol enim Lunæ fulgores omnino obtenebrescere facit; Sed stellis, in ipsius noctis tenebris, hoc est in ipsa natura, ac legis tempestate, Prophetis videlicet reliquis collatus, mirificam admodum dignitatem præ se ferre dignoscitur. Dignitas verò hæc Mosi, à quatuor eius singularibus functionibus, seu muneribus, quæ in Scriptura magis celebrantur, illustrata videtur. Moses enim Propheta maximus, Dux, Legislator, ac Sacerdos in sacro eloquio nuncupatur & declaratur. Propheta primò insignis ostenditur; cum nõ tantum Spiritus Sæcti afflatus, vel ex imaginibus, seu spectris apparentibus, vel Angelo reuelante, abdita à primis sæculis prodiderit, vt ceteri Prophetæ; sed quia (vt D. Augustinus, ac D. Thomas arbitrati sunt) Dei essentiam (raptim tamen) viderit: ad tantamq; euectus sit gratiam, ut (sicut D. Basilus scripsit) faciem Dei, æqualiter cum Angelis inspexerit, ac per transennam (vt aiunt) sit contemplatus. Verum quo reuelationis genere Moses profusus Pentateuchum scripserit, vberius suo loco disceptabimus. Dux etiam præclarus fuit Moses; siquidem non à Republica, non à Rege, vel Principe, sed à Deo mirificis portentis, quasi impressis literis, vocatus, Iudaicæ gentis imperator fuit constitutus; viribusq; non humanis, sed diuinis, Ducis partibus est functus: nã pro copijs, quibus Aegyptios, ceterosq; Iudaici nominis hostes prostraret, deleretq; Dei virgam habuit, qua & maria diuideret, & Manna, ac Coturnices, quasi annonam ex aere nubibus obuoluto, hauriret; aquas è petra excuteret; cunctaq; sibi aduersantia contereret. Legislator est eximius Moses extitit. Lygurgus etenim, ac Minos suas, & suo Marte editas leges à Dijs fuisse sibi datas, dicere, vt leuissimos sibi populorum animos conciliarent, improbe sunt ausi; & affectata virtute, fucataq; vitæ probitate, maximam sibi apud homines auctoritatem compararunt, vel Deorum congressus simularunt, quemadmodum Numa cum Nympha Egeria. Cæterum Moses egregius, veraxq; Legislator, cum Deo colloquia, non fictitia, sed euidentissimis portentis roborata habuit; ac omnium virtutum genere insignitam vitam tulit; & legem, quadraginta dierum suffultus ieiunio, fumigante igne, coruscantibus tonitruis, admirantibus Iudæis, in Monte, non clam, sed aperto die, lapideis tabulis, Dei digito incisam, exaratamq; detulit. Summus etiam Pontifex nuncupari potest; cum Sacerdotis summi munera obijssit, Tabernaculum erexisse, Altare vnxisse, Aaronem consecrasset, omnesq; sacros ritus tradidisse legatur. Hoc idem testatus est Dauid, cum dixit; Moses & Aaron in Sacerdotibus eius: id ipsum asseuerarunt Philo de vita Mosi, Augustinus supra Leuiticum, Leo Papa in Epistolis, Gregorius Nazianzenus, ac plurimi ex Patribus. Sed hæc de Mosi dignitate dicta sufficiant.

Solis obscuratione in Christi Passione mysteriosa.

Dignitas Mosi vnde sumatur.

Moses Propheta eximius.

Moses Dux insignis.

Moses Legislator præclarus.

Moses summus Sacerdos.

Psal. 98. Lib. 2. Quest. 23. Epist. 86.

De Mosi

De Mosi Nobilitate.

Mosis genealogia.

Sacerdotalis dignitas, nō Rubem, seu Iudæ, sed Leui stirpi collata, & quare.

Primogenitura duplex spiritus, & carnis.

Gen: 49.

Hebr: 9.

Apol: 19.

Psal: 109.

MOSE S Amram filius fuit, nepos Chaat, pronepos Leui, ex Jacob, Isaacq; & Abraham profapiam traxit: & quodnā stemma hoc illustrius, nobiliusq; & excelsius existimari potest? Quanam gens, seu progenies tot Duces, Reges, Pontifices, Heroes habuit? Quanam à Deo præstantiora beneficia, & maiores gratias recepit? Quæ tandem tantum promeruit, vt Dei æternus filius ex se carnem assumeret, quo nil sublimius, eximiusq; ei contingere poterat? Cæterum, hac audita Genealogiæ nobilitate, duæ difficultates non spernendæ statim exurgunt. Prima est, quanam diuinæ prouidentię ratione, Sacerdotium, ac imperium, non in Ruben, nec in Iudæ stirpem collata fuerint, cum maximè ille primogenitus, hic benedictionibus locupletatus esset, sed in Leui, tertio loco nati, insuper à Jacob suprema benedictione priuati, profapiā peruenerit. Altera si Aaron, natu maior erat, quare ipsi Sacerdotalis dignitas impertita est à Mose, regali sibi seruata? cum regalis Sacerdotali eminentior, saltem ante Christum censeretur? Sed pro his attendendum, quod alia est ratio primogenituræ hominum iudicio, alia Dei intuitu: Hominum iudicio primogenitura eius est, qui secundum carnem primo loco nascitur; Dei verò approbatione eius, qui secundum spiritum primum probitatis locum nanciscitur. Ex hac primogenitura, Deus ex filijs Adæ, non Cain, natu maximum, sed Abel; eoq; sublato, Seth, eiusq; prælegit sobolem. Ex Noe filijs, non Iaphet, primo loco editū, sed Sem, suamq; progeniem dilexit. Ex Isaac geminis, repulso Esau, Iacob selegit: hacq; Dei infallibili prouidentia, non Ruben, nec Simeonis, nec Leui, sed Iudæ, quarto loco nati, posteritas ad regales, pontificiasq; dignitates ducebatur. Quapropter Iacob diem vltimum clausurus, cum filijs futuros euentus prædiceret, Dei nutu, Ruben, ob maculatum stratum Patris, Simeone, & Leui, ob perpetrata in Sichem homicidia repulsis, Iudæ profapiam ad summum benedictionum euexit apicem, cum dixit; Adorabunt te filij patris tui. Verūm ad eas dignitates consequendas, non statim ipsius Iudæ progenies destinata fuit, sed pro eo tempore, quo ille nasceretur, qui ex Dei prædestinatione ad tantam euehendus erat excellentiam. Hic autem erat Christus, omnium gentium expectatio; qui & verum summum Sacerdotium, & Mundi imperium adepturus erat. Illud, inq; Sacerdotium, de quo Paulus; Christus assistens Pontifex futurorum bonorum. Regnum, inq; id, de quo legitur, Scriptū est in foemore eius, Rex Regū, & Dominus Dominantium. Iam verò Deus per dilabentia à Iacob ad Christum tempora, & Sacerdotium quoddam imperfectum, & dignitatem quandam regalem, non absolutam, præmisi sit; vt illud summum Christi Sacerdotium, regalemq; eius celsitudinem, quasi in exemplari exprimerent. Sacerdotium igitur perpetuum, vnica in stirpe Leui, non absq; mysterio institui voluit: perpetuum nempè, vt æternum Christi Sacerdotiū, nunquam defecturum præfiguraret: iuxta illud; Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinē Melchisedech. In vnica autem Tribu Leui, vt indicaret vna in Ecclesia Romana æternam futuram summi Sacerdotij successionem: Ecclesiæ enim Romanæ Pontifex, Pontificū Pontifex est, Episcoporum Episcopus, Christi vices gerens: Et illa sedes, illa petra est, super quam ædificauit Christus Ecclesiam suam Catholicam Romanam, omnium Ecclesiarum matrem. Tandem alienæ Tribui, a Tribu Iudæ, ex qua nasciturus erat Christus, contulit Deus illud Sacerdotium, vt præsignaret, quod in tanti muneris collatione, Christus non acquieuit carni & sanguini, sed Dei voluntati. Nec enim Iacobo, & Ioanni germanis, sed Petro, alieno à sanguine suo, summum exhibuit Sacerdotiū; vt sicut caro & sanguis non reuelauerat Petro inconcussam de Diuinitate fidem, sed Deus; ita nec caro & sanguis, in Pontificatus sui collatione, vim haberent, sed Deus. Inde nec Pontifices summi ex gente tantum Iudaica, tanquam Christo per sanguinem cōiuncta; sed tam ex Iudaica, quam Gentili excipiuntur. Nec ex obeuntium Pontificum obtestata voluntate successores assumuntur (siquidem nec Ecclesia illa primitiua in hoc Petro, qui Clementem nominarat, Spiritu Sancto afflata acquieuit:) sed ducto purpuratorum Ecclesiæ Cardinum voto renunciantur. Qui licet ex carnis ratione, inter se alieni prorsus existant; ex spiritus tamen progenitura, vt filij patribus succedunt: iuxta illud

Prophe-

propheticum; Pro Patribus tuis nati sunt tibi filij; constitues eos Principes super omnē terram. Regalis verò dignitas, ita apud Israelitas viguit, vt nec perpetua, nec eadem in Tribu, sed per Tribus vagaretur; & maiori quidem tempore in Iudæ profapia, quam in cæteris consisteret; vt ex his, quæ de regali Christi auctoritate ventura essent, edisceremus. Ius enim certum regnorum omnium habuit Christus, & per Christum habent Summi Pontifices; sed ipse vsu neglexit, ipsi autē neglexerunt, susceperuntque pro temporum opportunitate. Vsu verò, administratioq; apud diuersarum nationum Respublicas, profapiasq; huc illuc decucurrit. Diuturniori autem tempore, ac sublimiori gloria in Iudæ stirpe emicuit; vt eum ex iure humano regna posteris, primogenituræ ratione mandentur, illud regnum Iudaicæ progeniei, Christo vero primogenito cessisse, ex humano etiam vsu, præter diuinum, nosceremus; ita Iacob prophetante; Non auferetur sceptrum de Iudæ, & Dux de foemore eius, donec veniat, qui mittendus est; tanquā veri regni hæres. Ex prænarratis igitur colligimus, quod Deus primogenituram spiritus non carnis attendens, nequaquam Ruben primogenitum, sed Iudæ stirpem selegit. Cum verò in Christo adimplenda foret benedictio illa superexcellens; si per antea cta tempora & Pōtificia, & Regalis eius dignitas præsignanda erat; non immeritò & Sacerdotium in aliena Tribu perpetuū remanere, & Regnū primò, per alias progenies, & tandem in Iudæ prole, consistere decebat. Remanet adhuc tamen propositi dubij difficultas; cur potius in Leui posteritate, quam in cæteris & perpetuum Sacerdotium, perdurasse, & Ducatū inchoasse decreuerit Deus, ac scāciuerit. Attendas huiusce rei rationes à Patriarcharum matre, patreque; nobis declaratas. Cum Lya Leui edidit, copulabitur, inquit, mihi maritus meus, eo quod pepererim ei tertium filium; idcircoq; appellauit nomen eius Leui. Quando autem genuit Iudam; modò, inquit, confitebor Domino, & ob id vocauit eum Iudam. Prædixit igitur Lya Deum dedisse sibi Leui, vt copularetur iterum Iacob, & pareret Iudam: nato Iuda quieuit filios optare; Dominoq; gratias egit. Datus est ergo Leui, vt daretur Iudas: ita collata est Tribu Leui omnis supereminentia dignitatum, vt ab ea, in Iudæ stirpem, tanquam in proximiorē, deferretur: Quod effectum est cum Regnum imperfectum in Dauid; perfectum verò Imperium, ac summum Sacerdotium in Christo collocatum est. Iacob pariter diem extremum dum clauderet, Simeoni, & Leui hæc dixit; Diuidam eos in Iacob, dispergam eos in Israel. Iacob nomen fuerat ipsi à natalibus impositum, Israel à lucta, quam habuit cum Angelo, illud à Parentibus, istud ab Angelo inditum fuit. In Iacob igitur, id est in bonis Laicorum terrenis præsignata erat diuisio; in Israel, id est in rebus Clericorum dispersio. Ecce adimpleta diuisio in Simeone, cum Tribus eius montana vltra Iordanem excepit; dispersio in Leui, cum vti Sacerdotio fungentes, eius posterit Terræ promissionis sibi attinentē partem, inter cæteras Tribus habuerunt, ipsiq; vrbes, & suburbana, inter alias Tribus dispersa obueneret; quod non contigisset, si Sacerdotali dignitate decorata nō fuisset. Diuisio autem hæc rerum terrenarū, diuisionem præfigurabat Regnorum, quæ inrer homines Laicos fienda erat; dispersio verò bonorum Ecclesiasticorum, dispersionem, quæ habet Pontificia dignitas cunctis in Prouincijs prænotabat. Resedit igitur Sacerdotalis dignitas in Leui posteritate, cui, ex virtute benedictionis Patriarchæ Iacob, dispersio destinata erat; vt aptius præsignaret Sacerdotium in Ecclesia Catholica, quæ iura, bonaq; sua Ecclesiastica in vrbus omnibus, ac Christianorum prouincijs dispersa obtinet. Ad alteram descendentes propositam difficultatem prænotandū est, quod ex duabus dignitatibus stirpi Leui collatis, Sacerdotalis eminentior Regali existimanda est. Præstantior est enim animæ regimen, quam corporis; ac potior animæ beatitudo æterna, quam corporis felicitas, temporis vicissitudinibus subiecta, excellentiorq; Dei cultus, quam Republicæ cuiuscunq; specimen, seu ornamentum. Conueniebat igitur Aaroni, tanquā natu maximo, dignitas ipsa præstantior Sacerdotalis. Sed difficultas difficultatem parit, si nobilius Sacerdotium, quam Regnum; vnde Regalis auctoritas Sacerdotali superior? Nam Moses, Aaron, Dauid, cæteri; Reges Summis Sacerdotibus imperabant. Hoc duabus de causis euenisse arbitror; Altera quia Legis, & Gratia conditiones admodum differunt: Legis enim tempore, sicut ipsa Lex erat imperfecta, cum neminem ad perfectum deduceret; & sacramenta pariter imbecilla extarent, quia

B gratiam

Psal: 44.

Christus, & Romani Pōtifices oīum regnorū habuit ius.

Gen: 49.

Sacerdotium cur tantum in Leui posteritate perduraret, & imperium inchoarit. Gen: 29. Gen: 29.

Gen: 49.

Regalis auctoritas quare antiquitus Sacerdotali dignior extaret.

gratiam non conferebant, ita & Sacerdotiū aderat imperfectum: econtrā gratiæ tempore, sicut Lex est diuina, & sacramenta gratiā conferunt; ita & Sacerdotium perfectū: quapropter congruē dignitati Regali perfectā, tunc illud imperfectum Sacerdotiū subdebat: nunc autem regali dignitati imperfectā, perfectum Sacerdotium minimē subiiciendum est. Hinc attendat, qui scripturarū lectione oblectatur; Quare in Testamento veteri legatur, Regnum Sacerdotale; in nouo autem dicatur, Sacerdotium Regale; vt quod illi substantiū, nos adiectiū; & quod ipsi adiectiū, nos substantiū explicemus. Quia Regalis dignitas, quæ apud eos perfecta erat, apud nos imperfectior reddita est; & Sacerdotium, quod apud eos imperfectum extabat, nobis perfectissimum euasit. Vel dicamus subtilius; Lex Mosis, Lex erat iustitiæ: iuxta illud; Ego Deus Zelotes vindicans iniquitatem patrum in filios; Lex Christi, misericordiæ Lex cōperitur: Deus .n. Zelotes, Pater misericordiarū, & Deus totius consolationis effectus est. Regalis auctoritas iustitiam expetit (non .n. sine causa gladium portat) Sacerdotalis misericordiā postulat: talis .n. (vt testatur Paulus ad Hebræos) decebat, vt nobis esset Pontifex, qui posset compati infirmitatibus nostris. Eleganter igitur iustitia tēpestate, Regalis præminebat auctoritas; misericordiæ verò tempore effecta est Sacerdotalis dignitas præstantior: si ab illa Regia potestate, iustitia; ab hac Sacerdotali pietas expectanda erat. Verum liceat & his addere, quòd Mosis præclaræ admodum virtutes à Deo mereri potuerunt, vt in sua stirpe hæ ambæ dignitates collocarentur. Quis enim ipso, ex Hebræorum Archipatribus, tum animi, tum corporis dotibus, tum à Deo collatis muneribus dignior, ornator, seculisq; omnibus admirabilior?

De Mosis Vita.

 Aeterum dignitas hæc coruscans Mosis, cum non tantum à singularibus muneribus, ab illustri profapia, sed à præclara vitæ probitate enitescat, ordo dicendi poscit, vt eius vitæ, gestarumq; rerum seriem referam. Quare breuissimo elogio, quæ scriptura, ac grauiissimi Patres tradidere, cōplectar. Siquis .n. accuratiorem desiderat vitæ Mosis narrationem, Philonem adire potest; qui tribus voluminibus Mosis vitā cumulātè absoluit, idq; quàm libentius agam, vt ex hoc rerū gestarum epilogo, cum cæteris à Spiritu Sancto delectis prisca Testamenti Patribus, non ineptè Mosis ipse cōparari possit. Qua cōparatione, non quidem mea sententia, sed cōprobatione scripturarū sanctarū, ac præstantissimorū eruditissimorūq; virorū, Mosē ipsū, illis omnibus augustiorē, insignioremq; cōperiendum esse, haud inscienter existimo. Mosis natione Hebræus, patria Gethsemita, aut certè Rameffita, p̄ Leuī stirpē à maximis Iacob, Isaac, & Abraham Patriarchis, profapiam traxit; annoq; secundū Hebraicā computationē, à creatione Mundi, bis millesimo, trecentesimo, septuagesimo tertio; secundū verò Græcam Eusebij, ac Septuaginta Interpretū, ter millesimo, sexcētesimo decimo, in Aegypto (cum Rex Pharaonē immaniter in Populi Israelitici mares defauiet) in lucē prodijt. Amra .n. eius parens (teste Philone) spreto seniorū consilio, qui Iudæos non nubere, atq; magis sine liberis decedere, quàm natos ad interitū edere consulebāt, Deiq; promissis inconcussis sisus, cum iam Mariā, ac Aaronē ex altera coniuge suscepisset, Iacobā de Tribu Leuī sibi in vxorē ascijuit, Mosēq; ex ea genuit. Natus hic infans admodū elegans, postquam tribus latuisset mensibus, in fiscella scirpea, seu (vt Ioseph tradit) lectulo è vimine contexto, ac bitumine linito, mirificè, nec sine Dei prouidentia, palustris, stagnantisq; Nili ripis expositus est. Hunc Regina, Pharaonis filia, Thammur, seu (vt alij malunt) Thermura, siue Thermutis appellata, vagientē infantem benignè suscepit; Mosēq; eū, quod ab aquis eruisset, nuncupauit, quasi (Ises) hoc est, seruatus à (Moy) id est, ab aquis: ita .n. voces illæ Aegyptiacæ latino idiomate interpretantur. Primò nanque Ioachinus (ex Clementis sententia) seu Melchiel (ex Philonis testimonio) appellabatur. Atque cum mulierum Aegyptiarum lac sugere abnuisset Mariæ fororis ingenio, quæ sedulò cum insequuta fuerat (vt quid de ipso euenturum esset, obseruaret) matri nutriendus traditus est. Amore deinceps tam seruido Regina Thermura est puerū profequuta, quòd cum nupta esset, atq; mater effici non posset; simulato

partu

partu (vt tradit Philo) puerum, qui ascitus erat, natiū dixit, ad consequendāq; amplissimi regni iura ipsum hoc mirifico extulit dolo. Deinde cum trium annorū ætate Pharaoni Regi à filia oblectationis gratia blādiendus exponeretur; fertur (vt Ioseph tradit) diadema Regiū, suo capiti impositū, in terrā icisse, ac pedibus conculcasse; quam rem cum Rex ægrè ferret, facerq; Scriba eū necandum (vt Regni futurum prostratorem, ac euastatorem) inclamaret; vix Regis filia ingenio, indictam necem euasit. Moses igitur regiam educationem nactus, puerilibus spretis oblectamentis, cunctis mox animi & corporis explenduit dotibus, disciplinisq; omnibus, a prima statim adolescentia, lectissimisq; moribus animum imbuit. Itaq; Arithmetica (teste Philone) Geometriā, vniuersamq; Musica, Rhythmicā, Harmonicā, Metricā, siue Contemplatiuam, siue per instrumenta, vocesq; prominentem modis varijs, citissimè didicit. Ab Aegyptijs insuper, occultam Philosophiam descriptam literis (vt vocant) hieroglyphicis; ac à Græcis, ex propinquis regionibus euocatis, liberales artes; à Chaldæis; & Aegyptijs syderalem scientiam (eodem teste Philone) hausit. Medicina etiam (teste Clemente Alexandrino) claruit; dicendi, facundiāq; peritia (teste Iosepho) emicuit. Vt autem adoleuit, contra Aethiopes bello à Pharaone suscepto, Dux est electus; mirificoq; ingenio hibicibus secum delatis; serpentes arenoso in itinere offensos retrudit: commissioq; prælio, hostes profligauit: Urbem inclitam (Meroc appellatam) Regis filia, quā postea in Vxorem assumpsit, arcem prodente, (teste Iosepho) expugnauit: Aegyptum reuersus, adoptione contempta, qua Regis nepos existimatus, Rex iunior (vt tradit Philo) appellabatur, auitiq; solij hæres expectabatur, Aegyptium Hebræum percutientem occidit, fabuloq; tumulauit; sed detecto facinore, pauidus quod à Pharaone tantū criminis vltio posceretur, ad Madianitas Arabes profugus diuertit; cumq; Raguclis Sacerdotis filias septem à Pastoribus, qui eis aquas eripiebant, defendisset, tantam sibi adeptus est Raguclis beneuolentiā; quòd eius filia sibi addicta, apud eum, vsq; ad octuagesimum suū annum, scientiarum omnium contemplationibus incumbens, vitam degerit. Cæterum Moses annum ducens octuagesimum, a Deo, ignis rubum ardentis, nec comburentis, portento euocatus, dux Israel est institutus: vbi cum imbecillis hominis natura sustinere Deum loquentem non possit, soleatq; eloquentia humana, quando cum Deo agit, balbuties (vt Origenes sentit) & infantia effici, ipse impeditæ, implicatæ, balbutientisq; linguæ factus est. Reuersus postea in Aegyptum, Aaronē secum assumpto, tribus signis, Virgæ scilicet resflorentis, Manus ad sanitatē restitutæ, ac Aquæ in sanguinem commutatæ, se Ducem à Deo missum declarauit. Inde decem plagis Aegypto percussus, Rege reluctante, post quadringentos triginta ab Abraham peregrinatione annos, libertatem optatissimam, eductus ferè sexcentis millibus ex suis, exceptis paruulis, ac mulieribus, mirificè est consequutus. Hinc Israelitas per desertū quadraginta annis rexit, habitisq; mansionibus quadragintatribus, singularibusq; Dei gratijs, ac miraculis suffultus, ad promissionis Terram eos perduxit. Nubes .n. in ingentis columnæ speciem, interdiu solari emicans splendore, noctu verò flāma tutum iter eis præstabat. Arabici sinus aquas virga fecauit. Aegypti Regem, cum curruum sexcentorum, equitum quinquaginta millium, peditum viginti millium acie, fluctibus obuoluit. Aquas Amarath eadem virga dulces reddidit. Manna è Coelo, Coturnicesq; euocauit. Aquas ex petra percussa virga illamet, qua tot in Aegypto portenta fecerat, bis excussit; ex eisq; amnes manantes Iudæis impertiuit. Amalechitas, peragrantes Iudæos inuias solitudines, arenasq; infestare, & deturbare contententes, ipse orans in Monte suspensis ad Cælū manibus profligauit. Iudicum magistratum consilio Ietri cognati instituit. Legem omnium augustissimam, in Syna monte, terribilibus portentis, dum erumperent scilicet tonitrua, micarent fulgura, densissima nubes eūcta operiret, clangor buccinæ perstreperet, à Deo excepit; præceptaq; tum moralia, tum iudicialia, tum ceremonialia, mox promulgauit. Quibus in peragendis, tot collata sibi à Deo fuere præcipui amoris signa; vt quadraginta dierum ieiunio præstito, Altissimi sæpius cōgressu sit potitus, Tabulas lapideas diuina manu incisas, exaratasq; accepit; ipsum Deum iratum flexerit; faciem fulgentissimo radio coruscantem, cornutamq; (stupentibus Iudæis, ac ægrè eā ferentibus) ex Dei consortio detulerit. Quin, & super hæc maiora præstitit suæ gloriæ monumenta; nā

B 2 anco

Exod. 20.

Hebr. 40.

Lib. biblic. antiq.

De antiq. lib. 2. cap. vi.

Mosis nomina.

Lib. 1. Strom. Lib. biblic. antiq.

Lib. primo d. vit. Mos.

lib. 2. antiq. cap. vi.

lib. de vita Mosis.

Strom. lib. 1.

lib. 2. de antiq. cap. 10.

Exod. 3.

Hom. 3. in Exod. 4. Mosis miracula opera. Exod. 8. 9. 10. 11. Exod. 12.

Exod. 14.

Exod. 14. Exod. 15.

Exod. 17.

Exod. 18. Exod. 19.

Num. 11.
12.
13.
16.
21.
30.

æneo Serpente erecto, Serpentum ignitorum veneno infectos, laesosq; ad vitam restituit; dissidium, ob defectum carniū ortum, sustulit; Aaron, Mariāq; sororis defectio- nem retudit; Populum ad Terram promissam progredi reluctātem, placauit; Chore, Dathan, Abiron seditionē cōmouentes, à terra absorptos conspexit. Inde pluribus promulgatis legibus, cerāmonijs, ac præceptis; non modicis profligatis, fufis, prostratis, & iusta internecone deletis nationibus; enumeratis Israel agminibus, diuisa Chananea; Iosue substituto; benedictis Tribubus; Heros omnibus ingenii artibus; iustitia, man- suetudine, prophetia, inter omnes Israelitas celeberrimus; vt qui vigintiduo clarissima edidit miracula, quatuorq; insignibus victorijs potitus est; obiit anno suo ceteresimo. vige- simo. Non desunt, qui eum excitatum in vitam, & in Cœlum sublaturū fuisse tradant. Ita enim Rabbi Samuel constanter affirmat, & Clemens ex sententia Mystrarum annuit; quæ an vera, an falsa sint, legentium iudicio discernenda relinquo. Huic tamen rei non modicam fidem affert, quod cum Elia (quem in igneo curru raptum non ignoramus) in Thabor Monte apparuerit. Ex quibus omnibus deducitur, neminem ex prisca Testa menti Patribus, nec natalibus insignioribus, nec educatione illustriori, nec Dei collo- quijs crebrioribus, nec factis stupendioribus, nec numero & pondere miraculorum, nec potioribus muneribus, cum Mose comparari posse. Sed de his satis.

Qua traditione Moses Pentateuchum scripserit.

Moses diu-
no afflatus
spiritu libros
scripsit.
Exod. 24.

Deutero. 31.

Reuelatio
Diuina quin-
que modis
sibi solet.

Moses quo
reuelationis
genere scii-
puit.

Marc. 13.

Moses quo-
modo Deū
videit.

MOSEM, virum tam superexcellenti dignitate inclytum, non ex humana, sed diuina traditione Pentateuchum scripsisse, inconcussa fide credendum est. Ipsa Sacra Scriptura hoc testatur, dicens: Scripsit autem Moyse vnuer- sos sermones Domini. Et iterum: Assumensq; volumen fœderis legit, audien- te populo. Et alibi; Postquam ergo scripsit Moyse verba legis huius in volumine, atq; compleuit; præcepit Leuitis, qui portabant Arcam fœderis Domini, dicens; Tollite librum istum, & ponite eum in latere Arcæ fœderis Domini Dei vestri. Ex qua enar- ratione excipere possumus, Mosē volumen vnum tantum edidisse; quod in varias se- ctiones Hebræi, Græciq; postea partiti sunt, & volumen fœderis legis ab ipso appellatū fuisse, & nil in eo, præter Dei sermones tradidisse. Hinc sequitur, quod à condito Orbe ad natalia sua, per annos duo millia trecentos septuagintaduos tradita historia, quæ in Pentateuchi libris, præcipueq; in libro Geneseos est explicata, Dei reuelatione edita sit. Cæterum reuelatio quinque modis fieri contingit; Primo Spiritus Sancti afflatu, seu inspiratione; Deinde notitia humana, & hac duplici; vel cum res enarratas ipsi Pro- phetæ viderunt; seu, cum eas ex progenitorum, maiorumq; traditione hausserunt; Ter- tio externo Angelorum ministerio; cum scilicet ignota Deus per Angelos hominibus referat; Quarto spectris, & imaginibus in illorum phantasia expressis; Quinto Dei vi- sione raptim habita, qua Prophetæ splendidam veritatem in fonte Diuinæ essentia in- tuentur. Cōmuni autem, probataq; Patrum sententia, primam, secundam, ac vltimam reuelationem habuisse Mosē arbitror; quanquam & fortè alias duas esse consequu- tum, non temerè censeā. Multa quidem sibi abdita, prisca sæculi monumenta, Spiritus sanctus ei detexit, referauit nuda, aperta; obtulit. Quamplura ipse Moses vidit, vel à maioribus accepit; Verum in his non humano more (qui falli poterat) ipse scripsit; sed impulsus, actusq; à Spiritu sancto, qui eius memoriam, mentē, manus, viresq; omnes ita in ositio retinebat, quod nec cæcutire, nec obliuisci, nec aberrare, nec à vero deflecte- re poterat: iuxta illud; Nolite cogitare, quomodo, aut quid loquimini; dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini. Quod enim ipse multa prospexerit, nulli dubium est: quodq; ex Patribus multa hausserit, etiā non ineptè existimare possumus: Arbitror siquidem, quod non omnis traditio, quæ Mosi tēpestate apud Hebræos de Mundi crea- tione, de Cataclysmo Noetico, de Maiorū gestis, ac Religione, apud Patres, Atausosq; fuerat, obliuione esset obruta. Solent porrò cunctæ Nationes maiorum suorum ge- sta (maximè cum præcipua, singulariaq; sint) summa veneratione, ac studio, ne oblite- rentur, extinguanturq; ; custodire, scriptisq; mandare. Verum mihi mirum in modū ea arripit sententia, quæ Mosē beatifica luce illustratum tradit; clarissimā scilicet Dei

Dei visionē, raptim tamen; ac, vt aiunt, per transfennam, consequutū, quo in fonte ruti- lantem, splendidamq; omnium rerum à se scribendarum veritatem decerpserit. Ve- rum quibus singularibus prærogatiuis, quibusq; testibus, hæc Mosi reuelatio decorata, ornataq; fuerit, cum non inepta Christi cōparatione contēplemur. Legislator Moses, Legislator Christus; diuinæ Leges ambæ; licet longè Euangelica præstantior; purus at- tamen homo fuit Moses; Christus Deus & homo; quod si Legislator Moses, vt purus homo, ad diuinam Legem indicendam, ad arcana, abditaq; referenda destinabatur ex Dei reuelatione eam habere necesse erat. Et sic Legislator Christus, Deus erat & ho- mo, diuinā quoque sapientiā ex suo indeficiente aternę sapientiæ fonte enuntiabat. Indigebat igitur testimonijs Moses de Dei colloquio, indigebat & Christus certis obte- stationibus, quod filius Dei esset. Moses itaque (præter multos) tres singulares cū Deo diuturnos congressus habuit: Primū in Monte, quando nebula obtectus, quadraginta diebus, ac totidem noctibus cū Deo moratus est, tabulisq; lapideis Legem incisam sus- cepit: Secundū, cum in Tabernaculo extra castra erecto, nubeq; in specie columnæ obūbrato, loquebatur cū Domino facie ad faciē: Tertiū tandē, cum quadraginta dierum præmissio ieiunio, ipse tabulas iterum excussit, & insculpsit; redijtq; faciem cornutam, tantoq; fulgore perfusam gerens, quod eam velare sit coactus. Christus autem duo præ- clara (præter cetera testimonia) è Cœlo retulit: alterū, cum ipso baptizato, aperti sunt Cœli, descendit columba, intonuitq; ea inuitata vox; Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Eminentius alterum, cum in Monte Thabor transfigura- tus est, respenderitq; facies eius sicut Sol, vestimenta verò facta sunt alba sicut nix: & apparuerunt Moses & Elias; vox de Cœlo iterum dixit; Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. Magna certè Moses in diuinis colloquijs ha- buit testimonia; maiores Christus de diuinitate sua exhibuit contestationes. Moses tres congressus habet singulares; plures autem alios, non tam insignes; plures (inquā) quia duræ ceruicis populo multæ adijci debebant obtestationes; tres verò singulares ob tria præceptorum genera, Moralium, scilicet, Iudicialium, & Ceremonialium, quæ tunc conferebantur. Christus autem duo tantum habuit eminentia è Cœlo testimonia, vt omnis tolleretur dubitandi facultas; vnum quasi factū Iudaico populo, vbi adfuit Ioan- nes Baptista Propheta, Sacerdotali stirpe, vitæq; probitate testis eximius: Alterum, qua- si gentibus demonstratum; & ibi Petrus Pontifex Maximus, duo orbis tonitrua, Iaco- bus & Ioannes interfuere; vt tres adessent testes egregij pro eo populo, qui tres Mundi plagas, Asiam videlicet, Africam, & Europam excolebat. Moses portenta eximia, ac stupenda exhibuit; sed tantum sub Cœlo, aerea tonitrua, coruscationes, fulgura, nu- besq; solum vsq; ad montis iuga elatas; inditium certum, quod ad felicitatem, eximiā quidem, sed terrenam, lex eius homines ducebat. Christus stupendissima è Cœlo mira- cula præstitit: nā Cœli aperti sunt; Spiritus sanctus in specie colūbæ descēdit; vox Patris è Cœlo intonuit; decentissimè quidem, cum Euangelium ad cœlestē beatitudinem fide- les extollat. Moses Deū alloquitur, sed in caligine: Omnia nempè umbris obuoluta excipit. Christus verò, Cœlo aperto, & in nube lucida Patris testimonium habet; qua- propter Euangelica claritate cuncta effulgent, atque coruscant. Moses cornutam ge- rit faciem, tanto fulgore præditam, vt eam, non nisi uelamine opertam, Israelitæ intue- ri queant: quod mysterio non uacat. Sola enim facies in Mose resplendet, manus au- tem arida extat; quia lex quidem optima, sed operatio infirma: nam ex operibus legis, nullus iustificatur: Quinimmo, & legis sensus intimi, quibus, quasi in facie clarescit Moses, literæ uelamine operti sunt; quoniam super cor Iudæorum uelamen positum fuit. Christi autem facies resplenduit sicut Sol; vestimenta eius facta sunt alba sicut nix. Omnia in Christo nimirum emicant, quia lex sancta est, & cœlestis; & ex eius obseruan- tia, Christicolæ iustificantur, ac super niuem dealbantur. Ita enim Dauid Propheta precatur; Asperges me Domine hyssopo; hoc est, Christi expiatione: & mundabor, lauabis me eius sacramentis, & super niuem dealabor. Insuper facies Christi absque uelamine nobis exponitur; quoniam eius Diuinitas mysticorū sensuū explicatione di- gnoscitur; adeò quod ex reuerentia omnes cū Apostolis cadant in facies suas, sicut se- niores ante Thronū cecidere. Moses audit Deum dicentem; Inuenisti gratiam apud me;

Mosis ad
Christum p-
pulchra com-
paratio.

Singulares
Mosis cōgref-
sus cum Deo.
Exod. 24.
Exod. 33.
Exod. 34.

Mat. 3.

Math. 17.

Mat. 17.

Psal. 50.

Exod. 33. me, & te ipsum noui ex nomine; ac si diceret; Inter mortales mihi acceptissimus ita es, vt ex nomine, singulari scilicet notione, te nouerim; ea inquam, qua electi scripti sunt in libro vitæ: Nam Moses nemini prisce Testamenti Archipatrum in Dei aula secundum reperitur. De Christo testatur Deus; Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite: quasi innueret; Moses mortalis seruus est; Hic filius. Moses ex adoptione filius; Hic ex natura, quapropter meus. In Mose complacui, sed non bene, quandoque enim defecit; In hoc bene complacui, vt nunquam mihi ipse displicuerit. Per Mosem me loquentem audite; semper enim Moses, vt Dei nuntius, populum Iudaicum alloquens præmittebat; Hæc dicit Dominus Deus; Christum audite, sicuti Deum loquentem. Magna sunt igitur monumenta, inditiq; , quod Moses ex Dei reuelatione doctrinam suam potarit, ac sumpserit. Maxima verò, quod Christus sit Dei filius, Deus & homo, & hominẽ reparare venerit. Fictitium non habuit Moses cū Deo colloqui, quippe qui totum populũ Israeliticum, portentorum suorum testimonium suscepit: Certiores testes exhibuit Christus, qui viuos & mortuos se adorantes habuit.

Lib. 3. c. 2. Eusebius de Demonstratione Euangelica ex Mosi ac Christi gestis mirificam certè cõpaginat antithesim; Cuius argumentum (ne adeò prolixam narrationem deducam) tale est; Moses Legislator fuit Iudaicæ gentis; Christus totius vniuersi. Moses Idola Hæbræis abstulit; Christus ea ex omni ferè Mundi plaga eiecit. Moses mirificis portentis legem contulit; Maioribus Christus Euangelium condidit. Moses suorum libertatem vindicauit; Christus generis humani iugum excussit. Moses terram fluentem lac & mel patefecit; Christus præstantissimam viuentium terram referauit. Elegans infans Moses vix natus, Pharaonis scuitia, qui mares Iudaici populi ad necem damnarat, vitæ discrimen subiit; Christus infans, à Magis adoratus, ob Herodis immanitatem pueros trucidantis, in Aegyptum secedere est coactus. Adolefcens ille omnium disciplinarũ eruditione claruit; Duodecim annorum iste Legisperitos eruditissimos in stuporẽ adduxit. Quadraginta diebus Moses ieiunans, diuino eloquio depastus est; Per quadraginta perinde dies Christus non manducans, neque bibens, diuinæ contemplationi vacauit. Ille in desertis famelicis Manna, & Coturnices præbuit; Hic in deserto quinque panibus virorum quinque millia saturauit. Inter Arabici sinus aquas illæsus ille transiit; Hic super Maris vndas ambulauit. Extèra virga ille Mare diuisit; Increpat iste ventũ & Mare, & facta est tranquillitas magna. In Monte rutilanti facie splendidus apparuit ille; In Monte fulgentissimo aspectu transfiguratus est iste: cuius facies resplenduit sicut Sol. Non poterant filij Israel oculorũ aciem in illum intendere; Ante hunc discipuli in facies suas perterriti ceciderunt. Mariam leprosam ad pristinã sanitatem restituit Moses; Mariam Magdalenam, criminum maculis obrutam, gratia cælesti abluuit Christus. Mosem Dei digitum appellarunt Aegyptij; De se ipso Christus prodidit; Porrò si in digito Dei eicio demonia, &c. Selegit Moses duodecim exploratores; Duodecim Apostolos & Christus elegit. Ille septuaginta Seniores; Hic septuaginta Discipulos. Iesum Naue successorem sibi destinauit Moses; Petrũ ad Summũ Pontificatum post se extulit Christus. De Mose scriptũ est; Non cognouit homo sepulchrum eius usque in præsentem diem; De Christo contestati sunt Angeli, Iesum quæritis Crucifixum, surrexit, non est hic. Consulas tantum Doctorem hæc vberius explicantem. Excelsior igitur Christus Mose: Excelsior Moses cunctis Legislatoribus. Cæterum non desunt etiam hæc nostra tempestate infideles, qui Mosi detrahant; oblatrant siquidem more suo canes aduenis: quod si saxa ex eorum solo ieceris, ita in eorũ morsu morantur, quod latrare desistunt. Diuinæ huic è Cælo Mosi reuelatæ Historiæ detrahunt Ethnici; Liceat igitur nobis lapides iniicere, & ex eorum placitis oppositam calumniam retundere, Mosi detractores antiqui præcipuè fuere, ex historicis, Manethon, Herodotus, Suetonius, Trogus Pompeius, Strabo, Cornelius Tacitus: Ex eruditissimis in scientijs, Apollonius, Galenus Medicus, Seneca, Porphyrius, Celsus, Iulianus Cæsar, Faustus, Manicheus. Contra quos acrius pugnarunt ex nostris (præter Philonem, Iosephũ de Antiquitatibus, & plures ex Rabbinis) Origenes contra Celsum, Apollinaris contra Porphyrium, Augustinus contra Faustum, Cyrillus contra Cæsarem, & Tertullianus in Apologetico. Ego autem contra recentiores Mosi, ac fidei nostræ blasphematores,

tores, vnam tantum calumniam vindicare enitar. Nuper siquidem Historiarum studiosi præcipuè Mosi hoc obijcere audent; quod ea, quæ de prisce temporibus, de condito Mundo, ac diluio tradit, non ex diuina reuelatione, sed ex antiquis Aegyptiorũ, vel Chaldæorum Sacerdotibus (apud quos Sacrosancta arcana recondebantur, à quibus ipse, & eius gens profapia trahebat) desumpserit; Latratus equidem iste impius est; sed à suo solo lapides sublatos in eos iacere contendamus. Si Moses aliena, ac diuersa prorsus ab Aegyptiorum, ac Chaldæorum Cronologijs, & placitis prodit; certè quæ de primis sæculi annis refert, ab ipsis ea habuisse non est asserendum. Aegyptij (teste Trogo) Mundi, viuentiũq; originem, & initium in Aegypto cœpisse decertabant; ea de causa, quod ceteræ orbis regiones, aut nimio solis æstu, aut frigore, algoreq; obruantur; Sola verò Aegyptus, ex connata sibi temperie, animantia cuncta gignere potuerit; idq; ex terræ feracitate, ac perpetua animalium spontanea generatione comprobant. Vnde Diodorus ait; Aegyptij primos homines apud se creatos tradunt, tum foelicitate solis, tum Nili foecunditate, qui multa generat, & quæ genuit, facillimè nutrit. Scithæ econtrà (Trogo teste) hac alia ratione rerũ initium suo solo factum asseuerabant; quoniam post discessum ignis, & aquarum, omnia obruentiũ, cuncta animantia edita sunt: & Ignis à sua plaga & regione, tanquam à frigidiori primò discessit; & aquæ ab ea perinde in Ponticum, ac Mediterraneum indita sibi naturali propensione, effluerunt, & decurrerunt. Quod si hæc, ex testimonio horum, ac cæterorum gentilitatis Historicorum, fuit istarũ gentium opinio: Quis Mosem oppositam sententiam referentem, ac Mundũ diebus sex a Deo conditum, tradentem, hæc ab Aegyptijs sumpsisse scienter existimare poterit? Ioseph de Antiquitatibus, de Beroso sic ait; Berosus Chaldæus, idest Sacerdos Babylonicus, ac Scriba publicus, omnem Chaldaicam deslorauit historiam. Verum Berosus in sua de vetustis temporibus historia, quædã consona, multa etiam dissona à Mose tradit. Consona quidem ea sunt, quæ de Gigantibus ante Diluuiũ, de Noetico diluio, de Noè profapia, ac stemmate scribit, quamuis diuersis nominibus, diuersaq; admodũ ferie. Nec de hoc mirandum est; si quidem dissipata Noè posteritate, confusisq; linguis, Heber (in cuius domo, & pristina lingua, & prisca rerũ vera traditio remansit) dum versaretur cum Chaldæis, nonnulla illis retulisse censendũ est. Plura verò prætermisit, multaq; opposita his, quæ habet Moses, tradidit Berosus; quoniam omnia quæ dixit Moses, vel non legit, vel non credidit. Nec equidẽ decebat, sancta arcanaq; dari canibus, quæ apud selectam posteritatem seruabantur. Quare de primis parentibus, de Paradiso terrestri, de prisce illorũ Archipatrum gestis nil prorsus dixit: Rursus de Gigantibus, de Arca, de Diluio, de Noè, ac eius stirpe multa, sed à vero distantia admodum enarravit; ut illud præcipuè; quod Noe ex Astrologicæ disciplinæ eruditione Diluuium præsciuerit. Cùm ergo Moses quamplurima illis incognita scriptis tradiderit, non ex Chaldæorum annalibus, sed ex diuina reuelatione, suam desumpsisse historiam existimandum est. Non audiendi igitur sunt ij præsertim, qui à Beroso Mosem quidquam excepsisse existimant: Berosus etenim vix ante Monarchiam Alexandri Magni floruit, post Mosem ferè octingentorum annorum spatio. Et cùm Mosi gesta ipse Berosus narret; siquidem, in anno octauo Ascatidis Assyriorum Regis, Chencrem Aegypti Regem, Hebræorum magica arte in mari perijisse ipsemet scribit; quod certè à Mose factum fuisse scimus. Vnde potius certissimè Berosum à Mose vetustissima, prisceq; sæculi monumenta, & gesta desumpsisse arbitrandum est. Nam si Moses anno, ab Orbe condito, ter millesimo, ac nonagesimo (iuxta Septuaginta Interpretum, ac Græcorum supputationem;) vel anno bis millesimo & quinquagesimo primo (secundum D. Hieronymi, ac Hebræorum computationem,) cùm annorum esset octuaginta, primos cum Deo congressus habuit; ex quibus hæc de Orbis creatione Historiam nobis referendam hausit; profectò ipsos omnes prisce Poetas, Legislatores, Philosophos anteisse, ac præcessisse, luce clarius, euincitur: Vt demonstrant vberius Iustinus in Admonitorio, Clemens Alexan. libris Stromatũ, Cyrillus contra Iulianũ, Tatianus in Oratione quã aduersus Græcos habuit, Theophylus ad Autholycum, Philo de vita Mosi, Ioseph contra Apionem; plurimiq; alij ex prisce Patribus; quorum testimonia aliqua præclariora in Catena de Mosi laudibus deduximus.

De

Moses, nõ ex Chaldæorum annalibus, sed ex reuelatione diuina, suam historiam texuit.

lib. 2.

lib. 1. c. 1. & 2.

lib. 1.

lib. 1.
lib. 2.
lib. 2.

*De Lingua, qua scripsit Moses Pentateuchum,
ac de diuersis eius editionibus.*

1. Corint. 13.
Lingua du-
plex Angeli-
ca, & huma-
na.

DE Lingua, qua scripsit Moses, dicturus, linguarum sectionem adhibere, proferreque, operepretium duco. D. Paulus duplex linguarum genus proponit, Angelicum scilicet & Humanum, cum scribit; Si linguis hominum loquar & Angelorum. Angeli, qui simplices spiritus sunt, nulli annexi corpori, unica clauē & ianua, quæ est voluntatis, suos claudunt conceptus: Etenim nolentis Angeli inferioris, nullus Angelus etiam superior, mentis interna agnoscere, perscrutarique poterit. Quare lingua Angelica ea est, qua Angelus conceptus, vocatque; sua alteri Angelo communicat, non aliquo suffultus instrumento, sed ex libera voluntate ad alium se conuertens. Superior quidem Angelus ad inferiorem, vel intelligentiam suam, vel à Deo rem sibi reuelatam propria virtute diuidit, ac multiplicatam offert: inferior verò superiori, conceptum suum simpliciter referat. Hæc autem Angelorum lingua, claritate maxima prædita est, immensoque puritatis nitore præstat, cum tantum diuinas apprehensiones offerat, & Dei laudes persoluat. Homines vinculum deferentes ex anima & corpore compacti, duplici clauē mentem suam claudunt, ne eorum, tum mentis conceptus, tum voluntatis affectiones cæteris innotescant: prima clauis est voluntatis dissensus, secunda est corporis obstaculum. Vnde eis duplex necessaria est lingua. Altera voluntatis, qua soluta Angeli, & Sancti eorum cogitationes, vota, supplicationesque; percipere possunt absque vlla verborum exuisione. Hoc autem dicimus Angelis, & Sanctis conuenire, non Deo; quia ipse Deus cordis nostri intimas affectiones, etiam nobis inuitis, & mentibus nostris in Cœli nequaquam conuersis, intuetur. Hac lingua (quæ nihil aliud est, quàm mentis ad Cœlum, & ad Sanctos eleuatio) pii, & iusti non loquentes, loquuntur; non clamantes, clamant. Cum enim mens nostra intellectu & affectu, quasi duabus alis, nullo adhibito vocis sono, se se in Deum extollat; non tantum loquitur, sed clamat etiam, cum corde orat, & psallit, Domino attestante, ac dicente; *Quid clamas ad me? Pariter Propheta cum dicit; De profundis clamaui ad te Domine: & iterum; Ad te Domine clamaui. At contra, cum nulla ab hominibus adhibetur mentis vis, (vt quando voce, non verò corde psallunt) nedum clamant, sed nec loquuntur; cum ea lingua, qua ad superna loquimur, non vtantur. Altera est lingua, qua homo per organa cogitationes mentis notificare cogitur; ob idque; quibusdam visibilibus signis, quibus conceptus, voluntatesque; alteri representet, indigere comperitur. Hæc porro signa duorum generum esse contingit, vel pro auditu articulata quædam cum sono voces, vel pro visu characterata lineæ. His enim quasi nuntijs latentibus, & abditis in corde conceptus prodere, ac patefacere possumus. Cognitio autem tam vocum, quàm characterum primordialis omnium linguarum; Dei Optimi Maximi insigni prouidentia in Adam primò insita fuit absolutissima; namque; perfecta erant singula in Adam, vti in omnium protoplasto: Qua nimirum cognitione, & scientia, omne quod vocauit Adam, animæ viuentis, ipsum eit nomen eius. Vocauit profectò tam expressa nominum significatione, vt ignotas nobis rerum naturas efficaciter ex vi primæ eius lingue patefecerit. Et hæc quidem lingua ea est, de qua dicit Scriptura; Erat Terra labij vnus, & sermonum eorundem: Et qua posteritas Adæ, vsque ad Babel Turrim condita vsa est: non tamen ea puritate, qua Adam in innocentia statu utebatur; cum ob eius lapsum sublatis gratuitis, naturalia omnia vti sauciata, imperfecta reddita sint. Characteribus autem ab Adam ad Mosem, an vsi sint præci illi Patres, non excipitur ex Scriptura; etenim de eis nullam sacra pagina mentionem facit. In columnis tamen lateritijs, seu lapideis, antiquos Patres ante Diluuium, Astronomiæ arcana incidisse, Ioseph de Antiquitatibus, ac alij grauissimi viri testantur. Quin & Enoch scripsisse quædam ante Diluuium, colligi videtur ex Epistola Iudæ. Superuenta autem in Turris Babel adificatione, idiomatum multiplicitate, factum est, vt linguarum septuaginta prodirent, tam diuersæ, aduersæque; vt alter eorum qui eam astruebant, alterum intelligere nequiret: Ac deinde ex his, & alijs ad placitum vocibus formatis, infinitæ linguarum, pluraque; idiomata, non ita apprime res exprimere, redderentur. Ea verò lingua, quæ ex Adam fluxerat, num abolita fuerit, num in Na-*

Exod. 14.
Psal. 129.
Psal. 140.

Adam vocū,
& characterū
primæ linguæ
perfectissimam
cognitionem
habuit.
Gen. 2.

Gen. 11.

lib. 1.

Diuersarum
linguarum
ortus.

bor, tanquam in selecta profapia fuerit seruata, non est exploratum. His ita multiplicatis linguis, Spiritus Sanctus tres ex omnibus his, quibus Dei verbum commendaretur, excerpere voluit. Hæc fuere Hebraica, Græca, & Latina: Hæcque non absque mysterio selectæ sunt. Primò certè, vt ad tria potissimum imperia nationum earum, apud quas hæc linguarum vigeant, Dei verbum deferretur: ad Assyriacum scilicet, Medum, ac subsequutum Persicum; quæ gentes Chaldaeam linguam, Hebræam affinem, vti sacrosanctam veneratæ sunt: ad Græcum, tum in Asia, Alexandri Magni virtute, dilatatum, tum in Græcia per non modicæ sæculæ florentissimum: ad Romanum tandem, quod omnem ferè Mundum sibi subiecerat. Secundo loco, vt tribus potissimum Ecclesijs, quibus fides, fideique; dogmata impertienda, referendaque; erant, deferrentur; Synagogæ Hebrææ, quæ Ecclesiæ nostræ fuit exemplar; Græcæ, tantorum Patrum fulgore, conspicuæ; Latinæ denique Ecclesiarum omnium matri. Neque enim maximo vacat mysterio, Crucis titulum illum; IESVS NAZARENVS REX IVDÆORVM, Hebraicè, Græcè, & Latinè scriptum fuisse. Nam sicut Christus omnia in vberissimo sanguinis sui fonte expiauit; ita & has tres linguas purgare & sanctificare debuit; vt in eis Iesu Nazareni nomen, ac omnis eius cœlestis doctrina conscribi dedecus non esset.

Cur tres lin-
guæ à Deo se-
lectæ sint.

Ioan. 19.

De editione Hebræa.

HEbræa lingua (vt ab ipsa exordium desumam) vetustate, ac dignitate, cæteras antecedit. Hanc Adæ, atque ab Adam ad ea vsque; tempora, quibus tot effusa fuere idiomata, germanam fuisse humanæ sobolis linguam, cõmunis est sententia, maximè D. Augustini libris de Ciuitate Dei,

Lingua He-
bræa omnium
prima.
lib. 16. c. 11.

Erat enim ante Heber Hebræa lingua, sed non vocabatur Hebræa, siquidem non opus erat nominis distinctione; cum nulla esset idiomatis multiplicitas. Quando autem erat vna, nihil aliud quàm humana lingua, vel loquutio vocabatur, qua sola ipsum hominum genus loquebatur.

In Heber postea seruata, ab ipsoque; non in omnem suam progeniem, sed in eam tantum, cuius generationes præducuntur vsque; ad Abraham, diffusam etiam fuisse tradunt Patres.

HIERONYMVS in Epistola ad Damascum, quæ est centesima quadragesima secunda, inquit;

Initium oris, & communis eloquij, & hoc omne quod loquimur, Hebræam esse linguam, qua vetus Testamentum scriptum est, vniuersa antiquitas tradidit. Postquam verò in fabricatione Turris, per offensam Dei, linguarum diuersitas attributa est; tunc sermonis varietas in omnes dispersa est nationes.

IOANNES Chrysostomus Homilia trigesima in Genesim, capite vndecimo, sic asserit;

Heber ipse mansit, idem sequutus idioma, quod & ante habebat.

ISIDORVS libro Etymologiæ duodecimo, capite primo, hæc habet; *Omnibus animantibus Adam primus vocabula indidit, imponens unicuique nomen ex presenti institutione, iuxta conditionem naturæ cui seruiret. Gentes autem unicuique animalium ex propria lingua dederunt vocabula. Non autem secundum Latinam linguam, atque Græcam, aut quarumlibet gentium barbararum, nomina illa imposuit Adam, sed illa lingua, quæ ante Diluuium, omnium vna fuit, quæ Hebræa nuncupatur.*

BEDA de linguis Gentium libello, consimilia ferè scribit, dum dicit;

Linguarum diuersitas exorta est in adificatione Turris post Diluuium. Priusquam superbia Turris illius in diuersos signorum sonos humanam diuisit societatem, vna omnium nationum lingua fuit, quæ Hebræa vocatur, qua Patriarchæ & Propheta vsi sunt non solum in sermonibus suis, verum etiam & in sacris literis.

Hoc ipsum ratio comprobat. Nam si Dei cognitio, cultusque; ac præscarum rerum traditio, stirpi illi, tanquam à Deo selectæ, commendatæ sunt, pari ratione linguam præscaræ eidem relictam fuisse censendum est. Amplius Heber filio suo tunc nato Phaleg nomen imposuit, quando per linguam diuisa est terra; vt ipso nomen illud inter posteros deferente, à nominis significatione, cõfusarum linguarum tempore natum eum intelligerent; quod tamen non intellexissent si aliena lingua vsi fuissent. Igitur, cum humana esset lingua, nec vllò singulari nomine appellata; ab Heber, à quo propagata fuit, Hebrææ nomen sumpsit. Cumque; Heber, ab eoque; effusa posteritas, Mesopotamiæ regionem coluerit, adeo cum Chaldaea lingua hæc permixta est, vt ferè vna fuerit effecta. Cate-

Gen. 10.

Ab Heber lin-
gua Hebræa
nuncupata.

rum huic D. Augustini, ac plurimorum Patrum vetustissimæ sententiæ refragantur nõnulli; contenduntque ipsam præscam Adæ, humanamq; linguam fuisse Chaldaicam; quæ non solum apud Heber, eiusq; posteros, sed et in Chaldæa, omniq; Mesopotamiæ regione, maximè apud Reges & Sacerdotes, conseruata fuit. Volunt quinetiam, quod discedente Abraham à Mesopotamia; & inde per Syriam, Phœnicem, ac Aegyptum vagante, ex cæterorum idiomatum permixtione adulterata omninò fuerit; & postea Hebræam fuisse appellatam; non quidem ab Heber, sed ex eò quòd à regione vltra Euphratem delata esset. Nam quemadmodum Abraham (inquit) à Syrijs, Hebræus dictus est, non quod ab Heber descendisset, sed ab Iffri, quasi trans Euphratem aduenisset, (ita enim Syriaca in lingua, hi, qui traiecto Euphrate in Syriam descendebant, Hebræi appellabantur) pariter eius lingua Hebræa dicta est; quasi à regione ultra Euphratem delata. Nec frigidum huius rei deducunt argumentum. Quoniam (inquit) in sacra pagina nemo hoc nomine Hebræus vocatus est, nisi postquam Abraham in Palestinam transijt, vt apprimè eam contemplantibus apparebit.

Lingua Hebræa secundum nonnullos ab Heber nõ est appellata.

Quæst. 59.

T H E O D O R E T V S Quæstionibus in Genesim, Syriacam linguam omnibus antiquiorem, Hebræam verò à Deo, vt Sacram fuisse Mosi datam, his tradit;

Quenam lingua est antiquior? Nomina ipsa indicant, Adam enim & Cayn, Abel, & Noe, propria sunt linguæ Syriacæ. Syrorum enim mos est, terram rubram appellare Adam. Interpretatur ergo Adam terrenus, aut puluerosus, & Cayn possessio. Hoc enim Adam laudans Deum, dixit; Possedi hominem per Deum. Et Abel idem est quod luctus; primus enim ille vijus est mortuus; & primus parentibus luctum attulit. Noè verò idem quod requies. Vnde capit igitur Hebræica lingua? Vocem Hebræicam arbitror esse sacram. Quemadmodum. n. in Templis Græcorum, quidam sunt literarum characteres peculiare, quos sacros appellarunt: sic Deus omnium per Mosem donauit hanc linguam, non naturalem, sed ad docendum aptam. Si quidem cum reliqui omnes loquantur lingua gentis suæ, in qua nati fuerint; & nati in Italia, Italorum vtantur voce; qui in Græcia, voce Græcorum; qui in Perside, Persarum; & qui in Aegypto, lingua Aegyptiorum loquantur; nihilominus nulli pueri Hebræorum reperuntur, qui statim Hebræica lingua vtantur, sed eorum, apud quos nati sunt: deinde cum parum adoleuerint, docentur literarum characteres, & discunt literis scripturam diuinam Hebræica voce scriptam, quod puto beatum Dauidem indicasse octogesimo psalmo; Linguam quam non nouerat; audiuit. Sed quidam dicunt ab Heber Hebræicam linguam appellatam esse, & illum solum in pristina permanfisse, indeq; Hebræos esse dictos. Ego verò puto appellatos esse Hebræos, ex eò quòd Abraham Patriarcha, cum è regione Chaldæorum veniret in Palestinam, fluium Euphratem pertransijt. Hebra enim Syrorum lingua, idem dicitur quod Euphrates. Quod si Hebræi denominarentur ab Heber, non solum illos oportebat sic appellatos esse: Permultæ enim nationes ab Heber originem ducunt.

Gen. 4.

Vbi sup. q. 60.

Pfal. 80.

Hæc Theodoretus. Sed quidquid sit de his varijs sententijs; ego hoc vnum colligo, quod certò constat Hebræam linguam, vel eandem cum Chaldaica, vel ei affinem esse; tantumq; distare secundum quosdam, quod Chaldæa purior, quàm Hebræa existimetur. Quare autem Chaldaica purior effecta sit, ea fortè est eorum ratio; quoniam ipsa in sua puritate, vti sacrosancta habita, apud Sacerdotes solum Chronologicos venerata fuerit; Hebræica verò ex commixtione nationum Terram promissionis, ac Aegyptum colentium, cum quibus Abraham, eiusq; profapia diu vitam duxit, impura sit reddita. Porro Chaldaicam linguam proprios characteres habuisse, ex Chronologijs Chaldaicis dilucidè conuincitur. Hebræa autem, an præcipuis characteribus ante Mosem exarata fuerit, an Chaldaicis vsa sit, non est in sacris literis compertum, neque manifestum.

Lingua Chaldæa purior quàm Hebræa ab aliquibus existimatur.

His ita constitutis; quonam idiomate Moses Historiam suam conscripserit, exploratum non esse arbitror. Philo, cæterorumq; Rabbiorum quamplurimi, qui Chaldaicam linguam, matrè appellant, Chaldaico idiomate, tanquam elegantiori, ac maiori veneratione recepto, Mosem legem tradidisse affirmant.

Quoniam Idiomate Moses suam historiam conscripserit.

lib. 2.

P H I L O equidem libris de Vita Mosi, sic scribit;
Lex antiquitus scripta fuit lingua Chaldaica, mansit in ea longo tempore.
Et eodem loco, Septuaginta Interpretum editione, non ab Hebræa, sed à Chaldæa depromptam fuisse, constanter obtestatur. Non desunt ex opposito nostrorum quidam, qui Hebræica lingua eum scripsisse existimarunt, vt supra D. Hieronymus asseuerabat; quod quidè puto ex eo comprobari posse, quia Moses ipsam legerit omni populo. Lingua etenim domestica, notaq; magis, quàm aliena, rudibus admodum Hebræis volumè foederis, Mosem promulgasse consentaneum videtur. Cæterum cum vel eadem, vel non multum dissimiles hæ duæ linguæ censeantur, non est cur in hac disceptatione tem-

pus

pus conteramus; asserente præsertim D. Hieronymo in Prologo Galeato in hunc modum;

In quam linguam Moses volumen foederis ediderit, disceptare inutile, superfluumq; existimo. explorati, certumq; est, canonem, quem cum Hebræis communem habemus, esse siue à Mose, siue deinde ab Esdra, mutatis characteribus Hebræicè editum.

Rursus, quibus characteribus Moses Pentateuchum scriptis mandauerit, non est definitum. Quorundam enim, præcipuè Ioannis Driedonis sententia est, Mosem nouos characteres Hebræis tradidisse. Etenim ante ipsum de characteribus nulla in scripturis fit mentio; & tunc fortè ipse à Deo eos recepit, cum in volumine foederis, sermones scripsit; ac à Deo tabulas primas incisas accepit; & cum secundas, manu sibi à Deo directa, ipse exarauit. Ita Eupolemus (vt de præparatione Euangelica refert Eusebius) primùm omnium literas Iudæis tradidisse Mosem asseuerat. Verum arbitrantur alij veteribus characteribus Deum, Mosemque vsos fuisse; cum tam insignis profapia, disciplinis multis eruditissima, peculiaribus characteribus fortè nequaquam caruerit. Abraham siquidem Astronomus à multis existimatus est; quinimmo & Orpheus (vt Clemens Alexandrinus Stromatum libris retulit) Abraham Astronomum fuisse tunc indicauit, cum dixit;

Quibus characteribus Moses Pentateuchum scriptis mandauit.

lib. 9.

lib. 5.

Vnus præterquam, cui derivatur origo, Chaldæum ex genere; is noscebat sydera Cæli, Illorumq; vias, & qua moueatur in Orbem Sphæra, & tellurem circumuertatur in axe Spiritus, & regat hanc, et in aere, et aquare fuso.

Quapropter si peculiare, notioresq; apud gentem Iudaicam fortè aderant characteres; sequitur, quòd Deus, Mosesq; Hebræis legem indicens, proprijs suis eam sculpsisset characteribus; vt perfacile, absq; recenti elementorum disciplina, leges sibi adscriptas, ac maxima poenarum sæuitia incussas intelligerent, atq; perciperent. Ita etiam Augustinus libro de Ciuitate Dei duodecimo linguam Hebræam, & literas Hebræicas ante Mosem extasse censet. Quiddid autem sit de Tabulis illis, hoc perspicuum est; quod volumen à Mose conscriptum, post captiuitatem Babylonicam nunquam compertum fuit: & tunc fortè incensum, vel directum est, cum Hierusalem euerfa fuit, diruta, & incensa. Perspicuum quoque est post reditum à captiuitate, Templo instaurato, illas, quibus nunc vtimur, literas Esdræ inuentasse, ac ipsi Hebræis Scripturas sacras, præcipueq; Mosi Pentateuchum Spiritus Sancti afflatu commendasse. Existimant siquidem hoc omnes ferè præsci Patres: Hieronymus aduersus Heluidium, Mosem Pentateuchi auctorem, Esdræ verò restauratorem dicit; Clemens Alexandrinus Stromatum libris inquit;

Cap. 39.

Esdras Sacre Scripturæ restaurator.

Cum intrisissent scripturæ tempore Artaxerxis Regis Persarum, inspiratus Esdras Leuites, qui factus fuerat Sacerdos, prophetauit, omnes veteres rursus scripturas renouans.

lib. 1.

Id ipsum affirmat Irenæus libro tertio, Tertullianus libro de habitu muliebri; Eusebius in Cronichon, Hieronymus in Prologo Galeato. Verum Benedictus Pererius Præfatione in Genesim, vetustissimam hanc sententiam, si non labefactare, & euertere, debilitare saltem ingeniosè conatus est. Huius autem eximij Doctoris argumenta, ad suam sententiam corroborandam prolata, sunt ista. Primùm, si tempore Machabæorum (inquit) quo summo studio libri sacri inquirebantur ab immani Antiocho Rege, & concremabantur, ipsorum ingenio illi seruati fuere: multo magis in excidio Chaldæi eo conseruari potuisse asserendum venit. Deinde cur quarto libro Regum, secundo Paralypomenon, & apud Hieremiam, quibus in locis de rebus incensis, ac à Chaldæis ablati, minutatim sit catalogus, nulla profus de illis libris sacris fit mentio? Præterea, si Hieremias ex incendio illo Chaldaico, Arcam, Altare incensi, & Tabernaculum, (vt scribitur secundo libro Machabæorum) eripuit, ac seruauit: minori profectò discrimine libros diuinos præseruare potuit, & perinde seruauit. Tandè Daniel, post captiuitatē Babylonicā annis septuaginta, & ante Esdræ octuaginta, librorum Mosi, mentionem facit. Et

cap. 25.

Cap. 2.

Cap. 9.

lib. 9. Antiq. Ioseph narrat, Cyrū Regē ad restituendā Iudæis libertatē, & reficiendī Tēpli potestātē, inductū fuisse; quippe quod ostensus sibi fuerit Esaia liber à Iudæis, vel (ut Theodoretus tradit) ab ipso Daniele, in quo Propheta nominatim ipsi amplissimum imperiū ex Dei promissis pollicebatur; igitur libri sacri non perierant, sed adhuc illi seruebantur. Sed licet hæc argumētationes subtiles admodū sint, & nequaquam debiles coniecturas astruant; nihil tamen tantorum Patrum sententiæ officere mihi videntur. Cū enim disputatio hæc sit de possibili factō, & euentu, quod scilicet contingere & euenire potuit & non potuit, potius communi opinioni, testimonioq; vetustorū insistendum est, & eorū præcipuè, qui per mille & ducentos annos extiterunt ante nos, & ut proximiores illis præcis temporibus hæc per traditionē habere potuerunt, quàm nunc coniecturis etiam verisimilibus de hac re ambigere. Et eò maximè cū Hieronymū, scripturarum studiosissimū indagatorem, Rabbini Hebræis, Iosepho, Philoni consentanea scripsisse certissimè sit censendum.

De editionibus Græcis.

GRÆCA lingua, licet vetustate, & dignitate cum Hebræa nullo modo comparari queat, fecunditate tamen, ac gloria præstantissima reputatur: Quandoquidē Græcia, dicendi copia & lepore, omnes ferè supergressa est nationes. Hæc literas primas à Cadmo, ea tempestate, qua Othoniel Israelitis Præerat, excepit; anno videlicet septuagesimo septimo post traditā à Mose legem. Hinc Verò post captiuitatem Babilonycā, ex Spiritus Sancti decreto (Spiritus enim sanctus, inquit Chrysofomus cōtra Iudæos, Ptolomæū Phyladelphū excitauit) duabus de causis diuinis est imbuta mysterijs, quemadmodum Eusebius de præparatione Euangelica tradit. Altera ut adueniente Christo Mundi reparatore, quæ de ipso ab Orbe condito præsignata erant à Deo, ac prophetata à Vatribus, omnis natio intelligere posset: Altera quò linguæ Græcæ testimonio ita elucesceret vetus Testamentum, vt postea (nato Christo) si quid inuidia Iudaica occultatum, vel vitiatum fuisset, reliquum veteris Testamenti suspectum minimè redderetur. Ex Hebraica verò in Græcam linguam septē præclariores comperiuntur Pentateuchi translationes. Harum prima & præcipua Septuaginta Interpretum editio existimatur: Quæ quidem Ptolomæi Phyladelphi, Aegypti Regis ingenio & iussu, edita fuit annis ante Christum ferè trecentis. De qua honorificè admodum Ioannes Chrysofomus contra Iudæos hæc habet, interprete Steuco;

Ptolomæus Phyladelphus, cum omnes vndique libros congregaret, & intellexisset esse apud Iudæos libros, qui de Deo, & de optime Reipublice statu philosopharentur, vris à Iudæa accersitis per eos transtulit, reposuitq; has scripturas in Templum Serapidis: erat enim Gentilis, & nunc vsque libri Prophetarum ibi translati habentur.

Hæc vir aureus. Iustinus Philosophus & Martyr, Hilarius, Ioannes Chrysofomus, pluresq; ex Patribus egregiè, cumulateque translationem istam commendant, & celebrant. Translatio secunda ab Aquila Iudæo Pontico edita est, quæ & à Iudæis cæteris translationibus anteponitur. Hæc q; annis ferè quingentis, post septuaginta interpretum editionem, Sixti primi tempestate (qui post Petrum, octauo in Pontificatu successit loco) emanauit. De hac Theodoretus ista profert.

Secunda editio in hunc modum fuit. Aquila quidam Synopsis è Ponto, cum esset prophanus, baptizatus est in Hierosolymis, cumq; in prophanorum Gentiliumq; moribus iterum volutaretur, obiurgatus est à præconibus grati; & dolore affectus, tanquam canis ad proprium vomitum est reuersus, execratusq; Christianismū, & ad Hebræos se recipiens interpretatus est ipse diuinas Scripturas sub Adriano Imperatore leproso, post editam Septuaginta, anno quadringentesimo trigesimo, doloso, & peruerso animo.

Sic ille interprete Steuco. Eusebius, Origenes, Theodoretus eiusdem translatione rarò, & ad declarationem translationis prioris tantum vtebantur.

D. HIERONYMVS inquit;

Contemnendus est Aquila, vti scrupulosior, & qui portentosa verba excogitavit.

Tertia translatio, Symmachi fuit, qui Sotheris tertij decimi à Petro Pontificis tempestate, circa annum centesimū quadragesimū floruit. De hac etiam Theodoretus interprete Steuco ait;

Ergo

Ergo tertia fuit editio Symmachi. Is cum esset Samaritanus, magistratum, honorumq; cupidus, plenusq; fastu, nec à propria gente ad honores ascitus, refugit ad Iudæos, iteratoq; circumciditur, & ad euerfionem Samaritarum, scripturas & ipse est interpretatus sub Seuero.

Hucusque Theodoretus. Eusebius, cæteri q; Græci Patres, ea, quia nunquam publicè recepta fuit, ad declarationē tantum editionis Septuaginta vsi sunt: Quarta translatio est Theodotionis, & Seuero decimosexto post Petrum Pontifice sedente, edita reputatur. De hac etiam Theodoretus ait;

Quarta fuit editio Theodotionis. Is erat ex hæresi Marcionis Pontici, & in euerfione sue secte edidit scripturam sub Commodio Imperatore.

Sic ille. Apud Patres præcos, interdū Theodotio citatur (sicut Aquila & Symmachus) ea fortè de causa, quoniam eius translatio publicè legebatur, quæ tamen à nemine fuit recepta. Sed hi tres labe Iudaicæ inuidiæ obcæcati, Saluatoris mysteria subdola interpretatione celarunt, teste Hieronymo in Apologia aduersus Rufinum. Præterea aliæ duæ, quinta scilicet & sexta appellatæ, incertisq; auctoribus editæ, à D. Hieronymo memorantur. Harumq; primam Hierosolymis, alteram Nicopoli, sub Aurelio Antonino Imperatore fuisse repertam Beda asserit. Theodoretus sic inquit;

Quinta editio in doli est reperta sub Caracalla Imperatore in Hierico: Similiter & sexta Tonari.

Præter has alias fuisse editiones non ita insignes, minimè est ambigendum: siquidē septimā Prologus in Chronicis Eusebianis commemorat, & Origenes, diligentissimus sacrarum scripturarum indagator, in Hierico, ac alijs in locis nonnullas se inuenisse testatur. Inter quas pro septima, veluti conspicua, enumerari potest editio Luciani; de qua idē Theodoretus sic inquit;

Septima editio est Luciani magni illius militis & Martyris, qui superioribus editionibus insistens, tum & Hebræicis se tradens, diligenter quæ deessent, quæ redundarent, & quæ à catalogo veritatis procul essent, correxit in proprijs scripturæ locis, ediditq; Christianis fratribus; quæ editio post eius certamen & martyrium, feruente Diocletiani, & Maximiani insania, reperta est propria manu scripta in Nicomedia sub Constantino Imperatore apud Hebræos in Turri parua Marmorea, calce illita.

Hæc Theodoretus. Verum primarum sex translationum ante Hieronymi tempora (teste Eusebio libro Ecclesiasticarum historiarum primo) Origenes exapla excogitauit: in quibus quasi per columnellas, editiones illas eo ordine locauit, vt paginæ primæ Hebræam Hebræicis literis scriptam assignaret; in secunda Hebræam Græcis characteribus exaratam collocaret; in tertia verò Aquilæ; in quarta Symmachi; in quinta Septuaginta Interpretum; in sexta Theodotionis editionem constitueret; ita vt cuncta inter se facile ventilarī, cōparariq; possent; cuius exemplo tetrapla, octapla, & decupla inuenta sunt. Cæterum inter has editiones Septuaginta Interpretū translatio, sicut tempore oēs alias præcessit, ita & dignitate præstantior cūctis existimari iure optimo debet. Quandoquidē Septuaginta eruditorum simul auctoritas, & nomen maiore sibi fidem uendicat, quam singuli cuiuspiam alterius, eruditissimi licet interpretis. Et eò magis, quod congregatio, & conuentus ipsorum legisperitorum Septuaginta, apud Synagogā eandem ferè consequebatur auctoritatem, quam apud Ecclesiam nunc habet Conciliū Summi Pontificis iussu coactum. Expostulante igitur Ptolomæo Phyladelpho, Eleazarus Iudæorū Pontifex selectos ex singulis Tribubus sex legisperitos, eruditione linguarum, ac vitæ probitate insignes (vt Eusebius de præparatione Euangelica testatur) in Aegyptum misit. Qui quidem doctissimi interpretes, siue in cellulis singulis separatim (vt Irenæus aduersus Valentinum, Rufinus in Apologia, Augustinus de Ciuitate Dei, Eusebius, Hilarius, Theodoretus, & Iustinus Martyr in Apologia testantur,) siue simul congregati (vt Philo de vita Mosis asseuerare videtur, & Hieronymus, reiecta illa de cellulis sententia, contendit) veram illam editionem exhibuerunt; quæ postea, tanquā Spiritus Sancti dictamine prodita, summam auctoritatem est perinde consequta.

Amplius & editioni huic summam fidē, eximiamq; dignitatem conferunt Christus, Euangelistæ, Apostoliq; quippe qui secundum hanc editionem Veteris Testamenti sententias allegarunt, & recitarunt. Non modicam etiam auctoritatem ei detulit Apostolica sedes, quæ à Petro vsque ad Damasi tēpora, hac editione semper vsa est. Quinimo & Patres omnes, maximè Græci, ante Hieronymū sacras scripturas secundum Septuaginta Interpretū translationē sunt interpretati. Verum si quis quanta dignitate editio

Expof. Pal.
44. & 89.

Translatio
Septuaginta
interpretum
cæteris præ-
stantior.

lib. 8.

lib. 3. c. 24. &
28.
lib. 18. c. 43.
lib. 2.
Præfat. in
Pentat.

lib. 2. de translat. Sacrae Script.

editio hac polleat, edificere cuperet, Ioannem Driedonem consulat, & optatis perfructur.

De editionibus Latinis.

Latine linguę origo, & dignitas.

Atina tandem lingua & temporis diuturnitate, & Romani Imperij amplitudine, superexcellentem, eminentemq; obtinuit dignitatem. Huic, in Latio enata, Carmentes prisicos characteres, dedisse fertur; ea inquam tempestate, qua Iair Israeli præsuisse comperitur. Ex Apostolica verò Sedis maiestate, & Latina Ecclesie principatus, vt sacris mysterijs imbueretur, promeruit. In hac autem Scriptura Sacra vnum tantum ferè editorem inclytum suscepit Hieronymum: nam licet ante ipsum plurimæ extarent editiones, ac inter alias ea, quæ incerto auctore, & tempore edita, Latina, & vulgata nuncupabatur, editione tamen ipsius Hieronymi superueniente, omnes ferè, quæ ante florebant, in tenebras cecidere. Verùm D. Hieronymus plures edidit translationes. Primum Septuaginta Interpretum translationem ex Græca in Latinum vertit idioma; vt ipsemet multis in locis testatur, præcipuè autem in Apologia aduersus Rufinum: Deinde editionem vulgatam, Latinamq; appellatam, ab Ecclesia tunc vsitatam, temporum verò iniuria, vel editoris imperitia, vel Typographorum inscitia corruptam restituit. Tandem totum vetus Testamentum ex Hebraica veritate in Latinam linguam transtulit, cuius interpretationem Iudæi (vt inquit Augustinus) fatentur esse veracem; sicuti econtra Septuaginta Interpretes in multis errasse non inficiantur. Hæc autem editio ex multorum sententia, ea est, quæ mille supra annos ab Ecclesia, vt cæteris præstantior recepta, vulgata nomen excepit; licet alij hanc vulgatam, parum Hieronymi primæ editioni, ac textui Hebraico esse consonam, & iniuria temporū ab ea multum dilapsam exclament. Cæterum quomodo D. Hieronymus primis illis temporibus editione ista in lucem missa, plures sibi hostes (Septuaginta editionem celebrantes) conlarit; & quo pacto apprimè seipsum defenserit; ac quæ ratione, Septuaginta Interpretum editione paulatim reiecta, vulgata eius conualuerit, & an hæc editio, quæ nostra tēpestate, vulgata dicitur, ab eodem Hieronymo fuerit cōfecta, & a nemine vitiata, deq; eius auctoritate, consulas Ioannem Driedonem, Augustinum Steuchum, tractatu illo, cuius talis est titulus, An hæc vulgata editio sit D. Hieronymi. Nec enim hic locus tantæ disceptationi est congruus: quanquam & nos in Prothematibus nostris in totam Scripturā sacrā hæc ipsa disertius sumus explicaturi. Ego autem hoc in loco prætermittere nequaquā possum tanti viri præconia; sed & quæ deferam nescio. Dicā igitur hoc vnum. Samson, cum ex irruente spiritu, Leonem dilaniasset, inexpectato euentu, non post multū tēporis eius in ore apum examen, mellisq; fauum reperijt. Huius euentus causa, illud Philistæis proposuit problema; De comedente exiuit cibus; & de forti egressa est dulcedo; quod equidem ab ipsis non nisi indicante vxore, perceptum, expositumq; fuit. Samson noster Christus est. Hic Leonem, scilicet Hieronymum, virum omni prorsus, tum scientiarum, tum linguarum eruditione coruscantem, cuncta facundia proterentem, perpetuis corporis afflictationibus in Syriæ vasta solitudine compressit, ac dilacerauit; ita vt in eius ore (in translationibus videlicet ab eo editis) caterua infideat Apū, hoc est Doctorū eorum, qui Apum more sacris literis insistant, ut abiecto literæ cortice, internorum sensuū dulcedinem, iocundasque spiritus meditationes, quasi fauum delibent. Proponere certè potest ænigma illud Christus noster mysticus Samson; De comedente exiuit cibus; hoc est ex Hieronymo (qui totum Bibliorum volumen, quemadmodum Ezechiel, ac Ioannes Euangelista comedit) translationes exiere, quibus cæteri pascerentur; præcipuè Hebraicæ, Græcæq; linguæ ignari; ac etiam; De forti egressa est dulcedo; hoc est, ex tanto editionum commodo, tot suis vigilijs ac laboribus indefessis comparato, eximia admodum facilitas ad scripturarum præcipuos sensus indagandos delata est. Sed neque hæc agnouissemus, nisi arassemus in vitula Samsonis, si ex sponsæ Christi Ecclesie iuditio, decretisq; translationes illius auctoritatem non excepissent. Et fortè hæc mystica ratio est, quare cū Leone semper Hieronymus pingatur. Verùm ex his enarratis, duæ maximæ exurgunt

lib. 18. de ciuit. Dei.

Editio vulgata an D. Hieronymi.
lib. 2. de Sacrae Script. translat.

D. Hieron. Encomium.

Iud. 14.

Hieronymus Leoni Samsonis comparatus.

Iud. 14.

exurgunt difficultates; Altera est, quanā recondita ratione, Spiritu Sācto permittente, impuras habeamus ferè omnium trium linguarum editiones. Nam Hebraica à Mose scripta, in captiuitate Babylonica sublata est; ac pro ea ab Esdra altera forsitan, diuersis characteribus exarata, suffectaq; fuit. De qua num in sua puritate persistat, meritò ambigere possumus. Ex Græcis, editiones ferè omnes illegitimè censentur, præter eam vnam Septuaginta Interpretum translationem, quæ omnem sibi arripuit auctoritatē. Sed & hæc à se ipsa, & ab Hebraica veritate comperitur ita deuia, vt multa omittat, addat plura, quamplurima variet, ob idq; manca & obscura nobis proponi videatur. Quod enim plura omittat, efficacissimum argumentū est, siquidem multa, Hieronymo teste, in Euangelij, Apostolorumq; scriptis de Veteri Testamento leguntur, quæ in Septuaginta Interpretum codicibus non reperiuntur, vt hæ præcipuæ sententiæ; Ex Aegypto vocaui filium meum. Nazareus vocabitur. Videbunt in quem transfixerunt. Flumina fluent de ventre eius aqua viua. Nec auris audiuit, nec oculus vidit. Quod autē plura superaddat, ex hoc conuincitur potest, quandoquidem Augustini, Eusebij, ac ferè omnium Patrum testimonio, Septuaginta Interpretum editio in primi ac secundi sæculi annis, singulis Archipatrum ætatibus centū annos addit, qui in Hebraica non habentur. Itaque in prima ætate auctore adeò supercrescit, quod, Hebraica ex veritate, prima ætas constat annorum mille sexcentorum quinquaginta sex; quæ quidem ætas, ex ipsa traditione Septuaginta Interpretum, annorum duorū millium sexcentorum quadraginta duorum numero conflatur. Quæ additio, iuxta sententiam eiusdem Augustini, ex scriptoris fortè imperitia insita fuit; adeò vt liber ille mendosus habeatur. De varietate verò duntaxat hoc dicā; Vbi enim Hebraica veritas habet; Maledictus à Deo est, qui pendet in ligno: in editione Septuaginta Interpretum legitur; Maledictus omnis qui pendet in ligno: cumque huiusmodi editio taceat verbum Est, in quo rei certitudo exprimitur; & etiam dictionem illam, A Deo, in qua Auctoris efficacia explicatur; superaddatq; dictionem eam, Omnis, propositionem latiore reddit; totq; his similia comperiuntur, vt Hieronymus apertè testatur. Præterea Septuaginta Interpretes (vt videre est apud eundem Hieronymū) vbicunq; Sanctum aliquid de Patre, & Filio, & Spiritu Sācto pandunt scripturæ, id aut aliter interpretatos esse, aut omninò tacuisse euincuntur; tum ne Ptolomæo Regi fortè displicerent, tum ne arcana fidei Ethnicis diuulgarent. Etenim apud Esaiam habetur locus de Christo, vbi ipsi, non ausi dicere natum Puerum esse Deum, pro Deo sex nomina posuere, quæ in Hebræo non habentur, appellantes illum præcipuè Magni consilij Angelum. Tandem passim ipsa Hieronymi editio à mille annis citra vsitata, in multis etiam impura conuincitur. Quare enixè admodum indaganda est huiusmodi translationū impuritas ratio; pro qua duo fundamenta sunt iacienda. Primum est, quod Deus in naturalium, ac gratuitorum donorum ordine, diuerso profectò calle incedit. In naturalibus hic ordo est, vt à suis causis consimiles effluant ferè semper effectus. In gratuitis verò Deus non eodem semper, sed diuerso certè instituto ex temporum, locorum, ac rerum opportunitate, & exigentia operatur. Hinc dona Spiritus Sācti gratis data, inter quæ sunt Prophetia, & genera linguarum, non eodem semper modo à Deo hominibus collata sunt. Nec enim eadem Esaias prophetauit, quæ Hieremias, vel Ezechiel, vel Daniel prædixerunt; nec minus eodem loco, vel tempore, nec eodem reuelationis modo, eodemq; dicendi nitore; sed varijs admodum modis cuncti prophetauerunt; tamen in omnibus operatus est vnus ac idem Spiritus. Aliud fundamentū iaciendum est: quod alia sit impuritas scripturæ, alia impuritas translationis. Cū .n. impurū id. censeatur, quod naturæ imperfectio ri cōmiscetur; impuritas scripturæ tunc erit, quando contra veritatis splendorē aliquid admittet: impuritas verò translationis, cū quid à verborū, vel saltē à sensuū positione discrepabit. His duobus iactis fundamentis, facilis erit ad rem quæ sita responsio. Illud enim primò asserendū venit, diuinam scripturam nunquam impuritatem recepisse ex mutatis characteribus, vel trās latis linguis; siquidem idē Spiritus, cuius impulsu afflata est, in his omnibus, quæ ad Fidei, dogmatumq; Christi, & morū eruditionē, veritatemq; spectarent, eundem semper suggererit intactū veritatis candorem. Translationis verò impuritatem recipere potest, & hoc distante Spiritu sancto, ex locorū, temporum, re-

Editiones quorū impuræ.

Editio septuaginta interpretū mendosa. Præfat. in Pēt.

Mat. 2. Ibidem. Ioann. 19. Ioann. 7. 1. Cor. 2. De Ciuit. Dei lib. 15. cap. 10. In Cronichō.

De Ciuit. Dei lib. 15. c. 13.

Deut. 21.

Apolog. aduer. Rufini. Commen. in Esa. cap. 9.

Esa. 9.

Editio Hieronymi vulgata, impura existimatur.

Duplex impuritas scripturæ genus.

Puritas Sacrae Scripturæ.

rumq; exigentia; eò tamen euentu, vt licet vna ad alteram comparata, impura cenſetur, ſimpliciter attamen impura non fit, ſed eodẽ Spiritu quo illa, & ipſa edita exiſtat. Vnde quid mirum ſi proſtrata Iudæorũ Religione, ac eorũ diruto Imperio, ob Dei contemptã legẽ, ad tollendũ eis tumorem, nobis vulgata, alijs exarata caracteribus, veritatis integritate obſeruata, demandata fuit? Quapropter quod in Græca Septuaginta Interpretũ editione prætermiſſa, additaq; ſunt multa, Hieronymus ex Spiritu Sancti inſtinctu factũ fuiſſe exiſtimat, tum ob decoris gratiam, tum ne Sacramenta fidei Ethnicis panderentur. Quare autẽ Latina, à Hieronymo edita, præcipuam inter omnes à Deo fortita ſit auctoritatẽ, Auguſtinus multas recedit rationes. Primo vt Iudæi, damnantes Latinã translationem vſitatanã à Chriſticolis, reprimerentur. Deinde, vt Græcorum proteruita, qui ſe Latinis præferentes, ipſis quod à ſe ſcripturas haberent improperabãt, apprimẽ compeſceretur. Amplius, vt ſicut illis ſeculis aptas tradidit Spiritus Sanctus ſcripturas; ita etiã noſtris, tot hæreſibus iactitatis, aptiores ſcripturas idẽ Spiritus ſuppeditaret. Denique, vt apud Latinam Eccleſiã, omniũ Eccleſiarum matrem, fideiq; nutricẽ, Latina propria editio omni prorsus vitio expers extaret; quã tũ Sedis Apoſtolicæ auctoritate, tũ diurnitate, tũ veritatis candore, omnes antea et. Oblatrent modò canes, quibus ſacra danda non ſunt. Altera difficultas ex hac emergens, ea eſt; An editioni Latinã, à Spiritu Santo nobis nunc tradita, ita in hærendũ ſit, vt ad Hebraicam, Græcamq; quaſi ad fontes redire non liceat: his præcipuis rationibus; quia huiusmodi editio Spiritus Sancti dictamine ad nos delata eſt; & quia Eccleſie Romanæ vſu ſupremã cõparauerit auctoritatem; & quoniam ipſi tot Concilia, & omnia ferẽ dogmata Theologica innitantur. Verũ huic difficultati attendendũ eſt à Spiritu Sancto reſpoſum. Conſulebat Saul Dominũ, illoq; nec per ſomnia, nec per Sacerdotes, nec per Prophetas ſibi reſpondente, Phytoniſſam ipſe impiẽ accerſiuit, vt Samuelẽ ſuſcicaret, à quo ſuam, ſuorumq; funeſtam admodũ audiret internecionem. Quantũ ad literã ſpectat apparatus, hæc à noſtro diſtant propoſito; ſed ſi internum myſteriũ attendas, ſolutionẽ difficultatis adinuenies. Duo à ſcripturis expetere poſſumus, vel veritatis candorem, cui fides tanquam baſi innitur; vel eiufdem maiorẽ & minorem expreſſionẽ, ſeu clariore ad res intelligendas voces ac methodos. Si primum requiras, ita effulget in editione noſtra veritatis candor, vt qui aliam exquireret, cum Saule Phytoniſſam adire videretur, quã nil aliud, quam Samuelis vmbra exponet. Samuel Propheta veritatis reuelatã quidem typus eſt; hic viuus in Hebraica, Græcãq; lingua exiſtebat, cum illis Eccleſia vtebatur. Sed quando Latina ab Eccleſia fuit accepta, factũ eſt, vt & in hac veritas ſummopere eluceſceret; nõ quod & in illis veritas nõ cõperiat, ſed quia ex Eccleſiã vſu Latina dignitatẽ, auctoritatẽq; maximã excepit. Quod ſi maiorem ſenſũ perſpicuitatẽ expetas, tranſire ab hac ad illas, non certẽ nefas, ſed perutile maximẽ erit; vt quod vna editio non clarẽ exprimit, altera vel vocum ſignificatione, vel ex dicendi modo, vel ex antecedentibus, ac conſequentibus, clarum, explicatumq; reddat. Huius rei fundamentum eſt, quod licet Hebraica, Græcãq; editio, vel ſcriptorũ inſcitia, vel Typographorũ incuria, vel hoſtiũ Iudæorũ, Gentilium, Hæreticorumue fraude, in quibusdam codicibus deprauata cõperiat: non tamen de industria vniuerſaliter omnes editiones corruptæ ſunt; nec ante Chriſti aduentũ, vt arguit Origenes; ſiquidem nunquã Chriſtus Iudæos de hoc reprehendiſſe reperitur; immo ad illas ipſos remiſiſſe comprobatur. Dixit nimirum Chriſtus, Scrutamini Scripturas. Et iterũ, Quacunque dixerint vobis, ſeruate & facite. Et alibi; Audiant Moſem & Prophetas. Nec etiam à Chriſto ad Hieronymi tempeſtatẽ, ex eò quod à Chriſto, & ab Apoſtolis relata ſcripturã teſtimonia, ita ſcripta in illis editionibus vt relata ſunt, inueniantur: nec à Hieronymi temporibus ad noſtram ætatem; ut ſi Codices Latini vetuſtiſſimi ab Eccleſia recepti, cum Codicibus veteribus ab Hebræis & Græcis paſſim vſitatis ſimul cõferantur, de facili cognosci poteſt. Quapropter ad editiones illas accedere; vt inde maiorem literẽ & ſenſuum claritatem carpere poſſimus, perutile mirũ in modum eſſe aſſeuerandum eſt. Sed ſi ab eis, tanquã à Phytoniſſa, veritatem ita accipere putabimus, quaſi editio noſtra ipſam nequaquam contineat, Samuelis certẽ vmbra conquiremus. Tandem, vt finem imponam, hoc vnum addere volo, vt cui editioni danda ſit fides, ediſcamus. Duę mulieres,

Apoloꝝ ad-
uol. Ruſſi.
De ciuit. Dei
lib. 18. ca. 43.

Editio Hiero-
nyſi inter a-
lias p̄cipua.

An liceat ab
editione Lati-
na ad Hebrai-
cam, Græcãq;
recurere.

Reg. 1. 28.

lib. 8. In Iſa-
iam.
Ioan. 3.
Mat. 23.
Luc. 16.

lieres, dum ante Sapientiſſimum Salomonem contendunt, cuiusnam eſſet filius viuus; imperat Rex vt infans diuidatur. Cæterum cum mulier, quæ vera parens erat, viuum potius ſeruandum eſſe filium enixè precaretur; altera verò, quæ vera mater non erat; occidi eum poſtularet; Rex ipſe priori, vti matri, reddendũ eſſe filium adiudicauit. En duę mulieres, editiones diuerſæ adinuicem altercantur, cum differentem ſenſum nobis exponunt: & tunc à nobis id ferendum eſt iudicium, quod à Salomone de puero prolatum fuit. Decernendum nanque ſuper eſt, quanam Chriſtum viuum, & quæ mortuũ dicat. Chriſtus enim infans eſt ille à Scriptura, vt à deipara genitus, quem figurarum vmbri, quaſi pannis inuoluit, & poſt quem ceſſauit parere: Chriſtus nimirũ & primogenitus & vnigenitus Sacræ Scripturæ eſt filius. Quæ igitur editio Chriſtũ verum Deũ & hominem fatetur, rectãq; de Fidei articulis depromit, Catholicãq; Eccleſiæ dogmatibus propenſa eſt, ea mater cenſetur: at quæ de eius diuinitate, ac humanitate, de cæterisq; Fidei articulis non recta, ſanaq; prodit, hæreticãq; prauitati applaudit, ea non mater vera, non Scriptura ſancta & pura, ſed vitata, deprauataq; eſt reputanda, nã Chriſtum non viuum, ſed mortuum expoſcit, & exponit,

Reg. 3.

De Titulo Pentateuchi, & de eiufdem Sectione, atque Argumento.

DE Titulo Pentateuchi, pauca admodum mihi dicenda ſuperſunt. Moſem omnẽ conſcriptam à ſe Historiam, vnico nomine, volumen fœderis appellatſe conuincitur in Exodo. Philo Iudæus, Moſem ſectionis, & inſcriptionum quinque librorũ Pentateuchi fuiſſe auctorem obteſtatur, ita in libro de Mundo ſcribens; Moſes genitum & incorruptibilem aſſeruit Mundum in ſacris libris: ſunt autem quinque; quorum ipſe primum Genefim inſcripſit, qui hoc modo incipit; In principio fecit Deus Cœlum & Terram. Et in libro de migratione Abrahæ, rectè ait; facer uates Moſes vnum integrum legis librum Exodum intitulauit, nomine conueniente contentis in ipſo miraculis. Ex altera parte compertum eſt, quod Hebræorum Rabini totum Pentateuchum in diſtinctiones, ſeu Titulos duos & quinquaginta ſecarunt; hoc eſt, Genefim in vndecim, Leuiticum in decem, Exodum in vndecim, Numeri librum in decem, Deuteronomium pariter in decem; quas partes à diſtinctionibus ipſarum initialibus nominarunt; appellantes primam Bereſith, hoc eſt, In principio; ſecundam, Noach, ſue Noe, &c. Totum verò Pentateuchum in quinque millia octingentos & triginta peſu Kim; hoc eſt, Verſus, partiti ſunt. Sed amplius. Philo Iudæus libro de Mundo, & Ioseph contra Appionem grammaticum, Pentateuchum Hebræos in quinque libros diuidere, titulis ab inchoatione librorum ſupraſcriptis, aſſeuerarunt. Cæterum noſtris veriſimilius videtur, non Moſem, ſed Septuaginta Interpretes, vtpotè Græcos, vetuſtam Hebræorum ſectionem ſequutos, has nouas Græcas librorum Pentateuchi inſcriptiones excogitaſſe. Primum enim apud eos appellatur Genefis, hoc eſt Generatio; eò quod exordium Mundi, & generatio ſæculi in eo contineantur: Secundus Exodus, ideſt, Exitus; vt qui exitum populi Iſraelitici ex Aegypto narrat: Tertius Leuiticus, quoniam Leuitarum miniſteria, ſacrificia, leges, ritusq; comprehendit: Quartus Arithmi, ideſt, Numeri, etenim egreſſa de Aegypto Tribus dinumerantur, & quadragintaduarum per heremum manſionum numerus recitatur: Quintus Deuteronomion, hoc eſt, Secunda lex inſcribitur; quia in eo repetitio legis perſpicitur. Sed quicquid de hoc ſit, illud nobis compertum eſt, ex Eccleſiã vſu, quod Pentateuchus in quinque libros diuiſus eſt; & hinc huiusmodi partitiõ, & tituli auctoritatem ſumpſere. Verũ, quantũ ad Pentateuchum attinet, hoc ego exiſtimo, quod inter viginti quatuor libros Teſtamẽti veteris eximium; ſupremumq; locum certè ſibi vendicent hi quinque libri Pentateuchi dicti. Hoc perbellè admodum D. Hieronymus in Prologo Galeato eleganti comparatione inſinuauit; cum Scripturæ libros, viginti quatuor ſenioribus, coronis ſuis deicctis, Agnum adorantibus, comparauit; ſiquidem in Apoc. legitur; Aderat ſedens Rex in ſede, cuius facies vti lapidis, ac Sardijs inter lapides fulgentiſſimus, emicabat,

Inſcriptiones
quinque, libro-
rum Moſis à
Septuaginta
Interpretib.

Quinque li-
bri Moſis in-
ter ceteros Ve-
teris Teſtamẽ-
ti iſigniores.

Seniores vi-
ginti quatuor,
Agnum ado-
rantes, quid
ſignificent.
Cap. 4.

D Irdeque

Irideque smaragdina circumtegebatur. Quis nanque sedens Rex iste est, nisi Christus sedens in scripturis: cuius facies, Diuinitas scilicet, splendescit vti Iaspis; Humanitas verò, vt Iris illa, que signum fuit foederis inter Deum & hominem (iuxta oraculū Noe) ipsum obtegit, circumdatq;. In circuitu igitur sedis huius quatuor adfunt animalia, videlicet Euangelia, que prima splendorem à sedente Rege excipiunt, oculata ante & retro, cum omnia tam ante, quàm post, Christum respiciant, in clamentque ter, Sanctus, Sanctus, Sanctus, quandoquidem tria sanctissima de Christo produnt, Diuinitatem, Animam, & Carnem. Insuper addunt, Qui erat, qui est, & qui venturus est; siquidem Christum Deum ab æterno genitum de Deo, Deum hominem factum, Deum ad Mundum iudicandum in Maiestate venturum annuntiant. Huic tantæ coruscanti Maiestati circumstant vigintiquatuor Veteris Testamenti libri, qui sunt seniores illi, coronas suas, omnem scilicet sibi competentem gloriam (nam corona, gloriæ typus est) deponentes: quemadmodum procedente Sole, omnis Stellarum fulgor obumbratur. Procidunt autem in facies suas, hoc est, apparentes ex litera sensus dimittunt, vt cum internis Christum adorent. Horum autem omnium librorum hi quinque, in Pentateuchum collecti, eximium sibi vendicarunt locū, Antiquitate, Auctoris dignitate, Numero, Pondereq; rerum conscriptarum. De antiquitate hæc scribit Chrysofostomus super Genesim;

Cum Deus conditor per seipsum ab initio hominibus loquutus esset; sic enim ad Adam venit, Cain increpauit, cum Noe loquutus est, auertentibus se à Deo, ac in peccatis collabentibus, quasi absentibus literas misit, quas attulit Moses.

Igitur hi libri, primi omnium, mandata Dei, verbaque exceperunt, ac ea nobis dixerunt. De Auctoris dignitate sciendum, quòd, vt supra etiam exposuimus, Moses triplici officio functus est, Prophetæ, Ducis, ac Legislatoris. Multi Prophetæ, hoc est procul fantes de futuris pronuntiarunt: illustris Moses Prophetæ, qui non tantum de futuris, sed & de præteritis prophetauit. Nonnulli Prophetæ, Reges fuerunt, vt Dauid; Insignis etiam Ducatu Moses, qui primus Imperium Hebraicum, vendicata libertate singularibus & victorijs, & prodigijs, insigne condidit. Solus Legislator Moses, qui non tantum per infusum spiritum, ac per somnia vti reliqui, sed facie ad faciem, cum Deo loquutus est. Tandem numero, pondereq; res, à Mose scriptæ, maximæ sunt.

Gesta enim duorum annorum millium trecetorum & octo, ab initio Mundi ad Ioseph obitum, liber primus Genesis complectitur. Secundus Exodus nuncupatus, annorum centum & quadraginta, à Ioseph obitu ad Tabernaculi erectionem acta, enarrat. Tertius vnus mensis euentus mirificos contexit circa ipsam constructionem Tabernaculi in deserto. Quartus annorum viginti peregrinationes, vsque ad mansionem in Campesribus Moab, continet. Quintus & vltimus, Deuteronomij liber, duorum mensium nouissimi Mosis anni gesta explicat. Qui anni omnes simul ducti, numerum annorum duorum millium quadringentorum, ac octuagintasetem conficiunt. In his autem præstantissima enarrantur, Orbis opificium, seu rerum omnium Creatio, primorum parentum Adæ, atque Euz plasmatio, & lapsus, Archipatrum stemmata, Noeticum Diluuiū, prima humanæ sobolis per Orbem effusio, Iudaicæ stirpis electio, Patriarcharum gesta, Israëliti populi in Aegypto captiuitas, eiusdem ex Aegypto portentosa liberatio, Legis collatio, Sacerdotij, Sacrificiorum, ac rituum Sacrorum institutio, Hebraica per desertum, tot ac tantis miraculis decorata, peregrinatio; Quæ singula, & in se præclarissima sunt, & subsequentium rerum, ac euentuum fundamenta. Quare non immeritò illustrem sibi locum, ac primum, inter viginti quatuor Veteris Testamenti libros, vendicare eos diximus.

Quibus Pentateuchus red datur cæteris libris insignior.

Pentateuchi, libri quot annorum gesta contineant.

ASCANII

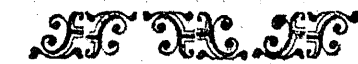

Ascanij Martinengi

DE CREATIONE CONTEMPLATIO.

Ad Mosis Literam

PRÆLVDIVM, SEV APPARATVS.

VM primum oculos in hanc Mosis de Orbis emolitione enarrationem iniicio, nimius, inusitatusq; profiliens ex ea fulgor, adeò mentis aciem obcæcat, atque conturbat, vt in limine ipso perterritus sistat calamus, nec vltra progredi ferè audeat. Neque immeritò certè: Hæc siquidem de Mundi natalibus Historia, ea splendida, cornutaq; facies mihi visa est, quam Moses cum crebra haberet inter densas caligines cum Deo colloquia, coruscantem, splendescentemque retulit, eamque Israelitæ nequaquam nisi velamine obtectam inspicere potuerunt. Neque verò mireris precor, quòd hanc de Mundi opificio Historiam, faciem Mosis nominam, quòd coruscantem, quòd velamine opertam, quòd cornua emittentem asseruerim. Hæc siquidem me non temere dixisse explicabo. Si facies ea est, in quam primum oculos iniicimus, vt quis vnusquisq; sit, agnoscamus: hæc facies certè erit, quia Historiæ adeò celeberrimæ est exordium; Ex quo noscimus hanc non vulgatam, humanaq; esse præteritarum rerum narrationem, sed Prophetiam insignem, ac præstantissimam; vtpotè, quæ vetustissimam atq; abditissimam Mundi effectiorem, non ex hominum relatione, sed diuina iussione, atq; Spiritus sancti afflatu referet, ac prodat. Quam etiam præclarissimam historiam, qui de Mundi opificio (frigidè quamuis) vt Locrus, Plato, Berosus scribere ausi sunt, æmulari, & exhaurire contenderunt. Sed quisnam fulgor iste est, ex Mosis facie effluens, nisi Dei Opificis Maximi notificatio, ac sanctissimæ Trinitatis insinuatio? Hic illius Solis splendor, ac nitor est, de quo Sapiens ait; Tripliciter Sol exurens Montes, radios igneos exufflans, & refulgens radijs suis obcæcat oculos. Nec ineptè profectò Solis symbolo Dei maiestatem clarissimam Sapiens manifestare voluit; eleganter siquidem, si res vlla Deo est comparanda, Sol Dei Hieroglyphicū est. Quid nanq; inter conditas res præstantius, excellentiusq; Sole? Ipse enim est Mundi oculus; Diei iucunditas; Vniuersi pulchritudo; Nature gratia; cuius luce decoratur Cœlum, depuratur Ignis, illustratur Aer, effulget Aqua, fecundatur Terra, coruscat Aurū, emicant Lapides, virefcunt Plantæ, fouentur Animantia; In cuius emulatione mortales, Mundi gloriam expetentes, hac nostra tempestate Clarissimorum, Illustrium, Serenissimorum titulos temere arripiunt, ac sibi vendicant. Cum igitur Hieroglyphicum non indecens Dei ex sua præstantia sit Sol, Sapiens eius fulgorè allegoricè, accuratè describit, cum ait; Tripliciter Sol exurens Montes, vt ferè dixerit, vnus ac ternus Sol; hoc est in vna essentia Sanctissima Trinitas, exurens Montes, Angelos, & contemplationi adictos Sanctos, igneos radios exufflat, flagrantis amoris flamas excitat, & refulgens radijs suis, nimio suo splendore obcæcat oculos mundi Sapientum ac Philosophorū, qui nimio tumore elati immoderatus ingenij sui aciem, nō fidei, sed luminis naturalis ope suffultam in huius Solis maiestatis contemplatione attollere ausi sunt. Quòd si Deus Sol ipse est, vbi admixta est Dei mentio, ibi & fulgor adest: Quòd si Sanctissima Trinitatis insinuatio est, triplicatus fulgor emicat & coruscat.

Facies Mosis splendida, est ipsa opificij Mundi narratio.

Trinitatis splendor in Mosis literæ facie apparet. Eccl. 43.

Sol Dei Hieroglyphicū.

Ecclesiast. 43.

D 2 Gre-

GREGORIVS Nazianzenus in sanctum Iuacru Oratione tertia sub luminis metaphora hac praestantissima de Deo deprompsit;

Deus etenim lumen est sublimissimum, inaccessibile, ac ineffabile, quod neque mente comprehenditur, neque sermone exprimi potest, omnem naturam rationalem illuminans; illud in intelligentia, quod sol in sensu, existens, tanto magis contemplatione intellectum, quanto plus purgatur; ac quantum magis contemplatur, tanto plus dilectum; & quantum magis diligimus, tanto plus rursus cognitum seipsum contemplans & comprehendens, pauca extraxit effundens. Lumen, inquam, quod in Patre & Filio & Spiritu Sancto contemplari potest; quorum diuinitas sunt cognatio eadem, & vnica splendoris eruptio.

Et Oratione in Nouum Dominicum diem.

Deus erat lumen, inquit, inaccessibile, & incomprehensibile, neque incipiens, neque desinens, neque mensurabile, semper fulgens, tripliciter micans, paucis quantum sit contemplatione cognitum. Quin haec paucis quidem, vt arbitrator, sunt & luminaria secundaria a primo lumine splendorem trahentia, potestates nempe, quae cum ipso versantur, ac spiritus ministrantes.

Et in Oratione in laudem magni Athanasii.

Nam cum multa & magna sint, atque adeo tot & tanta, vt nemo ea sermone complecti possit, quae nos a Deo partim habemus, partim habituri sumus: maximum tamen, & humanissimum est propositio ad eum, atque conuinctio. Nam quod rebus in sensum cadentibus est sol; hoc ipsi, quae animo, & ratione intelliguntur, est Deus. Ille enim Mundum hunc aspectabilem illustrat, hic inuisibilem; ille corporis oculos ita afficit, vt lumen ipsius intueri possint, hic mentes diuinas reddit. Atque vt ille cum & ipsi, quae oculorum sensu praedita sunt, & ipsi quae in aspectu sentiuntur, hanc vim tribuat, vt & illa videre, & haec visu percipi possint: interim tamen ipse omnia, quae oculis subiecta sunt, pulchritudine antecellit: eodem modo Deus cum tam ipsi, quae intelligentia vtuntur, quam quae mente percipiuntur, ipse tamen intelligibilium omnium summus est vertex, in quo desiderium omne consistit, ac desigitur, nec supra eum usquam fertur.

Ceterum quam serie Sacratissima Trinitas in hac Mosis Historia memoretur, praeter ceteros praestantissimos Patres (quorum catenam suo loco deducam) D. Augustinus de Genesi ad litteram libro primo his luculenter explicat;

In ipso exordio inchoatae creaturae, Trinitas insinuat Creatoris. Nam dicente Scriptura: In principio fecit Deus Caelum & Terram: intelligimus Patrem in Dei nomine, & Filium in principij nomine; qui non Patris, sed per ipsum creati primitus, ac potissimum spiritalis creaturae; & consequenter etiam vniuersae creaturae, principium est. Dicente autem Scriptura: Et Spiritus Dei ferebatur super aquas; completam commemorationem Trinitatis agnoscimus; ita & in conuersione, atque perfectione creaturae, vt rerum species degenerantur, eadem Trinitas insinuat, Verbum Dei scilicet, & Verbi generator, cum dicitur: Dixit Deus: & Sancta Bonitas in qua Deo placet, quidquid ei pro suae naturae modulo perfectum placet, cum dicitur: vidit Deus, quia bonum est.

Insuper velamine operata mihi visa est haec splendida facies, quia Dei, Sanctissimaeque Trinitatis notitia, quam Moses in sua Historia insinuat & tradit, sub literae cortice latet, atque ita operata ostenditur Hebraeis: cooperiebat namque Moses faciem suam quando loquebatur ad eos, & etiam Gentilibus; quia & his & illis, splendorem cognitionis Dei egeret ferentibus, ac vnitatis, Sanctissimaeque Trinitatis mysteria non percipientibus, litterae cortex, seu crassior, rudisque literalis sensus obijcitur, in quo de Sanctissima Trinitate perspicua mentio non fit. Itaque dum Mundi creatio, in qua de Sanctissima Trinitate mentio agitur, enarratione rudi sub sex dierum serie illis offertur, perperamque ab eis interpretatur, Mosis faciem, vt velamine operatam, nunquam conspicerent possunt.

R. V. P. E. R. T. V. S. in Prologo;

Facies Mosis, cum vbiq; ex colloquutione Dei splendida sit, & idcirco figuratiuis cum vocibus sensum suum, qui per faciem intelligitur, velare oportuerit. Tum vero in creatione Mundi tanti splendoris est, quantum ferre nequaquam potuissent vniuersi filij Israel; nisi illum crassiori textu litterae, quasi pannis infantem obuoluisset.

Porro a nobis Deo reddenda sunt immortales gratiae, quod velum Templi nobis scissum sit, velamen scilicet corticis Scripturarum sublatum, ac ingressum habeamus patientem ad Sancta Sanctorum, ad germanos, veros, legitimosque sensus, atque interpretationes, quibus delineatam faciem historiae, ac splendescientia Diuinitatis, atque Trinitatis mysteria comprehendere possumus. Verum quid sibi vult, quod haec facies cornuta appareat? Quid hoc subindicat? Nisi quod in hoc historiae Mosis exordio duae insinuantur emanationes, Hebraeis quidem ac Gentilibus velamine operatae, ac obuolutae, nobis autem conspicuae. Nam si excusso litterae cortice, ac denudata cute, latentia mysteria, quasi aurum ex arena, & gemmas ex conchis eruentes, ingenuè peruoluerimus; duas emanationes, veluti duo erumpentia ex Mosis fronte splendida cornua; internam

vt

Angeli luminaria secunda.

Deus Sol intelligibilis.

Cap. 6.

Trinitas ex Mosis littera quomodo insinuetur.

Littera Mosis vt eius facies Hebraeis vel obtiguitur: & quomodo.

Scripturarum cortex, vt velum Templi nobis scissus.

In littera Genesim duo emanationum genera.

(vt aiunt in Scholis) & externam; ex hac de Mundi opificio Historia, excerpere licebit. Cum igitur Creationis opus perdifficile admodum percipere non possimus, nisi profundius harum productionum seriem inuestigemus; In eminentissimum hunc splendorem ex Mosis rutilante facie emicantem, Sacrosanctae Ecclesiae dogmatibus, Sanctorum Patrum, Theologorumque placitis innixi, humiliter oculos conijciamus. Et primo quoniam diuinarum emanationum fons sit; & quomodo Filius, & Spiritus Sanctus prodeant, inquiramus. Deinde pluribus, quae de interna emanatione dici possent, praetermissis, veluti ad praesentem speculationem parum spectantibus, de externa productione hoc in loco disseramus. Quae in re tria rursus praecipue nobis consideranda se se offerunt. Primum cum Deus omnium dator fuerit & opifex, quibus muneribus, vnaquaeque Sanctissimae Trinitatis persona in hac Orbis emolatione functa sit: Quae causa ad Mundum condendum ipsas duxerint: Ac tandem, qua serie, & modo Vniuersum crearent. His siquidem explicatis, de Mundi Genesi enarratio eximiam suscipiet claritatem.

De Deo cunctarum emanationum Fonte.

IONS ille indeficiens, ex quo omnis effunditur emanatio, Deus est. Sed quid sit Deus, ac qua serie ex Patre generetur Filius; a Patre, & Filio spiretur Spiritus Sanctus, aeternusque Amor; & quomodo ab ipso Deo Mundus hic sensibilis in exordio temporum emanarit, haud facile indagari; nec perfecte attingi, comprehendique potest. Angebatur hoc voto Moses, cum diuinis sibi praestitis colloquiis illectus, his Deum flagranti spiritu ductus, deprecari ausus est; Domine ostende mihi faciem tuam. Sed quid illi Deus? Non poteris videre faciem meam: non enim videbit me homo, & viuere. Diuinam siquidem essentiam, diuinas eas Verbi, ac Amoris aeterni productiones; insuper, emanationis modum, vt aiunt, ad extra, diserte, clareque cognoscere, ac de his scientiam habere perspicuam, & in suo fonte splendidam, mortalium hanc vitam degentium munus non esse, omnes Doctores fatentur.

AVGVSTINVS in Meditationibus sic scribit;

Mens Deum non attingit, quia incomprehensibilis; Intellectus, quia inuestigabilis; Sensus non percipit, quia inuisibilis; Lingua non explicat, quia ineffabilis; Scriptura non explicat, quia inexplorable.

Siquidem ex gloriae lumine in Deo haec intueri, Beatis tantum datum esse, Theologia nostra edocet. Veruntamen non deest nobis efflagitantibus obumbrata, ac obscura quaedam de eis cognitio. Est locus (inquit Deus) apud me: sed quisnam locus? Stabis supra Petram: At quam Petram? Petra, Ecclesia est Catholica Romana; extra quam nulla de Deo, ac diuinis emanationibus scientia vera, ac tuta est; super hanc standum, quia ab eius de diuina essentia, ac diuinis productionibus, sanctis dogmatibus, & promulgatis decretis, nunquam est recedendum. Tunc per foramina petrae, hoc est per id lumen, quod ex reuelata scientia emicat in Ecclesia (reuelata nempe scientia, radius manans est a scientia beatifica) subobscurè nonnulla de diuinis rebus assequi & intueri poterimus. Quapropter scribitur libro inscripto D. Cyrilli, & aliorum collectanea;

Locus est Spiritus Sanctus, in quo cum fuerit quispiam, dignus habetur diuina contemplatione. Dei autem posteriora, antiqua est Mundi generatio, quae solus vidit Moses, solus declarans praeterita, praesentia, & futura.

At quid per foramen inspicere possumus? Non Dei faciem, sed iam transacti Dei posteriora. Cumque transibit gloria mea, ponam te in foramine petrae, & protegam dexteram meam donec transeam, tollamque manum meam, & videbis posteriora mea; faciem autem meam non videbis. Transitus hic Dei, ipsa Mundi sensibilis creatio fuit, qua ad extra (vt aiunt) quasi transijt. Dextera sua eam protexit cum potentia sua creationis opus ad eum citissime, ac modo nobis imperceptibili absoluit, vt eo expleto, nil nobis ad spectandum superferret, nisi eius opus praestantissimum, quo non eius essentiam, sed Maiestatem contemplari possumus. Nam qui faciem alicuius intuetur, perfecte quis sit comprehendit; qui vero posteriora, vix eius magnitudinem & staturam proceritatem demirari poterit: ita Deum splendida, exactaque cognitione ex his rebus visibilibus non possumus attingere.

Deus incomprehensibilis.

Exod. 33.

Exod. 33. Ecclesia Romana est petra, supra quam aedificabitur ecclesia Dei, & non superueniet super eam ecclesia altera, hoc est ex reuelata scientia.

Exod. 33.

Dei transitus, creatio fuit. Dei dextera, eius potentia.

GREGORIVS Nazianzenus Theologiae libro secundo.

Sed dum collectis viribus meis omnibus in me conuertor, Deum ipsum vix a tergo conspicio, idq; non sine adminiculo petrae, nimirum diuini Verbi, nostri causa incarnati; Et dum singula rimor curiosius naturam illam primam & simplicissimam, qua se ipsa ineffabilis Trinitas cognoscit, quaeq; intra Tabernaculum primum manens, alis Cherubin contegitur, baudquaquam video. Sed quae vltima est, & deorsum ad nos deurgit; illam vero vtrunq; cognosco. Ea certe (quantum ipse intelligo) est, quae in creaturis his, videlicet quae nostris oculis a Deo propofita sunt, ac ab eodem gubernantur, relucet: siue magnificentiam vocis, siue, vt diuinus Dauid nominat, magnidecentiam. Hoc enim Dei tergum est, quidquid eum nobis suo iudicio refert, vt tamen illius naturam non contingat: perinde ac umbra, & in aqua relucens Solis imago, hebetioribus oculis illum admirant: dum illum ipsum praenimio purissimae lucis fulgore, quo sensum facile exuperat, intueri nequeunt.

AVGVSTINVS de Verbis Domini in Euangelium secundum Ioannem, sermone trigesimo octauo.

Attingere aliquantum mente Deum, magna beatitudo est; comprehendere autem, omnino impossibile: Ad mentem Deus pertinet, intelligendus est: ad oculos corpus, videndum est. Sed corpus oculo comprehendere te putas: omnino non potes. Quidquid enim aspicias, non totum aspicias. Cuius hominis faciem vides, dorsum non vides eo tempore quo faciem vides. Et quando dorsum vides, eo tempore faciem non vides. Non sic ergo vides vt comprehendas, sed quando aspicias aliam partem, quam non videras, nisi memoria tecum faciat, vt memineris te vidisse vnde recedis, nunquam te dices aliquid vel in superficie comprehendisse. Tractas quod vides: versas huc atque illuc, vel ipse circuis vt totum videas. Vno ergo aspectu totum videre non potes. Et quandiu versas vt videas, partes vides: & contextendo quia vidisti alias partes, videris totum inspicere.

Ceterum quod Deus sit vnus, trinusq; omnium fator, moderator, reparator, ac rector, supra Petram reuelatae scientiae radio, seu Fidei infuso dono, Scripturarum sacrarum ope, ex ipsis visibilibus Dei operibus perpendere, ac comprehendere datum est. Haec duo cognitionum genera, Beatificum, quo Beati Deum veluti facie ad faciem, glorifica visione percipiunt, & Reuelatum, quo nos Dei posteriora conspiciamus, altissimè explicauit Paulus, cum dixit; Videmus nunc per speculum in enigmate, tunc facie ad faciem. Quid, quaeso, facie ad faciem? semet explicat Paulus subdicens; Tunc cognoscam, sicut & cognitus sum: hoc est, quasi facie ad faciem, clara, perspicua, euidenti, ac beatifica visione Deum conspiciam. Quid per speculum in enigmate? Nisi lumine naturae, ac reuelato? & eleganter Paulus naturae lumen Speculum appellauit, ac Fidei articulos enigmata dixit; Natura siquidem speculum est Dei imagine insignitum: lumineq; naturae Deum videre, est per speculum, seu per lineam reflexam, hoc est, per creaturarum contemplationem, in Deum opificem, a quo emanarunt, reflectam, Deum ipsum inuestigare & percipere. Fidei articuli enigmata quoquomodo appellari possunt; quod hi non naturali euidentia, ac sensuum experientia clari nobis sint, sed eorum euidentia, & certitudo, ex Beatorum scientia excipiantur, ac depromantur. Haec sunt Sponsae secreta: de quibus, Secretum meum mihi. Haecq; ea sunt enigmata, quae Sampson no ster Christus Phylistaeis, Philosophis inquam, eum irridentibus obtulit; quaeq; enucleari non possunt, nisi eius Sponsa Ecclesia ipsis prodiderit, ac referauerit. Quamobrem merito de Deo rerum omnium conditore scientia, balbuties, & infantia a Patribus dicta est.

Catena Patrum de Dei incomprehensibilitate.

TERTULLIANVS Apologia aduersus Gentes.

Quod colimus nos Deus vnus est, qui totam molem istam cum omni instrumento elementorum, corporum, spirituum; verbo, quo insit; ratione, qua disposuit; virtute, qua potuit, de nihilo expressit, in ornamentum maiestatis suae: vnde & Graeci nomen Mundo usque accommodauerunt. Inuisibilis est, etsi videatur; incomprehensibilis, etsi per gratiam representetur; inestimabilis, etsi humanis sensibus aestimetur; adeo verus, & tantus est. Ceterum quod videri communiter, quod comprehendendi, quod aestimari potest, minus est & oculis quibus occupatur, & manibus quibus contaminatur, & sensibus quibus inuenitur. Quod vero immensum est, soli sibi notum est: hoc quod est, Deum aestimari facit, dum aestimari non capit. Ita cum vis magnitudinis & notum hominibus obiecit & ignotum. Et haec summa delicti nolentium recognoscere, quem ignorare non possunt.

CYPRIANVS Prologo in librum de Cardinalibus Christi operibus.

Huius rei forma, Seraphim faciem Dei & pedes velat; & patentibus, quae in medio sunt, principium, finemque maiestatis diuinae alarum extenso infra, supraque operiens, aditum ad se temerarijs tractatoribus, vel scriptoribus

Petra Verbi incarnatum

Dei tergum Creatura.

Dei cognitio nis duplex genus. Cor. 1. 13.

Naturae lumen speculi est.

Articuli fidei enigmata.

Esa. 24. Ecclesia sola vt sponsa, Sponsae enigmata, hoc est fidei articulos referat.

Deus inestimabilis.

bus interdicat: nec patitur ad liquidum se videri Diuinitas, quam vtrique inuestigatio fidelis aliquo modo odorat vel sentit, sed puram eius essentiam nec conspiciat, nec comprehendat. Afirmatio quippe de Dei essentia in promptu haberi non potest: neque enim diffimilis est Diuinitas, sed verius, sinceriusque remotio indicat negando quid non sit, quam asserendo quid sit: quoniam quidquid sensui subiaceret, illud esse non potest, quod omnem superat intellectum: quidquid audiri vel videri, vel sciri potest, non conuenit maiestati: hebes est in hac consideratione omnis acies sensuum, & caligat aspectus.

GREGORIVS Nazianzenus in tractatu de Fide.

Denique pro captu, pro viribus, pro fide intueamur Deum quid sit, & videamus an ei aliquid possit comparari. Certè hoc est Deus: Quod cum dicitur, non potest dici: cum aestimatur, non potest aestimari: cum definitur, ipsa definitione crescit; quia Caelum manu sua cooperit, pugno omnem Mundi ambitum concludit: quem omnia nesciunt, & metuendo sciunt. Cuius nomini, & virtuti famulatur hic Orbis, & ipsa elementorum sibi succedentium momentanea vicisitudo restatur.

Et Oratione Panegyrica in Christi Natiuitatem.

Immensus igitur & infinitus est Deus, atque ad contemplandum difficilis: atque hoc solum omnino de ipso comprehendendi potest, nempe quod immensus & infinitus sit: existimet licet quispiam eum, quia simplicis naturae sit, rationem hanc habere, vt vel prorsus incomprehensibilis sit, vel prorsus ac perfectè comprehendendi queat. Quid enim ille sit, qui naturam simplicem habet, exquiramus. Neque enim simplicitas illi natura est: quandoquidem nec compositis sola compositio.

BASILIVS Homilia de Fide.

Tu autem si aliquid de Deo dicere, aut audire cupis, mitte corpus vna cum sensibus corporeis: relinque terram, mare, & aerem sub tuis positum pedibus. Transi contemplatione temporum pulchre distinctas ordinationes, terrae ornatus. Supra aethera mentis oculos attolle. Siderum cursus, mirandamque naturam praeteri, ordinem, magnitudinem, quantos omnibus vsus praebent, splendorem, motum, collocationem, quemadmodum inter se iungantur, ac discent, mirabili quadam ac perpetua ratione, omnia mente sublimior factus despicere. Deinde supra Caelum ascende, & animo pulcherrima, quae ibi adsunt contemplare, Coelestis exercitus, Angelorum choros, praefulatus Archangelorum, gloriam Dominationum, sedes Thronorum, Virtutes, Principatus, Potestates, singula percurrendo creata, mentem amore diuino incensus altius illis attolle, ac omnium conditricem naturam diuinam intueri stabilem, immobilem, nihil in se alienum retinentem, simplicem, impassibilem, indiuisibilem, incompositam, lucem habitantem inaccessam, potentiam ineffabilem, magnitudinem incircumscriptam, gloriam supermicantem, bonitatem desiderabilem, pulchritudinem inenarrabilem: quae anima vehementer consternata contingi quidem, sermone autem nequaquam explicari potest. Ibi nanque Pater, Filius, & Spiritus Sanctus increata natura, dominica maiestas, naturalis bonitas.

Et Sermone de vera Fide.

Sed antequam ad ipsam fidei confessionem veniamus, illud profuerit indicasse, Dei maiestatem & gloriam, talis cum sit, vt eam neque oratio vlla pro dignitate circumscribere possit, neque mens comprehendere, vnico verbo, sententiarum neque declarari potuisse, neque intelligi, sed pluribus, quae in sermone nostro vsu trita essent; sanctas literas vix vsq; etiam, qui puro essent corde, tanquam per speculum obscure significasse. Nam illud facie ad faciem, & ab omni parte cumulata ac perfecta cognitio, ea in futuro seculo promissa idoneis sunt.

AMBROSIVS libro de Fide orthodoxa contra Arrianos, capite sexto.

Deus credi se voluit, nec examinari; quia quantus sit, sciri non potest: Hoc enim Propheta, hoc Apostoli predicauerunt. Denique pro captu, pro viribus, pro fide nostra intueamur Deum quid sit, & videamus an ei aliquid possit comparari. Certè hic est de quo & cum dicitur, non potest dici; cum aestimatur, non potest aestimari; cum comparatur, non potest comparari; cum definitur, ipsa sua definitione crescit. Qui Caelum manu sua operit, pugno omnem ambitum Mundi claudit. Quem totum omnia nesciunt, & metuendo sciunt. Cuius nomini & virtuti famulatur hic Orbis, & ipsa elementorum sibi succedentium momentanea vicisitudo restatur. Vide ergo si potest aliquid esse, quo possit Pater comparari & Filius, quia talis est Filius, qualis & Pater. Non enim ipse se vnus cum Patre diceret, nisi talem se qualis est Pater sciret. Ratio quaedam est, quae apud Graecos Logos nuncupatur, quae inter Patrem & filium personas, vel vocabula distinguit; quia & ipse filius ratio dicitur. Quae tamen ratio multis nominibus appellatur. Modo Verbum, modo Virtus, modo Sapientia, modo Dextera, modo Brachium, modo Margarita, modo Thesaurus, modo Retia, modo Aratrum, modo Fons, modo Petra, modo Agnus, modo Homo, modo Vitulus, modo Aquila, modo Leo, modo Via, modo Veritas. Et ita cum sit Deus omnia in omnibus, vt per haec vocabula diuinarum dispositionum mysteria cognoscantur, non ut ipsa maiestas filij Dei propriè definita monstretur. Quid est enim Filius de eo, quod pater est? alius idem; Nam & hoc Verbum nuncupatur, quia ex proprio diuino ore processit, & nihil Pater sine eo aut iussit, aut fecit. Virtus dicitur, quia verè de Deo, & semper cum Deo est; & omnis potestas Patris in eo consistit. Sapientia appellatur, quia de corde Patris adueniens, arcana caelestia credentibus referauit. Dextera nuncupatur, quia per eum omnia opera diuina perfecta sunt. Brachium dicitur, quia ab ipso omnia continentur. Margarita appellatur, vt nihil illo preciosius habeatur. Thesaurus dicitur, vt in ipso omnes opes & diuinae Regnorum caelestium condite agnoscantur. Retia dicitur, quia per ipsum, & in ipso, de mari seculi diuersa gentium multitudo, sicut piscium per

Dei essentia affirmatio haberi non potest; sed tantum negatio.

Deus non contemplatur, nisi mente extra Mundum elata.

Dei immensitas.

per aquam baptismatis in Ecclesia congregatur, ubi honorum, malorumque; discrimen agnoscitur. *Aratrum* inuocatur, quia signo Crucis sue dura pectora subiunguntur, ut necessaria in ipsa preparantur. *Fons aqua* uia appellatur, quia ex eo sitientia corda caelestis aequae gratia irrigantur. *Petra* dicitur, quia credentibus fortitudinem, incredulis duritiam praestat. *Lapis angularis* dicitur, quia utrosque parietes Noui & Veteris Testamenti unus & mediator in semetipso continens copulauit. *Agnus* dicitur, ut innocentia Christi, & passio demonstraretur. *Homo* dicitur, quia secundum carnem propter nos homines nasci dignatus est. *Vitulus* dicitur, quia propter nostram salutem pati sustinuit. *Aquila* dicitur, quia post uenerabilem resurrectionem, ut Rex altam ad Patris peruolat sedem. *Leo* dicitur, quia ipse est Rex Regum, qui mortem ac Zabulum uirtutis suae potestate comminuit. *Via* est, quia per ipsum ascensus est. *Veritas*, quia mendacium nescit. *Vita* est, quia ipse uniuersa uiuificat. *Vides ergo per haec uocabula significationes dispositionum, & operum diuinorum praesentias, non tamen ipsum Deum propriè definitum.* Est ergo Pater Deus immensus, aeternus, incomprehensibilis, ingimabilis. Est & Filius eius Deus, & Dominus noster, tantus, quantus est & Pater, sed non aliunde quam de Patre, quia ego, inquit, de Patre exiui, hoc est Lumen de Lumine.

Ioan. 16.

AUGVSTINVS haec ea ipsa mutuatis etiam uerbis habet sermone de tempore centesimo nonagesimo, qui est secundus de Trinitate.

HILARIVS ea ipsa pariter libro de Patris & Filij unitate. Et mirificum est, quomodo hi Patres in eandem contemplationem inciderint, vel alter alteri id suffuratus sit.

HIERONYMVS Epistola quintadecima, quae est de his, quae Deo in scripturis sanctis attribuuntur.

Omnipotens Deus Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus, unus atque trinus: unus uidelicet in natura, trinus in personis, solus inuisibilis, solus imensus atque incomprehensibilis; solus incircumscriptus, solus incorporeus, & immortalis: ubique praesens, sed latens: ubique totus, sed immensus. Inuisibilis est, quia in essentia sua uideri non potest; Apostolo testante, qui ait: Quem uidit nullus hominum, sed nec uidere potest. Et in Euangelio; Deum nemo uideit unquam. Incorporeus est, quia nullis membrorum lineamentis compositus est, siue compactus existit, sicut ueritas in Euangelio dicit. Spiritus est Deus, & qui adoratur, in spiritu & ueritate oportet adorare. Immensus est, quia quantitas eius, uel qualitas à nullo metiri potest, cui Salomon in sua oratione supplicans ait. Si Caeli, & Caeli Caelorum te non capiunt, quanto magis domus ista, quam edificauit? Incircumscriptus est, quia circumscribi non potest. Illocalis est, quia de loco ad locum nequaquam transit, nec quolibet detinetur, ipso de se per Esaiam testimonium perhibente; Caelum sedes mea est, Terra scabellum pedum meorum. Et per Hieroniam; Nunquid non Caelum, & Terram ego impleo? Cuius immensitatem Propheta in psalmis confitens ait; Si ascendero in Caelum, tu illic es, & cetera. De cuius immensitate adhuc in libro Iob scriptum est; Excelsior Caelo est, & quid facies? Profundior est Inferno, & unde agnoscis? Longior est Terra: immensitas eius latior est Mari. Qui Caelum & Terram implet, proculdubio nullus locus est ab eius praesentia absens. Super omnia quippe est regendo, atque imperando: subitus est omnia sustinendo, atque portando, non pondere laboris, sed infatigabili uirtute. Immutabilis est, quia ab eo quod est, omnino mutari non potest, ipso dicente per Malachiam Propheta; Ego Dominus & non mutor: Ideo Deus immutabilis dicitur, quia misericordia, ira, furor, poenitentia, obliuio, recordatio, & alia his similia ei non accidunt. Simplex enim natura est, & immutabilis, & imperturbata, neque aliud est ipse, & aliud quod habet, sed ipsum est quod habet, & quod est. Immortalis est, quia mori non potest, Apostolo dicente; Qui solus immortalitatem habet, & lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum uideit, sed nec uidere potest.

1. Tim. 6.

Ioan. 1.

Ioan. 4.

3. Reg. 8.

Esa. 66.

Hiere. 23.

Psal. 137.

Iob. 11.

Malach. 3.

1. Tim. 4.

Progreditur amplius Hieronymus prolixiori, fecundiori; oratione differere, quid uelit Sacra Scriptura, cum ipsi humana membra adscribit; id est, caput, capillos, oculos, palpebras, aures, nares, os, labia, cor, linguam, imaginem, uerum, manum dextram, sinistram, digitos siue digitum, brachium, alas, scapulas, posteriora, pedes; item motus animae, iram scilicet, furorem, obliuionem, poenitentiam, recordationem, & his similia. Adeat lector tantos Patres; mihi quae sufficiat praestantissimos, locupletissimosque locos adnotasse.

IOANNES Chrysostronus homilia quinta contra Anomæos Hæreticos de incomprehensibili Dei natura; cum plura de Dei incomprehensibilitate praclare disputasset, hoc elegans adduxit exemplum.

Dic quæso, si inter duos orta altercatio esset de Caeli magnitudine, quorum alter negaret hominis oculum rem posse percipere; alter contenderet fieri posse ut palma sue manus facile metiendo totam molem transmitteret; quem Caeli nomine dixeris magnitudinem eum, qui scire contendit, quot palmos Caeli ambitus compleat; an eum, qui nescire confitetur? Hunc prorsus. Quod si qui Caeli amplitudini cedit, hic potius nouit eius magnitudinem: longe omnino abest, ut is mente sit sanus, qui in Dei immortalis ratione, ne tantillum quidem censeat temperandum. Requiritur certe à nobis, ut esse Deum sciamus, non ut quid Deus sit indagemus: Quod Paulus doctor eximius docet, cum dicit; Crede enim oportet eum qui ad Deum accedit, quia est. Propheta uero cum impietatis quempiam argueret, non crimini assignat, quod nescit, quid Deus sit; sed quod Deum esse ignorat; quippe

quippe qui ita scribat; Dixit insipiens in corde suo, non est Deus. Igitur, ut ille impius est, non quia Deum quid substantia sit, ignorat, sed quia nescit Deum esse, sic satis ad pietatem est scire Deum esse.

Psal. 13.

CLEMENS Alexandrinus Stromatum libro quinto.

Patrem enim esse florem huius uniuersi & inuenire est difficile, & cum inuenieris, ut apud omnes eloquaris, nequit fieri. Verbis enim minime explicari potest, ut alia discipline, veri amicus dicit Plato. Pulchre enim audierat quod sapientissimus Moses montem ascendens per sanctam contemplationem, ad fastigium eorum quae percipiuntur intelligentia, necessariò discernens, prohibet ne totus populus secum ascendat. Et quando dicit Scriptura; Ingressus est autem Moses in caliginem, ubi erat Deus; hoc significat is, qui possunt intelligere, Deum nec esse aspectabilem, nec uerbis posse enuntari. Caligo autem reuera, nempe multorum incredulitas & igno-ratio, obicitur splendori ueritatis.

Exod. 19.

IOANNES Damascenus Orthodoxæ Fidei libro primo capite quarto.

De Deo tamen quid est secundum substantiam dicere impossibile, conuenientiusque de Deo longè est per omnium ablationem facere sermonem. Nam nihil eorum quae sunt, est: non ut non ens, sed ut omnia entia supereminens, & super ipsum esse ens. Si enim eorum quae sunt, cognitio est; quod omnem superat cognitionem, & ipsum quoque super substantiam erit, & id recurrit; quod super substantiam est, & id quoque super cognitionem erit. Infinita igitur diuinitas, & incomprehensibilis: & hoc solum eius comprehensibile, infinitas & incomprehensibilis. Quaecumque autem per Theologiam affirmatiuam de Deo dicimus, non naturam eius, sed ea quae sunt circa naturam insinuant. Nam etsi bonum, si iustum, si sapiens, si quiduis aliud dixeris: non naturam dicis Dei, sed ea quae circa naturam. Sunt etiam & nonnulla affirmatiuè de Deo dicta, uim superexcellen-tiae negationis pra se ferentia. Ut cum tenebras de Deo dicimus, non tenebras intelligimus, sed quod non lux, quippe qui superexcellit lucem. Et lucem dicimus, quia non est tenebrae.

AUGVSTINVS enarratione in psalmum octuagesimum quintum.

Deus ineffabilis est. Facilius dicimus quid non sit, quam quid sit. Terram cogitas, non est hoc Deus: Mare cogitas, non est hoc Deus: Omnia quae sunt in terra homines & animalia, non est hoc Deus: Omnia quae sunt in mari; quae uolant per aerem, non est hoc Deus: Quicquid lucet in Caelo, Stella, Sol, & Luna, non est hoc Deus: Ipsum Caelum, non est hoc Deus: Angelos cogitas, Virtutes, Potestates, Archangelos, Thronos, Sedes, Dominatio-nes, non est hoc Deus. Et quid est hoc? Solum potui dicere, quid non sit. Queris quid sit? Quod oculus non uideit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. Quid queris, ut ascendat in linguam, quod in cor non ascendit?

THEOPHILVS Antiochenus libro primo contra Christianæ Reli-gionis calumniatores, ad Autolycum.

Hand dissimili ratione, o homo, impietas tua te occæcat, quod fit, ut nequeas Deum uidere. Dicas igitur: Tu qui uidens es, obsecro, Dei formam mihi enarrato. Audi, o homo: Dei quidem forma nobis oculata explicari haud quit, nec corporeis oculis uidetur. Nam ea animi parte, qua opinamur, percipi non potest: nec magni-tudo eius comprehendit, aut altitudo mente ualet capi. Fortitudine nemini est conferendus, eiusque sapientia pla-nè censetur incomprehensibilis. Bonitate nemo est, qui eum possit imitari, sumusque imbecilliores, quam ut eius beneficentiam nostris linguis explanare possimus. Lumen si eum dixerò, creaturam eius (siquidem à Deo lux creata est) dico: Sermonem si dixerò, principatum eius dico: Mentem si dixerò, prudentiam eius intelligo: Spi-ritum si dixerò, respirationem eius demonstro: Sapientiam si dixerò, filium eius sentio: Fortitudinem si dixerò, potentiam eius accipio: Potentiam si dixerò, operationem eius efficacem intelligi uolo: Prouidentiam si dixerò, bonitatem eius in conspectum produco: Regnum si dixerò, gloriam eius profero: Dominum si dixerò, Iudicem si dixerò, iustum eum esse pronuncio: Patrem si dixerò, omnia eum esse determino: Ignem si dixerò, iram eius indico.

Dei dotes incomprehensibiles.

CYRILLVS Hierosolymitanus Catechesi sexta.

Neque enim quid sit Deus exponimus, sed ut quod exactè de ipso nescimus, ingenue profiteamur. Nam in his quae de Deo dicuntur, haec maxima est scientia, ignorantiam fateri. Et post. Magnus erat Abraham, & honorandus; sed magnus respectu hominum: cum autem ad Deum respexit, tunc inquit, ingenue confitens; Ego sum terra & cinis. Non dixit terra, & tacuit: Ne se ipsum magnum elementum terram appellare uideretur, sed addit, cinerem se esse: ut uilitatem, fragilitatem, & imbecillitatem suam ostenderet. Estne autem quidquam cinere leuius, aut exilius? Accipe, inquit, comparationem cineris ad domum, & domus ad Ciuitatem, & Ciui-tatis ad Prouinciam, Prouinciae ad Romanorum imperium, & imperij Romanorum ad uniuersam terram, & omnes terminos; rursus terra totius ad circumdans illam Caelum. Cuius tanta est comparatio ad Caelum, quantum est punctum circuli ad totam circumferentiam; tanta enim est Caeli ad terram comparatio. Et primum Caelum hoc, quod apparet, minus esse intelligas secundo; & secundum tertio. Hucusque enim eos nominauit scriptura; non quod tot tantum sint, sed quod tot nobis cognoscere confert. Et cum animo Caelos omnes perspicis: neque tamen Caeli celebrare Deum, ita ut est, poterunt, etiam si tonitrua habeant sonantissima. Si ergo tanta Caelorum magnitudo Deum pro dignitate laudare non potest, quomodo tandem cinis uilissimus & minimus, dignas lau-des Deo poterit tribuere? Qui continet orbem terrae, & illius habitatores tanquam locustas in ipsa.

De Deo maxime scientia est, ignorantiam fateri. Gen. 18.

GREGORIVS Magnus expositione morali, libro decimo in vndecimū caput Iob, capite septimo.

Angelica etenim, uel humana mens, cum ad incircumscriptum lumen inhiat; eo ipso se, quo est creatura, coangustat, & super se quidem per prouectum tendit, sed tamen eius fulgorem comprehendere nec dilatata sufficit, qui & transcendendo, & portando omnia, & implendo concludit. Unde & adhuc subditur; Excelsior Cælo est: & quid facies? Profundior Inferno, & unde cognosces? Longior Terra mensura eius, & latior Mari. Quod Deus cælo excelsior, inferno profundior, terra longior, marique latior esse describitur: tanto spiritualiter debet intel ligi, quanto de eo quidquam nefas est iuxta corporea lineamenta sentire. Sed Cælo est excelsior, quia incircumscriptioe sui spiritus cuncta transcendit. Inferno profundior, quia transcendendo subuehit. Terra longior, quia creatura modum perennitate suæ eternitatis excedit. Mari latior, quia rerum temporalium fluctus sic regens possidet, ut hos sub omnimoda potentie suæ præsentia coangustando circundet.

HILARIVS libro de Patris & Filij unitate.

Deus, qui ubique est, & ubique totus est, ita regionem intelligentiæ excedit, extra quem nihil est, cui semper est ut semper sit; ut hoc modo se uelit in ueritate sacramenti intelligi. Hoc imperspicabilis nature est nomen in Patre, quod Deus inuisibilis, ineffabilis, infinitus: ad quem & eloquendum sermo sileat, & inuestigandum sensus hebetetur, & complectendum intelligentiæ coarctetur. Deficit ergo in nuncupatione confessio, & quidquid illi sermonum aptabitur, Deum ut est, quantusque est, non loquetur. Perfecta scientia est, sic Deum scire, ut licet non ignorabilem, tamen inenarrabilem scias.

CYRILLVS Alexandrinus libro aduersus Iulianum primo, aureas contentit Philosophorum Ethnicorum de Dei imperscrutabili essentia, sententias.

At Plato & ipse in loco quodam dicit; Nam Patrem & Factorem Vniuersi huius inuenisse, arduum opus est, & inuentum omnibus enunciare impossibile. Et post. Dixit item in libro quarto historiæ Philosophi Porphyrius, sensisse Platonem, & dixisse quoque de uno Deo, nomen quidem illi nullum congruere, neque humanam cognitionem posse comprehendere, sed appellationes, quæ de eo dicuntur, à posterioribus esse, abusiveque de ipso dici. Et Post. Iam & ter maximus Hermes sic alicubi dicit; Deum intelligere quidem difficile, eloqui autem impossibile, si cui etiam intelligere possibile. Incorporeum enim corpore significare impossibile, & perfectum imperfecto comprehendere non possibile, & sempiternum conferre cum momentaneo difficile. Nam hoc quidem semper est, illud autem prætergreditur: & hoc quidem uerum est, illud sub apparentia adumbratur; quantum igitur infirmius à fortiore, & minus à meliore distat, tantum etiam à diuino & immortalē mortale. Proinde si quis incorporeus oculus egrediatur à corpore ad contemplationem pulchri, & subuolet ac contempletur, non figuram, non corpus, non species intueri querens, sed illud potius, quod omnia facere potest, quod quietum, quod tranquillum, quod solidum, quod inconvertibile, quod ipsum omnia & solum, quod unum, quod ipsum ex seipso, quod ipsum in seipso, quod sibi ipsi simile, quod neque alij simile est, neque sibi dissimile.

Et iterum. Itaque de illo uno, & solo bono intelligens, nihil impossibile dixeris. Et infra. Ad hæc & sapientissimus Xenophon; Igitur manifestum quod magnus sit & potens, omniaque concutiat & confirmet, ignotum autem qualis sit figura, neque enim uidetur esse lucidissimus Sol, neque hic uidetur permittente, ut ipse cernatur: sed si quis impudenter eum spectet, oculis priuatur.

AUCTOR.

Differit amplius D. Thomas prima parte quæstione decima luculenter, & cum eo Scholastici ferè omnes, quod Dei essentia adeo sit simplex, ut in ea compositio non adsit, nec esse & essentia, nec generis & differentia, nec subiecti & accidentis, nec materiae & formæ; quodque sine quantitate sit immensa, sine qualitate optima, sine indigentia creatrix, sine labore omnia efficiens, sine ui omnia sustinens, sine situ ubique, sine loco omnia explens, immutabilis, inuisibilis, ineffabilis. Hoc igitur est quod spondit Deus Mosi; Protegam dextera mea donec transfeam, tollamque manum meam, & videbis posteriora mea. Nam dum transiret Deus, res ipsas creando (hic enim transitus fuit ad extra) dexteram protexit, potentia sua omnia obuoluit, eo euentu, ut expedito Creationis negocio, tantū posteriora, effectus, resque ipsæ remanerent, quibus tum naturali obubrato lumine, tum reuelata, insulaque ex fidei dono scientia, quasi splendidiore radio innixi, quæ de ipso sunt excelsa, ac penè imperceptibilia perscrutari, attingereque possimus.

De Interna Emanatione.

Quamquam dementis animi sit inuestigare, quidnam ipse Deus ante Mundum perageret;

Dei appellationes à posterioribus sunt.

In Deo nulli compositionis genus. Exod. 33.

ageret; & Patres quamplures elegantissimè peruicaci huic quæsto satisfaciunt; temeritatemque hanc retundant; grauius tamen adeo Gregorius Nazianzenus Poematibus sacris suis carmine quarto, Dei munera, quæ in ea vetustissima æternitate obibat, clare prodit, ut ea pretermittere non valeam: Mundum enim alloquens, cum ipsum non esse Deo coæternum demonstrasset, adiecit.

Deus quid ageret ante Mundum.

*Quod si posterius te condidit ille, quid ante
Quam fieres, variasque tibi Deus undique formas
Inderet, imperitans tam multa in secla patrabat?
Imperfectum etenim non est mihi numen, inersque.
Scilicet ille sua splendorem cernere forma
Gaudebat, numenque suum triplicique parique
Luce nitens, soli ut notum est ipsique pijsque.*

Hoc igitur primum erat munus Dei Patris ab æterno suæ splendorem cernendo forme, Filium generare; hoc Patris, & Filij Spiritum spirare. Sed amplius.

*Hoc quoque præterea, quo se exerceret, habebat
Sancta Trias. Mundi formas tanque ipsa futuri,
Iam sibi præsentis lustrabat mente beata.
Cuncta etenim, quæ iam uel præteriere, uel adsunt,
Quæque etiam extabunt, Triadi sunt prompta, patentque.
Hæc etenim tempus mihi sic distinxit, ut illud
Antè sit, hoc retrò, Deus autem prorsus in unum
Cuncta tenet, sinibusque suis collecta coercet.
Quocirca quicquid uel mens mea reperit unquam,
Aut etiam audiuit, mens parturiebat id omne
Numinis atherei, post autem factus in ortum
Tempore maturo erupit, cum cuncta retexit,
Unigenus sermo, claraque in luce locauit.*

Alterum igitur munus Dei erat mente beata lustrare formas, Ideasque rerum earum, quæ producendæ erant.

Ex supereminētissima itaque, ac incomprehensibili Dei essentia, uti perenni uiuidoque fonte perenniter emanabat duplex ea productio, Filij per generationem, Spiritus Sancti per spirationem. Aperiam hæc altissima, si potero, oratione concisa Scholasticorum more; ardua siquidem res & tutius, & expressius Scholastica methodo, quam fusa, expolitaque oratione explicantur; ac de his emanationibus, non quæ tantum à nuperis Scholasticis, sed quæ à prisca Patribus hausi, depromam. De his siquidem luculentius edisserunt Martialis epistola prima, Iræneus libris quinque aduersus Hæreses, Tertullianus aduersus Praxæum, Gregorius Nazianzenus Oratione de Fide, de Trinitate Oratione prima, seu in Apolegetico perpauca, Oratione de Pace secunda, Oratione de dogmate in constitutione Episcoporum, Oratione, seu Theologiæ libro tertio, quarto, & quinto, Oratione, seu tractatu in Sanctam Penthecostem, & Oratione ad Euagrium Monachum, & Poematibus suis carmine primo, secundo, & tertio, Cyprianus expositione in Symbolū Apostolorum, Basiliius Homilia de Fide, Homilia In Principio erat uerbum, Homilia de Spiritu Sancto, aduersus Eunomium libris quinque, libro de

Patrum loca de interna emanatione.

Cap. 2.
Cap. 10.

Spiritu Sācto ad Amphylochium Iconij Episcopum, Augustinus locupletissimè libris de Trinitate, & innumeris ferè locis, Ambrosius libro de Dignitate humanæ conditionis, & libro inscripto Institutio Virginis, & libris quinque de Fide contra Arrium, & de Spiritu Sācto libris tribus, & libro vno de Fide orthodoxa contra Arrianos. Ioannes Chrysostomus sermone de Sācta Trinitate, Cyrillus libro Theaurus nuncupato, & libro Dialogorum, Gregorius Nyssenus libro de Cognitione Dei, Athanasius Oratione contra Sabellij gregales, Orationibus seu sermonibus contra Arrianos, & libro de communi essentia Patris, Filij, & Spiritus Sācti, Et libris septem ad Theophylum, Theodoretus Dialogo inscripto Immutabilis, Damascenus Orthodoxæ Fidei libro primo, Marius Victorinus Apher aduersus Arrium libris quatuor, Proclus Epistola ad Armenios, Antoninus Episcopus Constantiensis Epistola ad Arcadium, Alcuinus libro inscripto Confessio, seu doctrina de Deo, Fulgentius ad Monymum libro secundo, & tertio, & libro contra Arrianos, & ad Trasimundum Regem libro secundo, & libro de Fide orthodoxa ad Donatum, Agnellus Episcopus Rauennatensis libro ad Armediū de Fidei ratione, Fulbertus Episcopus Carnotensis Epistola prima, Phæbadius Episcopus libro de Trinitate contra Arrianos, Idacius Clarus Hispanus libro aduersus Verimadum Arrianum, Cerealis Episcopus contra Maximinum Arrianum, Victor Episcopus libro de Fidei ratione ad Hunericum Regem Vandalarum, Gelasius libro aduersus Euthychen, & Nestorium, Ioannes Maxentius in Catholica professione, & Dialogorum libro secundo, Vigilus Episcopus & Martyr contra Euthychen libris quinque, Faustinus Episcopus de Fide contra Arrianos ad Flacillam Imperatricem, Tatianus oratione contra Gracos, Anastasius Patriarcha Antiochenus de rectis Fidei dogmatibus libro primo, Gregorius Bethicus Illiberi Episcopus libro de Trinitate & Fide ad Placidiam Augustam, Paulinus Episcopus Nolanus Epistola de Confessione Catholica vigesima quinta, Ferrandus Diaconus Christianus miles in Pedagogo regula quinta, Venantius in Hexegefi Symboli Apostolici.

Deus Optimus Maximus natura quædam est, & ea intellectualis, nec siquidem Barbarus adeo insipiens, rudis impiusq; reperitur; qui Deum esse, ac si est, intellectualem esse naturam abnuat, aut inficietur. Primum si natura est, vt natura pluribus hypostasibus communicabilis est; si communicabilis, cum in æternis esse, & posse non differant, iam perenniter communicata comprehenditur; & hæc est persona Patris constituta per Paternitatē non tempore prior, nec substantia præstantior, nec perfectionibus insignior, sed alias personas origine antecellens.

G R E G O R I V S Nazianzenus Oratione de statu Episcopali;

Et indignus esset Principatus, si non Diuinitatis causa existeret Pater, qui in Filio, & Spiritu Sācto contemplatione comprehenditur.

Ecce fons iam referatus, principium sine principio, lumen non à lumine, Deus non à Deo. Ex hoc vberissimo fonte attendas, qua serie emanationes illæ diuinæ profiliant. Si Deus natura est intellectualis, igitur intellectu & voluntate præditus est: duæ enim sunt hæ intellectualis naturæ, vt aiunt, connatæ facultates: quod si intellectu præditus est, igitur intelligit; & si intelligit, ac nihil aliud adsit præter seipsum, quod contemplari possit; igitur seipsum absolute intelligit: at intelligendo seipsum, concipit, parit, exprimitque, Filium nempe; qui est Verbum conceptum, & expressum siue generatum; de quo in Psalmo; Ego hodie genui te. En habes alium fontem à fonte, principium à principio, Deum de Deo, lumen de lumine, nobis ex nostra intelligendi serie, quasi per posteriora quoquomodo comprehensum, ea tamen disparitate, quod in nostro interno verbo siue conceptu, hæc adsint omninò diuersa. (vt tradunt Philosophi) Intellectus, intellecta species, intelligendiq; actus, seu intellectio; in Deo autem vnū existant, ea ratione, qua, quidquid in Deo est, Deus est. Cæterum Verbum istud æternum, Patri comperenne, compar. & consubstantialia censendum est, vt verbo ferè vnico, id edocuit Ioannes Aquila illa à coruscantibus Solis æterni fulgoribus nunquam retusa; In principio, inquit, erat Verbum; ecce coæternitas; Verbum erat apud Deum; ecce coequalitas; Deus erat Verbum; ecce consubstantialitas.

F V L G E N T I V S de duplici Natiuitate Christi clarius id explicauit.

Est

Verbi generatio
quo modo
fiat.

Psal. 2.

Ioan. 1.

Est enim hoc Verbum, non quod desinit prolatum, sed quod permanet natum; non transtorium, sed æternū; non factum à Deo Patre, sed genitum; nec solum genitum, sed etiam unigenitum. Et post. Natus est itaque de Patre Deo, Filius Deus; alter in persona, non alius in natura; semper apud Patrem, semper cum Patre, semper de Patre, semper in Patre. Semper apud Patrem, cum quo illi est naturalis immensitas. Semper cum Patre, cum quo illi vna est naturalis æternitas. Semper de Patre, de quo illi est naturaliter æterna natiuitas. Semper in Patre, cum quo illi est vna naturaliter, æqualisque diuinitas. Et alter quidem ille Pater est, alter ille quod Filius est. Neuter tamen alter Deus, quia Pater & Filius vnus est Deus.

Exemplo, si potero, latebras has dissoluam. Deus ea perennitate, qua æternus est, eam seipsum intelligit; nec siquidem vnquam fuit, quin seipsum non intelligeret. Ab æterno igitur generatur Filius, vt ipse de se obtestatur; Ante me non est formatus Deus; & post me non erit alius. Adsunt siquidem tria in Sole limpidissimo siderū, Iubar, Radius, Lux: origine quidem prior est Sol, sed nunquam Sol sine Radio, nec Radius sine Luce emicat. Ita cum Pater Sol, Filius Radius, Spiritus Lux dici ex hac comparatione non ineptè possint; Radius quidem à Sole est, Filius scilicet à Patre; Lux à Sole est per Radium, Spiritus à Patre & Filio; sed eadem æternitate omnes præditos esse existimandum est. Eleganter igitur; In principio ait Ioannes, non post principium erat Verbum. Nicetas exemplum id fusius explicauit Commentarijs in Orationem secundā Gregorij Nazianzeni in Pascha.

Quod Sol in sensibilibus, hoc Deus in intellectibilibus: nam quemadmodum ille visibilem Mundum illuminat: eodem hic modo inuisibilem; Rursus quemadmodum ille eos, qui aspiciunt, claros efficit, ita hic diuinos, & Deiformes reddit. Præterea quemadmodum simul & corpus Solis, & Radius, & Lumen, simili modo Pater, Filius, & Spiritus Sāctus, & quanquam vtrique causa est Pater, non tamen antiquior est, non herclè magis quam sol illis tempore prior.

Deus deinde ea absoluta perfectione, quæ nullum admittit defectum, cum se intelligit, seipsum totum comprehendit. Nec enim illa ineffabilis contemplatio obiecti superexcedenti virtute, seu organorum imbecillitate, seu mediij obumbratione (vti nostro contingit intellectu) labefactatur. Quod si se absolute comprehendit; igitur communicat Verbo omnes sibi infitas dotes, atque perfectiones. Huius rei exemplum egregiè ex imagine desumpsit Paulus, cum de Verbo dixit; Imago est Dei inuisibilis, figura substantiæ eius. Attendas, precor, similitudinis vim. Apparet imago Regis in speculo & in filio ita perspicue expressa, vt quod in patris facie natura exarauit, omne id in imagine ex speculo retusa, seu in filio repræsentetur. Pari serie, adest tam præclara imago Patris in speculo illo sine macula, & Filio æterno, vt nulla refideat in Patre dos, seu perfectio, quæ in Filio pariter non eluceat: sed alia disparitate conuincitur fieri repræsentatio in speculis his nostris, etsi terribilissimis, & in speculo illo sine macula; in filijs his hominum, & in Filio æterno. In his siquidem, similitudo & imago rei expressæ, aduentitium quoddam est; In Verbo verò, cum similitudine etiam adest (vt aiunt in Scholis) identitas, seu essentiæ vnitas: ob id adiecit Apostolus; Figura substantiæ eius; quasi dixerit; non linearum, colorumque tantum similitudo ex tera, sed ipsius substantiæ figura, seu æqualitas, comparitasve reperitur. Ioannes altius, hoc itidem explicauit, cum dixit; Verbum erat apud Deum; non supra, non infra, sed apud; hoc est, Deo in perfectione coequalis; adeo enim Filius æquatur Patri, vt ex connatis dotibus Filius nō sit supra Patrem, vel sub Patre, sed apud, id est æqualis in pari Maiestatis sede. Tandem cum Deus Optimus Maximus omnes perfectiones, dotesque, in creatas res effusas, ac extensas, perfectissimo, & absoluto nexu in se ipso colligat, recludatque: Si ex intelligibili, & intellectu (iuxta Philosophorum placita) vnū sit, multò magis ex Deo ipso, & concepto Verbo vnū maximè fieri dicendum est; & hæc est (vt aiunt) essentiæ identitas, & consubstantialitas, de qua dicitur; Ego, & Pater vnū sumus. Fons aquas effundit, ab eoque flumen dilabitur, sed aquarum effusarum, cum sit Aqua corpus homogeneum, vna est substantia; hoc ipsum de Patre & Filio dicendum est. Duæ certè sunt personæ Pater, & Filius, sed vna essentia; quamobrem optimè prodit Ioannes; Et Deus erat Verbum. Habes igitur alteram internarum emanationum, quæ cum sit per modum naturæ, generatio nuncupata est. Nam quod non factus, nec creatus, sed genitus sit Filius, promulgat Ecclesia in Symbolo ab illo edocta, cuius afflatu scripsit Dauid; Ego hodie genui te. Ex his fontibus altera emanat diuina processio. Cum siquidem

Esa. 43.

Sol, Radius,
Lux symbola
Patris, Filij,
Spiritus Sācti.

Coloss. 1.

Verbum Imago
patris.

Ioann. 1.
Verbum coæ
ternū Patris.

Deus continet
rerum omnium
perfectiones.
Ioan. 10.

Ioan. 1.

Psal. 2.

Spiritus Sancti spiratio.

dem Deus sit natura, intellectu, atq; voluntate prædita: voluntas autem feratur suo raptu in bonū: ea æternitatis perennitate, qua seipsum contemplatur, ea ipsa, seipsum, vt summū bonū amat; atq; ita Spiritus Sanctus amor ille æternus, & donū perenne spiratur. En tertius fons à fontibus, Spiritus Sanctus à Patre & Filio spiratus, psona alius, essentia vnus cum reliquis. Aperiam etiam sacrum latibulum non inepta similitudine: Solem, cum fulgentissimis, hisq; directis radijs enixè in speculum immotum verberat, ignem excitare omnibus conspicuum esse arbitror, Eleganter certè Deus Pater Sol ille est exurens montes, Filius speculum sine macula, & imago bonitatis illius: infigit radios diuinus Sol immenso fulgore splendescens in speculo, cum seipsum comprehendit in Filio, ac ex ea repercussa contemplatione, qua seipsum cognoscit, dum seipso oblectatur, amoris perennis scintillas excitat, ignemq; Spiritus amoris, ac doni æterni cum Filio spirat, quæ productio cum profiliat, non per modum naturæ, sed voluntatis, spiratio à facris Theologis est nuncupata; & hæc est altera internarum emanationum. Pulcherrimè igitur excelsas has emanationes diuinas, stantes supra petram, à Sanctæ Romanæ Ecclesiæ dogmatibus non recedentes, scientiæ reuelata radijs illustrati, per posteriora, hoc est per modos naturæ, à nobis ad diuina contemplanda, ac percipienda reflexos, crassa quadam speculatione inuestigare, ac comprehendere potuimus.

De emanatione externa.

Mundi emanatio à Deo ex ipso bene placito,

Ex his fontibus, quasi ex fonte emanat, prodiq; Mundus, & rerum conditarum omnium congeries; non quidem ex natura (sola siquidē interna emanatio ex natura prouenit) sed ex beneplacito. Quapropter non ab æterno, sed in sancito à Deo tempore, Creaturarum vniuersitas producta est.

De tempore quo productus est Mundus.

Cæterum tempus quo Mundus conditus est indagare, qua; de causa Deus nō ante, vel post, sed præordinato à se temporum primordio Mundum condiderit, inuestigare; temeritatis est partes subire. Hoc enim execrati sunt Patres quamplures, quorum quatuor tantum sententias referam.

C L E M E N S Recognitionum libro octauo.

Mundus conditus est oportuno tempore.

Sed dices, quando Mundus factus est, & quare tam tardè? Hoc possis obtinere, etiamsi ante factus fuisset: dices enim, cur non & ante hoc? & ita immensa sacula transcendens, semper possis requirere; cur non & ante hoc? sed nobis nunc sermo non de eo est, sed nō omnino factus sit? Si enim factum constat, necessario potest, & summi artificis opus est: quod si constat, quando eum facere voluerit, sapientis artificis arbitrio, iudicioq; relinquendum est. Nisi videatur tibi omnis hæc sapientia, quæ tam immanem Mundi machinam struxit, & singulis quibuscumque rebus, formas, & species dedit: quarum habitum non decori solum conuenientem, sed & futuris usibus aptissimum & necessarium poneret, hoc tam solum fugerit, quo tam magnificæ conditionis oportunitatem tempus absumeret. Est apud illum profectò certa ratio, sunt euidenter cause; cur, & quando, & qualiter fecerit Mundum, quas hominibus, quibus hæc, quæ ante oculos posita sunt, & de eius providentia contestantur, inquirere, & intelligere pigrum fuit, aperiri utique non oportuit, quæ enim in occulto habentur, & intra sapientie sensus, velut intra regios thesauros recondita sunt, nemini patent, nisi his qui ab illo didicerint, apud quem signata sunt hæc & reposita. Deus ergo est, qui fecit omnia, & ipse à nemine factus est.

A V G V S T I N V S de Ciuitate Dei libro vndecimo, capite quinto.

Deinde videndum est, istis qui Deum conditorem Mundi esse consentiunt, & tamen querunt de Mundi tempore, quid respondeamus, quid ipsi respondeant de Mundi loco. Ita enim queritur, cur potius tunc, & non antea factus sit: quemadmodum queri potest, cur hic potius vbi est, & non alibi? Nam si infinita spatia temporis ante Mundū cogitant, in quibus eis non videtur Deus ab opere cessare potuisse: similiter ergo cogitent extra Mundum infinita spatia locorum, in quibus si quisquam dicat non potuisse uacare Omnipotentem, nonne consequens erit, ut innumerabiles Mundos cum Epicuro somniare cogatur: ea tantum differentia, quod eos ille fortuitis motibus atomorum gigni assertit, & resolui, isti autem opere Dei factos dicturi sunt, si eum per interminabilem immensitatem locorum extra Mundum circumquaque patentium uacare noluerint, nec eosdem Mundos, quod etiam de isto sentiunt, vlla causa posse dissolui? Et post. Cum igitur unum Mundum ingenti quidem molē corporea, finitum tamen, & loco suo determinatum, & operante Deo factum esse dicant: quod respondent de infinitis extra Mundum locis, cur in eis ab opere Deus cesset: hoc sibi respondeant, de infinitis ante Mundum temporibus, cur in eis ab opere Deus cessauerit. Et sicut non est consequens, vt fortuito potius quam ratione diuina Deus non alio, sed isto, in quo est loco, Mundum constituerit, cum pariter infinitis ubique patentibus nul-

lo excellentiore merito posset hic eligi, quamuis eandem diuinam rationem, qua id factum est, nulla possit humana comprehendere mens; ita non est consequens, ut Deo aliquid existimemus accidisse fortuitum, quod illo potius quam anteriore tempore condidit Mundum, cum equaliter anteriora tempora per infinitum retrò spatium præterissent, nec fuisset aliqua differentia unde tempus tempori eligendo præponeretur. Quod si dicunt inanes esse hominum cogitationes, quibus infinita imaginantur loca, cum locus nullus sit præter Mundum; respondetur eis, isto modo inaniter homines cogitare præterita tempora uacationis Dei, cum nullum tempus sit ante Mundū.

G E N N A D I V S, vt in Catena Lippomani,

Sunt autem qui dicant Deum condere vniuersa decernentem, oportuisse non tandiu à creando eum superfedere; sed multo ante tempore opus aggredi. Quorum verba præterquam quod temeraria sunt, etiam sunt stulta uehementer. Nam cum Deus & sit, & credatur sempiternus, semper idipsum poterit qui uolet dicere, etiam si innumerabilibus annis ante, Mundus fuisset creatus, æquali semper spatio remanente, respectu Creatoris infiniti, & cogitatione nostrâ semper progrediente, neque usquam sistens, ac perueniente ad id, quod est sine principio, & sempiternum. Quapropter his audacia nostrâ debet superfedere, standumq; religiosè est, & acquiescendum his, quæ sunt tradita.

E V C H E R I V S super Genesim libro primo.

Verentes multiplicia congerere, ne stomachus legentium saturatus non solum oblata remuat, sed & ingestæ reijciat; priusquam de Mundi principio sit loquendum, dicendum est contra eos, qui ore sacrilego de Deo disputare nituntur, dicentes; Quare fecit Deus Cælum & Terram? Quid faciebat Deus antequam Cælum & Terram faceret? Cur noua voluntas in Deo, ut conderet Mundum exorta est? Sed respondendum est illis: Noua voluntas in Deo exorta non est: quia etsi in re Mundus non erat, in æterna tamen voluntate semper erat. Ergo frustra dicitur, cur per tanta retro tempora Deo vacante noua Mundum faciendi orta fuisset cogitatio, quando in suo æterno semper manet consilio Mundi constructio, nec tempus ante principium, sed æternitas fuit: Tempus enim à substitutione creaturæ, non creatura cæpit à tempore.

Deus quare prius Mundū non condidit, temerariū est inuestigare.

De modo quo à Deo proflijit Mundus.

Manarunt autem Creaturæ cunctæ, Mundusque à Deo, vt à fonte, à tribus personis, vt à causis efficiente, exemplari, & finali. Cæterum hæc artificis exemplo, magis innotescunt. Artifex, vt potè figulus (nam & Deus figulo comparatur) triplici facultate effingit lutea vasa: naturæ, seu corporis viribus ea operatur, intellectu eorum idæas format, & artem regit, ac dirigit, voluntatis tandem imperio hæc potius, quam illa seligit effingenda, & vires, ingeniumque prout libuerit, ad opus impellit; adeo vt munus naturæ sit efficere, intellectus idæas ferre, & artem dirigere, voluntatis seligere & operari. Agè Summus Opifex Deus artificis similitudine (vt crassa Minerua hoc aperiam) has tres functiones in Orbis structura obijisse videtur. Pater, cui, ne vt senex imbecillis crederetur, potentia adscribitur, qua cuncta ex nihilo creati, proferrique possunt, exhibuit eam potentiam immentiam, de qua prodidit Angelus; Non est impossibile apud Deum omne verbum: hoc est non tantum id quod fieri, sed quod etiam mente concipi potest, dum tamen contrarietatem in adiecto (vt Logici explicant) non admittat. Filius, cui intellectus functiones attribuuntur, duo & ipse hac in Orbis emolitione & structura contulit: Primū cunctarum rerum Idæas: cum siquidem Pater, in quo coæterna omnium rerum inerant femina, seipsum intelligens Verbum genuerit, in eo etiā Verbo Idæas, siue formas cunctarum rerum expressit. Has igitur Idæas, siue exemplaria Filius detulit, vt res determinatas formas consequerentur, quæ quidem formæ, licet in rebus multiples sint, vñ tamen in diuina essentia extant, ab essentia non seiunctæ, vt profundius edocet D. Thomas. Insuper, quoniam Filio Sapientia adscribitur: sapientis autem munus est ordinare, proinde ipsi, vt artifici, rerum dispositio, ac ordo attribuitur. Ipsa etenim sapientia est, de qua scriptum legitur; Attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. A fine (inquam) ad finem attingit, hoc est ab Arctico ad Antarcticum; vel à superna creatura Angelica ad infimam lapidis, vel à primo momento Orbis cōditi ad eius excidium; fortiter attingit, cum nulla res suum prætereat ordinem; & suauiter disponit, quoniam res omnes secundū congruentes illis naturas ordinauit. Spiritus Sanctus tandem, cui voluntatis munera dantur, ex amoris, ac charitatis redundantia ad productionem rerū creaturarum seipsum allexit, & ex Deo emanata amoris nexu copulat; & in Deum,

Personæ diuinae causæ Mū diuine efficiens, exemplaris, & finis.

Patri potentia cur attribuitur. Lucae 1.

Formæ rerū in Deo vñ. i. Pat. q. 14.

Sap. 8.

Deum, tanquam in finem, trahit. Quibus enarratis ex candore lucis per foramen diuine scientiæ ad nos effluentis, certè Deum Patrem efficientem potentia: Filium exemplarem, & artificem ex sapientia: Spiritum Sanctum finalem causam ex bonitate agnoscimus. Hæc omnia vno verbo Apostolus complexus est, cum dixit; Ab ipso, per ipsum, & in ipso sunt omnia. Ab ipso Patre, tanquam omnipotentissimo efficiente: Per ipsum Filium, ut per sapientissimum exemplaribus præditum artificem: In ipso Spiritu Sancto, veluti in summum bonum directa, omnia condita sunt. Verùm enim uerò difficultas insurgit non contemnenda. Cum ad extra indiuisa sint Trinitatis opera, sicuti edocet Sacra Theologia, ad eò ut Deus vnus & trius Mundi opifex indubitanter æstimeretur: & ex quadam conuenientia, Pater efficiens, Filius exemplaris, Spiritus Sanctus finalis causa dicantur: quorsum tantum Patri Creatio tribuitur in Symbolo, siquidem fatemur, Credo in Deum Patrem Omnipotentem Creatorem Celi & Terræ? Responso se ipsam effert. Cum enim ab ea causa, quæ potior videtur, sumi solet denominatio, quanquã in Orbis effectione, & Sapientia, & Charitas explendeant, clarius tamen Omnipotentia, quæ Patri attribuitur, luculentiusque effulget: quamobrem non Filio, & Spiritui Sancto, sed Patri ex omnipotentie ratione Mundi structura passim adscribitur. Adijcias ex D. Thoma, quòd creatio cum emanet à Deo, ut est vnus in essentia, essentia autem licet tribus personis communis sit, ex ordine tamen ita primo conuenit Patri, ut Filius à Patre, Spiritus Sanctus ab utroque, illam desumere perspectum habeamus: ob id creationis etiam opus ipsi Patri non immeritò attribui solet. Sed hæc Theologis facris clarius discutienda relinquamus.

De Causis externæ emanationis, seu Mundi creationis.

Sed altius quamnam causæ fuerint, quæ Sanctissimam illam Deitatem in sua perenni gloria, & in seipsa ineffabili æternitate consistentem ad procreandas extra se res impulerit, indagandum est.

Deus eximia sua bonitate Mundum condidit.

Deum immensa tantum sua bonitate Mundum conflasse, plures Patrum obtestati sunt.

GREGORIUS Nazianzenus Oratione Panegyrica in Christi Natiuitatem.

Quoniam autem bonitati nequaquam satis erat sua ipsius solum contemplatione moueri, sed bonum diffundi ac propagari oportebat, ut plura essent, quæ beneficio afficerentur (id enim summa bonitatis erat) primum Angelicas, & Cælestes Virtutes cogitauit: atque illa cogitatio opus erat, quod Verbo conficiebatur, ac Spiritum explebatur. Et post. Sic igitur atque ob has causas, intellectibilis Mundus ab eo creatus est, quantum quidem ipse de his rebus philosophari queo, exigua oratione res magnas expendens. Posteaquam autem primas creationis partes præclare constitutas vidit, alterum Mundum materia constantem & aspectabilem cogitauit.

NICETAS primum locum interpretatus, ait.

Quoniam autem summo illi bono, hoc est, Deo, qui essentielle bonum est, nequaquam satis erat sua ipsius solum contemplatione moueri, id est, seipsum contemplari atque intelligere, sed diffundi, ac propagari bonum illud oportebat, hoc est, vnum Deum pro ratione eorum, quæ ipsius capacia essent, per bonorum suorum communicationem diffundi ac multiplicari. Quod autem ait, oportebat, non necessitatem affert, sed opificis voluntatem subindicat: ipsa enim lex est congruentissima. Et Post. Sic, intellectibilis Mundus creatus est, hoc est, primo ordine, & vnica cogitatione; atque ob has causas, hoc est, non propter necessitatem, sed propter bonitatem solum, & quia bonum illud permanere ac propagari oportebat.

Eadem penè habent Nazianzenus & Nicetas Oratione secunda in Pascha, quæ numeratur quadragesima secunda.

IOANNES Chrysostomus de Prouidentia Dei libro primo.

Principio cum Angelos crearet Deus, immo uerò ut priora complectatur oratio, antequam Angelos conderet, Cælestesque reliquas Virtutes, Deus erat sine ullo vnquam sue substantiæ principio. Cum uerò nullius rei egens semper esset, id quippe propriæ diuinitatis est, creauit Angelos, Archangelos, omnesque reliquas incorporeas, immortalesque substantias. Creauit uerò ob aliud nihil, nisi sola bonitatis sue causa. Quorum n. obsequio non indigebat, nunquam eos profectò creauisset, nisi supremè bonus atque clemens esset: post uerò illorum creationem

uem fecit hominem, ipsa scilicet, atque eadem de causa, Mundumque hunc omnem, quem cum innumeris bonis, omnique ornatu ac decore insignisset, paruum illum, atque vilissimum puluerem his omnibus præfecit, hoc illum in Terra constituens, quod ipse esset in Cælo.

THEODORETUS de Græcarum affectionum curatione libro quarto, qui est de Materia, & Mundo, clarissimam Platonis sententiam de his inferit.

Ego autem ceteros quidem omnes misos faciam, Platonem uerò ipsum in nonnullis quidem laudabo, in nonnullis autem manifestè coarguam; illa enim quæ in Timæo conscripsit, sunt laudatu dignissima: sic autem inquit. Dicamus itaque quam ob causam generationem rerum confecit, & hoc omne, quod cernimus, Opifex ipse constituit. Tum optimam illam & admirandam attulit responsonem. Bonus erat; Bonum uerò, nulla rei cuiusquam subij inuidia: cum itaque extra inuidiam esset, uoluit omnia esse sibi ipsi quam maxime assimilia. Diximus autem similia, non secundum naturam, sed eò dumtaxat quòd & ipsa sunt. Sicut enim ipse est, ita uoluit, ut quæ olim non erant, fierent, atque essent. Verùm ipse sic est, ut à nullo esse acciperit, omnibus autem quæ sunt, esse ipsum tribuerit. Hæc quoque quæ insequuntur, superius allatis valde affinia sunt. Nullius enim proprie uilitatis causa, Deus Mundum hunc fecit, ut uidelicet honores ab hominibus, à Dijs, Dæmonibusque acciperet, seu qui prouentum aliquem ob oblatam illis generationem sibi ascisceret, ut à nobis puta fumidum sacrificij uaporem, à Dijs uerò, ac Dæmonibus propria ipsorum ministeria, Hoc itaque etiam loco Deum rei nullius indignum esse testatur, solasque bonitate adductum hæc omnia effecisse. Deos uerò ac Dæmones hoc loco eos appellauit, quos ipsi Angelos nuncupamus, eosdemque Dei ministros esse asseruit.

CLAUDIANSVS Mamertus Viennensis Episcopus de statu Animæ libro primo.

Causa enim creandarum rerum bonitas Creatoris est; Qui creare potest uniuersa quæ uelit, nihil bonitatis exercuisset, si nihil creasset: ita semiplena benignitate usus esset, si semiplenum aliquid condidisset.

PETRVS Damianus Episcopus Ostiensis Epistola quarta, quæ est de Dei Omnipotentia.

Ad creandum igitur quod non erat, non eum solitudinis, vel inopie alicuius necessitas compulit, sed sola proprie clementiæ bonitas prouocauit. Nec beatitudini eius rerum conditio conferre aliquid potuit, cum ita per se, & in se sit plenus, atque perfectus, ut nec existente creatura sibi aliquid accedat, nec ea pereunte decedat. Omnia siquidem flumina intrant in mare: & mare non redundat.

Sed ne in re tam lucida, & conspicua calamum defatigem, sufficiant sex horum Patrum testimonia. Descendam modò ad ea explicanda, quæ ex ipsorum contemplationibus decerpere iudicauit.

AUCTOR.

Agitur primò in loco occurrit ratio, quæ ex diuina bonitate sumpta ita deduci philosophicè potest. Axioma adest notissimum, peruulgatumque; passim; Bonum sua natura sui ipsius esse diffusiuum; cuius rei rationem luculenter reddidit Philosophorum princeps Aristoteles in libris Ethicorum: quoniã cum Bonum id sit, quod omnia appetunt, ea ratione qua appetibile est, effundi necesse est; Porrò nobis perspectissimum est Deum esse cunctæ bonitatis fontem: iuxta illud; Ego ostendam tibi omne bonum: Igitur summopere seipsum effudit. Atque cum in creatione Mundi se communicauerit, res ipsæ creatæ ex sola immensa eius bonitate ab ipso emanarunt. Verùm hoc loco ex D. Thoma illud animaduertendum est, quòd quãquam omnis vis essendi, & bonitatis Deo in sit, à Deo tamen esse, & bonitas effluit, non ut ab agente, vel principio cum rebus ipsis creatis uniuoco siue in speciei, siue in generis ratione, sed æquiuoco, cum excellentiori profectò modo in Deo, esse, bonitasque infideat, effulgeatque, quàm in rebus creatis; quemadmodum fulgor super eminentiori gradu in Sole, quàm in Igne resplendet. Varij itaque sunt gradus rerum à Deo conditarum. Vnde Nemesius libro de Natura hominis, quàm elegans in creandis rebus gradatio fuerit à Deo obseruata, florentissima explicat enarratione. Ego contemplatione sumpta ex sacra pagina in Sacrorum Oratorum gratiam (ut libentius facere soleo) communicationē hanc effendi à Diuina bonitate factā explicabo. Idque ex allegoria fontis à Paradiso Terrestri scatentis, & fluminum eorum amplissimorum, qui ab illo profuebant, præstantem contendam. Scriptum est; Et fluuius egrediebatur de loco uoluptatis ad irrigandum Paradisum, qui inde diuiditur in quatuor flumina. Quinam fons iste est; quæ flumina? Deus perennis fons ille est, seu is fluuius Paradisi, qui cunctum Orbem irri-

F gat

Rom. 11.

Mundi creatio cum opus sit Trinitatis cur Patri attribuitur.

P. p. Quæ 45. artic. 6.

Eccl. 1.

Dei Bonitas condidi Mundum causa.

Exod. 33.

1. P. 44.

Rerum gradus.

Gen. 2.

Rerum quatuor genera, quatuor fluminibus Patridi comparantur,

Dei triplex communicatio.

Rerum gradus quinque.

Formarum genera.

Rerum eatenim.

gat, cum omnibus rebus esse liberalissimè impertiatur, & elargiatur. Quatuor ab eo emanantia flumina, quatuor sunt rerum ab eo producta genera: natura (inquam) Angelica, Humana, Cœlestis, & Elementaris. Et quemadmodum à fonte non omnis aqua simul effluit, nec ea claritate, qua à fonte descendit, per fluminum cœnosos alueos dilabitur, decurritque; siquidem ex alueorum diuersis affectionibus claritatem, coloremque; immutare contingit: ita à Deo non omnis diuina perfectio in creaturas descendit, cum solum ex beneplacito eas condiderit; nec esse eo perfectionis gradu, qui in Creatore est, conditis rebus inest, quoniam vnaquæque earum sibi cõgruentem essendi gradum tantum accepit. Quapropter secundum triplicem communicationem cunctas res à Deo fuisse effusas contemplari possumus, Diuinam, Intelligibilem, & Sensibilem; seu Summã, Mediam, & Infimam; in modum Fontis, Lacus, & Fluminis. Diuina eminens communicatio ea dicitur, quæ secundum essentiam fit, Filij scilicet generatio, Spiritus Sancti productio, Media verò ipsa est, qua confertur præstantissima substantia, quæ est natura intellectualis, hoc est Angelus, & Anima. Extrema tandem, qua substantia imperfectior elargitur, mixta scilicet, vt est sensibilis, ac corporea natura; quæ itidem duplex est, Cœlestis, & Elementaris. Attendas igitur per hos quinque rerum, seu entium gradus, Dei scilicet, Angeli, Hominis, Cœlestis naturæ, & Elementaris, essentiam creaturis à Deo condonatum, secundum esse, intelligere, & velle diuersitatem, à perfecto ad imperfectum descendentem, ac rapido cursu ad ima, & ad nil properantem: sicut ipsa fontis aqua se totam in lacum effundit, ac in flumina ita dilabitur, vt tandem exinanita ad nihil ferè deducatur, ac internis terræ visceribus & latebris absorpta, euanescat. In Deo primùm id ipsum est esse & essentia: In Angelis aliud esse, aliud essentia comperitur; licet nulla prorsus illis admisceatur materia: Cætera cuncta ex materia & forma, vt principijs compacta sunt, sed dispari gradu. In homine namque anima desuper infusa est, non è materia elicita; ob idque merito censetur immortalis: In Cœlo forma itidem assistens est & non informans; unde corpora Cœlestia corruptionis expertia æstimantur: Formæ sensilium ratione carentium ex materia profiliunt, quare illas euanescere (omnibus annuentibus Philosophis) decernitur. Verum, & formæ hæc sensilium diuersis discretæ sunt perfectionis gradibus: Potior est enim forma eorum, quæ sensibili anima prædita sunt; vt Animantia terrestria, Volucres, Pisces: Inde eorum, quæ vegetali pollent, vt Herbaræ, Oleræ, Arboreæ: Post hæc eorum, quæ esse tantum, sed absolutum desumunt, veluti Mineralia; quorum quatuor sunt genera, Sulphurea, Salifera, Metallica, Lapidea. Crassæ, ac rudes reputantur formæ earum rerum, quæ esse imperfectum sortitæ sunt; Exhalationes scilicet, quæ in aere, vel in terra gignuntur. Tandem adhuc crassiores censentur Elementorum formæ nobis ignotæ. Ac sub his Materia prima, ita ad exilem essendi gradum descendit, corrumpitque; vt ferè ad nihilum precipiteretur. Materiam siquidem extare inter esse, & nihil, asseruit Augustinus. Deus ex se cuncta, & semper intelligit, Angelus ex ea, quæ sibi collata est scientia, seu sit per species sibi infitas à Deo, seu reuelatas (de hac siquidem re adhuc est disputatio non modica in scholis) multa percipit. Homo per species acquisitas pauca assequitur, & raro, & nõ sine denudatis, illustratisque; phantasmatibus. Cætera omnia intellectus sunt expertia, ea serie, quod quæ sensibili perceptione, quamuis crassa, ac rudi pollent, proxima indicantur homini: Quæ verò ea quoque carent, longè ab homine abscedere videantur. Deus æterna eademque semper consistente voluntate præditus est; præcellentis enim voluntatis perfectio est in bono consistere. Angelus primo momento, vt sibi libuit, quod sibi à Deo inditum fuerat, velle nolletque potuit, quod autem tunc elegit, id semper velle arctatur. Homo quãdiu vitam hanc degit, ad vtrumlibet se conuertere libero suo potest arbitrato, sed cum dies eius ipsi recisi fuerint, in quocumque loco ceciderit, ibi perenniter manebit. Reliqua omnia ab intelligentia ducuntur non errante: Alia appetitu vago, vt animantia: Alia crasso, & vniformi, vt germina; Alia nullo prorsus acta appetitu, vt nec sensu, sed à natura lata, vt inanima. Videsne aquas defluxas, vsque dum absorptæ sunt? Esse scilicet à Deo rebus impertitum ita ad imperfectionem delapsū, vsquequo peruenerit ad extremum, exilemque essendi gradum? Ex his igitur Homerica rerum Catenam deducere commodè nobis licebit. Homerica autem hæc Catena annulis Platonis Deo Optimo

mo Maximo, vt aureo clauo, affixa est. Huius Catenæ imaginem libro de Genealogijs, si Deus dabit, vberius explicabimus. Catenæ annulus primus, natura Angelica est, Deo proximius annexa: hæc per ordines nouè, quasi per annulos nouè descendit; cum superiores ordines Angelici, gradatim inferiores illuminare, seu abditarum rerum scientiam eis impertiri, imperareque; dicantur. Annulo Angelico Anima subnectitur, vt potè ea, quæ non per species inditas, sed medijs sensibus percipit, voluntateque; labili, & permutabili prædita est, & ex corporis sensuque; necessitate efficitur, vt corporeis rebus cõpaginetur. Quapropter ei affinia, & cõiuncta sunt dignitatis ordine corpora cœlestia, ex materiæ ratione cæteris corporibus præstantiora; cum materia, qua congesta sunt, non ex eadem filua excisa sit, ex qua elementa; nec ipsa potentia pura dicitur, neque alicui est admixta contrarietati. Hæc natura cœlestis per annulos decem, cum decem orbis ex decem motuum ratione existimentur, trahitur. Lunæ Orbi eleganter connectitur natura elementaris. Inter elementata primum locum sibi vendicant ea, quæ sensu pollent, secundum triplicem gradum ordinata; nam inter animalia præcedunt ea, quæ humanæ eruditionis capacia sunt; inde quæ degunt intra terminos irrationalis phantasie; tandem Zoophita, quibus connectuntur vegetantia triplici itidem annulorum ordine cõprehensa: quorum primus arbores; secundus olera stipitem tantum ferentia; tertius plantas folia vix emittentes includit. Ab his ad ea, quæ nulla anima insignita, esse tantum præferunt, accedendum est; & hæc ea serie contexenda sunt; vt primo in annulo metalla; in secundo lapides; ac demum in tertio sulphurea, & salifera complectantur. Subsequuntur postea imperfecta meteorologica, ex quibus, quæ in prima gignuntur regione, primo annulo adscribuntur; quæ in secunda, alteri; quæ in tertia, tertio; ac quæ in terra, in extremo collocantur. Sub his elementa quatuor ponuntur, eo nexu, vt ignis primo in loco, tanquam leuior, inde aer, & post aqua, tandem terra, veluti pöderosior, in cætro Mundi constituitur. Postremò subternenda est materia illa prima, quæ, cum nihil actu sit, sed omnia potentia, vltimum locum expetit: Nam quia absolutissima essendi ratio est esse actu, exilis verò esse potentia; in hac, sicuti in purissima potentia nihilo proxima, tota effusionis essentia series terminatur, & absorbetur. Sed hæc nus de catena, ac gradibus entium.

Nec pro fine prætereundum, quod Theodoretus libro quarto de Materia & Mundo nobis suggestit.

At verò rerum omnium Deus opifex, nec instrumentis, nec materia vlla indiget, sed quod alijs artificibus sunt & materia, & instrumenta, tempusque præterea & consiciendi opera, ipsaque ars & exactissima diligentia, hoc est ipsi Deo sola, vnicaque voluntas. omnia enim quecumque voluit Dominus fecit in Cælo, & in Terra, in mari quoque ipso, & in omnibus abyssis, sicut Sacre nobis Scriptura testantur. Neque tamen quocumque poterat, totidem creare voluit, sed ea duntaxat, que satis esse sua sapientia comprobauit. Facile enim illi fuerat decies, ac vicies mille orbis producere, quandoquidem ipsum velle, multo omnium operum est facillimum. Nobis item accidit, vt ipsum velle facillimum multo sit, at non illico facultas efficiendi quod velis, humanam sequitur voluntatem. At opifex vniuersorum Deus, que vult omnia, eadem simul potest. Diuina siquidem voluntati, & facultati adiuncta est. Neque tamen rerum Creationem, Mundi que; fabricam immensa illa sua potestate commensus est, sed quacumque voluit, ea consecit.

Psal. 134.

Deus etiam Mundum congregit, vt Diuina sua in eo explendesceret Sapientia.

Lateratio, seu vis, quæ Deum ad Mundum condendum traxit, ac ferè impulit, extitit diuina sapientia. Siquidem cum sapientis sit ordinare, ex ordine verò prodeat pulchritudo, & ex pulchritudine sapientis artificis oblectatio, ac gloria; decens fuit, vt æterna ea Sapientia Mundum conderet, quatenus ab eius ordine formositas profiliret, & ex formositate Sapientia ipsa oblectaretur; iuxta illud: Et delectabar per singulos dies ludens coram eo omni tẽpore, ludens in orbe terrarum; celebrisque; & gloriosus redderetur. Videamus modo, si quid de mirifico Orbis ordine differere datum erit. Ordo autem à Diuina sapientia excogitatus is fuit, vt ex eo, quasi ex vestigio, Dei vnitas, Trinitasque; Sanctissima insinuaretur, ac representaretur; quem ordinem, vt enucleatius assequamur, de triplici Mundo contemplationem

Mundus conditus vt Diuina Sapientia fulgeret.

Prou. 8.

F 2 subne-

subnectere necessarium dico.

Tres Mundi à Platonicis nobis traduntur, Maximus, Magnus, & Parvus. Maximus ipse est Deus, quandoquidem in eius Deitate rerum conditarum omnium Ideæ, seu formæ enitescunt. Magnus Mundus est hoc mirificum Opificium, ex Cœlis, Elementisq; congestum. Mundus parvus homo est, quem & Microcosmon lepidè præsci sapientes nuncupauerunt.

PHILO libro de Mundi Opificio, hæc habet de Mundo maximo.

Inest eximius ille Mundus intellectu solo conspicuus, sicut procedente sermone patebit in enarratione huius diei. Deus enim, ubi pro sua Deitate præuidit imitamentum pulchrum, non posse absq; exemplari pulchro existere, nec sensibile quidquam citra exceptionem probari posse, quod non archetypo intelligibilis idæ respondeat, postquam decreuit visibilem hunc Mundum condere, prius formavit simulachrum eius intelligibile, ut ad exemplar incorporei, Deoq; simillimi, corporeum absolueret Mundum recentiore hunc antiquioris effigiem; totidem complexurum sensibilia genera, quot in illo intelligibilia. Mundum autem illum, qui ex ideis constat, nefas est loco. vilo dicendo, cogitando circumscribere: Sciemus tamen quo pacto consistat, si considerauerimus aliquam rerum nostratum similitudinem. Quoties condenda est Vrbs, cura Regis alicuius, aut Imperatoris pro fortuna magnifici, presto est quispiam peritus Architectonica, qui contemplatus loci opportunitatem, primum intra seipsum partes future Vrbs, propemodum omnes delineat, templa, gymnasia, curias, fora, portus, naualia, vias, angiportusq; meniorum situm, & edificiorum, tam priuatorum, quam publicorum. Deinde impressis, pelut in ceram, in suum animum singularum rerum imaginibus, effingit Vrbs intelligibilem, cuius effigiem innata retractans memoria, atq; ita impressis sibi magis etiam simulachris, ut bonus artifex, ad semel propositum exemplar respiciens, aggreditur designatam suam structuram è saxis, & materie, representans incorporateas illas ideas singulis operis partibus. Eodem sermè modo de Deo sentiendum est, qui ubi decreuit ingentem hanc Vrbs condere, prius formas eius concepit, ex quibus postquam intelligibilem Mundum constituit, ad illius exemplar sensibilem hunc condidit. Quemadmodum igitur illa in architecto præsignata Vrbs, locum extra nullum habuit, tantum impressa artificis animo; eodem modo, nec ille quidem ex ideis constans Mundus, alibi locum habere poterat, quam in Dei Verbo, quod adornauit hæc omnia. Quis enim alius locus possit esse locus virtutum Dei, idoneus ad concipiendas, non dico omnes ideas, sed vel vnâ quampiam earum simplicissimam?

Hæc Philo Iudæus, & optime, si Mundum idealem non conditum ante Mundum sensibilem, sed ab æterno in diuina fuisse mente dixisset, sicuti & non negauit. Huius verò maximi Mundi ordinem, ac ex ordine decorem, ex huiusce creati Mundi comparatione tantum indagare, attingereque datum est nobis, iuxta illud;

Pulchrum pulcherrimus ipse

Mundum mente gerens, similiq; imagine formans.

Quid enim mirificum visibili in hoc Mundo conspici potest, quod excelcius, vberius, excellentiusque in Deo inuisibili mundo esse non arbitremur? Nam si Orbis conditus tam decorus est, quis creans? si hic temporum vicissitudinibus iactatus tam admirandus, quis æternus? si hæc picta imago tam pulchra conspicitur, quæ ipsa facies? si partus, effectusque tantum emicat, quonam parens, causaque fulgore coruscabunt? Ceterum, cum Mundi magni decus in eo consistat, ut è vestigio Dei Vnitatem, Trinitatemque præferat; Vniuersi huius ordo, ex hac ratione nobis contemplandus est, quæ Deum Trinum & Vnum præsignat, & demonstrat.

Mundus magnus, qui est omnium creaturarum rerum aggregatio, vestigium est Dei Opt. Max. Hic vnus est, ut Dei Vnitatem ostendat, Tres admodum discrepantes naturas complectitur, Intellectualē, Cœlestē, & Elementarē, ut in eis Trinitas indicetur. Rursum Angelica natura intellectu insignita, in tres redacta est Hierarchias, quarum vnaquæq; ordines tres subcludit, ut in natura sua vnica intellectuali Deū vnū patefaciat, in Hierarchia triplici, ordinibusque subtriplicatis Trinitatem declaret. Siquidē Deus ardet in Seraphim, ut amor; splendet in Cherubin, ut veritas; sedet in Thronis, ut maiestas; rursus dominatur in Dominationibus, ut omnipotens; regit in Principatibus, ut sapientia; viuificat in Virtutibus, ut virtus; imperat in Potestatibus, ut potestas; reuelat in Archangelis, ut lux; assistit in Angelis, ut pietas. Porrò Maiestas, Dominium, Potestas, Patris sunt munera. Splendor, Sapientia, Lux, dotes sunt Filij. Amor, Virtus, Pietas, Spiritus Sancti censentur attributa. Quid hoc ordine excelso mirabilius? Quid sublimius? Cœlestis autem natura altero gradu decidit ab Angelica; constata siquidem est ex

Materia

De triplici Mundo.

De Mundo maximo.

Mundi maximi cognitio ex Mundo visibili.

De Mundo magno. Mundus Dei vestigium.

Trinitas in Angelis quomodo respiciatur.

Materia & Forma, vel Orbe, ac Intelligentia assistente, si cum Arabibus, magis quam cum Grecis philosophari fas est; eoque ordine disposita est, ut in decem Orbes, ex decem motuum ratione, distributa credatur. Quorum primus vigintiquatuor horarum lapsu secum ceteros rapiens non fulget. Nonus, ut ipse primus nullo lumine præditus est. Octauus verò infinitis stellis emicat. Ceteri septem vno tantum errone decorantur. Omnes licet à supremo Cœlo ab ortu in occasum rapiantur, motu tamen aduerso voluntur; ita ut Cœlum nonum tardissimè triginta sex millium annorum circulatione feratur; Octauum cassiori supputatione, centum vix annis vnum gradum conficit; Septimum annis triginta; sextum duodecim; quintum duobus; Sol cum tertio, ac secundo, vno ferè anno; Luna diebus viginti nouè, & horis octo suas conuersiones absoluit. Hęc igitur natura, non contrarietati admixta, eleganter Vnitatem diuinam representat, motu Patrem, splendore Filium, influxu Spiritum Sanctum præsignat. Elementata tandem natura, quæ ex quatuor primis corporibus, seu elementis conflatur, & ipsa ea serie à diuina sapientia disposita est, ut è vestigio sed obscuro admodum, Dei vnitatem ac sanctissimam Trinitatem exprimat. Vna certè est materia substrata, ex qua cuncta mixta compacta sunt; nouem autem sunt formarum genera præstantiora, in tres classes distributa. Prima classis insensilium, ac omnis animæ expertium rerum formas connectit, quæ sunt elementa, imperfecta entia, & perfecta mixta. Altera vegetantium species complectitur, plantas, olera, & arbores. Tertia sensu prædita includit, Zoophita, animantia intra terminos irrationalis phantasia posita, & humanæ eruditionis (quod potissimum est in brutis) capacia, ut sunt Aucis, & terrestria animalia. Vna igitur materia, ex qua cuncta compacta sunt elementata, Dei vnitatem à longe, parum expresse vestigio, insinuat: Triplex formarum genus, quorum vnumquodq; in tria subdividitur, sanctissimam designat Trinitatem; ea serie, ut in esse eorum, Pater, in vegetali vi, Spiritus Sanctus, in sensili, Filius quodammodo obumbretur, ac rudi delineetur. Verum si quis parui, maximiq; Mundi partium decorem contemplari affectaret, consu. at Deiloquum Gregorium Nazianzenum (ita enim ipsum Patres passim appellant) Theologiæ libro secundo, vberi, ac disertæ oratione, Animantium, Natatiliū, Volucrum, Plantarum, Terræ, Maris, Aeris, Cœli, Solis, Angelorum, encomia celebrantem.

Extat & Microcosmus, exiguus scilicet ille Mundus, qui epilogo quodam Mundo ideali inexistentia, & ex eo emanantia, per Mundum magnum dispersa, in se recolligit, atq; præcludit. Anima siquidem in libero arbitrio Angelum representat; In voluntate, quæ ceteras animæ potentias rapit, supremum Cœlum, in concupiscibili, firmamentum. Amplius septem passionum impulsu, septem varios Planetarum motus; duplici intellectu, possibili, & agente, duo luminaria magna, Solem, & Lunam; quinque sensibus, quinque erroneis præmonstrat. Denique in esse, lapides, in vegetatiua, germina, in sensu, animalia non tantum exprimit, sed præfert; ut verè Mundi huius epilogo, ac argumentum, Deique Idealis mundi imago, & similitudo censetur. Sed hæc luculentius edifferemus, cum de hominis præstantia, atque excellentia negocium habebimus. Hoc vnum periclitemur, quæso, contemplari, quale immensum, summumque Sapientiæ æternæ in Orbe condendo fuerit studium, oblectamentumque, & quo mirifico ordine, quæ stupenda pulchritudinis forma eum decorarit, venustarique. Merito siquidem de seipsa contestatur sapientia; Cum eo cram cuncta componens, & delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore, ludens in orbe terrarum, & delitiæ meæ esse cum filiis hominum. Delectabar per singulos dies. Quinam hi dies, nisi sex illi præsci, quibus Mundus ipse creatus fuit? In his delectabatur certè opifex ea ratione, qua quisque artifex, dum felici euentu, secundum ideam sibi præscriptam, suum opus emergere cōspicit, mira oblectatione afficitur. Quamobrem vidit quod esset bonum, ac si diceret; examinato opere, maximè in eo sibi cōplacuit; delectabar ait, ludens coram eo omni tempore, ludens in orbe terrarum, & delitiæ meæ esse cum filiis hominum. Habuit sapientia Diuina in hac Orbis effectione ludi, & deliciarum voluptatem: ludus certè fuit Orbis seiunctio, ac venustatio; Microcosmi formatio fuere delitiæ: indicant enim hæc duas dispares admodum oblectationes. In Mundi magni productione delectationem sumpfit, quasi ex ludo, iocōq; cum

eum

Trinitas in corporibus cœlestibus.

Trinitas in rebus corporeis

De Mundo paruo. Homo paruo Mundus.

Mira Dei delectatio in Mundi creatione. Ploueb. 8.

Gen. 1.

Diuina sapientia ludis Mundum condidit.

eum condens, quasi ludens, non omnem adhibuerit virtutem.

THEODORETUS de Græcarum affectionum curatione, libro quarto, qui est de Materia & Mundo.

Neque quodcumque potuit creare voluit, sed ea dumtaxat, quæ esse sua sapientia comprobavit. Facile enim illi fuerat decies, ac vicies mille Orbis producere, quandoquidem ipsum pelle multo omnium operum est facillimum.

Ex Microcosmi plasmatione adeò singularem retulit iocunditatem, vt eum in delicias sibi afciuerit; nam, & in eius structura, omne studium adhibuit. Mundum condens dixit tantum, & omnia facta sunt. Hominem formans consilium adiecit; Faciamus hominem. Excipe hinc homo quantum debeas æterno Verbo, quòd Mundum quasi ludo, te magno studio formarit, ac, vt te deperditam drachmam reperiret, totam domum, hoc est, totum Orbem subuertere non veritus sit, parum arbitratus Mundum hinc amplissimum, vt te miserimum recuperaret.

Deus Mundum creauit, vt Diuina eius innotesceret Potentia.

Emum ad condendum Orbem ea maximè Deum duxit ratio, vt diuina splēdesceret omnipotentia.

THEOPHILVS Antiochenus libro primo ad Autolycom contra Christianæ Religionis calumniatores ait;

Præterea Deus vnica cum non forent creauit, vt ex operibus suis, quàm magnus, quàm excelsus sit homini innotesceret.

Præstantissimum siquidem omnium opus, in quo diuina enitescit potentia, est creatio Mundi. In hoc augusto opificio, emicat certè Dei immensa potestas, cum ex nihilo tam mirificum extruxerit Mundum; emicat, cum perduret eiusdem Diuinæ omnipotentia manu innixus; nec Cælum vnquam videamus perpetua circumlatione lassari, nec Astra eminentissimo fulgore diminui, nec Elementa continuis transmutationum vicissitudinibus absumi, nec rerum species innumeris indiuiduorum cædibus recidi comperiantur. Sed vt quid tam admirandum Diuinæ potentia monumentum Deus protulit, nisi vt ex eo omnis creatura immensum creationis beneficium recolens, quo cum non esset, recepit esse, opificis Maiestatem laudare atque extollere non desineret? Huc diuina illa Maieestas oculos tetendit: In hunc maximè finem æterna Sapientia Orbem condidit, vt veluti in Cælo ab Angelicis choris perpetuis, nec vnquam interpollatis encomijs perenniter laudatur; ita & in terra à terrestribus omnibus summis laudibus indefinenter efferretur. Hinc Dauid citharædus noster optimè singulas conditarum rerum classes, Angelicam scilicet, Cælestem, Elementarem, Humanamq; ad Deum laudandum excitat, dicens; Laudate Dominum de Cælis; laudate eum in excelsis; Laudate eum omnes Angeli eius; Laudate eum omnes virtutes eius. Quorsum hæc Dauid? Quia ipse dixit & facta sunt; ipse mandauit, & creata sunt. Ad concentum etiam diuersorum musices instrumentorum eas amplius inuitat, dicens; Laudate eum in sono tubæ; Laudate eum in psalterio & cithara. Et hæc Dauid singulari quodam iudicio protulit, vt non tantum methaphorico, articulatoque sono Creaturæ Deum Creatorem extollant, sed etiam operibus, quasi muscis concentibus ipsius laudes depromant. Quod quidem efficiunt, cum id enixè persoluentes, ad quod creatæ sunt, suas explent à Deo sibi indictas operationes. Tunc etenim Summi Dei Opificis potentia resplendet, cum iuxta Dei indita decreta, res omnes creatæ sua munera perfectissimè obeunt. Ex quibus effectibus ad secundas causas, à secundis ad principem, supremamque omnium (à qua omnis vis, operandique potentia effluit) conscendentes; omne, quod emanat opus, à Deo emanare cognoscemus. Solus Angelus & Homo, ea, quæ illis insita est, libertate, ab hoc concentu defecerunt; quando paruifatis, contemptisq; præceptis à Deo sibi indictis, ad nihilum deliquerunt. Sed de his vberius in contemplationibus tractabimus.

Psal. 148.

Psal. 150.

Deus

Deus Mundum condidit, vt homini Regiam domum, Regnum, & Theatrum prepararet.

Adijciam his vberimis rationibus ex Patrum sententijs hoc vnum. Cum homo propter Deum, ac Orbis propter hominem conditus sit; eleganter effectus est Mundus, vt esset ipsi homini Domus, Imperiū, & Oblæctamentum. Mundus igitur est hominis domus, cuius pauimentum terra, floribus veluti gemmis decorata, cuius piscinæ maria, lacus, cuius columnæ, montes, colles, cuius tegmen auratum, Cælum, cuius lumina magna, & parua sunt, Sol, Luna, & Stellæ.

GRÉGORIUS Nazianzenus in nouum Dominicum.

Nihil verò mirum, si homo nouissimus prolatus est manu Dei, & imagine decoratus: oportebat enim tanquam Regi prius Regiam constituere; & ita denum Regem omnibus iam stipatum introducere.

Sed huius aureæ sententiæ consimiles plures in Catena: Quorsum homo extremus omnium conditus sit, comperies.

Conditus est Orbis, vt eius maximum imperium à Deo, cuius rectum erat ius, feudali fœdere homini conferretur: solo indicto canone præcepti illius; De ligno scientiæ boni & mali ne comedas.

Conditus tandem, vt delectationem, voluptatemq; haberet homo ex ea, quæ sibi supereminens est operatio, contemplatione videlicet, qua ex visibilibus ad inuisibilia ascenderet, Deum factorem intelligeret, intelligendo amaret, amando possideret, & possidendo fruereetur. Tantus enim liber Hieroglyphicis literis ornatus ad studium hominum, qui intellectu pollent, à Deo summo Opifice, ex immensa sua liberalitate liberalissimè collatus est. Sed de his fatis.

Catena Patrum Mundum propter hominem conditum fuisse tradentium.

IOANNES Chrysostomus in Caput Geneseos primum, Hom. septima. Tu tamen clara uoce clama, quòd propter humanum genus omnia hæc facta sunt. Sufficientissimus enim opifex nullo istorum opus habebat, sed ut erga nos suam misericordiam ostendat, hæc omnia produxit, monstrans quanto honore prosequatur humanum genus, & ut his manu ducti, ad conuenientem sibi adorationem ascendamus.

AVGVSTINVS Opusculo de diligendo Deo, libro quidem pio nec inrudito, quanquam phrasi plurimum discrepante ab Augustiniana.

Factus ergo Angelus, siue homo, propter Deum dicitur esse, non quia Deus Creator, & summè beatus alterutrius indigeret officio, quia bonorum nostrorum non eget, sed ut seruiret ei, & fruereetur eo, cui seruire regnare est. In hoc proficit seruens, non ille cui seruitur. Et sicut factus est homo propter Deum, sic factus est Adam propter hominem, ut ei seruiret. Positus est ergo homo ut ei seruiretur, & ut ipse seruiret, ut acciperet utrunque, & reslueret totum ad bonum hominis, & quod accepit obsequium, & quod impedit. Ita enim uoluit Deus sibi ab homine seruire, ut ea seruitute non Deus, sed homo iuaretur: & uoluit ut Mundus seruiret homini, ut exinde similiter iuaretur homo. Totum igitur bonum hominis erat: & quod factum est propter ipsum, & propter quod factus est ipse. Omnia enim, ait Apostolus, nostra sunt, superiora scilicet, equalia, & inferiora. Superiora quidem nostra sunt, ad perfruendum, ut Deus Trinitas. Aequalia nostra sunt ad conueniendum, scilicet Angeli, qui etsi modò sunt superiores nobis, in futuro erunt equalia. Et inferiora nostra sunt, quæ ad usum nobis sunt, sicut res dominorum dicuntur esse famulorum, non priuatione à domino, sed quia sunt ad usum eorum.

NEMESIUS de Natura hominis.

Quare rectè Moses Mundi adificationem exponens, ultimo dixit hominem esse factum, non solum, quòd cum omnia propter ipsum essent condita, oportebat primum, quæ ad usum illius pertinebant parata esse; deinde eum, qui eis usus esset, produci: sed etiam quoniam cum, & quæ ratione, & quæ cernendi sensu natura percipitur, facta esset; oportebat esse quoddam vinculum utriusque, ut unum esset hoc uniuersum sibi; consentiens, nec à seipso alienum. Proinde homo genitus est, animal, quod utranq; naturam coniungeret. Ac sapientia quidem eius, qui nunc Orbem molitus est Dei, ut breuissimè exponi potuit, hæc est. Et Post. Quæ enim facta sunt, alia propter se, alia aliorum causa facta sunt: propter se, omnia quæ ratione utuntur; aliorum causa, tum quæ ratione, tum quæ anima carent. Quod si hæc aliorum causa sunt genita, ægè quorum causa sint genita uideamus. An igitur Angelorum? At hoc quidem nemo qui sapiat, dixerit: quæ enim propter alia sunt effecta, propter eorum

Mundus hominis regia domus.

Mundus hominis imperium. Gen. 2.

Mundus hominis liber.

1. Cor. 3.

cohæ-

coherentiam, & permanentiam, & oblectationem comparata sunt, aut cibi, aut tegumenti, aut curationis, aut voluptatis, & requietis. At uero Angeli, nihil horum desiderat, neque enim genus suum propagat, neque corporeo alimento, neque tegumento, neque reliquis opus habet. Sin autem horum Angeli non indigent, equidem multo minus alia ulli natura, quae Angelis sit prestantior. Vt enim quidque excellit maxime, ita ab inopia & indigentia est remotissimum. Itaque querenda natura est, quae & rationis sit particeps, & his quae iam enumerauimus, opus habeat. Quae igitur alia, si hominem praetermittamus, talis queat existere? Quare efficitur hominis causa, & quae inanima sunt, & quae ratione carent esse procreata. Quod quoniam ita est, ei imperium in illa omnia mandatum est.

I V N I L I V S de partibus diuinæ legis libro secundo.

D. Si omnia, quae in praesenti saeculo gesta sunt, ad futurum respiciebant; quid opus erat, ut à Deo praesens saeculum fieret? M. Quia decuit ut rationales creaturae prius discerent, ut excitarentur in dubijs, ac tunc aeternis postea fruerentur: & merito data uiderentur probatis, & gratiora fierent remissis transacta certamina, & plus glorificarent donatorem, qui pios in hoc saeculo iuuat, & ut uincerent, & uictoribus aeterna praemia concederet.

C Y R I L L V S Hierosolymitanus, Cathedrae duodecima.

Sex diebus Deus creauit Mundum, sed Mundus propter hominem, Sol quidem splendidus, radijsque relucens: Sol & hic propterea ut homo uideat, factus est: & omnia animalia ut nobis seruiant, constituta sunt, herbae & arbores in usum nostrum creatae. Omnia quidem bona opificia, sed nulli imago Dei, solus tantum homo.

Diuinum splendorem, in Mosis facie cornuta emicantem, per petrae formina quo modo perspeximus: & quis fuerit emanationis fons, quae sacratissima interna productiones, quis externae emanationis, Mundi scilicet effectiois artifex, ac demum, quae causae, iuxta sanctae fidei dogmata, non exactè, sed concisè, ac breuissimo epitomate, ut locus exoptulabat, explicauimus.

Nunc ad ipsam faciem, ad ipsam scilicet Mosis historiam; ex qua series, modusque, quo Deus condidit Mundum, excipitur, accedendum est. Verum quemadmodum qui oculorum aciem in lucidum iniiciunt Solem, saepe ex nimio illius suisque, viribus impari fulgore, obrui ita contingit, ut certam rerum speciem, formamque, non inspiciant, haud aliter qui faciem hanc Mosis, seu Orbis effectiois historiam explendescentem admodum contemplari ausi sunt (licet eximij nominis viri) immenso rerum supernarum fulgore adeo hallucinati sunt, ut in infinitas ferè deciderint diuersas aduersasque, interpretationes, ac sententias. Sed profecto & Philosophi, qui Mosis haec de Mundi opificio hauserunt monumenta, & Patres, qui latentis sensus contemplantur, ac Theologorum Scholasticorum classes, qui ex philosophicis placitis rerum conditarum naturas indagare contenderunt, usque adeo diuersas, aduersasque de Mosis dictis intelligentias, interpretationesque, ac contemplationes, quin emergentium quaestionum definitiones detulere; ut dum rerum primum conditarum confusum chaos, immo abyssum obdensis tenebris obuolutam, illustrare conati sunt, Alterum infinitarum assertionum magis inconditum chaos, abyssum adhuc obscuriorem extruxerint, nobisque pararint. Ego ne secundae huius abyssi obruar tenebris, hoc ordine incedam, ut de quacunque interpretatione, seu emergente difficultate Catenas, hoc est sententias Patrum, Doctorumque potiores de re proposita secundum classes deducam. Deinde de allatis Patrum sententijs, ea maiori, qua potero reuerentia, iudicium feram.

Quam ardua Hexameron interpretatio censenda sit, Theophilus Antiochenus ad Autolycum libro secundo his obtulitatus est.

Ceterum Hexameri nullus homo potest, uel ordinem, uel dispositionem prodignitate eloqui, nec si quis haberet decies mille ora, totidemque linguas, neque si totidem annis in hoc Mundo peregrinans uiueret, uel sic quippiam tanta materia dignum profari posset. Tanta est excellentia, magnitudoque, & tanta sunt diuinitis diuinae Sapientiae, quae latet in praescripto Hexamero.

Iudeis ante annum trigessimum ipsum Hexameron legere non permissum fuisse perspicuum est; & Hieronymus id clarè testatur.

Prolog. in
Ezech.

HISTORIA

HISTORIA MOSIS.

Quae hoc primo Glossarum Volumine explanatur iuxta Chaldaicam, Graecam Latinitati donatas, & Vulgatam nostram editionem.

Chaldaica Paraphrasis.

In principio creauit Deus Caelum & Terram: Terra autem erat deserta & uacua; & tenebrae super faciem abyssi; & spiritus Dei insufflabat super faciem aquarum. Et dixit Deus; Sit Lux: & fuit Lux. Et uidit Deus Lucem quod esset bona. Et diuisit Deus inter lucem & inter tenebras. Appellauitque Deus lucem diem; & tenebras uocauit noctem. Et fuit uespere, & fuit mane dies unus. Et dixit Deus; Sit firmamentum in medio aquarum: & diuidat inter aquas, & aquas. Et fecit Deus firmamentum: & diuisit inter aquas, quae erant subter firmamentum: & inter aquas quae erant super firmamentum: & fuit ita. Et uocauit Deus firmamentum Caelum. Et fuit uespere, & fuit mane, dies secundus. Et dixit Deus; Congregentur aquae quae sub Caelo sunt, in locum unum: & appareat arida. Et fuit ita. Et uocauit Deus aridam, Terram: et locum congregationis aquarum, appellauit Mariam: Et uidit Deus quod esset bonum. Et dixit Deus; Germinet terra germinationem herbae; cuius filius sementis seminatur: arboremque fructiferam facientem fructus secundum genus suum; cuius filius sementis in ipso sit super terram. Et fuit ita. Et produxit terra germen herbae, cuius filius sementis seminatur secundum genus suum; & arborem facientem fructus; cuius filius sementis in ipso secundum genus suum. Et uidit Deus quod esset bonum. Et fuit uespere, & fuit mane dies tertius. Et dixit Deus; Sint Luminaria in firmamento Caeli, ut diuidant inter diem & noctem: & sint in signa, & in tempora: & ut numerentur per ea dies & anni. Et sint in Luminaria in firmamento Caeli ad illuminandum super terram: & fuit ita. Et fecit Deus duo Luminaria magna: Luminare maius, ut dominaretur in die: & Luminare minus, ut dominaretur in nocte, et stellas. Et posuit eas Deus in firmamento Caeli ad illuminandum super terram: Et ut dominarentur in die

Et in nocte: Et ut dividerent inter lucem Et tenebras: et vidit Deus quod esset bonum. Et fuit vespere Et fuit mane dies quartus. Et dixit Deus, Serpent aqua reptile anima viuentis: Et auem qua volat super terram super faciem aeris firmamenti Caelorum. Et creauit Deus colubros magnos, Et omnem animam viuentem reptilium, qua produxerant aqua secundum species suas; Et omnem volucrum, qua volat, secundum genus suum; Et vidit Deus quod esset bonum. Et benedixit eis Deus, dicens; Crescite Et multiplicamini, et replete aquas maris: et volucris multiplicetur in terra. Et fuit vespere et fuit mane dies quintus. Et dixit Deus, Producat terra animam viuentem secundum genus suum, iumentum et reptile, et bestiam terra secundum species suas: Et fuit ita. Et fecit Deus bestiam terra secundum genus suum, et iumentum iuxta genus suum, et omne reptile terra iuxta genus suum: Et vidit Deus quod esset bonum.

Edictio Græca Septuaginta Interpretum.

In principio fecit Deus Cælum et Terram. At terra erat inuisibilis Et incomposita, Et tenebra super abyssum: Et spiritus Dei ferebatur super aquam. Et dixit Deus; Fiat Lux; et facta est Lux. Et vidit Deus lucem, quod bona: Et diuisit Deus inter lucem, Et inter tenebras. Et vocauit Deus lucem diem: Et tenebras vocauit noctem: Et factum est vespere: Et factum est mane dies vnus. Et dixit Deus, Fiat firmamentum in medio aqua: Et sit diuidens inter aquam, et aquam. Et fecit Deus firmamentum, Et diuisit Deus inter aquam, qua erat sub firmamento: Et inter aquam, qua super firmamentum. Et vocauit Deus firmamentum Cælum: Et vidit Deus, quod bonum. Et factum est vespere; Et factum est mane, dies secundus. Et dixit Deus; Congregetur aqua, qua sub Cælo, in congregationem vnã; Et appareat arida. Et factum est ita; et congregata est aqua, qua sub Cælo, in congregationes suas; Et apparuit arida. Et vocauit Deus aridam, terram: Et congregationes aquarum, vocauit maria. Et vidit Deus quod bonum. Et dixit Deus; Germinet terra herbam fœni seminantem semen secundum genus, Et secundum similitudinem; et lignum pomiferum faciens fructum; cuius semen ipsius in ipso, secundum genus super terram. Et factum est ita. Et protulit terra herbam fœni seminantem semen secundum genus, et secundum similitudinem: Et lignum pomiferum faciens fructum, cuius semen eius

eius in ipso, secundum genus super terram. Et vidit Deus quod bonum. Et factum est vespere, Et factum est mane, dies tertius. Et dixit Deus; Fiant Luminaria in firmamento Cæli, ut luceant super terram, ad diuidendum inter diem, et inter noctem: Et sint in signa, Et in tempora, et in dies, Et in annos, Et sint in illuminationem in firmamento Cæli, ut luceant super terram, Et factum est ita. Et fecit Deus duo Luminaria magna: Luminare magnum in principatus diei: Et Luminare minus in principatus noctis: Et stellas, Et posuit eas Deus in firmamento Cæli: ut lucerent super terram; Et præsent diei, et nocti; Et dividerent inter lucem et inter tenebras: Et vidit Deus quod bonum. Et factum est vespere, Et factum est mane dies quartus. Et dixit Deus; Producant aqua reptilia animarum viuentium, et volatilia volantia super terram; secundum firmamentum Cæli: Et factum est ita. Et fecit Deus Cete grandia, et omnem animam animalium reptilium, qua produxerunt aqua secundum genera eorum; Et omne volatile pennatum secundum genus. Et vidit Deus quod bona, Et benedixit eis Deus, dicens; Crescite, Et multiplicamini, Et replete aquas in maribus; Et Volatilia multiplicentur super terram. Et factum est vespere, et factum est mane dies quintus. Et dixit Deus; Producat terra animam viuentem secundum genus, quadrupedia, Et reptilia, Et bestias terra, et iumenta, Et omnia reptilia terra secundum genus eorum. Et factum est ita. Et fecit Deus bestias terra secundum genus, Et iumenta, Et omnia reptilia terra secundum genus eorum. Et vidit Deus quod bona.

Edictio Vulgata.

In principio creauit Deus Cælum Et Terram. Terra autem erat inanis Et vacua: Et tenebra erant super faciem abyssi: et spiritus Domini ferebatur super aquas. Dixitque Deus; Fiat Lux. Et facta est Lux. Et vidit Deus Lucem quod esset bona: et diuisit Lucem à tenebris: appellauitque Lucem diem, et tenebras noctem. Factumque est vespere et mane dies vnus. Dixit quoque Deus; Fiat firmamentum in medio aquarum; Et diuidat aquas ab aquis. Et fecit Deus firmamentum, diuisitque aquas, qua erant sub firmamento, ab his qua erant super firmamentum. Et factum est ita. Vocauitque Deus firmamentum Cælum: Et factum est vespere Et mane dies secundus. Dixit uero Deus; Congregentur aqua qua sub Cælo sunt in locum unum: Et

G 2 appareat

appareat arida. Et factum est ita. Et uocauit Deus aridam, terrā: congregationesq; aquarum appellauit maria. Et uidit Deus quod esset bonum; & ait; Germinet terra herbam uirentem, & facientem semen; et lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus suum: cuius semen in semetipso sit super terram: Et factum est ita. Et protulit terra herbam uirentem, & facientem semen iuxta genus suum, lignumq; faciens fructum, & habens unumquodq; sementem secundū speciem suam. Et uidit Deus quod esset bonum: & factum est uespere & mane dies tertius. Dixit autem Deus; Fiant Luminaria in firmamento Cæli, & diuidant diem ac noctem, & sint in signa et tempora, & dies, et annos, ut luceant in firmamento Cæli, & illuminent terram: Et factum est ita. Fecitq; Deus duo Luminaria magna: Luminare maius, ut præesset diei: & Luminare minus, ut præesset nocti; & stellas. Et posuit eas Deus in firmamento Cæli, ut lucerent super terram, & præessent diei ac nocti, & diuiderent lucem ac tenebras. Et uidit Deus, quod esset bonum. Et factum est uespere & mane dies quartus. Dixit etiam Deus; Producant aqua reptile anima uiuentis, et uolatile super terram, sub firmamento Cæli. Creauitq; Deus Cete grandia, & omnem animam uiuentem atq; motabilem, quam produxerant aqua in species suas, et omne uolatile secundum genus suū. Et uidit Deus quod esset bonum: Benedixitq; eis, dicens; Crescite, et multiplicamini, et replete aquas maris; auesq; multiplicentur super terram. Et factum est uespere et mane dies quintus. Dixit quoq; Deus; Producat terra animam uiuentem in genere suo, iumenta, et reptilia, et bestias terra secundum species suas. Factūq; est ita. Et fecit Deus bestias terra iuxta species suas, iumenta et omne reptile terra in genere suo. Et uidit Deus quod esset bonum.

ASCANII

ASCANII MARTINENGI

Can. Reg. Augustiniani Congreg. Lateranensis.

GLOSSA MAGNA

L I T E R A L I S.

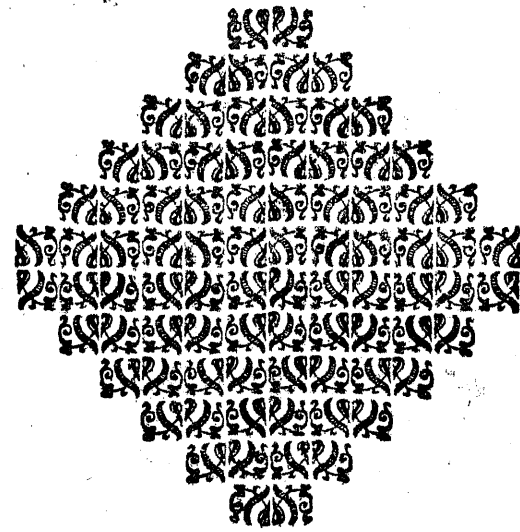

DIFFINITIS ijs, quæ ad præludia, seu apparatus spectabant, accedendum est tandem ad Mosis enarrationem, in qua ipse Mundi genituram (tanquam obstetrix coccinum temporis alligans) explicat: Atq; audiendum à Mose, qua serie Deus Mundum in primordijs temporum creauit, qualisq; nascens fuerit; ac qua methodo eundem tribus diebus difecarit, seiuixerit, seu perfecit, ac reliquis tribus uenustarit. Surgendum est certè nobis, & descendendum cum Hieremia in domum figuli, immò ascendendum mentis puritate, ac fidei sinceritate, quasi alis; prospiciendumq; quid figulus ille æternus peragat. Et ecce inspiciemus eum facere opus suum super rotam; opificium inquam hoc mirificum Mundi, in quo nec iudicare perfacile est, quidnam magis splendescat: An Terræ librata in centro, inconcussa; moles: An Aquarum perennis exundantia: An Aëris diffusa serenitas: An Ignis profiliens fulgor: An Astrosum candescens nitor: An Cælorum indefessa circumlatio. Opus certè suum; quod folius Dei opificium esse poterat, ab immensa sola eius Potentia, ac Sapientia patratum. Super rotam Deum hoc opus mirificum astruere intuebimur: Rotam illam, inquam, Verbi æterni, quo dixit; fiat lux, fiat firmamentum: sic enim omnia uerbo effici audiemus. Sed pro dolor; dissipari & hoc uas, quod ipse faciebat, funesto spectaculo prospiciemus; cum post numerum electorum completum, dissolendum esse hunc Mundum ediscemus; rursumque Deum facere uas alterum intuebimur; cum restaurato Vniuerso erit Cælum nouum, & Terra noua. Sed hæc aliena sunt à præsentis nostra speculatione. Accedamus igitur ad Mosis faciem, ad hanc de Mundi emolitione historiam, splendidam certè & rutilantem, sed uelo detectam fidei acie eam aptè contemplabimur. Chaos effectiōnem ocyssimè effectam his tantum explicat Moses; In Principio creauit Deus Cælum, & Terram. Compendiosa certè est narratio, sed

Hierem. 18.

Deus ut figulus in Mundi creatione.

sed sensus fecunditate vberissima, atque amplissima. In Principio, en tempus: Creauit, en productionis modus: Deus, en Opifex: Cœli & Terrâ, en Chaos. Verum, cum (vt dicebamus) interpretationes, & sententiæ, quæ hanc Mosis Chaos genituram, speciem, discretionem, ac venustationem exponunt, multiplices, ac repugnantes sint, atque aliud magis permixtum, ac confusum Chaos efficiant, non discedam à præscripto mihi instituto, vt semper primo loco sententias per Catenam deducam. Cæterum ordinis ratio expostulat, vt etiam ante omnia primum aliquid de tituli significatione dicamus.

L I B E R

Liber Genesis, Hebraicè dictus Beresith:
idest, In Principio.

Græcè γενεσις, idest, Generatio.

GENESIS titulus alius Hebræis, alius nobis est. Hebræi habent Beresith. Cum enim soleant Hebræi triplici inscriptionum genere uti; vel à materia, de qua agunt; qua ferie libros Regum Malachin appellant, quòd de Hebræorum Regibus verba faciant; vel ab eorum auctoribus, qua ratione Prophetarum volumina, ex eorū nomine, qui ea conscripserunt, inscripta nouimus; vt Daniel, Ifaias &c. vel tertio loco à primis librorum vocibus, & hac de causa liber Genesis, Beresith appellatus est. Hæc tradit Hieronymus. Verum nobis, vt Græcis, titulus est, Genesis, hoc est, liber Generationis, siue de Generationibus. Optimè autem liber Generationis inscribitur, quòd in eo, secundum literalem sensum, omnium rerum generationes primæ enarrantur; iuxta illud; Istæ sunt generationes Cœli, & Terræ, quando creata sunt, & p̄cipuè prima Adæ, & Eue origo, totiusq; humanæ sobolis propagatio re-creatur. Allegorico autem sensu, ac mystica, spiritalique intelligentia secundi Adam Christi triplex generatio, quasi ex vtero triplici obumbratur. Prima generatio æterna ex vtero æterno & diuino; de quo legitur; Ex vtero ante Luciferum genui te. Alia rursus generatio mystica ex vtero scripturæ, ac legis: Scripturæ nanque omnes, legaliaque cuncta veluti vmbra, & figuræ in vtero Christum claudebant, suo tempore gignendum & reuelandum. Tertia generatio temporalis, cum sumpto initio ab Adam primo totius humanæ sobolis propagatore, Christi genealogia contextitur. Cum adsint igitur in Genesis libro enarratae generationes, iusto titulo Liber Genesis inscribitur. Cæterum mysterium non vulgare mihi superest contemendum. Seraphim duo clamant alter ad alterum, eademque voce conduplicata repetunt ter Sanctus. Seraphim certè mihi videntur Testamenta duo, Vetus, & Nouum, quæ ab eodem verbo initium sumunt. Nam primus Veteris Testamenti liber habet in fronte titulum, Liber Genesis: Euangelii D. Matthei, quod est primus Testamenti Noui liber, verba eadē habet, Liber Generationis. Sunt igitur hi duo Seraphim, quasi canentium chori duo, alternatis vocibus sibi inuicem suavissimo concentu correspondentes, & veluti Echo quædam formantes; Ita vt quicquid Nouum Testamentum (quod dignitate prius est) clara, viuidaque exclamat voce, Antiquum Testamentum, quasi ex abstrusissimis cauernis antiquitatis, non articulo, sed confuso sono repetat. Verum vtriusque Testamenti vnum canticum est, qui est Christus; Christi enim genealogiam prima sui intentione narrare ambo contendunt. Nouum ipsum Testamentum, Christum dearticulata, claraque voce denunciat; etenim ipsum non sub vmbri, ac figuris obuolutum, sed apertè detectum ostendit. Vetus verò Testamentum conformi, sed confuso sono illud repetit, conaturque exprimere. Siquidem id quod primum erat à Mose, ex Spiritus Sancti dictamine, in antiquitatis vetustissimis paginis, sed sine sono, quasi in rupibus formatū; dearticulata Euangelij vox intonuit; & tunc, quasi Echo stupenda, Vetus Testamentum idem respondere auditum est. Disposita nanque Echo in antiquissimis scripturis, quasi in lapideis tabulis, tunc sonum excepit, cum vox ex nouo Testamento formata est; primò enim natura est vox, postea reflexus ab Echo sonus. Remanet amplius difficultas hoc loco non contemnenda. Repetentes enim ex Euangelistis, Mattheus, & Lucas, hanc in Genesim contextam Christi genealogiam: alter, Lucas scilicet, à Christo, ordine quasi retrogrado, ad Adam ascendit: alter, Mattheus recto incessu ab Abraham tantum ad Christum descendit. Quorsum enim differentia hæc, vt alter recta, alter retrograda serie incedat? Alter ab Abraham ad Christum descendat tantum: alter à Christo vsque ad Adam ascendat? Et quare Mattheus verbo, Genui; Lucas verò verbo, Fuit, semper vtatur? Neque enim hæc mysterio vacant. Dicam ego quid sentiam. Mattheus Angeli

Hebræi triplici librorum inscriptione vtuntur.

Gen. 2.

Christi triplex generatio. Mal. 109.

Esaiæ 6. Seraphi duo clamantia, duo Testamenta.

Testamenti Veris & Noui vnum canticum Christus.

Quare Lucas & Mattheus in contexta Christi genealogia diuerso ordine procedant.

Gen. 22.
Malac. 3

Angeli typum gerit, quia potissimum de Christo Messia, qui Angelus Testamenti vocatur, Euangelium habet: sed cum promissio Messiae primò facta sit Abraham sub illis verbis; In femine tuo benedicentur omnes gentes: de quo Propheta alius; Et statim venit ad Templum Sanctum suum dominator, quem vos queritis, & Angelus Testamenti, quem vos vultis: rationabiliter ab Abraham tantum incipere debebat. At Lucas, qui Bouis insignia defert, qui plura de Christi passione narrat, ex eo quòd de impolluto sacrificio Christi, ob Adæ lapsum reparandum luculentius describat, congruè quidem à Christo ad Adam ascendit, à quo culpæ ab ipso Christo ablutæ origo effluerat, quasi ut tanti sacrificij rationem redderet; & ad Adæ humani generis propagatoris lapsum mentem deduceret. Et Matthæus quidem sub voce Generationis genealogiam tradit, cum toties verbum illud, genuit, inculcet: Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Iacob; ut de femine Abraham iuxta promissa natum esse Messiam notificaret. Lucas verò, sub verbo, Fuit, tot vicibus conduplicato: qui fuit Seth, qui fuit Adam, suam tradidit genealogiam; ut sciremus Verbum æternum carnem esse factum ex semine ipsius Adæ, qui peccauerat. Nam diuina poscebat iustitia, efflagitabatque, ut reparator humani generis eiusdem cum homine esset naturæ; quòd penas illi inflictas persolvere iuste posset. Additque idem Lucas in fine genealogiæ, qui fuit Dei; ut doceret Christi carnem fuisse factam similem carni Adæ, sicuti eam Deus plasmauerat; non autem quatenus peccati labe ab ipso Adam vitata fuerat. Nam obumbrante Spiritu Sancto, absque viro peperit Deipara Deum & hominem, originalis culpæ expertem omnino. Adam etenim à Deo carnem excepit purissimam, & ut à Deo fuit, impollutus erat; Quod verò impuritatis, ac criminis superuenit, originalis illius labis causa additum est. Sed hæc vberiori etiam enarratione suo loco demonstrabuntur.

In Principio

In Principio, Hebraicè Berefith.

- a. Berefith, vox est composita ex Be, hoc est, In, & Resith, hoc est, Principio.
 b. In, quandoq; pro Cum.
 c. In, quandoq; pro Per.
 d. Berefith, In Principio temporis.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

a. Berefith, vox composita ex Be, & Resith.

Postulat institutum nostrum, ut primò de editione aliquid dicamus, in qua is mihi erit obseruandus ordo, ut primùm translationes, siue editiones diuersas proferam; deinde quæ dignè obseruata sunt circa easdem, seu à Rabbinis, seu à Doctoribus nostris, qui linguarum eruditione pollent, adijciam.

Hebraica lectio habet.

Berefith harà Elobim eth hasamaim veeth haarez.

Voculam Berefith, seu, ut alij legunt, Resfith, in prima fronte Geneleos, & pro libri titulo ab Hebræis positam, diuersimodè interpretes transtulerunt. Alij siquidem legere, In Principio: Alij, In Capitulo: Alij, In Filio: Alij, In Sapientia.

Berefith verò vox composita est ex Be, & Resith.

Editiones omnes, cunctique ferè Patres, & Doctores legunt, In, ante vocem, Principio, vno excepto Castilioneo heretico, qui reiecta præpositione, In, legit, Principio: teste Vielmio, lectione secunda.

Præpositio verò In, diuersas suscipit significationes.

b. In, quandoq; pro Cum.

In, quandoq; pro Cum: Quare verti potest, In Principio, ut Principium dicit initium temporis; & Cum Principio, ut Principium dicit Dei Filium Auctorem, & Causam.

STEVCHVS in Recognitione Veteris Testamenti ad Hebraicam veritatem;

Præpositio In, apud Hebræos inuenitur etiam sæpenumero significare Cum, maxime quando instrumentum, & rō מן וודו denotamus; ut est illud; In hasta mea percussi eū: & Præualuit David contra Philistæum in funda & lapide; id est, cum funda & lapide. Et Post. Sæpe quoque causam, atque auctorem sonat; ut; In manu Domini facta sunt omnia: ipsa nimirum fecit. Et, Omnia in Sapientia fecisti: ipsa videlicet omnia inueniente, & in lucem promente. Et Salomon; Dominus in Sapientia fundavit Terram, parauit Cælos in Prudentia: Qui loquendi modus abhorret ab usu nostro. Et illud; In verbo Domini Cæli facti sunt; quam præpositionem prudenter omiserunt Septuaginta. Potuit igitur verti In Principio, & Cum principio. Vtranque interpretationem Græci maxime, & Latini amplecti videntur, cum exponunt, In principio, In initio, inchoationeque temporis: & In Filio, ut dicamus, In Principio, id est Cum Filio Dei: ut, In, significet auctorem, & causam; quod à nostris Theologis tum Græcis, tum Latinis, minime abhorret, ut Origene, Basilio, aliisque.

1. Reg. 17.

Psal. 103.

Prou. 3.

Psal. 32.

c. In, quandoq; pro Per.

In, quandoq; pro Per, vertendum est: quando Principium significat Filium; Hinc hebraica phrasi præpositionem In, pro eo quod est, Per, frequentissimè vsurpari dicitur. Et præcipuè verti potest hoc loco, quando Principij nomine Filium intelligimus: ita ut dicatur, In Principio, hoc est, Per Principium: id est Per Filium.

d. Berefith, In Principio temporis.

Chaldaica lectio transtulit;

In Principio creauit Deus Cælum & Terram. Et pro Berefith, habet Cadmin, quæ vox Chaldæis, temporis exordium sonat.

STEVCHVS Adnotationibus in Genesim;

Hebraicè Resfith, nomen à capite deductum, Ros propterea omne initium, inchoationemque significat, siue temporis, siue loci, siue operis, aliarumque rerum principia: quorum copiosa vbique occurrent exempla. Hic

H temporis

Anno Mundi primo. In exordio temporum. Ante dies.

In Principio, Beresith.

- a. Beresith, Principium quodcumq;
b. Beresith, In Capitulo.

temporis inchoationem significare videtur, patetque id ex editione Chaldaica, qua loco Rescith, habet Cadmin, que vox Chald. eis temporis exordium sonat.

a. Beresith, Principium quodcumq;.

Septuaginta Interpretes; Symmachus & Theodotio, Beresith, In Principio verterunt, vt Hieronymus libro Quæstionum Hebraicarum in Genesim obtestatur.

b. Beresith, In Capitulo.

Aquila ex aduerso, teste Hieronymo loco præcitato, Beresith; idest, In Capitulo, legit.

BASILIVS hanc translationem approbat Homil. prima Hexameron. Alij quidam Interpretes commixti sensum reddere lucidiorem dixerunt; εν κεφαλη q. In summa, siue summam fecit Deus.

AMBROSIVS Hexameron libro primo, cap. quarto. Sunt ergo & qui Principium non pro tempore accipiant, sed ante tempus, εν κεφαλη, vel Caput, vt dicamus latine, quasi summam operis.

NYSSENSVS de Historia sex dierum, quibus Mundus à Deo creatus est. Moses dicit, εν κεφαλη q, idest, In summa, vel summam, vel acervatim (hoc enim Aquila, loco εν κεφαλη, idest principij edidit) facta esse à Deo Cælum & Terram.

HIERONYMVS ab Oleastro Lusitanus has duas translationes approbat: sed primam accommodatiorem arbitratur, cum ait.

Quare aduertendum dictionem Hebraicam (Ros) à qua Resith derivatur, non solum principium, sed caput, & principem, ac primum inter aliqua significare. Hieremiæ enim quartadecimo pro Capite ponitur; vbi dicitur; Operuerunt Rosam, idest, Caput suum Agricole. Iudicum vero vndecimo, pro Principe, seu Duce; Eris (inquit textus) nobis, (le Ros) idest in Ducem, vel Principem. Hic vero pro principio accipitur Beresith. Et post, Potest ergo hæc dictio Beresith accipi aut pro Principio, seu initio Mundi; aut, vt signat, Primum. Potest ergo significare initium temporis, seu olim: & secundo initium operis Domini; vt priori modo sit sensus; In principio, idest olim, quando Deus Mundum produxit, creauit Cælum & Terram. Secundo vero modo sensus erit; In Principio, idest in capite productionis Mundi produxit Deus Cælum & Terram; ac si diceret; Prima que Deus in suo opificio produxit, fuerunt Cælum & Terra. Mibi autem primus sensus magis probatur, quia simplicior esse videtur; vt sit sensus; Ne decipiamini arbitantes hunc, quem oculis cernitis Orbem, ab eterno fuisse. Non sic res se habet; sed Deus in principio, seu olim illum creauit, & creauit Cælum & Terram. Non tamen secundum sensum rejicio, scilicet: Prima, que Deus creauit, fuerunt Cælum, & Terra: quia hic sensus non solum explicat creationem, sed etiam producendi ordinem insinuat; & textus sequenti capite loquitur de diuino opificio, ac si vnicum opus esset, quod his sex diebus absoluit.

Sed hæc interpretatio diligentius suo loco examinabitur.

Beresith

Anno Mundi primo. In exordio temporum. Ante dies.

In Principio, Beresith.

- a. Beresith, In Filio ex literarum Hebraicarum mutata combinatione.
b. Vel In Sapientia iuxta secundam editionem Chaldaicam.

a. Beresith, In Filio.

HILARIVS enarratione in secundum Psalmum, Hieronymus quæst. hebraicis in Gen. hanc memorant editionem, vt infra referemus.

HAMERVS Comm. in Genesim ita legi posse tradit, non quidem ex vocis communi significatione, sed ex eius mysterio. Lectionem enim hanc In Principio, &c. vsque, & vidit Deus; ex centum & tribus elementis coagmentari dicit, quæ si alio modo ordinentur, & conflentur, vocibus resolutis, secretissima mysteria edocere nos perhibet ex Rabbiorum doctrina. Et quantum ad propositum nostrum spectat, ait;

Huius traditionis gustus quidem in prima lectione Beresith, videri potest. Si geminata prima secundam addamus, fit Bechar, In Filio, & Per Filium; vtrumque enim significat Be, prepositio. Si tertiam primæ coniungamus, fit Aph, vel Ab, Pater. Si tres primas, quæ iacent ordine, statuamus, fit Bara, creauit. Hoc ergo modo ordinatis literis, & mutatis, legi potest; In Filio Pater creauit.

IOANNES Picus in Heptaplo consimilia deducit.

HILARIVS Enarratione in secundum Psalmum has tres recenset translationes, & eam tantum approbat, quæ legit, In Principio.

Ambiguitatis autem lingue Hebraicæ vni afferemus exemplum; ex quo cetera istiusmodi esse, atq; ita vt sunt intelligantur. Beresith, verbum Hebraicum est: id tres significantias in se habet, idest, In Principio, & In Capite, & In Filio. Sed Translatores Septuaginta In Principio ediderunt, ceteris diuersè transferentibus; & secundum hanc ambiguitatem, hæc ab illis in omni translatione est facta confusio. Sed perfecta horum Septuaginta Interpretum auctoritas manet. Primum quod ante aduentum corporalem Domini transtulerunt; nec aduatio interpretandi adhibita tempori, arguitur, tanto anteriores interpretationis ætate: dehinc quod illi ipsi Principes, Doctoresq; Synagoga, & præter scientiam legis, per Mosem quoq; doctrina secretiori perfectè non potuerunt non probabiles esse arbitri interpretandi, qui certissimi, & grauissimi erant auctores docendi.

Hæc Hilarius. Ex quibus apparet, quàm inscienter Hamerus sua Commentatione in Genesim, ipsum quadam Hebraicarum literarum inani supputatione defensare aduersus Hieronymum contendat; tanquam, quod in Filio legendum esse autmet.

HIERONYMVS libro Hebraicarum Quæst. in Gen. has tres memorat editiones, eamq; tertiam, quæ legit in Filio, prorsus rejicit.

Plerique existimant, sicut in altercatione quoque Iasonis, & Papij scriptum est: & Tertullianus in libro contra Praxeam disputat: necnon Hilarius in expositione cuiusdam Psalmi affirmat in Hebræo haberi; In Filio fecit Deus Cælum & Terram; quod falsum esse ipsius rei veritas comprobatur. Nam & Septuaginta Interpretes, & Symmachus, & Theodotio, In Principio transtulerunt: & in Hebræo scriptum est Beresith, quod Aquila interpretatur, In capitulo; & non Heben; quod interpretatur, In Filio.

Beda Quæstionibus in Genesim.

Septuaginta etenim Interpretes, Symmachus, & Theodotio, In Principio transtulerunt: & in Hebræo scriptum est Beresith; quod Aquila interpretatur, In capitulo. Et ideo secundum sensum magis, quam secundum verbi translationem de Christo accipi potest: qui tam in ipsa fronte Genesios, quæ caput librorum omnium est, quàm in principio Ioannis Euangelij Cæli, & Terræ conditor approbatur. Vnde & in Psalterio de se ipse ait; In capitulo libri scriptum est de me; idest in principio Genesios. Et in Euangelio; Omnia per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil.

Psal. 39. Ioan. 1.

b. Beresith, In Sapientia.

STEVCHVS Comm. in Gen. cap. primum.

Secunda quoq; Chaldaica editio In Principio vertit, idest In sapientia: quod quàm sit nostris Theologis consensum, planè intelligis, præsertim Origeni viro, qui nihil nesciret, quiq; vetustatis esset studiosissimus, cuius sententiam citans Theodoretus inquit; Origenes, illud in principio creauit, vult pro eo esse positum, quod est in Sapientia.

H 2. pientia

Anno Mundi primo. In exordio temporum. Ante dies.

In Principio.

a. Hoc est, In Filio: Quia Filius principium passim in Scripturis dicitur: & est Sophia seu Sapientia, & Verbum, per quod facta sunt omnia.

piencia; hoc est, in Filio. Quanquam sint, qui putent id in editione Chaldaica esse Cabalisticum; Quibus an si des adhibenda sit, nos in libro contra Cabalistas explicuimus.

A V C T O R.

Primum arbitrari ego, quod hec duae postremae translationes, quae tradunt Beresith, In Filio, seu In Sapientia, omnino reiiciendae sint; non tantum iudicio Patrum, Hieronymi, & Hilarij, sed ferè omnium linguarum Hebraeae peritia pollentium. Siquidem Beresith vox significare potest vel In principio, vel In capitulo, nunquam verò In Filio. Nam, ut dixit Hieronymus, scribitur hoc loco Beresith, & non Heben; & illa lata ab Hamero, & Pico hebraearum literarum transpositio, quae à Mose quodam Rabbinò Aegyptio, ut aiunt, primum fuit excogitata, futilis est & vana. Confimili siquidem modo, etiam in omni idioma ex dissolutione vocum, & literarum varia compaginatione, posset vnusquisq; suo Marte, quod sibi magis libuerit nomen, contexere, & formare. Præterea & Patres omnes hi qui interpretati sunt In Principio, hoc est, In Filio, non exponendum esse id asserunt, quia Beresith traduci debeat In Filio: sed ex significatione vocis, In Principio, quia Filius videlicet, Principium vocari passim in Scripturis comperitur. Insuper, & illa expositio, quae interpretatur In Principio, hoc est, In Filio, allegorica, & non literalis (ut post demonstrabimus) censetur: quapropter ex ipsa hebraea voce colligi non potest, quia tunc literalis esset diiudicanda. Vnde Rupertus libro primo in Gen. cap. tertio.

Non quidem natua Scripturae huius lingua, scilicet Hebraica, Filium, & Principium eadem voce significat: Filius quippe Ben, Principium verò Beresith dicitur in illa lingua. Sed & hoc dicimus, quod etsi non voce, seu tamen, Filius Principium est.

Editionem illam, quam primus tulit Aquila, qua Beresith, In capitulo legitur, repudiandam non esse existimo. Primum quia Hieronymus illam approbat, & Gregorius Nyssenus, & Patres præstantissimi sunt eam sequuti. Deinde nec aliena est à significatione vocis Beresith, ut Lusitanus edidit. Cæterum præstantiorem, atq; acceptiorem translationem esse eam, quae Beresith edidit In Principio, multa euincunt. Primum, quia Chaldaica, & Septuaginta Interpretum Græca editio, quam tantum æstimarunt Ecclesia primitiua, & Patres, cumulateq; celebrat Hilarius, Beresith, In Principio legat: Quodq; amplius Vulgata nostra, Ecclesie Romanæ (ad quam Scripturarum delectus spectat) vsu roborata, pariter sic ediderit: Deinde quod Patres ferè omnes præci, non tantum Hebraei, ut Philo, & Ioseph; sed etiam Græci, & Latini vtriusq; manus, hoc est & vetustiores, & recentiores, eam approbarint, atq; Commentarijs cohonestarint: Tandem quod inter vocis Beresith significationes, hæc sit communior, acceptior, & euidentior, ut supra demonstratum est.

a. In Principio, hoc est, In Filio.

Vnico, eternoq; Filio, seu Verbo, Deum Patrem Mundum condidisse, vetustissimi Sapientes sæculi præci, seu id à Mose hauserint, seu Dei impulsu dixerint, scriptum certè reliquerunt.

M E R C V R I V M Trismegistum id sensisse, his Steuchus obtestatur.

Interpretari autem In Filio, non tam Christianorum, sed etiam antiquissimorum Theologorum est opinio. Mercurius enim, In Filio Dei omnia esse condita clarissime pronunciauit, apud quem sic extat; Mens autem Deus cum

quam maris, atque femina vim haberet, vitaq; esset & lumen, peperit Verbo alteram mentem opificem. Et infra. Benedictus es, qui Verbo vniuersa condidisti. Quod autem per Verbum intelligat Filium Dei Mercurius, clarum est ex alijs locis.

T E R T V L L I A N V S libro aduersus Hermogenem capite vigesimo, hanc expositionem excitauit, cum dixit.

Sed cum nihil aliud significet Græca vox, quam Principium: & Principium nihil aliud capiat, quam Initium; habemus etiam illam Initium agnoscere, quae dicit; Dominus condidit me initium viarum suarum in opera sua. Si enim per Sophiam Dei omnia facta sunt; & Cælum ergo, & Terram Deus faciens In principio, id est, In Initio, in Sophia sua fecit. Et Post. De Sophia autem potuit dici, In Principio: In Sophia enim primò fecit, in qua cogitando, & disponendo iam fecerat: quoniam etsi ex materia facturus fuisset, ante in Sophia cogitando, & disponendo iam fecerat.

O R I G E N E S super Genesim Homilia prima.

Quod est omnium principium, nisi Dominus nosler, & Saluator omnium Christus Iesus, primogenitus omnis creaturae? In hoc ergo Principio, hoc est, in Verbo suo, Deus Cælum, & Terram fecit, sicut & Euangelista Ioannes in initio Euangelij sui ait, dicens; In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Non ergo hic temporale aliquid principium dicit; sed, In Principio, id est, In Salvatore factum esse dicit Cælum, & Terram, & omnia quae facta sunt.

A M B R O S I V S Hexameron libro primo cap. quarto.

Est etiam initium mysticum, ut illud est; Ego sum primus, & nouissimus; initium, & finis. Et illud in Euangelio præcipue, quod interrogatus Dominus, Quis es? respondit; Initium, quod & loquor vobis. Qui verè, & secundum diuinitatem est initium omnium, quia nemo ante ipsum: & finis, quia nemo ultra ipsum: & secundum Euangelium, Initium est viarum Domini in opera eius: ut per ipsum disceret hominum genus vias Domini sequi, & operari opera Dei. In hoc ergo Principio, id est, in Christo, fecit Deus Cælum & Terram: quia per ipsum omnia facta sunt; & sine ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso vita erat: quia in ipso constant omnia. Et ipse est primogenitus omnis creaturae, siue quia ante omnem creaturam, siue quia Sanctus, quia primogenitus Sancti sunt, ut primogenitus Israël, non quia ante omnes, sed quia sanctior ceteris: Sanctus autem Dominus supra omnem creaturam, & secundum corporis susceptionem, quia solus sine peccato, solus sine vanitate. Omnis autem creatura subiecta vanitati est.

O D O Cameracensis Episcopus in Sacri Canonis expositione, hanc memorauit.

Conspetus Dei est Verbum Patris, in quo conspicit omne quod fecit. Nam omne quod agit Pater, in Verbo eius est. Nam quod factum est, in ipso vita erat. Et in principio creauit Deus Cælum & Terram, id est, in Verbo. Et Verbo Domini Cæli firmati sunt. Et, Omnia in Sapientia fecisti.

C L E M E N S Alexandrinus Stromatum libro sexto.

Quoniam autem vnum est ingenitum, nempe Deus omnipotens, vnum est etiam pregenitum, per quod omnia facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Vnus enim est reuera Deus, qui fecit Principium vniuersorum, significans primogenitum Filium, ut scribit Petrus præclare intelligens illud, In Principio fecit Deus Cælum, & Terram. Is autem dicitur est Sapientia ab omnibus Prophetis. Is est magister omnium, quae orta sunt, Dei consiliarius qui præciuit omnia.

A V G V S T I N V S de Genesi contra Manichæos libro primo, capite secundo.

Primum ergo librum Veteris Testamenti, qui inscribitur Genesis, sic solent Manichæi reprehendere. Quod scriptum est, In Principio fecit Deus Cælum & Terram: quarunt in quo principio, & dicunt; Si in principio aliquo temporis fecit Deus Cælum & Terram; quid agebat antequam faceret Cælum & Terram? Et quid ei subito placuit facere, quod nunquam antea fecerat per tempora æterna? His respondemus: Deum in principio fecisse Cælum & Terram, non in principio temporis, sed in Christo: cum Verbum esset apud Patrem, per quod facta, & in quo facta sunt omnia. Dominus enim nosler Iesus Christus, cum eum Iudæi interrogassent quis esset, respondit; Principium, quod & loquor vobis.

Et de Ciuitate Dei libro vndecimo, cap. trigesimo secundo.

In Principio fecit Deus Cælum & Terram: atque illud quod dictum est in principio, non ita dictum, tanquam primum hoc factum sit, cum ante fecerit Angelos; sed quia omnia in Sapientia fecit, quod est Verbum eius, & ipsam Scripturam Principium nominauit: sicut ipse in Euangelio, Iudæis quærentibus quis esset, respondit se esse Principium: non econtrario referam contentionem, maxime quia hoc me delectat plurimum, quod etiam in summo exordio sancti libri Genesios Trinitas commendatur.

Et duodecimo Confessionum, capite decimo nono.

Verum est enim Domine, fecisti te Cælum & Terram: & verum est principium esse Sapientiam tuam, in qua fecisti omnia.

Et libro primo contra aduersarium Legis & Prophetarum, capite secundo.

Aut certe, quia in principio sibi coeterno fecit Deus Cælum & Terram: hoc est in vniuerso Filio. Ipse est

Sap. 8.

Ioan. 1.

Apoc. 1. & 22. Ioan. 8.

Dei Filius principium & finis omnium. Sap. 8. Ioan. 1. Coloss. 1.

Rom. 8.

Ioan. 1. Gen. 1. Plal. 32. Plal. 103.

Ioan. 1.

Ioan. 1.

Ioan. 8.

Ioan. 8.

1. Cor. 1.
Psal. 103.
Coloss. 1.

est enim Sapientia, de qua dicit Apostolus; Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam. Et de Deo, qui fecit Cælum & Terram, dicitur in Psalmo; Omnia in sapientia fecisti. Aut si de Psalmo iste non vult accipere testimonium, Apostolum audiat de Christo loquentem; Quia in ipso condita sunt omnia in Cælo, & in Terra, visibilia, & invisibilia.

Et de Genesi ad literam libro primo capite primo.

In Principio fecit Deus Cælum & Terram: utrum in principio temporis: an quia primò omnium facta sint: an in principio, quod est Verbum Dei unigenitus Filius; & quomodo possit ostendi Deum sine ulla sui commutacione operari mutabilia & temporalia.

ANASTASIVS Synaita Commentarijs in Hexameron libro primo.

Ioan. 1.

Deus omnia fecit in principio paterno, nempe ratione, seu Verbo. In ipso enim, & per ipsum omnia facta sunt. CYRILLVS libro primo in Genesim id videtur sensisse, cum dixit.

Deus omnium Creator optimus per summam suam potentiam, id est, Filium suum (omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil) Cælum, Terramque ante omnia creavit.

EVCHERIVS Commentarijs in Genesim libro primo cap. primo.

In Principio fecit Deus. Hic sensus duobus modis sine offensione accipitur: id est, aut primum omnium fecit, aut in principio, quod est Sapientia; id est, in Verbo suo fecit. Ipse est enim Filius, per quem facta sunt omnia; ipse principium, in quo facta sunt omnia.

ALBINVS Quæstionibus in Genesim, quæstione vigesima sexta. Int.

Quid est in Principio creavit Deus Cælum & Terram? Resp. In Filio perfecit Deus Cælum, & Terram.

BEDA expositione in Genesim.

Vtique non in Principio temporis: Deus enim fecit tempora. Et ideo antequam Deus faceret tempora, non erant tempora. Non ergo possumus dicere quomodo Deus nondum aliquid fecerat. Principium igitur Christus est, qui in Evangelio dicit; Ego sum Principium, qui & loquor vobis. Et post. In Principio creavit. Alij ducunt hoc Principium ad principium creationis omnium, dum nihil ante hæc duo creatum est. Vel in Principio temporis, quia tempus, donec Cælum, & Terra facta sunt, non reputabatur. Vel in Principio principatus, dum Cælum & Terra in omnibus principatum tenent: sed sicut supra diximus, magis hoc de Filio sentiendum est multis confirmantibus testimonijs; è quibus hoc est secundum Apostolum: Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Et Propheta dicit, In initio Terram tu fundasti Domine: & opera manuum tuarum sunt Cæli. Ioannes quoque, ex persona Christi dicit; Ego sum Alpha, & Omega. Et, In Principio erat Verbum. Multa quoque testimonia de hac dictione dicta sunt in Scripturis, quæ est; in Principio: & reliqua; è quibus est in Propheta; Conteram caput illius in mari primo, usque secundo. De hac etiam alius Propheta dicit; Congregans sicut in vire aquas maris: Et alibi; In capite libri scriptum est de me. De hac & Salomon dicit; Omnes torrentes in mare, usque ab eis. Et hic commemorandum est, quod dicitur; Ego sum primus & novissimus. Vtrumque hoc in lege, & in Apocalypsi continetur, ut dicitur; Apocalypsis Iesu Christi, quam & Deus dedit ei.

Ioan. 3.

Rom. 11.

Psal. 101.

Apoc. 1.

Ioan. 1.

Psal. 32.

Psal. 39.

Apoc. 1.

Et libro de sex dierum creatione.

Inquirendum est in quo Principio creavit Deus Cælum & Terram: utrum in principio temporis, an in principio, ut esset hoc initium creature eius, ex quo alia esse cæperunt: non enim Deo semper coeterna fuerunt. Dicamusque, In Principio sibi coeterno fecit Deus Cælum & Terram, hoc est, in unigenito Filio, qui est Sapientia Patris: De quo dicit Apostolus, Christum Dei Virtutem, & Dei Sapientiam. Et in Psalmo dicit; Omnia in sapientia fecisti; Et iterum dicit Apostolus; Quia in ipso condita sunt omnia, quæ in Cælo sunt, & in Terra, visibilia, & invisibilia. Nam & Evangelista de Christo dicit: In hoc Mundo erat, & Mundus per eum factus est.

Psal. 103.

Coloss. 1.

Ioan. 1.

Eadem hæc habet Quæstionibus in Genesim.

RVPERTVS Commentarijs in Genesim libro primo cap. tertio.

In Principio creavit Deus Cælum & Terram. Cum ipsa creatio principium Mundi sit, cur sic dictum est; In Principio creavit? Idem enim est, ac si diceretur; In Principio principium fecit. Sed si hoc modo vulgariter hic accipias principium, cum dicitur; In Principio creavit: vitium est in superfluitate dictionis. Bene ergo hoc loco principium sic accipitur tanquam proprium quoddam Filij vocabulum, quia videlicet sic ipse voluit, qui cum interrogatus à Iudeis; Tu quis es? Principium, ait, qui & loquor vobis. Nam verè in hoc Principio creavit Cælum & Terram Deus, quia omnia per ipsum facta sunt. Hoc & alia scriptura fatetur, cum dicit; Omnia in sapientia fecisti: quæ videlicet Sapientia non est alia quam Verbum Dei: Verbum Deus, qui (ut iam dictum est) seipsum Principium nuncupavit. Non quidem nativa Scripturæ huius lingua, scilicet Hebraica, Filium, & Principium eadem voce significat. Filius quippe Ben, Principium verò Brest dicitur in illa lingua, sed & hoc dicimus, quod etsi non voce, sensu tamen Filius Principium est. Filius est, quia de Deo natus: Principium, quia creaturarum omnium prima, & efficiens causa esse probatur. Itaque in Principio, id est in Filio, in Verbo suo, in sapientia sua creavit Deus Cælum & Terram.

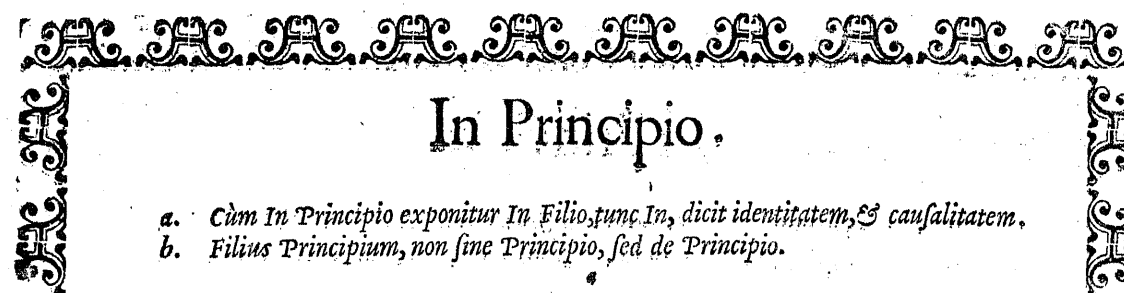
Ioan. 8.

Psal. 103.

Veniamus ad Scholasticos.

PETRVS Comestor in Genesim capite primo.

In

In Principio.

- a. Cum In Principio exponitur In Filio, tunc In, dicit identitatem, & causalitatem.
- b. Filius Principium, non sine Principio, sed de Principio.

In Principio erat Verbum; & Verbum erat Principium, in quo, & per quod Pater creavit Mundum.

ALEXANDER de Hales secunda parte, Quæstione quadragesima quinta, membro primo.

Licet sit commune toti Trinitati, tamen hoc potest appropriari, ut sit sensus: Deus Pater in Principio, id est in Filio, qui est Principium de Principio creavit. Sicut enim cum dicitur; Omnia in sapientia fecisti; Sapientia, licet communiter dicatur de tribus personis, tamen appropriatur personæ Filij; & sit directio ad Patrem: Sic & hic Principium potest appropriari. Ioannis octavo dicit Filius de se, Ego principium, qui & loquor vobis.

Anno Mundi primo. In exordio temporum. Ante dies.

Psal. 103.

ALBERTVS Magnus prima parte Summæ de quatuor coæqueis, Quæstione duodecima, articulo undecimo.

Dicendum, quod secundum tertiam partem glossæ, in qua dicitur in Principio, non notat continentiam, vel rationem mensuræ, sed notat modum relationis Filij ad opus creationis: Filius enim est virtus, & ars Patris: & sic Pater creat in Filio sicut in virtute & arte, non quod Pater per se non possit creare, sed quia quicquid habet Filius, habet à Patre.

D. THOMAS hanc expositionem cum alijs duabus connectit. Burgenis verò eas à D. Thoma connexas exponit, & amplificat; de quibus infra.

TOSTATVS in Postillis.

In Principio, id est in Filio; quia Filius est Sapientia, vel Ars Patris, per quem cuncta creavit, & fecit; Et accipitur In, pro Per, sicut dicimus, quod faber operatur in martello, id est per martellum.

- a. Cum In Principio exponitur In Filio, tunc In, dicit identitatem, & causalitatem.

D. BONAVENTURA secundo Sent. distinctione tertiadecima.

Quid importent hæc præpositiones In, & Per, cum dicitur; Deus creavit In Filio, & Per Filium, seu In Verbo, & Per Verbum, his adnotat.

Dicendum quod hæc præpositio In, potest importare causalitatem, & potest importare identitatem: Causalitatem, ut cum dicitur; Omnia sunt in Deo: Identitatem, ut cum dicitur; Pater est in Filio: Hæc autem præpositio Per, quantum est de se, importat causalitatem. Dico igitur, quod convenienter dicitur Deus operari in Filio, & ratione identitatis, quia Pater operans est in Filio, & ratione causalitatis, quia Filius est causa effectus producti à Patre: Et ideo hæc præpositio In, cum suo causali accipitur in divinis cum verbis absolutis, & cum transitivis ratione duplicis habitudinis, scilicet causalitatis, & identitatis: Hæc autem præpositio, Per, quando importat habitudinem causæ, & principij, non recipitur nisi in illis verbis, quæ important aliquem effectum, respectu cuius Filius habet causalitatem; & ideo recipitur, quod Pater operatur per Filium; sed tamen non recipitur, quod Pater sit per Filium.

Præpositiones In, & Per, quid importent.

- b. Filius Principium, non sine Principio, sed de Principio.

Filius principium est, non sine Principio, ut Pater, sed de Principio, hoc est de Patre.

AVGVSTINVS de Genesi imperfecto capite tertio.

Secundum historiam autem queritur, quid sit in principio; id est, utrum in principio temporis, an in principio, in ipsa Sapientia Dei, quia & ipse Dei Filius Principium se dixit, quando ei dictum est; Tu quis es? & dixit; Principium quod & loquor vobis. Est enim principium sine principio: & est principium cum alio principio. Principium sine principio solus Pater est; ideo ex uno principio esse omnia credimus. Filius autem ita principium est, ut de Patre sit. Ipsa etiam prima creatura intellectualis potest dici principium ipsius, quibus caput est, quæ fecit Deus. Cum enim rectè appelletur principium caput, in illa gradatione, Apostolus mulierem tamen non dixit caput alicuius: Nam & virum dixit caput mulieris; & caput viri Christum; & caput Christi, Deum. Ita Creatori creatura subnectitur. An ideo in principio dictum est, quia primum factum est?

Filius

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

In Principio.

- a. Filius Principium rerum ad extra, non simpliciter, sed ex suppositione.
b. Filius Principium, non ut instrumentum, sed ut causa media.

a. Filius Principium rerum ad extra, non simpliciter, sed ex suppositione.

Filius Principium est rerum ad extra, non simpliciter, seu essentialiter, quia ita toti competit Trinitati; sed ex suppositione, scilicet ex aliquo attributo.

H V G O Carenfis in Postillis.

Hoc nomen principium quandoque tenetur essentialiter tantum; & dicitur de tribus personis singulariter, & simul; & significat diuinam essentiam, & connotat effectum in creatura. Vnde Augustinus in quinto de Trinitate cap. decimoquarto. Relatiue ad creaturam Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus sunt vnus Principium, sicut vnus Creator. Quandoque personaliter, & copulat notionem; ut Pater est Principium Filij; & Filius Spiritus Sancti. Ioannis primo; In principio erat Verbum. Glossa, id est, in Patre, qui est Principium sine Principio: Filius, qui est Principium de Principio. Quandoque etiam tenetur personaliter, & copulat primam auctoritatem. Vnde Augustinus quarto libro de Trinitate; Pater est principium totius Deitatis: id est eorum in quibus tota Deitas. Quandoque significat initium essendi in tempore: Et tunc quandoque tenetur essentialiter significatione, & personaliter suppositione, & sic quandoque pro Patre, ut ibi; In Principio erat Verbum; quandoque pro Filio, ut hic; In Principio creauit; quandoque pro Spiritu Sancto. Ista distinctio multis locis necessaria est.

Significare initium essendi in tempore, est; significare initium essendi rerum ad extra, quæ in tempore sunt. Qua ratione essentia Diuina simpliciter est initium, & creatrix omnium. Pater verò, & Filius, & Spiritus Sanctus Principia dicuntur ex suppositione; Pater, quia ei adscribitur Potentia; Filius, quia Sapientia est, Idea, & Exemplar; Spiritus Sanctus, quia Bonitas, Amor, & Vita.

b. Filius Principium, non ut instrumentum, sed ut causa media.

Filius Principium est non ut instrumentum, sed ut causa media, per quam fit productio rerum externarum, quia Ars, & Exemplar.

V I E L M I V S lectione secunda.

Ad hæc, quoniam prepositio Per, causam quandam suapte natura significat, quæ media sit: ob id Philo in suo de Opificio volumine, & Clemens Alexandrinus in Oratione adhortatoria, Dei Verbum instrumentum quoque vocarunt, non tamen qualecunque, sed concinnum, aptum, & sanctum; à qua tamen nomenclatura nos Catholici consulto, ac magnis ducti rationibus abstinemus. Primum quidem, ne cuiquam subeat in mentem, Filium, Sapientiam, & Verbum Dei aliqua esse ratione proferente, ac generante Patre minus excellens, & minus augustum; Quod enim instrumentum est, semper quidem solet vi, & officio, ab efficiente præcipua causa deficere, ac sæpenumero quoque natura. Secundò quoniam (sicut Theophilactus ait) in honoratior esset Filius rebus ab eo factis, si earum non nisi gratia factus fuisset; hoc est, si organum tantummodo esset, quod ferrum, securis, & organa alia sic planè sese habeant ad ea omnia, quorum gratia ab artifice parantur: finis enim præstantior rebus illis est, quæ sunt ad ipsum. Quamobrem nos alia ratione dicimus Filium esse causam mediam, nempe origine: ut enim Pater seipso & est, & efficit: vel, ut id clariore dicamus oratione, à nemine habet ut sit, utque efficiat; Filius nihilominus vtrunque à Patre habet: quare Principium de Principio dicitur, & proinde per eum condita fuisse dicuntur omnia. Rursum & hoc ipsum quoque de eo pronunciamus, quòd per eum tanquam per artem, & exemplar (agit enim Pater intellectu) creaturæ omnes de non esse, ad esse prodierint. Quicquid enim est id, quo opifex rem agit, sine organum fuerit, aut etiam exemplar, & forma, vel aliud quidpià, dici medium inter agens, & passum rectè, & opportunè potest: Quare etiam Filius media causa est; non quidem Patri, ut efficiat, sed Orbi, & creaturis, ut ab eo progrediantur; vnde & dici exemplar propter Sapientiam appropriatione consuevit. Non igitur instrumentum nuncupari rectè potuit.

Filius

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

In Principio.

- a. Filius dicitur Principium, ut exordium est Creaturæ: Verbum, ut ei indit perfectionem.

a. Filius dicitur Principium, ut exordium est Creaturæ; Verbum, ut ei indit perfectionem.

A V G V S T I N V S de Genesi ad literam libro primo, cap. quarto.

Filius commemoratio non ita fit, quia Verbum, sed etiam quia Principium est, cum dicitur; In Principio fecit Deus Cælum, & Terram. Exordium quippe creaturæ insinuat adhuc in informitate imperfectionis: fit autem Filij commemoratio, quòd etiam Verbum est; eò quòd scriptum est; Dixit Deus, fiat: ut per id, quòd principium est, insinuet exordium creaturæ existentis ab illo adhuc imperfectæ: per id autem, quòd Verbum est, insinuet perfectionem creaturæ reuocate ad eum, ut formaretur inherendo Creatori, & pro suo genere imitando formam sempiternæ, atque incommutabiliter inherentem Patri, à quo statim hoc est quòd ille. Non enim habet informem vitam Verbum Filius, cui non solum hoc est esse, quòd viuere, sed etiam hoc est ei viuere, quòd est sapienter, & beatè viuere.

G L O S S A hæc sic compendio retulit.

Cum ergo dicitur; In principio creauit Deus Cælum, & Terram, commemoratio Filij fit, quia Principium est; sed cum dicitur, Dixit Deus fiat, commemoratur, quia Verbum est: per Principium, notat exordium creaturæ existentis ab illo: per Verbum, perfectionem creaturæ ab illo ad ipsum reuocat; ut formetur imitando formam Verbi incommutabilem. Non enim habet vitam informem Verbum Dei, cui idem est esse, quòd viuere, immò idem viuere, quòd beatè viuere. Creatura verò spiritualis habet informe viuere, cui non est hoc esse quòd viuere; nec viuere, quòd beatè viuere, quia auersa à Sapientia Dei, stultè, & miserè viuunt.

B E D A Expositione in Genesim.

Propterea autem commemoratio Filij hic non ita fit, quia Verbum est; sed tantum, quia Principium est: Exordium quippe creaturæ insinuat adhuc imperfectæ. Fit autem Filij commemoratio, quia Verbum est in eo, quòd scriptum est; Dixit Deus, Fiat, quia perfectio creaturæ ibi insinuat.

D. T H O M A S prima parte, Quæstione septuagesima quarta, articulo tertio.

Dicendum ad primum, quòd secundum Augustinum persona Filij commemoratur tam in prima rerum creatione, quam in rerum distinctione & ornatu; aliter tamen & aliter. Distinctio enim, & ornatu pertinet ad rerum formationem. Sicut autem formatio artificiorum est per formam artis, quæ est in mente artificis, quæ potest dici intelligibile verbum ipsius; ita formatio totius creaturæ est per Verbum Dei. Et idè in opere distinctionis & ornatu, fit mentio de Verbo: In creatione autem commemoratur Filius, ut Principium, cum dicitur; In principio creauit Deus: quia per creationem intelligitur productio informis materia.

A V C T O R.

Ceterum hæc interpretatio, quanquam à grauissimis Patribus lata, magis ad Prophetarum, & reconditum, mysticumque sensum, quam ad historicum, & literalem pertinere videtur. Contestati sunt id primum Patres nonnulli.

H I E R O N Y M V S libro Quæstionum Hebraicarum in Genesim, cum in Hebræo non haberi vox, quæ rectius in Filio transferri posset, clarè demonstrasset, ut supra retulimus, sic concludit.

Magis itaque secundum sensum, quam secundum verbi translationem de Christo accipi potest: qui tam in ipsa fronte Genesios, quæ caput omnium librorum est, quam etiam in principio Ioannis Euangeliste, Cæli & Terræ conditor approbatur. Vnde & in Psalterio de se ipso ait; In capite libri scriptum est de me; id est, In Principio Genesios: Et in Euangelio; Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.

A M B R O S I V S loco ante citato inquit.

Est etiam initium mysticum, ut est illud; Ego sum primus & nouissimus.

Mysticum siquidem initium est Verbum æternum; hoc est, dictum est Initium, seu Principium secundum mysticum sensum.

I Iunilius

Gen. 1.

Expositio illa, in Principio, id est in Filio, non est literalis.

Psal. 39.

Apoc. 1.

I V N I L I V S in Hexameron hanc cum recitasset interpretationem, allegoricam eam nuncupavit, cum dixit.

Ioan. 8.
Coloss. 1.

Potest autem probabiliter intelligi; In principio fecisse Deum Caelum & Terram, in genito Filio suo. Qui interrogantibus se Iudeis, quidnam credere deberent, respondit; Principium qui & loquor vobis. Quia in ipso, ut ait Apostolus, condita sunt, quae fecit in Caelis, & in Terra. Sed diligenter inveniendum, ut ita quisque sensibus allegoricis studium impendat, quatenus apertam historiae fidem allegorizando non derelinquat.

(S C H O L I O N) Ne mireris me sepius Hexameron hoc, Iunilio adscribere, quamvis alij existimarint Bedae esse foetum, non Iunilij: Nam ego libentius Lippomanum sequutus sum, ac communem existimationem Typographorum; maxime cum inter doctrinam in hoc Hexameron disseminatam, & eam, quam habet Beda in Expositione, & in Quaestionibus in Genesim, maxima sit discrepantia; immo & apertissime vidcantur contrariari. Bedae insuper doctrina Augustiniana prorsus est; Iunilij Patres Graecos ut plurimum sequitur. Verum praeter has Patrum auctoritates, tria alia praecipue euincunt hunc non esse literalem, sed mysticum sensum. Primum, quia sensus literalis is appellatur, qui secundum significationes communes, & vulgatas loquitur; & prima fronte facile ab his intelligitur, quibus enarratio, seu historia scribitur. Caeterum Hebraei, ut plurimum rudes, hebetisq; ingenij, quibus Moses hanc contexebat Historiam, nec Trinitatis mysterium prorsus abditum attingebant, nec Verbum Patri esse compar, & coeternum, Principiumq; appellari, per ipsumq; omnia condita extasse nouerant. Quare in tempeste uoculam hanc, In Principio, ad significandum Filium Dei, Moses selegisset. Deinde, cum Dei nomine passim creatricem Diuinitatem intelligamus: (quia hoc nomen, Deus, nomen est essentiae, non personae) obscura, & ambigua nobis esset haec expositio, In Principio, hoc est In Filio, Deus Pater, Filius, & Spiritus Sanctus creauit Caelum & Terram. Quod si Dei nomine intelligere vellemus tantum Patrem (quia Verbum, media est causa inter Patrem & Creaturas, & non inter Creatorem Deum & Creaturas) hac intelligentia apud eruditos tantum clara certe erit, non apud populares. Insuper Patrem Mundum condidisse per Verbum, & Verbo; & non in Verbo, non nisi improprie dicimus: iuxta illud; Omnia per ipsum facta sunt; Et, Verbo Domini Caeli firmati sunt. Accipere autem In, pro Per, non ita passim vulgares homines, & maxime Hebraei agnouissent. Adijciam, quod Elohim, ut pluralis numeri, Dij, quamplures transfulerint, contendantq; Mossem dixisse Elohim numero plurali, ut intelligeremus Trinitatem fuisse rerum creatricem. Tandem cum ea sit duorum Testamentorum Noui, & Veteris relatio & harmonia, ut vnum sit alteri quasi Echo, cum in initio Veteris dicatur; In principio creauit Deus: & in initio Noui, hoc est, Euangelij secundum Ioannem, repetatur, In principio erat Verbum; certe eadem erit vocis eiusdem, In Principio, in vtroq; loco interpretatio. Quapropter, sicut exponimus, In Principio erat Verbum, hoc est; In initio aeternitatis, ita hoc loco exponendum erit; In Principio creauit Deus Caelum & Terram, hoc est; In exordio temporum: Aeternitas siquidem Deo adscribitur, Aeuum Angelo, & Tempus, caeteris Creaturis. Quod si hanc interpretationem, In Principio, hoc est, In Filio, literalem ob Augustini & aliorum eximiorum Patrum auctoritatem dicere maluerimus; duo maxime animaduertere oportet: Alterum, praepositionem In, hoc loco dicere causam, vel ex phrasi Hebraica legendum esse pro Per, adeo ut intelligamus Filium, siue Verbum causae vices egisse, non quidem instrumentalis, quia instrumentum intelligitur esse exterum, aduentitiumq; ; & proinde debilius ipso efficiente; Verbum autem consubstantiale esse Patri, in potentiaq; compar, non ignoramus; sed causae mediae, non quidem Patri, ut efficeret Mundum; sed creaturis, ut a Deo prodirent. Verbum siquidem, quia a Patre gignitur, Filius dicitur; quia solus, Vnigenitus; quia totam habet Deitatem, Splendor; quia in omnibus Patri simillimus, Imago; quia omnia representat, Speculum; quia per Intellectum procedit, Sapientia; quia continet omnia, Idea & Exemplar; quia compago est rerum, Forma. Ut igitur Filius Dei est Sapientia, causa est; quia Pater intellectu agit; ut idea & exemplar, causa est, ut res sint secundum praescriptos terminos praefixos in Verbo: ut forma, est causa, quod res substantiam suscipiant. Alterum quod animaduertere debemus, est, quod tunc nomen Deus in Epigraphe positum non essentialiter

Ioan. 1.
Plal. 33.

Ioan. 1.

Expositio, In principio, id est in Filio, quomodo potest dici literalis.

Verbi aeterni varia nomina.

In Principio.

- Hoc est, In Principatu, seu Potentia.
- Vel, In Initio, seu olim, quo Mundus esse cepit.
- Siue, celerrime, ideò In Capite, hoc est summatim, vel collectim.

Anno Mundi primo. In exordio temporum. Aut dies.

tialiter, ut aiunt in scholis: prout Trinitatem dicit, sumendum sit: nam laberemur certe in antedictas difficultates, sed personaliter, ut Patris personam significat. Nam & quatuor opera ad extra communia sunt Sanctissimae Trinitati: Pater attamen ea de causa, quod ei Potentia adscribitur, Creator, & rerum Sator, passim nuncupatur: vnde & Symbolum; Credo in vnum Deum Patrem omnipotentem Creatorem Caeli, & Terrae.

a. Hoc est, In Principatu, seu Potentia.

TERTULLIANVS libro aduersus Hermogenem, recitata Hermogenis interpretatione a priscis Philosophis iam primò excitata, quae in principio exponebat, In materia ingenita, eaque pluribus reiecta & explosa tanquam maxime absurda; ipse tandem sumpta occasione voluit, In principio exponi posse, In Dei principatu, & potestate.

Possunt & aliter principium interpretari, non ab re tamen: nam & in Graeco, Principij vocabulum, quod est ἀρχή, non tantum ordinatum, sed & potestatiuum capit Principatum. Vnde & ἀρχὴν dicunt Principes & Magistratus. Ergo secundum hanc quoque significationem, Principium pro Principatu & Potestate sumitur. In Principatu enim, & in Potestate Deus fecit Caelum, & Terram.

PROCOPIVS Gazæus Commentarijs in Genesis caput primum.

Caeterum, ut nihil in principij nomine exponendo imprudenter pretereamus, scitote Principium interdum significare (alluditur ad Graecam dictionem ἀρχή,) Regiam Potestatem. Is igitur praesentis loci erit sensus: Deus Rex Regum, & planissime sui Iuris existens; nec aliunde pendens, cunctaque pro suo arbitrio administrans, excitauit hoc vniuersum simul cum speciebus, seu formis; immo & materiam ipse deprompsit, nec aliunde eam mutuatus est.

HAMERVS hæc Tertulliani in sua Commentatione retulit, & approbavit.

b. Vel, In Initio, seu olim, quo Mundus esse cepit.

AUGUSTINVS libro contra aduersarium legis, & Prophetarum, sacrilego cuidam percunctanti, quomodo accipiendum sit, In Principio creauit Deus Caelum & Terram, ac dicenti.

In Principio creauit Deus Caelum & Terram. Quo principio? Eiusne principio, quo idem Deus esse cepit, an ex eo, quo illum esse vacuum egreditur? vtrumque absurdum est, eoque scriptura hæc abijcienda.

Respondit his Augustinus.

Deus neque aliquando non fuit, nec cessando torpuit, nec operando laborauit, nec sine Caelo sedis indiguit, nec facta Caelo sedem tanquam finitis erroribus peregrinus inuenit. Potens est enim beatissime manere in semetipso. Et post. Aut ergo sic intelligendum est illud, quod scriptum est; In principio fecit Deus Caelum & Terram: ut principium sit ex quo esse ceperunt; non enim Deo coeterna semper fuerunt, sed facta initium ex quo esse inciperent, acceperunt.

LVSITANVS clarius id explicauit Genesis primo.

Potest etiam principium, seu initium, importare initium Mundi; ut sit sensus; In Principio, scilicet Mundi, creauit Deus Caelum & Terram: ac si apertius dixisset; Non putetis huic semper fuisse Mundum, quem videtis; habuit enim initium, & cum Deus illum produxit, primum produxit Caelum & Terram.

c. Siue celerrime, ideò in Capite, hoc est summatim.

In Principio, hoc est celerrime, seu exiguo temporis momento: Principium enim est quid impartibile; Vnde bene Aquila vertit In capite, hoc est summatim, seu aceruatim.

BASILIVS Hexameron Homilia prima.

Aut fortasse eò dictum est; In principio fecit, quod creatio rerum momento minus perfecta est, citraque omnem temporis absoluta morulam: quandoquidem impartile quiddam est principium, nec ulla intervallari dimensione

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

In Principio.

a. Hoc est, ut res principales, primordiales, & præstantiores, creauit Deus
Cælum, & Terram.

sione à se toto dissecitur. Quemadmodum enim principium via, via nondum est; domus quoque principium, neuiquam censetur domus: in eadem & Principium temporis aded tempus non est, ut ne eius quidem sit minima portio. Quod si vnus aliquis contentione peruicaci astruet temporis principium esse tempus: is nouerit ipsum Principium oportere iuxta hanc positionem deduci in multitudine temporis partes, nempe in principium, media, atque finem. Atqui res profus deridicula videtur, vel mente concipere Principium principij. Quisquis enim Principium bipertito secat, is duo Principia pro vno efficiet, verius perquam multa, immo infinita, quando id quod semel dissecueris, in alia rursus segmina intercidi possit. Ut igitur edoqueret nos Moses Mundum hunc sola Dei voluntate, ac citra omnem temporis morulam substituisse, dixit; In Principio fecit: pro quo alij quidam Interpretes comixti sensum reddere dilucidiorum, dixerunt, ἐν κεφαλῇ αἰῶνος, In summa, siue summam fecit Deus: hoc est, simul omnia, vel comprehensim, & momento minus.

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite quarto.

Denique alij dixerunt, ἐν κεφαλῇ αἰῶνος, quasi In capite, quo significatur in brevi, & in exiguo momento summa operationis impleta.

GREGORIVS Nyssenus in suo Hexameron.

Si igitur excellentia Sapientie, atque Potentie omnia nouit, & omnia potest, fortassis aliquo modo accedimus ad sublimem vocem Moysi, qui dicit, ἐν κεφαλῇ αἰῶνος, id est in summa, vel summam, vel acruatim (hoc enim Aquila, loco τὸ πρῶτον, id est Principij edidit) facta esse à Deo Cælum, & Terram. Et post. Non vna duarum vocum significatio, tum Principij, tum summa est. Significatur enim aequè per vtrunque, τὸ ἀρχαῖον, hoc est id, quod vna comprehensione summam collectum, & in vnum repente conductum, & congestum est. Nam in summa, quidem comprehensim omnia facta esse ostendit: per principium autem momentum temporis, quodque intervallo careat, significatur. Principium enim ab omni intellectu, quo spatium, & intervalum notatur, alienum est, ut punctum principium lineæ, item corporis & molis ἀτομῶν, id est corpusculum solidum, & indiuiduum, ita etiam momentum, spatij temporalis initium est. Igitur ea, quæ ab inexplicabili Potentia Dei vna comprehensione repente peracta est, rerum vniuersarum congestio, constitutioque; Principium, siue summa à Moysè appellata est: in qua rerum Naturam vniuersam constatam, atque constitutam esse dicit.

a. Hoc est, ut res principales.

In Principio, hoc est, ut res principales, primordiales, & præstantiores, creauit Deus Cælum & Terram.

AMBROSIVS Hexameron, libro primo, capite quarto.

Sunt ergo, & qui principium non pro tempore accipiant, sed ante tempus, ἐν κεφαλῇ αἰῶνος, vel caput: ut dicamus latine, quasi summam operis, quia rerum visibilium summa Cælum & Terra est, quæ non solum ad Mundi huius spectare videntur ornatum, sed etiam ad iudicium rerum inuisibilium; & quoddam argumentum eorum, quæ non videntur; ut est illud Propheticum; Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum. Quod sequitur Apostolus alijs verbis in eadem conclusit sententia, dicens; Quia inuisibilia eius, per ea quæ facta sunt, intelliguntur.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesis caput primum.

At si velimus Hebraeam obseruare veritatem, sciendum est Principij nomen significare Caput. Itaque licet hunc assignare sensum; Moyses Cælum & Terram, quæ prima sunt entium visibilia, Caput vocat. Quemadmodum in corpore humano caput non situ solum, sed & sensitiua virtute, vitalique spiritu reliquas corporis partes excellit; sic reliquas diuini opificij partes longè superat Cælum & Terra.

BEDA expositione in Genesim.

Alij dicunt, In principio Principatus, dum Cælum & Terra in omnibus Principatum tenent.

Et Comestor, capite primo.

Vel, In principio omnium creaturarum creauit Cælum & Terram; id est, has creaturas primordiales fecit, & simul.

In

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

In Principio.

a. Hoc est, Primò omnium, vel Ante omnia.
b. Primum, & Ante omnia vti fundamenta, & bases Mundi.

a. Hoc est, Primò omnium, vel Ante omnia.

PHILO de Mundi opificio.

Quod si Principium non accipitur nunc iuxta significatum temporis, conueniens fuerit id significare iuxta numerum, ut hæc voces, In Principio fecit, idem valeant, quod Primum fecit Cælum.

TERVLLIANVS libro aduersus Hermogenem.

Nos autem vnicuique vocabulo proprietatem suam vindicamus, Principium Initium esse, & competisse ita poni rebus incipientibus fieri. Nihil enim quod fieri habet sine initio esse, quin initium sit illi ipsum, dum incipit fieri. Ita Principium, siue Initium inceptions, esse verbum; non alicuius substantie nomen. Iam nunc si principalia Deo opera Cælum, & Terra sunt, quæ ante omnia Deus fecit suorum esse propriè Principium, quæ priora sunt facta; merito sic præfatur Scriptura; In Principio fecit Deus Cælum, & Terram: quemadmodum dixisset; In finem Deus fecit Cælum, & Terram; si post vniuersa fecisset.

AMBROSIVS libro primo Hexameron, capite quarto.

Principium aut ad tempus refertur, aut ad numerum, aut ad fundamentum. Ad numerum autem si referas, ita conuenit, ut accipias; In primis fecit Deus Cælum & Terram: deinde colles, regiones, fines inhabitabiles. Vel sic; Ante reliquas visibiles creaturas, diem, noctem, ligna fructifera, animantium genera diuersa, Cælum, & Terram fecit.

AVGVSTINVS hanc non reticuit locis præcitat; nam Genesim imperfecto, capite tertio, habet.

An idè in principio dictum est, quia primum factum est.

Et primo ad literam, capite primo.

In Principio, an quia primò omnium facta sint.

EVCHERIVS Commentarijs in Genesim libro primo, cap. primo.

In principio fecit Deus. Hic sensus duobus modis sine offensione accipitur; id est, aut Primum omnium fecit: aut In principio; quod est Sapientia.

BEDA expositione in Genesim.

In principio creauit: Alij ducunt hoc principium ad principium creationis omnium, dum nihil ante hæc duo creatum est.

CYRILLVS in Genesim libro primo.

Deus omnium Creator optimus per summam suam Potentiam, id est Filium suum, Cælum, Terramque; ante omnia creauit.

Glossa interlinearis, D. Thomas, D. Bonaventura, Burgenfis hanc interpretationem connectunt cum ceteris, ut infra.

ALEXANDER Halensis secunda Quæstione quadragesima quinta.

Basilii tamen in Hexameron aliter exponit, dicens, quod alia translatio habet Primò, & secundum hoc est sensus. Ante Cælum, & Terram nihil creauit.

VIELMIVS lectione secunda.

Est autem & quartus Commentarius, qui ad res effectas id aduerbium refert, huncque sensum facere putat: Prima corpora, quæ Deus creauit, fuerunt Cælum, & Terra. Et Post. Reijcitque interpretatio hæc veterum illorum Hebræorum fragmenta, qui teste Rabbi Dauid, Kimbi, Esaia vigesimo secundo assueverant septem res extitisse ante hunc sensibilem Orbem; Hortum, Legem, Iustos, Israelitas, Thronum gloriæ, Hierusalem, & Messiam Dauidis filium. Quamobrem & posteriores Rabbini ad allegorias meliora meditati, hæc omnia trahunt.

b. Siue Primum, & Ante omnia, vti fundamenta, et bases Mundi.

BASILIVS Hexameron Homilia prima.

Dicitur rursus Principium id quoque, unde quiduis conficitur, cum hoc ipsum Principium inexistit ei operi quod molitur, tale quid est in ædibus fundamenta, & carina in navi. Iuxta eam acceptionem dictum est; Principium

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum
Ante dies.

In Principio.

- a. Hoc est, Ante omnia, ut principia ea, quæ ordinabantur ad Mundi fabricam.
b. Vel, In exordio temporum.

Principium sapientia, timor Domini. Est enim hic reuerentia erga Deum timor ad perfectionem contendenti veluti fundamentum & gradus quidam. Et Post. Ad hoc deprehendes Cælum, & Terram, quasi fundamenta quædam, & bases fulcrales vniuersi prius iacta fuisse, & præstructa.

Principium aut ad tempus refertur, aut ad numerum, aut ad fundamentum, quomodo in edificanda domo initium fundamentum est. Et post. Si verò ad fundamentum referas, principium terræ fundamenta esse legisti, dicente Sapientia; Quando fortia faciebat fundamenta terræ, eram penes illum cuncta componens.

Pro. 3.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesis caput primum.

Aut si mauis intellige in hunc modum præsens negocium: scilicet, quòd Deus suum opificium auspiciatus, primò hæc, quæ recenset, extruxerit, non secus ac Architectus, qui edificium molitur, & primò fundamenta futuri edificij iacit. Licebit & artem creantis Mundum appellare principium. Nam nemo negat, quin Ars sit principium artificialium operum. Secundum hanc rationem sapientia Beſeleelis ferebatur principium ornatus, quo expoliebatur Tabernaculum.

PERERIVS Commentarijs in Genesim libro primo.

Primò, ut In Principio significet, Ante alia omnia: quemadmodum cum edificaturus domum, in principio, & ante alia bonum substruit, & supponit fundamentum: ita Deus in fabricando Mundo, in principio, & ante alia condidit Cælum, & Terram, velut duas principes Mundi partes, quæ ceteras ordine nature necessariò antecedunt.

a. Hoc est, Ante omnia, ut principia ea, quæ ordinabantur ad Mundi fabricam.

In Principio, hoc est, Ante omnia, ut principia ea, quæ ordinabantur ad bonum, & accommodatum finem, id est ad Mundi pulcherrimi fabricam, Creauit Deus Cælum & Terram.

BASILIVS Hexameron, Homilia prima.

Principium denique actionum non raro dicitur perutilis, & accommodus finis eorum quæ sunt. Et post. Subin occurret menti Verbum illud rerum artifex, quo præeunte in suum quæque ordinem oculis subiecta, atque conspicua distincta sunt: velut vox ipsa Principij, tibi nihil obscure indicat, non temerè, nec frustra excoGITATAM esse Mundi fabricam; sed ad eum finem, qui non modicam allaturus esset utilitatem, nec mediocrem emolumentum his, quæ complectitur. Erudiendis siquidem animabus ratione præditis, officina est haud dubiè accommodatissima, & eisdem ad cognitionem Dei prouehendis totius eruditionis domicilium appositissimum, per hæc visibilia, sensiliaque præstruens viam, ac veluti manuducens intellectum ad inuisibilem contemplationem: vel teste Apostolo his verbis astruente sententiam; Inuisibilia ipsius à creatura Mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.

Rom. 1.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesis caput primum.

Potest hoc loco principium dici & illud, quod in bonum finem factum est. Nam Deum constat procreasse opificium profectò respectantem finem optimum. Siquidem hæc Mundi machina mirabiliter docet animos mortalium, & ad veram Dei cognitionem inducit.

b. Vel, In exordio temporum.

BASILIVS Hexameron Homilia prima.

In Principio fecit, In eo nimirum principio, quod simul fuit cum tempore. Et Post. Principium sanè dicitur primaria quæuis motio, ut in illo; Principium viæ bonæ est facere iusta. A iustis enim actionibus primùm mouemur ad beatam vitam. Et infra. Etenim discere vti que possis, quo primùm tempore consiterit Mundi origo: Siquidem ex hodierno die ad superiores retrogressus ætates studio contenderis diem inuenire, quo subsistit primùm. Hoc enim pacto inuenies, vnde primaria illa motio accesserit tempori.

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite quarto.

Ad tempus refertur, si velis dicere, In quo tempore fecit Deus Cælum, & Terram; id est, In exordio Mundi.

In Principio.

- a. In Principio quidem temporis, sed non in tempore.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

di quando fieri cepit, sicut ait Sapientia; Cum pararet Cælum, cum illo eram.

Et capite sexto.

In Principio itaque temporis, Cælum, & Terram Deus fecit: Tempus enim ab hoc Mundo, non ante Mundum.

Et infra, hoc principium, vni temporis exordium etiam fuisse declarat.

In hoc ergo principio mensum, Cælum & Terram fecit, quòd inde Mundi capi oportebat exordium, vbi erat opportuna omnibus verna temperies. Vnde & annus Mundi imaginem nascentis expressit, ut post hybernas glacies, atque hyemales caligines, serenior solito vni temporis splendore eluceat.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesis caput primum.

In principio creauit Deus Cælum & Terram, &c. Temporis, ut apparet, hic dicit principium. Exinde enim cepit eorum, quæ per creationem prouenire tempus, & simul cum reliquis operibus tum creatum est. Et iterum. Præterea si à temporibus, quæ succedere, retrò mente recurrere velis, reperies eorum esse finem, quod Moses hoc loco Principium statuit.

AVGVSTINVS hanc non obliterauit, cum dixit de Genesi ad literam libro primo, capite primo.

In Principio fecit Deus Cælum, & Terram. In Principio, scilicet, temporis.

CYRILLVS libro Theſaurus inſcripto, libro quinto, capite sexto.

Et Creaturas in principio temporis factas scriptura ostendens; In principio inquit, fecit.

PETRVS Comestor Scholasticæ Historiæ capite primo.

In Principio creauit Deus Cælum, & Terram. In Principio, scilicet temporis. Cœna enim sunt Mundi & Tempus.

LYRANVS in Postillis,

In principio, & describitur factum ante omnem diem, sed illud ante, secundum istam expositionem non accipitur duratione, sed natura tantum, sicut sonus præcedit vocem. Dicit igitur; In principio, scilicet, temporis, vel productionis rerum.

TOSTATVS in Postillis,

Dicitur in principio, id est ante omnem diem; ita quòd nullus dies, vel hora præcessit creationem Cæli, & Terræ: idè dicitur, In principio, scilicet, temporis; quia tunc tempus cum ipsis rebus incepit.

CAJETANVS hanc vnam est prosequutus, Commentarijs in Genesim.

Sensus autem literalis est, quòd In principio temporis, quod principium constat esse instans initium temporis, in illo tanquam in mensura actionis significatæ per verbum Creauit Deus Cælum & Terram. Creatio enim est actio instantanea; nec hic nouitæ intelligas, quòd creatio Calorum, & Terræ præsupponit initium temporis; sed intellige, quòd Creator creando Cælum, & Terram, simul concreauit temporis initium mensuram ipsius creationis; ita quòd effecit mensuram & mensuratam actionem simul, sic quòd actio mensuretur illo temporis initio, quod simul effectum est.

a. In Principio quidem temporis, sed non in tempore;

Quia initium temporis non est tempus, sicut exordium viæ non est via.

PHILO de Mundi opificio.

Narrat Moses quomodo in principio fecit Deus Cælum, & Terram; principium usurpans, non ut quidam putant, iuxta significationem temporis; tempus enim ante Mundum non erat, sed aut vni factum est, aut post eum: Cum enim tempus sit spatium motus Cæli, fieri non potest, ut motus rem motam præcesserit: sed necesse est hunc aut post, aut simul existere. Necessariò igitur colligitur tempus, aut æqueum esse Mundo, aut recentius: affirmare autem illud esse antiquius, reuera alienum est à Philosophia.

BASILIVS Hexameron Homilia prima.

Quemadmodum enim principium viæ via nondum est, domus quoque principium nequaquam censetur domus: itidem & principium temporis adeò tempus non est, ut ne eius quidem sit minima portio.

AMBRO-

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

In Principio.

- Præpositio In, tres infert interpretationes.
- Hæ tres excludunt tres errores.

A M B R O S I V S Hexameron libro primo, capite quarto.

Possumus etiam intelligere, In Principio fecit Deus Cælum & Terram, idest ante tempus: sicut initium viae nondum via: & initium domus nondum domus.

P R O C O P I V S Commentarijs in Genesis caput primum.

Fieri potest, ut Moses principium nuncupaverit opificium Dei, quod absq; tempore, & nulla corruptione inquinatum esse accepit. Nam ut principium via nequam via est (principium enim nullam recipit divisionem) sic nemo rectè temporis principium nominaverit tempus. Si enim tempus in partium admittet divisionem, subinde nova exorientur principia, quæ usq; in infinitum occurrent. Verum ego nimis absurdum & stultum iudico principij ponere principium. Videntur itaq; mihi hæc Mosi verba docere, Deum voluisse ea, quæ procreavit, diuina sua Potentia procreare; & ut voluit, effectum voluntati respondisse.

B E D A expositione in Genesim.

Vtique non in principio temporis, Deus enim fecit tempora; Et idè antequam Deus faceret tempora, non erant tempora. Non ergo possumus dicere, quomodo Deus nondum aliquid fecerat.

a. Præpositio In, tres infert interpretationes.

Præpositio In, tres suprascriptas infert interpretationes; nam ut dicit ordinem, significat Ante omnia; ut mensuram, In exordio temporum; ut habitudinem causæ, In Filio.

D. B O N A V E N T V R A libro Sententiarum secundo, dist. prima.

Dicendum, quod præpositio cum suo casu tripliciter potest accipi. Vno modo ut dicat pure ordinem; & sic idem est facere in principio, & facere ante aliqua; ita quod connotet priuationem respectu alicuius temporalis prioris, & connotet propositionem posterioris. Alio modo potest importare habitudinem mensuræ; & tunc in principio idem est, quod in primo instanti temporis. Tertio modo potest importare habitudinem causæ; & tunc sensus est; In principio, idest, In Filio dicitur creasse, secundum quod dicitur in Psalmo; Omnia in sapientia fecisti Domine; ut sic notetur non tantum causa efficiens, sed etiam exemplaris. Omnes istæ expositiones veræ sunt, & catholice.

b. Hæ tres excludunt tres errores.

In Principio, ut interpretatur In exordio temporis, excludit errorem asserentium Mundum æternum; ut exponitur In Filio, rejicit opinionem constituentium duo principia, Bonum, & Malum; ut Ante omnia, explodit sententiam dicentium Deum per Angelos creasse Cælum, & Terram.

G L O S S A interlinearis tres ex his expositionibus simul collegit, & hanc primo loco posuit, cum dixit.

In Principio scilicet temporis, vel ante cætera, vel in Filio suo.

D. T H O M A S parte prima Quæstione quadagesimafexta, articulo tertio, de præassertis tribus interpretationibus hæc habet.

Illud verbum Genesis, In Principio creavit Deus Cælum, & Terram, tripliciter exponitur, ad excludendum tres errores. Quidam enim posuerunt Mundum semper fuisse, & tempus non habere principium; & ad hoc excludendum exponitur, In principio, scilicet temporis. Quidam vero posuerunt duo creationis principia, unum Bonorum, aliud Malorum; & ad hoc excludendum, exponitur In Principio, idest in Filio. Sicut enim principium effectuum appropriatur Patri propter Potentiam; ita principium exemplare appropriatur Filio propter Sapientiam: ut sicut dicitur; Omnia in sapientia fecisti: ita intelligatur, Deum omnia fecisse In Principio, idest in Filio: secundum illud Apostoli ad Colossenses primo; In ipso, scilicet Filio, condita sunt universa. Alij vero dixerunt corporalia esse creata à Deo mediantibus Creaturis spiritualibus; & ad hoc excludendum exponitur, In Principio creavit Deus Cælum & Terram, idest, Ante omnia. Quatuor enim ponuntur simul crea-

ta,

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

In Principio.

- Et illæ tres, ad tres sequentes voces referuntur.
- Tandem exponi potest In Principio, hoc est, In principio narrationis.

ta, scilicet Cælum Emphyreum, Materia corporalis, quæ nomine Terræ intelligitur, & Tempus, & natura Angelicæ.

a. Et illæ tres, ad tres sequentes voces referuntur.

Principium, ut refertur ad Creavit, significat Ante omnia; ut refertur ad Deus, In Filio: ut ad Cælum & Terram, In Exordio temporis.

B V R G E N S I S prolixius hæc à D. Thoma delata, commentatur. Argumentum & summa est, quod hæ tres expositiones intelligendæ sint, non disjunctivè, sed copulativè: addit autem.

Principium relativè intelligitur respectu principii; quapropter in Scriptura ubi principium legitur, mox adjicitur illud, cuius respectu dicitur principium: Vnde hoc loco Principium referri potest ad Creavit. Et sic sequitur illa expositio, In Principio: idest, Ante omnia creavit &c. ut intelligunt Rabbi Abenbaxra, Rabbi Salomon, & alij. Referri etiam potest ad Deus; & sic intelligitur Principium esse aliquid, cum quo, seu per quod Deus fecit omnia. Vnde sequitur expositio, In Principio, hoc est, In Filio, ut intelligit Rabbi Moyses Gerunden. Quod si referatur ad Cælum, & Terram, sequitur expositio In Principio, hoc est, Exordio temporis; quia Cælum, & Terra sunt res successioni, & tempori subiectæ. Postremo referri potest ad totam creationem, & sic exponitur, In principio, idest, In primis sex diebus.

b. Hoc est in principio narrationis.

Quasi dicat: Primum eorum quæ narraturus sum, est, quod Deus fecit Cælum, & Terram.

V I E L M I V S lectione secunda.

Porrò autem quintus & postremus Commentarius est, qui ad narrationis ordinem, quam Moses facit, illud adverbium referendum esse manuit, ut dixerit; Primum eorum, quæ scripturus sum, hoc est; Deus creavit Cælum & Terram: ut sit summa quadam & propositio, quæ ea omnia brevissimè exprimat, vel potius absorbeat; quæ tam multis, ac veluti per partes dicturus deinceps est; & D. Joanni Chrysostomo, & Gregorio Nysseno mirifice placuit.

A U C T O R.

DE tot expositionibus iudicium allaturus, primum quædam earum sunt à me repudiandæ, non quidem quod veræ non sint, & elegantes, sed quod non accedant ad sensum literæ nostræ. Primum Tertulliani expositio, quæ interpretatur, In Principio; hoc est, In principatu, seu Potentia, alludit ad vocis Græcæ, *ἐν αρχῆ*, significatum; quæ quidem vox eandem significationem non habet, quam habet Beresith, nisi trahatur ad significandum initium temporis; propterea ea expositio potius spectat ad literam Græcam, quàm Hebraicam, vel nostram. Illæ aliæ duæ expositiones, quæ interpretantur In principio, hoc est, In summa, seu collectim Deus creavit Cælum, & Terram, seu summa celeritate, ut Principium est indivisibile; vel etiam In Principio, hoc est, Principatu, idest, res principales, & excellentiores: alludunt pariter ad translationem, quam fecit Aquila, qui Beresith traduxit, In capite; quæ quidem translatio, quanquam ei adhaerent Patres præstantissimi, ut Basilius, Ambrosius, Nyssenus, non est tamen recepta ab editione nostra. Quapropter hæ expositiones potius textum Aquilæ, quàm nostrum commentari videntur. Postremum tandem hic Commentarius à Vielmo adductus, agrè recipitur meo iudicio; quia tunc narratio Mosi obscura videtur, & manca. Exponere siquidem, In Principio

K creavit

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

In Principio.

a. Si in temporis exordio manavit Mundus, igitur Tempus, & Mundus congenera sunt.

creavit Deus Cœlum & Terram; hoc est, primum eorum quæ dicturus, seu scripturus sum, est, quod Deus creavit Cœlum & Terram, est facere narrationem non tantum inelegantem, sed obscuram, & perplexam, cum uno verbo In Principio velit intelligi aliquid, quod non connectitur cum verbis sequentibus; Deus creavit Cœlum & Terram, nisi plura subintelligantur; subintelligantur, inquam, In principio eorum quæ dicturus sum, est quod Deus creavit &c. Præterea & vocula In principio, nullam haberet relationem ad ea, quæ sequuntur; hoc est, ad creavit Deus Cœlum & Terram, sed ad ea quæ in textu non habentur. Cæteræ interpretationes omnes recipi possunt, sed duæ sunt, quas meo iudicio alijs præferrem. Altera illa est, quæ exponit, In principio, hoc est, Primum, seu Ante omnia: habet enim hæc sensum clarum, & conspicuum, & ineruditissimæ esset. Is enim est mos ineruditorum, ut difficiles, imperfectasque sibi res, ad eas, quæ sibi sunt domesticæ, mox referant. Quare cum Mundi opificium quasi structuram quædam Dei audiunt, ad ædificij seriem eam comparantes, statim pro principio id quod primum factum est, capient, intelligentque. Altera etiam est, quæ interpretatur, In principio, hoc est, In temporum exordio: hæc enim quanquam difficilior sit, magis tamen Mose vate digna videtur, & eruditissimæ sit acceptior. Duo enim insignia, & scitu digna secum defert. Primum Tempus, & Mundum congenera esse; de qua re dicemus infra. Alterum, quod Mundus non sit æternus, ut putarunt Chaldaei, à quibus Hebræi originem trahere existimabantur; & plerique Philosophorum asserere ausi sunt; sed quod simul cum tempore & ipse natalia suscepit; hoc etenim per vocem, In principio, conuincitur. Cæterum possumus ex omnibus ferè his interpretationibus vnam colligere, & dicere: In principio, hoc est, In initio, quo Mundus esse cepit, quod initium fuit ipsum temporis exordium; primum & ante omnia, uti fundamenta & bases, & res quæ ordinabantur ad pulcherrimam Mundi fabricam, Deus summa sua Potentia, & principatu, creavit Cœlum, & Terram, ut res omnium summæ, & excellentiores, collectim, & summa celeritate. Quod autem ultimo loco tradunt Patres, initium temporis non esse tempus, sicut principium viæ non est via, sano iudicio est intelligendum. Punctus siquidem initium lineæ est pars lineæ; & momentum initium temporum est pars temporis: sed tempus non dicitur, hoc est, defluxus temporis, seu mensurans tempus; vel fortè Patres initium temporis dixerunt non esse tempus; quia in ipsa Mundi prima constitutione non erat motus Cœlorum horum, neque Sol, Luna, & Astra, quæ quarto die manarunt, neque lux aliqua, siue ignis, siue nubes lucida, siue lux Solis in iurare, quæ primò die emicuit; erat atamen mutatio quædam, & temporis substantia, ut clarius infra demonstrabimus.

Prosequentes hanc interpretationem, In principio, hoc est, in exordio temporum, multæ supersunt nobis Patrum observationes afferendæ.

a. Tempus, et Mundus congenera sunt.

Si pro principio intelligimus temporis exordium, sequitur, quod Tempus & Mundus coeua sint censenda.

BASILIVS Hexameron Homilia prima.

Sanè & Mundo huic, & ijs, quæ tum in eo producta sunt, animalibus, & plantis congener substitit temporis curriculum, accedens semper, ac more fluentis aquæ recedens, nec unquam à cæpro cursu restitans, aut conquiescens.

AMBRO-

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

In Principio.

a. Quapropter legendum In, pro Cum, & exponendum, in principia temporis, hoc est, cum principio temporis.

AMBROSIUS Hexameron libro primo, capite sexto.

In principio itaq; temporis Cœlum, & Terram Deus fecit, tempus enim ab hoc Mundo, non ante Mundum.

AVGVSTINVS de Genesi contra Manichæos libro primo, capite secundo.

Sed etsi in principio temporis Deum fecisse Cœlum & Terram credamus, debemus utique intelligere, quod ante principium temporis, non erat tempus. Deus enim fecit & tempora. Et ideo antequam faceret tempora, non erant tempora. Non ergo possumus dicere fuisse aliquod tempus, quando Deus nondum aliquid fecerat. Quo modo enim erat tempus quod Deus non fecerat, cum omnium temporum ipse sit fabricator? Et si tempus cum Cælo & Terra esse cepit, non potest inueniri tempus, quando Deus nondum fecerat Cœlum, & Terram.

MAGISTER Sententiarum secundo, distinctione secunda.

Ante Cœlum & Terram factum est nihil: nec etiam tempus factum est ante Spiritualem, scilicet Angelicam naturam, & ante Corporalem, scilicet materiam illam quatuor Elementorum confusam. Illa enim cum tempore creata sunt, nec ex tempore, nec in tempore, sicut nec tempus in tempore creatum est, quia non fuit tempus antequam esset Cœlum & Terra. Vnde Augustinus in libro de Trinitate dicit, quod Deus fuit Dominus antequam tempus esset, & non in tempore cepit esse Dominus, quia fuit Dominus temporis, quando esse cepit tempus: nec utiq; tempus cepit esse in tempore, quia non erat tempus antequam inciperet tempus.

HVGEO huic subscipit interpretationi de Sacramentis Fidei libro primo, parte prima, capite quinto.

Sed nec illud (quantum opinor) absurdum erit, si credimus unum & idem prorsus momentum primum temporis fuisse, quo in principio simul creata sit & rerum visibilibus, corporaliumque materia, & invisibilium, Angelicæ naturæ essentia: & hoc esse, quod Scriptura refert, omnia simul creata fuisse, sicut supra diximus; Qui vivit in æternum, creavit omnia simul; quia eodem momento simul & visibilibus materia essentialiter creata est, & invisibilium natura, & tempus.

PETRVS Comestor in Genesis caput primum.

Coeua enim sunt Mundus & Tempus. Sicut autem solus Deus æternus, sic Mundus sempiternus, id est semper æternus, temporaliter æternus; Angeli quoque æterni.

SCHOLASTICI rem hanc clarius explicarunt.

a. Quapropter legendum In, pro Cum.

Cum tempus ipsi Mundo coeuum intelligimus, & præpositionem In, pro Cum, accipere debemus.

TOSTATVS in Postillis.

In principio, id est, In principio temporis, vel cum principio temporis, quia præpositio Hebraica hic posita, scilicet Beh, aliquando signat Cum, & dictio ista In, etiam significat Cum; ut patet in trigesimo secundo capite, scilicet; In baculo meo transiui Iordanem; id est, Cum baculo meo: tempus enim non fuit creatum, sed concreatum; quia est passio rerum mutabilium, scilicet creaturarum corporearum, quarum duratio tempore mensuratur.

VIELMIVS lectione secunda.

Rursum, quia præpositio In, in Hebræorum phrasi haud raro quoque pro Cum usurpatur; Genesis trigesimo secundo: In baculo meo transiui Iordanem: Erit quoque recta expositio si dixerimus; Cum Principio temporis creavit Deus Cœlum, & Terram.

D. BONAVENTVRA secundo distinctione secunda, explicans Augustini dictum citatum à Magistro, habet.

Dicendum quod differt dicere secundum Augustinum aliquid fieri Ex tempore, & In tempore, & Cum tempore. Ex enim, importat ordinem: In, importat continentiam: Cum, importat simultatem. Et ideo nihil est factum in tempore, nec ex tempore, nisi quod exceditur à tempore. Quia igitur tempus, & ea, quæ in primordio temporis creata sunt, à tempore non exceduntur; ideo ea dicit esse creata cum tempore, non in tempore, nec ex tempore.

K 2 Tempus

Anno Mundi primo. In exordio temporum. Ante dies.

In Principio.

- a. Tempus coæqueum Mundo secundum substantiam, non secundum esse, vel rationem.
- b. Vel secundum quod primum instans simul cum Mundo prodijt.
- c. Sicut ut est mutatio, non ut est motus.
- d. Aut ut mensura de non esse ad esse, non mutationis, vel motus primi mobilis.

a. Tempus coæqueum Mundo secundum substantiam.

Tempus autem dicitur coæqueum secundum substantiam, non secundum esse, quo est mensura, neq; secundum rationem, qua alia fiunt in ipso, sicut in mensura sua. ALBERTVS Magnus prima parte Summæ de quatuor coæqueis, Quæstione duodecima, articulo vndecimo.

Cum tempus ponitur unum de coæqueis, non in eius principio creata sunt cetera, ut inquit Glossa, sed cum ipso. Et infra. Sic igitur secundum substantiam est coæqueum: secundum esse verò est mensura, & secundum rationem alia fiunt in ipso sicut in sua mensura extrinsecus adiacente: & hoc notat In, quando dicit, In Principio.

b. Primum instans non mensuravit creationem, sed simul prodijt.

D. THOMAS prima parte, Quæst. Quadragesima sexta, art. tertio, ad primum. Dicendum quod non dicuntur, In Principio temporis res creata, quasi Principium temporis creationis sit mensura; sed quia simul cum tempore Cælum, & Terrâ creata sunt.

ET CAIETANVS ibi.

Primo instans temporis etsi non fuerit mensurans creationem, fuit tamen coexistens creationi, que instanti temporis discreti, quo mensurantur operationes spirituales, ut infra patebit, mensurata est.

c. Coæquum Mundo est tempus, ut est mutatio, non ut est motus.

ALEXANDER de Hales secunda parte, Quæstione quadragesima quinta, membro primo.

Licet Principium dicat initium temporis, nihilominus potest dici tempus esse creatum, id est, quod mensuratur mutatione: nondum enim erat motus. Mutatio autem poterat esse in initio temporis: deinde verò facto mobili, factus est motus: et si inueniatur motus esse coæqueus materiæ primæ; dicendum est, quod motus accipitur pro mutatione.

TOSTATVS vbi supra.

Et non accipitur tempus strictè, ut passio, vel numerus motus Cælorum, quia dictum est cõmuniter, quod tempus fundatur in primo mobili, vbi est principium totius motus: sed etiam ut motus dicitur successiuâ acquisitione in creatura corporalibus; & sic dicitur tempus duratio creaturæ etiam Cælo non moto: sicut quando pugnavit Iosue contra quinque Reges, ut patet Iosue capite decimo, Stetit Sol contra Gabaon spatio vnus diei immotus; & sic non moto Cælo indicatur ibi tempus vnus diei.

d. Tempus coæquum Mundo, ut mensura de non esse ad esse.

Tempus coæquum est Mundo, ut dicitur mensura exitus de non esse ad esse, non ut est mensura mutationis, vel ut mensura motus primi mobilis.

D. BONAVENTURA libro Sententiarum secundo, distinctione prima.

Si capit cum primo mobili, & illud capit in secundo die, non ergo in principio temporis, sed ante. Respondetur. Dicendum, quod tempus dicitur tripliciter, cõmunissimè, cõmuniter, & propriè. Cõmunissimè dicitur mensura exitus de non esse, in esse. Cõmuniter dicitur tempus mensura cuiuslibet mutationis, maxime illius, que fuit ante primum mobile. Tertio modo dicitur propriè mensura motus primi Mobilis, ut cõmuniter consuevit distinguere. Et quia primo modo dictum est primum omnium, & in illo conditum est seculum, ideo dicit; In principio temporum.

Natura

Anno Mundi primo. In exordio temporum. Ante dies.

In Principio.

- a. Quoniam autem tempus & Mundus coæquea sint, natura tamen præcedit Mundus.

Natura tamen præcedit Mundus.

Quoniam autem tempus & Mundus coæquea sint, natura tamen præcedit Mundus.

EVCHERIVS in Genesim libro primo.

Tempus enim à substitutione creaturæ, non creatura capit à tempore.

TOSTATVS in Postillis.

Sunt enim ista coæua, siue simul quantum ad similitudinem rei: Cælum Empyreum: Natura Angelica: Materia omnium elementabilium, & Cælestium: Tempus cum luce. Ista quantum ad rem non se præcesserunt; sed quantum ad naturam, quia tempus est passio mobilis rei, cum sit numerus motus: sicut ergo subiectum præcedit naturam suam passionem, licet non tempore; ita materia corporalium, in qua fundatur motus, & ad quam sequitur tempus, prior est natura ipso tempore, quia non poterat esse tempus sine re creata; quia Deus tempore non mensuratur: ideo solo Deo existente, tempus non erat.

AUCTOR.

Hac præallegata Patrum doctrina, quatuor excipimus, quæ necessariò nobis erant cognoscenda ad percipiendum cumulatè, quo pacto in exordio temporum Mundus dicatur conflatus. Primum quod Tempus, & Mundus co-genera sunt, & coæua, (ut aiunt in Scholis) Patres siquidem hanc disseminarunt doctrinam, & eam Scholastici, ut certam & exploratam susceperunt. Aliud est, quomodo coæqueum sit Tempus Mundo: tria siquidem in tempore considerantur. Primum substantia, seu fundamentum; & hoc nil aliud est, nisi ipsa res vicissitudini, & mutationi obnoxia: Deinde essentia; & hæc est ipse rei defluxus, perditio, vel acquisitio, vel motus: Tandem ratio; & hæc est illa intellectus nostri operatio, qua motus cuius partes se iungimus, & enumeramus; & secundum ipsas cætera mensuramus, quæ & rectè Philosophi definierunt Tempus, cum dixere, quod Tempus est mensura motus. Tempus igitur secundum substantiam coæqueum censendum est rebus, quia in ipsis creatis insita fuit mutationis necessitas; non congener fuit secundum esse, quia in primo instanti; quo Creaturæ emerferunt, nullus potuit esse mutationis defluxus, nec minus secundum rationem, cum nondum esset intellectus humanus, qui in aliquo motu, seu fluxu cætera mensuraret. Quapropter probè dixit D. Thomas, quod primum instans, seu momentum creationem metiri non potuit, quoniam cum ipsa coextiterit: Vel dicendū cum Bonaventura, Tempus esse coæquum Mundo, ut est mensura de non esse ad esse, non ut mensura mutationis, vel motus. Tertium, quod nos edocuerunt hi Doctores, illud est, quod in ipso Mundi exordio motus non fuit, motus inquam Orbis Cælestis. Quæ quidem assertio maximè est consentanea Patrum placitis: hi enim Cælestium Orbium motionem non ab exordio inchoasse, (cum vix secundo die Cælos emanasse dicat) sed tantum quarto, eo ipso die quo Sol, Luna, & Astra in eis inestata fuere. Nam iuxta eorum sententias, otiosa fuisset Orbium circumlatio, cum Astra, quæ veherent, non haberent. Præcessit igitur ante quartum diem mutatio quædam rerum ipsarum in Chaos, & post subsecuta sunt motus, & circumlatio lucis sine Orbium conuersione. Quamuis Scholastici, his non assentientes, dicant, supremum Orbem latio nem suam, vel in primordijs temporū, vel saltem prima die auspiciatum fuisse. Sed ego aliàs hæc exactius disputabo. Tandem & illud scitu dignum nobis suppeditarunt hi Doctores

Mundus & Tempus co-genera.

In exordio Mundi non fuit Motus.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

In Principio.

a. *Idipsum censendum est de principio temporis in principio Mundi, quod de fine temporis in fine Mundi.*

Mundus natura est prior tempore.

dores, quod quamuis tempore coequeua sint Tempus & Mundus: natura tamen precesserit Mundus, quia Tempus à substitutione cepit Creaturæ, non Creatura à Tēpore.

a. *Quomodo Tempus sit coæuum ipsi Chaos.*

Tempus vnà cum Chaos prodijisse, quasi gemini ex vtero diuinæ potentia, omnes tum Patres, tum Doctores Scholastici constanter conspirata sententia asseuerant, vt dictum est.

A V G V S T I N V S de Ciuitate Dei libro vndecimo, capite sexto.

Porro si literæ sacra, maximeque veraces, ita dicunt; In principio fecisse Deum Cælum & Terram, vt nihil antea fecisse intelligatur; quia hoc potius in principio fecisse diceretur; siquid fecisset ante cetera cuncta, quæ fecit, proculdubio non est Mundus factus in tempore, sed cum tempore. Quod enim sit in tempore, & post ali- quod sit, & ante aliquid tempus, post id quod præteritum est, ante id quod futurum est: nullum autem possit esse præteritum, quia nulla erat creatura, cuius mutabilibus motibus ageretur. Cum tempore autem factus est Mundus, si in eius conditione factus est mutabilis motus.

Verum quo euentu cum ipso Mundo natalia sumpserit tempus, non ita tutum est declarare: Nam si tempus est cælestis motionis mensura; ardua, ac grauis difficultas de tēporis primordio, ac de eius natalibus exurgit. Siquidem Cælorum astriferorum creationem, alij in primordio temporum, alij primo die, alij secundo absolutam edocent. Rursum primi ac supremi Orbis conuersionem, alij in exordio temporum, alij primo die, alij quarto inchoatam fuisse volunt; Solem verò, alij in primordijs temporum manasse, alij primo die, alij quarto cum Luna, ac Stellis prodijisse autumant, vt fusius in Catenis deducemus. Quid igitur nobis, vt certum & exploratum constituendum sit de temporis initio, non video. Sed demus Patribus priscis ferè omnibus, Cælos secundo die fuisse conditos: Solem verò quarto die prodijisse, ac eodem Cælos cieri cepisse, vt clarè Moses videtur obtestari, cum ait; Fecit Deus Luminaria magna, & stellas, in signa, tempora, dies, & annos: Quænam ratio temporis fuit ante quartum diem? cum nec esset ulla conuersio Cæli, nec Sol, Luna, Astrumue vllum micaret? Attendas: Si contrariorum eadem est disciplina, & si eadem est censenda ratio puncti, qui est exordium lineæ, & puncti qui est finis; idipsum profectò erit censendum de temporis exordio, & eiusdem fine. Videamus igitur si quid de temporis nouissimis excerpere possimus. Ioannes, qui solus Mundi nouissima reserauit, duo nobis de temporibus extremis patefecit: Alterum, quod tempus excidet & desinet; Iurauit per viuentem in secula sæculorum, quia tempus non erit amplius: Alterum, quod in extremo Mundus habebit tempora, tempus, & dimidium temporis: Ait enim; Et postquam vidit Draco quod d proiectus esset in terram, persequutus est mulierem, quæ peperit masculum. Et data sunt mulieri alæ duæ Aquilæ magnæ, vt volaret in desertum in locum suum, vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidium temporis à facie Serpentis. Ex his igitur elicitur, quod in fine Mundi finem sumet tempus, & ante decurret medium temporis, & ante dimidium temporis fluent tempora, & ante tempora tempus. Decidet certè, & tollitur tempus, cum instaurato vniuerso, submotoq; omni motu erit Cælum nouum, nulla motione amplius volutarum: Ante id, dimidium temporis fluet: punctus scilicet tēporis, quo Cælum momento extremo à suo motu penè desistet: Ante verò dimidium temporis erunt tempora, hoc est inusitata rationes temporis, cum Cæli, tum in astrorum lumine, tum in conuersionibus suis portentosa prodigia dabunt: Ante quæ tempora

Gen. 1.

Temporis exordium à fine ipsius inuestigandum.

Apoc. 10.

Apoc. 12.

pora iam tempus consuetum defluerat. Eleganter igitur Ecclesia Virgo illa, quæ Christum parit, ea tempestate calamitatibus, ærumnisq; ijs quamplurimis iactabitur: de quibus Saluator in Euangelio: Nisi abbreviati fuissent dies illi, salua non fieret omnis caro. Afflictabitur autem per tempus, id est per annos Antichristi; & tempora, hoc est, per dies prodigiosos consumationis sæculi; & dimidium temporis, momento scilicet illo extremo, quo cessante Cælorum motu, omnis temporis ratio desinet. Post quæ sublatò omni tempore ex militante triumphans effecta Ecclesia, quasi in Cælum rapti videbitur. Cæterum hæc ipsa ordine retrogrado de temporis primordijs, etiam condifferenda sunt. Primum ante Mundi primordium non exitisse tempus, non est qui ambigat. Amplius id momentum, quo Chaos, tempusq; profiliere ex nihilo, non tempus, sed temporis partem fuisse, omnes admittunt: Siquidem Mundus non erat ante tempus, nec cepit in tēpore, sed cum tempore; & id momentum exordium temporis, dimidium tempus appellari potest; quia ex vnica tantum parte temporis fluxibilitate potitus est, à parte, scilicet, posteriori. Post igitur illud temporis dimidium, hoc est, post primum temporis momentum tempora defluxere; à primo, inquam, momento, quo simul cum Chaos & tempus manauit, ad diem quo Sole, Lunaque effectis, Cæli suas conuersiones auspiciati sunt, ac consuetum tempus sancitum est, duo decucurrere tempora: Alterum sine luce, à momento, quo creatum est Chaos, ad primordium primæ diei, qua lux condita est: Alterum cum luce, quo non vsitata Cælorum conuersione, & Astrorum præfidentia, triduum primum defluxit, seu ex ignis, seu ex ignita nubis circumlacione, seu lucis Solis ipsius sine iubare effusione, attractione, vel circumuectione, diuina virtute effecta, seu ex Solis informis, vel in luce, vel influendi virtute conuersione; post quod triduum tempus incepti germanum, ac consuetum. Hac igitur serie tempus cum Chaos coæquè profiliisse asserimus.

Verum hæc meo Marte prolata grauioribus sunt disceptationibus munienda. Tripartita igitur hoc loco erit difficultas; Num fuerit aliquod tempus ante omnem diem: Et si fuit, quale, ac quantum fuit: Postremò, quænam ratio temporis fuerit in triduo primo. Difficiles, & arduæ certè sunt percunctationes hæc, cum diuina Scriptura, Patresque prisci nil dilucidè de ipsis tetulerint, cæteri que Neoterici vsque ad è inuicem discrepent, ac desciscant vt quid ratum, exploratumve sit, difficilè sit intueri.

Num fuerit aliquod tempus ante omnem diem.

Patres non omnes in eandem deueniunt sententiã, vt ante omnem diem tempus quoddam delapsum fuisse opinentur.

Classis Patrum, qui nullum tempus ante primum diem præfuisse volunt.

Primò sese nobis offert ea sententia, quæ Mundum sex diebus conditum concedit, sed primæ diei initio, Cælum, Terram, ac Lucem profiliisse simul arbitratur.

A M B R O S I V S suo Hexameron libro secundo, capite primo, inquit. *Diem primum, vel potius vnum, vt potuimus, absoluimus, in quo conditum Cælum, Terram creatam, aquarum exundantiam, circumfusum aerem, discretionem factam lucis, atque tenebrarum, Dei omnipotentis, & Domini Iesu Christi, Spiritus quoque Sancti operatione cognouimus.*

P R O C O P I V S Commentarijs in Genesim.

Primus dies dignitate reliquos sequentes longè anteit: Nam in illo quæ nunquam fuerant, suam creationem sumpserunt diuinitus: in cæteris diebus nihil effecit, cuius seminaria non in primo die sparsisset.

A L B I N V S, seu Aleuinus, libro de Diuinis officijs, sub titulo de Die Sancto, *Apparet autem hunc diem etiam in Sacris Scripturis esse solemem; Ipse est enim dies primus sæculi, in quo formata sunt elementa Mundi: in ipso creati sunt Angeli.*

B E D A libro de sex dierum creatione.

Tamen querendum est, quod in principio primum Deus fecit, Cælum, & Terram, an lucem. Et si prima lux creata fuit, quare non dixit, In principio creauit Deus lucem? Intelligendū est, quod simul creauit Cælum, & Terram, & Lucem. Quia nihil interest, nisi origo tantum, sicut homo duas parabolas cognitis simul non potest enarrare, ita & Dominus fecit. Quia hoc prius enarrauit, quod originem habuit; & postea, quod exinde factum

Mart. 24.

Hum fuit; quamvis utrumque simul fecisset. Ut quod sola origine prior est in faciendo, prior sit ex tempore enarrando. Ergo dum oportebat, ut Scriptura Sancta utranque enarrasset, & res gestas, quam res narratas; quod exinde factum est: ratio erat, ut prius narrasset, unde aliquid factum erat, quam illud, quod exinde factum est, propter tardiores intellectus, ut capere potuissent, quia res corporee ex aliquo fiebant. Quia nihil interest inter creationem Caeli, & Terrae, & Lucem, nisi hoc tantum, quod est inter verbum, & vocem.

P E T R V S Comestor de Historia Scholastica, capite tertio, ad finem.

Primo enim cum Caelo, & Terra lux est creata, qua paulatim occidente factum est primum vesper primae diei usualis, & eadem migrante sub terras, & ad ortum veniente, factum est mane, id est terminata est nox: & inchoavit dies secundus.

D, T H O M A S secundo Sententiarum, sententiam hanc recenset, sed non approbat, cum ait,

Quidam dicunt, quod opus distinctionis statim cum opere creationis incepit, & quod ideo lux statim creata sit cum primo creatis, scilicet; Deus non incepisset opus suum a tenebris. Et hoc oportet dicere secundum expositionem Augustini, qui etiam vult, quod creatio informis materiae intelligatur ante omnem diem, non tempore, sed natura. Alij dicunt, quod prius tempore fuit opus creationis, & postea per aliquod temporis intervallum formata sit lux, sicque affirmant opus creationis ante omnem diem fuisse; & hoc magis consonat textui Genesim secundum planitiam suam: nam creatione Caeli & Terrae descripta, mox subdit, tenebras super faciem fuisse abyssi: deinde agit de Lucis productione.

Praenarrata omnia deducit Dionysius Carthusianus Commentarijs in Genesim, capite decimo.

T O S T A T V S Commentarijs in Genesim.

Et quæret aliquis, quia ponitur hic sex dies distinctionis, & ornatus rerum, nunquid creatio Caeli Empyrej, & Angelorum, & materia rerum aliarum corporalium fuerit in prima die, vel ante diem? Dico, quod potest responderi dupliciter: uno modo quod illa fuerint creata cum principio primae diei, scilicet quod fuerint omnia ista creata cum luce primaria, & cum eis tempus: sed lux, quia erat principium distinctionis in cognoscendo, quia per lucem omnia cognoscuntur, ponitur facta primo die. Caelum autem, vel materia corporea, quia non erant principia distinguendi, sed fundamentum Naturae, vel essendi, sine die creata narrantur. Quæstio huius est, quia principium distinctionis supponit fundamentum naturae distinguibilis, existente ergo principio distinctionis, fuit dies, sed non est necesse, existente natura distinguibili, diem esse.

Id ipsum asserunt, qui creationem, ac distinctionem rerum simul cepisse arbitratur.

D, B O N A V E N T V R A articulo primo, Quæstione secunda hanc recenset assertionem, eamque Hugoni nostro adscribit.

Alia opinio est, quod non fuerit mora temporis interiecta inter creationem, & distinctionem, quia statim post creationem Caeli, & Terrae produxit Deus lucem, ita quod posterius natura, sed simul duratione. Et post. Et hoc videtur sensisse Hugo in libro de Sacramentis: ait enim, quod non fuerit mora interiecta inter creationem, & distinctionis inchoationem, que incepit in lucis informatione.

D I O N Y S I V S Carthusianus Commentarijs in Genesim, articulo nono, Hugonem in hanc descendere sententiam arbitratur.

C A I E T A N V S disertissimus omnium fuit huiusce sententiae assertor, Genesim capite primo, cum inquit,

Et si perspicacius consideratum fuerit, apparebit hinc haberi, quod illudmet instans quod fuit principium temporis mensurans creationem Caelorum & Terrae, fuit instans initium diei primae artificialis; alioquin creatio Caelorum, & Terrae in statu obscuritatis præcessisset tempore indeterminato omnem diem; quod non solum est absurdum, sed falsum: ut patet contra textum ipsius Genesim capite secundo, ubi dicitur, Istæ sunt generationes, Caelorum, & Terrae quando creata sunt in die, quo fecit Deus Caelum & Terram; ubi clarè explicatur, quando creati sunt Caeli & Terra, fuisse diem, & absq; omni hesitatione intelligamus, in principio temporis, eodemque ipso tempore principio diei artificialis, Deum creasse Caelos & Terram, & concreasse Lucem.

Delati autem huiusce placiti à Caietano, fundamenta duo sunt; Alterum quod nisi simul connata essent tempus & lumen, tunc obscuritas præcessisset tempore indeterminato omnem diem; Alterum, quia Scriptura id obtestata est, cum dixit, Istæ sunt generationes Caeli & Terrae, quando creata sunt in die, quo fecit Deus Caelum & Terram. Quod si in die effecta sunt Caelum & Terra, igitur non ante diem. Quibus adijcere possumus, quod Scriptura ubiq; , præcipue Genesim vigesimo, & trigesimo primo, sex diebus Deum Caelum & Terram, ac omnia, quæ in eis sunt, fecisse contestatur; & Mundi Opificium ipsum Hexameron passim à Patribus, præcipue à D. Basilio, Ambrosio; & Nysseno appelletur.

Doctores

Doctores tempus tenebrosum ante lucem, ut prima diei partem ponentes.

Non defuit opinio, quæ Mundum, seu Chaos in tenebris constituisse admittat, sed tēpus illud, ut primae diei partem supputat; diemq; primum à luce non cepisse, nec prima illa die, lucem viginti quatuor horis Mundum illustrasse, reputat.

In hanc sententiam præcipitavit Tostatus, qui Commentarijs in Genesim, diem primum à sero cepisse, & lucem in mane explenduisse, & Mundum duodecim horis in tenebris degisse docet. Nam huic quæsito; An Empyrej, Angelorum, & Materiae creatio fuerit in prima die, vel ante diem, secundo loco respondet.

Vel dicendum, ut supra dicebamus, quod Caelum, & Angeli, & Materia corporea cum tempore simul creata sunt, & fuerunt per duodecim horas ante creationem lucis primariae; & illud tempus vocatum fuit vesper, id est tempus sine luce; & non poterat vocari nox, quia cum sit nox tempus obscurum per absentiam lucis Solaris, vel alterius suppletis lucem Solarem, non potest esse privatio, antequam fuerit positivum, scilicet lux; & sic dicemus unam diem fuisse sine nocte, non tamen sine vespere: & quia ista creata fuerunt ante lucem, à qua proprie dies nominatur, dicuntur fuisse creata ante diem, vel sine die.

A E G I D I V S etiam ab hac sententia non discedit, prima parte Hexameron, cum ait.

Vel possumus dicere Mundum factum esse cum die, ut illa modica morula, quæ præcessit lucem, computetur cum prima die.

Catena Patrum, Tempus tenebrosum primam diem præfisse, asserentium.

Ex aduerso, omnium Græcorum, ac etiam Latinorum Patrum est sententia, quod à primo eo momento, quo Deus ex nihilo Caelum, & Terram condidit, ad primam diei initium, quo lux emanavit, & diei primæ exordiū dedit, tempus aliquod decurrerit; eo eventū, ut Deus primordijs temporis Chaos rude tantum produxerit, quod ea in deformitate peristerit aliquantulum, antequam lux, quæ primæ diei initium attulit, cœperit effulgere. Proficiscuntur in hanc sententiam quamplurimi, qui tenebras ante lucem constituisse cum Mose existimarunt. Poetæ primum id referarunt.

Ovidius in libris Metamorphoseos.

Nullus adhuc Mūdo præbebat lumina Titan,
Nec nova crescendo reparabat cornua Phœbea;
Lucis egens aer.

C L A V D I V S Marius Victor, Comment. in Genesim libro primo.

Et tenebris se vasta nigris velabat abyssus.

P R O B A Falconia femina clarissima, ex Virgilio;

Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus æther,
Sed nox atra polum bigis sub nocte tenebat,
Et Chaos in præceptis tantum tendebat ad umbras,
Quantus ad æthereum Caeli suspectus Olympum.

T E R T V L L I A N V S, seu ut alij malunt, Cyprianus Poëmate inscripto Genesim.

Dum Chaos, & nigra fuscabant cuncta tenebra.

D, P A V L V S ad Corinthios secunda, capite quarto.

Deus qui dixit de tenebris lucem splendescere.

Igitur ex obtestatione D. Pauli, tenebræ erant ante lucem, quod fieri non potuisset, si ante primæ diem congeries illa Mundi tenebrosa non fuisset. Dicere siquidem tenebras, quas ante lucem extasse, recenset Paulus, fuisse id nihil, post quod facta sunt omnia, est asperam, ac importunam interpretationem asferre.

C L E M E N S Recognitionum libro primo.

In principio cum fecisset Deus Caelum, & Terram, tanquam domum unam, ipsa, quæ ex corporibus Mundi reddita est umbra, his, quæ intrinseca clausa fuerant, tenebras ex se dedit: Sed cum voluntas Dei introduxisset lucem, tenebræ illæ, quæ ex umbra corporum factæ fuerant, continuo deuorate sunt; tunc deinde lux in diem, tenebræ

L

nebræ

nebre deputantur in noctem.

BASILIVS Hexameron Homilia secunda, tenebrosum, seu rudem eum Mundum his circumscriptis;

De Cælo etiamnum dicere licuerit non admodum dissimilia, quando id ipsum excultum nondum erat, aut perpolitum. Necdum enim se decentem ornatum obtinebat, quippe quod non iam splendebat radiosissimo Sole, Lunaque circumfusum, at neque Stellarum choris, tanquam fertis redimebatur. Neque enim dum istiusmodi erant condita. Et post, Quia eatenus lumine carebat Aer, obtenebratusq; adhuc erat, qui totam ambibat aque naturam.

CHRYSOSTOMVS in Genesim Homilia tertia.

Hæc enim tegebant faciem terræ, de tenebris loquor, & abisso aquarum. Didicimus hinc, quod omne, quod videbatur, erat abyssus aquarum tenebris velata; & opus habebat sapiente opifice, qui omnem hanc informitatem discutere, & ornatum aliquem inducere posset.

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite octavo.

Tenebræ erant, quia splendor deerat lucis. Tenebræ erant, quia aer ipse tenebrosus est. Aqua ipsa sub nube tenebrosa est, quia tenebrosa aqua in nubibus aeris. Erant ergo tenebræ super abyssus aquarum.

HERONYMVS ad Oceanum Epistola octuagesimatertia, disertissimè ruditatem illam Orbis prisca, ac in latebrarum vtero obuoluti, tradidit.

Rudis Mundus, necdum Sole rutilante, nec pallente Luna, nec astris micantibus, incompositus, & inuisibilem materiam, abyssorum magnitudine, & deformibus tenebris opprimebat.

AVGVSTINVS contra aduersarium legis, & Prophetarum, libro primo.

Et tenebræ erant super abyssum. Ex illo ergo tenebræ esse cæperunt, ex quo confusa moles Cæli esse cepit, ac Terræ, antequam facta esset lux, qua illuminaretur, quod sine luce fuerat tenebrosum. Quid autem inconueniens, si mundana materia fuerat tenebrosa primordia, ut accedente luce, melius quod factum est redderetur, & tanquam proficiens hominis, quod postea futurum erat, hoc modo significaretur affectio.

IVNILIVS in Hexameron,

Sunt ergo luminaria in signa & tempora, & dies, & annos, non quod à conditione eorum tempora cæperint, quæ constant cæpisse à principio, quo fecit Deus Cælum & Terram, vel dies & anni, qui originem sumpsisse noscuntur, ex quo dixit Deus, Fiat lux, & facta est lux: Sed quia per ortus eorum, siue transitus temporum, ordo, dierumq; annorumq; signatur.

Cum autem Patres hi omnes ferè diem primænam cum luce inchoasse existimauerint, ut in Catenis suo loco demonstrabitur, Mundum quodam tempore in tenebris degesse, verè sunt obtestati. Scholasticorum quamplures, inter creationes rerum, & factiones, ut aiunt, tempus aliquod intercessisse decernunt.

ALEXANDER Halensis parte secunda, quæst. quadragesimaquarta, membro quarto: Qui & obtestationes duas intexit; alteram Augustini, duodecimo Confessionum.

Informem materiam fecisti ante omnem diem, sed informis materia Cæli, & Terræ designatur nomine; ergo Cælum, & Terra facta sunt ante omnem diem.

Alteram Hugonis,

Illud primum momentum temporis, quo creata est omnium visibilia, & inuisibilia natura, neque nox fuit, neque dies, & tamen tempus fuit, quia mutabilitas fuit.

Sed hæc Hugonis infra prodentur.

D. BONAVENTURA secundo sententiarum, distinctione duodecima, articulo secundo, quæstione secunda, vtrahque sententiam approbat, nonnullisque argumentationibus in scholis satis vulgatis satisfacit, ut & eisdem Alexander Halensis.

AGIDIVS prima parte Hexameron, capite vigesimo secundo, hæc disertissimè habuit.

Cum ipso ergo Mundo incepit primus motus, & incepit tempus; & ex hoc dictum est tempus unum de quatuor coeuis: sed tunc statim incepit dies, quando facta est lux, que motu primi mobilis incepit rotari versus Occidentem, & venire ad Orientem, & facere vespere, & mane; & quia factione lucis, siue factione diei, præcessit factio Mundi, Mundus non dicitur esse factus cum die, id est parè ante diem, quia modica fuit morula inter creatione Angelis, & conuersionem eius, que nomine lucis datur intelligi. Vel possumus dicere Mundum factum esse cum die, ut illa modica morula, que præcessit lucem, computetur cum prima die.

Iudicium

Iudicium Auctoris.

SED quid diutius in hac re clarissima immoror? Certè duo Græcorum, ac duo Latinorum insignia testimonia, præter Iunilium, ad exploratam fidem nobis faciendâ sufficere arbitrarer; quid autè dicemus, cum tot præstantissima habeamus? Conspirant certè in hanc sententiam omnes hi Patres, qui primò compactum fuisse Chaos volunt, & post sex dies perfectum, & venustatum, ut Clemens Papa, Irenæus, Tertullianus, Gregorius Nazianzenus, Gregorius Nyssenus, Damascenus, Basilus, Ambrosius, Chrysostomus, Theodoretus, Gennadius, Acacius, Dioclorus, Strabus, Hugo, Beda, Alcuinus, Rabanus, Isidorus, Magister, D. Thomas, D. Bonauentura, omnesque Iuniores. Sed quid ipsa Mosis obtestatione clariùs, ac perspicacius? Tradit etenim In Principio creasse Deum Cælum, & Terram: Quod Terra inanis esset: Quod tenebræ Abyssum operirent: Quod Spiritus Domini ferreretur super aquas. Ex quibus posset aliquis sciscitari. Num primæ diei momento condita sint Cælum & Terra simul cum luce, an potius ante lucem: Si ante lucem, ut postrema censuit classis, non certè in primo die; siquidem non potuit initium primæ diei sine luce prodire; Et est omnium sententia, quod ea que singulis diebus producta à Mose recensentur, primo cuiusque diei instanti, seu momento, vel exordium sumpserint, vel simul exordium & absolutionem. Præterea repugnat sententia ista cunctis illis prisca Patribus, qui diem priscum à mane, & luce cæpisse edocent; de quibus suo loco. Quod si simul effecta sunt Cælum, Terra, Lux; quomodo tenebræ erant super faciem abyssi? Quid igitur fuerunt illæ tenebræ, de quibus Moses ait; Et tenebræ erant super faciem Abyssi? Quæ tenebræ quæso, extarunt illæ? Nunquid Demones? Sed hoc erroneum est Manicheorum placitum, à Patribus, præcipuè Basilio in Genesim, Ambrosio libro primo, Ioanne Chrysostomo, Augustino in Genesim contra Manichæos, execratum ac explosum. Nunquid nihil illud, post quod effectus est Mundus? certè illud non sub Cælo super faciem abyssi, aquarum scilicet immensitatem expandi poterat, sicuti has tenebras super eam diffusas fuisse, Moses (si non subuertamus eius historiam) disertè obtestatur. Nunquid quia aer, & aqua ex se insitam non haberent lucem, ob id tenebras fuisse super faciem abyssi, dixit Vates? sed certè hac ratione, & nunc, & semper, tam in obdensa noctis obscuritate, quam in fulgētissimo meridiano obtenebrescunt aer, & aqua. Igitur fuere tenebræ illæ lucis carentia. Quid amplius voluit Moses, cum dixit; Et spiritus Domini ferebatur super aquas? certè si motio quædam erat, seu venti, seu aeris, seu spiritus incubantis ante primam diem, non nisi cum tempore extitit. Quod si dixerimus hæc Mosem ante recensuisse, non quod ante euenerint, sed ut ea quæ natura, & origine præcessere, omnis profectò historiarum series extorta, ac deturbata apparebit. Sed aduersus Caietanum, qui vnicò momento Cælum, & Lucem, & Angelum, & Cælorum conuersiones inchoatas fuisse asseuerat, validissimam esse hanc argumentationem à Vielmio deductam arbitror. Proficere Angeli viatores, non beati, ut Catholica Fides, Scriptura, ac Patres disertè tradunt. Constituendum igitur est tempus, & concedenda mora, qua Angeli post creationem mereri, ac demereri possent, & qua pellerentur, vel assumerentur. Has morulas veteres Scholastici ad duo instantia, seu ad summum, ad tria redegerunt; rati, quod summa celeritate, ac quasi imperceptibili, Angeli intelligant, ac assentiant, Recentiores, moras illas prolixiores esse autumarunt. Sed quacunque seu iuniorum, seu veterum Scholasticorum assertione concessa, si intelligentiæ, Angeli que motores, ex ea selecti fuere acie, quæ Deo adhæsit, ac ad gloriam est uecta, cogimur fateri, Cælos non confestim atque creati fuerunt, moueri cæpisse; sed perstitisse tantisper immotos, quoad scilicet Angeli Deo obtemperantes ad gloriam prouherentur; contumaces verò, & perduelliones propellerentur; & ita efficeretur diuisio lucis à tenebris (his enim verbis, hæc nobis Mosem referasse, non cum Augustino literaliter, sed cum Hugone, ex similitudine arbitror) Neque enim ratio patitur, ut dicamus ante assumptionem ad gloriam assignatos fuisse Angelis Cælos, ut eos conuerterent: Etenim hoc modo Opifex illos, tanquam data arra, securos fecisset, eos nunquam ipsius gratia destituendos fore. Quod, etsi nullum uideatur negotium

I. 2 præstan-

Gen. 1.

Quæ fuerint tenebræ ante lucem conditam.

Hom. 2. Cap. 9. Hom. 2.

Let. in Genesim 10.

Quarto Sent.
dist. 2.

prestantissimo Patri Augustino facefcere, Magistro tamen, ac fermè cunctis Theologis minus probabile uidetur; Vel equidem si Motores illi cecidissent, oportuif et alios eis substitui, quod diuinę sapientię fuisset indecens. Ex his igitur aliquod tempus ante ife primum diem, ostensum est contra illos, qui Angelos eum Mundo conditos existimant; D. Augustini porrò sententiam repudiari posse iam supra demonstratum est; Cyrillus, & Ambrosius ea Patrum phrafi, qua aduersas videntur, ac sibi repugnantes quandoque ferre sententias, loquuti sunt, sed alijs locis expressius suam explicantes mentem, ante primum diem tempus quoddam lapsum fuisse sepius tradiderunt; D. Bonauentura immeritò adscribit Hugoni, quòd nullam moram inter creationem, & discretionem Chaos concedat, vt ex eius enarratione elici infrà demonstrabimus. Ad Caietani argumentationes elidendas, dico, tempus obscuritatis Mundi indeterminatum certè non fuisse, sed bene nobis esse incompertum; Mosemq; , cum scribit Cælum, ac Terram & germina vna die fuisse effecta, diem pro tempore ex vltata Scripturarum phrafi accipere, vt supra est expositum.

Gen. 2.

Quale Tempus fuerit ante primum diem.

Secunda percunctatio erat, quale Tempus, seu quæ ratio temporis ante primum diē delapsa sit; cum Cælum in illo atro Chaos non cieretur, nec Sol, Luna, & Attra adhuc condita micarent. Doctores, ac Patres, diuersa Sententia hanc difficultatē dissoluunt.

Sententia Orbem supremum ab exordio Mundi, Dei virtute, seu Angelo motore conuersionem suam cœpisse asserens.

In ipso temporum primordio, Cælum supremum suam inchoasse rotationem, nõnulli existimarunt.

GREGORIVS Nyssenus, libro de Cognitione Dei.

Etenim cum Cælum initio volueretur, eorum qua circumerant obiectu, tenebræ extiterunt.

Præcipuus verò huius sententię assertor Aegidius fuit, Hexameron parte prima, capite decimo octauo. Cum enim nomine Terrę, elementum Terrę; Abyssi, Aquam mixtam Aeri; Tenebrarum, Ignem; Aquarum pariter, omnes Cœlos mobiles intelligi dijudicasset, ipso primo exordio temporum, Cælum supremum, cum eoq; Cœlos, ac elementa cuncta, præter terram, & aerem inter obstacula terræ inclusum, suam rotationem auspicata esse, ac cum ea tempus cepisse asseruit. Duas autem has sui placiti detulit suspiciones: Alteram capite decimonono.

Conuenientius est, vt tempus, quod vnum de quatuor coeuis dicimus fuisse, eiusdem fuerit, quod nunc est generis, quàm cuiuscunq; alterius constitutionis: Nomina siquidem, inquit sunt accipienda secundum com mune vsum loquendi, non secundum extensionē vocis: Quare si scriptura assertiones secundum vltatā vocis significationē saluare possumus, ineptum est ad extortas, & peregrinas significationes confugere; exempli gratia, in Apocalypsi scribitur; Iurauit Angelus per viuentem in secula, quòd non erit tempus; si posset hoc dictum saluari de tempore, quòd nunc est, vt dicamus, quòd in Mundi excidio cessabit tempus, cum persistet motus; frustra aliene exquirerentur interpretationes: Ita cum tempus de quatuor coeuis à Patribus nancupatum, tempus nostrum dicere possumus, peregrina erit omnis alia assertio.

Cap. 10.

Deinde alteram deserit capite vigesimo secundo, dicens.

Tradit Augustinus, quòd in scripturis Sacris non debemus querere opera diuina secundum miraculum, vbi possumus ea aliter querere. Si ergo quando incepit tempus, non statim incepisset primus motus, fuisset aliquod tempus ante omnem motum primum, & per consequens fuisset aliquis motus ante primum motum; & in exponenda Scriptura Sacra oporteret recurrere ad miraculum, vbi possemus procedere secundum naturas rerum.

Quapropter suum placitum his collegit;

Concludamus igitur, & dicamus, quòd si elementa in ipso initio Mundi fuerunt producta distincta secundum substantiam, siue secundum suas substantiales formas, licet in se habuerint aliquam confusionem, multò magis ipsi Cæli fuerunt producti distincti secundum suas substantiales formas, licet in se habuerint aliquam confusionem, vt in prosequendo patebit; ratione cuius firmamentum, seu Cælum sydereum, secundo die dicitur factum. Primum itaq; mobile, idest Cælum crystallinum, in ipso initio Mundi productum distinctum secundum suam substantialem formam, statim incepit habere suum motum; de quo potest exponi, quòd dicitur in Genesi, etiam ante omnem diem quòd Spiritus Domini ferebatur super aquas, quia ipse aquæ, idest ipsi Cæli mobiles ferebantur, & mouebantur à spiritu Domini; de quibus aquis verificatur quòd dictum est secunda die, fiat firma-

firmamentum in medio aquarum, idest in medio Cœlorum, sicut Cælum sydereum est factum inter primum mobile, & alios Cælos planetarum; & diuidat aquas ab aquis, idest diuidat primum mobile ab alijs Cælis planetarum, qui omnes cæli, (quia in ipso initio inceperunt labi, & moueri) vocati sunt aquæ, & dictus est Spiritus Domini ferebatur super eis. Cum ipso ergo primo Mundo incepit primus motus, & incepit tempus; & ex hoc dictum est tempus vnum de quatuor coeuis; sed tunc statim incepit dies, quando facta est lux, qua motu primi mobilis incepit rotari versus occidentem, & venire ad orientem, & facere vespere, & mane.

CAIETANVS idipsum asseruit exponens clausulam eam, Spiritus Domini ferebatur super aquas.

Angelus ciebat primum orbem motu velocissimo.

BVRGENSIS in Additionibus in primum caput Genesis.

Idcirco in primordio creationis rerum naturalium, de hoc primo motu tanquam de vita rerum naturalium fit mentio, attribuendo ipsum motum Deo in persona Spiritus Sancti; cui appropriatum est viuificare. Et ex hoc tollitur quaedam inconuenientia, que quodammodo animum pulsat, scilicet quòd inter primo creata fit mentio de tempore, cum dicit, Dies vnus, dies secundus, & huiusmodi; sed de motu nulla videtur fieri mentio, cum tamen motus sit prior ipso tempore naturaliter.

A V C T O R.

Verùm hæc Aegidij, Burgenfis, Caietaniq; sententia arduis difficultatibus obstrigi, obuoluiq; mihi videtur: Primum singulare admodum est placitū hoc; refraganturq; ei non tantum Scholastici ferè oēs, qui primę diei exordio Cœlorū circulationē cepisse arbitrati sunt, D. Thomas, Catherinus, Vielmius, & reliqui; sed immensa Patrum classis, qui secundo die cœlestia corpora congesta, & quarto die atra infra ipsis fuisse, ac lationes suas initiaffe existimarunt: Deinde validis demonstrationibus eis iaciendum erat illud fundamentum, ac muniendum, quòd cuncta corpora cœlestia primordio temporum emerferint, cum Patres penè omnes prisci asseueranter id abnuant. Nec illa illatio sic delata, si elementa substantialibus formis prædita emanarunt in temporum primordio, multo magis Cœli ipsi omnes; nullum affert Patribus negocium, qui Cœlos omnes ex elementis purissimo constitutionis genere congestos secundo die arbitrantur. Nuda enim est ea illatio, omnique probatione carens. Sed quòd arduum discrimē Aegidio ac sectatoribus (si qui sint vel erunt) facit, hoc est: quòd quærere ab ipsis possumus; Quanam vi Cœli in ea rudi, ac nondū expolita Mundi machina tunc cierentur, ac circumuoluerentur; an Dei, an Angeli, an ipsorum virtute: Non propria, siquidem omnes tam Theosophi, quàm Philosophi Cœlos hanc non habere ex seipsis facultatem, vt sine intelligentia moueri possint, disertè contestantur: Non Angeli, quoniam adhuc, si cum Mundo simul Angelus creatus est, orbibus additus esse non poterat, vt supra contendebamus: Perinde nec Deus ipse Cœlis tunc motum elargitus est; Nam etsi Deus id omnipotentia sua efficere profectò potuisset, nulla tamen Scripturæ auctoritas, vel vlla ratio euidens Deum Cœlos circumtulisse conuincit. Quare superest, vt fictitium sit hoc placitum. Adijcias, quòd motus orbium est propter insitum sydus, quare cum nullum esset astrum, motio illa superuacanea, ac inutilis extitisset. Aegidij argumentationem nullius profus esse ponderis, quando Patrum sententiam explicabimus, dilucidè demonstrabimus: Eandem etenim temporis rationem, quanquam rudem, imperfectamque, (quemadmodum & res in prima sua emanatione rudes, imperfectæque erant) quam nostrum tempus habet, & illud habuisse, ex placitis Patrum aperiemus.

VIELMIVS Lẽctione decima in Genesim, ex sententia quorundam Doctorem, quorum suppressit nomina, supra Aegidij asserta magis peregrinam inuenit opinionem; censuitque ipso videlicet temporum primordio non tantum Cælum motione sua tempus iniisse, sed Solem vnà cum luce in actu signato non in actu exercitio prodijisse; nec suo defectu, sed diaphanorum corporum crassitie, incapacitateque effectum fuisse, vt non irradiaretur Mundus, sed tenebræ essent super faciem abyssi. Si quidem ait; quòd

Erat adeo perturbata, & crassa elementorum congeries, vt retaret, obsteretq; ne Solis radij ad terram vsq; pertingerent: vt densissimarum nubium colluue nunc etiam aerē obscurari, & nigrescere videmus, reuocatq; in memoriam densissimas Aegypti tenebras, quas non ex Solis subtrac̃ta luce, vt censuit Damascenus, sed ex nubium

bium crassitie factas fuisse tradit; Renocat & Strabonis obestiationem, qui libro primo Geographiæ testatur, populos Cimmericos perpetuam ferè obscuritatem sustinere ob densissimas, & concretissimas nubes, quæ ibi eb vaporem perpetuum halitum sunt. Quapropter & Homeri carmina assert, quibus rem hanc se sic habere comprobatur: *Homericum autem Latinus Vates ita nobis his carminibus expressit;*

Quò nunquam radijs, oriens, mediusve, cadensve

Phæbus adire potest, nebula caligine mixta

Exhalantur humo, dubiæque crepuscula lucis.

Reijcitur sen-
tentia Viel-
mij.

Verùm sententiam hanc vti singularem, nuperrimamque, minimè recipiendam arbitror. Nubes siquidem non adeò obdensari posse, etsi crassæ admodum quandoque fiant, vt omnem lucem penitus retendant, ac excludant, experimento conuincitur; cum nusquam esse diem sine exili saltem luce conspiciamus; nec tenebrarum Aegypti exemplum id demonstrat; quoniam non nubium crassitie, sed luminis subtractione factas fuisse tenebras illas egregiè Damascenus obtestatur; nam si consuetæ, vel etiam portentosa nubium concretionem effectæ fuissent tenebræ illæ, miraculum certè non fuisset conspicuum, & admirabile, quo Deus Israelitarum Aegyptijs terrificus ostenderetur, & Pharaon ad dimittendum Mosem compelleretur: Quòd si populos Cimmericos perpetuam sustinere obscuritatem Strabo dixit, non totalem certè, sed aliarum regionum respectu, maximam esse innuere voluit; quoniam si adeò obdensam obscuritatem Cimmerica regio pateretur, vt nulla prorsus; nec exigua etiam lux accolis effulgeret, certè inhabitabilis prorsus ea regio reddita fuisset. Deinde si ante primum diem, Sol radios ex obdensarum nubium crassitie, seu elementorum rudi congerie effundere non potuit; quoniam factum est, vt primo die Mundum irradiare valuerit? Num sua virtute elementorum crassitiem dissoluit? Aerem depurauit? Aquam claram, conspicuamque submoto cæno, ac limo reddidit? Certè Moses nil horum nobis prodidit; elementorumque seiunctionem, depurationem, venustationem, sola Dei virtute, nulla secundarum caussarum, vel Solis ope, omnes Patres effectam perhibent; & ipse Vielmius alibi contestatus est. Amplius si primo die lux condita non est, sed semota nubium obdensitate explenduit, ac micuit: Quorsum dixit Moses, fiat lux? Quid nanque factum est? Quid inquam recens, ac nouum? Quorsum potius non dixit; depureretur aer, & aqua, & appareat lux? Exile certè fuisset, debileque diei primæ opus, si tantum lux confertas penetrasset nubes, ac caligines. Sed hæc insinuassee sufficiat.

Gen. I.

Sententia primum Orbem conuersionem suam primo die inchoasse diffiniens.

D. Thomas, Catherinus, pluresque alij D. Thomæ Sectatores, Cælos motionem suam primæ diei instanti auspicatos esse existimarunt, sed diuersa serie.

D. THOMAS prima parte, Quæstione sexagesima octaua, articulo quarto, ad tertium ait.

Duplex est motus in Cælo, vnus qui facit diem, & noctem; & iste videtur institutus primo die, Alius autè est, qui diuersificatur per diuersa corpora, secundum quos motus fit diuersitas dierum adiuuacem, & mensium, & annorum; & ideo prima die fit mentio de sola distinctione noctis, & diei, quæ fit per motum communem. In quarta autem die fit mentio de diuersitate dierum, & temporum, & annorum, cum dicitur, vt sint in tempora, & dies, & annos. Quæ quidem diuersitas fit per motus proprios.

Conditos igitur primordijs temporum Cælos omnes fuisse censuit: sed motum primum mobilis ab ortu in occasum primo die, quarto verò retrogradâ circumlacionem inchoasse, D. Thomas arbitratus est.

VIELMIVS idipsum sensit Lectione vndecima, quanquam, & alteram adiecerit peregrinam sententiam sibi magis arridentem, vt supra retulimus.

Enarrat. in
Gen.

A. D. THOMA abscedens Catherinus, singulari & ipse assertione primo die ex rudi illo Chaos omnes Orbis præter firmamentum productos censet, Solem non informem, sed omnimodè absolutū editum eo die, ac tempus inchoatū tradidit cum dixit;

Igitur creato Sole, & cæteris quæ diximus, idest toto Mundo præter firmamentum, cepit esse initium temporis.

Ceterum

Ceterum D. Thomæ, & horum Doctorum sententia maximæ certè apud me esset auctoritatis, si à Mosis litera & ab omnibus ferè ante ipsū Patribus nõ recederet, nec magis ipsius constituti Mundi venustati, quàm Mosis, & priscorum Patrū doctrinæ adhærere videretur: Sed satis supraq; in disceptatione de secundæ, ac quartæ diei operibus, cribranda, ac refutanda erit sententia ista; quando nec Alstriferos Orbis, nisi secunda die effectos; nec Solem, nisi quarto die productum; nec motum, nisi in fitis astris initium cepisse, luculenter ex Patrum sententia demonstrabimus.

Sententia, quarto die tantum Cælos conuersiones suas cepisse, astruens.

Remanet tandem sententia omnium Patrum priscorum, cunctorum, inquam, ferè eorum, qui fuerunt ante D. Thomam, secundo die compactos fuisse Cælos, & quarto, in eis creatis astris, cieri cepisse diffiniens. Hancq; sicuti communiorem, & vetustiore, ac literæ accommodatiorem video, ita acceptiorem esse duco, vt in tractatu operis quartæ diei explicabo.

Iudicium Auctoris.

Supereft igitur nobis, vt dato, Cælos conuersiones suas non exorditos fuisse nisi quarto die, quale fuerit illud tēpus, quod primariū diem antequam, indagemus. Dicimus itaq; quòd si tēpus est mensura motus, vt Philosophi tradunt, duo sunt ad eius integritatem necessaria penitus existimanda; motus nempe, qui mensurari possit, cuiuscunq; rei ille fit; & mens ipsa, quæ motum illum seiungat, metiatur, & numeret. Nam, vt rectius edocuit Philosophus, quod in anima est tempus, extra animam est motus. Motus dico expetitur primò, seu rerum quarumcunq; fluxus, & mutabilitas, vt voluit etiam Albertus Magnus; mox igitur, vt res esse ceperunt, cepit & tempus: triplicemq; in sua generi excepit tempus conditionem; Primam rudem tunc, quando cum mutabilitate rerū, quæ mensurari poterant, esse cepit; Alteram perspectiorem, cum Cælestium corporum motus apparuit, qui vt perfectior, ac certior, poterat esse mensura aliorum; Tertiam absolutam, quando formato homine, mens illud metiri cepit. Secundum igitur eam primam rudem rationem, tempus defluxit ante primum diem: & tempus illud, merito dici tempus potuit. Nam dato, quòd motus Cælorum non adesset, adhuc tempus extaret, quia sine Cæli conuersione, tempus esse potest. Siquidem tempus illud, de quo in libro Iosue scribitur; Stetit Sol in medio Cæli, & non festinauit occubere spatio vnus diei; tempus certè fuit sine Cælestis orbis circumlacione: Quinimmo & cæcus natus, seu in atro carcere conclusus quis, qui nec dies à noctibus segregare posset, nec vllā profectò Cælestium orbium volutationum peritiam haberet, etiam horologio ex pulueris fluxu excogitato, vel alio interfecti motus genere, spacia temporum mensurare posset. Cum rudis igitur substantia, temporis re ipsa fluxus sit; decora autem, formataq; ipsius essentia, orbium Cælestium motus existat: quid mirum si in rudi illo primo rerū Chaos, in informi Cæli & Terræ commiscelata massa, rudis etiam fuit temporis species, informis, indecoraq;? seiuncto verò, ac formato, speciosoq; reddito quarta die Mundo, & ipsum tempus formatam rationem suscepit; non amplius nimirum confusam, seu ex mutabilitate quauis rerum incertam, aut indeterminatam; immo certam, præfinitamq; ex Cælorum motione excepit, mensq; nostra ex ea certè dilucida, ac infallibili Cælorum orbiculari lacione, perspicuas temporum rationes desumpsit. Tempus autem illud primæum ab exordio emolitionis Mundi ad primū diem; & illud à primo ad quartum elapsū; estò quòd Cæli conuersiones suas non prius ceperint; non aliud tempus fuit ab hoc nostro, nec alterius constitutionis, sed idem prorsus erat, cum delabentium corporearum rerum mutatio esset, tantummodo, vt informe, seu incongestū, à formato condito distabat, & tempus nuncupari quiniuit, & nostras temporis differentias sumere. His igitur, illatæ ab Aegidio rationes, nullius esse vis conuincuntur.

AVGVSTINVS huius rudis temporis confectionem non reticuit, duodecimo libro de Ciuitate Dei, capite quintodecimo.

Hic

Duo ad integritatem temporis necessaria. Tēpus in sua Genesi triplicem habuit conditionē.

Ios. 10.

Rude Chaos rude tempus; ornatus Mundus ornatum tempus habuit.

Tempus illud rude verè fuit tēpus.

Hic respondendum forte videatur, quomodo non semper, cum illud, quod est omni tempore, non inconuenienter semper esse dicatur. Vsq̄ adeo autem isti omni tempore fuerunt, vt etiam ante omnia tempora facti sint, si tamen à Cælo capta sunt tempora, & illi iam erant ante Cælum. At si tempus non à Cælo, verum & ante Cælum fuit, non quidem in horis & diebus, & mensibus, & annis, (nam istæ dimensiones temporalium spatio- rum, quæ v̄sitate ac proprie dicuntur tempora, manifestum est, quod à motu syderum cæperint: vnde & Deus cum hæc institueret, dixit; Et sint in signa, & in tempora, & dies, & annos) sed in aliquo mutabili, motu cuius illud antea præterierit, aliud postea successerit, eod̄ quod simul esse non possint.

Et clarius de Genesi contra Manichæos libro primo, capite quartodecimo.

Hic primo querunt, quomodo quarto die facta sunt sydera, idest Sol, & Luna, & Stella. Tres enim dies superiores quomodo esse sine Sole potuerunt, cum videamus nunc Solis ortu, & occasu diem transigi, noctem verò nobis fieri Solis absentia, cum ab alia parte Mundi ad Orientem redit? Quibus respondemus, potuisse fieri, vt tres superiores dies singuli per tantam moram temporis computarentur, per quantum moram circumit Sol, ex quo procedit ab Oriente, quousque rursus ad Orientem reuertatur. Hanc enim moram, & longiudinem temporis possent sentire homines, etiam si in speluncis habitarent, vbi Orientem, & Occidentem Solem videre nō possent. Atque ita sentitur potuisse istam moram fieri etiam sine Sole, antequam Sol factus esset, atq; ipsam moram in illo triduo per dies singulas computari.

T O S T A T V S in Genesim capite primo.

Et non accipitur tempus strictè, vt est passio, vel numerus motus Cælorum, quia dicitur communiter, quod tempus fundatur in primo mobili, vbi est principium totius motus, sed etiam vt motus dicitur successiuus acquisitio, vel deperditio in creatura corporali; et sic dicitur tempus duratio creaturæ, etiam Cælo non moto; sicut quando pugnavit Iosue contra quinque Reges, vt patet; Stetit Sol contra Gabaon spatium vnius diei immo- tus, & sic non moto Cælo, iudicatur ibi tempus vnius diei.

Ios. 10.

Quantum tempus lapsum fuerit ante primam diem.

Superatis duabus difficultatibus illis; Num tempus aliquod ab exordio effectiōnis Mundi ad primum vsque diem delapsum sit, numque extiterit illud tempus tempori nostro confimile: non multum in postrema hæc difficultate, qua percunctamur, quantum illud extiterit, immorandum duco. Est enim inter tenebras, ac obdensas latebras digladiari, cum nec Sacra Scriptura, nec Patres, ratum quid, exploratumque de hac re prodiderint; nec vllis compertum illud esse possit. Augustinus Eugubinus in Cōmopœia, ac omnes hi Doctores, qui diem à mane exordium sumpsisse, lucemque primam non in Horizonte, sed in meridiano primò luxisse existimauerunt; sex horas tenebrarum ante effusam lucem dilapsas esse dixere. Alphonsus Tostatus super Genesim, & Doctores illi, qui diem primarium à vespere more nostro cœpisse, lucem verò non nisi mane in ortu effulisse autumant; duodecim horarum fuisse illud tempus contendunt, vt suo loco luculentius habebimus; sed tenebras illas partem primæ diei cōstituant, sicuti diximus. Hugo noster libro primo de Sacramentis Fidei, parte prima, capite sexto; sequutus sententiam Patrum, qui rectius tempus illud, quo Chaos in tenebris degit, non primæ diei partem efficiunt, sed ante primum diem illud tempus elapsum credunt, tempus illud breue fuisse edocet. Sic enim scribit;

Quandiu autem in hac informitate, sine confusione permanserit, scriptura manifestè non ostendit. Mihi autem videtur (quantum ego conicere valeo) inter creationem, & dispositionem rerum, ordinem quidem temporis, sed nullam fuisse moram interiectam: ita vt verè quidem dici possit, hoc post illud factum fuisse; sed inter hoc factum & illud, nullam omnino dilationem interuenisse. Et Post.

Cap. 9.

Ergo illud primum momentum temporis, quando creata est omnium visibilium, inuisibiliumque natura, nec nox fuit, nec dies, & tamen tempus fuit, quia mutabilitas fuit. Postea verò continuo luce facta, diuise sunt tenebræ, & lux: & tempus iam per diem, & noctem distingui cœpit.

Duo igitur instantia diuersa posuit Hugo, seiuncta admodum; Aliud, quo rerum materia informis condita est; Aliud, quo lux manauit: & cum duo instantia non possint esse immediata, certè inter rudis Chaos formationem, ac lucem, necessariò tempus intercessisse asseuerandum est.

Ego Patrum Oraclis destitutus, quid sentiam ignoro; siquidem silente Scriptura, nil perspicui prodentibus Patribus, percunctatio hæc in latebris hæret. Non possum attamen non suspitiones quasdam, pro eamet Hugonis nostri sententia referre. Existimo siquidem tempus illud ab emanato Chaos, ad diem primi exordium delapsum, non noctem, nec horas confecisse, sed paucis instantibus, ac momentis elapsum fuisse.

Num

Num autem illa tria, seu plura fuerint, asseuerare non audeo. Vt autem ita existimem, duo me potissimum compellunt: Alterum quod cum Natura deprecetur optima, ipsam certè, in rudi eo statu multum confistere non dequit; eod̄ magis, quod Spiritus Domini ferretur super aquas: Hic enim seu esset flatus à Deo iactatus, seu vis vitalis in aquis à Deo infusa, seu Spiritus Sanctus cubans, ac fouens, vt produceret Mundum ad vitam, certè immensa ea superna virtus non potuit differre Mundi absolutionem, ac venustationem: Alterum quod me suadet, est, quia tempus id ad Angelorum casum referendum est: & certè, si non duobus, vel tribus instantibus, seu morulis (vt potior Theologorum pars censuit) citatissimo saltem, ac breuissimo interuallo & mali ceciderunt, & sancti ad gloriam conscenderunt; tum quod natura Angelica in intellectualibus operationibus celerrimè sit virtutis; tum quod Diabolum ab initio non constituisse, & mane dum oriretur cecidisse (vt aliis retulimus) Scripturæ obtestentur. Quapropter rata sententia est, id tempus breuissimum fuisse.

H V G O summæ Sententiarum, tractatu secundo, capite tertio.

Queritur, vtrum aliqua mora fuerit inter creationem eorum, & casum. Ad quod potest dici, quod non fuit mora, & tamen illud prius, istud posterius, sed sine interuallo. Non enim semper fuerunt mali, vt quidam dicere volunt, pro illa auctoritate; Ab initio homicida fuit, & in veritate non stetit. Sed non dicitur, In initio hoc fecit, sed Ab initio; idest, statim post initium: & in veritate non stetit, idest non permansit, si in ea fuerit.

Angeli mali breuissimo interuallo post creationem ceciderunt.

Ioan. 8.

Non audeo, dico, morulas eas fuisse duas, vel tres asseueranter definire: Nam si post effusam lucem primæ diei momento, ac post singulorum dierum patratum opus, Deus viginti quatuor superfedit horis, priusquam ad aliud ineundum opus trāfiret, naturaq; eas fortè non sibi importunas tulit moras; etiam hoc ante diem contigisse, quis fortè nō immeritò reputabit. Sed in suis latebris relinquamus de tenebroso temporis prolixitate determinationem.

Quod genus dierum habuerit Triduum primum.

Creata primigenia luce, de qua Moses ait; Et facta est Lux: Triduum primum peractum est, diebus tribus sibi inuicem succedentibus, & his naturalibus horarum viginti quatuor, albescente mane, splendente die, inumbrante vespera, & obtenebrante nocte, vti & nunc fieri conspiciamus. Cæterum discrepantia dierum illorum priscorum à nostratibus multiplex fuit. Primum lucis natura non vniformis extitit cum hac nostra: Siquidem illa tridui primi, vel fuit ignis sua agilitate rotatus, vt sensit Gregorius Nyssenus: vel nubes lucida circumacta in Orbem, vti insinuauit Augustinus, asseuerarunt Hugo, Richardus, Magister, D. Bonauentura, & Tostatus: vel lux effusa, attractaq; Dei virtute, vt maluit Basilius, Damascenus, Procopius, & ex recentioribus Burgenis: vel ipsa Solis lux sine iubare circumuolutata à Deo, vt arbitratus est Iustinus, Iunilius, Strabus, & Caietanus: Vel Sol ipse nec dum vi, & forte luce, vt nunc cohonestatus, vt edocuit D. Thomas, & Iuniores; quorum Catenas in expositione clausulæ eius; Diuisit lucem à tenebris, appellauit lucem, &c. inestabimus. Nec minima discrepantia ea erat, quod nondum emicuerant Luna & Stellæ, quæ noctem venustarent, cum tantum quarto die prodierint. Vnde consequitur quod vel nulla conuersio Orbium esset, vt autumarunt oēs Patres, qui præcesserunt D. Thomæ tēpstatem: vel si vlla aderat, ea tantum erat supremi Orbis cunctos rapiens, absq; ullo aduerso, retrogradoq; subatorum Orbium volutatu, vt D. Thomas cum præclarioribus recentiorum existimauit, vno tantum Aegidio reclamante. Postrema tandem ea erat differentia, quod lux illa nec fulgorem, nec vim deferret, quemadmodum hæc nostra; sed palleceret vti nunc matutinus albor vel fulgidius coruscaret, vt maluerit & Patrum plures, & Steuchus. Differentias has colligunt Patres, vt infra referemus, obseruantq; amplius, dies tridui prisci à diebus subsecutis in his discrepantes fuisse: quod illi sine præfectura Astro- rum præterierint, hi apparentibus Sole, Luna, & Astris: Illi tantum nitescerent; hi fulgeant: in illis, lux illuminaret, non exureret; in his, radius Solis calefaciat, & vapores attrahat: in illis, nox atra omnino esset sine claritate aliqua; in his, saltem pallente luce emicet: in illis, æquales essent dies, & noctes; in his, sibi horas mutuent: in illis, superna tantum Mundi pars illustraretur; in his, nostris v̄sitate diebus, vsque ad Terram lumen

Gen. 1.

Discrepantia inter primū triduum, & cæteros dies.

M Astorum

Anno Mundi primo. In exordio temporum. Ante dies.

In Principio.

- a. Non aeternitatis, sed temporis: Quia aeternitas principio caret, & vni Deo competit.
- b. Non aui, sed temporis: Quia auum Angelis, & Empyreo conuenit, tempus autem Mundo sensibili.

Astrorum perueniat: in illis, vniça lux claresceret; in his, pluribus facibus in Caelo micantibus, tum diu, tum internoctu, Coelum effulgeat. Quæ cuncta sustineas precor, vsque dum grauioribus munientur disceptationibus, quas vberiores me præstaturum spondeo.

a. In Principio non aeternitatis, sed temporis.

Quia aeternitas non mensuratur, nec principium habet, & vni Deo competit.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim.

Recitat itaque diuina creationis opera prima Moses: interim tamen vult, vt intelligamus Deum Creatorem præcessisse creaturam vniuersam intervallo, quod nulla humana rationis vis, metiri potest. Quamuis intervallum mentio nequaquam in Dei essentia sit statuenda. Nec enim possibile est, vt quis aeternitatis, vel æterni mensuram agere possit.

Prosequitur idem Procopius demonstrare, Deo competere aeternitatem, cæteras autem res temporariis subiungere.

Ceterum id, vt aeternitatem Dei perspectam haberet Moses: didicit in Monte Orebo ex hoc ineffabili & sacrosancto oraculo: Sum qui sum. Nam hoc eloquio exactè audito, & quantum homini fas est, cognito, tum demum presens opus componere instituit. Nisi enim perfecta Dei cognitione fuisset instructus, qui quiuisset eum huius vniuersi opificem pronuntiare? aut quibus modis rerum omnium ignaros & rudes docere potuisset? Deum huius vniuersi esse architectum? nunc igitur, vt qui diuina, humanaq; omnia comperta & explorata, haberet; inquit, Deus immortalis, aeternus per se existens vnus, cum sic decreuisset, Cælum, Terramq; condidit. Tempus quoque adamussim enarratur, vt cognoscamus Deum esse infinitum; rerum verò naturam sine circumscripti, & temporari esse obnoxiam. Siquidem à primordio secundum temporis rationem in essentiam deducta est.

Et amplius æternis competere verbum Erat, & Esse, temporaneis autem Fieri.

Merito itaque ait; Fecit: & obiter verbum, Erat; quod de Deo sermone prædixit Ioannes. Aeternis enim competit verbum substantiuum, Erat, at creaturis accommodandum est, & vltimo, id est erat. Habent enim Greci discrimen inter εἶναι, & εἶναι, quam differentiam apud Latinos haud (mea quidem sententia) inuenire est. Quapropter idem Ioannes, de Baptista loquens, in sequentibus inquit; Erat homo missus à Deo: vbi verbum εἶναι (quod ad creaturas refertur) videre est. Nemo tamen miretur, cum audit Mossem in sequentibus differere; Terra autem erat inuisibilis; quo in loco εἶναι, verbum substantiuum, quod æternis aptatur, locauit: Non ab re sic loquitur: erat enim prius condita. Nam postquam dilucidè proposuisset Terram esse creatam, tum demum addidit; erat inuisibilis.

THEODORETVS in Catena Lippomani.

Metiri ergo conuenit diuina Scriptura doctrinam suam pro viribus erudiendorum. Et perfectis quidem perfectam, imperfectis verò veluti elementa impartit. Itaque, quia Iudaicus populus diu cum Aegyptijs vixerat, qui plures Deos colunt, iure populo huic Moyses primum doctrinam de vero & solo Deo omnium creatore ac principio tradidit, ostendens omnia quidem principium habere, Creatorem verò sempiternum, & absque principio esse: vnde ait; In Principio fecit Deus Cælum, & Terram. Quam doctrinam & ipse didicerat, cum audiuit. Ego sum; qui sum.

b. In Principio non aui, sed temporis.

Quia in principio aui conditus est Mundus intelligibilis, Angelicis spiritibus accommodus: in principio verò temporis Mundus sensibilis, ad erudiendos mortales, & locanda corruptioni obnoxia.

BASILIVS Hexameron, Homilia prima.

Nec tamen absurdum verò fuerit credere fuisse quidam vel ante Mundi istius constitutionem, id quod arcana quadam animi contemplatione licuerit intelligi; tamen si hac de re nihil in literas Moyses transmiserit, quod rei tantæ

tantæ cognitio parum idonea videretur istis paruulis, qui lacte dum doctrinae initiandi rudimentorum fidei veniunt & instituendi. Erat sanè status quidam Mundi generatione superior, abstractis illis à concretionem materis potentijs Mundo præstantioribus pro decoro accommodatus, temporis etiam conditione anterior, æternus nimirum ac perpes. Creaturas autem in ipso Creator omnium, atque Opifex perfecit, lucem spirituales eorum beatitudinè accommodam, qui Dominum amant, naturas rationis vi maximè præditas atque inuisibiles, omnesq; beatarum mentium ordines, quotquot nostræ mentis quantalibet dixeris, facultatem exuperant, quorum ne nomenclaturæ quidem possumus inuenire. Et hæc substantiam complent Mundi illius inuisibilis.

Edocet deinde Mundum hunc sensibilem productum fuisse, vt locum ad erudiendos homines aptissimum, & ad locanda ea, quæ corruptioni, ac generationi sunt obnoxia. De primo ait.

Tum demum conueniebat, his iam conditis Mundus vt accederet, & adiungeretur, qui in primis locus esset perdocendis animabus hominum, atque erudiendis sanè quàm accommodus. De secundo post. Dein, vt semel omnibus suo capaci sinu excipiendis domicilium esset appositissimum, quæ generationi pariter & corruptioni obnoxia sunt. Sanè & Mundo huic, & ijs quæ tum in eo producta sunt animalibus & plantis, congener subfuit temporis curriculum accedens semper, ac more fluentis aquæ recedens, nec vnquam à cæpto cursu restitans, aut conuiescens. Quid enim? An non eiusmodi est conditio temporis? Quod enim eius transactum iam est, vti que in nihilum abiit: nondum adest, quod est affuturum: quin quod adest, prius sensum fugit tuum, quàm cognoræ adesse. Talis planè est eorum quæ oriuntur conditio, ac genus. Aut enim augescunt in horam, aut ad corruptelam deuegunt. Neq; enim in istis quicquam liquidò queas deprehendere, fixum quod sit & stabile. Sanè conueniebat corporibus animantium, stirpiumque, quæ quasi de fluuiio cuiusdam aquarum iugiter scaturientium lege nature adstricta videntur, & obnoxia vicariae motioni nunc ad generationem, mox ad corruptionem promouenti: vt intra vagam istam, nec consistentem temporis naturam continerentur, conditio cuius ijs cognata est, quæ æternam subeunt permutationem. Tandem concludit. Hinc propriè aggressus sermonè de Mundo sapiens, nos his verbis edocet eius originem; In principio fecit: in eo nimirum principio, quod simul fuit cum tempore. Neque enim iuxta rationem antiquioris, aut primigeniæ conditionis contestatur, Mundum hunc ea quæ facta sunt, omnia antegredi, dicens in principio factum esse: sed postea, quæ non oculis istis, sed intellectu solo percipiuntur, principium narrat & originem rerum istarum, quæ visu queunt aut alio quouis sensu percipi.

Hanc doctrinam Basilij, quam sequutus est Gregorius Nazianzenus, Theodoretus, & Patrum nonnulli præstantissimi, sæpius nos diuersis in locis perpendemus: plura siquidem sunt in ea discussione dignissima. Perquirendum nanque erit, quifnam fuerit iste Mundus intelligibilis; num corpus aliquod emicans, Empyreumq; ipsum: atque item; num status ille Angelicorum spirituum beatificus loco villo circumscriptus extiterit. Sed hoc definiemus, cum de Empyreo negocium habebimus. Amplius, num Angeli extarint ante Mundum; datoque, quòd extiterint; num in exordio aui peccarint aliqui; & si peccarint; in quem locum rei detrusi fuerint, & ad quem beati assumpti. Verum de ijs disceptabimus in quæstione, num Angeli conditi sint ante Mundum. Superest igitur, vt hoc loco tantum sciamus interpretandum esse In Principio, pro principio non aui, sed temporis: quia vel æuum præcessit tempus, ex opinione eorū qui Angelos antecessisse Mundum opinantur, vel dato, quòd cœui sint Mundo, certè Moyses per vocem In principio, non aui, sed temporis exordium significauit; vt ex antedictis constare potest. Quæ autem dixit Procopius, principij nomine non capiendum esse aeternitatis principium, quia ipsa mensurari nequit, & principio careat, probè certè dixit: vnde & inferri potest, Mundum ab æterno non fuisse: Et elegantius etiam addidit, Esse, propriè competere æternis; Fieri autem ijs, quæ sunt temporari obnoxia. Quamquam id quod adduxit de εἶναι, et εἶναι; quòd εἶναι scilicet, significet, Erat, & competat æternis, & εἶναι tantum creaturis, in praxi verificari non possit, cum has voces promiscuè, & sine hac differentia positas vbique inueniamus.

AUCTOR.

Perennem eam aeternitatem omni prorsus initio carentem, quæ ante Mundum apud Deum perenniter extitit, Patres diuerso modo nominarunt.

DIONYSIVS indifferenter illam, æuum, atq; aeternitatem appellauit, teste D. Thoma in scriptis, secundo Sententiarum distinctione secunda.

BASILIVS eam ipsam, æternum tempus vocauit, Homilia prima Hexameron, dicens.

Mundus ille temporis conditione anterior, æternus nimirum, & perpes.

I O A N N E S Damascenus Orthodoxæ Fidei libro secundo, capite primo, sæculum illam nuncupavit; ait nanque,

Siquidem sæculum dicitur uniuscuiusq; hominum vita. Dicitur rursus sæculum, tempus mille annorum: sæculum, præsens Mundi duratio, quæ in septem sæcula, hoc est. ætates secatur: sæculum, futura post hunc Mundum vita: sæculum unum, & ante Mundum, & post Mundum æternitas: ipseque Deus sæcula fecit, qui est ante sæcula: ad quem David; A sæculo, & usque in sæculum tu es Deus.

Psal. 99.

I S I D O R V S de Summo bono libro primo, capite decimo, æternitatis ei nomen imposuit, inquiens.

Ante Principium non fuit tempus, sed æternitas: tempus verò à substitutione Creaturae, non Creaturae capit à tempore.

A N S E L M V S Cantuariensis de Imagine Mundi libro secundo, cap. primo, eum illam dixit, cum sic tempora partitus est.

Ævum est ante Mundum, cum Mundo, post Mundum, hoc solum ad Deum pertinet, qui non fuit, non erit, sed semper est. Tempora æterna sub quo sunt, & hæc ad archetypum Mundum & Angelos pertinent, qui ante Mundum esse ceperunt, cum Mundo, & post Mundum erunt. Tempus autem Mundi est umbra ævi; hoc cum Mundo incepit, & cum Mundo desinit, veluti si funis ab Oriente in Occidentem extenderetur, qui quotidie plucando collectus, tandem totus absumeretur.

Æternitatis,
Ævi, & Tem-
poris discre-
pantia.

Cæterum Theologi perfectius tria esse temporum genera dixere; æternitatē, ævū, & tempus; Æternitatem Deo, Ævum Angelo, Tempus sensibilibus cunctis adscribere. Inter æternitatem, & ævum eam constituere discrepantiam, quam inter Dei & Angeli naturam esse decreverunt. Cum Deus siquidem sit id, quod est, in Angelo, aliud sit esse, aliud essentia; Deus à se sit, Angelus à Deo; vti esse Angeli est imperfectius; ita ævum æternitate deterius esse voluerunt. Inter ævum verò & tempus eam posuere differentiam, quam inter sensibilem, & spiritualem essentiam esse animadvertere: Nam cum in esse Angelico perennis sit permanentia; in esse Mundi perennis defluxus: In hoc, aliud sit id, quod prius est, & aliud quod post; In eo, secundum essentiam nulla mutatio: ævum dixerē mensuram permanentium, in quorum essentia prius & post cerni non possunt: tempus verò mensuram rerum labentium, perpetuis vicissitudinibus addictarum. Et hæc est D. Thomæ in scriptis doctrina. Nonnulli ævo prius & post, cum successione, sine substantiæ innovatione applicarunt. Extat siquidem successio cum innovatione, vt aquæ defluentis à fonte, & absq; innovatione, vt radij à Sole: Nam radius ab eo coruscantissimo globo emissus semel, perenni continuatione cum ipso Sole rotat. Idque nos D. Bonaventuræ pulcherrimè edocet.

Philosophari igitur ita possumus. Æternitas eorum mensura est, quorum id ipsum esse & essentia, & à se sunt: Ævū eorum, quorum aliud est esse & essentia, & ab alio, nempe à Deo profiliunt: Tempus eorum, quæ semper delabuntur: Æternitas perenne habet præsens, quod semper fuit, & erit: Ævum gaudet præsentia, quod quidem non semper fuit, attamen semper erit; vel quia non agnoscit in substantia successione, secundum D. Thomam, vel si noscit, noscit sine innovatione, vt ait D. Bonaventuræ; Tempus, & præteritum, præsens, & futurum suscipit: Æternitas non principium, nec finem agnoscit: Ævū principium habuit, sed finis erit expers: Tempus initio, sineq; conterminatur, Deus igitur æternitate gaudet; aliamq; vitam, alios annos, aliamq; ætatem à nobis beatam degit, tempus aliud divinius, in quo dum esset, cum sibi placuit, ad Mundi constitutionem venit: Angelus ævo lætatur, & siue ante Mundum, siue cum Mundo conditus fuerit, secum ævum tulit: Creaturarum rerum congeries, quæ corruptioni sunt obnoxia, ab edaci tempore absumi inevitabiliter dolet. Æternitatis autem, ac ævi partes assequi non possumus, nisi ex temporum comparatione, ea ferie, vt operationes Dei, quæ sunt ad intra, sola æternitate commensurentur; quæ verò ad extra, quia ex beneplacito sunt, temporum differentijs explicari queant, vti & Angeli operationes.

a. Verbo In principio, denotatur Dei æternitas,
& omnipotentia.

Æternitas; Quia si in principio creavit Deus Mundum, ante Tempora extitisse designatur; Potentia, quod tanta celeritate Mundum creasse in principio narretur.

Ambrosius

In Principio.

- a. Hoc verbo denotatur Dei Æternitas, quod ante tempora extiterit, & Omnipotentia, quod tanta celeritate Mundum condiderit.
- b. Temerè inuestigatur, quo temporis principio, Deus Cælum, Terramq; creavit.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

A M B R O S I V S Hexæmeron libro primo, capite secundo.

Pulchrè quoque ait; In principio fecit; vt incomprehensibilem celeritatem operis exprimeret, cum effectum prius operationis impletæ, quàm indicium ceptæ explicasset.

I V N I L I V S in Hexæmeron.

Creationem Mundi insinuans Scriptura divina, aptè primo statim verbo æternitatem, atq; omnipotentiam Dei Creatoris ostendit. Quem enim in principio temporum Mundum creasse perhibet, ipsum profecto ante tempora æternaliter extitisse designatur: & quem ipsum conditionis initio Cælum & Terram creasse narrat, tanta celeritate operationis omnipotentem esse declarat; cui voluisse, creasse est. Nam humana fragilitas cum aliquid operatur, verbi gratia, domum adificamus, in principio operis materiam præparamus, & post hoc principium, fodimus in altum, deinde mittimus lapides in fundamentum, deinde pariter augescentibus lapidum ordinibus apponimus, sicq; paulatim ad perfectionem operis propositi perficendo pervenimus: Deus autem, cuius manus omnipotens est, ad explendum opus suum, non eguit mora temporum: Quia scriptum est; Omnia quæcumque voluit, fecit.

Psal. 113.

Tanta fuit celeritas, vt simul fecerit, quæ simul dici
non possunt.

I V N I L I V S vbi supra.

Vnde bene dictum est, quia in Principio creavit Deus Cælum, & Terram: vt apertè detur intelligi, quia vtrumque simul ab homine dici non possit: Denique dicit Propheta; Initio Terram tu fecisti Domine. Hic autem Dominus Cælum, & Terram in principio creasse narratur. Vnde liquido colligitur, quia factura est vtriusque elementi pariter expleta: & hoc tanta velocitate diuinæ virtutis, vt necdum primum Mundi nascentis momentum esset transcensum.

Psal. 101.

G L O S S A Ordinaria hæc sic assumpsit.

Creationem Mundi insinuans Scriptura, primo verbo æternitatem, & omnipotentiam Dei ostendit. Quem enim in principio temporum Mundum creasse, eundem ante tempora æternaliter significat extitisse. Et quem in conditionis initio, Cælum & Terram creasse narrat tanta celeritate operationis, omnipotentem esse declarat, cui voluisse, facere est. Bene ergo dicitur; In principio creavit, &c. Vtrumque scilicet simul, quamuis vtrumque simul ab homine non dicatur. Vnde Propheta terram in initio factam ostendit, dicens; Initio tu Domine Terram fundasti.

b. Non inuestigandum, quando fecerit Deus Cælum & Terram.

Temerè inuestigatur, quid faceret Deus, antequam crearet Cælum & Terram, & in quo principio temporis, seu quando fecerit Cælum & Terram; quia ibi de tempore inquirere non possumus, vbi non est tempus.

A V G V S T I N V S de Genesi contra Manichæos libro primo, capite secundo.

Quod scriptum est, In principio fecit Deus Cælum, & Terram, querunt, in quo principio: & dicunt; Si in principio aliquo temporis fecit Deus Cælum, & Terram, quid agebat, antequam faceret Cælum, & Terram? & quid ei subito placuit facere, quod nunquam antea fecerat per tempora æterna? His respondemus. Et post. Sed etsi in principio temporis Deum fecisse Cælum & Terram credamus, debemus vtiq; intelligere, quod ante principium temporis, non erat tempus. Deus enim fecit & tempora. Et ideo, antequam faceret tempora, non erant tempora. Non ergo possumus dicere fuisse aliquod tempus, quando Deus nondum aliquid fecerat. Quomodo enim erat tempus, quod Deus non fecerat, cum omnium temporum ipse sit fabricator? Et si tempus cum Cælo & Terra esse cepit, non potest inveniri tempus, quando Deus nondum fecerat Cælum & Terram. Cum autem dicitur, quid ei placuit subito? sic dicitur, quasi aliqua tempora transierint, quibus Deus nil operatus est. Non enim transire poterat tempus, quod nondum fecerat Deus, quia non potest esse operator temporum, nisi qui est.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

In Principio.

a. Igitur nihil eorum que videntur, expers est principij, neque etiam Cælum, quamuis inter omnia sensilia longius à corruptione abesse videatur.

x. Ad Tit.

est ante tempora. Certè & ipsi Manichæi legunt Apostolum Paulum, & laudant, & honorant, & eius epistolas male interpretando multos decipiunt. Dicant ergo nobis, quid dixerit Apostolus Paulus; Agnitionem veritatis, que est secundum pietatem Dei in spem vite eterne, quam promisit non mendax Deus ante tempora eterna. Aeterna enim tempora, quid ante se habere potuerunt? Hoc ergo cogantur exponere, ut intelligant se non intelligere, cum temerè volunt reprehendere, quod diligenter querere debuerant. Non enim coæuum Deo Mundum istum dicimus, quia non eius aternitatis est hic Mundus, cuius aternitatis est Deus; Mundum quippe fecit Deus, & sic cum ipsa creatura, quam Deus fecit, tempora esse cæperunt. Et ideo dicuntur tempora eterna, non tamen sic sunt eterna tempora, quomodo æternus est Deus; quia Deus est ante tempora, qui fabricator est temporum. Sicut omnia, que fecit Deus, bona sunt valde, sed non sic bona sunt, quomodo bonus est Deus, qui illa fecit, hæc autem facta sunt. Nec ea genuit de seipso, ut hoc essent quod ipse est: sed ea fecit de nihilo, ut non essent equalia, nec ei à quo facta sunt, nec Filio eius per quem facta sunt; iustus est enim.

B E D A Quæstionibus in Genesim, sententiam, & verba Augustini mutuauit.

a. Nil visibile, neque etiam Cælum principio caret.

Nihil certè eorum que videntur, expers est principij, neque Cælum, quanquam non interrupta circumlatione sine principio feratur; & Deum, vel Deo coæternum alij ipsum putarint.

B A S I L I V S Hexameron, Homilia prima.

Nihil igitur, o homo eorum que oculis tuis subiecit Deus, opineris expers esse principij. Rursus cum te undique cingi his intelliges, que iuxta Cæli motum in orbem cientur, nec tamen istius spherice motionis principium quiueris sensu deprehendere; nolim eiusmodi corporum, que circulari latione aguntur, naturam putes esse principij expertem. Sanè orbis hic (planam dico figuram, quam vnica circumplectitur & ambit linea) tametsi sensum defugiat nostrum, aded ut ne vnde quidem cæperit, inuenire possimus, aut in quem desiturus sit finem: non continuo decerni debet ob id exors esse principij. Est id sensum effugiat, re tamen vera ab uno aliquo prorsus cæpit, qui centro ipsum circumscripsit simul & interstitio. Itidem & tu per hoc, quod corpora hæc, que orbiculari cientur motu, intelligis quasi mutua conspiratione, & concordia annutu in seipsa versari: saltem prospice, ne ipsa eorum æquabilis motio, nec vno prorsus intercisa medio, errorem tue menti insillat, aut insertum relinquat; quo male persuasus credas Mundum hunc, ut nullam aliquando sortitum originem, ita nec vno sine olim contrahendum. Preterit enim figura Mundi huius. Et, Cælum, & terra transibunt. Vtrumque hoc dogma certò præcimens futuram consumationem, Mundi que in melius permutandi immouationem, ipsa eadem complectitur, que & hic verborum compendio ad nostram omnium qualemcunque, nempe elementarem institutionem doctrina sibi diuinitus aspirata Moses tradit, dicens; In principio fecit Deus. Nam que ex tempore cæperunt, necesse prorsus, eadem ut aliquando desitura sint & consumanda. De horum igitur sine nihil addubites, quæcumque ex tempore sumpserunt principium.

Progreditur postea Basilius contra Astrologos, qui Cælum etiam Deum, & Deo coæternum asseuerare ausi sunt, plura differere.

A M B R O S I V S Hexameron libro primo, capite tertio.

Cum ergo tot oracula audias, quibus testificatur Deus, quod fecerit Mundum, noli eum sine principio esse credere, quia quasi spheræ Mundus esse dicatur, ut principium eius nullum videatur extare: & cum innotat, quasi in circuitu omnia commoueantur: ut vnde incipiat, vbi desinat, non facile comprehendas: quia circuitus principium sensu colligere impossibile habetur. Neque enim spheræ potes initium reperire, vel vnde cæperit globus Luna, vel vbi desinat mensura Luna defectio. Neque verò si ipse non comprehendas, idcirco non cæpit, aut nequaquam desinet. Si ipse circuitum, vel atramento, vel graphio discas, vel centro exprimas; vnde cæperis, aut vbi desieris intervallo interposito, non facile vel oculis colligis, vel mente repetis: & tamen & cæpisse, & desisse tibi ipse testis es. Nam etsi sensum subterfugit, veritatem non subruit. Que autem initium habent, & finem habent: & quibus finis datur, initium datum constat; finem autem Mundi futurum, ipse Saluator docet in Euangelio suo, dicens; Preterit enim figura huius Mundi: & Cælum, & Terra præteribunt: & infra;

1. Cor. 7.
Matth. 24.

Ecce

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

In Principio.

a. Igitur Mundus non est sine principio, siue æternus.

Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem Mundi. Quomodo ergo coæternum Deo Mundum asserunt, & Creatori omnium sociant, atque equalem esse disputant creaturam, corpusque materiale Mundi, inuisibili illi, atque inaccessibili nature diuina coniungendum putant, cum præsertim secundum suam sententiam non possint negare, quoniam cuius partes corruptioni & mutabilitati subiacent, huius necesse est vniuersitatem eisdem passionibus, quibus propriè portiones eius sunt obnoxie, subiacere?

P R O C O P I V S Commentarijs in Genesim.

Licet Cælum præclarum sit edificium, attamen non æternum est. Nam æternum quiddam incorporeum, & forma carens est: preterea nec compositum, nec circumscriptum est.

B E D A expositione in Genesim.

Cælum autem & Terra initium habent & finem apud nos, apud Deum sine initio habentur; ideo, in presentia ipsius more hominis arcam facientis. Multæ autem hereses in hac sententia præcauentur, quia alij dicebant, Cælum & Terram sine principio fuisse, & non Deum, sed Deos illa fecisse, & Deum antea non fuisse, & hereses in hoc versiculo soluantur.

a. Nec Mundus est sine principio, siue æternus.

P H I L O de Mundi opificio.

Propter traditam à Mose creationem, præclarissima, & omnium optima edocti sumus. Primum, esse, & subsistere in natura verum aliquid numen, aliquam diuinitatem, idque propter impios ostensum. Secundum, quod Deus sit vnus, propter eos, qui multos Deos induxerunt. Tertium, quod Mundus is est creatus propter eos, qui cum stauerunt sempiternum. Quartum, quod vnus sit etiam iste Mundus, quia creauit hunc ipsum, que fecit.

Hæc autem ex quatuor primæ clausulæ verbis elici possunt. Nam si in principio creauit Deus Cælum & Terram; igitur ante subsistebat aliquid numen, aliqua diuinitas: Si Deus, igitur vnus: Si Fecit, igitur Mundus est creatus: Si Cælum, & Terram, & non Cælus & Terras; igitur vnus Mundus. Sed tertium ex his exposcit, ut Mundum non esse æternum, sed à Deo vno fuisse creatum, cumulatius edisseramus.

A M B R O S I V S Hexameron, libro primo, capite primo.

Quid igitur tam inconueniens, quam ut æternitatem operis cum Dei omnipotentis coniungerent æternitate, vel ipsum opus Deum esse dicerent, ut Cælum & Terram, & Mare diuinis prosequerentur honoribus? Ex quo factum est, ut partes Mundi Deos esse crederent: quamuis de ipsa Mundo non mediocriter inter eos questio sit. Nam Pythagoras, vnus Mundum asserit; alij innumerabiles dicunt esse Mundos, ut scripsit Democritus, cui plurimum de Physicis auctoritatis vetustas detulit. Ipsum quoque Mundum semper fuisse, & fore Aristoteles vsurpat dicere. Contra autem Plato non semper fuisse, sed semper fore præsumit asserere. Plurimi verò nec fuisse semper, nec semper fore, scriptis suis testificantur. Inter has dissensiones eorum, que potest esse veri æstimatione, cum alij Mundum ipsum Deum esse dicant, quod ei mens diuina, ut putant inesse videatur: alij partes eius: alij vtrumque in quo, nec que figura sit Deorum, nec qui numerus, nec qui locus, aut vita possit, aut cura comprehendere? siquidem Mundi æstimatione volubilem, rotundum, ardentem, quibusdam incitatum motibus, sine sensu Deum conueniat intelligi, qui alieno, non suo motu feratur.

R V P E R T V S Commentarijs in Genesim, libro primo, capite quinto.

Sed hoc mutabilitati Dei ascripserunt quidam, quod fecit istum, quia non erat, Mundum illi videlicet qui voluit, Deo Mundum esse coæternum. Dixeruntque, aut Deo coæternus est Mundus, aut certè mutabilis est Deus. Si enim tandem aliquando fecit, quod in tantis æternitatis sue spacijs non fecerat, profectò nouo consilio vsus est: ac proinde mutabilis est. Ad hæc inquam: verissimè neque mutabilis est Deus, neque Deo coæternus est Mundus. Nunquid mutabilitate vitur quis, quando sapientiam suam nolens esse occultam, pulchram orationem vel quippiam eiusmodi, quod vti que in mente habet secretum, describit in charta per atramentum & calamus, & aduocat multos ut audiant sapientiam & intelligant vtilem scientiam? Nunquid mutabilis animi vitio dicendus est, pro eo, quia quod occultum habebat, vtiliter fecit, in publico ut cognosceretur auditorio? Non vti que de mutabilitate culpandus, sed de benevolentia collaudandus est. At verò Mundus, & omnia que Cælo & Terra con-

ra con-

ra continentur, quedam clarissima Sapientie Dei signa sunt, que videlicet Sapientia, sive Verbum, sic erat in corde Dei, priusquam ista fierent, sicut in corde tuo sapientia, vel ars prius est, quam notulis visibilibus, aut opere aliquo illam significes. Unde Euangelista, cum dixisset, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: statim adiecit: Quod factum est, in ipso vita erat. Que videlicet Sapientia Dei, ut sciretur, ut esset unde, vel a quibus cognosceretur, creavit Deus Cælum & Terram, & posuit in Cælo Angelos, & in Terra homines, qui ex seipsis & cæteris que facta sunt, tantum artificem vtiliter cognoscerent: Ergo nisi tu nimium ingratus sis, non Deum in hoc mutabilitatis accuses, sed de magna benevolentia collaudes, & supplices gratias agas ei, quia propter gratuitam bonitatem suam, in principio creavit Deus Cælum & Terram.

Ioan. 1.

Num Mundus sit Aeternus.

Arduam profecto, atque a Philosophis acrius ventilatam, ac iactatam esse hanc disceptationem agnosco; Sed ut meum exposcit in iudicium, citius diuersis, ac varijs recensitis sententijs, ab ea me exoluam.

Philosophorum de Mundi aternitate sententia.

PHILO in libro inscripto, quod Mundus sit incorruptibilis, inquit.

Tres opiniones dissentiunt: Alij Mundum sempiternum aiunt, nec ortum unquam, nec interitum: è diuerso alij & ortum, & corruptioni obnoxium; nonnulli vtranque sententiam diuidunt, ortum sentiunt cum posterioribus, corruptibilem negant cum prioribus: atque ita mixtum dogma reliquerunt, creatum esse, sed incorruptibilem. Democritus, Epicurus, & Stoicorum turba Philosophorum aiunt, Mundos nascibiles, ac corruptibiles; verum non similiter. Illi multos Mundos imaginantur, quorum generationem conflictationibus, & connexionibus atomorum tribuunt, corruptionem repercussionibus, & dissolutibus: Stoici vnum Mundum asserunt, & Deum auctorem eius generationis; corruptionis verò non item Deum, sed indefessam vim ignis rebus insitam, post longas temporum ambages assumpturam, & in semet mutaturam omnia, ex qua deinde Mundum instauraturam Opificis providentiam. Iuxta horum opinionem potest dici alter Mundus sempiternus, alter corruptibilis: Corruptibilis, ut nunc est ornatus, & dispositus: Sempiternus, post exustionem reparabilis, ut nunquam desinat. Aristoteles nescio quam pie, sanctèq; doctus, ingenitum, & incorruptibilem Mundum pronunciat, & impietatis damnat quotquot contrarium asserunt, qui manufactis præstantiorem non existiment Solem, tam magnum Deum visibilem, & Lunam, cæteraq; vel fixa, vel vaga sidera, omnia verè plena numine.

CYRILLVS contra Iulianum, libro secundo, inquit.

Pythagoras, & Stoici Mundum quidem dicebant esse genitum à Deo, & quantum ad naturam attinet, corruptibilem; sensibilem enim esse, idcirco & corruptibilem, non corruptendum tamen providentia, & continentia Dei: Epicurus corruptibilem, ut animal, & plantam; Xenophanes ingenitum, & perpetuum, & incorruptibilem Mundum: Aristoteles partem Mundi sub Sole passibilem, in qua & terrena finiuntur.

Theophilus Antiochenus libro primo ad Autolyicum, consimilia recitat.

Verum, quid ego hauserim, adducam. Primò, Chaldæos Mundum esse æternum existimasse, testatur Plutarchus libris de placitis Philosophorum. Hos sequuti sunt Xenophanes, Orthomenes, Calephonius, qui Eleaticæ sectæ princeps fuit, teste Theodoro de Græcarum affectionum curatione libro quarto, qui est de Materia, & Mundo. Plato quid senserit, non est perspicuum, sed Chaldæis subscripsisse existimarunt Plotinus libro primo Aencadis, Apuleius de Platonis dogmate, & Simplicius tertio Physicorum, & primo de Cælo: Alij cum Mose Mundum conditum sensisse putarunt, ut Ioannes Grammaticus libro primo contra Proclum: Nostri etiam, Platonem Mundum conditum consimili cum Mose sententia opinatum fuisse, constanter asseuerant.

CLEMENS Papa Recognitionum libro octauo, Nicetam orantem istud asserere his inducit.

Quod si idonei tibi testes videntur Philosophi; Plato de his testatur in Timeo, ubi de Mundi factura discutens, requirit, vtrum nã semper fuerit, an initium sumpsit; & pronunciat, quod factus sit: visibilis enim, inquit, & palpabilis, atque corporeus; omnia autem, que huiusmodi sunt, facta esse constat: Quod autem factum est, aliquem habet sine dubio auctorem, à quo factum est; hunc ergo, inquit, factorem parentemq; omnium, & inuenire difficile est, & inuentum vulgo enarrare impossibile. Hec quidem dicit Plato.

Locum hunc insignem, præclarum, & valde memorabilem, citarunt Theodoretus libro quarto Græcarum curationum, qui est de Materia & Mundo; & Minutius Foelix, & ante hos.

EVSEBIVS, qui de præparatione Euangelica libro vndecimo, capite decimo quinto, inquit.

Mose

Philosophi Mundu aternu statuentes.

Platonis sententia de Mudo.

Mose igitur vniuersa à Deo creata predicante: In principio, inquit, creavit Deus Cælum & Terram. Vide quemadmodum non excedit ab hac sententia Plato; Omne, inquit, quod factum est, necessariò à causa factum est: fieri enim nihil potest absque causa. Vniuersum igitur, aut Cælum, aut Mundus, aut quavis alia notetur appellatione, considerandum vtrum erat semper, nullum generationis suæ habens principium; an factum est, & ab aliquo incepit principio. Visibilis igitur, & tangibilis est, cum corpus sit: cuncta verò hæc sensibilia sunt. Que verò sensibilia sunt, opinioni subiicere, & facta esse demonstrauimus. Quod porro factum est, à causa factum esse necesse est. Causam igitur, & Creatorem vniuersi, qui sit, inuenire difficile est; & cum inuenieris, in vulgus edere impossibile. Et post. Sic igitur rationem sequentes, nefas est dicere animatum hunc Mundum, ac verè mentalem à Dei prouidentia non esse factum.

Sed ea est discrepantia inter Platonem, & Mosem, quod Moses cuncta edidisse asseueravit: Plato verò Deum, Cælum, immortaliaq; condidisse elementa, cæteraq; Dijs secundis creanda, deimandasse tradiderit.

AVGVSTINVS decimo de Ciuitate Dei libro, capite trigesimo primo, contra quosdam Platonis assecelas Platonis sententiam euertentes, ac ex mente Platonis Mundum Deo cœternum statuentes, ait.

Quamquam & de Mundo, & de his, quos in Mundo Deos, à Deo factos, scribit Plato, apertissimè dicat eos esse cœpisse, & habere initium; finem tamen non habituros, sed per Conditoris potentissimam voluntatem in æternum permanuros esse perhibeat. Verum id quomodo intelligant, inueniunt non esse hoc, videlicet temporis, sed substitutionis initium. Sicut enim, inquit, si pes ex æternitate semper fuisset in puluere, semper ei subisset vestigium; quod tamen vestigium à calcante factum, nemo dubitaret, nec alterum altero prius esset, quamuis alterum ab altero factum esset: Sic inquit, & Mundus atque in illo Dij creati, & semper fuerunt, semper existente qui fecit, & tamen facti sunt.

Peripatetici Mundu æternum censuere, atque ex naturæ necessitate manasse, uti ex corpore profilit umbra, & radius ex Sole fluit, & speculo imago resultare conspiciunt.

BASILIVS Hexameron Homilia prima, horum sententiam elegantius expressit, cum dixit.

Et quia complures eorum, qui Mundum ab æterno simul cum Deo fuisse, sunt opinati; non ab ipso factum esse, sed quasi adumbratio quedam potentia ipsius esset, sponte vel obiter emeruisse ipsum asseruerunt: atque causam quidem ipsius, Deum esse fatentur, causam tamen voluntate non concurrente; sed perinde atque corpus umbra, lucidumq; splendoris est causa: idè talem errorem emendare Propheta percipiens, hac verborum exactissima complexione vsus est; In principio fecit Deus, &c.

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite quinto, id ipsum tradit, ut supra dictum est.

Neoterici attamen omnes de Aristotelis sententia dubitant: existimant alij, quod ingentis nominis Philosophus Aristoteles, cum enixè validissimis rationibus cœplures præscorum opiniones, & octauo Physicorum, & primo de Cælo confutasset; suam de Mundi aternitate sententiam non perspicuam detulerit; maximè cum primo Topicorum scriptum reliquerit; Quædam sunt problemata dialectica, de quibus rationes non habemus, ut, vtrum Mundus sit æternus. Quapropter quænam fuerit eius mens, nõ vtiq; esse exploratum, conspiciumq; concludunt. Sed e contra alij clamant vsque adeo Aristotelem suam sententiam prodere conspicuam libro octauo Physicorum, primo libro Cœli, secundo de Generatione & Corruptione, & duodecimo Methaphysicæ; ut rudis, & ignarus Peripateticus dicatur, qui ex Aristotelis placitis ratam, dilucidamq; de æternitate Mundi ipsius opinionem non eliciat: alioquin omnis doctrina de Deo, inquit, de Intelligentijs, de Cælo, ruere, & obrui videretur. Quod si problema dialecticum id appellauit, inquit, id dixit, non quod de ipso dubitaret, & demonstrari non posse existimaret; sed quia problema hoc diuersis, aduersisq; abstractum sententijs, vtriq; parti disceptandi occasionem administret. Aristotelem apprimè insequuti sunt Proclus, contra quem Philoponus disceptat, & Aueroës; & ante hos Strabo Lampfacenus, & Plinius libro secundo capite primo; & alij affecle eius quæstionibus innumbris se obuoluerunt: eo euctu, ut physica quadam obtenebrati indagatione, ad hyperphysicam superæminentem sese attollere, ac efferre, ac efferre, minimè potuerint.

Empedocles Mundum singulari, & erronea sententia, specie æternum, numero verò generabilem, ac corruptibilem existimauit; adeò ut Mundus Mundo succedat; & vno consumpto, alius generetur.

Sed aduersa acie, multò immensior est Philosophorum, ac Vatum antiquorum clas-

N fis

Aristotelis sententia de Mudi aternitate.

Philosophi
Mundum ge-
nitum existi-
mantes.

Tex. 102.

Creatio Mun-
di eminentif-
simus Fidei
articulus.

Gen. 1.

Patres qui cō-
tra Mundi æ-
ternitatem scri-
pserunt.
Quæst. 2. 3. 4.
& 5.

Dist. 1.

An Deus ab
æterno Mun-
dum condere
potuerit.

Lib. Sent. 2.
dist. 2. & pri-
par. quæst. 46.
art. 1.

Sentent. lib. 2.
dist. prima.
Quodlib. 1.

Cap. 38.

Lib. 7.

Defensatur
D. Thomam.

sis, quæ Mundum genitum autumat; Siquidem Mundi eternitatis oppugnatōrū, quàm propugnatōrum numerosior est acies. Nam præter Chaldaeos, Eleaticos, & Peripateticos, cunctæ ferè Sectæ Philosophorum vna conspiratione, annuente tacito naturæ cōsensu, ac cunctarum gentium ferè iudicio, Mundum genitum tradunt. Vnde & Aristoteles ipse, secundo de Cælo; Omnes, inquit, Mundum generant. Sed ne in re adeò perspecta, & aliena, in recensendis Gentilium sectis immorer; Ego hoc axioma, Mundū esse creatum, non vt disceptandum, sed vt Fidei dogma suscipiendum, propono. Ex lapidibus nanq; in sacerdotali pectore in fitis, lapis hic nobis prior est, fulgentior, & emicantior: ex Fidei, inquam, nobis confessis articulis, hic primus maior, augustiorq; iudicatur; Credo in Deum Patrem, Creatorem Cœli, & Terræ. Hoc Creationis Mundi dogma totius nostræ Religionis basis est inconcussa. Hoc Scripturæ Sacræ oraculis primum est promulgatum; In principio creauit Deus Cœlum, & Terram. Hoc cunctōrum Christianorum consensu acceptum est, ac probatum; adeò vt nobis omnimodè execranda aduersa sententia videatur. Prisci nanq; Patres, ita hoc dogma exceperūt tanquam certissimum, diuināq; Scripturæ oraculo prolatum, vt non ad astruendam veritatem istam, sed tantum ad peripateticam de Mundi æternitate assertionem profcindendam, ac euertendam, omne studium, omnesq; vires suas conuerterint. Iustinus in libro de questionibus à Christianis Gentilibus positis, luculenter, & accuratè præcipua Peripateticorum fundamenta, quibus æternitatē Mundi astruere autumarunt, proferunt, ac diruit. Eā ipsam, Basilius de Mūdi Opificio, seu Hexæmeron Homilia prima, Ambrosius Hexæmeron lib. primo, Augustinus decimo de Ciuitate Dei libro, Cyrillus contra Iulianū libro secundo, Theodoretus lib. quarto de Græcarū affectionum curatione, paucis irriserunt, ac contēperunt, Zacharias Scholasticus Episcopus Mitylenensis luculentiū Dialogo de Mūdi creatione, contra Philosophos id edisserit. Fufius hoc dogma cribraunt Scholastici Doctores in secundo Sententiarū; definiens, q̄ articulus sit Fidei, & à Scripturis euidentius sit proditū; & quòd, si ex Deo naturæ necessitate Mundus prodijset, Deus liber Opifex, & Sator tunc non esset. Verum, vt eorum mos est, subtilioribus, ac inutilioribus se obuolentes disceptationibus, in eam quæstionem agmine factō proferant: Num Deus potuerit Mundum condere ab æterno. Censuere siquidem nonnulli, Deum ab æterno Mundum condere potuisse, adeò vt nullum ei impedimentum obstiterit, quominus si voluisset, Mundum ab æterno efficere potuisset: causæ etenim in momento agenti, potest coeuius esse effectus: Propterea Mundum non fuisse ab æterno certissimis, ac euidentissimis non posse euinci demonstrationibus dicunt; sed Fidei ratione, & reuelatione diuina tantum: Vnde Mundi in tempore genesim, ac nouitatem (vt aiunt) nulla probabili ratione demonstrari posse edocent. Huius placiti præcipuus assertor visus est fuisse D. Thomas; cuius sententiæ postea subscribere Thomista, præcipuè autem Caietanus, & Capreolus. Alij Deum, Mundum ab æterno non potuisse condere affirmarunt, quòd illi aliquid impedimentum fuerit, hoc est rei ipsius repugnātia, quam & contradictionem Scholæ appellant; cum repugnātia sit inconciliabilis, esse aliquid creatum, & esse ab æterno. Duces huius sententiæ sunt Albertus ille Magnus, D. Bonauentura, Henricus de Gandauo; quibus Scotista ferè cuncti adheferunt, maximè Richardus de Media Villa: In eandem pariter sententiam conspirarunt Doctores, qui Mundi æternitatem clarissimis, validissimisq; ac irrefragabilibus rationibus reijci, ac profcindi posse crediderunt. Horum præcipui fuere, ex recentioribus, Nicolaus Cusanus libro primo Excitationum, & libro De venatione sapientiæ, & Augustinus Steuchus De perenni Philosophia, & in Cosmopœia initio: qui & rethoricis figmentis, atq; coloribus (vt solet) immodestius D. Thomam, ac eius sequaces tacitè vexat; cum se mirari, ac misereri multorum imperitiam, atq; insaniam dicat, qui clariori, & augustiori sapientia destituti, in hoc deceptorum hominum iudicia sequantur, vt putēt factorum librorum auctoritatem sola fide teneri, cum secum afferant dininas, & potentissimas rationes; ideoq; falli, quia non sunt ex eorum numero, qui mentes naturali bonitate, & assidua imbuerunt exercitatione philosophandi. Sed hæc calumnia immeritò in D. Thomam, pijsimum, ac iudicij pondere solertissimum, optime mentis, & indefessæ exercitationis doctorem, illata est; cum maximè non alias ipse Steuchus contra Mundi

Mundi æternitatem proferat rationes, nisi eas, quarum femina D. Thomas protulit; & quas, vt vetustas, rancidasq; ipse elusit, atque retudit.

Ego his omisissis disceptationibus, veluti in Scholis satis, superq; tritis, atq; vulgatis, in sacrorum Declamatorum gratiam nonnulla adijciam; quæ Mundi æternitatem infringere, ac labefactare videntur; Deumq; liberum Mundi opificem, & sapientissimum effectorem astruere, atque omninò demonstrare conspiciuntur.

Quòd Mundus non sit æternus.

Cum primum oculos in hoc producti à Deo libero satore Orbis theatrum erigo, Cœlumq; fulgente Sole, pallente Luna, emicantibus Astris perlucidum, perpetuis circulationibus nunquam lassatum suspicio; vel etiam erumpentem ignem, enitentem aërē, fluentes aquas, confidentem terram, tanquam istius theatri partes immensas, mirificis Vaporum, Lapidum, Metallorum, Auium, Piscium, Animantium generibus insignitas, intueor: pulchrum hoc, ac mirificum opus, pulcherrimam, stupendissimam, ac potentissimam Opificis Maiestatem indicare, ac demonstrare perspicio; adeò vt hac contemplatione, tanquam prophetica visione perfusus, prode audeam cum præstantissimo vate; Vidi Dominum sedentem super folium excelsum & eleuatum; & plena erat omnis Terra Maiestate eius; & ea, quæ sub ipso erant, replebant Templum: Seraphim stabant super illud, sex aq̄ vni, & sex ala alteri; duabus velabant faciem eius, & duabus velabant pedes eius, & duabus volabant: Et clamabant alter ad alterum, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Exercituum, plena est omnis Terra gloria eius, & cōmota sunt superliminaria eardinum à voce clamantis; & repleta est domus fumo. Siquidem si mentem attollo, elegantes contemplationes à nostro proposito non alienas, Prophetæ visio nobis suppeditat; præcipuè; Quis sit Dominus sedens; Quæ eius immensa Maiestas; Qui Seraphim; Qui clamor; Quæ commotio; ac denique; Quinam ille sit fumus. Quæ omnia paucis peritringentes, breuiter contēplabimur. Dominus sedens super folium, Deus est ipse Mundi conditor, ac opifex, qui quasi post sex dies ab omni opere, quod patrarat, quiescens, confedit in Mundo, vti in Templo; in folio excelso insuper & eminentissimo supernarum caussarum omnium fastigio; Maiestate autem eius plena est omnis Terra; quòd immensæ Dei Maiestatis fulgores in hoc eius opificio infiti, monumentaq; ac indicia vbiq; splendescant, nitescant, ac appareant, prout in proximè sequenti Patrum Catena cuiq; intueri licebit.

Esaiæ 6.

Catena de fulgoribus diuina Maiestatis in Creaturis insitis; ex quibus elicitur, Mundum à Deo fuisse creatum.

Emicat siquidem tam ampla Dei sapientissimi opificis Maiestas in omni, tam supernarum, quàm terrenarum creaturarum classe, vt reiterare sepius possimus: Plena est omnis Terra Maiestate eius. Gregorius Nazianzenus, & quamplures Patrum, præcipuè Clemens, Tertullianus, Athanasius, Chrysostomus, Cyrillus Hierosolymitanus, Theodoretus hos infitos in Mundi partibus quibuscunque diuinæ Maiestatis fulgores, fusa, & vberissima oratione adeò lepide explicant, ac edocent, vt breuissimo argumento eos elicere, ac sua methodo referre non ineptum iudicarem.

Esaiæ 6.

Quæ in Mundi machina Dei opificis gloria emicet.

C L E M E N S Papa Recognitionum libro octauo, cum Nicetam alloquentem introduxisset, de splendescantibus in Mundi machina vnus artificis Dei facibus, seu monumentis hæc habet.

Sed etsi ipse, alijq; Græcorum Philosophi, de factura Mundi silere voluissent: nonne omnibus intellectum habentibus palam esset? Quis enim est exigui saltem sensus homo, qui cum cernat domum, omnia quæ ad vsus necessaria sunt, habentem; cuius cameram in sphaera gyrum videat collectam, eamq; vario splendore, & diuersis imaginibus depictam, Luminaribus præcipuis & maximis adornatam; quis inquam est, qui huiusmodi fabricam videns, non statim pronunciet à sapientissimo, & potentissimo artifice esse constructam?

N 2 A T H A.

ATHANASIVS Oratione contra Idola.

Sape ex operibus cognoscitur artifex, etiamsi in oculis non sit. Quemadmodum referunt de Statuario Phidias, quem sua opera ex commensatione, & proportione partium inter se, etiam absentem, extraxit; contuitum positum representavit; ita quoque ex Mundi ordine, eius opifex, & conditor Deus intelligendus est, tametsi corporeis oculis spectari nequeat.

Qua in Caelo.

CLEMENS Papa Recognitionum libro octavo.

Et ita quis inuenietur insipiens, cum Caeli opus inspiciat, splendorem Solis cernat, ac Lunae, Astrorum cursus, & species, & vias certis rationibus, & temporibus videat diffinitas; non tam a sapiente haec artifices, & rationabili, quam ab ipsa sapientia, & ratione clamet effecta? Quod et si secundum alios Graecorum Philosophos audire vis, & mechanicis imbutus es disciplinis: de excelsis, quae traduntur, non te sine dubio latent. Ponunt enim sphaeram aequaliter ex omni parte collectam, & ad omnia similiter respicientem, atque a centro Terrae equis spatij distinctam, ipsamque sui aequalitate ita stabilem, ut eam in nullam partem declinare vndique aequalitas collata permittat: & ita a nullo fulcimento subiecta sustentatur sphaera. Quod si verè hanc habeat similitudinem Mundi machina, evidens est opus in ea diuinum: Si verò, ut alijs visum est, super aquas posita sphaera, vel super ipsas fertur, vel in ipsis voluitur, etiam sic magis in ea artificis opus declaratur.

GREGORIVS Nazianzenus de Theologia libro secundo.

Porro si aerem, quaeque circa hunc sunt peragrasti, age nunc mecum Caelum, ac Coelestia ingredi. Et huc fides, magis quam ratio nos ducat; siquidem in proximo cursu tuam imbecillitatem didicisti, & dum, quae rationem tuam excedunt, cognoscere studes, rationem agnouisti. Caelum, inquam, mecum ingredi, ne semper supra terram, vel circa eam haereas, hoc ipsum quod nescias, nesciens. Quis igitur circumduxit Caelum? Quis ordine hoc posuit Stellarum? Quin potius, ut, quod prius est, quæram; Quid Caelum? Quid Stellae? Potes hoc expeditur tu quisquis es sublimiorum istorum professor? qui, cum quae ante pedes sunt, ignores, neque te ipsum permetiri potes; tamen, quae supra te ipsum, & naturam tuam sunt, anxio labore inquiris, & rebus mensuram non subeuntibus inbias.

CYRILLVS Hierosolymitanus Cathedra nona, & ipse præclare plura de Caelo monumenta profert.

Quid enim habent, quod accusent in hoc maximo Dei Opificio? qui stupere potius debent intuentes Caelorum magnitudinem, qui adorare debent constituentem, tanquam fornacem Caelum, & ex fluxa aquarum natura indeficientem Caeli naturam fabricantem. Dixit enim Deus; Fiat firmamentum in medio aquarum: Semel dixit Deus, & permansit, neque deinceps cecidit. Aqua est Caelum, & igneus in illo Sol, & Luna, & Sydera; & quomodo ignea in aqua currunt? Quod si quis de hoc propter naturas contrarias dubitat, recordetur ignis illius in Aegypto tempore Moysi exurentis in grandine, & consideret sapientissimum Dei opificium. Cum enim futuram erat, ut propter agriculturam opus esset aquis, constituit aquas supra Caelos, ut cum Terra pluuiarum irrigatione indigeret, paratum sit a natura ad hoc Caelum.

IOANNES Chrysothomus alter ecclesiasticus præco, Homilia secunda de incomprehensibili Dei natura, hæc de Caelo edisserit.

Vides Caelum hoc, quam pulchrum, quam amplum, quam magnificentum sit, quemadmodum vario Stellarum ordine exornetur & splendet, quantum durare potuerit temporis. Iam enim quinque millia annorum, atque etiam plus seruat, & constat; nec tamen longo temporis spatio effectum est, ut senescat, sed ad corporis modum adolescentis robusti floret, vigetque, atque. Et quam principio sortitum est pulchritudinem, eandem integerrimam seruat, nulla ex parte factum deterius tanto spatio temporis. Attamen hoc pulcherrimum splendidissimum Stellarum elegantissimum ornatum, in se ipsum, eduransque iamdiu, Deus, quem tu scrutaris, & rationibus tuis subijcis, & desinas, quasi quis per ludum iugurium faceret; ita summa cum facilitate creauit. Quam rem Esaias propheta pulcherrime exprimit, cum dicit; Qui instituit Caelum sicut cameram, & extendit sicut tabernaculum super terram.

ATHANASIVS Oratione contra Idola.

Quis enim Caelestium ambitum, cursum Solis & Lunae, aliarumque Stellarum situs, rationesque, atque in orbem, contrarias quidem, & diuersas, sed tamen in diuersitate illa aequaliter ordinem suum seruantes, non secum ratiocinetur, illa non a seipsis creata esse, sed alium esse earum rerum conditorem, gubernatoremque?

Qua in Astris.

CLEMENS Papa Recognitionum libro octavo.

Sed ne de his, quae non omnibus palam sunt, incerta videatur aëstio; ad ea veniamus, quae neminem latent. Quis Astrorum cursus tanta ratione disposuit, ortusque eorum, & occasus instituit, certisque demens temporibus vicinque tenere Caeli ambitum dedit? Quis ad occasum alijs etiam redire in ortum permisit? Quis imposuit modum cursibus Solis, ut horas, & dies, & menses, ac temporum vicissitudines diuersis motibus signet?

gnet? & nunc Hyemem, inde Ver, Aestatem, post & Autumnū, certa cursus sui dimensione discernat? & semper eisdem vicibus anni orbem inconfusa varietate constringat? Quis, inquam, tanti ordinis moderatricem non ipsam Dei pronunciet sapientiam? Et hæc quidem secundum illa nobis dicta sint, quæ de excelsorum disciplinis traduntur a Graecis.

GREGORIVS Nazianzenus de Theologia libro secundo.

Sed Sol hinc concedat, tu verò Lunæ naturam, affectiones, magnitudinem, lucem, & cursus nostis? Tum qui Sol diei, Luna verò noctis habeat imperium? Vtque hæc belluis inserat audaciam, ille verò hominem ad opus excitet, dum certis viribus, ut nobis fuerit commodissimum, nunc sublimis fertur, nunc se demittit. Iam Vergiliarum nexum, aut Orionis armaturam, scilicet intellexisti? ut qui Stellarum multitudinem numeres, earumque singulis nomina indas. Tum quoque quæque decore præ ceteris commendetur, qui motus ipsarum ordo, cõpertum habes? dignus videlicet, cui fides habeatur, res nostras, atque adeo mortalium facta ad siderum rationem applicanti, & per hoc in Creatorem creaturam armanti?

Splendidissimorum horum luminum fulgores, influxus, magnitudines, cursus nobis propemodum ignoti Dei opificis maiestatem indicant, atque demonstrant, ut clamemus; Plena est omnis terra Maiestate eius.

ATHANASIVS Oratione contra Idola.

Quis item Solem conspicens diurno tempore exorientem, Lunam verò noctu apparentem, indemutabili lege pro certo numero dierum incrementa, & decrementa sumere, ex sideribus alia discurrere, & multipliciter cursus suos enariare, alia verò citra vagationem certo modo procedere; non animo colligat omnino esse aliquem opificem, qui ista gubernet?

CYRILLVS Hierosolymitanus Cathedra nona.

Operapretium autem fuerat illis, non modo Solis & Lunæ machinam admirari, & stupere: verumetiam Astrorum ordinatos progressus, & perpetuos cursus, & minus cuiusque opportunos ortus. Et quomodo alia quidem sunt signa Aestatis, alia verò Hyemis; & quomodo alia quidem tempus seminandi indicant, alia nauigandi initium significant; ita ut homo in naui sedens, & incertis fluctibus nauigans, in Stellam aspiciens, dirigat nauem. De quibus etiam Scriptura; Et erunt, inquit, in signa & tempora, & annos: non in Astrologiam, & Genethliacorum fabulationes. Vide autem, quomodo etiam in die nobis pulchritudinem conferat, non ex improuiso. Non enim statim Solem orientem intuemur, sed progreditur paulatim lumen, ut prospiciens pupilla, possit deinde maiores radios aspicere. Quomodo verò noctis tenebras Lunari splendore consolatus est?

Qua in Sole.

GREGORIVS Nazianzenus vbi supra.

Hic splendoris excellentia ceteras Stellas magis obscurat, quam earum aliqua minores alias. Cuius argumentum est, quod hæc, quamuis infra in suis orbibus obscurantur, ille tamen in superiori orbe magna claritate conspicuus manet, ac eas, ne tum quidem cum vna secum existunt, conspici sinit; ipse interim pulcher ut sponsus, velox, & magnus ut gigas (neque enim libet hunc aliunde, quam è nostris literis exornare,) tanta præditus facultate, ut è tanta Calorum celsitate, tanto intervallo subiecta, partim luce, partim calore attingat, nec sensum eius effugiat quidquam, dum implet oculos omnium lumine, & corpoream naturam calore. Nimirum & temperaturæ suauitate, & motus ordinata varietate, fouens, non vrens: omnibus præsens, omniaque ex æquo contingens. Atqui illud, quod ab externorum quodam profectum est, si quid valeret intelligeres, immatane, quanti tibi esset? Quod, inquit, in intellectibus est Deus, hoc in sensibus Sol. Nam ut ille mentem, ita hic oculos illuminat, utque ille eorum, quae percipiuntur intellectu; ita hic eorum, quae sensu, longè est pulcherrimum. Sed quid illud, cuius vi ab initio mouetur? quid adeo, quo hic motus in orbem æterna vertigine ita voluitur, ut dies, noctesque pariat?

CYRILLVS Hierosolymitanus Cathedra prænotata.

Quis autem non admiretur aspiciens Solis machinam? quam paruum vas illud apparet, & quam magnam continet virtutem. In Oriente apparens, & usque ad Occidentem lumen emittit. Cuius matutinos ortus describens Psaltes, dixit; Et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo: Splendoris illius proportionem, pro ipsius modo apparentis in Caelo descripsit; meridianam enim illius rapiditatem persepe propter feruorem fugimus. Simul ut oritur, calidus est omnibus, tanquam sponsus conspicuus. Aspice autem & cursum ipsius, immò potius non ipsius, sed illius, qui cursum illi per mandatum definiuit. Quomodo altior quidem Aestate, dies efficit longiores, dans ad labores hominum opportunitatem; Hyeme verò contrahit cursum, ut frigoris tempus longius non videatur, sed noctes quidem facta maiores, iuuent homines requie, iuuent & in fructificatione germinum terræ.

AMBROSIVS Hexameron libro quarto, capite primo.

Oculus est enim Mundi, iocunditas Diei, Caeli pulchritudo, Naturæ gratia, præstantia Creature. Sed quanto hunc vides, auctorem eius considera: quando hunc miraris, lauda prius ipsius Creatorem. Si tam gratus est Sol, qui confor, & particeps est creaturæ; quam bonus est Sol ille iustitiæ? Si tam velox iste, ut rapidis cursibus

Gen. r.

Esa. 40.

Gen. r.

Psal. 13.

Iob. 9.

Ioan. 1.
Agg. 2.

bus die ac nocte lustret omnia; quantus ille, qui ubique semper est, & maiestate sua complet omnia? Si admirabilis qui iubetur exire; quam super admirationem qui dicit Soli, & non exoritur, ut legimus? Si magnus est, qui per horarum vices locis aut accedit, aut decedit quotidie; qualis ille, qui etiam, cum se exinavit, ut nos eum possemus videre, erat lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc Mundum? Si prestantissimus qui obiectu terra sepe patitur defectus; quanta maiestatis, qui ait; *Adhuc semel ego mouebo Terram? Illum terra abscondit, illius motum non potest sustinere, nisi voluntatis eius substantia fulciatur.*

Qua in Nocte, et Die.

CYRILLVS Hierosolymitanus Cathedra nona,

Perfice autem, quomodo ordine pulchro sibi mutuo dies correspondent; Aestate aucti, & Hyeme diminiti; Vere autem & Autumno, equalitate interuallorum mutuo decorati. Et noctes quoque similiter perficiunt. De quibus Psaltes ait; *Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam.* Nam his qui non habent aures hereticis, modo non clamant per hunc optimum rerum ordinem, & dicunt; *Nullum esse alium Deum, praeter ipsum opificem, definitorem & gubernatorem vniuersorum.*

Psal. 18.

Qua in Anni temporibus.

ATHANASIVS Oratione contra Idola.

Quis oculis vicissim animaduertens, Hyemem concedentem Veri, Veri Aestatem, Aestatem Autumno, eaq; inter se contraria: cum aliud infrigidet, aliud feruescat, aliud foueat, aliud corrumpat, omnia tamen ista e-
qualem, innoxiumq; usum hominibus conficere: non consideret esse aliquem istis prestantiorem, qui omnibus equalitatem prebeat, omniaq; gubernet, quanquam sub oculis nostris non veniat?

Qualitates
contrarias, cu
cordes fieri a
Deo.

Qua in Elementis.

ATHANASIVS Oratione eadem.

Quis item cernens contrarias in se naturas, coaptatas tamen esse, & concordem harmoniam tenere: veluti quis videns ignem frigido, & siccum humido commixtum esse, atque hac sibi inuicem non resistere, sed vnum quasi ex vno corpus absoluere; non secum cogitet, foris & seorsum esse eum ab istis, qui ista ad hunc modum coniunxit?

Qua in Elementorum diuersitate.

IOANNES Chrysofomus Homilia in Psalmum centesimum trigessimum quartum.

Quemadmodum enim qui habet in thesauro, securè omnia, & quando vult, profert; ita etiam vniuersi opifex fecit facile, & natura tradidit. Vide quanta sit etiam in aere differentia, quemadmodum sunt in aqua, & igne multae mutationes. Aquarum enim alie sunt fontanae, alie vero marinae, alie autem aëreae, alie quae sunt in nubibus, alie vero caelestes, alia quae sunt supra Caelos, alie quae sunt subterraneae. Et in igne, hic quidem est in Sole, ille vero in Luna, alius in fulgure, alius in aëre, alius qui fit ex lignis, qui est apud nos, & is qui est in lucernis, alius qui ex terra; est enim saepe eiusmodi ignis, qui è terra editur sicut fontes aquarum, alius qui fit ex collis lapidibus, alius qui est in comis arborum, quae ipsae quoque colliduntur, alius autem in fulminibus. Ita etiam in aere, hic quidem est crassior, qui est circa nos: ille vero subtilior, qui est superior, magis igneus. Porro autem ventorum quoque sunt multae differentiae: hic quidem subtilior, ille vero crassior; alius quidem frigidior; alius vero siccior; alius quidem humidior, alius vero calidior. Aer autem & nubes, haec quidem tardior, illa vero progreditur celerius, perinde ac si esset eques. Illa etiam in nubibus & ventis, haec quidem sunt similes vniuersis, & vasis aquarum, ut quae aliquando quidem sint plena aquis, aliquando vero ferantur inanes. Alia vero sunt stabello similes. Tu autem haec, eorumq; diuersitatem & varietatem considerans, admirare Opificem.

Qua in Elementorum commixtione.

ATHANASIVS Oratione contra Idola.

Quis spectans in aere nubes ferri, & in nubibus aquarum pondus colligatum, non cognitionem concipiat de eo, qui eas res colligauit, cuiusq; iussu haec omnia fiunt? Aut quis considerans ipsam Terram natura grauissimam in aqua stabiliri, immotamq; consistere in re sua natura agitabili; non secum expendat esse aliquem, qui haec ita disposuerit & fecerit, Deum? Quis rursus videns suis temporibus Terrae fecunditatem, ac pluuias caelestes, annuum affluxus, fontium scaturigines, animalium ex diuersis sexibus futuris; eaq; non semper, sed certis temporum vicibus fieri: in summa quis animaduerso in dissimilibus, contrarijsq; parem, similemq; ordinem ex illis constari, non animo ratiocinetur, vna esse vim, potentiamque, quae ista dispenset & gubernet, pro cuius arbitrio, omnia ita ritè in eostatu perseverant? Ipsa enim per se nunquam vel constiterint, vel apparuerint ob
mutuam

Dei opera ex
tra leges Na-
turae.

mutuam quae in illis est naturae discordiam. Aqua enim per se grauis est, & deorsum fluit; nubes contra leues, & ex eo numero rerum, quae agiles sunt, sursumq; feruntur; nihilominus tamen aquam, quae ponderosior est, in nubibus per aërem circumferri. Ac rursus Terram omnium grauissimam esse, rursus vero aquam hac leuiorè; tamen grauius à leuiori portari, nec subsidere, sed terram immobilem consistere. Et post. Et ut compendio dicam, frigidum calido infestum est, humidum sicco repugnat; ob id tamen postquam conuenerint, nihil magis inter sese seditionibus laborant, sed ex concordia vnum corpus, & rerum omnium procreationem constituunt. Non igitur pugnantia, & contraria ex ipsa natura in vnum coalescerent, nisi praestantior aliquis esset, & dominus, qui ea coniungeret, cui & ipsa elementa, tanquam ancillae domini suae obsequentes cedunt, & obtemperant.

Prosequiturq; pluribus id vnum demonstrare, quod seditione omnia ruerent, si Deus vnus moderator Mundi partes repugnantes non conciliaret.

Qua in Elementorum duratione.

THEODORETVS libris de Prouidentia mirificè & ipse vberissima Oratione de his ediderit, praecipue autem libro quarto de Graecarum affectionum curatione, qui est de Materia & Mundo, haec habet;

Inseruit autem & rebus omnibus quas creauit, sufficientem ad id temporis facultatem, quo esse illas ac perdurare decreuit. Et quo factum est, ut tellus, hodieq; ita permaneat, sicut ab initio facta fuit; neque item Mare augetur, neque decreseat; utq; aer, quam ab initio naturam sortitus est, inuolatam conseruet; neque Sol firmisimum illud Caelum, per quod asidue currit, eliquare possit, neque dissoluere; sed neque ipsum firmamentum, tamen si humida sit natura, flagrantem Solem extinguat. Singula enim res, quod ab initio munus sortita sunt, illud perpetuo conseruauerunt. Contrarias siquidem sicci atq; humidi qualitates, rursusq; calidi & frigidi, in amicitiam, sedusq; composuit rerum Opifex. Quotiescumque igitur omnia haec videmus; quoties Solem modo ad Boreales tractus, modo ad Australes, modo ad aequatas Caeli partes excurrere; quoties & Lunam modo auctam lumine, modo imminutam; nec minus & Stellas certis orientes temporibus, & occidentes, messis praeterea & semetis tempus significantes, tum & nautis ostendentes hyemem, ac tranquillitatem: ne quaso amici homines haec ipsa nobis Deos faciamus, sed horum potius Auctorem, Opificem, Gubernatoremq; laudemus, ac per ea quae contuemur oculis, pergamus ad eum, qui videri non potest. Ad hoc autem nobis non est opus peregrinatione, sed fide; per hanc enim solam videre illum nobis licebit. Cum itaque Stationes anni videbimus suis quanq; pertransire temporibus, cum terrae pluuiam dispensari, cum terram germinare, cum videntibus herbis obduci, vndare segetes, prata floribus renidere, comare sylvas, ramos arborum fructibus praegravari, linguam moueamus in eius laudem, qui haec Terrae dona contribuit. Ne vero Montium Nymphas, neve fontium ac fluuiorum, neve filias Nerei referamus in Deos. Ne cantemus Iulum Cereri, neve ipsi Reba Lytians: Ne Baccho Dithyrambum: Ne Peana Pythio Apollini, neve Diang concinamus Hypoepum. Sed rerum omnium conditori Deo hymnos Dauidicos proferamus, cumq; eo pariter exclamemus; *Quam magnificata sunt opera tua Domine, omnia in sapientia fecisti.* Quotiescumque canoras aues audiemus varios cantus emodulari, cicadaeque tremulos vibrare concentus, Musis, Syrenibusq; dimissis, sapientissimum Deum, eundemq; potentissimum adoremus, qui & eiusmodi auiculis tantam tribuit Musica harmoniam, & humanum genus vndecunq; nutrit, fouet, ac mulcet.

Psal. 103.

Qua in Aere.

THEODORETVS libro nuper à nobis citato.

Ego itaque vehementer admiror naturam aeris inconsumptam persistere, cum tamen tot numero homines, totq; animalia rationis expertia, illum spirando & attrahant, & remittant, Solisq; adeo ferentes radij permeant do traiciant, praeterq; Solem ac Lunam id ipsum Stelle quoque efficiant. Sed enim vndique Mundum intuenti, miraculum miraculo superadditur. Parum vero abest, ne confidenter dicam miraculum hoc loco pro miraculo habendum non esse. Cum sit enim Mundi Opifex Deus omnipotens, quacumq; ab eo fiant, decet admirari quam maxime, sed auctorem perfectò decet laudari quam maxime.

GREGORIVS Nazianzenus de Theologia libro secundo.

Quis, qui diffudit aërem, ingentes perfectò diuitias, adeoq; copiosas, ut benignitatem suam neque dignitate, neque fortuna cuiusquam emetatur: adeo late patentes, ut nullis finibus terminetur, neq; certis atatis gradibus sese impertiat. Sed ex quo, ut olim Mama quantum satis sit, quisque pro se accipiat, sitq; hoc modo ex sortis equalitate apud omnes gratiosa largitio. Hic volatilis natura suum vehiculum habet; hic Venti sedem; hic Anni partes pro rerum opportunitate temperantur; hic animantium refrigerium, immo non aliud est vinculum, quo anima cum corpore cohaereat, conserueturq;. In hoc corpora, & cum hoc etiam loquendi facultas vigent; In hoc est quicquid aut per se licet, aut aliunde illuminatur: per huius denique tractum visus, velut iaculantes vires suas, exercet.

Qua

Quæ in Aëris impresionibus.

GREGORIVS Nazianzenus vbi supra.

Sed enim cetera considera. Neque enim quæ aeri vulgo tribuuntur, vniuersa hæc concedam in eius esse potestate, quoniam ventorum sunt receptacula? Qui niuium velut thesauri? Quis, qui secundum quod scriptum est, roris stillas peperit? Tunc è cuius ventre procedit chrysalis? Quis aquam alligat in nubibus eo temperamento, vt partim quidem supra nubes sistat (tanto miraculo fluxa nature verbo coërcita) partim autem supra faciem omnis terræ effundat, dum tempestiue, & equaliter velut semina spargit, nec liquidam hanc essentiam liberam, laxatamq; dimittit, (semel enim Mundum hoc lauacro Noë temporibus expurgatum sufficit: nec pacti sui immemor est is, qui ab omni mendacij specie est alienissimus) nec coërcet omnino, vt ne Elia aliquo siccitatem deprecante, denuò sit opus. Si, inquit, Cælum clauserit, quis aperiet? Si verò aperuerit cataractas, quis eas coërceret? Quis enim pluuia in vtrunq; liberam vim ferret, si non ipse suis ipsius mensuris, certisq; sistendi legibus dirigeret vniuersa?

Iob. 34.

CYRILLVS Hierosolymitanus Catechesei nona.

Quis est pluuia pater? Quis est qui peperit guttas roris? Quis est qui aërem condensat in nubes, & imbrum aquas portare iubet? & aliquando quidem à Borea nubes splendidas adducit, aliquando verò in caliginem transmutat easdem; & rursus in varios circulos transfert, & figuras: Quis poterit numerare nubium varietatem? de quibus dicit Iob; Constituit autem diuersitatem nubium, Cælum verò declinauit in terram. Et; Non rumpitur nubes sub ipsa. Tot enim sunt aquarum mensura super nubibus, & non rumpuntur, sed omni cum ordine in terram sparguntur. Quis est qui educit ventos de thesauris suis? Quis est, vt diximus, qui parit guttulas roris? De cuius ventre egreditur chrysalis? aquea enim substantia, & vis illi est lapidea. Et; quomodo aqua fit nix sicut lana? Quando verò & nebulam sicut cinerem spargit, quandoq; in lapideam substantiam mutat? Cum madefacit aliquid aqua, vna quidem illius est natura, sed diuersa operatio. Aqua in vineis, vinum facta, Latificat cor hominis; & alibi in diuersa fructuum genera mutatur. In his blasphemare nõ opificem, an adorare oportet?

Quæ in Ventis, & Imbribus.

CLEMENS Papa Recognitionum, libro octauo.

Quid autem & de his, quæ vel in Terris, vel in Mari videntur, nõne euidenter edocemur, Dei in his non solum opus esse, sed & prouidentiam? Nam quod in Terra Montes excelsi, certis quibusq; habentur in locis; vt ex his velut compressus, & coangustatus aër, ordinatione Dei cogatur, & exprimat in Ventos: ex quibus & fructus germen concipiant, & astiuus ardor temperiem sumat: Cum Pleiades ignite Solis ardoribus incanduerint. Sed dices; Cur & ardor Solis, vt temperies requiratur? & quomodo fruges humanis vrbibus necessariæ matureferent? Sed & illud aduerte, quod ad axem Meridianum, vbi plus est caloris, non multa datur nubium conspicio, nec abundans copia imbrum funditur, ne morbus habitantibus generetur; humidæ enim nubes, si calore rapido coquantur, aërem corruptum & pestiferum reddunt. Sed & Terra, calidum imbrum suscipiens, non nutrimenta segetibus, sed perniciem præbet: in quo, quis dubitat opus esse diuina prouidentia? Denique Aegyptus, quia Aethyopicis è vicino flagrat ardoribus: ne insanabiles corruptelas aëris imbrum necessitate susciperet, campi eius non pluuia nubibus ministratam, sed terrenum quodammodo imbrum, Nilo inundante, suscipiunt.

Quæ in Fulgetris, & Tonitruis.

GREGORIVS Nazianzenus de Theologia libro secundo.

Deinde, quid certi afferes mihi de fulgetris, de tonitruis, o Philosopho, quisquis in Terra repens Cælo velut obtonas, cum ne minima quidem veritatis scintilla tibi illuxerit? Quos vapores à Terra sursum vergentes, qui nubium parentes sint, causaberis? aut aeris quandam densationem, aut nubium velut insanientium collisionem, fragoremq;? Nimirum vt collisio tibi fulgetrum, tonitru verò fragor efficiat? qualis spiritus iste, qui in arctum adeò cogitur, vt exitu inde sibi aliquantisper frustra quaesito, in nubis obiecta latus impressione facta & stellanti fulgore coruscet, & perruptionis sonitu crepet?

Quæ in Aqua, Fluminibus, Fontibus, et Mari.

CLEMENS Papa Recognitionum libro octauo.

Quid de Fontibus dicemus & Fluuijs? qui perenni in Mare fluunt meatu? & per diuinam prouidentiam nec illis abundans deficit cursus, nec Mare, tantas aquarum recipiens copias, vllum sentit augmentum; sed in eadem mensura, & ea quæ conferunt, & ea quæ ibi conferuntur, elementa perdurant. Sed dicis mihi, falsa aqua naturaliter consumit fluentium dulce, quod ei fuerit infusum. Et in hoc ergo manifestum est prouidentia opus, vt falsum faceret illud elementum, in quod cursus omnium aquarum, quas ad vsum hominibus præstiterat, declinauit:

navit: vt ne per tanta seculi spatia, repletus Maris aluenis, inundationem perniciosam terris, & hominibus redderet. Nec ita quisquam insipiens erit, vt hanc tantam rationem, tantamq; prouidentiam, ab irrationabili natura arbitretur esse dispositam.

GREGORIVS Nazianzenus præafferto libro.

At Maris si non possem mirari vastitatem, mirarer tamen mansuetudinem: videlicet, quod cum liberum sit ac solutum, tamen inter proprios limites consistat. Quod si non mansuetudinem, certè magnitudinem suscipierem: verum quando vtræque res inuitant, vtriusque quoq; facultatem predicabo. Tum autem, quæ vis Mare hoc sic coërgit, quæ sic velut lege astrinxit? Quæ vndis attollitur, & tranquillitate resistit, Terram velut vicinam suam reuerita? Qui sit, vt cum tot fluuios excipiat, ipsum tamen tanto accessu nihil increseat? Nimirum propter ingentem aquæ abundantiam, aut ipse quid aliud pro causa adferri oportet haud scio. Postremo, qua ratione ipsi arena sit margo tali ac tanto elemento. Habentur hic aliquid, quod probabiliter afferant, naturam sibi exploratam professi vni isti sapientes, & re vera ciato Mare metientes, vt qui ingenij sui angustijs res tantas pertractent? An potius ipse compendio rem ex scriptura transigam, longè certè, quàm istorum prolixæ disputationes, tum probabilis, tum verius, præceptum, inquit, circumdedit supra faciem Terræ; hoc est liquidæ nature vinculum. Adhæc quomodo Terræ pondere grauem nauam gestat exiguo ligno, & flatu? Hoc cū vides, non miraris? nec cogitationis acies retunditur, dum attendis, vt pro vrbibus, & commercijs Terra Mari coniungatur, & in hominis gratiam ea coëant, quæ alioqui tantis interuallis distant?

CYRILLVS Hierosolymitanus Catechesei præallegata.

Vna est aquarum natura, & ex eadem est natantium & volatiliu substantia; vt sicut illa natant in aquis, sic & aues volent in aëre. Hoc Mare magnum, & spatiosum, illic reptilia, quorum non est numerus. Quis poterit enarrare piscium in ipso pulchritudinem? Quis eloquatur cetorum magnitudinem, aut amphibiorum animalium substantiam? Quomodo & in terra rudi, & in aquis degunt? Quis poterit eloqui Maris profunditatem, & latitudinem, & immensum fluctuum impetum? Qui tamen intra limites suos consistunt, propter eum qui dixit; Hucusq; progrediaris, & non transgrediaris: & in teipso confringantur fluctus tui. Quod sanè manifestat impostam sibi legem, quandoquidem excurrens, fluctuum quandam lineam apertam efficit in littoribus: ostendens intuentibus, quod præfixos sibi non transgreditur terminos.

GREGORIVS Nazianzenus libro iam allegato.

Hinc percurre mihi Terræ communis omnium matris longitudes, latitudinesq; ac sinus marinos, qui & imnicem & terræ connectuntur, tum nemorum pulchritudines, fluuios, fontes vberes adeò, & perpetua scaturigine affluentes, non tantum frigida, potabilisq; supra terram, sed & qui sub terra fluentes cavernas subeant. Vnde dum violenti flatus impulsu erumpere gestiunt, interuenientis materiae obiectu reuerberantur, donec eluctationis, mutiq; impressionis impetu feruescentes, paulatim qua datur, perumpant, atque hinc calidiorum lauacrorum vsum nobis largiuntur, gratuliam sanè Terræ, vtroneamq; sepe numero Medicinam, reluctantis nature facultate temperatam.

Mirabiles hi euentus, non certè à natura casu profiliunt, sed à Deo auctore nature in hominum gratiam. Quapropter; Plena est omnis terra gloria eius.

Et post. Porro autem fontium, qui primi sint fontes, inquire homo, si quid horum peruestigare, inuenireq; poteris, dum quis fluuios dissecuerit? Quis illis liberum adeò dederit cursum? postea, vt ex contrarijs existat miraculum, dum neque Mare terminos suos egreditur, neque fluuij vnquam resistunt. Vt insuper alant aquæ, & quod alimenti huius discrimen, quando hinc alia cælitus irrigantur, alia ipsis radicibus succum adbibunt. Liceat enim mihi animi causa his verbis deliciarum tantisper, dum has Dei delicias expono.

IOANNES Chrysofomus, Homilia in Psalmum centesimum quadragessimum octauum.

Nec hæc solum miranda sunt, sed abyssus etiam profunditas. Quod autem in animali, hoc etiam cerni potest in Mari. Nam cum ipsum ventorum flatibus sit intolerabile, & tantam habeat aquarum multitudinem: nõ erumpit ex proprijs terminis, non inundat terram vicinam, sed ipsum quoque est alligatum vinculis immobilibus, licet sit aliquo natura aquarum insolens. Cum autem tanta sit magnitudine, & à tantis spiritibus impellatur; considera quanti sit miraculi, nec per insolentiam, nec per molem, ac magnitudinem, nec per vim intolerabilem suo loco excedere, sed in tanta insolentia ordinem & modum pulchrè seruare. Hæc ergo apud te reputans poteris hinc quoque Deo laudem & hymnum texere, & eius admirari potentiam, sapientiam, virtutem, potestatem.

THEODORETVS de Greearum affectionum curatione libro quarto, qui est de Materia & Mundo.

Neque ipsum Mare, quanquam inde nubes vim aquarum incessanter exhauriant, imbresq; pariant, terrisq; diffundant, imminutum olim, exhaustum esse cernitur; non ab ijs denique littoribus recessisse, quæ olim fluctibus suis obduxit. Sed neque rursus auctum exuberat, tametsi plurimos vnde decinque fluuios illabentes accipiat. Neque verò nunc disserendum puto, vnde iugis fluuiorum copia deuoluatur. Ineffabilis enim mihi, penitusq; abstracta hæc quoque ratio est.

Et cum de ijs parum disputasset, re non diffinita adiecit;

O Ego

Ego tamen hoc tempore materiam hanc conuenire mihi non arbitror, quippe qui alios cohorter, ne causas diuine gubernationis curiosius indagent, sed admirentur potius ea, quæ facta sunt, ipsi; opificem hinc laudando concelebrent.

Qua in Terra.

GREGORIVS Nazianzenus eodem loco.

Quid autem magna hæc & inartificialis velut fabrica? qui sit vt terra quidem ster fixa, & immobilis cui innititur? & quid tandem id, quo nititur? hoc ipsum, quo deinceps susinetur? Neque enim ratio hæc præter Dei voluntatem, in quo gradum firmet, habet quidquam. Eadem hæc Terra, quomodo alibi in Montium cacumina assurgit, alibi in campos desidet? idq; specie varia & multiplici, dum crebra permutatione subinde aliã, atque aliam faciem exhibens, tum est ad vitæ usum copiosior, tum ipsa varietate gratiosior? Deinde qui partim pro habitantium vsu distribuitur, partim inhabitabilis iacet: vt interim taceam quotam eius portionem montium celsitates abscondant. Tum vt alia alio sine disterneretur, alia alio porrigitur abeatq;? Quæ consideratio diuini opificij magnificentiam ostendit clarissimè.

IOANNES Chrysofostomus Homilia secunda de incomprehensibili Dei natura.

Quid de ipsa Terra? Qui continet gyrum Terræ, qui fecit Terram quasi nihil, tam ingens corpus, tam opus arduum. Animaduerte quot montium moles, quot mortalium gentes, quot stirpium, quot quadrupedum reptilium, denique animantium genera suo dorso sustineat tellus. Sed tamen hanc talem, tantamq; Deus facit aded condidit, vt Propbeta, quod nō exemplum quidem tantæ facilitatis haberet, perinde ac nihil factum tradiderit. Quæ enim non satis rerum conditarum magnitudo & ornamenta potentiam, facultatemq; sui conditoris exprimerent, sed longè ab omni illius vi, & excellentia iacerent inferius, modum Prophetæ excogitarunt alium, quo pro viribus possent aliquid plus nobis explicare de diuina potentia: quo magnitudinem non solum creaturarum, sed etiam modum creationis referrent, vt vtraq; ex parte videlicet, tum rerum magnitudine conditarum, tum facilitate condendi, possimus dignius quid pro virili nostra de Deo omnipotenti intelligere.

THEODORETVS libro quarto de Græcarum affectionum curatione.

Illud præterea opificis Dei sapientiam planè, potentiamq; ostendit, quòd neq; ipsa tellus, quanquam per tot annorum millia aratri terga scindatur, seratur, conseraturq; , quanquam & fructibus alimenta sufficiat, conculcetur, effodiatur, radatur imbribus, niuibusq; subsidat, atque ardoribus atteratur, vllam sui diminutionem perpeffa est, minoresvè agricolis fetus, aut pauciores educit.

Qua in germinibus, ac lapidibus, cæterisq; Terra specimenibus.

CLEMENS Papa Recognitionum libro octauo.

An non & in hoc plenissimum demonstratur opus diuine prouidentie: ubi ex terra, & aqua ad vitam hominum semina iacta reparantur? quæ cum Terræ fuerint mandata, uoluntate Dei humorem, quem suscepit gleba, uelut uberibus suis seminibus immulget: aquis inest quædam uis spiritus à Deo dati ex initio, cuius opere habitus futuri corporis in ipso statim semine formari incipit, & per culmum, spicamq; restitui: turgesfacto etenim ex humore seminum grano, per angustos quosdam venarum meatus, uis illa spiritus, quæ in esse aquis data est, utpotè incorporea transcurrens, ad incrementum semina suscitatur, & crescentium species format. Ministerio igitur humidæ elementi, cui vitalis ille spiritus insitus semper, & ingenuus est, efficitur, vt non solum reparatur, sed vt per omnia similis species, & forma his, quæ iacta fuerint seminibus redeat. Quæ ratio, cui vel breuem sensum habenti, per irrationabilem naturam, & non per diuinam sapientiam constare uidebitur?

GREGORIVS Nazianzenus vbi supra.

Age & plantarum discrimina considera, adeoque in ipsis folijs artificiosa ratione discutiens, qui hæc simul aspectu sint iocundissima, simul fructibus utilissima? Tum fructuum, & varietatem, & abundantiam, præcipuè verò eorum, qui maximè necessarii sunt, pulcherrimam speciem. Deinde spectata facultates radicum, succorum, florum, odorum, qui non suauissimi tantum sunt, sed & ad valetudinem curandam idonei. Ad hæc colorum gratias, & qualitates; tum lapidum sumptuosa pretia, fulgoresque. Etenim hæc omnia velut in publico quodam epulo natura tibi proposuit, & quibus utaris, & quibus oblecteris; vt si non aliunde, saltem ex beneficijs, quibus te affecit, Deum agnoscas; tuaque propria ægestas te prudentiorem, doctioremq; reddat.

CYRILLVS Hierosolymitanus Catechesei nona.

Circumspice mihi ver, & diuersi generis flores in similitudine disparata. Rosam quidem rubram, Lilium autem album. Ex vna sanè pluuia hæc fiunt, & ex vna terra. Quis hæc discernit? Quis operatur? Considera solertiam ex vna arboris substantia, hoc quidem in tegmen, illud autem in varios fructus crescit. Et vnus opifex vnus vineæ, aliud quidem in combustionem, aliud in germina, aliud in folia, aliud in pampinos, aliud in botros separat. Admirare calami densissimum nodorum ambitum, quem fecit ille Artifex, ex vna

vna Terra reptilia prodeunt, & fera, & iumenta, & ligna, & cibi, & aurum, & argentum, & aes, & ferrum, & lapis.

Qua in Piscibus.

GREGORIVS Nazianzenus loco asserto.

Perpende mihi, quæso, natatilem illam naturam, quæ per aquas lubrico fertur libramine, ac per liquidum elementum, quasi volat. Quæ cum in proprio aquarum spiritu, perinde atque delitijs suis uersetur, in aere hoc nostro periclitatur, non secus, atque nobis periculum est in aquis. Tum eius generis mores, studia, concubitus, partus, magnitudines, pulchritudines, certas mansiones, vagantium errores, conuentus, & secessus: breuiter cuiusque proprietates propmodum non minus varias, quam sunt & terrenorum. Nonnullorum autem & amicitias, & factiones inter se quorundam, cum specie, tum nomine contrarias.

Num hæc primum absque diuine prouidentie nutu manarunt? Num hæc aquæ fluidæ incongestæ à se protulere? Quæ uis aquarum hæc unquam gignere posset? Produxere certè aquæ, sed Dei verbo imperante, & dicente, Producant aquæ reptile animæ uiuentis. Plena est omnis terra gloria eius.

Qua in Auibus.

GREGORIVS Nazianzenus Oratione citata.

Post hæc & volucrum expende greges & varietates, siue figuram, siue colores spectes. Ex his alie sunt mute, alie cantillant etiam. Et quæ cantus huius est ratio? & unde? Quis cicadæ plestrum dedit in pectore? Quis cantiones, & garritus, qui bus arborum rami tum personant, cum ille solis temperamento hilariscentes nemoribus meridiana musices pensum persoluunt, tanta cum audientium suauitate, vt viatores nonnunquam ab instituto itinere voce sua distineant? Quo præcinnente carmen contextit olor, cum pennis, uelut fistulis quibusdam, in auram explicatis modulos facit.

CYRILLVS Hierosolymitanus Catechesei nona.

Quis poterit perspicere aëreorum volatilium naturam? quomodo hæc quidem linguam habent canoram; ista autem varia pennarum ornantur pictura; illa verò super alia omnia in medium aërem elata stare, & nihil moueri videntur, vt accipiter distentis alis stat immobilis, spectans ad austrum. Quis hominum poterit visu consequi Aquilam exaltatam? Quòd si auem exaltatam non potes conspiciere, quomodo Factorem omnium vis considerare?

Qua in Pauone.

GREGORIVS Nazianzenus vbi supra.

Quo auctore Pauo volucris planè insolens & curiosa, aded est formæ studiosus & ambitiosus (vt sentit enim suam ipsius formam) si quando quempiam adesse animaduertat, aut, quemadmodum aiunt, feminis succum facere studeat, erecto collo, pennisque in orbem explicatis, speciem auri, stellarumque fulgore coruscantem spectaculi vice sui admiratoribus ostendet, composito in hoc superbo quodam incessu? Iam & diuina scriptura mulierum in texendo sapientiam, admiratur.

Qua in Apibus, Araneis, & Grauibus.

GREGORIVS Nazianzenus loco adducto.

Vnde Apibus, Araneisque cum industria, tum artis tantum suppetat, ut illæ quidem in cellis fauos suos connectant, distendantque per sex angulas fistulas: quas equalibus in medio spatijs relictis sic edificant, vt in eorum medio, quasi muro quodam interiecto, angulorum rectorum commissura ipse sibi sedes instituant; eaque in alucis aded caliginosis inuisibili fingendi artificio efficiunt. Hi autem cum interim unde texturam suam exordiantur conspicuum sit, nihil tamen per stamina subtilia aded, & propmodum aërea multiplici specie deducta sinuosas, inexplicabilesque telas contextant: quæ simul habitaculum, neuiquam vile, simul in alimenti prædam infirmorum animantium mirabile præbeant aucupium. Et quis Euclides alioqui lineis, quæ nusquam sunt esingendis occupatus, ac in demonstrationibus anxie laborans, ingenium hoc imitatione consequutus est? Cuius Palamedis opus æquarit tam ordinatos Gruum motus? tam appositas figuras? tantas denique artes volucris? quæ cum varie volent, certò tamen agmine, ordineque promouent? Qui Phydæ? Qui Zeuxides? Qui Polygnori? Qui Parrhasij? Qui denique Aglaophontes rerum formis pingendis, fingendisve nobiles, cum ijs animalibus compositi non sordebunt. Immo quis vel Gnosius Dedali Chorus Nymphæ tanta concinnitate ad summam pulchritudinis admirationem elaboratus? vel labyrinthus Cretenfis inapplicabili ambagum perplexitate sinuosus, & sepe numero inexpectata secessuum reciprocatione exire conantem, frustratus?

CYRILLVS Hierosolymitanus Catechessi nona.

Et rursus vade ad Apem, & discere quam laboriosa sit: quomodo flores omnis generis oberrans, congerit tibi Mel in vsum: vt & tu circueus diuinas Scripturas, tuam ipsius salutem apprehendas, & illis satiatas dicas; Quam dulcia faucibus meis eloquia tua super mel & fauam ori meo.

Psal. 118.

Qua in Terrestribus Animantibus.

CLEMENS Papa Recognitionum libro octauo.

Quid de animalibus dicam? Nonne per prouidentiam factum est, vt cum senecta temporis resoluerebantur, per progeniem repararentur: & mira quadam dispensatione prouidentia, nascituro pecori lac preparatur in vberibus, ac statim, vt natum fuerit, nullo docente, scit, vbi alimonia sue horrea requirat? Gignuntur autem non solum mares, sed & femina, vt ex vtroque possit rursus constare posteritas. Sed ne, vt putant homines, videntur hac Natura quodam ordine, & non dispensatione fieri Conditoris, pauca quedam ad indicium, & documentum prouidentia sue, mutato ordine genus seruare iussit in terris: verbi gratia, vt per os conciperet Coruus, & per auem Mustela generaret: vt aues nonnullę, sicut galline, interdum oua vel vento, vel puluere concepta parerent. Alia quedam animalia, marem vicibus alternis in feminam verterent, & sexum per annos singulos commutarent, vt Lepores, & Hyena, quas beluas vocant. Alia etiam ex Terra oriuntur, atque inde sumerent carnem, vt talpa: alia ex cinere, vt vipera: alia ex putrefactis carnibus, vt vespe quidem, equinis: Apes autem, bubulis: alia ex simo Boum, vt Scarabei: alia ex herbis, vt de ocymo, Scorpius: & rursus herba ex animalibus: vt ex cornu Cervi, vel Capre, apij, & asparagi. Et quid opus est plura enumerare, in quibus diuina prouidentia, mutato ordine eo, qui a natura datus putatur: multimodis differentijs natiuitatem animalium constare voluit, ex quibus non irrationabilis rerum cursus, sed ipsius dispensatus ratione doceatur?

GREGORIVS Nazianzenus vbi supra.

Quod si ab homine ad ea, que proxima sibi sunt pretergrediemur: Quis animantium discrimina, tum naturas, generationes, passus, latibula, mores, ac velut Respublicas commemorabit? Quomodo, videlicet, sint alia gregaria, alia solitaria: rursus alia herbiuora, alia carniuora: item alia ferocia, alia mansueta: alia que hominum consuetudine gaudeant, & inter homines alantur: alia intrastabilia omnino, & vagabunda? Item alia que rationis & discipline plusculum habere videantur: alia vero bruta, & per omnia indocilia: alia que plures, alia que pauciores habeant sensus. Item alia iacientia, immobiliaque: alia progressilia, alia porro velocissima. Deinde precellentia quadam, aut magnitudine pariter & pulchritudine, aut horum altero: quedam vicissim humillima sunt, aut deformissima, aut etiam vtrunque. Item robusta alia, alia imbecillia: alia que vlciscantur aperte, alia insidiosa magis & suspecta: rursus alia que non sit opus obseruare. Ab hac alia, quorum industria domesticum prebeant vsum, alia quorum ignauia & stoliditas plane sit ociosa. Sed enim prius in admirationem venit, quomodo alia sint reptilia: alia cruribus erecta. Item alia que aliqua & certa sede sese contineant, alia subinde locum commutant: tum alia forme studio capi, alia huius curam omnino negligere. Item alia coniugij legem sentire, alia vinculum hoc non ferre: alia castitate, alia libidinis intemperantia gaudere: alia foecunda, alia foeture rarioris. Denique longeva alia, & alia breuioris viuitatis. Et sane deficeret sermo, si quorum genera attingimus, eorum species singulatim pertractare conaremur.

Qua in Formicis.

GREGORIVS Nazianzenus loco asserto.

Sed & in formicis, que sunt omnium animantium terra degentium, infimum genus, animaduerte quantum effulgeat Dei opificis maiestas, quam in reponendo alimento prouidentiam, destinato tempore mensura respondentem, declarant, taceo. Item quecumque alia de animalculi huius diuersi seminis, de antecambulonibus, demque operarum suarum ordinatissima varietate prescripta nouimus.

CYRILLVS Hierosolymitanus Catechessi nona.

Formica laboriosissima, vt excitet pigrum, & socordem. Cum enim quis otia in iuuentute, tunc ab his animantibus docetur, redargutus a diuina Scriptura dicente: Vade ad formicam, o piger, & videns emulare vias eius, & sis illa sapientior. Videns enim, inquit, illam in tempore sibi thesaurizantem cibos, imitare, & thesauriza tibi ipsi fructus bonorum operum in futura secula.

Prou. 6.

Qua in minimis quibuscumque rebus.

TERTULLIANVS libro aduersus Marcionem primo, capite quartodecimo.

Ad humilia deficiam. Vnus opinor, de sepibus flosculus, non dico de pratis: vna cuiuslibet Maris conchula, non dico de Rybro: vna tetraonis pennula, taceo de Tamo, sordidum artificem pronunciat tibi Creatorem? At quomodo animalia irrides minuiora, que maximus artifex de industria, ingenijs, aut viribus ampliat,

uit,

uit, sic magnitudinem in mediocritate probari docens: quem admodum virtutem in infirmitate, secundum Apotolum: imitare si potes apis edificia, formice stabula, araneę retia, bombycis flamina: sustine si potes illas ipsas lectuli & tegetis tue bestias, cantbaridis venena, miscę spicula, culicis & tubę, & lanceam. Qualia erunt maiora, cum tam modicis aut iuuaris, aut laderis, vt nec in modicis despicias Creatorem?

2. Cor. 12.

Qua in Pulce.

AVGVSTINVS enarratione in Psalmum centesimum quadragesimum octauum.

Attendat charitas vestra. Quis disposuit membra pulicis & culicis, vt habeant ordinem suum, habeant vitam suam, habeant motum suum? Vnam bestiolam breuem, minutissimam considera, quam volueris. Si consideres ordinem membrorum ipsius, & animationem vita qua mouetur, pro se fugit mortem, amat vitam, appetit voluptates, deuit molestias, exerit sensus diuersos, viget in motu congruo sibi. Quis dedit aculeum culici, quo sanguinem sugat? Quam tenuis fistula est qua sorbet? Quis disposuit ista? Quis fecit ista? Expauescis in minimis, lauda magnum.

Qua in Homine.

CLEMENS Papa Recognitionum libro octauo, Niceta orante.

Sed veniamus adhuc, si videtur etiam ad nostram, id est ad Hominis substantiam, qui est paruus in alio Mundo: & consideremus, quanta sit ratione compositus; & ex hoc, precipue sapientiam conditoris intelliges: qui cum ex diuersis substantijs constet, id est, mortali & immortalis: per artificem prouidentiam conditoris, societatem diuersitas non refugit: & quidem longe a se substantijs. Alia nanque de terra sumitur, & a conditore formatur; alia vero ex immortalibus substantijs datur.

Rursum de corpore, & eius membrorum concinna elegancia hæc egregia habet.

Et vide in corpore hominis artificis opus, quomodo ossa, velut columnas quasdam, quibus caro sustentetur ac portetur, inseruit: Tum deinde aequalis ex vtraque parte, id est, dextera ac laua, mensura seruetur: vt congruat pes, pes, manus manus: digiti quoque digitis: vt singuli ad singulos tota aequalitate concordent: sed & oculus oculo, & auris auri: que non solum consona sibi & concordantia, sed & visibus necessarijs apta formantur. Manus quidem, vt operi commode sint; pedes, vt gressibus; oculi, vt visibus seruiant superciliorum excubijs custoditi; aures ad audiendum ita formatae, vt cymbalo similes, suscepti verbi repercussum sonitum altius reddant, & vsque ad sensum cordis emittant; lingua autem ad loquendum illisa dentibus, plectri reddat officium: Ipsi vero dentes, alij vt incidant & diuidant cibos, & interioribus tradant: interiores vero, vt in modum mole conficiant & comminuant: quo opportunius stomacho traditi, coquantur; vnde & molares appellati sunt. Sed & nares commendandi status, & reddendi, ac recipiendi gratia facte sunt; vt inuolutione spiritus, calor naturalis, qui ex corde est, vel accendi, vel refrigerari, cum res poposcerit, queat, pulmonis officio: qui pectori inhaerere datus est; vt mollitie sua palpet & foueat cordis vigorem, in quo videtur vita consistere: vita dico, non anima. Nam quid dicam de substantia sanguinis? quam velut fluiuis ex fonte procedens, & vno prius aluco inuectus: tum deinde per innumeras venas, quasi per areas deriuatus, totam humani corporis terram, vitalibus rigat fluentis, iecoris opere ministratus: quod ad efficaciam digestionis ciborum, atque in sanguinem mutandorum, in dextro latere iacet.

Et post nonnulla sic concludit.

Quod si tanta ratione videmus in homine membra disposita, vt cum in ceteris omnibus similis habitus videatur: in his tantummodo discrepent, in quibus vsus diuersitatem requirit: & neque in viro aliquid superfluum, aut egens, neque in femina, quod desit, videamus, vel quod abundet: quis ex his omnibus non euidenter agnoscat rationis opus, & sapientiam conditoris? His ad stipulatur etiam ceterorum animalium rationabilis diuersitas, & suo quodque vsui, ministerioque conueniens.

Lactantius libro de Opificio Hominis Cassiodorus libro de anima, Theodoretus sermone tertio, & quarto de prouidentia; & Patrum alii quamplures mirifica edifferunt de anima, & de corpore humano, que Catenis suis locis interferenda præferuamus.

GREGORIVS Nazianzenus hæc, vt summatum ea perstringam, habet.

Vt primum que hominis sunt consideremus. Vnde queso primæua hominis plasmatio? Vnde corporis tam venusta forma? Vnde membrorum tam concinna dispositio? Vnde eorum obedientia, qua queuis ad solum voluntatis nutum mouentur, muneraque sua obeunt? Vnde sensibus vis ac præstantia? vt specierum rerum extra animam positarum sint receptores, ac quasi hospites, ac delatores? Quis primus viuendi fonte, aperuit, & vite principia dedit? Quis spiritus, seu animam insufflauit? Quis impertiuim vim rationalem irascentem, concupiscentem, memoriam, quibus cuncta attingit, discurrit, spernit, amplectitur, & conseruat? Quis hominem compegit nature stuporem, mortalem & immortalem, vinculum celestium & terrestrium? Qui anima nunquam decidit, quanquam corpore euanescat, lapsus atamen sui iacturam perpetua successione reparat. Non hæc certe natura sunt ignare vires & effectus, sed opificis Dei sapientissimi.

cr-

CYRILLVS Hierosolymitanus Catechesi nona.

Intra autem deinceps in teipsum, & ex tua substantia cognosce artificem. Quid improbandum in corpore tuo creatum est? Apprehendas teipsum, & nihil vile ex omnibus membris tuis reperies. Ab initio Adam in Paradiso cum Eva nudus erat, sed non propter membra erat reiectus: non igitur membra causa sunt peccati, verum malus membrorum usus. Sapiens autem membrorum creator, quis construxit vasa matricis ad puerperia? Quis inanimatum in ipsa animat? Quis nervis & ossibus carnem, & cutem induit, & simul ut nascitur infans, ex verberibus fontes lactis educit? Quomodo infans crescit in puerum, & is in iuvenem, deinde in virum, atque postremo in senem mutatur, etsi nulla per dies singulos expressa mutatio cuiquam appareat? Quomodo ex cibo aliud in sanguinem, aliud in carnem mutatur, aliud in excrementum secernitur. Quis est, qui cor assidue movet? Quis oculorum molliciem, palpebrarum obtentu manifeste communiuit.

Qua in Angelis.

GREGORIVS Nazianzenus vbi supra.

Quid dicam de Angelis? nisi quod scimus Angelos, Archangelos, Thronos, Dominatus, Principatus, Potestates, Splendores, Ascensiones, Virtutes mentales, Mentes, vel Naturas puras, & incorruptas ad malum si non immobiles, certe aere mobiles: ut quae circa primam causam semper exultent (nisi alius aliquis verbum aliud his laudandis aptius inuenerit) & in quas ex illo inexhausto luminis fonte, limpidissimi sanè deriuantur riuus; idque pro cuiusque natura dignitate ordinisque gradu, imprimitur ad eò eis tanta pulchritudinis forma, ut sint & ipsae secunda lumina, possintque ipsius primae lucis riuos deinceps per se, velut quosdam canales in inferiores naturas deriuare. Haec diuinae voluntatis ministræ robore cum naturali, tum ascetro pollentes. Hæc obeunt omnia omnibus, & vbiq; cum ministerij studio, tum naturæ agilitate expeditè praesentes. Harum aliæ aliam orbis partem administrandam accepere, aut certe earum aliæ, alij orbis parti sunt confectæ: sicut is, qui hæc & ordinauit, & distinxit, nouit. Hæc ad eius, qui omnia fabricauit nutum, in vnum cogunt omnia. Hæc celebres diuinae magnificentiae praecones. Hæc aeterna gloriae aeternae admiratrices.

IOANNES Chrysofomus Homilia secunda de incomprehensibili Dei natura.

Sed cur de Cælo, Terra, Mari, & natura hominum loquar? Cælum superet ipsum nostra oratio, & ulterrimus pergat ad Angelos. Nostis denique vnum quemuis Angelum rependi, paremque esse vniuersis huic visibili creaturae, uel potius multo nobiliores, praestantioresque. Nam si homine iusto dignus non sit vniuersus Mundus, ut Paulus auctor est, qui dicit; Quibus dignus non erat hic Mundus, longè minus ad dignitatem possit accedere Angeli, qui omni homine iusto superior est, admodum & praestantior. Veruntamen millia Angelorum sunt innumerabilia, mille millia Archangelorum: adde Sedes, Dominationes, Potestates, Principatus, Cætus incorporeos, Virtutum innumeros: denique genera cælestia innumerabilia, quæ omnia Deus creauit tanta cum facilitate, quanta nemo ualeat verbis exprimere. Satis enim illi ad omnia fuerat voluisse.

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite quinto.

Est ergo hic Mundus diuinae specimen operationis: quia dum opus uidetur, praefertur, operatur. Namque ut istarum artium, aliæ sunt actiuae, quæ sunt in corporis motu, aut sono vocis; cessauit motus, aut sonus nihil superfluit, nec remansit spectantibus, vel audientibus: aliæ theoreticæ, quæ vigorem mentis exerceant: aliæ huiusmodi, ut cessante quoque operationis officio, operis munus appareat, ut edificatio, atq; textura, quæ etiam tacente artifice, peritiam eius ostendant, ut operatori operis sui testimonium suffragetur: Similiter etiam hic Mundus diuinae Maiestatis insigne est, ut per ipsum Dei sapientia manifestetur. Quem videns Prophetæ simul, & ad inuisibilia oculos mentis attollens, ait; Quam magnificata sunt opera tua Domine: omnia in sapientia fecisti.

AUCTOR.

Emicant igitur in huius Theatri singulis partibus fulgores ac splendores; quibus Mundum non casu profiliisse, nec à Deo necessitate naturæ; sed à Deo libero sapientissimo fatore conditum fuisse excipimus; quibusq; eius maiestas clarè explendet. Libentiusq; hanc de Dei Opificis fulgoribus Catenam deduxi, non ut libros in libris refunderem; sed ut ætatis nostræ Concionatores ad id genus studij excitent, quò spretis his recentioribus libellis, ad Patrum eruditissimorum lectionem properent; certiores facti nil in his eloquentiæ, contemplationumvè esse adnotatu dignum, quod in Patribus, uti in limpidissimis fontibus, copiosius, ac tutius non comperiat.

CAE-

Aeternum Mundum æternum non esse; non casu profiliisse; non à Deo necessitate naturæ emanasse; sed Deum Opificem, ac Satorem potentissimum, sapientissimumq; habuisse, qui cuncta ex nihilo creauit; Duo Seraphim nobis depromunt, ac referunt. Verum cur potius Seraphim, qui diuinæ charitatis incendio exardescere, quàm Cherubim, qui scientia pollere dicuntur, hæc Fidei nostræ dogmata referunt ac patefaciunt? Aufcultes obsecro; Contendit Deus fidei viuæ, non mortuæ, semina nostris inferere pectoribus: Edocent nos igitur fidei dogmata non Cherubim, qui scientia tantum excellent, sed Seraphim, qui feruescente charitate flagrant, ut facile non simplici, & mortua fide, sed viuâ, & per charitatem feruidam operante, imbuamur. Duo autem Seraphim inclamant, quia de creatione articulus duo genera rerum conditarum explicat, inuisibilem nempe, & visibilem: hi sex alas habent: sex alas has cum Origene in Esaiam Homilia quarta, interpretari possumus, quòd Seraphim alis duabus velabant caput, duabus pedes; ut indicarent, quæ in Orbis productione, & restauratione vltima (hæc enim sunt caput & pedes) à Deo effecta sunt, vel efficiuntur, ita humanæ menti obiecta esse, ut ex naturali, physicaq; perscrutatione attingi non possint. Duabus autem volabant, quia natura constituta vsque ad eò clara est, ut rectè à physica disciplina indagatoribus percipi, ac cognosci valeat. Sed quid nobis inclamant hi duo Seraphim de Deo conditore? Trinitatem sanctissimam Mundi effectricem laudare, ac celebrare edocent. Quare Sanctus Pater, Sanctus Filius, Sanctus Spiritus Sanctus. Pater à quo, Filius per quem, Spiritus ad quem sunt omnia; Dominus, ex Maiestate; Deus, ex Sapientia; Sabaoth, ex Bonitate. Nam Maiestas est, qua imperat, Sapientia, qua regit; Bonitas, qua trahit; plenaq; est omnis terra gloria eius. Ac vsque ad eò intonuit hæc vox, ut commouerentur superliminaria domus. Tanta enim est creaturarum spiritualium, Angelicarumq; Hierarchiarum de Dei Creatoris preconij harmonia, atq; concentus ab Echo creaturarum corporearum reiteratus, ut ferè Mundi Cardines commoueantur, ac immenso applausu, Letentur Cœli, & exultet Terra. Sed ut quid domus repletur mox fumo? Quia profectò ad eò emicat Diuina Maiestas, ut profani Philosophi, Fidei nostræ irrifores, coruscantem Maiestatem contemplari quasi fumo obruti non queant.

Psal. 95.

Verum non pigeat contra Mundi æternitatem argumentationes quasdam non ineptas ad Mosis historiam fidem muniendam, corroborandamque colligere, ac depromere. Primum Mundum ab vnico principio venisse ex tribus his, quæ sunt in Mundo, euinci potest; à rerum multiplicitate, ordine, & perfectione. Si enim in Vniuerso multiplicitas extat diuersarum rerum, igitur ad unum est deueniendum. Si ordo adest in ipsis, igitur proficiscendū est ad primum. Rursum si rerum creaturarum, tum diuinarum, tum humanarum ea est discrepantia, ut una sit altera perfectior, incedendum est ad perfectissimum perficiens. His igitur datis, dandum est unum primum perfectissimum, à quo Mundus, uti à principio, emanet, ac proficiscatur; quòd si Mundus ab aliquo principio est, uel Deus illud est, uel aliud præter Deum. Quoduis aliud principium asserere præter Deum, est principiorum immensum numerum ineptè statuere, ac Deos asserere plures: igitur Mundus à Deo, est ab unico principio. Hæc Peripatetici, & Philosophorum priscorum ferè omnis turba admittit. Tunc cum Deus sit natura intellectu prædita: uel Deus Mundum condidit impellente naturæ necessitate, vel ex beneplacito; quòd si ex naturæ impulsu, cum agens ex natura, ut asserunt Philosophi, simillima sibi generet, proferatq; productio fuisset ad intra, orbemque natura intellectualem, non corporeum pronulisset, edidissetque alium Deum sibi perennitate æqualem, atque hoc nil aliud esset nisi Mundo ipsi adscribere potentissimam Diuinitatem, ac perenniter existendi potestatem; quæ nec à Deo cuiquam dari nisi Deo, nec ab ullo recipi, nisi à Deo potest; perindeque esset, ut filius Dei æternus, quia ex natura genitus esset. Quòd si Deus Mundum condidit uoluntate sua ductus; vel id coactus fecit, uel liber; si coactus, igitur Deus à Deo superiori vi cogi potuit; Deus igitur non erat, qui cuiquam parere necesse habuit; si uerò libero suo beneplacito id fecit, iam Deus fuit artifex liber, potuitque cum uoluit Mundum condere: propterea ab æterno Mundum condidisse ex necessitate euinci non potest. Neque (ut exemplo utar à D. Augustino

Rationes contra Mundi æternitatem.

Deus non ex naturæ necessitate, sed libera uoluntate Mundum condidit.

de

Heb. 11.

Psal. 113.

Emanationis
Mundi à Deo
& radiorum à
Sole differentia.

Inter emana-
tionem Mun-
di à Deo &
vibrarum à
corporibus
differentia
duplex.

Mundi æter-
nitatem astru-
tes in quæ ab-
surda ruant.

Prima p. 97.

Ethnicarum
historiarum
initium.

de Ciuitate Dei ex Platonicis desumpto) pes semper fuit in puluere, sed tunc fuit, cum Deus tanquam summus opifex figere ipsum statuit, ac maluit. Nec adducta à Peripateticis exempla usque adeo consistunt. Non est siquidem eiusdem rationis rerum emanatio à Deo, atque fluxus radiorum à Sole, aut umbrarum à corporibus: ideo enim radij semper cum Sole fuerunt, quia à Solis substantia effluunt. Res autem effictæ, à Deo quidem sunt, sed ab eius substantia non prodierunt: sic enim Mundus Deus esset, si à Dei substantia manasset; ac ut Deus, esset æternus, ut diximus. Radios autem à Solis substantia prodire, id est efficax argumentum, quod nec Sol sine radiis, nec radius sine Sole aërem illustrarit unquam. Mundum autem à diuina essentia necessariò non proficisci euidentis est ratio: quia si Mundus non esset, Deum tamen esse, suaque in æternitate perenni consistere proculdubio diceremus. Rueret certe Mundus, si Deus non esset, ac uti nauis iactata per pelagum sine gubernatore fluctuaret, & inuitabili, ac miserabili naufragio tandem præceps mergeretur. At non rueret Deus, si Mundus, si Cælum, si Terra non esset, cum gubernator à nauis prorsus absens degere possit. Umbrarum quoque à corporibus proficiscentium exemplum frigidum admodum est, dissimilisque certè duabus saltem in rebus est comparatio. Nam primò neque umbra semper cū corpore adest, quando Soli corpus non obicitur, sicut Peripatetici Mundum cum Deo semper extasse contendunt; nec umbra res ulla est, cum sit tantum lucis carentia: at Mundus optimum quid est, & immensum, tandemque hæc à corporibus longè alia sunt ratione, quam ab opifice Deo eius opificia promanant; umbra enim ex necessitate corporis Soli obiecti prodit; fluxus autem rerum à Deo est subita operatio à potentissima ac sapientissima eius uoluntate procedens. Præterea, cum ea sit Mundi ac Dei seiuncta conditio, quod solus Deus infinite gaudeat: immensus siquidem essentia est, æternus tempore: Mundus autem finitus, infinitatem nullam admittat, ut egregiè obtestantur omnes Philosophi: si Mundus æternus censetur, iam Deo æquiparabitur, infinitatèque suscipiet, non tantum successuarum rerum, ut Cæli sphericarum lationum, sed permanentium & consistentium. Nam si Mundus æternus est, cum mortalium propagatio infinita fuerit, & futura sit, adeò ut infinitis hominibus iam transactis, ac decessis, multitudo infinita adhuc successura sit, si non infinita corpora, eo quia marcescunt, & decidunt, saltem infinitæ animæ, quæ immortales sunt, corruptis corporibus extarent, vagarenturque animæ alias infinitas expectatura. Nec euitare certè hanc possunt argumentationem, quin statim in maiora, monstruosioraque præcipitia ruant. Aut enim suas interficiant animas, eas immortales inficiando, mortalesque astruendo cum famigeratis sicariis, Epicuro, Alexandro, Galeno; aut omnium animas, animam unam effici dicent unà cum Arabe Auerroë, & Simplicio, qui vnica tantum superstitem mentem omnium putarunt; aut cum Pythagoricis, vel Platonicis, quin & Indis, ac Persis, Aegyptiis, atque Chaldæis (si Ioanni Pico credimus) animarum transmigrationem in corpora, ac circuitum ineptè concedent: Ex quibus omnibus humana cuncta, diuinaque subuertentur. Infinitum autem non tantum rerum successuarum, sed actu (ut aiunt) permanentium spiritualium admittere, quod multi Neotericorum faciunt; non video quam sit consentaneum Philosophis, ipsique D. Thomæ, qui argumentis permultis infinitum actu sustulit, ac prostrauit. Amplius, si Mundus æternus esset, Deum Mundo non esse maiorem, saltem quoad temporis rationem, asserere cogemur, cum tamen nihil Deo æquiparari posse omnes vna voce conclament. Ceterum adhuc non leuis mihi superest argumentatio, quæ Mundi æternitatem facile evertit. Prisca à primæuis Mundi sæculis gestarum rerum memoria, siue scriptis, siue Hieroglyphicis figuris, siue alio monumento ab Ethnicis mandata, traditaque, Noë tempora, Diluuijque annos non excedit. Chaldæi (duce Beroso) annales à Noëtico Cataclysmo desumunt. Græci res Argolicas, ab Inacho gestas, vetustissimas oïum, teste Dionysio Halicarnasseo existimant, quæ, ex Eusebij Chronicon, tempestate Patriarcharum Isaac & Iacob euenere. Historiographi omnes Monarchias ab Assyriorum Monarchia sub Nino, & Belo desumunt; ac post Diluuium exordia capiunt, Heroumque omnium fabulas post Cecropem, quem Eusebius Mosis coætaneum tradit, reponunt. Nullum igitur apud Ethnicos, neque scientiarum, neque artium, nec rerum gestarum ante

Noë-

Noëticum Cataclysmum extat monumentum. At cum Diluuium ex certissima Chronographorum deductione sex millia non excedat annorum: quærerem, sciscitauerique, cur ante sex millia annorum de ijs quæ per infinita tranfacta sæcula gesta sunt, nulla extiterit memoria? Nam si semper fuit Mundus, cur si non centum millium, saltem quadraginta, aut viginti millium annorum vetustiora monumenta non habemus? cum semper dominandi vis efferbuerit, semper nonnullæ nationes cæteras subiugarint; strages claruerint; bella inter mortales exarserint; semper ingenia pepererint, disciplina floruerint, literis, scriptisque; mandari cuncta potuerint. Aut enim tot sæculorum mortales adeò rudes fuere, ut neque scientias, neque artes excogitarint, nec quidquam insigne egerint; vel adeò ignari, ut artis scribendi expertes ea posteris non mandarint. Sed quæ ratio est, quod nunc homines ingenio sint præstantiores, quam præcis ætatibus? At si scientias, artesque, ac gestas res scriptis, seu traditione ad posteros detulere: unde nam rescisa est omnis eorum memoria, omnis traditio? Existimant alij hoc euenire à temporis vetustate, quasi quod ex ætate in ætatem, sicut tempus dilabatur, ita antecessarum rerum memoria elabatur; sed hoc ineptum est dicere, quoniam sicut nos per sex millia annorum, vel circa, gestarum rerum seriem tenemus; ita & qui post Noë mille annis, vel minus floruerit, ut Berosus, superiorum quinque, vel quatuor millium annorum euerus ediscere, & nobis mandare potuissent. Autumant alij hoc euenisse eluuiionibus, ac efflagrationibus, quæ certis, ac statis temporum interuallis accidere possunt, adeò ut vnà cum ipsis gentibus rerum bello, paceque; gestarum notitia, & scientiarum, artiumque; vius perierint. Siquidem disciplinas, artesque; & sæpius occidisse, & sæpius reuixisse, Philosophi arbitrati sunt. Aristoteles enim dixit, non simpliciter apparere rerum artium, opinionumque; principia, atque origines, sed certis dütaxat in locis, eò quod infinites, pro fluuiorum, marisque; vel alluione, vel recessu, ac non sine ordine & certa periodo reiterata reuera hæc omnia fuerint, quæ noua existimantur. Nec longius abijt Plato in Timæo, qui per Aegyptium Sacerdotem, sic quoque alloquentè Solonem inducit: Quod ideo vobis contingit, quia multa, & varia hominum exitia fuerunt, eruntque maximè quidem aut ignis conflagratione, aut aquæ inundatione. Lactantius præterea libro tertio, Lucretium, & Senecam, qui initia sapientiæ nuperà esse dixerunt, illis Persij verbis irridet: Postquam sapere urbi cum pipere & palmis uenit. Sed contra hos asseuerare possumus, quia neque hæc ex necessitate prodijisse naturæ ullus unquam eruditus asserere poterit. Quod si ex inopinata conflagratione, seu aquarum contingenti colluue hoc factum est, percunctor: Aut adeò uniuersalia ea fuere excidia, ut totus Mundus perierit, ac ruerit: aut certè particularia: Si uniuersalia, aut tanti exitij, quod toto humano genere sublato, delectoque, uix unus, qui cladem referre potuisset, superstes fuit, aut non: si superstes aliquis adfuit, quare præteritorum sæculorum euentus, Reges, bella gesta non retulit? ac incendium, cataclysmumve posteris non prodidit? At si funesto, infelicique admodum euentu, superstes nullus permanit; à quonam genus humanum, iterum est emanatum, propagatumque? Quod si particularia contigere Diluuiæ, excidiaque; nationes, gentesque ab excidio, & clade immunes, cur non suarum, alienarumque priscarum rerum, si non per centum, saltem per quadraginta annorum millia ante ipsas gestarum monumenta posteris mandarunt? Quanam ratione factum est, ut obliuione cuncta fuerint tot sæculorum gesta obuoluta, quasi omnes conticuerint, ac omnes memoria simul conciderint, & uniuersa conflagrarint? Sed nec generalem interitum, & simul omnium terrarum exitium fuisse ulla tradit historia, traditioque; nec Prouinciarij, ac Nationum quarundam exitium, omnem sustulisse priscorum sæculorum memoriæ uerosimile existimandum est. Cæterum, qui Mundi æternitatem astruunt, duas certè quasi Sampsones cæcitate percussi ex hac immensa, decoraque hominū aula (Mundo inquam) euellunt, prosternuntque columnas; quibus prostratis, omnis rerum machina labefactatur, declinat, & corrui. Impiè quippe diuinam prouidentiam, ac extremam meritorum, seu demeritorum retributionem auferunt, ac diruunt. Nam si Mundi Creator, Opifexque Deus non est, nec libero suo arbitratu ipsum condidit; igitur nec Modèrator est, nec restaurator erit.

Lib. 1. Celi, &
primo Meta-
physi.

Cap. 16.

Mundi æter-
num ponentes
tollunt Dei
Prouidentiam,
& operum re-
tributionem.

P PHI,

P H I L O in Libro de Mundi opificio hanc rationem deduxit.

Ceterum qui Mundum factum negant, non animadvertunt se tollere quod est in vita utilissimum, & ad pietatem summè necessarium, nempe providentiam. Nam opificium non negligi ab opifice suo, parenteque docet ratio. Etenim pater hoc agit, ut permaneat sua progenies, conditor item diuinitati à se conditorum consilium, arcens quicquid noxam, damnumve illaturum videtur, contra quicquid utile, commodumque, modis omnibus prospiciens; at quod factum non est, nihil commercij habet cum eo qui se non fecit. Est autem absurda opinio atque inutilis, Mundum tanquam Rempublicam sine Magistratu inducere, cui non Prefectus, non Praeses, non Iudex praesit, qui omnia dispensare, gubernareque deceat.

Ablata Dei
Providentia
& operum re-
tributione,
quanta absur-
da sequatur.

Corruit igitur omnis diuina prouidentia, ac postrema retributio: prodeunt igitur omnia à casu, fortunaque, seu à fato. Nullus igitur uel uirtutum, uel criminum uindictor. Quod si prouidentia tollitur, omnia igitur siue diro fato, seu labente fortuna contingunt, atque eueniunt: si fato, ac fortuna accidunt cuncta; quæ hominum prouidentia: quod consilium? quod iudicium? quæ electio? quæ rerum sollicitudo? quis labor? nulla enim hæc sunt; si fauo à fato, aut à labente casu, mortales rapiuntur ad suas affectiones, ac operationes. Rursus, si omnia à casu, aut fato emanant, nullaque libera inest nobis uoluntas: igitur nec uirtus, nec crimen, nec iustitia, nec impietas. Corruit igitur omnis Philosophiæ moralis ratio, omnis lex tam diuina, quam humana prostermitur, euanescit, atque ad nihilum redigitur. Impius igitur Moses: impius Lycurgus: impius Minos: impius Pompilius: impii omnes legistatores; impii, inquam, mendaces, & irrisores mortalium, portentosi deaustatores sæculi, humana stirpis scarii, qui leges condere præsumperunt, libertatem obligarunt, pœnas indixerunt; quibus iniuste, & immaniter mortales supplicia non meriti plecterentur, ac torquerentur. Amplius si nulla retributio, ac remuneratio; igitur nullum Cœlum, nullus infernus; non tantum Christicolis nota, sed & Ethnicis, qui de Olympo coruscantissima Deorum sedes de campis Elisijs, de Lethi amne, de Cerbero, de Tantalii fidi, de Sisiphi reuoluto lele, de aliis pœnarum generibus innumeris, innumeras fabulas cecineris. Consequitur amplius, ut omnis corruat Religio; Nullus igitur Deus, nullum nomen, nullus cultus, nullum Templum, nullum sacrificium, nulla uota, nulla preces. Frustrâ igitur in angustiis ad Deum confugimus: frustrâ spei erigimus, frustrâ lachrymis madentes oculos ad Cœlum attollimus; frustrâ orationes; frustrâ gemitus; voces frustrâ effundimus. Incassum igitur gemunt inter ærumnas iusti: Benè exultant inter cruentas cupiditates impii: Ea tandem miserandi status nos conditio obrueret, de qua inquit Paulus; Miserabiliores omnibus hominibus essemus, si in hoc Mundo tantum sperantes essemus. Quin ut Lactantius superintulit, pecudibus omnibus, ac quibusvis animantibus esset mortaliū conditio vilior, miserabiliorque, cum in hominis corpore omnia morborum genera congesta sint; in anima uerò errorum, ac prauarum cupiditatum semper repullulantes stirpes insitæ emergant.

1. Cor. 15.

Lib. de Opif.
Dei c. 3.

Exod. 15.

Apoc. 21.

Sed hoc perabsurdum, hostileque axioma his relinquamus, qui lumini naturæ innixi in tenebris, ac in regione umbræ mortis sedent. Nos autem ex Fidei lumine perspicuam, claramque de condito orbe delatam nobis ueritatem amplecti, ac proficere non pigeat. Hic est, ut dicebamus, primus lapidum duodecim, in pectore Sacerdotalis amictus infortiorum. Hic fons ex duodecim Helim, à quibus perlucidæ cœlestis doctrinæ scaturit aquæ primus; de quo qui non bibet, in ignorantie deserto arefcet. Hic, Ciuitatis illius Sanctæ Hierusalem, de Cœlo descendens, Dei; claritate micantis, hoc est, Ecclesiæ nostræ, Cœlestis Fidei lumine decoratæ, fundamentum primum, Iaspis, qui præ ceteris fulgentior, proteri, scindive nequit. Hic gradus illè primus, quo ascendimus ad Templum, quo scilicet, conscendimus in Ecclesiam, ut in Sancta Sanctorum postea proficiscamur; hoc est, ad Diuina Christianæ Religionis mysteria assequenda, aditum nobis paremus. Hæc dixisse uolui, cum Mundum neque æternum, neque creatum, humana ratione demonstrari posse cum D. Thoma existimem.

Creauit

Creauit, Hebraicè Barà,

- Barà, significat Creare, Formare, uel Effingere.
- Vel, Producere ex aliquo, siue ex nihilo.
- Seu etiam distinguere.
- Græca editio, quæ uertit Creauit, hoc est, Fecit, uitio non caret.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum
Antedies.

Creauit.

H E B R A I C A lectio, uerbum Barà habet. Quid autem ipsum significet, non una diffiniunt Doctores sententia.

Chaldaicus textus habet; In principio creauit Deus.

Græca editio Septuaginta, *ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεός.* hoc est, In principio fecit Deus. Quæ Doctores omnes ueteres ante Hieronymi editionem sequuti sunt.

Vulgata nostrâ habet; In principio creauit Deus, &c. Hancq; imitati sunt omnes translatores.

Ceterum multa diuersitas est secundum plures inter creare, & facere, & secundum alios idipsum significant.

a. Barà, Creare, seu Effingere.

Lippomanus in Catena, & alij quamplures concedunt, & edocent significare Barà uerbum, Creare, seu Effingere, seu Formare.

b. Barà, producere siue ex nihilo, siue ex aliquo.

L V S I T A N V S adnotationibus in Genesim.

Apud Hebræos etiam, uerbum Barà, ut diximus, non ex nihilo aliquid facere, sed qualitercumq; producere significat: siue ex nihilo, siue ex aliquo. Nam & Rabbi Dauid ponens in libro radicum discrimen inter Barà, idest producere; & Iasar, quod est, fingere, dicit, quod Iasar, proprie significat formare, aut fingere, quod communiter dicitur de re corporea, aut quæ in corpore esse habet, uel susceptiua est sensibilium potentiarum, aut de ipsis sensibilibus potentijs, Barà, uerò, dicitur de qualibet re, siue de inuolutione cuiuslibet rei.

c. Barà significat etiam diuidere.

L V S I T A N V S ubi supra.

Aduerte etiam hic uerbum, Barà, non solum producere, ut iam diximus, sed etiam separare, & diuidere significare, ut exemplis monstrabimus. Nam Iosue decimo septimo habes, *Uberetha, idest succides eum, uidelicet Montem, & erunt tibi exitus.* Item Ezechielis uigesimo tertio, *Ubara, idest, & succident, seu diuident eas, scilicet duas feminas gladijs suis, seu scindent eas.* Sic Numeri decimo sexto; *Si separationem Iibra, idest, separauerit Dominus. Unde hic etiam uerbi posset; In Principio separauit Deus Cœlum, & Terram.*

d. Græca editio, quæ dixit, Fecit, uitio non caret.

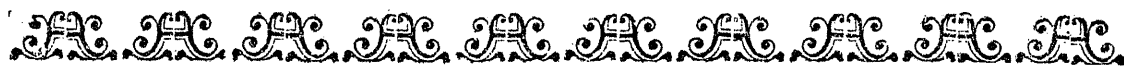
Creare, est de nihilo producere; Facere uerò de aliquo. Quamobrem Septuaginta, qui dixerunt, Fecit, errasse uisi sunt.

P R O C O P I V S Commentarijs in Genesim;

Nam quod Septuaginta Interpretes inquit, Fecit, certè occasionem quibusdam magni erroris obtulere. Facere etenim de his prædicatur, quæ ex quadam materia producuntur, ut ex ferro falx, & alia quæ nobis Arti fices efficiunt. Hinc quidam in hunc errorem prouoluti sunt, ut uociferarentur, Mosem ab Aegyptijs edoctum, credidisse ex præiacenti materia hoc uersum conditum, eamq; sententiam statim in sui operis initio nobis inculcare, cum ueratur uerbo Fecit. Horum impudentiam, cum ignorarent Septuaginta Interpretes, presentem locum per uerbum, Fecit, exposuere; cum satius fuisset aliter expositum esse: & per uerbum, quod Hebræo per omnia responderet, sicut Mosem egisse constat, qui eo uerbo, quod ponit, quasi reluctatur summa uilis, qui

P 2 materiam

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Creavit.

- a. Creare, apud Latinos est Generare: apud Græcos verò idipsum sunt Creatio, & Conditio; & non dicuntur nisi in magnis operibus.
 b. Creare dicitur de his, quæ per propagationem gignuntur; Facere verò de omnibus.
 c. Construendum non est, In principio, quo Deus creavit Cælum & Terram; tunc Terra erat, &c.

materiam inducebant, ostendens euidenter eam non præiacuisse. Immo Cælum, Terram, Abyssumq; antecessisse materiam demonstrat, dum ex his Mundi ornatum præcessisse, Populum suæ fidei commissum erudit.

a. Creare, apud Latinos est Generare: Apud Græcos idipsum sunt Creatio & Conditio, & non dicuntur nisi in magnis operibus.

HIERONYMVS Comm. libro secundo in Epistolam ad Ephesios, capite quarto.

Creatio non idipsum sonat in Latino sermone, quod in Græco. Creatio quippè apud nos, generatio, vel natiuitas dicitur: apud Græcos verò sub nomine creationis, verbum facturæ & conditionis accipitur. Et quod apud nos Conditio, hoc apud Græcos Creatio sonat. Unde & heresis Natiuitatem Christi calumnians, Salomonis usurpat exemplum; Dominus creauit me initium viarum suarum. Considerandum est igitur, quia Creatio, atq; Conditio, nunquam nisi in magnis operibus nominentur. Verbi causa, Mundus creatus est, Vrbs condita est, Domus verò quamuis magna sit, edificata potius dicitur, quam condita, vel creata. In magnis enim operibus, atq; facturis, verbum creationis assumitur.

Hæmerus hæc ipsa desumpsit Comment. suis in Genesim.

b. Creare dicitur de genitis, Facere verò de omnibus.

STEVCHVS Recognitione Veteris Testamenti ad Hebraicam veritatem.

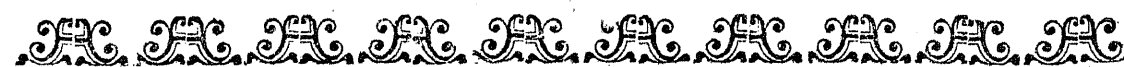
Aduertendum hic, non esse omnino veram differentiam illam Theologorum, qua dicunt, Creare actionem esse diuinam, qua ex nihilo aliquid producat: Facere verò materiam præexistere, vt aliquid ex aliquo fiat. Primum enim vbi nostra Editio habet Creavit, Hebraicè est Barà, quod omnem ferè actionem, & formationem significat. Septuaginta quoq; verterunt ἐποίησεν, quod verbum nos semper Facere interpretamur. Inferius quoq; inuenimus, Creavit Deus Cete grandia, Creavit hominem. Patet autem tam eiusmodi animalia, quam ipsum hominem ex aliquo facta fuisse, quæ tamen dicimus non facta, sed creata esse. Facere igitur, atq; Creare, hoc propriè differunt, quod Facere generale est, tam animatorum, quam eorum quæ anima careant: at Creare propriè de his dicitur, quæ per propagationem gignuntur: vnde fit etiam procreare, quod ad prolem tantum refertur. Creatur ergo ab homine homo, domus autem fit.

Et post, cum demonstrasset metaphoricè Deum appellari Mundi Patrem, quod quasi Mundum genuerit, & creavit, concludit;

Tam igitur Septuaginta, quam Hieronymus, optimè sunt interpretati: sed hoc Hieronymi clariùs operationem illam diuinam explicat. Nam & Mercurius dicit Deum hunc Mundum genuisse, ac procreasse.

AVCTOR.

Existimo ego singulas has voces, hoc est, Barà, ἐποίησεν, & Creavit, in suo idiomate proprias singillatim habere significationes. In idiomate igitur Hebræo, Barà, significare quamcumq; productionem; seu ex aliquo, seu ex nihilo, non inficior, vt dixit Lusitanus. Sed denotare etiam formationem, effinctionem, seu creationem arbitror, vt dixere Steuchus, & Lippomanus; quare verti poterat, Barà, hoc est, produxit, effinxit, formauit, seu creavit. Editio Græca, vt has significationes simul complecteretur, transtulit, Fecit. Nostra verò, quia Mundi effectio, Formatio quædã videtur esse, seu Effinctio, vel, ut melius dicam, Procreatio à Patre illo summo opifice Deo, vertit elegantius, Creavit; Græca lingua ἐποίησεν habet, & ἐποίησεν; quorum primum, Fecit; secundum Creavit, significant: sed quia, teste Hieronymo, apud ipsos idem sunt Conditio, & Creatio; ideò sine animaduersione ἐποίησεν, dixit, hoc est, Fecit; quod idipsum est, quod Creavit.

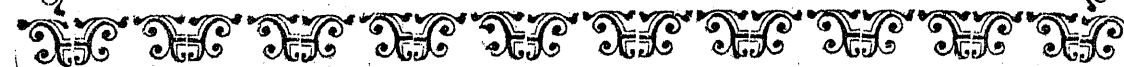

Creavit.

Idest, de nihilo efficit.

- a. Quia cum creare dicitur de ijs, quæ non sunt, ex nihilo facere importat.
 b. Vel: Quia creare Dei, est de nihilo efficere.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Creavit. In nostra Latina, Creare, si ad strictiorem sensum reducat, propriè denotat Generare, uel per prolem edere: sed latiori sensu etiam formare, effingere, & familia: vnde natura creare dicitur: quo sensu accepit Cicero quinto de Finibus, dum dixit; Etenim omnium rerum, quas creat Natura, & tuetur. Quapropter uerbum aptius non habuit interpres noster, quo magis explicare posset Mundi generationem, seu formationem, & effinctionem, quam uerbum Creavit; alludens ad significationem Barà, quæ est formauit, seu effinxit. Quia autem ratione Creare, importet hoc loco aliquid ex nihilo facere, mox uidebimus.

Creare propriè quid significet.

c. Construendum non est, In principio, quo Deus creavit, tunc Terra erat, &c.

RABBINI Adnotationibus in Genesim.

Dilucidius sic vertitur; In principio, siue initio, cum creavit Deus Cælum & Terram, tunc Terra. &c.

LUSITANVS Adnotationibus in Genesim.

Sunt aliqui ex Hebræis, qui dictionem Resith, in regimine genitui positam hic asserunt, vt sit sensus; In principio creandi Deum, id est, quo Deus creavit Cælum & Terram; tunc Terra erat inanis & vacua. Ad quod probandum citant illud Hoseah primo: Principium loquendi Dominum in Hoseah. item illud Hieremie vigesimo sexto; In principio Regni Ioachim.

Verum hanc constructionem ita Lusitanus reprehendit.

Quorum interpretationi non subscribo propter coniunctionem, &, quæ ante dictionem Terram ponitur. Dicendam enim tunc erat, In principio, quo Deus Cælum & Terram creavit, Terra erat inanis. In textu verò habetur; & terra erat inanis.

Reprobanda est igitur constructio hæc, primùm propter aduerbium, quod legitur eo loco: Terra autem erat inanis & vacua; siue coniunctionem, quam alij interponunt legentes: Et Terra erat inanis & vacua, vt dictum est à Lusitano. Deinde quòd videretur Moses describere id, quod effectum primo non dixisset, uel dixisset quasi contingenter. Legere siquidem; In principio cum creavit Deus Cælum & Terram, tunc terra, &c. e't prætermittere narrationem ipsius Cœli, & Terræ effectiois, siue contingenter illam insinuare; quod equidem credi haud potest, quia Cœli & Terræ, seu Mundi, seu Chaos manatio, principale illud erat, quod enarrare sumpsit Vates Moses.

a. Creare, cum dicitur de ijs, quæ non sunt, ex nihilo facere importat.

CYRILLVS in libris quæ thesaurus inscribuntur, libro quinto, capite quarto, interpretans id, Dominus creavit me initium viarum suarum, ait.

Et certè, cum dicitur, Dominus creavit me initium viarum suarum: si quis diligenter consideret, non ipsum esse sapientiæ significari potest. Nam quæ modo sunt, vel faciendæ sunt, creari modo dicuntur; quando ergo nondum producta creari dicuntur, necessario ex nihilo ad esse procedere intelliguntur. Quando autem quæ iam sunt, nec possunt dici à nihilo ad esse modo procedere; si creari ea dicuntur, non potest significari à nihilo ad esse ipsorum processio, sed ad aliud ab alio translatio.

b. Creare Dei, est de nihilo facere.

ATHANASIVS in Epistola, quæ Synodi Nicenæ contra Hæresim Arrianam decreta inscribitur.

Nam tametsi eadem dictiones de Deo & hominibus in Sacris Scripturis habeantur, hominum tamen perspicacium

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Creauit.

Hoc est, de nihilo fecit.

a. Quia creare ex sua significatione, proprie importat, ex nihilo facere.

spicacium est, ut Paulus precepit, lectioni attendere, ut rem cum iudicio discernant, & pro natura rerum que ibi scribuntur, vocabula accipiant, sine intellectus confusione, ne que Dei sunt, humano more fieri intelligas, neq; in rebus humanis tanquam de diuinis cogites. Id enim est vinum aqua miscere, & alienum ignem altari inferre: siquidem & Deus, & homines condere dicuntur, & Deus & homines esse perhibentur, eo quod hoc ipse a Deo mutuo accipiant. Quid igitur? itane Deus condit ut homo? aut eodem modo esse dicitur? Absit: aliter enim de Deo vocabula accipimus, aliter de hominibus eadem illa interpretamur. Deus enim creat, cum euocat ea que non sunt in essentiam, sine vilius rei, aut ope, aut opera: homines autem primum optant, ut sit, quod tractare statuant; deinde rem ubi adepti sunt, & sibi subiectam habent, tum deum exercent, operamq; suam, & artem in ea explicant, scientiamq; agendi ab eo Architecto mutantur, qui omnia per Verbum suum, siue rationem operatur.

R V P E R T V S Comm. in Gen. libro primo, capite tertio.

Creauit, inquam, id est, non ut Philosophi Gentilium vanè putauerunt, sibi cognam habuit Hylen, siue materiam, sed de nihilo fecit Cæli, & Terræ substantiam. Quod si quis obijciat, hominem quoq; cum non de nihilo, sed de terra factus sit, creatum dici, sicut scriptum est; Et creauit Deus hominē ad imaginem suam, ad imaginem Dei creauit illum, vel quod item dictum est; creauitq; Deus Cete grandia: Dicimus ad hæc, rectè dictum, eo duntaxat respectu, quia iam ipsa, de qua producta, vel sumptæ sunt species, creata fuerat materia. Quibus nominibus, scilicet Cælo, & Terra, ut supra dictum est, significari vniuersam creaturam visibilem & inuisibilem simul, & nihil excipi, ex Symbolo quoque comprobatur Apostolico, quo cum dicimus; Credo in Deum Patrem omnipotentem, Creatorem Cæli & Terræ, nihil creaturarum adijcimus, cuncta his nominibus visibilia simul & inuisibilia nos comprehendisse non dubitamus. Nam in alio nihilominus Catholico fidei Symbolo, cum dicimus; Credo in vnum Deum Patrem omnipotentem, Factorem Cæli & Terræ, statim exponentes quid dixerimus Cæli & Terræ, subiungimus, Visibilem omnium & inuisibilem.

L Y R A N V S in Postillis,

Creauit Deus, id est, de nihilo produxit; quod est proprium ipsius Dei.

a. Creare, proprie significat de nihilo facere.

Quod creare importet de nihilo facere, facere verò ex aliquo, existimarunt nonnulli Patrum.

I V S T I N V S in Admonitorio ex Platonis placitis hoc adnotauit.

Huic autem vobis necessariò mens adhibenda est, quod Opificem Deum, non Creatorem Plato nuncupat, inter que multum interest, iuxta ipsius dogma Platonis: Creator enim nullo indigens alio, propria vi & potestate facit, quod faciendum est: Opifex autem, opificij potestatem ex materia desumens, quod faciendum est efficit.

H V G O Victorinus noster, huius verbi Creare, emphasim ante Scholasticos pramonuit de Sacramentis Fidei libro primo, parte prima, capite primo, cum dixit.

In principio creauit Deus Cælum & Terram: creatum est, de nihilo factum est: nam quod de aliquo factum est, factum quidem est, sed creatum non est, quia de nihilo factum non est. Fecit ergo Deus Cælum & Terram: nec solum fecit, sed creauit, hoc est de nihilo fecit.

B E D A expositione in primum caput Genesis.

Creauit, quasi diceret machinavit: proprie enim Creare absq; materia dicitur: Facere autem de materia.

M A G I S T E R Sententiarum secundo, distinctione prima.

Creator est, qui de nihilo aliquid facit. Et creare, proprie est de nihilo aliquid facere; Facere verò non modo de nihilo aliquid operari, sed etiam de materia. Vnde & homo & Angelus dicitur aliqua facere, sed non creare: vocaturq; Factor, siue Artifex, sed non Creator. Hoc enim nomen soli Deo proprie congruit, qui & de nihilo quaedam, & de aliquo aliqua facit. Ipse est ergo Creator, & Opifex, & Factor: sed creationis nomen sibi proprie retinuit, alia verò etiam creaturis communicauit. In Scriptura tamen sæpe Creator accipitur tanquam Factor, & creare tanquam facere sine distinctione significationis.

Tostatus

Creauit.

Id est, de nihilo Fecit.

- a. Quia emanatio vniuersalis non nisi ex nihilo potuit fieri.
b. Quia Cæli, & Elementa secundum se tota non nisi ex nihilo effici potuerunt.
c. Igitur bene exponitur, Creauit: id est, in conspectu nostro, quod non erat, demonstrauit.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

T O S T A T V S Commentarijs in Genesim, in prima expositione.

Creauit, id est, de nihilo produxit; quod requiritur ad creationem. Et Post. Creauit: Creatio esteductio ad esse, nulla presupposita materia, sed agente solo; sic res que creatur, non habet potentiam absolutam, vel respectiuam, quod est aliquid posituum; quia ista ponuntur in fundamento nature, scilicet in materia, que ante creationem non preexistit.

a. Emanatio vniuersalis non nisi ex nihilo potuit fieri.

D. T H O M A S prima parte, quæst. sexagesima prima, art. quinto.

Dicendum, quod sicut supradictum est, non solum oportet considerare emanationem alicuius entis particularis ab aliquo particulari agente, sed etiam emanationem totius entis a causa vniuersali, que est Deus; & hanc quidem emanationem designamus nomine creationis. Quod autem procedit secundum emanationem particularem, non presupponitur emanationi, sicut si generatur homo, non fuit prius homo; sed homo fit ex non homine; & album ex non albo. Vnde si consideretur emanatio totius entis vniuersalis a primo Principio, impossibile est, quod aliquid ens presupponatur huic emanationi. Idem autem est nihil, quod nullum ens. Sicut igitur generatio hominis est ex non ente, quod est non homo; ita creatio, que est emanatio totius esse, est ex non ente, quod est nihil.

b. Elementa secundum se tota effici, & corpora cælestia incorruptibilia conflare non nisi ex nihilo potuerunt.

C A I E T A N V S Commentarijs in Genesim.

Creauit, hoc est, effecit, non ex aliqua materia preexistente. Hoc enim appellatur facere ex nihilo, quod significat creare, ut usurpatum est à Theologis. Quod ideo dico, quia dictio interpretata creauit, non arctatur ad significandum facere non ex aliqua materia, sed significatum eius commune, est ad multa faciendi genera. Quocirca nos non ex vi significationis Hebraici verbi, sed ex natura actionis significata in tali materia (videlicet efficere Cælos, & Terram) exponimus creauit: hoc est, non ex aliqua presupposita materia effecit. Impossibile siquidem est aliter intelligi à sapientibus, qui sciunt, quod hæc non possunt aliter effici: tum quia primò prima Mundi Elementa secundum se tota non possunt aliter effici, tum quia Cælestia corpora non possunt aliter effici, cum sint ingenerabilia, & incorruptibilia secundum se tota, & singulas partes.

c. Creauit, id est, in conspectu nostro quod non erat, demonstrauit.

P R O C O P I V S Commentarijs in Genesim, capite primo.

Verum si Hebraicam dictionem diligentius excutere volumus, reperiemus eam vocem non simpliciter significare, Fecit, sed condidit, in conspectum nostrum dedit, & demonstrauit, que omnia quodammodo docent quod eam, cum prius non fuerit, nec ex preiacente materia constituerit, & videndam exhibuerit.

A V C T O R.

Nimuerò prædictæ Patrum, Doctorumque Scholasticorum expositioni refragantur hoc loco Pædagogi, Doctoresque ij, qui linguarum eruditione polle re existimantur. Rabbiorum scilicet, turba non modica nostræ ætatis famigeratorum, Caietanus, Lufitanus, Steuchus, ac alij: asserunt enim isti verbū

Creare ad genus illud efficientie, quod ex nulla fit substrata, aut præiacente materia, immeritò trahi hoc loco à Scholasticis, Magistro duce libro secundo Sententiarum, distinctione prima; redarguuntque hoc Theologorum placitum, tanquam intempestiue, ac sine ratione sumptum. Primum ex vocum Hebraicarum significatione. Nam Barà, in-

quiunt

quiunt, quod editio nostra Creauit, interpretata est, omnem formationem significat, tam eam, quæ ex nihilo, quam eam, quæ ex materia substrata efficitur. Deinde Septuaginta Interpretes inquiunt, Barà, *ἐποίησεν*, verterunt, quod uerbum Latini interpretantur Facere. Amplius, quod magis arduum negocium nobis facit, ex usu Latinae linguæ apud prophanos, uerbum Creare, effectiorem potius ex aliqua re, quam ex nihilo dicit. Cicero enim libro de Finibus, habet, ut supra dictum est. Porro Natura non ex nihilo, sed ex aliquo producit id, quod efficit. Et primo Tusculanarum Quæstionum; Principium, inquit, extinctum, neque ab alio renascetur, neque ex se aliud creabit. Quo loco Cicero, creare pro generare, non pro eo quod est, ex nihilo facere, accepit. In eadem quoque significatione utitur hoc nomine Creator, in Oratione pro Cornelio; Princeps, inquit, ille Creator huius Urbis Romulus. Nunquid hoc loco Creatoris nomine eum, qui ex nihilo aliquid producit, significare potest? minimè certè; cum Urbes, non ex nihilo, sed ex lapidibus, calce, & lignis condantur. Sed & diuina Scriptura, Barà, Hebraicè, & *ἐποίησεν* Græcè, & Creare Latinè, ad id quod ex aliqua præiacente re efficitur, explicandum sapius excipit; ut Gen. primo; Creauit Deus Cete grandia: & post; Masculum & foeminam creauit eos. Nec est credendum, inquit Lusitanus, Scripturam in hoc capite æquiuocè accipere uerbum Barà, ut scilicet hic capiat ea significatione, qua idem est, quod ex nihilo facere: Et paulo inferius, ut significat producere. Cæterum illata hæc a Pædagogis facillè retundere Scholastici possunt, si dicant interpretari se hoc loco Creare, pro ex nihilo facere, non ex uocis Barà, seu *ἐποίησεν*, seu Creare significatione, sed alijs de causis. Primum quod enarretur hoc loco rerum omnium productio, ante quam nihil extabat: Quamobrè non nisi ex nihilo creari potuerunt, ut edocuit Cyrillus. Deinde quod aliter excipienda sit uox Creare, de Deo; & aliter de natura, & hominibus. Quapropter cum hoc loco Deum creasse asseratur, ex nihilo id effecisse accipiendum est, ut docuit Athanasius. Et quamquam alijs locis Deum creasse aliqua dicatur, quæ ex præexistenti materia Deus effecit: ut quando dicitur; Creauit igitur Deus Cete grandia: Masculum & foeminam creauit eos: id dici potuit, quia iam & materiam eam præiacentem ipse ex nihilo procrearat, ut dixit Rupertus, uel potius, quoniam creare promiscuè, & indifferenter significat & ex nihilo, & ex aliqua re producere; Sed num illam habeat significationem, an uerò hanc, ex antecedentibus, & subsequenter elici debet. Vnde hoc loco in prima significatione stare conuincitur. Amplius, quoniam ex usitato Patrum, & Scholasticorum more, Creare importat aliquid ex nihilo efficere; Facere uerò ex aliqua re. Quod quidem etsi non receptum est ab Ethnicis, & Pædagogis, receptum attamen est à Theologis, & in Scholis, quia id edocuerunt Principes Scholasticorum Victorinus, & Magister Sententiarum. Ratio postmodum D. Thomæ non est, meo iudicio, paripendenda. Si enim hoc loco narratur rerum omnium manatio, entis que uniuersalis, certè ex nihilo fuisse ipsam manationem est censendum, quia ante omne ens, non poterat esse aliquod ens, sed tantum nihil. Caietani adducta causa verificari potest secundum doctrinam ipsius principia, qui elementa primum ante omnia cum Cælo producta existimauit. Rursum & corpus Cæleste non ex elementis, sed quinta essentia congestum asserit. Amplius Cæli materiam non ex ea sylua, ex qua elementa recisam arbitratur: his enim datis principijs, sequitur certè productionem Mundi haud effici potuisse nisi ex nihilo. Verum præter hæc non desuerunt rationes, & causæ, quibus interpretari Creare, pro ex nihilo efficere, Patres, & Doctores cogerebantur. Primum hoc ipsum à Scriptura didicerunt, cum ipsa Cælum, & Terram ex nihilo alijs locis creata asserat; ut secundo Machabæorum quinto, ubi illa octies martyr Mater filium sic alloquitur; Peto à te, ut aspicias ad Cælum, ad Terram, & ad omnia quæ in eis sunt; & intelligas, quia ex nihilo fecit illa Deus. Pluraque similia loca animaduertunt Scholastici, quæ hoc loco deducere intempestiuum esset. Amplius Ecclesiam, Deum cunctarum rerum Opificem Creatorem nominare animaduertunt; siquidem in articulo primo in Symbolo, Creatorem omnium dixit. In Symbolo siquidem, partim Nicæna, partim Constantinopolitana Synodo confecto; Profitemur, inquit, Creatorem Deum Cæli, & Terræ, uisibilem, & inuisibilem; & meritò; Nam edocta à Paulo fuit, qui ad Colossenses scribens, sic ait; In ipso creata sunt omnia, siue quæ in Cælo, siue quæ in Terra, uisibilia & inuisibilia, quibus

Coloss. 1.

Creauit.

a. Non est inuestigandus creationis modus, quia nobis imperceptibilis est: sed simpliciter Mosi credendum dicenti; Deus fecit.

Anno Mundi primo. In exordio temporum. Ante dies.

bus omnibus clarè patere potest, quod non sine grauibus causis, Patres, ac Theologi Scholastici, Creare, hoc loco, effectiorem ex nihilo importare dixerint. Cæterum & amplius nec ipsis vitio est adscribendum, si passim, & agminatim in Scholis nunc Creationem, & Creare, pro Effectiione, & Efficere ex nihilo, sumant. Nam cum non adfit in lingua nostra Latina uerbum, quod genuina, & peculiari sua significatione, effectiorem ex nihilo perfecte exprimat; & ex his uocibus, quæ effectiorem, ac productionem promiscuè significant, una ad explicandam ex nihilo emanationem discernenda erat, ac seligenda; non immeritò equidem, nec leui iudicio, sed meritò, ac ponderosa consideratione, uerbum Creare selegerunt, & excerpterunt Scholastici, perpetuoque, ac agminatim usi sunt. Fuitque eorum satis compellens ratio, quod Latina nostra editio ex Ecclesiæ uerbo uel roborata, cum rerum omnium effectiorem ex nihilo recenseret, Creare uerbo uel uisum fit. Quapropter uerbo huic Creare, ex usu loci huius id contigisse existimant ipsi, quod notis Hieroglyphicis euenisse cognoscimus. Hæc siquidem plura promiscuè cum significatione possent, ex Aegyptiorum tamen Sacerdotum usu, certas significationes exceperunt; qua ratione, Sol Deum, Luna æternitatem, Leo uigilantiam, Aquila maiestatem indicare, & significare uideamus. Adiciam ego & hoc unum pro huius loci interpretatione; nam inusitatus natura, ac Ethnicis Philosophis emanationis modus ad perpendendam breuiem agentium antithesim me compellet. Agentium igitur tria sunt genera; Deus, Natura, Ars. Deus, omnium causa ex se est; Natura, à Deo manauit; Ars, ingenij humani est foetura. Deus immensa pollet potentia; Natura maximam præfert infinitam uirtutem, sed finitam; Ars exiguis prædita est uiribus. Deus ex nihilo creare potest, quod non erat; Natura ex principijs, quid aliud essentia distinctum à principijs, generat; Ars ex una, uel pluribus rebus aliam congerit, extrinseca, ac aduentitia forma discrepantem. Deus sine motu, ac mutatione operatur; Natura per motum, ac alterationem; Ars per aggregationem, & discretionem. Deus unico actu; Natura successiuè; Ars iteratis actibus. Deus ex beneplacito; Natura ex necessitate; Ars ex uoluntate, sed ea mutabili. Deus per uerbum; Natura ab intelligentia non errante ducta; Ars humano ingenio directa. Deus imperceptibili momento; Natura temporum lapsu; Ars uicissitudine, & laborum interuallo. Colligendum igitur ex his, Deus, ut Princeps omnium, libera causa, immensa sua potètia, ex nihilo, sine motu & mutatione, unico actu ex beneplacito, breuissimo momento condidit Chaos, quem effectiorem modum, uerbo Creauit, Moses nobis indicare, ac significare uoluit, utpotè quod solius Dei proprium sit creare, hoc est ex nihilo facere, ut enucleatius edisserunt omnes Theologi secundo Sententiarum, distinctione prima.

a. Non inuestigandus creationis modus, quia imperceptibilis.

CHRYSOSTOMVS Homilia secunda in Genesim.

Magna gratitudine accipiamus quæ dicuntur, ne progrediamur ultra quam fert mensura nostra tenuitas, neue curiosius, quæ supra nos sunt, indagemus: id quod ueritatis hostibus euenit, qui uoluerunt proprijs rationibus uniuersa expendere, non cogitantes, quod impossibile sit humana natura Dei opificium penitus ediscere. Quid, inquam, Dei opificium, cum neq; hominis, qui nobis natura cognatus est, artes undequaque disquiri possint: Dic enim, quæso, quomodo per metallicam artem, Auri natura conflatur? uel quomodo uitri puritas ex arena fit? Verum non habes quæ dicas. Si igitur hæc, quæ ante oculos sunt posita, & quæ per Dei misericordiam, humana operatur sapientia, edisci nequeunt: quæ à Deo ipso facta sunt, curiositate tua inquires homo?

homo? Quam assequeris veniam, qua te tueberis apologia, ita insaniens, ut qua supra naturæ tuæ capti sunt, specularis? Dicere enim ea quæ sunt, ex præiacente materia esse facta, & non confiteri, quod ex nihilo creauerit ea omnium opifex, desipientiæ extreme signum fuerit. Beatus itaq; Prophetæ iste, obturando insipientium ora, auspiciaturus librum, sic cepit; In principio fecit Deus Cælum, & Terram. Cùm igitur audis, Fecit, nihil aliud ultra curiosius quære: sed humum spectans, crede ei qui dixit. Nam Deus est qui omnia facit, & præparat, & iuxta voluntatem suam omnia aptè componit. Et post. Verum interim & omnes hæreses, quæ sicut zizania pullulature erant in Ecclesia, eradicat per hoc quod dicit; In principio fecit Deus Cælum, & Terram. Unde si Manichæus te accesserit, dicens materiam præexistere, vel Marcion, vel Valentinus, vel Gentilis, dic ad illum; In principio fecit Deus Cælum, & Terram. Sed quid si non credit ille Scripturæ? Tu posthac ipsum auerferis, velut furibundum, & mentecaptum. Nam qui omnium opifici non credit, & veritatem mendacij arguit, qua nunquam dignandus est venia? Habet ille fucatum colorem, & mansuetorum personas induit, tegitq; sub ouina pelle Lupum. Sed tu ne decipiaris, immò hac ipsa de causâ illum magis exosum habe, quod mansuetudinem quidem erga proximum conferuum simulat, contra Dominum autem vniuersorum bellum gerit, & contra suam ipsius salutem currit insensatus. Et post. Quod si veritatis hostes adhuc dicunt, esse impossibile ex nihilo aliquid fieri: interrogabimus eos, primusne homo ex terra formatus est, an forte aliunde? omnino dicent, ac fatebuntur, quod ex terra. Dicant igitur nobis, quomodo ex terra facta sit natura carnis. Ex terra enim lutum, & lateres, & figulinum vas, & testa fieri solet: quomodo ergo natura carnis facta est? quomodo ossa, & nervi, & arteria, & adeps, & cutis, & unguis, & capilli; & ex vna præiacente materia diuersarum substantiarum qualitates? sed ad hæc ne mutire quidem poterunt. Quid autem dico de corpore nostro? Dicant nobis de pane, quo quotidie vescimur, quomodo, cùm vnius speciei sit, transmutatur in sanguinem, & phlegma, & choleram, & varios humores? panis quidem sæpe habet colorem frumenti, sanguis autem rufum, vel nigrum. Si igitur hæc, quæ quotidie ante oculos videntur, nunquam nobis dicere poterunt, nullatenus & de alijs Dei opificijs digna dicent. Quod si post tantam demonstrationum copiam, adhuc suam contentionem roborare volunt: & neq; nos desistemus sæpe eadem ipsis obijcere, dicentes; In principio fecit Deus Cælum, & Terram. Hoc enim vnicum verbum sufficit nobis ad subuertendas omnes aduersariorum turres, & ad reuellendas ab ipsis fundamentis humanas rationes: atq; si vellent vel serò à sua contentione desistere, possent per hoc in veritatis viam manuduci.

His consimilia reperiuntur in Sermonem de Ieiunijs, & Geneleos lectione.

CYRILLVS Alexandrinus in Genesim libro primo.

Ioann. I.

Ergo Deus omnium Creator optimus per summam suam potentiam, idest Filium suum, (omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, Cælum, Terramq; ante omnia creauit. Et quamuis nulla fuerint antea, tamen facultate eius creata sunt. At si quis quærat, quomodo, vel quibus principijs creata sint, responsum illud rectum, optimamq; accipiat; Quis adiuuit spiritum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? Si quis enim rem huiusmodi intelligere velit, mentem quoq; atq; prudentiam, quæ in Deo est, ipsum habere oportere certum est. Sed quod humanum ingenium exile sit, vel potius nullum penitus Dei comparatione, ipse Deus declarat, cùm ait; Non enim sunt cogitationes meæ cogitationes vestre; neq; via meæ, sicut via vestra, dicit Dominus. Quia sicut exaltantur Cæli à Terra, sic exaltate sunt via meæ à vijs vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris. Omittamus igitur tanquam superuacua, & nullo pacto comprehensibilem talem questionem. Creat enim Deus, ut ipse & nouit, & potest.

Rom. II.

Esa. 55.

Pia certè est hæc Ioannis Chrysoptomi, & Cyrilli interpretatio, & obseruatio: metiri enim si quis vellent Dei summam Potentiam & Sapientiam, qua Mundum potuit, & voluit efficere, modumq; inuestigare, summæ insipientiæ esset indicium, procacisq; ingenij argumentum, cùm vellent ea penetrare, quæ attingere non potest. Nam ut dicebamus, alicubi tegebant caput & pedes, ut nobis significarent, Mundi initium, & finem non posse nobis esse perspectum: mirificum, scilicet Dei opus contemplari possumus, opus, inquam, Mundi; sed quomodo manarit, nequaquam. Fide igitur simpliciter ea credere debemus, quæ nobis exponit Moses. Quapropter, cùm dicat; In principio creauit Deus Cælum & Terram; nec mentionem faciat de materia præiacente aliqua; ex qua ea compegerit, ex nihilo ipsa effecisse credendum est.

a. Non ex materia ingenita.

Prisci omnes Gentilitatis Philosophi, qui Mundum generant, seu rerum omnium vnum principium astruant, quod Hylen appellant ingenitam, & æternam, ex qua casu Mundum profilijsse opinati sunt; seu duo, Deū, & Materiam ingenitam; seu tria, Deū, Materiam, & Idæas, semper quandam materiã ingenitã, æternamq; somniarunt. Sed quænam illa ipsa prima esset materies cunctarum rerum principium, & matrix, non vna diffinierunt sententia. Xenophanes eam, Terram dixit; Thales Milesius, Aquam eam nūcupauit;

Creauit.

a. Non ex materia ingenita.

cupauit; Anaximenes Aërem; Eraclitus, Hippasus, Hipparcus, & Parmenides Ignem; Democritus Vacuum & Solidum; Metrodorus Indiuisum, & Vacuū; Epicurus Athomos, hoc est, insectilia corpora; Anaxagoras Homiomerias, idest, similes particulas; Archelaus Infinitem aëra, seu crassitudinem, ac raritatem aëris; Pythagoras Numeros, commensurationesq; quæque, ex vtrisque componuntur Elementa; Anaximander Quid infinitum; Empedocles, ex quatuor ipsis elementis, Quid commiscelatum; Herfiodus, ac Euripides Chaos, vna communi rudi forma constitum; Xenocrates Iugifluã materiam; Plato Materiam informem asimilem corpori; Stoici Corpus, teste Theodoro, libro de Materia & Mundo. Horum sententias luculentius tradunt Clemens Recognitionum libro octauo, Niceta loquente; Iustinus in Admonitorio; Eusebius de Preparatione Euangelica, libro primo, capite quarto & quinto; Theodoretus libro de Materia & Mundo; Cyrillus contra Iulianum, libro secundo; Epiphanius in Panario, libro primo; Lactantius libro de Ira Dei, capite decimo. Et Hieremias Philosophus libro inscripto, Irrisio Gentilium Philosophorum, vberiori oratione elegantissimè cunctorum Philosophorum de Principijs sententias recenset & reijcit. Sed præter Ethnicos, Hæreticorum quamplures in eandem præcipitarunt sententiam; vt Hermogenes, teste Tertulliano, libro aduersus Hermogenem; in quo acrius de his contra ipsū disceptat; Manichæus, Marcion, Valentinus, teste Io. Chrysoptomo, Hom. prima in Genesim; Sabellius, teste Dionysio, Verum quod mihi arduum negotium facit;

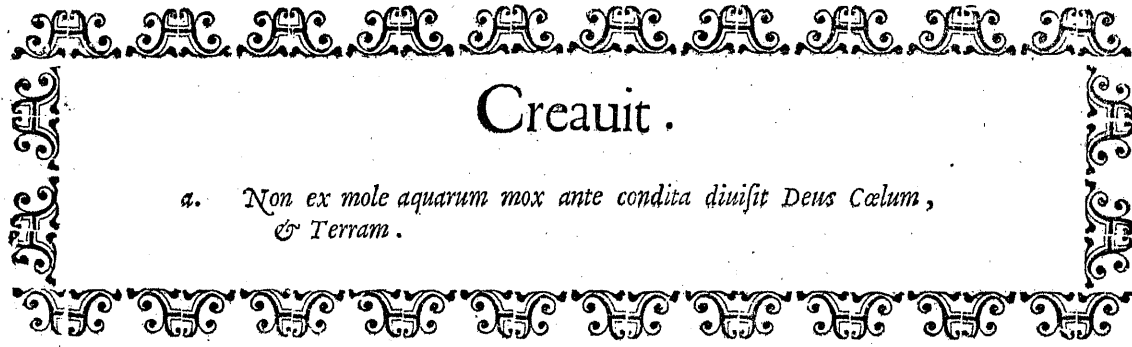
PHILO, & hanc materiam ingenitam coæternam ex Mosis mente & sententia visus est concessisse, libro de Mundi opificio, cùm dixit.

Si quis vellent causam huius vniuersalis opificij perscrutari, non aberraret, opinor, à scopo, si diceret, quod quidam priscus sapiens: bonum esse Patrem, conditoremq; ideoque suapte naturæ bonitate non inuidisse substantiæ, nihil boni ex seipsa habenti, quæ tamen quidvis fieri poterat. Erat enim ex seipsa expers omnis qualitatis, indigesta, inanimis, plena ruditate, confusione, atque discordia; sed capax alterationis, mutationisque in contrarium statum optimum, videlicet ordinem, qualitatem, animationem, similitudinem, identitatem, coaptationem, atque consonantiam, ceteraque quæ ad potiorem idæam attinent. Tum Deus nemine mouente (quis enim erat alius?) suopte consilio decreuit diuitias gratiæ suæ copiosè, largiterque profunderè in naturam nullius bonæ rei per se capacem sine diuina munificentiã.

Et paulo post, cùm declarasset, Deum ex ea materia congeffisse Mundum non secundum infinitam suam potentiam, sed ad eius vires se attemperando, his concludit.

Mosis enim est opinio hæc, non mea.

Cæterum contra priscos Philosophos, & Hæreticos præfatos, eorūque de materia ingenita assertionem, Patres prisci acrius disceptarunt, adeò copiosè, prolaxisq; disputationibus; vt Catenam de hac re intexere, sit æquora, in æquoribus refundere. Origenes in Periarchon, libro primo, capite primo; Tertullianus, libro aduersus Hermogenem hæreticum luculentius; Lactantius libro secundo Diuinarum institutionū, capite nono; Gregorius Nyffenus, libro de Creatione hominis, capite vigesimo quarto, & uigesimo quinto; Zeno Episcopus Veronensis, sermonum libro secundo; Eusebius de præparatione Euangelica, libro septimo, capite octauo, qui & Philonis, Dionysij, Origenisque argumentationes contexit; Basilus Hexæmeron, homilia secunda; Ambrosius Hexæmeron libro primo, capite septimo, Athanasius de Incarnatione Verbi Dei; Procopius Gazeus Præfatione Commentar. in Genesim; Cyrillus aduersus Iulianum; Ioannes Chrysoptomo, Homilia secunda in Genesim; Epiphanius in Panario, libro primo aduersus Stoicos; Theophilus Antiochenus ad Antholyicum, libro secundo;

Creavit.

a. Non ex mole aquarum mox ante condita diuisit Deus Cælum,
& Terram.

cundo; Theodoretus Diuinarum Decretorum Epitome, libro quinto. Quantum vero ad Philonem spectat, eum de materia ingenita non locutum fuisse, sed de creata conuincunt ea, quæ (ex Eusebij relatu de præparatione Euangelica, libro septimo capite octauo) exactiùs, & clariùs dixit.

PHILO autem Iudæus, inquit Eusebius, de hac quaestione sic scripsit. De quantitate autem substantiæ, vtrum facta sit, dicendum est ad formationem vniuersi tantam materiam Deum creasse, vt nec superflueret, nec deficeret. Absurdum enim est, hunc vel illum artificem diligentissimè de quantitate materiæ sufficientis, præcipuè in pretiosa materia providere: Deum verò, qui numeros & mensuram omnium nouit, minimè de hoc prouidisse. Ausim igitur exclamare, nec pluri, nec pauciori materia ad creationem Mundi opus fuisse. Non enim integer ex omnibus partibus Mundus esset, si non à sufficienti materia esset formatus. Sed cum prudentis proprium artificis sit, anteaquam inceperit, sufficientiam materiæ prospicere, homo quidem mortalis errare potest, vt nonnunquam deficienti materiæ aditamenta querat, nonnunquam ablationem à superfluente. Deus verò, cui nihil deest, quique omnia potest, ad vnguem sufficientem produxit Hylen. Sed qui cauillari volunt, argumenta multiplicant; qui verò philosophari, veritate rerum contenti sunt.

a. Non ex mole aquarum ante Mundum condita.

APOLLINARIUS, teste Gregorio Nysseno Philosophiæ libro tertio, capite quarto, ante Cælum, & Terram, abyssum, ex qua Deus Cælum ipsum & Terram formaret, conditam à Deo existimauit, nec eius emolitionem à Mose enarrari dixit.

Apollinarius autem vult ex abyssò fecisse Deum Cælum & Terram: verum abyssi, vt genitæ, Moses de generatione Cæli non meminit. In Iob autem dictum est, quòd fecit Abyssum; ex hoc igitur censet omnia alia generata esse, non tamen ingenitam vult, sed ante cuncta corpora productam eam esse, & præsumpsisse à Conditorum ad aliorum subsistentiam manifestationem.

NEMESIUS libro de Natura hominis, capite quinto, quod est de elementis, hanc eandem Apollinarij sententiam his recenset.

Qui Hebræorum dogmata defensitant, de Cælo, Terraque dissentiant. Cæteri enim ferè omnes ex nulla subsiecta materia, quæ prius fuerit, Cælum & Terram genita esse volunt; quoniam Moses scribit his verbis; In principio fecit Deus Cælum & Terram. Apollinarius verò ex abyssò fecisse Deum Cælum, & Terram contendit. Nam abyssi, vt eius quæ creata sit, Moyses in commemorando Orbis ortu non meminit; sed in libro, qui Iob inscribitur, per scriptum hoc est; Qui fecit abyssum. Ex hac igitur, ut materia, omnia alia nata esse vult, neque tamen eam nullo generatam ortu, sed genitam ante omnia corporea, & ad cæterorum naturam à Deo præparatam esse tuetur. Atque ipsum quoque abyssi nomen (significat autem Latine fundi experts) infinitatem ostendit. Sed hoc, quoquomodo se habeat, nihil refert. Etenim etiam hoc modo Deus omnium & opifex esse, & ex nihilo fecisse omnia, probatur.

HERONYMUS ab Oleastro Lusitanus hanc ferè sententiam, quam tamen non legisse uereor, insequutus est; Deumque mox antequam in principio faceret Cælum, & Terram, ex nihilo cum Angelo abyssum aquarum produxisse, vatemque Mosem eius natalia suppressisse, enarrationemque suam à seiunctione Cæli, & Terræ auspiciatum esse, constanter asseuerat. Duoque huiusce nuperrimi excogitati sui figmentum iacit fundamenta: Alterum, quòd hoc verbum, Barà, non solum producere, ut iam diximus, sed etiam separare & diuidere significet, ut exemplis ipse deducit. Nam ait; Iosue decimo septimo scribitur Vberethà, idest, succides eum, uidelicet montem, & erunt tibi exitus. Item Ezechielis uigesimo tertio ponitur Vbarà, idest, & succident, seu diuident eas, scilicet duas foeminas gladijs suis, seu scindent eas: Alterum, quòd Cælum

ante

ante omnem diem in primordio temporum effectum (de quo ait Moyses; In principio creauit Deus Cælum & Terram) non fuerit ex nihilo productum, sed ex aquis ante iam ex nihilo conditis compactum, à terraque, quæ sub aquis & ipsa ex nihilo condita extabat, seiunctum. Ait igitur Lusitanus.

Aduerte, vt iam diximus, & infra probabimus, Cælum non ex nihilo hic factum describit, sed potius ex aquis. Non enim prius Deus Cælum cum Terra informi seorsum fecit; sed vt diximus, tunc primum factum est, cum à Deo fuit ex aquis productum. Quod Petrus Apostolus aperte asserit; Latet enim eos, inquit, hoc volentes, quòd Cæli erant prius, & Terra de aqua, & per aquam consistentes Dei verbo: de aqua quidem quantum ad Cælos: per aquam, verò, idest, aquarum diuisionem, quod ad Terram attinet. Vnde sequenti capite habes; Istæ sunt generationes Cæli, & Terræ, quibus Cælum, & Terra genita sunt: vbi Cælum genitum dicitur. Neque me propterea putes negare Terræ, & Cæli creationem, quod neque somniani: sed puto Terram, non sub nomine Terræ, quæ potius Mare, quam Terra vocatur, Scriptura testante, quæ asserit, Deum vocasse aridam terram, idest, exsiccata, sed sub aquis prius ex nihilo productam. Similiter & aquam: postea verò ex aqua, quemadmodum Petrus dicit; Cælum, seu firmamentum fuisse productum, separando partem aquarum, & firmando illas; vt Cælum, seu firmamentum esset. Vnde & Cæli color, quia aqueus esse apparet, attestari videtur, quòd ex aquis productum sit. Et sicut hic non describitur creatio aquarum; quid mirum, si neque describatur creatio terræ illius, quæ sub aquis erat? Et sicut tenemus aquam prius creatam; postea verò à Terra in parte separatam: sic tenere possumus, Terram illam informem, seu quæ erat sub aquis, prius creatam: hic verò describi digestam, seu separatam.

Vtrunque hoc figmentum à cunctis tum Patribus, tum Doctoribus reiectum est; nec siquidem adeò erronea est eius assertio, ut non sit frigidior interpretatio, quam de hoc loco habet, si profundius rem ipsam perpendemus. Primum; In principio, ait Moyses, Creauit Deus Cælum, & Terræ. Si, In principio, interpretabimur, Ante omnia; igitur non ante Cælum & Terram creauit Deus molem aliquam, ex qua post congereret Cælum, & Terram. Si, In principio, exponemus, In temporum exordio; igitur moles ea, ex qua profiliit Cælum & Terra, fuit ante tempus: quo quid absurdius? Deinde ut quid reticuit Moyses eam aquarum productionem? Certè cum eam, nec à Deo factam enarraret, multum adhæsisse uideatur ijs, qui materiam ingenitam ante Mūdum præponunt. Nec inducta à Lusitano interpretatio, qua uerbum Creare, hoc loco diuidere uoluit, ut significet, adeò consistit; quicquid enim sit de Barà, Hebraicæ uocis significatione, scripturarum tamen phrasi aduersam, ac alienam eam esse comperimus: si quidem Scriptura, cum rerum emolitionem à Mose traditam recenset, ac repetit, pro fecisse, nunquam separasse, seu seiunxisse scribit. Sic Abraham; Leuo manum meam ad Dominum meum excelsum Creatorem Cæli, & Terræ: Et ibidem Melchisedech; Benedictus Abraham à Deo excello, qui creauit Cælum & Terram: Et David; Adiutorium nostrum in nomine Domini, qui fecit Cælum & Terram: Ionas Propheta quoque ait; Hebræus ego sum, & Dominum Deum Cæli ego timeo, qui fecit Mare, & aridam, Et Hieremias; Sic dicetis, inquit eis, Dij, qui Cælos & Terram non fecerunt, pereant de terra, & de his, quæ sub Cælo sunt: Et etiam inquit; Domine Deus tu fecisti Cælum, & Terram in fortitudine magna, & in brachio tuo extento; non erit tibi difficile omne uerbum. Deinde cuncti Hebraicæ lingue Rabbinæ, Græcique, ac Latini Patres, necnon & Ecclesiastici Scriptores, pro Creauit, agminatim semper interpretati sunt, Ex nihilo fecit. Præterea, seiunctio eorum est, quæ iam extant; quòd si interpretemur, Creauit Deus, hoc est, Separauit Deus Cælum à Terra; iam Cælum, Terraque, simul coibant, ac commiscebantur: non igitur ex aquis confectum fuit Cælum. Ab ipsius Vatis insuper scopo diuersum, adeoque peregrinum, & alienum est hoc figmentum, quòd eius finis tollat: Nam cum Mundi effinctionem narrare suscepit, non Mundi creationem tradidit, (vt egregiè adnotauit Vielmius Præceptor meus lectione secunda, qui & ipse acriter exprobat, execratque; hanc sententiam) sed compactionem, ferruminationem, & venustationem, quod uiderit, inquit Vielmius, ipse hæreticæ prauitatis Inquisitor, num sit scripturis, & Ecclesiæ vsui consentaneum. Lactantius certè Hesiodum reprehendit, quòd à Chaos sumens exordium, non ante explanauerit; unde, quando, quomodo esse, aut consistere cœperit, ergo & explanare Moyses debuerat, unde essent hæc ipsa, quæ nunc separata fuerunt, anteaquam de eorum separatione differeret. Porro id, quod iecit fundamentum, Cælum uidelicet, ex aquis congestum fuisse, non admittunt omnes

Patres,

Gen. 14.

Psal. 123.

Ionæ 1.

Hier. 10.

Hier. 32.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Creauit.

a. *Vel ipsam materiam creauit vniuersali quadam forma præditam;
Vel cum ea, & ex ea Mundum sensibilem.*

Patres, vt Basilii, Ambrosius, Augustinus, Ioannes Chrysostomus, Theodoretus præcipuè, qui, vt suo loco disceptabimus, Cælum ex summitatibus elementorum, ignoto nobis constitutionis genere, conditum existimant. Sed & eorum Patrum classis, quæ Cælos ex aquis compactos autumat, non ante dies, sed secundo die, vna conspiratione diffiniunt eos fuisse coactos. Refragantur & huic rei omnes tam Theosophi, quam Philosophi Peripatetici, qui ex quinta quadam essentia ipsum constare diiudicarunt, Thomista præcipuè, qui non ex eadem sylua, qua elementa cæsa sunt, eadem inquam materia, sed ex præstantiori effectum ipsum edocent. Sed hæc contra Lusitanum satis.

a. *Vel materiam creauit vna forma communi præditam,
vel cum ea, & ex ea elementa.*

Patrum quamplures non origine, seu, vt inquirunt, potentia, materiam Cæli, & Terræ confectionem eorum præfise autumant, sed actu: nomineq; Terræ, ipsam materiam actu exili, ac imperfecto conditam, ex qua post, Mundus fuerit discriminatus, & venustus, describi existimant: suntq; hi Gregorius Nyssenus, ac Sectatores illi, qui Chaos vna rudi forma præditum, in quo Cælum, ac elementa seiuncta, discretave non extarent, sed tantum in præfeminata potentia, primum emanasse, hincq; genesim, procreationemq; eius tradi censuere: quorum Catenam infra in quæstione de Chaos speciatim deducemus.

Cæterum reliqui Patres, Theologi, Doctores, Philosophiq; ferè omnes materiam quandam, quam primam appellant, conspirata simul sententia, admittunt: Verum alij ex nostris, ex ea, & cum ea eodem momento temporis Mundum absolutum prodij se diffiniunt, vt Augustinus, Eucherius, Beda, & affecle. Alij ex ea, & cum ea, Cælum supremum tantum, & elementa congesta fuisse tradunt, vt Basilii, & Ambrosius. Alij elementa tantum, vt Hugo, Strabus, & cæteri, qui Cæli nomine Emphyreum interpretantur. Alij Cælos omnes luminiferos, ac elementa, vt D. Thomas, & Neoterici volunt. Hæc verò illa est, de qua Sapiens ait; Deus orbem condidit ex materia inuisa, seu, vt Augustinus interpretatur, ex materia informi. Huius cum Mûdo connexa genesim, AVGVSTINVS de Gen. ad literam, eleganti exemplo his describit.

Non informis materia formatis rebus tempore prior est, cum sit vtrunq; simul concreatum, & vnde factum est, & quod factum est. Sicut enim vox materia est verborum, verba verò formatam vocem indicant: non autem qui loquitur, prius emittit informem vocem, quam possit postea colligere, atque in verba formare: ita Creator Deus non priorem tempore fecit informem materiam, & eam postea per ordinem quarumcunque naturarum, quasi secunda consideratione formauit, formatam quippe creauit materiam. Sed quia illud vnde fit aliquid, etsi non tempore, tamen quadam origine prius est, quam illud quod inde fit, potuit diuere Scriptura loquendi temporibus, quod Deus faciendi temporibus non diuisit. Si enim queratur vtrum vocem de verbis, an de uoce verba faciamus, non facillè quisquam ita tardo ingenio reperitur, qui non potius verba fieri de uoce respondeat.

Et duodecimo Confessionum libro, capite vigesimo nono.

Quis deinde sic acuto cernat animo, ut sine labore magno dignoscere ualeat, quomodo sit prior sonus, quam cantus? Ideò quia cantus est formatus sonus, & esse vtrique aliquid non formatum potest; formari autem quod non est, non potest. Sic est prior materies, quam id quod ex ea fit. Non ideò prior, quia ipsa efficit, cum potius fiat; nec prior intervallo temporis. Neque enim priore tempore sonos edimus informes sine cantu, & eos posteriore tempore in formam cantici coaptamus, aut fingimus, sicut ligna, quibus arca, vel argentum, quo

quo vasculum fabricatur. Tales quippe materie, tempore etiam præcedunt formas rerum, que sunt ex eis.

Et prolixius exemplum id ediderit, concluditque post.

Hoc exemplo, qui potest, intelligat materiam rerum primo factam, & appellatam Cælum & Terram; quia inde facta sunt Cælum & Terra, nec tempore primo factam, quia forme rerum exerunt tempora, illa autem erat informis, iamque in temporibus simul animaduertitur; nec tamen de illa narrari aliquid potest, nisi velut tempore prior sit, cum pendatur extremior, quia perfectio meliora sunt formata, quam informia, & præcedunt æternitate Creatoris, vt esset de nihilo, vnde aliquid fieret.

B E D A Quæstionibus in Genesim.

Manifestum est omne mutabile ex aliqua informitate formari, simulque & manifestissima ratio docet, nullarum naturarum materiam esse potuisse, nisi ex Deo, licet dicat Scriptura; Qui fecisti Mundum ex materia informi. Non tamen informis materia, formatis rebus tempore prior est, cum sit vtrunq; simul concreatum, & quod factum est, & vnde factum est: sicut vox, materia verborum est, verba verò, formatam vocem indicant: ita Creator Deus non prior tempore fecit informem materiam, & eam postea per ordinem quarumcunque naturarum, quasi secunda consideratione, formauit; & non potuit non diuere Scriptura loquendi temporibus, quod Deus faciendi temporibus non diuisit: & nos cum dicimus materiam, & formam, vtrunq; simul intelligimus, nec vtrunq; simul possumus enunciare.

Hæc illa est, quam Philosophi tum Platonici, tum Peripatetici, uti omnium rerum substratum principium agnoscunt, quæ quidem imperceptibilis ferè cum sit, Plato ex spuria, & adulterina cognitione, Aristoteles verò ex analogia ad materiam rerum artificialium percipi existimarunt: de eaque Philosophi cuncti, sed Peripatetici præcipuè, arduis, ac nunquam terminatis disceptationibus differunt; An concedenda sit; An potentia eius essentia existimanda ueniat; An actu, ut aiunt, entitatio gaudeat; An triam dimensionem sibi coæternam secum ferat; An sit ingenerabilis, incorruptibilis, & similia.

Num Deus ex eadem materia Cælos, & Elementa compaginavit.

Disceptatio hoc loco excitatur à Patribus præfiscis insinuada, sed à Scholasticis fufius uentilata, ac à Philosophis omnibus tum uetustis, tum neotericis iactata; Num materia hæc, seu moles indigesta, qua Mundus congestus est, unius sit naturæ, seu affectionis. Difficultasque hæc ea de causa cõualuit, quod Cæli materies una tantum forma fit delectata, & formarum vicissitudinis omnino sit expers, generationisque & corruptionis sit innoxia; elementaris uerò perenni formarum mutatione nunquam saturari uideatur; ac, ut vno exemplo complectar, quæ ipfissima sit earum disparitas: Cælorum materies, ut pudica virgo, vno sit uiro oblectata, nescio an infita castitatis propensione, an vi ri dignitate: Materies uerò elementorum, ut procax meretrix, pluribus quanquam lassata nõ saturetur, nescio nõ libidinis exudantia, num uirorum defectu, imbecillitateq;

*Classis Doctorum, materiam Cælestem, & Elementarem
vnam arbitrantium.*

Sententia prima Cæli, ac inferiorum, vnam esse materiam afferens, vetusta comperitur; Præfisci, vetustissimiq; Philosophi ferè omnes (Peripateticis exceptis) materiam cælestium à mortalibus differre tantum puritate, & impuritate censuere. Aegyptij propterea Cælum esse humiorem concretum existimarunt; Diogenes eum esse aërem puriorem dixit; Heraclitus, ignem; Stoici, ardorem mobilem; Pythagoras, flammam; Empedocles, quid compactum ex quatuor elementis, sed ex perpetua lancita inter eos amicitia, indissolubile; Plato, Pythagorâ in Thimæo sequutus, stellas censuit esse ignes non vrentes, & Cælum igneum, constareque ex eminentijs omnium elementorum: propè verò finem vocauit hanc materiam communem, syluam ignitam, humefactam, ceterisque qualitatibus affectam, voluitque eam ignem, terram, & reliqua prima corpora constitutere. Placitum hoc prosequuti sunt ex Peripateticis nonnulli; Auicennas primo libro suæ sufficientiæ, capite quarto; Ioannes Grammaticus, vt refert Auerroes octauo Physicorum, commento septuagesimo nono; & Simplicius eodem octauo, textu septuagesimonono; & primo de Cælo, vigesimo secundo; Theophrastus, teste Simplicio, primo commento primi Physicorum. Verum præter Philosophos ex nostris Patribus

tribus, Cœlos ex elementis compactos, Græci ferè omnes, ac Latini, vsque ad D. Thomæ tempestatem, visi sunt diiudicasse: Siquidem Petrus, Clemens, Gennadius, Hippolytus, Theodoretus, Seuerianus, Acacius, Procopius, Anselmus, Hugo, Beda, Strabus, Gulielmus, & Steuchus, ex aquis eos cõgestos dicunt, vt infra p. catenas deducemus. Basilii autem, Gregorius Nyfienus, Ambrosius, Damascenus, Ioannes Chrysofomus, Athanasius, Richardus ex summitatibus elementorum, ignoto nobis constitutionis genere, eos compactos edocent. Sed inter eos, qui quintam essentiam admittunt; præcipuus huius sententiæ inter Scholasticos propugnator Aegidius est; tum in proprio quasito de Materia Cœli, tum prima parte sui Hexæmeron: Contendit Aegidius materiam eam, ex qua condita sunt Cœlestia corpora, elementaq; , seu Cœlum, & Terra, eandem extitisse, idemq; connatum sibi votum, seu potentiam, non magis ad Cœlorum formam, quàm elementorum propensam tulisse: ex summi verò Opificis nutu euenisse, vt pars altera Cœli præstantissima forma indueretur, altera formis elementorũ substerneretur, tam dispari euentu, vt quæ Cœli formam sortita est, præstantissimam susceperit naturam, contrarietatem non admittentem; vnde priuatione, generatione, corruptione, alteratione immunis euaserit, omniq; sua saturata ingluuie, mirifico euentu, incorruptibile corpus constituerit: Quæ verò elementarem formam subierit, ignobiliorem, imbecilliorẽ, & contrarium admittentem susceperit; adeò vt ipsa citò vna forma, tanquam imbecilli fatiata, mox aliam anhelet; ob idq; generatione, priuatione, corruptione, & alteratione obuoluta, obductaq; semper existat. Atq; (vt vno verbo, quod potissimum est horum placitum, complectar) volunt hi materiam illam, qua cuncta compacta sunt, ex sua connata essentia & potentia insite vi, ad omnes formas indifferenter suscipiendas rapi: sed quòd altera suscepta, alteram mox appetat, vel non appetat, hoc ex collata formæ conditione admittentis, vel non admittentis contrarium, sibi elargitum esse dicunt. Hęc Aegidius luculenter prima parte Hexæmeron, à capite primo, vsque ad decimum. Cæterum in quinto præcipuè, cum non ineptè redarguerit Auicebron, Angelis etiam materiam attribuentem; ac Aueroëem, Cœlestibus orbibus etiam materiam omninò subtrahentem, vti nimio ausu materiam amplificantes, vel coarctantes, D. Thomam, ac sectatores materiæ vnitatem tollentes, confutare contendens, ita concludit.

His itaque declaratis, dicamus, quòd materia, considerata secundum suam nudam essentiam, cum sit pura potentia, non habet per quid differat ab alia materia; tamen in potentia Creatoris est, subijcere eam forme corporali habenti contrarium, & non habenti contrarium. Et cum subijcitur forma habenti contrarium, habet annexam priuationem alterius formæ, cuius ratione est turpis, idest indecora, & effæminata, idest, defestiuua; & ex hoc non completur totus appetitus eius, sed cum est sub vna forma, appetit esse sub alia, vt patet in materia horum inferiorum: Cum verò subijcitur formæ non habenti contrarium, non habet priuationem annexam; ideo nec habet turpitudinem, nec effæminatam; quo posito, nunquam machinatur ad maleficium; & tamen est sub vna forma, & nunquam competit ei esse sub alia: & talis est materia Cœli. Est itaque Cœlum incorruptibile, & hæc inferiora sunt corruptibilia; sed hoc non est quòd materia Cœli omninò informis, cum sit pura potentia, differat essentialiter à materia elementorum; sed quia materia Cœli est substrata formæ non habenti contrarium; & ideo non habet priuationem annexam; qua priuatione sublata, materia ibi non machinatur ad maleficium, nec ad corruptionem, sed habet satiatum appetitum; & exinde Cœlum est incorruptibile: Elementa verò habent materiam substratam formæ habenti contrarium, & exinde habent priuationem annexam, & materia machinatur ad maleficium & corruptionem, ex quo elementa sunt corruptibilia.

Sententia Cœlestium, ac inferiorum materiam non vnã esse asserens.

Primum in hanc sententiam declinarunt Peripatetici ferè omnes; Aristoteles siquidem hoc inferre visus est, primo de Cœlo, textu vigesimo, cum perpendens causam, qua re Cœlum sit æternum, dixit;

Quia Cœlum caret materia.

Hoc est, eiusdem rationis cum materia horum inferiorum. Et libro primo de Generatione, textu octuagesimo septimo, cum ait;

Que

Que inuicem non transmutantur, non habent eandem materiam.

Porro Cœlum, & inferiora elementa, inuicem non transmutari conspicuum est. Et octauo Metaphysices, textu duodecimo scripsit;

In naturalibus quidem sempiternis, alia est ratio, aut non habent siquidem materiam, aut non talem.

Et duodecimo Diuinarum, dixit;

Quæcunque transmutantur, materiam habent; sed aliam sempiternam, quæcunque non generabilia sunt, latatione autem mobilia, verum non generabilem habent, sed vnde, & quo.

I V S T I N V S libro de Aristotelis decretorum reprehensione, ex libri primi de Cœlo capite secundo, hoc placitum illis verbis decerpit.

Ex quibus perspicuum est naturam quandam esse corporis, præter concretas, quæ hic sunt, quæ his omnibus & diuiniore sit, & antiquior. Et Post. Quoniam autem Cœlum, diuinum est, natura enim diuina est quedam, ob eam causam rotundum ei corpus datum est.

Ex his ænigmaticis Aristotelis oraculis, Peripateticorum numerosa classis, Cœlum corpus esse simplex affeuerarunt omnis materiæ expers, dimensionibus non carens, & in potentia tantum ad vbi, quanquam ex eo, & intelligentia compositum impropiè fieri non abnuant; intelligentia motrice formæ vices agente, ipso verò cœlesti corpore simplici, materiæ vices sumente, quod corpus, Cœlum animatum appellant: Huius sententiæ Aueroës primo de substantia orbis assertor fuit præcipuus. D. Thomas, ac Peripateticorum alij quamplures, non admittentes quòd sensibile corpus extantum per dimensiones, absque materia comperiri queat, quia tunc esset purus actus, seu spiritalis substantia, & quia in eo accidentia, sine substrato, vt aiunt, subiecto consistenter; Cœlum ex materia & forma compositum esse, vt Cœlum sine intelligentia consideratur, diffiniunt. Contendunt amplius tum Aueroës, tum D. Thomas, Alexandrum, Ammonium, Themistium, Simplicium, Iamblicum in suam quisq; trahere sententiam. Omnes attamen hi, vna consensione, Cœlestium, ac elementorum materiam non vnã esse decernunt; persistuntque, maximè D. Thomas, & nuperi omnes Scholastici, qui eum sunt insequuti, quòd alia fuerit materia, qua Deus congeffit Cœlum, & alia qua produxit elementa, saltemq; analogicè, vt aiunt, eas differre autumant; reputantq; Cœlestem materiam ad vnã tantum formam propensionem habuisse, elementarem verò ad plures, diuersasq; formas: Nam si Cœli materia, inquit, insitam haberet ad plures formas inclinationem, contingeret, vt simul Cœli forma imbueretur, & simul alias appeteret formas: qui connatus appetitus, vel, cum nunquam saturari possit, ociosus persisteret; vel, si saturaretur, Cœlorum orbis dirutionem secum ferret. Quapropter concludunt, quòd propensionem ad vnã, vel plures formas habere, materiæ ipsi contingat natura, non autem ex formarum præstantia, vel imbecillitate. Oportet igitur, inquit D. Thomas, quæstione sexagesima sexta primæ partis, articulo secundo.

Quòd materia secundum se considerata sit in potentia ad formam illorum omnium, quorum est materia communis, per vnã autem formam non sit in actu, nisi quantum ad illam formam; remanet ergo in potentia quæcumque ad omnes alias formas: nec hoc excluditur si vna illarum formarum sit perfectior, & continens in se virtute alias; quia potentia, quantum est de se, indifferenter se habet ad perfectum, & imperfectum: vnde sicut quando est sub vna forma imperfecta, est in potentia ad formam perfectam; ita econuerso. Sic ergo materia, secundum quòd est sub forma incorruptibilis corporis, erit adhuc in potentia ad formam corruptibilis corporis; & cum non habeat eam in actu, erit simul sub forma & priuatione, quia carentia formæ in eo quòd est in potentia ad formam, est priuatio: hæc autem dispositio est corruptibilis corporis. Impossibile ergo est, quòd corporis corruptibilis, & incorruptibilis per naturam, sit vna materia.

Iudicium Auctoris.

His nunquam terminatis disputationibus Cathedris relictis, quid ego sentiã, aperiã. Esaias oraculum nobis præstat ad hanc dissoluendam difficultatem. Manus quoque mea, inquit, fundauit terram; & dextera mea mensa est Cœlos. Siquidem eleganter hoc loco, quo terrã manu sinistra fundatã, Cœlum verò dextera mensuratũ, Propheta prodidit; percipimus, quòd sicuti dextera manu maiori impulsu, ac vi operamur, quàm laua; ita Cœlestis materia, quã dextera Dei mensa est, eminentiori quadam præstantia ditata à Deo sit, quàm elementaris, quæ à Dei sinistra prosiliit. Decebat siquidẽ vt materia Cœlestis præcellentiore, digniorq; esset elementari; tum quia Empyreo erat

R. proximior,

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Creauit.

a. Igitur Mundus non à casu, & fortuna ex elementis, seu atomis emerfit;
sed ex nihilo, Dei dispositione.

proximior, tum quod ad ambienda cuncta, & influxus impertiendos erat destinanda, tum quia ei motus in Orbem, qui præstantissimus est, attribuendus erat. Verum num ex formæ præstantiâ hoc ei contigerit, num quia sua potèntia traheretur ad vnâ formâ tantum, & non ad plures, parum interest propositi nostri; dummodo insigniorem conditionem à Deo detulisse eam non ignoremus. Siquidem si materia Cœli in potentia erat ad vnâ tantum formam, ad eamq; excelsam sua natura trahebatur, vt censuit D. Thomas, hoc erat illustre, & insigne quoddam super elementarē materiam ei largitum à Deo: sin autem ita formam præstantem excepit, vt ea satiaretur, sicuti sentit Aegidius, cum forma omnis educta sit de potentia materie, vt omnes contestantur; certè in vtero quid eminentius gestabat, quod materia elementaris non habebat. Augustior igitur, & præcellentior producta est à Deo materia Cœlestis, seu formam vnâ, eamq; præstantissimam tantum sua natura anhelarit, seu ex utero præcellentem formam gestarit. Patres quamplures, & cuncti ferè, qui à primitiua Ecclesia, ad millesimum, & ducentesimum ferè annum degerunt, Cœlos ex elementorum fummitatibus depuratis compactos, & natura corruptibiles perhibent. Quod si id comprobaremus, inutilis redderetur certè omnis discussa disceptatio. Sed de his hæc tenus.

a. Igitur Mundus non à casu, et fortuna.

BASILIUS Hexameron, Homilia prima.

In principio fecit Deus Cælum & Terram. Vis huius sententiæ sanè quàm admirabilis orationè sistit meâ. Quid dicam primùm & vnde induciti istius axiomatis narrationem exordiar? Num externa sapientiæ professorum superciliosam coarguam vanitatem, an veritatem potius fidei nostræ meritis laudibus efferam? Et quidem de rerum naturis illi Gregorum sapientes permulta sunt commentati, & in literis transiiserunt: At qui ne vna quidem ratio apud hos. solidè consistit immobiliter, & inconcussè, nimirum posteriores semper priorem excludente sententiâ, adeo vt operosum iam non sit nobis illorum dogmata argumentis elidere, quando per mutam futillium verborum uelitationem satis ipsi sunt stasinet euertendis opinionibus. In his enim, qui verissimi, & vniuersi Dei ignoratione caligabant, ij causam illam primariam negarunt provida mente esse præditam, qua rerum omnium moderandæ generationi præesset: sed & se totos permittentes, atque accommodantes primæ illi suæ de Deo ignorantie, que videmus cuncta ad ortum progredi, hæc ita emergere concluferant perpeti quadam serie successione; quo contigit, vt horum nonnulli ad materie præiacentis principia, seu bases quasdam vniuersi confugerint, causam Creaturæ totius acceptam ferentes Mundi istius elementis. E diversarum minutissima quedam & impartilia corpora, moles item ac meatus naturâ continere omnium, que oculis quaquaersum subiacent, recordi imaginatione delusi astruxerunt. Opinati enim sunt nunc quidem illis infestilibus corpusculis inter se coalescentibus & agglutinatis, nunc contra eisdem disparatis à se ac seuiuis generationes fieri rerum & corruptiones, simul & tenaciorem atomorum inter se complicationem causam præbere diuturnioris persistentiæ longissimè duraturis corporibus. Prorsus istius generis Scriptores, quid aliud dicas, quàm flamen flaccidum araneoli pertexere, dum pertennes adeo comminiscuntur rerum causas, dum Cœli, Terræ, Marisque principia supponunt nullam consistentiâ? Neque enim didicerant illud deprimere: In principio fecit Deus Cælum & Terram. Eoque factum est, vt vniuersam hanc Mundi molem citra vllam moderatricis Providentiæ, ac rerum dispensatricis operam, nimirum temerè, ac fortunè nullquam consistentis impetu ferri arbitrati sint, suamet in Deum circumuenti impietate. In hanc absurditatem plusquam impiam ne quando nos contingat impingere, is qui mundialis fabricæ conscripsit creationem, in ipso, mox aditu suæ conscriptionis, diuini nominis inductione, nostram illustrauit mentè, hisce verbis exorsus; In Principio fecit Deus.

A. M. B. R. O. S. I. V. S. Hexameron libro primo, capite secundo.

In principio fecit Deus Cælum & Terram. Non ille, vt atomorum concursione Mundus coiret, seruum atque ociosum expectauit negocium: neque disciplinam quandam materie, quam contemplanado Mundum pos-

Creauit Deus.

a. Igitur non plura principia Mundi, vt Plato posuit, & Aristoteles, & alij Philosophi; sed vnum.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

sit efficere, sed auctorem Deum exprimentum putauit. Aduertit enim vir plenus prudentiæ, quod visibilibus, atque inuisibilibus substantiarum, & causas rerum, mens sola diuina contineat, non, vt Philosophi disputant, validiorem atomorum complexionem perseverantiæ iugis præstare causam: & indicauit quod telam araneæ texerent, qui sic minuta, & insubstantiua principia Cælo, ac Terris darent, que vt fortuito coniungerentur, ita fortuito, ac temere dissoluerentur, nisi in sui gubernatoris diuina virtute constarent. Nec immeritò gubernatorem nesciunt, qui non nouerunt Deum, per quem omnia reguntur & gubernantur.

a. Non plura principia Mundi, vt Plato posuit, et Aristoteles; sed vnum.

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite primo.

Tantum ne opinionis assumpsisse homines, vt aliqui eorum tria principia constituerent omnium, Deum, & Exemplar, & Materiam: sicut Plato, discipulique eius: & ea incorrupta, & increata, ac sine initio esse asseruerant: Deumque non tanquam Creatorem materie, sed tanquam artificem ad exemplar, hoc est, Ideam intendentem, fecisse Mundum de materia quam vocant Hylem, que gignendi causas rebus omnibus dedisse asseratur; ipsum quoque Mundum incorruptum, nec creatum, aut factum existimarent: Alij quoque, vt Aristoteles cum suis disputandum putauit, duo principia ponerent, Materiam, & Speciem: & tertium cum ijs quod operatorium dicitur, cui suppeteret competenter efficere, quod adoriendum putasset? Quid igitur tam inconueniens, quàm vt aternitatem operis cum Dei omnipotentis coniungerent aternitate?

AVGVSTINVS in Sermonibus de Tempore.

In principio, inquit, fecit Deus Cælum, & Terram. Exclutit omnium infidelium errores, vnum Imperatorem Deum Patrem ostendit, vnum conditorem vniuersitatis Filium indicauit.

PETRVS Comestor Scholasticæ historiæ, capite primo.

Cum verò dixit Moyses, Creauit; trium errores elidit: Platonis, Aristotelis, & Epicuri. Plato dixit tria fuisse ab aeterno, scilicet Deum, Ideas, Hyle: & in principio temporis de Hyle Mundum factum fuisse, Aristoteles duo; Mundum, & Opificem: qui de duobus principijs, scilicet, Materia, & Forma, operatus est sine principio, & operatur sine fine. Epicurus duo, Inane, & Atomos: & in principio Natura quosdam atomos. solidauit in terram, alios in aquam, alios in aërem, alios in ignem: Moyses verò solum Deum aeternum prophetauit, & sine præiacenti materia Mundum creatum.

HVGOCarenfi hæc sic obstrinxit.

Creauit, id est de nihilo sua auctoritate fecit. Hic notatur omnipotentia, & eliditur trium error: Platonis scilicet, qui posuit tria principia sine initio; id est aeterna; Deum, Ideas, & Hylem: Aristotelis, qui posuit duo, ut dicunt, scilicet Deum, & Mundum, & sine principio Deum operatum de duobus, scilicet Materia & Forma: Epicuri, qui duo posuit, Inane, scilicet, & Atomos; & in principio quosdam solidatos in terram, alios in aquam, alios in aëra, alios in ignem.

AUCTOR.

Quæ, & quales fuerint opiniones, & sententiæ de Mundi ortu, infrà prolixius enarrabimus: hoc in loco id tantum animaduertendum est, plures fuisse Ethnicorum errores circa Mundi initium, & circa materiam ipsam, & circa causam agentem. Omnes siquidem materiam quandam ingenitam aeternam ante Mundum præextasse asseruerunt; sed quænam illa fuerit, non concordia sententia diffiniunt, cum de ea decem sint sententiæ. Alij nanque Ignem, alij Aërem, Atomos alij, Aquam quamplures, Terram insuper multi, Similares partes nonnulli, Chaos ex elementis confitum quidam, Chaos rude, in quo nullum esset distinctum elementum, multi, Iugifluam materiam, vel Corpus tandem alij eam esse dixere. Rursum de Agente adhuc plures fuerunt sen-

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Creavit, seu Fecit.

- a. *Sine diminutione suae potentiae.*
b. *Nec omni adhibita sui virtute, sed ea, quam res creandae postulabant.*

rentiae, cum quidam fortuna & casu Mundum ex materia ingenita prodijisse velint, alij plures opifices enumerent; quamplures tandem, vnum fuisse Mundi fatorem diffiniant. Sed ex his quidam eum non liberum opificem, sed ex necessitate Mundum producere, quemadmodum corpus umbram porrigit, affirmarunt; alij liberum opificem dixerunt, sed duo constituerunt principia, Deum, & Materiam ingenitam; alij tandem tria; Deum, Materiam, & Idæas, quasi uoluerint ad instar artificis, Deum respexisse Idæas, & secundum eas, res in materia ingenita procreasse. Cæterum Moses his verbis; In principio creavit Deus Coelum & Terram, cunctas has opiniones rejicit, & dissolvit, cum unicum principium Mundi fuisse edocet, Deum videlicet, qui Mundum ex nihilo creavit. Quapropter, quod animaduerterunt hi Patres contra Platonem, Aristotelem, & Epicureos, contra omnes Philosophorum sectas deduci potest; sed nos hæc vberius infra edifferemus.

a. Fecit sine diminutione suae potentiae.

BASILIVS Hexæmeron, Homilia prima.

Mox adiecit & illud, Fecit: ut quaecunque tandem specimen, id quod factum est, declararetur esse, ac minima portio potentiae admirandi huius opificis. Quemadmodum enim figulus, cum ad vniuersae suae artis methodum innumera vasa effinxit, ne sic quidem ars illi figularia dispergit, aut accipit sunt & attrita vires: itidem vniuersi huius opifex effectricem illam potentiam suam non creando vni Mundo habet sic admensam & circumscriptam, quò minus tantò possit hoc vno plures effingere, sed quæ in infinitum exuperet, quando & rerum quaecunque oculis sunt conspicuae magnitudines, vel solo annutu suae uoluntatis condidit.

b. Creavit, Non omni adhibita virtute.

PHILO de Mundi opificio.

Attamen non pro magnitudine gratiae suae beneficis est, nimirum infinita, ac incomprehensibili: sed attemperat se ad vires eorum, quos dignatur sua beneficentia. Nec enim, sicut Deus ad benefaciendum natura propensus est, ita creatura ad accipienda beneficia: Illius enim potentia longè superat, ac huius infirmitas imbecillitas est eorum magnitudini, succumbereque, nisi Deus pro cuiusque portione moderaretur suam gratiam. Creavit certe Deus Mundum non omni adhibita sua Potentia, & sine eius aliqua diminutione, vel lassitudine. Huius autem rei hæc ratio est, quia Potentia diuina est infinita; porro ut infinita potuisset & infinitum Mundum producere. Infinitam verò Potentiam non ostendit in creatione in substantia facti, quanquam infinitam demonstrarit in modo faciendi; effectus siquidem finitus Mundus est, nec demonstrat Potentiam infinitam; idèd dicitur non impendisse in hoc opificio omnem suam virtutem: Modus autè faciendi infinitam patefecit Potentiam Dei, quia ex nihilo Mundum congescit. Nam si tanto maior virtus requiritur in agente, quanto potentia est magis remota ab actu, ut aiunt in Scholis, certè infinitam euincitur fuisse Dei Potentiam in congerendo Mundo, quia nulla erat in non ente potentia ad esse. Fuit autem hæc potentia sine sui diminutione, & Dei lassitudine, quia infinitum minui nequit, nec uicium iacturam pati potest. Exemplum rei huius à Basilio adductum, elegantissimum est.

Fecit

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum
Ante dies.

Creavit, seu Fecit.

- a. *Non arte speculatiua, nec practica; sed factiua, cuius opus superest.*

a. Fecit, non arte speculatiua, nec practica, sed factiua.

Fecit Deus quippè; non arte speculatiua, cuius finis est contemplatio in mente tantum existens; non practica, cuius effectio simul cum arte transit; sed factiua, cuius opus permanet, & conspicitur.

BASILIVS Hexæmeron, libro primo.

Et hæc sanè non admodum multa hæcenus libuit dicere è plurimis. Artium porro cum quedam factiua dicantur: alie item contemplatiuae, alie operatorie: alie rursus contemplatiuae, vel speculatiuae. Et quidem artis contemplatiuae finis est ipsa commentatio efficax eorum quae mente versantur. Finis practicae agitatio est, siue motio corporis, quo quidem motu interquiescente, nihil iam eius artis subsistit, aut residet, quod cerni queat. Neque enim nullus est finis artis saltatoria, aut si manis, gesticatoriae, & canendi tibia, quando ipsamet in seipsam operatio desinit. In factiua diuersum reperias, ut operis quidpiam desideris efficere, spectandum tamen opus tuum proponitur, eiusmodi artes sunt edificatoria, fabrilis in ligno, excusoria in aere vel ferro, textoria, & quaecunque sunt eius generis: quae quidem ut non adsit artifex, causas tamen admodum idoneas ipsa in speciem pretexunt opera, quorum contemplatione possis rapi in eius admirationem, qui edificator est, excusor, aut textor. Quò igitur sapiens Moses expressius declararet Mundum hunc, artificiosum sanè opus in commune ob oculos omnium expositum, ut eius sedula contemplatione ad agnitionem pertingas sapientiae eius qui ipsum fecit, non alia usus voce est, de ipso loquiturus, sed dixit; In principio fecit.

AMBROSIVS Hexæmeron libro primo, capite quinto.

Est ergo hic Mundus diuinae specimen operationis, quia dum opus videtur, praefertur operator. Nanque, ut istarum artium alie sunt actiuae, quae sunt in corporis motu, aut sono vocis: cessauit motus aut sonus, nihil superfuit, nec remansit spectantibus, vel audientibus: alie theoreticae, quae vigorem mentis exerceant: alie huiusmodi, ut cessante quoque operationis officio, operis munus appareat, ut edificatio atque textura, quae etiam tacente artifice, peritiam eius ostendat, ut operatori operis sui testimonium suffragetur: Similiter etiam hic Mundus diuinae Maiestatis insigne est, ut per ipsum Dei sapientia manifestetur. Quem videns Propheta, simul & ad inuisibilia oculos mentis atollens, ait; Quam magnificata sunt opera tua Domine: omnia in sapientia fecisti.

Psal. 103.

A V C T O R.

Artes, Patres hi diuiserunt in Speculatiuas, Practicas, & Factiuas; quarum differentias sumpserunt à natura effectus eorum: nam Speculatiuae opus, est ipsa contemplatio, quae uti spiritalis; non nisi etiam intellectualluce, hoc est, contemplatione, conspicitur: Practicae autem effectus, est illa operatio, quae est transiens, & non manens: tandem Factiuae opus est, quod in materia aliqua consistente formatum permanet, atque perfectum, quousque materies ipsa, ex qua est formatum non intereat, ac corrumpatur. Verum hæc dicta esse per similitudinem animaduertere lectorem velim. Nam in artibus humanis hæc considerari possunt, sed non in Deo. Dei enim immensum hoc opificium, quod est Mundus, verbo protulit, & sapientia, quasi speculatione quadam, mandato & iussione effecit, quasi practice, & tandem sine ulla materia: unde ars Dei in Deo, factiua materia non indiget, sicut indigere homines perfectum est. Consimul igitur, Deus his tribus artibus Mundum effecit, quia Verbo, hoc est, Idæis, & exemplaribus in Verbo sibi consubstantiali: contemplatur enim seipsum in Verbo, contemplatur & rerum Idæas ibi insitas. Adhibuit & Praxim, quia quod voluit, disposuit, effecitque sua potentia. Tandem & operatus est absque aliqua materia sensibilem hunc Mundum, acque visibilem, multis sæculis permanurum.

Fecit

Anno Mundi
primo.
In Exordio
temporum.
Ante dies.

Creauit, seu Fecit.

- a. Non substituit Mundum, sicut corpus substituit vrbam, sed Fecit.
b. Non disposuit, non distinxit, non reparauit; sed creauit ex nihilo.

a. Fecit, & non substituit.

Sicut corpus substituit vrbam: sed fecit vt bonus, quod utile; vt sapiens, quod pulcherrimum; & vt potens, quod maximum.

BASILIVS Hexameron, Homilia prima.

In principio fecit: Non egit, neque substituit, aut produxit, sed εποίησεν fecit. Et quia complures eorum, qui Mundum ab aeterno simul cum Deo fuisse sunt opinati, non ab ipso factum esse; sed quasi adumbratio quaedam potentia ipsius esset, sponte velut obiter emeruisse ipsum asseruerunt: atque causam quidem ipsius Deum esse fatentur, causam tamen voluntate non concurrente; sed perinde atque corpus vrbæ, lucidumq; splendoris est causa: ideo talem errorem emendare Propheta percipiens, hac verborum exactissima complexione vsus est; In principio fecit Deus. Non hoc ipsum proxime dictum, causa vt esset Mundo ad substantiam sui præstitit Deus; sed fecit, vt bonus, quod utile est: vt sapiens, quod pulcherrimum est: vt potentia præditus, quod maximum est. Nam tantum non artificem tibi Deum in ipsam rerum substantiam omnium ingressum, ac partes singulas inter sese coniungentem, atque accommodantem, consentaneumq; sibi, consumumque totum Vniuersum efficiantem ostendit.

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite quinto.

Nec ociose vtiq; factum legimus: quia Gentiles plerique, qui coeternum Deo Mundum volunt esse, quasi adumbrationem virtutis diuine asserunt etiam sua sponte subsistere: & quamuis causam eius Deum esse fateantur, causam tamen factam volunt, non ex voluntate, & dispositione sua, sed ita vt causa vrbæ corpus est. Adhæret enim vmbra corpori, & fulgor lumini, naturali magis societate, quam voluntate arbitra. Pulchre ergo ait Moyses, quia fecit Deus Cælum, & Terram. Non dixit, quia subesse fecit: Non dixit, quia causam Mundo, vt esset, præbuit: sed fecit, quasi bonus, quod foret utile; quasi sapiens, quod optimum indicabat; quasi omnipotens, quod amplissimum præuidebat. Quomodo autem quasi vmbra esse poterat, vbi corpus non erat, cum incorporei Dei corporea adumbratio esse non possit? Quomodo etiam incorporei luminis splendor possit esse corporeus? Sed si quæris splendorem Dei, Filius est imago Dei inuisibilis. Qualis ergo Deus est, talis imago. Inuisibilis Deus, etiam imago inuisibilis. Est enim splendor gloriæ paternæ, atq; eius imago substantiæ.

Sed de his in Quest. An Mundus sit Deo coeternus, atq; an vt vmbra à corpore, à Deo necessariò emanarit, cumulatius tractabimus.

b. Non disposuit, distinxit, vel reparauit, sed Creauit.

Creauit, non disposuit in Sapientia aeterna: non distinxit, vt in diebus sex sequentibus: non reparauit, vt quotidie facit; sed creauit ex nihilo.

ALCVINVS Quæstionibus in Genesim.

Int. Quot modis est operatio diuina? Resp. Quatuor. Primo, quòd in Verbi dispensatione omnia aeterna sunt. Secundo, quòd in materia informi; Qui viuuit in aeternum, creauit omnia simul. Tertio, quòd per opera dierum sex varias distinxit creaturas. Quarto, quòd ex primordialibus seminibus, non incognitè oriuntur nature, sed nota sapiens, ne pereant, reformantur.

MAGISTER secundo Sententiarum, distinctione duodecima.

Quatuor enim modis, vt ait Alcuinus super Genesim, operatur Deus. Primo, in Verbo omnia disponendo. Secundo, in materia informi quatuor elementorum, de nihilo eam creando: vnde; Qui viuuit in aeternum, creauit omnia simul: Omnia, scilicet elementa, vel omnia corpora materialiter simul creauit. Tertio, per opera sex dierum, varias distinxit creaturas. Quarto, ex primordialibus seminibus non incognitè oriuntur nature; sed nota sapiens reformantur, ne pereant.

Et certè, si res cunctas disposuerat Deus in verbo ab aeterno: si eas non distinxit, nisi sex sequentibus diebus: si reparat non nisi natura constituta; ex nihilo tantum creasse in primordio temporum asserendum est.

Creauit

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Creauit, seu Fecit.

- a. Creauit; hoc est, metaphoricè vt Pater generauit.
b. Fecit, non Faciebat, ne moram aliquam in faciendo fuisse protractam existimaremus.
c. Vel, vt non tantum inchoatum, sed absolutum à Deo Mundum exisse cognosceremus.

a. Creauit; hoc est, metaphoricè, vt Pater, generauit.

Deus metaphoricè Pater Mundi dicitur, vt apud Ethnicos etiam videri potest.

S T E V C H V S in Recognitione Veteris Testamenti ad Hebraicam ueritatem.

Quia verò Deus non tam à nobis, quam Gentilibus, Pater Mundi appellatur; propterea ab eo Mundum genitum, ac creatum dicimus. Sic enim de hac re extat apud Platonem in Timeo; Dij Deorum, eę res, quarum ipse Pater, repertorq; extitit, non possunt me nolente interire. Et ab Auctore grauisimo idem pronunciat in libro de Vniuersitate: idcirco singularem Deum hunc Mundum, atque vrbem procreauit. Ecce ipse lingue latinæ princeps, procreatum à Deo dicit hunc Mundum.

b. Fecit, non Faciebat, ne moram in faciendo fuisse delapsam existimaremus.

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite tertio.

Et pulchre addidit de celeritate conditionis, Fecit; ne mora in faciendo fuisse existimaretur: vt vel sic intelligerent homines quam incomprehensibilis operator esset, qui tantum opus breui, exiguoq; momento sue operationis absolueret, vt voluntatis effectus sensum temporis præueniret. Nemo operantem vidit, sed agnouit operatum. Vbi igitur mora cum leg. is: Quia ipse dixit, & facta sunt; ipse mandauit, & creata sunt? Nec artis igitur vsu, nec virtutis expendit, qui momento sue voluntatis maiestatem tantæ operationis impleuit, vt ea que non erant, esse faceret, tam velociter, vt neque voluntas operationi præcurreret, neq; operatio voluntati.

Bene certè dictum est Fecit, non Faciebat, quia tempus præteritum, & absolutam re significat, & citius factam, vbi Faciebat, diuturnitatem in opere denotare poterat.

c. Fecit, non Faciebat, vt absolutum Mundi opificium à Deo prodijisse cognosceremus.

PERERIVS Commentarijs in Genesim libro primo.

Scitum est quòd tradit Plinius in præfatione sui operis, veteres pingendi, fingendiq; nobilissimos artifices opera sua, etiam absolutissima illa, & que posteri mirando nunquam satiantur, pendenti titulo sic inscripisse; Apelles faciebat, vel Polyclethus, non autem, fecit: ea re insinuantes opera esse inchoata, nec omninò perfecta, & quod in eis desiderari posset, se quidem emendaturos fuisse, nisi morte essent intercepti. Tria tantum opera reperuntur absolute inscripta, Fecit, tanquam in illis summa artis securitas artifice placuerit: Quæ tamen omnia magnæ hominum inuidiæ fuerunt obnoxia: cautè illi quidem, ac prudenter, quorum non est omni vitio carere. De Deo autem, cuius perfecta sunt opera, & exquisita secundum omnes voluntates eius, & quibus nemo potest quicquam addere, vel detrabere, non erat consentaneum dicere, Deus Faciebat Mundum, sed Fecit; scilicet tanquam opus omnibus suis partibus expletum, cunctisq; numeris absolutum, atq; consummatum, & iudicio ipsius opificis, cuius est infinita sapientia comprobatum. Vidit enim Deus cuncta que fecerat, & erant valde bona.

Eleganter certè hæc delata sunt à Pererio. Pictoris munere functus est certè Deus, cum Mundum distinguendo delineauit, & exornando colorauit. Sed ita absolute, vt nil pulchrius, perfectiusve desiderari queat.

Quare non dixerit Deus, Fiat Cælum.

Huius excitatæ disceptationi satisfacit Augustinus libro de Gen. ad literam primo, Cap. 3. & 4. duasq; defert huius rei causas, cuius sententiam Glossa desumpsit.

Quod

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Creauit.

- a. Et non dixit, Fiat Cælum, sicut dixit, Fiat Lux; quia Mundi totum opificium proponitur, & nil effectum enarratur.
b. Vel quòd nil absolutum & speciosum Dei Verbo dignum produceretur.

a. Quia summam totum opus proponitur; & nil, ut effectum narratur.

AVGVSTINVS de Genesi ad literam libro primo, cap. tertio.

Et cur ita dictum est, In principio fecit Deus Cælum & Terram, & non dictum est, In principio dixit Deus, Fiat Cælum & Terra, & facta sunt Cælum & Terra, sicut de luce narratur; Dixit Deus, Fiat Lux; & facta est Lux? Vtrum prius vniuersaliter nomine Cæli & Terræ comprehendendum erat, & commendandum quod fecit Deus; & deinde per partes exequendum, quomodo fecit, cum per singula dicitur: Dixit Deus, id est, per Verbum suum fecit quicquid fecit?

GLOSSA ex Augustino.

Non dixit, In principio dixit Deus, Fiat Cælum & Terra, sed dixit, Fiat Lux, & facta est Lux; quoniam vniuersaliter nomine Cæli & Terræ comprehendendum erat quicquid facit Deus; deinde per partes explicandum, quomodo fecit. Unde sequitur; Dixit Deus, Fiat, id est, per Verbum suum fecit.

b. Quòd nil Dei Verbo dignum produceretur.

AVGVSTINVS loco asserto, capite quarto.

An cum primum fiebat informitas materie sue spiritualis, sue corporalis, non erat dicendum, Dixit Deus fiat: quia formam Verbi semper Patri coherentis, quo sempiternè dicit Deus omnia, neque sono vocis, neque cogitatione tempora sonorum volente, sed coeterna sibi luce à se genita Sapientia non imitatur imperfectio, cum dissimilis ab eo, quod summè ac primitus est, informitate quadam tendit ad nihilum: sed tunc imitatur Verbi formam, semper atque incommutabiliter Patri coherentem, cum & ipsa pro sui generis conuersione ad id quod verè, & semper est, id est ad Creatorem sue substantie formam capit, & fit perfecta creatura: ut in eo quod scriptura narrat, dixit Deus, fiat: intelligamus Dei dictum incorporeum in natura Verbi eius coeterni reuocantis ad se imperfectionem creaturae: ut non sit informis, sed formetur secundum singula, quæ per ordinem exequitur.

GLOSSA ex D. Augustino ubi supra.

Vel quia cum primum fiebat informis materia spiritualis, vel corporalis, non erat dicendum; Dixit Deus, fiat. Incongruum enim erat à Deo dici, fiat, quia formam Verbi non imitatur imperfectum, nisi cum generis sui conuersione ad Creatorem sit perfecta creatura, ut cum dicitur; Dixit Deus, fiat, intelligamus eum ad se imperfectionem creature reuocare.

Burgensis id ipsum repetit in Additionibus.

GLIELMVS Parisiensis de Vniuerso prima primæ partis, capite trigesimo nono.

Creauit Deus Cælum & Terram. Cur autem non sit dictum, Dixit Deus, fiant, vel creentur Cælum & Terra, iam expediuerunt me, & te Sancti, & Sapientes in hoc, dicentes, quoniam Verbum, quod est Ars ipsius omnificæ, non fuit nominandum cum creatione, quoniam creatio non fiebat nisi secundum substantiam, & nondum in complemento perfectionis; Artis autem est propriè formam perfectionis dare. Cum igitur in creatione, forma perfectionis neque data esset ei, neque danda, non fuit mentio faciendæ de arte, uel Verbo Dei.

D. THOMAS prima, quæstione septuagesima quarta, articulo tertio.

Dicendum ad primum, quod secundum Augustinum, persona Filij commemoratur tam in prima rerum creatione, quam in rerum distinctione, & ornatu: aliter tamen, & aliter. Distinctio enim, & ornatu pertinet ad rerum formationem: sicut autem formatio artificiorum est per formam artis, quæ est in mente artificis, quæ potest dici intelligibile verbum ipsius: ita formatio totius creature est per Verbum Dei; & ideo in opere distinctionis & ornatus, fit mentio de Verbo. In creatione autem, commemoratur Filius, ut Principium, cum dicitur; In principio creauit Deus; quia per creationem intelligitur productio informis materie.

Quod

Creauit.

Non dixit Fiat Cœlum; sicut dixit, Fiat Lux.

- a. Quia nondum aderant Angeli, qui audire possent;
b. Vel quia principium, quo fecit, ipsum Verbum fuit;
c. Vel quòd nondum esset aliquid, cui præceptum fieret;
d. Vel ut materie Deus primus creator indicaretur.

a. Quòd nondum adessent Angeli, qui audirent.

PROCOPIVS Gazeus Commentarijs in Genesim, cap. primo, pergrinam aliam deducit rationem.

Cum autem crearet Cælum & Terram, nullam emisit vocem: nondum voce enim formati erant, qui diuina & instrui, & edoceri debebant. At post Cæli & Terræ creationem condidit Angelos: quos cum vellet docere, se & ipsorum esse Creatorem, ne fortuitò se substituisse crederent, omnem sequentem creationem interuentu vocis peregit in illorum conspectu. Et post. Cum omnia per sermonem facta sint, in commemoratione creationis Cæli & Terræ non addita sit distinctio, Dixit. Verum hæc dubitatio tenues euanesceat facile in auras; nihil enim obstat, quin Cælum & Terra tacite per sermonem sint effecta. Nunc autem, ut audientes erudiantur, insonuisse vocem. Nec enim ita ignorant loquitur Pater.

RUPERTVS huic eleganti indagacioni occurrens, tres alias huius rei defert causas in Genesim Commentarijs, libro primo, capite quarto.

b. Quòd ipsum principium Verbum erat.

Primum cum ipsum Principium Verbum Dei sit, superfluum, vel ineptum est dici, In Principio dixit Deus.

c. Quòd nondum esset aliquid, cui præceptum fieret.

Deinde, quia verbum imperatiuum, quale est hoc, quod dicitur Fiat, incongruè præmittitur ubi nondum est aliquid, cui imperetur, vel præceptum ponatur. Nondum autem erat aliquid, si ut verè credimus, & præscriptura testatur, Cælum, & Terram creauit, id est de nihilo fecit Deus. Ergo ne nihilo præceptum dedisse diceretur Deus, quod incongruè esset, rectè prius scribitur materiam qualemcumque confusam sine informen creauisse, & deinde præceptum rei iam existentis dedisse, ut discretas ac speciosas, quas non habebat, asumeret, vel produceret formas.

d. Ut materia Deus creator euinceretur.

Tertium nihilominus, & hoc sciendum, tantarum Scriptorem rerum sic dicere debuisse, quatenus nulli vacaret suspicari, quod, ut supra dictum est, quidam de corde suo finxerunt Philosophi, scilicet Mundi quidem speciem, vel rerum, quæ in Mundo sunt, formas diuersissimas fecisse: verum Hylen, id est materiam, de qua cuncta hæc facta sunt, non à Deo factam, sed Deo semper fuisse coeternam. Igitur quomodo dici debuit, sic dictum est, quia in principio creauit Deus Cælum & Terram.

AVCTOR.

Ex his deductis causis, quorsum Deus, cum Chaos creauit, non verbo Fiat, vsus fuerit; Prima ex Augustino sumpta non acceptanda est, quoniam Chaos productionem enarrari non supponit, ut omnes præci Patres Græci, ac Latini autumant; sed narrationem eam, argumentum dicendarum rerum potius esse maluerit, quod supra reiectum est. Adducta à Procopio causa profus erronea est, cum non ad Angelos Dei iussio indicetur; sed ad res ipsas manantes. Illa prima Ruperti elegans esset, si ea interpretatio, quæ exponit, In principio; hoc est, In Filio, ut allegorica non iam reiecta fuisset. Illa postrema non uidetur exactius causam expetitam reddere; quorsum & Chaos, quod Philosophi æternum præextasse reputarunt, per verbum Fiat, Deus etiam non produxerit. Superest igitur, ut illa ab Augustino secundo loco excitata, potior, ac acceptior

S fit

Anno Mundi
primo.
In Exordio
temporum.
Ante dies.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Creavit, vel Fecit.

a. Sola voluntate, non praecepto, nec consilio, nec definitione.

fit existimanda. Indignum certè fuisset, quòd Verbo Dei, quod omnium est forma, & Deus, aliquod indigestum, rude, imperfectumque produceretur. Sed & eam Rupertus, quam secundo loco adduxit, non reijcerem; cum enim praeceptum non nisi his, quae aliquo modo parere possunt, fiat, si adhuc nihil erat, non potuit praecipere Chaos, ut ex aliquo fieret; sicut condito ipso ex nihilo Chaos, potuit speciosis formis mādare Deus, ut ex eo profilirent. Redarguit Pererius Cōmentarijs in Genesim, libro primo, hoc Rupertus placitum, tanquam Scripturis sacris aduersum: Siquidem habet Paulus; Vocat ea Deus, quae non sunt, tanquam ea, quae sunt. Poterat igitur Deus Caelum & Terram ex nihilo uocare, sicut firmamentum, germina, astra, pisces, aues, & terrestria animantia ex aliquo. Sed facilè reijceret Rupertus hanc inuectionem; quòd etsi Deus aequè vocat ea, quae non sunt, tanquam ea, quae sunt, quoad imperandi virtutem, cum aequè omnia ei pareant, tam ea, quae non sunt, quam ea, quae sunt, non tamen quoad imperandi modum. Nec enim concedens est sapientiae eo modo praecipere, ut fiant rebus ijs, quae unde fiant, non habent, uti ijs, quae ex suis principijs extra manare possunt. Sed haec in gratiam tanti Patris.

a. Fecit sola voluntate.

Fecit, non uoluntate, & voce praeceptiua, ut cum dixit, fiat lux; vel deliberatiua, ut faciamus hominem; uel uoluntate, uoce, & definitione, ut germinet terra, & similia; sed sola uoluntate.

B E D A Quæstionibus in Genesim.

Generationem seculi tribus modis Scriptura signauit. Aut enim sola Dei uoluntate factum aliquid scribitur, ut est; In principio creauit Deus Caelum & Terram; aut uoluntate simul, & uoce, siue praeceptiua, ut est; fiat lux; & fiat firmamentum: siue deliberatiua, ut est; Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram; aut uoluntate, uoce, ac definitione, ut est; Crescite & multiplicamini, & replete terram. Et iterum; Germinet terram herbam uidentem ferentem semen iuxta genus suum; & lignum fructiferum faciens fructus, cuius semen in seipso sit, &c. quae post septimum diem, usque in finem seculi per partes operatur: ex illa enim definitione proneniunt.

Haec obseruatio Bedae nullius ponderis esse uidetur, si eam interpretationem, quam habent Patres de uerbo illo Dixit; qua exponunt, Dixit, id est, Voluit, ut elegantem & propriam acceptaremus. Cæterum Beda potius modum narrationis Moysi obseruauit, quam rem ipsam. Creatura siquidem est lux, non tantum Dei uoluntate, sed & praecepto; quia dixit; Fiat lux. Condita uero dicuntur Caelum & Terra, sola uoluntate, quia in ipsorum effectione non dictum est, fiat Caelum, & Terra, sed tantum, Fecit Deus Caelum, & Terram.

Deus

Deus, Hebraicè Elohim.

a. Elohim, pluralis est numeri; quare potest ueri Dij, & Deus.
b. Elohim, significat Iudices quoscumque.

Anno Mundi
primo.
In Exordio
temporum.
Ante dies.

Hebraica, & Chaldaica lectio Elohim habent. Vocem hanc alij, ut pluralis numeri, Dij transfulerunt: quod Hebraicæ linguæ fautores mirificè approbarunt.

a. Legendum Dij.

M A G I S T E R libro primo, distinctione secunda.

Et quod apud nos dicitur Deus, Hebraica ueritas habet Elohim, quod est plurale huius singularis, quod est El.

H A M E R V S Commentarijs in Genesim.

Nam quod nos legimus; In principio creauit Deus: in Hebræo legitur; In principio creauit Dij. Elohim plurale est nomen, & id, quod Dij apud nos significat; cuius singulare est El, uel potius Eloa, quod etiam idem est, quod Deus.

C A I E T A N V S Commentarijs in primum caput Genesim.

Textus Hebraeus habet; In principio creauit Elohim: & manifestè discordat in numero nominatiuus cum uerbo; Nam Elohim, pluralis numeri est.

S T E V C H V S Commentarijs in Genesim, capite primo.

Hebraicè Elohim, nomen plurale ductum ab Eloha, eius singulari. Et post. Ut diceret, Creauit Elohim, ac si dixisset, creauit Dij: quod non solum hoc loco, sed toto etiam Veteri testamento positum reperies.

L I P P O M A N V S.

Alij uero, In principio creauit Dij Caelum, & Terram, sapienter uerterunt. Quibus etiam mirum in modum Chaldaica scriptura fauet; nam dictio Hebraica Elohim, id est, Dij, ibi per triplex Iod scribitur, quod magno non uacat mysterio, ut mox dicemus.

His omnibus subscribunt Lusitanus, & Vielmus.

a. Legendum Deus.

Græca editio Septuaginta Interpretum legit, θεος. Nostra uero, Deus habet.

H I E R O N Y M V S, quare legi possit Deus, Epistola ad Marcellam edocet, cum ait;

Scire autem debemus, quòd Elohim communis numeri sit, quòd & unus Deus sic uocetur, & plures: ad quam similitudinem Cælum quoque appellatur, & Cæli; id est, Samaim: unde & sepe interpretes variant; cuius rei exemplum nos in lingua nostra habere possumus, Athenas, Thebas, Salonas.

C O M E S T O R in Scholastica historia, capite primo.

Ubi nos habemus Deus; Hebraeus habet Elohim, quod tam singulare, quam plurale est; id est, Deus, uel Dij: quia tres persone unus Deus creator est.

Quòd si Elohim communis numeri erat, egregiè certè transferri ita potuit Deus, sicut & Dij; quapropter editiones has præstantissimas, Græcam Septuaginta Interpretum, & Vulgatam nostram, non errasse clarè conuincitur. De significatione nominis Elohim.

b. Elohim nomen commune est tam Deo, quam Creaturis, & significat Iudices; sed ex usu de Deo appropriatè dicitur.

C A I E T A N V S Commentarijs in Genesim.

Elohim, nomen est non proprium Deo, sed commune Deo, & creaturis: quemadmodum sapiens, bonus, iustus, & alia huiusmodi nomina; & communi significatione, significat Iudices. In quaestione tamen uertitur, an careat singulari.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Deus, Elohim.

- Elohim, significat præcipue Iudicem mali imprecatorem.
- Vel idem est, quod fortis.
- Elohim verti potest Deus, & Dominus.
- Et ipsi attribuitur verbum quandoque plurale, quandoque singulare.

Et post declarat, quomodo Elohim ex communi vsu appropriatè significat Deū absolutè, siue Dominum, siue Iudicem Deum.

Crediderim ego fuisse tunc frequenti vsu peruulgatum nomen Elohim absolutè, tanquam appropriatum Deo, sicut nomen Domini: tanquam ipse solus sit simpliciter, & absolutè Dominus; simpliciter, & absolutè Index. Et propterea Moses conscius vsus, non metuit populo à tali nomine: quin potius eum, quem Elohim, idest Iudicem, vocabant, docet esse illum, qui creauit Cælos, & Terram.

b. Significat Iudicem, mali imprecatorem.

L V S I T A N V S Adnotationibus in primum caput Genesis.

De significatione verò dicunt Hebræi significare Deum, quatenus Iudicem. Sed si radix nominis, scilicet, Alah, rectè expendatur, constabit significare Deum, aut Iudicem, quatenus ab eo mala alicui, aut nobis imprecantur. Nam Alah, propriè significat iurare execratoriè, maxime & maledicere, vt patet Iudicium decimo sexto; Et tu, Alith, idest adiurasti, seu execratus es. Unde etiam deriuatur, Alah, idest, iuramentum execratorium, aut execratio, aut maledictio, vt Psalmo quinquagesimo nono, V mealah, idest, de execratione.

b. Elohim, idem est quod Fortis.

L V S I T A N V S vt supra.

Sunt aliqui ex Hebræis, qui radicem nominis, Elohim, arbitrantur esse, El, idest Fortis: sed propter, He, quod in fine ponitur, rectius sentire videntur, qui Alah, putant esse radicem.

V I E L M I V S lectione tertia.

Elohim, à fortitudine desumptum est: & D. Hieronymus in Epistola citata, testis est. Theodotionem vertisse Græcè ἰσχυρὸν hoc est Fortem, adnotaruntque superiori etate docti viri.

c. Elohim, verti potest Deus, et Dominus.

S T E V C H V S in Genesim, capite primo.

Elohim verò, & Deum, & Dominum vertere possumus; sicut promiscuè id nomen Septuaginta, & Hieronymus interpretantur. Neque hoc ostendit, hanc editionem non esse Hieronymi, vt conatur Paulus Episcopus Forosempronienfis probare. Siquidem & nomen Tetragrammaton Septuaginta interpretantur ὁ θεός, idest Dominus quos & Hieronymus sequitur.

d. Elohim nomini, attribuitur verbum plurale, et singulare.

H A M E R V S Commen. in Genesim.

Hoc igitur nomen Elohim, etsi pluralitatem designet, cum verbo tamen singularis numeri iungi solet, quod in Scriptura sacra pro Deo vero accipitur, sicut hic locus liquido ostendit, In principio creauit Dij.

L V S I T A N V S.

Communiter in plurali inuenitur numero Elohim, & tribuitur illi verbum singulare & plurale.

C A I E T A N V S.

Quocirca hanc amplectendo traditionem, suscipimus Elohim nomen sic plurale, quod caret singulari; & propterea quandoq; inuenitur cum verbo singularis numeri, & quandoq; cum verbo pluralis numeri, vt ex verbo discernendum sit, quando pro vno, & quando pro multis supponit. In toto itaq; hoc capitulo, & frequentissimè postea Moses vtitur Elohim pro vno, videlicet Deo. Ex actione enim apparet, quod appropriatè ad Deum vtitur hoc nomine: & significat Deum quatenus Iudicem.

Elohim quid
propriè signifi-
cet.

Existimarem ego ex his significationibus, propriam esse eam, quæ Elohim significare Iudicem asserit. Non quidem Iudicem imprecantem mala, quia licet quandoq; Elohim pro Iudice mala imprecante, & execrante positum comperiatur, id non est semper, neque

Anno Mundi
primo.
In Exordio
temporum.
Ante dies.

Deus, Elohim.

- Elohim, accusatiui casus; & tunc significat Angelos.

neque vt plurimum, sicuti in pluribus, & ferè semper Elohim iudicem sapientem denotare inuenitur. Rursum alia significatio, quæ Elohim, Fortem explicare asserit, ex Hieronymi sententia, falsa est; enumerat siquidem Hieronymus duo hæc nomina, El, & Elohim: El, Fortè significare ex Aquilæ obtestatione tradit, cum ait; quod Aquila æthymologiam eius exponens, Ischyron, idest, Fortem interpretatur. Deinde de Elohim adijcit; Elohim, quod & ipsum Deus dicitur. Quibus euincitur, non Elohim, sed El, Fortem interpretari, atque etiam non tantum Creatorem, sed Creaturas quoque Elohim appellari. Rursum adijci posse ipsi Elohim nomini, verbum & singulare, & plurale, clarissimum est ijs, qui in scripturis versantur.

b. Elohim, accusatiui casus, & significat Angelos.

Construendum, In principio; Hoc est, In exordio temporum creauit, subintelligitur Deus, Elohim, idest Angelos, Cælum, & Terram; quia vox Elohim in accusatiuo est posita.

V I E L M I V S lectione in Genesim septima, hanc recitat expositionem.

Recens quidam in sancta lingua peritus, Mosem disertè Angelorum creationem hoc loco exposuisse affirmabat; id autem vt ostenderet, sibi accipiebat, dictionem Elohim hic non esse in casu recto positam, sed obliquo, & accusatiuo, & significare non quidem opificem Deum, vt plerique omnes existimant, sed Angelos, quem admodum in sanctis literis crebro quoque significare dictum à nobis alias fuit. Volbatque præterea, vt vel subaudiretur persona efficiens Deus, vel certè, vt contineretur in dictione illa, Beresith, siue, In principio. De qua voce rursum ita philosophabatur, vt nouam quandam, & nobis inauditam interpretationem afferret, ac ita vertendam Mosi Epigraphem latinè contenderet, In principio creauit Angelos, Cælum, & Terram.

Hanc constructionem cumulatè Vielmius tribus rationibus confutat. Prima est.

Sed nouitiam hanc intelligentiam primum splendide rejicit totus capitis huius contextus, in quo vox Elohim vbique in casu recto posita est, & non nisi pro Deo capi potest. Deinde. Quod si Moses voluisset, vt Angelos significaret, similiter ei preposuisset literam, He, sicuti illam preposuit vocibus, Samaim, & Arez. Nec enim perennes illi, & beati spiritus, minus admirabiles & prestantes, & nobis, & natura sunt, atque sint Cælum, & Terra. Tertio. Veterum omnium, ac recentium, cum Hebræorum, tum verò Christianorum Interpretum consensio, qui Elohim, Deus, in casu recto interpretati sunt, vt proinde ea facilitate confessum repudiata noua hæc expositio à nobis tunc fuerit, qua ab auctore conficta.

Quibus & adijcere possumus, quod hoc loco non subaudiri queat persona efficiens, hoc est Deus, vt ipsa lectio sumit; neq; siquidem Moses tacere debebat id, quod principale erat in hac narratione, hoc est Mundi auctorem, & opificem, cum is eius esset scopus, & finis hac in historia, vt Deum Optimum Maximum, cunctarum rerum satorè patefaceret, nec intelligi poterat in dictione illa, Beresith, si huius vocis significatione planam communem consideremus: nemo siquidem non tantum ineruditus, sed etiam perspicacioris ingenij, per Beresith, Deum intelligit.

Quare Moses Elohim maiori numero dixerit, et non Eloha.

Cum Rabbini Hebræi, & nostri Hebræicæ linguæ professores, Elohim esse legèdum existiment, hoc est, Dij; inuestigandum est, quam ratione Moses legibus Grammaticalibus paruifacit, Elohim barà dixerit; hoc est, Dij creauit; & singularem numerum non acceperit Eloha, quod ei non deerat, nec ipsis Hebræis erat omninò incomperitum, & peregrinum.

Quod

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Deus, Elohim.

- a. Elohim dixit in plurali numero, quia singulari caret.
b. Vel, quia Eloha, quod singulare illius reputatur, non nisi contemptus gratia dici solet.
c. Elohim Bara dixit, hoc est, Dij Creavit; amplificationis gratia.

a. Quod Elohim singulari numero careat.

CAIETANVS, Elohim singulari numero carere existimavit.

In quaestione vertitur tamen an careat singulari. Quidam putant Elohim esse plurale nominis El; sed hi facile refelluntur, ex eo quod plurale El, constat esse Elim. Alij putant Elohim esse plurale nominis Eloha: & si Eloha esset dictio Hebraica, verum dicerent; sed aiunt Eloha non esse Hebraicam dictionem, sed vel Chaldaicam, vel iuxta Chaldaicam formationem Hebraicis insertam. Quid horum verum sit, nescio: utpote Hebraeae linguae expertus. Duabus tamen coniecturis ducor ad opinandum, quod Elohim caret singulari: prima est, quod Moses frequentissime nominans Deum Elohim, (inchoando praesertim doctrinam creationis Mundi) maximam dedisset occasionem Israelitis existimandi plures Deos. Si enim Elohim habet in Hebraeo singulare, utendo Moses non singulari, sed plurali manifeste significasset pluralitatem Iudicum. Et propterea ex hoc ipso, quod videtur plurali, nominando Deum, colligitur, quod caret singulari. Altera, (qua maxime urget) est, quod expresse Moses manifestat se vti plurali pro singulari, adiungendo verbum singularis numeri, Creavit. Haec enim adiectio conuincit, quod pro singulari videtur plurali: quod oportet saepe fieri in vti nominum carentium singulari.

Sed Caietano refragantur Rabbini, idiomatisque Hebraici periti;

HAMERVS commentatione in Genesim.

Elohim plurale est nomen, cuius singulare est El, vel potius Eloha, quod etiam idem est, quod Deus.

LIPPOMANVS in Catena.

Elohim, ab Eloha, plurale a singulari descendit.

STEVCHVS Recognitione veteris Testamenti ad Heb. veritatem.

Hebraice Elohim, nomen ductum ab Eloha, eius singulari.

Iudicium affirmant Rabbini Hebraei, Lusitanus, & alij.

b. Quia Eloha non nisi contemptus gratia dici solet.

RABBI Dauid referente Lusitano.

Elohim singulare in scriptura contemptus gratia inuenitur, scilicet, Habacuch primo, Ista potentia, Leloha, id est, Deo eius: vbi contemnendo dicit huiusmodi verba. Et capite tertio eiusdem; Eloha, id est, Deus ab Austro venit. Vbi, Eloha, videtur singulare nominis Elohim. Iob etiam duodecimo, & trigesimo sexto ponitur; vbi dicitur, Clamans, Leloha, id est, ad Deum. Quibus locis non contemptus gratia ponitur, meo iudicio. Cuius sententia Sanctes in suo Lexico, pagina octuagesima prima subscribere videtur.

c. Elohim Creavit, amplificationis gratia dictum est.

STEVCHVS in Genesim caput primum.

Hebraice Elohim nomen plurale ductum ab Eloha eius singulari. Dubium itaque videtur, cur vocem verbi singularem, nomini plurali addiderit, ut diceret; Creavit Elohim; ac si dixisset, Creavit Dij; quod non solum hoc loco, sed toto etiam Veteri Testamento positum reperies. Quidam Hebraeorum dicunt, eum Hebraice lingua morem esse, quem & Ismaelita, & Itali sequantur, ut Principes, atque optimates viros nomine plurium saluarent, atque appellent: eadem ratione & Sacram Scripturam, Deum Deos appellare: idque non solum in hac voce, sed alijs etiam diuinis nominibus, ut est Adonai: plurale enim est hoc, sicut & illud: quo loquendi more non modo erga Deum vti Hebraeos, verumetiam ipsos homines. Nam quis Herum suum vocans dicere possit Adonai, id est, Heri mei, ut dicimus Italice, vos fecistis, ad vnum tantum sermonem dirigentes: quod & in hac voce sit Bahalim, id est, Heri: multasque esse eiusmodi voces, quae peculiarem aliquam personam, nomine plurali denotent.

CAIETANVS in Commentarijs.

Nec est incredibile vsum istum ortum ex consuetudine alloquendi Principes, & venerabiles personas in numero.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Deus, Elohim.

- a. Elohim Bara dixit, hoc est, Dij Creavit ex Idiotismo Hebraico.
b. Vel Elohim maiori numero, ad demonstrandas tres Dei dotes in Mundi opificio ostensas.
c. Vel sine ad Idearum, perfectionumque diuinarum multipliciter indicandam.

mero plurali. In cuius signum Moses pluries alloquitur Deum, dicendo Adonai; hoc est, Domini mei: & certum est inueniri singulare Adonai; hoc est, Domine mi.

VIELMIVS lectione tertia.

Visum enim plerisque est, hic esse amplificationem, quod, vti dicebamus honorandi gratia, sic Hebraei loqui consueverint, quemadmodum qui Scripturarum phrasas consarcinarunt, & Lusitanus interpres exemplis compluribus periclitantur, & ut arbitror etiam euincunt: Siquidem & hic mos oras nostras Italiae, vel quadantenus peruasisse videtur: Senibus enim, & maioribus nostris, Voi, honoris gratia, fando dicimus; & Reges, & Principes, amplificandi causa, Noi, pronunciant, cum de seipsis loquuntur: totius enim Populi, ac Regni personam representant, quamuis Ludouicus Vives libro quarto de Veritate fidei Christianae, humilitatis causa, sic eos loqui dixerit.

a. Idiotismus est Hebraicus.

LVSITANVS loco asserto.

Sicut Latini vtiuntur nominibus singulari: & nominibus singularibus significantibus multitudinem: sic Scriptura hoc nomine Elohim. Sicut enim dicimus: Populus clamat, & populus clamant: & Graeci neutra nomina pluralia, verbo singulari copulant; sic & Hebraei vtiuntur hoc nomine Elohim. Quod ex multis locis scripturae constat; quae breuitatis causa omittimus.

Sequitur amplius demonstrare quomodo huic nomini aliquando adiectiuum pluralis numeri, nonnunquam vero singularis adiungatur, quod & exemplis declarat.

PERERIVS Commentarijs in Genesim, libro primo.

Discrepantia illa inter Elohim, numeri pluralis; & Bara, numeri singularis, non habet mysterium, sed idiotismum linguae Hebraeae, in qua frequentes sunt eiusmodi discrepantiae: exempli causa, Isai legitur; Tradam Aegyptum in manum dominorum crudelium, Hebraice est, Dominorum duri, seu fortis. Et Iosue scriptum est; Non poteritis seruire Deo: Dominus enim Sanctus est. Hebraice legitur, Quia Dij sancti ipse. Neque haec discrepantia reperitur tantum, cum de Deo loquitur Scriptura, sed etiam cum de alijs: veluti Genesis, vbi nos legimus; Locutus est Dominus terra dure: Hebraei codices sic habent; Dixit nobis Domini terra. Et post. Ex his palam est, praedictam discrepantiam numeri singularis, atque pluralis carere mysterio, cum Hebraice vtiuntur, siue de Deo, siue alijs de rebus sermo habeatur.

b. Ad demonstrandas tres Dei proprietates.

Ad declarandas tres Dei dotes, Intelligentiam, Sapientiam, & Prudentiam, quibus ipse congeffit Mundum, pluralem numerum positum, Rabbini dicunt. Vnde

Rabbi Habenazra, ut refert Burgenfis, vult, quod Elohim non significet pluralitatem in diuinis, sed pluralitatem virtutum, seu potentiarum a Deo procedentium: in cuius signum allegat ipse, & sui sequaces, quod in Scriptura quandoque etiam Iudices dicuntur Elohim, propter eorum uirtuosam potentiam in iudicando; ut Exod. vbi dicitur; Dij non detrahes, & Principi populi tui non maledices. Reprobat hoc Burgenfis, sed non, meo iudicio, validis argumentis. Adeas locum.

VIELMIVS lectione tertia.

Rabbini quibusdam visum est, ideo Mosem ita scripsisse, ut manifestaret Deum tribus proprietatibus; Intelligentia videlicet, Sapientia, & Prudentia condidisse Mundum.

c. Ad Idearum, & perfectionum Dei multipliciter indicandam.

Rabbini alij, ut eo loco testatur Vielmius ad idearum, & perfectionum multipliciter, quae in Deo sunt, Prophetam respexisse censent, cum dixit Dij, & non Deus.

Ad

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Deus, Elohim.

a. Sive Elohim in plurali numero, ad insinuandam sanctissimam Trinitatem.

Ad indicandam Sanctissimam Trinitatem.

Magister sententiarum, Lyranus, Burgenfis, Steuchus existimant dixisse Mosem, Elohim, & non Eloha; hoc est Dij, & non Deus; vt eo Elohim nomine insinuet quodam modo mysterium Sanctissimæ Trinitatis, vt post deducemus.

AUCTOR.

Causa à Caietano adducta, quare Moses Elohim dixerit, & nō Eloha, omnino falsa reputatur ex obtestatione cæterorū, qui linguæ Hebraicæ eruditione pollēt, cūm passim nomen Eloha, non tantūm singulare ipsius Elohim existimetur, sed à Scriptura sæpius vsitatum, non ut Chaldaicum, sed ut Hebraicum conspiciatur. Deinde ratio illa, quā adducit, Elohim videlicet, minori numero carere, quā si illud haberet, & vates ipso vsus nō fuisset, manifestè significasset pluralitatē Deorū, & occasionem præbuisset Israëlitis plures colēdi Deos, non valet meo iudicio; quia si, teste Hieronymo, indifferēter Elohim vt nomine cōmuni pro singulari, & plurali vtebātur, profectō sicuti nō ex alijs locis, ita neque ex hoc Idololatriæ occasionem Hebræi sumpsisissent. Verūm quod Eloha, nō semper in gratiam contemptus desumatur, cumulatè probauit Lusitanus. Quod verò Moses hoc loquendi modo vsus sit ad amplificationem, vel dignitatis gratia, eo tropo, quo & Reges seipsos, Nos, appellant, intempestiuè mihi videtur dictum. Primum, quia semper (vt adnotauit Catherinus) singulari numero Deus seipsum alijs nominari, vt eo loco: Ego Deus, & non mutor: & innumeris alijs, quos recensere non duco consentaneum. Deinde, quia si Principes plurali nomine seipsos appellant, adijciunt etiam uerbum plurale: unde si dicunt, Nos, subinferūt etiam, Faciemus; nec vnquam dicēt, Nos faciam, nisi improprie, & inelegantius. Amplius, dato quod Reges eo loquendi fastu vtantur, non tamen alij, qui ipsos memorant, vt Moses hoc loco Deum, istum loquendi tropum sequuntur; nec dicunt, Reges vult, & Imperatores mandat. Quare potius ea amplificatio cōsenda esset, qua dixit Deus; Faciamus hominem ad imaginē, &c. Quæ attulerunt Rabbinī, nullius sunt considerationis. Nam quemadmodum per nomen illud plurale Elohim, significatas esse dixere Intelligentiam, Sapientiam, & Prudentiam, quas Deus in Mundi opificio patefecit, pari arbitratu poterant dicere, significatas etiam fuisse Potentiam, Bonitatem, & quoduis aliud attributum, quæ profectō in eodem Orbis opificio manifestantur. Deinde tota Scriptura, inquit Vielmīus, illis refragatur, quæ nullibi hac voce vsa est ad Idæarum, & perfectionum multiplicatam indicandam, sed magis ad efferendam, & amplificandam Dei celsitudinem, & ad pluralitatem explicandam, quandoq; Iudicum, vt Exodi vigesimo secundo, Elohim non detrahes, hoc est, Iudicibus; quandoq; Angelorum, vt in Psalmo; Minuisti eum ab Elohim, hoc est, ab Angelis. Deinde si perfectionum multiplicatatis ratione, quis numero maiori nominari conuenit; certè & homo quilibet, in quo perfectiones, artes, ac scientiæ multæ infiderent, homines appellari posset, & Plato dici Platonēs; quo quid inelegantius? Idiotissimum hunc esse Hebraicum, cūm dicitur; Dij creauit; fateor & ego: attamen à Hieronymo non recedens, dicerem, non contendendum esse, quare Moses dixerit Elohim, & non Eloha, si apud Hebræos in vsu erat, vt Elohim, ad Deum significandum sæpius vsurparetur etiam vt singulare; quemadmodū & Venetiariū nomine, Vrbē illam vnam inuictæ libertatis in aquis extructam, intelligimus, & maximè si Eloha, vox quasi

Malach. 3.

Gen. 2.

Psal. 8.

quasi peregrina, & aduentitia apud Iudæos, raro, vel nunquam in usu fuisset. Num autem ex hoc loco sanctissimæ Trinitatis mysterium eliciendum sit, necne, in gratiā Scholasticorum superest mihi disputandum.

An dato quod legendum sit, Dij creauit, Sanctissima Trinitas hoc loco demonstratur.

Quamuis percunctatio hæc; num hic locus Sanctissimam Trinitatem demonstrat, à Patribus prætermissa sit; ob idq; intempestiuè admodum, ac molestè iactari videatur: attamen in gratiam Scholasticorum presè, ac dilucidè eam referam.

Classis Doctorum, qui locum hunc, Sanctissimam Trinitatem non indicare arbitrantur.

LVSITANVS, Rabbinorum Hebræorum hanc fuisse sententiam, his retulit.

Hebræi dicunt, quod si Moses hoc illis vellet dicere, eos potius in errorem, quàm in mysterium induisset, cum neque hic, neque alibi mysterium in Penateuco aperuerit.

TOSTATVS Commentarijs in Genesim.

Plurale, idest, Dij, & ponitur cum verbo singulari. Et dicunt aliqui de nostris, quod hoc posuit Moyses ad notandum in suppositis diuinis pluralitatem, & in esse vnitatem, cui respondet verbum singulare. Et aliquando ponitur in plurali hoc nomen Deus in Hebræo, & adiectiuum suum, vt patet Deuteronomij quinto capite, vbi nos dicimus, Vocem Dei viuētis, Hebræi habent, Elohim haym, idest Deorum viuētium. Sed ista argumenta valde debilia sunt contra Iudæos, quia lingua Hebraica aliquando valde disturbato modo facit conuenientiam in accidentibus suppositi, & appositi, & adiectiuum cum subiunctiuo. Sic dicitur Isaie decimonono, vbi nos dicimus; Et tradam Aegyptum in manum Dominorum crudelium. In Hebræo dicitur, Adouin caset, idest, Dominos durum, vel Fortem. Et sic habetur Iosue vltimo, vbi litera nostra dicit; Non poteritis seruire Deo, Dominus enim Sanctus: dicitur in Hebræo, Quedui hu, idest Deus Sancti ipse. Quod autem Moses voluerit hic demonstrare Trinitatem personarum, & vnitatem naturæ, non nego; sed argumenta non conuincunt Iudæos.

Et tractatu de Trinitate aduersus Lyranum, hoc ipsum pro inconcusso dogmate reliquit.

CAIETANVS post Tostatatum centum ferè annis, eammet sententiam prosequutus est.

Non cogit locus hic, quia non est locus mysterio Trinitatis diuinarum personarum; tum quia falsò persone diuine dicuntur Iudices, quemadmodum falsò dicuntur Dij Domini, vt pater in Symbolo Athanasij; tum quia si verè dicerentur Iudices; dicendum consequenter fuisset in plurali numero, Creauerunt; quemadmodum, quia Pater, & Filius verè dicuntur spirantes; dicitur consequenter, quod Pater, & Filius spirant Spiritum Sanctū. Stat enim vera hæc, & propria locutio cum vnitatem essentie diuine, cum vnitatem principij formalis spirandi, cum vnitatem numeralis spirationis actiue; nam Pater, & Filius sunt vnum principium Spiritus, & vna, eademq; omnino spiratione spirant Spiritum Sanctum. Simili itaq; forma dicendum fuisset, Iudices creauerunt, nō obstante quod fuissent vnum principium creaturæ, vna & eadem omnino essentia eorum, atq; actione creandi existente. Non igitur propter mysterium diuinarum personarum, sed propter rem singularem, cui appropriatur nomen Elohim, Moses iungit nomen Elohim, cum verbo Creauit, nulla interueniente Grammatica incongruitate; & quod est constructio de significato non inusitata apud viros doctos.

LVSITANVS quoque his se subscripsit.

Voluerunt Sancti Patres nostri ex hac sententia mysterium Trinitatis eruere, dicentes: hac de causa hic dicitur, Elohim, idest, Dij; & verbum Creauit, in singulari; vt in plurali nomine designetur pluralitas personarum; in verbo verò singulari, essentie vnitatis. Quod vnam ex hoc loco, & ex alijs multis, quæ ad hoc citant, eumcerent. Et Post. Vnde meo iudicio, si Moses hoc loco mysterium significare voluit Trinitatis, hoc non nisi velatè nimis fecisse videtur. Fuit enim mysterium hoc velatissimum Iudæis seruatum, vt Messie tempore reuelaretur. Quare Christus apud Ioannem dicebat; Pater manifestauit nomen tuum hominibus: non quo vocaris Deus, sed quo vocaris Pater meus. Vnde cū contendendum cum Iudæis fuerit, non est hoc telo, vt firmissimo vtendum; ne putent nos non habere aduersus eos solidiora.

PERERIVS in gratiam Caietani, hoc loco rationes, quæ pro hac sententia facere possunt, sic coëgit;

Primum mirari possumus, quod grauissimi Patres, præcipuè Origenes, Hieronymus, & Theodoretus, Hebræicarum vocum scientissimi, & Scripturæ indagatores solertissimi, hunc locum non subodorarint. Deinde, discrepantia illa inter Elohim, numeri pluralis, & Bara, numeri singularis, non habet mysterium, sed idiotismus est lingue

Ioann. 17.

lingue Hebræg. ut supra retulimus. Amplius non congruè dicitur de personis diuinis, quòd sint Dij, quia dici etiam possèt, quòd essent multi Dij, vel tres Dij, quod tamen in Symbolo Athanasij damnatur. Rursum iudicio Theologorum rectè non loqueretur, si quis diceret, persona diuine, vel Pater, Filius, & Spiritus Sanctus creauit Mundum; sed dici debet Crearunt; sicut non rectè dicitur, Pater, & Filius spirat Spiritum Sanctum, sed spirant. Preterea, si hic modus loquendi inusitatus Hebræis fuisset, fuisset etiam nouus, & admirandus; & certè ob id Rabbinum aliquid circa hoc commenti fuissent. Adhuc cur aliàs de Deo loquens, non semper Moses iunxit Elohim numeri pluralis, cum Barà numeri singularis, vt denotaret diuinarum personarum pluralitatem cum vnitatem diuinæ essentie? Tandem non bene certè consultum fuisset Iudeorum ad Idololatriam procliuatam, hanc prabere occasionem existimandi multos esse Deos.

Classis Doctorum, Sanctissimam Trinitatem hoc loco insinuari, existimantium.

Ex aduersa acie persiftunt Doctores perillustres, qui ex hoc loco non subobscure, sed perspicuè, Trinitatis mysterium posse elici arbitrantur.

MAGISTER Sententiarum libro primo, distinctione secunda.

Et quod apud nos dicitur Deus, Hebraica veritas habet Elohim, quod est plurale huius singularis, quod est El: quod ergo non est dictum El, quod est Deus, sed Elohim, quod potest interpretari Dij, siue Iudices, ad pluralitatem personarum refertur.

D. Thomas in scriptis hoc non reiecit, & quamplures ex Scholasticis Magistro subscribere videntur.

HAMERVS Commentarijs in Genesim.

Habet hic locus insignem recentium Iudeorum consutationem, qui in vnicò Deo sacram Trinitatem negant. Nam, quod nos legimus; In principio creauit Deus: in Hebræo legitur; In principio creauit Dij, plurale est nomen; & id quod Dij apud nos significat. Et Post. Quod quidem absque grandi mysterio factum non est. Quia enim, iuxta D. Augustini sententiam, opera Trinitatis ad extra indiuidua sunt; idcirco Moses ille magnus ad insinuandum omnes tres personas diuinas, Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum, simul ad Mundi creationem concurrisset, Dij in plurali dixit, & non Deus, in singulari. Ad ostendendum autem tres illas personas essentialiter non distingui, sed idem omnino esse hoc est vnum Deum esse, & non tres Deos; Creauit in singulari dixit, & non Creauerunt, in plurali. Constat igitur per nomen plurale cum verbo singularis numeri iunctum, & personarum Trinitatem, & diuinæ essentie vnitatem optime designari. Nec ignoro, que Iudei hic fabulentur, sed ea commodius in alium locum deferentur.

STEVCHEVS Commentarijs in Genesis caput primum.

Itaque nomen Elohim significare sanctissimam Trinitatem, multa possunt esse argumenta. Principio enim, Elohim & Deum significat, & Angelos, & preclaros viros, ac Iudices, vt nos alibi dicturi sumus: nusquam verò eo nomine peculiarem Angelum, aut Iudicem denotamus, sed multos simul. Cur ergo & cum Deum significat, non ad plures illud referamus? neque alia certè debet esse hic, atque ibi ratio. Preterea quòd aliquà pluralitatem, cum ad Deum refertur, complectatur, illud quoque indicio est: adiungitur enim & verbis, & nominibus pluralibus, vt Iosue; quia Dij sancti est; idest quia Deus sanctus est. Capite quoque trigésimo quinto inferius inuenimus; Quia ibi apparuerunt ei Dij. Capite quoque vigésimo; Postquam abduxerunt me Dij: quem locum nostra editio interpretatur; Postquam eduxit me Deus de domo patris mei. His atque alijs innumerabilibus coniecturis cognoscimus nomen illud, non sine diuino quodam mysterio, per plurale esse ferri, presertim cum id nulla necessitate fiat: inuenitur enim eius singulare Eloha. Cur itaque placet magis sacris literis Deum Elohim appellare, quam Eloha, nisi mysticè id fieret? Plura de hac re referre supersedeo, quòd aliud agamus.

BVRGENSIS in additione prima.

Item attendendum, quòd secundum vltiorem sensum literalem, ex hoc quod dicitur; In principio creauit Deus Cælum, & Terram, intelligitur ad literam secundum Hebraicam veritatem pluralitas in diuinis, prout Magister allegat in prima parte, distinctione secunda; quod patet ex hoc; nam vbi nos dicimus, Deus; Hebraica veritas habet Elohim, quod est plurale nominis huius singularis El, & sic exponit in hoc loco expressè Rabbi Abenhaxra: licet ex hoc non veram conclusionem eliciat, sed extortam.

CATHERINVS prolixiori enarratione, & ipse hanc sententiam exponit, & defendit; præcipuè tamen rationes, quibus eam tueri nititur, has adducit.

Conuincitur ergo Iudeus quàm manifestissimè, cum à forma nominis, que est pluralis numeri; tum à significatione, quoniam apertè deprehenditur hæc vox pluralis significationis, quando non stat pro Deo, sed pro magnis personis, quales sunt Angeli, & qui insignem magistratum gerunt; vt ibi; Dij non detrahes: & Minuisti eum paulominus ab Angelis. Cur igitur non sic quando stat pro Deo? Et post. Deinde addo & hunc sensum longè pleniorē esse; vt pote, in quo toto clauditur Sanctissime Trinitatis mysterium: pluralitas

Exod. 22. Plal. 8.

ralitas enim personarum in nomine Elohim, idest Dij, & singularitas essentie in verbo illo Barà, idest, Creauit, continetur. Et infra. Tertio iunge his conuenienter sic dictum esse; quoniam cum actiones (teste Philosopho) sint suppositorum, creatio propriè pertinet ad personas; nam & ipsius Trinitatis opera sunt indiuidua, ideoque opportunum fuit indicare personas creatas: Quòd si aliquo Scripture loco istud erat indicandum, maxime certè in hoc ipso exordio opportunum erat, vbi commune rerum omnium creationis opus narratur, vt verum sit verbum Christi, qui dixit; In capite libri scriptum est de me.

LIPPOMANVS in Catena.

Dictio Hebraica Elohim, idest Dij, per triplex Iod scribitur, quod magno non vacat mysterio, vt mox dicitur. Et post. Qui tamen vnus esse intelligitur à probe intellectu videntibus, & à fidelibus credatur, & minimè plures: pluratio tamen vocabulo, cum vnitatis verbo (Creauit inquit Dij) Spiritus Sancti insinuetur vsus est Moses, Elohim enim ab Eloha, plurale à singulari descendit. Tam manifestum autem Iudeis offendiculum in exordio legis Dei, à Moyse minimè ponendum fuerat, quando summi boni vnitatem maxime commendanda credentibus suscepta erat, nisi in simplicissima vnitatem diuinitatis, & vnus vnici Dei, necessariò etiam credenda fuisset pluralitas aliqua, non Deitatis, sed proprietatum personalium, & personarum; quarum vna Pater Deus; secunda, Verbum, vel Filius Deus; & tertia diceretur Spiritus Deus; vnus tamen essentialiter Deus maxima vnitatem.

VIELMIVS, qui apud me plurimè est auctoritatis, his subscribit, lectione tertia.

Nullibi fortasse in libris Moysis opportunior locum, qui Trinitatem insinuet, sese offerri puto, cum sit Mundi opificium trium personarum commune, ac splendidissimum opus.

AVCTOR.

Go cum in contemplationem excellæ, Sanctissimæque Trinitatis inciderim, non possum meam referre sententiam, nisi breui præmissa consideratione. Intulerunt Sacerdotes Arcam fœderis Domini in locum suum, in Oraculum Templi, in Sancta Sãctorum, subter alas Cherubim, & cum impleuisset nebula Domum Domini, inquit Salomon, Dominus dixit, vt habitaret in nebula. Templum hoc (vt mysticum sensum quandoque inuestigemus) Sacram esse Scripturam asseuerare possumus; Sancta verò Sãctorum, Canonicos libros; Arcam verò, Sanctissimæ Trinitatis mysterium. Nil erat siquidem in Templo eminentius Arca; & nihil nobis in Scripturis sublimius traditur Trinitatis Sacramento. In illa reposita erant Virga, Lex, & Manna; in hac resident Patris Maiestas, vt Virga; Filij Sapientia, vt Lex; Spiritus Sancti Charitas & Amor, vt suauissimum Manna. Super Arcam foli Cherubim alas extendebant; Trinitatem sanctissimam Angeli tantum glorifico lumine contemplantur. Oza, quia procaciter Arcam tetigit, exanimatus corruit in terram; de Trinitate, qui dogma aliquid decerneret, præter id, quod ab Ecclesia definitum est, ausus fuerit, quâuis & eruditione, & dignitate præclarus existat, quasi hæresis labe correptus, ab Ecclesia, in qua fidei emicat veritas, decedit. Cæterum in Sancta omni populo ingredi datum erat; in Sancta verò Sãctorum solis Pontificibus, & Sacerdotibus: Sancta nostri Templi, scilicet Sacre Scripturæ, literalis est sensus, omnibus perspicuus; Sancta verò Sãctorum, mysticus, solis Patriarchis, & Prophetis referatus. Sed, vt quid hæc edisserui? certè, ut hoc vnum animaduertentem, quòd uti plebi ingredi in Sancta Sãctorum nunquam fas erat, nec Arcam conspiceret; ita rudibus Hebræis sensus assequi mysticos, Arcamque, hoc est, Trinitatis Sacramentum attingere, nunquam concessum fuerit. Edocuit hoc egregiè Theodoretus de Principijs libro secundo, cum dixit.

Etenim cum in Aegypto longinquum sanè tempus permansissent, multorumque ibi Deorum cultum ritu Aegyptiaco didicissent, sapientissimus Deus nequaquam illis manifestè, apertaque prorsus oratione, Trinitatis mysteria tradidit, ne ita propositam sibi esse Deorum multitudinem arbitantes, occasionem hanc haberent ad impietatem Aegyptiacam reclinandi.

Sacerdotibus verò summis, seu, vt melius dicam, Patriarchis, & Prophetis nonnullis ingredi certè permiffum fuit Sancta Sãctorum, mysticas scilicet interpretationes penetrare, Arcam intueri, vestigia videlicet sanctissimæ Trinitatis cognoscere; sed hi perpauci admodum fuere, & non nisi singulari Dei beneuolentia hoc ipsis contigit. Abraham mysterium Trinitatis certè cognouit, cum tres vidit, & vnum adorauit: Amplius cum exultauit, vt videret diem Christi, vidit, & gauisus est: diem inquam, non tantum Incarnationis, sed æternæ generationis; de qua dicitur; Ego ho-

Pfal. 79.

3. Reg. 8.

Arca fœderis, Mysteriũ Sanctissimæ Trinitatis præfignabat.

Trinitatis Sacramentum Hebræi rudes non agnouerunt.

Vates antiqui perpauci Trinitatis cognitione habuerunt. Gen. 18. Ioan. 8.

Psal. 2.

die genui te. Moses etiam tantum promeruit à Deo, ut inter nebulas, & caligines, & ignem ipsius gloriam; quasi per transfennam conspiceret, atque consequenter altissima sacramenta Christi delibaret. Nobis tantum, quibus velum Templi scissum est, patefacta sunt Sancta Sanctorum, detecta est Arca, quoniam scripturæ latentes sensus spirituales, & Trinitatis sacramentum referata sunt. Ceterum ut ad sumptam percunctationem redeamus, ex præmissis diffinire primum, propositum locum Hebræis vulgaribus de Sanctissima Trinitate nullam cognitionem afferre, cum maxime per Elohim nomen, tanquam commune (ut testatur Hieronymus) consueta sua significatione, etiam Deus in singulari numero intelligi possit; Patriarchis autem eadem de causa minus proprium, ac dilucidum lumen de Trinitate impertiri potuisse. Nobis autem locum hunc aliquam de Trinitate Sanctissima notitiam conferre posse arbitror; sed non passim, & cumulatè: suadeor enim hoc existimare ea certè de causa, quia Patres, qui de Trinitate loca in scripturis perpenderunt, hunc non subodorasse reperiuntur. Nam Ignatius in Epistola ad Antiochenos, quæ est nona, in qua luculenter valde loca, ubi Sanctissima signatur Trinitas, memorat; & Gregorius Nyssenus libro inscripto, Testimonia aduersus Iudæos de Sancta Trinitate (si tamen ipsius, ut fertur, est foetus) in quo & ipse cuncta Scripturæ loca Trinitatem Sanctissimam indicantia perpendit, locum hunc silentio prorsus obuolutum reliquerunt. Augustinus etiam de Genesi ad litteram libro primo, Cyrillus libro primo contra Iulianum, Theodoretus libro de principiis (ingenui certè, solertissimique Doctores) loca etiam subobscura à Mose in hac de Mundi opificio historia recensita, quæ aliquo pacto Sanctissimam innuerent Trinitatem inuestigantes hunc non commemorarunt. Igitur si locus iste fuisset ita splendidus, & clarus, uti Doctores asserunt, certè tot eximij nominis Patres illum subodorassent, atque animaduertissent. Ex hac autem conclusione sequitur, quod rationes omnes productæ à parte affirmatiua, concedi possint; hoc tamen in sensu, quod hoc loco Sanctissima notificetur Trinitas; non quidem Hebræis omnibus, sed tantum Vatribus, & nobis, quibus reuelata sunt Trinitatis sacramenta. Sequitur amplius, quod argumenta pro parte negatiua adducta, quæ Hebræis ex hoc loco Trinitatis sacramentum non notum reddi probabant, pariter admitti queant. Superest igitur, ut respondeamus illis, quæ omnino non tantum rudibus, & vulgaribus, sed nec sapientioribus, nec nobis hunc locum Trinitatem demonstrare, videbantur astruere. Horum primum fuit, quod grauisissimi Patres, præcipuè Origenes, Hieronymus, & Theodoretus, locum hunc non adnotarint. Huic profectò satisfaciunt Vielmus, cum ait; quod proficit Ecclesia gradatim intelligentijs, & donis, aded, ut fieri potuerit, quod Patres præfici non ita in numerato habuerint omnia scripturæ monumenta ad astruendam pietatem. Non dici conuenit, inquit, primo Caietanus, deinde Pererius, de personis Diuinis, quod sint Dij, quoniam dici etiam posset, quod essent multi, vel tres Dij, quod tamen à Symbolo Athanasij damnatur. Sed indoctè hoc colligi edocet Catherinus, quoniam non semper, quæ seorsum dicuntur, coniunctim dici possunt. Verum siquidem est dicere de personis diuinis, quod sint Dij, ut potè compotes Deitatis; verum, quod sint tres; non tamen verum, quod sint tres Dij; quoniam quando conceditur tres esse, ad personas referri ea Trinitas intelligitur, non ad Deitatem, quæ plurificari non potest. Adijciunt rursus, non congruè dicitur Pater, Filius, & Spiritus Sanctus creauit Mundum, sicut non dicitur, Pater, & Filius spirat Spiritum Sanctum, sed spirant. Quinimodò, & congruè dici posse, assererem ego; cum enim creare sit opus ad extra competens toti Trinitati, non erraremus dicentes, Pater, Filius, ac Spiritus Sanctus creat; quia idem est, ac si diceremus, Sanctissima Trinitas creat. Rursus incongruè diceremus certè, Pater, & Filius spirat, quia spirare opus est ad intra; nec toti Trinitati competit, sed tantum Patri, & Filio, atque ipsis non ratione essentia, sed ratione personarum congruit. Cum autem distinctæ sint personæ, perperam certè vnicuique harum adscriberetur, quod ambabus attribuendum esset. Hæc sunt, quæ ut opportuna pro hac decidenda quæstione, non prætermittenda fore iudicauit.

Quor-

Deus, Elohim.

- a. *Moses ex decem Dei nominibus hoc loco Elohim selegit, ut Deum & Creatorem, & Iudicem demonstraret vniuersorum.*
 b. *Vel ut eum secundum distributiua iustitiam, esse, his quidem clarius, & his obscurius, elargitum fuisse indicaret.*

Anno Mundi primo.
 In exordio temporum.
 Ante dies.

Quorsum ex decem nominibus Dei, quæ in Scriptura reperiuntur, Elohim selegerit Moses, cum Deum Vniuersi Creatorem nominat.

HIERONYMVS Epistola ad Marcellam, decem Dei nomina ab Hebræis vsitata accuratè his enarrat. Epist. 136.

Primum nomen Dei est El, quod Septuaginta *θεός*, idest Deum verterunt, & Aquila etymologiam eius exprimens, *ἐσθ' ἰσχυρὸς*, idest, Fortem interpretatur. Deinde & Elohim, & Elohe, quod & ipsum Deus dicitur. Quartum Sabaoth, quod Septuaginta, Virtutum; Aquila, Exercituum, translulerunt. Quintum Helion, quod nos Excelsus dicimus. Sextum Eser eheie, quod in Exodo legitur: *Qui est, misit me*. Septimum, Adonay, quem nos Dominum generaliter appellamus. Octauum, Ia, quod in Deo tantum ponitur, & in Alleluia extrema quoque syllaba sonat. Nonum, Tetragrammaton, quod ineffabile putauerunt. Decimum, quod superius dictum est, Saddai, & in Ezechiele interpretatum ponitur.

Exod. 3.

ISIDORVS Etymologiarum libro septimo, cap. primo, ita hæc nomina interpretatur.

Primum apud Hebræos Dei nomen El dicitur, quod alij Deum, alij etymologiam eius exprimentes Ischyrios, idest, Fortem interpretati sunt; Secundum nomen Elohi est; Tertium Elohe, quod vtrunque Latine Deus dicitur; Quartum, Sabaoth, quod vertitur in Latinum, Exercituum, seu Virtutum; Quintum Elion, quod interpretatur Excelsus; Sextum Eheie, idest, Qui est, Deus enim solus est; Septimum, Adonay, quod generaliter Dominus interpretatur; Octauum, Ia, quod in Deo tantum ponitur; Nonum, Tetragrammaton, hoc est ineffabile; Decimum Saddai, idest, omnipotens.

Ex his igitur nominibus, cum El, fortitudinem significet; Elohim, Iudicem; Elohe, Sapientiam; Sabaoth, Deum exercituum; Elion, excelsum; Eser eheie, qui est; Adonay, Dominum; Ia, laude dignum; Tetragrammaton, ineffabilem; Saddai, omnipotentem: Inquirendum est, cur Vates Moses Deum nomine Elohim, & non cæterorum aliquo hoc loco appellarit; præcipuè cum nomen quadriliteron à recentioribus Iehu, à Pagnino Iehoua dictum, Hebræis aded sanctum, adeoque celebre esset, ut nunquam nisi in anniuersario, ac præmissio ieiunio (teste Cusano libro primo Excitationum) & per summum solum Pontificem, cum Sancta Sanctorum ingrederetur, pronuntiari posset, quod etiam in aurea lamina incisum Sacerdos summus tantum ferebat.

a. *Moses opificem Deum, Elohim nominauit, ut eum simul creatorem esse Mundi, vniuersorumque, Iudicem demonstraret.*

CAIETANVS vbi supra.

Quare autem Moses in hoc exordio appellauerit Deum Elohim, in promptu causa est duplex. Altera, ut vnus atque idem Deus credatur Creator Mundi, & Iudex vniuersorum; ne crederent Philosophis tradentibus, quod supremus rerum Opifex, non est Iudex humanarum actionum. Percutit siquidem Moses Philosophos omnes describendo Iudicem omnium creasse Cælos, & Terram, & omnia quæ in eis sunt.

b. *Vel Elohim, hoc est Iudicem, appellauit; Quia in Mundi effectione, esse, his clarius, & his obscurius, sit impertitus.*

CAIETANVS vbi supra.

Alter, ut creatio Cælorum, & Terræ, & eorum, quæ in eis sunt, intelligatur actio Dei Iudicis secundum iustitiam distributiua: ne putaretur Deum creasse res secundum esse earum tantum, & non secundum diuersos illa-

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Deus, Elohim.

- a. Vel cum Elohim significet Fortem, ut Dei omnipotentiam in Creatione ostensam indicaret,
b. Vel ut Dei timorem hoc nomine in mortalibus excitaret.

fos illarum gradus, atque ordine res ipsas creando distribuisse. Adhuc siquidem errorem tollendum describitur, quod Deus quatenus Iudex, secundum iustitiam distribuitur rationem, creauit omnes res sic, quod creando distribuit singulas res suauissimè, suis quasque locis, gradibus, ac ordinibus deputando: ut clarè sonat littera totius huius principij.

L V S I T A N V S in his Caietanum reprehendit, cum ait;
Non rectè illi de nomine sentiunt, qui ex nomine Elohim, volunt rerum distributionem in Mundi creatione deriuare, dicentes; ideo hic poni Elohim, ut explicetur Deum optimè res in creatione distribuisse. Non enim, ut probauimus, Elohim, significat Iudicem, quatenus distribuit, sed quatenus punit, aut ab eo punitionem fieri precamur.

- a. Vel Elohim Deum nominauit; hoc est Fortem; ut eius omnipotentia in creatione notaretur.

V I E L M I V S, Caietani speculationibus amplificatis, tertiam superaddidit causam, relato verbo Elohim ad fortitudinem.

Quamobrem dicerem, Mosè nunc voluisse nobis hoc nomine declarare Dei præcellentem, & indicibilem in creando Mundo fortitudinem, quam omnipotentiam significantius nuncupamus: neque enim hanc apertius unquam manifestauit, atque creatione Mundi. Nomen enim Elohim, à fortitudine desumptum est; & **D:** Hieronymus Epistola citata testis est Theodotionem uertisse, Græcè Ischyron, hoc est, Fortem. Et post Creatorem igitur antonomasticos, Fortem, hoc est Omnipotentem, legislator hoc loco adhibito consilio tancrebrò appellat, ut nimirum de eiusmodi eius Omnipotentia, quam nullibi æquè cernere, atque in Creatione est; ut dicebam, commonefaceret lectores, & in eius admirationem, & cultum, eos, qui Mundum hunc contemplantur, adduceret.

- b. Vel ut Dei timorem in mortales hoc nomine incuteret.

L V S I T A N V S, Adnotationibus in Genesim, capite primo.
Quare autem Mosès statim à principio Deum sub nomine vindicantis attulit, putarem, quod ut Dei timorem, & prouidentiam simul cum creatione inculcasset; ac si diceret: Ille, res has, quas videtis in esse produxit, qui non solum rerum omnium auctor est; sed etiam omnium punitionum, qui potest mala gesta punire.

A U C T O R.

Ex his delatis causis, quænam sit acceptanda, non est difficilè dijudicare. Prima ea Caietani, quæ Deum in Mundi effectione, Elohim nuncupatum voluit, hoc est, Iudicem, ut simul & Creator, & Iudex uniuersorum agnosceretur, non mihi videtur sufficiens, & necessaria; quoniam qui Deum Mundi opificem fatentur, eum Iudicem quoque esse non renuunt; & qui ipsum moderatorem, Iudicemque negant, hi etiam Mundi non fuisse Satorem contendunt. Nil igitur profuit Deum, Elohim, hoc est, Iudicem nominare, & Creatorem simul demonstrare, quia inuicem hæc se consequuntur. Rursus alia causa à Caietano adducta, intempestiuè lata mihi uidetur. Elohim, inquit ipse, Mosès Deum appellauit in Mundi structura, ut in distributione naturarum eum Iudicis munere functum fuisse agnosceremus; dum his quidem clarius, & his obscurius esse imperitus est. Sed Iudex certè tuic, meo iudicio, quis appellatur; cum merita, & demerita ponderat; & ex meritorum, demeritorumque æqua lance liberatorum ratione, præmia distribuit. Cæterum in creaturis necdum formatis, nulla meriti, vel demeriti ratio esse poterat; quamobrem ut Iudex, his clarius, & his obscurius esse conferre non potuit. Ex quibus

Anno Mundi
primo.
In Exordio
temporum.
Ante dies.

Deus.

- a. Theos Græcè, Deus Latinè, à timore.
b. Vel à videndo,
c. Non Mosès, sed Serpens primus Vniuersi opificem Elohim, sue Deum appellauit.

quibus sequitur Hieronymum causam probatiorem, cur Mosès Deum, Elohim, non alio nomine appellari duxisset, cum dixit Elohim, apud Græcos θεός, & apud Latinos Deum rectius verti, quasi videntem; quoniam in rerum effectione, non ut iudex ex merito, sed ut sapiens, & videns Creaturis nil promerentibus, his quidem eminentius, & his humiliter; seu, ut Aristoteles dixit, his clarius, & his obscurius esse, condonari. Rursum, si ut certum, ac exploratū accipere debemus, quod supra definiuimus, EI, sci licet, & non Elohim, ex Aquilæ auctoritate, Fortem significare; postrema causa adducta à Vielmio non scite producta euincitur. Superest igitur, ut cum Lusitano dicamus; Vatem nostrum Mosè, Spiritus Sancti afflatu, Deum Elohim, hoc est, Iudicem, nuncupasse, cum Mundi effectiōnem narrat; ut simul amorem, & timorem incuteret; animaduertentque Hebræi, & cuncti mortales, non adeò confidendum esse de Dei beneuolentia, & charitate, quæ in eorum gratiam Vniuersum hoc, opus adeò præclarum conflauit; ut etiam non timeant de eius iustitia, quando etiam, dum Vniuersum extrueretur, Iudex uoluerit appellari. Perspectum siquidem est Deum semper commiscere misericordiæ, & iustitiæ monumenta, ut beneficio & amore ad bona homines compellat; & pœnis, seueritateque à malis retrahat.

i. Cœlites.
100.

- a. θεός Græcè, Deus Latinè, idem sunt, & dicitur à timore.

I S I D O R V S Etymologiarum libro septimo, capite primo.
Nam Græcè Θεός dicitur; quasi θεός, id est timor: unde tractum est nomen Deus, quod eum colentibus sit timor.

- b. θεός, & Deus; hoc est, videns.

Vulgata est apud omnes hæc etymologia, quæ interpretatur θεός, & Deus, hoc est, Videns. Quæ duæ interpretationes ad stipulantur maximè his, quæ iam diximus. Egrege profectò etiā in editione Græca, & nostra, Vniuersi conditor nuncupatus est Θεός, vel Deus, nomine à timore deducto; ea proculdubio de causa, ut simul timorem in beneficio incuteret, ediscerentque mortales simul & confidere in Deo, & formidare Deū, dumque beneficia suscipiunt, timoris non obliuisci: timoris, inquam, eius, quem de Vniuersi opifice, & prouisore habere operæpretium est. Deinde bene nuncupatus fuit Mundi opifex Θεός, seu Deus; ut Θεός significat videntē, & sapientem; videns siquidem, & sapiens fuit Deus in Mundi opificio, cum attigerit à fine ad finem fortiter, & disposuerit omnia suauiter.

- c. Non Mosès, sed Serpens primus uniuersi opificem Elohim, sue Deum appellauit.

B E D A expositione in Genesim.
Hic primo Deus inscriptione reperitur à Moyse dictus; sed à serpente prius dictus est, ut; Scit enim Deus, & reliqua.

Quamuis siquidem Mosès Mundi effectiōnem narrans, eius opificem Deum appelleret, clarissimū tamen est, ipsum non nisi post plura sæcula, & annos, Volumen hoc, id est Pentateuchum scripsisse; Quapropter cum ea, quæ nobis in hoc suo uolumine reuelauit, certissima sint, euincitur, quod primus, qui Dei nomen prætulit; Serpens fuit, cum dixit;

Anno Mundi
primo
In exordio
temporum.
Ante dies.

Deus.

a. Quia Deus solus, Mundi Creator esse poterat.

dixit; Scit enim Deus &c. Verum non bene Beda animaduertit, quod ante dictum illud; Scit enim Deus; iam mulier dixerat; Præcepit nobis Deus, ne comederemus. &c. nec propter hoc non nisi scitè dixit, Serpentem fuisse, qui hoc enunciarit ineffabile nomen; nam ante Euam dixerat Serpens; Cur præcepit vobis Deus. &c.

a. Quia Deus solus, nomine ineffabilis, maiestate super omnia excelsus, Mundi creator esse poterat.

B A S I L I V S Hexameron Homilia prima.

Hic itaque Mundus, sortitus cum sit principium, quippe qui olim conditus: relinquitur iam tibi querendum, à quo principium sit sortitus, quis tantæ molis fuerit opifex. Verius ut ne, si humana rationatione nitens, singula exactius pergas exquirere, longius digrediare, & aberres à veritatis, anteuertit nos Moses sua hac doctrina tueri, ac comminire, quando illud multo omnium preciosissimum nomen Dei adiecit, quasi sigillo quopiam animas nostras consignaret, aut certè eas aduersus cuiuscunque tandem erroris venena premuniret, preseruatorio, aut tutelari quodam amuleto, idque dum dixit; In principio fecit Deus. Natura planè beata Deus, exuberantissimè abundans, ac luculenta bonitas; cuique rationis capaci mirè amabilis pulchritudo, flagrantibus votis, & exestuanti desiderio, nulli non expetenda, omnium que sunt primiceria origo, fons vitæ, spiritualis omnis intelligentiæ lux, sapientia inattingibilis, nec ulli perua mortalium. Hic inquam ille est, qui Cælum, & Terram creauit; idque in principio.

A M B R O S I V S libro primo Hexameron, capite tertio.

Miraris opus, quæris operatorem. Quis principium tanto operi dederit, quis tam citò id fecerit; subiecit statim dicens; Quia Deus fecit Cælum, & Terram. Audisti auctorem, dubitare non debes. Hic est, in quo benedixit Melchisedech Abraham Patrem multarum gentium, dicens; Benedictus Abraham Deo summo, qui fecit Cælum, & Terram. Et, credidit Abraham Deo, & ait; Extendam manum meam ad Deum summum, qui fecit Cælum & Terram. Vides, quia hoc non homo inuenit, sed Deus annunciat. Deus enim est Melchisedech, qui est Rex pacis, & iustitiæ, nec initium dierum, neque finem habens. Non mirum ergo, si Deus, qui est sine initio, initium omnibus dedit, ut que non erant, esse inciperent. Non mirum si Deus, qui omnia sua virtute continet, & incomprehensibili maiestate vniuersa complectitur, fecit hæc, que videntur; cum etiam illa fecerit, que non videntur. Inuisibilia autem ipsa que videntur, potiora esse, quis neget? cum ea, que videntur, temporalia sint; æterna autem, que non videntur? Quis dubitet, quod Deus hæc fecerit, qui per Prophetam loquutus ait; Quis mensus est manu aquam, & Cælum palmo, & vniuersam terram clausa manu? Quis statuit Montes in libra, & rupes in statera, & nemora in iugo? Quis cognouit sensum Domini, aut quis eius consiliarius fuit? vel quis instruxit eum? De quo etiam alibi legitur; Qui tenet circuitum Terræ, & Terram velut nihilum fecit. Et Hieremias ait; Dii, qui non fecerunt Cælum & Terram, peribunt à terra, & de sub Cælo isto. Dominus, qui fecit Terram in virtute sua, & correxit in sapientia sua Orbem, & in sua prudentia extendit Cælum, & multitudinem aque in Cælo: Et addidit; Infatuatus est homo à scientia sua. Qui enim corruptibilia Mundi sequitur, & ex his putat quod diuina possit nature comprehendere veritatem, quomodo non infatuatur versusæ disputationis astutia?

Z E N O Episcopus Veronensis, sermonum libro secundo.

In principio, inquit Moses, fecit Deus Cælum, & Terram. Solus Deus est itaque principium, qui ex se ipso dedit sibi principium, solus ante omnia & post omnia; quoniam in eius manu inclusa sunt omnia, ex se est, quod est. Solus sui conscius quantus, & qualis est. Solus perfectus, quia non potest illi aliquid addi, nec minui. Solus omnipotens, quia ex nihilo vniuersa constituit, virtute regit, maiestate custodit. Solus indemutabilis, ac semper equalis, quia in se non admittit ætatem. Solus sempiternus, quia immortalitatis est Dominus. Hic est Deus noster, qui se digessit in Deum. Hic Pater, qui suo manente integro statu, totum se reciprocavit in Filium, ne quid sibi derogaret. Denique alter in altero exultat, cum Spiritus Sancti plenitudine, vna originali coæternitate renitens.

DEUS.

Gen. 14.

Ibidem.

Hebr. 7.

2. Cor. 4.

Esa. 40.

Rom. 11.

Esa. 40.

Hier. 10.

Ibidem.

Serm. 1.

Deus.

a. Non Angelus virtute propria.

A V C T O R.

Hic est ille opifex, fatorque Vniuersi, de quo quid fari possimus, non video: Hic ille simplex, corporis expers, inuisibilis, incircumscripibilis: Hic ille increatus, immensus, omnem comprehensionem, omnemque intelligentiam effugiens: Hic ille sine principio & fine, & perpes, & sempiternus: Hic ille omnipotens, omnisciens, omnioptimus: Hic ille essentia vnus, hypostasibus trinus; sine fine immensus, sine affectione immutabilis, sine necessitate omnium fator, sine tempore æternus, sine loco vbi-que, sine ui omnium caussa, sine extensione omnia explens, sine contractione omnia viuificans, sine situ inter omnia confidens, sine studio omnia regens: Hic ille virtute omnipotens, sapientia inæstimabilis, bonitate summus: Ille, inquam, qui sola charitate impellente, creaturis nil promerentibus, in hominis gratiam, amplissima sua potentia, ac fecundissima sapientia, ex nihilo Mundum confecit, ut obtestatur Moses; In principio creauit Deus Cælum, & Terram.

a. Angeli sua virtute Mundi Conditores non extarunt.

Primum nobis ea se offert impia, execrandaque sententia, quæ Angelos Mundi opifices astruit.

I R E N A E V S libro primo aduersus Hæreses Valentini, & similium, capite vigesimoprimum, delirantissimum hoc placitum Menandro adscribit, cum ait.

Huius successor fuit Menander Samarites genere, qui & ipse ad summum Magie peruenit: Qui primam quidem virtutem incognitam ait omnibus, se autem eum esse, qui missus sit ab inuisibilibus, Saluatorem pro salute hominum. Mundum autem factum ab Angelis, quos & ipse similiter, ut Simon, ab Ennoia emissos dicit.

Et capite uigesimo secundo eandem Saturnino his attribuit; Saturninus quidem similiter, ut Menander, vnum Patrem incognitum omnibus ostendit, qui fecit Angelos, Archangelos, Virtutes, Potestates. A septem autem quibusdam Angelis Mundum factum, & omnia que in eo. Hominem autem Angelorum esse facturam, desursum à summa potestate lucida imagine apparente.

T E R T V L L I A N V S libro de Præscriptionibus aduersus Hæreticos, capite quadagesimo octauo, eandem Carpocratis fuisse his asserit.

Carpocrates præterea hanc tulit Sectam. Vnam esse dicit virtutem in superioribus principalem; ex hac prolatos Angelos, atque Virtutes, quos distantes longè à superioribus Virtutibus, Mundum istum in inferioribus partibus condidisse.

A T H A N A S I V S contra Arrianos oratione secunda, id ipsum Carpocrati adscribit.

Valentinianus, Angelos congeneres Christo pronunciauit: Carpocras autem eos Mundi conditores appellauit. Caterum hanc impiam Hæreticorum sententiam Patres acris reiiciunt.

I R E N A E V S aduersus Hæreses Valentini, & similium, libro secundo, capite secundo, duo hæc astruit: Alterum cum Deus Angelos protulerit, dato quod Angeli Mundum constarint, id non nisi nutu, & virtute ipfius effecisse: Alterum quod verè Deus vnico verbo Mundum confecit. Quapropter concludit.

Sit fortasse hic sermo (hoc est Hæreticorum) suasorius, siue seductorius apud eos qui ignorant Deum; & hominibus, qui assimilant eum in operibus; & his, qui non possunt statim aliquid ex parato fabricare, sed indigentibus multis organis ad eorum fabricationem, non autem verisimilis in totum apud eos, qui sciunt, quoniam nullius indigens omnium Deus, verbo condidit omnia, & fecit; neque Angelis indigens adiutoribus ad ea, que fiunt; neque virtute aliqua valde inferiori ab illo, & igno-

V rante

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Dei attribu-
ta.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Creavit Deus.

a. Non Angelus, neq; etiam vt Dei minister.

rante Patre; neque aliqua labe, neque ignorantia, vt is, qui inciperet eum cognoscere, homo fieret, sed ipse in semetipso, secundum id quod est inenarrabile, & inexcogitabile, nobis omnia prædeclinans fecit, quemadmodum voluit, omnibus consonantiam, & ordinem suum, & initium creationis donans. Spiritibus quidem spiritalem, & inuisibilem, & supercaelestibus Caelestem, & Angelis Angelicam, & animalibus animalem, & natantibus aquatilem, & terrigenis terrigenam, omnibus aptam aequalitatis substantiam; omnia autem, quae facta sunt, infatigabili verbo fecit. Proprium est enim hoc Dei supereminetiae non indigere alijs organis ad conditionem eorum, quae sunt; & idoneus est, & sufficiens ad formationem omnium proprium eius verbum, quemadmodum & Ioannes Domini discipulus ait de eo; Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. In omnibus autem est & hic, qui est secundum nos, Mundus; & hic ergo à Verbo eius factus est, sicut scriptura Geneseos dicit, omnia quae sunt, secundum nos fecisse Deum per Verbum suum; Similiter autem & Dauid exequitur: Quoniam ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt. Cui igitur magis credemus de Mundi fabricatione, his ne, qui prædicti sunt, Haereticis, sic fatua, & inconstantia garrientibus, an discipulis Domini, & fideli famulo Dei Moysi, & Prophetæ qui primo genesim Mundi narrauit, dicens; In principio fecit Deus Cælum, & Terram, & deinceps reliqua omnia; sed non Dij, neque Angeli.

Ioan. 1.

Pfal. 148.

A T H A N A S I V S contra Arrianos Sermone tertio.

Neque enim quicquam Angeli vel creare possunt, cum & ipsi sint creatura; quamuis in diuersam sententiam Valentinus, Marcion, & Basilides eant, & vos vna cum ijs, vt asseclas decet, & emulatores; Quinimmo ne Sol quidem, quum sit res creatura, vnquam effecerit, vt quod nihil est, aliquid fiat, neque homo hominem effinxerit, neque lapis lapidem excitauerit, neque lignum ligno augmentum dederit: sed Deus est, qui in vtero fingit hominem, & qui montes collocat, & qui ligno proceritatem addit, homo verò mentis, scientiaeque capax hanc materiam concinnat, & modificatur; & quae iam sunt, operatur pro ratione suae scientiae, & contentus est, quod ipse duntaxat sit genitus, suamque naturam agnoscens, vbi alicuius rei indiguus est, Deum inuocat.

T H E O D O R E T V S Diuin. Decret. Epit. lib. quinto, cap. de Creatione.

Oportet autem omnia ostendere, quod creationis est opifex, non qui, vt vult Valentinus fabula, ex passione Achamoth formatus est, & post triginta quinque aonum productiones, ex conuersione, & passione factus est: neque Angeli quidem, vt vult Basilides, & Cerinthus, & alij, quorum principatum dicunt obtinere Iadabaoth: nec vt execrandus Marcion, aliquem alium præter bonum opifcem esse dicimus: sed vniuersorum Deum cum Vnigenito, & Sanctissimo Spiritu omnia esse fabricatum, & didicimus, & docemus: Verbo enim Domini Caeli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum.

Pfal. 32.

Prosequiturq; toto eodemmet capite plurimas, tum Noui, tum Veteris Testamenti obtestationes adducere: sed cum sententia hæc hæretica explosa sit conformi omnium Patrum, & Ecclesiae consensione, vt suamet dementia sordidata, derelinquatur.

a. Angelorum ministerio in Mundi creatione, Deus vsus non est.

Non defuere, qui Deum in Mundi structura, Angelorum ministerio, vsu fuisse existimarint.

Præcipitavit in hanc assertionem ex nostris vnus ferè Lactantius Diuinarum institutum, libro secundo, capite nono, quod summopere demiror; ait enim.

Fabricaturus Deus hunc Mundum, qui constaret in rebus inter se contrarijs, atque discordibus, constituit ante diuersa, fecitque ante omnia duos fontes rerum sibi aduersantium, inter seque pugnantium; illos videlicet duos spiritus, rectum, atque prauum; quorum alter est Deo tanquam dextera, alter tanquam sinistra, vt in eorum essent potestate contraria, quorum mixtura, & temperatione Mundus, & quae in eo sunt vniuersa constarent. Et post. Et quoniam fas non erat, vt à Deo proficeretur malum, neque enim contra se ipse faceret, illum constituit malorum inuentorem, quem cum faceret, dedit illi ad mala excogitanda ingenium, & astutiam, vt in eo esset & voluntas praua, & perfecta nequitia, & ab eo contraria virtutibus suis voluit

Habetur hæc
in libro Hære
teologia in-
scripto.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Deus.

a. Neque etiam Angelis demandata est à Deo Animantium Creatio.

luit oriri, eumque secum contendere; Vtrumne ipse plus bonorum daret, an ille plus malorum? Sed rursus quoniam Deo summo repugnari non potest, bonorum suorum potestatem illi vltori assignauit, quem supra bonum, ac perfectum esse diximus. Ita duos ad certamen composuit, & instruxit; sed eorum alterum dilexit, vt bonum filium; alterum abdicauit, vt malum. Postea autem ad multos genuit alios operum suorum ministros, quos Græci Angelos nominant, & illos vnus, sed repugnantis naturæ, qualis Deorum. Sed pars illa corruptibilis non vtiq; statim corrupta est in ortus sui principio, sed post compositum, ordinatumque Mundum, sicut mox docebitur à substantiæ Caelestis vigore, peruersa voluntate desciiuit. Cæterum in principio partes vniuersi, æqua conditione apud Deum fuere, & idcirco Angeli omnes, quorum principes erant illi duo. Cum autem Deus ex his duobus, alterum bono preposuisset, alterum malo, exorsus est fabricam Mundi, omnibus his, quos creauerat, ministrantibus, & per certa officia dispositis. Exorsus igitur Deus fabricam Mundi, illum primum, & maximum Filium præfecit operi vniuerso, eoq; simul & consiliatore vsus est, & artifice in excogitandis, orandis, perficiendisq; rebus: quoniam is & prouidentia, & prudentia, & ratione, & potestate perfectus est: de quo nunc parcius, quod alio loco & virtus, & nomen eius, & ratio enarranda nobis erit.

Sed hanc Lactantij sententiam iam dudum explosam esse, ac reiectam, mirifica Patrum, ac Doctorum Scholasticorum, & Ecclesiae totius consensione arbitror. Antè Mundum Angelos conditos fuisse dubium est; vt post demonstrabimus. Dato attamen hoc ipsi Lactantio, ac Basilio, pluribusque Patribus: tria deinde inseruit Lactantius, aut non clarius explicata, aut prorsus à veritate aliena. Primum, quod Deus aliquid contulerit Dæmoni, siue Lucifero supra cæteros spiritus, quo ad malum declinaret: Deinde, quod duorum Angelorum ministerio Mundum condiderit; id quidem inficiantur Scripturæ, ac omnes Patres, & Scholastici cuncti, qui foli Sanctissimæ Trinitati creationis opus adscribunt. Tandem quod ille primus bonus, ac maximus Filius, quem vniuerso operi præfecit, cuius consilio & arte, Mundum fabrefecit, Angelus fuerit (si tamen id intellexit, sicut innuere visus est) Ipse siquidem Verbum est æternum, genitum non factum, consubstantialia Patri, Idæa rerum. Sed hæc assertio, cum ea Platonica, quæ sequitur, Patrum obtestationibus cumulatiùs euertetur.

Sent. 2. diff. 1.

a. Deus Angelis creationem Animantium non demandauit.

Animantium creationem Deum Angelis demandasse quamplurimi censuerunt.

Profiliij hæc sententia à Platone: nam Plato in Timæo, Animalium omnium opus à Deo Dijs secundis commissum fuisse tradit. Num autem intellexerit Plato per Deos secundos, Sydera; num Dæmones æreos in res caducas imperium exercentes; num Angelos, non est perspectum.

C Y R I L L V S Alexandrinus contra Iulianum libro secundo, inter cæteros Patres disertius Platonis sententiam his enarrat.

Audi igitur & Platonis opificium, quod vniuersorum tribuit opifici. Dij Deorum, inquit, quorum ego opifex, paterque operum, insolubilia erunt, me scilicet volente. Omne quidem quod compactum, hoc & solubile; & quod pulchre coaptatum, beneque habet, potest solui à malo. Idcirco quoniam nati estis, non estis quidem immortales, & insolubiles omnibus modis sanè, neque soluemini, neque habebitis mortis sortes, idque ob eam voluntatem, per quam adhuc maius vinculum, & magis firmum sortiti, quam illa, in quibus quando nascemini, coniuncti estis. Nunc igitur, quod vobis dicens ostendo, discite. Mortalia adhuc genera alia tria sunt nondum genita, quibus non factis, Cælum imperfectum erit, neque omnia in se genera animalium habebit: A me autem si hæc fierent, & vicia participium haberent, Dijs æquarentur. Vt igitur & mortalia sint, & nunc vniuersum reuera vniuersum sit, conuertamini secundum naturam vos ad animalia formanda, imitantes meam virtutem, qua in vestra natiuitate vsus sum, & in quantum ipsis immortalibus cognomines

V 2 esse

esse conuenit, *Dij dicimini; Ducesque etiam vos eorum, qui vos iuste semper volunt sequi, semina & initia ego tradam. Caterum vos immortalis mortale adiungentes, facite animalia, & generate; ciboque dato facite crescere, & corruptibilia iterum accipite.*

Verum enimvero sententiam istam tanquam a veritate maximè aberrantem, quamplures Patrum labefactare, ac prorsus euertere studuerunt.

C Y R I L L V S Alexandrinus, loco iam asserto.

Illis enim, qui omnino non sunt *Dij, animati, vel mentales non dixisse Deum, quòd aliquid formare debeant, ostendit nobis ipsius rei natura congruis probationibus vtens. Quòd enim omnino per se intelligens, mixerforum opifex alijs *Dijs commisisset esse laborandum circa trium generum formationem, hoc vtique dixisset, vel quòd grauetur, vel quòd omnino nihil curet nostra: que, vt arbitror, à summa omnium substantia, aliena sunt penitus. Etenim si bonus est opifex, quomodo illum vilius rei pigeret? sic enim ipse Plato dicit, Bonus erat, bonoque nullius rei inest inuidia. Dicere autem, quòd hoc non fuerit dignatus, nihil aliud esset quàm factum, & indignabunde superbia crimen ei tribuere. Quomodo illis imperare vellet, que forinare non dignatur? vel quomodo nostris cultibus oblectabitur, si principio nos condere non est dignatus?**

A V G V S T I N V S ipse etiam de Ciuitate Dei, libro duodecimo, capite vigesimoquarto, clarius hanc sententiam Platonis his repudiat.

Illi autem qui Platonis suo credunt, non ab illo summo Deo, qui fabricatus est Mundum, sed ab alijs minoribus, quos quidem ipse creauerit, permisso, siue iussu eius, animalia facta esse cuncta mortalia, in quibus homo precipuum, *Dijsque ipsi cognatum teneret locum: si superstitione careant, qua querunt vnde iuste videantur sacra, & sacrificia facere, quasi conditoribus suis, facile carebunt etiam huius opinionationis errore. Neque enim fas est vilius nature, quamlibet minima, mortalisque Creatorem nisi Deum credere, ac dicere etiam antequam possit intelligi. Angeli autem, quos illi Deos libentius appellant, etiam si adhibent, vel iussi, vel permisi operationem suam rebus, que gignuntur in Mundo, tamen tam non eos dicimus creatores animalium, quàm nec agricolas frugum, atque arborum.*

Et post capite vigesimoquinto eiusdem libri, omnium naturam, & omnium speciem vniuersæ creaturæ, non nisi opere Dei formari, his euincere contendit.

Cum enim alia sit species, que adhibetur extrinsecus cuiusque materie corporali, sicut operantur homines, figuli, & fabri, atque id genus opifices, qui etiam pingunt, & effingunt formas similes corporibus animalium: alia vero, que intrinsecus efficientes causas habet de secreto, & occulto nature viuentis, atque intelligentis arbitrio, que non solum naturales corporum species, verum etiam ipsas animantium animas, dum non sint, facit: supradicta illa species artificibus quibusque tribuatur: Hæc autem altera non nisi vni artifici Creatori, & conditori Deo, qui Mundum ipsum, & Angelos sine vilo Mundo, & sine vllis Angelis fecit. Qua enim vi diuina, & vt ita dicam, effectiua, que fieri nescit, sed facere, accepit speciem, cum Mundus fieret, & rotunditas Cæli, & rotunditas Solis: eadem vi diuina, & effectiua, que fieri nescit, sed facere, accepit speciem rotunditas oculi, & rotunditas pomi, & ceteræ figure naturales, quas videmus, in rebus quibusque nascentibus non extrinsecus adhiberi, sed intima Creatoris potentia, qui dixit, Cælum, & Terram ego impleo; & Cuius sapientia attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suaquiter. Proinde facti primitus Angeli, cuiusmodi ministerium prebuerint Creatori cetera facienti nescio: nec tribuere illis audeo, quòd fortè non possunt; nec debeo derogare, quòd possunt. Creationem tamen, conditionemque omnium naturarum, qua fit, vt omnino natura sint, eis quoque fauentibus illi Deo tribuo, cui se etiam ipsi debere, quòd sunt, cum gratiarum actione nouerunt. Non solum igitur agricolas non dicimus fructuum quorumque Creatores, cum legamus: Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.

Progrediturque amplius Augustinus similitudine terræ proferentis germina, & foemina parturientis puerperium, id ipsum demonstrare, cum non ipsa, sed naturam operari in ipsis dicatur: Et exemplo artificis vrbem extruentis, cum non ipse, sed Rex vrbis conditor nuncupetur.

P R O S P E R in Sententijs.

Nullius quamuis minima nature, nisi Deum Creatorem credi, aut dici licet ab aliquo. Quia etiam si Angeli iussi, vel permisi adhibeant operationem suam rebus, que gignuntur in Mundo, tam non sunt creatores animalium, quàm nec agricolas frugum, atque arborum.

D A M A S C E N V S Orthodoxæ Fidei libro secundo.

Quicumque autem dicunt Angelos conditores esse cuiusque substantiæ, ipsi os Diaboli sunt, eorum quidem Patris. Creaturæ enim, cum sint, non sunt conditores. Omnium vero factor, & prouisor, & contentor Deus est, solus increatus, qui in Patre, & Filio, & Spiritu Sancto hymnis concelebratur, & glorificatur.

T H E O D O R E T V S Quæstione nona in Genesim.

Non precepit Deus alteri cuiquam creare, sed que non sunt, vocat, ita vt hic præceptum sit ipsa voluntas. Omnia enim, aut, quæcumque voluit, Deus fecit.

D. T H O M A S (quem vnicum pro omnibus Scholasticis hæc in re adduco)

Deus.

- a. Creauit Deus, quia Creatio est actio, que soli Deo competit.
b. Non autem aliqua Creatura dispositiue, vt instrumentum, cum nulla possit esse dispositio in ijs que fiunt ex nihilo.

Anno Mundi primo. In Exordio temporum. Ante dies.

co) prima parte, quæstione sexagesima quinta, articulo tertio, hanc deducit argumentationem.

Considerandum est, quòd quanto aliqua causa est superior, tanto ad plura se extendit in causando. Semper autem id, quòd subfertur in rebus, inuenitur communius, quàm id quòd informat, & restringit ipsum; sicut esse, quàm viuere; & viuere, quàm intelligere; & materia, quàm forma. Quanto ergo aliquid est magis substratum, tanto à superiori causa directè procedit. Id ergo quòd est primo substratum in omnibus, propriè pertinet ad causalitatem supreme causæ. Nulla igitur secunda causa potest aliquid producere, non præsupposito in re producta aliquo, quòd causatur à superiori causa. Creatio autem, est productio alicuius rei secundum suam totam substantiam, nullo præsupposito, quòd sit vel increatum, vel ab aliquo creatum; vnde relinquitur, quòd nihil potest aliquid creare, nisi solus Deus, qui est prima causa; & idè, vt Moyses ostenderet corpora omnia immediate à Deo creata, dixit; In principio creauit Deus Cælum, & Terram.

Verum adè exploratum, comprobatumque est istud axioma, tum apud Patres vtuatissimos, tum apud Scholasticos omnes eruditissimos, & ab Ecclesia diffinitum, axioma inquam hoc, Deum, absque Angelorum, creaturarumve qualiumcunque ministerio, seu ope, Mundum, & quæcumque in Mundo sunt etiam exigua, conlasse, ut non sit, cur amplius mentem fatigemus, & calamum comprimamus. An autem Deus Angelicæ, vel alteri creaturæ istam creandi facultatem impertitus sit, vel ipsarum ministerio yfus fuerit, ex Scholasticorum doctrina inferius demonstrabitur.

a. Creatio est actio solius Dei.

Creatio quippe est actio solius Dei; nam vniuersalissimum effectum nullus potest producere, nisi vniuersalissima causa.

D. T H O M A S prima parte, quæst. quadragesima quinta, art. quinto.

Creare non potest esse propria actio, nisi solius Dei: oportet enim vniuersaliores effectus in vniuersaliores, & priores causas reducere. Inter omnes autem effectus, vniuersalissimum est ipsum esse: vnde oportet, quòd sit proprius effectus primæ & vniuersalissimæ causæ, que est Deus. Vnde etiam dictum est libro de causis, quòd neque intelligentia, vel anima nobilis dat esse, nisi in quantum operatur operatione diuina. Producere, autem esse absolute, non in quantum est hoc, vt tale pertinet ad rationem creationis; vnde manifestum est, quòd creatio est propria actio ipsius Dei.

Proficiscitur inde D. Thomas demonstrare, non posse, Deum hanc actionem creaturæ communicare, seu quòd nulla creatura, virtute Dei creare queat; contra Auicennam, qui primam substantiam separatam, alteram creare, illamque efficere substantiam orbis, & animam eius: orbis denique substantiam, materiam horum inferiorum creare asseuerabat: Et contra Magistrum, qui quarto Sententiarum distinctione quinta, asseuerabat posse Deum creaturæ conferre, vt ministerio saltè, si non propria auctoritate creare ualeat. Demonstrat autem id rationibus & causis nunc adducendis & subinferendis.

b. Nulla creatura dispositiue, ut instrumentum, creare potuit.

Deus, & non aliqua creatura, Dei virtute creare potest, quoniam superflua esset, si aliquid non adijceret, quòd à se prodiret, nil autem addere potuit dispositiue, vt instrumentum, quia nulla præcurrit dispositio in ijs, quæ fiunt ex nihilo.

D. T H O M A S loco asserto.

Causa secunda instrumentalis non participat actionem causæ superioris, nisi in quantum per aliquid sibi proprium dispositiue operatur ad effectum principalis agentis. Si igitur nihil ibi ageret secundum illud, quòd est sibi proprium, frustra adhiberetur ad agendum. Nec oporteret esse determinata instrumenta determinatarum

Hier. 23. Sap. 8.

1. Cor. 3.

Psal. 113.

Anno Mundi primo. In exordio temporum. Ante dies.

Deus.

a. Quia nulla creatura potentia infinita est praedita, quae in Mundi effectione necessario exposcebatur.

tarum actionum : Sic enim videmus, quod securis scindendo lignum, quod habet ex proprietate suae formae, producit scammis formam, quod est effectus proprius principalis agentis. Illud autem quod est proprius effectus Dei creatantis, est illud, quod praesupponitur omnibus alijs, scilicet, esse absolute. Unde non potest aliquid operari dispositiue, & instrumentaliter ad hunc effectum, cum creatio non sit ex aliquo praesupposito, quod possit disponi per actionem instrumentalis agentis. Sic igitur impossibile est, quod alicui creaturae conueniat creare neque virtute propria, neque instrumentaliter, siue per ministerium.

a. Nulla creatura, ut finita, Mundum efficere potuit.

Deus, & non aliqua creatura, Dei etiam virtute, creare potuit, quia nulla potentiam habet infinitam, sicut nec esse infinitum : & producere ex nihilo, potentiam supponit infinitam.

D. THOMAS loco asserto, ad tertium.

Quamuis creare aliquem effectum finitum non demonstrat potentiam infinitam, tamen creare ipsum ex nihilo, demonstrat potentiam infinitam. Quod ex praedictis patet ; si enim tanto maior virtus requiritur in agente, quanto potentia est magis remota ab actu, oportet, quod virtus agentis ex nulla praesupposita potentia, quale agens est creans, sit infinita : quia nulla proportio est nullius potentiae ad aliquam potentiam, quam praesupponit virtus agentis naturalis, sicut non entis ad ens. Et quia nulla creatura habet simpliciter potentiam infinitam, sicut neque esse infinitum ; ut supra probatum est ; relinquatur, quod nulla creatura possit creare.

AUCTOR.

Creaturae, an Dei virtute creare possint.

Non ignoro maximam esse controuersiam inter Scholasticos, cum alij Magistrum sequantur, alij D. Thomam. Durandus enim secundo Sent. dist. prima, quaest. quarta, in Magistri sententiam proficiscitur ; quinimmo & D. Thomas secundo Sent. dist. prima, quaest. prima. Et quarto, dist. quinta, quaest. prima, art. tertio : & quaestiuicula tertia Magistri sententiam approbat, quamuis hoc loco, & in quaest. de Potentia, oppositam assertionem habeat. Quapropter pro tantorum Doctorum reconciliatione, animaduertendum esse existimo, quod alia creantur nulla praesupposita materia, nec ex qua, nec in qua, ut in Scholis aiunt, ut Angeli, & Chaos prima sua profilitione producti sunt ; & pro horum creatione nulla secunda causa operari potest dispositiue : Alia vero creantur non ex materia ex qua, sed ex materia in qua, ut anima rationalis : qua in effectione potest praecedere dispositio ; anima siquidem non infunditur nisi in corpore organizzato : Alia tandem sunt, quae creantur ex materia ex qua ; vel, ut melius dicam, compaginantur ; ut aues, & pisces ex aqua, animantia ex terra effecta dicuntur ; quo in genere creationis, dispositionem etiam praere posse non est ambigendum. Si igitur respiciemus earum rerum creationem, quae ex materia in qua, vel ex qua producuntur, quemadmodum dispositio praesupponi potest ; ita & creaturam aliquam, Dei virtute, ut ministrum, vel instrumentum, creare posse non est negandum cum Magistro. At in prima rerum effectione, in qua, quae facta sunt, prodire ex nihilo, & non ex aliqua materia, siue in qua, siue ex qua, nulla certe creatura neque spiritalis, neque corporea, neque dispositiue, neque instrumentaliter aliquid potuit operari, ut bene sentit D. Thomas. Sed haec Scholis relinquamus.

Creationis rerum varia genera.

Coelum

Coelum, & Terram.

a. Samaim verti poterat Coelos, & Caelum. b. Et significat corpora quaeque admiratione digna.

Anno Mundi primo. In exordio temporum. Ante dies.

Coelum, & Terram.

Hebraicus textus legit, Hèt Hafamaim, vehet haarez. Chaldaica editio ita quoque legit. Graeca, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Vulgata nostra, Coelum, & Terram. Pagninus, & alij ab his non discedunt, nec Rabbini in obseruationibus Hebraicis.

a. Samaim verti poterat Caelos.

CAIETANVS Commentarijs in Genesim.

Quia apud Hebraeos, Caelorum nomen caret singulari numero, idèd interpret transtulit Caelum : poterat tamen ad verbum transferri Caelos, quoniam materia, de qua est sermo, non cogit ad interpretandum de vno Caelo.

a. Sed melius dictum est Caelum.

LVSITANVS econtra in Genesim.

Duo hic admonebo : Alterum dictionem Samaim, idest Caelum, non inueniri in singulari in sacris literis : quare verti posset ; In principio creauit Deus Caelos. Psalmo enim habetur ; Caelum Caeli, aut Caelum Caelum Domino, idest, duo Caeli : quia tamen hoc capite vnus Caeli sub extensionis nomine mentio fit, potius hic Caelum, quam Caelos vertendum putarem.

Psal. 113.

LIPPOMANVS inquit.

Samaim reperitur solum in numero plurali ; sed ponitur aliquando pro singulari, ut hoc loco ; & aliquando pro plurali, ut eò loco. Audite Caeli, quae loquor.

Deuter. 32.

AUCTOR.

Disputandum non est, Samaim maioris esse numeri, cum hoc clarissimum sit apud omnes eruditionis Hebraicae non ignaros ; nec etiam, quod poni possit pro singulari, quia id obseruatum videmus in pluribus Sacrae Scripturae locis. Ex significatione igitur, quam habere potest hoc loco, num Caelos, vel Coelum sit dicendum, excipere debemus. Caietanus, & cum eo D. Thomas, & Scholastici, qui per Coelum, hoc loco Coelestia corpora capiunt, Caelos legendum esse libenter diiudicabunt. Caeterum prisci Patres, quorum alij Caeli nomine Empyreum, alij supremum Orbem significari autumant, Coelum in singulari vertendum esse diffinient. Verum non discederem ego ab editione Chaldaica, Graeca, & Vulgata nostra, quibus tantam adscriberem auctoritatem, ut hoc loco non Coelestia corpora, sed vel Empyrei, vel supremi Caeli narrari effectiorem iudicaretur : quia Chaldaei, Septuaginta, & Hieronymus, Samaim, Coelum, & non Caelos, interpretati sunt.

b. Samaim, idest, corpora admiratione, & stupore digna.

LVSITANVS loco asserto.

De significatione vero nominis Samaim, licet varie sentiant Hebraei : putant tamen qui rectius sentiunt, à Samam derivari potius, quam à Sem, quod est nomen. Significat autem Samam praeter alia, admirari, obstupescere : ut patet in Isaiâ : Quemadmodum, Samem, idest obstupuerunt super te multi ; quod Caelum sit corpus stupore, & admiratione dictum. Et secundum hoc, sensus esset ; Creauit Deus Caelos, idest corpora admiratione, & stupore digna.

Isa. 53.

Siue

Anno Mundi
primo.
In Exordio
temporum.
Ante dies.

Samaim Haarez: Coelum, & Terram.

- Hoc est corpora nominatissima, & famosissima.
- Ponitur He, ante Samaim, & Eres, ut significatum insignem reddat.
- Samaim, idest, ibi aqua.
- Eres, significat Terram tum habitabilem, tum inhabitabilem, si radix eius est Eres.
- Vel Terram siccam, seu fluidam, si radix eius est Rus.

a. Siue corpora nominatissima, & famosissima.

LVSITANVS eodem loco.

Gen. 6.

Si vero radix sit, Sem, idest nomen, tunc Caeli dicuntur Samaim, quod sint corpora nominatissima, & famosissima. Vocat enim Hebraeus viros celebres, viros nominis, seu nominatos. Hi sunt potentes a seculo viri nominis: quod nos vertit viri famosi.

b. Ponitur He ante Samaim, & Eres, ut significatum insignem reddat.

LVSITANVS loco praecitato.

Aterum, quod te admonere vellem, est, quod nomini Samaim in Hebræo adiungitur He, litera notificatiua, quæ cum nomini iungitur, significatum eius insignem reddit. Nam si dicas Nabi, idest Propheta, vulgarem significabis. Si vero preponas He, dicendo Hanabi, iam insignem designabis. Nam sensus est; Prophetæ ille, scilicet insignis. Si ergo hic discrimen hoc obserues, iam interpretaberis; In principio creauit Deus Caelos illos insignes, ac celebratos. Quæ quidem litera He, etiam additur sequenti dictioni, scilicet Eres, idest Terram, ut sit Haarez, ut vertere liceat: & Terram illam; scilicet insignem magnitudine, & pulchritudine.

c. Samaim, idest, ibi Aqua.

LIPPOMANVS in Catena.

Samaim, nomen est compositum secundum Hebræos, à positione Caeli, & aquis. Vnde & Cælum Chrysalinum veteres nominarunt ex aquis compactum, quod vsu vulgi, dum depluuii pluuia, chrysalinum illud ferè liquefieri videtur.

Verum, quid sit iudicandum de his significationibus, in expositione clausulæ illius; Et vocauit firmamentum Cælum, exactius habebimus.

d. Eres, significat terram habitabilem, & inhabitabilem.

LVSITANVS vt supra.

Est etiam aduertendum nomen Eres, idest terra: quod hic ponitur, significare proprie apud Hebræos terram, tam habitabilem, quam inhabitabilem, & in hoc differre à Tebel, idest, Orbis: Nam hoc Orbem habitabilem significat.

e. Vel Terram siccam, seu fluidam, ut est arena.

LVSITANVS vt supra.

Sunt tamen inter Hebræos, qui putant literam Aleph in nomine Eres, esse additiam, & non radicalem; & radicem nominis Eres, esse Rus, quod est currere; ut Eres, significet terram siccam, seu fluidam, qualis est arena; quorum sententiam textus ipse inuare videtur, qui hoc eodem capite dicit appellasse Deum aridam, idest exiccata partem terræ, terram: eam vero, quæ sub aquis erat, vocasse maria. Puto tamen, Eres esse per se radicem.

Quicquid sit de harum significationum diuersitate, hoc vnum ignorare non debemus, hoc loco terræ nomine explicari terræ elementum, ut aquis subiacebat, siue cœnosam, lutosamque superficiem gereret, siue fluidam, & certè inhabitabilem, & eius fortè generis, cuius est nunc solum in profundo pelagorum, lacuum, & fluminum.

Terra

Coelum, & Terram.

- Cæli, & Terræ nomine, totius Mundi opificium summam proponitur, nec aliquid effectum narratur.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

TERRA, & Cælum hæc duo nomina, quid hoc loco significant, cum interpretari cogor, in Labyrinthum Cretensem certè me raptum video. Locus enim hic multiplices, diuersas, atque aduersas habet interpretationes apud Patres: diuersas, inquam, adeoque repugnantes, ut quæ vera sit, atque genuina, diiudicare non audeam. Sed fune ordinis mihi præscripti non omisso, per hunc labyrinthum minimè vagari studebo; eo maximè, quod ex huius loci clara, & vera interpretatione, omnem Mosis narrationem, claritatem, & ordinem suscipere non ignorem. Verbis enim his Chaos quoddam certè nobis exponitur, cuius distinctionem, & ornatum haud assequemur, nisi prius distinctè, & clarè quid ipsum fuerit, cognoscamus.

a. Cæli, et Terræ vocibus, non quid peculiare à Deo effectum significatur, sed summam totius Mundi opificium proponitur.

Prima ea se nobis offert sententia, quæ hoc loco Mosem argumento vti, hisque verbis strictim, ac summam totum opus diuinum, quod post dierum spatium successiuè faciendum erat, quasi argumento proponi contendit: ea serie, qua posset aliquis dicere. Salomon Rex ille pacis, qui magnificatus est vehementer, amplissimum condidit Templum: Deinde profeceretur Templi structuram sic enarrare: Primo ex ingentibus faxis, ipsisque expolitis iecit fundamentum, postea parietes marmoreos extulit: Pari ratione isti, Mundi omne opificium, Cæli, ac Terræ nomine completi asserunt; quoniã Cæli nomine, cœlestia omnia, & Terræ uoce, terrestria, seu elementata (quæ in processu sex dierum producenda erant) cumulatè comprehenduntur.

AVGVSTINVS inter plures, quas habet huius loci interpretationes, hanc non omisit, secundo de Genesi contra Manichæos, capite tertio.

Vel certè prius totam creaturam Cæli & Terræ nomine proposuerat dicendo; In principio fecit Deus Cælum, & Terram & postea particulatim per ordinem dierum, sicut oportebat, propter prophetiam, quam in primo libro commemorauimus, Dei opera exequutus, exponit.

Et duodecimo Confessionum, capite decimo septimo.

Quid est illud? nomine, aiunt, Cæli & Terræ, totum istum visibilem Mundum prius vniuersaliter, & breuiter significare voluit, ut postea digereret dierum enumeratione, quasi articulatim vniuersa, quæ sancto Spiritui placuit sic enunciare: tales quippe homines erant rudis ille atque carnalis populus, cui loquebatur, ut eis opera Dei non nisi sola visibilia commendanda iudicaret.

CYRILLVS Alexandrinus contra Iulianum libro secundo.

Igitur, quando Moses dicit; In principio fecit Deus Cælum, & Terram: intellige, quod complexim quidem, & quasi in parua tabula omnia comprehendens, totius naturæ enarret natiuitatem. Deinde procedit pulchre ad dicendum, quomodo ornatus, ac dispositus sit Mundus, & quomodo singula creaturæ suam pulchritudinem sortitæ sint, nempe, verbo potentissimo ipsum omnia condidisse inquit.

D. THOMAS prima parte, questione sexagesima octaua, articulo tertio. Dicendum, quod secundum Chrysostomum, primò Moyses summarè dixit, quid Deus fecit præmittens; In principio creauit Deus Cælum, & Terram; postea per partes explicauit: sicut si quis dicat; Hic artifex fecit
X domum

domum istam: & postea subdat; Primò fecit fundamenta, deinde erexit parietes, tertio superposuit tectum.

S T E V C H V S in Cosmopœia hanc sententiam & ipse sequi visus est.

Proponit totum opus ante oculos, vt auctorem Mundi ostendat, quidquid oculis aspiciamus à Deo quondam docens creatum, ac constitutum; vt si cui peregrino, primum Romam contemplanti, obuius quis diceret; Hæc vrbs, quam cernis, à Romulo condita est: Deinde assumens totam conditionem, eamque per partes suas distribuens, ostenderet singulas.

P A V L V S Burgensis additione prima, interpretationem hanc Chryso- stomo adscribit, & ipse eam prolixiori oratione prosequitur; contenditque Cœli nomine non Empyreum, seu Orbem supremum, seu Sydereum solum, seu Planetarum orbis; sed simul omnia Cœlestia significari; & Terræ nomine non aridâ, seu elementum Terræ sed totam substantiam generabilium, & corruptibilium notificari.

In primis igitur, quoddam summarium totius Diuinae operationis, seu creationis, in toto spatio sex dierum contentum, Moyses videtur proponere, cum dicit; In principio creauit Deus Cœlum & Terram: In his enim verbis secundum Chryso- stomum, præmittitur summarium, & compendiosè totum opus diuinum, circa creationem, distinctionem, & ornatum Mundi in omnibus sex diebus primis successiue factum: sicut si quis dicat, talis artifex edificauit hanc domum: & postea subdat; Primò fecit fundamenta, secundò erexit parietes, & tertio superposuit tectum, & huiusmodi: secundum quam expositionem, cum dicitur Deum creasse Cœlum, & Terram, intelliguntur omnia cœlestia, & terrena esse à Deo creata, que in processu sex dierum fuerunt creata, seu producta; & hoc videtur sentire Basilus in Hexameron, qui super hoc verbum Creauit Cœlum, & Terram, sic dicit; Ex duobus autem que extrema sunt totius existentiam enigmatically significat, & sic non oportet per Cœlum in hoc loco intelligi Empyreum tantum, vel Sydereum, seu firmamentum, & huiusmodi; sed simul omnia Cœlestia in hoc intelligenda sunt: similiter per Terram in hoc loco non solum intelligenda est arida, seu elementum Terræ, sed tota substantia generabilium, & corruptibilium, tam elementorum, quam mixtorum in prædictis sex diebus à Deo productorum.

Contendit amplius hunc esse tropum Scripturarum, vt Cœli, & Terræ nomine, totum Vniuersum denotetur: sicut est illud; In die qua fecit Deus Cœlum & Terram: Et illud; Sex diebus fecit Deus Cœlum, & Terram: item & illud; Nunquid non Cœlum, & Terram ego impleo? & similia. Et doctrina Apostolica; Credo in Deum Creatorem Cœli, & Terræ; quibus omnibus locis integritatem Vniuersi nomine Cœli & Terræ significari constat; adeò, vt superfluum sit inuestigare, de quo Cœlo, & de qua Terra Moyses nunc loquatur; seu cuius Cœli, siue elementi, effectio tradatur; cum hic omnia sint comprehensa.

A V C T O R.

Sed aduersus hanc interpretationem euidenter emergunt difficultates. Primum si hoc loco totum opus creationis summarie proponitur, nec quid describitur tunc verè fuisse conditum; vnde nam Moyses exordium auspicatur suæ historice enarrationis, qua cunctarum dicti Vniuersi partium emolitionem singulatim tradit? Si ab opere primæ dici; quid est illud, quod describit, cum ait; Terra autem erat inanis & vacua, si aliquid fuisse creatum ante primum diem, non adhuc dictum est? Que Terra inanis & vacua? quæ tenebræ? quæ facies abyssi? quæ aqua? qui spiritus Domini delatus super aquas esse poterat? Certè omnis historia Moysis, quæ dilucida à nitido manat fonte, obscuratur, ac lectoribus, vt Camelis aqua, perturbatur. Quòd si historica narratio Moysis ab his verbis incipit; Terram autem erat inanis & uacua; cum hæc sit quædam descriptio, nonne ineptum est putare, id describere Moysen, quod effectum fuisse ante, non narrauerit? Deinde hæc copulatiua, Autem, quid copulat? quid connectit? Certè si id describit, quod non recensuit effectum, adiecta copula, Autem, Moysis historia, & manca censetur, quia Chaos genesim non narrarit, & incongrua, quod per copulatiuam, Autem, describere incipiat id Chaos, cuius primum genituram non recensuerit. Verùm Chryso- stomi, & Cyrilli assertio rectius interpretari potest, si dicamus aestimasse eos, verba illa, Creauit Deus Cœlum & Terram, summam esse rerum in primordijs temporum à Deo productarum confuse, quasi in Chaos elementis commixcelato; sequenti que enar- ratione, Terra autem erat inanis & uacua, Chaos informe describi, vt inde per sex dies formationis modus postea enarretur. Augustinum verò sub hæsitatione illud dixisse, perspicuum est, & quòd non huic sententiæ acquiescat; vt infra conspiciemus. Verùm Streuchus quomodo Syrtim hanc elabi possit, non video. Ipse enim Mundum delapsu tempo-

Gen. 2.
Exod. 31.
Hier. 23.

Cœli & Ter-
ræ nomine
non summa-
riè Creatio-
nis opus tra-
ditur.
Gen. 1.

Coelum, & Terram.

a. Idest, Ideas Cœli & Terræ.

temporum conditum credit, ac primò Chaos quoddam ex aquis & terra præextasse vo- luit; ita vt prima die ex eo Deus Cœlum, ac Solem eduxerit; secunda verò Solis ardore aërem; tertia eiusdem Solis virtute, absumptis aquis, maria coëgerit, & terram denu- darit. Nam vel huius ab ipso conficti Chaos emolitionem suppressit Moyses, vel non: si suppressit, nonne redarguedus est, quia dū Mundi genesim coaceruat, Chaos illud, quòd primum profiliit, & ex quo seiunctus, venustatusque est Mundus, prætermiserit? Deinde nonne potius de distinctione Mundi censenda esset hæc historia, quam de creatione? Ac tertio, nonne Philosophorum, Ethnicorūque sententiam, qui materiam ingenitam ante constituisse autumant, approbare videbitur?

S T E V C H V S autem inquit.

Chaos genesim enarrat Moyses, cum ait; Terra autem erat inanis, & vacua. Hoc principium descriptionis, hinc fieri quondam Mundus à Deo, à Mose postea capit describi, re à Deo, sermone creatus à Mose. Terram dicit id, quod postea terra vocatum est, explicatque quo hæc creata sit modo. Duas habuit terra creationes à Deo, easque ambas à Theologis commemoratas. Prima cum vnâ cum aquis est effecta vna rerū sylua, vna con- geries homeomeriaque: hanc inuit, cum ait; In principio creauit Deus Cœlum, & Terram. Secunda creatio ter- tia die fuit, cum ab aquis est segregata.

Sed num hæc sit structura Chaos narratio, num eius speciei, siue formæ descriptio, diiudicent ipsi ingenui lectores. Burgensi quidē assentio Cœli & Terræ nomine intel- ligi posse totum Vniuersum, ex eò quòd tanquam extrema ipsum comprehendant, vt dixere Basilus, Ambrosius, Nyssenus, & alij. Sed in fito, & assero Vniuersi creationem, vt in Chaos manauit, hic tradi non summarie, veluti post per partes enarrandam, sed vt effectam actu proponi, quod euincunt iam adductæ argumentationes: Nec video, dato, quòd compendio totum opus diuinum descriptum præmittatur, vt post secundum singulas partes explicetur; cur tunc de quauis Vniuersi parte, num eius conditio singu- lariter tradatur, & qua serie, & loco, inuestigare non possumus. Quòd autem Chryso- stomum nuncupat huius sententiæ assertorem, fateor certè me locum non comperisse: ar- bitror attamen id ex eius doctrina elici posse: siquidem cum Angeli mentionem pro- fus obliteratam fuisse diffiniat, Empyreum nunquam commemorarit, vt infra in qua- stionibus de Angelorum, & Empyreii genesi deducemus; Cœlum verò esse vnum au- tumet, idque secundo die compactum: superest, vt Cœli, ac Terræ nomine, hoc loco nil aliud præter summam totius operis creationis, seu cœlestia, terrestriaque omnia in- telligere potuerit. D. Thomas parte prima, quæstione sexagesima octaua, articulo pri- mo, id ipsum Chryso stomo adscribit, vt retulimus.

a. Ideas Cœli, & Terræ.

I V S T I N V S, Platonem fuisse huius sententiæ primum assertorem, in Admonitorio adnotauit, cum ipsum Idæarum doctrinam à Mose sumpsisse, hæcque no- mina Cœli, & Terræ, ad Idæas ipsas retulisse his scribit.

Qui Plato post Deum, atque materiam, tertij ponendi principij, quod speciem dixit, non aliunde quam à Mo- se sumpsisse occasionem videtur. Nanque speciei nomen ex Moysis verbis percepit; minime tamen edoctus ab his, qui nouerant; nihil enim eorum, que à Mose dicta sunt, absque speculatione mystica clarè cognosci vn- quam potest. Scripserat nimirum Moyses, veluti ex persona Dei ad se, de Tabernaculo loquentis; Sic autem facias mihi secundum omnia, que in Monte monstrauero, exemplar Tabernaculi: atque iterum; Et constitues Tabernaculum secundum exemplar omnium partium eius. Et Post. Sic igitur facies secundum formam tibi in Monte monstratam. In hæc igitur incidens Plato, & non ea, qua decebat contemplatione suscipiens, au- tumauit

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Exod. 25.
Exod. 26.

X 2 tumauit

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Coelum, et Terram.

- a. *Idest, Naturam inuisibilem, & visibilem.*
b. *Seu, Intelligibilem substantiam, & sensilem.*
c. *Vel, Spiritualem creaturam, & corporalem.*

Psal. 113.

tumauit speciem separabile quiddam esse, & rei sensibili praeexistere; quod & rerum, quae sunt, exemplar sepius appellauit. Quoniam uero de Tabernaculo Moysi hoc litera significat, secundum speciem, quae ostensu tibi est in monte, sic illud efficies, & in terra, item in Caelo, & in homine, iudicatus uidetur Plato, ut horum scilicet ideas esse putauerit. Nanque ut scripserat Moyses; In principio creauit Deus Caelum, & Terram, & deinde subdiderat; Terra autem erat inanis, & uacua, idest inuisibilis, & incompressa: existimauit hanc de qua loquitur, Terra autem erat, praexistentem Terram dictam fuisse: quandoquidem ita differuit; Terra autem erat inuisibilis, & incompressa. Illa autem de qua scriptum est; Fecit Deus Caelum, & Terram; arbitratus est ipsam illum dicere terram, quae a Deo, iuxta praexistentem speciem, condita fuisset. Pari pacto, & de condito Caelo putauit. Id nanque quod creatum fuit, cuique firmamenti nomen inditum est, sensibile factum opinatus est. Aliud autem esse intelligibile, de quo Propheta dicat, Caelum Celi Domino, Terram autem dedit filijs hominum. Et ad hunc pariter modum arbitratur Plato de homine, cuius primo meminit Moyses.

PHILO de Mundi opificio tam ea, quae ante diem primaeuum, quam ea quae primo die condita scribit Moyses, ad Mundum Idaealem refert; Coeli, Terraeque nomine idaeas Coeli, & Terrae his interpretatur.

Itaque ante omnia conditor fecit, in Mundo intelligibili Caelum incorporeum, & Terram inuisibilem, & aëris ideam, & uacui. Hunc uocauit tenebras, utpote atrum naturaliter; uacuum uero abyssum, profundissimum enim est, & debet patentiissime. Deinceps fecit aqua incorpoream essentiam, itemque spiritus, denique postremam lucis septimam, aequae incorpoream, & exemplar Solis intelligibile, omniumque Stellarum, quae Caelo lucem erant illatae dignatus privilegio lucem, & spiritum.

Verum Platonica haec interpretatio, uti in aëre appensa, mox ex se ipsa ruit. Primum nanque idaeas non separatas, ut autumauit Plato, sed in diuina mente infinitas consistere; nec in tempore, ut uisus est Philo censuisse, sed ab aeterno manasse, uera Theologia edocet. Deinde procul abest, ut Moyses historici munere fungens, rudibus Hebraeis Mundum intelligibilem, atque idaeas uix à perspicacibus ingenijs comprehensas, proposuerit, obieceritque, ac una eademque historiae serie ab intelligibilibus, ad corporeas res transferret.

a. Naturam inuisibilem, & visibilem.

AVGVSTINVS de Genesi imperfecto, capite tertio.

An Caelum omnis creatura sublimis, atque inuisibilis dicta est, Terra uero omne uisibile, ut etiam sic possit hoc, quod dictum est; In principio fecit Deus Caelum, & Terram, uniuersa creatura intelligi? Fortasse quippe non incongrue in comparatione inuisibilis creaturae, omne uisibile terra dicitur, ut illa Caeli nomine nuncupetur: Quoniam & anima, quae inuisibilis est, cum rerum uisibilium amore tumesceret, & earum ademptione extolleretur, Terra dicta est; sicut scriptum est; Quid superbis Terra, & cinis?

Eccles. 10.

b. Intelligibilem substantiam, & sensilem.

AMBROSIVS libro secundo de Abraham, capite octauo exponit.

Qui fecit Caelum, & Terram, hoc est, intelligibilem, & uisibilem substantiam: intelligibilis enim & sensilis, est Caelum: & uisibilis, uel sensibilis substantia, Terra est.

c. Spiritualem creaturam, et corporalem.

AVGVSTINVS de Genesi ad literam, libro primo, cap. primo, ait.

Et quid significetur nomine Caeli, & Terrae, utrum spiritualis, corporalisque creatura Caeli, & Terrae uocabulum acceperit.

ANSELMVS Laudunensis in glossa interlineari.

Idest spirituales, & corporales creaturas.

ANA-

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Caelum, & Terram.

- a. *Hoc est, Creaturam superiorem, & inferiorem.*
b. *Aut, Continens, & Contentum.*

ANASTASIVS Synaita Commentarijs Hexameron libro primo expressius eadem habet.

Sic enim dicit; In principio fecit Deus Caelum, & Terram. Caelum quidem simul comprehendendo nominat omnes caelestes, & intelligentes, sanctorum uirtutum, & intelligentis Mundi constitutiones, ut intelligas supernum Mundum prius fuisse fabricatum, congruenter uocari Theologi, quae dicit: Primum quidem mente cogitauit Angelicas uirtutes, & caelestes; & cogitatio opus fuit: Nunc autem rursus hunc Mundum sensilem, & qui cernitur, simul complexus, cum ipso Caelo, etiam omnia, quae super Terram cum homine facta sunt, & sunt, res inquam, animatas & inanimas. Nam cum dixit; In principio fecit Deus Caelum, sustulit mentem tuam ad creationem superni ordinis. Deinde cum subiunxit, Et terram; dimisit mentem tuam ad posturam inferni adimplementi, cuius uniuersam exhibuit comprehensionem à parte, nempe à terra; docens te non solum nosse terram, sed etiam Caelum, quod eam ambit, ac continet: Synecdochicè ueluti quodam termino complexus, per duas dictiones opificium, & creationem Mundi, qui aspicitur; & Mundi, qui intelligitur, quem in principio fecit Deus: in principio inquam, paterno, nempe ratione, seu Verbo: In ipso enim, & per ipsum omnia facta sunt.

a. Idest, uniuersam creaturam superiorem, & inferiorem.

AVGVSTINVS de Genesi imperfecto, capite tertio.

Potest enim Caelum, & Terra pro uniuersa Creatura positum uideri, ut & hoc uisibile, ethereum firmamentum, Caelum appellatum sit, & illa creatura inuisibilis supereminens potestatum, rursusque Terra omnis, inferior pars Mundi cum animalibus, quibus inhabitatur.

PETRVS Riga Remensis, quem Sixtus Senensis in sua Bibliotheca circa annum Domini Millefimum centesimum septuagesimum floruisse tradit, in libro nuncupato Aurora.

Accipe cum Caelo caelestia quaeque creati,
Aethereas species, Angelicumque decus;
Materiam, de qua terrestria singula surgunt,
Terra tulit secum, quando creata fuit.

Comperitur liber hic manuscriptus in Bibliotheca illa nostra Cœnobij Sancti Ioannis in Viridario, quam Bernardinus Scardeonius, libello de Rebus Patauinis mirifice commendat.

b. Continens, et contentum; hoc est Caelum cum Angelis, Mundum ex elementis constantem.

PETRVS Comestor in principio Historiae Genesim, inquit.

In principio creauit Deus Caelum, & Terram, idest continens, & contentum; idest Caelum supernum, & Angelicam naturam: Terram uero materiam omnium corporum; idest quatuor elementa, idest Mundum sensibilem ex his constantem.

Haec duae interpretationes, quanquam diuersae in modo explicationis, id ipsum attamen dicunt: differunt autem à supradictis tribus, quia illae Coeli, & Terrae nomine, spirituales creaturas tantum, & corporales, significari arbitrabantur; adeo ut Caelum tantum spirituales denotaret, Terra autem solum corporales: haec uero per Caelum, intelligant quid aggregatum ex spirituali, & corporali, scilicet Angelum, & Caelum, & per Terram, non omnem corpoream essentiam capiant, sed elementarem tantum.

Cæterum quinque supradictae interpretationes, in unum ferè proficiuntur.

Idest

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Coelum, & Terram,

- a. Id est, Celestem supernam, & Elementarem infernam naturam, hoc est Corpora Caelestia & Elementa.
b. Vel, informem illam Materiam, ex qua formari poterant Coelum & Terra.

a. Id est Celestem naturam supernam, & elementarem infernam.

AUGUSTINVS de Genesi ad litteram, libro primo, capite primo, inquit.

Antantummodo corporalis, ut in hoc libro de spiritali tacuisse intelligatur, atque ita dixisse Coelum, & Terram, ut omnem creaturam corpoream superiorem, atque inferiorem significare voluerit.

Et libro Quaestionum ex utroque Testamento, quaestione centesima sexta.

Arbitramur, quia Moyses, ut omnem errorem inferioris creaturae auferret, & impensarum facti Mundi, in principio substantias ipsas, ex quibus Mundus constat, factas esse significavit: quia si hoc tacuisset, aeterna forte putarentur esse substantiae Deo iugabiles estimatae: ut qui huius rei testimonium recipit, ambigere non possit factum esse Mundum, quando substantias, quae ad impensas Mundi profecerunt, initio subiectas fatetur. Igitur in principio fecit Deus Coelum, & Terram, id est supernam, & infernam substantiam. Superna est, quae constat Coelum: inferna autem concretio est quaedam feculenta, quae profecit in aridam, quae dicitur terra, & tenebras.

ATHANASIUS libro de Incarnatione Verbi Dei.

Sub appellatione autem Caeli, & Terrae, omnia quae in Caelo, & in Terra genita sunt, complexa voluit.

COMESTOR in Historia Scholastica, capite primo.

Quidam Coelum superiores partes Mundi sensibilis intelligunt, terram inferiores, & palpabiles.

GLOSSA interlinearis.

Omnem creaturam corporealem, superiorem, & inferiorem.

HVGOCAREN in Postillis.

Coelum, id est superlunarem regionem, Terram inferiorem.

RABBINI Hebraei, teste Hamero Commentarijs in Genesim.

Nomine Caeli vocant omnia haec visibilia Mundi, quae supra Lunam sunt, & quae subter sunt, appellatam Terram, ut sit tanquam superior quidam Mundus, & inferior. Itaque cum legunt; In principio creavit Deus Coelum & Terram, Symbolice Coelum summa, terram infima designare putant, hoc modo interpretantes; In principio creavit Deus summa, & infima, quo nimirum arbitrantur simplicem, & immaterialem Mundum summa continere; compactum vero, & cementarium hunc infima.

b. Informem illam materiam, ex qua poterat esse Coelum, & Terra.

AUGUSTINVS libro primo de Genesi contra Manichaeos, capite septimo, naturae caelestis, & elementaris informitatem significari hoc loco expressius his edocet.

Informis illa materia, quam de nihilo fecit Deus, appellata est primo Coelum, & Terra: & dictum est; In principio fecit Deus Coelum & Terram; non quia iam hoc erat, sed quia hoc esse poterat. Nam & Coelum scribitur postea factum. Quemadmodum si semen arboris considerantes, dicamus ibi esse radices, & robur, & ramos, & fructus, & folia, non quia iam sunt, sed quia inde futura sunt. Isto genere locutionis etiam Dominus loquitur, cum dicit; Iam non dicam vos seruos, quia seruus nescit, quid faciat Dominus eius. Vos autem dixi amicos, quia omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis; non quia iam factum erat, sed quia certissime futurum erat. Nam post paululum dicit illis; Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Ut quid ergo dixerat; Omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis; nisi quia se sciebat hoc esse facturum.

Et libro de Genesi ad litteram imperfecto, capite tertio.

Sed quari potest, utrum iam distincta, & composita omnia dixerit Coelum, & Terram, an ipsam primo informem universitatis materiam, quae in has formatas, & speciosas naturas Deo ineffabiliter iubente digesta est,

Ioan. 15.

Ioan. 16.

Sap. 11.

est, Caeli, & Terrae nomine nuncupaverit? Quamquam enim scriptum legerimus; Qui fecisti Mundum de informi materia, tamen etiam ipsam materiam cuiusmodi que sit, non possumus dicere non ab eo factam, ex quo omnia confitemur, & credimus. Ut etiam ipsa digestio & ordinatio, singularium quarumcumque rerum formatarum, & distinctarum Mundus vocetur: ipsa vero materies Coelum, & Terra, veluti semen Caeli appellata sit, quasi confusum, atque permixtum ab artifice Deo accipiendis formis idoneum. Haec de hoc quaesitum sit, quod dictum est; In principio fecit Deus Coelum, & Terram; nihil enim horum temere affirmare potuit.

AUGUSTINVS de Gen. ad litteram primo, cap. quartodecimo, cum demonstrasset Terrae & aquae vocabulo, non haec elementa intelligi debere: concludit propterea inde, Terrae nomine non aliud accipiendum, quam materiam primam.

Hec enim consideratio suavit, quoniam manifestum est omne mutabile ex aliqua informitate formari: simulque illud & Catholica Fides perscribit, & certissima ratio docet, nullarum naturarum materiam esse potuisse, nisi ab omnium rerum, non solum formatarum, sed etiam formabilium, inchoatore Deo, atque Creatore; de quo etiam dicit ei quaedam Scriptura; Qui fecisti Mundum ex materia informi: hanc materiam illis verbis, quibus pro spiritali prudentia tardioribus etiam lectoribus, vel auditoribus congrueret, fuisse commemoratam, quibus ante diem enumerationem dictum est; In principio fecit Deus Coelum, & Terram. Et donec diceretur; Et dixit Deus, ut deinceps formatarum rerum ordo consequeretur.

Edocet deinde materiam eam formam non praecessisse, idque demonstrat eleganti exemplo vocis, & verbi.

Non quia informis materia formatis rebus tempore prior est, cum sit utrumque simul concreatum, & unde factum est, & quod factum est. Sicut enim vox materia est verborum, verba vero formatam vocem indicant: non autem, qui loquitur, prius emittit informem vocem, quam possit postea colligere, atque in verba formare: ita creator Deus non priorem tempore fecit informem materiam, & eam postea per ordinem quarumcumque naturarum, quasi secunda consideratione formavit; formatam quippe creavit materiam. Sed quia illud unde fit aliquid, etsi non tempore, tamen quadam origine prius est, quam illud, quod inde fit, potuit scriptura loquendi temporibus, quod Deus faciendi temporibus non diuisit. Si enim quaeratur, utrum vocem de verbis, an de voce verba faciamus, non facile quisquam ita tardo ingenio reperitur, qui non potius verba fieri de voce respondeat, ita quamvis utrumque simul qui loquitur faciat, quid unde faciat naturali attentione satis apparet. Quamobrem cum simul utrumque Deus fecerit, & materiam quam formavit, & res, in quas eam formavit, & utrumque a Scriptura dici oportuerit, nec simul utrumque dici poterit, prius illud unde aliquid factum est, quam illud quod inde factum est dici debuisse quis dubitet? Quia etiam cum dicimus materiam, & formam, utrumque simul esse intelligimus, nec utrumque simul possumus enunciare. Sicut autem in breuitate temporis contingit, cum duo ista verba proferimus, ut alterum ante alterum proferamus: ita in prolixitate narrationis, alterum altero prius narrandum fuit; quamvis utrumque, ut dictum est, simul fecerit Deus: ut quod sola origine prius est in faciendo, etiam tempore prius sit in narrando: quia duas res, quarum etiam altera nullo modo prior est, nominari simul non possunt, quanto minus simul narrari? Non itaque dubitandum est, ita esse istam informem materiam prope nihil, ut non sit facta nisi a Deo, & rebus, quae de illa factae sunt, simul concreatae sit.

HVGOCAREN in Postillis.

Coelum & Terram, id est utriusque materiam informem: materia vero de nihilo facta est: sed Mundus de materia informi.

Hae expositio rejicitur a nonnullis: primum, quia ut figurata, voces Caeli & Terrae, trahit ad inutilitatem & improprias significationes: Deinde nimis insolens videtur, materiam primam idem appellari Caeli & Terrae nomine, quia ex ipsa formanda essent illa corpora; quoniam pari ratione potuisset uocari aqua, & aer, & ignis. Praeterea, consentaneum non videtur voluisse Molem Hebraeis rudibus, & indoctis, materiam primam notificare, quae vix a doctis, & eruditus comprehendere potest. Nec tandem est arbitrarium, quod creationis effectus tantum a scripturis magnificatus fuerit materia ea prima omnium infima, & vilissima; ubique enim praedicant Scripturae Caeli, & Terrae productionem, ut quid singulare, & excelsum.

a. Id est Angelum beatum, & materiam corporealem.

AUGUSTINVS de Gen. ad litteram libro primo, cap. primo.

An Coelum intelligendum est creatura spiritalis ab exordio, quo facta est, perfecta illa, & beata semper: terra vero corporalis materies adhuc imperfecta; quia terra, inquit, erat invisibilis, & incomposita, & tenebrae erant super Abyssum? quibus verbis videtur informitatem significare substantiae corporalis.

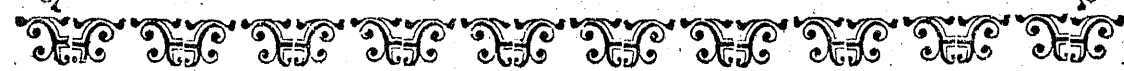
GLOS-

Anno Mundi primo. In Exordio temporum. Ante dies.

Coelum, & Terram.

- a. Id est, Angelum beatum, & Materiam corporalem.
- b. Vel, informem Materiam rerum spiritualium & corporalium, siue Angelum in pura natura, & Materiam primam.

GLOSSA ordinaria.

Cælum creatura spiritualis ab exordio perfecta, & beata; Terra corporalis materies adhuc imperfecta.

b. Id est informem materiam rerum spiritualium, et corporalium.

1sa. 66.

ORIGENES Homilia prima in Genesim. Fecit Deus Cælum prius, de quo dicit; Cælum mihi sedes est. Et post. Firmamentum. Cùm enim ea, quæ facturus erat Deus, ex spiritu constarent & corpore, ista de causa in principio, & ante omnia, Cælum dicitur factum, id est, omnis spiritualis substantia, super quam, velut in Throno quodam, & sede, Deus requiescit.

AVGVSTINVS de Genesi ad litteram, capite primo.

An vtriusque informis materia dicta est Cælum, & Terra, spiritualis videlicet vita, sicuti esse potest in se non conuersa ad Creatorem: tali enim conuersione formatur, atque perficitur; si autem non conuertatur, informis est: corporalis autem, si possit intelligi per priuationem omnis corporeæ qualitatis, quæ apparet in materia formata, cùm iam sunt species corporum, siue uisu, siue alio quolibet sensu corporis perceptibiles. Et post. An vtriusque informitas his etiam posterioribus verbis significatur. Corporalis quidem, eò quòd dictum est; Terra erat inuisibilis, & incomposita: spiritualis autem, eò quòd dictum est; Tenebræ erant super abyssum; vt translato verbo, tenebras abyssum intelligamus naturam vitæ informem, nisi conuertatur ad Creatorem; quo solo modo formari potest, vt non sit abyssus; & illuminari, vt non sit tenebrosa: & quomodo dictum est; Tenebræ erant super abyssum? an quia non erat lux? quæ si esset, vtrique superesset, & tanquam superfunderetur. Quod tunc fit in creatura spiritali, cùm conuertitur ad incommutabile, atque incomparabile lumen, quod Deus est.

EVCHERIVS Commentarijs in Genesim libro primo, capite primo.

Sap. 11

Cæli nomine, quidam cælestem, id est Angelicam creaturam creatam extimant. Ad cuius comparationem Cæli hoc corporeum, terra nuncupatur. Terræ autem nomine, materiam illam informem insinat, ex qua hoc visibile Cælum, & Terra, & vniuersa molis huius Mundi formata est. De qua scribitur; Qui fecisti Mundum de informi materia. Sed materia facta est ex nihilo, Mundi autem species de informi materia, quæ Cæli, & Terræ nomine appellata est, non quia iam hoc erat, sed quia iam hoc inde esse poterat. Primò igitur voluit Cælum, & Terram, velut quandam spiritalem, corporalemque materiam dicere; & sic quemadmodum sigillatim facta sunt, ordinem texere.

BEDA in primum caput Geneseos.

Ecll. 18.

Quod ergo dictum est; In principio creauit Deus Cælum, & Terram; materiam totius creaturæ ostendit, rationalis & corporalis, id est, Angelorum, & huius Mundi. Vtrunque igitur fecit Deus; materiam, & formam; sicut vox, & verbum simul fit, quamuis vox prior sit origine. Denique Scriptura ait; Qui fecisti Mundum de materia informi. Sed materia facta est de nihilo: Mundi verò species, de informi materia. Et Post. Proinde duas res ante omnem diem, & ante omne tempus condidit Deus, Angelicam videlicet creaturam, & informem materiam; quamuis enim omnia simul facta sunt. Qui enim, inquit Salomon, viuunt in æternum, creauit omnia simul: sed tantum, vt prædiximus, originem materis informis formatam speciem, sicut vox verbum antecedit.

Glossa ordinaria consimilia supradictis desumpsit.

BEDA quaestionibus in Genesim.

Primò igitur voluit Cælum, & Terram, velut quandam spiritalem, corporalemque materiam dicere: & sic quemadmodum singillatim facta sunt, ordinem texere. Quod enim dixit Cælum, hoc mihi dixisse videtur aquarum abyssum tenebras, Adæ quodammodo fluitantem vitam, nisi conuertatur ad Creatorem, & fiat lux, & contempletur Trinitatem, Deum esse in Deum. Neque enim ita dicimus, vt ista materies præcedat formam suam, sicut præcedit lignum arcam, & sicut præcedit vox verbum; neque enim tempore, sed origine. Igitur prima creatura lux, non ista, quæ quarta die facta est, sed spiritalis, id est, Angelica natura. Hoc tamen intelligendum, quòd simul creauit Cælum, & Terram, & Lucem.

GLOSSA

GLOSSA Ordinaria.

Cælum informem materiam spiritalis vitæ, sicut in se potest existere non conuersa ad Creatorem in quo formatur. Terram, corporalem sine omni qualitate, quæ apparet in materia formata. Scriptura ait; Qui fecisti Mundum de materia informi. Materia facta est de nihilo; species Mundi de materia informi.

Sap. 11.

GREGORIVS Magnus Comment. in Ezechielem, Cæli nomine, & ipse Angelum intelligendum esse existimauit, cùm dixit.

Tales creati sunt Angeli, vt si vellent, in beatitudinis luce persisterent; si autem nolent, etiam labi permississent: vnde & Sathan cum sequacibus legionibus cecidit; sed post eius lapsum, ita confirmati sunt Angeli, qui persisterent, vt cadere omnino non possent. Quod bene in ipso exordio Geneseos libri, ex historica descriptione signatum est; Quia creauit Deus Cælum, & Terram; quos postmodum vocauit firmamentum. Cæli ergo fuisse is, qui prius bene sunt conditi: sed postmodum firmamentum appellati sunt, quia ne omnino iam caderent, virtutem incommutabilitatis acceperunt.

Consimilia habet in expositione beati Iob libro vigesimo septimo, capite vigesimo quinto: quemadmodum & Patherus adnotauit.

MAGISTER Sententiarum secundo, distinctione duodecima.

Cùm Deus in sapientia sua Angelicos condidit spiritus, alia etiam creauit, sicut ostendit supradicta Scriptura Genesim, quæ dicit; In principio Deum creasse Cælum, id est Angelos; & Terram, scilicet materiam quatuor elementorum adhuc confusam, & informem, quæ à Grecis dicta est Chaos; & hæc fuit ante omnem diem. Et post. In principio creauit Cælum, id est Angelicam naturam; sed adhuc informem, vt quibusdam placet.

Assentit Magister Augustino in hoc, quòd per Cælum interpretatus est Angelum; dissentit autem in hoc altero, quia per Terram, materiem primam nobis notificari noluit, sed Chaos; in quo quatuor elementa suis formis substantialibus prædita, confusa essent, & informia. Hæc enim fuit Magistri sententia, vt post demonstrabimus.

HVGON VICTORINUS Summæ Sententiarum, Tractatu tertio, capite primo.

In principio creauit Cælum, id est Angelum.

Et clariùs de Sacramentis libro primo, parte prima, capite quinto.

Sed nec illud (quantum opinor) absurdum erit, si credimus vnum, & idem proximum momentum temporis fuisse, quo in principio simul creata sit & rerum visibilibus, corporaliumque materia, & inuisibilem Angelicam naturam essentia: & hoc esse, quod Scriptura refert, omnia simul creata fuisse, sicut supra diximus. Qui viuunt in æternum, creauit omnia simul; quia eodem momento simul & visibilibus materia essentialiter creata est, & inuisibilem natura.

Ecclesiast. 18.

IO. MAVBVRNVS Canonicus Regularis Augustinianus, & Liuriacensis Monasterij Abbas, in Roseto, Titulo vigesimo quinto.

In principio creauit Deus Cælum, & Terram, id est, spiritalem, & Angelicam naturam, & corporalem materiam, & c. producens duo extrema, scilicet, nobilissimam, & vilissimam: supremam, & infimam; Angelicam, scilicet, naturam, & Materiam informem, ad maiorem sue potentie expressionem, & elucidationem. Grandis hic dignitas notatur Angelicæ nature immediatè, & primo omnium formari à Deo.

ALBERTVS Magnus prima parte summæ de quatuor coæqueuis, quaestione duodecima, articulo nono, Augustino consensit, quanquam Cæli nomine, & quintam essentiam, & Cælum Empyreum intelligi etiam posse non abnuerit.

Dicendum, quòd secundum omnium Sanctorum expositiones, Terra pro materia informi accipitur, quando dicitur; In principio creauit Deus Cælum, & Terram, eo quòd informitati materie nihil est ita propinquum sicut Terra; sicut dicit Augustinus in duodecimo Confessione, sic dicens, quòd in omnibus partibus Mundi reperiri potest nil propinquius informitati omnimodè quàm Terra, & abyssus: minus enim speciosa sunt pro suo gradu infimo, quàm cetera superiora perlucida, & luculenta omnia. Cur igitur accipiam informitatem materie, quam sine specie feceras, vnde speciosum Mundum feceras, ita commodè hominibus interminatam, siue intimatam, vt appelletur Terra inuisibilis, & incomposita? Cælum autem, secundum quosdam Sanctos, ponitur pro Angelicæ natura; & secundum quosdam, pro tota quinta essentia; & secundum alios, pro Cælo Empyreo; & quocumque modo sumatur, ipsum secundum esse temporis non subiacet, vt supra in Quaestionibus de Tempore ostensum est.

Consentiant igitur simul omnes hi Patres, quòd Cæli nomine, Angelus intelligendus veniat, seu in pura natura, seu beatus: Terræ verò, materia prima informis.

HVGON Carenensis in Postillis.

Per Cælum & Terram, vtriusque spiritalis & corporalis creaturæ materia informis intelligenda est.

AVCTOR.

Augustinus in explicatione verborum horum, adeò est multiplicis sententiæ, vt difficile, quam sequutus sit, assequi possimus. Primùm interpretationes has supradictas,

Y vel

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Coelum, & Terram.

a. *Idest Chaos vna vniuersali, communi, rudiq; forma congestum, ex quo elicienda essent corpora Caelestia, & elementata cuncta.*

vel plures earum, pluribus locis tradidit, & coegit, sed praecipue vndecimo de Ciuitate Dei, cap. trigesimo tertio, de primis tribus haec habet.

In principio fecit Deus Caelum, & Terram; quibus nominibus vniuersalis est significata creatura, vel spiritalis & corporalis, quod est credibilis: vel magna duae Mundi partes, quibus omnia, quae creata sunt, continentur, vt primitus eam totam proponeret, ac deinde partes eius, secundum mysticum dierum numerum exequeretur.

Et duodecimo Confessionum, capite vigesimo, reliquas etiam non reticuit; sed simul sic compendiauit.

Ex his ergo omnibus aliud sibi tollit, qui dicit, In principio fecit Deus Caelum, & Terram: idest in Verbo suo sibi coaeterno fecit Deus intelligibilem atque sensibilem, vel spiritalem, corporalemque creaturam. Aliud, qui dicit, In principio fecit Deus Caelum, & Terram, idest in Verbo suo sibi coaeterno, fecit Deus vniuersam istam molem corporei Mundi huius, cum omnibus, quas continet manifestis, notisque naturis. Aliud qui dicit, In principio fecit Deus Caelum, & Terram, idest in Verbo suo sibi coaeterno, fecit Deus informem materiam creaturae spiritalis, & corporalis. Aliud qui dicit, In principio fecit Deus Caelum, & Terram, idest in Verbo suo sibi coaeterno, fecit Deus informem materiam creaturae corporalis, vbi confusum adhuc erat Caelum, & Terra, quae nunc iam distincta atque formata in istius Mundi mole sentimus. Aliud qui dicit, In principio fecit Deus Caelum, & Terram, idest in ipso exordio faciendi, atque operandi fecit Deus informem materiam confusam habentem Caelum, & Terram; vnde formata nunc eminent, & apparent cum omnibus, quae in eis sunt.

Verum ex his expositionibus eam, qua per Coelum, & Terram interpretatur Angelum nondum formatum, seu ad Deum conuersum; & materiam primam origine, non tempore res praeeuntem, magis illi acceptam fuisse multa euincunt, sed praecipue ex hoc arguitur, quia Mundum non dierum delapsu, sed vnico momento productum censent, vt suo loco adnotabimus. Deinde ea quae habet in expositione verborum, Fiat lux, in qua Angeli iam prius, quasi in pura natura conditi, formationem & ad Deum conuersionem explicari tradidit. Tandem quod Patres Augustini doctrinae sectatores, vt Eucherius, Strabus, Beda, Magister, & alij, hanc, vt ab Augustino approbatam, insequantur. Verum hanc interpretationem Neoterici repudiant eo argumento, quoniam haec Mosis narratio omnino est historica; quapropter verba in propria, & non figurate sunt accipienda. Caeterum Coeli nomine naturam Angelicam, Terrae vero vocabulo, materiam informem appellare, est extra propriam & vsitatam significationem voces extorquere, & extra communem loquendi proprietatem, nomina proferre; na si mysticas interpretationes admiserimus, iam variae aiunt, multiplicesque illae exurgunt: Vnde nullam stabilem, certamque, Mosis sententiam statuere poterimus.

a. *Idest Chaos vna vniuersali, rudiq; forma congestum.*

GREGORIVS Nyssenus, singulari arbitratu, Chaos quoddam vna rudi forma compactum, in quo praefeminata essent omnia, primo profiliisse arbitratus est, vt in Quaestione de Chaos specie, eius prolixam sententiam referetes conspiciemus, ipsumque; Coeli, & Terrae nomine, tanquam extremitatibus caetera omnia comprehendentibus, non vt tunc extantibus, sed vt nobis cognitis describi voluit, edocuitque praecipue in Hexameron suo, scribens.

Quoniam enim Propheta fecit librum originis, quo ad cognitionem Dei quasi introduceremur propositumque Moyse est eos, qui sensui obnoxij essent, per ea quae appaerent, quasi manuducere ad ea, quae sensuum comprehensionem superant: Caelo autem, ac Terra desinitur ea, quae per visum nobis cognitio contingit: idcirco tanquam comprehendenda res vniuersas eorum, quae per sensum a nobis cognoscuntur, extrema scriptura nominauit; vt per hoc, quod dixisset, amplectentia res caeteras a Deo facta esse, simul comprehenderet quicquid intra extrema illa contineretur; ac pro eo, vti diceret, omnia, quae sunt,

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Coelum, et Terram.

a. *Idest, Empyreum, & Chaos, vna communi, rudiq; forma conflatum.*

sunt, Deus acervatim, collectim & vna complexione fecit, dixit; In summa, sive in Principio fecisse Deum Caelum & Terram. Et post. Sed paululum quiddam sermonem repetamus, vt & ea, quae de diuina Scriptura deprompta sunt, ad seriem reddite explanationis nos adiuuent. Dixit enim in primis historia Mundi originis, quod in principio fecit Deus Caelum, & Terram; per id autem verbi nos existimauimus scripturam, per id quod continet, etiam id quod intus sit, ostendentem significare eam, quae vna complexione acervatim repente representata est, rerum conflationem, atque creationem: nam intra extrema, prorsus etiam media continentur. Extrema autem, quantum attinet ad sensum humanum, Caelum & Terra sunt; propterea quod his hominum visus vtrinque terminatur. Quemadmodum igitur ille, qui dixit; In manu eius fines terre sunt, vnde cum horarum comprehensione, media quoque complexus est: ita Moyses etiam materiarum totius Mundi confectionem & molitionem per fines indicauit.

ALCVINVS visus est in hanc declinasse sententiam, quaestione in Genesim vigesima octaua.

Int. Quid in Caeli, Terraeque nomine significatur? Resp. Informis ea materia, quam de nihilo fecit Deus, appellata est primo Caelum, & Terra, non quia iam hoc erat, sed quia hoc esse poterat; Caelum istud siderum siquidem secundo die factum legitur, & tertia die Terram apparuisse, & vestiri floribus cepisse.

a. *Idest, Empyreum, & Chaos, vna communi, rudiq; forma conflatum.*

Patres prisca subobscurè elegantem suscitauerunt interpretationem, quae post, vt acceptissima, singularem sibi locum vindicauit, mirificoque studio quamplures eam prosequuti sunt. Patrum priscaorum igitur nonnulli, duorum Coelorum à Mose traditam fuisse genesim voluerunt; illudque primum Caelum (cuius effectum narrat Moses hoc loco) perpetuum quoddam, aeternumque beatorum domicilium vocauerunt.

CLEMENS Papa, ex diui Petri ore, Recognitionum libro primo & secundo, id memorat, praecipue cum ait.

Caelos autem esse qui ab eo facti sunt, sicut & lex dicit, quorum vnus sit superius, quo continetur visibile firmamentum illud esse perpetuum, & aeternum cum his, qui habitant ibi; istud autem in consummatione saeculi resoluendum esse, & transire: vt illud Caelum, quod est antiquius, excelsiusque post Iudicium, Sanctis, & dignis appareat.

PHILO de Mundi opificio, de hoc Caelo sic ait.

Haec voces; In principio fecit, idem valent, quod primum fecit Caelum. Est enim reuera consentaneum rationi, primum in generatione illud prouenisse, cum sit praestantissimum ex his, quae facta sunt, & è purissima constet essentia: Quamobrem Deorum tam non apparentium, quam sensui patentium, destinatum est domicilium sacratissimum.

ORIGENES in Genesim Homilia prima.

Cum iam antea Deus fecisset Caelum, nunc firmamentum facit; fecit enim Caelum prius: de quo dicit; Caelum mihi sedes est. Isa. 66.

DIODORVS Tarfensis.

Post visibiles, ac intellectu praeditas substantias, Deus Caelum statim vna cum Terra fabricatus est; non illud, quod aspectabile est, sed quod super omnes Caelos, & quod David Caelum Caeli nuncupare solet.

IVNILIVS in Hexameron.

Vt quid enim haec de Terra, praetermissa Caelo, intulit? nisi quia de Caelo nil tale intelligi voluit: Ipsum enim est Caelum superius, quod ab omni huius Mundi volubili statu secretum, diuina gloria praesentiae manet semper quietum. Nam de nostro Caelo, in quo posita sunt Luminaria huic saeculo necessaria, in sequentibus, Scriptura, quomodo, vel quando sit factum, declarat.

Glossa Ordinaria haec desumpsit, Bedaeque adscriptit.

T H E O P H I L V S Antiochenus ad Autolycum libro secundo.

Primo autem loco, ubi Scriptura sacra tractat creationem, seu Mundi generationem, non loquitur de isto firmamento visibili, sed aliud quoddam Cælum nobis inuisibile proponit, secundum quod visibile hoc, firmamentum nuncupatum est.

H I L A R I V S enarratione in Psalimum centesimum trigessimum quintum.

Cum regionem cognitionis sua, qui infinitus est, collocaret, Cælo superiore atque primo, eodemque in orbem collocato; terminum quandam virtutibus, quæ primum ad cognoscendum se gignerentur, inclusit. Neque enim gignenda creationes virtutem inconspicibilis Dei ferre potuissent, nisi natura temperationis obiectu, sed hæc moderatè ad infirmitatem habitationis incoheret. Aquis etenim eleuatis, illam ipsam primi Cæli naturam temperauit, quæ superius Dei accensa virtute, nequaquam ab inferioribus esset patienda naturis. Cælum verò inferius non vniforme, sed multiplex retendit: quod totum firmamentum nuncupans, valida ad sustentationem aquarum superiorum, temperationemque aeris nostri, firmitate solidauit. Et idcirco plures Cælos prophetica doctrina ostendit.

A N S E L M V S Canthuariensis de Imagine Mundi libro primo, capite vigesimo octauo.

Supra firmamentum est spirituale Cælum hominibus incognitum, ubi est habitatio Angelorum, per omnes ordines dispositum. Et post. Hoc est Cælum, quod in principio legitur cum Terra creatum.

B R V N O Carthusiæ Patriarcha, libro de Nouis, capite secundo.

Moses duos ponit Cælos, ait enim; In principio creauit Deus Cælum, & Terram; ecce vnum. Secunda die fecit Dominus firmamentum in medio aquarum, diuisitque aquas quæ erant super firmamentum, ab his, quæ erant sub firmamento; vocauitque firmamentum Cælum; ecce alterum: & hoc quidem est illud Cælum, quod per Solem, Lunam, & stellas, quæ in eodem fulgent, nostris oculis reuelatur. Primum enim Cælum de hoc Mundo videre impossibile est; quoniam hoc quod videmus, inter nos & illud, positum est. Sed cuius excellentiæ pulchritudinis illud esse putabimus, cum huius inferioris tantam esse videamus? Et primum quidem Cælum statim eadem die factum & illuminatum est, dicente Domino; Fiat lux; & facta est lux. Hoc autem tertia die postquam factum est, Solem, Lunam, & stellas suscepisse narratur.

Quod igitur hi Patres subobscurè insinuarunt, alij in consequentibus ætatibus, etiam sub nomine Empyreï, clariùs explicarunt.

S T R A B V S in Glossa Ordinaria.

In principio creauit Deus Cælum, & Terram. Cælum autem non visibile firmamentum, sed Empyreum, id est igneum, vel intellectuale, dixit, quod non ab ardore, sed à splendore dicitur, quod statim repletum est Angelis.

H V G O Victorinus in Sententijs, tractatu secundo, capite primo.

Nec appellamus hic Cælum firmamentum, quod secunda die factum est; sed Cælum splendidum, quod dicitur Empyreum, id est splendidum, quod statim factum, Angelis est repletum, illam scilicet superiorem partem, usque ad quam machina illa elementorum adhuc indistincta porrigebatur.

Hucusque Patres hi omnes, Cæli nomine, Empyreum intellexerunt, vt dilucidè ex eorum attestationibus claret; sed Terræ nomine, num Chaos vnica exigua forma compactum, num ex elementis obductum, intelligendum sit, non explicarunt.

D. B O N A V E N T V R A secundo, distinctione duodecima, cum Nyf seni primum, Augustini secundo loco, Hugonis tertio, interpretationes retulisset, quart loco, quasi ipsi magis probatam, hanc subiecit.

Quarta expositio, quæ communior est, secundum expositores planior est, quod per Cælum intelligatur Cælum Empyreum, quod est Angelorum habitaculum, in quo Angeli sunt creati: per Terram verò materiam omnium corporum intra ipsum contentorum, siue Cælestium, siue terrestrium. Hæc expositio sequenti litteræ concordat, quæ exprimit de illa materia facta esse corpora cælestia, & elementaria.

L Y R A N V S in Postillis, hanc interpretationem, qua Cæli & Terræ nomine Empyreum, & Chaos incongestum, in quo nec Cælum, nec elementa essent, nisi per præfeminationem capitur, Straboni, & Bedæ adscribit, cum ait in secunda à se inferta expositione.

Secunda autem expositio literalis, quam tenent Strabo, & Beda, & aliqui alij Doctores, est, quod materia omnium corporalium, & elementarium per opus creationis producta est sub vna forma communi in genere substantiæ, vt potè corporeitatis, & diebus sequentibus sit distincta secundum diuersas sui partes, per formas specificas, tam cælestes, quam elementares. Et post. Igitur secundum opinionem illam, quæ ponit materiam eiusdem rationis in corporibus cælestibus & elementaribus, quam sequuntur Beda, & Strabo, est exponenda sic littera; In principio creauit Deus Cælum; scilicet, Empyreum, quod statim factum, Angelis est repletum: & dicitur Empyreum, à πῦρ, quod est ignis; non quia sit de natura elementari, sed quia conuenit cum igne in splendore: sicut & Cælum Chrysellinum dicitur aqueum, quia conuenit cum aqua in diaphaneitate,

neitate, vt prædictum est. Et est Cælum Empyreum, secundum istam expositionem, locus splendidus, immobilis, & quietus, contemplationi gloriæ aptus. Et Terram, id est materiam omnium corporum, quæ sunt sub Empyreum, quæ producta est sub vna forma communi in genere substantiæ, vt potè corporeitatis; & propter talem communitatem, nominatur diuersis nominibus, vt potè nomine, Abyssus, & Aqua. Terra autem erat inanis & vacua, quia illa materia non erat adhuc per formas speciales distincta.

Cæterum quod Cæli nomine, Empyreum capiendum sit, fatetur Strabus (vt supra retulimus) cum ait; Non uisibile firmamentum, sed Empyreum. &c. Verum de materia, vna rudi forma congesta, nullam, quam viderim, mentionem habet in suis lucubrationibus. Beda verò in expositione sua super Genesim, & Cæli nomine, Angelum; & Terræ nomine, materiam origine, non tempore præexistentem, intelligenda esse, conformi cum D. Augustino sententia, clarè edocet. Porro in Hexameron, quod Iunilio adscribitur, & Empyreum, & Chaos, non vna communi forma præditum, sed ex elementis commistum agnouit, ut parum post ex Iunilij doctrina perspici poterit.

T O S T A T V S Genesim primo hanc interpretationem, vt probatiorem commendat; Bedæ, & Straboni, eam pariter assignans.

Cælum, intelligitur solum Cælum Empyreum secundum istam expositionem secundam, & veram, quia Empyreum non ponitur de materia illa communi creatum. Alij autem Cæli in secundo die creati, sunt de materia communi corporea. Est autem Cælum Empyreum locus capacissimus, splendidus, immobilis, quietus, contemplationi conueniens, & gloriæ beatorum; nec de alio Cælo hic intelligitur, quia tunc frustra de firmamento, quod continet octo orbis, postea subderetur; Et Terram, id est materiam communem sub quadam forma corporeitatis; ex qua postea distincta fuerunt omnia corpora Cælestia, & elementaria intra concauitatem Empyreï; & uocatur tota ista materia, Terra, quia maxime visibilis est Terra; & idè post inductionem elementorum, licet Deus, ignem, & aërem, ab alijs elementis distinxerit, faciens de illa materia; tamen nunquam mentionem de igne fecit: de aëre autem modicam, vel quasi nullam.

C A T H E R I N V S enarratione in primum caput Genesios, vsque ad hoc Commentarium, quod Cæli nomine Empyreum, & Terræ crassam vnã rerum molem interpretatur, toto Marte recipit, & extollit, vt disertâ oratione ipsum solum esse verissimum attestetur. De Cælo ait;

Est ergo tertia expositio, quæ intelligit Deum creauisse Cælum Empyreum cum ipsis Angelis; aut (quod idem est) ipsos Angelos cum Cælo illo, vt simul cum ipso Cælo inuenirentur; immo vna illa Cæli appellatio ne contineri etiam corporeum illud Cælum, & spirituale, ipsos scilicet Angelos, qui & Cæli dicuntur, immo & Cæli Cælorum: Si ad eum sensum intelligas, plana sunt omnia, & silet omnis hinc inde exorta questio. Quocirca hanc ego sententiam puto esse verissimam, cum omnia ei consonent.

De Terra loquens, contendit primo loco, nomine Terræ, elementum hoc nobis substratum non fuisse significatum. Primum, quoniam omnia tunc de digniorum elementorum genesi, interpeptiue, fuisset Terra genitura tradita. Præterea, quia indigesti illius Chaos mentio, immeritò obliteraretur, quod tantum celebrarunt Hæsiodus, Mercurius Trifmegistus, Anaxagoras, Euripides, Ouidius, Virgilius. Tadem & quia hoc Chaos genus, ab Augustino, Beda, Hugone, & prius à Nazianzeno fuerit positum; tadem concludit.

Sed quid diutius moror? Scriptura ipsa Sancta hoc manifestè probat, vt mirer quosdam disputantium minus considerasse. Ait enim Sapiens; Manus tua creauit orbem terrarum ex materia inuisa: siue (vt beatus Augustinus citat) ex materia informi. Sic enim Græcè legitur, ἡ ἀμορφοῦ ὄλης. Prius ergo præparatam fuisse materiam, ex qua productus est Orbis terrarum fateri debemus, nisi velimus verba Scripturæ prorsus violare. Nam si creata simul fuisset materia cum reliqua creatura, quomodo verè diceretur, Orbem fuisse ex illa creatum? Sic enim dicitur creatus homo de limo terræ, nimirum prius existente limo: & de viro mulier, prius existente viro: & sic quæcumque isto modo dicuntur, etiam isto modo sunt intelligenda.

Quæ verò extarit eius inconditi Chaos substantia, his edifferit.

Nos talem non ponimus fuisse materiam, quæ prorsus esset omni forma destituta, sed eã, quæ debilissimum habebat actum, quem dicimus confusum, imperfectum, & primum entitatis, seu potentie. Non enim habebat certam formam specificam, quæ contraheretur ad certum esse.

a. Empyreum, & Chaos ex elementis commiscelatum.

I V N I L I V S de Cælo hæc habet, vt diximus.

Non ergo superius illud Cælum, quod mortalium est omnium inaccessibile conspectibus, inane creatum est, & vacuum; vt terra, quæ nil in sua prima xientium germinum, & xientium produxit animantium creatione; quia vniuersum suis inebis mox creatum, hoc est, beatissimis Angelorum agminibus impletum est: quos in principio

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Coelum, & Terram.

- a. Id est, Empyreum, & Chaos ex Elementis commiscelatum.
b. Vel, Empyreum sine Luce, & Chaos ex Aqua & Terra conflatum.

principio cum Cælo, & Terra esse editos. De Terra autem. Vbi notandum est, quod cum Cælo in principio duo Mundi elementa, aqua videlicet, & Terra, nominatim facta memorantur; quibus tamen duo reliqua fuisset constat indita: ignem videlicet in ferro, & lapidibus, quæ Terra viscera tum condita latebant: aërem vero in ipsa terra, cui esse permixtus ex eo cognoscitur, quod cum fuerit humectata, & temperiem Solis accepit, mox vapores exhalat largissimos.

R V P E R T V S Commentarijs in Genesim libro primo, capite sexto.

Iam quidem cum audimus Cælum, & Terram, animalis homo, qui nunquam in Cælo conuersatus est, nec dicere potest cum Apostolo; Nostra autem conuersatio in Cælo est: hic talis nec opinari potest, qualis habitatio Cælum sit, vel fuerit, mox vbi creatum fuit; quippe cum nec spiritualis homo quantumcunque Cælestia contempletur, dum viuit, sufficienter diiudicare possit, nisi quia magnus & immensus locus, magna & spiritalis est Patris domus, in qua ab initio mansiones multe paratæ sunt beatis Angelis, & Sanctis hominibus; vbi localis est, & localiter sedet secundum verum hominis corpus, Pontifex summus, qui penetrauit Cælos Iesus Christus Filius Dei. Cuius videlicet spiritualis habitationis comparatione, Terra est, quicquid carnis oculis cernitur: ut rectè per Psalmistam, Cælum Cæli dicatur; qui cum præmisisset: Benedicite vos à Domino, qui fecit Cælum, & Terram: statim subiunxit; Cælum Cæli Domino; Terram autem dedit filiis hominum.

Philipp. 3.

Psal. 113.

Cælum Cæli dixit, eò quod comparatione eius, hoc visibile firmamentum, quod secundo die factum est, non iam Cælum, sed Terra, aut ut multum quiddam Terræ ornatus sit, quia videlicet illud inuisibile est, istud autem terrenis animantibus conspicabile est. De Terra verò. Illud, inquam, Cælum Cæli, quale factum sit, animalis homo nec opinari potest. Terra autem fortè statim animo eius talis occurrit, qualis in sua forma conspicitur, scilicet herba virenti, lignisque, & pomiferis vestita arboribus, & diuersis animantium generibus plena. Proinde continuo sequitur; Terra autem erat inanis, & vacua, & tenebræ erant super faciem abyssi. Et post. Creatis, inquit, Cælo, & Terra, Cælum quidem non omni ornatu inane, vel vacuum erat, quippe quod ex lumine diuine maiestatis resplendit, sicut ad illius similitudinem Cælum istud visibile, & aër, Solis huius resplendent lumine; verum Terra, id est corpulenta substantia, inanis erat, & vacua. Non quidè ipsa à diuina magnitudine remota erat, cum de illo uerissimè Seraphin clamant, dicentes, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth: Plena est omnis Terra gloria eius: sed eam maiestas eadem, etsi iam potestate, nondum tamen actu impleuerat, vel ornatu, licet hoc propheticè de prædicatione Euangelij Christi dictum possit intelligi, quæ effectum est, ut non iam vna gens Iudeorum tantum, sed omnis Terra diuinitatis impletur notitia. Ceterum, secundum quod iam dictum est, Terra erat inanis, & vacua, quia nondum illam Creator ab aquis aridam segregauerat, nondum firmauerat, nondum sidera Cæli huius palla vestiuerat, nondum tot creaturarum generibus exornauerat.

Isa. 6.

b. Empyreum sine Luce, & Chaos ex Aqua et Terra conflatum.

G V L I E L M V S Parisiensis prima, partis primæ de Vniuerso, capite trigésimo primo, his primum proponit.

Restant adhuc quæstiones de Cælo in principio creato; quid, vel quod illud sit, videlicet, an totum quod est à Luna supra, id est, inter intimam Cæli Lunarum superficiem, & extremam, siue extimam superficiem Cæli, quod Græci Aplanon nominant, an sit aliud Cælum supereminens huic toti; de quo soli sapientes Christianorum loquuntur, & Græco nomine vocant illum Empyreum; hoc est, valde igneum, non à vehementia ardoris, ut ipsimet dicunt, sed à supereminentia splendoris.

Et post prolixam disceptationem, his concludit capite trigésimo secundo.

Dico igitur, quod Cælum vltimum, ut prædixi, est vltra nouem notos, ac nominatos Cælos, supereminens eis distantia multa; & est istud Cælum habitatio substantiarum, quæ vocantur Angeli sancti.

Et capite quadragesimo, sic ait.

Empyreum Cælo ab initio suæ creationis non fuit lux illa, qua postea splendidatum fuit.

Qui & insignis Doctor, & primo die luce insignitum fuisse, quadragesimo primo capite edocet; & fortè ex beatorum, Angelorumque glorifico lumine id effectum esse insinuat.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Coelum, & Terram.

- a. Hoc est, tria superna Elementa, & Elementum hoc Terra in centro Mundi libratum.

insinuat. De significatione Terræ, quid ipse maluerit, non audeo diffinire, nisi quod mixtum illud Chaos ex Terra tantum & aqua intellexerit, ut infra deducemus disceptatione de Chaos; & ea obtestantur, quæ habet capite trigésimo nono.

Ex aqua generandi erant Cæli nouem, & pisces; omniaque reptilia similiter, & volatilia; & forte aër, & ignis elementa.

A L E X A N D E R de Hales hanc visus est insequi sententiam, cum parte secunda summæ Theologiae, quæstione quadragesima quinta, membro secundo, dixit.

Cælum Empyreum continetur nomine Cæli, sed sicut Angeli quodammodo dicebantur informes, priusquam reciperent formam gratiæ, quæ nomine lucis designatur; ita & Cælum Empyreum poterit dici informe, quousque Dominus in formam perfectam redigeret, dicendo; Fiat lux: &c. & secundum hoc, nomine lucis non intelligitur tantum lux, quæ distinguit per reuolutionem sui noctem, & diem; sed etiam lux distincta à tenebris: quomodo Cælum Empyreum est lux distincta: tenebræ enim hic fiunt in aère, aqua, & terra; ibi autem non. Et Ante. Cælum diuiditur contra terram, id est materiam informem; de qua hæc fierent, & inter se diuiduntur; nihilominus cum dicitur, Terra erat inanis, &c. ibi Cælum continetur sub informitate terræ. Aliter enim quodammodo accipitur nomen terræ: nam primò accipitur pro materia, in quantum ex ea futura erat terra: secundo verò accipitur communiter.

Concordi igitur sententia hi Patres, Cælum hoc in primordijs conditum, Empyreum extasse decernunt; & quanquam alij Empyreum nomen non expresse, fati tamen clarè ipsum insinuarunt Clemens, Philo, Origenes, Diodorus, Iunilius, Theophilus, Hilarius, Anselmus, Rupertus: Alij nomen Empyreum non contiguerit, Strabus, Hugo, Magister Sacre historiae: & recentiores, D. Thomas, Lyranus, Toftatus, Catherinus, Gulielmus. Terræ autem nomine quidnam capiendum sit, difficile est attingere: euincimus attamen Iunilium, Magistros duos, D. Thomam commiscellationem quatuor elementorum pro Chaos admisisse; Catherinum vnum rude constituisse; Lyranum, & Toftatum in ambas sententias decidisse.

a. Tria superna elementa, et elementum hoc Terra in centro Mundi libratum.

H V G O Victorinus noster, selectam, ac peregrinam induxisse visus est interpretationem, cum Cæli nomine, non Empyreum, seu Angelum, seu Cæleste corpus, sed tria superna elementa, ignem, aërem, & aquam, simul ad nebule speciem commista; & Terræ nomine, infimum hoc nostrum Solum significare censuit. Edocuit hoc Adnotationibus dilucidatorijs in Genesim, capite primo, cum dixit.

In principio creauit Deus Cælum, & Terram: tria, inquit, superiora elementa, Cælum vocat.

Et de Sacramentis libro primo, prima parte, capite sexto, cum ait.

Per Cælum nanque, & Terram, materiam illam omnium Cælestium, terrestriumque hoc loco significari puto, de qua postea succedenter in forma facta sunt, quæ in ipsa prius per essentiam simul creata fuerunt. Ibi nanque Terra erat ipsum Terræ elementum; & Cælum mobile erat illa leuis confusio reliquorum trium, quæ circuitu medio iacentis terræ suspensa ferebatur; & his duobus, omnium corporum Cælestium, siue terrestrium formarum materia continebatur.

R I C H A R D V S noster, Exceptionum libro secundo, capite septimo, eandem profequutus est sententiam, inquiens.

In principio creauit Deus Cælum, & Terram. Cælum vocat tria elementa, ignem, aërem, aquam, quæ erant in vna confusione permixta, siue in vna permixtione confusa, circa quartum, quod est Terra, fluctuantia; quæ Terra in medio, & in imo trium suo pondere librata subsedebat. In principio itaque creata sunt Cælum, & Terra, id est quatuor elementa simpla omnium faciendorum materia.

Porro, quas interpretatio hæc secum ferat difficultates, infra obseruabimus.

Supre-

Anno Mundi
primo.
In Exordio
temporum.
Ante dies.

Coelum, & Terram.

a. Id est, supremum Orbem, & elementum Terræ.

a. Supremum Orbem, et elementum Terræ.

Basilii, Ambrosius, duo præclara Ecclesiæ lumina, Cœli significationem in Cœleste corpus reijcientes, per Cœlum, supremum Orbem, qui Mundi est ambitus, terminusque interpretati sunt: per Terram autem, hoc infimum substratum elementum: senseruntque in his, & cum his, quasi in extremis Mundi partibus, cætera elementa, ut media, fore intelligenda.

BASILIVS Hexameron Homilia prima.

Ex duobus principijs, Vniuersi sanè totius inuuit essentiam, Cœlo quidem prerogatiuam in generatione dignitatem: Terræ autem ad rerum essentiam, secundas adscribens. Quicquid autem istorum medium est, id vna cum ipsis omnino subibus exortum est. Itaque etiam si nihil de cæteris dixerit elementis, igne (inquam) aqua, atque aère, tuopte tamen solerti ingenio capere velis. Primum quidem, quoniam in omnibus omnia sunt permixta: atque aded in Terra, aquam, aërem, & ignem inuenies: siquidem tam è silice, quam è ferro, quæ suam originem è Terra trahunt, ignis exilit, ac frictionibus copiosus emergens elucet. Vbi dignum id est etiam admiratione, quoniam pacto cum in ipsis corporibus innoxius latet, ignis, idem cum egressus fuerit, ipsa quoque absumat, à quibus eatenus seruatus est. Aquæ verò naturam ipsi insitam esse Terræ, ij demonstrant, qui puteos effodiunt: & aëris item naturam eidem Terræ inesse ipsi vapores, quos ab humectata terra Sole tepiditate resultare, sursumque ferri conspiciunt. Deinde quoniam Cœlum natura locum superum occupat, Terra verò infimum: sit hinc, ut quæ leuia sunt, Cœlum suapte natura petant, ponderosa verò ad Terram suapte nutu ferantur. Aduersantur porò sibi mutuo maxime superus, inferusque loci: qui quum & motionem eorum fecit, quæ plurimum inter sese suapte natura distant, is & ea comprehensim notauit, quæ medianter inter illa regionem occupant, atque implent. Quare singulorum enarrationem querere noli, sed ea, quæ silentio præterita sunt, per iam declarata intelligere velis.

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite sexto.

Tamen satis est ad præsentem assertionem, quòd in principio Cœlum fecerit, vnde prerogatiua generationis, & causa: & Terram fecerit; in qua esset generationis substantia. In his enim quatuor illa elementa creata sunt, ex quibus generantur omnia ista, quæ Mundi sunt. Elementa autem quatuor, aër, ignis, aqua, & terra, quæ in omnibus sibi mixta sunt. Siquidem & in terra ignem reperies, qui ex lapideus & ferro frequenter excutitur: & in Cœlo, cum sit ignitus, & micans fulgentibus stellis solus, aqua ejus possit intelligi, quæ vel supra Cœlum est, vel de illo superiore loco in Terram, largo frequenter imbri demittitur. Quæ pluribus colligere possemus, si quid ad edificationem Ecclesiæ ista proficere videremus. Sed quia his occupari infructuosum negocium est, ad illa magis intendamus animum, in quibus vita sit profectus æternæ.

DAMASCENVS Libro secundo Orthodoxæ Fidei, de Cœlio, capite sexto.

Dicimus, in totius Mundi generatione, Cœli facturam nos intelligere eam spheram, quam quidam Sapientum (qui non ex nostris sunt) instellarem appellant, ea quæ Moseos dogmata sunt, sua efficientes.

De Terra autem, capite decimo.

Terra quatuor elementorum vnum est, siccum & frigidum, grauissimum & immobile, à Deo ex nihilo ad esse prima die deductum. In principio enim, inquit, fecit Deus Cœlum, & Terram, cuius sedem, & basim nullus hominum dicere valuit.

Cum his autem cætera elementa condidisse Deum, demonstrat capite quinto.

Ipsè Deus nosster, qui in Trinitate, & vnitæ glorificatur, fecit Cœlum, & Terram, & omnia quæ in eis sunt, ex nihilo ad esse deducens. Vniuersa hæc quidem Cœlum, Terram, Aërem, Ignem, non ex subiecta materia. Alia autem ex ijs, quæ ab ipso facta fuerunt, puta animalia, plantas, semina. Hæc enim ex Terra, Aqua, Aereque & Igne, Conditoris præcepto exorta sunt.

INNOCENTIVS Tertius, Commentarijs in quintum Psalmum Poenitentialem.

Tria verò simul creata fuerunt, Angelus, Mundus, & Tempus. Et in creatione Mundi simul creata fuerunt

fuerunt Cœlum, & Terra, primum, & infimum inter quatuor elementa; & cum ipsis pariter duo media, videlicet aër, & aqua, confusa insimul, & commixta: quoniam aqua vaporabilis erat, & aër spissus, sed postea discreta sunt, & diuisa.

CAIETANVS apprimè hos Patres est insequutus, Genesis capite primo.

Sapientissime Moses Vniuersum comprehendit ex duabus præcipuis illius partibus, corpore scilicet simplici circulariter mobili; & centro, circa quod oportet illud moueri Cœlo, & Terra: hæc siquidem due nature sunt etiam à Philosophis descriptæ præcipue Vniuersi partes substantiales; vsque adeo, ut querentibus; quare totum Vniuersum corporeum, non constet ex natura Cœlesti, reddant rationem, quia natura Cœlestis est circulariter mobilis, ac per hoc oportet habere immobile centrum (non Mathematicum, sed naturale) circa quod moueatur; & propterea ex eo, quod Cœli sunt, oportet quod Terra sit; & ided Moses prius nominat creationem Cœlorum, & postea Terræ: & in his duobus, scilicet Cœlis, & Terra, comprehendit concomitanter reliqua corpora simplicia, & spiritus Angelicos, ut ipsemet manifestat, explicando dispositiones, in quibus Cœli, & Terra creati sunt, ut infra patebit.

Quomodo verò ex his reliqua omnia constituisse elementa notificatum fuerit, his demonstrat Caietanus. Et primo de elementis sic.

Et Philosophi quidem ex eo, quòd est Terra, probant esse reliqua tria corpora simplicia. Existente enim in rerum natura vno contrariorum, videlicet Terra, corpore simplici, quod mouetur ad medium, oportet esse alterum extremum contrariorum, quod mouetur à medio: & hoc extremum appellamus ignem. Existentibus verò extremis contrarijs in rerum natura, oportet quoque in rerum natura esse media, quæ mouentur ad media loca, quæ appellamus aërem, & aquam. Ex his siquidem quinque corporibus simplicibus (Cœlo, & vocatis elementis quatuor) constituitur prima substantialis perfectio Vniuersi. Mixta siquidem omnia spectant ad secundam Vniuersi perfectionem.

De Cœlestibus autem.

Ex eo verò quòd Cœlum mouetur circulariter, probant spirituales substantias mouentes Cœlos: ut hinc pateat, quam sapientissime Moses inchoauerit creationem Mundi, dicendo; In principio creatos Cœlos, & Terram. In his siquidem duobus apparet comprehendendi integrum Vniuersum secundum primariam Vniuersi perfectionem; quia his duobus applicatis, tanquam præcipuis partibus, reliquæ Vniuersi partes spectantes ad primam Vniuersi perfectionem, implicite, & concomitanter sunt comprehensæ. Prætereo rationem ex parte figuræ spherice: Mundus enim ex eo, quòd est sphericus, describitur apertissime primo creatus in circumferentia, & centro, Cœlo, & Terra: vtpote primis spheræ principijs.

Ex horum Patrum doctrina excipimus quatuor modos; quibus per Cœlum, & Terram, vniuersa significari conuincitur: Primum, quia hæc extrema sunt; & cum extremis, media etiam intelligi solent: Deinde, quia cætera elementa virtute in Terra, & etiã actu quãdoque extare dignoscimus: Amplius, quoniã ratione philosophica, dato vno contrariorum, scilicet Terra grauissima, concedendum est & alterum leuissimum, quod est ignis: & leue, & graue, quæ sunt aër, & aqua. Vel data ficitate, necessariò ponenda est humiditas, frigiditas, & caliditas, quæ sunt elementorum insitæ proprietates. Tandem quia vbi in spherâ est centrum, circumferentiaque, hoc est Cœlum, & Terra, cætera, ipsam spheram constantia, extare cointelliguntur. De Angelo autem ex Patrum sententia, hic mentionem non fieri perspectum arbitror; maxime cum Basilii, & Ambrosius eum longè ante Mundi initium manasse censeant: & consequentia, quam habet Caietanus, cum ait: Ex eò quòd Cœlum mouetur circulariter, probantur spirituales substantiæ; non necessariò concludere mihi videtur, nisi præsuppositis Aristotelicis placitis, quæ Cœlos ab Intelligentijs moueri decernunt. Cæterum Patrū quamplures, & astra sua natura circumferri, & in exordio temporum Cœlestium corporum motionem inchoatam non esse, sed post, dilucidè edocent, ut aliàs obseruabimus.

a. Cunctos Orbis Cœlestes, & elementum Terræ.

TERTULLIANVS, huius sententiæ primus excitator fuit libro aduersus Hermogenem, capite vigesimo sexto.

Nobis autè vnus Deus, & vna est Terra, quã in principio fecit Deus, cuius ordinem incipiens Scriptura decurrere, primo factam eam edicit, dehinc qualitatem ipsius edisserit. Sicut & Cœlum primò factū professa, in principio fecit Deus Cœlū; dehinc dispositionē eius superinducit: & separauit inter aquam, quæ erat infra firmamentū, & quæ super firmamentū; & vocauit Deus firmamentū Cœlū, ipsum quod in primordio fecerat. Proinde & de homine: Et fecit Deus hominē, ad imaginē Dei fecit illum. Dehinc qualiter fecerit, reddit: Et finxit Deus hominem de limo terræ, & afflauit in faciem eius flatū vitæ, & factus est homo in animā viuā. Et vtique sic decet narra-

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Coelum, & Terram.

a. *Idest cunctos Orbes Cœlestes, & Terræ Elementum.*

narrationem inire, primò præfari, postea prosequi; nominare, deinde describere; alioquin vanum, si eius rei, cuius nullam præmiserat mentionem, idest materia, ne ipsum quidem nomen, subito formam, & habitum promulgavit: ante enarrat qualis esset, antequam an esset: ostendit figuram deformati, nomen abscondit. At quanto credibilis secundum nos eius rei dispositionem Scriptura subiunxit, cuius institutionem, simulque nominationem præmisit. Quam denique integer sensus est; In principio Deus fecit Cælum, & Terram; Terræ autem erat inuisibilis, & rudis, quam Deus scilicet fecit; de qua Scriptura, cum maximè edixerat. Nam & Autem ipsum, velut fibula coniunctivæ particule, ad conexum narrationi appositum est; Terra autem. Hoc enim verbo reuertitur ad eam, de qua supra dixerat, & alligat sensum. Aded aufer hinc Autem, & soluta compago est, ut tunc possit de alia terra dictum videri, Terra erat inuisibilis, & rudis.

D. THOMAS, quanquam in Scriptis, in hanc declinare expositionem clarè non comperitur, in primâ attamen parte, quæstione sexagesima octava, articulo primo, ad primum, visus est ei adherere; vbi cum Chrylostomi, Augustini, Bedæ, Strabi, ac Damasceni interpretationes recitasset, adiecit.

Secundum autem aliam expositionem, quam Augustinus tangit, Cælum prima die factum, est etiam ipsum Cælum siderum.

In Postilla autem in Genesim (si ipsius est factura) capite primo expressiùs eam declaravit, cum dixit.

Cælum, idest totam naturam Cœlestem super elementa constitutam: Et ponitur hic Cælum singulariter, non pluraliter, quia omnes Cæli in una natura consistunt luminosa, & in una figura circulari, & in una periodo, vel mensura in esse corporali. Et dicitur Cælum à cælando, quia totam naturam inferiorem integraliter ambit, & in se, & sua continentia claudit. Et Terram, idest naturam opacam, & inferiorem. Et dicitur Terra, quia teritur pedibus animalium, & est eorum solidum sustentaculum; & etiam vomeribus, & alijs instrumentis, ut exculta fructificet, quia est animalibus in nutrimentum, & pabulum.

HAMERVS Commentatione sua in Genesim, cum Cœli nomen quandoque aërem, quandoque Cœlestes Orbes significare narrasset, ex Mosis verò Aegyptij auctoritate, nouem esse Orbes statuit, his concludit.

Sic igitur consentaneum est Moysen, omnes Cælos, siue nouem sint, siue decem, intellexisse, cum inquit; In principio creauit Deus Cælum, & Terram. Nec obstat, quòd Græcè & Latine in singulari legimus Cælum; cum Hebraicè in plurali legimus, In principio creauit Deus Cælos & Terram. Terræ vocabulo haud dubio, quantum hoc elementum intelligitur, quod inhabitamus; nec mirum videri debet, quòd Cælo, statim Terram addit.

LYRANVS in Postillis sua prima expositione.

Cælum, idest corpora cœlestia omnia in suis formis substantialibus distincta, licet adhuc in aliquibus proprietatibus accidentalibus essent informia, ut patebit infra. Et Terram; in sua forma substantiali distinctam, & aliquibus proprietatibus formam substantialem necessario concomitantibus: quia tamen adhuc quantum ad aliquam erat informis; ideo sequitur, Terra autem erat inanis, &c.

TOSTATVS similia docuit prima sua expositione, quam tamen non approbat.

Cælum, idest omnes Cælos in suis formis substantialibus distinctis, siue Empyreum, siue alios: quia secundum istam positionem, omnia in suis speciebus fuerunt simul creata. Quod autem dicitur post de eis, quòd fuerint facti, vel creati; intelligitur quantum ad aliquas dispositiones accidentales. Et Terram: perfectam in sua forma substantiali: & intelligit etiam aquam, aërem, & ignem; etiam distinctos in suis formis: licet eos in textu non nominauerit; quia non sunt ita visibiles sicut Terra.

PERERIVS Commentarijs in Genesim libro primo.

Ego igitur arbitror, nomine Cæli hoc loco intelligendum esse vniuersum corpus Cœlestē, cunctos Orbes complectens; ita ut in principio Deus creauerit substantiam, & numerum omnium Cælorum, sine luce tamen, motu, & distinctione siderum; postea verò tribuit eis lucem, & suum cuique Cælo motum, & accendit in eis sidera, magna vi & potestate ad agendum pollentia. Itaque corpus Cœlestē factum est ab initio perfectum, quod

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Coelum, et Terram.

a. *Idest, quicquid supra nos est, & subter.*

quod attinet ad substantiam, numerum, ordinem, seu dispositionem, magnitudinem, figuram, denique partium densitatem, & raritatem: deinde verò multa sunt illis addita primo, & quarto die; hoc est, suus cuique Orbi Angelus motor, proprius cuiusque motus, decor lucis, & astrorum distinctio: denique singularis, & mira cuiusque Cæli vis, & potentia agendi; Porro nomine Terræ interpretor, & intelligo id, quod nomen ipsum præsefert, & significat, verum, inquam, Terræ elementum. Cum enim doctrina hæc Mosis (ut sæpe diximus) historica sit, verba eius propriè, non figuratè, seu allegoricè sunt accipienda: nanque ob hanc potissimum causam, Tertullianus valde reprehendit Hermogenem, quòd, quam Moses vocat Terram inanem, & vacuum, is proprias vocum notiones deprauans, dixerit esse materiam primam.

a. *Quicquid super nos est, & subter.*

Cælum, quicquid supra nos est, Orbes scilicet Cœlestes, ignem, & aërem; Terram, hoc est, quæ sub nos sunt, aquam, & terram: Nam & Doctores præclari tandem non defuere, qui aded amplificarent Cœli, ac Terræ significationes, ut per Cælum omnia nobis superna & per Terram, omnia nobis inferna intellexerint.

CÆIETANVS Commentarijs in Genesim.

Cum his tamen speculationibus, intellige secundum literæ sonum, explicata omnia corpora simplicia Hebræo populo: eo quòd Cælorum nomine intelligunt omnia superiora corpora, videlicet, Corpora Cœlestia, & Sphæras ignis, & aëris: Terram autem cooperant aquis.

STEVCHVS expressit id clariùs Cosmopœia in Genesim.

Tripliciter enim dicitur, Aristotele auctore, Cælum: Primum id quod est habitatio Deorum, extra Cœlestem vertiginem, vbi neque locus sit, neque vacuum, neque tempus, sed res tantum beatissima. Secundo dicitur Cælum, substantia Orbium Cœlestium, Orbis Solis, Lunæ. Tertio, Cælum est, quicquid est præter terras. Quicquid est supra terras, cum quo & aër, & æther est adiunctus. Hoc igitur postremum memoratur apud Moysen.

HVGOCarenensis in Postillis, ante præfatos.

Vel Cælum, idest, superiora duo elementa; Terram, duo inferiora.

VIELMIVS Lestione Tertia.

Porro autem existimo Cæli nomine complexum esse Moysen omnia superna corpora ab aqua, & terra, quorum est vnum centrum, & per analogem posuisse singulare pro plurali. Etenim, cum sit necesse, ut ab alterutra voce stent, nec desint, qui à terra cætera elementa velint, quòd cum ea cognationem quandam habent, sit nihilominus mihi probabilius, ut potius Cæli nomine veniant, quòd Psalmo octauo citra ambiguitatem, Aër Cælum dictus fuerit, constetque ignem, & aërem (magis tamen ac minus) conuersione Cælum fieri. Quicquid igitur terra & aquæ elementis superum est, nunc Moyses, (quantum ratione consequi possum) appellauit Cælum, ut proinde nullum omiserit in hac propositione corpus insigne, quod hunc sensilem orbem constituat: quamobrem & repente de aqua, tanquam, quæ iam extaret, & cuius creationem exposuerit, sermonem est habiturus.

Et post de Terra.

Terram, sedem illam firmam, & perenniter duraturam, Eccles. primo, medio libratam axe, centrum, ac basim Mundi, eamque Dei scabellum. Isaiæ sexagesimo sexto præstantem, & admirabilem plantarum, atque animalium parentem, nutricem, & recepticem. Psalmo centesimo tertio, Isaiæ quadragesimo. Quam & nobis, dum peregrinamur à Domino, incolendam, terendamque, & subiugandam amanter ille, & benignè dedit.

LIPPOMANVS etiam maiori amplificatione nomine Cœli cum aëre, igne, & Cœlis, etiam Empyreum, Angelosque venire his tradit.

Cæli autem nomine complectitur omnia, quæ sursum sunt, aërem, ignes, corpora Cœlestia omnia cum spiritibus creaturis, quæ sunt in Cælis, & sensibus nostris capi non possunt. Terra verò dicitur quicquid deorsum, iuxta Terram conspicitur, cum aquis ipsis, terræ adherentibus. Ac si dicat, quicquid in toto Mundo vides, vel non vides, sursum ac deorsum, initium suscepit, aliquando non fuit, de nihilo conditum est à Deo vno, & solo, quem solum colere debet homo, & adorare, cui hæc omnia seruiunt, & Dei creaturæ sunt, proque Deo coli omnino non possunt.

Sed de his postremis duabus expositionibus, quid existimandum sit, mox aperiam.

Iudicium Auctoris.

Colligo primum funem, vt è labyrintho egredi possim; Coeli nomen ad significandam partem Mundi supernam, hoc est, Coelestia, traxit Chrysofomus, Cyrillus, Augustinus, Steuchus, Burgenfis. Ad Idæas Plato, & Philo. Ad Angelum, seu in pura natura, seu beatum, Augustinus, Eucherius, Beda, Strabus, Magister, Hugo, non ex sua quidem sententia, sed vt D. Augustino applauderet. Ad Empyreum Philo, Clemens, Origenes, Diodorus, Hilarius, Iunilius, Anselmus, Rupertus, Strabus, Hugo, vt communi faueret sententiæ, Petrus Comestor, D. Bonauentura, Lyranus, Tostatus in sua secunda expositione, & Catherinus. Ad corpus Coeleste præseminatum in Chaos, Gregorius Nyssenus, Alcuinus. Ad tria superna elementa in specie nebulae expansa, Hugo, Richardus. Ad supremum Orbem tantum, Basilius, Ambrosius, Damascenus, Theodoretus, Gennadius, Acacius, & nuperrimè Caietanus. Ad cunctos Orbes Coelestes, Tertullianus, D. Thomas, ac Scholastici ferè omnes, Hæmerus, Tostatus, Lyranus in secunda expositione. Ad cunctos Orbes Coelestes, & Empyreum, Aegidius, & Pererius. Ad duo superna elementa, aërem, & ignem, & coelestia corpora, Vielmus. Ad eam, & Angelum, Lippomanus. Terræ pariter significationem ad inferam, vel mediam Mundi partem, hoc est, terrestria, seu elementata, Chrysofomus, Cyrillus, D. Augustinus, Steuchus, Burgenfis. Ad Idæam Terræ, Plato, & Philo. Ad materiam primam, Augustinus, Eucherius, & Beda, ac Strabus. Ad Chaos vniuersali quadam forma rudi præditum, Gregorius Nyssenus, Catherinus. Ad Chaos congestum ex elementis, Iunilius, Magister, Petrus Comestor. Ad Terram elementum, Basilius, Ambrosius, ac cæteri præci Patres, D. Thomas, Hugo, Richardus, Caietanus, Pererius. Ad Terram, & Aquam, Vielmus, Lippomanus, Steuchus. Non ignoro autem ex hac bene agnita interpretatione, quasi ex bene apprehenso tramite, iter mihi parari ad certam Mosis historiam intelligentiam, atque quòd à vera huius loci commentatione aberrare, sit vagos, difficilesque calles mihi præparare. Profiliunt certè tot totius Mosis historiae interpretationes, ac creationis Mundi modi, quot sententiæ sunt recitatæ. Cùm igitur ex huius loci interpretatione totius ferè præsentis capitis clari, & veri sensus emergant, ac proficiantur, necessarium est, vt arduam & prolixam suscipiamus disceptationem: Primumque genesim Angelorum, & Empyreus exponentes, num in hac conditi Orbis narratione comprehendantur, definiamus. Quòd si exclusos esse tum Angelos, tum Empyreum, tantumque Mundi huius sensilis genituram, & effectiorem describi decreuerimus; inuestigandum mox erit, Num Mundus absolutus vnico momento manarit, an sex dierum tempore; & si eo ordine Mundum prodixisse statuerimus, vt primum Chaos quoddam Deum produxisse dicamus, ac post tribus diebus perfecisse, & alijs tribus exornasse; inquirendum etiam supererit, quodnam Chaos illud fuerit, num rude vna vniuersali forma præditum, an ex elementis, & Coelis constatum. Si verò ipsum ex Coelo, & elementis suis substantialibus formis præditis constare afferuerimus, mox facile apparebit, quid Coeli & Terræ nomine intellexerit Moses, habebimusque claram feriem, quo ordine illud distinxerit, aut venustarit. Quæ maximè facient ad literam huius capitis declarationem, ad omnemque opificij Mundi effectiorem assequendam.

De Genesi, seu de productione Angelorum.

 Vni Angelus præstantissimus sit rerum, tum diuinarum, tum humanarum à Deo creatarum, eiusque productio, vt bene censuit Augustinus, vel à Mose prætermissa non fuerit, vel si ab ipso oblitterata fuit, saltem à nobis in hac de rerum omnium genesi narratione omitti & præteriri non debeat; ratio expostulat, vt de ipsius natalibus hæc saltem inuestigemus: Quomodo scilicet manarit; Quo tempore; & Quo loco; Quo substantiæ genere; Qua essentiæ præstantia; & Quibus dotibus fuerit insignitus; tandem, Num eius creationem Moses hoc loco tradat. Mihi parcat, quæso, ingenuus lector, si exactius hæc omnia perpendam. Glossa enim magna

gna hæc est, & magnæ Glossæ prolixitas non est indecens; maximè vbi Patrum plurimorum sententiæ sunt deducendæ.

Fateor præstantissimi Ciues celestes, meum potius munus esse encomia vestra celebrare, excellentem vestram spiritalem naturam, immortalè, gloriosamque suspicere, innumera vestra, nobis Dei iussu; beneficia impensa contexere, pias nobis intercessiones, ac orationes vestras estuanti animo deposcere, contra infestas Dæmonum impulsiones vestra munimina expostulare: quàm importuno ausu vestram indagare genesim. Verùm parcite, quæso, me non dicam temeritati, sed necessitati: Inclyta quippè, ac super omnem creaturam augusta natalia vestra, Patrum sententijs manductus, ex instituti mei ratione, pro incomparabili vestra gloria enarrare compellor. Fauete igitur, Dei impetrata mihi gratia, onus hoc libenti animo suscipienti, intellectum rudem illustrare, dirigite calamum, labia calculo mundate ignito; Mea siquidem tanta est imbecillitas, vt nil rectum ex me enunciare queam; sed si quicquam probè dixerò, id vestra tantum ope me dixisse cognoscam.

Mortalium originès, gesta que contexere, si alij arduum existimant, difficillimum certè experior ego, præstantissimorum Coelestium Spirituum, illorum sublimium diuinæ gloriæ præconum, Mundi que præsidum, primæuam profitionem, natalia ignota, excelsas dotes, cætera que eorum gesta enarrare. Quis nãq; , vt à primo exordiar, ex coruscantissimo Triadis vtero radios illos incomprehensibili, ineffabili, mirifico, excelsoque modo profluentes; eo citatissimo temporum primordio, intuestigare vix poterit? quis attingete? quis proferre? Vnum mihi superest refugium; consulam oracula nostra, & ex ipsorum ore eloqui studebo.

Profiliere Angeli Dei Verbo.

GREGORIVS Nazianzenus, in Christi Natiuitatem Oratione Panegyrica.

Quoniam autem bonitati nequaquam satis erat sua ipsius solum contemplatione moueri, sed bonum diffundi, ac propagari oportebat, vt plura essent, quæ beneficio afficerentur (id enim summa bonitatis erat) primum Angelicas, & Coelestes virtutes cogitauit; atque illa cogitatio opus erat, quod Verbo conficiebatur, ac spiritu explebatur. Atque ita secundum splendores procreati sunt, primi splendoris administrari.

N I C E T A S in Commentario.

Atque hic tibi animaduertendum, principem eorum, quæ sunt, causam, Patrem esse, effectricem verò Filium, perfectricem autem Spiritum Sanctum; Ita vt Patris quidem voluntate administrari Spiritus existant; actione verò Filij in rerum naturam producantur; Spiritus autem presentia, perfectionem, & expletionem accipiant.

Et Oratione secunda in Pascha, quæ est quadrag. secunda, Gregorius Nazianzenus eadè ferè recitat, & Carmine de Mundo elegantissimo Poëmate, id ipsum his edisserit.

*Hoc quoque preterea, quò se exerceret, habebat,
Sancta Trinitas. Mundi formas nanque ipsa futuri,
Iam sibi presentis, lustrabat mente beatæ. Et post.
Post autem fetus in ortum
Tempore maturo erupit, cum cuncta retexit,
Vnigenus sermo, claraque in luce locauit.
Ac ratione quidem pollentem, & mente volebat
Condere naturam, quæ partim sedibus altis
Degeret, & terra partim, primique referret
(Vt speculum quod labe uacat, præstatque nitore)
Luminis effigiem; sanctæque imitamina forme:
Sic tamen, vt superè mentes, regisque ministræ
Vndique fulgenti radiarent lumine, contra
Hic imæ imperium, & regalia sceptrâ tenerent.
Nanque suum latè cupiebat fundere numen:
Scilicet, vt plures, quibus induperaret, haberet
Cælicolas, pluresque sua quos luce bearet.
Nam Patris hæc demum superi est natura, beare.*

Pro-

Profiliere ex sola Dei bonitate.

CHRYSOSTOMVS libro primo de Prouidentia Dei.

Principio cum Angelos crearet Deus, immò vero, vt priora complectatur oratio, antequam Angelos conderet, Cælestesq; reliquas virtutes; Deus erat sine vilo vnquam suæ substantiæ principio. Cum verò nullius rei egens semper esset, id quippè proprium Diuinitatis est, creauit Angelos, Archangelos, omnesq; reliquas incorporeas, immortalesq; substantias. Creauit verò ob aliud nihil, nisi sola bonitatis suæ causa. Quorum enim obsequio non indigebat, nunquam eos profectò creauisset, nisi supremè bonus, atque clemens esset.

Emanarunt ex nihilo.

Obtestantur id plures Patrum, quorum sententias intexere vt in re conspicua superfluas, non consentaneum iudicauit.

CYRILLVS Alexandrinus in Genesim libro primo.

Quid igitur quæso? oportet enim hunc sermonem ad illa, quæ modum humani generis superant, redigere, scilicet ad beatos Angelos, qui à Deo facti sunt, atque ex nihilo producti, Angeli, Archangeli, Throni, Potestates, Virtutes, atque Principatus, ipsa quoque superna Seraphim.

Emanarunt Angeli modo ineffabili.

CHRYSOSTOMVS Homilia de Lapfu hominis.

Deus sine initio sempiternus, sine fine perpetuus, præsciens omnium futurorum, non ab initio aliquid facere incœpauit, quod antea non disposuerat: sed ita omnis creatura in eius fuit dispositione, vt initium eorum quæ facta sunt, in Deo non habeant: quia semper fuit in Dei dispositione, quod postea factum est in operatione: fecit ergo Deus Angelos miro, & ineffabili modo, dicente Propheta; Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos ignem vrentem.

Psal. 103.

Prodiere repente, & simul.

THEODORETVS de Græcarum affectionum curatione, libro tertio, de Dijs, & Angelis, sic inquit.

Naturam eorum spirituum, qui videri non possunt, nequaquam ex duobus, vt humane nature primæ propagines Adam, & Euam: sed vniuersam simul, semelq; creauit. Quot enim millia eorum spirituum ab initio esse sanxit, tot repente simul produxit.

ATHANASIVS contra Arrianos, sermone tertio.

Et ex creatione Mundi visibilis, inuisibilia eius hoc genere operum intellecta contuemur, colligimusque, ne illic quidem quicquam seorsum in suo genere, aut prius, aut posterius creatum esse; sed omnia simul, quæ eiusdem conditionis sunt, extitisse.

Prodiere tanquam radij à Sole.

GREGORIVS Nazianzenus, Oratione allegata.

Atque ita secundi splendores procreati sunt primi splendoris administrari.

Et in Oratione trigesima quarta, quæ est secunda de Theologia, id ipsum ferè testatur. Mirifica certè comparatio: quemadmodum siquidem Sol mox vt coruscantem lucem ad extra in aërem ineffabili radiatione diffundit, innumeros radios ocyssimè vbique splendentes exhalat: ita sanctissima illa Diuina essentia, vt se ad extra communicare dignata est, mox primo loco innumerales Angelicorum spirituum acies, naturæ splendore micantes, effudit.

Erupere tanquam scintilla à Silice.

GREGORIVS Magnus expositione morali in Iob, libro trigesimo primo, capite decimo nono, Angelos, Silices appellari posse, luculenter his demonstrat.

Et in præruptis silicibus commemoratur, atque in accessis rupibus. Qui enim sunt alij prærupti silices, nisi illi fortissimi Angelorum Chori; qui quamuis non integri, sed tamen in proprio statu fixi, cadente cum suis Angelis Diabolo, remanserunt? Prærupti enim sunt: quia pars eorum cecidit, pars remansit.

Quemad-

Quemadmodum igitur ex lapide, ferro percusso, innumera profiliunt scintilla; ita verbo à diuina sanctione ad proferendos Angelos destinato, immunerabiles erupere Angeli, vt scintilla suæ naturæ eminentia fulgentes: seu quemadmodum ex accenso ignito stipite cœcitante ferro, infinitæ exeunt fauilla; ita ex flagrantissima Diuina voluntate, qua pulsus Deus dedit esse, his quidem clariùs, his autem obscuriùs, infiniti propè erupere Angeli. Quis igitur non obstupescet genesim adeò mirificam Angelorum, Dei verbo ex immensa bonitate, modo ineffabili, repente, & simul, ad instar radiorum ex Sole, seu scintillarum ex lapide, seu fauillarum ex igne prodeuntium? Demirari nobis certè potius, atque suspicere hanc eorum genituram incumberet, quàm imperitè eam enarrare.

Profiliere non ab æterno.

AMBROSIVS libro de Sacramento Incarnationis Dominicæ, capite tertio.

Remaneant etiam Angeli, & Archangeli post Verbum, csi principium eorum non inuenio, erat tamen Verbum quando non erant; Non erant enim, qui aliquando ceperunt.

Angelos à classe Creaturarum eximendos non esse, nec ab æterno profiliisse, (quod & ipsi non nisi inuiso, ac rubenti ore, vt pote suæ conditionis memores audient) Theologia nostra ex ipso veritate Scripturæ nitore elicit. Quamuis enim Thomistarum sit sententia, potuisse Deum ab æterno Mundum & pari ratione Angelos conflare, produxisse tamen ab æterno vel Mundum, vel Angelum; nullus vnquam omninò Patrū, seu Doctorum, autumasse conspicitur. Siquidem si Angeli ab æterno emanassent, vel sine Deo, vel à Deo prodijissent; Si sine Deo, igitur Dij essent, Deoque in æternitate compares: Si à Deo, vel ex natura, vel ex beneplacito emerferet: Si ex natura, iterū Dij essent: quoniam quæ à Deo ex natura proueniūt, Deus esse dicuntur; quo quid absurdius? quid magis impium? Si verò ex beneplacito, igitur creati sunt, cum Deo placuit. At Deo non libuisse vllam conflare in ipso æternitatis apice creaturam, oracula Scripturarum, omnisque Theologorum cætus edocet. Da igitur quodcumque uolueris momentum post Deum, in quo manarint Angeli, iam eos ab æterno non extasse euctum est. Enarrandum igitur nobis superest, disceptandumque grauius, Quando profiliert: Quo loco: Qualis prodierint substantiæ: Et quibus præcipuè insigniti dotibus, tum naturalibus, tum supranaturalibus.

Deo non placuit vllam re ab æterno producere.

Num Angeli conditi sint ante Mundum.

De genesi Angelicæ tempore, plures adsunt illustriores sententiæ. Ecclesia Græca ferè omnis, ac prisca Latina ante D. Augustinum, permultis ante Orbem sæculis, æonis (vt D. Basilius loquitur) intelligibilibus nobis incognitis, ac incompertis, vel saltem parum ante Mundum, Angelos fuisse à Deo editos existimauit.

Catena Patrum asserentium Angelos conditos ante Mundum.

AE NEAS Gazæus libro inscripto Theophrastus, Apollinis Oraculum, hoc prodidisse his tradit.

Sed & Apollo quodam Oraculo edito respondit: ante hominum, Mundi que creationem, Demones factos esse, qui Conditori salutem hominis curantibus subseruirent. Oraculum autem ipsum sic habet; Conditi sunt ante nos, diuinamque Mundi generationem, immortales Spiritus in nostram utilitatem.

TERTULLIANVS, seu, vt Iacobus Pammelius mauult, Nouatianus, Romanæ Urbis Presbyter, libro de Trinitate.

Quamquam etiam superioribus, id est super ipsum quoque solidamentum partibus, quæ non sunt hodie nostris contemplabiles oculis, Angelos prius instituerit, spirituales virtutes digesserit, Thronos, Potestatesque præfecerit, & alia multa Cælorum immensa spatia, & sacramentorum infinita opera condiderit; vt immensus hic licet Mundus, penè nouissimum magis Dei corporalium rerum appareat opus esse, quàm solum.

ORIGENEM, Angelos ante Mundum creatos existimasse, clarè educitur ex Periarcon doctrina; his siquidem in libris, præcipuè libro primo, ac etiam libro

bro secundo, capite primo, demonstrare Origenes (erroneè quidem) contendit, inuisibiles Creaturas ante Mundum æquales à Deo fuisse conditas: ob earum autem inæqualia merita & crimina ad dispares functiones, vel pœnas fuisse destinatas. Quapropter opificem Deum, hunc sensibilem Mundum compegisse, inæqualiaque entium genera, & naturas in eo excogitasse, vt impares eis functiones impertiretur, & inuisibiles illas creaturas in corpora ipsa, tanquam in carceres detrudens, inæqualibus pœnis multaret. Ait igitur.

Cum ergo tanta sit Mundi varietas, atque in ipsis rationabilibus animantibus sit tanta diuersitas, propter quam etiam omnis reliqua varietas, ac diuersitas putanda est extitisse: quam causam aliam dici oportebat, qua Mundus extiterit, præcipue si intueamur illum finem, per quem omnia reslituenda in Statum initij sui, libro superiori disertum est. Quod vtique si consequenter dictum videtur, quam aliam (vt dicimus) causam putabimus tantæ huius Mundi diuersitatis, nisi diuersitatem, ac varietatem motuum, ac prolapsuum eorum, qui ab illa initij unitate atque concordia, in qua à Deo primitus procreati sunt, deciderunt, & ab illo bonitatis statu commoti, atque distracti, diuersis debinc animorum motibus, ac desiderijs agitati, vnum illud & indistinctum naturæ suæ bonum pro intentionis suæ diuersitate, in varias deduxerunt mentium qualitates?

Origenem hoc loco de animabus sermonem habere suspicari haud inscienter possumus; sed si animas ante Mundum creatas censuit, multo magis id de Angelis, ipsum existimasse affirmandum est. Id ipsum insinuauit Homilia quarta in Isaiam. Sed hæc execrati sunt Patres præfici, præcipue Augustinus vndecimo de Ciuitate Dei, capite vigesimo tertio: Hieronymus in Epistola ad Pammachium aduersus errores Ioannis Hierosolymitani.

GREGORIVS Nazianzenus in Christi Natiuitatem Oratione Panegyrica.

Deus primum Angelicas, & Cælestes virtutes cogitauit: atque illa cogitatio opus erat, quod Verbo conficiebatur, ac Spiritu explebatur. Et post. Posteaquam autem primas creationis partes præclare constitutas vidit, alterum Mundum materia constantem, & aspectabilem cogitauit, hanc nimirum ex Cælo, & Terra, & his rebus, quæ eorum complexu continentur, coagmentationem, & concretionem.

NICETAS eoloco sic inquit.

Intellectibilis Mundus creatus est, hoc est, primo ordine, & vnica cogitatione; atque ob has causas, hoc est, non propter necessitatem, sed propter bonitatem solam; & quia bonum illud permanere, ac propagari oportebat. Postquam autem Cælestia ita creata, præclareque constituta sunt, (nec enim aliter contingere poterat) Mundum quoque aspectabilem, atque ex materia constantem, moliri, & efficere voluit.

Consimilia consimilibus ferè clausulis edocet præstantissimus is Pater, Oratione secunda in Pascha, quæ numero quadragesima secunda compilatur.

NICETAS Græcus Commentator insignis Patrum, Commentatione sua in Orationem Gregorij Nazianzeni Panegyricam, in sancta lumina, ait.

Deus quippe motus sese ad rerum procreationem & fabricationem, agitauit; ac primo quidem ipsis motu Angeli procreati sunt, vt potè ante tempus conditi: quandoquidem ante Cælum, & diem, ac Solem, qui tempus constituit, Angeli creati sunt; secundo autem hic Mundus, qui aspectu sentitur.

BASILIVS Hexameron Homilia prima, dilucidè certè Angelos beatos ante Mundi ortum extitisse asseuerauit, causamque cur eorum Moses genesim non meminerit, explicauit, cum dixit.

Erat sanè status quidam Mundi generatione superior, abstractis illis à concrezione materie potentij Mundo præstantioribus pro decore accommodatus, temporis etiam conditione anterior, æternus nimirum, ac perpetuus. Creaturas autem in ipso Creator omnium, atque opifex perfecit, lucem spirituales eorum beatitudinij accommodam, qui Dominum amant, naturas rationis vi maxime præditas atque inuisibiles, omnesque beatarum mentium ordines, quotquot nostræ mentis quantamlibet dixeris, facultatem exuperant; quorum ne nomenclaturas quidem possimus inuenire: Et hæc substantiam complent Mundi illius inuisibilis, vt & ipsi instrumur Doctore Paulo: In ipso, ait, condita sunt omnia, siue visibilia, siue inuisibilia, siue Throni, siue Dominationes, siue Principatus, siue Potestates, siue Virtutes, siue Angelorum exercitus, siue Archangelorum præfectura. Tum demum conueniebat, his iam conditis Mundus, vt accederet, & adiungeretur, qui in primis locus esset perdocendis animabus hominum, atque erudiendis sanè quam accommodus.

ANASTASIVS Synaita Hexameron libro primo, D. Basilij assertioni his annuit.

Diuinus autem, & sublimis Basilij soluens, quæ de principio infertur, obiectionem, dixit sensili Mundo esse vetustiore intelligentium virtutum constitutionem. Et post. Cælum quidem, simul comprehendendo, nominat omnes Cælestes, & intelligentes, sanctarum virtutum, & intelligentis Mundi constitutiones, vt intelligas

Coloff. r.

reelligas. supernum Mundum prius fuisse fabricatum, congruentem voci Theologi, quæ dicit; Primum quidem mente cogitauit Angelicas virtutes, & Cælestes; & cogitatio opus fuit.

CYRILLVS Alexandrinus in Ioannem libro sexto, capite sexto, in hanc cadere sententiam visus est, cum ait.

Atqui cum Mundus iste sensibilis productus est, & homo formatus: iam creata subsistit substantia Angelica, primo omnium (vt complurium est sententia) ad esse deducta.

IOANNES Cassianus, quanquam Scythia, inter Græcos attamen connumerandus, Collatione octaua, capite septimo.

Ante conditionem huius visibilis creaturæ, spirituales, cælestesque virtutes Deum fecisse, quæ pro hoc ipso quod scirent se ad tantam beatitudinis gloriam beneficio Creatoris ex nihilo fuisse productas, perpetuas ei gratias referentes, indefinenter eius laudibus inhaerent, nemo fidelium dubitat. Nec enim existimare debemus creationis, & opificij sui principia ab huius Mundi constitutione Deum primitus inchoasse, quasi in illis anterioribus, atque innumeris seculis, ab omni prouidentia, & dispensatione diurna fuerit otiosus, ac tanquam non habens in quos bonitatis suæ beneficia exerceret, solitarius, atque ab omni munificentia alienus fuisse credatur; quod de illa immensa, ac sine principio, & incomprehensibili Maiestate satis humile est, incongruumque sentire, ipso Domino de illis Potestatibus hæc dicente; Quando facta sunt simul sidera, laudauerunt me voce magna omnes Angeli mei. Qui ergo interfuerunt creationi siderum, ante istud principium, in quo factum dicitur Cælum; & Terra, creati fuisse manifestissime comprobantur: quippe qui pro istis omnibus visibilibus creaturis, quas videbant ex nihilo processisse, Creatorem magna voce referunt, & admiratione laudasse. Et Post. Ante istud, inquam, genesios temporale principium, omnes illas Potestates, Cælestesque virtutes Deum creasse non dubium est. Quas Apostolus per ordinem numerans, ita describit; quia in Christo creatæ sunt omnia, siue quæ in Cælis, siue quæ in Terra sunt, visibilia, & inuisibilia; siue Angeli, siue Archangeli, siue Throni, siue Dominationes, siue Principatus, siue Potestates; omnia per ipsum, & in ipso creata sunt.

Coloff. r.

IOANNES Damascenus Orthodoxæ fidei libro secundo, capite tertio, ex Gregorij Nazianzeni præceptoris, quem ipse Deiloquum appellat, sententia, id ipsum affirmavit.

Nonnulli porro dicunt, ante omnem creaturam factos Angelos, vt Deiloquus dixit Gregorius: & primum quidem excogitasse Angelicas, & Cælestes virtutes, & eius cogitationem opus fuisse: Alij autem, post primum Cælum factum. At quod ante hominis plasmationem creati sunt, concordant omnes. Ego verò Deiloquo Gregorio accedo. Nam par fuit primum intellectualem substantiam creari, atque sic sensibilem, & tunc ex vtriusque hominem.

IOANNES Chrysostomus Homiliis in Genesis id ipsum retulit.

Propter te, ait, ò homo, hæc omnis corporea creatura, non enim Angeli eius indigebant. Qui enim fieri potest, qui ante extiterant. Nam quod multo sunt priores Angeli corporea creatura: Audi quid dicat is qui cum Iob diserebat; Quando facta sunt astra, laudabant me omnes Angeli mei voce magna, & celebrabant stupentes super multitudinem, & pulchritudinem.

Iob. 38.

Et libro primo de Prouidentia Dei, ait.

Principio cum Angelos crearet Deus; immò verò vt priora complectatur oratio, antequam Angelos conderet, Cælestesque reliquas virtutes, Deus erat sine vilo, inquam, suæ substantiæ principio. Cum verò nullius rei egens semper esset (id quippe proprium Diuinitatis est) creauit Angelos, Archangelos, omnesque reliquas incorporeas, immortalesque substantias. Creauit verò ob aliud nihil, nisi sola bonitatis suæ causæ. Quorum enim obsequio non indigebat, nunquam eos profectò creauisset, nisi supremè bonus, atque clemens esset; post verò illorum creationem fecit hominem, ipsa scilicet, atque eadem causa, Mundumque hunc omnem; quem cum innumeris bonis, omni que ornatu, ac decore insignisset, paruum illum atque vilissimum puluerem his omnibus præfecit, hoc illum in terra constituens, quod ipse esset in Cælo.

Deus sola bonitate Angelos creauit.

SEVERIANVS Gaballorum, interprete Steucho.

Creati sunt Angeli ante Cælum, post Angelos Cælum, & quæ infra Cælum sunt. Aderant igitur rerum creationi Angeli: stabiliebatur Cælum, Angeli laudabant. Nam quoniam se ipsos nascentes non viderant, Cælum creatum admirati sunt; intuebantur Solem rutilantem, videbant Lunam radiantem; item nata sidera, attonitique stupebant. Dicit enim Deus ad Iob; Quando faciebam astra, omnes Angeli mei laudabant me.

Iob. 38.

DIODORVS, vt ex Catena habetur, si non multis annis, faltem paulò ante Mundum fuisse conditos Angelos asseruit, cum dixit.

Post inuisibiles, atque intellectu præditas substantias, Deus Cælum statim, vna cum Terra fabricatus est: non illud, quod aspectabile est, sed quod sub omnes Cælos est, quod Dauid Cælum Cæli nuncupare solet.

PROCOPIVS Præfatione Commentariorum in Genesis, inquit.

Adest Iobis testimonium, cuius tenor est: Cum congratularentur stelle matutina; & iubilarent cuncti filij

Aa filij

filij Dei. Per *Stellas matutinas*, intellige *Angelos*, vt habent *Septuaginta Interpretes*. Quibus ex verbis liquet satis *Angelos ante Cælum & Terram suam essentiam adeptos*. Nam, vt dilucidè distinguit *Moses*, *Astra tertio demum post die facta sunt*.

Ex Latinis (vt euitandæ prolixitatis causa multos omittam) huic sententiæ plurimum detulerunt auctoritatis duo splendida lumina, *Ambrosius*, & *Hieronymus*.

A M B R O S I V S Hexameron libro primo, capite quinto: cum omnia facta esse per Verbum disceptaret, in hæc incidit verba.

Et factus est ergo Mundus, & cepit esse qui non erat. Verbum autem Dei in principio erat, & erat semper. Sed etiam Angeli, Dominationes, & Potestates, etsi aliquando cœperunt; erant tamen iam quando hic Mundus est factus. Omnia namque creata, & condita sunt, visibilia, & invisibilia, siue Sedes, siue Dominationes, siue Principatus, siue Potestates. Omnia, inquit, per ipsum facta sunt.

H I E R O N Y M V S super primum caput Epistolæ ad Titum hoc ipsum contestatur.

Sex millia necdum nostri Orbis implentur anni, & quantas prius æternitates, quanta tempora, quantas sæculorum origines fuisse arbitrandum est: in quibus Angeli, Throni, Dominationes, ceteraque Virtutes seruierint Deo, & absque temporum vicibus, atque mensuris, Deo iubente subsisterint.

Magister secundo sententiarum distinctione secunda, Hieronymum ex aliorum sententia id prodidisse autumat.

Cæterum idem Hieronymus in Epistola centesima quadragesima secunda ad Damasum, exponens ea verba (& duabus uelabant faciem eius,) ait.

Uelabant faciem, non suam, sed Dei. Quis enim eius potest scire principium? qui antequam istum conderet Mundum, interim fuerit in æternitate, quando Thronos, Dominationes, Potestates, Angelos, eorumque ministerium cœleste condiderit?

Locus, meo iudicio, est conspicuus, maximè si quis subsequenti dignabitur rursari.

H I L A R I V S his accedit duodecimo de Trinitate non longè à fine.

Quid enim magnum est, vt ante Terram, Deus Dominus Christum generaret, cum Angelorum origo, Terræ creatione reperitur antiquior?

Et in libello contra Auxentium paulo ante finem, his Arrium infestat.

Christum ante tempora natum asseris, & creatum; nega igitur Diabolum ante secula, ac tempora subsistisse.

L A C T A N T I V S Firmianus Diuinarum institutionum libro secundo, capite nono.

Deus fabricaturus Mundum fecit ante omnia duos fontes rerum, duos spiritus, rectum, atque prauum; postea ad multos genuit alios operum suorum ministros, quos Angelos nominant Greci.

Sed hæc à Theologica veritate multū abscedunt: Deus siquidè oēs Angelorum acies creauit ob sui sanctitatem, bonitatemque, nec in Mundi emolitione eorum ope usus est.

B E D A in libello Separatarum questionum, quæstione nona.

Angeli ante creationem Mundi creati sunt, & ante omnem creationem Angelorum, Diabolus est conditus, sicut scriptum est; Ipse est principium uiarum Dei.

A N S E L M V S Cantuariensis de imagine Mundi libro secundo, capite primo.

Aenium est ante Mundum, cum Mundo, & post Mundum, hoc ad solum Deum pertinet, qui non fuit, non erit, sed semper est, tempora æterna sub quo sunt; & hæc ad Archetypum Mundum, & Angelos pertinent, qui ante Mundum esse cœperunt, & cum Mundo, & post Mundum erunt.

M O S E S Barcepha Syrus Episcopus, Commentariorum de Paradiso, parte secunda, capite septimo.

Illud verò quod ait: Ab initio est; ac si dicat, eam vitam spiritualemente atque beatam ab ipso Deo institutam fuisse ante conditum hunc corporatum Mundum; hoc est, ante eam machinam, que ex Cælo, Terraque, & ijs, que inter hæc media sunt, constat: atque in ea vita uersatos, oblectatosque fuisse Angelos ante hanc Mundi aspectabilem, & corporatam molem creatos fuisse, etsi Syri hoc negent.

Sententiæ tantorum Patrum, uetustate, & auctoritate grauissimorum, plurimè fauent non modici ponderis rationes. Primum namque Angelus dignitate præcessit Mundum, igitur & genesi. Siquidem naturæ Angelicæ dignitas exposcebat, vt quæ omnem aliã creaturam superexcedit, ac superat, ante omnem aliam etiam conderetur; Nec frigida est, vt multi existimarunt, hæc ratio, quam Patres detulere; Angelus siquidem eminentior est creaturis omnibus corporis mole præditis, ac Deo ipsi proximior, eminentior certè natura, cum purus spiritus fit nulli additus corpori; eminentior loco, quoniam

Ioan. 1.

Iob. 4.

Rationes probantes Angelos ante Mundum conditos.

niam Empyreum extra Orbem excelsum, coruscantiq; fulgore enitentem inhabitat: eminentior igitur erit & genesi. Quamobrem vt Deus perenni gaudet æternitate, Mundus in tempore conditus, tempore mensuratur: Angelus ante tempora prodire debuit, ut æuo commensuratur. Amplius id à Theologis, vt ratum, exploratumque excipitur, Angelos, scilicet, ac Intelligentias post beatitudinem comparatam, Cœlestibus orbibus additos fuisse: Hactæta basi, cum Augustinus princeps eorum, qui Angelos ante Mundum non extasse contendunt, ac sectatores eius asserant, simul vnico temporum primordio profilisse Angelos, & Cælum: Si Angelus non primo cecidit momento (nam morulas saltem duas, vel tres, ut addunt Theologi, à creatione ad lapsum interfuerunt) igitur vel Angelus conditus est ante Mundum, vel certè Cælum non statim cieri cœpit, quando compactum est, vt ipse Augustinus tradit, que omnia ordinem, decoremque Mundi perturbant, atque confundunt. Præterea summa Dei Maiestas exposcebat, vt quàm citius præcones haberet, qui laudes ipsi redderent; igitur si non ab æterno, saltem multis æuis & sæculis ante Orbem laudantes Angelos Deum habuisse censendum est: iuxta illud Iob; Vbi eras cum me laudarent astra matutina, & iubilarent omnes filij Dei. Argumentationem hanc, licet Theodoretus videatur eludere, contendens primò Deum laudatoribus non indigere, & deinde quòd hac ratione Angelos necessariò sempiternos fuisse, asserendum esset; perfitit tamen, meo quidem iudicio, nec labefactatur hæc ratio: quanquam enim Deus laudatoribus non indigeret, Maiestatis tamen eius decus, ac specimen exposculabat, vt multo ante orbem conditum laudatores haberit: Nec ob id dicendum æternos eos esse. Prætermitto Scripturæ locum illum, à Magistro secundo Sententiarum, distinctione secunda delatum, & à Scholasticis passim traditum, Prior omnibus creata est Sapientia, quòd facillè ipsi satisfieri posse non ignorem, seu dicendo, quia dignitate, non tempore prior omnibus dicitur Angelus, seu quòd non de Angelo, sed de æterno Verbo id dictum sit. Nec obstat, quòd illa Sapientia creata dicatur; nam alij profundius locum ponderantes, creata, pro eo quod est semper producta, seu genita, exposuere.

Catena Patrum, Angelos cum Mundo conditos esse existimantium.

A V G V S T I N V S, ex aduersa acie, princeps, ac dux adest, qui & Angelos cum Mundo congestos, & Mosem eorum genisim recensere, pluribus, ac pluribus in locis edocuit; Explicatum autem est hoc eius placitum, primum, ac præcipuè de Ciuitate Dei libro vndecimo, eo argumento, quia cum in Mosi chronologia, nullum Dei opus prætermisum sit, non potuit prætermitti nec Angelus, qui Dei opus iure meritò appellatur. Verba Augustini sunt hæc.

Vbi de Mundi constitutione Sacrae literæ loquuntur, non euidenter dicitur vtrum, vel quo ordine creati sint Angeli: sed si prætermisum non sunt, vel Cæli nomine, vbi dictum est; In principio fecit Deus Cælum, & Terram; vel potius lucis huius, de qua loquor, nomine significati sunt. Non autem prætermisum esse, hinc existimo, quòd scriptum est, requieuisse Deum in septimo die ab omnibus operibus suis, quæ fecit, cum liber ipse sit exorsus; In principio fecit Deus Cælum & Terram: vt ante Cælum, & Terram nihil aliud fecisse videatur. Cum ergo à Cælo, & Terra cœperit, atque ipsa Terra, quam primitus fecit, sicut Scriptura consequenter eloquitur, inuisibilis & incomposita, nondumque luce facta, vique tenebræ fuerint super abyssum, id est, super quandam terræ, & aquæ indistinctam confusionem: vbi enim lux non est, tenebræ sunt, necesse est. Deinde cum omnia creando disposita sint, quæ per sex dies consummata narrantur, quomodo Angeli prætermitterentur; tanquam non essent in operibus Dei à quibus die septimo requieuit? Opus autem Dei esse Angelos, hic quidem etsi non prætermisum, non tamen euidenter expressum est: sed alibi hoc Sancta Scriptura clarissima voce testatur. Nam & in Hymno trium puerorum, cum prædictum esset; Benedicite omnia opera Domini Domino: in executione eorundem operum, etiam Angeli nominati sunt. Et in Psalmo canitur; Laudate Dominum de Cælis: Laudate eum in excelsis: Laudate eum omnes Angeli eius: Laudate eum omnes Virtutes eius: Laudate eum Sol, & Luna: Laudate eum omnes Stelle & lumen. Laudate eum Cæli Cælorum, & aquæ omnes, quæ super Cælos sunt, laudent nomen Domini: Quoniam ipse dixit, & facta sunt; ipse mandauit, & creata sunt. Etiam hic apertissimè à Deo factos esse Angelos diuinitus dictum est, cum eis inter cætera Cælestia commemoratis, infertur ad omnia; Ipse dixit, & facta sunt. Quis porro audebit opinari, post communiã omnia ista, quæ sex diebus enumerata sunt, Angelos factos. Sed & si quisquam ita desipit, redarguit istam

Angeli post Beatitudinẽ comparatam Cælis additi.

Iob. 38. Quæst. 3. in Gen.

cap. 9.

Gen. 2.

Angeli, Dei opus sunt. Daniel 3.

Psal. 148.

A a 2 vanitatem

Iob. 38.

vanitatem illa Scriptura pari auctoritate, ubi Deus dicit; Quando facta sunt Sydera, laudauerunt me voce magna omnes Angeli mei. Iam ergo erant Angeli quando facta sunt Sydera: facta sunt autem quarto die. Nunquidnam ergo die tertio factos esse dicemus? Absit. In promptu est enim, quid illo die factum sit. Ab aquis utique Terra discreta est, & distinctas sui generis species duo ista elementa sumpserunt: & produxit Terra quicquid ei radicibus inhaeret. Nunquidnam secundo? Nec hoc quidem: tunc enim firmamentum factum est inter aquas superiores & inferiores, Caelumque appellatum est: in quo firmamento facta sunt Sydera quarto die. Nimirum ergo si ad istorum dierum opera Dei pertinent Angeli, ipsi sunt lux illa, quae diei nomen accepit, cuius unitas ut commendaretur, non est dictus dies primus, sed dies vnus.

Consimilia habet idem Doctor egregius, de Ciuitate Dei libro vndecimo, capite sexto.

T H E O D O R E T V S quaestione tertia in Genesim, prolixam, ponderosam tamen hac de re habet disceptationem.

Quod autem Angeli substantiam habeant circumscriptam, nemo, ut arbitror, repugnabit: cum Dominus dixerit, singulos homines subesse singulorum Angelorum imperio. Videte enim, inquit, ne contemnatu vnium ex minimis, qui in me credunt; quia Angeli eorum vident semper faciem Patris mei, qui in Caelis est: Quinetiam cuique genti proprium Angelum praesse, affirmat Scriptura: verbi gratia, Statuit terminos gentium pro numero Angelorum Dei. Si igitur hic istis, ille vero illis praefectus est, singuli vero homines sub vnus, videlicet Angeli, cura degunt; certum est, Angelos determinate esse substantiae. Quod si verum est istud, sicuti profecto est, loco utique opus habebunt. Nam sola Diuinitas, veluti minime circumscripta, loco non est obnoxia. At si quod circumscriptum est, in loco est, qui sit, ut Angelos ante Caelum & Terram extare arbitrentur? Nam si non sit in rerum natura, quod comprehendat, quomodo esse possit quippiam, quod comprehendatur? Sed aiunt quidam, necessariò dicendum prius Angelos extitisse, quam Caelum & Terram. Si enim Angeli, inquit, non extabant, quomodo Deus omnium laudabatur? Verum qui haec dicunt, non animaduertunt, quod hoc sermone Angelos carere principio astruunt. Nam si Deus omnium laudatoribus indigebat, & hos semper habebat laudatores, coeterni igitur erant Angeli cum Deo omnium. Quod si non semper erant, sed Deus eos condidit, quando id expedire iudicauit; erat igitur saeculum quoddam, quo Deus vniuersorum illos praedicatores non habebat. Non indiget ergo Dominus Deus laudatoribus, quippe qui natura nullius indigeat: sed sola bonitate ductus, Angelis, Archangelis, & vniuersae creaturae largitus est, ut essent. At vero, quo ministerio fungebantur Angeli, qui creationem praecedebant: cum nullus esset, qui indigeret, aut adiunaretur eorum opera? Siquidem in ministerium hominum, Deo omnium subesse dicuntur. Cuius rei testis est Diuinus Apostolus, in clauans. Nomen omnes sunt administratorij spiritus, in ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis?

G R E G O R I V S Magnus expositione morali in Iob libro vigesimo octauo, capite septimo, eam sententiam, Cum me laudarent astra matutina, interpretans, ait.

Quia enim prima in tempore condita natura rationabilium spirituum creditur, non immerito matutina astra vocantur.

Fatetur igitur D. Gregorius Angelos in tempore congestos fuisse.

E P I P H A N I V S contra Hareses, libro secundo, tomo secundo, Haresi sexagesima quinta, exponens id, Ex ventre ante Luciferum genui te.

Quo ex sermone cognoscas, quod Deus Verbum in substantia, ex Patre natura genitus est sine principio, & sine tempore, antequam quicquam esset. Non enim Luciferum solum dixit stellam, & quidem cum multa sint Sydera, & Sol, & Luna in quarta die facta, mare vero & ligna, ac fructus antea facta, firmamentumque Terrae, ac Caeli, & cum his simul Angeli facti fuerint. Nisi enim vna cum Caelo, & Terra Angeli quoque creati essent, non utique dixisset ad Iob; Quando genita fuerunt Sydera, laudauerunt me omnes Angeli mei voce. Itaque ante Luciferum, quasi diceret, antequam esset quid, & creatum esset. Erat enim semper Verbum cum Patre; per ipsum enim omnia facta, & sine ipso factum est nihil. Porro dixerit quis, ostendisti Angelos fuisse ante Sydera; & vna cum Caelo, & Terra hos factos esse dixisti: vnde facis demonstrationem, dic nobis? Nunquid ergo ante Caelum, & Terram, omnino creati sunt? Nusquam enim clarè indicat Scriptura tempus creationis Angelorum. Et bene quidem ostendisti ipsos fuisse ante Sydera: nisi enim fuissent, quomodo laudassent Deum hymnis ob Syderum creationem? Nos equidem vniuscuiusque questionis inuentionem, non ex proprijs ratiocinationibus dicere possumus, sed ex scripturarum consequentia. Clarè enim indicat Diuina Scriptura, quod neque post Sydera facti sunt Angeli, neque ante Caelum, & Terram, cum palàm intransmutabile sit dictum hoc, quod ante Caelum, & Terram nihil erat ex creatis. Nam in principio fecit Deus Caelum, & Terram: ut principium sit, & nihil ex creatis ante hoc ipsum sit.

A L B I N V S Flaccus, cognomento Alcuinus, libro de Diuinis Officijs, sub titulo de Die Sancto.

Apparet autem hanc diem etiam in Sanctis Scripturis esse solemmem; Ipse est enim dies primus saeculi: in ipso formata sunt elementa: in ipso creati sunt Angeli: in ipso quoque à mortuis surrexit Christus.

G E N-

Matt. 18.

Deuter. 32. iuxta septuaginta Int.

Heb. 1.

Iob. 38.

Psal. 109.

Ioan. 3.

G E N N A D I V S Libro de Ecclesiasticis Dogmatibus, falsò D. Augustino adscriptus.

Et cum adhuc tenebrae ipsam aquam occultarent, & aqua Terram absconderet, facti sunt Angeli, & omnes caelestes virtutes, ut non esset ociosa Dei bonitas, sed haberet in quibus per multa ante spatia bonitatem suam ostenderet: & ita hic visibilis Mundus, ex materia, quae à Deo facta fuerat, factus est, & ornatus.

Intelligas tu, cum adhuc tenebrae aquam occultarent, eo momento quo Chaos tenebricosum profiliit, emanarunt & Angeli.

R A B A N V S Maurus de Instit. Clericorum libro secundo, capite quadragesimo secundo. Quod Alcuinus ab Isidoro mutuauerat, & ipse vel ab Isidoro, vel ab Alcuino deprompsit; siquidem tres hi Patres eadem ferè verbis etiam mutuatis produunt.

Apparet autem hunc diem esse solemmem. Ipse enim est dies primus saeculi, in ipso formata sunt elementa Mundi; In ipso creati sunt Angeli; In ipso quoque à mortuis surrexit Christus.

A C A C I V S libro Selectarum quaestionum, vsque ad primam irridet sententiam, ut Platoniam fabulam appellet. Ait enim.

Hi, qui Angelos ante Caelum conditos volunt, Platonis Graecorum sapientissimi fabulas sequuti sunt, qui voluit rationalia, quae sub intelligentiam cadunt, longè priora, atque antiquiora esse his, quae sensibus subiacent.

I V N I L I V S in Hexameron.

Non ergo superius illud Caelum, quod mortalium est omnium inaccessibile conspectibus, inane creatum est, & vacuum, ut terra, quae nihil in sua prima virentium germinum, & virentium produxit animantium creatione: quia nimirum suis incolis mox creatum, hoc est, beatissimis Angelorum agminibus impletum est: quos in principio cum Caelo, & Terra, esse editos, ac mox conditionem suam, simul & rotius creaturae primordialis, ad laudem conditoris retulisse, testatur ipse conditor, qui loquens ad sanctum suum famulum, dicit; Vbi eras, quando ponebam fundamenta terrae? Et paulò post: Cum me laudarent simul astra matutina, & inbilerent omnes filij Dei.

I S I D O R V S de Summo bono libro primo, capite duodecimo, Augustino consensit.

Ante omnem creaturam, Angeli facti sunt: dum dictum est; Fiat lux. De ipsis enim dicit Scriptura; Prior omnium creata est Sapientia. Lux enim dicuntur, participando luci aeternae: Sapientia vero dicuntur ingenite inherendo Sapientiae.

Et supra capite decimo.

Dies prior factus Angeli sunt: quorum propter unitatem insinuandam, non dies primus, sed dies vnus est vnus.

H V G O Victorinus in Adnotationibus in Genesim, capite quinto, his accedit, dicens.

Constat, quod in principio temporum ante omnem diem, ita scilicet, ut simul ceperint, tempus, & materia, & in eodem tempore Angelus; de qua re dictum est: Primò omnium creata est Sapientia, non ante Mundi constitutionem, sicut quidam Graeci existimauerunt; cui sententiae Hieronymus, dicit; Quis nouit, quot annis, aut lustris ante Mundum Angeli laudauerunt Creatorem suum? & consimile Salomon dicit in quodam loco; Quis nouit, an spiritus iumentorum feratur inferius, hominum superius? Neuter tamen ponit hoc pro sententia, quod in quaestione proponit.

Id ipsum Summae Sententiarum tractatu secundo, capite primo, his fufius retulit, ac clariùs.

Cui auctoritati quidam adherentes, dicunt cum Mundo tempus cepisse, quoniam non fuit mutabilitas ante Mundum, & tamen fuisse Angelos astruunt immutabiliter, & intemporaliter. Nos tamen, quod dictum est prius, magis approbamus; & quod Hieronymus dicit, ex dictis Origenis fuit: nec asserendo dictum est, sed dubitando dixit, inquirendo quantas aeternitates arbitrandum prius fuisse &c.

Et adhuc clariùs de Sacramentis Fidei libro primo, parte quinta, capite quarto.

Quantum verò pertinet ad momenta temporum, & interualla, & spatia, hoc interim commodius, & veritati vicinius profitemur: quod simul in tempore vno, & in principio temporis, quando tempora ipsa ceperunt, facta est, siue creata pariter rerum omnium visibilium materia, & inuisibilium in creatura Angelica, & spiritali natura. Nec fuisse in tempore, nec cepisse alteram sine altera, nec prius vnā quā alteram, sed vtranque simul in tempore, & cum tempore: & tamen priorem fuisse, ad quam facta est altera, in qua fuerunt exemplaria Sapientiae; quorum effectus sunt, & expressiones, quae visibilia condita sunt: & hoc modo primo omnium creata est Sapientia. Qui autem dicunt ante Caelum, & Terram Angelos creatos, & subfuisse ante omnia, quae mutabilia facta sunt, & computant spatia, & annos, & secula, quibus ante Mundi constitutionem Deo seruierunt; asserunt, quod cum Mundo tempus cepit, & non fuit tempus ante Mundum, quoniam mutabilitas non fuit; & tamen fuisse Angelos immutabiliter, & intemporaliter, priusquam Mundus factus est: & cum Mundus cepit, tunc primum cepisse tempus, quoniam mutabilitas cepit, & factum Mundum in principio

Iob. 38.

Ecclesiast. 1.

Ecclesiast. 3.

cipio temporis. Sed nos interim magis approbamus, quod dictum est, pro captu intelligentie nostrae, salua reuerentia secretorum, in quibus nihil temere asserendum putamus. Et ad hunc modum interim diffiniimus, quod simul facta sunt omnia visibilia, & inuisibilia: sicut Scriptura dicit; Qui viuit in aeternum, creauit omnia simul.

R V P E R T V S Abbas apprimè D. Augustini expositionem, ac sententiam declarat in Genesim libro primo, a capite decimo, vsq; ad vigesimum secundum, & inter plura, præcipua hæc habet.

In principio creauit Deus Cælum, & Terram; Sanè Cæli nomine inuisibilis illa sanctorum Angelorum patria: Terra autem vocabulo, visibilis iste Mundus designatus est; porro ornatus Cæli, Angelica fuit creatura, Terra autem præter cætera, quæ nascuntur, & sunt in ea, præcipuè genus humanum est.

M A G I S T E R secundo Sententiarum, distinctione secunda.

Ecclesiast. 18.

Ecclesiast. 1.

Cap. 1.

Videtur itaque hoc esse tenendum, quod simul creata est spiritalis creatura, id est Angelica, & corporalis, secundum quod potest accipi illud Salomonis; Qui viuit in aeternum, creauit omnia simul: id est, spiritalem, & corporalem naturam; & ita non prius tempore creati sunt Angeli, quam illa corporalis materia quatuor elementorum; & tamen primo omnium creata est Sapientia, quia est non tempore, præcedit tamen dignitate. Quod autem simul creata fuerit corporalis, spiritalisq; creatura, Augustinus super Genesim ad litteram aperte ostendit, dicens; per Cælum & Terram, spiritalem, corporalemq; creaturam intelligi: & hæc creata sunt in principio, scilicet temporis; vel in principio, quia primo facta sunt. Et post. Simul ergo cum tempore facta est corporalis, & spiritalis creatura, & simul cum Mundo: nec fuit ante Angelica creatura, quam Mundus.

Magistro omnium ferè Scholasticorum acies consentit loco asserto.

H V G O Carensis Cardinalis in Postillis super Genesim, capite primo.

Agoc. 13.

Cælum, id est Angelum. Quod si dicitur, primo omnium creata est Sapientia, exponit primo propter dignitatem: vel primo, quia ante ipsum, nihil: vel primo, quia prima præuisa est creatio: vel de Sapientia loquitur aeterna, quæ dicitur creata, hoc est genita; vel prima, vna de primis scilicet; Quod si D. Hieronymus super Epistolam ad Titum ait; Quod Angeli seruierunt Deo ante tempora, expono, seruierunt in præscientia Dei, sicut dicitur; Agnus occisus est ab origine Mundi, id est præuisus occidi.

A L B E R T V S Magnus, præcipuè prima parte Summæ de quatuor coæquæuis, quæstione duodecima, articulo primo, inter quatuor coæqueua contendit Angelum fuisse; edisseritque vndenam numerus quatuor coæuorum desumendus sit.

Sunt enim quedam creata ex materia corporea mutabili, & illorum principium est materia. Quædam verò ex materia immutabili per generationem, & corruptionem, & horum principium est Cælum. Quædam verò sunt non ex materia corporea, & hæc non possunt esse principiata ex materia, vel ex Cælo, sicut Angelica natura: & idè ista tria coæqueua sunt. Tempus autem coæqueuum ipsius ponitur, secundum quod sumitur extenso nomine pro mensura cuiuscunque mutationis ad quodcunque esse. Vnde dicitur ibi, tempus mensura progressionis eorum in esse per creationem.

Censuitque amplius Gregorium Nazianzenum, & Damascenum, non emanationis, sed naturæ, & intellectiois ordinem respexisse, cum Angelos ante Mundum conditos diiudicarunt.

D. T H O M A S prima parte, quæstione sexagesima prima.

Cap. 32.

Dist. 2. q. 3.

Cum inueniatur duplex sanctorum sententia, probabilior videtur, quod Angeli simul cum creatura corporea sunt creati: Angeli enim sunt quedam pars vniuersi. Non enim constitunt per se vnum vniuersum, sed tam ipsi, quam creatura corporea in constitutionem vniuersi vniuersi conueniunt. Quod apparet ex ordine vniuersi creatura ad aliam. Ordo enim rerum adinuicem est bonum vniuersi. Nulla autem pars perfecta est à suo toto separata. Non est igitur probabile, vt Deus, cuius perfecta sunt opera, vt dicitur Deuteronomij, creaturam Angelicam seorsum ante alias creaturas creauerit.

Et in Scriptis super secundum Sententiarum, probabilior D. Augustini sententiam asserit.

Tum ex parte Diuine omnipotentie, cuius est non successiuè operari, tum ad excludendum errorem, ne teneantur Angeli corporaliū esse creatores. Non tamen est alteri sententia præiudicandum, quia vt in litera dicit, nõ est demonstratum, nec fide expressum.

A L E X A N D E R de Hales parte secunda, quæstione decima nona, membro primo, enixè id ipsum contendit, pro themateque id assumit.

Creatura Angelica simul creata est cum alijs, & inter opera sex dierum tanquam primum opus. Edisseritque, quod si quæ in Sacris Scripturis, vel apud Patres, Angelorum supra res corporeas prioritas vsquam legatur, non temporis propriè, sed dignitatis potius censetur.

D. B O-

D. B O N A V E N T V R A loco asserto, articulo secundo, quæstione tertia.

Concedendum igitur, quod quatuor sunt primo creata, & quod Angelica natura, & corporea simul sunt creata, quantum ad mensurarum concomitantiam, quia simul cæpit duratio materiae, & intelligentie, sicut probatum est.

Quibus ducibus cuncta ferè Scholasticorum omnium classis subscribit.

S T E V C H V S de rebus incorporeis, & inuisibilibus.

Num Angeli conditi sint ante Mundum, nullum est clarum super eo in Sacris Scripturis testimonium. Videturque alia quedam Theologia de creatione Angelorum, & eorum habitatione, vt quomodo de nostro Mundo, & habitatoribus, ac partibus Mundi, quedam Philosophia collecta est, si de illo alio Mundo, alia quedam Theologia, & alius quidam genesis sint necessaria. Illum quidem Mundum, si tantum anteit dignitate Mundum nostrum, si non solum maior est, & diuinius, sed etiam immortalis, habet immortales ciues, si digniora præcedere semper debent, fas est ante nostrum istum creatum. Ac quoniam tunc tempus fuit, cum fuit Sol, & Luna, hæc autem fuerunt post creationem; hinc fit, vt si Cælum Empyreum est creatum, ut ne sit in tempore creatum, sed alia quadam ratione. Illud quidem videtur oportere dissolui, si Cælum Empyreum est creatum ante firmamentum, quantum intercesserit ab illo creato, ad Mundum nostrum creatum; & quare spatium interquiescere Opifex voluerit. Deinde cum vna sit Respublica hominum, atque Deorum, & Angeli non solum diuina præsentia fruuntur, sed per eos à Deo res humane gubernentur, cum inquam illi rectores sint & principes, minores, & obsequentes, videtur probabile, vno eodemque tempore totam hanc Rempublicam extitisse, non prius principes, postea parentes, & subiectos, sicut eodem tempore sunt Reges, & recti; sunt gubernatores, & gubernati; caput, & membra; totiusque corporis coniuicta procedit creatio, nunquam interrupta, nunquam sistens, sed à corde, si vera dicunt, vel à capite inchoata, ducitur deinde ad reliqua membra, totaque simul res absoluitur. Lacerum autem fuisset corpus Respublicæ mundanæ, si ab illis creatis, ad nos creatos, non intercedente infinito, intercessit aliquod certum, diffinitumque spatium; nec videtur quicquam in hoc spatio probabile, quod assignatum animos tranquillet, & dubitationis fluctu sedatos reuocet ad quietem. Si impium est, & assertioni scripturarum contrarium Angelos esse æternos dicere, non quidem impium, sed non probabile, ab illis creatis, ad creationem rerum nostrarum, vel diuturni, vel quiduis spatij interfuisse.

Colligendæ modo sunt rationes, quibus hæc Classis, Angelos non ante Mundum conditos, arbitrata est. Ex D. Augustino; Cum Moses in hac orbis historia nullum præmittat opus Dei, vt potè qui à Cælo, & Terra exordiat, quæ ante omnia facta obtestatur, & Angelus eminens sit Dei opus: Igitur eius genesis recensita est: Quod si memorata, vt cum Mundo facta, igitur non ante Mundum. Deinde si omnis creatura in tempore facta est, & ante Mundum nullum fuit tempus; igitur nec Angeli ante Mundum emanarunt. Amplius, quænam est ex ingenua Augustini interpretatione, lux illa primo die effusa, nisi Angelus? conditus igitur Angelus est cum Mundo. Ex Theodoro, Cum Angeli loco obnoxij sint, nullusq; esset ante Mundum locus, Angeli certè ante Mundum extare nequiuerunt. Præterea, si ad ministerium Mundi, & hominum effecti sunt Angeli, ante Mundum quo ministerio & munere fungi poterant? Ex D. Thoma. Si Angeli vniuersi pars sunt cum Mundo, igitur cum suo toto emanarunt. Deinde non decuit sapientiam, ac potentiam Dei, cuius est haud successiuè operari, tantum tempus inter Angelos, & Mundum interiecisse. Ea ipsa dixit Steuchus, & Vielmus. Amplius, sicut opifex vnus est, opificium quoque non nisi vnum esse debuit: igitur non nisi vnus Mundus, & vna actio, qua cuncta à Deo de non esse ad esse prodirent. Tandem Angelos ante Mundum statuere, plurimum hæresi illi fauet, quæ Mundum Angelorum ministerio conditum autumat. Verum, meo iudicio, superest validissima argumentatio ab his Patribus non memorata, sed à Neotericis excitata; Cum ante Mundum nihil aliud esset, nisi fortè Empyreum; tunc sciscitor, ex postuloque: Creatus Angelus, vel statim ex merito est confirmatus, vel ex casu depulsus: nec enim per multa sæcula in gratia constitisse dicendum est; & postea mereri, vel demereri potuisse. Si igitur statim cecidit Angelus, igitur & statim ex Empyreo deturbatus: minimè nanque simul cum Angelis bonis perduelles, impiosque tot æonis, ac sæculis stetitisse asseuerandum est; siquidem non ferebant hoc Dei Maiestas, neque Empyreus sublimitas, neque Angeli illustrati, ac glorifico fulgore amicti dignitas, nec Dei tandem Optimi Maximi in Empyreo perennis præsentia. Si itaque pulsus, si detrusus, quò proiectus: in quem detrusus locum, cum ante Mundum solū Empyreum

Rationes probantes Angelos non ante Mundum conditos.

pyreum extaret? Siquidem nec extra Mundum, Infernum fuisse censendum est. Quare saniori iudicio, Angelos cum orbe conditos dicere debemus, ut fateamur, quod mox lapsi, rebellesque facti, in Mundo ablegari, seu in Infernum detrudi potuerint. Preterea Infernum, ignemque paratum ab aeterno Diabolo, & Angelis eius, quoquomodo insinuauit Saluator, cum dixit; Ite in ignem aeternum, qui paratus est Diabolo, & Angelis eius: Si paratum, igitur paratum ante lapsum illius, vel in ipso lapsu, ut mox detrudi potuerit; at Infernus non potuit esse ante Mundum, igitur nec Dæmon. Cæterum, Diabolum non multum perstitisse in sua innocentia, excipitur ex pluribus Sacrae Scripturae locis. Nam in Apocalypsi traditur; Factum est prælium magnum in Cælo; Michael & Angeli eius præliabantur cum Dracone, & Draco pugnabat, & Angeli eius, & non præualuerunt, neque locus inuentus est amplius eorum in Cælo. Si prælium illud, fuit quædam voluntatis contentio, mox certe tunc commissum fuit, quando conditi sunt; cum & electio, & voluntatis inclinatio, in Angelis, qui præstantissimo pollent intellectu, citò fiat. Amplius illud adest Scripturae testimonium; Ab initio Diabolus peccat: & illud; Quomodo cecidisti de Cælo Lucifer, qui mane oriebaris? & illud; In veritate non stetit. Has Scripturae auctoritates, eleganter Augustinus libro decimo de Ciuitate Dei explicat.

H V G O Victorinus noster dilucidè Summæ Sententiarum tractatu secundo, capite tertio, Augustini excerpta doctrina, his declarat.

Queritur utrum aliqua mora fuerit inter creationem eorum, & casum. Ad quod potest dici, quod non fuit mora, & tamen illud prius, istud posterius, sed sine interuallo; non enim semper fuerunt mali, ut qui dam dicere volunt pro illa auctoritate; Ab initio homicida fuit, & in veritate non stetit: sed non dicit, in initio hoc fecit, sed ab initio, id est, statim post initium; & in veritate non stetit, id est, non permanfit, est in ea fuerit. Homicida potest dici suiipsius, quia & ipse appellatur homo; ut, Inimicus homo hoc fecit. Vel, ut Augustinus exponit, ab initio, id est, ex quo homo fuit, homicida fuit; quia eum per inuidiam in mortem præcipitauit. Item dicit Augustinus super Genesim, non frustra putari posse ab initio temporis Diabolum superbia cecidisse, nec fuisse vllum tempus ante, quo cum Angelis Sanctis pacatus vixerit, & beatus; sed ab ipso primordio creaturae apostatasse: quia, ut ait Dominus, non stetit ab initio, ex quo ipse creatus est, qui staret, si stare voluisset; quæ auctoritas supradicto modo potest exponi.

Hæc certè ardua sūt, & negociū difficile his faciūt, qui Angelos lōgè ante Orbē cōditos esse existimant. Rursum adhuc in huiusce sententia corroborationem, tres de creationis ordine, præter testimonium Mosaicum, scripturarum contestationes habemus: in hisque omnibus Angeli cum sensibilibus vti simul producti, ac effecti, eadem ferie connectuntur. Dauid immensum creationis beneficium per Verbum aeternum, in primordijs Mundi confectum, extollens, & magnificans, ad referendas summo Opifici laudes, omnia genita à Deo excitans, in clamat; Laudate Dominum de Cælis, laudate eum in excelsis. Eademque narratione, ac catalogo, Angelos quoque, licet ex dignitatis eminentia, supremum locum eis deferat, cū Sole, Luna, & cæteris euocat, cum dicit: Laudate eum omnes Angeli eius, laudate eum omnes virtutes eius, laudate eum Sol, & Luna, stella, & lumen. Tres pueri in flagrantissimo fornacis centro prostrati, cum ad respondendas Deo laudes secum omnes tam supremas, quam infimas creaturas expostulant, etiam Angelos cum cæteris, quasi vno ordine concreatos exposcunt, ac interpellāt; Benedicite Angeli Domini Domino. Ad Iob quoque loquitur Deus; Vbi eras quando ponebam fundamenta Terræ, cum me laudarent Astra matutina; hoc est mane, ac primum facta; & iubilarent omnes Filij Dei? Cæterum quoniam hæc Iobbi attestatio, ex diuersis eius interpretationibus, ad ambas sententias roborandas rapitur, quæ eius sit germana expositio, inferius disceptabimus.

Sententia Angelos post Mundum sexto die cum homine genitos existimantium.

Præter has duas illustres delatas sententias, superest tertia, Gennadio, & Acacio, sed fortè immeritò attributa: Angelum scilicet, post Mundum corporeum, fuisse conditū: Dupli-

Mat. 25.

Apoc. 12.

1. Ioan. 3.

Ista. 14.

Ioan. 8.

Cap. 15.

Ioan. 3. & 8.

Matt. 13.

Ps. 148.

Dan. 3.

Iob. 38.

Duplici autem ratione hæc assertio fulcitur. Altera, quod cum idipsum censendum sit de magno Mundo, quod de Microcosmo; quemadmodum in hominis plastatione primum formatum fuit corpus, quam insufflata anima; ita in magno Mundo primò decuit effici, quod corporeum erat, quam Intelligentia ipsa: nam & Paulus prius esse, quod est animale, quam quod est spirituale, edocuit. Deinde simul cum homine conditum fuisse Angelum, elici videtur ex eo, quod apud Iob scriptum est: Ecce Behemoth, quem feci tecum; hoc est, quem eodem tempore, quo te, creauit: Per Behemoth autem, multos ex Patribus interpretatos fuisse Diabolum, perspectum est. Sed prima fronte adeò futilis apparet hæc sententia, ut refelli, reijci que apprimè possit. Primum Acacium, Gennadiumque eam tulisse non exploratum habeo, licet eorum nomine insignita circunferatur, cum non hucusque in ipsorum scriptis tale quid legerim. Deinde Angelicæ naturæ eminentia, dignitasque expetebat, ut si non ante omne tempus, saltem in primordio temporū produceretur. Amplius, si sex diebus quibus fabricatus est Mundus, Orbis circumuoluebatur, mutuaque horarum vicissitudine, dies, noctesque seipsas consequebantur, certè absque Angelo motore id perfici nequibat. Nec adducta Microcosmi comparatio, vrget multum; Anima siquidem, ut forma, informare corpus solet, præxtare igitur & corpus ante necesse erat: verum Angelus, cum sit pars Vniuersi, non forma informans, ut insignior, præstantiorque, primo loco produci cum Mundo debuit. Quod si alijs visus est id sensisse Gennadius; scias ipsum eo sensu loquutum fuisse, ut acrius Angelos non fuisse ante Mundum editos suaderet, simulque tacitæ oppositioni responderet, nempe Angelos ante Mundū productos inferri nō posse, ea ratione, quod præstantiores Mundo censeantur, cum & Anima quamuis melior corpore, ante corpus condita non dicatur. Auctoritas asserta Iob libro Antecimenon dicto, interrogatione quinta, egregiè ex D. Gregorij doctrina his explicatur.

Cum primo die Angeli, sexto homo creatus sit, quomodo Dominus ad Iob loquitur, quasi simul Angelum, & hominem creauerit? Dicit enim, Ecce Behemoth, quem feci tecum, &c. Resp. Simul creati sunt, non unitate temporis, sed cognitione rationis. Scriptum nanque de Homine est; Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Et per Ezechielem ad Sathan dicitur; Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, & perfectus decore, in delicijs Paradisi Dei fuisti. In cuncta igitur creatura homo, & Angelus simul conditus existit, quia ab omni creatura irrationabili distinctus processit.

Iudicium Auctoris.

AM me maximo coarctari discrimine sentio, cum hinc inde Patrum de Angelorum emolitionis tempore Catenis deductis, iudicium ferre necesse habeo.

D. HIERONYMVS Commentarijs in Daniele, cum in ardua de Septuaginta Danielis hebdomadibus interpretationē incidisset, hæc habuit. *Quia periculosum est de magistrorum Ecclesie sententijs iudicare, & alterum præferre altero; dicam quid unusquisque senserit, Lectoris arbitrio derelinquens, cuius expositionem sequi debeat.*

Inde intextis Aphricani, Eusebij, Hippolyti, Apollinaris, Clemētis Alexandrini, Tertulliani, Hebræorum ad verbum sententijs, disceptationem indiscussam reliquit. Quis igitur me non temeritatis, ac procacitatis arguet, & meritò, qui de diuersis, & aduersis Patrum sententijs iudicium, ac sententiam ferre præsumam? Verum hoc vnum protesta tum opto: in axiomatum eorum, quæ in via Patrum neutra sunt, diffinitione, me non ita iudicium deferre, ut alteram partem prorsus vnquam explodam; sed ampliori, qua possum, in Patres obseruantia, ea tantum recensere, quæ verisimiliorem, atque acceptiorem alteram mihi faciant, & astruant. Priscam eam, vetustamque Græcorum sententiam, non prosequendam esse primum arbitror, sed maxima reuerentia suscipiendam, quod Patrum vetustate, sanctitate, eruditione præcellētium, auctoritate fulciatur, cum omnis prisca, tam Græca, quam Latina Ecclesia vsque ad Augustini tempestatem eam sit consecrata; Immo

AVGVSTINVS vndecimo de Ciuitate Dei, capite trigesimo secundo, ita suam assert opinionem, ut alteram non damnet. Dicit enim.

Proinde, ut volet, unusquisque accipiat; quod ita profundum est, ut ad exercitationem legentium à fidei regula

1. Corint. 15.

Iob. 40.

Gen. 1.

Ezech. 28.

Lib. 1. cap. 9.

Græcorū sententia nō approbatur, nec omnino reijcitur.

gula non aberrantes, plures possit generare sententias: dum tamen Angelos sanctos in sublimibus Cæli sedibus, non quidem Deo coæternos, sed tamen de sua sempiterna, & vera felicitate securos, & certos esse nemo ambigat.

T H E O D O R E T V S pariter tertia quæstione super Genesim, Augustini sententia comprobata, ac pluribus fulcita argumentis, ita concludit.

Hoc autem concessio, si quis Angelorum turbas ante Cælum, & Terram conditas esse dixerit, non offendet verbum pietatis.

D. T H O M A S prima parte, quæstione sexagesima prima, expressius ait.

Quamvis contrarium non sit reputandum erroneum, præcipue propter sententiam Gregorij Nazianzeni, cuius tanta est doctrina Christiana auctoritas, ut nullus unquam eius dictis calumniam inferre præsumpserit, sicut nec Athanasij documentis, ut Hieronymus dicit.

Amplius sentio, quod problema neutrum censeret hoc posset, nisi Concilium Lateranense, de quo infra, alteri faueret sententiæ, nec negotium multum arbitraret oppositas rationes elidere, ac euadere. Contra D. Augustini placita afferre possumus, Mosem non de cunctis à Deo prolatis creaturis, & de inuisibilibus præcipue, humanum captum superexcedentibus, sed de sensilibus tantum, & de sensilibus Mundi generi historiam contexere. Præterea, & quod supra tempus extare æuum possit, quo Angeli commensurari queant. Rursum Angelum Cæli, seu lucis nomine, capi non incongruam quidem esse interpretationem, sed allegoricam, & importunam, historicoque indecentem inferius demonstrabimus. Theodoro etiam satisfacere possumus, si dicamus cum Theologis, Angelum esse in loco certè diffinituè, ut aiunt, sed non circumscriptiuè, adeò vt à corpore ambiatur; quare cum spiritus sint Angeli, extra Mundum eos extare potuisse sine ambiente loco. Deinde quid esset, si cum D. Basilio, Empyreum longè ante Mundum extasse asseuerarem, in quo degerent Angeli? Amplius, cum Angeli propter diuinam bonitatem, & ad Deum contemplandum præcipue editi sint: deinde propter nos ad Mundi, nostrique ministerium; quid obtulit eis, si multis æonis Deum sunt contemplati, & munere, quod sibi contingenter quasi post obtulerunt, non sunt perfuncti? D. Thomæ, ac Steucho, Angelos Vniuersi partem esse astruentibus, laceramque fuisse simul Mundi Republicam, si non conditi simul fuissent, arbitrâtib; Respondeo, Angelum non esse partem Mundi integralè, vt aiunt, seu essentialè, sed ratione dumtaxat ordinationis; & quod ad Mundum spectat, non vt pendens à Mundo, sed vt ipsum mouens, ac regens; propterea potuisse Angelum existere ante Mundum, sicut ante nauem gubernator, & ante exercitum Dux esse potest. Coordinatum verò esse Angelum Mundo, non ad sui necessitatem, sed propter Dei prouidentiam, in Mundi ac nostri gratiam. Dei potentia successiuè operari esse necessarium non arbitror, cum sit opifex, & dator liber; & ex beneplacito producat, quæ, vbi, & quando sibi libet: & sicut ab opere ad opus diem horarum vigintiquatuor supersedit, potuit etiam ab Angelorum creatione ad Mundi emolitionem tot, quot sibi placuit, æonis immorari. Hanc ante Mundum Angelorum genesim, his qui Angelorum ministerio Deum Mundum effecisse censuerunt, erroris occasionem præstare non arbitror, sed ex eorum prauo arbitratu eam sumptam duco; quemadmodum, nec ex eo quod Deus Solem, cæteraque Astra præstantissima compegit, erroris fuit causa Deus, vt ea in Deos sibi ascirent mortales. Auctoritates illæ desumptæ ex Psalmo centesimo quadagesimo octauo, & Hymno puero rum, inferunt certè Angelos creaturas esse, & à Verbo manantes; sed non eodem tempore cum Mundo conditos euincunt, cum ibi catalogus creaturarum promiscuè recensatur.

Supereft allata de Dæmonibus difficultas, quæ non Patribus his, qui parum ante Mundum conditos Angelos putarunt, sed D. Basilio, & his, qui multis æonis, ac sæculis extasse eos duxerunt, arduum facit negotium. Afferere nanque Angelos prauos tot æonis, sæculisque in gratia perstitisse, ac tantum in Mundi exordio decidisse, seu quod Deus tot sæculis suam eis voluntatem non referauerit, vel ipsi ad eam acceptandam, respuendamue tot æonis insudarint, ineptum prorsus esse censeo; cum Angelorum intelligendi, ac decernendi vis nesciat moras tam diuturnas; & eò magis, quod Angeli boni tamdiu extassent non beati, & ad gloriam non assumpti, & apostata non damnati, quod nullus ferè admittit. Asseuerare etiam eos post creationem mox lapsos esse,

Solutio ratio-
num D. Au-
gustini, & Se-
ctatorum.

Angelus est
in loco diffi-
nituè, nò cir-
cumscripuè.

Angelus non
est pars inte-
gralis Mudi.

esse, ac pulsos, excitat difficultatem non modicam, in quem pulsi, detrusi, relegati que fuerint locum, cum non extaret nisi Empyreum. Ardua sunt hæc, & maximè à scripturarum Oraculis aliena, quæ Luciferum, dum mane oriretur, tanquam fulgur è Cælo cecidisse produunt. Sed pro D. Basilio dicere fortè possumus, Dæmonem non multò post suam effectiorem corruisse è supernis illis Empyreii partibus in has inferas, vbi nostri Mundi nunc residet centrum, quæ partes Dei potentia ea coruscantissima luce mox fortè caruerunt, condigni que Dæmonum carceres euaserunt. Hæc tamen non facilè admittuntur ab omnibus, quod aniles sapiant fabulas. His igitur omnibus, vetustissimam, primæque Ecclesiæ acceptissimam sententiam, quamuis non sectandam esse iudicè, non prorsus tamen detestandam, ac reiiciendam arbitror; adeò vt censeam eos omnino redarguendos esse, qui eam damnare non sunt ausi. Verum quid est, quod ego nunc profero? nonne arduum subeo discrimen, quando contra Concilij Lateranensis definitionem hoc concedere videar? Cæterum id dixisse volui, in D. Thomæ præstantissimi Doctoris gratiam. Quamquam enim id ipsum Augustinus, ac Theodoretus, quod D. Thomas definierint, nullam attamen Augustino, ac Theodoro difficultatem, sed maximam D. Thomæ, atque his qui Græcorum Patrum sententiam nunc insequuntur, potest decretum illud Concilij Lateranensis afferre; cum decreta Conciliorum absolue soleant ab erroris nota illos, qui ea antecesserunt; damnare autem eos, qui deinceps aliter sentire ausi fuerint. Sed inquiramus, num D. Thomæ Sectatores, licet in hoc ab eius recedant sententia apprimè eum defendant. Existimant alij hanc Synodi definitionem in mentem Sancto Doctori, cum hæc scriberet, non venisse.

V I E L M I V S hanc sententiam memorat, nec abnuat, cum subiiciat.

Que sententia, & si agrè profecto recipi possit, cum ob incredibilem viri memoriam, tum verò quod suis Commentarijs non ita pridem hanc decretalem Innocentij in Gregoriano sub titulo de Summa Trinitate, ac Fide Catholica, relata illustrauerat, fortè tamen verior est quod soleat operi longo interdum obrepere somnum, & euenisse magnis viris aliquando certum est, vt sint alicubi rerum obliui. Et Augustinus libro Retractionum, cum loquitur de libris de Doctrina Christiana sibi contigisse ingenuè fatetur.

C A I E T A N V S, reiecta superenarrata assertionè, ita D. Thomam defendere conatur.

Mihi videtur quod sciens & prudens hæc scripserit. Nam illa verba decretalis interpretanda sunt in sensu, quem faciunt: & vt dicit D. Thomas in expositione illius Decretalis, verba illa apposta sunt contra errorem Origenis, & eorum qui ponunt creaturas spirituales tantum esse per se productas à Deo, ac post Mundum propter demerita earum, corporales productas creaturas fuisse. Vnde cum dupliciter teneat Angelos productos ante corpora, scilicet, tanquam res sic per se productas, quod propter earum demerita, quodammodo per accidens, Mundus corporeus sit productus; vel simpliciter & absolute, quod ex voluntate Dei, Angeli præcesserint Mundum visibilem. Decretalis illa, quamuis secundum verba, vtranque opinionem destruat, contra primam tamen, tanquam contra hæresim, interpretanda est. Ad secundum verò, tanquam ad minus probabilem, applicari potest; & ratio huius glossæ est, quia determinationes istæ non nisi contra aliquos errores consueuerunt fieri.

Diuini iuris periti alia via Sanctum Doctorem tueri contenderunt: Dixeruntque idcirco Sanctum Doctorem existimasse definitionem hanc non sustulisse illam Patrum opinionem, aut tanquam in fide erroneam repudiasse; quoniam Synodus, anathema, aut excommunicationem in eos non pronunciauit; qui postmodum illam sequerentur. Et concedit responso hæc, vbi in pronunciationibus Synodorum, vel formula execratoria illa posita non fuerit, vel non fuerit excommunicationis sententia inflicta, aut damnata sententia contraria diserte, non esse periculum hæresis contrariam sententiã sequi, sed esse potius temeritatem: iniuriam etenim facit Sacra Synodo, qui semel ab ea definita, audet in dubium reuocare; sicut & Martianus princeps dixit, & ita fermè censuit doctissimus Melchior Cano Episcopus Canariensis de locis Theologicis libro quinto, capite quinto, & libro duodecimo, capite secundo.

Cæterum harum assertionum Diuum Thomam tuentium prima non parum Diui Thomæ accuratissimi ingenij dignitatem, ac viuide memoriæ tenacitatem, disciplinarumque omnium eruditionem labefactare videtur: Altera certè nimis Concilij supradicti sententiam, ac decretum, quam eius verba præferant, coar-

B b 2 Etat,

Defensatur
D. Thomas.

1. Par. q. 61.
art. 3.

Concilia nō
pariter om-
nia decernūt.

Sententia Au-
gustini acce-
ptior.

Lateranensis
Concilij de-
cretum de re-
pore creatio-
nis Angelorū
Gen. 38.

Partus Tha-
mar Creatio-
nis Angelicæ
& corporeæ
naturæ typus.

stat, ad inopinatamq; fugam D. Angelicum Doctorem ducere studet: Tertia exactius ipsum pertueri mihi videtur. Quapropter exploratum esse puto, Patres immunes esse ab errore, quod longè præcesserint Ecclesiæ definitionem: Deinde asserendum arbitror D. Thomam, ac Doctores subsequutos non aberrare à Concilij definitione; cum eam, non vt dogma fidei certum, Concilium decernat. Atque, vt obiectionibus allatis occurramus, licet Concilia summi Pontificis auctoritate coacta, Spiritus Sæcti afflatu, sub verbo, Credo, plura definiant; ac Episcopi definitis, sanctisque placitis se subscribant; non æquè tamen omnia pronuntiant, ac definiunt, sed alia vt dogmata inconcussa; de quibus dubitare, est aberrare, & in hæresim præcipitare: alia vt probabiliora, tutioraque axiomata produnt. Quorum discrepantia ex eo apparet, quod dogmata Fidei anathematis mucrone, ac censuris roborant, & fulcire conantur. Quod autem hæc proposita Innocentij Tertij, ac Concilij Lateranensis definitio, constitutioq; , sanctum Fidei dogma à D. Thoma non fuerit existimata, ipsemet vigesimo tertio Opusculo pulcherrimè edocet, atque exponit. Cæterum D. Augustini sententiam, quæ Angelos cum Mundo conditos edocet, prosequendam esse, ac passim in facris concionibus publicandam duco. Primum, quia standum sit supra petram, si Dei posteriora, ex lumine per foramen, ex scientia scilicet reuelata, conspiciere volumus: Ecclesiæ, scilicet definitioni, & sententiæ semper inhærendū sit. Decretū autem adest Concilij Lateranensis sub Innocentio Tertio, de quo in Decretalibus de summa Trinitate & Fide Catholica, capite Firmiter, simul creaturam spirituale, corporeamque creatam decernētis his verbis; Deus sua omnipotenti virtute simul ab initio temporis vtranque de nihilo condidit creaturam spirituale & corpoream, Angelicam, & Mundanam. In cuius definitionis Concilij gratiam, hoc theosophari non dedecet. Maturato Thamar partu, apparuerunt gemini in vtero, atque in ipsa effusione infantium, vnus protulit manum, cui obstetrix obligauit coccinum, dicens, Iste egredietur prior; illo verò retrahente manum, egressus est alter. Eleganter ex his, si internum attendamus sensum, Angelicæ, ac corporeæ, visibilis, ac inuisibilis nature emanationem connexam contemplabimur. Deo effundente per creationem res cunctas, duplex rerum genus ex utero diuinæ omnipotentia simul prodire, spirituales, corporeaque creatura; sed altera manum proferente, corporea scilicet creatura, quasi manum emittente, Phares primo exiit, excelsa, videlicet, ac supereminens natura Angelica. Verum quid est quod Zarâm manum emittenti (vt partus Thamar ab exemplo non discedam) obstetrix coccinum alligat non ipsi Phares? Mysterium vberimum hoc indicat. Moses obstetricis officij agit, dum Mundi genesis historiam enarrat. Is igitur coccinum, temporis scilicet defluxum, Zarâm creaturæ sensibili adstringit, cum sensilis Mundi emanationem in temporis exordio, in quo Chaos productum est, factam tradit, eiusq; distinctionem, ornatumq; secundum dierum sex seriem, explicat, de Angelo, vt qui non tempore, sed æuo mensuratur, nulla facta commemoratione. Nam licet Angelus cõgruè satis Cælum, & lux ex metaphora, ac translata voce dici possit, tùm quia natura intellectualis puritate conspicua prædita fuerit, tùm quia gratia resfulgeret, tùm etiam quod gloria postea fit redimita, atque aded, inquam, lux dici valeat, vt in eius comparisonem Astra hæc visibilia, tenebræ censeantur: In Mosis tamen historia, lucis nomine Angelos non venire, vt alibi vberius demonstrabimus, asserendum est. Deinde sententia D. Augustini minora suscipit incommoda, quàm ea prisca, vt profundius eam perpendentibus, cõpertum erit. Argumentationes autem illæ, quæ Angelos ante Mundum conditos inferre videbantur, suadent certè aliquantum, sed non cogunt: Dignitati nanque Angelicæ satis fuit, vt saltem in exordio effectiois rerum primo ipsa prodiret, nec specimen, decusq; Diuinæ Maiestatis necessariò poscebat, vt Angelos tot ante æuis laudatores habuerit: dato enim quocunq; imaginato momento, quo Angeli conditi sunt, adhuc eternitas æquè eos præcessit. Tandem non aded incontinentem existimo, Cælos aliquatenus immotos extitisse, quousque bello Angelico peracto, ac profligatis Demoniis, Angeli beatitudinem compararint; quod quidem citissimis, ac velocissimis momentis factum fuisse, D. ipse Augustinus, atque Hugo arbitrati fuerunt: Superest, vt de loco Iob in aduersas ambas sententias distracto, iudicium nostrum seramus.

Locus

Locus verò Iob, est; Vbi eras, quando ponebam fundamenta Terræ? indica mihi si habes intelligentiam: Quis posuit mensuras eius, si nosti? vel, Quis tetendit super eam lineam? super quos base illius solidata sunt? Aut quis demisit Lapidem angularem eius, cum me laudarent simul Astra matutina, & iubilarent omnes filij Dei? Duo in hac enarratione nobis discrimen faciunt. Quæ primo sint Astra hæc, aut Dei Filij à Iob memorati: Deinde num enarrare contendat Iob his Chaos prisca emolitionem, an Terræ, & Maris tertia die secretionem peractam? Comperio etenim quinque admodum inter sese discrepantes interpretationes suscipere verba illa; Vbi eras, cum me laudaret Astra matutina, & iubilarent omnes filij Dei?

STEVCHVS de rebus incorporeis, & inuisibilibus, nō tantum Astra, sed filios Dei ipsas insensatas creaturas per prosopopeiam intelligi edocuit.

Sint igitur due sententiæ; vna, quam prætulimus, vt filij Dei quasi creationes, resque create dicantur, quibus attribuat per prosopopeiam iubilatio, sicut Cæli enarrant gloriam Dei: & Dies dei eructat verbum. Vt loquens de rerum creatione Iob, amplexusque superiora, & inferiora, dum Terra fundaretur, dum in glebas constringeretur, dixerit exultasse sydera matutina nascentia, & erumpentia. Et Post. Iob expresse sydera matutina, & filios, vel opera Dei memorat, hæc ipsa Moses appellat lucem, præcipue ipsum Solem lucis Patrem primum & fontem. Sicq; est vnus sensus. Alter erit, vt filios Dei, Angelos interpretemur; sed non video quomodo nos ab Idololatria tueri possimus, quam olim veteres Patres definiunt, siquis animata sydera fateretur, cum esse anathema. Nam si postremum est de Angelis, filios, inquam, Dei, si Angelos exponas, etiam primum erit de eisdem, vt sydera matutina sint spiritus diuini, corpora rutilantia regentes, & circumducentes, quæ fuit vetustissima Idololatria, non displicens, sed approbatæ etiam à Philosophis, Deos esse perspicuos quosdam stellas illas. Hoc, inquam, non video, an Theologia concederet, cum præsertim nunquam apud Mosem in hac sententiam pronuntietur, sed in contrarium potius vbique ferat necessitas tacentem, & tacendo fortasse negantem, stellas animatas.

Verum interpretatio hæc Steuchi, non tantum ab editione Septuaginta Interpretū, & à Vulgata nostra maximè abscedit, sed & vltronea, ac arbitraria est; nec Scripturæ vllus locus affertur, in quo filiorum Dei nomine, creaturæ rationis expertes significentur.

THEODORETVS interpretatur secundo loco aliter, aliterq; legit hanc Iob auctoritatem: legit inquam.

Vbi eras quando creabam Astra, & laudabant me Angeli mei? Cæterum Angelos, inquam, præcedere Cælum, & Terram astruunt, pro firmo, & inuictō fundamento nobis proponunt illud, quod ipsi Iob Deus omnium Conditor dixit; Quando creabam astra, & laudabant me Angeli mei: & non aduertunt die quarta, vna cum Sole, & Luna, Deum omnia Astra produxisse.

Sed editionem vulgatam vltra genuinum, placidumque sensum deferre hæc videtur interpretatio: legit siquidem contextus noster; Vbi eras cum me laudarent simul Astra matutina? asseueratque & Astra laudasse.

Verum præfactæ hæc interpretationes fauent illis Patribus, ac Doctores, qui hac Iob auctoritate, Angelos non ante Mundum conditos demonstrare conantur.

Econtra Origenes per Astra, animas syderum, & per filios Dei, Angelos ipsos interpretatur; Astra siquidem esse animata in Periarcho libro primo, capite septimo, edocet. Sed num hæc assertio tuta sit, postmodum in alia quaestione, An scilicet Astra sint animata, suo loco disceptabimus. Interpretantur quarto loco plurimi Patrum, tam syderum, quàm filiorum Dei nomine, Angelos ipsos, quasi metaphoricè Angeli, & Astrorum, & filiorum Dei nomen sibi vendicent; & expressius per Astra, non ipsos cunctos Angelos, sed orbium motores tantum, ac per filios Dei, sublimiores spiritus, Deo ipsi proximiores, intelligunt. Fauetque huic Patrum interpretationi non modicum Septuaginta Interpretū editio, quæ loco horum verborum; Cum me laudarent Astra matutina, ac iubilarent omnes filij Dei, vno verbo habet, cum me magna voce laudarent omnes Angeli mei: Et textus Chaldaicus, qui dicit; Exaltauerunt omnes acies Angelorum. Quorsum autem Astra, non Astra simpliciter, nulla adiecta nuncupatione vocarit, sed matutina, eleganti contemplatione

IVNILIVS prodidit, cum dixit.

Astra videlicet matutina, eosdem Angelos, quos & filios Dei nuncupans; ad distinctionem nimirum hominum Sanctorum: quæ postmodum creandi, ac velut Astra vespertina post confessionem diuinæ laudationis per mortem erant carnis occasuri.

D. HIE-

Iob. 38.

Perpeditur lo-
cus Iob, addu-
ctis varijs in-
terpretationi-
bus.

Psal. 18.

D. HIERONYMVS Commentarijs in Iob capite trigesimo octavo, aliam interpretationem attulit, dicens.

Luce 2.

Astra, & filij Dei, Angeli intelliguntur, qui in Natiuitate Saluatoris exultauerunt; Sicut ait Angelus ad Pastores; Ecce euangelizo vobis gaudium magnum. Et post. Facta est multitudo militie Caelestis cum Angelo laudantium Deum. Ideo autem Angeli Astra matutina dicuntur, quia inter creaturas rationales, primi facti sunt in die, qui est Christus; & filij Dei sunt, non filij tenebrarum.

A N A S T A S I V S Synaita in Hexameron libro quarto, parum à D. Hieronymo abscedens, Angelos quarto die Deum laudasse censuit, quòd ex mysterio didicissent futuram Christi incarnationem, & assumptionem.

De hoc autem die quarto, inquam, & primo perfecto, in quo ortus est Sol iustitiae, & Stella, & Luna, videtur Deus dicere fortissimo viro Iobo; Quando facta sunt Astra, laudauerunt me voce magna omnes Angeli mei, & hymnis celebrarunt: & quamobrem? Quoniam facta sunt Astra? non certè propterea. Sed cum vidissent Solem è Terra recurrentem, in mysterio didicerunt, quae extremis temporibus futura erat, Christi incarnationem, & è terra assumptionem: & ideò cum vidissent eum ex Sancta Virgine, tanquam ex abyssu exortum, statim exclamarunt, dicentes; Gloria in excelsis Deo, & in Terra pax.

Sunt igitur quinque interpretationes. Prima, Astrorum, ac filiorum Dei nomine, ipsas creaturas insensibiles per prosopopœiam Deum laudantes accipit: Altera textum peruertit, Angelosque Deum laudasse profert, cum Deus quarta die Astra conderet: Tertia, Astrorum nomine, animas Astrorum; & filiorum Dei nomine, Angelos capit. Quarta, tam Astrorum, quam filiorum Dei nomine, Angelos significari vult; sed Astrorum nomine, Angelos tantum motores excipi existimat. Quinta, Astrorum, & filiorum Dei nomine, Angelos intelligit; sed laudationem, & iubilationem eam, non in Mundi emolitione factam vult, sed in Christi incarnatione. Et quamuis omnes istae interpretationes grauissimorum Patrum sint; meo tamen iudicio, nulla opportunior, atque acceptior censenda est; quam ea quarta, quae prima fronte videtur facere pro ijs, qui ante Mundum Angelos prodijisse voluerunt: si etenim Deus cum Mundi primordia, ac fundamenta moliretur, Terramque crearet, Angelis laudantibus constipatus erat, certè iam ante Mundum aderam. Nec fuga à Iunilio sumpta, quòd Angeli in principio cum Caelo, & Terra editi; mox conditionem suam, simul & totius creaturae primordialis ad laudem conditoris retulerunt, vim argumenti effugit, atque elabatur: Nam si momento eodem effecti sunt aequè Angeli, & Chaos, iam non poterant Angeli Deum laudare, cum conderetur Chaos corporeum, & ipsi tunc manerent; quod tamen dictus locus inferre videtur. Amplius, nec mox Angeli creationem suam, & totius creaturae primordialis ad laudem Conditoris retulerunt; quoniam moras quasdam ab eorum conditione, ad casum, seu gloriae adeptionem intercessisse non immeritò existimatur. Quapropter pro his, qui Angelos cum Mundo conditos volunt, potius intendit Iob hoc loco non Chaos primaeuæ effectioem, & Terrae primam illam ac rudem generem in primordio temporum factam, sed potius Terrae denudationem, ac venustationem tertio die effectam commemorare; quia etsi ea quae de Terra prodit, & ad rudem formam, quam in Chaos Terra haec praeferebat, & ad decoram faciem, quam die suscepit tertio, referri apprimè possint: attamen quoniam in prosequenti orationis contextu de Mari, ostijs, ac vectibus concluso, & de Aurora rutilante à Sole praecessa sermonem habet, quae tertio, & quarto die à summo emanarunt Opifice, ea etiam quae de Terra protulit, de hac facie Terrae, quae tertio die detecta, germinibusque induta est, prolata arbitraret. Ex quibus consequitur, quòd Iob locus hic ex genuino suo, approbatoque sensu illis non obstitat, qui cum Mundo Angelos editos existimarunt: Potuerunt siquidem Angeli cum Caelo & Terra in primordijs temporum conditi, Deum tertio die, Terram, ac Mare discernentem, ac perficientem, laudare.

Vera interpretatio illius loci Iob, Vbi eras cum me.

Si Angeli conditi sunt cum Mundo, quoniam in loco conditi sint.

Difficultas haec, cum ex praenarratis, breui oratione explicari possit, praeternitendendam non esse censui. Siquidem eorum Patrum, qui cum Mundo Angelos emanasse opinati sunt, non eadem consimilisque de loco, in quo Angeli sunt producti, sententia extat.

Patres

Patres, in Aëre Angelos conditos, existimantes.

A V G V S T I N V S tertio de Genesi ad litteram, capite decimo, in summa aëris parte, eos productos innuere videtur, inquiens.

Superior verò pars aëris, propter puram tranquillitatem, Caelo, cui collimitatur, communi pace coniungitur, & eius vocabulo nuncupatur. In qua fortassis parte, si fuerunt ante transgressionem suam transgressores Angeli cum principe suo nunc Diabolo, tunc Archangelo (Nam nonnulli nostri, non eos putant Caelestes, vel super caelestes Angelos fuisse) non mirum si post peccatum in hanc sunt detrusi caliginem, ubi tamen & aër sit, & humore tenui contextatur, qui commotus ventos, & vehementius concitatus &c.

R V P E R T V S Abbas, fidissimus Augustini sectator, sumpto à serie creationis argumento, hoc ipsum constanter affirmavit, Commentarijs in Genesim, libro primo, capite vndecimo; ait enim.

Quid enim? Numquid putamus, quòd de Caelo fuerint Angeli, & non potius hic facti, & in Caelum translati? Nempe non magis Angeli facti sunt, in Caelo, quam homo plasmatus in Paradiso: plasmatus nanque fuit homo extra Paradisum, & positus in Paradiso, sicut scriptum est; Plantauerat autem Dominus Deus Paradisum voluptatis à principio, in quo posuit hominem, quem formauerat. Ita nimirum & Angeli extra Paradisum conditi, & in Caelum translati, non natura, sed gratia, Caelum inhabitant. De Caelo nanque nemo venit, nisi qui super omnes est; & inde super omnes, quia Spiritus simplex est, & nullo compositus est; unde & humanum spiritum cum corpore induere potuit, quod facere nemo potuisset ex spiritibus Angelicis.

Gen. 2.

Suffragatur & huic assertioni Empyreï Caeli dignitas. Indecens siquidem fuisset, quòd Dæmones tenebrofi locum fulgore praeditum conscendissent, & Regia illa, in quam nemo cum macula, & ruga ingredi potest, Dæmonis peccato foedaretur; in Regnoque pace munito, bellum illud omnium cruentissimum committeretur. Deinde vrget multum illud Esaiæ, perfidi ac desertoris Angeli nomine prolaturum: Ascendam in Caelum, & super Astra Dei exaltabo solium meum; sedeo in monte Testamenti in lateribus Aquilonis; Ascendam super altitudinem nubium, & similis ero Altissimo. Quòd si in Caelo extabat, quòd ascendere efflagitabat, ac contendebat? Nam ea interpretatio passim adducta, Ascendam in Caelum, hoc est, in Sanctissimam Trinitatem; allegorica proforsus est aestimanda.

Isa. 14.

Patres, Angelos in Empyreo editos, asserentes.

Ex opposita acie adsunt Iunilius, Hugo, Strabus, Magister Sententiarum, & D. Thomas.

I V N I L I V S enim Hexameron, sub verbo Terra, inquit.

Non ergo illud Caelum, quod mortalium est omnium inaccessibleibus, inane creatum est, & vacuum, vt Terra; quae nihil in sua prima videntium germinum, & videntium produxit animantium creatione, quia nimirum suis incolis mox creatum, hoc est, beatissimis Angelorum agminibus impletum est.

S T R A B V S, explicans id, in principio creauit Deus Caelum & Terram, sic fatur.

Caelum non appellatur visibile firmamentum, sed Empyreum, idest, Igneum, vel intellectuale; quod non ab ardore, sed à splendore dicitur; quod statim factum, repletum est Angelis. Vnde Iob; Vbi eras cum me laudabant Astra matutina?

Iob. 38.

H V G O Summae Sententiarum, tractatu secundo, capite primo.

Vbi facti fuerunt queritur, & videntur Auctores velle eos fuisse factos in Caelo: Vnde in Euangelio; Videbam Satan sicut fulgur de Caelo cadentem. Nec appellamus hic Caelum, firmamentum, quod secundo die factum est, sed Caelum Empyreum, idest, splendidum, quod statim repletum est Angelis, illam scilicet, superiorem partem, usque ad quam machina illa elementorum adhuc indistincta porrigebatur. Simul enim, vt diximus, creati sunt Angeli, & illa corporea materia; vnde Augustinus exponit ita locum illum; In principio creauit Deus Caelum & Terram: Caelum, idest, Angelos; Terram, idest, corpoream machinam; in cuius superiori parte facti sunt Caeli, idest, Angeli. Sed si in Caelo erant, quomodo (vt legitur in Esaiâ) diceret Lucifer; Ascendam in Caelum, ponam sedem meam ad Aquilonem, & ero similis Altissimo. Sed ibi vocat Caelum sublimitatem Diuinitatis: Ascendam in Caelum, idest, ad aequalitatem Deitatis.

Luce 10.

Isa. 14.

M A G I S T E R Secundo Sententiarum, distinctione secunda, adductis Strabi, & Bedae supra enarratis obrestationibus, concludit.

Ex his liquet, quòd in Empyreo omnes Angeli fuerint ante quorundam ruinam: similique creati sunt Angeli cum Caelo Empyreo, & cum informi materia omnium corporalium.

Quod

Quod Magistri placitum omnis Scholasticorum acies sine delectu approbat, & in Scholis passim recipitur.

Tit. 25.

I O. M A V B V R N V S Canonici Reg. Augustiniani in Roseto.

Quæst. 61. art. 4.

Tertio, considerare habemus locum, ubi conditi; quia, in Empyreo Cælo. Et hoc valde congruenter.

D. T H O M A S, post Magistrum, in prima parte ait.

Quod sicut dictum est, ex creaturis corporalibus unum uniuersum constituitur, unde sic creatæ sunt spirituales creaturæ, quod ad creaturam corporalem aliquam orationem habent, & toti creaturæ corporali præsentent: Unde conueniens fuit, quod Angeli in supremo corpore crearentur, tanquam toti creaturæ corporeæ præsentent, siue id dicatur Cælum Empyreum, siue qualitercunque nominetur.

Faudent huic sententiæ Scripturæ, quæ cum Luciferi casum exprobant, è Cælo eum cecidisse clarè obtestantur. Hæc sunt autem loca huius rei præcipua: Esaiæ decimo quarto; Quomodo cecidisti de Cælo Lucifer, qui mane oriebaris? Lucae decimo; Videbam Satan tanquam fulgur cadentem de Cælo. Quare Theophilactus super Lucam ad verba asserta, inquit; Non miremini, si Dæmones subiiciuntur uobis; Princeps enim illorum de Cælo cecidit. Apocalypsis duodecimo capite; Factum est prælium magnum in Cælo, &c.

A U C T O R.

Hæc diuinarum Scripturarum testimonia prima fronte sibiinuicem aduersantia, ac Patrum inter se contrarias, repugnantesq; sententias, superiore à nobis sancita diffinitione, quod Angeli cum Mundo emanarint, conciliare quoquomodo possumus; si Angelos non in Empyreo, sed in Cælorum Astriferorum supremo creatos dicamus.

Esa. 14.

D. H I E R O N Y M V S Commentariorū in Esaiam, libro sexto, huius conciliationis assertor est, ut Iunilius etiā retulit in Hexameron; in eius sententiæ siquidem expositione, quæ est; Quomodo cecidisti de Cælo Lucifer, qui mane oriebaris, corruisti in Terra, qui vulnerabas gentes, & qui dicebas in corde tuo; In Cælum ascendam, super sydera Cæli exaltabo solium meum, D. Hieronymus ait.

Psal. 113.

Vel antequam de Cælo corrueret, ista dicebat: vel postquam de Cælo corruit. Si adhuc in Cælo positus, quomodo dicit, Ascendam in Cælum? sed quia legimus; Cælum Cæli Domino: cum esset in Cælo, id est in firmamento, in Cælum, ubi solium Domini est, cupiebat ascendere; non humilitate, sed superbia. Sin autem, postquam de Cælo corruit, loquitur ista verba, arrogantiam debemus intelligere, quod nec præcipitatus quiescat, sed adhuc sibi grandia repromittat; non ut inter Astra, sed super Astra Dei sit.

T H E O P H I L V S Alexandrinus Episcopus, Epistola Paschali prima, in regionibus Cælorum Angelos productos his tradit, cum ait.

Si Principatus, & Potestates, quæ in Cælorum regionibus conditæ sunt, &c.

Quibus certè Hieronymi placitis visus est subscripsisse.

I N N O C E N T I V S Tertius ab his Patribus non discessisse cõperitur; nam quamuis in Sermone de Annuntiatione dixerit;

Cum enim Lucifer esset in Empyreo constitutus, non erat Cælum superius, quod posset ascendere.

Attamen expositione in quintum Psalmum Pœnitentialem, habet.

De superioribus autem Cælis cum Syderibus, & alijs Luminaribus, non est certum omnino, utrum & ipsi sint aliquatenus immutandi, cum ad eos fector, & fœditas ex prauis hominum operibus non peruenerit, quamquam in illis Angeli peccauerint Apostatici, qui sunt de Cælo proiecti.

Sentit igitur D. Hieronymus Luciferum extasse in firmamento, quasi ibi conditum: & cum dixit; Ascendam in Cælum, quod in Empyreum conscendere concupierit. Quamobrem si ex Hieronymi placito, Angelos emanatos in Cælis Astriferis, siue firmamento, definierimus; Scripturæ obtestationes præallegatæ, nullum nobis negociū facessent. Admitteremus libenter certè Luciferum primo mane, hoc est primo temporum primordio ortum, & tanquam fulgur corruisse è Cælo; hoc est, è firmamento, atque à Michaële, & Angelica acie pulsum, deturbatum, proiectumq; fuisse è Cælo syderibus micante, eo euentu, ut mox deinde Dæmones vel in aëre hoc crasso, vel in Inferno obligati fuerint; Angeli verò in Empyreum euecti. Neque ex Patribus in Catenâ positus, Iunilius, seu Beda, Strabus, & D. Thomas, huic refragantur sententiæ. Nam quantum ad Iunilium spectat, & Strabum, Magister nimium eos in suam trahit sententiam, si ex eo quod asserunt Cælum Empyreum mox factum fuisse Angelis bonis repletum,

pletum, Angelos in Empyreo conditos perhibere eos concludit. Quinimmo ex hac Iunilij, seu Bedæ, & Strabi enarratione, oppositum elici ego arbitror; Nam si statim, ut creatum est Empyreum, sanctis Angelis expletum est; igitur in eo conditi non sunt. Deinde Dæmones, Angeli sancti nuncupari minimè possunt; igitur illis Empyreum ornatum non est, nec in illo producti. Angeli ergo extra Empyreum manarant, & iam ex eis, alij peccato obnoxij redditi erant, alij Sancti euaserant, antequam Empyreum sanctis Angelis repletum fuerit. Magister siquidem, cui Centonarij nomen nonnulli perperam ascribunt, diligentissimus fuit Patrum sententiarum indagator, sed nec omnes potuit profundius perscrutari sententias, nec discrepantes simul conciliare; quapropter mirum non est, si non semper, quod tradidit, apud omnes Patres exploratum est. Nec mirum, si Scholastici, quorum munus est, non Patrum placita, à quibus uti fontibus, Magister Theologica omnia hausit dogmata, indagare, sed eius doctrinâ explanare, tueriq; in eius verba iurasse visi sunt; Nec alijs ad temeritatem adscribendum, si in his dogmatibus, de quibus non adest certa Ecclesiæ sanctio, ac definitio, diuersas à Magistro ex Patribus eliciunt sententias. D. Thomam libentius in hanc properare sententiam demonstrant postrema illa eius verba; Conueniens fuit, quod Angeli in supremo corpore crearentur, tanquam toti naturæ corporeæ præsentent: Creati igitur sunt in eò supremo corpore, quod supremum est sensilis Mundi: Igitur in primo Orbiū Cœlestium, quod primum Mobile est, & tunc firmamentū existimabatur. Hac conciliatione posita, sequitur, quod dignitas, ac specimen Empyrei non eam subibit notā, ut in ipso tenebræ, Dæmon, culpa, rebellio, aut quid aliud huius sacri Dei domicilij candorem inficiens, extiterit unquam; eleganterq; illud interpretabimur, quod dixit Dæmon; In Cælum ascendam, &c. si pro Cælo, non tantum altissimam Trinitatem, ut D. Thomas quæstione asserta exposuit; sed Cælum ipsum Empyreum supereminens intelligamus. Quod si in Chaos illo primuo cuncta simul obuoluebantur, ad eò, ut Cælum non esset à cæteris elementis adhuc discretum, certè nec distans, discrepans uè à D. Augustino, ac Ruperto assertio nostra reputabitur: Quamquam D. Augustinus ex aliorum sententia, non sua, Dæmones fuisse Angelos cœlestes sub dubio prodatur.

Magister sententiam à calumnia vèdicatur.

Esa. 14.

Quales in substantia Angeli conditi sunt: Num corporei.

Angelos vnico Dei verbo profilisse tradunt vnica voce omnes Patres. Sed num puri spiritus, num aliqua admixti materia prodierint, disceptatio est non exilis inter eos. Quam profectò disceptationē, An Angeli corpori alicui obnoxij primum profilierint, non extra euocatam, aut a longè accersitam, seu (ut aiunt) emendicatam; sed huius instituti nostri propriam, germanamque existimandam velim. Cum enim de genesi creaturarum tam supernarum, quam terrenarum omnium nostrum sit negotium exquisitè pertractare; ratio etiam exoptulat, ut Creationem Angelicam profundius nunc exquirentes, de conditionis etiam modo, & an Angeli creaturarum spiritualium classi, An corporalium adiiciendi sint, prænoscamus. Nam si Angeli cognata habent corpora vel ignea, vel aërea, certè Mundi sensilis fuisse indigenæ, & cum eo manasse, & non ante intelligimus. Adijciam, quod & cum de Angelicis apparitionibus, seu spectris multa vagetur per Scripturas mentio, an corporeæ moli Angeli additi sint, præscire, non exiguas suppetias ad percipiendas res à Scriptura enarratas ferre videbitur. Demorror perinde, quod in re tam incomperta, & latente, tot repugnantes comperiam Patrum sententias, videamq; nonnullos eorum, qui ante Mundum emanasse Angelos existimarunt, eos etiam corporis non immunes reputasse.

Catena Patrum asserentium Angelos corporeos conditos fuisse.

P L A T O, ut refert Dionysius Chartusianus Comment. in primum caput Cœlestis Hierarchiæ, articulo quarto decimo, in hanc sententiam descendit.

Plato, inquam, in Dæmonibus posuit etiam corporalem materiam, quamuis inuisibilem nobis. Unde Apuleius Platonicus, in libro de Deo Socratis, affirmat Dæmones esse animalia, corpore aërea, animo passiuo, mente rationalia, tempore æterna. In superioribus demum intellectualibus substantijs, posuit Plato simpliciores

C c

ciorem quandam materiam, quam Proclus in Elementatione sua Theologica, nominat Schema. Auctor quoque libri de causis affirmat, quod intelligentia est habens hyleathyn.

O R I G E N E S in Periarcho, libro secundo, capite secundo, Angelos corporea mole deinctos ea ratione arbitratur, quod folius Dei singulare sit, spiritum prorsus esse: his nanque verbis suam deducit sententiam.

Si verò impossibile est hoc vilo modo affirmari, id est, quòd viuere prater corpus possit vlla alia natura prater Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum, necessitas consequentia ac rationis coarctat intelligi, principaliter quidem esse coarctatas rationabiles naturas, materiale verò substantiam, opinione quidem, & intellectu solum separari ab eis, & pro ipsis, vel post ipsas effectam videri, sed nunquam sine ipsa eas vel vixisse, vel viuere: solius nanque Trinitatis incorporea vita existere rectè putabitur.

T E R T U L L I A N V S libro contra Praxeam.

Sed & inuisibilia cuncta ea quacunque sunt habent & apud Deum, & suum corpus, & suam formam, per que soli Deo visibilia sunt.

Et aduersus Marcionem, libro tertio capite nono, non tantum Angelis corpus sublimis generis visus est tribuisse, sed vt humanum, verè, solidæque substantiæ.

Dehinc scito nec illud concedi tibi, vt putatiua fuerit in Angelis caro, sed verè, & solide substantiæ humana: si enim difficile non fuit illi putatiue carnis veros & sensus, & actus exhibere, multo facilius habuit veris & sensibus, & actibus veram dedisse substantiam, vel qua proprius auctor, & artifex eius.

Cæterum in libris eodem scriptis & exaratis tempore, aduersa sensisse apparet, præcipueq; libro de carne Christi, & libro de Resurrectione carnis, vbi humanum corpus gestare Angelos inficiatur, corpus attamen aliquod sui generis ipsis condonare videtur: nam libro de carne Christi hæc habet.

Constat Angelos carnem non propriam gestasse, vtputa natura substantiæ spiritalis: & si corporis alienius, sui tamen generis: in carnem autem humanam transfigurabiles ad tempus, vt videri, & ingredi cum hominibus possint.

Ex quibus suspicari licet, Tertullianum (vt alij etiam ipsi impingunt) extimasse Angelos, & Dæmones, si non humano, incomperito tamen nobis corporis generi obnoxios esse.

B A S I L I V S libro de Spiritu Sancto, ad sanctum Amphilochem Iconij Episcopum, differens, quòd aliud sit in Angelo natura, aliud verò in eo Spiritus Sancti sanctificatio, Angelos gestare corpora ignea, ac aërea, his protulit.

Neque enim Cælorum Virtutes suapte natura sanctæ sunt: nam si id esset, nulla re differrent à Spiritu Sancto; sed iuxta portionem, qua se inuicem superant, à Spiritu habent sanctificationis mensuram. Quemadmodum enim cauterium non sine igne intelligitur, cum aliud sit subiecta materia, aliud ignis: itidem & in celestibus virtutibus, substantia quidem earum, puta spiritus est aëreus, aut ignis materialis; iuxta id, quod scriptum est; Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos ignem vrentem: Eapropter & in loco sunt, & sunt visibiles, dum ipsi, qui digni sunt, apparent in specie propriorum corporum. Attamen sanctificatio, que est extra substantiam illorum, perfectionem illis adiungit per communionem spiritus.

A V G V S T I N V S, Angelos cognata habere corpora, pluribus in locis rata sententia decernit. Edocet nanque libro secundo de Genesi ad literam, Angelos tam bonos, quam malos, subtilia ferre corpora: & ea in tertio eiusdem operis libro, declarat esse aërea, sed per mortem indissolubilia, eo quòd præualeant in ipsis elementa magis ad agendum, quam ad patiendum propensa, hoc est, aër, & ignis fydereus, quæ duo aptiora sunt ad agendum, sicut fumus & humor ad patiendum, cui sententiæ consentiens in Epistola ad Nebridium, scribit, Angelos esse animantia aërea, siue ætherea acerrimi sensus. Et tertio libro de Trinitate obrestatur, illos spirituale corpus habere, non cui subdantur, sed quòd subditum gerant. Amplius in enarratione Psalmi octuagesimi quinti asserit, corpora Beatorum futura post resurrectionem, qualia sunt corpora Angelorum; atque id ipsum repetit in explanatione Psalmi centesimi quagagesimi quinti, addens corpus Angelicum inferius esse anima. Item libro vndecimo de Ciuitate Dei asseruit Dæmones ea habere corpora, quibus possint coire cum foeminis. Sed ne videamur clauso ore, ex locorum alligatorum numero auctoritates eripere: vt perspicuas D. Augustini assertiones habeas, audias quid ipse de bonis Angelis, & malis enunciauerit. De bonis quidem libro tertio de Trinitate, inquit.

Quærendum est, in illis antiquis corporalibus formis, & visis, vtrum ad hoc opus tantum creatura formata sit, in qua Deus sicuti tunc oportuisse indicauit, humanis ostenderetur aspectibus, an Angeli, qui iam erant, ita mitteban-

Cap. 16.

Psal. 103.

Cap. 17.

Cap. 10.

Epist. 105.

Cap. 1.

Cap. 27.

mittebantur, vt ex persona Dei loquerentur, assumptes corporalem speciem de creatura corporea in usum ministerij sui: aut ipsum corpus suum; cui non subduntur, sed subditum gerunt, mutuantes, atque vertentes in species, quas vellent, accommodatas, atque aptas actionibus suis secundum attributam sibi à Creatore potentiam.

De Dæmone autem, libro tertio de Genesi ad literam.

Dæmones aërea sunt animalia, quia corporum aëreorum natura vident; & propterea morte non dissoluntur; quia præualeat in eis elementum aptius ad faciendum, quam ad patiendum. Et Post. Superior aëris pars propter puram tranquillitatem, Cælo cui collimitatur, communi pace coniungitur, & eius vocabulo nuncupatur. In qua fortassis parte, si fuerunt ante transgressionem suam transgressores Angeli cum principe suo nunc Diabolo, tunc Archangelo (nam nonnulli nostri, non eos putant Cælestes, vel supercaelestes Angelos fuisse) non mirum si post peccatum in hanc sunt detrusi caliginem, vbi tamen & aër sit, & humore tenui contextatur; qui commotus ventos, & vehementius concitatus, etiam ignes & tonitrua, & contractus nubila, & conspissatus pluuiam, & congelantibus nebulis, niuem, & turbulentius congelantibus densioribus nebulis, grandinem, & distentus serenum facit, oculis imperijs, & opere Dei à summis ad infima, vniuersa, qua creauit, administrantis. Vnde & in illo Psalmo, cum commemorata essent, ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis; ne talia sine providentia diuina fieri, mouerique putarentur, continuo subiecit; Quæ faciunt verbum eius. Si autem transgressores illi antequam transgredereventur, Cælestia corpora gerebant; neque hoc mirum est, si conuersa sunt ex pena in aëream qualitatem, vt iam possint ab igne, id est ab elemento natura superioris aliquid pati, nec aëris saltem spatia superiora, atque puriora, sed ista caliginosa tenere permisi sunt, qui eis pro suo genere quidam quasi carcer est, usque ad tempus Iudicij. Et si quid de his transgressoribus Angelis, diligentius reuivendum est, alius erit accommodatio scripturæ locus.

T A T I A N V S Oratione contra Græcos, Angelos ex materia congestos, perspicue prodit.

Quæritiam Dæmones, vt vos eos vocatis, ex materia concreti, & spiritu ex ea sumpto, luxuriosi, & delicati euaserunt; alij quidem ex ipsis ad puriorem vitam conuersi; alij verò vilioris materia ratione assumpta, & pro eius modo agentes. Ihsos adoratis à Greci, qui ex materia gemiti procul à laudabili disciplina discesserunt.

A N A S T A S I V S Episcopus Nicenus, quæstione nonagesima tertia.

Neque enim sic tanquam cum hac crassa, & materiata carne commiscetur immundus spiritus, & eam quodammodo induit: hoc enim potest sola sancta Trinitas, qua omnia peruadit & continet, ac circuit, vt que proprie sit incorporea. Non enim Angelorum, & Principatum, & ipsius etiam animæ naturas, à corporibus omnino nudas existimamus.

C A E S A R I V S Germanus frater Gregorij Nazianzeni, Dialogo primo.

Incorporei quidem sunt Angeli, ratione, respectuque nature nostre: corpus verò habent secundum naturam suam, vt ventus, vel ignis, vel fumus, vel aër: corpora enim sunt subtilia, crasse materiei nostre expertia. Quippe corpora quaedam sunt Cælestia, quaedam terrestria, inquit sanctus ille Apostolus.

A M B R O S I V S de Abraham Patriarcha libro secundo, capite octauo, Cælos ex quinta quadam essentia congestos reijciens, adiecit.

Nos autem nihil materialis compositionis immune, atque alienum putamus, prater illam solam venerandæ Trinitatis substantiam, qua verè pura, & simplex, sincera, impermixtaeque nature est.

G E N N A D I V S auctor (teste D. Thoma) libri de Ecclesiasticis dogmatibus, eius inquam, qui inter volumina D. Augustini excuditur; id ipsum prorsus reliquit scriptum capite duodecimo.

Nihil incorporeum, & inuisibile natura credendum, nisi solum Deum. Et post. Creatura omnis corporea est, Angeli, & Cælestes virtutes, corporea licet non carne, substantiant; ex eo autem corporea esse credimus intellectuales creaturas, quod localiter circumscribantur, sicuti, & anima humana, que carne clauditur, & Dæmones, qui per substantiam Angelicam nature sunt.

I O. C A S S I A N V S libro septimo Collationum, capite tertio decimo huic subscripsit sententiæ.

Licet enim pronunciemus nonnullas esse spirituales naturas, vt sunt Angeli, Archangeli, ceteræque virtutes; ipsa quoque anima nostra, vel certe aër iste subtilis; tamen incorporea nullatenus æstimanda sunt. Habent enim secundum se corpus, quo subsistunt, licet multo tenuius quam nos. Nam sunt corpora, secundum Apostoli sententiam, ita dicentis; Et corpora cælestia, & corpora terrestria, Et iterum; Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale. Quibus manifestè colligitur, nihil esse incorporeum, nisi solum Deum; & idcirco ipsi tantummodo penetrabiles omnes spirituales, atque intellectuales esse substantias, eò quòd solus, & totus, & vbi-que, & in omnibus est: ita vt & cogitationes hominum, & internos motus, atque abdita mentis vniuersa conspiciat, atque perlustret.

E P L P H A N I V S libro secundo, Tomo primo, contra Hæreses, mate-

Cc 2 rix

Psal. 148.

Quodli. 12.

1. Cor. 15.

ria congenitos esse Angelos censuisse visus est, cum dixit.

Ipsę igitur Diabolus dicitur spiritus circa materiem se habens: Quemadmodum etiam reliqui facti sunt ab ipso Angeli, & ob materiam, & materia species, concedit sibi habent administrationem.

MACHARIUS Senior Aegyptius, Homilia quarta, cui titulus est, Quarta ratione proficiscendum in vita Christiana.

Deus, cum sit infinitus, inaccessus, & increatus per infinitam, & incomprehensam bonitatem suam corpus assumpsit, atque (ut ita dicam) imminuit se ab inaccessa gloria, ut miri posset creaturis suis visibilibus, nempe animis Sanctorum, atque Angelorum, ut ita participes esse possent vite diuina. Vnumquodque enim horum, pro natura sua corpus est, siue sit Angelus, aut anima, seu Dæmon. Licet enim hæc corpora tenuia sint, nihilominus in substantia, caractere, & representatione, pro subtilitate sua natura, corpora sunt subtilia: quemadmodum & corpus istud, secundum substantiam, crassum est.

NICENA Synodus secunda, in cuius quarta actione probantur verba Iohannis Theffalonicensis Episcopi, plurimam huic sententiæ defert auctoritatem, ita rem diffiniens.

De Angelis, & Archangelis, & eorum Potestatibus, quibus & nostra anima adiungitur, ipsa Catholica Ecclesia sic sentit esse quidem intelligibiles, sed non omnino corporis expertes, verum tenui corpore præditos, & aëreo, siue igneo, ut scriptum est, facit Angelos suos spiritus, & ministros suos ignem vrentem; sic autem multos Sanctorum Patrum sensisse cognouimus; quorum & Basilii cognomento Magnus, & beatus Athanasius, & Methodius, & qui stant ab illis: solummodo autem Deus incorporeus est. Quamquam autem Angeli non sint, ut nos, corporei, utpote ex quatuor elementis & crassa illa materia, nemo tamen Angelos, vel Dæmones, vel animam, dixerit incorporaream.

D. BERNARDVS de Consideratione libro quinto, Angelos corpore obstringi a thereo visus est asseruisse, vel saltem, an corporei sint Angeli, nec ne, sub dubio reliquisse.

Et primo quidem Cuius spiritus esse illic, potentes, gloriosos, beatos, distinctos in personas, dispositos in dignitates, ab initio stantes in ordine suo, perfectos in genere suo, corpore æthereos, immortalitate perpetuos, impassibiles, non creatos, sed factos; id est gratia, non natura, mente puros, affectu benignos, religione pios, castimonia integros, vnanimitate indiuiduos, pace securos, a Deo conditos, diuina laudibus, & obsequijs deditos. Hæc omnia legendo comperimus, fide tenemus. Quamquam de corporibus horum, non modo vnde sint, sed an aliquatenus sint, hæret sententia aliquorum. Vnde si quis inter opinabilia magis id ponendum censuerit, non contendo.

RVPERTVS Abbas, D. Augustini eximius sectator, Angelorum corpora ex aëre crasso, & humido, ut extabat, cum tenebræ obruerent faciem abyssi, compacta fuisse in ipsorum conditionis primordio, tradit in Commentario in Genesim, libro primo, capite vndecimo.

Angeli autem etsi ad comparationem nostri, spiritus dicuntur & sunt; in comparatione tamen Dei, corporei sunt. Habent namque, ut docti quoque & magni viri perhibent, corpora ex isto aëre crasso, atque humido, qui vento flante sentitur impulsus, præsertim qualis erat cum adhuc tenebræ essent super faciem abyssi, de quibus (ut Apostolus ait) Deus lucem splendescere iussit. Cuius eorum conditionis experimentum capere licet ex eis, qui ceciderunt. Nam sicut homo mortuus, redeundo in terram, palam facit, quia de terra sumptus fuit; sic isti, qui deserto perenni fonte luminis extincti sunt, obscuritate sua palam faciunt, quia de tenebris, cum essent, non natura, sed gratia, splendidi facti sunt: Quod bene idem Apostolus perspicuus, non ait; Deus, qui dixit in tenebris; sed, qui dixit de tenebris lucem splendescere, illuxit in faciem cordis nostri ad illuminationem claritatis in faciem Iesu Christi. Etenim vtriusque propositiuncule non parua distantia est. Nam splendet in tenebris lux vera Deus, cum sedentibus in tenebris nobis illuminare dignatur. Splendescimus de tenebris nos, cum ab infidelitate exeuntes, in faciem eius per fidem aspiciamus. Itaque cum Angelos, quamuis subtilia corpora, tamen ex ipsorum origine habere constet, ex eo quoque liquet, quia & locales sunt; & cum volunt, hominibus apparent. Quod si idcirco non permanens, sed ad horam sumptum, de aëre corpus habere putantur, quia non semper apparent; & cum apparuerint, repente disappearunt: nos contra dicimus, Dominum nostrum post resurrectionem tale corpus suum, vti que terrenum sic exhibuisse; ut cum vellet, repente hominibus appareret; & cum vellet, protinus euanesceret. Habent ergo Angeli corpus, ex illo vtiq; aëre & humore, super quem cum ferretur spiritus Domini, dixit; Fiat lux. Quare, inquis, non de Cælo fecit Deus Angelos, ut essent natura cælestes? Videlicet, quia non idcirco fecerat Deus Cælum, ut inde eos crearet, sed ut creatos, sola in Cælum gratia subleuaret.

CLAVDIANVS Mamertus Episcopus Viennensis, de statu animæ libro tertio, Angelos spiritu & corpore quodam compactos, prolixiori oratione cum se demonstrasse putasset, his concludit.

Satis, ut arbitror, patet, beatos Angelos vtriusque substantiæ, & incorporeos esse in ea sui parte, qua ipsi visibiles

Psal. 103.

Cap. 4.

2. Cor. 4.

visibilis Deus est; & in ea eadem parte corporeos, qua hominibus sunt ipsi visibiles; quoniam nec Deus ab Angelo per corpus, nec Angelus ab homine sine corpore videri potest. Quæ, cum ita sint, negari nequit Diabolum quoque ex incorporeo, corporeoq; factum, utpote Sanctis Angelis concreatum duplicis esse substantiæ, qui postquam improbe superbia tumuit, & inuidiæ febre tabuit, sponte illocaliter sanctitate prolapsus, eaq; localiter è Cælo non sponte deiectus, quum non Angelus, sed bonus esse cessauerit, innocentiam perdidit, non naturam. Proinde sicut Angelorum multitudo, quæ persistit, in vtroque sui beatificabitur, ita quæ desistit, in sui vtroque punietur. Igitur haudquaquam recte duas in Diabolo substantias insciabere.

Classis Patrum, Angelos corporis prorsus expertes esse, arbitrantium.

PHILO Libro de Mundo, ait.

Enimvero in terra, in aqua, in aëre, fictor ipse duplicia finxit genera, ut in aëre volatilia, aliasq; potestates sensu quidem illas nusquam, nulloq; pacto comprehensas. Animarum illic conuentus est corpore vacuum, ordinibus non iisdem descriptorum.

Philo hoc loco quidem, & libro de Gigantibus, duplex animarum genus comperiri censuit: Aliud corpore solutum, & huius generis Angelos esse; atque hos Philosophos Heroës, Lares, & Genios, Moſen nuncios appellasse perhibet; quorum purissimos in Cælo, impuriore in aëre degere dixit: Aliud corporibus additum & connexum, in quod genus animas redigit: Et harum alias in corpore, ut in flumen delapsas, corticibus sensuum absorbi vult: alias reluctantes retrò euolare, vnde erant profectæ. Sed in his Philo, non Ecclesiasticis munitus dogmatibus, Platonizat.

DIONYSIVS Areopagita de Cœlesti Hierarchia, libro primo, capite primo.

Quoniam non est possibile animo nostro, ad non materialem illam ascendere celestium Hierarchiarum imitationem, & contemplationem, nisi ea quæ secundum ipsum est, materiali manu ductione vntur; visibiles quidem formas inuisibilis pulchritudinis imaginationes arbitrans; sensibiles suauitates, figuras inuisibilis distributionis; & immaterialis loculentiæ imaginem, materialia lumina.

Et innumeris ferè locis, Dionysius, Angelos à materia prorsus innocios, autumat; quapropter & Dionysius Chartufianus, articulo quartodecimo in idipsum caput, inquit.

Simplicitatem, & puritatem Angelorum, & quod immateriales existant, probant multæ auctoritates huius capituli, in quo Theologus non solum nominat eos incorporeales, & immateriales, sed etiam deformes simplicitates, aliquando verò immaterialitates.

DIONYSIVS de Diuinis nominibus, capite quarto.

Angeli sicut incorporeales intelliguntur; ita & immateriales. Et post. Quod autem neque malitia causa sit corpore anime, ex eo constat, quod etiam sine corpore malitia possit irrepere, sicuti in Demonibus.

Eximius igitur hic Pater citra controuersiam, ut exploratum & pro comperto habet, Dæmones, cum peccarunt, corporis molis fuisse expertes.

BASILIVS Homilia, Quod Deus non est auctor malorum.

Natura Diabolus incorporea est secundum Apostolum dicentem; Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus spiritalia nequitie. Ephes. 6.

GREGORIVS Nazianzenus Oratione trigesima quarta, quæ est secunda de Theologia.

Quid ais? Hic dicendi finem faciemus, nec vltra res eas, quæ materia constat, oculisque corporis cernuntur, orationem diffundemus? An potius, quoniam Mosaicum illud Tabernaculum Mundi totius figuram, & imaginem extitisse docet Scriptura. Mundus porro ex visibilibus, & inuisibilibus constat; idcirco penetrato primo velo, transiensisq; rebus illis, quæ sensum mouent, in Sancta prospicimus; hoc est, in supercælesti naturam, quæque non nisi ratione atque intelligentia percipitur? Sed ne hanc quidem, tamen si corporis expertem, incorporeo modo cernere possumus, quippe quæ ignis, & spiritus appelletur, aut efficiatur. Deus enim, ut literis sacris proditum est, Angelos suos spiritus facit, & ministros suos flammam ignis. Nisi forte hoc loco, facere, nihil aliud significat, quam eadem, qua primum procreati sunt; ratione tueri & conseruare. Spiritus porro, atque ignis, Angelus appellatur: illud, quia intellectuali natura est præditus, hoc, quia purgandis animis nostris adhibetur. quandoquidem primaria quoque illa essentia iisdem nominibus in Scriptura nuncupatur. Sed sint sanè illi incorporei, aut quamproximè ad hoc accedentes.

Et Oratione in Christi natiuitatem Panegyrica, quæ enumeratur trigesima octaua. Atque ita secundi splendores procreati sunt, primi splendoris administri: siue intelligentes spiritus, siue ignem

Psal. 103.

ignem velut materia expertem & incorporeum, siue aliam quandam naturam quam proximè ad has accedentem, eas existimare oportet.

NICETAS in Commentarijs.

Psal. 103.

Angelos porro, vel ignem materia & corpore carentem, esse existima; iuxta illud Davidis; Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis; siue aliam quandam naturam impassibilem, & motus expertem, ac tenuem & simplicem, ab ijs, quas commemorauimus, non longè remotam, hoc est, ab igne & spiritu. Cauendum enim tibi est, ne corporeum quiddam de Angelis animo concipias.

GREGORIVS Nazianzenus pariter Oratione secunda in Pascha, quæ est quadragesima secunda in ordine, ea ipsa ferè eadem contextus serie edifferit, & Oratione, seu libro secundo de Theologia, cum Deum corporis expertem demonstrare contendat, in hæc incidit.

Iam si aliud quoddam corpus præter quintum illud, Deum esse statuunt, siquidem Angelicum; unde probabunt Angelos corpore constare & quo tandem corpore?

GREGORIVS Nyssenus libro de Oratione Dominica, Angelos incorpoream naturam appellat, dicens.

Omnis creatura rationalis partim in incorpoream naturam diuisa est; est autem Angelica quidem incorporea: Altera verò species, nos homines sumus. Atque illa quidem, quæ incorporea cum sit, sola mente comprehenditur, ut quæ nimirum à grauante corpore remota, atque seuncta sit: (de hoc loquor duro, venienti, ac pondere suo ad terram vergente, corpore) per superam partem obuertatur, in lenibus, & æthereis locis immorans, in agili, & expedita natura.

PROCLVS Constantinopolitanus Episcopus, Epistola de Fide ad Armenios, Angelos & ipse nuncupat incorporeos, cum ait.

Galat. 2.

Altitudo siquidem Fidei, cunctam insurgentis audaciam, temeritatemque prostermit; nec humanam tantum, sed & illorum, qui natura incorporea sublimantur, beato Paulo dicente; Aut si nos, aut Angelus de Cælis euangelizauerit vobis, præter id quod accepistis, anathema sit.

IO. CHRYSOSTOMVS in Genesim Homilia vigesima secunda, differens ex filijs Dei, hoc est Angelis, gigantes editos non fuisse, inquit.

Sap. 2.

Verum Scriptura nos aliter docet, quod antequam formaretur protoplastus, à sua dignitate exciderunt & Diabolus, & qui cum eo maiorem, quam decebat, dignitatem ambiebant. Sicut & Sapiens quidam inquit; Inuidia autem Diaboli mors intrauit in Mundum. Dic oro mihi, si non ante factum hominem excidit, quomodo in tanta dignitate manens, inuidit homini? Quomodo rationi consonum est, Angelum incorporeum, & in tali dignitate constitutum, homini inuidere corpore circumamictio? Sed inuidit, qui à superna gloria, in extremam ignominiam deiectus est, licet esset incorporeus: videns autem formatum hominem, & in corpore tantum honorem conditoris benevolentia sortitum, inuidia exarsit, & deceptione, ad quam serpentis opera usus est, hominem mortis supplicio obnoxium fecit. Et post. Alioquin quanta dementia plenum fuerit, dicere Angelos deiectos, ut cum mulieribus rem habeant, & incorporea illa natura copuletur corporibus? An non audis Dominum dicentem de Angelorum substantia; In resurrectione neque matrimonium contrahunt, neque elocantur, sed sunt sicut Angeli Dei? Neque enim possibile est incorpoream naturam, talem vnquam concupiscentiam habere. Ad hæc etiam cogitare oportet, quod hoc omnibus modis absurdissimum fuerit probare. Nam Sancti, & qui Spiritum Sanctum assequuti sunt, neque visionem Angelorum videre poterunt. Enimvero vir desideriorum fermè animam expirasset conspecta Angeli presentia, non tamen substantia: quo pacto enim videri posset incorporalis substantia? Sed transformatione solum quadam visa parum aberat, quin & animam relinqueret, defectis viribus. Ita tantus ac talis vir, pendè absque spiritu iacebat. Quis enim etiam valde insanus comprobaret talia verba dementia plena, quod incorporea & spiritualis natura, corporis complexum ferret?

Matth. 22.

CYRILLVS Alexandrinus libro quarto Commentariorum in Ioannem, super illud Psalmi; Panem de Cælo dedit eis, panem Angelorum manducauit homo, ait.

Psal. 77.

Videtur enim hæc de maioribus suis dixisse, verè autem non de illis, sed de nobis potius dicit: furoris enim penitus plenum est, Angelos (qui natura incorporei sunt) rudiore vti alimento putare, patrociniòque indigere cibi, quemadmodum animata hæc, & terrestria corpora. Patet enim, quia spiritus sunt, naturaque intellectus, spiritali quoque illos ac intellectuali frui alimento.

Gen. 6.

Et in Genesim libro tertio, in illud; Videntes filij Dei filias hominum.

At in nonnullis exemplaribus hunc in modum scriptum esse comperio: Videntes Angeli Dei filias hominum: atque ita fit, ut nonnulli crimen libidinis, tamque sceleratam voluptatem, Angelis à Cælo lapsis adscriberent, qui dignitatem suam, ut scriptum est, non obseruarunt. Ego tamen nullum vitium cum illis, quia incorporei sunt, commune esse dixerim, neque faterer. Nam absurdum profectò esset, si rem ipsam, quæ à recta omnium opinione abhorreret, concedere vellemus.

ATHA-

ATHANASIVS libro de communi essentia Patris, & Filij, & Spiritus Sancti, habet.

Angelus est animal rationale experte materie, hymnis dicendis aptum, immortale.

THEODORETVS in Zachariam, capite primo, ait.

Planum est, quos vidit inuisibiles spiritus esse in ministerium missos, iuxta Apostolum; Propter eos, qui hereditatem capient salutis, eorum natura non videntur, hæ enim incorporea sunt. Sed horum & omnium Dominus, visionem eorum diuinam conformat, pro ratione usus: idque nos apertè diuina Scriptura docet, diuersas eorum figuras ostendens. Aliter enim eos vidit Daniel, aliter Ezechiel, & Esaias, & Micheas; alij, & alij figuris. Non tamen multiformes, sed incorporeæ naturæ intellectu comprehensibiles sunt; sed ad usum Dominus format visiones eorum, idque in diuino Zacharia fecit.

Heb. 1.

Sed clariùs Diuinorum Decretorum Epit. libro quinto.

Quando ergo audierimus Sacram Scripturam dicentem; Ingressi sunt filij Dei ad filias hominum, ne incorporeos Angelos accusemus.

Gen. 6.

SOPHRONIVS Archiepiscopus Constantinopolitanus, de Angelorum excellentia, Oratione sexta, Angelos materie expertes, & vacuos esse dixit.

O Diuini; materieque expertes Dei exercitus: ò mente, rationeque prædita Intelligentiæ: At præstat gradatim & ex ordine vos predicare, magnificare, & inuocare. O Seraphim, quæ sex alis exornata, inque prima Cælestium exercituum acie collocata, vestro ardore ceteros omnes incenditis: Vos estis, quæ propter inconcussam stabilitatem, corporeaque concretione vacuitatem, tum ob æternitatem vobis communicatam, cognoscendique & inflammandi virtutem, expressum quoddam diuine similitudinis simulachrum præ vobis fertis.

ANSELMVS Canthuariensis de Imagine Mundi, libro primo capite vigesimo tertio, ait.

In hoc aère commorantur demones, cum tormentis diè iudicij præsolantes, ex quo sibi corpora assumunt, dum hominibus apparent. Et post. Hic etiam æther, quasi purus aër dicitur, & splendore perpetuo letatur. De hoc Angeli corpora sumunt, cum ad homines missi veniunt.

Cap. 24.

Ex quibus elicitur, Anselmum Angelos existimasse à mole corporea solutos, ex aère, igneque corpora tum tantum assumere, cum id sibi à Deo est mandatum.

POTHO Presbiter Prumiensis de statu Domus Dei, libro quarto, capite quarto.

Cælestem quippe habitationem sortiti sunt Angeli, Terram autem dedit Deus filijs hominum. Duo namque sunt rationales spiritus, vnus qui in Cælis sedem habet, alter qui Terræ locum obtinet. Superior ex his sine corporeæ molis pondere Deo ministrans, in Cælo semper assistit: Inferior, corpus, quod corrumpitur, & aggrauat animam, gestans, superioris illius ministerio, & adminiculo necessario fulcitur. Sunt enim omnes administratorij spiritus missi propter eos, qui hereditatem capient salutis.

Heb. 1.

HVGGO Summæ Sententiarum, tractatu secundo, capite secundo.

Deinde restat videre quales Angeli facti fuerint. In prima conditione tria videntur esse attributa: essentia indiuisibilis & immaterialis, & ideo indeficiens per rationem naturaliter instam: intelligentia spiritualis: liberum quoque arbitrium, quo poterant sine violentia ad vtrumlibet propria voluntate deflecti.

Magister Sententiarum, libro secundo, distinctione octaua, D. Augustini placita, ex diuersis locis hausta, deducit, Angelosque corporis profus expertes esse diffinit, eique omnes Scholastici eo loco subscribunt.

D. THOMAS prima parte, quæstione quinquagesima prima, art. primo, hac irrefragabili ratione Angelos corpore immunes euincere arbitratur.

Quod enim accidit alicui naturæ, non inuenitur vniuersaliter in natura illa, sicut habere alas, quia non est de ratione animalis, non conuenit omni animali. Cum autem intelligere non sit actus corporis, nec alicuius virtutis corporeæ, ut infra patebit, habere corpus vnitum non est de ratione substantiæ intellectualis in quantum huiusmodi, sed accidit alicui substantiæ intellectuali propter aliquid aliud, sicut humanæ animæ competit vni corpori, quia est imperfecta, & in potentia existens in genere intellectualium substantiarum, non habens in sui natura plenitudinem scientiæ, sed acquirens eam per sensus corporeos à sensibilibus rebus, ut infra dicitur. In quocumque autem genere inuenitur aliquid imperfectum, oportet præexistere aliquid perfectum in genere illo. Sunt igitur aliquæ substantiæ perfectæ intellectuales in natura intellectuali, non indigentes acquirere scientiam à sensibilibus rebus. Non igitur omnes substantiæ intellectuales sunt vnite corporibus, sed aliquæ sunt à corporibus separatæ: & hæc dicimus Angelos.

A V C T O R.

Ego verò huius disceptationis definitionem, quin potius solutionem, ac tantorum Patrum, & Doctorum reconciliationem ex Ioanne Damasceno excipi posse arbitror.

Hic

Sententiarum superiorum conciliatio ex Damasceno.

Hic siquidem Orthodoxæ Fidei libro secundo, capite tertio, hanc præclaram tulit sententiam.

Pfal. 103.

Ipsè Angelorum factor, & opifex, Deus est, ipsos ex nihilo ad esse deducens, ad propriam illos creans imaginem, naturam incorpoream, ut spiritum quendam, aut immaterialem ignem: quemadmodum diuinus inquit Dauid: Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis; agilitatem, ignitionem, feruorem, penetrabilitatem, & acumen circa diuinum desiderium, & ministerium designans, atque ipsorum sursum ferentem, ab omni materiali intelligentia liberam puritatem. Angelus igitur est substantia intellectualis, semper mobilis, suæ potestatis, arbitrioque libera, incorporealis, Dei ministra, per gratiam, non natura immortalitatem consequuta: cuius substantiæ speciem, & terminum, solus Creator agnouit. Incorporeus autem & immaterialis dicitur, quantum ad nos. Nam omne ad Deum collatum, (qui solus incorporealis est) crassum, & materiale comperitur. Sola enim verè immaterialis, & incorporea Diuinitas.

Hæc Damascenus. Nec mirum est, quòd Damascenus, spiritus crassitiam dicat corpus in Angelis;

T E R T V L L I A N V S enim libro aduersus Praxeam, substantiam ipsam corpus appellauit, non tantum in Angelo, sed & in Deo, cum inquit.

Quis enim negabit Deum corpus esse, etsi Deus spiritus est? Spiritus enim corpus sui generis, & in sua effigie, sed & inuisibilia quæcumque sunt, habent & apud Deum & suum corpus, & suam formam, per quæ soli Deo visibilia sunt.

Angeli quomodo corporei, & incorporei dicendi.

Pro huius igitur conciliatione disceptationis, theophari possumus cum Damasceno, statuereque, quòd Angelus incorporeus, & immaterialis potius perhibeatur, si ad nostri corporis rationem comparetur; At corporis, ac materiæ similitudinem gerere, si cum Deo conferatur. Quapropter definiendum, quòd Angeli corpus non habent coactum ex quatuor elementis, nec ex aëre crasso, obtenebrosoque, ut asserit Rupertus; neque ex aëre purissimo compactum, ut tradit Augustinus; nec ex igne, ut alij arbitrati sunt; neque ex supereminente, simplici que quadam quinta corporis essentia, ut innuebat Basilius; sed quòd substantia impuriore, longeque imperfectiores sint Deo; & quòd crassities ea, seu materies spiritus, qua longè distant à Deo, corporis similitudinem gerere visa sit Patribus illis, qui ignitam, seu aëream, puram, nitidamque substantiam eos habere docuerunt. Non desunt siquidem pro hac munienda veritate, euidentissimæ rationes. Primo, aut corpus Angelis attributum ex elementorum duorum, seu trium, seu quatuor mixtione concretum est, aut ex vno eorum coactum, aut ex quinto quodam corpore, seu sexto formatum. Si compactum est ex pluribus, elementatum igitur erit, & physici corporis affectiones subibit, eritque dissolubile & alterabile: at si ex vno tantum elemento, eoque purissimo confectum dicitur, iam corpus illud non erit, quanquam corporis nomen gerat, sed ipsummet erit elementum: si quantum corpus, coelestibus simile asseuerabitur esse, quomodo per ipsa elementa vagari Angeli dicentur? Quòd si corpus gloria imbutum obijcient, quodnam, quæso, fuit antequam glorificatum esset? Si verò gloriosum conditum est, præcessit igitur gloria naturam & gratiam. Præterea in scripturis crebrò leguntur Angeli descendisse de Cælo, aut igitur Cælos ipsos discindi, dirumpique oportuit, aut Angelicas dimensiones Cæli molem subire, penetrareque. Deinde non retinentur (inquit Damascenus loco adducto) Angeli, Dæmonesque portis, muris, vel claustris; igitur nec corpora cognata habent naturalia, seu ex elementis compacta, vel ex simplici altero eorum, seu ex quinto corpore, aut corporum penetrationem concedi necesse omnino erit. Adicias quòd legitur in Euāgelio, Dæmoniorum legionem, quæ (si Romanorum usum sequamur) numerum sex millium sexcentorum sexaginta sex Dæmonum complectebatur, in oppresso à Christo repertam fuisse. Perquirere ergo possumus, si corpore deincti sunt Angeli, aut adeò exiguum est, quòd ferè locum non obtineat, cum tam numerosa corporum multitudo, humano in corpore coactaretur, obstringereturque, aut corpus in corpore penetrabit. Adnotauit hoc etiam D. Thomas in quæstionibus disputatis. Amplius cum anima humana multum impuriore censeatur Angelo; igitur anima, præter corpus humanum hoc, ex elementorum massa coactum, vehet aliud etiam corpus spirituale Angelorum corpori consimile, ut Cassianus, Gennadius, & alij visi sunt existimasse; sicque corpus in corpore formæ vicem geret, duplicique corpori anima obnoxia erit: si autem animæ spirituali illo corpore immunis erunt, animæ certè eorum, qui iam diem suum

Rationes probantes Angelos non esse corporeos.

Luc. 8.

q. 16. art. 1.

suum obierunt, rebusque excessere humanis, vsque ad resurrectionis momentum perfectiori, eminentiori, puriori que essendi genere, ditata essent, quam Angelus; cum Angelus corpori semper alligetur, illa ab omni crassitie & corpore soluta, puriores, ac spiritualiores consistant. Tandem cum nil in natura superfluum, ociofumque excogitandum, admittendumque sit; percunctari possemus, ad quod munus corpus hoc Angelo annexum fuerit: An propter intellectionem? at Angeli, Dæmonesque nullo suffulti sensu, aut phantasmate comprehendunt, ut bene differuit D. Thomas loco asserito: An propter motum? sed ut spiritus, quantum magis immateriales erunt, quasi pondere exonerati, tantò concitatiore motu vagari vbique poterunt: An potius ut medij sint inter Deum summum spiritum, & corpora? certè hac ratione decebat, ut post corpus illud quintum alterans, ac inalterabile (ita enim cæleste corpus Peripatetici nuncupant) omnis peregrinæ impressiois expers, non mox ad summum spiritum transiremus, sed spiritum immaterialem, crassitie quadam affectum, non corpore præditum, ut medium haberemus. Superest, ut Dauid auctoritatem, quam adduxere Patres illi in suæ sententiæ munimen interpretemur: Scribitur siquidem in Psalmis; Qui facit Angelos suos spiritus, ministrosque suos flammam ignis. Contenditur hoc loco, num Dauid Angelorum naturam spiritum, hoc est aërem, vel ignem esse obtestetur, an potius à spiritus, & ignis metaphora, Angelorum agilitatem, cognitionem, feruorem, penetrabilitatem, & acumen circa diuinum obsequium, ac ministerium declaret. In primum sensum Basilius, ac plures alij Patres traxere hanc auctoritatem, quemadmodum supra narratum est.

I O A N N E S Chrysostomus econtrà Homilia in Psalmum centesimum tertium, sic eam est interpretatus.

His verbis demonstrauit eum non visibilibus dumtaxat, sed eorum etiam, quæ aspectum fugiunt, effectiorem, & architectum esse. Eisdem porro & spiritus, & ignem appellauit; ut per vtranque vocem, vim ac celeritatem indicaret: Celer enim est spiritus natura: robusta autem ignis actio.

P R O S P E R in alterum sensum furripuit hunc locum, expositione in Psalmum centesimum tertium, cum dixit.

Secundum literam non dubitamus esse spiritus, nobis inuisibiles, ministros Dei; qui ab officio, quod agunt, Angeli nuncupantur. Spiritus enim natura nomen est, Angelus actionis. Hos itaque ministros suos, Deus facit etiam ignem vrentem, siue flagrantem; sicut legimus, ignem in rubo apparuisse; & missum ignem de super, & implese, quod præceptum est, ministerio executionis Angelicæ.

S T E V C H V S in libello de rebus incorporeis ac inuisibilibus, quænam interpretatio sit potior, literaque; accommodatior egregiè his edisserit.

Ad tertium accedens Dauid, ait; Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos ignem vrentem. Hæc illa loci obscuritas oblata oculis, & eadem caligine, atque Moscaica, ante aciem nostram densata. Non enim claret an creationem Angelorum, an ministerium, & velocitatem eorum hic describat. Nam quod ait; Qui facit Angelos suos spiritus; pro spiritibus est in Hebraico id, quod etiam Latine & Græcè, & spiritum separatum significat, & ventum. Duoque proinde sensus efficiuntur: Aut Angelos à Deo velocissimos ventos, & quasi volucres, sicut subdit; Et ministros suos ignem vrentem: Aut eorum substantiam esse spiritalem. Qui hoc posterius sequerentur, plurimi enim è Græcis sequuntur; dicerent etiam Angelos esse igneos, quia restetur rates facere Deum Angelos suos ignem, referentes superius, & inferius ad substantiam Angelorum, non eorum velocitatem. Ergo Græci, & Latini, non admodum phrasæ Hebraicas tenentes, sequuti sunt postremum; igneam, spiritalemque; & Angelorum substantiam præterit à Dauid factam: Hebræi ad vtranque sensum inclinant. Quoniam autem quod Septuaginta translulerunt, ignem vrentem, Græcè, ignis flammam, Hebraicè habet, ignem fulgurantem, radiantem, splendentem: substantia autem Angelorum fulgurare non potest, & splendere, cum sint inuisibiles, & incorporei; videtur potius esse comparatio de eorum velocitate, quam proprius sermo de substantia, ut dicat Deum fecisse Angelos suos velocissimos, perniciosissimos, ventis velociores, fulguribus similes, vno oculi ictu, à Cælo ad Terras, à Terris ad Cælum discursantes.

D. D I O N Y S I V S de Cælesti Hierarchia, prolixiori oratione has metaphoricæ Angelis, à Scriptura delatas similitudines edisserens, quare ignis appellati sint, edocet, cum ait.

Inchoandum autem ratione, & quærendum in prima formarum discretionem, ob quam causam Theologia ferè vltra omnes inuenitur honorans ignitam sacram descriptionem. Inuenies ergo eam non solum rotas igneas conformantem; sed & animalia ignita, & viros quasi ignem fulgurantes. Et circa eas Cælestes essentias, cumulos carbonum ignis circumponemem, & flumina immensurabili sonitu, igne flagrantia. Sed & Thronos autem D d igneos

Expositio verborum Dauid, qui facit Angelos. Psal. 103.

Exod. 3.

Cap. 15.

Ezech. 1. Dan. 7. 4. Reg. 2.

igneos esse, & ipsos excelssimos Seraphim cœlitus ardentes, ex cognominatione significare: & ignis proprietatem, & operationem ipsis distribuit, & omnino sursum, deorsumque ignitam honorificat selectim, fornicarum facturam. Ergo igneum significare censo cœlestium animorum Deiformissimum. Et infra Ipsos etiam Ventos nominari, eorum velocitatem significat, & in omnes ferè absque mora peruenientem effectum, & deorsum in ea qua sunt deorsum, ad sursum transuectiuum motum, erigentem quidem secunda ad superiorem celsitudinem, mouentemque prima ad communicatiuam, & prouidam minorum processionem. Dicit autem fortassis quis, aërei spiritus ventosam cognominationem, & Deiforme cœlestium significare. Habet enim & hoc diuinae operationis imaginem, & formam, vt in symbolica Theologia per tetraëticam diuinationem per plura demonstratur, secundum naturam motiuam, & erigentem, & velocem, & potentem capacitatem, & ignotum nobis, & inuisibile latibulum mouentium principiorum, & consummationem. Nescis enim, inquit, unde venit, aut quo vadit.

Ioan. 3.

Colligo ex prænarratis, Angelos nulla corporis mole obstrictos esse; eam verò spiritus crassitiam, qua impuriore, ac imperfectiores Deo perhibentur, similitudinem corporum, seu ignis, seu aëris (nam hæc intra elementa sublimiora censentur) præferre: sententias Patrum, Angelos corpore non immunes asserentium, pie interpretandas esse, quòd scilicet, impuritatem, informitatemque spiritus nobis certè imperceptibilem, corporum ignitorum, atque aëreorum nomenclatura, explicare, ac declarare voluerint.

Quales prodierint Angeli natura præstantia.

Cantic. 6.

Cùm demirari, & suspicere tantum nobis datum sit excellentem Angelorum proflitionem, proclamare cum Salomone non erit indecens; Quæ est ista, quæ progreditur quasi Aurora confurgens, pulchra vt Luna, electa vt Sol, terribilis, vt castrorum acies ordinata? Exposuerunt hæc alij de Deipara Cœlorum Regina, alij de Ecclesia Christi sponsa; & meritò. Verùm detur & mihi, ea ipsa de Angelica, egregia, augustaq; natura interpretari. Hæc siquidem, Aurora est in natura puritatis nitore constituta: Luna, vt gratia est insignita; Sol, vt gloria decorata; Acies, quatenus ex collatorum ei donorum vbertate in Ordines, Hierarchiasq; est redacta. Hæc nobis omnia in sacrorum declamatorum gratiam sunt declaranda.

Angelus Aurora similis.

Quæ est ista, quæ progreditur quasi Aurora confurgens? Confurgens natura Angelica, vt Aurora exiliit; nec alio accommodatiore symbolo conspicua, purissima, nitensq; Angelorum natura à Deo ipsis elargita, quàm Auroræ explicari potuit. Aurora, lumen est à Solis radiatione descendens, sed lumen est secundum: Angelus lumen est radiatione Dei effusum; verùm non interna, vti Filius, & Spiritus Sanctus emanatione, sed productione ad extra effectum.

GREGORIVS Nazianzenus Oratione prima de Reconciliatione Monachorum.

Secundo verò ea perpendamus, quæ prima ex Deo sunt & circa Deum, Angelicas dico virtutes, ac Cœlestes, primi luminis splendores primos, & veritatis verbo lucentes: nam & ipsæ lumen sunt, perfecti luminis radij fulgentes.

DAMASCENVS libro secundo, capite tertio.

Angeli secunda sunt intellectualia lumina, ex primo, & carente principio lumine illuminationem suscipientia.

Gen. 33.

Aurora nitet, sed non rutilat, fulgetve; Angelica natura claret, sed non coruscet, quousque gloriæ luce, quasi radijs Solis perfundatur: Aurora prima è tenebris erupit; Angelus primus ex nihilo, ad vitæ radiationem profligit: ex Aurora & Astreo nati feruntur (Hesiodo auctore) Zephyrus, Boreas, Nothus; ex diuina gratia & Angelo, sanctæ emergunt inspirationes: Aurora secum omnia germina refrigerantem rorem defert; Angelus, cœlestis solatium, spiritualemq; confert hilaritatem: ideò Iacob proclamatur: Dimitte me, quoniam Aurora est; spiritalis enim homo, post luctam Angeli, tanquam viuide consolationis compos effectus, dimitti postulat. Sed quamam fœcunda oratione, vberiq; hanc naturam Angelicam demonstrabo: cùm Patres de ipsa pauca nobis prodiderint, & Scholastici Doctores de ea disputantes, infinitas quæstiones suscitauerint. Eliciam id, si potero, ex Prophetico oraculo: Nam quæ partes illius sunt simplicissimæ naturæ, Daniel indicat, cùm scribit; Et ecce vir vnus vestitus lineis: & renes eius accincti auro

Dan. 10.

auro obryzo. Et corpus eius quasi chrysolithus; & facies eius velut species fulguris; & oculi eius vt lampas ardens; & brachia eius, & quæ deorsum sunt vsque ad pedes, quasi species æris candentis; & vox sermonum eius, vt vox multitudinis. Ecce.

D. Hieronymus Commentarijs in Daniele, inquit; Eleuatione, opus est oculorum, vt visionem mysticam cernere valeamus. Vir. Symmachus (teste D. Hieronymo) posuit quasi Vir, quòd Angelus vir non esset, sed viri gereret similitudinem. Hinc Pictores, iuuenes alatos Angelos effingunt, vt iuuetute, immarcescibile, non decedenteque naturam, alis verò agilitatem circa diuina ministeria designent. Vir, inquit, vestitus lineis. In hac porrò Angelica apparitione, plures Angelicæ naturæ dotes luculentius exprimentur: Candor siquidem naturæ, in byssinis vestibus: Sexus indifferentia, in auro obryzo: Immortalitas, in chrysolitho: Voluntatis momentanea flexibilitas, in fulgure: Intellectus perspicacitas, in lampade ardente: Vires inæstimabiles, in brachijs ex ære candente conflatis; Locutionis modus in ea multitudinis voce demonstratur. His certè quasi symbolis mirificè Angelicæ conditiones produntur, atq; significatur. Quis igitur vnquã exactè hæc attinget? Quis apprehensa enarrare, nisi parū ipsis digna oratione valebit? Videamus attamen, si quid non balbutientes de his insinuare possimus.

Vir vnus vestitus lineis. Septuaginta dixere veste byssina: & Symmachus præcipua, vt D. Hieronymus adnotauit. Candor hic indumentorum, naturæ puritatem, simplicitatemque designat: Qui autem nitet, quæ puritas, simplicitasq; ipsa sit Angelicæ naturæ, vna pericope, ex Scholasticis hausta, attingam. Puritas in Angeli natura, maxima est, si reliquis extructis rebus comparetur. Nulla quippe in eo est compositio, congestiove ex partibus; quarum alia sit spiritus, & alia corpus; vt in homine: neque ex partibus, quarum alia sit materies, alia forma è materia proflita, vt in animali quouis, seu mixto: nec ex partibus quantis, ut est Cœlum: nec homogeneis, seu similibus, ut aër, & ignis. Verùm si Deo Angeli comparentur, in illis impuritas inuenitur, cùm Angeli secunda sint lumina. In ipsis siquidem uiget impuritas dependentiæ, quoniam in eis differt, quo est, & quid est; à Deo enim profluit: & impuritas entis in genere, quia compinguntur ex actu, & potentia; seu, vt Dialectici aiunt, ex genere, & differentia: Et impuritas entis in se; nam quantum ad esse, insidet in ipsis compositio essentiæ & esse; quantum ad essentiam, ex quo est, & quod est; quantum ad indiuiduum, quod est, & quis est: Et impuritas comparata ad effectum, quia congeruntur ex substantia, & potentia. Nix, si ad indicis lapidis nigredinem comparetur, insignem habet coloris eminentiam; ad illustre uerò Solis iubar, obtenebescit, & minus præfert dignitatis: tanta igitur, ac maiore intercapedine decidunt Angelici spiritus à Dei eminentissima natura. Deus enim solus à seipso est, super omne entis genus purissimus actus; in quo id ipsum sunt ens, & esse; quo est, & quod est; quod est, & quis est; substantia, & potentia: iuxta illud Theologicum axioma; Quicquid in Deo est, Deus est. Hæc ferè D. Bonauentura.

Angelicæ naturæ puritas.

Quæ impuritas, seu compositio in Angelo reperitur.

2. Sent. dist. 3. art. 1. q. 1.

DIONYSIVS Arcopagita, libro de Diuinis nominibus, capite quarto, quanta sit Angelicæ naturæ præstantia, his egregiè demonstrat, cùm dicit.

Imago Dei est Angelus, manifestatio occulti luminis, speculum purum, splendidissimum, immaculatum, incontaminatum, incoquinatum, recipiens totam (si in istum est dicere) speciositatem bene formate deiformitatis, & purè declarans in seipso, sicut possibile est, bonitatem, quæ est in abditis.

DIONYSIVS Carthusianus, articulo trigesimo quinto.

Veruntamen Angelus cum omni celsitudine, & excellentia sua, deficit infinite ab infinita perfectione, gloria, & eminentia Dei, atque à plenaria representatione, & comprehensione illius, secundum quod ex sua actus litate, & cognoscibilitate, cognoscibilis est; quamuis ista non excellenter dicantur de Angelo, & eminentia eius in genere & ordine suo, & per comparisonem ad intellectum humanum, inferioresque creaturas.

Num autem expers sit Angelus compositionis ex materia & forma, sicuti asseruit D. Thomas prima parte, quæstione sexagesima; & cum illo omnis Thomistarum acies: An potius illam admittat, vt censuit D. Bonauentura loco asserto, vnà cum omni Cælianorum familia, non est meum hoc loco disceptare. Quamquam hoc vnùm intrepidè asseuerare non reformidem, Angelos immunes esse materiæ illius, quæ cum hac corporearum rerum materia sympathiam, seu conuenientiam, & coniunctionem habet: non tamen

men absolute abnuerem, quid in Angelo extare posse secundum naturam spiritus, quod materiae formae vices agere queat. Angeli siquidem, simplices non sunt omnino, sed ex esse, & essentia, tanquam suis partibus gestant coalescentiam; quarum esse, ut actus substantialis, respondet formae; essentia vero, ut potentia, substantificae proportionatur materiae. Caeterum, quia essentia spiritualis est molis & figurae expertis, materia ob id ingenuè dici nequit.

Renes eius accincti auro obryzo. Sexus indifferentia his nobis depromitur, quemadmodum interpretantur Patres; unde in Apocalypsi, Ioannes septem vidit Angelos zonis accinctos aureis. Quare apud Lucam; Saluator inquit, In resurrectione non nubent, neque nubentur, sed erunt sicut Angeli Dei. Nam & pulchra est, & casta generatio cum claritate. Euincitur autem id, cum ex eo, quod immortales sint Angeli, tum quia in magno numero sibi congruo congesti sunt, tum denique quod corporis expertes fobole non indigent.

T H E O D O R E T V S haec cuncta disertissimè tradit de Dijs, & Angelis libro tertio, cum ait.

Angelicam incorpoream naturam in mares, feminasque non distinguimus. Hac enim sexus discretionem indiget eorum natura, qui subiecti mortis legibus viuunt. Quia enim mors hominum genus quasi in seruitutem adducit, nuptiae liberorum propagatione reponunt, quod interitus ipse consumpsit. Mortale itaque animal, instrumentum hoc habet ad immortalitatem tuendam, sibi à Creatore Deo tributum, quod gignere filios ex se potest, eamque ob rem morituro quidem homini, feminae usum necessarium esse cognoscimus. Angelis vero, quos immortales Deus creauit, femininus ille sexus omnino superfuisset; neque enim augeri, propagarique indigent, qui decrescere, comminuique non possunt; neque item commiseri opus habent, qui corporum sunt exortes. Comprobat autem vera esse, quae dicimus, utriusque speciei creatio. Neque enim Deus ab initio multos numero homines luto effinxit, sed virum vnum dumtaxat, vnamque mulierem, duorumque commixtio totam continentem, marisque omnis insulas genere humano compleuit. Naturam autem eorum spirituum, qui videri non possunt, nequaquam ex duobus constituit: sed vniuersam simul, semelque creauit. Quot enim millia eorum spirituum ab initio esse sanxit, tot repente simul produxit, ut superfluum continuè illis futurum fuerit femininarum usus, qui ut immortales propagatione non indigent, utque incorporei commixtionem non patiuntur. Idcircoque Hagios eos nuncupamus, tanquam nihil terreni insitum habentes, sed cunctarum infirmitatum exortes, quae circa terram gignuntur.

Et Diuin. Decret. Epit. consimilia edocet.

Corpus eius quasi chrysolitus. Chrysolithus lapis est scintillis aureis coruscans, à chryso, hoc est, auro, & lythos, hoc est, lapide, nuncupatus. Hoc autem chrysolitho nihil est perennius, atque incorruptibilis: eiusque symbolo Angelicæ naturæ incorruptibilitas, perennitasque designatur. Cum enim ut spiritus, ex sui natura sit ab omni materia compactione alienus, incorruptibilis etiam est censendus. Caeterum inter Patres, & Doctores Scholasticos de hac re non modica est controuersia; Patrum quam plures, Platonis imbuti dogmatibus, Angelos natura dissolutioni obnoxios esse, edocuerunt.

P L A T O siquidem in Timæo ut D. Augustinus de Ciuitate Dei libro vndecimo, Iustinus in Admonitorio, Clemens libro quinto Stromatum, Eusebius de præparatione Euangelica libro primo, Cyrillus contra Iulianum libro secundo, & alij memorant; de Angelis hæc prodit.

O' Dij Deorum, quorum opifex, Paterque ego, opera siquidem mea dissolubilia natura.

D A M A S C E N V S Theologus (nam caeterorum Patrum Catenam intexere hoc loco opportunum non iudico) libro secundo Orthodoxæ Fidei, capite tertio.

Immortalis Angelus est, non natura, sed gratia: nam omne quod cepit, & desinere suapte natura potest. Solus enim Deus semper ens, magis autem, & super semper: nam in tempore nequaquam est sed super tempus, qui temporum est factor.

Refragantur, aduersanturque; huic sententiæ Scholastici serè oēs, præcipuè D. Thomas, asseuerantes constanter, Angelum, quia ex sua natura immaterialis est, sua quoque natura esse incorruptibilem; cum actu tantum (ut aiunt ipsi) ens sit; hoc est, pura forma; cui secundum se adeo competit esse, ut seiungi ab ipsa haudquaquam queat, sicuti nec sphaerica figura à circulo, quamuis à circulo æneo dissectari possit.

Sed

In Angelis nō adest differentia sexus. Apoc. 15. Lucę 20. Sap. 4.

Sexus differentia cur tributa mortalibus creaturis, & non Angelis.

Angelus, an ex sui natura sit incorruptibilis.

Quæst. 50. artic. 5.

Sed facillimè conciliari potest hæc disceptatio, si proferamus Angelos & corruptibiles, & incorruptibiles simul extare: Incorruptibiles, si eorum attendatur natura, cum in ipsa non vigeat aliqua corruptionis insita radix: Corruptibiles, si principis causæ, Dei nempe vis, quam in ipsos exercere potest, perpendatur: Nam Deus suam ab illis subtrahendo conseruantem virtutem, ad nihil eos redigere posset, sicut & cunctas caeteras res ab ipso editas. Quapropter faciendum, quod incorruptibilis profectò natura in ipsis vigeat: verum ea ipsa ex gratia indita sit; nam ex gratia Deus fator eam ipsis largitus est incorruptibilem naturam. Exinde probè æuo commensurantur Angeli, quod non recipit prius & post, ut sensit D. Thomas, vel si recipit, id sine decidentia excipit, quemadmodum voluit D. Bonaventura; quasi eius defluxus, non uti aquæ vel fluminis, sed veluti radorum à Sole defluxus existat.

Facies eius velut species fulguris, inquit Daniel. Fulgur enim inter atras nubes citatissimè coruscatur, exhalatque; adeo ut vix cōspici queat. En volūtatis Angelicæ celerissima flexibilitas, ex liberi arbitrij eminentia, qua semel, seu ad bonum, seu ad malum rapi poterat: sed adeo celeritè, enixeque; ut vbi semel corruerit, inde exurgere nunquā poterit. Voluntate siquidem maximè eccellente Angeli ad bonum pertrahebantur, nō naturali habitudine ducti, ceu mixta sensus expertia; neque à bono cognitione sensibili agnito, rapti, ut sensu prædita animantia; nec à bono cognitione fallibili percepto, ut homo: sed à bono scientia perspicaci, & certa apprehenso. Quapropter quod apprehenderunt, ac voluerunt, adeo constanti electione, affixaque; voluntate selegerunt, ut amplius negligere, nolleque; minimè profus queant. Ac proinde Redemptor noster dixit; Videbam Satan tanquam fulgur cadentem de Cælo. Quid fulgure rapidius, quando aërem discindens, obuiaque; cuncta conterens, ad ima descendit? nil certè, & nil Angelicæ voluntatis defluxu velocius.

H I E R O N Y M V S Commentarijs in Iob caput vigesimū quintum.

Sub nomine Lune, sive Stellarum, Angelos, & supernas Potestates intelligere possumus: qui ad comparisonem diuinæ reuerentiæ, immundi, & tenebrae possunt videri; ex eo vti que, quoniam natura conditæ creature, licet non peccent, capaces tamen peccati sunt, ut apparuit in alijs Angelis eiusdem naturæ peccantibus. Sed post eos, nullum Angelorum peccasse credendum est; quia omne liberum suum arbitrium insolis Dei charitatem reuerentur: sicque; immobiles facti sunt, persistentes in veritate, in qua prædictus Angelus cum suis stare noluit. Proinde Angelorum voluntas per amorem Dei facta est inconuertibilis, quæ in Deo est per naturam. Ideo illi soli incorrupto honor & gloria.

Et oculi eius, ut lampas ardens. Oculi, intellectus symbolum sunt: ut lampas igitur ardentissima fulgere existimandus est Angelicus intellectus, omnium perspicax. Vis enim intellectiua in Angelo, potentij prædita non est intellectus agentis, & passivi, nec recipere phantasmata, nec denudare, illustrareque; rerum species necesse habet: cunctaque comprehendit, non sua essentia, quia infinitate non gaudet, ut Deus; sed per species sibi inditas, eoque; ordine distributas, ut sicuti Deus sua vna essentia, simul omnia agnoscit; ita Angelorum qui sublimiores sunt, per pauciores, atque vniuersaliores species intelligant. Apprehendit autem Angelus seipsum, & Angelicas caeteras substantias per sibi impressas à Deo earum rationes: insita namque est in vnoquoque Angelo suimet species secundum esse, tum naturale, tum intellectuale, qua subsistit, & se percipit: alterius vero secundum esse tantum intellectuale: Deum vero per exaratam Dei imaginem in sua essentia contemplatur. Apprehendit autem materialia cuncta per expressas rerum species, rationesque; & simplicius, atque immaterialius, quam ipse res in seipsis sunt; multiplicius autem, & imperfectius, quam in Deo. Percipiunt & singularia Spiritus illi sublimes, non in causis vniuersalibus (tunc etenim non ut singularia ea caperent,) sed quoniam impressæ sunt rerum species in ipsis, ut species ipsæ subsistunt proprijs in naturis, hoc est, non tantum secundum naturam vniuersalem, sed secundum indiuiduata principia. Percipiunt futura, & necessaria quidem in causis suis, contingentia vero ut in pluribus, solertia ingenij; & contingentia raro, ex coniectura, sed longè humana prudentiore, atque perspicacior. Percipiunt cogitationes cordium, non in cordis fonte, sed in affectionibus tantum apparentibus extra, & præsignantibus quæ intra sunt. Percipiunt cuncta ea, quæ ipsorum cognitio naturalis attingere potest, non quidem potētia,

Angelicæ voluntatis celeritas in eligendo.

Lucę 10.

Intellectio- nis Angelicæ præstantia & modus.

tia, quasi ad habitum scientiæ coalescant; sed tamen non omnia actu simul. Percipiunt plura non simpliciter, sed ea quæ in vna specie coadunantur. Percipiunt non discursu, ratiocinatione, compositione, aut diuisione; sed vno intuitu, vna simplicitate; apprehensione, composita simpliciter, mobilia immobiliter, & materialia, vt aiunt, immaterialiter. Hæc Theologi de Angelica apprehensione, & præcipuè D. Thomas edisserunt. Quis igitur intellectus Angelici dotes non suspiciet? maximè si cum intellectu humano non ineptè comparetur, cum ille splendescat, vt Sol, hic quasi Luna exilem, atque pallentem habeat fulgorem. Sed de his aliàs.

Brachia eius, & quæ deorsum sunt vsq; ad pedes, quasi species æris candentis. Vires Angelicæ hoc loco describuntur. His brachijs siquidem orbis cælestes circumlationibus nunquam interruptis circumaguntur: Vnde & motrices intelligentiæ à Philosophis Angeli nuncupantur. Quàm verò sint præstantes & efficaces, Angelicæ vires, in scripturis memorata exempla demonstrant. Eiectio Protoparentum à Paradiso; Cataclysmus Noëti Diluuij, (si ministerio Angelorum, vt quidam opinantur, effectus est;) igneum, sulphureumq; Pentapolis, (hoc est quinque urbium) scdo peccato obnoxiarum excidium; Plaga illæ immanes decem in Ægyptum illatæ; Beneficia in populum Israeliticum in deserto, tot mirificis portentis ab Angelis Dei iussione collata; Pestis Dauid regnante in Hebraicam gentem infecta; Centum octuagintaquinq; millium in castris Sennacherib trucidatio, & innumera ferè alia exempla. Nam & Mundi excidium tunc erit, cum virtutes Cælorum commouebuntur. Angelumque (si Deus id iuberet) Mundum oculi obtutu, diruere, prostrareque posse, cunctaq; subuertere, non est qui ambigat. Hæc sunt igitur brachia æris candentis, fortia admodum, atque efficacissima. Operantur autem Angeli, prout se loco & rei adiiciunt, non circumscriptione, vt inquit in Scholis: sed diffinitione, hoc est virtutis suæ applicatione, non vbiq; vt Deus, nec pluribus locis simul; sunt nanque limitatæ virtutis: cum enim sunt in Cælo, vt inquit Damascenus, non sunt in terra; nec plures in vno, eodemq; loco, quoniam eiusdem rei, duæ absolutæ causæ extare nequeunt: euolant autem à loco ad locum, quando virtutem applicant, siue absque successu, mediocq; loco, seu per media, prout eis libet, spatia. Euolant non in instanti; sed citatissimis momentis longè à natura nostri temporis semotis. Hæc ferè D. Thomas.

Et vox sermonū eius, vt vox multitudinis. Angelos locutionis non esse expertes, censendum est. Nam Esaias inquit; Seraphim clamabant alter ad alterum; Idemque Propheta de Christo peregrina carnis veste amictu in Cælum scandente, Angelos hæc loqui inducit; Quis est iste, qui uenit de E dom, tinctis uestibus de Bosra? iste formosus in stola sua. Zacharias, quoque Angelum Deum sic alloquentem describit; Respondit Angelus Domini, & dixit; Domine exercituum, usquequo tu non misereris Hierusalem? Et Paulus Angelorum linguam memorat, dicens; Si linguis hominum loquar, & Angelorum. Et nunquid Angelum præstantissimum creaturarum intellectualium, à locutione alienum censebimus, cum magis singulare sit ac proprium intellectualis creaturæ conceptus suos patefacere, uota sua referare; quàm ignis sursum ferri, & Solis splendescere? Loquuntur autem, non singularibus quibusdam suæ naturæ proprietatibus, atque affectionibus, occulta ostendentes, quia tunc nolentes etiam suos patefacerent conceptus; non signis quibusdam, seu hieroglyphicis figuris in Cælo exaratis: tunc enim non uni alteri, sed omnibus, etiam inuiti, uota sua manifestarent; non lingua, seu idiomate aliquo, ut alij senserunt: sic nanque quasi semper nouo miraculo, & corpora effingere, atque in aëre uoces pleetro formare cogentur. Colloquuntur igitur, ut bene sensere Scholastici, præcipuè D. Thomas, dum conceptus suos alter alteri referat, atque dirigit, non quidem intelligibilibus signis in ipsius mente discriminatis, sed solo uoluntatis nutu, atque consensu. Cæterum uox est multitudinis, quia clara, sonora, aperta, & adeo efficax est, ut à Polo ad Polum, & à Cælo supremo ad Terram; si adeo Angeli distarent, attingere possit. In his etenim, quæ abstracta sunt à loco, & tempore, & hic, & nunc, cuius certè generis est locutio Angelica, nil obstitit nec loci distantia, intercedentiq; nec temporis fluxus, ac discrepantia.

P. P. à quest.
54. ad 58.

Angelorum uires
quantæ.

Gen. 3.
Gen. 7.

Gen. 19.
Exod. 10.
Exod. 14.

2. Reg. 24.
4. Reg. 19.

Luc. 21.

P. P. questio.
52. & 53.
Locutio Angelorum
qualis.
Isa. 6.
Isa. 63.
Zach. 1.

1. Corint. 13.

Quales Angeli in supernaturalibus dotibus.

Quales Angeli conditi sint in dotibus supernaturalibus, Num mali, Num in naturæ puritate, Num in gratia, Num in gloria, superest modo disputandum.

Quæ est ista, quæ cõsurrexit ut Aurora, sed pulchra ut Luna? Ista est Angelica supereminens creatura, quæ quidè suis nãlibus dotibus clarescit ut Aurora; sed si gratia Dei perfundatur, pulchra redditur vt Luna. Quid enim aptius, atq; accommodatius naturam Angelicam gratia insignitam præsignare potest, quàm Luna plena, cum suo decoro lumine nitescit? Luna siquidem ac Stellæ, lucem mutant à Sole: Angelus, & anima, si gratia pollent, à Deo ipsam hauriunt: Gratiam enim, & gloriam dabit Dominus. Luna & Stellæ ad Solem uersæ, luce decorantur; auersæ uerò, tenebris obruuntur: Angelus, & anima, si facie, hoc est, uoluntate Deum affectant, gratia insigniuntur; si uerò uel suam ipsorum præcellentiam, uel res congestas à Deo amore prosequuntur, tanquã auersæ à Deo facie, luce orbantur, & atrescunt. Luna, si subsequitur Solem, luce paulatim expletur; si antegreditur, ea destituitur: Angelus, qui Diuinæ maluit obtemperare uoluntati, gratia est cohonestatus: At Dæmon, quia anteire Deo concupiuit, cum dixit; Ero similis altissimo, corrui à gratia, atque funesta ruina in has infimas regiones collapsus est. Ac quemadmodum deliquit Luna fit ex terræ inter ipsam & Solem interpositione, ita & Diabolus Eclypsis, seu gratiæ defectio tunc effecta est, quando propriæ excellentiæ fastum, ut obicem inter se, & Deum interposuere. Disceptandum igitur nobis est; Num Angelus profuerit malus; Num puritate suæ naturæ emicans; Num gratia indutus; Num beatitudine inchoata decoratus. Patres siquidem, & Doctores in diuersas rapi uidentur sententias.

Cant. 6.

Angelica natura
ut Luna.

Psal. 83.

Isa. 14.

Num Dæmones creati sint mali.

Priscos Gentiles, Dæmonum duplicem classem fecisse: alteram malorum sua natura: alteram bonorum, Eusebius de Præpar. Euang. edisserit; cum malignorum Dæmonum Serapin, hoc est, Plutonem, & Proserpinam, principes eos æstimasse obtestatur.

Lib. 4. cap. 12.

AVGVSTINVS decimo libro de Ciuitate Dei, dari quoddam genus Dæmonum, natura fallax, & simularis, Porphyrium reputasse tradit. Et libro undecimo, capite tertio decimo, Diabolum natura esse malum, Manichæos existimasse his enarrat.

Huic sententiæ, quod Diabolus creatus bonus, iustitiam recesserit, quisquis acquiescit, non cum illis hæreticis sapit, id est, Manichæis: & si quæ aliæ pestes ita sentiunt, quod suam quandam propriam tanquam ex aduerso quodam principio, Diabolus habeat naturam mali.

Et de Genesi ad litteram libro undecimo, capite uigesimo, sententiam hanc erroneam his memorat.

Nonnulli Diabolum non in hanc malitiam libero uoluntatis arbitrio esse deflexum, sed in hac omnino creatum putant, quamuis à Domino Deo summo, & uero naturarum omnium Creatore: adhibentque testimonium de libro Iob, quoniam ibi scriptum est, cum de illo sermo esset; Hoc est initium figmenti Domini, quod fecit, ut illudatur ab Angelis eius. Cui sententiæ congruit, quod in Psalmo scriptum est; Draco iste quem finxisti ad illudendum ei: nisi quod hic, quem finxisti, dixit: non autem sicut ibi; Hoc est initium figmenti Domini, tanquam in initio eum ita finxisset, ut malus, ut inuidus, ut seductor, ut omnino Diabolus esset, non uoluntate deprauatus, sed ita creatus.

Iob 40.

Psal. 103.

CYRILLVS Alexandrinus in Ioannem libro sexto, capite sexto, fufius & ueritius hoc execrandum placitum confutat; ubi etiam argumenta, quibus innititur, hæc ignorantia tenebris oppleta sententia, refert, dicens.

Porro non incongruum fuerit hoc loco nonnullorum assertionem destruerè, sententiam Diabolum à Deo malum esse conditum, & in prauitate creatum fuisse. Cuius sententiæ astruenda occasio sumuntur ex hoc loco, quo dicitur; Ille homicida erat ab initio; putantes his uerbis significari, eum à principio sue productionis, quoniam in ipso suis exordio, malitiæ additum fuisse. Et post. Insuper adducunt illud Ioannis in Epistola sua dictum; Qui facit peccatum, ex Diabolo est; quoniam ab initio Diabolus peccat: Si ab initio inquit, ipse peccat, in peccato productus est, & creatus malus: alioquin non ab initio peccasset ex principio sue constitutionis. Et Post. Præterea innituntur & huic sententiæ Psalmi; Draco iste quem fecisti ad illudendum ei: Et huic uerbo Iob; Ecce Behemoth, quem feci tecum. Vbi nomine Draconis, & Behemoth, intelligitur Diabolus, ratione sue malitiæ his nominibus nuncupatus. Dominus autem contestatur se illum

Ioan. 8.

1. Ioan. 3.

Psal. 103.

Iob 40.

illum fecisse, quò à bonis viris tentationes eius, & machinamenta fraudum superantibus, ei illudatur. Consequens est igitur, inquit, ipsum à Deo creatum esse malum.

Hac igitur sunt fundamenta, quibus ea impia munitur sententia: quatuor, scilicet, producta à D. Augustino, & Cyrillo, Scriptura auctoritates. Porro argumenta, quæ Scholastici, præcipuè D. Thomas secundo Senten. distinctione tertia, & alibi; disputandi gratia, in eius comprobationem deferunt, nullius adeò sunt ponderis, ut ea hoc loco interferere superfluum diiudicarem.

Classis Patrum, Angelos conditos fuisse natura malos, confutantium.

Patres omnes præfici, sententiam hanc, ut execrandam, atque omninò à vera Theologia abolendam, reiiciendamq; , mirifica confessione passim cõfutarunt; Angelosq; ex propria ipsorum malitia sponte decidisse, à Deoque apostataffe, obrestati sunt. Quorum Catenam, non tantum vt reiectam illam, profligatam, atque execratam opinionem explorarem, sed ut desertorum Angelorum lapsus modum, & apostatice flagitiosum crimen declararem, amplissimam interijcere statui.

IGNATIVS Epistola ad Philipenses, his contra Luciferum invehitur.

Tu qui omnium malignorum spirituum malignissimus es, & pro malitia, ventre, & pectore in terram repere iustus es; & per inanem gloriam in honoratus es: Qui per auaritiam, & arrogantiam, ad impietatem deducus es: Tu incensor, Draco, Apostata, Serpens perplexus à Deo discedens, à Christo separatus, à Sancto Spiritu alienus, & à Choro Angelorum exulans: Iniuriator legis Dei, & legitimorum inimicus, qui super protoplastos insurrexisti, & à mandato Dei auertisti eos, qui nihil te læserunt; qui aduersus Abel Cain fratricidam excitasti; qui in Iob mala exercuisti: Tu ergo huiusmodi dicis Domino; Si cadens in terram, adraueris me?

Matth. 4.

DIONYSIVS Areopagita de Diuinis nominibus capite quarto, à bono conditore, bonam fuisse conditam naturam Angelicam, sed sponte sua à bono defecisse, atque ad malum esse prolapsam his probat, cum dicit.

Sed neque Demones natura mali. Etenim si natura mali, neque ex bono, neque in existentibus, neque ex bonis conuersi, natura, & semper mali sunt. Et post. Deinde quomodo à Deo facti Demones sunt mali? Bonum enim bona adducit, & substituit. Et quidem dicuntur mali, dixerit quis, sed non secundum quod sunt, (ex optimo enim sunt, & optimam fortiebantur essentiam) sed secundum quod non sunt: Infirmi, vt eloquia aiunt, seruare suum principatum. In quo enim, dic mihi, vitari dicimus Demones, si non in cessatione diuinorum bonorum habitudine, & actione?

Iuda 1.

TERTULLIANVS aduersus Marcionem libro secundo.

Si euoluas Ezechielis prophetiam, facile animaduertes tam institutione bonum Angelum illum, quam sponte corruptum. In persona n. Principis Sor, ad Diaboli pronunciatum; Et factus est sermo Domini ad me dicens; Fili hominis, sume planctum super principem Sor, & dices; Hæc dicit Dominus. Tu es resignaculum similitudinis, qui scilicet integritate imaginis, & similitudinis, resignaueris, plenus sapientia, corona decoris, (hoc vt eminentissimo Angelorum, vt Archangelo, vt sapientissimo omnium) in delitijs Paradisi Dei tui natus es. Illic n. ubi Deus in secunda animalium figura formatione, Angelos fecerat. Lapidem optimum indutus es, Sardium, Topazium, Smaragdum, Carbunculum, Sapphirum, Iaspin, Ligurium, Achaten, Amethystum, Chrysolithum, Beryllum, Onychinum, & auro replesti horrea tua, & thesauros tuos. Ex qua die conditus es, cum Cherub posui te in Monte sancto Dei, fuisti in medio lapidum igneorum, fuisti inuituperabilis in diebus tuis, ex qua die conditus es, donec inuentus sunt læsures tue. De multitudinis negotiationis tue, promas tuas replesti, & deliquisti, & cetera. Quæ ad sugillationem Angeli, non ad illius principis proprie pertinere, manifestum est, eo quod nemo hominum in Paradiso Dei natus sit; ne ipse quidem Adam, translatus potius illuc, nec cum Cherub positus in Monte sancto Dei, id est in sublimitate cælesti, de qua Satanam Dominus quoque decidisse testatur: nec inter lapides igneos demoratus, inter gemmantes syderum ardentium radios; unde etiam quasi fulgur deiectus est Satanus.

Ezech. 28.

GREGORIVS Nazianzenus, Oratione prima de Pace, quæ est in ordine duodecima, idem voluit, dicens.

Ex Angelis autem, is, qui seditionem concitare, ac supra dignitatem suam sese efferre, cervicemque aduersus Dominum omnipotentem atollere, atque vt Scriptura testatur, supra nubes sedem sibi ipsi excogitare ausus est, dignas arrogantia sua penas dedit, lucis locotenebris multatus, aut, vt verius loquar, à seipso caligo effectus. Sed

Isa. 14.

Sed apertius, & explicatius in Christi Natiuitatem Oratione Panegyrica, cum ait.

Atque ita secundi splendoris procreati sunt, primi splendoris administri. Et post. Gestit quidem animus dicere ad malum immobiles, atque ad bonum dumtaxat agitationem habentes, vt pote Deum circumstantes, ac primario Dei fulgore collucentes; (hæc enim inferiora secundarie illuminationis sunt) verum, vt non omninò immobiles, sed egrè mobiles existimem, ac dicam; mihi persuadet illè ob splendorem Lucifer, qui propter superbiam caligo, & effectus est, & nominatur, ac subiecta ipsi rebelles potestates, quæ per boni fugam, vitium effecerunt, ac nobis contraxerunt.

BASILIVS Homilia, quòd Deus non est auctor malorum.

Hinc consequenter alia questio de Diabolo nascitur: unde Diabolus sit, si non ex Deo sunt mala. Quid igitur dicemus? Satis facilis est responsio. Eadem omninò ratio nobis ad istam quoque questionem satis erit, quam et de hominis iniquitate supra commemorauimus. Unde enim iniquus est homo? ex ipsius libera voluntate. Unde malus Diabolus? ex eadem penitus causa. Habebat enim & ipse liberam vitam, & insitam sibi potestatem, aut Deum sequendi, aut à bono discedendi. Gabriel Angelus à Deo iugiter stetit: Satanam Angelus ex ordine suo prostratus occidit. Et illum propria voluntas in Cælo retinuit; hunc verò voluntatis libertas Cælo deiecit. Poterat enim & ille à Deo deficere, & iste non excidere. Sed illum, insatiabilis dilectio Dei seruauit; hunc à Deo relictum esse ostendit per peccatum alienatio. Malum igitur hoc tantum, à Deo alienatio. Nam parua quidem oculi conuersio, paruus nutus, vt Solis particeps aliquis existeret, vel in umbra remaneat, facit. Nam & illic in promptu est, vt suspiciens illustraretur; auertens verò intuitum, necessarium in tenebris erit. Sic & Diabolus malus Deo aduersatur, non ex natura, sed mala voluntate habens malitiam.

ATHANASIVS in Vita D. Antonij, Antonium hæc alloquentem inducit.

Quod autem in promptu est, & ignorare non expedit, dolos scilicet eorum aduersus non compositos breuiter indicabo. Hoc primum debemus mentibus affigere, nihil Deum fecisse, quod malum est, nec ab eius institutione Demonum cepisse principia: peruersitas ista, non nature, sed voluntatis est vitium. Boni etenim, vt pote à Deo conditi, ex proprio mentis arbitrio ad terras rure de Cælis, ibique in cæni sordibus voluntati Gentilitatis impias constituere culturas, & nunc de nobis torquentur inuidia, atque vniuersa mala commouere non cessant, ne pristinis eorum sedibus succedamus.

GREGORIVS Magnus Commentarijs in Ezechielem, vt etiam excerptis D. Paterius libro primo supra Genesim.

Tales creati sunt Angeli, vt si uellent, in beatitudinis luce persisterent; si autem nolent, etiam labi potuissent: Unde & Satan cum sequacibus legionibus cecidit: sed post eius lapsum, ita confirmati sunt Angeli, qui perlitere, vt cadere omninò non possint. Quod bene in ipso exordio Genesios libri ex historica descriptione signatum est: Quia creauit Deus Cælum, & Terram, quos postmodum vocauit firmamentum. Cæli ergo fuerit, qui prius bene sunt conditi, sed postmodum firmamentum appellati sunt, quia ne omninò iam caderent, virtutem incommutabilitatis acceperunt.

Gen. 1.

HIERONYMVS in Esaiam libro sexto: super illud; Quomodo cecidisti Lucifer, qui mane oriebaris? ait.

Isa. 14.

Pro Lucifero, Aquila transtulit uolantem Aurora filium. Verè enim ululare debuit, & eululare, qui propter superbiam suam de Cælo in Terram precipitatus est, atque contritus. Unde & Saluator ad Discipulos loquitur; Videbam Satanam quasi fulgur de Cælo cadentem. Non modò video, sed prius videtis quando corruit. Et Post. Iste est princeps seculi, qui inter stellas ceteras mane oriebatur, & suo vitio de Lucifero vesper effectus est: & non oriens, sed occidens; qui vulnerabat gentes, siue qui mittebat ad gentes satellites suos; vt omnes sua fraude deciperet.

Lucæ 10.

Et in illud Psalmi, Vos autem sicut vnus de Principibus cadetis.

Psal. 51.

Vbi sunt qui dicunt, Diabolum esse factum? vbi qui dicunt malam naturam à Deo?

CRYSTOMVS Homilia de Adam & Eua.

Angelos ergo fecit in spiritu sine carne, præceptum dedit eis nullum. Vnus Angelus primus, qui Sathabel dictus est, malignam & nefariam præsumptionem assumens, dixit; Pono sedem meam in Aquilonem, & ero similis Altissimo. Et ita pro tali præsumptione cecidit irreparabiliter, vt Angelus primus precipitatus de culmine Angelico, Diabolus nominaretur. Ecce sine præcepto ita cecidit irreparabiliter, & consequentes sibi hodie, hodieq; occidat.

Isa. 14.

Et homilia de Lapsu primi hominis.

Factis Angelis, præceptum eis nullum dedit. In quibus Angelis Sathabel Angelus principatum tenebat. Hic ex defectu boni, fecit initium mali, quia malum Deus non fecit. Ergo quando ei obortum est, vt diceret; Pono sedem meam in Aquilone, & similis ero altissimo: recessit à bono, vt faceret, vt dixi, initium mali. Pro tali errore, & tyrannica præsumptione precipitatus, cecidit irreparabiliter.

GREGORIVS Nyssenus disputatione de anima, & resurrectione, ait.

Persuasum est enim tam ex communi opinione, quam ex Scripturarum traditione, esse quandam naturam.

Ecce extra

extra talia corpora, quæ recto, atque honesto aduersa; contrariaq; sit, & in humana natura detrimentum, atq; perniciem incubat, quæ sponte sua à meliori sorte exciderit, atque defluerit, & in locum boni, & honesti à quo defecit, id, quod ex contrario intelligitur, in sese substituerit.

EPIPHANIUS contra Hæreses, hæresi sexagesima quarta, libro secundo, Tomo primo, post plura hæc adiecit.

Cæterum reliqui in his, ob quæ fecit, ac constituit ipsos Deus, manserunt. Hic verò Diabolus violauit, & prauus factus est circa concreditorum ipsi administrationem, & inuidiam contra nos concepit. Quemadmodum & qui postea carnes amauerunt, & cum filiabus hominum ob concubitum amorem conuersati sunt. Spontaneam enim etiam ipsis habere ad utraque voluntatem Deus constituit, velut etiam in hominibus: ut aut obediens verbo essent cum ipso, & acciperent beatitudinem, eaque fruerentur; aut non obediens iudicaretur. Erat autem & Diabolus Stella Lucifer. Quomodo excidisti, inquit, à Cælo Lucifer, qui mane oriebaris? Erat lucis sidus matutinum, sed excidit, & in terram contritus est, ubi procurasset homini contraria. Deus enim indignatur superbis, & contumacem sententiam impendit.

Isa. 14.

Et libro secundo, Tomo secundo, hæresi sexagesima sexta.

Siquidem enim de Diabolo sermo est, iam sepe ostendimus, quod non malus creatus est: Nihil enim malum Deus fecit, & hoc intelligentibus manifestum est. Si enim ex istis procedimus, nihil molesti fuerit demonstrare etiam in presenti veritatis rationem. In principio itaque malus non erat, verum euasit malus.

CYRILLUS Hierosolymitanus, Catechesi secunda.

Peccauit Diabolus non ex necessitudine naturæ vitium suscipiens, quod sic peccati occasio rursus in opificem retorquetur: sed bonus creatus, propria voluntate factus est Diabolus: ab actione capiens cognomen. Archangelus enim cum esset bonus, Diabolus postea, seu calumniator, à calumniando dictus est: bonus cum esset Dei minister, Satanæ deinceps nomen tulit. Satanæ autem aduersarium significat. Non mea sunt hæc dogmata, sed Ezechielis spiritiferi Prophetæ, Ille enim deplorans istum, dicit; Tu signaculum similitudinis.

Ezech. 28.

DAMASCENUS Orthodoxæ Fidei libro secundo, capite quarto.

Ex ijs Angelicis virtutibus, ea quæ præerat terrestri ordini, & cui à Deo terra custodia commissa erat, non natura mala facta est: sed bona exiens, & à bono facta, & nullo pacto in seipsa à conditore malitiæ vestigium tenens: non ferens illuminationem, & honorem, quem ipsi conditor indulserat, libera voluntatis potestate demutata est ex eo statu, qui secundum naturam, in eum qui contra, & præter naturam est. Et eleuata est aduersus Deum, qui illam fecit, rebellare illi volens, & prima prolapsa à bono, in malo constituta.

THEODORETUS libro tertio de Dijs, & Dæmonibus.

Quoniam verò in Dæmonum mentionem incidisse me video, commodum puto, quæ de ijs nostrorum hominum sit sententia, hoc maxime nunc loco vobis referre. Hos enim suo cum principe, quem sacra litera, modo Hebraico vocabulo Satanam, idest apostatam vocant, modo Diabolum, quippe qui Deum Patrem apud homines criminando traducat, interq; ipsos homines alternas lites, controuersiasque iniiciat. Hos, inquam, ab initio nequaquam malos fuisse à Deo creatos perhibemus, neque qua nunc præditi sunt, sortitos naturam fuisse, sed vitio voluntatis à melioribus ad peiora precipites corruisse. Cum enim datis sibi muneribus contenti non essent, sed altiora quoque appetere, contraxisse labem superbiæ illos dicimus, ita ut ea quoque dignitate casti, prorsus exciderint, qua honestari ab initio fuerant.

Et Diuin. Decret. Epit. libro quinto, cap. de Diabolo, & Dæmonibus, longiuiscula oratione id ipsum toto eo capite edisserit.

ANASTASIUS Episcopus Nicenus, quæstione sexagesima prima in scripturam consimilia ex Theodoro excerpta, rememorat.

Eos nos dicimus ab initio à Deo creatos esse non malos, sed mentis auersione à melioribus ad deteriora esse prolapsos: & ijs non contentos, quæ præbuerat Creator, maiora quidem appetuisse, superbiæ autem & arrogantia vitium suscepisse, excidisse verò, & esse priuatos honore, qui eis fuerat datus ab initio.

LACTANTIUS libro secundo, capite nono. Cum prius dixisset, cum esset Deus ad excogitandum prudentissimus, ad faciendum solertissimus, antequam ordiretur hoc opus Mundi, fecit in principio bonum & malum: postea subiecit.

Deinde fecit alterum, in quod indoles diuinæ stirpis non permansit. Itaque suapte inuidia, tanquam veneno infectus est, & ex bono ad malum transcendit, suoque arbitrio, quod à Deo illi liberum datum fuerat, contrarium sibi nomen asciuit. Vnde apparet, cum totorum malorum fontem esse liuorem. Inuidit enim illi antecessori suo, qui Deo Patri perseverando tum comprobatus, tum etiam & charus est. Hunc ergo ex bono per se malum effectum, Græci Διαβολον appellant, nos criminatorem vocamus: quod crimina, in quæ ipse illicit, ad Deum deferat.

MACHARIUS Senior Aegyptius, Homilia sextadecima,

Omnes intellectu prædite substantia; Angelorum, inquam, Animarum, ac Dæmonum; sincere, & simplicissime

plicissime creatæ sunt ab Opifice. Quod autem illarum nonnullæ conuersæ sunt ad malum, à libero profectum est arbitrio, quia voluntate propria diuenterunt à recta ratione. Itaque si dixerimus tales ab opifice creatas esse, Deum esse iudicem iniquum asserimus, qui Satanam in ignem miserit.

APONIVS in Cantica Cantorum, libro secundo.

Dæmones cum boni creati essent à conditore, proprio libertatis arbitrio in malitiam Tyrannidis sunt conuersi, & contra salutem hominum quotidie inflammantur. Et Infra. Non ignoret hominem bonum, à bono Deo creatum, per liberam voluntatem malum fieri propria culpa, persuadente Diabolo: Quem ignorare non debet bonum Angelum à Deo formatum, & per voluntatem propriam malum effectum: quem ignorare non debet, vinci non posse ab homine, nisi Christi auxilio inuocato.

LEO Magnus huius nominis Papa primus, in Epistola nonagesima tertia, quæ est ad Turbium Episcopum, capite sexto.

Sexta annotatio indicat eos dicere, quod Diabolus nunquam fuerit bonus, nec natura eius opificum Dei sit, sed eum ex Chao & tenebris emerisise, quia scilicet nullum sui habeat auctorem, sed omnis mali ipse sit principium, atque substantia: cum fides vera, quæ est Catholica, omnium creaturarum, siue spiritualium, siue corporalium, bonam consistat substantiam, & mali nullam esse naturam; quia Deus, qui vniuersitatis est conditor, nihil non bonum fecit. Vnde & Diabolus bonus esset, si in eo, quod factus est, permaneret.

ANASTASIUS Synaita Anagogicarum contemplationum in Hexameron libro sexto.

Fuit autem aliquando quoque Satanæ in Cælis discipulus Christi cum cæteris sanctis discipulis (cum Angelicis, inquam, Virtutibus) sed erat vnus ex principibus.

PETRVS Laodicensis in expositione Orationis Dominicæ.

Malus porro Diabolus est, non natura, sed per seipsum, hoc est, optione, liberaque electione. Siquidem malitia, seu vitiositas rebus naturalibus haudquaquam accensetur, sed ex vitioso affectu, qui nostra in potestate positus est, atque à voluntate procedit.

THEOPHILACTVS in Lucæ Euangelium, capite decimo.

Dicit autem illis Dominus; Ne miremini, si Dæmones vobis subiciantur. Princeps enim ipsorum olim de Cælo decidit, & nullam fortitudinem habet. Nam licet hoc homines non viderint, ego tamen inuisibilem spectator vidi. Decidit autem sicut fulgur, quia lux erat, & Lucifer, ac in tenebras decidit.

Augustinus de Gen. ad literam libro vndecimo: cum hanc sententiam, ut assereremus, proposuisset, eam reiecit; ex eo præcipue, quod Deus fecerit omnia valde bona, ut obtestatur Scriptura; Vidit Deus cuncta quæ fecit, & erant valde bona. Quo loco etiam improbat expositionem eam, quæ omnia fuisse valde bona dici autumat, non quod in eis mala vlla non sint; sed quoniam malitia sua non efficiant, ut sub Dei moderato imperio, & sapientia, ordo vniuersi aliquo pacto turbetur, vel obturpetur. Inuisibile enim, inquit Augustinus, & inerudite prolata est. Nam nullo modo naturam, quam Deus creauit, ignis æterni poena plectendam ipsemet traderet sine præcedente proprio demerito: iuxta illud; Ite in ignem æternum, qui preparatus est Diabolo, & Angelis eius. Ad auctoritatem illam ex Iob desumptam; Hoc est initium figmenti Domini, quod fecit, ut illudatur ab Angelis, triplicem affert expositionem cap. vigesimo secundo. Vel quod id dictum sit, non de Natura Angelica, sed de corpore aëreo, tali voluntati congruè aptato; vel quod eum etiam nolentem fecerit vtilem bonis; aut etiam quia licet eum præsciret malum futurum, non tamen destiterit bonitate sua ipsum creare. Hæc D. Augustinus. Et quod prolixiori oratione alijs locis edisserit, illatisque ex aduerso Scripturæ auctoritatibus satisfacit; concisa certè, & eleganti assumit de Ciuitate Dei libro vndecimo, oppositasque omnes elidit auctoritates; eam nanque: Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, sic esse capiendam affirmat; ut non solum homicida fuerit ab initio, idest, in initio humani generis, ex quo utique homo factus est, quem decipiendo posset occidere: verum etiam ab initio suæ conditionis in veritate non steterit, & ideo nunquam beatus cum sanctis Angelis fuerit. Et capite decimo quinto ad illam: Ab initio Diabolus peccat; respondet, quod non ab initio ex quo creatus est, peccare putandus est, sed ab initio peccati, quod ab ipsius superbiæ cœperit esse peccatum.

Cap. 11.

Gen. 1.

Matth. 25.

Iob. 40.

Diluitur fundamenta aduersæ ex Augustino.

Cap. 15.

Ioan. 8.

Ioan. 3.

Cap. 6.

Diluitur eadem ex Cyrillo. Ioan. 8.

niam ab ipso incepit peccatum, & prauaricatio. Aut ab initio creationis humanæ, &

Ecce 2 produ-

1. Ioan. 3.

productionis Mundi: Tunc siquidem in ipso Mundi primordio, mortem humano generi intulit. Insuper auctoritati illi; Qui facit peccatum, ex Diabolo est; quoniam ab initio Diabolus peccat; satisfaciens perhibet, quod huic rationi eadem fermè adhibenda sit dilutio, hoc est, non propterea dictum esse, ab initio Diabolus peccare, quia formatus fuerit à Deo malus; sed quia ab ipsius peccati exordio, quod ab eo cœpit originem (nam ante illius lapsum non erat peccatum) præuicatus est Dei legem, prolapsusque à natua bonitate sua, & decidit in prauitatem. Eludit autem duas eas pro uctas postremo loco Scripturæ obtestationes, videlicet; Draco iste, quem formasti ad illudendum ei. Et; Ipse est principium viarum Dei; omnes bestię agri illudent ei: adiciēs, quod aliud sit in Diabolo substantia à Deo condita, & aliud malitia sibi aduentitia ex ipso fomet profecta; ex qua euenit vt post illuderetur. Sæpius siquidem nominari res dicit ab ipso euentu; vt hic Draconem, seu Behemoth, dicitur factum fuisse ad illudendum ex hoc euentu; quoniam à Sanctis, & pijs, malitiam illius post illudi contigerit.

Psal. 103.
Iob. 40.Rationes ex
Cyrillo An-
gelum creatū
esse bonum
ostendentes.

Psal. 103.

Psal. 10.

Lucæ 10.

Esa. 14.

Ezech. 28.

Apoc. 12.

2. Sent. dist. 5.

Lib. 2. arti. 1.

q. 1.

P. p. q. 63.

Comprobat autem Angelum in principio bonum extasse, ex eodem Psalmo. De Deo nanque ibidem dicitur; Omnia in Sapientia fecit. Porro diuinæ Sapientiæ non est, inquit, consonum, vt à bono auctore, malum producat: Siquidem boni est bona producere; neque potest à bono malum proficisci, sicuti neque à calido frigidum, aut à lucido tenebrosum. Præterea non iuste malitia, ait, ipsi Angelo desertori imputanda esset, neque iuste pœna vlla infligeretur, cum nemo pro his, quæ à natura sunt, laudem, aut vituperium mereatur, neque præmium, aut pœna ipsi debeatur: Iustus est autem Dominus, & iustitiam dilexit, æquitatem vidit vultus eius. Insuper obtestatur Dominus, quod Diabolus in veritate non stetit: si non stetit; igitur fuit aliquando. Rursum, inquit idem Dominus; Videbam Satanam tanquam fulgur de Cœlo cadentem: si in Cœlo non fuisset, certè non decidisset à Cœlo: at si in Cœlo fuit, bonus quandoque extitit: Nam in Cœlo malitia locum habere non poterat; non enim scdare Ciuitatem supernam quicquam inquinatum valebat. Amplius per Prophetam dicitur; Quomodo cecidisti de Cœlo Lucifer, qui mane oriebaris? Satanam igitur, Prophetam mane exortum dicit; sed quod mane fulgore præditum potuit illud esse, nisi quando à summo rerum omnium Opifice Lucifer conditus, præclaro virtutum lumine, ac scientia exornatus, decoris præstantia, & splendoris excellētia, inter creaturas conspicuus, & admirabilis censebatur? Rursum Ezechiel sub typo, & nomine Regis Tyri de eo scribit: Tu signaculū similitudinis, plenus Sapientia, perfectus decore, in delitijs Paradisi Dei fuisti, omnis lapis preciosus operimentum tuū. Tu Cherub extentus, &c. Quis itaque non videat, nisi prorsus cæcutiat, Prophetam, eius non tantum bonitatem, sed bonitatis præstantiam his metaphoris nō minus clarè, quàm elegāter asseuerare? Et tandē in Apocalypsi habetur. Factum est præliū magnum in Cœlo, Michael &c. Quibus verbis aperte significatur, inquit Cyrillus, ipsum confedisse cum cæteris, vt bonus, in Cœlo; post verò commissio prælio, deturbatum, deiectumque fuisse. Atque hæc epilogus sunt eorum, quæ Cyrillus longa oratione contexuit.

Magister Sententiarum, prolixius hanc reiiciens sententiam, D. Augustini omnem ferè iam recitatam supra doctrinam inferuit.

D. Bonauentura, libro secundo, sententiam modò confutatam, hæreticam appellat, & adeò falsam, vt suæ falsitatis euidentiam ferre perhibeat, ex eo quod Deus perfectissimus, & optimus nil vnquam vituperio dignum, nil ad pœnam destinatum, nil inacceptabile, nil imperfectum, vel imperfectibile prorsus condiderit. Quatuor enim has conditiones ab omni opere Dei penitus secludendas esse testatur.

D. Thomas, ex eo astruit Angelum non malum creatum esse, quod natura intellectualis habeat ordinem in bonum vniuersale; & id, cuius natura ordinatur in aliquod bonum secundum communem boni rationem, malum esse non possit. Ex quibus Patrum, Doctorumque doctrinis accuratè hauriri possunt, & argumenta omnia, quæ ad hanc elidendam sententiam faciunt, & responsa, quæ aduersariorum rationes, auctoritatesque in oppositum adductas refrangunt, atque prosternunt.

Classis

*Classis Patrum, Angelos in natura puritate tantum
proflitos asserentium.*

GREGORIVS Nazianzenus Carmine Iambico quintodecimo.

Natura simplex Angelus primus status.

AVGVSTINVS perplexa quidem sententia, modò pura in natura, modò in gratia, modò beatos productos fuisse Angelos videtur asserere. Colligam loca præcipua, magisq; clara in singula Classe. Ipse nanque sæpius nomine Cœli in principio conditi, de quo dicitur; In principio creauit Deus Cœlum, & Terram, Angelū, & nomine lucis primo die producta, eius formationem, atque ad Deum conuersionē; & discretionem lucis, ac tenebrarum, bonorum à malis separationem capiendam esse edidit: præcipuè de Genesi ad literam imperfecto, capite quarto & quinto; & de Genesi ad literam libro primo, capite primo, & tertio, & decimosextimo; & libro quarto, capite vigesimoprimum, & vigesimosecundo; Et de Ciuitate Dei libro vndecimo, capite vigesimonono, & trigesimo; Et libro duodecimo Confessionum. Quorum locorum sententias, vt antea enarratas, non repeto. Ex quibus euincitur primū Angelos in naturæ puritate congeffos fuisse; postea verò ad Deum conuersos, lucem euasiff. Sed præcipuè id explicat, de Genesi ad literam libro primo, capite tertio, cum ait.

Si spiritalis lux fuit, potest esse ipsa prima creatura iam hoc dicto perfecta, qua primo Cœlum appellata est; cum dictum est, In principio fecit Deus Cœlum, & Terram: vt quod dixit Deus, Fiat lux, & facta est lux, eam reuocante ad se Creatore, conuersio eius facta, atque illuminata intelligatur.

Emanarunt igitur Angeli in pura natura, iuxta D. Augustini placita, quanquam verè loca ista sint intelligenda de antecessione naturæ, & non temporis; Augustinum siquidem, Angelos in gratia productos censuisse, testatur D. Thomas.

CYRILLVS Alexandrinus libro sexto in Ioannem, pluribus, Angelū non malum à Deo creatum fuisse edidit, toto eo capite, secunda certè Theologia, persæpe Angelum in suæ naturæ puritate productum insinuat, primū eo loco, cum dicit.

Fuit ergo Angelus ipse in sua conditione naturæ antequam prolaberetur, & homicida fieret. Et Post. Prolapsus est à natua bonitate. Et Iterum. Habuit ergo priusquam caderet, bonitatis reftitudinem, in qua creatus est.

Cæterum conditio naturæ, natua bonitas, reftitudo bonitatis indicant eam naturalem innocentiam, quæ sibi ex natura competit; maximè verò hoc fuisse placitum Cyrilli ostendunt eius postrema verba: quæ inferunt, quod fuit Angelo innata bonitas, & quandiu illam seruauit, in Cœlo mansit; sed ubi primum eam deperdidit, Cœlo delapsus est.

GREGORIVS Magnus trigesimosecundo Moralium, capite decimo octauo (referente etiam D. Bonauentura) tractans illud Ezechielis. Aurum opus decoris tui, & foramina tua, in die qua conditus es, præparata sunt, inquit.

Quia videlicet capax charitatis est conditus; qua si repleti voluiffet, stantibus Angelis tanquam in ornamento Regis positus lapidibus inherere potuiffet. Habuit ergo iste lapis foramina, sed per superbię viuum charitatis auro non sunt repleta.

En quam expressè Luciferum nunquam aurum gratiæ affectum fuisse, prodit Gregorius.

ANSELMVS Dialogo de casu Diaboli, capite sexto, in hanc declinasse sententiam visus est, cum ait.

Illi verò Angeli, qui maluerunt illud plus, quod nondum Deus illis dare volebat, quàm stare in iustitia, in qua facti erant; eadem iustitia iudicante, & illud, propter quod illam contempserunt, nequaquam obtinuerunt; & quod tenebant bonum, amiserunt. Sic ergo distincti sunt Angeli, vt adherentes iustitiæ nullum velle bonum possint, quo non gaudeant; & desertes illam, nullum velle queant, quo non careant.

Iustitia autem illa, quam Anselmus Angelos habuisse asseuerat, nil aliud fuit, quàm innocentia, reftitudoque natura.

HVG O Victorinus Summæ Sententiarum, Tractatu secundo, capite secundo, clariori sententia Angelos non malos, sed sua in conditione puros prodidisse his tradit.

Solet à quibusdam queri, vtrum boni, an mali, iusti, an iniusti, beati, an miseri creati sunt Angeli. Eos fuisse

P. par. q. 62.
art. 3.
Cap. 6.2. Sent. dist. 4.
arti. 1. q. 2.
Ezech. 28.

fuisse bonos in primo exordio creationis constare debet, idest sine vitio: Non enim Creator optimus, auctor mali poterat esse. Sed nec iusti, nec iniusti tunc fuerunt, nec aliquam virtutem tunc habuerunt. Est enim omnis virtus meritum, & omne meritum ex libero arbitrio: sed liberum arbitrium semper est ad futurum, & non est ad presens, & preteritum. Et Post. Et ideo dicimus eos in principio creationis non habuisse aliquam virtutem, vel iustitiam, nisi acciperemus virtutem naturalem, vt ratio, ingenium, & huiusmodi.

Magister secundo Sententiarum, distinctione quarta, & quinta manifestè in hanc cōcedit sententiam: verum, quod ipse prolixiori oratione declarat, ego breui perstringam argumento. Cū distinctione quarta, Angelos non beatos, nec miseros prodijisse differuisset, sed in naturæ suæ simplicitate, & puritate: in quinta clariùs habet, quòd cōuersis Angelis, in ipsa eorum conuersione gratia fuerit à Deo condonata; auerfis verò atque defectoribus non subtracta, quia nunquam fuerat appositā: sed non appositā ex eorum culpa, quoniam illam renuerant. Gratiam autem eam asserit non fuisse gratiā operantem, siquidem iustificatione non indigebāt, vtpote qui mali non erant; sed cooperantem, qua ad bene uolendum efficaciter, & Deum præ omnibus diligendum adiuti sunt. Appositam quidem bonis, non ex meritis ipsorum; tunc etenim gratia non extasset: non appositam verò malis ex eorum culpa, qui cū stare possent, deciderunt, antequam gratia eis apponeretur.

D. BONAVENTURA secundo Sententiarum, distinc. quarta, quæstione tertia; non reiecta, nec approbata ea sententia, quæ Angelos in gratia conditos asseruit, hanc his recitat.

Fuerunt etiam alij, qui dixerunt Angelos non habuisse gratiā gratū facientem ab instanti creationis, sed post. Et ratio, quæ eos mouit, est dispositio Angelicæ naturæ, quæ fertur in id quod appetit sine retardatione. Vnde sicut ex conuersione ad malum, ita profundè conuersi sunt, vt non possent redire: sic imo multo magis ex conuersione ad bonum, siue ex habilitate, ita bono totaliter adhaesissent, si gratiam habuissent, quòd nunquā lapsi essent. Vnde non videtur aliquo modo probabile, quòd Lucifer habuerit gratiam: & si ipse non habuit, cum inter ceteros esset excelsus; à maiori arguitur, nec alios habuisse à sui origine. Hanc positionem videtur acceptare Magister: hanc positionem communiter tenent Doctores: & ita huic tanquam probabiliori, & communiori concordant.

Hanc non pauci Scholasticorum hoc loco amplectuntur.

Cæterum rationes potissimæ, quibus hoc placitum prosequendum esse arbitraret, duæ mihi sese offerunt. Prima ea, quam D. Bonaventura excitaui; Cū enim natura Angelica ocyssimè, & nulla indita mora, efficacissimeq; feratur in id, ad quod declinat; si Dei gratia in bonum rapta fuisset, ita adhæsisset, vt nunquam lapsa fuisset: Altera est, quòd mos sit Dei, gratiam preuenientem quidem omnibus impertiri, exponereque; operantem verò, & cooperantem non nisi liberi arbitrij annutu præcedente: iuxta illud Augustini; Non saluabit te sine te: Non præcessit igitur gratia illa Angeli lapsum, cū mox ceciderit, vbi praua voluntate à Deo se auertit.

Rationes pro hac sententia.

Classis Patrum, & Doctorum, Angelos in gratia conditos existimantium.

Numerosior est Patrum, Doctorumq; classis, quæ Angelos in gratia manasse putauit. Audiamus Patres.

BASILIVS Homilia in Psalmum trigessimum secundum apertè id tradit.

Nihil enim sanctum est citra Spiritus Sancti presentiam: Angelos namque initio, vt essent, Verbum opifex omnium condidit, sanctificationem verò simul impendit ipsis Spiritus Sanctus. Non enim in infantili statura sunt creati, deinde paulatim exercitati, atque perfecti, sic Spiritus susceptione digni sunt habiti: sed in prima constitutione, & quasi quadam conspersione suæ substantiæ, simul infusam habuere sanctitatem. Quapropter & ad malitiam difficile se poterant transmutare, nimirum in sibi indulta sanctitate, quasi iunctura quadam confirmati penè momento, stabilitatemq; ad virtutem dono Spiritus Sancti adepti.

GREGORIVS Nyssenus, Philosophiæ libro primo, qui est de Homine, capite tertio.

Ita verò quidam Angelos volunt post casum, minimè ea, quæ ex penitentia est, venia potiri (mors enim horum est casus) at ante casum ad similitudinem vitæ hominum, etiam gratia dignos eos effici, quod quia non fecerunt, irremissibilem, & perennem deinceps nequitiam suam conuenientem habebunt vindictam.

Locus

Locus mutilus est, & obscurus, & suspicor ita legendum esse: Ac ante casum ad similitudinem vitæ hominum etiam gratia dignos eos effectos fuisse, quam quia neglexerunt, perennem deinceps nequitiam suam conuenientem habebunt vindictam.

DAMASCENVS Orthodoxæ Fidei libro secundo, capite tertio.

Per verbum igitur Dei, creati sunt Angeli; Et per sanctificationem Spiritus Sancti perfecti, pro suæ dignitatis, & ordinis ratione, illuminationem, & gratiam participant.

AVGVSTINVS de Ciuitate Dei libro duodecimo, capite nono, contendens Angelos conditos fuisse, ita vt bona voluntate Deo adhærent, inter plura alia quæ ait, in hæc incidit verba.

Porro, quia facta est in Angelis bona voluntas, vtrum cum ipsis facta est, an sine illa fuerunt prius? Sed si cum ipsis, non dubium quòd ab illo facta sit, à quo & ipsi: simulque vt facti sunt, ei à quo facti sunt, amore, cum quo facti sunt, adhererunt, eoque sunt isti ab illorum societate discreti, quòd ij in eadem voluntate bona manserunt, illi ab ea deficiendo mutati sunt, mala scilicet voluntate, hoc ipso quòd à bono defecerunt, à quo non defecissent, si vtiq; voluissent. Si autem boni Angeli fuerunt prius sine bona voluntate, eamque in seipsis Deo non operante fecerunt; ergo meliores à seipsis, quam ab illo facti sunt? Absit. Et post. Nam & hoc discutiendum est, si boni Angeli ipsi in se fecerunt voluntatem bonam, vtrum aliqua eam, an nulla voluntate fecerunt. Si nulla, vtiq; nec fecerunt. Si aliqua, vtrum mala, an bona. Si mala, quomodo esse potuit mala voluntas bona voluntatis effectrix? Si bona, iam ergo habebant. Et istam quis fecerat, nisi ille, qui eos cum bona voluntate, idest, cum amore casto, quo illi adhærent, creauit, simul in eis & condens naturam, & largiens gratiam? Vnde sine bona voluntate, hoc est, Dei amore, nunquam sanctos Angelos fuisse credendum est.

D. HIERONYMVS in Osee caput tertium: super illud, Et diligunt vinacia vuarum, hæc habet.

Filij Israel diligunt vinacia vuarum, quæ vinum non habent, & pristinam gratiam perdiderunt, sicut Demones, qui lapsi de propria dignitate, & nihil antiquæ gratiæ possidentes, aridi sunt, & veteri siccitate marcescentes.

Sic enim legitur locus hic in Codicibus à Mariano Victorio emendatis, quanquam D. Bonaventura secundo distinctione quarta, articulo primo, quæst. secunda, & alij locum hunc sic protulerint.

Dæmones, qui creati sunt in magna pinguedine Spiritus Sancti, superbia arefacti, ceciderunt de Cælo.

CASSIANVS, collatione octaua, capite decimo.

Intelligitur ergo, quòd ante illam circumuentionem primi hominis, Dæmones de Angelica discesserant sanctitate.

PETRVS Abbas Cellensis, de mystica expositione Mosaici Tabernaculi, libro secundo.

Productiles quoque facti sunt Cherubin, non quia volentes auerti, vel conuerti, creati sunt; sed quia habiles ad volendum hoc, vel illud. Post creationem verò, quia productiles facti sunt; spontanea voluntate, alij elegerunt bonum, alij malum; & de operante gratia (quam acceperant in creatione) seruata, cooperantem meruerunt: qua non sicut ex operante iustificatur impius; sed qua cooperante, inuatur ad bene volendum, & perseuerandum pius.

ALBERTVS Magnus prima parte de Coæqueuis, quæstione sexta, articulo primo, in hanc descendit sententiam, cū ait.

Quidam dicunt, quòd in solis naturalibus creati sunt Angeli; alij verò dicunt, quòd in gratia gratis data creati sunt, & non in gratia gratum faciente; alij autem, quòd in gratia gratum faciente creati sunt. Et istis videntur consentire, omnia originalia Sanctorum, si quis bene perspexerit.

Atque eodem loco Doctor hic verè magnus, doctissimè oppositas rationes ventilat, atque elidit.

D. THOMAS prima quæstione sexagesima secunda, articulo tertio, hanc vt magis Sanctorum placitis consonam sententiam approbans, & concludens, ait.

Manifestum est autem, quòd gratia gratum faciens, hoc modo comparatur ad beatitudinem; sicut ratio seminalis in natura, ad effectum naturalem. Vnde prime Ioannis tertio; Gratia semen Dei nominatur. Sicut igitur secundum opinionem Augustini ponitur, quòd statim in prima creatione corporalis creature, inditæ sunt ei seminales rationes omnium naturalium effectuum, ita statim à principio sunt Angeli creati in gratia.

Rationes, meo iudicio, quæ præstantiores pro hac sententia existimari possunt, illæ sunt, quæ ex Patribus elici queunt. Ex D. Basilio: Cū nil effectum sit à Deo, quin operatus sit in eo, vt Verbum, ita & Spiritus Sanctus; iuxta illud; Verbo Domini Cæli

Rationes pro hac sententia, ex Patribus. Plal. 32.

Cœli firmati sunt: & Spiritu oris eius omnis virtus eorum. Sicut Angeli Verbo effecti dicuntur, ita, & Spiritus Sancti virtute, sanctificatos fuisse asserendum est. Ex D. Augustino: Angelus bona cum voluntate Deo adhærens, profiliit; at bona voluntas sine gratia esse nequit; Igitur in gratia emanauit Angelus. Ex D. Thoma: Si omnia producta sunt secundum feminales suas rationes, igitur & Angelus cum gratia, quæ feminalis est virtus ad gloriam. Ex D. Bonaventura, qui ad vtranque partem arguit: Si Deus ex se liberalissimus est, elargitorque locuples, & Angeli vasa sunt purissima, & amplissima, quid prohibere potuit, quin Deus cum Angelos conderet, statim etiam simul sua ipsos gratia ditaret? Tandem, si cuncta Deus non tantum absoluta in eorum natura edidit, sed aduentitij etiam speciminibus ornauit, atque venustauit, Cœlum replens micantibus facibus, aërem auiibus, aquam piscibus, & terram animantibus: quomodo non etiã & Angelum gratia honestauit? Præterea, si homini Deus præter præstantem naturam, originalem iustitiam, & gratiam adiecit, nonne multo magis Angelo longè homine præstantiori, eam detulisse existimandum erit?

Classis Patrum, & Doctorum, Angelos beatos conditos fuisse perhibentium.

Non defuere Patres, qui Angelos suo in primordio, visionem Verbi attigisse asseruerent, adeo vt beatos etiam eos appellarint: sed non absolute, ex eo quod excidere possent.

I G N A T I V S Epistola ad Philipenses, Angelum ex sublimi gloria cecidisse obtestatur, cum ait.

Tu ergo, qui tanquam fulgur de sublimi gloria decidisti, aude dicere Domino, Mitte te deorsum?

Gloria igitur Lucifer potiebatur sublimi, si ex ea collapsus proditur.

G R E G O R I V S Nazianzenus, Oratione prima de Pace, secundum vnam translationem, Angelos luce Verbi perfusos fuisse, his tradit.

Perpendamus Angelos, dico virtutes, ac cœlestes, primi luminis splendorum primos, & veritatis verbo lucentes: nam & ipse lumen sunt, perfecti luminis radij fulgentes. Et post. Diabolus à semetipso Diabolus effectus est: at reliqui in sua permanent dignitate, quibus præcipuum est, vt pacifice, & absque seditione agant; ac vt vnum sint, à sancta & laudabili accipiunt Trinitate, à qua & splendorem suscipiunt, quoniam & illa Deus est vnus.

Si igitur Dæmon decidit ab ea, in qua cæteri permanent dignitate, in qua & splendorem suscipiunt à Sancta Trinitate, certè beatus erat, vt & nunc Angeli beati extant.

Et Oratione in Christi Natiuitatem.

Gessit quidem animus dicere ad malum immobiles, atque ad bonum dumtaxat agitationem habentes, vt potè Deum circumstantes, ac primario Dei fulgore collucentes.

D A M A S C E N V S Orthodoxæ Fidei libro secundo, capite tertio.

Angeli sunt intellectualia numina ex primo, & carente principio lumine, illuminationem suscipientia. Et quod de Angelis defertoribus id etiam intelligat, ostendunt ea, quæ de ipsis habet capite quarto, cum ait.

Non ferens natura Angelica, cui à Deo terra custodia commissa erat, illuminationem, & honorem, quem ipsi Conditor indulserat, libera voluntatis potestate demutata est.

Si igitur illuminabantur, luceque Dei radiabantur; igitur beatificæ gloriæ censendi sunt compotes fuisse. Et quanquam hæc à Nazianzeno, & Damasceno dicta, ad naturalia pertinere, meritò ambigere possimus: suspicari tamen nobis occasionem tradunt, quod de lumine glorifico verba faciant.

C Y R I L L V S Alexandrinus in Genesim libro primo.

Erant etiam inter eos & Draco ille præuicator, & quæ cum eo erant prauissima potestates, & communes cum cæteris Sanctis, rationabilibusque creaturis sedes obtinebant, splendentes gloria summa, longeque meliorem, incomparabilemque statum, quam homines adepti sunt. Et quidem dictum à Deo est; Cum Cherubin te collocaui. Sed sancta Cherubin firmatam gloriam habent, suamque statum firmissimè seruant, & militia militum Deo ministrant, atque decies centena millia ei adstant. At Satan cum alijs delapsus est, & pristina dignitate priuatus.

Splen-

Splenduerunt igitur Angeli mali in primordijs summa gloria, eaq; ipsa potiebantur, quam nunc confirmatam Cherubim obtinent.

G R E G O R I V S Magnus Commentarijs in Ezechielem, vt Patherius etiam elicit.

Tales creati sunt Angeli, vt si vellent, in beatitudinis luce persisterent: si autem nollent, etiam labi potuissent.

Si in beatitudinis luce persistere potuerunt, igitur luce beatifica potiti sunt.

A V G V S T I N V S pluribus in locis id ipsum existimasse visus est, sed præcipuè libro vndecimo de Ciuitate Dei, capite vndecimo, cum hæc fusius habet.

Quæ cum ita sint, nullo quidem modo secundum aliquod temporis spatium prius erant illi spiritus tenebræ, quos Angelos dicimus. Sed simul, vt facti sunt, lux facti sunt: non tamen ita tantum creati, ut quoquo modo essent, & quoquo modo viuerent, sed etiam illuminati, vt sapienter, beateque viuerent. Ab hæc illuminatione auersi quidam Angeli, non obtinuerunt excellentiam sapientis, beateque vitæ, quæ proculdubio non nisi æterna, æternitatisque suæ est certa, atque secunda: sed & rationalem vitam, licet insipientem sic habet, vt eam non possint amittere, nec si velint. Quatenus autem antequam peccassent, illius sapientis fuerint participes, definire quis potest? In eius tamen participatione æquales fuisse istis illis, qui propterea verè, pleneque beati sunt, quoniam nequaquam de suæ beatitudinis æternitate falluntur, quomodo dicturi sumus: quandoquidem si æquales in ea fuissent, etiam isti in eius æternitate mansissent pariter beati, quia pariter certati? Neque enim sicut vita quandiuinque fuerit, ita æterna vita veraciter dici poterit, si finem habitura sit. Siquidem vita tantummodo viuendo, æterna verò finem non habendo, nominata est. Quapropter quamuis non quicquid æternum, continuo beatum sit, (dicitur enim etiam penalis ignis, æternus) tamen si verè, perfectèque beata vita non nisi æterna est, non erat talis istorum vita beata, quia quandoque desitura, & propterea non æterna, siue id scirent, siue nescientes aliud putarent: quia scientes timor, nescientes error beatos esse vtique non sinebat. Si autem hoc ita nesciebant, vt falsis, incertisve non fiderent; sed vtrum sempiternum, an quandoque finem habiturum esset bonum suum, in neutram partem firma assensione ferrentur, ipsa de tanta felicitate cunctatio, eam beate vitæ plenitudinem, quam in Sanctis Angelis esse credimus, non habebat.

In his Augustinus tria prodit maxima animaduersione perpendenda. Primum, Angelos luce diuinæ sapientiæ fuisse perfusos, atque illustratos; supra verò, capite decimo, augustissimam, Sanctissimamque Trinitatem esse sapientiam eam, in qua immensi, infinitique thesauri rerum intelligibilium, inuisibiles, incōmutabilesque rationes rerum etiam visibilium, & mutabilium resident, clarè tradiderat: Alterum, quod docet Augustinus, est, Angelos, quanquam luce diuinitatis perfusos, non plenè tamen beatos extasse; duo nanque ad absolutam beatitudinem spectantia, illis deficiebant, & æternitatis certitudo. Postremum, quod omnes Angeli, tam qui casuri, quam qui permanfuri erant, æquali modo beatitudine illa potirentur, quodque tam hi, quam illi, nec æternitatis, nec securitatis præscientiam haberent.

A V G V S T I N V S explicatiùs id detulit capite decimotertio, cum hæc habet.

Aut si durum videtur, quando facti sunt Angeli, alios credere ita factos, vt non acciperent præscientiam, vel perseuerantiæ, vel casus sui: alios autem ita factos, vt veritate certissima, æternitatem suæ beatitudinis nossent; sed æqualis felicitatis omnes ab initio creati sunt, & ita fuerunt, donec isti, qui nunc mali sunt, ab illo bonitatis lumine sua voluntate cecidissent: proculdubio multo est durius nunc putare Angelos sanctos æternæ suæ beatitudinis incertos, & ipsos de semetipsis ignorare, quod nos de illis per Scripturas Sanctas nosse potuimus. Quis enim Catholicus Christianus ignorat, nullum nouum Diabolum ex bonis Angelis vltius futurum; sicut nec istum in societatem bonorum Angelorum vltius rediturum?

Et de Genesi ad literam, libro secundo, capite octauo.

Neque enim sicut nos ad percipiendam sapientiam proficiebant Angeli, vt inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspicerent; qui ex quo facti sunt, ipsa Verbi æternitate sancta, & pia contemplatione perficiuntur: atque inde ista desipientes, secundum id quod intus vident, rectè facta approbant, vel peccata improbant. Nec mirum est, quod Sanctis Angelis suis in prima lucis conditione formati prius Deus ostendebat, quod erat deinceps creaturus.

Et libro de Correptione, & Gratia, capite decimo, Dæmones diuinam bonitatem re fugientes, aliquando fuisse beatos asseuerat: Quod intelligendum est, non plenè, absoluteque; ob id quod poterant ab illa beatitudine excidere. Et pluribus locis, præcipuè de Genesi ad literam libro quarto, capite vigesimo secundo, duplicem Angelicam cognitionem, matutinam, qua in verbo cuncta emolenda præintuebantur; vespertinam, F f qua

Matth. 4.

Rom. 1.

Ezech. 18.

qua ea suo in genere contemplabantur, celebrat tanquam omnibus Angelis æqualiter collatam.

HIERONYMVS in Iob, capite vigesimo quarto.

Hi ergo ministri eius, cum adhuc beati essent in illa æterna felicitate, in die illo vtiq; sempiterno, qui non habet initium, neque finem, in hoc sacrilegium tyrannidis sunt cum suo principe collocuti: & putauerunt, quod Deus, qui est lux vera, sapiens, & intelligibilis, hoc malum contumaciæ eorum impunitum relinqueret, vt non eos de illa beata, atque gloriosa sede deieceret.

ALBERTVS Magnus ex Scholasticis, de quatuor cœqueuis, quæstione sexta, articulo secundo, disceptans in quo fuerit meritum Angelorum, in hanc incidit diffinitionem.

Dicimus, quod meritum eorum est in hoc solo, quod verbo adhaerunt, cum possent ab ipso desecti: & se queratur, vtrum hoc ipsum fuit eis actus gloria, dicendum, quod gloria vite æternæ, & beatitudo, dicuntur per confirmationem cum perfuisione Verbi; & illam confirmationem nondum habuerunt Angeli. Vnde se aliquando inuenitur beatitudo, & vita æterna dicta de Angelis in primo statu, intelligitur de beatitudine secundum quid, scilicet, qua non habet confirmationem coniunctam sibi; & hoc videtur sentire Augustinus, & Anselmus, qui dicunt, quod Angelus in primo statu habuit vnde proficeret ad confirmationem, & beatitudinem.

Ioannes Arboreus in sua Theosophia libro primo, capite primo, sicut pluribus prosequitur hanc Augustinianam doctrinam, ita eleganter eam declarat.

Non desunt plures etiam pro hac sententia argumentationes. Primum, Dæmones de Cœlo deciderunt Empyreo, Angelos siquidem in Cœlo Empyreo conditos clarissimè obtestati sunt, Iunilius in Hexamæron, Strabus, Hugo, Magister, D. Thomas, vt in Catenis supra deductis demonstrauimus: Si igitur in Empyreo aliquando extarūt, igitur quandoque beati, gloriosiq; neque etenim in Empyreo consistere quis potest, nisi ad beatitudinem ascitus intelligatur. Deinde scriptum est; Videbam Satan tanquam fulgur de Cœlo cadentem. Cæterum plures interpretati sunt de Cœlo, id est, de gloria. Rursum Esaias Luciferò casum exprobrans, ita eum alloquitur; Quomodo cecidisti de Cœlo Lucifer, qui mane oriebaris? Igitur lux erat, vt exponit Theophiladus; at lux esse non poterat, quin gloria perfunderetur: Nam D. Augustinus, lucis nomine, Angelicam formationem, seu glorificationem interpretabatur. Amplius Ezechiel de ipso Luciferò scribit; In delitijs Paradisi Dei fuisti. Et post. Posui te in Monte sancto Dei. Quid aliud affluentibus delitijs Paradisi, præter ipsam beatificam gloriam præmonstrant? Quid Mons Sanctus Dei, nisi ipsam Regiam Cœlestem, beatorumque Sedem, in qua cuncta emicant fulgentissima maiestate, designat? Insuper, nunquid existimandum est, Angelos ante lapsum, nunquam Dei contemplatione, visioneq; potitos fuisse? Certè non minora contulit Deus Angelo præstantissimo inter creaturas spirituales priuilegia, & gratias, quàm homini; at homo in iustitia originali, non tantum diuina fuit gratia insignitus, sed etiam Dei visione delibutus. Sensere profecto multi Patrum, plura Adam cum Deo colloquia, ac congressus habuisse. Contendit igitur hæc sententia, Angelos beatos conditos esse, quia Dei visione potirentur; sed non plenè beatos, cum nec perenniter in ea essent permansuri, nisi confirmarentur, nec eiusdem beatitudinis certitudine lætarentur: quanquam nacti essent gratiam gratum, facientem, qua Deo hærentes certitudinem eam, perennitatemque adipisci poterant, si uellent, sicuti etiam excidere ab ea, si liberet. Quæ auersio, & conuersio in ipsis demeriti, & meriti rationem exhibuit.

A V C T O R.

De re grauissima, atque difficillima, cum Patrum, Doctorumque sententiæ inter se vehementer diffideant, iudicium laturus, veniam præposco, si non ita ingenuo Lectori satisfaciam. Arbitror ego primum, sententiam illam, quæ Angelos prodijisse malos autumat, omninò, vt hæreticam, falsam, impiam, erroneam, à veraque Theologia aberrantem explodendam, execrandamque esse rationibus illis, quibus eam Patres refutarunt. Arbitror amplius reliquas tres sententias problemata neutra esse posse in via Patrum, & Doctorum, quoniam æqua lance in iurgijs disputationum, atque in Scholis eas defen-

Sententia Manichæorum im-
pia & hæretica.

Rationes An-
gelos conditos
fuisse beatos
probantes.

Luc. 10.

Isa. 14.

Ezech. 28.

defensari conspicio. Opinor attamen postremam hanc assertionem, Angelos productos fuisse beatos affruentem beatitudine ea, quæ ex clarissima Dei visione, quam nec perennitate, nec certitudine fulcita, promanabat, magis à verisimilitudine recedere, eo quod nunquã Angelos prauos, Dei clara visione, nec per transfennam etiam, vt aiunt, potitos esse existimè. Suadeor primò ratione à D. Thoma allata: Cum enim duplex sit naturæ intellectualis perfectio, seu beatitudo; naturalis altera, quæ & naturæ viribus comparari potest; supernaturalis altera, quæ non nisi auxilio supernaturalis insusæ virtutis, vtpotè gratiæ, obtineri valet: Quemadmodum Angeli ex dignitate, excellentiaque naturæ, beatitudinem primam sunt consequuti; ita postremam attingere in sui origine nequiuerunt; neque enim simul & gigni, & mereri potuerunt. Neque ea distinctio, qua omnes effugere Syrtis sibiipfis persuadent huius sententiæ propugnatores; quod beatitudo scilicet ea fuerit non absoluta, sed secundū quid, quia confirmationis, perennitatisque expers erat, satisfacere præstantissimis Doctoribus visa est. Tota siquidem merces, & ipse beatitudinis apex est visio, quam deinde fructio, & amor, siue amoris excessus, voluntatisque raptus, atque ipsa perennitas; difficillimè nanque hæc se iungi possunt, consequuntur. Amplius consentaneum non videtur, Angelum, cum ad gloriam destinaretur per meritum, non ipsam beatitudinem, sed beatitudinis perennitatem; tantum, vel securitatem promeruisse. Adicias, quomodo fieri potuerit, vt Angelus delibutus gloria, supernaque Dei visione, qua semel ebrius factus Moses, exclamabat; Ostende mihi gloriam tuam: Et Iacob; Vidi Dominum facie ad faciem; & salua facta est anima mea: Et Petrus, Domine bonum est nos hic esse: Ipse, inquam Angelus, qui vehementer in bonum prouehabatur; adeò trucem, efferatamque habuerit mentem, ac propriæ gloriæ, factusque cupidam, vt tantum bonum, quod iam degustarat, & quo nil excellentius, nil sublimius esse, expertus fuerat, ita facile spreuerit, atque neglexerit? Arbitror ego certè Patres in hanc minimè declinasse sententiam, sed D. Dionysium Angelos lucem nuncupasse, Gregoriumque Nazianzenum, & Damascenum ipsos dixisse splendores primos veritatis verbo lucentes, & radios fulgentes, non quidem vt beatos illos assererent, verum vt præstantem eorum dumtaxat, excellentemque naturam hac metaphora demonstrarent. Rursum, Ignatium, Cyrillum, & D. Gregorium Magnum, Angelos in maxima gloria constitutos tradidisse, non prout gloria beatitudinem supercœlestem significat, sed quatenus excellentem statum, seu naturæ præstantem dignitatem exprimit. Quantum autem ad D. Augustinum spectat, existimarem ipsum Angelos beatos appellasse, ad tantamque conditionem eos elatos, vt sapienter, beatèque viuerent, perhibuisse, non vt beatitudinem supernaturalem, illamque cœlestem gloriam, qua Deum in Deo sancti Angeli modò contemplantur, & qua cuncta in Verbo clarè conspiciunt, ipsis ascriberet, sed eam naturalem tantum, qua Deus in insita ipsis imagine ab Angelis percipi poterat, & qua res in seipsis imperfectè, & obscure cognoscuntur. Hanc enim iuxta D. Augustini mentem, fuisse beatitudinem eam, & cognitionem, quam habuere Angeli, etiam mali sua in origine, D. Thomas interpretatus est. Patefaciunt autem hoc ipsum ea, quæ Augustinus tradit de Ciuitate Dei libro vndecimo; vbi & Protoperentes nostros in Paradiso terrestri beatos pariter extitisse prodit; & tamen ipsos beatitudinem supernaturalem non consequutos fuisse, certissimum est. Sed de Genesi ad literam libro item vndecimo, clarissimè Angelum desertorem beatæ, Angelicæque vitæ dulcedinem non gustasse, his obtestatur.

Diabolus factus, continuo se à luce veritatis auertit, superbia tumidus, & propriæ potestatis delectatione corruptus: vnde beatus, atque Angelicæ vitæ dulcedinem non gustauit, quam non vtiq; acceptam fastidiuit; sed nolendo accipere, deseruit, & amisit. Proinde nec sui casus præstius esse potuit, quæ sapientia pietatis est fructus. Ille autem continuo impius, consequenter & mente cæcus, non ex eo quod acceperat, cecidit, sed ex eo quod acciperet, si subdiuoluisset Deo; quod profecto, quia noluit, & ab eo quod acceperat erat, cecidit, & potestatem illius, sub quo esse noluit, non euasit; factumque in illo est pondere meritorum, vt nec iustitia possit lumine delectari, nec ab eius sententia liberari.

Amplius, qui ex matutinæ, vespertinæque cognitionis serie, Angelos Dei visione potitos, D. Augustinum existimasse deducunt, ipsam Augustini mentem non assecuti esse conuincuntur. Siquidem desertores, & rebelles, Angelos matutinam cognitionem at-

Ff 2 tigiſſe,

Angelos conditos fuisse beatos nō valde probabile est.

q. 62. art. 1.

Exod. 33.

Gen. 32.
Matth. 17.

Patres, q Angelos creatos fuisse beatos dicunt, quomodo intelligendi.

P. p. q. 62. art. 1. ad 3.
Cap. 12.

Cap. 23.

tigisse, nunquam edocuit Augustinus: Immo post vespertinam, malos nimio sui fastu elatos, delapsos esse, tenebrasque redditos, nec unquam ad matutinam, adeo ut Deo gratias referrent, in laudemque Creatoris exurgerent, peruenisse, pluribus quidem locis demonstrat. Ex quibus elici potest, D. Augustinum in hanc sententiam non proferasse, vel saltem ancipitem eam protulisse; cum modò eam approbasse, modò refutasse videatur.

Soluuntur rationes Angelos beatos conditos astruunt.

Sed quid dicemus ad illatam eam obiectionem, quæ Angelos in Empyreo conditos, ex Strabi, Hugonis, Magistri, & D. Thomæ placito assererebat, & in Empyreo sine gloria, Dei que visione nil confidere posse autumabat? Dicemus certè primum ex D. Hieronymi auctoritate, Angelos non in Empyreo, sed in Firmamento productos, ut supra iam deduximus: Vel estò etiam quòd in Empyreo manarint: euincere attamen possumus contra aduersarios in sua origine beatos eos non prodixisse, quoniam meritum semper præcedit præmium origine, & tempore. Ut autem obiectis Scripturæ auctoritatibus occurramus; dicemus, Luciferum luce quidem coruscasse non beatifica, sed naturali, eo breuissimo spatio, quo in nitida suæ naturæ puritate perstitit: Lux enim metaphoricè, & beatam vitam, & naturæ Angelicæ præstantiam, claritatemque indicare potest. Dicemus etiã, quòd tanquam fulgur è Cælo ceciderit, seu è gloria; non è gloria superna, sed gloria ea, qua ipse naturæ eminentia cunctas superexcèdebat creaturas. Dicemus ad ea quæ adducta sunt ex Ezechiele, quòd metaphorica sunt encomia de Rege Tyri, & quòd allegoricè etiam de Luciferò interpretari possunt, prout eius innocentiam sublimem statum explicant, ex quo beatitudinem supernam nancisci facillimè poterat. Tandem dicemus, ut delatam ex Adæ exemplo argumentationem, euitemus; non adhuc exploratum esse, an Adam Dei visione delibutus fuerit, cum nec Scriptura id clarè tradat, nec Patres id conformi, communi que sententia diffiniant. Deinde potuisse Adam ea gratia potiri, qui non tantum momentis, verum & horis in innocentia statu perdurauit, non autem Dæmonem, qui secundo momento, seu mora à Deo se auertens, corruit: satisque Deum Luciferò contulisse, cum eum ad adipiscendam quam citissimè gloriam destinasset, atque prouehisset.

De puritate Angelorum due sententię possunt suscipi.

Arbitror tandem, duarum earum sententiarum, quæ vel Angelos in naturæ puritate, vel cum gratia ipsa productos edocent, neutram esse reiiciendam: præstantissimos etenim utraq; illarum habet assertores. Sed quantum ad propositum meum spectat, non ex temeritate factum velim accipi; si in ea, quam de Bello Angelico contextam historiam, Angelos, ut in pura natura esse poterant, nulla insignitos gratia proferam, effingamque Angelis euenisse, quod hominibus contingere conspiciamus: Ut quemadmodum hominibus gratia confertur paranympha, seu præueniens, quæ cuncta præcedit; Ita in Angelis naturam ipsam, dotesque præstantissimas, quibus prouehantur ad optima, in Deumque enixè efferebantur, vices gratiæ præuenientis egisse, perhibebo. Deinde Deum voluntatis Angelicæ primum assensum expectasse, moxque annuentibus bonis gratiam apposuisse, non operantem, seu iustificantem, peccato siquidem immunes ipsa non egebant, sed cooperantem, quæ voluntatis motum adiuuaret, perficeretque, atque meritò eos condecoraret; non annuentibus verò eandem non contulisse, quòd malitia sua eam renuerint, unde & mox corruerint, præcipitesque exciderint. Nam, ut quid eos gratia insignitos dicemus, si in ipsis malis Angelis nil ipsam effecisse compertum est: ut quid eam superfluam, superuacaneamque in ipsis Angelis desertoribus concedere? Gratia certè nil operari potuisset, nisi voluntatis assensus simul extitisset; & si quid operata fuisset, gloriam certè meruisset, nec unquam Angelus aliquis decidisset: si nil igitur illis ea profuit gratia, tantum est, quantum si ea honestati non fuissent. Hac igitur serie meam infra contextam historiam.

An Moses in hac de Orbis effectione historia, Angelorum mentionem habeat.

An uerò Angelorum genesis in historia hac Mosis habeatur, multiplex adest sententia.

Catena

Catena Patrum, Angelorum genesis à Mose non omissam fuisse arbitantium.

AVGVSTINVS de Genesi ad literam libro primo, & quinto: & de Genesi imperfecto, & alijs multis in locis, certam de Angelorum genitura enarrationem fuisse contextam asserit: Et, vel Cæli nomine, ubi dictum est; In principio creauit Deus Cælum, & Terram: vel potius lucis, Angelos significatos esse autumat. Et amplius eò usque progressus est, ut hunc literalem, germanumque sensum dixerit. Excerpti potest hæc ipsius sententia ex pluribus deductis & deducendis locis; sed ne ea ipsa sæpius repetamus, vnum tantummodo iam expositum locum veluti opportunum intericio. Nam clariori oratione de Ciuitate Dei libro vndecimo, id asseruit, cum dixit.

Non autem prætermisissos esse Angelos in hac verum creatione hinc existimo, quòd scriptum est, requieuisse Deum in septimo die ab omnibus operibus suis quæ fecit, cum liber ipse ita sit exorsus: In principio fecit Deus Cælum, & Terram, ut ante Cælum & Terram nihil aliud fecisse videatur. Cum ergò à Cælo, & Terra cœperit; & cum omnia creando disposita sint, quæ per sex dies consummata narrantur, quomodo Angeli prætermitterentur, tanquam non essent in operibus Dei, à quibus die septimo requieuit? Opus autem Dei esse Angelos hic quidem, etsi non prætermisissum, non tamen euidenter expressum est: sed alibi hoc Sancta Scriptura clarissima voce testatur. Nam & in hymno trium in camino virorum, cum prædictum esset: Benedicite omnia opera Domini Domino: in executione eorundem operum etiam Angeli nominati sunt; Et in Psalmo canitur: Laudate Dominum de Cælis, laudate eum in excelsis. Laudate eum omnes Angeli eius; laudate eum omnes virtutes eius. Laudate eum Sol & Luna, laudate eum omnes Stella & lumen. Laudate eum Cæli Cælorum, & aquæ, quæ super Cælos sunt, laudent nomen Domini. Quoniam ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Etiam hic apertissimè à Deo factos esse Angelos diuinitus dictum est, cum eis inter cetera Cælestia commemoratis, infertur ad omnia: Ipse dixit, & facta sunt.

Gen. 2.

Dan. 3.

Psal. 148.

EVCHERIVS Commentarijs in Genesim libro primo, capite secundo, Augustino consentit.

In hac luce historialiter recapitulatur creatio Angelorum, qui pro participatione æternæ lucis, lux & dies nuncupati sunt.

Et post, breuissimo epilogo doctrinam Augustinianam supra recitatam colligit, & compendiat, quam in expositione eius clausulæ, Fiat lux, veluti in accommodatiori loco deducemus.

BEDA Expositione in Genesim.

Spiritualis autem facta est lux, cum dixit: Fiat lux, id est, Angeli, & virtutes Cælestes; de quibus dicitur: Prior omnium creata est sapientia. Hæc autem ipsa spiritalis creatura, Cælum appellata est, cum dictum est: In principio creauit Deus Cælum, & Terram.

Ecclesiast. 1.

ANASTASIVS Synaita suo Hexameron libro primo.

In principio fecit Deus Cælum, & Terram; Cælum quidem, simul comprehendendo, nominat omnes Cælestes, & intelligentes sanctorum Virtutum, & intelligentis Mundi constitutiones.

RVPERTVS Abbas, Commentarijs in Genesim, libro primo, capite decimo, post plura hæc concludit.

Melius magni, & nominatissimi Patres intellexerunt naturam Angelicam lucis nomine significatam. Eorum sensum rationabilem magis approbamus, & sequimur, Angelicam creaturam rectè lucem esse appellatam, lucem intellectualem, lucem, inquam, non solum, quia vim discernendi habentem; verum etiam quia veri, & incircumscripti luminis gratia resurgentem. Et post. Nec verò pro similitudine, sed pro re vera lucem dicimus appellatam, id est, non idè quòd similitudinem visibilis huius lucis habeat.

Cap. 11.

GREGORIVS Magnus in trigésimum septimum caput Iob, hoc existimasse uisus est, cum ea, quæ de Cælo enarrat Moses, ad Angelos ipsos referat, dicens.

Lib. 27. c. 24.

Virtutes Angelicæ, quæ in diuino amore fixæ perstiterunt, lapsis superbientibus Angelis, hoc in munere retributionis acceperunt, ut nulla iam rubigine surripientis culpe mordeantur, ut in contemplatione Conditoris sine felicitatis fine permaneant; & in hoc quod sunt condita, æterna stabilitate subsistant. Quod bene apud Mosè ipsa de Mundi origine historia verba testantur, cum & prius factum Cælum dicitur, & hoc idem postmodum firmamentum vocatur: quia videlicet natura Angelica, & prius subtilis est in superioribus condita, & post ne unquam potuisset cadere, mirabiliter confirmata.

Sed hæc Gregorij à Patherio etiam collecta, allegoricè dicta esse perspicuum est.

HVG O in Summa Sententiarum, tractatu tertio, capite primo.

In principio creaturarum, creauit Deus Cælum & Terram, id est, Angelos; & Terram, scilicet illam materiam

teriam quatuor elementorum adhuc confusam, quae dicta est Chaos.

ISIDORVS de Summo bono, libro tertio, capite duodecimo.

Ante omnem creaturam, Angeli facti sunt, dum dictum est, Fiat lux.

MAGISTRVM Sententiarum hoc ipsum arbitratum esse, clarè patet ex eius verbis; Nam in libro secundo, distinctione duodecima, hæc habet.

Gen. 1.

Cum Deus in sapientia sua Angelos condidit spiritus, alia etiam creauit, sicut ostendit supradicta scriptura Genesis, quae dicit; In principio Deum creasse Cælum, idest Angelos; Et Terram, scilicet materiam quatuor elementorum adhuc confusam, et informem, quae à Græcis dicta est Chaos; Et hæc fuit ante omnem diem.

Collegi horum Patrum obtestationes, quanquam aliàs memoratas, ne in eis inquirendis, molestia lector afficeretur.

Verùm ex aduersa parte non deest numerosa classis Patrum, qui, & omiffam à Mose Angelorum emolitionem arbitrentur, & huiusce prætermiffionis causfam reddant.

Catena Patrum, prætermiffam Angelorum mentionem, arbitrantium.

BASILIVS Hexameron Homilia prima.

Erat enim aliquid, ut videtur, & ante hunc Mundum, quod mente quidem percipi potest, omiffum est autem, neque de ipso quidquam est dictum; propterea quod qui inicianitur, adhuc ut paruuli, ad cognoscendum inepti sunt.

Hom. 2. in Gen.

CHRYSOSTOMVS illustri certè oratione, & Angelos omninò fuisse omiffos, & duas huiusce rei exposuit causfas. Ait enim.

Et vide quantum docendo nostræ paruitati se attemperat. Nihil de inuisibilibus virtutibus diserit, neque dicit; In principio fecit Deus Angelos, vel Archangelos. Non simpliciter, neque temerè hanc nobis doctrinam parauit: Iudeis enim loquebatur, qui toti presentibus rebus inhiabant, neque spirituales quicquam comprehendere valebant. Itaque eos à sensibilibus ad cognoscendum vniuersi opificem inducit, ut ex creaturis fabricatorem Mundi discerent, adoret Creatorem omnium, & non in creaturis ipsis permaneant & quiescant. Nam cum licet hæc ita facta sint, non intermiserunt ex creaturis Deos facere, & diuinum honorem fediis brutis exhibere: in quam non amentiam incidissent, ni tanta erga nos humilitate, & attemperatione fuisset vsus? Nec mireris dilecte, quod Moyses hac via inceperit, qui in principio, & in præludijs, crastioribus loquutus est Iudeis; quandoquidem Paulus quoque tempore gratiæ, cum tantum predicationis esset incrementum, disputaturus cum Atheniensibus, à visibilibus doctrinam cepit, & eis sic dixit; Deus qui fecit Mundum, & omnia quæ in eo sunt, hic Cæli & Terræ cum sit Dominus, non in manufactis habitat Templis, nec humanis manibus colitur. Et ideo, quia talem eis congruere sciebat doctrinam, hanc docendi uiam arripuit. Ad eos enim qui suam suscipiebant doctrinam, à spiritu ita dirigebatur, & docebatur. Et ut scias huius causfam fuisse personarum varietatem, & auditorum crastitudinem, audi illum ipsum: Ad Colosenses enim epistolam scribens, non hac ambulat via, sed aliter cum eis loquitur, & dicit; Quia in ipso creata sunt omnia, quæ in Cælis sunt, & quæ in Terra, visibilia, & inuisibilia, siue Throni, siue Dominationes, siue Principatus, siue Potestates, omnia per illum, & in illum creata sunt. Ioannes autem tonitrui filius clamabat, dicens; Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. At non sic Moyses, & meritò.

Act. 17.

Colos. 1.

Ioan. 1.

Et Sermonem de Ieiunijs, & Geneleos lectione.

Quid hæc epistola per Moysen nobis directa contineat, videamus; In principio inquit, creauit Deus Cælum & Terram. Requiris forsitan, cur non prius de Angelis nobis, vel Archangelis indicat. Si enim ex frequentia, & magnitudine creaturarum conditor intelligatur, multò magis ex Virtutum Cælestium conditione potest agnosci. Magnum est Cælum, sed non ita ut Angelus: Decorus est Sol, sed excelsior Archangelus. Et ideo excelsam illam & arduam viam relinquens, per hanc planiorem & humiliorem, nos ad rerum scientiã ducit. Considera enim qui erant, quibus hæc recitabatur Epistola: nonne illis qui educabantur ex Aegypto, ubi Dei cultum in Crocodilis haberi, & Canibus, ac Simijs viderant? Non ergo consequens videbatur, eos tunc per excelsiorem viam ad agnitionem Conditoris adducere: & ideo ista planiore, & faciliore viam, Cælum eis, terramq; ostendit, & Mare, atque omnem visibilem creaturam.

THEODORETVS in Genesis, quæstione secunda.

Quamobrem non meminit creationis Angelorum? Qui lege regebantur, solida, vel constantis fidei nihil habebant. Mox enim post plura, & ineffabilia miracula, imaginem Vituli Deum designauerunt. Quod si tam facile sibi Deos finxerunt à dumentorum simulacris, quid non perpetraturi fuissent, inuisibilis nature notitiam assequuti? Huiusce rei gratia, Deus vniuersitatis conditor, neminem veterum alloquutus est per Angelum, usque ad tempora integerrimi Abrahæ.

ATHA-

ATHANASIVS in Quæstionibus ad Antiochum Principem, quæstione prima.

Vnde declarari potest, quod creati sint Angeli? Nam in libro Geneleos id non memoratur. Resp. Cùm nosset Deus esse Iudgos ad Idola, & multorum Deorum cultum propensos, eius rei gratia abscondit in Genesi hanc rationem de Angelis, ne & illos Deos facerent, qui Vitulum & alia quædam deificauerant, quasi Dij essent. Quod verò creati sint Angeli, audi Dauidem Prophetam dicentem; Laudate eum omnes Angeli eius; laudate eum omnes virtutes eius. Quoniam ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit, & creata sunt.

Pfal. 148.

HIERONYMVVS in Epistola ad Cyprianum, quæ est centesima trigesima nona, hoc ipsum asserit, dicens.

Mosis ore, creationem Mundi, & eorum dumtaxat, quæ visibilia sunt, conditionem hominis, & omnis retro historiæ didicimus veritatem.

CYRILLVS contra Iulianum libro tertio, inquit.

Sed Moysen nihil scripsisse de Angelorum natura inuenitur, inquit; At non oportebat dicere ea, quæ intelligi nequibant. Nam si verum est, quod ea quæ in manibus, reperimus cum violentia, ut scriptum est, & ipsa sensibilia, & imaginabilia inquisitio, nostris mentibus ferè inaccessa, quomodo quis dicere ea, quæ super sensum, & separata, cognitionem ultra nostram rationem sortiuntur? Etenim genitos esse quomodo dubitaret quis, cùm ministros eos nominet, & alterius nutibus, quasi necessitate subiugatos? Seruum enim omnem quod sub iugo, liberumque natura omninò nihil, quod dicitur ministrare. Psallit item diuinus Dauid; Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis.

Pfal. 103.

PROCOPIVS Gazæus in Præfatione Commentarij in Genesim, ait.

Verùm enim uerò, antequam oratio nostra per partes decurrat, Lectorem admonendum existimaui, Moysen non totius operis à Deo esse facti, hoc loco mentionem fecisse. Haud enim nominauit Angelos, vel eas substantias, quæ solo intellectu apprehenduntur. Nec tamen desunt, qui audent asserere prædictas substantias ante Mundi fundationem à Deo esse creatas. Sunt & alij, qui pronunciant simul cum Mundi produsse omnia entia, quæ sub sensum, & quæ sub intellectum cadunt: Nam mà cum Cælo Angelorum sede, etiam Angelos conditos esse. Quemadmodum enim non posuit ærem, vel ignem, vel extremis, vel summis media coniunxit; ita licet nullibi nominatim Angelos nuncupet, attamen sub Cæli nomine, quod Angelos continet, etiam Angelorum creationem nobis cautè insinuat. Verùm quam huius rei annotabimus causfam? Si enim ex pulchritudine creaturarum, Opificis excellentia cognoscitur, & visibilibus creaturis præstantiores sunt inuisibiles: quare non potius has nobis proposuit? Dicat; Scio, harum creationem consulo transiit, ut credamus Angelos esse increatas substantias. Absit; eadem enim ratio persuaderet, etiam elementa non esse condita: siquidem & horum creationem nullibi explicat. Ceterum quare mentionem harum rerum intermiserit, ego dicam: Cum Iudæis balbutientibus balbutiebat, illa sola memorans, quæ non supra captum ipsorum esse iudicabat. Nullum inter Moysen & puerorum Doctorem discrimen videas. Prima enim verè Religionis elementa populo suæ fidei commisso tradidit, haud ignorans, ubi hæc didicissent, asfuturos alios Doctores, qui ad altiora mysteria ipsos essent deducturi. Arbitrabatur etenim Iudgos hisce elementis, seu gradibus vsos; tandem audire posse doctrinam abstrusiorum mysteriorum.

STEVCHEVS præcipuè libro de Rebus incorporeis & inuisibilibus, hæc fatur.

Positum igitur sit primum, ideo Moysen creationem Angelorum non prodidisse, etsi maximum erat, plenumq; diuinitatis, ultra mundanas mentes mysterium, quia vel non esset necessarium, vel altissimum, nimiumque captum humanum excedens, & rudi populo penè incomprehensibile.

A V C T O R.

Mihi de hac inter Patres disceptatione, iudicium allaturo, illud primò diffiniendum est; non ineptè D. Augustinum, ac eius sectatores, Angelos Cælum per metonymiam interpretatos esse; analogia certè inter Cælos, & Angelos maxima, atque perspicua, quam Vielmius eleganter oratione profequutus est. Affero quapropter & ego, Angelos etiam eleganter, ex metaphoricò sensu, hac voce translata lucem nuncupari posse; tum quia & natura, & gratia, & scientia, & gloria splendidissimi cùm sint, quadruplicem splendoris nitorem præferunt; tum quòd lucem inhabitant inaccessam, Empyreum nempe Cælum fulgentissimum. Verùm duplici de causfa eam interpretationem reiiciendam existimo. Primum, quoniam etfi Poëtarum munus fit metaphoris, ac translationibus uti, quò magis rem ipsam extollant, poëmataque, ac orationem suam exornent; eorū tamen, qui annales scribendos desumunt, & historias contexunt, partes sunt, eas paruipendere, atq; omninò negligere: nam obscuriorem, suspectam, fucatamque historiam reddunt, & non modicum fabularum apparatus præferunt. Deinde quia

Lux metapho- rice potest significare Angelos.

Lux literalis estu minime Angelos significat.

quia imperitiæ, inconstantiaque notam Moses non effugisset, si nomine Cœli, lucisque Angelos significasset; quoniam hac breui admodum conditarum rerum historia, ac genesi, has dictiones Cœlum, diem, noctem, vesperem, mane, lucem, & tenebras, modo metaphoricè, modo proprio sensu eas sumens, ad diuersas, aduersasque distinxisset significationes. Quibus & addi potest; si Hebræo populo admodum rudi, ac crasso, de Angelis scientia obscura, difficilis, ac supra captum ex se erat, atque ob id sanctum Vatem silentio eam obruisse senserunt tot Patres eximij: quomodo non multò obscurior, imperceptibiliorque eidem populo reddita fuisset, si metaphoricis verbis ipsi penitus inuolutatis, atque ignotis Moses eam explicasset?

Amplius ex Patrum deducta Catena, cur Moses Angelorū genesi opportuno, ac tē pestiuo obuoluerit silentio, duas potissimum causas excerpere possumus. Prima est ea, quam Basilus, Ioannes Chrysostomus, Hieronymus, ac plurimi prodiderunt; Mosē, scilicet Hebræis in Aegypto, ac deserto degentibus, vt rudibus, obesi que ingenij, & omni prorsus eruditione carentibus altiora mysteria nō capientibus, tantum sensilis huius Orbis historiam tradidisse: præbuitque Hebræis Moses, vt rectè adnotauit Chrysostomus tanquam nutrix lac, & tanquam Pædagogus elementa prima pueris agrè solidum cibum, ac grauissimas res ferentibus: quæ causa ab omnibus ferè Doctores læto animo, hilari que consensu excepta est, atque amplexata. Altera est, quam Ioannes Chrysostomus, Theodoretus, atque Athanasius recensuerunt: Mosē de Angelorum natalibus historiam nō contexuisse, ne Iudæis ad Idololatriam propensis, ac procliuibus, ipsè tã præcellentē, ac sublimem substantiam obiiceret, veritus, ne eorum eminentis status veneratione ducti in Idololatriam ruerent, ac diuinos eis honores, obsequiaque impenderent. Hæc Patres.

Cæterum recentiores Doctores, Tostatus, Vielmius, Pererius, secundam hanc à Patribus assertam causam maximè infestant. Primum, quoniam constat Mosē sæpenumero Angelorum meminisse, in hac rerum à suis maioribus gestarum historia. Deinde, quoniam & eorū ministèria, & præsidia experturi essent, maximè cum per desertam, Terram Patribus promissam peterent. Amplius, quia Angelos fuisse à Deo creatos enarrare augustam fecisset Dei omnipotentiam, & Angelorum existimationem tantisper extenuasset: Quapropter ad eos colendos non adeò præcipites Hebræi corruissent. Postremo tandem, quoniam non tantum Hebræis, verum & nobis, & quampluribus eruditis, hæc historia mandabatur; de quibus verendum non erat, quòd illis futura esset occasio in errores decidendi, quin potius ad magnificandam Dei conditoris gloriam, maximum ipsis, ac perenne monumentum extitisset.

Verum pro Patribus pugna sumpta, dicerem; quòd licet Moses crebram de Angelis post egerit mentionem, non æqualis certè fuit commemorationis modus, & mentionis series; & quidem sæpius repetijt Angelorum in hominum ministerium, studium, & obsequium gesta, nunquam prorsus eorum dignitate referata, ac celebrata; vt inde erubescerent homines Deo contempto illos suscipere, ac colere, qui Dei iussu ipsis deseruissent, & tot eis beneficia impenderent. Atqui eorum conditionem, ac genē, si expo fuisset, certè effugere nequiuisset Moses, quin eorum naturæ sublimitatem, præstantiā, ac dignitatē, licet nō difertè, concisè saltē nō memorasset, ac celebrasset: ex quo in stuporem ducti Hebræi propensius fortè in eorum cultum corruissent. Deinde quamuis de conditione Angelorum historia, augustiorem fecisset factoris Dei amplitudinem, ac dignitatem, non modicumque extenuasset eam, quam habere poterant Hebræi de Angelis ipsis existimationē, parum attamen Iudæis profecisset; qui Vitulum cōflatilem, ac pecudes, quas à Deo creatas ex Mosis historia didicerant, turpiter colere non erubuerunt. Tandem licet posteris tam sapientibus, quam insipientibus mandaretur Mosis historia, primo tamen loco ex præscripto à Mose sibi scopo, ac instituto, Hebræis contexebatur, vt cuius legem, ac cultum contendebat Moses in eorum corda imprimere, Dei omnipotentis studium nunquam erga illorum maiores infractum extolleret, celebraretque. Quare, pace tantorum virorum, non ita subfrigida hæc delata à Patribus causa, censeri atque æstimari debet.

Non

Non paruifaciendum etiam duco, Mosē de genesi Angelorum perspectè scribere præterijisse, eorumque natalia suppressisse, atque occultasse, eò quòd aliena prorsus à suo fero scopo, ac intentione viderētur. Nam cum Moses Dei afflatu Hebræos ad Christum, tanquam ad humani generis Reparorem, legibus, ceremonijs, vmbis, & figuris præpararet; ob id egregiè Mundi sensilis, & hominis, qui à Christo reparandi erant, natalia recensuit; Angelos verò reticuit, quorum futurus non erat Christus Reparator, Redemptorq;. Cumq; Hebræicæ gentis stemmata, ac res vetustas enarrare suscepisset, alienum certè fuisset de Angelorum ortu, quin & de lapsu, ac cæteris eorum euentibus insignibus, ac memorandis historiam contexere; Quare quemadmodum de ortu, ita prorsus & de lapsu Angelico, nil, vel parum admodum, concisè; & subobscurè in Sacra Scriptura proditū est, eaq; sola de Angelis ac Dæmonibus insita, ac interposita sunt, quæ ad Hebræicæ profapiæ, Heroumque præclarorum gesta, quoquo modo pertinere viderentur.

Verum cum ea euicta sit veritas, Mosē Angelorum genē in hac sua de rerum creatione historia suppressisse, atque occultasse, subsequitur alia quæstio, & anceps valde inter eos, qui conditionem Angelorum omiffam arbitrati sunt: Num saltem eam Moses insinuauerit. Consentiunt autem ferè omnes, quòd Moses ex consequentia saltem (vt aiunt) eam innuerit, sed modum ac seriem, qua id Moses indicauerit, diffimili sententia proferunt. Patres cuncti, qui Mosis verba; In principio creauit Deus Cælum, & Terram, pendentes, Cœli nomine Emphyreum intellexere; si non dilucidè, & clarè, tacitè saltem, & obuolūtè etiam Angelorum procreationem, tanquam in ipso conditi sint, inferri putarunt. Fuisse in hac acie visi sunt Philo, Clemens Papa, Origenes, Diodorus, Theophilus Antiochenus, Hilarius, Iunilius, Strabus, Beda, Anselmus, Hugo, Rupertus, Magister, Catherinus, & omnes ferè Scholastici, quorum assertiones per Catenas infra, vbi de Emphyreo Cœlo negocium habebimus, sum relaturus. Neoterici, vt D. Thomas, ac eius sectatores, qui Cœli nomine Cœlos sydereos interpretantur, censent, quòd licet difertè Mosē Angelorum commemorationem non expo fuerit, luculenter tamen ex illatione eam intelligi voluerit. Nam ex eo quòd Cœlos, Solem, Lunam, & Stellam, vt essent in signa, & tempora, & dies, & annos, condita prodidit; ex consequentia & Intelligentias, motrices præcipuè indicauit, cum sine his omnino nec motus fieri, nec à motu Cœli tempus prodire posset: Sicuti etiam motus Cœli, & temporis originem ideo suppressit, eò quòd per consequentem intelligentiam cū Cœlo edita intelligi possent; quemadmodum aëris quoque, & ignis effectiōem, seu genē, nufquam apertè protulit, sed in extremorum corporum Cœli, & Terræ mentione commemoratā esse voluit, ex D. Basilij, Ambrosij, Damasceni, ac plurium Patrum sententia. Caietanus non tantum ex his Angelos hac in emanatione insinuos, opinatus est, sed illud Mosis dictum; Spiritus Domini ferebatur super aquas, ita interpretatus est, vt spiritus nomine, Angelos dilucidè significari voluerit, ac propterea non semel, sed sapius ipsorū mentionem à Mose iteratam fuisse tradit. Prisci Patres, qui Cœli nomine, supremum Orbem interpretantur, nullam prorsus, nec apertè traditam, nec occultè insinuatam fuisse Angelorum conditionem dixere, vt Basilus, & Ambrosius.

Quapropter his Patribus adhærens, sentio ego Mosē tantum sensilis Mundi genē narrare, nec Cœli nomine Emphyreum intelligi, quare neque etiam ex consequentia ex eius enarrata creatione Angelorum mentionem haberi censeo. Neque ex motu Cœlestium orbium, Angelorum genē cum Mundo effectam elici posse arbitror, tum quòd multo ante Angeli esse potuerunt, quam mouendis Orbibus assignarētur; tum quòd licet mortales crasso quodam sensu peruolitantia sydera, Lunam, & Solem conspiciant; Orbes tamen virtute intelligentiarum cieri vix docti homines, syderumque scientiæ periti comprehendunt. Nam & plurimi non tantum imperitorum, sed & Patrum Doctorum contrarium sentiunt; alij nanque sydera animata à se moueri existimant; alij non motu Orbium, sed vno in moto Cœlo Dei iussu sydera vagari crediderunt. Quapropter existimo ego omnem Angelorum etiam subobscurā insinuationem à Mose penitus opportuno inuolutam fuisse silentio, ac eruditos tantum, scientijsque prædi-

Gg tos,

Cur Moses de Angelorū creatione nō loquatur.

Defensatur Patres contra recentiores.

Angelorum creatio aliena erat à Mosis scopo.

Angelorum creatio an saltem tacite insinuata.

Angelorum creatio nec est insinuata à Mose.

ros, maximè si Peripatetici erunt, ex consequentia eam excerpere, quasi extra Mosis intentum, posse arbitrare. Et de his satis.

De Genesi Empyreï.

Empyreï sublimis illius Orbis, Dei, ac Beatorum domicilij, cunctorum bonorū affluentia insignis, perpeti fulgore nitentis, ab omnium malorum labe semoti, quem tam æstuantis animo anhelamus, genefim inuestigaturus, arduo me obstringi negotio & sentio, & fateor; cum Patres, & Doctores in varias, disparatas, ac prorsus repugnantes sententias raptos comperiam. Nonnulli etenim nullam aliam esse Dei, ac Beatorum sedem dixere, quam sydereos Orbes. Alij Deum extra Mundum, electis nulli corporeo addictis loco, Beatitudinem impertiri, propria imaginatione delusi censuere. Aliqui locum quendam coruscantissimum supra Mundi machinam, Beatorū sedem reputarunt. Horum alij eum longè ante Mundum cum Angelis conditum fatentur. Alij in exordio emolitionis Mundi à Deo compactum cum Chaos existimarunt. Alij demum Empyreum non corpus esse aliquod conditum, sed æternam lucem à Deo perenniter manantem duxere. Ego, ut mei instituti postulat series, Catenas diuersarum sententiarum ingenue deducam; deinde quid ipse arbitrer, subiiciam.

Sententiæ uariæ de Empyreï.

Catena Patrum, Sydereos Cælos Dei, ac Beatorum esse sedem arbitrantium.

Patres omnes, qui Cælestes orbes astris micantibus insignes, motu raptos spherico, Dei & Angelorum, Beatorumq; esse domicilium existimarunt; certè Empyreum Cælum supernum, immotum, effulgens, non agnouisse uisi sunt.

I V S T I N V S Martyr in Admonitorio, seu (ut Ioachinus Perionius interpretis dixit) in Oratione Parænetica; Platonem; ac Aristotelem Cælos hos sydereos Dei domicilium existimasse, his narrat.

Nam Plato quidem tanquam à Cælo delapsus sit, resq; Cælestes omnes & accuratius didicerit, & acrius uiderit, summum Deum in ignea essentia esse uult. Aristoteles autem in libro, quem ad Alexandrum Macedonem scripsit, breuiter Philosophiæ suæ rationem exponens, apertè & perspicue Platonis repellit sententiam, cum ait, non in ignea essentia esse Deum, sed quintam quandam ætheream naturam immutabilem fingit, in qua Deum esse censet: scripsit enim his ferè uerbis; Non quemadmodum quidam eorum, qui in rebus diuinis errant, Deum in ignea essentia esse confirmant.

G R E G O R I V S Nyssenus libro de infantibus, qui præmaturè obripiuntur, inquit.

Cum igitur in hac duo diuisa sint omnia que sunt, in sensibile, inquam, & in id, quod per mentis agitationem, & cogitationem consideratur, & intelligitur, atque Angelica quidem, & incorporea natura (qua ex inuisibilibus est) in supramundanis & supercælestibus partibus domicilium habeat; propterea quod ea sedes illi naturæ conueniens & accommodata sit; nam sicut natura intellectualis, tenuis quædam, pura, ponderis expers, & agilis est, ita corpus quoque Cæleste, tenue, leue, & semper mobile est.

D A M A S C E N V S Orthodoxæ Fidei libro secundo, capite sexto, ait. Cælum est circumdatio uisibilium creaturarum, & inuisibilium: intra enim ipsum, & intellectuales Angelorum uirtutes, & omnia sensibilia concluduntur, ipsosq; determinatur ambitu. Solus enim Deus incircumscribitus est, omnia implens, omnia continens, & omnia ambiendo terminans, ut super omnia existens, & condens uniuersa.

C Y R I L L V S Hierosolymitanus, Catechesi tertia.

Angelorum habitaculum est Cælum, atque ex aquis sunt Cæli.

Cum autem Cælum ex aquis constatum, secundum Patrum assertiones astrigerum hoc Cælum esse existimetur, manifestè constat, Cyrillum Cælos hos sydereos Angelorum regiam existimasse.

C H R Y S O S T O M V S Homilia quarta, in caput tertium Matthæi.

In Cælo celatur Deus. Hoc Cælum corporale, omnes quidem homines uident, non autem aspiciunt Deum inhabitantem in eo.

L A C T A N T I V S Diuinarum Institutionum libro secundo, capite decimo.

Fecit igitur Deus primum omnium Cælum, & in sublime suspendit, quod esset sedes ipsius conditoris; suum uero

uero habitaculum distinxit claris luminibus, & impleuit, Sole, scilicet, Lunæque orbe fulgenti; & astrorum micantibus splendoribus adornauit.

H I E R O N Y M V S Commentariorum in Esaiam Prophetam libro decimotertio, capite quadragesimo quinto.

Ego enim sum Deus, qui non in vacuum creauit terram, ut esset deserta, & squalida; sed ut homines habitarent in ea. Ego extendi, siue firmavi Cælos, ut Angelorum essent habitaculum: Stellarumque eos uarietate distinxit; & imperaui singulis, quo curuerent ordine, & dierum, ac mensium, annorumque diuersa spatia completerent.

Consimilia plures Patres prodidere; quibus uisi sunt, si eorum dicta non pie exponantur, nullum Cælum supra sydereos Cælos attigisse, ac propterea Empyreum non cognouisse.

Sententia, nullo in corpore Beatos degere, ac nullum Empyreum extare asserens.

C A I E T A N I audacior est sententia, quam & Catherinus enarratione in Genesim, sub uerbo, Cælum: & Vielmus lectione tertia memorant, & reijciunt. Hic nuperrimè, (quod nullus Patrum, aut Doctorum affirmare ausus est) nullum Empyreum extare; sed Deum, ultra Mundi machinam, Beatis nullo corporeo in loco, suam impertiri foelicitatem asseuerauit. Præcipuè autem in posteriorem Epistolam D. Pauli ad Corinthios; ubi inquit.

Usque ad tertium Cælum, hoc est, usque ad supremum Cælum, usque ad locum, in quo Deus, & Beati habitare dicuntur, usque ad Cælestem Patriam. Appellauit autem locum illum summum, Cælum tertium; quia in Sacra Scriptura trium Cælorum mentio fit. Infimum est Cælum æreum, iuxta illud; Volucres Cæli. Medium est Cælum Astratum, de quo in principio Genesim: & posuit eas in firmamento Cæli. Tertium, ac summum est aque omnes, que super Cælos sunt; cuius pluries Scriptura meminit, quod appellamus Cælum aqueum, Philosophi uero appellant Primum Mobile; Empyreum siquidem Cælum à posterioribus traditum, nullibi inuenitur in Scriptura.

2. Cor. 12

His autem delusus est rationibus iste eximius aliàs Doctor: Tum quoniam nullibi Scripturæ Empyreï Cæli meminerunt: tum uero, quod sine causa, ut inquit, & absque ratione efficacis, prisici Patres illud in Ecclesiam inuexerunt; Etenim nec visu comprehenditur, ait, nec motu circumuoluitur: & Angeli incorporei sunt, multoque magis eorum conditor Deus: quare superuacaneum est, locum eis assignare. Ita Vielmus, Caietani placitum, lectione tertia, restrinxit.

Sententiæ Caietani fundamenta.

Catena, ac classis Vatum gentilium, Regiam aliquam supernam habitationem Deo attribuentium.

Cæterum supra Lunam, Solem, cunctasque inerrantes Stellas, ac omnem Orbem motui obnoxium, Cælum aliud existere immotum, fulgentissimum, sacerrimum, incorruptibile, inalterabile, incommutabile, atq; hoc esse Dei Regiam, Angelorum, Beatorumque omnium habitationem, ac domicilium perpetuum, fortunatasque sedes, Poëta, prisicque Gentilitatis Vates, etsi subobscurè admodum, aliquo tamen modo subodorarunt: Patrum rursus immensa classis apertè edocuit: antiquissima, receptissimaque traditione Ecclesia excepit: Doctores euidentibus demonstrationibus comprobauerunt. Videamus igitur primo, quid Vates sæculi subodorarint, idque ex oraculis nostris, hoc est, ex nostris Patribus depromamus.

C L E M E N S Alexandrinus Stromatum libro quinto: Orpheum uetustissimum antiquitatis Poëtam de Empyreico scripsisse paraphrasticam ferè scripturarum sententiam tradidit, dicens.

Deinde illud subiungit; Cælum mihi est sedes, Terra autem scabellum pedum meorum.

Ipsè autem in magno constans & firmus Olympo est.

Aureus huic Thronus est, pedibus subiectaque Terra.

Homerus item, Semper ubi sedem firmam dixerit Deorum.

Esse, neque hæc uentis quatitur, neque spargitur imbre,

Non nix albescit, sed semper lucidus æther:

Esa. 66.

Gg 2 Nubibus

Virgilius Ecloga quinta.
Idem Aeneidos, libr. decimo.
 Nubibus insuetus, nitida & circumuolat auræ.
 Candidus insuetum miratur limen Olympi,
 Sub pedibusque videt nubes, & sydera Daphnis.
 Panditur interea domus omnipotentis Olympi,
 Conciliumque vocat Diuum Pater, atque hominum Rex,
 Sydeream in sedem, Terras vnde arduus omneis,
 Castraque; Dardanidum spectat, populosque Latinos.

I V S T I N V S in Admonitorio, siue in Oratione Panegyrica ad Gentes, de supremo inspectabili Cælo, hoc idipsum sensisse Platonem contestatur, inquit.

Eodemque modo de Cælo, quod ortum est, illud quidem Cælum, quod effectum est, existimauit esse id quod factum sub sensum cadit: alterum autem esse, quod intelligentia & ratione comprehenditur; de quo Prophe-

Psal. 113.

E V S E B I V S de præparatione Euangelica libro vndecimo; capite decimonono, cœlestem terram cognouisse Platonem refert; quoniam ait.

Matth. 5.

In reprimissionibus Scripturæ, solis pijs Terram quandam reservari fertur, secundum illud; Mites autem heredita bunt Terram. Hæc verò Cœlestis est, quam Propheta ex preciosis lapidibus allegoricè constare significat, dicens; Ecce præparo tibi carbonem lapideum, & ponam pinnacula tibi ex Iaspide, & fundamenta ex Saphiro, & circuitum tuum ex lapidibus electis. Considera quomodo ipse quoque Plato similia in libro de Anima, ex persona Socratis scribit; Clauci artificium, inquit, non posset exponere quæcumque ibi sunt: ego autem etiam, si possem, ò Simmia, vita tamen mihi non sufficit; nihil tamen prohibet formam illius terræ, ut mihi quidem videtur, breuiter explicare. Satis hoc est, Simmias inquit. Credo igitur, Socrates addit, quoniam est in medio Cælo rotundo, nihil sibi opus esse, ne cadat, nec aëre, nec vlla re alia. Deinde maximam rem quandam esse, nec huic similem, in qua tanquam in sterquilinio formicas, aut in palude ranas, homines video habitare. Et post pauca; Ipsam verò Terram mundam in Cælo mundo, vbi Stelle sunt, positam esse credo. Et progressus; Si natura, inquit, humana, illa posset superiora perspicere, cognosceret ibi esse verum Cælum, veram lucem, & veram Terram. Hæc enim Terra, & isti lapides, & omnia quæ hic sunt corrupta, exesaque sunt, quemadmodum ea quæ prope mare sunt, à falsedine maris. Et Post. Socrates, inquit, talem illam Terram esse, si quis totam ab alto prospiceret, qualis esset duodecim coloribus exornata sphaera; quorum isti colores, quibus Pictores abutuntur, quasi feces sunt. Ibi autem vniuersam illam Terram à fulgentioribus, & melioribus esse depictam, atque aliam partem eius ceruleam, aliam auream, aliam albam multo albiorem niue, & ex alijs coloribus, alias mirabili pulchritudine coloratas, & vltra quam oculus hominis perspexerit. In tanta igitur, taliq; Terra, proportionabiles arbores nascuntur, flores & fructus proportionabiliter ferentes montes quoque, collesque sunt, & lapides in simili proportione; quorum quasi particule isti, lapides sunt, Sardius dico, Iaspis, Smaragdus, & similes, quibus multo meliores illi sunt. Nihil enim boni est, quod ibi non sit.

S T E V C H V S in libris de incorporeis & inuisibilibus rebus Aristotelis sententiam recenset, quam idem Aristoteles in libris de Mundo, siue Theophrastus melius & clarius explicauit, inquit.

Deus in supremo Cælo habitat, qui & Olympus dicitur, quasi ὀλοαμπίς, totus lucens ab omnibus tenebris, & inordinato, incompositoque motu sepositus, cuiusmodi sint apud nos, tempestates, venti, & turbines. Et post. Attestatur etiam & tota vita dans supremam regionem Deo, ex quo & manus porrigimus in Cælum deprecantes: qua ratione non male ille cecinit; Iupiter accepit latum Cælum, æthera, nubes. Sic ille. Ex quibus Homerii, & Aristotelis verbis significatur, declaratur, ostenditur quod sentiunt Christiani, qui solent vsuare, & dicere Cælum Empyreum, id est igneum, lucidissimum, fulgentissimum.

Quibus ex affatis, Vates, Philosophosque Gentilitatis nostrorum iudicio, Empyreum in latebris quoquo modo conspexisse, perspicuum est. At classis immensa Patrum & vetustate, & auctoritate præstantissimorum, Regiam Dei, dictam Empyreum, supra astrigeros, motuque raptos orbis comperiri mirifico consensu docuit, ac statuit; sed de eius genesis tempore non vtique inter eos conuenit.

Classis Patrum, Empyreum in exordio emolitionis Mundi productum, tradentium.

Gen. 1.

Patrum, ac Doctorem classis, qui Cælum illud cum Terra conditum: de quo Moses, In principio creauit Cælum: interpretantur fuisse Empyreum, in exordio temporum cum hoc Mundo, seu cum Chaos illo prisco ipsum emanasse arbitrantur. Ex his plures selegi: & nonnullorum obtestationes alias recitatas, ad hanc amplificandam Cate-nam, adieci.

PHILO

PHILO de Mundi opificio, de Cælo primo condito, inquit.

In principio fecit: idem valet, quod primum fecit Cælum. Est enim reuera consentaneum rationi primum in generatione illud prouenisse, cum sit præstantissimum ex his, quæ facta sunt, & è purissima constet essentia; quamobrem Deorum tam non apparentium, quam sensui patentium, destinatum est domicilium sacratissimum.

C L E M E N S Papa, ex D. Petri ore, Recognitionum, libro primo.

Iam verò aqua, quæ erat intra Mundum, in medio primi illius Cæli, Terræque; spatio, quasi gelu concreta, & chrysallo solidata, distenditur: & huiusmodi firmamento velut intercluduntur mediæ Cæli, ac Terræ spatia, idque firmamentum, Cælum conditor appellauit, antiquioris illius vocabulo nuncupatum: & ita totius Mundi machinam, cum vna domus esset, in duas diuisit regiones. Diuisionis autem hæc fuit causa, vt superna regio Angelis habitaculum, inferior verò præberet hominibus.

Et libro secundo.

Cælos autem esse, qui ab eo facti sunt, sicut & lex dicit, quorum vnum sit superius, quo continetur visibile firmamentum: illud esse perpetuum, & æternum cum his qui habitant ibi; istud autem in consummatione sæculi resoluendum esse.

Et libro octauo.

Quod autem alius sit inuisibilis Mundus, qui hunc visibilem intra seipsum continet, patebit, cum de visibili Mundo differemus, & ad illum veniemus.

Et libro nono.

Ego Clemens dicere ita capi; Deus per Filium suum creauit Mundum, tanquam duplicem domum: interiori firmamenti huius, quod Cælum appellatur, distinctam: & in superiori quidem Angelicas habitare virtutes: in isto autem visibili Mundo, nasci hominum multitudinem dedit.

O R I G E N E S clariori oratione Periarchon libro secundo, capite nono, ait.

Totum hoc Mundus vocatur, in quo quædam dicuntur esse supercœlestia, in habitationibus beatioribus posita, & corporibus cœlestioribus, ac splendentioribus. Et in his ipsis multæ differentie ostenduntur: sicut verbi causa, etiam Apollolus dicit; Quod alia sit gloria Solis, alia Lune, alia Stellarum: Stella enim à Stella differt in claritate.

1. Cor. 15.

Et in Genesim, Homilia prima.

Fecit Deus Cælum primum, de quo dicit; Cælum mihi sedes est: post illud autem firmamentum fecit, id est corporeum Cælum.

Isa. 66.

A V G V S T I N V S enarratione in Psalmum centesimum vigesimum secundum.

Sunt autem iam Cæli, in quibus iam per speciem habitat Deus, videntes eum facie ad faciem: omnes Sancti Angeli, omnes sanctæ Virtutes, Potestates, Sedes, Dominationes, Hierusalem illa cœlestis, vnde peregrinando ingemiscimus, & quam desiderando oramus: Ibi habitat Deus. Illuc leuauit iste fides, illuc ascendit affectu desiderando: & ipsum desiderium facit animam desudare sordes peccatorum, & mundari ab omni labe, vt fiat & ipsa Cælum, quia leuauit oculos ad eum, qui habitat in Cælo. Nam si Cælum istud corporeum, quod oculis videmus, intellexerimus esse habitationem Dei, transitura est habitatio Dei; quia Cælum, & Terra transient. Deinde, antequam faceret Deus Cælum, & Terram, vbi habitabat? In se habitabat Deus, apud se habitabat, & apud se est Deus.

Matth. 24.

D I O D O R V S Tarsensis, quem Chrysofomi fuisse præceptorē tradunt, inquit.

Post visibiles, ac intellectu præditas substantias, Deus Cælum statim vna cum Terra fabricatus est, non illud quod aspectabile est, sed quod super omnes Cælos, & quod Dauid Cælum Cæli nuncupare solet.

Psal. 113.

I V N I L I V S, D. Hieronymum illud Prophetæ exponentem In Cœlum ascendam, super sydera Cæli exaltabo folium meum, inducens, inquit;

Isa. 14.

Sanctus Hieronymus meminit & superioris Cæli, ita scribens; Et antequam de Cælo corrueret, ista dicebat: & postquam de Cælo corruit. Si adhuc in Cælo positus, quomodo nunc dicit, In Cælum ascendam? sed quia legimus, Cælum Cæli Domino: cum esset in Cælo, id est firmamento; in Cælum, vbi solium Domini, cupiebat ascendere, non humilitate, sed superbia. Sin autem postquam de Cælo corruit, ista loquitur verba, arrogantiam debemus intelligere: quod nec precipitatus quiescat, sed adhuc sibi grandia repromittat, non vt inter Astra, sed super Astra Dei sit.

T H E O P H I L V S Antiochenus, ad Autolicum libro secundo.

Primo autem loco, vbi Scriptura Sacra tractat creationem, seu Mundi generationem, non loquitur de isto firmamento visibili, sed aliud quoddam Cælum nobis inuisibile proponit, secundum quod, visibile hoc firmamentum nuncupatum est.

HILA-

HILARIUS enarratione in Psalmum centesimum trigessimum quintum.

Sed cum regionem cognitionis sue, qui infinitus est collocaret, Cælo superiore, atque primo, eodemque in orbem collocato: terminum quandam virtutibus, quæ primum ad cognoscendum se gignerentur, inclusit. Neque enim gignende creationes virtutem inconspicibilis Dei ferre potuissent, nisi natura temperationis obiectu, sedem hanc moderatè ad infirmitatem habitationis incohererent. Aquis etenim eleuatis, illam ipsam primi Cæli naturam temperauit, quæ superni Dei accensa virtute, nequaquam ab inferioribus esset patienda naturis. Cælum verò inferius non uniforme, sed multiplex tetendit: quod totum firmamentum nuncupans, valida ad sustentationem aquarum superiorum, temperationemque aëris nostri firmitate solidauit.

ANASTASIVS Synaita, Commentarij in Hexæmeron libro secundo.

Duorum ergo Cælorum tantum fabricationem didicimus ex Sacra Scriptura, in typum, ac figuram duorum Templorum Templi, quæ significant duas naturas Iesu; & duorum populorum, & duarum Ecclesiarum, superne, inquam, Hierusalem, & nostre fidelium. Quod enim superiori Cælo Deus est ad lumen, hoc Cælo inferiori est Sol, & firmamento Ecclesiæ Euangelium. Et quod sunt sancti Angeli in Cælo, quod non cadit sub aspectum, hoc sunt & in firmamento stelle, & in Ecclesiâ sancti. Si autem in Hymnis Davidicis audias etiam Cælos Cælorum, hoc est, proprietates lingue Hebraicæ, quæ singulare sepe nominat in plurali. Quando autem audis Paulum raptum ad tertium Cælum, primum Cælum existima esse aërem; congruenter ei quod dicitur; Non omnes volucres Cæli, hoc est, aëris: Deinde secundum Cælum, Stellarum: & tertium, supremum Cælum Angelorum. Etenim in exteriori parte Templi stabat magna multitudo Israelis: in interiori autem solum ingrediuntur Sacerdotes: in eam autem, quæ est intra secundum Cælum, solum Pontifex. Quomodo etiam in Cælis inuenies, in exteriori quidem Cælo, & quod est apud nos, in firmamento, inquam, aëreo, volucrum genera simul versari; quæ significant gregalem Israelis multitudinem. Intra firmamentum autem, quod apparet & ingredi, & degere, & seruire, ac colere intelligentes Potestates, & fortè etiam iustorum animas. Supra secundum Cælum (quodnam sit autem non intelligo) hoc est secundum Cælum, nemo est ingressus, nisi solus verus Pontifex Christus, qui est Pontifex secundum ordinem Melchisedech: Superius autem Cælum, existimo esse sinus Paternos.

PROSPER expositione in Psalmum centesimum tertiumdecimum.

Deus autem noster in Cælo sursum, & super terram, omnia quecumque voluit, fecit. Non in Cælo, ubi Solem, & Lunam vident, qui creaturam colunt, sed in Cælo sursum, quod transgreditur omnia corpora Cælestia, & terrestria, quanquam nec in ipso ita sit, vt sine ipso esse non possit.

SEDVLIUS Scotus Hybernensis in collectaneo Epistolæ ad Romanos, super ea verba; Spes quæ videtur, non est spes.

Nihil est ergo prorsus sperandum in futuro de his, quæ videntur. Oculus enim non vidit, quæ preparauit Deus his, qui diligunt eum. Videt autem oculus Cælum & Terram. Non ergo oportet hoc quod videtur, credi preparatum esse à Deo his, qui diligunt eum, sed Cælum quidem, immò potius Cælos multò eminentiores, & celsiores, quàm est istud firmamentum, quod videri potest. Et Terra speranda est, non tamen hæc arida, quæ oculis subiacet, sed illa erit mansuetorum terra, quam oculus non vidit.

Cæterum, quod hi Patres obuoluto sermone, nullo declarato nomine, atque ea orationis ambiguitate differunt, vt quodnam Cælorum, num scilicet supremum astriferorum orbium, Empyreum esse intellexerint, non clarè appareat: clariori oratione

STRABVS Empyreii nomine excogitato (Strabus quippe, ac Beda, non auctores, sed disseminatores censendi sunt) expressit, dicens.

In principio creauit Deus Cælum & Terram. Cælum autem non visibile firmamentum, sed Empyreum, id est igneum, vel intellectuale, dixit, quod non ab ardore, sed à splendore dicitur, quod statim repletum est Angelis.

BEDA in Hexæmeron, Iunilio adscripto.

Ipsam enim est Cælum superius, quod ab omni huius Mundi volubili statu secretum, diuine gloria presentie manet semper quietum. Nam de nostro Cælo, in quo posita sunt luminaria huic sæculo necessaria, in sequentibus, Scriptura quomodo, vel quando sit factum, declarat. Non ergo superius illud Cælum, quod mortalium est omnium inaccessibile conspectibus, inane creatum est, & vacuum.

Et post multa, quæ pluribus Angelis mox creatum expletum fuisse differuit, adijciens. *Sed nec tenebris in eo, vel abyssus locus remanere illius perhibetur, quod Dominus illuminat, & cuius lucerna est Agnus.*

ANSELMVS Cantuariensis de Imagine Mundi, libro primo, capite vigesimo octauo.

Supra firmamentum est spirituale Cælum, hominibus incognitum, ubi est habitatio Angelorum, per nouem ordines dispositum. Et post. Hoc est Cælum, quod in principio legitur cum terra creatum. &c.

HVG O

HVG O Victorinus noster in Sententijs, tractatu secundo, capite primo.

Nec appellamus hic Cælum, firmamentum, quod secunda die factum est; sed Cælum Empyreum, id est splendidum, quod statim repletum est Angelis, illam scilicet superiorem partem, vsque ad quam machina illa elementorum adhuc indistincta porrigebatur.

MAGISTER secundo Sententiarum, distinctione secunda.

Nec appellatur hoc Cælum firmamentum, quod secunda die factum est, sed Cælum splendidum, quod dicitur Empyreum, id est igneum, à splendore, non à calore: quod statim factum, Angelis est repletum, quod est supra firmamentum: & illud Empyreum quidam expostorum sacre Scripturæ nomine Cæli intelligi volunt, ubi Scriptura dicit; In principio creauit Deus Cælum & Terram.

RVPERTVS Abbas Commentarij in Genesim, libro primo, capite sexto, inquit.

Iam quidem cum audimus Cælum, & Terram, animalis homo, qui nunquam in Cælo conuersatus est, nec dicere potest cum Apostolo; Nostra autem conuersatio in Cælo est: hic talis nec opinari potest, qualis habitatio Cæli sit, vel fuerit, mox ubi creatum fuit; quippe cum nec spiritualis homo, quantumcumque Cælestia contempletur, dum viuit, sufficienter diiudicare possit, nisi quia magnus, & immensus locus, magna & spiritualis est Patris domus, in qua ab initio mansiones multe parate sunt, Angelis beatis, ac sanctis hominibus; ubi localis est, & localiter sedet, secundum verum hominis corpus Pontifex summus, qui penetravit Cælos, Iesus Christus filius Dei. Et supra. Scripturarum omnium vertex sublimis liber Genesios, sic incipit; In principio creauit Deus Cælum & Terram. Sanè Cæli nomine, inuisibilis illa sanctorum Angelorum Patria; Terræ autem vocabulo, visibilis iste Mundus designatus est.

Albertus Magnus prima parte Summæ de quatuor coæqueis, quæstione quarta, articulo tertiodecimo, non tantum Cælum Empyreum fatetur, sed illud esse nobilissimum inter omnia corpora simplicia. Et articulo quartodecimo, esse vniforme coruscantissimum. Et quintodecimo, omnis motionis immune extare, ex sententia Magistrorum concludit.

ALEXANDER de Hales secunda parte, quæstione quadragesima septima, membro primo, tribus his rationibus euincit superlocatum esse Empyreum.

Dicendum, quod Cælum, quod dicitur Empyreum, est: & propter aliquam causam. Causa verò illa, non est ratione continuationis in generatione & corruptione, vel conseruationis in esse rerum corruptibilium; sed vt compleatur vniuersum in genere corporum, secundum determinata extrema, & medium, ad ostensionem summæ potentie, sapientie, & bonitatis. Extrema verò sunt luminosum in fine, & opacum in fine: luminosum autem in fine dicitur Empyreum. Præterea, licet spiritus separati à corporibus, non indigeant quantum ad suum esse aliquo corpore; tamen est congruentia alicuius corporis ad ipsos spiritus propter magnam conuenientiam. Præterea spiritus rationales, qui coniunguntur corporibus, cum perueniunt ad incorruptionem corporum, congruenter collocantur in corpore, quod est vltimæ nobilitatis in vniuerso: eo quod habebunt corpora illa maximam nobilitatem: & ante illam coniunctionem cum huiusmodi corporibus, ibi propter meritum suum congruenter collocantur.

Prosequiturque membro secundo, Cælum Empyreum corpus esse continens, non saluans demonstrare; & membro tertio, ipsummet minimè moueri, sed tantum esse ad sedem, & quietem beatorum agminum.

D. BONAVENTURA libro secundo Sententiarum, distinctione secunda, articulo primo, quæstione prima.

Ponendum est etiam illud Cælum, quia persuadet ratio finis triplex. Vna est perfectio vniuersi, alia est propter motum firmamenti, tertia principalis propter habitationem hominis beati. Et quoniam finis imponit necessitatem his, quæ sunt ad finem; propter perfectionem vniuersi, necesse est ipsum esse vniforme. Quia cum sit Cælum luminosum difforme, si non esset Cælum vniforme, non esset vniuersum completum. Propter motum firmamenti, ponendum est ipsum immobile, vt motus mobilis fiat circa immobile, scilicet centrum, & intra continens immobile, & locum, scilicet Empyreum. Propter habitaculum hominis beati, ponendum est ipsum luminositatis perfectè, vt habitatio congruat suo habitatori. Ex his ergo colligitur, quare sit factum, & cuius sit dispositionis inter alios Cælos, quia vniforme, & immobile, & luminositatis perfectè.

D. THOMAS prima parte, quæstione sexagesima sexta, articulo tertio, auctores Empyreii cum præmonstrasset, rationem afferendi Empyreii, his verbis ostendit.

Potest autem conuenientior ratio sumi ex ipsa conditione gloriæ: expectatur enim in futura remuneratione duplex gloria, scilicet, spiritualis, & corporalis, non solum in corporibus humanis glorificandis, sed etiam in toto Mundo inuouando. Inchoata est autem spiritualis gloria ab ipso Mundi principio in beatitudine Angelorum, quorum equalitas sanctis promittitur. Vnde conueniens fuit, vt etiam à principio corporalis gloria inchoaretur in aliquo corpore, quod etiam à principio fuerit absque seruitute corruptionis, & mutabilitatis, & totaliter lucidum: sicut tota creatura corporalis expectatur post resurrectionem futuram. Et ideo illud Cælum

Philip. 3.

Cap. 14.

2. Cor. 12.

Rom. 8.

1. Cor. 2.

Cælum dicitur Empyreum, id est igneum, non ab ardore, sed à splendore.

Scholastici omnes, vno excepto Caietano, D. Thomæ succenturiari comperiuntur.

G V L I E L M V S Parisiensis libro de Vniuerso, Empyreum quietissimam spheram in primordijs temporum cum terra conditum prolixius edidit, prima primæ partis à capite trigesimo primo ad trigesimum sextum; & post in quadagesimo tertio, hic tantus Doctor, quando, quo situ, qua ex materia, qua serie, quibusque de causis congestum sit Empyreum, non incompta oratione fufius tradit. Adeas Doctorum eximium.

Classis, ac Catena Patrum, Empyreum ante Mundum conditum existimantium.

Existimant nonnulli ex Patribus, ante sensibilem hunc Mundum, alium extasse intelligibilem, & genesi anteriorem, & ætate diuturniorem, & substantiâ eminentiorem. Genesi quidem anteriorem illum astruunt, cum longè ante hoc Vniuersum à Deo optimo extructum esse contendunt: ætate diuturniorem; nam secundum ipsos, ante illi, si non æternitas, tempus saltem indefinitum annexum fuit, post verò perennitas ipsum comitatur: substantia tandem eminentiorem dicunt, quoniam luce fulgentissima est perfusus, atque Angelorum conditioni accommodatus. Pergunt deinde isti Patres asserere, Deum, cum hunc sensibilem Mundum sancito à se tempore compaginare voluit, in ipsius effectiois auspicatione, Cælum supremum expandisse, qui primi, ac præstantissimi illius Mundi coruscantissimam lucem velaret ac obtegeret, Mundumque hunc sensibilem obumbraret, atque opacum redderet.

G R E G O R I V S Nazianzenus Theologiam hanc de duplici Mundo, carmine quarto, quod est de Mundo, egregiè his edidit.

*Iam duo sunt Mundi, quorum est antiquior alter,
Cælum aliud, sedesque hominum tranquilla piorum,
Conspicuis solis animis, atque vndique clarus:
Ad quem cum mentem, carnem quoque sordibus atris
Eluerint, virtusque illos æquavit honori
Cælicolum, humanis aditus, sedesque patebit.
Alter at est fluxus, fluxis tum demique Mundus
Conditus, Omnipotens cum iam proferre pararet
Et Solem, Lunamque & cætera sydera Cæli,
Atque hic mole sua nobis miroque decore
Prædicat æterni nomen, laudesque parentis.
Estque homini, quem nobilitat Cælestis imago,
Primus & extremus, tanquam sua regia, Mundus.*

Et Oratione in Christi Natiuitatem panegyrica, quæ est trigesima octaua.

Sic igitur, atque ob has causas, intellectibilis Mundus ab eo creatus est, quantum quidem ipse de his rebus philosophari queo, exigua oratione res magnas expendens. Posteaquam autem primas creationis partes præclare constitutas vidit, alterum Mundum materia constantem, & aspectabilem cogitauit, hanc nimirum ex Cælo, & Terra, & his rebus, quæ eorum complexu continentur, coagmentationem, & concretionem.

N I C E T A S quodque eoloco.

Sic inquit, intellectibilis Mundus creatus est, hoc est primo ordine, & vnica cogitatione, atque ob has causas, hoc est, non propter necessitatem, sed propter bonitatem solam; & quia bonum illud permanere, ac propagari oportebat. Postquam autem cælestia ita creata, præclareque constituta sunt, (nec enim aliter contingere poterat) Mundum quoque aspectabilem, atque ex materia constantem moliri, & efficere voluit. Est autem Mundus secundum Aristotelem, compages ex Cælo & Terra, usque; naturis, quæ eorum ambitu continentur.

Similia ferè habent Oratione secunda in Pascha, quæ est quadagesima secunda, reiterata etiam enarratione.

A N A S T A S I V S Synaita Hexameron libro primo, hanc primæui, & secundi Mundi constructionem simul factam ex sententia eiusdem Nazianzeni arbitratur, & Mundum intelligibilem tantum dignitate, vel exiguo momento præisse, recensitamque fuisse horum Mundorum molitionem, cum Moses dixit; In principio creauit Deus Cælum, & Terram.

Dicit

Dicit enim, In principio fecit Deus Cælum & Terram. Cælum quidem, simul comprehendendo nominat omnes Cælestes, & intelligentes, sanctarum virtutum & intelligentis Mundi constitutiones, vt intelligas supernum Mundum prius fuisse fabricatum, congruenter voci Theologi, quæ dicit; Primum quidem mente cogitauit Angelicas virtutes & Cælestes; & cogitatio opus fuit. Nunc autem rursus hunc Mundum sensibilem, & qui cernitur, simul complexus; cum ipso Cælo complectitur etiam omnia quæ super terram cum homine facta sunt, & sunt; res inquam animatas, & inanimas. Nam cum dixit; In principio fecit Cælum; sustulit mentem tuam ad creationem superni Ordinis. Deinde, cum subiunxit; Et Terram, dimisit mentem tuam ad posituram inferni adimplimenti, cuius vniuersam exhibuit comprehensionem à parte, nempe à terra; docens te non solum nosse terram, sed etiam Cælum, quod eam ambit, ac continet; synecdochicè veluti quodam termino complexus, per duas dictiones, opificium & creationem Mundi, qui aspicitur, & Mundi, qui intelligitur, quem in principio fecit Deus; in principio, inquam, paterno; nempe ratione, seu Verbo. In ipso enim, & per ipsum omnia facta sunt. Cum hucusque constituisset Cælestium, & Terrestrialium omnium creationem, qui cum Moise loquebatur Dei Angelus; transit ad mysticam Ecclesie rationem.

Quæ Anastasij sententia, si accepta fuerit, omnem controuersiam de Empyreii genese tempore inter Patres apparentem, elidet, atque tollet.

B A S I L I V S in Hexameron Homilia prima.

Nec tamen absimile vero fuerit credere fuisse quiddam, vel ante Mundi istius constitutionem, id quod arcana quadam animi contemplatione licuerit intelligi, tamen si hac de re nihil in literas Moses transierit, quod rei tantæ cognitio parum idonea videretur istis paruulis, qui lætèdum doctrine initiandi rudimentorum fidei veniunt & insituendi. Erat sanè status quidam Mundi generatione superior, abstractis illis à concretionem materiae potentis Mundo præstantioribus pro decore accommodatus, temporis etiam conditione anterior, æternus nimirum ac perpes. Creaturas autem in ipso Creator omnium atque Opifex perfecit, lucem spirituales eorum beatitudini accommodam, qui Dominum amant, naturas rationis vi maxime præditas atque inuisibiles, omnesque beatarum mentium ordines, quotquot nostre mentis quantalibet dixeris, facultatem exuperant, quorum ne nomenclaturas quidem possumus inuenire. Et hæc substantiam complent Mundi illius inuisibilis, vt & ipsi instrumur Doctore Paulo; In ipso ait, condita sunt omnia, sive visibilia, sive inuisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates, sive Virtutes, sive Angelorum exercitus, sive Archangelorum præfecturæ.

Et Homilia secunda.

Arbitramur sanè si quid erat ante Mundi sensibilis, atque corruptiui constitutionem, id in lumine nimirum fuisse. Neque enim Angelorum dignitates, neque Cælestis exercitus vniuersus, neque omnino si quæ nature sunt participes rationis, aut nomen sortite, aut nomine carentes, spiritusque subministrantes debebant in tenebris: sed in hac commodatissima sibi luce, lætitiisque; spirituali suum statum habuerunt. Atque his controuertit nemo, non is saltem, qui supercælestem lucem inter bonorum promissiones expectat: De qua Salomon ait; Lux iustis semper est præfens. Et Apostolus Paulus; Gratias agentes Patri, qui idoneos nos fecit in parte sortis Sanctorum in lumine. Etenim si qui condemnantur, in tenebras exteriores mittuntur: qui dignè egerunt voluntate diuina, nimirum hos in lumine supercælesti, suam habere requiem constat.

D. Ambrosius Hexameron libro primo, capite octauo, hanc Basilij de Mundi operatione insequutus est sententiam, vt suo loco referemus; quare & Empyreum, seu locum lumine præditum admisisse visus est.

Amplius hi duo Patres in Hexameron, ille homilia tertia, hic libro secundo, capite secundo, plura esse Cælorum genera autumantes, duoque; à Mose tradita, supremum scilicet Orbem instellarem nuncupatum, & firmamentum stellarum sedem: tertium Cælum, ad quod raptum fuisse Paulum Scriptura prodit, Empyreum fuisse innuere videntur.

B A S I L I V S enim hæc habet:

Nos autem tam absimus, vt de secundo Cælo ambigamus, vt & tertium insuper querendum esse arbitramur, aspectu cuius olim D. Paulus est positus.

A M B R O S I V S autem ita scribit.

Itaque non solum secundum, sed etiam tertium Cælum esse negare non possumus, cum Apostolus raptum se ad tertium Cælum scriptorum suorum testificatione confurmet. Dauid etiam Cælos Cælorum, in illo laudantium Dominum constituit Choro.

T H E O D O R E T V S in Genesim quæstione sexta, confirmilia docuit, inquiring.

Animaduertendum est, quod si quid erat ante hunc sensibilem Mundum, in lumine certè erat. Neque enim dignitates Angelorum, nec vniuersi Cælestes exercitus in tenebris agebant, sed in lumine, & in omni spirituali lætitiâ. Quibus nemo repugnabit, qui lucem supercælestem inter bona promissa recipit; de quo lumine

H b Salo-

Colof. 1:

Colof. 1:

2. Cor. 12:

Colof. 1.

Salomon ait; Lumen iustis perpetuum est. Et Apostolus; Gratiarum agentes Deo Patri, qui nos idoneos fecit in partem sortis Sanctorum in lumine.

2. Cor. 12.

Io. Chrysostomus in Oratione, quæ est de dicto illo; Sufficit tibi gratia mea, memorat hos duos Mundos, Intellectilem, & Sensilem, non attamen de eorum origine aliquid prodit.

I V N I L I V S in Hexameron, D. Basilij sententiæ meminit, nec eam refutat, cum dicit.

Homil. 2.

Ideo Moses tam breuiter superioris Mundi fecit mentionem, quia hoc mirum ad statum inuisibilis illius, ac spiritualis creaturæ pertinebat. Cuius superioris & inuisibilis creaturæ, Sanctus Basilij in libro Hexameron, ita meminit: Arbitramur enim, quia si fuit quidpiam ante institutionem sensibilibus huius, & corruptibilibus Mundi, profecto in luce fuit. Neque enim dignitas Angelorum, nec omnes Cælestes militiæ, neque omnino si quid est nominatum, aut incompellabile, aut aliqua rationalis virtus, vel ministrator spiritus, vel degere posset in tenebris; sed in luce, & omni lætitia spirituali decentem habitum possidebat.

Cæterum non facile est iudicare, quid Mundi superni nomine exceperint Patres; num corpus aliquod luce micans; num Deum ipsum; num gloriam beatificam; quam cum Angelos corpori spirituali obnoxios esse arbitrentur, & corpus quoddam spirituale ad ea corpora concludenda eos admittere, suspicandum sit.

Sententia, Empyreum nil aliud esse, quam lumen non creatum, perperam asserens.

G R E G O R I V S Nazianzenus, Angelis, Beatisq; nullum aliud effulset lumen, quam Deum, aperte asserit Oratione in nouam Dominicam, quæ est quadragesima tertia.

Nam cum Deus hunc ex visibilibus, & inuisibilibus rebus constantem Mundum, hunc, inquam, magnum, & admirabilem maiestatis suæ præconem fingere, ac construere voluisset, æternis quidem nullum aliud lumen, quam seipsum præbuit. Quid enim secundo lumine opus ijs erat, qui maximum habebant?

Et Nicetas eo in loco.

Abhuc in sermone de lumine commoratur, aitq; Mundus intellectilis, ac spiritualis, à Deo creatus, ipsum Deum lumen maximum habebat: ac proinde nihil erat, cur secundum lumen requireret.

P R O C O P I V S ex antiquis, quos viderim, primus Basilij sententia neglecta, Empyreum lucem esse diuinam asseruit, Commentarijs in Genesim, capite primo.

Quod autem dicitur tenebras natas esse ex obstructione inuisibilis, vel intellectualis lucis; videmus num congruam, vel probabilem rationem habeat. Nam, quæso, mihi narrato, quodnam corpus intellectualis lucem suo oppositu obscurare potest? Deus etenim est lux illa inuisibilis: vita & illuminatio ex hoc fonte spiritualibus hauritur.

Sed quod subobscurè fortè Gregorius Nazianzenus, & Procopius dixerunt,

S T E V C H V S vltronea, & perpera sententia, Cælum Empyreum non corpus conditum, sed lucem quandam, perenniter à Deo manantem esse docuit, in Cosmopœia sua, in Genesis caput primum.

Cælum autem hic intelligendum est, quod Aristoteles in tertio significato posuit. Tripliciter enim dicitur eodem auctore Cælum, primum id quod est habitatio Deorum, extra celestem vertiginem, ubi neque locus sit, neque vacuum, neque tempus, sed res tantum beatissima. Secundo dicitur Cælum, substantia Orbium Cælestium, orbis Solis, & Lunæ. Tertio, Cælum est, quicquid est præter terras, quicquid est supra terras, cum quo & aer, & ether est adiunctus. Hoc igitur postremum memoratur apud Mosem. Quare & ab Hebræis, & Latinis, & Græcis, quorum nonnulli censent, hic Cælum Empyreum designari, quod ante omnia fuerit creatum, duabus de causis cogor dissentire. Primum quod non sit verisimile, Mosem rerum corruptibilium, visibiliumq; origines describentem, ab inuisibilibus inchoasse sermonem, & cum reliqua Historia sit naturalis tota, & physica, nihil erat, quamobrem principium esset Theologicum. Qui si Cælum Empyreum respexit, mirabile est, cur non & Angelorum creationem induxerit, & vna tantum spirituali re commemorata, refugerit subito ad res corporeas. Altera est causa, quia non videtur Cælum Empyreum, nisi quod dixit Aristoteles, Habitatulum Dei, ubi neque locus sit, neque tempus, neque res vlla corruptibilis. Hoc ergo non potest esse creatum. Nam quod creatum fuit, fuit locus, & tempus, id est, ipse Mundus. Deinde cum illud sit Regnum Dei, non videtur fas Regnum Dei non semper fuisse. Est enim Cælum Empyreum claritas diuina, quam semper fuisse cum Deo necesse est. Ad quam claritatem admisit Angelos, incredibili humanitate sua, & homines pios. Regnum Dei, est regnum omnium seculorum, ait Psalmus. Semper Solille, lucem æternam suam habuit

Psal. 144.

habuit comitem. Nec potest aliud esse Cælum Empyreum, id est, igneum, nisi claritas illa manans à Deo circumquaque, extra Mundum, extra rerum creatarum, corruptibiliumq; Regnum.

Sed verius hoc ipsum asseruit de rebus corporeis, & inuisibilibus tractatu. Præmissa enim suæ assertionis proluxa enarratione, ferè eadem concludit, Diuiniq; Pauli, ac Basilij auctoritate, sententiam suam fulcire nititur. Ait ergo.

Quod Cælum etiam eodem modo D. Paulus, vt mirum sit, vocat lucem inaccessibilem, eamq; dicit à Patre inhabitari: Nimirum à se ipso manantem, non alienam ab se; ipso in medio à sua circumflammante luce circumfusio. Hocq; nunquam creatum est: quod & Basilij videtur innuere. Quod testimonium quod diuinum est, subiiciam. Erat, ait, ante Mundi constitutionem, quidam antiquior status, supermundanis potestatibus congruens, ante tempora æternus, perpetuus, in quo Creator & opifex, creaturas absoluit. Ecce Basilij hunc statum, ubi sint Angeli, sempiternum dicit. Hæc lux, an corporea sit, an incorporea quedam, non facile dixerim. Arbitraver tamen talem esse, vt hæc corporea & nostra possit esse, & dici quasi simulachrum eius, vt illa sit diuinissima lux, nota, visibilisque & animo & oculis, qualem C H R I S T V S ostendit in Monte, cum vestimenta eius facta sunt alba vt nix, & facies vt Sol enituit, & qualem ostendit Mosi in Rubo. Hæc lux manat dumtaxat à Deo. Quæ cum sit lux diuinitatis eius, semper eam cum eo fuisse necesse est. Et hæc si Cælum Empyreum est, semper ab æterno fuit Cælum Empyreum, id est, immensa lux diuinitatis, beatissimum illud quod est supra Cælum, quod appellare non audeo. Nam neque locus est, neque corpus, neque tempus. Et post. Hoc enim est Cælum Empyreum, nascens, proficiens, manans à Diuinitate. Quod nunquam dixerim ego creatum, paratus recantare, si male sentio.

Hæc sunt, quæ de Empyreii generis ex fontibus nostris hausi, placita.

Indicium Auctoris.

Ego in eam propero sententiam, vt credam, sublime, ac supra sydereos, & volutatōs Orbes extare corpus immotum, coruscantissimum, Dei Regnum, Dei singulari fruitione insignitum, Angelorum, ac Beatorum domicilium, atque omni foelicitate referunt. Primum id mihi persuadet, quod complicata, si non explicata sententia, Scripturæ undique locum quendam singularem, vti Dei peculiarem locum extra Mundū memorent, elegantibusq; metaphoris celebrent; modo Cælum Cælorum; modo firmissimum habitaculum Dei, & præparatum; modo Regnum; modo domum Domini; modo Hierusalem supernam, ac Ciuitatem præclaram, ipsum appellantes; tradantq; eum locum esse cunctorum bonorum vberem, omniumq; noxiorum expertem, immensum, emicantem, Dei præsentia beatificum, excelsum, viuificum, ac mirā omnium deliciarum vbertate expletum. Sapientissimus nanque Salomon de ipso Deo testatur; Quis ergo potuit præualere, vt ædificet ei dignam domum, si Cælum Cælorum eū capere non possunt? Ac rursus; Tu exaudies de Cælo firmissimo habitaculo tuo, & facies cuncta pro quibus inuocauerit te ille peregrinus. Dauid quoque in Psalmis inquit; De Cælo respexit Dominus, vidit omnes filios hominum; De præparato habitaculo suo respexit super omnes, qui habitant Terram. Alibi etiam idem Propheta dicit; Dominus in Cælo parauit sedem suam, & Regnum ipsius omnibus dominabitur. Atque iterum; Cælum Cæli Domino, Terram autem dedit filiis hominum. Isaias quoque Dei nomine loquens, ait; Cælum mihi sedes est, Terra autem scabellum pedum meorum. Immò (quod potissimum est) Saluator noster nos edocet ita deprecari; Pater noster, qui es in Cælis. Et de ipso Domino, ac Salvatore nostro scriptum est; Videntibus illis, eleuatus est, & nubes suscepit eum in Cælo. Diuus quoq; Paulus ad Hebræos inquit; Non habemus hic Ciuitatem permanentem, sed futuram inquirimus. Rursumque idem ad Galatas scribens, ait; Hierusalem, quæ sursum est, libera est, quæ est mater nostra. Quibus valde consonat illud Prophetæ; Lætatus sum in his, quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus. Pariter & illud alterius Prophetæ; Quam magna est domus Dei, & ingens locus possessionis eius?

Amplius Patres, ac diuinarum Scripturarum disertissimi perscrutatores, plures de loco eodem exprimunt figuras, ac simulachra, & comparationes per Scripturas disseminatas. Hic locus siquidem est præstantiori lucis genere emicantior, ac coruscantior, quam ea primæua lux primo die manans, cum illa ad vesperam tenebris obrueretur: huius verò lux nullas vespertas sciat, nullos patiatur noctis horrores. Hic ille est Paradisus à Deo conatus, in quo diuinitas omni ambrosia, ac necesse suauior, quasi vita

Hh 2 lignum,

1. Tim. 6.

Matth. 17.
Exod. 3.Cælum Em-
pyreum esse
probatum ex
Scripturis.2. Paralip. 2.
Ibid.

Psal. 32.

Psal. 102.

Psal. 115.
Isa. 38.Matt. 6.
Act. 1.

Heb. 13.

Gal. 4.
Psal. 121.

Baruch. 3.

Figuræ Em-
pyreum Cæ-
li inuenies.
Gen. 1.
Gen. 2.

Gen. 9.
Cant. 5.Gen. 18.
Gen. 41.Exod. 16.
Exod. 3.

Psal. 147.

3. Reg. 8.

3. Reg. 10.

4. Esdr. 7.
Matth. 17.Apoc. 21.
Esa. 25.

Psal. 103.

Cælum Em-
pyreū esse ra-
tionibus cõ-
probatur.

Act. 1.

lignum, perpetuò beatam vitam renouat; in quo fons gloriæ in anima scaturit, quatuorq; dotibus, quasi amnibus, Beatorum corpora irrigat; in quo Arbor scientiæ boni, non mali, perpetim virefcit, eo quòd pulso, ac in inferos detruso omnimalo, summum, indeficiensque bonum ibi elargiatur, ac diffundatur. Hic ea est Noë vinea, cuius hausta suauitate, ebrizæ animæ in clamant cum Sponsa; Comedite amici, & bibite, & inebriamini carissimi. Hic Abrahæ illud Tabernaculum, in quo Deus cum Angelis, & homine conuiuatur. Hic Aegyptus illa foecunda, in qua Beatus, ceu alter Ioseph, veste bisfina gloriæ, torque immortalitatis, curru secundo post Christum triumphat. Hic Arca est ea, Virgam, ac Manna, Maiestatem Dei, ac iocunditatem complectens. Hic illa Terra est fluens lac & mel, Christi humanitate, ac Diuinitate vti suauissimo nectare, Beatos inebrians. Hic Hierusalem Cœlestis, cuius seras confortauit Deus; cuius fines pace muniuit; cuius filios benedictione locupletauit; cuius ciues adipe frumenti satiat. Hic Templum illud est, gloria Dei, quasi nube repletum, in quo in clamare non desinunt Angeli, Sanctus, Sanctus, Sanctus, &c. Hic Templum est illud Salomonis, viuis ex lapidibus extructum. Hic domus ea est, cuius mirifico apparatu obstupescit Regina Saba. Hic Ciuitas est ea campestris, omnium bonorum vbertate ditissima, ad quam per semitam inter ignem & aquam proficiscimur. Hic Tabor mons est, in quo emicat Christi facies vt Sol, vestimenta albescunt vt nix; in quo clamat Petrus; Bonum est nos hic esse. Hic Ciuitas est ea sancta, noua, descendens de Cœlo, lapidibus confita preciosis. Hic est ea Terra viuentiū, in qua auferet Dominus Deus lachrymam ab omni facie. Memorat igitur sapius Scriptura, indicat, insinuat locum quendam peculiarem, vt Dei Regiam, Beatorumque fortunatas sedes. Exposco itaque; Nunquid in Orbibus cœlestibus perpetuò rotatis, ac circumactis, dicendum sit, Deum Angelis, atque Beatissimam, rutilantemque sui visionem impertiri? Nunquid in elementis, & rebus ipsis perpetim deciditibus, ac permutationi, corruptionique obnoxiijs, Beatorum gloria comperitur? Quæ, obsecro, comparatio quietis tutæ, ac perpetuæ, cum citatissima, & nunquam intermissa Orbium latione? Aeternitatis cum temporum delatoribus? Splendescens Cœli cum diaphano corpore? Corruptibilium Orbium cum incorruptibilibus? Visibilium Cœlorum cum inuisibilibus substantijs? Sensilium, cum his, quæ sensu attingi minimè queunt? Igitur Diuinitas illa purissima, Diuinitas illa sanctissima, Angelorum illa immensa classe, quos Deus facit spiritus, & ignem vrentem, Beatorum enitentes animæ, ac coruscantia corpora expostulant, vt augustiorem locum habeant, quam Orbes Cœlestes, & elementa. Quòd si extra Mundi machinam hanc Regiam nõ euectã dixerimus, iam non erit eis locus vllus peculiaris, quem tamen Scripturas sacras sapius obtestari demonstrauimus. Præter hæc, Empyreum Cœlum credere, ac affirmare, me compellit vetustissima ab Apostolis ad nos vsque manu ducta traditio, acceptissima Christianorum omnium opinio, ac persuasio; quam cum Ecclesia omnis, præcipuè Romana, nunquam reiecerit, sed potius amplexata, ac prosequuta sit, tantum sibi veritatis nitorem, atque existimationem vendicauit, vt eam in dubium reuocare, aut penitus explodere, sit ferè vniuersa Ecclesiæ præstantissimæ parenti, procaci quadam temeritate aduersari.

Insper non desunt euidentes, insignesque rationes, quibus id ipsum, quod tradiderunt Patres de Empyreō Cœlo, comprobemus. Primum, quia consentaneum valde est, vt detur condigna, ac concinna sedes corporibus glorificatis, præcipuè facerrimo, ac fulgentissimo corpori Christi, quod quidem corpus, gloria summa redimitum, Cœlos verè scandisse ex fide confitemur.

I G N A T I V S etiam Epistola ad Smirnenfes, hinc obtestatur.

Nam & postquam ostendit se eis, quia verè, & non putatiuè resurrexisset, manducauit cum eis, & bibit. Et sic videntibus illis, assumptus est cum carne ad eum, qui miserat illum, in qua & iterum venturus est cum gloria, & virtute, secundum quod dictum est ab Angelis ad Apostolos: Hic Iesus, qui assumptus est à vobis in Cælum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum ascendentem in Cælum.

Nec certè nisi atroces, atque acerrimi hostes, ac emulatores humani generis censendi sunt, extraque humana consortia proijciendi, qui tam singulare corporis humani domicilium subripere nobis perperam contendunt. Decuit deinde, quemadmodum adnotabat

adnotabat D. Thomas, vt sicuti in exordijs Mundi, spiritualis electorum gloria in beatitudine Angelorum præsignata est; ita etiam & Vniuersi, ac corporū nostrorum restauratio mirifica, vel gloria corporalis, auspiciū, & auspiciationem, quodam in corpore immensa luce insignito defumeret. Ad hæc, si præscripti, ac damnati in locum quendam corporeum, in imum scilicet Terræ centrum, caliginibus, & obdēsissimis tenebris obrutum relegantur: quare electi & Beati, in locum alterum supernum, & corporeum, fulgentissima luce profusum, extolli non debent, cum & hi corpore coruscante, vt illi corpore atro potiantur? Postremo, vltro accepta est apud Philosophos plures sententia; supra Cœlos motu concitato, sphaeram extare quiescentem. De hac egregiè siquidem Phoenix illa ætatis nostræ Ioannes Picus in suo Heptaplo scribit: Supra nouem Cœlorum Orbes, id est septem Planetas, & Sphaeram octauam, quam vocant inerrantem, nonumque Orbem, qui ratione, non sensu, deprehensus est, primusque est inter corpora quæ mouentur, creditū esse decimū Cœlum extare, fixū manens, & quietum; quod motu nullo participet. Neque hoc tantum creditum esse à nostris, maximè iunioribus, Strabo, & Beda, sed à pluribus etiam Hebræorū, prætereaque à Philosophis, & Mathematicis quibusdam: è quibus duos præsertim affert, Abraham Hispanum Astrologum maximum, & Isaac Philosophum, quorum vterque hoc attestatur. Ac tandem doctissimus iste vir, post multa concludit, supra nouem Cœlos, decimum statuendum esse, quod Theologi vocant Empyreum.

Petrus Cardinalis Aliacensis super tractatum Sphaeræ Ioannis de Sacro Busto, quaestione tertia, si non demonstrantibus, saltem suadentibus rationibus, super Sphaeras mobiles, Sphaeram quiescentem (quam fortè Empyreum esse non abnueret) superpositam esse, probare nititur. Primò, quoniam si suprema Sphaera illa Orbes omnes superambiens non esset, minimè verū esset, quia omne quòd mouetur sit in loco. Rursus, Sphaera Empyrei sublata, positiones loci sursum, deorsum; ante, & retro; dextrum, & laeuum, agrè Cœlo, & Mundo natura inessent. Tandem, quia rerum ipsarum, vt lapidum, plantarum, animalium varietates, ac in primis morum hominum diuersitates, nunquā in Cœlestia corpora redigere possemus. Videas, quæso, Doctorem satis ingeniosum hæc fusiùs differentem. Quamuis autem Vielmius hæc ipsa acrius impugnet, ac irrideat; scribens, quòd primum repudiandus illi fuerat Themistius, qui primum corpus motum censuit in loco esse per partes; mox & Auerroës, cui placuit hoc esse ratione centri; & alij postremo, qui ab ea vniuersali enunciatione, omne quòd mouetur est in loco; corpus illud, quòd primum mobile nuncupant, hac ducti ratione eximunt; vt sicut in intellectualibus, & intelligibilibus, vnum est, quòd cætera quæque locet, ipsum autem minimè locatur; ita in corporalibus vnum sit oportet, quòd reliqua omnia ambiat, locetque, ipsumque in loco non existat. Rursus, quòd ei expugnandus erat Aristoteles, qui existimauit positiones illas factas & testas, vel inuitis Pythagora, & Platone Mundo se asseruasse, quòd Cœlum animal esse statuisset. Amplius, quòd Moses diuersitatem in stiptibus & animalibus insitã, diuinæ prouidentia, & imperio hoc loco ascribat; & Galenus varietatem morum humanorum, temperaturæ corporū assignet. Attamen has refellere posset Aliacensis inuentiones, ac diceret; quòd si Themistius, Auerroës, alijque, qui tantum ratione partium, ac centri, supernum Orbem in loco esse contendunt; & qui à lege illa, omne quòd mouetur, est in loco, primum mobile eximunt; ac denique si Aristoteles, qui Cœlum statuit esse animal; pietatis Christianæ emulatores fuissent, ac nostra dogmata hausissent, vel Empyreū agnouissent; certè non tantum fatigati essent, quo Cœlum primum in loco esse, seu per partes, seu ratione centri excogitarent; neque à loco primum mobile tam temerè exemissent, nec Cœlum frigida ratione, animal esse statuisset: quæ omnia ita recipiuntur in Scholis, vt perpetuis sint obuoluta disputationibus, ac diffidijs.

Nec Aliacensis abscedit à Mose, qui varietatis, diuersitatisque stiptum, & animalium, in Deum causam refert. Nanque licet primæ rerum institutiones, à Dei sapientia, ac bonitate prodierint, earum tamen effectiones, ac progressus, ita à Deo prima causa emanant, vt per secundas causas, Cœlos inquam, eas Deus nunc peragat, ac efficiat. Nec Galeno, cæterisque adductis grauissimis viris, qui morum varietatem, à corporum temperatura proficisci

P.p.q.66.ar.3

Cap.1.

Empyreū Cælum Philosophi subodorant.

Lect.3.

Lib.2. cœl. tex.13.

Defensatur Aliacensis.

Lib. 2. sent. dist. 2. Empyreum Theologi concedunt. In primū caput Gen.

Dist. 2. q. 3. P. p. qu. 66.

2. sent. dist. 2. qu. 3.

Cœli syderei quō Dei, ac Beatorum domicilium dicantur.

Caietani rationum solutio.

Empyreū Cœlum non æternum, contra Steuchum.

proficisci existimarunt, ita aduersatur Aliacenſis, vt reputauit Vielmīus: quia temperaturæ ipsæ corporis nostri, Cœlorum impulsibus immunes non sunt; quorū ratione, licet Cœli voluntatē non cogant, non modicè tamen demulcent eas, trahuntque; quamuis & astris sapientem dominari posse non ignoremus. Verum præter Philosophos, & Theologi ferè omnes, Empyreum Cœlum, vti Sphæram quiescentem, pro Vniuersi ordine admittunt. Alijque inde analogiam, proportionemque cœcinnam inter spiritalia, & corporalia eliciunt. Ita sunt enim, vt inquit Ambrosius Catherinus, noxiem Chori Angelorum, quasi nouem orbis mobiles; sed vnus est summus Chorus, qui cunctos continet, ipse immobilis Deus, Pater, Filius, & Spiritus Sanctus. Alij influxuum vim ei adscribunt, vt D. Thomas; qui quanquam in scriptis secundo Sententiarum, Empyreum influentiam nullam habere dixisset, attamen in Summa, ipsum in inferioribus sphæras, non quidem motum, sed cauſandi, continendique virtutem, vel quid huiusmodi infundere tradit. Alij in humanum corpus agere illud arbitrantur, vt Richardus de Media villa, qui dixit, quod fortè influētia eius maximè cooperetur ad debitam proportionem dispositionis corporis humani, cum ipsum sit nobilissimum inter Cœlos, & corpus humanum inter corruptioni obnoxia præstantissimum, & Cœlo ipso etiam nobilissimum, cum Cœli ipsi sint inanimati, ipsum anima perfectum. Alij, quod lucis sit prima cauſa, autumant, & origo, vt Picus deducebat. Hæc & similia de Empyreio orbe philosophantur Theologi, ac Philosophi. Quibus omnibus id compertum velim, non delirantissimum esse (etiam Philosophicis, ac Theologicis placitis non spre-tis) quiescentem sphæram, effulgentemque supra cunctas cæteras statuere, ac decernere.

Quapropter explosas, elisas, ac euersas esse arbitror duas primo loco recensitas sententias. Sed quantum ad dicta ea Patrum, quæ Deo, Beatissimæ in domicilium sydereos Cœlos adscribunt, spectat; animaduertendum, quod Patres ea, & consimilia asserentes (nam plures sententias in voluminibus Patrum, eiusdem sensus comperire facile est) aut hos orbis, ac Cœlos proponunt, non vt Regiam, sed vt solum, & pavementum, partemque Regni Dei, ac Beatorum; vel vt per visibiles hos, ac sublimes splendescentes Cœlos, ad inuisibilem, atque altissimum, coruscantissimumque nos similitudine manuducant; aut quod inereditis illud memorare non opportunum reputent.

Quantum verò ad Caietani rationes attinet: Quod Scriptura nullibi Empyreum memoret, hoc nos minimè discruciat; tùm quod traditio, & præcorum Patrum obtestatio, quæ duo, quando Scriptura silet, maximæ sunt auctoritatis, id tradiderint; tùm quod Scriptura alijs vocibus ipsum circumscripserit. Nec locari in Cœlo Angelos, aut Beatos arbitramur, quia loco circumagantur, vti corpora nostra hoc fluxibili aëre ambiuntur, inepta siquidem, ac puerilis esset cogitatio, huius generis nostri loca, vel tempus ibi adesse existimare; sed quod eo modo, qui glorificis competit corporibus, Beati in eo fulgentissimo corpore degant, suamque beatitudinem adipiscantur.

Constituto igitur dogmate, super hos motu raptos orbis; Cœlum Empyreum immotum, ac splendidum extare; disceptandum modo est, ex tribus posterioribus sententijs eius genesim variè decernentibus, quænam probatior, atque acceptior sit existimanda. Nempe num æternum sit; num multis annis ante Mundum conditum fuerit; num in exordio Mundi cum Terra emanarit.

Principio nobis proficindenda, improbanda, profligandaque est ea sententia Steuci, quæ non tantum erronea, sed impia sanioribus iudicijs visa est; ad quod efficiendum, sufficiat mihi hoc loco Catenulam Neotericorum acrius eam impugnantium, subijcere.

CATHERINVS Enarratione in Genesim, his eam redarguit.

Illud omnino notatione dignum, quod quidam nostræ ætatis tractator, & Moyses interpres, in sua Cosmogia (sic enim suum opus inscripsit) postquam conatus est demonstrare non potuisse Mundum esse sempiternum, & hoc ipsum se demonstrasse arbitratus est; tandem de Cœlo Empyreio tractans, non putat esse quid creatum, paratus tamen recantare si malè sentiat. Sed multò prudentius erat rem ipsam accuratissimè prius vel perpendere, vel silentio suppressere, & non ita ineptè tam periculosa literis mandare. Iam enim dicam suum illud obijci, libellus autem vixit assidue. Quis igitur nomine illius recantabit, cum tam manifestus error pateat, & possit fortè rudioribus nocere. Quicquid enim non est Deus, illud oportet esse creatum: Cœlum verò Empyreum,

pyreum, nemo vnquam Catholicus, sed nec Paganus (quod sciam) esse Deum putauit; neque hic homo dixit esse Deum, sed quoddam potius manans ex ipso Deo, & tamen æternum cum illo.

VIELMIVS vsque adeo execratus est eius sententiam, vt eam hæresi Arnaldistarum compararet: nam inquit.

Iam verò de eo scripsit præ cæteris Augustinus Steuchus in libro, De rebus incorporeis, & inuisibilibus; qui & increatum esse id, & æternum, sub correctione tamen (vt Catholicum decebat Episcopum) existimauit. Et videtur fuisse hæresis Arnaldistarum, non eorum quidem, qui Arnaldum de Villa noua sequuti sunt, sed quem Brixia euomit, Roma exhorruit, Francia repulit, Germania abominatur, Italia non vult recipere, (hac enim periphrasi eum nobis commendat Bernardus in Epistola ad Episcopum Constantiæ.) Ferunt enim qui de Hæreticis scribunt, hos quoque eius fuisse articulos: Aliquid esse præter Deum æternum. Et rursum, Aliquid esse, quod nec Creator, nec creatura sit.

PERERIVS Commentarijs in Genesim libro primo, inquit.

Atque hæc fuit Eugubini opinio, quam ego non tam refellendam, quam omnino explodendam, atque execrandam, ac si fieri posset, sempiterna oblivione sepeliendam iudico. Cuius enim animus non horreat audire, rem esse aliquam, quæ Deus non est, Deo tamen ipsi coæternam, & increatam? Quid magis contrarium Scripturæ dici potest? cuius ille sunt tot in locis tam illustres sententiæ. Omnia per ipsum facta sunt. & Qui omnia creauit, Deus est. & rursus; Creauit, vt essent omnia. Apud Paulum etiam primo capite Epistolæ ad Colossenses; & in Symbolo Fidei, Deus pronuntiatur, ac declaratur conditor omnium rerum visibilium, & inuisibilium. Vix autem possum existimare, quæ fuerit Eugubini de suo illo Empyreio Cœlo mens, qui sensus, quæ cogitatio. At esse lucem, & claritatem quandam; sed qualis est ista lux? num accidens solitarium, & per se cohærens? at repugnat hoc nature accidentis, nec sine miraculo fieri potest. At dicet esse substantiam: sed vtram? num corpoream? verum qualis erit ista natura corporea, & ex quo genere corporum? fuit igitur corpus aliquod ante Mundi huius emolitionem: num incorpoream? erit igitur spiritus aliquis & natura intelligens. Præterea, si manat ista lux ex natura, & maiestate Deitatis, haud dubiè manabit ex necessitate nature, hoc est tanta, quanta est vis Diuinitatis: erit igitur infinita; quo quid absurdius, & incredibilem dici potest? Denique quocumque se verset Eugubinus, mille implicabitur, & irretietur laqueis, nec se vlla ratione extricare poterit. At enimvero, dicit aliquis, Eugubinum satis modeste hanc opinionem suam prodidisse; subiicisse enim eam iudicio, & censura Ecclesiæ; paratum, si ab Ecclesia damnetur, eam quoque dammare. Rectè istud quidem; sed quanto satius fuisset, tam peruersum, & impium dogma non euulgare, quam cum istiusmodi correctione relinquere in scriptis, quod lectori non admodum cauto & erudito, errandi præbeat occasionem? Itaque verè dici potuisset Eugubino, quod in quendam scitè dixit Cato; Quare, inquit, culpam deprecari, quam ea carere maluisti?

Sed his dilemmatibus, & ego eam refellerem. Quicquid à Deo manat, aut à Deo manat ad intra, aut ad extra, vt aiunt in Scholis: Quæ ad intra à Deo manant, nil aliud sunt, quam ipse Deus: Ea autem secundum duas tantum sacratissimas prodeunt emanationes, Filius per generationem, Spiritus Sanctus per spirationem: Quæ ad extra, ex beneplacito prodeunt, & vt creaturæ, conditæ sunt à Deo, non coæternæ Deo: quamobrem lux hæc à Deo manans, si ad extra est, creatura est, condita, non æterna. Præterea, vel lux illa spiritalis est, ex metaphora lux dicta, vel corporea, seu naturalis, seu gloriosa; si lux ea, & claritas supercœlestis, in qua inhabitare Deus dicitur, spiritalis est, atque ex similitudine nomine lucis exprimitur; porro ea ipsa est Deus, non quid manans à Deo; si corporea, cum accidens sit, vehi corpore aliquo operèpretium est, seu sensibili; si sensibilibus est; seu glorioso, si gloriosa est; igitur & creata, & non æterna. Sed quid sibi voluerit Steuchus, vt potè disciplinarum expertus, nec ipse declarare quiniit. Hac sacra, ac sana Theologia, & D. Paulus dixit Deum inhabitare lucem inaccessibilem, sed non Deo eam dixit coæternam. Et Basiliius, si profundius mentem eius perpendimus, Mundum intelligibilem Angelis accommodatum, esse Mundo sensibili generatione superiorum dixit, hoc est, ante Mundum factum, sed non ab æterno: Dixitque Mundum illum tempore etiam anteriorem fuisse, hoc est, tempus habuisse perfectius, æternum nimirum, & perpetuum à parte post; quoniam tempus illud æuum est; quod & ante certa mensura diffiniri non potest; & post æternum erit, cum æuum mensura sit substantiarum non decidentium, sed in se permanentium. Ex quibus euincitur, quantum aberrarit Steuchus, quodque eius sententia ijs nomenclaturis, quibus ipse nonnullas à se reiecit, exornare solet, à nobis condecorari possit. Vocare siquidem eam possumus erroneam, vltroneam, delirantissimam, absurdam, exibatam, profligatam.

Cæterum elisa, ac euersa Steuci assertione, quænam deinceps sit probatior sententia, an ea Basilij, multis æonis ante Mundum Empyreum extasse asserentis, an Strabi, & Bedæ,

Leet. 3.

Ioan. 1. Heb. 3. Sap. 1.

Rationes contra Steuchum.

1. Timoth. 6.

Empyreum quædo à Deo conditum.

Beda, cum cum Terra in exordio effectiois Mundi compactum autumantium, iudicare non audeo; existimoq; hoc problema esse neutrum in via Patrum: Aliquam tamen ipsius diffinitionem haberi posse ex antea de Angelorum genesi disceptatione. Nam si Angeli multis ante Mundum æonis, maximè si corpore aliquo præditi, licet nobis ignoti generis, conditi sunt, eorum etiam domicilium corporeum vnà cum ipsis ante Mundum constructum fuisse, meritò existimare possumus: si autem cum sensibili Mūdo Angeli emanasse putantur, & Empyreum ante Mundum non extasse, sed cum eis prodijisse rectius arbitrari debemus. Vt acceptior, ac probator attamen ab omnibus ferè Theologis Scholasticis amplexata est ea Strabi assertio, quæ coæua simul fuisse, hoc est simul emeruisse, Angelum, Empyreum, Tempus, & Chaos decernit; à qua & nos discedere, non æquum iudico.

Regia autem hæc Dei, Angelorum domicilium, Beatorum illa sedes, Cæli Empyreum nomen nata est. Quis primus ei hoc nomen imposuerit, non est compertum.

A V G V S T I N V S libro decimo de Ciuitate Dei, capite vigesimo septimo, primus fortè Empyreum nomen memorauit, cum Porphyrium redarguens, errorem Apulei eum transcendisse, his verbis tradit.

Quantò humanius, & tolerabilius consuetudinis tuus Platonius Apuleius errauit, qui tantummodo Demones à Luna, & infra ordinatos agitari morbis passionum, mentisq; turbellis, honorans quidem eos, sed volens, nolensq; confessus est; Deos tamen Cæli superiores ad ætherea spatia pertinentes: siue visibiles, quos conspicuos lucere cernebat, Solem, ac Lunam, & cætera ibidem lumina: siue inuisibiles, quos putabat ab omni labe istarum perturbationum alienos, quanta potuit disputatione, discreuit. Tu autem didicisti hoc non à Platone, sed à Chaldeis magistris tuis, ut in æthereis vel Empyreis Mundi sublimitates, & firmamenta Cælestia extolleris vitia humana, ut possent Dij vestri Theurgis pronunciare diuina.

Sed certè Augustinus Empyreum nomine, nō Empyreum nostrum super sydereos Orbes euectum intellexit, sed Orbes hos tantū astripheros, ex Platonica doctrina igneos existimatos, vt rectè etiam D. Thomas adnotauit. Quapropter præcipui huius nominis excogitatores, ac institutores Beda, & Strabus censentur, vt ex eorum relatis sententijs videtur. Hi quippe Empyreum non immeritò Cælum appellarunt, primū quòd eminentissimè omnium Cælorum cuncta sensilia ambiat; deinde quòd beatos celet: ac etiam quoniā si Cælum *ὀψαρον* dicitur, à videndo, rectissimè Empyreum Cælum dixerunt, cum Deus ibi clarissimo intuitu conspiciatur. Empyreum tandem, Cæli nomen præripuit, vt ex Astrorum Cælestium ordine, Beatorum, qui in ipso emicant, Symbolum haberemus. In Cælis siquidem his astrigeris, cuncta sydera splendent, sed lucis fons in Sole est; Luna, ac Stellæ mutuata luce fulgent: In Empyreum etiam Diuinitas coruscantissimi Solis vices gerit, inter Angelos, ac beatos vt Sol inter sydera refulgens, omnibusq; beatitudinis lucem impertiens; Humanitas sacratissima Christi, Lunæ typū fert: Hæc enim ea est, quæ dum per hunc Mundum quasi extra Eclipticam spatia retur, obscura rudibus Hebræis visa est; hoc est, his infirmitatibus obuoluta, immo in funesto Passionis tempore, in sanguinem versa est, splendoremq; suum quasi in eclipfi posita obtexit: sed in die Resurrectionis splendida ex omni parte reddita, in Empyreum ante beatos coruscant: Angeli, ac Sancti in gloria dispares splendent, vt stella differt à stella in claritate. Empyreum autem dictum est Cælum istud, Strabo ac Beda fortè auctoribus, quasi igneum, non quidem ab ardore, sed à splendore, vt omnes Theologi edocent, nuncupatum; siquidem non tantum emicare, sed coruscantissimum esse existimatur.

Cæterum quare fulgorem vsque ad nos Empyreum non emittat, non vna sententia Patres Theologi diffiniunt. Basilii, Ambrosii, Theodoretus à supremi Cæli ambitu spisso, ac valido præpeditam esse Empyreum lucem, opacatumq; fuisse Mundum tradunt, vt alijs referemus. D. Thomas hanc sententiam reijcit, contendens, quòd Cælum illud, quanquam sit solidum, sit tamen diaphanum, nec lumen retundere possit; Empyreum autem, lumen suum non effundere ad nos autumat; seu ex eo quòd nō clareat luce cōdensata, sicut iubar Solis; seu quòd claritate polleat gloriæ, quæ non est cōformis claritati naturali. Alij Theologi alias referunt causas, nempe quòd vel improporcionata sit ea lux oculis nostris non glorificatis, vel quoniam aquæ, quæ super firmamentum confident, eam non traducant; vel etiam, quia nimia longinquitate, atque

De Cæli Empyreum nomen.

P. P. q. 66.

Locus Beatorum, cur Cælum & Empyreum dicatur.

Empyreum cur vsque ad nos lucem non emittat.

P. P. q. 66.

diffantia, vis luminis ad nos non protendatur. Hæc Richardus de Mediavilla secundo Sententiarum, distinctione secunda: quo loco Scholastici hæc fufius disputant.

A V C T O R.

Ego in Patrum gratiam, non quòd eorum sententiam tutiorem reputem, dicere: Empyreum sua naturali luce pollere, eaq; condensata, maximè cum à Patribus fulgere, coruscareq; dicatur. Verum posito quòd Empyreum glorioso lumine præditum fulgeat, hanc quoque lucem gloriosam, vt naturalem, aërem nostrum illustrare posse opinor: Nam quòd claritas gloriæ, etiam si alterius sit rationis à nostra hac à Sole manante, aërem illustret, & oculos nostros percutiat, euidentissimum est exemplum Christi Transfiguratio; in qua Apostoli eius faciem vt Solem rutilantem conspexere; & qua percussi, ceciderunt in facies suas; nilq; aliud fuit is profliens à facie Christi fulgor, quàm claritatis dos à Christo detecta, vt Patrum plurimi, ac ipsemet D. Thomas, edocent. Quòd lux gloriosa non proporcionata sit oculis nostris, admitto; sed non ea ratione, quæ conspicibilis non sit, quasi non splendeat; sed ea ratione, quæ nimio, ac superexcedente suo fulgore nos obæcat, nec accommodatè illa frui, nisi glorificati oculi queunt. Assenerare, quòd aquæ eas non traducant, ineptum est; cum illæ, seu glaciæles, seu in vaporis speciem redactæ, clariore sint, quàm hæc terrestres. Opinari, quòd ob nimiam intercapedinē ille fulgor nos non attingat, est immensitati eius lucis, quæ septies Solis candorem exuperat, derogare. Quapropter nobis non superest probator causa, nisi quòd supremum Cælum sua valida obdensitate, ac opacitate, splendorem illum retundat. Nec ratio, qua D. Thomas hanc Patrum refellit sententiam, multum confistit; nam ex stellarum fixarum conspectioe, egregiè certè omnes Orbes vsq; ad ipsum firmamentum diaphanos esse euincitur; sed secus est de Orbibus superioribus, nono, ac decimo, cum super ipsos nullum sit astrū, ex cuius lucis emissionē, ac ad nos transiitione, certi reddamur ipsos quoque esse diaphanos. Et quis est sensus, aut quæ est ratio, quibus Orbes supra cuncta astra elatos, potius diaphanos, quàm opacos esse, demonstrari possit? Sed hæc pro Patribus dicta sunt ea, qua decet, modestia in tantum Doctorem.

Empyreum igitur hi Patres rectissimè Dei Regiam dixerunt. Idq; de fulgore Empyreum non reticebo, quod Ioannes in Apocalypsi scriptis mandauit; Et lumen, ait, eius simile lapidi precioso, tanquam lapidi Iaspidi, sicut Chrystallum; quasi dixerit; si tam splendida est Prouincia Regis, hoc est, Mundus hic à Deo conditus, Astris, ac Luna, Soleq; in eo micantibus; ne reputes non splendidiorē, ac præstantiorē esse urbem ipsam Regiam, Empyreum ipsum, cum simile sit lapidi Iaspidi sicut Chrystallum. Concipias, precor, Iaspidem coruscantissimum tantæ molis, quantæ ostensum est esse immensum Empyreum, nulla fordescentem macula, sed nitentissimo fulgore perfusum: quid eo splendidius? quid emicantius? Sed adnotes, quòd memoret Ioannes simul & Iaspidis ruborem, & Chrystalli nitorem, & lapidis soliditatem, vt & summum in eo corpore charitatis ardorem, & beatificæ visionis splendorem, & immortalitatis firmitatem simul vigere intelligas. Olympi nomen, quanquam à Vatibus, ac Philosophis Gentilium summopere celebratum, non desumpserunt Patres, ne sacra nostra prophanis fabulis commiscerent, ac deturparent; nobis siquidem omnia noua, & superexcelsa esse debent, qui nouum hominem nos induere profitemur. Faxit Deus, vt tanta Regia potiri valeamus.

Supereff & nunc mihi disceptandum; num Moses in hac generali rerum tum supernarum, tum infernarum manationis historia, Empyreum huius coruscantissimi Orbis natalia, genesimq; prodiderit; an potius ipsius mentionem suppresserit, atque opportuno silentio obuoluerit. Qua de re breuissimè meam sententiam proferam. Assero igitur Mosē Mundi tantum sensilis genituram, & structuram tradere, propterea Empyreum Cæli, veluti inuisibilis, sicut & Angelorum nullam penitus mentionem egisse.

Compellunt me id existimare quamplura. Primū, quoniam vberior Patrum classis id ipsum censuit; quamuis siquidem Clemens Papa ex Petri fortè traditione, Philo, Origenes, Diodorus Tarfensis, Theophilus Antiochenus, Iunilius, Anselmus, Bruno,

Ii Strabus,

Empyreum fulget ac coruscant.

Matt. 17.

Apocal. 21.

An Moses Empyreum mentionem faciat.

Strabus, & Hugo ex Patribus, supereminens quoddam Cœlum subodorarint, quod alij post Empyreum denominarunt, ac ipsum Cœli nomine interpretantur: numerosior tamen Patrum acies his refragatur, cum Cœli appellatione aliud intelligi voluerint, vt supra in Catenis conspici potest. Suadeor amplius, quoniam historiam hanc Moses Hebræis demandabat, qui rudes admodum erant, diuinarumque rerum ignari, nec Cœli nomine Empyreum intelligere potuissent: quapropter perplexa, obscuraque illis fuisset Mosi narratio. Adiciamus, quod si Angelorum productionē Moses prætermisit, vt supra demonstrabamus, iisdem etiam de causis, Empyreum structuram non recensuisse, est asserendum. Age amplius, quod tota hæc historia de rebus sensibilibus, quæ sub aspectum nostrum cadunt, profecto esse conuincatur. Quamobrem si Moses inuisibilem, nec sub sensus nostros cadentium rerum narrationem haberet, peculiaribus quoque vocibus, & nonnullis etiam descriptionibus, eas declarandi, exponendi que prouinciam suscepisset, vt historiam claram, ac præclaram, dilucidam, & elegantem contexeret. Quibus omnibus certè suadeor, Mosem in hac sua rerum omnium à Deo effectarum narratione, insensilia, vti sunt Angelus, & Empyreum, prorsus prætermisisse; & tantum de sensibili Mundo negocium habuisse.

De Genesi Chaos.

Amplissima huius Mundi machinæ, Regia nostræ venustissima, ex Cœlo emicantibus astris nitente, & elementis quatuor compacta, genituram, ac primordia, Vates, Philosophiq; gentilitatis, necnon & oracula nostra, non vna, concordive referunt sententia. Alij plures, alij vnicum esse Mundum definiere. Horum quidam eum finitum, quidam verò infinitum putarunt: eorum qui vnū Mundum finitum agnouerunt, alij ingentium eum, ac æternum somniarunt, adeo vt res fuerint ab æterno, sicuti nunc sunt; alij verò genitum tradiderunt. Atque horum nonnulli vnico principio statuto, materia scilicet ingenta, ac æterna; quam alij ignem, alij aërem, alij athomos, alij vacuum, alij aquam, alij terram, alij infinitum, alij medium quid inter elementa, alij Chaos esse dixerunt; Mundum à casu sua sibi insita virtute profiliisse affirmarunt; alij tribus statutis principijs, Deo, Materia, ac Idæis, Diuina mente, quod confusum erat, dirimente, prouenisse Mundum existimarunt: Ac ut D. Ambrosius scitè enarrat, Deum non tanquam creatorem materiæ, sed tanquam artificem ad exemplar, hoc est ad Idæam intendentem, Mundum hunc ex materia confusse crederunt. Moses certa, & irrefragabili veritate, augustiori ac clariori sapientia, vnico principio Deo cognito, Deum, vt liberum & sapientissimum factorem, atque opificem, ex nihilo vnicum Mundum, cum sibi placuit, produxisse, nobis referauit, ac patefecit. Cæterum de serie, qua Deus Mundum effuderit, inter nostros disceptatio non aspernanda conspicitur. Alij etenim Deum vnico momento, seu vnica die Mundum omnibus numeris absolutum, hoc est, Cœlo fulgentibus astris decorato, elementis natura vigescentibus, sibiq; competentibus in locis dispositis, rerum speciebus tantum præseminatis, ornatum, & cohonestatum effecisse tradunt. Alij Deum Chaos tantum quoddam in primordijs temporū edidisse autumant, quod postea tribus diebus dissecat, ac periecerit, & tribus venustarit, atque locupletarit. Rursum alij huiusce Chaos vnam fuisse rudem naturam, atq; inconditam speciem, in eoque nullum extasse Cœlum, nullum elementum, sed vnam omnium incongestam materiam exili forma præditam, arbitrati sunt. Alij id Chaos ex Cœlo & elementis substantialibus formis ditatis, indigeste ordine compactū dixerunt. Amplius de huius Chaos effectione, nō vnus est horū consensus. Alij sub cunctis Orbibus cœlestibus, sphericè se concludentibus, seu sub vno primo, ac supremo Orbe, vt alij maluerunt, primū ignem, deinde aërem, tandem aquam ingenti mole vndique terram ambientem, atq; obuoluentem constituisse arbitrati sunt. Alij nullo posito Cœlo, igne autem, & aëre, in terræ antris coactis, aquas usq; ad Empyreum inundasse immensa colluie, ac mole existimarunt. Alij terra subsidente, ac in centro suo ponderata, aquam, aërem, ignem commixtim, in nebule formam, ac speciem, immensum hoc usque ad Empyreum interuallum expleuisse opinati sunt. Tot igitur repugnantes, ac uagæ sunt de huius Mundi sensilis nostri natalibus, ac primordijs

De Mundi genesi, & eius principijs variae sententiae.

Hexem. lib. 1. cap. 1.

mordijs excitata assertiones. Verum ijs, quæ ad principia spectant; Num scilicet ea sint plura, an vnū tantum, in accommodatiorem locum reiectis, mihi modò incumbit vnus Mundi à Deo conditi structuræ seriè inuestigare. Indagabo igitur; Num Mundum absolutum primū Deus produxerit, vel potius Chaos quoddam perficiendum, & exornandum crearit: Et si Chaos primum profiliit, quale illud fuerit. His siquidem ut præuijs enucleatis, ad literæ Mosi intelligentiam, facilis nobis aditus parabitur.

Num Mundus primum absolutus à Deo prodierit, seu an omnia condita sint simul.

Mundum perfectum, absolutumq; primo momento, seu die, à summo vniuersorum effectore Deo procreatum fuisse, adeo vt Cœlum fulgentibus astris splendidum, elementa suis sphaeris disposita, ac rerum cunctarum species saltem in seminaria vi præinsita simul profilierint, plures ex Patribus tradiderunt.

Catena Patrum, Mundum vnico momento perfectum, absolutumq; prodixisse, asserentium.

E V D O X I A clarissima illa femina, Theodosij iunioris Augusti vxor, Poëtica artis, & Sacrae Scripturae studio insignis, eo poemate, quo ad imitationem Probæ Falconiæ, ex Græca Homeri Poësi plures sacras collegit historias, in hanc properare sententiam videtur, cum cecinit.

*Vt bene cognoscatis atque Deum, atque etiam virum;
Qui omnibus mortalibus, atque immortalibus imperans,
Simul quidem Terram struxit, simul Cælum, simul verò Mare,
Solemque indefessum, Lunamque plenam:
Simul autem astra omnia, quibus Cælum coronatum est,
Virgiliae, Hiadasque, & robur Orionis,
Vrsamque, quam & currum cognomento vocant,
Quæque ibi vertitur, atque Orionem spectat.*

P H I L O Iudæus de Allegorijs legis Mosaicæ, Mundi opificium perfectè primo temporis momento expletum censet, adeo vt inepti ingenij eos existimet, qui temporis decursu conditum arbitrantur. Ait nanque.

Sed gentis rusticanae est putare, sex diebus, aut vtiq; certo tempore Mundum conditum; quia totus Mundus vicissitudo est dierum, ac noctium, quam Solis motus super terram, sub terraque meantis necessario conficit. Sol autem pars Cæli censetur, vt fatendum sit tempus posterius Mundo esse, quippe quod Mundi est effectus: nam Cæli motus indicauit naturam temporis: Ergo cum audis: Compleuit sexto die opera, intelligere non debes de diebus aliquot, sed de senario perfectò numero.

R A B B I M O S E S Aegyptius libro secundo Ductoris, referente Hamero sua commentatione in Genesim, Mundum vnica hora manasse his edisserit.

Quod inquit, debes scire est, quod illud, quod dictum est, In principio creauit Deus Cælos, & Terram: Sapientes dixerunt multis locis, quod eius expositio est, cum Cælis, & cum Terra, hoc est, quod Creator creauit cum Cælis quicquid est in Cælo; & cum Terra, quicquid est in Terra. Tu verò scis, quia dixerunt, quod Cæli, & Terra simul sunt creati, eo quod Propheta dixit; Ego vocans eos stantes simul. Omnia, verò simul creata sunt, & omnia primò apparuerunt: Et assimilauerunt hanc rationem agricolæ seminanti diuersa genera seminum simul in terra: Pars autem oritur post vnū diem, alia verò pars post duos dies, alia post tres dies; sed omnia semina proiecta fuerunt in vna hora. Secundum igitur hanc opinionem, sine dubio poterit solui dubitatio illa, quæ induxit Sapientem quendam ad dicendum illud quod dixit, cui difficile fuit intelligere, quomodo fuerit primus dies, & secundus, & tertius. Manifestè verò dixerunt Sapientes de ratione lucis, de qua facta est mentio in lege, quia fuit creata in prima die; quod ipsa sunt luminaria, quæ fuerunt creata in prima die; sed non ostendit ea Deus vsque ad quartam diem.

H A M E R O ipsi hæc placuisse demonstrant ea, quæ subscripta.

Hæc Rabbinorum interpretatio, non solum veritati consona est; sed etiam veritas ipsa, & Deus omnia simul creauit verbo suo, & imperij sui dicto, quod Sacra Scriptura attestatur; Qui vniuit in æternum, creauit omnia simul.

C L E M E N S Alexandrinus libro sexto Stromatum, ait.

Vt ergo discamus Mundum esse genitum, non in tempore autem facere Deum existimemus, subiungit

Ii 2 Prophe-

Gen. 1.

Prophetia; Hic est liber generationis: & eorum que sunt in ipsis, quando facta sunt, quo die fecit Deus Cælum & Terram. Illud enim, quando facta sunt, enunciationem significat indefinitam, & ex parte temporis. Hoc autem, quo die fecit Deus, hoc est, in quo, & per quem fecit omnia, & sine quo factum est nihil, significat eam, que per Filium fit operationem, quem dicit David; Hic est dies, quem fecit Dominus, exultemus, & letemur in ea, hoc est, per eam, que per ipsum tradita est cognitionem, diuinis fruamur epulis. Dies enim dictum est Verbum, quod occulta illuminat, & per quod in lucem, & ad generationem accessit vnaqueque creatura.

Psal. 117.

D. Augustinus præ omnibus hanc extulit sententiam, libro vndecimo de Ciuitate Dei, cap. nono: & de Gen. ad litteram libro quarto, capite vigesimo. Contenditque sanctissimus ac doctissimus Pater præfatis in locis demonstrare, Deum omnipotentem sua virtute primo temporum momento, Mundum, hoc est, tam Cœlestes orbes cum Sole, & Luna, & Stellis, quam elementa, ignem, aërem, maria, terram, naturam ac situ, vt nunc sunt absoluta constituisse: cæterum plantas, pisces, aues, animantes, ac hominē non nisi in potentia, ac præfeminaria facultate præparasse: quod si Moses, Spiritu Sancto dictante, sex dierum spatio Mundi emanationem aptauit, id secundum feriem cognitionis Angelicæ intelligendum esse, ordinemque rerum creaturarum sanctissimum Vatem tantummodo exprimere, vt rude, imbecilleque humanum ingenium instrueret.

A V G V S T I N V M ipsum audias libro quarto de Genesi ad litteram, cap. trigesimo tertio sic dicentem.

Ecclesiast. 18.

De quo enim Creatore scriptura ista narravit, quod sex diebus consummauerit omnia opera sua: de illo alibi non vtiq; dissonanter scriptum est, quod creauerit omnia simul. Ac per hos, & istos dies sex, vel septem, vel potius vnum sexies, septiesve repetitum simul fecit, qui fecit omnia simul. Quid ergo opus erat sex dies tam distinctè, dispositèque narrari? quia scilicet ij, qui non possunt videre quod dictum est, creauit omnia simul: nisi cum eis sermo tardius incedat, ad id quo eos ducit, peruenire non possunt.

Gen. 2.

Rursum libro quinto, capite primo, sumpto argumento ex eis verbis Moyses; Hic est liber generationis Cœli, & Terræ, in die, &c. eam ipsam astruit sententiam.

Nunc certè firmior fit illa sententia, qua intelligitur vnum diem fecisse Deum; vnde iam illi sex, vel septem dies, vnus huius repetitione numerari potuerunt, quandoquidem apertius Sancta Scriptura iam dicit, concludens quodammodo cuncta, que ab initio vsque ad hunc locum dixerat, atque infert; Hic est liber creaturæ vel facturæ Cœli, & Terræ, cum factus est dies.

Et infra capite tertio.

An fortè hoc illud est, quod in libro superiore moliebamur ostendere, simul Deum fecisse omnia, quandoquidem narrationis illa contextio, cum sex dierum ordine cuncta creata, & consummata memorasset, nunc ad vnam diem omnia rediguntur nomine Cœli, & Terræ, adiuncto etiam fructicum genere?

Et clariùs libro primo contra aduersarium legis, & Prophetarum, capite octauo.

Sap. 11.

Quamquam qui munere Dei potuerit perspicacius ista rimari, inueniet fortasse in creatura, que ita facta narratur sine interuallis temporalium morarum, distinctum mirabiliter ordinem rerum. Neque enim materies omnino nihil est, de qua in libro Sapientiæ legitur; Qui fecisti Mundum de materia informi. Non ergo quia informis dicta est, omnino nihil est. Et post. Nec putandus est Deus informem prius fecisse materiam, & interuallo aliquo interposito temporis formasse quod informe prius fecerat: sed sicut à loquente sunt verba sonantia, vbi non prius vox informis, post accepit formam: sed formata profertur: Ita intelligendus est Deus de materie quidem informi fecisse Mundum, sed simul eam concreasse Mundo: Non tamen inutiliter prius narratur vnde aliquid fit, & postea, quod inde fit: quia etsi potest vtrumque simul fieri, non potest simul vtrumque narrari.

Præstantissimi quoque Patres illi, qui cum Augustino per ea Moyses verba; In principio creauit Deus Cœlum, & Terram, Terra autem erat inanis, & vacua, & tenebræ erant super faciem abyssi, & Spiritus Domini ferebatur super aquas: non chaos aliquod vna rudi forma præditum, seu ex elementis commixtum, quod seiungendum, venulandūque esset, sed materiam eam primænam origine non tempore præeuntem. explicari voluerunt; Mundum non sex diebus, sed vnico congestum fuisse die, visi sunt censuisse, vt Eucherius, & Beda, & Glossa; de quibus suo loco.

H I L A R I V S de Trinitate, libro duodecimo, Augustino consentire videtur, si rectè eius verba rimemur.

Perpetua enim & æterna rerum creandarum est præparatio; neque partibus cogitationum vniuersitatis huius corpus effectum est, vt primum de Cælo sit cogitatum, postea Terra cura, & tractatus Deum inierit, consultatumque; per singula sit, vt primum in planiciem diffunderetur, deinde postea meliori consilio montibus eleuaretur, rursum autem etiam collibus variaretur: quarto deinde habitabilis etiam in ipsis cacuminibus redde-

redderetur, preparareturque; Cælum, ac sedes Dei segregaretur, ventorumque exhalationes nubes in summo valde continerentur. Tunc deinde certi sub Cælo fontes manarent, ac postremo fundamentis Terra fortibus confirmaretur. Singulis enim bis omnibus anteriorem se sapientia esse profertur. Sed cum omnia per Deum, que sub Cælo sunt, facta sint, & componendo Cælo Christus adfuerit, & ipsam præparati Cæli præueniat æternitatem, non patitur hoc existimari in Deo minutarum rerum particulatas cogitationes, quia omnis horum præparatio Deo est cœterna. Nam tamen si habeat dispensationem sui secundum Moysen firmamenti solidatio, aride nudatio, maris congregatio, astrorum constitutio, aquarum, terræque; in eiciendis ex se animantibus generatio; non tamen Cæli, Terræ, cæterorumque; elementorum creatio leui saltē momento operationis discernitur, quia eorum præparatio equabili penes Deum æternitatis infinitate constituerat.

P R O C O P I V S Augustini in hoc sectator fuit in Gen. caput primum.

Moses enim in describendo Mundi opificium, sex dierum distinctione vsus est, docendi gratia, videlicet ruditatem Iudeorum, quibus hæc scribebat, quique ea que Deus simul fecerat, ob tantam eorum multitudinem, & varietatem simul, & coniunctim capere, & comprehendere, vt erant angustissimi ingenij, nequaquam potuissent. Et post. Docet numerum dierum assumptum esse ordinis gratia, & ob nostram imbecillitatem intellectus. Nam alioqui non quiescemus ordinem rerum creaturarum ob multitudinem assequi. Quemadmodum rerum naturalium corpora, vbi primum in essentiam progressa fuerunt, simul colorem, & magnitudinem continent; quorum alterum prius intellectui, alterum secundum est; sic & Mundus ordine conditus, non tempore, sed decenti, & debita harmonia vndique absolutus est. Haud enim pars Mundi vna formata est, deinde altera defuit.

Et Commentarijs in secundum caput Genesis.

Si rem recta reputare velis, non in die Cælum, & Terra condita sunt, sed in principio, nec omnia in vno die. Cæterum manifestum arbitror, cum omnia iam essent facta, & consummata, ordinis gratia, & debite consonantie assumptum esse illum numerum.

A L B E R T V S Magnus prima parte Summæ, quæ est de quatuor cœqueuis, quæstione duodecima, articulo quinto, Augustino consentit, & eius sententiam fufius disceptat, & hæc habet.

Solutio, sine præiudicio sententiæ melioris, videtur Augustino consentiendum. Et vt melius intelligantur solutiones, accipienda est eius sententia in libro super Genesim ad litteram, vbi sic dicit in primo libro; Sicut vox, materia verborum est, verba verò forma, que vocem indicant: non autem qui loquitur, prius emittit informem vocem, quam postea possit colligere, atque in verba formare: Ita creator Deus non priore tempore fecit informem materiam, & eam postea per ordinem quarumcumque naturarum, quasi secunda consideratione formauit, formatam quippe creauit materiam: Sed quia illud vnde fit aliquid, & si non tempore quadam origine prius est, quam id quod inde fit; potuit diuidere Scriptura loquendi temporibus, quod Deus faciendi temporibus non diuisit. Dicendum ergo, quod per distinctionem quam ponit Moyses, intelligitur distinctio rerum, secundum nature principia, & non distinctio temporum, secundum quem modum distinguitur substantia materiæ à forma, & forma generalis adiuuorum, & passiuorum, sicut elementorum à forma speciali, qua determinatam in specie habet actionem, & passionem, secundum quod supra distinximus opus creationis ab opere dispositionis, sine distinctionis; & opus distinctionis ab opere ornatus.

C A I E T A N V S etiam ex nuperrimis, D. Augustini sententiam excitauit; in hoc ab ipso Augustino discrepans, quod quæ Augustinus ad Angelicam cognitionem retulit, ipse tantum rerum gradibus aptauit, cum dixit.

Quia itaq; effecta à Deo in sex distributa gradus se habent inter se, ac si facti fuissent singuli gradus singulis diebus, & septimo die quiesceret opifex perfectis omnibus: Ideo absque fictione Moyses effecta à Deo omnia in primo instanti, quo creauit Deus Cælos, & Terram, distributa in sex perfectionum gradus consequenter se habentes, accommodauit sex diebus naturalibus, & quietem diei septimo. Nec somnio hæc, quoniam omnia fuisse creata simul non solum in Eccles. legitur; Qui viuit in æternum, creauit omnia simul; sed Moyses ipse testatur in hoc libro; Istæ sunt generationes Cælorum, & Terræ, in die qua fecit Deus Cælos, & Terram, & omne virgultum agri, omnemque herbam, &c. vbi clarè explicat vegetabilia, que sunt opus tertiæ diei, facta esse in die, qua fecit Deus Cælos, & Terram. Simile est autem iudicium de operibus reliquorum dierum.

Fauet huic sententiæ primo in loco Diuinæ potentie maiestas, ea siquidem est vis potentie, vt quanto validior est, tanto citius, atque angustiori temporum interuallo operetur; Potestas igitur diuina, cum infinita sit, Deum quoque in momento cuncta creasse dicendum est. Nil etenim instantanea Mundi creatione, ac exornatione, inexhaustam Dei potentiam nobilius pandit, luculentiusque demonstrat. Nam & Arist. scriptum reliquit, maiorem virtutem mouere idem mobile super æquali magnitudine in minori tempore. Atque etiam, quod si virtus infinita esset in magnitudine, moueret in instanti. Deinde eundem fuisse Mundi creationis modum, qui erit & restaurationis, censendum est, sed de restauratione contestatur Paulus, quod fiet in momento: ait siquidem; In momen-

Ecclesiast. 18.

Gen. 1.

Rationes isto-
rum Patrum
sententiæ cõ-
probantes.

Phil. lib. 6.

Phil. lib. 8.
Creationis &
restauratio-
nis Mundi idē
modus.

1. Cor. 13.

Tuba duplex
in ore Dei.Deus diuerso
à Natura &
arte operatur
modo.

Deut. 32.

Gen. 2.

Eccle. 18.

momento; in ictu oculi, in nouissima tuba; Caniet enim Tuba, &c. Porro tubæ metaphora, nil aliud nobis Apostolus exprimit, quam Dei edictum. Quapropter theosophari possumus, quoquomodo in ore Dei duplicem affuisse tubam: Nouissima, qua reparabitur Orbis; & prima, qua est conditus. Si igitur canente tuba ultima, in ictu oculi, hoc est, citatissimo momento, (quid enim oculorū ictu velocius?) ruent omnia, & Mundus restaurabitur: simili etiā euentu, canente prima tuba, Vniuersum hoc, in ictu oculi, hoc est, in momento creatum esse existimandum est. Præterea Dei operandi modus, à modo operandi naturæ, & artis, in hoc differt, quòd natura, & ars ab imperfecto ad perfectum proficiscuntur: Dei autem opera absoluta, primum ex omni parte, perfecta que prodeunt: iuxta illud; Dei perfecta sunt opera: Absolutum igitur, ac non in tempore compegit Mundi opus. Nec more naturæ & artis, primò congestit, deinde perfecit Mundum; tunc enim opus eius imperfectum quandoque extitisset; Nam si Deus in primæ diei momento, lucem effudit, quid vsque ad secundæ diei initium peregit? Si secunda die Cælum congestit, vt quid vsque ad tertiam ociosus substiterit? Hæc nanque ociosa interualla, immensæ Dei potentia, quæ nescit temporum vicissitudines, ac viuidæ sapientia, quæ hæsitacionem non admittit, & insitæ ipsius bonitati, qua ad emanationem rerum impellebatur, indecentissima fuissent; parum etiam ipsis creaturis opportuna, quæ efflagranti voto perfectionem exposcentes, imperfectæ consistere tamdiu cogebantur. Amplius irridendi Deum occasione mora hæc aditum præstat, teste ipso D. Augustino, qui turpe esse ait, nimisque perniciosum, ac maximè cauendum, Christianum de his rebus, quasi secundum Christianas literas loquentem, ita delirare, vt quilibet infidelis audiat, & dicat, quòd toto Cælo erret, & risum tenere vix possit. Sed ad euidentiissimas, perspectasque Scripturæ auctoritates descendentes, primo scriptum comperimus. Istæ sunt generationes Cæli, & Terræ, quando creata sunt in die qua fecit Deus Cælum, & Terram, & omne virgultum agri. Quod igitur amplius hæsitandum, si in eodem die, quo Cælum conditum est, & plantæ emanarunt? quòd si tertio die plantæ conditæ dicuntur, id non asseritur, quia creatæ fuerint diuerso die ab eo quo effectum est Cælum; sed vt rudibus historia de re tam ardua, ac præcellenti, ad sex dies accommodata magis enitesceret. Amplius testatur Sapiens; Qui viuuit in æternum, creauit omnia simul. Si ergo simul omnia Deum congestisse, prodit Scriptura, quæ amplius superefficit hæsitandi ratio?

*Catena Patrum, Mundum sex dierum spatio
conditum, arbitrantium.*

Ex aduerso, Patrum numerosa Classis, Mosis literam prosequuta, Orbem non vnico temporis primordio, sed sex dierum delapsu conditum existimauit. Et primo in hanc deueniunt sententiam omnes ij Patres, qui licet non clarè Mundum decursu temporis editum dixerint, attamen literam Mosis iuxta eius peruulgatam significationem capientes, sex dies priscos naturales extasse, & non vniformes fuisse asserunt, sed triduum primum igne, vel nube lucida, seu luce Solis nulli addicta globo splenduisse; quarto verò die conditum fuisse Solem voluerunt: Et qui rem post rem productam exponunt, scilicet primo die lucem, secundo firmamentum, in quo sita confident astra, tertio maria coacta, & Terram denudatam fuisse, & germina pullulasse perhibent: item quinto die pisces, & aues; & sexto animantia & hominem, non in præfeminata materia, sed actu producta fuisse à Deo constanter asseuerant. Hi fuere D. Clemens Papa, Dionysius Areopagita, Iustinus, Origenes, Basilius, Ambrosius, Io. Damascenus, Iunilius, Rabanus, Alcuinus, Strabus, Petrus Comestor, & alij plerique, quorum placita, deductis suis locis Catenis apparent. Sed explicata sententia, Mundum sex dierum lapsu prodijisse, plures alij edocuerunt.

P H I L O de Mundi opificio.

Sex autem diebus fabricatum ait Mundum, non quòd temporis spatio opus habuerit conditor: Deum enim non iussu solum, rerum & cogitatu operari creditur. Sed quoniam opus erat res creari quodam ordine; ordini autem numerus est proprius. Inter numeros verò, lege naturæ aptissimus generationi est senarius. Et post.
Nam

Nam si omnia simul & semel fecisset condita, minus ordinis fuisset in rebus tam pulchrè conditis; nec enim est quicquam pulchri in confuso ordine. Ordo verò est consequentia, seriesq; rerum præcedentium, & sequentium, si non ipso opere, certè consilijs opificum; si modò caueatur vt ea certa, inconfusaq; sint.

G R E G O R I V S Nazianzenus Oratione in nouam Dominicam.

Ita procreato lumine, primum quiddam inter dies numeratur, & secundum, & tertium, ac sic deinceps vsq; ad septimū diem, & cessationē operibus asserentem; quibus ea que creata sunt, diuiduntur, ac distinguuntur, arcanis rationibus ordinata, & constituta; nec confertim in rerum naturam ab omnipotenti illo Verbo producta, cuius sola etiam cogitatio, vel solus sermo, confectum opus representat.

N I C E T A S hunc locum sic commentatur.

Ita producto lumine, primus dies, & secundus numeratur; ac sic deinceps vsque ad septimum, quo Deus requieuit ab omnibus operibus, que fecerat; quemadmodum testatur Scriptura. Diebus enim opificum Dei diuiditur. Primo etenim lux facta est, que & diffusa, & collecta, tres dies ante Solis creationem fecit. Secundo, firmamentum: tertio, aquarum collectio, terræq; germinatio: quarto, luminaria; quinto, animalia ex aquis producta, sexto, animalia terrestria, & homo. Quòd autem hæc opera eo ordine constituta sint, vt aliud sit primum, aliud secundum, ac sic deinceps, non temerè ac frustra factum est, sed propter rationes quasdam arcanas, & ineffabiles. Rebus enim creatis ordine opus erat. Ordini porro familiaris, & accommodus est numerus, vt Philo Hebræus scripsit. Proinde haud subito, atque confertim opifex Verbum, Deiq; filius, omnia in rerum naturam extulit, licet alioqui omnia facere possit, non modo iussu, atque imperio, sed sola etiā cogitatione. Ipse enim dixit, & facta sunt: ipse mandauit, & creata sunt. Quid autem dico, dixit, & facta sunt, cum cogitatio sola perfectū opus Deo sistat, ac representet? Horum autem verborum sententia, Theologus à libro Iudith accepit, Deum his verbis alloquentis; Cogitasti ac præsto fuerunt tibi omnia, que fecisti.

G R E G O R I V S Nazianzenus Oratione in Sanctam Pentecosten.

Quancumque ea perspicua causa asserri potest, quòd cum Deus sex dierum spatio materiam produxisset, & informasset, atque omnia generis speciebus, & commixtionibus exornasset, Mundumq; hunc, quem nunc cernimus, condidisset; septimo die ab operibus conquieuit, velut ipsum quoque Sabbati nomen indicat, quietem, Hebræa lingua significans.

Nicetas id ipsum eodem loco astruit.

G R E G O R I V S Niffenus in Hexameron, inquit.

Quocirca principium Mundi originis hoc intelligendum esse suggerit, quòd Deus omnium rerum, que sunt, materias, & causas, & vires comprehensim, in momento temporis congesterit, atque molitus sit, & in primo voluntatis impetu, vniuscuiusque rerum natura concurrerit, Cælum æther, Stellæ, ignis, aer, mare, terra, animalia, plantæ; que diuino quidem oculo omnia, cum ratione potentia ostenderentur, cernebantur, nimirum ab illo, qui, vt inquit Propheta; Omnia ante ortum ipsorum nouit. Potentiam autem pariter, ac sapientiam in vnum collatam ad perfectionem, & consummationem vniuscuiusque particule Mundi, series quedam necessaria per quendam modum, rationem, & ordinem consequuta est; vt vnum quiddam eorum, que in vniuersitate rerum cernuntur, præcederet; & ante cetera existeret, & ederetur; atq; ita post illud id, quòd necessario præcedens exciperet, ac sequeretur, secundum hoc item tertium, prout artificiosa natura cogebat, iteq; quartum & quintum, & reliqua per quandam consequentem vicissitudinem, non temerario quodam casu, atq; concursione, per quendam inordinatum, & fortuitum motum, & impetum ita existentia, atque procedentia; sed vt necessarius ordo naturæ vicissitudinem in ijs, que existunt, requirit: ita res quasque & factas esse ait per formam narrationis de naturalibus sententijs philosophicè tractans.

T H E O D O R E T V S Diuinarum Decret. Epitome libro quinto.

Qui autem Mundi ortum conscripsit, aperte docuit, quenam quidem ex ijs que non erant, & quenam ex ijs que erant, fabricatus est opifex; & quòd Cælum quidem, & Terram, & alia elementa, ex ijs que non erant, fecit. In principio enim, inquit, fecit Deus Cælum, & Terram. Similiter autem & lucem, ex ijs que non erant, fabricatus est. Dixit enim, inquit, Deus, Fiat lux, & facta est lux. Firmamentum autem produxit ex ijs, que iam facta fuerant. Fiat enim, inquit, firmamentum in medio aque, & sit diuidens inter medium aque & aque. Semina quoque & arbores, à Terra germinare iussit. Germinet, inquit, Terra herbam feni, seminans semen secundum genus, & secundum similitudinem; & lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen ipsius in ipso secundum similitudinem, secundum genus in Terra. Ita etiam ratione carentium animalium genera produxit. Ex aquis quidem, que per aërem ingrediuntur, & que in aquis degunt, & que amphibia, quòd nunc in aquis, nunc in terris viuunt, appellantur. Producant enim, inquit, aquæ reptilia animarum viuentium, & volucres volantes in firmamento Cæli. Ex Terra autem, quadrupes, & serpentes. Producat enim, inquit, Terra animam viuentem, quadrupes, & pecora. Hominem autem, ex ijs que erant, & ex ijs que non erant, fecit. Corpus enim formauit limo de terra accepto; animam autem ex ijs, que non erant, fabricatus est.

A M B R O S I V S Hexameron libro primo, capite septimo, Deum non simul Mundum creasse, ac venustasse, explicatiùs declarat, dicens.

Et fortasse dicant; cur enim Deus, sicut dixit, & facta sunt: non simul ornatus congruis rebus asurgentibus

Ordini aptus
est numerus.

Psal. 148.

Cap. 9.

Psal. 138.

tibus donavit elementis; quasi non potuerit Cælum insignitum stellis subito ut creatum est resurgere, & floribus, ac fructibus Terra vestiri? Potuit utique, sed idcirco primò facta, postea composita declarantur, ne verè increata, & sine principio crederentur, si species rerum, velut ingenerate ab initio, non postea additè viderentur. Incomposita Terra legitur, & istè à Philosophis æternitatis, quibus Deus privilegijs honoratur: Quid dicerent, si ab initio eius pulchritudo venisset? Demersa aquis describitur, velut cuidam principiorum suorum additè naufragio, & adhuc à nonnullis facta non creditur: Quid si decorem primogenitum vendicaret? Accedit illud, quòd imitator nos sui Deus esse voluit, ut primò faciamus aliqua, postea venissemus: ne dum simul utrumque adorimur, neutrum possimus implere. Fides autem nostra quodam gradu crescit. Ideo primum fecit Deus, postea venissemus, ut eundem credamus ornasse, qui fecit, & fecisse qui ornauerit: ne alterum putemus ornasse, alterum creavisse: sed eundem utrumque esse operatum, ut primò faceret, postea componeret, ne alterum sine altero crederetur.

Et de Cain, & Abel libro secundo, capite sexto.

Utique simul omnia fieri iubere potuit Deus, sed distinctionem servare maluit, quam nos in omnibus imitaremur negotijs.

Et libro sexto epistolarum, Epistola trigesima nona ad Horuntianum.

Pfal. 148.

Sex itaque diebus factum Mundum exprimit, non quòd Deus tempore indiguerit ad constitutionem eius, cui intra momentum suppetit facere quæ velit (dixit enim, & facta sunt) sed quia ea quæ fiunt, ordinem querunt. Ordo autem, tempus & numerum plerumque exigit. Illud quoque præcipue, quoniam nobis ad operandum formam daturus, numerum dierum servavit, & tempora. Nos enim tempore indigemus, ut aliquid maturius agamus, ne præcipitemus consilia, atque opera nostra, ne ordinem prætermittamus.

I O. C H R Y S O S T O M V S dilucidam huiusce rei detulit sententiam, Homilia tertia in Genesim.

Verum scire, & discere debemus à Spiritu Sancto per linguam beati huius Prophetæ, quæ primo die condita sunt, & quæ alijs. Nam & istud ipsum misericordis Dei condescensionem declarat. Neque enim inops erat omnipotens illius manus, & infinita sapientia, ut non posset vno die producere omnia. Quid, inquam, vno die? & simplici momento poterat. Sed quandoquidem res non ob suam utilitatem produxit, (nullius enim rei indigus est, qui sufficientissimus) sed ob suam benignitatem, & bonitatem fabricavit omnia. Idcirco non simul, sed successivè, & per partes condidit, & doctrinam nobis manifestam de rebus conditis, per linguam beati huius Prophetæ tradidit, ut hæc exactè discerent, non accedamus eorum sententiæ, qui humanis rationibus mouentur.

G R E G O R I V S libro trigesimo secundo Moralium, capite nono, à D. Augustino discedere visus est, cum rerum substantiam primò informem, non tantum origine, sed tempore præstitisse perspicue tradat.

Rursum querendum est, quomodo Deus cuncta simul condidit, dum Moyses sex dierum mutatione variante distinctè creata describat: quod tamen citius agnoscimus, si ipsas causas originum subtiliter indagamus. Rerum quippe substantia simul creata est: sed simul species formata non est: & quod simul extitit per substantiam materiam, non simul apparuit per speciem formæ. Cum enim simul factum Cælum, Terraque describitur, simul spiritalia, atque corporalia, simul quicquid de Cælo oritur, simul factum quicquid de Terra producitur, indicatur. Sol quippe, Luna, sydera quarto die in Cælo facta perhibentur; sed quod quarto die processit in specie, primo die in Cæli substantia extitit per conditionem. Primo die creata Terra dicitur, & tertio arbuta condita, & cuncta terra virentia describuntur: sed hoc quod die tertio se in specie protulit, nimirum primo die in ipsa, de qua ortum est, terra substantia conditum fuit. Hinc est, quòd Moyses, & distinctè per dies singulos condita omnia retulit, & tamen simul omnia creata subiunxit, dicens; Istæ sunt generationes Cæli, & Terræ, quando creatae sunt in die, quo fecit Dominus Cælum, & Terram, & omne virgultum agri, antequam oriretur in Terra, omneque herbam regionis. Qui enim diversis diebus, creatum Cælum, & Terram, virgultum, herbamque narrauerat, nunc vno die facta manifestat; ut liquidò ostenderet, quòd creatura omnis simul per substantiam extitit, quamvis non simul per speciem processit.

Gen. 2.

A T H A N A S I V S contra Arrianos, fermone tertio.

Tota rerum natura intra sex dies condita est: primò quidem lux, quod spatium diem appellavit, secundo firmamentum.

Et de Virginitate.

Ipsè enim Deus pater omnium, intra sex dies fecit Cælum, & Terram, & mare, & omnia, quæ in eis sunt.

T H E O P H I L V S Patriarcha Antiochenus, ad Autolycum libro secundo.

Terra autem erat informis, & inanis, & tenebræ erant super faciem abyssi, & spiritus Dei mouebat se super faciem aquarum. Hac in primis Scriptura agit, & monet, ut doceat materiam à Deo esse quodammodo factam, ex qua Mundum constituit, & in decentem ordinem redegit.

I V L I A N V S Pomerius Archiepiscopus Toletanus lib. contra Iudæos tertio.

In sex quippe diebus fecit Deus Cælum, & Terram, & omnem à se formatam distinctis diebus, condidit creatu-

creaturam, unumquemque diem lucem initians, vesperè consumans.

Verum quod in hoc negotio maximè refert, est, quòd D. Augustini acerrimi, ac perpetui defensores, & qui ab eius doctrina nec latum vnguem recedere consueverant, hæc in re ab eo in arduam sententiam præcipitato, descuerunt.

A L C V I N V S libro quaestionum in Gen. ad primam respondens ait.

Requirit à novarum conditione creaturarum, non à conditarum gubernatione; & ideo Deus tunc creator, in sex dierum creatione putandus est; nunc verò gubernator in totius Mundi naturis.

Et amplius quaestione decimanona.

Quot modis est operatio divina? Resp. Quatuor. Primò quòd in Verbi dispensatione, omnia eterna sunt. Secundo, quòd in materia informi, qui vivit in æternum, creavit omnia simul. Tertio, quòd per opera sex dierum varias distinxit creaturas. Quarto, quòd ex primordialibus seminibus, non incognita oriuntur nature, sed notè sepius, ne pereant, reformantur.

Hæc eadem habet Glossa ordinaria ex Alcuino:

H V G O Victorinus nos, Adnotationibus in Genesim, capite quarto, hanc vberius disputans difficultatem, ait.

De modo creandi magna quaestio est; quidam enim dicunt, Deum omnia simul fecisse quacunque; alij distinguunt per sex dierum operationem, & dicunt illam distinctionem figuratiuam esse, & propter mysterium tantum, nec ita fuisse ad literam. Et hoc volunt probare illa auctoritate; Qui vivit in æternum, creavit omnia simul. Et alia etiam de hoc eodem libro sumpta, ubi recapitulando post opera sex dierum; Istæ sunt, inquit, generationes Cæli, & Terræ, quando creatae sunt in die, quo fecit Deus Cælum, & Terram, & omne virgultum agri. Dicunt etiam hanc rationem, quia Deo non convenit ad modum hominis aliquid imperfectum, facere, aut inordinatum, aut deforme. Sed facile est illas auctoritates solvere. Contra hanc rationem quoque possumus dicere, quòd Deus, qui in momento poterat omnia facere, sex diebus distinxit opera sua: non propter suam (quæ nulla est) impotentiam, sed propter rationabilium creaturarum instructionem & exemplum. Sicut enim prius rebus dedit esse, & postea pulchritudinem; ita & Angelo, & homini, quibus dederat rationales esse, si persistissent, dedit & beatos esse; & hoc esset pulchrum esse. Quod exemplum, quia neglexit Angelus, respiciens ad esse suum, quod rationale erat, nimium de se presumens, cecidit irrecuperabiliter, sicut alij immobiliter sunt confirmati. Ad hominis verò reparationem, sex diebus distinguere voluit opus suum, ut in hoc haberet homo animum occupatum ad sui institutionem. Quòd autem Deus dicitur creasse aliquid imperfectum, aut informe, non nocet, nec est inconueniens; quia ad comparisonem maioris perfectionis, aut pulchritudinis, quas ipsemet per se, quando oportuit, addidit, dici debet: sicut quotidie facit pueros imperfectos, quantum ad augmentum quod sequitur: sed tamen perfectos ad munera partium, manuum scilicet, pedum, & ceterorum membrorum: & hæc sententia probabilior videtur.

Ecclesiast. 18.

Gen. 2.

Id ipsum libro de Sacramentis Fidei parte prima, vberius disputat: sexto autem, quantum informitas ea persistit, edifferit.

Cap. 2. & 3.

R V P E R T V S Abbas, Commentarijs in Genesim, libro primo, capite trigesimo septimo, ab Augustini vexillo defecit.

Iam nunc tamen querendum est ab eis, qui omnem creationem repentinam, & commixtam fuisse volunt, quomodo accipiant illud quòd dictum est; Plantauerat Paradisum voluptatis à principio. Nam propter illud quòd alibi scriptum est; Qui vivit in æternum, creavit omnia simul; volunt repente, & absque ullis profectibus, herbam maturam, & ligna robusta, cum pomis, & seminibus suis constituisse; simul luminaria in firmamento; simul reptilia maris, & volatilia Cæli efferveruisse; simul nihilominus animantia terræ, & ipsum hominem subito obambulare in pedes. Hoc planè à ratione dissentit, nec huiusmodi sensum præsentis lectionis textus admittit. Nam à principio iam dictum est, quòd plantauerat Dominus Deus Paradisum voluptatis, & homo non erat qui operaretur terram; sed fons ascendebat de terra, irrigans universam superficiem terræ.

Gen. 2.

Ecclesiast. 18.

P E T R V S Riga Remensis, poemate inscripto Aurora.

Principio Terram, Cælumque creasse refertur,

Qui sine principio, qui sine fine manet:

Ex nihilo, non ex aliquo, simul omnia fecit;

Non tamen effigiat cuncta creata simul;

Quòd caveat formis, & non habitetur, inanem

Et vacuam Terram, pagina sacra refert.

M A G I S T E R Sententiarum, libro secundo, distinctione duodecima.

Res non simul, ut quibusdam Sanctorum Patrum placuit, sed per intervalla temporum, ac sex volumina dierum, ut alijs visum est, formavit. Quidam namque Sanctorum Patrum, qui verba Dei, atque arcana excellenter scribiti sunt, super hoc quasi adversa scripsisse videntur. Alij quidem tradiderunt omnia simul in materia & forma fuisse creata; quòd Augustinus sensisse videtur. Alij verò hac magis probauerunt, ac as-

KK serue-

seruerunt, vt prima materia rudis, atque informis quatuor elementorum commixtionem, atque confusionem tenens, creata sit: postmodum verò per intervalla sex dierum, ex illa materia rerum corporalium genera sint formata secundum species proprias. Quam sententiam Gregorius, Hieronymus, & Beda, alijque plures commendant, ac præferunt. Quæ etiam scriptura Genesios (vnde prima huius rei ad nos manauit cognitio) magis congruere videtur.

D. THOMAS has duas D. Augustini, & Sanctorum Patrum tam aduersas sententias conciliare nititur, prima parte, quæstione sexagesimasexta, articulo primo: sed luculentius quæstione septuagesima quarta, articulo secundo: licet in disceptationis illius progressu (si accuratius attendatur) ad secundam magis, quam ad D. Augustini sententiam declinare videatur. Cæterum in quæstionibus disputatis, quæstione quarta de omnipotentia, articulo secundo, aurea decisione de ipsis hoc tulit iudiciu.

Harum igitur expositionum, prima, scilicet Augustini, est subtilior, magis ab irrisione infidelium scripturam defendens. Secunda verò, scilicet aliorum Sanctorum, est planior, & magis verbis literæ propensor; ideo vt neutri harum expositionum præiudicetur, vtriusque opinionem sustinentes, vtriusque rationibus respondendum est.

Cap. 22.

GVLIELMVS Parisiensis libro de Vniuerso, prima parte.

Si quis autem querat, quomodo non cum ipsa prolatione huiusmodi Verbi omnia simul facta sunt, cum ex Verbo, & per Verbum, tanquam causa efficiens, & sufficiente, omnia facta sint? Respondeo, quia non omnia simul effici potuerunt, immo cum reuera dicta fuerint, simul tamen omnia fieri non potuerunt. Tu enim & pater tuus, atque mater, simul fieri non potuistis: similiter neque pullus, & ouis, ex quo generandus erat ipse, eodem modo neque semen, & id quod generandum erat ex semine; & in exemplis etiam, que præmissi, manifestum est. Etsi enim vno verbo imperetur expugnatio urbis, & propter hoc omnia, que ad eiusdem expugnationem faciunt, non tamen omnia illa simul fieri possunt. Scire etiam debes, quia Creator benedictus, non aliter dixit res fieri, quam facte sint; immo dixit vnumquodque fieri suo tempore, ordine, & loco, sicut & tu non cogitas omnia scribi simul, que scribis, sed vnumquodque suo ordine scribis, & etiam cogitas in vniuersali scribere librum, non cogitas ipsum scribere totum simul, sed particulatim, & ordinatè; & de vnoquoque per artificium sic se habet. Quanto fortius igitur Creator sapientissimus, nec dixit omnipotentissimo Verbo, nec cogitauit ineffabili cogitatu suo, omnia fieri simul, sed magis ordine, quo congruebat eis esse & fieri, similiter & tempore.

Et post, capite vigesimo nono.

In principio creauit Deus Cælum, & Terram. Vbi præmittam hanc radicem: Ordo nature, ordo est creationis; cuius hæc est intentio, vt que priora sunt natura, intelligantur esse priora creatione, siue prius creata. Quoniam igitur extrema in omni contrarietate priora sunt alijs, Cælum autem vltimum, & Terra, extrema sunt inter corpora, atque contraria, sicut loco suo declarabo: ex necessitate ergo primo creata sunt. Idem autem est dicere primo creata, & in principio creata. Manifestum igitur est, quia in principio creauit Deus Cælum, & Terram; hoc enim est ante corporalia.

TOSTATVS in Genesim, cap. primo, molestè Augustini assertionem perferens, alteram probare visus est.

Ista autem positio altissima est, quia à tanto Doctore principium habuit. Sed non videtur concordare multum intentioni legislatoris, quia Moses loquebatur hic populo rudi, qui de cognitione Angelorum, nec de ipsis Angelis aliquid intelligere poterat: sed ea que loquebatur, Moses volebat quòd populus intelligeret: ideo de rerum creatione, & non de cognitione Angelica intellexit. Et ista est intentio omnium Doctorum.

ALEXANDER de Hales secunda parte, quæstione nona, membro septimo, in vtranque sententiam rapi videtur, cum ait.

Respondendum est secundum Augustinum super Genesim ad literam, quòd res simul creatae sunt: licet sit ordo inter ipsas res creatas secundum minus nobile, & magis nobile: & iste est ordo secundum dignitatem: quem ordinem tangit Damascenus, cum dicit; Decebat primum intellectualem substantiam fieri, & ita sensibilem; & tunc ex vtroque hominem. Potest tamen hic intelligi, vt sit prioritas temporis secundum intentionem beatorum Gregorij, & Hieronymi, & aliorum expositorum.

Sed expressius quæstione quadragesima quarta, membro tertio, suam explicauit sententiam.

Dicendum, quòd non est simile de creatione & factione: factio enim respicit formas distinctas vbi ordo designatur, & ita potest designari dies, secundum quod dies est ex reuolutione luminosi: Creatio verò, vt distinguitur à facere, respicit materiam, & ita non dicitur ibi prius, & posterius, quòd respicit formam, sed simul. Nec oportet, si mensurata sunt in natura ordinata, quòd propter hoc sit ordo ex parte mensuræ; ad prius enim, & posterius natura, non sequitur prius, & posterius in duratione.

Et post, quòd in momento effecta fuerit creatio, edocet, cum ait.

Con-

Concedimus, quòd omnia creata sunt in vno nunc: & illud nunc, non est nunc eternitatis, nec nunc temporis; sed nunc æui; & hoc dicimus, tum quia magis manifestatur Dei potentia, creando in vno nunc multatim quia creata hoc modo, plus conueniunt cum primo.

D. BONAVENTURA, Magistri acerrimus sectator, sub huius sententia vexillo se recepit, libro secundo Sententiarum, distinctione duodecima, quæstione secunda. Dicit enim.

Quidam Sancti in hac quæstione magis secuti sunt viam Theologicam, trahentes rationem ad ea, que sunt Fidei. Quidam verò (inter quos precipuus fuit Augustinus) magis secuti sunt viam Philosophicam, que illa ponit, que videtur magis rationi consona: vnde & intellectum Scripturae trahit ad rationis confirmationem, & attestationem. Vnde cum videtur rationabilius, à summa potentia omnia produci simul, & mora temporis interuentis nullius videatur esse utilitatis, vel necessitatis; posuit omnia simul esse producta: suam positionem confirmans per auctoritates sacre Scripturae; & exponens illud, quòd videtur sibi contradicere, videlicet, de dierum distinctione: ostendens, quòd illi dies non fuerunt dies materiales, sed potius spirituales; qui omnes simul potuerunt esse; & hæc positio multum fuit rationabilis, & valde subtilis. Verum tamen; quia ad hanc positionem videtur intellectus Scripturae distrahari, & securius est, & magis meritorium intellectum nostrum, & rationem omnino Scripturae supponere, quam ipsam aliquo modo distrahere: ideo communiter aliqui Doctores, & qui præcesserunt Augustinum, & qui secuti sunt; sic intellexerunt, & posuerunt sicut textus in litera sacre Scripturae Genesios sonare videtur. Vnde posuerunt omnia materialia, & corporalia simul esse creata in materia, sed per senarium dierum esse distincta in forma. Et Post. Dicendum, quòd Scriptura facit vim inter creare, & facere. Nam creationem, vocat productionem ex nihilo; factionem verò, ipsam distinctionem; & hoc bene signatur Genesios secundo, vbi dicitur, quòd cessauit ab omni opere suo, quòd creauit, vt faceret. Omnes igitur Sancti in hoc concordant, quòd omnia sunt simul producta in materia: & ideo omnia concedunt simul esse creata, sed tamen non simul facta.

Verum minimè silentio prætereunda sunt huius tantorum Patrum assertionis solida argumenta. Potissimum igitur huius sententiæ fundamentum, est literæ series; siquidè historiã intexebat Moses; Historici ergo munia obire debebat: sed Historici partes sunt, res gestas prout gesta sunt enarrare, ac voces secundum vtitatè significatione defumere; igitur & gesta, & verba, prout sonant, sunt accipienda. Turbatur nimium hæc Mosis de opificio Mundi enarratio; si in temporum primordio verè simul condita sunt omnia. Que enim Terra illa inanis & uacua? Quomodo aquis cooperta, & post detecta? Que tenebræ? Que abyssus? Qui spiritus latus super aquas? Que lux primo die ante Solem præcreata? Et qui Sol post quarto die conditus? Quare firmamentum aliud fuit compactum à Cælo primo die conflato? Certè hæc omnia præisse tempore informem Orbem, & Chaos non fictum, & commentitium, sed verum arguunt, atque conuincunt: aut nulla est historiã ratio, nullusque literalis sensus. Quare D. Augustini interpretatio longè abscedit à litera, ac tota in peregrino sensu uersatur, & ea que splendidiore sunt ipso Sole, densissimis nubibus obscurat. Nec Mosen rudibus Hebræis, quòd momento actum est temporis, sub decursu exposuisse, vt digestam, ac perfacilem rudibus ingenijs afferret rerum omnium conditarum enarrationem eorum captui accommodatã, dicendum est; potuisset enim primum Moses creationem rerum in momento effectam, uti momento factam dilucidè, & clarè proponere; deinde Chaos explicare, ac postea secretionis, venustationisque opera, nulla sex dierum commemoratione facta, nec uespere, & mane toties inculcata mentione, repræsentare, ac enarrare. Siquidem si Moses historiã suã hos sex dies intexit, ac apposuit, quasi per eos ex vi literæ, seu literaliter cognitiones Angelorum matutinas, & uespertinas studens explicare, quis attingere eum potuit? si allegorij vsus est, quomodo potuit Moses rudibus, obsequie ingenij Hebræis obscurè, enigmaticèque cognitiones Angelorum vix Theologis prospectas, & cognitatas obijcere? Igitur Mosis historia, nullum literalem sensum, ratum, ac firmum deferret, sed omnia ad allegoriam redigenda essent. D. Thomas quæstionibus disputatis, & post eum plures ex recentioribus hoc aliud contra Augustinum proferunt argumentum. Moses præceptum de Sabbati obseruatione promulgans, hæc unam mandati eius causam reddidit; Quòd Deus creatis intra sex dies, Cælo, & Terra, die septimo quieuerit ab omni opere, quòd pararat; at si simul, seu uno die omnia Dei nutu emanassent, ratio ea non tantum infirma, & inutilis, sed minus sincera uideretur. Amplius in D. Augustinum inuehuntur alij; si omnia simul condita sunt, omnia inquam, que sex diebus facta narrantur; & ea, que ante sex dies in primordijs tem-

Rationes pro hac sententia.

Exod. 20;

porum creata recensentur; simul igitur creatum est Cœlum, simul formata lux, simul diuisa tenebræ à luce: Quòd si Cœli nomine (vt inquit Augustinus) intelligitur Angelus, pariterq; segregatione lucis à tenebris, Angelorum bonorum à prauis seiunctio; igitur simul editus est Angelus, eodemque ipso momento ad Deum conuersus est, ac ipsomet Angelus assumptus, Dæmonque expulsus, ac deiectus. Hæc autem & doctrinæ omnium Theologorum, & Scripturæ, & rationi admodum aduersa sunt: Theologi enim, inter Angeli conditionem, & lapsum, & assumptionem, seu propulsionem, formulas (vt aiunt) quasdam intercessisse perhibent. Verùm & de homine maior est difficultas, quomodo enim potuit eodẽ momẽto formari homo: in Paradisum ferri? somno corripri? Eua educi? & similia. Amplius, distinctio sex dierum à Mose tradita; aut importat ordinem temporum in rerum creatione, ita vt prius enarrentur, quæ prius editæ sunt; aut ordinem dignitatis, quo præstantiores præire scimus; aut naturæ, quo causæ effectus præcedunt; aut ordinem cognitionis Angelicæ, vt ea prima prodijisse tradantur, quæ primùm Angeli perceperunt. Non denotat certè ordinem dignitatis, quia tunc homo Mundi princeps, primo die emanasse perhiberetur: non naturæ, tunc enim Solis, & Astrorum creatio plantarum originem antecessisset: non ordinem Angelicæ apprehensionis; & primò non matutinæ, cum beatifica visio nullam multitudinem, ac successionem suscipiat, simul enim ea omnia, quæ ipsorum competunt gloriæ, Angeli in Verbo contuentur; nec vespertinæ, Angeli nanque saltem nobiliores unico prospectu plura rerum genera simul comprehendunt, quam inferiores. Rursus hæc vespertina Angelorum cognitio naturæ ordinem insequuta esset, quem tamen Moses in resu ipsarum à Deo effectarum narratione haudquaquam obseruauit. Superest igitur, ut sola ratio, ac ordo temporis, quo res conditæ sunt, dies istos discernat, distinguatque, & ex temporis ratione Moses eos contexuerit. Accedit vltimo in loco id quod scitè admodum adnotauit Vielmus, quòd sacra volumina, secundum numerum septenarium tempora computant, ac hebdomadam genera plura proponunt, vt D. Gregorius pendit, & infra luculentius à nobis enarrabitur. Vnde & in vsu fuit apud Hebræos hebdomada septem dierum, & septem annorum, ac etiam magna hebdomada septem annorum complectens hebdomadas, quam è vestigio subsequeretur Iubilei annus. Amplius, populi cuncti vetustim, confertim, agminatim, tam Barbari, quam Græci, ac Latini, hebdomadibus perpetuò vsi sunt, quamuis in denominandis diebus non omnes inuicem consenserint. Quæsitare igitur possumus, cur tam Scripturæ, quam sæculi sapientes, septimanas, & non decimanas, seu octomanas sibi selegere; certè nullam aptiorem huius instituti rationem proferre possumus, quam quòd septem dies hebdomadæ nostræ primorum septem dierum simulachrum insigne, illustrisq; imago censeantur. Quapropter primam eam creationis hebdomadam, quam nobis conscribit Moses, fuisse septem integras Cœli conuersiones, septemque naturales, & non fictitios dies, asserendum est. Postremò Ecclesiam contra D. Augustinum decreuisse, ac statuisse, non imbecille est argumentum, quòd in hymnis vespertinis singulo die, de singulo opere, in creationis Mundi primordijs, & ipso die peractò, immortales, quoad potest, Deo conditori referat gratias.

Iudicium Auctoris.

Quamquam isti arduo admodum, ac perdifficili negotio, huic tantæ, & tam graui Patrum disceptationi iudicium meum interponere, non modicè reformidem: dicam atamen ingenuè, quid ipse existimem. Dialecticum istud in via Patrum problema esse arbitror: ac D. Thomam vt ducem insequens, neutram harum opinionum apprimè reijcio, nec vt falsam repello; sed primam D. Augustini ingeniosorem, atque ad refellendas gentilium Philosophorum irrisiones promptiorem: alteram autem planiorem esse magis, ac Mosis literæ arridentiorem reputo. Quapropter cum ad exponendam Mosis historiam, Basilij, cæterorumque Patrum, Mundum delapsu temporum constructum existimantium, sententiam aptiorem, & accommodatiorem perspiciam, hanc altera non reiecta, prosequar: si prius ad argumentationes ex utraque parte dedu-

Distinctio sex dierum in creatioe, quæ ordinem importet.

Lecl. 17. in Gen. Homil. de Magdalena.

D. Augustini sententia subtilior est, sed alia literæ accommodationator.

ctas, concisè, quoad fas erit, responsa insinuauero. Ad primam pro D. Augustino delatam argumentationem, quòd Dei inæstimabilis potentia calumnia alicui videatur, si tarda molimina ei, quæ operosissima est, in Mundi emolitione ascribantur: Duo dicerem; primùm, illam in creando moram, ac protractionem duo demonstrare, quæ Deo æquè connexa sunt, ac immensa potentia; Sapientiam, inquam, & libertatem. Emicat enim in rerum effectione per dies protracta, non momento peracta, Sapientia Dei; cum triplex Mundi status, ac facies representetur, creationis, seiunctionis, atque exornationis; & mirificè quantum Sapientia in discretione, ac venustatione Chaos effulserit, enarratur; adeò vt de seipsa eleganter prodat Sapientia; Cum eo eram cuncta componens, & delectabar per singulos dies, ludens coram eo, ludens in orbe terrarum, & deliciae meæ esse cum filijs hominum. Oblectationem maximam, ac quasi ludentis suscepit Sapientia æterna, quando vniuersa constituens, ordini ordinem, pulchritudini pulchritudinem, decori decus semper adiungebat. Emicat insuper diuinæ uoluntatis libertas. Noluit enim Deus Orbem in instanti venustare, sed sensim, ac gradatim, vt suam uoluntatem, ac libertatem patefaceret. Quapropter Deus Mundum effecit certè vastissimum, ac amplissimum, vt suam omnipotentiam demonstraret; cõdidit dierum sex prolapsu, vt uoluntate, non necessitate eum protulisse cõprobaret. Quemadmodum igitur licet ab æterno (si Thomistis credimus) vel saltem multis ante æonis, ac sæculis Deus Orbem procreare, ampliorèq; ipsum, & rerum speciebus magis refertum effecere potuisset; attamen & diffinito, præscriptoq; à se tempore, & hac præfinita mole, ac rerum numero, condere eum uoluit, quia sibi placuit: Ita prorsus quamuis vnico momento, & simul, omnia perficere certè ualuisse, sex tamen dierum interuallo creationem protraxit; quia id sibi beneplacitum fuit. Aristotelis axiomata de agentibus ex naturæ necessitate verificari, omnibus compertum est; At nos verum Deum opificem liberum agnoscimus, ac nulla coactione obstrictum prædicamus. Non igitur ex agentis imbecillitate, seu ex materiæ reluctancia, sex diebus immoratus est Deus, cum Orbem emolitus est; sed vt æquè Sapientia, ac libertas, quæ in Deo non minoris sunt præstantia, quam ipsa potentia, emitterent. Arbitror amplius, Dei summam potentiam magis ex Orbis structura per sex dies dilata, quam si vnico momento omnia fabricasset, elucescere. Immensa siquidem Dei emicat potentia, quòd ex nihilo cuncta creauit; sed in hac per sex dies effusa rerum emanatione explendescunt eiusdè potentia potiora monumenta, utpote quòd efficere potuerit, vt accidentia sine aliquo substrato subsistant, & quòd absque vllò secundarum causarum auxilio, effectus quos uult, ipse producat; quæ præcipuè apparent, cum lucem primo die absque Solis globo effuluisse; & Cœlum secundo die sine Sole, Luna, ac Syderibus conditum, plantas quoque tertio die ante Sydera ipsa creatas fuisse, historia tradit; quibus luce clariùs demonstratur, Deum accidentia, ac ornamenta à subiectis rebus seiungere, & absq; secundis causis res efficere, conseruareque posse: quæ profectò, si vnico momento cuncta produxisset, haudquaquam apparuissent. Nec ob id imperfectum manauit opus à Deo, cum ipsum non vt absolutum, sed vt absoluendum proferret. Sciscitari verò quid Deus à diei initio, quo opus sibi à seipso præscriptum absoluerat, ad sequentis diei exordium ageret, puerile prorsus ac ineptum est: siquidem Deus perenni eo fruebatur otio, quo ante Mundum in seipso beatus potitus est. Præterea, indagare, num rebus ipsis, quæ efficiantur, cunctationes illæ molestæ essent, tædiosum est, ac intempestiuum. Siquidem asseuerare possumus, quòd in eo crasso, indecoroq; statu, in quo creaturæ ab imperfecto ad perfectius contendebant, nil ipsis uolentium contingebat, vt quæ in manu opificis collocatæ, illius uoluntati omninò obsequerentur; & quanto flagrantius absolutionem suam expetebant, tanto magis creatione per dies protracta, immensum sibi collatū à Creatore munus sentiebant, atque à Deo cuncta, à seipsis nihil habere posse, experiebantur. Vt alteri argumentationi ex creationis, ac restorationis Mundi conformitate deductæ satisfaciam, ponderandum existimo; aliud esse efflagrationem; & restorationem Mundi, aliud mortuorum resurrectionem: siquidem licet mortuorum resurrectionem in instanti faciendam asseueret D. Paulus, dicens; In momento, in idu oculi in nouissima tuba; canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti: Orbis tamè restau-

Diluuntur rationes p. D. Augustino adductæ.

Creatio perfectes protractæ, summæ Dei sapientia, & libertatis argumentum. Prou. 8.

Creatio protracta, Dei potentia magis ostendit quam momentanea.

1. Cor. 15.

Mūdi restau-
ratio non in
momento fiet.
Luc. 21.

Gen. 2.

Iſa. 9.
Iſa. 14.

Eccleſiaſt. 18.

restauracionem in tempore explendā, expresse, dilucidēq; ex alijs Scripturę locis euin-
citur. Primum nanque præibunt plura portenta, vt edocet Scriptura; Erunt, inquit, ſi-
gna in Sole, & Luna, & Stellis, & in terris pressura gentium, præ confusione sonitus
maris, & fluctuum, arescentibus hominibus: & deinde conflagratio non nisi in tempo-
re fieri poterit. Nec ob rerum emolitionem sex diebus protractam Deus irridendus
venit; nam, vt dictum est, omnipotentia eius augustissima nullo modo obscuratur, aut
labefactatur; sed cum Sapientia, & libertate magis enitescit, atque resplendet. Dua-
bus propositis Scripturę auctoritatibus occurrere non arduum est; prima enim illa;
Hic est liber generationis Cœli, & Terrę, in die quo fecit Dominus Cœlum, & Terrę,
& omne virgultum agri; peritorum in Sacris literis iudicio, ad D. Augustini sententiã
comprobendam, inefficax, imbecillis, ac nullius esse ponderis agnoscitur, cum dies sin-
gulari numero pro plurali, hoc est, pro diebus, & pro eo quod est in tempore, sæpius ex
phraſi Hebręa in sacris literis accipiatur, vt eo loco apud Prophetam; Sicut in die Ma-
dian: Iterumq; apud eundem. Et erit in die illa, dicit Dominus.

H V G O Victorinus primus attulit hanc solutionem. Adnotat in Gen. capi-
te septimo, cum inquit.

Moses prius visus est dixisse, sex diebus omnia esse creata: hic verò vno die. Sed si diem confusè pro tem-
pore accipiamus, & verisimilis, & facilis erit solutio: Possimus, & secundo interpretari illud verbum in sen-
tentia allegata antequam orientur, hoc est antequam orientur per propagationem, aut successorem, si-
cut modo.

D. Thomas quæstionibus disputatis, articulo secundo, hanc delatam auctoritatem,
altero etiam modo ita exponit, quod in die, quo creauit Deus Cœlum, & Terram, ſci-
licet corpora cœlestia, & quatuor elementa secundum suas formas substantiales, creauit
etiam omne virgultum agri, non in actu; sed antequam orientur super Terrę, idest po-
tentialiter, quod postea tertia die fuit in actuali existentia productum. Verum Cate-
na Patrum hunc locum explicantium, suo loco vberius deducetur. Loci illius apud
Ecclesiasticum, Qui viuit in æternum, creauit omnia simul; tot certè adfunt Patrum,
Doctorumq; interpretationes, vt Catenam ferè conficere possimus.

*Catena exponentium locum Ecclesiastici, Qui viuit in
æternum, creauit omnia simul.*

G R E G O R I V S libro trigesimosecundo Moralium, capite no-
no, inquit.

Rursum querendum est, quomodo Deus cuncta simul condidit, dum Moyses sex dierum mutatione va-
riante, distinctè creata describit, quod tamen citius agnoscimus, si ipsas causas originum subtiliter indaga-
mus. Rerum quippe substantia simul creata est: sed simul species formata non est; & quod simul extitit
per substantiam materię, non simul apparuit per speciem formę.

Hanc ipsam interpretationem Gregorij adduxit Glossa ordinaria; Hanc pariter liber
Antecimenon dictus, Interrog. & Respon. prima; Hanc Iunilius in Hexameron; Hanc
Alcuinus quæst. in Gen. decimanona; Hanc D. Thomas prima parte, quæstione sexagesi-
ma quarta, protulerunt.

R V P E R T V S Abbas Commentarijs in Genesim libro secundo, capite
decimo octauo.

Proinde cum dicitur; Qui viuit in æternum, creauit omnia simul: subaudiamus, antequam faceret. Sic
etenim hic habemus, creauit, vt faceret: creauit, inquam, omnia simul in sua sapientia, vt vnumquodque
illorum in sua propria faceret essentia. Nam ne putes sic esse dictum, creauit omnia simul, vt intelligen-
dum sit, repente in proprijs speciebus, vel formationibus constituisse omnia simul, nec herba virens, nec ligna
pomifera Cælo, & Terra, vel vno momento minora existerent.

H V G O de Sacramentis libro primo, prima parte, capite quinto.
Qui viuit in æternum, creauit omnia simul. Quia eodem momento simul, & visibilium materia essentiali-
ter creata est, & inuisibilium natura: nihilq; postea factum, cuius in ipso primordio, aut materia, vt in cor-
poribus: aut similitudo, vt in spiritibus non præcesserit. Nam etsi noue adhuc quotidie creantur anima, no-
ua tamen creatura non fit: quia in Angelicis spiritibus, iam tunc quando creabantur, eius similitu-
do præcessit.

L V S I T A N V S Commentarijs in Genesim.

Hoc modo omnia à Deo simul facta dicit Ecclesiasticus, quod videlicet opus suum non interposuit, sed conti-
nuauit, donec absoluit.

V I E L M I V S Lectione decimaseptima.

Ad locum autem Ecclesiastici respondemus; ea tunc communi hominum sermone dici simul fuisse facta, quan-
do vel nulla, vel quæ videatur admodum parua mora, exiguumque temporis interuallum intercesserit, dum effi-
cerentur. Quamobrem & Cyrillus in Catena in Psal. trigesimum sextum, capi Simul quandoque pro repente, ac
statim, dixit. Et Sanctus Thomas tertia parte, quæstione quinquagesima tertia, art. secundo, ea quoq; dici posse
fieri statim, adnotauit, quæ breui, aut certè non interposito longiori tempore consueunt: sic dicitur domus tota
simul extrui, ac statim, quæ successu sine temporis interpellatione edificatur, quamquam iaciat antea fun-
damentum, moxque erigantur parietes, aut etiam muri, & postea tectum superponatur, atque aded in tempore
consumatur; & quoniam Deus iugi quadam, & continuata dierum serie, in quibus feriatas non est, nec suum
reliquit opificium, illa omnia, quæ Mundum perficiunt, & exornant, absoluit; rectè profectò, & appositè Sapiens
scribere potuit, illum omnia simul creasse.

P E R E R I V S in Genesim libro primo, duas alias ab his diuersas affert in-
terpretationes.

Omnia creata sunt simul, ea nempe, quæ sunt propriè loquendo creata, idest, ex nihilo facta; hæc autem simul
omnia vno instanti sunt condita, Cælos dico, Angelos, & quatuor elementa. Sed verum, & germanum illo-
rum verborum Ecclesiastici intellectum reddit verbum Græcum ibi positum *συν*, quod noster interpres ver-
tit Latine Simul, significat enim idem, quod pariter, seu communiter, vel vniuersaliter: vt proprius eius loci
sensus sit, Deum omnia pariter, vel sine vllius rei exceptione creasse. Similiter, vt dicit Ioannes de Verbo diui-
no; Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quare Latina illa vox Simul, non denotat eo
loco simultatem temporis, vt putauit Augustinus, sed simultatem collectionis, seu vniuersalitatē, qua signifi-
catione aliàs non rarò ponitur in Scriptura, velut in Leuit. Numerabis, inquit, septem hebdomadas annorum,
idest, septies septem, quæ simul faciunt annos quadraginta nouem: & in libro Numerorum vox Simul eadem
significatione sumpta, ter, quater ve legitur: necnon in Psalmo decimotertio: Omnes declinauerunt, simul
inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum: & in Psalmo quadagesimo octauo. Si-
mul inspiens, & Stultus peribunt.

Luculenter igitur satisfecimus auctoritatibus pro D. Augustino adductis; hæcque
pro Basilij sententiæ munimine dici possunt.

Verum ad dissoluendas argumentationes contra Augustinum illatas transeamus.
Illud itaque quod primò obijciebatur; nempe quod Moses historici partes prætergres-
sus fuisset, si de Mundi opificio enarrationem, metaphoris, ac translatis, obscurisque vo-
cum significationibus locupletasset; facile euertetur, si perpendamus aliam esse rerum
humanarum rationem, aliam Diuinarum, ac supernarum, quæ hominibus sunt & co-
gnitu ardua, & summa veneratione suspiciendæ: Quamobrem sicuti humanæ humanis
vſitatis vocibus sunt explicandę, ita & diuinę humanum captum superantes, symbolis,
figurisque sæpius sunt exprimendæ, vt & maiori studio eruditi ea contemplantur, &
maiori cultu à rudibus suspiciantur. Hac igitur serie gentilitatis præsci Vates, celebra-
rimique Poëtæ, vt Hesiodus, Homerus, Thales Milesius, Mercurius Trismegistus, ac cæ-
teri, qui summum apud gentes nomen sibi vendicarunt, suæ Theologiæ arcana pluri-
bus obuoluta enigmatibus, ac fabulis prodiderunt. Huius rei testes sunt Iustinus, Cle-
mens Alexandrinus, Eusebius libris de preparatione Euāgelica, cū de præscorum Aegy-
ptiorum, Phrygum, Græcorum, ceterorumque Barbarorum Theologia, verba habent.
Quid enim Iouis nomine, nisi spiritum? quid Vulcani, nisi ignem? quid Cereris, nisi
Terram? quid Oceani, nisi humiditatem? quid Minerę, nisi ærem, mystica Aegy-
ptiorum Theologia innuebat; quæ admodum Eusebius in libris de preparatione Euā-
gelica recensuit. Quapropter mirum non est; si eundem morem profectus est Mo-
ses. Verum quod ipse magis clarus fuerit veritatis assertor,

C Y R I L L V S Alexandrinus contra Iulianum libro secundo, his
asseruit.

Igitur quare accusat Mosem sacrorum monstratorem, qui dilucidum, & minimè erroneum, verarumque nar-
rationum composuit librum? facta enim dicit esse à Deo Cælum, & Terram, Solemque, ac Lunam, Stellas, ac
lucem, volatilia, & natatilia, & irrationalium animalium genera, & arborum pulchritudines, fructusque, qui
edi possunt, & herbas in agris. Vide autem quomodo per illos sermones errorem, quo antiqui delirabant,
amputat. An non Iouem quidem nominant Cælum; Cererem verò Terram; Apollinem autem Solem; &
venaticem

Habetur in
Catena Grę-
ca Danielis
Barbari.

Ioan. 1.

Leu. 25.

Num. 25.

Soluuntur ra-
tiones cõtra
D. Augusti-
num allatæ.

Aliter Diui-
na, aliter hu-
mana exprī-
menda.

Gentiliū Va-
tes arcana
sua cur meta-
phoris tege-
bant.
Lib. 1. & 2.

Lib. 3. cap. 2.

venatricem aurea spicula gerentem, Dianam, hoc est Lunam, & Neptunum humidam substantiam? Et in summa unumquemque Deorum, ut libebat, celebrarunt, & ut Deos adorauerunt.

Hæc ille; Quapropter bene Moses, non figmentis, aut fabulis, ut Poëta, & Gentiliū Vates, sed sex rerum conditarum genera, iuxta cognitionis Angelicæ typum, quasi sex diebus edita, absolutaque expressit, ut rudes quidem ex literæ crasso sensu, quasi sex diebus ea facta perciperent: eruditi verò, qui Mundum vnico die effectū non ignorabant, creatarum rerum numerum, ac ipsarum emolitionis modum ex altissimæ Angelorum cognitionis serie caperent, atque comprehenderent. Ad illud autem secundo loco obiectum, quod ex rerum opificio sex diebus enigmaticè tantum protracto, promulgatum de Sabbato præceptum minus sincerum reddi videatur,

Art. 2. in resp.
ad 5.

D. THOMAS Quæstionibus disputatis, quæstione quarta de Potentia Dei, respondet, cum ait.

Ideo statutum est in lege, ut septima die quiescerent, & festum ducerent, in qua Mundus consummatus est, ut per nouitatem Mundi simul producti, & per sex genera rerum distincta, homo semper in Dei cognitione maneret; & de tam vniuersali, & præcipuo creationis beneficio, Deo gratias exhiberet; & in ipso tanquam in fine quietem sue mentis poneret, in presenti per gratiam, & in futuro per gloriam.

Ex argumentationibus Nuperorum contra D. Augustinum illatis; eos D. Augustini mentem non assequutos esse constare potest. Siquidem Augustinus vnico momento Angelum, Cœlos, Astra, Elementa manasse opinatus est, non autem eodem momento Angelum cecidisse, neque eodem plantas, pisces, aues, animalia prodijisse, nisi potentia, aut præfeminata materia; nec eodem hominem formatum fuisse edocuit, sicuti ex libro quinto de Gen. ad literam elicitur. Quare rescinduntur plura illa de Angelis, ac homine allata impossibilia.

In resp. ad
22.

D. THOMAS loco citato hoc intellexit, & docuit, cum dixit.

Augustinus vult in ipso creationis principio, quasdam res per species suas distinctas fuisse productas in natura propria, & quatuor elementa, quæ ex nihilo producta sunt, & corpora cœlestia. Huiusmodi enim productio non præsupponit materiam ex qua, nec in qua. Alia verò dicit esse producta in rationibus seminalibus tantum, ut animalia, plantas, & homines, quæ omnia postmodum in naturis proprijs producta sunt, illo opere, quo post senarium illorum dierum numerum, Deus naturam prius conditam administrat. De quo opere dicitur Ioan. quinto; Pater meus usque modo operatur, nec in productione, & distinctione rerum, vult attendendum esse ordinem temporis, sed naturæ. Et Post. Corpus humanum non fuit productum in actu in illis sex diebus, sicut nec corpora aliorum animalium, sed tantum secundum rationes causales, quia Deus in ipsa creatione indidit ipsis elementis virtutem, seu rationes quasdam, ut ex eis, virtute Dei, vel stellarum, vel seminis, possent animalia produci. Illa ergo, quæ in illis sex diebus fuerunt in actu producta, non successiue, sed simul creata sunt. Alia verò simul secundum rationes seminales, vel in suo simili, fuerunt producta.

In resp. ad
29.

Cæterum ipsemet D. Thomas asserto loco, naturæ ordinem egregiè in rerum emolitione fuisse seruatum, his edocet,

Quamuis enim non fuerit in productione vniuersi seruatus ordo temporis, fuit tamen seruatus ordo originis, & naturæ. Nam secundum Augustinum, opus creationis præcedit opus distinctionis, ordine naturæ, non temporis. Similiter & opus distinctionis præcedit ordine naturæ opus ornatu. Nec argumentatio de plantis creatis ante Solem, vllius est momenti, contra D. Augustinum, qui plantas potentia tantum, non actu conditas asseuerat.

Deinde ordinem rerum effectarum non prætermisum fuisse, contendit ipsemet D. Thomas asserta quæstione, cum edocet Mosén obseruasse numerum sex dierum, non penès ordinem Angelicæ cognitionis, sed penès distinctionem ipsorum primorum operum ad cognitionem relatorum. Proinde Sacrarum Scripturarum, & gentiū vsum quo eas labentia tempora ad septenarium numerum redegisse, omnes scimus, ex Mosi historia desumptum fuisse arbitrari; Verum quod Moses dierum septem numerum, ut à Deo verè in Mundi emolitione obseruatum recensuerit, & nō à seipso ad explicandam opificij Mundi enarrationem eum excogitarit; is vsus gentium non arguit, neque conuincit. Sed de his fatis.

Quale Chaos à Deo primò effectum fuerit.

Cæterum sancita, ac statuta ea assertione, Mundum non omnibus numeris absolutum vnico temporum momento prodijisse, sed primò Chaos quoddam deinceps per temporum

temporum interualla secretum, ac venustatum profiliisse: excitatur mox disceptatio, quodnam Chaos illud fuerit. Tria siquidem Chaos genera Philosophi, Patresq; tradiderunt: Alij Chaos quoddam, quod non tempore, sed origine tantum Mundum præcesserit, propofuere: quod Materiam primam informem appellarunt: de quo, ut de re apud omnes notissima, non est cur exactius hoc loco edisseramus: Alij Chaos alterum, quod & tempore, & origine ante Mundum extiterit, excogitarunt: sed horum alij id reputarunt fuisse Chaos vna rudi forma præditum, seu corpulentam quandam massam, indigestamq; molem, ac materiam exili actu consistentem, in qua Cœlum, & elementa, non actu, sed potentia tantum essent præfeminata: Alij fuisse Chaos illud ex elementis formis substantialibus præditis conflatum dixere: & hi adeò diuersam speciem ac formam ei adscripserunt, ut quatuor Chaos genera nobis suppeditarint. Ego primum Catenas (ut meum institutum exposcit) deducam.

Chaos varia genera.

Classis Vatum, ac Patrum, Chaos vna rudi forma donatum, seu materiam vno exili actu præditam, astruentium.

Vates, ac prisca Gentilitatis Philosophi sapius Chaos commemorarunt; & quamquam non adeò suam sententiam explicarint, ut quod Chaos maluerint illud esse, clare apprehendamus; attamen hoc indigestum, in quo omnia vnum essent, magis visum sunt insinuasse.

HESIODVS, referente Steucho in Cosmopœcia.

Exiit ante Chaos, post hæc latissima tellus,

Quam super innixum pondus rerum incubat omne.

Hæc sic Steuchus est commentatus, cum dicit.

Duo scitu dignissima, & cum Mose vndequaque consentientia dixit Hesiodus: Primum fuisse Chaos, id est Terram, & aquam informem, ac ceu massam: id enim etiam voce Hebraica dicitur Chaos, id est, Tbhru, vel Bohu. Deinde Terram exiitisse, quod Moses appellauit seclusionem aquarum à terra. Ea enim fuit Terræ creatio, cum primum ab aquis, quibus circumobruta, atque oppleta latebat informis, & quia nondum exsiccata magis erat aqueum quiddam, quam terra, emerfit.

EVRIPIDES sic cecinit, nihil à Mose dissentiens.

Cœlum, Terraq; vnus forma fuit.

Sed cum fuissent abiuncta complexu mutuo,

Emersit omnis in lucem res progenita:

Arbores, aues, ferae, quasque affert Mare,

Genusque mortalium.

Animaduertimus eum (inquit Steuchus) illam vnam omnium rerum, & Cœli, ac Terræ figuram per circumlocutionem, ambitumque verborum dixisse, quod superior Hesiodus vocarat Chaos.

OVIDIVS primo Methamorphoseos de eo etiam eleganter prodidit.

Ante Mare, & Terras, & quod tegit omnia Cœlum,

Vnus erat toto naturæ vultus in orbe;

Quem dixere Chaos, rudis, indigestaq; moles;

Nec quicquam nisi pondus iners, congestaq; eodem

Non bene cunctarum discordia semina rerum.

Quaque erat & tellus, illic & Pontus, & aër,

Frigida pugnant calidæ, humentia siccis,

Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.

Hanc Deus, & melior litem natura diremit.

BOETIVS de Consolatione Philosophica.

O' qui perpetua Mundum ratione gubernas,

Terrarum, Cœliq; Sator, qui tempus ab æuo

Ire iubes; stabilisq; manens, das cuncta moueri;

Quem non externæ pepulerunt fingere caussa

Materiæ fluitantis opus.

GREGORIVS Nazianzenus, descriptione pereleganti eiusdem generis Chaos his deducit, Poëmata de virginitatis laudibus.

Omnia nox quondam tenebris horrenda tegebat,
Non erat Auroræ splendor, non Phæbus Eois
Partibus exoriens curvus agitabat equorum;
Gloria nec noctis radiabat in æthere Phæbe:
Sed confusa simul temerarius omnia motus
Voluebat gravibus tenebrarum vincula catenis,
Quas Chaos antiquum toto diffuderat Orbe.

C L A V D I V S Marius Victor, Orator Massiliensis, Comm. in Genesim,
Chaos huius generis informe his descripsisse mihi visus est.

Vtque istum faceret diues Sapia Mundum,
Cuncta simul genuit; sed post hæc semina rerum
Ornavit, superinductis informia formis.

Hoc illud Chaos est, quod Philosophi prisci dixerunt Materiam ingenitam, & quod diuersimodè effinxerunt: Alij siquidem vnum simplex primum corpus extitisse suspicati sunt: Terreum alij, vt Xenophanes: fluidum ex aquis congestum alij, vt Thales Milesius: alij aëreū, vt Anaximenes: ex atomis alij confectum, vt Epicurus: igneum alij somniarunt, vt Parmenides: nonnulli ex elementis cunctis compactum, vt Empedocles: iugisquam quandam materiam id dixerunt nonnulli, vt Xenocrates. De quibus Patres ij, qui veterum de rerum principijs sententias affatim collegere, satis edisserunt, Clemens Papa, Iustinus, Clemens Alexandrinus, Eusebius, Theodoretus, Cyrilus, Epiphanius, Hermias Philosophus: quorum loca infra colligito. Anaxagoræ Chaos famigeratum est; siquidem Anaxagoras, vt Plato, Aristoteles, & Lactantius perhibent, initium rerum dixit ea ferie fuisse, quod cum omnia primò confusa & indigesta essent, accessit mens quædam, quæ diremit, ac exornauit illa, quæ prisco in Chaos erant confusa, Mundumq; effecit.

Cap. 4.

D I O D O R V S Siculus, vniuersæ historiæ Gentilitatis Collector, teste Eusebio de præparatione Euangelica, libro primo, quod Chaos illud fuerit, & qua ferie ex eo res emanarint, explicat, atque Eusebius his Diodori enarrationem refert.

Vnam enim ante initium omnium Celi, & Terræ, cunctis simul confusis, formam fuisse tradunt, postea dissepatis, diuisisq; molibus vniuersi, ordinem Mundi conspectum, aëraq; motum habuisse continuum, cuius partem quidem igneam ad superiores ascendisse partes, sursum sua propter leuitatem natura semper tendente: qua ex causa Solem, ac Stellarum multitudinem rotatione totius circumferri. Partem autem turbidam, atq; terrestrē vna cum humidis ad fima propter gravitatem loca descendisse, quam partem continuè longo tempore in ipsa conuolutam maria ex humiditate, ex durioribus terram lutosam, ac teneram concreasse; quam primum, posteaquam Solaris calor exæstiuauit, consipatam fuisse: deinde superficie calefacta pluribus in locis corruptionem humidi esse consequutam: ex qua (vt etiam nunc in pluribus fieri solet) cum subito ad transfusa frigus calor exarsit, animalia concreta fuisse, quæ noctu à circumfusa caligine alebantur, & in die à calore solidiora reddebantur; ac postremò sufficiens iam crementum consecuta, erupisse ab illa colluue varias hæc animalium formas. Quorum calidiora, lenioraq; ad altiora loca exiisse, volucrum appellatione nuncupata: ficciora vero, ac grauiora, serpentibus, ac terrenis connumerata: eodem quoque modo humidiora in consentaneum sibiipfis locum confluxisse, aquatica nuncupata; & sic animalium diuersa genera producta fuisse. Terram vero postquam magis Sole, ac ventis induruit, nihil ex perfectioribus producere posse; ac ideo ex mutua sexuum coniunctione, perfectiora generantur. Hanc rem ita se habuisse, tragicus etiam Euripides Anaxagoræ Physici auditor in Fabula, quam Menalippem nominat, his verbis testatur: Vna Cælorum olim, ac terræ forma, sed separatio cuncta in lucem tulit, volucres ac feras simul, arbores, generaq; natantium, mortaliumq; genus. Hæc de rerum origine prima à priscis accepimus.

S T E V C H V S Chaos nomen id ipsum fuisse apud omnes gentes, quod apud Hebræos Thohu, deducit in Cosmopæia.

Quodque magis mireris, ac stupeas, hanc vocem Chaos quam diximus esse illam Hebraicam Thohu, facta permutatione vnius, quæ similis esset illi, literæ Thau, & Chet in Thau transeunte, factum sit Thohu, dico veteres Latinos, ac Grecos, totumq; penè Mundum, primam illam rerum commixtionem, ac ceu massam, Mundi; initium, appellasse eadem voce, atque Hebræos & Moysen: vt ex nomine sit perspicuum omnes gentes audisse quondam & cognouisse illud initium rerum, quale primum extiterit; Chaos appellatur à Græcis Thohu appellatur ab Hebræis, Latinos autem veteres perhibet Festus, Pompeius Mundum appellasse Chobum, nomen à cohibendo, vt certum est: habebatq; vt Ioannes Pontanus perhibet, aspirationem in medio, quemadmodum Hebraica dictio. Remansit ergo apud Latinos vetustissima Mundi nuncupatio. Namq; prima, quæ fuit Thohu, siue Chohu, postea Cælum & Terra, & mare, omnibus digestis, & Mundus dictus est.

Ve

Verum, vt ad nostros deueniamus, assertionem hanc non obscure tradidit

P H I L O libro de Mundi opificio.

At Moses tum Philosophia fastigium ascensus, tum oraculo de præcipuis naturæ arcanis edoctus, animaduertit duo esse in rebus necessaria; alterum causam agentem, alterum quod ab agente afficitur. Præterea agens illud esse huius vniuersi mentem sincerissimam, ingentissimamq; præstantiorem quàm sit virtus, aut scientia, immò quàm ipsum summum bonum, & ipsum summum pulchrum. Alterum autem illud passioni obnoxium, inanime, & suapte natura immobile, motum, formatum, animatumq; à mente illa, redditum esse opus absolutissimum. Et Post. Si quis vellet causam huius vniuersalis opificij perscrutari, non aberraret opinor à scopo, si diceret, quod quidam priscus sapiens: bonum esse patrem, conditoremq; ideoq; suapte natura bonitate non inuidisse substantiæ, nihil boni ex se ipsa habenti, quæ tamen quiduis fieri poterat. Erat enim ex se ipsa expertis omnis qualitatis, indigesta, inanims, plena ruditate, confusione, atq; discordia, sed capax alterationis, mutationisq; in contrarium statum optimum, videlicet ordinem, qualitatem, animationem, similitudinem, identitatem, coaptationem, atque consonantiam, ceteraq; quæ ad potiorem ideam attingunt. Tum Deus neruine monente (quis enim erat alius?) suapte consilio decreuit diuitias gratiæ suæ copiosè, largiterque profundere in naturam nullius bonæ rei per se capacem sine diuina munificentia.

Cauetas precor, ne materiam ingenitam his describere Philonem intelligas: sed certior esto, materiam eam primam, seu Chaos indigestum hoc apparatu enarrationis ipsum declarare. Philonem enim in eam veterum Philosophorum, & Hæreticorum, de materia ingenita opinionem non prolapsam esse euincunt & Doctoris existimatio, & eius doctrinæ celsitudo, & id quod alibi de his obtestatus est; quod nos in disceptatione de materia ingenita detulimus.

P H I L A S T R I V S Episcopus Brixienfis, qui claruit anno trecentesimo octuagesimo; libro Catalogus Hæreseon dicto, Hæresi sexagesima tertia, dilucidè, constanterque, hoc Chaos vna rudi forma præditum, in exordio temporum conditum censuit, cum dixit.

Alia est hæresis, quæ de terra ambigit, dicens hanc esse solam & aliam non esse: ignorans, quòd alia est, quæ veluti matrix est omnium rerum, vniuersaque continet, quæ quasi vna, id est materia reperitur in Scripturis, quæ est inuisibilis, & incomposita, quæ à Deo facta est in primo die. Hæc autem in qua habitamus, super aquam fundata ostenditur, vt dixit Dauid; Qui fundasti terram super aquam. Nam matrix omnium rerum terra immensa est illa prior, quæ in primo die facta est, quæ continet aquam & hanc terram, quæ habitatur à nobis, quæ & humano generi, & volatilibus, serpentibus, pecudibus, ceterisque alijs fruges, & fructus exhibet opulenter, iussa à Christo Domino Saluatore, sicut scriptum est in libro Genesios creatura seruire.

Psal. 103.

G R E G O R I V S Nyssenus de historia sex dierum, quibus Mundus à Deo creatus est, disertius hoc inconditum, rude, indigestumq; Chaos, in quo elementa, non acta, sed potentia insita essent, approbavit. Primum enim quomodo ea rerum materia confusa in potentia Dei extarit, his declarat.

Oportet autem opinor, antequam scripta excutiantur, illud in hoc commentario non amplius esse controuersum, sed certum, ac firmum, quòd in diuina natura cum voluntate potentia concurrat, ac modus potentie Dei voluntas existat, Porro voluntas, sapientia est: sapientie autem proprium est nullo modo ignorare, quæ ratione res singule fiant: cognitioni vero potentia quoque connexa est, itaque simulatque cognouit, & statuit quid fieri oporteat, etiam effectrix rerum vis concurrat; quæ quod mente conceptum est, ad actionem, & effectum deducat, & cognitionem, atque decretum nullo modo moretur, sed continenter, nulloque interuallo vna cum voluntate opus ostenditur, & exhibetur. Potentia enim simul voluntas est, & quomodo res fiant ante deliberans, & materias ad existentiam eorum, quæ mente concepta fuerint, curans, conficiens, & subministrans: vt simul omnia, quæ à Deo proficisci oportet, ad creandum concurrere intelligantur, voluntas, potentia, sapientia, essentia rerum. Hoc cum ita sit, nemo amplius de materia anxie poterit sciscitari, quomodo, & vnde quæque res existat, inquirens: qualia nimirum dicentes audire licet, si expertis materia, & incorporeus est Deus, vnde materia? qua ratione quantitas ex eo, quod quantitatis est expertis? item ex inuisibili, visibile? item ex eo, quod magnitudinis expertis, & indefinitum est, id quod omnino pondere, ac magnitudine aliqua, atque quantitate definitur? Item reliqua omnia, quacunque circa materiam cernuntur, qui vel vnde produxit is, qui nihil tale habet in sua natura? Nam vna nobis vniuscuiusque eorum, quæ de materia obijciuntur, solutio est, nempe, quòd nec potentie sapientiam Dei, nec potentiam sapientie expertem esse ponamus: sed hæc alterum esse cum altero, & vnum vtranque demonstrari, vt simul & eodem tempore cum altero alterum conspiciatur. Nam & sapiens eius voluntas potentia earum rerum, quæ efficiuntur, declaratur, & effectrix eius vis sapientie voluntate perscitur & consummatur. Si igitur in eodem, & circa idem tempus & sapientia, & potentia est; neque ignorat, qua ratione materie ad rerum fabricationem inueniri possit, neque facultas ei deest, qua facultate, quod animo conceperit, & efficere statuerit, ad opus dote.

Ll 2 cat.

cat. Sed omnia cum possit, simul omnia, per qua materia conflatur; sapienti pariter, ac potenti voluntate ad res efficiendas premolitus est, atque congeffit leue, graue, solidum, & densum, rarum, & tenue, instabile, fluens, molle, durum, humidum, aridum, frigidum, calidum: colorem, figuram, inscriptionem, interuallum, & distantiam: qua omnia quidem per sese nude cogitationes sunt, & mentis conceptus, & animi sensa. Non enim aliquid horum per sese materia est, sed cum inter sese concurrerint, materia euadunt.

Et post, edocet id Chaos conflatum fuisse summam, & acruatim, quod expressit Moses verbo, In principio; descriptumque fuisse duobus extremis Coelo, & Terra, concluditque.

Igitur ea, qua ab inexplicabili potentia Dei una comprehensione repente peracta est rerum uniuersarum congestio, constitutioque, principium, siue summa à Moyse appellata est: in qua rerum naturam uniuersam constatam, atque constitutam esse dicit: atque extremitates quidem rerum expressit, media uero unum à cum extremitatibus, per id, quod tacitum intelligitur, indicauit. Extremitates autem dico propter sensum humanum, qui neque in subterranea penetrat, neque Caelum peragrat. Quocirca principium Mundi originis hoc intelligendum esse suggerit, quod Deus omnium rerum qua sunt, materias, & causas, & vires comprehensim, in momento temporis congefferit, atque molitus sit, & in primo voluntatis impetu uniuersaque rerum natura concurrerit, Caelum, ether, stellae, ignis, aer, mare, terra, animalia, plantae, qua diuino quidem omnia, admiratione potentiae ostenderentur, cernebantur, nimirum ab illo, qui, ut inquit Propheta, Omnia ante ortum ipsorum nouit.

Psal. 138.

Illud ipsum etiam est videre, cum profitionem ignis ex Chaos describit, dicens.

Cum enim iam acruatim in uno momento diuinae voluntatis uniuersa rerum natura promiscue, & indistincte creata esset, & elementa inter se omnia mutuo permixta essent, ignis, qui passim dispersus esset, nimis, ac redundante materia officiente, offuscabatur, & obscurabatur. Sed quoniam uelox quaedam uis eius, & agilis est, simulatque naturae rerum ad Mundi ortum à Deo signum, & occasio data est, ante omnem naturam grauiorem emicuit, atque prosiliuit, ac statim res uniuersae lumine collustrabantur.

Gen. 1.

Id ipsum habet explicans ea uerba, Terra autem erat inuisibilis, & incomposita, ut uo loco deducemus.

Non desunt Patres, qui quamuis perplexam, & ancipitem de Chaos sententiam retulerint, hoc tamen Chaos genus, de quo nobis est sermo, magis insinuarunt.

GREGORIVS Nazianzenus in Sermonem, seu oratione de Spiritu Sancto, qua est postrema de Theologia.

Venerantur igitur Hebraei numerum septenarium, quia constat, quod Deus sex diebus materiam substituit, ac formauit, omnibus speciebus, & uarietatibus exornauit, & Mundum hunc quem cernimus, perfecit: septimo uero ab operibus quieuit.

GREGORIVS Magnus Expositionis in Iob, libro trigesimo secundo.

Rerum quippe substantia simul creata est, sed simul per species formata non est: & quod simul exitit per substantiam materiae, non simul apparuit per speciem formae.

TATIANS Oratione contra Graecos.

Sic autem res se habet. Uniuersam Mundi machinam, & quicquid in ea conditum extat, è materia constitutum esse patet, ipsam uero materiam à Deo productam, ita ut partim rudis, & informis intelligatur antequam discerneretur, partim conformata, & digesta, post peractam eius discretionem.

THEOPHILVS Antiochenus ad Autholicum libro secundo.

Nam diuina Sapientia pranouerit fore, qui ineptias effutirent, & multitudinem Deorum introducerent: ut igitur Deus, qui uere est, ex operibus suis deprehenderetur, & constaret Deum sermone suo creasse Caelum, & Terram, scriptum est; In principio creauit Deus Caelum, & Terram. Postea, ut eorum creatio pateret, ait; Terra autem erat informis, & inanis, & tenebrae erant super faciem abyssi; & spiritus Dei mouebat se super faciem aquarum. Haec in primis Scriptura Sacra agit, & monet, ut doceat materiam à Deo esse quodammodo factam, ex qua Mundum constituit, & in decentem ordinem redegit.

ALCVINVS quaest. in Gen. decimanona.

In materia informi: Qui uiuit in aeternum, creauit omnia simul.

MAGISTER Sententiarum secundo libro, distinet. duodecima, explicans id; In principio creauit Deus Caelum, & Terram, ait.

Caelum, id est, Angelos; & Terram, scilicet materiam quatuor elementorum adhuc confusam, & informem, qua à Graecis dicta est Chaos; & haec fuit ante omnem diem. Deinde elementa distinxit Deus, & species proprias, atque distinctas singulis rebus secundum genus suum dedit. Et Post. Alij quidem tradiderunt omnia simul in materia & forma fuisse creata: quod Augustinus sensisse uidetur. Alij uero hoc magis probauerunt, ac asseruerunt, ut prima materia rudis, atque informis, quatuor elementorum commixtionem, atque confusionem tenens, creata sit: postmodum uero per interualla sex dierum ex illa materia rerum corporaliu genera

genera sint formata secundum species proprias. Quam sententiam Gregorius, Hieronymus, & Beda, alijque plures commendant, ac preferunt. Quae etiam scripturae Genesios (unde prima ad nos huius rei manauit cognitio) magis congruere uidetur.

Et post explicans informitatem materiae eius incongestae, ait.

Dicimus illam primam materiam non ideo dictam esse informem, quod nullam omnino formam habuerit; quia non aliquid corporeum tale existere potest, quod nullam habeat formam; sed ideo non absurde informem appellari posse dicimus, quia in confusione, & permixtione quadam subsistens, nondum pulchram, apertamque, & distinctam receperat formam, qualem modo cernimus. Facta est ergo illa materia in forma confusionis ante formam dispositionis. In forma confusionis, prius omnia corporalia materialiter simul, & semel sunt creata.

Quid sibi uoluerit Magister, num quod Deus effinxerit Chaos indigestum, una imperfecta forma praeditum, in quo elementa praefeminata tantum essent, vel Chaos ex elementis substantialibus formis insignitis, sed inter se commixtis & confusis, non est clarum, & perspicuum. Quod certe primum maluerit, patefaciunt ea, qua subsequuntur. Primum, quia Coeli nomine Angelum, & non caelestia corpora capit; uero autem simile non est, uoluisse ipsum elementa sine Coelo, saltem supremo emanasse. Deinde quoniam terrae, aquae, & tenebrarum uoces significare non elementa ipsa, & luminis carentiam, sed eius materiei, seu Chaos incongestionem, & ruditatem obtestatur. Quapropter & concludit.

His omnibus uocabulis uocata est illa informis materia, ut res ignota notis uocabulis insinuaretur imperitoribus, & non uno tantum: nam si uno tantum significaretur uocabulo, hoc esse putaretur, quod consueuerant homines in illo uocabulo intelligere. Sub his ergo nominibus significata est materia illa confusa, & informis, qua nulla specie cerni, ac tractari poterat, id est, nominibus uisibilium rerum, qua inde futurae erant, propter infirmitatem paruulorum, qui minus idonei sunt inuisibilia comprehendere, & tunc erant tenebrae, id est, lucis absentia.

Ceterum e contra, quod id Chaos fuisse ex elementis commixtum existimari, demonstrant ea, qua de eius situ, dispositioneque docuit, cum infra ait.

Eratque terrenum hoc elementum, in uno loco, eodemque medio subsistens, ceteris tribus in una confusione permixtis: eisdemque circumquaque in modo cuiusdam nebulae oppressis, ita obuolutum erat, ut apparere non posset quod fuit: illa uero tria in una permixtione confusa, circumquaque suspensa, consue in altum porrigebantur, quousque nunc summitas corporeae naturae pertingit. Et sicut quibusdam uidetur, ultra locum firmamenti extendebatur illa moles, qua in inferiori parte spissior, atque grossior erat; in superiori uero, rarior, ac leuior, atque subtilior existebat; de qua rariori substantia putant quidam fuisse aquas, qua super firmamentum esse dicuntur. Talis fuit Mundi facies in principio, priusquam reciperet formam, uel dispositionem.

Ex Commentarioribus, D. Bonaentura Magistrum rapit in primam sententiam; D. Thomas in alteram. Nos ut in ambas raptum proponimus.

D. BONAVENTURA igitur asserto loco, quaestione tertia, articulo primo.

Et ideo est alius modus dicendi rationabilior, quod materia illa producta est sub aliqua forma; sed illa non erat forma completa, nec dans materiae esse completum; & ideo non sic informabat, quin adhuc materia diceretur informis: nec appetitum materiae adeo finiebat, quin adhuc materia alias formas appeteret; & ideo dispositio erat ad formas ulteriores non completa perfectio. Et post. Sicut exemplum ponitur in embryone, quod actu habet unam formam, & figuram quandam massae carnis; illa tamen est dispositio ad diuersas membrorum figurationes. Istud tamen non est omnino simile, quia forma illa non erat tunc actualitatis, sicut est forma embryonis; nec in tanta propinquitate ad educationem formarum sequentium, sicut forma embryonis ad educationem membrorum. Forma enim embryonis est uisibilis, & per uim ad perfectam naturam completionem est perducibilis; illa uero materia sub tali forma incomposita erat, & inuisibilis, & ad formas subsequentes sola diuina uirtute, & operatione poterat perducere: & ideo propter imperfectionem formae illius, materia illa dicitur informis, & propter indeterminatum appetitum multarum formarum confusa dicitur, & permixta; & haec positio satis uidetur esse intelligibilis, & probabilis.

TOSTATVS Lyrani methodum prosequutus, secundum duplicem de duplici Chaos sententiam, duplicem tradens expositionem, eam quam secundo loco recitat, & fufius prosequitur, & approbat. Dicit enim.

Prima autem expositio est, quod creatio omnium rerum siue caelestium, siue terrestrium, in suis formis specificis substantialiter distinctis, fuit facta ante omnem diem. Distinctio autem, qua postea ponitur facta in tribus diebus, & ornatus factus in alijs tribus diebus, pertinent ad aliquid accidentale, non autem ad proprietates substantiales, qua consequuntur subiectum in esse necessario: & ideo producta re per creationem, necesse

Postillis in Gen.

necesse inest ei sua propria passio. Ista expositio non multum est laudabilis, vel conueniens literæ, vt infra patebit. Et post. Secunda positio, quod in principio temporis, incorporalia, scilicet Angeli creati sunt; & materia omnium corporalium sub quadam communi forma corporeitatis non determinata ad aliquam speciem rerum creatarum; & post per dies fuit facta distinctio rerum in species ex materia illa: & hanc positionem tenent Strabus, & Beda, & alij Doctores. Fuit autem illa materia corporea, materia omnium Cælorum præterquam Cæli Emphyrei, & omnium terrestrium, siue elementalium. Et post. Exponentes secundum positionem secundam, scilicet, quod à principio creationis non fuerint res create distinctæ in suis speciebus, sed quod in quadam forma corporeitatis communi tota rerum materia creata sit: deinde ex illa materia cuncta distincta fuerint per dies. Hæc positio est multum conformis cum litera, quæ dicit in diebus singulis singulas res factas, vel creatas. Dicere autem, quod illud facere refertur ad aliquas dispositiones accidentales inductas post in substantia rei, magis est velle imponere terminos, quàm loqui ex proprietate terminorum, maxime quia populus, cui ista dicebantur, rudis erat, nec poterat intelligere, quid essent istæ proprietates. Item ista est positio Strabi, & Bedæ, & communiter aliorum Doctorem.

Et post, in interpretatione verborum; Super faciem abyssi; cum hoc Chaos illis Ouidij carminibus descripsisset, ante Mare & Terras, &c. adiecit.

Superior pars istius materia corporea, quæ erat à loco concauitatis lunaris orbis, cessit in materiam superiorem, scilicet Cælorum. Pars autem materie, quæ erat à loco illo, cessit in elementa, sed non aequaliter, quia non tantam materiam ignis accepit, quanta erat in loco, quem nunc ignis occupat: nec aer tantam, quantum locum occupat: aqua autem fortè tantam, vel ferè: terra autem valde magis de materia, quàm de loco, quia densitas terrea in paruitate loci multum de materia requirebat; & raritas ignea in magnitudine extensionis modicum de materia requirebat: & hoc tenendo, quod illa materia fuerit vniuersalis in raritate, & densitate, quod satis rationale est; quia vnitati formæ non congruit multiplex dispositio; quia discontinuaretur, si multas dispositiones motiuas haberet; sicut videmus graue discontinuari à leuibus.

Prosequitur amplius fusiùs demonstrare, Chaos illud raritatem, ac densitatem; non autem grauitatem, & leuitatem, cæterasque quatuor actiuas qualitates habuisse.

Lyranus confirmat edocuit in textus expositione, quanquam non admodum ea comprobasse visus est.

C H A T E R I N V S in primum caput Genesis, sub verbo, Terra, quæ materia, quodve Chaos hoc fuerit, Scholastico methodo explicite tradit, munitq; suū placitum his quatuor fundamentis. Primum, quod si Terræ nomine, non prisca hæc materies, sed terra elementaris acciperetur commemorata, ommitteretur tria alia elementa longè digniora. Deinde, quod hæc fuerit prisca Sapiens, vatumque, Hesiodi, Mercurij Trismegisti, Anaxagoræ, Euripidis, Virgilij, ac Ouidij sententia. Amplius, quod hoc ipsum existimari D. Augustinus, Beda, Hugo, & ante ipsos Gregorius Nazianzenus. Tandem, quod Scriptura ipsa sanè hoc manifestè probat, cum ait Sapiens; Manus tua creauit Orbem terrarum ex materia inuisa, siue (vt B. Augustinus citat) ex materia informi. Vnde concludit.

Prius ergo preparatam fuisse materiam, ex qua productus est Orbis terrarum fateri debemus, nisi velimus verba Scripturæ prorsus violare. Nam si creata simul fuisset materia cum reliqua creatura; quomodo uerè diceretur, Orbem fuisse ex illa creatum? Sic enim dicitur creatus homo de limo terre, nimirum prius existente limo; & de viro mulier, prius existente viro; & sic quæcumque isto modo dicuntur, etiam isto sunt modo intelligenda. Et post. Nos talem non ponimus fuisse materiam, quæ prorsus esset omni forma destituta, sed eam quæ debilissimum habebat actum, quem dicimus confusum, imperfectum, & primum entitatis, seu potentie. Non enim habebat certam formam specificam, quæ contraheretur ad certum esse. Nam & ipsæ simplices elementorum formæ imperfectæ sunt; & ideo in mixtis permanent, si Auerroem sequimur. Illius ergo materie imperfectissimus erat actus, quo posset esse subiectum commune cunctis formis, & in qua inisset desiderium superueneri per formas præbentes illi esse perfectum.

Non pigeat & pro hac sententia ex D. Thoma superadiicere, percunctarique ab ijs, qui deforme Chaos ex commistione elementorum coactum astruunt, quænam deformitas, qui indecor illius Chaos erat: an affectionum, seu insitarum qualitatum, an situs. Si affectionum, ac qualitatum, tunc non elementa ipsa extabant; nec enim sine calido & leui, ignis; sine sicco & graui, terra; sine humido, aer; sine frigido, aqua esse possunt. Nam affectiones, qualitatesq; ipsam substantiã apprimè insequuntur; ex eo quod (teste Aristotele) substantialis forma accidentium sibi qualitatum causa est, illisque adeo connexa, vt sine ipsis esse non possit. Si situs, tunc (inquit D. Thomas) secundum Philosophum quantum vnumquodque elementorum habet de specie, tantum habet de vbi; Elementa enim propria loca ex uirtute formæ insita sibi vendicant. Si ergo Chaos

Sap. 21.

Phyl. primo.
4. De Cælo
& Mundo.

Chaos illud à principio formas substantiales deferebat; tunc ex consequenti vnum; quodque elementorum sibi debitum situm arripuit, nullaque confusio in elementis supererat, vt Chaos, seu ea materia posset dici deformis, ac confusa, indigestaque moles.

*Catena Patrum, Chaos illud primum ex elementis
conflatum arbitrantium.*

Verum ex aduersa acie, sententia altera adest, quæ Chaos aliud ipso tempore exordio manasse arbitratur ex Cælo, & elementis substantialibus formis ditatis conflatum; idque materiam dixere informem, non vt informitas substantialem formam excludit, sed vt formositate, venustateq; ac decorem explodit, quæ à summo opifice tunc eis condonata sunt, cum sex diebus Mundum perfecit, atque ornauit. Hanc quippe sequuti sunt sententiam, omnes ij Patres, qui Cæli nomine, seu supremum Orbem, seu cunctos Orbes cælestes, & terræ appellatione cuncta elementa, vel duo, siue vnum, ex quibus alia post prodirent, intellexerunt. Singulas igitur assertiones per classes seiunctas recensere:

Sententia, quæ Terram tantum in Chaos constituit.

H I E R O N Y M V S quamuis in Epistola ad Oceanum, Chaos illud primum ex terra tantum constasse, clara sententia non prodiderit, cum dixit;

Rudis Mundus, necdum Sole rutilante, nec pallente Luna, nec astris micantibus, incompositam & inuisibilem materiam, abyssorum magnitudine, & deformibus tenebris opprimebat. Solus Spiritus Dei in auriga modum ferebatur super aquas, & nascentem Mundum in figura baptisimi parturiebat.

Commentarijs tamen in Iob non æquè omnia elementa prodijisse; verum primò Cælum, & Terram tantum; & ex Terra aquas emanasse conspicua sententia tradit. Scribit siquidem.

Duas enim partes Mundi magnas, Cælum, & Terram, Deus ex nihilo fecit; & ima earum de materia informi: cæteras autem creaturas distinctas, siue formatas instituit; inter quarum creationem & aquas credimus factas, quarum quidem conditionem in principio Genesis scriptam non legimus: aliarum verò penè omnium factura in libris Dominicis recensetur, licet & de ipso mari sanctus David dixerit, cum de beato viro loqueretur; Spes eius in Domino Deo ipsius, qui fecit Cælum, & Terram, mare & omnia, que in eis sunt.

Hunc ergo maris processum, effusionem aquarum mihi dicere videtur; qui de oculis venarum Terræ sinibus emanabat, & operiebat omnem faciem Terræ. Quod in Diluuiò manifestius factum legimus, vbi dicitur. Et omnes fontes abyssi magnæ erupti sunt. Proinde vuluam maris Terræ sinum dictum existimo, vt mare de eadem progenitum nouerimus. Sed dicit aliquis; Ego aquarum moles Cælo & Terra dico esse congenitas, & simul creatas: denique de aquis, quemadmodum & de Terra fecit Deus, siue produxit cæteras creaturas. Si ergo hoc opinionem istam confirmat, vt ideo & aquæ ex nihilo create dicantur, quia & de ipsis alia, & alia in ipsis, iubente Deo, quamplurima animantia processerunt; de Cælo quid dicemus, quod est pars Mundi præstantior: de quo non legimus, quod ex eo, quasi de informi materia aliquid procreatum sit? In quo etiam, quod ad maiorem decoris eius pertinet pulchritudinem, stellas, ac diuersos astrorum globos Deus fecit, ordinauit, & composuit. Et iuxta hanc assertionem, meliora erunt maris & Terræ elementa, quàm Cælum; cuius ornatum pulcherrimum admirantes suspicimus, quoniam præcellit vel maxime cæteras creaturas.

Sensit igitur D. Hieronymus, primum id quod manauit, Cælum fuisse, & Terram, ex qua post, aqua, aer, & ignis emerferunt; & de aqua Cælorum congeriem effectam fuisse, pluribus edifferit. Sed ardua discrimina subit hoc placitum. Primum; Num Terra vniuersum Mundi spacium occuparit, necne; quod si explebat, vbi cuanuit imensa ea molis amplitudo? Si autem non explebat; quomodo vacuum non extasse demonstrabimus? Deinde, ex Terra elicatas fuisse aquas, singulari placito, ac cæteris Patribus repugnante traditum videtur, cum ex aquis congestum illud primum Chaos omnis prisca Theologia acclamet, & Scripturæ spiritum aquis in eo superlatum clarè prodant. Caterum & Chaos istud Hieronymi cum Nysseno concordare videtur.

Sententia,

Epist. 85.

Cap. 38.

Psal. 145.

Gen. 7.

Que difficultates in Diuisi Hieronymi sententia.

Sententia, quæ ex duobus elementis terra, & aqua, primum illud Chaos conflatum asserit.

Cap. 39.

G V L I E L M V S Parisiensis prima primæ partis de Vniuerso, in hanc incidisse sententiam mihi uisus est. Cum enim pluribus Cœli, & Terræ nomine Empyreum terramque elementum hoc infimum capienda esse differuisset; hæc demum adiecit.

Tacet autem de creatione aquæ, quoniam non erat permansura in statu suæ creationis, neque quantum ad substantiam, nec etiam pro maiori sui parte ad minus, cum ex ea generandi essent Cœli nouem, & pisces, omniaque reptilia aquatica, similiter & uolatilia, & forte aer, & ignis elementa. Iam etiam dixi tibi de partibus superioribus aquæ, uel aquarum, quod nec in illo statu suo remanserunt. Cœlum uero Empyreum, & Terra, in statu creationis remanserunt quantum ad substantiam; licet multiplex perfectio decoris, & ornatus eis postmodum superaddita sit. Vel propter hoc tacuit de creatione aquarum, quia ex creatione extremorum, necessario oportebat eam intelligi propter impossibilitatem uacui, sicut prædixi tibi.

S T E V C H V S (si bene ex vaga, diffusissimaque eius narratione mentem ipsius elicere ualui) id ipsum existimauit in Cosinopœia sua in caput primum Geneseos. Primum enim Chaos illud priscum Hylen appellat, ex terra, & aqua congestum, maxime cum ait.

Omnium terrenarum rerum fuisse principium hylen informem, optimamque hanc aqua cum terra creanda, sue creanda terræ limosa fuisse rationem, ut cuncta ex ea fierent, hylen, siue limum à sacra Theologia esse in libris, & animos aliarum gentium profectam, testimonijs certis probatur. Ostendimus enim hylen esse quasi hlyn, id est limum.

Ex hoc autem genitum esse diu post & Cœlum, & ignem, & aëra tradit sub verbo, Terebatur super aquas, ita concludens.

Omnium igitur rerum fuit terra & abyssus (hoc est aqua) origo: terra animalium, & plantarum, sed non sine complexu aquarum: aquæ substantiarum cœlestium, quas solus, qui creare principia earum, potuit excudere. Ut autem nubes ex aquis tenuatis crassescunt, eademque accensæ incredibile lumen reddunt, aptissime ignis sedes, ac conceptacula, sic factum est ex his cœlesti corpore paulo magis densatum, & consipatum, eoque leuis est æther, tenens supernas natura regiones. Mihi quidem ante oculos occurrit columna ignis, quæ noctu tenebras usquequaque propellens, conlucet Hebræis: ea uice Solis erat illis, eratque nubes, ut locus declarat, instar oblongæ in medio aëre columnæ. Denique omnia perspicua sunt aqua, ut aer, chrysalus, vitrum, lapides preciosi, humores oculorum. Ex aquis ergo, & aer est effectus, & corpora cœlestia, ut nubes, sed his densiora. Idem fuit ætheris, atque aeris principium, & nunc quoque ex aquis uapores aëris; ex his ignea trabes, Cometa, Stelle cadentes, quæ hoc solo differunt ab illis cœlestibus, quod ille perpetuo constant intra certos limites ab artifice coactæ, hæc fluxæ sunt, & dissolubiles. Plato uir sapientissimus ob hanc causam dissolubile ratus est corpus cœlestis; uidebat enim id ex eadem materia, atque omnia lucentia, & perspicua constare. Rectè igitur & ex intimis Philosophiæ, Theologiæque arcanis, ex Chaos nata ueteres omnia prodiderunt; & Moses ante creationem cœlestium, terrestriumque rerum, Thobu & Bobu, terram & aquam commemorauit, ut omnes intelligerent, inde cuncta fuisse deprompta, & prudentissimè alij sylvam, alij hominiam, id uocauerunt. Trabunt igitur omnia ab his duobus originem. Hoc spiritus diuinus agitabat, quatiobatque, aquas dirimens, & educens ex his cetera principia. Prims ergo terra & aqua factæ sunt, ex his cœlestis substantia, & ea quæ in terris. Atque hucusque spiritum animatorem, postea & conditorem Cœli sumus interpretati.

Sed hæc quàm singulariter, & non ex priscorum Patrum sententia dicta fin, infra demonstrabitur.

Patres, qui in primo Chaos tria tantum elementa memorant.

C Y P R I A N V S poemate in Genesim, quod ipsi ascribit Georgius Fabricius, Poëta non exigui nominis, quanquam Sixtus Senensis nouissimè Tertulliano id tribuerit, Chaos huiusmodi se agnouisse his demonstrat.

Principio Dominus Cœlum, Terramque creauit:

Nanque erat informis, fluctuque abscondita tellus:

Immensusque Deus super equora uasta meabat,

Dum Chaos, & nigre fuscabant cuncta tenebræ.

In his autem, aërem etiam illum intellexisse, ea quæ sequuntur clarè demonstrant.

CLAV-

C L A V D I V S Marius Victor Commentarijs in Genesim, libro primo, hæc clariùs tradit.

Ut uerò semel attingam primordia rerum:

Excelsi conuexa Poli, Terræque iacentes,

Pars prima est operis, sed terras unda tegebat,

Aëraq; in medio sordenti nube madentem,

Et tenebris se vastanigris uelabat abyssus.

T E R T V L L I A N V S libro aduersus Hermogenem, Chaos conditum constasse ex Cœlo, aëre, aqua, & terra, uidetur obtestari. Hæc eius est enarratio.

Scriptura diuina satis disceuerit, si summas ipsas rerum à Deo factas commendasset, Cœlum & Terram, habentes utique suggestus suos proprios, qui in ipsis summis intelligi possent. Suggestus autem Cœli & Terræ, primò tunc fuerunt tenebræ, & abyssus, & spiritus, & aqua. Nam terræ quidem suberat abyssus & tenebræ. Si enim abyssus infra terram, tenebræ autem super abyssum, sine dubio & tenebræ, & abyssus infra terram: Cœlo uero spiritus, & aquæ subiacbant: nam si aquæ super terram, quæ eam texerant, spiritus autem super aquas, pariter & spiritus, & aquæ super terram. Quæ uero super terram, ea utique infra Cœlum. Et sicut Terra abyssus, & tenebris; ita & Cœlum spiritui, & aquis incubabat, & complectebantur. Et ita nouum non est, ut id solum quod continet, nominetur, qua summale: in isto autem intelligatur, & quod continetur, qua portionale.

Licet autem Patres hi aëris mentionem non egerint, non tamen ipsum in Chaos extasse inficiati sunt.

Classis Patrum, Chaos priscum ex quatuor elementis compactum, asserentium.

Patrum quamplures id existimasse ex ipsorum doctrinæ serie elici potest, præcipuè Chrysostrum, Theodoretum, & Seuerianum. Sed mihi sufficiat nonnullos in hac Catena inferere, qui clara sententia illud prodiderunt.

B A S I L I V S Hexæmeron Homilia prima.

Ex duobus principijs Vniuersi sanè totius inuinit essentiam, Cœlo quidem prærogatiuam in generatione dignitatem: terræ autem ad rerum essentiam, secundas adscribens. Quicquid autem istorum medium est, id uerò cum ipsis omnino finibus exortum est. Itaque etiam si nihil de cæteris dixerit elementis, igne, inquam, aëre, atque aqua, tuopte tamen solerti ingenio capere uelis.

A M B R O S I V S Hexæmeron libro primo, capite sexto.

Tamen satis est ad præsentem asserentem, quod in principio Cœlum fecerit; uerò prærogatiua generationis & causa: & terram fecerit, in qua esset generationis substantia. In his enim quatuor illa elementa creata sunt, ex quibus generantur omnia ista, quæ Mundi sunt. Elementa autem quatuor, aer, ignis, aqua, & terra, quæ in omnibus sibi mixta sunt.

I O A N N E S Damasenus Orthodoxæ Fidei libro secundo, capite quinto.

Ipsè Deus noster, qui in Trinitate & Unitate glorificatur, fecit Cœlum & Terram, & omnia, quæ in eis sunt, ex nihilo ad esse deducens. Vniuersa hæc quidem, Cœlum, Terram, aërem, ignem, aquam, non ex subiecta materia. Alia autem ex his, quæ ab ipso facta fuerunt, puta animalia, plantas, semina, hæc enim ex terra, Aqua, Aëreque & igni, conditoris præcepto exorta sunt.

I V N I L I V S in Hexæmeron.

Notandum, quod cum Cœlo in principio duo Mundi elementa, aqua uidelicet & terra, nominatim facta memorantur: quibus tamen duo reliqua fuisse constat uindita; ignem uidelicet in ferro & lapidibus, quæ terræ viscera tum condita latebant: aërem uerò in ipsa terra, cui esse permixtus ex eo cognoscitur, quod cum fuerit humectata, & temperiem Solis acceperit, mox uapores exhalat largissimos. Ignem quoque ardentem terræ interioribus insitum, calidi aquarum fontes produunt; quæ per certa quadam metalla in profunda aquarum transeurrunt: & non solum calidæ, sed & feruentes super faciem telluris emanant. Non enim hæc, ut quidam disputant, informiter inuicem mixta: sed terra ipsis, quibus & nunc est, finibus uerò uersum circumscripta; talis tunc erat tota, qualis adhuc sub imo maris profundo ex parte remanet. Aqua autem uniuersam superficiem in tantam tangebant altitudinem, ut ad illos usque locos pertingerent, & ubi nunc usque super firmamentum Cœli ex parte insidentes, nomen Domini creatoris Cœli Calorum, laudare non desinunt. Ad hæc, tantum est informis materies, de qua Mundum esse factum testatur Scriptura, quæ in Dei laudibus dicit; Qui fecisti Mundum de materia informi. Nam cuncta quæ cum aquis, & terra uidere solemus in Mundo, uel de ipsis exordium materis, uel sumpserit de nihilo. Ipsa autem terra, & ipsæ aquæ, propterea nomen sortitæ sunt materia informis, quia priusquam in lucem uenirent, uerò formositatem haberent, non erat.

Sap. 11.

M m A L-

A L C V I N V S ex nihilo elementa condita asserens, certè primū Chaos non vna rudi forma præditum, sed ex elementorum commixtione concretum maluit: quæstione enim vigesima in Genesim hæc habet.

Quæ creaturæ de nihilo factæ sunt? Resp. Cælum, Terra, Angeli, Lux, Aër, Aqua, Anima hominis.

S T R A B V S Auctor Glossæ ordinariæ.

Omnia elementa primo aspectu commixta, & confusa, & totum hoc aëris spatium aquis plenum, non quales nunc sunt, sed sicut nebula tenues.

Cap. 5.

H V G O Victorinus Præfationibus in Genesim hoc Chaos insinuare visus est, cum dixit.

Quæritur etiam quando, & ubi, & qualis creata sit materia rerum; sed constat, quod in principio temporum ante omnem diem, ita scilicet ut simul cæperint tempus & materia, & in eodem tempore Angelus.

Et paulo infra, inquit.

Creata est autem informis, non ex toto carens forma, sed ad comparationem sequentis pulchritudinis, & ordinis informis potest dici.

Sed quod Chaos hoc ex quatuor elementis commixtum existimarit, sequens mox oratio demonstrat.

Terra autem erat in medio, habens in se alveos & venas, receptacula scilicet aquarum, tam super terram, quam intra eam labentium. Tria verò reliqua elementa confusa in vnum ad modum spissæ nebule ferebantur super terram ex omni parte ac superficie terræ usque ad Empiræum summum: & ideo nomine terræ appellantur, ubi dicit; Creavit Deus Cælum & Terram.

Sed clariùs Summæ Sententiarum tractatu tertio, capite primo.

In principio creavit Deus Cælum, id est Angelos: & Terram; illam materiam scilicet quatuor elementorum adhuc confusam, & informem, quæ à Grecis dicta est Chaos: & hæc fuit ante omnem diem. Deinde elementa distinxit Deus, & species proprias atque distinctas singulis rebus secundum genus suum dedit: quæ non simul, ut quibusdam sanctorum Patrum placuit, sed per intervalla temporum, ac sex volumina dierum, ut alijs visum est, formavit.

Et de Sacramētis Fidei lib. primo, parte prima, capite sexto, ea ipsa diffusiùs exponit.

M A G I S T E R Sententiarum libro secundo, distinctione duodecima, in hanc concedere sententiam visus est, cum dixit;

In principio Deum creasse Cælum, id est Angelos: & Terram, id est materiam quatuor elementorum adhuc confusam, & informem, quæ à Grecis dicta est Chaos: & hæc fuit ante omnem diem. Deinde elementa distinxit Deus, & species proprias atque distinctas singulis rebus secundum genus suum dedit: quæ non simul, ut quibusdam sanctorum Patrum placuit, sed per intervalla temporum, ac sex volumina dierum, ut alijs visum est, formavit.

Magistro subscripserunt Scholastici ferè omnes loco asserto.

Cap. 7.

R I C H A R D V S de Sancto Victore, Exceptionum libro secundo, de creatione Mundi sic refert.

Scriptura dicens; In principio creavit Deus Cælum, & Terram; Cælum vocat tria elementa, ignem, aërem, aquam, quæ erant in vna confusione permixta, siue in vna permixtione confusa, circa quartum, quod est terra fluctuantia, quæ terra in medio, & in imo trium suo pondere librata subsidebat. Et post. Sciendum quod operatio Dei quadrifariam discernitur. Primum opus Dei est conditionis. Secundum opus dispositionis. Tertium opus propagationis. Quartum opus gubernationis. Primum fecit Deus ante omnem diem. Secundum in sex diebus: & ab eo requieuit in septimo die.

Cap. 2.

A N S E L M V S Cantuariensis, de Imagine Mundi libro primo.

Creatio Mundi quinque modis scribitur. Primò quo ante secula temporalia vniuersitas Mundi in mente diuina concipitur; quæ conceptio Archetypus dicitur Mundus: vnde scribitur; Quod factum est, in ipso vita erat. Secundò, cum ad exemplar Archetypi hic sensibilis Mundus in materia, vel forma creatur, sicut legitur; Qui manet in æternū, creavit omnia simul. In materia, ut ex quatuor elementis crearentur omnia corporalia.

Cap. 8.

In forma, ut ad similitudinem Angelorum animæ essent rationales. Tertio, cum per species & formas sex diebus hic Mundus formatur, sicut scribitur; Sex diebus fecit Deus opera sua bona valde. Quarto, cum vnum ab alio, utpote homo ab homine, pecus à pecude, arbor ab arbore, vnumquodque de semine sui generis nascitur, sicut dicitur; Pater meus usque modo operatur. Quinto, cum adhuc Mundus innotabitur: sicut scribitur; Ecce noua facio omnia.

Io. 1.

H V G O Carenfis.

Secundum Philosophum verò attenditur illa confusio, quo ad elementorum permixtionem in vnum Chaos: vnde illud; Corpore in vno, frigida pugnabant caliditas, humentia siccis. Vt patet in Musto, ubi sex vno permixta est, donec paulatim resideat: sic elementa paulatim loca sua sortita sunt, ut dicit Philosophus.

Ecl. 18.

D. T H O M A S quæstionibus disputatis, quæstione quarta, articulo primo, acriter primam sententiam impugnat; sed exactiùs prima parte, quæstione sexagesima sexta, articulo primo, ubi hæc habet.

Gen. 1.

Impossibile est dicere, quod informitas materię tempore præcesserit vel formationem ipsius, vel distinctionem.

Io. 3.

Apoc. 21.

nem. Et de formatione quidem manifestum est. Si enim materia informis præcessit duratione, hæc erat iam in actu; hoc enim duratio importat. Creationis enim terminus est ens actu: ipsum autem quod est actus, est forma: Dicere igitur materiam præcedere sine forma, est dicere ens actu sine actu, quod implicat contradictionem. Nec etiam potest dici, quod habuit aliquam formam communem, & postmodum superuenerunt ei formæ diuersæ, quibus sit distincta; quia hoc esset idem cum opinione antiquorum naturalium, qui posuerunt materiam primam esse aliquod corpus in actu, puta ignem, aërem, aquam, aut aliquod medium. Ex quo sequeretur, quod fieri non esset nisi alterari: quia cum illa forma præcedens daret esse in actu in genere substantiæ, & faceret esse hoc aliquid; sequeretur, quod superueniens forma, non faceret simpliciter ens actu, sed ens actu hoc, quod est proprium formæ accidentalis: & sic sequentes formæ essent accidentia, secundum quæ non attenditur generatio, sed alteratio. Vnde oportet dicere, quod materia prima neque fuit creata omnino sine forma, neque sub forma vna communi, sed sub formis distinctis.

Et post in responsione ad secundum, loquens de Cælo & elementis, hæc habet.

Ante opus distinctionis Scriptura Sacra ponit multiplicem distinctionem. Primo quidem Cæli & Terræ; in quo ostenditur distinctio etiam secundum materiam, ut infra patebit; & hoc cum dicit; In principio Deus creavit Cælum, & Terram. Secundo per distinctionem elementorum, quantum ad formas suas; per hoc quod nominat terram & aquam. Aërem autem & ignem non nominat, quia non est ita manifestum rudibus, quibus Moyses loquebatur, huiusmodi esse corpora; sicut manifestum est de terra & aqua; quamuis Plato aërem intellexerit significari per hoc, quod dicitur, Spiritus Domini, quia etiam aër, spiritus dicitur: ignem verò intellexerit significari per Cælum, quod igneæ naturæ esse dixit; ut Augustinus refert in octauo libro de Ciuitate Dei, capite vndecimo. Sed Rabbi Moyses in alijs cum Platone concordans, dicit ignem significari per tenebras: quia, ut dicit, in propria sphaera ignis non lucet. Sed magis videtur esse conueniens, quod prius dictum est: quia spiritus Domini in Scriptura non nisi pro Spiritu Sancto consuevit poni. Qui aquis superferri dicitur, non corporaliter, sed sicut voluntas artificis superfertur materię, quam vult formare. Tertia distinctio significatur secundum stum; quia terra erat sub aquis, quibus inuisibilis reddebatur: aër verò, qui est subiectum tenebrarum, significatur fuisse super aquas per hoc quod dicitur; Tenebræ erant super faciem abyssi. Quid autem distinguendum remaneret, ex sequentibus apparebit.

Hanc sententiam infecuti sunt Aegidius Hexameron prima parte, Caietanus Genesim capite primo, Vielmus lectione quarta, & alij.

Ex D. igitur Thomæ doctrina, atque ex ijs, quæ cæteri tradunt Doctores, sufficiat vnum tantum dilemma contra primam assertionem afferre hac serie. Chaos illud primum, materiaque illa prisca indigesta, aut penitus informis erat, aut aliqua substantiali forma prædita: Si informis, igitur non consistere poterat, cum forma sit existendi causa: nec cognosci, materia enim ex Aristotele non nisi analogia vel ad formam, vel ad materiam rerum arte factarum, & ex Platone in Timæo, non nisi per spuriam ex forme notitia, cognitionem, apprehendi potest. Si aliqua forma imbuta, vel ea erat sibi substantifica, vel aduentitia: Si aduentitia, peregrinaque ei contigerat; cum accidens sit subiecto posterius, igitur ipsam materiam seipsam actu præcessisse dicendum erit. Quod si forma erat substantialis, vel ea fuit generica, vel specifica: si generica, igitur quotquot subsequuntur sunt formæ, ei contingere, resque omnes sub accidentis vexillo redigenda sunt: Si verò specifica, sciscitari possumus; an ea erat forma aëris, & sic fuisset Anaximenis materia, Chaosque; an aquæ, & fuisset Thaletis; an ignis, & fuisset Heracliti; an tandem ignota quadam constitutione ex formis omnibus conflata, atque ita Chaos illud Anaxagoræ confusum nimis extasset. Dari igitur non potest Chaos hoc, quin ardua, naturæque reluctancia placita constituamus, ac inextricabiles labyrinthos ingrediamur.

Cap. 18.

Contra primam sententiam argumentatio. 1. Phys.

A V C T O R.

In eam ego proficiscor sententiam, ut arbitrer primò tam Philosophorū, quam Theologorum acies ingentes non temerè eam primam propellere opinionem, quæ Chaos vna rudi forma imbutum proponebat. Existimo insuper partim ex eo reiiciendā esse, quod Philosophiæ axiomatibus aduersa sit; ac veterum opiniones, qui materiam corpore præditam ab elementorum natura seiunctam astruebant, è tumultu suscitent: partim etiam, quia cunctas peculiare rerum formas substantiales rescindat, auferatque, ut edissererebat D. Thomas. Sentio deinde, quod Philosophi perfacile à primæ sententiæ propugnatoribus repellere possent, si dicerent, id ipsum contingere posse primæ illi materiæ in elementorum compactione, quod elementis in mixtorum genitura euenire nunc

Reiicitur primam sententiam.

M m 2 dici-

Probatur se-
cunda senten-
tia, q̄ Chaos
ex elementis
compactum
erat.
Lib. 2. cap. 18

Moses in enar-
ratione sem-
per supponit
elementa pro-
ducta.

Gen. 2.

dicitur; Elementa nanque in mixtorum generi subiecti naturam, seu materiei vices agere perhibentur; nam de eorum formis adhuc lis est sub iudice, an remaneant in mixtis, an non; & si remanent, an intendantur, an remittantur. Et quamuis multi Philosophorum, plures formas substantiales in mixtis reperiri, non tantum possibile, sed necessarium esse asseuerarint: attamen in secundam sententiam declinare plura alia me impellunt. Primum grauissimorum Patrum paulò ante prolatorum auctoritas, quæ tantò copiosior, ac vberior cernitur, quantò pro eis, vt infra demonstrare enitar, & duos quoque Gregorios, Bedam, atque Hugonem, si ipsorum sententia exactius animaduertatur, stare conspiciamus. Deinde, quod me maximè compellit, est literæ series, quam apprimè insequendam esse duco, D. Augustino super Genesim scitè admodum obtestante; quòd maior sit Scripturæ auctoritas, quàm omnis humani ingenij perspicacitas. Perpendo siquidem primum; Mosem illud primo momento creatum Chaos Cœli, & Terræ, & aquæ, tenebrarumque vocibus exprimere, quæ vculæ aptius certè Chaos ex elementis coactum, ac mixtum explicant, quàm Chaos illud vna communitia proponebat. Perpendo rursus, Mosem in enarrationis progressu, elementa genita, ac iam producta intelligere; nam recensens secundæ diei opus, aquas terram supponit ambijisse, cum scribit; Fiat firmamentum, & diuidat aquas ab aquis: quare siue per aquas superas Cœlos, seu aquas fluxiles intelligamus, & per inferas labentes nostras aquas capiamus, semper asseuerare cogimur in illo Chaos elementa extitisse, cum saltè inferiores aquæ essent elementares. Dum tertiæ diei opus commemorat, apertè elementa iam ante condita supponit; non enim legitur dixisse Deum; Fiat terra, fiant aquæ; sed congregentur aquæ, quæ sub Cœlo sunt, in locum vnum, & appareat arida. Quod expressius quoque innuit Moses, eo loci; Ista sunt generationes Cœli, & Terræ, quando creatæ sunt in die, quo fecit Dominus Cœlum & Terram, & omne virgultum agri, antequam oriretur in terra. Quid, quæso, clariùs potuit asserere Moses, vt terram eam elementarem terram agnosceremus, quàm non tantum enarrare, ac patefacere, quòd primo temporis momento Cœlum, & Terram creauit Deus: sed etiam quòd in ea plantarum rationes feminales infuderit? Præterea, si Moses, vt prima sententia astruebat, rude Chaos, nulla specie, seu figura, ac pulchritudine insignitum explicare contendit, certè ipsum in hac sua tam præstanti historia multa detulisse perobscura, & ambigua asserendum esset. Nam si Cœlum non aderat, nec terra, sed indigesta quædã moles, nec Cœli, nec elementi formam, speciem, imaginemque præferens, eratq; vnus, teste Ouidio, naturæ vultus in Orbe; nonne ineptum fuit, id Chaos Cœli & Terræ nomine significare? Quæ enim similitudo Terræ, Cœlique cum Chaos illo indigesto, tenebroso, inordinato, ac deformi? Quænam Terra in eo condita? Quæ ratio tenebrarum? Quæ labentes aquæ fuere? Nam si Terræ nomine, Chaos; tenebrarum appellatione, omnium formarum carentiam, & aquarum voce, insitam ad formas potentiam, ac propensionem capi voluerimus; quemadmodum Hebræorum Rabbini, & Catherinus interpretati sunt: hæc subtiliora admodum sunt, rudiumque ingeniorum captum excedentia, atque à germana, vsitataque significatione vocum adeò peregrina, & aliena, vt voces illæ Hebræis commodè talia significare, aut exprimere minime potuissent, quod profectò quantum à Mosi scopo recedat, neminem prorsus latere arbitror. Præterea, si non aderant ante primum diem Cœlum, & elementa; vbinam primo die lux reposita est? nunquid in Chaos, aut extra Chaos? si extra Chaos, igitur corporeum quid extabat extra Mundum: si in Chaos, quinam locus decens ipsi luci esse potuit? aut quid illustrauit, cum nullum diaphanum adesset, quod illustrare posset? Nec dicendum primo die Cœlos vniuersos præter sydereum fuisse conflatos, vt Catherinus exposuit; quare potuisse lucem primo die conditam in Cœlis collocari: nam, vt luculenter suo loco demonstrabitur, ex proprio ipsius Marte ista prolata sunt, & à cæteris omnibus Patribus, ac Doctoribus, cœlorum in prima die emanatio non admittitur: sed dato etiam prima die Cœlum adfuisse, si nullum extabat elementum, quidnam lux ea mox exorta valuit vnquam illustrare? Quòd si cum Cœlo simul & luce primo die emanarunt elementa, vt quid Moses eorum genesim reticuit, ac suppressit? Cæterum quod

ex

ex Mosi præsentis litera habere non possumus; ex Echo scripturarum attendamus. Inclamat Moses, In principio creauit Deus Cœlum, & Terram: Repetit Echo, Dauid inquã; In initio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt Cœli. De his igitur Cœlo, & Terra, loquutus est Moses, de quibus & Dauid: sed Dauid de hoc Terræ elemento, quod terimus; ac de Cœlo hoc, quod nos tegit, verba facere, ex ijs quæ ibi subiungit, euincitur: igitur & Moses ea ipsa intellexit. Nec difficile admodum est Catherini fundamenta diruere; siquidem Mosem elementorum, ignis, aëris, & aquæ genesim non prorsus omisisse, quin locupletissimè eam insinuasse, infra demonstrabimus. Priscorum Gentilitatis Philosophorum, ac Varum, quænam fuerit de Chaos sententia, non sunt Theologi sacri partes disceptare. Quod ad Patres nostros attinet, D. Augustinum, Eucherium, ac Bedam non de Chaos hoc, seu materia exili actu imbuta, sed de materia informi, origine & natura, non tempore præexistente, sermonem habuisse, clarissima eorum verba, conspicuaque dicendi series produnt, ac patefaciunt: Gregorium verò Nazianzenum, Gregoriumque Magnum iuxta eundem sensum loquutos fuisse censendum est. Phylastrij, ac Nysseni sententia, etsi aduersum inferre videatur, piè tamen possumus illam secūdum eundemmet sensum interpretari. Quòd verò Hugo, & Magister, quos Catherinus ad suum vexillū redigere præsumpsit, Chaos ex quatuor elementis commistum, coactumque, primo profilijsse opinati sint, non tantum adducta loca, sed ipsarum enarrationum progressus dilucidè declarant, ac demonstrant. Postremò, deductæ ex Scripturæ sacræ auctoritati; Manus tua creauit orbem terrarum ex materia inuisa; seu, vt ait Augustinus, ex materia informi: iam primo satisfecere Patres, vt supra retulimus; duplicique via & interpretatione eam declararunt. Quapropter vel dicendum cum ipsis, primum Deum creasse Orbem ex materia inuisa; seu secundum Augustinum, ex materia informi, hoc est, ex materia origine & natura, non tempore Orbem præeunte; eleganter nanque vox illa, Inuisa, materiem eam non tempore, sed origine præexistentem explicat; siquidè si ante Mundū extasset materia, seu massa quædã indigesta rudi forma prædita, visibilis profectò, atq; aspectabilis fuisset. Vel dicendum cum Beda; Condidit Deus Mundum de materia informi, quia quæ videre solemus in Mundo, ex ipsis elementis emanarunt, quæ prius fuerunt informia, & vnde formositatem sibi vendicarent, non habebant. Cæterum percunctationi illi, quænam deformitas, ac incondita species extarit ea elementorum, an qualitatum, an situs; D. Thomas quæstionibus disputatis egregiè occurrit, dicēs, quòd illa informitas primi status attenditur non quantum ad situm, qui naturalis est elementis secundum se; hunc enim situm, omnia elementa habebant; sed quantum ad illum situm, qui elementis cõpetit secundum ordinem ad generationem mixtorum: Iste enim situs nondū erat perfectus, quia nec ipsa corpora mixta adhuc prodierant. Quare concludamus cum Basilio, ac Patrum, Theologorumque; immensa classe, in primordijs temporū Orbes celestes, elementaque; substantialibus formis insignita manasse; quæ tribus priscis diebus secreta, distinctaque; & alijs tribus venustata, ac decorata fuere.

De specie Chaos.

Iam iterum statuto, ac sancito, quòd illud primum Chaos à Deo in temporum primordijs effectum, non vna conflatum esset forma exili, & rudi, tanquam indigesta massa, ac materies, sed quatuor compactum esset elementis inuicem confusis, ac permixtis: indagandum superest, quam speciem, quam figuram, quam formam præferret. Nam quæ commistio elementorum in eo Chaos existeret, quem situm vnumquodque vendicasset, non conformi decernitur sententia.

Chaos prima species.

IVNILIUS talem Chaos figuram excogitauit, vt in terra ignem, & aërē infitos fuisse, aquas verò supra terram omnia vsq; ad Empyreum expleffe existimarit, cum dicit.

Vbi notandum quòd cum Cœlo in principio duo Mundi elementa, aqua videlicet & terra, nominatim facta memoran-

Gen. 1.
Psal. 104.

Soluntur ian-
tiones Catheri-
ni.

Sap. 11.
Ex materia
inuisa quo-
modo Deus
creauit Mun-
dum.

Quæst. 4. ar. 1

Commēt. in
Gen.

memorantur; quibus tamen duo reliqua fuisse constat indita: ignem videlicet in ferro, & lapidibus, que terre viscera tunc condita latebant: aërem verò in ipsa terra, cui esse permixtus ex eo cognoscitur, quòd cum fuerit humectata, & temperiem Solis acceperit, mox vapores exhalat largissimos. Ignem quoque ardentem terræ interioribus insitum, calidi aquarum fontes produunt; que per certa quadam metalla in profunda aquarum transcurreunt, & non solum calide, sed & feruentes super faciem telluris emanant. Non enim hæc, ut quidam disputant, informiter inuicem mixta: sed terra ipsis, quibus & nunc est finibus vndique versum circumscripta, talis tunc erat tota, qualis adhuc sub imo maris profundo ex parte remanet. Aqua autem vniuersam superficiem in tantam tangebant altitudinem, ut ad illos usque locos pertingerent, & ubi nunc usque super firmamentum Cæli ex parte insidentes, nomen Domini creatoris Cæli Cælorum, laudare non desinunt.

Patres omnes, qui firmamentum ex tertia parte aquarum compactum opinati sunt, quorum classem in disceptatione de Cæli substantia comperies, Iunilij sententiam sunt sequuti. Steuchus (ut in Catenis post deducetur) ab his non dissenit Patribus: hic etenim ex Chaos, seu Hyle, seu abyssio, seu aquarum terræque canosa colluue, Solem primo die aquarum collisione emanasse tradit; Solem verò sua virtute ex eameta aqua secundo die aërem elicuisse, & terram tertio die absumptis aquis detegisse scribit; ut post clarius demonstrabitur.

Secunda Chaos species.

S T R A B V S alteram Chaos speciem nobis proposuit, cum dixit.

Omnia elementa commista erant, & totum hoc aëris, aquis plenum erat, non quales nunc sunt, sed sicut nebulae tenues erant, quales ad hoc superælestes sunt.

Cap. 5.

H V G O Victorinus noster Adnotationibus in Genesim, Strabo assensit, ac inter Empyreum, & terram trachonibus, hiatibus, seu voraginibus diruptam; cætera elementa ad instar nebulae, & caliginis effusa esse dixit.

Creata est autem materia rerum informis non ex toto carens forma; sed ad comparationem sequentis pulchritudinis, & ordinis, informis potest dici. Terra autem erat in medio, habens in se alueos, & venas, receptacula scilicet aquarum, tam supra terram, quam intra eam labentium. Tria verò reliqua elementa confusa in vnum ad modum spisse nebulae ferebantur super terram ex omni parte, ac superficie terræ, usque ad Empyreum.

Et de Sacramentis, libro primo, parte prima.

Quantum conijcere potui ex his, que in Scripturis de hac re, siue manifestè, siue obscure reperi secundum rei gestæ veritatem expressa, prima illa rerum omnium moles, quando creata est, ibidem tunc ad esse prodijt, ubi nunc formata subsistit. Eratque terreum hoc elementum medio, eodemque imo loco subsidens, (cæteris in vna confusione permixtis) forma meliore præditum, sed ipsam circumquaque in modum cuiusdam nebulae oppansis ita inuolutum, ut apparere non posset, quod fuit. Illa verò tria in vna, sicut dictum est, adhuc confusione permixta, siue potius in vna permixtione confusa, circumquaque suspensa, eoque in altum porrigebantur, quousque nunc summum corporæ creaturæ pertingit. Totumque hoc spatium, quod à superficie terræ medio iacentis loco, usque ad extremum, supremamque ambitus Cæli limitem patet, illa nebula, & caligine replebatur. Et qui nunc sunt aluei, siue trachones aquarum, iam tunc in ipso nascentis Mundi exordio in terræ corpore futura aquis receptacula parata erant. In quibus etiam magna illa abyssus (de qua omnium fluentia aquarum producenda, siue deriuanda fuerant) patulo adhuc hiatu, vacuoque, horrendum in præceptis inane præferebat. Cui quidem desuper tenebrosa illius caliginis, qua tota tunc terræ superficies obuoluta erat, nebulae tendebatur: quas (ut ego arbitror) tenebras Scriptura, cum Cælum, & Terra crearentur, super faciem abyssi fuisse testatur. Talis Mundi facies in principio priusquam formam reciperet, aut dispositionem, per Scripturam significatur, cum dicitur; In principio creauit Deus Cælum, & Terram.

Richardus pariter Victorinus, Exceptionum libro primo, eandem Chaos speciem excogitauit.

M A G I S T E R secundo Sententiarum, distinctione duodecima, eadem ferè verba Hugonis repetit.

Dicimus, quòd illa prima rerum omnium moles, quando creata est, ibidem ad esse videtur prodijt, ubi nunc formata subsistit. Eratque terreum hoc elementum in vno loco, eodemque medio subsistens, cæteris tribus in vna confusione permixtis, eisdemque circumquaque in modo cuiusdam nebulae oppressis, ita obuolutum erat, ut apparere non posset, quod fuit: illa verò tria in vna permixtione confusa, circumquaque suspensa, eoque in altum porrigebantur, quousque nunc summus corporæ naturæ pertingit. Et sicut quibusdam videtur, vltra locum firmamenti extendebatur illa moles, que inferiori parte spissior, atque grossior erat; in superiori verò rarior, ac lenior, atque subtilior existebat: de qua rariori substantia putant quidam fuisse aquas, que super firmamentum esse dicuntur. Talis fuit Mundi facies in principio priusquam reciperet formam, vel dispositionem.

Figura

Figura Chaos tertia.

B A S I L I V S ita Chaos visus est effinxisse, ut primum cælum supremum, deinde ignem, & aërem, post aquam vndiq; terram ambientem; tandem terram inter aquas conclusam reposuerit. Quæ quidem Basilij de Chaos sententia ex pluribus ipsius locis elicitor; Nam Hexameron Homilia secunda, supremum Cælum quod Instellare alij appellant, primum profilijisse, & Mundum seclusa Empyrei luce opacasse his edocet.

Arbitramur sanè siquid erat ante Mundi sensibilis, atque corruptibilis constitutionem, id in lumine mirum fuisse.

Et paulo post inquit.

Postquam igitur factum esset ex imperio diuino Cælum, ac circumactum ambitu suo vndique, ea, que intra ipsum sunt, complexum esset, corpus continuum obtinens, ab externisq; interna se iungere valens, comprehensum intra se locum necessariò carentem lumine reddidit, tenebrisq; externo interciso splendore obscurauit.

Amplius existimauit Sydereum Cælum, cæterosq; Cælos Planetales secunda die fuisse editos, Homilia tertia, cum inquit.

Inquirendum esse videtur, an diuersum quid sit à Cælo iam factò firmamentum id, quod & ipsum nuncupatum est Cælum: & an omnino duo sint Cæli.

Et paulo post secundum Philosophos ait.

Etenim vnum, inquit, corpus esse, quod in orbe fertur, idq; finitum esse: quod si cum primo Cælo completum sit, nihil prorsus ad secundi, tertijq; generationem, ortumq; reliquum esse. Et infra. Nos autem tam absumus, ut de secundo Cælo ambigamus, ut & tertium insuper querendum esse arbitremur, aspectu cuius olim D. Paulus est potius. Psalmus etiam Cælos Cælorum nominans, plurium Cælorum nobis indidit intelligentiam.

2. Cor. 12.
Psal. 148.

Amplius aquam totam terram obtegisse, non explicata eius altitudine, ac vastitate edocuit, Homilia secunda.

Restat ergo, ut intelligamus vndas super telluris superficiem inundasse, antequam proprijs in locis humoris substantia segregaretur, atque ex eo terram, tum non solum inuisibilem, sed inconditam etiam fuisse: quippe cum humoris exuperatio etiam nunc in gignendis, ferendisq; fructibus impedimento terræ soleat esse.

Nec tantum aquas terras absorbuisset, sed & aërem aquam circumuallasse approbavit loco asserto. Quamobrem iuxta eum pars nulla telluris sese tunc offerebat; quia lumine carebat is aër, obtenebratusque adhuc erat, qui totam obibat aquæ naturam. De ignis ambitu, ac sede, non ita expressam suam retulit sententiam: sed ex cõmuni Græcorum Patrũ placito eum supra aërem uti ocyssimum, leuissimum, sub Lunæ orbe locatum fuisse censendum est. Huic sententiæ Græca omnis ferè Ecclesia subscripsit, præcipuè Theodoretus quaestionibus in Genesim; & ex Latinis, D. Ambrosius in suo Hexameron.

C A I E T A N V S ex Neotericis, sequutus hanc sententiam, molem & immensitatem aquarum amplioem esse credit ea, que in Diluuij Noëtici colluue fuisse legitur. Ait nanque.

Et appellatur elementum aque abyssus, ne intelligeres terram operam parue altitudinis aquis: veluti in Diluuij postea legitur, aquas quindecim tantum cubitorum fuisse super montes. Nam elementum aque est secundum se tam grande, ut linea ducta a superficie terræ ad circumferentiam aquæ sit longè maior, quam linea ducta à centro terræ ad superficiem terræ: quia elementum, quanto superius, tanto grandius secundum omnes dimensiones. Ad significandum itaque immensam aquæ profunditatem, dicitur abyssus.

Commēt. in
Genesis cap.
Primum.

Figura Chaos quarta.

D. Thomas, ac recentiores Doctores, Chaos hoc ita effingunt, ac astruunt, ut omnes cœlestes Orbes in ipso exordio temporum perfectos emanasse arbitrentur: horum tamen alij competentem eis densitatem etiam adscribunt, ut D. Thomas; alij verò ferè omnes eam illis auferunt; & secundum substantiam, numerum, ordinem, magnitudinem, ac figuram tantum absolutos effectos esse astruunt.

V I E L M I V S siquidem lectioe quartadecima ita scribit.

Ille corpora omnia terminata, & in suis singula locis, ac sitibus collocata: sed tanta soliditatis, ac roboris secunda die aucta fuisse reputes, ut aquis non cederent superpositis.

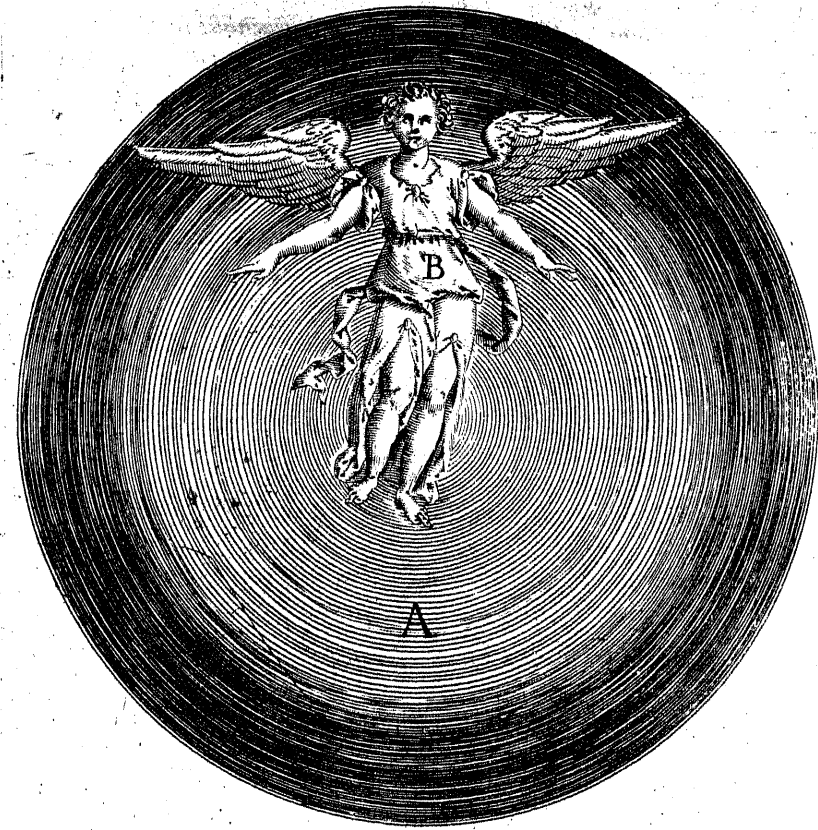
Arbi-

Arbitrati sunt attamen hi Doctores, ea corpora Cęlestia ante primum diem vel nullo motu circumlata fuisse, vel supremi Cęli raptu tantum volutata, seu Dei virtute, vt Aegidius visus est censuisse; seu Angelo, vt Caietanus voluit, primū Orbem conuertente; & quōd Orbes illi densi tunc Solis, Lunę, syderumve globis non exornarētur, nec lucis radio decorarentur: spatium autem inter Lunam & Terram ita effingunt, vt Thomas, Scholasticū; omnes, Vielmus, & Aegidius in Basilij sententiam declinent; Pererius autem arbitratur inter Lunę Orbem, ac Terrā, materiem quandam aqueam, & nebulosam extensam fuisse; qualis solet esse aēr proximē superfusus terrę, quando crassis vaporibus, vel nubibus obtectus est: ex qua pars tenuior, & leuior in aërem, & ignem tertia die versa sit; crassior verò & grauior circa terram subsederit; atq; ita in sententiam Strabi, & Hugonis Viçtorini descendit.

Ex his varijs admodum de Chaos figuris, ac speciebus sententijs, liceat nobis oblectationis gratia quadā Chaos generā effingere, ac picta proferre, vt quod vniuscuiusq; classis fuerit placitum, enucleatius appareat, atque his perceptis modus emolitionis Mundi clariùs capiatur, & comprehendatur.

Chaos iuxta D. Augustini, Eucherij, Bedę, ac sectatorum sententiam.

Cum D. Augustinus Mundum absolutum primū profilisse censuerit, ac ea que de Chaos refert Moses, vt ante primum diem facta, ad Chaos, seu ad materiam non actū, & tempore, sed potentia, atque origine præextātem referat: ex eius placitis Chaos chimericum, seu commentitium effingendum est ex mole quadam rudj, crassa, & atra, atque Angelo pura in natura constituto, non gratia seu gloria, quasi luce effulgente decorato.

A. Sit

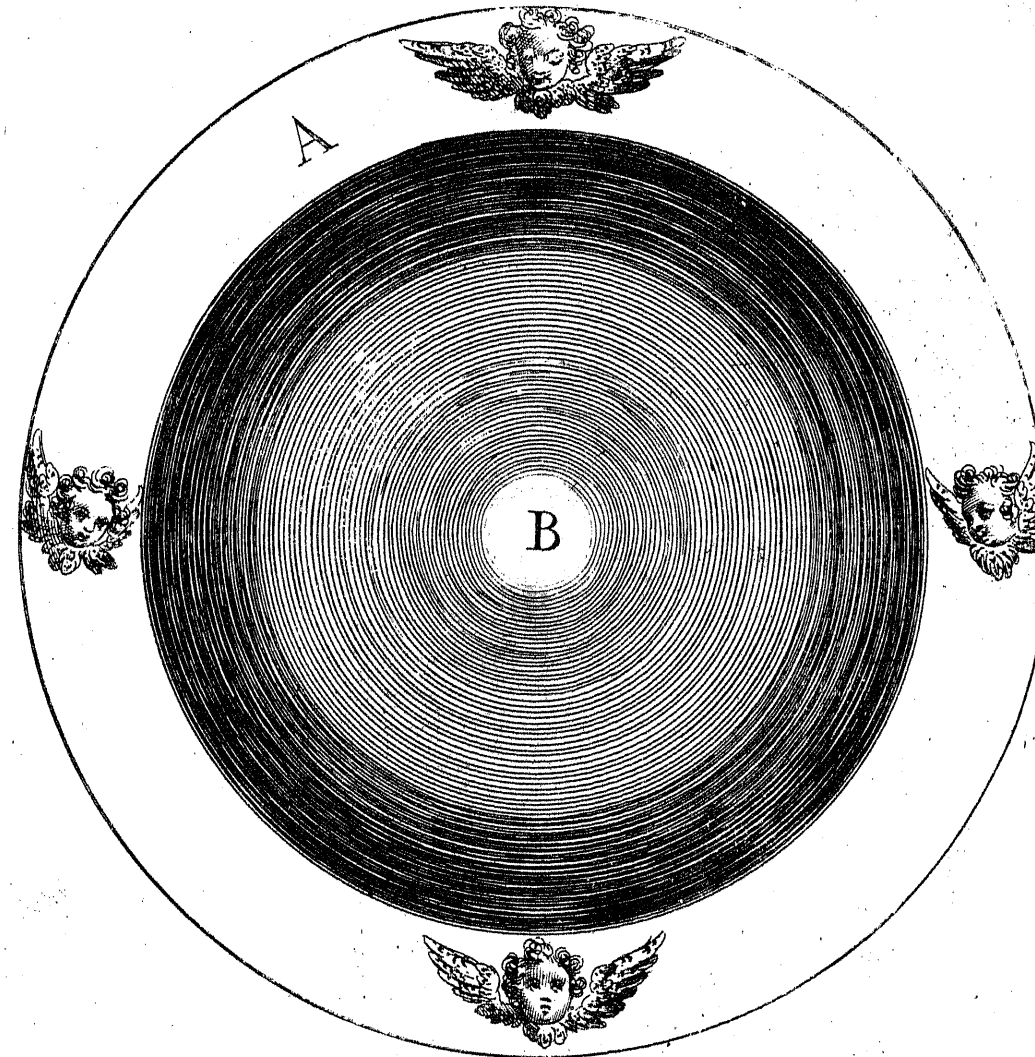
A. Sit igitur A. Moles rotunda atra, quę materiam inuisam origine non tempore præextantem indicet.

B. Sit B. Angelus nitore quodam, sed non fulgore pictus, qui Angelicam naturam in sua puritate, nec gratia, nec gloria exornatam, præmonstret.

Huius Chaos digestio sic subsequuta est secundum D. Augustini placita: vt rerum conditarum, quę vnico momento prodierunt, manatio, ad sex Angelicas apprehensiones relata, quasi sex diebus effecta à Mose recensetur. Ac primo die lucis effusa metaphora, Angelus in gratia conditus intelligatur; seiunctione lucis à tenebris, bonorum Angelorum à Dæmonibus separatio accipiat: Deinde secundo die firmamenti compactione, supremę Orbis partis, hoc est, corporum Cęlestium, ignis, & aëris vsque ad regionem illam, quę vaporibus, flatibusq; aqueis obrui solet, effectio tradatur. Tertio verò Maris, & Terrę genesis exprimitur; & Terrę ad germina proferenda virtus collata declaretur. Quarto, Solis, Lunę, & Astrorum iam prius facta creatio describitur. Quinto, & sexto, piscium, & auium, animantium, ac hominis in præseminata materia origo recensetur.

Chaos Vatum Gentilitatis, Gregorii Nysseni, Alexandri Halensis, Bonauenturę, Tostati, & Catherini.

Cum Vates prisçi Gentilitatis, atque ex nostris præfati Patres, Chaos id, quod primum statuit Deus, vna rudi forma imbutum fuisse arbitrati sint; in quo quidem nullū extaret elementū, sed insita tantum ad proferenda elementa facultas; ex eorum placito Chaos effingendum est, in quo sub Emphyreo vna rudis, atra, indigestaq; moles tantummodo appareat.

N n

Mundi secundum D. Augustinum ex Chaos efformatio.

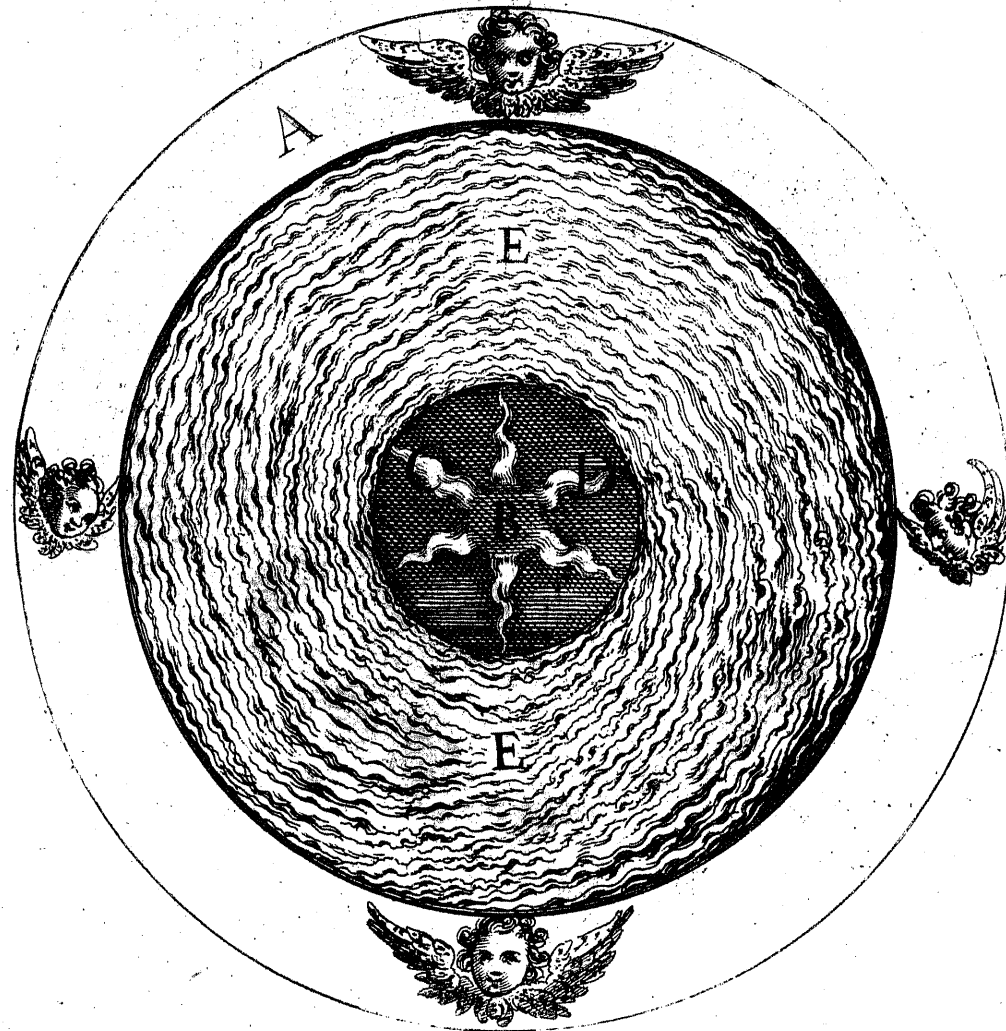
A. Sit igitur A. Empyreum, quod alij ante extasse, alij tunc manasse definiunt.
 B. Sit B. atra illa, indigestaque moles, vna forma, siue actū exili existens, in qua
 Cœlum, & elementa distincta non essent.

Ex hoc Chaos Mundus (Gregorij Nysseni præcipuè sententia) ita profiliit; vt primo die ignis ex ea mole veluti agilior euolarit ad supera; cumque extra Mundum contendere non posset, nec in Chaos remeare, circumuolui, ac dies noctesque parere cœperit. Deinde secundo die, ignoto nobis constitutionis genere ex eadem massa cœlestia confecta sint corpora. Tertio, aër, aqua, & terra ex eodem Chaos ad sua loca emerferint. Quarto die, ignis partibus ex sympathia simul sub vel supra coalescentibus, Sol, Luna, Astra effecta sint. Quinto, pisces, & aues ex aqua. Sexto, animantes, & homo ex terra producti fuerint.

Catherinus aliam ex eo Chaos Mundi genituram à Philosophia, atque à Mosis historia longè alienam, detulit. Siquidem primo die ex ea indigesta massa, Deum cœlestia corpora cuncta præter octauum sydereum Orbem, ac elementa confimul, Solem insuper absolutum produxisse censuit. Secundo porrò die, firmamentum, idest octauum sydereum Cœlum expandisse. Tertio, aquam terram vndique ambientem à terra seclusisse; ac in maria coëgisse, terramque germinibus locupletasse. Quarto, Solis iterum emolitionem Mosem recapitulasse; Deum verò Lunam, ac Stellas compegisse. Quinto, ex aquis aues, & pisces. Et sexto, ex terra terrestria animantia, atque hominem formasse. Non dissimile est illud, quod D. Hieronymus proposuit.

Chaos plurimorum Patrum, præcipuè Iunilii, Gulielmi, & Steuchi.

Nonnulli ex priscis Patribus, vt Iunilius, & alij quamplures, ex elementis congestum Chaos ita effinxerunt, vt infidente terra in medio fluctuum, aqua vsque ad Empyreum cuncta obruisse dixerint. Pingatur igitur secundum eorum placitum Chaos hoc pacto.

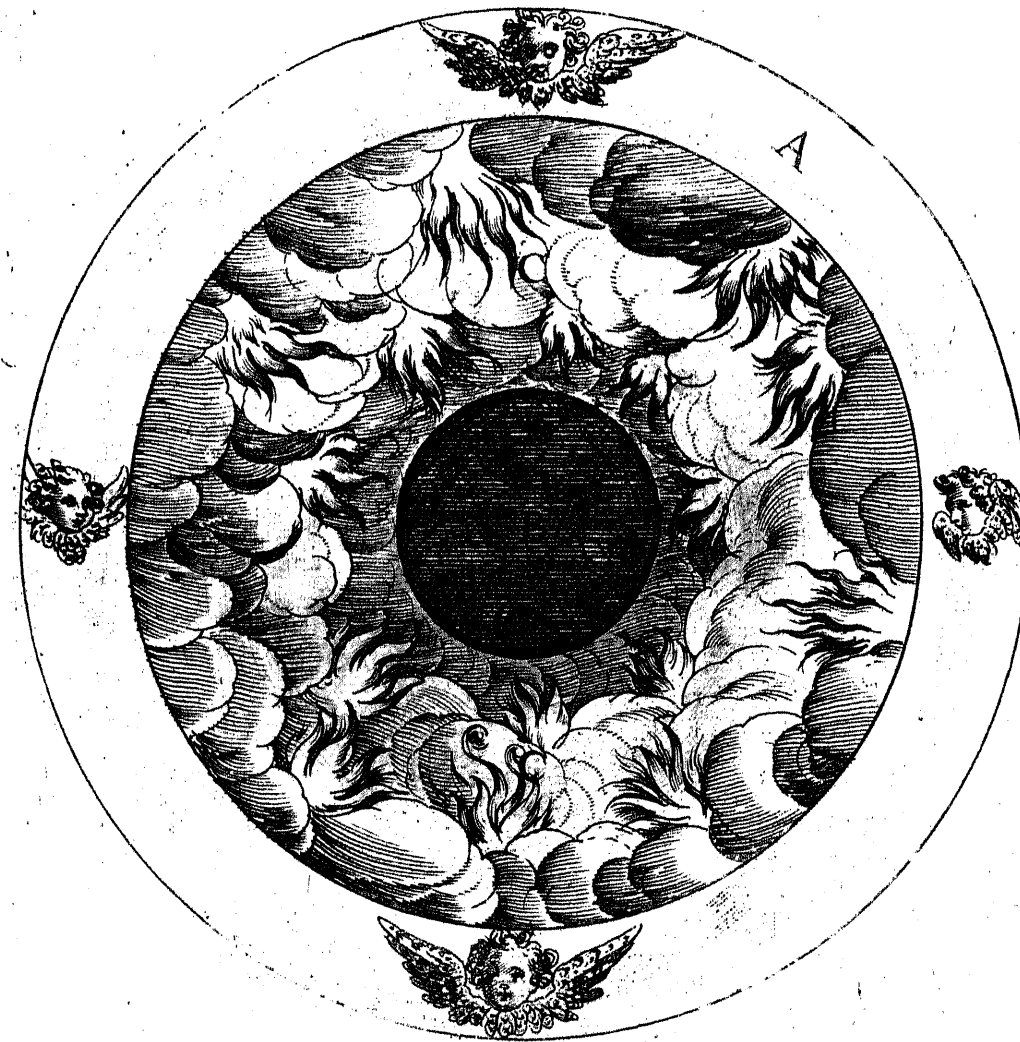
A. Sit A. Empyreum ipsum, quod cum Chaos simul conditum voluere.
 B. Sit B. Terra subsidens, vndique aquis obuoluta.
 C. D. Sint C. D. Ignis, aër, in terræ visceribus, ac antris reconditi.
 E. Sit E. Aqua vsque ad Empyreum scandens.

Iunilius cum alijs Patribus, huius Chaos seccionem ita deducunt. Primo die, in-
 quiunt, lux nulli addita apparenti globo ex nihilo est condita, aquarumque molem il-
 lustrauit. Secundo die, ex aquis corpora cœlestia congesta sunt in medio molis
 aquarum: parte altera earum super firmamentum elata: altera sub firmamento de-
 pressa. Tertio die, subsidente terra, aquisque in vnum confluentibus, profiliere ad sua
 loca ignis, aër, Mareque coactum est, & Terræ facies apparuit, quæ mox germinibus
 decorata est. Quarto, Solis, Lunæ, ac astrorum globi confecti sunt, ac prisca luce per-
 fusi. Quinto, pisces, & aues; Sexto, animantia, & homo producta sunt. Verum
 Steuchus ex collisione aquarum primo die genitos ætherem, & Solem; Secundo So-
 lis vi aërem ex aquis productum; Tertio eiusdem Solis flagrantia absumptis aquis,
 terram apparuisse, singulari arbitratu excogitauit.

Mundi for-
 matio ex
 Chaos secun-
 dū Iuniliū.

Chaos Strabi, Hugonis, & Richardi.

Non operosum erit Strabi, Hugonis, ac Richardi nostri Chaos capere, ac effingere; cum inter Empyreum, & Terram suo pondere in centro Mundi confidentem, aërem, ignem, & aquam in modum nebulae, seu caliginis cōmixta, vbique diffundi reputarint;

Nn 2 A. Sit

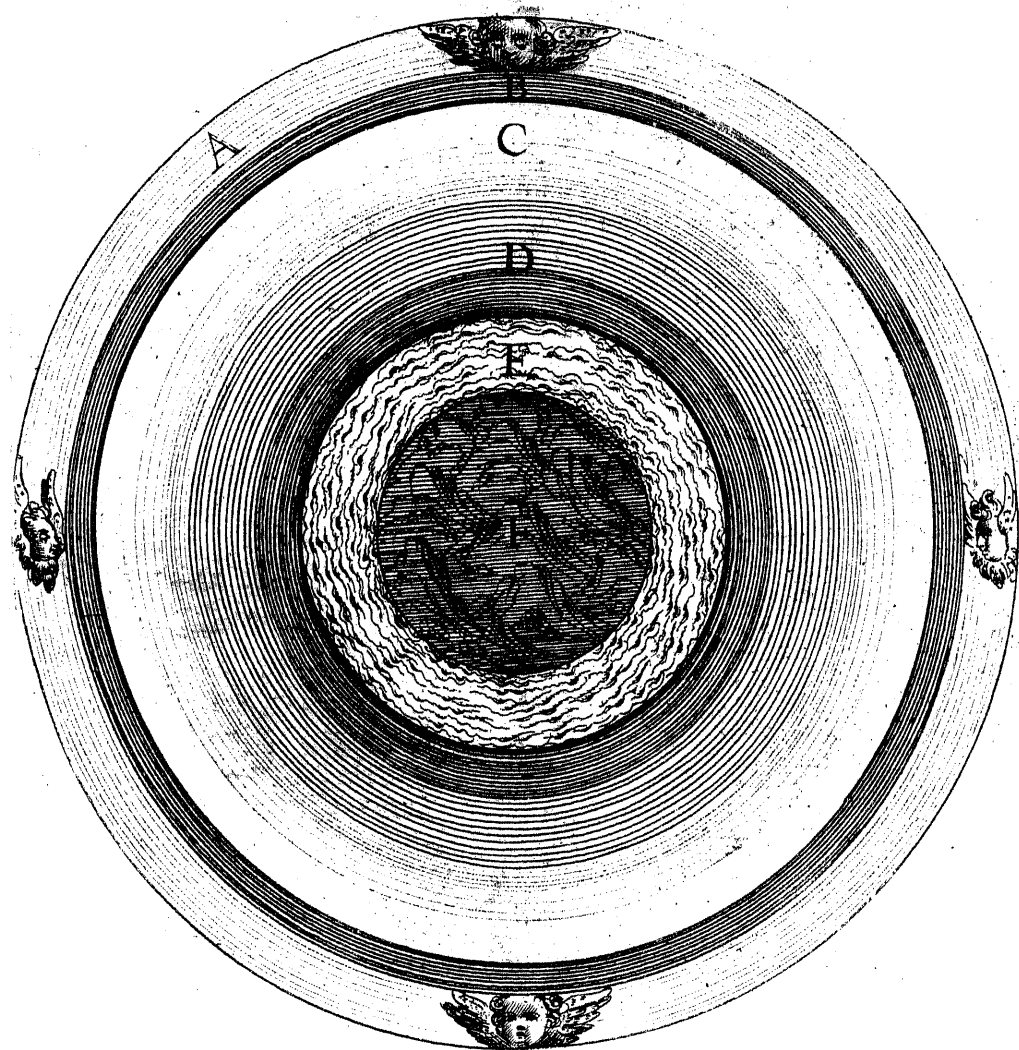
- A. Sit igitur A. Empyreum Cælum, ea, quæ ultra Mundum sunt, excludens.
 B. Sit B. Terra pura, ac cauernis, antrisque conscissa.
 C. Sit C. Ignis, aër, & aqua in modum nebulæ, ac caliginis extensa.

Mundi ex
Chaos effor-
matio iuxta
Hugonē, &
alios.

Profiliit Mundus ex hoc Chaos, hac ferie. Primo die nubes lucida fortè ex igneis partibus coacta, Deiq; virtute, seu sibi insita ui circumuolutata, Mundum illustrauit. Secundò, Cælum ex ea massa eongestum, aquas vaporeas supra euexit. Tertiò, nebula humor in aquis fluentibus inspissatus, ignem, ac aërem reliquit depuratum; & Terræ finis explens maria effecit, Terraque germinibus ditata est. Quartò, ex ea nube ignita fortè & lucida, Sol, Luna, & Astra compacta sunt. Quintò, ex aquis pisces, aues; Sextò demum, ex terra animantia, & homo prodire. Nuperi, noua excitata sententia, ex hoc Chaos ipso primo die Cælum, Solemque conditos volunt. Secundò, aërem tantum aquas pluuias à labentibus secernentem; seu aërem (nam in sua non perfisunt sententia) locum, sedemque factum fuisse nubium dicunt. Tertiò, nebulam eam in aquas condensatam, maria expleuisse tradunt. Quartò, Lunam, & Astra tantum formata. Quintò, pisces, & aues. Sextò, animantia, & hominem producta fuisse perhibent.

Chaos D. Basilii, Ambrosii, & omnium ferè Græcorum.

Graviori certè sententia, sed ea non ab omnibus recepta, Basilus, Ambrosius, & alij ex prisca Patribus quamplures aliud Chaos formarunt; ac sub primo, vel supremo C. celo, ignem; inde aërem; tandem aquas immensa mole vndique terram concludentes, diffundi tradidere. Vnde ex eorū sententia primæuum Chaos ita pingendū est.

- A. Sit igitur A. Empyreum coruscantissimum.
 B. Sit B. Supremum Cælum, primū mobile, fortè instellare nuncupatum, Empyreum fulgorem sua opacitate secludens, ac Mundum obumbrans.
 C. Sit C. Ignis sua in sphaera.
 D. Sit D. Aër in medio diffusus.
 E. Sit E. Aqua in immensa amplitudine terram ambiens.
 F. Sit F. Terra aquis obruta.

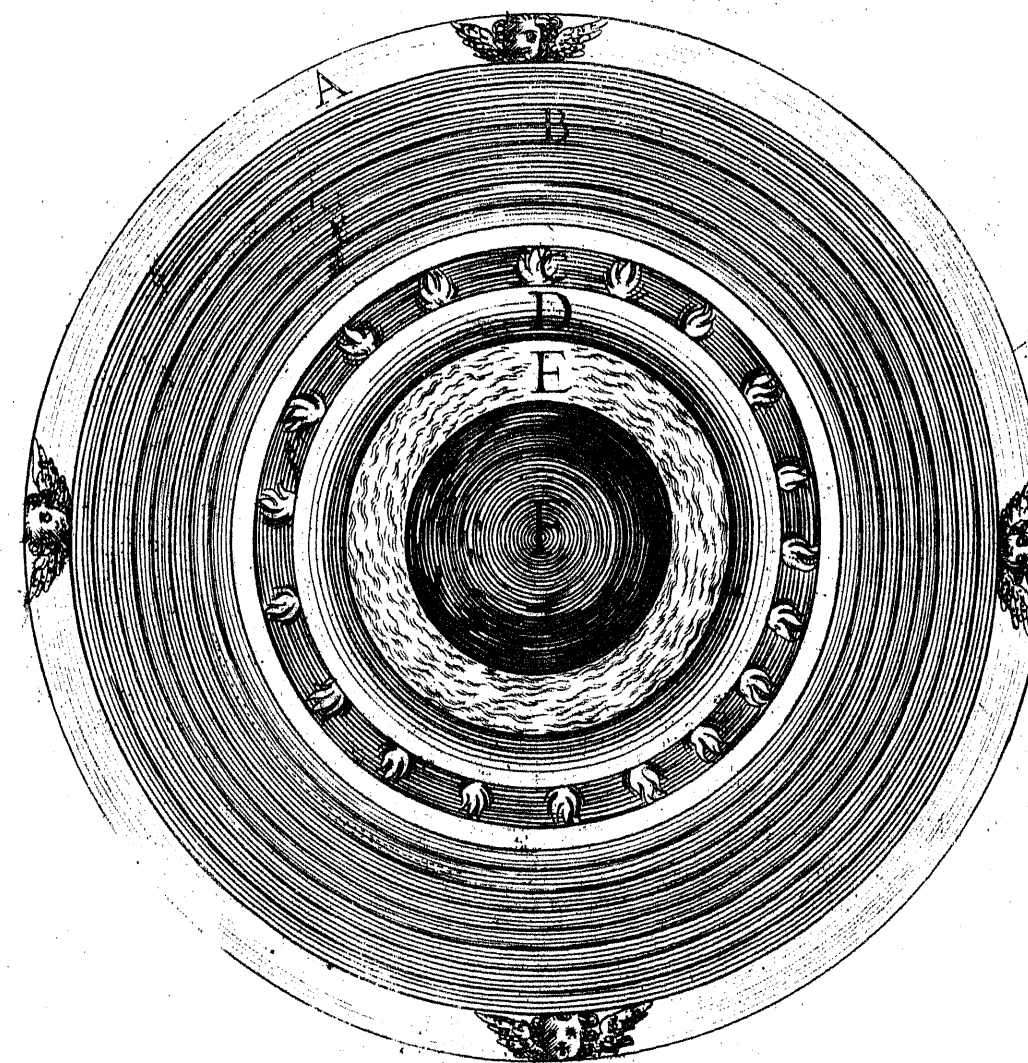
Ex hoc Chaos ita Mundus, secundum hos Patres, efformatus est.

In his ita commistis elementis, primo die ex nihilo lux à Deo creata, dies, ac noctes effusione, & attractione in triduo primo effecit. Secundo die, Cælum firmamentum ignoto nobis constitutionis genere constitutum est, aquarumq; molem non modicam super se extulit. Tercio die, subsidente terra, & emergente supra terram mari, aquæ coactæ sunt in locum vnum; & terra denudata germinibus cohonestata est. Quarto die, conditi sunt globi Solis, Lunæ, & Astrorum; & prima luce decorati. Quinto in die, ex aqua pisces, & aues. Et sexto, ex terra effecta sunt terrestria animantia, singulariq; studio homo plasmatus est.

Mundi ex
Chaos emanatio
secundum
Basilium.

Chaos Nuperorum.

Nuperi Doctores, quasi ex mente D. Thomæ, quanquam ipse inter multas expositas sententias adeò luserit, vt suam non retulerit expressam opinionem; aliud constituere Chaos, in hoc tantum à præfata D. Basilij assertionem discrepantes, quòd loco supremi Cæli decem Orbes Cœlestes, tanquam ab exordio productos, posuerunt.

A. Sit igitur secundū istos A. Empyreū, quod vnā cum Chaos concreatū dicunt.
B. Corpora decem cęlestia.

C. Ignis. D. Aēr. E. Aqua terram vndiq; obtegens. F. Terra ipsa aquis cooperta.
Ex hoc Chaos quomodo profilierit Mundus, non vna decernunt sententia. D. Thomas, ac Scholastici ferē omnes asserunt, primo die Solem exiisse cum vniuersali quadā illuminandi facultate, sine speciali ad influendum virtute. Vielmius visus est hāsitasse, num Sol ante omnem diem conditus fuerit, licet in crassa illa elementorum commiscelatione lucere non potuerit, & primo die tantummodo effulserit. Aegidius verō Solem ante omnem diem effectum, primo autem die magis obdensatum, ac luce potiori locupletatum fuisse tradit. De secundi verō diei opere non sunt concordēs. Alij quippe firmamentum, hoc est, Sydereum octauum Cœlum factum fuisse suspicati sunt, vt Catherinus; Alij Cœlis astripheris soliditatem, ac firmitatem fuisse adiunctā, vt Vielmius; Alij aērem emanasse, vt Steuchus; Alij saltem sedem aquarum vaporearum factum fuisse excogitarunt, vt Pererius; adeo non inconcussa sibi statuta basi, Doctores isti in peregrinas rapti sunt sententias. Tertio die, concordī annutu, aquas in specubus, ac antris terrę collectas fuisse, mariaq; effecta, & terram denudatam, ac germinibus locupletatam dicunt. Quarto die, D. Thomas Soli voluit specialem fuisse collatam virtutem ad influxus imprimendos; Aegidius Solem adhuc magis obdensatum fuisse, ac emicantius effulsiisse; Alij Solis genesim à Mose recapitulatam esse prodiderunt: cuncti ferē hoc die Lunam, & Stellas sua sumpsiisse natalia admittunt. In quintę ac sextę diei operibus explicandis à Parribus non abscedunt.

Hęc per transunnam, vt inquit, volui præmississe, cum enucleatius, & fusiis sim tot varias, ac repugnantes sententias in Catenis deducturus; vt quantum, & quale sit de Chaos explanatione, sententiarum atque assertionū Chaos, prudens lector intelligat; & ex hoc maxima sibi animaduersione proficiscendum esse cognoscat. Ego, quod Chaos sim prosequutus, breuibus prodam. Chaos primū, ac modus productionis Mundi à D. Augustino excogitatus, Dei opificis omnipotentiam & maiestatem magis amplificat; Philosophisq; placita Christiana irridendi occasione facilius tollit. Chaos à Gregorio Nysseno delatum, Vatū, ac Philosophorum sententię, qui Chaos, materiamq; ingentem terrę elementum fuisse existimarunt, maximē accedit. Chaos Iunilij ex immensa aquarum colluue congestum, & Mundi geniturę modus, præcipuē à Steucho deductus, arridere illis videtur, qui aquas rerum principium asseruerunt, vt Thales Milesius, & ijs qui cum Homero canebant;

Oceanum rerum Patrem Theinū; parentem.

Chaos ab Hugone, & Richardo adductum, Mundi que profilitio ab eis delata, cum ijs certē qui cuncta ex aēre, & atomis edita dixere, maximē concordat. Chaos Basilij, ac Mundi seiunctionis, & uenustationis modus, mirum in modum Mosi doctrinam insequi videtur. Nuperorum tandem Chaos, ac eorum de Mundi productionis modo sententia, totis viribus, quoad potest, Peripateticis placitis nititur adherere, atq; ab eis non abscedere. Quapropter si ego contra Gentilitatis propugnatores de dogmatibus nostris disceptando decertarem, Augustini Chaos non refellerem: Si priscorum Gentilitatis Vatū, ac Philosophorum placita complecti mihi esset in animo; certē vel illud Nysseni prosequerer, vt Euripidis, Homeri, Ouidijq; Chaos astruerem; vel Iunilij, ac Steuchi, vt Thalesis sententię adhererem; vel illud Hugonis, vt Anaximenis, Heracliti, Anaxagorę, Epicuri, Chaos comprobarem; vel illud Nuperorum, vt quantum in me esset, à Peripatetica Philosophia (quę sibi ferē omnes Scholas subegit) non recederem. Ceterum cum pluris existimanda sit Scripturę auctoritas, quàm omnis humani ingenij perspicacitas, à D. Basilij doctrina non abscedam; quoniam (vt in progressu rectius singula perpendentibus, ac æqua lance librantibus apparebit) planiores sensus, literaq; accommodatiores eam ferre, ac Mosi placita insequi, eiusq; mentem magis declarare, & manifestare conspicio: Idq; obrestatum semper esse peropto, quod vbi obseruato literę placido, ac ingenio sensu, miraculum esugerē, & naturę, ac Philosophię dogmata sectari potero, id libentissimē faciam: ast ubi in extortas, ac peregrinas expositiones, sensum adulterantes, ac deprauantes, me ob ea astruēda prolabi animaduertero,

por-

Mundi efformatio ex Chaos iuxta Nuperos Doctores.

Quodnam Chaos præferendum.

portentosa potius miracula concedam, omniaque Philosophię placita abiurabo, quàm Mosi literę vel vnum apicem, seu iota extorqueam, ratus semper, vt modò dicebam, quod longē præstantior sit Scripturarum sacrarum intemerata auctoritas, quàm omnis humani ingenij perspicacitas: siquidem cum omnis de emolitione Mundi doctrina reuelata per Mosē à Deo nobis fuerit, id Chaos genus, ac profilitiois Mundi modus putandus est verus, quem Moses prodit, ac profert; & quoniam omnis productionis Mundi series miraculis innitur, & Philosophię aduersatur, ea qualiscunq; sit, excipienda est, quę à Mose simplici narratione nobis defertur ac referatur.

Scripturę auctoritas omni humanę rationi anteferenda.

De Genesi Cœli, Muneribus, & Natura.

Ex D. Basilij, ac cęterorum Patrum priscorum, quos deduximus, doctrina, quam etiam prosequi statuimus, supremum Cœlum, quod instellare fortē alij nuncupant, in temporum exordio tanquam supremam Chaos partem, Orbem concludentem, ac superiorem Mundum, seu Empyreum, beatasque sedes excludentē, natalia sumpsiisse sua asserendum est. De hoc ipso autem arduas, ac inter priscos Patres diu cribratas difficultates mihi nunc agitandas superesse perspicio. Num scilicet Moses duorum Cœlorum structuram memoret, alterius quidem in initio temporum conditi, alterius verō secundo die ex aquis, seu ex summitatibus elementorum compacti. Porrò si duorum Cœlorum genesim Moses recensuit, indagandum est deinde, num vnus sint natura, ac substantia. Tandem quod sit Cœlum istud in exordio temporum ex nihilo confectum, & quę munera, seu quas functiones Vniuersi gratia obire censeatur.

Num Moses duorum Cœlorum conflationem tradat.

Disputatio hęc, vt cum Moses duorum Cœlorum geniturę meminerit, quamuis apud Philosophos nullius sit ponderis: attamen in via Patrum arduum mihi facit discrimen, ac periclitari in ea non adeo facile duco, cum Patres priscos in aduersas, peregrinasq; raptos sententias videam. Verum duabus de causis eam prætermittere non audeo; tum quoniam curiosa, egregiaque valde est disceptatio ista, diuque à Patribus iactata; tum etiam quia doctrinam inuitatam, ac non omnibus adeo compertam, iocundam tamen, & grauem subministrat; quę profectò, vt libentius ipsam aggrediar, me vehementer impellunt.

Catena Patrum, vnus Cœli effectioem Mosem tradidisse, existimantium.

TERTULLIANVS Cœli creationem tradi à Mose censuit ea clausula; In principio creauit Deus Cœlum & Terram. Quę autem de Cœlo secundo die narrantur, ea ad dispositionem, & qualitates eiusdem spectare decernit. Ex quibus Cœlum vnum tantummodo, ex ipsius mente, à Propheta hac rerum omnium effectarum narratione memorari conuincitur; Ita enim in libro aduersus Hermogenem, ait.

Nobis autem vnus Deus, & vna est terra, quam in principio Deus fecit. Cuius ordinem incipiens Scriptura decurrere, primò factam eam edicit, dehinc qualitatem ipsius edisserit. Sicut & Cœlum primò factum professa, in principio fecit Deus Cœlum: dehinc dispositionem eius superinducit. Et separauit inter aquam, quę erat infra firmamentum, & quę super firmamentum: & vocauit Deus firmamentum Cœlum, ipsum quod in primordio fecerat.

IO. CHRYSOSTOMVS in Genesim Homilia quarta, nō tantum vnus Cœli structuram tradi censuit, sed eos qui aliter credunt, à sacris dissentire Scripturis, ac ecclesiasticis doctrinis refragari affirmat, dicens.

Et vocauit Deus firmamentum Cœlum hoc quod videtur. Et quomodo dicunt aliqui, factos multos Cœlos? Non ex diuina Scriptura hoc didicerunt, sed ex his opinionibus, vt ita dicant, impelluntur. Beatus autem Moses nihil his amplius docet: nam vt dixit; In principio fecit Deus Cœlum & Terram: & deinde causam docuit,

docuit, quare terra sit inuisibilis; nempe quod obiecta à tenebris, & aquis abissi: post formationem autem lucis, ordine & consequentia quadam utens, inquit; Et dixit Deus, Fiat firmamentum. Dein postquam docuit diligenter usum firmamenti, & dixit, ut distinguat inter aquam, & aquam: istuc ipsum firmamentum, quod aquarum separationem faciebat, vocauit Cælum. Quis igitur post tantam doctrinam feret eos, qui ex suo capite loqui, & contra diuinam Scripturam multos Cælos dicere audent?

Amplius oppositionem illam, quod Scriptura sapius Cælos non Cælum dicat, egregie diffoluit.

Psal. 148.

Dicunt illi: Ecce beatus Dauid laudem Deo offerens, dixit; Laudate eum Cæli Cælorum. Ne turberis dilecte, neque putes sacram Scripturam sibi ipsi alicubi aduersam; sed discite potius dictorum veritatem, & tenens diligenter illius doctrinam, obcura aures illis contraria dicentibus. Et Post. Dicunt igitur, qui lingue eius gnari sunt, Cæli nomen plurali numero ab Hebræis vocari, quod constat, qui & Syrorum lingua sciunt. Et nemo ea lingua dicit Cælum, sed Cæli. Et idcirco sic dictum est, quod à beato Dauid dictum, Cæli Cælorum: non quod multi sint Cæli; (non enim hoc nos docuit beatus Moses) sed quia mos est lingue Hebræicæ, vnam rem nominare plurali numero; Quia si multi essent, non omisset Spiritus Sanctus per linguam Prophetæ, quin & illorum formationem nos doceret. Hęc diligenter seruate obsecro, ut possitis obstruere ora eorum, qui contraria Ecclesiasticis doctrinis afferunt.

Verum quid astruat Ioannes Chrysostomus, non adeo perspicuum est.

Art. 4.

D. THOMAS prima parte, quæstione sexagesima octaua, Patres Græcos ita conciliare nititur.

Circa hoc videtur esse quædam diuersitas inter Basilium, & Chrysostomum. Dicit enim Chrysostomus non esse nisi vnum Cælum, & quod pluraliter dicitur Cæli Cælorum, hoc est, propter proprietatem lingue Hebræicæ, in qua consuetum est, ut Cælum solum pluraliter significetur, sicut sunt etiam multa nomina in Latino, quæ singulari carent. Basilium autem, & Damascenum sequens eum, dicunt plures esse Cælos. Sed hæc diuersitas magis est in voce, quam in re. Nam Chrysostomus vnum Cælum nominat totum corpus, quod est supra terram & aquam. Nam etiam aues quæ volant in aëre, dicuntur propter hoc volucres Cæli. Sed quia in isto corpore sunt multe distinctiones, propter hoc Basilium posuit plures Cælos.

Chrysostomi in præallegatis ipsius verbis intentione.

Alij aduersus eos, qui plures Mundos, ac Cælos absurdè astruebant, disputare hoc loco Chrysostomum arbitrati sunt. Sed si exactius Chrysostomi orationem perpendamus, eliciemus, quod ipse contendat magis euincere contra D. Basilium, ac ceteros, plurium Cælorum formationem à Mose non tradi, nec recenferi. Persuadet hoc mihi conclusio ab ipso Chrysostomo adducta; adijcit siquidem, quia si multi essent, non omisset Spiritus Sanctus per linguam Prophetæ, quin & illorum formationem nos doceret. Persuadet hoc etiam mihi magis, quoniam aduersus eos, qui plures astruebant esse Cælos, & Mundos; (de quibus Laërtius decimo, & alijs aliquot locis meminit) cum Ethnici essent, ipse non Mosis Scripturarum auctoritatibus disceptasset, nec illi ad propriam roborandam sententiam Dauid obtestationes assumpsissent: ut illam; Laudate cum Cæli Cælorum: quam Chrysostomus, veluti ab aduersarijs obiectam, hoc loco interpretatur.

Psal. 148.

Amplius hanc disceptationem; num Moses duorum Cælorum creationem prodiderit, ea tempestate viguisse, à Patribusque ventilatam fuisse, ipsemet Basilium contestatur eo loco, vbi ait; Hic dictum est à nonnullis. &c. ut supra retulimus. Præterea comet Dauid testimonio suam sententiam comprobare Basilium enititur, quod Chrysostomus nullum esse perhibet. Chrysostomi igitur scopus est; Quod Moses plures Cælorum enarrari formationes, explodere, ac improbare, ac si acrius hoc facit, ex vehementi orationis ipsius facundia euenit. Nam quid sentiendum sit de illa Chrysostomi assertionem, qua vnum Cælum immotum, astraque à seipsis in eo ferri existimauit; aliàs decernemus. Ceterum, si ipse Chrysostomus asseueranter vnus tantum Cæli effectiorem in hac cunctarum rerum conditarum historia, Mosem tradidisse autumat, ea fortè ductus ratione, quod reputarit verba illa; In principio creauit Cælum, & Terram, summam esse totius operis creationis; certè & in hanc eius sententiam Cyrillus, Shenchus, & alij, qui eam interpretationem sunt amplexati, properarunt.

In historia sex dierum.

GREGORIUS Nyssenus, & ipse vnus tantum Cæli igni generis tradi his innuit.

Posteaquam autem vna ab altera separata sunt aquæ, tum ea quæ videntur, tum ille, quæ cogitatione percipiuntur; ac medius terminus duplicis aquarum nature designatum est Cælum, quod in principio quidem vna cum terra, atque omnibus, quæ ad fabricationem Mundi congesta sunt, factum esse dicitur, nunc verò perfectum pariter & nominatum est in ea, quæ postea accidit, creatione firmamenti, quod per ambitum ignis definitum & determinatum est.

AVGV-

AVGVSTINVS, cum duos Cælos Deum conlasse asseuerasset Cap. 8. duodecimo Confessionum, dicens;

Valde enim mirabile hoc Cælum corporeum, quod firmamentum inter aquam, & aquam secundo die post conditionem lucis dixisti; Fiat, & sic factum est. Quod firmamentum vocasti Cælum, sed Cælum Terræ huius & maris, quæ fecisti tertio die, dando speciem visibilem informi materie, quam fecisti ante omnem diem. Iam enim feceras & Cælum ante omnem diem, sed Cælum Cæli huius, quia in principio feceras Cælum, & Terram.

Postea illud primum nil aliud fuisse quam Angelum, his declarat.

Cap. 9.

Nimirum enim Cælum Cæli, quod in principio fecisti, creatura est aliqua intellectualis, quanquam nequaquam tibi Trinitati coæterna: particeps tamen æternitatis tuæ, valde mutabilitatem suam præ dulcedine felicissimæ contemplationis tuæ cohibet; & sine vilo lapsu ex quo facta est inherendo tibi, excedit omnem volubilem vicissitudinem temporum.

Eucherius, Beda, & qui Cæli nomine Angelum sunt interpretati; Gregorius Nyssenus, Alcuinus, qui Chaos rude eadem Cæli voce significari voluerunt: Plato & Philo, qui idemmet nomen ad Idæas retulerunt; Richardus, & Hugo, qui tria superna elementa ignem, aërem, & aquam in nebula speciem raptam, eadem Cæli vocula exprimi dijudicarunt; si non clare, saltem consequenter in Chrysostomi sententiam concesserunt, ut qui Cæli nomine, hoc loco nullius Cæli effectiorem tradi censuere.

Classis, ac Catena Patrum, Mosem duorum Cælorum genesim tradidisse arbitrantium.

Ex aduersa acie persistunt eximia auctoritatis Patres, duorum Cælorum genesim à Mose traditam asserentes.

CLEMENS Papa, ex D. Petri ore, Recognitionum libro primo.

In principio, cum fecisset Deus Cælum & Terram, tanquam domum vnam, ipsa quæ ex corporibus Mundi reddita est vmbra, his quæ intrinsecus clausa fuerant, tenebras ex se dedit. Sed cum voluntas Dei introduxisset lucem, tenebræ illæ, quæ ex vmbra corporum factæ fuerant, continuo deuorate sunt: tunc deinde lux in diem, tenebræ deputantur in noctem. Iam verò aqua, quæ erat intra Mundum, in medio primi illius Cæli, terræque spatio, quasi gelu concreta, & chrystallo solidata distenditur: & huiusmodi firmamento velut includuntur media Cæli, ac Terræ spatia, idque firmamentum Cælum conditor appellauit, antiquioris illius vocabulo nuncupatum: & ita totius Mundi machinam, cum vna domus esset, in duas diuisit regiones. Diuisiois autem hæc fuit causa, ut superna regio Angelis habitaculum, inferior verò præberet hominibus.

Et secundo libro hæc duo Cælorum genera, ut à Mose tradita insinuat.

Cælos autem esse, qui ab eo facti sunt, sicut & lex dicit: quorum vnum Cælum sit superius, quo continentur etiam visibile firmamentum, illud esse perpetuum & æternum, cum his qui habitant ibi. Illud autem visibile, in consummatione seculi resolendum esse, & transiri; ut illud Cælum, quod est antiquius, & excelsum, post Iudicium sanctis, & dignis appareat.

Quæst. 57.

IVSTINVS inter Patres vetustissimus, libro Quæstionum à gentibus Christianis positarum, id supponit, cum ait.

Si duorum nobis Cælorum Moses originem exposuit, quomodo plures esse Scriptura docet, interdum his verbis; Cæli Cælorum: interdum his; Aperti sunt ei Cæli: & Video Cælos apertos, & raptus est usque ad tertium Cælum.

Et in Admonitorio hæc ipsa sensisse Platonem tradit.

Pari pacto, & de condito Cælo putauit; id nanque quod creatum fuit, cuique firmamenti nomen inditum est, sensibile factum opinatus est. Aliud autem esse intelligibile, de quo Propheta dicit; Cælum Cæli Domino, Terram autem dedit filiis hominum.

Psal. 113.

ORIGENES in Genesim Homilia prima.

Cum iam antea Deus fecisset Cælum, nunc firmamentum facit. Fecit enim Cælum prius, de quo dicit; Cælum mihi sedes est. Post illud firmamentum facit, id est corporeum Cælum. Omne enim corpus firmum est sine dubio, & solidum; & hoc est, quod diuidit inter aquam, quæ est super Cælum; & aquam, quæ sub Cælo.

Isa. 66.

BASILIVS Homilia tertia Hexæmeron.

Secundo se offert disquirendum loco, hoc est: siue firmamentum hoc ab eo diuersum, quod initio factum est, Cælo, quando & illud Cæli quoque nomenclaturam sortitum est; ac proinde nunc duo prorsus ponendi sunt Cæli.

Et post, cum acrius Phylsophos illos, qui delira, ac inani ea fabula delusi, quod Hyles ingenita aliunde ascita, ac Deo oblata, in vnus Cæli constitutione absumpta fuisset,

Oo Deum

Deum vnum tantum Cœlum condidisse arbitrabantur; eos etiam qui innumeros Mundos, & Cœlos constructos excogitabant, reiecit, his demum concludit.

Nos contra, de duobus tantum abest, ut quicquam addubitemus: ut & tertium inquiramus, cuius contemplatione dignus est habitus admirabilis Paulus. Psalmus ad hoc, dum nominatim commemorat Cœlos Cœlorum, utique non vnius modò Cœli, sed & plurium perspicuam nobis inseruit intelligentiam.

Deinde post plura adiecit.

Dicitur est à nonnullis nostris maioribus, non esse secundi Cœli hunc ortum, sed explanationem quandam prioris; propterea quòd illic Scriptura Cœli, ac Terræ creationem in summa quidem tradidit: hic verò modum quo singula facta sunt, exactius explicet. Nos autem dicimus, cum nomen diuersum, officiumque peculiare Cœli secundi traditum sit, aliud hoc præter id esse, quod in principio est effectum, solidioris sanè naturæ, præcipuum quoque officium vniuerso subministrans.

Cap. 3.

A M B R O S I V S pariter Hexameron libro secundo, inquit.

Et hinc tractatus, utrum hoc firmamentum appellet, quod ante iam fecit, de quo scriptum est; In principio fecit Deus Cœlum & Terram. Nec fallit, quod aliqui ante nos ita acceperint, eo quòd supra creatum auctore Deo, & conditum Cœlum Scriptura expresserit, hic expositionem operis, creationisque diffuderit, ut ibi quasi summa operis breuiter comprehensa sit, hic operationis qualitas per ipsas concurrentium rerum digesta sit species. Sed mouet nos, quia & nomen aliud significatur, & species solidior, & causa discernitur, & persona cooperantis adiungitur. Sic enim scriptum est; Et disceruit Deus inter medium aquæ, quæ erat sub firmamento, & inter medium aquæ, quæ erat super firmamentum.

Præterea, cum eorum sententiam confutasset, qui vnicum Cœlum Deum condidisse ex Hyles defectu asseuerarunt, capite secundo concludit.

2. Cor. 12.

Psal. 148.

Itaque nos non solum secundum, sed etiam tertium Cœlum esse negare non possumus; cum Apostolus raptum se ad tertium Cœlum, scriptorum suorum testificatione confirmet. Dauid etiam, Cœlos Cœlorum in illo laudantium Dominum constituit Choro.

D A M A S C E N V S Orthodoxæ Fidei libro secundo, capite sexto.

Quia igitur Cœlum Scriptura dicit, & Cœlum Cœli, & Cœli Cœlorum; & ait usque ad tertium Cœlum, beatum Paulum raptum fuisse: dicimus, in totius Mundi generatione, Cœli facturam nos intelligere cam spheram, quam quidam Sapientum (qui non ex nostris sunt) instellarem appellant, ea que Moses dogmata sunt, sua efficietes. Deinde & firmamentum vocauit Deus Cœlum, quod in medio aquarum fieri præcepit, ordinans ipsum dispecere medietatem aquæ, quæ super firmamento est, à medietate, quæ sub firmamento est. Et post. Est igitur Cœlum Cœli primum Cœlum supra firmamentum collocatum: Ecce duo Cœli; nam & firmamentum vocauit Deus Cœlum. Consuetudo etiam diuina Scripturæ est, aërem Cœlum vocare, ab eo quòd est visum videri. Benedicite enim inquit, omnes volucres Cœli, aërem intelligens: nam aër volatiliū iter est, & non Cœlum. Ecce tres Cœli, quos diuinus dixit Apostolus. Si autem septem circulos septem Cœlos suscipere volueris, nihil in ratione veritatis offenditur. Consuetum etiam & in voce Hebraica Cœlum pluralitèr vocari Cœlos. Cœlum igitur Cœli volens intelligere, Cœlos Cœlorum dixit: quod perinde significat, atque Cœlum Cœli, quod est supra firmamentum. Sed & aquas, quæ sunt supra Cœlos, idest aërem, firmamentum, septemve circulos firmamenti, consuetudine Hebraicæ lingue pluralitèr Cœlos nominat.

Dan. 3.

A C A C I V S duos fatetur esse Cœlos factos, eorumque differentias attulit, cum dixit. Et vocauit Deus firmamentum, Cœlum. Num fortè hoc secundum Cœlum ad prioris Cœli differentiam firmamentum appellatur? Par est enim Cœlum illud primum, ac supremum, longè tenuius, ac magis integrum esse. Nam & primum Cœlum, non firmamentum, sed opus est, hoc est, Cœlum nominatum est. Secundum verò & Cœli, & firmamenti nomen accepit. Cœli quidem, quia supra nos est, & prioris Cœli vices, atque usum nobis refert: firmamenti verò, quia ex fluxa aquarum essentia constituit; & fluxa illa, ac liquida natura, densissima, ac solidissima ab vniuersorum opifice Deo effecta est. Duos igitur tantum Cœlos diuina agnoscit Scriptura. Neque te moueat, quod dictum est, Cœli Cœlorum: nam neque aquæ vocabulum singulari nomine apud Hebræos profertur. Sed & illud sciendum, Terram quoque firmamentum in Scriptura dici: ut cum ait; Qui firmavit terram super aquas. Et Esaias; Dominus, qui fecit Cœlum, & fixit illud, & firmavit terram.

Psal. 135.
Ila. 51.

S E V E R I A N V S pariter idem visus est sensisse. Ait siquidem.

Cœlum ergo hoc, non illud supremum, sed quod aspectabile est, ex aquis effecit Deus: & ut chrysellum fixit. Vide operum virtutem, ut opificem admireris. Mediam aquarum partem supra, mediam infra esse voluit.

D I O D O R V S Tarsensis Chrysofostomi præceptor eidem sententiæ accedit dicens. Post inuisibiles, atque intellectu præditas substantias, Deus Cœlum statim vna cum terra fabricatus est, non illud quod aspectabile est, sed quod supra omnes Cœlos, & quod Dauid Cœlum Cœli nuncupare solet.

I V N I -

I V N I L I V S in Hexameron.

Præterea enim hæc de Terra prætermisso Cœlo intulit? nisi quia de Cœlo nil tale intelligi voluit. Ipsum enim est Cœlum superius, quod ab omni huius Mundi volubili statu secretum, diuine gloria presentie manet semper quietum. Nam de nostro Cœlo, in quo posita sunt luminaria huic seculo necessaria, in sequentibus Scriptura, quomodo, vel quando sit factum declarat.

P H I L A S T R I V S Harefeon Catalogo, harefi post Christum sexagesima sexta.

De Cœlorum diuersitate est hæresis, quæ ambigat. Scriptura enim in primo die Cœlum, & Terram facta declarat duo hæc elementa: secundo firmamentum æquè factum; & nihilominus ipsum firmamentum Cœlum appellatum fuisse testatur. Dauid autem dicit de Cœlis ita; Laudate Dominum Cœli Cœlorum, & aquæ quæ supra Cœlos sunt. Siue ergo sex Cœlos secundum Dauid, & septimum hoc firmamentum accipere quis voluerit, non errat: nam Salomon tres Cœlos dicit, ita; Cœlum, & Cœlum Cœli. Paulus æquè Apostolus, usque ad tertium Cœlum se raptum fatetur. Siue ergo septem quis acceperit, ut Dauid; siue tres, siue duos, non errat, quia & Dominus ait; Pater, qui in Cœlis est. Nam & Pagani vnum Cœlum, & Cœlos profitentur interdum. Dauid ergo, quod plenum est, docuit.

Psal. 148.

2. Cor. 12.

Matth. 23.

T H E O P H I L V S Antiochenus ad Autolycum libro secundo.

Primo autem loco, ubi Scriptura sacra tractat creationem, seu Mundi generationem, non loquitur de isto firmamento visibili, sed aliud quoddam Cœlum nobis inuisibile proponit, secundum quòd visibile hoc firmamentum nuncupatum est.

C L A V D I A N V S Mamertus Viennenfis in libro secundo de statu animæ capite tertio decimo.

In principio inquit principii Geneseos, creauit Deus Cœli & Terram. Si opinionibus missis veri fidem querimus; ecce tibi creaturarum testem ipsum creationis auctorem, qui cum ante omne tempus creauerit Cœlum, & Terram, postque die vno fecerit lucem, & firmamentum secundo idem die condiderit, idque Cœlum abusu nomine vocauerit, cui ratis interuallorum limitibus, loco, vel modo variantium porrò siderum ornamenta subtexuit. Animaduerti promptum est, hoc visibile firmamentum tanto interuallo substantiæ, Cœlo inuisibili cedere, quanto id idem terræ imis locorum intercapedine præeminere: quocirca alieno, ac translato nomine, firmamentum istud Cœlum dici potest. Cum verò esse Cœlum illi creato ante tempora Cœlo sit proprium: Enimuerò istud Stelligerum, quod Cœlum dicimus, in Scriptura Geneseos Cœli dicitur firmamentum: quippe ubi luminarium creationem retexit; Fecit, inquit, Deus duo luminaria magna, & posuit ea in firmamento Cœli; quæ videlicet auctoritate verum illud vnum ante temporaneum Cœlum credere sinitur, quantum istud de quo agimus firmamentum Cœlum dicere non inibicamur, eo videlicet, quia Deus firmamentum vocauerit Cœlum. Sed mouet iterum, quod Cœli in auctenticis voluminibus non duali tantum, sed plurali numero sepe vocitantur. Verum animaduertitur, quod terræ corpus vnum in scripturis dicitur Orbis esse terrarum. Ita igitur forsitan dicantur Cœli multi, quum duo sint, sicut terræ dicuntur esse, quum vna sit.

T H E O D O R E T V S eleganter duorum Cœlorum productionem à Mose fuisse proditam contestatur, Quæstionibus in Genesim, quæstione vndecima.

Cum Scriptura diuina doceat, in principio Deum creasse Cœlum, & Terram, deinde post lucis creationem, secunda die dicat firmamentum factum esse, imperitiæ plena videtur esse huiusmodi quæstio. Oportebat enim ex temporis ratione, & ipso creationis modo, Cœlorum diuersitatem nosse, ut vnum luce prius, alterum verò post lucem: & illud quidem non ex aliqua alia materia, hoc autem ex aquis creatum esse. Et Post. Qui igitur non credit secundum esse Cœlum, semitam rectam transgreditur: qui verò plures enumerare conatur, adheret fabulis, postposita diuini Spiritus doctrina. Pluralitèr autem diuina Scriptura Cœlos nuncupat, dicens, Cœli Cœlorum: quoniam Hebraica lingua, neque Cœlum, neque aquam singulari numero nonit appellare. Reperire autem est similia multa inter dictiones Græcæ. Nullus enim ciuitatem Athenam singulari numero vocitare solet, sed pluralitèr Athenas. Similiter & Delphum ciuitatem nemo vocat, sed numero plurali Delphos. Non ergo tanquam plures sint Cœli, ita locuta est Scriptura, sed Hebraicæ lingue seruate idiomate. Quod quidem in alio Psalmo manifestius nos docet, illius lingue prætermisso idiomate, dum inquit; Cœlum Cœli Domino. Ita ut satis constet, quod quemadmodum Cœlum istud nobis est pro tegmine, terra verò pro pavimento; ita Cœlum quod videmus, pro tegmine superpositum Cœlum habet.

Psal. 113.

Et clarius Commentarijs in Epistolæ ad Hebræos caput nonum.

Duos enim esse Cœlos diuina Scriptura nos docuit; quorum primum quidem cum Terra Deus fabricatus est: Secundum autem secundo die fecit, cum dixit; Fiat firmamentum in medio aquæ; Deinde subiuixit; Et vocauit Deus firmamentum Cœlum. Ita etiam dicit beatus Dauid, Cœlum Cœli Domino. Hoc enim Cœlum est quidem nostrum rectum; Potestatibus autem, quæ sub aspectum non cadunt, est loco soli pavimenti.

A N A S T A S I V S Synaita Commentarijs in Hexameron lib. secundo.

Primo die factum est velum superioris Cœli, quod appropinquat Sanctis Sanctorum, quo introit præcursor pro nobis Christus. Ea de causa, de cætero secundo die fit secundum & exterius velum, quod dicitur Firmamentum in medio aquæ; quod quidem est Firmamentum Fidei in Christum. Et Post. Duorum ergo

O o 2 Cœlorum

Cælorum tantæ fabricationem didicimus ex sacra Scriptura in typum, ac figuram duorum Cælorum Templi, quæ significant duas naturas Iesu; & duorum Populorum, & duarum Ecclesiarum: superne, inquam, Hierusalem, & nostræ fidelium. Quod enim superiori Cælo Deus est ad lumen; hoc Cælo inferiori est Sol; & firmamento Ecclesiæ, Euangelium. Et quod sunt Sancti Angeli in Cælo, quod non cadit sub aspectum; hoc sunt & in firmamento, Stelle; & in Ecclesia, Sancti.

H I L A R I V S Enarratione in Psalmum centesimum trigefimum quintum.

Sed cum regionem cognitionis suæ, qui infinitus est, collocaret, Cælo superiore atque primo, eodemque in Orbe collocato; terminum quendam virtutibus, quæ primum ad cognoscendum se gignerentur, inclusit. Neque enim gignendæ creationes virtutem inconspicibilis Dei ferre potuissent, nisi naturæ temperationis obiectu sedem hanc moderatæ ad infirmitatem habitationis incohererent. Aquis etenim eleuatis illam ipsam primi Cæli naturam temperavit, quæ superni Dei accensa virtute, nequaquam ab inferioribus esset patiendæ naturis. Cælum verò inferius non vniforme, sed multiplex tetendit; quod totum firmamentum nuncupans, valida ad sustentationem aquarum superiorum, temperationemque aëris nostri firmitate solidauit. Et idcirco plures Cælos doctrina Prophetica prodidit; quia necessarium naturæ nostræ fuit, per momenta quedam, & profectus rationabilium moderatorem, regionem hanc indulti nobis ad præfens habitaculi temperari.

A T H A N A S I V S Quæstionibus ad Antiochum, quæstione quinta.

Quot sunt Cæli? Resp. In dubio est apud multos hæc quæstio. Nam liber Genesis duos Cælos commemorat. D autem Paulus etiam tertium Cælum sese vidisse dicit. Et David Propbeta de quarto Cælo loquitur; Laudare eum Cæli Cælorum. Sciendum verò, quod quemadmodum natura hominum vna, & vnus homo dicitur, multi item sunt homines: sic etiam Cælorum natura vna, & vnus Cælum dicitur in diuina Scriptura, & Cæli multi.

S V I D A S in opere suo historico, huius sententiæ clarissimus assertor extitit, cum inquit.

Cæli sunt duo, vnus cum terra procreatus: alter, qui in medio aquarum existere iussus est; quod & firmamentum vocarunt.

P R O C O P I V S tantorum Patrum vestigia sequutus, duorum Cælorum Mosem productionem edidisse, his edocet.

Quidam insicias eunt; hic secundi Cæli generationem depingi. Existimant præsentem verborum seriem esse breuissimam Cæli, de quo supra, repetitionem. Hæc & talia garrere audent, licet Scriptura huius secundi Cæli aliud nomen, aliamque utilitatem apporet. Et quidem Scriptura Sacra multum vitur repetitionibus, easque frequentes habet, interim tamen caret contrarietatis. Nullibi enim sibi non constat. Repeitiones Sacre Scripturæ dilucidam semper expositionem, & omisorum supplementum aduehunt. Cæterum qua ratione non emerget contrarietas, cum videamus primum Cælum esse constructum in principio vna cum Terra, & simul cum his, quæ vna extiterunt, quasi nihil præcesserit ipsum. Hoc verò, de quo nunc sermo est, secundo demum die effectum est in medio aquarum subsistens. Ex quo colligere licet, quod firmamentum in eorum medio, quæ ipsum antecessere, constitit.

Progreditur insuper triplex firmamenti commodum difertè explicare. Primum, quod cum non exiguum aquarum molem tergo exceperit, effecit, vt celerius aquæ in vnam pelagorum colluuiem contraherentur: Deinde, quia in ipso rectius sita Astra, Sol, Luna, Orbi proficua facta sint, quæ si in primo Cælo reposita fuissent, ob nimiam intercapedinem parum profuissent, & Orbis partes saltè remotiores perpetuò frigore argentes, & inculta remansissent. Tandem, quod illud supremum Cælum, vt liberum à labe malorum aptius potuerit dignam Beatorum sedem, & domicilium designari: hoc verò firmamentum medium inter Cælum, & Terram mutationi, ac corruptioni obnoxium ad Mundi ministerium destinari. Hæc & similia plures alij Patres edocuere.

B R V N O Carthusiæ Patriarcha, libro de Nouis, capite secundo.

Moses duos ponit Cælos: ait enim; In principio creauit Deus Cælum, & Terram: Ecce vnus. Secunda die fecit Dominus firmamentum in medio aquarum; diuisitque aquas, quæ erant super firmamentum, ab his, quæ erant sub firmamento; vocauitque firmamentum Cælum: Ecce alterum. Et hoc quidem est illud Cælum, quod per Solem, Lunam, & Stellas, quæ in eodem fulgent, nostris oculis reuelatur. Primum enim Cælum de hoc Mundo videre impossibile est; quoniam hoc, quod videmus, inter nos & illud positum est. Sed cuius excellentiæ, & pulchritudinis illud esse putabimus, cum huius inferioris tantam esse videamus? & primum quidem Cælum statim eadem die factum, & illuminatum est, dicente Domino; Fiat lux, & facta est lux. Hoc autem tertia die postquam factum est; Solem, Lunam, & Stellas suscepisse narratur.

In hac numerosa classe recensere etiam possumus cæteros cunctos Patres, tum priscos, tum nuperos, qui Cælum Empyreum cum terra prima productione rerum manasse

Firmamenti
cælestis tri-
plex commo-
dum.

nasce supra collegimus. Numerantur inter hos Anselmus, Strabus, Rupertus, Petrus Comestor, Gulielmus Parisiensis, Tostatus, Catherinus, & Caietanus, qui illud primordiale Cælum supremum orbium extasse arbitratus est.

Iudicium Auctoris.

Libentius copiosorem hanc intexui Catenam, primò vt quantum interpretatio ea, quæ Cæli nomine Cælum aliquod supremum intelligi asserit, accepta apud priscos Patres fuerit, demonstrarem: ac deinde vt supremi huius Cæli Theologiam in omnibus ferè Patrum voluminibus conspersam, nostra ætate penè sepultam, è tumulis excitarem. Verum enimverò quid sentiam in hac tantorum Patrum discrepantia, ferè proferre non audeo; vtraque enim pars eximios habet assertores, cum illinc ad sint Chrysofostomus, Cyrillus, Augustinus, Eucherius, Nyssenus, & alij: Hinc Iustinus, Origenes, Basilius, Ambrosius, Damascenus, Diodorus, Acacius, Iunilius, Claudianus, Theodoretus, Hilarius, & Procopius. Arbitror itaque hoc esse Dialecticum placitum in via Patrum, posseque nos ex supra enarratis de Cæli significatione, hoc in loco interpretationem, quam iudicamus probabilior, depromere, eamque acceptare, & insequi. Sed arbitror etiam, & merito, D. Basilij aliorumque de duplici Cælo opinionem literè magis accommodari. Nam si Moses tantum dixisset; In principio creauit Deus Cælum, & Terram, anceps profectò fuisset huius percunctationis solutio; num videlicet summam totum Mundi opificium proponat; an Chaos alicuius effectiorem tradat, cum quo, seu in quo Cælum aliquod manarit; sed quando fecunda adeò oratione; Chaos aliquod in primordijs temporum creatum circumscribit adijciens; Terra autem erat inanis & vacua; & tenebræ erant super faciem abyssi; & Spiritus Domini ferebatur super aquas: nullus relictus est amplius ambigendi locus; præcipuè, cum & ipse Chrysofostomus disertius Chaos informitatem declarare videatur, atque etiam post multa ita demum concludat, quod postquam diffusa fuit magna vniuersi visibilis informitas, præceptoque suo Deus optimus ille artifex, & quæ informia erant, dispulit, & immensam lucis visibilis pulchritudinem præduxit: tunc tenebras fugauit palpabiles, illustrataque sunt omnia. Si ergo ante primigeniam lucem Chaos incongestum aliquod fuit, in quo Cælum extaret; igitur Cælorum plurium emolitio à Mose tradita fuit, cum aliud ab initio, aliud secunda die productum scribat.

De supremi Orbis muneribus ex Patrum Theologia.

Cæterum, si, vt diffinitum est, Mosem duorum Cælorum genituram tradidisse, Basilij, ac tantorum Patrum auctoritatem sequentes dixerimus, mox exurgit non leuis difficultas de huius supremi Cæli muneribus, & facultatibus. Munera nanque huius supremi Cæli quæ sint, Patres non vna diffiniunt sententia. Ipsum Regiam Dei esse, ac Empyreus partes agere, nonnulli ex prædictis Patribus asseuerarunt; Clemens, Iustinus, Origenes, Diodorus, Bruno, Iunilius, Hilarius, vt ex iam relatis eorum sententijs excerptare possumus.

P R O C O P I V S præcipuè hoc explicauit; is etenim, cum duos Cælos à Mose proditos fuisse edocuisse, quodnam supremi Cæli munus sit, vberius hisce manifestat.

At si quis dicat, Deum respexisse futuram rerum creationem, siue innouationem, haudquaquam hallucinabitur. Decreuerat etenim Deus duo condere opificia pulcherrima: Alterum quidem mutationi, & corruptioni obnoxium, quod tamen nequam spirituales substantias perimere posset; & illud opus est, quod oculis nostris subiectum aspiciamus: Alterum verò liberum & vacuum voluit esse à præsentis seculi malorum labe; quod quidem auspiciatus est Christus, cum humanam indueret naturam. In hoc præclarum ingrediemur opificium, vel ædificium post secundum Dei gloriosum aduentum. Verum præsentis Cælo, de quo hic Moses agit, congruit locus, in quo nunc degimus, interiaccens medius inter Cælum, & Terram; at in altero vtpotè diuiniore viuemus, immortalitatem consequuti. Et post. Igitur cum duo sint Cæli, constat varia esse receptacula, variasque mansiones, & diuersas, pro locorum diuersitate. Cælum, quod nunc fastigij vicem sustinet, fundamentum erit summi Cæli in vniuersali resurrectione.

Supremum igitur Cælum ex Procopij sententia, ad hoc præcipuè compactum est, vt Christi

Basilij sententia antefertur.

Hom. 3. In Gen.

Supremi Cæli munera iuxta nonnullos.

Christi virtute post sæculi conflagrationem restauratum, perennis Beatorum sedes foret. Ex qua fortè Patrum doctrina, Strabus, Beda, ac Doctores posteriores, Empyreï Theologiam hauserunt, cum hoc loco Cœli voce illud significari interpretati sint.

A N A S T A S I V S Synaita conformi ferè Theologia, Angelos, Beatosq; in firmamento degere, & solum Christum supernum hoc Cælum conscendisse dicit Commentariorum in Hexameron libro secundo.

Intra firmamentum autem quod apparet, & ingredi, & degere, & seruire, ac colere Intelligentes Potestates, & fortè etiam Iustorum animas. Supra secundum Cælum (quodnam sit autem non intelligo) hoc est secundum velum, nemo ingressus est nisi solus verus Pontifex Christus, qui est Pontifex secundum ordinem Melchisedech.

Acacius, Seuerianus, Philastrius, Claudianus, huic supremo Cœlo quod munus adscripserint, aduertere non potui. Basilius, Ambrosius, & Theodoretus, Cælum hoc supremum Angelorum non esse sedem, sed potius lucem, quam habitant, secludere perspicuè dixere; quasi præcipuum sit munus huius supremi Orbis coruscantissimum Empyreum seiungere à Mundo, Mundumque ambitu suo concludere, & opacare.

B A S I L I V S itaque homilia secunda Hexameron.

Cælum igitur factum cum esset Dei sanè imperio, suoque quaquaersum ambitu expressum, ut suæ complexu circumferentiæ, quæ excepturum erat, quasi interiore quodam sinu circumplecteretur ea & contineret, corpus continuum obtinens, ab externisq; sufficiens interna seiungere, comprehensum à se locum necessariò cauentem lumine reddidit, tenebrisque, externo interciso splendore, & intercepto obscurauit. Nam ut sit vmbra tria concurrant oportet: lux, corpus obiectum luci, locus luminis expers. Tenebræ igitur illæ Mundo circumfusa propter cœlestis corporis vmbra subortæ sunt.

Ambrosius libro primo Hexameron, capite octauo; Theodoretus quæstione sexta in Genesim id ipsum edocent.

T H E O D O R E T V S attamen hoc Cælum Regiam esse Dei, ac sedem Beatorum cum Clemente, & cæteris visus est dixisse Commentarijs in Epistolam ad Hebræos, cum de firmamento ait.

Hoc enim Cælum est quidem nostrum tectum, Potestatibus autem, quæ sub aspectum non cadunt, est loco soli, seu pavimenti.

D A M A S C E N V S Orthodoxæ Fidei libro secundo, Cælum hoc supremum esse partem Mundi sensibilis, ac sphaeram eam esse, quam instellarem vocant, clarè his edocuit.

Dicimus in totius Mundi generatione, Cæli facturam nos intelligere eam sphaeram, quam quidam sapientum (qui non ex nostris sunt) instellarem appellant, ea quæ Moyses dogmata sunt, sua efficiens. Deinde & firmamentum vocauit Deus Cælum, quod in medio aquarum fieri præcepit.

Verum & hoc ipsum sedem esse Angelorum parum supra prodiderat, cum caput illud sic exorsus est.

Cælum est circumdatio visibilium creaturarum, & inuisibilium: intra enim ipsum, & intellectuales Angelorum virtutes, & omnia sensibilia concluduntur, ipsiq; determinantur ambitu.

A V C T O R .

Existimo ego Clementem, Iustinum, Origenem, & reliquos, illi fauere sententiæ; quæ Cœli nomine Empyreum interpretatur, cui postea Strabus, Beda, Rabanus; & ex recentioribus Tostatus, Aegidius, Catherinus, ac plures alij subscribere. Cum verò iâ eam supra refutauerimus, rati Mosem de sensili tantum Mundo historiam detulisse, nō est vt acta agamus. Quapropter in sententia D. Basilij persistentes, necnon & Ambrosij, asserendum ducimus, supremum hoc Cælum Mundum concludendi, ac opacandi munus subijisse, vt ipsi Patres vno consensu dijudicarunt; necnon & Mundi partē ipsum esse præcipuam, maximè cum Mundi sensibilis genituram tantum perscribat Moyses, vt supra decreuimus, atque eò magis, quia probabilissimum sit, quod non aquæ Empyreum immediatè subnectantur, sed supra se alium habeant Orbem, qui Mundum concludit. Procopij, Anastasijq; placita, si Dei, Beatorumq; sedem, illud supernum Cælum post Mundi tantum reparationem, vel pro solo Christo destinandū intelligunt, omninò cōmentitia esse arbitror. Empyreum siquidem Cælum in Beatorum sedem, non post Mundi reparationem reparandum, sed iam, seu ante, seu in ipsa Mundi constitutione

præ-

Quæ munera
Cœli supremi
secundum
Basilius.

Cap. 9.

Cap. 6.

Cœli supremum
Mundum concludit,
& est pars
ipsum.

preparatum, omnes Patres obtestantur; Quinetiam in ipso iam Angeli, Beatorumq; animæ, immo & Christi corpus gloria ineffabili redimitū, ac Deiparæ, plurimorumq; qui cum Christo surrexerunt corpora, iam in eo explendent.

D A M A S C E N V S piè interpretandus est. Et cum intellectuales Angelorum virtutes, & omnia sensibilia, sub hoc, vt ipse ait, instellari Cœlo conclusa asseruit, intellexit Angelos, non vt beatos spiritus, ac ineffabilem deitatem contemplantes, sed ut virtutes ministerio sensili in Mundo fungentes; Angelos certè ante Cælum primum extasse in ipso non inclusos, disertè, clareque edocuit libro asserto, capite tertio, cum dixit.

Nonnulli porro dicunt ante omnem creaturam factos Angelos, vt diuino loquitur Gregorius: & primum quidem Deum excogitasse Angelicas & Cœlestes virtutes, & eius cogitationem, opus fuisse. Alij autè, post primum Cælum factum. At quod ante hominis plasmatorem creati sunt, concordant omnes. Ego verò de illo Gregorio accedo. Nam par fuit primum intellectualem substantiam creati, atque sic sensibilem, & tunc ex vtrisque hominem.

Quod si hoc Cælum euincitur sensibilis Mundi esse supremum terminum, superest nobis tantum suspicari, quod sit vel supereminens quædam & quiescens sphaera, quam supra cunctos Orbes confidere, ex Mathematicis nuperis quidam non abnuerunt, vt Pīcus, Aliacensis, & alij; vel ipsum primum Mobile; cum siquidem sensibilis Mundi pars sit, si motione agitur, nullus ei potest competere motus, nisi primus. Nū verò sit Sphaera quiescens, vel primum Mobile, diffinire certè non præsumo. Quamquam hæc una ratio ipsum esse supremum Mobile mihi persuadeat, quod Empyreum sphaeræ quiescentis vices agere plerique existunt: & quod si aquæ supra firmamentum elata in Orbem feruntur, ut Patres ferè perhibent, supremum hunc Orbem, quasi Orbem illum instellarem primum, qui cætera cuncta secum rapit, ipsas circumferre sit necesse: & tandem consentaneum uideatur, quicquid ad sensilem Mundum spectat, sub primo Mobili cōprehendi, atque concludi. Sed hæc, quoniam ex Patrum doctrina perfecta non sunt, tutius censui, ea ipsa lectorum iudicio diffinienda, ac deliberanda relinquere. Veruntamen cum de numero, & situ Cœlorum disceptabimus, hæc clariùs innotescant.

Cælum supremum, quod Patres præfati cum Terra congestum à Deo autumarunt, nunquid eiusdem cum Cœlis astrigeris, seu alterius, ac sublimioris sit naturæ, non facile est iudicare. Siquidem si duo sunt Cœli, vt constanter produnt Patres: si diuerso tempore manarunt, quandoquidem primum in temporum exordio, alterum secundo die conditum est: si diuersa ferie, cum illud primum Deus sine Verbo effecerit, tradit enim Moyses; In principio creauit Cælum & Terram; istud secundum per Verbum; Nam dixit Deus; Fiat firmamentum: & factum est firmamentum: si illud primum ex nihilo, hoc verò ex elementis conflatum est, vt Theodoretus existimasse conspicitur; asserit enim, quod Dominus Deus tum ex his quæ non sunt, tum ex his quæ sunt, creare solet; Nam prius Cælum ex nihilo creauit, posterius autem ex aqua fecit: Si illud primum quasi Mundum concludens, lucemque Empyreï supernam secludens, non diaphanum, sed opacum esse censuit Basilius, Ambrosius, Theodoretus, & Iunilius: ac demum, si supremum illud ex Acacij auctoritate longè tenuius, ac magis integrum censetur, reliquum ex fluente materia concretum; nunquid eandem esse vtriusque substantiam licebit existimare? Athanasius attamen ex aduerso in Quæstionibus ad Antiochum Principem, Cœlorum omnium vnam esse substantiam obtestatur. Tradit siquidem, quod quemadmodum natura hominum vna, & vnus homo dicitur, multi item sunt homines: sic etiam Cœlorum natura vna, & vnum Cælum dicitur in diuina Scriptura, & multi Cœli.

P R O C O P I V S insuper Commentarijs in Genesios caput primum, non modò vnus esse naturæ, verum etiam ex nihilo Cælum vtrunque effectum esse his edocuit.

Præterea secundo die Cælum vt feret imperauit, quod quidem constituit ad similitudinem primi Cœli, quo opere nullum erat vel æquius, vel pulchrius. Quare hoc? vt discamus primum Cælum non per se subsistisse, sed ex nihilo constructum esse, vt & secundum; quam ob causam eius creationem prioris creationi subiecit. Nulla enim datur differentia in opifice illo mirabili. Pari modo, & prima & secunda facit; Hinc Cœli nomen, & huic inditum est, siue primum Cælum ex subiecta materia, & secundo ex nihilo formatum sit.

Nullam

Supremū Cę
lum quid sit.

De Natura
supremi Cę
li.

Quæst. 14. in
Gen.

Quæst. 5.

Nullam ista important differentiam naturæ. Nam similitudo fidem præbet, necnon ipsa potentia diuina, que materiam in aliam substantiam pro suo arbitrio digerere, & effingere potest; & ex nihilo substantias creare valet. Siquidem & illa condita est, cum prius talis non foret.

Supremū Cælum eiusdem naturæ cum reliquis.

Ex quibus omnibus, licet difficilem valde mihi aditum ad huius difficultatis solutionem assequendam præparatum conspiciam: dicam attamen, quòd si Cælum illud Em-pyreum non est, sed huius Vniuersi pars, (vt demonstrare post enitar) posse illud Cælum eiusdem substantiæ cum his astriferis dijudicari: Quanquam etenim ex elementis iam primùm congestis ipsum effici non potuerit; quoniam id, ex quo aliquid efficitur, prius præextare omninò necesse est: attamen, quia ignoto nobis constitutionis genere, confectum fuit illud supremum Cælum, sicuti & secundum, asseuerare non vereor potuisse Deum opificem similem in vtrisque substantiam collocare. Non aduerfor quidem, quin & perfectiori, ac sublimiori natura hoc supremum Cælum præditum esse possit, vt Acacius visus est diffiniuisse, & substantia ipsa demonstrat, cum illud sit opacum, cætera diaphana; & munus, quod habet supereminens, arguit. Est enim vel regia Dei, & Beatorum; vel Sphæra quiescens super aquas cælestes cõsicens; vel saltem primum Mobile ex Patrum sententia, vt infra deducemus. Verùm hoc tanquam incompertum diffinire certè reformido.

Et Terram.

Hactenus de præstantissimo, spectatissimoque Cœlesti corpore fatis clarè (ni fallor) disceptauimus, quidque Cœli nomine intelligendum esset, inuestigauimus, interpretationemque illam, quæ Cœli appellatione supremum Orbem capiendum esse astruebat, à Basilio Magno prolata, atque à numerosa Patrum classe approbatam, reliquis interpretationibus prætulimus. De Cœli insuper genesi, de muneribus, deque substantia illius, luculenter, vt puto, differuimus. Reliquum modo est, vt ad Terram quoque considerationem nostram conuertentes, nonnulla de ipsa perscrutemur.

Terræ variæ significationes, & quæ potior.

Terræ significationem ad Idæam terræ traxerunt Plato, & Philo: ad primam materiã D. Augustinus, Eucherius, Beda, & alij: ad Chaos rude, Nyssenus cū asseclis: ad Chaos commistum ex elementis, Iunilius, Magister, Petrus Comestor: ad Terram elementū, Basilius, Ambrosius, & alij; quemadmodum supra demonstratum est. Sed cum de Mundo sensibili tantum Mosem sermonē habere, Mundumque decursu temporum conditum fuisse; ac Chaos ex elementis permixtum primùm emanasse, fusiùs demonstrauerimus; reliquum est, vt ex his quinque interpretationibus, tres primæ omninò alienæ, ac peregrinæ censeantur. Quantum verò ad reliquas duas spectat, ad vexillum Ambrosij, ac tantorum Patrum confugere, quàm in alteram declinare sententiam, tutius esse arbitror. Primùm quòd Terra sua significatione propriè nil aliud præter elementum terræ in centro suomet pondere appensum denotet. Deinde, quia cum terræ genesi prætermissa non sit, nullibi videatur rectiùs narrari, quàm hoc loco; siquidem ea, quæ tertio die de ipsa produntur, ad eius denudationem spectare perspectum est. Amplius cum historia allegoricarum, dubiarumque; vocum experts profus esse debeat, non conspicio, qua ratione Moses terræ nomen ad allegorias, ac ignotas Hebræis significationes non redeget, si terræ nomine, seu Idæam terræ, seu materiem primã, seu Chaos rude & incongestum, seu Chaos commistum ex elementis significare voluisset. Hac certè de causa Tertullianus Hermogenem redarguit, quòd terram, vocis significationem adulterans, & deprauans, denotare materiam ingentiam affirmare præsumpserit. Rursum Moses, cum in hac breui de opificio Mundi historia ter præcipuè terræ vocem replicarit, ac alijs in locis ad terram elementum significandum hanc vocem assumpserit, non video quomodo & primo loco ad ipsam notificandam non retulerit; siquidem tertio die plantis, & germinibus decoratam; sexto etiam, vt animantia proferentem, eã terram appellat; quomodo ergo tam breui interuallo, terræ significationem immutauit, vt nunc obscurè materiem informem, seu Chaos aliquod denotare voluerit? Verùm quicquid sit; demus terræ nomen terram elementum significare, demus & Chaos ex elementis congestum primùm manasse, certè elementorum natalia nobis hoc loco traduntur. Qui enim terræ nomine terram elementum interpretantur, vt classis Basiliij,

Terra propriè elementum terræ significat.

Basiliij, hi & in hoc extremo cætera media comprehendendi, cointelligique afferunt: Qui verò Chaos per terram significari præsumunt, iam & ipsi elementa constituisse decernunt. De genesi igitur Elementorum necessariò nobis subiicienda est disputatio.

De Genesi Elementorum.

Corpora ea prima & simplicia, quæ elementa non ab re nuncupantur; primordia etenim sunt, & cunctarum rerum corporearū femina; iuxta sententiam eorum, qui Chaos rude vna communi forma, & actu perfusum, primò profilijisse autumarunt, vt Nyssenus, & alij, non in exordio temporum, sed per dies prodijisse asseuerandum est. Quare D. Bonaventura libro secundo Sententiarum, de aqua dicit; quòd aliud non fuit aquas cõgregari in vnum, quàm ipsi elemento aquæ, dando speciem vnã, & inclinationem ad locum speciei, simul debitum secundum existentiam formæ, & inclinationis ad situm, dare locum congruum. Cæterum ex his Patribus, Augustinus firmamenti nomine aëris supernam regionem capit: & aërem supremum ante tertium diem, & fortè in secundo; hunc verò infimum in tertio profilijisse suspicatus est. Catherinus in primò cuncta elementa cum Cælestibus corporibus edita esse maluit. Nyssenus de aquarum genitura tempore nil clarum prodidit, ignem verò primo die exilijisse testatur: Hieronymus, singulari sententia, terram primo manasse, posteaque; ex illa aquam effluxisse statuit. Gulielmus, & Steuchus, terram & aquas primo productas, atque ex Solis ardore, earūque collisione, aërem genitum diffiniere. Verùm Patres omnes præsci, conformi, grauique sententia, vt videre est in Catenis, constanter, & conspicuè, elementa cuncta primordijs temporum, vnã cum Cœlo à Deo effecta edocuere. Sed quam digna oratione potero ego elementorum naturas, affectiones, seu qualitates, situs, ac muna, vnquam celebrare? Facerem hoc certè, & quàm libenter, cum locus iste id valde expostulet: sed munus hoc esse Physici, non Theologi animaduerto. Duo attamen pro explicanda Mosis litera prætermittere non possum. Primum, quoniam sint iuxta Mosis placita ipsa prima elementa: Alterum, num expressè eorum omnium genesim sanctus hic Vates noster tradiderit, ac manifestarit.

De numero Elementorum.

De simplicium corporum numero, non vna tum apud Priscos, tum apud Neotericos viget sententia.

ZOROASTER vetustissimus Philosophorum, tria tantum elementa nouit, vt Franciscus Patritius Pancosmias libro vigesimo secundo, his tradit.

Hyleum Mundum Zoroaster fecit triplicem, aërem, aquam, terram, situmque eis in Orbe assignauit; Terram in medio posuit; Aquam in terra sinibus; Aërem supra hæc. Tria ergo tantum in Mundo hyleo collocat corpora, quæ posteri vocarunt elementa.

Hermetem deinde inter sapientissimos nemini secundum, & Orpheum in hanc descendisse sententiam demonstrat.

EMPEDOCLES, vt refert Clemens Alexandrinus libro quinto Stromatum, quatuor Mundi partes enumerauit, cum dixit.

*Principium Solis tibi nunc age carmine dicam,
Atque orta vnde sient, quæ à nobis cuncta videntur,
Tellus, atque Mare exundans, atque humidus aër,
Titan, atque æther, qui cuncta astringit in Orbem.*

Vetusta igitur fuit hæc opinatio, machinam hanc Mundi quatuor tantum constare corporibus: cum hisque stant pariter, qui Cælum igneum censuere; Heraclitus, qui ipsum dixit ignem; Stoici, qui ardorem mobilem illud nuncuparunt; & Pythagoras, qui flammam pariter appellauit. Platonis, quæ fuerit sententia, non satis perspicuum est, quanquam à pluribus id ipsum sensisse existimetur. Ex nostris Gregorius Nyssenus præcipuè in Hexameron his videtur subscribere.

Telestus Consentinus nostræ tempestatis solertissimus Philosophus, duo tantum elementa statuit; & ea quidem ipsa esse ait, quæ in principio à Deo creata esse Moses edocuit, Cælum, ac Terram, hoc est Ignem, & Terram, quorum alterum Calore, & eo sa-

P p nē in

nè in ipso Sole robustissimo; alterū frigore summo præditum esse contendit: aëremq; & aquam, nequaquam prima corpora dicenda esse sed secunda, atque hæc à primis iam dictis autumat effecta.

Cardanus libro de Subtilitate rerum primo, duo tantum elementa passiva, videlicet aquam, & terram, atque vnum ambiens, scilicet aërem, astruere non dubitavit, actiua quacunq; vi Soli, & Cælo attributa; ignemq; omnino superis è partibus sustulit, generationesq; ex sicco & humido Solis, Cælorumq; virtute, ambiente aëre, ac fouente, fieri, nona Philosophia edocuit.

Ocellus Lucanus, referente Francisco Patritio, sub Luna, & supra aërem ignem statuit; ita vt ex quinque elementis, terra, aqua, aëre, igne, & Cælo siue æthere Mundus constituitur; atque ex his priora quatuor docet in generatione versari. Hanc sententiam sequutus est Hippocrates, immo eam Aristoteles ipsismet Ocelli verbis, suppresso eius nomine transtulit, sibiq; vt suam uendicauit: itaque vniuersus post eum Peripateticorum cætus inter Lunam & aërem, ignis elementum, & sphaeram statuit, atq; ita esse & perhibet, & contendit. Vetusum igitur apud cunctos ferè priscos Philosophos tam Platonicos, quam Epicureos, Eleaticos, Stoicos, ac Peripateticos placitū viguit, quatuor esse illa prima corpora simplicia, ex quibus vniuersa componerentur. Antiquis Aegyptijs Inno catena de Cælo ab Ioue suspensa, & lapides pedibus alligatos tenens, ita vt vnum contractiorem altero haberet, quatuor elementorum Hieroglyphicū erat: Iunonem enim ipsum aërem; catenam ignem, quo cætera colligantur, atque miscentur; lapidem altiori pedi appensum, aquam; alterum verò terram significare existimabant; omnia Ioui, quem Cæli rectorem dicebant, appensa, quasi ex illo penderēt, ipsiusq; nutu cuncta regerentur. Porro ignem summopere necessarium esse Plato in Timeo ea ratione astruxit, quoniam sine ipso nil conspici possit; terram autem, eo quod absque illa nihil palpari queat: ex geometrica deinceps Symmetria alia duo media venatus est. Aristoteles secundo de Generatione, ex primarum quatuor affectionum, seu qualitatum numero, quatuor quoque elementa esse demonstrat. Plinius libro secundo naturalis historiae, de hoc à veteribus nunquam fuisse dubitatum, literis mandauit. Alij si vnum elementum, vt primum principium statuerunt, hi & reliqua tria ex ipso gigni tradidere.

GREGORIVS Nyssenus siquidem Philosophia libro tertio, egregiè id enarrat.

Ceterum ex quibus ipsi conantur proprium quisque commune dogma, his maxime ostenditur quatuor esse elementa. Etenim Thales aquam solum dicens elementum, demonstrare nititur reliqua tria ab hac generari. Nam hypostasim eius terram fieri, quod ἀεριογενής est, aërem: quod tenuius autem aëre ignem. Anaximenes verò aërem solum ponens, ostendere quoque tentat alia elementa ex aëre produci. Heraclitus item & Hipparchus Ponticus ignem asserentes, ipsidem demonstrationibus vtuntur. Cum itaque & hi dicant, ignem aliorum elementorum esse generatiuum, & iste similiter aërem, ille verò aquam; manifestè liquet, quoniam omnia elementa vicissatim se transmutant, inque se inuicem vertuntur, quodlibet horum elementum esse, necessariò consequi. Quodcumque enim quatuor elementorum adsumpseris, & hoc ab alio fieri comperietur.

BASILIVS ex nostris, Hexaméron homilia quarta, eleganter elementorum numerum, & affectionum ipsorum sympathiam, antypathiamq; his decernit.

Sic & ariditas, atque siccitas proprium est, atque præcipuum terræ. Non solum autem in terra ita habet, sed cæterorum etiam elementorum propria cuiq; & sortito attributa qualitas inest, qua sanè tam à cæteris scernitur, & quale vnumquodque sit, interoscitur. Nam aqua frigiditatem, aër humiditatem, ignis caliditatem, vt peculiarem sibi vendicat qualitatem. Verùm hæc quidem vti prima compositorum corporum elementa, iuxta iam dictum modum speculatiue rationis considerantur. Ea tamen, quæ iam in corporibus in sunt constituta, sensuq; subiiciuntur, obtinent coniunctas qualitates: neque quicquam eorum omnino, quæ conspiciuntur, ac sentiuntur, absolute vnicum est, siue solitarium, aut simplex, aut syncerum; sed terra est sicca & frigida aqua humida & frigida; aër humidus & calidus; ignis calidus, atque siccus. Hoc enim pacto per qualitatem consortem, & coniugatam, facultas in ipsis mutua mixtionis emergit. Nam per communem ipsis qualitatem, singula cum vicinis sibi copulantur, ac permiscuntur, & societatis ratione, quam cum sibi propinquis obtinent, cum oppositis coniunguntur: verbi gratia, terra, quæ siccitate, frigiditateque prædita est, cum aqua quidem frigiditatis affinitate coniungitur; per aquam autem cum aëre copulatur; quippe cum aqua medium inter vtrumque obtinens suapte natura, quasi vtraque iniecta manu, vtraque qualitate, corpus vtrumq; proximum sibi, frigiditate terram, humiditate aërem attingit. Rursum suo ipsius interuentu, aër pugnantem natu-

Elementorū
symbolū a-
pud Aegy-
ptios.

Tex. 16.

Cap. 5.

Cap. 4.

naturam aquæ, & ignis conciliat; aquæ quidem se connectit per humiditatem, igni verò per calorem. Ignis denique pari modo duabus & ipse qualitatibus præditus, calore, inquam, ac siccitate, illo cum aëre copulatur, hac humum petit, sibi que coniungit: atque ita fit orbis quidam, choreaque concurs, & concinna ex omnibus inter se consociatis ordine, & sibi concinnitibus elementis. Vnde & propriè illis elementorum appellatio adaptata est.

GREGORIVS Nyssenus Philosophia libro tertio, capite secundo, seu vt alij malunt, Nemesius de natura hominis: nam id ipsum opus & Nysseno, & Nemesio adscriptum, eorumque nominibus insignitum circumferri comperio; elegantissimè numerum, qualitatesq; elementorum, mira concinnitate ab opifice Deo illis infusas, his tradit.

Sunt autem elementa quatuor, terra, aqua, aër, ignis. Et post. Porro vnumquodque elementorum, secundum coniugationem duas specificas qualitates habet. Est enim terra sicca & frigida; aqua frigida & humida; aër humidus & calidus, iuxta suppositas naturam; ignis verò calidus & siccus: non tamen hæc qualitates secundum seipsas esse possunt elementa: ex qualitatibus enim incorporeis nequit corpus consistere. Sed neque corpora non summam habere secundum actum qualitatem possibile est. Nam aliter elementa essent infinita. Et post. Ceterum secundum duas contrarias qualitates, elementa sibi inuicem contraria sunt, vt aqua igni, frigida existens & humida, calido & sicco; & terra aëri, frigida & sicca, calido & humido. Quia verò nisi medio aliquo intercedente vinculo, quod ea colligaret, ad inuicem contraria copulari non possent, in medullis terræ & aëris sibi contrariantium, statuit aquam conditor, duas qualitates ei dans, frigiditatem & humiditatem, per quas extremis copulata, possit ea connectere. Nam frigiditate familiaris est terræ, humiditate verò aëri copulatur. Rursum, medium aquæ & ignis contrariorum aërem ordinauit, humectatque qualitate domesticum aquæ, calida verò igni; & ita contraria ad se inuicem per media quedam coagmentauit, quæ colligant seipsa, & colligantur. Tale enim vinculum optimum est. Vnumquodque igitur ipsorum, secundum vnam qualitatem priori copulatur, per alteram verò posteriori; vtputa aqua frigida est & humida; sed secundum frigiditatem terræ coniungitur, priori secundum ascensionem; per humiditatem verò aëri, posteriori: eodem modo aër humiditate connectitur aquæ priori, caliditate verò igni posteriori, & ignis per caliditatem aëri copulatur priori, per siccitatem verò terræ, secundum reclinacionem, & conuersionem ad extremum. Haud dissimiliter terra per frigiditatem aquæ, per siccitatem verò igni secundum reclinacionem.

AMBROSIVS Hexameron libro tertio, capite quarto.

Habet ergo terra propriam qualitatem suam, sicut & singula elementa habent. Nam & aër humidus, & aqua frigida, & ignis calidus. Et hoc est principale proprium elementis singulis, quod ratione colligimus. Comprehendere autem sensibilibus, & corporaliter si velimus, velut conuexa, & composita reperimus; vt sit terra arida & frigida; aqua frigida & humida; aër calidus & humidus; ignis calidus & siccus: & sic sibi per has inæquales qualitates, singula miscentur elementa. Nam terra cum sit arida, & frigida qualitatis, connectitur aquæ per cognationem qualitatis frigida; & aqua aëri, quia humidus est aër. Ergo aqua tanquam brachijs quibusdam duobus frigoris, & humoris, altero terram, altero aërem videtur amplecti, frigiditatem terram, aërem humido. Aër quoque medius inter duo compugnancia per naturam, hoc est inter aquam, & ignem, vtrumque illud elementum conciliat sibi, quia & aquis humore, & igni calore coniungitur. Ignis quoque cum sit calidus & siccus natura, calore aëri amicitur, siccitate autem in communionem terræ, ac siccitatem refunditur; atque ita sibi per hunc circuitum, & eorum quendam concordiam, societatisque conueniunt. Vnde & Græcè σορξία dicuntur, quæ Latine elementa dicimus, quod sibi conueniant, & concinant.

ANSELMVS de Imagine Mundi libro primo, capite tertio.

Elementa dicuntur quasi hyles ligamenta, hyle autem est materia. Sunt autem quatuor elementa, ex quibus constant omnia: scilicet ignis, aër, aqua, & terra, quæ in modum circuli in se reuoluuntur: dum ignis in aërem, aër in aquam, aqua in terram conuertitur. Rursum terra in aquam, aqua in aërem, aër in ignem conuertitur. Hæc singula proprijs qualitatibus quasi quibusdam brachijs se inuicem tenent, & discordem sui naturam concordiam federe vicissim commiscunt. Nam terra arida & frigida, frigida aquæ connectitur. Aqua frigida, & humida, humido aëri constringitur. Aër humidus & calidus, calido igni associatur. Ignis calidus & aridus, arida terræ copulatur. Ex his terra, vtputa grauissima, imum: ignis, vtputa leuissimus, supremum obtinet locum. Alia duo, medium, quasi quodam soliditatis vinculo; quorum aqua grauior, terræ proximum: aër leuior, igni proximum possidet locum. Deputantur verò terræ gradientia, aquæ natantia, aëri volantia, ignis irradiantia.

GEORGIVS Pifides, de Mundi opificio.

Hostile pugnae condidit Deus:

Sed quasi sorores genitor, & rector domus;

Concordia ligat, repugnantiq; sibi,

Quaternionis ordinem edens disparis:

Vt vniuersus Mundus hic, magna vt domus,

Quatuor arietum persistet infractus modo:

Pp 2 Firmamine

*Firmamine assumpto, quod vndique nititur.
Res iungis ita, natura quarum disfidet,
Suades & illas domicilia coniungere,
Hoc praelio aspirante nutum ad vnicum,
Vt reliqua communis sit his concursio:
Et hæc quidem contextat æreum hoc opus,
Subtile flamen, vite ad alium spiritum.
At ignis hæc natura fila valida net,
Tunicamque conficit fouenda ad corpora.
Producere alia imbres solet largos aque,
Feruore nimio ne crementur cætera.
Ac Terra demum ades decoras efficit;
Et in dies parat nobis conuiuia.*

Hermias Philosophus libro inscripto Irrisio gentilium Philosophorum, elementorum horum quatuor formas, figuras, & dimensiones accuratius edidit. Sed sufficiat nobis de quatuor elementis, quatuor præclarissimorum Patrum, & unicus Poëtæ sententias inferuisse, hos siquidem agminatim insequuti sunt omnes. Sed his, vt à nostro proposito alienis omissis, cum Patres nostri omnes, tam præsci, quàm nuperi, Philosophorum præfcorum vestigia sequuti, quatuor admittant elementa (vt infra ex Catenis mox intexendis elici poterit) nostrum tantum est onus; Num eorum genesim tradiderit Moses, explorare.

Num Moses expressam tradat cunctorum elementorum genesim.

Diu iactata est inter Patres disceptatio, an Moses claram retulerit quatuor elementorum productionem; quòd si non de omnibus egit commemorationem, quæ sint ea, quæ suppresserit; adeoq; dissident, ac variant ipsorum sententiæ, vt alij quatuor, alij tria, alij duo, alij vnum ex ipsis tantum memoratum esse existimarint.

Sententia elementorum quatuor mentionem hoc loco Mosem habuisse existimans.

PLATONICI, referente Ruperto Commentarijs in Genesim, libro primo, capite octauo, Cæli nomine ignem, eo quòd igne sit natura, spiritus ærem, aquarum aquas, & terræ terram explicari arbitrati sunt. Ita enim scribit.

Plato cum hanc scripturam legisset, spiritum Mundi, idest ærem, arbitratus est; qui secundum ordinem elementorum, aquis, vt pote leuior, supereminet. Et quia per Cælum quoque, de quo iam dictum est; In principio creauit Deus Cælum, & Terram, ignem significari suspicatus est, quatuor tantum elementa, scilicet ignem, terram ærem, & aquam, hoc loco dinumerata esse putauit.

Tostatus in Postillis pariter hanc refert Platonis sententiam.

RABBIMOSE, teste Hamero, putat quatuor elementa ijs verbis significari; Terra autem erat inanis, & vacua; & tenebræ erant super faciem abyssi; & spiritus Domini ferebatur super aquas.

Quis verò crederet, ipsis tenebris ignis elementum significatum esse? Ignis verò primus significatus est tenebrarum nomine, quia non est lucidus, sed est peruisus visui, neque comprehenditur ab eo, quia si ignis ille lucidus esset, videremus totum ærem de nocte, quasi ignem. Scriptura nanque dicit; Verba eius audisti de igne: & subdit postea; Audiuitis vocem eius de obscuritate. Nominata etiam fuerunt elementa secundum ordinem positionis suæ naturalis: quoniam primò posuit terram, & super eam aquam, super quam est ær, cui supereminet ignis. In eo enim quòd ær determinatur super faciem aquæ, erunt tenebræ, quæ sunt super faciem abyssi; super spiritum sine dubio.

D. THOMAS prima parte, hanc eandem Platonis retulit sententiam, adijciens.

Sed Rabbi Moses in alijs cum Platone concordans, dicit ignem significari per tenebras; quia, vt dicit, in propria sphaera ignis non lucet.

Verum sententia hæc Platonica à Ruperto, & D. Thoma locis citatis reijcitur, & merito.

q. 66. art. 1.

ritò. Primum quoniam obscuram Mosi historiam reddit, cum voces Cæli, ac spiritus, sublatis earum vilitatis significationibus, ad inusitatas rapiat, & extorqueat. Difficulter certè rudis Hebræus, ac passim omnis lector, Cæli nomine, seu tenebrarum, ignem; ac spiritus, ærem intelligeret. Proficiscuntur ferè in hanc sententiam ex nostris

GLOSSA Ordinaria, in qua legitur.

Et nota tria hic commemorari elementa; nomine Cæli, ærem intelligimus; nomine Terræ, ipsam, & ignem, qui in ea latet; quarti, idest aquæ, in sequentibus fit mentio.

BEDA Quæstionibus in Genesim.

Ignis quomodo probatur factus, aut vnde, vel quando? Factum quidem ex generali Scriptura possumus approbare, cum dicitur de Deo; Qui fecit Cælum & Terram, Mare, & omnia quæ in eis sunt. Quia vti que etiam ignis in eis est, & ex speciali prophetia innuitur, vbi dicitur; Laudate Dominum Dracones, & omnes abyssi: ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum: de quibus ante dixerat; Quoniam ipse dixit, & facta sunt. Et rursus; Benedicite omnia opera Domini Domino. Et subiunxit: Benedicite ignis, & æstus Domino. Vtrum verò ex nihilo, sicut & alia, factus sit, an ex aliquo dubitatur. Plures enim volunt Cælestium Luminarium esse particulam. Quippe etiam nunc frequenter videmus homines certo modo ignem ex Solis radijs mutare; quod si ita est, primo die factus est. Sed sapientius hoc Scriptura lumen, quam ignem vocauit, vt ex meliore vsu nomen acceperat.

Psal. 145.
Psal. 148.

Dan. 3.

ALEXANDER Halensis, secunda, quæstione quadagesima quinta, nomine Cæli & ea non memorata elementa innui arbitratus est.

Et posset dici, quòd nomine Cæli intelligitur ignis, (est enim Cælum igneum) & similiter ær: (est enim Cælum æreum) Terra verò est alterum extremorum: aqua autem tenet medium.

Subscribunt huic sententiæ, qui Cæli nomine quicquid supra nos sursum expanditur, & voluitur, ærem, videlicet, ignem, atq; ætheream substantiam significari commentati sunt, Steuchus, Lippomanus, Vielmus; de quibus supra. Sed & hi Patres ad peregrinas & singulares vocum interpretationes se conuerterunt.

Classis Patrum, Terra tantum genesim à Mose recensitam fuisse, arbitrantium.

Patres, Doctoresq; nostri, cunctorum elementorum genituram memoratam non fuisse, vna consensione diffiniunt: sed quænam eorum vates silentio tranferit, non vna met sententia decernunt. Basilus, Ambrosius, & alij, terræ tantum natalia recenseri existimarunt: cætera verò, quasi terræ insita, solummodo insinuari. Ignem etenim in terra latitare, flammarum eruptiones pluribus in locis cõspecte euidentissimo sunt argumento; ærem incultas cauernas, specusq; explorare, terræ motus terram quassantes explorato indicant; dum aquæ in puteorum, fontiumq; voraginibus scatent, ipsas terram permeare demonstratur. Audias obsecro, Patres mirificè hanc Philosophiam contextentes.

BASILIVS Homilia prima Hexæmeron.

Itaque etiamsi nihil de cæteris dixerit elementis, igne, inquam, aqua, atque ære, tuopte tamen solerti ingenio capere velis. Primum quidem, quoniam in omnibus omnia sunt permixta; atque aded in terra aquam, ærem, & ignem inuenies: siquidem tam è silice, quàm è ferro, quæ suam originem è terra trahunt, ignis exilit, ac frictioibus copiosius emergens elucet. Vbi dignum id est etiam admiratione, quoniam pacto, cum in ipsis corporibus innoxius latitet ignis; idem cum egressus fuerit, ipsa quoque absumatur, à quibus catenus seruatus est. Aquæ verò naturam ipsi instam esse terræ, ij demonstrant, qui puteos effodiunt, & æris item naturam eadem terræ inesse, ipsi vapores, quos ab humectata terra Sole tepesacta resultare, sursumq; ferri conspiciunt. Deinde quoniam Cælum natura locum superum occupat, terra verò infimum: hinc fit, vt quæ leuia sunt, Cælum suapte natura petant; ponderosa verò ad terram suoapte nutu ferantur.

AMBROSIVS Hexæmeron libro primo, capite sexto.

In his enim, quatuor illa elementa creata sunt, ex quibus generantur omnia ista, quæ Mundi sunt. Elementa autem quatuor, ignis, ær, aqua, & terra, quæ in omnibus sibi mixta sunt. Siquidem, & in terra ignem reperies, qui ex lapidibus, & ferro frequenter excutitur: & in Cælo, cum sit igneus, & micans fulgentibus stellis polus, aqua esse possit intelligi, quæ vel supra Cælum est, vel de illo superiore loco, in terram largo frequenter imbre demittitur.

HERONYMVS in Iob, capite trigesimo octauo.

Duas enim partes Mundi magnas, Cælum, & Terram Deus ex nihilo fecit, & ima carū de materia informi: cæteras

Veteras autem creaturas distinctas, siue formatas instituit, inter quarum creationem, & aquas credimus factas; quarum quidem conditionem in principio Genesis scriptam non legimus: aliarum verò penè omnium factura in libris Dominicis redensetur, licet & de ipso mari sanctus Dauid dixerit, cum de beato viro loqueretur; Spes eius in Domino deo ipsius, qui fecit Cælum, & Terram, mare, & omnia, quæ in eis sunt.

Psal. 145.

E V C H E R I V S aquæ effectiōnem in terræ, & Cœli structura insinuatam fuisse, his tradit.

Aquas verò istas visibiles quidam impide negant factas esse à Deo; pro eo quod in Genesi non commemorantur ubi sunt factæ, pro eo quod scriptum non est; Dixit Deus, fiant aquæ. Quibus ita respondendum est: quia dum dictum est; In principio fecit Deus Cælum, & Terram: illic & aquæ intelligendæ sunt; vno enim nomine vtrunque comprehensum est tropo metonymico, quasi per ea quæ continent, id quod continetur. Nam ipsius est mare, & ipse fecit illud.

Psal. 94.

C A I E T A N V S Commentarijs in Genesim.

Et Philosophi quidem, ex eo quod est terra, probant esse reliqua tria corpora simplicia. Existente enim in rerum natura vno contrariorum, videlicet terra corpore simplici, quod mouetur ad medium, oportet esse alterum extremum contrariorum, quod mouetur à medio; & hoc extremum appellamus ignem. Existentibus verò extremis contrarijs in rerum natura, oportet quoque in rerum natura esse media, quæ mouentur ad media loca; quæ appellamus aërem, & aquam. Ex his siquidem quinque corporibus simplicibus, Cælo, & vocatis elementis quatuor, constituitur prima substantialis perfectio vniuersi; Mixta siquidem omnia spectant ad secundam vniuersi perfectionem.

Classis Patrum, Terram, & Aquam expressè memoratas, dicentium.

Non desunt & illustres Doctores, qui Terræ & Aquæ genesim à Mose explicatam censerint; reliqua duo elementa, vt terræ inexistentia, tantum insinuatam reputarunt.

B A S I L I V S Hexameron Homilia secunda.

Multa sanè obtulit, vt ignem, aërem, aquam, & ex his ipsis emergentes inferiorum corporum affectus, quæ cuncta quidem Mundum simul cum alijs velut absoluentia, manifestè cum vniuerso subsistere: omnia tamen de industria sunt, vt ad solertiâ sese nosster exerceat animus, atque ex paucis veluti principijs, ea quæ restant, expendat. Itaque cum dictum quidem non sit, aquam Deum fecisse; dictum autem sit, inuisibilem esse terram, cogitare tute ipse, considerareq; velis, quo velamine terra operta, conspicua non fuerit. Nec igitur ignis operire poterat terram: illuminare enim ignis potius, & illustra reddere ea corpora quibus est præsens, quam tenebris obscurare solet. Non item aër terra tum erat velamen: est enim aëris perrara, transparentis, & pellucida natura, rerumq; omnium visibilium acceptas formas ad intuentium oculos, aspectusq; transmittit.

T H E O D O R E T V S quæstione quinta in Genesim.

Terra autem erat inuisibilis, & incomposita, & tenebræ erant super abyssum; demonstrauit cum terra creatas simul esse aquas. Et Deus omnium, cum de Sabbato legem ferret, sic ait; Sex diebus operare, septimam verò Sabbatum & requies Domino Deo tuo. Sex enim diebus creauit Dominus Cælum, & Terram, & Mare, & omnia quæ in eis sunt. Ita vt sit in aperto, quod quicquid in eis est, visibile sit, aut inuisibile, sensu, aut intellectu comprehendatur (excepta diuina substantia) naturam habet creationis participem. Item per diuinus ille Dauid, cum dixisset; Beatus cuius Deus Iacob adiutor eius: spes eius in Domino Deo ipsius, qui fecit Cælum, & Terram: subiunxit: Mare, & omnia quæ in eo sunt.

Exod. 20.

Psal. 145.

I V N I L I V S Apher, siue Beda, Commentarijs in Genesim.

Vbi notandum, quod cum Cælo in principio duo Mundi elementa, aqua videlicet, & terra, nominatim facta memorantur; quibus tamen duo reliqua fuisse constat indita; ignem videlicet in ferro, & lapidibus, quæ terræ viscera tum condita latebant: aërem verò in ipsa terra, cui esse permixtus ex eo cognoscitur, quod cum fuerit humectata, & temperiem Solis acceperit, mox vapores exhalat largissimos. Ignem quoque ardentem terræ interioribus insitum, calidi aquarum fontes produunt: quæ per certa quædam metalla in profunda aquarum transcurrunt; & non solum calidæ, sed & feruentes super faciem telluris emanant. Non enim hæc, vt quidam disputant, informiter inuicem mixta: sed terra ipsis, quibus & nunc est, finibus vndique versum circumscripta; talis tunc erat tota, qualis adhuc sub imo maris profundo ex parte remanet.

G L O S S A breuissimè sic hæc collegit.

Et notandum, quod cum Cælo duo elementa Mundi creata sunt, quibus alia duo inserta sunt: aqua, scilicet, & terra; quibus insunt ignis, & aër.

C H R Y S O S T O M V S Homilia tertia in Genesim.

Vide hic, quam nihil superflui admisceat beatus Propheta, & quomodo non omnia particulatim narret, quæ facta sunt: sed vt docuit nos de Cælo, & Terra, quæ plurima in se continent elementa, prætermittit alia. Nam cum de aquarum opificio nihil dixisset, ait; Et tenebræ erant super abyssum, & Spiritus Dei ferebatur super aquam. Hæc enim tegebant faciem terræ; de tenebris loquor, & abyssu aquarum.

R V.

R V P E R T V S Abbas Commentariorum in Genesim libro primo, duo præfata elementa explicata, aërem tacitè solummodo indicatum fuisse censuit his verbis.

Cap. 8.

Quare autem, cum quatuor elementa sint, hæc duo tantum, scilicet terram, & aquam, Scriptor Sacra huius historie suis nominibus expressit, & aërem non proprio, sed tenebrarum nomine significauit? videlicet, quia pertinuit ad propositum eius, species istas in ornatu creaturæ, quæ tunc erat informis, tam diuersas, tamque multiplices tunc existentes, dicere vnde exortæ sint. Constat autem, quia de tenebris istis, quæ erant super faciem abyssus, lux effulsit, restante Paulo, cum dicit; Quia Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, illuxit in cordibus nostris. Non ait in tenebris, sed de tenebris Deus lucem splendescere dixit. Porro, de terra & aquis, productæ sunt omnium species rerum quas nouimus. Solus ignis, licet gignentibus terræ & aquis cooperetur, nihil tamen ex ipso gignitur; & proinde de hoc elemento non iniuria siletur, vsque in quartum diem, quo fons illius, scilicet Sol in firmamento libratur. Solem enim fontem esse ignis ætherei, Physici quoque qui diligentiores fuerit, attestantur.

2. Cor. 4.

P E R E R I V S hoc non abnuat Commentarijs in Genesim libro primo.

Nec est non verisimile, quod quidam graues auctores tradiderunt, Mosè rudi populo scribentem, duo tantummodo elementa exposuisse, terram & aquam, quod hæc sola sub aspectum cadant, & ex ipsis cætera corpora manifestè, & magna ex parte composita sint; & in ipsis tanquam in loco naturali commorentur.

Duæ istæ assertiones, quod terra & aqua à Mosè recensitæ fuerint, à nullo ferè Patrum & Doctorum improbantur.

P A V L V S Burgenis in Additionibus in Genesim.

Idcirco licet in generali, visibilia & inuisibilia, Cælestium, & terrestrium creaturarum, sub quodam summario (vt dictum est) comprehendat, attribuens ea diuine creationi, ita vt nihil in rerum natura excluderetur à creatione Dei: loquens tamen postea in particulari, vt imbecillitati rudium, seu simplicium audientium condescenderet, prætermisissimè tam cælestium, quam terrestrium, de visibilibus tantum mentionem facit: vnde de Cælestibus prætermisit Empyreum, & Angelicam naturam; & de terrestribus prætermisit duo elementa; scilicet aërem & ignem, eo quod, non ab omnibus percipiuntur: Multi enim etiam Philosophorum, elementum ignis non cognouerunt vsque ad tempus Aristotelis. Similiter & aërem nihil dicebant: adeo vt loca plena aëre, vacua existimarent.

Classis Patrum, qui Mosè etiam aëris mentionem egisse contendunt.

Non desunt tandem & insignis nominis Patres, qui non modo aquæ, & terræ, sed neque etiam aëris mentionem prætermisissimè fuisse asserunt; aërisq; naturam spiritus nomine exprimi ibi censent: vbi dictum est; Et spiritus Domini ferebatur super aquas. Assertores sunt huius placiti, Philo libro de Gigantibus, Theodoretus quæstione in Genesim octaua, Augustinus de Genesi ad litteram imperfecto, Diodorus, Basilus Hexameron homilia secunda, Athanasius quæstione octuagesima, Vielmus lectione octaua; & alij, quorum Catenâ, cum de Spiritus significatione rem habebimus, intexamus.

Gen. 1.

Cap. 4.

A V G V S T I N V S attamen aërem non prætermisissimè esse in Mundi effectiōne, sed respectu supernæ partis, nomine Cœli; quoad infernam verò partem, nomine terræ, memoratum fuisse clarissimè edifferit, de Genesi ad litteram libro tertio, cum ait.

Nec vilo modo arbitrandum est prætermisissimè esse in hac Scriptura vllum Mundi huius elementum, cum quatuor notissimis eum constare persuasum sit, quia videtur hic Cælum, & aquam, & terram commemorare; de aëre autem tacere. Consuetudo quippe nostrarum Scripturarum est, aut Cœli, & Terræ nomine Mundum appellare, aut interdum addere & mare. Aër itaque vel ad Cælum pertinere intelligitur, si qua sunt in eius superioribus partibus tranquillissima, & pacatissima spatia: vel ad terram propter hunc turbulentum, & caliginosum locum, qui humida exhalatione pinguescit, quamuis & ipse sæpius Cœli nomine nuncupetur.

B E D A Expositione in Genesim.

Non arbitrandum est autem in hac Scriptura prætermisissimè esse aërem, cum quatuor elementis constet Mundus, id est Cælo, aëre, aqua, terra. Sed summa pars aëris, quæ non recipit exhalationes humiditas, Cælo deputatur. Ima autem pars aëris, in qua ventus & pluuie sunt, cum terra deputatur, quæ pars videlicet non nisi ex aquis accipit animalia.

Et libro de sex dierum creatione, confimilia tradit.

Quid est enim, quod sæpe legimus de creatura Cœli & Terræ, & maris similiter, quomodo creati fuerunt; de aëre autem nihil indicauit? Non enim arbitrandum est, vt illud elementum in hac Scriptura prætermisissimè, nisi quia consuetudo est diuine Scripturæ, Cælum & Terram, totum Mundum appellare. Et idcirco æstimandum

dum est, aërem ad Cælum & Terram pertinere. Et quicquid est humidum, vel vaporaliter expensum, hoc ad Terram pertinet; quicquid enim tranquillum, & quietum est, ad Cælum pertinere dicitur.

Hæc ipsa habet Quæstionibus in Genesim: & Glossa ordinaria ex illis hæc eadem desumpsit.

Ex quibus sentire visi sunt Augustinus, Beda, & hi Patres, in Mundi effectione silentio non prætermisum esse aërem, sed Cœli nomine, eius supernam partem; & Terræ nomine, infernam hanc regionem alteram illius partem fuisse recensitam.

Verùm aduersus horum Patrum placita persistunt alij, aëris mentionem nullam esse factam prorsus autumantes, diuersasque huius prætermisum causas afferentes.

G R E G O R I V S Nyssenus suo Hexameron, aëris conflationem prorsus prætermisum esse, quod vniuscuiusque rei capax sit, his edocuit.

Aëris quidem conflatio, atque fabricatio silentio prætermittitur: quanquam par erat etiam de hoc, quum expositum esset, ut ignis emicisset, secundo loco rationes naturales in medium asserre: propterea quod cognatio quadam ratione leuitatis ei cum ea, que in igni cernitur, leuitate intercedit: atque ita deinceps grauem tractare naturam. Sed ille de hac quidem, ea que dicenda erant, in medium adfert, de aëre autem dicere prætermittit; non quod nihil conferat ad totius Mundi complexionem, nec quod à vi elementorum secretus sit: sed quod mollitie forsitan nature, atque facilitate cedendi, vniuscuiusque rerum capax est aër, in sese quasque res ostendens, non colorem proprium habens, non figuram, non persiciem; sed alienis cum coloribus, tum figuris inficitur & informatur. Nam & splendidus illustratione lucis, & rursus niger, dum umbra inuolutus est, euadit; ipse verò per sese neque splendidus, neque niger est, atque omni figuræ obducitur, & ab omni tingitur specie colorum, tum ad omnem motum earum rerum, que in ipso feruntur, accommodus est. Nam & nullo negotio vtrinque cedit ei, quod fertur in ipso, & sponte sua circa corpus rei posita fissus hinc inde retrocedit: quin etiam si quis ex amphora liquorem, quicumque in ea fuerit, effundat, quum humori, qui profunditur, diducendo se cedit, tum sponte sua in eam partem vas, que euacuatur, inuicem sese insinuat introeundo.

G V L I E L M V S Parisiensis, de Vniuerso, prima primæ partis, capite trigesimo quarto.

De igne verò, & aëre, ac generationibus eorum, nullam videtur penitus facere mentionem, licet quidam ex Philosophis Hebræorum somniauerint, per Spiritum Domini Prophetam aëra intellexisse; eo quod apud eos, hoc est, in litera Hebraica legis, pro spiritu habetur ventus, tanquam ventum opinaretur esse aëra motum, quod & quidam estimauerunt; & error eorum destruitur in scientia Meteororum: Per tenebras verò, vbi dicitur; Et tenebræ erant super faciem abyssi; voluit intelligere ignem elementum, eo quod tenebrosus sit ignis huiusmodi; si enim luminosus esset, videretur vel de nocte, vel de die, cum totaliter circumdet aëra, & natus super ipsum; & ita totum Cælum videretur nobis ardere, qui sumus in terra; huiusmodi autem error est ex ipso sermone prophetico manifestus, quoniam secundum hoc dixisset Prophetas, quia tenebræ erant super Spiritum Domini, id est, ignis super aëra. Amplius; Firmamentum non esset factum in medio aquarum. Si enim esset factum in medio earum, sicut & ipse textus prophetie dicit; pars aquarum esset sub eo, & pars supra; aër verò, & ignis, ex necessitate sunt super omnes aquas, & erant secundum ipsum: tunc ergo neque aër, neque ignis essent sub firmamento, neque iste aër esset veri nominis, sed potius aqua calefacta. Amplius; Inordinatissime locasset Deus Cælum in medio aquarum, cum naturali nobilitate superesse debeat omnibus elementis; & hoc requirit etiam motus eiusdem circularis, qui recto motu ex necessitate prior est, atque perfectior.

D. T H O M A S Postilla in Genesim, capite primo, aëris, & ignis prætermisum esse genituram ex quorundam sententia recitat, quod esse elementa non existimarentur.

Aliqui tamen inquit aquas tantum exprimi, & terram, quia alia elementa non sunt aliquid per se. Nam ignis, inquit, non est in sphaera, in qua ab aliquibus ponitur, scilicet in sublimari globo; sed tantum in materia terrea, de qua educitur per sublimationem de terra: vnde non debet poni distinctum elementum ab ipsa, sicut nec metalla, nec animalia, que ex illa educuntur. Aër etiam non est aliud nisi vapores beneficio caloris à terra, & aqua generati; qui occupant totum medium inter Cælum, & aquam. Quod etiam inde probant, quia in multis locis aër parum differt ab aqua, sicut patet in locis humidis & frigidis: & etiam, quia omnia illa, que assignantur ad ponendum aërem, possunt saluare cum isto modo, sicut spiratio, & respiratio, & alia huiusmodi. Item quia ponere ignem in sphaera superiori, superfluum videtur. Nam calor generatus ex corporibus primis, sufficit ad caloris generationem, quantum ad necessitatem generationis, & corruptionis naturalis attinet. Ad dunt etiam ad hoc Augustinum dicentem, quod aues per illum aërem volare possunt, qui de terra, & maris humoribus surgit. In Olympo autem Macedonia monte non volant propter nimiam subtilitatem.

Iudicium Auctoris.

Ego, quid existimem, breuibus pandam. Theodreti, & Augustini, ac reliquorum interpretum.

interpretationem, qua spiritus nomine aërem, seu ventum commenti sunt, ægrè acceptandam censeo, quemadmodum suo loco exactius demonstrabimus; atque etiam, Cœli nomine supernam aëris partem; terræ verò infernam demonstrari, non nisi improprie, ac perdifficili admodum locutionis genere iudicarem. Quapropter arbitror Mosem aëris nec genesim narrasse, nec mentionem proprie egisse; licet eam ex consequentibus elici posse non abnuam: tum quia inter Cælum, & Terram, quæ sunt extrema, aër etiam vti medius interiectus, ac interfertus includebatur; tum ex eo quod Moses dixit; Et tenebræ erant super faciem abyssi: si enim abyssus erat aquarum exundantia, tenebræ expandi non poterant super eius faciem, quin per aërem diffusæ intelligerentur. Ex causis verò adductis, cur Moses aëris genituram siluerit, primam eam Augustini ingeniosam reputo, sed obscuram, ac lectoribus imperpectam: Nysseni rationem non consistere arbitror; siquidem quanquam aër sit formarum omnium receptor, conspici tamen, ac cognosci ab omnibus compertum est. Causam à D. Thoma recitam, prorsus nutantem existimo: Nullus est enim adeo ineruditus, qui aërem elementum esse non assentiat. Aquæ meminisse Mosem, quis est qui ambigat, cum dixerit; Et Spiritus Domini ferebatur super aquas? atqui eius genesim profectò clarè non iurauit, sed tantummodo quasi aliud agens insinuaui. De igne tandem arbitror nec vllum penitus verbum Vatem interfuisse, quod ipsum significare vix potuerit. Assentio igitur D. Basilio, ac cæteris, qui Mosem Terræ tantum explicasse effectiorem & genesim, existimant. Reliqua verò per insinuationem, quasi Cœli, & Terræ ambitu interclusa indicasse. Porro memoratorem hanc non æquè posse decerpi ab eruditissimis, atque ineruditissimis. Eruditi siquidem, & Philosophiæ scientissimi, Cœlo vti ambiente, Terra, vt centro immoto, non Mathematicè, sed Physicè in Orbis medio confidente, intellectis, mox interponi cætera elementa sic exciperent, arguerentque: Si datur elementum infimum graue; dandum erit mox supremum leuissimum, quod est ignis: & si duo extrema danda erunt, profectò & intermedia, leue, & graue, quæ erunt aër, & aqua interijcienda. Vel sic; Si terra in medio Mundi collocata, sicum est elementum, certè & vnum alterum calidum, vnum etiam humidum, & aliud frigidum, ex harum oppositarum qualitatum ratione, necessariò sunt constituenda; ita Aristoteles secundo Cœli. Ineruditi verò ac rudes, vti Hebræi erant, Cœli nomine quicquid supra nos est, ex vsu eius nationis, & Scripturarum, quæ aërem, ac ignem super aërem euectum, Cælum nuncupabant, intellexissent; Terræ verò nomine sphaeram hanc terræ & aquæ, apprehendissent. Hac igitur serie, Moses Vates noster, elementorum natalia indicauit.

Hucusque manationem Chaos ex elementis congesti audiuius: Nunc ad obseruationes illas, quas Patres de his verbis, Cælum & Terræ, ediderunt, proferendas accedamus. Tempus enim iam exoptulat, vt ad literam reuertentes, obseruata circa ipsam à Patribus depromamus.

Aëris genesi
nō tradita à
Mose.

Nec etiam
aquæ, aut
ignis effecti-
onem recessit
Moses.

Terræ tantum
creatio tradi-
tur, reliquo-
rum elemen-
torum insinua-
tur.
Tria illa ele-
menta quo-
modo reperi-
ri comprobentur.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Coelum, & Terram.

- a. Non Mundum dixit, sed Cælum & Terram, quoniam Mundus unitas non est ut Deus, sed dualitate & principijs constat.
b. Vel quia tropus est Hebraicus Vniuersum Cæli & Terræ nomine significare.

a. Non dixit Mundum vnica voce, sed Cælum & Terram duabus; quoniam Mundus non est unitas, ut Deus, sed dualitate; & principijs constat.

CONSTANTIVS Rufconus Brixienfis Can. Reg. Augustinianus Lateranensis in Commentarijs manuscriptis in Gen. non aspernandis, quæ apud me fedulo, vt perpetuum monumentum, tum ingenij, tum erga me benevolentia Patris illius, qui non fucata probitate insignis, disciplina regularis prima mihi exhibuit rudimenta, obseruantur.

Effectio autem Creatoris tota simul duabus vocibus exprimitur, quæ sunt Ha Samaim, Cæli; & ha Arez, Terra. Creatura ergo non vno nomine, sed duobus exprimitur; Creator autem vno: quia unitas est eius, quod est; dualitas autem eius, quod fit: nam componitur ex potentia & actu, vel ex materia & forma, vel saltem ex esse & essentia, vt recentiores Philosophi dicere solent. Vniuersitas igitur constat ex Cælo & Terra, vt extremis partibus summè distantibus, summo scilicet & infimo; quorum alterum forma, lucis, vite, virtutis, atque decoris est elementum; alterum verò omnium contrariorum, aptum tamen, vt pro portione sua aqua recipiat ex communi affluentia. Vniuersitas ergo Creaturæ non est vnum, sed duo primum; deinde plura. Primum ergo menti occurrit cogitanti de eo quod factum est Cælum, & Terra, id est prima dualitas, quia extreme partes Mundi continentur, quæ nullo nomine communi explicari possunt, quo aliquid menti definiatur, vt possit eius appetitus quiescere, quia nulla res existens intelligitur, si cogitetur nomen vnum, quod nihil vnum re ipsa demonstret. Sed dices, Mundus vnus est ab vno, vt inquit Mercurius, & auctoris retinet imaginem; ergo vna etiam voce conuenienter hoc loco exprimi potuit, sicut & alijs pluribus locis: vt cum dicit Ioannes, Mundum à Verbo factum esse. Respondetur idem esse Mundum, quod Cælum & Terra; sed in principio non debuit vna voce Mundus proponi, quia nihil re constans intelligeretur, cum partes sint priores, quam ipsum totum. Ioannes autem, quia iam partes Mundi plurali numero expresserat, cum diceret, Omnia facta esse per ipsum Verbum, aptè postea vno nomine Mundum retulit. Cum ergo vellet Propheta Mundi originem explicare, non autem ipsum Mundum suis partibus absolutum, non potuit aptius rem explicare, quam eas primas partes referendo, quæ omnino omnium exordia continent, neque in priores villas partes rediguntur, cum ipsa sint prima Mundi elementa, à quibus cætera deducta sunt. Sed rursum dices potuisse Moysen vno verbo partes Mundi referre, sicut Ioannes, cum dixit; Omnia per Verbum facta esse. Respondemus Ioannem non assumpsisse idem negocium, quod Moyses, sed tantum naturam Verbi exponere voluisse, cui satis erat ostendere Verbum non esse nouum, vt aduersarij veritatis arguebant, qui ante Mundum solum silentium fuisse putabant: Ideò dixit, Omnia per ipsum facta esse, vt aduersarij cogere fateri ipsi non esse nouum, neque factum, sed æternum. Moyses autem volens originem Mundi exponere, cum vellet prima enarrare, coactus est duo prima elementa Mundi referre, quia illa prima omnium simul facta sunt. Si autem dixisset facta esse omnia, cum nondum singulas partes Mundi explicasset, nihil menti definitum proponeretur, in quo quiesceret.

b. Vel quia tropus est Hebraicus, Vniuersum; Cæli, & Terræ nomine significare.

Hebraicam esse phrasim Cæli & Terræ nomine Mundum significare, id nobis persuadere euidenter debet, quòd in omni ferè Veteris Testamenti pagina nunquam Mūdum Vniuersum hoc appellari comperiamus, sed penè semper Cæli, & Terræ nomine describi, vt ipsarum sacrarum Scripturarum contemplatores, atque ruminatores fedulo animaduertent. Econtra verò in Nouo Testamento, Mundi nomen sapius vtitur adnotant.

Simul

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Coelum, & Terram.

- a. Simul effecta sunt Cælum, & Terra, quanquam simul ab homine dici nequeant.
b. Simul, sed non eodem modo, quia Cælum extendit, Terram verò fundauit.
c. Cælum præfertur Terræ, quia Cælum primo die creatum est, Terra autem non nisi tertio extra aquas apparuit.

a. Simul creata sunt Cælum, & Terra, quanquam simul ab homine dici nequeant.

B E D A Commentarijs in Genesim.

Hæc alibi, mutato ordine, scripta reperimus, vt; In initio Terram tu fundasti Domine, & opera manuum tuarum sunt Cæli. Ex quo intelligitur, quia simul facta sunt.

I V N I L I V S in Hexameron.

Deus autem, cuius manus omnipotens est, ad explendum opus suum non eguit mora temporum. Quia scriptum est; Omnia quæcumque voluit, fecit. Vnde bene dictum est, quia in principio creauit Deus Cælum, & Terram: vt aperte dectur intelligi, quia vtrunque simul ab homine dici non possit. Denique dicit Propheta; In initio Terram tu fecisti Domine. Hic autem Dominus Cælum, & Terram in principio creasse narratur. Vnde liquidò colligitur, quia factura est vtriusque elementi pariter expleta: & hoc tanta velocitate diuine virtutis, vt necdum primum Mundi nascentis momentum esset transcensum.

Psal. 113.

Psal. 101.

G L O S S A Ordinaria breuius.

Vtrunque scilicet simul, quamuis vtrunque simul ab homine non dicatur. Vnde Propheta Terram initio factam ostendit, dicens; In initio Domine terram fundasti.

P E T R V S Comestor in Scholastica historia, capite primo.

In principio omnium creaturarum creauit Cælum, & Terram, id est, has creaturas primordiales fecit: & simul. Sed quod simul factum est, simul dici non potuit. Licet enim hic prius nominetur Cælum, quam Terra: tamen scriptum est; In initio tu Domine Terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt Cæli.

Psal. 101.

Hugo Carenfis hæc eadem.

I N N O C E N T I V S Tertius, Can. Reg. Lateranensis, vt Ioannes de Nigraualle Bibliothecarius Apostolicus in epilogo Chronicorū, & Raphael Volaterranus Commentariorum Verbanorum libro vigesimoprimo; & præter plures alios, nouissimè Ioannes Trullus de Aragonia libro primo de Canonico Ordine, & Onuphrius Pāuinus libro de Pontificibus Romanis copiosissimè testantur; Commentarijs in quintum Psalmum poenitentialem.

Epilog. 13.
Cap. 18.

Cap. 4.

Quia Moyses dixerat, quòd in principio Deus creauit Cælum, & Terram, &c. ne quis ordinem verborum attendens, putaret, quòd prius Cælum, & postea Terram creasset; occurrit David in hoc loco, prius nominans Terram, quam Cælum; vt ostendatur, quòd Cælum, & Terra simul fuerunt creata; sed quòd potuit simul fieri, non potuit simul dici.

b. Simul, sed non eodem modo, quia Cælum extendit, Terram verò fundauit.

B E D A Expositione in Genesim.

Quomodo autem Cælum, & Terram creauit, alius demonstrat dicens; In principio creauit Deus Cælum & Terram, tanquam duplicem domum interiecto firmamento. Et alibi; Extendens Cælum sicut pellem. Et, Extendens Cælum sicut vestimentum, quasi cameram. De Terra autem dicitur, quia fundata sit: vt, Fundasti Terram. Et in hoc Cælum & Terra differentiam habent; cum alterum extenditur, alteri verò fundatur.

Psal. 103.

c. Cælum præfertur Terræ in narratione: quia Cælum prima die creatum est; Terra autem non nisi tertio ex aquis emerfit.

S T E V C H V S in Cosmopœia.

Cælum ergo duabus de causis in hoc primo sermonis ingressu, debuit præferri Terris, quòd in ordine creationis

29 2 nis

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Cœlum, & Terram.

- a. Cœlum præfertur Terræ in narratione; quia agens semper præferendum est recipienti.
b. Vel quoniam Moses certum in his non servat ordinem.
c. Sive, ut Dei dignitas effulgeat, cum contra humanum morem prius culmen, quam fundamenta posuisse scribatur.

nis prima die creatum est: tertia autem, Terra aquarum pondere, & alluvie est liberata. Aut primam eius creationem inuit. Tunc Terra cepit vocari, cum in lucem emerit, visaq; est.

a. Vel quia agens semper præferendum est recipienti.

STEVCHVS vbi supra.

Deinde, cum sint duæ causæ creandi; una agens; altera recipiens: illa quasi genitor; hæc vi genitrix: hæc eo præcedit, quod est valentior, maioresq; habens in creatione vires. Cetera quæ sunt occultiora, cur Cœlum præflet Terris, non commemoro.

VIELMIVS Lectione tertia.

Et vide postremo, quomodo Moses scitè, & appositè loquitur, cum dixit; In principio creavit Deus Cœlum & Terram: non autem retrorsum, In principio creavit Deus Terram, & Cœlos. Etenim Cœlum & dignius Terra est; & ad hanc proinde se habet, atque sese mas habet ad feminam, quomodo quoque Proclus in Thimæum Platonis rectè adnotavit. Nam agit in hanc, & fouet eam, ac regit motu, lumine, afflatibus. Terra verò eius recipit immisiones, repercutit radios, secundaq; efficitur, ac tot rerum genera, quæ perspicimus, gignit, & profert, ut proinde hæc quidam animaduertentes, Mundum dixerint esse Androgynum, simul enim in se agit & patitur.

b. Vel quia in his Moses certum ordinem non servat.

STEVCHVS vbi supra.

Possum & hoc ostendere, non servare Mosem certum ordinem. Siquidem in secundo capite, ubi in nostra editione dicitur; In die, quo fecit Deus Cœlum & Terram, Hebraicè est; Terram & Cœlum. Sed natura est instinctus, ut priora dignitate, & natura nominemus.

c. Vel ut Dei dignitas enitescat, cum contra humanum morem prius culmen, quam fundamenta posuisse, narratur.

THEOPHILVS Antiochenus ad Autolycom libro secundo.

Propheta testatur creationem Cœli factam esse, primo ut non hominum more fit, sed in modum fastigij: dicit enim, In principio creavit Cœlum; id est, per principium conditum est Cœlum, & Terram dicens, intendit fundamentum & quasi pavementum.

CHRYSOSTOMVS Sermone de Ieiunijs, & Genescos ratione.
Cur autem primum Cœlum fecit, deinde Terram, ante tectum, quam solum? Vides & in hoc nihil esse simile humanis artibus, nec hominum regulis voluntatem servari diuinam. Apud nos adminiculis & fulcimentis opus est, ibi verò voluntas opus efficit, & præbet sermo virtutem.

Et Oratione quinta de dicto illo, Sufficit tibi gratia mea.

Cum Deus vniuersum hoc vndique sibi summa ratione constans ab initio procrearet, miracula miraculis cumulat; quippe qui nullis naturæ legibus teneretur, sed abundantia quadam potestatis omnia distingueret & secerneret. Verbi gratia illud dico; In principio creavit Deus Cœlum & Terram. Obseruastine ordinem, & consecutionem? primum quidem tectum fabricauit, deinceps verò solum & pavementum constituit. Nam, ut dixi, nullas ille naturæ leges sequebatur, nec ordinem artis intuebatur: sed potestate virtutis, atque facultatis sue utebatur. Tectum quidem constituerat, neque solum tamen apparebat. Nanque diuina illa vis opificis omnia illa nexu quodam continebat.

Idem etiam Homilia secunda in Genesim.

Attende nunc, quomodo ex ipso opificij modo Diuina naturæ dignitas enitescat. Nam Deus contra humanum morem suum perficiens ædificium, prius Cœlum extendit, postea & Terram substernit; prius culmen, & postea fundamentum. Quis tale quid vidit? Quis audiuit? In hominum sanè operibus nihil tale

Anno Mundi
primo.
In Exordio
temporum.
Ante dies.

Cœlum, & Terram.

- a. Cœlum præfertur Terræ; quia ante Terram conditum est.

tale vnquam fuit. Sed iubente Deo voluntati eius parent, & cedunt omnia. Ne igitur humanis rationibus diuina opera curiosius excutiamus, sed ex operibus manu ducti admiremur artificem. Nam inuisibilia eius ex creatione Mundi, dum per opera intelliguntur, peruidentur.

PROCOPIVS Commen. in Genesim, capite primo.

Sed mirabile est, si quis hoc ædificium consideret, quod primum expandit Cœlum, deinde demum collocauit Terram, quasi si Architectus quispiam primò fastigium erigat, postea demum pavementum parat. At nihil præter opinionem hic accidit. Siquidem Deus non subiacet naturali necessitati, nec artis consequio additus est. Hoc tantum tam immensum Cœlum astris collucens, permanens, tanto tempore durans, Deus per iocum, & quasi ludens, ac si quis tugurium extruat, maxima facilitate creauit, quod disertè hęc verbis expressit Isaias; Qui statuit Cœlum, & fornix; & id extendit ceu Tabernaculum super Terra.

a. Primum Cœlum, quia primò ante Terram conditum est.

STEVCHVS in Cosmopœia, Græcos hoc existimasse his tradit.

Fueruntque apud Græcos, qui, quod ait Moyses, In principio creavit Deus Cœlum, exponerent, & πρώτοι, prius, primum scilicet Cœlum, est creatum, aut ἀρχὴν ἐποίησε τὸν οὐρανόν. Principium creauit Cœlum, omnium videlicet rerum creatarum. Et Theodoretus; Cur prius Cœlum, postea Terra à Deo est creata? Quia prius fit tectum, tum pavementum. In contrarium videtur esse scriptum; Initio Domine Terram fundasti.

Psal. 101.

A V C T O R .

Deum simul, exiguoque momento Cœlum, & Terram creasse, nil dubitationis habet; effecisseque ea simul, quæ ab homine nec simul dici possunt, non est hæsitandum. Quapropter cur Moses in narratione effectiois Cœli, & Terræ, Cœlum prius quam Terram nominarit; prælegatæ omnes Patrum sententiæ scitè, & probè causam reddunt. Postrema tamen hæc Chrysostomi, & Procopij tropologica est; prima illa Steuchi ægrè recipienda videtur. Cœlum, inquit, primo die creatum est; at Terra non nisi tertio denudata, ceu nuper orta emerit: cōsentaneū igitur fuit, ut primo nominaretur Cœlum. Verum ego sciscitarem à Steucho: quoniam Terra certè & ipsa cum Cœlo producta fuit; nam ait Moyses; In principio creavit Deus Cœlum, & Terram: unde non Terra tantum tegebatur aquis, sed & spatium à Terra ad Cœlum, immo & cuncta vel aquis obruebantur, vel nube crassa, tenebrisque obuoluebantur, nec micabant Sol, seu Luna, nec aliquod astrum; quomodo igitur primum apparuisse Cœlum, quam Terram dici potest? Affererem itaque libentiùs, prætulisse Mosem Cœlum Terræ dignitatis ratione: Cœlum enim illud primò procreatum, siue fuerit Empyreum, siue Angelus, seu etiam supremus Orbis Mundum ambiens, ut Patres prisci vsque ad Scholasticorum tempestatem existimarunt; profectò ipsa Terra, aut elementis Terræ nomine memoratis, longè dignius, excellentius, ac præstantius conspicietur. Si autem id Cœlum fuit astrigerum, seu firmamentum, ut maluerunt Scholastici, perfectius certè erat quintum illud corpus, quam elementum; sicuti perfectius agens patiente reputatur. Non repudiarem tamen causam tertio loco à Steucho proditam, in horum siquidem enarrandis principijs, seu recensenda origine, Scripturas ordinem non seruare euinci potest multis ex locis, præcipue ex eo; Initio tu Domine Terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt Cœli. Cœlum ante Terram effectum fuisse, ut postrema autumabat expositio, nullo modo est admittendum, siquidem Patres omnes conformi definitione edocent, Cœlum & Terram simul creata emanasse.

Cœlum Ter-
re præfertur
ratione di-
gnitatis.

Psal. 101.

Dixit

AnnoMundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Cœlum, & Terram.

- a. Cœlum præfertur Terræ, ne arbitrarentur Philosophi Deum vt Mathematicum Terram primum vt centrum fixisse, deinde Cœlum vt spheram circumlineasse.
b. Cœlum præfertur Terræ tum dignitate, tum naturæ ordine.

a. Dixit Moses primò Cœlum, et post Terram, ne crederent Philosophi, Deum ad instar Mathematici primò fecisse Terram vt centrum, deinde Cœlum vt spheram.

ANASTASIUS Synaita Hexæmeron libro primo.

Quamobrem linguas hinc non mittant Philosophorum Physici, audientes verbum, Fecit Deus Cœlum & Terram: neque dicant Deum fecisse Cœli ortum à Terra, tanquam ab aliquo centro: quoniam centrum, inquit, est principium vniuersæ spheræ. Non enim, vt contingit in hominibus, qui non possunt neque circumlum dirigere, neque torquem circumagere, neque punctos circuli ex æquo componere, neque lineam inflectere, & rotæ similem efficere, nisi centrum medium prius fuerit infixum; ita etiam deuenit. Hic enim, vt discas, quod Deus non sequitur Naturæ consequentiam, sed fabricatur supernaturaliter, & non artificiosè, dicit Moses, Fecit Deus spheram, deinde Terram centrum. Oportet enim reuera contra dicere; Fecit Deus Terram, & Cœlum; seu centrum, & tunc spheram. Nam si coniunctionem copulatiuam accipiunt, illudet, & ambo dicunt simul facta esse; oportebat certè, vt ipsorum est sententia, prius significari principium, & causam circuli, nempe centrum, seu Terram, & magis quàm contra. Si autem ij constentur omne centrum figi super aliquod stabile & solidum, & sic circumscribi circumferentiam, non autem aliter: Deum autem agnoscent super aquas, quæ nulli resistunt concussioni, sed statim funduntur, & circumfluunt; non solum inieciisse id quod est densum ac graue, sed etiam in his humidis solidare multitudinem; quemadmodum non concesserint eum excitare Cœlum tanquam fornicem, etiam absque centro? Nam quæ apud homines sunt eiusmodi, vt fieri non possint, apud Deum possunt fieri.

Observatio hæc, quam Anastasius nobis excitauit, elegans & decora mihi videtur. Potuisset siquidem ineruditus aliquis, Deum sibi fingere in Geometrà similitudinem circino Mundum constantem, ita vt primò Terram centrum fixerit, deinde Cœlum quasi spheram circumduxerit; ordo enim naturæ id poscere videbatur. Propterea Moses dixit Cœlum & Terram, vt hanc elideret imaginationem duobus modis; Primo ponendo Cœlum ante Terram; Deinde interponendo præpositionem, Et, quibus significare voluit non Terram ante Cœlum, sed confinul manasse, quanquam Cœlum prius nominetur, dignitatis causa; Quæ enim simul Deus fecit, simul dici nequeunt, quemadmodum Iunilius, Glossa, & alij pereleganter adnotarunt.

b. Cœlum super Terram, tum dignitate, tum naturæ ordine.

HVGON Victorinus noster de Sacramentis lib. primo, parte prima, cap. sexto. Duo in principio posita sunt, Cœlum, & Terra. Quid horum putas subius, aut quid supra fuisse dicimus? Aut Terra supra, & Cœlum subius; aut Terra subius, & Cœlum supra? Sed nunquid credendum est prima illa conditione rerum, Cœlum subter creatum fuisse, & postea in formatione supra dispositum? Fortassis, quia prius Scriptura nominauit Cœlum, quàm Terram, propterea Cœlum quasi fundamentum subius creatum fuisse quis dicat. Ego autem, non ordinis, sed dignitatis causa sic positum reor; & quia etiam sermo sequens de elemento Terræ, quasi de proximo (et ob hoc postèrius nominato) habendus fuit; ideò & prius Cœlum, & postea Terra nominari debuit. Sed neque ipsa conditorum natura alium positionis, aut locationis ordinem pateretur, quàm vt ponderosa deorsum, & sursum leuia disponerentur. Ergo Terra deorsum erat, & Cœlum sursum: quod supra Terram erat, Cœlum erat. Ergo Cœlum supra Terram erat.

Animaduertas Hugonem Cœli nomine non intelligere aliquem Orbem cœlestem, sed nebulam illam commixtam ex igne, aëre, & aqua, quam superius dixerat nomine Cœli significari, secundum quam sententiam hoc loco amplius tradit, in Cœlo aquas fuisse, & Cœlum in aquis; quia idem erant aquæ, & Cœlum.

Non

Cœlum, et Terram.

- a. Non dimidiam eorum partem, sed totum Cœlum, totamq; Terram.
b. Non inuestigandum, cur voluerit Deus Cœlum ac Terram extruere, cum Dei voluntas ipsa sibi sit causa.
c. Non Cœlos, & Terras, quia vnus est Mundus, & finitus.

a. Non dimidiam eorum partem, sed totum Cœlum, totamq; Terram.

BASILIVS Hexæmeron Homilia secunda, contra Philosophos eos, qui materiem ingenitam ante Mundum extasse afferebant disputas, hanc detulit consideratu dignissimam obseruationem.

Fecit Deus Cœlum, & Terram. Haud dimidia ex parte vtrunque, sed totum Cœlum, totamq; Terram. Ipsam, inquam, essentiam suæ materiam fecit cum forma comprehensam. Non enim figurarum inuentor est Deus, sed ipsius nature rerum creator. Alioqui respondeant nobis, queso, quonam pacto inter sese conuenerint hinc operatrix Dei potentia, illinc possibilis materiei natura: hæc sine forma subiectum præstans, illa figurarum scientiam habens sine materia, vt quod alteri defuerit, collatum sit ab altero: opifici quidem, vt haberet, quo specimen ederet suæ artis: materiei vero, vt informitatem deponeret, priuationemq; formæ.

b. Nec inuestigandum, vt quid voluerit Deus facere Cœlum, & Terram, cum Dei voluntas ipsa sibi sit causa.

AVGVSTINVS de Genesi contra Manichæos, libro primo, capite secundo.

Si ergo isti dixerint, quid placuit Deo facere Cœlum & Terram? Respondendum est eis, vt prius discant vim voluntatis humana, qui voluntatem Dei nosse desiderant. Causas enim voluntatis Dei scire querunt, cum voluntas Dei omnium, quæ sunt, ipsa sit causa. Si enim habet causam voluntas Dei, est aliquid, quod antecedat voluntatem Dei, quod nephas est credere. Qui ergo dicit, quare fecit Deus Cœlum & Terram? respondendum est ei, quia voluit. Voluntas enim Dei, causa est Cœli & Terræ; & idè maior est voluntas Dei, quàm Cœlum & Terra. Qui autem dicit; Quare voluit facere Cœlum & Terram? maius aliquid querit, quàm est voluntas Dei: nihil autem maius inueniri potest. Compestat ergo se humana temeritas; & id quod non est, non querat, ne id quod est non inueniat. Et si voluntatem Dei nosse quisquam desiderat, fiat amicus Deo: quia si voluntatem hominis nosse quisquam vellet, cuius amicus non esset, omnes eius impudentiam, ac stultitiam deriderent: non autem quisquam efficitur amicus Dei, nisi purgatissimis moribus, & illo sine præcepti, de quo Apostolus dicit; Finis autem præcepti est Charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Quod isti si haberent, non essent heretici.

Dei volūtas
omniū cau-
sa.

1. Tim. 1.

Hæc pariter Beda Quæstionibus in Genesim.

c. Non Cœlos, & Terras, quia vnus est Mundus, & finitus.

PHILO libro de Mundi opificio, vt citatur in Glossa locupletata.

Propter traditam à Mose creationem, præclarissima, & omnium optima edocli sumus. Primum esse & subsistere in natura rerum aliquod numen, aliquam diuinitatem, idque propter impios ostensum. Secundum quod Deus sit vnus propter eos, qui multos Deos induxerunt. Tertium quod Mundus is est creatus, propter eos, qui cum statuerunt sempiternum. Quartum, quod vnus sit etiam iste Mundus, quia creauit hunc ipsum, quem fecit.

Adduxi hanc auctoritatem Philonis iam ante, vt haberem, quomodo ex verbo; In principio, eliciatur Mundum non esse æternum. Nunc eam ipsam repeto in hoc loco, vt habeamus pariter Mundum non esse infinitum, nec plures comperiri Mundos.

Quod

Quòd vnus sit Mundus, ac finitus.

De Mundi vnitare, seu pluralitate, apud Gentilitatis Sapientes non vna est cōsentio. THEODORETUS libro quarto de Materia & Mundo, ait.

Mundum siquidem ipsum Thales, Pythagoras, Anaxagoras, Parmenides, & Melissus, Heraclitus, Plato, Aristoteles, Zeno vnum esse consentiunt. Anaximander verò, & Anaximenes, Aristarchus, Xenophanes, Diogenes, Leucippus, Democritus, Epicurus multos, ac infinitos esse Mundos opinati sunt.

CYRILLVS contra Iulianum libro secundo, de Mundi vnitare hæc habet.

Igitur Plutarchus vir apud illos non ignobilis, in secundo libro collectionis Physicorum dogmatum, ita inquit de Mundo; Pythagoras primus nominavit vniuersorum continentiam, Mundum, à rerum ordine, qui in illo est. Thales, & qui ipsum sequuti, vnum Mundum: Democritus, & Epicurus, & illius discipulus Metrodorus, infinitos Mundos in infinito secundum omnem circumstantiam. Empedocles Solis circuitum dixit circumscriptioem finis Mundi esse. Seleucus, infinitum Mundum: Diogenes vniuersum quidem infinitum, Mundum autem finitum. Stoici, Mundum, & etiam totum differre volunt; Vniuersum enim esse quod cum vacuo inmensio, totum autem absque vacuo Mundum, & ita idem est illis totum, & Mundus.

ELIAS Cretensis expositione in Apologeticum Gregorij Nazianzeni.

Nec verò hæc solum nugaces quidam homines asseruerunt, sed etiam multos quoque Mundos, vt Democritus. Hic enim ipsi vsque asseclerunt multos, atque adeo infinitos esse, dicebant: vt ne (iniquabant) diuina potentia, ipsiusq; infinita bonitas, in angustias redigeretur.

HERMIAS in libro inscripto Philosophorum gentiliū irrifio, sic Epicurum alloquentem inducit.

Prospiciens autem Epicurus, mihi ait; Tu quidem amice vnum duntaxat Mundum dimensus es, cum sint multi Mundi, & infiniti. Itaq; denuò dicere cogor multos Cælos, alios ætheres, eosq; multos. Agè verò nō amplius morans, comparato paucorum dierum commeatu, Epicuri Mundos peragrato. Terminos igitur Tethyn, & Oceanum facile transuoluo. In nouum autem Mundum, & quasi in aliam ciuitatem ingressus, cuncta paucis diebus metior. Illic iterum transcendendo in tertium Mundum: postea in quartum, & quintum, decimum, & centesimum, & millesimum, & quo tandem vsque? omnia enim iam mihi ignoratiæ tenebræ sunt; & nigra fraus, & infinitus error, & imperfecta cogitatio, & incomprehensa inscientia: nisi ipsas etiam atomos inmutare velim, è quibus tot Mundi orti sunt, vt nihil inexcusatum prætermitterem, præsertim res tam necessarias & vtilis; vnde & domus, & ciuitatis felicitas pendet. Hæc itaque enarraui, vt contrarietatem, que in eorum opinionibus est, patefacerem; & inquisitionem rerum, quam suscipiunt, & infinitum vagari, & nullo termino contineri, eorumq; finem esse inexplicabilem, atque inutilem: quippe quod nulla re euidenti, & ratione perspicua confirmetur.

Hæc, & consimilia, oracula nostra de Gentilitatis Sapientibus retulerunt, quæ, vt aliena, omitto. Sed quod maximè demiror, præstantissimi ex nostris plures Mundos extare, uisi sunt asseruisse.

HIERONYMVS Commentariorum libro primo, in Epistolam ad Ephesios, capite secundo, perpendens illud Pauli; In quibus aliquando ambulastis secundum sæculum Mundi huius, D. Clementem Papam, ac Martyrem, multos Mundos existimasse asserit.

Querimus quoq; quid sit; in quibus aliquando, &c. Vtrum nã & aliud sæculum sit, quod non pertineat ad Mundum istum, sed ad Mundos alios: de quibus & Clemens in Epistola sua scribit; Oceanus, & Mundi, qui trans ipsum sunt? An vnus iste Mundus sit; qui ab initio sæculi, quo factus est Adam, vsque ad terminum suum voluatur, & transeat.

Cæterū nostra Sacra Theologia, cunctarū scripturarum conspiratione, omnium Patrū obtestatione, annuente etiam saniori Philosophia, hæc placita adeo reijcit, ac rescindit, vt nobis onus non superfit prolixius ea confutandi. Scriptura siquidem vnus Mundi, eiusq; finiti, ac certa immensitate conclusi, genesim prodit. Patres has Philosophorum assertiones ob id recitant, vt ex his, quantum obsolescat eorum Philosophia, manifestò demonstrent.

ATHANASIVS Oratione contra Idola, vnicum esse Mundi opificem à Mundi vnitare ingeniosè conuincit, concludensq; in hæc incidit verba.

Quapropter cum vna sit rerum natura, vnus Mundus, eiusq; vnus ordo: vnum illius intelligere debemus & Regem, & Opificem Dominum nostrum. Ideo enim ipse Opifex vnus (in vniuersum) Mundum condidit, ne de multorum numero multi etiam opifices existimarentur, sed ex vno opere, vnus quoque illius auctor crederetur. Verum non quia vnus est conditor: ideo quoque necessum est, vt vnus sit Mundus. Poterat

Cælum.

- a. Cælum dicitur, vel quia cælat, vel quia excelsum est, vel quoniam cælum est stellis.
b. Cælum per synecdochen accipitur: & est pars pro toto, quia plures sunt Cæli.
c. Cælum primum omnium effectum est; quia quamuis sapientia id est Angeli dicantur ante omnia facti, non ante Cælum, sed cum ipso prodire.

Poterat enim & alios Mundos construere Deus: sed quia vnus est Mundus creatus, necesse est Creatorem eius vnum credere.

Quantum autem ad locum à Hieronymo adductum spectat; existimo quòd bene ponderantibus D. Clementis verba apparebit, eum fortè Mundi nostratis partes incognitas & priscis incomptas, Mundos appellare, cum ait; Oceanus, & Mundi, qui trans ipsum sunt. Prænouit siquidem tantus Pater & Papa, Spiritus Sancti afflatu plagas illas, quas Christophorus Columbus, & Vespuccius Florentinus mirifico ausu, ac stupendo euentu amplissimi Oceani vastitate superata, incomparabili sua, atque ætatis nostræ gloria comperierunt, atque Mundum nouum deinceps appellarunt.

- a. Cælum dictum, vel quia calat, vel quia excelsum, vel quia calatum est Stellis.

BEDA Expositione in Genesim. Cælum dicitur, eo quòd cælat arcana, vel à celsitudine, vel à cælatura.

- b. Cælum hic per synecdochen dicitur; & est pars pro toto, quia plures Cæli.

BEDA vt supra.

Quum autem hic Cælum singulariter dictum sit, in multis Scripturæ locis pluraliter Cæli reperiuntur: vt est, Cæli enarrant gloriam Dei. Et, Qui fecit Cælos in intellectu. Et, Benedicite Deum Cæli Dominum. Et, Laudate eum Cæli Cælorum. Cælum hic synecdochicè dicitur, id est, pars pro toto. Cæli hic propriè dicuntur, quia multi sunt: vt,

Scinditur auricolor Cæli septemplex æther.

Quorum hæc sunt nomina, ær, æther, Olympus, spaciū igneum, firmamentum, Cælum Angelorum, & Cælum Trinitatis. Hieronymus autem primo dicit Cælum Trinitatis, secundo Angelorum, tertio firmamentum.

Ex quibus apparet, Bedam Cæli nomine intelligere quicquid supra nos est.

- c. Quamquam Sapientia, id est Angeli dicantur ante omnia facti, non ante, sed cum Cælo prodire.

AVGVSTINVS de Gen. imperfecto, capite tertio.

An non potuit inter creaturas primum fieri Cælum & Terra, si Angeli, & omnes intellectuales potestates primum facte sunt? Quia & Angelos creaturam Dei, & ab eo factos credamus necesse est. Nam & Angelos enumerauit Propheta in centesimo quadragesimo octauo Psalmo, cum dixit; Ipse iussit, & facta sunt: ipse mandauit, & creata sunt.

Sequitur Augustinus differere de Angelis; num creati sint in tempore, num in exordio temporis: videturque diffinire, quòd & ipsi cum tempore effecti fuerint, & pariter cum Cælo, nihilque esse Deo coæternum.

EVCHERIVS Commen. in Gen. libro primo, capite primo.

Cælum & Terram; Si primo omnium factum est Cælum & Terra; Angeli postmodum facti sunt. Si Angeli ante facti sunt, non primo omnium fecit Deus Cælum & Terram. Cæli nomine quidam cælestium, id est Angelicam creaturam creatam existimant.

Rf BEDA

Anno Mundi primo. In exordio temporum. Ante dies.

Cælum vnde dicitur.

Psal. 18.
Psal. 135.
Tob. 12.
Psal. 148.

AnnoMundi
primo.
In Exordio
temporum.
Ante dies.

Coelum.

a. *Natura, ac figura Caeli temerè perquirenda non est.*

B E D A Expositione in Genesim.

In principio creauit Deus Caelum, & Terram; Contrarium hoc videtur, quod dicitur. Quando feci Caelum, & Terram, laudauerunt me Angeli; sed tamen non est contrarium, quia simul facta sunt omnia.

Et Quæstionibus in Genesim.

In principio creauit Deus Caelum, & Terram. Angeli postmodum facti sunt. Si Angeli ante facti sunt, non primo omnium creauit Deus Caelum, & Terram. M. Quando facta sunt sydera, ait Scriptura: Laudauerunt me Angeli mei voce magna. Quarta die facta sunt sydera, etiam erant Angeli. Neque enim die tertio, neque secundo facti sunt. In his enim apparet, quæ facta sunt. Tertia die, scilicet, Terra ab aquis discreta est. Secunda factum est firmamentum, ubi Sol & Luna discurrent, & sydera. Porro primus dies ipse est Angelica natura, quæ primo Celi nomine nuncupata est.

H V G O Carensis in Postillis.

Primo omnium creata est Sapientia: non ergo in principio creauit Celi &c. Sol. Primo omnium dicitur propter dignitatem: vel primo omnium, id est ante ipsam nihil: vel primo omnium creata, id est præuisa creari: vel creata, id est genita, secundum quod de Filio exponitur. Vel prima, id est vna de primis, vel inter primas creaturas: sicut Fides dicitur prima, id est vna de primis. Item super Epistolam ad Titum, dicit Hieronymus, quod Angeli seruierunt Deo ante tempora. Sed exponi: Seruierunt Deo; id est, in præscientia Dei: sicut illud Apocalypsis decimotertio; Agnus, qui occisus est ab origine Mundi; id est, præuisus occidi.

Si Sapientiae nomine Verbum æternum intelligimus, certè Cælum, & Terra primo omnium creata sunt; quia Sapientia æterna non potest dici creata, sed ab æterno generata, nec vnquam initium sumpsit: fin verò Sapientiae nomine intelligimus Angelos, & ipsos coæuos manasse Mundo, & pariter Cælo & Terræ, supra demonstraui.

a. *Natura, ac figura Caeli temerè perquirenda non est.*

Non curiosè inuestigandum est, quæ Cæli sit natura, & quæ eius sit figura; sed simpliciter Scripturæ credendum, formatum esse, quasi fumum, & constitutum vt fornitem; alioquin in nugas Platonicas, qui Cælum ex quatuor elementis, vel Peripateticas, qui ipsum ex quinta essentia constare dixerunt, incidemus.

B A S I L I V S Hexameron, Homilia prima.

Quod si separatim inuestiganda esset cuiusvis earum rerum, quæ sunt, essentia: aut earum quas contemplamur, aut earum quæ sensibus nostris obijciuntur: longum profectò, atque à re proposita seunctum admodum interpretationi sermonem adferret, vt in inquirendis illis verba longè plura reliquis essent consumenda, quæ de singulis eorum, quæ querimus dici possunt. Adde etiam, neque vllum operæpretium ad adificationem Ecclesie tale studium, negociumque conferre. Sed de substantia Cæli satisfaciant ea nobis, quæ ab Esaia Propheta sunt dicta, qui vulgaribus verbis idoneum de ipsius natura sensum nobis aperuit, cum dixit; Qui firmavit Cælum, quasi fumum: id est, qui tenuem naturam, non solidam, neque crassam, ad constituendam Cæli substantiam fecit. De figura quoque satis sunt ea, quæ idem ille dixit, Dei gloriam enarrando; Qui constituit, inquit, Cælum, vt fornitem. Et post. Hæc eadem de Cæli quoque natura dixerimus. Complures enim & eadem verbis prægrauide commentationes à Mundi Sapientibus ad nos vsque transmissæ sunt de Cæli natura. Quidam enim quatuor ex elementis ipsum constare dixerunt; quippe cum tangi possit, atque conspiciatur: & Terræ quidem renitenti, ac soliditatis ratione: ignis autem ob aspectum, & cæterorum, mixtionis causa, particeps sit. Quidam hac opinione, velut non probabili posthabita, repulsaque, quintam quandam naturam corporis ad Cælum constituendum suopte ingenio, atque ex seipsis commentitiam, & pro tempore excogitatam introduxerunt. Estque apud eos æthereum quoddam corpus, quod nec ignis sit (vt inquit) nec aër, nec terra, nec aqua, nec omnino vnquam aliquod simplicium corporum.

Exinde

AnnoMundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Terram.

a. *Non temerè inuestigandum, quæ Terra sit natura, vel conditio.*
b. *Nec quomodo immota, atque inconcussa consistat.*

Exinde Peripateticorum principis Aristotelis rationes eas adducit, quibus Cælum quintam esse essentiam probare posse ipse sibi persuaserat, quas hoc loco nos prætermittimus, quòd eas in quæstione de substantia Cælorum, tum ex Aristotelis textu, tum ex hoc Basilij loco simus adducturi, vt quàm mirificè Basilij Aristotelis mentem assequutus sit, demonstremus. Post quæ hæc habet.

Ob has itaque ratiocinationum (vt aiunt) necessitates, maiorum suorum rationibus reiectis, illis opus fuit, suam vt suffulcerent opinionem, priua quadam, ac peculiari suppositione, qui quintam quandam corporis essentiam, ad Cæli, syderumque; constituendam generationem supposuerunt. Alius è diuerso ex ijs vnus, qui per etatem se in argumentis exercere generis persuasorij, hos adortus, ista quidem & digessit in ordinem, & mox dissoluit: neque id fecit modò, sed & suomet commentus ingenio propriam inuexit opinionem. Hisce de rebus nunc si aggrediemur dicere, in nugas perinde atque illi, incidemus. Quare illis omisiss, sese vt mutuis elidant controuersiarum digladiationibus, sermone iudem de essentia posthabito, Moysi fidem habeamus asseruenti, quia fecit Deus Cælum, & Terram.

A M B R O S I V S Hexameron libro primo, capite sexto.

De qualitate igitur, & substantia Cæli, satis est ea promere, quæ in Esaie scriptis reperimus, qui mediocribus, & vltimis sermonibus qualitatem naturæ Cælestis expressit, dicens, quod firmauerit Cælum sicut fumum, subtilem eius naturam, nec solidam cupiens declarare. Ad speciem quoque eius abundat, quod ipse de Cæli firmamento loquutus est, quia fecit Deus Cælum sicut cameram, quòd intra Cæli ambitum vniuersa claudantur, quæ vel in mari geruntur, & terris. Quod similiter significatur, cum legitur; Quia Cælum Dominus extendit. Extenditur enim vel quasi pellis ad tabernacula, habitationesque; Sanctorum, vel quasi liber, vt plurimorum scribantur nomina, qui Christi gratiam, fide, & deuotione meruerunt: quibus dicitur; Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in Cælo. Et post. De natura autem, & qualitate substantiæ Cæli, quid enumerem ca, quæ disputationibus suis Philosophi texuerunt: cum alij compositum Cælum ex quatuor elementis asserant, alij quintam quandam naturam noui corporis ad constitutionem eius inducant, atque asserant æthereum esse corpus, cui neque ignis admixtus sit, neque aër, neque aqua, neque terra: quòd huiusmodi elementa suam quandam cursum habeant, atque vsu & motum naturæ, vt grauiora demergant, & in pronum ferantur, vacua & lenia in superiora se subrigant.

Prosequitur Ambrosius, (qui certè interpres Basilij potest appellari) Peripateticorum fundamenta & rationes exponere, ac reijcere: sed de hoc aliàs.

a. *Non temerè inuestigandum, quæ Terra sit natura, et conditio.*

B A S I L I V S Hexameron Homilia prima.

Hæc eadem & de Terra vobis ipsis consulimus, vt ne eius substantiam, quæ illa tandem sit, curiosius perferutemini, neue vos ipsos ratiocinationum argutiolis deteratis, aut inaniter maceretis in ipso perquirendo subiecto: neque naturam aliquam qualitibus destitutam, & quæ pro sua ratione expers sit qualitatis, queramus: sed probè teneamus, quòd omnia, quæ contemplamur in ipsa, ad eam rationem sunt accommodata, vt essent: quippe quæ essentiam ipsius adimpleant. In nihilum enim omnino desieris, si singulas eas, quas obtinet qualitates, ratiocinando coneris auferre. Nam si nigredinem, si frigiditatem, si grauitatem, si densitatem, si demique qualitates cas, quas sibi gustus vendicat, aut si quas alias inesse Terræ videmus, amoueris, nihilum relinquetur subiectum.

b. *Nec quomodo immota persistat.*

Nec temerè inquirendum, num super aërem, vel aquam, vel nihilum sua grauitate suspensa immobilis persistat; cum Dei virtute ipsam confitere sit credendum.

Basilij loco iam à nobis citato, Ambrosius Hexameron libro primo, capite sexto, Damascenus libro secundo, capite decimo, & alij disputationem eam hoc loco exci-

Rr 2 tant,

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Terram.

- a. Terram super aërem fundatam.
b. Vel super aquas extensam.

rant, super quod, vel qua uirtute terra immobilis consistat. Quapropter non possum di-
sceptationem hanc prætermittere, singulasq; non recensere sententias.

a. Terram fundatam super aërem.

Sententiam hanc memorant præfati Patres, & simul confutant.

BASILIVS loco asserto.

Hic igitur poshabitis, nec illud queramus, moneo: super quonam subiecto Terra fundetur, atque quiescat. Hoc enim pacto mens vertigine velut facta perturbabitur, ad nullum certum sanè finem ratiocinatione tua proficiscente. Sive enim latitudini Terræ substratum dixeris aërem esse; dubitabis quonam pacto permollis illa, multumq; inanis natura sub tanto pressa pondere perduret, ac renitatur, nec confidentiam tanta molis fugiens undiq; dilabatur, perpetuoq; ad superna tendens super opprimentis se telluris superficiem effundatur.

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite sexto.

Iob. 26.

*De Terræ quoque vel qualitate, vel positione tractare, nihil prodest ad spem futuri, cum satis sit ad scientiam, quod Scripturarum diuinarum series comprehendit, quia suspendit Terram in nihilo. Quid nobis discute-
re, utrum in aëre pendeat, an super aquam, ut inde nascatur controuersia, quomodo aëris natura tenuis, &
mollior, molem possit sustentare terrenam?*

Hoc ipsum Damascenus, ut post videbimus.

b. Vel Terram extensam super aquas.

Thaletis uetustissimi Philosophi fuit sententia; Terram fundatam esse & susten-
tari super aquas, quasi eis insidentem, & innatantem. Aristoteles septem commemoras
opinionem uetustorum Philosophorum de Terræ stabilitatis causa, hanc non præter-
misit. Ex nostris autem

CLEMENS Papa Recognitionum libro octauo.

*Si uero, ut alijs uisum est, super aquas posita sphaera, vel super ipsas fertur, vel in ipsis uoluitur; etiam
sic magni in ea artificis opus declaratur.*

CHRYSOSTOMVS Homilia in Psalmum centesimum tertium.

Psal. 135.

*Qui fundasti Terram super stabilitatem suam. Aquila autem, & Symmachus, Super sedem suam. Quam
autem stabilitatem intelligis à Propheta? nimirum ubi tanta aqua, tamq; immensum pelagus subicitur,
quod eam uelut tergo gestat. Nam etiam alio loco hoc indicans, dicebat; Qui firmavit Terram super aquas.
Quoniam enim minime firmum, ac tutum erat fundamentum, uerum perquam infirmum, & imbecille, idcirco
summus ille rerum effector stabilitatem in ea collocauit. Quanam autem est hæc stabilitas? effectoris scilicet
potentia; In manu enim eius omnes fines terræ.*

Psal. 94.

Et Oratione quinta de dicto illo: Sufficit tibi gratia mea.

*Fecit Deus Cælum, & Terram. Et Terram quidem soli instar statuit, aquamq; eidem subiecit. Fundamen-
tum quidem edificij uidiisti: superior quidem erat Terra, inferior autem aqua. Atqui secus Architec-
ti faciunt: qui aquas primum quidem exhauriunt, tum demum fundamenta iaciunt. Deus uero aquis fundamen-
tum superstruxit: ne tu firmitatem fundamenti, sed potestatem opificis admireris: sed uti initio institeram
dicere, summa cum attentione mihi adeste.*

EUSEBIVS, ut in Catena, super Psalmum uigesimalium tertium.

*Quomodo tanta moles super humentem, & liquidam naturam consistisset, nisi omni uirtute præpotens Dei
uermum Terræ orbem cum ipsis, que in eo sunt, tenuisset: non temere enim, ac fortuito condita terra est, &
huiusmodi figura circumscripta: Sed Domini potentia mirabilium effectrix, opifex admirabilis, tam ingentem
gravitatem, & plenitudinem Terræ, & habitantes in ea, super humeros aquarum ferri sublimes uoluit: idcirco
de illo dictum est; Super maria fundauit eum. Non enim seipsa Terra, quæ grauis est, & anima caret, su-
per maris abyssos firmavit, sed omnium factor Dei filius fundauit.*

HI.

HILARIVS Enarratione in Psalmum centesimum trigesimalium quintum.

*Qui firmavit Terram super aquas, quoniam in secula misericordia eius. Aliis nos querere ratio tracta-
tus presentis, & loci non sinit. Satis sit, Terram super aquas pendula firmitate consistere, ex prophetica
auctoritate didicisse: inumbratum Cæli temperaturis obtentu hoc firmamentum, quod extensum tanquam pellis,
& solidatum tanquam fumus, aquas supernas, infernasque discernat, certè aquis pendulam contineri. Et in
hoc, sicuti in omnibus, ea causa est, quoniam in secula misericordia eius.*

PROCOPIVS Commen. in Gen. capite primo.

*Quod autem uniuersa Terra in aquis subsistat, nec ulla sit pars eius, quæ infra nos sita est, aquis uacua,
& denudata, omnibus notum ueor. Nam sic docet Scriptura; Qui expandit terram super aquas. Et ite-
rum: Quia ipse super maria fundauit eum, & super flumina præparauit eum. Sola itaque terra superficies,
quæ penes nos est, intelligitur, dum ait; Congregentur aquæ sub Cælis in locum unum.*

Psal. 135.
Psal. 23.

In hanc sententiam concedere uidentur Patres illi, qui Mundum non sphericum, sed
semisphericum esse arbitrantur, ut Iustinus, Seuerianus, Acacius, & alij. De quibus nos
alio loco.

Quæst. 130.

Huic placito maximè ad stipulari uidetur Scripturæ sacræ. Deus nanque Israëliticæ
genti legem tradens, sic inquit; Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinē,
quæ est in Cælo desuper, & quæ in Terra deorsum, nec eorum, quæ sunt in aquis sub
terra. Sed clarius hoc docet Dauid in Psalmis dicens; Quia ipse super maria funda-
uit eum, scilicet Orbem terrarum; & super flumina præparauit eum; Atque iterum;
Qui firmavit Terram super aquas. Auctor libri quarti Esdræ hanc sequitur sententiā.
Petrus tandem in Epistola sua inquit; Cæli erant prius, & Terra de aqua; & per aquam
consistens Dei uerbo.

Psal. 135.
2. Pet. 3.

Cæterum hanc sententiam Patres quamplures repudiant, atque redarguunt.

BASILIVS in Hexameron, Homilia prima.

*Rursum, si supposueris, aut statueris tecum, aquam terræ subiectam esse: hoc quoque pacto quæres, cur per-
grauē, densumque corpus non penetret aquam, sed illi immergat: sed à debilitate natura corpus illud terræ
adeo pondere exuperans detineatur? Ad hæc ipsius etiam aquæ sedem si quæseris: iterum dubitabis, cumnam
corpori solido, uententique, uelimus ipsius insideat fundus. Quod si aliud quoddam corpus, quod terra sit so-
lidius, tellurem, ne ad ima subsidat, prohibere ex suppositione dixeris: & illud quoque cogitabis, alio quodam
opus habere, à quo suffulciatur, ac prohibeatur, ne & ipsum ad ima decidat. Et si quippiam illi ex supposi-
tione commentitia affixeris: & isti iterum aliud mens nostra fundamentum quæret: atque hoc pacto in in-
finitum abibimus, fundamentis inuentis alia rursum excogitantes. Denique quanto longius ratione progressi
fuerimus, tanto maiorem afferre, subducereque uim remittendi cogemur, ad totam illam superpositam molem
sustinendam.*

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite sexto.

*Aut quomodo si super aquas, non pondere mergatur in aquam grauis terrarum ruina? aut quomodo ei ma-
ris unda non cedat, & in latera eius sese loco suo mota diffundat?*

Desumuntur igitur rationes istæ ex his Patribus: primum, quoniam pari ratione de
aqua quæri posset, super quod ipsa fulciatur, & sustentetur: Deinde, cum Terra sit gra-
uior ipsa aqua, consentaneum uidetur aquam potius à Terra, & non Terram ab aqua
sustineri: nam cum idem iudicium sit ferendum de tota Terra, quod de parte, sicut
Terræ partes proiectæ in aquas, non ipsis supernatare, sed in inum demergi cenentur;
multò magis id de toto Terræ elemento sentiendum est. Tandem quia experimento
cognoscimus, flumina, mariaq; etiam vastissima, sedem sibi in specubus, & cauernis ter-
ræ uendicasse. Quantū autem ad auctoritates adductas spectat, loci illi Scripturarum,
qui asserunt Terram esse fundatam super aquas, à Patribus variè explicantur. Exponunt
primo nonnulli fundasse, seu firmasse Deū Terram super aquas, quia in aliquibus lo-
cis supereminet aquis. Augustinus hoc tradit enarratione in Psalmum centesimum
trigesimum quintum; Rufinus Comment. in Psalmum uigesimalium tertium; Euthy-
mius, & Prosper pariter Commentarijs in eundem Psalmum, & Pererius hoc loco.
Interpretantur alij secundo loco; Deus fundauit Terram super aquas; hoc est, iuxta
aquas. Ita exposuere Basilius, Damascenus, ut postea ex eorum sententijs adducendis,
patebit; ita etiam Cassiodorus Commentarijs in Psalmum centesimum trigesimalium
quintum; Haymo Commentarijs in eundem Psalmum; Theodoretus, ut habetur in
Catena super Psalmum uigesimalium tertium; Bruno Chartufianus pariter in Psalmum
centesimum trigesimalium quintum. Tertia est expositio ea, quam pariter adducunt
nonnulli,

Rationes Ba-
siliij, & Am-
brosij, quod
Terra non sit
super aquas
fundata.

Qui firmavit
Terram super
aquas, expo-
nitur.

Anno Mundi primo. In exordio temporum. Ante dies.

Terram.

- a. Terram suo pondere libratam, in medio, siue in Mundi centro, tanquam in naturali loco quiescentem.
- b. Siue melius, Terram immotam Dei virtute & mandato consistentem.

nonnulli, qui id referunt ad primum statum Terræ in Mundi exordio, cum vndique aquis obtegeretur, & operiretur: & exponunt super aquas, idest, In aquis; quia in medio aquarum locata erat. &c. Pererius has tres etiam memorauit. Non deest & quarta elucidatio, quæ Terram non omnem, sed habitabilem, & aridam super aquas confidere suspicatur, cuius argumentum esse videtur, quod aquas in profundo Terræ reperimus. Interpretationem hanc Commentarij Auctoris incogniti in Psalmum centesimum trigessimum quintum detulerunt.

a. Terram suo pondere libratam in medio, seu centro Mundi.

Philosophi, Mathematicique omnes Terram in centro immotam quiescere ea de causa, quod in proprio confideat loco, perhibent. Aristoteles profecto id perspicue edocet: sed audiamus nostros hoc placitum referentes.

2. Cael. tex. 98.

BASILIVS Homilia præfata.

Iam verò quidam interpretes nature, terram persistere immobilem tales etiam ob causas magno cum apparatu verborum contendunt; nimirum, quod mediam regionem vniuersi occupauerit, quodque æqualem vndeque ad extrema elongationem sortita, non iam habeat, in quam potius deuerget partem, aut se acclinet. Quum enim similis, parve æqualitas omni ex parte ipsam ambiens impossibilem inclinationem inducat ipsi terra in vnam aliquam partem, necessario in se ipsa permanet.

Dehinc voluisse Philosophos, Terram centrum Mundi fortitam esse grauitatis ergo his demonstrat.

Proinde medium hunc locum Terram esse sortitam volunt: non quasi partitiò, aut casu quopiam: sed quod illi naturalis sit, & necessaria eiusmodi positio. Nam cum locum versus supera caeleste corpus extremam regionem obtineat: que nos (inquunt) inde pondera cadere supposuerimus è supernis, ea suo præ nutu medium vndequeque petent, ad ipsumque ferentur. At ad quod cuiuspiam partes suapte natura feruntur, nimirum ad id, & totum ipsum itidem feretur, ac impelletur. Quod si lapides, si ligna, si terrestria omnia, ad inferum mouentur locum: hæc eadem etiam, & toti sanè propria fuerit, accommodataque positio Terræ. Si leue aliquid à medio Mundi suo præ motu ciebitur: proculdubio sua illa motione suprema petet. Est itaque grauissimo cuique corpori propria hæc latio, vt deorsum feratur. At vniuersi medium, inferum esse locum nostra iam oratio demonstrat. Noli itaque mirari, si nulla sui parte Terra excidit: quippe que medium ipsum occupet vniuersi, locum accommodatissimum sibi natura. Omnino enim aut manere ipsam eo in loco necesse sit; aut si motu præter naturam cieatur, à sua propria dimoueri sede.

Volunt igitur cuncti Philosophi, causam stabilitatis & firmitatis Terræ esse naturalè eius grauitatem, vt edocuit Basilius, qua cogente, Terra petijt Mundi centrum, in quo locata naturaliter quiescit, & immota persistit; nec id miraculo tribuendum esse, sed potius miraculum dici deberet, si extra centrum ipsa ferretur, cum omnis locus extra centrum, centro sit superior. Suffragari possunt huic sententiæ nonnulla scripturarum loca, vt ille Psalmi; Fundasti Terram super stabilitatem suam, & non inclinabitur in sæculum sæculi. Quid enim aliud est stabilitas, nisi pondus ipsum, quo in centro librata immota permanet? & Iob; Qui appendit Terram super nihilum; hoc est super nullum fundamentum; cum alia basi non indigeat, quia suo pondere fulcitur, & sustinetur.

Psal. 103.

Iob 26.

b. Terram immotam: consistit enim Dei mandato, et virtute.

Patres omnes huic sententiæ accedunt, vt Terræ inconcussam immobilitatè Dei virtuti, ac prouidentia ascribant.

IVSTI-

IVSTINVS Quæstione centesima trigesima.

Sustinent igitur Cælum aqua, aquas Terra, Terram diuinus nutus; qui Terram, inquit in re nulla suspendit.

Iob 26.

BASILIVS Hexameron Homilia prima.

Quamobrem modum, finesque menti statuito, ne tuam nimiam inuestigationem, qua perscrutaris ea, que comprehendi minime possunt, Iob sententia carpat: interrogeris; ab ipso & tu, super quo Orbes, siue annuli Terræ firmati sunt. Sed & si in Psalmis audieris vnquam; Ego confirmaui columnas eius: vim eam qua continetur, atque stabilis est, dictam esse columnas puta. Nam illud; Super maria fundauit eam: quid aliud quam vndiq; Terræ naturam aquæ circumfusam esse significat? At cum fluida sit aqua, & ad decliua suapte natura ruere soleat, quomodo sublimis manet, nulla; sui parte defluit? At Terram etiam in se ipsa suspensionem esse, atque pendentem non animaduertis, eandem, immo verò maiorem dubitationem afferre: quippe cum natura aquæ elemento sit longè grauior? Quinetiam, siue per se ipsam consistere concesserimus Terram, siue super aquis stabilitatem esse dixerimus, non discedamus vnquam à pia, & religiosa sententia; sed simul omnia per eius, qui condidit, contineri potentiam fateamur. Hæc igitur, & nobis ipsis dicamus oportet, & ipsi, qui nos percunctantur, cuius corpori veluti subiecto fundamento, tam immensum hoc, intolerabileque; Terræ pondus imitatur, quod in manu Dei sunt omnes fines terræ. Sanè id responsi, & nobis est ad parandam Scripturæ intelligentiam tutissimum, & auditoribus conducibile.

Psal. 74.

Psal. 94.

Et cum Philosophorum sententiam retulisset, qui grauitatis ratione in centro locatam Terram autumant, adijcit.

Si quid eorum, que dicta sunt, probabile tibi videatur, ad Dei sapientiam, que res omnes ita instituit, atque disposuit, admirationem transfero. Non enim admiratio, que maximas ob res oritur, cum modus, cuius gratia fit aliquid admirabile, fuerit inuentus, imminui solet: sin hoc, at certè, simplicitas fidei rationalibus demonstrationibus plus apud te obtineat.

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite sexto, simul & Dei virtute Terram inconcussam manere edidit, & Philosophos immerito eius immobilitatem grauitati adscribere edocet.

Multi etiam in medio aeris, terram esse dixerunt, & mole sua immobilem manere; quod æquabili motu hinc, atque inde ex omni parte propendeat. De quo satis putamus dictum à Domino ad Iob seruum suum, quando loquutus per nubem ait; Vbi eras cum fundarem Terram? Indica mihi, si habes scientiam. Quis posuit mensuram eius, si nosti? Aut quis est, qui superinduxit mensuras super eam, aut super quid circuli eius confixi sunt? Et post. Conclusi mare portis, & dixi: Vsq; huc venies, & non transibis, sed in te comminuentur fluctus tui. Nomen euidenter ostendit Deus omnia maiestate sua consistere in numero, pondere, atque mensura? Neque enim creatura legem tribuit, sed accepit, & seruat acceptam. Non ergo, quod in medio sit Terra, quasi aqua lance suspenditur, sed quia maiestas Dei voluntatis suæ eam lege constringit, vt supra instabile, atque inane stabilis perseueret: sicut Dauid quoque Propheta testatur, dicens; Fundauit Terram super firmamentum eius, non inclinabitur in sæculum sæculi. Non vtrique hic, quasi tantummodo artifex Deus, sed quasi omnipotens prædicatur; qui non centro quodam Terram, sed præcepti sui suspendit firmamento, nec eam inclinari patitur. Non ergo mensuram centri, sed iudicij diuini accipere debemus, quia non artis mensura est, sed potestatis. Mensura iustitiæ, mensura cognitionis, quia omnia, non tanquam immensa prætereant eius scientiam, sed cognitioni eius tanquam dimensa subiaceant. Neque enim cum legimus; Ego confirmaui columnas eius: verè columnis eam subnixam possumus æstimare, sed ea virtute, qua suffulciat substantiam Terræ, atque sustineat. Denique quia in potestate Dei sit Terræ constitutio, etiam hinc collige, quod scriptum est; Qui aspiciit Terram; & facit eam tremere. Et alibi; Adhuc ego semel concutio terram. Non ergo librametis suis immobilis manet, sed frequenter Dei nutu, & arbitrio commouetur, sicut & Iob dicit; Quia Dominus commouet eam à fundamentis: columnæ autem eius exagitantur. Et alibi; Nuda inferna in conspectu eius, & non est mori inuolucrum, extendens boream pro nihilo, suspendens Terram in nihilum, alligans aquam in nubibus suis. Columnæ Cæli auolauerunt, & expauerunt ab increpatione eius, virtute mitigauit mare, disciplina stravit cætum, claustra autem Cæli timent eum. Voluntate igitur Dei immobilis manet, & stat in sæculum Terra, secundum Ecclesiastæ sententiã, & voluntate Dei mouetur, & nutat. Non ergo fundamentis suis nixa subsistit, nec fulcris suis stabilis perseuerat, sed Dominus statuit eam, & firmamento voluntatis suæ continet: quia in manu eius omnes fines terræ. Et hæc fidei simplicitas argumentis omnibus antecellit.

Iob 38.

Sap. 11.

Psal. 92.

Psal. 74.

Psal. 103.

Agg. 2.

Iob. 26.

Psal. 94.

DAMASCENVS libro secundo, capite decimo.

Hi enim aiunt ipsam super aquas fundatam, & firmatam esse, vt diuinus inquit Dauid; Qui firmavit terram super aquas: illi verò super aërem. Alius autem ait; Qui firmavit terram super nihilum. Et rursus diuinus Dauid in persona opificis; Ego, inquit, firmavi columnas eius, continentem terræ virtutem columnas nominans. Quod autem ait; Super maria fundauit eam, ostendit vndiq; terræ circumfusam aquæ naturam. Et siue dabimus ipsam in seipsa, siue in aëre, siue in aquis, siue in nihilo firmatam, stabilitamque; esse, decet nos in nullo pie aduersari intelligentiæ, consiteri simul omnia à virtute eius, qui creauit, contineri, fulciri, ac constringi.

HIE.

HIERONYMVS Commentarijs in Iob, capite vigesimo sexto.

Qui extendit aquilonem super vacuum, & appendit Terram super nihilum. Hoc sic intelligendum est, siue quod Terra ex nihilo facta sit, siue nihil infra Terram sit, quo Terra sustineatur: cum ipsa, vniuersa sustineat, & ipsa innumerabiliter Dei virtute libretur: quia in ipso sunt vniuersa, & ab illo omnia continentur. De quo Apostolus dicit: Portans omnia virtutis sue verbo.

Hebr. 1.
Cap. 26.

GREGORIVS Theologus, vt in Catena Græca in Iob.

Quid de ventis, attinet dicere? Quandoquidem Terram vniuersam ea, quæ cerni non potest, ni continet, nullo firmamento subnixam. Qua tandem ratione stabilis, ac firma perseuerat? Quid illud est, quod eam sustinet? Et quid illud item sustentet, ac firmet? sanè nihil ratio reperit, vbi insistat, nisi Dei voluntatem, quæ illam suspendit, atque firmavit: nec quidquam est aliud, quo Terra teneatur, ac fulciatur.

PROSPER Expositione in Psalmum centesimum tertium.

Matth. 24.

De Terra ista laboriosè asseritur, quod non inclinanda sit in seculum seculi, cum dictum sit; Cælum & Terra transibunt. Nam fundatam eam super firmitatem suam, possumus ita intelligere, vt illa vis, qua sustentatur, & continetur, firmitas ipsius dicta sit: quæ licet abscondita à nobis sit, tamen rectè creditur in sapientia, & virtute Creatoris, qui omnia in se firmavit, in quo & omnia condidit.

A V C T O R .

Possem si luberet, Patres quamplures Terræ stabilitatem, & firmitatem, Dei virtuti attribuentes, huic loco adijcere: Nam omnes ferè, vt maximè pij, non quidem in naturam, sed in Deum naturæ auctorem id ipsum referunt, quod à sex his Patribus præstantissimis audiimus. Quantum verò ad quatuor præfatas sententias spectat, eam primam, quæ super aërem Terram fundatam asseuerat, omninò erroneam esse clarissimè est; eò maximè, quod nec eius auctor à Patribus nominari conspiciatur. Secunda verò, quæ super aquas extensam Terram asserit, præstantissimos certè habet propugnatores; atque eos omnes, qui Mundum non sphericum, sed semisphericum esse arbitrati sunt; & ex substratis immensis æquoribus Terram extumescere, ac emergere nonnullis in locis putarunt, Antipodasq; , seu hemisphærium suppositum negarunt, & Cælum amplius non circumferri, sed immobile consistere, astra verò per ipsum, quasi aues per aërem permeare ab Ortum in Occasum, & inde sub aquis ad Ortum redire Aquilonari in parte edocuerunt. Quæ tamè sententiæ, licet à grauissimis Patribus amplexata, quàm aberrans sit, atq; à veritate aliena, infra luculentius demonstrabitur. Duæ postremæ sententiæ simul connecti possunt. Diffinire certè non erit inconsequentium, Terram in centro quiescere, immotamque consistere grauitatis suæ causa, vt bene ponderauit Basilus. Verum cum ipsi hanc naturam, & pondus opifex ille, qui omnia fecit in pondere, numero, & mensura, contulerit, meritò asseuerare possumus, Terram Dei virtute immobilitatem, firmitudinemq; assequutam esse, cum à Deo pòdus ipsa acceperit, cuius ratione, & accessu immobilitas, ac quies inconcussa illi obuenit. Cæterum Philosophi, & Scholastici nonnulli, vt naturæ indagatores, naturalem vim tantum perpendunt, nec ad Deum naturæ auctorem ascendunt, naturæq; id tribuunt, quod rerum proprietates insequi intuentur. Patres verò admodum pij ad naturæ Creatorem conscendentes, omnia Deo ascribunt, vtpote rerum omnium, proprietatum, naturarumq; largitori, ac moderatori. Quapropter hoc in loco, immobilitatis Terræ non pondus, quo in centro librata consistere cogitur, sed Deum causam dicunt; vtpote eum, qui ipsi Terræ pondus tribuit. Neque enim Patres miraculum perpetuum astruere volunt, sed id miraculum appellant, quod in initio effectiois Mundi factum est, cum Terræ grauitas est collata, quæ immobilis in centro Mundi quiescit, & vsque nunc consistit, & non inclinabitur in seculum seculi. De hoc miraculo Deus ipse loquitur; Vbi eras, quando ponebam fundamenta Terræ? quasi diceret: Tunc ponebam Terræ fundamenta, cum Terram creabam suo pondere non destitutam. Hoc modo Deus fundauit terram super stabilitatem suam, hoc est pondere suo stabilè reddidit; quare non inclinabitur in seculum seculi. Hoc modo appendit eam super nihilum, quia à seipsa consistit: Hoc modo firmavit Orbem Terræ, qui non commouebitur: Hac de causa, sua videlicet grauitate, Terra in æternum stat: Hac etiam serie Deus fundauit Orbem immobilem: Hoc quoq; sensu confirmavit columnas eius, hoc est pondus eius. Dei igitur virtute, vti columnis subni-

Duæ primæ sententiæ reijciuntur.

Duæ postremæ sententiæ acceptantur.

Sap. 11.

Iob. 38.

Psal. 103.
Iob. 26.

Psal. 93.
Ecclesiast. 1.

1 Paralip. 16.
Psal. 74.

Terra autem erat inanis & vacua.

Hebraicè Vehaarez Haitha Thohù, Vabohù.

- a. Thohù, & Bohù, id ipsum significant; hoc est, vel nihil, vel vastitatem deformem.
b. Thohù, rem omni forma carentem: Bohù, propensionem ad formam significat.

subnixam Terram æstimare possumus, quia eius virtute Terra grauitatem suam, & pondus accepit, & propter Deum conseruat; nec eam Deus commouet, & concutit, seu annihilat, vt commouere, concutere, & ad nihilum redigere posset, si vellet. Hanc igitur attributam Terræ grauitatem & naturam, conseruatamque à Deo, Patres non immeritò miraculum appellarunt, quanquam pondus esse Terræ proprietatem Philosophi tantum cognoscant; & eius ergò in medio Mundi necessariò ipsam consistere dicant.

Terra autem erat inanis & vacua.

Hebraica Lectio legit Vehaarez Haitha Thohù, Vabohù, siue Thohù, & Vabohù.

Porro vsque adeò idioma nostrum verbis has voces exprimentibus caret, vt interpretes ferè omnes distracta admodum translatione Latinè eas reddiderint.

Editio vulgata Latina nostra habet Inanis & Vacua. Chaldaica autè legit Deserta, & Vacua. Septuaginta Interpretes, ἀόρατος, καὶ ἀνευρετός, Inuisibilis, & Incomposita. Aquila, Vanitas, & Nihil. Symmachus, Ociosum, & Indigestum. Theodotio, Inane, & Nihilum.

Ionathas, Vacua hōibus, & iumētis. Rabbini in Adnotationibus, Informis, & Inanis. Pagninus, Desolata, & Inanis. Steuchus, & Lippomanus, Inane, & Vacuum. Vis harum vocum Thohù, & Bohù, quæ sit, Doctores non vna diffiniunt sententia.

- a. Thohù, et Bohù, id ipsum significant; hoc est, vel nihil, vel vastitatem deformem.

RABBINI in Adnotationibus.

Inanis, & vacua; id est, Informis, & inanis. Voces hæc Hebraicæ ferè vnum & idem significant.

STEVCHVS in primum caput Genesis censuit has duas voces, quamquam diuersas, idem attamen significare. Sic nimirum ait.

Quanquam igitur nomina diuersa sint, res tamen eadem est. Colligitur autem ex omnibus locis, vbi ea nomina reperiuntur, ea significare modo inanitatem, ipsumque nihil: modo vastitatem, ac ruinam, & quasi deformitatem. Ideò Septuaginta verterunt inuisibilis & incomposita, eius rei deformitatem, atque vanitatem optime exprimentes.

Lippomanus in Catena hæc ipsa mutuauit non mutatis verbis: improbat inde sententiam eorū, qui Thohù, & Bohù, ad materiam primam referunt, vt infra habebimus.

- b. Thohù, rem omni forma carentem: Bohù, propensionem ad formam significat.

HAMERVS econtrà Commentatione in Genesim.

Sunt qui putent vtranque vocem vnum & idem significare; sed apud Hebræos doctiores scribitur, quod Thohù sit res omni forma carentis; vt est materia prima, quæ est inane Chaos. Et Post. Deriuatur vox hæc à verbo, quod significat expauit, obstupuit. Quod ad materia etiam tenebrosam, deformemque faciem ab Hebræis referretur, ob eam causam, quod intendentes nos in illius cognitionem attonitos reddidit. Bohù verò, est aptitudo habendi, siue desiderium, quod mouet materiam primam ad omnem formam naturalem, vt sit inchoatio, & rudimentum formæ. Estque Bohù, si etymon nominis interpretemur, in eo est, siue in eo aliquid est. Septuaginta, duas has voces, verterunt ἀόρατος, καὶ ἀνευρετός, id est, inuisibilis, & incomposita. Et hæc quidem omnia rudi materia, informisq; conueniunt, quæ & expers formarum omnium meritò inanis, & vacua dicitur, & omninò incomposita, & inuisibilis est.

Ss LIP-

AnnoMundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dios.

AnnoMundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Terra autem erat inanis, & vacua.

Thoù, & Bohù.

- Thoù inane: & Bohù vacuum.
- Vel Thoù vacuum funditus: Vohù vacuum simpliciter.
- Vel Thoù res informis: Vohù forma ipsa.
- Siue Thoù, hoc est abyssus.

LIPPOMANVS etiam adijcit.

Hebræorum nonnulli dicunt, quòd Thoù sit res omni forma carens, vt est materia prima: & Bohù aptitudo habendi, siue desiderium, quod mouet materiam primam ad omnem formam naturalem.

a. Thoù Inane, et Bohù Vacuum.

LVSITANVS diuersa sententia vult, quòd Thoù significet inane; vt inane dicit finis defectum: Vohù verò vacuum; vt vacuum denotat rerum quarumcun que, quæ inferri possent, carentiam. Pluribus autem id edisserit.

Vbi aduerte tam Hebræos, quàm nostros, variè de duobus nominibus, quæ hic ponuntur, Thoù scilicet, & Bohù, sentire. Omissis autem illorum opinionibus, nomen Thoù alterum è duobus significare videtur; videlicet desolationem, aut vanitatem. Iudicio tamen meo, potius vanitatem significat, quàm desolationem. Dicitur autem hic, vacuum, vel vanitas, quod ad aliquem finem, quem non consequitur, ordinatum est, sicut fundamentum sine parietibus, aut domo: labor sine premio; & tale vanum videtur nomen Thoù significare, quod exemplis monstrabimus. Isaiæ enim quadragesimo nono habes: Laborauit, lathobù, idest in vanum.

Et cum plura attulisset exempla, postea ait.

Sequens verò dictio Bohù, quasi idem significare videtur; sed ab ea, meo iudicio, differt, quia importat respectum ad locatum; cum vacuitatem significet: Thoù verò respectum ad finem; quicumque ille sit, vt ex locis citatis constat. Sicut cum dicitur; in vanum laborauit; idest, finem, seu premium laboris non sum consequutus.

b. Thoù vacuum funditus, Vohù vacuum simpliciter.

CAIETANVS tradit Thoù dicere vacuum funditus: Vohù verò id quod est vacuum simpliciter.

Iuxta Hebræum habetur. Et Terra fuit inanis & vacua: subintelligendo in dictio inanis funditus. Caremus enim Latino nomine vno significante funditus inane. Apud Hebræos siquidem vtraque dictio nomen est vacuitatis; & idè bene interpretate sunt inanis & vacua. Verùm apud illos prima dictio sonat plus quàm secunda: nam sonat vacuitatem funditus: secunda autem puram vacuitatem: & est sensus, quòd terra in principio temporis fuit creata vacua intus, & vacua extra.

c. Thoù, res informis: Vohù, forma ipsa.

RABBIDAVID, vt refert Lusitanus, de his dictionibus sic loquens, ait.

Sapientes nostri dixerunt, quod Thoù, est res informis, apta ad recipiendum omnem formam, quam Græci hylen vocant, idest, materiam: Bohù verò, est forma, quæ dat esse materia: & earum coniunctione, secundum Dei voluntatem, fuit Mundi creatio.

Sed Lusitanus reijcit hanc interpretationem.

Sed licet in explicatione prioris nominis ad veritatem accedat, in secundo tamen toto errat Cælo; cum Bohù, vt diximus, non formam, sed potius vacuum significet.

d. Thoù; hoc est, abyssus.

RABBINVS alter, Haggion dictus, vt idemmet Lusitanus testatur, has voces sic interpretatur.

Nomen Thoù, radicem esse; Thebon, idest abyssus, seu profunditas; & hunc subesse sensum; & terra fuit abyssus, seu profunditas, aquarum scilicet. Quæ quidem interpretatio optima esset, si probaret radicem nominis esse Thebon. Quod cum probare nequeat, prior interpretatio amplectenda est.

De

Terra autem erat inanis & uacua.

- Construendum, Et Terra erat inanis & vacua.
- Vel, Terra fuit inanis & vacua.
- Seu, Terra inanis, quia vacua.
- Terra autem erat, &c. idest, Idea Terra erat inuisibilis in Mundo intelligibili.

AnnoMundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

De constructione etiam huius loci non vna est assertio.

a. Addunt alij præpositionem, Et; leguntq; Et Terra erat.

VIELMIVS siquidem, lectione octaua, tres constructionis modos sic annotauit.

Terra autem erat inanis & vacua. Nonnulli ommissa aduersatiua, Autem, substituant copulatiuam, Et, quam vœuera Hebræa litera habet; & sic legunt; Et terra erat inanis & vacua; quod quantum spectat ad sensum, parum sanè refert.

b. Terra fuit inanis & vacua.

Recentiores alij, pro Erat, legunt, Fuit; hoc est, Terra autem fuit inanis & vacua.

VIELMIVS lectione præasserta.

Quæ posterior lectio, hoc ipso poterit nonnullis magis arridere, quia cum hac scriberet Moses, videbatur vndiq; ac tota repleta & ornata; & verbum præteriti perfecti, Fuit, nihil eius relinquere solet, de quo enunciatur. Quamobrem ille dicebat; Nos fuimus Troes, fuit Ilium: vt nimirum Reginam flecteret, & ad maiorem cōsiderationem induceret. At verò præteriti imperfecti verbū id etiam seruat integrum in presenti, de quo fuisse enunciatur; sicut fit Ioann. quando dicitur; In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Sed vtram ex his malueris lectionem, parum interest; quoniam vtrunque verbum, promiscuè crebrò capitur.

c. Terra inanis, Quia vacua.

Tertio modo interpretati sunt alij, vt præpositionem, Et, pro Quia, acceperint; quasi dixerit Moses; Terra erat inanis, quia vacua; quia nimirum intus & extra omnium rerum, quibus deinceps locupletata, & repleta fuit, penitus erat inops & expers; nā Vohù inquirunt non semper in vi copulæ ponitur, sed interdum quandoq; in vi causæ. Sic nimirum Vielmus lectione asserta retulit.

Tot igitur sunt editiones, significationes, & cōstructiones inter se diuersæ horum nominum. Ex quibus ego id vnum colligo, voces eas Thoù, & Bohù, vel non certam habere significationem, vel si habent, eam nostro idiomate exprimi non posse, ac sua emphasi quæcunque sit, ruditatem, incongeriē, & deformitatem Terræ, vel Chaos illius prisca demonstrare.

d. Terra autem idest, Idea Terra erat inuisibilis in Mundo intelligibili.

PHILO libro de Mundi opificio.

Itaque ante omnia Conditor fecit in Mundo intelligibili Cælum incorporeum, & Terram inuisibilem. Verùm Philonis hæc de Idæis opinio mox offenditur manca, peregrina, & obscura. Deficit quippe, cum non exponat quid intelligendum sit per ea verba; Terra autem erat inanis & vacua. Deinde in peregrinis sensibus versatur, quoniam tenebrarum nomine, aëris idæam; abyssi voce, idæam vacui; & spiritus, idæam spiritus; ac demum aquarum nuncupatione, aquam inuisibilem, peregrina, & inusitata prorsus significatione interpretatur. Obscura tandè est, quia has Idæales terras, aërem, & vacuū; spiritum, & aquā, vix eruditissimi viri, nedum rudes, hebetisq; ingenij, quales erant Hebræi, attingere vnquam, aut percipere potuissent.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Terra autem erat inanis & vacua.

a. Hoc est, Materia prima, quæ Cæli & Terræ nomine nuncupatur, erat informis.

a. *Materia, Cæli & Terræ nomine nuncupata erat informis.*

AVGVSTINVS plures adducit huius loci interpretationes, duodecimo Confessionum libro.

Item quod atinet ad intellectum verborum sequentium, ex illis omnibus veris, aliud sibi tollit, qui dicit; Terra autem erat inuisibilis & incomposita; & tenebræ erant super abyssum idest corporabile illud, quod fecit Deus, adhuc materies erat corporearum rerum informis sine ordine, sine luce. Aliud qui dicit; Terra autem erat inuisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum; idest, hoc totum quod Cælum & Terra appellatum est, adhuc informis & tenebrosa materies erat, unde fieret Cælum corporeum, & terra corporea, cum omnibus que in eis sunt corporeis sensibus nota. Aliud qui dicit, Terra autem erat inuisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum; idest, hoc totum quod Cælum & Terra appellatum est, adhuc informis & tenebrosa materies erat, unde fieret Cælum intelligibile; quod alibi dicitur Cælum Cæli, & Terra, scilicet omnis natura corporea; sub quo nomine intelligatur etiam hoc Cælum corporeum, idest, unde fieret omnis inuisibilis, visibilisq; creatura. Aliud qui dicit; Terra autem erat inuisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum, non illam informitatem nomine Cæli & Terræ, Scriptura appellavit; sed iam erat, inquit, ipsa informitas, quam Terram inuisibilem & incompositam, tenebrosamq; abyssum nominavit; de qua Cælum & Terram Deum fecisse prædixerat; spiritalem scilicet, corporalemq; creaturam. Aliud qui dicit; Terra autem erat inuisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum; idest, informitas quedam iam materies erat, unde Cælum & Terram Deum fecisse, Scriptura prædixit, totam scilicet corpoream Mundi molem, in duas maximas partes, superiorem, atque inferiorem, distributam, cum omnibus, que in eis sunt vstitatis, notisque creaturis.

Verum præcipuè materiæ primæ informitatem his explicari docuit libro de Genesi ad litteram imperfecto, capite quarto.

An sic melius intelligitur, ut in hac executione rursus eadem rerum materies commendaretur, quæ superius Cæli & Terræ nomine nuncupata est? ut iste sit sensus; In principio fecit Deus Cælum & Terram: hoc autem, quod Cælum & Terra dictum est, Terra erat inuisibilis & incomposita, & tenebræ super abyssum; idest, quod Cælum & Terra appellatum est, materies erat confusa quedam, de qua Mundus, qui duabus maximè partibus, Cælo scilicet, & Terra, constat, digestis elementis, & accepta forma fabricaretur. Quæ confusio materis sic potuit insinuari populari intelligentiæ, si diceretur Terra inuisibilis, vel incomposita, vel inordinata, vel imparata.

Et de Genesi ad litteram lib. primo, capite quintodecimo.

Terra autem erat inuisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum, & Spiritus Dei superferebatur super aquam; ut excepto quod ibi positum est de spiritu Dei, cætera quidem rerum visibilium vocabula; sed ad illam informitatem, ut tardioribus poterat, insinuandam dicta intelligamus, quia hæc duo elementa, idest terra, & aqua, ad aliquid faciendum operantium manibus tractabiliora sunt cæteris; & ideo congruentius istis nominibus illa insinuabatur informitas.

Et de Genesi contra Manichæos libro primo, capite septimo.

Hanc autem adhuc informem materiam, etiam Terram inuisibilem, atq; incompositam voluit appellare, quia inter omnia elementa Mundi Terra videtur minus speciosa, quam cætera. Inuisibilem autem dixit propter obscuritatem: & incomposita propter infirmitatem.

Confimilia habet de Genesi ad litteram libro primo, capite primo, & tertiodecimo, & quintodecimo: quo etiam loco, materiam informem ipsam formarum pulchritudinem non præcessisse, eruditè vocis, & verbi exemplo demonstrat, ut supra retulimus.

EVCHERIVS Commentariorum in Genesim libro primo, capite primo, D. Augustini placitis subscripsit, quantum ad id, quod Terræ nomine informis materia sit intelligenda, cum ait.

Terra autem inuisibilis erat & incomposita, idest adhuc informis erat ipsa materia, quia necdum ex eâ Cælum & Terra, necdum omnia formata erant, quæ formari restabant. Hæc enim materia de nihilo facta, præcessit

Terra autem erat inanis & vacua, &c.

a. Materia prima Terra dicitur, quæ formas retineat. Aqua, quæ eas recipiat. Abyssus, quæ non subsistat.

b. Vel, Terra dicitur, quia in potentia ad recipiendum: Abyssus, quia sine speciositate: Aqua ex defectu terminationis.

c. Sive, Terra appellatur, quia dat formæ fixationem: Abyssus, quia speciositatem non habet: Aqua, ex aptitudine ad formas.

præcessit tamen res ex se factas; non quidem æternitate, vel tempore, sicut præcedit lignum arca; sed sola origine, sicut præcedit vox verbum, vel sonus cantum. Nam qui vivit in æternum, creavit omnia simul.

Hæc Glossa Locupletata pariter desumpsit.

BEDA Expositione in primum caput Gen.

Terra autem erat inanis & vacua. &c. Quibus verbis videtur significare informitatem materiæ corporalis. Terra enim & aqua, operantibus tractabiliora sunt cæteris.

Et Quæstionibus super Genesim confimilia edocet.

a. *Materia prima Terra appellatur, quod formas retineat: Aqua, quod eas recipiat: Abyssus, quod non subsistat.*

ALBERTVS Magnus parte secunda de quatuor coæqueis, quæstione duodecima, articulo vndecimo.

Querendum secundum quas proprietates materia prima vocetur terra, & abyssus, & aqua. Dicendum quod una proprietatum materiæ est retinere formam; & secundum hanc dicitur Terra, eo quod omnia, quæ faciunt retentionem, sunt in terra. Retentionem autem faciunt tria, scilicet soliditas, ut dispositio; siccitas autem, ut materia; & frigiditas, ut efficiens. Et ideo dicit Avicenna, quod vis retentiva vigorem suscipit à frigido & sicco. Secunda proprietas materiæ est recipere: & secundum hanc proprietatem dicitur aqua; quia humidum aque non est terminabile in se, sed terminatur ad quamlibet figuram tangentis. Tertia proprietas materiæ est non subsistere actu; & hanc habet in quantum est subiecta privationi: & secundum hanc dicitur abyssus ab eo, quod est sine & basis; basis enim materiæ super quam fundatur eius esse secundum actum est forma substantialis.

b. *Materia informis Terra dicitur, quia in potentia ad recipiendum: Abyssus, quia sine speciositate: Aqua, ex defectu terminationis.*

ALEXANDER Halensis in Summa, quæstione quadragesima quinta, membro tertio.

Ex diversis rationibus, materia informis tria sortitur vocabula. Est enim potentia materiæ receptiva; quæ deficit in genere potentie, respectu potentie actiue; vel simpliciter, vel secundum quid: & quantum ad hoc, habet rationem terre: terra enim inter omnia elementa, minus habet de ratione actiui. Item dicitur abyssus, idest, sine candore; quia sine specie & pulchritudine; ut ostendatur defectus ex parte speciositatis. Dicta est aqua, quia aqua male terminabilis termino proprio, bene alieno: Ita materia bene terminabilis per formam, & debitam dispositionem: ex defectu ergo terminationis dicta est aqua, quia de facili ductilis, & fluxibilis subiacebat operanti, ut de ea omnia formarentur: & à primo agente daretur eidem virtus per formam, species per distinctionem, terminatio per ornatum, à summa scilicet potentia, sapientia, & bonitate.

c. *Materia prima Terra dicitur, quia dat formæ fixationem: Abyssus, quia speciositatem non habet: Aqua, ex aptitudine ad formas.*

D. BONAVENTURA secundo, distinctione duodecima, in textu.

Insinuatur ipsa materia informis istis tribus nominibus sub triplici conditione se habere in comparatione ad formam. Ipsa enim materia dat formæ fixationem, & propter hoc appellatur nomine terra, quæ inter cætera elementa plus habet de stabilitate. Ipsa etiam materia à forma recipit speciositatem, & completionem, & per se est quasi tenebra; & ideo signatur nomine abyssi tenebræ. Ipsa quoque materia ad formam habet aptitudinem, & inclinationem: & ita quandam fluxionem, quæ signatur nomine aque.

AV-

Anno Mundi
primo.
In Exordio
temporum.
Ante dies.

Eccl. 18.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Terra autem erat inanis & vacua, &c.

a. *Idest, rude Chaos vniuersali forma præditum erat incongestum, hoc est, sine competentibus sibi qualitatibus, & proprietatibus.*

A V C T O R.

Verùm huic interpretationi multa obijci à cæteris solent. Primùm, quòd ad peregrinos sensus, & maximè Hebræis obscuros, literam detorqueat. Deinde quòd Mundum vnica die absolutum prodijisse supponat, diesque sex ad inaspectatam cognitionem Angelicam sextuplicem, secundum sex apprehensa rerum genera adaptet, non tantùm contra cæterorum omnium Patrum ante ipsum D. Augustinum communem, vulgatamque sententiam, sed etiam ipsa Mosis historia penitus renitente, ac reclamante. Quod verò de Thoù, & Bohù materiæ primæ gratia exponebant Hebræi, egregiè rejicit his

S T E V C H V S in Genesim, capite primo.

Quod autem quidam Hebræi, Thoù, & Bohù, ad materiam primam referunt, vt Thoù sit ipsa priuatio materiæ, Bohù desiderium eius, & aptitudo ad formas, non tam est Mosaicum, quàm Peripateticum. Hebræi siquidem, eadem qua & nos consuetudine corrupti sunt, vt sacras literas ad placita Aristotelis, atque Auerrois voluerint torquere. Infinitaque huiusmodi extant apud eos deliramenta. Neque vllus propè apud illos liber inuenitur, quin sit & placitis, & vocabulis Philosophorum corruptus. Iamque apud eos inuenitur hæcæitas, quidditas, relatio, & id genus. Nulla itaque ratione credendum est, quod de materia prima commentum hic sunt. Hyle enim, idest, prima materia, inuentum est Philosophorum, quam ne somniauit quidem Moses, vt attestatur Origenes, & Eusebius; de qua re nos alibi copiosius. Qui ergo Thoù, & Bohù materiam primam interpretantur, cum toto Cælo, vt aiunt, à sacris Scripturis dissentiant; audiant quid Ioannes industrius, vir non tam optimus Christianus, quàm sapientissimus Philosophus, contra Proclum, qui per ataxiam, & Chaos putauit Platonem materiam primam credidisse, vociferetur. Dicit enim; Quapropter fabula commentitia esse demonstrata est, incorporeæ & informis materiæ, cui innituntur, auctoritas, etiam si sexcenti Platonis, reliquisque antiquorum catalogus huius opinionem inuenerint. Hæc in medium attulimus, quia plerique ex nostris etiam præstantissimi viri fidem Hebræis adhibere voluerunt, qui vt in reliquis omni laude superiores sunt; ita in hoc, meo iudicio, non sunt admittendi.

a. *Terra, idest, rude Chaos erat incongestum, hoc est sine competentibus sibi qualitatibus, & proprietatibus.*

G R E G O R I V S Nyssenus in Historia sex dierum, prolixius incongestum Chaos vna vniuersali, communi que forma, & exili præditum, quale esset, seu corpulenta illa massa, quomodo hoc loco circumscribatur, his demonstrat.

Terra autem erat inuisibilis & incondita: vt ex hoc perspicuum sit, quòd potentia quidem omnia erant in primo Dei motu, atque impetu, quo ad creandum mouebatur, veluti seminaria quadam vi ad vniuersitatis ortum congesta. Sed in effectu res singula nondum erant. Terra enim, inquit, erat inuisibilis, & incondita. Quod perinde est, ac si diceret, erat, & non erat: nondum enim circa eam concurrerant qualitates. Atque hanc sententiam demonstrat esse veram, quòd inuisibilem eam Scriptura fuisse dicit. Quod enim sub visum cadit, color est. Color autem superficialis figuræ, veluti quoddam desinuum est. Figura verò non est absque corpore; si igitur inuisibilis, prorsus etiam coloris experta erat: cum hoc autem vna consideratur, & intelligitur etiam id, quod figura caret; atque cum illo incorporeum. Igitur in ea, quæ comprehensim, ac repente accidit, molitione, atque congestione Mundi, erat quidem terra in rerum natura, sicut etiam reliqua omnia: expectabat autem, vt per qualitatum structuram & compositionem, fieret id quod est. Per hoc enim, quod dicit eam inuisibilem fuisse, Scriptura indicat, quòd nec alia quidem aliqua qualitas circa eam animaduersa sit. Per hoc item, quod eam inconditam nominauit, dat intelligere, & innuit eam nondum corporeis proprietatibus densatam, & consolidatam fuisse. Apertius autem is intellectus per Symmachii, Theodotionis, & Aquila Scripturam declaratur, quum vnus quidem dicat; Terra autem erat ἀήρη, idest incultum, & illabo-

Terra autem erat inanis & uacua, &c.

a. *Rude Chaos Terra dicitur ob ignobilitatem, crassitudinem, obscuritatem: Aqua ob inanitatem, fluiditatem, & incompactionem: Abyssus ob profunditatem, & vastitatem.*

illaboratum quiddam, & ἀδύρπτον, hoc est promiscuum, indistinctum, rude, & indigestum quiddam; alter verò, νεύμα, idest vanum, & inane quiddam; & ἄδιον, hoc est nihil: alius autem διον, & ἄδιον, idest hylum, & nihilum. Significatur enim per hæc, prout mea quidem opinio fert; per illaboratum quidem, siue incultum, quòd in effectu quidem & actu, Terra nondum esset, sed in sola potentia, ac vi hoc vt esset, haberet: per rude & indigestum, quòd nondum qualitates altera ab altera separate essent, vt per sese peculiariter vnaqueque qualitas agnosceretur, sed in confusa quadam, indifcreta, atque indigesta qualitate, ac mole, res vniuersæ conspicerentur: quum non color, non figura, non corpus, non pondus, non quantitas, non aliud quicquam tale per sese secundum propriam rationem in subiecto spectaretur. Atque eandem sententiam nobis indicat etiam Inane, & Nihil. Qualitatum enim capacem vim per vocem Inanis significauit, vt per hoc disceretur, quòd Conditor rerum vniuersarum qualitatum capacem vim creasset: hæc autem inanis quædam esset; & antequam ea qualitatibus completeretur, nihil in sese haberet.

T O S T A T V S in secunda Expositione sibi acceptiore.

Idest materiam communem sub quadam forma corporeitatis; ex qua postea distincta fuerunt omnia corpora celestia, & elementaria intra concavitatem Emphyrei. Et vocatur tota ista materia, Terra; quia maximè visibilis est Terra: & ideo post inductionem elementorum, licet Deus ignem & aërem ab alijs elementis distinxerit, faciens de illa materia; tamen nunquam mentionem de igne fecit; de aëre autem modicam, vel quasi nullam. Terra autem, idest tota illa materia in forma communi, quæ terra nuncupatur, Erat inanis, idest inuisibilis; vel non bene visibilis, quia non erat per formas distincta: nec potest dici simpliciter inuisibilis; quia videri poterat, cum haberet aliquem colorem, licet non bene determinatum. Et vacua, scilicet carens ornatu, quia nondum partes Cælestes syderibus ornata fuerant; quia hoc factum est quarto die: nec aqua, terra, vel aër, piscibus, animalibus brutis, & hominibus, & auibus fuerant ornati. Non dicitur autem de Cælo, quòd fuit inane & vacuum; quia Emphyreum, vt creatum fuit, Sanctis Angelis repletum fuit: vel, quia in sua creatione figuram debitam, & splendorem recepit. Et licet Scriptura non faciat hic mentionem de creatione Angelorum, tamen, cum alijs multo ceteris de eis dicat, necesse est eos creatos intelligi cum Cælo Emphyreo, quod est beatorum spirituum locus: locus autem præsupponit rem locatam, vel contentam, cum propter illam sit.

L Y R A N V S confimiliter.

Terra autem erat inanis & vacua; quia illa materia non erat adhuc per formas speciales distincta.

L I P P O M A N V S in Catena.

Post propositionem itaque incipit Moyses per partes digerere rerum omnium formationem, quantum scilicet ab homine capi potest, & quàm id licet simplicissimè. Terram inanem vocat, & vacuam, magnam illam molem, indigestamque; materiam & confusam, vnde elementa terræ & aquæ prodire debebant Dei iussu; quo terra inter cætera elementa notissima sit, sensibus opposita hominum, & proxima, quam tunc primum fuisse, docet inanem, hoc est informem, confusam, ac inuisibilem, & insuper vacuam vegetabilibus, nondum ornatam, vel repletam plantis, vel animalibus.

a. *Rude Chaos, Terra dicitur ob ignobilitatem, crassitudinem, obscuritatem: Aqua, ob inanitatem, fluiditatem, et incompactionem: Abyssus, ob profunditatem, et vastitatem.*

C A T H E R I N V S clarius Enarratione in Genesis caput primum.

Et iam declaratum est, ipsam Terram nihil aliud fuisse, quàm ipsummet Chaos; vt sic res ignota, & penè agnoscibilis, diuersis his, terræ, aquæ, & abyssi vocibus denotaretur. Terræ quidem nomine ob ignobilitatem, crassitudinem, obscuritatem. Aquæ verò ob inanitatem, fluiditatem, & incompactionem. Denique Abyssus voce ob profunditatem, ac vastitatem.

Sed hæc sententia iam reiecta est; & hoc loco magis improbanda venit; cum voces à propria sua significatione sublatas, ad peregrinos, & similitudinarios sensus trahat.

Quis

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Terra autem erat inanis & vacua.

- a. Idest, quatuor elementa simul mixta erant, & confusa.
b. Sive, describitur nihil id, quod ante Mundum extasse imaginari possumus.

Quis enim ineruditus Hebraeus vnquam, siue Gentilis, Terræ nomine materiam vnā in congestam, in qua formæ rerum adhuc essent indistinctæ, capiet? Altissima enim hæc sunt; & vix perspicacibus ingenijs explorata.

a. Idest, quatuor elementa mixta simul erant, & confusa.

S T R A B V S in Glossa Ordinaria.
Terra erat inanis & vacua. Omnia enim elementa commixta, & confusa, & totum hoc aëris spatium aquis plenum, non quales nunc sunt, sed sicut nebula tenues erant, quales adhuc supercelestes sunt.

M A G I S T E R Sententiarum secundo, distinctione duodecima.
Illam confusam materiam quatuor elementorum, quam nomine Terra, vt Augustinus ait contra Manichæos, idè appellauit Moyses: quia Terra, inter omnia elementa, minus est speciosa: & illa inanis erat & incomposita, propter omnium elementorum commixtionem.

b. Idest, erat nihil id, quod ante Mundum extasse imaginari possumus.

S T E V C H V S, vt qui procellis doctrinarum facilè iactatur, & quandoq; nõ sine nauigij illusione, harum clauularum; Terra autem erat inanis, & vacua; Et tenebræ erant super faciem abyssi, non amplius auditam interpretationem detulit. Illud enim nihil, quod quisque imaginatur ante Mundum, vt Chaos quoddam his describi opinatus est, in Recognitione Veteris Testamenti ad Hebraicam veritatem.

Erat ergo apud vetustissimos homines opinio, fuisse ante Mundum conditum æternam quandam priuationem, æternas tenebras, sempiternamq; caliginem, è qua Mundum Deus effecisset, idest, quatuor elementa, cum in Mundo nihil sit aliud; & quoniam in illa æterna priuatione omnia indigesta ac permixta delitescerant, propterea appellata est à *causa*, idest inordinatio; quod postea non ita probè intelligentes posteri Theologi, crediderunt hanc priuationem fuisse iam existentium elementorum confusionem, idest Chaos. Sed profectò hæc uera fuit apud vetustissimos de Chao sententia. Chaos itaque, est sempiterna illa ante creationem Mundi priuatio, sempiternum illud nihil, densissimè non existentium rerum tenebræ: neque enim hic tenebras appello, que luci opponuntur; sed ipsum non esse. Quod itaque in sacris literis nuncupatur *Thou*, & *Bohù*, ab alijs genibus vocatur Chaos. Et post. Tam enim Hesiodus, quam Sacra literæ, per Terram, totum intelligunt Mundum, eo quòd ei sunt admixta, & annexa reliqua elementa. Ille igitur dicit ante Terram fuisse Chaos, idest, nihil. Genesis autem, Terram fuisse nihil, est enim phrasia Hebraica; antequam enim Terra effecta fuisset, erat ipsum nihil. His consentanea etiam sunt, que à Mercurio de eadem re traduntur, qui in suo Pimandro sic inquit; Erant tenebræ infinite in Abyssò, & aqua & spiritus tenuis intelligibilis, que diuina virtute erant in ipso Chao. Tenebras itaque appellat sempiternum illud nihil. Quod autem dicit eas fuisse in abyssò, idem est quod & Sacra recensent literæ; & tenebræ erant super faciem abyssi: tantum in phrasi, & loquendi modo differunt. Idem verò est apud Mercurium, Tenebræ, Abyssus, & Chaos, quod & in Sacris literis *Thou*, & *Bohù*, & Tenebræ, & Abyssus. Sicut ergo diximus Terram, idest, Mundum fuisse *Thou*, & *Bohù*, idest, nihil: sic postea repetimus idem explicare magis volentes, dicimusq; Tenebras fuisse in Abyssò. Per Abyssum enim hic nihil aliud intelligitur, quam profunditas illa tenebrarum, non existentium rerum, & quasi æterna nocte sepultarum. Nox igitur illa æterna, tam à Mose, quam à Mercurio, Abyssus nuncupatur. Quod autem tam Moyses, quam Mercurius addunt aquas, idem est; per has enim intelligimus ipsam iam memoratam Abyssum. Neque enim nos turbare debet, quòd variè loquantur, idemq; per varia nomina significant: ea enim Theologorum est loquendi consuetudo. Per tenebras ergo, Abyssum, aquam, & *Thou*, & Chaos idem significant. Et Post. Neque me preterit permultos esse tum Græcos, tum Hebræos, qui ea omnia, que diximus, aliter interpretentur: vt primum dicant Cælum, ac Terram facta esse, Terram verò idè fuisse obsecram, & informem, quòd aquis regetur; quarum tanta esset magnitudo, vt supra sydera etiam pertingerent, meritoq; eas Abyssum appellatas esse. Abyssus enim profunditas est aquarum, super quam abyssum erant

Terra autem erat inanis & vacua, &c.

- a. Terra, idest, Terra elementum.
Terra autem erat inuisibilis, & incomposita, iuxta editionem Græcam.
b. Primum inuisibilis, quia nondum erat homo, qui illam spectaret.

erant diffuse tenebræ, cum lux adhuc effecta non fuisset. Spiritus autem Domini, idest, ventus, quo aqua illæ agitabantur, vel certè Spiritus Sanctus, qui futuram distinctionem meditabatur. Totam autem illam aquarum, & Terra congeriem, Chaos antiquos appellasse. Certum quoque esse etiam diuinarum Scripturarum testimonio, aquas supra Cælos adhuc esse; inter quas, & has nostras, positum sit firmamentum. Quam interpretatione tametsi non improbo, verior tamen mihi videtur, & cum antiquitate magis sentiens, quam ipsi attulimus.

Verum quantum toto Cælo aberret Steuchus, plura demonstrare possent, quæ modo contra hanc suam delirantissimam assertionem euocare, ineptum duco. Primum quòd vetustissimorum sententia extiterit, ante Mundum genitum nil aliud Chaos, quam ater nam rerum priuationem extasse, falsum esse deprehendet, si tot principiorum, seu materiæ ingenitæ genera, quæ vetustos somniaffe supra recitauimus, non oblitus est. Deinde repugnat expositio hæc cunctis tum Patribus, tum Doctoribus, qui Mosem hoc loco Chaos aliquod in congestum describere, non vt æternum, sed vt creatum, edocent. Tandè, quia si totam hanc enarrationem Mosi, ad illud nihil, seu æternam priuationem referremus, distracta nimium esset, aspera, futilisq; commentatio, quoniam Cæli, Terræ, aquæ nomine, id quod nihil est interpretaremur: Sed cur plura? Nonne memoria lapsus est Steuchus, cum in Cosmopœcia ipse nobis Chaos ex terra, & aquis compactum obtulerit? Sed hæc satis.

a. Terra, idest, Terra elementum.

Cæteri Patres, Terræ nomine infimum hoc quod terimus elementum, intelligi maluerunt, vt supra deductum est in Catenis.

T E R T V L L I A N V S id latius edidit lib. aduersus Hermogenem.
Nobis autem vnus Deus, & vna est Terra, quam in principio Deus fecit. Cuius ordinem incipiens Scriptura decurrere, primò factam eam edicit, dehinc qualitatem ipsius edisserit. Et post. Et vtiq; sic decet narrationem inire, primò profari, postea profequi nominare, deinde describere. Alioquin vanum, si eius rei cuius nullam præmiserat mentionem, idest materie, ne ipsum quidem nomen, subitò formam, & habitum promulgauit: ante enarrat qualis esset, antequam an esset, ostendit figuram deformati, nomen abscondit. At quanto credibilis secundum nos eius rei dispositionem Scriptura subiunxit, cuius institutionem, simulque nominationem præmisit. Quam denique integer sensus est; In principio Deus fecit Cælum & Terram: Terra autem erat inuisibilis, & rudis, quam Deus scilicet fecit; de qua Scriptura cum maximè edixerat. Nam & Autem ipsum, velut sibi conuictiue particula ad connexum narrationi appositum est, Terra autem. Hoc enim verbo reuertitur ad eam, de qua supra dixerat, & alligat sensum. Adèd aufer hinc, Autem, & soluta compago est, vt tunc possit de alia Terra dictum videri; Terra erat inuisibilis, & rudis.

Id ipsum ferè omnes vetusti Patres. Sed vt enucleatius singulas huius descriptionis partes exponamus, adijciam Catenas Patrum, qui hoc infimum elementum describi existimarunt, eorum inquam tantum, qui inanitatis & vacuitatis causas peculiare edocent; Idq; secundum duas editiones, quoniam Patres Græci ferè omnes iuxta Septuaginta interpretum versionem hunc locum explicarunt.

b. Primum inuisibilis, quia nondum erat homo, qui illam spectaret.

B A S I L I V S Hexæmeron Homilia secunda.
Atqui duas ob causas inuisibilem dixit Terram, aut quia nondum erat is, qui spectaret illam, & contenti pleretur homo. Et Post. Inuisibile igitur quid est? tum id quod oculis carnis videri non potest.

T t Inuisi-

Anno Mundi
primo.
In Exordio
temporum.
Ante dies.

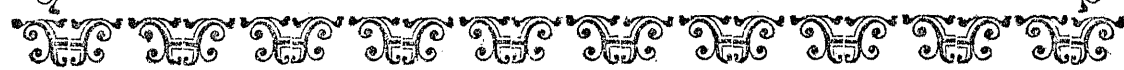
Terra inanis
& vacua non
erat nil illud
imaginatum
ante Mundum.

Anno Mundi primo. In exordio temporum. Ante dies.

Terra autem erat inuisibilis & incomposita.

- a. Inuisibilis, hoc est adeo indigesta, quod videri digna non esset.
- b. Vel inuisibilis, quod immersa aquis cerni non posset.

a. Inuisibilis, hoc est adeo indigesta, quod videri digna non esset.

SEVERIANVS Gaballorum, vt in Catena.

Non me fugit multos Sanctorum Patrum dixisse Terram inuisibilem dici, quia aquis operata esset, quod quidem tamen si pium sit, minime tamen verum est. Aquila enim transiit; Terra autem erat inanis, & nihil. Idem autem cum inuisibili. Nam quemadmodum dicimus aliquem informem esse, non quia forma expers sit, sed quia turpi sit forma, & mutum illum dicimus, qui male vocis est; sic Terra erat inuisibilis, hoc est, sine ornatu, minime aspectu, & visu digna, utpote que nondum fructibus, plantis, fluminibus, fontibus, reliquisque, que eam letam, ac visu incundam efficiunt, ornata esset. Nam & Scriptura, cum de tringinta fortissimis David loqueretur, ait; Hic percussit virum Aegyptium opato v, hoc est visibiles, ac per hoc visu dignum, & speciosum.

PROCOPIVS Commen. in Genesim.

Quapropter erat inuisibilis, id est nondum aliquo ornatu illustrata, & ob id necdum spectaculo digna. Nam Aquila in sua translatione, pro inuisibilis posuit vacua, id est omni ornatu, qui in plantis, fluminibus, & fontibus perspicitur exuta, & spoliata. An non etiam scriptura sic alicubi habet? Ipse quoque percussit virum Aegyptium, virum magni aspectus; suae visibilem, id est mirabilem, siue spectabilem. Sumus enim alioqui omnes ita comparati, ut oculis cerni queamus. Placet itaque mihi, ut hoc loco: terra erat inuisibilis, &c. dictio inuisibilis accipiat pro indigesta.

b. Vel inuisibilis, quod immersa aquis cerni non posset.

BASILIVS Homilia afferta.

Inuisibilem dixit Terram, quod cerni tum non posset, nimirum immersa aquae, quae supernatans ipsius superficiem quaquaersum adopernerat. Nondum enim erant aquae in suas aggregate Stationes, quas postea aggregate, Deus maria nuncupavit. Et post. Id inuisibile etiam est, quod natura quidem eiusdem conspici potest, obiectu tamen corporis occultatur, ut ferrum, quod in alto gurgite iacet: hoc modo nunc inuisibilem terram dictam esse putamus circumfusa aqua velatam.

Glossa Locupletata hac eadem detulit.

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite septimo.

Terra autem erat inuisibilis. Et inuisibilem eam per substantiam credant: & ideo, quia aquis operata, visibilis oculis corporeis esse non poterat; quemadmodum pleraque in profundo aquarum sita visum oculorum, aciemque praetercunt? Non enim Deo aliquid inuisibile, sed creatura Mundi creaturae viique estimatione censetur.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim.

Inuisibilem perhibet Terram, non quasi per se, vel sua natura non possit sensu deprehendi; sed inuisibilem, ideo tradit, quod esset abdita, & obruta aquis.

AVGVSTINVS de Genesi ad literam libro primo.

Idem Terra inuisibilis dicta intelligatur, quod aquis cooperta non posset videri, etiam si esset, qui posset videre. Et Quaestionibus ex utroque Testamento.

Terra autem erat inuisibilis, & incomposita: manifestum est, quia Terra, postquam facta est, inuisibilis erat, & incomposita: regebatur enim aquis; ideo erat inuisibilis.

Et Sermone de Tempore centesimo trigesimo quarto.

Terra erat inuisibilis, & incomposita. Sed terra inuisibilis esse non poterat. Cui ergo inuisibilis erat? Si Angelis; ubi tanta moles abscondi poterat? Si hominibus; adhuc homo non erat. Deus quippe fundavit terram super aquas, & medietatem aquarum super Celos imposuit, & medietatem abyssi demersit, & in maria congregavit; & sic terra apparuit. Et dixit Deus; Fiat firmamentum inter aquam & aquam. Et vocavit Deus firmamentum, Celum. Videtis, quia aquam super firmamentum Caeli imposuit; & per separationem aquarum, arida terra apparuit; & recedentibus aquis, visibilem significavit.

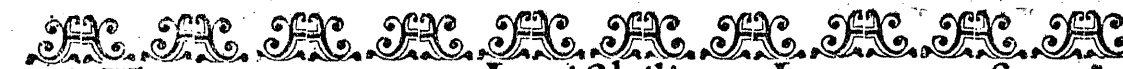
ATHANASIVS Quaestione octuagesima, ex Veteri Testamento.

Infusa nanque super Terram aqua, ipsa Terra videri non poterat; inuisibilis videlicet, & latens.

Inui-

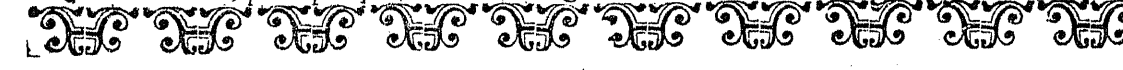
Cap. 13.

Quaest. 106.

Terra autem erat Inuisibilis, & Incomposita.

- a. Inuisibilis, quia lux qua videri poterat, nondum erat exorta.
- b. Vel inuisibilis, quia nondum erat homo, cuius gratia eam Deus intueretur.
- c. Incomposita, quia aquis madida culturae apta non erat.
- d. Vel, quia nondum a Mari distincta, animalibusque minime erat decorata.
- e. Siue, quia aquis praepedita ornatum germinum non habebat.

a. Inuisibilis, quia lux qua videri poterat, nondum erat exorta.

BASILIVS ubi supra.

Adde his & lucem nondum exortam fuisse: absentia cuius haud mirum videtur, sitam in media Mundi parte tellurem, inuisibilem ob id ipsum etiam a Scriptura fuisse dictam, quod aer undique supra ipsam diffusus luce careret.

AMBROSIVS Hexameron libro afferto.

Inuisibilis etiam Terra, quia, nondum lux, quae illuminaret Mundum, nondum Sol: postea enim luminaria facta sunt Caeli. Quod si Solis radius plerumque etiam aquis operata illuminat, & profundo mersa splendore luminis sui prodit; quis dubitet Deo, ea quae in profundo sunt, inuisibilia esse non posse?

ALCVINVS Quaestione trigesima in Genesim.

Inuisibilis, inquit, erat Terra propter obscuritatem; incomposita, propter deformitatem.

b. Inuisibilis, quia nondum erat homo, cuius gratia eam Deus intueretur.

AMBROSIVS ubi supra.

Nisi forte sic accipiamus inuisibilem Terram, quod nondum verbo Dei, & protectione visitabatur, quae hominem non habebat, propter quem Dominus respiceret in eam, sicut scriptum est; Dominus respexit super filios hominum, ut videret, si est intelligens, aut requirens Deum. Et alibi ait; De Caelo iaculatus est iudicium: Terra tremuit, & quicuit.

Psal. 135. Psal. 75.

c. Incomposita, quia aquis madida culturae apta non erat.

AMBROSIVS libro primo, capite octavo.

Hec Terra est, quae ante erat incomposita. Nondum enim erant maria suo sine distincta; & ideo vago fluctu, & profundo gurgite Terra inundabatur. Considera, quia etiam nunc palustri vltigine Terra inhorre consuevit, nec patiens est vomeris, ubi infusus Terris humor exundat. Erat ergo incomposita, utpote solertis agricolae non arata culturis, quia adhuc decrat cultor.

AVGVSTINVS de Genesi imperfecto, capite tertio decimo.

Incomposita autem ideo, quia cum esset fluxa, non erat apta ad culturam. Et tenebrae erant super abyssum.

d. Incomposita, quia nondum a mari distincta, animalibusque minime erat decorata.

AVGVSTINVS de Gen. ad lit. libro primo, capite tertiodecimo.

Idem vero incomposita, quia nondum a mari distincta, & cincta litoribus, & suis foetibus, animalibusque decorata.

e. Et incomposita, quia aquis praepedita ornatum germinum non habebat.

BASILIVS Hexameron Homilia secunda.

Eadem itaque causa erat, propter quam Terra & inuisibilis erat, & inornata. Siquidem telluris compositio & apparatus, ipsius est proprius ornatu: ipsique iuxta naturam accommodatus, utpote, segetes in concauis, & decliuibus locis vberim prouenientes, prata praeruentia, copiaque; florum, ac varietate depicta, frondose valles, & florulenta, montium denique cacumina syluis vmbrosa. Quorum nondum quicquam ipsa tellus habebat.

T t 2

Anno Mundi primo. In exordio temporum. Ante dies.

AnnoMundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Terra autem erat inanis & vacua, &c.

a. Inanis, quia aquis iactata; Vacua, quia necdum germinibus ornata.

bebat, sed parturiebat quidem omnium ortum, earum planè virium ratione, quæ cum crearetur, ab opifice sibi fuerant impressæ: operiebatur autem idonea, definita; tempora, quod diuino præcepto conceptus suos in lucem, ac fetus ederet.

A M B R O S I V S Hexæmeron libro primo, capite octauo.

Erat incomposita, quia nuda gignentium, nec thoris herbofa riparum, nec opaca nemoribus, nec leta setigebus, nec umbrosa supercilij montium, nec odora floribus, nec grata vinctis. Merito incomposita, quæ ornatibus indigebat, cui deerant viuum ferta gemmantium.

A T H A N A S I V S quæstione octuagesima ex Veteri Testamento.

Quidnam est, quod dicitur. Terra autem erat inuisibilis, & incondita? Responso; Quia nondum erat vigor, quo exornaretur; infusa namque super terram aqua videri non poterat, inuisibilis videlicet & latens. Incondita verò, nec adhuc dum exornata, quia incomposita, & nondum perfecta. Nullus enim illi adhuc vigor erat, nulli flores, vel prata; neque planta, vel germen aliquod.

A V G V S T I N V S de Genesi ad litteram, libro primo.

Terra autem erat inuisibilis, & incōposita, &c. Nulla opinemur informitatem materiae, sed terram, & aquam sine luce, quæ nondum erat facta, suis iam notissimis qualitatibus condita: ut ideò Terra inuisibilis dicta intelligatur, quòd aquis cooperta non posset videri, etiã si esset qui posset videre.

A V C T O R.

Colligas igitur ex his, quinque causas, quibus Terra inuisibilis dici posset: Quòd tunc non conditus esset homo, qui eam respiceret. Quòd lux nondum emanasset, qua conspici posset. Quòd ipsa Terra vastissima aquarum mole obrueretur. Quòd si detectam extulisset faciem, minimè aspectu digna fuisset, cum omnis decoris prorsus esset inops, & expers. Quòd tandem nondum formato homine, causa non adesset, qua eam Deus respiceret. Colligas & quatuor causas, quare incomposita haberetur; Quòd inextructa nulla germinum, fructuum, florum, odorum, suauitate, forma; condecoraretur: Quòd uti palustris horresceret, & cultura apta non esset. Quòd montes, colles, valles, campi, fontes, amnes, lacus sua varietate eam non venustarent. Quòd vastissimis vndiq; iactaretur fluctibus à Mari non disuncta. Præclare profectò sunt omnes hæc interpretationes, nec reprehensionem pati posse eas existimo. Inuisibilis siquidè fuit Terra, quia cum quatuor ad prospectiōem (ut aiunt in Scholis) necessaria sint: facultas videns, medium congruum & illuminatum, obiectum; seu res aspectanda, causa; tandem potentiam ad operationem impellens, certè nullum istorum quando Terra in eo deformi Chaos sub aquis latitabat, comperiebatur. Primum non homo, vel animal, quod eam respiceret, cum nōdum creata esset: deinde sine Sole, Stellarum; globis, omnia tenebris inhorrescebant; ipsa quoque sub aquis procellis turbata obruebatur: tandem nulla aderat in ipsa pulchritudo, quæ spectantes alliceret, cum potius madefacta, & cœnosa, horrorem incuteret. Erat pariter & incomposita, inculta, incondita; quia necdum suo in situ confidebat seiuncta scilicet ab aquis, sed inter ipsas proiecta vagabatur; necdum erat montibus, collibus, vallibusque distincta; quibus mirificum suscipit splendorem: tandem nec germinibus exornata virefcebatur; nec floribus quasi gemmis onusta redolebat; nec fructibus suauissimis ditabatur; nec internis in visceribus, auro, argento, lapidibus; vernantibus venustabatur; neque animantibus, veluti preciosis mobilibus, decorabatur.

a. Inanis, quia aquis iactata: vacua, quia necdum germinibus ornata.

I V N I L I V S Apher in Hexæmeron.

Et merito inanis & vacua erat Terra: cum adhuc tota abyssò, idest, immensa profunditate tegebatur aquarum.

D. THO-

Quatuor ad
visionem ne-
cessaria.

Terra inuisi-
bilis & incō-
posita, cur di-
cta.

Terra autem erat inanis & vacua.

- a. Inanis, & vacua; hoc est nihil.
b. Vel inanis, hoc est inutilis, & infructuosa: Vacua, idest incomposita.
c. Sive, Inanis à seminibus: Vacua à germinibus.
d. Seu inanis, idest inutilis: Vacua, hoc est sine habitatore.
e. Aut inanis, quia sine germine: Vacua, quia sine potentia germinandi.

D. THOMAS prima quæstione sexagesimasexta, articulo primo.

Triplex formositas deerat: propter quòd dicebatur creatura corporalis informis. Deerat enim à toto corpore diaphano, quòd dicitur Cælum, pulchritudo lucis. Vnde dicitur, quòd tenebræ erant super faciem abyssì. Deerat autem Terra duplex pulchritudo. Vna quam habet ex hoc, quòd est aquis discooperta; & quantum ad hoc dicitur, quòd Terra erat inanis & vacua, sive inuisibilis, quia corporali aspectui patere non poterat, propter aquas vndique eam cooperientes. Alia verò, quam habet ex hoc, quòd est ornata herbis, & plantis: & ideò dicitur, quòd erat vacua & incomposita, idest non ornata, secundum aliam litteram. Et sic, cum præmisisset duas naturas creatas, scilicet Cælum & Terram, informitatem Cæli expressit, per hoc quòd dixit; Tenebræ erant super faciem abyssì, secundum quòd sub Cælo etiam aër includitur. Informitatem verò Terræ per hoc quòd dixit; Terra erat inanis & vacua.

L Y R A N V S etiam eandem explicationem deseruit.

Inanis, idest, inuisibilis; quia erat vndique aquis cooperta: & vacua, quia non erat adhuc plantis & herbis ornata.

T O S T A T V S in prima sua Expositione.

Vel inanis secundum istam positionem, quia nondum erant aquæ separate desuper Terram, licet essent perfecte in sua specie: ideò impediabant ne Terra videretur; vel quia fortè Terra carebat aliqua dispositione necessaria ad hoc, quòd esset bene visibilis, quæ dispositio accidentaliter postea inducta fuit. Et vacua, idest, carens ornatu arborum, & herbarum.

a. Inanis & vacua, hoc est nihil.

S T E V C H V S in Cosmopœcia.

Tres igitur habet sensus, Terram fuisse inanem & vacuam, aut quòd propter aquas & tenebras non videretur, aut quòd esset informis, sine plantis, animabus, hominibus, sine luce, sine vlla vita. Aut dicit Terram fuisse inanem & nihil; hoc est, ut postea ex Theologia Iob clarebit, hoc quòd fuit postea Terra, antea fuit nihil. Erat Terra nihil: in loco vbi Terra condita fuit, nulla res erat: vanitas, inanitas erat: erat vacuitas, erat rerum carentia: ex quo conuinceretur eorum error, si qui fuerunt, qui sine materiam, sive ipsam Terram æternam, asseruissent.

b. Inanis, scilicet inutilis, & infructuosa: & vacua, idest, incomposita.

S T R A B V S in Glossa Ordinaria.

Inutilis, scilicet & infructuosa, & incomposita. Omnia enim elementa commixta & confusa, & totum hoc aëris spatium aquis plenum, non quales nunc sunt, sed sicut nebulae tenues erant, quales adhuc supercælestes sunt.

c. Inanis à seminibus: vacua à germinibus.

H V G O noster, Adnotationibus in Genesim, libro primo, capite primo.
Terra autem erat inanis & vacua: inanis à seminibus; vacua à germinibus.

d. Inanis, idest inutilis: Vacua, hoc est sine habitatore.

H V G O Carenfis in Postillis.

Inanis, idest inutilis: vacua, idest sine habitatore.

e. Inanis, sine germine: vacua, sine potentia germinandi.

H V G O Carenfis loco asserto.

Vel inanis, sine germine, idest sine herbis & arboribus. Vacua, sine potentia germinandi. Simul enim

Deus

AnnoMundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

AnnoMundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Terra autem erat inanis, & vacua.

a. Id est, Inanis sine dispositione: Vacua sine ornatu.
b. Vel, Inanis, quia concava: Vacua, quia nebula expleta.
c. Sine, Inanis à germinibus: Vacua animantibus.
d. Seu, Inanis intus seminibus, & mineralibus: Vacua extra germinibus.
e. Aut, Inanis intus: Vacua foris.

Deus terræ dedit & germen, & potentiam germinandi, quando dixit; Germinet terra herbam, &c. id est germen, & potentiam germinandi, quam ei confero, simul recipiat.

a. Inanis sine dispositione: vacua sine ornatu.

H V G O Carenfis eodem loco.

Vel inanis, id est sine dispositione; vacua, id est sine ornatu: dispositio enim de coherentibus, ornatu de separatis.

b. Inanis, quia concava: Vacua, quia nebula expleta.

H V G O ipse eodem loco.

Vel inanis propter concavitatem; Vacua, quia in tanta concavitate Terræ non erat nisi aër, & nebula.

c. Inanis à germinibus: Vacua animantibus.

R V P E R T V S similia edocuit Commentarijs in Genesim, libro primo, capite septimo.

Itaque si diligenter literam consideres, non cum sua, quæ nunc apparet, visibili specie, creata est in principio Terra, sed erat inanis; inanis scilicet ab omni germine, quod nunc in ea radicatur: & vacua, videlicet à cunctis animantibus, quæ nunc in ea moventur.

d. Inanis intus seminibus, & mineralibus: Vacua extra germinibus.

C A I E T A N V S profundius rem ipsam ex Hebræarum vocum phrasi contemplatus est.

Verissime & perfecte describitur dispositio Terræ, in qua fuit tunc quando creata est: nam pro tunc fuit purum elementum; ac per hoc intus vacua omni semine vegetabilium, & omni rena mineralium, & extra omni herba, ac virgulto, & reliquis, quæ sub aquis sunt modo super terram: nam omnia quæ intus, vel extra continentur in Terra sunt mixta: puris autem existentibus elementis constat & intus, & extra, vacua esse mixtis. Nec superflue adiunxit Moses vacuitatem vacuitati funditus; quoniam ex primo nomine explicatur, quod erat totaliter vacua ex seipsa: ex secundo autem, quod nec à Deo in aliqua sui parte plena fuit, sed quod & ex se funditus vacua, & actualiter fuit vacua.

L Y R A N V S quoque in Postillis.

Vacua, quia non erat adhuc plantis, & herbis ornata.

e. Inanis intus: Vacua foris.

G L O S S A Interlinearis vnico verbo id est complexa, cum dixit.

Terra, id est corporalis substantia, erat inanis & vacua ijs, quæ de ipsa erant formanda.
G V L I E L M V S Parisiensis de Vniuerso, prima primæ partis, capite quadragesimo.

Duo enim sunt genera plenitudinis, aut plenitudo secundum duas intentiones dicitur. Primum quidem plenitudo quedam interna est, sine intima, & ex illa sunt exuberantia generationum; sicut vides Terram, quasi ex interna plenitudine, & vbertate eruere generationes vegetabilium, & etiam multorum animalium. Secunda plenitudo est exterior, & habitationis, secundum quem modum dicitur Terra repleta adulteris, vel latronibus, vel alijs hominibus. Vtroque autem istorum modorum Terra se habebat; quia nec secunda erat, nec habitata.

Inanis

Terra autem erat inanis & vacua.

a. Inanis, quia nondum finem consequuta: Vacua, locandis rebus.
b. Vel Inanis, quia sine incolis: Incomposita; hoc est, à Mari non distincta.

AnnoMundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

a. Inanis, nondum finem consequuta: vacua, locandis rebus.

E V C H E R I V S in Genesim libro primo, capite primo.

Idcirco Terra inanis & vacua, quia nondum erat vniuersitate creaturarum completa.

L V S I T A N V S Adnotationibus in Genesim, capite primo, ex phrasi alteram excerpfit speculationem.

Est ergo huius sententiæ sensus; Et Terra fuit, scilicet ante separationem ab aquis, vana & vacua. Vana, inquam, quia nondum erat finem consequuta suum, habitatores scilicet; videbatur enim in vanum facta, quandiu non habebat suos habitatores & cultores. Erat verò vacua, quia suis locatis, aut potius locandis, animalibus scilicet, erat destituta.

V I E L M I V S lectione octaua in præfatam vtranque expositionem declinavit.

Dicam luculentius, Vana externæ, quod finem illum consequuta nondum esset, in quem quoque creata fuerat, videlicet, ut vsui animalium deserviret; qua ratione, & Psalmo secundo dicitur; Et populi meditati sunt inania. Et vacua intus, quia & mineralibus, & alijs rerum seminibus carebat; quorum veluti vterus, & locus est.

b. Inanis, quia sine incolis: Incomposita, à Mari non distincta.

B E D A in Expositione super Genesim, inter Græcos, & Latinos Patres ludens, ait.

Inanis autem erat Terra, quia non fuit qui habitaret: & incomposita, nondum à Mari distincta.

Et Quæstionibus in Genesim.

Cur inanis & vacua, id est, quia non erat à Mari distincta: vacua, inquit, quia litoribus non erat circumdata, vel vicibus suis ornata, id est arboribus, & animalibus.

Et eadem dixit libro de Sex dierum creatione.

A V C T O R.

Omnes hæ interpretationes ad eò in idipsum incidunt, ut ex ipsis una confici queat. Inanis igitur & vacua erat Matrix Terra, quia interni, externiq; ornatus expers erat. Intus, scilicet, cum in uisceribus, ac immenso suo utero, lapidum, mineralium speciebus careret, & seminibus, virtuteq; ad procreanda germina destituta esset. Extra autem, quoniam ipsis germinibus, quinimmo animantibus, atque accolis hominibus non esset venustata, nec montium, colliū, fluminū, lacuū, fontiumq; amœna varietate exornata. Verum, quod subintulit Caietanus, Terram tunc fuisse purum elementum, arduum est arbitrari: huic enim placito refragantur D. Basilius, Ambrosius, Beda, innumeriq; ex Patribus; qui aërem, ignemq; in Terræ uisceribus latitasse docuerunt. Deinde contra ipsam militat ea euidens ratio, quoniam undiq; circumfusam Terram, circumiectamq; aquis, madidam, humentemq; saltem eminentiorem partē gestasse necesse erat, perfusaq; aquis non potuerit summā siccitatem, quæ ipsi insignis est affectio, obtinere: Quapropter si pura secundum substantiam, non pura secundum qualitatem extare potuit. Iunilius huius inconditi Terræ status causam retulit, quia scilicet undique eam aquæ obruerant: nam tertia die submotis aquis, cum arida apparuit, cuncta sua protulit tum intus, tum foris specimina. Ex quibus id consequebatur, quod dixit Strabus, nempè quod Terra esset inutilis, & infructuosa.

Terra cur inanis & uacua dicta sit.

Terra illa inanis non fuit purum elementum.

Inanis

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Terra autem erat inanis & uacua.

- Inanis, quia labilis: Vacua, quia antris plena.
- Deus ornatus congruos elementis primum non dedit, ne increata, & sine principio crederentur.
- Vel, ut nos doceret primum facere, postea venustare.
- Cælum absolutum, Terram autem deformem Deus creauit; Ne in creatione opificem infirmum suspicaremur.

a. Inanis, quia labilis: Vacua, quia antris plena.

Cæterum à præfâtissimorum Patrum sententijs non dissentiens, hoc unum superadij-
ciam. Inane certè illud uocatur, quod natat, & non consistit: vacuum uerò quod subsi-
dit. Duas igitur Terræ illius primæuæ, quæ sub aquis recondebatur, conditiones Moses
his uerbis explicauit; Alteram, quod Terræ superficies omnis ferè usque ad intima pro-
funda sua uiscera, lutosa, atque cœnosa ab aquis iactaretur eo modo, quo a torrētibus
lutum pertrahi solet; Alterā, quod quibusdam Terræ partibus, densitatis causa, persi-
stentibus, reliquæ confringerentur, foderenturq; ab aquarum colluue, adeò ut ingen-
tes hiatus, cauernæq; formarentur, quæ postea valles, totq; lacuum, ac uastissimorum
gurgitum, mariumq; aluei extarunt. Propter primam igitur deformitatis cōditionem,
Terra dicta est inanis, hoc est labilis, & non constans sua in soliditate: propter alteram,
uacua, hoc est non ubiq; semetipsa expleta. Hæc Terræ erat in eo Chaos conditio; hic
aspectus eius horrens, & squallens.

b. Deus ornatus congruos primum elementis non dedit, ne increata, & sine principio crederentur.

AMBROSIVS libro primo Hexæmeron, capite septimo.

Et fortasse dicant; Cur enim Deus, sicut dixit, & facta sunt; non simul ornatus congruos rebus asurgentibus
donauit elementis, quasi non potuerit Cælum insignitum stellis subito ut creatum est resurgere, & floribus,
ac fructibus Terra vestiri? Potuit utique, sed ideò primò facta, postea composita declarantur, ne uerè increa-
ta, & sine principio crederentur, si species rerum uelut ingenerate ab initio, non postea addita viderentur. In-
composita Terra legitur, & isdem à Philosophis æternitatis, quibus Deus privilegij honoratur: quid dicerent,
si ab initio eius pulchritudo uernasset? Demersa aquis describitur, uelut cuidam principiorum suorum addi-
ta naufragio; & adhuc à nonnullis facta non creditur: quid si decorem primogenitum uendicaret?
Nonnulla ex his sumpfit Glossa Locupletata.

c. Ut nos doceret primum facere, postea venustare.

AMBROSIVS loco asserto.

Accedit illud, quod imitatores sui Deus nos esse uoluit, ut primò faciamus aliqua, postea venustemus: ne
dum simul utrunque adoramus, neutrum possimus implere. Fides autem nostra quodam gradu crescit. Ideò pri-
mò fecit Deus, postea venustauit, ut eundem credamus ornasse qui fecit, & fecisse qui ornauit: ne alterum
putemus ornasse, alterum creauisse; sed eundem utrunque esse operatum, ut primò faceret, postea componeret,
ne alterum sine altero crederetur.

d. Cælum absolutum, Terram autem deformem Deus creauit; Ne in creatione opificem infirmum suspicaremur.

CHRYSOSTOMVS in Genesim Homilia secunda.

Terra autem, dicit, Inuisibilis erat, & inculta. Cuius gratia, dic queso, Cælum clarum, & absolutum creauit:
Terram autem informem effecit? Neque hoc temerè factum: sed, ut cum didiceris meliorem creationis par-
tem ab eo formatam & absolutam, postea neque de alijs dubites, neque putes tale quid uirtutis infirmita-
te factum.

P R O-

Terra autem erat inanis & uacua, &c.

- Cælum absolutum, Terram deformem creauit Deus; ne mortales Terræ beneficijs illecti, plusquam dignum est, eam venerarentur.
- Deformitatem Terræ describit Moses, prætermisso Cælo, quia id de Empyreo dici non potuit, cum suis incolis, hoc est, Angelis mox fuerit impletum, & Dei maiestate splenduerit.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim.

Qui sit autem, quod Cælum perfectum, & absolutum proposuit Deus, & Terram paulatim artificiosa manu
exornauit secundum Scripturæ testimonia? Causa in promptu est. Ut cum videas in potentiore, & artificio-
siore elemento creando, eius vim intelligas, quod & Terram potuisset, si uoluisset, perfectam, & omni ex par-
te consummatam nobis illicò dare.

a. Cælum absolutum, Terram deformem creauit Deus; ne mortales Terræ beneficijs illecti, plusquam dignum est, eam venerarentur.

CHRYSOSTOMVS Homilia præcitata.

Ad hæc, & alia ratione deformem Terram creauit, quoniam ipsa est nutrix, & mater nostra; & ex ea
facti sumus, ac educamur; ipsaque nostra patria est, & commune sepulchrum, (reditus enim noster ad eam est)
& varijs per eam bonis fruimur. Ideò, ut ne homines ob usum necessitatem plusquam dignum est, eam vene-
rentur, ostendit primum rudem, & absque forma, & inexploritam: ut ne beneficia Terræ, telluris nature impu-
tes: sed ei tribuas, qui illam ex nihilo, ut esset, creauit: propter hoc ait; Terra autem erat inanis & uacua.

PROCOPIVS loco asserto.

Terra propter te, tuamque salutem primò prodijt inculta, & squallida: Terra enim communis est mensa,
communis Patria, nutrix, & mater omnium: ciuitas, & sepulchrum commune. Ne igitur maxima, quæ suppe-
ditat, commoda considerans, & quod sine ea uiuere non possemus, reputans, eam inter Deos censes referendā,
euidenter denunciat illam à primordio fuisse informem, immundam, sordidamque visu. Quam utilitatem cer-
nentes, magis admiremur eum, à quo & condita, & suo decore exposita est.

b. Deformitatem Terræ describit Moses, prætermisso Cælo, quia id de Empyreo dici non potuit, cum suis incolis, hoc est, An- gelis mox fuerit impletum, & Dei maiestate splenduerit.

IVNILIUS in Hexæmeron.

Ut quid enim hæc de Terra, prætermisso Cælo, intulit? nisi quia de Cælo nil tale intelligi uoluit. Ipsum
enim est Cælum superius, quod ab omni huius Mundi uolubili statu secretum, diuina gloria presentie ma-
net semper quietum. Nam de nostro Cælo, in quo posita sunt luminaria huic seculo necessaria, in sequentibus
Scriptura, quomodo, uel quando sit factum, declarat. Non ergo superius illud Cælum, quod mortalium est om-
nium inaccessibleibus, inane creatum est, & uacuum, ut Terra, quæ nil in sua prima uidentium ger-
minum, & uiuentium produxit animantium creatione: quia nimirum suis incolis mox creatum; hoc est, bea-
tissimis Angelorum agminibus impletum est. Et post. Merito itaque Cælum Celi non inane, & uacuum
esse factum memorat. Sed nec tenebris in eo, uel abisso locus remanere illius perhibetur, quod Dominus illu-
minat, & cuius lucerna est agnus.

GLOSSA Ordinaria.

Quod, uel quale Cælum in principio cum Terra factum est, ostendit. Hoc enim de Terra subdit, quod de
Cælo intelligi uoluit. Hoc enim superius Cælum, quod à uolubilitate Mundi secretum est, mox ut creatum est,
sanctis Angelis est impletum: quos in principio cum Cælo & Terra conditos testatur Dominus, dicens Iob;
Ubi eras, cum me laudarent astra matutina, & iubilarent omnes filij Dei? Astra matutina eosdem Angelos,
& filios Dei uocat. De Cælo enim, in quo posita sunt luminaria, quomodo, uel quando factum sit, po-
stea dicit.

Iob 38.

RVPERTVS Commentarijs in Genesim libro primo, capite septimo.

Creatus, inquit, Cælo & Terra, Cælum quidem non omni ornatu inane, uel uacuum erat, quippe quod ex lu-
mine diuina maiestatis resplenduit, sicut ad illius similitudinem Cælum istud uisibile, & aer, Solis huius re-
fulgent lumine: uerum terra, id est corpulenta substantia, inanis erat, & uacua. Non quidem ipsa à diuina
V u magnitudo.

AnnoMundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Terra autem erat inanis & vacua.

a. Deformatatem Terræ describit, & non Cæli; quanquam non dissimilia de Cælo dici potuissent.

Ita. 6.

magnitudine remota erat, cum de illa verissime Seraphin clament, dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth: Plena est omnis Terra gloria eius; sed eam maiestas eadem, etsi iam potestate, non tamen actu impleuerat, vel ornatu.

a. Deformatatem Terræ describit, & non Cæli; quanquam non dissimilia de Cælo dici potuissent.

BASILIVS Hexameron Homilia secunda.

Qui factum putas, ut utrisque circa alterutrum discrimen, & delectum iam conditis Cælo, Terraque, Cælum quidem suis constitit partibus perfectum, Terra autem imperfecta, atque inculta? aut quid illud omnino est, Terram inornatam fuisse, & inconditam? quam item ob causam inconspicua erat & inuisibilis? Sanè is apparatus, ea demum structura Terræ ex acta fuisse censetur, atque perfecta, cum verberem ex se primùm edidit fructuum copiam, cum ex ea omnigenum stirpium suppullulavit, & emerfit omnimoda germinatio, quando arborum altissimarum, tam fructuosarum, quam que sunt infrugi, primigeniæ eruptiones emicuerunt: quando itidem florum perquam amani colores, odores quoque suavissimè fragrantés, cæteraque id genus omnia, que paulò post è Terra, Dei præcepto exorta, suam condecorarunt parentem. Horum sanè quando nihil dum se è Terra exeruisset, hanc non iniuria nuncupavit sermo hic ἀνατολήσων, inornatam. De Cælo etiamnum dicere licuerit non admodum dissimilia, quando id ipsum excultum nondum erat, aut perpolitum. Necdum enim se decentem ornatum obtinebat, quippe quod non iam splendebat radiosissimo Sole, Lunaque circumfusum, at neque stellarum choris, tanquam fertis redimibatur. Neque enim idem istiusmodi erant condita. A veritate igitur nihil aberraueris, Cælum quoque si dixeris fuisse inconditum.

A V C T O R.

Ambrosij &
Chrystomi
obserua-
tiones tropo-
logicæ sunt.

Basilij & Iu-
nilij obserua-
tiones sibi in-
uicem aduer-
santur.

Observationes hæc quas detulerunt hi Patres, tropologica potius, quam literales censendæ sunt, maxime duæ primæ Ambrosij, & duæ sequentes Chrystomi, & Procopij. Quapropter de ipsis iudicium ferre non est opportunum. Cæterum duæ postremæ, quas literales esse existimo; contrariæ adinuicem, repugnantesque sunt. Iunilius Cæli deformatatem, Mosem non narrasse tradit, quia Cælum iam erat perfectum, & numeris omnibus absolutum: e contra Basilius, Cælum etiam ipsum nondum fuisse excultum, aut perpolitum, nec decentem ornatum obtinuisse perhibet; quippe quod non claret Sole, Luna, atque stellarum choris: Verùm discrepantia ista ex eo oritur, quod diuersam hi Patres de Cælo in exordio temporum producto, habuerint sententiam. Iunilius voluit illud extasse Empyreum, quod & Angelis mox impletum fuisse censuit: & Rupertus diuinæ maiestatis lumine, seu præsentia splenduisse maluit. Basilius autem, non Empyreum, sed supremum Orbem, vel (vt Damascenus dixit) Cælum instellare, atque luminibus vacuum ipsum extasse arbitratus est. Quapropter si Cælum illud Empyreum fuit, certè deformatatem nullam habuisse censendum est; ac propterea confirmilia ijs, quæ de Terra dicta sunt, de ipso proferri haud potuere. Si verò orbis fuit supernus, cum non irradiaretur astrorum aliqua luce, merito incongestum, incultumque dici potuit. Verùm iam supra definiuimus Mosem Empyreï, Angelorumque mentionem prætermisisse, tantumque Mundi sensibilis effectiorem narrasse: unde sequitur, quod familia potuisset de Cælo scribere ijs, quæ de Terra tradidit; quandoquidem & Cælum quarto die exornandum esset. Quare autem id non fecerit, Patres prætermiserunt.

Terra,

Terra autem erat inanis, & uacua.

a. Terra, nomen est elementi huius, quod terimus, non materia; & Terram mox creatam significat, non materiem æternam.
b. Erat, non absq; principio, & ab æterno, tanquam hyle, & materia rerum; sed erat ex quo facta est.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

a. Terra, nomen est elementi huius, quod terimus, non materia; et Terram mox creatam significat, non materiem æternam.

TERTULLIANVS libro aduersus Hermogenem, quæ fuerit Hermogenis sententia huius loci; Terra autem erat incomposita, his primùm narrat.

Hermogenes ex sequentibus argumentatur; quia scriptum sit: Terra autem erat inuisibilis, & incomposita. Nam & Terræ nomen redigit in materiam, quia Terra sit, quæ facta est ex illa. Et Erat in hoc dirigit, quasi quæ semper retrò fuerit innata, & infecta. Inuisibilis autem, & rudis: quia informem, & confusam, & inconditam vult fuisse materiam. Has quidem opiniones eius sigillatim reuincam.

Deinde, quid Terræ nomine Hermogenes interpretetur, sic exponit.

Vult igitur duas proponi Terras in ista Scriptura; unam, quam in principio Deus fecit: Aliam, materiam, ex qua fecit: de qua dictum sit: Terra autem erat inuisibilis & rudis. Vtique si quæram ex duabus, quæ cui nomen Terræ accommodare debeat? dicetur, hanc quæ facta sit ex illa, ex qua facta est, vocabulum deriuasse; quia verisimilius sit ab origine sobolem potius, quam originem à sobole vocitari.

Et post sic eam confutat.

Si nomen proprium materiæ illius fuit Terra, hæc quæ non est materia, aliud scilicet facta, Terræ quoque non capit nomen alienum, & statum suo extraneum. Sed materia facta, id est Terra, habuit cum sua origine consortium nominis, sicut & generis. Non audio. Nam & testam, licet ex argilla confectam, iam non argillam vocabo, sed testam: & electrum, licet ex auro, & argento federatum, nec argentum tamen, nec aurum appellabo, sed electrum: à cuius habitu quod diuertit, pariter & à vocatu eius recedit, appellationis, sicut & conditionis proprietate. Quam autem transferit de statu Terræ illius, id est materiæ, ista Terra, vel eò palam est, quod hæc apud Genesim testimonium boni accipit: Et vidit Deus, quia bonum: illa autem apud Hermogenem in originem & causam malorum deputatur. Postremò si idè hæc Terra, quia & illa, cur non & materia hæc quoque, quia & illa? Immo iam & Cælum, & omnia, si ex materia constant, & Terræ, & materiæ vocari debuerunt.

b. Erat, non absq; principio, & ab æterno, tanquam hyle, et materia rerum; sed erat, ex quo facta est.

TERTULLIANVS libro aduersus Hermogenem, capite vigesimo septimo.

Terra erat inuisibilis & rudis. Sed tu, ò Hermogene, supercilio capitis, & nutu digiti accommodato altius tollens, & quasi retrò iactans: Erat, inquis, quasi semper fuerit, scilicet innata, & infecta; & idcirco materia credenda. At ego sine ullo lenocinio pronuntiationis, simpliciter respondebo, de omni re posse dici, Erat, etiam de ea, quæ facta, quæ nata sit, quæ aliquando non fuerit, & quæ materia non sit. Omne enim quod habet esse, unde habeat, siue per initium, siue sine initio, hoc ipso quod est, etiam Erat, dicitur. Cui competit prima verbi positio in definitionem, eiusdem etiam declinatio verbi decurret in relationem. Est definitionis caput, Erat, relationi facit.

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite septimo.

Terra autem erat inuisibilis, & incomposita. Quid est erat, nisi ne forte in infinitum, & sine principio extendant opinionem suam, & dicant; Ecce, quia materia, id est hyle, sicut Philosophi dicunt, etiam secundum Scripturam diuinam non habuit initium? Verùm hoc dicentibus respondebis, quia scriptum est; Erat autem Cain operarius Terræ. Et de eo, qui Iubal dictus est, habet Scriptura; Hic erat pater, qui demonstravit Psalterium, & Citharam. Et homo erat in Arustide regione, cui nomen Iob. Desinant ergo de verbo quaestionem mouere, cum præmiserit Moyses, quia fecit Deus Terram. Erat ergo, ex quo facta est.

Declarat subinde Ambrosius non posse de Terra dici, quod erat ante Mundum, quia locus, in quo esset, mente concipi non potest.

Nam si sine principio eam dicunt esse, iam non solum Deum, sed etiam hylem sine principio dicentes, definiunt

Gen. 4.
Ibidem.
Iob. 1.

V u 2 niant

niant ubinam erat? Si in loco, ergo etiam locus sine principio fuisse astringitur; in quo erat materia rerum, que principium non habebat. Quod si absurdum videtur de loco credere, videtur ne forte volatilem Terram debeat asserere, que non habens fundamentum, alarum remigis suspenderetur. Unde ergo ei alas simimus, nisi forte huc deriuemus prophetici sermonis interpretationem: A pernis Terræ prodigia audiuius. Et illud: Væ Terræ nauium penna? Sed hoc si accipiamus, in quo aere volabat Terra? sine aere enim volare non poterat. Sed aër adhuc esse non poterat, quia non erat. Esse non poterat, quia non erat sine rerum materia elementorum facta distractio, cum ipsa adhuc elementa facta non essent. Vbi ergo erat materia ista alarum suffulta remigis? in aere non erat, quia aër corpus est Mundi. Corpus autem esse aërem docet lectio, quia emissæ sagitta in locum quem iaculator intendit, incisus aër statim in seipsum resolutus est. Vbi ergo erat hyle, nisi forte dicatur quadam dementi intentione, quia in Deo erat? Ergo Deus, qui est inuisibilis natura, atque inuiolabilis, qui lucem habitat inaccessibilem, incomprehensibilis, & purissimus spiritus, locus erat materiae mundialis; & erat in Deo Mundi portio, cum de hoc Mundo non sit nec mens seruulorum eius, sicut habemus scriptum; De hoc Mundo non sunt, sicut & ego non sum de Mundo.

Ioan. 17.

THEODORETVS Quæstione quarta in Genesim.

Si Terra erat, quomodo creata est? ait enim qui scripsit, Terra autem erat. Lewis nimium, & stolidi quæstio. Nam qui dixit, In principio creauit Deus Cælum, & Terram; non aeternam dixit esse Terram, sed post Cælum, aut cum Cælo creatam esse. Alioqui nec absolutè dixit Scriptor, Terra autem erat: sed quod sequitur subiunxit, Terra autem erat inuisibilis, & incomposita; hoc est, creata quidem est à Deo omnium conditor, sed adhuc inuisibilis erat, aquis nempe circumdata: & incomposita, eò quod nondum ornata erat germinibus, neque consita pratis, nemoribus, & segetibus.

AUGUSTINVS de Genesi imperfecto, capite quarto.

Terra autem erat inuisibilis, & incomposita, & tenebræ erant super abyssum, & spiritus Dei ferebatur super aquam. Ab Hæreticis, qui Veteri Testamento aduersantur, moueri calumniam huic loco solet, cum dicitur; Quomodo in principio fecit Deus Cælum & Terram, si iam Terra erat? Non intelligentes hoc esse subiectū, ut exponeretur, qualis Terra fuerit, de qua iam dictum est: Fecit Deus Cælum & Terram. Hæc autem Terra, quam Deus fecit, inuisibilis erat, & incomposita, donec ab eodem ipso discerneretur, & ex confusione in rerum certo ordine constitueretur.

Et de Genesi contra Manichæos libro primo, capite tertio.

Quod autem sequitur in libro Genesios; Terra erat inuisibilis, & incomposita: sic reprehendunt Manichæi, ut dicant: Quomodo fecit Deus in principio Cælum, & Terram, si iam terra erat inuisibilis, & incomposita? ita cum volunt Scripturas diuinas prius vituperare, quam nosse, etiam res apertissimas non intelligunt. Quid enim manifestius dici potuit, quam hoc dictum est; In principio fecit Deus Cælum, & Terram, Terra autem erat inuisibilis, & incomposita; id est, in principio fecit Deus Cælum, & Terram, Terra autem ipsa, quam fecit Deus, inuisibilis erat, & incomposita, antequam Deus omnium rerum formas locis, & sedibus suis ordinata distinctione diserneret: antequam diceret: Fiat lux, & fiat firmamentum, & congregentur aquæ, & appareat arida: & cætera, quæ in eodem libro sic exponuntur per ordinem, quemadmodum possint ea paruuli capere. Quæ omnia continent tam magna mysteria, ut quisquis ea didicerit, omnium Hæreticorum uanitatem vel doceat, quia homines sunt, vel derideat, quia superbi sunt.

PROCOPIVS Comm. in Gen. capite primo.

Impius, & Deo rebellis Manes, inquit; Verbum substantiuum, Erat, significat Terram fuisse materiam increatam. Quod si ita est, cur non videt priore loco positum esse verbum, Fecit, quod antecedit Erat. Nec preterea verbum Erat, semper aeternitatem denotat, ut disci potest ex illo loco; Eratque; vir ille maior omnibus filiis Orientalibus. Forsitan docet Terram fuisse inconspicuum, quia humanus oculus eam nondum conspexerat: aut si potuisset videri per se, attamen nondum erat lux, quæ tenebris inuoluta aperit, & visenda exhibet. Quod indigestum significet id, quod ornatum caret, vel ex hoc loco cognosci potest: Faciens melius preparauit te tanquam lutum figulus. Vt figulus lutum informe facile ad quoduis vas formandum pro arbitrio accommodat; sic ego lutum è Terra docipiens, in meliorem conditionem transformauit, adeo ut impossibile sit mortalibus explicare ex quali qualis sis natus.

Iob. 1.

a. Ruditas hic describitur Terræ mox creatæ, non Terræ, vel materiæ ingenitæ.

TERTULLIANVS libro aduersus Hermogenem.

Magna scilicet quæstio est, si erat Terra, que facta est. Sanè discutiendum, an ei competat inuisibilem, & nudam fuisse, que facta est, an ei ex qua facta est, ut eiusdem sit erat, cuius & quod erat. At quin non tantum probabimus istum habitum huic Terræ competisse, sed & illi abij non competisse. Nam si nuda materia Deo subiacebat, nullo scilicet elemento obstruente: siquidem nondum quicquam erat præter ipsam & Deum: utique inuisibilis esse non poterat. Quia etsi tenebras uolet in substantia fuisse materiæ (cui articulo respondere debemus

Terra autem erat inanis & vacua.

a. Ruditas hic describitur Terræ mox creatæ, non Terræ, vel materiæ ingenitæ.

debimus suo ordine) etiam homini tenebræ uisibiles sunt, hoc enim ipsum quod sunt, tenebræ uidentur, nudum Deo. Et utique si inuisibilis esset, nullo modo cognosceretur qualitas eius. Unde ergo compertus est Hermogenes informem, & confusam, & inconditam illam fuisse, que ut inuisibilis latebat? aut si hoc à Deo reuelatum est, probare debet. Sic & an rudis dici potuerit, ex postulo. Certè enim rude illud est, quod imperfectum est: certè imperfectum non potest esse, nisi quod factum est. Quod enim minus factum est, imperfectum est. Certè, inquis. Ergo materia, que facta non erat, in totum imperfecta esse non potuit. Quæ imperfecta non fuit, etiam rudis non fuit. Initium non habens, quia facta non fuit, caruit & rudimento. Initij enim accidens est, rudimentum. Terra uero, que facta est, meruit & rudis dici. Statim enim ut facta est, habuit imperfectè locum, ante perfectionem.

BASILIVS Hexameron Homilia secunda.

Sed ueritatis deprauatores non suam mentem accommodantes Scripturæ, sed ad suam uoluntatem, mentem Scripturarum trahentes, ac peruertentes, materiam hisce uerbis innui dicunt. Hæc est enim, & inuisibilis (inquit) & inornata suapte natura: quippe cum omni prorsus qualitate careat suomet genio & conditione, atque ab omni penitus forma, figuræque sit separata, quam opifex Vniuersi sumptam per suam sapientiam informauit, & in ordinem, statumque elementi redegit: atque ita per ipsam, rerum earum omnium, quæ conspiciuntur, essentias fecit.

Progreditur Basilius pluribus rationibus impiæ huius sententiæ errores eliminare. Quarum prima ea est, quoniam si Terra ingenita, immortalisq; esset, omnino ut Deus foret colenda, quod quidem quàm absurdum, execrandumque sit, quis non uidet? Hanc sic declarat.

Si igitur ingenita est Terra, nec ulla prorsus ipsius extat origo; primum quidem persequere ac Deo tribuendus illi uenit honos eximia dignitatis: quo quid magis impium fieri potest? Terram, inquam, ipsam qualitatis omnis expertem, forma penitus carentem, informitatem extremam, turpitudinem (ijs ipsis utor nomenclaturis) nullis adumbratam typis, eodem statu supremo, ac præceminenti, quem sapiens, & potens, & formosissimus opifex, creatorque rerum omnium, sibi suo iure uendicat, dignam esse existimare?

Altera autem ratio est, quia non fuisset æquipollens Dei omnipotentia, ac scientia, & si maior extasset, imbecillis ipse Deus esset iudicandus; sin uero minor, ex materia defectu non potuisset id efficere, quod proposuerat. Hanc igitur rationem his defert.

Deinde enim consequitur eam tantæ esse quantitatis, ut totam suscipiat scientiâ Dei; hoc quoque pacto substantiam ipsius æqualem aliquo in modo inuestigabili Dei potentia, facultatiq; ex aduerso opponunt: siquidem Dei ex sese prudentiam totam metiri possit. Quod si minor materia sit operatione diuina, hoc etiam sanè pacto in absurdum longe maledictum in Deum, hæc ipsorum sententia uertetur, ac recidet, eò quod ociosum Deum, & ab actione suorum operum, creatione uero, propter materiæ defectionem remouentur per cuiusmodi impium dogma, ac detineant.

Concludit tandem.

At humanæ naturæ paupertas illos decepisse uidetur. Et quoniam humanis in rebus singula artes circa aliquam materiam definit uersantur, ut fabricorum ferrariorum quidem facultas circa ferrum, fabrilis autem circa ligna: atque in his aliud quidem est ipsum subiectum, aliud forma, aliud item id quod ex forma conficitur, & materia quidem forissecus assumitur, forma uero accommodatur ab arte: effectus denique est id, quod ex utrisque componitur, ex materia, inquam, & forma. Ad eundem modum, & in operatione diuina usum iam enensis putarunt: Mundi quidem figuram, à Creatoris omnium allatam sapientia; materiam autem aliunde opifici administratam, ac subiectam fuisse; & Mundum ipsum ex hisce compositum emeruisse, subiectum habentem quidem, & essentiam aliunde, figuram uero, ac formam à Deo accepisse.

Enimuerò Patres eruditissimi, atque præclarissimi, Scripturam sacram explanantes, cuncta ea loca, quæ Philosophi uetusti, Hæreticique quamplures, ad suas hæreses, & erroneas sententias astruendas diripiunt, atque extorquent; mirifico studio obseruant. Cum autem Philosophi, Hæreticique permulti ex his uerbis; Terra autem erat inuisibilis,

Anno Mundi primo. In exordio temporum. Ante dies.

Patrum diligentia in explicanda Scriptura sacra.

AnnoMundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Et Tenebræ erant super faciem Abyssi.

- a. In Hebræo non haberi, Erant.
b. Et, pro Quia, legendum est.

CAIETANVS,

Abyssi nomen quamuis Græcum, quia tamen usurpatum est à Latinis, & Hebraicæ dictioni consonat, libenter acceptamus.

a. In Hebræo non haberi, Erant.

CAIETANVS Commentarijs in Genesim.

Nec inuenitur ibidem aliquod verbum; sed verbum, Fuit, ante positum, seruit vtrique particule; præcedenti scilicet, & huic.

b. Et, pro Quia, legendum esse.

VIELMIVS lectione octaua.

Si Septuaginta sequeremur, non esset insulsus commentarius; si rursus Et, pro Quia, nunc quoque interpretaremur, essetq; huius periodi sensus, Terra erat incomposita, & inuisibilis, quia Tenebræ erant super faciem Abyssi.

A V C T O R.

Ego ex his elicio, non adeò discrepantes esse translationes has à nostra, quin eam sectari non possimus. Quapropter id tantum mei muneris esse arbitror, vt ex his discretis, diuersisq; editionibus ea adnotem, quæ nostram calumniare existimantur. Principio itaque nostram editionem nonnulli redarguunt, quoniam in Hebraica, & Chaldaica lectione, Obscuritas, pro Tenebræ, positum sit; idq; Caietanus, & Lusitanus non sine ratione factum putant; tum quia vox Chosech singularis numeri sit; quare potius Tenebra, quam Tenebræ verti debuerit; seu Obscuritas, quam Obscuritates; tum etiam quia cum vox eamet, & Tenebras, & Obscuritatem significet, aptius visum sit Obscuritas vertendum esse, quam Tenebra: nam Tenebra obumbrationem lucis significatione sua demonstrat; Obscuritas verò omnimodam lucis carentiam; primaq; illa ac profundissima caligo Mundo offusa non ex lucis obumbratione, sed ex omnimoda carentia extiterit. Verum id omne, meo iudicio, parum refert, nostramq; editionem immerito isti reprehendunt. Siquidem esto, quòd vox illa Chosech, tantum minoris sit numeri; attamen, quia Latinum idioma singulari caret huius nominis Tenebræ, pulcherrimè & eleganter Tenebræ, non Tenebra verti debuit, vt Septuaginta, & Pagninus etiam legerunt. Deinde Tenebrarum vox, etiam pro omnimoda lucis carentia passim capitur, præcipuè apud Patres. Cæterum quòd Septuaginta, pro Erant, interpretati sunt Incumbebant; id non ex vocis significato, sed ex descriptionis libertate; cum nullum existeret in Hebraica lectione verbum, facere præsumperunt. Quòd autem voculâ, Super faciem, abstulerint, non multum interest. Solent profectò Hebræi, aduerbijs, Contra, & Super, vt plurimum adiungere Faciem, dicentes: Contra faciem deserti, & Supra faciem deserti; Contra faciem Terræ, & Super faciem Terræ; pro eo quod est, Contra Terram; & Supra Terram. Græca autem in editione, is dicendi tropus negligi potuit. Quòd autem Pagninus dixit, in superficie voraginis, & non Abyssi, nullius est ponderis; quoniam Theom æquè significat abyssum, & voraginem; & vorago & abyssus in eandem trahuntur significationem. Quòd Lusitanus & Caietanus, Super superficies, seu Facies legant, & non Faciem, quasi (Alpenè) vox Hebraica, pluralis sit numeri, non multum refert; quia & sæpe in singularem rapitur, vt editio nostra, Septuagin-

Defenditur
nostra Editio
circa vocem
Tenebræ.

Et Tenebræ erant.

- a. Tenebræ, hoc est, Idea aëris.
b. Vel, Angelica natura non conuersa ad Deum.
c. Sive Materie primæ confusio.

ta Interpretes, Pagninus, Lippomanus, & alij sumpserunt. Superest igitur, vt nostræ editioni inhærentes, quid hoc loco contemplantur Patres, perpendamus.

Et Tenebræ erant.

Rapitur Tenebrarum significatio in plures, & repugnantes sensus.

a. Tenebræ, Idea aëris.

PHILO de Mundi Opificio, Platonem forsitan subsequutus (sæpe enim Platonizat) sic inquit.

Itaque ante omnia Conditor fecit in Mundo intelligibili Cælum incorporeum, & Terram inuisibilem, & aëris ideam, & vacui: hunc vocauit tenebras, vt potè atrum naturaliter.

b. Angelica Natura non conuersa ad Deum.

AVGVSTINVS de Genesi ad literam, libro primo, capite primo.

Tenebræ erant super abyssum: vt translato verbo, tenebrosam abyssum, intelligamus naturam vitæ informem, nisi conuertatur ad Creatorem; quo solo modo formari potest, vt non sit abyssus; & illuminari, vt non sit tenebrosa. Et quomodo dictum est, Tenebræ erant super abyssum: an quia non erat lux? Quæ si esset, vtrique superesset, & tanquam superfunderetur. Quod tunc sit in creatura spiritali, cum conuertitur ad incommutabile, atque incomparabile lumen, quod Deus est.

Et duodecimo Confessionum, capite decimoseptimo.

Quid si dicat & alius, Cælum & Terram quidem inuisibilem, visibilemque naturam, non indecenter appellatam, ac per hoc vniuersam creaturam, quæ fecit in Sapientia, id est in principio, Deus, huiusmodi duobus vocabulis esse comprehensam; verumtamen quia non de ipsa substantia Dei, sed ex nihilo cuncta facta sunt, quia non sunt id ipsum quod Deus, & inest quadam mutabilitas omnibus; siue maneat, sicut æterna domus Dei; siue mutantur, sicut anima hominis & corpus; communem omnium rerum inuisibilem, visibilemque materiem, adhuc informem, sed certè formabilem; vnde fieret Cælum & Terra, id est inuisibilis, atque visibilis iam vtraque formata creatura, his nominibus enunciata, quibus appellaretur Terra inuisibilis & incomposita, & Tenebræ super abyssum: ea distinctione, vt Terra inuisibilis, & incomposita intelligatur materies corporalis ante qualitatem forme; Tenebræ autem super abyssum, spiritalis materies ante cobitionem quasi fluentis immoderationis, & ante illuminationem sapientiæ?

c. Tenebræ, Materia prima confusio.

AVGVSTINVS libro de Genesi ad literam imperfecto, capite quarto.

Et tenebræ erant super faciem abyssi. Vtrum subter abyssus erat & supra tenebræ, quasi iam loca distincta essent? An quoniam materia adhuc confusio exponitur, quod iam xos Græcè dicitur; ideo dictum est, Tenebræ erant super abyssum, quia lux non erat; quæ si esset, vtrique supra esset, quia esset eminentior; & ea quæ sibi subiecta erant, illuminaret? Et reuera, qui diligenter considerat quid sint tenebræ, nil aliud inuenit, quam lucis absentiam. Ita igitur dictum est, Tenebræ erant super abyssum: ac si dictum esset, non erat lux super abyssum. Quapropter hæc materies, quæ consequenti operatione Dei, in rerum formas ordinata distinguitur, appellata est Terra inuisibilis, & incomposita, & profunditas carens luce, quæ appellata est superius nomine Cæli & Terræ, veluti semen, vt iam dictum est, Cæli & Terræ.

Et duodecimo Confessionum, capite tertio.

Nonne tu Domine docuisti hanc animam, quæ tibi constitetur? Nonne tu Domine docuisti me, quòd priusquam istam informem materiam formares, atque distingueres, non erat aliquid, non color, non figura, non corpus, non spiritus, non tamen omnino nihil? erat quadam informitas sine vlla specie.

Xx EVCHE,

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies .

Et Tenebræ erant.

- a. Tenebræ, hoc est, indistinctio rerum in Chaos vniuersali vna forma congesto.
b. Vel caligo obruens, ne lux corpora diaphana illustraret.

E V C H E R I V S suis in Commentarijs libro primo, capite primo.

Hæc ergo tenebrosa abyssus, adhuc informis materia obscuritatem designat, quia nondum vlla species videri, aut tractari poterat.

A L B E R T V S Magnus in Summa de quatuor cœqueuis, questione duodecima, articulo vndecimo.

Quare dicuntur tenebræ esse super faciem abyssi, si abyssus dicitur materia? Dicendum, quod tenebra est priuatio luminis; lumen autem est prima forma, per quam superiora mouent materiam elementorum. Et quia adhuc proportio sufficiens non erat inter principium primum mouens in genere corporum, propter hoc dicitur tenebra fuisse. Quia verò abyssus dicit materiam, secundum quod est sub priuatione, & non terra, vel aqua: propter hoc dicitur potius illa tenebra fuisse super faciem abyssi, quam super faciem terræ, vel aquæ.

a. Indistinctio rerum in Chaos vniuersali vna forma congesto.

G R E G O R I V S Nyssenus, de Historia sex dierum, quibus conditus est Mundus.

Quum summa rerum facta est, antequam vnumquodque eorum, que complent, & consciunt summam, per se ostenderetur, caligo rerum vniuersitati offusa erat. Nondum enim ex igni editus erat splendor innumeris materiae particulis occultatus: quemadmodum etiam silices obscuri in tenebris manent, etsi naturaliter illuminatricem in se vim continent, per mutuam collisionem ignem edentes, cum autem ex ipsis emicuerit scintilla, etiam illa vna cum splendore huius apparent: ita inuisibilia, atque obscura omnia erant, prius quam illuminatrix natura in apertum, ac propatulum prodiret.

T O S T A T V S Commentarijs in Genesim, in secunda expositione.

Aliqui volunt, quod tenebræ dicantur hic materialiter aër non illuminatus, qui operiebat Terram, sed non conuenit huic opinioni, quia nondum erat aliquod elementum distinctum, per consequens nec aër, sed vocantur tenebræ priuatio lucis, quia nondum fuerat creata nubecula illuminans, tenendo quod creatio materiae omnium rerum præcessit lucem, vt supra diximus. Vel dicuntur tenebræ carentia distinctionis formarum, quia sicut lux facit cognitionem in rebus, ita forma distinguit, & dat cognosci: quæ autem informia sunt, cognosci non valent.

C A T H E R I N V S Enarratione in Genesim.

Et addit super faciem illius abyssi fuisse tenebras, id est carentiam luminis, cum nihil adhuc esset sua certa specie constans, atque distinctum.

b. Caligo obruens ne lux corpora diaphana illustraret.

T H E O P H I L V S Antiochenus ad Autolycum libro secundo, solus tenebras has, caligines fuisse autumauit, cum dixit.

Tenebras promuncians, ob oculos ponit caliginem, quæ Cælum creatum obscurarunt, & contexerunt, quemadmodum aquæ potu salubres operuere superficiem Terræ.

V I E L M I V S lectione decima, lucis nomine prima die effectæ, Solem venire differuit secundum quorundam opinionem, qui Solem in primordijs cum Cœlis prodijisse arbitrabantur, atque permotæ instantiæ occurrens, quod à creatione Cœli & Terræ tenebræ super faciem Terræ tunc non potuissent extrasse; ita secundum eorum assertionem respondet.

At verò priores Doctores, ita fortasse responderent; & (ni fallor) probabilius; Solem quidem vna cum luce prodijisse, (hæc enim proprietas eius ac passio est) sed non nisi in actu signato, vt Scholæ loquuntur, non autem in actu exercitio: erat siquidem præstantissimum sydus id, aptum splendere inferna corpora, sed cum crassiora magnopere essent, eorum vitio, & incapacitate contigit, vt non prorsus irradiarentur: & proinde factum est, vt tenebræ essent super faciem abyssi: vt enim Rabbi Moses dicit, & que adeo perturbata, & crassa erat tunc elemen-

Anno Mundi
primo.
In Exordio
temporum.
Ante dies.

Et Tenebræ erant.

- a. Tenebræ, hoc est, carentia lucis in Empyreo.
b. Vel caligo tenebrosa, in qua mixta erant tria elementa, scilicet ignis, aër, & aqua.
c. Sine confusio, & indistinctio quatuor elementorum in Chaos.
d. Aut simplex lucis destitutio.

elementorum congeries, vt vetaret, obsisteretque, ne Solis radij ad Terram vsque pertingerent.

Quibus conspicuè claret, non defuisse ex nuperis, qui sententiam à Theophilo Antiocheno insinuatam, illisque fortè imperfectam, comprobant, atque extulerint.

a. Tenebræ, hoc est carentia lucis in Empyreo.

G V L I E L M V S Parisiensis, de vniuerso parte prima, capite quadragesimo, vnicus est huius peregrinæ sententiæ assertor.

Et tenebræ erant super faciem abyssi. Dixit hæc Propheta propter Empyreum Cælum, cui ab initio suæ creationis non fuit lux illa; qua postea splendidatum fuit; sicut vides & de alijs Cœlis, quod nullum eorum in se luminoso est; vnde nec videtur aliquod eorum. Quod autem apparet luminis in eis, à parte luminarium est, & stellarum. Non est igitur mirum, si de Empyreo Cælo hoc idem dicatur: cum Empyreum naturaliter diuersatum ab alijs Cœlis non videatur, nisi sola nobilitate substantiæ, ac subtilitate eiusdem ordinem verò locorum, siue positionem in altitudine & depressione, dedit ordo nobilitatis ipsorum, quemadmodum & alijs Mundi corporibus primis, id est quatuor elementis.

b. Tenebræ, id est caligo tenebrosa, in qua mixta erant tria elementa, ignis, aër, & aqua.

H V G O Victorinus de Sacramentis libro primo, parte prima.

Deinde sequitur Scriptura, & dicit; Et tenebræ erant super faciem abyssi. Duo superius proposuerat, videlicet Cælum & Terram. Ad id quædam alia duo subiungit, scilicet tenebras, & abyssum: alterum, id est, abyssum in terra: alterum, id est, tenebras, in eo, quod Cælum vocauerat significans intelligendum. Propterea namque super faciem abyssi tenebræ erant, quia abyssus subter erat, & desuper caligo tenebrosa erat. Namque abyssus tenebræ erat, quia lumen futura non erat: sed desuper faciem abyssi, tenebrarum locus fuit in eo, scilicet elemento; vnde lumen postea venire debuit. Neque enim, nisi in lucis loco, tenebræ esse potuerunt: propterea tenebræ erant super faciem abyssi.

R I C H A R D V S noster Exceptionum libro secundo, capite septimo, eandem sequutus est sententiam, cum dixit.

Deinde vocat Scriptura sacra tria elementa, quæ simul erant permixta, tenebras, deinde aquas. Aquas vbi dicit; Spiritus Domini ferebatur super aquas. Tenebras, vbi ait; Tenebræ erant super faciem abyssi. Cælum propter suspensionem; aquas propter mobilitatem, & fluctuationem; tenebras propter confusionem. Abyssus est concauitas Terræ, quæ receptaculum inferiorum futura erat aquarum.

c. Tenebræ, id est confusio, & indistinctio quatuor elementum in Chaos.

M A G I S T E R secundo Sententiarum, distinctione duodecima.

Et Tenebræ erant super faciem abyssi, &c. quia confusa erat & commixta, specie distincta carens.

d. Tenebræ, simplex lucis destitutio.

Patres, tenebras has, non quid substantificum, seu (vt in Scholis aiunt) posituum extasse, seu Dæmones, seu malam quandam naturam, sed simplicem lucis absentiam, totis viribus demonstrant, contra Philosophos illos, atque Hæreticos, qui Deum factorem à tenebris procreationem, confectionemque vniuersi augustissimam inchoasse calumniabantur, atque tenebrarum nomine prauos Angelos, seu malam naturam interpretabantur. Ego, prætermisissis eorum prolixis disceptationibus, assumo tantum ea, quibus tenebrarum vocula lucis carentiæ significari, & demonstrari, sic nos erudiunt.

GREGORIUS Nazianzenus de Mundo, carmine quarto, cum poemate fati eleganti, contra Manichæos tenebrarum nomine prauam naturam non esse intelligendam decernat, his concludit.

*Horrida post autem subijt caligo, nec illa
Subsistens quicquam est, quod circumscribere possis.*

BASILIVS Hexameron Homilia secunda, Manichæos pro Tenebris naturam mali interpretantes pluribus reprehendens, hæc interiecit.

Simplex est hæc oratio, atque ab omnibus comprehendere facile potest: Erat inuisibilis (inquit) Terra, quam ob causam, quæso? quia circumfusa undiq; erat abyfso. Quid abyfso significat? copiosam aquam, ad cuius fundum haud facile penetrari poterit deorsum versus. At complura corpora per tenuem, & transparentem aquam scimus non raro videri. Quamobrem igitur pars Terræ nulla tunc per aquas visendam se offerebat? Quia eatenus lumine carebat aër, obtenebratusq; adhuc erat, qui totâ ambibat aquæ naturam. Radix enim Solis, cum aquas penetrat, calculos in fundo collocatos persèpe demonstrat: profunda verò in nocte nullo modo quisquam ea, quæ sunt sub aqua, conspiciere potest. Eius itaque quod tellus inuisibilis fuit, probatio est, quod subiungitur, tenebrasam abyfsum Terræ superficiem occupasse. Et post. Dicimus itaque hæc tenebras non secundum substantiam extirpasse, sed affectionem esse, quæ aëri ex luminis priuatione accedat.

AMBROSIVS his consentanea tradit Hexameron libro primo, cap. octauo.

Pulcherrima est rerum species, sed quid esset sine lumine? quid sine aquarum congregatione, quibus ante diuersa poli huius habebantur exordia? Tolle Solem Terris, tolle Cælis stellarum globos, omnia Tenebris inhorrescunt. Sic erant antequam lumen huic Mundo Dominus infunderet. Et idè Scriptura ait; Quia tenebræ erant super abyfsum. Tenebræ erant, quia splendor deerat lucis: Tenebræ erant, quia aër ipse tenebrosus est. Aqua ipsa sub nube tenebrosa est, quia tenebrosa aqua in nubibus aëris. Erant ergo Tenebræ super abyfso aquarum.

Pfal. 17.

AVGVSTINVS de Genesi contra Manichæos libro primo, capite quarto, cum ostendisset Deum non habitasse in tenebris, sed in luce sibi conueniente, adijcit.

Tenebræ erant super abyfsum, antequam lux ista fieret: de qua consequenter hoc loco dicitur; Et dixit Deus, Fiat lux. Quia ubi lux non est, tenebræ sunt: non quia aliquid sunt tenebræ, sed ipsa lucis absentia, tenebræ dicuntur. Sicut silentium non aliqua res est, sed ubi sonus non est, silentium dicitur. Et nuditas aliqua res non est, sed in corpore ubi tegumentum non est, nuditas dicitur. Et inanitas non est aliquid, sed locus ubi corpus non est, inanitas dicitur. Sic tenebræ non aliquid sunt; sed ubi lux non est, tenebræ dicuntur. Hoc idè dicimus, quia solent dicere; Vnde erant ipsæ tenebræ super abyfsum, antequam faceret Deus lucem? Quis illas fecerat, vel genuerat? Aut si nemo fecerat, vel genuerat eas, æternæ erant tenebræ, quasi aliquid sint tenebræ. Sed ut dictum est, lucis absentia hoc nomen accepit. Sed quia ipsi fabulis suis decepti crediderunt esse gentem tenebrarum, in qua & corpora, & formas, & animas in illius corporibus fuisse arbitrantur; idè putant quòd tenebræ aliquid sint: & non intelligunt non sentiri tenebras, nisi quando non videmus; sicut non sentitur silentium, nisi quando non audimus. Sicut autem silentium nihil est, sic & tenebræ nihil sunt. Sicut autem isti dicunt gentem tenebrarum contra lucem Dei pugnasse, sic potest & alius similiter vanus dicere gentem silentiorum contra vocem Dei pugnasse.

Beda Quæstionibus in Genesim hæc ipsa suffuratus est.

Et duodecimo Confessionum idemmet Augustinus hæc ipsa repetit, capite tertio.

Vnde iussit ut scriberetur, quod tenebræ erant super abyfsum, quid aliud quam lucis absentia. Ubi enim lux esset, si esset, nisi superesset eminendo, & illustrando? Ubi ergo lux nondum erat, quid erat adesse tenebras, nisi abesse lucem? Super itaque erant tenebræ, quia lux super aberat, sicut sonus ubi non est, silentium est. Et quid est esse ibi silentium, nisi sonum ibi non esse?

DIODORVS, vt in Catena.

Et idè Tenebras absque articulo demonstratiuo; Abyfsum verò cum articulo nominauit; quia hoc quidem non subsistit, sed accidens est: illud verò essentia præditum est.

EVCHERIVS pariter.

Quidam etiam dicere solent; Vnde erant tenebræ, antequam fieret lux? Quis eas fecerat? Aut si nemo fecerat, æternæ sunt. Quibus respondetur. Non quia aliquid sunt tenebræ, sed ipsa lucis absentia hoc nomen accepit: sicut enim silentium nihil est; sed ubi vox non est, ibi silentium dicitur; sic tenebræ nihil sunt, sed lucis defectus.

GLOSSA Interlinearis.

Tenebræ, quia non erat lux quæ superesset, & superfunderetur.

GLOSSA Ordinaria ex Beda.

Non sunt audiendi, qui reprehendendo dicunt Deum prius creasse tenebras quam lucem, quia nullas in aqua, vel aëre fecit tenebras, sed distincto ordine providentiæ, prius aquas cum Cælo creauit, & Terra, & has cum voluit, lucis gratia venustauit.

PRO-

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim.

Ne igitur mireris, si tenebræ præcesserunt lucem. Nam tenebræ per se non subsistunt, at apte sunt illuminari, lucisque presentia egent. Aër etenim susceptibilis est lucis, non existens quatenus aër est caligo: hanc verò accidentariam est adeptus.

THEODORETVS Quæstione septima in Genesim.

Quod autem non sint substantia, sed res quædam accidentaria, facile est intelligere: nempe quod sint Cæli & Terræ adumbratio. Quamobrem oriente lumine, euanescent tenebræ. Lumen autem substantia est, & subsistit: & cum occiderit, rursum oritur: & cum abierit, reuertitur. Quemadmodum enim corpus nostrum est substantia, umbra verò quam facit, accidens est, non substantia; ita Cælum & Terra, (quæ maxima sunt corpora) substantiæ sunt diuersæ: quæ verò ab his manat umbra, lumine non apparente, vocantur tenebræ. Lumen autem emergens, tenebras delet. Itaque Cæli & Terræ umbra, tenebras producit: quæ oriente lumine, rursum dissoluuntur. Non sunt igitur tenebræ substantia quædam increata, neque etiam substantia creata; sed vsus quidam necessarius, ab his, quæ facta sunt proueniens, & sapientiam Dei prædicans. Ecce enim Prophetæ Deum vniuersorum etiam ab his laudat.

ACACIVS, vt in Catena.

Tenebræ verò non sunt, vt Manichæorum deliramenta tradunt; mala quædam natura, sed lucis absentia, atque defectus.

IYNILIVS in Hexameron.

Merito tenebræ erant super faciem Abyfso; cum necdum lux, quæ has figeret, creata esset. Non autem audiendi sunt, qui reprehendentes Deum, dicunt tenebras ante creasse, quam lucem, quia non Deus tenebras in aqua, & aëre fecit nullas: sed ordine distinctæ providentiæ suæ prius aquas cum Cælo creauit, ac terra, & has postmodum cum voluit, lucis gratia venustauit, id quod eum vsque modo & in aqua ipsa, & in aëre, per quotidianum Solis occasum, ac discessum facere videmus. Neque enim aquas ad omnia factas credere fas est. Quod etsi hic Scriptura palam non dicit: palam tamen significat, cum has à Deo illustratas, atque ad iussum eius ordinatas insinuat. Sicut & Psalmus dicit aperte; Et aquæ, quæ super Cælos sunt, laudent nomen Domini: Quia ipse dixit, & facta sunt.

Pfal. 148.

RVPERTVS in Genesim Commentarijs libro primo, capite septimo.

Tenebræ, inquam, corporeæ circa indiscretum Mundi corpus erant, quia videlicet nondum firmamentum erat in medio aquarum, nondum ea quæ corporaliter lucent in eo, & Terram illuminant, Sol, Luna, & sidera facta fuerant, quæ die quarto facta sunt.

MAGISTER secundo Sententiarum, distinctione duodecima.

Attende, quia hic Augustinus tenebras dicit non esse aliquid, cum alibi tenebræ inter creaturas ponantur, quæ benedicunt Dominum. Vnde dicitur; Benedicite lux, & tenebræ Domino. Ideoque sciendum est tenebras diuersis modis accipi, scilicet, vel pro lucis absentia, qualiter supra accepit Augustinus, iuxta quam acceptiorem non sunt aliquid; vel pro aëre obscurato, siue aëris obscura qualitate & secundum hoc aliqua res creata sunt. Ideo ergo dicit tenebras tunc fuisse super faciem abyfso, quia nondum erat lux: quæ si esset, & superesset, & superfunderetur: sed nondum lucis gratia opus suum Deus venustauerat, quæ postea in primo die formata est.

Dan. 3.

PETRVS Comestor Historiæ Scholasticæ, capite secundo.

Quia verò dictum est, tenebræ erant: quidam dogmatizauerunt tenebras fuisse æternas, quæ iam, scilicet, cum Mundus fieret, erant. Alij irridentes Deum veteris Testamenti, dicunt eum prius creasse tenebras, quam lucem: Sed tenebræ nihil aliud sunt, quam lucis absentia. Obscuritas autem quædam aëris à Deo creata est; & dicta tenebræ. Vnde & in catalogo creaturarum dictum est; Benedicite lux & tenebræ Domino.

CAIETANVS Commentarijs in Genesim.

Per obscuritatem autem intellige duo; & ipsam negationem luminis, & conditionem subiecti (abyfso scilicet) quod erat perspicuum: obscuritas enim est negatio luminis in diaphano.

ALEXANDER de Hales quæstione quadragesima quinta secundæ partis, membro quarto.

Respondeo, quòd tenebræ antecederent ordine naturali rei consequentis; sed negationem eius, quòd nondum factum est, & est sciendum. Vnde non est necesse prius fuisse lumen.

D. BONAVENTVRA secundo distinctione duodecima, super textum.

Et propterea oportet distinguere, quòd tenebræ dupliciter potest importare priuationem. Vno modo, quia simpliciter dicit lucis absentiam; & hoc modo non sequitur lucem: & sic nihil est formaliter loquendo. Sic etiam intelligit Scriptura, quòd tenebræ erant super faciem abyfso; & sic intelligit Augustinus, cum dicit; tenebræ non aliquid sunt. Alio modo tenebræ dicit priuationem lucis in vna parte cum positione illuminationis in alia, & hoc modo tenebræ appellatur umbra, quæ resultat ex obiecto corporis opaci; & sic tenebræ etsi aliquo modo sit priuatio, non tamen priuatio pura; & per hunc modum accipiendo, à luce dicitur esse diuisa; & signatur nomine noctis, & inuitatur ad laudem Creatoris; & consequitur habitum lucis.

A V-

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Et Tenebræ erant.

a. Tenebræ ex opacitate supremi Orbis, Empyreï fulgorem secludentis, exortæ sunt.

AUCTOR.

Postrema sen-
tentiæ reliquis
potior.

Postrema hæc sententia (ni ego iudicio fallor) vti communior, ita etiam tutior, ac verifimilior censenda est. Nam æris idæam, seu Angelicam præstantissimam naturam à Deo non illustratam, seu materiæ primæ confusionem, seu Chaos in congesti indistin-
ctionem, hoc loco à Mose memoratas esse, arduum est existimare, & Mosen Hebræis he-
betioris ingenij viris, consimilia ardua enarratione perplexa obiecisse, non est verifimi-
le iudicandum. Caliginem verò eam, quam Theophilus Antiochenus insinuauit, tunc
extasse non abnuerem, sed Solem in primordijs temporum prodijisse, nec effulgere po-
tuisse, vt nuperorum alij dixerunt, affirmare non tutum arbitror. Sol etenim, etsi non
fulgida, saltem pallente luce, inuita etiam ea caligine, Mundum illustrare potuisset. Te-
nebrarū verò nomine, lucis in Empyreio destitutionē hoc loco demonstrari, singularis
profecto est sententia, neque à nobis vsquequaque complectenda. Cæterum, tene-
brarum duplex est genus. Aliud quod est vmbra: aliud quod est (vt ita dicam) obscu-
ritas. Vmbra est lucis impedimentum, à corpore opaco explendescens lumiferis
obiecto, effectum; hocque tenebrarum genus duas excipit conditiones: Prima est,
quod vmbra magis, & minus condensantur, & elucescunt ex ratione corporis, maiore
vel minore crassitie præditi, vel ex eo quod è lateribus lux reperiens, claritatem quan-
dam circumemittit: Altera, quod vmbra nunquam totum orbem obtenebrare valet,
quoniam nullum corpus opacum Solis excedit magnitudinem. Hæc clara admodum
deduci possunt ex Terræ exemplo, quæ nec obiecta Soli, vmbra sua Solis amplitudinē
æquare, nec omne hemisphærium simul obscurare potest; quandoquidem vmbra hemi-
sphærium vnum opacante, lux in altero semper elucescat. Obscuritas verò est omnis
luminis sublatio, carentiaque, adeò vt amota penitus luce, tenebræ obdensissimæ æque
semper omne corpus diaphanum contegant, totusque orbis hemisphærio nullo exce-
pto, caligine ac tenebris nigrescat. Est igitur primum genus tenebrarum, lucis impedi-
mentum: est secundum, omnis prorsus lucis ablatio. Illud quidem lucis priuatio, vt
aiunt Dialectici, hoc autem pura lucis negatio. Porro tenebrarum genus hoc, ante
omnem diem erat, quando terra obscuritate merfa, ac prorsus sepulta, vniuersa iacebat:
sed profusa luce, diuisit Deus lucem à tenebris, alterumque genus tenebrarum, quod
est vmbra, superuenit.

Tenebrarum
duo genera.

Quæ tenebræ
in exordio
Mundi fue-
runt.

a. Tenebræ ex opacitate supremi Orbis, Empyreï fulgorem secludentis, exortæ sunt.

De Tenebris primæuis Patres hoc tradidere, quod alij memorabile paradoxum æsti-
marunt: Tenebras scilicet eas ante primum diem in Chaos diffusas, ex supremi Orbis
fulgorem Empyreï retundentis opacitate enatas esse.

D. CLEMENS Recognitionum libro primo.

In principio cum fecisset Deus Cælum & Terram, tanquam domum vnam, ipsa quæ ex corporibus Mundi
reddita est vmbra, his quæ intrinsecus clausa fuerant, tenebras ex se dedit.

I V N I L I V S pariter, huius sententiæ D. Petrum assertorem, atque aucto-
rem facit in suo Hexæmeron, cum ait.

De his sanè, quæ hæctenus expofita sunt, id etiam de creatione diei primi & secundi, in historia Sancti Cle-
mentis, ita dixisse referunt Apostolum Petrum; In principio cum fecisset Deus Cælum & Terram, tanquam
domum

domum vnam, & ipsa quæ in corporibus Mundi reddita est vmbra; his quæ intrinsecus clausa fuerant, tene-
bras ex se dedit. Sed cum voluntas Dei introduxit lucem, & tenebræ illæ, quæ ex vmbra corporea factæ
fuerant, continuo deuoratae sunt: tum deinde lux in diem, tenebræ deputantur in noctem.

BASILIVS Hexæmeron Homilia fecunda.

Dicimus itaque hæc tenebras non secundum substantiam extitisse, sed affectionem esse, quæ æri ex lumi-
nis priuatione accidat. At cuiusnam, is locus, quæso, quem Mundus ambit, subito luminis expers inuentus
est, vt essent tenebræ super aquas? Arbitramur sanè si quid erat ante Mundi sensilis, atque corruptiui consti-
tutionem, id in lumine nimirum fuisse. Neque enim Angelorum dignitates, neque cælestis exercitus vni-
uersus, neque omnino si quæ natura sunt participes rationis, aut nomen sortitæ, aut nomine carentes, spiritusque
subministrantes debebant in tenebris: sed in hac commodatissima sibi luce, legitimaque spirituali suum statum
habuerunt. Atque his controuertit nemo, non is saltem, qui supercælestem lucem inter bonorum promif-
siones expectat: De qua Salomon ait; Lux iustis semper est præfens. Et Apostolus Paulus; Gratiæ agen-
tes Patri, qui idoneos nos fecit in parte sortis Sanctorum in lumine. Etenim si qui condemnantur, in tenebras
exteriores mittuntur; qui dignè egerunt voluntate diuina, nimirum hos in lumine supercælesti suam habere
requiem constat. Cælum igitur factum cum esset Dei sanè imperio, suoque quaquaversum ambitu expansum,
vt sua complexu circumferentiæ, quæ excepturum erat, quasi interiore quodam sinu circumplecteretur ea & con-
tineret, corpus continuum obtinens, ab externisque sufficiens interna seungere, comprehensum à se locum ne-
cessariò carentem lumine reddidit, tenebrisque externo interuiso splendore & intercepto obscurauit. Nam vt
sit vmbra, tria concurrant oportet: lux, corpus obiectum luci, locus luminis expers. Tenebræ igitur illæ
Mundo circumfusa, propter cælestis corporis vmbra subortæ sunt.

Hæc ille. Deinde elegans huiusce rei, aptissimumque exemplum subiicit.

Atque id quod dicimus apertissimo planè exemplo perceperis, si tibi in puncto meridiana lucis, densa ex ma-
teria, & impenetrabili, tabernaculum circumposueris, ac tenebris his ex tempore procuratis teipsum inclu-
seris: tales & tenebras illas esse suppose, non principaliter ex sese subsistentes, sed res alias subsequetas.

GREGORIVS Nazianzenus expressè hoc ipsum non dixit, sed Elias
Cretensis insignis commentator Græcus, locum illum Orationis Gregorij Nazianzeni
quartæ aduersus Iulianum, qui est, Verbo tenebras depulit, Verbo lucem produxit, ex-
ponens, iuxta Nazianzeni mentem, ait.

Postquam igitur Gentilium ritus cum nostris ex aduerso composuit, ac repentina, atque inopinata illorum
subuersio in memoriam venit, tacito animi motu exclamauit; Quot tandem armorum apparatus, quot vi-
rorum millia hoc effecissent, quod nos, adhibitis dumtaxat precibus, ac Deus voluntate sua, consecimus? Que
autem sequuntur, Dei laudem continent, ex ijs rebus, quæ ab eo effectæ, ac procreate sunt, contextam. Porro
cum iuxta Genesis librum, magnus quoque hic Pater, tenebras priore loco posuerit, cum dixit, Verbo tenebras
depulit; ratio hoc exquirat, an tenebræ vna cum Mundo procreate sint, & an luce antiquiores; & quid affer-
ri possit, quamobrem, quod deterius est, antiquius sit. Quam quidem questionem soluens Magnus Basilus;
Illud, inquit, mecum reputo, quod si quid ante Mundi huius in sensum cadentis, & interitui obnoxij procrea-
tionem erat, non est profecto dubitandum quin in luce esset. Nam neque Angelorum dignitates, nec cælestes
omnes exercitus, nec denique quidquid est naturarum rationem videntium, quod vel nomine præditum sit, vel no-
minari nequeat, in tenebris versabatur, sed in luce, atque in omni letitia spirituali. Nec quisquam erit, qui
contrarium asserat, ex ijs quidem certè, qui supercælestem lumen in Angelorum promissionibus expectat: de
quibus ait Salomon; Lumen iustis perpetuò. Postquam autem Dei iussu factum est Cælum, subito ad eam,
quæ intra circumferentiam inclusa erant, expansum, continuum corpus habens, atque ad externa ab internis
dirimenda commodum & idoneum, tum verò necesse scilicet fuit, vt locum eum, quem intra se continebat, ob
interruptum, & intercisum externum splendorem, obscurum atque caliginosum redderet. In vmbra enim tria
concurrant necesse est, lux, corpus, & expers luminis locus. Itaque mundana tenebræ ad Cælestis corporis vmb-
ram velut ortum habuerunt. Postquam autem dixit Deus, Fiat lux, res statim vocem secuta est, ac lucis
natura in apertum venit, atque caligo se remouit, mæstitiaque discussa est. Quamobrem ergo caligo non in-
creata essentia est, nec rursus creata quedam hypostasis, verum ex rebus creatis velut existens ad lucis ad-
uentum euanescit.

GREGORIVS Nyffenus, libro qui inscribitur de Cognitione Dei, &
eius esse fertur.

Nos autem dicimus tenebras non esse naturam vllam, sed accidens; & nihil aliud, nisi lucis absentiam: &
etenim cum Cælum initio volueretur, eorum, quæ circumerant obiectu, tenebræ extiterunt: quod etiam nunc in
ijs, quæ obstruuntur, euenire consuevit.

AMBROSIVS Hexæmeron libro primo, capite octauo.

Erant enim tenebræ de obumbratione Cæli; quia omne corpus vmbra facit, qua obumbrat vel finitima,
vel inferiora, & ea maxime quæ operire, atque includere videtur. Includit autem Cæli polos; quia Cælum
sicut camera extenditur, quemadmodum supra demonstrauimus. Non ergo principalis erat tenebrosa substan-
tia, sed quasi vmbra sequuta est Mundi corpus caligo tenebrarum. Itaque momento diuina præceptionis Mun-
dus

Coloss. 1.

dius assurgens, intra se incluserit umbram: ut si quis in campi medio, quem Sol meridians illuminet, locum aliquem repente obsepit, & densis ramorum frondibus tegat; nonne quo splendidior foris species loci eius effulgeat, hoc horrenti desuper scena gurgustium eius intus obscurus sit? Aut unde antrum, clausum undique huiusmodi locum vocarunt; nisi quod atro inhorrescat situ, atque offusione tenebrarum? Ista ergo tenebrae super aquarum abyssos erant.

DIODORVS, ut in Catena, id ipsum sensisse visus est, cum dixerit.

Tenebrae vero umbra erant Celi & Terrae. Corporum nanque adeo magnorum, medium obumbrari neceffe est.

THEODORETVS Quaestione in Genesim sexta.

Quum igitur imperio diuino creatum sit Caelum, omnibus quae intra eius ambitum continentur, circumfusum, corpus quidem habens continuum, quod possit ea, quae foris sita sunt, separare ab ijs quae intra se comprehendit, necessarium locum quem complectitur, tenebrarum reddidit, externum ab eo lumen excludens. Nam tria concurrere oportet in umbra; lumen, corpus, & locum minimè lucidum. Tenebrae igitur huius Mundi propter caelestis corporis umbram prouenere.

ANASTASIUS Synaita D. Basilij sententiam memorat, nec reijcit, Commentarijs in Hexameron libro primo.

In quibus cum armaretur magnus Basilius aduersus Manichæos; & diceret illa, tenebras esse increatas, & non consistere; nec sub mensuram, inquit, cadunt, neque desiniuntur; sed cum fecisset Deus Terræ latitudinē, & super eam inclinasset, & extendisset Caelum tanquam tabernaculum, fecisset lux, terreno Mundo à Cælo adumbrato. Tenebrae ergo nihil sunt aliud, nisi umbra corporis.

PROCOPIVS ex aduersa parte, Commentarijs in caput primum Genesim, huic Patrum sententiæ acerrimè refragatur, cum ait.

Quod autem dicitur tenebras natus esse ex obstructione inuisibilis, vel intellectualis lucis; videamus num congruam, vel probabilem rationem habeat. Nam, queso, mihi narrato, quodnam corpus intellectuale lucem suo oppositu obscurare potest? Deus etenim est lux illa inuisibilis; vita & illuminatio ex hoc fonte spiritualibus hauritur.

Sed Procopium, Empyreum corpus micantissimum non sub odorasse his cōiucitur.

Cæterum Scholastici, præsertim D. Thomas, hanc Patrum refellunt sententiam, tum quia corpus firmamenti diaphanum sit, & lumen non prepediat: lumen enim stellarum spectamus non obstantibus medijs Cælis; tum quia Empyreum lucem condensatā non gerat, ut radios emittere queat, sicut corpus Solis; sed vel subtiliore, vel claritati gloriæ conformi luce effulgeat.

D. THOMAS nanque prima parte, quaestione sexagesimasexta, articulo tertio, ad quartum, hæc perhibet.

Dicendum, quod sicut Basilius dicit in secundo Hexameron, constat factum esse Caelum rotunditate conclusum, habens corpus spissum, & adeo validum, ut possit ea, quae extrinsecus habentur, ab interioribus separare. Ob hoc necessarium post se, regionem relictam carentem luce constituit, ut pote, fulgore, qui superadiabat excluso. Sed quia corpus firmamenti, etsi sit solidum, est tamen diaphanum, quod lumen non impedit; (& patet per hoc, quod lumen stellarum videmus non obstantibus medijs Cælis) potest aliter dici, quod habet lucem Caelum Empyreum non condensatam, ut radios emittat, sicut corpus Solis, sed magis subtilem, vel habet claritatem gloriæ, quæ non est conformis cum claritate naturali.

PERERIVS similiter eam redarguit positionem, scribens.

Etenim lux illa supercaelestis, aut erat spiritualis tantum, aut corporalis: si tantum spiritualis, certè tametsi nullum fuisset impedimentum Cæli, nihilo magis tamen terram & aquam illuminare potuisset: nec Caelum, quod est corpus, vim spiritualem illius lucis impedire: nec, cum Moses sine dubio hic agat de tenebris corporalibus, eiusmodi tenebrae ex priuatione illius lucis spiritualis existere potuissent. Sin autem ea lux erat corporalis, non utique per se coherere, & constare poterat, sed eam in aliquo corpore inherere neceffe erat; quare fuisset aliquod corpus à Deo conditum ante Caelum, & Terram; quod aduersatur & Moyse hoc loco, & Dauidi Psalmi centesimo primo, dicentibus, in principio creasse Deum Caelum, & Terram.

A V C T O R.

Tametsi delatum hoc Patrum placitū, ut definitum, ac certum modo tutari mihi nō sit animus: assero tamē quoquomodo ab inuectis redargutionibus defendi posse. Procopius ei sententiæ, quæ lucem quandam æternam à Deo perenniter manantem, regiam Beatorum sedem astruit, adhærere visus est, quam postea & Steuchus amplexatur, & quam erroneam, ac delirantissimam esse supra demonstrabamus. Quapropter pro Patribus

Et tenebrae erant.

- a. Tenebrae non fuit natura aliqua, seu potentia quadam mala princeps, bono contraria.
b. Tenebrae ante lucem; quia in rerum creatione, imperfecta praecesserunt perfecta.

Patribus contra D. Thomam assenerare possumus, firmamentū quidem translucidum esse, sed non supremum Caelum, longè super ipsum firmamentum maxima intercapedine euectum; quippe quod inter firmamentum, & supremum Orbem, aqua supercaelestes in maxima forsan altitudine interiecta existimentur; quamobrem ex eo, quod lucem stellarum conspicimus, bene euincitur, caelestia corpora vsque ad sydereum Caelum pellucida esse; sed non demonstratur, quod supremum Caelum perspicuum sit, cum longè sub eo astra subsint. Deinde Empyreum non habere lucem condensatam, adeo ut radios non emittat, comprobandum esset, atque eò maximè, quoniam ubique in Scripturis Empyreum Beatorū sedes, lux fulgentissima nuncupatur. Coniectare profectò nos possumus, Empyreum uti corpora glorifica emicare, tum ex locantis, locatiq̄e symmetria, tum ex eo, quod illud exemplar sit, & exordium gloriæ corporum, sicuti ipsemet D. Thomas obtestatur, dicens; quod conueniens fuit, ut à principio corporalis gloria inchoaretur in aliquo corpore cumulatè lucido. Cæterum corpora ad gloriam accita Solis instar splendescere obtestatur Scriptura; Fulgebunt, inquit, iusti sicut Sol. Sed quod magis, ac magis id demonstratur, nonne Christus, quando transfiguratus est, splendescens gloriæ claritatem ab anima in corpus redundantem, Apostolis referauit hoc quippe patres, & ipse D. Thomas edocent. Nonne Christi facies spectatissima, micanti claritate resplenduit ad Solis instar, eamque Apostoli conspexerunt, adeoque ut nimio etiam eius obruti fulgore ceciderint in facies suas? Apparet ergo ex his Empyreum gloriosa luce insigniri, lucemque habere fortè quidem subtilem, sed nihilominus coruscantissimam; & quamquam alterius sit generis à luce hac nostra, attamen emicare, ac lumen nobis emittere; quamuis oculorum nostrorum viribus maximè impar, eorumque aciem, atque obtutum vehementissimè retundat. Porro sciscitantibus, quænam lux illa sit, num corporalis, num spiritualis: responderent Patres eam corporalem esse, eiusdem videlicet generis corporis, cuius Empyreum est. Inferentibus autem, igitur aliquod corpus extitit ante Caelum & Terram; Basilius, atque eius sectatores id libenter admitterent, ceteri assererent cum Mundo in exordio temporum simul conditum fuisse Empyreum, simulque & lucem eius à supremo Orbe, ne Chaos illustraretur, retusam fuisse. Atque hæc pro Patribus dixisse velim.

- a. Tenebrae non fuit natura aliqua, seu potentia quadam mala princeps, bono contraria.

Patres impiam hanc sententiam, quam Manichæis ascribunt, hoc loco fusius improbant, atque reijciunt.

Basilius Hexameron Homilia secunda: Ambrosius Hexameron libro primo, capite octauo: Procopius Commentarijs in Genesis caput primum: Augustinus de Genesim contra Manichæos libro primo, capite quarto: & alij, quorum sententias non deducam; quoniam contra Hæreticorum delirantes assertiones Catenas coacervate, consentaneum non arbitror.

- b. Tenebrae ante lucem, quia in rerum creatione imperfecta praecesserunt perfecta.

ACACIVS, ut in Catena.

Declarat tenebras lucem praecessisse: neque mirum. Nam & rationis expertia, hominem ratione praeditum, in rerum creatione praecesserunt.

Y y Glossa

Anno Mundi primo.
In exordio temporum.
Ante dies.

Defensatur Patrum assertio.

P. p. q. 67. artic. 3.

Matth. 13.

P. 3. q. 45. artic. 2.
Matth. 17.

Empyreus lux corporalis.

AnnoMundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Super faciem Abyssi.

- a. Super faciem abyssi, non autem apud Deum.
b. Non in abyfso, neque super abyfsum; quia tunc abyfusus non erat lucis capax; sed super faciem abyssi, hoc est in Cælorum supremo.
c. Super faciem abyssi, hoc est, non tantum in profundo, sed & in eius superficie.

Glossa locupletata id ipsum animaduertit.

I V N I L I V S in Hexæmeron.

Quod autem inconueniens: si mundana materia fuerant tenebrosa primordia, ut accedente luce, melius quod factum est redderetur; & tanquam proficientis hominis, quod postea futurum erat, hoc modo significaretur affectio, exponente Apostolo, ac dicente; Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lumen splendescere, qui illuxit in cordibus nostris. Vnde alibi dicit; Fuisistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: illo videlicet, qui cum tenebræ essent super faciem abyssi, dixit; Fiat lux, & facta est lux.

Observationes præfatæ nulla certè animaduersione indigent, quoniam ex se perspicuæ sunt.

a. Super faciem abyssi, non autem apud Deum.

A V G V S T I N V S de Gen. contra Manichæos lib. primo, cap. tertio.

Quod Manichæi reprehendunt dicentes; In tenebris ergo erat Deus, antequam faceret lucem? Verè ipse sunt in tenebris ignorantie, & ideo non intelligunt lucem, in qua Deus erat antequam faceret istam lucem. Non enim norunt isti lucem, nisi quam carnis oculis vident. Et ideo istum Solem, quem pariter non solum cum bestijs maioribus, sed etiam cum muscis & vermiculis cernimus, illi sic colunt, ut particulam dicant esse lucis illius in qua habitat Deus. Sed nos intelligamus aliam lucem esse in qua Deus habitat, vnde est illud lumen, de quo in Euangelio legitur; Erat lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc Mundum. Nam Solis istius lumen non illuminat omnem hominem, sed corpus hominis, & mortales oculos, in quibus nos vincunt Aquilarum oculi, qui Solem istum multò melius quàm nos dicuntur aspicere. Illud autem lumen non irrationabilium animalium oculos pascit, sed pura corda eorum qui Deo credunt, & ab amore visibilium rerum, & temporalium se ad eius præcepta seruanda conuertunt. Quod omnes homines possunt si velint, quia illud lumen omnem hominem illuminat venientem in hunc Mundum. Ergo tenebræ erant super abyfsum antequam lux ista fieret.

b. Non in abyfso, neq; super abyfsum; quia tunc abyfusus, non erat lucis capax, sed erant super faciem abyssi, hoc est in Cælorum supremo.

B V R G E N S I S in Additionibus, per abyfsum interpretatur confusionem elementorum; aquæ, ignis, & aëris, vsque ad Cælum CryfSTALLINUM pertinentem, & adijcit hanc obseruationem.

Vnde notandum est, quod non dicit Scriptura; Tenebræ erant in Terra, nec in abyfso, neque supra abyfsum, sed supra faciem abyssi: cuius ratio est; Nam illa multitudo aquarum impenetrabilis, & profundissima in prima sui productione erat turbida, & quasi opaca ex eius confusa permixtione, seu compositione, intantum quod non erat capax lucis, sicut nec terra; & sic non erant in terra, nec in abyfso tenebræ, propriè loquendo, sicut nec in ligno dicitur esse cæcitas, licet non videat. (Super faciem abyssi) quod est primum mobile (ut dictum est) ex sua pura & impermixtibili natura est diaphanum, & fuit semper capax lucis; sed quia nondum lux facta erat: ideo propriè loquendo, tenebræ erant pro tunc supra faciem abyssi, id est in primo Cælo mobili.

c. Hoc est, non tantum in profundo, sed et in eius superficie.

Dixit quippe, super faciem abyssi, & non super abyfsum, ut nobis denotaret Vates, non tantum tenebrosam fuisse abyssi profundum, sed & eius superficiem fuisse tenebris, obscuritateque atra obrutam, euenisseque illi abyfso id, quod puteis contingere minimè intuemur. Putei enim profunditas tenebrescere solet, sed os sæpius claret: verum tunc abyfusus illa, tum intus, tum foris, & vndique tenebris erat circumuoluta, cum tamen natura sua, aër, & aqua, ut existimant Patres, lucem suscipere potuissent.

Abyssi.

AnnoMundi
primo.
In Exordio
temporum.
Ante dies.

Abyssi.

- a. Abyssi hoc est Idææ Vacui.
b. Vel, Angelicæ nature informis.
c. Sive profunditatis imperceptibilis materia primæ informis.
d. Aut, Abyssi, id est Chaos rudis.

Abyssi.

Abyfusus quid hoc loco denotet, ac significet, diuersa, multiplicique diffiniunt Patres sententia.

a. Abyfusus; Idæa vacui.

P H I L O abyfssi nomine, Idæam vacui interpretatus est libro de Mundi opificio, cum, ut supra etiam retulimus, dixit.

Vacuum verò vocauit Abyfsum; profundissimum enim est, & debiscit patentissimè.

b. Abyfusus; Angelicæ nature informis.

A V G V S T I N V S Abyfsum retulit ad naturam Angelicam nondum formatam; hoc est nondum ad Creatorem versam, de Genesi ad literam primo, capite primo.

Tenebræ erant super abyfsum: ut translato verbo, tenebrosam abyfsum, intelligamus naturam vite informem, nisi conuertatur ad Creatorem: quo solo modo formari potest, ut non sit abyfusus; & illuminari, ut non sit tenebrosus.

A N S E L M V S Laudunensis in Glossa interlineari.

Abyfusus spiritalis, ait, naturam significat, quæ conuersa ad Creatorem formatur, & illuminatur.

G L O S S A Ordinaria.

Quia scilicet non erat lux, quæ si esset, etiam superesset, & superfunderetur; quod fit in creatura spiritali, cum conuertitur ad incommutabile lumen, quod est Deus.

c. Abyfusus; Profunditas imperceptibilis materia primæ informis.

A V G V S T I N V S informitatem materiae etiam abyfsum dixit libro de Genesi ad literam imperfecto, capite quarto.

Quæ confusio materiae sic potuit insinuari populari intelligentiæ, si diceretur Terra inuisibilis, vel incomposita, vel inordinata, vel imparata, & tenebræ super abyfsum, id est, super profunditatem vastissimam: quæ rursus profunditas ex eo fortasse nominata est, quia nullius intelligentiæ propter ipsam informitatem penetrari potest.

E V C H E R I V S consimilia Augustino tradidit Commentarijs in Genesim, libro primo.

Hæc ergo tenebrosa abyfusus adhuc informis materia obscuritatem designat, quia nondum vlla species videri, aut tractari poterat.

d. Abyfusus; Chaos rude.

T O S T A T V S Commentarijs in Genesim, expositione secunda.

Dicitur abyfusus tota materia indistinctæ vel informis congeries; sicut vocatur abyfusus aquarum profunditas, vel magnus terræ hiatus, quia imperscrutabiles sunt: sic materia illa, quæ valde magna erat, quia occupabat à centro Terræ in rotundum vsque ad concauitatem Emphyrei, quæ spacia à nobis cogitatione comprehendi non possunt. Etiam propter indistinctionem in qualitatibus actiuis, ut calido, & frigido; & in motiuis, ut graui, & leui: quia licet ibi ista essent, tamen partes materiae, ex qua aër constabat, erant aliqua deorsum, aliqua sursum inordinato modo, & sic de partibus ex quibus Cæli, & elementa.

C A T H E R I N V S Enarratione in Genesim.

Eccè quomodo per abyfsum tandem materiam declarat, ob immensam scilicet longitudinem, & latitudinem, ac profunditatem, à summo illius Cæli, vsque ad summum aliud Cælum.

r y 2 Abyfusus

AnnoMundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Abyssi.

- a. *Abyssi, hoc est elementorum permixtionis.*
- b. *Sive, vaporationis elementorum in Chaos.*
- c. *Seu, Terræ concauitatum.*

a. *Abyssus; Elementorum permixtio.*

MAGISTER secundo Sententiarum, distinctione duodecima.

Confusam materiam elementorum dicit abyssum, quia confusa erat, & commixta, specie carens distincta.

LYRANVS Magistri assertionem fufius exponit.

Et tenebræ erant super faciem abyssi; id est super faciem elementorum. Abyssus enim Græcè, est vorago Latine; & importat immensam aquarum profunditatem. Importat etiam confusionem quandam & commixtionem: totum autem quod est infra circulum Lunæ, erat confusum: quia licet elementa essent producta in suis formis substantialibus, non tamen adhuc habebant omnes proprietates accidentales debitas usque ad tertiam diem, in qua sunt distincta elementa; & idè usque tunc aqua ipsa non habuit debitam densitatem, sed quasi vaporatiter eleuabatur per totum spatium aëris, & ignis: cooperiebat enim terram; & sic quadam confusio, & commixtio erat in elementis; & idè hoc vocabatur abyssus.

TOSTATVS in prima sua expositione id ipsum asserit.

Abyssus igitur dicitur congregatio omnium elementorum; quæ licet in suis speciebus essent perfecta substantialiter; carebant tamen dispositione accidentali extrinsecus perficiente: ratione cuius est quedam pulchritudo, sive lux in rebus, & debitus locus, & partium ordinatio. Aqua ergo nondum habens debitam densitatem eleuabatur vaporatiter ad locum aëris, & ignis nondum habens debitam leuitatem, loca aëris, & aquæ partem possidebat; & sic omnia confusa erant. Vnde abyssus, id est confusio, vel priuatio claritatis proprie dicitur. Burgenfis in Additionibus, Magistri sententiam sequitur.

b. *Abyssus; Vaporatio elementorum in Chaos.*

HVG O Carensis in Postillis.

Machinam, quam prius dixerat Terram, vocat abyssum pro sui confusione & obscuritate: vnde & Græcè dicitur Chaos. Est autem abyssus proprie profunditas aquarum in visceribus Terræ latentium. Attenditur autem hæc confusio secundum Theologum, quoad vaporationem. Ab initio enim singula locum suum tenent: sed aquæ vaporabiles erant usque ad sublunarem globum, tenues ad modum nebulæ. Secundum Philosophum, verò attenditur illa confusio, quoad elementorum permixtionem in vno Chaos. Vnde illud; Corpore in vno; frigida pugnabant calidis, bumentia siccis. Vt patet in musto; vbi fæx vno permixta est donec paulatim resideat: sic elementa paulatim loca sua sortita sunt, vt dicit Philosophus.

c. *Abyssus; Terræ concauitates.*

TERTVLLIANVS libro aduersus Hermogenem, dum incongesti illius primæui Chaos ordinem explicat, abyssum infra Terram collocat, dicens.

Nam Terræ quidem suberat abyssus, & tenebræ: si enim abyssus infra Terram, tenebræ autem super abyssum; sine dubio, & tenebræ & abyssus infra Terram.

Quibus Tertullianum certè vel Terræ antra, vel Infernum, abyssi nomine intellexisse elicitur, quod legentium ingenijs dijudicandum relinquo.

HVG O Victorinus Adnotationum capite septimo.

Tenebras, ait, possumus dicere nebulam illam, scilicet commixtionem trium elementorum; abyssum verò concauitatem.

RICHARDVS Exceptionum libro secundo, capite septimo, quatuor elementorum confusam illam mixturam, Cælum, aquas, ac tenebras, hoc loco uocatam fuisse perhibet.

Cælum, inquit, propter suspensionem; aquas, propter mobilitatem, ac fluctuationem; tenebras, propter confusionem.

Abyssum

AnnoMundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Abyssi.

- a. *Abyssi, hoc est profunditatis non entis.*
- b. *Sive Abyssi, id est Inferni.*
- c. *Vel Abyssi, scilicet Dæmonum.*
- d. *Sut Abyssi, videlicet Aquarum immensitatis.*

Abyssum verò, concauitates Terræ & ipse interpretatus est.

Abyssus est, inquit, concauitas Terræ, quæ receptaculum inferiorum futura erat aquarum.

a. *Abyssus, Profunditas non entis.*

STEVCHVS Commentarijs in Geneleos caput primum.

Per abyssum enim hic nihil aliud intelligitur, quam profunditas illa tenebrarum non existentium rerum, & quasi æterna nocte sepultarum. Nox igitur illa æterna, tam à Mose, quam à Mercurio, abyssus nuncupatur.

b. *Abyssus, Infernus.*

BEDA Expositione in Genesis caput primum.

Abyssus illa nimirum est, in qua Diabolus, & Angeli eius, qui in Euangelio designantur, quum dicitur; Et rogabant illum Dæmonia, ne iuberet ea ire in abyssum.

ORIGENES Homilia prima in Genesim.

Quæ est abyssus? Illa nimirum, in qua erit Diabolus, & Angeli eius. Denique hoc manifestissimè & in Euangelio designatur, cum dicitur de Salvatore; Et rogabant eum Dæmonia, quæ eiciebat, ne iuberet ea ire in abyssum. Luc. 8.

HIERONYMVS in Psalmum septuagesimum sextum.

Super abyssos verò tenebræ. Ista est abyssus, ad quam Dæmones postulant ne mittantur; à Iesu. Et post. Qui sint abyssi, me tacente, intelligitis: Quoniam Dæmones formidant ire in eos.

c. *Abyssus, Dæmones.*

HIERONYMVS Commentarijs in Ionam, capite secundo.

Abyssos autem, perniciosas quasdam, & pessimas fortitudines accipere debemus; vel tormentis, supplicisque deditas potestates, ad quas & in Euangelio Dæmones rogant ne ire cogantur. Vnde & tenebræ erant super abyssum.

d. *Abyssus, immensitas aquarum.*

Cæteri Patres, vt plurimum, abyssum ad immensitatem quandam corpoream retulere. Quoniam autem facies, seu superficies est ea corporis homogenei pars, quæ conuexa à Mathematicis dicta est, tot esse poterunt abyssi, quot corpora erunt spherica, aliud sibi substratum corpus ambientia; cum autem aquæ vndiq; Terram circumsepiant, ac circumluerent; maior Patrum classis abyssum, immensam aquarum molem Terræ incubantem dixere.

BASILIVS Hexameron, Homilia secunda.

Quid abyssus significat? copiosam aquam; ad cuius fundum haud facile penetrari poterit deorsum versus.

EVCHERIVS Commentarijs in Genesim libro primo, capite primo.

Abyssus nanque immensa aquarum profunditas appellatur.

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite octauo.

Erant ergo tenebræ super abyssos aquarum. Et Post. Iste ergo tenebræ super aquarum abyssos erant. Nam abyssum, multitudinem & profundum aquarum dici, lectio Euangelij docet, vbi rogabant Salvatorem, Dæmonia, ne iuberet illis, vt in abyssum irent. Sed qui docebat voluntates Dæmoniorum non esse faciendas, precepit illis, vt irent in porcos. Porci autem se in stagnum aquarum precipitarunt, vt quod recusabant Dæmonia non euaderent, sed digno precipitio demergerentur. Erat ergo hæc Mundi incomposita species & forma.

SVIDAS, interprete Hamero.

Verùm Sacra Scriptura abyssum vocat humidam substantiam; quoniam igitur Terra vndique aquis operta

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum,
Ante dies.

Abyssi.

a. Hoc est amplitudinis omnium corporum Diaphanorum.

Psal. 103.

pleta erat magnis & parvis profunditatibus, rectè David abyssum vocat amictum eius.

CHRYSOSTOMVS Homilia tertia in Genesim.

Didicimus hinc, quòd omne, quòd videbatur, erat abyssus aquarum tenebris velata: & opus habebat sapientie opifice, qui omnem hanc infortitatem discutere, & ornatum aliquem inducere posset.

Hæc etiam habet Glossa locupletata. Sed Homilia in Psalmum centesimum tertium ipse Chrysostomus clariùs hanc interpretationem desert.

Abyssum porò diuina Scriptura appellat naturam liquidam: ad eundem enim modum in creationis principio beatus Moses dixit; Tenebræ erant super faciem abyssi; hoc est aquarum.

THEODORETVS pariter in Psalmum centesimum tertium.

Humidam naturam, abyssum sacre literæ nuncupant, sic etiam à principio creationis beatus, inquit, Moses. Tenebræ erant super faciem abyssi.

AVGVSTINVS in Psalmum quadragesimum primum.

Abyssus est profunditas quedam impenetrabilis, incomprehensibilis; & maxime solet dici in aquarum multitudine. Ibi enim altitudo, ibi profunditas, quæ penetrari vsque ad fundum non potest.

Et contra Faustum Manichæum libro vigesimo secundo, capite vndecimo.

Tenebræ erant super faciem abyssi. Abyssus est aquarum inestimabilis profunditas.

THEOPHILVS Antiochenus ad Autolyicum libro secundo.

Abyssum nominans, aquarum multitudinem, & abundantiam representat.

IVNILIVS Apher Commentarijs in Genesim.

Et meritò inanis, & vacua erat Terra, cùm adhuc tota abyssò, idest immensa profunditate tegebatur aquarum.

PROCOPIVS.

Hoc loco abyssus, aquarum redundantia est, cuius finem, si profunditatem inquiris, attingere nequis.

ISIDORVS iunior Etymologiarum libro terdecimo, capite vigesimo.

Abyssus, profunditas est aquarum impenetrabilis, siue spelunca aquarum latentium: de quibus fontes, & flumina procedunt, vel quæ occultè subter eunt: vnde & abyssus dicta. Nam omnes aquæ, siue torrentes, per occultas venas ad matricem abyssum reuertuntur.

DAMASCENVS Orthodoxæ Fidei libro secundo, capite nono.

Abyssus enim nihil aliud est, nisi aqua plurima, cuius finis incomprehensibilis sit hominibus.

RVPERTVS Commentarijs in Genesim, libro primo, capite septimo.

Præterea & tenebræ erant super faciem abyssi, idest super profunditatem aquarum, quæ nondum diuisæ, neque vt apparet arida, congregatæ fuerant in vnum locum.

GVLIELMVS Parisiensis, de Vniuerso prima parte, cap. trigesimo quarto.

Narratio autem Prophetica totum insinuat fuisse aquam à Terra vsque ad Cælum Empyreum, & totum vocat abyssum, quæ est propria nominatio aquarum multarum, & in medio hoc aquæ, quam præ multitudine sua vocauit abyssum, dicit factum fuisse Cælum, quod & vocat firmamentum.

CAIETANVS in Genesim, capite primo, Patrum placitum approbavit.

Sensus autem est, quòd super non aliquam faciem (puta vnus hemisphærij) sed super facies omnes abyssi, (hoc est elementi aquæ valde profundæ) tunc fuit obscuritas. Et appellatur elementum aquæ abyssus, ne intelligeres Terram operam parue altitudinis aquis; veluti in Diluuiò postea legitur, aquas quindecim tantum cubitorum fuisse super montes.

Paulus Burgensis Additionibus in Genesim in eandem sententiam properat; ceno-
fasque aquas vsque ad primum mobile conscendisse tradit.

a. Abyssus; Omnia corpora Diaphana.

CAIETANVS attamen paulò post ad omnia corpora diaphana abyssi significationem transfudit, dicens.

Cum his dictis de abyssò applicata ad elementum aquæ, perspicaciùs intellige abyssi nomine vniuersam molem

lem corporum simplicium diaphanorum. Ita quòd descripta dispositione in qua creata fuit Terra, describitur conditio communis omnibus corporibus simplicibus, quæ simul cum Terra creata sunt. Commune autem est omnibus diaphanis, esse quantum ex se est obscura: hoc est non habere lumen, quo actualiter transpareant. Nam hoc habent ex lumine, quòd est constitutum diaphani in actu. Est itaque sensus literalis, quòd fuerunt creata omnia corpora diaphana (Cælestia, scilicet corpora, & tria elementa, ignis, aër, & aqua) obscura. Hæc enim omnia abyssi nomine significantur. Constat enim ex his altitudo non opaca immensa: non quòd infinita sit, sed quia, vt absque terminis maxima considerata spectat ad perfectionem huius diei. Meminit autem facierum propter facies diuersorum hemisphæriorum, vt intelligamus vbique obscuritatem fuisse.

VIELMIVS lectione octaua vberius hoc explicauit.

Porò autem cum multi sint abyssi, Psalmò quadragesimo primo, Proverbiorum octauo; vnde legimus abyssum Terræ, Psalmò septuagesimo, & abyssum aquæ. Iob vigesimo octauo. (Sunt enim elementa omnia, & Cæli, mole admodum vasta, ac profunda). Queritur quinam abyssus hic fuerit, cuius hic Moses sermonem facit. Existimo igitur abyssum hanc appellari non ipsam solam aquam & Terram, sed corpora omnia, quæ à conuexa primi mobilis superficie, ad Terram vsque continentur, quæ tante sint profunditatis, vt penetrari, cognoscique ab homine non possint, vt sensus sit; Cùm nondum creata fuisset lux, omnia corpora hæc, quæ perspicimus cæca, & circumfusa tenebris erant. Itaque nulla ratio fert, vt tenebra intelligatur hoc loco sphaera ignis sola, vt voluit Rabbi Moses libro secundo; sed simpliciter cuiusuis lucis, horribilis quedam carentia.

A V C T O R.

Existimarem ego Philonis interpretationem ad Idæam vacui abyssi nomen rapientem profus extorquere literam, ad inopinatosque & absconditos, ac planè imperceptibiles sensus eam deducere. Augustini expositiones abyssum ad naturam Angelicam in naturæ puritate, vel ad materiæ deformitatem significantam trahentes, peregrinas esse, atque allegoriam sapere. Hugonis ac Richardi explanationem, ut singularem confectandam non esse. Quapropter reliquas duas acceptiones à vero non abesse arbitror. Attamen explicatio illa, quæ abyssi nomine, aquarum immensam molem capit, à tot, tantisque Patribus delata, germanior, ac literæ arridentior mihi visa est: ex eo quòd Mosi non sit præcipua intentio totius Chaos deformitatem squalloremque; patefacere, atque explicare, sed eius tantum partis, quam Terræ nomine nuncuparat; quòd si Cæli nomine omnia supra, Cælestes scilicet orbis, ignem, & aërem expressit Moses, Terræ autem hæc duo substrata elementa, Terram, & aquam, vt scitè profectò edocebat Vielmius; certè Moses non Cæli, sed Terræ, eorum scilicet corporum, quæ Terræ nomine proposuit, ruditatem, indecentiam, inuenustatem, permissionemque describere contendit.

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.

Huius loci editiones diuersæ, ac multiplices comperiuntur. Hebraica lectio habet Veruah Elohim merachepeth al pene hamaim: hoc est, ex Lippomani sententia; Et Spiritus Dei volabat, seu uolabat, seu mouebat se super facies aquarum.

Chaldaica, eodem Lippomano auctore; Et spiritus Dei insufflabat super faciem aquarum.

Septuaginta verò, καὶ πνεῦμα θεοῦ ἐπ' ἐπιπτεροῦ ἐπάνω τοῦ ὕδατος, idest; Et Spiritus Dei superferebatur super aquam.

Onkeli; Spiritus à facie Dei flabat super facies aquarum. Ionathas; Spiritus, seu uentus misericordiarum, siue gratiæ flabat super superficies aquarum. Editio nostra habet; Spiritus Domini ferebatur super aquas. Pagninus, & Vatablus; Et Spiritus Dei agitabat sese in superficie aquarum. Caietanus; Et Spiritus Elohim cō mouens, seu uolans, seu cubans super facies aquarum. Lusitanus; Et Spiritus Dei sufflabat super superficies aquarum.

Quid significet vox, Veruah, incertum est apud Doctores.

a. Veruah nomen ambiguum est, significans vel ventum, vel spiritum.

HAMERVS Commentatione in Genesim.

Iuxta Hebraici sermonis ambiguitatem, Veruah, & Mundi spiritum, idest, ventum significat, & diuinum spiritum.

Philonis, Augustini, & Hugonis expositiones reiciuntur.

Interpretatio uera.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.

Hebraicè; Veruah Elohim merachepeth al pene hamaim.

- Veruah, nomen ambiguum est, significans vel ventum, vel spiritum.
- Elohim, pluralis numeri est, & verti poterat; Dei.
- Merachepeth, significat mouere.

Psal. 32.

spiritum. Pro vento enim in Job legitur; Ecce ventus magnus. Pro diuino spiritu, haud dubio accipitur in Psalmo; Et in spiritu oris eius omnis virtus eorum. Septuaginta, πνεύμα translulerunt, quod equè ambiguum est Grecis.

STEVCHVS pariter in Genesis, caput primum.

Spiritus Hebraicè Veruah, estque ambiguum & ad ventum, & ad Spiritum Sanctum, reliquosque spiritus, ut ait Basilius contra Eunomium; Spiritus etiam hominis est, ut illud; Auferes spiritum eorum, & deficient. Diuinus etiam est spiritus, ut illud; Non permaneat spiritus meus in hominibus his. Ventus etiā dicitur spiritus: quale illud est; Flabit spiritus eius, & fluent aqua: multosque alios quis inuenire poterit. Sed quia hic additur Domini, constantissime asseuerandum videtur, de Spiritu Sancto hic loqui Moysen.

Et post. Variant & nostri, alij ventum, alij Spiritum Sanctum hunc esse asserentes. Hebraeorum serè omnes interpretes, de vento hic dici volunt: Praesertim Auen Ezra, qui hoc loco hæc refert; Ideo additum est ventus Domini, quia diuina voluntate missus fuerat, ut exiccaret aquas. Theodorctus constanter affirmat, de vento hic esse sentiendum.

LVSITANVS Adnotationibus in Genesim.

Licet multi ex Sanctis, & nonnulli ex Hebraeis hic per dictionem Ruach, idest, spiritum, Sanctum nomen, seu Spiritum Sanctum intellexerint; dictio tamen Hebraica in Sacris literis, etiam cum illo additamento, Elohim, idest, Dei, elementarem ventum significare inuenitur, & loco huic magis conuenire videtur. Psalmo enim centesimo quadagesimo septimo dicitur; Flabit spiritus eius, proculdubio Dei; & fluent aque. Et post. Nec tamen inficias imus, Ruach, inueniri pro Spiritu Sancto, cum legamus Isaiæ vndecimo; Requiescet super eum, scilicet Messiam, Spiritus Domini. Et capite sexagesimo primo; Spiritus Domini super me. Et quadagesimo octauo; Dominus misit me, & Spiritus eius. In quibus locis constat non posse pro alio, quam pro Spiritu Sancto accipi. Vnde Sancti Patres putarunt Spiritum Sanctum in Mundi initio, tanquam producturum ex eis, quæ producenda erant, super aquas voluisse, aut ad modum gallinæ oua sua fouentis, ex quibus pullos est productura, super aquas incubuisse.

RABBINI Hebræi Adnotationibus in Genesim.

Quidam Hebraeorum intelligunt de vento: ut sit Hebraismus, Spiritus Dei, pro, ventus à Deo excitatus. Ita Psalmo centesimo quadagesimo septimo; Flabit spiritus eius, & fluent aque; Vel dicitur Spiritus Dei, idest, ventus magnus. Cum enim Hebræi magnitudinem alicuius rei significare volunt, adiungunt hoc nomen, Deus; ut Psalmo sexagesimo septimo. Mons Dei, mons pinguis.

b. Elohim pluralis numeri est, & verti poterat; Dei.

CAIETANVS.

Iuxta Hebræum, dictio interpretata Domini, est illamet dictio (scilicet Elohim) in plurali numero.

RABBINI Hebræi Adnotationibus in Genesim.

Scripta exemplaria vetera Sancti Dionysii & Germani, editio item Complutensis, legunt, Spiritus Dei. Hoc annotat & Sorbonicum Correctorium.

Quid etiam uox ea Merachepeth propriè importet, diffident, variantque Doctorum sententiæ; nam alij ad motum, alij ad volitationem, alij ad incubationem, eius significatum trahunt.

c. Merachepeth significat mouere.

LVSITANVS potius mouere, quam incubare legendum censuit.

Aduertendum est etiam verbum Rachaph, à quo Merachepeth, significare propriè moueri, aut mouere; ut patet Hieremias vigesimo tertio. Quia, Rachaph, idest, mota sunt, seu mouerunt se omnia ossa mea. Idem Deuteronomij trigesimo secundo; Sicut Aquila suscitabit nidum suum, idest pullos, super pullos suos, Ierocaph, idest mouebit se. Solent enim aues, cum pullos suos volare docent, prouocare eos, ut nidum

excant

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.

- Merachepeth, volitare denotat; & est participium.
- Sine significat cubare, vel fouere.
- Aut accipitur pro volitare, & incubare.

excant volantes, & mouentes se super illos, ut inuent eos, si opus fuerit. Sunt qui propter hæc verba Deuteronomij, putarunt verbum Merachepeth, significare, incubare, quemadmodum cubat auis super pullos, aut oua; sed auctoritas ad hoc non ducit, sed ostendit motum illum, quo auis nidum suum suscitatur, super pullos volitando. Isti sanè videntur paraphrasten Chaldaeam sequi, qui hic vertit, Super filios suos tegmen facit, hoc est, pullos suos regit.

a. Merachepeth, volitare denotat; & est participium.

CAIETANVS pariter Commentarijs in Genesis caput primum.

Dictio interpretata, Ferebatur, non est verbum, sed participium presentis temporis actiuum: & interpretatur commouens, siue cubans, more auium cubantium super pullos suos, seu volans. Ter enim in tota Biblia hæc dictio inuenitur: hic, & in Cantico Mosi Deuteronomij trigesimo secundo; vbi litera nostra habet, Et super eos volitans: & ab alijs interpretatur cubauit. Et demum Hieremias vigesimo tertio, vbi litera nostra habet; Contremuerunt omnia ossa mea: & significatur passus, Commota sunt omnia ossa mea. Ex istis siquidem locis posterioribus, tanquam clarioribus, eliciunt interpretes, quod hoc in loco significatur commouens, aut cubans, aut volans. Sufflatio autem ex Chaldaica prodijt officina. Mibi verò quadrare videtur, quod significetur volans; eò quod in Sacra Scriptura volatione describitur pluries motus Cæli; ut patet in Psalmo decimo octauo. Equitauit super Cherub, & volauit super alas spiritus. Et in Psalmo centesimo quarto; Ponens densitates equitatum suam ambulans super alas spiritus. Vtrobique enim Angeli, cum spiritum alatum describit, & volatus explicitè in primo meminit.

b. Merachepeth, cubare, seu fouere.

HIERONYMVS econtrà libro Hebraicarum quæstionum in Genesim, habet.

Pro eo quod in nostris codicibus scriptum est, Ferebatur, in Hebræo habet Merachepeth, quod nos appellare possumus, incubabat, siue confouebat, in similitudinem volucris, oua calore animantis.

STEVCHVS Commentarijs in Genesis caput primum.

Neque ignorarunt sanctissimi Patres Greci, id quod de hac voce ab Hebræis traditur: dicunt enim Hebræi presentem vocem, propriè incubationem auium super oua significare. Basilius ergo sic; Superferebatur igitur exponunt pro eo quod est, confouebat, & viuificabat aquarum naturam, quemadmodum solet auis ouis incubare, & vitalem quandam vim eis infundere. Hæc sibi à quodam Syro relata dicit; quorum lingua similis Hebraicæ est. Diodorus autem & ipse optimè idem explicans, inquit; Inuit hæc dictio Superferebatur apud Hebræos, quod quemadmodum auis oua confouet alis, ut ea quasi animet: sic spiritus superferebatur aquis, ut eas procreabiles efficeret.

c. Merachepeth, volitare, & incubare significat.

RABBINI Hebræi in Adnotationibus.

Potior ea videtur esse opinio, quæ de Spiritu diuino intelligit: ut hic sit sensus; Spiritus diuinus volitabat, idest agitabat sese super aquas; hoc est, fouebat substantiam illam aqueam & terream. Vox enim Hebræa Merachepeth, pro qua interpretatur vertit Ferebatur; significat volitare, incubare.

LIPPOMANVS in Catena.

Rachaph enim verbum, volare, seu volitare, apud eos significat, licet secundum alios & mouere, & incubare, & agitare. Et est hic participium in piel.

AnnoMundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.

Hebraicè; Verùah Elohim merachephet al pene hamaim.

a. Merachephet significat incubationem, & agitationem.

a. Vel incubationem, et agitationem.

STEVCHVS Commentarijs in Genesim, capite primo.

Ferebatur. Septuaginta sequitur, qui & ipsi verterunt ex epistola, superferebatur. Sed alibi secundum Hebraeos exponit. Hebraicè enim est participium à verbo Rachaph: quæ vox, vt ex omnibus alijs Scripturæ locis colligitur, tum incubationem, tum agitationem significat: vt est illud Psalmi Cantici Mosi; Sicut Aquila prouocans ad volatum pullos suos, & super eos volitans. Volitans autem interpretatur Hebraei desuper incumbens: concussionem autem, aut agitationem; vt est illud Hieremia capite vigesimotertio; Concussa sunt omnia ossa mea. Innuit igitur hic Moses illam venti agitationem, ac frequentem commotionem, quam efficit in aquis ventus.

A V C T O R.

Ex his omnibus decerpere mihi liceat voces præadnotatas tum in Hebræo, tum in Græco, tum Latino idiomate, ex propria earum significatione non certum, exploratumque nobis sensum reddere. Primum siquidem vox ea Spiritus, non tantum in Hebraico idiomate, vt adnotarunt Doctores, sed & in Græco, vt obtestatus est Hamerus, plura significat: in Latino autem nostro, amphibola est; seu vt rectius loquar, analogæ & apud sacros, & apud prophanos Scriptores, atque non tantum ad duo, sed etiam ad plura significata rapitur. Colligit has spiritus significationes eleganter Elias Commentator Patrum insignis. Vielmius quoque & fusè, & luculenter eas edisserit; quas ego summatim perstringam. Spiritus itaque nomine, Scripturæ quandoque Deum capiunt; qua significatione, Ecclesia Catholica, Origenes primo Periarchon, Epiphanius contra Pneumatomachos, & Patres, Doctoresque illud Ioannis accipiunt; Spiritus est Deus. Quandoque Angelum, quo in sensu ait Propheta; Qui facit Angelos suos spiritus. Nam vel corporis expertes sunt, vt censuit Patrum numerosa Classis, vel si cognata corpora gestant, vt Basilus, ac sectatores existimarunt, ea subtilissima, tenuissimaque sunt, qualia pseudorum suorum corpora Epicurus fingebat, hoc est, teste Cicerone, exilia, atque vt aiebant, monogramma, idest, vnilinea. Quandoque hominis animam: vnde legitur; Et spiritus redeat ad Deum qui dedit illum; nempe quando inspirauit in hominem spiraculum vitæ. Quandoque animæ partem cellam eam, quæ Deum anhelat: vnde illud; Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Quandoque animi affectiones, vt illud; Spiritus tristis exiccat ossa. Quandoque halitum: & de hoc scriptum est; Non habebat vltra spiritum. Tandem quandoque etiam aërem, maxime cum est commotus, direptus, & iactatus: vt eo loco; Spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius. Rapi igitur potest vox ea Spiritus ad plures significationes; nec vllum certum argumentum exhibet vocis emphasis, ad vnicam, propriamque significationem decerpendam. Porrò & verbi illius Merachephet, cum diuersimodè transferatur, significatio nulla certa est. Verum harum editionum ambigua varietas vnum tantum nobis præstat, & exhibent, quod enucleatius nobis declarant, quid per Ferebatur intelligendum sit. Cæterum ex his multa in vnum proficiscuntur, coinciduntque; ferè, vt ferebatur, superferebatur, mouebatur, commouebatur; seu mouebat, commouebat, alia agitationem, & celeritatem maiorem addunt: vt volabat, volitabat: nonnulla diuersum sensum ferunt, vt cubabat, fouebat, stabat, & flabat, sufflabat, insufflabat. Discrepantiæ illæ Dei, & Domini; verbi, & participij; super aquas, & super superficiem aquarum; nullius mihi ponderis videntur. Hæc de editionibus.

Spiritus

Deuter. 32.

Vox spiritus
plura significat.

Commen. in
Apolog. Nazianzenii.
Lect. 8.

Ioan. 4.
Psalm. 103.

Lib. 1. de nat.
Deorum.
Ecclesiast. 12.

Matth. 26.

Prou. 17.
3. Reg. 10.

Psalm. 148.

AnnoMundi
primo.
In Exordio
temporum.
Ante dies.

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.

a. Hoc est, Spiritus vitalis Mundi superferebatur super materiam rerum visibilibus.
b. Sive, Deus ferebatur super Cælos motione, quam ipsis contulit.
c. Vel, Deus motu supremi Orbis viuificabat aquas.

a. Spiritus Domini, idest Spiritus vitalis Mundi, superferebatur super materiam rerum visibilibus.

AVGVSTINVS sententiam hanc visus est subobscurè insinuasse, cū libro de Genesi imperfecto, capite quarto habet, pro secūda huius loci expositione.

Potest autem & aliter intelligi, vt Spiritum Dei, vitalem creaturam, qua vniuersus visibilis Mundus, atque omnia corporea continentur, & mouentur, intelligamus: cui Deus omnipotens tribuit vim quandam sibi feruendi ad operandum in ijs quæ gignuntur. Qui Spiritus, cum sit omni corpore athereo melior, quia omnem visibilem creaturam, omnis inuisibilis creatura antecedit, non absurdè Spiritus Dei dicitur. Quid enim non est Dei ex ijs quæ condidit, cum etiam de ipsa Terra dictum sit; Domini est Terra, & plenitudo eius: & illud vniuersali complexione, quod scriptum est; Quoniam tua sunt omnia, Domine; qui animas amas? Sed tunc potest iste spiritus sic intelligi, si quod dictum est; In principio fecit Deus Cælum & Terram, tantum de visibili creatura dictum sentiamus, vt super materiam rerum visibilibus in exordio fabricationis eorum superferretur, inuisibilis spiritus qui tamen etiam ipse creatura esset, idest, non Deus, sed à Deo facta, atque instituta natura. Si autem vniuersæ creaturæ, idest, intellectualis, & animalis, & corporalis, materia creditur illo aquæ vocabulo enunciata, nullo modo hoc loco Spiritus Dei potest nisi ille incommutabilis, & sanctus intelligi, qui ferebatur super materiam omnium rerum, quas fecit, & condidit Deus.

Animaduertas non affirmasse Augustinum, Spiritum vitalem, quem alij fortè animæ Mundi uocant, per Spiritum Domini intelligendum esse, cum illud dixerit sub hæsitatione, & alias interpretationes adiecerit, ut fortè probatiores, & verisimiliores.

b. Vel, Deus ferebatur super Cælos motione quam ipsis contulit.

ÆGIDIVS in secundo, distinctione duodecima, articulo secundo, sed expressius in Hexameron prima parte, nuperam, ac subtilem quandam interpretationem in Ecclesiam intulit, cum scripsit.

Vel possumus, si volumus, per aquas sic fluctuantes intelligere omnes Cælos mobiles, vt hæc quinque, videlicet, Cælum, Terra, Abyssus, Tenebræ, & Aqua fluctuantes, referantur ad hæc, scilicet ad Cælum Empyreum, ad elementum Terræ, ad aquam immixtam aëri, ad ignem, & ad omnes Cælos mobiles, super quos, tanquam super aquas motas, ferebatur Spiritus Domini, non secundum se, at secundum ipsos Cælos, quos fecit mobiles, qui erant sui effectus. Imaginabimur ergo, quod statim quod fuit vniuersum creatum, omnes Cæli mobiles, qui sunt nouem, videlicet; septem Cæli septem Planetarum; firmamentum, siue octaua sphaera; & vltimum mobile, siue Cælum crystallinum, incæperunt rotari, & etiam moueri ab Oriente in Occidens, & etiam cum eis rotari, & moueri cepit elementum ignis, & etiam elementum aëris sic immixtum aqua, excepta illa parte aëris, quæ erat inclusa inter quæcumque obstacula: & iste motus erat proprius primi mobilis.

c. Seu, Deus motu supremi Orbis viuificabat aquas.

BVRGENSIS Additione prima, non tantum approbat, sed & mirificè hanc extollit sententiam, exponens illud Diui Hieronymi; Ex quo intelligimus non de Spiritu Mundi dici, vt nonnulli arbitrantur, sed de Spiritu Sancto, qui & ipse viuificator omnium à principio dicitur: de quo Psalmista; Emitte Spiritum tuum & creabuntur, &c. ait.

Quæ quidem viuificatio potest rectè intelligi secundum motum primi mobilis. Nam motus, secundum Philosophum octauo Physicorum, est vita rerum naturalium; & cum inter omnes motus rerum naturalium motus primi mobilis sit primus & præcipuus, & à quo omnes motus corporales regulantur, & mensurantur, tanquam à prima omnium motuum mensura, & à Deo tanquam à primo mouente principaliter causatus: idcirco in primordio creationis rerum naturalium, de hoc primo motu, tanquam de vita rerum naturalium fit mentio.

Z 2 tio,

Psalm. 23.
Sap. 11.

Cap. 18.

Psalm. 103.

Deute. 33.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.

a. *Idest, Angelus mouebat Cælum motu velocissimo.*

Deuter. 33.

tio, attribuendo ipsum motum Deo in persona Spiritus Sancti, cui appropriatum est viuificare. Et Post. Hoc loco, Ferebatur, non debet intelligi aliquid passiuè in spiritu Domini, ne hæc dictio merabepbet, quod in Hebraico in hoc loco ponitur, est verbum passiuum, sed merè actiuum; significans quòd Spiritus Domini fouebat & viuificabat aquas, ad similitudinem gallinæ cubantis, & vitalem virtutem his, quæ fouentur tribuentis, quæ quidem viuificatio in hoc loco intelligitur per primum motum, qui est præcipuè viuificatiuus corporū naturalium, vt dictum est: vnde simile verbum omninò habetur Deuteron. vbi dicitur: Sicut Aquila prouocans ad uolandum pullos suos, &c. quod est propria similitudo ad propositum. Nam sicut auis mouet pullos suos ad uolandum; & sicut eos fouet, & viuificat; sic Deus primum mobile mouet ad viuificandas creaturas corporales; licet enim sit aliqua intelligentia immediatè mouens primum mobile, de quo hic agitur, tamen prima causa, & principalis huius motus Deus est, in quo omnes creaturæ viuunt, mouentur, & sunt.

a. *Idest, Angelus mouebat Cælum motu velocissimo.*

PROCOPIVS expressius Cœli nomine, Angelum capi posse, edocuit Commentarijs in Genesis caput primum.

Sunt qui intelligunt sub dictione Spiritus, sanctas potentias & virtutes, quemadmodum sub voce abyssus, capi volere contrarietas, quibus præest caligo, nempe Diabolus.

CAIETANVS in Genesis primi illius orbis motus, cuius Aegidius diuinam virtutem, vel Deum dixerat auctorem, ipse Angelum ministrum fuisse maluit; atque horum verborum ita interpretationem deducit, vt ex ipsa hunc extrahat sensum, quòd Angelicus spiritus mouebat Cælum motu uelocissimo. Audias ipsum luculentissimè profectò hoc prodentem, atque etiam cumulatissimè infrascriptis verbis declarantem, & exponentem.

Sensus est, quòd Angelicus spiritus minister Dei iudicis, secundum formam iustitiæ distributiue distribuentis omnia, mouebat Cælum motu velocissimo. Quòd enim sit sermo de spiritu Angelico, seu substantia spirituali, habetur tum ex auctoritate Davidis. Nam in præfato Psalmo centesimo quarto, laudando Deum, inchoat ab opere creationis. Et in illius Psalmo principio, cum dixisset de Deo, Ambulans super alas spiritus, (proculdubio Angelici) statim subiungit, Faciens Angelos suos Spiritus: aperte insinuans Spiritum Dei in principio creationis commemoratum à Mose esse spirituales substantiam, cui Deus dedit officium nunciij. Tū ex ipsa serie rerum creatarum: dixerat enim Cælos & Terram creatos, & descripserat in qua dispositione creata fuit Terra: supererat, vt describeret in qua conditione creatum est Cælum, videlicet in motu: nam secundum veritatem, Cælum in principio temporis creatum est secundum initium motus: initium siquidem temporis responderet initio motus. Et describendo spiritum motorem Cæli, manifestat, quòd motus Cæli non est quemadmodum motus grauium & leuium, sed est à substantia spirituali, quam constat esse motorem à proposito: & apponendo Elohim, aperit Spiritum illum subijci Deo distribuenti omnia. Sive autem intelligatur commouens, siue volans, idem est sensus; nisi quòd velocitas summa inter motus vitales exprimitur per metaphoram volationis. Si autem legitur cubans, vita ipsius Cælestis motus insinuatur, ex hoc quòd fouetur à Spiritu. Est enim primus motus velut vita omnium corporalium; & hoc habet à spirituali substantia. Quòd autem dicitur super facies aquarum, manifestè significat supremum Cælum, quòd in opere secundæ diæ appellatur aquæ super Cælos. Motor siquidem Cæli in circumferentia est Cæli, non in centro, & in circulo illius maximo, quem æquinoctialem vocamus, quia ibi apparet, & est motus velocissimus. Cum his quoque perspicacius intelligitur spiritus nomine, non vnicum tantum spiritum, sed Hebræo more, vniuersam multitudinem spirituum mouentium Cælos, spiritum nominauit. Super facies aquarum, hoc est, Cælorum; qui propter perspicuitatem absque luce pro tunc appellantur aqua: & in singulorum circumferentijs spiritus mouentes sunt; & propterea à Mose diffiniuntur super facies aquarum.

Hæc Caietanus: quæ vt singularia reticenda minimè censui. Redarguunt & carpunt posterius has interpretationes, veluti commentitias, à veroq; excidentes.

VIEL-

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.

a. *Idest, Deus ferebatur super naturam Angelicam.*
b. *Vel Angelica natura præcillebat dignitate corporea.*

VIELMIVS Lectione octaua, ita ait.

Vel Cælestes orbes, inquit, adeò sunt animati, quòd ex motore, & orbe vnum constetur, aut sunt duo adeò sua specie absoluta, vt vnum fieri illa non possint; si duo, etsi velocissimè ciantur orbes, non ob id Angelos mouere se, seu quòd maius est volitare censendum est, cum non nisi per accidens loco moueri intelligentia motrix dicatur, & virtute magis, quàm substantia, nec hoc semper, sed cum totum mobile mutat locum. Si vnum ea esse asseuerabitur, iam hoc est erroneum Origenis placitum. Amplius Cælum sua conuersione non mutare locum, secundum totum, sed secundum partes, conspicuum est apud Philosophos: Quare non potest illius anima moueri vel per se, vt aiunt in Scholis, vel per accidens.

Deinde adijcere his possumus, vt quid à summo opifice infusus hic motus? Num ad gi gnendas res, aut fortè viuificandas? minimè certè, cū Cœli circumlatio sola absq; luce mixta ipsa gignere, ac viuificare nequeat. Num ad ferendā ipsam lucem, seu Solem, quo verè hæc omnia mixta generantur, aluntur, ac fouentur? Neque hoc esse potest: lux enim primo die, ac Sol quarto conditus est. Superflua igitur fuisset hæc in orbem versio, eo magis, quòd Deum, non motu Cœlorum, sed sua virtute omnia primò condidisse, compertum est.

Verum enim uerò, qui Caietani partes tutandas susciperet, facilè has illatas obiectiones prosterneret. Nam certè non Angelum ipsum se mouere, seu volitare asseruit Caietanus, sed ab effectu, quòd Cælum motu verteret velocissimo, ea ferie, qua & nunc etiam rapit; Nec ob id primum Cælum in orbem cieri voluit, vt eius motu res ipsæ gignerentur sine luce; sed vt temporum rationes præstaret, & propensionem ampliorē in substrato Chaos, quòd Deus sua post uirtute perfecturus erat, infereret. Verum quòd his Doctoribus, mea quidem sententia, arduum negocium facit, est literè Mosis metaphorica, quam ipsi inducunt, interpretatio, cum voces longè pertrahant à populari intelligentia; quòd etenim nomine aquarum Cœli significantur, figuratum, peregrinū, ac non usitatum est, atque etiam à Mose alienum: consentaneum enim non est, Mosem hoc loco aquarum nomine Cælos indicasse, in opere verò secundi, tertij, ac quinti diei, comet nomine, aquam uerum elementum significasse.

a. *Idest, Deus ferebatur super naturam Angelicam.*

GREGORIVS Nyssenus in Hexæmeron.

Existimamus igitur, quòd tantum absit, vt spiritus Dei tenebræ sint, quantum etiam ab omni malo alienus est. Atque innumere de hac sententia voces Sanctæ Scripturæ in medium afferri possunt, quòd & lumen verum sit Deus, & lumen inaccessum incolat. Spiritus autem Dei, natura idem est cum ipso Deo: quòd si natura Dei & spiritus, atque lumen est Deus, lumen prorsus fuerit etiam spiritus Dei. Porro lumen efficit, vt in lumine prorsus versetur illa, super quæ fertur: igitur aqua, supra quam spiritus Dei ferebatur, in lumine prorsus, & à caligine sancta erat: quæ autem in tenebris non versabatur, ne eius quidem, qui illuminaret, prorsus indigebat. Quòd si hæc, prout probabile ac par est, intelleximus: utique aqua, supra quam spiritus Dei ferebatur, aliquid aliud, atque hæc fluitantium aquarum deorsum vergens, atque inferum locum perrens, natura est: quæ firmamento ab ea, quæ & grauis est, & deorsum fertur, aqua dirimitur & arcetur.

Verum & hoc placitum iam ante dictis rationibus improbari videtur, tum quòd voces ad peregrinas extorqueat significationes, tum quòd nullo alio loco Moses, aquarum nomine, Angelos denotarit.

b. *Idest, Angelica natura antecellebat dignitate corpoream.*

AVGVSTINVS in Quæstionibus ex Veteri Testamento, parte secunda,

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.

- a. *Idest, Natura quaedam viuificatrix, tenuis, lucida, insidebat media inter Cælum & Aquam.*
b. *Siue, vis, ac motus quidam vitalis disponebat a quas ad factum.*

da, fortè perperam ei adscriptis (cùm uaria, ut adnotarunt Theologi Louanienfes, contineant Augustino indigna, & à veritate aliena) quæstione secunda.

Moyfes autem cùm creaturam hylicam, idest, confusionem rerum describeret, quæ utique sensu bruta est, super Terram, & abyssum, & tenebras, & Spiritum Dei superferri interlocutus est, ut ex eo spiritu, & loco in quo ferebatur, superior creatura, quam spiritalem dicimus, cognoscatur. Nam & ex eo, quod superferri illum dixit, creaturam illum significauit, quia omnis creatura Dei fertur virtute à quo accepit ut sit. Nam quis ordo est, ut Spiritus Sanctus super aquas ferretur, quem constat utique super omnem esse creaturam? Si enim Christus in dextera Dei est super omnes Cælos, illic est & Spiritus sanctus.

- a. *Idest, Natura quaedam viuificatrix, tenuis, lucida, media erat inter Cælum & aquam.*

THEOPHILVS Antiochenus ad Autolyicum, libro secundo.

At Spiritum, qui ferebatur super aquas, largitus Deus creaturæ ut eius opera possit producere viuentia, non secus ac homini animam attribuit, tenue tenui commiscens: Spiritus nanque sua natura tenuis est, itidem & aqua. Caterum aqua addita spiritui nutrit & conseruat creaturam vniuersam per omnia means. Vnum quidem spiritum lucis, qui formam obtinet, inter aquam & Cælum constituit medium, ne tenebræ communicarent cum Cælo, quod proximum Deo est, antequam ipse diceret, Fiat lux.

Nescio an scitè perceperim sensum huiusce eximij Patris: sed si spiritus nomine, rem quandam substantificam, viuificam, tenuem, lucidam, mediam tum natura, tum situ inter Cælum omnia contegens, & aquas subter defluentes intellexit, ut intellexisse videtur, quem admodum & tenebrarum nomine caliginem quandam crassam accepit: certè recens, atque inopinatum nobis spiritus genus deprompsit. De quo iudicium ferendi solerti lectori munus relinquo; & fortè non oscitanter etiam considerandi, quid ipse hac sua uoluerit sententia; & num à uero exciderit.

- b. *Scilicet vis, ac motus quidam vitalis disponebat aquas ad factum.*

Altera est interpretatio Patrum, qui spiritus nomine, non Deum, vel Angelum, sed vim quandam vitalem in aquis impressam, ac insitam, ipsas ad fecunditatem disponentem intellexerunt.

I O. CHRYSOSTOMVS in Genesim, Homilia tertia.

Quid sibi uult, quod dicit, Et Spiritus Dei superferebatur super aquam? Mihi uidetur hoc significare, quod affuerit efficax quaedam, & vitalis operatio aquis, & non fuerit simpliciter aqua stans & immobilis; sed mobilis, & vitalem quandam vim habens. Nam quod immobile, omnino inutile est: quod uero mouetur, ad multa conducit. Ut igitur doceret nos beatus ille Propheta, aquam illam, magnam & ineffabilem habere vim, & vitalem quandam, dicit; Et spiritus Dei superferebatur super aquam; idque non absque ratione Scriptura diuina proueniendo dicit, eo quod postea dictura est nobis, quod animalia ex aquis istis, iuxta præceptum Dei omnium conditoris, producta sint: propterea auditorum hic nostrum docet, quod non solum aqua illa sit condita; sed quod moueatur, & discurrat, & omnia alluat.

Glossa Locupletata initium huius sententiæ, in Ordinaria inseruit.

AUGUSTINVS Sermonibus de Tempore, sermone centesimo trigesimo quarto, qui tertius est in Vigilia Paschæ.

Hic spiritus quidem res est Dei: non tamen ipse Deus intelligitur esse. Nam etsi spiritus dicitur, non omnis spiritus Deus est. Sic enim spiritus Dei dicitur est, quomodo & Angelus Dei; hoc est, res Dei, non tamen ipse Deus, qui spiritus Dei. Hic ergo spiritus, qui superferebatur aquis, seminarius est animanda conditionis.

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.

- a. *Idest, ventus validus, vel aër uehementer concitatus, exiccabat aquas.*

ditionis. Vnde & aquæ, & terræ mox, iussu Dei, emerferunt, quia nec aqua, nec terra uiueret, aut aliquid generaret, nisi hoc Dei Spiritus animaret. Vnde & terra fruges, & aqua produxit pisces.

DIODORVS idipsum uisus est sensisse, cùm ait.

Potes etiam per Spiritum Dei, efficientiam intelligere: ut cùm Mosi dictum est; Tollam de Spiritu tuo: hoc est de gratia, & efficientia tua.

PROCOPIVS Gazæus Commentarijs in Genesim, capite primo, non reiecit hanc interpretationem.

Uisum est quibusdam Spiritum Dei, hoc loco nuncupari operationem, & efficaciam Dei; qua fouet, & gubernat aquarum naturam.

P E R E R I V S satis extulit hanc sententiam, cùm plura ex Scripturis eiusdem locutionis genera deduxisset.

Frequens enim est in Scriptura, per Spiritum Dei, significari subitam quandam vim, & extraordinariam Dei motionem, ad aliquid magnum, & eximium agendum. Sic legimus libro Iudicum, capite quartodecimo; Spiritum Domini irruisse in Sampsonem, & discepisse Leonem: & in Saulem, libro primo Regum, capite undecimo, & minutatim concidisse bouem: In Eliseum quoque, libro quarto Regum, capite secundo, & statim prophetare cœpisse. Hac etiam significatione dicitur Spiritus Dei sustulisse Eliam in Cælum, & rapuisse Philippum: & apud Danielum, capite quartodecimo, dicitur Angelus Domini apprehendisse Habacuch in vertice eius, & portasse in capillo capitis, & posuisse in Babylonem super lacum Leonum in impetu spiritus sui. Ideo postea Moses docere uoluit, in principio vim, & efficaciam Dei affuisse aquis; ut intelligeretur, quæcumque postea ex aquis, iussu Dei, puncto temporis facta esse narrantur, non esse facta natua facultate, & potestate aquarum; sed supernaturali uirtute Dei, quæ aquis illis aderat. Sicut etiam, cùm dicitur Sampson, irruente in eum Spiritu Dei, discepisse Leonem, significatur non id fecisse Sampsonem naturali robore, & proprijs uiribus, sed mirabili quadam uirtute tunc ei à Deo inditæ.

V I E L M I V S redarguit hoc Commentarij lectione octaua, dū inquit.

Atqui, & hic quoque hęrere cogimur, quod elementa motionem effectiue à generante, formaliter autem à suis eorum formis, sicut & energiam, & efficaciam vna cum esse, dum creantur, obtinuerint, & vim efficiendi nullam reuera possint habere, cùm materia, & efficiens in vnum nunquam cœant.

Quibus & superferre possumus sciscitando: An hæc vis, efficaciaque ita aquis indita erat, ut in eis perpetuò foret permansura; An supranaturalis aderat eo sanè tantum tempore impertita: Quod si natua erat uirtus, igitur rerum ipsarum, auium scilicet, & piscium productio, non à Deo summo, ac præstantissimo agente effecta est, sed sola insita vi ipsius aquarum. Si autem aderat uirtus superna pro tunc aquis elargita, certè uirtus erat Altissimi, Spiritus Sanctus, inquam, non corporali aliqua specie, sed uirtute aquas fouens, aquis superlatus: nec siquidem exemplum vllum adduxere de motione, seu ui, sensibili in creatura, à Deo immissa, quæ Spiritus Dei uocata sit, sicut præsens de aqua occasio efflagitabat. Deinde exempla delata Sampsonis, Saulis, Elisei, aptius de collatis Spiritus Sancti donis interpretari possunt. Dicere siquidem quis posset in Sampsonem, & Saule donum, seu Spiritum fortitudinis, & in Eliseo Spiritum Prophetiæ; ea mirifica patrasse. Porrò Eliæ, Philippi, Habacuch raptus, Angelorum ministerio effectos fuisse, quis abnuet? Angeli siquidem Spiritus Domini à scripturis sæpius nuncupantur.

- a. *Idest, ventus validus, vel aër uehementer concitatus, exiccabat aquas.*

P H I L O Libro de Gigantibus.

Dicitur Dei Spiritus vno modo aër fluens supra Terram, tertium elementum, quod super aquam uebitur. Quamobrem in libro de Mundi Opificio, ait.

Spiritus

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Num. 11.

Spiritus Dei ferebatur super aquam. Aer enim, cum sit leuis, attollitur, & sursum fertur, aquam pro basi habens.

R A B B I Moses, teste Hamero Commentatione in Genesim, & Auen Ezra, & Hebraei ferè omnes interpretes, Spiritus Domini nomine, ventum capiunt: Vnde Rabbi Moses.

Num. 11.
Exod. 15.
Exod. 10.

Idèd autem dictus est ventus Spiritus Domini, quia fecit ipsum mobilem, scilicet flantem. Motus autem venti, semper attribuitur Creatori, sicut Scriptura dicit; Ventus motus est à facie Domini. Et iterum; Flasti cum Spiritu tuo. Commouit Dominus ventum ab Occidente.

A V E N E Z R A etiam.

Idèd additum est ventus Domini; quia diuina voluntate missus fuerat, vt exsiccaret aquas.

B A S I L I V S Hexameron, Homilia secunda, interpretationem hanc nō prætermisit, nec reiecit, licet neque vt veriorē approbarit.

Sine hunc dicat Spiritum, diffusionem fuisse aëris, accipe tibi Mosem horum auctorem, Mundi singulas partes enumerantem, vbiq; recensentem, quia fecit Deus Cælum & Terram, aquam, aërem, & hunc diffusum iam, ac diffusum.

Glossa Locupletata hunc Basilij locum non prætermisit.

D I O D O R V S, vt in Catena Lippomani.

Superferebatur autem, Hebræa vox per metaphoram significat; Spiritum veluti gallinam aquis incubantem, easq; tanquam alis confouentem. Vel Spiritum, idèd ventum intellige, qui motu suo aquarum naturam alterat, vnde & ortum ducit. Dei verò addidit, vt huiusce operis causam Deo ascriberet. Si quis verò Spiritum Dei, Spiritum paraclitum intelligat, haud à vero aberrabit.

A N A S T A S I V S Synaita Commentarij in Hexameron, libro primo, his visus est consensisse, cum incongestam Mundi speciem describens, ait.

Sed densum quandam, & ad vesperam omnino vergentem, profundumque & tristem, atrumque, & omnino tenebrosissimum, per ea quæ dicta sunt, descripsit Moses Mundum terrestrem, opertum diuersis quibusdam veluti integumentis, & velis, tanquam coacta, & compressa Terra, vt quæ simul sit in tenebrosissimis, & in umbra mortis, in terrestribus Hebræis; partim quidem suffocata aquis, quæ ei sunt impositæ, partim autem offusa tenebris abyssi: deinde Spiritu venti, qui vehementer fertur super aquam, ab vniuersa iactata, & agitata. Ferri enim, significat vehementiam motus, & impetus aëris.

Et libro tertio, hanc quasi ex aliorum sententia, recitat interpretationem.

Quamobrem de regione Aegypti dici potest in tempore ascensus aquarum, quod terra Aegypti est inuisibilis, & incomposita, & tenebræ caliginis & tempestatis supra abyssum huiusmodi aquarum; & Spiritus Dei (hoc est venti renouatio) fertur supra aquam. Sic enim interpretati sunt multi Interpretes; Et tenebræ erant supra aquas, & Spiritus ferebatur supra eas. Non enim dixit, inquit, Scriptura; & τὸ πνεῦμα θεοῦ cum articulo; idèd, Spiritus ille, sed πνεῦμα θεοῦ, absque articulo, idèd, Spiritus Dei; hoc est, vnus ex quatuor Spiritibus ventorum ferebatur super aquam.

T H E O D O R E T V S Quæstionibus in Genesim, quæstione octaua.

Quibusdam videtur fuisse Spiritus Sanctus, qui viuificabat, & secundabat aquarum naturam, præfigurans quodam modo gratiam baptismi. Verius autem putauerim, quod hic aërem vocet Spiritum. Nam cum dixisset, Deum creasse Cælum & Terram; & aquarum meminisset sub nomine abyssi, necessariò & aëris mentionem fecit, à superficie aquæ ad Cælum vsque permeantis. Aëris enim natura est, vt circa inferiora corpora feratur, & agitetur. Aptissime autem verbum istud, Ferebatur, substantiam aëris mobilem indicat. Quod si quis huic interpretationi non assentitur, propterea quod scriptum est; Spiritus Dei ferebatur super aquas: audiat beatum David dicentem de Deo omnium conditore; Flabit Spiritus eius, & fluent aquæ. Certum est, quod ventum ipse vocauerit Spiritum, etsi verbo non expresserit. Si quidem Euro, aut Notho flante, aqua congelata dissolui solet, & liquefieri.

Pfal. 147.

A T H A N A S I V S quæstione octuagesima prima ex Veteri Testamento.

Int. Qualis erat ille Spiritus, qui ferebatur super aquas? Resp. Videtur quidem quibusdam, quod Spiritus ille, Sanctus sit Spiritus, viuificans aquarum naturam. Ego verò haud absurdè per illud verbum, Ferebatur, dico significari motum aëris essentiam: etiam iuxta David de Deo huius vniuersi, dicentem; Flabit Spiritus eius, & fluent aquæ.

P R O C O P I V S Commentarij in Genesim caput primum, ad eò hanc profequitur sententiam, vt exponentes hoc loco de Spiritu Sancto damnet, ac reiciat.

Quidam volunt hic intelligendum esse Spiritum Sanctum, quod colligit inde: quia dicitur, Spiritus Dei, quod de solo Spiritu Sancto dicitur. Nam Hebraica vox significat, quasi Spiritus incubet, foveat instar auis aquam, eamq; ad generationem animalium moueat. Qua re docemur elementa nullam vim tenere, vt possint absque reprehensione per se suas operationes absolvere, scilicet animalia procreare, aut incubare: verum hæc fieri

fieri omnia virtute diuina. Cæterum nulla vox Græca potuit sua significatione ista perfecte exprimere; quapropter ait, Ferebatur: quod quidem alienum est à Spiritu Sancto, nisi forte quis, quemadmodum illa; Deus ascendit, descendit, & ambulabat: etiam hanc dicendi formam intelligat. Sed quidam hunc sensum exhiberunt, haud decere existimantes, vt creatura ingenitum connumeretur. Proinde voluerunt Spiritum Dei hoc loco significare aërem, vel ventum. At quare inquit, Spiritus Dei? Quasi verò cætera omnia non Deo attribuantur. Cæterum aër, vel ventus, Deo magis quam reliqua congruit. Si quidem reliquis subtilius, & substantijs incorporeis est propinquius istud elementum. Propterea istoc nomine vocatur, quo sacra Scriptura diuinam naturam appellare consuevit. Sed ne plus quam decet, aëri tribuamus, eumq; quid in creatum credamus, meritò subiunxit Moses; Dei, quo auctore, sicut & alia, suam essentiam nactus est. Quod verò non abhorreat à consuetudine Scripturæ aërem vocitare Spiritum cum additione dictionis, Dei; audiatur David de aëre, & alijs, quæ in hoc elemento produci solent, disserens; Ipse dat niuem sicut lanam, & pruinam velut fauillam spargit: projicit velut fragmenta glaciem suam, &c. Et iterum; Facit flare ventum suum, & fluent aquæ. Non igitur ex his nunc apparet, Spiritum aliquando dici in Scriptura aërem, aliquando verò ventum; qui est opus Dei, & secundum huius voluntatem mouetur; & talia, qualia Moses recenset, efficit?

Pfal. 147.
Ibidem.

T O S T A T V S Expositione in Genesim.

Hebraica lectio habet, Ruba elohyn merabeseth alpene hamayn, quod interpretatur, Ventus Domini flabat super aquas; idèd, Ventus missus à Deo. Et est sensus, quod postquam Deus distinxit quantum ad substantiam elementalem, ita quod esset terra & aqua; tamen adhuc manebat aqua super totam Terram: deinde congregata fuit aqua ad locum vnum, voluntate diuina, vt patet infra. Mansit autem Terra madefacta, & limosa: idèd induxit Dominus ventum ventem flantem, scilicet Boream; & desiccavit Terram: & iste ventus ferebatur super aquas separando, & desiccando aliquas remanentes in locis infimis, vel concauis. Et sic habetur Exodi decimoquarto capite; vbi dicitur, quod quando Hebræi transitori erant Mare rubrum, Deus induxit ventum, qui desiccavit, & abstulit aquas. Cumq; extendisset Moyses manum super mare, abstulit illud Dominus flante vento vehementi, & venti tota nocte, & vertit in siccum. Iste sensus multum mihi placet, & hoc satis inuita litera nostra, quæ dicit, Ferebatur; quod signat motum, scilicet flare: & Spiritus aliquando ventum notat: vt patet Psalmo decimo; Pluet super peccatores laqueos ignis, & Spiritus procellarum, idèd ventus impetuosis. Sic etiam centesimo quadragesimo octauo; Ignis, grando, nix, glacies, & spiritus procellarum, idèd ventus, quæ faciunt verbum eius. Et si arguas, quod hoc repugnat positioni secundæ, scilicet quod in prima die non fuerit terra, nec aqua, sed illud corpus materiale: sed in secundo die fuerint aquæ factæ, & distinctæ à terris. Respondetur, quod non repugnat, quia ista dicuntur per anticipationem, sicut saepe fit in Scriptura, & patet sequenti capite, quod in isto ponitur creatio, vel productio omnium rerum vsque ad hominem, qui fuit vltimus: & sequenti capite agitur mentio de productione, vel plantatione lignorum Paradisi, quæ fuit quinta die, scilicet ante hominem. Sic etiam infra decimo capite agitur de filijs Sem, Cham, & Iaphet, quomodo fuerint in generationibus suis, & linguis suis; deinde capite vndecimo dicitur, quod erat terra labij vnus: & idèd sexta regula exponendi Sacram Scripturam inter regulas Ticonij est de anticipatione & recapitulatione. Item si arguas, quia dicitur in opere secundi diei, Congregentur aquæ, quæ sub Cælo sunt, in locum vnum, & apparuit Terra arida: Ergo videtur, quod inter diuisionem aquarum à Terra, & apparenziam arida, non fuit mora. Respondetur concedendo, quod postquam totaliter aquæ reliquerunt superficiem Terræ nostræ habitabilis per ventum ventem, immediatè apparuit Terra arida, quia ventus erat valde fortis, & vrens; vel quod Deus sine vento separauerat aquas, & post per ventum desiccavit.

L V S I T A N V S Commentatione in primum caput Geneleos; Cum supra Ruach, & ventum, & Spiritum significare demonstrasset, post plura ait.

Quia tamè aquæ erant statim exsiccate à Terra, & in locū vnu cogende; videtur potius ventū ad hoc fuisse à Deo immisum, vt coactis ad suū locū aquis, Terra à vento exsiccaretur, vt siccū hominibus & animalibus præberet habitaculum. Cuius simile habes Exodi decimoquarto: vbi; cum Dominus esset rubrum mare ad Iudeorum transitum exsiccaturus, ventum tota precedenti nocte immisit, quo Terram, quæ Mare antea fuerat, exsiccavit. Sic enim textus habet; Fecit Dominus abire Mare per ventum Orientalem fortissimum tota illa nocte. Vbi audis Dominum vento vsu ad aquas exsiccandas, quod & hic fecisse credo. Præterea, cum Deus esset Terram ab aquis Diluuij exsiccaturus, constat ex capite octauo; Et transire fecit Deus ventū. Itidem Exodi decimo. Cum locustas adduxit, & repulit. Et Post. Est ergo locus iste sic ad literam reddendus. Et ventus, seu flatus Domini, idèd, à Domino immisus, mouebat se super aquas, aut super superficies aquarum, vt scilicet eas cogeret ad locum vnum, & Terram exsiccaret ad hominum, & animalium habitationem; & vt herbas, & plantas ex se emitteret, quas aqua impediens non producebat.

A V C T O R .

Cæterum interpretatio hæc plures offendit arduas difficultates, seu modò Spiritus nomine aërem capiat commotum, vt Philo, Basilij, Theodoretus, Athanasius: seu etiā ventum, ut Rabini, Diodorus, Anastasius, Procopius, Tostatus, Lusitanus intellexisse.

Aaa vii

Que difficul-
tates in alla-
to placito.

Soluuntur ad-
ducte diffi-
cultates.

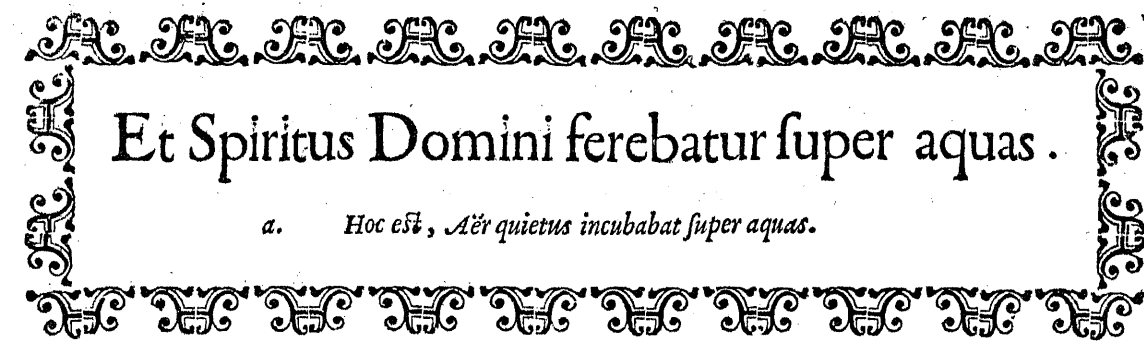
Exod. 14.

Exod. 15.

Psal. 67.

Refellit
sententia su-
perior.

visti sunt. Primum, quoniam nondum circumuehebatur Sol, nec simul coibant astra, nec
seuuncta ab invicem erant elementa: nec ob id mixtum aliquod confici poterat, quomo-
do ergo ventus gigni quiviit; cum maxime ventus mixtum sit meteorologicum: Deinde
quia vi iactari poterat, quando nondum primigenium Cælum, iuxta Patrum, ac Doctorum
omnium sententiam, uno excepto Aegidio, cieri cœperat? Amplius, ut adnotavit
Catherinus, quænam urgebat causa, ut ex ea materia Deus ventum educeret, maxime
eo in horrido, squalenteque Chaos? Tandem, ut quid aer, spiritus Dei nomen sibi ven-
dicavit? Tostatus, atque sectatores huius placiti, his satisfacere enixi sunt. Primæ
difficultati occurrentes, statim concessere ventum illum non fuisse exhalationem frigi-
dam & siccam, ex qua, naturæ opera, constant nunc venti; fuisse autem aerem ipsum, non
quietum, sed concitatum à Deo; qui & veteri naturam subijt alterius generis ab Euro, Notho,
& similibus autumant. Secundam porrò difficultatem elidentes asseuerarunt, non sua
natura, sed imperio Dei tunc prodixisse illam aeris motionem, non quidem exilem, sicuti
aura est, sed vehementer concitatam; cum non extarent tunc sydera, seu aliæ causæ
naturales ad exiccandum aerem propensa. Ad alteram respondent, Deum ventum
illum æreum genuisse: ex eaque incongesta materia excitasse, ut illius ope aqua in
unum locum cogerentur, ea serie, qua vento valido Mare rubrum Deum exiccasse
scribitur, ut Israëlitis per tumentes fluctus iter pararet. Obijcientibus verò Aristotelis,
Philosophorumque axioma, quod aeris, uti venti, munus non sit exiccandi, sed potius
humectandi; satisfaciunt, aerem ipsum uirtutem arefaciendi non habere sua natura, sed
ex celeri illa agitatione, qua omnia euentilat, ac perstat. Tandem vltimam diluunt,
asserentes: uentum spiritus Dei sapius in Scripturis nomen uendicare consueuisse; &
tunc præcipue, cum per ipsum præclari aliquid Deum patrasse narratur; ut eo loco; Fla-
uit spiritus tuus, & operuit eos Mare. Præterea morem sanctis Scripturis esse, ea que in-
signiora sunt, & rebus sui generis eminent, non simplici nominis uoce, sed cum addita-
mento Dei, vel Domini nuncupare: sic regius Propheta dicit, Mons Dei, mons pinguis.
Sunt & alij, qui ex sententia Strabi, has elidunt difficultates, asserentes spiritum Dei fuisse
aerem ipsum, qui cum natura sibi altiorem situm aqua, & terra, uendicare niteretur;
ita mandante Domino, facto impetu ex ea mixtione erumpere, ac proflire, totis uiri-
bus conatus est, atque hac ratione concitationi illi causam præbuit. Sed hæc omnia,
mea quidem sententia, ægrè recipiuntur. Primum aerem venti nomen, ac munera ar-
ripere, nec Philosophi, nec Theologi libenter admittunt: nunquam enim ex aere solo
ventus esse potest. Deinde quod aer sine uento ipsum impellente, seu primo mobili
rapiente concitetur, uel circumferatur, minimè unquam absque miraculo fieri potest.
Amplius Deum potuisse aerem sua immensa potentia iactare omnes annuent, sed cum
non euidens subierit causa, non est cur hanc admittamus concitationem. Causa enim
ab Abulense adducta, ab omnibus refutatur. Siquidem Deum tertio die aquas cœ-
gisse non flantis venti ope, sed sola sua uirtute, ac uerbo imperante, & Moses obtestatur,
& Patres omnes una consensione diffiniunt; & aquarum illarum exundantia non ex-
iccata traditur à Mose Vate, sed congregata: nec existimandum est tantam aquarum
molem citra aliquem usum Deum creasse, ut mox uento ualido absumeretur. Adij-
cias, quod cum die tertia tantum congregata fuerint aqua, haud consentaneum vide-
tur ante omnem diem eum uentum extra propositum memorari. Quod attulit Abu-
lensis, Mosem uidelicet loqui nunc de uento illo per anticipationem, haud tutum exi-
stimo, cum ipse nullam ad id munendum probationem attulerit: nec consentaneum
uideatur hoc loco memorasse causam, & eius effectum tertio die prætermisisse. Tan-
dem, Spiritum Dei, quandoque nuncupari uentum assentio, sed aerem nunquam. Præ-
clariora verò, & insigniora ex rebus, quandoque Dei, uel Domini nomen tulisse pariter
non inficior; sed non inspicio, ut adnotauit Burgenfis, cur potius hoc loco aer, quam
ignis, uel aqua, Dei, seu Domini additamento insigniri debuerit, cum æquè tam ignis, &
aqua, quam aer, à Deo opifice prouenerint; & æquè in ea miscella elementorum uel fluita-
rent, uel quiescerent. Burgenfis amplius in Additionibus tradit, Rabbinum Moy-
sem existimasse quatuor hic memorata fuisse elementa, terram, scilicet, cum ait; Terra
autem: aquas, cum dicit, Super aquas: ignem, cum scribit; Et tenebræ erant: aerem tan-
dem,

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.

a. Hoc est, Aer quietus incubabat super aquas.

dem, cum adijcit; Et spiritus Domini; improbatque ipse Burgenfis hanc vltimam in-
terpretationem, quod scilicet, Spiritus nomine, aer significetur. Primum, quia aer non
magis dici potest Domini, quam aqua, uel terra. Deinde, quoniam, & hoc loco aqua-
rum nomine aquas supernas intelligere possemus, super quas aer ferri nequibat. Tan-
dem, quia non defuisset Moysi aeris nomen, quo præcipue uti hoc loco debuisset.
Inductam ex sententia Strabi, commoti aeris causam, pluribus eludere possumus. Pri-
mum quod Nysseni, ac plurimorum Doctorum sententia sit, aerem non fuisse nisi tertio
die conditum, Steuci uerò, ac multorum, saltem, non nisi secundo. Deinde, si etiam ipsum
primordio temporum emanasse, cum D. Basilio, ac pluribus ex Patribus asseuerabimus,
cum ipsis certè, & dicemus, quod mixtus cum alijs elemētis omnino vagaretur, nec inde
eruperit, nisi die tertio, quando elementorum inferiorum secretio effecta est: nec nisi
post ignem, qui leuior est & ualidior, & ut profliret totis uiribus contendebat.

a. Idest, Aer quietus incubabat super aquas.

PLATO, Spiritus nomine aerem intellexit, ut refert Rupertus Commen. in
Genesis libro primo, capite octauo, cum ait.

Hic amor, hæc bonitas Creatoris, Spiritus Sanctus est. Quem nesciens Plato, cum hanc scripturam legisset,
spiritum mundi, id est aerem, arbitratus est, qui secundum ordinem elementorum, aquis, utpote leuior, su-
pereminet. Et quia per Cælum quoque, de quo iam dictum est; In principio creauit Deus Cælum & Terram,
ignem significari suspicatus est, quatuor tantum elementa, scilicet ignem, terram, aerem, & aquam, hoc loco di-
numerata esse putauit, utpote spiritum hunc non cognoscens, qui planè non spiritus est mundi, sed spiritus est
Dei: præsertim cum per tenebras, que erant super faciem abyssi, uicini aer possit intelligi, qui desuper nullis
adhuc luminibus radiabatur; & idcirco rectè tenebrarum nomine designatur.

Tostatus hanc Platonis sententiam pariter in Postillis refert, ut supra recitatum est
in quæstione; Num Moses expressè tradat cunctorum elementorum genesisim.

AVGVSTINVS de Genesi ad literam imperfecto, capite quarto,
hæc habet.

Tertia opinio de hoc spiritu oriri potest, ut credatur spiritus nomine, aeris elementum enunciatum; ut ita
quatuor elementa enunciata sint, quibus mundus iste uisibilis surgit, Cælum scilicet, Terra, & aqua, & aer: non
quia iam erant distincta, & ordinata, sed quia in illius materie, quamuis informi confusione, tamen exortura
præsignabantur; que informis confusio tenebrarum, & abyssi nomine commendata est.

VIELMIVS prædictis libratis difficultatibus, hanc & ipse retulit à præfatis
certè alienam sententiam.

Placet ergo magis eorum sententia, qui spiritum Domini hunc uolunt fuisse aerem, & Merachephet ca-
pian pro incubabat; cuius uerbi vim explicat Hermolaus in castigationibus Plinianis, libro secundo, capite
primo. Cessant enim confestim hæc omnia, que interpretes defatigant. Nam uerbum hoc, situm, locumque
aeris ubi creatus fuit, non uerò commotionem, & uentum reuera indicat, quin potius quietem, sicut cum galli-
na cubat super oua, & uitalia reddit, uti Diodorus, & Basilius, ac reliqui ferme scribunt. Et si ferebatur cum
ueteri interprete legere quis maluerit; nihil erit incommodi; quoniam existimandum non est, nullum huic ele-
mento tunc temporis adfuisse motum, sed adfuisse exilem, ac qui etiam quies comparatione ad uentum
dici possit.

Verum hæc quoque sententia in angustias redigi potest: Duo siquidem potissimum
illi obstant, atque officiant. Primum est, quia ut certum, ac definitum statuit, quod
ante primum diem aer à cæteris elementis secretus, nulla iactatus motione consisteret,
cum tamen tertio die tantum depuratum eum fuisse ex Patrum ferè omnium nutu fan-

Anno Mundi
primo:
In exordio
temporum.
Ante diem.

AnnoMundi
primo.
In Exordio
temporum.
Ante dies.

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.

a. Spiritus Domini; idest, Spiritus Sanctus.

ciendum sit. Alterum, quoniam non exponit, qua de causa super aërem potius quam super aquam spiritum cubasse, diffinire debeamus, cum profecto aqua ad uiuentium procreationem, aëre propensior, aptiorque nutrix censeatur, atque etiam Moses omisso aëre, aquam quinto die, aues, ac pisces produxisse tradat. Igitur, meo iudicio, hæc interpretatio, seu ventum ipsum, nempè exhalationem, seu aërem concitatum, seu aërem pacatum intelligat, vndique certè angustius comprimitur.

a. Et Spiritus Domini; idest, Spiritus Sanctus.

Frequentior præstantissimorum Patrum cætus, Spiritus Domini nomine, Spiritum Sanctum capi censuit. Referamus primò sacros Poëtas.

TERTULLIANVS Poëmate inscripto Genesis, quod alij Cypriano adscribunt.

*Principio Dominus Cælum, Terramque creauit;
Nanque erat informis, fluctuque abscondita tellus;
Immensusque Deus super aquora vasta meabat,
Dum Chaos & nigra fuscabant cuncta tenebræ.*

CLAVDIVS Marius Victor Orator Massiliensis, Commentariorum in Genesim, libro primo.

*Vt verò semel attingam primordia rerum,
Excelsi conuexa Poli, Terræque iacentes.
Pars prima est operis; sed Terras vnda tegebat,
Aëraque in medio sordenti nube madentem,
Et tenebris se vasta nigris velabat abyssus:
Et sacer extensis impendens spiritus vndis
Altrices animabat aquas, ac semina rerum
Nondum compositis fundenda ad germina Terris
Insinuanda dabat.*

CLEMENS Papa Recognitionum, libro sexto.

Est enim in aquis istis Baptismi misericordiae vis quadam, quæ ex initio ferebatur super eas.

Et Epistola quinta.

Est in aquis istis baptismatis misericordia eius quedam ex initio ferebatur super eas.

CYPRIANVS de Spiritu Sancto.

Hic Spiritus Sanctus ab ipso Mundi initio, aquis legitur superfusus, non materialibus aquis, quasi vehiculo egens, quas potius ipse ferebat, & complectentibus firmamentum, dabat congruum motum, & limitem præstititum.

NEMESIANSVS à Thubunis, vt in sententijs Episcoporum octoginta septem, de Hæreticis baptizandis, Concilij Carthaginensis, legitur.

Et in Euangelio, diuina sua voce Dominus noster Iesus Christus locutus est, dicens; Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non potest introire in Regnum Dei. Hic est Spiritus, qui ab initio ferebatur super aquam. Neque enim spiritus sine aqua operari potest, neque aqua sine spiritu.

TERTULLIANVS libro de Baptismo, non diuersa à supra relata doctrina, Spiritum Sanctum per Spiritum Domini hoc loco insinuari his edocuit.

Nam vnum ex his est, quæ ante omnem Mundi suggestum impolita adhuc specie penès Deum quiescebant. In primordio, inquit, fecit Deus Cælum & Terram. Terra autem erat inuisibilis, & incomposita, & tenebræ erant super abyssum, & Spiritus Dei ferebatur super aquas. Habes homo in primis etatem venerari aquarum, quod antiqua substantia; debinc dignationem, quod diuini Spiritus sedes, gratior scilicet cæteris tunc elementis.

elementis. Næ & tenebræ totæ adhuc sine cultu syderum informes, & tristis abyssus, & Terra imparata, & Cælum rude: solus liquor, semper materia perfecta, leta simplex de suo pura, dignum veltaculū Deo subiiciebat.

Et aduersus Marcionem, libro quarto.

A quo Spiritum Sanctum postulem, à quo nec mundialis spiritus præstatur? An à quo sunt etiam Angeli spiritus, cuius & in primordio spiritus super aquas ferebatur?

BASILIVS Hexameron, Homilia secunda.

Sine quod, & verius est, & à maioribus nostris probatum, spiritus ille, Spiritus Dei Sanctus dictus est: propterea quod obseruatum est, talem de illo peculiari modo Scripturæ præcipueq; facere mentionem, & nihil aliud Dei spiritum appellare, quam ipsum Spiritum Sanctum, qui diuine, beatæq; Trinitatis numerum complet. Hanc quoque sententiam si admiseris, maiorem ex hac utilitatem fueris consequutus.

Et contra Eunomium, vt in Catena Lippomani.

Spiritus siquidem hominis est, vt illud; Auferes spiritum eorum, & deficient. Diuinus etiam est Spiritus, vt illud; Non permaneat spiritus meus in hominibus his. Ventus etiam dicitur spiritus, quale illud est; Flabit spiritus eius, & fluent aquæ. Multosq; alios quis inuenire poterit: sed quia hic additur Domini, constantissimè asserendum videtur de Spiritu Sancto loqui Moysen.

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite octauo.

Nos tamen cum sanctorum, & fidelium sententia congruentes, Spiritum Sanctum accipimus, vt in constitutione Mundi operatio Trinitatis eluceat. Præmissio enim, quia in principio fecit Deus Cælum & Terram, idest, in Christo fecit Deus, vel filius Dei Deus fecit, vel per filium Deus fecit; quia omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: supererat plenitudo operationis in Spiritu, sicut scriptum est; Verbo Domini Cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Itaque quemadmodum in Psalmo docemur operationem verbi, quod est Verbum Dei, & virtutem quam dedit Spiritus Sanctus: ita hic Propheticum resuluauit oraculum, quia Deus dixit, & Deus fecit; Spiritus quoque Dei superferebatur super aquas. Ornando enim polo Cæli, germinaturus Terris, pulchre Spiritus superferebatur, quia per ipsum habebant nouorum partium semina germinare, secundum quod dixit Propheta; Emitte spiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem Terræ. Et post. Nam etiam Spiritum Sanctum legimus Creatorem, dicente Iob; Spiritus diuinus, qui fecit me. Sine ergo Spiritus Sanctus superferebatur super aquas, tenebræ contrariarum virtutum super eas esse non poterant, vbi locum sibi tanta gratia vindicabat. Sine, vt quidam volunt, aërem accipiant, respondeant qua ratione Spiritum Dei dixerit, cum satis fuerit Spiritum nuncupare.

Et in Prologo supra secundum librum de Spiritu Sancto.

Nanque si quis diligenter aduertat & Patrem in principio, & Filium cognoscet, & Spiritum. De Patre enim scriptum est; In principio fecit Deus Cælum, & Terram; De Spiritu dictum est; Spiritus superferebatur super aquas. Et bene in exordio creaturæ baptismi figura signatur, per quod habuit creatura mundari. Lectum etiam de Filio quod ipse est, qui discreuit inter medium lucis, & tenebras. Vnus est enim Deus Pater, qui dicit; & vnus Dominus Iesus, qui facit.

AUGVSTINVS de Genesi imperfecto, capite quarto.

Si autem vniuersa creatura, idest intellectualis, & animalis, & corporalis, materia creditur illo aquæ vocabulo enunciata, nullo modo hoc loco spiritus Dei potest, nisi ille incommutabilis, & Sanctus intelligi, qui ferebatur super materiam omnium rerum, quas fecit, & condidit Deus.

Et de Genesi ad literam libro primo, capite septimo, conformia habet: de quibus post. Et de Incarnatione Verbi, libro primo, capite decimosextimo expressius.

Spiritus igitur Dei, qui ferebatur super aquas, sicut scriptum est in principio facturæ Mundi, puto quod non sit alius quam Spiritus Sanctus, secundum quod ego intelligere possum: sicut & cum ipsa loca exponeremus, ostendimus; non tamen secundum historiam, sed secundum intelligentiam spiritalem.

Sed & pluribus locis, cum in hac Mosis de Genesi rerum historia insinuatam Sanctissimam Trinitatem edoceat, Spiritus Dei nomine Spiritum Sanctum capi clariùs obtinetur: de quibus infra.

HIERONYMVS Quæstionibus Hebraicis in Genesim, vt supra retulimus.

Et spiritus Dei ferebatur super aquas. Pro eo quod in nostris codicibus scriptum est, Ferebatur, in Hebræo habet, Merachefeth, quod nos appellare possumus, incubabat, sine confouebat, in similitudinem volucris, qua calore animantis. Ex quo intelligimus, non de spiritu Mundi dici, vt nonnulli arbitrantur, sed de Spiritu Sancto, qui & ipse viuificator omnium à principio dicitur. Si autem viuificator, consequenter & conditor: quod si conditor; & Deus. Emitte enim, ait, spiritum tuum, & creabuntur.

Hæc ipsa Eucherius in Genesim libro primo, capite primo: & Beda Quæstionibus in Genesim: & Glossa Ordinaria pariter detulere.

HIERONYMVS item in Epistola ad Oceanum octuagesima tertia.

Rudis Mundus, necdum Sole rutilante, nec pallente Luna, nec astris micantibus, incompositam, & inuisibilem

Psal. 103.

Gen. 6.

Psal. 147.

Ioan. 1.

Psal. 32.

Psal. 103.

uisibilem materiam, abyssorum magnitudine, & deformibus tenebris opprimebat. Solus Spiritus Dei, in aurgae modum, super aquas ferebatur; & nascentem Mundum, in figura baptismi parturiebat.

D A M A S C E N V S Orthodoxæ Fidei libro secundo, capite nono, confirmat cæterorum Patrum doctrinam hæc habet.

In principio igitur præcepit Deus aquæ, ut educeret animam uiuentem, quia debebat per aquam, & Spiritum Sanctum (qui à principio ferebatur super aquas) renouare hominem. Hoc profectò diuinus asseruit Basilius.

A T H A N A S I V S Sermone contra hæreses, eas recensens Scripturæ sententias, quæ Spiritum Sanctum nobis patefaciunt, & hanc commemorauit.

Psal. 32.

Agè disceptemus cum Spiritus Sancti oppugnantibus, qui Spiritum asserunt creaturam esse. Quid? An non audistis Dauidem loquentem; Verbo Domini Cæli firmati sunt, & spiritu oris illius omnis uirtus eorum? En tibi triadem inuisibilem. Et in Mundi opificio apud Mosem; In principio creauit Deus Cælum & Terram: terra autem erat inuisibilis, & inornata, & tenebræ supra abyssum, & Spiritus Domini ferebatur super aquas.

Et in Epistola ad Serapionem.

Dicite autem mihi, quemadmodum ante à uobis postulatum fuit, an respiciam legeritis in sacris literis Spiritum Sanctum simpliciter nominari spiritum, sine additamento eorum titulorum, & absque ea obseruatione, cuius supra meminimus? Verum mihi hoc nunquam dixeritis: utpote quod nusquam scriptum reperiri possit: Sed contra in Genesi scriptum est; Et Spiritus Dei ferebatur super aquas.

Quibus conspicuè claret, de Spiritu Sancto Athanasium hunc locum interpretandum demonstrare.

D I O D O R V S hunc locum explanans ait.

Si quis uero Spiritum Dei, Spiritum paraclitum intelligat, haud à uero aberrabit; spiritus enim omnia, quæ sunt, exornat.

E V C H E R I V S Comm. in Gen. libro primo, capite primo.

Spiritus Domini ferebatur super aquas. Spiritus ergo Sanctus, Deus est, qui non loco continetur, aut distenditur, nec temporum mutationibus subiacet, sed est ubique præsens, ac totus.

G R E G O R I V S Nyssenus libro inscripto, Testimonia aduersus Iudæos de Sancta Trinitate.

Satis fuit Deo sola eius uoluntas ad omnium rerum creationem. Scriptum est enim; Et Spiritus Dei ferebatur super aquas: significante Scriptura, quod Spiritus Sanctus, qui uenera atque in substantia, personaque est, foueret & uiuificaret omnia ad futuram honorationem. Quæ cum ita sint, perspicuè & clarè sancta Trinitas, Patris, inquam, & Filij, & Sancti Spiritus demonstrari, atque probari potest.

P H I L A S T R I V S libro de Hæresibus.

Gen. 41.
Psal. 32.

Habes enim in Genesi, id est, in primo libro, Sanctam, adorandamq; Trinitatem, ante hominibus nunciatam. Dicit enim de spiritu in primo die; Et Spiritus Dei superferebatur super aquam. Et Pharaon Rex Aegypti dicit; Quis hæc interpretabitur, inquit, nobis, nisi qui Dei habuerit spiritum? Et Dauid; Verbo Domini Cæli firmati sunt, & spiritu oris eius, omnis uirtus eorum.

C Y R I L L V S Alexandrinus libro primo contra Iulianum disertissime Sanctissimam Trinitatem hoc loco à Mose memorari contendens, Spiritus Domini nomine, Spiritum Sanctum intelligi edocet.

Nunc autem de ipso beato Mose sermonem attingere decet. Nam & ipse unum naturam, & uerè Deum prædicat, non ignorans eum, per quem omnia creata sunt, nempe uiuens, & substantiam habens, Verbum eius, & spiritum in Deo, & ex eo uiuificantem, qui per illud creaturam mittitur. Dicebat enim; In principio fecit Deus Cælum, & Terram. Ubi autem in compendio, & breui sermone, uniuersorum conditorem cum esse docuisset, narrationem extendit, & monstrauit, quod per uiuens Verbum, omnipotentem Deum, ea quæ olim non erant, esse cœpissent, uiuificentur autem & in spiritu. Dixit, inquit, Deus; Fiat lux; & facta est lux. Fiat firmamentum in medio aquarum; & factum est ita. Et in unoquoque quod factum est, licet uidere dicentem quidem Patrem; Fiat hoc, uel illud; creantem autem per Verbum omne quod uolebat, absque omni meditationis conatu. Viuens enim Verbum Dei, & efficax, etiam si annuat tantum, erit quod placuerit ei. Dixit autem; Terra erat inuisibilis, & inculta, & tenebræ super faciem abyssi, & Spiritus Domini ferebatur super aquam. Proinde ualde sapienter mentionem facit Patris, & Filij, & Spiritus Sancti.

Et libro tertio contra Iulianum.

Quoniam autem in accusationibus Moses tale quiddam est; dicit enim; nihil de diuino spiritu illum dixisse, quàm hoc solum, quod Spiritus Domini ferebatur super aquam: audiat à nobis, tametsi quo pacto non magis prudenter, & exquisitè dictorum uis introspectienda erat? Nam si omnino diuinus nominatus est Spiritus, quomodo intelligeretur genitus? uel quomodo creatus naturaliter est proprius increati? Itaque in hoc solo, quod dicit esse Spiritum Dei, testatus est, quod ingenuus sit: non enim ab illo aliter apparet, & substantialiter adul-

adulterinus, qui ex eodem secundum naturam fuerit; nimirum iuxta rationem hæc contemplationibus conuenientem, & congruam.

P R O C O P I V S Commentarijs in Genesim, capite primo.

Quidam perhibent statim à iactis Mundi fundamentis gratiam sacri baptismi denunciari. Hinc fit, ut nostri mundatio, uel purificatio, potius aqua, quàm alio quouis perficiatur elemento. Principium siquidem (ut inquit) Mundi, est aqua: & principium Euangelij, Iordanis.

I S I D O R V S de Summo bono libro primo, capite decimo.

Post annumeratam Cæli, Terræque creaturam, idè nominatur in Genesi Spiritus Sanctus, ut quia superferri eum dici oportebat ante illa nominarentur; quorum Creator Spiritus Sanctus superferri diceretur; quod & Apostolus indicat, dum supereminentem uiam charitatis demonstrat. Idè superferri aquis Sanctus dicitur Spiritus, quia donum est Dei, in quo subsistentes requiescimus: atque protegendo nos, superferitur nobis.

O P T A T V S Apher Mileuitanus ab Augustino celebratus, contra Parmenianum libro quinto.

Tu uerò, frater Parmeniane, in laude aquæ, de Genesiorum lectione dixisti, aquas primum uinas animas edidisse: nunquid sua sponte eas generare potuerunt? nunquid non est illic fuit tota Trinitas? utique & illic fuerat Deus Pater, qui inbere dignatus est, qui dixit; Educant aquæ natantia & uolatilia, &c. Quod si sine operante fieret, quod factum est, diceret Deus; Educite aquæ. Ibi ergo erat Filius Dei, qui operabatur. Ibi erat Spiritus Sanctus, sicut lectum est; Et Spiritus Dei superferebatur super aquas.

A N A S T A S I V S Synaita Commentarijs in Hexameron, libro primo, Spiritum Domini, non tantum uentum, ut ante dixerat, sed & Spiritum Sanctum intelligi debere his obtestatur.

Et Spiritus Dei ferebatur super aquam sensilem; siue spiritus aëris, quem nominare uentum scit consuetudo hominum, siue Spiritus Sanctus; prius significans, & describens gratiam Sancti spiritus. Ambobus enim est opus, nempe & aërio spiritu, ut instar crucis inspirat in aquam baptismatis: & Sancto spiritu, ut sanctificet. Propterea enim fortasse hic rursus post tenebras examinat aquam & spiritum; hoc est, post peccatum, baptismi illuminationem. Nam sicut tanquam super piscinam aliquam, constituit Deus spiritum super aquam; ita statim precipit post hæc dicens; Fiat lux illuminationum: & facta est lux illuminationum.

B E D A libro de sex dierum creatione.

Et Spiritus Dei ferebatur super aquas: id est, Spiritus Dei patris. Et de ipso spiritu Sancto ait Apostolus; Qui non habet spiritum Christi, hic non est eius. Si ergo nihil interest inter personam Patris, & Filij, & Spiritus Sancti; quare non dicit; Qui non habet spiritum spiritus? uel sicut dicit spiritus Patris, uel spiritus Filij. Quare non dicit Pater spiritus, uel Filius spiritus? Quia non habet relatum modum unde reddere possit, sicut dicit seruus Domini, aut Domini seruus: uel filius patris, & pater filij. Quia si dixisset Pater spiritus, ostendisset Deum esse Patrem spiritus. Uel si dixisset Filius spiritus, demonstrasset spiritum Sanctum Patrem esse Filij: quia non est nec Pater, nec Filius, sed de diuina substantia processit.

Rom. 8.

R V P E R T V S Commentarijs in Genesim, libro primo, capite octauo.

Deinceps nanque creaturæ eiusdem formati, uel exornatio succedit, tantamque ex intentione spiritus Dei meliorationem, & tantum inopia suæ supplementum capit, quantum pro modulo suo melioratur ouum, in eo quod calore uolucris animatur, & pullum producit. Quid autem putamus esse hunc spiritum, nisi bonitatem, amoremque Dei, amorem non affectuum, sed substantialem: amorem, inquam, & uitam, uirtutemque uiuam in Filio, & Patre manentem, uel ab utroque procedentem, Patri, Filioque consubstantialem? Et post. Hic amor, hæc bonitas Creatoris, Spiritus Sanctus est.

G L O S S A Ordinaria.

Spiritus Domini ferebatur super aquas, &c. Sicut Deus, scilicet & conditor, præerat stuitanti, & confusæ materiei, ut distingueret quando uellet.

G L O S S A Interlinearis.

Spiritus Domini, hoc est, Spiritus Sanctus.

P E T R V S Comestor in Genesis historia, capite secundo.

Et Spiritus. Hunc locum male intellexit Plato, dictum hoc putans de anima Mundi. Sed dictum est de spiritu Sancto creante: de quo legitur; Emitte spiritum tuum, & creabuntur.

Psal. 103.

D. T H O M A S Prima, quæstione septuagesima quarta, articulo tertio, in responsione ad quartum.

Ad quartum dicendum, quod Rabbi Moses per spiritum Domini intelligit aërem, uel uentum; sicut & Plato intellexit: & dicit quod dicitur spiritus Domini, secundum quod Scriptura consuevit ubique, statum uentorum Deo attribuire. Sed secundum Sanctos, per spiritum Domini, intelligitur Spiritus Sanctus.

A L B E R T V S Magnus prima parte Summæ de quatuor coæqueuis, quæstione duodecima, articulo undecimo, quæsto quare ex parte motoris potius ponatur Spiritus.

AnnoMundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.

a. Spiritus Domini, hoc est, Dei propensa voluntas.

Ioan. 6.

Spiritus, quàm Pater & Filius; cùm dicatur, Et spiritus Domini, &c. respondens, ait.

Dicendum, quòd spiritus est principium vite, sicut dicit Dominus in Euangelio; Spiritus est, qui viuificat. Et in Genesi primo; Insufflauit in faciem eius spiraculum vite. Pater verò, & Filius, secundum hanc nomina non dicunt principium vite; & ideo potius ponitur ibi Spiritus, quàm Pater & Filius: licet enim non omnia formata viuant, tamen vita est actus animæ; & anima est vltima forma intenta à natura: & ideo præcedentia, scilicet elementa, & mixtionem elementorum, ordinantur ad animata, & saluantur in illis.

Hanc nuperi ferè omnes amplectuntur interpretationem.

Verùm hæc sententia, quanquam præstantissimorum Patrum auctoritate admodum munita, tribus attamen difficultatibus circumuenitur. Altera est, quòd non semper spiritus Domini nomine, Spiritum Sanctum Scripturæ denotent: Altera quòd nõ decens videatur, ac consentaneum, vt Spiritus ille Sanctus ferri, superferri, volitare, seu incubare perhibeatur, cùm hæc omninò sint corporearũ rerũ affectiones, non illius simplicissima, ac immensa substantia, quæ vbique est, & cuncta viuificat: Postrema quòd rudibus Hebræis, quibus hæc contexebatur historia, abditum, ac imperceptibile esset Trinitatis sacramentum, atque etiam Spiritus Sancti, (tertiæ inquam personæ à Patre, & Filio perenniter spiratæ) cognitio, & scientia prorùs esset recondita; quapropter ipsum incassum illis memorasset.

a. Spiritus Domini, idest, Dei propensa voluntas.

AVGVSTINVS de Gen. ad literam libro primo, capite quinto.

Et spiritus Dei ferebatur super aquam: quia siue aquæ nomine appellare voluit totam corporalem materiam, vt eo modo insinuaret vnde facta & formata sint omnia, que in suis generibus iam dignoscere possumus, appellans aquam, quia ex humida natura videmus omnia in terra per species varias formari, atque concrecere, siue spiritalem vitam quandam ante formam conuersionis quasi fluiantem: superferebatur vti que spiritus Dei, quia subiacebat scilicet bonæ voluntati Creatoris, quicquid illud erat, quod formandum, perficiendumque inchoauerat; vt dicente Deo in Verbo suo; Fiat lux: in bona voluntate, hoc est in beneplacito eius, pro modulo sui generis maneret quod factum est.

GLOSSA Ordinaria ex Augustino.

Spiritus Dei superferebatur aquis: quia subiacebat bonæ voluntati Creatoris, quod formandum & perficiendum inchoauerat.

GLOSSA Interlinearis:

Et spiritus Domini, idest bona voluntas Creatoris, cui subiacebat, quod formandum erat.

HVGON. Victorinus noster Adnotationum, capite septimo.

Spiritus Dei, vocat eius intentionem, qui quasi artifex operi formando præerat.

PETRVS Comestor in Scholastica historia, capite secundo.

Et spiritus Domini, idest, Spiritus Sanctus Dominus, vel Domini voluntas ferebatur super aquas. Sicut voluntas artificis habentis præ oculis omnem materiam domus faciendæ super illam fertur: dum quid de quo facturus est disponit.

TOSTATVS in Postillis in prima expositione.

Spiritus Dei, idest sua voluntas, & intellectus ferebantur, scilicet indicando, quid fieret illis aquis, idest congregationi elementorum, quia nondum erant perfecta in pulchritudine: & quia opera Dei perfecta sunt, debebat dare singulis elementis suam pulchritudinem, siue dispositionem.

LYRANVS.

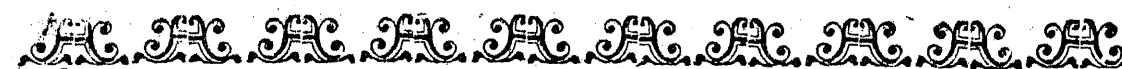
Accipitur hic spiritus Dei, idest voluntas, quæ ferebatur super illam congeriem elementorum; sicut voluntas artificis super materiam, quam formare, & ornare intendit.

HVGON. Carenis in Postillis.

Nota quinque esse necessaria ad operandum: Materia, Necessitas, Potentia, Sapientia, & Voluntas. Materia

Deut. 51.

AnnoMundi
primo.
In Exordio
temporum.
Ante dies.

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.

a. Vel, Spiritus Domini, idest Sapientia æterna, seu Filius.

Materia ostenditur, vbi dicitur; In principio creauit. Necessitas, vbi dicitur; Inanis & vacua. Potentia, vbi dicitur; Domini. Sapientia, vbi dicitur; Ferebatur. Voluntas, vbi dicitur; Spiritus, tanquam voluntas artificis supra materiam edificij faciendi; quid de quo faciat considerans.

ALEXANDER de Hales secunda parte, quæstione quadragesima sexta, membro quinto.

Spiritus autem Domini magis dicitur ferri super aquas, quia bonitas Dei, quæ appropriatur Spiritui Sancto, est principium huius terminationis per formam distinctam, & locum terminatum.

a. Spiritus Domini, idest Sapientia æterna, seu Filius.

STEVCHEVS in Comospeia, Spiritum Domini Sapientiam, Verbumque diuinum appellandum post plura edisserit, sic.

Ex his apparet Filium Dei esse, quem Spiritum super aquas dixit Moses. Mens enim apud Græcos Theologos, est Filius Dei, ad creandum Cælum & Terram adhibita, apud Prophetas Spiritus Domini exornat Cælos, est Sapientia, est Radius, & Speculum diuinæ bonitatis, quemadmodum videlicet apud Græcos, qui mentem à summo bono fulgere dicebant. Sapientia autem, & Radius summi genitoris, est Filius. Ergo hunc Moses dixit & spectauit, quando ait; Et spiritus Domini ferebatur super aquas.

Sed hæc consimiles interpretationes parum profectò à superscripta Patrũ de Spiritu Sancto positione recedunt. Intentio siquidem, voluntasque, propensa & destinata, ex amore cùm proueniant, videntur Spiritus Sancti partes esse. Si verò Sapientiæ nomine Filium quis interpretatur, vt interpretari videtur Steuchus, peregrinam certè cunctisq; cæteris Patribus incognitam interferit expositionem. Et insulsè Steuchus ipse admirando expleri nequit: (hæc enim eius sunt verba) considerans quod reperit Sacramentum. Quamuis nanque Verbum æternum, Mens, Intellectus, Sapientia, Radius, Speculum, Intelligentia, Exemplum, Imago, qua condita sunt omnia, appellari queat: Spiritus Domini tamen voce ipsum significari, non nisi extorta omninò interpretatione asseritur.

Iudicium Auctoris.

DEductis Catenis, deferendũ mihi modò est iudicium. Primæ itaq; ac secundæ interpretationi, quæ Spiritus Sancti nomine, Deum, seu Angelum, primum mobile ciëtem interpretatur, assentire nequaquam possum: singulares enim, peregrinæ, ac obscuræ videntur. Singulares quidem, quia egrè possunt recipi ab ijs quatuor Patrum, & Doctorum classibus, qui Cœli nomine, uel Angelũ, vel Empyreum, vel tria superna elementa, vel nil peculiare; sed summam operis creationis significari contendunt: de quibus supra. Amplius, quoniam ægrè adhuc recipiuntur ab illis duabus classibus, quæ Cœli pariter nomine, vel supremum tantum Cælum, uel cunctos Orbes Cœlestes, intelligi maluerunt, cùm prima supremum Orbem non nisi quarto die, secunda uerò cuncta cœlestia corpora non nisi primo conuersiones suas cœpisse autument; ex quibus euincitur, singulares profectò & insulsas, ac ferè omnibus inexcogitatas, atque ætate nostra vix enatas interpretationes hos Doctores attulisse. Peregrinæ quinetiam sunt, & tùm Hebræis, tùm etiam nobis difficiles, ac incompertæ; cùm uocem (Super aquas) præcipuè ad significandos Cælos citra popularem intelligentiam extorqueant, atque inusitato, improprioque dicendi tropo, Spiritus Domini ferebatur super aquas; spiritus Domini mouebat Cælum, exponant. Dux illæ

Dux primæ
interpretatio
nes reselluntur.

Bbb interpre-

Quæ inter-
pretationes
Hebræis acce-
ptæ.

Quæ expo-
sitiō preferen-
da.

Spiritus San-
cti symbola
apud Ethni-
cos.

interpretationes, quæ tertio, & quarto loco deductæ fuere, quæ spiritus Domini nomine efficaciam aquis insitam, & ventum, seu aërem concitatum commentantur, quamquam eadem non sint, attamen altera alteri annectitur. Siquidem si aër iactatus ferebatur super aquas, & aquas ipsas ab ea cōmotione permotas fuisse existimandū eit; & si concitatio ea Dei uirtute eueniebat, certè propensionem ad fecunditatē, ac vim quandam vitalem secum ferebat: sentioq; eas interpretationes Hebræis fuisse admodū gratas, atque vt dilucidas, ac proprias ab ipsis receptas esse, tum ex consueto secundum eos Scripturæ tropo, quæ sapius efficaciam inusitatam, & uentum perualidum, spiritū, flatumque Domini appellat: Tum quod Sanctissimæ Trinitatis mysterium reconditum ac peregrinum illis esset, nec de personis diuinis, rudis ille populus vllam profus fuisset notitiam consecutus. Insuper & Rabbinos Hebræos eas agminatim, & lubentiū acceptare perspectum habemus. Nobis autem, quibus uelum Templi scissum est, longè acceptior, gratiorq; facta est ea interpretatio, quæ spiritus Domini nomine, Spiritū Sanctum, seu diuinam voluntatem, seu amorem illum perennem, sibi etiam diuinam eam mentem, sanctam intentionem, ac uiuidam sapientiā ex immenso amore ad procreandas res permotam exponit. Plura autem ad id existimandū, me compellunt. Primum quod huic interpretationi alludat sententia illa, quam & vetusti olim huius seculi sapientes de Mūdi emanatione insinuarunt, cum Chaos illud, mente quadam diuina, seu amo- re ineffabili diremptum esse, ac deinde efformatum prædicarunt.

Hic quidem spiritus, anima est illa Mundi Platonis cuncta uiuificans, apud omnes celeberrima, de cuius præstantia, libri veterum, & recentiorum Platoniorum sunt referti. De qua Plato libro decimo de Legibus, pulcherrima hæc asserit; Quod si, o admirande dixerimus, omnis Mundi uia, & circumuolutio, & omnium quæ in eo sunt, ipsius mentis motui, & circumferentiæ, & rationibus similem naturam habet, & proxime accedit; tum clarum est, quod dicendum sit animam ipsam optimam esse, & totum administrare Mundum, & agere ipsum, ipsam talem uiam, & iterum: Ducit quidem anima omnia, quæ in Cælo, & Terra, & mari suis motionibus, quibus nomina sunt, uelle, cōsiderare, curæ esse, & consultare.

Hic ille spiritus, de quo Mercurius Trismegistus ad Asclepium, referente Steucho in Cosmopœia, ait; Spiritu agitatur, & gubernatur omnis in Mundo species, spiritus implet omnia. Mundus nutrit corpora, spiritus animas. Spiritu ministrantur omnia, & vegetantur in Mundo, & quasi organum, vel machina, summi Dei uoluntati subiectus est. Hæc sparsim ad Asclepium. In sermone autem tertio, absolutissimè hæc de Spiritu Sancto; Nunc quod restat, inquit, in hac ratione audite; Hoc spiritu, vt sæpe ante diximus, omnia indigent, omnia enim portat, pro cuiusque dignitate & meritis, omnia uiuificat, & alit. A fonte sancto producit, spiritu & uita fecundissimus. Ac nisi prouidentia quædam esset eius qui dominatur omnibus, quæ & ipsum Dei uerbum reuelaret, neque nos nunc talis amor tenuisset, ut de eo loqueremur. Virgilius noster de hoc ipso spiritu.

Principio Cælum, ac Terras, camposq; liquentes,
Lucentem globum Lunæ, Titaniaq; altra
Spiritus intus alit, totamq; infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Hic spiritus, illa uirtus, quam Iustinus in Admonitorio, etiam Platonem agnouisse tradit. Ita nanque in calce Dialogi ad Memnonem; Ob hanc, inquit, ratiocinationem, o Memnon, si quibus aduenit uirtus, diuino illa fato aduenire uidetur; hoc autem ex eo planè percipiemus, & quonā modo illius compotes euadant homines, cum prius aggrediemur, quidnam sit illa uirtus secundum seipsam percunctari. Videtis ne quo pacto donum supernè descendens solum uirtutem nominet, & ad hæc dignum censeat inquisitione: vtrum illud idem uirtutis nomine, aut alio quopiam nuncupari deceat? vtpotè qui formidauerit apertè Sancti Spiritus nomine uti, ne sequutus uidelicet Prophetarum dogma uideretur.

Hic spiritus, ille amor est, à quo omnem perfectam creationem & animationē promanasse,

manasse, Vates, ac Philosophi Gentilitatis decantarunt. Hesiodus enim, referente Aristotele, sic cecinit.

Exitit ante Chaos, post hæc latissima tellus,
Qua super innixum pondus rerum incubat omne
Atque amor, inter qui cœlestes enitet omnes.

Et Parmenides. Cunctorumq; Deum primum quæsiuit amorem. Et quem Empedocles amicitiam dixit, Aristoteles cupiditatem nuncupauit.

Hic spiritus, illa est mens Anaxagoræ, de qua dixisse fertur: fuisse omnia ab initio confusa, & commixta; ingressam autem mentem cuncta diremisse, digessisse, & disposuisse. Ex quibus omnibus id unum excerpere nos possumus, vetustissimos Vates, Philosophosq; diuinum hunc spiritum ad rerum procreationem accommodasse, perfacileque id non ab alio, quàm ab ipso Mose hoc loco decerpisse. Quamquam & id balbutie quadam, vtpotè, quibus diuina Trinitatis mysteria patefacta non erant, eum Mundi animam, spiritum, uirtutem, amorem, mentem tantum nuncupantes, explicarint. Quod si rerum primæuam profolutionem non sine spiritu euenisse à Mose hauserūt, quo pacto nobis spiritus memoratio recens erit atque aliena? Amplius interpretationem hanc de spiritu sancto accommodatiorem, ac præstantiorem existimare, id mihi persuadet; quoniam in ea duo nobis excelsa mysteria simul commonstrantur. Primum est Sanctissimæ Trinitatis, ut adnotarunt Ambrosius, Augustinus, Eucherius, Cyrillus, Philastrius, Optatus, Iunilius, Beda, Strabus, D. Thomas, ut excipere est ex prænaratis, idq; etiam Theodoretus libro de Principijs, & Rupertus dilucidius explicant. Alterum est Baptismi Sacramentum, quo regeneratio fit spiritualis ex spiritu sancto super aquas delato, ut eleganter explicarunt Clemens, Cyprianus, Tertullianus, Nemesianus, Ambrosius, Hieronymus, Damascenus, Anastasius, Beda, & ipse Rupertus, de quibus supra. Equidem libentiū hæc interpretationes acceptandæ sunt, quæ, cum literam non diripiant, neque adulterent, grauiora, & insigniora secum deferunt mysteria. Rursus hanc interpretationem præstantiorem duco, quoniam spiritus sancti in Mundi constructione munus quale fuerit, exactius describit. Quod quidem munus Patres duabus elegantissimis metaphoris exprimunt; quarum altera est, auiculæ foetus suos animantis. Munus profecto spiritus sancti fuit efformando, uenustandoq; Mūdo incubare, incubando fouere, fouendo uiuificare, vitamq; impertire, ad instar auis, seu gallinæ incubantis, confouentis, ac uiuificantis ouum, ut suo calore foetum animet ad uitam. Quo quid elegantius dici potest? Hæc Basilius, Ambrosius, Hieronymus, Diodorus, Damascenus, Alcuinus, & Nuperorum plures. Altera artificis opus suum excudentis, non propter indigentiam, & necessitatem, ut adnotauit D. Augustinus primo de Genesi ad literam, capite septimo, uti & post referemus. Quod & D. Thomas prima, quæstione septuagesima quarta, articulo tertio, ad quartum, repetijt dicēs, quod secundum Sanctos, per spiritum Domini intelligitur spiritus sanctus, qui dicitur superferri aquæ, id est materiæ informi secundum Augustinum, ne faciendo opera sua, propter indigentiam necessitatem putaretur Deus amare. Indigentiam enim amor, rebus, quas diligit, subiicitur. Commodè autem factum est, vt prius insinuaretur aliquid inchoatum, cui superferri diceretur. Munus quippe fuit spiritus sancti superferri super illud Chaos, vt superferretur uoluntas artificis ligno, uel cuiunque propensa materiæ, ex qua perficere, quod statuit, peroptat. Quam superlationem apprimè explicat Eucherius, dicens; quod superferrebatu aquis spiritus, non peruagatione, sed potestate; non localiter, sed potentialiter; non per spatia locorum, sed per potentiam sublimitatis suæ. Exemplo adhuc id magis Augustinus explicat. Non ut contentus, inquit, superferretur, quasi oleū aquæ, sed sicut lux splendida Solis, aut Luna, his diffunditur corporibus, quæ illuminantur ab ipsis. Et Tostatus; Voluntas, & mens Dei opificis ferebatur super aquas, quasi mente agitans, quæcunque statuerat, ex aquis efformare, ad similitudinem opificis spectantis materiem sibi substratam; quemadmodum ex ea effingere possit opus ad similitudinem eius exemplaris, quod mente perceperat. Ex quibus theosopharum ita possumus, quod spiritus sanctus, cum amor sit æternus, & uoluntas diuina; ut amor fouebat, hoc est amoris diuini nexum, qua uiuificantur cuncta, impertiebatur; ut

Duo mysteria ex illa interpretatione nauis.

Spiritus sancti in creatione munus, duabus metaphoris explicatur.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.

a. Spiritus Sancti fit mentio, vt intelligeremus non necessitate, sed beneficentia, amorisq; abundantia Deum imperfecta absoluisse.

In creatione
reū memo-
ratur Spiritus
Sanctus.
Psal. 32.

Psal. 103.
Iob. 26.
Sap. 1.

Par. 2. c. 84.

voluntas verò ferebatur ad opus illud præstantissimum exequendum, nempe ad Mundū istum pulcherrimum omni ex parte absoluendum, ac perficiendum. Præterea, vt hanc interpretationem reliquis præferam, ex eo maximè permoueor quòd Scripturæ, dum Mundi structuram produnt, Spiritus Sancti memorationem non reticent, neque præmittunt. Dauid cum dixisset, Verbo Domini Cœli firmati sunt: adiecit; Et spiritu oris eius omnis virtus eorum. Alio quoque in Psalmo non tantum ad Zephyri perflationē verno tempore agi consuetam, sed ad primæuam rerum creationem, ac terræ venustationem respiciens, ait; Emitte spiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Adest etiam B. Iob testimonium; Spiritus Domini ornauit cœlos. Et Sapientia clamat; Spiritus Domini repleuit orbem terrarū, & hoc quod continet omnia, id est homo, scientiam habet vocis. Landulphus siquidem ita hunc postremum locum interpretatur; Spiritus Domini repleuit vniuersum rerum speciebus, & homo solus, qui omnia cōtinet, scientiam habet linguarum, quibus Deum extollat. Accedit his, quòd tam Scripturæ, quàm Patres, & Ecclesia, rerum omnium viuificationem, & animationem, semper Spiritui Sancto adscribant. Qui igitur fieri potuit, vt Scripturæ, quæ quasi Echo sunt intuem, dum rerum effectiōnem memorant, semper Spiritum Sanctum recenseant: Moses autem in ipsa opificij Mundi historia eum suppresserit; atque viuificationem primæuam enarrans, ipsius summi viuificatoris non commemorauerit? Ac tandem, vt finem his constituamus, ea de causa præstantiorem, præclarioremq; hanc interpretationem in iudicio, quòd simul cæteras omnes cōplectatur. Siquidem si Spiritus ille Sanctus externa aliqua commotione, seu agitatione fouebat, ac superferebatur aquis, cum præcipuè per motum, omnis proles animetur, fortè & supremi Orbis conuersione, vt subodorarunt Augustinus, Caietanus, & Aegidius, & aëris concitatione ad instar venti validi perflantis, ut Tertulliano, Basilio, Diodoro, Theodoro, Athanasio, Procopio, Hebræisq; Rabbini placuit; & aquæ uiuida commotione, quam efficaciam, atque vim vitalem Chrysostomus, ac sectatores appellarunt, Mundum ad vitam promouebat. His & adijci potest, quòd præ cæteris hic commentarius insignium Patrum numerosæ clasfis auctoritate muniatur, ut diximus. Sed quid plura? Nonne Ecclesia, quod potissimū est, id visa est statuisse? cum in benedictione fontium tantos Patres insequuta ita canit; Tu super aquas foetus eas ferebaris. Et postea in Oratione; Deus, cuius spiritus super aquas inter ipsa Mundi primordia ferebatur, ut iam tum virtutē sanctificationis aquarum natura conciperet. Prodidit hæc Ecclesia certè edocta à Patribus. Cæteræ interpretationes allegoriam sapiunt.

a. Spiritus Sancti fit mentio, vt intelligeremus non necessitate, sed amore, Deum imperfecta absoluisse.

AUGUSTINVS de Genesi ad literam libro primo, cap. septimo:

Sed cur commemorata prius quamuis imperfecta creatura, postea commemoratur Spiritus Dei: prius dicente Scriptura; Terra autem erat inuisibilis & incomposita, & tenebræ erant super faciem abyssi: ac deinde infertur; Et Spiritus Dei ferebatur super aquam? An quoniam egenus, atque indigus amor ita diligit, vt rebus, quas diligit, subiiciatur: propterea cum commemoraretur imperfecta creatura, Spiritus Dei, in quo eius sancta beneuolentia, dilectioq; intelligitur, superferri dictus est, ne faciendo opera sua per indigentia necessitatem, potius quàm per abundantiam beneficentiæ, Deus amare putaretur? Cuius rei memor Apostolus dicitur

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.

a. Mentio fit Spiritus Sancti, vt Sanctissima Trinitas in hoc Mosis de Mundi opificio narrationis exordio nobis notificetur; Principij videlicet nomine, Filius; Dei nomine, Pater; & Spiritus Domini, Spiritus Sanctus.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

dicturus de charitate, Supereminentem viam demonstraturum se ait; Et in alio loco, Supereminentem, inquit, scientiæ charitatem Christi. Cum ergo sic oporteret insinuare Spiritum Dei, vt superferri diceretur, commodius factum est, vt prius insinuaretur ali quid inchoatum, cui superferri diceretur: non autem loco, sed omnia superante, ac præcellente potentia.

1. Cor. 12.
Ephes. 3.

Hæc eadem habet libro de octo Dulcitiij Quæstionibus, quæstione octaua.

EVCHERIVS in Genesim libro primo, capite primo.

Deus enim non ex indigentia fecit opera sua, sed ex beneficentia, atque omnipotentia: qui nihil indigens omnia creat, & misericors cuncta viuificat, & in plenitudine sancta permanet. Non nostris ampliandis laudibus, sed suis innotescendis collaudatur operibus, neque enim horum indiget quæ facit. Indigus quippe, atque egenus amor, subiicitur rebus quas diligit. Quamobrem non indigus amor superfertur rebus, quas diligit. Ideo dictum est, superferri creaturæ Spiritum Sanctum: quia non ex indigentia operatus est ipsam creaturam.

BEDA Quæstionibus in Genesim.

Quomodo sanè nominauit creaturam, cui superferre diceretur Spiritus Sanctus, non localiter, sed potentialiter Dominus, non ex indigentia fecit opera sua, sed ex beneficentia: neque horum indiget quæ fecit. Indigus quippe, atque egenus amor subiicitur rebus, quas diligit: ideò dictus est superferri creaturæ Spiritus Sanctus, quia non ex indigentia operatus est ipsam creaturam.

GLOSSA Ordinaria.

Dictum est etiam, Spiritus Domini ferebatur super aquas, ne faciendo opera, potius per necessitatem indigentis, quàm per abundantiam beneficentiæ Deus amare putaretur.

D. THOMAS prima, septuagesima quarta, articulo tertio, ad quartū.

Sed secundum Sanctos, per Spiritum Domini intelligitur Spiritus Sanctus, qui dicitur superferri aquæ, id est materiæ informi secundum Augustinum, ne faciendo opera sua, propter indigentia necessitatem putaretur Deus amare. Indigentia enim amor, rebus quas diligit, subiicitur. Commodè autem factum est, vt prius insinuaretur aliquid inchoatum, cui superferri diceretur. Non enim superfertur loco, sed præexcellente potentia, vt Augustinus dicit primo super Genesim ad literam.

a. Vt Sanctissima Trinitas nobis notificetur.

Locis his sanctissimam Trinitatē nobis notificari obseruarunt quamplurimi Patres. AUGUSTINVS de Genesi ad literam primo, capite sexto.

Et quemadmodum in ipso exordio inchoata creaturæ, quæ Cæli & Terræ nomine, propter id quod de illa perficiendum erat, commemorata est; Trinitas insinuatur Creatoris: nam dicente Scriptura; In principio fecit Deus Cælum & Terram: intelligimus Patrem in Dei nomine, & Filium in principij nomine, qui non Patri, sed per seipsum create primitus, ac potissimum spiritali creaturæ; & consequenter etiam vniuersæ creaturæ principium est: dicente autem Scriptura; Et Spiritus Dei superferebatur super aquas: completam commemoratiōnem Trinitatis agnosimus.

Hanc sententiam, non mutatis verbis, habet etiam libro de octo Dulcitiij Quæstionibus, vt supra deductum est. Et hæc eadem innuit Confessionum libro tertio, capite quinto; & libro contra Adimantem Manichæi discipulum, capite primo.

EVCHERIVS in Genesim libro primo, capite primo.

Notandum, quòd in ipso exordio Cæli & Terræ, tota Trinitas insinuatur Creatoris. Nam Pater, in Dei intelligitur nomine: Filius, in principij: Spiritus verò Sanctus, qui superferebatur aquis.

VICTOR Episcopus de Fidei ratione ad Hunericum.

Primum igitur de Veteris Testamenti libris, post etiam Noui, Patrem & Filium & Spiritum Sanctum vnius docebimus esse substantiæ: libro Genesim sic inchoante; In principio fecit Deus Cælum & Terram, Terra autem erat inuisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum, & Spiritus Dei deferebatur super aquas. Ille Iudeis, quis esset interrogantibus, dixit; Principium qui & loquor vobis. Superferebatur Spiritus Dei super aquas, vt potè Creator virtute potentie suæ continens creaturam, vt ex his vniuersa producturus, ipse rudibus

Ioan. 8.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.

a. Cum duo sint, propter quæ amat Deus creaturam, ut sit, & ut maneat, Spiritus Dei ferebatur super aquas, ut esset quod maneret.

rudibus elementis ignis proprii fomenta præstaret, & iam tunc mysterio emicante Baptismatis, virtutem sanctificationis liquoris natura perciperet, primaque ad vitam corpora animata produceret.

R V P E R T V S Abbas de Trinitate libro primo, capite nono, ab istis Patribus non dissentit, cum scribat.

Igitur in capite libri splendide præmonstratur creatricis præsentia Trinitatis. Etenim in nomine Dei, Pater in nomine Principij, Filius intelligitur: & qui super aquas fertur, ipse est Spiritus Sanctus.

I V N I L I V S in Hexameron.

Bene autem, cum in principio Deum, id est in Filio, Patrem fecisse Cælum & Terram prædiceret, etiam Spiritus Sancti intulit mentionem, addendo; Et Spiritus Domini ferebatur super aquas: ut videlicet totius simul Trinitatis in creatione Mundi virtutem cooperatam esse signaret.

A P O N I V S in Cantica Canticorum libro sexto.

Trinitas, quæ non euidenter, sed sub imagine in lege Mosaica conuocabat, nunc velut Sol in totius Mundi facie splendescit. Verbi gratia; Vt, dixit Deus per Moysen in primo libro Genesios; In principio fecit Deus Cælum & Terram: Et in sequentibus; Spiritus Dei superferebatur super aquas: Ecce habes tres personas in vna potentia: Principium, Deum, Spiritum: qui fecit, in quo fecit, qui facta animauit.

B E D A expositione in Genesim.

Superferebatur utique Spiritus Dei non corporalibus locis, sed excellentia potestatis, &c. Hic sanè commemorata est Trinitas; dicente Scriptura: In principio; id est in Filio fecit Deus, id est, Deus Pater. Quod autem non statim post commemorationem Patris & Filij, Spiritus Sanctus ponitur; sed interponitur Terra, & tenebræ, & abyssus, & aqua; illud in causa est, quia sic debuit Spiritus Dei nominari, id est, voluntas Dei, ut essent alia quibus superferretur. Non loco, sed potestate, & quæ subiacerent voluntati Creatoris.

P A S C H A S I V S Cardinalis de Spiritu Sancto contra Macedonium, libro primo, capite quinto.

Suscipe de sacris voluminibus Trinitatem; In principio fecit Deus Cælum & Terram; & Spiritus Dei ferebatur super aquas. Pater auctor, æqueuum principium, superfluis aquis Spiritus Sanctus. Super aquas itaque dominantis eminentia ferebatur, iam tunc credo, Baptismi munera figurans.

G L O S S A Ordinaria.

Tota ergo Trinitas hic operata intelligitur: Deus, Pater scilicet: Principium, Filius: Spiritus Dei, Spiritus Sanctus.

D. T H O M A S prima, quæstione septuagesima quarta, articulo tertio.

Et sic in opere creationis, Trinitas, personarum insinuat. In creatione quidem persona Patris, per Deum creatorem: persona Filij, per principium, in quo creauit: Spiritus Sancti, qui superfertur aquis.

a. Spiritus Dei ferebatur super aquas, ut esset quod maneret.

A V G V S T I N V S de Genesi ad literam libro primo, capite octauo.

Duo quippe sunt, propter quæ amat Deus creaturam suam, ut sit, & ut maneat. Vt ergo esset quod maneret, Spiritus Dei superferebatur super aquam: ut autem maneret, vidit Deus, quia bona est.

B E D A libro de Sex dierum creatione.

Duo quippe sunt, propter quod amat Deus creaturam suam, ut sit, & maneat. Vt sit formata, & maneat in precepto Creatoris. Ergo Spiritus Dei ferebatur super aquas, ut esset, quod maneret; quamobrem prius res informatas, & postea Spiritum Sanctum nominauit: quia omnis exiguus amor, rebus quas diligit, subterponitur.

D. T H O M A S prima, quæstione septuagesima quarta, articulo tertio.

Considerandum est, quod Spiritus Sanctus amor est. Duo autem sunt, ut Augustinus dicit primo super Genesim ad literam, propter quæ Deus amat creaturam suam, scilicet, ut sit, & ut permaneat. Vt er-

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.

a. Fouebat aquas ad similitudinem auiculæ incubantis, ut nouas creaturas animaret ad vitam.

b. Ferebatur; Non contentus, sed continens, sicut lux superfertur rebus illuminatis.

go esset quod permaneret, dicitur quod Spiritus Dei ferebatur super aquas, secundum quod per aquam materia informis intelligitur; sicut amor artificis fertur super materiam aliquam, ut ex ea formet opus. Vt autem maneret quod fecerat, dicitur; Vidit Deus quod esset bonum.

a. Fouebat aquas ad similitudinem auiculæ incubantis, ut nouas creaturas animaret ad vitam.

B A S I L I V S Hexameron Homilia secunda.

At quoniam pacto dixeris, Super aquas hic ferebatur? Equidem non meam tibi, sed viri cuiusdam Syri sententiam recensebo, qui tantum à sapientia Mundi distabat, quanto verarum scientiarum propinquior erat. Aiebat igitur ille, Syrorum vocem significatiorem, atque euidentiore esse; & ob affinitatem, quam habet cum Hebraica lingua, sententias aliquo modo Scripturarum propiis attingere. Itaque talem huiusce dicti sententiam esse dicebat: verbum hoc Ferebatur pro fouebat, vitalemque fecunditatem aquarum natura præbebat, sumunt, atque interpretantur ad similitudinem auiculæ incubantis, vimque vitalem quandam imprimunt in ea, quæ ab ipsa fouentur. Talem hunc is prædicabat ea voce sensum signari: Super aquas inquam, spiritum Dei ferri, id est, ad fecunditatem vitalem, aque naturam ipsum Spiritum Sanctum præparasse. Quare satis per hoc id ostenditur, quod queritur à nonnullis, nec ab actu creandi Spiritum Sanctum abfuisse.

A M B R O S I V S Hexameron libro primo, capite octauo, hæc ipsa sumpsit.

Denique Syrus, qui vicinus Hebræo est, & sermone consonat in plerisque; & congruit, sic habet; Et Spiritus Dei fouebat aquas: id est, viuificabat, ut in nouas cogeret creaturas, & fetu suo animaret ad vitam. Nam etiam Spiritum Sanctum legitimum Creatorem, dicente Iob; Spiritus diuinus, qui fecit me.

G L O S S A Interlinearis.

Ferebatur, Syra lingua fouebat, sicut auis oua, sicut sapientia artificis superfertur fabricando operi.

Glossa Ordinaria ex Hieronymo, ita etiam exponit.

P E T R V S Comestor in Scholastica historia, capite secundo.

Hebræus habet pro superferebatur, incubabat: vel Syra lingua fouebat sicut auis oua. In quo cum regimine nascentis Mundi notatur initium.

b. Ferebatur; Non contentus, sed continens, sicut lux superfertur rebus illuminatis.

A V G V S T I N V S de Genesi contra Manichæos, libro primo, capite quinto.

Quod autem scriptum est; Et Spiritus Dei superferebatur super aquam: sic solent Manichæi reprehendere, ut dicant; Aqua ergo erat habitaculum spiritus Dei, & ipsa continebat spiritum Dei? Totum ergo conantur peruersa mente pervertere, & excæcantur malitia sua. Cum enim dicimus, Sol superfertur super Terram, nunquid intelligi volumus, quod in Terra habitat Sol, & Terra Solem contineat? Et tamen non sic spiritus Dei superferebatur super aquam, sicut superfertur Sol super Terram, sed alio modo, quem pauci intelligunt.

Et de Genesi imperfecto, capite quarto.

Et Spiritus Dei superferebatur super aquam. Non ita superferebatur sicut oleum aquæ, vel aqua terre, id est, quasi contineretur. Sed si ad hoc de visibilibus exempla capienda sunt, sicut superfertur lux ista Solis, aut Luna his corporibus, quæ illuminat in terra: non enim continetur illis, sed cum cælo continetur, istis superfertur.

Glossa Locupletata locum hunc adnotauit.

B E D A Quæstionibus in Genesim.

Spiritus Sanctus Deus est, qua in re non loco continetur, & distenditur, nec temporum mutationibus subiacet, sed est ubique præsens totus.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

AnnoMundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.

- a. Non locorum spatio, sed potentia, sicut artifex superfertur rebus operandis.
b. Hoc est, affectu ducebatur, ut formas rerum produceret, quibus creatura ipsi coniungeretur.

a. Non locorum spatio, sed potentia, sicut artifex superfertur rebus operandis.

AVGVSTINVS de Genesi contra Manichæos libro primo, capite quinto.

Non enim per spatia locorum superferebatur aqua ille Spiritus, sicut Sol-Terra superfertur, sed per potentiam inuisibilis sublimitatis sue. Dicant autem nobis isti, quomodo ijs rebus, que fabricandæ sunt, superfertur voluntas fabri? Quod si hæc humana, & quotidiana non comprehendunt, timeant Deum, & simplici corde, quod non intelligunt, querant, ne cum volunt verbis sacrilegis concidere veritatem, quam videre non possunt, redeat illis securus in crura.

Et de Genesi imperfecto capite quarto.

Item cauendum est, ne quasi locorum spatij Dei spiritum superferri materia putemus, sed vi quadam effectoria, & fabricatoria, ut illud cui superfertur, efficiatur & fabricetur. Sicut superfertur voluntas artificis ligno, vel cuique rei subiecta ad operandum, vel etiam ipsis membris corporis sui, que ad operandum mouet. Et hæc similitudo cum iam sit omni corpore excellentior, parua est tamen, & prope nihil ad intelligendam superlatiorem spiritus Dei, subiecta sibi ad operandum Mundi materia. Sed non inuenimus euidentiore similitudinem, & propinquorem rei, de qua loquimur, in ijs rebus, que ab hominibus quomodocunque capi possunt. Quapropter in huiusmodi cogitatione optime illud præceptum tenebitur, quod scriptum est; Benedicentes Deum, exaltate illum, quantumcunque potueritis, superabit & adhuc. Hoc autem dictum sit, si hoc loco spiritus Dei Spiritus Sanctus, quem in ipsa ineffabili, & incommutabili Trinitate veneramus, accipitur.

EVCHERIVS in Genesim libro primo, capite primo.

Superferri autem Domini spiritus aquis dicitur: non per uagationem, sed potestate: non localiter, sed potentialiter: non per spatia locorum, sicut terra Sol superfertur, sed per potentiam sublimitatis sue.

IVNILIVS in Hexameron.

Non est opinandum pueriliter, quod Spiritus Creator (de quo scriptum est; Quia spiritus Domini repleuit orbem terrarum) positione loci his, que erant creanda, superfertur: sed intelligendum potius, quia diuina uirtute præcallebat creaturis, habens in propria potestate, quando aquarum illustraret abyssum, quando in locum ea secerneret unum, ut apparet arida: quando & quomodo creaturas ceteras pro suo nutu disponeret: in similitudinem uidelicet fabri, cuius voluntas his, que fabricandæ sunt, rebus solet superferri.

BEDA Expositione in Genesim.

Superferebatur utique spiritus Dei, non corporalibus locis, sed excellentia potestatis; quia subiacebat uoluntati Creatoris, quicquid formandum, perficiendumque; inchoauerat. Et post. Quod autem non statim post commemorationem Patris, & Filij, Spiritus Sanctus ponitur, sed interponuntur terra, & tenebræ, & abyssus, & aqua: illud in causa est, quia sic debuit Spiritus Dei dominari, idest, uoluntas Dei, ut essent alia, quibus superfertur, non loco, sed potestate; & que subiacerent uoluntati Creatoris.

ALCVINVS Quæstione uigesimanona in Genesim.

Ferebatur Spiritus non per uagationem, sed potestate, & regentis imperio ad formandum, vel uiuificandum informem materiam, que hoc loco aquæ nomine significatur.

b. Hoc est, affectu ducebatur, ut formas rerum produceret quibus creatura ipsi coniungeretur.

RVPERTVS Comm. in Gen. libro primo, capite octauo.

Hic nempe ferebatur super aquas, nihilominus & super aridam, que sub aquis latebat; quia uidelicet, magno super creaturam suam Creator affectu ducebatur; ut quia non poterat esse, quod ipse qui creauerat; tales ex ea faceret formas, in quibus Creatori coniungeretur, coniuiceretque; & conregnaret creaturæ.

Hoc

AnnoMundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Ferebatur super aquas.

- a. Hoc est, consilium adhibebat, seu indicabat quid faciendum esset, ad exemplar artificis.
b. Vel ferebatur super aquas, idest distinguebat elementa.
c. Aut sedebat in aëre, super aquas que incubabat spiritu oris sui, hoc est inuisione.

a. Hoc est, consilium adhibebat, seu indicabat quid faciendum esset, ad exemplar artificis.

TOSTATVS in Postillis, in prima expositione.

Spiritus Dei, scilicet sua uoluntas, & intellectus ferebantur, scilicet iudicando quid fieret illis aquis, idest, congregationi elementorum, quia nondum erant perfecta in pulchritudine. Et quia opera Dei perfecta sunt, ut patet Deuteronomij trigesimo secundo capite; decebat dare singulis elementis suam pulchritudinem, siue dispositionem. Et non est intelligendum, quod isto modo Deus consiliaretur, quid ageret in elementis; quia consilium suum æternum est, & ipsemet est. Sed quia creare est aliquid facere; sic se uidetur Deus habere in creando, sicut artifex in fabricando: Artifex autem secundum suam cognitionem consiliatur de materia, ut inueniat exemplar. Deinde secundum exemplar iudicat quid faciendum de hac parte materia, quid de illa: deinde secundum habitum artis, qui facturus est, regulat operationem. Sic Deus dicebatur prius consiliari, quid ageret illis elementis nondum decoratis, ut postea decoraret.

Et in secunda expositione.

Dicitur spiritus eius facturus, & assimilatur fabro, qui priusquam aliquid agat, flecit cogitationem suam super materiam, ut iudicet quid inde faciat. Sic Deus dicebatur, quod super aquas, idest, super illam materiam, que uocatur nomine aquarum, cogitationem dirigebat, ut iudicaret quid de illis facturus esset; sed consilium Domini aliter se habet. Declarat tamen Scriptura eo modo, quo nos intelligere possumus; quia si mensuratum non coequetur mensuræ, nunquam mensurabitur; & si uisibile non proportionetur potentiæ uisui, nunquam fiet uisio: sic autem de intelligentibus. Deus enim supremum intelligibile est excedens ualde intellectus nostri conditionem: & ideo nunquam intelligemus, nisi assumat modum rerum inferiorum; ideo Scriptura de Deo, tanquam de quodam corporeo homine, ut communiter loquuntur, quia nos maxime per corpora intelligimus.

b. Hoc est, distinguebat elementa.

ABSAOLON Abbas Canonicus Regularis, qui floruit circa annum Domini millesimum centesimum uigesimum, Sermone trigesimo quinto.

Illum accipe spiritum, de quo per Apostolum dicitur; Caritas enim diffusa est in cordibus nostris per spiritum Sanctum, qui datus est nobis. Et alibi; Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Iste spiritus flauit flatu multiplici. Primus flatus fuit in creatione Mundi: Secundus in incarnatione Verbi: Tertius in renouatione hominis. De primo flatu dictum est, quia spiritus Domini ferebatur super aquas; quo spirante fluxerunt, hoc est, confluerunt, idest, in unum locum fluxerunt. Quia congregata sunt aquæ, que sub Cælo erant, in locum unum, ut apparet arida. Elementa siquidem huius Mundi naturali quadam confusione sibi erant aduersantia; quippe frigida pugnant calidis, humentia siccis; donec tandem Spiritus Sancti magisterio stabili fœdere pacis confederunt, sollicita suo modo seruare unitatem spiritus in vinculo pacis. Quippe terra aquam in gremio suo suscepit instabilem per se & uagam: aqua terram rigat per se sitientem & aridam: ignis caloris beneficio fructus terræ educit; aër sua temperie inuoluta conseruat.

c. Aut sedebat in aëre, super aquasque, incubabat spiritu oris sui, hoc est inuisione.

RABBI Salomon sic locum reddit, teste Lusitano.

Solum, inquit, gloria manebat in aëre, & incubabat super faciem aquarum spiritu oris Domini, & eius sermone, idest, iussu, sicut columba incubat super nidum, incubabat.

Sed in hoc sequitur Thargum, idest, Chaldaum.

Explanationes hæc ex se dilucidæ sunt, & clarent, atque in id proficiscuntur, ut diuerfa Spiritus Sancti munera, que in Mundi conflatione obibat, nobis patefaciant, & re-

Ccc erent.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Super aquas.

- a. Super aquas, hoc est, Aquarum ideam.
b. Vel super aquas, idest, Primum mobile.
c. Sive super aquas, scilicet, Naturam Angelicam.

ferent. Superferebatur profecto Spiritus Sanctus, ut voluntas eruditissimi artificis con-
siliium secum de re agenda adhibentis, affectuque flagranti agebatur, ut formas rerum
cunctarum eliceret, quibus eas sibi indissolubili nexu connectaret; consimulq; ipsis su-
perlatus ad instar lucis perlucidum aërem lustrantis, unde quaq; virtutē suam diffunde-
bat; atque ad similitudinem cubantis alitis res gignendas animabat ad vitam. Qua
profecto virtute, & elementa depurabantur & distinguebantur, atque ad prolificatio-
nem rerum procreandarum disponebantur.

Super aquas.

Quid aquarum nomine nobis significarit Vates Moses, non est perspectum. Patres,
atq; Doctores easmet ferè huic loco tradiderunt interpretationes, quas & de Terra
aquis circumsepta iam supra detulerunt. Has ego deductis eorum Patrum tantum-
modo, qui ceterorum duces existimantur, assertionibus, sedulo recensero.

a. Aqua, hoc est, Aquarum Idea.

PHILO Libro de Mundi opificio.
Deinceps fecit aqua incorpoream essentiam.

b. Sive Aqua, idest, Primum mobile.

CAIETANVS Commentarijs in Genesim, decimum Cælum nomi-
ne aquarum hoc loco significari existimavit.

Quod autem dicitur, Super facies aquarum, manifestè significat supremum Cælum, quod in opere secundi
diei appellatur aqua super Calos. Motor siquidem Cæli in circumferentia est Cæli, non in centro, & in cir-
culo illius maximo, quem æquinoctialem vocamus, quia ibi apparet, & est motus velocissimus. Et post. Su-
per facies aquarum, hoc est Calorum, qui propter perspicuitatem absque luce pro tunc appellantur aqua: & in
singulorum circumferentijs spiritus mouentes sunt; & propterea à Mose definiuntur, super facies aquarum.

AE G I D I V S pariter, ut supra asserēbamus, Hexameron prima parte, capi-
te decimo octauo.

Vel possumus, si volumus, per aquas sic fluctuantes, intelligere omnes Cælos mobiles, ut hæc quinque, vide-
licet, Cælum, terra, abyssus, tenebrae, & aqua fluctuantes, referantur ad hæc, scilicet, ad Cælum Empyreum,
ad elementum terræ, ad aquam immixtam aëri, ad ignem, & ad omnes Cælos mobiles, super quos, tanquam su-
per aquas motas, ferebatur spiritus Domini.

Scholastici ferè omnes, qui aquas supercœlestes nil aliud quàm Cœleste corpus ex-
tare arbitrantur, in hanc decidunt sententiam secundo Sententiarum, distinctione quar-
ta decima; de quibus suo loco. Aiunt enim, quòd orbis cœlestes cum alia prorsus con-
stent discrepante ab elementis essentia, non ex proprio vocis sensu, sed metaphorico, ea
scilicet similitudine, qua perspicua sunt, aqua dici eleganter possunt. Quam sententiam
prima parte, quaestione sexagesima octaua, articulo secundo, D. Thomas approbasse
visus est.

c. Vel Aqua, scilicet Natura Angelica.

NY S S E N V S in Hexameron.
Quòd si aqua etiam illud à Sacra Scriptura nominatur, quo per sublimiorem contemplationem, earum vir-
tutum, quæ mente, ac ratione noscuntur, plenitudinem & cætum significari existimamus: nemo æquiuocatione
quasi

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Super aquas.

- a. Super aquas, hoc est, materiam primam informem.

quasi noua offendatur. Etenim etiam Deus ignis absumens est; sed à materiali ignis significatione, verbum il-
lud vacuum, ac purum est. Quemadmodum igitur cum Deum ignem esse didicisti, aliud quidpiam cum, atq;
hunc ignem esse putas: ita cum de aqua, supra quam diuinus Spiritus ferebatur, audieris, non deorsum ver-
gentem, & in Terram defluentem naturam intelliges; spiritus enim Dei super depressa, atque instabilia
non fertur.

GLOSSA Interlinearis.

Super aquas: hoc est spirituales vitam, quasi fluitantem, ante conuersionis formam.

Glossa Ordinaria pariter, hæc eadē nō mutatis verbis, ex Augustino animaduertit.

a. Aqua, Materia prima informis.

D. AVGVSTINVS libro de Genesi imperfecto, capite quarto.

Et spiritus Dei, ferebatur super aquam. Nusquam dixerat, Deus aquam fecit, nec tamen illo modo cre-
dendum est aquam Deum non fecisse, & eam iam fuisse, antequam ille aliquid constituisset: etenim ille est,
ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, sicut Apostolus dicit; Ergo & aquam Deus fecit, & aliter cre-
dere, magnus error est. Cur igitur non dictum est, quòd aquam Deus fecerit? An rursus eandem mate-
riam, quam vel Cæli & Terræ, vel Terræ inuisibilis, & incompositæ, atque abyssi nomine nuncupauerat, etiam
aquam voluit appellare quæ subiacebat bonæ voluntati Creatoris ad confirmanda in suis generibus omnia?
Cur enim non & aqua appellaretur, si terra potuit, cum adhuc neque aqua distincta, atque formata, neque
terra esset, neque aliquid aliud? Sed primò fortasse Cælum & Terra appellata est: secundo, Terra incomposi-
ta, & abyssus carens luce: tertio, aqua non incongruè; ut primo ipsius vniuersitatis, propter quàm facta est,
materies de omnino nihilo, Cæli, & Terræ nomine vocaretur: secundo, Terræ incompositæ, atque abyssi nomi-
ne insinuaretur informitas, quia inter omnia elementa, terra est informior, & minus relucens quàm cætera: ter-
tiò, aquæ nomine significaretur materia subiecta operi artificis; aqua enim mobilior est, quàm terra: & idèd
propter operandi facilitatem, & motum faciliorem, subiecta materies artifici, aqua magis vocanda erat,
quàm terra.

Progreditur amplius Augustinus demonstrare, materiem primam rectius aquam ap-
pellari debere, quàm aërem, vel ignem, propter operandi facilitatem quam præstat,
quanquam aër & ignis mobilia sint elementa, quàm aqua; cum ait.

Et aër quidem mobilior est, quàm aqua; ether autem mobilior ipso aëre, non absurdè creditur, aut sentitur.
Sed aëris, vel etheris nomine, minus conuenienter appellaretur materies. Magis enim hæc elementa vim
creduntur habere faciendi, terra verò & aqua patiendi. Quòd si occultum est, vel certè apertissimum puto,
quòd aquam ventus mouet, & nonnulla terrena: ventus autem est aër motus, & quasi fluctuans. Ergo cum
aër aquam moueat manifestè, unde autem ipse moueatur, ut sit ventus, occultum sit, quis dubitet congruentius
aque nomine materiam vocari, quia mouetur, quàm aëris, qui mouet? Moueri autem pati est, mouere facere.
Huc accedit, quòd ea, quæ terra gignit, aqua irrigantur, ut nasci, & perfici possint; ita ut propè videatur in
hæc ipsa nascentia eadem aqua conuerti. Quocirca congruentius aque nomine appellaretur materies, cum sub-
dita operi artificis insinuaretur propter mobilitatem, & conuersionem in quæque nascentia corpora, quàm nomi-
ne aëris, in quo sola mobilitas posset animaduerti: cætera verò, quibus materia expressius significaretur desuis-
sent, ut totus ille sit sensus; In principio fecit Deus Cælum, & Terram: idest materiam, quæ Cæli, & Ter-
ræ formam capere posset: quæ materia, terra inuisibilis, & incomposita erat, idest, informis, & luce carens
profunditas: quæ tamen, quoniam mouenti & operanti artifici subiecta esset, propter hoc ipsum quod cedit ope-
ranti, aqua etiam nominata est.

Concluditque tandem.

In hac igitur materia, significatione prius insinuatus est finis eius, idest, propter quid facta sit: secundo,
ipsa informitas: tertio, seruitus sub artifice, atque subiectio. In primo Cælum, & Terra, propter hoc enim fa-
cta materies. Secundo, Terra inuisibilis, & incomposita, & tenebrae super abyssum: idest, ipsa informitas
sive lumine. Tertio, aqua subiecta spiritui ad habitandum, formasq; capiendas: idèd super aquam fereba-
tur

zur spiritus Dei, ut spiritum operantem, aquam uero unde operaretur intelligamus, ideo est; materiam fabricabilem. Cum enim ista tria dicimus unius rei nomina, materia Mundi, materia informis, materia fabricabilis, horum primo nomini bene adiungitur Caelum & Terra: secundo, obscuritas, confusio, profunditas, tenebrae: tertio, cedendi facilitas, cui iam ad operandum spiritus superferatur artificis.

Et de Genesi ad litteram libro primo, capite quinto. Et libro de octo Dulcitij quaestio- nibus, quaestione octaua.

Et spiritus Dei superferebatur super aquam: quia siue aqua nomine appellare voluit totam corporalem materiam, ut eo modo insinuat unde facta & formata sint omnia, quae in suis generibus iam dignoscere possumus: appellans aquam, quia ex humida natura videmus omnia in terra per species varias formari, atque condescere: siue spiritalem vitam quandam ante formam conuersionis, quasi fluitantem, superferebatur utique spiritus Dei, quia subiacebat scilicet bonae voluntati Creatoris, quicquid illud erat, quod formandum, perficiendumque; inchoauerat; ut dicente Deo in Verbo suo; Fiat lux, in bona voluntate; hoc est in beneplacito eius pro modulo sui generis maneret quod factum est.

Et de Genesi contra Manichaeos, libro primo, capite septimo.

Hanc autem adhuc informem materiam, etiam terram inuisibilem, atque incompositam voluit appellare, quia inter omnia elementa Mundi, terra videtur minus speciosa, quam caetera. Inuisibilem autem dixit, propter obscuritatem: & incompositam, propter informitatem. Eandem ipsam materiam etiam aquam appel- lauit, super quam ferebatur spiritus Dei, sicut superfertur rebus fabricandis voluntas artificis. Quod est paucorum intelligentia potest attingere, humanis tamen verbis, nescio utrum vel a paucis hominibus, posset exponi. Propterea vero non absurde etiam aqua dicta est ista materia, quia omnia quae in terra nascuntur, siue animalia, siue arbores, vel herbae, & si qua similia, ab humore incipiunt formari atque nutrir. Hec ergo nomina omnia, siue Caelum & Terra, siue Terra inuisibilis & incomposita, & abyssus cum tenebris, siue aqua super quam spiritus ferebatur, nomina sunt informis materiae: ut res ignota notis vocabulis insinuetur im- peritioribus, & non vno vocabulo, sed multis: ne si vnum esset, hoc putaretur esse, quod consueuerant homines in illo vocabulo intelligere. Dicitur est ergo Caelum & Terra, quia inde futurum erat Caelum & Terra. Dicta est Terra inuisibilis, & incomposita, & tenebrae super abyssum: quia informis erat, & nulla specie cerni, aut tractari poterat, etiam si esset homo, qui videret, atque tractaret. Dicta est aqua, quia facilis, & ductilis sub- iacebat operanti, ut de illa omnia formarentur. Sed sub his omnibus nominibus, materia erat inuisa, & in- formis, de qua Deus condidit Mundum.

B E D A Expositione super Genesim, in caput primum.

Non autem aqua sic appellata est loco hoc, ut haec a nobis intelligatur, quam videmus, & tangimus. Quo- modo nec Terra, qualis ista, quae iam videri & tractari potest: sed Caeli, & Terrae nomine, vniuersa creatura significata est, quam fecit, & condidit Deus. Ideo autem nominibus visibilium rerum haec appellata sunt, pro- pter informitatem paruulorum, qui inuisibilia comprehendere non possunt. Non absurde autem, aqua dicta est ista ma- teria informis, cui superferebatur spiritus Dei, quia omnia quae in terra nascuntur, siue animalia, siue arbores, siue herbae, ab humore incipiunt formari, atque nutrir.

E V C H E R I V S in Genesim libro primo, capite primo.

Etiam aquarum nomine ipsam illam informem materiam demonstrat, quae subiacebat ad voluntatem Crea- toris, ad conformanda in suis generibus omnia. Nam siue terram inanem dicas, siue abyssum tenebrosam, siue aquam, diuersa quidem nomina, sed vna, eademque materia. Idcirco terra inanis & vacua, quia nondum erat vniuersitate creaturarum completa. Pro eo abyssus tenebrosa, quia speciem luminis nondum habebat: Pro eo aqua vocata, quia siue caro, siue omnia quae gignuntur, humida sunt, & ex humore concreta sunt. Nam & hoc Caelum corporeum, quod firmamentum vocatur, secunda die post conditionem lucis factum est: & haec terra tunc accepit formam, quando abyssus distincta est. Ipse quoque aqua tunc speciem sumpserunt, quan- do in vnum sub firmamento collectae sunt; ac per hoc non illud Caelum hoc corporeum Caelum, sed spiritalis intelligenda est creatio Angelorum; nec illa terra, vel abyssus, haec visibilia elementa; sed illud intelligendum est, informis, & obscura Mundi materia.

G L O S S A Ordinaria ex Augustino.

Siue totam corporalem materiam aquam appellauit, ut insinuat, unde facta & formata sunt omnia, quae ex humida natura per species varias in terra formari videmus: siue spiritalem vitam ante conuersionis for- mam quasi fluitantem; spiritus Dei superferebatur: quia subiacebat bonae voluntati Creatoris, quod forman- dum, & perficiendum inchoauerat.

G L O S S A Interlinearis his pariter subscribit.

Informem, sed ductilem materiam.

A L B E R T V S Magnus prima parte suae Summae de quatuor coequeis, quaestione duodecima, articulo vndecimo: quaesito illi, si prima materia significatur nomi- ne terra, & abyssi, & aquae; quare dixerit potius, Spiritus Domini ferebatur super aquas, quam super terram, vel abyssum, hisce respondet.

Dicendum, quod spiritus superferebatur, ut exhibens formas, ut dictum est: & quia exhibitioni forma- rum

Super aquas.

- Super aquas, hoc est Chaos vna rudi forma congestum.
- Siue nebulam ex igne, aere, & aqua conflata.

rum respondet in materia receptibilitas primo, & retentio, vel primitio; ideo potius dicitur, quod ferebatur super aquas, quam super terram, vel super abyssum; quia, ut dictum est, materia dicitur aqua propter rece- ptibilitatem formarum.

A L E X A N D E R de Hales secunda, quaestione quadragesima sexta, membro quinto.

Dicendum, quod nomine aquarum notatur materia receptibilis debite formae, & localitatis ei respondentis.

a. Aqua, ideo est Chaos vna rudi forma congestum.

Ex Nysseno primum excerpti potest haec interpretatio, sed expressius eam recitarunt. **T O S T A T V S** Commentarijs in primum caput Genesios, in secun- da expositione.

Vocatur autem illa corporis primi moles magis nomine aquarum, quia nullum nomen ei ita proprie conue- nit; quia aqua est valde bonae impressionis, & passibilitatis, sicut erat illud corpus: & ideo multi Philosophi, ut Thales, de quo Augustinus de Ciuitate Dei, libro octauo, capite secundo; & Aristoteles primo Physico- rum, posuerunt aquam esse rerum principium; quia ex ipsa quodlibet faciliter fieri potest.

C A T H E R I N V S Commentarijs in Genesim.

Hic similiter per aquas, voluit illam materiam quasi quoddam Chaos significare ob fluiditatem, & incom- pactiorem. Quid enim aqua labilius? Et Post. Haecenus ergo per aquas nihil aliud posse intelligi, quam ipsum Chaos, id argumento est; quoniam Scriptura nihil aliud conditum esse commemorat, praeter Caelum, & Terram. Et iam declaratum est ipsam terram nihil aliud fuisse, quam ipsum Chaos, ut sic res ignota, & penes agnoscibilis, diuersis his, terra, aqua, & abyssi vocibus denotaretur. Terrae quidem nomine, ob ignobilita- tem, crassitudinem, obscuritatem: Aqua vero, ob inanitatem, fluiditatem, & incompartitionem: Denique Abyssi vocem, ob profunditatem, ac vastitatem.

L I P P O M A N V S in Catena.

In hac sententia, Moyses explicandi gratia vulgo notis utitur nominibus, terra, abyssus, aqua, pro eadem re, mole scilicet obscura, & incomposita, & quicquid omnino Caelum non erat.

b. Aqua, nebula ex igne, aere, & aqua conflata.

H V G O Victorinus, Annotationibus in Genesim, capite septimo.

Aquas vocat nebulam illam propter mobilitatem; & ita eandem rem, modo abyssum propter profundita- tem, modo tenebras propter absentiam lucis, modo aquas propter mobilitatem appellat.

Et de Sacramentis libro primo, parte prima, capite sexto.

Et spiritus Domini ferebatur super aquas. Subito aquas nominat, cum prius in rerum creatione de sola Terra, & Caelo mentionem fecisset. Sed non propterea aquas increatas esse credendum est, quia in creatione rerum aquarum nomen positum non est, quia ipsum Caelum ipsa sunt tenebrae, ipse & aquae. Caelum propter le- uitatem, tenebrae propter lucis priuationem, aquae propter motum, & fluctuationem. Et post. Et aquae ubi erant? sub Caelo, an supra Caelum? Neque sub Caelo, neque supra Caelum aquae erant; sed in Caelo aquae erant, quia ipsum Caelum aquae erant: totum aquae, & totum Caelum, quia idem aquae, & Caelum. Secunda die factum est firmamentum, & vocatum est Caelum: & positum est, ut diuideret inter aquas, & aquas: & quae prius aquae erant, factae sunt aquae: aquae, quae sub Caelo, & aquae, quae supra Caelum. Et factum est Caelum, Caeli & Caelum: Caelum supra Caelum, & sub Caelo Caelum. Usque hodie etiam Caelum est supra Caelum, & sub Caelo Caelum: & totum ex vno Caelo, & vnum Caelum. Sed antequam fieret de illo Caelo hoc Caelum, quod est vocatum firma- mentum, non erat illud Caelum, Caelum & Caelum, sed tantum Caelum; nec illae aquae, aquae & aquae, sed tantum aquae. Et aquae, & Caelum, vnum Caelum: & illud Caelum, & aquae illae, nec supra Caelum erant, nec sub Caelo, sed supra Terram: nihilque erat inter Caelum, & Terram, quia nihil erat praeter Caelum & Terram. Et tamen aquae erant, & tenebrae erant, & abyssus erat. Abyssus in Terra; tenebrae & aquae in Caelo. Et tene- brae erant super faciem abyssi: & spiritus Dei ferebatur super aquas. Ergo omnia erat spiritus Dei.

R.I.

Anno Mundi primo. In exordio temporum. Ante dies.

Anno Mundi
primo.
In exordio
temporum.
Ante dies.

Super aquas.

- a. Super aquas, scilicet, congeriem elementorum.
b. Siue super aquas, hoc est, elementum aquarum.

RICHARDVS Exceptionum libro Secundo, capite septimo.

Deinde vocat Scriptura Sacra tria elementa, quae simul erant permixta, tenebras, deinde aquas. Aquas, ubi dicit; Spiritus Domini ferebatur super aquas. Tenebras; ubi ait; Tenebrae erant super faciem abyssi: Caelum, propter suspensionem; aquas, propter mobilitatem & fluctuationem; tenebras, propter confusionem.

a. Aqua, Congeries Elementorum.

I V N I L I V S in Hexameron.

Sap. 11.

Ad haec, tantum est informis materies, de qua Mundum esse factum testatur Scriptura, quae in Dei laudibus dicit; Qui fecisti Mundum de materia informi. Nam cuncta, quae cum aquis & terra videre solemus in Mundo, vel de ipsis exordium materiae, vel sumpserunt de nihilo. Ipsa autem terra, & ipsae aquae, propterea nomen sortitae sunt materiae informis, quia priusquam in lucem venirent, unde formositatem haberent, non erat.

G L O S S A haec sic obtrinxit.

Ipsa autem terra & aqua dicuntur materia informis, quia omnia quae videmus, vel ex istis sumpserunt exordium, vel ex nihilo: & priusquam in lucem venirent, non erat unde formam haberent.

P E T R V S Comestor in Scholastica historia, capite secundo.

Predictam machinam aquas vocat; quasi ductilem materiam ad operandum ex ea: Ideo verò sic variantur eius nomina, ne si vnius elementi nomine tantum censeretur, illi magis putaretur accommodata.

M A G I S T E R secundo, distinctione duodecima.

Eadem materia quatuor scilicet elementorum informis, dicta est aqua, super quam ferebatur spiritus Domini, sicut super fertur fabricandis rebus voluntas artificis, quia subiacebat bonae voluntati creatoris, quod formandum perficiendumque inchoauerat, qui sicut Dominus, & conditor praerant fluitanti, & confusae materiae, ut distingueret per species varias, quando vellet, & sicut vellet. Hec ergo ideo dicta est aqua, quia omnia quae in terra nascuntur, siue animalia, siue arbores, vel herbae, & similia, ab humore incipiunt formari, atque nutiri.

G L O S S A Interlinearis.

Super aquas, id est totam corporalem machinam; quia ex humida natura formantur, quae videmus, in speciebus varias.

L Y R A N V S in prima expositione.

Et spiritus super aquas, id est super illam congeriem, & commixtionem elementorum predictam; & vocatur nomine aquarum, quia sicut dictum est, ipsa aqua cooperiebat terram, & alijs duobus elementis commixta erat modo predicto.

V I E L M I V S Lectione octava.

Cur autem appellauerit Moses elementa aquas, ratio est in promptu; videlicet & à predominio, & ob eorum fluctuationem, & incomparationem; & demum ob humorem, qui vitae principium est. Dicuntur quae memero maiori aquae, magis quam minori aqua: non eam tantum ob causam, quod haec vox careat minori numero Hebraeis, sed ut intelligamus praeterea extitisse in ea massa non unum tantum, sed per plura corpora, ita ut aggregatione videretur quidem unum esse corpus, vnaque aqua, reuera tamen essent plura: de quibus Creator cogitaret, quomodo ea & digereret, & repletet; hoc est quas, & quantas rerum species ex eis esset futurus, & proinde plures aquae. Et haec more nostro dicuntur.

b. Aqua, elementum aquarum.

Hanc interpretationem vniuersi ferè prisci Patres insequuntur, qui Chaos illud vestitum ita discreuerunt, ut supra Terram aquas diffusas existimarint.

T E R T V L L I A N V S libro aduersus Hermogenem, id primus visus est inuisse, cum ait.

Scriptura diuina satis differeret, si summam ipsas rerum à Deo factas commendasset, Caelum, & Terram, habentes

Anno Mundi
primo.
In Exordio
temporum.
Ante dies.

Super aquas.

- a. Super aquas, quae Terram ambiebant in tantam altitudinem, ut supra firmamentum pertransirent.

bentes vtiue suggestus suos proprios, qui in ipsis summis intelligi possent. Suggestus autem Caeli & Terrae primò tunc fuerunt tenebrae, & abyssi, & spiritus, & aquae. Nam terra quidem suberat abyssus & tenebrae. Si enim abyssus infra terram, tenebrae autem super abyssum, sine dubio & tenebrae, & abyssi infra terram. Caelo verò spiritus, & aquae subiacebant: nam si aquae super terram, quae eam texerant, spiritus autem super aquas, pariter & spiritus & aquae super terram. Quae verò super terram, ea vtiue infra Caelum. Et sicut terra abisso & tenebris, ita & caelum spiritui & aquis incubabat, & complectebantur.

Quibus etiam elici potest, Tertullianum spiritus Domini nomine aërem intellexisse; quod attamen quia conspicuum non est, in Catena non retuli.

B A S I L I V S Hexameron Homilia secunda.

Super aquas, inquam, spiritum Dei ferri est, ad fecunditatem vitalem, aquae naturam, ipsum spiritum Sanctum praeparasse.

A M B R O S I V S Hexameron libro primo.

Et spiritus Dei fouebat aquas, id est viuificabat, ut in nouas cogeret creaturas, & fetu suo animaret ad vitam.

Quibus profectò, Patres istos aquarum nomine nil aliud, quam aquas istas super terram labentes intellexisse, manifestè demonstratur.

C H R Y S O S T O M V S clariùs Homilia tertia in Genesim.

Quum de aquarum opificio nihil dixisset, ait; Et tenebrae erant super abyssum, & spiritus Dei super ferebatur super aquam. Hec enim tegebant faciem terrae, de tenebris loquor & abisso aquarum. Didicimus hinc, quod omne quod videbatur, erat abyssus aquarum, tenebris velata: & opus habebat sapiente opifice, qui omnem hanc informitatem discutere, & ornatum aliquem inducere posset. Et Post. Et spiritus Dei super ferebatur super aquam. Idque non absque ratione Scriptura diuina praenueniendo dicit, eo quod postea dictura est nobis, quod animalia ex aquis istis iuxta praecipitum Dei omnium conditoris producta sint: propterea audirem hic nunc docet, quod non solum aqua illa sit condita: & quod moueatur, & discurrat, & omnia alluat.

D A M A S C E N V S Orthodoxae Fidei libro secundo, capite nono.

Est autem aqua, unum quatuor elementorum, optima Dei factura. Aqua elementum est humidum, & frigidum, graue, & deorsum mobile, & diffundi facillimum: cuius meminit diuina Scriptura, dicens; Et tenebrae erant super abyssum, & spiritus Dei ferebatur super aquam.

Consimilia & omnes caeteri prisci Patres.

a. Super aquas, quae Terram ambiebant in tantam altitudinem, ut supra firmamentum pertransirent.

I V N I L I V S in Hexameron.

Aquae autem vniuersam superficiem in tantam rangebant altitudinem, ut ad illos usque locos pertingerent: & ubi nunc, usque super firmamentum Caeli ex parte insidentes, nomen Domini, creatoris Caeli Caelorum, laudare non desunt.

Glossa Ordinaria haec ipsa ingenuè, sine verborum permutatione desumpsit.

A V C T O R .

Breuiissima Catenula intextis tantum Patrum eorum, qui vexillarij mihi visi sunt, affectionibus, has collegi diuersas expositiones: de quibus & iudicium concisè afferam. Interpretationes, quae aquarum nomen ad Idæas, seu Orbes Coelestes, siue materiam primam, vel rude Chaos trahunt: ut asperæ, ac minus clarae, literaeque; accommodatae (vocem enim aquarum ad inopinatas, & aduenas significationes extorquent) multis nominibus & causis, iam supra à nobis, quando similia Chaos genera reiecimur, allatis, prorsus

Reiciuntur
tres primas
interpretatio
nes.

Quæ fuerit
incōdita ele-
mentorū
mixtio.

prorsus dimittendæ sunt. Cæteræ tres interpretationes quoquomodo conciliari inuicem possunt, ac in vnam redigi, si quæ fuerit ea elementorum incondita compago, & congeries indagemus. Primum, Terram suo pondere appensam in medio constituisse omnes passim concedunt. Caietanus ipsam fuisse purum elementum contendit, vt supra retulimus. Steuchus in Cosmopœia maluit eam fuisse hylen, hoc est cænosam, veluti est limus, quem paludes & stagna vbiq; efficiunt. Patres verò probatori sententia, ea superficie constituisse tradunt, qua nunc in pelagi, ac lacuum profundo subsidet. Deinde aquas super terram vndiq; natale eam obruentes, Patres prisca fere omnes admittunt. Iunilius vsque ad Empyreum ascendisse eas docuit, quam sententiam sectati sunt omnes ij Patres, qui firmamentum ex tertia aquarum parte congestum fuisse, & inter primum orbem, & terram, æquali interuallo confedisse arbitrati sunt, vt Hippolitus, Seuerianus, Acacius, Claudianus, & alij, de quibus in Catenis de substantia Celi. Basiliius, ac cæteri Patres in immensum aquarum molem diffusam fuisse cogitarunt, sed nullam ei adscriperunt altitudinem, atque sub igne, & aëre substituisse asseruerunt. Caietanus aquas ad maiorem altitudinem, quam in Diluio Noetico, in quo per quindecim cubitos omnium altissimorum mōtium iuga superarunt, exundasse censuit; nec immeritò: tum quia Moses eam colluione aquarum abyssum vocarit; abyssus enim maximam profunditatem significat: tum quia id poscebat elementorum ratio, qua aquam in decuplum terræ supernatare necesse erat. Superfundebantur igitur aquæ ea altitudine, ut linea à centro terræ ad superficiem deducta, ea, quæ à terræ superficie ad aquarum conuexam summitatem protracta esset, longè minor extasset. Atque hoc ex diei etiam secundæ gestis dilucidè conuincitur; A Deo enim firmamento congesto, secretisq; aquis, adhuc aquæ super terram ingenti exundantia diffluebant, quandoquidem post congregatæ fuerunt in locum vnum, vt terra ipsis denudata arida appareret. Quæ fuerit aëris & ignis in ea prisca elementorum permissio conditio, nobis non est perspicuum, nec Patres prisca edocent. Iunilius in terræ visceribus eos obtrufos fuisse ratus est. Patres, vt Tertullianus, Basiliius, Ambrosius, super aquas in orbem diffusos, sed confusos: Strabus, Hugo, Richardus, eos in nebulæ spetie cum aqua super terram fluitasse dixerunt: quod mihi de igne, & aëre, & aliqua saltem aquarum parte, verisimile visum est; ita porrò, vt non super terram, sed super aquas defluerint. Id autem mihi est persuasum, tum quòd elementa inuicem non essent defecata ac depurata, atq; ideo nubibus, caliginisq; atræ tunc comparari possent; tum quia Scriptura id clare prodit. Siquidem Iob Dominus alloquens; Quis conclusit, inquit, ostijs mare, quando erumpebat quasi de vulua procedens, cum ponerem nubem vestimentum eius, & caligine illud quasi pannis infantia obuoluerem? Erumpebat nimirum mare, quasi de vulua procedēs, hoc est, summa colluione totam alluebat terram, vsq; ad diem tertium, quo ostijs, hoc est, fabulosis littoribus conclusum est. Tuncque nubes erat indumentum eius, & caligine quasi pannis obuoluebatur: Quæ forte nubes, ac caligines illæ fuere, ex quibus die secundo congestum est firmamentum, & aquæ seu fluxiles, seu in vaporem exilem redactæ, super cælos euectæ sunt. Atque hic, meo quidem iudicio, horridi, ac squalentis illius Chaos erat aspectus. Quapropter valde consentaneum fuerit coniectare, spiritū Domini non sine aliqua fortè & orbis supremi, ac nebularum, & aquæ circumlacione, ac iactatione, his omnibus supercubasse, ac superlatum fuisse. Propterea tres postremas sententias, quæ aquarum nomine ignem, aërem, & aquam simul in nubes conferta, siue congeriem elementorum, uel aquam ut elementum est, exceperere, uero haud absōna detulisse arbitror, Sed de his hæcenus,

Quantitas
aquarum in
primordio
Mundi.

Iob. 38.

DE

Dixitque Deus.

- a. Dixit Deus, idest, phrasi hebraica voluit.
b. Vel, Dixit Deus, hoc est Decreuit, Iussit.

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

DE REBUS GESTIS in prima die.

HAOS illud indigestum, in primordio temporis à Deo productū, quale fuerit, iam nobis Moses referauit; & nos (si mea non me fallit opinio) luculenter declarauimus; quomodo Terra in illo Chaos aquis vndique circumseptisqualeret, profuerentque vndarum colluiones ipsam circumuallantes, nec fabuloso littore, nec rupibus concluderentur, quæ tanquam durissimæ & inexpugnabiles, earum insanos flatus eliderent. Insuper quo aspectu aër, & ignis densa obscuritate atri, atque simul obuoluti, spatia Mundi ad supremum vsque Orbem cuncta explerent, non micante Sole, nec Luna, Astrisve, didicimus. Nunc, quàm mirifica arte Vniuersi opifex, Chaos illud, tanquam argillam manibus suæ omnipotentia susceperit, atque super rotam Sapientia æternæ collocarit, in illoque & Orbes seu iunxerit ab Orbibus, & rerum speciebus, quasi coruscantibus gemmis venustarit, cum Mose superest indagandum: illudque primo in loco nobis est animaduertendum, quid primò rota illa Verbi, ac Sapientia æternæ, in Chaos hoc squalidum, atque inconditum indiderit, in eoq; impresserit. Ait nanque Vates.

Dixitque Deus.

Hebraica verba sunt, Vaijomer Elohim.

Editio Chaldaica, Græca, Nostra, & omnes ferè Interpretes legunt: Et dixit Deus, vel dixitque Deus; nec aliquid animaduersione dignum à Doctoribus hoc loco obseruatum comperij.

a. Dixit Deus, idest, phrasi Hebraica voluit.

RA B B I Moses Aegyptiacus, referente Hamero, Dixit, hoc est, Voluit, ex phrasi Hebraica exponendum esse adnotat, dicens.

Vbiunque autem dicitur in opere de Brest, Dixit, exponitur, Voluit; alius autem dixit hoc, & scitur à multis. Cuius rei probatio, scilicet, quòd illa dicta sunt voluntates, non loquelæ; est, quoniam loquela ad aliquod creatum profertur, & tunc non erat aliqua creatura.

b. Vel Decreuit, Iussit.

RA B B I N I Parisienses Adnotationibus in Genesim.

Dicere pro iubere, & precipere videntur Hebræi. Alij accipiunt dicere, pro velle, vel decernere: & ita verunt, Decreuit, aut, Voluit Deus Lucem fieri: & facta est.

Ddd Quem-

AnnoMundi
primo.
Die Prima.

Dixitque Deus.

- a. Dixit metaphoricè Filio.
b. Sive, Dixit Angelis.

Quemadmodum verò plures sunt huius verbi, Dicere, in sacris paginis significatio-
nes, plures & huius loci emerferunt interpretationes, quas Catenis deducere, vñ meū
expostulat institutum, necessarium duco.

Dicere, vulgata, vsitataque significatiōe, est voce prolata sermonem habere; Vnde
Lactantius libro quarto Institutionum, Dicere, sermonem esse cum voce significante
prolatum testatur. Non defuere igitur Patres, & Doctores, qui Deum humano fandi
more creationis opus patrantem describi existimarint, metaphoricèque alij Filio, alij
Angelis, alij sibimet loquutum fuisse arbitrentur.

b. Dixit Filio.

LACTANTIUS Firmianus de Vera sapientia, libro quarto, capite
sexto, cum Filium Sapientiam, ac Virtutem Dei fuisse in Mundi emolitione consulto-
rem edoceat, cum ipso Deum quasi sermonem habuisse, fateri videtur.

*Idcirco autem Trismegistus filium Dei dixit, & sic dixit. Et Sibilla οὐρανοῦ appellat, qui tanta sa-
pientia, & virtute sit instructus à Deo Patre, ut & consilio eius, & manibus pteretur in fabricatione Mundi.*

ATHANASIVS Oratione contra Idola.

Postquam enim Cæli & Terræ, & omnium rerum procreationem absolvisset Pater, ita locutus est; Fiat
Cælum, congregentur aquæ, & appareat arida, & educat Terra omnem herbam feni, & omne animal. Qua in
parte increpandi Iudæi, qui Scripturas perversè intelligunt. Cum quo, queso, istic (nam id quæstionis Iudæis
objici quoque potest) sermocinabatur Deus? ubi & inter loquendum imperat. Quod si rebus creandis hoc
imperium dictabat, illis que loquebatur, superuacanea erat huiusmodi sermocinatio, quippe ad eas res habita,
que non extabant, sed futura erant. Nemo enim cum re nihili, & nondum extante, verba facit. Nemo item
ea existere iubet, & alloquitur, que non sunt in rerum natura. Si enim rebus futuris imperavisset Deus, dici
ab illo oportuerat: Sis Cælum, sis Terra, prodi herba, fias homo: Nunc autem nihil tale locutus est. Iubet
autem his verbis; Faciamus hominem, prodeat herba? Ex quibus apparet, Deum cum aliquo sibi proximo
sermonem his de rebus conferere. Necessè est igitur aliquem ei adfuisse, cum quo vniuersa condens, colloquium
misceret. At quis ille fuerit nisi ipsius Verbum? Cum quo enim Deus videri possit colloquium habere,
nisi cum sua ipsius ratione, ac Verbo? Aut quis denique illi adfuit condenti omnem creabilem substantiam,
nisi sua ipsius Sapientia, que ita de se loquitur; Quum faciebat Cælum, & Terram, coaderam ei?

Prou. 8.

b. Dixit Deus, Angelis.

THEODORETUS Quæstione in Genesim nona, si Deum voce
quadam vsus fuisse existimandum est, id Angelorum gratia euenisse voluit.

Psal. 113.

Non precipit Deus alteri euidam creare: sed que non sunt vocat, ita ut hic præceptum sit ipsa voluntas.
Omnia enim (ait) quecumque voluit, Deus fecit. Quod si creando voce quadam vsus est, certum est, hoc
non elementorum inanimatorum causa, sed inuisibilium Virtutum gratia factum esse, ut sciant, quod ipso
iubente, ea que non sunt, subsistunt.

Glossa locupletata hæc eadem.

PROCOPIUS Gazeus, Theodoreti placitum amplificasse videtur
Commentarijs in Genesim, capite primo.

Cum crearet Cælum, & Terram, nullam Deus emisit vocem: nondum enim formati erant, qui diuina vo-
ce & instrui, & doceri debebant. At post Cæli & Terræ creationem, condidit Angelos; quos cum vellet
docere, se & ipsorum esse Creatorem, ne fortuito se subsistisse crederent, omnem sequentem creationem inter-
uentu vocis peregit in illorum conspectu. Quare autem hoc? Ut conspicientes eorum, que successere, forma-
tionem, manifestò cognoscerent, Deum etiam ipsorum creationis esse auctorem: & quod ab ipso sint in essen-
tiam producti, interueniente sola eius voluntate, in quem morem, & cetera suam creationem inuenire.

Id ita

AnnoMundi
primo.
Die Prima.

Dixitque Deus.

- a. Dixit effigiatus Deus verbo humana voce prolato.

*Id ita se habere, disertè Deus ipse ostendit in his verbis, quibus alloquitur Iobum; Cum congratularentur
pariter stellæ matutina. Satis enim cuius clarum arbitror, Angelos, que fecerint in creatione Astrorum,
eadem exequutos esse in reliquorum creatione. Admiratione enim quadam insolita capiebantur, cernentes so-
la voce intercedente, adeò mirabiles, & decoras substantias prodire, que tamen prius non extiterant.*

Iob. 38.

a. Dixit effigiatus Deus verbo humana voce prolato.

Prætereo primum hoc loco Antropomorphitas, qui Deum corpori obnoxium, sent
perq; effigiatum somniarunt, contra quos Epiphanius prolixius edifferit, & Anastasius
Episcopus Nicenus, Quæstionibus in scripturâ. Quos et memorat Augustinus libro de
Hæresibus, & insuper confutat in Epistola ad Fortunatianum, & epistola ad Paulinam
Prætermitto, quod alij Tertulliano hanc ipsam notam inurant, ut Augustinus, Genna-
dius, Fulgentius, & Alfonsus Castrensis, de quibus suo loco.

Quest. 21.
Epist. 111.
Epist. 112.

BASILIVS id inuuisse visus est Homilia vigesima prima, que est in ali-
quot scripturæ locos: cum duo admodum consideratu dignissima protulerit; primum
Deum singula creasse Verbo, manibus vero hominem plasmasse: causas siquidem Dia-
bolicæ inuidentiæ memorans, hanc vnam præcipuam recenset, scilicet, quod Demon
viderit cuncta à Deo Verbo creari, solum vero hominem manibus plasmani; nec id fer-
re potuerit. Vnde ait.

Hac enim iniquitate imbutus, & à Dei familiaritate alienatus, ac ad partem defectionis conuersus: post-
quam vidit hominem, paruum quidem animal, supra omnem creaturam honoratum; cum esset antiquior homi-
ne, facillè conspexit, quemadmodum natatilia verbo tantum facta sunt, omniaq; in Mari viuentia (Pro-
ducant enim, inquit, aquæ reptilia animarum viuentium; nam verbo fecit Deus & cetera illa, que in Ma-
ri Atlantico agunt) verbo item terrestria, elephantes, equos, boues, greges animalium, armenta; omnia:
quodq; mirabilis, verbo Cælum & Solem, verbo herbas, verbo vndas, tam que supra Cælum sunt, quàm
que subter in Terra stagnant, & concaua replent, factas esse vidit: solum hominem manibus Dei plasmatum
esse. Hunc ei honorem inuidit. Eum nanque Sole præstantiorem animaduertit, quem ille verbo, hic manibus
sit conditus; & ille ob hominem constitutus, Homo verò propter Deum. Homo item, ut Deus esset, Sol, ut
homini famularetur.

Obtestatur igitur Basilius, Deum manibus hominem compegisse, cetera verò ver-
bo protulisse. Quod si diuina uirtute tantum ea Deus effecisset, nulla fuisset profectò
Dæmoni inuidentiæ præsumpta causa, quoniam nulla etiam extasset inter hominis, &
cæterarum rerum emolitionem discrepantia. At si manibus carneis (ut ita dicam) ho-
minem Deus plasmauit: igitur & pleetro linguæ cetera procreauit. Habet insu-
per Basilius aliud maximè perpendendum.

Tantumq; beneuolentiam diuinam, ac benignitatem erga eum prospexit, ut non contentus Deus tot ei com-
moditates tribuisse, sed eum tanquam suas delicias, & ornamentum proprium eligens, in Paradiso collocaue-
rit: insuper Angelos ei pedagogos adhibuerit. Deum postremo cum eo conuersantem, & eadem lingua cum
eo colloquentem.

Hæc Basilius. Colloquebatur igitur non tantum Deus cum Adam, sed & conuersaba-
tur, igitur humanam præferebat effigiem, & humanis proficiscebatur modis. Sed quæ
sit de his Basilijs sententiâ, cum de hominis plasmatione negocium habebimus, cumula-
tè differemus.

LYSITANVS, Deum humanam quandam effigiem sibi effecisse, &
oretenus cuncta ut fieret, pronunciaffe, non symbolicè, ac hæsitanter, ut supra conscri-
pti Patres prodiderunt, sed dilucida oratione asseruit super Genesim hoc loco, dicens.

Putarem Dominum Deum in orbis initio assumpsisse humanam effigiem, & ore suo sanctissimo hæc verba

D d d 2 pro-

AnnoMundi primo. Die Prima.

Dixitque Deus.

a. Hoc est, Verbo fecit; Quia per Verbum omnia condidit.

protulisse. Dixit Deus, Erit lux. Nam infra capite tertio habes, Deum venisse ad auram post meridiem, & vocasse Adam ad iudicium, qua omnia humanam effigiem eum tunc assumpsisse ostendunt. Dicere enim spiritualiter eum homines primos conuenisse, ac alloquutum fuisse, videtur mihi nimium literam torquere. Quod si tunc fatendum est eum humano ore locutum, cur non modo?

Cap. 28. Sententia huius fundamenta. Rom. 4.

Iof. 10. 4. Reg. 1.

Gen. 2. & 3.

Nonnullos alios ante Lufitanum hoc ipsum sensisse, Moses Barcepha Syrus in Commentarijs de Paradiso prima parte, scriptum reliquit. Nec prorsus suspitionibus destituta est haec sententia; Nam si Deus, vt locupletissimè testatur D. Paulus, vocat ea, quae non sunt, tanquam ea, quae sunt; quemadmodum sapius ijs rebus, quae sunt, externo vocis sono per legatos suos praecipere voluit; ita profecto Deum ipsum, & ijs quae non sunt, externo verbo mandasse arbitrandum est: Siquidem Iosue, vt in ipsius libro conscriptum cernimus, excelsa uoce, Soli, & Lunae, vt consisterent, praecipit; Elias quoque igni, vt de Caelo descenderet, madauit. Si igitur iste est Dei mos, ut rebus ijs quae sunt, voce externa per legatos suos imperet, igitur, & in opere creationis mirifico ipse externa voce, Luci, Firmamento, Astris, quae non erant, mandatū dedit vt proflirēt. Deinde Deū venisse ad auram hora pomeridiana, Adam vocasse, cum ipso colloquium miscuisset, in illum, Euam, atque Serpentem damnationis sententiam pronunciasse, sacrosancta Geneseos scriptura testatur: Quomodo ergo & nunc ore creaturas ad esse euocasse, sicut & tunc existimandum non est; cum haec, veluti & illa, sex his diebus emolitionis Mundi contigerint, & Moses eadem historiae ferie haec, atque illa enarret? Amplius Moses Deū appellasse lucem Diem, tenebras Noctem, firmamentum Caelum, aridam Terram; explicata oratione demonstrat; quod si externo verbo locutus non est Deus, quae nuncupatio ea ipsa fuit? Quod nomen eis indidit? certe nullum: Verum huic sententiae vniuersi fere mox enumerandi Patres aduersantur, ac refragantur.

a. Hoc est, Verbo fecit, quia per Verbum omnia condidit.

Verbum, Dicere, pro verbo interno, hoc est; conceptu mentis, seu simplici, quod est apprehendere, seu composito, quod est discurrere, & ratiocinari, capi perspicuum est. Vnde Augustinus libro quintodecimo de Trinitate, & Basilus in Ioannem, geminum dixerunt esse verbum: cordis, quod sibi ipsi mens loquitur: & oris, quod extra profertur. Quapropter Vatum, Philosophorumq; priscorum, atque Patrum praestantissimorum quamplurimi hoc loco, Dixit, ad Verbum Dei ipsum, scilicet aeternum filium retulerunt, quasi Moses verbo hoc Dixit, Deū cuncta Verbo effecisse significare velit, sicuti & Propheta in Psalmis, quasi repercussa vox, siue Echo quadam, eadē ferē ipsa referens ait: Ipse dixit, & facta sunt. Et Ioannes. Omnia per ipsum facta sunt. Caeterum Ethnici quoque atque Hebraei aeterno Verbo Deū vniuersa fabricasse consentunt.

Verbum duplex.

Psal. 148. Ioan. 1. Verbo omnia facta esse, Ethnici quoque agnouerunt.

IUSTINVS in Admonitorio, Orpheum id agnouisse verbis hisce testatur. Orpheus in iusurandis sic, Per Caelum iuro te, quod Deus, inclitus edit, Perque patris vocem primam, quam protulit ipse. Quam quidem vocem Dei Verbum nuncupat, per quod & Caelum, & Terram, & creaturam condidit vniuersam, sicut nos docent diuina sanctorum hominum prophetia. Quibus cum & ipse non nihil operae apud Aegyptios impendisset, didicit Dei Verbo vniuersam creaturam conditam esse. Quapropter ubi dixerat. Perque Patris primam vocem, quam protulit ipse. Adiecit haec, & coniunxit: Hac & consilijs Mundum firmauerat omnem.

Quo in loco vocis nomenclatura, more poetico, Verbum expressit. Hoc autem ita se habere declarat, quod patris ante intercesserat.

Diuino assiduas Verbo, quod conspice semper.

CLEMENS Alexandrinus Stromatum libro quinto, post plura.

Et in summa Pythagoras, Socrates, & Plato, dicentes se audire vocem Dei, considerantes vniuersorum constructionem, quae à Deo accuratè, & perfectè facta est, & ab eo perpetuò continetur, audiuerunt Mosem dicentem; Dixit, & facta sunt, describente Verbum Dei esse opus.

Porro si Clemens Pythagoram, Socratem, & Platonem, Verbum aeternum subodorasse testatur, Zenonem quoque & Trismegistum id penetrasse

LACTANTIUS libro quarto, capite nono, his prodit.

Hunc sermonem diuinum ne Philosophi quidem ignorauerunt. Siquidem Zenon rerum naturae dispositionem, atque opificem vniuersitatis non, vt praedicat; quem & fatum, & necessitatem rerum, & Deum, & animum Iouis nuncupat: ea scilicet consuetudine, qua solent Iouem pro Deo accipere. Sed nihil obstant verba, cum sententia congruat veritati. Est enim Spiritus Dei, quem ille animum nominauit: nam Trismegistus, qui veritatem penè vniuersam nescio quomodo inuestigauit, virtutem, maiestatemque Verbi saepe descripsit: sicut declarat superius illud exemplum, quo fatetur esse ineffabilem quandam, sanctumque sermonem, cuius enarratio modum hominis excedat.

STEVCHVS in Cosmopoeia in primum caput Genesis.

Quam sacrosanctam Theologiam, mirabiliter demiror etiam Orpheo fuisse perspectam, qui & Verbum Dei commemorauit, & formatorem eum dixit vniuersi, ad Filium scribens.

Inque Dei Verbum aspiciens, huic semper adesto, Desigens animi altas lucas, perge viamque Rectam, & qui solus dedit Orbi, cerne, figuram

In Verbum diuinum Mundi formatorem hortatur filium Museum, semper intueatur: Formatorem Mundi dicens sicut Anaxagoras vniuersum intellectum, quam digessisse Chaos, formamque Mundo dedisse semper praedicabat. Quod & Platoni fuisse cognitum, est supra quam dici possit admirandum. Cui notum fuit, ornatum, & certos, ac constantes Caeli motus à Verbo diuinissimo fuisse repositos. In Epimionide; Neque tempus, inquit, vllum stellis venerandis praescribamus, in quo vnaequeque proprium orbem conficiens ordinem absoluit, quem spectabilem, oculis que notum omnium diuinissimum Verbum instituit. O Deum immortalem, assertorem tam clarum esse Platonem Hebraicae Theologiae. Hebraica enim Theologia dicit; Verbo Domini Caeli firmati sunt. Plato autem, diuinissimum Verbum motus illos Caeli, rationesque ecclesites ordinasse. Si enim motus, vtique & ipsa corpora mota, & orbis eorum.

Psal. 32.

Hamerus in Commentatione, non ita eleganter hanc Platonis in Epimionide sententiam certè est interpretatus.

PHILO Vir ingenio & eruditione celeberrimus, quanquam dogmatibus nostris parum imbutus, tamen id sensit, vt Eusebius de Praeparatione Euangelica libro septimo, capite quinto, ex secundo ipsius de Agricultura excerptis.

Qui dubitandi ruborem effugere velit, audacter dicat, nulla re materiali machinam Mundi conseruari; sed Verbo aeterni Dei sempiterno, quod à medijs ad extrema, & ab extremis ad media protensum, inuictum, Natura sustinet cursum, fouens ipsum, atque conseruans, quasi vinculum quoddam Pater qui genuit ipsum, constituit. Merito igitur nec Terra vnaquam aquis summergetur, nec ignis extinguetur, nec caetera peribunt, cum Verbum Dei vocale, inter muta elementa constitutum, omnia conseruet.

Sed ueniamus ad Patres.

AVGVSTINVS de Genesi imperfecto, capite quinto.

Deum dixisse, Fiat lux, non voce de pulmonibus edita, nec lingua & dentibus, accipere debemus. Carnalium sunt istae cogitationes; secundum autem carnem sapere, mors est. Sed ineffabiliter dictum est; Fiat lux. Vtrum autem hoc, quod dictum est, Filio vnigenito dictum est, an id ipsum, quod dictum est, Filius vnigenitus est, quod dictum Dei Verbum dicitur, per quod facta sunt omnia, queri potest: dum tamen illa absit impietas, vt Verbum Dei vnigenitum Filium, quasi vocem prolatam, sicut à nobis fit, esse credamus. Verbum autem Dei, per quod facta sunt omnia, nec capere esse, nec desinet, sed sine inchoatione natum Patri coaeternum est. Quare hoc, quod dictum est, Fiat lux, si & cepit, & destitit dici, magis Filio dictum est hoc Verbum, quam ipsum est Filius: & tamen etiam hoc ineffabiliter.

IVNILIUS Apher Commentarijs in Genesim.

Quod autem dixerit Deus, siue vt lux fieret, siue vt alia, quae perhibentur; non nostro more per sonum vocis corporeum fecisse, credendus est, sed altius intelligendum, dixisse Deum vt fieret creatura: quia per Verbum suum omnia, vel per vnigenitum Filium suum fecit, de quo manifestius in Euangelio Ioannis; In principio, inquit, erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum; hoc erat in principio apud Deum: Omnia per ipsum facta sunt. Quod autem ait Ioannes, Omnia facta per Verbum Dei, hoc est, quod Moyses

Ioan. 1.

AnnoMundi primo. Die Prima.

Dixitque Deus.

- a. Hoc est, Verbo distinxit, quia Sapientia aeterna est rerum distinctionis causa.
- b. Vel, Verbo formavit, cum ab ipso Verbo sit rerum omnium forma, & compago.
- c. Dixit, Non temporaliter, nec corporaliter, sed aeternaliter: hoc est, genuit Verbum ab aeterno, in quo res erant, ut fierent; & modus, & tempus quo fierent; in Verbo quidem ab aeterno, sed in tempore ut fienda.

Moses ait; Quia dixit Deus, Fiat lux: dixit, Fiat firmamentum: dixit, Fiat caetera creatura; hoc quod Psalmus adiuncta & Spiritus Sancti persona, dicit; Verbo Domini Caeli firmati sunt: & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Et Post. Dixit Deus ut fieret, cum in coeterno sibi Verbo, unigenito videlicet Filio, cuncta creanda disposuit.

Psal. 33.

a. Hoc est, Verbo distinxit, quia Sapientia aeterna est rerum distinctionis causa.

D. THOMAS prima parte, quaestione quadragesima septima, articulo primo.

Et quia divina Sapientia est causa distinctionis rerum, ideo Moses dicit res esse distinctas Verbo Dei, quod est conceptio sapientiae. Et hoc est, quod dicitur: Dixit Deus; Fiat lux: & diuisit lucem a tenebris.

Gen. 1.

b. Vel, Verbo formavit, cum ab ipso Verbo sit rerum omnium forma, & compago.

D. THOMAS prima parte, quaest. sexagesima quinta, articulo quarto. Vel quia formae corporales, quas in prima productione corpora humana habuerunt, sunt immediatè à Deo productae, cui soli ad nutum obedit materia tanquam propriae causae. Unde ad hoc significandum Moses singulis operibus praemittit: Dixit Deus, fiat hoc, vel illud. In quo significatur formatio rerum per Verbum Dei facta, à quo est omnis forma, & compago, & concordia partium.

c. Dixit, Non temporaliter, nec corporaliter, sed aeternaliter.

AVGVSTINVS de Genesi ad literam libro primo, capite secundo. Et quomodo dixit Deus, Fiat lux: utrum temporaliter, an in Verbi aeternitate? Et si temporaliter, utique mutabiliter, quomodo ergo possit intelligi hoc dicere Deus, nisi per creaturam? ipse quippe est incommutabilis. Et si per creaturam dixit Deus, Fiat lux: quomodo est prima creatura lux, si erat iam creatura, per quam Deus diceret, Fiat lux? An non est prima creatura lux, quia iam dictum erat; In principio fecit Deus Caelum & Terram: & poterat per Caelestem creaturam vox fieri temporaliter, atque mutabiliter; qua diceretur, Fiat lux? Quod si ita est, corporalis lux facta est ista, quam corporeis oculis cernimus, dicente Deo per creaturam spiritalem, quam Deus iam fecerat, cum in principio fecit Caelum & Terram, Fiat lux: eo modo quo per talis creatura interiorum, & occultum motum diuinitus dici potuit, Fiat lux. An etiam corporaliter sonuit vox dicentis Dei, Fiat lux: sicut corporaliter sonuit vox dicentis Dei; Tu es Filius meus dilectus: & hoc per creaturam corporalem, quam fecerat Deus, cum in principio fecit Caelum & Terram, antequam fieret lux, qua in hac sonante voce facta est. Et si ita est, qua lingua sonuit ista vox dicente Deo, Fiat lux: quia nondum erat linguarum diuersitas, qua postea facta est in edificatione Turris post Diluuium? Quenam lingua erat una, & sola, qua Deus locutus est, Fiat lux: & quis erat, quem oportebat audire, atque intelligere, ad quem vox huiusmodi proferretur? An haec absurda, carnalisque cogitatio, atque suspicio est? Quid ergo dicimus? An id, quod in sono vocis intelligitur, cum dicitur, Fiat lux; non autem ipse corporeus sonus, hic bene accipitur esse vox Dei? Et utrum hoc ipsum ad naturam pertineat Verbi eius, de quo dicitur, In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum; & Deus erat Verbum? Cum enim de illo dicitur; Omnia per ipsum facta sunt: satis ostenditur & lux per ipsum facta, cum dixit Deus, Fiat lux. Quod si ita est, aeternum est quod dixit Deus, Fiat lux; quia Verbum Dei Deus apud Deum, Filius unicus Dei Patri coaeternus est: quamuis Deo hoc in aeterno Verbo dicente, creatura temporalis facta sit. Cum enim verba sint temporis, cum dicimus quando, & aliquando; aeternum tamen est in Verbo Dei, quando fieri debeat aliquid: & tunc fit, quando fieri debuisse in illo Verbo est, in quo non est quando & aliquando; quoniam illud ipsum Verbum aeternum est.

Matth. 3.

Ioan. 1.

Et

Et capite nono confimilia edisserit.

Quod ergo dixit Deus, fiat lux, & facta est lux: in aliquo die dixit, an ante omnem diem? Si enim Verbo sibi coeterno dixit, hoc utique intemporaliter dixit: Si vero temporaliter dixit, non Verbo sibi coeterno, sed per aliquam dixit creaturam temporalem: ac per hoc non erit prima creatura lux, quia iam erat creatura, per quam temporaliter diceretur, Fiat lux: atque illud ante omnem diem fecisse intelligitur, quod dictum est; In principio fecit Deus Caelum & Terram: ut Caeli nomine intelligatur spiritualis iam facta, & formata creatura, tanquam Caelum Caeli huius, quod in corporalibus summum est. Secundo enim die factum est firmamentum, quod rursus Caelum appellauit, Terrae autem nomine inuisibilis & incompositae, ac tenebrae abyssi, imperfectio corporalis substantiae significata est, unde temporalia illa fierent, quorum prima esset lux. Quomodo autem per creaturam illam, quam fecit ante tempora, dici potuit temporaliter, Fiat lux, inuenire difficile est. Sono enim vocis non intelligimus dictum: nam quicquid tale est, corporeum est. An ex illa imperfectio- ne substantiae corporalis fecit aliquam vocem corpoream, per quam sonaret, Fiat lux? Ergo aliquid vocale corpus ante lucem creatum, atque formatum est. Sed si ita est, iam erat tempus, per quod vox curveret, sonorumque spatia sibi succedentia pretereirent. Quod si iam erat tempus, antequam fieret lux, in quo tempore fieret vox qua resonaret, Fiat lux: ad quem diem pertinebat illud tempus? Nus enim dies, idemque primus ille numerari incipit, quo facta est lux. An ad ipsum diem pertinet totum spatium temporis, & quod factum est vocale corpus, per quod sonaret, fiat lux, & quod facta est ipsa lux? Sed omnis talis vox propter audientis corporalem sensum à loquente profertur, ita enim facta est, ut percusso aere sentiatur. Nunquid itaque talè habebat auditum illud, quicquid erat, inuisibile & incompositum, cui sic Deus personaret, ac diceret, Fiat lux? Abscedat itaque haec ab animo cogitantis absurditas. Vtrum ergo spiritualis motus, sed tamen temporalis erat, quo dictum intelligimus, fiat lux, expressus ab aeterno Deo per Verbum coeternum in creatura spirituali, quam iam fecerat; cum dictum est; In principio fecit Deus Caelum & Terram: id est, in illo Caelo Caeli? An & ista locutio non tantum sine aliquo sono, sed etiam sine vilo temporali motu spiritualis creaturae, in eius mente, atque ratione fixa quodammodo à Verbo Patri coeterno, & quodammodo impressa intelligitur, secundum quam moueretur, & ad speciem conuerteretur inferior illa tenebrosa imperfectio naturae corporeae, & fieret lux? Sed multum est, ac difficillimum capere, quomodo dicatur, Deo non temporaliter iubente, neque id temporaliter audiente creatura, qua contemplatione veritatis omnia tempora excedit, sed intellectualiter sibi met impressas ab incommutabili Dei sapientia rationes tanquam intelligibiles locutiones, in ea, que infra sunt transmittente, fieri temporales motus in rebus temporalibus, vel formandis, vel administrandis. Si autem lux, qua primum dicta est, ut fiat, & facta est, etiam primatum creaturae tenere intelligenda est, ipsa est intellectualis vita: que nisi ad Creatorem illuminanda conuerteretur, fluitaret informiter. Cum autem conuersa, & illuminata est, factum est quod in Verbo Dei dictum est, Fiat lux.

GLOSSA Ordinaria eruditè hanc Augustinianam doctrinam sic collegit, ac obstrinxit.

Non temporaliter. Si enim temporaliter, & mutabiliter, si mutabiliter, & per subiectam creaturam. Si per subiectam creaturam, non est lux prima creatura. Sed forsitan, quia iam dictum erat; In principio fecit Deus Caelum, &c. poterat per caelestem creaturam vox ista temporaliter fieri: Fiat lux. Quod si ita ista corporalis lux facta est per subiectam creaturam, quam ante fecerat, dicente Domino: Fiat lux: Quomodo per spiritualis creaturae occultum motum dici potuit diuinitus? Non enim corporaliter sonuit vox Dei, sicut illa Mar. 1. Tu es filius meus, &c. Quia enim lingua sonaret, cum linguarum diuersitas nondum esset, nec lingua erat una, & sola, qua loqueretur; nec erat quem oporteret audire, & intelligere? Bene ergo accipitur vox Dei Verbum, quod in sono vocis intelligitur. Ad naturam enim Verbi, per quod omnia facta sunt, hoc ipsum pertinere dicitur. Aeternum ergo est, quod dixit Deus; Fiat lux; quia Verbum Dei Patri coeternum.

Marc. 1.

EVCHERIVS Commentarijs libro primo, capite secundo, confimilia Augustino edocuit.

Si in die dixit; temporaliter dixit: si temporaliter dixit, per aliquam creaturam dixit. Ergo non est prima creatura lux: quia iam erat, per quam diceret, Fiat lux. Verbum enim nec in die dixit, nec temporaliter dixit: quia ante omnem creaturam Verbum suum genuit. Dicitio itaque Dei, Verbum Dei est: sed diuina Scriptura parauit congruens, & quodammodo eos lactans, ut proficiant, & cibum spiritalem capiant, voluit semper per omnem creaturae formationem dictionem Dei nuncupare. Ut (verbi causa) si requiras, quomodo facta est lux? audias, In Verbo Dei erat, ut fieret. Quomodo factum est Caelum? in Verbo Dei erat, ut fieret. Et caetera per ordinem, si requiras quomodo facta sunt? In Verbo Dei erant, ut fierent, Hoc enim est; Dixit Deus; Fiat lux.

ISIDORVS de summo Bono libro primo, capite decimo.

Non sic, quemadmodum nos transitoriè dicimus, Fiat aliquid: sic Deus dixit, Fiat Caelum in principio. Illud enim semper in Verbo unito dictum est. Si transitoriè dictum est à Deo, Fiat, erat utique creatura aliqua, unde iam talis fieret vox: sed quia antequam diceret, Fiat, nulla extitit creatura; ipsum Fiat, quod dictum est, in aeternitate Verbi, non in vocis sono, enunciatum est.

R V-

RVPERTVS Commentarijs in Genesim libro primo, capite decimo.

Quid enim ex hac breuissima enunciatione colligimus, nisi quod certissimum est, quia per Verbum suum omnia Deus operatus est? Nec vero ita sensibus pueri sumus, ut putemus Deum vocalem, dentibus, palato, & labijs cum plectro lingua percussis, elementari sono dixisse, Fiat lux: sicut nec in eo, quod spiritus Dei fe-

Pfal. 44. Pfal. 109.

rebatur super aquas, phantasma illud admittimus, quod stans, aut sedens in aliqua parte, magnum anhelitum suum super aquas omnes sufflando emisit Deus. Non, inquam, sic infantiliter, aut carnaliter de Creatore spirituum Deo sentimus. Sed nec illas affectiones, quibus mente promouemur, ut eo modo, quo dictum est, verba per aërem traſcurrentia mittamus, incommutabili, atque impassibili Deo ascribimus. Quid ergo? Quid in eo quod dictum est, dixit Deus, nisi generationem Verbi aeterni, Verbi Deo consubstantialis, de cuius effectu, & nos, & Angeli, rationales sumus, significatam intelligere debemus? Verè enim sine voce natum, & omnia potentialiter continens Verbum, tunc Pater actualiter generauit, quando Cælum, & Terram creauit, quando lucem, & cetera fecit. Eructauit ergo cor Patris Verbum bonum: & ex vtero, idest de sue substantie secreto, ante Luciferum genuit illud, quando dixit; Fiat lux.

Intelligas sana mente, Patrè non generasse tunc Filium sibi cõparem, quando creauit Cœlũ, & Terram: quandoquidem ab aeterno Pater semper generat Filium, sed produxisset Cœlum & Terram, ceteraq; , quæ in Verbo semper generato, ut in Idæa extabant.

P E T R V S Comestor Scholasticæ historiae capite tertio. Dixit, idest Verbum genuit, in quo erat ut fieret lux, idest tam facile, ut si quis diceret verbo. Hugo Carensis eadem suffuratus est.

A N S E L M V S Laudunensis in Glossa Interlineari. Dixit, inquit, non temporaliter, non sono vocis, sed in Verbo sibi coeterno.

B E D A Expositione super Genesim. Quomodo dixit Deus, per quam vocem, aut cui dixit ante omne tempus? Dixit autem Verbo sibi coeterno, & incommutabili, non corporali sono vocis, sed internis, aeternisq; rationibus.

Et libro de sex dierum Creatione. Illa locutio, non tantum sine aliquo sono, sed etiam sine illo corporali motu, creatura spiritualis eius mente, atque ratione quodammodo infixæ per Verbum Patris coeternum, sed multum ac difficillimum est capere, quomodo dicitur Deo non temporaliter iubenti, neque id temporaliter audiente creatura, qui contemplatione veritatis omnia tempora excedit: sed intellectualiter sibi met expressas, cum Patri coeternæ Sapientia tanquam intelligentibus locutionis ad ea quæ infra sunt transmittentes, ut fieret temporalis motus in rebus temporalibus, siue formandis, siue administrandis.

M A G I S T E R secundo Sententiarum, distinctione tertiadecima, relata D. Augustini sententia concludit. Dixit ergo Deus, Fiat, &c. non temporaliter, non sono vocis, sed in Verbo sibi coeterno, idest, Verbum genuit intemporaliter, in quo erat; & disposuit ab aeterno, ut fieret in tempore, & in eo factum est.

D. T H O M A S Expositione in Iob, capite primo, lectione secunda. Nam dicere Dei dupliciter accipitur. Nam quandoque refertur ad conceptum cordis; quandoque autem ad significationem, qua huiusmodi conceptus alteri exprimitur. Secundum igitur primum modum, dicere Dei est aeternum, & nil est aliud quam generare Filium, qui est Verbum ipsius. Secundo vero modo, specialiter Deus aliqua dicit, diuersimodè tamen, secundum quod congruit eis, quibus dicit; Nam hominibus corporales sensus habentibus, aliquando Deus locutus est aëreo sono, formato in aliqua subiecta creatura, sicut vox sonuit in Baptismo, & in transfiguratione Christi. Hic est Filius meus dilectus. Aliquando autem per imaginariam visionem, sicut multoties legitur in Prophetis. Aliquando autem intelligibili expressione, & hoc modo intelligendum est Dominum ad Sathan dixisse, in quantum cum intelligere facit, quod ea, quæ ipse agit, a Deo conspiciuntur.

Matth. 3. Matth. 17.

T O S T A T V S in Postillis. Dicere pertinet ad Patrem, in quantum per Filium omnia operatur qui est ars, & sapientia Patris. Filius autem Verbum est, ad quod dici pertinet, quia Verbum est per dictionem passiuam.

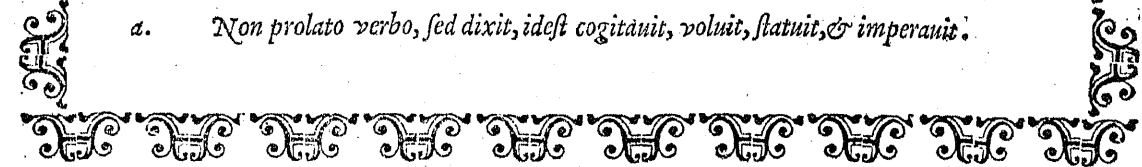
A L B E R T V S Magnus prima parte Summæ de quatuor coequeuis, questione duodecima, articulo vndecimo, eam excitat, & suscitatur difficultatem. Queritur, cum ab aeterno dixerat Verbum, quare non sequitur, quod ab aeterno creauit, & fecit lucem? Resp. Dicendum, quod duo sunt in Verbo ab aeterno, scilicet, id est, & determinatio vniuersaliusque, quando debet procedere in esse; & hoc vocatur ab Augustino plenitudo temporis, respectu Filij. Dicit enim Augustinus super illud; Quando venit plenitudo temporis, quod plenitudo temporis fuit impletio temporis, quod præsciuerat Deus, in quo Filius debuit incarnari: & similiter est respectu aliarum creaturarum; quia vnaqueq; tunc esse incipit, quando ab aeterno Deus ei præordinauit, ut fieret. Et hoc est, quod dicitur, Verbum genuit, in quo erat ut fieret. Nec tamen sequitur, quod ab aeterno creatura sit, licet Verbum dictum sit ab aeterno: quia non est idem iudicium de hac causa, & causato, eo quod ipsa in infinitum distet à suo causato; non ideo proportionatur

Gal. 4.

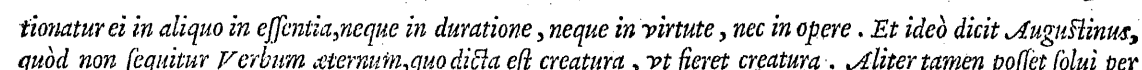

Dixitque Deus.

Anno Mundi primo. Die Prima.

a. Non prolato verbo, sed dixit, idest cogitauit, voluit, statuit, & imperauit.

tionatur ei in aliquo in essentia, neque in duratione, neque in virtute, nec in opere. Et ideo dicit Augustinus, quod non sequitur Verbum aeternum, quo dicta est creatura, ut fieret creatura. Aliter tamen posset solui per distinctionem huius: Ab aeterno dixit ut fieret, eo quod ab aeterno potest determinare hoc verbum, Dixit, vel hoc verbum, Fiat. Et primo modo est vera: secundo modo falsa. Ab aeterno enim dixit, ut fiat, non ab aeterno, sed tunc quando incepit.

Perpendendum est autem, ex his patribus Rupertum, Comestorem, Carenssem, verbum Dixit ad generationem Verbi simpliciter retulisse, ceteros Patres modum, quo cuncta per Verbum, seu verbo condita fuerint, declarare maluisse. Verum ex his nonnulli elegantius, quo pacto cuncta per Verbum producta dicantur, expresserunt: idq; duplici via, seu modo elucidarunt. Augustinus, & Eucherius candidè, maximoq; cum nitore doctrinæ id explicuere hoc pacto; quod omnia per Verbum & verbo procreata perhibeantur, quia quod aeternum erat in Verbo, ut fieret, & quando fieret, ita factum est; tuncque factum est, quomodo, & quando fieri debuisset, in ipso fuit insitum Verbo. D. Thomas & ipse eleganter alterum deduxit asseuerandi modum, quo cuncta verbo, & per Verbum condita prædicentur; nempe, quia Verbum, hoc est diuina Sapientia distinctionis rerum causa est, & quoniam formæ, quibus res existunt, immediatè à Deo fuere producta per Verbum, à quo omnis forma, compago, & partium concordia promanat.

a. Dixit, non prolato verbo, sed Dixit, idest cogitauit, voluit, statuit, & mandauit.

Verum cum & verbum Dicere sacra in pagina, pro eo quod est velle, statuere, diffinire, iubere, mandare, & imperare sæpius sumatur; haud mirum alicui videri debet, si plurimi, iidemq; præstantissimi Patres, Dixit, pro voluit, statuit, & imperauit, hoc in loco interpretati sint.

B A S I L I V S Hexameron Homilia secunda. Proinde in Deo cum vocem, verbum & præceptum asserimus: caue, intelligas, aut cogites eum strepitum, qui per vocis organa editur, non item aërem lingue officio articulatum, & impressum; sed momentum id, eamve inclinationem diuinæ voluntatis censemus in præcepti speciem figurari, quod eorum quæ docentur velut oculis res subiecta colliquescat, & manifestetur expressius.

Glossa locupletata hæc desumpsit. A M B R O S I V S Hexameron libro primo, capite nono. Naturæ Opifex lucem locutus est, & creauit. Sermo Dei voluntas est: opus Dei, natura est: lucem creauit, tenebras illuminauit. Et dixit Deus; Fiat lux, & facta est lux. Non ideo dixit, ut sequeretur operatio, sed dicto absoluti negocium. Vnde pulchre Davidicum illud; Dixit, & facta sunt. Quia dictum impleuit effectus. Auctor ergo lucis Deus; locus autem, & causa tenebrarum Mundus est. Sed bonus auctor ita lucem dilexit, ut Mundum ipsum in suo aperiret lumine, atque eius speciem venustaret. Et Post. Dixit Deus, non ut per vocis organa quidam sonus sermonis exiret, nec ut linguae motus cælestis formaret alloquium, atque aërem istum quidam verborum strepitus verberaret; sed ut voluntatis suæ cognitionem proderet operationis effectu.

Pfal. 145.

A T H A N A S I V S contra Arrianos, Sermone tertio. Dixit, non ut in rebus humanis administer aliquis audiret, auditamque loquentis voluntatem opere præstaret: id enim proprium est rebus creatis: de Verbo autem id cogitare, aut dicere, absurdum fuerit. Est enim Verbum Domini architectus, & rerum auctor, & est Patris voluntas: atque inde est, quod non relatum est à Scriptura, eum vel audisse aliquo modo, vel respondisse, aut qualia tandem fieri ea vellet, percunctatum fuisse: Ee sed

Gen. 15.
Exod. 3.
Zach. 1.

sed potius dixit Deus, Fiat, & subintulit, & ita factum est: nam quod placuit, & voluit, id statim Verbo perfectum, atque absolutum fuit. Quum enim Deus, vel Angelis, vel alijs precipit, vel cum Mose loquitur, aut Abrabe promissiones facit, tum is qui audit, ita respondere inducitur, ut alius dicat, quomodo id scire potuero: alius vero, quae solium deligas. Et rursum; Si ex me sciscitanti fuerint, quod nomen tibi sit, quid respondebo illis? Et Angelus Zacharia dixit; Hec dixit Dominus: Zacharias Dominum vicissim percunctatur, Domine qui in omnia imperium, & potestatem habes, quousque tandem non misereberis Hierusalem? Et datur illi audire verba bona, & consolatoria. Habet enim unusquisque istorum mediatorum, Verbum scilicet, & Sapientiam Dei indicantem, quae sit voluntas Patris. Quum autem ipsum Verbum operatur, & creat, non est illic aut percunctatio, aut responsio: in Verbo enim est Pater, & Verbum in Patre: sed sufficit velle, & opus perficitur: ut illud, dicere Patrem, indicium nobis sit voluntatis diuinae: illud autem; Et factum est ita, opus significet, quod perfectum fuit per Verbum, & Sapientiam, in qua est voluntas Patris: & illud ipsum, quod Deus dixerit, in Verbo cognoscitur: omnia enim in Sapientia fecit, quippe quum & Verbo Domini Caeli firmati sint; & vnus sit Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per illum.

Psal. 32.
Psal. 113.

THEODORETUS in Genesim, quaestione nona.
Non precipit Deus alteri cuiquam creare; sed quae non sunt, vocat; ita ut hic praecceptum sit ipsa voluntas. Omnia enim, ait, quaecumque voluit, fecit Deus.

CYRILLUS Alexandrinus in Genesim, libro primo.
Quippe singulis in rebus creandis, Verbum tantummodo summi Dei creare valebat, nutusque eiusdem duntaxat producere omnia poterat.

CHRYSOSTOMUS Homilia in Genesim tertia.
Et dixit Deus; Fiat lux: & facta est lux. Dixit, & facta est: mandauit, & tenebrae quidem fugatae sunt; lux autem producta. Vides ineffabilem potentiam?

GLOSSA Ordinaria.
Et perinde est dicere; Dixit Deus, ac voluit, atque praecipit, ut hoc, vel illud feret.
D. THOMAS Postilla in Genesim, capite primo, disertius explicauit emphasim vocis, Dixit; inquit.

Id est dicere, non fuit vocalis expressio, seu insinuatio, sed fuit tantum conceptio cum ipsius voluntatis imperio: ad quae subsequuta est exterior operatio. Vnde differentia est inter nostram locutionem, & Dei, quia ad eius dicere, sequitur facere; & loquor de intellectu eius ad voluntatem extenso: ad nostrum autem dicere vel velle, non sequitur aliud extra, cum actiones, quae faciunt aliquid extra, requirant materiam, in quam agant.
TOSTATUS in Postillis.

Aliqui querunt, qua voce Deus loquutus fuerit, cum ista dicebat. Respondetur, quod si Deus in aliqua lingua loquutus fuisset, hoc fuisset in Hebraea; quia illa prima omnium fuit, & communissima, & sanctissima, quam Deus inter ceteras diuisas linguas proprio populo suo reliquit; & in qua lex data fuit; Sed Deus non loquutus fuit aliqua voce sensibili, quia fuisset aliquid supernacuum, cum loquutio sit ad indicandum conceptum alicui intelligenti: sed tunc nullus erat homo, cui vocaliter loqui deberet. De his Isidorus nono Etymologiarum. Angeli autem, qui tunc erant, non voce, sed solo intellectu percipiunt. Importat autem hic dicere Dei intelligere praefatum, & velle; id est, quod Deus ab aeterno iudicauit, & voluit res pro tunc debuisse creari.

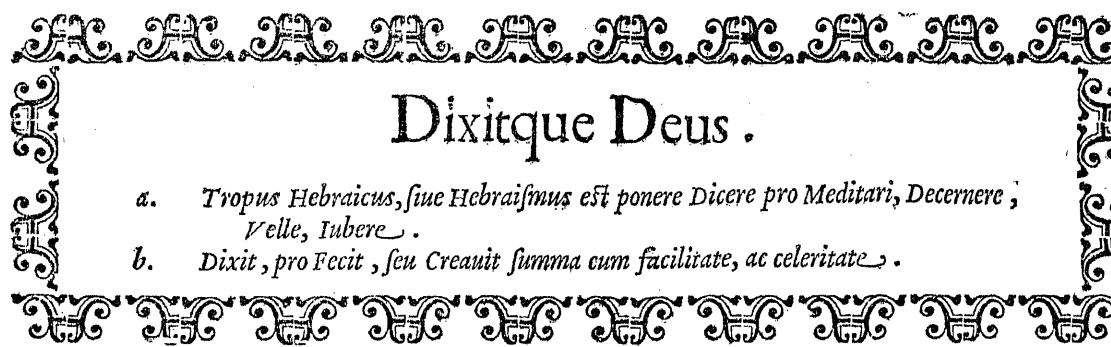
DIONYSIUS Carthusianus Commentarijs in Genesim.
Quemadmodum autem Deus artifex summus est, simplicissimus spiritus, & sapientissimus actor: sic dicere eius est spirituale, ac intellectuale; non vocale, aut transitorie sonans. Nec dixit istud per creaturam subiectam, sed sicut immediate produxit, ita per se dixit; Et hoc dicere Dei, est praefatum intelligere eius, quo vult, seu praecipit aliquid esse. Sic igitur Deus Trinitas, vnus vniuersorum creator dixit, id est, intra se concepit, cogitauit, ac iussit.

CAIETANVS in Genesim caput primum.
Dicere diuinum, est proculdubio intellectuale; nec est dicere prophetando, quod erit lux; sed est dicere praefatum; hoc est diffinitiuum, ac imperatiuum; ut sit lux.

VIELMIVS Lectione nona.
Porro autem, quod hic scribitur; Et dixit Deus: complures perinde dictum putarunt, atque iussit, seu mandauit: quod Dicere, pro Iubere, Iona secundo patenter Hebraeis positum fuerit, qui sic legunt; Et dixit Dominus pisci, ut euomeret Ionam: quod & alibi quoque similiter haberi Docti testantur. Sed & Dauid cum dixisset; Ipse dixit, & facta sunt: confessim explicans quale dicere illud fuerit, ita subdidit; Ipse mandauit, & creata sunt. Pagninus tamen, & Felix legunt; Ipse dixit, & fuit (nimirum Orbis) ipse praecipit, & stetit: ut dicere ad existentiam, praecipere ad permanentiam, & consistentiam retulisse, videri Propheta possit; sed nihilominus existimatur amplificatio, & exornatio. Et post. Et intelligentia huic mirifice consentit verbum, Fiat, quod dicendo protulisse scribitur, imperatiui enim modi est.

Ion. 2.
Psal. 148.

Tropus

Dixitque Deus.

- a. Tropus Hebraicus, siue Hebraismus est ponere Dicere pro Meditari, Decernere, Velle, Iubere.
- b. Dixit, pro Fecit, seu Creauit summa cum facilitate, ac celeritate.

AnnoMundi primo. Die Prima.

a. Tropus Hebraicus, siue Hebraismus est ponere Dicere pro Meditari, Decernere, Velle, Iubere.

STEVCHVS in Cosmopoeia, in caput primum Genesim.

Vt in omni lingua, & gēte priuatus est dicendi mos, sic crediderim habere suos Hebraeos tropos, ac similitudines, ac translationes. Similitudo autē est, ut quemadmodū Reges ac Dictatores, imperijs solis ac dictis, immensa opera excitant, sic magno Dictatore imperante, surgerent omnia, omnibus illi naturis parere paratis. Vt autem agnoscamus esse in hoc sermone non abstrusionem, interiorēq; aliquam rationem, sed consuetudinem loquendi solam, ex eo liquet exemplo, quod est apud Ionam: Et dixit Dominus pisci, & euomuit Ionam. Hic aut iussim, motumq; reconditum interpretari cogimur, potius quā locutionem; aut similitudinem quandam esse. Quae etiam dicitur; Odoratus est Dominus sacrificium. Quibus enim naribus? Est autem duobus modis figuratum, & tropicum, superius quod dicitur, quod neque loqui Deus, neque irrationales bestiae possint. Et post. Dicere eius, est velle: velle autem & posse idem apud cum, etiam auctore Aristotele. Has dictiones Mosaiscas respiciens Dauid, & ipse confessus est; Verbo Domini Caeli firmati sunt. Quae de Verbo sunt ascripta a nonnullis, mihi viderentur ab eis potuisse non credi, si sermonis Hebraici nota fuisset consuetudo. Nam & Hebraei probant, dicere in sua lingua, esse quasi cogitare, secūq; meditari. Dant enim dictionem etiam cordi; Dixit inspiciens in corde suo, non est Deus. Salomon; Dixi ego in corde meo, vadam, & affluam diuitijs, & fruam bonis. Et in libris Regum; Porro Anna loquebatur in corde suo. Quae sit autem locuta, superius ostendit. Ergo cum ait, & dixit; Idem erit, atque cogitauit in corde suo, meditatus est, decreuit esse lucem. Secernentes ergo Hebraismos a naturalibus, omniumque gentium communibus locutionibus, iter ad veras rerum intelligentias tendemus.

Ion. 2.
Gen. 8.
Psal. 32.
Psal. 137.
Ecclef. 2.
1. Reg. 1.

b. Dixit, pro Fecit, seu Creauit summa cum facilitate, ac celeritate.

CHRYSOSTOMVS, Homilia in Psalmum centesimum quadragiesimum octauum.

Si quis autem dubitet, a me discat, quod habent opificem, effectorem, & qui illis prouidet, earumq; curam gerit. Duo enim hic ponit, vel potius tria, atq; adeo si quis recte perpendat, etiam quatuor: quod id, quod est, fecerit; & ex ijs, quae non erant, fecerit; & facile fecerit; & a se facta regat, & administrat. Dicendo enim, Dixit, ostendit facilitatem: ut etiam Paulus significans, dicebat; Qui viuificat mortuos, & vocat, quae non sunt, tanquā quae sunt; nomine vocationis nobis facilitatem indicans. Quod autem quae facta sunt, regat, & contineat, ipse Propheta rursus ostendit, subiungens; Statuit ea in saeculum, & in saeculum seculi; praecceptum posuit, & non praeteribit. Vide quomodo hic quoque ostenderit potestatem, auctoritatem, non solum quod statuerit, sed etiam quod praecceptum dixerit, humanis dictionibus eius operationem indicans. Quemadmodum enim tibi dicere, & praecipere est facile; ita Deo facere quae non sunt, regere, & continere: immo verò non ita habet, sed est longe facilis. Neque enim verbis potest explicari summa facilitas, cum qua fecit omnia.

Rom. 4.
Psal. 148.

EVCHERIVS primus mihi visus est hanc fuisse interpretacionem suis Commentarijs in Genesim.

Vel Dixit, pro Fecit, posuit scriptor; ut celeritatem, vel facilitatem operis Dei ostenderet: ac si diceret, tam facile lucem fecit, sicut quis loquitur. Neque enim corporalibus modis loquitur diuina natura: nec quoties dixit, toties verba formauit. Vnum enim Verbum genuit coeternum, & consubstantium sibi, in quo omnia ineffabiliter, & intemporaliter dixit. Talis enim Dei locutio, non temporaliter praeteriens sonus, sed solacio est rationis.

ALCVINVS Quaestione in Genesim trigesima prima.
Dixit, pro Fecit, scriptor posuit, ut celeritatem, vel facilitatem operis Dei demonstraret.

Ecc 2 PE-

AnnoMundi
primo.
DiePrima.

Dixitque Deus.

- a. Dixit, idest, Creauit.
b. Dixit, is Tropus est humanus, à Mose insitus.

P E T R V S Comestor, Scholasticæ historiae, capite tertio.

Dixit, idest, tam facile fecit, vt si quis diceret verbo.

H V G O Carenfis id mutuauit.

Commendatur autem auctor Deus à facilitate operandi, vbi dicitur, Dixit.

Glossa Ordinaria id ipsum ex Alcuino adnotauit.

T O S T A T V S in Postillis.

Vel ponitur dicere, quia Deus sine aliquo labore, vel difficultate fecit: sicut imperare, vel dicere, labor non est.

a. Dixit, idest, Creauit.

D. T H O M A S in primum Sententiarum, distinctione vigesima septima, questione secunda, articulo secundo, hoc ipsum non reticuit, cum dixit.

Quidam enim dicunt, quod dicere de Deo dicitur tripliciter. Quandoque enim dicere, est idem quod intelligere; & sic est essentialis. Quandoque enim dicere idem est, quod generare: & sic est notionale. Quandoque enim dicere, est idem quod creare: & sic dicere connotat respectum ad creaturam; & est essentialis.

V I E L M I V S Lectione nona.

Anonymi veruntamen nonnulli accipiunt verbum, Dixit, pro eo quod est, Creauit: etenim dicere, cum ad Deum transfertur, interdum quidem pro intelligere, aliàs pro gignere, & aliquando etiam pro creare capi existimant; & primo, ac tertio modo essentialis esse; secundo autem notionalis.

b. Dixit, is Tropus est humanus, à Mose insitus.

C H R Y S O S T O M V S Homilia tertia in primum caput Geneleos.

Vidisti quantum se nostrorum ingeniorum paruitati attempauerit beatus ille Propheta, immo misericors Deus per Prophetam linguam erudiendo omne hominum genus, vt videat eorum, que facta sunt, ordinem: & quis Vniuersi Opifex, & quomodo vnumquodque produxit? Quoniam enim adhuc imperfectus erat humanum genus, quam vt perfectiora capere posset: propterea pro auditorum imbecillitate, Prophetæ linguam Sanctus mouebat Spiritus, inque hunc modum nobis omnia edifferebat. Et vt discas, quod propter mentis nostræ imperfectionem hoc enarrationis attemperamento fuerit vsus: vide quod Tomitri filius, cum iam euenisset ad virtutem hominum genus, non iam hac via ingreditur, sed in sublimiorem eruditionem auditorem subducit. Nā vt dixit; In principio erat sermo, & sermo erat apud Deum, & Deus erat sermo: mox subiicit; Erat lux vera, que illuminat omnem hominem venientem in hunc Mundum. Nam quemadmodum hoc loco lux ista sensibilis precepto Domini producta, & Tenebræ illæ visibiles absconditæ: sic & lux mentalis tenebras errorum effugauit, & ad veritatem errabundos manuduxit.

T E R T V L L I A N V S inter plures Patres, quo pacto Scripturæ humanos mores, atque humanam formam, & faciem in Deum sæpe referant, prolixius, & elegantius edifferit, libro de Trinitate, capite sexto.

Et licet Scriptura cælestis ad humanam formam faciem diuinam sepe conuertat, dum dicit; Oculi Domini super iustos: Aut dum odoratus est Dominus Deus odorem bonæ fragrantie: Aut dum traduntur Moyse Tabule scriptæ digito Dei: Aut dum Populus filiorum Israel de Terra Aegypti manu valida, & brachio excelso liberatur: Aut dum dicit; Os enim Domini locutum est hæc: Aut dum Terra scabellum pedum Dei esse perhibetur: Aut dum dicit; Inclina aurem tuam, & audi. Et Post. Efficacia igitur ibi diuine per membra monstrantur: non habitus Dei, nec corporalia lineamenta ponuntur. Nars, & cum oculi describuntur, quod omnia videat, exprimitur. Et quando auris, quod omnia audiat, proponitur. Et cum digitus, significan- tia quadam voluntatis aperitur. Et cum nares, præcum quasi odorum perceptio ostenditur. Et cum manus, quod creature sit omnis auctor, probatur. Et quando brachium, quod nulla natura contra robur ipsius repugnare possit, edicitur. Et quando pedes, quod impleat omnia, nec sit quicquam, vbi non sit Deus, explicatur.

Neque

Pfal. 33.
Gen. 8.
Exod. 31.
Deut. 5.
Ira. 1.
Ira. 66.
4 Reg. 19.

AnnoMundi
primo.
DiePrima.

Dixitque Deus.

- a. Dixit, pro eo quod est, In Sapientia fecit.
b. Non tantum Pater, sed & Filius, & Spiritus Sanctus, quia eiusdem sunt natura, & consensus.

Neque enim sunt ei aut membra, aut membrorum officia necessaria, ad cuius solum etiam tacitum arbitrium & feruunt, & adsunt omnia. Cur enim requirat oculos, qui lux est? Aut cur querat pedes, qui vbi que est? Aut cur ingredi velit, cum non sit, quod extra se progredi possit? Aut cur manus expetat, cuius ad omnia insituenda artifex est & silens voluntas? Nec auribus eget, qui etiam tacitas nouit voluntates. Aut propter quam causam linguam querat, cui cogitare iussisse est?

a. Dixit, pro eo quod est, In Sapientia fecit.

G R E G O R I V S Nyssenus subobscura, & obuoluta narratione, aliam attulit expositionem, atque vocem hanc Dixit, non ad sonum vocis per aërem diffusum, nec ad Verbum æternum, neque ad decretum, seu mandatum, nec ad modum dicendi retulit; sed nimium discrepante à superscriptis sententia, ita eam interpretatus est; Dixit, hoc est, In Sapientia fecit, quasi quod Sapientia in rebus conflatis refulgens, vox fit Dei, & verbum, & oratio, quæ ipsius gloriam enarret. In Hexameron enim hæc habet.

Quod autem per rationem sapientie virtute Creatoris factum est, de hoc à Moyse, quasi de imperatio sermone Dei, mentio fit, dum ait; Dixit Deus, Fiat lux: & facta est lux. Nam in Deo, secundum nostram quidem opinionem, opus ipsum, oratio cum ratione coniuncta est: quoniam quicquid fit, ratione fit, atque ratione carens, & concursione fortuita contingens, atque temerarium nihil quicquam in ijs, que à Deo facta sunt, intelligitur: sed credere oportet, vnicuique rei, etiam rationem quandam sapientem, pariter & artificiosam insitam esse, eamque maiorem, quam nos cernere possimus. Verbum igitur illud, Dixit Deus, quoniam orationis cum ratione coniunctæ vim significatricem ea vox habet, de Deo conuenienter, vt arbitror, intelligemus, si hoc dictum ad eam, que creationi insita est, rationem referamus. Ita enim etiam magnus David tales voces nobis exposuit, cum dixit; Omnia cum sapientia fecisti. Nam verba, quibus creatio rerum fieri imperatur, que à Moyse, quasi diuina voce prolata, perscripta sunt, hæc David eam, que in rebus factis spectatur, sapientiam nominauit. Vnde etiam Celos gloriam Dei enarrare dicit; cum videlicet, id quod in ipsis apparet artificiosum spectaculum, per concinnam, ratam, constantem, & aptam conuersionem, loco sermonis peritis existat. Quum enim enarrare Celos, & firmamentum annunciare dixisset, dirigit eos, qui dicta crassius, & imperitijs intelligent, & fortassis ex enarratione Celorum, vocis sonum, & sermonem articulatum acciperent, per ea, que dicit. Non sunt loquela, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum; vt ostenderetur, quod ea, que spectatur in rebus creatis sapientia, oratio sit, etiam si non sit articulata. Item rursus, cum Moyse superior narrationis quasdam voces Dei ad se editas dixisset in illa mirabili editione signorum, que in Aegypto facta sunt, sublimius quam vulgus existimet, Psalmorum scriptor exposuit, cum dixit; Posuit in eis rationem signorum suorum, & prodigiorum suorum in terra Cham. Nam ratione quadam vim cuiusque eorum, que sunt, effectricem ad effectum deduci apertè per hanc vocem Psalmorum auctor significat, quasi non in verbis oratio sit, sed vis, atque potentia signorum edendorum ita nominetur.

Pfal. 103.

Pfal. 18.

Pfal. 18.

Exod. 9. 10. &

11.
Pfal. 104.

b. Non tantum Pater, sed et Filius, & Spiritus Sanctus, quia eiusdem sunt natura & consensus.

D Y D I M V S Alexandrinus, libro secundo de Spiritu Sancto.

Porro Deus simplex, & incomposita, spiritualisque nature, neque aures, neque organa, quibus vox emittitur, habet; sed solitaria, incomprehensibilisque substantia, nullis membris, partibusque componitur. Que quidem de Filio, & de Spiritu Sancto similiter accipienda. Si quando ergo legimus in scripturis; Dixit Dominus Domino meo. Et alibi; Dixit Deus; Fiat lux: & si qua his similia: digna Deo accipere debemus. Neque enim ignorante Filio, qui Sapientia, & Veritas est, Pater suam nunciat voluntatem; cum omne quod loquitur, sapiens, verusque subsistens, in sapientia habeat, & in substantia. Loqui ergo Patrem, & audire Filium; vel econtrario, Filio loquente, audire Patrem, eiusdem nature in Patre, & Filio, consensusque significatio est.

Pfal. 109.
Gen. 1.

Placitum

Placitum Auctoris.

Deus in crea-
tione huma-
no more lo-
cutus nō est.

Rom. 4.

Deus quo-
modo nomi-
na rebus im-
posuit.

Hanc farraginem, sententiarumq; cumulum, mihi diu mente volutanti, ac profun-
dius rimanti, illud primo in loco statuendum videtur; non abs re à præstantissimis Patri-
bus Tertulliano, Augustino, Eucherio, Chrysoftomo, Iunilio, Isidoro, Ruperto, Basi-
lio, Ambrosio, tanquam erroneam explosam fuisse, (veluti etiam ex præaductis Cate-
nis excipi potest) ac eliminatam assertionem illam, quæ Deum metaphoricè; multoq;
magis eam, quæ ipsum effigiatum plectro linguæ pronunciaffe, vt res fierent, Mundumq;
que extruxisse asseuerat. Basilius enim (vt interim cæteros prætermittam) & sapius, &
acrius hanc reijcit: nam Homilia quoque tertia, iam assertis superaddit, quòd vox pro-
pter auditum est, & auditus propter vocem: vbi autem non est aër, non lingua, non au-
ris, non meatus intortus ad sensum in capite deferens sonos, ac strepitus; ibi neque ver-
borum vsus est, sed ex ipsis intra cor conceptis, vt ita dixerim, cogitationibus, voluntatis
traditio contingit. Præterea, quanquam Deum cum hominibus collocutum esse sa-
pius legatur, nunquam tamen insensibili creaturæ verbo, hoc est profusa voce, præcepisse
ex scripturis hauriri potest. Amplius Deum Opificem in Mundi effectione eum obser-
uasse modum censendum est, quo & sibi gloria, & Creaturis dona auferentur: Si igitur
rerum cunctarum emolitionem elementari sono confecisset: quid obsecro inde subse-
quentum esset, quo vel ipsi augustior gloria, vel creaturis potiora munera compararentur?
Deinde cuiusnam causa externo sermone vti debuit? Non sui ipsius cum perenni-
ter omnia in seipso agnoscat; Non Angelorum, quoniam corpora cognata non ge-
runt; aut si habent, vt plerique Patrum senserunt, alterius à nostris conditionis existunt;
quapropter ipsi res, aut conceptus, nō sono externo, sed patefacta tantum voluntate per-
cipiunt; Non hominis, cum nondum plasmatus esset Adam; Non creaturarum, quan-
doquidem nulla ipsis insita erat intelligendi facultas. Superuacanea igitur fuisset ea
humana locutio. Nec illam creaturarum vocationem, de qua Paulus; Vocat ea quæ
non sunt, tanquam ea quæ sunt, voce & sono fieri ipse Apostolus intellexit, sed imperio
tantummodo, ac mandato. Fateor deinde Prophetarum consuetudinem insensatis
externa voce imperandi extasse; verum quòd in Mundi structura hoc Deus egerit, infi-
ciari non expauesco. Prophetæ siquidem voce clara creaturis sensu expertibus præci-
piebant, nō propter creaturas ipsas, quasi illa verba forent percepturæ; sed propter astan-
tes solummodo, vt quanta esset Dei Maiestas, cui insensilia tantum, quantum homines
intellectu præditi, parebāt, & sensibus conspicerēt, & mente consequerentur. Vt autem
Deus in Mundi fabricatione hoc ipsum ageret, nulla profectò suberat alliciens, vel per-
mouens causa. Deum Adamo locutum fuisse effuso in aërem sono, forsitan à vero
non longè abhorret; aderat enim & qui audiret, & qui intelligeret: rursusque cum ho-
mine humano more colloqui dedecens non fuit; sed priusquam gigneretur homo, Crea-
torem ipsum vocali verbo vsurum fuisse, ineptum omnino, atque absurdum prorsus est
effingere. Cum vero scribitur, Deum luci, tenebris, firmamento, & cæteris nomina
indidisse; interpretandum est, disposuisse Deum, vt eis nominibus res illæ nuncuparen-
tur, quemadmodum enucleatius suo loco declarabitur. Necdum enim vlla aderat lin-
gua, in qua nomina ea formarentur, necdum homo compaginatus erat, vt ea nomina à
Deo veluti à Pedagogo edisceret, ac posteris mandare posset. Quantam ad Ire-
næum, ac Lactantium spectat, existimandum est, eos metaphoris lusisse. Theodo-
retus non asseueranter Deum locutum esse Angelis prodit, sed ex conditione: quasi di-
xerit; si Deus externo verbo factus esset, non propter creaturas illas, quibus nulla est in-
telligendi ratio, sed propter Angelos id fecisset, vt manifeste cognoscerent ineffabilem
illam Dei maiestatem tanta prorsus, ne dicam maiori sui ipsius gloria, vocare ea, quæ nō
sunt, tanquam ea quæ sunt: sed profundius aliquid Theodoretus fortasse prodere ma-
luit; Deum nempe cum dixit; Fiat lux, decretum de condenda luce, tunc vsque An-
gelis celatum, atque occultum, illis referasse, ac manifestasse.

Antropomorphitarum, seu Vadianorum hæresis, Deum venustam, ac elegantem hu-
mani corporis effigiem gestare astruens, secundum quam fecit hominem ad imaginem,
& similitudinem suam; prolixiorē posceret disceptationem, quam prætermittere
operapre-

operapretium duco, cum omnium Doctorum, & Patrum consensu, ex Ecclesia (&
merito) proscripta sit, atq; à Philastro, Augustino, Epiphano, Theodoro, Damasceno,
Isidoro, Rabano, in catalogis hæreticorum, dum Vadianorum, seu Antropomor-
phitarum faciunt mentionem, inter hæreses collocata. Tertulliani sententiam, quæ ipse
habet de Deo corporeo, ea ductus ratione, quòd nihil sit corporis expers, quam innuere
visus est libro de Pœnitentia, libro aduersus Hermogenem, libro de carne Christi, &
aduersus Marcionem; clariusq; aduersus Praxeam, quamque ei adscripserunt D. Au-
gustinus de Genesi ad literam, & Fulgentius lib. de Fide ad Petrum, & Gennadius lib.
de Dogmatibus ecclesiasticis, ad piam partem flectendam esse arbitror, vt ipse Augus-
tinus libro asserto redigere nititur, cum de ipso ait: Timens ne nihil esset anima, si cor-
pus non esset, nec de Deo valuit aliter sapere: siquidem assererē & ego, Tertullianū his
locis, quibus corpus Deo ascire videtur, corpus capere pro substantia, ut aliàs, si Deus
dabit, perpensis singulis eius locis, me demonstraturum polliceor.

Quantum spectat ad Lusitanum, qui Deum in venustando Mundo, ac in formando
Adamo, & cum sanctis Patriarchis, ac Vatibus colloquutum esse asserit: Num ipse hæ-
resi Vadianorū faueat, atq; adhæreat, seu qua pia interpretatione à Catholica fide non
dissentire videatur; cum interpretabimur locum; Faciamus hominem ad imaginem &
similitudinem nostram, disceptabimus. Sufficiatque nobis modò hanc assertionem,
vt arduam, ac singularem reijcere; atque id, quod potissimum existimauit argumentū
pro suo astruendo placito, dissoluere. Argumentabatur Lusitanus. Si Deus venit ad
auram hora pomeridiana, vt Prothoparentes conueniret, & corpus sibi humanū com-
paginavit, ac humanam effigiem aptauit, qua & loquebatur, & cernebatur, & cum eis
transigebat; cur non etiam modo? Huic percunationi duobus responsis ego obuiam
irem. Primum, vsque adeo exploratum non esse; Num Deus humana effigie sumpta,
an imaginaria visione, vel intelligibili expressione Adam sit allocutus. Alterum,
quòd si in singularem Prothoparentum gratiam id Deus effecit, non æqua aut par est ra-
tio, quòd & in Mundi structura id facere debuerit, quoniam cur id ageret, nulla tūc ade-
rat, que postea adfuit causa. In emolitione etenim Mundi nemo astabat, sed post for-
matum hominem extabat homo, qui humana effigie alliciendus, ac locutione instruē-
dus erat. Verum de his fufius postea. Cæterum pro rerum à nobis dictarum munimi-
ne, vnicam inseremus D. Hieronymi obtestationem.

HIERONYMVS nanque Commentarijs in Psalmum nonagesimum
tertium, in ea verba; Non videbit Dominus, nec intelliget Deus Iacob; Intelligite qui
insipientes estis in populo; hac habet.

Qui sigulus est, ignorat vas suum? Qui alium facit audire, ergo ipse non audiet? Qui mihi dedit oculos,
ergo ipse non videt? Qui auctor est intelligentiæ meæ, ergo ipse non intelligit? Iste locus aduersus eos maxi-
mè facit, qui Antropomorphitæ sunt, qui dicunt Deum habere membra, quæ etiam nos habemus. Verbi caus-
sa: Dicatur Deus habere oculos: oculi domini respiciunt omnia: manus Dei faciunt omnia: Et audiuit, inquit,
Adam, sonum pedum Domini deambulantis in Paradiso. Hæc simpliciter audiunt, & humanas imbecilli-
tates ad Dei magnificentiam referunt. Ego autem dico, quòd Deus totus oculus est, totus manus est, totus
pes est. Totus oculus est, quia omnia videt. Totus manus est, quia omnia operatur. Totus pes est, quia
vbique est. Ergo videte quid dicat: Qui plantauit aurem non audiet? Non dixit: qui plantauit aurem?
ergo ipse aurem non habet? Non dixit: ergo ipse oculos non habet? Sed quid dixit? Qui plantauit aurem
non audiet? & qui sinit oculos non considerat? Membra tulit, efficientias dedit.

Reiectis præfatis interpretationibus, duæ aliæ delatæ conciliari facillè possunt; quo-
niã diuersas, nō aduersas vel repugnantes eas reputo: immo vsque adeo cōnexas, vt vna ab
altera prodeat, & altera alteram insequaretur. Perpendendum siquidem est, quòd aliud
in Deo sit dicere verbum, aliud dicere verbo, seu per verbum. Dicere verbum est gi-
gnere Verbum illud æternum, increatum; de quo David; Ego hodie genui te. Et de
quo Symbolum; Genitum non factum, consubstantialem Patri. Atque hoc dicere, est
Patris tantum, cum sit secundum Theologos notionale. Dicere verbo, seu per verbū,
non est ex natura gignere, sed ex beneplacito, quod in Verbo æterno insitum erat, vt fie-
ret, sancire, ac mandare ut fiat. Quo dicendi genere intelligitur illud; Verbo Domi-
ni Cœli firmati sunt, & omnis virtus eorum; Et illud; Ipse dixit, & facta sunt. Et hoc
dicere non est tantum Patris, sed totius Sanctissimæ Trinitatis, quandoquidē est actus,

vt

Lib. 2.
Lib. 10. c. vlt.
Lib. 2.

Lusitani sen-
tentia refel-
litur.

Gen. 3.

Deum mem-
bra habere,
quomodo in-
telligitur.

Psal. 2.

Psal. 32.
Psal. 148.

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Dixitque Deus.

a. Dixit; igitur Deus agens fuit à proposito, non naturale.

vt inquirunt in Scholis, indicatiuus practici illius intellectus, cum amorem, atq; voluntatis approbationem includat.

V I E L M I V S Lectione nona.

Hoc Dei Dicere, fuit actus indicatiuus intellectus illius practici cum amore, atque adeò qui essentialiter dicitur; quamobrem Moses ait; Et Dixit Deus: non verò, Et dixit Pater. Dicere Patris gignere est, & est notionale; Dicere Dei (hoc est Trinitatis) commune omnibus personis est, & voluntatis approbationem includit; que etsi idem re sit cum intellectu, ratione tamen, sine (vt loquuntur quidam) formaliter ab ea seceruunt, & proinde hunc quoque in modum cogimur eorum actus distinguere.

Cap. 5.

D. A V G V S T I N V S de Genesi imperfecto, hanc sublimem Theologiam his eleganter patefecit.

Vtrum autem hoc quod dictum est, Filio vnigenito dictum est, an idipsum quod dictum est, Filius vnigenitus est, quod dictum Dei Verbum dicitur, per quod facta sunt omnia, quæri potest: dum tamen illa absit impicitas, vt Verbum Dei vnigenitum Filium, quasi voce prolatum, sicut à nobis sit, esse credamus. Verbum autem Dei, per quod facta sunt omnia, nec cepit esse, nec desinet, sed sine inchoatione natum Patri coeternum est. Quare hoc quod dictum est, Fiat lux; si & cepit, & desinit dici, magis Filio dictum est hoc Verbum, quam ipsi Filius: & tamen etiam hoc ineffabiliter.

Consona igitur sunt, & in vnum congruunt hæ duæ interpretationes: cum altera modum emolitionis Mundi, & causam ad intra in Verbo; altera modum, & effectum ad extra exponant: idemq; sit dicere verbo, quod est mādare, hoc etenim nil aliud profus est, quam res, vt fiant, ex eo quod in verbo sunt, vt fiant, & quando fiant, statuere, iubere, atque imperare; Et prima, quod profundius erat, perscrutata est, altera, quod facilius fuit, explicauit. Veruntamen interpretationem illam Chrysoctomi, quæ Mosem Vatem rudibus Hebræis hanc de Orbis opificio historiã sub facie humanarum affectionum contextuissè tradit, rejicere, atq; explodere formidarem. Historiæ enim series suo apparatu id demonstrat: siquidem dicere, efficere, viderè, nomina indere, quiescere, modi sunt humani. Sed præter hæc arbitror, quod latitante, ac germano suo sensu, aliud etiam Vates contendat. Cæteræ expositiones, quanquam non ita ingeniosa, neq; præstantissimorum Patrum auctoritate munita, meo iudicio nec prædictis sunt repugnantes, nec profus rejiciendæ. Consequitur ex his, ornatissimum hunc Mundum pulcherrimum quendam librum esse; locupletem creaturis, tãquam literis; nexu ipsarum, quasi dictionibus; ordine earundem, veluti orationibus exaratum: Vel potius tabellam quandam esse sphericam, conditis rebus quasi notis hieroglyphicis incisam, diuinam sapientiam, potentiam, atq; bonitatem referentibus; de quibus disertissimè in Glossa mystica. Hæc luculentius uolui differere, ne tædio inuestigandæ veritatis cuiuslibet opinioni temerè me succumbere, sed potius pertinaci diligentia veritatem explorare videar.

a. Dixit; igitur Deus agens fuit, à proposito, non naturale.

C A I E T A N V S Commentarijs in Genesim.

Et significat Deum produxisse creaturas, non per modum agentis naturalis (vt Sol illuminat, & ignis calefacit) sed per modum agentis à proposito; vt artifex intelligendo, & volendo, efficit artificialia.

P E R E R I V S Commentarijs in Genesim, libro primo.

His accedit, vt intelligatur Deum non esse velut agens naturale, necessitate quadam, & sine cognitione faciens opus suum, sed ratione, consilio, & libera voluntate, lucem, totumq; Mundum condidisse: dicere enim, & iubere, eorum est tantummodo, qui ad agendum & rationem, & consilium adhibent.

In-

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Dixitque Deus.

- Inducitur Deus verbo Mundum conflare, vt eius potestas eniteat.
- Vel, vt celeritas, & facilitas, qua Deus congescit Mundum, innotescat.
- Siue, vt persona Filij nobis notificaretur.
- Dixit ab æterno, quod futurum erat in principio temporis.

a. Inducitur Deus verbo Mundum conflare, vt eius potestas eniteat.

P E R E R I V S Commentarijs in Genesim libro primo.

Deinde inducitur Deus solo verbo, & imperio efficiens lucem, vt appareat incomparabilis eius auctoritas, & potestas in res omnes, tãquam que sunt, quàm que non sunt. Ipse enim, vt Paulus ait ad Romanos, vocat ea, que non sunt, tanquam ea, que sunt, & omnia obediunt ei.

Rom. 4.

b. Et vt celeritas, & facilitas, qua Deus congescit Mundum, innotescat.

P E R E R I V S loco præcitato.

Præterea, vt innotescat quanta Deus celeritate, & facilitate, quodcumque vult, perficere valeat: namque infinitis partibus facilius est Deo facere quodcumque fuerit ei collibitum, quàm est homini verbo id explicare, vel cogitatione fingere. Resertè igitur Paulus ait: Deum portare omnia Verbo virtutis sue. Ad hoc vt palam fiat, quàm sit potens & efficax Dei voluntas: Omnia, inquit Dauid, quæcumque voluit fecit in Cælo, & in mari, & in omnibus abyssis. Et in libro Sapientiæ de Deo scriptum est. Subest tibi cum volueris posse. Et in Apocalypsi. Tu Domine creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt.

Hebr. 1.
Psal. 135.
Sap. 12.
Apoc. 4.

c. Vel, vt persona Filij nobis notificaretur.

P E R E R I V S vbi supra.

Ad extremum, vt sic insinuetur secunda persona Sanctissime Trinitatis, quæ est Verbum æternum: nam si dicendo, fecit lucem, & Mundum, ergo per Verbum suum fecit, vt verissimè dictum sit à Dauide: Verbo Domini Cæli firmati sunt; & à Ioanne: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. In libro quoque Sapientiæ, capite nono. Tu Deus fecisti omnia verbo tuo.

Psal. 32.
Ioan. 1.
Sap. 9.

Ingeniosè Pererius certè obseruationes has ex Patrum fontibus hausit, & collegit. Si quis enim non oscitanter, sed accuratè loca Patrum adducta perpendet, eos hæc ipsa animaduertisse, nobisq; deprompsisse cognoscet: Et dignæ sunt certè, vt eas memoria commendemus.

d. Dixit ab æterno, quod futurum erat in principio temporis.

C A I E T A N V S Commentarijs in Genesim.

Et quamuis diuinum Dicere mensuretur æternitate carente præterito & futuro; humano tamen more loquendo, describitur verbo præteriti temporis, & esse lucis verbo futuri temporis; ad significandum, quod Deus ab æterno dixit, non sit coæterna lux, sed Erit in principio temporis lux. Per hoc enim verbum futuri temporis Erit, insinuat Moses, quod de principio temporis intenderat, dicendo; In principio creauit, &c. Nec oportet querere mensuram mensurantem dictum Erit; quia illud Erit, non habebat esse nisi in dicere diuino: quamuis nos imaginario tempore mensuremus Mundum futurum antequam esset: quum secundum rem nihil fuerit futurum relatiuè ad æternitatem; quoniam æternitati nihil est, aut fuit futurum. Et quemadmodum dicendo; Dixit Deus, declaratur Deus agens à proposito: & dicendo; Erit lux, excluditur coæternitas lucis ad Deum; ita dicendo; Et Fuit lux, significatur efficacia diuini dicere, quod fuit in rerum nature lux imperata; fuit autem in principio temporis, pro quo fore imperata est.

Hanc obseruationem iam supra luculenter habuimus ex D. Augustino, cæterisq; Patribus, ea interpretatione, qua exponebatur: Dixit non temporaliter, sed æternaliter &c. Sed & hoc loco eam adnotare non indecens existimaui. Quæ autem Caietanus de verbo Erit, differit, & contemplantur secundum suæ translationis seriem; ea ipsa de verbo Fiat, considerare possumus.

F f v

AnnoMundi
primo.
DiePrima.

Dixit, Fecit, & Vidit.

- a. *Vt indicetur Auctor, ars, & causa rerum.* d. *Sive, vt insinuetur Sancta Trinitas.*
 b. *Vel, vt denotetur imperium, potentia, & benignitas Dei opificis.* e. *Dixit ex quo omnia, Fecit per quem omnia, Vidit in quo omnia.*
 c. *Seu, vt comendetur auctor Deus, à facilitate operandi, à dispositione, ab approbatione.* f. *Dixit, Fecit, Vidit: excelsus dicto illo; Veni, Vidi, Vici.*

a. *Ut indicaretur Auctor, ars, & causa rerum.*

AUGVSTINVS de Ciuitate Dei libro vndecimo, capite vigesimo primo.

Tria quaedam maximè scienda de creatura nobis oportuit intimari; quis eam fecerit, per quid fecerit, quare fecerit: Deus dixit, inquit, Fiat lux, & facta est lux; & vidit Deus lucem, quia bona est: Si ergo quarimus, quis fecerit, Deus est. Si per quid fecerit, dixit, Fiat, & facta est. Si quare fecerit, quia bona est. Nec Auctor est excellentior Deo, nec ars efficacior Dei Verbo, nec causa melior, quam vt bonum crearetur à bono Deo.

Prosper in Sententijs eadem habet, vt post deducemus.

b. *Ut denotaretur imperium, potentia, & benignitas Dei opificis.*

AUGVSTINVS de Genesi imperfecto, capite quinto.

Quid enim conuenientiùs de Deo dicitur, quantum inter homines dici potest, quam cum ita ponitur, Dixit, Factum est, Placuit: ita vt in eo, quod dixit, imperium eius intelligatur: in eo quod factum est, potentia: in eo quod placuit, benignitas: Sicut ineffabilia per hominem hominibus; ita vt omnibus prodesse, dici debuerunt. Et diuisit Deus inter lucem, & tenebras.

c. *Vt commendaretur auctor Deus, à facilitate operandi, à dispositione, ab approbatione.*

HVGOCarenfis in Postillis.

Commendatur autem auctor Deus à facilitate operandi, vbi dicitur; Dixit: à dispositione, vbi dicitur: Fiat lux: ab approbatione operis: vbi dicitur, Vidit Deus.

Cum verò in operandi facilitate eniteat immensa potentia, in dispositione sapientia, in approbatione bonitas, comendatur certè auctor Deus iuxta ea attributa, quæ ad sanctissimas spectant Personas. Quapropter in his præfatis verbis emicat, & cognitio sacratissimæ Trinitatis.

d. *Vt insinuetur Sancta Trinitas.*

AUGVSTINVS de Genesi ad literam, libro primo, capite sexto.

Et in conuersione, atque perfectione creaturæ, vt rerum species digerantur, eadem Trinitas insinuat: Verbum Dei scilicet, & Verbi Dei generator, cum dicitur; Dixit Deus: & sancta bonitas, in qua Deo placet, quicquid pro sue naturæ modulo perfectum placet, cum dicitur; Vidit Deus, quia bonum est.

Id ipsum repetit de Ciuitate Dei libro vndecimo, capite vigesimo quarto. D. Thomas prima, quæstione septuagesima quarta, articulo tertio, vt infra.

e. *Dixit ex quo omnia, Fecit per quem omnia, Vidit in quo omnia.*

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite quinto: si non clarè, saltem subobscurè hanc observationem nobis insinuauit, cum dixit.

Rom. 11.

Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Ex ipso, principium & origo substantiæ vniuersorū, id est, ex voluntate eius, & potestate. Omnia enim ex eius voluntate ceperunt, quia vnus Deus Pater, ex quo

AnnoMundi
primo.
DiePrima.

Fiat Lux, & facta est Lux.

- a. *Id est, Sit lux, & fuit lux.*
 b. *Sive, Erit lux, & fuit lux.*
 c. *Vel, Fiat lux, & facta est lux.*

quo omnia. Etenim tanquam ex suo fecit: quia vnde voluit fecit. Per ipsum continuatio, finis in ipsum. Ex ipso ergo materia, per ipsum operatio, quæ ligauit, atque constrinxit vniuersa. In ipsum, quia quando, & quando vult, omnia in eius virtute manent, atque consilium & finis eorum in Dei voluntatem recurrit, & eius arbitrio resoluntur.

Porrò si à Patre, ex quo omnia, mandatum venit, certè ipse dixit; si à Filio, per quem omnia, operatio manauit, certè ipse fecit; & si à Spiritu Sancto, in quo omnia, consistètia rerum prodijt, certè ipse vidit, quod bonum.

f. *Dixit, Fecit, Vidit: excelsus dicto illo, Veni, Vidi, Vici.*

Mirantur Mortales Cæsaris illud asyntheton; Veni, Vidi, Vici, quo summam celeritatem, atque fœlicitatem in prostrandis hostibus, comparandaque victoria notificare voluit. Verum longè magis nos admirari decet hoc in rerum ipsarum effectione de Deo Opifice dialyton, Dixit, Fecit, Vidit; cum his verbis non tantum in rerum productione celeritatem, & fœlicitatem, sed potentiam quoque, sapientiam, ac bonitatem in admirabili hac construenda Orbis machina demonstratas intelligamus. Quo quid mirabilius? quid excelsius? quid sublimius?

Fiat Lux, & facta est Lux.

Hebraica Lectio Iehi or, & Vaihi or, habet, & cum Haia verbum esse, & fieri significet, hinc contingit, vt plures sint lectiones.

a. *Sit Lux, & fuit Lux.*

Chaldaica editio dixit, Sit lux, & fuit lux. Hanc sequutus est Vatablus.

RABBINI Adnotationibus in Genesim.

Fiat Sit, aut Existat. Sic in sequentibus vertendum est.

b. *Erit Lux, & fuit Lux.*

CAIETANVS.

Iuxta Hebræum habetur; Erit lux, & fuit lux.

LVSITANVS in Adnotationibus in caput primum Geneleos.

Licet in Hebræo indicatiui sit futurum ichi, scilicet erit, optime tamen à nostris per imperatiuum redditur, Sit lux; peculiare enim est Hebræis huiusmodi & modi, & temporis commutatio. Si tamen futurum tenere vis, sensus est; Erit lux, scilicet statim post verbi Dei prolationem.

c. *Fiat lux, & facta est lux.*

Septuaginta $\gamma\epsilon\upsilon\delta\iota\tau\omicron$ $\phi\omega\varsigma$, $\kappa\alpha\iota$ $\epsilon\gamma\epsilon\gamma\epsilon\tau\omicron$ $\phi\omega\varsigma$, hoc est, Fiat lux, & facta est lux. Editio vulgata: Fiat lux, & facta est lux. Hanc esse non tantum probam, sed probatiorem, contendunt Doctores nostri, ij qui literæ Pedagogiam libentiùs rimantur.

STEVCHEVS in Genesim caput primum.

Vbi quæcunque noster Hieronymus vertit, Fiat, & Septuaginta $\gamma\epsilon\upsilon\delta\iota\tau\omicron$, Hebraice est, Iehi, id est Sit. Quamquam id minimi momenti sit; sed nos adnotauimus, vt ne minima quidem prætergrederemur: & vt eos videremus, qui carpunt hoc loco editionem Hieronymi, quod veterè Fiat, quod esset interpretandum Sit. Hi ne latinæ quidem literas tenere videntur: quandoquidem Esse, & Fieri, sæpe idem apud nos significet, sicut apud Græcos $\gamma\epsilon\upsilon\delta\iota\tau\omicron$.

Anno M^odi
primo.
Die Prima.

Fiat Lux, & facta est Lux.

a. Hebraica uocula Or, lux, & lumen significat.

V I E L M I V S LECTIO nona.

Est enim Hebraei Iohi, indicatiui modi esse uelint, ac temporis futuri, docti tamen pro imperatiuo capi ab eis testantur. Quapropter editio Chaldaea, quam sequitur Vatablus, habet, Sit lux. Sed nostra probatior existimatur à Septuaginta, & praclaris translatoribus permultis; & sanè grandior est. Etenim Fiat, lucis nouitatem disertius exponit, quam Sit, aut Erit; quoniam haec solent ad permanentiam rerum non raro etiam referri. Quare interdum uoces confirmantis habentur, ut cum Isaac de filio ait; Benedixique ei, & erit benedictus. Et David. Sit gloria Domini in seculum. Sed & interdum uerbum Sit, permissiue (ut loquuntur) & Erit, praenunciatiue praeterea usurpantur.

Gen. 27.
Psal. 103.

Ethac quidem bene delata existimo. Sed id meo iudicio parum ad rē interest, cum Haia uerbum promiscuè (ut dixit etiam Lippomanus) & esse, & fieri significet.

a. Or, Lux, & Lumen.

Hebraica lectio est, Iehi Or, vahi Or; & vox Or, significat lux, & lumen. Septuaginta dixerunt pro Or, φῶς, id est lumen. Latinae editiones reddidere Lux.

S T E V C H V S in Genesim.

Nihil uerò refert, quòd Septuaginta uerterint pro Luce, φῶς, id est lumen; neque enim in sacris literis est distinctio illa Philosophorum, lucis atque luminis: quòd lux, quasi mater luminis, & procreatrix sit; lumen uerò id quod ab ea efficitur; de qua re & Albertus non semper malus auctor scribit; Lumen irradiationem esse defluentem à substantia lucis: lucem uerò fontalem substantiam; quod idem & Lynconiensis super Dionysium docet. Hebraicam uerò uerbum utrunque exprimit, Or, id est lux, aut lumen.

De Genesi Lucis.

Primaria omnium, ac praclarissima die Solis, quae nobis Dominica dies facta est, Lucis genesim habemus. Haec primigenia est omnium creaturarum, quae post Chaos manarunt. Verum mox ut lucem audio enascentem, auicularum more, quae roscaidam, rutilantemque; Auroram garrulo cantu excipiunt, & concentu laeto salutant, in eius contemplatione raptus, ad ipsius preconia celebranda pmoueor, impellorque. Sed unde exordiar? Haeret siquidem dubia, & cunctans oratio, nec quidem tenebras peruagari metuit, sed coruscantissimis ipsius lucis radijs opprimi reformidat; cuius ego fulgore, & gloria perterritus, quid prosequar non conspicio. Video tamen nil humanis oculis iocundius, nil exhilarandis mœrore affectis mentibus efficacius, nil humanis uisibus, atque negocijs aptius, nil denique in toto Orbis opificio luce praestantius comperiri. Hac colores parent; hac albescunt, rubescunt, virescunt, pallefcunt, nigrescunt uniuersa, sicuti e contra tenebris cuncta delitescere non ignoramus. Dixit profecto & non iniuria sapiens ille; Nox abstulit atra colores.

Lucis encomia.

Luce siquidem, species, ac simulachra rerum deteguntur. Hac emicant Sydera, claret Luna, fulget Sol, uenustatur Coelū, rubescunt nubes, candescit aër, nitescit aqua, totusque Orbis decoratur. Huius beneficio in terra pullulant germina, florescunt plantae, exurgunt rami, dilatantur flores, producuntur fructus, virescunt colles & campi. Hac in imo, latenteque terra uero procreantur omnia metallorum genera, lapides conglutinantur. Hac tandem gignuntur, fouentur, exhilarantur cuncta, quemadmodum econtra in horrendis tenebris marcescunt, frigescunt, ac mœrent. Quapropter luce nil pulchrius, nil sublimius, nilque suauius, in tota hac Mundi machina comperisi posse, omnes passim confitentur; adeoque adoleuit eius existimatio, ut tantò praestantiorem, eminentioremque; dignitatem singula quaeque; nanciscantur, quanto maiori lucis nitore pol-

pollere conspiciantur. Coelum Empyreum ob id super omnes coelos sublimius censetur, quoniam perenni luce praefulget. Inter astra Sol omnia excellit sydera, nam ipse, ut lucis fons, non tantum obruit ea suo fulgore, sed illis continuè splendorem impertitur: stella quanto clariori luce perfunditur, tanto etiam nobiliori excellentia reliqua antecedit. Quare & Lucifer tanquam ceteris praestantior suspicitur, quòd mirifico luminis decore fulgeat. Luna quando plena est, quid ea iocundius? cum uero à Sole auertitur, seu Eclypsi obtenebratur, quid amplius pulchri, quid decori, quid uero in ipsa iocundi refidet? Inter elementa quoque, ea digniora, & acceptiora existimantur, quae splendidiori luce imbuti conspiciuntur, ita ut ignis explendescens, noctisque tenebras fugans, principem locum obtinuerit. Aër subinde, si nitidus, summam certè affert mortalibus iocunditatem; at si nubibus, aut caliginibus undique circumfusus existat, mœrorem non modicum incutit. Usque adeo iocunda est lux, atque amabilis (dixit Plutarchus) ut nihil eorum, quae natura uoluptatem afferunt, absque luce cupiat animus noster in tenebris. Inde illa blandiloqua uoces, lux vaga, lux praecleara, lux rosea, lux pura, lux cara. Aqua tandem, dum nitida ac limpida candescit, quam grata? cum uero turbida est, cœnosa, lutoque commixta, quam horrens? Ex cunctis, quae in terrae uisceribus procreantur, lapidum generibus, ea gemmarum nomen, ac dignitatem fortita sunt, quae nitidiora emicant, ac lucent; quantoque splendidiora, tanto pretiosiora censentur. Inter metalla, argentum, & aurum; inter sensus, oculi ex eo illustriorem locum sibi uendicant, quòd lucem magis praefere uideantur. Sed quid diutius immoror? Ita lucis dignitas conualuit, ut spirituales substantiae, mens nostra uidelicet, Angelus, & quod summum est, Deus ipse optimus maximus, cum nobis inuisibilia minime nisi metaphoricis uocibus explicari queant, non aptius quam lucis symbolo exprimentur. Nam Sol tripliciter exurens montes, Diuina essentia à Sapiente nuncupatur: Lucis nomine, Angelos uenire contendunt Augustinus, plurimique; ex Patribus, Lumen uultus Dei, Animam nostram Propheta Regius appellat, dicens; Signatum est super nos lumen uultus tui, &c. Quid amplius? Nonne & Gloria illa sempiterna, ac Gratia uiuificans, super eminentissima summi largitoris dona, lucis nuncupatione designantur? Illa lucis perpetuae encomia sibi praeripuit; Lux perpetua lucebit sanctis tuis Domine: Haec lucis diuinæ nomen promeruit; Emitte lucem tuam, & ueritatem tuam. Ac demum, nonne & Christus ipse fons totius gratiae, & gloriae perennis, sibi ipsi hoc lucis honestissimum nomen ascessit? Ego sum, inquit, lux Mundi. Et de eodem, nonne & Apostolus eius testatur: Erat lux uera, quae illuminat omnem hominem uenientem in hunc Mundum? Quem admodum autem, nil luce eminentius, amabiliusue; ita è diuerso, nil prorsus tenebris horribilius, nil despiciatius excogitari ualeat: praecipue cum & Scriptura Sacra Dæmonem, Peccatum, Mortem, Infernum, & si quid magis horrendum comperiri potest, tenebrarum symbolo explicat: De Dæmone Apostolus ait; Si quidem non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem, sed aduersus Principem tenebrarum harum. Mortem, & Peccatum, tenebras Zacharias appellat: Illuminare his, qui in tenebris & umbra mortis sedent. Infernum pariter Saluator; Projicite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus, & stridor dentium. Quapropter, & is Dei mos fuit; ut horrorem incutiens, tenebras immitteret. Tenebrae siquidem opacarunt Aegyptum in morte primogenitorum: tenebrae super uniuersam terram effusa sunt in Redemptoris nostri lugubri, ac miseranda morte: tenebrae tandem in consummatione saeculi uniuerso offundentur, cum funestis illis diebus Sol obscurabitur, Lunaque madido cruore aspersa apparebit. Quid igitur mirum, si praestantissimum opus, praestantiorem etiam, praeclearioremque diem scilicet primum, dominicumque surripuerit.

Eccles. 43.

Psal. 4.

Psal. 42.

Ioan. 2.

Ioan. 1.

Ephes. 6.

Luc. 1.

Matth. 22.

Exod. 10.

Matth. 27.

Matth. 24.

Quorsum Deus Orbis uenustationem à Luce caeperit.

Lucis emanatio, cum ad indagandam lucis naturam nos rapiat, non uespertilionis certè, sed aquilae perspiciua acies, qua diuturno intuitu eam contemplerur, desuper imprecanda est. Lux igitur illa beatissima repleat cordis intima, unde lucis genesim, quam Moses Spiritus Sancti afflatu nos edocuit, consequar, & depromam. Ad historiam

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Fiat Lux.

Lux primò omnium condita est,

- a. Quòd lux cunctas res dignitate præcellat.
b. Vel, Quòd Deus lux beatissima non debuerit, nisi lucem primùm effundere.

riam autem de lucis genitura explicandam, præinvestigare necessarium duco, quorsum Deus à luce, Mundi opificium, seu perfectionem Chaos sit auspicatus.

Quantam siquidē ratione Deus in eo horrido, squalentiq; Chaos, lucē primùm produxerit, non vnam, sed plures, easq; contēplatione dignissimas causas Patres retulerunt,

a. Quòd lux cunctas res dignitate præcellat.

D R A C O N T I V S Hexameron, seu de Opere sex dierum, libro primo, ut vnum saltem præclarum Poëtam lucis encomia celebrantem non prætermittam, lucis laudes, & munera his decantauit.

Prima dies lux est terris, mors vna tenebris,
Lux datur ante polum, lux clare causa diei,
Lux iubat ethereum, lux noctis limes & umbrae,
Lux facies rebus cunctis, & lux elementis,
Lux genitrix, factisq; calor, lux gratia Solis,
Lux decus astrorum, lux aurea cornua Lunæ,
Lux fulgor Cæli, lux & primordia Mundi,
Lux splendor flammæ, lux magni temporis index,
Lux honor agricolis, requies lux omnibus ægris,
Lux opus auctoris primum, candorq; pudoris,
Lux æui, medijs dat lux quoque tempora metis:
Qua bene constructa, Mundi primordia lucent.

L A V R E N T I V S Iustinianus Protopatriarcha Venetæ Urbis illius libertate incorrupta insignis, Libello de Humilitate, capite vigesimo secundo.

O bona lux in te decora, per te amabilis, ex te desiderabilis: quis tuas valet explicare laudes, tuaque enarrare præconia? quis tuas potest virtutes pandere, necnon tuos multiplices referre effectus? Te nanque absente discurrunt latrones, domos inuadunt fures, syluestres fera lustra propria deserunt, catuli leonum per nemora, & solitudines, deambulantes rugientes, ut querant escam sibi: homines vero ratione videntes in suis recluduntur habitaculis, & veluti inutiles conquelescunt, si tuo careant medio. Porro sine te proditioes fiunt; perpetrantur adulteria, & scelera nefandissima peraguntur; te vero coruscante, te claritatem tuam per Orbem diffundente, patent omnia, agnoscuntur singula, vniuersaque more suo exultare videntur: Iter inchoatum viatores arripiunt, spem agri assumunt & vires: egrediturque vnusquisque securè, & intrepidè ad opus suum usque ad vesperam; socialiter viuunt, fiducialiter conuersantur, hilariter se manifestant, & procedit ad publicum: palam loquitur, & tanquam rationale animal negotia sua pertractat.

b. Quòd Deus lux beatissima, non debuerit nisi lucem primùm effundere.

D R A C O N T I V S Hexameron, seu de Opere sex dierum, libro primo.

Clarus vbique Deus, nunquam mutabilis auctor,
Quem non obscurant quacunq; ex parte tenebrae,
Nec celantur ei, quæcunq; obscura geruntur;
Principium factis lucem dat lucis origo,
Quæ Mundo vita præmissa est principe luce,
Quæ totum præcessit opus, quod continet orbis,
Quæ Solis præuenit iter, Lunamq; coruscantem.

GRE-

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Fiat Lux.

- a. Quòd Lux specimen foret, & decus Vniuersi.

G R E G O R I V S Nazianzenus Oratione in nouam Dominicam, quæ est quadragesima tertia.

Cum Deus hunc ex visibilibus, & inuisibilibus rebus constantem Mundum, hunc, inquam, magnum, & admirabilem maiestatis suæ præconem fingere, ac construere voluisset, æternis quidem nullum aliud lumen, quam seipsum præbuit; (quid enim secundo lumine opus ipsi erat, qui maximum habebant?) inferioribus autem, atque humanis primam huius luminis vim protulit. Conueniebat quippe magno lumini, opificium suum à lumine auspicari; quo tenebras, vastamq; illam rerum congeriem, & confusionem omnia occupantem, soluit, ac depulit.

N I C E T A S eo loco.

Adhuc in sermone de lumine commoratur, aitq;: Mundus intellectibilis, ac spiritualis, à Deo creatus, ipsum Deum lumen maximum habebat: ac proinde nihil erat, cur secundum lumen requireret. At rebus inferioribus, & circa nos positis, ante alia luminis huius sensibilis vim, & facultatem produxit. Conueniebat enim magno lumini, hoc est, Deo, inferiora ista efficere paranti, non aliunde opificij sui principium, quam à lumine ducere; quo & tenebras soluit, ac vastam congeriem, & confusionem, omnia prius occupantem. Luce quippe nondum creata, inconditum erat hoc vniuersum, atque inordinatum.

A M B R O S I V S Hexameron libro secundo, capite nono.

Erat quidem Deus ipse in lumine, quia lucem habitat inaccessibilem: & erat lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc Mundum. Sed etiam lucem fieri voluit, quæ oculis corporalibus comprehenderectur.

Ioan. 1.

I V N I L I V S Apher in Genesim id ipsum sentit.

Congruit operibus Dei, ut Mundi ornatum à luce incipiat: qui cum ipse sit lux vera, lucemque habitat inaccessibilem, cuius beatissima visione mox creati in Cælis Calorum Angeli iam perfrii cæperant: aptè huic quoque seculo ornando, primam materialis gratiam lucis donauit, ut esset vnde cætera quæ crearet, apparerent.

1. Timoth. 6.

a. Quòd lux specimen foret, & decus Vniuersi.

G R E G O R I V S Nazianzenus Poëmate de Virginitatis laude, pereleganter id sic expressit.

Omnia nox quondam tenebris horrida tegebat,
Non erat Auroræ splendor, non Phebus Eois
Partibus exorients currus agitabat equorum:
Gloria nec noctis radiabat in æthere Phebe:
Sed confusa simul temerarius omnia motus
Voluebat, granibus tenebrarum vincta catenis,
Quas Chaos antiquum toto diffuderat Orbe.
At tu consilio parens bone Christe paterno,
Singula sede sua rectè discreta locasti.
Condita principio lux est, ut gratior esset
Tota operis moles iucundo lumine fulgens.

N I C E T A S loco supra asserto, hoc Nazianzeni placitum his memorat.

Et dixit Deus, Fiat lux: Quid cause sit, cur Theologus Deum opus suum à lumine auspicatum esse dicat. Quod etiam non hoc tantum loco dicit, sed in Poësi quoque sua, in qua ita cecinit.

In Orat. 43.

Principio lumen summus moderator Olympi
Fecit, ut accessu lucis iucundior esset
Tota operis magni facies: at postea Cælum
Sydereum, facinus mirabile, duxit in orbem.

A M B R O S I V S Hexameron libro primo, capite nono.

Qui edificium aliquod dignum habitaculo patriæfamilias struere desiderat, antequam fundamenta ponat, vnde

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Fiat Lux.

Lux primò omnium condita est.

- a. Quòd Cælum primùm ante Terram exornandum esset.
- b. Vel, quòd communis sit Lux, tum superioribus, tum inferioribus corporibus.
- c. Siue, quòd Lux sit generale instrumentum causarum Cælestium.

unde lucem ei infundat, explorat: & ea prima est gratia; quæ si desit, tota domus deformi horret incultu. Lux est, quæ reliquos dominus commendat ornatus.

Glossa Locupletata idipsum habet.

DAMASCENVS Orthodoxæ Fidei libro secundo, capite septimo.

In principio igitur Deus fecit lucem; id est; prima die pulchritudinem, & ornamentum omnis visibilis creature; aufer enim lucem, & omnia in tenebris ignota manebunt, propriū non valentia demonstrare decorē.

a. Quòd Cælum primùm ante Terram exornandum esset.

Sensere alij Deum primò lucem produxisse, quòd ex duobus propositis, Cælo & Terra, Cælum, vt excelsius, primùm exornandum esset.

D. THOMAS Quæstione sexagesima septima, articulo quarto.

Necessarium autem fuit, vt informitas tenebrarum primò remoueretur per lucis productionem, propter duo: Primò quidem, quia lux, vt dictum est, est qualitas primi corporis; unde secundum eam primò fuit mundus formandus.

b. Quòd communis sit lux, tum superioribus, tum inferioribus corporibus.

D. THOMAS vt supra loco asserto.

Secundò propter communitatem lucis: communicant enim in ea inferiora corpora cum superioribus. Sicut autem in cognitione proceditur à communioribus, ita etiam in operatione: nam prius generatur viuum, quam animal: & animal, quam homo; vt dicitur in libro de Generatione animalium. Sic ergo oportuit ordinem diuine sapientie manifestari, vt prima inter opera distinctionis produceretur lux, tanquam primi corporis forma, & tanquam communior.

LYRANVS In Postillis.

Quia lux est qualitas communis, in qua corpora cælestia communicant cum inferioribus: vt pote cum igne, & cum aliquibus corporibus mixtis, quæ lucida sunt; & quia secundum istam expositionem distinctio rerum accipitur secundum qualitates, & proprietates accidentales: idèd conuenienter inchoatur à luce, quæ est qualitas communis, sicut in generatione naturali, inchoatio fit à communioribus formis; quia secundum Philosophum, embrio prius viuit vita plantæ, postea animalis, postea hominis, vel leonis, & huiusmodi. Et primo, Physic. dicit Philosophus, quòd à communioribus est incipiendum via doctrinæ; sicut pueri in principio vocant omnes viros patres, & omnes feminas matres, postea distinguunt.

c. Quòd lux sit generale instrumentum causarum cælestium.

STEVCHVS, qui lucem primo die effectam, Solem ipsum fuisse arbitratus est, rationem hanc his detulit in Cosmopœia, in primum caput Genesis.

Hunc primùm ex acerno debuit auctor producere, cuius illuc incubuisse prudentia cernitur, vt ante particulares effectus, vniuersales causas excogitaret. Sicut autem vnde cuncta depromeret, terram & aquas primas iecit; sic quòd aërem, animalia, plantas conderet, Solem istarum rerum premissit genitorem. Deus, Sol, & Homo, gignunt hominem. Deus, quia Solem hominemq; primùm creauit, à quo tota proles semen traxit: Sol, quia fouet, alitq; terras. Sic Leonem, Deus Sol, & Leo, tres causæ generant: sic item in plantis, Deus, Sol, & palma, gignunt palmam. Hæc igitur, cum rerum omnium terrestrium prima causa sit, sine qua nasci, fieriq; nihil potuerit, debuit prima omnium fieri, vt eius auxilio cætera fierent.

VIELMIVS Lectione nona, hanc secundo loco non reticuit, & cum tertia à nobis adducta connexit.

Deinde quòd Cælo, & Terra, corporibusq; reliquis, necessarium, ac firmum præsidium sit: ea namq; omnia indi-

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Fiat Lux.

Lux primò omnium condita est.

- a. Quòd sine luce cætera conspici nequeant.
- b. Vel, quòd dies sine luce esse non poterat.

indigent, sicut & motu Cælorum, vt proinde lucis cuncta participia sint, & eorum commune bonum, hæc sit commune decus, & ornamentum, vt admirari nemo propterea debeat, si singulorum corporum propria ornamenta, iussa est ab Opifice anteire.

PERERIVS Commentarijs in Genesim, vt has ferè omnes non prætermisit causas, ita expressiùs hanc sic declarat.

Et lux generale, principaleque instrumentum causarum Cælestium, quo vis omnis syderum, omnisque defluxus, & effectus ad nos deferretur, ex quo vno fit in hoc nostrate Mundo, quicquid à Cælo fit.

a. Quòd sine luce cætera conspici nequeant.

AMBROSIVS primus hanc insinuauit causam, Hexameron libro secundo.

Vnde vox Dei in scriptura diuina debuit inchoare; nisi à lumine? Vnde Mundi ornatus, nisi à luce exordium sumere? Frustra enim esset, si non videretur.

ANSELMVS Laudunensis in Glossa Interlineari.

Bene ab æterna Luce prius fit temporalis lux; vt per eam cætera viderentur.

GLOSSA Ordinaria.

Si autem primo die corporalis lux facta est, congruè Mundi ornatus à luce inchoatur: vnde cætera, quæ creanda erant, viderentur.

MAGISTER secundo Sententiarum, distinctione terdecima.

Congruè Mundi ornatus à luce cepit: vnde cætera, quæ creanda erant, viderentur.

D. THOMAS Quæstione citata, hanc ipsam D. Basilio attribuit.

Basilius tamen posuit tertiam rationem, quia per lucem omnia alia manifestantur.

LYRANVS in Postillis.

Distinctio non apparet nisi per manifestationem, omnia autem per lucem manifestantur; & idèd distinctio incipit à luce.

TOSTATVS in Postillis.

Distinctio rerum est ad manifestationem earum: manifestatio autem sine luce non fit, cum omnia in luce demonstrantur.

VIELMIVS Lectione eadem nona.

À lucis formatione idèd inchoauit, quòd ea conspiciantur, manifestenturque cætera omnia corpora, atque illa subtracta cæca sint omnia; & vix quidpiam sit, quod possit ornamentum dici.

b. Quòd dies sine luce esse non poterat.

D. THOMAS Quæstione asserta, hanc quarto loco deduxit.

Potest & quarta ratio addi, quæ in obijciendo est tacta, quia dies non potest esse sine luce: vnde oportuit in prima die fieri lucem.

LYRANVS in Postillis.

Dies non potest esse sine luce, ideo lucem oportuit fieri prima die.

TOSTATVS in Postillis, in secunda expositione.

Fiat lux. Incepit distinctio rerum à luce, & est ratio, quia volebat Deus rerum distinctas productiones, & ornatus diuersis diebus coaptare. Dies autem sine luce esse non potest; idèd eam in prima die fieri decuit: immo, vt verius loquamur, primam diem à luce incipere neesse fuit.

VIELMIVS Lectione dicta.

His adde, Dies absque luce esse non posse; & tamen decreuerat Deus sex dierum interuallo, omniuaque Mundum absolueret: etenim aut nocte, aut in tenebris operari non placet: quomobrem Dominus Ioannis duodecimo, & D. Paulus ad Romanos tertio decimo, ad Ephesios quinto, grauiter tenebras insectantur, quòd mirum sermone arcano ignorantias, & peccata designant.

Ggg Vt

AnnoMundi
primo.
Die Prima.

Fiat Lux.

Lux primò omnium condita est.

a. *Ut edificent mortales, opera in luce esse peragenda.*

a. *Ut edificent mortales, opera in luce esse peragenda.*

H V G O de Sacramentis, libro primo, capite octauo.

Incipiens ergo Deus opera sua, ut perficeret; primum fecit lucem, ut cetera omnia postmodum faceret in luce. Significauit enim nobis, se non amare opera, quae in tenebris sunt, quoniam mala sunt. Quia omnis qui male agit, odit lucem: & non venit ad lucem, ut non arguantur opera eius, quia mala sunt. Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera sua, quia in Deo sunt facta.

Ioan. 3.

A V C T O R.

Causae octo,
cur Deus lu-
cem ante om-
nia effecit.

Quare Deus principi illo, insignique die Solis, qui nobis Dominicus effectus est, ante omnia lucem produxerit, ex prænarratis Patrum contemplationibus causas octo desumpsimus. Expetebat hoc siquidem lucis excellentia. Deinde lucis ipsius superexcellensissimus auctor, qui cum lux sit inaccessibilis, non nisi lucem primum proferre poterat. Amplius, quoniam ipsa specimen erat Vniuersi. Deinde quòd Caelum vti nobilius, celsiusque, primo foret exornandum. Rursum, quia lux efficacissimum est secundarum causarum instrumentum. Insuper quòd sine luce procreanda conspici non potuissent, atque etiam quia sine luce dies consistere nequisset. Tandem, ut monumentum nobis esset, opera in luce esse perficienda. Quae omnes causae ex se adeò insignes sunt, ut reijci non possint. Hoc vnum attamen animaduertendum; si quis lucem ornamentum Caeli, seu instrumentum ex eo asserat, quasi lucis nomine Solem capiat, & Sole ministro, vel causa, Mundi venustationem effectam arbitretur, ut Steuchus, & nuperi quamplures aestimarunt; hunc à doctrina priscorum omnium Patrum valde recedere, à veroque delabi: ut post demonstraturi sumus. Animaduertendum etiam, postremam ab Hugone deductam rationem, non literalem, sed tropologicam prorsus esse existimandam.

Quidnam fuerit lux primo die condita.

Vetustam, grauem, arduamque controuersiam, iam dudum inter priscos Patres, & post inter Theologos contentiosè agitatam, necdum diffinitam aggredior: Quanam fuerit lux ea primo die à Deo effusa. Bipartitaque est haec difficultas, ac controuersia. Inuestigandum enim est primo, Nū illa lux spiritalis, vel corporalis fuerit. Rursum, si corporalis; Quanam fuerit.

Classis Patrum, lucem eam priscam spiritualem, hoc est Angelum, fuisse obtestantium.

Celeberrima est ea D. Augustini sententia de Ciuitate Dei libro vndecimo, capite septuagesimo: & lib. nono, cap. decimo nono, & vigesimo; & de Genesi imperfecto cap. quinto, & de Genesi ad literam, lib. primo, à cap. decimo, ad vigesimum; & lib. quarto à cap. vigesimoprimo, ad vigesimooctauum; & contra Faustulum, duodecimo, cap. decimo; & contra Aduersarium legis, & Prophetarum, lib. primo, capite vndecimo, & duodecimo: ac pluribus alijs in locis prolixè, constanterque prodita; quae lucis vocula, Angelum ad Deum conuersum; tenebrarum & lucis diuisione, bonorum à malis discretionem; Dicitur nomine, Angelicam cognitionem; septem diebus, septemplicem Angelorum apprehensionem;

hensionem; Vespere, & Mane dictionibus, duas eius apprehensionis species, Matutinam in Verbo, Vespertinam in seipsis capit, atque explanat. Potissima verò huius sententiae fundamēta, ut ex multis Augustinianis elucubrationibus decerpere potui, tria esse cōperio. Primum illud est; In narratione genesis Mūdi, creatio Angelorū pratermissa non est: vel igitur Caeli, vel lucis nomine est significata. Pratermissam autē non esse argumentum est, quòd Deus die septimo requieuit ab omni opere quod patrarat, & ante Caelum, & Terram, nullum opus peregerat, quia in principio, hoc est ante omnia, fecit Caelum & Terram. Cum autē Angeli opus sint Dei, ut euincitur ex hymno trium Puerorum, atque ex Psalmo, Laudate Dominum de cælis: igitur inter primos sex dies editi fuere. Perpiciamus iam singillatim, quo die Angelos effectos fuisse enuntiantum sit. Non in quarto die; tunc enim Deum ut conditi celebrarunt, iuxta illud; Quādo facta sunt sydera, laudauerunt me omnes Angeli mei. Nec etiam tertio; nam elementorum terrae & maris eo die structura narratur. Nec secundo; quoniam Caelū stelligerum tunc conflatum fuit. Superest igitur, ut Angelorum genesis lucis nomine primo die manantis significetur. Differuit cuncta haec Augustinus, praecipuè de Ciuitate Dei libro vndecimo, capite nono: vti in percunctatione; An Moses Angelorum genefim pratermiserit, prolixam eius enarrationem producentes retulimus. Alterum argumentum, quod Pater hic noster praclarissimus deducit, est; cum plura sint lucis genera, certè nullum aptius intelligi potest hoc loco, quàm lux spiritalis; eò quod lux corporea non potuerit esse ante Caelum, & Caeli luminaria.

A V G V S T I N V S id edisserit de Genesi imperfecto, capite quinto.

Et dixit Deus, Fiat lux. Vtrum ea lux, quae his carnalibus oculis patet, an aliqua occulta, quam nobis per hoc corpus videre non datum est? Et si occulta, vtrum corporea, quae per locorum spatia tenditur fortasse in sublimibus partibus Mūdi: an incorporea, qualis in anima est, ad quam vitandi, & appetendi refertur examen à sensibus corporis, quae non carent etiam anima bestiarum? An ea quae superior ratiocinando apparet, ex qua incipit omne, quod creatum est? Quamlibet enim lucem significet, factam tamen, & creatam debemus accipere, non illam qua fulget ipsa Dei Sapientia, quae non creata est, sed nata; ne sine luce Deus fuisse putetur, priusquam istam, de qua nunc agitur, condidisset. De hac enim, sicut ipsa verba satis docent, hoc commendatur, quòd facta sit. Et dixit inquit, Fiat lux; & facta est lux. Alia est lux, de Deo natura, & alia lux, quam fecit Deus: Natura de Deo lux, est ipsa Dei Sapientia; facta vero lux, est quaelibet mutabilis siue corporea, siue incorporea. Mouere autem solet, quomodo lux corporea esse potuerit, antequam Caelum esset, & Caeli luminaria; quae post istam exponuntur: quasi verò facile hoc ab homine percipi potest, aut omnino illo modo potest, vtrum sit aliqua lux praeter Caelum, quae tamen spatijs locorum distincta, atque diffusa sit, Mundumque amplectatur. Sed cum liceat hic & incorpoream lucem intelligere, si non visibilem tantum creaturam in hoc libro, sed omnem creaturam expositam dicimus, quid opus est in hac controuersia remorari? Et fortasse quod querunt homines, quando Angeli facti sunt, ipsi significantur hac luce; breuissimè quidem, sed tamen convenientissimè, & decentissimè.

Tertiam argumentationē exinde sumit Augustinus ferè consimilem; quòd lux corporea ad exhibendam diurnam, nocturnamque; vicissitudinem, ante Caeli luminaria, ante Caelum firmamentum appellatum, ante spetiem Terrae, & Maris, quae circuitum lucis admitteret; nullam habere potuerit facultatem. Quapropter cum de Genesi ad literam libro primo, capite decimo, & vndecimo, duodecimo, ac decimosexto, totis viribus nec lucem illam esse corpoream, nec dies, noctesque; gignere potuisse, prolixiori oratione comprobasset; atque ea ipsa libro quarto, capite vigesimo primo, quasi epilogo reassum pisset; his demum in capite vigesimo secundo concludit verbis.

Sed quoniam lux corporalis, antequam fieret Caelum, quod firmamentum vocatur, in quo etiam luminaria facta sunt, quo circuitu, vel quo processu & recessu, vices dici, & noctis exhibere potuerit, non inuenimus; istam questionem relinquere non debemus sine aliqua nostra prolatione sententiae. Vt si lux ista, quae primitus creata est, non corporalis, sed spiritalis est; sicut post Tenebras facta est, vbi intelligitur à sua quadam informitate ad Creatorem conuersa, atque formata: ita & post vesperam fiat mane, cum post cognitionem suae propriae naturae, qua non est, quod Deus; refert se ad laudandam lucem, quod ipse Deus est, cuius contemplatione formatur.

Interpretationem uerò hanc non esse allegoricam, seu figuratam, sed propriam, genuinamque; infra capite vigesimo octauo constanter his asseuerat.

Nec quisquam arbitretur illud, quod dixi de luce spiritali, & de condito die spiritali, & Angelica creatura; & de contemplatione, quam habet in Verbo Dei; & de cognitione, qua in seipsa creatura cognoscitur; eiusque

Sententiae
huius funda-
menta.

Psal. 148.

Iob. 38.

relatione ad laudem incommutabilis veritatis, ubi prius ratio videbatur rei faciendae, quae cognita est facta, non iam proprie, sed quasi figurate, atque allegorice conuenire ad intelligendum diem, & vesperam, & mane. Sed aliter quidem, quam in hac consuetudine quotidianae lucis huius & corporalis: non tamen tanquam hic proprie, ibi figurate. Vbi enim melior, & certior lux, ibi verior etiam dies: cur ergo non tam verior vespera, & verius mane? Nam si in istis diebus habet quandam declinationem suam lux in occasum, quam vesperae nomine nuncupamus, & ad ortum iterum reditum, quod mane dicimus: cur & illic vesperam non dicamus, cum à contemplatione Creatoris, creatura despicitur, & mane, cum à cognitione creaturae, in laudem Creatoris aurgitur? Neque enim & Christus sic dicitur lux, quomodo dicitur lapis, sed illud proprie, hoc utiq; figurate.

D. Thomas hoc Augustini placitum explicat accuratissime Quæstionibus disputatis, quæstione quarta.

HIERONYMVS D. Augustino consensisse videtur Commentarijs in Psalmum quadragesimum sextum.

Prima Sabbati fecit Deus lucem: secunda Sabbati, fecit firmamentum; lucem Angelos; firmamentum homines.

Sed hæc D. Hieronymum ad allegoriam trahere perspicuum est.

EVCHERIVS Commentarijs in Genesim libro primo, capite secundo, D. Augustino consensit, dum inquit.

In hac ergo luce historialiter recapitulatur creatio Angelorum, qui pro participatione aeternae lucis, lux & dies nuncupati sunt. Quorum unitas ut ostenderetur, non est dictum, Dies primus, sed Dies vnus. Exoritur autem quæstio de Angelis, quomodo in creatione sex dierum pretermittantur, tanquam non sint in operibus Dei? Opus autem Dei esse Angelos, hymnus trium puerorum testatur. Nam quem predictum esset; Benedicite omnia opera Domini Domino: in executione eorundem operum, etiam Angelos nominauit. Et in Psalmis, cum diceret inter cetera; Laudate Dominum omnes Angeli eius, subiicit; Quoniam ipse dixit, & facta sunt. His ergo exemplis, à Deo Angeli facti demonstrantur: sed quo die creati sint, nusquam infert. Sed quia in Scriptura sancta legitur dixisse Deum; Quando facta sunt sydera, laudauerunt me omnes Angeli mei: iam erant Angeli quarto die, quando sydera condita sunt. Ergo nec die tertia facti sunt. In promptu est enim, quòd die illa, terra ab aquis discepta, pabuli herbam produxit. Ergo nec secundo die facti sunt. Tunc enim factum firmamento, diuisio fuit superiorum, atque inferiorum aquarum. Nil mirum enim si in operibus sex dierum Angeli lucis significatione creati intelliguntur: ante omnem enim creaturam facti sunt, quia prior omnium creata est sapientia: qui propterea dicuntur sapientia, inherendo scilicet aeternae sapientiae.

BEDA Expositione in Genesim.

Spiritualis autem facta est lux, cum dixit, Fiat lux; idest, Angeli, & Virtutes Caelstes: de quibus dicitur; Prior omnium creata est Sapientia. Hæc autem ipsa spiritualis creatura, Cælum appellata est, cum dictum est; In principio creauit Dominus Cælum, & Terram. Vt quod dixit Deus, Fiat lux, & facta est lux: eandem ad se reuocando creaturam, conuersio illius facta esse, atque illuminata intelligatur.

Et libro de sex dierum Creatione.

Fiat lux. Lux autem ista est visibilis, an inuisibilis? Inuisibilis verò dicitur, quia creatio Angelica est, quam oculi nostri non valent prospicere. Ratio enim erat, ut die quarta sydera in Cælo fabricasset, quæ oculi nostri potuissent prospicere. Ista creatio Angelica est temporalis, an intemporalis? temporalis enim erat in Angelis; intemporalis in Deo. Temporalis erat, quod dictum intelligimus expressum ab aeterno Deo per Verbum coæternum in creatura spiritali, quam iam tunc fecerat, cum dictum est; In principio creauit Deus Cælum, & Terram: sed ista locutio non tantum sine aliquo sono, sed etiam sine vno corporali motu creatura spiritalis eius mente, atque ratione quodammodo infixæ per Verbum Patris coæternum: sed multum ac difficillimum est capere, quomodo dicitur, Deo non temporaliter iubente, neque id temporaliter audiente creatura, qui contemplatione veritatis, omnia tempora excedit; sed intellectualiter sibi met expressas, cum Patri coæterna Sapientia, tanquam intelligentibus locutionis, ad ea quæ infra sunt transmittentes, ut fieret temporalis motus in rebus temporalibus, siue formandis, siue administrandis. Et facta est lux: idest creatio Angelica: quia illi tunc cognouerunt agnoscere, vel intelligere Creatorem suum. Quare iterum non repetit; Et fecit Deus lucem, sicut in cæteris creaturis repetit, quas creauit, ut in firmamento dicit; Fiat firmamentum; Et iterum; Fecit Deus firmamentum: Ideo, quia non erat necesse, ut dixisset; fecit Deus lucem, quia intellectualis creatura erat, id sunt Angeli. Quando autem dicit, Fiat firmamentum, vel cetera in alijs creaturis, hoc in cognitione Angelica dicit; quia nec mirum est, si Deus sanctis Angelis suis, in prima lucis conditione ad se conuersis, prius voluit ostendere, quid erat deinceps factururus. Quando verò dicit; Et fecit Deus: id est in propria natura rerum. Iam non erat opus hoc de Angelis iterum repetere, quia illi tunc, sicut diximus, conuersi fuerunt ad cognoscendum Creatorem suum. Cum enim aeterna illa & immutabilis, quæ non est facta, sed genita Sapientia, in spiritali, atque rationalem creaturam se transfert (sicut in animas sanctas, ut illuminati luce possent) fit in eis quadam luculenta rationis affectio, quæ potest accipi, facta lux: cum dixerit Deus, Fiat lux. Iam enim erat spiritalis creatio, quæ Cæli nomine significata est: cum scriptum sit; In principio creauit Deus Cælum, & Terram: non Cæli corporei, sed Cæli incorporei, in quo intelliguntur omnes sancti Angeli.

Eadem

Eadem ferè repetit Quæstionibus super Genesim.

ISIDORVS de summo Bono, libro primo, capite decimo.

Ego Dominus formans lucem, & creans tenebras: sed quia Angelica natura, quæ non est preuaticata, Lux dicitur: illa autem, quæ preuaticata est, Tenebrarum nomine nuncupatur; Vnde & in principio lux à tenebris diuiditur: sed quia & hos, & illos Deus creauit, idè dicitur; Formans lucem, & creans tenebras. Veruntamen bonos Angelos non tantum creans, sed etiam formans: malos verò creans tantum, non formans: hoc & de hominibus bonis, malisque accipiendum est.

MAGISTER in vtranque rapitur sententiam, nec vllam explodit ex ijs interpretationibus, quæ lucis nomine spiritualem, seu corporalem lucem assumit. Sic autem D. Augustini mentem secundo, distinctione tertia decima enucleat.

Si spiritalis accipitur, Angelica natura intelligitur, quæ prius informis fuit, sed postea formata est, cum ad Creatorem conuersa, ei charitate adhaeret: cuius informitatis creatio superius significata est, ubi dictum est; In principio creauit Deus Cælum & Terram. Hic verò eiusdem formatio ostenditur, cum ait; Fiat lux, & facta est lux. Hæc ergo Angelica natura, quæ prius tenebræ, & postea lux fuit, quia prius habuit informitatem & imperfectionem, deinde formationis perfectionem: & ita diuisit Deus lucem à tenebris: Nam, ut ait Augustinus super Genesim; huic creaturae informitas, & imperfectio fuit, antequam formaretur in amore conditoris. Formata verò est, quando conuersa est ad incommutabile lumen Verbi.

ANSELMVS Laudunensis, in Glossa interlineari.

Fiat lux: idest Angelica natura: & facta est lux, Angelica hoc est natura Dei visione illustrata.

GLOSSA ordinaria ex Augustino.

Lux primo die facta, spiritalis, vel corporalis intelligitur. Si spiritalis, non illa Patri coæterna, per quam facta sunt omnia: sed de qua dicitur Ecclesiastici primo. Prior omnium creata est Sapientia, idest intellectus, & Angelica vita, quæ informiter fluctuat: nisi ad Creatorem conuersa, quæ potest esse prima creatura, & Cælum dicta, cum dicitur; In principio creauit Deus Cælum & Terram: sed ad Creatorem conuersa, cum dicitur, Fiat lux: & facta est lux.

Et post, pariter ex Augustino.

Fiat lux, ea conditione scilicet, quæ cum cetera subsistunt intemporaliter in Dei Sapientia, priusquam in seipsis. Et facta est lux, idest Angelica, & Cælestis substantia, in se temporaliter, sicut erat in Sapientia, quantum ad eius incommutabilitatem eternaliter. Vel notatur huius creaturae informitas, scilicet imperfectio, antequam formaretur in amore Conditoris. Formatur enim, cum conuertitur ad incommutabile lumen Verbi.

HVG O summæ Sententiarum, Tractatu tertio, capite primo, hanc ipsam non rejicit.

Alij dicunt, quòd lux illa, quæ facta est prima die, fuit Angelica creatura ad Creatorem conuersa, sicut iam diximus.

RVPERTVS Commentarijs in Genesim, libro primo, capite decimo, hanc eandem insecutus est sententiam, nouoq; fundamento corroborare conatus est. Contendit siquidem primo die Mosem lucis ipsius corporeæ manationem non tradere ex Opificis Dei dignitate; Quia si lux illa (ait) fuit corporalis, cum tantum tribus diebus perduraret (facto enim Sole euauit) Deum ignobilissimum quoddam creasse dicere cogemur, & priscum illi diem, dierum omnium Coryphæum, in opem planè, pauperimumque inter vniuersos dies extasse, quandoquidem in illo exigua rerum creaturarum res, triduo tantum permanens creata fuisset. Ait ergo.

Videtur enim nonnullis, lucem tunc esse factam, non aliam quam aëris illustrationem, & tenebras illas, quæ erant super faciem abyssi, sic alternantibus nocte, & die diuisas, ut peracto diurni temporis spatio, duodecim horarum scilicet, lux extingueretur, & tenebræ succederent: & eisdem transacto nocturni temporis spatio, lux resurgeret; atque ita per triduum dies, & nox absque luminaribus istis corporeis, Sole scilicet, & Luna, & Stellis, vltro sibi inuicem cesserint, atque successerint. Sed hoc sensu vnus hic dies, omnium dierum pauperimus est, quippe cum singuli dierum ceterorum, substantiarum creatione, vel formatione illustrati sint, hic dies non nisi accidentis cuiusdam colore instabili iniecto dimissus sit, cum dictum sit, Fiat lux. Nam quæcumque cæteris diebus facta sunt, substantialia sunt, & permanent: illa autem accidentalis lux, tertio reaccensa, deinceps omnino deperijt. Et vide vtrum condignum sit tantæ Maiestati, ut cæterorum dierum opera, verbi gratia, Solem, Lunam, & Stellam, quæ quarto die facta sunt, & aquarum diuisionem, quæ secundo die facta est, statuerit in seculum, & in seculum seculi, præceptumque poneret illis, quod non præteribit: opus autem primæ lucis tale faceret, quod mutato consilio post exiguum triduum funditus extingueret. Quid ergo? An idcirco spiritus Dei ferebatur super aquas, & dixit; Fiat: quod dictum, ut verè boni verbi eruptionem sancta miratur, & concelebrat Scriptura, ut talis tantummodo lux fieret accedens aëri mox interitura, & nulla crearetur substantia? Melius magni, & nominatissimi Patres intellexerunt naturam Angelicam, lucis nomine significatam. Eorum sensum rationabilem magis approbamus, & sequimur. Angelicam creaturam rectè lucem esse appellatam, lucem intel-

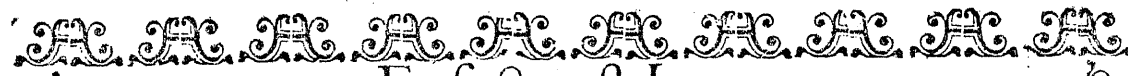
Dan. 3.

Psal. 148.

Iob. 38.

Eccles. 1.

Psal. 148.

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Et facta est Lux.

a. Non aeterna, sed inter spirituales prima.

Vidit Deus lucem, quod esset bona.

b. Cum laudat Deus lucem, antequam seiungat à tenebris, erudimur de Angelica luce, non de corporea esse sermonem.

intellectualem, lucem inquam, non solum, quia vim discernendi habentem, verum etiam, quia veri, & incircumscripti luminis gratia resurgentem.

D. THOMAS prima parte, quaestione sexagesima septima, articulo primo.

Et similiter dicendum est de nomine lucis. Nam primo quidem est institutum ad significandum id, quod facit manifestationem in sensu visus: postmodum autem extensum est ad significandum omne illud, quod facit manifestationem secundum quamcunque cognitionem. Si ergo accipitur nomen luminis secundum suam primam impositionem, metaphoricè in spiritualibus dicitur, ut Ambrosius dicit: Si autem accipitur secundum quod est in usu loquentium ad omnem manifestationem extensum, sic propriè in spiritualibus dicitur.

ALEXANDER Halensis parte secunda, quaestione quadragesima nona, membro primo, hanc D. Augustini sententiam non subicit, cum inuestigat, num per verbum Fiat lux, intelligendum sit effectio naturalis Angeli, vel gratuita (ut inquit ipse) atque ita diffinit.

Ad quod dicendum, quod intelligitur de conditione gratuita: cum primo creati essent, cum dicitur, creavit Caelum, sicut vult Augustinus in vndecimo Confessionum: Facti autem, id est formati formatione gratiae, cum conuersi sunt per intellectum, & affectum; & hoc intelligitur ibi, Fiat lux.

Cæterum cum in hanc D. Augustini sententiam incidimus, lectorem non pigeat, si totius primi dici opus secundum huius expositionis seriem absoluerimus.

a. Non aeterna, sed inter spirituales prima.

AVGVSTINVS de Genesi ad litteram libro primo, capite decimo septimo.

Si autem spiritualis lux facta est, cum dixit Deus, Fiat lux, & facta est lux: non illa vera Patri coaeterna intelligenda est, per quam facta sunt omnia, & que illuminat omnem hominem; sed illa, de qua dici potuit; Prior omnium creata est Sapientia. Cum enim aeterna illa, & incommutabilis, que non est facta, sed genita Sapientia, in spirituales, atque rationales creaturas, sicut in animas sanctas se transfert, ut illuminat, & lucere possint, fit in eis quadam luculenta rationis affectio, que potest accipi facta lux, cum dicitur Deus, Fiat lux: si iam erat creatura spiritualis, que nomine Cæli significata est, in eo quod scriptum est; In principio fecit Deus Caelum & Terram: non corporeum Caelum, sed incorporeum, Cælis corporis, hoc est, super omne corpus, non locorum gradibus, sed nature sublimitate prepositum.

b. Cum laudat Deus lucem, antequam seiungat eam à tenebris, erudimur de Angelica luce, non de corporea esse sermonem.

AVGVSTINVS de Genesi ad litteram, libro primo, capite decimo septimo.

Vidit Deus lucem, quia bona est: cum hoc posset post omnia eiusdem diei dicere, id est, ut cum Caelum explicasset, Dixit Deus: Fiat lux, & facta est lux. Et diuisit Deus inter lucem & tenebras: Et vocauit Deus lucem diem, & tenebras vocauit noctem; tunc diceret; Et vidit Deus, quia bonum est: & deinceps annecteret, Et facta est vespera, & factum est mane: sicut in alijs operibus facit, quibus vocabula imponit. Hic ergo propterea non ita fecit, quoniam à formata re ad hoc distincta est illa informitas, ut non in ea finis esset, sed adhuc formanda restaret per creaturas ceteras iam corporales. Itaque si posteaquam distincta essent illa diuisione, & vocabulis, tunc diceretur; Vidit Deus, quia bonum est: hæc facta acciperemus significari, quibus iam in suo genere nihil esset addendum. Quia verò lucem solam ita perfecerat: Vidit Deus, inquit, lucem, quia bona est, & diuisione ac nominibus discreuit à tenebris. Neque tunc dixit; Vidit Deus, quia bonum est: ad hoc enim erat informitas illa discreta, ut adhuc inde alia formarentur. Nanque ista nox, que nobis est notissima, facit enim eam super terras Solis circuitus, quando per luminarium distributionem à die diuiditur, post ipsam diuisionem diei, & noctis dicitur: Vidit Deus, quia bonum est. Non enim hæc nox informis aliqua substantia

Ioan. 1.
Eccl. 1.

Vidit Deus lucem, quod bona.

a. Laudat lucem, & non tenebras; ne simul lucem, id est Angelos, & tenebras, nempe Demones commendet.

Diuisit lucem à tenebris.

b. Id est, Sanctos Angelos à desertoribus.

substantia erat, vnde adhuc alia formarentur, sed spatium loci plenum aere, carens lumine diurno, cui utique nocti iam nihil addendum esset in genere suo, quo esset speciosior, siue distinctior. Vespera autem in toto illo triduo, antequam fierent luminaria, consummati operis terminus non absurde fortasse intelligitur; manè verò tanquam futura operationis significatio.

RVPERTVS Commētarijs in Genesim lib. primo, cap. decimo octauo.

Diligenter animaduertendum. Prius vidit lucem, quod esset bona, & deinde diuidens lucem & tenebras, condigna singulis imposuit vocabula. Si literæ ordinem ita contexisset; Dixit Deus, fiat lux, & facta est lux; diuisitque lucem & tenebras, appellauitque lucem diem, & tenebras noctem; & vidit Deus, quod esset bonum: putarem tenebras, siue noctem hic eo modo dici, quo in die quarto dictum est: Fiant luminaria in firmamento cæli, & diuidant diem, & noctem; siue ut item inferius dicitur: lucem & tenebras: quorum utique diuisio bonum est, ut positus (iuxta Psalmistam) tenebris, & facta nocte, in ipsa pertranscant omnes bestie syluæ. Orto autem Sole exeat homo ad opus suum, nocturna refectus quiete. Nunc autem tenebras à laude boni conclusit. Primum enim (ut iam dictum est) dixit, quia vidit Deus lucem, quod esset bona, & deinde diuisit, & utrisque nomina inuicem optata dedit, quia lucem diem, & tenebras noctem appellauit. Ergo ista tenebrae sunt eiusmodi, in quibus nihil intelligitur boni. Et quidem tenebrae, de quibus istam lucem splendescere iussit, bonum aliquod erant in prouidentia Dei, quemadmodum lignum, vel ferrum bonum est in manu periti artificis.

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Psal. 103.

a. Laudat lucem, & non tenebras; ne simul lucem, id est Angelos, et tenebras, nempe Demones commendet.

AVGVSTINVS de Ciuitate Dei, libro vndecimo, cap. trigesimo.

Denique nec illud prætereundum est silentio, quod ubi dixit Deus; Fiat lux, & facta est lux: continuo subiunctum est; Et vidit Deus lucem, quia bona est: non postea quam separauit inter lucem & tenebras, & vocauit lucem diem, & tenebras noctem; ne simul cum luce, etiam talibus tenebris testimonium placiti sui perhibuisse videretur. Nam ubi tenebrae inculpabiles sunt, inter quas, & lucem istam his oculis conspicuam luminaria Cæli diuidunt, non ante, sed post insertur; Et vidit Deus, quia bonum est: & posuit, inquit, illa in firmamento Cæli lucere super Terram; & præesse diei & nocti, & separare inter lucem, & tenebras. Et vidit Deus, quia bonum est. Vtrumque placuit, quia vtrumque sine peccato est. Vbi autem dixit Deus; Fiat lux, & facta est lux: statim sequitur: Et vidit Deus lucem, quia bonum est. Et postmodum insertur; Et separauit Deus inter lucem & tenebras: vocauitque Deus lucem diem, & tenebras noctem: non hoc loco additum est, Et vidit Deus, quia bonum est; ne vtrumque appellaretur bonum, cum esset horum alterum malum vitio proprio, non natura. Et ideo sola ibi lux placuit Conditori: Tenebrae autem Angelicae, etsi fuerant ordinandae, non tamen fuerant approbandae.

BEDA libro de sex dierum Creatione.

Et vidit Deus lucem, quod esset bona. Quare lucem tantum laudauit, & non noctem? Id est, quia nox adhuc, nec dies facta erant, sed tantum lux Angelica: quia indignum erat Deo rem informem laudare, que adhuc formata non erat, sed rem illam, que formata erat, laudauit, id est, lucem Angelicam.

Confirmilia habet Quaestionibus in Genesim.

b. Diuisit lucem à tenebris, hoc est, Sanctos Angelos à desertoribus.

Prætermisissis alijs huiusce loci interpretationibus, quæ apud Augustinum cõperiuntur, præcipue de Genesi imperfecto capite quinto, & de Genesi ad litteram libro primo, capite decimo, ut propositam nobis de spirituali luce, hoc est Angelo, prosequamur explanationem.

AVGVSTINVS ipse locum hunc, siue secretionem hanc ita interpretatur, capite decimo septimo eiusdem libri primi.

Et diuisit Deus inter lucem, & tenebras. Nunquid iam erant peccatores, & stulti decedentes à luminibus?

veritatis: inter quos, & in eadem luce permanentes diuideret Deus, tanquam inter lucem ac tenebras; lucem vocans diem, ac tenebras noctem, & ostenderet se non operatorem peccatorum, sed ordinatorem distribuendorum meritorum? Et post. An diuisio quidem lucis à tenebris distinctio est iam rei formatae ab informi; appellatio verò diei, & noctis, insinuatio distributionis est, qua significetur nihil Deum inordinatum relinquere?

Sed luculentius hanc sanctorum, & perduellium Angelorum seiunctionem explicat Augustinus vndecimo de Ciuitate Dei, capite decimonono.

Non mihi videtur ab operibus Dei absurda sententia, si cum lux illa prima facta est, Angeli creati intelligentur, & inter Sanctos Angelos, & immundos fuisse discretum, vbi dictum est: Et diuisit Deus inter lucem, & tenebras: & vocauit Deus lucem diem, & tenebras vocauit noctem. Solus quippe ille ista discernere potuit, qui potuit etiam priusquam caderent praescire casuros, & lumine priuatos veritatis in tenebris superbia remansuros. Nam inter istum nobis notissimum diem & noctem, idest, inter hanc lucem, & has tenebras, vulgarissima sensibus nostris luminaria vt diuiderent, imperauit. Fiant (inquit) luminaria in firmamento Celi, vt luceant super terram, & diuidant inter diem, & noctem. Et paulo post. Et fecit (inquit) Deus duo luminaria magna, luminare maius in principia diei, & luminare minus in principia noctis, & stellas: & posuit Deus illas in firmamento Celi, lucere super terram, & praescire diei, & nocti, & diuidere inter lucem, & tenebras. Inter illam verò lucem, quae sancta societas Angelorum est, illustratione veritatis intelligibiliter fulgens, & ei contrarias tenebras, idest, malorum Angelorum auctorum à luce terribiliter mentes, ipse diuidere potuit: cui etiam futurum non naturae, sed voluntatis malum occultum, aut incertum esse non potuit.

E V C H E R I V S libro primo in Genesim.

Diuisio lucis à tenebris, boni Angeli separati à malis; & quia ex ijs quosdam praesciebat per superbiam casuros, per incommutabilitatem praescientiae suae diuisit inter bonos, & malos. Malos igitur appellans tenebras, bonos appellans lucem, in his dicens; Vidit Deus, quia boni sint; in illis nullatenus dicens, sicut in omnibus operibus Dei: Vidit Deus, quia bonum est: ne malum praeuaricatorum videretur approbare Angelorum.

Glossa Locupletata, haec desumpsit.

B E D A quod Expositione in Genesim, & libro de Creatione sex dierum prodiderat, dicens: Et diuisit Deus inter lucem, & tenebras, & reliqua. Diuisio quidem à tenebris, distinctio formatae rei ab informi: appellatio autem diei, & nobis, distinctionis insinuatio est: Quaestionibus in Genesim disertius edidit.

Deus bona, & incommutabili voluntate creauit omnes Angelos bonos; sed quia ex his quosdam per superbiam praesciebat casuros, per incommutabilitatem praescientiae suae diuisit inter bonos, & malos. Malos igitur appellans tenebras; bonos appellans lucem; in his dicens, quia boni sunt; in illis nullatenus dicens, ne peccata, quae erant tenebrae, approbare videretur.

G L O S S A Interlinearis.

Diuisit lucem, hoc est, rem formatam: & tenebras, hoc est, informitatem.

G L O S S A Ordinaria ex Augustino.

In qua luce spirituali, forte diuisio lucis à tenebris, distinctio rei intelligitur iam formatae ab informi. Appellatio diei, & noctis, significatio distributionis, qua significatur nihil Deum inordinatum relinquere, nec profectus creaturarum sine supplemento vniuersi decoris esse.

Haec autem quae dixere Glossae, etiam de Angelis praecipue intelligi queunt.

R V P E R T V S Commentarijs in Genesim lib. primo, cap. decimotertio.

Et diuisit lucem, & tenebras. Diuisio ista lucis, & tenebrarum, terribile Dei iudicium super Diabolum esse factum insinuat. De quo Psalmista; Tu terribilis es (inquit) & quis resistet tibi? Extunc ira tua: Tanquam diceret: Quis tibi resistere potest, cum ex quo tibi quis resistit, extunc terribilis exardescat ira tua? Nam ex quo Diabolus resistit, idest, resistere voluit tibi; tu iratus es, & resistere non potuit. Cecidit enim Angelus, & factus est Diabolus. Hoc terribile iudicium per diuisionem insinuat lucis, & tenebrarum. Quae enim sunt istae tenebrae, nisi omnes Angeli Satanae cum eodem suo Principe? Has vtiq; tenebras Deus, lucemq; diuisit, quia malos Angelos à bonis separauit: diuisit, inquam, separatione immutabili, ita vt nec isti, qui ceciderunt, resurgere; nec illi, qui cum peccare possent, peccando cadere noluerunt, ulterius vquam habeant, vel possint peccando cadere. Verbo nanque Dei Celi firmati sunt; & Spiritu oris eius omnis virtus eorum. Ista lux, isti sunt Celi. Lux, inquam, quam Deus à tenebris diuisit; & Celi, quos Verbo suo, quos Spiritu, idest, amore suo, Deus firmavit; vt iam obscurari, vel dissolui non possint: congregans sicut in vtre aquas maris, ponens in thesauris abyssos; quae omnia secundum litteram iam in illo exordio facta esse dubium non est.

P E T R V S Comestor in Genesim capite tertio.

Intelligitur etiam hic Angelorum diuisio. Stantes, lux: cadentes, tenebrae dicti sunt.

Psal. 75.

Psal. 32.

Appre-

Factum est vespere, & mane dies vnus.

a. Apprehensio vespertina, & matutina in Angelo.

a. Apprehensio vespertina, et matutina in Angelo.

Qua serie ea prisca lux spiritalis, hoc est, Angelus, dies gigneret, ac vespere & mane haberet; non ita facile intelligi posse arbitror.

A V G V S T I N V S vaga sua dicendi serie, vt Angelum lucem, ita Angelicam cognitionem diem, vespere, & mane, duas eius cognitionis species, vespertinam, & matutinam interpretari nititur. Quod etfi pluribus locis id contendat, disertius tamen libro de Genesi ad litteram quarto, capite vigesimo secundo.

Si lux ista, quae primitus creata est, non corporalis, sed spiritalis est, sicut post tenebras facta est, vbi intelligitur à sua quadam informitate ad Creatorem conuersa, atque formata: ita & post vespere fiat mane; cum post cognitionem suae propriae naturae, qua non est quod Deus, refert se ad laudandam lucem, quod ipse Deus est; cuius contemplatione formatur. Et quia cetera creatura, quae infra ipsam sunt, sine cognitione eius non sunt; propterea nimirum idem dies vbiq; repetitur, vt eius repetitione fiant tot dies, quoliens distinguuntur rerum genera creaturarum, perfectione senarij numeri terminanda: vt vespere primi diei sit etiam sui cognitione, non se esse, quod Deus est: mane autem post vespere hanc, quo concluditur dies vnus, & inchoatur secundus; conuersio sit eius, qua id quod creata est, ad laudem referat Creatoris, & percipiat de Verbo Dei cognitionem creaturae, quae post ipsam sit, hoc est firmamenti: quod in eius cognitione sit prius, cum dicitur, Et sic est factum: deinde in natura ipsius firmamenti, quod conditur, cum additur postea, iam dicto, Et sic est factum, Et fecit Deus firmamentum: Deinde sit vespere illius lucis, cum ipsam firmamentum non in Verbo Dei, sicut ante, sed in ipsa eius natura cognoscit. Quae cognitio quoniam minor est, rectè vespere nomine significatur: post quam sit mane, quo concluditur secundus dies, & incipit tertius: in quo itidem mane, conuersio est lucis huius, idest, diei huius ad laudandum Deum, quod operatus sit firmamentum, & percipiendam de Verbo eius cognitionem creaturae, quae condenda est post firmamentum. Ac per hoc cum dicit Deus; Congregetur aqua, quae est sub Caelo in collectionem vnam, & appareat arida; cognoscit hoc illa lux in Verbo Dei quod id dicitur; & ideo sequitur; Et sic est factum, hoc est in eius cognitione ex Verbo Dei: deinde cum additur; Et congregata est aqua &c. cum iam dictum esset, Et sic factum est; in suo genere ipsa creatura sit; quae item cum in suo genere facta cognoscitur, ab ea luce, quae iam in Verbo Dei facienda cognouerat, sit tertio vespere: & inde hoc modo cetera vsque ad mane, & post vespere sexti diei.

Profecturque amplius, capite vigesimo tertio differere, qua ratione congrua cognitione rerum in Verbo, dies; & cognitio earundem in natura ipsarum, vespere, merito appellentur.

Multum quippe interest inter cognitionem rei cuiusque in Verbo Dei, & cognitionem in natura eius, vt illud merito ad diem pertineat, hoc ad vespere. In comparatione enim lucis illius, quae in Verbo Dei conspicitur, omnis cognitio, qua creaturam quamlibet in se ipsa nouimus, non immerito nox dici potest; quae rursus tantum differt ab errore, vel ignorantia eorum, qui nec creaturam ipsam sciunt, vt in eius comparatione non incongrue dicatur dies.

Amplius postquam id explicauit capite vigesimo quarto: cur sex diebus non addatur nox, capite vigesimo quinto his declarat.

Quia ergo Angeli creaturam, in ea ipsa creatura sic sciunt, vt ei scientie electione, ac dilectione praepo- nant, quod eam sciunt in veritate, per quam facta sunt omnia, participes eius effecti: ideo per omnes sex dies non nominatur nox, sed post vespere, & mane, dies vnus. Item post vespere, & mane, dies secundus: deinde post vespere, & mane, dies tertius: ac sic vsque in mane sexti diei: vnde incipit septimus quietis Dei, quamuis cum suis noctibus, dies tamen non noctes narrantur. Tunc enim nox ad diem pertinet, non dies ad noctem; cum sublimes, & sancti Angeli id quod creaturam in ipsa creatura nouerunt, referunt ad illius honorem, & amorem, in quo aeternas rationes, quibus creata est, contemplantur: eaque concordissima contemplatione, sunt vnus dies, quem fecit Dominus, cui coniungitur Ecclesia de hac peregrinatione liberata, vt nos exultemus, & iocundemur in eo.

Tandemque capite vigesimo sexto his concludit.

H h h Huius

AnnoMundi
primo.
Die Prima.

Huius ergo diei, cuius & vespera, & mane, secundum supradictam rationem accipi potest, sexta repetitione consummata est uniuersa creatura; factumque est mane, quo finiretur sextus dies, & inde inciperet septimus vesperam non habiturus, quia Dei requies non est creatura: quae cum per dies ceteros conderetur, aliter in seipsa facta cognoscebatur, quam in illo, in cuius veritate facienda videbatur, cuius cognitionis quasi decolor species vesperam faciebat. Non itaque iam forma ipsius operis dies, & terminus vespera, & alterius operis initium mane, in hac rerum conditarum narratione debet intelligi: ne cogamur contra Scripturam dicere, preter sex dies conditam diei septimi creaturam, aut ipsum diem septimum, nullam esse creaturam; sed dies ille, quem fecit Deus, per opera eius ipse repetitur, non circuitu corporali, sed cognitione spiritali; cum beata illa societas Angelorum, & primitus contemplatur in Verbo Dei, quod dixit Deus, Fiat: atque ideò prius in eius cognitione fit, cum dicitur, Et sic est factum; & postea rem ipsam factam, in ea ipsa cognoscit, quod significatur facta vespera: & eam deinde cognitionem rei factae ad illius veritatis laudem refert, ubi rationem viderat faciendae, quod significatur facto mane.

Cognitio Angelii duplex.

Censuit igitur Augustinus, vt ex supra enarratis excerptare possumus, Coeli nomine intelligendum esse Angelum; lucis appellatione, ipsius ad Gratiam & Gloriam assumptionem; seu iunctione lucis ac tenebrarum, Angelorum, ac Daemonum discretionem; diei vocula, capiendae esse Angelicam intellectionem; vesperae, creaturae in seipsa contemplationem; mane vero, altissimam illam, beatissimamque in coruscantissima Dei essentia perspicientiam; dierum sex repetitione, rerum ipsarum per sex genera distributarum apprehensionem; septimo die, requiem contemplationis in Deum. Pro quibus hoc vnum modò mihi est animaduertendum: quòd cum cognitio Angelica duplex sit: altera qua semet Angeli contemplati sunt; altera qua cuncta à seipsis extera perceperunt; duplex pariter cognitionis ordo, matutinae videlicet, & vespertinae in ipsis processit. In prima equidem apprehensione, qua seipfos nouerunt, vespertina cognitio matutinam antecessit. Mox enim vt conditi fuerunt Angeli, in seipfos reflexi, seipfos etiam contemplati sunt; dissimili ac planè contrario euentu; cum desertores, nimio fastu elati, tenebrae redditi sunt: Angeli verò sancti, sui praestantiam in Deum referentes, lux euaserunt. In altera autem, qua rerum naturas in seipsis sunt contemplati, matutina praecessit vespertinam; prius enim res fiendas in Verbo aeterno, quam in propria ipsarum natura perspexerunt. Ex eo autem dispari Angelicae apprehensionis, seu cognitionis ordine effectum est, vt primaria dies vesperam tantummodo suscepit; postrema autem, seu septima, mane perpetuum sit cōsecuta: quoniam Angeli, sex rerum generibus cognitisi, in Dei contemplatione perenniter perfliterunt.

Inquiramus nunc (precor) qua ferie posteri Patres doctrinae Augustinianae sectatores difficilem hanc Theologiam hauserint, ipsamque nobis explicarint.

E V C H E R I V S in Genesim libro primo, capite secundo.

Idcirco ipse repetitur semper in executione creaturarum: quia ipse dies, hoc est natura Angelorum, quando creaturam ipsam, quam Deus faciebat, contemplabatur, quodammodo vesperascebat. Veruntamen, quia non permanebat in eius creaturae intuitu, sed laudem eius ad Deum referens, ipsam melius in diuina ratione conspiciēbat, tunc continuò quasi mane fiebat. Nam si permaneret neglecto Creatore in aspectu creaturae, iam non vespera, sed nox vtique fieret.

I S I D O R V S de summo Bono, libro primo, capite decimo.

Dies prior factus, Angeli sunt: quorum propter vnitatem insinuandam, non dies primus, sed dies dictus est vnus. Et idcirco ipse repetitur semper in executione creaturae. Quia dies, hoc est natura Angelorum, quando creaturam ipsam contemplabatur, quodammodo vesperascebat: non autem permanendo in eius creaturae intuitu, sed laudem eius ad Deum referens, eamque melius in diuina ratione conspiciens, continuò mane fiebat. Si verò permaneret neglecto Creatore in creaturae aspectu; iam non vespera, sed nox vtique fieret. Dum se creatura melius in Deo, quam in seipsa nouerit; ipsa sui cognitio, quae maior in Deo est, dies & lux dicitur. Cognitio verò sua in seipsa ad compensationem cognitionis illius, quae est in Deo, quia longè inferior est, vespera nominatur. Ideoque post vesperam mane fiebat. Quia dum suam in se cognitionem sibi satisfacere non agnosceret; vt se plenius nosse potuisset, ad Deum sese referebat creatura, in quo se diem agnoscendo, melius fieret.

B E D A Quaestionibus in Genesim.

Primum enim diem spiritalem astrictus esse creaturam; & quomodo habuit vesperae, & mane? M. Omnis nanque creatura, antequam tempore suo fieret, in ipso Verbo Dei erat prius ab Angelis cognoscenda; & sic suo tempore faciendae. Quapropter ipsa creatura cognitio in semetipsis, vespera erat, in Deo autem mane: quia plus videtur ipsa creatura in Domino, quam in seipsa videtur creatura; plus scilicet videtur in arte, qua facta sunt, quam in seipsa, quae facta est. Propterea ait Euangelista Ioannes; Quod factum est, in ipso

Ioan. 1.

in ipso vita erat. Omnia ergo quae facta sunt, & vitam non habent, in ipso Verbo Dei vita sunt, in seipsis non sunt vita. Caelum, terra, lapis, vitam non habent; & tamen in Domino vita sunt: viuunt igitur in Deo sine initio, atque incommutabiliter omnes rationes creaturarum. Ac per hoc plus videntur ab Angelis sanctis in Verbo Dei, ubi sunt vita, quam in seipsis: quia scientia Angelorum in comparatione Dei quodammodo uesperascebat. Ergo primus in cognitione firmamenti: secundus in cognitione discretionis terrae, ac maris: tertius in cognitione Solis, & Lunae, vel Stellarum: quartus in cognitione reptilium & animalium: quintus in cognitione iumentorum, & ferarum, vel ipsius hominis: neque enim sextus diei vnus, quem intelligimus spiritalem creaturam, idest Angelicam, sexies facta cognitio. Sexies fecit propter senarij numeri perfectionem.

G L O S S A Ordinaria ex Augustino.

Notandum, quòd ceterae creaturae, quae infra lucem sunt spirituales, sine eius cognitione non sunt. Ideò idem dies vbique repetitur, vt eius reputatione tot fiant dies, quoties distinguuntur genera rerum creaturarum perfectione senarij terminanda, ita scilicet, vt vespera primi diei sit sui cognitio, non se scilicet esse, quod Deus est. Mane autem post hanc vesperam, quo clauditur primus dies, & inchoatur secundus, conuersio eius; vt quòd creata est, ad laudem referat Creatoris, & cognitionem creaturae percipiat de Verbo Dei: quae post ipsam fit, idest firmamenti, quod prius per Verbum in eius cognitione fit, post in natura ipsius firmamenti: deinde fit vespera huius lucis; cum firmamentum non tam in Verbo Dei, sicut antè, sed in firmamenti natura cognoscitur; quae cognitio, quia minor est, vespera vocatur. Post fit mane, quo clauditur secundus, & incipit tertius. In quo similiter mane, conuersio lucis est, idest huius diei, ad laudandum Deum, qui fecit firmamentum, & ad percipiendum de Verbo eius cognitionem creaturae post firmamentum faciendae: & sic vsque ad mane post vesperam sextae diei. Multum enim interest inter cognitionem rei in Verbo Dei, & cognitionem eius in natura; vt illud scilicet, ad diem pertineat: hoc ad vesperam.

Memorandum, atque enucleandum nobis hanc D. Augustini subtilem de Angelis doctrinam ex Scholasticis quatuor illi praestantiores, quos cum Patribus connectere his meis lucubrationibus consentaneum duxi. Albertus Magnus prima parte Summae de quatuor coequaui; D. Thomas prima, quaestione sexagesima septima, & quaestione septuagesima quarta, & in Scriptis in secundum Sententiarum; sed accuratius Quaestio nibus disputatis, quaestione quarta; Alexander Halensis secunda, quaestione quadragesima nona, membro primo: D. Bonauentura in secundum Sententiarum. Adeas Doctores omnibus notos, & celebres.

Ceterum haec D. Augustini elegans, ingeniosaque, explanatio, ac sententia, luculenter pluribus explicata, ac totis uiribus à plerisque, celebrata, vsque ad nostram ferè tempestatem oppugnata non fuit; cum prisci Patres, & Scholasticorum duces praessertim, quamuis eam non approbarint, reijcere tamen ipsam, ac damnare non praesumpserint. Nuperissimi verò Doctores, audacius, acrisque, ipsam insectari, & refellere veriti non sunt. Quorum argumenta concisè, strictèque, deferam. Primum inquirunt; Si Tenebrae primae illae, quae ante lucis manifestationem Moses super abyssos obductas contestatur, corporea extarunt: vt omnes prisci Patres obtestantur, & ratio euincit: igitur & primo die effusa lux eas expellens, corporea censenda est. Deinde cum lux, qua sex creationis explendueret dies, vna, eademque fuerit, saltem quoad substantiam; quemadmodum tres postremi sensibili luce emicarunt, tres quoque ante actos eadem luce effuluisse asserendum est. Tandem compertum est, & certum, quòd voces illae, lux, tenebrae, dies, nox, vesperae, & mane, in hac Augustini interpretatione, ab usitata significatione haud rectè ad mysticam, & allegoricam transferuntur; nam Historicum in allegoricis sensus deflectere mirandum in modum dedecet, prout Patres prisci, praecipue Basilii, atque Ambrosii in Hexameron docuere. Rursum natura magistra erudimur, ne allegoriam quaeramus in ijs, quae perspicua sunt, & manifesta: hic verò locus splendidissimus est. Amplius metaphorae & tropi à doctrina demonstratiua profligantur; Philosophicique solis sermonibus proprijs, ac lucidis, nos vt iubent, hoc est, qui rem maximè splendescant, & declarent: & Aristoteles Platonem, quòd verbis minus proprijs & apertis, plerumque fit vsus, aliquando accusat: Et nos nullo negotio existimabimus, Dei verbis ad literam captis subesse tropos, & metaphoras? Et confirmantur haec, quoniam hic sensus narrationem Moysi vertit in parabolam; Nam sicut D. Hieronymus ait, (& adducitur à Magistro distinctione trigesima tertia secundi) Parabola aliud verbis sonat, aliud sensu continet. Ita ferè Vielmus.

Q. 12. art. 6.
7. & 8.
art. primo.
art. secundo.
Dist. 13. q. 2.
art. secundo.
Dist. 13. art.
1. q. 1.

Contra sententiam D. Augustini nonnullorum argumenta.

1. Coel. text.
105. & 106.

Duæ primæ
argumenta-
tiones cõtra
D. Augusti-
num inanes.

Tertia argu-
mentatio va-
lida.

D. Augustini
rationum so-
lutio.

Quantum ad rem spectat, duæ primùm illatæ contra D. Augustinum inuestiones, ipsi, qui Mundum vnico die, seu momento absolutum manasse existimat, verbisq; illis; In principio creauit Deus Cœlum, & Terram, non Chaos aliquod productum, sed Angelum in pura natura, & materiam primam, ut origine præextabat, capi censet; Tenebrarumq; nomine, informitatem vtriusque significari, ac dierum sex numero, non sex Cœli conuersiones, sed Angelicas apprehensiones rerum constandarum in sex genera distinctarum denotari autumat: ipsi inquam, nullum facessere negocium arbitror. Verùm argumentationem tertio in loco deductam, eius sententiam funditus euertere opinor. Munus siquidem Historici est, vñtata vocũ significatione res gestas enarrare, metaphoricæque voces rarò adhibere, allegoricas nunquam: At in D. Augustini assertionem, nomina hæc, Cœlum, lux, tenebræ, dies, nox, mane, vespere, in diuersam admodũ, atq; ab vñtata longè dissimilem significationem, in allegoricam scilicet, pertrahi conspicuũ est. Sed maiorem adhuc huiusmodi sententiæ molestiam exhibere potest; sanctũ hunc Vatem sæpius ea ipsa verba secundum vñtata significationem, ad eandem Mundi genesim enarrandam repetisse: Allegoria siquidem, si post historicum, literalemq; sensum blande elicitur, lepida decoraq; euadit, at si locum historici, & literalis sibi vindicare præsumit; importuna, intempestiuq; existimatur. Quapropter Basiliius Hexameron Homilia octaua, & Ambrosius libro quinto, Origenem, qui per aquas Angelos interpretabatur, merito carpunt, atque redarguunt. Præterea ex mirifica ingentis Patrum præscorum classis consensione, Angelorum, atque Empyreii genesim à Mose penitus prætermittam fuisse, eiq; de sensu Mundi negocium tantummodo esse, iam supra sancitum, & constitutum fuit.

Verum Augustini argumentationes superest vt dissoluamus. Atque vt eam, quæ primo in loco deferebatur, propellam, qua Angelorum, veluti creaturarum insignium effectiõne silentio hæud obuolutam fuisse asserbat, cum vniuersorum Dei operum genitura hic tradatur: Affero primùm, non adedò compertum, exploratumve esse, num Angeli cum Mundo, an potius ante Mundum manarint: Problema siquidem dialecticum est istud in via Patrum, ut supra demonstrabamus. Deinde estò Angelos vnã cum Mũdo profiliisse, non ob hoc Angelorum mentionem agere necesse habebat Moses, qui sensus solummodo Orbis creationem cõscribendi partes susceperat. Quamobrem, & ipsorum genesim suppressisse, ac prorsus omisisse asserendum est; quemadmodum & de lapsu naturæ Angelicæ nil retulit. Cũ enim cuncta à Mose Spiritus Sancti afflatu prodita, ad Christum humani generis reparatorem dirigerentur; de Angelo, eiusq; profitione, qui reparandus non erat, sermonem habere Moses minimè cogebatur. Ad id, quod vt ratum, certum, exploratũq; proferebat Augustinus, nempe, quòd lucis plura cum sint genera, germana lucis significatione, spiritalis lux potius denotari, quàm quæuis altera hoc loco videatur, vt & D. Thomas admittat: Affero id verum non esse, si vñtata, vulgarem, & passim acceptam huius vocis, Lucis, significationem accipiamus; lux siquidem Astrorum, seu Ignis lumen candescens passim exprimit, ac significat; Mossem autem vñtatos significatus prosequi, nemini prorsus dubitandum est. Sed quod grauissimum, & firmissimum Augustinus censēbat argumentum; quo pacto scilicet lux illa nondum congesto firmamēto; nondum producto Sole, & Astris; nondũ discriminatis Elementis, dies gignere posset: cæteris Patribus nullum exhibet negocium. Alij enim lucis nomine Solem: alij igneam materiem, ex qua conflatus fuit Sol: alij lumen ipsum Solis absque globo, per circũductionem, seu emissionem, & attractionem vñtatum intelligunt, atq; exponunt. Quibus & Ruperti ratio prosternitur, cũ lux illa post tridũ non euanuerit, vt ipse arbitratus est, sed cũ Sole perhēniter remanserit.

Hugonis nostri sententiam profectò auream; libro primo de Sacramentis, prima parte, capite decimo, proditam, non possum silentio prætereire. Contemplatur siquidem ipse, existimatq; , quòd simul, & hæc corporea, & illa spiritalis lux condita, seuinctaq; sint; quòd q; ea, quæ in Mundi sensilis conflatione agebantur, earũ rerum, quæ in spiritali, & superno eliciebantur, imago ac simulachrum extarent. Quapropter eodem

eodem quoque narrationis contextu, & hæc iuxta literalem sensum, & illa secundum allegoricum, fortè à sanctissimo Vate prodantur.

Et vt mihi videtur, eodem prorsus temporis momento, quo visibiliter, & corporaliter diuisa est lux à tenebris; indiuisibiliter quoque boni Angeli discreti sunt à malis: illis in tenebras peccati cadentibus, & istis ad lucem iustitiæ conuersis, illuminatisque à luce, vt lux essent, & non tenebræ. Sic enim consonare debuerunt exemplaria operum Dei; vt quæ visibilia erant opera Sapientiæ, inuisibilia prouentus sequerentur: secundum quòd ipsa, quæ vtròque operabatur Sapientiæ, ibi iudicium exercuit, hic formauit exemplum. Diuisa est lux ergo à tenebris, & erat lux visibilis, & visibiles tenebræ erant: similiter & lux inuisibilis erat, & tenebræ inuisibiles erant: & vtrorumque diuisio facta est, & simul facta est diuisio tenebrarum, & lucis.

De Bello Angelico.

HAEC ardua, atque excelsa interpretatio, clarissimum certè Augustini perspicacissimi ingenij monumentum, iam satis cumulatè à nobis exposita, & declarata, narrationem de bello Angelico (quantumuis prouinciam meis viribus imparem) suscipere me inuitat, & allicit; eamq; ut libentius subeam, duæ potissimum causæ adhortantur, & commonent. Altera est, ut hæc eminentissima Augustiniana doctrina magis patefacta clarescat; quàm diuerso scilicet euentu; sancti Angeli vt lux effulserint, atque ad gloriam prouecti fuerint; desertores uerò tenebræ effecti, profligati, in exilium pulsi, æternisq; supplicijs fuerint adaacti: consimulq; & quomodo disiuixerit Deus lucem à tenebris, sanctos à proscriptis, atque in remotissimas partes eisdem apostatas relegarit. Altera, vt lectorum mentes tot Glossarum, atque interpretationum farragine tædio forsitan affectæ, & fessæ, hac iocundissima rerum in supernis partibus Cœli micantibus vix nascente Mundo gestarum historia recreentur, ac restaurentur.

Angelicum Bellum, quo certè vel præliantium copia, uel Ducum eminētia, uel præsumpta de causa, uel belli genere, uel loci claritate, uel denique profligatorum clade, & uictorum coronis, nullũ unquã fuit acrius, nullumve memorabilius, narrare aggredior: Bellum inquam illud, præliorum omnium, atque cunctarum humanarum calamitatũ fontem, & causam. Initum equidem est, sed non persolutum hoc bellum in Cœlo, quando ingenti vtrinque acie dimicatum est. Quinimò in Mundo accerfitis hinc piorum copijs, inde impiorum agminibus, usque ad sæculi excidium perseverat. Duo singulæ certamina memoratu dignissima perpetrata sunt: Alterum inter Luciferum, & Adam: Alterum inter Christum, & ipsummet Luciferum. Sed propè Mundi finē atrox illa pugna iterum ineunda erit; de qua in Apocalypsi scriptum comperitur: Factum est prælium magnum in Cœlo. Huius primæ contentiõnis, seu immanis belli causa, omnia in Mundum irrepere flagitia; Angelorum lapsus, humani generis perditio, peccati labe, mortis calamitas, pœnalitatum copia, Inferni referatio, Gigantum procacitas, Diluuij cathaclysmus, Dei ignoratio, Idololatriæ fœditas, criminũ obscenitas, ac denique fœda omnium cladum origo. Nisi enim Lucifer à Deo apostatasset, nec hominem ille tentasset; nec horum, quæ diximus, aliquid subsequutum fuisset. Breuissimè igitur tanti belli euentum enarrabo.

Maiestatem eam amplissimam, qua Deus Imperator Orbis, Rex Regum, & Dominus dominantium, coruscantissima gloria, & innumerabilibus Spirituum Cœlestium agminibus constipatus, glomeratusq; terra sub pedibus eius ad instar scabelli substrata, in Cœlo ueluti in aureo, micantiq; Throno confidebat; adeo eleganter Daniel descripsisse mihi visus est; ut præclaram hanc contemplationem prætermittere, grande nefas, ac piaculum arbitrer. Aspicebam, inquit, donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit; Vestimentum eius candidum quasi nix, & capilli capitis eius quasi lana munda. Thronus eius flammæ ignis, rotæ eius ignis accensus, & fluuius ignis, rapidusq; egrediebatur à facie eius. Millia millium ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei. Quibusnam uniuersorum Satoris, ac Moderatoris Dei Maiestatas

Cur Bellum
Angelicũ hic
describatur.

Angelicũ Bel-
li magnitudi-
do.

Apoc. 12.

Dei impera-
toris Maie-
statas.

Dan. 7.

Thronus Dei
quid significet.
Apoc. 4.
3. Reg. 10.

Maiestas clarius patefieri & referari potuisset? Throni positi diuinæ auctoritatis, atq; potestatis, qua Vniuerso imperat, symbolum sunt; proinde in Apocalypsi legitur; Ecce Thronus positus est in Cœlo. Et tertio Regum; Thronum fecit sibi Salomon de ebore grandem, & vestiuit eum auro fuluo nimis, & habebat sex gradus. Thronus certè hic est Dei maiestas, qua regit; Ex ebore congestus est, quia nitida est eius mens, atque prouidentia ratio; auro contegitur, quia charitate flagrantissima vndique est conspersa, accinctaque; Sex gradus, sex sunt rerum genera ipsius substrata ditioni; simplicia elementa, cœlestis machina, terrestria tum perfecta, tum imperfecta, quæ esse tantum patiuntur; vegetantia, sensu prædita, homo ex spiritu, & corpore compactus; Angelus purus spiritus. Positus autem est Thronus vnus, vt in Apocalypsi, & positi Throni plures, vt apud Danielelem legitur. Vnus, quia Deus noster essentia vnus est; Plures, quia plures, id est tres hypostases, in vna essentia existunt; Nam tres sunt qui testimoniū dant in Cœlo, Pater, Filius, & Spiritus Sanctus. Sed antiquus dierum sedit, hoc est Pater, non æternitate prior, sed origine antiquior: sedet autem Pater; quia Patris vnus est, Filio, hoc est Christo, imperium Mundi conferre. Vestimentum gestat candidum quasi nix, quoniam candore diuinæ gloriæ amictus est. Vnde D. Hieronymus in Danielelem inquit, quod Saluator gloriam diuinæ Maiestatis in mōte assumens, in candidis videtur vestibus. Quemadmodum enim candor summopere allicit, lætificatque; ita diuina gloria mentes seipsam contemplantes viuificat, atque ineffabili afficit gaudio. Capilli ex capite, Iudicia sunt; quæ ex diuina Sapientia, quasi ex capite produnt; & sunt vt lana munda; lana, quia suauius; & munda, quia sincera. Qui dat niuem, inquit Dauid, sicut lanam, hoc est iudicia, quasi beneficia; & nebulam sicut cinerem spargit, hoc est, procellam tribulationum, quasi salubrem mortificationem. Ros profectò descendit in vellus Gedeonis: hoc est; consolatio, & gratia, in tribulationibus à diuina benignitate illatis semper infident, talibusque Altissimi donis ferè semper tribulationes conspersæ sunt. Thronus autem eius flamma ignis, quod potestas eius in summa erga Mundum charitate confideat. Rota eius ignis accensus; ex charitate siquidem velocissimè ad Mundi moderationem decurrit; Nam spiritus vitæ erat in Rotis. Et fluuius ignis, rapidusque egrediebatur à facie eius, quoniam iudicia eius misericordia, & amore sunt referta: cuncta quinimmo in Deo ignescunt, cuncta candescunt; quia Deus ignis consumens est, cunctaque in Deo misericordia sunt, & charitate ardent. Verum quemadmodum ignis alia perficit, vt metalla; ea enim liquefacit, vt ad comptiorè, ac præstantiorem formam redigantur; paleas autem comburit: Ita Dei iudicia pios purgant, atque perficiunt, sed tamen quasi per ignem; Impios autem ad nihilum redigunt, cum tandem miseri in gehennam detruduntur. Cæterum millia millium ministrabant ei, in amplissima Maiestate confidenti. Quidnam potero ego de cœlestibus legionibus, de spirituum Deo omnipotenti famulantium multitudine, de Angelorum numero, congruum hoc loco, vel condignum proferre? Numera enim stellas si potes. Quis nanque Angelicas virtutes, quæ innumeræ vti scintilla; ex diuina potentia, tanquam ex filice emanarunt, ac profilierunt, vnquam dinumerauit? Attamen vt Angelos innumerabiles esse conuincamus, numerosas de numero ipsorum sententias recitemus.

Apoc. 4.
Dan. 7.
1. Ioan. 5.

Vestimentum
candidum quid
signet.
Lib. 1.

Capilli quid.

Psal. 147.

Flamma, &
Rota, & Flu-
uius ignis
quid.
Ezech. 1.

Deuter. 4.

Gen. 15.

P. p. q. 50. ar-
tic. 3.
De numero
Angelorum.

Plato (vt præter Platonicos D. Thomas ei ascribit) substantias separatas, Idæas, seu species abstractas rerum sensibilium esse ratus, tot Angelos, quot rerum species extarēt, comperiri censuit. Quod quidem placitum repudiat Aristoteles, altioris quàm sint rerum rationes, eminentiorisque naturæ intelligentias esse asserens.

C L E M E N S Alexandrinus Stromatum libro quinto, quæ Platonis fuerit de Angelorum, seu Dæmonum numero sententia, his memorat.

Quinetiam in Decimo de Legibus aperte ostendit Plato illud Apostolicum; Non est nobis colluctatio aduersus carnem: sed aduersus principatus, aduersus potestates, aduersus spiritualia eorum, quæ sunt in Cælis: scribens hoc modo; Quoniam enim ex eis concessimus, nobis quidem esse Cælum multis bonis plenum, esse autem etiam contrarijs, pluribus autem, qui non sunt huiusmodi, est iniquimus; pugna eiusmodi immortalis, eadque magna cautione indiget.

Quod autem fuerit Platonis placitū de Angelis, Num ipsos, quos honoris gratia Deos nuncupauit,

nuncupauit, aliud ab Idæis esse maluerit, nunc profecto nobis nullus disceptandi locus relinquitur.

Aristoteles tot numero Intelligentias esse dijudicauit, quot corporum Cœlestium lationes, quas quidem quinquagintaquinque; extare, cōpertum est diffinisse. Verum & Aristoteles extra Cœlū entia quædam beatam vitam degentia reperiri, aliàs fateri visus est. Auicenna verò asseruit, quod tot sint Angeli, quot orbis cœlestes vnà cum sphaera actiuorum, & passiuorum; cui dixit præesse Intelligentiam vltimam: atque huic sententia Peripatetici omnes subscribunt.

Hebræorum eximius Rabbi Moses, D. Thoma loco asserto referente, orbium lateres, & rerum infitas uirtutes, & mortales etiam homines diuina annunciantes, à Scripturis Angelos appellari censuit.

D. T H O M A S Rabbinum Mosem id dixisse, vt Platonem atque Aristotelem conciliaret, asserit, dum ait.

Rabbi Moses Iudeus volens concordare vtrumque dixit, quod Angeli, secundum quod dicuntur substantiæ immateriales multiplicantur secundum numerum motuum, vel corporum cœlestium secundum Aristotelem: sed posuit quod Angeli in Scriptura dicuntur etiam homines diuina annunciantes, & iterum virtutes rerum naturalium, quæ omnipotentiam Dei manifestant. Sed hoc est alienum à consuetudine Scripturæ, quod virtutes rerum irrationabilium Angeli appellentur.

Basilidis, Carpocratis, Menandri, Saturnini Hæreticorum famigeratorum sententiam memorat Irenæus; qui Angelos, & Cœlos, trecentos sexaginta quinque; esse, cū anni diebus numerum æquantem autumabant: quod placitum, ut absurdum, atque à catholica doctrina, & verâ philosophia alienum, passim à pluribus Patribus extruditur. Quorum catalogum excerpere poterit Lector ex disceptatione; Num Angeli Mundum condiderint.

Alij putarunt æqualem esse numerum Angelorum, & hominum.

A T H A N A S I V S proinde in Quæstionibus ad Antiochum inquit. Alij æqualem esse numerum Angelorum, & hominum affirmant, in testimonium adducentes illud; Constituit gentium terminos, iuxta numerum Angelorum Dei.

Sed hæc ipsorum arbitrato delata est sententia; Testimoniumque illud Scripturæ in tempestiue adductum est; cum interpretari magis debeat, Deum constituisse gentium, hoc est prouinciarum terminos, iuxta numerum Angelorum custodum; hoc est nullâ esse prouinciam, quæ custodem à Deo destinatum Angelum non habeat.

Alij Angelorum numerum ab hominum numero adeo excedi, ac superari opinati sunt, vt electorum aciem ad tertiam Angelorum partem peruenturam dixerint; ex eo quod in Apocalypsi draconem illum terrificum tertiam partem stellarum; nempe (vt Magister sententiarum interpretari videtur) tertiam Angelorum partem traxisse scribatur; ac proinde electos, quos ipsi ad reparandum Angelorum numerum desumi arbitrantur, tot fore perhibent, quot fuerunt Angeli, qui Luciferi exemplo, suggestuque; corruere: Cū autem electorum cohors tertiam humani generis partem non expleat; profectò vt certum, atque exploratum relinquitur, homines longè magis quàm Angelos numero abundare. Cæterum titubat nimium, labascitque; sententia ista, imbecilli ac infirmo prorsus constituta fundamento. Electorum nanque numerum secundū Angelorum à Deo auersorum numerum desumendum esse, tanquam certum ac definitū astruit, quod tamen Patres ferè omnes diffinire minimè præsumpserunt. Deinde neque ex hoc consequitur, super Angelorum phalanges longè excedere hominum acies; fieri enim posset, vt damnandorum hominum ingens caterua, Angelorum sanctorum, qui in veritate perfluerunt, cætu nequaquam maior existat, quamuis multi sint vocati, pauci uerò electi.

H V G O proinde Victorinus de Sacramentis libro primo, parte quinta, capitulo trigésimo primo.

Sunt qui dicunt, tot electos ex hominibus ad numerum Angelorum ascensuros, quot ibi constat remansisse electos Angelos, propter Scripturam quæ ait; Statuit terminos populorum, iuxta numerum Angelorum Dei. Quod si verum est, cum multo plures sint in hominibus reprobi, quàm electi; plures inueniuntur homines reprobi, quàm electi Angeli. Si autem homines reprobi plures sint; quàm Angeli electi; cum electi Angeli plures sint, quàm reprobi Angeli; plures erunt homines reprobi, quàm reprobi Angeli.

Alij

Lib. 12. Meta.

P. par. q. 50.
art. 3.

Lib. 1.

Quæst. 2.
Deuter. 32.

Constituit ter-
minos, &c. ex
ponitur.

Apoc. 12.
Lib. 2. dist. 6.

Mat. 22.

Deuter. 32.

Alij æstimarunt, quemadmodum superna elementa, si ex infimis gignuntur, vti aër ex aqua, in decuplum excrescunt; ita in decuplum Angelos numero hominibus præstare, eliciq; id asserunt ex D. Brigida reuelationibus.

DIONYSIVS Carthusianus in caput quartumdecimum Cœlestis Hierarchiæ.

Insuper Sancta Brigitta in reuelationibus suis testatur, quod tot sunt Angeli Sancti, quod quamuis homines vniuersi, qui vnquam fuerunt, sunt, & erunt, pariter essent, adhuc vniciusque homini possent decem Angeli deputari.

Sed assertio hæc quasi pro arbitrato prolata reici potest.

Luc. 15.

Alij putarunt nonagies nouies Angelos hominibus superiores esse, genusq; humanum centesimam tantum partem extare, iuxta illud Lucæ; Nonne relinquit nonaginta nouem in deserto?

ATHANASIVS etiam loco citato placiti huius meminit, dum ait.

Alij quidem asserunt, quod nonaginta nouem partibus distributi sunt; iuxta parabolam decem drachmarum.

Sed illud ex comparatione esse dictum, non est qui ambigat.

Psal. 146.

Alij rursus tot esse Angelos quot stellas, asserere non dubitarunt, in argumētum suæ sententiæ affuentes, quod de Deo regius Vates enuntiat; Qui numerat multitudinē stellarum, & omnibus eis nomina vocat; id non de his micantibus in Cœlo facibus, sed de Angelis dictum existimantes. Verum frigida est hæc sententia, sicuti & interpretatio; nulla enim fulcitur auctoritate.

Dan. 7.

Alij diffinierunt præscriptum nobis esse numerum Angelicarum copiarum, quando hoc loco dictum est; Millia millium ministrabant ei, & decies centena millia assistebant ei. Sed num ista expositio germana sit iudicanda, maximus adest dubitandi locus.

HERONYMVS enim Danielelem ipsum explanans ait.

Comm. in Daniel. c. 7. Psal. 67. Psal. 103.

Non quod iste ministrorum Dei numerus diffinitus sit, sed quod maiorem multitudinem humanus sermo explicare nequiverit. Ista sunt millia, & iste Myriades, de quibus in Psalmis legitur; Currus Dei decem millibus multiplex millia lætantium, Dominus in eis. Et in alio loco; Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos ignem vrentem.

Alij dixere tot esse Angelos, quot sunt cunctarum rerum sensilium indiuidua.

Alij vero Angelos tantò anteire cunctas res numero, quantò immensa Cœlestia corpora circumseptis ac circumclusis elementis amplitudine præcellunt; Verum hæc, & consimilia ad libitum prolata esse, nemo est qui ambigat.

Cabalistæ, nescio quo ficto & commentitio excogitato delusi, Trecentas Myriades, sexcenta quinquaginta nouem millia, & septuaginta duos esse Angelos tradidere: Sed hæc fabulam redolent.

Cæterum Patres conformi sententia, asseueranter, constanterq; edocent, Angelos ad infinita propemodum millia esse diffusos, & numero penè innumerabiles extare.

DIONYSIVS de cœlesti Hierarchia capite quartodecimo.

Et hoc autem dignum (vt æstimo) intellectu cognitione, quia eloquiorum de Angelis traditio millies millia esse ait, & decem millia decies millia, secundum nos sublimissimos numerorum in seipsam reuoluens, & multiplicans, & per hos aperte signans innumerabiles cœlestium essentiarum ordinationes. Multæ enim sunt beatæ militiæ supermundalium intellectuum, infirmam, & coarctatam superantes materialium secundum nos numerorum commensurationem, & à sola gnostica diffinitæ, secundum ipsam supermundanam, & cœlesti intelligentia ditissimè ipsis infusa sanitate diuinæ multæ scientiæ, sapientificæ omnium simul quæ sunt superessentialiter subsistentis principij, & causæ substantificæ, & continentis virtutis, & ambientis consumationis.

DIONYSIVS Carthusianus in explanatione capituli eiusdem, art. sexagesimo tertio.

Dan. 7.

Sic enim scriptum est à Daniele; Millia millium ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei; In quibus verbis ponitur numerus determinatus, pro numero indeterminato. Etenim incomparabiliter plures sunt, quam numerus exprimit iste; præsertim cum vnusquisque homo hic viuens specialem habeat sanctum Angelum custodem de infimo ordine existentem. Nec dubium, quin iam actu multo plures sint homines in hoc Mundo, quam numerus ille contineat. Ideò in libro Iob asseritur. Nunquid est numerus militum eius? Et Post. Denique vt Haymo refert, & quidam sancti Patres supernaturaliter conspexerunt, aër iste caliginosus Demonibus est tam plenus, vt atomis, qui in radijs Solis cernuntur, & volitant, præ multitudinē comparentur. Non obstant, quod tam multi Demonum sunt cum suo principe in Inferno, & in alijs locis diuersis, ac apud nos; præsertim cum vnusquisque hominum Angelum malum habeat exercitatorum.

Iob. 25.

Certum-

Certumque est, quod innumerabiliter plures Angeli persisterunt in Cælo, quam corruerunt. Siquidem vnus chorus dicitur cecidisse, id est, tot de omnibus choris simul, quot ad vnum pertinent chororum, vel circiter.

BASILIVS de vera Virginitate.

Quid per singula pergam? ipsas Angelorum infinitas multitudines, & vnâ sanctorum Patrum beatissimos spiritus. Nullus enim ex his est, qui non singula vbiq; consideret.

Et contra Eunomium de Spiritu Sancto libro tertio.

Verum etiam Princeps exercitus Imperator copiarum Domini dicitur, qui Iesu Naue ad Iordanem manifestatus est. Et post. Legiones quadam Angelorum dicuntur, Domino discipulis dicente; An putas, quia non possum rogare Patrem meum, & exhibebit mihi plusquam duodecim legiones Angelorum? Matth. 26.

GREGORIVS Nyssenus de Opificio hominis, cap. decimosextimo.

Enimvero quanquam inter Angelos nulla sit propagatio, quemadmodum est indicatum, tamen eorum copie numero quodam infinitæ sunt: sic enim suis illis in visis Daniel commemorat. Et post. Quod si cuius hæc in angustum redigitur intelligentia, vt ex nobis scire velit, e quo tandem modo homines orituri fuissent, si coniugij adiumento non eguissent: eum vicissim rogabimus, quomodo Angeli sint orti, quoue pacto, cum ad infinita propè millia sint diffusi, & vna natura, & multi esse numero possint.

Sed hæc maxima animaduersio sunt capienda. Non enim tutum est dicere, quod homines in Paradiso terrestri, si Adam non peccasset, sine generatione, & nuptijs prodijissent. Sed de his suo loco.

THEODORETVS Diuinorum Decretorum libro quinto, capite de Angelis.

Angelos enim non duos ab initio solos, quemadmodum homines fabricatus est; sed quotquot voluit produxit myriades. Quæ enim ab interitu aliena est natura, non eget incremento. Homines autem, qui mortale corpus sortiti sunt, mortique sunt obnoxij, necessariò egent femina. Et Post. Esse autem multas Angelorum Myriades docet sacra Scriptura; Mille inquit, millia ministrabant ei, & decies mille Myriades assistebant ei.

Dan. 7.

HILARIVS Enarratione in Psalmum centesimum vigesimum nonum.

Et quanquam hæc ita se (vt dictum est) habent, tamen meminimus esse plures spirituales Virtutes, quibus Angelorum est nomen, Ecclesijs præidentes. Sunt enim secundum Ioannem Asianis Ecclesijs Angeli; sunt & Mose testante secundum numerum Angelorum fines gentium Adæ filijs constituti; Et Domino docente; Pusillorum Angeli quotidie Deum vident. Sunt secundum Raphaelem ad Tobiam loquentem Angeli adiscentes ante claritatem Dei, & orationes deprecantium ad Deum deferentes.

Apoc. 2. Deuter. 32. Matth. 18. Tob. 12.

CHRYSOSTOMVS de Incomprehensibili Dei natura Homilia secunda; cum Angelum non solum parem, sed multo nobiliorem, præstantioremque vniuersa visibili creatura dixisset, de numero eorum hæc subnectit.

Veruntamen millia Angelorum sunt innumerabilia, mille millia Archangelorum; adde Sedes, Dominationes, Potestates, Principatus, cætus incorporeos Virtutum innumeros; denique genera cœlestia innumerabilia, quæ omnia Deus creauit tanta cum facilitate; quantam nemo valeat verbis exprimere. Satis enim illi ad omnia fuerat voluisse.

CYRILLVS Hierosolymitanus Cathedra quintadecima.

Cogita primum, quantum sit Romanorum genus; cogita quot gentes barbarorum nunc viuentes, & quot ante centum annos mortui; cogita quot ante mille annos sepulti sunt. Cogita eos qui fuerunt ab Adam vsque ad hodiernum diem. Magna quidem hæc multitudo, sed hæc tamen parua est. Plures enim Angeli. Nonaginta nouem oues sunt illæ, tu verò centesima, quoniam vnus est tantum humanum genus. Nam pro locorum magnitudine cogitandum est. Si hæc nostra terra est tanquam centrum in medio Cæli, & tantam habet multitudinem; quantam habebit multitudinem Cælum; quod Terram ambit? Et Cæli Cælorum immensam cerzè habent multitudinem. Scriptum est enim. Mille millia ministrabant ipsi, & decem millia myriadum assistebant ei; non quod tanta solum esset multitudo, sed maiorem hac Propheta dicere non poterat.

Dan. 7.

ÆNEAS Gazeus libro inscripto Theophrastus.

Atque earum, quæ sunt intelligentia prædite, facultatum, plenum est totum Cælum; plenus etiam aether Angelorum, atque Demonum; Itemque plenus aër, plena terra, plenum mare, plena denique, quæ sub terra sunt omnia. Ac quemadmodum ait quidam sapientum nostratium; adeò nihil est in rerum natura vacuum, vt ne sit etiam, quo capillum iniicias; sed etsi mortalibus in decies millenos annos, hæc externis sensibus exposita vita producat; nunquam tamen opinor, tantæ Angelorum, atque Demonum multitudinē, humanarum animarum numerus par erit: ac quemadmodum nunc ferunt, in hac quoque vita fiet, vt hæc animarum copia omnis cesset, atque deficiat.

D. THOMAS (vt vnus saltem ex Scholasticis consulam) prima, quæstione quinquagesima prima, articulo tertio: Angelos vti immateriales omnem materialem

Iii terialem

terialem multitudinem excedere astruit, tum ex præallegata Dionysij auctoritate per motus, tum ex insequenti Oratione.

Quia cum perfectio vniuersi sit illud, quod præcipue Deus intendit in creatione rerum, quanto aliqua sunt magis perfecta, tanto in maiori excessu sunt creata à Deo: sicut autem in corporibus attenditur excessus secundum magnitudinem, ita in rebus incorporeis potest attendi excessus secundum multitudinem. Videmus autem quoda corpora incorruptibilia, quæ sunt perfectiora inter corpora, excedunt quasi incomparabiliter secundum magnitudinem corpora corruptibilia; nam tota sphaera actiuorum, & passiuorum, est aliquid modicum respectu corporum Cælestium: Vnde rationabile est, quod substantiæ immateriales excedant secundum multitudinem substantias materiales, quasi incomparabiliter.

Caietanus in Commentarijs de multitudine specifica id intelligendum exposuit.

Sed ut quid in re tam dilucida Patres amplius consulere? Dicam ego quid sentiam; quidque ex ipsorum placitis hauserim.

A U C T O R.

Angeli non sunt infiniti numero.

Angelos finito numero, at certè ingenti, innumerabili penè, ac ordinato coarctari; & Scripturarum oraculis, & Patrum obtestationibus, atque Catholica Theologia diffinitione, patefactum nobis, ac demonstratum est. Principiò infinita non sunt censenda Angelorum phalanges, eo quòd infinitum actum, ut aiunt in scholis, comperiri nequeat; at solus Deus infinitate gaudeat. Deinde quoniam summus omnium Opifex in numero, pondere, & mensura uniuersa construxit. Rursum, si Angeli stellis comparantur; unde in Apocalypsi: Draco tertiam partem traxisse stellarum scribitur: Et Dauid de stellis prodit; Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina uocat: uti stellas, quanquam innumerabiles, attamen infinitas esse, nemo est inter eruditos, qui asserat: ita Angelos infinitate polleat, nullus profectò affirmare præsumet.

Apoc. 12.

Psal. 146.

Angeli sunt penè innumeri.

Verum Angelorum millia innumerabilia propemodum esse, argumento sunt plurima. Primùm Deum Maximum, Augustum, Imperatorum Imperatorem, Mundi huius Dominatorem, Emphyrei Regnatorem, præcones in Cælo numero innumeros habere, consentaneum est. Deinde multiplex ministerium Angelorum, ac tot tamque diuersa, quæ ipsi obeunt munera, quæ nobis, nec mente assequi, nec lingua eloqui posse conceditur: nonne illos ferè innumerabiles esse, & apertè loquuntur, & clarè demonstrant? Angeli etenim sunt præsidēs Mundi, Nationū ac hominum custodes, administratorij spiritus per uniuersum, uniuersorum ac singulorum fidelium tutores, & pedagogi, Ecclesie semper assistunt, largiora Dei beneficia nobis annuntiant, ac tandem humano generi auxiliantur. Quodque rationem hanc longè firmiorem reddit; qui tot tantaque præstant, in una tantum, ac postrema Hierarchia collocantur. Quid ergo de cæteris hac una & maioribus, & amplioribus Hierarchijs dicendum, uel cogitandum est? Nonne in maximum, amplissimum, ac penè innumerabilem numerum, Angelorum cohortes redundare manifestant? Præterea, ut D. Thomas asserbat, in præstantissimis Deus ita abundauit, ut quanto perfectiora sunt, tanto in maiori excessu sint creata; qui profectò excessus in rebus materiæ obnoxijis quo ad amplitudinem; in ijs vero, quæ materiæ sunt expertes, quo ad multitudinem spectatur: Vnde & Cælestia corpora, quia longè elementatis præstantiora sunt, longè etiam ipsis magnitudine, siue amplitudine excellent; fons siquidem uberiori effusione in proximum lacum, quam in remotum fluminis alueum effluit, atque descendit. Insuper nonne immensam Dei bonitatem mirificum in modum decebat, ut amplissima illius, fulgentissimaque maiestas, pluribus uallaretur radijs, in quibus fulgeret, atque coruscaret? Nonne exposcebat amplius, & id Beatitudinis excelsitas, ut innumeræ eorum essent acies, qui ad summi Boni contemplatione perfruedum, atque in Regia, aulaque Dei perenniter uersandum destinabantur? Et præsertim cum Deus ipse infinitum illud sit bonum, ad quod contemplandum, amandū, iugiterque fruendū, spiritalis condita sunt creaturæ. Sapientissimus quippe hominum Salomō sic attestatur; In multitudine ministrorum gloria Regis: in paucitate plebis ignominia Principis. Tandem cum Emphyreum beatorum Regiam, uastissimum esse agnoscamus: nonne & ciuium classes eam incolentes innumerabiles censendæ erunt? Insuper id ipsum sacra comprobatur Scriptura; Iob nanque ait. Nun quid est numerus militum

Parte prima, quest. 71.

Proverb. 14.

Iob 25.

militum eius. Rursusque scriptum est; Numera stellas si potes. Quocirca non defuerit Theologi, qui plures esse Angelos, quam Cælorum stellas, Pelagi arenas, Terrarum omnium lapides, Arborum, Olerumque; seu Herbarum flores, Piscium, Auiū, Animantiumque; turmas dijudicant. Quamquam ego de prolato illo D. Dionysij nempe Angelorum phalanges omnem rerum materialium numerum superexcedere, non immeritò ambigam; num id de specifica, an de indiuiduata multitudine; atque ea num successiua, uel actuali, capiendum sit; consultiusque fore hoc omitti, quam temerè diffiniri existimem; quidquid censuerit Caietanus.

Ordinis autem non expertes esse maximos illos, ac fortissimos Angelorum exercitus, omnes concessere; nil siquidem à Deo, qui cuncta fecit in numero, pondere, & mensura, inordinatum profiliit. Deinde si ordo pulchritudinis ratio est, uti nil Regia Dei pulchrius, ita nil ea ordinatius. Rursum si Mundo eum Deus immiscuit ordinem, ut cuncta per gradus in ipsum, ut in principium scandant; igitur & acies Angelicæ secundum gradus in Deum descendunt. Sed (ut plura in vnum colligam) Angelos dispersitos esse in ordines, ac Hierarchias, ex quibus superiores illuminent, purgent, & perficiant eas, quæ subsunt, uniuersa sacra Theologia, duce D. Dionysio, edocet. Edocet pariter horū ordinum semina in natura, in naturæ inquam præstantia, & ingenij perspicacitate, ac voluntatis candore, atque in latitantibus ipsorum differentijs fuisse collocata: ex impertitis verò eis per gratiam donis, & gloriæ gradibus, munerumque; diuersitatibus absoluta. Tradidere id Scholasticorum principes Magister, D. Thomas, & Bonauentura; quos deinceps reliqui ferè omnes Scholastici insequuntur.

Gen. 15.

Ordo est in Angelis.

Lib. de Cæle. Hierarch.

Lib. 2. sent. dist. 9. Ibid. q. 7. Ibid. q. 2.

De Lucifero Auctore Belli Angelici.

Num fuerit supremus Angelorum Lucifer.

Emicabat inter Angelos uti lucifer inter stellas, Angelus ille, qui celeberrimi huius, simulque nefandi belli temerarius auctor, totque ac tantorum, quæ ex ipso consecuta sunt malorum, exitialis causa, atque origo extitit. Verum ut pedetentim proficiscamur, indagandum nobis est; Num Lucifer fuerit omnium Angelorum eminentissimus, & Princeps: An potius terrestrium, seu postremi ordinis tantum supremus. Patres enim, & Doctores, in has dispersiuntur sententias.

Catena Patrum, Luciferum omnium Angelorum eminentissimum fuisse, existimantium.

IGNATIVS in Epistola ad Philippenfes hoc existimasse visus est, cum inquit.

Tu ergo, qui tanquam fulgur de sublimi gloria cecidisti, audes dicere Domino, Mitte te deorsum? De sublimi gloria, hoc est de sublimi loco gloriæ, seu eminentiori sede, in qua Lucifer super omnes Angelos confidebat.

Math. 4.

DIONYSIVS libro de Diuinis nominibus, capite secundo.

Ipsa Iesu in carne apparitio, & ineffabilis est sermone omni, & omni ignota intelligentia, ipsi quoque antiquissimorum Angelorum primati non cognitæ.

Hoc loco Dionysius, per antiquissimorum Angelorum primatem, intelligit præcipuum illum spiritum Angelicum auersum à Deo, & defectionis reliquorum Angelorum principem, qui primatum excellentissimum inter Angelos tenuerat, ut dicit eiusdem libri Scholion.

TERTULLIANVS aduersus Marcionem libro secundo, elucidans illa Ezechielis verba. Tu signaculum similitudinis, & corona decoris, habet hoc.

Ezech. 28.

Et eminentissimo Angelorum, ut Archangelo, ut sapientissimo omnium dictum est.

METHODIVS Cyrus Episcopus Patharensis, & Martyr, qui circa annum ducentimum quinquagesimum quintum floruisse perhibetur libro de Rebus, quæ ab initio Mundi contigerunt, his Luciferum cunctis Angelis excelsiorē nūcupat.

Cum autem Lucifer inter omnes Angelos esset excelsior à Deo creatus, ac speciosissimus, ut de eo scribat Ezechielis trigesimo primo; Omne lignum Paradisi non est assimilatum pulchritudini eius, quoniam speciosum eum fecit: Etiam inter stantes Angelos, nec fuit eo dignior.

GREGORIVS Nazianzenus sexto carmine de Substantijs mente præditis, primam eum appellat.

*Quocirca primus male sana mente tumescens
Lucifer (eximio nam quod frueretur honore,
Sperabat regale Dei soliumq; , decusque)
Corruit amisso vilis splendore, miserque:*

Et in Iambico decimoquinto.

*Natura simplex Angelus primus satus.
Qui deiarunt a bono, quid? Dæmones,
Princeps est horum Lucifer, qui quondam erat
Inuentor atra, præsul & caliginis.*

CHRYSOSTOMVS clarius id expressit Homilia de Adam, & Eva.

Angelos ergo fecit in spiritu sine carne, præceptum dedit eis nullum; vnus Angelus primus, qui Sathabel dictus est, malignam, & nefariam præsumptionem assumens dixit: Pono sedem meam in Aquilone, & ero similis altissimo. Et ita pro tali præsumptione cecidit irreparabiliter, vt Angelus primus præcipitatus de culmine Angelico Diabolus nominaretur: Ecce sine præcepto cecidit irreparabiliter, vt consequentes sibi hodie hodieq; occidat.

Ica. 14.

Et Homilia de Lapfu primi hominis.

Pfal. 103.

Fecit ergo Deus Angelos miro & ineffabili modo, dicente Propheta: Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis. Factis ergo Angelis præceptum eis nullum dedit. In quibus Angelis Sathabel Angelus principatum tenebat. Hic ex defectu boni, fecit initium mali, quia malum Deus non fecit. Ergo quando ei obortum est, vt diceret. Pono sedem meam in Aquilone, & similis ero altissimo; recessit à bono, vt faceret (vt dixi) initium mali.

Ica. 14.

TATIANSVS Diui Iustini sectator, qui & quandiu à latere eius nõ discessit, non aspernanda scripsit volumina; à Diuo Hieronymo in catalogo Ecclesiasticorum scriptorum recensitus, in Oratione contra Græcos, Luciferum primogenitum appellat.

Angelus autem ille primogenitus in Demonem mutatur, & alij phantasmata eius sicuti Dæmonum exercitui deputantur, & propter arbitrij libertatem stultitiæ suæ permittuntur.

CYRILLVS in Isaiam libro secundo, capite decimoquarto, Luciferum Angelorum insignem, & superis Potestatibus spectabilem cum prodat, principem, superexcellensq; sedem illi ascribere videtur.

Erat enim, inquit, quod ad gloriam attinet, insignis inter Angelos, & superis Potestatibus spectabilis, & sanè velut inter astra Lucifer.

D. HIERONYMVS Commentarijs in Psalmum vigesimum tertium, in illud. Dominus virtutum ipse est rex gloriæ, hæc habet.

Virtutum dicit, quia Diabolus nouem ordines Angelorum sub sua habuit dominatione, siue bonos, siue malos. Et aduersus Iouinianum libro secundo.

Luc. 10.

Videbam Sathanam tanquam fulgur de Cælo cadentem. Si altissima illa sublimitas cecidit, quis cadere non posset?

Sed clarius in Iob, capite quadragesimo.

Ezech. 28.

Ipsè principium est viarum domini. Nam in Ezechiele Propheta in capite lapidum ignitorum refertur, quod primus fuerit omnium Angelorum, & corona in manu domini. Et post. Proinde hic Behemoth, principium viarum Dei dicitur, eo quod primus factus, Dei sui cognitionem, à quo conditus est, accepit.

CYRILLVS Hierosolimitanus Catechesi secunda, Archangelum illum vocat, cum ait.

Archangelus enim cum esset bonus, Diabolus postea, seu calumniator à calumniando dictus est.

GREGORIVS Magnus accurata oratione pulchrè ad eò colligit Luciferum fuisse principem, eiusq; prærogatiuas, vt non omittere possim, quæ ipse diuersis in locis de hoc tradit. Nam libro nono Moralium, capite secundo, sanctissimus hic Pater Luciferum summum spiritum, & ad culmen ascitum appellat, dum ait.

Summus ille Angelicus spiritus, qui subiectus Deo in culmine stare potuisset, semetipsum repulsus patitur, quia per naturæ suæ inquietudinem foris vagatur.

Iob. 40.

Et libro trigesimo secundo, capite decimo octauo, exponens illud dictum Iob; Ipsè est principium viarum Dei, dicit.

Principium viarum Dei Behemoth dicitur, quia nimirum, cum cuncta creans Deus ageret, hunc primum condidit, quem reliquis Angelis eminentiorem fecit.

Vbi

Vbi sentit Angelum lapsum, qui nomine Behemoth ibidem exprimitur, fuisse Cœlestium spirituum præstantissimum, supremique ordinis excellentissimum. Ad quod itidem comprobandum eodem loco adducit illud Ezechielis; Omne lignum Paradisi Dei non est assimilatum illi, nec pulchritudini eius, quoniam speciosum fecit eum, & multis, condensisque frondibus. Per ligna enim Paradisi, Angelicorum spirituum agmina intelligit, vnde ipse addit.

Ezech. 31.

Quæ quamuis excelsa sint condita, huic tamen nec prælata sunt, nec æquata.

Rursum & de ipso Angelo profert illud itidem Ezechielis; Tu signaculum similitudinis Dei, plenus sapientia, & decore. Subijcitque hic sanctissimus Doctor.

Ezech. 28.

Licet homo ad similitudinem Dei creatus sit; Angelo tamen quasi manus aliquid tribuens, non eum ad similitudinem Dei conditum, sed ipsum signaculum Dei similitudinis dicit; vt quò subtilior est in natura, eò in illo plenitudo Dei plenius credatur expressa.

Subiungitque illa pariter Ezechielis verba: Omnis lapis operimentum tuum, Sardijs, Topatius, Iaspis, Chrisolytus, Onyx, Berillus, Saphirus, Carbunculus, & Smaragdus. Quæ Gregorius ipse prænominate in loco exponens inquit.

Ibidem. 1

Nouem dixit genera lapidum, quia nimirum nouem sunt ordines Angelorum. Quibus tamen Behemoth iste opertus fuisse describitur; quia eos quasi vestem ad ornamentum suum habuit, quorum dum claritatem transcenderet, ex eorum comparatione clarior fuit.

Demum concludit Gregorius.

Huius principatus celsitudinem adhuc idem Propheta intuens, adiungit; Tu Cherub extensus, & protegens in monte Sancto Dei, in medio lapidum ignitorum perfectus ambulasti. Cherub quippe, plenitudo scientiæ interpretatur; & idcirco iste Cherub dicitur, quia transcendisse cunctos scientiæ non dubitatur. Qui in medio ignitorum lapidum perfectus ambulauit; quia inter Angelorum corda igne succensa, clarus gloria conditionis extitit. Quem bene extensum, ac protegentem dicit; omne enim, quod extenti proteginus, obumbramus. Et quia comparatione claritatis suæ, ceterorum claritatem obumbrasse creditur, ipse extensus, & protegens fuisse perhibetur. Reliquos enim, quasi obumbrando, operuit; qui eorum magnitudinem excellentia maiore transcendit.

Ezech. 28.

ANTONINVS Episcopus Constantinienfis epistola ad Archadium, Dæmonem Archangelum, hoc est primum Angelorum, his nuncupat.

Ipsè tecum Archangelus, qui cecidit, dimicat: ipse tecum luctatur; sed tecum est Pater, Filius, & Spiritus Sanctus.

ISIDORVS de summo Bono libro primo, capite duodecimo.

Ante omnem creaturam Mundi creati sunt Angeli, & ante omnem creationem Angelorum, Diabolus conditus est, sicut scriptum est. Ipsè est principium viarum Dei; vnde & ad comparationem Angelorum Archangelus appellatus est. Prius enim creatus extitit ordinis prælatione, non temporis quantitate. Primum habuisse inter Angelos Diabolus excellentiam prælationis, ex qua fiducia cecidit, ita vt sine reparatione laberetur. Cuius prælationis excellentiam Propheta his verbis annunciat: Cedri non fuerunt altiores illo in Paradiso Dei, Abietes non adæquauerunt summitatem eius: omne lignum Paradisi non est assimilatum illi, quoniam speciosum fecit eum Deus.

Iob 40.

Ezech. 31.

HVG O Summæ Sententiarum, capite quarto, tractatu secundo.

Inter eos qui ceciderunt, vnus fuit excellentior omnibus alijs, & non solum illis, qui ceciderunt, sed & alijs omnibus eum fuisse excellentiorem videntur auctores velle, quemadmodum Iob dixit: Ipsè est principium viarum Dei. Et in Ezechiele: Tu signaculum similitudinis, plenus scientia, & decore, in delitijs Paradisi Dei fuisisti.

Iob 40.

Ezech. 28.

HONORIVS Augustudunensis præbyter in Sermone de Sancto Michael.

Iusti, qui in amore Dei seruantes alios in dilectione accendere anhelant, reuera in altitudinem ordinis Seraphim meant. Porro, vt Lucifer rutilat inter astra, sic primus Angelus fulsit inter ista agmina. Qui mox, vt his despectis, Deo equalis esse voluit, à summa gloria in ima barathri corruit.

MAGISTER secundo Sententiarum, distinctione nona.

Lucifer qui fuit de collegio superiorum, ipsis etiam dignior extitit, qui alijs excellentiores creati fuerant. Ex quo percipitur, quod si persistisset, in ordine superiori fuisset, & alijs eiusdem ordinis dignior extitisset.

D. Thomas hanc sententiã, vt probabiliorē commendat. Magis enim consideranda (ait) est ratio, quæ sumitur à motiuo ad peccandum, qua euincitur, quòd Angeli, qui deliquerunt, superiores, principesque fuerint, cum propria excellentia eis delinquendi occasio extiterit: quàm ea, quæ ex pronitate peccandi excerptur, qua Angelos desertores ex infimo fuisse ordine argui potest.

P. p. q. 63. artic. 7.

Senten-

Fundamenta
huius sententiae
172.
Iia. 14.

Ezech. 28.

Lib. 6. in Ioā.
cap. 6.

Ezec. 31.

Sententiam hanc mirifice muniunt tum auctoritates, tum rationes conspicuae non modici momenti. Primum apud Esaiam de eo, qui prior defectionem suscitauit, scriptum est: Quomodo cecidisti Lucifer, qui mane oriebaris? Vti Lucifer igitur inter stellas praestantior est; ita & Sathan inter Angelos eminentiorem fuisse censendum est. Amplius de eo per Ezechielem dicitur: Tu signaculum similitudinis; quasi ceteri Angeli ad similitudinem Dei effecti fuerint; ille vero signaculum, hoc est, summa similitudinis extiterit: Plenus sapientia, perfectus decore; quasi ceteri non adeo essent sapientia decorati; donisque licet amplissimis alij fuissent referti; ille tamen super ceteros eminentius ipsis esset locupletatus: Cherub extentus; quasi reliquos protegens: Lapidis operimentum eius; quasi ipse inter ceteros, in medio ut Princeps consideret. Haec enim ita interpretati sunt Gregorius loco asserto, & Cyrillus in Ioannem: Magister secundo, distinctione sexta; Hugo Summae Sententiarum tractatu secundo, capite secundo. Adest etiam & illud Ezechielis: Cedri non fuerunt altiores eo in Paradiso Dei; abietes non adaequauerunt summitatem eius. Praeterea id maxime rationi est consonum. Quo enim animi ausu omnibus praesse, nulli subesse, Dei sibi arripere maiestatem, cupere vnam quam praesumpisset, ni fulgida pulchritudine, & eminentia, reliquos omnes antecessisset? Nam si ceteris non antecessisset Angelis, nec super eos se extollere, nec Dei augustissimam maiestatem appetere, nisi forsan summa amentia, ac profecto in luce caecutiens quiuisset. Deinde si infimum fortitus fuisset locum, tam numerosam Angelorum multitudinem secum in praecipua trahere nequaquam valuisset: neque enim superiores adeo facile in suam induxisset sententiam: & tamen ex quocunque ordine Angelos cecidisse, Doctores scholastici ferè omnes conformi assertionem diffiniunt. Amplius singulare ex hoc elicitur Diuinae iustitiae monumētum: si enim Deus excellentissimo Coelestium spirituum peccanti non pepercit; sed à beatissimis sedibus extorret perpetuo damnauit supplicio, exilioque multauit perenni: quid non peccatorum & cruciatuum nobis, qui terra fumus, & cinis, si animo in Deum insolescere audebimus, nec citò, atque ex corde resipuerimus, ab eamets Dei omnipotentis nunquam corrupta iustitia iuste metuendum, formidandum, ac penitus expauescendum.

Classis Patrum, & Doctorum, Luciferum Terrestris ordinis tantum Principem fuisse tradentium.

Lib. 3. c. 14. &
lib. 6. c. 8.

Platonici, praecipue Apuleius, ut refert D. Augustinus in libris de Ciuitate Dei, duplicem substantiarum intellectualium classem fecere: alteram earum, quas Deos nominarunt, quae supra lunarem globum degunt; alteram earum, quas Dæmones appellant; & alios bonos, alios malos dixere; hos inquam, qui infra lunæ orbem uersantur, hominibusque naturæ ordine antecellunt.

R V F I N V S Præsbyter Expositione in Symbolum Apostolorum id ipsum sensisse visus est.

Deuter. 32.

Ab initio Deus, cum fecisset Mundum, praefecit ei, & preposuit quasdam virtutum coelestium potestates, quibus regeatur, & dispensaretur mortalium genus. Quod ita factum Moyses indicat in Deuteronomij cantico ubi dicit. Cum diuideret excelsus gentes, statuit terminos gentium secundum numerum Angelorum Dei; Sed horum nonnulli sicut & ipse, qui princeps appellatus est Mundi, datam sibi à Deo potestatem, non ijs, quibus acceperant legibus obtemperarunt, nec humanum genus diuinis obedire preceptis, sed suis parere praenauaricationibus docuerunt.

E P I P H A N I V S contra Hæreses libro secundo, tomi primi.

Hoc enim erat Angelorum constitutio, quod facti sunt à Deo ob prouidentiam eorum, quae ab ipso constituta sunt; quo vniuersalem quidem, ac perfectam prouidentiam vniuersorum Deus haberet, & auctoritas, ac imperium omnium ex ipso penderet, & vniuersum velut nauigium sapientiae gubernaculo citra inclinationem dirigeret; particularem vero Angeli ad hoc ordinati haberent. Ceterum reliqui in his, ob quae fecit, ac constituit ipsos Deus, manserunt. Hic vero violauit, & prauus factus est circa concreditorum ipsi administrationem, & inuidiam contra nos concepit. Quemadmodum, & qui postea carnes amauerunt, & cum filiabus hominum ob concubitum amorem conuersati sunt.

P A V L I N V S Episcopus Nolanus, qui circa annum quadringentesimum floruit, Epistola ad Seuerum quarta, cum Dæmonem vnum principem Angelorum appellet,

appellet, non supremum omnium ipsum extasse, censere videtur; namque ait.

Vnus enim principum Angelorum fuit, antequam deijciendo cadens fieret Zabobus, cui dicitur; Quomodo cecidit Lucifer, qui mane oriebatur. Esa. 14.

A V G V S T I N V S quoque Vndecimo de Genesi ad literam, capite decimosextimo, hanc Angelorum Coelestium, & terrestrium duplicem classem memorat, nec reijcit, cum ait.

Senserunt quidam, non fuisse Diabolum in illa sublimi natura Angelorum, quae supercaelestis est, sed in eorum, qui aliquando inferius in Mundo facti sunt, & per sua officia distributi.

At decimonono eam non approbare videtur, cum inquit.

Sed asserant hæc duo genera bonorum Angelorum qui potuerint, vnum supercaelestium, in quibus nunquam fuit, qui cadendo Diabolus factus est: alterum autem mundanorum, in quibus fuit; mihi autem fateor, vnde hoc secundum Scripturas asseram, non interim occurrit.

Et tandem vigesimo sexto eam repudiare visus est.

T H E O D O R E T V S Diuinarum Decretorum libro quinto, ex Pauloid excipi posse his tradit.

Ad Ephesios autem scribens Diuus Paulus declarauit, quod antequam ad id, quod est deterius, esset conuersus, erat ei credita aëris administratio; Secundum principem, inquit, potestatis aëris huius spiritus, qui nunc operatur in filios dissidentiae. Ephes. 2.

D A M A S C E N V S libro secundo, capite quarto, id ipsum detulit.

Ex ijs Angelicis virtutibus, ea quae praerat terrestri ordini, & cui à Deo terra custodia commissa erat, non natura mala facta est, sed bona existens, & à bono facta, & nullo pacto in seipsa à Conditoro malitiae vestigium tenens; non ferens illuminationem, & honorem, quem ipsi Conditor indulserat, libera voluntatis potestate, demutata est ex eo statu, qui secundum naturam, in eum qui contra, & praeter naturam est.

D. T H O M A S loco asserto, hanc non refutat sententiam.

Nec est abijcienda hæc opinio tanquam à fide aliena, quia tota creatura corporalis administratur à Deo per Angelos, ut Augustinus dicit tertio de trinitate. Vnde nihil prohibet dicere, inferiores Angelos diuinitus distributos esse ad administrandum inferiora corpora, superiores vero ad administrandum corpora superiora, supremum vero ad assistendum Deo. P. par. qu. 63. art. 7.

Muniri que potest hæc sententia. Primum quod Angelus praenauaricator Cherub ab Ezechiele nuncupetur. Cherubin autem in supremo ordine non collocari, clarissimum est. Deinde, nonne praestantissimam, supremam, omniumque nobilissimam creaturam, frustra ferè & incassum diuina Sapientia creasse videretur? Idque quantum Dei Sapientiam dedecet, nemo tam desipit, quin hoc ipsum sapiat. Tandem ipsum primum, ac principem Angelorum omnibus praesse, si iam praerat, affectasse, atque altiora, si iam primum sibi locum vendicarat, appetijisse; veritati ipsi manifestè refragari existimatur.

A V C T O R.

Pro huius disceptationis diffinitione, non multum insudandum esse arbitror. Primum enim in loco neutram sententiam repudiandam esse; verisimiliorem tamen primam existimo pluribus de causis. Primum diuisionem illam Angelorum in Angelos coelestes, & terrestres; Platoniam potius doctrinam, quam Theologicam redolere censeo. Nota siquidem Theologia Angelos omnes Coelestes esse, atque in tres Hierarchias, ac nouem ordines, distributos edocet. Quorum tres primos in Dei tantummodo contemplatione quiescere, ceteros sex in ministerium mitti perhibet; vel saltem quinque potestates, ut Diuus Thomas edisserit. Sed quicquid sit, certè, & omnes Angelos cõsimul in Empyreo conditos, & ante perduellium lapsum istam Angelorum discretionem, qua alij Deo semper assisterent, alij in ministerium ascriberentur, effectam non fuisse, sed post, clarissimum est: Deciderunt enim vix conditi, secunda, seu tertia in morula (ut aiunt in scholis) Chaos quidem producto; at nondum perfecto, ac venustato Mundo, necdum homine formato, necdum Angelis ad ministeria vlla destinatis. Idque potissimum mihi persuadent duae iam adductae, & quidem firmæ ac potentissimae probationes: nempe, quod Angelus si supremus non fuisset, nec facile Deo æquari, ceterisque praeferrì concupijisset: neque ex cunctis ordinibus Angelos tunc excidisse existimandum esset; quod attamen constanter Theologi omnes tradunt. Ceterum quod diuina Sapientia supremæ omnium creaturæ molitionem frustra patrasse videatur, non est mirum,

Sententia
istius funda-
menta.
Ezech. c. 28.

Prima sententia ut probabilior praefertur.

Par. p. q. 112. art. 4.

Diluantur rationes altius sententiae.

mirum, siquidem & in primæuo homine defectionem inobedientiæ pertulit: nec dicendum, Luciferum ipsum nil sublimius, quod appeteret, tunc habere potuisse; cū non tantum cæteris præesse, sed nulli etiam subesse, Deumq; existimari concupierit. Quæ cuncta profecto ipsi, etiam ut supremo, minimè competebant. Tandem quod Cherub, non autem Seraph nuncupatus sit, mirandum non est; nondum enim fuerant Angeli in ordines, nisi fortè in præseminata dispositione, coniecti. Cherub autem præcipue est appellatus, & non Seraph; quoniam ex naturæ suæ præstantia maxima pollebat scientia, nulla autem adhuc exardecebat charitate.

De Causa defectionis præsumpta à Lucifero.

Emicabat igitur, ut dicebamus, inter cæteros Angelos, princeps omnium Lucifer, maiore intellectus perspicacitate, volūtate in bonum propensiore, præ cunctis ditatus; cū repente (proh dolor) nescio quid ipsum perturbans atque peruertens, illum, ut a Deo deficeret, cæterosq; secum ad defectionem sollicitaret, atque abduceret, permouit, impulit, pertraxit. Quid vero id fuerit, vel quidnam affectarit, seu quid ægrè tulerit, adeò ut apostata sit redditus, non satis est perspectum; neque vniformi consensione definitum. Plurimas siquidem comperio apud Patres, & Doctores huic defectioni ascriptas causas. Primum oracula scripturarum Luciferum Dei similitudinem peroptasse, impieq; concupisse produnt. Quomodo cecidisti de Cælo Lucifer, qui mane oriebaris? Qui dicebas in corde tuo in Cælum conscendam, & super astra Dei exaltabo solium meum; sededo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, & ero similis altissimo. Hoc quanquam D. Hieronymus ad litteram de Babylonis Rege interpretetur; Gregorius attamen Nazianzenus, Oratione de pace; D. Ephrem in Sermone ad euersionem Superbiæ; Augustinus de Gen. ad litteram vndecimo, capite vigesimo quarto; Theodoretus libro quinto Diuinorum Decretorum, Ioannes Cassianus Collatione octaua, capite octauo, & capite vigesimo quinto, & alij, de Diabolo id exponunt. Præterea in Ezechiele pariter hæc leguntur; Eo quod eleuatum est cor tuum, & dixisti, Deus ego sum, & in Cathedra Dei sedi in corde maris, & dedisti cor tuum quasi cor Dei. Quæ passim omnes Patres de Diabolo dicta allegoricè asseuerant. Quænam igitur fuerit hæc Dei similitudo, quam Lucifer concupuit, non vna est sententia: cū alij æquiparantiam; alij similitudinem Dei, ipsum appetisse velint, atque decernant.

Quod Dei æquiparantiam, & primum quod fieri Deum.

Cū æquiparantia Dei, quam Lucifer concupuisse perhibetur, triplex esse potuerit; vel quod exoptarit fieri Deum, vel Deo parè, aut existimari Deum: Non defuere, qui dixerunt, Luciferum optasse fieri Deum: adeoq; turgidè se extulisse, & tantis offusum tenebris cæcutisse, ut ex Angelo Deum euadere concupierit, in Deiq; naturam transire posse sibi ipsi persuaserit.

GREGORIVS Nazianzenus Carmine sexto de Substantijs mente præditis.

*Quocirca primus malè sana mente tumescens
Lucifer (eximio nam quod fruereetur honore,
Sperabat regale Dei soliumq; decusque)
Corruit amisso vilis splendore, miserque:
Dum Deus esse cupit, tetra caligine totus
Obrutus est, leuis atque licet prostatus ad ima.*

Quod fieri ut Deus.

Alij faniori sententia maluerè Luciferum eam æquiparantiam exoptasse, qua efficeretur non quidem Deus: sed ut Deus, hoc est alter Deus; Deo optimo maximo compar; infinitus, immensus, omnium moderator, atque beatitudinis impertitor. Verùm hæc duæ sententiæ, mox à seipsis diluuntur, atque ut D. Thomas egregiè euincit, nequiuit Lucifer ita turgidè suam mentem efferre; Tūm quia id appetisset, quod profecto ex ea qua

Isa. 14.

Ezech. 28.

Par. p. q. 63.
Reiciuntur
prædictæ sen-
tentia.

qua præditus erat, insita scientia, impossibile fore agnouisset: nec habitus prauus, seu passio vlla a stans, eo in statu excellentem ipsius intelligendi virtutem fascinare adeo, obumbrareque poterat; ut in tantam sese vesaniam, seu dementiam præcipitaret: Tūm quoniam naturali appetitu, etiam malè affecto, nullus id vnquam concupiscat, quod sui est deletio, atque exitium; quamuis in sublimiorem naturam transmutaretur; Tūm denique, quia vt D. Bonauentura edocuit, nunquam id cadat in appetitu, quod prius non fulserit in intellectu; existimare perinde fieri Deus, vel vt Deus, in intellectu Angelico, qui perspicacissimus erat, nisi ex effictione cadere non poterat: si igitur id optasset, suam effictionem, quasi amens, & inscius tantum concupiisset.

Quod existimari, ut Deus.

Cogitarunt alij verisimiliori assertione, appetisse Luciferum non deitatem; sed existimari à cæteris Angelis, vt Deus, persuasisseque sibi, id fortè se consecuturum.

CYRILLVS in Eisaam libro secundo, capite quartodecimo, eleganter Luciferi tumorem, quo Deo æquiparari affectauit, referat, cū ait.

Erat enim, quod ad gloriam atinet, insignis inter Angelos, & superis Potestatibus spectabilis, & sanè veluti inter astra Lucifer. Cecidit, & comminutus est, tumida, & turgida cogitans, & honorem, & gloriam summæ soli naturæ congruentem rapere cupiens, quantum molimine, & vi, & animo poterat.

THEODORETVS in Ezechielem sectione vndecima.

Diabolus in illam insaniam lapsus est, & rabie percitus Deum seipsum appellauit, hominibusque, ut diuinum sibi cultum adhiberent, persuasit.

Huic sententiæ fauere videntur sacræ Scripturæ oracula; siquidem in Ezechiele scriptum est; Eo quod est eleuatum cor tuum, & dixisti; Ego sum Deus. Et rursus. Draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, & dicis; meus est fluuius, & ego feci memetipsum. Ex quibus apparet, quod cæteris Angelis persuadere contenderit, minimè se vt creaturam effluxisse. Et apud Ioannem mendax dicitur ab initio; quale autem mendacium ab initio fuit, nisi quod mendaciter se Deum appellarit, existimarique concupierit? Eisaas quoque Luciferum ipsum alloquens ait. Qui dicebas in corde tuo; In Cælum conscendam; hoc est, in Dei ipsius gloriam, & cenfebore ut Deus. Quæ certè omnia Deum existimari, concupiuisse Luciferum demonstrant. Tandem, & Michael qui in Luciferum quasi Princeps confurrexit, ideo Michael nuncupatus est, quod ea in defectione exclamarit; Quis vt Deus? quasi Lucifero impropereans, quod pro Deo existimari affectasset. Nec mirum est Luciferum in eam extumuisse insaniam: Nam vt rectè Augustinus obtestatur, cæca ambitio semper præsumit, plusquam possit. Munitur demum, & maximè hæc sententia, ex eo quod post lapsum nil magis Lucifer contendere in hoc Mundo videatur, quam vt diuinum cultum sibi præcipiat; Deusque à mortalibus habeatur.

Quod Dei similitudinem in Maiestate potentia.

Sensere quinetiam quam plures ex illustrioribus tūm Patribus, tūm Scholasticis, Luciferum Dei æquiparantiam, & similitudinem in potentia Maiestate peroptasse, qua propria auctoritate, nullisque ad id ferentibus meritis, cunctis præesse, & nulli subesse agnosceretur.

GREGORIVS Magnus Moralium libro trigesimo quarto; capite decimo septimo.

Sic fuerat Diabolus conditus, quatenus timore læto auctorem suum, & amans metueret, & metuens amaret: sed sua peruersitate talis factus est, vt nullum timeret; Ei quippe, à quo conditus fuerat, subesse despexit. Ita enim Deus super omnia est, vt ipse sub nullo sit. Leviathan verò iste eius celsitudinis culmen aspiciens, ius peruersæ libertatis appetijt, vt & præeset cæteris, & nulli subeset: dicens. Ascendam super altitudinem nubium, & similis ero altissimo. Cuius eo ipso similitudinem perdidit, quo esse ei superbè similis in celsitudine concupiuit. Qui enim charitatem eius imitari debuit, subditus ambijt eius celsitudinem, & hoc quod imitari poterat, amisit elatus. Celsus nimirum eset, si ei, qui veraciter celsus est, inherere voluisset. Celsus eset, si participatione veræ celsitudinis contentus fuisset; sed dum priuatam celsitudinem superbè appetijt, iure perdidit participatam. Relicto enim eo, cui debuit inherere principio, suum sibi appetijt quod ammodo esse principium.

Ezech. 28.
Sententiæ hu-
ius funda-
menta.

Ioan. 8.

Isa. 14.

Isa. 14.

K K K

pium. Relicto eo, qui verè illi sufficere poterat, se sibi sufficere posse iudicauit; & tanto magis infra se cecidit, quanto magis se contra gloriam sui conditoris erexit.

AVGVSTINVS quartodecimo de Ciuitate Dei, capite vndecimo.

Postea verò quàm superbus ille Angelus, ac per hoc inuidus, per eandem superbiam à Deo ad semetipsum conuersus, & quodam quasi tyrannico factu gaudere subditis, quàm esse subditus eligens, de spiritali Paradiso cecidit, &c.

EVCHERIVS in primum caput Geneseos, de Angelis sermonem habens, hæc quoque interfert verba.

Si natura incommutabiles essent, Diabolus vtrique non cecidisset. Commutabilitati nanque naturæ in eis, suffragatur contemplatio Creatoris. Inde priuatus est apostata Angelus, dum fortitudinem suam non à Deo, sed à se voluit constare.

ALBERTVS Magnus de quatuor coæqueis, quæstione decima, articulo quarto, id afferuisse visus est, cum dixit.

Dicimus consentiendo sanctis supra inductis, quòd Diabolus nihil appetijt, nisi beatitudinem, ad quam peruenisset, si stetit. Sed in beatitudine tria sunt, vt dictum est, scilicet perfecta potestas, & perfecta scientia, & perfecta bonitas. Et appetibile Angeli fuit beatitudo secundum perfectionem potestatis, non considerata scientia, & bonitate; Appetibile autem primi hominis fuit beatitudo secundum perfectionem scientiæ, non considerata potestate, & bonitate. Et appetibile Antichristi erit beatitudo secundum perfectionem, non considerata potestate, & scientia. Quòd qualiter verum sit, sic potest intelligi. Ad perfectionem potestatis tria exiguntur, scilicet, vt à se, non ab alio habeatur; & vt habeatur statim, & non proficiatur ad eam per meritum; & vt in subiectis per potestatem alterius resistentiam non inueniat.

D. BONAVENTURA clariùs id explicauit secundo Sententiarum, distinctione quinta, articulo primo, quæstione secunda.

Notandum est igitur, quòd Diabolus quodammodo appetijt similitudinem imitationis, quodammodo æqualitatis: & hoc apparet, si attendatur appetibile, & modus appetendi. Diabolus enim appetijt alijs præesse, sua tamen auctoritate. Quòd appetijt præesse, hoc fuit imitationis; & hoc quidem aliquando obtinisset, si stetit: quòd autem propria auctoritate, ita quòd sine meritis, & sine datore, ita quòd nulli subeget; hoc est solius Dei, & hoc est æquiparantia: & ita patet quid appetijt; & patet multa auctoritates sanctorum: Quia Gregorius dicit, quòd appetijt esse sui iuris, ita quòd nulli subeget; Bernardus dicit, quòd appetijt æqualitatem potentie: Anselmus, quòd appetijt præesse sine meritis; & omnes verum dicunt, & diuersæ auctoritates circumloquuntur hoc, quòd est præesse omnibus propria auctoritate.

Verum sententiam hanc elidit **D. THOMAS** loco asserto, ea ratione: quia si Angelus Deo non subesse affectasset, suam ferè deletionem, atque interitum concupisset, cum nulla creatura absque eo, quòd Deo subest, valeat vlla ratione consistere. Et in Scriptis in secundum Sententiarum superaddit, quòd totum bonum Angeli est in hoc, quòd Deo subest, sicut tota claritas aeris est in hoc, quòd subijcitur radijs Solis.

Quòd similitudinem Dei in amplitudine sapientiæ.

CHRYSOSTOMVS in Genesim Homilia decima septima.

Sicut igitur Diabolus, qui per te operatus, & te vt instrumento usus est, è Cælis deorsum depulsus est, quia plus quàm dignitatis suæ erat, sapere volebat.

Ex his fortasse ansam alij susceperunt, vt autumarent Luciferum Dei similitudinem in scientiæ præeminentiâ peroptasse.

HIERONYMVS etiam visus est sensisse, amplitudinem Dei, seu similitudinem, quam desiderauit Lucifer, non tantum secundum potentiam maiestatem, sed magis secundum scientiæ excellentiam extasse. Idque libro nono in Ezechielem capite vigesimo octauo patefecit, dicens.

Dum enim multa conquirat, & non est contentus scientia, quam acceperat, nec potestate, cui prepositus erat, repleuit cellaria, & interiora pectoris sui; vt saturatus, & incrassatus calcitraret contra Creatorem suum. Et post. Et idcirco corrupta est doctrina tua cum decore tuo, siue perdidisti sapientiam tuam in decore tuo, vt dum plus vis esse quàm conditus es, & magis sapere, quàm à Deo acceperas; etiam id perderes, quòd habebas, & pro pulchritudine, atque doctrina, deformitas te, atque stultitia possideret.

Quòd attamen paucis placuisse comperio.

Quòd

P. p. q. 63. artic. 3.

In scrip. 2. dist. 5. q. 2.

Lib. 9. comment. in Ezech. prophe.

Quòd omnipotentiam Patris, Sapientiam Filij, Bonitatem Spiritus Sancti.

PETRVS Abbas Cellensis libro de Panibus, capite primo.

Si quomodo sic sedeant tres sine graduum distinctione, & sine honoris variatione, sine loci distinctione, vel dimensione, nullo modo apprehendas; noli mirari, quia nec vertex carmeli (idest scientia Angeli) hoc comprehendit: Deum enim nemo vidit vnquam. Idcirco abstinet, & superponit digitum ori suo, neque manum conferens mensæ, neque os aperiens negat diuinitati, vt velit eam deglutire. Vidit nanque consortem naturæ suæ Luciferum aliquando gulam desiderij ad hanc mensam extendisse, & non exinde diuinitatem, sed mortem degustasse. Vidit manum in lateribus Aquilonis porrexisse, & statim glacie Aquilonari riguisse, seu gehemalibus flammis exaruisse. Fortè omnipotentiam Patris, fortè sapientiam Filij, fortè bonitatem Spiritus Sancti fera illa bestia voluit deuorare; hæc enim sunt fercula mensæ Dei, quæ soli Regi seculorum immortalis, inuisibili debentur in secula seculorum. Hæc de mensa Dei, cui non communicat alienus natura, conditione, sorte, sed sola Trinitas singulariter, perenniter, inuisibiliter gloriatur.

Ioan. 1.

Quòd beatitudinem eam, quam natura viribus nancisci poterat, sprete supernaturali selegerit.

D. THOMAS loco asserto.

In hoc appetijt Lucifer esse similis Deo, quia appetijt, vt finem vltimum beatitudinis id, ad quod virtutis suæ natura poterat peruenire, auertens suum appetitum à beatitudine supernaturali, quæ est ex gratia Dei.

Quasi in hoc consistat Dei similitudo, quam concupiuit Lucifer, nempe vt naturæ suæ præclara eminentia perfici, beatificariq; optarit; sprete, contemptaq; beatitudine ea supernaturali, qua ad gloriam promouendus foret.

Quòd supernaturalem beatitudinem concupierit, virtute sua, & sine merito comparare, eamq; à se in inferiora diffusi optarit.

D. THOMAS eodem loco hanc alteram depromptit sententiam, cum ait.

Si appetijt Lucifer, vt vltimum finem, illam Dei similitudinem, quæ datur ex gratia, voluit hoc habere per virtutem suæ naturæ, non ex diuino auxilio secundum Dei dispositionem.

Sed vberius in Scriptis libro secundo, distinctione quinta, quæstione secunda.

Dicendum, quòd non appetijt æqualitatem simpliciter, quantum ad substantiam desiderati, vt scilicet vellet tantam bonitatem habere, quantum Deus habet: sed tamen appetijt æqualitatem secundum quid, scilicet, quantum ad modum habendi; bonitas autem, siue beatitudo est in Deo, quam habet per suam naturam, & à qua omnis creatura beatitudo, & bonitas transfunditur: videns ergo Angelus dignitatem naturæ suæ, qua creaturis ceteris præeminebat, voluit à se beatitudinem, & bonitatem in omnia inferiora deriuari: voluit etiam per sua naturalia in perfectionem beatitudinis peruenire. Et ideo dicitur, quòd sine merito habere voluit hoc, quòd meritis habiturus esset, si persistisset. Nec etiam quantum ad modum habendi, simpliciter Deo æquiparari voluit; non enim voluit à se beatitudinem habere, nec esse primum in alios transfundens, sed à Deo, & sub Deo, secundum quòd ipse in omni natura operatur.

Thomistarum plures his blandiuntur assertionibus à **D. THOMA** excitatis.

Quòd sua dignitate delectatus Deum Creatorem contempserit.

D. AVGVSTINVS causam, quòd transfuga Angelus Deo non adhæserit, nullam aliam in suis disseminauit lucubrationibus, nisi quòd propriæ dignitatis factu, & excellentia delectatus, impudentissimèq; intumescens, ad laudem Creatoris non infurrexit. Duas enim declarans cognitiones in Angelo, matutinam, qua in Deo; & vespertinā, qua in propria earum natura res percipiebat: Angelum desertorè ad matutinam non peruenisse autumat, eo quòd in vespertina moratus, seipsoq; delectatus, ad mane laudis Creatoris, & rerum fiendarum præuisionis in Verbo non confunderit. Augustinus igitur de Gen. ad literam, libro quarto, cap. vigesimo quarto ait.

In omnibus sex diebus animaduerti potest, quia non remanet Angelica scientia in eo quòd creatum est, quin

KKK 2 hoc

hoc continuo referat ad eiusdem laudem atque claritatem, in quo id non factum esse, sed faciendum fuisse cognoscitur; in qua veritate stando dies est. Nam si vel ad seipsam natura Angelica conuerteretur, seq; amplius delectaretur, quam illo, cuius participatione beata est, intumescens superbia caderet, sicut Diabolus; de quo suo loco loquendum est, cum de serpente hominis seductore sermo debitus flagitabitur.

Et capite trigefimofecundo.

Mens Angelica pura charitate inherens Verbo Dei, posteaquam illo ordine creata est, ut prederet cetera, prius ea vidit in Verbo esse faciendam, quae facta sunt. Ac sic prius in eius siebant cognitione, cum Deus dicebat, ut fierent, quam in sua propria natura. Quae eadem facta in eis ipsis etiam cognouit, minori utique notitia, quae vespera dicta est. Quam notitiam sane precedebant quae siebant, quia precedit cognitionem, quae quid cognosci potest. Nisi enim prius sit quod cognoscatur, cognosci non potest. Post haec si eo modo sibi placeret, ut amplius seipsa quam Creatore suo delectaretur, non fieret mane, id est, de sua cognitione in laudem Creatoris non assurgeret.

Et libro vndecimo, capite tertio.

Non enim valent intelligere, omne quod est, in quantum aliqua substantia est; & bonum esse; & nisi ab illo vero Deo, a quo omne bonum est, esse non posse: malam vero voluntatem inordinatè moueri, bona inferiora superioribus proponendo: Atque ita factum esse, ut rationalis creatura spiritus sua potestate propter excellentiam delectatus, tumesceret superbia; per quam caderet à beatitudine spiritualis paradisi, & inuidia contabesceret.

Et capite vigesimo tertio.

Diabolus factus continuò se à luce veritatis auertit, superbia tumidus, & propriae potestatis delectatione corruptus.

Sed clarius de Ciuitate Dei libro duodecimo, capite primo inquit.

Angelorum bonorum, & malorum, inter se contrarios appetitus, non naturis, principijsq; diuersis, cum Deus omnium substantiarum bonus auctor, & conditor vtriusq; creauerit; sed voluntatibus, & cupiditatibus extitisse, dubitare phas non est: dum alij constantes in compuni omnibus bono, quod ipse illis Deus est, atque in eius aeternitate, veritate, charitate persistunt. Alij sua potestate potius delectati, velut bonum suum sibi ipsi essent, à superiore communi omnium beatifico bono ad propria defluerunt; & habentes elationis fastii, pro excelsissima aeternitate; vanitatis astutiam pro certissima veritate; studia partium, pro indiuidua charitate; superbi, fallaces, inuidi effecti sunt. Beatitudinis igitur illorum causa est, adhaerere Deo.

Confirmilia in sinuauerunt Chrysostomus, Homilia de lapsu primi hominis, & Cyrillus libro sexto in Ioannem. Ex quibus claret, iuxta Augustini placita, defertorem Angelum tumidum factum dignitate, quasi Deum Creatorem parumpendisse, suaque excellentia extumuisse.

Cap. 6.

Quod indignatus sit Deo ex eo, quia conditione sua non contentus altiora munera, & maiorem dignitatem optarit.

THEODORETUS huius sententiae assertor est libro secundo de Dijs, & Angelis, cum dicit.

Demonibus ab initio nequaquam malos fuisse à Deo creatos perhibemus, neque qua nunc praediti sunt, fortissos naturam fuisse; sed vitio voluntatis à melioribus ad peiora praecipites corruisse; cum enim datis sibi muneribus contenti non essent; sed altiora quoque appetere, contraxisse labem superbiae illos dicimus; ita ut ea quoque dignitate cassi prorsus exciderint, qua honestati ab initio fuerant.

CHRYSOSTOMUS Homilia vigesima secunda in Genesim.

Scriptura nos docet, quod à sua dignitate exciderunt Diabolus, & qui cum eo maiorem, quam decebat, dignitatem ambiebant.

ANASTASIVS Episcopus Nicenus, ex auctoritate Theodoret, ferè eadem defert; Quaestionibus in Scripturam, quaestione sexagesima prima.

Iis non contentos Demones, quae praebuerat Creator, maiora quidem appetisse dicimus.

FVLGENTIVS ad Monimum libro primo.

Superbia tunc initium sumpsit, cum Angelus aduersus Deum elatus, & ipsa elatione prostratus, per concupiscentiam, quae radix est omnium malorum, volens usurpare quod illi datum à Deo non fuit, à Deo discessit, & cecidit, in quo si stetit, non cecidisset; sed per concupiscentiam malam, qua concupiuit plus extra se, minus factus est in se. Quam concupiscentiam, licet explecere nequiverit opere, tamen retinuit voluntate. Sic ipse sibi iam factus est pena, ut supplicium semper esset malo voluntas mala, tanquam ceco ipsa caecitas sua.

Quod

Quod munere administrationis creaturarum sibi commissarum impie sit perfunctus.

PAPIAS D. Ioannis Euangelistae discipulus, ut refert Andreas Archiepiscopus Caesareae Cappadociae; Commentarijs in Apocalypsim, sermone duodecimo.

Alijs ex ipsis, nempe Angelis, quandam circa terrae administrationem potestatem, & procuracionem tribuit, vique munus iniunctum administrare iussit. Et paucis interpositis, subiungit: Accidit autem, ut ordinem sibi praefinitum absoluerent, non ut decebat.

EPIPHANIVS libro secundo, tomo primo, Haeresi sexagesima quarta.

Hoc enim erat Angelorum constitutio, quod facti sunt à Deo ob providentiam eorum, quae ab ipso constructa sunt: quod vniuersalem quidem, ac perfectam providentiam vniuersorum Deus haberet, & auctoritas, ac imperium omnium ex ipso penderet, & vniuersum velut nauigium sapientiae gubernaculo citra inclinationem dirigeret; particularem vero Angeli ad hoc ordinati haberent. Ceterum reliqui in his, ob quae fecit, ac constituit ipsos Deus, manserunt. Hic vero violauit, & prauus factus est circa concreditorum ipsi administrationem, & inuidiam contra nos concepit. Quemadmodum, & qui postea carnes amauerunt, & cum filiabus hominum ob concubitum amorem conuersati sunt.

Hanc assertionem, Patrum, Doctorumve nullus, quod meminere, prosequutus est; & certè si in primordiali ipsius Mundi congestione deliquerunt Angeli, nondum ipso vniuerso absoluto, nec homine plasmato; quarum rerum regimen, & administrationem exercuerint, non conspicio.

Quod aliquod ipsi indictum à Deo praceptum renuerit.

Non defunt, qui Angelis viatoribus, (viatores enim Angelos fuisse Catholica fides astruit) Deum, ut de eorum obedientia periculum faceret, aliquod praceptum proposuisset; seu per seipsum, ut etiam Adamo de pomò non edendo legem tulit; seu per praconem, hoc est, eminentiorem aliquem Angelum existimarint; Quodq; Lucifer, atq; perduellium cohortes, sicut obtemperando beatitudinem sibi promeruisent, ita renuentes deciderint.

EPIPHANIVS contra Haereses libro secundo, tomo primo, Haeresi sexagesima quarta.

Spontaneam enim etiam ipsis habere ad vtraque voluntatem Deus constituit, velut etiam in hominibus; ut aut obedienter Verbo essent cum ipso, & acciperent beatitudinem, eaque fruenterentur; aut non obedienter iudicarentur.

AMBROSIVS Catherinus Commentarijs in posteriorem Epistolam Beati Petri, id ipsum insinuasse euincitur; Quamquam praceptum illud Angelis promulgatum, ut Christum adorarent, fuisse autem.

Erat autem & maxime illa ratio ponderanda, quam ex Caetano iam attulimus. Dignum omnino, & equum fuisse, ut Angeli ad gloriam ex aliquo obedientiae merito promouerentur non cuiuscunque pracepti, sed excellentis pracepta naturae; quandoquidem, & ipsa gloria, ad quam vocabantur, naturae limites excedebat. Haec tenus de eorum ruina à nobis dictum sit.

Quod Verbi Incarnationem, in Christo, humana naturae maiestatem agrè tulerit.

Dijudicauerunt alij, Deum Lucifero, ceterisque affectis, Verbum sua in hypostasi humanam assumpturam naturam referasse: adeò ut etiam intellexerint, Christum Deum hominemque quinque super cunctos Angelos praerminentis cohonestandum fore. Quarum prima ac princeps; ut filius Dei naturalis appellaretur. Quod certè priuilegium nunquam Angelis conferri posse non ignorabant; iuxta illud Pauli ad Hebraeos; Cui enim dixit aliquando Angelorum, filius meus es tu? Altera quod & ipsi curcta diuina impertienda, communicandaque essent idioma, Christusque Deus, immensus, Omnipotens, nuncupandus foret. Tertia deinde, quod ipsi imperium rerum omnium, tum caelestium, tum terrestrium deferendum esset, iuxta illud; Data est mihi omnis potestas in Coelo, & in Terra: & Paulus ad Hebraeos; Quem constituit haeredem vniuersorum, per quem fecit & saecula; Adicias, quod super choros omnes Angelorum

Priuelegia
quinq; Chri
sti Dei, & ho
minis.
Heb. i.

Matth. 28.

Heb. i.

Pfal. 109.

gelorum esset confessor, ad dexteram inquam Dei; iuxta illud; Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis; & cum eo Deipara Mundi Imperatrix, Angelorumque Regina. Postrema tandem præminentia, quod & ipsi Angeli eum adorare cogentur, iuxta illud; Adorent eum omnes Angeli eius. Quæ cuncta molestè adeò pertulit Lucifer, cum naturam humanam longè sua ignobiliorem, flaccidioremque agnosceret, ut in eam præcipitarit sibi funestam perduellionem, Deoque resistere ausus, bellum collatis signis inchoare non dubitavit. Properare in hanc sententiam existimati sunt Patres illi, qui Luciferum invidia collapsum fuisse produnt. Homini etenim in natalis eius primordijs, minimè consentaneum est Angelum inuidisse. Tum quod invidia non æstuet inter dispares; tum quod nondum plasmatus esset homo, cuius conditio præclara invidiæ tabem in Angelo excitaret. Quapropter si hunc in sensum Patrum oracula excipiamus, profectò subscripti Patres in hanc sententiam descende disce conspiciuntur.

BASILIVS in Sermonem de Invidia.

Quid principium illud malorum omnium Demonem in inimicitias cum humano genere impulit? nempe invidia; Ob quam Dei hostis manifestè deprehensus est.

CYPRIANVS in Sermonem de zelo, & liuore.

Facilius tam perniciosum liuoris malum à nobis vitabitur, si eiusdem mali & origo, & magnitudo noscatur. Hinc Diabolus inter initia statim Mundi, & perijt primus, & perdidit. Ille dudum Angelica maiestate subnixus, ille Deo acceptus, & charus; postquam hominem ad imaginem Dei factum conspexit, in zelum malinolo liuore prorupit; non prius alterum deiciens instinctu zeli, quam ipse zelo ante deiectus; captiuus ante quam capiens; perditus ante quam perdens; dum stimulantem liuore homini gratiam date immortalitatis eripit, qui ipse quoque id, quod prius fuerat, amisit: Quale malum est fratres dilectissimi, quo Angelus cecidit, quo circumueniri, & subverti, alta illa, & præclara sublimitas potuit, quo deceptus est ipse, qui decepit?

LACTANTIUS libro secundo, capite nono, id clariùs videtur explicare, si Angeli boni antecessoris nomine, Verbum ipsum carnem efficiendum, ut ita dicam, interpretemur.

Deinde fecit alterum, in quo indoles diuinæ stirpis non permansit. Itaque suapte inuidia tanquam veneno infectus est, & ex bono ad malum transcendit, suoque arbitrio, quod à Deo illi liberum datum fuerat, contrarium sibi nomen asciuit. Unde apparet cunctorum malorum fontem esse liuorem. Inuidit enim ille antecessori suo, qui Deo Patri perseverando tum comprobatus, tum etiam & charus est.

BERNARDVS id declarat apertius, tanquam si spiritu id conspexisset, in Cantica Canticorum Sermonem decimo septimo.

Putasne, Lucifer ille, qui mane oriebat, sed præpropere eleuabatur, antequam verteretur in tenebras, generi nostro inuiderit, & ipse olei effusionem, ut per seipsum iam tunc indignabundus mustaret, dicens intra se quodammodo; Ut quid perditio hæc? Hoc ego non assero dicere spiritum; sed nec contradicere dico: nescio enim. Potuit autem contingere (si tamen incredibile non putetur) plenus in sapientia, & perfectum decore, homines præscire potuisse futuros, etiam & profecturos in parem gloriam. Sed si præsciuit, in Dei Verbo absque dubio vidit, & in liuore suo inuidit, & molitus est habere subiectos, socios & dignatus. Infirmiores sunt, inquit, inferioresque natura, non decet esse concines, nec equales in gloria. An forte prodit impiam hanc eius machinationem illa præsumpta ascensio, sessorumque significans magistrum? Ascenda inquit, super montem excelsum, & sedeo in lateribus Aquilonis, quò Altissimi quandam proinde similitudinem obtineret, si quemadmodum ille super Cherubim sedens gubernat omnem Angelicam creaturam, ita & ipse altus sederet, regeretque genus humanum. Absit. Iniquitatem meditatus est incubili suo.

Porro cum homo, nisi fuisset per Christum sublimatus, Angelici spiritus socius esse non posset; scribens Bernardus Luciferum suo liuore homini tanquam foci inuidisse, hominis sublimitatem in Christo, hoc est humanam naturam à Verbo assumendam, Luciferum ipsum intellexisse manifestat.

CATHERINVS placiti huius præcipuus propugnator Commentarijs in posteriorem Epistolam Beati Petri, sub præcepti typo hanc recitat sententiam.

Dicimus Dominum Deum, antequam hunc mundum nostrum constituisset, creasse Angelos, & in Cælo illo summo, quod Empyreum vocant, collocasse, & illis aliquando ostendisse voluntatis sue beneplacitum, ac decretum de humano genere condendo, & de Incarnatione Filij, & sublimitate nostri generis ad illud regnum. Adiecit autem illis præceptum, ut ipsi omnes illum Deum hominem adorarent, & in Deum suum, & auctorem gloriæ ipsorum reciperent: ille autem Lucifer hoc videns, & inflatus superbia inuidit, (nunquid inquam erit invidia absque superbia?) atque ideo præceptum illud spreuit, & quod decretum erat de Christo, sibiipsum appetiuit, ut in persona Dei sua natura, id est Angelica, cum diuina coniungeretur; id enim cernebat

nedum

Heb. 1.

nedum possibile, sed etiam, (ut prima facie videri poterat) longè decentius apparebat: ecce causa ruina.

Prosequitur amplius, nonnullis Scripturæ obtestationibus suam munire, firmioremque reddere assertionem: de quibus infra.

Judicium Auctoris.

Nre tam ardua, nec clarè à Patribus delata, neque à Scholasticis diffinita, quid proferam non conspicio: Quis enim poterit vnquam ad ea, quæ extra Mundum, in ipso temporum exordio, inter cætos illos spirituales Angelicos gesta sunt, contemplatione pertingere? Vel quam causa seu occasione Angelica mens à Deo deficere, apostatareque; prælegerit, intellectu perspicere? Difficillima admodum hæc sunt, atque ut certa, & comperta enarrari minimè queunt. Superest igitur, ut propositas tantummodo sententijs examinemus, & discutiamus, & quam verisimilior videatur, diffiniamus. Propositæ sententiæ in maximū hunc numerum exurgunt. Quod appetierit Lucifer se esse Deum ipsum; Quod fieri ut Deus, immensus, infinitus, & omnium moderator; Quod à cæteris Angelis, & creaturis existimari, colique; ut Deus; Quod in potentiæ maiestate æquiparari Deo, adeò, ut nulli subesset, & omnibus præesset; Et in scientiæ, & bonitatis amplitudine; Quod beatitudinem ineffabilem, nullo diuinæ gratiæ auxilio nancisci posse, opinatus sit, simulque à se beatitudinem defluere in cæteras creaturas optarit; Quod supernaturali sprete, naturalem felicitatem selegerit, eamque ut finem supremum sibi constituerit. Quod dignitate suæ naturæ delectatus, tumefactusque, Deum paruifecerit; Quod altiora munera, augustiorumque dignitatem affectans, Deo sit indignatus; Quod alicui Dei referato, seu promulgato præcepto obtemperare renuerit; Quod commissæ sibi à Deo administratione sit impiè functus. Quod tandem Verbi incarnandi, hoc est, Christi excellentiæ inuiderit, seu humani generis dignitati. Cæterum, ut quamnam sit harum causarum probator, indagemus: constituendum nobis est, quasi præ fundamento, axioma illud; Angeli intellectum omnium eminentissimum, ac perspicacissimum, viuendumque cæcutire in luce; & errore, aut ignoratione vlla illud non potuisse, quare si deliquit Angelus, malitia sola, ac voluntatis prauitate tantummodo deliquisse. Id enim & Scriptura, & Patres clarè obtestantur, & ratio constanter approbat. Peccatum enim Luciferi ex libero prouenit, promanauitque arbitrio, qui prauæ assentiens cupiditati suamet malitia seipsum polluit, infecit, fædauit, deturpauit. Quo axioma constituto, corrui mox prima, & secunda sententia, quæ Luciferum effici Deum, vel ut Deus, concupisse enuntiabant. Angelorum enim omnium, & creaturarum vniuersarum præstantissimus, fulgido illo, quo exornatus erat, naturæ lumine, haud ignorare quibat, contingere nequaquam posse, ut ipse in aliam transmutaretur naturam, atque ex finito infinitus, & ex Angelo Deus euaderet: cunctaque; hæc absque suimet exitio, & interitu, perfici nulla ratione posse, optime ipsi compertum erat. Neque huiusmodi futilem chimeram, fictam, commentitiâque cogitationem sibi effinxisse, consentaneum est arbitrari. Eliditur etiam quarto loco memorata sententia, quæ Deo non subesse Diabolum optasse tradit. Minimè siquidè ipsum latebat, Deum omnium esse primariam causam, seq; ac cæteras creaturas non posse sine dependentia consistere, quemadmodum radius absque Sole effundi nequit. Ruit amplius, meo quidem iudicio, illa sententia, quæ Luciferum, proprijs viribus beatitudinem supernaturalem se comparaturum, putasse astruit. Quemadmodum enim non aberrat intellectus humanus; quin certissimè noscat, ea quæ sunt supra infinitas sibi natura vires, sicuti est beatitudo, gloriaque; æterna; se etiam viribus tantum supernaturalibus, utpote gratia nancisci posse: multo minus in hoc intellectum Angelicum errasse censendum est. Amplius beatitudinem in cæteros per seipsum diffundi, Lucifer non nisi obtenebrato certè intellectus lumine peroptare non quibat; folius siquidem Dei munus hoc esse, cum hominem non lateat; multo magis id, ut perspicacior, clarioreque; mentis acie pollens ipse percipiebat. Nullam igitur harum sententiarum insequendâ duco, nam in Angeli intellectu irrepisse errorem perhibere videntur: Cum certissimè existimandum sit, Diaboli peccatum prauæ fuisse voluntatis affectum, nulla intellectui illi viuido, & omnium clarissimo obrepta deceptione; sciens enim & volens à Deo

Quidnā Lucifer appetij, plurimæ de hoc sunt sententiæ.

Eliditur due primæ sententiæ.

Reicit quarta sententia.

Resellitur alia sententia.

Matth. 26.

Isa. 14.

Deus alia sen-
tentia repu-
diatur.

Deo defecit. Sententia ea, quæ non probè perfunctum fuisse suo munere Luciferum, in rerum sibi creditarum regimine, autumat, futilis est; cum Angelos, vt dicebamus, conflato nondum Orbe, nec vlla ipsis adhuc demandata prouincia, seu munere, confestim ac repente ferè post eorum profultionem decidisse, ut compertum existimetur. Sententia altera, quæ Angelis promulgatum fuisse aliquod putat præceptum, seu reuelatam aliquam, nobis quidem incomptam, uoluntatem; qua de Angelorū obedientia periculum fieret; singularis mihi visa est, & pro arbitrato delata; cum nec oracula Scripturarum id insinuent, nec Patres approbent; Quinimmo

C H R Y S O S T O M V S nullum fuisse Angelis mandatum indictum constanter tradit, Homilia de Adam, & Eua, cum ait.

Angelos ergo fecit in spiritu sine carne, præceptumq; dedit eis nullum.

Et Homilia de Lapfu hominis.

Factis ergo Angelis, præceptum eis dedit nullum.

Quæ senten-
tiæ acceptan-
dæ.

Quapropter, vt ingenuè fatear, alteram duarum sententiarum libentius ego prosequer. Primumq; plures sententias in vnum colligens, ac conferens, hanc profectò cõficiendam iudicarem: quòd Lucifer mox vt seipsum, impertitaq; sibi munera contemplatus est, statim naturæ suæ dignitate, atque eminentia demulcitus; delectatusq; intumuerit: nec Deo gratias retulerit, vt tradit D. Augustinus; altioraq; adhuc munera, & angustior sedem concupierit, vt Theodoretus, & Chrysostomus censebant; nempe ipsius fortasse Verbi dignitatem, sicuti Nazianzenus assererat; non quidem vt Deus fieret, siue vt Deus; his siquidem optatis potiri se nunquam posse, minime ignorabat: sed fortè vt existimaretur tanquam Deus, veluti tertia astruebat opinio, quod sibi facilè fore arbitratus est. Addiderim illud pariter, quòd nimio fastu non modo elatus, & turgidus; verum ebrius omnino ac planè redditus, supernaturalem beatitudinem neglexerit, atque contempserit. Sententia hæc Scripturis sacris maximè congruit, quæ vbiq; Luciferum eleuasse cor suum, Dei sedem appetisse, reddi se Altissimo simile affectasse produnt, & prædicant, vt supra deductum est. Hæc mirificè consentanea est Patrum doctrinæ, sicuti post ex Catena in questione, *Quodnam fuerit Diaboli peccatum*, deducenda, spectari poterit. Hæc Dæmonem non intellectu desipuisse: sed voluntate praua defecisse, verisimilius astruit; potuit enim Luciferi intellectus, praua voluntatis cupiditate fascinatus, hac deceptione obuolui, vt Deum se esse, cæteris persuadere posse existimaret. Comprobatur tandem hæc sententia ex eo, quòd in Mundo nil aliud vnquam eundem contendifse experiamur, nisi tum oraculis, tum diuinationibus, præstigijsq; , tum etiam Idololatria inducta, diuinum cultum sibi præripere, atque vèdicare. Altera sententia, quam prosequer; est, quòd Lucifer excellentiam humani generis in Christo, ad tantam gloriam, atque dignitatem prouehendi, vt super Angelicam naturam extolleretur, agrè admodum, ac molestè tulerit; quamobrem mox ea intellecta, indignatus ipse à Deo deficiuit, cæterosq; ad defectionem excitauit. Hoc autem coniecturis ac rationibus non paucis muniri potest. Primum arduum est existimare, quòd mens illa Angelica recta, cum nullam in se haberet instam ad malum propensionem, mox vt se in eminentissimo omnium gradu constitutam conspexit, non tantum gratias Creatori nõ rependerit, sed ingrata omnino ipsi Deo, è cuius manibus vix profuierat, æquiparari cogitavit; maximè cum tam singulare beneficium experiretur: nulla equidem in hoc sese offert causa, qua ipsum à Deo deficere voluisse opinemur: è contra autem non ignoramus, nil magis animos nobiles afficere, pungere, turbare, quam æquali, & sibi inferiorum prælatione. Quapropter verisimile est, non potuisse humanæ naturæ supra seipsum elationem sufferre; inuidia ob id exarsisse, sperasseque suis viribus, atque conatu, huius rei sanctioni se obuiam iturum, & obstaculum allaturum. Adicias, quòd à veri imagine non recedat suspicari, cæteros Angelos potius hac communi Angelicæ naturæ illata, vt ipsi putabāt, iniuria permotos fuisse, vt descirent; quam quòd dignitatem, tumoremq; superbi Angeli propria pernicie, & ruina efferrent; quamquã etiam non nihil dignitatis sibiipsis comparaturos sperarent. Conspicimus amplius, Luciferi conatum omnem ab origine Mundi ad finem vsque contra Christum dirigi, summamq; vi, vt homines à Christo auertat, atque ab illa æterna gloria diuertat, contendere.

Pro-

Lucifer hu-
manis gene-
ris in Chri-
sto dignitati
inuidit.

Protoparentes ideo peccato prostrauit, non tantum vt in Dei imaginem, atque similitudinem sibi admodum inuisam debaccharetur, sed vt humanum genus peccati sceditate adeò deturparet, vt Deus ipsum nunquam assumere, nec ad coelestem Regiam perducere dignaretur. Insensus ob id etiam semper fuit præ omnibus Christo, redemptionisque mysterijs; quibus solis humanum genus ad prædestinatam ipsi dignitatem prouehi posse arbitrabatur. Rursus, quas non Hæreticorum, Tyrannorum, ac impiorum insectationes in Ecclesiam concitauit? quæ non oppugnationum machinamenta excelsa, ac firmissimæ huic turri, quòd eam demoliretur, admouit? Ac tandem, nonne Cœlo tertam, terræ Cœlum miscuit, iste humani generis osor, vt illi non modò graue aliquod damnum inferret; verum & summum eius excidium, ac perniciem moliretur, ipsum denique omnino prosterneret, subigeret, pessundaret? Cæterum Theodoretus, Chrysostomus, Nazianzenus sententiam, cum hac conciliari posse censeo. Lucifer certè ampliora munera, excellentiorem dignitatem, cum ipse esset supremus omnium creaturarum, muneribus insignitus eminentioribus, affectare non potuit. Nec Verbo æterno inuidisse consentaneum est, quoniam sanctissimæ Trinitatis imaginem in seipso expressam, effulgentemque conspiciens, Verbum Patri cœternum, comparque, ac consubstantiale agnoscebat, nec Deo se æquiparare posse non ignorabat; quare verisimilius est, ipsum munera Christi, quæ suis multò sublimiora erant, eiusque dignitatem propria dignitate longè eminentiorem, desiderasse; Christoque æquiparari concupisse. Atque hæc fortè sunt, quæ appetijt, cum dixit, Ascendam super altitudinem nubium, & ero similis altissimo, hoc est Christo. Comprobant hanc sententiam plures Scripturæ auctoritates. Apud Esaiam enim dixisse scriptum est; Exaltabo solum meum, & sedebo in monte sancto testamenti. Quid certè hoc loco capiendum est, per verba ea, Monte Sancto testamenti; nisi Ecclesia sancta? Quasi diceret; Ego caput ero Ecclesiæ; iuxta illud; Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum eius. Quæ expositio, & illi Ezechielis auctoritati perpulchrè adaptatur; Peccasti, & eieci te de monte sancto Dei. Quid enim huic Propheticæ sententiæ rectius vnquam adaptari, vel pulchrius accommodari potest, quàm dicere; Eieci te de monte sancto, hoc est, de Ecclesia? Zacharias quoque scribit; Ostendit mihi Dominus Iesum Sacerdotem magnum, & Satan stabat à dextris eius, vt aduersaretur ei. Enixè igitur contendit Diabolus Christo semper aduersari, vt æmulo, cuius gloriæ inuidet, & cuius dignitati insidias molitur, quòd eam præripiat. Amplius in Ioanne scriptum est; Vos ex Patre Diabolo estis, & desideria eius vultis perficere, ille homicida erat ab initio. Sic igitur Iudæi Christi mortem machinantes, Diaboli desideria perficiebant, qui ab initio homicida fuit. Certè Diabolus ab initio, non alium præter Christum interciperi machinatus est; peccatum igitur illius ab initio, in Christum fuit. Tandem & in Apocalypsi ænigmaticè hoc demonstratur. Scriptum est enim, quòd serpens, qui cauda trahebat tertiam partem stellarum, mulieris filium deuorare nitebatur; at mulieris, Deiparæ scilicet, seu Ecclesiæ filius, Christus erat, quem ab initio Diabolus deuorare concupiuit. Hæc igitur fortè fuit defectionis Angelicæ causa, hæc tam cruenti, immanisque belli presumpsa, exceptaque occasio. Cæterum ex his duabus sententijs, quæ mihi verisimiliores visæ sunt, quænam ut potior prosequenda sit, iudicio ingenui lectoris relinquendum diiudicauit.

Lucifer, cum
esset omnium
creaturarū su-
premus, quò
maiora ad-
huc appetijt.

Isa. 14.

Psal. 2.

Ezech. 28.

Zach. 3.

Ioan. 8.

Apoc. 12.

Quodnam fuerit peccatum Luciferi.

Quonam peccati genere Diabolus deliquerit, non vniformi sententia diffiniunt Patres; cum alij Superbiam, seu Arrogantiam, alij Inuidiam, alij Malitiam, seu Nequitiam; alij Auaritiam; alij Furtum, alij Incontinentiam, alij Impatientiam, alij Inanem gloriam, alij impiam Administrationem crimen illud denominent, ut in subsequentijs Catenis uidere est.

Quòd Superbia, seu Arrogantia.

Passim, atque vt plurimum Patres, peccatum Luciferi superbiam, nonnunquam arrogantiam, & insolentiam, quæ superbiæ partes sunt, fuisse contestantur.

LII IGNA.

I G N A T I V S in Epistola ad Philipenses, non tantum per malitiam & auaritiam, sed per arrogantiam decidisse Satanam tradit, dum ait.

Tu qui per auaritiam, & arrogantiam, ad impietatem deductus es.

M A R T I A L I S in Epistola ad Burdegalenses, capite vndecimo.

Veniunt autem presumptores absque gratia Dei loquentes, quorum gloria laborum procedit ex superbia; similes illi, qui superbia Caelum presumens habitare, mox de Caelo cum Angelis suis sequacibus ruit in sternam voraginem.

M E T H O D I V S Patharenfis Episcopus, & Martir, libro de Rebus, quae ab initio Mundi contigerunt.

Eminentiam sua natura, & profunditatem suae scientiae Lucifer perpendens, in suum Creatorem superbiuit intantum, quod Deo voluit se aequare.

A N D R E A S Archiepiscopus Cefareae Cappadociae, Commentarijs in Apocalypsim, sermone duodecimo, exponens illud; Factum est praelium magnum in Caelo.

Isthaec primo Diaboli lapsus, quo ex Angelico ordine propter superbiam, & inuidiam proscriptus est, accommodari possunt. Et Post. Aduerte autem, Patribus nonnullis visum esse, post aspectabilis Mundi huius opificium, Diabolum propter superbiam, & inuidiam de Caelo eiecitur; potestatem, quam in aeream hanc regionem ante lapsum acceperat, post lapsum in partem adhuc retinuisse.

G R E G O R I V S Nazianzenus de Pace, Oratione prima.

Ex Angelis autem, is qui deficere, & supra dignitatem se extollere est ausus, ac contra Dominum omnipotentem rebellare, & cathedram super nubes Verbi instar ponere, dignas arrogantiae suae penas dedit.

Et Oratione in Christi Natalia Panegyrica.

Ille ob splendorem Lucifer, propter superbiam caligo effectus est.

Et Oratione in Sanctum Baptisma, quae est quadragesima, docens nos Diaboli tentationes elidere, ita ait.

Dic signaculo fretus, ipse quoque Dei imago sum; nondum, vt tu, a superna gloria propter superbiam deiectus sum.

G R E G O R I V S Magnus Homilia trigesima quarta in Euangelia, vt etiam D. Patherius colligit libro tertio.

Angeli, cum ad nos aliquid ministraturi veniunt, apud nos etiam nomina a ministerijs trahunt. Michael nanque quis vt Deus? Gabriel autem fortitudo Dei: Raphael vero dicitur medicina Dei. Et quoties mirae virtutis aliquid agitur, Michael mitti perhibetur, vt ex ipso actu, & nomine, deus intelligi, quia nullus potest facere, quod facere praevalet Deus. Vnde & ille antiquus hostis, qui esse Deo per superbiam similis concupit, dicens; In Caelum conscendam; super astra Caeli exaltabo solium meum, sedeo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, similis ero altissimo: dum in fine Mundi in sua virtute relinquetur extremo supplicio perimendus, cum Michaele Archangelo preliaturus esse perhibetur, sicut per Ioannem dicitur; Factum est praelium cum Michaele Archangelo: vt qui se ad Dei similitudinem superbus extulerat, per Michaelem peremptus discat, quia ad Dei similitudinem nullus per superbiam exurgat.

Et Expositione in primum Regum, libro tertio.

Dum ergo Israelis prelia per literam referuntur, interna, & spiritalia designantur. Philisthim nanque, cadentes poculo interpretantur: quo nimirum nomine reprobi Angeli exprimentur; quia per abundantiores potum superbiae, statum perdididerunt aeternae vitae. Eis quippe velut poculo cadere fuit, potum superbiae sine omni mora retractionis asumere. Nam quod potatur; facile sumitur. De quorum profecto cadentium principe, velur de potante Dominus dicit; Quia in veritate non stetit. Velut enim potu corruit, qui superbiae suae velocitate ebrius, in ea, qua fuerat conditus, veritate, nec ad momentum stetit.

Et in Iob vigesimo nono libro, capite sexto.

Notandum vero est, in quantam superbia foueam cecidit, qui in mensura ruinae, qua lapsus est, non permansit. Diabolus quippe, vel homo, a statu conditionis propriae elata mente corruerunt.

C H R Y S O S T O M V S Homilia quarta in Matthaum, in opere imperfecto.

Ille antiquus Lucifer, qui mane oriebatur, cogitavit apud se dicens: Super Caelum ascendam & c. Sic ergo ille Angelus constitutus, pro sola cogitatione superbiae depositus est de Angelica gloria ad ignominiam tenebrarum: Ego quid merear pati, si homo carnalis, & corruptibilis constitutus, tantae superbiae opus implerero, & dignum me existimauero totius creaturae Dominum baptizare?

Et Homilia ex varijs in Matthaum locis sexta.

Quoniam enim malorum maxima, totumque perdentia Mundum ex superbia subreperunt: Nam & Diabolus, cum non esset antea talis, ita Diabolus effectus est: quod & Paulus ostendens, dicebat; Ne in superbiam elatus incidat in iudicium Diaboli. Et his primus homo expectationibus a Diabolo inflatus, precipitatusque

Cap. 3. Apoc. 12.

Isa. 14.

Apoc. 12.

Ioa. 3.

1. Tim. 3.

ratusque est, factusque mortalis: sperans enim esse Deus, & quod habebat, amisit. Quod exprobrans illi Deus, & ipsius carpens dementia, dicebat; ecce Adam factus est quasi vnus ex nobis. Et quisque sequentium hinc in impietatem delapsus est, quod Dei affectaret aequalitatem.

Et in caput primum Ioannis Homilia decima quinta.

Bene inquit Sapiens; Initium superbiae non cognoscere Dominum. Non esset de Caelo eiecitur, neque in Diabolum versus cecidisset Angelus, nisi hoc se scelere coinquinasset. Hoc cum precipitem dedit, hoc in gehennam intrusit, hoc malorum omnium ei causa fuit.

A M B R O S I V S Commentarijs in Psalmum centesimum decimum octauum, sermone septimo.

Ipse Diabolus per superbiam naturae suae amisit gratiam. Denique dum dicit; Ponam Thronum meum super nubes, & ero similis altissimo: consortijs excidit Angelorum.

A T H A N A S I V S Quaestione ad Antiochum sexta.

Int. Quando, & quam ob causam ex Caelo Diabolus decidit? Fabulantur enim quidam, quod deciderit eo quod Adangum adorare voluerit. Resp. Hominum stultorum commenta sunt haec. Diabolus enim, antequam creatus esset Adam, cecidit. Constat vero cecidisse eum propter superbiam suam, vt inquit Isaias Propheta; Cogitavit apud semetipsum, supra nubes locabo solium meum, & similis ero altissimo.

T H E O D O R E T V S Diuinorum Decretorum libro quinto.

Diabolus, & Daemonum caterua, qui erant cum alijs incorporeis, illorum quidem in Dominum Deum beneuolentiam non sunt imitati, insolentia autem & arrogantia morbo suscepto, ad id, quod est deterius, conuersi sunt & a priore sorte exciderunt. Hoc autem declarauit Diuinus Apostolus, de Episcopali ordinatione legem ferens; Non neophytum, ne in superbiam elatus, in iudicium incidat Diaboli: Per haec enim verba innuit, quod superbia causa fuit Diabolo, vt caderet.

D A M A S C E N V S libro secundo, capite quarto.

Ex ijs Angelicis virtutibus, ea quae praerat terrestri ordini, eleuata est aduersus Deum, qui illam fecit, rebellare illi volens; & prima prolapsa a bono, in malo constituta.

A V G V S T I N V S de Genesi ad literam libro vndecimo, capite quatuordecimo, & quingentesimo, eleganter non inuidia in hominem, sed superbia sua primum cecidisse Diabolum demonstrat.

Nonnulli enim dicunt, ipsum ei fuisse casum a supernis sedibus, quod inuiderit homini factio ad imaginem Dei. Porro haec inuidia sequitur superbiam, non praecedit: non enim causa superbiendi est inuidia, sed causa inuidendi superbia. Cum ergo superbia sit amor excellentiae propriae, inuidia vero sit odium felicitatis alienae, quid vnde nascatur satis in promptu est. Amando enim quisque excellentiam suam, vel paribus inuidet, quod ei coaequantur: vel inferioribus, ne sibi coaequantur: vel superioribus, quod eis non coaequantur. Superbiendo igitur inuidus, non inuidendo quisque superbus est. Merito initium omnis peccati superbiae Scriptura desinuit, dicens; Initium omnis peccati superbiae.

L E O Magnus huic Augustini sententiae, & luculenter, & eleganter subscribit, Sermone quarto de Collectis & Eleemosinis.

Incentor nanque ille, auctoris peccati, primum superbus, vt caderet, deinde inuidus vt noceret; quia in veritate non stetit, totam vim suam in mendacio collocavit; omniaque deceptionum genera de hoc venenatissimo artis suae fonte produxit: vt ab illo bono, quod ipse propria elatione perdidit, spem humanae deuotionis excluderet; eosque in consortium damnationis suae traheret, ad quorum ipse reconciliationem pertinere non posset.

H I E R O N Y M V S Commentarijs in Iob, capite quadragesimo.

Leuiathan vero additamentum quidam aiunt interpretari. Quia ergo in veritate non stetit, & excedens praesumptionis modum, addit sibi superbiam, quasi supra naturam bonum, in tumorem & morbum elationis excedit. Proinde additamentum dictus est, vocabulum enim factum de crimine operuit conditionem naturae bonae, quam Deus bonus creauerat. Et ante. Montem praeruptum ipsius superbiae diabolicae verticem significatum puto, in quem nimum se extulerit, ita vt de eo vsque in ima caderet inferorum.

C L A V D I A N V S Mamertus Episcopus Viennensis de statu animae lib. tertio.

Postquam Lucifer improbe superbia tumuit, & inuidiae febre tabuit, sponte illocaliter sanctitate prolapsus, eaque localiter de Caelo non sponte deiectus, quum non Angelus, sed bonus esse cessauerit, innocentiam perdidit, non naturam.

I O C A S S I A N V S Collatione octaua, capite decimo.

Idcirco Demonis priorem lapsum, quo superbiendo corruerat, quo etiam serpens meruerat nuncupari, secunda ruina per inuidiam subsecuta est.

Et capite vigesimo quinto.

Igitur & Diabolus, secundum hoc quod vel spiritus, vel Angelus bonus creatus est, patrem neminem habuit, nisi Deum conditorem suum. Qui cum superbia fuisset elatus, & dixisset in corde suo; Ascendam super altitudinem nubium, ero similis altissimo; factus est mendax, & in veritate non stetit, sed de proprio neratusque

Gen. 3.

Eccle. 10.

Isa. 14.

Timot. 3.

Eccle. 10.

quibus thesauro mendacium proferens, non solum mendax, sed etiam pater ipsius mendacii factus est, quo Deitatem homini reprimittens ac dicens; Eritis sicut Dij; in ueritate non stetit, sed ab initio factus est homicida.

NILVS in Tractatu de octo uitiolis cogitationibus, capite de Superbia.

At Superbia, cum anima principatum obtinuerit, eam prorsus euerit, non secus atque ingentem ciuitatem acerbissimus Tyrannus. Nam & Diabolum ipsa e Caelo precipitem eiecit.

PROSPER libro primo de Vita contemplatiua, capite tertio.

Hoc iudicium, quod inter istos homines iniustosq; futurum dicimus, inter Sanctos Angelos, & immundos credimus factum. Nam cum essent utriusque sine peccato creati, & ad seruendum Deo suo feliciter instituti; eorum quidam uoluntate propria deprauati noluerunt permanere, quod facti sunt; & cum se contra Creatorem suum typo superbiae lethalis hostiliter extulissent, de superna Caeli regione proiecti sunt. Quos diuina sententia eo supplicio condemnauit, ut quia noluerunt perseverare cum possent, nec uellent reparari, nec possent.

ANASTASIVS Episcopus Nicenus quaestione in Scripturam sexagesimaprimum.

Superbia, & arrogantia dicimus Demones uitium suscepisse, excidisse uero, & esse priuatos honore, qui eis datus ab initio fuerat.

FVLGENTIVS ad Monimum libro primo.

Itaque si initium peccati requiritur, nihil aliud nisi superbia inuenitur. Dicit enim Scriptura; Initium omnis peccati superbia. Quae itaque tunc initium sumpsit, cum Angelus aduersus Deum elatus, & ipsa elatione prostratus, per concupiscentiam (quae radix est omnium malorum) uolens usurpare, quod illi datum a Deo non fuit, a Deo discessit, & cecidit, in quo si stetitset, non cecidisset. Sed per concupiscentiam malam, qua concupit plus extra se, minus factus est in se. Quam concupiscentiam licet explore nequiter opere, tamen retinuit uoluntate. Sic ipse sibi iam factus est pena, ut supplicium semper esset malo uoluntas mala, tanquam caeco ipsa cecitas sua, & concupiscentia peccandi tormentum fieret peccatori; & rebellis, ac refuga, qui illam imperturbabilem requiem fugeret, deinceps perturbationi seruiret, atque a bono Domino relinquere- tur iustus, quem ipse reliquit iniustus. Ita factum est, ut perseverans inordinatus ex se, ordinaretur in se, & in eo, qui in se ordinem perderet, diuini ordinis ratio non periret.

ISIDORVS de summo Bono, libro primo, capite duodecimo.

Prinus de Caelo Diabolus cecidit, quam homo conderetur; nam mox ut factus est, in superbiam erupit, & precipitatus de Caelo est. Nam iuxta ueritatis testimonium, ab initio mendax fuit, & in ueritate non stetit, quia statim ut factus est, cecidit. Fuit quidem in ueritate conditus, sed non stando, confestim a ueritate est lapsus. Vno superbiae lapsu, dum Deo per tumorem se conferunt, & homo cecidit, & Diabolus: sed homo reuersus ad penitentiam Deo se inferiorem esse cognouit; Diabolus uero non solum in hoc contentus, quod se Deo aequalem existimans cecidit, insuper etiam superiorem Deo se dicit, secundum Apostoli dictum, qui ait de Antichristo; Qui aduersatur & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur. Diabolus ideo non petit ueniam, quia non compungitur ad penitentiam.

SEDLIVS Presbyter, Ecclesiasticus Poeta percelebris, ea in florentissima tēpestate anno Domini circiter quadringentesimo trigesimo degēs, Hymno, in quo carmine reciproco dimidium uersus primi finem secundi complectitur, idipsum cecinit.

Primus ad ima ruit magna de luce superbus;

Sic homo cum tumuit, primus ad ima ruit.

ANTONIVS Abbas, Epistola secunda ad Arsenoitas.

Nam pro certo est, quod cum se nouerit Diabolus per superbiam, & inanem gloriam celitus fuisse deiectū; ideo & ille eos, qui peruenerint in magnam mensuram, aggreditur, in primis artifices existentes per superbiam & inanem gloriam, ut sint aduersum se alterum; scientes quod per ista se regent nos a Deo.

NOUATVS Catholicus Homilia de Humilitate, & Obedientia, & caldanda Superbia.

Propterea David dicit; Non ueniat mihi pes superbiae, & manus peccatoris non moueat me; Ibi reciderunt omnes, qui operantur iniquitatem. Vbi ceciderunt? in lapsu superbiae: Inde enim cecidit Diabolus, qui per superbiam lapsus est. Omnino ergo non admittatur ad seruos Dei superbia.

VRBANVS Quartus Pontifex Maximus pia Metaphrafi in Psalmum quinquagesimum.

Haecenus mentionem tibi feci Domino Deo meo de una iniquitate, & de uno peccato meo, quod est superbia, & arrogantia mea magna: de qua timeo mihi valde, attendens quod nec superbientibus Angelis pepercisti, sed illum Cherub, qui erat signaculum similitudinis, plenus sapientia, & perfectus decore, propter superbiam de delitijs Paradisi ad inferos detraxisti. Idcirco a te Domine petij tam instanter, ut hanc iniquitatem, & peccatum meum deleres, lauares, mundares, quia maculam valde haerentem in anima mea fecit. Nunc autē, quia intelligo,

intelligo, quod ex peccato meo, peccata, & iniquitates aliae pullularunt; cum superbia fundamentum, & initium sit omnis peccati, & Angelum, & hominem apostatare a te fecerit nimium imprudenter: Ideo imploro tuam humiliter Deus ineffabilem pietatem, ne letitia, & exultatio, quas auditui meo, & humilitatis ossibus meis infudisti, in lamentum, uel uocem stentium conuertatur.

HVGVO Victorinus noster Summae Sententiarum tractatu secundo, cap. quarto.

Lucifer, ut dicit Isidorus, postquam creatus est, absque aliquo interuallo, profunditatem suae scientiae perpendens, in suum Creatorem superbiuit, & ut dicitur in Esaia, Deo aequari uoluit dicens; In Caelum conscendam, super astra Caeli exaltabo solium meum, & ero similis altissimo. Similis esse uoluit, non per imitationem, sed per aequalitatem, & non solum aequalis, sed etiam, quod superior esse uoluit, uidetur auctoritas illa uelle; Extollitur supra omne, quod dicitur, aut colitur Deus.

INNOCENTIVS tertius de contemptu Mundi, libro secundo.

Initium omnis peccati est superbia, primogenita mors: haec enim inter ipsa rerum primordia creaturam contra Creatorem erexit, Angelum contra Deum; sed eum absque mora deiecit, quoniam in ueritate non stetit, ab innocentia in peccatum, a delictis in miserias, a Caelo Empyreo in aërem caliginosum.

THOMAS de Kempis cognomento Malleolus, Canonicus Regularis Augustinianus, secunda parte Sermonum ad Nouitios, sermone decimo, praenarratum bellum inter Angelos, & Luciferum patratum cum recenset, Luciferi peccatum ipsam superbiam fuisse, affluenter edocet.

Primum bellum incepit per Angelos in Caelo, quando Lucifer per superbiam uoluit altius se extollere, & assimilari altissimo, & quasi in propria uirtute gloriari, & in seipso singulariter delectari. Hoc percepto in superni Regis palatio, sanctus Michael, & Angeli eius indignè ferentes arrogantiam superbientis Luciferi, permoti sunt zelo iustitiae, & eiecerunt omnes superbiae ciues de finibus suis. Non enim debuit aliquis Angelorum quantumlibet magnus supra Creatoris sui magnificentiam se erigere; nec factus factori suo se aquare, nec in decore sapientiae suae temerè gloriari, nec abuti donis altioribus a Deo sibi gratuito collatis. Quia ergo Sathanas per tumorem superbiae se nimis extulit uanè gloriando, & sedem suam supra ceteros eleuando, iusto Dei iudicio cecidit de sacra societate Sanctorum Angelorum in abyssum Inferni, & carcerem damnatorum. De quo Saluator ad discipulos ait: Videbam Satanam tanquam fulgur de Caelo cadentem. De cuius terribili casu, & irrecuperabili lapsu, beatus Ioannes Euangelista loquitur in Apocalypsi dicens: Factum est praelium magnum in Caelo, Michael & Angeli eius praeliabantur cum Dracone, & proiectus est Draco in terram, & Angeli eius cum illo missi sunt, & non est inuentus locus eorum amplius in Caelo. Ecce quanta meruit superbia Diaboli, qui proiectus est a facie Dei Caeli, ne uideat gloriam Dei. Quam sine dubio consequi non poterit, quum in se ipso uoluerit gloriari.

ALBERTVS Magnus prima parte de quatuor coaequeis, articulo quinto, D. Augustini doctrinam his approbat.

Dicimus secundum Augustinum, quod superbia fuit primum peccatum Demonis, & ex superbia nata est inuidia, quae deiecit hominem. Vnde Augustinus dicit in libro de constituto uitiorum & uirtutum; quam densissimis putamus in terra superbiae tenebris lutum inuolui, si potuit in Caelo stella, quae mane oriebat, per superbiam lucis suae globos amittere?

D. THOMAS in Scriptis in secundum Sententiarum, distinctione quinta, quaestione tertia, subtilissimè genera superbiae explicans, qualis fuerit Diaboli superbia edocet.

Superbia tribus modis accipitur; uno modo prout sumitur habitualiter, scilicet quaedam inclinabilitas, uel ex naturae flexibilitate tantum, uel ex fomitis corruptione ad superbiendum; & sic dicitur superbia initium omnis peccati: alio modo dicitur superbia, secundum quod aliquis actualiter se effert extra praecepti limites, ut praecipienti non subijciatur; & sic non est speciale peccatum, sed quaedam generalis conditio, omne peccatum consequens ex parte auersionis: tertio modo dicitur superbia inordinatus appetitus propriae excellentiae, & praecipue in dignitate, uel honore; & sic est speciale peccatum unum de septem capitalibus uitij; & sic primum peccatum Angeli superbia fuit: quod patet tum ex desiderio, quia eminentiam dignitatis appetijt; tum ex motu, quia ex consideratione propriae pulchritudinis in peccatum ruit.

D. BONAVENTURA tandem eodem loco, articulo primo, quaestione prima, idipsum tradidit, astruens peccatum Luciferi in praesumptione sumpsisse exordium, in ambitione complementum, in inuidia, & odio stabilimentum.

Dicendum, quod est loqui de peccato quantum ad triplicem statum, scilicet quantum ad inchoationem, consummationem, & confirmationem. Peccatum Diaboli initiatum est in praesumptione; statim enim ut suam uidit pulchritudinem, praesumpsit: Consummatum est in ambitione, quia praesumens de se, appetijt quod omnino supra se fuit, & ad quod peruenire non potuit: Sed confirmatum est in inuidia, & odij auersione, quia ex quo obtinere non potuit, quod appetijt, ideo inuidere cepit, & affectu odij contraire: & in hoc firmatum est, quia haec omnino ipsum a Deo separauit, & perfectum obstaculum posuit, sicut perfecta charitas perfecte Deo iungitur.

Quod

Timoth. 6.

Isa. 14.

2. Theff. 2.

Luc. 10.

Apoc. 12.

Quod Inuidia.

BASILIVS Homilia de Inuidia.
Inuidia mala usque omnes penetraverunt, quibus solis armis eversor vite nostre Diabolus, à Mundi initio usque ad seculi consummationem, omnes homines ferire, ad interitum deducere contendit. Nec mirum, ut qui per inuidiam, ac superbiam cecidit, nostra item pernicie gaudeat, nosque eiusdem vitij spiritu configere, ac pessundare cupiat.

Idipsum in eo ipso Sermonem contestatur, uti supra deductum est.
PETRVS Chryfologus aurea certè ingenij, ac eloquentiæ vbertate præstantissimus, Sermonem centesimo septuagesimo secundo, qui est de Inuidia, & Hypocrisi.
Iste velociter fugiendus est morbus, quia quos contigerit, non patitur iam sanari. Inuidia Cælum tentat; ibi enim Diabolum fecit ex Angelo: vrit terras, quæ vtiq; Paradisi nobis amæna flammeo custode seclufit.

CLAVDIANVS Mamertus Episcopus Viennensis, de Statu animæ libro tertio.

Diabolus improbe superbia tumuit, & inuidiæ febre tabuit.

Cyprianus Sermonem de zelo & liuore; Bernardus in Cantica Canticorum sermone decimosextimo; Ambrosius Catherinus Commentarijs in posteriorem epistolam D. Petri Luciferum inuidentiæ labe prolapsus esse, inuidiamque ipsius fuisse crimen contestati sunt, uti supra eorum sententias intexuimus, disceptatione mox discussa.

Quod Malitia, seu Nequitia.

IGNATIVS Epistola ad Philipenses, præter Arrogantiæ peccatum, etiam Malitiæ crimen Diabolo adscribit, cum ait.

Tu omnium malignorum spirituum malignissimus es, & pro malitia, ventre, & pectore in terram reperi iustus es.

THEODORETVS Quæstione in Genesim trigesima quarta.

Maledictionem Deus propriè intulit ei, qui malum perpetravit. Nam & ille serpens appellatus est, qui talem à Deo omnium conditore naturam non accepit; bonus enim creatus est, & una cum incorporeis virtutibus conditus. At ubi spontè in nequitiam declinauit, tum honore priuatus est, quem ab initio sortitus erat, & in terram proiectus, maledictionem recepit.

Ephes. 6.

Et Commentarijs in Epistolam ad Ephesios, super illud; Non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem.

Erant ex bonis ordinibus mali Demones; sed propter improbitatem ab illo ordine exciderunt. Habent autem nunc quoque appellationes ad conuincendam eorum execrandam malitiam.

IOANNES Cassianus, collatione quarta, capite quartodecimo.

Spiritualis nanque substantia, nec vlla carnis soliditate deuicta, ut excusationem exorte in sese præue non recepit voluntatis, ita veniam malignitatis excludit; quia nulla, quemadmodum nos, ad peccandum impugnatione carnis extrinsecus laesita est, sed vitio solius malæ voluntatis accensa, & ob hoc sine venia peccatum, & sine remedio languor est.

Quod Auaritia.

IGNATIVS loco asserto, & Auaritiam Diabolo ascribit.

Qui per auaritiam, & arrogantiam ad impietatem deductus es.

1. Timot. 6.

D. AVGVSTINVS quodnam genus auaritiæ fuerit, eleganter explicat, de Genesi ad literam libro vndecimo, capite quintodecimo.

Cui testimonio non inconuenienter aptatur etiam illud, quod Apostolus ait; Radix omnium malorum est auaritia, si auaritiam generalem intelligamus, qua quisque appetit aliquid amplius quam oportet, propter excellentiam suam, & quendam propriæ rei amorem; cui sapienter nomen Latina lingua indidit, cum appellauit priuatum, quod potius à detrimento, quam ab incremento dictum elucet; omnis enim priuatio minuit. Vnde itaque vult eminere superbia, inde in angustias, egestatemque contruditur, cum ex communi ad proprium damno sui amore redigitur. Specialis est autem auaritia, quæ vilitatis appellatur amor pecuniæ, cuius nomine Apostolus per speciem generis significans, vniuersalem auaritiam volebat intelligi dicendo; Radix omnium malorum est auaritia. Hinc enim, & Diabolus cecidit, qui vtiq; non amauit pecuniam, sed propriam potestatem.

1. Timot. 6.

Quod

Quod Concupiscentia terrestrium.

GREGORIVS Nyssenus Philosophiæ libro septimo, qui est de Libero arbitrio.
Arbitror itaque, ex his quæ dicta sunt, demonstratum esse, rationales creaturas omnes à principio optimas fuisse conditas; quod si deinde ita permansissent, ut à principio create sunt, extra omnem vtiq; malitiam essent. Soli tamen Angeli incorporeales quidem versi sunt, & neque ipsi omnes, sed quidam ex ipsis; quicunq; vti delictet se ad inferiora, aut ad terrestrium concupiscentiam spontè conuertentes, ab habitudine, quæ est ad superiora, & diuina, se separarunt, in diesq; magis ac magis separant.

NEMESIVS libro de Animæ facultatibus, capite quadragesimo primo, & floruit circa annum trecentesium & octuagesimum.

Soli autem Angeli inter ea, quæ sunt sine corpore, mutati sunt; neque hi omnes tamen, sed aliqui, qui ad inferiora propensi, res terrenas concupierunt, cum à propensione ad res superas, & Deum discessissent.

Quod Furtum.

CLEMENS Alexandrinus Stromatum libro primo, peccatum Diaboli furtum appellauit, cum dixit.

Diabolus autem, cum liberum haberet arbitrium, & duci posset penitentia, & furari, ipse quoq; furti causa est, non autem Dominus qui non prohibuit.

Quo loco animaduertendum est, Clementem penitentia nomine, non à peccato respicientiam accipere; Tunc enim Origenis, cuius præceptor fuit, errori faueret, ut alij adnotarunt: sed obedientiam, atque in bono persistentiam intelligit.

HIERONYMVS Commentarijs in Iob capite vigesimo quarto.

Potest, & Diabolus homicida fur & adulter intelligi; quia ad decipiendum hominem factus est homicida, ut ait Dominus; Ille homicida fuit ab initio. Diuinitatem quoque sibi per superbiam arrogando, quam presumptione animi sui tentauit inuadere, velut fur inuentus est, qui aliena conatur auferre. Et post. Noctem vero peccati ipse sibi operatus est, quando ad diuinitatem inuadendam velut fur irrepere voluerat, dicens; Super sydera Cæli ponam thronum meum, & ero similis altissimo: & exinde cum suis, quos Cæli sydera appellauit, nox & tenebræ, princepsq; tenebrarum est appellatus.

Ioan. 8.

Ifa. 14.

Quod Impatientia.

TERTVLLIANVS libro de Patientia.

Igitur natales impatientia in ipso Diabolo deprehendo, iam tunc cum Dominum Deum vniuersa opera quæ fecisset, imagini suæ, id est homini subiecisset, impatienter tulit. Nec enim doluisset, si sustinisset: nec inuidisset homini, si non doluisset. Ideo decepit eum, quia inuiderat: inuiderat autem, quia doluerat: doluerat, quia patienter vtiq; non rulerat. Quid primum fuerit ille Angelus perditionis, malus an impatiens, contemno querere, palam cum sit, impatientiam cum malitia, aut malitiam ab impatientia auspiciatam; deinde inter se conspirasse, & indiuiduas in vno patris sinu adoleuisse.

Quod Blasphemia.

HIERONYMVS In Psalmum centesimum decimum nonum.

Quod est maius peccatum, quam blasphemia in Deum? & tamen lingua peccat. Diabolus cur de Cælo decidit? quia furtum fecit? quia homicidium fecit? quia adulterium commisit? Et hæc quidem mala sunt: sed Diabolus non propter hoc cecidit, sed propter linguam suam cecidit. Quid enim dixit? In Cælum ascendam, super sydera Cæli ponam thronum meum, & ero similis altissimo.

Ifa. 14.

Quod Vanagloria.

IGNATIVS eadem Epistola ad Philipenses inanis etiam gloriæ peccatum Diabolo his ascribit.

Tu qui per inanem gloriam inhonoratus es.

CHRYSOSTOMVS Homilia quinta in Matth. caput quartum, in opere imperfecto.

Sicut ergo Diabolus concupiscentia vana gloria ipse ruit de Cælo, nam cum esset Angelus, volens se ostendere Deum, perdidit & illud quod erat, dum voluit apparere quod non erat; sic putauit, & Christum concupiscentia vana gloria ferri.

T A.

TATIANVS in Oratione contra Græcos.

Etenim per stultitiam suam vana gloria impulsit Dæmones; & effrenes facti, latrones Diuinitatis fieri sibi proposuerunt.

BEATVS Antonius Abbas, Epistola secunda ad Arsenoitas, vt supra relatū est. Pro certo est, quod cum se nouerit Diabolus per superbiam, & inanē gloriā cælitus fuisse deiectū, ideo &c.

Quod Apostasia.

Patres passim Dæmoni Apostatæ nomen ascribunt, sufficiatq; mihi vnū tantum te- stem præcipuum adducere.

Epist. ad Phi- lip.

IGNATIVS loco asserto, vbi his contra Diabolum inuehitur.

Tu Belial, draco, desertor, transfuga, serpens tortuose, qui à Deo defecisti, qui à Christo separatus es, qui à Spiritu Sancto alienatus es, qui è choro Angelorum pulsus es, legum diuinarum violator, legitimum ho- stis; qui contra Protoplastos insurrexisti, & Dei præcepto non parere fecisti eos, qui nil te læserunt; qui aduer- sus Abel excitasti homicidam Cain; qui aduersus Iob arma sumpisti.

Quod Incontinentia.

Non defuere Patres, qui peccatum primum Diaboli incontinentiam, libidinemq; fuisse tradant.

IVSTINVS Apologia prima pro Christianis.

Deus, cum hanc rerum vniuersitatem effecisset, terrenaq; hominibus subiecisset, cælestiaq; elementa, ad fru- gum fructuumq; copiam, & abundantiam, temporum vicissitudinibus distingisset, & ornasset, atque hanc di- uinam legem defuisset, quæ eadem hominum etiam causa procreasse videtur: hominum quidem, eorumq; quæ Cælo continentur, Angelis, quos ea de causa parauit, prouidentiam, procuracionemq; tradidit. Angeli autē, qui hunc ordinem deseruissent, cum mulieribus concubuerunt, liberosq; procreauerunt, ijque sunt, qui vulgo Dæmo- nes nominantur, & præterea reliquum hominum genus seruitute opprefferunt, quorum partim magicis scriptis; partim metu & supplicijs, partim disciplina sacrorum odorum incendendorum, & libationum inuixerunt: quæ desiderarunt omnia, posteaquam cupiditatibus, perturbationibusq; seruiuerunt, atque inter homines cædis, bel- lorum, adulteriorum, stuprorum, libidinum, vitiorumq; omnium semina sparserunt.

Iustini sententiam sequuti sunt plures Patrum; Tertullianus libro de Idololatria; li- bro de Habitu muliebri, libro de Cultu fœminarum, libro de velandis Virginibus, & aduersus Marcionem libro quinto; Ioseph Antiquitatum libro primo; Athenagoras pariter in Apologetico; Clemens Alexandrinus libro quinto Stromatum; Lactantius libro secundo, qui est de Origine erroris, capite quintodecimo; Ciprianus libro quar- to de Disciplina, & habitu Virginum; Eusebius de præparatione Euangelica, libro quin- to; Methodius sermone de Resurrectione, Sulpitius Seuerus Historiæ sacre libro primo. Cæterum saniori iudicio libidinem hanc non carnalē, sed spiritualē interpretati sunt,

CLEMENS Alexandrinus Stromatum libro tertio.

Verum enimuero non oportet considerare continentiam in vno solum genere, nempe in rebus venereis; sed etiam in quibuscumq; alijs, quæ luxuriosa concupiuit anima, non contenta necessarijs; sed sollicita de delicijs. Continentia est pecuniam despiciere, voluptatem, possessionem, spectaculum magno & excelsio animo contemnere, os continere, ratione, quæ sunt mala, vincere. Tam verò Angeli quoque quidam, cum fuissent incontinentes, vincti cupiditate, huc è Cælo descenderunt.

AMBROSIVS de Virginibus libro primo.

Et quid pluribus exequar laudem castitatis? Castitas enim Angelos fecit. Qui eam seruauit, Angelus est: qui perdidit, Diabolus. Et post. Quam præclarum autem Angelos propter intemperantiam suam in seculum cecidisse de Cælo, virgines propter castimoniam in Cælum transisse de seculo?

Iudicium Authoris.

Quid ego de tot sententijs existimem, breuissimè aperiam. Postremam hanc, om- nino peregrinam, erroneamq; vnusquisque dijudicabit. Quamuis enim Dæmones libi- dinis vitio laborasse, licet perperam, admitteremus, quod etiam non modica Patrum illorū classis astruit, qui pro Dei filijs, quos sibi in vxores hominum filias assumpsisse, sa- cra Geneseos narrat, ac pandit historia, Angelos, siue Dæmones interpretati sunt, vt suo loco videbimus: adhuc tamen Luciferi, Dæmonumq; crimen illud primum, quo in ipso

Reicitur po- strema sen- tentia.

Gen. 6.

ipso exordio Mundi, ante Adæ plasmationem exciderunt, libidinem fuisse, putare nun- quam aliquis poterit, quoniam necdum mulier formata erat. Quapropter data etiam ea Patrum interpretatione, & concessio, quod Angeli, seu Dæmones, vt corpori obno- xij, in libidinē exardescere potuerint; quod tamen plures alij Patres, & Scholastici cun- cti constanter inficiantur, non tamen ad propositum hoc loco id dici posse, clarissimum est; nisi libidinem spiritualē, seu proprii amoris cōplacentiam eam fuisse, cū Clemente Alexandrino, & Scoto, & alijs interpretemur. Reliquæ sententiæ in vnū conciliari pos- sunt, si asseramus Luciferū omnibus his peccatorū generibus deliquisse, sed non simul, vt rectè adnotauit D. Bonauertura, ex eo quod Diaboli affectus simplex credatur, veluti & intellectio. Quamobrē sicuti mēte plura simul percipere nequibat, ita etiā nec affectu pluribus se vitijs addicere, maximè ijs, quæ ad varias spectabant actiones, vllō modo po- terat. Quis autē in his Luciferi criminibus ordo sit cōstituendus, nō difficile est obserua- re. Verum de his possumus theosophari, tripliciq; methodo inuestigare; Quod scilicet fuerit ipfius maius peccatum, quod prius, quod detestabilius. Si enim peccati pondus, seu grauitatem inquirimus; certè superbiam ipsam maius Luciferi crimen fuisse, asse- rendum videtur. Ipsa enim radix est omnium criminum, à qua plura hinc, & hinc pro- deunt peccata, tanquam rami plures ab vno stipte. Quod si ordinem temporis, seu ori- ginis inuestigemus, profectò is ordo à nobis cingi potest, vt primam sententiam, quæ Angelum sui factu peccasse decernebat, insequentes asseramus: quod ille eminentissi- mus Angelus in sui contemplationem, reflexo intellectus radio, sua dignitate sit delecta- tus, atque in inanem gloriam turpiter, ac miserè effusus, moxque turgidus factus in su- perbiam deciderit, inde in arrogantiam, qua angustiore dignitatem exoptare, & con- tendere non pertimuerit, simulque ac semel in auaritiam, prout auaritia est propriæ di- gnitatis amor, necnon & in concupiscentiam terrestrium, cū Mundi imperium affe- carit, atque in furtum, quoniam similitudinem Dei furari, animo conceperit. Quia verò contumaci prolapsus est voluntate, ideò mox malitia correptus est, & nequitia, obstinationeque in malum. Cū autem, quod optarat non facile se consequi posse conspexerit, in impatientiam, & tandem in humani generis inuidiam, & odium præci- pitatus est, egrè admodum ferens hominem ad locum, & gloriam illam assumendum fore, vnde ipse exciderat. Verum si crimen Luciferi inuidiam in Christum, huma- namque naturam in eo sublimandam, fuisse asseuerabimus, certè inuidia radix fuit pec- cati ab ipsamet superbia enata; qua tumescens, inaniq; sui gloria elatus inuidere cœpit. Inde in impatientiam, mox in nequitiam, post in concupiscentiam dignitatis Christi, auaritiam, & furtum imperij Mundi, incontinentiamque sui status instan- tanea prolapsione seipsum præcipitauit. At verò si quodnam peccatum ipfius detesta- bilius fuerit, inuestigabimus: certè apostasiam, & ingratitude fuisse, qua Deum, qui eum genuit, dereliquit, & oblitus est Dei Creatoris sui, asseuerare compellemur.

De Agminibus Angelorum, quæ Luciferum sequuta sunt.

Hac igitur præsumpta occasione, non tantum Lucifer ipse à Deo descire est ausus: verum & cæteros ad defectionem impulit, deduxitque: moxque ex numero illo prope- modum innumerabili Angelicorum exercituum duæ seiunctæ, inuicemque aduersæ appariere, & constitere acies: ex vna parte Luciferi non modicæ copiar, ex altera au- tem Michaeli reliquæ adhæserunt. Verum quotnam cum vtroque steterint Angelo- rum phalanges, non est compertum. Duo attamen sacra Theologia nobis, vt clara, ex- plorataque pandit, ac manifestat. Primum quod ex vnoquoque ordine Angeli sint pro- lapsi, Luciferique sub vexillo redacti. Doctores enim atque Patribus probatior est, vt demonstrabamus, ea sententia, quæ Luciferum omnium Angelorum eminentissimū fuisse perhibebat, quàm ea, quæ ipsum terrestriū tantummodo Principem constitue- bat. Quapropter, & verisimilior est assertio, quæ ex singulis ordinibus decidisse An- gelos autumat, quàm quæ ex terrestribus tantum. Vnde & D. Thomas asserit, in eo etiam voluntatis facilius comprobari libertatē, quando secundum quemlibet creaturæ gradum in malū stecti posse demonstratur. Alterum est, quod Scripturæ, & Patres, &

Lib. 3. Strom. Alia senten- tiæ concilian- tur.

Triplex ordo in peccatis Luciferi. Superbia fuit maius pecca- tū Luciferi.

Complacencia sui primū fuit Dæmo- nis peccatū.

Apostasia, si- ue ingrati- tudo detestabi- lius fuit Dia- boli crimen.

Ex singulis ordinibus An- gelis cecidere.

P. p. q. 63. art. 9. ad 3.

M m Doctores,

Angelorum
plures reman-
sere, quàm ce-
cidere.
Apoc. 12.

4. Reg. 6.

Doctores, sicuti collapsorum Angelorum numerum nobis esse incompertum, vniformi diffiniunt sententia, ita plures remansisse cum Michaelē, quàm corruisse cum Draconē tradunt. Nam in Apocalypsi de Dracone scriptum est; Traxit tertiam partem stellarum. Quo ex loco, Patres etsi non definitè tertiam duntaxat Angelorum partem decidisse depromunt, saltem attamen contumaces, ac perduelles pauciores fuisse, quàm bonos, eliciendum putant. Eliseus Propheta ministro suo, qui equites, & currus innumeros urbem obsidentes, ac circumuallantes viderat, dixit; Plures sunt nobiscū, quàm cum illis. Ex quo loco non futile quidem argumentum desumpsere plures, quo, allegorico quidem sensu, maiorem esse sanctorum Angelorum classē, quàm apostatarum demonstrarent.

CYRILLVS in Genesim libro primo.

Quid enim est quæso, quod te vehementer facit tristiari, quia fortassis aliqui ob insolentiam, vitam beatam amiserint? At sunt plures, qui meliorem apud Deum obtinent statum, eiusque mansuetudine repleti, longis assiduisque laudibus eum effervunt.

HVGGO Victorinus noster de Sacramentis libro primo, parte quinta, capite trigesimo primo.

4. Reg. 6.

De numero autem lapsorum certa auctoritas, nulla reperitur, omnino tamen probabile videtur, plures remansisse, quàm cecidisse. Propheta enim, cum demonstraret currus igneos, consolans ait; Plures sunt, qui nobiscum sunt, quàm cum illis. Hinc conijcimus, plures esse electos Angelos, quàm reprobos.

D. THOMAS prima, quæstione sexagesima tertia, articulo nono.

Dicendum, quod plures Angeli permanserunt, quàm peccauerunt, quia peccatum est contra naturalem inclinationem; ea verò, quæ contra naturam sunt, vt in paucioribus accidunt; natura enim consequitur suum effectum, vel semper, vel vt in pluribus.

Dæmonum
maximus est
numerus.

Quoniam autem plures Angelos constituisse, quàm Dæmones decidisse, vt comperit itatuendum sit: numerosa attamen extarunt phalanges, & acies, & turbæ atræ Dæmonum, vt plures ex Patribus obtestantur.

REGORIVS Nazianzenus de Substantijs mente præditis carmine sexto, ingens agmen fuisse, quod cum Lucifero corruit, his tradit.

*Sic ille ætherea, fastu dum turget, ab arce
Corruit: at quoniam fastus grauis attulit ipsi
Exitium, haud solus cecidit, verum agmine septus
Ingenti, sceleris cui dux fuit, atque magister.
Nam velut auertit commissum proditor agmen
Regis ab imperio: multas sic ille cohortes
Regis ab obsequio magni, cætuque piorum
Abductos ad se allexit; nam scilicet ipse
Imperium in multos prauos cupiebat habere.*

CHRYSOSTOMVS in Psalmum quadragesimum primum, beneficia Dei amplificans adiecit.

Quot Dæmones feruntur per hunc aërem? quot aduersæ potestates? Si ergo eis solum permitteret terribilem illum suum, & horrendum aspectum nobis ostendere; an non mente dimoueremus? an non periremus? an non omnino interiremus?

D. ANTONIVS, vt Athanasius in conscripta eius vita tradit.

Ingens Dæmonum turba istum peruolat aërem, non procul à nobis hostium caterua discurret.

AVGVSTINVS eleganter de Ciuitate Dei, libro vndecimo, capite trigesimo tertio, inclitè has duas Angelorum, Dæmonumque, discriminatas acies his describit.

Psal. 96.
Matth. 4.
Iacob. 4.

Nos tamen has duas Angelicas societates, vnā fruētem Deo, alteram tumentem typho: vnā cui dicitur; Adorate eum omnes Angeli eius: aliam cuius princeps dicit; Hæc omnia tibi dabo, si prostratus adoraueris me: vnā Dei sancto amore flagrantem; alteram propriæ celsitudinis immundo amore fumantem: & quoniam, sicut scriptum est, Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam: illam in Cælis Cælorum habitantem, istam inde deiectam in hoc infimo aëreo Cælo tumultuantem: illam luminosa pietate tranquillam, istam tenebrosis cupiditatibus turbulentam: illam Dei nutu clementer subuenientem, iustè vlciscentem, istam suo fastu subdendi, & nocendi libidine exstuantem: illam, vt quantum vult consulat, Dei bonitatis ministram, istam, ne quantum vult noceat, Dei potestate frenatam: illam huic illudentem, vt nolens proficit persecutionibus suis, hanc illi inuidentem, cum peregrinos colligit suos.

Cæterum

Cæterum causa, quæ tot Angelorum desertorum acies, vt in Luciferi partes descenderent, impulerunt, seu adegerunt, duæ potissimum à Scholasticis, maximèq; ab Angelico Doctore in sua Summa recensentur. Altera ipsum Luciferi exemplum. Nam illius Apostasia alijs pariter deficiendi causa, non quidem cogens, sed suadens, & exemplo inducens extitit; ex quo illis consequutum est, vt modo Lucifero ipsi subdantur; cum is diuinæ iustitiæ æquissimus ordo censeatur, vt cuius suggestioni aliquis consentit in culpa, eius quoque potestati subijciatur in pœna. Quoniam verò Luciferi peccatum, cæterorum fuit defectionis occasio, omnes tamē simul ac semel peccasse existimandum est, cum Angelus mora non indigeat ad ratiocinandum, eligendum, seu consentiendum. Quare sublata in Angelis quacunq; deliberationis cunctatione, eo momēto, quo Lucifer suum à Deo auerissimum animum patefecit, eo ipso potuere alij cōsentire præbere. Altera autē causa superbia ipsorum fuit, cōcupierunt enim, affectaruntq; excellentiam quandam suo statu longè præstantiorem, atque augustiorem, quam profectò absque Luciferi sublimitate ab ipsis comparari non posse existimarunt, vt edocet D. Bonaventura loco asserto: Et spe eminentioris dignitatis allecti, Lucifero ipsi licet inferiori, potius quàm Deo altissimo subesse voluerunt. His igitur de causis, desertores sub vexillum apostatæ se rededere. Moxq; amplissima illa, ac innumerabilis Angelorum multitudo, in duas seiuncta, & dispersita est classes. Quarum altera (quæ ante Regem in Throno sedentem astat, de qua dictum est; Millia millium ministrabant ei) lux nitida, nox atra altera euasit; ea prorsus rerum imagine ac euentu, quo emergente ab Oceano Sole, in aëreque nubibus obdueto rutilante, nubium alias candidas, alias mox atras resillire conspiciamus. Moxq; initum est prælium.

Lib. 2. dist. 1.
Par. 1. q. 63.
art. 8.
Due causæ
lapsus reli-
quorum An-
gelorum.

Q. 2. art. 1.

Dan. 9.

De Copiarum Angelicarum congressu.

Funesti Angelici belli authorem, causasq; enarrauimus; Duces qui, militum copiæ quales, quantæ hinc inde comparatæ essent, demonstrauiamus: superest, vt earum congressum proferamus.

Vt igitur ex Scripturarum ipsarum oraculis, quæ primordijs temporum gesta sunt, per futurorum similitudinem decerpamus. En illud Apocalypsis maximè perpendendum. Signum magnum apparuit in Cælo; Mulier amicta Sole, & Luna sub pedibus eius, & in capite eius corona stellarum duodecim: & in vtero habens; & clamabat parturiens, &c. His siquidem quoniam Ecclesiam allegorico sensu, morali verò animam à Patribus grauiissimis figurari edoceamur; non aliena tamen surreptitiue interpretatione asseuerare etiā possumus, quod in ea muliere Sapientia præsignetur æterna. Hæc profectò verè Solis candore elucescens; & Lunam, hoc est vniuersa temporis obnoxia pedibus calcans; stellifera corona insignis, cū celestia cūta moderetur; in vtero, hoc est prædestinatione æterna, gestabat humanæ naturæ assumptionem; & clamabat, id est figuris, vaticinijs prædicebat; cruciaturq; , hoc est vehementi caritate affectabat, vt pareret, vt videlicet statuto tempore humanitatem nostram imbecillem, mortalemq; assumeret. Quare Draco, Lucifer inquam, sua prauitate, inuidiæq; liuore Dæmon effectus, tertia stellarum parte, hoc est non modica Angelorum classe secum rapta, ad statum Dei, nobis augustissimum, impediendum, totis viribus se accingebat. Tunc igitur quasi tuba strepente factum est prælium magnum. Cæterum præliorum duplex est genus: aliud corporeum, & est, quando corporis viribus dimicatur, seu armis, quæ humana solertia ad hostes proterendos excogitauit, quo armorum genere bella gerunt mortales; seu quæ natura suppeditauit, quo genere armorum belluæ, feræq; immanes inuicem decertant. Aliud spirituale; idq; multiplex secundum multiplices animi vires. Quandoque enim certamen est inter intellectum, & intellectum, quo genere belli in scholis disceptationum pugna conseritur; quandoq; inter voluntatem, & voluntatem, cum mortales, vt diuersos sibi præscriptos fines consecutentur, lites, contentiones, & iurgia exercent; per sæpe inter rationem, & voluntatem, seu spiritum, & carnē, cum aliud ratio indicat, & aliud voluntas efflagitat, vnde caro concupiscit aduersus spiritum. Bellum hoc Angelicum, quod impiè concitauit impius Lucifer, spirituale equidem fuit.

Apoc. 12.

Prælium du-
plex, corpo-
reum & spii-
tuale.

Prælium spi-
rituale multi-
plex.

M m m 2 secun-

Bellū Angeli
cum spiritua
le secundum
tres ipsorum
facultates.
11a. c. 14.

secundum tres ipsi Angelis connatas facultates, intellectum videlicet, voluntatem, & naturæ vires. Intellectu acies illæ supernæ, præstantissimiq; spiritus opposita sentiebāt. Lucifer siquidem se Deo in maiestate potentia æquiparare posse suis viribus assumabat dicens: Ero similis altissimo; ipsius quoque asseclæ, eo duce ampliolem se nacturos excellentiam dignitatis arbitrabantur. Michael è contra reclamabat: Quis vt Deus? Quis vt Deus? Magno igitur conatu superiores Angeli tum boni, tum apostata, suas apprehensiones inferioribus exprimebant, ad easq; prosequendas ipsos hortabantur, atq; suadebant. Voluntate pariter ad opposita trahebantur, nam Lucifer suis cum agminibus propria dignitate, ac tumore ebrius, à Deo creatore descire, summa ingratiitudinis labe non verebatur: Michael vero cum suis copijs, diuina & flagrantissima charitate accensus, vt Deo cuncti adhererent, anhelabat. Tandem & viribus ad opposita nitebantur. Effingat sibi quæso ingenuus lector, quàm ingens esset hoc bellum inter eas spirituales, Angelicasq; mentes, quarum intellectus adeo est perspicax, voluntas adeo efficax, vires adeo præpotentes. Vt quid profecto miramur magna, & cruentosa bella inter Cirum & Cresum, Xersem & Themistoclem, Alexandrum & Darium, Annibalem & Scipionem, Cæsarem & Pompeum, seu quos alios strenuos, & inclyti nominis Duces, gesta? Factum est igitur prælium magnum; Verè magnum, & supra quàm dici, aut excogitari possit magnum, & vndecunq; magnum; magnum ex innumeris copiarum agminibus, magnum ex genere belli, magnum ex celeritate temporis, magnum ex profligatorum ruina, magnum tandem ex victorum coronis. Hæc omnia nobis patefecit Ioannes. Prælium magnū, ex loci eminentia: quoniam seu in Cælo supremo, vt sensit D. Hieronymus, seu in Empyreo, vt æstimarunt Scholastici, fuerit; vbiq; locus supereminens erat, & amplissimus, Trinitate sanctissima spectatrice; magnū si Ducum fortitudinē perpendas: Michael inquam Archangelus, Dux ille inuictus, de cuius principatu Daniel obtestatur; Confurget Princeps Michael magnus; & Ecclesia à Spiritu Sancto instructa decantat: Archangele Michael constitui te principem super omnes animas suscipiendas; & de cuius robore in Apocalypsi legitur; Concussum est mare, & contremuit terra, vbi Archangelus Michael descendit de Cælo; & Angeli eius ampliorē in phalangē coacti, quàm illi qui Luciferi vexillum sunt sequuti, viribus, vt dicebamus, amplissimis, ac suppetias illis ferente Deo præliabantur. Cum Dracone. Strenuus Dux certe, & Draco. Hic siquidem ille Lucifer, qui mane oriebatur. Hic initium viarum Dei. Hic signaculum similitudinis. Hic plenus sapientia. Hic perfectus decore. Hic opertus omni lapide prætiofo. Hic Cherub extentus. Hic princeps Mundi huius, seu tenebrarum harum. Nec mirum est, quòd in hoc sæuo bello Lucifer simbolo Draconis magni, rufi, capita septem, & cornua decem gestantis, & cauda trahentis tertiam partem stellarum effingatur. Incomparabilis est quippe in Dracone furor, rabiesq; atq; ita vesane furit, vt nunquā conquiescat, donec aut venenum intulerit, aut ipse rabie exanimetur, quemadmodum pereleganti oratione declarat Euthimius. Quamobrem & Lucifer in hoc prælio nunquam destitit, quousque venenum in tot suos asseclas transfudit, & rabie (quòd omnes eos inficere non posset,) discriptus, præceps è Cælo corruit, septem spiritualibus vitijs quasi capitibus insolescens, & cornu superbiæ supra nouem choros Angelorum, atque decimum hominum se efferens. Præliabatur inquit. Quantum perdurauerit hoc atrox bellum, non diffinitum comperio. Patres expressè id nō docuerunt, Theologi scholastici ferè omnes vnico, vel duplici momento, & initum, & absolutum tradunt; adeo vt sequenti mora, vt aiunt, & Angeli Sancti ad gloriam assumpti; & impuri, contumacesq; celerime fuerint profligati, pulsi, atque in exiliū acti, iuxta illud; Videbam Sathan tanquam fulgur de Cælo cadentem. Catherinus attamen Libello à se de hac re edito, vt ei ascribit etiam Vielmus, prolixius fuisse bellum, quàm sit instans, momentumve, asseuerasse videtur; maxime ex eo quòd scribatur hoc loco; Præliabantur: Cùm enim prælium hoc, ait, spirituale, nil aliud fuerit, quàm discipantia sententiarum, mutuaq; earum ventilatio, atque discussio; fortè & plura fuerunt à primo Angelo expressa cæteris, & pluribus momentis; cùm Angeli non expriment, neq; intelligant omnia simul, sed vnum post aliud; & in re tam ardua, fortè non adeo

Dan. 12.

Apocaly. 12.

Quantū perdurauerit Angelicum Bellū.

Luc. 10.
Lec. 10.

adeo celeris fuit voluntas in electione; & si viribus contendebant, contentio ipsa, cùm inter strenuos spiritus ageretur, non ita potuit subitò, seu citissimè absolui. Arbitror ego intellectiones Angelorum mensurari tempore discreto tantum posse, cuius momenta non sunt momenti nostri temporis confimilia, & respondentia: Potuisseque ob id uno nostro momento bellum illud absolui, ob intellectus, & voluntatis Angelicæ insignem, nobisq; imperceptibilem, in functionibus efficaciam, ac celeritatē. Potuisse etiam esse momentum discretum vnum, quod alicui nostri temporis prolixitati, & moræ valuisset exæquari. Hæc siquidem nobis comperta non sunt, sed abscondita. Verum si vt supra diffiniebamus, tot à nobis in bello Angelico ex similitudine recenseri possunt momenta, quot operationes natura sua se consequentes fuere; certè nō vnica mora, seu momento, tam arduum bellum commissum est, & absolutum. Præcessit nanque in primo Angelo sui elatio; deinde defectio, deinde expressio, qua reliquis suam affectionem manifestauit; & post subsequuta est consensio, seu electio inferioris Angeli: & si plures adhibuit expressiones Lucifer, vt Angelos inferiores peruerteret, & plures illuminationes Michael, vt fideles firmaret, nutantes retraheret; plura certè decurrere momenta, longiusculaque mora protractum est illud bellum. Quapropter si in eo prælij successu tempus nostrum indagemus, certè vnum potuit esse momentum; cùm operationes Angelicæ præ nostri temporis decursu instantaneæ sint; si verò quadam similitudine tot momenta, quot operationes esse potuerunt, effingamus, profectò sicuti plures successere immanentes actiones se inuicem consequentes, ita & plura momenta fuisse, asserere non ineptè possumus, & diu protractum esse illud bellum. Et non valuerunt Lucifer, & desertores, Michaeli, & Sanctis copijs; tum Dei virtute Angelis bonis opitulante; tum quia numero, & uirtute impares essent, non ualuerunt inquam resistere, neque locus inuentus est, &c. Profligatorum rebelliumque casus hic describitur.

Quomodo
vnum vel plura
momenta
in hoc bello.

De Profligatorum Angelorum ruina.

Quæ, quantaque fuerit ruina Angelica, quando profligati apostatæ Angeli, tanquam fulgura è Cælo corruere, non absque maximo negotio enarrari potest. Corruere à re-ctitudine naturæ, in culpæ reatū; à statu beato, in miserum pœnis additum; à sublimi Cælo, ad infima loca. Dicam de singulis his, Culpa scilicet, Pœna, & Loco; & quàm breuissimè. Culpa ea intellectum atra fuligine obtexit, hoc est, luce destituit, non quidem naturali, sed luce gratiæ, & gloriæ, quam, si stetit, nactus fuisset: uoluntatem deprauauit; vires si non ademit, saltem infregit, atque eneruauit. Dicam lapsus euentū. Cùm duplex cognitio censeatur Angelica, secundum D. Augustinum; Vespertina, qua res in natura ipsarum; Matutina, qua eas in Verbo contueri queunt: quemadmodum Angeli à vespertina ad matutinam profecti sunt, atque inde in meridianam transiere; cùm beati redditi perenni Verbi visione fuere ditati: ita Dæmones à vespertina ad matutinam non ascenderunt: sed prolapsi à vespertina in nocturnam deciderunt. Secreuit enim Deus lucem à tenebris, lucem appellauit diem, & tenebras noctem: ex vespertina nempe cognitione, qua se ipsos perceperunt, ad referendas Creatori laudes, gratiasque rependendas non assurgentes, tenebræ redditi sunt. Quapropter cognitio Dæmonum duplici nocturnæ luci comparanda est, luci videlicet Lunæ, & stellarum. Stellarum lumen in eis est naturalis cognitio, quæ nec ablata, nec diminuta fuit; nil enim subtrahi poterat simplicitati naturæ ipsorum. Vnde Dionysius, dona naturalia, inquit, in eis integra remanent; Lunæ lumen in Dæmone cognitio est illa modica, quæ per gratiā quandoque ipsi communicatur. Reuelantur siquidem Dæmonibus nonnulla diuina arcana, uel mediantibus Angelis, uel effectibus diuinæ virtutis. Proindè Lunæ lumen in eis nitescit, sed non calefacit; Et hæc cognitio impertita ipsis ex Dei uoluntate, quid diuinum eis notificat, sed diuini amoris ardorem nullum in ipsis gignit; hoc enim est munus sapientiæ eius, quæ Spiritus Sancti est donum, & quæ ipsis nunquam condonatur; Sed quid funestius Dæmonibus contingere potuit, quàm uoluntatis decidentia, deprauatioq; , & quòd adeo in præceps lapsi sint, vt resilire nunquam se posse desperent? En mulier illa apud Prophetam in amphora clausa, super os cuius massa plumbea superposita

Casus Angelorum quo ad tria.

Zach. 5.

Lib. 2. cap. 3.
q. 1. 1. arti. 14.P. p. q. 60. art.
secundo.

fita est, quæ tandem à duabus mulieribus in terrâ Sennaar est deportata: Voluntas inquam desertoris Angeli, quæ se adeò efferebat, vt Deo altissimo seipsam æquiparare au-deret, ita postmodum in mali obstinationem collapsa est, vt nunquam respicere, & ad bonum reuerti queat; quoniam vt inquit Damascenus, id Diabolo fuit casus, quod homini est mors; & quia, vt ait Albertus Magnus, prima parte Summæ de quatuor coarctate uis; prima voluntatis flexio fuit ipsis non in uia, sed in uia termino, & quod, vt inquit D. Thomas, cum voluntas prosequatur intellectus apprehensionem, uti illi contingit apprehendere immobiliter per intellectum, & homini mobiliter per rationem; Ita illi euenit adhærere immobiliter, & homini mobiliter. Adeoque deprauata est demoniaca voluntas, scæda atque impia reddita; vt naturales ipsius actus (quanquam ex natura rectitudine boni quandoque emergant) ex deliberatione attamen mox semper deturpentur, & mali euadant; ita vt Dæmones nunquam nisi crimem perpetrare possint, nec virtutem vllam seu informem, hoc est ad politicam foelicitatem ordinatam, seu formatam, hoc est, ad æternam beatitudinem directam, efficere queant. Asportata est igitur amphora ista, plûbo, hoc est obstinatione occlusa, à duabus mulieribus, hoc est à Dei iustitia & potentia, in campum Sennaar suæmet perpetuæ confusionis. Passiones autem efferatæ sex, quæ appetituum sensitiuum consequuntur, quanquam in Dæmonibus non vigeant, quia vti sunt corporis expertes, ita organis sensuum non pollent, attamen vt simplicis voluntatis actus esse possunt, adeo sæue, atque atrociter ipsos iactant, ut amor nullus, nec in Deū, nec in seipsos, nec in cæteras creaturas, ipsos demulceat, sed odiū immensum torqueat; spes nulla boni refocillet, sed timor de futuro ingens eos corrodât; gaudium nullum de proprio bono, vel breue de alieno malo latificet: sed dolor perpetuus, & atrox excruciat, quod multa peroptent esse, quæ non sunt; & non esse, quæ esse perpiciunt. Vires amplius in ipsis adæptæ nō sunt: sed coarctate, atque arctius religate. In ipsis quidē feruescit, exardescitque; immensa nocendi cupiditas, irascuntur, dentibusque fremunt, & tabescunt; sed desiderium ipsorum perit, perpetuoque anguntur animi cruciatu, quod non sibi à Deo permittatur id iniquè efficere, quod ipsi iniquè, & peruersè affectant: Et si quid sibi permitti conspiciunt, id omne ad maius suarum pœnarum augmentum permitti experiantur. Sunt siquidem vt Sanson obligati, qui Philisteos prostrare nequibat, nisi seipsum contereret, atque sepeliret. Hæc siquidem culpam Angelorum profligatorum sunt insequuta.

Verum grauiora, & immaniora adhuc pœnarum ipsorum incommoda, quomodo enarrabo? maximè cum Dæmonum calamitates sine vlla animi pietate sint referendæ: Primùm à Cœlesti Regia deturbati sunt, ex aulaque Dei, ut extorres depulsi; Non enim est inuentus amplius locus eorum in Cœlo. Sedes autem ipsorum hominibus mox destinata sunt. Quid obsecro grauius, quidne molestius ipsis contingere potuit, quam ea Dei summi destitui contemplatione, quæ suprema est spiritualium creaturarum oblectatio, foelicitas, & beatitudo? Hæc autem pœna damni à Theologis nuncupatur. Insuper, & supplicio ignis vbique eos plecti, veluti qui febre ardentissima exæstuant, quamplures Patrum, Theologorumque arbitrantur. Glossa super illud Iacobî inflammata à gehenna; Gehenna, inquit, est Diabolus, propter quem facta est gehenna; sicut gehenna semper ardet; sic Diabolus, vbicumque sit, vel in aëre, vel sub terra, fert secum tormenta suarum flammaram. Hæc Glossa. Deinde si anima flagitij rea, mox decedens gehennali plectitur igne, multo magis desertores Angelos, quorum execrator est culpa, & quibus parata est primùm gehenna, ardentissimis ignis tartarei flammis exuri semper, existimandum est. Quod quo pacto fiat, non una consensione diffiniunt hi Doctores. Patres, qui Dæmones cuidam corpori aëreo, & maximè caliginoso obnoxios esse perhibēt, vt D. Augustinus, Rupertus, & alij, in eo etiam corpore eos ab igne torqueri, cruciarique, affeuerare possunt.

D. T H O M A S prima parte, quæstione sexagesima quarta, articulo quarto, ad tertium, inquit.

Melius est dicendum, quod idem iudicium sit de malis animabus, & malis Angelis, sicut idem iudicium est de bonis animabus, & bonis Angelis. Vnde dicendum est, quod sicut locus cœlestis pertinet ad gloriam Angelorum, tamen gloria eorum non minuitur, cum ad nos veniunt, quia considerant illum locum, esse suum, eo modo

Apoc. 12.

Pœna damni
in Dæmoni-
bus.

modo quo dicimus honorem Episcopi non minui, dum actu non sedet in Cathedra. Similiter dicendum est, quod Dæmones, licet non actu alligentur gehemali igni, dum sunt in aëre isto caliginoso, tamen ex hoc ipso, quod sciunt illam alligationem sibi debere, eorum pœna non diminuitur.

Scholasticorum quamplures censent è contra, Dæmones modo nec in corpore ab igne affligari, eo quod à corpore omnino sint soluti; nec imaginaria pœna affligi, quoniam ad eorum cruciatum non sufficeret ignis illius flagrantis, & nunquam absumentis apprehensio: sed ignis pœnam in ipsis vsque ad iudicij diem, quo in Barathro coarctabuntur, differri; tum vt per eos iusti interim exercentur, tum vt diuina misericordia appareat, vasa sustinens iræ apta in interitum in multa patientia.

Consequuta autem sunt casum Diaboli, non tantum à superna Regia exiliū, & ignis perennis cruciatus; verum etiam vt tradit D. Dionysius, furor irrationalis, demens concupiscentia, & phantasia proterua; furor inquam, non prout in irascibili viget, & feruet, & quo homo insurgit in ardorē, sanguine ad cor, oculos, & faciem illapso; sed prout est in intellectu, atque vt est animi ad ardua mala facinora accensio, inflexibilis; obstinatio: Demens concupiscentia, non quæ fit ex organi alicuius læsione; sed quæ ex prauo habitus confirmatione profilit: Phantasia proterua, non prout est in anima per imagines corporum, seu phantasmata; sed in intellectu per species rerum, eo obtenebrato ex carentia illuminationis à Deo manantis. His igitur quasi furij aguntur perpetuo Dæmones, seipsos cruciantes, & homines immani, truci; rabie infestantes.

Tandem locum, in quem relegati sunt illi desertores Angeli, num scilicet in aërem, an potius in Barathrum, Scriptura primùm clare prodere non videtur.

D. P E T R V S Epistola secunda, capite secundo.

Si enim Deus peccantibus Angelis non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in Tartarum tradidit eruciandos, in iudicium reseruari.

Quibus videtur asserere, fuisse Dæmones in infernū detrufos. Non desunt & plura Patrum loca, id passim obtestantia, quæ coaceruare non oportunum dijudicauim.

D. P A V L V S è contra ad Ephesios, capite sexto.

Colluctatio est nobis aduersus Principes, & potestates Mundi huius, aduersus rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitie in cœlestibus.

Et secundo capite ad Ephesios.

Et vos, cum essetis mortui delictis, & peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundum seculum Mundi huius, secundum principem potestatis aëris huius, spiritus qui nunc operatur in filios diffidentie.

Et in Apocalypsi capite duodecimo, post finem belli illius Angelici scribitur.

Proiectus est Draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocabatur Diabolus & Satanas, qui seducit vniuersum Orbem: & proiectus est in terram, & Angeli eius cum illo missi sunt. Et Post. Va terra & mari, quia descendit Diabolus ad vos habens iram magnam, sciens quod modicum tempus habet. Et postquam vidit Draco, quod proiectus esset in terram, persecutus est mulierem, quæ peperit masculum.

Quibus omnibus apparet, actos fuisse Dæmones in hunc aërem caliginosum, quasi in locum exilij; permiffumque; eis fuisse ipsius aëris principatum.

Patres, ac Doctores ferè omnes, in hanc secundam properant sententiam; sufficiatque; mihi Patrum trium obtestationes, ac Doctorum similiter trium decisiones subnectere.

I V S T I N V S in Admonitorio, Diabolum de Cœlo tantum deturbatum, atque eiectum, Homerum intellexisse his tradit.

Similiter quoque de humani generis hoste de Cœlis proiecto, quem diuina scriptura Diabolum nuncupant, (id enim nomenclatura à prima in hominem calumnia sortitus est) si quis exactè considerauerit, inueniet, à Poëta mentionem factam, non quod eum proprio Diaboli signarit nomine, sed ex pessima illius operatione cognomen indiderit: quippe qui ἀτρω, hoc est damnum appellauerit, idque; de Cœlo ab ipsorum Deo detrufum asseruerit. Et tanquam exactè memor verborum, quæ de illo protulit Esaias Propheta, ita in sua pœsi scriptum reliquit.

Astutum comptis damnum cepisse capillis

Dicitur iratus, stabilem iuratus Auernum:

Nunquam Stelligeros rediturum rursus in axes.

Sic fatus, celfo damnum detrufit Olympo.

D. B A S I L I V S Homilia, quod Deus non est auctor malorum.

Dignitas verò ipsius principalis est; Aduersus enim Principes, & Potestates, inquit, aduersus rectores tenebrarum harum. Locus autem principatus aër, sicut idem memorat; Contra principatus, & potestates aëris, spiritus

lib. 4. de Diu.
nominibus.Quæ in locū
relegati fue-
runt Dæmo-
nes.Ephes. 6.
Ephes. 2.

Ioan. 12.
Ioan. 14.
Ephes. 6.
Plal. 49.
Plal. 106.
Luc. 10.

Spiritus qui operatur nunc in filios inobedientie. Idcirco, & Mundi princeps appellatur, quoniam circa terras est eius imperium, quod & Dominus ipse testatur; Nunc iudicium est Mundi, nunc princeps Mundi huius eijcietur foras. Et rursus; Venit princeps Mundi huius, & in me non habet quicquam. Quoniam autem dicitur de exercitu Diaboli ab Apostolo; Spiritalia nequitie in caelestibus, scire oportet, quod Scriptura Caelum aërem solet appellare, ut est illud; Volatilia Cæli. Et alibi; Ascendunt usque ad Cælos, hoc est, in aëris sublimitatem longè tolluntur. Ideo Dominus Satanam vidit, ut fulgur de Cælo cadentem, hoc est, ex proprio principatu ad ima ruentem, ut planè ab ijs, qui in Christo sperant, conculcavetur.

C H R Y S O S T O M V S Homilia quarta in Epistolam Pauli ad Ephesios, in caput secundum.

Paulus cur dicit eum principem seculi huius? Quoniam tota ferè humana natura seipsam illi dedit, & omnes sua sponte ei seruiunt, & ex libero animi instituto & arbitrio. Et Christo quidem bona promittenti innumerabilia, ne animum quidem adhibet quisquam; illi autem nil tale pollicenti, sed ad gehennam transmittenti cedunt omnes. Sed principatus eius est in hoc seculo, & is plures habet, quam Deus, & ei magis cedentes quàm Deo, præter paucos, propter nostram socordiam. Secundum potestatem, inquit, aëris spiritus. Hoc rursus dicit, quod locum habet sub Cælo, & spiritus rursus aërei sunt incorporeæ potestates eo operante. Nam quod secularis sit eius principatus, hoc est, qui cum presenti seculo dissoluitur, audi eum dicentem in fine epistolæ; Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, & aduersus Mundi rectores tenebrarum huius seculi. Nam ne cum audieris, Rectores tenebrarum, dicas etiam ipsam esse increatum, alibi etiam nequam seculum vocat tempus peruersum, non dicens de creaturis: mihi enim videtur, si fuisset princeps sub Cælo, non fuisset casurus à principatu, etiam post transgressionem.

D. A V G V S T I N V S in Enchiridion, capite vigesimo octauo.

Angelis igitur aliquibus impia superbia deserentibus Deum, & in huius aëris imam caliginem de superna caelesti habitatione deiectis, residuus numerus Angelorum in aeterna cum Deo beatitudine, & sanctitate permansit.

Et Enarratione in Psalmum centesimum quadagesimum nonum.

Propterea ad istam caliginosam, id est, ad hunc aërem, tanquam ad carcerem damnatus est Diabolus, de apparatu superiorum Angelorum lapsus cum Angelis suis: nam Apostolus hoc de illo dicit; Secundum Principem potestatis aëris huius, qui nunc operatur in filiis dissidentie. Et alius Apostolus dicit; Si enim Deus Angelis peccantibus non pepercit, sed carceribus caliginis inferni retrudens, tradidit in iudicio puniendos seruari: infernum hoc appellans, quod inferior pars Mundi sit.

M A G I S T E R secundo Sententiarum distinctione sexta.

Diabolum cadentem huius caliginosi aëris habitaculum excepit. Et hoc ad nostram probationem factum est, ut sit nobis exercitationis causa. Vnde Apostolus; Colluctatio est nobis aduersus Principes & potestates Mundi huius, & aduersus rectores harum tenebrarum, contra spiritualia nequitie in caelestibus: quia Demones, qui sunt spirituales, & nequam, in hoc turbulento aëre nobis propinquo, quod Cælum appellatur habitant. Vnde, & Diabolus princeps aëris dicitur. Non enim est eis concessum habitare in Cælo, quia locus clarus est, & amœnus: nec in terra nobiscum, ne homines nimis infestarent. Sed iuxta Apostoli Petri doctrinam in Epistola canonica traditam, in aëre isto caliginoso, qui eis quasi carcer usque ad tempus iudicij deputatus est: tunc autem detrudentur in barathrum Inferni secundum illud: Ite maledicti in ignem aeternum, qui prepara tus est Diabolo, & Angelis eius.

Vnum autem adijcit notatu dignissimum: Dæmonum scilicet ipsorum nonnullos quotidie in Infernum descendere, ut animas impiorum ludificent, & torqueant.

D. T H O M A S, relegationis huius rationem reddidit, non prætermittendam: bonum scilicet à diuina prouidentia directè per Angelos bonos, & indirectè per malos procurari; Quare iniquis Angelis deberi duplicem locum, alterum ratione culpæ, & est Infernus; alterum, ratione exercitationis humanæ, & est caliginosus aër: In quo usque ad diem Iudicij persistent; quemadmodum & eorum indirecta salutis nostræ procuratio usque tunc protenditur.

Id ipsum **D.** Bonauentura secundo Sententiarum, distinctione sexta, articulo secundo, quaestione prima. Quibus, & hæc adiecit.

Aër enim caliginosus propter caliginem conuenit tenebrositati culpæ: sed propter mobilitatem, & subtilitatem conuenit Angelicæ velocitati: vnde sicut aliquibus viris sanctis ostensum est, frequenter circa nos volitant ut muscæ.

Communi igitur, tutaque sententia Patrum, diffiniendum est, Dæmones in hunc aërem caliginosum, & non in Barathrum relegatos, in exiliumque pulsos fuisse.

D. Petri auctoritatem Magister secundo Sententiarum, distinctione sexta elidit, cum Tartarum interpretatur aërem hunc caliginosum, cui tanquam carceri usque ad iudicij diem mancipati sunt.

Ephes. 6.

Ephes. 2.

Ephes. 6.

Matth. 23.

P. par. q. 64.

art. 4.

Num Lucifer in Infernum detrudatur.

Supereft autem difficultas, quid sit sentiendum de Lucifero illo apostatarum Duce. Difficultas autem hæc emerfit ex eo Scripturæ loco; Et uidi Angelum descendētem de Cælo, habentem clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua. Et apprehendit Draconem serpentem antiquum, qui est Diabolus, & Satanus, & ligauit eum per annos mille, & misit eum in abyssum, & clausit, & signauit super illum, ut nō seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni, & post hæc oportet illum solui modico tempore. Et post. Et cum consummati fuerint mille anni soluetur Satanus de carcere suo, & exibit, & seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ, Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus est, ut arena maris.

Locus hic diuersas habet interpretationes. Patres illi, qui Millenariorum nomen sumpserunt, quorum non modica est classis, hos mille annos, quibus Luciferum in Barathrum fore detrudendū tradit Scriptura, eos mille annos interpretantur, in quibus post sex millenarios, (totidem enim duraturum fore hoc uniuersum ipsi existimant) electi in Mundo summa cum hilaritate, corporisq; & animi tranquillitate persistent, quousque tandem denuo solutus Satan ingens in ipsos inferet bellum: sicque demum incendio conflagrabit Mundus; Resurrectio fiet generalis; ac postremo uniuersale omnium iudicium.

L A C T A N T I V S libro septimo, capite vigesimo quarto, hunc Mundi renouati statum vberius describit: de Dæmonè autem hæc habet.

Etiam princeps Dæmonum, qui est machinator omnium malorum, catenis vincietur, & erit in custodia mille annis caelestis imperij, quo iustitia in Orbe regnabit, ne quid malum aduersus populum Dei moliat.

Prosequiturque amplius capite vigesimo sexto, enarrare qua ferie post mille annos, solutus denuo Lucifer bellum magnum ciuitati sanctæ inferet: donec tandem Deus Solem adeo inflammabit, ut omnia comburat, fietque postrema Mundi renouatio, secundaque omnium resurrectio.

H I E R O N Y M V S libro vndecimo in Ezechielem, capite trigesimo sexto, fictitiam hanc Millenariorum sententiam, uti Iudaicam fabulam, eiusque sectatores memorat, irridetque dicens.

Neque enim iuxta Iudaicas fabulas, quas illi Aeternorum appellant, gemmatam, & auream de Cælo expectamus Hierusalem: nec rursus passuri circuncisionis iniuriam: nec oblaturi taurorum, & arietum victimas: nec Sabbati otio dormiemus. Quod & multi nostrorum, & præcipue Tertulliani liber, qui inscribitur de Spe fidelium, & Lactantij institutionum volumen septimum pollicetur, & Victorini Pictauiensis Episcopi crebre expositiones, & nuper Seuerus noster in Dialogo, cui Gallo nomen imposuit: & ut Græcos nominem, & primum extremumque coniungam, Irenæus & Apollinarius.

Mentionem egit de his placitis etiam Hieronymus in Procemio in decimum octauū librum Commentariorum in Esaïam. Loca autem Patrum à Hieronymo memoratorum sic colligito. Tertullianus libro de Resurrectione carnis, capite vigesimo quinto; Aduersus Marcionem libro primo, capite vigesimo nono; libro tertio, capite vigesimo quarto; & libro quarto, capite vigesimo nono; & in fragmentis libri de Spe fidelium. Irenæus libro quinto de Hæresibus. Iustinus Dialogo aduersus Triphonem & Militonem. Lactantius libro secundo, capite decimotertio; & libro septimo, capite vigesimo quarto. Victor in Apocalypsim antequam à D. Hieronymo castigaretur; & eodem teste, Seuerus in Dialogo de vita Sancti Martini. Vtunque sufferri posse hoc placitum, D. Augustinus libro vigesimo de Ciuitate Dei non inficiatur. Cæterum hæc quàm fictitia sint, & quantum Milliariorum, seu Chiliastarum aspernanda sint figmenta, plures Patrum decertant; præcipue D. Hieronymus locis assertis; Eusebius Hæresi septuagesima sexta. Sed hæc suo loco luculentius demonstrabimus.

P R O S P E R in Prædicationibus, quarta parte, capite quarto, duas protulit præfati numeri supputationes.

Mille verò anni, aut à parte totum accipiendi sunt (ut Petrus dicit Apostolus; Vnus dies enim Domino sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus) aut ab exitu sermonis, quando à Daniele septuaginta hebdomadæ taxatæ sunt futuræ usque ad Christum ducem. Nam tunc esse bellum factum, ut Michael & Angeli eius pugnarent cum Dracone, & Danieli Angelus ostendit dicens; Missum se esse, ut pugnaret cum Principe

N n n Regni

Apocal. 20.

2. Pet. 3.
Dan. 9.

Dan. 10.

Regni Persarum, & non est, qui me adiuet, nisi Michael princeps vester. In quo bello Diabolus victus est, & principatus eius, sicut eidem Propheta in initio, ita Ioanni in fine temporis ostensum est. Vt illi quadringenti nonaginta anni, & isti qui excurrunt ab aduentu Saluatoris vsque in solitudinem eiusdem Diaboli, concludant mille annos, in quibus ligatus est Diabolus, ne ultra seduceret nationes, quas ante possederat in Idololatrijs.

Lib. 6. cap. 7.
Lib. 2. senten.
dist. 6.

Patres quamplures, præcipuè Richardus de Sancto Victore Commentarijs in Apocalypsin; Doctores Scholastici omnes, duce Magistro: eam Luciferi relegationem ab eo tempore, quo tentauit Christum in deserto, vel quo in passione deuctus est, effectam fuisse autumant, in qua mille annis, hoc est, vsq; ad Antichristi tempora, vinculum permanens perhibent. Quæ interpretatio longè communior, acceptior, & probabilior censetur. Tandem nec aberrant, qui cum Magistro putant Satan dici relegatum nunc, seu uinctum, quod ea nocendi facultate sit destitutus, quæ ipsi miseranda Antichristi tempestate, qua soluendus dicitur, à diuina prouidentia permittetur.

De Coronis Beatorum Angelorum.

Apoc. 12.

Profligatis contumacibus, deiectisq; apostatis, qua lætitia affecti sint Angeli sancti, tali, tantaque parva victoria; in quos concentus proruperint, quas Dei Optimi Maximi laudationes decantarint, dum à cardine, ad cardinem Mundi exultantes vociferarent, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth: Nunc facta est salus, & virtus, & Regnum Dei nostri, & potestas Christi: Quæque etiam coronæ, seu quæ præmia illis obuenerint, nec intellectus humanus pertingere, nec mens contemplari, nec lingua vnquam celebrare posset. Dicam de gloria, quæ eorum fuit corona. Ex templo igitur à merito ad præmium assumpti fuerunt Angeli, beatitudinisq; compotes facti, ac secundum gradus perfectionis, illis natura inpositos, collata sunt eis præstantissima dona, & amplissima beatitudinis præmia. Exigebat equidem id primum diuina Sapientia; nam quemadmodum naturam Angelicam constituit Deus ad gratiam, gloriamque adipiscendam valde propensam, ita & naturæ gradus, ad diuersos gradus gratiæ & gloriæ suscipiendos, Deum ipsum disposuisse, illisque inseruisse censendum est. Deinde id etiam expetebat natura ipsa Angelica, quæ ab aliquo obstaculo non præpedita, simplex enim erat, neq; ex diuersis conflata naturis, vt homo, in quo sensilis vis in reflectionem deprimit, propria uirtute cuncta in bonum dirigebat. Ita ferè D. Thomas. Cæterum gloria ista in eminentissimæ, ac superexcelsæ Dei maiestatis clarissima intuitione, ardentissima dilectione, ac iucundissima fruitione consistit. Ex uespertina igitur cognitione (ut de prima disseramus parte) Angeli ad matutinam exurrexerunt, inde in meridianam profecti sunt. Quapropter trium illi cognitionis generum, nempe naturalis, gratuitæ, & beatificæ, compotes effecti sunt. Splendent profectò Stellæ, & Luna, etiam Sole effulgente, quamuis ampliori offuscata lumine à nobis non cernantur. Remansit pariter natua cognitio in Angelo, nec ab eo sublata est diuinorum mysteriorum intellectio, quandoq; ex gratia ipsi impartita, quanquam amplissima Dei uisione fuerit insignitus, & decoratus: quoniã pallens cognitio naturalis coruscantissimo lumine gloriæ non fuit amota; nihilq; prohibet Angelum idipsum cognoscere, & in Dei ineffabili essentia, quod est munus beatificæ scientiæ, & per connatas sibi rerum species, quod spectat ad cognitionem naturæ; quemadmodum nil uetat à nobis idipsum percipi posse demonstratione, & per probabiles causas, seu conspici per species proprias rerum conspiciabilium, & per retusas à speculo. Verum non pigeat, de hac Angelica Dei uisione dubias Patrum sententias audire.

P. p. q. 62. art.
secundo.

Num essentiam Dei videant Angeli.

Deum clarissima intuitione ab Angelis non videri, sensisse visi sunt Patrum nonnulli.

MARTIALIS Apostolus, Confessor, & Episcopus Lemouicensis ad Burdegalenses Epistola, capite decimo.

Scitote intelligentes, quia ultra omnem sensum Angelicarum Potestatum, & Virtutum, vera Diuinitas excellit, quam impossibile est etiam à spiritibus Angelicis comprehendere.

CHRY-

CHRYSOSTOMVS Homilia in Ioannem quartadecima, Dei naturam, & substantiam ab vlla creatura conspici non posse, his tradit.

Sed quod est Deus, non modò Prophetæ non viderunt, sed neque Angeli, neque Archangeli. Sed si eos percunctaberis, nihil ab his de Dei substantia audies, sed tantum referentes; Gloria in altissimis Deo.

Et paulo post addit.

Quòd si omnis natura creata est, quanam ratione increatum videre poterit? Nam si incorpoream virtutem, quamuis genitam, non possumus manifestè conspici, & hoc sepe numero in Angelis ostensum est: multo minus incorpoream, & ingenitam substantiam. Quare Paulus; Quem, inquit, nemo vidit vnquam, neque videre potest.

Lucæ 2.

1. Tim. 6.

Et infra occurrens obiectioni, quæ his obflare videtur, inquit.

Quenam illa sententia est, Angeli eorum semper vident faciem Patris mei, qui in Cælis est? Et; Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt? Cogitationem nanq; , atq; imaginationem, quam pro viribus nostris de Deo capimus, eam uisionem appellat. Neque aliter de Angelis intelligendum est, propter puram ipsorum, & nullo somno obnoxiam naturam, cum nihil aliud quam Deum semper mente agitent.

Matth. 18.
Matth. 5.

Et de incomprehensibili Dei natura Homilia tertia.

Quòd si Virtutes tam expleta scientiæ compotes, nec condescensum quidem Dei valeant tolerare: quante sit amentie facinus, quaso, homines, in quibus particularis quadam inest scientia, Paulo auctore, qui ex parte cognoscimus, inquit, & per speculum in enigmate, ea sibi perspicua, explorataq; haberi putare, quæ ne illis quidem patere Virtutibus liceat? Statueram quidem non modò Cherubin, ac Seraphim, verum etiam Principibus, Potestatibus, & omni virtuti creatæ, Deum esse incomprehensibilem explicare.

1. Cor. 13.

THEODORETVS Dialogo inscripto, Immutabilis, in quo Orthodoxus, & Eranistes loquuntur, hæc habet Orthodoxus.

Nos autem & pijs rationibus vtentes, & diuinis sententijs credentes, quæ aperte clamant, Deum nemo vidit vnquam, dicimus ipsos non vidisse diuinam naturam, sed uisiones quasdam, quæ eorum facultati conuenirent, nec eius modum excederent. Eran. Ita dicimus. Orthod. Ita ergo de Angelis intelligamus, audientes; Quotidie vident faciem Patris vestri: non enim vident diuinam substantiam, quæ nec circumscribi, nec comprehendi, nec mente percipi potest, & quæ vniuersa comprehendit: sed quandam gloriam, quæ eorum viribus respondeat, sitque eis commoderata. Eran. Hæc ita habere in confesso est.

Ioan. 1.

Et Dialogo primo.

Ita ergo de Angelis intelligamus, audientes; Quotidie vident faciem Patris vestri. Non enim vident diuinam substantiam, quæ nec circumscribi, nec comprehendi, nec mente percipi potest, & quæ vniuersa comprehendit: sed quandam gloriam, quæ eorum viribus respondeat, sitque eis commoderata.

Matth. 18.

Et libro inscripto, Basilij, & Gregorij Dialogus de inuisibili Dei essentia.

Quemadmodum Angeli Dei essentiam non capiunt, aut cernunt, sic neque Angelorum naturam homines, nisi gloriam, & id imperfectè, & aliqua ex parte.

THEOPHILACTVS Commentarijs in cap. primum Ioannis.

Cæterum dixeris hic fortasse quisquam; quomodo hoc loco discimus, quòd nullus viderit Deum; cum Propheta dicat; Vidi Dominum? Vidit quidem Propheta Deum, at non ipsam substantiam, sed similitudinem, & apparentiam quandam, sicut capere poterat. Et alius iterum in alia figura vidit, & alius in alia. Vnde scilicet non ipsam veritatem viderunt; non enim diuersis figuris illam vidissent, quæ simplex est, & infigurabilis, quin neque Angeli vident substantiam Dei, quamuis dicantur videre faciem eius. Hoc enim totum indicat, semper Deum eis apparere: Filius igitur ex omnibus hominibus semper videt Patrem.

1. Ia. 6.

EVTHEMIVS his consentiens in Commentarijs pariter in primum caput Ioannis.

Nulla creatura Deum videt, non materialis tantum, sed & immaterialis, siquidem ipsis quoque immaterialibus Virtutibus inuisibilis est Deus in sua natura, licet prout sibi conceditur Deum videant.

Matth. 11.

ATHANASIVS in illud; Omnia mihi tradita sunt à Patre meo.

Homines profectò sunt audaces, & proterui, qui non tremunt eam gloriam, in quam cupiunt Angeli proni, inclinatique aspicere, cum præ illis longè sint natura, & ordine sublimiores; quid enim propinquius Cherubinis, & Seraphinis? Illi non obtinentur hanc maiestatem, aut in pedibus erectos se tenent, immò ne faciem quidem nudam relinquunt: sed ea obuolata, gloriam, maiestatemq; Dei labijs nunquam cessantibus extollunt, nihil aliud quam diuinam, & ineffabilem naturam triplici titulo sanctitatis glorificantes.

Verum ex aduerso omnes ferè Patres, Angelos & Verbum, & in Verbo, cunctaque videre obtestantur.

D. Petrus vt habetur apud Clementem Recognitionum libro tertio. Deus videtur mente non corpore, spiritu non carne, vnde & Angeli, qui sunt spiritus, vident Deum.

GREGORIVS Nazianzenus de Theologia libro secundo.

Scimus Angelos, Archangelos, Thronos, Dominatos, Principatus, Potestates, splendores, ascensiones, Virtutes

N n n 2 tes

res mentales mentes, vel naturas puras, & incorruptas ad malum si non immobiles, certe ægrè mobiles, vt quæ circa primam causam semper exultent, nisi alius aliquis verbum aliud his laudandis apertius inuenierit, & in quas ex illo inhexausi luminis fonte, limpidißimi sanè deriuentur riuus, idq; pro cuiusq; nature dignitate, ordinisq; gradu. Imprimitur adeò eis tanta pulchritudinis forma, vt sint & ipsi secunda lumina, possintq; ipsius prima lucis riuos deinceps per se, velut quosdam canales, in inferiores naturas deriuare.

A V G V S T I N V S de Genesi ad literam libro quarto, capite vigesimoquarto.

Quapropter cum Sancti Angeli, quibus post resurrectionem coaquabimur, si viam, quæ nobis Christus factus est, usque in finem tenuerimus, semper videant faciem Dei, Verboq; eius unigenito filio, sicut Patri equalis est, perfruantur, in quibus prima omnium creata est sapientia; proculdubio vniuersam creaturam, in qua ipsi sunt principaliter conditi, in ipso Verbo Dei prius nouerunt; in quo sunt omnium etiam, quæ temporaliter facta sunt, æternæ rationes, tanquam in eo per quem facta sunt omnia; ac deinde in ipsa creatura, quæ sic nouerunt tanquam infra despicientes, eamq; referentes ad illius laudem, in cuius incommutabili veritate rationes, secundum quas facta est, principaliter vident. Ibi ergo tanquam per diem, vnde & concordissima veritas eorum eiusdem veritatis participatione dies est primitus creatus, hic autem tanquam per vesperam, sed continuo sit mane.

Et vndecimo de Ciuitate Dei cap. vigesimo nono.

Illi quippe Angeli Sancti non per verba sonantia Deum discunt, sed per ipsam presentiam immutabilis veritatis, hoc est, Verbum eius unigenitum, & ipsum Verbum, & Patrem, & eorum Spiritum Sanctum; eamq; esse inseparabilem Trinitatem, singulasq; in ea personas esse vnâ substantiam: & tamen omnes non tres Deos esse, sed vnum Deum ita nouerunt; vt eis magis ista sint nota, quam nos ipsi nobis cogniti sumus. Ipsam quoque creaturam melius ibi, hoc est, in sapientia Dei, tanquam in arte, qua facta est, quam in ea ipsa sciunt: ac per hoc, & seipsos ibi melius quam in se ipsis.

G R E G O R I V S Magnus Expositione in Iob. libro decimo octauo, capite trigesimo octauo.

Sed quia de Deo per primum Ecclesie prædicatorem dicitur; In quem desiderant Angeli prospicere: sunt nonnulli, qui nequaquam Deum videre vel Angelos suspicantur, & tamen dictum per veritatis sententiam scimus: Angeli eorum in Cælis semper vident faciem Patris mei, qui in Cælis est. Nunquid ergo aliud veritas, aliud prædicator insonat veritatis? Sed si sententia vtraque confertur, quia sibi nequaquam discordet agnoscitur. Deum quippe Angeli, & vident, & videre desiderant; & sitiunt intueri, & intuentur. Si enim sic videre desiderant, vt effectu sui desiderij minimè perfruantur; desiderium sine fructu anxietatem habet, & anxietas penam. Beati verò Angeli ab omni pena anxietatis longè sunt; quia nunquam simul pena, & beatitudo conueniunt. Rursum cum eos dicimus Dei visione satiari, quia & Psalmista ait: Satiabor dum manifestabitur gloria tua: considerandum nobis est, quoniam satietatem solet fastidium subsequi. Vt ergo rectè sibi vtraque conueniant, dicat veritas; Quia semper vident: dicat prædicator egregius: Quia semper videre desiderant. Ne enim sit in desiderio anxietas, desiderantes satiantur: ne autem sit in satietate fastidium, satiati desiderant. Et desiderant igitur sine labore, quia desiderium satietas comitatur; & satiantur sine fastidio, quia ipsa satietas ex desiderio semper accenditur.

H I E R O N Y M V S in Esaiam libro primo, in caput primum.

Homo igitur Dei faciem videre non potest, Angeli autem etiam minimorum semper vident faciem Dei.

Et libro sexto in decimum quartum caput.

Nec pastores ibi requiescent, Angeli videlicet, qui humano præsumt generi, & quotidie vident faciem patris.

Et in Ezechielem Prophetam libro vndecimo, in trigessimum quartum caput.

Ecclesie, quarum Angeli quotidie vident faciem Dei.

A U C T O R

Ab oecumenica, sacrosanctaq; Theologia diffinitum comperimus, Angelos ad beatitudinem ascitos ineffabilem Dei essentiam conspici & contemplari. Cæterum pro conciliandis his Patrū controuersijs, durè possunt afferri distinctiones; Altera Angelos excelsam Dei essentiam naturali sua virtute intueri non posse: sed beatifficatum, & supernaturali facultate; Altera quòd aliud sit videre, conspicerq; & aliud comprehendere, nempe simul totum apprehendere, & capere, vt D. Thomas doctissime adnotauit. Fieri q; posse, vt Angeli Deum videant, sed non comprehendant: solus enim Deus sicut seipsum perfectè nouit, solus etiam sui ipsius substantiam, qualis, quantaq; sit, integrè, & omnifariam comprehendit. Quapropter, & benè Chrysostomus Angelicam visionem Dei essentia, ut ingenita, & infinita, cogitationem, atque imaginationem appellauit; quoniam non quantus sit Deus Angeli comprehendunt, sed tantum cogitant, atque imagi-

Angeli quomodo Deum videant.

Lib. 4. sent. dist. 49. q. 2. art. 3.

imaginantur, atque hoc pacto Deus incomprehensibilis est; nam tota eius substantia, nec ab Angelo, nec à beato homine comprehendi potest. Et bene Theodoretus asserbat, Angelos non uidere diuinam substantiam, hoc est non totam, quòd nec circumferri, nec comprehendi, nec mente percipi possit, vt potè ea, quæ in seipsa vniuersa comprehendit: sed quandam gloriam, hoc est, Dei visionem quandam, quæ eorum viribus respondent, sitq; eis commoderata. Theophylactus quoque eleganter asserit, Angelos substantiam Dei non intueri, quamuis faciem eius videre perhibeantur: hoc est, non totam Dei substantiam, sed partem eam, quæ ad eos beandos spectat, contuentur. Inuisibilis quidem (ut ait Euthimius) in sui natura est Deus, attamen illum Angeli prout eis ipse elargitur, beatiffimè conspiciunt.

Intellectus igitur Angelicus præmium illud augustissimum retulit, uidelicet, ut incircumscriptum lumen cerneret, ut fulgentissimo Dei aspectu perpetuò fruere. Voluntas pariter duplicem suæ electionis mercedem percepit, vtranque ingentem, vtranque ineffabilem; nempe flagrantissimum diuini amoris ardorem, & indiuiduam Deo inhaesionem: perenne enim firmamentum, ac stabilitatem nacti sunt Angeli, tum dono perseverantiæ à Deo sibi elargito tum immobilitate ad bonum comparata, ex eo quòd voluntas ipsa fini ultimo, & augustissimo, qui est Deus, fuerit coniuncta. Hæc Albertus Magnus. Vt statera nimirum librata erat uoluntas Angelica, cum ad vtranque declinare partem ualeret, sed pondere amoris ad centrū, hoc est, Deum perueniens, immobilis reddita est: Diuino etiam amore, quo nihil suauius, Angelica uoluntas exarsit, est enim diuinus amor ceu rubus ille, quem Moses semper quidem ardentem, at nunquam combustum mirabatur. Deus profectò ignis est, sed nō comburens: Angelum siquidem, uel animam, in qua eius dilectio ardet, non absumit; quin potius fouet, ac uiuificat: amor uerò sui, uel rerum terrenarum, ignis ardens est, & comburens; cum animā torreat, uel magis exanimet, ad mortemq; perducatur. Hoc igitur perenni amore efflagrantes Angeli, quasi necitare Deo fruuntur.

Cæterum (quod maximum fuit post tantam comparatam victoriam) Angelica natura, quæ surrexerat vt aurora, puritate suæ naturæ nitescens reddita erat vt Luna, quando gratia fuerat insignita; illustrata vt Sol, cum gloria condecorata; aliudq; excepit præclarissimum præmium, dum in ordines redacta est, terribilisq; effecta, ut castrorum acies ordinata. In amplissima siquidem Dei Regia, aulaq; coruscantissima, ciues Angelici aureas sedes exceperunt; vniuersaq; insigni adeò sapientia distributa sunt, ut nunquam Regina Sabba satis demirari posset ordines ministrantium in domo æterni Salomonis, & dispersita ipsis officia, ac ministeria circa Deum, & Mundum. Dicam de his breuissimè. Quemadmodum Deus Trinus est, ita in aula Dei omnia ad Triadem redacta sunt. Sub Principe igitur Deo Angelorum amplissima multitudo in tres Hierarchias seiuncta, & secreta est; primaq; conflata ex eis, qui Deo, ut natura perfectissimi, assisterent, & illuminationes rerū à Deo, principe, uniuersaliq; causa caperent, & quasi in uestibulo diuinitatis collocarentur. Altera eorum qui Mundi regimini supereminerent; rationesque rerum ab uniuersalibus creatis causis indagarent. Tertia tandem eorum, qui ministrarent, & à proprijs, proximisque causis rerum rationes exciperent. Rursum in vnaqua; Hierarchia tres ordines seiuncti sunt, singulisq; ordinibus diuersæ functiones, & munera distributa. Prima Hierarchia complexa est Seraphim, Cherubim, & Thronos, qui Deo uoluntate, intellectu, natura adhererent. Seraphim Deo uoluntate rapida datum est coniungi: Cherubim diuina secreta supereminenter in Deo cognoscere: Thronos Deum in se recipere. In secunda autem Hierarchia secundum D. Dionysij doctrinam enumerantur, Dominationes, Virtutes, Potestates, ex auctoritate D. Pauli, qui habet; Instituit autem illum (hoc est Christum) ad dexteram suam in cælestibus super omnem Principatum, & Potestatem, & Virtutem, & Dominationem. Horum officia sunt, ut Dominationes ea quæ agenda sunt, diffiniant, & imperent; Virtutes uim & robur ad ea exequenda impertiantur; Potestates ea quæ diffinita, & imperata sunt, ordinent, ut effici possint. In tertia pariter comprehenduntur ex D. Dionysij doctrina, Principatus, Archangeli, & Angeli. Principatum munus esse, uoluit ducere, & dirigere; Archangelorum dirigere, & operari; Angelorum uerò tantum

Intellectus & uoluntatis Angelorum præmium.

P. p. quæst. 6. art. 3.

Exod. 3.

Hierarchie Angelorum tres, & earum munera.

Ephes. 1.

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Fiat Lux.

a. *Idest, Ignis emicans ad superas partes profiliens.*

Coloss. 1.

tum exequi. Verum D. Gregorius hanc Angelicorum ordinum seriem aliquo pacto inuertit, ea ductus D. Pauli autoritate, quæ habet. Siue Throni, siue Dominationes, siue Principatus, siue Potestates, omnia per ipsum, & in ipso creata sunt. In secunda igitur Hierarchia D. Gregorius, Dominationes, & Principatus, & Potestates subcludit; Dominationumq; munus, & officium esse, quæ agenda sunt diffinire, & imperare; Principatum puris spiritibus præsidere; Potestatum malos, hoc est, Dæmones arcere, tradit. In postrema Hierarchia tandem, Virtutes super omnia corporea ad miracula patræ da imperium habere; Archangelos ea reuelare, quæ magna sunt, atque rationem transcendunt; Angelos demum parua, & ad quæ ratio se extendit, sapientissimè edocet.

A T H A N A S I V S de Communi essentia Patris, Filij, & Spiritus Sancti ad finem, alterum defert ordinum Angelicorum discrimen.

Cæterum, quia ipsi ordines, & milites denominantur, restat, vt ordinem distinguamus, in ordinem docentium, permittentium, punientium, eorumq; qui animabus gratificantur, & qui apud homines permanent. Et quemadmodum discrimen ordinis in supernis potestatibus cognouimus; ita quoque stationis, & scientiæ discrimina sunt: Throni scilicet, Cherubim, & Seraphim, qui continuo, & sine ullo mediatore, aut interpete à Deo condiscunt, vt potè cæteris sublimiores, & Deo propinquiores, & ab ijs erudiuntur inferiores ordines, atq; ita deinceps cæteri pro suo gradu: postremi autem omnium sunt Angeli, qui & hominum pedagogi sunt censendi.

Patrum, Doctorumq; plurimi de his plura edisserunt: sed præcipuè D. Dionysius de Cælesti hierarchia, & Gregorius; ex quibus quæ à nobis hucusq; sunt tradita D. Thomas decerpit. Excepere igitur acies illæ Angelicæ post partam victoriam ordinem, iâ prius in natura insitum, ex gradibus donorum gratiæ, & gloriæ; excepere & munera, officiaq; enarrata. De quibus non meæ sed Theologorum partes sunt plura disserere. Hæc igitur iam condito Chaos, ante eius discretiōem, & venustationem, in primordio temporum, inter Angelos gesta sunt, Tempus iâ exoptulat, vt deinceps ad alia trāscamus.

Catena Patrum lucem eam priscam corpoream fuisse existimantium.

Patres omnes ante D. Augustinum, & post ipsum quamplures, Mosis literam secundum vsitatam significationem capientes, lucem eam, quam primordiali die profiliisse audiuimus, corpoream fuisse omnino reputarunt. Quanquam in explicando quid ipsa esset, in aduersas profecti sunt sententias. Postulat igitur institutum nostrum, vt ipsas per classes proferamus.

G L O S S A Interlinearis.

Fiat lux, hoc est Angelica natura, vel corporalis lux. Lux à luendo, idest purgando tenebras.

a. *Idest, Ignis emicans ad superas partes profiliens.*

Non defuere Patres, qui lucem eam priscam nil aliud fuisse quàm ignem, ex illa re sub Cælo mole confusa à seipso egressum, splendoremq; Mūdo effundentē duxerint.

H E R M E S in libris Dixodicon, teste Cyrillo contra Iulianum libro secundo, primus hanc excitauit sententiam.

Omnium Dominus statim dixit suo sancto, & mentali, & vim condendi habente verbo, sit Sol: & simul apparuit ignis, qui natura sursum fertur; dico sanè purum, & fulgidissimum, & efficacissimum, & fecundissimum, attracta est natura suo spiritu, & in altum ab aquis erexit.

G R E-

G R E G O R I V S Nyssenus libro de Historia sex dierum, quibus Mundus à Deo creatus est, præcipuus fuit huius placiti assertor, cum dixit.

Quum enim iam acruatim in vno momento diuine voluntatis, vniuersa rerum natura promiscuè, & indistinctè creata esset, & elementa inter se omnia mutuo permixta essent, ignis, qui passim dispersus esset, nimia ac redundante materia officiente, offuscabatur, & obscurabatur. Sed quoniam velox quedam vis eius, & agilis est, simul atque natura rerum ad Mundi ortum, à Deo signum, & occasio data est, ante omnem naturam grauiorem emicuit, atque profiliuit, ac statim res vniuersæ lumine collustrabantur. Et post. Proinde etiam hic præcurrit quidem, & à rebus cæteris secreta est vis illuminatrix celeritate pariter, atque agilitate naturæ, sese ab ijs, quæ diuersæ naturæ sunt, segregans: atque vniuersum circumfusum splendore collucens, per illustratricem vim eius illuminatum est. Sed qua ratione natura ignis hæc efficiat, solius Dei est explicare, qui rationem illuminatricem imposuit ei naturæ. Atque hoc per sua scripta etiam magnus testatur Moyses, dum ait, quod etiam dixerit Deus: Fiat lux: hoc (vt opinor) per ea verba docens, quod diuina ratio, quæ omnem præterit humanam cogitationem, lucis opus sit. Nam nos quidem, id quod sit, duntaxat intuemur, & sensu miraculum accipimus: vbi autem ignis versans, inde repente enascatur, aut ex collisis silicibus emicans, aut ex alijs cuiuspiam materia mutua attritione profiliens. Item, quæ vis sit, quæ id, quod comprehenderit, perdat, & absumat; æræ verò flamma illustret: neque videre, neque de ea re aliquam notionem mente concipere possumus: sed rationem huius mirifici, communemque sensum, & opinionem effugientis operis, sitam esse dicimus in solo Deo, qui per ineffabilem potentie suæ rationem effecit, vt igni lumen innasceretur: quemadmodum Moyses in suo libro testatur, quod etiam dixerit Deus; Fiat lux, & facta sit lux.

Et post etiam clariùs.

Facta est igitur vna cum omnibus rebus cæteris lux: sed quandiu splendoris expertes creaturæ partes, illuminatrici facultati efficientes manebant, non protinus rebus omnibus præluxit: simul atque autem à Deo creaturæ data est occasio ad sui digestionem, ignea, atque illuminatrix vis leuitate, agilitateque naturæ ante res cæteras emicans, atque exiliens creaturæ præluxit. Atque initio quidem tota circa seipsam collecta, atque roacuata erat, vniuersitatemque rerum circumibat: post hæc verò rursus proprijs particulis ad cognatas, sibi que accommodatas res, redacta, dirempta, separataque est.

Prosequitur amplius Nyssenus declarans, qua ferie ex illa ignea mole, quæ triduo primo illuxit, dirempta, atque secundum partium sympathiam secreta, astra & Sol fuerint conflata.

I O A N N E S Damascenus Orthodoxæ Fidei, libro secundo, capite septimo.

Ignis vnum quatuor elementorum existit, cæterorum leuissimum, & ocyssimè sursum emicans, adustium, & illuminatum, prima die à rerum opifice conditum. Inquit enim diuina Scriptura; Et dixit Deus, Fiat lux, & facta est lux. Neque enim aliud est ignis, quàm lux, vt quidam aiunt. Alij autem mundanum ignem sub æræ esse dicunt, quem Aethera vocant.

Glossa Locupletata id ipsum excepit.

H V G O in Genesim capite sexto, id ipsum sensisse visus est.

Prima die distinxit Deus ignem à cæteris elementis, & hoc est, quod ipse dicit; Fiat lux, idest, distinguatur ignis à cæteris elementis. Fieri enim in hoc loco distingui intelligitur. Fecit enim Deus omnia, & creando, & distinguendo, non operatione, sed sola voluntate, quæ fuit ab æterno. Ignis verò distinctus, lumen præbuit Mundo inferiori qualecunque, & motum habens circularem, quasi quadam lucida nubes circumferebatur, sicut modo Sol. Ortu, & occasu illius, fecit tres primos dies, & noctes. Qualis autem ei forma fuerit, rotunda scilicet, an longa, ignoratur. Et post. In quarta die de luce, sine igne prædicto meliorando cum forma, & splendore fecit Solem.

Proficisci videntur in hanc sententiam cuncti Philosophi vetustissimi, & prisca Patres, qui astra ignea & calida arbitrantur, quorum copiosam admodum habes catenam in disceptatione; Num Sol & astra ignea, aut calida existant.

Aduersus hoc placitum argumenta afferunt recentiores non modicum vrgentia. Primum; Vniuersæ naturæ constitutionem, quæ oculis subijcitur, quæque permanens erat, explicandam suscepit Moses: at conspiciamus nunc Mundum fulgore Solis, & non ignis illustrari. Deinde ignis sua natura non emicat, nam ignem vt in propria sphaera non splendescere euincunt Philosophi; tum quia conspiceretur noctu saltē, si fulgeret; tum quod, teste Aueroe; ad explendendum pabulo indiget, nec lucet nisi alie nam depascat materiem: at si tribus prisca diebus eluxisset, certè vt summo vigore præditus, vel vnum, vel plura elementa concremasset. Nec asserendum est, ignem illum, ne in elementa debaccharetur, Dei virtute præpeditum, quemadmodum etiam Rubus, qui à Moyse conspiciebatur, ardebat quidem, at non comburebatur. Id enim profectò nil

4. de Cælo
com. 2.

Exod. 3.

AnnoMundi
primo.
Die Prima.

Fiat Lux.

a. Ideſt, Nubes lucida.

nil aliud eſſet, quàm ad Aſylum miraculorum ineptè confugere. Tandem cùm ignis ſphæricè terram vndiq; ambiat, aut vniuerſus, aut ſecundū partes emiſſet: ſi vndiq; rotis, nullo in Hemispherio nox atreſcere quiuiſſet; ſi ſecundum partes, pars ignis fulgens fuiſſet genere à non fulgente ſeiuncta.

Cæterum argumentationes has, ſecundum Philoſophiam peripateticam fatiſ validas, Nyſſenus, & qui Platonica ſequuntur placita facile propulſerunt. Platonici ſiquidem aſtra ignita eſſe aſtruunt, ſicuti & nos quoque ſuſtineri poſſe infra demõſtrabimus. Quò fit, vt idem prorſus ſit fulgor, quo nunc Mundus illuſtratur, & quo triduo primo illuminabatur. Autumant deinde Platonici ignem ſua natura deſuper emicare, etſi alienam non abſumat materiem; nec cunctū, ſed partem eam tantum, quæ magis obdèſatur, ſplendescere. Quapropter Nyſſenus, ab his non recedens, voluit ex ea priſci Chaos permiſſione ignem primū proſiliſſe, ac in ſeipſo conſtipatum, coaceruatūq; luxiſſe: cumq; nec vltra Mundum aſcendere, nec intus deſcendere poſſet, volutationem ſuam inchoaſſe, ex eaque incondita maſſa quarto deinceps die aſtra ſecundum partium ſympathiam conſtata fuiſſe. Quæ omnia, iuxta priſcorum ante Ariſtotelem Philoſophorum ſententiam, miracula non ſapiunt; immò naturæ placitis maximè arrident, Moſiſque narrationi magis conformia, quàm ea, quæ nuperi iuxta Peripatetica dogmata nunc depromunt, comperiuntur.

a. Lux, Nubes lucida.

Parum ſecunda hæc ſententia à ſupra delata diſcedēs lucem in Orbis primordio cõditam, Mundoque lumen præbentem, nil aliud, quàm nubem lucidam extaſſe tradit.

GREGORIVS Nyſſenus hanc ipſam nubem ſignificaffe videtur vbi ſupra, cùm dixit.

Ignæ, atque illuminatrix vis leuitate, agilitateque naturæ ante res ceteras emicans, atque exiliens creaturæ præluxit: atque initio quidem tota circa ſeipſam collecta, & coaceruata erat, vniuerſitatemque rerum circumibat.

Moles igitur ignea, circa ſeipſam collecta, & coaceruata, nil aliud quàm lucidæ nubis ſpeciem præferebat.

AVGVSTINVS hoc ipſum inſinuaffe viſus eſt, de Geneſi ad literam, libro primo, capite decimo, cùm enim (quafi hæſitando) quænam lux corporalis fuerit illa priſcæ inueſtigaret, pluraque lucis genera perpenderet, lucem quandam Solis vices gerentem, ac ei comitem detulit dicens.

Si autem corporalis, quænam illa lux eſt, quæ poſt occaſum Solis videre non poſſumus, quia nec Luna erat adhuc, nec aliq; ſtella? Aut ſi ſemper in ea parte Cæli eſt, in qua Sol, vt non ſit Solis lux, ſed quaſi comes eius, eidem ita coniuncta, vt diſcerni, dignoſci que non poſſit, ad eandem reditur difficultatem ſoluende huius quaſtionis: quia & iſta lux eodem modo quo Sol, tanquam comes eius ab Occaſu in Ortum circumiens redit; & eſt in alia parte Mundi, quo tempore pars iſta in qua ſumus, tenebreſcit in noctem. Ex quo cogit, quod abſit, in vna parte credere Deum fuiſſe, quàm partem lux iſta deſereret, vt poſſet ei veſpera fieri. An forte in ea parte lucem fecerat, in qua facturus erat hominem: & ideo cùm ab ipſa parte lux deceſſiſſet, veſpera facta dicitur, etiam cùm in alia parte lux illa eſſet, quæ inde diſceſſerat, mane exorituræ peracto circuitu. Vt quid ergo factus eſt Sol in poteſtatem diei, qui luceret ſuper Terram, ſi lux illa diei faciendo ſuffecerat, quæ dies etiam vocata eſt? An illa prior regiones ſuperiores à Terra longinquas illuſtrabat, vt ſentiri non poſſet in terris, atque ita oportebat Solem fieri, per quem dies inferioribus Mundi partibus appareret? Poſſet & hoc dici, auctum eſſe fulgorem diei Sole addito, vt per illam lucē minus fulgens dies, quàm nunc eſt, fuiſſe credatur.

GLOS-

GLOSSA Ordinaria hæc Auguſtini ita retulit.

Si corporaliter lux facta eſt, quænam illa eſt, quàm cùm Sol occiderit, videre non poſſumus? Quia nec Luna erat, nec erant ſtelle. Sed forſitan in ea parte Cæli eſt, in qua Sol, non Solis lux: ſed ſic ei iuncta, vt diſcerni non poſſit: vel forte in parte lucem Deus fecerat, in qua hominem facturus erat, vt cùm ab illa parte lux diſceſſiſſet, veſpera diceretur. Sed quare factus eſt Sol in poteſtatem diei; ſi lux illa faciendo diei ſufficiebat? Sed forte lux prior ſuperiores tantum partes illuſtrabat, & ad illuminationem inferiorum Solem fieri oportebat. Poſſet quoque dici auctum eſſe fulgorem diei Sole addito.

Ex quibus hoc vnum colligito; D. Auguſtinum nouam quandam poſteris excitaffe ſententiã, nempe primam illam à Deo procreatam lucem, lucidum quoddam corpus Solis vicem ſupplens extaſſe; quanquam diuerſis territis difficultatibus hæſitando potius quàm diſſiniendo id dixiſſe videatur; quinimmo oppoſitum ſtatuat, cùm tandem lucem eam priſcæ minime corpoream fuiſſe contendat.

HVG O Viſtorinus noſter, præcipuus certè huius placiti proſecutor fuit. Nã de Sacramentis Fidei libro primo, parte prima, cap. nono, cùm lucem illam primo die productam non ſpiritualē, ſed corpoream eſſe demonſtraſſet, in hæc incidit.

Secundum hanc itaque conſiderationem conuenientius puto, vt credamus lucem illam in principio factam ad illuminanda corporea, ſine dubio corpoream fuiſſe, quale forte eſſe potuiſſet corpus aliquod lucidum, cuius præſentia cuncta illuſtrarentur, quemadmodum nunc in Sole videri poſſet: ipſamque vice, & loco Solis factam, vt interim motu ſuo circumageretur, & noctem, diemque diſcerneret.

Amplius, quare Deus non primo die Solem, ſed eius vice hanc lucem ediderit, perpendit capite vndecimo.

Sed quid ſignificat, quod non ſtatim factus eſt Sol, ex quo lucem fieri oportuit: ſed quaſi, vt lux eſſet priuſquam clara lux? Et fortaſſis conuſio plena luce digna non erat: aliquam tamen lucem accepit, vt videret exire ad ordinem, & diſpoſitionem.

Tandem quid de ea luce effectum ſit, luculentiffimè edocet. cap. decimoquinto.

Igitur Deus priuſ lucem facere voluit ad illuminandum Mundum, antequam Solem crearet, ope vicariæ præcurrentem, donec veniret, quod perfectum eſt. Et ſunt qui quaerant, quid de illa luce factum ſit; propterea quod iam nulla eius veſtigia reperiri poſſunt, ex quo Solis claritas illuxit. Alij dicunt diſperſam per ampla aëris ſpatia, vim lucendi, & illuminandi amiſiſſe: ſuperſeſſe tamen adhuc quaſdam tenues reliquias, quæ in ambitu firmamenti intrinſecus huc illucque ſparſim diligentius intuentibus nocte demonſtrantur: die, verò eas maiori, ne videri valeant, Solis claritate abſcondi. Sic quique ſuas opiniones, prout poſſibile eſt, conſingunt. Sed quis ſcit, vtrum ipſa eadem lux poſtea in Solis ſubſtantiam translata ſit, & ampliata claritate formam meliorem accepit, quemadmodum in nuptijs Ieſus de aquis vinum fecit, vt reformationis ſtatutum in melius, & reſtaurationis ſacramentum demonſtraret? Nam erat lux, antequam Sol factus eſt: hoc erat aqua priuſquam in vinum mutata eſt, vt non aliud fieret, quod potius exhibitum eſt: ſed de eo ipſo, quod ante vilius habebatur. Ita de rebus dubijs nemo eſt, qui poſſit certum aliquid deſignare.

Hoc ipſum Summæ Sententiarum tractatu tertio, capite primo diſſeruit.

RICHARDVS noſter Hugoni aſſenſiſſe viſus eſt, Exceptionum parte prima, libro ſecundo, capite ſeptimo.

Lux illa primaria eo in loco creditur facta, quo Sol modo quotidie oritur, &c.

Ex Richardi itaq; ſententia Sol non fuit illa lux, ſed corpus lucidū loco Solis conſtitū.

MAGISTER Sententiarum libro ſecundo, diſtinctione decimatertia.

Si verò corporalis fuit lux illa, quod vti que probabile eſt, corpus lucidum fuiſſe intelligitur, velut lucidæ nubes: quod non de nihilo, ſed de præiacenti materia formaliter factum eſt, vt lux eſſet, & vim lucendi haberet, cum qua dies prima exorta eſt; quia ante lucem, nec dies fuit, nec nox, licet tempus fuerit. Et poſt. Solet autem quaeri, quare factus eſt Sol, ſi lux illa ad faciendum diem ſufficiebat? Ad quod dici poſſet, quoniam lux illa forte ſuperiores partes illuſtrabat, & ad illuminationem inferiorum Solem fieri oportebat. Vel potius ideo, quia facta Sole, dies fulgur factus eſt. Ampliori enim multò luce radiavit dies poſtea, quàm ante. Si autè quaeritur, quid de illa luce factum ſit, cùm modo non appareat: poſſet dici, aut de ea corpus Solis formatū; aut in ea parte Cæli eſſe, in qua Sol eſt: nō quod ipſa ſit Sol, ſed ſit ſic ei vnita, vt diſcerni nō valeat.

PETRVS Comeſtor capite tertio ab his non diſſentit.

Lucem vocat quandam nubem lucidam illuminantem ſuperiores Mundi partes, claritate tamen tenui, vt fieri ſolet diluculo: & hæc ad modum Solis circumagitata. Præſentia ſui ſuperius hemiſpherium, & inferius viciffim illuminat.

HVG O Carenſis in Poſtillis idipſum aſſerit: de origineque & exitu nebulae diuerſas ſententias adijcit.

Lucem dicit lucidam nubem, claritate quadam tenui ſuperiores Mundi partes illuminantem. Hæc fuit

O O O de

de materia præiacenti, in quam etiam resoluta est, facta Sole; sicut dicitur de stella Magorum, & columba Christi. Alij dicunt, quod de nihilo creata est cum Cælo, & Terra in Oriente, quæ ad modum Solis circumagitata, superius & inferius hemispherium illuminabat. Licet enim aqua totum æris spatium contineret: erant tamen vaporabiles, & tenues: unde poterat ibi lux illa lucere. Cum etiam Nautæ faciant aquas spissiores lucidas artificio, scilicet, oleo de ore emisso sub aquis.

L Y R A N V S in Postillis, in secunda expositione, quam non ita probare enuncitur.

Fiat lux. Secundum istam expositionem ista lux fuit quedam nubes lucida de superiore parte materiae communis prædicte facta à Deo, quæ motu suo faciebat diem, & noctem usque ad quartam diem, in qua factus est Sol: veruntamen imperfectiori modo quam ipse Sol. Quia sicut in generatione naturali est processus ex imperfecto ad perfectum, ita in prima rerum productione, non propter imperfectionem agentis, sed ad ostendendum ordinem suæ sapientiae. Considerandum tamen, quod illa nubes lucida non potest conuenienter dici eiusdem rationis cum nubibus, quæ sunt in aère, quia illa erat de natura cælesti, istæ autem sunt natura elementarij.

T O S T A T V S Commentarijs in Genesim, in secunda expositione, cum Lyrano proficiscitur.

Et facta est lux. Dicitur hic lux quedam nubecula lucida, quæ fuit facta in superiori parte materiae, scilicet in loco, ubi nunc est Solis circulus: & lustrabat in circuitu, incidens in medio illius corporis nondum distincti in varias rerum species: & lustrabat tribus diebus, donec in quarto die factus est Sol, qui nobiliori modo circumibat, quam illa lux: unde creditur Solem de illa nubecula, factum perfectum substantialiter in alia specie; & accidit aliter in fulgore, & virtute influendi. Dicendum tamen, quod ista nubes non erat eiusdem nature cum nubibus, quas in aère fieri videmus: quia illa de natura cælesti incorruptibili erat; istæ autem sunt de natura elementari.

A L E X A N D E R Alensis secunda, quæstione quadragesima sexta, articulo primo.

Ad quod dicendum secundum istam opinionem; quod lux ista non fuit lux Solis, vel aliorum luminarij: quia reuera facta sunt quarto die: sed fuit quoddam corpus lucidum formatum ex præiacenti materia: ex cuius presentia super Terram fiebat dies: ex Occasu autem eius, super Terram nox.

D. BONAVENTURA secundo, distinctione tertiadecima, articulo primo, quæstione prima, cum eam sententiam, quæ lucem corpoream primo die exiisse decernit, magis approbasset, quam eam, quæ lucis nomen ad Angelum trahit, vltimam dissoluens instantiam, hæc adijcit.

Placuit tamen Deo rebus ad maiorem perfectionem eductis, utpote ad ornatum, lucem facere plenior, quæ etiam diem faceret clariorem, & propter hoc ex ipsa etiam luce, siue nube lucida, Solem facit in maiori lumine, sicut dicitur postea.

Cæterum hanc assertionem, Doctores ij, qui Solem primordiali die prolatum existimant, acrius labefactare, & euertere nituntur. Horum dux est D. Thomas, præcipuè prima parte, quæstione sexagesimasextima, articulo quarto, ad secundum.

Quidam dicunt lucem illam fuisse quandam nubem lucidam, quæ postmodum facta Sole, in materiam præiacentem redijt. Sed istud non est conueniens, quia Scriptura in principio Genesim commemorat institutionem nature, quæ postmodum perseverat. Unde non debet dici, quod aliquid tunc factum fuerit, quod postmodum esse desierit. Et ideo alij dicunt, quod illa nubes lucida adhuc remanet, & est coniuncta Soli, ut ab eo discerni non possit. Sed secundum hoc illa nubes superflua remaneret. Nihil autem est vanum in operibus Dei. Et ideo alij dicunt, quod ex illa nube formatum est corpus Solis. Sed hoc etiam dici non potest, si ponatur corpus Solis non esse de natura quatuor elementorum; sed esse incorruptibile per naturam: quia secundum hoc, materia eius non potest esse sub alia forma.

V I E L M I V S Lectione nona ita assentit D. Thomæ, ut de præcitata assertio ne ferè loqui dedignetur.

At verò opinionem hanc in presentia nequaquam refellam, quod alioqui esset actum agere. Repudians enim eam loco iam citato S. Thomas validissimis argumentis, adeo ut videatur nunc à doctis tanquam antiquata, & obsoleta prorsus contemni. Quamobrem & miratus sum Abulensem in eam ferè concessisse, suppressisseq; Sancti Thomæ rationes: est enim profectò iustum, ut in disputationibus, vel soluenda quæstia sint, vel ut concertatori alter assentiatur.

Aegidius secunda parte Hexameron, capite sexto, luculenter profectò præscindere nititur fugas omnes propugnatorum illius sententiæ, quas, dum se vrgeri conspiciunt, quid de nube ea prisca actum sit, comminiscuntur. Scholasticorum Thomistarum quamplures idipsū contendunt: Pererius, & alij. Ex delatis ergo ab his Doctoresibus (vt

plura

plura simul perstringam) dilemmate vno contra hanc sententiam possem insurgere; percunctarique, quid de ea nube primordiali actum sit; an in tenebris delituerit, vt amplius conspici nequeat; an in præiacentem materiam redierit; an perenniter Soli fuerit addicta; an tandem ex ipsa Sol fyderi fulgentissimus, Lunaq; & Astra conflata sint.

Primum certè dicere, ac affirmare non decet; id etenim nonnulli scitè admodum hinc carpunt, atque redarguunt. Vel in elementaribus regionibus, vel in cælestibus nubes illa delituit: si in elementaribus; cum inter elementa corruptioni omnia sint obnoxia, ergo nubes ea corrupta fuit (neque enim subest causa vlla, qua perpetuo miraculo illam Deum præseruasse dicamus, nec etiam summæ ipsius prouidentiae id concedens esset) si verò in cælestibus; igitur ex circulatione, sicut cæteræ omnes Cæli partes spectantur, appareret, Solemque alterum saltem pallente luce intueremur. Contra alteram assertionem, quæ in præiacentem materiam redactam eam nubem asserit; Diuus Thomas loco citato, omnesque inclamant: Moses in Genesim historia naturæ institutionem non mox diruendæ, defecturæque, sed diu permanfuræ, ac perseveraturæ patefecit: Dicere igitur aliquam creaturam mox factam euauuisse, nil aliud est, quam indecens opus diuinæ potentiae, sapientiæque attribuere. Nec multum huic D. Thomæ argumentationi officit, quod Lyranus opponit; nempe id potuisse ei nubi contingere, quod quarta, & quinta die euenit materiei, ex qua certè, secundum ipsius D. Thomæ sententiam, putrescente putrida animalia prodire debebant. Angelicus etenim Doctor responderet, summum rerum prouiforem imperfectioris rei corruptionem propter perfectius gignendum admittere; secus autem contigisset de nube ea, ex cuius corruptione nil producendum foret. Quamobrem indecens reputatur hanc superuacaneam, ac inutilem corruptionem statuere; in ipsisque naturæ natalibus funestas necesse, ac putrefactiones interferere. Adijcias, quod subscribit Moses; Vidit Deus lucè quod esset bona; qua diffinitione lucis permanfionē decretam à Deo fuisse dicendū est. Deum enim, quod bonum vidit; mox deleuiffe, nefas est cogitare. Tertiam eorum assertionem, quæ Soli perpetuò annexam illam nubem asseuerat, redarguunt ex hoc præcipuè plerique Doctores; Quod cum nil à Deo opifice, ac natura superfluum fiat, nubes illa perpetuis sæculis Soli addita ociosè ageret, quãdoquidem Sol ipse vberriam ex se lucis copiam, ac exuberantem fulgorem ad Orbem perlustrandum præferat. Quartam verò ex nube Solem conditum asserentem, ita nonnulli demoliantur: Vel nubes illa elementari constabat crassitie, seu materia, vel ex cælesti; si ex elementari, Solem corruptibilem omnino genuiffet; nam ea est materiae elementaris ratio, vt vna forma imbuta, alteram mox appetat, ad eamque prima corrupta vicissitudinibus obnoxia properet: at si ex cælesti materia nubes illa constabat; iam Sol ipse fuiffet, atque (vt inquit Aegidius) opinio hæc in Dionysij, & Thomæ sententiam recideret.

Cæterum assertionis huius propugnatores, ac fautores, oppositiones à D. Thomæ, Vielmio, Aegidio, ac reliquis illatas nullo negotio propularent. Ex quatuor siquidem propositis modis, quibus exquirebatur, quid de luce illa effectum fuerit, postremum feligentes, eiq; inhærentes asseuerarent, quod ex ea luce quarto die astra, præcipuè Sol, formata, congestaque fuerint. Nyssenus enim ex igne compacta fydera, Hugo verò & cæteri ex nube illa ignita, & lucida, congesta autumarunt. Quapropter D. Bonauentura, Ideo est quarta opinio, inquit, quod ex illa facta sunt corpora luminosa, inter quæ principatum tenet Sol, nec fuit ibi aliqua violentia, quia vnaquæque creatura eum locum accipiebat, quem sibi Dominus per naturam deputabat. Et sic patent obiecta, quia nec fuit illius lucis corruptio, nec etiã violentia, sed maior quædã & profectio, & distinctio. Hæc ille. Cum postremò quærebatur, an materies illa cælestis esset an elementaris: Primò asserendū est, quod fuerit cælestis, ex qua deinceps satus fuerit Sol, non per mutationē substantificam, sed per diuersam illius materiae condensationem, atque figurationem, & vberioris, nobilioris, atq; efficacioris lucis accessionem. Hæc Pererius, & nuperi. Deinde concedendum est, quod fuerit elementaris; quia ex Nysseni, Patrumq; Theologia, Cælos Astraque ex elementis coacta fuisse diffiniendum est. Ad id, quod obijcit D. Thomas dicens: Cum Cælum sit corpus incorruptibile, non potuit eius materia fuisse sub alia forma, alioquin materia illa capax esset multarum formarum, ob idque in

Ooo 2 potentia

Impugnatur præhabita sententia.

Opinio prædicte defensa tur.

Anno Mūdi
primo.
Die Prima.

Fiat Lux.

a. *Idest, Sol absque determinata virtute ad particulares effectus.*

potentia contradictionis; in quo autem ea potentia est, id nullo modo esse incorruptibile, multis modis ex Aristotele confirmatur. In Patrum gratiam cumulatè satisfacere possumus, concedereque primū Cœlos, Astraque non esse corruptionis immunia, sed eo euentu, vt sicuti semel in Mundi primordijs fuere conflata, semel etiā sint in eiusdem excidio dissoluenda; Et quemadmodum quintam essentiam proferre potuisset Deus, ab omni corruptione semotam, ita etiam potuit defecare, ac depurare elementa, actiuis, passiuisque qualitibus recisis, vel adeo compressis, vt ex eorum summitatibus congererētur corpora cœlestia, & iubara splēdidissima, vel omnino incorruptibilia, vel semel tantum in Mundi fine interitura. Quod autem id, & non illud effecerit, ex ipsa Mosis narratione demonstratur, in qua secunda die, & quarta, Cœlos astraque ex præiacente materia fuisse conflata significatur. Non me fugit nuperos Doctores omnes, Peripatetica Philosophia imbutos, ex quinta essentia Cœlos congestos arbitantes, hæc irridere, ac paruifacere: Sed mihi tutius visum est D. Petri, Basilij, Ambrosij, Nazianzeni, Nysseni, Chrysostomi, Theodoret, Gennadij, Hippolyti, Cyrilli, Iunilij, Scueriani, Athanasij, Accacij, Bædę, Strabi, Anselmi, Albini, Hugonis, Richardi, cunctorumque priorum Patrū, & Doctorū sententiam sectari, Platonicę Philosophiæ dogmatibus (que & in scholis sustineri posse non ignoro) inherere, placidumque Scripturæ sacræ sensum amplecti, & profequi; quā dum Peripatetica placita, nostra ætate scholis ferè omnibus tyrannico propemodum fastu dominantia, insequor, à tantis Patribus discedere, & germanos, planosque Mosis literæ sensus peruertere.

Classis Doctorum lucem primo die conditam Solem fuisse asserentium.

D. DIONYSIVS Areopagita de Diuinis nominibus, capite quarto, de prisca luce hæc attulit.

Lux est mensura, & numerus horarum, dierum, totiusque labentis temporis. Ipsa est enim ea lux (est tunc erat informis, quod & diuinus Moses ait) que primam distinxit, & diffiniuit dierum nostrorum trinitatem.

Hæc D. Dionysij sententia nec profundè, nec apprimè forsitan à D. Thoma primò, deinde ab eius sectatoribus, nuperrimisque Doctoribus perpenfa, vt Solem prima die conditum fuisse existimarent, argumentum detulit, ea tamen ratione, vt informitatem lucis diuersa sentētia fumentes, diuersas de ea Solis informitate protulerint assertiones.

a. Sol sine determinata virtute ad particulares effectus.

D. THOMAS, prima parte, quæstione sexagesima septima, art. quarto, ad secundum, informitatem illam, specialis, ac determinatæ virtutis carentiam ad particulares effectus esse docuit.

Et idè est dicendum, quod vt Dionysius dicit, illa lux fuit lux Solis; sed adhuc informis quantum ad hoc, quod iam erat substantia Solis, & habebat virtutem illuminatiuam in communi; sed postmodum data est ei specialis, & determinata virtus ad particulares effectus.

Et quæstione septuagesima, articulo primo, ad secundum, inquit.

Si autem lux primo die facta, intelligitur lux corporalis, oportet dicere, quod lux primo die fuit producta secundum communem lucis naturam; quarto autem die attributa est luminibus determinata virtus ad determinatos effectus: secundum quod videmus alios effectus habere radium Solis, & alios radium Lune;

& sic

Cap. 4. de Di
uinis nomi
nibus.Anno Mūdi
primo.
Die Prima.

Fiat Lux.

a. *Idest, Sol sine absoluta globi densitate, ac luce.*

& sic de alijs. Et propter hanc determinationem virtutis dicit Dionysius, quod lumen Solis, quod primo erat informe, quarto die formatum est.

VIELMIVS præ cæteris, & validis rationibus hanc consolidare assertionem nititur Lectione decima, dicens.

Pro quorum quidem (Diui Dionysij, ac Thome videlicet) sententia confirmanda illud primum facit, quod Solis lux dignissima sola est, que simpliciter & absque vilo additamento lux fuerit nuncupata: deinde, quod omnia, que in presenti ab auctore de dierum, nocturnumque; efficientia narrantur, eidem competere tantummodo videntur. Amplius, & hoc inde conijcimus, quia communis, & vetustissima omnium gentium consensio, primum à Sabbato diem, quem nos Dominicum nuncupamus, quod Dominus in eo triumphator à mortuis resurrexerit; & natus in hunc Mundum identidem sit (licet nocte media, vt se non indigere Solis, & siderum beneficio, ac vt quantis tenebris nostrum genus esset vndiq; circumfusum, hoc modo declararet) Soli tanquam præcellenti, & qui vn à cum Mundo prodierit, iam dudum dedicauit, ac nuncupauit. Et demum positio hæc (quod vbiq; magni ponderis est) patitur satis leuiores incommoda, & pauciores difficultates, reliquis commentarijs, vt qui eos cum hac probè contulerit, spontè testabitur.

a. Sol sine absoluta globi densitate, & luce.

AE G I D I V S, à D. Thoma abscedens, hanc à Dionysio memoratam Solis informitatem ita interpretatus est, vt minorem globi densitatem, fulgorisq; minorem vbertatem eam dixerit, Hexameron secunda parte, capite quinto.

Hic itaque prælibatis dicamus, quod ab ipso primordio illa lux, & omnia luminaria Cæli fuerunt facta secundum suas substantiales formas; & illa materia vnde fuit facta lux, & vnde fuerunt facta luminaria in Cæli, fuit magis spissa, quàm alij Cæli, sed non erat tantum spissa, quod luceret. Quando ergo dixit Deus, Fiat lux, & facta est lux, illa materia (vt facta est lux) fuit magis densata, & inspissata, quàm prius esset, vt tunc inciperet lucere, cum prius non luceret. Si ergo queritur, quomodo facta sit illa lux, prout in titulo capituli proponebatur, dicimus, quod fuit facta per inspissationem, & condensationem sua materia, non per accceptionem alicuius alterius forme substantialis: rarum enim, & densum non sunt forme substantiales, sed accidentales: fuit ergo illa lux à principio producta secundum suam substantialem formam; sed non lucebat, quia illud corpus, quod dicitur factum lux, ab ipso primordio non erat ita densum, & spissum, quod posset lucere: sed cum dixit Deus, Fiat lux, fuit eius corpus sic densatum, & inspissatum, vt luceret. Et Post

In sequenti capite.

Erat enim (vt diximus) in illa parte Cæli, vbi facta est lux, materia magis densa, quàm in quavis alia parte illius orbis, sed non erat ita densa, nec erat ibi tanta aggregatio luminis, quod luceret: sed quando Deus dixit, Fiat lux, materia illa fuit magis condensata; & ex hoc lumen fuit ibi magis aggregatum; & ex tunc incepit lucere. Postea quarta die, quando Deus ex illa luce fecit Solem, materia illa fuit adhuc magis aggregata, & magis condensata, & lumen fuit ibi amplius multiplicatum, vt ex hoc amplius luceret: ergo nec in productione lucis ex sua materia, nec in productione Solis ex illa luce facta, est variatio secundum substantialem formam, sed solum secundum maiorem condensationem, & secundum maioris luminis aggregationem: nam quilibet orbis Cælestis, secundum se totum, est de natura lucis; propter quod idem est orbem Cælestem in aliqua sui parte condensari, & lumen ibi aggregari; & idem est stellam esse densiorem partem sui orbis, & esse aggregationem luminis in suo orbe.

Amplius de D. Thomæ sententia hoc tulit iudicium.

Dicunt tamen aliqui informitatem illam fuisse quantum ad causalitatem, quia lux illa primò facta erat substantia Solis, & habebat virtutem in communi, sed postmodum data est ei specialis, & determinata virtus, quantum ad particulares effectus. Sed vel hoc est idem cum dicto nostro, vel est sine causa positum: nam cum tradunt Philosophi influentiam esse à luminoso, si fuerit ei data specialis virtus ad influendum, & causandū, fuit ei specialis illuminatio addita, quia cum possumus aliquid naturaliter saluare, non oportet ad miraculum recurrere. Propter quod dicemus, quod illa lux erat informis, propter minorem luminositatem: facta autem inde Sole, dicitur fuisse formata propter maiorem luminositatem; qua aucta, cum influentia sit à luminoso, potuit illa

Cap. 4. de di
uinis nomi
nibus.

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Fiat Lux.

a. Ideſt, ſubſtantia Solis luce exigua prædita, ſine virtute ad progignendos influxus.

illa lux habens maiorem luminofitatem in multos effectus, in quos non poterat propter minorem luminofitatem, dum dicebatur eſſe informis.

a. Ideſt, ſubſtantia Solis luce exigua prædita, ſine virtute ad progignendos influxus.

Dionyſius Carthuſianus & Pererius D. Thomæ & Aegidij ſententiam cõplicaffe viſi ſunt, cum prima die Solem abſolutum quidem quantum ad ſubſtantiam, ſed non quantum ad formam, amplitudinem, atque decorem, nec ſplendidiſſima ſua luce referunt, & abſque virtute ad gignendos influxus, manaffe tradunt. Diſcrepant quidem ab Aegidio, qui iubar non apprime condensatum exiſſe opinatur: à Diuo Thoma verò, qui ab exordio Solem congrua ſibi luce decoratum maluit.

DIONYSIVS Carthuſianus Enarrationibus in Geneſim, art. nono. *Fiat lux, ideſt, ſubſtantia Solis lucem aliqualem recipiat. Sol enim, quantum ad ſubſtantiam ſuam, factus eſt in principio, ſed non ſplenduit clarè.*

Et poſt, articulo duodecimo.

Dicuntur autem luminaria facta, non quòd tunc creata ſint, aut ex materia præiacenti produ- cta, ſed quia tunc acceperunt plenariam lucem ſibi congruentem, & virtutem actiuam perfectam ad determinatos, variosq; producendos effectus in inferioribus iſtis, vt dictum eſt plenius.

Pererius Commentarijs in Geneſim, libro primo, ſententiam illam, quæ lucem primigeniam, lucem ipſam Solis informem, nec abſolutam extaſſe aſſeuerabat, pluribus nititur munire argumentationibus; quarum argumentum ex ipſiſmet lucubrationibus deſumptum ad hæc redigi poteſt.

Primũ, quòd ſententia iſta fuerit Dionyſij Areopagite, D. Thomæ, & Dionyſij Carthuſiani (locis iã adductis) auctoritate cohoneſtata. Deinde, ordo quidẽ naturæ poſcebat, vt primum exornaretur Cœlum; vnicum igitur, & maximum ſuum ornamentum recepit, lucem nempe Solis; nam elementum ignis, vel nubes lucida, Cœli ornamenta nõ ſunt, nec effici ſine miraculo poſſunt. Amplius cum Sol vniuerſaliſſima ſit generationis & cõſeruationis rerum omnium cauſa, conueniebat profectò, vt & primo die crearetur. Deinde nomen lucis abſolutè, Solis lumen ſignificat propter eius pulchritudinem, & efficaciam; idq; cum apud Scripturas, tum apud gentes in vſu eſt. Ad hæc, cum lux hæc primigenia eadẽ munera obierit, ſeparandi nõpe lucẽ à tenebris, & diem à nocte, quæ quarto die aſſignantur Soli, argumento eſt, quòd ipſa omnino lux Solis extiterit. Insuper, ſi ea, quæ Deus patrauit his diebus, perfeuerarunt ſemper, igitur lux ea ipſa fuit lux Solis, quæ nunc irradiat Mundũ, diſtinguit diem à nocte, & facit vespere & mane. Adhuc & dies Dominica, in qua edita eſt lux, denominata eſt dies Solis, quòd in ipſa vere effectus fuerit Sol. Tandem omnis alia ſententia inexplicabilibus difficultatibus inuolui cognoscitur. Quæ autem extarit ipſa Solis informitas, & quid ei ſuperadditum ſit in quarto die,

PERERIVS ipſe, recitata ſententia Diui Thomæ, his addit.

Quibus addi poſſet quarto die acceſſiſſe Soli eam, quam poſtea habuit, magnitudinem, figuram, & pulchritudinem. Non enim primo die globus Solis vſquequaque accenſus eſt, ſed aliquatenus tantum: quarto autem die totus eſt ſplendiſſima luce completus, peculiare item vires, & influxus, maiorem quoque copiam lucis, applicationemq; ad ipſum proprii motoris, qui proprio Solis motu eum circumageret. Ad hæc numeroſiſſimum comitatam aliorum ſyderum & Planetarum, quorum motus, vt Aſtronomi tradunt, ſecundum motum Solis diſponi,

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Fiat Lux.

a. Ideſt Sol, longè ampliori quàm nunc fulgore coruſcans.

diſponi, & dirigi videntur. Quarto die cœpit Sol dare ſigna, & præbere præſagia futurarum tempeſtatum, & effectuum naturalium: tunc incipit quadripartita variatio anni, hoc eſt Hyemis, Veris, Aęſtatis, Autumni: Tunc cœpit diſſimilitudo, & inæqualitas dierum; nam primi tres dies fuerant omnino æquales, & vniformes. Tunc denique acceſſit dependentia Lunæ à Sole: nam pro vario Lunæ congreſſu cum Sole, vel ab eo digreſſu, variè lumen eius commutatur; variis quoque Solis cum reliquis Planetis concurſus, & coitio, varios parit influxus, & effectus.

CATHERINVS Enarrationibus in primum caput Geneſeos, à prædictis Doctõribus deficiens, Solem tum iubare, tum lucis fulgore, tum ad influendum virtute, abſolutum, perfectumq; primo die manaffe reputauit. Amplius verò ea, quæ de Solis geneſi quarto die enarrat Moſes, per recapitulationem ſcripta exiſtimauit.

Super eſt ergo vt cum D. Dionyſio, & alijs plerisque id aſſerentibus, per hanc lucem intelligamus Solem ipſum, quem aſſidue cernimus tam admirabilem.

Et paulo poſt.

Nec obſtat, ſi hæc Solis creatio quarta die commemoretur, vbi dicitur; Fecitque Deus duo luminaria magna, Solem vt præſet diei, &c. Si enim diligenter aduerteris, non dicitur ibi factum fuiſſe Solem in illa die, ſed rememorando, ſeu (vt melius dicam) recapitulando circa luminaria Cœli, narratur quæ in illa die quarta iam facta inueniebantur.

a. Sol longè ampliori quàm nunc fulgore coruſcans.

STEVCHEVS in ſua Coſmopœcia à cunctis Doctõribus abſcedens, nouam, ac mirificam inuexit de luce priſca ſententiam. Primoque die Solem coruſcantiffima luce, multoque ampliori ea, qua nunc fulget, decoratum, ac omnino abſolutum prodiiſſe cenſuit: Lunã porro & aſtra inchoata eſſe, atq; in quarto die completa, in eoq; etiam de Solis genitura repetitionem fieri; idque nec nouum eſſe pluribus ex Scriptura deductis exemplis nititur demonſtrare.

Prima igitur ex aquis genita res lucida ſubſtantia fuit. Hunc fuiſſe Solẽ vna tantum deterret, plures autem alie mutant, perſuadentque nos aſſerere rationes. Deterret, quòd quarta die ſatum eſſe Solem, Lunam, & Stellas, Theologus videtur dicere. Quòd autem in contrarium, tantum non vociferatu magno nos attrahunt rationes; hæc cumprimis ſunt, quòd ſolus Sol (dictus quia luceat ſolus) lucis corporea eſt genitor. Solus is ignis cœleſtis, vna terreſtris Mundi lucerna, quam ſuper candelabrum Mundi, vt ab omnibus videretur, poſuit Deus. Deinde cum à principio Cœlum, ac Terras creatas dixerit, gradum hunc primum dans Cœlo creationis, non poſſumus non eadem ſententia, ac cogitatione Solem comprehendere. Cum Cœlo enim creatum eſſe Solem, quoniam Sol, & ſtellæ ſunt Cœlum, neceſſe eſt. Qui ergo primum dedit locum in creatione Cœlo, dedit etiam Soli. Et poſt. Hunc primum ex æteruo debuit auctor producere, cuius illuc incubuiſſe prudentia cernitur, vt ante particulares effectus, vniuerſales cauſas excogitaret. Sicut autem vnde cuncta depromeret, terram & aquas primas iecit: ſic quo æterum, animalia, plantas conderet, Solem iſtarum rerum præmiſit genitorem. Deus, Sol, & Homo, gignunt hominem. Et poſt. Iam in Theologia Moſis, idem eſt nomen, effectusque Solis, atque lucis: etenim cum de Sole ſcribit idem, vt luceant ſuper Terra, eandem vſurpat vocem, atque cum prodit primo lucem fuiſſe. Illic, Fiat Or, ideſt lux: hic Iehair ad lucendum, vel vt luceant. Et poſt. Deinde idem eſſe & apud Moſem, & cæteras gentes, lucem, atque Solem, ſatis, ſuperque docet loquendi conſuetudo. Latini lucem vocant diem, vt ab eodem lucem, atque diem effici monſtrant. Moſes autem, quod maximo eſt argumento illam primogenitam lucem fuiſſe Solem, idem munus huic primogenitæ rei attribuit, atque ei, qua die quarta eſt creata. Vtrique datur munus fugandarum tenebrarum, vtrumque ad efficiendum diem creatur. Vtroque dies à nocte ſeparatur. Et poſt. Quid quòd alijs Scripturæ locis Sol vocatur lux: vt Hieremię capite quarto; Aſpexit Cœlos, & non erat lux in eis. Et poſt. Eo etiam probatur lucem corpoream, ideſt Solem, intelligendam hic primo creatam, quòd omnes Propheta, qui locuti ſunt de creatione, aut res creatas nominarunt, Solem pro luce expreſſerunt. Palmus centeſimus quadageſimus octauus, commemoratis Angelis, ait; Laudate

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Fiat Lux.

a. Id est, Empyreï splendor.

date est Sol, & Luna. Concludit igitur, cum autem lux ista nostra manet ab igne, à nubibus collis, à syderibus, à Luna, præcipua tamen visibilia sunt Sol & Luna. Ut ficticia sit, & à non considerata Scripturarum loquendi consuetudine profecta, nescio quæ nubecula, & materia quedam luminosa, ab Hebræis, & nostris ascita non multis.

Hoc est summarium rationum à Steuco proluxa oratione deductarum, cum fuisset verbis excerptum. Prosequitur amplius demonstrare, ea quæ quarto die de Solis generura narratur, per repetitionem tradi, pluribus Scripturarum locis in exemplum adductis, quæ in explanatione quartæ diei à nobis afferentur.

Tandem Solem ipsum inusitato, amplissimoque fulgore coruscasse, post plura hæc demonstrat.

Verique est simillimum, primum illum diem fuisse ardentissimum, quod id & diuinus impulsus vrgeret, & nubes, ac vapores, qui Solis ardorem retunderent, pauci, & perexiles essent. Eadem flagrantia, rapidisque astus est cæteris diebus consecutus. Eoque animalia ex humo vehementer concallescunt, & confota, assatum pullularunt. Cuius rei plura postea, natura referens, & sequens ortus suos, dedit exempla. Eas enim terras nouimus, & varietate formarum, & numero plures bestias edere solitas, in quas potentius Sol, ac radios, ardores suos dirigeret.

a. Lux Empyreï splendor.

Comperij Patres, quod mihi valde mirandum visum fuit, qui lucem præscam primordiali die fatam, lucem ipsam Empyreio insitam fuisse existimant.

B R V N O Carthusiæ Patriarcha libro de Nouis, capite secundo, id primus in finauit, cum dixit.

Moyse duos Cælos posuit. Ait enim; In principio creauit Deus Cælum & Terram. Ecce unum. Secunda die fecit Dominus firmamentum in medio aquarum: diuisitque aquas, quæ erant super firmamentum, ab his, quæ erant sub firmamento: vocauitque firmamentum Cælum. Ecce alterum. Et hoc quidem est illud Cælum, quod per Solem, Lunam, & Stellas, quæ in eodem fulgent, nostris oculis reuelatur. Primum enim Cælum de hoc Mundo videre impossibile est; quoniam hoc quod videmus, inter nos, & illud positum est. Sed cuius excellentiæ pulchritudinis illud esse putabimus, cum huius inferioris tantam esse videamus? Et primum quidem Cælum statim eadem die factum, & illuminatum est, dicente Domino; Fiat lux, & facta est lux. Hoc autem tertia die postquam factum est, Solem, Lunam, & Stellas suscepisse narratur. Erat igitur sine lumine usque ad hanc diem: præsertim cum aquis omnia continentibus nondum apparet arida. Tertia namque die dictum est; Congregentur aquæ, quæ sub Cælo sunt, in locum unum, & appareat arida. Nondum igitur arida apparebat, quia nondum firmamentum lumen habebat. Primum verò Cælum iam luce sua fulgebat: illa autem lux, diés à Domino vocata est: dicente Scriptura; Vocauitque Dominus lucem diem, & tenebras noctem: diés autem sine luce esse non potuit. Quo autem instrumento lux illius Cæli, & illius diei facta sit, cum nondum Sol, & Luna, vel aliqua luminis instrumenta facta fuissent, dubitari potest. Legimus tamen, quod Mundus ille non egebat lumine Solis, quod & nox non erat illic: ubi enim Angeli sunt, tenebræ esse non possunt. Nam de sanctis dictum est, quod Fulgebunt sicut Sol in Regno Dei. Ipse quoque Diabolus tunc niger, & tenebrosus, propter nimiam claritatem prius Lucifer vocabatur. Vbi igitur tot Soles sunt, iste Sol ibi necessarius non est.

Matth. 13.

G V L I E L M V S Parisiensis primæ partis de Vniuerso, parte prima, cum in capite quadagesimo Tenebrarum nomine, vt supra recitabamus, carentiam lucis in Empyreio interpretatus esset, in capite quadagesimo primo hæc adiecit.

Quod si de hac luce corporali dixit Deus, vt fieret lux, conuenientius intelligitur hoc de splendore Empyreï Cæli, quam de alia luce corporali: licet quibusdam visum sit, quia de luce quadam intelligitur hoc; quoniam dicunt fuisse quasi nubem lucidam, & eius reuolutionem, vel in aquis, vel super aquas factam esse: ac designatam primam diem. Hic autem sermo valde incredibilis est, cum omnino nulla utilitas appareat lucis illius, neque

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Fiat Lux.

a. Lux ipsa Solis, non adhuc suo globo insita.

neque reuolutionis suæ; non enim erant animalia, vel homines, quibus lucret, aut horas, & cæteras partes designaret. Amplius. Quid factum est postmodum de luce illa? si enim expleta prima die, statim destructa est, tanquam ociosa fuit; si postmodum, vt nonnulli dixerunt, corpus Solis ex illa factum est, sequantur multa, quæ videntur absurdissima. Vbi enim esset fabricatum corpus Solis ex illa? Si enim ubi ipsa creata est, qualiter transferri potuit per Cælos medios ad Cælum Solis quarta die? Non enim modicum fuit corpus lucis illius, cum ex ea formandum esset corpus Solis, quod constat esse tantæ magnitudinis: sed de motu illius, num esset naturalis, vel violentus, vel voluntarius, questionem habet. Tu autem quicquid horum ponatur, vides, quæ inde sequantur. Amplius. Propter quid laudata est bonitas lucis illius, si non eousque bona fuit, vt placeret Creatori permanentia ipsius? Non enim eousque attollenda erat bonitas, cuius permanentiam Creator non approbavit. Conuenientius igitur intelligitur lux illa fuisse vel spiritualis illa illuxio Solis intelligentiæ, quam dixi, vel splendor, quo illustratum est Cælum Empyreum, ex vtralibet causarum antedictarum noueris. Neque enim substantiæ Angelicæ in nocte suæ imperfectionis diu relinquenda fuerunt: neque Cælum Empyreum absque luce esse debuit: cum eius habitatores ad lucem creati essent. Non enim decet lucidos habitatores tenebrosa habitatio: sicut neque de conuerso tenebrosos inhabitatores lucidæ mansiones. Apparet etiam ita esse ex contrariis ex proportione. Sicut enim habitatio obtenebratorum, scilicet Infernus, tenebrosa est, & fuit, ex quo factus fuit Infernus, quemadmodum doceberis in sequentibus: sic habitatio contraria in luce illa, scilicet quam prædixi, iucundissima, non debuit esse tenebrosa. Amplius. Quis est qui habitationem adificet, vel hominibus, vel etiam animalibus, & non eam ornet, atque decoret, omni modo paret pro congruentia illorum? Decorandum igitur fuit splendore Empyreum Cælum, & etiam tanto splendore, vt tota subiaccens ei habitatio usque ad nonum Cælum inde claresceret.

A L E X A N D E R Halensis rapi in hanc sententiam videtur, secunda parte quæstione quadagesima quinta, membro secundo, cum ait.

Dicendum est, quod Cælum Empyreum continetur nomine Cæli: sed sicut Angeli quodammodo dicebantur informes, priusquam reciperent formam gratiæ; quæ nomine lucis designatur: ita & Cælum Empyreum poterit dici informe; quousque Dominus in formam perfectam redigeret, dicendo; Fiat lux &c. Et secundum hoc nomine lucis, non intelligitur tantum lux, quæ distinguit per reuolutionem sui noctem, & diem: sed etiam lux distincta à tenebris: quomodo Cælum Empyreum est lux distincta: tenebræ enim hic fiunt in aère, aqua, & terra: ibi autem non.

a. Lux ipsa Solis, non adhuc suo globo insita.

Patrum quamplures, qui Scripturæ sacræ autoritatem ad eò venerantur, vt ab ipsius plano sensu recedere non audeant, quamquam prodigiosus, ac probabilitati repugnans aliquando videatur, simplici Moysi narrationi innixi, quæ habet; Fiat lux, & facta est lux: Et post, Fiat luminaria, & fecit Deus luminaria: in hanc proficiscuntur sententiam, vt prima die lucem ipsam Solis sine globo manasse, quarta verò globos ipsos conflatos fuisse, interpretentur; ea sola ducti ratione, vt literarum sacrarum auctoritas inconcussa persistat. Adducam primo loco Poetas Ecclesiasticos, qui genesim rerum percententes, hoc ipsum in finauerunt.

T E R T V L L I A N V S, Carmine heroico in quatuor Geneleos prima capita: quod Fabritius Cypriano ascripsit, & fortè perperam, cum magis Tertullianicum, quam Cyprianicum stylium redolet. De prima die.

Deus super aquora vasta meabat,
Dum Chaos & nigra fuscabant cuncta tenebræ.
Has dum disungi iussit de cardine, fatur:
Lux fiat, & claro nituerunt omnia Mundo.
Quum Dominus primi compleisset facta diei,
Condidit albertem nebulis nascentibus axem.

Et Post.

P p p

Quarta

*Quarta dies generat Solis cum lampade Lunam,
Et Stellis tremulo radiantibus lumine fingit.*

GREGORIVS Nazianzenus in laudem Virginitatis.

*At tu consilio parens bone Christe paterno,
Singula sede sua rectè discreta locasti.
Condita principio lux est, ut gratior esset
Tota operis moles, iucundo lumine fulgens.
Postea tornasti (facinus mirabile) Cælum,
Perspicuum Solis radijs, Lunæq; rubentis.
Namque illum sparsa iussisti luce per Orbem
Fulgere humano generi, cursuq; notare
Horas, atque suo distinguere tempora motu.*

CLAVDIVS Marius Victor Commentarijs in Genesim, lib. primo.
De prima die.

*Quum lux immissa supernè
Emicuit dicente Deo, discretæq; nigrum
Vmbra peplum retrahens, summo discessit Olympo.
Tum diuina diem appellans prudentia lucem,
Indidit & tenebris obscura nomina noctis:
Sic facta vna dies de mane ac vespere primo.*

De quarta.

*Iam tribus exactis, motu succensa citato,
In flammis, ignisq; globum se cogere iussa est
Solis prima dies, fundataq; semina lucis
Punicos roseo sparserunt fomite crimes.*

ALCIMVS Auitus Viennensis Archiepiscopus, libro primo de initio
Mundi, & primorum Parentum creatione, cap. primo.

*Cedebat iam obscura dies: varioq; colore
Plurima distinctum pingebat gratia Mundum,
Temporibus sortita vices: tum lumina Cælo
Fulserunt, alterno Solis, Lunæq; meatu.
Quin & sydereus nocturno tempore candor
Temperat horrentes aëthrorum luce tenebras.*

DRACONTIVS Hexameron libro primo, de prima die hæc habet.

*Principium factis lucem dat lucis origo,
Quæ Mundo vita præmissa est principe luce,
Quæ totum præcessit opus, quod continet orbis,
Quæ Solis præuenit iter, Lunamq; coruscantem,
Cuius iussit ope clarescere cuncta creata.*

De quarta verò hæc subiungit.

*Aurora iam quarta dies permanserat vndis,
Et rutilante polo compresserat astra rubore:
Mox Solis radiare globum iubet igne salutis,
Flamma salutaris perfundit lumine Mundum.*

SYBILLINA Oracula libro primo.

*Primum, quænam sit origo
Mundi, dicere me Deus imperat. Ergo scienter
Ne mea mortalis temnas præcepta, cauto.
Supremum Regem, qui Mundum condidit omnem,
Sic fatus, fiat: factumq; est, namq; locavit
Quæ cingatur aquis, & cingat tartara, terram:
Dulce dedit lumen: Cælum subuexit in altum:
Et mare cæruleum explicuit: Cælumq; venidens
Aëthrorum clara cinxit, densaq; coronat.*

Poëtæ igitur Ecclesiastici digestionem Orbis enarrantes, lucem primùm, deinde Cælum, tandem Solem manasse perspicuè tradunt, ac manifestant. Quamuis primæ diei lucem, quartæ verò Solem non omnes ita clarè, sed Tertullianus, & Claudius Marius tantummodo ascripserint.

BASI-

BASILIVS conspicua, ac diferta oratione primus hanc tradidit sententiam: cum siquidem Homilia secunda Hexameron ea verba, Dixit Deus, Fiat lux, sic interpretatus esset.

Prima Dei vox lucis naturam creauit, tenebras dispulit, Mundum illustrauit, & exhilarauit, vniuersis continuo gratum attulit, iucundumque conspectum.

Quibus apparet, lucis nomine lucem ipsam Solis corpoream Mundum illustrantem intellexisse: Homilia deinceps sexta luminarium nomine Solem & Lunam capiens, hanc suscitavit difficultatem.

Si lucis ortus Solem anticipeauit: cur nunc Sol, ut luceat super terram, exortus esse dicitur?

Cui ita satisfacit.

Non aduersantur hæc illis sanè, quæ de luce sunt dicta. Tunc enim ipsa natura lucis producta est: nunc autem hoc Solis corpus ed conditum est, ut illi primogenitæ luci vehiculum esset. Nam ut alia, diuersaq; sunt, & non eadem, ignis, atque lucerna: & ignis quidem illuminandi vim obtinet, lucerna autem idcirco facta est, ut vel moderatam lucem subministraret egentibus; sic & illi purissima, sincera, immaterialique luci cœu vehiculum nunc ipsa luminaria sunt extructa.

Prosequiturque amplius, suam declarans sententiam his verbis.

Atqui incredibile nemini videatur, & à fide abhorrens, quod dictum mihi est, aliud nimirum quiddam esse à luce splendorem, aliud item corpus subsidens luci, ac subiectum. Primum enim res omnes compositæ sic à nobis diuidi solent, in ipsam essentiam susceptivam, & in eam, quæ ipsi accedit, qualitatem. Ut igitur diuersa sunt hæc natura, albedo inquam, & corpus dealbatum: sic & ea, quæ modò diximus, differunt quidem; vnita tamen sunt potentia Creatoris. Itaque ne mihi dixeris, fieri hæc non posse, ut lux à corpore Solis separaretur. Neque enim ego lucis à Solis corpore separationem mihi ac tibi possibilem esse dico: sed asserendum esse censeo, quæ mentis sola agitatione, cogitationeque disparari à se possunt, ea re ipsa seungi facultate Creatoris, vtriusque nature posse.

Amplius exemplis, & obtestationibus id comprobatur: exempla duo adducit: Primum ignis in rubo ardentis, nec comburentis.

Nam, & ignis vim vstiuiam ab eius splendore, tu quidem ipse separare minimè uales: Deus autem volens similitudinem suam reddere sibi attentiorum illo admirabili spectaculo, in rubum ignem splendore solùm agentem, otiosam autem flagrantem, vrendique facultatem habentem immisit.

Alterum ignis post Mundi consummationem, quo tempore seiuictis proprietatibus fulgoris, & ardoris, lucem beatissimè præbebit, ardorem verò damnatis.

Vnde arcana quædam doctrina nos docet, cum pro ijs, quæ in vita gessimus, mercedes nobis retribuentur, naturam ignis in hæc distributum iri: Lux sanè iustis in perennem, & peramanam fruitionem cedit: è diuerso, supplicio addicendis seorsim attribuetur vis vstiua.

Auctoritatem etiam deducit ex Psalterio mirificum hoc factum comprobantem. David siquidem vocis, hoc est præcepti, imperijque diuini vim amplificans ait. Psal. 28. Vox Domini intercidentis flammam ignis, &c. Neque his contentus D. Basilius, ad vberiore doctrinam ex Lunæ similitudine lucem à corpore, globoque suo seungi posse, lepidè demonstrat, dicens.

Ad hæc, tamen ex Lunæ affectibus, eorum quæ in questionem posuimus, inuenire possumus fidem. Deficiens enim deliquio Luna, decrementaque suscipiens, non corpore toto absumitur, sed lumen, quod accesserat, ipsa deponens, iterumque assumens, speciem nobis incrementi, decrementique exhibet. Enimvero corpus Lunæ haud absumi, cum in deliquio est, argumento dilucido sunt ea, quæ nunc cernimus.

Et post inquit.

Et noli mihi proferre lucem aduentitiam esse Lunæ; propterea quòd imminuitur quidem, cum Solem versus motu cictur: accrescit autem, cum ab eodem discedit. Non enim hoc in presenti nobis inuestigandum proponitur, sed illud, esse aliud Lunæ corpus, aliud lucem ipsius, quæ lucet. Tale aliquid mihi cogita & de Sole, præterquam quòd is semel acceptam, sibi que attemperatam lucem nunquam deponit. Luna verò continue quasi seipsam expolians, atque vestiens luce, & ea quæ de Sole dicta sunt, vicissitudinibus suis hisce per se confirmat.

GREGORIVS Nazianzenus Oratione in nouam Dominicam, & est quadragesima tertia.

Nam cum Deus hunc ex visibilibus, & inuisibilibus rebus constantem Mundum, hunc inquam, magnum, & admirabilem maiestatis suæ præconem fingere ac construere voluisset, æternis quidem nullum aliud lumen quàm seipsam præbuit, (Quid enim secundo lumine opus ijs erat, qui maximum habebant?) inferioribus autem, atque humanis primam huius luminis vim protulit; (Conueniebat quippe magno lumini opificium suum & lumine auspiciari) quo tenebras, vastamque illam rerum congeriem, & confusionem omnia occupantem, sol-

uit, ac depulit. Nec verò id organicum à principio, nec, mea quidem sententia, solare protulit, verum incorporeum, & Solis expers: sed postea ad Orbem terrarum illustrandum Soli traditum est. Nam cum in alijs rebus hanc rationem tenuisset, ut materiam prius conderet, ac deinde eam forma conuestiret, ordine videlicet, ac figura, magnitudineque unicuique rei impositis: hic, ut maioris cuiusdam miraculi specimen ederet, formam materiam priorem protulit: (forma enim Solis lumen est) ac postea materiam induxit, Solem hunc nimirum, diei oculum, fabricatus.

N I C E T A S eoloco.

Atque hoc sensibile lumen Deus organicum à principio nequaquam ostendit, id est, quasi in organo quodam, & corpore (veluti in vase) circumscriptum, & conclusum, quale nunc cernitur, cum Solis orbe continetur, verum incorporeum, ac Solis expers. Nam cum nondum Solari orbe circumscriptum esset, incorporeum erat: hoc enim significat & v. l. 107: postea ipsum Soli ac syderibus dedit, hoc est, primigenium lumen illis luminaribus summus Architectus imposit: non quod luminis alterius inopia premeretur, sed ne lumen illud iners, ac torpidum maneret. Neque enim luminare, lumen ipsum est, sed luminis conceptaculum. Quid autem cause fuit, cur prius lumen, deinde luminis conceptaculum, hoc est, Solarem orbem crearet? Nimirum, ut magnum quoddam, & insigne miraculum ederet. Nam cum in reliquis creaturis materiam prius condidisset (Est autem materia id, quod unicuique rei ad essentiam subiacet, velut quatuor elementa) ac deinde formam indidisset: hic tamen formam prius creavit; hoc est, lumen (Solis enim forma lumen est; Sol autem luminis materia) postea autem materiam effinxit, hoc est Solare corpus, ac Solem diei parentem fabricatus est.

T H E O D O R E T V S in Psalmum centesimum quadragesimum octauum.

Laudate eum Sol, & Luna, laudate eum Stellę & lumen. Symmachus sic explanauit; Laudate eum omnes stelle luminis: sic etiam ceteri. Atqui secundum Septuaginta sic est intelligendum. Prima die lucem Deus fecit, quarta verò luminaria: & propterea seorsum luminis mentionem fecit; non quod per se ipsum consistat, sed quod luminaribus attributum sit. Verum hæc etiam iam supra diximus, hæc Prophetam conuocare non veluti animata, & rationem habentia, sed ut nos in hæc intueamur, Dei; sapientiam discamus; & per omnia, ut ipsi laudes componamus, adhortatur.

I V N I L I V S in Hexameron, sub verbo; Ut sint in signa.

Nam totum illud triduum superius indiscreto cursu sui processu transierat, nullam penitus dimensionem habens horarum: ut potè, quia lumine primario adhuc generaliter omnia replente, nullumque caput habente, quod nunc de Sole accepit, nusquam radij ardentiores illuxerant: & nulla, sub caute, vel arbores, aquis remotior umbra frigebat.

Quibus autem rebus infideret ea lux, nulli innixa organo, ac quo loco fuerit appensa, clarissimè edocet, sub verbo, Fiat lux.

Si autem queratur, inquit, quibus in locis iubente Deo facta sit lux, cum adhuc abyssus omnem terrę amplitudinem contegeret: patet profecto, quia in superioribus partibus eiusdem terrę, quas & nunc diurna Solis lux illustrare consuevit, tunc principalis illa lux emicuit.

Quomodo autem illustraret molem eam aquarum, quæ vsque ad Empyreum ascendisse reputauit ipse.

Nec mirandum nobis, diuina operatione lucem in aquis posse respondere, cum & hominum operatione constet eas sæpius illustrari: nauarum videlicet, qui in profundo maris demersi, ex ore oleo perspicuum sibi hoc, ac lucidum reddunt. Si enim homo talia per oleum sui oris potest, quantam Deus per spiritum oris sui lucem creare posse credendus est? Præsertim cum multo rariores, quam modo in terris videre solemus, aque in principio fuisse facta credendę sint, priusquam in locum essent unum ut apparerent congregatæ.

Glossa Ordinaria hæc eadem compendiosius repetijt.

P R O C O P I V S Gazæus in Genesim, libro primo, disertius hanc Patrum sententiam declarat.

Primò lux in medium adducta est interuentu diuina vocis: deinde demum lucis receptaculum conditum est. Ut enim aliud est ignis, sic aliud est lychnus. Nam lucis, quæ materia caret, Sol quasi corpus factus est. Siquidem & composita diuiduntur in subiectum, & qualitatem, quæ subiecto inheret. Semel autem à Deo composita cum sint lux & subiectum eius, à nobis non aliter, nisi sermone, aut cogitatione dispesci possunt. Ei verò qui vtraque coniunxit, & copulauit, facillè diuisibilia sunt. Cuius rei exemplum luculentum dedit in rubo ardenti; ubi igni vim vrendi abstulit, & solam illuminationis & splendoris virtutem reliquit, ut eo miraculo Moysen conuerteret. His consensit Psalmographus, dicens; Vox Domini dissecat flammam igneam. Cæterum tanta est potentia Dei, ut effectus producere queat citrà substantias. Cum apud Aegyptios tribus diebus omnia inuoluta essent obscurissimis tenebris, lux alma recreabat Israëlitas. Lux illa primogenia, quæ instar fulguris coruscabat ab initio, trium dierum spatium expleuit, & emensa est. Præterea fertur quidam sermo, at occultus, fore in extremo die, ut ignis diuidatur: lux ignea reddetur pijs: vis verò ignis, quæ vrit, attribuetur impijs, ut ea in æternum crucientur. Idem comprobatur Luna, nunc plena, nunc nona existens: qualitate nunc accedente, nunc decedente à corpore Lunari. Certè euidenter conspiciari licet Luna nunc obscurationem, nunc

Psal. 28.

splendo-

Fiat Lux.

a. Id est, Lux ipsa Solis sine globo, sed coruscantior.

splendorem, siue illuminationem, quamuis dicas eam aliena vti luce, quam à Sole mutuetur. Vtunque hæc eueniant, liquido, quæ modo diximus, Lunæ accidere nouimus: Sol ubi semel positus est luce, eam nunquam abijcit, vel deponit. Nam ut existimemus primo Cælo factò, ibidem relictam esse in summo primogeniam lucem, & secundum indignisse Cælum luce, nulla ratio permittit.

A N A S T A S I V S Synaita Commentarijs in Hexameron libro quarto; Dum sensus mysticos contemplatur, lucemque diuinæ essentia, Solem autem hypostasim Christi typum gessisse edifferit; hanc de luce prisca sententiam, quod ipsa fuerit lux Solis sine corpore incidenter detulit.

Nam lux quidem trium dierum præcedentium expansa, ac dispersa per totam vniuersitatem, ostendit lucem increatæ Trinitatis quocumque peruenire, & nullum relinquere locum ea vacuum. Quando autem quarto die fabricatur Orbis Solis, & lux illa, quæ est vbique presens; in eo ponitur, hoc significat, quod diuina illa lux in orbe quodam primùm quidem ponitur obscura ob peccatum Adami, postea autem lucida propter rationem in Deo per hypostasim; in abiectione scilicet, & contempto homine, quem Filius hominis sibi assumet ex tota obscura & tenebrosa humanitate; sed ita quoque, ut non coerceatur in arctum, neque circumscriptur. Quomodo enim lux rursus post eius in Sole posituram quarto die, adest vbique, & per totam Terram expenditur: ita etiam lux Diuinitatis post incarnationem, non est circumscripta, nec contracta: sed rursus sic etiam Deus Christus omnia intuetur, illustratque, & viuificat. Illa enim Dei Verbi hypostasis etiam in carne est operata, & illa etiam ex carne Mundum illustrat. Quartus autem dies, in quo perfectus fuit Sol, &c.

C A I E T A N V S Commentarijs in Genesim.

Et bene nota, quod non est sermo in specie de Sole, Luna, aut Stellis, sed de luce, non alia à luce Solis, Lunæ, & Stellarum, sed aliter significata, ac nominata. Quemadmodum enim Cælum describitur prius natura obscurum, posterius natura formatum luce; ita prius natura describitur facta lux Cælestis, & posterius natura distincta in Solem, Lunam, & Stellas; quia & prius natura est cælestis lux, ut sic, quam sit ipsamet, ut distincta in Solem, Lunam, & stellis.

Aduertas Caietanum, qui cuncta vniuo momento manasse putat, lucem non tempore, sed tantum natura globos præisse existimare.

a. Lux ipsa Solis sine Orbe, sed coruscantior.

Patres alij non tantum lucem eam priscam, Solis lucem fuisse existimarunt, sed eam coruscantiorē putarunt, adeo ut in astra distributa acceptior euaserit.

A P O L L I N A R I S interprete Steuco.

E primogenita, inquit, luce, quicquid purissimum esset, in Solem selegit, reliquum lunæ, & astris deputauit.

T H E O D O R E T V S Quæstione in Genesim quartadecima.

Dominus Deus tum ex his, quæ non sunt, tum ex his, quæ sunt, creare solet. Nam prius Cælum ex nihilo creauit, posterius autem ex aqua fecit. Sic & Terram, quæ prius non erat, produxit: genera verò arborum, & seminum germinare iussit. Igitur & lucem creauit, quemadmodum ei libuit. Sicuti verò firmamento distinxit aquarum naturam, & quasdam sursum collocauit, reliquas deorsum reliquit: sic lucem illam distinguens pro arbitrio suo, luminaria magna, & parua condidit.

Quod autem fulgentissima fuerit, adeo ut ferri ægrè potuerit, edocet post quæstione decimasexta, cum ait.

Lux verò distributa in parua, & magna luminaria, conuenientem oculis animalium splendorem reddit:

A T H A N A S I V S Quæstione in Genesim octuagesima tertia.

Et dixit Deus, Fiat lux, & facta est lux. Lux illa non est Sol: Qualis verò lux sit, audi. Est hæc lux illa matutina, quæ exoritur diluculo, & Mundum illustrat, antequam Sol oriatur. Nec est ut aliquis putet, quod Solis hic splendor sit, qui Solem præueniens statim lucet, & Mundum illustrat, sed hoc illud ipsum est quod dicit Scriptura; Et dixit Deus, Fiat lux; & facta est lux. Hæc lux magna, & splendidissima cum esset, diuisit eam Deus in luminaria illa, Solem, & Lunam, & reliqua.

Et

AnnoMundi
primo.
Die Prima.

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Fiat Lux.

a. Idem, Lux ipsa Solis, sed exilior, & pallidior.

Et post, quaestione octuagesima quinta.

Lucem illam magnam, quam Deus fecerat, in luminaria diuisit: quæ lux hinc inde dispersa, aliquatenus est immixta: quod nisi factum fuisset, non potuissent animalia sustinere magnum inbar, & splendorem tanti ignis. Atque huius quidem rei gratia post Solem, & Lunam sunt animalia creata, ut illius ignis splendorem perferre possent.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim capite primo, cum ante dixisset, quod lux illa primogenia, quæ instar fulguris coruscabat ab initio, trium dierum spatium expleuit, & emensa est, non multo post adiecit.

Ceterum Deus purissimam partem primogeniæ lucis accipiens transulit in Solem; reliquam partem lucis distribuit inter Lunam, reliquaq; astra.

a. Lux ipsa Solis, sed exilior, & pallidior.

Patres alij lucem primò procreatam Solis lucem fuisse asserunt, sed valde exiguam, tenuem, & pallentem, at in Sole post fulgentior euaserit.

TERTULLIANVS libro aduersus Hermogenem, capite vigesimo nono, hoc ipsum insinuauit.

Siquidem omnia opera sua Deus ordine consummauit, incultis primò clementis depalans quodammodo Mundum, dehinc exornatis velut dedicans. Nam & lumen non statim splendore Solis impleuit, & tenebras non statim solatio Lunæ temperauit, & Cælum non statim syderibus, stellisq; signauit, & Mariam non statim beluis frequentauit, & ipsam Terram non statim varia fecunditate dotauit.

AMBROSIUS Hexæmeron libro primo, capite nono.

Aduertimus itaque quod lucis ortus, antequam Solis, diem videatur aperire, (principia enim diei noctis exitum claudunt) finisq; temporum, & statutus limes nocti, & diei videatur esse prescriptus. Diem Sol clarificat, lux facit. Frequenter Cælum nubibus textitur, ut Sol tegatur, ne vltus radius eius apparcat: lux tamen diem demonstrat, & tenebras abscondit.

Et libro quarto, capite tertio.

Mouere autem potest quod ait: Ut fiant luminaria ad illuminationem super Terram, quæ discernant inter diem, & noctem. Quia & supra iam ubi lumen fecit, dixerat. Separauit Deus inter lucem ac tenebras, & factum est vespere & mane dies vnus. Sed consideremus, quia aliud est lumen diei, aliud lumen Solis, & Lunæ, & lumen Stellarum, eò quod ipse Sol radijs suis fulgorem diurno lumini videatur adiungere, quod vel ortus diei potest prodere, vel occasus. Nam ante Solem lucet quidem, sed non resulget dies, qui amplius quoque meridiano sole resplendet. Et post. De die autem vel ipsa Solis flagrantia docere nos potest, diuersam diurni luminis, & Solis esse naturam, & ipsam esse speciem discolorum. Simplex est enim lucis species, ut lumen præbeat.

AVGVSTINVS de Genesi ad literam libro primo, capite vndecimo, hæc eadem (dato quod ea lux corporea esset) de ipsius lucis qualitate existimauit.

Ut quid ergo factus est Sol in potestatem diei, qui luceret super Terram, si lux illa diei faciendo suffecerat, quæ dies etiam vocata est? An illa prior regiones superiores à terra longinquas illustrabat, ut sentiri non posset in terris: atque ita oportebat Solem fieri, per quem dies inferioribus Mundi partibus appareret? Potest & hoc dici, auctum esse fulgorem diei Sole addito, ut per illam lucem minus fulgens dies, quam nunc est, fuisse credatur.

CHRYSOSTOMVS Homilia sexta in Genesim, in hanc visus est incidisse sententiam, cum dixit.

Sol enim clariorem diem efficit, rutilans aureo suo iubare, & radijs, & quotidie speciem suam vigescerem ostendens: & simul atque mane exortus fuerit omne hominum genus ad suorum operum studia excitans. Et post. Deus quarto die Solem fecit, ne putes illum diei auctorem. Nam quod de seminibus à nobis dictum est, & de die licet dicere, quod fuerunt tres dies ante Solis formationem. Voluit autem Dominus & per

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Fiat Lux.

a. Non lux Solis, sed lux quædam ex miraculo à Deo tantum eo in triduo effusa.

per hoc elementum clariorem diei lucem fieri. Et Post. Quid est in præfecturas diei, & præfecturas noctis? Hoc est, ut Sol diem suis radijs clariorem reddat; Luna autem, ut dispellat tenebras, & hominum generi lumine suo præbeat commoditates vtendi suis studijs.

a. Non lux Solis, sed lux quædam ex miraculo à Deo tantummodo in triduo effusa.

BVRGENSIS in Additionibus in Genesim primùm inuehitur contra sententiam asserentem, quod lux illa fuerit nubes lucida, peculiari hac sua ratione.

Sententia illa ex serie literæ non videtur stare; Quia lux significat qualitatem tantum: nubes autem lucida non est lux; licet sit corpus luminosum, vel luminare, & huiusmodi; sicut album non est albedo: vnde in tali lucide nubis productione debuisset exprimi substantia cum sua qualitate, dicendo: Fiat nubes lucida, vel quid luminosum, & huiusmodi. Fieri enim, sicut & esse, principaliter pertinet ad subiectum, seu substantiam. Accidentium enim, prout in Metaphysica traditur, non est esse, sed inesse.

Deinde, & reprehendit alteram sententiam, diffinientem lucem fuisse lucem Solis.

Tum quia si sic, debuisset dicere, producat lux, seu procedat lux, vel producat Sol, seu Cælum lucem; sicut dicitur in hoc capite in his, quæ ab alijs procedunt. Tum quia secundum hoc diuisio lucis à tenebris in prima die facta fuit per circulem motum Solis, sicut in quarta die; & tamen Scriptura in hoc loco attribuit hanc diuisio nem Deo, dicens; Diuisit Deus lucem à tenebris. In quarta autem die attribuunt hanc diuisio nem luminaribus, dicentes, ut diuidant lucem à tenebris. Tum quia maximè inconueniens videtur dicere, quod accidens, seu motus alicuius rei singularis sit in rerum natura, antequam suum subiectum in esse producat.

Quibus concludit.

Ex quibus patet, quod lux in prima die facta, differt à luce Solis, de qua fit mentio in quarta die non solum quantum ad particulares effectus, sed etiam quantum ad essentiam.

Cum inde Basilij sententiam inferuisset, suam his detulit, quasi ex Basilio excerptâ.

Vnde secundum eum, hæc lux non fuit corpus, seu substantia corporea, sed quædam qualitas formaliter illuminatiua, non procedens ab aliquo corpore luminoso, sed solum à voluntate diuina per creationem, prout ipsa litera plano modo significat, cum dicit; Fiat lux. Et Post. Secundum quam positionem Basilij, quæ valde videtur consonare literæ, non est inquirendum quid factum fuit de illa luce prima post creationem Solis: nam adueniente prouisione naturali rationabiliter cessat prouisio miraculosa; sicut & legitur Iosue; Defecit manna postquam comederunt de frugibus terre.

Interposuit nonnulla de motu illius lucis, de quibus infra. Nec reticere potui hanc singularem assertionem à Basilij mente alienam, quanquam eius nomine decoratam.

AVCTOR.

Constitit certè mens diu fatigata, lassatusque calamus, cum de tot sententijs diffidentibus inuicemque repugnantibus in re tam ardua, ac potius variè distracta, quam diffinita, iudicium terre compellor. Afferam tamen, maiore qua possum in tantos Patres, & Doctores obseruantia, de eorum relatis sententijs iudicium. Principiò D. Augustini sectatorumque placitum, lucem primænam Angelum interpretantium, iam supra suo loco reiectum est. Sententias pariter illas, quæ primo die asseuerant, vel Solem prorsus absolutum, & suis numeris cumulatam prodijisse, qualis est Catherini assertio; vel ampliori etiam luce rutilantem, ut est ea Steuci; vel saltē, cum globo ea forma prædito, qua nobis nunc apparet, at sine virtute ad particulares influxus, ut D. Thomas, Vielmius, & Nuperi plures putarunt, vel absq; corporis perfectæ obdensione, seu fulgore, ut Aegidius censuit, tanquã à vero excidētes, reijciendas, ac repellendas arbitror. Primò etenim

Corpora Cœ-
lestia non pri-
mo die con-
flata.

etenim Doctores isti Cœlos cunctos in primordijs temporum, seu prima die proflijf-
se, vt exploratum, certumque existimant; & fortè perperam, cum id maxima indige-
re probatione censeam. Illud siquidem ipsis iaciendum erat fundamentum, opifi-
eem Deum in temporum exordio, orbis cœlestes protulisse, quandoquidem Moses id
non tradit. Cœli nanque nomine cum terra procreati, alij supera cuncta cœlestia non
vt condita, sed quatenus ipsorum genitura erat enarranda intellexere, vt Chryso-
stomus, Cyrillus, Augustinus: Alij Idæas Cœli, vt Plato, Philo; Alij Angelum, vt Au-
gustinus, Eucherius, Hieronymus, Beda, Isidorus, Magister, & alij: Nonnulli Cœli
nomine Empyreum capi voluerunt, vt D. Petrus, Diodorus, Claudianus, Iunilius, Stra-
bus, Petrus Comestor, Lyranus, Toftatus, & Catherinus: Alij tria superna elementa,
sicuti Hugo Victorinus, Richardus; Alij supremum orbem tantum, scilicet Basilium,
Ambrosius, Damascenus. Præterea non solum hi omnes, verum, & Tertullianus,
Origenes, Accacius, Seuerianus, Gennadius, Athanasius, Theodoretus, Damascenus,
Cyrillus, Procopius, Cœlos secundo die compactos edocent; cum clarè enarret
Moses effectum fuisse secunda die firmamentum, quod vocatum est Cœlum, in quo
tandem die quarto astra inſita fuisse produntur. Arduum igitur maximè videretur his
Patribus, lucis nomine non tantum Solem, sed & cœlestia corpora intelligenda fore,
quemadmodum illi pro arbitrato existimarunt. Quapropter euincitur, placitum hoc,
quo cœlestes orbis in exordio temporum, seu in prima die manasse asseuerat,
D. Thomæ tempestate primò emerſisse. At quomodo fieri potuit, vt Ecclesiæ an-
nis plusquam mille ac ducentis id fuerit incomptum, & inexploratum; totque præ-
stantissimi Patres istud non leuiter saltem odorarint? Firma igitur, ac opportuna basi
deſtituta est hæc assertio, quæ vel Solem ante orbis conditum putat, vel certè ante pri-
mum diem, seu ipsa prima die Cœlos manasse, nullo iacto fundamento, nulla auctori-
tate suffulta opinatur. Deinde assertiones istæ sex dierum opera ita distribuunt, vt
vnum prorsus diem auferant, quartumque superuacaneum, vel saltem inopem fa-
ciant, cum in ipso ad Cœli venustationem dedicato, opifex minimè, quod summum
erat & præstantissimum, Solem inquam lucis fontem, Mundi decus, sed tantum Lu-
nam, & sydera, quæ lucem mutuant, condiderit; at propterea Mundum non sex diebus,
sed quinq; ferè Deum diremisse, & venustasse tradunt. Amplius Mosem mendacem
demonstrant, ipse etenim scribit, Dixit Deus, Fiant luminaria; & fecit Deus lumina-
ria: isti vero ex aduerso non luminaria, sed vnicum tantum luminare effectum autu-
mant. Quod autem asserunt Mosem die quarta per repetitionem, genesim Solis enar-
rasse, ex professo verò Lunæ, ac syderum natalia prodidisse; id longè certè à verisimilitu-
dine recedit. Vt quid enim consimul quarto die Solem, Lunam, Sydera, iisdem ver-
bis, eademque narrationis serie producta tradit, si nec simul, nec eodem prorsus die
compacta fuere? Cùm enim vnica & conformi verborum prolotione, Moses Solem,
& Lunam, atq; astra condita perhibeat, arduum profecto est id de Sole per repetitionē,
de Luna verò & astris per veram effectiōnem dictum existimare. Deinde quæ repeti-
tio esse potest, cum prius Solis, vt Solis, genesim, ac munera non explicasset? Nec exem-
pla adducta de Protoparentum plasmatōne, seu de pluribus in Scripturis vel præposte-
ris, vel reiteratis narrationibus, huic assertiōni suffragantur. Debebant siquidem ipsi
repetitionis huiusmodi in ijs, quæ sex diebus creationis Mundi effecta fuerunt, exem-
plum aliquod deferre, ac patefacere; quo scilicet, quod vno die effectum erat, in altero
iteratim, non vt factum repeteretur, sed ipsum vt ante prorsus editum, ac genitum de-
scriberetur. Amplius sententiæ istæ voces ipsas Moses è suo loco diripiunt, siquidem si
Sol primo die manauit Dei imperante voce; quare non inquit Vates, Dixit Deus, Fiat
Sol, sed dixit Fiat lux? Nunquid Solis nomen ei defuit? Quanquam enim Sol, Lux,
Dies se inuicem consequantur, cum à Sole profliat lux, & lux gignat diem, sapiusq; in
Scripturis nomina ista commutentur, & confundantur: diuersa attamen sunt ratione;
nam Sol globum Solis significat; lux verò fulgidam ab eo prodeuntem claritatem; dies
autem tempus, quo Sol super terram degit. Quin & diuersum nomen tam apud nos,
quam apud Hebræos sortita sunt, Sol, & lux; lux nanque Or dicta est, Sol verò Moor,
hoc est, luminare, seu lumen deferens.

Sol quarta
tantum die
conditus.

Cum

Cum igitur in hac Mosis de opificio Mundi historia, discretis omnino diebus Sol &
lux effecta narrentur, diuersoq; admodum loquendi genere eorum productio descri-
batur, quandoquidè de ista, Fiat Or, de illo vero, Fiat Moor, perhibetur: cur non primo
loco lucem, vt claritas est, secundo vero Solem, quatenus vehiculum est lucis, effecta
narrari, rectè ac tuto poterimus existimare, præcipue cum Patres ferè omnes in hanc
interpretationem properarint? Contra præfatos mehercle Doctores prolata hucusque
à nobis rationes non modici roboris, nec parum vrgentes spectantur, vt meritò pro Patri-
bus lucis nomine non Solem, sed lucem ipsam accipiendam diffiniamus. Singulas dein-
de assertiones istas in eo quòd peculiare sunt, censeo redargutioni subiaccere. Solè pri-
mo die conditum, quarto verò specialem virtutem ad particulares effectus natum esse
D. Tho. ac Vielmus asseuerabant. Cæterum ego ab ipsis exoptulo; Num ea pecu-
liaris virtus ex luce, & motu ipsi contigerit, an ex retrograda circumlotione, & congres-
su coitioneque syderum; si ex luce, & motu eam virtutem nanciscitur Sol, certè & primo
die uim ad illuminandum excepit, & supremi orbis raptu secundum ipsos ciebatur:
si ex syderum aspectibus, peculiarique latione; nil igitur Soli quarto die, quod illi
essentiale esset, additum est. Nec qua ratione interpretari nobis liceat, Fiat Sol, hoc
est, Soli ex syderum coitione, seu ex propria conuersione virtus ad speciales effectus tri-
buatur, conspicio. Aegyptij sententia Dei certè sapientiam, atque potentiam, prima
sui fronte denigrare cognoscitur; existimare nanq; Deum primordio temporum Solem
protulisse ita densitatis lucis expertem, ut prorsus non emicaret; inde primordiali die
adeo coëgisse, vt exigue splenderet; tandem quarto ipsum reassumptum magis coar-
ctasse vsquequo fulgentissimo exornaretur lumine, est Deum figulum effingere, qui cæ-
nosam molè, seu argillam super rotā, vel manibus mēbratim cōprimat. Anilem profectò
fabulam, vel infulsum excogitatum eruditissimi, grauissimiq; Patres id censerent. Cæthe-
rini assertio, qui Solem absolutum ac perfectum, cum orbibus cœlestibus, vno excepto
firmamento, primo die manasse arbitratur, & ea quæ de Sole quarta die narrantur, per
recapitulationem prodita autumat; inops ac nutans mihi visa est, cum ipse eam nec
ratione, nec auctoritate corroboret. Quapropter vt suo Marte solo, (cui necdū Vul-
canus arma conflauit) parta derelinquenda est. Quantum enim ad firmamentum
spectat, quod non prima die cum cæteris orbibus, sed secunda congestum sit, sciscitari
possumus, quid eius loco immensum illud spatium occuparit; Num corpus aliud Cœ-
leste? sed quò properauit hoc corpus, cum exilijs firmamentum? si elementum, quo pa-
cto inter corpora cœlestia elementum interiaccere poterat? si vacuum; nonne vacuum
horret natura? sed hæc disertius suo loco. Quantum verò ad inductam recapitulatio-
nem, eam consentaneā non fuisse supra demonstrabamus. Steuci sententia, qua cen-
set Astrorum emolitionem primo die inchoatam, in quartum protractam fuisse, Solem
verò coruscantiori lumine fulgidum manasse; vti recens, & singularis, ita & commen-
titia est existimanda; cum non modo præfatarum sententiarum difficultatibus laboret,
verum adhuc longè maiora subeat, & patiatur incommoda. Deū siquidem vnico die
opus absoluisse, quod patrandum assumpserat, Moses ipse demonstrat, cum ait; Dixit
Deus fiat, et factum est, & vidit quòd bonum est: si enim non absolutum, nec factum,
nec bonum dici poterat. Deinde omnium præfatarum Patrum, ac Doctorum Schola-
sticorum in vnum conspirant, coëuntq; sententiæ, nempe vnumquodque opus singulo
die consummatum prodijſse. Perturbat insuper placitum hoc Mosis literam; ad quid
enim dierum sex enumeratio celebratur, si operum sex non fuit seiuncta constitutio?
Amplius Potentiam, Sapientiamq; Dei in Mundi congestione non extollere, & amplifi-
care, sed deicere, atque obscurare videtur, dum secundis causis, & tempori, rerū ipsa-
rum conflationem ascribit, quæ sola Dei virtute, & momentis, effecta est. Tandè quo
cessit ille coruscantissimus Solis splendor? quonam loco Moses ipsum splendore fuisse
exutum enarrat? Hæc igitur commentitia plane & fabulosa sunt existimanda. Superest
vt quæ ex aduerso proferebantur argumenta diluamus. Nullius profectò sunt ponde-
ris delata à Vielmio, & Pererio fundamenta. Solis solam dignissimam esse lucem, quæ
simpliciter lucis nomen sibi vindicet propter suam vbertatem, pulchritudinem, & ef-
ficaciam; ipsam esse quæ constituat diem, & noctem, munusq; obeat illa. distinguendi,
Qq ipfam

Prædictæ af-
sertiones sin-
gillatim refel-
luntur.

Singulis die-
bus assumpta
opera Deus
absoluit.

Diluuntur
argumenta
Vielmij & Pe-
riij.

ipsam esse quæ postea non tantum in triduo primo, sed & sex diebus, & in temporum decursu fulserit, ipsam ornamentum Cœli, & decus Vniuersi, à Deo ut pulchram, & bonam comprobata; ipsam denique generalissimam esse tum creationis, tum conseruationis rerum cunctarum causam equidem non inficiantur Patres; sed lucem prima die productam esse Solis lucem, luminare verò quarto die conditum ipsius vehiculum extare profitentur. Disceptatio autem seu discrepantia est, quoniam immediatam lucis causam in naturæ constitutione Patres à Mose edocti Deum arbitrantur, Solem verò eius tantum vehiculum perhibent: Hi verò lucem à causa, seu forma sua, à qua nunc in natura constituta prodit, in ipsa primordiali rerum constitutione non disiunctam provenisse tradunt. Quod dies primus, qui nobis Dominicus est, omnium gentium consensione, à Sole, uti eo die procreato, nuncupatus fuerit, imbecillis admodum est argumentatio. Duabus etenim vijs eam elidere ac euertere possumus: Primò nimirum assero, hanc primam fuisse gentilitatis institutionem, quæ verè Theologiæ expers erat, & ignara, sidera quæ in Deos sibi ascriuerat, & dies circumuolutæ hebdomadæ Altris errantibus, ut sibi lubuit, ascripserat. Deinde quod si prima dies Soli assignata fuit, non incommodè id factum sit, cum lux, quæ præstantissima pars est in Sole, à qua vehiculum, seu corpus ipsius omnem pulchritudinem, efficaciam, præstantiamque suscipit, primo die condita narretur. Enimverò si nomenclaturæ ordinem ex ordine quo effecta sunt, deprøpferè prisci gentilitatis Vates, cum vnico tantum, scilicet quarto die, Sol, Luna, errantes Planeta, atque etiã inerrantes stellæ emanarint, quantam seriem dies partiti sunt; quantum ratione primum Soli, secundum Lunæ, tertium Marti, quartum Mercurio, quintum Ioui, sextum Veneri, septimum Saturno destinarunt? Nunquid Deus septima die, qua quieuit ab omni opere, quod patrarat, Saturnum produxit? Puerilia hæc certè sunt, arbitrorque; antiquos illos Vates gentilitatis, vel nullam vnquam de Mundi effectione veram hausisse sententiã, vel eam in hac dierum nuncupatione contempnissè. D. Dionysij dictum non certè à Patribus dissentit, sicuti D. Thomas, & nuperi Doctores reputarunt. Lux est mensura, ait Dionysius, & numerus horarum, dierum, totiusque labentis temporis. Ipsa est enim lux, etsi tunc informis, quod & diuinus dixit Moses, quæ primam distinxit, ac distinxit dierum nostrorum trinitatem. Duo siquidem prodidit D. Dionysius D. Basilio conformia. Primum quod ea lux esset eadem, quæ Solis est. Erat siquidem totius labentis temporis mensura, &c. Quod quidem Solis luci tantum peculiare est. Alterum quod tunc informis esset. Sciscitarer certè quid nomine informitatis contendat Dionysius, & quare potius informitatis nomine non interpretemur carentiam Iubarum seu vehiculi, ipsius lucis tenuitatem palloremque, quam virtutis ad determinatos effectus defectionem, seu quid simile.

I O D O C V S Clithonæus Neoportensis Parisiensis Theologus Commentarijs in caput septimum libri secundi de Orthodoxa Fide Ioannis Damasceni, sic locum Dionysij interpretatur.

Porro sanctissimus Pater Dionysius, cum de luce Solis, prima parte quarti capitis libri de Diuinis nominibus pertractat, inquit; Ipsa (scilicet lux Solis) est ea lux (etsi tunc erat informis, quod & diuinus Moses ait) quæ primam distinxit, atque distinxit dierum nostrorum trinitatem. Vbi asserit eandem lucem, quæ primo die creata est, & trium dierum formationem Solis præcedentium distinctionem effecit, postea in Solis lucem esse formatam.

Accedendum modo est ad excutiendam sententiam illam, quæ lucem priscam nil aliud quam lucem Emphyrei interpretatur. Porro adeo frigidum & peregrinum est placitum istud, ut absque ullo negotio repudiari possit. Peregrinum, inquam, quoniam vetusti omnes Patres uel nullam de Emphyreo memoracionem egisse Mossem statuerunt, utpotè quod ipsi de Mundo tantum sensibili negotium esset, vel si Cœli cum Terra effecti nomine Emphyreum interpretati sunt, illud unde quaque absolutum, suaque coruscantissima, & glorifica luce insignitum prodijisse censuerunt. Frigidum deinde hoc placitum & imbecille cernitur, percunctari nanque possumus, cuiusnam generis lux Emphyrei existimanda sit. Si sensibilis non igitur glorifica, non igitur perennis, non igitur Regia Dei & beatorum digna. Si spiritalis, & gloriosa, quo pacto tenebras totum Chaos obumbrantes potuit expellere? Amplius, qua serie ualuit dies, ac noctes generare? Narratio

ratio equidem Mosis conturbaretur, si post descriptionem Chaos peractam, ipse ad Emphyrei lucis genituram declarandam conscenderet. Voces quinetiam Mosaicæ narrationis, qua dicit Deum diuissè lucem à tenebris, & factum fuisse vesperum, & mane, ad inopinatas, atque extortas significationes pertraherentur; prout ipse Gulielmus prolixiori oratione pertrahere, ac detorquere contendit.

Superfunt modò duæ sententiæ, altera quæ lucem fuisse ignem, seu nubem lucidam interpretatur (has enim duas vnâ esse arbitror, ut supra diserebamus) lucem etenim eam ignitam nubem lucidam extasse asseuerare possumus: Altera verò, quæ lucem eam priscam Solis lucem, sed absque corpore, seu lucis conceptaculo diuina virtute effusam fuisse arbitrat. Prima, mea quidem existimatione, secundum dogmata Philosophiæ & potissimum Platonice, quam omnes ferè vetusti Patres sunt infecuti, probatior verisimiliorque apparet. Nam cum astra ignea, & calida existimentur, non longè abest ab imagine veri ex Chaos primum ignem ad superas partes conscendisse, ac in speciem nubis lucidæ sese demonstrasse, ex qua postea quarto die secundum partium sympathiam astra conflata sunt. Secunda attamen literæ Mosis magis arridere, appropinquareque mihi videtur. Lucis etenim nomine lucem hanc nostram Solis secundum simplicem eius significationem, Solis autem appellatione Solarem globum iuxta consuetam illius vocis acceptionem interpretatur. Sed prima sententia in eo deficit, quod non ita simplicem Mosis literæ intelligentiam insequatur. Hæc autem secunda in eo, quod miraculum astruat singulare, dum sola Dei virtute accidens à substantia, seu subiecto seiunctum extitisse autumat, quod quidem omnis Philosophia, naturalisque ratio ægre audit. Quapropter ego secunda non repudiata, quod Basilij & Gregorij Nazianzeni grauissimorum Patrum auctoritate sit munita, ad primam accederem. Atque ut quoquo modo ambas conciliarem, dicerem, prima die materiem quandam ex summitate elementorum constatam, & ex prædominio igneam. (nam nullum elementum purum profus admittit Philosophia) iussione Dei ex Chaos profiliisse, ad superasque partes euectam effulsisse, expansamque; adeo, ut nullo capiti, seu corpori, sicuti inquit Iunilius, addicta videretur. Quæ quarto die postea conferta, & constipata astra pepererit. Quamobrem lucis nomine lucem ipsam, Solis interpretarer nulli adiunctam corpori, seu globo, apparenti scilicet, nec tamen sine substantia aliqua, sed in ea insitam materie, ex qua compingenda coagmentandaque erant astra, quæ tamen speciem aliquam non præse-rebat, quamuis lux ex sua crassitie nubes lucida videretur.

Ex his ita simul conciliatis sententijs, tertia quæ emergit ac prodit assertio, planum, germanum, conspicuumque omnibus, etiam ineruditis, nullaque disciplina imbutis sensum effert; cum lucis nomine lucem, Solis appellatione Solem, seu luminaris nuncupatione globum ipsum Solis, consueta, vulgataque significatione accipiat. Hæc dierum opera perspicua, ac rata reddit, dum præcepto indicto, diuinoque verbo Fiat, duo abinuicem disiuncta admodum effecta recenset: lucem, & lucis vehiculum, uti egregiè docuit D. Basilus. Quare & quarto die Moses Solem non proprio nomine, quod est Hebraicè Shemesh, eum vocauit, sed luminare. Fecisse enim Deum duo luminaria magna contestatur Moses. Luminare autem Hebraicè dicitur Maor, à luce, quæ Or nuncupatur, quasi lucem deferens, ut aptius hæc duo seiungeret: si enim dixisset Solem, quoddam ex deferente lucem, & luce ipsa aggregatum intelligi potuisset: dum autem dixit luminare, seu lumiferum, expresse lucis vehiculum significauit, atque explicauit. Hæc Mosis scopo, ac præscripto fini multum arridet. Summis profectò viribus Moses, ut Hebræam profariam Idololatriæ deditam, à rerum creaturarum cultu auerteret, contendeat. Apud priscas Gentilitatis nationes nil prorsus inter creata cuncta, quod mortalium mentes in sui venerationem alliceret, pertraheretque magis quam ipse Sol omnium splendorem eminentemque sui præstantiam comperiebatur. Quare Aegyptij omnium vetustissimi, omnium quoque sapientissimi (teste Eusebio de Præparatione Evangelica) existimati fuere, quod eius cultum primi suscepissent. Consultè igitur Moses lucem à Deo prius prolatam, & congestam absque organo primo die tradidit, deinde in ipsius Solis orbe à summo opifice insitam, & coactam demonstrauit, ut probè intelligerent mortales, lucem, qua Sol splendide fulget, totique mirifica in Mundo operatur,

Lucis nomine lux Solis absque globo intelligitur.

Sole facilius quam reliqua Gentiles adorabatur.

ratur, non esse illi connatam, sed à Deo, qui Solē ipsum fabricarat, inditam, & impres-
sam. Quamobrem ei quoque, vt bonorum omnium auctori & principi, ab vniuersis crea-
turis gratias esse rependendas. Hæc insuper assertio ipsius Scripturæ auctoritate ma-
gis comprobari conspicitur; sæpius enim sacra pagina lucem, & lumen, vt quid à Sole
discriminatum memorat. Dauid enim cum dixisset: Laudate eum Sol, & Luna, lauda-
te eum omnes stellæ, demum & lumen adiungit. Tres etiam Pueri in fornace arden-
tium flammaram, Benedicite, aiunt, Sol & Luna Domino, benedicite stellæ Cœli Do-
mino. Et post. Benedicite lux & tenebræ Domino. Hæc ab Ecclesia spōsa Christi,
cui diuina patefacta sunt arcana Spiritus Sancti munere, non dissentit. Ecclesia nanq;
in quotidianis hymnis, cum Deo opifici, de vnoquoque sex dierum opere per singulos
dies collato, gratias refert, in die Dominico ita decantat.

Lucis creator optime,	Primordijs lucis nouæ,
Lucem dierum proferens,	Mundi parans originem.
Deinde quartæ diei Hymnus est.	
Cœli Deus sanctissime,	Quarto die, qui flammeam
Qui lucidum centrum Poli	Solis rotam constituens,
Candore pingis igneo,	Lunæ ministrans ordinem,
Augens decoro lumine.	Vagosque cursus syderum.

Scitissimè certè tradit Ecclesia à Patribus edocta, à Spiritu Sancto afflata, die primo
lucem diei Deum protulisse, vt primordijs lucis nouæ Mūdi pararet originem. Quarto
autem flammeam Solis rotam constituisse, Lunæ ordines, cursusque syderum vagos mi-
nistrasse, aucto decoro lumine, vt Cœlum exornaret, coloreque pingeret igneo. Atten-
das precor, vnanimi planè assensu, ac vno ferè ore, Mosem, Scripturam, Patres, Eccle-
siam idipsum proferre; adeo vt nouas inducere interpretationes, nil aliud sit, quàm à
Mose, à Patribus, ab Ecclesia recedere, eorumque consensionem declinare. Consensio
autem ea est, quòd duo sint, lux & Sol, lux primo die manarit, & Sol quarto die consti-
tus sit. Num autem primogenia lux Dei sola virtute, nulli insita organo, vt aiunt
in Scholis, diffunderetur; an potius insideret in ea materie, ex qua compingendus erat
Sol, quæ tamen materies nullam corporis speciem præfererat, non magni refert hoc lo-
co demonstrare. Minoribus tandem irretitus difficultatibus interpretatio ista, quæ
quæuis alia: tametsi iuxta Peripatetica placita pluribus ipsam incommotis, quàm alia-
rum quamlibet à Scholasticis & recentioribus adductarum nouerim subiacere. Sed
profectò reliquæ etiam & singulæ assertiones Peripateticis ludibrio erunt; siue enim di-
xeris lucem eam fuisse ignem; seu nubem lucidam, ex qua congerenda erant astra; seu
Solem absque determinata virtute ad peculiare effectus, & sine retrograda orbium cir-
cumlatione; aut Solem absolutum, sed sine firmamento, & stellis, & Luna; siue Solem
sua naturali luce minimè præditū, seu etiam fulgentiori, quàm nunc clareat, luce mican-
tem; seu lucem ipsam Solis nulli insitam substantiæ: certè cunctas has sententias Peri-
pateticus vt commentitias rejiciet, deridebit, proculcabit; cum ipse Mundum æternū,
Solemque nullam aliam conditionem, nisi eam ipsam, quam nunc habere conspicit-
ur, tulisse constituat. Verum è contra iuxta Platonica placita sententiæ Nupero-
rum, & Scholasticorum quædam ab Aristotele excogitata essentiam statuētes, quam-
pluribus circumuenientur, atque opprimuntur difficultatibus. Nysseni verò, qui per
lucem ignem; Vgonis, Richardi, & cæterorum, qui nubem lucidam interpretati sunt,
assertiones; nullum in via Platonica discrimen subibunt. Diui autē Basilij, & Nazianze-
ni assertio, qui lucem eam nulli vehiculo addictam, sed diuina virtute editam fuisse pro-
fitentur: quanquam in peripatetica & platonica Philosophia difficultates plures expe-
riantur, in Mosi tamē litera offendicula minimè patiuntur. Tandem in via Patrum
opinionem nouissimorum nullius censendæ sunt auctoritatis, vt potè quæ à quadringētis
hinc annis exortæ sunt. Basilij sententiæ singularis est, cum paucos habeat sectatores.
Nysseni autē & Vgonis acceptissima habetur: nam omnes vetusti Patres platonica Phi-
losophiæ adhaferunt; Astraque ignita esse, & calida, numerosa Patrum classis mirifi-
ca etiam antiquorum Philosophorum consensione accedente existimauit. Conue-
niunt siquidem in hanc sententiæ Hermes teste Cyrillo, Xenophanes, Anaxagoras,
Democri

Fiat Lux.

a. *Idest, Fiat Lux, quæ non de Deo, sed quæ à Deo prouenit.*

Democritus, Metrodorus, Euripides, Diogenes, Parmenides, Heraclitus, Thales, Pla-
to teste Theodoro; insuper Stoici teste Cicerone. Ex nostris Philo, Iustinus, Tertul-
lianus, Basilij, Gregorius Nazianzenus, Ambrosius, Cyrillus Hierosolimitanus, Theo-
doretus, Chrysostrmus, Damascenus, Procopius, Nyssenus, Anastasius Synaita, Iuuen-
cus, Lactantius, Claudius Marius, Alcuinus, Isidorus, Anselmus, Hugo, Richardus,
Magistri duo, & quamplures alij, de quibus in sua Catena.

Cum igitur omnes hæc delatæ sententiæ, in via Peripatetica plurima pariter subeant
discrimina, cumque sententiæ nuperorum Scholasticorum, quanquam Peripateticis placitis
atque hac nostra in Gymnasijs publicis, (& quod mihi magis mirificum videtur, in
Canonijs etiam Cucullatorum) acceptissimis, magis consentanea existat; attamen in
litera Mosi, & in via Patrum arduas habeat contrarietates: E contra verò, cum Nysseni,
& Vgonis opinio iuxta Platonis, & Patrum dogmata sine offendiculis incedat, nec
multum à plano sensu Scripturarum recedat; Diui autem Basilij placitum mirificè di-
uinis literis consentiat, magisque sit existimanda sacre Scripturæ auctoritas, vt inquit D.
Augustinus, quàm omnis humani ingenij perspicacia: profecto summæ ac insignis de-
mentia erit, à Patrum sententijs declinare, vt Nuperorū assertionem teneamus; Cōpin-
gamus igitur nos & coagmentemus sententijs Vgonis, & Basilij, & certe tūm in via Pla-
tonica, tūm in via Patrum, tūm etiam in Scriptura paucioribus difficultatibus inuolue-
mur. Superest tandē, vt priusquam huic disceptationi finē imponā, Burgenfis opi-
nionem rejiciam. Mentem D. Basilij Burgensem non esse assequutum existimo. Tradit
certè Basilij, quòd lux illa non fuerit corpus, seu substantia corporea, sed quædam qua-
litas formaliter illuminatiua, non ab aliquo luminoso corpore, sed solum à diuina vo-
luntate per creationem procedens; sicuti ipse Burgenfis (eius enim uerbis usus sum)
exponit. Sed eam ipsam lucē Solis non fuisse, nunquam prodidit Basilij, cum ipse ele-
ganti narratione posse Deum accidentia à substantijs seiungere, exemplis etiam ignis,
& lunæ adductis, demonstrat: & Nazianzenus ex hoc miraculo potentiam Dei cele-
bret, atque extollat. Ex mente igitur horum Patrum lux ipsa primigenia lux fuit Solis,
Solis orbi non insita. Quòd autem Burgenfis objiciebat; si lux Solis fuisset, debuisset di-
cere Moses, producat lux, vel producat Sol, seu Cœli lucem; uti dicitur in his, quæ
ab alijs procedunt, nullius est ponderis. Existimant enim hi Patres lucem, non à Sole,
seu Cœlo, quæ adhuc non extabāt, sed ex nihilo uirtute Dei omnipotentis manasse. Ad
illud quod secundo loco opponebat, quia tūc diuisio lucis à Tenebris prima die per cir-
cularem motū facta fuisset; illatio hæc neganda esset: poterat enim Deus duplicem lu-
ci Solis motum impertiri, alterum per emissionem & attractionem, antequam orbi
alligaretur, alterum circumlationis, postquam in globo fuisset collocata. Tertium à
Burgense obiectum, quòd accidens siue motus alicuius rei ante suum subiectum tunc
fuisset productū: hoc Deo impossibile non esse assererent Patres, quinimmo ex hoc Dei
potentiam suspiciunt, & celebrant. Labitur igitur Burgenfis placitum in eo, in quo à Pa-
tribus dissentit.

a. *Fiat lux, quæ non de Deo, sed quæ à Deo prouenit.*

AUGUSTINVS de Genesi imperfecto capite quinto.
*Et dixit Deus, Fiat lux. Vtrum ea lux, quæ his carnalibus oculis patet, an aliqua occulta, quam nobis per
hoc corpus videre non datum est? Et si occulta, vtrum corporea, quæ per locorum spacia tenditur fortasse in
subli-*

AnnoMundi
primo.
Die Prima.

Anno Mūdi
primo.
Die Prima.

Fiat Lux.

a. *Idest, Quæ corpus non est, nec defluxus corporis, sed qualitas.*

sublimibus partibus Mundi: an incorporea, qualis in anima est, ad quam vitandi, & appetendi refertur examen à sensibus corporis, qua non carent etiam animæ bestiarum? An ea qua superior ratiocinando apparet, ex qua incipit omne quod creatum est? Quamlibet enim lucem significet, factam tamen & creatam debemus accipere, non illam qua fulget ipsa Dei Sapientia, qua non creata est, sed nata, ne sine luce Deus fuisse putetur, priusquam istam, de qua nunc agitur, condidisset. De hac enim, sicut ipsa verba satis docent hoc commendatur, quod facta sit. Et dixit, inquit, Fiat lux & facta est lux. Alia est lux de Deo natura, & alia lux, quæ fecit Deus: natura de Deo lux, est ipsa Dei Sapientia; facta verò lux est qualibet mutabilis siue corpora, siue incorporea.

Triplex rerū
genus potest
lux appellari.

Cōtemplatur igitur D. Augustinus posse triplex rerum genus appellatione lucis insigniri; Sapientiā ipsam æternam, hoc est, Dei Verbum, Angelum, vel Animam, & lumē in aëre coruscans; scienterq; edocet de duobus tantum postremis posse dici Fiat, non de æterna illa Sapientia, cum illa increata in æternitatis latebris semper extiterit, hæc verò duo congesta, & condita cernantur.

a. *Quæ corpus non est, nec defluxus corporis, sed qualitas.*

S V I D A S interprete Hamero.

Lumen est actus quidam, & perfectio eius, quod fieri potest pellucidum, lumen alio nullo indicatur nisi ipso visu. Est igitur lux pellucidi actus, quatenus pellucidum fieri possit, idest forma & perfectio eius. Si enim lux accesserit ad id quod fieri pellucidum poterit, tum ei formam dat, & perficit.

D. T H O M A S prima parte, quæstione sexagesima septima, articulo tertio, cum in secundo probasset lumen corpus non esse, atque in tertio lumen habere esse naturale, & non intentionale, itidemq; non esse formam substantificā Solis, concludit.

Dicendum est ergo, quod sicut calor est qualitas actiua consequens formam substantialem ignis; ita lux est qualitas actiua consequens formam substantialem Solis, vel cuiuscunque alterius corporis à se lucentis, si aliquid aliud tale est. Cuius signum est, quod radij diuersarum stellarum habent diuersos effectus, secundum diuersas naturas corporum.

D. B O N A V E N T V R A secundo Sententiarum, distinctione tertiadecima, articulo tertio, quæstione prima, pluribus recitatis sententijs eorum, qui lucem corpus esse autumabant, adijcit.

Quarta est positio concors rationi, & philosophiæ: q; lumen, & radius si nominetur illud præcisè, quod à luce habet ortum, nec est corpus, nec corporis defluxus; sicut rationes ad hoc inducte ostendunt. Si autem dicatur radius aër illuminatus secundum diametrum; & lumen aër illuminatus secundum profundum; sic ipso modo radius, & lumen poterit dici corpus; prout tamen propriè accipitur, lumen & radius in medio corpus non est.

A V C T O R.

Scholastici omnes hoc loco lumen corpus non esse, nec corporis defluxum, communi assertionem decernunt. De lucis nanque substantia tres olim extarunt celebres insignesq; sententiæ. Nonnulli lumen corpus esse, egrediq; à Sole, quemadmodum riuulus à fonte egreditur, eiusdem quoque naturæ esse cum Sole, sicut aqua riuuli eiusdem est naturæ cum fontis aqua censuerunt: Solemq; ob id non absumi, quia vaporibus alatur, viresq; ipsius ad nouos procreandos radios iugiter restaurentur. Existimarunt alij lumen à Sole profluere, veluti à radice rami confurgunt, atque dū Sol ipse circumuoluitur, radios quoque perpetuò conuertit. Arbitrati demum sunt alij lucem à Sole quo ad formam produci, à Deo verò quo ad materiam creari; ita vt in Mundo propter vniuersi perfectionem creatura tota à Deo emanans, vt Angelus, & creatura à Deo quantum

De Lucis sub
stantia tres
sententiæ.Anno Mūdi
primo.
Die Prima.

Et facta est Lux.

- a. *Non primum Sol, sed lux ante Solem, quod rerum confusio plena luce digna non esset.*
b. *Hoc est Angelus, secundum exemplar quod erat in Verbo.*
c. *Vel, creatura non excessit præfixos in Verbo terminos suos.*

tum ad formam, & à natura quantum ad materiam profiliens, vt Homo; & creatura respectu materiæ à Deo, sed respectu formæ à Sole, vt lux, prodiens comperitur. Ceterum sententiæ istæ à Scholasticis facillimè reijciuntur. Prima quidem, quia lux vt cœlestis incorruptibilis est: altera, quia saltem in Passione Christi, cum Sol delituit, radios fulgido lumine destitutos prius, deinde eodem decoratos fuisse, seu rursum creatos esse, asserere cogemur: postrema tandem, quoniam nunquam Deus materiam nisi forma venustatam condit. Omnes autem hæc assertiones simul reprobantur, quia apertissimis, euidentissimisque rationibus lumen corpus non esse, corporisve defluxum euinci potest. Primò enim, cum duo corpora in eodem loco esse non possint, sequitur quod si aër corpus est, lux ipsi aduentitia sit qualitas. Deinde motus corporis in instanti fieri non potest, nec simul rectè, & oblique; Lux verò mox orta à Sole cunctum illustrat Hemisphærium, omnia tam directè, quam per circulum illustrans. Tandem si lumen corpus esset, sequeretur quod adueniente vespere corrumperetur, infinitæque propemodum fierent lucis generationes, & corruptiones. Communis igitur est, ac probata sententia apud omnes Scholasticos, lumen nec corpus, nec corporis defluxum extare. Num verò in aëre habeat esse naturale, vt sensit D. Thomas, an intentionale, vt arbitratus est Aegidius; Nū in se virtualiter id quod spectat ad esse naturale, & intentionale completatur, vt edocuit Caietanus in expositione huius quæstionis; tursumq; Nū lux ipsa forma sit Solis, vt censuit Bonauentura; an tantum sit qualitas, veluti iudicauit D. Thomas, scholis discutienda relinquo.

a. *Non primum Sol, sed lux ante Solem, quod rerum confusio plena luce digna non esset.*

H V G O de Sacramentis libro primo, parte prima, capite vndecimo.

Sed quid significat, quod non statim factus est Sol, ex quo lumen fieri oportuit: sed vt quasi lux esset, priusquam clara lux? Et fortassis confusio plena luce digna non erat: aliquam tamen lucem accepit, vt videret exire ad ordinem, & dispositionem.

b. *Hoc est Angelus, secundum exemplar illud, quod erat in Verbo.*

G L O S S A ex D. Augustino.

Ea conditione scilicet, qua cuncta subsistunt intemporaliter in Dei Sapientia priusquam in seipsis. Et facta est lux, idest Angelica, & Cœlestis substantia in se temporaliter, sicut erat in Sapientia, quantum ad eius incommutabilitatem æternaliter.

c. *Scilicet, creatura nequaquam excessit præfixos in Verbo terminos suos.*

G L O S S A Ordinaria ex Augustino.

Cum enim audimus: Et dixit Deus, Fiat, intelligimus in Verbo esse, vt fieret. Cum verò addit, Et factum est, ita intelligimus factam creaturam non excessisse præfixos in Verbo terminos generis sui.

Facta

AnnoMundi
primo.
Die Prima.

Et facta est Lux.

- a. Facta est in natura, que erat in presentia Dei ut fenda.
b. Sicut dicitur facta est lux, ut demonstraretur quamcelerrime Deum cuncta conflare.
c. Facta est lux, id est, de materia preiacente.

a. Facta est actu, qua erat in presentia Dei ut fenda.

P E T R V S Comestor in Genesim, capite tertio.
Per Fiat, presentia, vel presentia lucis in Deo intelligitur, priusquam fieret; per Facta est, essentia eiusdem
actu, cum prodijt ad esse.
H V G O Carensis in Postillis hoc ipsum adnotabat.
Per Fiat intelligitur essentia lucis in Deo presentia; per Facta est, essentia eius in propria natura.

b. Hoc est statim, ut demonstraretur quamcelerrime Deum cuncta conflare.

Patrum quamplures hæc verba interstita existimant, ut celeritatem, ac facilitatem, quæ fuit in Mundi structura notificet, quasi quod mox, ut dixerit Deus Fiat, statim fecerit, statim factum apparuerit. Adducam nonnullorum sententias.

B A S I L I V S Hexameron Homilia secunda.

Sanè imperium hoc opus ipsum erat, mox enim fiebat natura, qua vna nihil possit humana ratiocinatio comminisci, & excogitare, quo se oblectet suavius.

A M B R O S I V S Hexameron libro primo, capite nono.

Et dixit Deus, Fiat lux, & facta est lux. Non ideo dixit, ut sequeretur operatio, sed dicto absolvit negocium. Unde pulchre Davidicum illud; Dixit & facta sunt; quia dictum implevit effectus. Auctor ergo lucis Deus: locus autem & causa tenebrarum, Mundus est. Sed bonus auctor ita lucem dilexit, ut Mundum ipsum infuso aperiret lumine, atque eius speciem venustaret. Resplenduit igitur subito aer, & expauerunt tenebrae novi luminis claritatem. Repressit eas, & quasi in abyssos demersit, repente per universa Mundi fulgor lucis infusus. Pulchre itaque & proprie dixit; Facta est lux. Sicut enim cito lux Cælum, Terras, maria illuminat, & momento temporis sine ulla comprehensione relictis surgentis dici splendore regionibus, nostro se circumfundit aspectui; ita ortus eius cito debuit explicari. Quid miramur, si Deus loquutus est lucem, & caliganti Mundo lumen emicuit, quando si quis inter aquas mergens, oleum ore emisserit, clariora faciat ea, que profundis tegebantur oculis?

I O A N N E S Chrysostomus in Genesim, Homilia tertia.

Et dixit, inquit, Deus, Fiat lux: & facta est lux. Dixit, & facta est; mandavit, & tenebræ quidem fugatæ sunt, lux autem producta. Vides ineffabilem potentiam?

A V G V S T I N V S de Genesi imperfecto, capite quinto.

Quid enim conuenientius de Deo dicitur, quam cum ita ponitur, Dixit Fiat, & factum est: Ut in eo quod dixit, Fiat, imperium, in eo quod factum est, potentia demonstraretur.

c. Et facta est, id est de Materia preiacente.

H V G O Victorinus de Sacramentis, libro primo, parte prima, cap. septimo.

Hoc primum in hoc loco lectorem admonere volumus, ut quoties in his operibus, videlicet sex dierum aliquid fieri audierit, ut verbi gratia: Cum dicitur, prima die facta est lux; secunda die factum est firmamentum; tertia die congregatæ sunt aquæ; quarta die facta sunt luminaria: non modo primum cum facta dicuntur, hæc de nihilo creata fuisse existimet, sed potius de ipsa, (que prius creata erat de nihilo) materia formata intelligat. Etiam aliquando verbum creationis positum reperit: ut est ibi; Creavit Deus cete grandia, & omnem animam viventem, atque motabilem: non ad materiam, qua esse cæperunt, sed ad formam, qua hoc quod sunt, esse cæperunt, referendum esse sciat.

Et post capite nono.

Principium ergo diuinorum operum fuit creatio lucis, quando ipsa lux non materialiter de nihilo creata est, sed de preiacenti illa vniuersitatis materia formaliter facta est, ut lux esset, & vim ac proprietatem

AnnoMundi
primo.
Die Prima.

Et facta est Lux.

- a. Facta ex nihilo.
b. Facta est lux, & cuncta illustrabat.

tatem lucendi haberet. Hoc opus prima die factum est; sed huius operis materia ante primam diem creata est, Glossa Locupletata hæc deducit pariter.

M A G I S T E R Sententiarum secundo, distinctione decimatertia.

Lux prima corpus lucidum fuit, velut lucida nubes, quod non de nihilo, sed de preiacente materia formata, liter factum est.

L Y R A N V S in Postillis in secunda expositione.

Ista lux fuit quadam nubes lucida de superiore parte materie predictæ facta à Deo.

T O S T A T V S pariter.

Dicitur hic lux quadam nubecula lucida, que fuit facta in superiori parte materie.

A L E X A N D E R Halensis secunda, questione quadragesima sexta, articulo primo.

Lux fuit quoddam corpus lucidum formatum ex preiacente materia.

H V G O Carensis in postillis.

Hæc fuit de materia preiacenti; in quam etiam resoluta est facta Sole, sicut dicitur de Stella Magorum, & columba Christi.

a. Facta ex nihilo.

A L B I N V S è contra Questionibus in Genesim.

Int. Quæ creatura de nihilo facta sunt? Resp. Cælum, Terra, Angeli, lux, aer, aqua, anima hominis.

Int. 206

Id ipsum plures alij Patrum asseuerant.

B E D A de Natura rerum libro primo, capite secundo.

In ipso quidem principio conditionis facta sunt Cælum, terra, Angeli, aer, & aqua de nihilo. Die autem primo lux facta est, & ipsa de nihilo.

H V G O Carensis in postillis.

Alij dicunt, quod de nihilo creata est cum Cælo & Terra in Oriente.

A V C T O R.

Animaduertendum has Patrum repugnantes sententias ex eo prouenire, quod etiã repugnantes sint ipsorum de luce intelligentiæ. Qui enim lucis nomine Angelum capiunt, ut Augustinus & sectatores, & qui lucem ipsam Solis absq; vehiculo diuina virtute effusam intelligunt, ut Basilii, eam quoque ex nihilo congeſtam decernunt. At qui lucis nomine vel ignem, vel nubem lucidam, vel Solem percipiunt, Chaosq; effingunt ante sex dies productum; hi certè lucem, seu ignis fuerit, seu Sol, seu nubes micæ ex rudi incogestq; eo Chaos exertam volunt: Quemadmodum Hugo etiam ex tribus elementis in nebula simulachrum coagmentatis nubem fulgidam excerptam tradit.

b. Facta est lux, & cuncta illustrabat.

B A S I L I V S Hexameron, Homilia secunda.

Prima Dei vox lucis naturam creauit, tenebras dispulit, Mundum illustravit, & exhilaravit, vniuersis continuo gratum attulit, iucundumque conspectum. Nanque Cælum quidem in omnium prospectum venit, & tenebris eatenus adopertum Mundo inclaruit; pulchritudinemq; tantam vltro obtulit, quantam etiam nunc aspectus, oculique testantur. Aer autem omni ex parte illustrabatur. Immo verò totam immixtam sibi per omnia lucem habebat, celeriterq; splendorem per fines quaquaversum suos distribuens transmittabat. Etenim partes superas versus, atherem ipsum, Cælumq; pertingebat: in latitudine verò omnes Mundi partes, tam Aquilonares, ac Australes, quam ipsum Ortum, atque Occasum, momento temporis, punctore illuminabat. Talis est enim ipsius natura, nempe pertenuis atque perspicua, ut lumen per ipsum transiens, mora profusus nul-

RIT la

la temporis egeat. Nam ut incunctanter, ac subito nostros aspectus ad ea, que conspiciuntur deducit: sic & luminis accessus, & ei aculationes ad fines usque suos puncto temporis suscipit, quo sanè minus temporis momentum vllum vel mente nemo capere potest. Aether denique incundior post ortam lucem euasit, & aqua magis perspicua non solum splendorem suscipiendo, verum & ex se per refractionem remittendo, splendidius, & intermicantibus vndeunde ab aque elemento fulgeris. Tum enim Dei vox ad iucundissimam omnia, & longè præstantissimam conditionem permutauit. Vt enim qui in profundam aquæ voraginem oleum immittunt, ei loco conciliant, & insundunt perspicuitatem: itidem & Vniuersi Creator edito mox verbo lucis, amabilem, & peramanam venustatem Mundo inuexit.

A M B R O S I V S Hexameron libro primo, capite nono.

Resplenduit igitur subito aër, & expauerunt tenebræ noui luminis claritatem. Repressit eas, & quasi in abyssos demersit repente per vniuersa Mundi fulgor lucis infusus. Pulchre itaque, & proprie dixit: Facta est lux. Sicut enim cito lux Cælum, terras, maria illuminat, & momento temporis sine vlla comprehensione reuelatis surgentis diei splendore regionibus, nostro se circumfundit aspectui, ita ortus eius citò debuit explicari. Quid miramur si Deus loquutus est lucem, & caliganti Mundo lumen emicuit, quando si quis inter aquas mersus oleum ore emisit, clariora faciat ea, que profundi tegebantur occultis?

P R O C O P I V S Commentarijs in Genesim.

Prima Dei vox omnia repleuit luce, cuius hæc fuit natura, vt sua virtute celerius omni cogitatione penetraret, & permeauerit omnia, in primis tamen tenuiora & pellucidiora, sicut est aëris natura. Principium simul & finis vno lucis impetu sunt illuminata, vnoque momento ab initio ad finem vsque lux excurrit.

I V N I L I V S Commentarijs in Genesim.

Si autem queratur, quibus in locis iubente Deo facta sit lux, cum adhuc abyssus omnem terræ amplitudinem contegeret: patet profecto, quia in superioribus eiusdem Terræ partibus, quas & nunc diurna Solis lux illustrare consuevit, tunc principalis illa lux emicuit. Nec mirandum nobis diuina operatione lucem in aquis posse resplendere, cum & hominum operatione constet eas sepius illustrari; nautarum videlicet, qui in profundo maris demersi, ex ore oleo perspicuum sibi hoc, ac lucidum reddunt. Si enim homo talia per oleum sui oris potest, quantam Deus per spiritum oris sui lucem creare posse credendus est? Præsertim cum multo rariore, quam modò in terris videre solentur, aquæ in principio fuisse factæ credende sint, priusquam in locum essent vnum, vt apparerent congregatæ.

M A G I S T E R Sententiarum libro secundo, distinctione tertiadecima.

Si autem queritur; Vbi facta est lux illa, cum abyssus omnem terræ altitudinem tegetet: dici potest in illis partibus facta, quas nunc illustrat Solis diurna lux. Nec mirum lucem in aquis posse lucere, cum etiã nautarum operatione sepius illustrentur: qui in profundum mersi, misso ex ore oleo, aquas sibi illustant: que multo rariore fuerunt in principio, quam modò sunt: quia nondum congregatæ fuerant in vno loco.

Glossa Ordinaria hæc ipsa repetit.

N Y S S E N V S in Hexameron.

Quum enim iam acervatim in vno momento diuina voluntatis vniuersa rerum natura promiscuè, & indistinctè creata esset, & elementa inter se omnia mutuo permixta essent, ignis, qui passim dispersus esset, nimia, ac redundante materia officiente, offuscabatur, & obscurabatur: sed quoniam velox quedam vis eius, & agilis est, simulatq; natura rerum ad Mundi ortum à Deo signum & occasio data est, ante omnem naturam grauiorem emicuit, atque prosiluit, ac statim res vniuersæ lumine collustrabantur.

H V G O de Sacramentis libro primo, prima parte, capite nono.

Lux fortasse potuit esse corpus aliquod lucidum, cuius presentia cuncta illustrarentur.

T O S T A T V S in Postillis in secunda expositione.

Nubes lucida fuit facta in superiori parte materiae, scilicet in loco vbi nunc est Solis circulus; & illustrabat in circuitu incidens in medio illius corporis nondum distincti in varias rerum species.

H V G O Carensis in Postillis.

Alij dicunt; quòd de nihilo creata est cum Cælo & Terra in Oriente. Quæ ad modum Solis circummagitata superius & inferius hemispherium illuminabat. Licet enim aqua totum aëris spacium continerent, erant tamen vaporabiles, & tenues, vnde poterat ibi illa lux lucere, cum etiam nauis faciant aquas spissiores lucidas artificio, scilicet oleo de ore emisso sub aquis.

a. Lux facta in supernis partibus, sed tantum supremam partem illuminabat.

A V G V S T I N V S de Genesi ad literam, libro primo, capite decimo.

An illa lux prior regiones superiores à terra longinquas illustrabat, vt sentiri non posset in terris.

G L O S S A Ordinaria ex ipso Augustino.

Sed fortè lux prior superiores tantum illustrabat partes, & ad illuminationem inferiorum Solem fieri oportebat.

M A-

Et facta est Lux.

- a. Lux facta in supernis partibus, sed supremam tantum partem illuminabat.*
b. Dixit facta est lux, & non factæ sunt tenebræ: quoniam lucem creauit, & tenebras tantummodo ordinauit.

M A G I S T E R Sententiarum secundo distinctione tertia.

Lux illa fortè superiores partes illustrabat, & ad illuminationem inferiorum Solem fieri oportebat.

M A G I S T E R Scholasticæ historiae, capite tertio.

Lucem vocat quandam nubem lucidam illuminantem superiores Mundi partes.

A U C T O R.

Non est cur de his interpretationibus disceptemus. Clarissime siquidem Patres omnes lucem, siue ipsa fuerit ignis, siue nubes lucida, siue Sol non vndique absolutus, siue lux ipsa Solis sine vehiculo, siue lux mirifica per emissionem & attractionem effusa dies gignens, in supernis partibus coruscasse produnt. Arduum tamen magis est diffinire, qua serie lux illa primordialis posset, maxime iuxta præfatorum Patrum doctrinã, Mundum illustrare. Iunilius, qui aquas vsque ad supernam Mundi oram omnia obruisse tradit, Mundum ab illa luce illuminatū edocet, tūm quòd Deus spiritu oris sui quasi oleo, luci ipsi virtutem contulerit, vt aquarum illarum colluionem penetrans perspicuas illas redderet, tūm quòd aquæ rariore extarent. Nyssenus, qui ex rudi Chaos ignem ad superna euolutum asserit, cæteris elementis in illa incondita, indigestaque massa remanentibus, certè nisi tertio die, postquam disuncta fuere elementa, atque depurata, lucem illam Mundum clarè illustrare valuisse, cogitur asseuerare: quanquam probè asserat res vniuersas mox lumine illo perfusas fuisse. Hugo pariter, qui nube crassa elementa obuoluta tradit; eadem ratione, nec ipse Mundum illustrari perspicuè potuisse nisi tertio die, postquam semotis aquis serenitate ditatus est aër, asseuerare potest. Difficultas verò ita parum officit Diuo Basilio, & cæteris, qui à primordijs temporum, in Chaos elementa segregata effingunt. Potuit siquidem, vt ipse Basilius ait, tunc lux tenebras expellere, Mundum illustrare, & exhilarare, sed non vsq; ad terræ superficiem, eò quòd cænosa esset, terraque & aqua quasi vinum non defecatum simul commiscerentur. Compingi igitur simul possunt, ad eò vt in vnum coeant, hæc auersæ opinionationes, si lucem eam primigeniam Mundum vnde quaque illustrasse diffiniamus, sed pallente, exiliq; luce in infernis, clariori in supernis Orbis regionibus: ad eò vt D. Augustini, & asseclarum sententia, lucem nempe eam præfata radijs suis infimam hanc regionem non attigisse, verisimilior censeatur.

b. Dixit facta est lux, & non factæ sunt tenebræ; quoniam lucem creauit, & tenebras tantum ordinauit.

A V G V S T I N V S de Genesi imperfecto, capite quinto.

Dixit itaque; Fiat lux: & facta est lux. Non dixit fiant tenebræ, & factæ sunt tenebræ. Horum ergo vnum fecit, alterum non fecit: vtrumque tamen ordinauit, cum diuidit Deus inter lucem & tenebras. Ita & ipso faciente, pulchra sunt singula; & ipso ordinante, pulchra sunt omnia.

Scitissime profecto animaduertit Augustinus, Deum lucem protulisse, tenebras verò tantum ordinasse; Duobus siquidem muneribus perfunctus est Deus in Mundi confectione Satoris & Prouisoris, vt Sator res ipsas confluat, vt Prouisor priuationes à rerum ipsarum productarum decidentia procedentes ad mirificum redegit ordinem, vt & ipsæ decorem, atque commodum inexpectatum Vniuerso afferrent.

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Vidit Deus lucem, quòd esset bona.

a. In Hebraica lectione non adest verbum *Esset*.
 b. *Tob, idest, quod bonum, optimum, pulchrum, decorum, beneplacens, delectabile, suauis, & vtile.*
 c. *Vidit, hoc est humana forma* d. *Sive, modo ineffabili vidit; quòd pulchra non ex proportione partium, sed sua simplici natura.*

Hebraica lectio habet. *Vaiar Elohim Ethuor Schi Tob.*
 Chaldaica lectio legit. *Vidit Deus lucem quòd esset bona.* ita Vatablus, Pagninus, Lusitanus, & Caietanus. Septuaginta *ναὶ εἶδεν ὁ θεὸς τὸν φῶς, ὅτι καλόν.* Hoc est; Et vidit Deus lucem, quòd bona. Vulgata nostra editio cum Chaldaica concordat.

a. *In Hebraica lectione non adest verbum Esset.*

C A I E T A N V S Commentarijs in Genesim.
Hebraea lingua habet Elohim, & caret verbo Esset.

b. *Tob, idest, quòd bonum, optimum, pulchrum, decorum, beneplacens, delectabile, suauis, et vtile.*

R A B B I N I in Adnotationibus.
Vox Hebraea Tob significat bonum, suauis, delectabile, amenum, & vtile.

L I P P O M A N V S in Catena.
Tob enim, idest, quòd bonus, optimus, pulcher, decorus, beneplacens, bonum, sive bonitas; & est generis masculini.

Sed haec obseruationes nil notatu dignum nobis subministrant; parum enim interest dicere; *Vidit Deus lucem quòd esset bona;* vt Chaldaica, & nostra editio habet; vel, quòd bona, vt Hebraica, & Graeca sine verbo legunt.

Verba haec, quae Dei super opus suum intuitum, iudicium, & beneplacitum demonstrant, Patres in diuersas admodum rapiunt sententias; quas ego multis exantlatis laboribus, ac paginis diu versis, vix collectas ingenue recitabo.

c. *Vidit humana forma sumpta conspexit,*

V I E L M I V S Lectione vndecima.

Lib. 1. c. 4.

Verbum enim Videre geminam habet significationem, propriam videlicet, ac translaticiam; sicut Rabbi Moses adnotauit; quarum prior omnibus nota est, ac trita; vt in eiusmodi asyntetis: Veni, vidi, & vici: Abij, laui, & vidi: Vidi, cognoui, damnaui, quod Iulianus Caesar de cuiusdam scriptis respondit, cui vt Nicephorus refert, D. Basilus (vt opinatur) acutè ita reposuit: Vidiisti, non intellexisti, damnaasti: aut certè simile quidpiam: Translatitia verò ad cognitionem omnem (hoc est, quae vel sensuum sit, vel etiam intellectus) communi vni extenditur, quòd sensus visus dignissimus, certissimusque omnium sensuum sit, ac nobis praeter ceteris charus, vt Plato in Timaeo, & Aristoteles in Proemio Metaph. testantur.

Lib. 10. c. 25.

Non desuere igitur, qui vilitate significatione, Deum humanam effigiem, dum Mundum còdidit, ac uenustauit, sumpsisse tradant, & oculis spectasse lucem firmamentum & c., ac secundum humanam consuetudinem ea iudicasse & approbasse: sed quantum à vero aberret haec sententia, ex antèdictis facile euinci potest. Ceterum Patres omnes verbum Dicere secundum translaticiam significationem excipientes, plures tulerunt de hoc loco sententias.

d. *Vidit Deus lucem, quia bona; modo ineffabili vidit, quòd pulchra non ex proportione partium, sed sua simplici natura.*

B A S I L I V S Hexameron Homilia secunda, ante Ambrosium.
Quas nos possumus depromere laudes luce hac dignas, quae initio statim suae conditionis anteuertit, suum haberet Creatorem prerogative suae pulchritudinis testem? Etenim vel apud nos oratio ipsis desert, ac cedit oculis

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Vidit Deus lucem, quòd esset bona.

a. *Hoc est prauidit & cognouit, quòd ad utilitatem & pulchritudinem futura esset Vniuerso secundum rationem praestituti finis.*

oculis hac de re iudicium: ita enim ne sermo vllus tantum queat expromere, quantum ipse oculorum sensus anteuertens suo comprobatur testimonio. At si bonitas, sive pulchritudo corporis, tale vt sit, sortitur ex moderata partium temperie, ex apparenite item, & conspicua coloris bonitate: quoniam pacto conseruatur ratio pulchritudinis in luce, quae suapte natura simplex est, & omnimoda constat partium similitudine? An quod istiusmodi contemperatio luci attestatur, & consentit, non quidem in proprijs ipsius partibus consistens, sed quòd mox conspecta nos mærore liberat, animumque demulcet blanda quadam placiditate? Nam & ratione consimili aurum constat dici pulchrum, non vtique ex collata inter sese partium symmetria, potius quòd probò isto & insigni colore nos proluciat ad sui amorem & inuitet. Ad eundem modum Lucifer pulcherrimus est Stellarum, non eo, quia partes habet iusta & aequabili portione contemperatas, sed quòd illius splendor affusus semel oculis se contuentium, & illapsus tristitiam ex animo depellat: nosque mira circumfundat incunditate, & recreet.

A M B R O S I V S Hexameron libro primo, capite nono.

Et vidit Deus lucem, quia bona est. Dixit, & sonum vocis nullus audiuit: discernit, & operationis molimina nemo deprehendit: vidit, & oculorum eius intentionem nullus aspexit. Et vidit, inquit, Deus lucem, quia bona est. Nec quod ignorabat, vidit, nec id quod nesciebat ante, aut non viderat, comprobauit: sed bonorum operum proprium est, vt externo commendatore non egeant, sed gratiam suam, cum videntur, ipsa testentur. Plus est quod probatur aspectu, quàm quod sermone laudatur. Sui enim vtitur testimonio, non alieno suffragio. Quòd si apud nos oculis iudicium emittitur, quibus simul & gratia venustatis & rerum mensura comprehenditur: quanto magis Deus, omnia quae probat, videt; & quae videt, probat: secundum quod scriptum est; Quia oculi Domini super iustos? Lucis natura huiusmodi est, vt non in numero, non in pondere, vt alia, sed omnis eius in aspectu gratia sit. Proprijs itaque sermonibus naturam lucis expressit; quae videndo complaceat: quoniam ipsa videndi officium subministrat. Nec immerito tantum sibi praedicatorum, potuit inuenire, à quo iure prima laudatur, quoniam ipsa fecit, vt etiam cetera Mundi membra digna sint laudibus. Vidit ergo Deus lucem, & vultu suo illuminauit. Et vidit quia bona est. Non ex parte Dei, sed ex generali iudicium est. Itaque non in splendore tantummodo, sed in omni vilitate gratia lucis probatur. Vnde & discretio fit inter lucem & tenebras, vt separata lucis natura, atque tenebrarum, nihil videatur habere intra se confusum.

Psal. 33.

a. *Vidit quod Bona, hoc est prauidit & cognouit quòd ad utilitatem & pulchritudinem futura esset Vniuerso secundum rationem praestituti finis.*

B A S I L I V S primus excitauit hanc interpretationem, hancque Dei approbationem ad uenustatem conditarum rerum, atque ad utilitatem Vniuersi redundantem retulit. Quare Hexameron Homilia secunda haec adijcit.

Iam verò, quod loco praesenti inducitur Dei iudicium, non est vsquequaque spectantis ad eam, quae ex illius pulchritudine in contemplantibus resilit, oblectationem; sed verius prospicientis utilitati ex eadem luce olim ad posterum peruentura. Neque enim dum erant oculi, qui lucis pulchritudinem intinoscerent ac diiudicarent.

P R O C O P I V S Gazeus Commentarijs in Genesim, capite primo, praefatorum Patrum sententiam secutus.

Quod inquit pulchra, &c. non accipiendum est pulchram apparuisse sensibili visu. Absit. Haud enim humano more Deus cernit; sed pro videndo vtitur sua cognitione, qua nouit omnia non visu solum pulchra, sed complecti quoque insignem pulchritudinem & utilitatem, & inter se debita & legitima proportione conuenire: quapropter Aquilas in sua translatione adiecit verbo Vidit, praepositionem cum, quae in compositione, cum, significat ac si diceret; Contuitus est, conspexit, &c. Quod singulis suis operibus opifex subiunxit; quòd sint pulchra: ideo factum est, quia omnia erant exactè consummata, & ad vnguem eliminata; quibus nihil deesse animaduertere potuisses. Propterea non ab re, inquit; Et vidit omnia quae fecit, quòd essent supra modum pulchra.

Hanc

AnnoMundi
primo.
Die Prima.

Vidit Deus lucem, quòd esset bona.

a. Hoc est, placuit iam factum, quod placuerat in arte faciendum.

Hanc autem ab solutionem, ac conditarum rerum perfectionem, nò tantum ratione totius Vniuersi, sed ratione etiam earundem vt partium, præstantem fuisse eleganti exemplo demonstrat.

Lapides ingeniosè cæsi, & expoliti, etiamsi non coniungantur, vt inde statua fiat, verum sparsim, & seorsim iaceant, seu partes ex quibus statua conficienda & connectenda sit: attamen pulchri videntur, si non cuius idiote, at ei qui eos ex ratione artis considerat, & intuetur. Si his compares lapides ignarios, etsi per se minime pulchritudinem teneant, tamen ratione Vniuersi nequaquam sua pulchritudine destituntur. Nam si eos coaptaueris ad pulchritudinem alicuius edificij, licet sint despecti; attamen si totum edificium respicias, superant longè vnã statuam, vtcunq; sit decorata. Sic existimandum existimo de partibus totius Vniuersi. Si quæ per se videntur deformes, collatæ ad rationem Vniuersi, pulcherrima deprehenduntur. Caterùm exactam vtilitatem singularum, & mutuan inter se conuenientiam, coherentiam, & commissuram sensui humano percipere impossibile est: immo nec vulgaris, & cuiusuis hominis intellectus illa indagare potest.

I S I D O R V S hoc ipsum disertius explicauit libro primo de summo Bono, capite decimo.

Attende vniuersaliter creaturam in principio valde bonam vocari; singulariter verò tantum bonam. Quia & membra corporis cum sint singula bona; maius tamen bonum faciunt, dum singula omnia valde bonum corpus efficiunt.

Eleganter autem adijcit, hominis, & elementorum, & cæterarum rerum, quæ propter hominem emanarunt, discrepantiam, dicens.

Decor elementorū omnium in pulchro & apto consistit: sed pulchrum est, quod per se ipsum est pulchrum, vt homo ex anima & membris omnibus constans. Aptum verò est, vt vestimentum, & victus. Ideoq; hominem dici pulchrum ad se, quia non vestimento & victui est homo necessarius, sed ista homini. Ideo autem illa apta, quia non sibi, sicut homo, pulchra, aut ad se; sed ad aliud, idest ad hominem accommodata, non sibi nec necessaria. Hoc & de cæteris elementorum naturis dicendum; Cuncta quæ sunt, & facta sunt, mira valde sunt: sed consuetudine vituerunt. Ideoq; sic diuina scrutare opera, vt semper ea cogites immensa.

a. Vidit, hoc est, placuit iam factum, quod placuerat in arte faciendum.

A V G V S T I N V S de Ciuitate Dei libro vndecimo, capite vigesimo primo hanc contra Platonem excitauit interpretationem.

Et Plato quidē plus ausus est dicere: elatū esse, scilicet Deū gaudio, Mundi vniuersitate perfecta. Vbi & ipse non vsq; adeo despicbat, vt putaret Deū sui operis nouitate factū beatiorē: sed sic ostendere voluit, artificij suo placuisse iam factum, quod placuerat in arte faciendum, non quòd villo modo scientia Dei varietur, vt aliud in ea fiant, quæ nondum sunt, aliud quæ iam sunt, aliud quæ fuerunt. Non enim more nostro ille vel quod futurum est prospicit, vel quod præsens est aspicit; vel quod præteritum est respicit, sed alio modo quodam à nostrarum cogitationum consuetudine longè, lateq; diuerso. Ille quippe non ex hoc in illud cogitatione mutata, sed omninò incommutabiliter videt, ita vt illa quidem, quæ temporaliter fiunt, & futura nondum sint; & præsentia iam sint; & præterita iam non sint: ipse verò hæc omnia stabilis, ac sempiterna præsentia comprehendat: nec aliter oculis, aliter mente; non enim ex animo constat & corpore. Nec aliter nunc, & aliter antea, & aliter postea: quoniam non sicut nostra, ita & eius quoque scientia trium temporum, præsentis videlicet, & præteriti, vel futuri varietate mutatur: Apud quem non est immutatio, nec momenti obumbratio.

E V C H E R I V S in Genesim libro primo, capite secundo.

Et vidit Deus lucem, quia bona est. Non quòd subito viderit Deus lucem quòd esset bona, & visio ei contulerit scientiam, quum in nobis omne opus præcedat voluntas nostra, dum cogitamus, quid operari debeamus. Non enim ignorans aliquis facit aliquid, dum cogitat qualiter fiant, quæ facienda cogitando disposuit; & quòd hoc in hominem cadere non possit, vt aliquid ignorans faciat, quanto magis in Deum, qui omnia æterno & stabili

Iacob. xi.

Vidit Deus lucem, quòd esset bona.

- a. Quapropter si artificij secundum artem iudicanti fides datur, multò magis Deo est adhibenda.
b. Vidit, hoc est placuit, vt ea bonitate manerent, qua placuit, vt fierent.

AnnoMundi
primo.
Die Prima.

Stabili consilio suo facit? Ergo ne discit, sed docet factum in arte faciendum: & nec aliter facta, nec aliter facienda vidit. Eo itaque modo vidit facta, quo viderat facienda.

B E D A Quæstionibus in Genesim.

Et vidit Deus lucem, quòd esset bona. D. Si subito vidit Deus lucem, quòd esset bona, an antea nesciuit, & visio ei contulit scientiam? M. Omne enim opus præcedit voluntas. Nam dum cogitamus quid operari debeamus, neque enim ignorans aliquid facit, dum cogitat, qualiter fiant, quæ facienda cogitando disposuit, & cum hoc in hominem cadere non possit, vt aliquid ignorans faciat: quanto magis in Deum, qui omnia æterna, & stabili consilio suo, quomodo voluit, fecit? Nec aliter etenim facta, & aliter facienda vidit: eo itaque modo vidit facta, quo viderat facienda.

A L C V I N V S Quæstione in Genesim trigesima quinta.

Vidit Deus, quòd esset bonum, idest in ea bonitate placuit, vt fieret, quod fecit.

A N S E L M V S Laudunensis in Glossa interlineari.

Placuit ei in sua essentia, quod prius placuerat in sapientia.

H V G O Victorinus noster de Sacramentis libro primo, parte prima, capite tertio decimo.

Per lucem ergo probauit Deus lucem, quia in luce incommutabili vidit, quòd lux ista commutabilis suo modo & ordine bona esset.

A L B E R T V S Magnus prima parte Summæ de quatuor coëqueuis, quæstione duodecima, articulo vndecimo.

Dicendum, quòd videre non sumitur ibi secundum quòd est principium cognitionis, quæ oritur ex sensibus, sed sumitur pro signo voluntatis, & beneplaciti artificis ad opus perfectum: ad id enim, quod bene placet, multiplicatur aspectus oculorum frequenter. Et hoc est, quod dicit Glossa ibidem; Vidit Deus, idest, placuit ei in sua essentia, quod prius placuerat in sua sapientia.

D. T H O M A S prima parte, quæstione septuagesima quarta, articulo tertio.

In hoc significatur quædam complacentia Dei artificis in re facta, non quòd alio modo cognosceret, aut placeret ei creatura iam facta, quàm antequam faceret.

a. Quapropter si artificij secundum artem iudicanti fides datur, multò magis Deo est adhibenda.

C A I E T A N V S.

Considera ordinem. Ad similitudinem artificis primo creat Cælos: deinde quasi informes Cælos (vt potè obscuros) formando, imperat esse lucem formam diaphanorum: tertio videndo, non ex relatione percipiendo, vtilitatem, appetibilitatem, ac bonitatem lucis à se factæ, illam approbat. Sicut enim ex hoc, quòd artifex videt opus à se factum esse bonum, ipsius iudicio decernitur bonum; ita multò magis ex hoc, quòd Deus vidit ab æterno lucem in principio temporis factam, & esse, & fore bonam, ipsius Dei iudicio habemus lucis bonitatem: & vnde reijciamus stultitias dogmatizantium, quòd creature sensibiles non sunt secundum se bonæ.

b. Vidit, hoc est placuit, vt ea bonitate manerent, qua placuit, vt fierent.

D. A V G V S T I N V S de Genesi ad litteram primo libro, capite octauo, & hanc alteram retulit expositionem.

Vidit Deus, quia bonum est: placuit enim quòd factum est in ea benignitate, quia placuit vt fieret. Duo quippe sunt, propter quæ amat Deus creaturam suam; vt sit, & vt maneat. Vt ergo esset, quòd maneret, Spiritus Dei superferebatur super aquam: vt autem maneret, vidit Deus, quia bona est. Et quòd de luce dictum est, hoc & de omnibus: manent enim quædam supergressa omnem volubilitatem temporalem in amplissima sanctitate

Anno Mudi
primo.
Die Prima.

Vidit Deus lucem, quòd esset bona.

- a. *Vt artifex quod vidit intus in arte, hoc foris probat in opere.*
b. *Quod cognouit in sapientia sua ab aeterno, tunc effectu se cognoscere demonstrauit.*

sanctitate sub Deo: quaedam verò, secundum sui temporis modos, dum per decessionem, successionemque rerum seculorum pulchritudo contextitur.

E V C H E R I V S in Genesim libro primo, capite secundo.

Inde est, quod dicit, *Vidit Deus, quòd esset bonum; id est in ea bonitate placuit, vt maneret; in qua placuit, vt fieret, quod fecit.*

P E T R V S Comestor in Genesim capite tertio.

Et vidit Deus lucem quòd esset bona, id est, quae placuerat in praesentia, vel praesentia, vt fieret: placuit in essentia, vt maneret.

G L O S S A Ordinaria.

Vidit Deus, quòd esset bonum, intelligimus in benignitate spiritus eius, non quasi cognitum postquam factum est placuisse, sed eadem bonitate placuisse, vt factum maneret, in qua placuit, vt fieret. Ideo enim diligit Deus creaturam suam vt sit, & vt maneat.

A L E X A N D E R Alensis secunda, quaestione quadragesima nona, membro secundo.

Duo sunt, propter quae amat Deus creaturam suam, scilicet, vt sit: & vt maneat. Vt ergo esset, Spiritus Dei superferebatur super aquam: vt autem maneret; Vidit Deus, quòd bona est. Et quod de luce dictum est, hoc de omnibus.

D. T H O M A S prima, quaestione septuagesima quarta, articulo tertio.

Duo sunt, vt Augustinus dicit primo super Genesim ad literam, propter quae Deus amat creaturam suam, scilicet, vt sit; & vt permaneat. Vt ergo esset, quod permaneret, dicitur: quod Spiritus Dei ferebatur super aquas, secundum quod per aquam materia informis intelligitur; sicut amor artificis fertur super materiam aliquam, vt ex ea formet opus: Vt autem maneret, quod fecerat, dicitur; Vidit Deus, quòd esset bonum. In hoc enim significatur quaedam complacentia Dei opificis in re facta, non quòd alio modo cognosceret, aut placeret ei creatura iam facta, quam antequam faceret.

H V G O Carenfis.

Vidit, id est, quod placuerat in praesentia, vt fieret, placuit in essentia, vt maneret.

- a. *Ut artifex quod vidit intus in arte, hoc foris probat in opere.*

A V G V S T I N V S de Genesi contra Manichaeos, lib. primo, cap. octauo.

Et vidit Deus lucem, quia bona est. Dicunt Manichaei; Ergo non nouerat Deus lucem, aut non nouerat bonam. Miseri homines, quibus displicet, quòd Deo placuerunt opera sua, cum videant etiam hominem artificem, verbi gratia, lignarium fabrum, quamuis in comparatione sapientiae, & potentiae Dei pend nullus sit, tamen tam diu lignum cedere, atque tractare dolando, asciando, planando, vel tornando, atque poliendo, quousque ad artis regulas perducatur, quantum potest, & placeat artifice suo. Nunquid ergo, quia placet ei, quod fecit; idè non nouerat bonum? Prorsus nouerat intus in animo, ubi ars ipsa pulchrior est, quam illa quae arte fabricantur. Sed quod videt artifex intus in arte, hoc foris probat in opere: & hoc est perfectum, quod artifice suo placet. Vidit ergo Deus lucem, quia bona est; quibus verbis non ostenditur eluxisse Deo insolitum bonum, sed placuisse perfectum.

- b. *Quod cognouit in sapientia sua ab aeterno, tunc effectu se cognoscere demonstrauit.*

D I O N Y S I V S Carthusianus Enarrationibus in Genesim, articulo nono.

Et vidit Deus lucem, quòd esset bona; hoc est, intra se, atque in sapientia sua, aeternaliter, inuariabiliterque cognouit; & tunc per effectu se cognoscere demonstrauit, quòd illa lux conueniens esset, & utilis; & placuit ei, vt esset, & permaneret.

T O.

Vidit Deus lucem, quòd esset bona.

- a. *Vidit, Hoc est, videri fecit ab Angelis.*
b. *Sive, Vidit, id est videri voluit, vel fecit, cum eam fecit visibilem.*
c. *Ex humana consuetudine Deo attributum est, quòd viderit, quòd & approbarit, ad nostram infirmitatem.*

T O S T A T V S in Postillis.

Et vidit Deus lucem, quòd esset bona: id est demonstrauit lucem esse bonam per effectus, quos ei facere concessit: Deus autem non vidit tunc nouiter, quòd lux esset bona; quia ab aeterno cognouerat qualis futura esset.

- a. *Vidit, hoc est, videri fecit ab Angelis.*

D I O N Y S I V S Carthusianus in Genesim Enarratione, articulo nono.

Vel tropice vidit, id est videri fecit ab Angelis.

Afferitque hanc esse interpretationem Petri Comestoris. Quanquam ille habeat tantum, Vidit, id est videri fecit.

- b. *Vidit, id est videri voluit, vel fecit, cum eam fecit visibilem.*

G L O S S A Interlinearis.

Vidit, id est videri voluit.

H V G O Carenfis in Postillis.

Vidit, id est videri fecit, seu visibilem fecit, si esset qui videre posset.

G R E G O R I V S Magnus expositione morali libro decimonono videtur Dei ex vitata Scripturae phrasi significare videre nos facere obtestatur cum ait.

Vitata sacri eloquii locutione, videre Dei dicitur, videre nos facere, sicut iusto Viro Dominus dicit: Nunc cognoui, quòd timeas Dominum. Et Israelita praemonetur: Tentat vos Dominus Deus vester, vt sciat si diligitis eum: id est, vt scire vos faciat.

H I E R O N Y M V S Epistola quintadecima, quae est de ijs, quae Deo in Scripturis Sanctis attribuuntur, hunc locum, quem praefati Patres ad conspectum exteram, oculorum scilicet, retulerunt, ipse ad internam mentis intellectionem adaptauit, cum ait.

Videre Dei est bona astra probare, sicut est illud in Genesi: Vidit Deus cuncta, quae fecerat, & erant valde bona, id est intelligentibus esse bona demonstrauit.

Et quanquam de ijs interpretationibus sim iudicium allaturus, non possum attamere hoc loco id vnum reticere, duplicem scilicet esse intuitionem, externam, & internam. Externa est, qua oculorum acie conspicabiles res intuemur media luce, quae corpora perlucida, perspicuaque; irradiat & illustrat, hocque genere intuitionis vidit Deus lucem, quòd esset bona, hoc est, oculis nostris eam bene conspicabilem fecit. Et certè, quid luce gratius, quid iucundius? cum non tantum suo decore nos alliciat, sed & cuncta, quae conspiciuntur ex eo nobis grata reddantur, quia ipsa sunt perfusa. Interna autem conspectio est, qua mentis acie rerum naturam, earumque; dotes conspiciuntur, hacque; visionis specie vidit Deus lucem, quòd esset bona; hoc est, inquit Hieronymus, nobis intellectu praeditis eam bonam esse demonstrauit. Quale enim decus, quae commoda Mundo praebet, diuturna contemplatione vix mens nostra attingere potest.

- c. *Ex humana consuetudine Deo attributum est, quòd viderit.*

C H R Y S O S T O M V S Homilia tertia in Genesim, hunc locum sic cut & ceteros secundum humanum morem à Mose intextum edocuit.

Vide queso hic dilecte, quanta verborum humilitas. Quid ait? Num priusquam fieret lux, nesciebat quòd bona? Sed postquam producta fuit, oculus primum ostendit opifici pulchritudinem, & bonitatem productae? Et quis, cui cor est, tale quiddam dicere? Nam si homo, qui aliquid per artem operatur, & priusquam fabricet, quod vult facere, & priusquam formet, scit vsum eius quod elaborare statuit: quanto magis omnium Opifex, qui verbo omnia, ex nihilo vt essent produxit, sciebat antequam lucem faceret, quòd esset bona? Quare ergo hac dictione vsus est? Demittit se, & iuxta humanam consuetudinem haec omnia loquitur beatus ille Propheta. Et quemadmodum homines, cum magnum aliquid magno studio elaborauerint, & finem la-

S s s bori-

Anno Mudi
primo.
Die Prima.

Cap. 5.

Gen. 22.
Deut. 13.

Anno Mundi
1111.
Die Prima.

Vidit Deus lucem, quòd esset bona.

a. Vidit, appositum est, vt Sanctissima Trinitas completim indicaretur.

boribus suis imposuerint, tunc tandem per experientiam declarant ea quæ fecerint, & opus laudibus extolunt: ita & diuina Scriptura solet, & nunc, cum se ad nostrarum aurium infirmitatem demisit, & dixit; Et vidit Deus lucem, quòd bona esset.

Ea ipsa, seu consimilia habet Chrysoströmus, præcipuè Homilia tertia de firmamenti commendatione. Hæc & Glossa Locupletata.

LIPPOMANVS in Catena.

Sicut ergo laudare consueuimus, quod accuratè elaboratum videmus; sic Scriptura nihil de Deo digne loqui valens, veluti infirmis loquitur, & blanditur infantie nostræ, quasi Deus laudauerit opus suum, in quo ei complacuerit, probaueritq; lucem: & idè bona dicitur, quia à Domino probatur; unde est omne bonum.

STEVCHVS in Cosmopœia, in caput primum Genesis.

Hoc quoque ad eandem ferè rationem, atque superius ex Hebraismo est profectum, vt dicat Deum vidisse lucem esse bonam. Ea facilitate gens illa loquitur, attribuens Deo, quos à consuetudine hominum sermones sumpsit. Non enim constitutum, ac certum erat Mosi apud plebem philosophari, necdum subtilior Philosophia erat reperta; sed promiscui de Deo, atque homine, Deo tanquam humano Rege, iustissimo illo qui dem, & potentissimo, ferebantur. Huic & iram, & indignationem, dolorem, & penitentiam, commiserationem, sententia mutationes, placationem, munerumq; oblatorum gratam recordationem attribuebant. Quod philosophandi genus vulgarij fortasse videatur: si quis autem perspiciat, longè melius ac sanius isto posteriorum seculorum. Genus ergo Theologiae Mosaicum, Scripturarumq; sacrarum, humanius fuit, ac simplicius, & antiquorum sanam illam, incorruptamq; simplicitatem retinens.

a. Vidit, appositum est, vt Sanctissima Trinitas completim indicaretur.

AVGVSTINVS de Genesi ad litteram libro primo, capite sexto.

Et quemadmodum in ipso exordio inchoatæ creaturæ, quæ Cæli & Terræ nomine, propter id quod de illa per sciendum erat, commemorata est, Trinitas insinuat Creatoris: Nam dicente Scriptura; In principio fecit Deus Cælum, & Terram, intelligimus Patrem in Dei nomine, & Filium in principij nomine; qui non Patris, sed per seipsum create primitus, ac potissimum spiritalis creaturæ, & consequenter etiam vniuersæ creaturæ principium est: dicente autem Scriptura; Et spiritus Dei ferebatur super aquas: completam commemorationem Trinitatis agnoscimus: ita, & in conuersione, atque perfectione creaturæ, vt rerum species digerantur, eadem Trinitas insinuat: Verbum Dei scilicet, & Verbi generator, cum dicitur; Dixit Deus: & sancta bonitas, in qua Deo placet quicquid pro sua naturæ modulo perfectum placet, cum dicitur; Vidit Deus, quia bonum est.

Et de Ciuitate Dei libro vndecimo, capite vigesimo quarto.

Sed si nihil aliud est bonitas diuina, quam sanctitas, profecto & illa diligentia rationis est, non presumptionis audacia, vt in operibus Dei secreto quodam loquendi modo, quo nostræ exerceatur intentio, eadem nobis insinuata intelligatur Trinitas, vnamquamque creaturam quis fecerit, per quid fecerit, propter quid fecerit. Pater quippe intelligitur Verbi, qui dixit, vt fiat. Quod autem illo dicente factum est, proculdubio per Verbum factum est. In eo verò, quod dicitur; Vidit Deus, quia bonum est: satis significatur, Deum nulla necessitate, nulla suæ cuiusquam vtilitatis indigentia, sed sola bonitate fecisse quod factum est; id est, quia bonum est. Quod idè posteaquam factum est, dicitur, vt res quæ facta est, congruere bonitati propter quam facta est, indicetur. Quæ bonitas si Spiritus Sanctus rectè intelligitur, vniuersa nobis Trinitas in suis operibus intimatur.

D. THOMAS prima parte, quæstione septuagesima quarta, articulo tertio, disertius cæteris id ipsum his explicabat.

Et sic in vtroque opere creationis & formationis, Trinitas personarum insinuat. In creatione quidem persona Patris per Deum creatorem: persona Filij, per principium, in quo creauit: Spiritus Sancti, qui superferretur aquis. In formatione verò, persona Patris in Deo dicente: persona Filij, in Verbo, quo dicitur: persona Spi-

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Vidit Deus lucem, quòd esset bona.

a. Vidit quòd bonum, vt indicaret bonitatem causam fuisse, qua Deus cuncta confluxit.
b. Vidit quòd bonum, hoc est laude dignum declarauit.

Spiritus Sancti, in complacentia, qua vidit Deus esse bonum, quod factum erat.

Et supra quæstione trigesima secunda, articulo primo, ad tertium.

Cognitio autem diuinarum personarum fuit nobis necessaria dupliciter. Vno modo ad rectè sentiendum de creatione rerum. Per hoc enim, quod dicimus Deum omnia fecisse verbo suo, excluditur error ponentium Deum produxisse res ex necessitate nature. Per hoc autem, quod ponimus in eo processionem amoris, ostenditur, quòd Deus non propter aliquam indigentiam creaturas produxit, neque propter aliam causam extrinsecam, sed propter amorem suæ bonitatis. Unde & Moyses, postquam dixerat; In principio creauit Deus Cælum & Terram, subdit; Dixit Deus, Fiat lux: ad manifestationem diuini Verbi. Et postea dicit; Vidit Deus lucem, quòd esset bona: ad ostendendum probationem diuini amoris. Et similiter in alijs operibus. Alio modo, & principalius ad rectè sentiendum de salute generis humani; quæ perficitur per Filium incarnatum, & per donum Spiritus Sancti.

a. Vidit quòd bonum, vt indicaret bonitatem causam fuisse, qua Deus cuncta confluxit.

TERTULLIANVS aduersus Marcionem, libro secundo, capite quarto.

Et dixit Deus, Fiat, & factum est: & vidit Deus, quia bonum, non quasi nesciens bonum, nisi videret, sed quia bonum, idè videns, honorans, & consignans, & dispungens bonitatem operum dignatione conspectus. Sic & benedicebat, quæ bene faciebat, vt tibi totus Deus commendaretur, bonus, & dicere, & facere. Maledicere adhuc sermo non norat, quia nec male facere. Videbimus causas, quæ hoc quoque à Deo exegerunt.

AVGVSTINVS de Ciuitate Dei, libro vndecimo, capite vigesimo primo.

Hanc etiam Plato causam condendi Mundum iustissimam dicit, vt à bono Deo bona opera fierent: siue ista legerit, siue ab his qui legerant, fortè cognouerit; siue acerrimo ingenio inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspexerit; siue ab his, qui ista conspexerant, & ipse didicerit.

Rom. 1.

PROSPER in Sententijs Præceptoris sui Augustini doctrinam æmulatus vt styllum, consimilia tradidit.

Tria quædam nobis maxime scienda de conditione creaturæ oportuit intimari: Quis eam fecerit; per quid fecerit; quare fecerit. Dixit Deus, inquit, Fiat lux: & facta est lux. Et vidit Deus lucem, quòd bona esset. Si ergo querimus, quis fecerit: Deus est. Si, per quid fecerit: Dixit, & facta est. Si, quare fecerit; quia bona est. Nec auctor excellentior est Deo, nec ars efficacior Dei verbo; nec causa melior, quam vt bonum crearetur à bono.

Hæc ipsa Glossa Locupletata.

Libentius in his Catenis repetitas easmet sententias Patrum interpono, & reitero, vt qua fide & humilitate Patres posterius à maioribus, & prædecessoribus eas suffurari dignati sint, agnoscamus. Indeque & aureas consimiles grauissimasque, sæpius & nos simul cumulare discamus.

b. Vidit quòd bonum, hoc est, laude dignum declarauit.

AMBROSIVS Hexameron libro secundo, capite quinto.

Vidit vtiq; non oculis corporalibus intendit, sed definiuit plenitudinè gratiæ conuenire, vt mihi eius iudicium cognosceretur. Nos enim solemus etiam de is, quæ diuina sunt, disputare.

I VNILIVS Commentarijs in Genesim.

Non velut incognitam antea repente lucem videns laudauit, quia bonam didicit: sed eam, quam laudabilem se facturum noverat, iam factam hominibus laude dignam, ac mirandam esse declarauit.

Sss 2 GLOS.

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Vidit Deus lucem, quòd esset bona.

- a. Vidit, cum per nos videt, & laudat: per se quidem perenniter, per nos verò temporaliter.
- b. Dixit Moses, Vidit &c. Ne nos vituperemus, quæ Deus laudauit.
- c. Vel ut Dei benignitas enitesceret.

GLOSSA Ordinaria ex Augustino.
Non quasi incognitam lucem laudauit; sed iam factam dignam laude declarauit.

a. Vidit, cum per nos videt, & laudat, per se quidem perenniter, per nos verò temporaliter.

ISIDORVS de summo Bono, libro primo, capite decimo, non paruipendam reddit rationem.

Matth. 10.

Non septies à Deo visa, septiesque laudata est creatura, quæ antequam fieret, perfectè ab illo est visa; sed dum nos singula videntes laudamus, tanquam ipse videat, laudetque per nos: sicut illud; Non estis vos, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis. Proinde sicut ipse per nos loquitur; ita videt, & laudat per nos: sed per se perenniter, ac sempiternè videt: per nos verò temporaliter.

b. Dixit Moses, Vidit &c. Ne nos vituperemus, quæ Deus laudauit.

Act. 10.

AMBROSIVS Hexameron libro secundo, capite quinto.
Illud morale; Vidit mihi, probauit mihi. Quod Deus probauit, tu respicere nobile ne dixeris: quoniam quod Deus mundauit, tu commune ne dixeris, scriptum tibi esse meministi. Ergo bonum Dei nemo blasphemet.

THEODORETVS hoc præclarum documentum excerptit, quæstione decima in Genesim.

Quamobrem auctor hoc addidit; Et vidit Deus, quòd bonum erat, &c. Ut persuadeat ingratis non aspernari, quæ sententia diuina vocat bona.

Glossa Locupletata eadem desumpsit.

c. Vel ut Dei benignitas enitesceret.

AVGVSTINVS de Genesi imperfecto, capite quinto.
Et vidit lucem, quia bona est. Ista sententia non quasi insoliti benevolentiam, sed approbationem operis significari oportet intelligi. Quid enim conuenientius de Deo dicitur, quantum inter homines dici potest, quam cum ita ponitur; Dixit: factum est, placuit: ita ut in eo quod dixit, Imperium eius intelligatur; in eo quod factum est, Potentia; in eo quod placuit, Benignitas; sicut ineffabilia per hominem hominibus, ita ut omnibus prodesent, dici debuerunt.

AUCTOR.

Hausi, prout potui, ex oraculis Patrum has expositiones; de quibus quid sentiam paucis referabo. Quæ Deum humanis oculis nostrisque consimilibus res effectas conspexisse arbitratur, ut erronea iam supra reiecta est, cum Deum humanam non sumpsisse effigiem, ita per transennam satis euidentibus rationibus demonstrauerimus. Postremæ verò illæ expositiones (ut ordine incedam retrogrado) quibus per verba hæc, Vidit Deus, quòd esset bonum, edocemur non aspernari, quæ Deus ipse commendauit; Et ea laude digna declarari: Et benignitatem Dei commendari; tropologiam sapiunt, & nos excitant ad celebrandum ob id Dei opificium, quia Deus ipsum approbarit. Expositio illa, quæ his verbis, Vidit Deus, quòd esset bonum, finem quare Mundum Deus congefferit, declarari edocet, non ad amissum sensum penetrare existimo. Siquidem Deus Mundum fabricauit, quia ipse summum bonum erat, hoc est, bonitate sua; atque

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Vidit Deus lucem, quòd esset bona.

- a. Bona secundum hominem, non secundum Deum.

atque charitate eum impellente; non quia Mundus ipse, ut bonus, Deum ad eum condendum inuitaret: Mundus enim ex eo tantum optimus cernitur, quia à Deo optimo totius bonitatis fonte profiliit. Explanatio ea, quæ Trinitatis tertiam personam, Spiritum Sanctum in quâ, insinuari hoc loco edisserit, vel ad allegoriâ transit, vel interpretatione omnino arduâ, captuq; difficile, rudibus maximè hebræis, ac peregrinam profert. Altera quæ interpretatur Vidit, id est videri fecit ab Angelis, omnino erronea est; siquidem planum literæ sensum nimium detorquet, & deflectit; & insulsus est loquendi modus; Vidit Deus, hoc est, videri fecit ab Angelis. Ea altera quæ exponit, Vidit, hoc est, videri voluit, hilari animo accipi potest. Mosem secundum humanos modos hanc de Mundi opificio historiam congeffisse, ut Chrysoström dicit, non est ambigendum; sed in his etiam aliquid profundius latitare, omnes Patres tradiderunt. Duæ illæ expositiones, quæ præfata verba; Vidit Deus quòd esset bonum, ita declarant: Placuit Deo, ut in ea bonitate persisterent, in qua placuit, ut fierent, seu placuit iam factum, quod placuerat in arte, hoc est in Verbo faciendum; altissima sunt, veraq; & mystica Theologia referat; verum imperceptibiles eas crassioribus ingenijs existimo, vereorq; ne literam ipsam minimè placidam ferant. Quapropter germanior mihi semper visa est D. Basilij, Ambrosijq; elucidatio, qui verba ista, Vidit Deus quòd esset bonum, ita interpretantur; Præuidit, ac cognouit, quod pulchrum, & vtile in vniuerso futurum esset. Dei optimi Mundum particulatim ad instar artificis, membratimq; condentis studium profecto erat, ut quæ ab ipso quotidie construebantur, in vniuersi perfectionem redundarent; ut sicut de singulis dixerat, Vidit Deus, quòd esset bonum, de vniuerso tandem prodere posset; Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona, quasi quod ex partibus bonis vniuersum optimum resiliere. Nec repudianda est ea Augustini, quæ interpretabatur, Deum fatorè Mundi, quod intus conspiciatur in arte, id approbasse, commendasseq; in operatione, cum in natura ea prodire fecit, quæ in ineffabili Verbo æterno, quod eius erat ars, perenniter latitabat. Huic fere consimilis est ea quæ sequitur, Vidit, id est, quod cognouit in sapientia sua ab æterno, tunc effectu se nosse demonstrauit, quare & iisdem calculis est acceptanda. Arbitror attemen cunctas has interpretationes prima excepta, non esse reiiciendas; quanquam Basilij expositionem literæ magis attemperatam, atque accommodatam putem. Neque etiam ea, quæ de bonitatis ratione, ac discrepantia doctissimè Rupertus habet, existimo vlllo pacto prætermittenda.

RVPERTVS ergo Commentarijs in Genesim, libro primo, cap. tertio decimo.
Notandum in primis quòd dictum est, Vidit Deus lucem, quòd esset bona. Nemo enim bonus nisi vnus Deus. Porro quicumque bonus predicatur siue homo siue Angelus, non nisi respectu boni Dei, rectè bonus predicatur; quia cum nemo sit bonus nisi vnus Deus, quicumque bonus est, vel esse dicitur, non nisi intantum bonus est, in quantum bono Deo participatur.

Quæ sententia
ex predictis
accipitur.

Marc. 10.

a. Bona secundum hominem, non secundum Deum.

AVGVSTINVS Sermone de tempore centesimo trigesimo quarto.
Et vidit Deus lucem, quia bona est: non quòd Deus lucem ante non nosset, quam non nisi visam laudaret, cum sit lux solus omnium ipse, sicut Euangelista testatur: Ego sum lux Mundi. Et Apostolus; Qui habitat lucem inaccessibilem, quam nemo hominum vidit, nec videre potest. Hanc lucem dixit in seculo, quia bona est secundum hominem, non secundum Deum. Deus enim non tantam hanc lucem tribuit, quam poterat ipse largiri, sed quantum mortalis oculus capere potuit. Nec qui vniuersum Orbem illuminat, tribuet splendorem, nisi quem mortalis capere, aut sustinere vti que possit.

Ioan. 8.
1. Timoth. 6.

Per

Anno Mudi
primo.
Die Prima.

Vidit Deus lucem, quod esset bona.

a. Per lucem increatam iudicavit bonam lucem creatam, quia omnia tantum bona sunt, quantum in ipsa increata luce insident.

Diuisit lucem à tenebris.

b. Addendum Deus. c. Legendum est inter lucem, & inter obscuritatem.

a. Per lucem increatam iudicavit bonam lucem creatam, quia omnia tantum bona sunt, quantum in ipsa aeterna luce insident.

H V G O Victorinus de Sacramentis libro primo, parte prima capite tertiodecimo.

Sed occurrit fortassis, quomodo vidit Deus lucem, quod esset bona; & diuisit lucem à tenebris, & vocauit lucem diem, & tenebras noctem. Nam si cetera opera sua in luce vidit, quod essent bona, in qua luce vidit lucem, quod esset bona; & diuisit lucem à tenebris, vocauitq; lucem diem, & tenebras noctem? Nihil enim videri potest sine luce, sed nec tenebrae sine luce videntur, quanto magis lux non videtur sine luce? Quae fuit ergo illa lux, per quam Deus vidit lucem, quod esset bona, & diuisit lucem à tenebris? An per ipsam eam vidit, quod esset bona, an per aliam lucem vidit, quod esset bona? Sed quomodo per ipsam videre potuisset, quod esset bona, si aliam lucem non habuisset, per quam, & in qua ipsam lucem vidisset quod esset bona? Nā si vidit, quod esset bona lux ista, & vere vidit; in aliquo vidit, de cuius bonitate dubitari non potuit: Ergo alia lux increata, in qua ista lux creata videbatur, quod esset bona: quia illam imitabatur, quae semper est bona. In illa enim luce, cum ipsa solum sit bona, videntur & mala, & bona, & non solum mala & bona in ea videntur, sed mala etiam esse mala, & bona esse bona in ea videntur: propterea quod ipsa vere, & summe est bona. Quod enim ab ipsa discordare videtur, malum esse videtur: & quod ei simile esse videtur, bonum esse videtur: & vtrumque non nisi in ipsa, & per ipsam videtur. Per lucem ergo probauit lucem: quia in luce incommutabili vidit, quod lux ista commutabilis suo modo, & ordine bona esset.

Diuisit lucem à tenebris.

Hebraica lectio est. Vaiabdei Elohim ben haor vben hahofech; idest, vt exponit Lipomanus; Et diuisit Deus inter lucem, & inter tenebras. Chaldaica pariter ita legit.

Septuaginta, καὶ διέκρινεν ὁ θεὸς ἀναμύσον τὸ φῶς, καὶ ἀναμύσον τὸ σκότος; idest, Et diuisit Deus inter lucem, & inter tenebras. Editio nostra legit, Diuisit lucem à tenebris.

Vatablus, & Pagninus; Diuisit Deus lucem à tenebris.

b. Addendum Deus.

R A B B I N I in Adnotationibus in Genesim.

Post hanc autem repetitur Deus apud Hebraeos, atque ita legitur in Codice Dionysiano oblongo.

c. Legendum est inter lucem, et inter obscuritatem.

C A I E T A N V S Commentarijs in Genesim.

Iuxta Hebraeos habetur; Et diuisit Elohim inter lucem, & inter obscuritatem. Et Post. Clarum est noctem esse speciem obscuritatis. Omnis enim nox est obscuritas: sed non omnis obscuritas est nox.

Sed quicquid sit de his, id vt clarissimū reputari uelim, editionem nostram mancā non esse: quanquam enim non habeat nomen illud, Deus, subintelligi tamen consentaneum est. Paruam verò, vel nullam discrepantiam puto esse inter hæc duo, Diuisit inter lucem, & inter tenebras; seu diuisit lucem à tenebris; seu inter lucem & obscuritatem: quamuis siquidem obscuritas genus sit, & omnem obscuritatem significet, siuè ea sit umbra, siuè lucis omnimoda carentia; tamen saepe confunduntur uoces istae, Obscuritas, & Tenebra; adeò vt pro eadem re saepius sumantur.

Diuisit

Diuisit lucem à tenebris.

a. Diuisit Deus summa facilitate: Quod idipsum fuerit, & creare lucem, & ipsam à tenebris secernere.

b. Diuisit, non Deus, sed lux ipsa.

c. Triplicem lucem à triplici genere tenebrarum.

a. Diuisit Deus summa facilitate; Quod idipsum fuerit, & creare lucem, & ipsam à tenebris secernere.

A V G V S T I N V S libro de Genesi imperfecto, capite quinto.

Et diuisit Deus inter lucem, & tenebras: Hinc intelligi licet, quanta diuini operis facilitate ista dicantur effecta. Non enim quisquam est, qui sic aestimet lucem factam, vt esset confusa cum tenebris; & ob hoc postea separationis indigeret; sed eo ipso, quo lux facta est, consecuta est etiam diuisio inter lucem & tenebras. Quae enim societas lucis cum tenebris? Deus ergo diuisit inter lucem & tenebras, quia lucem fecit, cuius absentia tenebrae vocantur. Interest autem inter lucem & tenebras, sicut interest inter vestimentum, & nuditatem; aut plenum, & inane, & similia.

G L O S S A Ordinaria ex Augustino.

Et diuisit &c. Hoc factum est, ex quo lux facta est. Sed non potuit ab homine simul dici, sicut à Deo fieri.

b. Diuisit, non Deus, sed lux ipsa.

T O S T A T V S in Genesim.

Istud verbum, Diuisit, non attribuitur Deo, sed luci, quia lux formaliter distinguitur à tenebris, cum tenebrae sint lucis priuatio: nec indiget, quod ab agente extrinseco, vt à Deo, causetur distinctio inter eam & tenebras: & est sensus, quod lux creata diuisit inter lucem & tenebras; idest, inter diem & noctem; quia motus illius nabeculae distinguebatur dies à nocte, vel tempus lucis, & tempus tenebrarum, quod idem est.

Sed hæc impropria videtur interpretatio, quasi lux fortita fuerit vices agentis causæ, & patientis.

c. Triplicem lucem à triplici genere tenebrarum.

Diuisit profectò Deus lucem à tenebris; aliud nanque est lux, quam Deus ipse fecit, aliud priuationes ab ipsius defectu procedentes, quas certè non fecit conditor, sed ordinauit.

A V G V S T I N V S de Genesi imperfecto, capite quinto, cum plura lucis genera proposuisset, sic concludit.

Sive ergo lucem ætheream, siue sensualem, cuius animalia participant, siue rationalem, quam Angeli, & homines habent, à Deo factam primitus in rerum natura, & hac sententia vult intelligi, diuisisse Deum inter lucem & tenebras, eo ipso, quo lux facta est, oportet accipi, quod aliud est lux, aliud illæ priuationes lucis, quas in contrarijs tenebris ordinauit Deus. Non enim Deum fecisse tenebras dictum est, quoniam species ipsas Deus fecit non priuationes, quæ ad nihilum pertinent, vnde ab artifice Deo facta sunt omnia: quas tamen ab eo ordinatas intelligimus, cum dicitur; Et diuisit Deus inter lucem & tenebras: ne vel ipse priuationes non haberent ordinem suum, Deo cuncta regente, atque administrante. Sicut in cantando interpositiones silentiorum, certis, moderatisque interuallis, quamuis vocum priuationes sint, bene tamen ordinantur ab ijs, qui cantant, & suauitate vniuersæ cantilene aliquid conferunt. Et vmbrae in picturis eminentiora quæque distinguunt, ac non specie, sed ordine placent. Nam & vitiorum nostrorum non est auctor Deus, sed tamen ordinator est; cum eo loco peccatores constituit, & ea perpeti cogit, quæ merentur. Ad hoc valet, quod oues ponuntur ad dexteram, hædi autem ad sinistram. Quædam ergo & facit Deus & ordinat: quædam verò tantum ordinat. Iustus & facit, & ordinat: peccatores autem, in quantum peccatores sunt, non facit, sed ordinat tantum. Quippe cum illos ad dexteram, illos ad sinistram constituit, & quod in ignem æternum iubet ire, ad meritum ordinem valet: ita species, naturasque ipsas & facit, & ordinat. Priuationes autem specierum, defectusque naturarum non facit, sed ordinat tantum. Dixit itaque Fiat lux: & facta est lux. Non dixit, Fiant tenebrae, & factæ sunt tenebrae. Horum ergo vnum fecit, alterum non fecit: vtrumque tamen ordinauit, cum diuidit Deus inter lucem & tenebras. Ita & ipso faciente pulchra sunt singula, & ipso ordinante pulchra sunt omnia.

Diuisit

Anno Mudi
primo.
Die Prima.

Anno Mūdi
primo.
Die prima.

Diuisit lucem à tenebris.

- a. Diuisit &c. Non ut duo positiua, sed ut positiuum & priuatiuum.
b. Hoc est, naturam, lucis, & tenebrarum impermixtam fecit.
c. Idest, distinxit lucem & tenebras causa, loco, tempore, subiectoque.

a. Diuisit &c. Non ut duo positiua, sed ut positiuum & priuatiuum.

AUGVSTINVS de Genesi contra Manichæos, libro primo, cap. nono.
Diuisit Deus inter lucem & tenebras. Hic non dictum est, fecit Deus tenebras: quia tenebræ, sicut superius dictum est, lucis absentia est. Distinctio tamen facta est inter lucem & tenebras; quemadmodum nos clamando vocem facimus; silentium autem non sonando facimus, quia cessatio vocis silentium est. Distinguius tamen sensu quodam inter vocem & silentium, & illud vocamus vocem, illud silentium. Quemadmodum ergo rectè dicimus, facere silentium, sic rectè multis diuinarum Scripturarum locis Deus dicitur facere tenebras, quia lucem quibus vult temporibus & locis vel non donat, vel detrahit.

GLOSSA Ordinaria.

Discretio autem lucis à tenebris, distinctio est inter perfectum cuiusque rei statum, & quem habet ex se defectum.

Alexander Halensis secunda, quæstione quadragesimanona, membro secundo, hanc Augustinianam doctrinam mutuatis verbis repetit.

b. Hoc est, naturam, lucis, et tenebrarum impermixtam fecit.

BASILIVS in Hexameron, Homilia secunda.
Et diuisit Deus inter lucem, & inter tenebras; idest, naturam harum impermixtam fecit, adeo ut neutra alteri permisceretur, sed contrariæ sibi essent, & contrapositæ.

Hæc alijs verbis Glossa Locupletata.

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite nono.

Vnde & discretio fit inter lucem & tenebras, ut separata lucis natura, atque tenebrarum; nihil videatur intra se habere confusum.

PROCOPIVS Gazeus Commentarijs in Genesim.

Et distinxit Deus inter lucem & tenebras. Nequaquam enim inter se commiscerentur. Si quidam alterum habitus, porro alterum priuatio est, quæ quidem nequaquam coire possunt, altero incolumi existente.

c. Idest, distinxit lucem et tenebras, causa, loco, tempore, subiectoque.

IOANNES Chrysofomus Homilia tertia in Genesim.

Et distinxit Deus inter lucem, & inter tenebras. Et suam cuique regionem distribuit. Nam ab initio utique suos terminos præfixit, quos perpetuò absque impedimento custodiret: id quod cui libet, qui mediocriter sapit, contueri licet, quomodo ex eo tempore vsque in præsens, neque lux terminos suos transgressa sit, neque tenebræ suum ordinem præterierint, confusione & deordinatione quadam introducta.

IVNILIVS in Hexameron.

Et diuisit lucem à tenebris. Diuisit nanque eas non solum qualitatis, sed & locorum distantia. Lucem itaque in superiore Orbis parte diffundendo, in qua humana erat conuersatio futura: inferiora verò eius prius in tenebris remanere sinendo.

PETRVS Comestor in Genesim, capite tertio.

Hic incipit dispositio, & tamen aliquid dicit de creatione, quasi cum luce aliquid creauit, idest vmbra ex obiectione corporum luci. Et creatas diuisit locorum distantia, & qualitate; ut scilicet nunquam simul, sed semper è regione diuersa hemisphæria vicissim sibi vendicarent.

GLOSSA Ordinaria.

Et diuisit lucem à tenebris. Diuisit enim non solum qualitate, sed & locorum distantia, diffundendo lucem in superiori parte, inferiori in tenebris manente.

ALBER-

Anno Mūdi
primo.
Die prima.

Diuisit lucem à tenebris.

- a. Quare de luce Cælesti diffusa per Orbem & diurna, hæc intelligi debent.

ALBERTVS Magnus, quod Chrysofomus confusè, & præcipuè de tempore, Iunilius, & Strabus de loco prodiderat, ipse de causa tradit, prima parte Summæ de quatuor coæqueuis, quæstione duodecima, articulo vndecimo. Hac enim mota difficultate, quomodo tenebræ à luce seiungi possint, cum ipsæ nil sint, adiecit.

Dicendum, quod per proprietatem naturæ distincta est lux à tenebris: quia id quod per se est luminosum, naturaliter est in circumferentia: id autem, quod per se est opacum, & tenebrosum, naturaliter est in centro. Et tenebræ secundum quod ibi sumuntur, intelliguntur in sua causa, quæ est corpus opacum, & in illa non sunt nihil, sed aliquid, & sic possunt distingui.

D. THOMAS confirmul hæc tria connectit prima parte, quæstione sexagesima septima, articulo quarto, ad secundum.

Distincta est lux à tenebris quantum ad tria. Primo quidem quantum ad causam: secundum quod in substantia Solis erat causa luminis, in opacitate autem terre causa tenebrarum. Secundo quantum ad locum, quia in vno hemisphærio erat lumen, in alio tenebræ. Tertio quantum ad tempus, quia in eodem hemisphærio secundum vnam partem temporis erat lumen, secundum aliam tenebræ.

DIONYSIVS Carthusianus Enarratione in Genesim, articulo nono.

Et diuisit lucem à tenebris; idest, distinxit, ac discreuit ab alio, ita quod ab inuicem distinguuntur natura, ac loco, tempore, ac subiecto. Lux enim fuit in Sole, tenebræ autem in loco, ad quem non peruenit diffusio, seu emicatio lucis. Lux quoque est habitus, tenebræ autem priuatio. Et quando lux fuit, seu dies in vno hemisphærio, fuit caligo seu nox in hemisphærio alio; immo & in eodem hemisphærio erat iam lux, iam tenebræ, secundum motum ipsius Solis, sicut & modo.

HVGOCARENSIS in Postillis.

Et diuisit lucem à tenebris. Hic incipit dispositio, tamen aliquid addit de creatione, quia simul cum luce tenebras creauit, idest vmbra ex obiectione corporis tenebrosi ad ipsam lucem. Et ita tenebras & lucem creando diuisit loco, & qualitate, ut nunquam simul essent, sed semper è regione.

Hæc eadem Petrus Comestor iam ante nobis prodiderat.

CAIETANVS eodem loco hæc pariter habet.

Et diuisit lucem à tenebris. Propterea ex hoc ipso, quod obscuritas diuisa à luce definitur ad noctem, dicendo Et vocauit obscuritati noctem, manifestè habetur, quod dicendo, Diuisit inter lucem, & obscuritatem, non est sermo de diuisione quidditatiua, sed de diuisione locali; hoc est secundum diuersitatem hemisphæriorum. Et est sensus, quod Deus non fecit lucem illuminantem simul vtrumque hemisphærium: Si enim lux Cælestis simul illuminaret vtrumque hemisphærium (puta si essent multi Soles fixi in diuersis hemisphærijs) nulla esset nox, quia nullus relinqueretur locus vmbre terre: nam vmbra terre totius vocatur nox: sed Deus fecit lucem tantum, in tali loco, & in tanta distantia à terra, ut terre vmbra locus relinqueretur: & hoc est. Deum diuisisse inter lucem, & inter obscuritatem.

a. Quare de luce Cælesti diffusa per Orbem & diurna, hæc intelligi debent.

CAIETANVS Commentarijs in Genesim.

Ex hoc quoque, quod lux ad diem, & obscuritas ad noctem definitur, habetur & quod sermo est de luce cælesti, cuius ex interposita terra vmbra est nox: & quod de illa luce non secundum seipsam, sed secundum diffusum lumen in elementari sphaera est sermo. Nam dies non vocatur ipsa cælestis lux, sed affectus eius in his inferioribus: que inferiora extendi constat vsque ad orbem lunarem. Nisi enim vmbra Terræ pertingeret vsque ad Lunam, non appareret Eclypsis Lunæ. Ita quod quum dicitur in litera, Et vocauit luci diem; non est sensus, quod lux, de qua dictum est; Erit lux, vocata sit dies: sed quod lux, de qua dictum est; Et diuisit inter lucem; vocata est dies. Et verè sic est: nam nulla lux vocatur dies, nisi cui succedit obscuritas, quæ vocatur nox.

Ttt AVCTOR

Anno Mūdi
primo.
Die prima.

Diuisit lucem à tenebris.

a. Diuisit, &c. Cū ignis rotatione triduum primum effectum est.

A V C T O R.

De ijs Interpretationibus iudicium ferre, non est difficile. Duæ primæ D. Augustini ingenue quidem sunt, & ingeniosæ, sed parum ad literam accommodata; magisq; rem ipsam contemplantur, quàm literæ sensum adaperiant. Reliquæ simul connectuntur. Discriminavit siquidem Deus lucem à tenebris, secundum quatuor. Secundum naturā primò, cū lux sit qualitas, & habitus, tenebræ vero priuatio: Secundum causas, quandoquidem fons lucis est Sol, vmbrae autem causa est corpus opacum vmbiferum; atq; Sol in Cælo, corpora autem opaca circa Mundi centrum confident: Secundum locum, nam dum lux Solis vnum hemisphærium illustrat, Terræ vmbra alterum offuscat. Tandem secundum tempus, cū inuicem sibi diei, & noctis horas, lux, & tenebræ fecerint.

Qua serie lux prima dies, tenebra vero noctes gignerent.

Cū lucis, & Tenebrarum diuisio ex prima luce producta primorum trium dierum & noctium fuerit constitutio; percunctandum est hoc loco, quanam serie lux ea prisca dies, ac noctes pareret, nam id à Patribus non vna eademque sententia diffinitum comperitur.

a. Diuisit, &c. Cū ignis rotatione triduum primum effectum est.

GREGORIVS Nyssenus graui quidem Philosophia, ex ignis ad superas partes euolati circumlacione, tres primos dies, noctesq; factas fuisse, his luculenter explicat, libro de Historia sex dierum.

Quoniam igitur ignis, simulatq; rerum vniuersitas constituta est, veluti telum quoddam ab ijs, quæ diuersæ naturæ erant, elementis emissum, naturali suo motu, quo utpote res leuis supera petit, ante vniuersas res ceteras exiit: atq; eodem intellectu, parve consideratione, sensibili natura superata directo motum promouere non potuit: quippe cū creatura, quæ mente, atq; ratione sola percipitur, cum sensibilibus, qualis est ignis, consociari, ac permisceri non possit: huius rei gratia ignis, quum ad extremos creaturæ terminos peruenisset, necessario in Orbem redeuntem, atque rotundum motum facere cepit, quumq; ad res vniuersas quidem ferri ab insita naturæ suæ in compelleretur. Sed his cursus, qui recta linea fit, locum non haberet (omnis enim natura sensibilis, proprijs terminis comprehensa est) extremam oram sensibilis naturæ prosperè inibi sese mouendo peragraret: quum, ut modo diximus, natura, quæ cogitatione percipitur, cursum ignis in sese non recipiat. Idcirco Moyses motum ignis mente subsequutus, non in iisdem partibus immorari dicit eam, quæ facta erat, lucem, sed vehementi suo motu crassiorum rerum naturam ambientem per eum circuitum, tum luce carentibus splendorem, tum illuminatis caliginem inuicem reducere atque referre. Quum autem secundum internalla temporum æquabilitatem circa inferam regionem, ea vicissitudo, lucis inquam, & tenebrarum, contingat, rursus Deo Moyses impositionem nominis diei pariter & noctis tribuit, nihil ex ijs quæ consequenter facta sunt, temerè, casuue fortuito factum esse, aut ab aliquo alio principium & originem habuisse, in animum inducere, atque cogitare permittens. Idcirco dicit: Vocauit Deus lucem diem; & tenebras appellauit noctem. Quum enim vis illuminatrix naturaliter quiescere non possit, quum splendor superam circuli partem percurrisset, & cursum esset circa partem subiectam, necessario accidit, ut simulatque ignis subtercurrere cepisset, supera pars obumbraretur, crassiori nimirum natura splendori officiente. Recessum igitur & occasum lucis, vesperum nominauit: ac rursus, cū ignis subiectum circum percurrisset, superisq; partibus splendorem reduxisset, id quod fiebat, mane, diluculum ita nominans appellauit.

Diuisit,

Anno Mūdi
primo.
Die Prima.

Diuisit lucem à tenebris.

a. Diuisit &c. Cū Nubis lucida circumlacione dies, & noctes tridui primi efficiebantur.
b. Vel cū Lucis emissione, & attractione triduum primum peractum est.

a. Diuisit &c. Cū Nubis lucida circumlacione dies, & noctes tridui primi efficiebantur.

HVG O Victorinus de Sacramentis Fidei, libro primo, parte prima, cap. nono. Secundum hanc itaque considerationem conuenientius puto, ut credamus lucem illam in principio factam ad illuminanda corporea sine dubio corpoream fuisse, quale fortasse esse potuisset corpus aliquod lucidum, cuius presentia cuncta illustrarentur, quemadmodum in Sole videri potest; ipsamque vice, & loco Solis factam, ut interim motu suo circumageretur, & noctem diemque discerneret.

MAGISTER Sententiarum secundo, distinctione tertia decima.

Si autem queritur vbi est facta lux illa, cū abyssus omnem terræ altitudinem tegetet; dici potest in illis partibus facta, quas nunc illustrat Solis diurna lux. Nec mirum lucem in aquis posse lucere, cū etiam nautarum operatione sepius illustrentur, qui in profundum meri, misso ex ore oleo, aquas sibi illustrent, quæ multo rariore fuerunt in principio, quàm modo sunt: quia nondum congregata fuerant in vno loco. Facta est ergo lux illa, quæ vicem, & locum Solis tenebat, quæ motu suo circumagitata, noctem, diemque discernebat.

Hugonem, & Magistrum, lucem prisca nubem existimasse, iam supra demonstratum est.

LYRANVS in Postillis, in secunda expositione.

Secundum istam expositionem, ista lux fuit quedam nubes lucida, de superiore parte materiae communis predictæ facta à Deo, quæ motu suo faciebat diem & noctem, usque ad quartam diem, in qua factus est Sol: reuertamen imperfectiori modo, quàm ipse Sol.

TOSTATVS Commentarijs in Genesim.

Istud verbum, Diuisit, non attribuitur Deo, sed luci; quia lux formaliter distinguitur à tenebris, cū tenebræ sint lucis priuatio: nec indiget, quòd ab agente extrinseco, ut à Deo, causetur distinctio inter eam, & tenebras. Et est sensus, quòd lux creata diuisit inter lucem & tenebras, id est, inter diem & noctem; quia motu illius nubeculae distinguebatur dies à nocte: vel tempus lucis, & tempus tenebrarum; quòd idem est.

ALEXANDER Halensis secunda, quæstione quadragesima sexta, articulo primo, à Magistro Sententiarum non recedens id ipsum diffiniuit.

Nubecula lucida, quæ hic vocatur lux, ab initio fecit diem & noctem: diem, cū apparebat: noctem, cū erat abscondita: & descendens ad Occasum fecit vesperem: & reuocatum ad Ortum, mane: & hoc est quòd dicitur; Diuisit lucem à tenebris.

D. BONAVENTURA secundo, distinctione tertiadecima, articulo primo, quæstione secunda, cū Græcorum sententiam recitasset, adiecit.

Alius modus dicendi secundum Latinos Doctores, qui videtur esse rationabilior, est: quia virtuti naturali possibilior, scilicet, quòd lux illa diem & noctem faciebat suo motu, sicut Sol sua facit actione.

b. Cū Lucis emissione, et attractione triduum primum peractum est.

BASILIVS Hexameron Homilia secunda.

Nunc quidem ex illo tum dies post Solem factum, is aer est, quem Sol ipse illuminat, in nostro dum est hemisphærio, supra terram relucens. Nox vmbra est terra, quæ diei Sole se occultante succedit. Tum verò fiebat dies, cui cedenti nox vicissim succedebat, non quidem secundum motionem Solis, sed primigenia illa lucis sum splendorem diffundente, seque rursus contrahente, idque pro mensura à Deo diffinita.

GRAECVS, ut in Catena Lippomani habetur, in hanc videtur abire sententiam, cū ait.

Si queris quo pacto antequam fieret Sol, fuerit nox, ac dies, omnipotentiam sapientie Dei considera, & inue-

Tit 2 mes

nies Prophetam Arius super hac re dicentem capite quinto; Faciens omnia, & fabricans, & conuertens in mane umbram, & diem in noctem obcurans.

I O A N N E S Damascenus ex Gregorij Nazianzeni doctrina libro secundo Orthodoxæ Fidei, capite septimo.

Et factum est vespere & mane dies vna. In tribus igitur diebus, resuso & contracto lumine, diuino precepto dies & nox fiebat.

P R O C O P I V S Gazæus clariori orationis ferie hanc Patrum explanauit sententiam, Commentarijs in Genesim, capite primo.

Nunc verò alia dici ratio est. Nam post creatum Solem, dies est à Solis splendore illuminatus aer in hemisphærio nostro supra terram. Nox est umbra terræ, quæ contingit, vbi occidit Sol. Tunc autem scilicet in rerum primordio, non secundum cursum Solis nascebatur dies, verum primogenia, & vndique circumfusa lux, iuxta modum à Deo definitum contracta, diem præstabat, cui deinde succedebat nox.

B V R G E N S I S ex recentioribus solus, quantum ego viderim, hanc Basilij suscitauit sententiam.

Secundum Basilium, hæc lux non fuit corpus, seu substantia corporea, sed quædam qualitas formaliter illuminatiua, non procedens ab aliquo corpore luminoso, sed solum à voluntate diuina per creationem, prout ipsa litera plano modo significat, cum dicit; Fiat lux: quæ quidem lux non habebat per se motum; & ideo non poterat de se diuidere lucem à tenebris, sed hoc faciebat per emissionem, & contractionem luminis virtute diuina determinatam: & ideo dicitur hic; Diuisit Deus lucem à tenebris.

D. B O N A V E N T V R A loco asserto his memorat hanc sententiam, sed non approbat.

Dixerunt enim Basilus, & Damascenus, quod lux illa emissionem, & contractionem radiorum, diem & noctem faciebat: hoc autem dicebat esse in potestate ipsius lucis, non per virtutem propriam, sed per præceptionem diuinam. Et huius simile legitur in Scriptura; Extendit Moyses manum in Cælum, & factæ sunt tenebræ horribiles in tota terra Aegypti tribus diebus. Constat enim, quod in illo triduo Sol erat in hemisphærio terræ nostræ habitabilis, & in terra Gessen, & in alias habitabiles regiones radios suæ lucis emittebat, & à terra Aegypti radios suæ lucis contraherebat. Simile etiam fortè factum est in Passione Domini; vbi Sol dicitur obscuratus fuisse: & hoc totum factum est non natura, sed diuino precepto.

Hæc Basilij sententia reprehenditur primò, quod irrisione digna videatur, vt pote extra naturam.

A V G V S T I N V S enim pluribus in locis præfatorum Patrum sententiam reprobans, primos dies non ex emissionem, & contractionem lucis, sed ex circumlatione fieri potius censet; de Genesi ad literam libro primo, capite decimo hæc habet.

An dicendum est, quod cum citò peractum esset hoc opus Dei, tandiu stetit lux non succedente nocte, donec diurnum spatium perageretur: & tandiu mansit nox luci succedens, donec spatium nocturni temporis præteriret, & mane fieret diei sequentis, vno, primoque die transacto? Sed si hoc dixero, vereor ne deridear, & ab ijs, qui certissimè cognouerunt, & ab ijs, qui possunt facillimè aduertere, quod eo tempore, quo nox apud nos est, eas partes Mundi præsentia lucis illustraret, per quas Sol ab Occasu in Ortum redit, ac per hoc omnibus viginti quatuor horis non deesse per circuitum gyri totius alibi diem, alibi noctem.

Burgensis his satisfacit, asserens in cõflatione rerum plura esse miraculo edita, qualia sunt productio herbarum, plantarum ante luminaria, & coactio maris. At certè frigida, & inepta hæc defensio est. Cuncta siquidem fluxerunt potentia Dei, ac supra naturam, & quoad causam efficientem sunt miranda: sed non quoad naturam, & operationes consequentes. Quemadmodum lux ista prodigiosa euadebat, non tantum ex eo, quod à Deo manauit, sed quod accidens sine substantia existeret, & diuina non sua naturali virtute noctes, & dies gigneret, quæ cæteris rebus non contingebant.

A V G V S T I N V S loco asserto capite sextodecimo, alia ratione præfatam sententiam redarguit, nempe quod nulla subesset causa huic emissionis, & contractionis.

Emissionem verò, contractionemque lucis illius, si velimus diem, noctemque intelligere, nec causam videmus cur ita fieret. Non enim erant animalia, quibus hæc vicissitudo salubriter exhiberetur, & quibus postmodum exortis per circuitum Solis cernimus exhiberi: nec vllum occurrit exemplum, quo istam emissionem, contractionemque lucis, vt diei, noctisque vicissitudines fierent, probare possimus.

Burgensis pariter respondet, asseuerans, quod hæc vicissitudo deserniebat saltem distinctioni sex dierum. Verum imbecillis est hæc responsio. Poterat siquidem hæc dierum seiunctio circumlata luce fieri, vt tùm pristini tres dies, tùm reliqui sequentes eiusdem essent

Lib. 2. Sent. dist. 13. art. 1. quæst. 2.

Exod. 10.

Diuisit lucem à tenebris.

a. Diuisit, &c. Cum lux prima triduum primum rotatione confecit.

essent generis, nec necesse erat hanc dierum peregrinam naturam inducere, quoniam nulla tunc fuisset nox, vel saltem non eiusdem generis cum nostra.

I V N I L I V S in Hexameron hanc insinuauit rationem.

Nam si non hoc faceret, & magis factò vespere paulatim tota periret, & rursus paulatim mane recreata resurgeret: non iam in mane diei sequentis, sed potius in vespere primi vnus diceret esse diem perfectum.

Adiciamus ex D. Bonauentura loco asserto, nulla seiunctio fit inter ea, quæ sunt, & non sunt; si igitur diuisit Deus lucem à tenebris, lux vno erat in Hemisphærio, & tenebræ in altero. Nec potuit simul cunctus Orbis, tùm in superno, tùm in inferno Hemisphærio secundum diei ac noctis rationem duodecim illustrari horis, & duodecim pariter opacari.

Amplius nullum tunc fuisset vesper, & mane, si sola radiorum emissionem fieret dies, & contractionem nox, cum repente subito momento, & non paulatim temporeque dilabente lux accessisset, & discessisset.

a. Diuisit, etc. Cum lux prima triduum primum rotatione confecit.

Non desunt Patres, qui nullum corpus seu orbem præfæ luci adscribentes, sua tamè rotatione Dei virtute peracta primos tres dies ac noctes, modo eo, quo Sol dies nobis præbet, ipsam detulisse arbitrantur.

I V S T I N V S in libro Quæstionum à Gentibus Christianis positarum.

Quæst. Si tertio die luminum, astrorumque; origo extitit, & ex diebus numerus constat, qui fit, vt dies tres, qui luminum ortum antecesserunt, ambiguum dierum numerum, qui astrorum ortum sequuti sunt, non ostendat? Explica. Lucis originem lucis ac tenebrarum sequuta est separatio: lucisque; & tenebrarum separationem dies & nox constituerunt. Antè autem quam astra fierent, lucis principatus Dei determinationem diem efficiebat, tenebrarumque; occupatio tenebras, siue noctem. Astris verò, cum prolata sunt in lucem, præceptum est, vt principatum obtinerent, Sol quidem luce ac die, Luna in tenebris, atque noctu. Opifex enim lucem cum definito, certoque; eius imperio ac dominatu, maiori astro attribuit, atque dies eiusmodi, quos nunc cum astro lux efficit, tales etiam ante condita astra faciebat, terminumque; Dei, qui principatum eius decem horis definiuit, terminus ille Solem compellit in motum decem horarum, qui ab initio moderatus fuit.

I V N I L I V S in Hexameron.

Factum est vespere occidente paulatim luce, post expletum spatium diurnæ longitudinis inferioris Mundi partes subeunte: & quod nunc visitato Solis circuitu noctibus agi solet. Factum est & mane, redeunte eadem paulatim super terras, atque alium diem initiante, & huc vsque dies expletus est vnus: viginti scilicet quatuor horarum. Cuius commendatione verbi Scriptura vigilanter admonet, vt lucem, quæ facta est inferiora Orbis occasu suo lustrasse dicamus. Nam si non hoc faceret, & magis factò vespere, paulatim tota periret, & rursus paulatim mane recreata resurgeret: non iam in mane diei sequentis, sed potius in vespere primi vnus diceret esse diem perfectum. Vnde vespere & mane, quam noctem, ac diem factam, dicere maluit: vt insinueret, tunc primariæ lucis actum esse circuitum, quod nunc circuitu Solis, die noctisque; geri constat. Patet hoc solummodo, quod post creatam sidera nox quoque sua tametsi minore quam dies luce perfunditur: triduo autem illo primo tenebroso, & prorsus obscura manebat.

G L O S S A Ordinaria ex D. Augustino.

Occidente luce paulatim, & post spatium diurnæ longitudinis inferiores partes subeunte, factum est vespere, sicut nunc visitato circuitu Solis solet fieri. Factum est autem mane eadem super terram redeunte, & alium diem inchoante, & dies expletus est vnus viginti quatuor horarum.

C A I E T A N V S in Genesim.

Si lux fuisset fixa, consequenter fuisset fixus, ac perennis dies in vno hemisphærio, & iugis nox in altero hemi-

Anno Mundi primo. Die Prima.

Quæst. 62.

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Diuisit lucem à tenebris.

a. Diuisit, &c. Cum Sol triduum primum sua consueta conuersione peregit.

hemisphærio; nec unquam fuisset vespera terminans diem artificialem: Vnde ex hoc effectu, quod fuit vespera terminans diem artificialem, & fuit mane terminans noctem, manifestè significatur, quod lux facta est in motu: ex continuo enim lucis motu circa terram fit vespera, & fit mane.

a. Diuisit, etc. Cum Sol triduum primum sua consueta circumlatione peregit.

D. T H O M A S prima parte, quæstione sexagesima septima, articulo quarto, ad tertium, cum D. Basilij sententiam D. Augustini obiectionibus reiecit, adijcit;

Et idè dicendum est, quod duplex est motus in Cælo. Vnus communis toti Cælo, & qui facit diem & noctem; & iste videtur institutus primo die. Alius autem est, qui diuersificatur per diuersa corpora, secundum quos motus fit diuersitas dierum aduicem, & mensium, & annorum. Et idè in prima die fit mentio de sola distinctione noctis & diei, quæ fit per motum communem. In quarta autem die fit mentio de diuersitate dierum, & temporum, & annorum, cum dicitur; Vt sint in tempora & dies, & annos. Quæ quidem diuersitas fit per motus proprios.

Idipsum senserunt Catherinus Enarratione in Genesim, Vielmus Læctione decima, Steuchus in Cosmopœia, & Nuperorum plurimi.

AE G I D I V S insuper de dierum priscorum diuersitate hæc singularia, sed fortè commentitia habet, secunda parte Hexameron, capite septimo.

Concludamus ergo, & dicamus, quod incipiendo diem primum à factione lucis, illa dies non continuit nisi vnâ reuolutionem tantum, quia nondum erat factus motus firmamenti. Secunda autem dies, & tertia, quando iam factum erat firmamentum, continebat vnâ reuolutionem, & tantum plus, quantum retrogradiebatur illa lux motu firmamenti. Quarta autem dies, & omnes alij dies sequentes facti iam Sole continebant vnâ reuolutionem, & quantum ipse Sol contrauoluebatur motu firmamenti, & etiam quantum contrauoluebatur motu proprio Solis. Propter quod liquide apparet, quod quarta dies, & omnes sequentes exceperant secundam & tertiam, quantum contra gradiebatur Sol in vna die: secunda autem, & tertia dies exceperunt primum diem, quantum contra gradiebatur illa lux motu firmamenti in vno die: prima verò dies vnâ reuolutionem continens, & nihil habens de retrogradatione, quia nondum erat motus firmamenti, & nondum erat factus Sol, minor fuit omnibus alijs diebus.

A U C T O R.

Ex diuersis Mundi profitionis modis diuersæ infecutæ sunt de tribus primis diebus sententiæ. Cæterum ex diffinitione supra ventilatæ disceptationis, Quid fuerit ea prisca lux condita; elicienda est & huius difficultatis solutio. Principio rejiciendæ sunt sententiæ illæ, quæ Solis rotatione triduum primum effectum præsumunt, seu Soli carentiam virtutis ad spetiales effectus adscribant, vt D. Thomas, & Vielmus, vel etiã minorem orbi densitatè, atque splendorem attribuunt, vt Aegidius, siue ipsam Solem absolutum, seu maiori fulgore coruscantem tradant, vt Catherinus, & Steuchus. Sententiæ siquidem hæc omnes longè à litera Mosis, & à Patrum doctrina recedere conuincantur. Primum enim orbes cœlestes tunc extasse, ipsoq; temporum primordio exilisse, seu prima die cum Sole manasse existimant, quod à Mosis historia, atque à Patrum doctrina valde alienum comperitur: Nam secunda die firmamenti, in quo postea consita fuere astra, & quarta die Solis genituram expresse tradit Moses, & ita Patres interpretantur: sed hæc iam fufius demonstrauimus. Basilij, Damascenique sententiæ, quæ effusione, & contractione lucis diuina manu peracta, dies tres primos persolutos

Quæ sententiæ
reijciendæ.Tres primi
dies non fue-
runt ex effusio-
ne & contra-
ctione lucis.

tos

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Appellauitq; lucem diem, & tenebras noctem.

a. Iom Hebraica vox diem artificialem hoc loco significat.

tos edocent, singularis certè conuincitur, cum priscorum Patrum plurimi eam insequi formidarint. Præterea, non tantum ea suscipit incommoda, quæ ex D. Augustino & Iunilio excerpimus: sed quod potissimum est, miraculum, vt dicebamus, non necessarium astruit. Deinde omnimodâ emanationem, atq; deletionem sapius statuere, in rerum natura portetofum est. Amplius tenebræ noctium earum diuersæ prorsus à tenebris, seu noctibus subsequentiū temporum extassent; quoniam non quidem vmbra molis Terræ, sed omnimoda fuissent obscuratio, ad instar illius, quæ super faciè abyssi cum nondum manasset lux, diffundebatur. Insuper, vt adnotauit Bonauentura, dies noctesq; prisce vespere & mane non potitè essent, sed sèper aut dies clara Orbi effulisset, aut atra nox tenebris ipsum obuoluisset. Paulatim siquidem non decessisset lux, & emerissent Tenebræ, sed in momento hæc erupissent; ac proinde non recta extasset Tenebrarum, & lucis discretio, cum semota ipsa luce, tenebræ, seu vmbra minimè eius loco successissent, sed obscuratio, quæ noctis non est affectio, prout nox diei aduerfatur. Tandem non explicant hi præstantissimi Patres, num ea lucis effusione tam supernum, quàm infernum Hemisphærium illustraretur simul, an alterum tantum: si enim totus Orbis simul collustrabatur interdium, noctu vero lucis contractione obscurabatur, iam dies, noctesq; tridui primi alterius erant generis à post delapsis. Quod si effundebatur lux in vno hemisphærio, eo euentu, vt in altero attraheretur, non vna igitur effusione, & attractione, sed pluribus, ijsq; superfluis dies illi manabant. Possumus attamen sententiam hanc præstantissimorum Patrum pie interpretari, statuereq; tridui primum peractum fuisse effusa, contractaque luce, hoc est, effusa ab hemisphærio vno ad alterum, attractaque ab altero ad primum. Quod idè est, ac si diceremus, triduum primum lucis circumlatione effectum fuisse. Effundebatur siquidem lux ab ortu, vt hemisphærium nostrum scanderet, & attrahebatur ab Occasu, vt clarorè alteri supposito hemisphærio impertiretur. Caietani placitum, qui lucem supremi Cœli raptu circumferri assererat, fundamentum habet titubans non omnibus exploratum; primum scilicet Cœlum mox conditum ab Angelo cieri cepisse, vt supra discussimus. Quapropter cunctis ponderatis eam amplector sententiam, quam supra cum de luce, quid esset, disputabamus, selegi. Affero propterea posse Nysseni, Hugonis, Iunilij, Basilijque assertiones conciliari, asseuerariq; lucem eam priscam substantia igneam, specie nebulam adeo expansam, vt nullo corpore deuincta videretur, sua natia vi, Dei quoque virtute munitam, vigintiquatuor horarum spatio orbem circumlucumque suum confecisse, ea certè conuersione, qua Sol, cum sub æquatore circumfertur, nunc incedit, eaque ferie triduum primum absoluisse. Quæ conciliatione prima, altera, tertia, sequensq; positio verum exposuisse comperiuntur. Hæc satis.

Pia sententiæ
Patrum inter-
pretatio.Tres primi
dies ex lucis
circumlatio-
ne efficeban-
tur.

Appellauitque lucem diem, & tenebras noctem.

Hebraica Læctio, Chaldaica, Græca Septuaginta Interpretum, & Latina, ferè omnes vel hanc, vel consimilem habent editionem. De eaque animaduertendū, quod capitur

a. Iom pro die artificiali.

L I P P O M A N V S.

Dictio Hebraica Iom accipitur aliquando pro die artificiali dumtaxat, idèst pro tempore, quo Sol luget super nostrum Horizontem, & sic ponitur hoc in loco.

CAIE-

Anno Mudi
primo.
Die Prima.

Appellauitq; lucem diem, & tenebras noctem.

- a. Deus externo sermone res sic appellauit.
b. Vocauit non verbo externo, sed interno, hoc est in aeterna ratione.
c. Siue, disposuit, vt congruè vocari possint.

CAIETANVS solus edidit.

Et vocauit Elobim luci diem; & obscuritati vocauit noctem. Clarum est noctem esse speciem obscuritatis: Omnis enim nox est obscuritas, sed non omnis obscuritas est nox.

Excitant hæc disceptationem elegantem, quam fuerit illa Dei nuncupatio, qua Deus appellauit lucem diem, & tenebras noctem; & consimiliter postea firmamentū vocauit Cœlum, congregationes aquarū maria, & aridam terram. Si enim opifex Deus humanam non assumpsit effigiem, vt supra luculenter demonstrauiimus, si nullum aderat idioma, si homo adhuc plasmatus non erat, qui nomina hæc edideret: quidnam est nuncupatio ista? Audiendi sunt Patres, vt hoc nobis abditum referent enigma.

a. Deus externo sermone res sic appellauit.

Primum nobis ea se offert expositio Lusitani, qui Deum non semper effigiatum, vt Antropomorphitæ, seu Vadiani vetusti hæretici autumabant; sed in Mundi emolitione in hominis obsequium, & humana effigie, & externo verbo vsum fuisse, plectroque linguæ hæc protulisse nomina, nuncupationesque, quæ post homini domesticæ forent, existimat, & docet.

TOSTATVS in Genesim in hanc visus est incidisse sententiam, cum ait in secunda expositione.

Appellauitque lucem diem, id est, Tempus lucis vocauit diem. In creatione rerum Adam posuit nomen omnibus rebus secundum sapientiam à Deo datam: Deus autem posuit nomen quinque rebus, scilicet, diei & nocti, terræ, & mari; & homini: vt patet hoc capite, & sequenti. Et tenebras noctem; id est tempus tenebrarum vocauit noctem.

Steuchus quoque non obscure id approbasse visus est, vt mox referemus, sed non nisi condito Adamo.

b. Vocauit non verbo externo, sed interno, hoc est in aeterna ratione.

AVGVSTINVS de Genesi ad litteram libro primo, capite decimo.

Huc accedit, quia Verbo sibi coæterno, id est, incommutabilis sapientie internis, æternisque rationibus, non corporali sono vocauit Deus lucem diem, & tenebras noctem. Rursum enim queritur, si verbis quibus vtimur vocauit, qua lingua vocauerit, & quid opus erat sonis transuentibus, vbi cuiusquam non erat corporalis vllus auditus? & non inuenitur.

c. Vocauit, hoc est disposuit, vt congruè vocari possint.

AVGVSTINVS de Genesi imperfecto, capite sexto.

Fortasse ergo ipsum diuisisse inter lucem & tenebras, hoc est vocasse lucem diem, & tenebras noctem; vt hoc sit ordinasse ista, quod vocasse.

Sed clariùs de Genesi contra Manichæos, libro primo, capite nono.

Hoc autem totum ad intellectum nostrum dictum est. Qua enim linguâ vocauit Deus diem lucem, & tenebras noctem: vtrum Hebræa, an Græca, an Latina, an aliqua alia? Et sic omnia que vocauit, queri potest, qua lingua vocauerit. Sed apud Deum purus intellectus est, sine strepitu & diuersitate linguarum. Vocauit autem dictum est, vocari fecit; quia sic distinxit omnia, & ordinauit, vt & discerni possent, & nomina accipere. Sed postea loco suo requiremus, vtrum verè sic est accipiendum, quia vocauit Deus: quoniam quantum accedimus in Scripturis, & in eis assuescimus, tantum nobis locutiones earum imotescent. Sic enim dicimus,

Appellauitq; lucem diem, & tenebras noctem.

- a. Hoc est, cognouit, & instituit debere ita vocari.
b. Vocauit. Tropus est humanus in gratiam ineruditorum à Mose institus.

dicimus, ille Paterfamilias edificauit domum istam, id est edificari fecit, & multa talia per omnes libros diuinarum Scripturarum inueniuntur.

IVNILIUS in Hexæmeron consimilia habet.

Appellauit autem dictum est, appellari fecit. Quia sic distinxit omnia, & ornauit, vt & dies cerni possent, & nomina accipere. Sic enim dicimus; Ille Paterfamilias edificauit istam domum, id est edificari fecit: & multa talia per omnes libros diuinarum Scripturarum inueniuntur. Hoc ad intellectum nostrum dictum est. Qua enim lingua appellauit Deus lucem diem, & tenebras noctem? Vtrum Hebræa, an Græca, an alia lingua? & sic omnia queri possunt, que vocauerit, & qua lingua vocauerit. Sed apud Dominum purus intellectus est, sine strepitu, & diuersitate linguarum.

Hæc & Glossa Locupletata.

GLOSSA Ordinaria ex Augustino.

Appellauitque lucem diem, &c. Nulla lingua hæc appellatio facta est, quia apud Deum purus intellectus est sine strepitu linguæ, sed appellauit, id est appellari fecit, quia sic distinxit, vt discerni possent, & nominari.

BEDA Expositione in Genesim.

Appellatio autem diei & noctis, distinctionis insinuatio est. Et post. Quod autem dicitur, vocauit lucem diem, & tenebras vocauit noctem, qua lingua vocauit? Vocauit autem dictum est, quia vocari fecit. Quia sic distinxit omnia, vt discerni possent, & nomina accipere.

D. THOMAS loco asserto.

Intelligitur autem vbiq; per hoc quod dicitur, Vocauit, id est, dedit naturam, vel proprietatem, vt possent sic vocari.

HVGOCarenensis in Postillis.

Appellauit lucem diem, id est, talem fecit, vt conueniret ei hoc nomen Dies scilicet clarum.

STEVCHVS in Cosmopœia, in caput primum Genesim.

Duobus sensibus potest intelligi, vt vel ad ipsa nomina, vocesque rerum, vel res ipsas in solidum spectet. Non fuisse videlicet factas, ac notatas has appellationes à rerum Creatore, sed eum statuisse de rebus ipsis, vt lux esset id, quod postea vocatum est dies: quasi hoc Moses dicat; Et Solem statuit esse diem. Sicut enim non dicendo, sed vel iubendo, vel volendo creauit lucem, licet Theologus scribat; & dixit Deus, Fiat lux: sic non expresso vocis sono, diei ac noctis nomina signauit; sed voluit lucem esse diem, & ad diem efficiendam eam creauit, vt mirabile, vereque diuinum esset istud noctium, dierumque intervallum. Et Post. Hæc nimirum Dei nuncupatio diei ac noctis fecit, aut præcepit, vt spatium à matutino ad vespereum tempus, dies vocaretur. Non indidit ipse nomen, sed edidit rem talem, vt hæc sortita sit nomina.

a. Hoc est, cognouit, & instituit debere sic vocari.

DIONYSIUS Carthusianus Enarratione in Genesim, articulo nono.

Appellauitq; lucem diem, hoc est, lucis illius emicationem super nostrum horizontem, seu spatium, aut durationem illuminationis illius cognouit, atque instituit debere diem vocari in omni idiomate hominum per diuersa vocabula. Simili sensu appellauit tenebras, id est absentiam lucis Solaris, noctem.

b. Vocauit. Tropus est humanus in gratiam ineruditorum à Mose institus.

IOANNES Chrysostronus in Genesim Homilia secunda.

Vocauit enim inquit, Deus lucem diem, & tenebras vocauit noctem. Vidisti optimam distinctionem, & admirabile opificium: quomodo id quod omnem rationem transcendit, vno sermone & præcepto factum est? Vidisti quantum se nostrorum ingeniorum paucitati attempauerit beatus ille Propheta, immo misericors Deus, per Prophetæ linguam erudiendo omne hominum genus, vt videat eorum, que facta sunt ordinem, & quis

V u Vniuersi

Anno Mudi
primo.
Die Prima.

Anno Mūdi
primo.
Die Prima.

Appellauitq; lucem diem, & tenebras noctem.

- a. Vocauit. Præoccupatio est, & significat. Vocare post ipse Adam vel posteros docuit.
b. Sine, Vocauit, hoc est distinxit & natura, & nomine.
c. Vocauit, vt discerneret lucem à luce, tenebras à tenebris: cum non omnis lux dies, tenebraq; nox sit.

Vniuersi Opifex; & quomodo vnumquodque produxit? Quoniam enim adhuc imperfectius erat humanum genus, quam vt perfectiora capere posset: propterea pro auditorum imbecillitate, Propheta linguam sanctus mouebat Spiritus, inque hunc modum nobis omnia ediserebat.

Idipsum insinuauit de firmamento Homilia quarta.

a. Vocauit. Præoccupatio est, et significat: Vocare post ipse Adam vel posteros docuit.

Nuperi Doctores accuratius rem perpendentes, ex præoccupatione Deum appellasse diem, ac noctem tradunt.

VIELMIVS Lectione vndecima.

Porrò autem quod hic dicitur, Deum appellasse, occupatio est: ea enim que postea illo docente vel Adamum, vel alium ex posteris quenquam, facta est appellatio, nunc ei tanquam ipse illam fecerit, à nostro Historico vbiq; adscribitur; & est sermo de nomine, & appellatione Hebræa. Hanc enim linguam D. Hieronymus, & alij volunt à Deo edoctum fuisse Adamum.

STEVCHVS apertius hoc explicauit in Cosmopeia; cum enim Hebraicam linguam eam vetustissimam esse, qua Adam vsus est, demonstrasset, his concludit verbis.

Hanc igitur linguam, partim à Deo, partim à primo homine constatam par est. Primariumq; nomina rerum à Deo notata. Tum hæc & res ipsas Deum, Adam docuisse. Neque credibile sit totam linguam ab homine signatam; sed quoniam vbi creatus est, & dum crearetur, homo sese creantem Deum vidit, est allocutus, vicissimq; ille hominem, quandam inter eos linguam oportet fuisse, subito eius scientia homini donata, sicut donata est vita, intelligentia, sensus. Audiuit igitur Adam in omni eo colloquio Deum solitum appellare lucem diem, & tenebras noctem, & aëris effusionem Celum. Quemadmodum autem, quod postea clarus dicitur, Deum, id est, Filium Dei, auctoritatem, ac potestatem, cui condendarum, administrandarumq; rerum Pater tradiderat potestatem, vidit Adam, quia vidit eum & Abraham: vidit inquam, imaginem suam gerentem, ad quam fuerat ipse formatus; sic audiuit eum in illa humana figura loquentem. Sermo autem fuit de rebus creaturarum nominibus, & ceteris quos vsus postularet.

CATHERINVS Commentarijs in Genesim.

Ista autem, que dicitur à Deo indita diei & nocti appellatio, quid aliud significat, quam inde ab eo fuisse edoctos primos homines, vt ista tempora ijs nominibus appellarent, vt diei quidem appellatio ad id temporis arctetur, quo Sol luceat in hemisphærio vbi inuenimur; etsi aliter accipiendo hanc vocem, dies quoque noctem comprehendat.

b. Vocauit, hoc est, distinxit & natura, & nomine.

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite nono.

Vnde & discretio fit inter lucem & tenebras, vt separata lucis natura, atque tenebrarum, nihil videatur intra se habere confusum. Et vocauit Deus diem lucem, & tenebras noctem vocauit. Vt & nomine ipso diem, noctemq; distingueret.

GLOSSA Ordinaria.

Appellatio diei & noctis, significatio distributionis, qua significatur, nihil Deum inordinatum relinquere, nec profectus creaturarum sine supplemento vniuersi decoris esse.

c. Vocauit, vt discerneret lucem à luce, tenebras à tenebris: cum non omnis lux dies, tenebraq; nox sint.

AVGVSTINVS de Genesi imperfecto, capite sexto.

An potius ista vocatio accipienda est ipsa distinctio? Non enim omnis lux dies, aut omnes tenebra nox. Sed

Anno Mūdi
primo.
Die Prima.

Appellauitq. lucem diem, & tenebras noctem.

- a. Vocauit &c. vt distingueret diem artificialem à naturali.
b. Vt Deus non tantum rerum, sed nominum auctor euinceretur.

Sed lux & tenebra certis inter se vicibus ordinatæ atque distinctæ, diei & noctis nominibus appellantur. Omne quippe vocabulum ad distinctionem valet. Vnde etiam nomen, quod rem notet, appellatum est, quasi notamen. Notet autem, id est distinguat, & doctitanter ad discernendum adiuuet. Et post. An ista vocabula significare nobis volunt, quam lucem dixerit, & quas tenebras? Tanquam diceret, Fecit Deus lucem, & diuisit inter lucem, & tenebras: lucem autem dico diem; & tenebras dico noctem: ne aliquam aliam lucem intelligas, que non sit dies; & ne aliquas alias tenebras intelligas, que non sint nox. Nam si omnis lux dies posset intelligi, & omnes tenebra noctis nomine censerentur, fortasse non esset opus dicere; Et vocauit Deus lucem diem, & tenebras vocauit noctem.

a. Vocauit, vt distingueret diem artificialem à naturali.

RABBI Moses, teste D. Thoma, prima, quæstione sexagesimanona, articulo primo, ad quintum.

Vbi dicitur Vocauit, significatur æquiuocatio nominis. Vnde prius dictum est, quod vocauit lucem diem, propter hoc, quod etiam dies vocatur spatium viginti quatuor horarum, secundum quod ibidem dicitur; Factum est vespere & mane dies vnus. Similiter dicendum est, quod firmamentum, id est aërem, vocauit Cælum, quia etiam Cælum dicitur, quod est primo creatum. Similiter etiam dicitur, quod aridam, id est illam partem, que est discooperta aquis, vocauit terram, prout distinguitur contra mare; quamuis communi nomine Terra vocetur, siue sit aquis cooperta, siue discooperta.

a. Vt Deus non tantum rerum, sed nominum auctor euinceretur.

CAIETANVS in Genesim.

Appellauitque lucem diem, ac tenebras noctem. Scripsit hæc Moses, vt manifestaret, quod Deus est auctor non solum rerum naturalium, sed etiam artificialium, qualia sunt nomina: & quod Deus singularia sensibilia, & priuationes (de quarum numero est obscuritas) intumet, & nominatim nouit, vt pote illis propria nomina vocans.

AUCTOR.

Ex his diuersis sententijs, prima quæ Deum effigiatum plectro linguæ, aëreoque sono has nuncupationes tradidit protulisse, iam ex supradictis explora est. Deum nanque humana effigie, humana lingua Mundum emoluitum esse, nec tutum, nec exploratum; sed potius ambiguum, aspernandumque placitum esse demonstrauius. Cum hac rei i potest, & ea altera sententia Vielmij, & Steuci, quæ cum homine condito Deum Hebræa lingua collocutum, hæc nomina illi tradidisse censuit, vel fortè eum excitando, vt ita res appellaret, vel potius ipso Adam ea ex ore Dei hauriente. Nam assertio hæc plura non certa, neque verisimilia decernit. Ambigere etenim & merito possumus, num Hebraica lingua sit prisca illa, qua vsi sunt Protoparentes nostri, quemadmodum isti autumant, cum Theodoretus Syriacam linguam vetustissimam omnium, & ipsam Adami esse dilucide obtestetur. Amplius, num præter ea, quæ à Mose enarrantur quid aliud Adamo fatus sit Deus, in dubium reuocari potest. Rursum num sermo externo, an potius imaginaria visione, vel intelligibili expressione, absque vlla nominum prolatione, seu impressione eum alloqueretur. Neque insuper dilucida vel placida est hæc interpretatio, nam Moses has nuncupationes in Mundi emolitione non post absolutum Mundum factas enarrat, multoq; minus consentaneum videtur, Mosem illas Deo ante ascripsisse, si Adamus ipse eas post protulit. Explanatio D. Augustini, quæ

Deus nō plectro linguæ res nuncupauit.

Nec Adamū alloquēs nuncupationes rerum illi demandauit. Quasi in Gen. 59.

Vuu 2 Vocauit

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Appellauitq; lucem diem, & tenebras noctem.

a. Felicitatem in Angelis, Damnationem in Demonibus.

Rerum nuncupationes
ad perfectam
causam distin-
ctionem sunt
additæ.

Vocauit, hoc est distinxit, interpretatur, & altera Rabbi Mosis, quæ his nuncupationibus æquiuocationem inesse putat, quasi distinguenda sint dies naturalis ab artificiali, firmamentum à Cælo supremo, maria ab aquis aërem afficientibus, arida terræ facies nudata ab ea, quæ subtrata est aquis: non reijciendæ quidem meo sunt iudicio, parum tamen literæ sensum patefaciunt. Eleganter profectò adnotauit Ambrosius, nuncupationes has ad completam distinctionem fuisse additas, ut quæ iam re discreta, separataque erant, ipsis quoque nominibus seiungerentur. Caietani interpretationem, quæ has nuncupationes à Mose enarratas arbitratur, ut Deum tam arte gestarum, quam natura editarum rerum institutorem demonstret, potius tropologicâ, seu ætiologicâ, quam literalem existimo. Superest igitur, ut cæteras connectendo à D. Chrysolomo non differentiam, dicamusq; , ex tropo humano Mosem tradere Deum has res suis nominibus nuncupasse, sicut & dixisse eum, uidisse, & quiescisse narrat, quæ omnia hominis sunt affectiones, & mores. Et cum D. Augustino, Iunilio, Beda, Strabo, Thoma exponamus, Deum appellasse diem, ac noctem, hoc est fanciuisse, disposuisse, & fecisse, ut post his nominibus appellarentur. Disposuisse, inquam, ex præscientia, ut res istæ confimili nomine ab Adam prisca in lingua, & à cæteris in eorum idiomatibus nominarentur.

Lucem diem, tenebras noctem.

Verba ista, nomenclaturasque has ad eundem sensum non trahunt Patres, cum alij occasione sumpta, quod lux sua literali significatione lucem etiam spiritualem significare censetur, noctem quoq; ad aliud quam ad partes temporis exprimendas rapiunt.

a. Felicitatem in Angelis, Damnationem in Demonibus.

R V P E R T V S Commentarijs in Genesim, libro primo, capite decimo nono.

Appellasse autem diem & noctem dicitur Deus, non quia vel Hebraicè, vel Græcè, vel Latine fuerit locutus; quippe qui nec linguam, nec labia quæ moueret, habuit. Nec enim est corporeus, siue localis; sed quia sententiam cuique parti firmam posuit, quæ ulterius mutari non possit. Hæc appellatio diei, stabilimentum est felicitatis, firmamentum gratiæ & honoris, ut amplius lux illa, quæ hoc nomen ex ore Dei semel accepit, diesque vocari meruit, iam non possit in tenebras conuerti, iam non valeat amoueri à fonte luminis æterni. Tunc apostatantibus spiritibus lucifugis, in luce stare maluit: & idcirco iam in æternum, lux decoris, & pulchritudinis huius prouecta est eo, ut perfecta sit ad similitudinem Patris luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. E contra, noctis appellatio firma & stabilis est ex ore eiusdem incommutabilis Dei semel prolata tenebrarum damnatio, ut quia venit illis pes superbiæ; & de loco suo moti, sua sponte ceciderunt, & iniquitatem operati sunt; iam semel expulsi non possunt stare inconuertibiles apostate.

Hæc Rupertus secundum literalem sensum ita exponit, qui & lucis nomine Angelum significari autumauit: sed hæc interpretatio iam supra cum sit reiecta, non est, ut eam amplius repudicemus.

Hoc

Appellauitq; lucem diem, & tenebras noctem.

a. Hoc est, spatia diei & noctis, quæ euenire poterant.
b. Diem, perfectionem rei; Noctem, eius defectum.
c. Noctem, rerum in materia prima informitatem, Diem, ipsam rerum formam.
d. Vel Diem, speciem rerum, Noctem, earum priuationem.
e. Lucem vocauit diem, & tenebras noctem, & non e contra. Quia rebus imponenda nomina.

Anno Mudi
primo.
Die Prima.

a. Hoc est, spatia diei & noctis, quæ euenire poterant.

A V G V S T I N V S de Genesi imperfecto capite sexto.

Item queri potest, quem diem dicat, & quam noctem. Si istum diem vult accipi, quem Solis ortus inchoat, & claudit Occasus, & istam noctem, quæ à Solis occasu vsque in Ortum tenditur, non inuenio quomodo esse poterint, antequam Cæli luminaria facta essent. An ipsa spatia horarum & temporum, etiam sine discrimine fulgoris, atque umbræ, iam ita vocari poterunt? Et quomodo in illam lucem rationalem, si hæc significata est, aut sensualem cadit hæc vicissitudo, quæ nomine diei & noctis significatur? an non secundum quod euenit, sed secundum quod potest euenire, ista insinuata sunt, quia & rationi potest error succedere, & sensui quadam stoliditas?

Et de Genesi contra Manichæos libro primo, cap. quartodecimo, id ipsum clarissimè exponit, quod hoc loco proponit: Et nos aliàs locum eum deducemus.

b. Diem, perfectionem rei; Noctem, eius defectum.

A V G V S T I N V S vbi supra.

An potius in ipsa re facta, atq; formata, eadem mutabilitas, hoc est, deficiendi (ut ita dicam) possibilitas nox appellata sit; quia inest in rebus factis etsi non mutantur posse mutari.

G L O S S A Interlinearis.

Lucem, id est perfectionem rei, & tenebras defectum.

G L O S S A Ordinaria ex Augustino.

Discretio autem lucis à tenebris, distinctio est inter perfectum cuiusque rei statum, & quem habet ex se defectum.

c. Noctem, rerum in materia prima informitatem, Diem, ipsam rerum formam.

A V G V S T I N V S de Genesi ad literam libro secundo, cap. decimoquarto.

Quis ergo animo penetret, quomodo illi tres dies transierint, antequam inciperent tempora, quæ quarto die dicuntur incipere: vel utrum omnino transierint dies illi? An circa speciem factæ rei dies appellatus sit, & circa priuationem nox, ut nondum specie formata materia nox dicta sit, unde formanda erant cætera; sicut potest, quamuis in rebus formatis, intelligi tamen in ipsa mutabilitate informitas materiæ: non enim spatij: vel locorum quasi remotior; vel temporum quasi anterior discerni potest.

d. Diem, speciem rerum; Noctem, earum priuationem.

A V G V S T I N V S de Genesi imperfecto, capite duodecimo.

An ista dierum, & noctium enumeratio ad distinctionem valet inter illam naturam, quæ facta non est, & eas, quæ factæ sunt: ut mane nominaretur propter earum speciem factarum: vespera vero propter priuationem, quæ quantum attinet ad illum, à quo factæ sunt, speciosa atque formosa sunt: quantum autem in ipsis est, possunt deficere; quia de nihilo factæ sunt: & in quantum non deficiunt, non est eorum materiæ, quæ ex nihilo est, sed eius qui summè est; & illa facit esse in genere & ordine suo?

G L O S S A Ordinaria ex Augustino.

Diem quippe in specie rei conditæ intelligimus: Noctem verò in eius rei priuatione, vel defectu, quæ rebus temporaliter conditis ex se inest, etiam si desit effectus.

e. Lucem vocauit diem, & tenebras noctem, et non e contra. Quia rebus imponenda nomina:

A V G V S T I N V S de Genesi imperfecto capite sexto.

Quid ei respondebimus, si quis à nobis ita querit, luci nomen impositum est dies, an diei nomen impositum

Anno Mūdi
primo.
Die prima.

Appellauitq; lucem diem, & tenebras noctem.

- a. Ut Diei naturalis sunt partes.
b. Dies à fremitu; Nox ab horrore, & tristitia.

tum est lux; quia hæc duo vtiq; in quantum ad res significandas articulata voce enunciantur, nomina sunt. Hoc modo etiam de alijs duobus queri potest: tenebris nomen impositum est nox, an nocti impositum est nomen tenebræ? Et quidem, vt Scriptura describit, manifestum est, lucis nomen dictum esse diem, & tenebrarum nomen dictum esse noctem. Quia cum diceret, Deus fecit lucem, & diuisit inter lucem & tenebras; nondum de vocabulis agebatur: postea adhibita sunt vocabula, dies & nox; cum & illa sine dubio vocabula sint, lux, & tenebre, res aliquas significantia, sicut dies & nox. Ergo hoc ita accipiendum est, quia enunciarum aliter non posset res, qua nomen accepit, nisi aliquo nomine.

a. Ut Diei naturalis sunt partes.

BASILIVS Hexameron Homilia secunda.

Nunc quidem ex illo tum dies post Solem factum, is aer est, quem Sol ipse illuminat, in nostro dum est hemisphærio, supra terram relucens. Nox umbra est terræ, qua diei Sole se occultante succedit. Tum vero fiebat dies, cui cedenti nox vicissim succedebat, non quidem secundum motionem Solis, sed primigenia illa luce suum splendorem diffundente, seq; rursus contrahente, idq; pro mensura à Deo diffinita.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim, in caput primum.

Nunc vero alia diei ratio est. Nam post creatum Solem, dies est à Solis splendore illuminatus aer in hemisphærio nostro supra terram. Nox est umbra terræ, qua contingit, vbi occiderit Sol. Tum autem, scilicet in rerum primordio, non secundum cursum Solis noscebatur dies, verum primigenia, & vniuersa circumfusa lux, iuxta modum à Deo definitum contracta, diem præstabat, cui deinde succedebat nox.

Et quanquam hi Patres asserant triuuium primum non fuisse eiusdem conditionis, qua nunc sunt dies, hoc est, non effectum fuisse Solis conuersione; obtestantur attamen diei & noctis vocibus, temporis, naturalisq; diei partes significari, quod & Postillatores clariùs explicant.

LYRANVS.

Appellauitq; lucem diem, quia dies est latio Solis super terram. Et tenebras noctem; quia sicut per præsentiam Solis efficitur dies; ita per suam occultationem efficitur nox.

TOSTATVS.

Lucem Diem, id est tempus in quo est claritas super Horizontem, Diem. Quia dies aliquid clarum signat. Et tenebras noctem, id est tempus, in quo sunt tenebre, quando occultatur Sol, vel magna lux.

A V C T O R.

Ecce diei, & noctis non tantum genesim sed & nomina à Deo indita habemus, & ea quidem præstantissima, quemadmodum & res sunt insignes, adeo vt merito de ipsorum multiplici etymologia aliquid subnectere cogamur. Quis enim depromere posset laudes præstantissimas diei, & noctis? Quis vicissitudines, quibus horas sibi inconcussa infractaq; fide partiuntur, mutant, & reddunt? Quis beneficia, commodaq; nobis collata? De his siquidem cumulatè edisserunt Theodoretus de Prouidentia sermone primo: Cyrillus Hierosolymitanus Catechesi nona, & alij quamplures, quorum argumentum in contemplationibus nostris desumpimus. Dicamus nonnulla de eorum nominum etymologia.

b. Etymologia nominum hebraicorum, Diei et Noctis. Dies à fremitu: Nox ab horrore, et tristitia.

STEVCHVS in Cosmopœia.

Iure autem, nec sine ratione Deus appellauit diem Iom. sic enim dicitur Hebraicè, ductum, vt dixi, à verbo Ham,

Anno Mūdi
primo.
Die Prima.

Appellauitq; lucem diem, & tenebras noctem.

- a. Dies à mansuetudine: Nox à stimulo.
b. Dies à desiderio.
c. Vel Dies à Deo.
d. Siue, Dies, quia diuina res.

Ham, fremere, strepere, consonare, quod in die cuncta fremant, & perstrepat, noctu contra cuncta sileant, pleneque horrore omnia, & tenebrosa. Cæperuntque nato Sole, & die, cuncta perstrepere, idque tum primum fecerunt, quod postea semper factum est. Dies enim vigilia, nox omnium rerum quieti data, vt eorum nomina declarant. Diciturque Iom dies Hebraicè, à verbo, vt dixi, Ham, in futuro formatur Iom, sicut à ZachaK verbo, nomen & futurum ZachaK. Nox quoque congruam naturæ sue habuit etymologiam. Vocauit eam Deus Hiela, fortasse à Laha defatigari, in qua fessa diurna vigilia, & strepitu quiescunt omnia, & reparantur: Quod pulchrè Flaccus.

Nox hominum genus, & duos miserata labores,
Retulerat somnos, & fessa silentia terris.
Sic donum diuum gratissima serpit:

Aut ab horrore, & tristitia tenebrarum: Hæc ante hominem, & alia ab homine reperta nomina, à natura rerum sunt indita.

a. Etymologia nominum Græcorum.
Dies à mansuetudine: Nox à stimulo.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim, capite primo.

Diem, inquit, vocauit ἡμέρα. Græca dictio ponitur, que quandam mansuetudinem importat. Quicquid enim festum, & hilare est, id Græcè ἡμέρα, id est placidum, & mansuetum appellare solent. Quapropter etiam humanitatem vel mansuetudinem nominamus ἡμερότητα. Præterea alia mansuetudinem nuncupamus ἡμέρα, id est cicura, & pacata. Nox dicitur Græcis νύξ, quasi νύττα; id est, stimulet hominem ferè dormientem, subinde inculcans: Disce homo, te esse mortalem, & somno seruis? Et quid maiora tuis viribus & moliris, & cogitas? Nam νύξ, est κτύπος, id est stimulatio, vel admonitio. Hinc motus David, ait; Loquimini in corde vestro, & in cubiculo vestro, & stimulemini, vel pungamini: verum Hebræus habet, tacete. Psal.

b. Dies à desiderio.

HAMERVS Commentatione in Genesim.

Dies Græcè vocatur ἡμέρα. Nec vox hæc semper eodem modo apud Græcos prolata fuit, vt auctor est Plato. Nam vetustissimi ἡμέραν vocabant, & ἡμέραν; recentiores ἡμέραν. Etymologia potest esse, vt Plato inquit; Quoniam lux ipsa è tenebris nascebatur, hominibus multum gaudentibus, & desiderantibus illam, eoque illam vocauerunt ἡμέραν, id est desiderium.

c. Etymologia vocum Latinarum diei & noctis.
Dies à Deo.

VARRO libro quinto Latinæ linguæ teste Hamero.

Dies à Deo dici putauit; Cælum enim putabant Deum quendam esse, cuius motu dies conficitur. Igitur à Cælo Deo, dies dictus est.

d. Dies, quia diuina res.

FESTVS eodem referente Diem quasi quid diuinum dici arbitratus est. Festus vero, inquit, dies dictus, quod diuini sit operis, siue à Ioue, vt putabant, rectore, qui Græcè εὐρύς dieς appellatur, siue quod aer diurnus dehiscat in candorem.

Dies

Anno Mūdi
primo.
Die Prima.

Appellauitq; lucem diem, & tenebras noctem.

- a. Dies a Dio.
b. Dies a Dijs, & Nox quod oculis noceat.
c. Dies, a diuidendo. Nox, quod noceat negocijs gerendis.
d. Dies a claritate, Nox a nocendo oculis; vti Lux a luere, Tenebra a tenere.

a. Dies à Dio.

Alij diem à Dio desectunt, Diem autem sub Cœlo lumen vocant, quia & sub Dio siue, vt alij loquuntur, sub diuo aliquid esse dicimus, cum in aperto, atq; sub Cœlo est.

b. Dies à Dÿ, & Nox, quod oculis noceat.

ISIDORVS Etymologiarum libro quinto, capite trigesimo.
Dies dicti à Dijs, quorum nomina Romani quibusdam syderibus sacrauerunt.
Et capite trigesimo primo.
Nox ab eo dicta, eo quod oculis noceat.

c. Dies, à diuidendo: Nox, quod noceat negocijs gerendis.

BEDA de Ratione computi.
Dies vnde nomen accepit? à diuisione; eo quod diuidat lucem à tenebris. Et post. Item dies dicitur, eo quod lucem, & tenebras disungat, ac diuidat: appellatiue dicitur, dux operum, & absentia tenebrarum. Et post. Vnde dicta est nox? Quod noceat aspectibus, vel negocijs humanis, siue quod in ea fures, vel latrones nocendi alijs occasionem nanciscantur.

d. Dies à claritate: Nox à nocendo oculis; vti Lux à luere, Tenebra à tenere.

PETRVS Comestor in Genesim, capite tertio.
Et appellauit lucem Diem à Dyan Græco, quod est claritas; sicut Lux dicitur, quia luit, hoc est, purgat tenebras. Tenebras dixit noctem, à nocendo, quia nocet oculis ne videant; sicut Tenebræ, quia tenent oculos ne videant: sicut tamen Dies exortum est à Dyan Græco, ita Nox à Nyctim.

HVGOCarenis in Postillis.
Et Dies dicitur à Dyan, quod est claritas, Lux vero dicitur à luendo, quia luit, id est purgat tenebras; & dicuntur Tenebræ, quia tenent oculos, ne videant.

Sunt igitur Etymologiae Diei, quod dies dicatur à verbo Fremere & strepere, eo quia in ipso omnia obstrepent; à mansuetudine, nam omnia magis in ipso mansuescunt, nec horrescunt; à desiderio, noctis siquidē horrore pertecti mortales ipsum diem peroptant; à Deo, quonia eius auctor Deus optimus fuit, vel quia diuinū sit opus, seu à Dijs, à quibus denominatur; à distinctione, eo quod discriminet lucē à tenebris; à Dio, seu ab aperto Cœlo; à Dyan, id est à claritate. Nox autē ab horrore dicitur, quod omnia in atra obscuritate horrescant; à stimulo, quonia admonitio sit imbecillitatis humanæ; à nocendo, est enim tūm oculis, tūm negocijs gerendis nocimento. Ex his etymologijs, quæ propensior sit ad declarandam emphasim vocis, Pædagogis diiudicandum relinquo. Quamnam Deus, siue Adam primorum nominum institutor mente conceperit, non audeo diffinire; non enim adhuc compertum est, quodnam fuerit illud vetustissimum Idioma, quo vsus est Adam; num scilicet Syriacū extiterit, vt autumauit Theodoretus; num Hebraicum, vt maluit D. Augustinus, & Hieronymus; num ignotum illud nobis sit, vt potē iam deletum, sicuti quamplures alij censuerunt. Vnum mihi superest dicendum, quod ex etymologijs Latinis (nam de Hebraicis, & Græcis non est nostrum negocium) Bedæ etymologiam probatiorem iudico, quæ diem à diuidendo dictum tradit,

Etymologiae
nominum
diei ac noctis.

Etymologia
acceptior,
quæ.

Factum est vespere & mane.

- a. Hareb, ab Harab quod significat ligare, descendit: Vnde dicitur Vespere, quia colligat diem cum nocte.
b. Vespere, quod obliget ad quietem.

dit, & noctem à nocendo. Nox enim, vt tradit Isidorus, lunæ & syderum lucē nocte est, ne indecora esset, hominibusque nocte vigilātibz solatiū afferret, atq; vt quibusdā animantibus lucem Solis ferre non valentibus, ad eorum vires lumen temperaret. Obest autem, & prodest nox. Obest quidem aspectibus humanis, præcipue cum ad humana negotia peragenda sit inutilis, & facinorosis hominibus nocendi aditum præbeat. Prodest autem, quoniam permulta cōmoda & beneficia mortalibus affert, cum dies perpetuamq; lucem interdicat. Si enim perennis esset dies, certè calor non foueret, sed torreret, & in cineres cuncta redigeret, & si nox non intercederet, mortaliū corpora diurnis vigilijs ac laboribus fessa, quomodo somno recrearentur? Nonne sopore & quiete nulla intermissa, breuissimo temporis intervallo hominum negotia, vires, immo & vita ipsa ad exitium, atque ad nihilum omnino redigerentur?

Anno Mundi
primo.
Die Prima.

Cur Nocti
Lunæ, & Sy-
derum lumē
tributum.
Noctis com-
moda & in-
commoda.

Factum est vespere & mane.

Hebraica lectio sic habet. Vaihi ereb vaihi boer iomehad; id est, & fuit vespera, & fuit mane, dies vnus. Chaldaica, Et fuit Vespere, & fuit mane. Septuaginta legūt, Factum est vespere, & factum est mane, dies vnus. Latina nostra editio consimilis est. Idipsum autē meo iudicio sunt, Fuit vespere, fuit mane: quod Factū est vespere, factum est mane. Pagninus, Vatablus, Caietanus, Steuchus, Lusitanus, & Rabbini Hebræi à Chaldaica non declinant: disceptant tantum de eius etymologia; de qua post.

a. Hareb ab Harab, quod significat ligare, descendit: Vnde dicitur Vespere, quia colligat diem cum nocte.

LVSITANVS Commentarijs in Genesim.

Dictio Hebraica Hareb, quæ hic ponitur, & vesperam significat; ab Harab, quod est ligare, obligare, ortum habet. Inferius enim cap. quadragesimo quarto, dicit Iudas Ioseph; Seruus tuus Harab, id est, obligauit se, seu ligauit se pro puero. Sic Prouerborum vndecimo; Quia Harab, id est, obligauit se pro extranea, vel extraneo. Inde Ereb, proprie significat colligationem.

Plura & exempla in Scriptura colligit: deinde subnectit.

Hac etiam ratione significat vesperam, quod scilicet liget diem cum nocte; & videtur proprie significare illud tempus, quod Latini crepusculum vocant.

b. Vespere, quod obliget ad quietem.

VIELMIVS Lectione vndecima hæc reijcit.

Et primū quia noctis, & diei colligatio, siue nexus, qui mane fit, & nobis Aurora dicitur, posset itidem nuncupari Hareb: est enim ligamentum. Deinde, quia vesper, & mane, vel diei, vel noctis partes sunt, quam sub iudice lis pendet; an diei, an vero noctis potius sint: quare non desunt, qui partem hanc idcirco Latinis crepusculum dictam velint; quod incerta sit & dubia, an ad noctem, vel ad diem pertineat; nam res incertas Latini creperas vocāt. At verò ligamentum aliud quidpiam esse videtur ab his, quæ ligantur. Ad hæc tertio, Exodi duodecimo, iuxta Hebræam literam iubentur mactare agnum inter duas vesperas; hoc est, (omnium consensu) inter crepusculum, & noctem: nam & Plautus crepusculum vocauit primam vesperā, sicut Liuius primas tenebras, & Macrobius primam facem; quod tunc primū lumina, siue faces accendantur. Ergo ipsa quoque nox vespera, & Hareb appellatur. Est autem certum, noctem dici non posse ligamentum sui cum die. His igitur rationibus ductus, opinor crepusculum noctis, atque noctem quoque ipsam Hebræis dici ligamentum, aut obligatio, quod homines tantisper obliget feriari: siquidem vel inuios quoque

Xxx
cos

AnnoMundi
primo.
Die Prima.

Factum est uespere & mane.

- a. Mane Boquer à discernere.
- b. Vespere à miscere.
- c. Mane à querere.
- d. Vel, Mane à Manu, vel Dijs manibus, vel Aëre.
- e. Vespere à Stella insequente Solem Vesper appellata.

eos ad quietem, & ad operum atque laborum cessationem (quibus interdiu incumbunt) adducit : ac videtur illis veluti manus ligare, ne civilia negocia transigant : quæ profectò omnia Dauid in Psalmo centesimo tertio luculentissime cecinit ; Ortus inquit est Sol, exibat homo ad opus suum, & ad operationem suam vsq; ad vesperam. Facta est nox, in ipsa pertransibunt bestie syluæ.

a. Mane Boquer à discernere.

L V S I T A N V S de Mane etymologia.

Est etiam aduertendum, verbum, Bacar, à quo Boquer, idest mane, significare propriè, Discernere, vt patet Ezech. trigesimo quarto, vbi dicitur, Vbicartim, idest, & discernam eas, scilicet oues me as. Et Leuit. vigesimo septimo. Non iubequer, idest non discernet. Sic infra cap. vigesimo nono. Et fuit boquer, idest mane : & ecce Leah, idest discreuit esse Leah. Vnde boquer, idest mane dicitur, quod tunc res ab inuicem discernantur ; licet Hebræi dicant, quod Barca significat querere, & Boquer mane, quod tunc res querantur.

V I E L M I V S ea ipsa loco asserto habet.

Hebræis autem dicitur, Bocher, à verbo Bachar, quod est querere, & discernere. Itaque, quoniam à nobis inuicem res mane discernuntur, querunturq; , non verò noctu, quando omnia cæca sunt, & videntur veluti latitare, eapropter Bocher scitè admodum dictum fuit.

b. Vespere à miscere.

H A M E R V S Commentatione in Genesim.

Vespera Hebraicè vocatur Hereb, à verbo Harah, miscuit. Inde Hereb vulgum promiscuum, & Hereb vespera, quod lux, & tenebre eo tempore permisceantur, vel quod res ipse imperfecte visa in discretè cognoscantur. Sic apud Latinos crepusculum, quod tamen, vt Varro inquit, à Sabinis ortum est ; & significat dubium.

c. Mane à querere.

H A M E R V S vbi supra.

Mane Hebraicè vocatur Bocher à verbo Bachar, quæsiuit ; fortasse sic dictum, quod mane quisque suum negocium querat.

Et hanc existimo etymologiam Hebraicorum nominum. Secundum Latinas voces, Mane à manibus, seu ab omine boni nominis.

M A C R O B I V S libro primo Saturnalium, teste Hamerò.

Mane dictum est latinis, aut quod ab inferioribus locis, idest manibus exordium lucis emergat, aut (quod verius mihi videtur) ab omine boni nominis.

d. Mane à Manu, vel Dijs manibus, vel Aëre.

I S I D O R V S Etymologiarum libro quinto, capite trigesimo.

Mane lux matura & plena; nec iam crepusculum. Et dictum mane à manu : manum enim antiqui bonum dicebant. Quid enim melius luce? Alij mane existimant vocari à dijs manibus ; quorum conuersatio à Luna ad Terram est. Alij putant ab aëre, quia manus, idest varius est, atque perspicuus.

e. Vespere à Stella insequente Solem Vesper appellata.

I S I D O R V S vbi supra capite trigesimo primo.

Vesper à Stella Occidentali vocatur, quæ Solem occiduum sequitur, & tenebras sequentes præcedit, de qua Virgilius.

Ante diem clauso componet vesper Olympo.

Tenebras autem dictas, quod teneant vmbra.

Consimilia habet Beda libro de Ratione temporum.

Sufficiat mihi hoc loco coarctasse eas Etymologias, quas præstantiores iudicavi; de illis iudicium ferat lector.

Factum

Anno Mudi
primo.
Die Prima.

Factum est uespere & mane.

- a. Idest, Vespertina, & matutina apprehensio in Angelo.
- b. Vel, Vespere perfectionis operum terminus, Mane inchoatio.
- c. Siue, Vespere esse in Dei occulta sapientia, Mane in natura.

a. Factum est vespere & mane, vespertina, & matutina apprehensio in Angelo.

Quid his verbis intelligendū sit nō vna sententia decernunt Patres. Prætermitto, qui primum huic loco interpretationem eam deferunt, quæ per diem cognitionem Angelicam, per vespere & mane, vespertinam & matutinam Angelorum apprehensionem intelligebat, de qua supra.

b. Vespere perfectionis operum terminus, Mane inchoatio.

A V G V S T I N V S de Genesi ad literam, libro primo, capite decimo septimo post plura.

Vespera autem in toto illo triduo, antequam fierent luminaria, consummati operis terminus non absurde fortasse intelligitur; mane vero tanquam futura operationis significatio.

E V C H E R I V S Commentarijs in Genesim, lib. primo, cap. secundo.

Vespere, conditæ creaturæ terminus: mane, initium condendæ creaturæ alterius.

G L O S S A Interlinearis.

Factum est vespere; hoc est, perfecta rei terminus: Et mane, hoc est, exordium.

B E D A libro de sex dierum Creatione.

Factum est vespere & mane dies vnus. Quid est vespere, nisi ipsa perfectio singulorum operum? & mane, idest inchoatio sequentium?

Id ipsum Quæstionibus in Genesim, & Expositione in primum caput Genesim.

Vespere autem in toto illo triduo, antequam luminaria essent, consummati operis terminus non absurde fortasse intelligitur: mane autem futura operationis significatio.

G L O S S A Ordinaria ex Augustino.

Vespera in triduo, antequam fierent luminaria, consummati operis terminus. Mane futuri inchoatio. Et Post. Vespera in omnibus perfecta conditionis terminus est: mane exordium incipientis. Omnis enim creatura certis initijs, & terminis continetur. Nondum enim erant Solares dies, vt ortus Solis dies, Occasus vespera diceretur; quod quarta die factum est, cum luminaria primum in firmamento ordinata sunt.

Hæc ipsa sic habet liber inscriptus Anticimenon, interrogatione tertia. Restat vt intelligamus per tres illos dies, qui sine Sole, vel Luna fuerunt, in ipsa quidem mora temporis distinctiones ipsas operum sic appellatas, idest, vesperam propter transactionem consummati operis, mane propter inchoationem futuri operis, de similitudine scilicet humanorum operum, quia pleraque à mane incipiunt, & ad vesperam desinunt.

Cæterum omnes expositiones præfatæ Augustini sequuntur doctrinam, qui Mundum unico momento concretum arbitratur. Quapropter & voces eas, quæ temporis aliquod genus indicant, ad peregrinos sensus diripit, ac trahit.

c. Vespere esse in Dei occulta sapientia; Mane in natura.

R V P E R T V S in Genesim libro primo, capite trigesimo.

Et factum est, inquit, vespere & mane, quia videlicet non casu factum est, sed vespere, idest, in illa occulta Dei sapientia disposita, & factum est, priusquam in actum visibilem exiret: Et mane factum est, videlicet, vt quod in occultis Dei erat, in publicum per euidens opus exiret, sicut iam de anteriori die dictum est.

xxx 2 Quod

Anno Mūdi
primo.
Die prima.

Factum est vespere & mane dies vnus.

- a. Quod factum est vno momento, temporum delapsu effectum dicitur, in gratiam ineruditorum.
- b. Vespere & Mane, temporum, seu diei partes indicant.
- c. Vespere initium noctis, Mane exordium diei.

a. Quod factum est vno momento, temporum delapsu effectum dicitur, in gratiam ineruditorum.

AVGVSTINVS de Genesi imperfecto, capite septimo.

Sed quomodo facta est vespere, & factum est mane? An tanta mora temporis fecit lucem Deus, & diuisit inter lucem & tenebras, quanta mora tenditur dies lucens, id est, non annumerata nocte? Et vbi est, quod scriptum est; Subest enim tibi cum vales, posse, si opus est Deo productione temporis, vt aliquid proficiat? An omnia quidem tanquam in arte, atque ratione perfecta sunt Deo, non in productione temporis, sed in ipsa vi, qua illas etiam res quas non stare, sed transire cernimus, stabiliter efficit? Non enim & in sermone nostro, cum verba alia transeant, & alia succedant, credibile est ita fieri in ipsa arte, qua operante stabiliter artificiosa occurrit oratio. Quamquam ergo sine productione temporis faciat Deus, cui subest posse cum vult, ipse tamen natura temporales, motus suos temporaliter peragunt. Ita ergo fortasse dictum est; Et facta est vespere, & factum est mane dies vnus: sicut ratione prospicitur, ita fieri debere, aut posse, non ita vt fit temporalibus tractibus. Nam in ipsa ratione operationem contemplatus est in Spiritu Sancto, qui dixit; Qui manet in eternum, creauit omnia simul. Sed commodissime in illo libro quasi morarum per interualla, factarum à Deo rerum digesta narratio est, vt ipsa dispositio, que ab inferioribus animis contemplatione stabili videri non poterat, per huiusmodi ordinem sermonis exposita quasi istis oculis cereretur.

b. Vespere & Mane, temporum, seu diei partes indicant.

Cæteri ferè omnes tum Patres, tum Doctores vocaminibus istis diei partem aliquam significari censuerunt: sed non æqua conformique sententia, cum alij per vespere initium noctis, & per mane exordium diei capiant: alij vespere pro lapsu Solis à meridie ad occasum, & mane pro eiusdem ascensu ab ortu ad meridiem: alij vespere pro nocte, & mane pro die: alij tandem vespere pro diei fine, & mane pro noctis exitu intelligant. Sententiarumque harum uarietas ex eo prouenit, quoniam primæque diei initium non conformiter accipiunt, nonnulli enim à vespere, nonnulli à meridie, quidam à mane eum sumunt. Amplius de loco, quo explenduerit primum Sol, non conueniunt, cum quidam in occasu, nonnulli in meridie, alij in ortu, profusissime ipsum arbitrentur. Sicuti singulorum recitatis sententijs patefiet.

c. Vespere initium noctis, Mane exordium diei.

Sententia, quæ Solem in occasu nostro, seu in ortu Hemisphærij suppositi effulsisse, diem à vespere inchoasse astruit, & vespere pro initio noctis, & mane pro exordio diei capit.

Primo quippe loco nobis se offert Catherini sententia omnium nuperrima, qui Solem in occasu splenduisse, & diem à vespere supputat, & vespere, & mane, pro noctis, & diei initijs accipit.

CATHERINVS siquidem Enarratione in primum caput Geneseos hæc habet.

Dicendum est à Mose sic fuisse positam Mundi inchoationem, vt in alio hemisphærio illi genti, ad quam scribebat opposito, Sol illucere inceperit; ita vt primò esset vespere in hoc nostro, & Sole postmodum nobis oriente lux diuina, vsque ad aliud vespere redderetur. Itaque mundus iste secundum hoc nostrum hemisphærium, in quo creatus est homo, habuit primum vespere, deinde mane: quod etiam cum diuinis officijs oppositissime conuenit. Nam Sabbatho in vespere iam cadente incipit dies Domini celebrari, vt significetur tunc incipere diem

Sap. 12.

Eccl. 18.

Anno Mūdi
primo.
Die Prima.

Factum est vespere & mane dies vnus.

- a. Vespere delapsus Solis ad occasum, Mane ascensus eiusdem ad meridiem.

diem Domini solemnem. Ob eam causam fuit mandatum in Scripturis, vt festorum solemnitates à vespere inciperent. Et Post. Verum ergo est secundum Scripturam, diem nobis incipere ab ipso occasu vespere; & terminari ad idem punctum reuerso Sole. Existimo & hoc traditum à veteribus acceptum. Thales enim Milesius interrogatus, nox ne diem, an dies noctem præcessisset, respondisse fertur, noctem præcessisse.

LVSITANVS in Genesim in hanc decidere sententiam visus est, cum dixit.

Denominat autem noctem ab initio sui, quod est vespere, diem etiam à mane, à quo ortum, seu initium habet. Et hinc arbitror Hebræos dies festos celebrare à vespere in vespere; id est, à crepusculo noctis precedentis vsque ad crepusculum sequentis. Propriè tamen appellari vespere puto crepusculum: quod est inter Solis occasum, & noctem; quod tempus in Sacris literis dicitur inter vespere, quo immolare iubentur agnum Paschalem. Hinc etiam ortum arbitror vsque hodie, noctem præcedentem, cum die suo artificiali, vocari vnum diem. Est etiam aduertendum, verbum Bachar, à quo Boquer, id est mane, significare propriè, discernere.

TOSTATVS hanc redarguit sententiam, cum ait.

Aliqui errantes dicunt creationem rerum incepisse die Dominica ad horam Completorij, quod valde stultum est, & impossibile: quia tempus Completorij dicitur, quando Sol cadit sub Orizonte, sed ante creationem primam rerum non fuit aliquod tempus.

Sed immeritò: lucem enim in occasu explenduisse primò, & non in ortu, autumant hi Doctores.

Huius igitur placiti fundamenta sunt. Primùm quòd si dies ac nox à diluculo, & crepusculo appellari debebant, nox potius à vespere, & dies à mane ipso nuncupandi profectò erant, cum vespere pars sit noctis, mane verò diei. Deinde, à vespere ad vespere celebrandum fore Sabbathum, noscitur institutum: Cum igitur Sabbathi celebratio, Sabbathi eius primæui, quo Deus requieuit, esset commemoratio, iuxta illud; Sex diebus operaberis, &c. Certè Sabbathum primum coepit à Vespere, vt & festi dies à Vespere initium ducebant. Amplius, ista sententia, noctem videlicet diei præfisse, vetustorum vatum Gentilitatis extitit. Tandem inueteratus mos plurimarum gentium præcipuè Aegyptiorum fuit, inter duos occasus diem computare.

a. Vespere delapsus Solis ad occasum, Mane ascensus eiusdem ad meridiem.

Sententia quæ lucem in meridie explenduisse, & diem à meridie pariter cepisse censet, sumit vespere pro delapsu Solis ad occasum, & mane pro ascensu eiusdem ad meridiem.

Marfilius Ficinus libro de Sole, & lumine, capite decimo; & in meridie conditum fuisse Solem autumauit, & à meridie diem exordium sumpsisse, & hanc esse causam, quare Moses prius vespere, quam mane transactum fuisse dixerit; quòd Sol à meridie ad occasum proprie descendens primus vespere, quam noctem, & mane efficiat.

ÆGIDIVS Hexæmeron secunda parte, capite secundo, hanc recenset sententiam.

Alij quidem dicunt, quòd in Meridie, id est in circulo meridiano Terræ habitabilis, vel illius partis Terræ, vbi producendus erat homo, fuit facta illa lux: & quia cum Sol, vel quodcumque corpus luminosum attingit meridianum circum, statim incipit declinare versus Occidentem; & ex hoc statim dici potest, quòd incipit facere vespere, idè dicitur illa dies incepisse à vespere, & postea habuit vespere, & postea habuit mane: & sic vespere & mane factus est dies vnus.

Amplius hic Doctor diem eam, noctemque non fuisse denominatam censet, ex eo quòd recensitis extremis cointelligatur medium, vespereque pro media die à meridie in ferum, mane pro altera dimidia à mane ad meridiem, capienda arbitratur.

STEV.

Catherini
sententia
fundamenta.

Exod. 20.

Anno Mūdi
primo.
Die Prima.

Factum est uespere & mane.

a. *Vespere, tenebrae ante emanationem lucis; Mane, initium secundi diei.*

S T E V C H V S in Cosmopœia hoc ipsum afferuit scribens.

At in creatione, in medio Cælo, refero enim ad situm ubi creatus est homo, ubi Cæli, Terræque dicta, ac promulgata fuit creatio, ubi homo Cælum, Solemque suscepit, & in suum Orizontem respectans, dies numerare cepit; creatus est Sol. Et Post. Ob eamque causam scriptor dixit, Et factum est uespere. Nam cum in describendo unius diei intervallo, debuerit mane primum, postea uesperem censere, videlicet, Factum est mane, & uespere; tuncque dicere, diem unum fuisse; huncque ordinem ubique; Mosén seruare decuerit: ea certe, cur non seruauit, causam fuit, quod primus ille dies, quia super Orizonte Sol est creatus, dimidius propè dies fuit, nec Auroram, antecedentemque; Solem lucis afflatus habuit, caruitque matutino.

His quasi æstimare videtur Steuchus diem primam tantum horis decem & octo costasse. Diem uero auspiciandum esse à meridie certius, quam ab alia quacunque diei parte, demonstrant plura. Umbri, & Athenienses, (teste Beda libro de Ratione temporum) à meridie ad meridiem dies computabant. Astronomi huius instituti rationem & prosequuntur, & celebrant. Dierum enim exordium exploratius in ea Cæli parte capi posse autumant: nam Sol in meridiano rutilantior est, & coruscantior, ac ueluti in sua arce, & folio, fortior, validiorque, consistit.

a. *Vespere, tenebrae ante emanationem lucis; Mane, initium secundi diei.*

Sententia uero ea, quæ lucem micasse in meridie, sed diem in mane exordium sumpsisse diffinit: uespere nomine Tenebras Chaos ante lucem occupantes, & mane pro initio diei sequentis capit.

Existimant profecto nonnulli, lucem in nulla alia Cæli plaga præterquam in meridiana effulxisse, diem autem à mane incepisse; adeo ut sex horis Mūdi emolitio lucis manationem præcesserit, sexque horis Mundus obscurissimis in tenebris iacuerit. Deinde in meridie lucem emicasse, & post sex alias diei horas noctem horarum duodecim dilapsam esse usque ad ortum Solis secundæ diei, quo dies primus.

D. B O N A V E N T V R A secundo, distinctione tertiadecima, his hanc recitat sententiam, Bedæque ascribit.

Quidam enim dicunt, quod lux illa facta est in meridie, & rationem huius assignant duplicem. Vna, quia lux illa primo faciebatur uespere, & postea mane: sicut dicit Scriptura; ergo uidetur, quod prius tenderet ad occasum, quam rediret ad ortum. Alia est ratio, quia Dei perfecta sunt opera; & ideo diem & lucem fecit in sua plenitudine; & ita in meridie: & hoc modo uidetur sentire Beda, & alij expostores, qui dicunt primum diem à prima luce cepisse. Et si tu obijcias, quod à principio diei usque ad mane non sunt viginti-quatuor horæ. Respondent, & dicunt, quod sex horæ huius diei præcesserant successione temporis pertransiente propter ipsius materiae mutabilitatem, & postmodum sexta hora (quæ est in numero perfecta) facta est lux, quæ est corpus perfectum in sui natura, in plena & perfecta irradiatione, & ipotè in meridie: & cum esset tunc tempus æquinoctiale, usque ad occasum fuisse sex horæ; & postmodum usque ad ortum sequentis diei, fuerunt duodecim; & sex præcesserant ante formationem lucis post creationem Cæli, & Terræ: & ita factus est dies naturalis perfectus, & integer.

Aegidius secunda parte Hexæmeron, in capite secundo hanc eandem memorat opinionem. Colligi possunt ex D. Bonauentura rationes duæ, quibus lucem in meridie coruscasse comprobatur: altera scilicet, quod uesperas fecerit, & post mane: altera uero, quoniam si cuncta opera Dei absoluta, omnibusque suis numeris completa emerferit: certè & lux in meridie emicuit, hoc est in arce & folio suo, in quo splendidior, ac fulgentior apparet, atque ad inferendos effectus potentior.

*Vespere*Anno Mūdi
primo.
Die Prima.

Factum est uespere & mane.

a. *Vespere nox; Mane dies.*
b. *Vespere diei finis; Mane noctis exitus.*a. *Vespere nox; Mane dies.*

Sententia uero, quæ lucem in ortu exilijsse, diem uero à sero exordium sumpsisse autumat; uespere pro nocte, & mane pro die assumit.

Alphonſus Toſtatus Episcopus Abulensis, diem priscum à sero exordium sumpsisse primumque illum diem nullum tempus præcessisse, sed eo ipso momento, quo Mundus, seu Chaos profiliit, & priscum diem cœpisse arbitratur. Opinatur deinde tempus illud ante manationem lucis dilapsum, duodecim extasse horarum, quæ uices noctis egerint, noctemque; hæc, luce in Orizonte ab ortu effusa, diem quoque; duodecim horarum esse infecutum. Uesperamque; censet uocari tempus, quo Cælum & Terra tenebris offusa constiterunt, hoc est duodecim horarum noctem, mane uero diem uſitatum, quem lux illa post creata confecit: ex utroque autem temporis spatio diem primum naturalem constituisse. Quæ sententia, quantum ad id, quod lucem in ortu effusam docet, à frequenti non dissentit.

T O S T A T V S itaque Commentarijs in Genesim tres deferens expositiones hanc primo in loco adducit.

Et accipitur hic dies pro naturali, qui fuit ex die artificiali, qui uocatur mane: & ex nocte, quæ uocatur uespere. Et possunt accipi ista duo dupliciter, uno modo quod fuerit antea uespere, id est tempus sine luce: quod tamen non erat nox, nec dies; quia Mundum lux erat creata: & sic uespere est genus ad noctem: & isto modo dicemus, quod materia corporum omnium corporeorum, & Cælum Empyreum, & Angeli cum tempore fuerunt creata per duodecim horas ante; quæ faciunt unam de noctibus, quæ sunt tempore æquinoctiali: & post creata fuit lux; & circuit in duodecim horis medietatem Cæli, scilicet usque ad oppositum occasus punctum: & fuit una dies artificialis; & tunc ex duobus ijs completa fuit dies naturalis: & ista positio conuenit ordini literæ ponentis prius uespere, quam mane. Et conuenit priori literæ, quæ ponit materiam, & Cælum Empyreum sine die creata; lucem autem cum primo die creauit.

b. *Vespere diei finis; Mane noctis exitus.*

Sententia tandem & opinio ea, quæ lucem in ortu, & diem à mane inchoatam tradit, uespere diei, & mane noctis exitum indicare diffinit.

Supereſt communis peruulgatæque præstantissimorum Patrum sententia, quæ lucem in ortu explenduisse prodit, diem primum à mane ad mane deducit, uesperatum nomine diei, & mane uoce noctis finem, atque absolutionem interpretatur. Patres prisci, qua parte Cæli lux manarit, non expresse edocent, sed primum diem à mane ad mane computantes, & uesperatum, maneque nominibus, diei & noctis fines exponentes, implicite & lucem in ortu primum irradiasse Orbem, sensisse uisi sunt, sicuti ex sequentibus eorum sententijs excerpti potest. Posterius clariùs id tradidere.

B A S I L I V S Hexæmeron Homilia secunda.

Sanè uespere, & diei, & noctis terminus est utriusque communis: at mane peræque est noctis ad diem uicinitas. Ut igitur in ordine creationis primigeniam prærogatiuam deferret diei, ipsius diei finem priore loco commemorat, dein subnectit quod ultimum est noctis, quando nox diem subsequitur. Prior enim ille Mūdi status, nimirum ante primigeniam lucem exortam, non nox dicebatur, sed tenebrae: Nox enim ea temporis portio dicta est, quæ distinctè se habet, & oppositè ad diem, quæ quidem diei succedanea nouam hanc appellationem indepta est. Facta est igitur uespere, & factum est mane.

Deinde diem nocti dignitate præcellere: & quare Mosés dixerit; Factum est uespere & mane, dies unus: & non factus est dies & nox: seu facta est nox una, adnotat, dicens.

His

His planè verbis diem noctemque comprehensum significat. Non iam vtrunque complexus est nuncupatione diei, ac noctis: sed præstabiliori totam tribuit appellationem. Hanc vtrique consuetudinem inuenire possis in tota Scriptura obseruatam, nimirum in metiendo tempore dies solere enumerari; non item cum diebus noctes. Dies annorum nostrorum, dicit Psalmodum Cantor. Et Iacob. Dies vite meae parui, & mali. Rursus omnes dies vite meae. Hæc itaque nunc in specie, formamque historia tradita, præuig quadam sunt veluti legum sanctiones, ad ea que deinceps sequuntur. Et facta est vespere, & factum est mane dies vnus.

Quibus innuere uidetur Basilium, uespere & mane diem tantum significare, cum mane eius sit principium, & uespere finis: Noctem uero intelligi consequenter; quoniam totum tempus consuevit denominari à præstantiori parte, videlicet à die. Id ipsum adnotauit Diuus Thomas prima, quæstione septuagesima quarta, articulo tertio, ad sextum.

A M B R O S I V S disertius hanc rem explicauit Hexæmeron libro primo, capite decimo.

Querunt aliqui, cum prius uesperum, postea mane Scriptura memorauerit, ne forte noctem prius, quam diem significare uideatur. Nec aduertunt primo, quod præmiserit diem, dicendo; Et uocauit Deus diem lucem, & tenebras uocauit noctem. Deinde, quod uesper finis diei sit, & mane finis noctis. Ergo ut prærogatiuam & primatus natiuitatis diei daret, prius finem diei significauit, postquam secutura nox est. Deinde postea finem noctis adiunxit. Eiusque autem noctem diei Scriptura anteferre non potuit, ut & diei, & noctis tempora, diei appellatione conclusit, & tanquam principalis auctoritatem nominis uindicauerit; & hanc Scripturæ esse consuetudinem, ut potiori appellationem deputet, frequentibus exemplis probamus. Siquidem & Iacob dixit; Dies vite meae pusilli, & mali. Et iterum, Omnes dies vite meae. Et Dauid posuit; Dies annorum meorum, non & noctes. Unde aduertimus ea, que nunc in specie historia traduntur, vim statuisse legis in posterum. Principium ergo diei, uox Dei est; Fiat lux, & facta est lux. Finis diei, uesper est. Iam sequens dies ex noctis sine succedit. Sententia autem Dei euident, quia diem primo uocauit lucem, & secundo uocauit tenebras noctem.

C H R Y S O S T O M V S hæc eadem est uero uerbo complexus, Homilia tertia in Genesim.

Finem diei, & finem noctis, unum signanter nominauit, ut ordinem aliquem, & consequentiam statueret uisibilium, nulla que fieret confusio.

Et clarius Homilia quarta.

Et uesperum finem lucis rectè quis dixerit, mane autem finem noctis, completionem autem diem. Hoc enim uult diuina Scriptura manifestare, dicens; Et factum est uesperum.

D A M A S C E N V S Orthodoxa Fidei libro secundo, capite septimo.

Non uocata autem prima nox, sed dies. Quare prima est dies, nox extrema: sequitur igitur nox diem, & à principio diei in alteram usque diem, unum (ut sic dicam) noctiduum: inquit enim Scriptura; Et factum est uespere, & mane dies vnus.

A V G V S T I N V S de Genesi ad literam imperfecto, capite septimo.

Et facta est uespere, & factum est mane dies vnus. Non eodem modo nunc appellatur dies, quo cum diceretur; Et uocauit Deus lucem diem; sed eo modo, quo dicimus; Verbi gratia, triginta dies habere mensem. Hic enim diei nomine, noctes quoque includimus: superius autem ita dictus est dies, ut à nocte se iungeretur. Itaque cum illa opera diei per lucem gesta insinuaretur, consequenter factam dicitur esse uesperam, & factum esse mane diem unum: ut scilicet sit vnus dies à capto die usque ad captum diem, id est à mane usque ad mane, quales dies annumeratis, ut dixi, noctibus appellamus.

Et de Genesi ad literam libro primo, capite decimo.

Facta est uespere, & factum est mane dies vnus. Unde uidetur illud opus Dei factum per spatium diei, quo peracto ad uesperum uentum est, quod est initium noctis. Itemque peracto nocturno spacio, completus est totus dies, ut mane fieret in alterum diem; in quo die Deus aliud consequenter operaretur.

Et clarius de Genesi contra Manichæos libro primo, capite decimo.

Et factum est uespere, & factum est mane dies vnus. Et hic calumniantur Manichæi, dum putant ita dictum esse, quasi à uespere dies caperit. Non intelligunt operationem illam, qua lux facta est, & diuisum est inter lucem, & tenebras; & uocata est lux dies, & tenebra nox. Hanc ergo totam operationem non intelligunt ad diem pertinere: post hanc autem operationem, tanquam finito die, facta est uespere. Sed quia etiam nox ad diem suum pertinet, non dicitur transisse dies vnus, nisi etiam nocte transacta; quum factum est mane: sic deinceps reliqui dies computantur à mane usque in mane. Nunc enim quum factum est mane, & transactus est vnus dies, incipit operatio, que sequitur ab ipso mane, quod iam factum est: & post ipsam operationem fit uespere, deinde mane, & transit alter dies: atque ita deinceps ceteri dies transiant.

A N A S T A S I V S Synaita, Comm. in Hexæmeron, libro quarto.

Cum fecisset Deus hæc duo luminaria, magnum nempe Solem statim fixit ad Ortum firmamenti; Lunam autem ad Occasum.

G R E -

G R E G O R I V S Nyssenus ut supra delatum est.

Cum enim vis illuminatrix naturaliter quiescere non possit, quum splendor superam circuli partem percurrisset, & cursus esset circa partem subiectam; necessariò accidit, ut simulatque ignis subtercurrere cepisset, supera pars obumbraretur, crassiori nimirum natura splendori officiente. Recessum igitur, & occasum lucis, uesperum nominauit: ac rursus cum ignis subiectum circulum percurrisset, superisq; partibus splendorem rederisset, id quod fiebat, mane, diluculum ita nominans, appellauit.

A T H A N A S I V S Quæstione nonagesima.

À primitiua quidem Mundi creatione, ab eo tempore uidelicet, quo factus est Adam usque ad aduentum Christi, prior fuit dies, sicut etiam diuina Scriptura loquitur, quod dixerit Deus; Fiat lux, & facta est lux, & quod lucem Deus uocauerit diem, tenebras uero uocauerit noctem. Primum posita fuit lux, per hanc enim exitit primus dies. Et à luce primum inchoantes, in tenebras postea deuenimus.

I V L I A N V S Pomerius Archiepiscopus Toletanus contra Iudæos, lib. tertio.

In sex diebus fecit Deus Cælum, & Terram, & omnem à se formatam distinctis diebus condidit creaturam, unumquemque diem luce initians, uespere consumans, dicente Scriptura; Factum est uespere, & mane dies vnus.

I V N I L I V S in Hexæmeron, ut supra referebamus.

Factum est uespere, & mane dies vnus. Factum est uespere, occidente paulatim luce, post expletum spatium diurnæ longitudinis inferioris Mundi partes subeunte, & quod nunc uisitato Solis circuitu, noctibus agi solet. Factum est & mane, redeunte eadem paulatim supra terras, atque alium diem initiante, & huc usque dies expletus est vnus, viginti scilicet quatuor horarum. Et post. Decebat nanque omnibus modis, ut dies incipiens à luce, in mane diei sequentis esset protelatus, quatenus intimaretur, opera eius, que est lux uera, & in quo tenebræ non sunt ullæ, à luce inchoare, & in lucem cuncta esse completa.

Catena Lippomani hæc Augustino ascripsit.

E V C H E R I V S Commentarijs in Genesim lib. primo, cap. secundo.

Querunt aliqui, cum primum uesperum, postea mane, Scriptura commemorauerit; ne forte noctem prius quam diem significare uideatur. Nec aduertunt primum, quod præmiserit diem, dicendo; Et uocauit Deus diem, lucem, & tenebras, noctem. Inde est, quod uespere finis diei sit, & mane finis noctis. Ergo ut beneficium ante oblatum prærogatiue & primatus natiuitatis diei daret, prius finem diei significauit, post quem sequutura nox esset. Deinde postea finem noctis adiunxit, dicendo; Factumq; est uespere & mane dies vnus.

G L O S S A Ordinaria præfata, his perstrinxit.

Occidente luce paulatim, & post spatium diurnæ longitudinis inferiores partes subeunte, factum est uespere, sicut nunc uisitato circumitù Solis solet fieri. Factum est autem mane eadem super terram redeunte, & alium diem inchoante, & dies expletus est vnus viginti quatuor horarum. Notandum uero, quod nox in illo triduo omnino tenebrosa fuit, que post creata sydera aliqua luce claruit: decebat etiam, ut dies à luce inciperent, & in mane sequentis diei tenderent, ut opera Dei à luce inchoata, & in lucem completa esse significarentur. Factumq; est uespere, &c.

Id ipsum egit Magister secundo, distinctione tertiadecima.

P R O C O P I V S Commentarijs in Genesim cap. primo.

Distinctio, qua Deus secreuit lucem & tenebras, communes utrisque dedit, & præstituit terminos. Finis enim diei (ut apparet) est uespere: noctis uero, mane. Et uicissim, seu ordine conuerso: initium quidem noctis, uespere est: & mane, initium diei. Semper etenim principia, fines, extremitatesq; concipiuntur simul cum rebus animo: Quapropter non dixit; Fecit, sed, Factum est &c. quasi una post distinctionem lucis & tenebrarum subsisterint.

Edisserit non inerudite Procopius hoc loco diem seniore esse ipsa nocte.

Plurima disputatio est, utrum præcesserit dies uel nox. Sed qui argumentantur, diem, ut uulgo creditur, seniore esse nocte, sic procedunt. Deus ipse primatum donauit diei: Nam primò posuit finem diei, nempe uesperam, quasi dies antecesserit noctem: & ubi desierit in uesperam, tum demum ex eius fine prognatam esse noctem. Nox enim, ut quies diurni operis, nobis affertur ex præcedente die. Ceterum uultus, uel forma, que ante lucis exordium Mundo erat, non dicitur proprie nox, sed potius caligo, seu tenebra. Verum nox suum nomen, quod tenet, sortita est, quod distinctionem faciat inter diem seq; . Nec appellanda est uel caligo uel tenebra, sed Die noctium (ut ita dicam) quod ex utrisque constituitur: id est, utrunque tam diei, quam noctis spatium, nemo diem, & noctem appellabit, sed contentus erit id spatium dixisse diem, nominatione petita à potentiore, & principaliore. Nam Psaltes inquit; Dies vite nostra, &c. Et Iacob Patriarcha ait; Dies vite meae pauci, & laboriosi, &c. Et iterum, Omnes dies vite meae.

Ex duobus igitur argumentatur Procopius, diem præstantiorē esse nocte, tum quod Deus ipsi primatum tulerit, quoniam primum diei finem per uesperam dedit, quam nocti per mane, tum quod potentior, & excellentior sit, & ipse solus a deo denominetur, ut ipsius nomenclatura nox intelligatur. Prosequitur amplius huic sententiæ duo obij-

Y y ciens

Psal. 89.

Gen. 47.
Psal. 89.

Psal. 89.

Gen. 47.

Dies nocte
est præstan-
tior.

ciens. Alterum quod in festis, & ieiunijs lex præponat noctes diebus; alterum quod ipsum in Servatoris nostri facerrima morte, illustriq; resurrectione obseruatum cernatur. Quibus & respondet, id ex mysterio contigisse. Primum, ut quæ antea in Mundi initio euenerant, & quæ post in eius exitu euentura erant, denotaret: Mundum scilicet ex tenebroso eo Chaos ad lucem exoptatam processisse; Nos quoq; ex hac labente vita, quæ nox atra est, & caligo, ad diem perennem futuræ vitæ transuros. Deinde (& hæc longe post adijcit in sua narratione) Mossem festos dies à nocte celebrari iussisse, ut noctu Iudæi ad audiendam in die diuinam legem seipfos præpararent. Concludit igitur.

Ceterum decet diuinam maiestatem in creatione Mundi initium capere ab his, quæ splendorem fundunt, & quorum substantia est: nec exordiri ab his, quæ non sunt, quibusq; lux denegata est. Horum etiam creatio non traditur. Sed qua via eorum creatio inuestiganda erit? Nam tum demum caligo, & nox intelligitur, cum submota fuerit, vel absuerit lux.

Posteri Patres clariùs id nobis tradiderunt.

H V G O Victorinus de Sacramentis fidei libro primo, par. prima, cap. nono.

Lux primam (quia dies prima exorta est) crediderim ego, quando facta est, ibidem primum apparuisse, ubi Sol quotidiano cursu circumuectus oriens emergit, ut eodem tramite circumcurrens, ac primò ad occasum descendens, vesperam faceret: & deinde reuocata ad ortum, Auroram, hoc est mane, ante ortum sequentis diei illustraret. Et propterea, quia primus dies Auroram præcedentem non habuit, quoniam antequam lux crearetur, plene tenebræ fuerunt: mox autem luce apparente super Terram, plenus dies: propterea quod à perfecto opus Dei inchoari debuisset; idè dixisse Scripturam; Factum est vespere, & mane dies vnus. Nò enim dixit, Factum est mane & vespere; sed factum est (inquit) vespere & mane, dies vnus: quia, sicut diximus, primus dies mane præcedens non habuit; quoniam à luce plena, atque perfecta, initium sumpsit. Propterea omnis Aurora præcedentis diei est; & omnis dies ab ortu Solis initium sumit. Estq; dies naturalis illud spacium temporis, quod ab ortu Solis usque ad Ortum pertransiens, noctem in se, diemq; concludit: in qua (quoniam naturaliter dies noctem præcedit) & finem diei, vesperam dicimus; finem noctis, Auroram: constat indubitanter, quod Aurora semper ad præcedentem diem referenda sit.

R I C H A R D V S quoque Exceptionum libro secundo, capite septimo.

Lux illa primaria, & in loco creditur facta, quo Sol modo quotidie oritur, & per eandem viam, per quam Sol creditur girasse; ac sic vespere & mane peregrisse: & hoc fuisse opus primæ diei.

M A G I S T E R Sententiarum libro secundo, distinctione tertiadecima.

Ibi ergo primum lucem apparuisse verisimile est, ubi Sol quotidiano cursu circumuectus apparet, ut eodem tramite lux circumcurrens, ac primò ad occasum descendens, vesperam faceret: deinde reuocata ad ortum, Auroram, idèst, mane illustraret: & ita diuisit Deus lucem & tenebras, & appellauit lucem diem, & tenebras noctem. Et Post. Hic notandum est, quod dies diuersis modis accipitur in Scriptura. Dicitur enim dies lux illa, quæ illo triduo tenebras illuminabat, & dicitur dies illuminatio ipsa aëris. Dicitur etiam dies spatium viginti quatuor horarum: qualiter accipitur, cum ait; Factum est vespere & mane dies vnus. Quod ita distinguendum est. Factum est vespere prius, & postea mane: & ita fuit dies vnus expletus viginti quatuor horarum. Dies scilicet naturalis, qui habuit vesperam, sed non mane. Mane enim dicitur finis præcedentis, & initium sequentis diei, quod est Aurora, quæ nec plenam lucem, nec omnino tenebras habet. Mane ergo primus dies non habuit, quia nec dies præcesserat, qui sequentis diei initio terminaretur; & eò præcipue, quia luce apparente, mox super terram plenus, atque praeclarus dies extitit: qui non ab Aurora, sed à plena luce inchoauit; & mane sequentis diei consummatus est. Vnde Beda super Genesim; Decebat, ut dies à luce inciperet, & in mane sequentis diei tenderet: ut opera Dei à luce inchoasse, & in lucem completa esse significarentur. Reliqui autem dies mane habuerunt & vesperam; quorum quisque à suo mane incipiens, usq; ad alterius diei mane extendebatur. Et post. Primus itaque dies non ab Aurora, sed à plena luce incipiens. Et post vesperam paulatim occidente luce excipiens, mane sequentis diei expletus est.

M A G I S T E R Historiæ Scholasticæ in Genesim, capite tertio.

Et factum est vespere; & post factum est mane. Et sic completus est dies vnus naturalis. Primum enim cum Cælo & Terra lux est creata: qua paulatim occidente factum est primum vespere prima diei vsualis, & eadem migrante sub terras, & ad ortum veniente, factum est mane, idèst terminata est nox: & inchoauit dies secunda. Itaque præcedente luce dies terminata; & sequente nocte terminatus extitit dies vnus. Lux ipsa diuisas partes ostendebat, sed non diuidebat.

L Y R A N V S in Postillis, in prima expositione.

Factumq; est vespere & mane dies vnus. Loquitur de naturali, quæ est viginti quatuor horarum, & completitur diem & noctem. Et idè dicit; Factumq; est vespere, & mane dies vnus. In vespere enim completur dies artificialis, qui est prima pars diei naturalis, & in mane diei sequentis completur nox, quæ est secunda pars diei naturalis: & idè præponit vespere ipsi mane, ut ostendat completionem diei naturalis, exprimendo terminos diei artificialis, & noctis, quæ sunt partes integrantes diem naturalem.

T O.

T O S T A T V S secundo loco.

Secundo modo potest dici, quod principium istius diei est à creatione lucis: & sic fuit primò mane, idèst dies artificialis; dum lucida nubecula transiit totum hemisphærium, in quo creata fuit, transiens à puncto Orizontis in quo creata fuit, usque ad punctum oppositum occasus. Et accipitur istud hemisphærium, vel orizon in respectum ad superficiem Lunam circulaarem transeuntem super centrum illius magni, & primi corporis: & in puncto signato in parte anteriori huius superficiæ secundum circulum intersecantem signatur punctus Orientis, siue punctus creationis lucis: & ille est verum Oriens, licet à nobis ignoratur; punctus signatus in parte posteriori, est punctus Occasus; & iste transitus fecit diem artificialem: deinde subintrante luce punctum Occasus fuit vespere, siue nox, usque dum rediret ad locum in quo creata fuit, & à quo incepit moueri: & isto modo mane præcessit vespere: licet primò ponatur propter causam assignatam in alia expositione.

A L B E R T V S Magnus prima parte de quatuor coæqueuis, quæstione duodecima, articulo undecimo.

Mane accipitur, ut punctus continuans in ratione finis & principij; & idè cum primam diem nihil præcesserit, neque nox, neque dies, initium eius non potest secundum rationem nominis dici mane: sed finis eius habet bene rationem vespere, quia est initium noctis, & finis diei.

D. T H O M A S prima parte, quæstione septuagesimæ quarta, articulo tertio, ad sextum, recensitis sententijs Basilij, & Augustini adijcit.

Præmittitur vespere, quia cum à luce dies inceperit, prius occurrit terminus lucis, quod est vespere, quam terminus tenebrarum & noctis, quod est mane. Vel secundum Chrysostomum, ut designetur, quod dies naturalis non terminatur in vespere, sed in mane.

C A I E T A N V S Commentarijs in Genesim.

Factumq; est vespere & mane dies vnus. Iuxta Hebræum habetur; Et fuit vespera, & fuit mane dies vnus. Si lux fuisset fixa, consequenter fuisset fixus, ac perennis dies in vno hemisphærio, & iugis nox in altero hemisphærio; nec vnquam fuisset vespera terminans diem artificialem. Vnde ex hoc effectu, quod fuit vespera terminans diem artificialem, & fuit mane terminans noctem, manifestè significatur, quod lux facta est in motu. Ex continuo enim lucis motu circa terram, fit vespere, & fit mane. Et si lux fuisset creata in puncto mediæ Cæli, fuisset quidem vespera, & fuisset mane; sed non fuisset dies vnus, sed dimidius, seu mutilus; quoniam non fuisset dies naturalis integer, quum fuit mane. Vnde ex hoc, quod ex vespera, & mane constitutum dicitur dies vnus (proculdubio naturalis) manifestatur, quod lux creata est in puncto Orientis. Sic enim verificatur, quod fuit vespera, & fuit mane dies vnus, non dimidius, non aliqua ex parte mutilus. Et quoniam prius describitur vespera, terminus diei artificialis; & deinde mane, terminus noctis, manifestatur, quod primum diem artificialem nulla præcessit nox. Quod etiam conuincitur ex hoc, quod antequam esset lux, nulla potest esse, aut intelligi umbra terre, quæ est nox.

D. B O N A V E N T V R A Sententiarum libro secundo, distinctione tertiadecima, articulo primo, quæstione secunda.

Intelligitur enim lux illa facta fuisse, ubi nunc est Sol: nam ex illa formatus creditur esse Sol; producta autem fuit super eam partem, supra quam nostrum est hemisphærium, & illud hemisphærium illuminando fecit diem; & progrediens peruenit ad Occasum, & fecit vespere; & post deinde regrediens ad Ortum, fecit mane.

Ægidius secunda parte Hexameron, capite tertio, assertionem hanc præ cæteris approbat, rationesq; has infinuat. Ideo rectius existimandum esse, & lucem in ortu, & diem in mane cepisse, quod & quarto die eo ipso loco Sol effulserit, & in Mundi excidio, cum Orbis reparabitur, perpetuum consistet.

D I O N Y S I V S Carthusianus Commentarijs in Genesim, articulo nono.

Factum est vespere, idèst spacium diei, seu illuminationis illius, peruenit usque ad vesperam, seu noctis initium, Sole recedente ab hemisphærio nostro; & postea factum est mane, nocte ipsa completa, Soleque redeunte ad hemisphærium nostrum. Et mane illud fuit exordium diei sequentis, quia tunc dies incipit à luce. Sicque Moses exprimendo in primis finem diei artificialis, videlicet vesperam, deinde finem noctis eiusdem diei, insinuat consummationem naturalis diei vnus, seu primi.

H V G O Carenensis in Postillis.

Factumq; est vespere: luce enim facta in Oriente procedente ad Occidentem, ad modum Solis, factum est vespere, & eadem migrante sub terra, & veniente ad ortum factum est mane. Et sic factus est dies vnus naturalis ex viginti quatuor horis. Hoc notandum, quod mane est terminus finalis præcedentis diei, initium vero & pars sequentis. Vnde prima non dicitur habuisse mane, quia mane duplicem habet respectum; Est terminus finalis præcedentis diei, & initialis sequentis.

Vielmius, Pererius, & reliqui in hanc proficiuntur sententiam.

ryy 2 AV-

A V C T O R.

Narrationis Mosaicæ ordo, quo sanctissimus noster Vates vespere ante mane memorat, diei naturalis descriptio his uocibus vespere & mane prodita, præclarissimorum Patrum, Doctorumq; repugnantes sententiæ, à nobis certè, vt pro decisione, ac rerum disceptatarum perspicua diffinitione plures admodum percunctationes suscipiamus, exposulant. Primum, quamnam sphaeræ positionem sibi præscripserit Moses, an rectam, seu naturalem, an obliquam vllam, siue singularem. Deinde, in quam Cœli parte lux primò effulserit. Tandem, num à mane, an à sero, siue à meridie, vel à media nocte prisca primogenitaq; dies exordiū duxerit. Quare et prius uespere, quam mane recensuerit Moses: an fortè voluerit appellationibus istis diem, & noctē, seu diei, & noctis initia, siue diei, ac noctis fines, uel crepuscula ipsa significare. Atque hæc omnia breuissimè, ac simul, cum seinuicem consequantur, absoluiam.

Num Moses sphaeram rectam, an obliquam profequatur. Sphaera recta & obliqua qua sit.

Sex Mundi plagas Moses attendere potuit.

Moses rectam sphaeram respexit.

Cosmographiæ eruditione pollentes non ignorat aliam esse sphaeram rectam, aliam obliquam; sphaeramque rectam tunc nuncupari, cum Cœli respectu nullus polorum erigitur, & Arietis punctus primus, seu gradus, cum Horizonte congruit, æquinoctialisq; circulus sphaeram in æquas dissecat partes, ab utroq; Polo æquali spatio distans, cumq; terræ respectu hemisphaerium hoc nostrum, à meridiano ultra Canarias deducto ad centesimum octuagesimum meridianum Iapan, & Moluchas recenter compertas infulas concludentem, cunctumque uetus mundum complectentem; desuper collocat. Obliquam autem sphaeram, quando polorum alter attollitur, alter deprimitur, supponiturque. Porro tot sphaeræ, seu rectæ, seu obliquæ præsumi possunt, quot à meridiano Zenit apprehenduntur: sex autem obijciuntur Zenit, seu puncta uerticalia, siue loca, quæ sanctum Mosem respexisse possumus non immeritò suspicari. Hierusalem nempe, quam Terræ umbilicum, seu centrum plurimi existimant: Desertum, in quo Moses Pentateuchon, Historiamque hanc exarauit: Damascus campus, in quo protoplastum fuisse hominem nonnulli arbitrati sunt: Roma totius orbis domina, ac moderatrix: Sphaeræ rectæ meridianus, qui est nonagesimus latitudinis. Existimarem ego (mihi enim ad Patres de hac re consulendos interclusum aditum conspicio) quod non exacta, neque exquisita sit expectanda unius loci, seu Zenit ratio, uerum sufficiat Regionis, seu Climatis, amplitudinis tamen non immensa, situm excerpere. Quapropter Mosem consimul, & sphaeræ rectæ dispositionem respexisse, & Regionem eas, in quibus sita est Hierusalem, extat desertum, suspicaturque fuisse Paradisum terrestrem, formatos Protoparentes nostros, humanamque profapia propagatam, spectasse iudicarem. Nempe quantum ad longitudinem spectat, si Mundi ueteris à Ptolomeo descripti, atque à Veteribus cogniti, typum Geographicum excussum nunc librabimus, cum ille inter primum Meridianum, & centesimum quinquagesimum terram habitabilem concludat; medium terrarum certe ea Plaga censetur, quæ inter sexagesimum Meridianum, & octuagesimum decurrit, in quo Climate cuncta præfata constringi eruditus Geographicæ disciplinæ perspicuum est. (Si tamen Paradisus terrestris in Mesopotamia constitutus erat, ut Patrum numerosa Classis existimauit.) Rursum quantum ad latitudinem, cum eiusdem Ptolomei typus Geographicus terræ habitabilis terminos ab æquatore ferè ad sexagesimum septimum supra equatorem parallelum, in quo circulus arcticus delabitur, deducat; in medio certè, uidelicet inter parallelum trigessimum, & quadragessimum, præfate Regionem collocatur. Quare concluderem, Mosem quoque si non arctata quadam geometrica commensuratione, sed latioribus confinijis, ut decet historicum, historicam narrationem suam confecit, consimul & sphaeram rectam naturalemque Mundi à priscais Geographicis agniti, & Cœli, quo ad Zodiaci saltem collocationem, & terrarum eum tractum, in quo & Hierusalem, & Desertum, & Mesopotamia sita esset, respexisse. Ad quod existimandum multa me compellunt. Primum quod rerum naturas simpliciter explicandas sumpsit. Quare & Orbis dispositionem simpliciter accepisse opinandum est. Deinde quoniam si profundius Mosis historiam, præcipue usque ad Diluuium perpendamus, comperimus ipsum, dum Orientem vocat, non ad huius, vel alterius loci respectum habuisse, sed ad hemi-

hemisphaerium nostrum, naturalemq; Mundi dispositionem. Vnde illud nobis graue est testimonium, quod de Cain dicitur; Egressus Cain à facie Domini habitauit profugus in terra ad orientalem plagam Eden; de quo suo loco. Tandem, quod regionum illarum dignitas id poposcit, & maxime præclara quamplurima à Deo in eis peracta, hoc etiam priuilegium non fuisse ipsis sublatum insinuat.

Constituto igitur hoc axiomate, quod Moses in hac sua de Mundi structura historia, naturalem sphaeræ dispositionem profequatur, Hemisphaeriumq; nostrum in Antica (vt aiunt) collocet, regionesq; eas quæ à Mediterraneo ad Tygrum vastissimum flumen, & à rubro mari, ac Arabia petrea, ad montem Caucazum, seu ad fontes Euphratis distenduntur, capiat: Percunctandum est, in quam Cœli parte constituta ea sphaeræ dispositione lux primò fulserit, num in Hemisphaerio nostro, an verò in altero nobis aduerso. Quod si in Hemisphaerio nostro; num in ortu, vel potius in meridie explenduerit.

Principiò itaque Hemisphaerio nostro aliud esse suppositum, quo Antipodes degunt, certissimum esse puto. Quanquam enim D. Augustinus de Ciuitate Dei libro sextodecimo, capite nono, & Laëtantius libro tertio Diuinarum institutionum, capite vigesimo quarto, & Procopius Commentarijs in Genesim illud insciantur: Attamen celeberrima illa per Oceanum ultra Herculeos limites, ab antiquis vel nunquam vel incassum tentata, sed à Christophoro Columbo mirifico ausu, & summa cum sui, tum Itolorum gloria, & cepta & absoluta nauigatio, nullum nobis amplius de hac re dubitandi locum reliquit. Insuper compertum est nuperis Geographicis in Orbis terrarum typo eruditis, meridiano septuagesimi gradus, sub quo ferè Iudæa conuicina loca constituuntur, suppositum esse meridianum ducentesimum quinquagesimum, sub quo America partes amplissimæ, hætenus inuisæ & latitantes protenduntur. Lucem igitur prisca primæua die, Solemque quarta hemisphaerio potius nostro quam inferno effuluisse arbitraret. Primum enim si Moses Orbis naturalis sibi præscripsit dispositionem, vt præscripsisse diffiniuimus; Sol certè fulgenti sua luce prius hemisphaerium nostrum uenustauit, quoniam hemisphaerium nostrum in Antica, hemisphaerium autem Antipodum in Postica collocatur. Deinde si Orbis Animal est, dexteraq; eius pars Oriens, læua Occidens, superior Antarcticus polus, inferior Arcticus, vt Aristoteles luculenter edocuit; cum omne animal motionem suam à dextera ad læuam, primum anterius, quam post auspicietur; fieri certè non potest vt Sol primi orbis conuersione Antipodum hemisphaerium antequam nostrum suo candore illustrarit. Amplius hemisphaerii nostri dignitas id exposulabat. Primum ex amplitudine terræ, nam in eo insignes illæ prouinciae, Europa, Asia, Africa, quæ in Mundo veteri concludebantur equidem, si non maiori, saltem æqua amplitudine ac vastitate, qua nunc America seu nouus Orbis, veteribus usque ad annum à Christo nato millesimum quadringentesimum, nonagesimum secundum inaccessus atq; incognitus, distenduntur. Insuper in hoc hemisphaerio cõpactus est primus homo, propagatum genus humanum, erecta Monarchiarum amplissima imperia, & insigniores vrbes, scientiæ, artesq; omnes excitatæ; Hebraica profapia elata, lex Mosis promulgata, & quod potissimum est, Mundi redemptio per Christum Deum, & hominem perfoluta. Tot igitur à Deo huic hemisphaerio collatæ gratiæ non leuem suspensionem excitant, Deum etiam lucem ei primò fuisse impertitum. Ex quibus lucem nostro in Mundo primò explenduisse, contra Catherinum satis demonstratum esse arbitror. Sentio etiam eam potius in ortu, quam in meridie apparuisse. Siquidem si Mosem rectam respexisse sphaeram, & non obliquam bene diffiniuimus, cum sphaera recta ea censetur, in qua (Cœli respectu) primus Arietis punctus cum recto Horizonte coincidit, Mundusq; non autumnali sed uerno æquinoctio manasse existimandum est, vt in sua disceptatione iuxta prisca ferè omnium Patrum sententiam demonstraturi sumus: certè lux, & Sol non nisi in primo gradu Arietis, qui cum Horizonte nostri hemisphaerii concurrat, effulserunt: eodem etenim puncto & lucem prisca in prima die, & in quarta Solem emicuisse, sciendum est, ex eo quod triduum primum cum diebus tribus subsequētibus eandem detulisse feriem statuendum sit. Accedit, quod hæc peruulgata, vniuersalisq; fuerit prisca Patrum sententia, præcipue Basilij, Ambrosij, Augustini, Chrysostomi, Damasceni, Athanasij, Procopij, Hugonis, Magistri, & cæterorum, quorum ob-

Gen. 4.

Qua Cœli parte lux primò effulserit.

Antipodes contra nonnullorum sententiam repetitur.

Lux & Sol prius hemisphaerio nostro effulserunt.

Lib. 2. de Cœlo.

Lux primò in ortu emicuit.

restationes iam protulimus. Nec leuis etiam existimanda est coniectatio illa, quam Aegidius excitauit, idem scilicet esse de situ lucis, & Solis in sua manatione, quod & in refectione censendum: cum enim Mundus absolutum sit Dei opus, absolutasque conuersiones Solis delaturum esse praesumatur, certe innumeris rotationibus effectis in eodem puncto Sol ipse consistet, in quo & conditus est: Ceterum Solem tunc in ortu septies coruscantiorum quam nunc sit, lunam vero in occasu summè splendidam, à suis latitudinibus feriaturos, & sacrarum Scripturarum, & Sanctissimorum Patrum oracula innuit, iuxta illud, Sol & Luna steterunt in habitaculis suis.

Ad alteram modò perennitatem proficiscentes, à qua scilicet parte supputanda sit prisca dies, id primum animaduertendum arbitramur, quod duplex sit dies, naturalis scilicet, & artificialis. Naturalis est tempus horarum viginti quatuor, quo primi orbis conuersio conficitur, cuius partes sunt dies, & nox. Artificialis verò ita diuersa definitione declaratur. Dies est (inquit Aristoteles) latio Solis super Horizontem. Philosophi perinde, quando Sol est super terram, dies est. Isidorus autem, Dies est praesentia Solis, siue Sol super terras, sicut nox Sol sub terris. Ex quibus apparet diem artificialem totius conuersionis Solis partem eam esse, quam super hemisphaerium hoc nostrum, duodecim vel plurium seu pauciorum horarum spatio, ex arcu diurni longitudine diuersis signorum gradibus perpetuò immutati ipse gerit. Ceterum in capiendis diei praefati naturalis initijs Nationes non conserunt. Institutiones gentium, quae fuerint, disertius tradunt Gellius libro tertio, capite secundo: Censorinus libro de natali die Romanorum: Plinius libro secundo, capite septuagesimo septimo. Ex nostris Anastasius Synaita Commentarijs in Hexameron libro primo: Isidorus Hispalensis Erymologiarum libro quinto, capite trigesimo: Hamerus Commentatione in Genesim, sed breuius Beda de Ratione temporum. Hunc inquit Hebraei, Chaldaei, & Persae inter duos Solis exortus, Aegyptij inter duos occasus numerant; Romani à medio noctis in medium, Umbri, & Athenienses à meridie computant ad meridiem; Moses vero à mane ad mane diem unum appellat. Cum igitur quidam à mane, nonnulli à meridie, alij à vespere, permulti à media nocte, seu inueterata consuetudine, seu legibus id indigentibus dies inchoent, praestantissimam omnium esse supputationem ab exortu Solis sumptam, quae diem à mane subducimus, simulque etiam primam Mundi diem à mane exordium coepisse existimarem. Primum nanque, quoniam vetustissime gentium Nationes hoc sunt profectae institutum, ut Chaldaei, Hebraei, & teste Beda de Ratione temporum, capite secundo. Apud Chaldaeos autem, & Hebraeos prisca omnium lingua, atque instituta ab Adam per ipsius Seth prosapiam à Deo selectam viguisse, ac perstitisse quamplures opinantur, ex quibus suspicari possumus eam ipsam esse computationem, quam Adà ex diebus sex conditi Orbis carpsit. Praeterea quoniam deductionem hanc Magister naturalem appellat, nec immeritò; cum naturalem eam motionem & progressionem, quam Mundum veluti animal cepisse Philosophi diffinierunt, (sicuti nos supra ex posuimus) in sequatur. Insuper quod dies noctem anteuertat, vna omnes & mente & voce consentiunt. Quod etiam pluribus argumentis doceri & confirmari potest. Primum, cum duo haec Dies & Nox in utero rudi temporis illius ante primarium diem veluti Phares, & Zaram in utero Thamar gestarentur, fortius proculdubio praestantiusque prodire debuit: Quis verò diem nocte praestantiorum, tenebrisque lucem praecleariorem audebit unquam inficiari? Quod si Thales Milesius sciscitatus, an nox diem praecessisset, noctem praesse diffiniuit: certe ad tenebrum illud Chaos, quo Mundus obruebatur, priusquam iucundissima perfunderetur luce respexit. Deinde nox & tenebrae cum nil aliud, quam diei lucisque carentia vel priuatio censeantur, & sint, habitus autem ex Philosophicis institutis necessario priuationem antecedit, quis tam insanus & excors comperietur; ut diei noctem, luci tenebras anteisse praesumat arbitrari? Rursus dies ad laborem, nox autem ad quietem à Deo praestitutae est: at labor praecedit quietem, cum quies sit virium ex diurno labore afflictarum restauratio. Gentiles etiam verae Mundi originis prorsus ignaros, indita sibi rerum ratione id ipsum nouisse duobus tantum testibus comprobabo. Plato in septimo de Republica ita loquitur. Ordo temporis liberis hominibus ab ortu Solis perpetuus ad alterum Solis ortum est habendus. Et Quintilianus

libro

Habac. 3.

A qua diei parte supputanda sit prima dies.

Lib. 5. Erymolog. c. 30.

2. sen. dist. 13.

Dies noctem praecedit.

libro nono Institutionum oratoriarum, huc forte respexit, cum de ordine in singulis verbis obseruando ait. Est & alius naturalis ordo, ut viros & foeminas, diem ac noctem, ortum & occasum, dicas potius, quam retrorsum. Verum, ut ad sacros Patres deueniam, D. Basilius hanc alteram innuit rationem. Mos est (ait) Scripturarum, dies, non autem noctes recensere, ut ijs locis, Factum est uespere, & mane dies unus; Requieuit Deus die septimo ab omni opere, quod pararat; In die illa, qua creauit Deus Coelum, & Terram: sicut etiam in supputando Israelitarum numero uiri praetermissis foeminis pluries memorantur. Quod si quandoque dies noctesque Pagina sacra percenset, quemadmodum de Iona scriptum conspicimus; Fuit Iona in uentre Ceti tribus diebus, & tribus noctibus; & de Moise, Ieiunauit Moses quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, Dies semper noctibus praefere consuevit. Planum igitur sit, atque conspicuum, dies à sacra Pagina noctibus semper fuisse & dignitate praestantiores, & tempore seniores existimatos. Quinimo Deum tenebras condidisse nunquam obtestatur Scriptura: genitrix quidem creduntur, cum non sint ingentia, sed & ingentia censeantur, quoniam in suis natalibus nullam substantiam noctis sunt. Procopius altero haud infirmo argumento hanc causam nititur, atque elaborat obtinere. Diuinam (inquit ipse) Maiestatem decebat, ut in structura Mundi ab his, quae splendida sunt initium duceret, cum ipse lux perennis, atque indeficiens existat. Tandem si opus, quod singulo die effecit Deus opifex in eius diei exordio vel integrum manauit, uel fieri coepit, cum lux prisci diei opus fuerit, & lux mox enata diem pariat, necessario dies illa prima uel noctem praecessit. Adiciamus vltro istud maximè obseruandum, Analogiam scilicet elegantem cum Anno, & mense diem habere. Si dies quippe conuersio est absoluta supremi orbis, Annus perinde integra est orbis Solis latitudo, mensis verò, qui lunaris dicitur, Lunae orbis absoluta circumductio. Quemadmodum igitur annus in quatuor praecipuas secatur partes, Ver, Aestatem, Autumnum, & Hiemem, quas Graeci (teste Eustathio in Iliade) horas appellauerunt, ipsarum principia ab utroque aequinoctio, & gemino solstitio auspicantes, Luna quoque quatuor ostendit facies, dum semel plena est, bis dimidia, tandem uacua; ita & diei quatuor sunt partes, mane Ver, meridie Aestatem, uespere Autumnum, nox Hyemem adumbrantes. Et quemadmodum anni initium à vere proprie desumi conspicimus; Ita & diei exordium à mane deduci censendum est. Veruntamen non me fugit, prisca Romanos diem à medio noctis ad medium supputasse (an autem id ex Latij instituto, an potius Romuli, uel Numae decreto hauserint, non legi) Plutarchumque in Problematibus huiusce rei eam reddidisse causam, quod dimidium noctis, & diei, certius quam ortus, & occasus dignoscatur. Sed meo quidem iudicio longè fallitur, nam mediae noctis meridiisque momentum, minus exploratum ortu & occasu, minusque certum esse arbitror. Unde uerisimiliorem puto rationem illam, quam Caelius tradidit, à media scilicet nocte Romanos diem suum inchoasse, quoniam negotia summo diluculo administrabant, ad eaque obeunda diem ante coepisse opus erat. Nec ignoro Arabes, Umbros, & Athenienses Bedae obtestatione à meridie diem auspicatos esse, Astronomosque id ipsum institutum eadem ratione amplexatos, quia cum Sol splendidior, & rutilantior in meridie existat, certius quoque meridianum punctum percipiatur. Quod esse uerum non arbitror, nam meridianam lineam non ita facile, nec ab omnibus comperiri posse experimur. Idque non uulgariū & imperitorum quorumuis hominum, sed eruditorum tantummodo, Astronomicaeque facultatis exquisitè, ac summè callentium munus censetur. Nec me latet deductionem diurnam inter duos occasus, uti Aegyptijs, ita nunc nobis esse familiarè, certamque & exploratam: uerum uniuersae supputationes istae minus naturales, minusue propriae existimantur.

Mihi tandem diffiniendum est: quid nominibus istis Vespere, & Mane capiendum sit: cum ea alij pro noctis, & diei initijs, alij pro nocte ipsa, & die; nonnulli uespere pro sex illis horis, quibus Mundus in tenebris iacuit à mane usque ad meridiem, quando Sol ceu lampas fulgentissima apparuit, vel pro duodecim ipsis horis, quibus Mundus obscuritate primae noctis obruebatur; mane uero pro luce irradiante; quidam uero uespere pro ea diei parte, qua Sol à meridie ad occasum praecipiti cursu descendit, & mane pro altera, qua Sol ab ortu ad meridiem scandit; alij tandem uespere & mane pro fine diei, & noctis

Cap. 4.

Gen. 1.
Gen. 2.

Gen. 2.

Matth. 12.

Deut. 9.

Diei cum mense, & anno Analogia.

Antiquit. libro 2. cap. 1.

Quid uocibus istis Vespere & Mane intelligendum sit.

& noctis capi censuerunt. Ego prætermis omnibus, quæ de horum nominum etymologia dici possent, hoc vnum animaduertendum duco. Quandoque vespere & mane compresso sensu crepuscula tantum siue lucem dubiam exprimere. Quandoque latiori significato, mane significare Auroræ, quæ nitescit, sed non rutilante splendore saltim horæ spatio Solem antecedit, Vesperum autem alborem eum, qui præcipitato iam in occasum die paulatim euanescit. Quandoque amplissima significantia mane diei partem, qua Sol nitidus exoriens, fulgentissimus, ac feruentissimus ad medium vsque Cœli peruenire conspicitur, Vesperum verò alteram, quando Sol properat ad occasum demonstrare. Quandoque ex Hebræorum more vespere nomine matutinus splendor, seu Aurora prisca accipitur; Vnde in Euangelio legitur, Vespere autem Sabbati, quæ luescit in prima Sabbati. Quandoque vespere duæ in sero ipso concluduntur. Altera quidem vt diei finis, altera verò vt initium noctis, sicuti Exodi duodecimo, iubentur Hebræi agnum inter duas vespere, hoc est, inter crepusculum, & noctem, seu noctis initium maculare. Qua ferie Plautus crepusculum vocauit primam vespere, & Liuius primas tenebras, & Macrobius primam facem, quod tunc prima lumina, seu faces accendantur. Cæterum ex his acceptionibus magis propriam, & germanam existimarem eam esse, quæ vespere, & mane pro Aurora, & serotino albore capit. Vespere siquidem appellatum est à Latinis à stella illa, quæ vesper, cum Solem subsequitur, cum verò antegreditur Lucifer nuncupatur, teste Cicerone secundo de natura Deorum. Mane verò à Latinis Varro tradit sic dictum esse, quod hic maneatur dies; priscosque vocasse bonum manum, quoniam ipsi lumen pro fausto omine, & pro uita capiebant, quemadmodum etiam Aegyptios per lucernæ symbolum vitam designabant, immo quod longè excellentius est, Scripturæ sacræ vitam ipsam non raro lucem appellant. Hebræis etiam vesperus dicitur Hereb, à verbo Harab, quod ligare, seu obligare significat: mane verò Boques, à verbo Bachar, quod est discernere, uel quarere, eo quod mane res discerni queant. Non inficior attamen quin & mane ligamentum dici possit, nam & ipsum ligat, necitque diem cum nocte, prout etiam serum diei noctem adiungit. Sicut enim lux vesperi non tota repente contrahitur, & extinguitur, sed sensim inualefcentibus tenebris remittitur, ita mane non tota fulget & apparet, sed gradatim augetur. Rursum non me fugit, quod vespere & mane ea sint, de quibus adhuc lis sub iudice est, & pender, num diei, num noctis sint partes: atque ideo crepuscula ea dici volunt nonnulli, eo quod incōpertum, ac dubium sit, cuius ipsa partes existant, Latini siquidem dubias res creperas appellant. Quod si mihi huius vetustæ litis diffiniendæ onus incumberet, Luminis ratione, diei partes potius dici debere quam noctis pronuntiarem; Aurora nanque splendor est à Sole antequam ad Horizontem perueniat præmissus, & serotinus albor lumen est Solis sub Horizonte occidui: Respectu verò temporis, noctis partes esse decernerem, cum ea sit ratio, atque ius diei, vt id tantum tēpus tanquam suum vendicat, quo Sol est super terram. Quapropter eas esse noctis partes, sed diei reliquias, & nuntias arbitror: ex hisque planum fieri, quomodo vespere, & mane pro Aurora, ac primis tenebris sumpta possint & initia diei & noctis, ac etiā fines significare. Censeo attamen cum Patribus Mosem nomina hæc promiscuè cepisse, prout diei extremam partem in vespere tenebrescentis crepusculo terminatam, & noctis finem in crepusculo roscidæ albescensque; auroræ completum indicant, ac tandem, ut sunt termini ad quem, non à quo, quemadmodum scholasticè Burgensis explicabat. Cuius rei argumentum est meo iudicio absolutissimum, quod dixerit Moses, Factum est vespere, & mane, & non fieri cœperunt: & quod adiecerit, dies vnus. Si quidem si vespere & mane prout initia sunt, illud noctis, hoc diei, cœpisset, non consequeretur, quod factus fuisset dies vnus completus viginti quatuor horarum; nam factio mane minimè adhuc expletus dies censetur. Adnotarunt id ipsum Patres & ex nuperis Catherinus, & Vielmus. Quæ ratione autem, cum posset Moses diem & noctem à mane & vespere, quatenus initia sunt noctis & diei, desumere, ab ipsis, vt fines sunt diei & noctis, capere maluerit, Hugo equidem, & Magister doctissimè, ac elegantissimè tradiderunt; nempe diem primū à mane nuncupari nequisse, vtpotè quia ipso caruerit. Nam si mane Aurora est, seu matutinus ille splendor, quo aër ante exortū Solem albescit, cum dies primus non agnouerit

Marc. 16.

Vespere & mane vnde sic appellata.

rit Solem, qui nocte antegressa aliud hemisphærium perlustraret; caruit & splendore eo matutino ac roseo, quo Aurora maneque paulatim adueniente Sole nitescit, ac simul rubescit.

Supereft mihi vt iam supra delatas assertions nominatim memorem, earumque fundamenta euertam. Catherini ac Lusitani sententia, quæ lucem in hemisphærio Antipodum splenduisse, & diem à vespere inchoandum esse, maneque; & vespere, diei ac noctis initia significare edocet; singularis est, & pro arbitrato delata. Nulla siquidem potest euidentem afferri ratio, quare Sol ipse suppositum potius quam nostrum hemisphæriū primo sui fulgore perfuderit. Cum è contra & naturalis Orbis dispositio, sphaeræque; positura, & terrarum amplitudo, & hemisphærij nostri dignitas, primigeniæ lucis sibi priuilegium expeterent, atque expostularent. Deinde supputationem diei ab occasu ad occasum (quanquam nobis domesticam) primæui Mundi ætatibus peregrinam fuisse demonstrauimus. Amplius, & ex vsu Scripturarum, & ex sua natura, nomina hæc Vespere & Mane, tam ad initia diei & noctis, quam ad fines significandos rapi posse perpendimus. Et ipse Catherinus, data etiam eius assertionem, priorem fuisse in nostro hemisphærio noctem, quam diem euincit, non autem prius vespere, quam mane, nisi vespere nomine noctem ipsam incongruè accipiat. Illud vnum, quod maxime ipsius astruere sententiam, nostramque; labefactare videbatur, erat, quod Moses dies celebres, atque festos, & ieiunia à vespere ad vespere celebrari indixerit, scribens; Primo mense, quartadecima die mensis ad vespere comedetis Azima, vsque ad diem vigesimam primam eiusdem Mensis ad vespere. Idque; ipsum alijs in locis repetat, dieque; Sabbati quasi pro memoratone prisca Sabbati secundum eundem ordinem Iudæos feriari instituat: quem morem, & consuetudinem Ecclesia prosequuta est. Verum Philonis, Iosephi, Hebræorumque; omnium scriptorum testificatione possumus nos rectè asserere, duplicem Iudæos annorum, & dierum supputationem infecutos fuisse, vetustam alteram naturalemque; qua annum ab æquinoctio autumnali, & diem à mane auspiciabantur; legalem alteram, qua annum à Verno æquinoctio, & diem à vespere inchoabant. Illam ex maiorum traditione; hanc ex Dei præcepto per Mosem promulgato perceperunt. Huiusce autem commutationis causas plures reddi, vt supra innuebamus, non ignoro. Harumque; alias germanas, alias allegoricas comperio. Germana ea est, quam D. Thomas in quarto Sententiarum, & super Ioannem detulit; nempe Mosem à vespere ad vespere dies indixisse, quoniam ieiuniorum, ac celebrium dierum ratio à luna depromebatur, lunaque; renascens ante vespere non conspiciebatur. Altera literalis & germana est, quod vespere egressi sint ex Aegypto, & vespere in libertatem redacti; quare & vespere immolabant, ut vespere illis semper foret perpetuum vindictæ libertatis, excusæque; seruitutis monumentum. Quas causas deducebat Procopius, allegoricæ omnino existimantur. Symbolica enim significatione dies illi festi à vespere ita initium desumptes, vt nox diem præcederet, fieretque; à nocte ad diem transitus, quatuor singularia nobis mysteria prænuntiabant. Primum Mundi emolitionem; qua Mundus ab ea rudi coagmentatione, ac tenebrarum incubatione, ad suum ornatum ac splendorem ex pulcherrima illa lucis emanatione pertrāsijt: Insuper Orbis restorationem, qua Vniuersum hoc crebra rerum vicissitudine submota, omni que; motione consistente, ad perennem stabilemque; æternitatis diem deueniet; Rursum nostrum ab hac ad futuram vitam transitum abumbrabat ordo ille festorum, quando ab hac, quæ obscura, & caliginosa nox est, plurimis scilicet tam corporis, quam animæ ærumnis obuoluta, ad perennem omni que; augusta felicitate refertam vitam, tanquam ad diem splendore coruscantem permeabimus; si tamen iuxta hunc eundem festorum ritum, vigilias vespertinas, ieiuniaque; ante præmittere, noctu fidei lumine incedere, primaque; spiritus resurrectione, & carnis compressione, ad secundam nos ipsos preparare didicerimus. Tandem à peccato, Mundoque; ad gratiam, & Ecclesiam transitum significabat, cum à tenebris, & à regione vmbre mortis, ad lucem quæ Christus est, atque ad vitam fontem peruenimus. Eramus enim (inquit Apostolus) aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Quapropter abijciamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis.

Sententia altera, quæ lucem in meridie apparuisse, diemque; à meridiana hora supputandum

Catherini sententia refellitur.

Exod. 12.

Leuit. 23.

Duplex annorum ac dierum computatio apud Hebræos.

Dist. 41.

Cap. 13. Festi dies cur à vespere ad vespere à iudæis celebrantur.

Dies festi Iudæorum quid præsignabāt.

Ephes. 4. Rom. 13.

Reijcturalia sententia.

Z z z tandum

tandum existimat, non adeo tuta iecit, quin ea possimus labefactare, & quoquo modo diruere fundamenta. Solem, cum medius aethereas conscendit arces, lucem in meridie habere coruscantiorē, atque (vt aiunt) actuosiorē, seu fortiorē non abnuo: verum id assero non respectu Solis, & lucis, sed Climatorum, ac regionum contingere; æque enim fulget, & coruscat Sol, atque regiones eas vrit, quas, cum nobis in ortu est, perpendiculari radio percutit, ex meridianoq; suo prospicit, uti & nostras dum nobis medium diem conficit. Præterea id est naturæ institutum, vt ab imperfectioribus ad perfectiora ipsa progrediatur: Ordine igitur Naturæ decuit, vt Sol oriretur primū, deinde paulatim ad summum Celi verticem veheretur, vti, & cætera cuncta, præcipueq; homo, ab incremento ad consuetudinem proficiscuntur. Nec imperfectiorē esse Solē in ortu, quàm in meridie censendum est, sed æque perfectum, & absolutum, suaq; luce coruscantissima refertum, adeo vt cum Deus ipsum in ortu protulerit, perfectissimum cōgesserit. Supputationem quoq; à Meridie haud certiorē esse iam demonstrabimus. Quamquam enim Astronomica disciplina eruditus meridianus punctus certissimus videatur, vulgo attamen, omnibusq; passim incertior, & inexplorator sensu ipso censetur, quoniam meridianæ lineæ situs non nisi Astronomicis instrumentis, multoq; negotio comperiri valet. Verum quod Steuchus dicere visus est, diem eum primum decē & octo horis tantum constasse, atq; à meridie ad subsequētis diei ortum delapsum esse, dieiq; sex horas tantum, noctis verò duodecim detulisse, commentitium quoddam dijudicari potest. Siquidem Moses obtestatione clarissima dixit; Factum est vespere, & mane dies vnus, hoc est exactus. Patres quoque omnes ex hoc loco diem primum naturalem viginti quatuor horas habuisse edocent. Deinde primum diem eiusdem rationis longitudinisq; extasse, qua & quinque alij posteri omnino existimandū est. Amplius Solem in Meridie, vt clarissimam lampadem effulisse, euidentissimis rationibus probandum erat, nec pro arbitrato supponendum, si à communi peruulgataq; sententia recedere Steuchus autumabat.

Sol in ortu
nō est imper-
fectior quàm
in meridie.

Primum dies
decē & octo
tantum ho-
ras non ha-
buit.

Tertia senten-
tia explodit.

Tertia sententia, quæ lucem in meridie explenduisse, diem verò à mane inchoasse excogitauit, diemq; primum sex horis tantum luce potitum esse, Mundumq; sex alijs horis in tenebris celatum iacuisse, vt D. Bonauentura & Aegidius recitant, multis obuiuitur, circumuallaturq; difficultatibus. Primum enim lucem in meridie effulisse asserit, quod nulla ratione munitum esse supra demonstrauimus. Deinde, & Chaos emolitionem primæ diei ascribit, quam ante omnem diem peractam Patres ferè omnes definiunt. Rursum initio diei primæ lucem illam primogenitam non censet resplenduisse, cum tamen lux opus primum fuerit, dierumq; sex opera in primo cuiuslibet diei exordio producta omnes perhibeant. Adijcias quod tenebræ illæ, quæ ante lucē Mūdum opacarunt, non eiusdem fuissent generis, ac constitutionis, cuius sunt modo tenebræ noctis, quādoquidem illæ simplex & omnimoda fuerint lucis carentia, hæ vero Terræ umbra censeantur. Quapropter inter illam noctis partem & reliquas noctes nō modicum naturæ dissidium conspiceretur. Amplius duas noctes diei primæ ascire videtur hoc placitum. Alteram sex horarum ab effectione Mundi ad lucis emanationē: Alteram à luce occidua ad mane horarum duodecim. Quinimmo sex tantum lucis horas, tenebrarum vero duodeviginti primæ diei ineptè ascribit. Rursum nullam certam rationem profert, qua tempus à Mundi ortu ad lucis creationem elapsum, sex duntaxat horarū extiterit, cum Testatus duodecim horas enumeret, pariterq; etiam vnusquisq; pro voluntate plures, vel pauciores eas ipsas sancire posset.

AE G I D I V S itaque Hexameron parte secunda, capite secundo, hanc à se recitatam sententiam explodens, ait.

Inter creationem Mundi, & factionem lucis, non creditur plus fuisse de mora, quàm inter creationem Diaboli, & eius casum; vel inter creationem bonorum Angelorum, & eorum illuminationem: sed tam modica fuit morula inter creationem, & eius casum, vt dicatur Diabolus mendax à principio, & dicatur in veritate non stetit. In veritate quidem fuit, quia vt dicitur Ezech. vigesimo octauo; In delicijs Paradisi fuit: nam Diabolus in veritate innocentia, & in delicijs innocentia fuit; sed ita fuit modica morula inter illa, vt dicatur in veritate non stetit.

Testati opi-
nio repudia-
tur.

Testati tandem postrema assertio, quæ lucem in ortu emicasse, diem verò à uespera ante-

Dies vnus.

- a. Dies vnus, phrasi Hebraica, idest primus.
b. Vel dies vnus, hoc est diei vnus, idest primi.

Anno Mūdi
primo.
Die prima.

antecedente cœpisse exponit, insueta admodum, ac frigida visa est Vielmio & Nuperis, nec immeritò. Primò, quoniam idem prorsus fuisse exordium & temporis, quo Chaos conditum est, & diei, qua lux est producta, præsumit. Quod placitum duo singularia, Patribusq; cunctis aduersantia comprehendit. Alterum ante primum diem nullum fuisse elapsum tempus, quod Patres vna mente & ore reijciunt, cum Mundum in incongēta ea ruditate, & tenebris obdēns aliquandiu constituisse diiudicant. Alterum est, diei noctem antecessisse, quæ quidem sententia pluribus, cōpertisq; rationibus, accedentibus etiam præclarissimorum Philosophorum calculis, iam supra reiecta est. Deinde nullam certam tradit Testatus coniectationem, quod tempus illud à Chaos emanatione ad lucis profusionem decursum duodecim extarit horarum. Pari siquidem arbitratus libertate vnusquisque id maius, vel minus effingere posset. Rursum tenebræ priscæ, quæ noctem primæ diei adumbrarunt, alterius fuissent constitutionis, noctemq; primam omnium diuersam à subsequētibus peperissent, id quod statuere, erroneum, minimeq; consentaneum esse supra demonstrabamus. Tandem voces has Mane & Vespere in significationē à Scripturarum consuetudine longè alienam pro voluntate detorquet. Insuper dies ille priscus diuersam nactus esset temporis rationem, cum nox nulla circumlacione, dies autem lucis circulo fuisset effectus. Quibus omnibus explosis, ac reiectis, à fundamentoque dirutis sententijs, reliquum est, vt Patrum assertio, quæ tam lucem, quàm diem in ortu exordium sumpsisse diffinebat, Vespereq; & Mane, diei ac noctis fines significare diiudicabat, præstantior à nobis; atque ad veritatem magis accedens censeatur. Hęc de his satis.

Dies vnus.

Emergebat ea tandem difficultas, cur Moses primum diem omnium insignem, quo lux effulsi, Mundusq; pallentibus, atque aëris tenebris depulsis, vim vitæ claritatemque excepit, non primum, sed unum uocarit, cum dixit; Factum est vespere, & mane dies vnus. Audiamus primum pedagogos, quid de hac re ipsi contemplati sint.

- a. Dies vnus, phrasi Hebraica, idest primus.

R A B B I N I in Adnotationibus.

Vnum pro primo usurpant Hebræi, vt in Euangelio, Vna Sabbatorum, idest prima.

S T E V C H V S in Genesis caput primum,

Sic est Hebraicè, Iom Ehad; idest, dies vnus. Apud Hebræos autem, vnus etiam ordinis est.

Ioan. 26.

- b. Vel dies vnus, hoc est diei vnus, idest primi.

Adnotationes in Genesim à lingua Hebræa professoribus Lutetiæ Parisiorum sub Christianissimo Rege Francisco compilatæ legunt.

Dies vnus, hoc est diei vnus; idest primi. Est enim genuini casus, vt ex Chaldaeo Paraphraste liquet, quasi dicat, atque ita transactus est dies primus.

zzz Echad.

Anno Mūdi
primo.
Die Prima.

Dies vnus.

- a. Echad Hebraica vox significat tam primum quàm vnum.
b. Diem primæuum vnum dixit, vt vnico die Mundum conditum insinuaret.
c. Vel, vt Aeternitatem, seu vt æternum diem illum generationis Verbi, de quo David, Ego hodie genui te, explicaret.

a. Echad Hebraica vox significat tam primum quàm vnum.

CONSTANTIUS Rufconus Commentarijs in Genesim manuscrip-
tis hanc recitat sententiam, & reijcit.

Mirum quibusdam videtur, quod Moses non dixerit effectum diem primum, sed vnum. Cui quæstioni quidam Hebræi respondent, Echad tam primum, quàm vnum significare. Sed poterat tollere ambiguitatem Prophetæ, si vellet tantummodo primum intelligi, si diceret Rison, quod primum non autem vnum significat. Neque verum est Echad equa ratione tam primum, quàm vnum significare, cum reperiat Echad sæpius replicari, & tam secundo, vel tertio, quàm primo loco poni, vt in libro primo Samuelis de votis Philistinorum dicitur. Pro Asdod Echad, pro Aza Echad, pro Asaron Echad, vbi sæpius Echad, id est vnum repetitur. Echad ergo proprie vnum significat, & sic ea opinio non procedit.

Quæ omnia maiorem dicendis afferrent certitudinem, & claritatem.

Quorsum dies vnus dixit, & non primus.

Plures tūm mysticas, tūm literales causas produunt Patres, quare primum diem Moses non appellarit primū, vt secundum, & tertium &c. : singulas vt mihi occurrent, recensēbo; sed recisus Catenis.

c. Ut vnico die Mundum conditum insinuaret.

AVGVSTINVS de Genesi ad literam imperfecto, capite septimo.

Ita ergo fortasse dictum est; Et facta est vespera, & factum est mane dies vnus: sicut ratione prospicitur, ita fieri debere à Deo, aut posse, non ita vt sit temporalibus tractibus. Nam in ipsa ratione operationem contemplatus est in Spiritu Sancto, qui dixit; Qui manet in æternum, creauit omnia simul. Sed commodissime in illo libro, quasi morarum per interualla factarum à Deo rerum digesta narratio est, vt ipsa dispositio, quæ ab inferioribus animis contemplatione stabili videri non poterat, per huiusmodi ordinem sermonis exposita, quasi istis oculis cerneretur.

Eccle. 18.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim.

Cum dicatur; Vnus dies, nec primus, &c. significatur vna creationis opus esse peractum.

d. Ut Aeternitatem, seu vt æternum diem illum generationis Verbi, de quo David, Ego hodie genui te, explicaret.

Psal. 2.

RVPERTVS Commentarijs in Genesim, libro primo, capite vigesimo, asserit Mosē dixisse diem unum, & nō primum, ne Angelorum creationem Verbi generationi anteponeret.

Proinde querendum est, quod vesperæ, & quod mane factum sit, ex quibus sano intellectu, dies vnus valeat computari. Quod vt tandem expeditius fiat, primò illud sciendum est, quod certam ob causam non dictum sit, dies primus. Quid enim? Nunquid iste Angelicæ claritatis dies, quamuis pulcher, quamuis decorus, dies est primus? Minimè, Absit hoc: Nam longè minor est illò die sanctificatio, & benedictio, in quo requiescit Deus, de quo in hoc libro post ceteros dies, ita scribitur; Iste generationes Cæli, & Terræ, quando creatæ sunt, in die quo creauit Deus Cælum, & Terram, & omne virgultum agri, antequam oriretur in terra, omnemque herbam viuentem priusquam germinaret. Quem enim putas hunc esse diem, in quo creatum est omne virgultum, & omnis herba, priusquam oriretur, vel germinaret in terra, quem (inquam) vel quid putas esse hunc diem, nisi Verbum illud, in quo omne, quod factum est, vita erat, priusquam fieret? Bene ergo dicitur est hic non primus, sed vnus dies, quia videlicet ille alius primus dies, immo & dierum dies est.

Vt vnus

Anno Mūdi
primo.
Die Prima.

Dies vnus.

- a. Vt vnā doceret esse Angelorum naturam, quæ in hoc primo die manauit.
b. Vel, quia cum non ante extasset tempus; nec poterat secundum rationem partium tempus nominari.
c. Sive, vt diem naturalem viginti quatuor horarum hunc primum diem fuisse denotaret.

a. Ut vnā doceret esse Angelorum naturam, quæ in hoc primo die manauit.

Eucherius, & Isidorus diei primi vnitatem ad Angelicæ naturæ vnitatem retulere.
EVCHERIVS Commentarijs in Genesim.

Factum est vesperæ, & mane dies vnus. Dies iste vnus prior factus, propter concordiam residuorum Angelorum sic appellatus est. Quorum propter vnitatem insinuandam, non dies primus, sed dies dictus est vnus.

ISIDORVS de summo Bono, capite decimo.
Dies prior, inquit, factus, Angeli sunt; quorum propter vnitatem insinuandam, non dies primus, sed dies dictus est vnus.

b. Quia cum non ante extasset tempus; nec poterat secundum rationem partium tempus nominari.

ORIGENES Homilia prima in Genesim.

Non dixit dies prima, sed dixit dies vna; quia tempus nondum erat, antequam esset Mundus. Tempus autem esse incipit ex consequentibus diebus. Secunda namque dies & tertia dies, & quarta, & reliquæ omnes, tempus incipiunt designare.

Glossa Ampliata hæc ipsa exceptit.

CONSTANTIUS Rufconus, Commentarijs in Genesim manuscriptis.

Dicunt alij, diem primum vnum dici, quia cum factus est, nullum habuit, cui compararetur, & ob id cum esset vnus tantum non apte diceretur primus, cum in natura alter non extaret. Sed his obijci posset, Prophetam potuisse recte primum diem posterioribus comparare, quos nouerat successuros, vel cum hæc scriberet iam successisse constaret.

c. Ut diem naturalem viginti quatuor horarum hunc primum diem extasse denotaret.

BASILIVS in Hexameron, Homilia secunda; Diem vnum Mosē appellasse censuit, vt diem primum naturalem viginti quatuor horarū fuisse diffiniret.

Quam ob causam (inquit) non dixit primum diem, sed vnum, vbi magis conueniebat allaturum ordine secundum diem, & tertium, atque quartum, eum qui omnes anteibat primum appellare diem, non vnum? Sed vnum dixit. An vt diei, noctisq; spatium definiret, ac tempus vtriusque, nempe diei ac noctis coniungeret, ita vt ex viginti quatuor horis vnus diei spatium completeretur, atque ita & nox sub vocabulo diei subintelligeretur: vt etsi in solstitijs altera exuperet alteram, definito tamen tempore, totum vtriusque simul spatium sit descriptum; quasi diceret; quatuor vigintiq; hore, spatium est vnus diei?

AMBROSIVS in Hexameron, libro primo, capite decimo.

Præclare etiam vnum, non primum diem dixit. Nam secundo secundo, & tertio die, & deinceps reliquis, primum potuit dicere: & hoc ordinis videbatur: sed legem statuit vt viginti quatuor hore diurnæ atq; nocturnæ, diei tantum nomine definiantur, vt si diceret, viginti quatuor horarum mensura, vnus diei tempus est. Sicut enim virorum generatio computatur, & intelligitur etiam feminarum, quia nectuntur secunda potioribus; ita etiam dies numerantur, & noctes estimantur adiunctæ. Sicut igitur circuitus vnus, ita dies vnus.

CHRYSOSTOMVS Homilia tertia in Genesim.

Et factum est vesperæ, & factum est mane dies vnus. Finem diei, & finem noctis, vnum signanter nominauit, vt ordinem aliquem, & consequentiam statueret visibilibus, nullaq; fieret confusio.

AVGV.

Anno Mūdi
primo.
Die Prima.

Dies vnus.

- a. Dixit vnus, vt vnā conuersionem Cæli completam demonstraret.
b. Sive, vt Hebdomadam, & secula, cunctaq; tempora vnū esse tempus indicaret.

AUGUSTINVS de Genesi imperfecto, capite septimo.

Et facta est vespere, & factum est mane dies vnus; non eodem modo nunc appellatur dies, quod cum diceretur; Et vocauit Deus lucem diem: sed eo modo quo dicimus, verbi gratia, triginta dies habere mensem. Hic enim nomine diei noctes quoque includimus: Superius autem ita dictus est dies, ut à nocte seiuingeretur. Itaque cum illa opera diei per lucem gesta insinuaretur, consequenter factam dicitur esse vespere, & factum esse mane diem vnū, ut scilicet sit vnus dies à cæpto die usque ad cæptum diem, id est, à mane usque ad mane, quales dies annumeratis, ut dixi, noctibus appellamus.

GLOSSA Ordinaria ex Augustino.

Non eodem modo nunc appellatur dies, cum dicitur; Et facta est vespere, & mane dies vnus, quo cum diceretur, Et vocauit Deus lucem diem: sed eo modo, quo dicimus triginta dies habere mensem. Hic enim nomine diei etiam noctes includimus: superius autem dictus est dies, ut à nocte seiuingeretur.

D. THOMAS prima parte, quæstione septuagesima quarta, articulo tertio, ad septimum.

Dicendum, quod dicitur vnus dies in prima diei institutione, ad designandum, quod viginti quatuor horarum spatia pertinent ad vnū diem. Vnde per hoc quod dicitur vnus, præfiguratur mensura diei naturalis.

HAMERVS Commentatione in Genesim.

Sed non contemnenda est hic nostrorum opinio, qui diem ipsam, quam naturalem uocant, suis limitibus vespere, & mane includi, & fini scripserunt. Porro diem constare non solum Solis presentia, sed etiam nocte, quæ diem, quem artificialem uocant, sequitur est. Totum igitur hoc à mōpōvntov, id est dies & nox, quod viginti quatuor horarum spatio tenditur, vnus dies appellari debet.

LYRANVS in Postillis.

Factumq; est vespere, & mane dies vnus, &c. Loquitur de naturali, quæ est viginti quatuor horarum; & complectitur diem & noctem; & idem dicit; Factumq; est vespere, & mane dies vnus.

a. Ut conuersionem Cæli completam demonstraret.

BASILIUS in Hexæmeron, Homilia secunda.

An quia Cæli ab eodem signo ad idem reuolutio uno die peragitur: ita ut quoties iuxta Solis circuitum vespere & mane Mundum occupant, non id prolixiore tempore, sed in unius diei spatio suā explicat periodū.

GREGORIUS Nyssenus in Historia sex dierum.

Quoniam igitur circulo undiq; in sese terminato, atque diffinito nihil deest: recte Scriptura vnū quiddam nominauit, vnū circuli ambitum, quom dicit; Factum est vespere, & factum est mane, dies vnus.

D. THOMAS loco asserto.

Vel propter hoc dictum est dies vnus, vt significaret diem consummari per reditum Solis ad vnū & idem punctum.

VIELMIVS Lectione duodecima.

Dies vnus. Et cum dies vnus, dies integer sit, satis apparet Solem integrum circulum confecisse, & proinde errasse Ficinum, & quotquot existimant Solem in meridiano Orizontis recti fuisse creatum. Etenim, si lux in meridiano motū suū inchoasset, non vnus fuisset dies, cum diluculum aut mane illa effecisset, sed dimidius, aut certe sexquimediū, hoc est, decem & octo horarum; ergo vnus, hoc est, integer perfectus.

b. Ut Hebdomadam, & secula, cunctaq; tempora vnū esse tempus indicaret.

BASILIUS in Hexæmeron, Homilia secunda.

An ea ratio potior est, quæ in arcanis, secretisq; literis traditur: Deus sanè, qui temporis naturam creauit, mensuras ipsi ac signa, nimirum spatia dierum adiunxit, septimanaq; ipsū metiens in orbem, septimanam in sese

Anno Mūdi
primo.
Die prima.

Dies vnus.

- a. Vt diem perennem æternæ beatitudinis præsignaret.

in sese semper versari insit, curricula temporis, ac motiones enumerantem: & vnū item diem septimanam, conficere, ipsum in sese septies redeuntem. Id autem Orbis subit effigiem, à sese incipiens, & in seipsum desinens: quod iam & seculi proprium esse constat, in seipsum conuerti, & nequaquam terminari.

AMBROSIVS in Hexæmeron libro primo, capite decimo.

Nam plerique etiam hebdomadam vnā, vnū diem dicunt: quod in se quasi in vnū redeat diem, & quasi septies in se recurat. Est autem & circuitus figurarum à se incipere & in se reuerti. Vnde & seculum vnū interdum Scriptura dicit. Nam etsi alijs locis secula appellat, videtur magis diuersitates statuum publicorum, vel negotiorum significare, quàm seculorum successiones aliquas definire.

HIPPOLYTUS Romæ.

Et facta est dies vna, vnā dixit, & non primam, vt hanc per circulum reuertentem, atque hebdomadam perficientem, cum tamen vna, eademque esset, declaret.

BEDA Expositione in Genesim.

Dies vnus. Fortassis hic dici nomen, totius temporis nomen est, & omnia volumina seculorum hoc vocabulo includit. Ideoque non dictus dies primus, sed dies vnus.

a. Ut diem perennem æternæ beatitudinis præsignaret.

BASILIUS Homilia præfata.

Quamobrem caput ipsius temporis, non diem primum, sed vnū appellauit, vt ex appellatione etiam asseruitatem ad ipsum seculum fortiat. Is enim, qui vnici principij, ac incommunicabilis ad aliud præ sese fert formam, propriè sanè, atque appositè, vnus est nuncupatus. Quod si secula plura Scriptura nobis asserere solet, seculi seculum, seculorumque secula pluribus in locis dicendo, tamen & illic nec primum, nec secundum, at neque tertium seculum nobis enumeratur; vt statuum potius, variarumque differentiarum rerum, sed non descriptiones, ac fines, successionesve seculorum ex eo demonstrantur. Dies enim Domini, inquit, magnus est & præclarus. Et rursum; Cur vos queritis diem Domini? Atqui hic est tenebræ, & non lux: Tenebræ videlicet ipsæ, qui digni tenebris sunt. Nam & vespere, & successione, ac sine diem illum carere doctrina sacra nouit; quem & octauum Psalmorum auctor appellauit: propterea quod extra tempus illud situs est, quod septimum metiri solent. Quare siue diem dixeris, siue seculum, aut æuū, eandem sanè sententiam dixeris. Siue igitur dies status ille dicatur; vnus est, & non multi: siue seculum, aut æuū appelletur, vnū vnique fuerit, & non multiplex, nec admittens numerum. Quæ cum ita sint, vt ad futuram illam vitam, statumque futurum illum, nostram Moses mentem erigat, atque deducat, vnū eum appellauit diem, qui seculi ipsius imago, qui dierum primitiæ, qui luci coætaneus est: Ipsum, inquam, sanctum Dominicum diem, quem resurrectionis Domini honore præcipuo asserit.

AMBROSIVS præcitato loco.

Quia dies Domini magnus, & præclarus. Et alibi; Vt quid vobis querere diem Domini? Et hic tenebræ, & non lux. Manifestum est enim, quod male conscijs, & indignis, dies ille tenebrosus sit, quo fulgebit innocentia, & mens noxia cruciabitur. Cæterum quod sine interpolatione noctium, & successione tenebrarum, dies perpetuus ille remunerationis æternæ futurus sit, Scriptura nos docet.

HVG O Etherianus libro de regressu animarum ab Inferis.

Futuri enim seculi dies illa imago est. Vnde à Moyse non prima, sed vna nominatur. Et factum est, inquit, vespere & mane dies vnus, quasi per circuitum reducta frequenter, eadem vna sit, & octaua: quæ nullam habebit varietatem, nil declinet post huius temporis decursum: siquidem erit sine vespere, sine successione, absque senio.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim.

Forstian de vno illo die & in Psalmis habetur; Hic est dies, quem fecit Dominus: exultabimus, & letabimur in eo. Non ab re, inquit, quem fecit Dominus. Siquidem ab ipso Domino cognomen desumpturus erat, vt diceretur dies Dominicus, tanquam soli Domino consecratus, & dedicatus sit ille vnus dies. Adumbratur etiam hic indiuisibilis vnitatis similitudo & imago quædam, vt magis honoretur lux creata. Nam cum Deus reuera sit lux; & lux primò sit facta, & primò quoque apparuerit pulchra, respexit diuinus opifex Mundi ad vnitatis essentiam, cum appellaret primum diem, diem vnū. Eundem diem Psalmus appellat octauum, vt qui

Cap. 14.

Psal. 117.

Anno Mudi
primo.
Die Prima.

Dies vnus.

- a. Vnus dignitate, cum in ipso manarint res, quæ antea non fuerant, in reliquis effectæ sint ex his, quæ die prima prodierunt.
- b. Vnus dictus est ex dignitate, quod ipse nominandus esset dies Dominicus, singularibusque Privilegijs euehendus.

Ioel 2.
Amos 5.

qui significet æternæ vitæ, quæ post hunc Mundum ventura est, formam. Eum verò ideò representat, quia octonarius extra septenarium situs est, eumque excedit vno. Proinde haud immeritò nouam rerum omnium constitutionem successuram huic seculo per vnum, quasi sub imagine nostro intellectui ingerit. Sic verò habet Scriptura; Dies enim Domini magnus & illustris. Et iterum; Vehementer desiderantibus diem Domini: ad quid enim iste nobis, cum dies Domini caligo sit, & non lux? Sed nimirum impijs horridus caligine imminet. Hunc diem Scriptura agnoscit absque vespera, & sine carentem. Quapropter octonario numero determinatur, vt qui longè alijs sit, quam præsens hoc seculum.

a. Vnus dignitate, cum in ipso manarint res, quæ antea non fuerant, in reliquis effectæ sint ex his, quæ die prima prodierunt.

PROCOPIVS Gazæus Commentarijs in Genesim.

Primus itaque dies dignitate reliquos sequentes longè anteit; nam in illo, quæ nunquam fuerant, suam creationem sumptere diuinitus, in cæteris diebus nihil effecit, cuius seminaria non in primo die sparsisset.

b. Vnus dictus est ex dignitate, quod ipse nominandus esset dies Dominicus, singularibusque Privilegijs euehendus.

BASILIVS vbi supra.

Vnum eum appellauit diem, qui seculi ipsius imago, qui dierum primitiæ, qui luci coætaneus est. Ipsum, inquam, sanctum Dominicum diem, quem Resurrectio Domini honore præcipuo affectit.

VIELMIVS Lectione duodecima.

Vnus, qui & primus, nobilissimus sanè inter dies, & princeps, non ea tantum ratione, quod in eo, aut potius cum eo vniuersum conditum fuit, ipsaque incundissima lux prodijt, verum etiam & multo sanè magis, quod in eo Christus Dominus excitauit seipsum à morte ad vitam, ac Deum se, & Dominum vitæ & mortis declarauit, & proinde in quo quiescit ob opere Redemptionis, quod magnas perpessus ærumnas, tantæque charitate patrat. Quare & D. Marcus Euangelista, capite sextodecimo, imitatus Mosè hoc loco est: neque enim vocauit primum, sed vnum. Et valde mane (inquit) veniunt ad monumentum vna sabbatorum orto iam Sole. Quamobrem & dies Dominicus sanctus, ac venerandus Christianis omnibus est, in quo & præterea Spiritum Sanctum in vnum congregati sensuiter receperunt, ac non modò Constantini Principis magni constitutione, C. de ferijs, l. omnes iudices. & Pij primi Pontificis decreto apud Eusebium, & Historiam Tripartitam libro primo, capite nono, nobis est sacrosanctum; verum etiam Apostolorum, ac totius veteris Ecclesiæ ritu, & consuetudine, quod ferè indicatur Apoc. capite primo. Vnde & cautum est, vt in eo à foro, à iudicijs, & laboribus, & cum primis ab operibus mortuis, & lethalibus peccatis nimirum, quæ interficiunt animam, homines diligentius abstineant, ferienturque, & Dei contemplationi, & cultui pro viribus omnes dent operam.

PERERIVS Commentarijs in Genesim libro primo, ex Epistola octuagesima B. Leonis ad Dioscorum, ex Sermone centesimo quinquagesimo quarto de tempore Augustini, ex Epistola Bedæ de Celebratione Paschatis, & ex alijs, mirifica vsq; ad tria super decem colligit patrata in hac die.

Primo, hic fuit primus Mundi dies, in quo lux facta est. Secundo, in hoc die siccis vestigijs Hebræi mare rubrum transgressi sunt. Tercio, eodem die primum de Cælo pluit manna in deserto. Quarto, Christus, vt quidam existiment, initio huius diei natus est. Quinto, baptizatus est in Iordane. Sexto, primum miraculum fecit in nuptijs, aquam conuertendo in vinum. Septimo, multiplicatis quinque panibus, & duobus piscibus, quinque hominum millia satiata sunt. Octauo, Dominus noster resurrexit à mortuis. Nono, octauo post resurrectionem die, Dominus Iesus ianuis clausis ingressus est ad discipulos, deditque eis Spiritum Sanctum, & potestatem remittendi peccata. Decimo, mandauit Apostolis, vt Euangelium toto Orbe prædicarent, & baptizarent homines in nomine Patris, & Filij, & Spiritus Sancti. Vndecimo, in hunc diem incidit

Que, & quæta in Dominica die effecta sunt.

Anno Mudi
primo.
Die Prima.

Dies vnus.

- a. Vt unitatis Sacramenta in primo numero intelligeremus.
- b. Quoniam lucis essentia cunctarum dierum vna esset.
- c. Vt diem secundum esse, & non secundum essentiam discriminatum à die, esse demonstraret.

cidit dies Pentecostes, quo Spiritus Sanctus super Christi discipulos descendit. Duodecimo, in hoc die Dominico Ioannes habuit admirandas illas visiones & reuelationes, quas in Apocalypsi reliquit scriptas, vt ipse met cap. primo eius libri testatur. Decimotertio, in hoc die creditur futura nostrorum corporum resurrectio, nostræque felicitatis consumatio, & totius Mundi renouatio.

Hæc sunt (inquit Pererius) primi illius diei insignia, & ornamenta, quibus ea dies mirabiliter nobilitatur, atque decoratur. Sed de his copiosius alijs.

a. Vt unitatis Sacramenta in primo numero intelligeremus.

HAMERVS Commentatione in Genesim.

An numerorum rationem, & mysterium indicare, quam aperire magis voluerit, vt quantum monadis ipsius sacramentum sit cogitaremus. Vnum, inquit Macrobius, quod unitas dicitur, & mas idem & femina est: par idem atque impar; ipse non numerus, sed fons & origo numerorum. Hæc monas initium, finisq; omnium, neque ipsa principij, aut finis sciens, ad summum refertur Deum, eiusq; intellectum à sequentium numero rerum & potestatum sequestrat: nec in inferiore post gradu frustra eam desideraueris. Hæc illa est mens, à summo nata Deo, quæ vices temporum nesciens, in vno semper quod adest, consistit. Cumq; utpote vna, non sit numerabilis, innumeras tamen generum species & de se creat, & intra se continet. Hæc Macrobius. Plutarchus de monadis natura, hæc scribit; Hæc Monadis natura, si cui adfuerit, ei bonam temperationem præbet, animabus verò virtutem, corpori verò sanitatem, ciuitatibus, & domibus pacem, & concordiam. Hæc Genus Plutarchus. Certè Homerus Monadis præstantiam ijs verbis effert; Vnus Dominus sit, vnus Rex.

b. Quoniam lucis essentia cunctarum dierum vna esset.

PROCOPIVS Gazæus unitatem diei ad unitatem lucis, quæ una omnium dierum curriculis futura erat, retulit.

Ceterum iam tum quoque lucis substantiam nuncupauit diem vnam, nec tamen primam. Nam secunda & tertia numeri mutationem inferunt. Lux permanens, quæ diei nomen sortita est, præstat, vt etiamnum dicitur vna: Eadem etenim adhuc omnibus diebus inest lucis vis, quæ à rerum primordio extitit. Quapropter omnes vna censentur dies. Et Post. Nam cum Deus reuera sit lux, & lux primò sit facta, & primò quoque apparuerit pulchra, respexit diuinus Opifex Mundi ad unitatis essentiam, cum appellaret primum diem, diem vnum.

CONSTANTIVS Rusconus Commen. in Gen. manuscriptis.

Dicimus ergo vnum tantum diem effectum esse, neq; alterum vllum illi successisse, quia opifex Mundi vnum tantum effecit, si ipsius diei naturam consideramus, quæ utique lux ipsa dicta est: nam cum facta est lux, dicitur diuifisse Deum lucem à tenebris, & appellasse lucem diem, & tenebras noctem. Dies ergo ipse lux est, & cetera nulla noua lux creata sit, sed eadem semper perseueret, non potest dici dies vllus præter vnum vnquam effectum esse, sed tres priores dies intelligimus eiusdem lucis motionem, uel replicationem, qui nulla ratione distincti sunt nisi diuino opere, quod in singulis proprium applicatur.

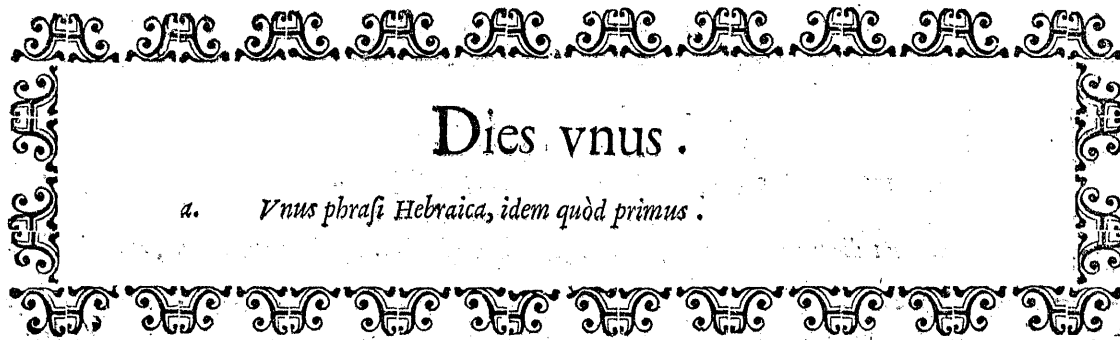
c. Ut diem secundum esse, & non secundum essentiam discriminatum à die, esse demonstraret.

ALBERTVS Magnus prima parte Summæ de quatuor coæqueuis, quæstione duodecima, articulo vndecimo.

Ad vltimum dicendum, quod idem est dies secundum substantiam temporis in omnibus diebus, sed non est idem secundum esse: & propter hoc cum primum notet diuersitatem ad secundum, secundum esse & substantiam: vnum autem secundum esse tantum, potius dicit dies vnus, quam dies primus.

Ma a a vna

Anno Mūdi
primo.
Die Prima.

Dies vnus .

a. Vnus phrasi Hebraica, idem quòd primus .

a. Vnus phrasi Hebraica, idem quòd primus .

STEVCHVS in Genesim, capite primo .

Apud Hebr. eos autem vnus etiam ordinis est . Primus ergo, vnus in ea lingua dicitur, atque ita hoc loco etiam est intelligendum . Quod loquendi genus etiam in Euangelijs reperitur, quorum phrasi tota Hebraica est : Vna enim sabbati, sicut & Theophilactus exponit, primam sabbati sonat, idest primam hebdomadae : & vna mensis, primam diem mensis .

LIPPOMANVS.

Hebraica phrasi, vnus primus dicitur, sicut vna Sabbati, primam sonat Sabbati, idest primam diem hebdomadae : & vna mensis, primam diem mensis .

TOSTATVS Commentarijs in Genesim capite primo .

Dies vnus, idest dies primus : quia hic vnus non dicit principaliter numerum, sed ordinem ad sequentes dies : sic habetur Apocalypsis capite sexto ; Cum aperisset Agnus sigillum vnum, idest primum ; quia ibi agitur de septem sigillis, quae aperta fuerunt .

PERERIVS Commentarijs in Genesim libro primo .

Sed illud mihi sit credibilis, Moysen dixisse unum pro primo, phrasi Hebraica, qua vsus est Daniel initio noni capitis . Vno, inquit, anno Darij Regis ; hoc est, primo, vt ipse mox declarat . Et in Euangelio dicitur Dominus Iesus resurrexisse vna sabbati ; hoc est primo die post sabbatum .

A V C T O R.

Ceterum ex his interpretationibus nonnullae ad Allegoriam properant, vt ea Ruper ti, quae generationem Verbi, & ea Eucherij, ac Isidori, quae Angelicae essentiae vnitatem hoc loco denotari praesentierunt . Negocium siquidem Moysi est Mundi sensilis, non Verbi aeterni, seu Angeli genituram contexere . Aliae ad Anagogiam incedunt, vt ea Basilij & ceterorum, qui diem aeternae beatitudinis praesignari autumant . Ceterae literales sunt ; at earum nonnullae à germano sensu recedunt, vt illa Augustini, quae Mundum vnica die congestum ex hoc elicit . Improprè siquidem reliqui dies memorarentur, si ex his Mundi opificium vnico die manasse euinceretur . Illae quae hebdomadam, seu saeculum, seu auum vnum esse, seu lucis vnitatem denotari, ex eo quod dies primus vnus appellatus fuerit, interpretantur : vera decernunt, sed longè à plano literae sensu declinare mihi videntur . Non arbitraret tamen Patres adeo praestantes, quales sunt Hippolitus, Basilus, Ambrósus, Procopius hebraicam loquendi consuetudinem ignorasse, quemadmodum Stenchus in Genesim caput primum putare non erubuit, cum profecto solertissimi fuerint Scripturarum sacrarum perscrutatores : sed magis eos contemplandi gratia ita varijs interpretationibus luisse existimarem . Explanatio illa, quae ex his Monadibus, seu unitatis praestantiam indicatam celebrat, peregrina prorsus censenda est . Alberti expositio Scholasticis fortè ardebit, sed meo iudicio literam ad abstrusos sensus compellit, ac pertrahit ; ampliusque disceptatione id indigeret, quomodo primus diuersitatem dicat secundum substantiam & esse, non autem secundum & tertius .

Superfunt igitur duo reliqui Commentarij, plani, germani, ac proprii . Alter quidem D. Basilij ac Patrum, qui diem primum dictum esse à Moysi existimant diem vnum & non primum, vt eum naturalem fuisse, suisque numeris, hoc est viginti quatuor horis ab solutum indicaret . Alter verò Nuperorum, qui ex hebraica phrasi vnum significare primum adnotant . Verum ex his duabus interpretationibus primam adhuc (non reiecta secunda) praestantior arbitror, quoniam Moysi verba sensibus magis grauida ac ponderosa praemonstrat, scopumque ac finem Vatis attingit .

DE

DE REBUS GESTIS in secunda die .

FATEOR id mihi nunc contingere, quod Nautis necdum diuersarum nauigationum experimento, vel inueterata nautica disciplina peritioribus factis, euenire haud raro perhibetur . Hi siquidem cum nimio ausu, ac insueta animi magnitudine, aequora infidis ventis velis panis peragrare praesumpserint, pererrato diu inter procellas, ac tumentes fluctus Oceano, dum ad terras nauem appellere sperant, sapius se magis in altum tolli conspiciunt . Quapropter animo adeo consternantur, vt suscepti discriminis ipsos poeniteat, velaque retrorsum dare percipiant . Fateor (inquam) & hoc mihi profecto accidisse, audaci certe animo Commentarios hos aggressus sum, neruos omnes in has contemplationes contuli : verum post diuturnas lucubrationes, cum ad littora peruenisse existimarem, adhuc per altum ferri, ingentibus fluctibus iactari, maioribusque adhuc difficultatibus me opprimi experior . Non prorsus attamen animum despondebo ; sed oculos ad polarem stellam, ad sacratissimam videlicet Deiparam sustollam, preces vultu cernuo effundam, vt è Coelo mihi iter tutum impertiatur, syrtes maximas, scopulosque cunctos euitate largiatur .

Duas simul commixtas (vt totius literae argumentum simul absoluam) & arduas, ac multorum iudicio necdum explicatas, nec explicabiles difficultates illustrare aggredior . Quodnam sit firmamentum illud, quod Moyses secunda hac die Deum patraffe obtestatur : Et quae aquae sint illae, quas fecasse firmamentum illud narratur . Atque adeo simul connexae, complicataeque sunt haec duae percunctationes, vt altera sine altera dissolui non posse videatur . Enitar nihilominus seorsum vtranque strictè, & clarè quoad fieri poterit, perpendere ac definire . Herculeos attamen labores hac in re mihi subeundos vereor, quandoquidem vno Hydrae exciso capite, plura mox renasci conspiciam . Nam si firmamenti nomine cum Patribus caelestium orbium compagem interpretabimur, indagandum actutum erit, cuius sint substantiae, num aquae, num igneae, num ex summitatibus elementorum ignota nobis mistura compacti, num ex quinta quadam essentia congesti : ac denique num caelestes illi orbes sphaerici existimandi sint ; de his enim omnibus inter Patres disceptatio est . Rursus si aquas supra Coelos locatas fuisse admiserimus, decreuerimusque ; statim percunctandum se ingerit, quod genus aquarum illud sit, num quinti generis, an elementatum ; quod si ex elementi natura, num labentium, num vaporearum, num glacialium . Deinde ad quid ibi à Deo superuectae fuerint ; num ad mitigandum flagrantem aestum syderum ; num ad comprimendam ignis exustionem ; num vt deiectae in diluuium terram obruerent ; num ad demittendos imbres ; num ad muniendum Coelum ; num ad impertiendos influxus caelestes ; num ignota incompertaque nobis causa . Iucunda siquidem, sed ardua, praestantissima, sed difficillima haec sunt .

Inter grauiissimas profecto difficultates, quae praecleariora Doctorum ingenia molestarunt, atque mirificè defatigarunt, ea est de supernis aquis, in qua vna praecelsiores etiam Doctores potius aberrandi periculum subijisse visi sunt, quam certam decisionem propalasse, qua celebris haec disceptatio sedata, & diffinita videretur .

Aaaa z Expò-

Ex praedictis
interpretationibus
quae literales
sunt.

Interpretatio
vera .

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Fiat firmamentum.

Hebraicè Rachiaa; idest extensio.

- a. Extensio in modum metalli extensi.
b. Seu, in modum Cortinae, vel Pellis explicitae.

Expostulat institutum nostrum, vt primum de editione aliquid dicamus.
Hebraica lectio habet, Sehi rachiaa pedoch amaim ichi maudil ven maim lamaim;
hoc est: Sit expansio in medio aquarum, & sit diuidens inter aquam, & aquam, & Sehi
rachiaa, hoc loco vertitur, Fiat, vel erit extensio, vel porrectio, seu dilatatio.

Pagninus, & Vatablus hanc sequuti sunt translationem: cum sic hanc clausulā tran-
sulerint: Sit expansio in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis.

Lectioem hanc mirificè celebrant cuncti Rabbinī Hebraei. Ex nostris, qui Hebrai-
cum textum venerantur, suspiciuntque: ceterum in id insudant postea Doctores hi, vt
quod extensionis genus hoc loco nobis denotetur, declarent.

a. Extensio in modum metalli extensi.

LVSITANVS. Commentarijs in Genesim, extensionem eam, seu porre-
ctionem in similitudinem laminae malleis protensa capi his tradit.

Dictio autem Raquiah, quae hic ponitur pro firmamento, extensionem propriè significat ad modum metalli
extensi. Nam verbum, Raqab, significat extendere; à quo, Raquiah, vt ex multis locis Scripturae constat.
Nam Isaias quadragesimo secundo; Rocab, idest extendens terram. Et Psalmus centesimus trigessimus sex-
tus; Terocab, idest, extendenti Caelos super aquas. Et expressius Ezechiel sexto; Percute manu tua, vrecab;
idest, tere pede tuo. Vbi vides verbum significare, pede terere, aut pedè extendere: quemadmodum malleo
extenditur res. Et Hieremias decimo; Argentum, murecab, idest, extensum malleis de Tarsis adducitur.
Significat ergo hic, Raquiah, extensionem ad modum laminae malleis deductae.

b. Seu, in modum Cortinae, vel Pellis explicitae.

CAIETANVS. Commentarijs in Genesim.

Iuxta Hebraeum habetur; Et dixit Elobim, erit extensio inter aquas; & erit diuidens inter aquas ab
aquis. Et post. Fieri autem extensionem contingit multis modis. Ferrum enim extenditur malleo; aqua
congelata extenditur rarefactione: infans extenditur motu augmenti; cortinae extenduntur sola expansione.
In sacra Scriptura hoc ultimo modo inuenitur hic textus expositus à Davide in Psalmo centesimo tertio;
Extendens Caelos, vt cortinam: quamuis vulgata editio habeat, sicut pellem. Quocirca Davidem sequendo,
simplicissimam extensionem, quae pura extensio est, quae ve decet simplicia corpora, intelligimus: quasi ipse sub-
stantiae quantae quasi quantitate interminata horum corporum secundum se, sint velut cortinae complicitae, &
ipsemet extensae sint velut cortinae explicitae, seu expansae. Huc enim tendit Davidis interpretatio: & huic
sensui quadraginta illorum sententia, qui dictionem interpretatam extensio interpretandam censent expansio. Sicut
enim cortinae complicitae latet certa quantitas latitudinis & longitudinis; ita substantiae quanti interminati,
latet quantitas terminata: & quemadmodum cortinae quantitas certa expansione panditur; ita substantia
quarta, extensione ad certos terminos perficitur.

STEVCHVS in Genesim caput primum id ipsum censuit.

Sed vox Hebraica Rachia, extensionem sonat, aut id quod extenditur, ac diffunditur, vt vela, ac cortinae.
Ducitur autem à Verbo Racha, idest extendit; Vt Exodi capite trigesimo nono; Extendent laminas aureas.
Sciendum itaque est, diuinas Scripturas ita loqui solitas, vt cum elementa diffusa sint, ac longissime porrecta,
dicant Deum ea effudisse, atque porrexisse; ideo Isaias capite quadragesimo secundo ait; Qui extendit ter-
ram, & germina eius. Et eiusdem capite quadragesimo quarto; Quis porrexit terram praeter me? De quibus
nos suis locis dicemus, praesertim in Ezechiele, vbi huius vocis creberrima fit repetitio. Tota itaque Caeli
porrectio, ac quasi effusio, Hebraicè appellatur Rachia.

Vel,

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Fiat firmamentum.

- a. Vel in vtrunque modum.
b. Rachiaa non tantum significat extensionem, sed effusionem, quae propriè de
aëre dicitur.
c. Rachiaa, Firmamentum.

a. Vel in vtrunque modum.

HAMERVS. Commentatione in Genesim.

Quod nos legimus firmamentum, in Hebraeo legitur extensio, à Verbo expandit, extendit, vt sit, Fiat exten-
sio in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis. Et Post. Cur autem Caelum extensionis vocabulo ap-
pellauerit, duplex ratio reddi potest: prima ex similitudine extensionis, vt extenduntur cortinae, sumitur, tan-
quam Caeli creati fuerint inuoluti, & secundo die extensi. Argumentum habet hac expositio ex Psalmo cen-
tesimo tertio, vbi iuxta Hebraicum legitur, Extendens Caelum veluti cortinam. Ratio secunda sumitur, ex si-
militudine extensionis, qua extenditur argentum, seu ferrum, aut as in amplas laminas; tanquam Caeli crea-
ti fuerint absolute, & secundo die fuerint extensi ad terminos, ac figuras quas habent.

Quae probatior sit sententia, infra disceptabimus.

b. Rachiaa non tantum significat extensionem, sed effusionem,
quae propriè de aëre dicitur.

RABBINI Parisienses in Annotationibus.

Firmamentum, vox Hebraea RACHIA, significat extensionem, & expansionem, ut in Psalmo; Exten-
dens Caelum, sicut pellem. Quidam diffusionem significare dicunt, atque ita vertunt, Sit diffusum quoddam
corpus inter aquas supernas, & infernas. Nam de aëre intelligit. Sunt autem duplex aquae, alia mari-
nae, & fluuiatiles, alia sunt in media regione aëris, quae sunt nubes, aquae potentia, quas dicit diuidi ab istis
inferioribus per aërem. Conuertit enim Deus aquas illas, quae circumdabant terram, in corpus illud exten-
sum, quod est inter Caelum & Terram; idest, vertit in aërem.

c. Rachiaa, Firmamentum.

Paraphrasis Chaldaica legit, Sit Firmamentum in medio aquarum, & diuidat inter
aquas & aquas.

Græca editio habet γενήθη σέπωμα ἐν μέσῳ τῶν ὕδατος. καὶ ἐσώθη ἡ κοίτη ἀναμέσον ὕδατος καὶ
ὑδάτος. hoc est; Fiat firmamentum in medio aquarum: & sit diuidens inter aquam, & aquam.

Vulgata nostra; Fiat firmamentum in medio aquarum; & diuidat aquas ab aquis.

STEVCHVS loco asserto, primum editiones has longè ab Hebraica di-
scedere his tradit.

Tota itaque Caeli porrectio, ac quasi effusio, Hebraicè appellatur Rachia: neque propriè firmamentum ea
vox sonat. Quare dubium fit, cur tam dissimili voce verbum Hebraicum reddiderint Septuaginta, & post
eos Hieronymus. Praesertim cum eius vocis inuentiones, ipsi videantur fuisse: neque enim apud gentes usque
inuenimus Caelum appellari σέπωμα, idest firmamentum.

Edisserit autem amplius pluribus scitissime, Septuaginta Caelum σέπωμα nuncupasse,
tùm vt eius soliditatem atque duritiem innuerent, tum vt eius stabilitatem, ac firmita-
tem indicarent, conformi sententia cum Scripturis, Poëtis, & Patribus, quorum te-
stimonia ipse enumerat.

LIPPOMANVS ecòtra editiones has ab Hebraica posse deuenire his ostendit.

Quod nos firmamentum dicimus, Hebraicè RaKijaa, Græcè σέπωμα dicitur. RaKijaa autem tam firmamen-
tum, quam extensio interpretari potest, vt potè à RaKaa verbo descendens, quod extendere, seu expandere, &
stabilire, seu firmare significat. Primi ergo Septuaginta Interpretes, Caelum σέπωμα, idest firmamentum nun-
cuparunt, aut eius soliditatem, atque duritiem innuere cupientes, vel stabilitatem, quam in suo situ accepit à
Deo. Hebraei autem magis extensionem dixerunt, ad illius porrectionem, dilatationem, ac diffusionem aspicientes.

AUCTOR

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Dixit Deus.

- a. Idest voluit, quia sermo Dei ipsius est voluntas.
b. Appositum est Dixit, ut indicetur unigenitus Dei Filius.

A U C T O R.

Existimo ego editionem tūm græcam, tūm nostram, hebraicā non esse repugnātem: Duoque afferre possum; Primum est, volumen illud, quod scripsit Moses, quodq; Septuaginta interpretes, & Diuus Hieronymus verterunt, fortasse perijisse, vel saltem hac nostra ætate adeo deprauatum vagari, ut nullius ferè sit autoritatis. Quapropter textum nostrum, & Septuaginta probatiorem quàm hebraicum, quem nunc præ manibus habemus, esse arbitror. Nullum etenim comperio testimonium, quod hebraicos textus, qui nostra hac ætate circumferuntur, antiquissimos esse & vetustissimos, utpote à Mose vel ab Esdra conscriptos, nulloq; errore sordidatos demonstret. Deinde est nos textum habere hebraicum, illi, quem Septuaginta & Hieronymus approbarunt, confirmilem, intelligere nō possum, quo pacto Septuaginta interpretes linguæ hebraicæ eruditissimi, & Hieronymus vir omni in idiomate disertissimus cœcutire, atque à vera significatione aberrare potuerint, prout Steuchus opinatur; maxime cū Doctorum, & nuperorum alij RaKijaa vocem non tantum extensionem, sed & stabilitū significationem autument, sicuti & Rachaa, à quo descendit, non tantum extendere, & expandere, sed stabilire, ac firmare significat. Sed de his fufius infra.

a. Idest voluit, quia sermo Dei ipsius est voluntas.

BASILIVS Hexæmeron, Homilia tertia.

Sanè quod primo assumpsimus inquirendum loco, hoc est; Num Deus nostro loquatur more. Et quidem prius à rebus ipsis typus, siue adumbratio abstracta se inserit, & imprimatur intellectui, siue cogitationi hominis. Deinde post imaginationem verum apprehensarum, seligens proprias, & cuique rei subiecte accommodas significationes, pronuntiat. Secundum hæc, is, que intellectu, cogitatione ve apprehendit, subministratōni vocalium organorum velut per manus traditis, ita demum per æris reuerberationem, & impressionem, perq; intermediam motionem articulatæ vocis, eam in medium promit, & explicat, quam in arcano mentis recessu concepit, cogitationem. Quinam fabulosum dici non debeat, asserere velle Deo opus esse periodo eiusmodi, ad eorum, quæ semel mente conceperit, explicationem? An pietati consentaneum magis fuerit asserere sanctam eam voluntatem, ac primariam appetitionem, siue institutionem motionis illius spiritualis, verbum esse Dei?

b. Appositum est Dixit, ut indicetur Unigenitus Dei Filius.

BASILIVS loco asserto.

Expressiore pro in figurā ipsum nobis Scriptura delineat, ac pingit, non in hoc modo, ut declaret Deum voluisse fieri creaturam, sed & eandem promotam esse ad generationem per unum aliquem cooperarium. Vtique potuisset, quo iam initio cœperat, consimili stylo perstringere singula, & commemorare: In principio fecit Deus Cælum & Terram. Subin; fecit firmamentum. Nunc autem dum imperantem inducit simul, & cum quopiam sermones pertextem: eam, etsi silentio suppressam, personam subindicat, cui & mandatum communicat, & qua cum edisserit, nihil nobis inuidens illius cognitionem: potius nos charitatis flamma extimulans ad illius complexum desiderabilem. Vtriusque enim istius boni gratia, vestigia quedam, ac veluti delineationes rei arcane expressiuas suppingit. Rem enim labore partam ingenti cum gaudio, ac veluti passis vlnis plerique omnes exceptant, exceptam tuentur, ac seruant non indiligenter: contra, quorum cuique est parabilis, & ad manum exposita indeptio, horum & aspernabilis est consequutio, nec difficile venit in contemptum. Hac sanè gratia veluti viam, ordinemq; præstruens Scriptura, nos recta promouet ad cognitionem unigeniti Dei: etiamsi incorporeæ illi nature nihil ad eum modum fuerat opus intermedio sermone, quem ipsi voce promimus, quando que mente conceperat pater citra sermonis officium se insinuare poterant concreatori.

Quo

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Dixit Deus.

- a. Sic dicitur, ut demonstretur nil condi potuisse, quin prius fuerit in Verbo.

Fiat.

- b. Verbo fiat, denotatur Dei imperium.

Quò fit, ut vsus sermonis minimè necessarius sit ijs, qui inita consilia solo possunt intellectu inter se partiri communiter. Vt enim vox in gratiam indulta est auditus, ita & auditus propter vocem. Nam ubi non aer suppetit, non lingua, non auris, non item meatus in sinus plicatiles contortus ad eam vsque posituram in capite, quæ consentit auditui, sonos subuehens, nullus iam ibi vsus sermonis est, sed communis tum partitio voluntatis fit ex ipsis, ita enim dicere quis possit, medullaribus, hoc est in intimis cordium conceptis consilijs. Sanè, quod mihi dictum iam est, quò se mens nostra surrigeret ad eius inquisitionem personæ, ad quam hic intenditur sermo; figuratam hanc disserendi proprietatem sapienti admodum, ac prouida, nec minus artificio ratione sibi Scriptura asciuit.

a. Memoratur verbum Dei; ut demonstretur nil condi potuisse, quin prius fuerit in Verbo.

AUGUSTINVS de Genesi ad literam, libro secundo, capite sexto.

An eo ipso quod scriptum est, Fiat firmamentum, hæc ipsa dictio Verbum est Patris, unigenitus Filius, in quo sunt omnia quæ creantur, etiam antequam creentur; & quidquid in illo est, vita est; & vita vtiq; creaturæ, quia quicquid per eum factum est in ipso vita est, & vita vtiq; creatrix; sub illo autem creatura? Aliter ergo in illo sunt ea, quæ per illum facta sunt, qui regit, & continet ea: aliter autem in illo sunt ea, quæ ipse est. Ipse enim vita est, quæ ita in illo est, ut ipse sit; quoniam ipsa vita est lux hominum. Quia ergo nihil creari posset, siue ante tempora, quod quidem non est Creatori coeternum, siue ab exordio temporum, siue in aliquo tempore, cuius creandi ratio, si tamen ratio rectè dicitur, non in Dei Verbo Patri coeterno coeterna vita viueret; propterea Scriptura priusquam insinuet namquamque creaturam ex ordine quo conditam dicit, respicit ad Dei Verbum, prius ponens, Et dixit Deus; Fiat illud: Non enim inuenit ullam causam rei creandæ, quam in verbo Dei non inuenit creari debuisse. Non ergo Deus totiens dixit, Fiat illa, vel illa creatura, quotiens in hoc libro repetitur, Et dixit Deus. Vnum quippe Verbum ille genuit, in quo dixit omnia, priusquam facta sunt singula. Sed eloquium scribentis descendens ad paruulorum capacitatem, dum insinuat singillatim genera creaturarum, per singula respicit vnus cuiusque generis æternam rationem in Verbo Dei. Nec illa repetita, ille tamen repetit, Et dixit Deus.

IVNILIVS in Hexæmeron.

Quid autem sit dicere Dei; Fiat hæc & illa creatura, iam supra dictum est: dixit enim ut fieret, cū in coeterno sibi Verbo, unigenito videlicet Filio, cuncta creanda disposuit. Cū ergo audimus; Dixit Deus, Fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis; intelligamus quid in Verbo Dei erat, ut fieret, in quo faciendum intus ante omne tempus præiudic, quidquid foras ex tempore Deus fecit.

GLOSSA Interlinearis.

Dixitque Deus, quia Verbo Domini Cæli firmati sunt.

b. Verbo fiat, denotatur Dei imperium.

AMBROSIVS Hexæmeron, libro secundo, capite secundo.

Audi verba Dei: Fiat, dicit. Iubentis est, non asstantis. Imperat natura, non possibilitati obtemperat; non mensuras colligit; non pondus examinat. Voluntas eius mensura rerum est. Sermo eius finis est operis. Fiat, inquit firmamentum inter mediam aquam. Firmum est omne, quod statuit Deus. Et satis pulchrè præmisit, Fiat firmamentum, antequam subiceret, inter mediam aquam, ut tu prius crederes firmamentum ex præcepto Dei factum, quàm de aquarum proflua qualitate dubitares. Si naturam elementorum consideres, quomodo inter aquas solidatum est firmamentum? Ille profuunt, illud constingitur; illæ currunt, hoc manet. Et sit, inquit, discernens inter aquam. Sed aqua confundere, non discernere solet. Quomodo iubet, quod scit secundum elementorum rationem esse contrarium? sed cū sermo eius ortus natura sit, iure vsurpat dare legem nature, qui originem dedit.

CHRYSOSTOMVS Homilia quarta in Genesim.

Et vide ineffabilem potentiam, quæ omnem humanam excedit rationem. Nam solum iubet, & accedit aliud.

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Fiat firmamentum.

a. Hoc est corpus quoddam non graue & mole crassum, sed tenue, rarum, & percolatum, solidum tamen, ac firmum ad coercendas aquas.

aliud elementorum, & aliud deēdit. Dixitque, ait, Deus; Fiat firmamentum in medio aquę, & sit distinguens inter aquas.

Nulla nobis ex præfatis obseruationibus venit repudianda. Graues profecto sunt, nec inter se repugnantes. Ex ipsis attamen literæ mentem, & clausulæ huius; Dixitque Deus, sensum, ea quæ primo loco adducta est enucleatius referat, & pandit. Innititurque ei vulgata, atque cunctis calculis comprobata interpretationi, quæ, Dixit, interpretatur Voluit, & mandauit; de qua exactius supra.

a. Hoc est corpus, non graue et mole crassum, sed tenue, rarum, & percolatum, solidum tamen ac firmum ad coercendas aquas.

Patres hoc loco ferè omnes ad declarandam huius nominis firmamenti emphasim, & vim diuertunt.

BASILIVS Hexameron, Homilia tertia.

Dein dicendum esse videtur, quanam sit ipsius firmamenti natura, & quam ob causam inter aquas separandas institutum sit intermedium vt esset. Scriptura sacra nomine firmamenti, in ijs rebus, quæ robore, viribusque exuperant vti consuevit; quemadmodum cum dicit; Dominus firmamentum meum, & refugium meum. Et, Ego confirmaui columnas eius. Et, Laudate eum in firmamento virtutis eius. Nam externi homines id firmum corpus dicunt, quod quasi solidum est, densum, ac plenum, vt à Mathematico corpore distinguerent. Est autem Mathematicum corpus, quod in dimensionibus solis consistit, latitudine inquam, longitudine, & profunditate. Firmum autem, solidumque, quod cum demensionibus, & veniti, resistereque potest. Scriptura autem sacra, quod perrobustum est, neque cedit, id omne firmamentum, dicere consuevit, atque adeo, vt & in aëre addensato hac ipsa voce plerumque vti videatur, veluti cum dicit; Qui tonitruum firmat. Soliditatem enim & resistentiam eius spiritus, qui in nubium concanis sinibus includitur, atque ob violentam eruptionem, inde sonos ac strepitus eos efficit, quos tonitrua dicimus, firmitudinem tonitruum Scriptura nuncupauit. Igitur & hic etiam pro quadam firma, solidaque natura, ad detinendas aquas ac coercendas idonea, quæ suapte natura dilabuntur, perfacileque dissoluantur, hanc à Scriptura vocem ordinatam esse arbitramur.

Et post, id non esse graue, quia tenue & rarum, his ostendit.

Diximus quid apud Scripturam significati habeat firmamenti nomen. Nimirum naturam insnuat nequam reluctantem, aut solidam, quæve suo pondere grauis sit, aut veniens. Non eiusmodi dicit esse firmamentum. Alioqui si sic grauem mole eius intelligis naturam, propius ac iustius hanc sibi vendicasset terra nomenclaturam firmamenti: sed quod natura rerum nobis supereminentiū, ac sublimium tenuis admodum sit ac rara, nec vilo sensu possit percipi, hoc appellauit Moses firmamentum, corporum comparatione, quæ tenuissima sunt, ea quæ sensu facile comprehenduntur. Mibi nunc tu locum vnum aliquem cogita humoris discernendi facultate præditum, qui quidem tenuem, & percolatum ad supera loca traiciat: eum verò qui crassissimus est, ac terra immixtus, ad infera demittentem, vt ab initio finem vsque, eadem in vniuerso temperies conseruetur, calore paulatim humoris essentiam absorbente.

RVPERTVS Commentarijs in Gen. lib. primo, cap. vigesimo secundo.

Firmamentum non solidum quid aut durum, vt vulgo putatur, sed aër est extensus, & adeo subtilitatis, vt licet videri queat, rectius tamen spiritus dici possit, quam corpus, testante Ecclesiaste, cum dicit in luminibus, quæ visibiliter in eo feruntur; Lustrans in circuitu pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur. Hoc itaque cum solidum non sit, sed neque ita corpulentum, vt hæc inferior pars aëris, aliunde tamen Scriptura illud nuncupauit firmamentum, videlicet eò quod diuidat aquas ab aquis.

CHRYSOSTOMVS Homilia quarta in Genesim idipsum dixit, cum vocauit firmamentum parietem, ac interstitium.

Quid est, Fiat firmamentum? Quasi quis dicat humana lingua; Fiat paries quidam, & interstitium in medio diuidens, & separationem faciens.

AMBRO.

Psal. 17.
Psal. 74.
Psal. 150.

Eccles. 1.

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Fiat Firmamentum.

a. Firmamentum dictum, non quia stet, sed quod intransgressibilis sit terminus aquarum.

AMBROSIVS Hexameron libro secundo, capite quarto.

À firmitate ergo firmamentum est nuncupatum, vel quod diuina virtute firmatum sit, sicut Scriptura nos docet, dicens; Laudate eum in firmamento virtutis eius.

ORIGENES Homilia prima in Genesim.

Cum iam antea Deus fecisset Cælum, nunc firmamentum facit. Fecit enim Cælum prius, de quo dicit; Cælum mihi sedes est. Post illud autem firmamentum facit, id est corporeum Cælum. Omne enim corpus firmum est sine dubio, & solidum; & hoc est, quod diuidit inter aquam, quæ est super Cælum, & aquam quæ est sub Cælo.

EVCHERIVS in Genesim, libro primo.

Fiat firmamentum. Firmamenti nomine Cælum significauit: pro eo quod fortiter & firme compositum est.

a. Firmamentum dictum non quia stet, sed quod intransgressibilis sit terminus aquarum.

AVGVSTINVS de Genesi ad literam libro secundo, cap. decimo.

Hoc sanè nouerint, nec nomen firmamenti cogere, vt stare Cælum putemus. Firmamentum enim non propter stationem, sed propter firmitatem, aut propter intransgressibilem terminum superiorum, & inferiorum aquarum vocatum intelligere licet.

EVCHERIVS in Genesim, libro primo.

Maximeque propterea vocatum est firmamentum, propter firmitatem, siue sustentationem, & intransgressibilem terminum superiorum aquarum.

BEDA Libro de sex dierum Creatione.

Dixit quoque Deus: fiat firmamentum. Idem propter firmamentum stabilitatis, siue propter intransgressibilitatem superiorum, atque inferiorum aquarum.

Idipsum habet Quæstionibus in Genesim.

GLOSSA Ordinaria ex Angustino.

Notandum, quod firmamentum non propter stationem, sed propter firmitatem, & intransgressibilem terminum superiorum & inferiorum aquarum, appellatum est. Et post. Sed firmamentum, non propter stationem, sed propter firmitatem, aut terminum aquarum intransgressibilem dici potest.

GLOSSA Interlinearis.

Fiat firmamentum; id est, intransgressibilis terminus.

MAGISTER Scholasticę Historiæ in Genesim, capite quarto.

Et dicitur firmamentum, non tantum propter sui soliditatem, sed quia terminus est aquarum, quæ super ipsum sunt, firmus, & intransgressibilis.

HVGOCærensis in Postillis.

Et dicitur firmamentum, quia firmum: & quia terminus est aquarum, quæ super ipsum sunt, intransgressibilis.

MAGISTER Sententiarum secundo, distinctione quartadecima, ex Augustino vt Glossa hausit.

Queritur etiam si stet, an moueatur Cælum. Si mouetur, inquit, quomodo est firmamentum? Si stat quomodo in eo fixa sydera circumstant? Sed firmamentum dici potest, non propter stationem, sed propter firmitatem, vel terminum aquarum intransgressibilem.

Patres omnes ferè in hanc ipsam nominis firmamenti etymologiam proferant. Quamquam alij ex aquis condensatum concretumque, alij ex summitatibus elementorum ignoto nobis genere compactum impermeabile illud reputent, alij verò seu ex igne, seu ex aëre confrato, congestum ac permeabile illud decernant. Sed de his infra.

Bbb Firma.

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Fiat firmamentum.

- a. Firmamentum dictum, quia ingenerabile, & incorruptibile.
b. Vel, quia stabile & firmum in suo situ, vel solidum & durum.

a. Firmamentum dictum, quia ingenerabile, et incorruptibile.

Doctores nuperi, qui Aristotelis dogmata amplexati Cœlos ex quinta essentia constatos autumant, firmamentum appellari diffiniunt Cœlum, quia corpus ex quinta essentia incorruptibile censeatur.

A L B E R T V S Magnus, quem vnum adducam pro omnibus, prima parte Summæ de quatuor coæqueis, questione quarta, articulo decimonono.

Dicimus, quod firmamentum dicitur à firmitate nature, quia ipsum non generatur, neque corrumpitur; vt supra probatum est, & non ab immobilitate secundum locum. Quod autem dicit Glossa, quod firmiter stat inter aquas inferiores, & superiores: Dicendum, quod hoc non est propter ponderositatem aquarum superiorum, vt patet ex prædictis, sed propter firmum concentum calidi & siccī frigidi & siccī, calidi & humidī, & frigidi & humidī. Hic enim concentus impedit nociuitatem vniuscuiusque per se; & dicitur propter hoc firmum, quia est indiuisibilis concentus ille, cum sit extractus extra actionem & passionem contrariorum.

b. Vel quia stabile, & firmum in suo situ, Vel quia solidum, & durum.

S T E V C H V S, Recognitione in Genesis caput primum, cum Septuaginta Interpretes, Hieronymumque; ab Hebraica veritate, quæ legendum credit, Fiat expansio, & non Fiat firmamentum, discessisse tradidisset, de hac nomenclatura adiecit.

Quæ nos de hac re cognita habeamus, in medium asseremus. Igitur Septuaginta Cœlum septuaginta nuncuparunt, aut eius soliditatem, atque duritiem innuere cupientes, vel stabilitatem, quam in suo situ accipit à Deo. Quod non solum Cœlo tribuunt ipsi interpretes, verum etiam terræ, vt Psalmo nonagesimo secundo; Firmavit orbem terræ, qui non commouebitur. Eandem etiam firmitatem, atque stabilitatem plerisque alijs vendicarunt. Vt igitur terram à Deo stabilitam esse dixerunt, idem fortasse sentiunt & de Cœlo, cum soliditatem, aut firmamentum ipsum appellant. Nam & illud quod erat Hebraicè Psalmo trigesimo secundo; Verbo Domini Cœli facti sunt: ipsi verterunt è septuaginta, id est, firmati sunt. Hebræi ergo ad porrectionem, ac diffusionem respexerunt, Septuaginta ad stabilitatem. Est ergo Cœlum porrectum, ac firmatum, sicut & terra. Vel certè, quod est melius, firmamentum appellarunt; vt eius duritiem, ac soliditatem innuerent.

Causam reddere præstantissimi Patres nituntur, vnde cœlestium sublimium corporū compago firmamenti nomen sibi vendicari. Et ex ipsis postrema, ut firmamentū nuncupari censet ex duritiē, & soliditate, ab ante enarratis non discrepat: Vt verò firmamentum appellari opinatur, quoniam stabile, ac firmum sit suo in situ, quemadmodum & terra in Mundi centro, non sine controuersia est acceptanda; quamuis enim non decendant à superno suo loco cœlestia ea immensa corpora, perenni tamen volubili motione aguntur, cum terra immota consistat. Altera, quæ Cœlum ex eo firmamentum nuncupari decernit, quia à corruptione, & generatione sit innoxium, Peripateticā profectò redolet philosophiam, quintamque; quandam essentiam à Patribus propemodum commentitiam fabulosamque; existimatam astruit. Superest igitur vt hoc in loco Basilio, Chrystomo, Ambrosio, Origeni, Augustino, Eucherio, Bedæ, cæterisque; præclari nominis Patribus adherentes, Cœlum ex eo firmamentum nuncupari existimemus, quia solidum, firmum, impenetrabile, vt impermeabilis paries, sit, ad coercendas, sustinendasque; supernas aquas, terminusque; intrāgressibilis, qui traici ab ipsis nequeat aquis. Quæ de natura Cœli edifferebant Basilius, Rupertusque; exactius infra perpendentur.

De

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Fiat Firmamentum.

- a. Id est, Fiat aër.

De Genesi Cœlorum.

Locus hic, in quo Cœlorum astrigerorum structuram habemus, ille est, qui non tantum Patres priscos, sed magis Doctores nuperos mirifice defatigauit. Quid enim firmamenti nomine intelligat Moses, quid effectum sit hac secunda die, arduum est diffinire. Hinc non mirandum, si diuersæ repugnantesque excitantur sententiæ. Harum præcipuas, quas haurire potui, ingenue referam.

a. Id est, Fiat aër.

Peruulgatior verifimiliorque suo apparatu se offert ea sententia Patribus vetustis non ignota, & à pluribus nuperis mordicus amplexata, quæ firmamenti nomine hoc loco significari censet non eam Cœlorum congeriem, in qua sita splendent stellæ, sed aëris elementum totum, seu illam aëris inferni partem, quæ desuper nubes, imbres, rores, aqueasque impressiones conglutinat, ac sustinet.

A V G V S T I N V S de Genesi ad literam, libro secundo, capite quarto, quanquam firmamenti nomine Cœlorum congeriem cum ea superna aëris regione, quæ nubibus, flatibusque non obruitur, intelligi diiudicet, vt suo loco demonstrabimus, hanc tamen propositam sententiam sua tempestate viguisse tradit. Cum enim hanc excitasset difficultatem: vtrum nunc illud Cœlum fiat, quod excedit aëris omnia spatia, eiusque omnem altitudinem, vbi etiam luminaria, stellæque constituuntur quarto die, an ipse aër vocetur firmamentum: cumque pluribus ex pondere, & naturæ elementorum, aquas super aërem, ignem, & Cœlos vehi nequire demonstrasset adiecit.

Talibus eorum disputationibus cedens, laudabiliter conatus est quidam demonstrare aquas super Cœlos, vt ex ipsis visibilibus, conspiciuisque naturis assereret Scripturæ fidem. Et prius quidem, quod facillimum fuit, ostendit & hunc aërem Cœlum appellari, non solo sermone communi, secundum quem dicimus serenum, vel nubilum Cœlum, sed etiam nostrarum ipsarum consuetudine Scripturarum, cum dicuntur volatilia Cœli, cum aues in hoc aëre manifestum sit volare. Et Dominus, cum de nubibus loqueretur; Faciem, inquit, Cœli potestis probare. Nubes autem etiam per proximum terris, aërem conglobari sæpe cernimus, cum per decliuum ingorū ita recumbunt, vt plerumque excedantur etiam cacuminibus montium. Cum ergo probasset, & hunc aërem Cœlum dici, nulla alia causa etiam firmamentum appellatum voluit existimari, nisi quia interuallum eius diuidit inter quosdam vapores aquarum, & istas aquas, quæ corpulentius in terris fluitant.

Hæc Beda Quæstione in Genesim non intercisâ narratione inseruit.

Et post. Hanc ergo diligentiam, considerationemque laude dignissimam iudico. Quod enim dixit, neque contra fidem est, & in proposito documento credi potest.

G L O S S A Ordinaria compendiosè Augustini coëgit disputationem, cum dixit.

Queritur vtrum illud Cœlum nunc fiat, quod excedit aëris spatia, an ipse aër vocetur firmamentum? Asserunt enim aquas super Cœlum sydereum esse non posse, cum earum pondus exigat hoc, vt supra terram fluant, vel ferantur vaporatiter in aëre. Nec quisquam dicat fieri hoc omnipotentia Dei. Quomodo enim Deus naturas rerum fecerit, queritur; non quod ex eis ad miraculum potentia operetur. Qui verò negant aquas super Cœlum esse posse, non tantum locis, sed & qualitatibus distinguunt elementa, pro quibus sortiantur propria loca, vt sit aqua super terram, aër super aquam, Cœlum super aërem. Vnde colligitur, quod si aër super Cœlum maneret, ex pondere suo caderet: & sic aquam super Cœlum esse non posse. Vnde quidam conantur demonstrare, aquas esse super Cœlos, aërem hic, Cœlum & firmamentum accipientes, propter hoc tantum, quia interuallum eius diuidit inter quosdam vapores aquarum, & aquas, quæ sunt in terris.

Bbbb 2 EV.

E V C H E R I V S eam contemnere non est ausus.

Quærendum est, utrum hunc aërem nebulosum nominet firmamentum, qui diuidit aquas superiores nubium ab inferioribus, quæ in terris fluunt. Nam & ipse aër, Cælum vocatur, sicut legimus; Volucres Cæli: dnm non de illo superiore dicatur, sed de isto, in quo aues volitant.

B E D A Commentarijs in Genesim.

Utrum nunc illud Cælum fiat, quod excedit omnia aëris spatia, & in quo constituantur quarto die luminaria: an ipse aër vocetur firmamentum, merito queri potest. Multi enim aserunt aquarum naturam super sydereum Cælum esse non posse, eò quòd sic habeant ordinatum pondus suum, ut vel super terram fluitent, vel in aëre terris proximo vaporaliter circumferantur. Quidam his consentiens ostendit hunc aërem Cælum appellari: sicut communi sermone dicimus serenum Cælum, nebulosum Cælum. Et Scriptura aues Cæli vocat, cum aues in aëre manifestum sit volare. Firmamentum verò appellari, quia interuallum illius diuidit inter quosdam vapores aquarum, & istas aquas visibiles, quæ in terra fluitant.

Abraham, Aben Efra, ex Rabbinis Hebræis, firmamenti nomine hoc loco intelligi dixere non quidem ipsam Cælorum massam, aut congeriè in qua stellæ fixæ sunt, quomodo vocatur paulò inferius, cum dicitur; Et posuit eas (stellas videlicet) in firmamento Cæli: sed solum aëris elementum, atque illud vel totum, vel eius etiam solum infernum interstitium, (ut gemina sit synecdoche) & uoluit aquas, quæ super hoc firmamentum commigrarunt, fuisse nubes, imbres, & aqueas impressiones reliquas, quæ in sublimi etiam nunc gignuntur. Hæc Vielmus Lectione decimaquarta.

T O S T A T V S in Postillis hæc eadem his Rabbinis adscripta reijcit.

Rabbi Abraham aben Ezra videtur velle, quòd istud firmamentum sit prima pars, vel interstitium aëris, quod est inter nos, & locum aëris, in quo sunt impressiones meteorologicae. Et motum est, quia firmamentum dicitur positum in medio aquarum, scilicet inter aquas Oceani, & fluuiorum, quæ sunt in superficie terræ, & inter aquas, quæ generantur in medio interstitio aëris. Sed ista positio nullà est, quia infra dicitur, quòd Sol, & Luna sunt in firmamento, sed non sunt in aëre.

D. T H O M A S prima parte, quæstione sexagesimo octaua, articulo primo, post plures sententias hanc ita recitat, ut videatur plurimum sibi arrisisse.

Potest autem & alio modo intelligi, ut per firmamentum, quod legitur secunda die factum, non intelligatur firmamentum illud, in quo fixæ sunt stellæ, sed illa pars aëris, in qua condensantur nubes. Et dicitur firmamentum, propter spissitudinem aëris in parte illa. Nam quod est spissum & solidum, dicitur esse corpus firmum, ad differentiam corporis Mathematici, ut dicit Basilus. Et secundum hanc expositionem, nihil repugnans sequitur vnicuique opinioni. Vnde Augustinus hanc expositionem commendans, dicit. Hanc considerationem laude dignissimam iudico. Quod enim dixit, neque est contra fidem, & in promptu posito documento credi potest.

D. Thomas itaque cum primo die Solem motionem diurnam auspiciatum esse iudicauerit, ampliusque fiat lux, hoc est, fiat Sol sine speciali uirtute ad determinatos effectus, sit interpretatus; Solisque conuersione diem primum confectum fuisse decreuerit, uti supra retulimus: non potest certè elabi, quin & cunctos orbis celestes, seu in exordio temporum, seu in prima die conditos astruat. Et cum elementa cuncta in temporum primordijs cum Chaos prodijisse uelit, libentiùs à Thomistis edificerem, quod nam ex D. Thomæ arbitrato censendum sit secundæ diei opus, nam grauissimè, & scitissimè quidem ipse inter plures assertiones ludere comperitur.

Hæc Commætatione in Genesim hanc interpretationem prolixius differit, nec eam repudiat.

S T E V C H V S in Cœmopœia, omnium quos uiderim acerrimus fuit huius sententiæ propugnator, non tantum firmamenti nomine aërem solum capi, sed & secundo die eius manatione recenferi autumans. Cuius orationis prolixæ argumentum ego membratim sic colligo. Primum firmamenti nomine Cælorum cōpagem hoc loco non accipiendam esse, sed aërem argumentatur, ex eo quòd earum rerum, quæ pateant oculis nostris tantum Moses genesim memoret, orbium, qui ratione non sensu percipi possint, prætermissa narratione. His autem & proponit, & primam pro suo astruendo placito adducit rationem.

Ad fontem igitur sacrarum oraculorum recurrentes, quem portum in omni difficili, atque aspera quasi iactatione & tempestate, dubitatione inuenimus tutissimum, docemus aliud intelligendum hoc loco firmamentum, & Cælum, quam substantiam illam orbium celestium, siue perpetuum quendam, & terras circumquaque ambientem globum, quem quidem oculis non percipimus, sed tum Philosophi tradidere nobis, tum sit ratione manifestus.

festus, quòd corpora fulgentia desuper, quorumque sunt perpetui cursus & conuersiones, hos certos tenere motus non possint, nisi ab unoquoque orbe suo deferantur. Tū apparet eodem in loco cardinibus insistentibus, fieri totius simul, eundem locum cunctis stellis tuentibus, machinæ Cælestis conuersionem, quod sine orbe, qui gerat infixas lucas illas, fieri non potest. Quod ut verissimum sit, quia tamen non patent oculis hi orbis, arbitramur autem Mosen omnium sensibilium, oculisque; apparentium rerum originem docere uoluisse, nullum de his orbibus dicimus hic esse sermonem.

Alteram secundo loco affert, quòd Hebræa nomina non Cælos, sed aërem sua significatione indicent & demonstrent.

Sed tum ordinem descriptionis à natura, tum nominum proprietatem à Scripturis petentes, hæc duo nomina, Shamaim, & RaKia, primum designat Cælum, alterum diffusionem, pro aëre dicimus hic esse accipiendam.

Amplius, quòd id naturæ in rerum ipsarum manatione, & descriptionis Mosis ordo expoſtularit.

Ordo autem est descriptionis & naturæ, ut post Solem sequatur aër, quòd ardentissima Solis lampade inflammata, eaq; super immensas aquas, quæ nullis infernè fluminibus, quibus nunc, nullis supernè imbribus agebantur, inbar suum præpotens, rapidum, demittens, magnam aëris regionem, perinde atque nunc solet, effecerit. Quod simul effectum esse, ut Sol extiterit, descriptio, & natura demonstrat. Quid enim aliud flagrante desuper Sole, inferius tantarum agminibus aquarum iacentibus, & late abyſso decumbente fieri debuit, quam aëria substantia, quam Deus ad infinita omnium generatim rerum commoda, sed animalium præcipuè, excogitabat.

Rursum, quoniam si aër secundo die effectus non fuisset, aquæ tertio cogi in unum locum nequiuissent.

Quomodo enim unum in locum aque conuenissent, quod pròdit Moses, si plena erant aquis uniuersa? omnes voragine, omnes conualles, montes item omnes essent sub aquis. Stabant enim, ait David super montes aque. Quo inquam, modo in unum locum secessissent? Quis enim erat locus, quin aquis esset demersus, & circumfusus? Certè igitur id fecit denudationem terrarum, & aquarum in unum locum concessum, quòd maxima earum pars in vapores, aëriosque tractus abierunt. Vno rotatu Sol orbem circumuectus, tantas exoluit cateruas aquarum, ut tunc Cælum, id est aër, & RaKia, id est diffusio aëria regionis effecta, mox autem & terra sit detecta.

Amplius adhuc, quòd non Cælo, sed aëri conueniat esse interstitium inter aquas, & aquas.

Hoc etiam est, quamobrem cum commemoratione istius Cæli, miscet Moses etiam aquarum superiorum, & inferiorum mentionem. Aquarum scilicet, quæ in aëre generantur, quæque remanserunt in terris. Quid enim oportuisset cum Cælo aquas commemorare? Que cognatio? Quid simile? Quid finitimum? Qua præterea causa, qua ratione, à firmamento interiecto, in creatione rerum, tanquam manibus, quibus superiores & inferiores diuiderentur, sunt aquæ separatae? Quicquid enim quod ante coiret, aliqua re interiecta, hinc atque hinc partibus suis sepositis separatur, partes habet illas inter se adherentes, sola mediatrice re separante. At si firmamento interiecto aquæ supernæ quedam sunt ab inferioribus dirempta, deberent hinc atque hinc hæc adherere ipsi firmamento. Nunc autem uidemus infinitam propemodum distantiam ab aquis inferioribus ad Cælum, siue firmamentum, ut cum creatione firmamenti commemoratas aquas esse marinas nulla ratione factum uideatur. Quæ enim necessitas, quæ ratio Cæli conditionem, stabilitatemque describentem, cogebat inferiores aquas, id est mare, cum eadem conditione comprehendere? Quid enim similitudinis, ac societatis mari cum Cælo? Quid aquis nunc facit etiam firmamentum? Nam quòd tunc factum est, debuit usque ad hoc tempus perseverare. At mare à firmamento nihil accipit, à quo immensis regionibus, & magno nature discrimine seungitur. Quoniam ergo in creatione molis cælestis superuacanea fuisset illa inter superiores & inferiores aquas interitii discriminis commemoratio, necesse est illud Cælum intelligere, quòd & natura cum aquis, & situ sit contiguum.

Tandem de Cælorum emolitione, hæc versus finem concludit.

Nos igitur (quanquam doctissimi Græci duos Cælos induxerint: Primum supernum quoddam supra firmamento, de quo dictum sit, In principio creauit Deus Cælum & Terram: alterum creatum secunda die, appellatum firmamentum, hocque secundum uelint esse crystallinum) dicimus, habita prius omni ueneratione tantis uiris, ex his quæ nobis uidentur, hos Cælos sic esse digerendos, ut Cælum, quòd creatum dicantur secunda die, reuocetur in primum, ut spiritus Domini creauerit Cælum illud crystallinum, ex aquis, non secunda, vel prima die; nam nulla dies sine Cælo esse potuisset, cui Sol est affixus diei creator, sed ante diem, quando spiritus Domini ferebatur super aquas: idèò subito lux extitit: Deinde Cælum, quòd dicunt esse primò creatum supra firmamento, dixerim non esse apud Mosen, ut qui nec de Angelis sit usquam locutus. Nam Cælum illud, si esset, esset Cælum Empyreum, de quo non est credendum Mosen scripsisse, apud quem de solis corporeis rebus creatis est sermo. Deinde Cælum secundæ diei dicimus esse aërem, de quo nihil illi sunt locuti.

Hoc igitur est argumentum sententiæ Steuci, ipsiusmet oratione explicatum.

Fiat

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Fiat firmamentum.

- a. Idest, Fiat Octava sphaera.
b. Vel, Qualitas quaedam aduentitia Caelis adijciatur.

a. Fiat Octava sphaera.

Recens Neotericorum Doctorum se obijcit sententia, quæ firmamenti nomine octavam sphaeram interpretatur. Hi quidem vulgatam significationem sunt sequuti, rati octavam sphaeram firmamentum rectius appellari, vel quod ex tardiūmo motu, rudibus firmum illud Cælum appareat, vel quod in eo innerrantes stellæ fixæ varijs motibus inter se non seiungantur, sed eandem omni æuo faciem præferant, ac eadem spatia inter se conferent.

H A M E R V S Commentatione sua in Genesim hanc memorat sententiã. Sunt etiam qui ab Astronomia intellectum mutantur. Interpretantur enim firmamentum hoc octavam sphaeram, innumeris Stellarum facibus aptam. Hæc à Græcis vocatur Aplanes, à Latinis inerratica.

D. T H O M A S Postilla in Genesim (si D. Thomæ illud nuper emissum opus est censendum) hoc uisus est sensisse.

Firmamentum autem illud, quod istas aquas diuidit, est Cælum ipsum, in quo sunt stellæ fixæ, sub quo sunt septem Planeta, & eorum orbis; & dicitur à firmitate formæ, quia est incorporale, neque recipit peregrinas impressiones. Dicitur etiam firmamentum à firmitate loci, quia quaminis maneat super Polos suos quantum ad singulas partes, tamen totum suum locum non mutat, & sic à firmitate actus dicitur etiam.

C A T H E R I N V S Enarratione in primum caput Genesim.

Simul ergo prima die ex illa informi materia creata est Solis lux, & orbis Planetarum, & elementa, terra, aër, aqua, & ignis.

Postea sub verbo Firmamentum, cum firmamenti nomine aërem intelligi nequire demonstrasset, adiecit.

Cælum ergo, quod nos sydereum vocamus, videlicet octavam sphaeram, hoc nomine intelligi debere longè aptius est, & rectius: quoniam dignum fuit dici Cælum, quod est summum inter eos orbis, qui videntur à nobis.

Nullis, quæ uiderim, fulcitur interpretatio hæc argumentis.

b. Qualitas quaedam aduentitia Caelis adijciatur.

Extarunt ex Doctoribus quamplures, qui firmamenti nomine congeriem corporum celestium uenire non abnuerint, sed ex eo quod dictum est, Fiat firmamentum, non intelligendum esse hac secunda die à summo opifice illa fuisse producta, sed potius congestisse in ipsis qualitatem, seu accidens aliud, quo prius minime prædita cernebantur.

L Y R A N V S in Postillis.

Considerandum, quod præter Cælum Emphyreum est Cælum crystallinum, quod etiam dicitur aqueum propter similitudinem, quam habet cum aqua in diaphaneitate, & sub ipso Cælo crystallino est firmamentum: sub quo nomine intelligitur octava sphaera, quæ magis propriè dicitur firmamentum, & sphaera septem Planetarum, quæ continentur sub octava sphaera: videlicet Saturni, Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurij, Luna: Ita quod sphaera Saturni est superior existens immediatè sub octava sphaera: Sphaera autem Lune inferior, cui immediatè coniunguntur Elementa.

Effectio ista Cælorum non intelligitur, quantum ad formam substantialem, inquit Lyranus. Vnde subdit.

Istud fieri non intelligitur quantum ad formam substantialem. Quia sic factum est per opus creationis secundum istam expositionem, ut prædictum est. Sed intelligitur secundum aliquam qualitatem ipsius firmamenti: quæ autem sit illa qualitas, in textu non exprimitur.

Fir-

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Fiat firmamentum.

- a. Firmamentum, idest soliditas in corporibus celestibus.
b. Vel in ipsis robur ad conseruanda, regendaque elementa.
c. Seu valida distinctio in eis motuum retrogradorum contra motum primi mobilis.

a. Firmamentum, idest soliditas in corporibus celestibus.

R A B B I Samuel Hebræus, teste ipso Lyrano, pro effectioe Cælorum, quæ secunda hac die enarratur, soliditatem ipsis adiectam interpretatur.

Firmamentum est soliditas, de qua dicitur Iob. Tu forsitan cum eo fabricatus es Cælos, qui solidissimi quasi ære fundati sunt. Et propter hoc ipsum Cælum tunc vocatum est firmamentum à firmitate dictum. Iob. 37.

b. Sive in ipsis robur ad conseruanda, regendaque elementa.

L Y R A N V S in Postillis.

Alij dicunt, quod ista qualitas est quaedam virtus ad influendum super elementa, ad ipsorum conseruationem & gubernationem: propter quod dicitur primo Metheor. quod Mundus, qui est circa Terram, idest elementa, contiguus est superioribus latitudinibus, ut omnis ipsius virtus gubernetur inde.

Superadijcit Lyranus.

Quod autem in Scriptura sacra res aliqua fieri dicatur, secundum acquisitionem alicuius dispositionis accidentalis, probat idem Rabbi Samuel, per illud quod habetur in Deuteronomio de muliere Gentili captiua apud Hebræum virum, de qua dicitur ibidem: Quod si voluerit habere eam uxorem, radet cesariem suam, & circumcidet vngues suos, secundum translationem nostram: sed textus Hebraicus habet: Et faciet vngues suos. Ex quo patet manifestè, quod fieri vnguium, ibi accipitur pro dispositione accidentali ipsorum. Possumus etiam ad hoc ponere exemplum secundum translationem nostram Daniel quarto, ubi dixit Nabuchodonosor Rex Babylonis; Nonne hæc est Babylon ciuitas magna, quam edificauit? Et tamen certum est, quod non fecit primo illam ciuitatem, quia multi Reges fuerunt ante eum in Babylone, immo etiam illa ciuitas videtur fundata & edificata satis citò post Diluuium, ut habetur Gen. primo. Sed quia Nabuchodonosor eam ampliauit & fortificauit, ideo dicitur eam edificasse, seu fecisse: & eodem modo dicitur hic; Et fecit Deus firmamentum, quia secunda die dedit sibi qualitatem accidentalem, ut prædictum est.

Tostatus Postillis in Genesim, in prima expositione hæc eadem Lyrani repetit. Sæpius profecto Lyrani commentaria in suis interferit.

c. Aut valida distinctio in eis motuum retrogradorum contra motum primi mobilis.

A E G I D I V S Hexameron parte secunda, capite decimoleptimo, cum nomine firmamenti octavam sphaeram, seu Cælum stelligerum innumeris stellis insignitum interpretandum esse, pluribus astruere contendisset; capi etiam posse pro congerie Cælorum censuit: sed opus secundæ diei nihil aliud esse, quàm orbium ipsorum peculiarem motionem diffiniuit. Post multa siquidem ancipiti sententia prodita hæc subiicit.

Sed quæres, quomodo factum fuit firmamentum secunda die? Ad quod dici potest, quod non fuit factum quantum ad substantialem formam, quia & ipsa elementa secundum substantialem formam fuerunt facta ab ipso primordio; multo ergo magis Cæli: sed dici potest factum firmamentum secunda die quantum ad distinctionem. Nam ab ipso primordio fuit factum Cælum aqueum, quod est primum mobile, omnia alia inferiora secum circumuoluens, excepta terra, & quæ claudebantur inter montes terræ. Sed secunda die potest dici, quod incepit moueri firmamentum contra motum primi mobilis, ut ex tunc diceretur fieri, quia factum est distinctum, & habuit motum distinctum contra primum mobile. Quare si accipiat firmamentum pro solo Cælo sydereo, factum fuit tale firmamentum secunda die; quia ipse die incepit habere motum sibi proprium distinctum à primo mobili. Si verò accipiat firmamentum pro Cælo sydereo, & omnibus alijs inferioribus Cælis, verificatur etiam quod dicitur, quod mota Cælo sydereo in contrarium, omnes Cæli inferiores inceperunt etiam circumferri.

Firmamenti

Anno Mudi
primo.
Die secunda.

Fiat Firmamentum.

- a. Firmamenti nomine cuncta inter primum orbem, & aquam interstita intelligenda sunt.
 b. Quapropter interpretandum, Fiat Firmamentum idest Dispositio corporum omnium simplicium ab aqua & terra ad supremum orbem secundum situm.
 c. Vel soliditas in corporibus inter aquam & primum mobile interstitis, precipue in aere, ut aquas ferat.

a. Firmamenti nomine, cuncta inter primum orbem,
 & aquam interstita capienda sunt.

Non defuere etiam ex nuperis Doctoribus, qui firmamenti significationem non ad aërem tantum, seu ad octauam sphaeram solum, seu ad cuncta corpora caelestia traxerint; sed simul firmamentum corpora cuncta simplicia, quae inter aquam & terram sphaeram, & supremum orbem interferuntur, hoc est aërem, ignem, Caelosque astrigeros, significare, & exprimere diiudicarint. Effectioremque huius secundae dici non harum rerum omnium genituram fuisse, sed potius inditam ipsis quamdam qualitatem, seu dispositionem (dispari etiam inter se inuicem sententia) existimarint.

b. Firmamentum. Dispositio corporum omnium simplicium ab aqua & terra ad supremum orbem secundum situm.

CAIETANVS in hanc visus est rapi sententiam, cum in Commentarijs suis in Genesim, Firmamenti nomine, praeter Coelos, ignem & aërem, & omnia corpora simplicia, non ratione substantiae, sed extensionis ad certos terminos intelligi docens, haec habet.

Nomine extensionis appellari in hoc textu omnia corpora simplicia sita inter primum mobile, & elementum aquae, non solum hinc & inde explicatae aquae manifestant, sed etiam in opere tam quarta, quam quinta die aperitur: nam quarta die luminaria locantur in extensione; & quinta die aues volant in extensione. Quae admodum itaque tertio die aquae elementum describitur per modum congregationis cedere terre, ut appareat; ita in hoc secundo describitur per modum extensionis corporum simplicium, occupari situm vniuersum inter primum mobile, & elementum aquae, ita quod Mundus quatenus perfectus secundum situm medium inter primum mobile, & elementum aquae, est materia secundi diei: haec enim perfectio consequens est ad perfectionem primam, qua Mundus perfectus est primo motu & luce. Et quia extensio supponit rem quantam, quae extenditur, instrumitur ex ipsa extensionis ratione, substantiam quidem quantam quantitate interminata istorum corporum simplicium, sicut & omnium esse corporum simplicium, spectare ad opus primae diei (propter quod vniuersitas diaphanorum corporum, vocata est à Mose primo die, abyssus; hoc est, profunditas immensa) extensionem autem istorum ad certos terminos, esse opus secundae diei.

c. Firmamentum, idest soliditas in corporibus inter aquam et primum mobile interstitis, precipue in aere, ut aquas ferat.

VIELMIVS Lectione decimaquarta.

Hunc vtrique sensum verba ea, Fiat firmamentum, habent. Fiat solida & vigorosa tota corporum moles à primo mobili ad Oceanum, & terram usque; & sanè ita, ut aquas vtrunque tangat à conuexa scilicet, & à concava sui parte, hoc est, supernis ambiatur, & infernas ipsa similiter ambiat, nec interim fatiscat. Amplius, fiat & haec quoque eius infima portio ita solida, quae aër est, ut tanquam interstitium, & partes quidam supra sui partem aliquam, aquas pro opportunitate locorum, & vniuersum ferat, ac deorsum maria complectatur, ac nunquam tamen defluat. Vtrunque enim miraculum arbitror nobis Spiritum Sanctum in presenti exposuisse: de quorum tamen alterutro, antedicti Doctores cogitasse, non nisi videntur.

Hoc

Anno Mudi
primo.
Die secunda.

Fiat Firmamentum.

- a. Hoc est, munus conferatur aëri, ut locus naturalis generationis aquarum sublimium esse possit.
 b. Vel, Fiant corpora caelestia.

a. Hoc est, munus conferatur aëri, ut locus naturalis generationis aquarum sublimium esse possit.

PERERIVS vir hac nostra aetate eruditione praecclarus, praecedenti consensum excitauit sententiam, censuitque; primum firmamenti nomine totum id spatium, quod à terra protenditur ad Astra, significari. Ait enim.

Nos igitur existimamus nomine firmamenti, hoc loco significari à Mose totum illud spatium, quod expansum & diffusum est circum terram usque ad astra; scilicet quatenus oculorum acies usqueaque porrigi potest. Huius spatij supremam partem tenent Caeli, & astra; inam partem elementum ignis & aëris. Et Moses aliquando loquitur de firmamento ratione supreme partis, ut cum dicit sidera esse posita in firmamento; interdum ratione inferioris partis, ut cum ait aues volare in firmamento, & firmamentum diuidere aquas superiores ab inferioribus.

Ampliusque; ex nebula ea prisca diffusa effectos fuisse ignem & aërem, vel lucis ardentissimae vi, vel Dei virtute. Adeas tantum Doctorem haec disertius explicantem.

Verum antedictarum à se rerum memor factus, mutata sententia, non aërem secunda hac die conditum, sed ipsi ad ferendas aquas sublimes facultatem collatam his tradit.

Verumtamen quia supra diximus similes vero esse, omnia elementa simul cum omnibus Caelis esse facta secundum substantiam, dicendum potius est hoc die factum esse aërem non secundum substantiam, sed factum esse medium quandam terminum determinantem aquas pluuias à terrestribus, & esse factum locum naturalem generationis eiusmodi aquarum sublimium: ita ut hoc die facta sit distinctio elementi aquae in aquas aëreas & terrestres: tertio autem die facta est aliquatenus distinctio aquae à terra. Ergo die secundo factus est aër non simpliciter, sed ut rationem haberet firmamenti, & munus diuidendi aquas ab aquis. Neque necesse est hoc die sublato esse vapores, & nubes in sublime, & in media regione aëris generatas fuisse aquas, cum infra dicat Moses cap. secundo, quod condito iam Paradiso, nondum pluerat super terram: sed hoc die designatus & destinatus est aër, ut esset locus naturalis aquarum, & diuideret aquas ab aquis.

Munireque contendit hic Doctor suam sententiam nonnullis non aspernandis rationibus: de quibus infra.

b. Fiant corpora caelestia.

Patres prisca ferè omnes firmamenti nomine Caelos, in quibus postea quarto die inserta sunt astra, capi arbitrantur, eosque hac secunda die emanasse edocent, eo videlicet modo, ut ex aquis tanquam crystallum solidati, seu alio nos latente constitutionis genere compacti, aquarum partem sustulerint. Recensebo primò sacrorum Poetarum, deinde Patrū numerosas sententias, si non explicitas, saltem adeo praecclaras, ut ex ipsis per firmamentum Caelos astris postea insignitos, eos intellexisse ingenius lector comprehendere valeat.

TERTULLIANVS Poëmate inscripto Genesis, Coelum manasse secunda die, sic clarè cecinit.

Quum Dominus primi compleisset facta diei,
 Condidit albenem nebulis nascentibus axem.

GREGORIVS Nazianzenus pari sententia Poëmate de Virginitatis laudibus.

Conditam principio lux est, ut gratior esset
 Tota operis moles, iucundo lumine fulgens.
 Postea tornasli (facinus mirabile) Caelum,
 Perspicuum Solis radijs, Lunaeque rubentis.

Cccc CLAV-

CLAVDIVS Marius Victor Commentarijs in Genesim, lib. primo.

Sic facta una dies de mane, ac vespere primo. Rursus mane novum, primo iam vespere pulso, Reddita lux fecit, quum se firmissima moles Fluctibus e medijs concreto corpore cedens Extulit, ac late duro solidata rigore, Divisas suspendit Aquas, gelidumq; profundum. Axiibus obiecit calidis, seque aequore septo Nixa superfudit rebus, quas circite vasto Contegit atherum, deducto hinc nomine, Celum.

DRACONTIVS Hexameron, seu de opere sex dierum.

Altera quippe dies Celi convexa meretur.

Per alteram autē diē Dracontii intellexisse secundā, ipsa lectio clarissimè patefacit. SYBILLINORVM Oraculorum libro primo, idem profusus ordo, quo post Chaos terræ, & aquæ, lumen primum, deinde Cælum, tertio mare, inde Astra profi lijsse à Mose narratur, lepide contextitur.

Sic factus, fiat, factumq; est, nanque locavit, Quæ cingatur aquis, & cingat tartara, terram: Dulce dedit lumen: Cælum subiecit in altum: Et mare cæruleum explicuit, Cælumq; remidens Astrorum clara cinxit, densaq; coronat.

PHILO disertè id perhibet de Mundi opificio, libro primo.

Iamq; perfectus erat Mundus ille incorporeus, situs in diuino Verbo, cum sensibilis hic ad exemplar alterius absoluebatur: & ante alias eius partes, potissimum omnium faciebat Conditor, Cælum videlicet, quod aptè firmamentum appellauit, ut rem corpoream. Corpus enim naturaliter firmum est, solidumque tres dimensiones habens. Solidi autem & corporis, quæ potest esse alia cogitatio, quam quaquauersum dimensio?

IOSEPH de Antiquitatibus libro primo, capite primo.

Post hæc secunda die Cælum super omnia collocauit, ipsumq; ab alijs distinguens in semetipso constitutum esse præcepit, & ei crystallum circumfigens, humidum eum, & pluuialem ad vtilitatem, quæ sit ex terræ imbribus, congruè fabricatus est.

CLEMENS Recognitionum libro primo.

Iam verò aqua, quæ erat intra Mundum, in medio primi illius Celi, terræq; spatio, quasi gelu concreta, & crystallo solidata, distenditur, & huiusmodi firmamento velut intercluduntur media Celi & terræ spatia, idq; firmamentum, Cælum Conditor appellauit, antiquioris illius vocabulo nuncupatum.

Et libro secundo inter Cælos firmamentum numerat, cum ait.

Cælos autem esse, qui ab ipso facti sunt, sicut & lex dicit, quorum vnum sit superius, quo continetur visibile firmamentum.

Iunilius in Hexameron hæc ipsa desumpsit.

IUSTINVS libro Quæstionū à Gentibus Christianis positarū, quæstione sexagesimatercia, cum inter Cælum primum & firmamentum, & aëris spatia discrepantiam ponat, & firmamentum essentia Cælum esse tradat, certè firmamenti nomine nil aliud quam Cælum supernum, astrorum sedem, intelligi debere edocuit. Hæc eius sunt verba.

Diximus supra, solitam esse diuinam Scripturam vocare Cælos, aut eos qui per se & essentia Celi sunt, veluti primum Cælum & firmamentum, aut aëris spatia, ut dicat Cælos solis tabernaculum posuit.

Ezech. 1.

TERTULLIANVS libro de Trinitate, quem Nouatiano Iacobus Pamelius ascribit, cum in eam Ezechielis incidisset clausulam, quæ est. Et similitudo super capita animalium firmamenti quasi aspectus Crystalli horribilis, & extenti, firmamenti nomine Cælum intelligi sic definiuit.

Hinc est, quod & desuper Cherubim sedet; id est, præst super operum suorum varietatem; subiectis Throno eius animalibus præ ceteris principatum tenentibus; cuncta desuper crystallo contegente, id est, Cælo omnia operiente. Quod in firmamentum de aquarum fluente materia fuerat, Deo iubente, solidatum, ut glacies robusta aquarum terram pridem contegentium diuidens medietatem, dorso quodam pondera aquæ superioris, corroboratis de gelu viribus sustineret.

ORIGENES in Genesim Homilia prima:

Ila. 66.

Cum iam antea Deus fecisset Cælum, nunc firmamentum facit. Fecit enim prius Cælum, de quo dicit; Cælum mihi sedes est. Post illud autem firmamentum facit, id est corporeum Cælum. Omne enim corpus firmum est sine dubio, & solidum: & hoc est, quod diuidit inter aquam, quæ est super Cælum, & aquam quæ est sub

est sub Cælo. Cum enim ea quæ facturus erat Deus, ex spiritu constarent, & corpore, ista de causa in principio, & ante omnia Cælum dicitur factum, id est omnis spiritalis substantia, super quam velut in Throno quodam, & sede, Deus requisit. Istud autem Cælum, id est firmamentum corporeum est.

HIPPOLYTUS Romæ, qui fortè Hippolytus fuit ille Portuenfis Episcopus, & Martyr.

Cum enim aquarum abundantia super faciem terræ diffunderetur, propter quod terra erat inuisibilis & incomposita, Deus omnium Dominus, cum voluit inuisibilem visibilem facere, tunc tertiam aquarum partem potentia sua in medio fixit; tertiam verò supra firmamentum eleuauit; tertiam demum infra esse voluit, ad hominum scilicet usum, atque vtilitatem.

HILARIUS Enarratione in Psalmum centesimum trigessimum quintum.

Fecit autem Cælos in intellectu: non irrationabiles, neque informes, neque confusos & inordinatos. Sed cum regionem cognitionis suæ, qui infinitus est, collocaret, Cælo superiore, atque primo, eodemque in Orbem collocato: terminum quandam virtutibus, quæ primum ad cognoscendum se gignerentur, inclusit. Neque enim gignenda creationis virtutem inconspicibilis Dei ferre potuissent; nisi naturæ temperatioris obiectu, sedem hanc moderatè ad infirmitatem habitationis incolerent. Aquis etenim eleuatis illam ipsam primi Celi naturam temperauit, quæ superni Dei accensa virtute nequaquam ab inferioribus esset patienda naturis. Cælum verò inferius non uniforme, sed multiplex tetendit; quod totum firmamentum nuncupans, valida ad sustentationem aquarum superiorum, temperationemque aëris nostri firmitate solidauit.

BASILIVS longa enarratione plura de hoc firmamento disceptans Hexameron Homilia tertia, plura quoque edidit monumenta, quibus firmamenti nomine Cælos astrigeros intelligendos esse edoceat. Primum enim cum eleganti oratione disputasset, num firmamentum Cælum sit diuersum ab eo, quod conditum fuerat cum Terra in primordijs temporum, his concludit.

Dicitur est à nonnullis nostris maioribus, non esse secundi Celi hunc ortum, sed explanationem quandam prioris; propterea quod illic Scriptura Celi ac Terræ creationem in summa quidem tradidit: hic verò modum, quo singula facta sunt, exactius explicet. Nos autem dicimus, cum nomen diuersum, officiumque peculiare Celi secundi traditum sit, aliud hoc præter id esse, quod in principio est effectum, solidioris sanè naturæ, praci-puum quoque officium vniuerso subministrans.

Rursum de firmamenti natura disceptans, hæc habet.

Dein dicendum esse videtur, quanam sit ipsius firmamenti natura, & quam ob causam inter aquas separandas institutum sit intermedium ut esset. Scriptura sacra nomine firmamenti, in ijs rebus, quæ robore, viribusque exuperant, uti consuevit; quemadmodum cum dicit; Dominus firmamentum meum, & refugium meum. Et, Ego confirmavi columnas eius. Et, Laudate eum in firmamento virtutis eius. Nam externi homines id firmum corpus dicunt, quod quasi solidum est, densum, ac plenum, ut à Mathematico corpore distinguere. Est autem Mathematicum corpus, quod in dimensionibus solis consistit, latitudine inquam, longitudine, & profunditate. Firmum autem, solidumque, quod cum dimensionibus & rebus, resistereque potest. Scriptura autem sacra, quod perrobustum est, neque cedit, id omne firmamentum dicere consuevit, atque adeò, ut & in aère addensato hac ipsa voce plerumque uti videatur, veluti cum dicit; Qui tonitruum firmat. Soliditatem enim & resistentiam eius spiritus, qui in nubium concauis sinibus includitur, atque ob violentam eruptionem inde sonos ac strepitus eos efficit, quos tonitrua dicimus, firmitudinem tonitruum Scriptura nuncupauit. Igitur & hic etiam pro quadam firma, solidaque natura, ad detinendas aquas, ac coercendas idonea, quæ suapte natura dilabuntur, perfacileque dissoluntur, hanc à Scriptura vocem ordinatam esse arbitramur. Nec tamen ipsum firmamentum, cum iuxta communem, & vulgatam acceptionem ex aqua videatur ortum habuisse suum, aut aquæ in glaciem concreta, aut materia cuiquam tali, quæ sui principium ortus ex humore percolato sumit, simile censendum esse esse, qualem crystalli lapidis naturam esse constat: quem ob exuperantem, quæ congelationem, in eam essentiam quam obtinet, effeuerant transmutari, aut specularij lapidis qualis est natura, qui inter metalla concreuit. Est sanè lapis hic transparentis, ac pellucidus, & peculiari quadam, ac purissima perspicuitate prænitens, adeò ut si in sue nature numeris omnibus responderit, neque vlla exesit putredine, sed nec vlla sui parte perruptus, cum aère contendit, eique ferè perspicuitate similis esse videtur. Ex his igitur nulli simile firmamentum esse censemus. Est enim puerilis, simplicisque profectò mentis, tales de corporibus cælestibus opiniones habere. Neque tamen si cuncta in cunctis insunt, ignis in aère, aër in aqua, caterorumque similiter aliud inest in alio, & nullum omnino eorum, quæ sub sensum cadunt, elementum syncerum est, mixtionemque caret, ut non sit aut medijs, aut oppositi sibi particeps: firmamentum ob id ipsum, aut ex vno simplicium corporum, aut ex omnibus mixtum esse asserere nobis placet, qui iam ab ipsa diuina Scriptura, ita instituti sumus, ut nihil ultra ea, quæ sunt concessa menti nostræ, imaginari, cogitareque concedamus.

Psal. 17. Psal. 74. Psal. 50.

Gregorium Nazianzenum hoc ipsum existimasse non reperij: non deest attamen Nicetæ obtestatio, qui id ei ascribat.

N I C E T A S siquidem Commentarijs in Orationem quadragesimam tertiam hæc habet.

Fiat lux: quid caussæ sit, cur Theologus Deum opus suum à lumine auspiciatum esse dicat. Quod etiam non hoc tantum loco dicit, sed in Poësi quoque sua, in qua ita cecinit.

Principiò lumen summus moderator Olympi
Fecit, ut accessu lucis iucundior esset
Tota operis magni facies: at postea Cælum
Sydereum, facinus mirabile, duxit in Orbem.

Et post. Sed multis modis hanc dubitationem soluere licet, atque ostendere Theologi verba cum Mosi verbis nequaquam pugnare. Primum, quia Moses quoque ipse post primi Cæli creationem lumen factum, deinde firmamentum, in quo & Solem, & sydera collocata esse asserit. Eodem enim modo Theologus quoque lucem primum conditam fuisse ait: deinde Cælum hoc stellis distinctum, quod etiam firmamentum nominatum est, ac primo hoc Cælo inferius est, quod prophæta quoque scriptoribus, Mosi doctrinam suffurantibus, ac sibi vendicantibus, Cælum syderibus carens dicitur.

G R E G O R I V S Nyssenus de Historia sex dierum, quibus Mundus à Deo creatus est, disertius hæc ipsa approbat.

Sed ad continuationem commentationis, & explicationis rursus progrediamur, quomodo, postquam ignis supremum sensibilis naturæ terminum semel ambiuisset, atque lustrasset, consequenter firmamentum factum sit, quod confinium superarum, & inferarum aquarum esse dicit. Nam ego corpus quidem densum & spissum, solidum, resistens, ac durum, siue ex quatuor illis unum, siue etiam aliquid aliud præter hæc, quemadmodum externis Philosophis visum est, nullum circa firmamentum arbitror spectari: sed extremitatem sensibilis naturæ, quam natura ignis irrequieta, semperque se mouente vi lustrat, & ambit, eam à Scriptura firmamentum dici comparatione sempiternæ, incorporeæ, tactumque effugientis proprietatis. Quis enim ignorat, quod quicquid solidum & firmum est, per quandam duritiem prorsus densatum & consolidatum sit? At quod densum & durum est, à qualitate ponderis & grauitatis, vacuum, ac purum non est. Quod autem graue est, ad supera ferri natura non potest. At qui supra omnem sensibilem creaturam firmamentum est. Non igitur aliquid crassum, & corporeum circa ipsum esse putare consequentia sermonis dat: sed ut dictum est, comparatione cum eo, quod cognitione, & mente percipitur, & incorporeum est, quicquid sensibilis generis est, solidum dicitur: etiam si naturali tenuitate effugiat animaduersionem & visum. Quocirca consequenter quicquid ambitu ignis comprehensum est (comprehensa est autem extrema ora materialis naturæ, quæ semel proprio quodam termino circumscripta est) firmamentum quidem propter materialem naturam comparatione superiorum appellatum est; Cælum autem ei impositum est nomen: quemadmodum etiam luci nomen dici, item tenebris noctis nomen impositum.

Et post de triplici Pauli Cælo disceptas, quam scitè discrim inatum quid esse aërem à firmamento existimet, clarè his tradit.

Existimo igitur extremam sensibilis Mundi partem, tertium Cælum appellatam esse à Paulo, in treis quidem partes quicquid apparet diuidente: secundum consuetudinem autem Scripturæ vnamquamque harum partium Cælum nominante. Nam sermo Scripturæ abutendo quibusdam verbis, unum quidem Cælum nominat, terminum crassioris aëris: quousque etiam nubes, & venti pertinent, & altè volantium auium natura fertur: Etenim etiam nubes Cæli dicit, & volucres Cæli; ac non simpliciter hoc Cælum dicit, sed cum adiectione etiam firmamenti. Dicit enim, Edant aquæ reptilia animarum viuentium, & volucres volantes supra terram circa firmamentum Cæli. Deinde alterum & Cælum, & firmamentum denominat, id quod post incurrantium stellarum spheram intrinsecus spectatur: in quo errantes stellæ versantur. Dicit enim; Et fecit Deus luminaria magna, & collocavit ea in firmamento Cæli, ut lucent super terram. Nemini autem eorum, qui aliquocumque modo rerum vniuersitatis digestionem considerauerit, incognitum est, quanto hæc inferiorem locum, quam superius ille cuius, obtineant. Atque ipsam etiam extremitatem sensibilis Mundi, quod confinium est eius, quæ cognitione percipitur, creaturæ, & firmamenti, & Cælum nominat.

A. M. B. R. O. S. I. V. S. Hexæmeron libro secundo, capite secundo.

Discernens inter aquam, & aquam. Et factum est sic. Audi verba Dei; Fiat, dicit. Iubentis est, non estimantis. Imperat naturæ, non possibilitati obtemperat: non mensuras colligit, non pondus examinat. Voluntas eius, mensura rerum est. Sermo eius, finis est operis. Fiat, inquit, firmamentum inter mediam aquam. Firmum est omne, quod statuit Deus. Et satis pulchrè præmissit: Fiat firmamentum, antequam subijceret, inter mediam aquam: ut tu prius crederes firmamentum ex præcepto Dei factum, quam de aquarum profusa qualitate dubitares. Si naturam elementorum consideres, quomodo inter aquas solidatum est firmamentum? Ille profluunt, illud constringitur: ille currunt, hoc manet. Et sit, inquit, discernens inter aquam. Sed aqua confundere non discernere solet. Quomodo iubet, quod scit secundum elementorum rationem esse contrarium? Sed cum sermo eius ortus naturæ sit, iure usurpat dare legem naturæ, qui originem dedit.

Et

Et post capite tertio.

Et hinc tractatus vtrum hoc firmamentum appellet, quod ante iam fecit, de quo scriptum est; In principio fecit Deus Cælum & Terram. Nec fallit, quod aliqui ante nos ita acceperint, eo quod supra creatum, auctore Deo, & conditum Cælum Scriptura expresserit, hic expositionem operis, creationisq; diffuderit, ut ibi quasi summa operis breuiter comprehensa sit, hic operationis qualitas per ipsas concurrentium rerum digesta sit species. Sed mouet nos, quia & nomen aliud significatur, & species solidior, & causa discernitur, & persona cooperantis adiungitur. Sic enim scriptum est; Et discreuit Deus inter medium aquæ, quæ erat sub firmamento, & inter medium aquæ, quæ erat super firmamentum.

H I E R O N Y M V S in Epistola ad Oceanum.

Inter Cælum & Terram medium extruitur firmamentum, & iuxta Hebraici sermonis ἐπιμορφωσαν, Cæli, idest Samaim, ex aquis sortitur vocabulum: & aquæ, quæ super Cælos sunt, in laudes Dei separantur. Unde & in Ezechiele Propheta; Crystallus super Cherubim videtur extensum, idest compactæ, & densiores aquæ.

Et Commentarijs in Psalmum decimumoctauum exponens illud, Cæli enarrant gloriam Dei, ait.

Cælum, hoc est firmamentum. Unde dixit; Et posuit Deus firmamentum inter medium aquarum; idest, Cælum. Et Post. Et ut sciamus, quia hoc est firmamentum, quod & Cælum dicit in Genesi, Et appellauit Deus firmamentum Cælum.

D. A. V. G. V. S. T. I. N. V. M per firmamentum Cælum syderibus exornatum, ac emicans intellexisse, passim plures eius doctrinæ loci euincunt. Seligam nonnullos ex præstantioribus.

A. V. G. V. S. T. I. N. V. S igitur primò de Genesi ad literam libro secundo, cap. primo, hanc proponit difficultatem.

Vtrum autem nunc cum dicitur, Fiat firmamentum, illud Cælum fiat, quod excedit aëris omnia spatia, eiusq; omnem altitudinem, ubi etiam luminaria, stellæq; constituuntur quarto die, an ipse aër vocetur firmamentum, queri merito potest. Multi enim asserunt istarum aquarum naturam super Syderum Cælum esse non posse, quòd sic habeant ordinatum pondus suum, ut vel super terram fluitent, vel in aëre terris proximo vaporatiter ferantur.

Cumque pluribus disceptasset ex pondere & natura elementorum, aquam supereminere terræ, aërem aquæ, & ignem aëri, ob idq; difficulter credi posse aquas super Cælum sydereum confidere, atque etiam eam sententiam, quæ firmamenti nomine aërem interpretabatur, commendasset, utpote quæ hanc difficultatem euitet: concludit tandem, aquas ibi esse vel subtilissimos in vapores cõciskas, vel glaciali soliditate constrictas, & concretas: adijcitque in capite quinto.

Quoquomodo autem, & qualeslibet aquæ ibi sint, esse eas ibi minimè dubitemus: maior est quippe Scripturæ huius auctoritas, quam omnis humani ingenij capacitas.

Certè si per firmamentum Cælum astrorum sedem non intellexisset Augustinus, nullo la fuisset hæc disceptatio.

M. A. G. I. S. T. E. R Sententiarum secundo, distinctione quartadecima, de opinione Augustini hoc iudicium tulit.

Vtrum verò nomine firmamenti Cælum quod excedit aërem, an ipse aër hic intelligatur, idem Augustinus querit, nec soluit. Magis tamen approbare videtur Cælum illud hic accipi, quod spatia aëris excedit.

Alter locus ex libro de Genesi ad literam libro secundo, cap. decimo, desumitur: Disceptat enim eo capite, an mobile sit firmamentum, his verbis.

De motu etiam Cæli nonnulli fratres questionem mouent, vtrum stet, an moueatur: quia si mouetur (inquit) quomodo firmamentum est? Si autem stat, quomodo sydera, quæ in illò fixa creduntur, ab Oriente usque ad Occidentem circumeunt?

Quod tandem soluit.

Hoc sanè nouerint, nec nomen firmamenti cogere, ut stare Cælum putemus: Firmamentum enim non propter stationem, sed propter firmitatem, aut propter intransgressibilem terminum superiorum & inferiorum aquarum, vocatum intelligere licet.

Quis igitur ad eò hebes est ingenio, qui hoc loco Augustinum per firmamentum Cælum astrigerum capere non cognoscat? Locus est clarus; adijciamus & alterum de Cinitate Dei libro vndecimo, cap. nono, ubi Angelorum genesim secundo die minime enarrari disceptans, ait.

Nunquid nam secundo? nec hoc quidem. Tunc enim firmamentum factum est inter aquas superiores & inferiores, Cælumq; appellatum est: in quo firmamento facta sunt sydera quarto die.

Nescio quid apertius. Tandem libro Questionum ex vtroque Testamento mixtim (si D.

Quaest. 106.

(si D. Augustini opus est, cum id stylus abnuat, & plura alia contra Augustinianam doctrinam legantur inserta) habet.

Luce ergo facta, & cursu diei moderato, & peracto, secundo die fecit firmamentum, idest Cælum, ut lux in terra firmamenti moderaretur diem, ut esset quasi lucerna in domo. Hoc (inquam) firmamentum factum est ex supradicta aquae substantia. Et post. Firmamentum ergo, idest Cælum factum est in medio aquarum; ut divideret inter aquam, quae erat super firmamentum, & inter aquam quae erat sub firmamento: ut Dei virtute, in medio aquarum confisteret firmamentum, sub se, & intra se, & supra se, & circa se habens aquam, ut esset concavum de foris, & intra munitum, ne aquae siue interiores, siue exteriores penetrarent concavum eius, ut esset quasi domus munita, atque firmata, ut securi essent habitantes in ea.

C R Y S O S T O M V S Homilia quarta in Genesim hæc eadem innuasse visus est, cum ait.

Fiat firmamentum in medio aquae, & sit distinguens inter aquam & aquam. Attende hic charissime doctrina consequentiam. Quoniam antea nobis dixit post Cæli & Terræ Creationem; Terra autem erat inuisibilis, & inculta: & causam apposuit, quod propter hoc fuerit inuisibilis, quia à tenebris & aquis obtegebatur; Omnia enim erant aqua & tenebra, & nihil præterea: Et postea quod præcepto Domini producta sit lux, factaq; distinctio lucis, & tenebrarum: & illa quidem diei appellationem acceperit, hæc verò noctis: Iterum nos docere vult, quod sicut tenebras separavit producta luce, & utrisque congruum vocabulum indidit; ita & multitudinem aquarum præcepto segregat. Et vide ineffabilem potentiam, quae omnem humanam excedit rationem. Nam solum iubet, & accedit aliud elementum, & aliud decedit. Dixitq; ait, Deus, Fiat firmamentum in medio aquae, & sit distinguens inter aquam. Quid est, Fiat firmamentum? Quasi quis dicat humana lingua: fiat paries quidam, & interstitium, in medio diuidens, & separationem faciens. Et ut discas magnam elementorum obedientiam, excellentemq; virtutem opificis, ait; Et factum est ita. Dixit solum, & opus secutum est. Et fecit, ait, Deus firmamentum, & diuisit Deus inter aquam, quae erat sub firmamento, & inter aquam, quae erat super firmamentum. Dicit; Facto firmamento, iussit aquas alias sub firmamentum ferri; alias autem supra dorsum esse firmamenti. Sed quid tandem esse dicemus hoc firmamentum? aquamne densatam, vel aërem constrictum, vel aliam aliquam essentiam? Haud quis prudentium hoc temere assueverit. Oportet enim magna modestia, & gratitudine, ea quae dicuntur, à nobis accipi, & non ultra naturam nostram progredi, & scrutari quae supra nos sunt: sed hoc solum scire, & tenere apud nos, quod præcepto Domini productum est firmamentum, separationem aquarum faciens, quod valeat alias sub se continere, alias verò in dorso suo ferre.

D A M A S C E N V S Orthodoxæ Fidei libro secundo, capite sexto.

Dicimus in totius Mundi generatione, Cæli facturam nos intelligere eam sphaeram, quam quidam Sapientium (qui non ex nostris sunt) instellarem appellant, ea quae Moese dogmata sunt, sua efficientes. Deinde & firmamentum vocavit Deus Cælum, quod in medio aquarum fieri præcepit, ordinans ipsum dissepere medietatem aquae, quae super firmamento est, à medietate, quae sub firmamento est: Cuius naturam D. Basiliius tenentem dixit esse veluti fumum, ex diuina doctus Scriptura. Alij verò aqueam, ut quod sit in medio aquarum genitum. Alij ex quatuor elementis: Alij quintum corpus, & aliud ab illis quatuor esse. Nonnulli autem arbitrantur Cælum circulari motu vniuerso circumferri, sphaericamq; esse formam, & vndiq; summam vniuersi partem esse; medietatem verò eius spatij, quod ab ipso continetur, esse partem infimam. Et post. Est igitur Cælum Cæli, primum Cælum supra firmamentum collocatum. Ecce duo Cæli: nam & firmamentum vocavit Deus Cælum. Consuetudo etiam diuinae Scripturae est, aërem Cælum vocare, ab eo quod est sursum videri: Benedicite (enim inquit) omnes volucres Cæli, aërem intelligens: nam aër volatilium iter est, & non Cælum. Ecce tres Cæli, quos diuinus dixit Apostolus. Si autem septem circulos, septem Cælos suscipere volueris, nihil in ratione veritatis offenditur. Consuetum etiam, & in voce Hebraica Cælum, pluraliter vocare Cælos. Cælum igitur Cæli volens intelligere, Cælos Cælorum dixit: quod perinde significat, atque Cælum Cæli, quod est supra firmamentum, sed & aquas, quae sunt supra Cælos; idest aërem firmamentum, septemve circulos firmamenti, consuetudine Hebraica linguae, pluraliter Cælos nominat.

A C A C I V S, firmamentum non aërem interpretatus est, sed Cælum à supremo seiunctum, quod ipse ex aquis conflatum censuit.

Num fortè hoc secundum Cælum ad prioris Cæli differentiam firmamentum appellatur? Par est enim Cælum illud primum, ac supremum, longè tenuius, ac magis integrum esse. Nam & primum Cælum non firmamentum, sed Cælum nominatum est. Secundum verò, & Cæli & firmamenti nomen accepit. Cæli quidem; quia supra nos est, & prioris Cæli vices atque usum nobis refert: Firmamenti verò, quia ex fluxa aquarum essentia constituit; & fluxa illa, ac liquida natura, densissima ac solidissima ab vniuersorum opifice Deo effecta est. Duos igitur tantum Cælos diuina agnouit Scriptura. Neque te moueat quod dictum est, Cæli Cælorum. Nam neque aq; vocabulum singulari nomine apud Hebræos profertur. Sed & illud sciendum, Terram quoque firmamentum in Scriptura dici, ut cum ait; Qui firmavit terram super aquas. Et Esaias; Dominus qui fecit Cælum, & fixit illud, & firmavit Terram.

Dan. 3.

Psal. 135.
Esa. 51.

S E V E R I A N V S Gaballorum, si præstat eius verba audire, concretionem crystallinam ex aquis coactam, Cælum dixit.

Hæc aqua triginta (verbi causa) cubitis terram superabat. Dixit Deus; Fiat firmamentum in medio aquarum, nec mora compacta est. In medijs aquis congelatio quædam crystallina id ipsum Cælum est, quod dimidium aquarum secum suspendens reliquum infra reliquit. Et Rursum. Cælum ergo hoc non illud supremum, sed quod aspectabile est ex aquis, effecit Deus, & ut crystallinum fixit. Vide operum virtutem, ut opificem admireris. Mediam aquarum partem supra, mediam infra esse voluit.

G E N N A D I V S confamilia tradidit.

Firmamentum itaque ex ipsius rei opificio appellauit, eo quod cum prius lenta, fluxa, solubilisque natura esset, solidam, & minime mobilem configurationem accepit.

C Y R I L L V S Hierosolymitanus Catechesi nona.

Quid enim habeat, quod accusent, in hoc maximo Dei opificio? Qui stupere potius deberent, intuentes Cælorum magnitudinem: qui adorare deberent constituentem tanquam fornicem Cælum, & ex fluxa aquarum natura indeficientem Cæli naturam fabricantem. Dixit enim Deus; Fiat firmamentum in medio aquarum. Semel dixit Deus, & permansit, neque deinceps cecidit. Aqua est Cælum, & igneus in illo Sol, & Luna, & sidera. Et quomodo ignea in aqua currunt? Quod si quis de hoc propter naturas contrarias dubitat, recordetur ignis illius in Aegypto tempore Moysi, excurrentis in grandine, & consideret sapientissimum Dei opificium. Cum enim futurum erat, ut propter agriculturam opus esset aquis, constituit aquas supra Cælos, ut cum terra pluuiarum irrigatione indigeret, paratum sit à natura ad hoc Cælum.

Et Catechesi tertia.

Magnum enim quiddam est aqua, & ex quatuor Mundi elementis apparentibus pulcherrimum. Angelorum habitaculum est Cælum: atqui ex aquis sunt Cæli.

T H E O D O R E T V S Quaestione vndecima in Genesim.

Quum Scriptura diuina doceat, in principio Deum creasse Cælum & Terram, deinde post lucis creationem secunda die dicat firmamentum factum esse, imperitiæ plena videtur esse huiusmodi quaestio. Oportebat enim ex temporis ratione & ipso creationis modo, Cælorum diuersitatem nosse, & vnum luce prius, alterum verò post lucem: & illud quidem non ex aliqua alia materia, hoc autem ex aquis creatum esse. Nam inquit, Fiat firmamentum in medio aquae, quod per medium separet aquas ab aquis. Sic enim ab ipsa re, Cæli sortiti sunt appellationem. Siquidem quum ex aquarum fluida substantia compositum sit, & natura fluida, condensata & consolidata fuerit, firmamentum nominatum est. Deinde, quia sursum collocatum est, prioris Cæli vsum commodo nostro perficiens, Cæli nomen sortitum est.

P H I L A S T R I V S Heræseon Catalogo, Hæresi post Christum quadagesima sexta.

De Cælorum diuersitate est hæresis, quae ambigat; Scriptura enim in primo die Cælum & Terram factas declarat duo hæc elementa: Secundo firmamentum aq; factum, & nihilominus ipsum firmamentum Cælum appellatum fuisse testatur.

C L A V D I A N V S Mamettus Viennensis libro secundo de statu Animæ.

In principio, inquit principium Genesios, creauit Deus Cælum & Terram. Si opinionibus missis, veri fidem querimus: Ecce tibi creaturarum testem ipsum creationis auctorem, qui cum ante omne tempus creauerit Cælum & Terram, postque die vno fecerit lucem & firmamentum, secundo idem die condiderit, idque Cælum abusu nomine vocitauerit; cui raris intervallo limitibus, loco, vel modo variantium porrò siderum ornamenta subtexuit. Animaduerti promptum est, hoc visibile firmamentum, tanto intervallo substantiæ Cælo inuisibili cedere, quantum id idem terræ imis locorum intercapedine præeminere: quocirca alieno, ac translato nomine firmamentum istud Cælum dici potest. Quum verò esse Cælum, illi creato ante tempora Cælo sit proprium; Enimvero istud stelligerum, quod Cælum dicimus, in Scriptura Genesios Cæli dicitur firmamentum: quippe ubi luminarium creationem retexit, Fecit, inquit, Deus duo luminaria magna, & posuit ea in firmamento Cæli: quae videlicet auctoritate, verum illud vnum ante temporaneum Cælum credere finitur; quanquam istud, de quo agimus firmamentum, Cælum dicere non inibeamur, eo videlicet, quia Deus firmamentum vocauerit Cælum.

P R O C O P I V S Commentarijs in Genesim disertius hæc explicat.

Ceterum, qua ratione non emerget contrarietas, cum videamus primum Cælum esse constructum in principio vna cum Terra, & simul cum his, quae vna extiterunt, quasi nihil præcesserit ipsum. Hoc verò, de quo nunc sermo est, secundo demum die effectum est in medio aquarum subsistens. Ex quo colligere licet, quod firmamentum in eorum medio, quae ipsum antecessere, constituitur.

Et de firmamenti muneribus, cum sequitur.

Nec quis dixerit huius creationem superuacaneam. Nam dum haud exiguum aquarum vim, quasi tergo excepit, accidit ut relicta aqua expeditius & celerius in vnam colluuiem confluerent, & terra habitationi accommodata,

accommoda citius emergeret inundatione sublata. Primum quidem Cælum propter immensam longinquitatem, nequaquam erat Terra commensurable: proinde nihil eius partus infinitos adiungere quivisset. Cæterum medium illud Cælum, quod firmamentum vocant, progrediens quandam proportionem cum habitabili elemento traxit: & astra in hoc mediocri & debito interstitio collocata pulcherrimè, quæ Terra tenet, excolunt, & eliciunt, suoque calore perficiunt. Siquidem etiamnum Sol, si à nobis paululum recesserit, infirmiores ad nos dimittit radios. Proinde eo tempore, quo abest, omnia apud nos tum frigidiora, tum obscuriora sunt. Quid verò, dic quæso, eveniret, si Sol in primo Cælo constitutus fuisset? Certè Orbis partes, quæ nunc cultu nitent, & habitantur, profectò perpetuo frigore occupatæ squalerent, & incultæ forent.

Et post, de situ firmamenti.

Quantum autem primum Cælum remotum est ab secundo, tantum distat secundum ad Orbe habitabili.

Tandem de natura firmamenti nonnulla subnectit, de quibus infra suo loco.

I V N I L I V S Commentarijs in Hexæmeron.

Hic nostri Cæli, in quo fixa sunt sydera, creatio describitur: quod in medio constat, firmamentum esse aquarum. Nam suppositas ei esse aquas & ipsi in aère, terrisque videmus; superpositas, non solum huius Scripturæ auctoritate, sed & Propheta verbis edocemur, qui ait; Extendens Cælum sicut pellem, qui tegis aquas superiora eius. In medio ergo aquarum firmamentum esse constat sydereum Cælum. Neque aliquid prohibet, ut & de aquis factum esse credatur. Quæ enim crystallini lapidis firmitas, quæ sit perspicuitas, ac puritas nominis: quem de aquarum congregatione certum est esse procreatum. Quid obstat credi, quod idem dispersitor naturarum, in firmamentum Cæli substantiam solidaret aquarum?

Glossa Ordinaria hæc coegit, ut post deducemus.

B E D A Expositione in Genesim, doctrinam quam D. Augustinus habet de Genesi ad literam libro secundo, à capite primo ad sextum, sic brevissimè restrinxit.

Primum nunc illud Cælum fiat, quod excedit omnia aëris spatia, & in quo constituentur quarto die luminaria, an ipse aër vocetur firmamentum, merito queri potest. Multi enim asserunt, aquarum naturam super sydereum Cælum esse non posse, eo quod sic habeant ordinatum pondus suum, ut vel super terram fluitent, vel in aère terris proximo vaporatiter circumferantur. Quidam his consentiens, ostendit hunc aërem Cælum appellari; sicut cõmuni sermone dicimus serenū Cæli, nebulosū Cæli. Et Scriptura aves Cæli vocat, cum aves in aère manifestum sit volare. Firmamentū verò appellari, quia intervallum illius dividit inter quosdam vapores aquarum, & stas aquas visibiles, quæ in terra fluitant. Nos verò quomodo, vel quæ aque ibi sint, esse has super summū Cælum minime dubitemus. Maiori est quippe Scripturæ huius auctoritas, quam omnis humani ingenij capacitas.

Eandem ferè doctrinam Augustinianam habet **Quæstionibus in Genesim, & libro de sex dierum Creatione.**

G L O S S A Ordinaria, cum primus ea ferè methodo, qua Beda, Augustini sententiam compilasset, de qua infra, & Iunilij dicta colligit.

Cæli, in quo fixa sunt sydera, creatio describitur, quod constat esse in medio aquarum. Nam suppositæ sunt ei aque in aère, & in terra, superpositæque: de quibus dicitur. Qui tegis aquas superiora eius. In medio ergo firmamentum est sydereum Cælum, quod de aquis esse factum credi potest. Crystallus enim lapis, cuius magna firmitas, magna perspicuitas, de aquis factus est. Si quem movet, quomodo aque nature fluidæ & in ima labiles, super Cælum possunt consistere, cuius figura rotunda videtur esse de quo scriptum est meminere Iob; Qui ligat aquas in nubibus suis &c. Qui enim infra Cælum ligat aquas ad tempus vaporibus nubium retentas, potest super Cæli spheram ne labantur, non vaporali tenuitate, sed glaciali soliditate aquas suspendere, qui etiam terra molem appendit in nihilo. Quales autem, & ad quid utiles; novit ipse qui condidit.

A L C V I N V S Quæstionibus in Genesim.

Secundo die Cælum istud sydereum factum esse legitur, & tertia die Terram apparuisse, & vestiri floribus cæpisse.

A N S E L M V S Canthuariensis de Imagine Mundi libro primo, capite vigesimoquinto.

Superius Cælum firmamentum dicitur, eo quod sit inter medias aquas firmamentum. Hoc est forma sphericum, natura aquarum aqueum, stellis vndique versim ornatum, ex aquis instar glaciæ, immo crystalli solidatum: vnde & firmamentum dicitur.

A N S E L M V S Laudunensis in Glossa Interlineari.

Aquarum superior pars in modum crystallini lapidis congelata est; inferior in materiam redacta.

H V G O Victorinus præcipuè de Sacramentis libro primo, parte prima, capite decimo septimo.

Factum est firmamentum die secunda, prius quidem in illa vniuersitatis materia de nihilo creatum: & nunc ex illa ipsa ad talem formam erutum & factum firmamentum, ut ambitu suo medium quodam modo intruciens, magnam illam aquarum, immensamque congeriem ab invicem separaret, atque divideret: & de aquis faceret

Psal. 103.

Psal. 103.

Iob 28.

faceret aquas & aquas: hoc est aquas, quas ambitu suo intrinsecus complecteretur, & subtrus se contineret: & aquas, quas extrinsecus, & supra gyrum limitis sui relinqueret.

R I C H A R D V S Exceptionum libro secundo, capite septimo.

Secunda die firmamentum factum est in medio aquarum, id est, in medio confusionis illius trium elementorum. Et post. Firmamentum ex stellis supra infixis esse volubile comprobatur.

M A G I S T E R Scolaſticæ Historiæ, capite quarto.

Fecit ergo ea die Deus firmamentum in medio aquarum; id est, quandam exteriorè Mundi superficiem ex aquis congelatis, ad instar crystalli consolidatam & perlucidam, intra se cætera sensibilia continentem ad imaginem testæ, quæ in ovo est, & in eo fixa sunt sydera. Et dicitur firmamentum, non tamen propter sui soliditatem, sed quia terminus est aquarum, quæ super ipsum sunt, firmus, & intransgressibilis. Dicitur etiam Cælum, quia celat, id est tegit omnia sensibilia.

M A G I S T E R Sententiarum secundo, distinctione quartadecima.

Sciendum est, quod illius Cæli describitur hic creatio, sicut ait Beda super Genesim, in quo fixa sunt sydera: cui suppositæ sunt aque in aère & in terra; & superpositæ aliæ, de quibus dicitur; Qui tegis aquas superiora eius. In medio ergo firmamentum est, id est sydereum Cælum, quod de aquis factum esse credi potest. Crystallinus enim lapis, cui magna est firmitas, & perspicuitas, de aquis factus est.

B R V N O Carthusiæ Patriarcha in Psalmum centesimum quadragesimum octavum, exponens illud, Laudate cum Cœli Cœlorum, ait.

Non solum laudent eum Sol, & Luna, & Stella, & lumen; sed etiam laudate eum; id est materia estote laudandi eum vos superiores Cæli, Cœlorum inferiorum complexiui. Superiores qui Cœlos inferiores ambiunt, dicit firmamentum, & æthera: Inferiores verò circulos Planetarum, & aërem.

Sed clariùs libro de Novis, capite secundo.

Secunda die fecit Dominus firmamentum in medio aquarum: divisitque aquas, quæ erant super firmamentum, ab ijs quæ erant sub firmamento; & vocavitque firmamentum Cælum. Ecce alterum. Et hoc quidem est illud Cælum, quod per Solem, Lunam, & Stellas, quæ in eodem fulgent, nostris oculis reuelatur.

G V L I E L M V S Parisiensis primæ partis de Vniuerso prima parte, capite trigésimo quarto, firmamenti nomine Cœlos astrorum domicilia intelligi exponit: quanquam aquarum nomine non aquam nostram, sed massam, seu molem incongestam rerum interpretetur.

His igitur ita determinatis, & positis; videlicet, quod Cælum primum creatum sit quietissimum in extremo, & supremo Vniuersi corporei, seu corporalis, Terra verò ex opposito: dico, quod consequens est, ut Cælum, quod est in vltimitate mobilitatis, sit in æquali distantia ab illis duobus, hoc est dicere in medio eorum, sicut narrat sermo Propheticus; Fiat firmamentum in medio aquarum.

Et post, capite trigésimo septimo.

Et quoniam incepit ex incidenti exponere narrationem propheticam in exitu vniuersi corporei, siue corporalis à creatore, prosequar, & declarabo tibi firmamentum, siue Cælum continens nouem Cœlos factum esse in medio aquarum: & dividere aquas ab aquis, hoc est abyssum implentem totam concavitatem Cæli Empyrei usque ad Terram.

Deueniamus ad Duces Scholaſticorum.

A L B E R T V S Magnus prima parte Summæ de quatuor coæqueis, quæstione quarta, articulo decimonono, cum firmamentum dici existimet non à firmitate siue à stabilitate, quasi non moueatur, sed ab impermutabili naturæ cõstitutione, eo quod non generetur, neque corrumpatur, certè Cælum incorruptibile astrorum sedem firmamenti nomine significari decernit.

Firmamentum dicitur à firmitate naturæ, quia ipsum non generatur, neque corrumpitur, ut supra probatum est, & non ab immobilitate secundum locum. Quod autem dicit Glossa, quod firmiter stat inter aquas inferiores, & superiores: Dicendum, quod hoc non est propter ponderositatem aquarum superiorum, ut patet ex prædictis: sed propter firmum concentum, calidi & sicci, frigidi & sicci, calidi, & humidus, & frigidi & humidus. Hic enim concentus impedit nocuitatem vniuersiusque per se: & dicitur propter hoc firmum, quia est indiuisibilis concentus ille, cum sit extractus extra actionem, & passionem contrariorum. Adiecit. Dicendum, quod firmamentum dicitur duobus modis: vno modo dicitur octaua spheræ tantum firmamentum; alio modo dicitur tota natura quinti corporis firmamentum: & sic accipitur in Genesi capite primo.

D. T H O M A S prima parte, quæstione sexagesima octaua, articulo primo; dum circa diuersas ludit assertiones, hanc memorat, nec reijcit.

Sciendum est ergo, quod hoc quod legitur, firmamentum secunda die factum, dupliciter intelligi potest. Vno modo de firmamento in quo sunt sydera; & secundum hoc oportet nos diuersimode exponere secundum diuersas opiniones hominum de firmamento. Quidam enim dixerunt firmamentum illud esse ex elementis compositum. Et hæc fuit opinio Empedoclis, qui dixit idè illud corpus indissolubile esse, quia in eius compositione

D d d d
lis non

lis non erat: sed amicitia tantum. Alij verò dixerunt firmamentum esse de natura quatuor elementorum, non quasi ex elementis compositum, sed quasi elementum simplex: & hæc fuit opinio Platonis, qui posuit corpus Cælestis esse elementum ignis. Alij verò dixerunt Cælum non esse de natura quatuor elementorum, sed esse quantum corpus præter quatuor elementa. Et hæc est opinio Aristotelis. Secundum igitur primam opinionem, absolute posset concedi, quod firmamentum factum fuerit secunda die, etiam secundum suam substantiam. Nam ad opus creationis pertinet producere ipsam elementorum substantiam: ad opus autem distinctionis & ornatus pertinet formare aliqua ex præexistentibus elementis. Secundum verò opinionem Platonis, non est conueniens, quod firmamentum credatur secundum suam substantiam esse factum secunda die. Nam facere firmamentum secundum hoc, est producere elementum ignis. Productio autem Elementorum pertinet ad opus creationis secundum eos, qui ponunt informitatem materiae tempore procedere formationem, quia forma elementorum sunt, quæ primo adueniunt materiae. Multò autem minus secundum opinionem Aristotelis poni potest, quod firmamentum secundum suam substantiam sit secunda die productum, secundum quod per istos dies successio temporis designatur. Quia Cælum, cum sit secundum suam naturam incorruptibile, habet materiam, quæ non potest subesse alteri formæ. Vnde impossibile est, quod firmamentum sit factum ex materia prius tempore existente. Vnde productio substantiæ firmamenti ad opus creationis pertinet. Sed aliqua formatio eius secundum has duas opiniones pertinet ad opus secundæ diei: sicut etiam Dionysius dicit quarto capite de Diuinis nominibus: quod lumen Solis fuit informe in primo triduo, & postea fuit in quarta die formatum. Si autem per istos dies non designetur temporis successio, sed solum ordo nature, ut Augustinus vult; nihil prohibebit dicere secundum quamcunque harum opinionum, formationem secundum substantiam firmamenti ad secundam diem pertinere.

Hæc D. Thomæ detulimus, ut ea quoquo modo glossemus & vtilitemus. Si ex ipsius diffinitione firmamentum quatenus compactum est ex elementis, die hac secunda effici profecto poterat: cum Patres omnes vsque ad eius tempestatem, Cælum elemētatum existimarint, (ut in subsequenti disceptatione demonstrabimus) certè ex ipsorum sententia hoc ipso die congestum est. Amplius dato firmamentum ex puro elemento confectum esse, nempe ex aqua, seu igne, ut plures Patrum visi sunt existimasse (de Platone quidem ita asserere non audeo, cum ex Platoniorum sanctione Cælum potius ex summatibus elementorum iuxta Platonis placita conflatum dicatur) nō exinde sequitur non potuisse ipsum die secundo effici, tanquam productio elementorum ad opus creationis in primordijs perfolutum attineat. Nam Patres hi, ut Nyssen & alij, non primum Chaos ex elementis confectum, sed potius Chaos quoddam seu materiæ vel massam inconditam vna rudi forma præditam sibi effingunt, ex qua elici secundo die ignis seu quid aliud ex elementis potuerit. Et alij aquarum congeriem vsque ad Empyreū confendentem astruunt, in cuius medietate Cælum ad instar crystalli solidari, cōpingi; potuisse opinantur. Rursum posito Cælum ex quinta constitui essentia, neq; adhuc exinde sequitur non potuisse illud secunda die constriui, si ex eadem mole congesta, seu ex eadem sylua (ut dixere nonnulli) excisa tum Cælestia tum elementata perhibeamus. Quapropter anceps remanet D. Thomæ sententia, neque ea, quæ ipse superaddidit, opus videlicet secundæ diei quandam solummodo formationem, & dies non temporum successione, sed naturæ ordinē iuxta D. Augustini placita tantum importare, rita censentur, hæc enim omnia cumulatè à nobis supra reiecta sunt. Neque etiam id quod adijcit, fortè aëris effectioem secundæ diei tribuendam esse, iuxta ipsius mentē consistere potest, cum ipse quoque aërem in primordio temporum emanasse diffinierit, ac pronuntiarit.

Alexander Alensis secunda, quæstione quinquagesima, & Bonauentura secundo, diffinitione teritiadecima, passim firmamenti nomine cælestia corpora desumunt, cum de eius natura, & figura disceptant, ut Scholasticis clarissimum est.

L Y R A N V S Postillis in Genesim, in secunda expositione hanc amplectentem sententiam.

Fiat firmamentum in medio aquarum. Istud fieri hic accipitur quantum ad formam substantialem, quia de vna parte materia prius producta, sub forma communi factum est firmamentum secundum formam specificam Cælestis sphaeræ. In qua productione intelliguntur etiam producti orbis septem Planetarum, qui sub nomine firmamenti comprehenduntur.

T O S T A T V S eadem ferè & confirmili doctrina habet.

Factum fuit firmamentum secunda die, id est de parte superiori illius corporis magni assumpta fuit materia, cui Deus dedit formam substantialem Cælestis. Et nomine firmamenti accipitur tota magnitudo, vel moles Cælestis

D. Thomæ
sententia
anceps.

Cælestis continens octo Orbis, scilicet Cælum stellatum, Cælum Saturni, Iouis, Martis, Solis, & Veneris, Mercurij, atque Lune. Et Post. Et vocatur Cælum istud totum firmamentum à firmitate, quia substantia cælestis firma, & durans est, & sic dicitur. Tu forsitan cum eo fabricatus es Cælos, qui solidi sunt, quasi ære fundati. Hebraicè autem vocatur istud corpus totum cælestis, Ræquia, quod significat expansionem, & non firmitatem. Et sic habetur in Psalmis. Extendens Cælum sicut pellem: & vocatur expansum: quia super totum Orbem expansum est, omnia tegens.

Iob. 57.
Psal. 103.

D I O N Y S I V S Carthusianus Commentarijs in Genesim, articulo decimo; nomine firmamenti cuncta corpora cælestia capi censuit, & ipsum non hoc die effectum, sed perfectum voluit.

Quid verò intelligendum sit nomine firmamenti, constat ex eo, quod paulo post stella dicuntur posita in firmamento. Itaque Deo dicente, seu præcipiente, factum est firmamentum, id est Cælum stellatum, quod est sphaera octaua, quia sub ea sunt septem sphaeræ, seu orbis, ac Cæli planetarum. Et factum est firmamentum hoc in medio aquarum, ad diuidendum aquas ab aquis. Et sumitur nunc firmamentum, prout includit septem sphaeras præfatas. Et fecit Deus firmamentum. Iam ante ostensum est expositionem illorum esse rationabiliorem, & textui, atque antiquis, ac sanctis Doctoribus consonantior, qui dicunt in principio corpora cælestia, ac elementa simul producta sub distinctis, & proprijs substantialibus formis. Ideo firmamentum, & orbis Planetarum in principio sunt creata, quantum ad totam suam substantiam; veruntamen non in tantæ perfectione, quantum ad accidentales proprietates, virtutes, & qualitates, ut postea. Vnde quod firmamentum dicitur factum die secundo, intelligendum est non de productione sue substantiæ, sed de quadam sui completionem, qua factum est magis completum, & vigorosum in qualitate, & proprietate sue substantiæ, & in virtute causali ad influendum elementis, ac mixtis, ad quosdam generales effectus, ut in prædicto dixi articulo. Et post. Fecit itaque Deus firmamentum, perficiendo illud in soliditate, & causalitate, qua influit ad inferiorum conseruationem, ac regimen, quia (ut ait Philosophus) oportet hunc Mundum inferiorem esse contiguum latioribus, seu motibus, & influxionibus superiorum, videlicet cælestium corporum, ut tota eius virtus inde gubernetur.

H V G O Carenis in Postillis.

Firmamentum superficies Mundi sensibilis ex aquis congelatis in crystallum, ut dicunt, alia omnia sensibilia continens ad similitudinem testæ oui; & dicitur firmamentum, quia firmum.

B V R G E N S I S in additionibus super Genesim, capite primo.

Dicendum, quod hoc firmamentum, de quo hic agitur, est Cælum sydereum, quod diuiditur in octauam sphaeram, quæ est stellarum fixarum, & in septem Planetarum orbis. De quibus etiam stellis & Planetis legitur plane infra in opere quartæ diei. Posuit ea Deus (scilicet luminaria, & stellas) in firmamento Cæli. Nec obstat, quod dicitur in prima die: In principio creauit Deus Cælum; quia ibi summarie includitur totum opus sex dierum, ut supra dictum est. Et quia in prima die mentionem fecerat de primo mobili, & eius motu, ut ibi fuit expositum. Nunc autem in secundo die de firmamento, in quo sydera fuerunt posita, mentionem facit.

Amplissimum Senatū præstantissimorum Patrum vniuscuiusque manus coëgimus, eorū sententias quasi in ecumenico Concilio prolatas audiuius. Quæ ex eorū placitis tanquam explorata, & certa decerpere possumus, duo sunt. Primum, firmamenti nomine nil aliud intelligendum, quam congeriem corporū cælestium, quibus insita post fuere astra, & facies illæ fulgentissimæ Mundum die ac nocte suo lumine collustrantes. Alterum quod illud ipsum firmamentum, seu Cælorum massa post lucem secunda hac die manarit. Consentunt siquidem omnes hi Patres; (quorum vota prolixiori deducta catena retuli, ut quam vetusta acceptaque fuerit apud omnes hæc interpretatio, demonstrarem) in his duobus, & firmamentum nil aliud esse quam Cælum astrigerum, & id secunda die elaboratū fuisse, tametsi in eius emolitione, ac substantia (quam certè ex elementis compactam omnes astruunt) explicanda diffideant. Sed de hac infra.

S C H O L I O N. Ne miretur quispiam precor, me sententias has Patrum, & iam memoratas, & post memorandas, seu repetitas, & post repetendas, quasi superuacaneo apparatu sæpius legentibus obiectare. Id profecto his meis in lucubrationibus maximè cupio, ut studiosis copiosissima pateant loca, quibus mentem Patrum in his rebus, de quibus controuersa est, apprimè ac vberimè assequi possint; nec tempus, operaque in euoluendis paginis conteratur, dum ea quæ fortè vno loco consulenda expectantur, in altero tædiose inquirantur: Ratus libentius ingenuos Lectores sumptus detrimentum, qui hac de causa augeri possit, quam temporis, & laboris iacturam æquiori animo perlaturos.

Duo ex
di-
ctis Patrum
sententijs
eliciuntur.

De hac grauiſſima, atque ardua difficultate iudicium allaturus ſententiam meā diſcindere, & hoc ordine diſtribuere neceſſarium arbitror; vt primum diſſiniam ex varijs firmamenti ſignificationibus à diuerſis his ſententijs delatis, quam præſtantiorem, atque magis ingenuam propriamque, exiſtitem. Deinde quidnam præclari ſecunda die à ſumo rerum Parente, ac Mundi fabricatore verè perpetratum ſit. Elidendæ inſuper mihi ſunt ſententiæ, euertendæque fundamenta eorum, qui à Patribus abſcedere, atque ſimul à veritate, Moſiſque ſcopo aberrare conſpiciuntur. Tandem Patrum aſſertiones conciliandæ, atque contra nuperorum inſeltationes defendendæ.

Firmamenti
nomen quid
proprie ſigni-
ficet.

Firmamenti ſignificationē ad quinque trahi ſenſus perſpeximus. Primum ad octauam ſphæram innumeris ferè ſtellis quaſi facibus ſplendentem, à Græcis *απλῆρες*, vt dicebat Hamerus, à Latinis verò inerraticam nuncupatam, nonnulli traxerunt, & præcipuè Catherinus. Alij ad cuncta corpora celeftia, quæ in vnâ naturâ congruere omnes decernunt, quanquam quaſi circulis ea ſeiuncta eſſe perhibeant, vt omnes ferè priſci Patres, quemadmodum ex eorum ſententijs in catena deductis cognofci poteſt. Quidam etiam Patrum ad cunctos orbes celeftes, atque aëris ſupernam regionem illam, quæ omnis aſſatus, ſeu exhalationis expers eſt, huius nominis ſignificatum detorquent; ſed diſertiùs D. Auguſtinus pluribus in locis, præcipueque libro de Geneſi imperfecto, cap. decimoquarto.

A V G V S T I N V S ſiquidem eo in loco aërem fuiſſe à Moſe commemoratum edocet non explicita mentione, ſed ea ſerie, vt firmamenti nomine ſuperna eius regio, aquarum verò vocula inferna, quæ vaporibus, nubibusque ſemper ferè eſt obuoluta, capiatur.

Niſi fortè iſtum aërem terris contiguum, quoniam ſe humidum etiam ſereniſſimis noctibus rore teſtatur, aquam vocauit, qui & in nubem cogitur. Nubes autem aqua eſt, quod omnes ſentiunt, quibus contingit in montibus inter nubiſ, vel etiam in campis inter nebulas ambulare. In hoc quippe aëre volare aues dicuntur. Nam in illo ſublimiore, atque puriore, qui verè aër ab omnibus appellatus eſt, nequeunt: non enim earum pondus tenuitate ſua ſuſtinet. In illo autem neque nubes concreſcere aſſeruntur, neque aliquid procelloſum exiſtere. Quippè ubi ventus adeò nullus eſt, vt in vertice Olympi montis, qui ſpatia huius humidi aëris excedere dicitur, quædam literæ in puluere ſolere fieri perhibeantur; & poſt annum integra, illeſaque inueniri ab ijs, qui ſolemniſter memoratum montem aſcendebant. Quæ propter non abſurdè exiſtimari poteſt firmamentum Cæli in diuinis ſcripturis uſque ad hæc ſpatia vocari, vt & ille aër tranquilliſſimus & ſynceriſſimus ad firmamentum pertinere credatur. Hoc enim nomine firmamenti, ipſa tranquillitas, & magna pars rerum ſignificari poteſt.

Amplius firmamenti ſignificationem ad omne illud ſpatium, quod à terræ, & aquæ ſphæra ad Empyreum laxatur, atque diſtenditur, concluſo etiam aëre hoc craſſo, nuperi Doctores, vt ſupra videre eſt, ampliauerunt. Tandem quod ſingulare eſt, nonnulli ad aërem tantum illam retulere.

Prætermitto ſiquidem hoc loco ſententias eas, quæ firmamenti nomen ad qualitatem quandam aduentitiam manifeſtandam diſtraxerunt, vt potè ad ſoliditatem Cælorum, & elementorum, ad robur corporum celeftium ſupra elementa, ad ſitus corporum omnium ſimplicium diſpoſitionem, ad vim qua aër præditus eſt, vt ſit ſedes aquarum, & ſimilia, vt potè quod longè recedant à Moſiſ propoſito, qui Mundi partium, ſeu ſubſtantificarum rerum genituras, & affectiones recenſet, ſed magis, quod longiùs à placitis præſtantiffimorum Patrum abſcedant; nuperæque, diſtractæ, vel non approbatæ cenſeantur.

Cæterum ex his de firmamenti nomine aſſertionibus, primam quæ ad octauam ſphæram denotandam firmamenti ſignificatum perſtringit, Aſtronomicam eſſe opinor, longeque à Theologia vagari, nam veteres Theologi Patres conſenſione mirifica firmamenti nomen ad ampliorem ſignificationem præripuerunt. Deinde ſententiam hanc Sacrarum literarum conſuetudini haud omnino eſſe conſentaneam ſuſpicor, cum ipſa Scriptura firmamenti vocamine celeftia illa corpora, in quo intexta ſunt ſydera, ferè ſemper, ſed præcipuè hoc loco, dum luminaria poſita in firmamento Cæli dilucide tradit, accipiat. Cæterum Solem, & Lunam octaua conſidere in ſphæra nullus eruditus vnquam aſſeuerare præſumet. Deinde diuina pagina aues ſub firmamento Cæli volitare perhibet,

hibet, quod quidem vtrum de octaua ſphæra vilo pacto interpretari poſſit, tu ipſe ingenuè lector iudicato. Propheta quoque firmamentum ſuper rotas illas, atque animalia quæ in aëre viſebantur, vt cryſtallum extentum ſcribit: ſed neque id quoque octauæ ſphære competere poſſe arbitror. Poſtremam vero ſententiam, quæ in firmamenti ſignificatu etiam aërem hunc craſſum noſtra in regione diſfuſum includit, à vero non abſcedere exiſtimo. Conteſtati hoc ſunt Patres.

B A S I L I V S in Hexameron Homilia tertia his vtitur verbis.

Ipsi enim ſubinde obſeruauimus hunc aëris locum conſpicuum Cælum dici, quod denſus ſit, & ob continentem coherentiam aëris ſub aſpectum noſtrum aperte cadentis.

Idiſum teſtatur Ambroſius Hexameron libro ſecundo, capite quarto.

P R O C O P I V S autem Cōmentarijs in Geneſim cap. primo apertiùs.

Nemo intelligat Cælum primum, quod ſuperat ſecundum, ſed intelligamus hic nominari firmamentum, & omnem regionem, quæ media inter ipſum, & terram excurret, & in plurimos Cælos diuiſa, vel diſtributa eſt propter altitudinem.

Sed & clariffimi ſunt loci Scripturæ, qui vt plurimum regionem etiam hanc aëris infernam, Cælum, & quandoque firmamentum nuncupant. Siquidem ſcriptum eſt; **Cataractæ Cæli apertæ ſunt.** Dauid quoque de Deo Vniuerſi moderator loquens ait; **Qui operit Cælum nubibus.** Zacharias inſuper habet; **Cæli dabunt rorem ſuum.** Moſes etiam minatur Iudæis, ſi legem Dei violauerint forè illis deſuper Cælum æneum; **Erit inquit æneum tibi ſuper verticem Cælum.** Eiſdem verbis & minis alio in loco vtitur; **Erit tibi Cælum ſuper caput tuum æneum, & terra tua ferrea.** Iſaac quoque filio ſuo benedicēs aiebat; **Det tibi Deus de rore Cæli, & de pinguedine terræ.** Quæ loca à D. Baſilio Hexameron, & ab Ambroſio recenſebantur. Verū arbitror non proprie, ſed abuſiue, & per ſimilitudinem, aëris hanc partem, quam nubibus obuolui non ignoramus, Cælum ſæpius dici, nunquam autem vel raro firmamentum.

G R E G O R I V S Nyſſenus in Hexameron id aperte innuit.

Nam ſermo Scripturæ abutendo quibuſdam verbis, vnum quidem Cælum nominat terminum craſſioris aëris: quouſque etiam nubes, & venti pertinent, & alte volantium auium natura fertur: etenim etiam nubes Cæli dicit, & volucres Cæli: at non ſimpliciter hoc Cælum dicit, ſed cum adiectione etiam firmamenti: dicit enim; Edant aquæ reptilia animarum viuentium, & volucres volantes ſuper Terram circa firmamentum Cæli.

Quapropter ſententiam eam, quæ firmamenti nomine ſolam totius aëris regionem, & multo magis illam, quæ aëris infernam hæc tantum partem explicari cenſet, Cælis aſtrigeris minime intellectis, omnino erroneam, atque à Scripturis & Patribus diſſonam reputo. Idque mihi validiſſima ſit demonſtratio, quod Moſes Cælos firmamentum nuncupet, cum ait; **Fecit Deus duo luminaria magna, & ſtellas, & poſuit eas in firmamento:** ſed id enueleatius, cum locum illum ventilabimus, apparebit. Rurſum eã, quæ ſimul & celeftes orbes, & aëris omnem regionem capit, non ita propriam & accommodatam cenſeo. Decernendum igitur mihi ac diſſiniendum videtur, Diui Auguſtini & Patrum aſſertiones poſſe adinuicem abſque ingenti negotio conciliari, ſi ſtatuamus firmamenti nomine totum illud Mundi ſpatium intelligi, quo aſtrigeri Cæli concluduntur, atque ignis & aëris ſuperna pars illa, quæ ſtatibus à Sole attractis nunquam obruitur, nec ventis iactatur, ſed firma ſemper & inconcuſſa conſiſtit. Hanc itaque ſententiam ex illis ſic adinuicem ſedatis, ſimulque conſociatis aſſertionibus emergentem, vel potius enaſcentem, tanquam tutiorem ac præſtantiorem amplexandam eſſe arbitror. Non pauca verò id mihi perſuadent. Primò nanque Scripturarum ſacrarum teſtificationes quæ de firmamento ſunt, mirificè conciliari, planaque fieri hæc aſſerta interpretatione conſpiciuntur. Quamobrem cum in ſpatio præſato duæ protèdantur regiones, ſuprema, & infima; ſuprema Celeftium eorum corporum, quæ niſi per lumina ſplendefcentia nobis conſpicua non ſunt; infima autem regio ignis aëriſque, vix à nobis ex intercapedine perſpectorum: De ambabus intellexiſſe Scripturas puto, nimirum quandoque de vtraque ſimul, interdum autem de ſuprema tantum, quandoque verò de inferna, ea proſecto ſerie, vt cum ter præcipue in hac Orbis prognati enarratione firmamenti nomen intexerit, & memorarit, prima vice pro firmamento, omnem ſimul regionem, tam ſupremam, quam infimam acceperit, nempe cum dixit; **Fiat firmamentum.** Secundo loco firmamenti nomine ſupremam tantum, cum adiecit in opere quartæ diei; **Et poſuit eas in firmamento**

Ezech. 1.

Gen. 7.

Plat. 146.

Zach. 8.

Deuter. 28.

Leuit. 26.

Gen. 17.

Hom. 3.

Lib. 2. c. 3.

Firmamenti
Cælos ignem
atque ſupremam
aëris partem
proprie ſignificat.

Tria in mu-
nere firma-
menti neces-
saria.

mento Coeli: quod certè de aëre perhiberi nunquam potuit. Tandem infimam intellexit, quando diei quinti gesta explicans adiunxit; Et volatile sub firmamento Coeli. Aues siquidem ad aërem illum purum nunquam pertingunt, seu transcendant. His profecto omnibus D. Thomas consensit. Rursum suadet id mihi summopere, quod munus firmamento ascriptum disjungendi aquas ab aquis, firmamento seu spatio huic ex corporibus coelestibus, & aëre puro flatibus terræ nunquam obruto, magis quam Cælo stellifero tantum, seu aëri tantum conueniat. Tria siquidem firmamento, ut aquarum sit interstitium, necessaria comprobantur. Alterum quod situ sit medium inter duo extrema, nulli extremorum admixtum; Alterum quod nullo alio corpore interfecto, seu medio, & aquas quæ supra sunt vehat, & quæ subter, ipsi immediate subsistant. Tandem quod sit adeo intransgressibili substantia præditum, ut nec supernæ ad infernas desilire, nec infernæ ad supernas scandere queant. Cælum autem, quanquam proxime super coelestes aquas ferat, & disjungat, non proximè attamen fluxiles & terrestres quæ terre incumbunt, sub ipso sternuntur. Aër vero solus nullam earum nanciscitur conditionem. Primò enim medius non est, cum supra nullas ferat aquas, sed omnes vel intus concludat, vel subter ambiat; Neque expers est aquarum, quin immo perennis earum sedes censetur, cum in eius utero imbres, pluuia, omniumque vaporum genera progignantur. Tandem nec paries intransgressibilis, cum aquæ per eum decendant, atque ipsi commisceantur. Verum si firmamenti nomine spatia amplissima Cælorum, & aëris superni intellexerimus, certè & proximè diuidet aquas ab aquis, quod supercoelestes in dorso vehat, terrestres autem nullo interfecto corpore ipsi subsistant, nec ullis commisceatur aquis, nec ab ipsis penetrari possit. Quod verissimum conuincitur, & præcipue si Chaos ipsius inconditam figuram, quam secunda die gestabat, perpendemus. Tunc etenim si sub Cæli supremi ambitu aquas supercoelestes, super terram verò aquas vndique eam ambientes, & ampliori quam in Diluuij colluuiione exundantia illam obruentes, collocamus, ignemque & aërem (ut ex sententiâ Patrum iam diffiniuimus) super eam molem aquarum incongestam iam diffusos statuimus, in ea certè Chaos specie, & indistincta dispositione, aëris regio infima quæ tunc aquis occupabatur, inter aquas, & aquas media esse non poterat. Congeries verò illa cælorum, ignis, atque superi aëris, inter aquas, & aquas egregie tunc interiacebat, quemadmodum & nunc interponitur, si vapores, & fluitantes aquas aquarum terrestrium nomine intelligi decreuerimus. Tandem firmamenti nomine capiendam esse eam coacervationem corporum celestium, ignis, aërisque, nulla crassitie vaporum condensati, ipsa nominum vis, & emphasis satis persuadet: firmamenti enim nomen singulariter id demonstrat. Quod ut euincam, prolixior mihi de uoculæ huius significatione sumenda est disceptatio, eo magis quod ab aduersarijs huius nominis significatus tanquam sententiæ ipsorum non nutans basis diripiatur, atque ad suam ipsorum muniendam sententiam pertrahatur.

Quid Hebraea vox Rachia significet.

Vocula Hebræa est Rachia, seu Rachia, seu Raquia, siue Raquia. Hanc vocem Septuaginta interpretes græce reddiderunt. *σφιμα*. hoc est solidum, & Interpres noster translulit Firmamentum. Rabbiorum nonnulli, & nuperi Doctores, Caietanus, Lusitanus, Steuchus, Vielmus, Pererius (ut referebamus supra) vna consensione tradidere, Rachia non solidum, seu firmamentum significare, quemadmodum Septuaginta, & Editio nostra verterunt, sed extensionem, à voce *Rachal*, quod est extendere: adeo ut vox hebræa Rachia Firmamentum, aut solidum immerito reddatur.

Quid ego arbitrer tot diuersis Doctorum nuperorum a trestationibus circumseptus, maxime hebraici Idiomatis ignarus vix proferre audeo, a tramen cum vox Raquia ab eruditibus in plures distrahatur sensus, non ita ratam, exploratamque esse alteram significationem reputo; quin & Septuaginta ac Interpretis nostri non tutam existimè versionem, qui non Expansionem, sed Firmamentum, seu solidum transtulerunt.

LIPPOMANVS in Catena hæc habet, ut referebamus.

Fiat firmamentum in medio aquarum, &c. quod nos firmamentum dicimus, hebræicè Rachia Græcè *σφιμα* dicitur. *Rachia* autem tam firmamentum, quam extensio interpretari potest, utpote à *Rachaa* verbo descendens, quod extendere, seu expandere, stabilire, seu firmare significat. Primi ergo Septuaginta interpretes Cælum *σφιμα*, id est firmamentum nuncuparunt, aut eius soliditatem, atque duritiem, immuere, quæpiens, vel stabilitatem.

tatem, quam in suo situ accepit à Deo. Hebræi autem magis extensionem dixerunt, ad illius porrectionem, dilatationem, ac diffusionem aspicientes.

Et quanquam nonnulli refragentur Lippomani auctoritati, quasi exempla opportuna ad suam constituendam sententiam non deduxerit; sufficit attamen mihi, & ex nuperis eximium comperisse Doctorem, qui editiones insignes Septuaginta, & nostram non reiecerit. Amplius autem non ita huic textui à nuperis deducto innitendū duco, quin existimemus, & Septuaginta interpretes forsità codices habuisse non minoris notoris, auctoritatis, & antiquitatis, qui loco vocis *Rachia* aliam contineret, quæ rectius *σφιμα*, seu solidum verti posset; vel etiam hunc ipsum textum, quem nuperi nunc proferrunt, qui consimilem vocem habuerit, apud ipsos Septuaginta interpretes extasse. Testificationem profecto aliquam ab his nuperis, qua textum Hebraicum, quo nunc ipsi vtuntur, priscum illum ac vetustum esse à Mose, seu ab Esdra editum, purumque & intactum, ac nullo vitio labefactatum extare demonstraretur, auidius desiderarem. Vereor siquidem textum illum, seu temporum iniuria, cum ille omnium sit antiquissimus, & Israëlita gens excidia sæpius, captiuitates, atque desolationes perpeffa sit, sedesque frequentius immutarit, seu Typographorum inscitia, præsertim quia Hebraici characteres singulares sunt, exaratuque difficiles, cunctisque nationibus peregrini; seu Rabbiorum Hebræorum versutia, quorum ingenium quam prauum sit, maximeque in Christum infestum, omnes norunt; adeo esse adulteratum, ac deprauatum, ut non minoris auctoritatis nobis esse debeant septuaginta interpretum, & vulgata nostra editiones tanquam à certiori textu eductæ, seu minus deprauato excerptæ. Quapropter cum omnes editiones æquè vitiatæ esse possint, nescio quare Hebræa, ut purior cæteris sit præferenda. Accedit, quod Septuaginta interpretum versio, tum Synagogæ, tum Ecclesiæ nascentis iudicio summam, ac longè super ipsam Hebraicam editionem sibi auctoritatem vendicavit. Nam à captiuitate Babilonica vsque ad D. Hieronymi tempestatem semper fuit ab Hebræis primum, & à nostris deinde ut præstantior recepta; quin immo Christus Dominus noster & Apostoli, cum sacrarum Scripturarum testimonia adduxerunt, secundum eam editionem ipsa protulerunt. Editio verò nostra ex Ecclesiæ Romanæ vsu, ad quam Scripturarum delectus spectat, mirificam nacta est existimationem. Ex quibus omnibus colligo, versiones Septuaginta & nostram tanta pollere auctoritate, ut ab his ad eam vetustam, ac penè sepultam Hebraicam confugere, sit à conspicuo fonte, ad turbidum cænosumque ineptè pertransire. Accedit auctoritas Græcorum Patrum omnium, Gregorij Nazianzeni, Nysseni, Basilij, Origenis, Theodoret, Cyrilli, Damasceni, Chryostomi; Et Latinorum, Augustini, Ambrosij, atque cæterorum ferè omnium in indagandis Scripturarum sensibus solertissimorum, & præcipue Hieronymi, qui & eruditione linguæ Hebræicæ, & sanctitate nuperos nostros longè præcellit. Auctoritas, inquam, tantorum Patrum, qui nunquam hoc loco firmamenti nomen, ut quid solidum dicit, refutarunt. Nunquid fortè his Patribus textus hic, qui Rachia habet, defuit? & si ipsum habuerunt, nunquid eius vim, atque significationem non intellexerunt? Non possum certè non commisereri his nuperis, qui ita facile ab editione nostra, & Septuaginta recedunt, quasi vetustate exoleuerint. Misereor quod Septuaginta interpretes, & D. Hieronymum carpere, Patrumque doctrinam vetustam nouitijs Commentarijs inficere præsumant, quasi id nihil esset negotij, vel in vetustorum parui pendenda auctoritate occaluerint. Verum estò translationem Septuaginta, & nostram adulteratas esse, vocemque *Rachia* non firmamentum, sed extensionem Latine reddi debuisse: Cum extensio ipsa, ut primum edocuit Caietanus, & ab ipso furrupere Lusitanus, Vielmus, & alij, quatuor modis contingat; contusione, qua ferrum malleo in latissimam laminam extendi conspiciamus; rarefactione, eo pacto, quo aqua gelida calore intumescens excrescit; Incremento, siquidem & infantium corpora dum augentur, sensim extenduntur & corpulentiora fiunt; postremo expansione, qua serie Cortina, seu Tabernaculum complicatum, conuolutumque exfoluitur, explicatur, & extenditur: sciscitor ab eis, quænam extensio illa extarit; extemploque eos in diuersas adeo rapi sententias conspicio, ut in seipos verso prælio mutuis vulneribus confodiantur, simulque cuncti mox concidant. Caietanus, Steuchus, & Pererius, extensionem hanc, seu expansionem

Textus Hebraicus non omnino incorruptus.

Editio Septuaginta interpretum & nostra maxime sunt auctoritatis.

Commen. in Gen. cap. 1. Extensio quatuor modis fieri potest.

tionem ad instar Cortinæ, seu Tabernaculi effectā fuisse censent; sed diuersa repugnantique sententia. Caietanus, quia mirifice quod extenditur amplificatur, hanc expansionem nil aliud fuisse maluit, quam Cœlorum, ignis, & aëris ad amplitudinem, quæ nunc pollent, reductionem.

Stenchus verò aëris fuisse ex aquis ardentissima Solis luce attractionem. Pererius ex ea nebulosa materia, quæ totum Chaos obtegebat Dei virtute aëris extensionem; sed à cæteris mox eliduntur.

Vielmius primò contra Caietanum Lectione decimaquarta, hanc profert argumentationem. Determinatā formam determinata quantitas, cæteraq; accidentia, quæ ab ea emanant, è vestigio consequuntur. Cæteri si elementa specificis formis prædita iā emerferāt, interminata esse nō poterāt. Deinde si interminata erāt, certè infinitatē præfererent: nō igitur postea sūt extēsa, aut explicata, aut expāsa, sed cōtracta, cōplicata, & angustata.

Contra Stenchum cæteri insultant, asseuerantes vt axioma certum habendum esse cum Patribus, Doctoribusque reliquis omnibus, aërem cum alijs elementis in exordio temporum profusisse. Pererius sententiam mox mutauit, aëremque cum cæteris elementis in primordijs temporum manasse asseruit. Lusitanus amplius Rachiah extensionem ad modum laminæ mallei contusione deductæ significare edocuit, vt supra relatam est.

V I E L M I V S hanc pariter interpretationem ita redarguit, Lectione quarta decima.

Primum quia David indicat eam fuisse expansionē, nam ait; Extendens Cælum sicut pellem, vel sicut cortinā. Porro autē pelles & cortinæ extenduntur explicatione, & expansione, non contusione. Rursum, nulli perspicuum, dū perspicuum manet, ductile est; ac præterea nullum ductile est perspicuum. Vitrum enim, cum liquecit, & ducitur, desinit esse perspicuum. Porro autem corpora, quæ firmamenti nomine venire existimantur, Cæli videlicet, & aër, perspicua sunt: non est igitur apta similitudo, quæ extensa ea fuisse ait ad modum laminæ mallei deductæ. Amplius causa, quam obrem metalla contusione deducuntur, humidum vntuosum est: Nam quæ humidum est, iētibus, & percutienti cedit; quæ verò vntuosum prohibet, ne discontinuitas, aut etiam intercessio facillè obrepit, quemadmodum Magnus Albertus libro tertio de Mineralibus, capite tertio, scribit: at, verò nec humiditas, nec vntuositas Cælis reuera adsunt: translatio illa igitur apta non est. Postremò Iob fusionis tropo vsus est, non autem contusionis, cum dixit Cælos tanquam es fusos fuisse.

Tandem Vielmius Lectione quartadecima, extensionem eam non per modum rarefactionis, aut expansionis fuisse, neque ad instar contusionis, sed potius auctiois, non quidem substantiæ, vel quantitatis aut molis, sed magis nuper inditæ qualitatis & virtutis, quasi ab opifice hoc die nacta sint corpora cœlestia, vt solidiora, atque fortiora redderentur, vt nedum aquis superpositis cederent, & citra vllum incommodum naturæ ipsorum eas sustinerent, immo velut traditum illis depositum tandiu aquas conseruarent, quousque opifex illas ab eis repeteret. Sed meo iudicio ea argumentatione, qua Caietanum Vielmius infestarat, ipsius quoque labefactatur, atque infirmatur assertio. Si quidem si determinatam formam cætera accidentia, quæ ab ea emanant, è vestigio insequuntur, cum robur & soliditas, accidens, affectioque sit à forma profiliens; certè & ipsam cœlorum substantiam mox prosequuta est. Corruit igitur sententia Vielmij ea ratione, qua Caietanum opprimere existimarat. Quapropter assererem ego, ex firmamenti nomine, seu ex vi, & emphasi illius, dato quod expansionem significet, id ipsum indicari, quod Septuaginta, & editio nostra per solidum explicare maluerunt. Vocem quoque Rachiah, seu expansionem mirifice fauere nostræ sententiæ, quæ firmamenti nomine cœlestia corpora etiam accipit, asseuerare non dubito; arbitror si quidem cum Lusitano, expansionem eam posse ad metalli contusi instar effectam nuncupari, ea potissimum Iob auctoritate accedente, qua Cælos vt æs fusos testatur. Nec argumenta à Vielmio illata multum officiant Scripturæ, siquidem auctoritates, quæ Cælum sicut pellem, seu cortinam extensum produunt, non structuræ, seu emolitionis Cæli modum, & feriem, sed formam, seu figuram Cœlorum iam emanatorum explicant. Sic enim Patres ea loca interpretantur. Amplius Deum, quasi artificem, seu fabrum Vulcanium malleo Cælos, vt ductiles humidi vntuosi ope cōtrudisse, nemo eruditus asseret vnquam, sed potius sua virtute ex elementorum summmitatibus eos cōflasse

vnico

Cælum expansionem ad instar metalli contusi.

vnico momento, ac modo nobis impercepto, adeo vt repente hac mirifica specie, qua nunc uisuntur, ornati ac venustati apparuerint: quamuis nos, sicut æs malleo tunditur, & extenditur, sic ipsos contusos ferè, atque in tenuissimas laminas extensos imaginemur. Et hæc pro Lusitano satis. Verum posito insuper extensionem eam, non modum contusionis, sed extensionis cortinæ, atque tabernaculi importare, quænam ratio deinceps cogit, ut potius aërem, quam Cælum per expansionem conditum perhibeamus? Immo expansione illa Cœli potius emolitionem, quam aëris manationem significari contēderem, nam sicuti ipsi aërem ex aqua extractum censent, ita ego ex elementis extricatum atque expasum fuisse Cælum existimarem; neque etenim minus quam aër in aquis Cælum in elementis obuolutum, & complicatum, delitescerebat. Sed quod magis ad rem facit, Cælum & non aërem ad instar pellis seu tabernaculi aut cortinæ expasum nūc suspicimus, prout egregie David in Psalmo ceteresimo tertio, & Esaias cap. quadragesimo testantur; quoniam pelles & cortinæ, sine tabernacula extenta firmitudinē, atque soliditatē quandā præferunt, uti & Cœli retinet, & nō aër, qui vndiq; semper iactatur, & permouetur. Ex his igitur omnibus tum voce firmamenti in Græco, & Latino Idiome, tum etiam uocula Rachiah hebraica, Cælos astrigeros decentius, quam aërē significari, demonstratum esse arbitror.

Quid firmamenti nomine accipiendum sit, cum quasi præludio, & apparatu diffinierimus: institutum nostrum iam exoptulat, vt promissa absoluentes quid hoc secundo die à Deo effectum sit, profundius perscrutemur.

Reijciendæ sunt igitur primum illæ assertiones, quæ Patrum contempta doctrina atque authoritate post tot sæcula in Ecclesiâ irreperunt. Principiò (vt neglecto eo ordine, quo progressus sum in eis recitandis, incedam) sententia Thomæ in Postillis, Bonauenturæ, Catherini, & cæterorum, qui octauam sphaeram stellis insignitam inerrantibus secunda die congestam fuisse autumarunt, facillime elidi, & sine vlllo discrimine refelli potest. Primum quoniam nupera est, tantumque abest, vt Patres eam sint insecuti, vt etiam nullus eorum ipsam memorarit. Sententiæ autem, quæ inueterata Patrum authoritate non muniuntur, recentiorque emerferunt, facillè proferuntur; indignum nanque ac nefarium prorsus auditu est, Patres illos præstantissimos, Ecclesiâque tot sæculis extasse, non germana Scripturarum interpretatione agnita, atque penetrata. Deinde quod assertores huius sententiæ Cosmographos potius, quam Scripturas & Patres, in firmamenti acceptione sectentur. Amplius placitū huius fallaciosas ambages contextus ipse Mosis, & Scripturarum euincit, cum firmamenti nomen pluribus alijs locis repetat, nec vnquam pro octaua tantum sphaera illud desumat, quemadmodum supra demonstratum est. Præterea nulla se offert ratio, cur Deus magis octauam sphaeram, quam reliquos orbes Cœli appellarit, cum dixit Moses; Vocauit Deus firmamentū cælum: nam Cœli nomen cunctis cœlestibus sphaeris æquè ascribi potest. Sed si firmamētī nomine octaua tantum sphaera hoc secundo die effecta significatur, verificari ægre valet, quod diuiserit aquas ab aquis, nisi ad metaphoras confugiamus, prout ipsi repente cōfugiunt aquarum nomine, Cælos Crystallinum, & Saturnum interpretantes; quæ à vero sensu quantum labantur, suo loco demonstrabimus. Insuper si primo die omnes orbes suis decorati luminibus, vt isti asserunt, excepto sydereo Cœlo promanarūt, quid quæso firmamentū illud seiunxit? Nunquid fortè supernum aqueum Cælum à Saturno discreuit, nonū extollens, & septimū deprimens, vt aliquem sibi ipsi opportunum locum pararet? At hæc omnino commentaria sunt & fabulosa. Tandem cum vniuersi orbes in vnā naturam congruerent, vt quid Deus primo die cæteros condidit, hunc autem in secundum diem reiecit. Et si Deus secundo die sydereum Cœlū tantum post reliquos produxit, quid eo loco, in quo ipsum compactum est, extabat? Nunquid vacuum? sed vacuū horret natura. Nunquid elementum? sed inter cœlestia corpora ex quinta essentia, vt ipsi arbitrantur, congesta, nullum interfertum considerare potuisset elementum. Nunquid aliud corpus cœlestē? sed quid ipsi post euenit? quonā sublātū est? Nūquid ipsa corpora cœlestia simul cohærebant? At illa fluxilia non esse, vt condensari, atque coarctari possent, seu dilatari, exploratum est. Verum si iam conditi orbes, saltem ab exordio primæ diei sine firmamen-

Quod fuerit secundæ diei opus.

Reijcitur sententia Catherini.

Secundæ diei opus nō fuit octaua sphaera tantum.

Ecc to, vt

to, vt ipsi astruunt, mouebantur, quæ cōcinnitas, seu proportio motui Cœlorum inesse poterat, cūm Cœlum præstantissimum deficeret? Vel igitur hæc commentitia sunt, & pro arbitrato prolata, vel saltem fundamentis nutantibus ac titubantibus innixa: quare etiam facillime euertuntur, & corruunt.

A Lyrano delatæ assertiones in eo Patribus assentiunt, quod firmamēti nomine congeriem corporum cœlestium interpretantur: In eo autem dissentiunt, quod ipsa hac secunda die non conflata fuisse decernunt, sed qualitatem tantum quandam ipsi superadictam constituunt. Quod haud probè dictum reputo. Primum quoniam quæ sex diebus gesta sunt, res subitāficæ fuerunt, non autem ex ijs quæ accidētia nuncupantur, prout etiam reliqua cæteris diebus effecta ventilantes facillimè percipiemus. Absolutas siquidem Mundi partes vnaquaque die congeffit Deus. Nec est cōcinnitas comparatio inter Dei opera, & ea quæ à natura, vel arte proferuntur, in quibus Scriptura qualitatum accidentiumq; additamentum, effectiōnem interdum appellare consuevit. Rabini Samuelis placitum cum Vielmij sententia proficiscitur. Quapropter & cū ea mox eliditur. Sententia altera, quæ hac secunda die collatum Cœlis robur ad præseruanda regendaq; elementa, asseuerat, imbecillis, & fictitia est, atque in angustias redigi potest; si quidem si Cœli id virtute naturæ, seu lucis, & motus consequuntur, certe tūm id nati sunt, quando ipsis natura est communicata, vel lux, & motus superadictus. Aegidij sententia, quæ ancipiti diffinitione vel octauam spheram, vel omnes stelliferos orbes secundo die non conditos, sed ex inito motu proprio, & retrogrado, à supremo Cœlo seiunctos fuisse astruit, vti nulla ratione, ac autoritate suffulta facillime contemnitur, & rejicitur. Primum enim singularis spontanea ac nouitia est, nec ab ullo Patrum insinuata. Deinde fundamentum non adeo tutum iecit, quando vniuersam cœlestiū orbium compagem in primordio temporum conditam supposuit, id nanque omnes ferè prisca Patres abnuunt, nec ipse vnica saltem argumentatione illud muniuit, vel cōprobauit. Dein octauam spheram, planetaresque orbes secundo die proprias auspiciatos fuisse conuersiones, cuncti Patres inficiantur, neque vlla Scripturæ autoritate, aut vlla ratione firmatur. Nam si spherarum volubilis latio est propter sydyus, vt quid secundo die suas lationes exorsa sunt, si Sol, Luna, astraq; quarto tantum die, vt essent signa in tempora, ac dies, & annos, emanarunt? Ocio sa profecto, ac superflua fuisset illa orbium circumlatio, nec ex ea influxus uix prodire potuisset. Adicias, quod exile nimium secunda diei opus extasset, nisi in ipsa recens aliqua res substantifica, vel saltem recenti prædita figura profiliisset. Tandem importuna, extorta; videtur hæc interpretatio, Fiat firmamentum, id est, fiat motus in firmamento. Nunquid motus Cœli firmamentum est? Verum indigna hæc sunt, vt ea prolixiori disceptatione confutemus.

Steuci sententia, quantum ad ea, quibus aërem firmamenti nomine gaudere astruit, à vero recedere non attestor, tamen si firmamentum aërem tantummodo significare nō assentiam, cūm diuinas Scripturas, sanctissimosq; Patres, vt supra iam deductum est, aliter sensisse perspiciam. Quantum verò ad id, quod aërem hoc secundo die manasse tradit, quæ sententia adeo probata & comperta ipsi visa est, vt stolidos, & contentiosos eos, qui secus opinentur, existimandos dicat, tanquam ei soli Scriptura, ratio, & experimentum suffragentur, nimio ausu prolatum arbitror. Ego siquidem non aliorū doctrinam reprehendendi, nec propriam ostentandi libidine, sed Patres solummodo defendendi gratia, aërem non secunda die manasse, nec ex aquis elici exeriue potuisse, nec Solis ardentissima luce constari quiuissse, phisica ratione, & methodo, seu via demonstrare aggredior. Primum Philosophi omnes tam Platonici, quam Peripatetici, ex insitarum elementis qualitatum ratione elementa ipsa seorsum esse unum sine altero non posse diffiniunt, & merito. Quinimodò ex hismet qualitatum oppositionibus Arist. secundo Cœli, & Plato in Timæo, (quos omnis Philosophorum acies subsecuta est) corpora simplicia & esse quatuor, & consimul orta demonstrant. Amplius aërem primordij temporum à Deo productum non una rudi forma præditum, sed elementis fuisse cōmixtum asseuerarunt, Basilii, Ambrosii, Ioannes Damascenus, Seuerianus, Origenes, Chrysostomus, Theodoretus, Rupertus, Hugo, Strabus, Magister, D. Thomas, Caietanus. Præter hos Augustinus, Gregorius Nazianzenus, Gregorius Nyssenus,

Gre-

Gregorius magnus, Philo, Acacius, quorum nullus vnquam aërem secundo die conditum prodit, ac præter Pererium, qui statim producta sententia hac, ab ea defecit, solum Steuchum huius placiti assertorē præcipuum propugnatoremque acerrimum comperio. Iunilius, qui à terra ad Empyreum aquas cum Steucho inundasse censuit, aërem in terræ hiatus insitum tradidit. Tertullianus, Theodoretus, Diodorus ex vetustis, Vielmus ex nuperis, spiritum Domini super aquas delatum, aërem interpretati sunt. Quapropter placitum hoc, quod aër, seu ignis & aër secundo die manarit, tanquam singulare prorsus ab omnibus tūm Philosophis, tūm Patribus, tūm Theologis deuatur. Deinde cum aëris nomen conspicuum, clarum, Mofi non defuisset, quorsum metaphoricū mutare? Et cūm dicere potuisset, Fiat aër, quorsum dicere, Fiat firmamentum, seu fiat extensio, & expansio? Hæc enim omnia tanquam cōmunia etiam quid diuersum ab aëre significare potuissent. Ex aquis totum elementū aëris esse elicitū, erutumque nullus nec Philosophus, nec Theologus annuet, nisi ex prodigio. Non ignorant siquidem Philosophi mutuā adinuicem elementorum contiguas in partibus transmigrationem, dum semper vicissim attenuantur, & colliduntur, sed vniuersam vnius elementum molem, atque congeriem ex alio gigni potuisse nunquam concedent. Tunc siquidem aër nec elementum, nec corpus simplex dicendū esset, si ex alio congestum cerneretur. Theologi pariter omnes quatuor simplicia corpora à Deo simul ex nihilo producta decernunt. Rursus aërem ex aquis ardentissima Solis lampade exortum fuisse, cōmentitium est: cūm omnes, tam Græca, quam Latina Ecclesiæ Patres, vsque ad D. Thomæ tempestatem, Solem quarta tantum die exilijisse iuxta Mofis dictū diiudicant. Atque eo magis, cūm nec D. Thomas, neque sectatorū nuperorum alius, Solem ipsum ardentiori potentiori luce præditum, quàm nunc sit, prodijisse diffiniant. Insuper Deum creationis opus, sola sui virtute, non Solis, neque alterius secunda causa ministerio partasse, omnes vna consensione, atque admiranda conspiratione decernant. Deinde, si ex motu, quo aër atteritur, ac tenuatur, seu ex radij repercussione à terra, & aqua in aëre Sol exurit, ac calefacit: qui ardor? qui calor? quæ attritio? quæ attenuatio? quæ repercussio esse poterat, quæ aër cūm non esset gigneretur, si vniuersa vsque Lunæ orbē aquæ contegebant? Aniles fabulas hæc certè sapiunt, & sicuti nulla ratione munita produntur, ita etiam nullo negocio prosternuntur. Sed neque quia aër (inquit Steuchus) non esset, Solis lux calere, & radij non poterant, nam hi in aquas infigebantur, ordo autem est alius post res creatas quotidianus infecutus. Sed vt quid Steuce ad miraculorum Asylum confugis? aderant aquæ certè, in quibus radij infigi poterant, sed in Sole & aquis requisita intercapedo non aderat, neque etiā aderat aër, in quo radiorū ipsorum refractio efficereetur. Si autem miraculosa existeret illa Solis efficacia, & ardor, poterat vtique summus ille rerum omnium parens & conditor Deus id ipsum absque Sole efficere, si Sol non naturali, sed diuina vi vrebat, atque torrebat. Quod ex D. Augustino adduxit Steuchus, id Beatissimus Doctor non ex sua sententia protulit, sed disceptans quomodo aquæ supercœlestes illic consistere dicerentur, hanc induxit sententiam, mirificeque eam in hoc commendauit, quod difficultatem cœlestium confessionis aquarum effugerit: Non tamen eam prosequutus est; cum ipse (vt ex eius doctrina elicit Beda, & Strabus) aquas super Cœlos elatas asserendum esse ex Scripturarum auctoritate concludat, ex quibus ipsum firmamenti nomine Cœlum excepiisse perspicuè demonstratur. Id ipsum omnino de Eucherio dicendum. Quantum ad D. Thomæ sententiam spectat, fateor me libenter Thomistarum aliquem eruditum auditorum, qui mihi de secundo diei opere eius assertionem, ac mentem declaret.

Superest mihi, vt inualidis aduersariorum obiectionibus satisfaciam. Moses (inquit Steuchus) Cœlorum memoracionem non habet, quoniam sensui non patent, & de sensu perceptibilibus tantum geniturā tradendi munus assumpserat. Quidnam ego huic insulsa rationi proferam? Possum equidem cum multis Patribus, præcipuè cū D. Augustino asseuerare, Mossem de omnibus creaturis, tūm sensilibus, tūm spiritalibus pertractare; Sed dato, quod Mundi tantum sensilis genesim enarret; num corpora celestia partes sint Mundi, machinæ que huius, num sensibus nostris appareant saltem astrorum respectu, num cognita sint, & perspecta ineruditis etiam, ingenuo lectori diuidi-

Eccc 2 candum

Lyran assentiunt exploditur.

Sex dierum opera substantie non accidentia fuerunt.

Refellitur alia sententia.

Aegidij opinio repudiatur.

Steuci sententia oppugnatur.

Aer non manauit die secunda, neque ex aquis exertus est.

De Cui. Dei lib. II.

candum relinquo. Duo nomina, inquit, Rachiah, & Samaim aërem denotant, non Cœlos: De voce Rachiah iam supra dictum est: De Samaim autem hoc vñ accipias, quòd si Cœli ex aquis congèsti sunt, seu aquas supercœlestes super dorsum ferunt (quæ admodum inferius reiecta Peripatetica commentatione ex Scripturarum & Patrū sententia euincemus) certè & corpora cœlestia Samaim, quasi ibi aquæ, nuncupari potuerunt. Adicias, quòd si Samaim quid mirificum significat (vt cum Lusitano iam adnotauimus) mirifice profecto nomen hoc cœlestibus competit corporibus, quibus nil excellentius, nil mirabilius. Adiciebat tertio loco Steuchus, quòd natura in rerum ipsarū manatione exposceret, vt post Solem flagrantem desuper mox in aquarum mole aër gigneretur. Ordinem hunc, haud equidem naturæ, seu descriptionis Mosis ordinē, quin potius ipsiusmet Steuci excogitatum, atque inuentum censeo. Naturæ profecto ordinem perlepidè præter cæteros digessit Nyssenus: isque erat, vt elementa primū corpora simplicia prodirent, deinde ex ipsis cætera conficerentur. Ordo autem descriptionis Mosis is fuit, quem Patres interpretati sunt, & non quem Steuchus ipse recenter inuexit. Quòd verò existimabat aquas tertia die non potuisse in Pelagi finibus constringi, nisi aër secundo die effectus fuisset, existimare hoc poterat secundū id genus Chaos, in quo aquas vsque ad Empyreum scanfisse effingebatur, sed & cum Patribus; nempe Iunilio, & pluribus alijs asseuerare potuisset Steuchus, ex ea immensa aquarum exundantia, partem super Cœlos elatam, partem in Cœlis construendis absumptam, partemq; subsidente terra non conflagratione, sed condensatione coactam fuisse. Quòd autem postremo loco assererat, esse interstitium inter aquas, & aquas, non Cœlo, sed aëri conuenire, longè à veritate recedit. Cùm enim firmamentum, vt dixit Ioannes Chrysostomus, aliud non sit, quàm paries quidam, & interstitiū in medio sitū, diuidens aquas ab aquis, firmamentoque ob id competat medium consistere inter extrema, atque intransgressibile permanere: Cœlum certè, & non aer, paries, & firmamentū dici potest, cùm desuper gerat supercœlestes aquas, terrestresq; subternat, & terminus sit, quæ ipsæ transgredi nulla ratione queant. Aer verò terminus non sit determinans; sed sedes aerearum impressionum, quarum profecto cum aquis super terram labentibus non modo continuatio est magna, verum etiam eadē prorsus in vtriusque natura spectatur. Dum autem quærit, quæ cognatio, & quid finitimum sit Cœlo cum aquis, nam supra Cœlum nulla sunt aquæ, sub ipso autem fluxiles aquæ tanto intervallo à Cœlo seiungantur. Respondeo, Steuchum ipsum Mundanæ machinæ dispositionem non secundum Scripturarum, & Patrum doctrinam, sed secundum Philosophicam rationem desumpsisse. Duplex siquidem est machinæ huius congestionis: ordo. Philosophi enim Peripatetici post Regiam Deorum (si tamen illam norunt) quæ nobis Empyreum est, nullis aquis interfertis Cœlos ex quinta essentia conflatos, atque in octo orbes diuisos astruunt. Inde ignē, aërēq; super hanc terrā & aquā labentē spherā constituunt. Patres autem, Theologi; nostri post Empyreū, si cū Clemēte, Philone, Origene, Claudiano, Diodoro, Iunilio, Strabo, & cæteris, seu post Empyreū & supremū orbem Mundum concludentē, si cum Basilio, Ambrosio, Theodoro, & alijs Cœlorum dispositionē statuamus, aquas supercœlestes, seu fluxiles, seu glaciales, seu vapores collocant. Inde firmamentū, Cœlum scilicet astrigerum in plures circulos secatum; subinde ignem, & aerem purum nulla aquarum impressione vnquam confertum. Tandem aeris regionem aquarum sedē ipsi terræ, aquisque defluentibus connexam. Si igitur Peripateticam dispositionem prosequamur, certè inter Cœlos, & aquas nulla erit cognatio, nulla similitudo, nullum confinium: At si Patrum structuram amplectemur, profecto Cœlum potius quàm aer interstitium dici poterit, maximè si firmamenti nomine Cœlorum, ignis, & acris puri congeriem capiemus. Tunc siquidem nullo interiacente corpore firmamentum hoc supra, & sub finitimum erit aquis, & non aer, qui sedes est aquarum, vt dicebamus. Maximè si hoc vnum obliuioni non tradamus, aquas hoc secundo die vniuersam hanc regionem, quæ nunc sedes est aquarum, atque impressionum, exundasse, purique fortasse aeris superficiem vsque conscendisse. Ego autem (derideant licet Steuchus, & nuperi) cuncta Aristotelica placita abiurare, contemnereq; malo, quàm à Patrū doctrina transfusum digitū recedere, ratus ipsos Mosis, Scripturarumq; sacrarū, à quibus omnis cœlitus

Hom. 3. in
Gen.

cœlitus reuelata doctrina distulit, mentē fuisse consecutos. Sed hæc cōtra Steuchū satis.

Caietani sententiam, Vielmus (vt dicebamus) his iam confutauit. Primum si determinatam formam determinata quantitas euestigio consequitur (ait Vielmus) quemadmodum corpora inter Empyreū & aquā spheram interiecta in primordio temporum specificis formis absoluta prodire, ita & absoluta, requisitaque quantitate, seu amplitudine manasse censendum est. Deinde quòd si interminata erant, infinitatemq; præferrebant, igitur potius angustata, quàm extēsa fuere. Sed meo iudicio Vielmus Caietani mentem non est assecutus. Caietanus siquidem existimauit Mundum vnico momento fuisse conditum, hæc autem enarratione non tradi hæc, quasi quòd prius, & post emerferint, sed veluti diuersa, quæ post, & prius, non secundum essentia, seu emanationem, sed secundum rationem percipi possunt. Verum illud me à Caietani sententia abscedere cogit, quòd ex doctrina eruditissimorū ac sanctissimorū Patrū, quæ à summo rerum conditore vnoquoque die gesta sunt, non inter ea quæ alteri accidunt & inhærent, sed potius inter ea quæ ex seipsis consistunt, enumeranda arbitrer, maxime cū semper verbo Fiat, Fecit, & Factum est, procreata illa Sanctus Vates enarret. Quare secundæ diei opus ipsa Cœlorum congeries certe fuit; & fortè aëris puri ignisque non extensio, sed depuratio addita est, quemadmodum supra fufius demonstraui.

Vielmij assertio, quæ soliditatem roburque Cœlis hac secunda die adiunctam edocet, suomet fundamento mox ruit. Si enim formam è vestigio consequuntur cuncta accidentia, quæ à forma manant, certè & densitas Cœlorum, suamet formam sunt in secuta eo magis quòd Cœlos tanquam æs fusos tradat Scriptura. Deinde cū singulare, recensq; sit hoc placitum, non est, cur à tantorum Patrum vetusta sententia tam facile discedamus. Amplius si solida non erant corpora cœlestia, quomodo circumferantur? vt ipse Vielmus cum Sole circumferri à primæ diei initio asseuerauit. Miraculum certe fuisset non necessario inductum.

Pererij tandem sententiam, quæ à Steuco defectioe facta aërem secunda die quòd ad substantiam minime effectum esse, sed alia nactum esse munera autumat; primūque ipsum fuisse medium quendam terminum, aquas pluuias à terrestribus secernentem, destitutum; & deinde locum generationis naturalem aquarum sublimium constitutū, amplius hoc die effectam esse distinctionē elementi aquæ in aquas aëreas, & terrestres, censet; non adeo certam tutamq; existimo, vt (si quis intimius rem perpenderit) nihil horum prorsus hac die effectum fuisse, non ambigat. Primum medius terminus determinans ille est, qui inter determinata ea serie collocatur, vt determinatorū aliud ei sit prorsus supra, & aliud infra: sed hoc nunquam de aëre asserere possumus; neque etenim caligines, nubes, impressionesq; aërea supra aërem existunt, ita vt inter eas, ac labentes terrestres aquas aër interfidere dicatur; immo in ipsius vtero gignuntur, constipantur, condensantur, laxantur, dissoluuntur, ipsum aërem à suprema regione vsq; ad terrā, & aquarum harum superficiem prorsus inficiunt ac obruunt, eo euentu, vt ipsæ caligines, nubesq; cum terra, & aqua connectantur, iuxta illud; Sicut nebula texti omnem terram; Et illud. Cū ponerem nubem vestimentū Maris, & caligine illud quasi pannis infantia obuoluerem. Nullum igitur obtinet aër munus diuidendi aquas ab aquis quasi terminus determinans, sed ex eo ascribitur ei præserta seiunctio, quòd locorū diuersitatem sortita sint aquæ, dum impressiones in eius vtero gignuntur, & soluitur, terrestres vero aquæ per sinus terræ sub ipso dilabuntur. Quòd si aër terminus interiectus inter aquas superiores, & inferiores dicitur, eo quia sēper superiores aquæ gignantur in sublimiori aëre, & inferiores sedem sub aëre in terræ hiatus vendicant, pari ratione & terra aquas seiungere ab aquis dici posset, quoniam aquarum parte ad superam regionem euecta, reliquam ipsarum partem terra in proprijs visceribus & gremio complectatur. Aerem deinde locum esse naturalem generationis sublimium aquarū, nullus abnuet, verum hoc non secundo die, sed in ipsius origine aeri insitum fuisse, cū ex naturæ dote id ipsi congruat, asseuerare possumus. Competit siquidem ei hoc munus sua natura, cū sit elementum rarum, fufum, ac tenue, ut halitus aqueos à Sole exertos, attractosq; suo patente sinu accipiat, frigore suo condenset, constipetq; , ac calido laxet, rarefaciatque vt decidant. Quamobrem hoc aeri delatum est, quando à Deo optimo

Caietani sententia rejicitur ex Vielmio.

Vera impugnatio Caietani.

Vielmij assertio destruitur.

Ecl. 24.
Iob. 38.

optimo conditus est. Qui nanque indit formam, exhibet, & consequentia formæ. Equidem debile exileq; fuisse hoc secundo die peractum opus, si nil recens, & nouum sapientissimus opifex protulisset, sed tantum id, quod aërem ex natura consequbatur, aëri tribuisset. Adijcias, quod aër hic infimus, qui sedes est exhalationū, hoc secundo die non adhuc liber vel defecatus diffundebatur, aquis enim vndiq; obruebatur, sed tantum tertio die aquis in voragine terræ coactis liber nitidusq; euasit. Amplius hac die effectam fuisse distinctionem aquarum inter aquas aëreas, & terrestres, non certè est conspicuum, disceptatione enim dignum esset; Num entia meteorologica imperfecta, impressionesq; aëris hac secunda die emanarint; Si ipsemet Pererius eleganter hanc difficultatem non eliminaret. Neque necesse est (ait) hoc die sublato esse vapores, & nubes in sublime, in media regione aëris generatas fuisse aquas, cum infra dicat Moses capite secundo, quod nundum pluerat super terram, sed hoc die designatus est, & destinatus est aër, ut esset locus naturalis aquarum, & diuideret aquas ab aquis. Hæc ille; Ego quoque impressiones in sublimi aëre factas opus insigne, & admirabile cenfeo, tum ob aëris naturam, qui rarus licet ac tenuis existat, exhalationum tamen, & nubium congeriem admodum amplam ferre queat; tum ob aquæ conditionē, quæ tametsi grauis fluidaq; in sui natura esse cernatur, constringi attamen conglobariq; possit, atq; sustineri ne decidat, quoad usque maturarit, & comminuta in guttas effundatur. Mirandum profecto opus, summopereq; mortalibus beneficium, cum ex eo fontes omnes, Lacus, & Maria expleantur, virentia cuncta, quæ nimio calore exurerentur, benignè refouentur, atq; alantur. Verum potius fuisse id tertia die gestum non quidem absolute & exactè, sed in præfeminaria potentia arbitrari. Tunc enim detecta terra Sol halitus exere, attrahereq; ex ea & mari potuit, ut aëris regio earum impressionum matrix aquarum colluue denudata suo excipere vtero possit, ut tandem post aliquos dies gignerentur, iuxta illud, Non enim pluerat, &c.

Reiectis nuperorum sententijs, eorumq; argumentationibus propulsatis, reliquum est, ut iuxta sententiam præfatorum ac præstantissimorum Patrum, peculiare huius secundæ diei opus congeriem cœlestium orbium constituamus. Porro sententia hæc primò dictorum Patrum auctoritate, temporum vetustate, & mirifica Ecclesiæ per tot sæcula consensione fulcitur. Deinde quod verbo Fiat, nouum opus substantificum, idq; ex Elementis, productum importet, quod certe nil aliud quam Cœli esse potuit. Quod enim tulit Burgenfis in additionibus, Cœlum ex nihilo fuisse productum, sicut & cuncta illa, quæ verbo Fiat confecta scribuntur, longe à Patrum doctrina declinat, absceditq; ; & sicuti auctoritate nutat, ita etiam ratione deficit, cum nulla id graui ratiocinatione comprobaret. Amplius firmamenti nomen ex Septuaginta interpretum, & editionis vulgatae auctoritate, atque ex tantorum eximiorum Patrum nutu receptum, sua vi, & emphasi nil aliud, quam Cœlum ipsum firmum, inconcussum, ac solidum, præcipue ad vehendas supernas aquas, insinuare potuit: ita siquidem eius etymologiam Philo, Iustinus, Origenes, Tertullianus, Basilus, Ambrosius, Hilarius, Acacius, Seuerianus, Gennadius, Augustinus, Theodoretus, & alij quamplures explicarunt. Præterea cum firmamenti munus sit aquas ab aquis dispescere, atq; inter eas ad instar parietis seu interstitij impenetrabilis confidere, id nulli profecto aptius quam Cœlo cōuenire potest. Adhæc quomodo aëri vel alteri cuiquam præterquam Cœlo poterit vnquam id, quod Moses adijcit adaptari; Fecit Deus duo luminaria magna, & stellas, & posuit eas in firmamento Cœli, quandoquidem Sol Luna, & Astra, non in aere, neque in quopiam altero, sed in Cœlorum congerie haud dubie collocantur? Effugere syrtim hanc plures sed incassum elaborant. Respondent nonnulli Mosem vocabulo firmamenti, secundo die aerem, quarto verò cœlestia corpora significasse. Sed quis arbitrari poterit, Vatem Mosem eandem vocem, eadem enarratione ambigere inconstanterq; ad tam diuersa retulisse? obscuram perplexamq; suam historiam reddidisse? Nec illa adiectio vocis Cœli, eius significationem immutat, cum more hebraico dixerit, in firmamento Cœli, pro eo quod est in Cœlo, seu in eo firmamento, quod secundo die vocatum est Cœlum. Alij interpretati sunt, In firmamento, hoc est, sub firmamento seu octaua sphaera; Sed hæc expositio adeò insolens est, ut pari arbitratu, In firmamento, hoc est, super firmamentū, expo-

Cœlestia corpora secunda die creata.

Firmamentū nomen uarie à plerisq; sumitur.

exponere quis possit. Atque hæc explicatio omnino est, ac si diceret, In firmamento, hoc est, Extra firmamentum. Qua expositione quid ineptius insulsiusve? Alij contentunt dixisse Vatem Mosem posita esse astra in firmamento Cœli, id est in aëre, eò quod per ipsum firmamentum, seu aërem nobis spectabilia reddantur: sed certè pari ratione res cunctæ quæ videntur, in aëre confidere prorsus dici possent, ut Vrbes, Aues, Arbores, Animalia, Colores, quoniam vniuersa aëris beneficio nobis innotescunt. Alij fortè maturius firmamenti nomine Mosem ex vulgi rudis captu vniuersum spatium, à terra vsque ad sydera comprehendisse censent, & cum dixit; Posuit ea in firmamento Cœli, supernam cœlestem regionem intellexisse opinantur. Sed hæc expositio à nostra non discedit, ut supra demonstratum est; nec elabatur, quin cœlestia corpora hoc die effecta prodantur.

Cæterum non omittenda est Echo Scripturarum, qua sapius, quod primo loco clare non perspicitur, ex bina seu terna eius reiteratione comprehenditur. Dauid igitur in Psalmis sic cecinit; Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. Sapiens pariter inquit; Altitudinis firmamentum pulchritudo eius, species Cœli in visione gloriæ. Horum locorum contextum si quis profundius perpendet, in ipsis profecto de Cœlis supernis, in quibus emicant Sol, Luna, & astra, sermonem haberi comperiet, maximè in secundo: in quo cum Solem præconijs pluribus extulisset Sapiens, in firmamento astra esse contestatus est, dicens; Vas astrorum in excelsis in firmamento Cœli respiciens gloriose, species Cœli gloria stellarum. Amplius Ezechiel, dum mirificam portentosamque illam inter turbinem, nubem, ignem, ac fulgura, animalium, ac rotarum apparitionem in aëre factam describit, Cœli desuper forma qualis fuerit enarrans, ait; Et similitudo super capita Animalium firmamenti, quasi aspectus crystallo horribilis, & extenti super capita eorū desuper, sub firmamento autem pennæ eorum rectæ alterius ad alterum. Cœlum igitur firmamentum dixit, aerem verò, quem quatuor Animalia inter nubes, turbines & fulgura peragrabant, non firmamentū, sed sub firmamento esse obrestatus est. Sic enim Tertullianus libro de Trinitate (ut supra recitabamus) hūc locū exposuit dicēs. Hinc est, quod & desuper Cherubim sedet, id est, præest super operum suorum varietatem subiectis, Throno eius Animalibus præ cæteris principatum tenentibus, cuncta desuper crystallo contegente, id est Cœlo omnia operiente. Hæc tandè Ecclesia id ipsum diffinire visa est ille. Hæc siquidem in Hymnis suis, cū singulo die de singulis eo die patratis operibus, quoad potest, immortales Deo gratias rependit: secundo die de secundo collato opere hæc canit.

Immenſe Cœli conditor,	Firmans locum cœlestibus,
Qui mixta ne confunderent,	Simulque terræ riuis,
Aquæ fluente diuidens,	Vt unda flammæ temperet,
Cœlum dedisti limitem:	Terræ solum ne dissipet.

Consentiunt igitur simul literæ planus sensus, Patrum præfatorum, tam Græcæ, quam Latinæ Ecclesiæ luminis, sententia: Scripturæ Echo; Ecclesiæ auctoritas. Non est igitur, ut de hac re ambigere amplius debeamus. Hactenus itaq; firmamenti nomine Cœlos præcipue capiendos, secundaque diei opus Cœlorum compagem extasse, præclarissimos ac sanctissimos Patres tantummodo defendendi gratia, copiose demonstrauimus.

De substantia Cœlorum.

Vt in vastum procellosumque Pelagum conscissa nauis, nempe ut in amplissimam, litigiosam, ac difficillimam de Cœlorum substantia disceptationem ingrediar, diuersæ Patrum ea de re (quemadmodum in vberissima copiosissimaque Catena, quam de firmamento proximè deduximus, intueri licet) sententiæ me inuitant & alliciunt, siue, ut verum fatear, inuitum pertrahunt, nolentemque compellunt. Non enim verborum illorum Domini vniuersam prorsus circa huiusmodi rem humanæ inuestigationis audaciam retundentium obliuiscor; Nunquid nostri ordinem Cœli, & pones rationē eius in terra? Atque etiam; Quis enarrabit Cœlorum rationem? & concentum Cœli quis dormire faciet? Obscura profecto est, plurimaque obuoluta caligine hæc de substantia Cœlorum inuestigatio. Tum quod res, de quibus negotium est, sublimes sint, ac

vix

Psal. 18.
Ecccl. 43.

Ibid.

Ezech. 1.

Iob 38.

Anno Mudi
primo.
Die secunda.

Fiat Firmamentum.

a. *Fiat firmamentum ex elementis.*

vix prospici queat, tum quia dissensio maxima de hac re inter Doctores vtriusq; manus Ecclesiasticos, ac Ethnicos iam dudum per multa secula nunquam conciliata perseuerat, eoque etiam difficilior redditur, quoniam plurimi ex nostris, & eximij certe nominis Doctores Neoterici ad Aristotelicam aciem, neglectis prisca Philosophis, ac Patribus confugerunt. Ceterum ex instituto nostro cunctorum sententias primo loco proferamus.

a. *Fiat firmamentum ex elementis.*

Philosophi
Caeli ex ele-
mentis con-
stare asseren-
tes.

Lib. 1. Cael.
tex. 102.

Platonis sen-
tentia quae
fuerit.

Contra Procl.
disp. 13. cap.
13.

Philosophi omnes prisca ante Aristotelē, vt Iustinus in Admonitorio, Clemēs Alexandrinus libris Stromatum, Theodoretus libro de Materia, & Mundo, Cyrillus, & alij insinuasse mihi visi sunt, eandem Caeli, & sublunarium esse substantiam, & solū differre Caelum ab elementatis puritate, & impuritate diiudicarunt. Quapropter senserunt Aegyptij Caelum esse humorem concretum; Diogenes aërem puriorem; Heraclitus ignem; Stoici ardorem mobilem; Pithagoras flammam; Empedocles, vt refert Aristoteles ex quatuor elementis compactum illud existimauit; ampliusque indissolubile, incorruptibileque, quoniam omni submotā lite in ipso perpetua fuerit elementorum amicitia constituta. Platonis quānam fuerit sententia non ita est perspicuum. Ioannes Picus, Diacetus, Maynettus, & praecipue Simplicius primo & secundo Caeli, Platonem, & Aristotelem sola voce, non in sententia dissentire asseuerant. Primum quoniam Plato quinque enumerat animarum genera, terrenū scilicet, aqueum, aëreum, æthereum, & igneum, & pariter quinque corpora prima. Insuper in Epimionide asserit quinque esse figuras primas, primis quinque corporibus respondentem. Demum quoniam in Tymæo se declarans, quid intelligat nomine ignis, quādo inquit Caelū esse igneum, lucem profecto, nō autem comburentem ignem se intelligere fatetur. Ideoq; asserit astrorum orbem esse participes eius ignis, qui non vrit quidem, sed illuminando suauiter diem inuehit Mundo. Non itaque Plato censuit (inquit Simplicius) verē in Caelo ignē inueniri. Ceterū aduersus Simplicium, Ioannē Picū, Diacetiū, Maynettū, & alios, qui Platonē nō dissentire ab Aristotele arbitrati sunt, persistant Plotinus, Porphyrius, Taurus, Philoponus, Marfilii Ficinus, & plurimi. Hi Platonis sententiam deducunt praefate aduersam praecipue ex his, quae ab ipso in Tymæo asseruntur. Deus (inquit ipse eo in loco) ignem primò terramque creauit, sed duo solū absque tertio quodam commode coherere non possunt, mediumque aliquod vinculum vtraque desiderant. Et post pauca; Quae ex coniunctione ita constitutus est Mundus, vt aspici, tanquam possit. Propterea ex huiusmodi rebus numero quatuor Mundi corpus constitutum est. Et deinceps. Quatuor igitur earum rerum quamlibet integram Mundus accipit, ex omni quippe igne, aëre, aqua, terra, eius faber ita ipsum composuit, vt nullā cuiusquam istorū partem, aut vim extra relinqueret. Ex his manifestissime claret, inquit Platonem sola quatuor prima corpora in vniuerso posuisse, & essentiam quintam simplicem, genere distinctam ab alijs, nec prorsus excogitasse. Ad fundamenta pro parte aduersa relata non est difficile (aiunt) occurrere. Ad primum, dum dicitur Platonem quinque ponere animantium ordines, & quinque prima corpora, patet solutio ex ipsomet Platone in Tymæo, vbi aërem in partem puriorem, quam nuncupat ætherē, & in minus puram distribuit; & in Epimionide id ipsum manifestat. Nam quem Aristoteles incensiois fomitem sub Caelo positum appellat, Plato nuncupat ætherem.

Et sic

Et sic statuit quinque animalium ordines, quamuis prima corpora absolute solum quatuor esse decernat. Ad fundamentum sumptum ex primis quinque figuris respondet PHILOPONVS in Disputatione tertiadecima contra Proclū cap. decimo octauo.

Platoni tribuere figuram illam quintam duodecim facierum non quinto corpori, quintae essentiae, sed vniuerso ex omnibus constato, vt patet ex ipsomet Platone in Tymæo. Inquit enim; Est & quaedam compositio, quae Deus ad vniuersi compositionem est usus, eaq; descripsit, & figurauit. Et longe minus aduersatur postrema, dum dicitur, quod Plato manifestat ex quali igne constet Caelum, & quod non constat ex igne qui flamma sit, sed ex luce quatenus est corpus lucidissimum. Ad hoc dicunt Platonem puriori, eminentiori; igni lucem tribuere, & propterea per lucem eius proprietatem puriorem ignem circumscribit, immo cum dicat oculos nostros esse participes caelestis ignis, verē indicat Caelum non esse diuersae naturae à mortalibus, sed posse in mortalibus participari & sola puritate ab eis differre.

Sed quicquid sit de eorum Philosophorum iurgijs, Patres nostri clare tradunt, quod Plato Pythagoram infecutus stellas censuerit esse non vrentes ignes, Caelum verò ex eminentijs omnium elementorum constare.

At diuina igitur oracula nostra, quid de mente Platonis diiudicant.

PLATO in Tymæo, prout ipsius verba deducunt Philo libro an Mundus sit incorruptibilis, Augustinus libris de Ciuitate Dei, Cyrillus libro secundo aduersus Iulianum, & alij, sicuti à nobis iam saepius relatum est, Deum opificem ita Caelos alloquentem effingit.

O' *Dij Deorum, quorum opifex ego sum, natura vestra estis dissolubiles, voluntate mea indissolubiles permanentes.*

Idq; de Caelis dixisse Platonem, praedicti Patres existimant.

IUSTINVS tamen e contra in Admonitorio haec ad Deos Gentilitatis his retulit.

Sed forsitan nonnulli, quibus mens non est à multorum Deorum dogmate respicere, opificem ipsum, ijs quos produxit *Dij*, ita dixisse contendunt. Quoniam estis geniti, immortales, aut omnino indissolubiles esse non potestis, non soluemini autem, neque mortali fato, me ita volente, subicemini, maiorem & fortiozem multo nexum sortiti.

Id ipsum tradit Clemens Alexandrinus libro primo Stromatum.

IUSTINVS iterum in Oratione Paranetica, seu in Admonitorio.

Sed enim Plato ait, ac si caelitus descendisset, & vniuersa, quae in Caelis sunt, diligenter conspexisset, supremum Deum in ignea dicit esse substantia.

CYRILLVS Alexandrinus contra Iulianum libro secundo, Aristotelis, & Platonis placita inter se aduersa recitans, quānam eorum fuerit de Caelo sententia, ita exponit.

Nam Porphyrius dicit, opinari quidem Platonem de Caelo, dicereq; quod corporea eius species consisterit ex quatuor elementis, ab anima inter se consonantiam habentibus. Ideo dicit, interdum coniunctionem, interdum diminutionem dici. Interpretatur item nomen vocatum esse *ἄραρον* Caelum: ab *ἄραρον* videri, eo quod visibile quiddam videatur. Aristoteli autem non ita se habere videbatur. Vnde enim inquit, compositum Caelum & neque enim ex quatuor elementis. Vnde imaginatur quantum quoddam corpus, quod cum quatuor illis communionem non habet.

GREGORIVS Nyssenus Philosophiae libro tertio capite quarto.

Aristoteles autem quantum inducit corpus, æthereum inquam, quod in circuitu fertur, nolens Caelū ex quatuor elementis generatum esse. In circuitu autem ferri dicit hoc quantum corpus, quod circulari circumgiratione moueatur, quod Plato ex igne & terra manifestè constare asserit, ita inquit; Corporea speciei, & visibile & tangibile, quod sit esse oportet. Sine igne autem nihil vnquam visibile fiet, neque sine solido tangibile. At solidum nequaquam absque terra existit; Proinde ex igne & terra huius vniuersi corpus inchoans Deus fecit. Duo autem sine tertio bene consistere nequeunt, vinculo enim vtroque coagmentanti opus est: vinculum verò optimum est, quod & seipsum, & quae colligantur, quāmaximè vnū efficit. Huc autem conuenientissimè proportionata est perficere, vinculum dicens media duo elementa ex huiusmodi proportionem assumptis.

Nemesius libro de Natura hominis, capite quinto, haec eadem habet: nam opus illud id ipsum esse cum praallegato Gregorij Nysseni euincitur; quanquam sub vtriusq; nomine inter eorum lucubrationes circumferatur.

Omnium igitur Ethnicorum, atque etiam vetustorum quorumcunq; Philosophorum ante Peripateticos explorata fuit sententia, Caelum vel ex quatuor elementis, vel ex duobus, vel ex altero eorum constare.

Ffff BASI-

Anno Mudi
primi.
Die secunda.

Fiat Firmamentum.

a. *Idest, compingatur Cælum ex aquis.*

BASILIVS Hexæmeron Homilia prima horum placitum recenset.

Quidam enim quatuor ex elementis ipsum constare dixerunt: quippe cum tangi possit, atque conspiciatur: & terræ quidem ventientie ac soliditatis ratione, ignis autem ob aspectum, & ætherorum, mixtionis causa, particeps sit.

STEVCHEVS de perenni Philosophia libro septimo, vetustissimos Philosophos cœlestia corpora ex aquis prodita, elementataq; existimasse, his tradit.

Apparet etiam eis non fuisse Cælum adeo diuinum, quantum Aristoteles postea deificauit, quippe quod ex elementis natum, pureq; selectum cuncti asseruerunt: natura quidem elementare, sed purissime segregatum & compactum. Triaq; claret ex auctoritate maiorum, contra, quam Aristoteles postea innouasset, Cælum ex igne, & aqua esse, aut purissimam ex aqua substantiam, quemadmodum ex aqua fit aër, & ex aère, æther, ætheria verò sit substantia cœlestis. Sicq; claret eos ex eadem elementorum massa, Cælum adificasse: Ex eo claret secundum eos corpora cœlestia non deificasse, nec diuinum corpus, nisi quo purissimum est & incorruptibile, appellasse. Tertium, non quintam quandam substantiam orbibus & stellis adiudicasse, sed ex eadem atque nostra hæc terrena, quibus dominatur corruptio, fecisse; puriorem tamen earum compagem, sicut ex cibo fit sanguis: demumq; ex crassis & feculentis nascitur purissimus spiritus, quo non modo viuunt, sed etiam sentiunt animantes. Qui si in loco esset, ubi nihil labefactaret, & nisi animal desceret, nunquam & ipse desceret, ut Cælum, quod in altissimis regionibus nulla aduersa re labefactatur. Mirabilis igitur est maiorum consensus, Cælum fuisse creatum & ex igne, aut aqua purissime selectum. In qua sententia, cum primus fuisset Mercurius Trismegistus, cuius super hac re diuinum est testimonium, fuit deinceps omnis, qui ante Aristotelem, & Platonem floruerunt, Philosophorum caterua.

Ex nostris vetustissimi Patres Græci ferè omnes, ac Latini vsque ad Scholasticorū tēpstatem, priscis Philosophis consensere; ac Cælum, siue cunctam Cœlorum compagem, ex elementis, seu ex altero eorum, aut ex pluribus, ab opifice Deo compactū fuisse existimauerunt. Verum quæ eius sit substantia, nō vniformi sententia definiunt. Referam eorum dicta, quanquam in Catena mox insita, cum de firmamento negotium habebamus, iam ferè deducta sint: ea ipsa enim repetere, nelectorem in euoluēdis paginis defatigem, non ineptum puto. Quinimo sapius me id actitaturum polliceor, ratus nō mediocre studiois commodum hinc proficisci.

a. *Fiat firmamentum, idest, compingatur Cælum ex aquis.*

D. PETRVS Epistola secunda, cap. tertio, visus est in Ecclesiam hanc induxisse sententiam, quod scilicet orbis illi superi ex aquis congesti sint.

Latet enim eos hoc volentes, quod Cæli erant prius, & terra de aqua, & per aquam consistens Dei verbo, per que ille tunc Mundus aqua inundatus perijt. Cæli autem, qui sunt nunc, & terra, eodem verbo repositi sunt igni reseruati in diem iudicij, & perditionis impiorum hominum.

Cæterum Doctores nuperi non de orbibus cœlestibus, sed de aëreis, cum & aër sapius in Scriptura Cælum nuncupetur, prodidisse hæc D. Petrum opinantur. Ex eo autē ipsi id suspicatur, quod tantum aëreos Cælos aqua perijisse clarissimū sit; Aquas siquidem diluuii non Cælos attingisse, sed quindecim solummodo cubitis montium cacumina transcendisse, historia sacra testatur. Ignem quoque eō tantum peruenturum, quod aqua in Diluio peruenit, & D. Augustinus de Ciuitate Dei, & Beda edocent. Quapropter si de Cælis illis, qui vt aqua obruti sunt, & igne erunt conflagrandi, sermo est; certe non de orbibus cœlestibus, sed de aère asserunt hæc tradidisse Petrum. Verum enimuerō è contra obstatio est clara his oppositum demonstrans.

CLEMENS Recognitionum libro primo, Petrum ita loquentem inducit. *Iam verò aqua, que erat intra Mundum, in medio primi illius Cæli, terræq; spatia, quasi gelu concreta, & cry-*

Patrum placita de Cœli substantia.

& crystallo solidata, distenditur: & huiusmodi firmamento velut intercluduntur media Cæli, ac terræ spatia, idq; firmamentum Cælum conditor appellauit, antiquioris illius vocabulo nuncupatum.

I V N I L I V S in Hexæmeron hanc attestationem legitimā haberi voluisse demonstrat, cum eam excitat, dicens.

De his sanè, que hætenus exposita sunt, id etiam de creatione diei primi & secundi, in Historia Sancti Clementis, ita dixisse referunt Apostolum Petrum, &c.

Repetitque mox ea, quæ deduximus, verbis non immutatis. Epiphanius etiam in Panario harum Clementis Recognitionum mentionem egit. De veritate earum, vtilitate, perstabilitateq; Lambertus Gruterius Venradius in Prefatione elegāter diserit.

I O S E P H de Antiquitatibus, libro primo, capite primo.

Post hæc secunda die Cælum super omnia collocauit, ipsumque ab alijs distinguens in semetipso constitutum esse præcepit, & ei crystallo circumfigens, humidum eum, & pluuialem, ad vtilitatem, quæ sit ex terra imbribus, congruè fabricatus est.

T E R T V L L I A N V S libro de Trinitate, capite octauo.

Cuncta desuper crystallo contegebatur, idest, Cælo omnia operiente. Quod in firmamento, de aquarum fluente materia, fuerat Deo iubente solidatum, vt glacies robusta aquarum terram pridem contegentium diuidens mediætatem, dorso quodam pondera aque superioris corroboratis de gelu viribus sustineret.

G E N N A D I V S vt in catena Lippomani.

Firmamentum itaque ex ipsius Dei opificio appellauit, eo quod cum prius lenta, fluxa, solubilisque natura esset, solidam, & minimè mobilem constitutionem accepit.

H I P P O L Y T V S Romæ.

Cum enim aquarum abundantia super faciem terræ diffunderetur, propter quod terra erat inuisibilis, & incomposita, Deus omnium, cùm voluit inuisibilem visibilem facere, tunc tertiam aquarum partem potentia sua in medio fixit, tertiam verò supra firmamentum eleuauit, tertiam demum infra esse voluit, ad hominum scilicet usum, atque vtilitatem.

A N A S T A S I V S Sinayta Commentarijs in Hexæmeron, libro secundo.

Qui enim ex aquis firmavit Cælum, & super aquas suspendit terram, poterat & sine aqua indissolubile custodire firmamentum, etiam ex igne Solis.

T H E O D O R E T V S Quæstionibus in Genesim, quæstione vndecima, clarissimis verbis, clarissimos Cælos, excepto supremo instellari, ex aqua cōpactos edocuit.

Oportebat enim ex temporis ratione & ipso creationis modo, Cœlorum diuersitatē nosse, & vnum luce prius, alterum verò post lucem: & illud quidem non ex aliqua alia materia, hoc autem ex aquis creatum esse. Nam inquit, Fiat firmamentum in medio aquæ, quod per medium separet aquas ab aquis. Sic enim ab ipsa re Cæli foriitū sunt appellationem. Si quidem cum ex aquarum fluida substantia compositum sit, & natura fluida condensata & consolidata fuerit, firmamentum nominatum est.

Et post in solutione quæstionis quartæ decimæ.

Nam prius Cælum ex nihilo creauit, posterius autem ex aqua fecit.

O E C V M E N I V S Cōmentarijs in Epistola posterioris Petri caput quartū.

Et quid est, quod nesciunt? quod quemadmodum in Diluio erant Cæli ex aqua iuxta Mundi creationem à Mose narratam (ipse enim ait Deum præcepisse, vt fieret firmamentum in medio aquæ, hoc est, firmior aquarum substantia) ita & terra ex aquis apparuit iussu Conditoris, quæ etiam in illis primùm demersa erat. Et quemadmodum Cælo ac terra ex aquis constitutis Diluuium inopinatè superuenit, ita & nunc statutum est, vt per ignem fiat vniuersi corruptio, cum quo impij quoque peribunt.

S E V E R I A N V S Gaballorum congelationem crystallinam ex aquis coactam Cælum dixit.

Hæc aqua triginta, verbi causa, cubitis terram superabat. Dixit Deus, Fiat firmamentum in medio aquarum, nec mora, compacta est in medijs aquis congelatio quedam crystallina, id ipsum Cælum est, quod dimidium aquarum secum suspendens, reliquum infra reliquit. Et Post. Cælum ergo hoc, non illud supremum, sed quod aspectabile est, ex aquis effecit Deus, & vt crystallum fixit. Vt ide operum virtutem, vt opificem admitteris, mediam aquarum partem supra, mediam infra esse voluit.

C Y R I L L V S Hierosolymitanus Catechesi tertia.

Angelorum habitaculum est Cælum, atqui ex aquis sunt Cæli.

Et Catechesi nona.

Quid enim habent, quod accusent in hoc maximo Dei opificio? Qui stupere potius deberēt intuentes Cœlorū magnitudinem: qui adorare deberent constituentem tanquam fornem Cælum, & ex fluxa aquarum natura indeficientem Cæli naturam fabricantem. Dixit enim Deus, Fiat firmamentum in medio aquarum. Semel dixit Deus, & permansit, nec deinceps cecidit. Aqua est Cælum, & igneus in eo Sol, & Luna, & sydera. Et quomodo ignea in aqua currunt?

A C A C I V S.

Secundum verò & Celi, & firmamenti nomen accepit. Celi quidem, quia supra nos est, & prioris Celi vi-
ces, atque usum nobis refert. Firmamenti verò, quia ex fluxa aquarum essentia consistit, & fluxa illa, ac liqui-
da natura, densissima, ac solidissima ab uniuersorum opifice Deo effecta est.

A V G V S T I N V S libro Quæstionum ex utroque Testamento.

Hoc inquam firmamentum factum est ex supradicta aque substantia. Et Post. Firmamentum ergo,
id est Cælum, factum est in medio aquarum, ut diuideret inter aquam, quæ erat super firmamentum, & inter
aquam quæ erat sub firmamento: ut Dei virtute in medio aquarum consisteret firmamentum, sub se, & intra
se, & supra se, & circa se.

H I E R O N Y M V S in Epistola ad Oceanum.

Inter Cælum & Terram, medium extruitur firmamentum, & iuxta Hebraici sermonis ετιμολογίαν, Cæ-
lum, id est, Samaim, ex aquis sortitur vocabulum: & aquæ quæ super Cælum sunt in laudes Dei separantur.
Vnde & in Ezechiele Prophetâ; crystallum super Cherubim videtur extensum, id est, compacta, & den-
siores aquæ.

I V N I L I V S Commentarijs in Genesim.

In medio ergo aquarum firmamentum esse constat sydereum Cælum. Neque aliquid prohibet, ut & de
aquis factum esse credatur. Quæ enim crystallini lapidis firmitas, quæ sit perspicuitas, ac puritas, nouimus:
quem de aquarum congregatione certum est esse procreatum. Quid obstat credi, quod idem dispositor natura-
rum, in firmamentum Celi substantiam solidaret aquarum?

P R O C O P I V S Commentarijs in Genesim, capite primo, hanc non re-
ticit sententiam, quanquam eam approbare non videatur.

Sunt qui perhibent eius naturam nobis parum esse cognitam & compertam, quamvis via peruulgata om-
nium Theologorum ex aqua compactum esse tradatur. Nec desunt, qui autumant eius materiam esse aquam,
& subsistere, Deo id formante, & componente. Alij docent saltem esse partem quandam aquæ. Quidam af-
firmant, firmamentum constructum esse ex tertia aquarum parte, alijs duabus partibus, altera in terra, altera
supra firmamentum fluente: Vnde Hebræorum lingua nuncupetur Summum, quæ dictio crystallum, vel aquam
congelatam denotat.

C L A V D I V S Marius Victor, Commentarijs in Genesim, libro primo,
ut etiam referebamus.

Quum se firmissima moles

Fluctibus è medijs concreto corpore cedens

Extulit: ac latè duro solidata rigore

Diuisas suspendit aquas.

G L O S S A Ordinaria.

In medio ergo firmamentum est sydereum Cælum, quod de aquis factum esse credi potest. Crystallus enim
lapis, cuius magna firmitas, magna perspicuitas, de aquis factus est.

A N S E L M V S Laudunensis in Glossa Interlineari.

Aquarum superior pars in modum crystallini lapidis congelata est, inferior in materiam redacta.

A N S E L M V S Cantuariensis, de imagine Mundi, libro primo, capite
vigesimo quinto.

Superius Cælum firmamentum dicitur, eo quod sit inter medias aquas firmamentum. Hoc est forma sphae-
rici, natura aquarum aqueum, stellis vndique versim ornatum, ex aquis instar glaciæ, immo crystalli solida-
tum: vnde & firmamentum dicitur.

H V G O Victorinus noster, Adnotationibus in Genesim, cap. sexto, Bedæ sen-
tentiam comprobat.

Beda dicit, quod firmamentum sit de aquis solidatis, quasi crystallinus lapis: quod verisimile videtur, cum
color eius hoc visibus nostris indicet.

Id ipsum summæ Sententiarum tractatu tertio, capite primo, repetit. Verum econ-
trà difertius de Sacramentis libro primo, parte prima, capite decimo octauo, eius natu-
ram nobis imperfectam esse tradit, ut supra retulimus.

M A G I S T E R Bedæ consensit secundo Sententiarum, distinctione quar-
tadecima.

In medio ergo firmamentum est, id est sydereum Cælum, quod de aquis factum esse credi potest. Crystallinus
enim lapis, cui magna est firmitas, & perspicuitas, de aquis factus est.

P E T R V S Comestor in Scholastica Historia, capite quarto.

Fecit ergo ea die Deus firmamentum in medio aquarum, id est, quandam exteriorum Mundi superficiem ex
aquis congelatis, ad instar crystalli consolidatam, & perlucidam, intra se cetera sensibilia continentem, ad ima-
ginem testæ, quæ in ovo est; & in eo fixa sunt sydera.

H V G O

H V G O Carensis.

Firmamentum est superficies Mundi sensibilis ex aquis congelatis in crystallum, ut dicunt: alia omnia sim-
plicia continens, ad similitudinem testæ oui.

D I O N Y S I V S Carthusianus Enarratione in Genesim, articulo deci-
mo, hanc motam difficultatem sic diffinit.

Cum igitur magis sequi debeamus auctoritatem Scripturæ diuinæ, quam dictamen rationis humane: vide-
tur absolute dicendum, quod super Cælum sunt verè ac proprie aquæ; & quod Cælum crystallinum sit de na-
tura aquæ; firmamentum quoque sit elementaris naturæ, videlicet igneæ, ut aliqui dicunt, vel partim igneæ,
quantum ad stellas; partimque; aqueæ, ut pote quantum ad reliquas eius partes.

L V S I T A N V S in Genesim.

Ex hoc loco colliges, quod superius diximus, & ex Beato Petro probauimus, scilicet Cælum fuisse ex aquis
productum. Nam hic habes Deum dixisse; Erit extensio in medio aquarum. Cum enim aquæ essent fluidæ,
& molles, non poterat ex eis fieri Cælum, nisi firmarentur, & extenderentur admodum lamina. Indicat hoc,
ut diximus, Cæli color, qui videtur aqueus, & colorem seruasse & diaphaneitatem ut vocant.

Dixerat autem ante agens de creatione Cæli.

Postea verò ex aqua, quemadmodum Petrus dicit, Cælum, seu firmamentum fuisse productum, separando
partem aquarum, & firmando illas, ut Cælum, seu firmamentum esset, vnde & Cæli color; quia aqueus esse
apparet, attestari videtur, quod ex aquis productum sit.

S T E V C H V S in Cosmopaia hanc memorat.

Hinc Græcorum, & Latinorum, quin & Hebræorum plures, non dubitarunt totam Cæli compagem dicere,
quasi solidissimam crystallum, concretam, firmatamque; ex aquis, vti gemma (si parua licet componere ma-
gnis) preciosiq; lapilli, & has esse aquas supercelestes. Nihil certè de aquis illis si sunt, dici poterat pro-
babilius. Nos autem, non quidem hec inficientes, quæ à doctissimis hominum iudicijs magno consensu com-
probata sunt, à quibus & in Adnotationibus non dissensimus; sed quia videre visi sumus, quiddam aliud
sentire Scripturas bis de aquis, testimonia, & rationes in aliam sententiam in medium proferemus: Primum
asserentes fieri posse, Cælum ut crystallinum sit, & aqueum, idque; magis affirmari, quam negari à Philosophia
diuina, eamque nos sequi sententiam: aquas autem istas esse aliud prorsus ab hoc ipso.

L I P P O M A N V S in Catena.

Iuxta verò Moysis eloquium (quod est in orbe primum inter homines, & nature humane quasi conge-
neum) Samaim plurali numero vocauit, compositum secundum Hebræos à positione loci, & aquis. Vnde
& Cælum crystallinum veteres nominarunt ex aquis compactum, quod vsu vulgi, dum depluunt pluuie, cry-
stallum illud ferè liquefieri videtur.

Nec desunt non leues coniectationes, quæ suadere hanc sententiam queant. Defer-
re quippe argumentum ab etymologia hebrææ vocis non ineptè possumus. Attestatur
D. Hieronymus ad Oceanum, cui subscribunt Rabbi Ioseph Kimhi, & Augustinus: Steu-
chus, Sciamaim (quod nobis Cælum denotat) apud hebræos idem valere, quod apud
nos, Illic aquæ. Quod si Cælum dicitur, quasi Illic aquæ, aqueum (ut ita dicam) esse,
ex aquisque; congestum confendum est. Deinde ratio exoptulat, ut medium cum extre-
mis in eadem conueniat natura: Si igitur firmamentum interstitium seu extensio est in-
ter aquas, & aquas, igitur ipsum quoque aqueum erit. Adicias in super tam immen-
sam fuisse aquarum molem omnem terræ ambitum obruentem, ut eam Lunilius inter
terram, & Cælum Empyreum cuncta expleuisse censuerit; Quod si ex aquis congesti
non sunt cæli, quod celsit tanta aquarum colluies? Neque enim Deus opifex sapientif-
simus eas produxit, effuditve, ut mox perderet, atque ad nihilum redigeret. Nec ut ex
eis efficacissimo Solis ardore aer educeretur, ut arbitratus est Steuchus, cum simpliciū
corporum aliud ex altero prodire, omnis Philosophia asserere vereatur, veraque; Patrum
vetustorum Theologia elementa æque ac simul profilijse fateatur. Nec æquora, lacus,
fontesque omnes eas concludere potuere. Consentaneum igitur est Cælum ex aquis
fuisse congestos existimare.

a. Fiat Cælum ex igne.

Primum in hanc sententiam properant, & abeunt omnes ij, qui ignem Cæli nomine
tunc explicatum fuisse arbitrantur, cum dixit Moses, In principio creauit Deus Cælum
& terram, ut Platonici, teste D. Thoma & Ruperto.

A V G V S T I N V S de Genesi ad literam, libro secundo, capite tertio,
in hanc incidisse sententiam visus est, cum dixit.

Itaque super aerem purisignis esse dicitur Cælum; vnde etiam sydera atque luminaria facta coniectant,
illius

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Fiat firmamentum.

a. *Idest, Fiat Cælum ex igne.*

illius videlicet ignee lucis in eas formas, quas in Cælo cernimus, conglobata, dispositaq; natura.

Glossa hoc non prætermisit.

MAGISTER Sententiarum secundo, distinctione quartadecima mutuat hanc Augustini narrationem.

Quidam verò Cælum, quod excedit aëris spatia, ignee naturæ dicunt, afferentes super aërem purum ignem esse, quia dicitur esse Cælum: de quo igne sydera & luminaria facta esse coniectant. Quibus Augustinus consentire videtur.

D. BONAVENTURA libro secundo Sententiarum, articulo primo, quæstione secunda, hæc habet de D. Augustino.

Hoc videtur auctoritate Augustini, qui super Gen. ad literam, & in libro de Civitate Dei dicit, tantum quatuor corpora esse Mundi, scilicet humor, & humus, aër, & lux: Si ergo firmamentum est aliquid de corporibus Mundi, & non est terra, nec aqua, nec aër, ergo est ignis.

GREGORIVS Nyssenus expressè firmamentum ignem esse his nixus est declarare.

Sed ad continuationem commentationis & explicationis rursus progrediamur, quomodo, posteaquam ignis supremum sensibilis naturæ terminum semel ambiuisset, atque lustrasset consequenter firmamentum factum sit, quod consimium superarum, & inferarum aquarum esse dicit. Nam ego corpus quidem densum, & spissum, solidum, resistens, ac durum, siue ex quatuor illis unum, siue etiam aliquod aliud præter hæc, quemadmodum externis Philosophis visum est, nullum circa firmamentum arbitror spectari; sed extremitatem sensibilis nature, quam natura ignis irrequieta, semperq; se mouente illustrat, & ambit, eam à Scriptura firmamentum dici, comparatione sempiternæ, incorporeæ, tactumq; effugientis proprietatis. Quis enim ignorat, quòd quicquid solidum, & firmum est, per quandam duritiem prorsus densatum & consolidatum sit? At quòd densum, & durum est, à qualitate ponderis, & grauitatis, vacuum, ac purum non est. Quòd autem graue est, ad supera ferri natura non potest. Atqui supra omnem sensibilem creaturam firmamentum est. Non igitur aliquid crassum, & corporeum circa ipsum esse putare consequentia sermonis dat, sed vt dictum est, comparatione cum eo, quòd cogitatione, & mente percipitur, & incorporeum est, quicquid sensibilis generis est, solidum dicitur, etiamsi naturali tenuitate effugiat animaduersionem, & visum. Quocirca consequenter quicquid ambitu ignis comprehensum est (comprehensa est autem extrema ora materialis nature, que semel proprio quodam termino circumscripta est) firmamentum quidem propter materialem naturam comparatione superiorum appellatum est: Cælum autem ei impostum est nomen, quemadmodum etiam luci nomen diei, item tenebris noctis nomen impostum.

ALCVINVS Quæstione super Genesim vigesimatertia, interrogationi positæ, cuius naturæ Cælum esse fertur, respondet.

Ignæa, rotundæ, atque volubilis.

HVG O Adnotationibus in Genesim, capite sexto.

Alij dicunt, quòd Cælum igneæ sit nature.

ANSELMVS Cantuariensis de Imagine Mundi libro primo, capite vigesimo quinto.

Est autem Cælum subtilis igneæq; nature, rotundum, & à centro terræ æquis spatijs undique collectum.

PETRVS Comestor in Genesim, capite quarto.

Hanc tamen circumuolutam concamerationem, Philosophus summum ignis intellexit. Cùm enim ignis non habet quòd ascendat, circumuoluitur; vt in libano patet, ita & circa Mundi exteriora ignis uoluitur: & hoc est sydereum, vel æthereum Cælum.

Dionysius Carthusianus Enarratione in Genesim, articulo decimo, id ipsum existimat, seu de toto firmamento, seu saltem de astris, vt supra relatam est.

Fiat

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Fiat Firmamentum.

a. *Fiat Cælum ex elementis ignoto nobis constitutionis genere.*

a. *Fiat Cælum ex elementis, ignoto nobis constitutionis genere.*

PHILO de Somnijs, hanc Cælorum naturæ incomprehensibilitatem his edisserit.

Cælum verò naturam habet incomprehensibilem, nec vlla eius notitia certa demanat ad nos. Quid enim possumus de hoc pronuntiare? Esse concretam glaciem, vt quibusdam placuit, an ignem purissimum, an quintum quoddam corpus in orbem mobile, nulli affine ex elementis quatuor? Quid illa extrema sphaera fixorum syderum, habetne soliditatem, an superficiem tantum sine altitudine, figuris in plano pictis similis?

BASILIVS Hexameron Homilia prima, de supremo Cælo hoc docuit.

Sed de substantia Cæli satisfaciunt ea nobis, quæ ab Esaiæ Propheta sunt dicta, qui vulgaribus verbis idoneum de ipsius natura sensum nobis aperuit, cùm dixit: Qui firmavit Cælum, quasi fumum; idest, qui tenuem naturam, non solidam, neque crassam, ad constituendam Cæli substantiam fecit.

De firmamento verò, seu de cæteris orbibus duo prodit. Primum, quòd non ad similitudinem glaciæ compactum sit; Homilia tertia hoc ostendit.

Nec tamen ipsum firmamentum, cùm iuxta communem, & vulgatam acceptionem ex aqua videatur ortum habuisse suum, aut aquæ in glaciem concretæ, aut materie cuiquam tali, quæ sui principium ortus ex humor percolato sumit simile censendum est esse, qualem crystalli lapidis naturam esse constat, quem ob exuperantem aquæ congelationem in eam essentiam quam obtinet, assueverant transmutari, aut specularij lapidis, qualis est natura, qui inter metalla concreuit. Est sanè lapis hic transparentis, ac pellucidus, & peculiari quadam, ac purissima perspicuitate prænitens, aded vt si is sue nature numeris omnibus responderit, neque vlla ex eis putredine, sed nec vlla sui parte perruptus, cum aëre contendit, eiq; ferè perspicuitate similis esse videtur. Ex his igitur nulli simile firmamentum esse censemus. Est enim puerilis, simplicisque profecto mentis, tales de corporibus celestibus opiniones habere.

Alterum verò, quòd ex vno, vel ex omnibus conflatum sit elementis, adiciens.

Neque tamen si cuncta in cunctis insunt, ignis in aëre, aër in aqua, cæterorumque similiter aliud inest in alio, & nullum omnino eorum, quæ sub sensum cadunt, elementum syncerum est, mixtionemque caret, vt non sit aut mcdij, aut oppositi sibi particeps, firmamentum ob id ipsum, aut ex vno simplicium corporum, aut ex omnibus mixtum esse asserere nobis placet, qui iam ab ipsa diuina Scriptura ita instituti sumus, vt nihil ultra ea, quæ sunt concessa, menti nostræ imaginari, cogitareque concedamus.

AMBROSIVS Hexameron libro primo, capite sexto, de supremo Cælo id ipsum tradidit.

De qualitate igitur & substantia Cæli, satis est ea promere, quæ in Esaiæ scriptis reperimus, qui mediocribus, & vltatis sermonibus qualitatem naturæ celestis expressit, dicens: Quòd firmauerit Cælum sicut fumum, subtilem eius naturam, non solidam cupiens declarare.

Sed clariùs de Abraham Patriarcha, libro secundo, capite octauo, Cælos non ex quinta quadam vsia, sed ex elementis conflatos prodit.

Vnde Philosophi superiorum Mundi huius substantiam, quem athera vocant, non ex cæterorum admixtione elementorum constare volunt; sed splendidam & multo resurgentem lumine, quæ non terre sordidum, nec aquarum humidum, nec aëris nebulosum, nec ignis ipsius vtilium quicquam recipiat; ex quinta quadam vsia esse asserunt: & velut volucrem Mundi huius mentem velociorem, purioremque esse cæteris partibus. Nam alie mixtae sibi, & concretæ sunt. Nos autem nihil materialis compositionis immune, atque alienum putamus, præter illam solam venerandæ Trinitatis substantiam, quæ verè pura, & simplex, sincera, impermixtaque nature est: quamuis aliqui putent de illa quinta vsia lucem esse clariorem: de qua dixerit Dauid: Quòd Deus circumdatus sit lucem, sicut vestimentum. Et Apostolus scripserit de ipso omnipotente, quòd solus habeat immortalitatem, & lucem habet inaccessibilem.

DAMASCENVS Orthodoxæ Fidei libro secundo, capite sexto, cùm nonnullas retulisset de Cæli substantia sententias, inquit.

Deinde & firmamentum vocauit Deus Cælum, quòd in medio aquarum fieri præcepit, ordinans ipsum dispendere

Psal. 103.
1. Tim. 6.

scere medietatem aque, quae super firmamento est, à medietate, quae sub firmamento est: cuius naturam Divinus Basilus tenuem dixit esse veluti fumum, ex diuina doctus Scriptura. Alij verò aqueam, vt quod sit in medio aquarum genitum. Alij ex quatuor elementis, Alij quintum corpus, & aliud ab illis quatuor esse.

Concludit post.

Caeli autem substantiam non opus est, vt indagemus, ignota nobis est.

CHRYSOSTOMVS in Genesim, Homilia quarta, Caelum coactum ex elementis his tradit.

Quid est, Fiat firmamentum? quasi quis dicat humana lingua; Fiat paries quidam, & interstitium in medio diuidens, & separationem faciens. Et vt discas magnam elementorum obedientiam, excellentemque virtutem Opificis, ait; Et factum est ita.

Si igitur elementorum obedientia congestum esse firmamentum tradit Chrysostomus, ex elementis coactum ipsum asseuerasse conuincitur. Deinde substantiam Caelorum non profundè inuestigandam esse, his post consulit.

Sed quid tandè esse dicemus hoc firmamentum? aquam ne densatam, vel aërem constratum, vel aliam aliquam essentiam? Haud quis prudentum hoc temerè asseuerauerit. Oportet enim magna modestia, & gratitudine, ea quae dicuntur, à nobis accipi, & non ultra naturam nostram progredi, & scrutari, quae supra nos sunt; sed hoc solum scire, & tenere apud nos, quod præcepto Domini productum est firmamentum, separationem aquarum faciens, quod valeat alias continere sub se, alias verò in dorso suo ferre.

Sed exactiùs Homilia secunda, de Incomprehensibili Dei natura.

Celum qua substantia constet, nescimus. Dicat, qui contendit, & se nouisse affirmat, quid substantiae Caelum sit. Num humor quidam in gelu concretus? Num obdensata nubes, & in spissiore obducta substantiam? Num aër crassus, & corpulentior? Nemo certè quid sit, plane docere potest.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim, cum plures de Caelorum substantia enarrasset opiniones, demum litè sub iudice reliquit, nec quid sint, diffinire ausus est, quanquam aliàs ex aqua eos conflatos dixerit, vt placidus Pater, qui sine delictu omnibus ferè assertionibus consentit.

Sunt qui perhibent eius naturam nobis parum esse cognitam, & compertam, quamuis via peruulgata omnium Theologorum ex aqua compactum esse tradatur. Nec desunt, qui auerunt eius materiam esse aquam, & subsistere Deo id formante, & componente. Alij docent saltem esse partem quandam aque. Quidam affirmant firmamentum constructum esse ex tertia aquarum parte, alijs duabus partibus, altera in terra, altera super firmamentum fluente; Vnde Hebraeorum lingua nuncupatur Samaim, quae dictio crystallum, vel aquam congelatam denotat.

HVG O de Sacramentis, libro primo, parte prima, capite decimo octauo.

Multa quidem sunt, quae de firmamenti natura, animus questione pulsare possent: si hæc humana inuestigatio reliquenda potius, quam discutienda non videret. Nam vtum ex puro igne factum sit, siue ex aëre, aut etiam ex aqua, vel postremo ex duobus, aut tribus horum commixtis: & an substantiam solidam, naturaque palpabilem habeat: quantave credenda sit spissitudo eius: & vtum ipsum calidum, an frigidum, aut cuius aliterius qualitatis existat, merito quaeretur: si inde aliquid certum sciri potuisset. Nunc autem in questionibus harum rerum non mihi multum laborandum videtur, quas nec ratio vlla comprehendit, nec auctoritas (cui fides adhibenda sit) probat. Solum hoc, quod legitimus, credere sine dubitatione debemus: quod factum est firmamentum, vt diuideret aquas ab aquis: hoc est, vt partem aquarum intra ambitum suum concluderet, partemque extrinsecus segregaret.

RICHARDVS Exceptionum libro secundo, capite septimo.

Firmamentum ex stellis supra infixis esse volubile comprobatur: sed de qua materia factum sit, ignoratur. Tradunt igitur omnes hi Patres Caelorum substantiam ex elementis constitutam esse, sed an ex altero eorum, vel duobus, seu aëre, seu aqua, vel tribus, vel cunctis constet non produnt. Sed ignotam potius nobis esse, imperfectamque, caelestem naturam contestantur.

a. *Idest, fiant caelestia corpora ex quinta essentia.*

Aristoteles (vt prætermittam Ocellum Lucanum, cuius explorata non est adhuc sententia) primus ex Philosophis Ethnicis, Caelorum substantiam quintam quandam essentiam esse ab elementis femotam, atque à rerum sublunarium natura prorsus alienam excogitauit. Sententiam suam retulit primo de Cælo præcipue capite tertio, textu quinto decimo, & sexto decimo. Ex nostris qui eius assertiones nobis produnt, præter Clementem

Philosophi
Caelum ex
quinta essen-
tia constare
asserentes.

Fiat firmamentum.

a. *Idest, fiant caelestia corpora ex quinta essentia.*

mentem Alexandrinum libris Stromatum, Iustinum in Admonitorio, Cyrillum contra Iulianum:

I V S T I N V S ipse rursus libro de Aristotelis decretorum reprehensione, ficeius sententiam ex primo Cæli, capite secundo, deducit.

Corpus aliquod simplex sit necesse est, quod suapte natura eo motu cieatur, qui circummedium fertur, & in orbem incitatur. Et Post. Ex quibus perspicuum est, naturam quandam esse corporis præter concretas, quae hic sunt, quae his omnibus & diuiniore sit, & antiquior.

BASILIVS verò Hexameron Homilia prima Aristotelicam assertionem ita exacte differunt, ut ab alijs, quam à nostris, aquas has philosophicas canofas turbidasque, haurire vesaniam existimem.

Complures enim & eadem verbis prægrauide commentationes à Mundi sapientibus ad nos vsque transmissæ sunt de Cæli natura. Quidam enim quatuor ex elementis ipsum constare dixerunt: quippe cum tangi possit, atque conspiciatur: & terræ quidem venientia, ac soliditatis ratione, ignis autem ob aspectum, & cæterorum, mixtionis causa, particeps sit. Quidam hac opinione, velut non probabili posthabita, repulsaque, quintam quandam naturam corporis ad Cælum constituendum suoapte ingenio, atque ex se ipsis commentitiam, & pro tempore excogitatam introduxerunt. Estque apud eos aethereum quoddam corpus, quod nec ignis sit (vt inquit) nec aër, nec terra, nec aqua, nec omnino vnum aliquod simplicium corporum.

Aristotelis argumentum dialectico syllogismo compilatum primum illud est. Duo admodum diuersa motuum simplicium genera duabus prorsus discrepantibus simplicibus naturis conuenire operæpretium est: At motus rectus, & circularis complexus diuersa esse motionis genera conuincuntur; Igitur seiunctis ac discrepantibus prorsus naturis simplicibus coaptari debent. Motus autem rectus elementis, motus vero in orbem corpori caelesti conueniunt; maximum itaque inter elementa, corporaque; caelestia naturæ diffidius conperitur, ita vt quemadmodum motus circularis præstantior est, & nobilior recto, non secus & corpus caeleste præstantius ac perfectius elementis dignoscatur. Hæc Aristoteles textu quinto decimo.

BASILIVS his eam explicat.

Propterea quod simplicibus quidem proprius sit motus & rectus, puta, leuibus ad superna, grauius ad ima tendentibus, & neque motus ille ad superiora ferens, neque is, qui ad inferiora deducit, eiusdem sit rationis cum circulari periodo, & omnino motus rectus ad circulaem illam circumlationem plurimam habeat apostasim. Quorum verò secundum naturam diuersa sunt motiones: eorum diuersam, & euariantem (vt aiunt) essentiam esse necesse est.

Deinde alterum Aristotelis est effatum. Corpus in orbem delatum non suscipit graue & leue: quoniam ea, quae leuia & grauias sunt, contrarium habent; & à medio, vel ad medium ferri dicuntur, in circulari autem periodo fit motus nec à medio, seu ad medium, sed circa medium. Cælum igitur motione circulari iactatum constare ex ijs, quae grauitate & leuitate prædita sunt, non potest; igitur non ex elementis est constitutum. Hæc Aristoteles textu decimo septimo decimo octauo, & decimo nono.

BASILIVS hæc enarrans, his retulit.

At neque supponere possumus, ex primis corporibus, quae & elementa vocamus, Cælum constare: propterea quod ea corpora, quae composita sunt ex diuersis, aequali motione, vique violenta carente, moueri non possunt: cum singulis simplicibus, quae in ipsis insunt compositis, aliud alij momentum competat suapte natura. Quocirca res composita primum quidem cum continuo cientur motu, non sine labore retinentur: quippe cum vnus motus omnibus contrarijs accommodatus, atque amicus esse nequeat: sed qui leui rei conuenit, grauissima aduersetur. Nam cum sursum versus nos mouemur, terrea natura tum grauiamur: cum infera petimus, vim tum inferimus ignee, deorsum illam contra naturam trahentes.

Gggg Tan-

Anno Mudi
primo.
Die secunda.

Tandem tertium Aristotelis argumentum illud erat; Omne coactum ex elementis, generationibus, corruptionibus, ac alterationibus obnoxium est; Caelum autem sempiternum cum sit, omnium horum experis censendum est: quapropter & ab elementorum natura longe distare. Hæc Aristoteles textu vigesimo & infra.

BASILIVS vero argumentationem hanc hîscere recenset.

Elementorum autem ad contraria loca distractio, causa profectio fit dissolutionis & ruina. Quod enim coactum est & præter naturam, quum parum resistat vix etiam ac violenter: id omne citò admodum in ea dissolui, ex quibus constituit, solet: dum quicquid aliunde venerat, in locum proprium redit.

Cap. 6.

Lib. 2. Cœl.
tex. 14.

Ambrosius Hexameron libro primo hæc eadem habet. Aristoteles insequuti sunt omnes Peripatetici: de hisq; disceptant præcipue libro primo de Cœlo, capite secundo. Auerroes, & simpliciis, pariterq; ex nostris Albertus Magnus, & D. Thomas, cæteri q; Aristotelis sectatores multum infudarunt, vt quænam sit hæc quinta essentia ab elementari omnino seiuncta explicarent. Auerroes omnem materie rationem à Cœlo excludit, Cœlumq; vt consideratur ab intelligentia difunctum, censuit esse (Scholarum verbis vt liceat) ens actu quantum, in potentia tantum ad vbi. Cæteri ferè omnes corpus aliquod sine materia dimensionem subsistere non posse asseuerantes, Cœlū ex materia, formaq; (vt aiunt) informante compactum tradunt. Verum ne in Philosophorum placitis recensendis longius, quàm institutum nostrum exigat, vagemur; illis dimissis ad nostros deueniamus.

Doctores Cœlum ex quinta essentia cōstitū statūtes.

Quemadmodum classis uetusta Patrum præcis Philosophis adhæsit, ita cuncta ferè Scholasticorum acies (excepto Magistro) Aristotelicam sententiam probauit. Albertus Magnus præcipue prima parte Summæ de quatuor coæqueuis, quæstione quarta, articulo primo. Alexander Halensis secunda parte, quæstione quinquagesima, disertius suam declarat sententiam. Sed duos Diuos mihi sufficiat euocare.

D. THOMAS nō tantum apprimè commendauit Aristotelis excogitationem, sed D. Dionysium præcipuum propugnatorem, auctoremque nuncupauit in Scriptis secundo Sententiarum, distinctione quartadecima, quæstione secunda.

Dicendum, quod circa hanc quæstionem fuit Philosophorum diuersa positio. Omnes enim ante Aristotelem posuerunt Cœlum esse de natura quatuor elementorum. Aristoteles autem primus hanc viam improbauit, & posuit Cœlum esse quintam essentiam, sine grauitate & leuitate, & alijs contrarijs; vt patet in primo Cœli & Mundi: & propter efficaciam rationum eius posteriores Philosophi consenserunt sibi: vnde nunc omnes opinionem eius sequuntur. Similiter etiam expositores sacre Scripturæ in hoc diuersificati sunt, secundum quod diuersorum Philosophorum sectatores fuerunt: à quibus in Philosophicis eruditi sunt. Basilius enim, & Augustinus, & plures Sanctorum sequuntur in philosophicis, quæ ad finem non spectant, opiniones Platonis: & idè ponunt Cœlum de natura quatuor elementorum. Dionysius autem ferè vbiq; sequitur Aristotelem, vt patet diligenter inspicienti libros eius: vnde ipse separat corpora cœlestia ab alijs corporibus: & idè hanc positionem sequens dico, quod Cœlum non est de natura quatuor elementorum, sed est quintum corpus.

D. Bonaventura secundo Sententiarum, distinctione quartadecima, articulo primo, quæstione prima & secunda, nuncupatum esse Cœlum crystallinum ab aquis, & firmamentum ab igne censet, non quidè quod ex ijs conflata sint naturis, cum Cœlū elementatum esse nullo modo existimet, sed ex quinta quadam essentia congestum; conciliare attamen Patrum sententias nititur, asserens in prima Cœlum crystallinum dici aqueū ex cōueniētia quæ habet cū aqua in perspicuitate formaliter ut aiūt, & in frigiditate effectiue, & firmamentum nuncupari igneum ex Analogia ipsius ad ignem in caliditate & lumine. Hoc siquidem est vniuersæ ipsius de hac re doctrinæ compendium, & argumentum. His Patribus Scholastici ferè omnes subscribunt, adeo vt eorum conformia scripta hoc loco inferere superuacaneum diiudicem. De crystallino Cœlo, mox cum de aquis negotium habebimus, eius assertionem deducemus. Nunc non pigeat de atriferis placitum eius audire.

D. BONAVENTURA itaque eodè loco de his Cœlis hæc habet.

Notandum est, quod in huius quæstionis determinatione videntur Sancti, & expositores sacre Scripturæ, contradicere Philosophis. Communiter enim Philosophi, præter quatuor elementa posuerunt essentiam quintam, quam dixerunt esse corpus incorruptibile, & eleuatum à contrarietate; & per hoc esse principium conciliatum, & conseruatum. Sancti vero non videntur ponere, nisi solummodo quatuor corpora; & sentire videntur naturam firmamenti esse igneam: sed cum recta ratio satis euidenter persuadeat firmamentum esse alterius

Fiat firmamentum.

a. Idest, Corpus cœleste ex nihilo.

terius naturæ, quàm sit aliquod elementum, tum propter motum, qui non latet sensus nostros, tum etiam propter effectus varios, tum etiam propter vniuersi perfectionem, non absurdè credi potest, Philosophos in hac parte verum sensisse, & Doctores veritatis ab eis in sensu non discrepasse, quamuis voce tenus videantur contraire.

Exinde Patres cum Philosophis conciliare nititur ex eo, quod Cœlum igneum appellari possit secundum quandam rationem analogiæ, qua Cœlum & ignis naturam lucis participant: quamuis postea Cœlum ab omni caliditatis affectione alienum dignoscatur.

Duces hos Scholasticorum prosequuti sunt cæteri omnes Scholastici, vt Catherinus, Aegidius, Richardus de Medianilla, & Caietanus; & Postillatores nostri, Lyranus, Tostatus, Hugo Carenensis, Burgenensis, Vielmus, Pererius, & quotquot ferè post D. Thomam, seu hunc locum commentati sunt, seu Magistrum Sententiarum secundo, distinctione quartadecima sunt interpretati.

a. Idest, Corpus cœleste ex nihilo.

BURGENSIS in Additionibus.

Nec obstat, quod dicitur in prima die: In principio creauit Deus Cœlum, quia ibi summarie includitur tantum opus sex dierum, vt supra dictum est. Et quia in prima die mentionem fecerat de primo mobili, & eius motu, vt ibi fuit expositum. Nunc autem in secundo die de firmamento, in quo sydera fuerunt posita, mentionem facit, ostendens quod hoc firmamentum fuit productum de nihilo in sua propria specie per creationem, quod consonat huic, quod dicitur: Fiat firmamentum, non exprimendo aliquid de quo tale firmamentum fieret. Si enim de abyssu, vel de aliqua parte eius firmamentum fuisset formatum, vt quidam dicunt, dixisset vtique: Fiat abyssus, vel fiat de abyssu firmamentum, sicut dixit de herbis & plantis, quæ de terra fuerunt productæ, exprimendo; Germinet terra herbam &c. consequenter dicit: Protulit terra herbam. Similiter in quinta die dicit: Producant aquæ reptile, & in sexta: Producat terra animam viuentem. Ex quo sequitur, quod illa, vbi non exprimitur materia, sed solum dicitur, Fiat: non debent intelligi ex materia præiacente, sed in sua propria specie totaliter ex nihilo per creationem produci; & sic intelligendum est, cum dicitur: Fiat lux, Fiat firmamentum, Fiant luminaria. Si autem contra hoc dicatur, quod si sic, Scriptura debuisset vt in illis uerbo creationis, vt intelligerentur talia de nihilo fieri, seu produci. Dicendum, quod hoc non requiritur secundum opinionem Chrysostomi supradictam, quam hic sequimur: nam in hoc, quod dicit: Creauit Deus Cœlum, & Terram, intelliguntur omnia cœlestia, & terrestria in processu sex dierum à Deo immediate creari, præterquam illa de quibus in litera assignatur ipsorum materia, vt iam dictum est.

Edisserit deinde, de firmamento, de luminariisque proditum esse: fecit Deus; non autem de luce, neq; enim lux (inquit) sed luminaria omnibus cumulata numeris progenerita, & procreata fuerunt: Cæterum non possum non peregrinam hanc assertionem extemplo reprehendere. Peregrinam illam, & singularem appello, cum grauissimorum Patrum iam adductis sententijs refragetur, quæ firmamentum vel ex aquis, vel ex igne, vel ex defecatis elementis compactum astruebant. Rata, omnibusque calculis recepta est ea positio, quæ cuncta in primordijs temporum producta rerum genera ex nihilo prognata arbitrat, vniuersa vero, quæ sex diebus effecta traduntur, ex indigesta prima, inconditaque rerum massa, seu materie elicitæ opinatur; id enim Patres ferè omnes existimarunt, vt ex supra enarratis excerpti potest. Argumentum autem, quod nobis obiecit Burgenis, videlicet non dixisse Vatem; Fiat de abyssu firmamentum, imbecille penitus & inane Patres reputarent: confimiliter enim non dixit Moses, Fiant luminaria ex nube lucida, vel ex igne coruscante, vel ex luce primigenia; & nihilominus ex his confecta esse astra, vt certum, & indubitatum edocent. Sed quid? nonne de homine

Anno Mudi
primo.
Die secunda.

Reijcitur sententia Burgenis.

scriptum est: Creauit Deus hominem; masculum, & foemina creauit eos, nulla facta memoracione, qua ex materia eos plasmarit: & tamen non ex nihilo, sed ex limo Adā formasse clarissimum est. Indolescendum certè est his Doctoribus, qui pro arbitrato leuibus suffulti coniecturis à vetusta œcumenicaque Patrum doctrina recedunt.

A V C T O R.

Pauido certè animo ad solutionem, diffinitionemque huius disceptationis accedo. Hinc enim à Patribus declinare non audeo, illinc vereor, ne si sententiæ Patrum subscripsero, Peripatetici, Scholasticiq; omnes in me ueracissimi hostes cõuertantur. Proferam attamen ingenue quid sentiam: Duabusque diffinitionibus, seu decisionibus absoluendam esse hanc percunctationem duco. Primo loco siquidem diffiniendum est; Num ex elementis, an ex peregrina quinta essentia Cælum constet. Quod si ex elementis constat, secundo loco inuestigandum supererit; Num ex aqua, nũ ex igne, num ex pluribus horum, seu ex quatuor, ignoto nobis constitutionis genere, compactum sit. Primam itaque controuersiam Philosophiæ institutis & decretis non uiolatis diffiniens, cenfeo Philosophorum priscorum præcipuè Platonis sententiam, ex summitatibus elementorum Cælum congestum astruentem, contemnendam non esse, sed egregiè in scholis difensari posse. Inre siquidem (inquiunt Platonici) Materia Cæli, & mortalium eadem censerit potest. Natura enim sicuti in necessarijs non deficit, ita superuacaneis non abundat: si pro Mudi constitutione vna materies erat satis, ut quid duæ sunt statuendæ? Insuper Vniuersi opifex vnus est; igitur & materies ex qua congestus est Mundus vna fuit. Siquidem cum vnus sit effector & fator Mundi, certe id quoque ex quo compingebatur, vnum tantum esse, ut illi respondeat, ex necessitate consequitur. Amplius si huiusmodi substrata hyles ut cõmune subiectũ nõ esset vna, profecto Vniuersum non esset maximè vnum, maximèque iunctum, conglutinatũ, & complicatum. Præterea cum Mundi anima, seu ratio sit vna, vnus sit Vniuersi finis, quomodo sola materies, cui minus distinctio congruit, aded est disiuncta, ut in vnam communem redigi nequeat? Nec arduum est, Aristotelis illationibus satisfacere. Marfilii Ilicini siquidem super Tymæum, quin & omnes Platonici in suis lucubrationibus satis eis occurrunt. Idque duobus iactis, substratisque fundamentis. Alterum est, motionem primã atque simplicem vnam esse, nempe in orbem: rectam verò non esse simplicem; tũ quod sensum reddatur velocior in fine, tũ quod elementis non competat degentibus in propria sphaera, sed extra eam violenter collocatis, nec in eorum absoluta natura, sed dum ad ipsam duntaxat progrediuntur. Alterum verò est, ignem condensatum in sua sphaera splendescere, sed non vrere, neque alienam depascere materiam, seu pabulo indigere, cum ignis ex horum sententia in ligno sit carbo, in vapore flamma, & in sua sphaera lux. Quibus fundamentis iactis facillime obiectiones illatas retundunt, reijciuntq;: Nam si inferunt Aristotelici, quod cum elementis motus rectus conueniat, cœlesti autem corpori rapida in orbem latio; & motionis simplicis duo genera, duas etiam simplicium corporum naturas exigant: quapropter cœlestis corporis naturam ab elementorum natura vehementer dissidere: Respondent Platonici unum tantum simplicem motum nempe orbicularem comperiri, ipsumque elemẽto uti simplici corpori in propria sphaera congruere. Quod si contingit, ut elementa recto ferantur motu, id ipsis violentum esse asserunt, cum extra suam sphaeram, seu sedem degentia ad naturalem locum properare enitantur. Si amplius Peripatetici arguunt, necesse esse, ut corpora grauitate, leuitateque prædita non circumferantur, sed à medio, vel ad medium agantur: Satisfaciunt egregiè Platonici, asserentes ex quatuor primis corporibus aliud esse summè graue, aliud graue equidem, sed quadantenus leue. Rursum aliud leue profecto, & aliquatenus graue, ac demum aliud summe leue. Cælumq; ut leuissimũ nõ à medio, seu ad medium, sed circa medium ex naturali sibi insita motione perpetuò circumferri. Tandem si Peripatetici ex elementi passionibus, & natura, alterationes in Cœlo (si Cœlum ex elementis compactum asserimus) corruptionemque & interitum posse contingere concludunt: Econtra arbitrantur Platonici Cælum omnis corruptionis, & alterationis

An Cœli ex quinta essentia cõstet iuxta Philosophos. Platonis sententia astruitur.

Cap. 25.

Motus rectus secundũ Platonem non est simplex.

Aristotelis rationes à Platonis solutione soluantur.

tionis expert esse; vel quod sua consistens puritate nullo unquam admisso extraneo, seu contrario, ab omni profus peregrina impressione, seu alteratione, tutissimè in sua arte se immunem præseruet; vel quod opificis voluntate incorruptibile indissolubileq; permaneat. Hæc, & consimilia plura possemus hac in disceptatione ex Platonis depromere, que uti à nostro negotio aliena rescindimus, atque prætermittimus.

Cæterum si Theologice difficultatem hanc diffinire vellem, dicerem profecto, quod si quis Mundum æternum cum Aristotile autumaret, ipsumq; à Deo ex naturæ necessitate (vti à Sole effluit radius) prouenire arbitraretur, Cælum quintam quandã Vsiã, seu naturam, nec ignem, nec aërem, nec aquam, nec terram, nec quid ex istis commixtum extare apprimè asserere cogeretur; tũ quia si Cælum sempiternum fuisset, nunquam præextasset elementum, ex quo congereretur; tũ etiam quoniam dato elementum præextitisset, si liber omnipotensq; eius opifex non fuit, non potuissent elementa affectionibus, & qualitibus ita depurari, ut Cœlum ex ipsis ad summam puritatem redactis compingeretur, cum natura nullũ aliud profus noscat præter hoc actiuis passiuissq; qualitibus præditum elementum. Verũ cum Mundum conditum esse ego certissime sciam, indubièq; credam, atque vnum ipsius liberum opificem, omnipotentem, omniscientem fatear: Non vereor constanter asseuerare Deum potuisse elementa temporum exordio in Chaos producere, & ex ipsis secunda die Cœlosum compage congerere, seu submotam omni lite (ut aiebat Empedocles) seu auulsa à Cœli materie quauis potentia, ut existimarũt Thomistæ, seu ea ipsa penitus oppressa virtute excellentis formæ contrarietatem non admittentis, & materie ingluuiem saturantis, ut censuit Aegidius; posseq; amplius incorruptibile illud præseruare, ut vel nunquam, vel semel in Mundi excidio pereat. Hæc siquidem omnia æqua lance erant Deo possibilia, hæc etiam Deum effecisse clarissime obtestatur Moses, si eius enarrationem secundum planum, & ingenium literæ sensum, atque secundum Patrum Sanctorum placita, neglectis, ut decet, vanis sctitijsq; commentationibus, interpretabimur. Cæterum dogmata Aristotelis (cuius id fuit ingenium, Cælum quintam esse essentiam asserere, ut Mũdum æternum astrueret) quantum piam inficiant mentem, quãtisq; Christiana nostra placita infidijs petant, ob idq; quantum sint euitanda, atque execranda, audiamus egregium ac Sanctissimum Patrem grauißima & dilucida oratione id demonstrantem.

A M B R O S I V S Hexæmeron libro primo, capite sexto.

Hæc igitur alij considerantes stabilia esse non posse, æthereum corpus Cæli stellarumq; esse arbitrati sunt, quintam quandã naturam corporis introducentes, quo diuturnam Cæli putarent mansuram esse substantiam. Sed non ista opinio Prophetica potuit obuiare sententiæ, quam diuina quoque Domini Iesu Christi Maiestas Dei nostri in Euangelio comprobauit. Dixit enim Dauid: Principio terram tu fundasti Domine, & opera manuum tuarum sunt Cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnia sicut vestimentum veterascunt, & tanquam amictum mutabis ea, & mutabuntur; tu vero ipse es, & anni tui non deficient. Quod adeo probauit in Euangelio Dominus, ut diceret. Cælum & terra præteribunt, mea autem verba non præteribunt. Nihil igitur agunt, qui propter Cæli asserendam perpetuitatem quintum corpus æthereum introducendum putarunt; cum æquè videant dissimilem cæteris adiunctam membri vnus portionem labem corpori magis asserre consueuisse.

Perpẽdant, obsecro, ex hac Ambrosij doctrina Scholastici nuperi Doctores, qui neglecta autoritate cunctorum priscorum Patrum, nec vno excepto (nam & Dionysũ, pace D. Thomæ, cum cæteris incedere congruentiori loco demonstrabo) Cælum quintam esse essentiam passim, mordicusq; defensant, maluntq; Scripturas ad peregrinas, & nouas detorquere interpretationes, quã Aristotelicum hoc de quinta Cœli essentia inuentum non probare. Perpẽdant inquam, num Aristotelis versutiam penetrarint; Aristotelis inquam, Ecclesiasticis dogmatibus infensissimi hostis; qui ut Mundum æternum in Fidei nostræ ludibrium, & opprobrium astruat, quintam inducit essentiam: perpẽdantque & caueant, ne nos, qui Mundum creatum, Cœlosq; si non dissolubiles, saltem restaurandos, uel à motione sua arcendos fore credimus, dum Cœlos quintam essentia cõpactos cũ Aristotele profiteri nitimur, in nosmetipsos arma cõuertamus.

Ut ad secundam propositam disceptationem deueniamus; Num scilicet Cælum (dato ipsum ex elementis compingi) igneum sit, Num ad crysalli similitudinẽ ex aqua concretum, Num ex summitate elementorum, incomperito nobis modo, constat: litem

Cælum secundum Theologos an cõstet ex quinta essentia.

Cœli ex elementis cõstatum est.

Psal. 107.

Matth. 24.

Aristoteles si dei nostræ acerrimus hostis.

Cœli an ex vno tantum, vel ex pluribus elementis constet.

Nysseni sententia quae facta sit beat incommoda.

Item hanc diffinire certè non audeo, quoniam de præstantissimorum Patrum opinionibus sententiam ferre pertimesco; dicam autem disceptandi libertate, quid sententiâ. Principiò Nysseni sententiâ, qui Cælum ex igne constatū, seu ex prædominio esse igneū, videtur asserere, à philosophia placitisq; Platonice non recedere euincitur, atque cum Platonice, & ijs qui Mundi machinā ex quatuor tantum simplicibus corporibus coagmentari decernunt, defensari posse non dubito. Veruntamen in litera Moſis duo certe offendit incommoda. Primum quòd Moſes ipse firmamentum in medio aquarum effectum tradit, vt diuideret aquas ab aquis: verum ignem in medio aquarum sibi admodum repugnantis elementi constituisse, ægre ac difficulter admodum credi potest. Quapropter necessarium fuit ipsi Nysseno vocis aquarum significationem ad inopinatum sensum distrahere, & per aquas superas ipsos Angelos intelligere, per inferas materiē crassam capere, quæ num recte dicta sint, animaduertat ipse eruditus lector. Alterū, quod experitur incommodum, est, quoniam Scriptura vocat Cælum firmamentum, hoc est solidū, & firmum, quasi corpus spissum, & densum, quod certe de igne elemento labili, & perentui asseuerari nequit. Cogitur forte & amplius Nyssenus ipse contra communē, tum Philosophorum, tum Theologorum, sed præcipue Mathematicorum opinionē orbes astra deferentes negare, Cælumque vnum permeabile & immotum, seu consimul circumlatum astruere, quod ægre nimis à plerisque percipitur: ex quibus profecto Nysseni sententiam Platonice aridè, sed parum ad literam Moſis, & ad communem sapientium opinionem accedere comprobatur. Patrum verò eorum assertioni, qui ex aquis, & in medio aquarum in perlucidi crystalli similitudinem Cælos concretos autumant, factæ literæ mirum in modum fauere cernuntur. Scriptum est enim; Fiat firmamentū in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis. Nam si Cælum compactū est in medio aquarum, & inter aquas cuncta obruentes, verisimile profecto videtur ex ipsis aquis fuisse conglutinatum: ut quid enim Deus aliam materiem euocare, si poterat ex ipsis aquis Cælum coagmentare? Sed in Philosophia tum Platonice tum Peripatetica repugnantiam maximam offendit, & experitur. Primum cum omnis soliditas, & firmitudo ex mixtione elementorum, & præcipue ex terra proueniat (nil siquidem absq; terra solidum est, vt testatur Plato in Tymæo) quomodo potuit Cælum ex aqua sola firmū effici, solidumq; ac stabile reddi ipsum firmamentum? maxime si adeo solidi sunt Cæli, vt immensam aquarum molem sustineant. Deinde astra die quarta in firmamento sita dicuntur: fecit Deus luminaria magna & stellas, & posuit eas in firmamento: Astra autem cum ignea sint, vt ferè omnes Patres decernunt, quo pacto in corpore glaciali figi, & illaesa permanere queunt, cum horum elementorum scilicet ignis, & aquæ naturæ repugnantes adeo sint, ut inuicem semper se deuorent & deglutiant? Quòd si dixerimus hæc duo Diuinæ maiestatis omnipotentia contingere, solidum scilicet corpus ex vno tantum elemento constatum comperiri, atque astra in medio aquarum minime extingui, quemadmodum plures Patrum asseruerunt: certè id erit miraculum non necessarium, & intempestiuum in rerum natura astruere? Quantum autem ad auctoritatem ex D. Petro, & rationes pro hac sententia deductas, spectat, eas subterfugere non admodum difficile arbitror. Primum, cur magis de orbibus celestibus, quam de aëreis regionibus interpretanda veniant D. Petri verba non video, cum uiri grauissimi ac celeberrimi ad aëris interstitia ea retulerint. Et euentus rei eis astipulatur, Cæli siquidem aquis in diluuij solluie iactati ac obruti, non celestes orbes fuere, sed aërei Cæli, cum quindecim cubitis montium cacumina vix aquæ supergressæ fuerint, nec Cælos illos æthereos, sed tantum aëreos in nouissima, Orbis conflagratione permulti depurandos censent: Aëris verò interstitia Cælos vocari D. Augustinus vigesimo de Ciuitate Dei capite vigesimo quarto; Beda de Natura rerū, capite vigesimo quinto; & Rabbanus constanter perhibent. Iam verò & argumenta, quibus firmamentū constare ex aqua contendeatur, leuia sunt. Argumentum deductū ex vocis etymologia, non admodum exploratam, passimq; acceptam etymologiam desert. Nam si Rabbinus ille, ac Steuchus, Samaim Hebræis idem valere, quod Latine, Illic aqua, censent; Lusitanus Samaim potius à verbo Samam, quā à Sem, deduci censuit, quod Samā admirari, & obstupefere significat; quasi ex hac voce innuatur, quòd Deus omnium opifex Cælos,

Cælos ex aquis concretos asserentes, quas difficultates incurrant.

Cælos, id est corpora admiratione ac stupore digna condiderit. Pierius Valerianus in suis Hieroglyphicis illam ipsam vocem Samaim indicare voluit, Cælos ex aqua, & aëre simul constare. Rursus quando argumentabantur debere medium, & extrema in eadem conuenire substantia, certissimum ac verissimum est, si homogenea sunt illa corpora; at si interstitia, seu corpora dirimentia, & separantia sint, sufficit vt non contrarijs affectionibus prædita interponantur. Sciscitantibus quid actum sit de immenso illo aquarum cumulo, respondere possumus, nec eam colluuiem aquarum adeo immensam fuisse (sicuti censuit Beda) vt ad Empyreum se extolleret, sed longè exiliorē tenuioremque fuisse, cum vix aquas diluuij superexcederet; nec parum vniuerso videtur illa aquarum vastitas contulisse, cum ex ea & supercoelestes, & vapores, & labentes has nostras aquas, tam immensos Pelagi sinus & lacuum fluminumque alueos explentes, defluxisse ac deriuasse perhibeamus. Cæterum fortè huius sententiæ assertores, eximij certè nominis Patres, Cælos non ex pura tantum aqua constatos, sed ex elementis coactos, & consolidatos existimarunt: ita vt aquei ex prædominio non incongrue dicerentur.

His igitur bene perpenſis ingenuam reputo D. Basilij & Ambrosij sententiā, Cælorumque substantiam nobis prorsus esse ignotam, & imperceptibilem, asseuerare tutius esse existimo. Cerno etenim sententiam hanc posse facilius & Moſis literæ, & Philosophicis placitis accommodari. Hancque verisimiliorem esse mihi persuadet vetustum perpetuumque Philosophorum dissidium, præfatarum assertionum multiplex discrepantia, Cælorum ipsorum imperceptibilitas, cum sensu percipi non queant. Et quod potissimum est, oracula diuinæ Scripturæ, quæ nil clarum, exploratumque de eorum substantia produnt, sed diuersis metaphoris, ac symbolis, vix quaedam præstantes eorum conditiones innuunt. Hoc siquidem tropo sacra Scriptura Fumum dixit Cælos, vt naturæ eorum tenuitatem demonstraret: æs fusum, vt infractam soliditatem, pellem, vt mirificam dilatationem indicaret.

D. B A S I L I O itaque adhærentes concludamus: ita enim habet in Hexameron, Homilia prima.

Eorum etenim, quæ facta sunt, etsi ignoremus naturam, at certè omni ex parte quicquid sub sensum hinc nostrum cadit, seque exponit visendum, tantum in se obtinet miraculi, nosque adeò totos rapit in sui admirationem, vt quodcumque tandem ingenium, quantolibet polleat acumine, quantavis contentione ac studio se excitet, longè tamen deprehendetur inferius, nec satis idoneum, pro rei dignitate exequatur & explicet quiduis eorum, quæ in Mundo sunt, minutissimum, aut certè huius gratia meritam laudem exoluat, ac debitam Creatori, quem omnis addebet gloria & imperium in secula seculorum.

De figura Cælorum: num sit spherica.

Disceptatio hæc, an Cælum sit sphericum, an semisphericum, seu qua figura sit compactum, vt curiosa admodum est, ita inutilis, & rudis fortè ingenuo lectori prima sui fronte apparebit. Rudis puerilisq; suo apparatu obijcitur, quandoquidem qui prima vix Mathematicarum elementa hauserint, Cælum sphericum esse certissimis demonstrationibus didicerunt. Verum cum oppositum præfici Patres ex oraculis Scripturarū sedulo docuisse visi sint, non superfluum erit negotiū, quid sibi voluerint inuestigare.

I S I D O R V S Pelusiotæ libro secundo Epistolarum Epistola ad Ophelim Grammaticum, quæ est ducentesima septuagesimatertia.

Cælum aut sphericum, aut dimidiæ spheræ speciem imitari affirmare, atque item celerrimum Solis cursum, ac Lune incrementa, & decrementa, syderumque situm curiose indagare, ac præterea de terra quærere, cylindri an eoni speciem teneat, mundi que centrum sit, ac denique & Solis, & Lune interualla cognita & explorata habere, quid ad bene beatæque viuendum utilitatis afferat, equidem non video.

A V G V S T I N V S certè quæsitum istud inutile, etiam declarasse non me latet, quando de Genesi ad literam, libro secundo, capite nono, sic testatus est.

Quæri etiam solet, quæ forma, & figura Cæli esse credenda sit secundum Scripturas nostras. Multi enim multum disputant de his rebus, quas maiore prudentia nostri Auctores omiserunt, ad beatam vitam non profuturas discentibus, & occupantes, quod peius est, multum preciosa, & rebus salubribus impendenda temporum spatia. Quæ enim ad me pertinet, vtum Cælum sicut spheræ vndique concludat terram in media Mundi mole libratam, ac eam ex vna parte desuper velut discus operiat?

Verum

Cælorum substantia nobis ignota.

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Fiat Firmamentum.

a. Figura Semisphæricum.

Verūm & munus esse Christianorum Gentilibus nos irridendi occasiones rescinde-
re, eo loco admonet.

Sed quia de fide agitur Scripturarum propter illam causam, quā nō semel cōmemorauimus ne quisquam eloquia
diuina non intelligens, cum de hisce rebus tale aliquid vel inuenit in libris nostris, vel ex illis audierit, quod
perceptis assertionibus aduersari videatur, nullo modo eis cetera vtilia mōnentibus, vel narrantibus, vel prae-
nunciantibus credat: breuiter dicendum est de figura Cæli hoc scisse auctores nostros, quod veritas habet; sed
spiritum Dei, qui per ipsos loquebatur, noluisse ista docere homines nulli saluti profutura.

Non igitur prætermittendam esse hanc percunctationē deductis de causis arbitror.

Sententia Philosophorum priscorum de Cæli figura.

CLEMENS Papa Recognitionum libro octauo, apud priscos Mundi fa-
pientes neutram viguisse sententiam, quod alij sphæricum, alij semisphæricum existima-
rint Mundum, his demonstrat.

Quod et si secundum alios Græcorum Philosophos audire vis, & mechanicis imbutus es disciplinis: de ex-
celsis quæ traduntur, non te sine dubio latent. Ponunt enim spheram, equaliter ex omni parte collectam: & ad
omnia similiter respicientem, atque à centro terræ æquis spatijs distinctam: ipsaque sui equalitate, ita stabi-
lem; vt eam in nullam partem declinare vndique equalitas collecta permittat: & ita à nullo fulcramento sub-
uecta, sustentatur spherā. Quod si verè hanc habeat similitudinem Mundi machina: euidentis est opus in ea
diuinum. Si verò, vt alijs visum est, super aquas posita spherā; vel super ipsas fertur, vel in ipsi voluitur:
etiam sic magni in ea artificis opus declaratur.

THEODORETVS vetustissimam fuisse apud Gentilitatis sapien-
tes hanc difficultatem manifestat, cum libro quarto contra Infideles, & de Materia, &
Mundo hæc scribat.

Alij Philosophorum forma spherica esse Mundum dixerunt. Alij varia & diuersa. Alij pistillariæ
molis rotati in gyrum verti, alij rote modo circumuolui dixerunt. Alij animatum, spirantemque. Alij vo-
lucere prorsus inanimem.

CYRILLVS contra Iulianum libro secundo, Plutarci attestatōne, di-
uersa de figura Mundi Philosophos sensisse scribit.

Deinde de figura Mundi iterum sic dicit; Stoici quidem Mundum dicunt esse figuræ spherice: Alij autem
similem galeæ: Alij verò, vt Epicurus, Mundos quidem esse spherice figuræ posse; posse autem & alias ha-
bere figuræ.

a. Fiat firmamentum semisphæricum:

Abeunt in hanc sententiam Patres ij omnes, qui Mundi figuram adeo effingunt, vt
Cælum fixum, immotum desuper ad Fornicis, & Tabernaculi similitudinem super
aquas hinc inde vastissimas considerare dicunt.

IUSTINVS Quæstione quinquagesima nona.

Si noctu Sol delitescit; quæ sit, vt Cælum spheræ esse demonstretur?

Et Quæstione centesima trigesima.

Si Cælum, quod Gentium ratione, & sententia spheræ est, siue globosum, & rotundum, in loco etiam moue-
tur; cur quod vt camera fixum est, aut instar pellis extensum, quemadmodum literarum diuinarum monumen-
tis proditum est, Cælum in loco non est?

Hanc dum soluit, inquit.

Nunc verò cum fieri non possit, vt Cælum spheræ sit, & spheræ ritu moueatur, & instar camerae, ac for-
nicis compactum esse doceri possit: Christiani ignoratōnis crimine condemnari iure non possunt. Quod autem
ad eius locum attinet, de illo ex ijs quæ hic obseruamus coniecturam capimus. Vt enim hic, cum est corpus
aliquod

Patres Cœli
semisphæri-
cum afferen-
tes.

aliquod rotundum, quod sit & æquabile, & concauum, & vndiq; pari mensura teneatur, sicubi in aqua collo-
cetur, ab aqua sustinetur: sic etiam Cælum ab aquis sustinetur. Qui extendit Cælum inquit, vt cameram:
camerae nomine, rotundum Cæli corpus declarauit. Sustinent igitur Cælum aquæ; aquas terra, terram diuinus
nutus. Qui terram, inquit, in re nulla suspendit.

BASILIVS Hexameron Homilia prima, fornici Cælum comparauit.
De figura quoq; satis sunt ea, quæ idem ille dixit Dei gloriam enarrando. Qui constituit, inquit, Cælum
vt fornix.

Adnotes, quod ex translatione Septuaginta interpretum dixit, vt fornix.

AMBROSIVS ex eiusdem Esaiæ auctoritate, camerae; ex Dauidis ob-
testatione, tabernaculo simile esse dixit, Hexameron libro primo, capite sexto.

Ad speciem quoque eius abundat, quod ipse de Cæli firmamento locutus est, quia fecit Deus Cælum si-
cut cameram, quod intra Cæli ambitum vniuersa claudantur, quæ vel in mari geruntur, & terris. Quod si-
militer significatur, cum legitur; Quia Cælum Dominus extendit. Extenditur enim vel quasi pellis ad ta-
bernacula, habitationesq; Sanctorum, vel quasi liber, vt plurimorum scribantur nomina, qui Christi gratiam,
fide, & deuotione meruerunt: quibus dicitur; Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in Cælis.

Sed quod hi Patres ex hac Esaiæ attestatōne dilucide non deduxerunt, ex eadem alij
disertius Cælum semisphæricum esse prodiderunt.

Seuerianus, Acaciusq; in Catena, negarunt Cælum esse rotundum & sphericum; ci-
tantq; locum Esaiæ quadragesimo iuxta Septuaginta hunc in modum. Qui statuit quasi
cameram Cælum, & extendit quasi Tabernaculum ad habitandum. Rursum & hoc in-
de quoque probant: quia sic Scripturæ interdum de Cælo loquuntur, tanquam quod
summum, & extrema habeat, quæ profectò figuræ sphericæ, corporique globofo non
conueniunt. Hæc Vielmus Lectiōne tertiadecima.

CHRYSOSTOMVS de incomprehensibili Dei natura, Homilia secunda.

Cælum hoc formam quidem concamerati gere re nouimus, idque non ingenio nostro & ratione, sed diuinæ
Scripturæ sententia. Complectique idem vniuersam Terram non ignoramus, quod & ipsum ab eodem diuino
fonte hauimus.

Et in Epistolam ad Hebræos Homilia quartadecima, ponderans illud Pauli oracu-
lum; Tabernaculi veri quod fixit Deus, & non homo; in hæc incidit verba.

Vbi sunt qui dicunt moueri Cælum? Vbi sunt qui pronunciant id esse sphericum? Vtraque enim hic
sunt sublatæ.

THEOPHYLACTVS D. Pauli locum illum ad Hebræos; Ta-
lem habemus pontificem, qui cōsedit in dextera sedis magnitudinis in coelis, Sanctorum
minister, & Tabernaculi veri quod fixit Deus, & non homo, interpretans, Tabernacu-
lum illud à Deo non ab homine factum, Cælum his esse dixit.

Attollit his dictis horum nunc animos. Nam cum par esset illis non satis constare nos esse tabernaculum id
assequutos: Ecce, inquit, maius quoddam, & certius tabernaculum Cælum habemus. Nam uetus illud no-
strum hoc nouum præfigurabat. At primum illud manibus hominum fuerat fixum (vt de Moysæ fertur,
& alijs id uerò nouum Deus præfixit. Hinc autem intelligi potest, quemadmodum Basilius sentit, nec mo-
bile esse Cælum, nec circulare: Fixit enim cum inquit, vtrunque tollit.

PRIMASIVS Commentarijs in Epistolam ad Hebræos.

Tabernaculi quoque veri minister est, quod constituit, siue composuit Deus, & non homo: Id est Cæli, quod
nobis ipse administrat, vt claritate syderum illius illustremur. Tabernaculum enim, quod Beselehel composuit
in deserto, siue quod templum Salomon fecit in terra repromissionis, non fuit verum: quia & vetustate con-
sumptum est, nec semper durare potuit: ideoq; tabernaculum verum Cælum vocat, quoniam in æternum sta-
bit, nullaq; vetustate consumetur.

Haymo in huiusce pariter loci interpretatōne hæc ipsa prodidit, nullo prorsus
mutato verbo.

THEODORETVS loco asserto inquit.

Tabernaculum vocauit Cælum, cuius ipse est opifex.

EVTHYMIVS in Psalmum centesimum tertium.

Esaias autem alia quadam, atque eleganti translatione vsus, illius etiam immobilitatem, ac figuram de-
monstrauit, dicens; Qui statuit Cælum, quasi cameram. Quod si Pellem pro Tabernaculo intellexeris, dice-
mus figuram Cæli hoc sermone significari. Erat quippe Tabernaculum instar fornix.

Ex quibus elici potest, quod si Cælum Tabernaculum illud, quod fixit Deus, hi Pa-
tres esse dixere; certè & fixum, & immobile, & ad instar Tabernaculi semisphæricum
ipsum existimasse visi sunt.

Hhh DA-

D A M A S C E N V S Orthodoxæ Fidei libro secundo, capite sexto, hanc sententiam recitat, nec rejicit; dicens.

Nonnulli autem arbitrantur Cælum circulari motu Vniuerso circumferri sphericæq; esse formæ, & vndique summam Vniuersi partem esse: mediastimam verò eius spatij, quod ab ipso continetur, esse partem infimam. Et post. Quotquot autem dixerunt Cælum sphericæ esse figuræ, aiunt illud æquidistare, & semotum esse à terra, supra & infra, & altrinsecus, ac ad latera. Infra dico, quo ad nostrum sensum; quia secundum sermone consequentiam, vndique supernum locum Cælum obtinet, & Terra inum. Et dicunt Cælum sphericum circumdare Terram; & ipsum secum suo rapidissimo motu circumferre Solem, & Lunam, & Stellæ. Et Sole super Terram existente, hic diem fieri; & sub terra noctem: existente autem Sole sub Terra, hic noctem, illic verò diem. Alij autem Cælum hemisphericum esse imaginati sunt, quia diuinorum enarrator David dicat; Qui extendis Cælum velut pellem, quod ostendit tabernaculum. Et beatus Esaias; Qui statuit Cælum velut cameram. Et quia occidens Sol, & Luna, & Astra, circumueit Terram ab Occidente in Boream; & ita rursus in Oriente restituntur: attamen siue hoc, siue illo modo; sic vniuersa diuina iussione facta sunt, & firmata; & diuinam voluntatem, & consilium, fundamentum inconcussum habent. Ipse enim dixit, & facta sunt: ipse mandauit, & creata sunt. Statuit hæc in seculum seculi: præceptum posuit, quod non præteribit.

L A C T A N T I V S Firmianus libro tertio, cap. vigesimo quarto, Gentilium sententiam de Antipodis inficiens, Cæli, Terræq; rotunditatem, ut erroneè introductam irridet & his verbis.

Quæ igitur illos ad Antipodas ratio perduxit? Videbant syderum cursus in Occasum meantium, Solæ, atque Lunam in eandem partem semper occidere, atque oriri semper ab eadem. Cum autem non perspicerent, quæ machinatio cursus eorum temperaret; nec quomodo ab occasu ad Orientem remeant: Cælum autem ipsum in omnes partes putarent esse deuexum, quod sic videri propter immensam latitudinem necesse est: existimauerunt rotundum esse Mundum, sicut pilam: & ex motu syderum opinati sunt Cælum volui: sic Astra, Solemq; cum occiderint, volubilitate ipsa Mundi ad ortum referri. Itaque ætherios orbis fabricati sunt, quasi ad figuram Mundi, eosq; celarunt portentosis quibusdam simulachris, quæ astra esse dicerent. Hanc igitur Cæli rotunditatem illud sequebatur, vt Terra in medio sinu eius esset inclusa. Quod si ita esset, etiam terram ipsam globo similem; neque enim fieri posset, ut non esset rotundum, quod rotundo inclusum teneretur. Si autem rotunda etiam terra esset, necesse est, vt in omnes Cæli partes eandem faciem gerat, idest montes erigat, campos tendat, maria consternat. Quod si esset, sequebatur illud extremum, vt nulla sit pars terræ, quæ non ab hominibus, cæterisq; animalibus incolatur. Sic pendulos istos Antipodas Cæli rotunditas adimuenit. Quod si quæras ab ijs, qui hæc portenta defendunt, quomodo non cadunt omnia in inferiorem illam Cæli partem? hanc respondent verum esse naturam, vt pondera in medium ferantur, & ad medium conuexa sint omnia, sicut radios videmus in rota. Quæ autem leuia sunt, vt nebula, fumus, ignis, à medio deferantur, vt Cælum petant.

P R O C O P I V S Gazæus Commentarijs in Genesim libro primo, asserit Isaiæ locum; Qui statuit Cælum, ut fornitem, & id extendit sicut tabernaculum super terram, vberiori oratione his commentatus est.

Plurimi modo relatum Prophetæ testimonium imitati, asseruerunt Cæli formam esse hemisphericam, cum cæteri confirmet eius formam esse sphericam. Verum de eius statu & forma quid Apostolus predicat, audiamus; Ac veri Tabernaculi, quod fixit Deus & non homo. Vbi igitur sunt, qui Cælum quasi perpetua vertigine rapi, & sphericum pronuntiare audent? Vtrunque enim Paulus suo eloquio à medio tollit, & vtrunque firmissimè refellit. Quod verò Cælum initium & finem habeat, Prophetarum testimonijs patet, sacra Scriptura dicente; Sol egressus est super Terram. Non inquit; Ascendit, quod merito diceretur, si Cæli forma esset spherica, sed ait; Egressus est. Et iterum; A summo Cælo egressus eius. Ecce magna claritate Scriptura sacra inquit; Egressus eius; nempe Solis: nec dicit ascensus eius. Quod ait, A summo Cælo, &c. vide vt confutet eorum opinionem, qui Cæli figuram docent esse sphericam. Sphæra nullam habet summitatem, at Sol à summo egreditur Cælo: Quomodo igitur illorum assertio coheret Scripturæ Orthodoxæ? Horum opinionem etiam Saluator noster in Euangelio contradicit, inquit; Cum venerit filius hominis in gloria sua, mittet Angelos suos cum tubæ voce magna; & congregabunt electos eius à quatuor ventis, à summis Cælorum, vsque ad terminos eorum. Huc aptetur testimonium Mosi; Ab eo die, quo condidit Deus hominem super terram, vsque ad summitatem Cæli. Huc pertinet iste Esaiæ locus; Dominus Zebaoth, præcepit genti bellicose, vt adueniat à longinqua terra, ab extremo fundamento Cæli.

Et post, adhuc magis suam explicat sententiam, Mundi basim in terra confidere asserens, irrisa de Antipodis sententia.

Quod autem vniuersa terra in aquis subsistat, nec vlla sit pars eius, quæ infra nos sita est, aquis vacua & denudata, omnibus notum reor. Nam sic docet Scriptura; Qui expandit terram super aquas. Et iterum; Quia ipse super maria fundauit eam, & super flumina præparauit eam. Sola itaque terræ superficies, quæ penes nos est, intelligitur, dicit aut; Congregentur aquæ sub Cælis in locum vnum. Similiter Cælum hic accipiendum est pro firmamento, quod nobis apparet, & Terra impendet. Nec decet, vt credamus, aliquam terram infra nos colli nostro

Pfal. 103.
Esa. 40.

Pfal. 148.

Heb. 3.

Gen. 19.
Pfal. 18.

Matth. 24.

Pfal. 135.
Pfal. 23.

nostra Orbi oppositam. Nam si Antipodes forent, certè Christus eò quoque profectus esset, & cætera, quæ pertinent ad salutem humani generis, ibi perfecisset. Adam generis nostri prima origo, serpens, qui humanum genus dolo circumuenit, nimirum & diluuium penes oppositam regionem extitissent. Cæterum aqua, quæ infra nos fertur, an sublimis pendeat id procurante diuina virtute, vel vento rebatur, incertum est.

Ex his Patribus, Basilii, Ambrosii, Theodoretus, Theophylactus, non adeo expressam hoc loco suam retulisse sententiam visi sunt, quin cum Philosophis, cæterisque Patribus conciliari ex his, quæ aliàs dixere, non possint, prout infra tentabimus, ac periclitabimur demonstrare. Verum Seuerianus, Acacius, Ioannes Chrysostomus, Iustinus, Lactantius, Procopius, Cælum non esse sphericum dilucide asseuerarunt. Iustinus, Lactantius, ac Procopius hemisphericum immobile ipsum esse existimarunt. Effingunt autem ita Mundum, quasi quoddam hemisphericum nostrum tantum in Mundi machina absque supposito Antipodum Hemisphærio comperiat; meridianumque eius Cæli summitas nostra, Orizontes verò extrema dicantur, super aquasque seu maria in Ortum, & Occasum latissime se effundentia basim suam iaciat: sitque Cælum, vt Augustinus dixit, velut discus, Solque, Luna, sydera sine orbibus ab ortu properent in occasum, vt inde ignoto nobis calle per Boream in ortum remeantes, ex Oceano emergant. Et fortè ea est sententia, quam Ioannes Damascenus libro secundo Orthodoxæ Fidei, capite sexto, enarrasse retulimus. Munitur autem hæc sententia tribus præcipuè allegatis auctoritatibus. Prima est Esaiæ; Qui extendit Cælum velut nihilum, & expandit eos velut tabernaculum ad inhabitandum. Editio Septuaginta habet. Qui statuit quasi cameram Cælum, & extendit velut tabernaculum ad inhabitandum. Altera ex Davidis Psalmo desumitur; Extendens Cælum sicut pellem; Postrema ex D. Paulo. Verum tabernaculum, quod fixit Deus, & non homo. Astruunt siquidem omnes hæc auctoritates Cælum fuisse in prima sui constitutione extensum, & expansum, vt pellem Tabernaculi, quæ cum complicata, ac conuoluta est, facillime dissolui, ac expandi potest, atque quod fixum ad eò sit & permaneat, vt quasi tabernaculum, vel Camera, seu, fornix consistere pereniter videatur. His adijcere possumus, & duas inductas à Procopio rationes. Primò, Sol dicitur egredi ex amplissimo Oceano, seu ex alio loco, prout in Genesi legitur, Sol egressus est super terram, & David, à summo Cælo egressio eius: quod autem sphericè circumfertur, egredi non perhibetur. Deinde quoniam summitatem, & extrema habere asseritur, sicuti in Euangelio scriptum est; Congregabit electos à quatuor ventis à summis Cælorum, vsque ad terminos eorum; Esaias verò disertius. Dominus Sabaoth præcipit genti bellicose, vt adueniat ab longinquo terræ, ab extremo fundamento Cæli. Quod si Cælum ex his obtestationibus, & summitatem habere, & extrema conuincitur, hemisphericum etiam esse asseueratur. Ratio autem potissima, quæ tantos Patres, vt Cælum non esse rotundum arbitrantur, compulit, ea est, quæ ex Iustino, Seueriano, & Acacio deducta est, nempe quoniam si sphericum, seu orbiculare esset Cælum, aqua super globosum corpus confidere non posset. Aqua siquidem præceps semper ad ima delabitur, atque decurrit. Igitur operæ pretium est, vt Cælum alterius sit figuræ, quod eas aptè sustinere superferreque valeat. D. Bonauentura secundo Sententiarum, distinctione quarta decima, quaestione prima, articulo secundo, duas excitat pro his Patribus non prætermittendas probationes. Alteram, quod Cælo vt solidissimo firmamento competat solidissima figura, quæ est semicircularis; alteram verò, quod pars vna empyrei à coruscantissimo corpore Christi magis, quàm Cælum à terra distaret, vnde vel Beatis vacua ea pars esset; vel Beati in ea degentes nimis à Christo gloriæ fonte longinqui cernerentur.

a. Fiat firmamentum sphericum.

Cæteri cuncti Patres, ac Doctores præcipuè Nuperi cum Mathematicis Cælum esse orbiculare fatentur. Horum Catenam si luberet prolixam haberem. Verum mihi sufficiat nonnullorum sententiam tantum referre, ne de re tam vulgari catenam contendo, tempus operamque contereere videar, legentemque fatigare. Seligam igitur saltem tres Patres, ne rursus omnino iciuna in hac re oratio nostra censetur

Hhhh 2 GRE-

De Gene. ad
lit. lib. 2.

Sententiæ hu
ius funda-
menta.
Isa. 40.

Pfal. 103.
Heb. 3.

Gen. 19.
Pfal. 18.

Matth. 24.

Patres Cæli
sphericum esse
arbitrantes.

Anno Mudi primo. Die secunda.

Fiat Firmamentum.

a. Figura Sphericum.

GREGORIVS Nazianzenus Oratione aduersus Iulianum quarta.

Verbo Deus tenebras depulit, verbo lucem produxit, Terram firmavit, Caelum tornauit, Stellae constituit, aetrem sparsit, mari limites imposuit, &c.

ELIAS in praefatam sententiam.

Apte autem illud etiam, Caelum tornauit, quod orbiculari figura sit. Hoc enim interdum non improbat vir sanctus, quia rectam doctrinam haudquaquam labefaciat: idque in Oratione de Theologia adnotauimus, ubi etiam tum eorum, qui rotundum ipsum, tum eorum qui fornicis speciem habere contendunt, sententias latius protulimus.

Ceterum Commentarius iste desideratur: attamen locum Gregorij arbitror esse in oratione de Theologia secunda ubi ait.

Quis Caelum circumegit, ac tornauit? Et post. Tibi concedam te Orbes, ac conuersiones: Accessiones autem, & recessiones perceptas habere, &c.

Verum adest alter locus in Oratione eiusdem Gregorij Nazianzeni in Sanctum Baptisma.

Aliud quoque lumen agnosco, nempe illud, quo primigenae tenebrae depulsa, aut certe intercese sunt, quod ante res eas omnes creatas, quae aspectu sentiuntur, productum est: circulemque item illam siderum conuersionem, & supernum splendorem uniuersum Orbem illustrantem.

NICETAS eodem loco.

Quoniam autem orbiculari figura Caelum est, ac circulari motu fertur, non absurde ac dissentaneè assero sidera quoque circulariter ferri, uniuerso Orbi lucem, & splendorem afferentia.

Et Oratione de Moderatione in disputationibus seruanda.

Ordo Caelum in Orbem duxit, &c.

AMBROSIVS in Psalmum centesimum decimum octauum, Sermonem duodecimo.

Quomodo fundauerit Deus Terram, Scriptura nos docuit, dicente Propheta: Deus sapientia fundauit Terram: parauit autem Caelos in intellectu. Terra autem tanquam fundamentum est, in qua constitimus, licet ipsam in meditullio Caeli esse, & is qui foris est, sermo concelebrat; & Scriptura significare uideatur, dicente Iob; Suspendens Terram in nihilo. Includitur ergo Orbe caelesti: & ideo Sol noctibus non uidetur, quia gyrando in inferiore inuenitur Orbis parte caelestis.

AVGVSTINVS de Genesi ad litteram, libro primo, capite decimo, non tantum sphaericum censendum Caelum, sed irrifione dignos eos credit, qui non circumferri Solem, sed in mare immergi excogitant.

Sed si hoc dixerit, vereor ne deridear, & ab ijs qui certissime cognouerunt, & ab ijs qui possunt facillime aduertere, quod eo tempore quo nox apud nos est eas Mundi partes praesentia lucis illustrat, per quas Sol ab Occasu in Ortum redit, ac per hoc omnibus viginti quatuor horis non deesse per circuitum gyri totius, alibi diem, alibi noctem. Nunquidnam ergo in parte aliqua posituri sumus Deum, ubi ei uespera fieret, cum ab ea parte in aliam partem lux abscederet? Nam & in libro, qui appellatur Ecclesiastes, ita scriptum est; Et oritur Sol, & occidit, & in locum suum ducitur: hoc est, in eum locum unde ortus est. Sequitur enim, & dicit ipse; Oriens illuc uadit ad Austrum, & circuit ad Aquilonem. Australis ergo pars, cum habet Solem, nobis dies est: cum autem ad Aquilonis partes circumiens prouenit, nobis nox est: non tamen in alia parte non est dies, ubi praesentia Solis est: nisi forte poetice figmentis cor inclinandum est, ut credamus Solem mari se immergere, atque inde lotum ex alia parte mane surgere. Quanquam si ita esset, Abyssus ipsa praesentia Solis illustraretur, atque ibi esset dies. Posset enim & aquas illuminare, quando ab eis non posset extingui. Sed hoc monstruosum est suspicari.

Sed clarius libro secundo, capite nono.

Queri etiam solet, quae forma, & figura Caeli esse credenda sit secundum Scripturas nostras. Multi enim multum disputant de ijs rebus, quas maiore prudentia nostri Auctores omiserunt, ad beatam vitam non pro-

Pro. 3.

Iob 16.

Eccle. 1.

profuturas discuntibus, & occupantes, quod peius est, multum praeciosa, & rebus salubribus impendenda temporum spatia. Quid enim ad me pertinet, utrum Caelum sicut sphaera undique concludat Terram in media Mundi mole librata, an eam ex una parte desuper uelut discus operiat? Sed quia de fide agitur Scripturarum, propter illam causam, quam non semel commemoravi: ne quisquam eloquia diuina non intelligens, cum de his rebus tale aliquid uel inuenit in libris nostris, uel ex illis audierit, quod perceptis assertionibus aduersari uideatur, nullo modo eis cetera uilia monentibus, uel narrantibus, uel pronunciantibus credat: breuiter dicendum est, de figura Caeli hoc scisse Auctores nostros, quod ueritas habet; Sed spiritum Dei, qui per ipsos loquebatur, noluisse ista docere homines nulli salutis profutura. Sed ait aliquis, quomodo non est contrarium ijs, qui figuram Sphaerae Caelo tribuunt; quod scriptum est in literis nostris; Qui extendit Caelum sicut pellem? Sit sane contrarium, si falsum est quod illi dicunt: hoc enim uerum est, quod diuina dicit auctoritas, potius quam illud, quod humana infirmitas conijcit. Sed si forte illud talibus illi documentis probare potuerint, ut dubitari inde non debeat, demonstrandum est, hoc, quod apud nos est de pelle dictum, ueris illis rationibus non esse contrarium: alioquin contrarium erit etiam ipsis in alio loco Scripturis nostris, ubi Caelum dicitur uelut camera esse suspensum. Quid enim tam diuersum, & sibi met aduersum, quam plana pellis extensio, & camera curva connexio? Quod si oportet, sicut oportet, haec duo sic intelligere, ut concordare utrumque, nec sibi met repugnare inueniatur: ita oportet etiam utrumlibet horum illis non aduersari disputationibus, si eas forte ueras certa ratio declarauerit, quibus docetur Caelum sphaerae figura undique esse conuexum, si tamen probatur. Et illa quidem apud nos camerae similitudo, etiam secundum litteram accepta, non impedit eos, qui sphaeram dicunt. Bene quippe creditur, secundum eam partem, quae super nos est, de Caeli figura Scripturam loqui uoluisse. Si ergo: sphaera non est, ex una parte camera est, ex qua parte Caelum Terram contegit: si autem sphaera est, undique camera est. Sed illud quod de pelle dictum est, magis urget, ne non sphaera, quod humanum est forte commentum, sed ipsi nostrae camera aduersum sit. Quid autem hic allegoricè senserim, Confessionum nostrarum liber tertius decimus habet. Sine igitur ita ut ibi posui, siue aliquo alio modo intelligendum sit Caelum sicut pellis extensum, propter molestos & nimios exactores expositionis ad litteram, hoc dico, quod sicut arbitror, omnium sensibus patet: utrumque enim fortasse, id est & pellis, & camera figuratè intelligi potest, utrumque autem ad litteram, quomodo possit, uidentum est. Si enim camera non solum curva, sed etiam plana rectè dicitur; profecto & pellis non solum in planum, uerum etiam in rotundum sinum extenditur. Nam & uer, sicut & uesica, pellis est.

Psal. 103.

GLOSSA Ordinaria ex his Augustini locis.

Queri solet, cuius figura sit Caelum? Sed Spiritus Sanctus, quamuis auctores nostri scierint, per eos docere noluit, nisi quod profit salutem.

Magister Sententiarum secundo, distinctione quartadecima, haec eadem ijsmet uerbis habet.

BEDA libro de sex dierum Creatione.

De figura autem Caeli breuiter dicendum est, hoc scisse auctores nostros, quod ueritas habet: sed spiritum Dei, qui super eos loquebatur, noluisse ostendere, nullius salutis profutura uilia. De ea autem contentione, quae inter plures de figura Caeli fieri solet, utrum in modum extensa pellis, an sphaera, uel camera consistat: non uidemus quod prohibeat pellem extensam in modum camerae curuari, uel quasi sphaera in rotundum sinum extendi.

Et Quaestionibus in Genesim.

Queri etiam solet, quae forma, & figura Caeli esse credenda sit. Utrum Caelum sicut sphaera undique concludat terram in media mole Mundi librata, an eam ex una parte desuper, uelut Discus cooperiat. Sed ait aliquis: Quomodo non est contrarium his, qui figuram sphaerae Caelo tribuunt, quod scriptum est in literis nostris; Qui extendit Caelum sicut pellem, Cui responderi potest, quod pellis non solum in planum, uerum etiam in rotundum sinum extenditur. Nam & uer, & uesica pellis est.

Damascenus Orthodoxae fidei libro secundo, capite sexto, Patrum sententiam de Caelo sphaerico diffusè prosequutus est, Alexander Alensis parte secunda, quaestione quinquagesima, D. Bonauentura articulo secundo, quaestione prima, ut supra retulimus. Doctores Scholastici quaestionem hanc edisserunt secundo Sententiarum, distinctione quartadecima; sed parum sententias Patrum rimantur. Mathematici pluribus demonstrationibus hoc idem euincunt. Ex Alfagrano hanc unam deducere possumus. Si Caelum planum esset, nec orbiculare; ea Caeli pars, quae nostri est summitas hemisphaerij, propinquior nobis esset, Solque & stellae in ea peragrantes uiciniores fierent; quod si uiciniores, cum ea quae nobis propinquiora sunt, maiora semper conspiciantur, & maiora appareant, Sol, Luna, Astraque non aequa amplitudine se nobis semper obiectarent, sed maiori profecto mole in Caeli summitate, quam in ortu, seu occasu ditata spectarentur. Quod attamen experimento maxime aduersatur.

Ceterum machina haec, quae ob summam admirabilemque sui elegantiam, & ornatum Mundi nomen promeruit, atque à Graecis Cosmos, quod apud nos ornatum significat, nun-

Rationes Caeli esse sphaerici ostendentes.

nuncupatur, à Deo opifice pluribus de causis sphaericam obtinuit figuram. Primum, ut quoquo modo Dei factoris similitudinem referret: cum siquidem secundum exemplar Mundi Archetypi orbis hic fuerit procreatus, uti Deus principio & sine caret, MUNDUS quoque sphaerica figura, nullum exordium seu finem nisi per concessionem admittente, ornari ac decorari debuit. Adijcias quod inter corpora Hypoperimetra sphaericum maxime simplicissimum existat, unde simplicissimo corpori celesti summopere congruebat; Deinde & capacissimum est corpus illud, Coelum pariter complexu suo, coerces ac continet uniuersa; amplius perfectissimum est, quia senaria perfectione insignitum, circumcurrens enim, linea, orbemque efficiens, sexies lineam à centro ad complexum deductam exuperat. Unde non ab re celesti corpori, quoniam perfectissimum est, orbicularis figura fuit condonata. Ac tandem rotundum seu sphaericum Coelum formari debebat, quoniam huius generis corpus aptissimum est ad motum, qui velocissimus ac rapidissimus in Caelo perspicitur. Hæc siquidem coaceruauit etiam D. Bonauentura secundo Sententiarum. Superadijcias tandem, quod si Caelum alia quacunq; congestum esset figura, seu trilatera, seu quadrilatera, non aptum ad motum fuisset; siquidem angulos in circumlacione ita detulisset; ut vel vacuum admisset, vel corporum penetrationem tulisset, quod natura prorsus abhorret. Sed super hæc omnia Coelum esse globosum Scripturæ dilucidè tradunt, cum Solem, astraq; in gyrum cieri prodant dicentes: Oritur Sol, & occidit, & ad locum suum reuertitur, ibiq; renascens gyrat per meridiem, & flectitur ad aquilonem. Lustrans uniuersa in circuitu pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur. Et rursus. Gyrum Cæli, inquit Sapientia, circuitui sola; quod Græcè exprimitur, Circumduxi, seu rotundaui. Alibi quoque. Quando præparabat Cælos aderam, quando certa lege, & gyro vallabat abyssos. Porro pergere Solem in circuitu, circulos suos conficere, gyrum Cæli circumire, gyro vallare abyssos, attestationses sunt sphaericum esse Cælum euinentes. Sed quid argumentor? Nonne annua nostra ætatis nauigatio, qua Mundum superato freto Megallanicò mirifico animi ausu mortales, circumcirca iam perlustrarunt, bene animaduersa vndique Polorum altitudine, & diuersitate, adeo certum exploratumque id reddidit, ut nullus omnino locus hæsitandi amplius, ambigendi que super sit? Quamobrem Cælum à summo opifice globosum fuisse fabricatum, omnemque eius extremitatem paribus à medio radijs attingi statuamus. Atque sententiam hanc non Philosophis tantum, sed, & Patribus, ac Scripturis esse concordem arbitrari. Seuerianumque, Acacium, Iustinum (si tamen foetus Iustini sunt Quæstiones illæ) Lactantium, & Procopium, uulgarem sententiam ea tempestate florentem sequutos fuisse, delusos potissimum à Scripturæ auctoritatibus, quæ eam approbare ac innuere videbantur, existimarem. Cæterum nec Scripturæ delatæ arduum nobis faceffunt negocium, cum Coelum ex similitudine Tabernaculum Camera, Fornix dici queat, unde nec valde elaborandum est, ut eas ad saniores trahamus sensus, siquidem Patres id muneris pro nobis obierunt.

D. HIERONYMVS Commentarijs in Esaiam libro vndecimo; locum illum interpretans; Qui statuit quasi cameram Cælum, & extendit quasi tabernaculum ad habitandum, aliter ex Hæbraicæ vocis significatione legendum esse his edocet.

Quid igitur superbit terra, & cinis? quia Cælum, inimo, ut Scripturarum vtar auctoritate, Cæli extenduntur quasi camera, siue, ut in Hæbraico continetur, quasi tenuissimum puluerem; de quo supra diximus: pro quo Septuaginta ibi Saluam interpretati sunt: & vnum verbum, nunc sputum, nunc camera, id est fornix transulerunt: & tantam eorum latitudinem, quasi Tabernaculum, & papilionem extendit desuper, ut similitudine tecti operiret homines, & quasi in domo latissima habitare faceret: quid miremur si parua hominum corpora, quasi locusta & minuta reputentur animantia? Rursum & in hoc loco, qui in illis terris imminere Cælum, & in similitudine sphaere Cæli esse contendunt, abutitur nomine fornix, quod scilicet media pars sphaere terras operiat, cum in Hæbraico non fornix, sed tenuissimum puluerem legerimus: Pro quo Salua, que proficitur in terram, & pulueri commiscetur & deperit, ostendit uniuersam corporis magnitudinem pro nihilo reputandam. Qui autem extendit Cælos, & expandit eos, ut uel supra habitarent Angelorum multitudines, vel subter homines morarentur: & quasi magnam rationabilibus creaturis fecit domum: ipse pro qualitate temporum principes constituit, siue secretorum scrutatores, ut sint quasi non sint, & Iudices Terræ velut inane fecit.

I O. CHRYSOSTOMVS Homilia in Psalmum centesimum tertium,

Dist. 14.

Eccles. 1.

Eccles. 24.
Prou. 8.

Coelum quæ ratione camera vel fornix seu tabernaculum dicatur.

Isa. 40.

tertium, locum illum, Extendens Coelum sicut pellem, commentatus, effectiois Cæli facilitatem ibi significari, his edocuit.

Ut enim homini facile est pellem extendere, ac tabernaculum efficere: sic rerum omnium Deus ingentes Cælorum orbis adhibito sermone solo extendit.

Augustinus in eundem locum, egregiè demonstrat nil prorsus obstare illud Esaiæ, Coelum esse extantum sicut cameram, seu fornix, vel sicuti dixit D. Paulus, ut tabernaculum, quin non sit expansum vndique in orbem: cum & cameram, & fornix, & tabernaculum laxari etiam in orbem conspiciamus. Quid enim impedit, quod Coelum quamuis sphaericum, vnus tamen dimidij sui ratione in hemisphaerio nostro ceu semisphaericum, atque ut camera distendatur, in hemisphaerio quoque Antipodum pariter ut camera, vel fornix, aut tabernaculum alterius dimidij ratione porrigatur & dilatetur, uniuersum tamen rotundum existat, orbicularemque figuram obtineat,

AUGUSTINVS siquidem post plura sic inquit.

Et illa quidem apud nos camera similitudo, etiam secundum literam accepta, non impedit eos, qui sphaeram dicunt. Bene quippe creditur secundum eam partem, quæ super nos est, de Cæli figura Scriptura loqui voluisse. Si ergo sphaera non est, ex vna parte camera est, ex qua parte Cælum Terram contegit: si autem sphaera est, vndique camera est.

Quod autem de camera dictum est, id de pelle dici debere ipse Augustinus edocet: ut Dauidis propositæ auctoritati satisfaciamus. Si enim camera, inquit, non solum curua, sed etiam plana rectè dicitur; profecto & pellis non solum in planum, verum etiam in rotundum sinum extenditur. Nam & uter, sicut & vesica pellis, est. Hæc ille.

Auctoritatibus à Procopio deductis, Cælo summitatem, & extrema ascribi astruentibus, satisfacere non est difficile, afferendo quod Scripturæ uti simplicibus Hæbræis oblata, non quidem quod est, sed quod passim rudibus apparet, expriment, ut eorum captui indulgeant. Præterea quod Cælo ex natura dextrum, & sinistrum, sursum, & deorsum Philosophi etiam ascribant, cum dextrum, eius oriens, sinistrum occidens, Arcticum supra, infra Antarcticum esse effingant; quin ei & summum ex Climatorum ratione atriunt. Firmamentum verò dici solidissimum, non propter stationem, sed quia intransgressibile est, Augustinus edocuit. Corpora glorifica in Cælo, ut hic locari, puerile admodum est existimare: Deo siquidem, & splendidissimæ Christi humanitati esse proximum in Cælo, nil aliud est, nisi ex meritorum copia ad ampliorem, seu præcellioem, augustioemque gloriam assumi.

Soluuntur rationes oppositæ sententiæ.

De quadruplici mundana machina dispositione, ac situ Cælorum.

Grata, & iucunda admodum mihi sese offert disceptatio, dum situm Cælorum, machinæque huius nostræ, aulæ Mundi dispositionem, atque symmetricam membrorum, seu partium integrantium congestionem, narratione & typis excusis proferre cogor. Suadet siquidem id mihi methodus à Ioanne Damasco no ob seruata. Qui Orthodoxæ Fidei libro secundo, Cælorum genera exploraturus, duplicem de Mundi figura sententiam inseruit. Peragumque id libentius, ut fatigatum, lassatumque fortè lectorem hac dispositionis Mundi præ oculis exarata varietate, delectatione afficiam. Cæterum repugnantes de Mundi ordine sententiæ ex catenis iam in his disceptationibus deductis facillimè elici, exacteq; depromi queunt.

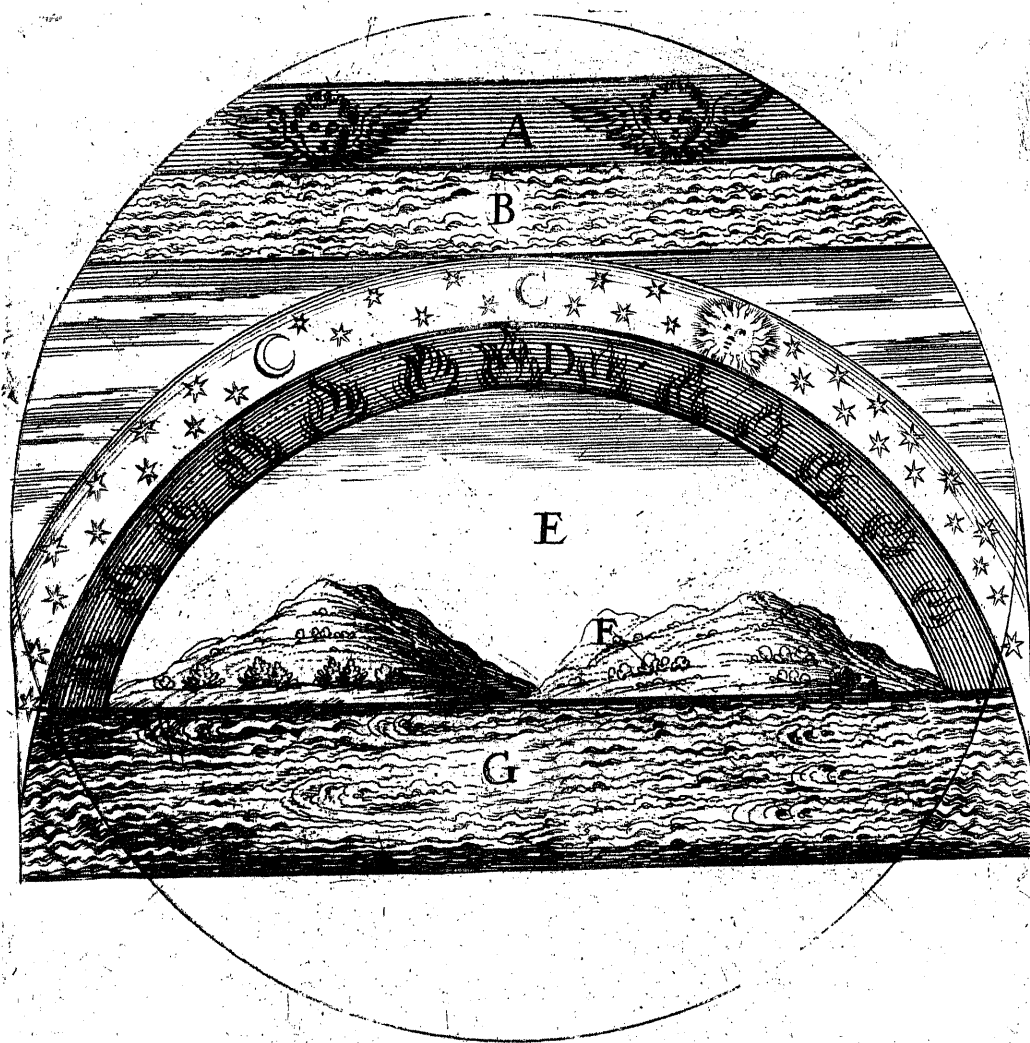
Cap. 6.

Machina Mundi figura prima.

Effingunt primum Mundum semisphaericum præter vetustos Philosophos, Iustinus, Chrysostomus, Seuerianus, Acacius, Procopius, Lactantius, hac congestionis forma, ut in substrata vasta colluue aquarum, Terram pluribus partibus sese exerentem insidere perhibeant, iuxta illud, Qui fundauit terram super aquas. Desuper uerò post regiam Dei, ac Beatorum, statamæ coelestis substantiæ collocent, quod quidè ad instar tabernaculi consistat, seu camera, ut exposuere Acacius, & Seuerianus; seu fornix, ut aiebat D. Basilus; seu Disci, ut dixit Augustinus, & alij, in ima que & concaua sui parte ipsum

Psal. 135.

ipsum semisphæricum esse prodant in suprema verò, & conuexa quadratum, sinibus, atque voraginibus conscissum, vt supercelestes aquas concludat. Ac tandem in medio Mundi pari nimirum intercapedine à supremo Cælo, atque à terra distantem constituent. Astra verò ab ortu in occasum peruagari, exinde per Boream sub aquarum mole remeare censent. Demum sub Cælo ignem, & sub igne aërem, vsque ad terram diffusum effingunt.

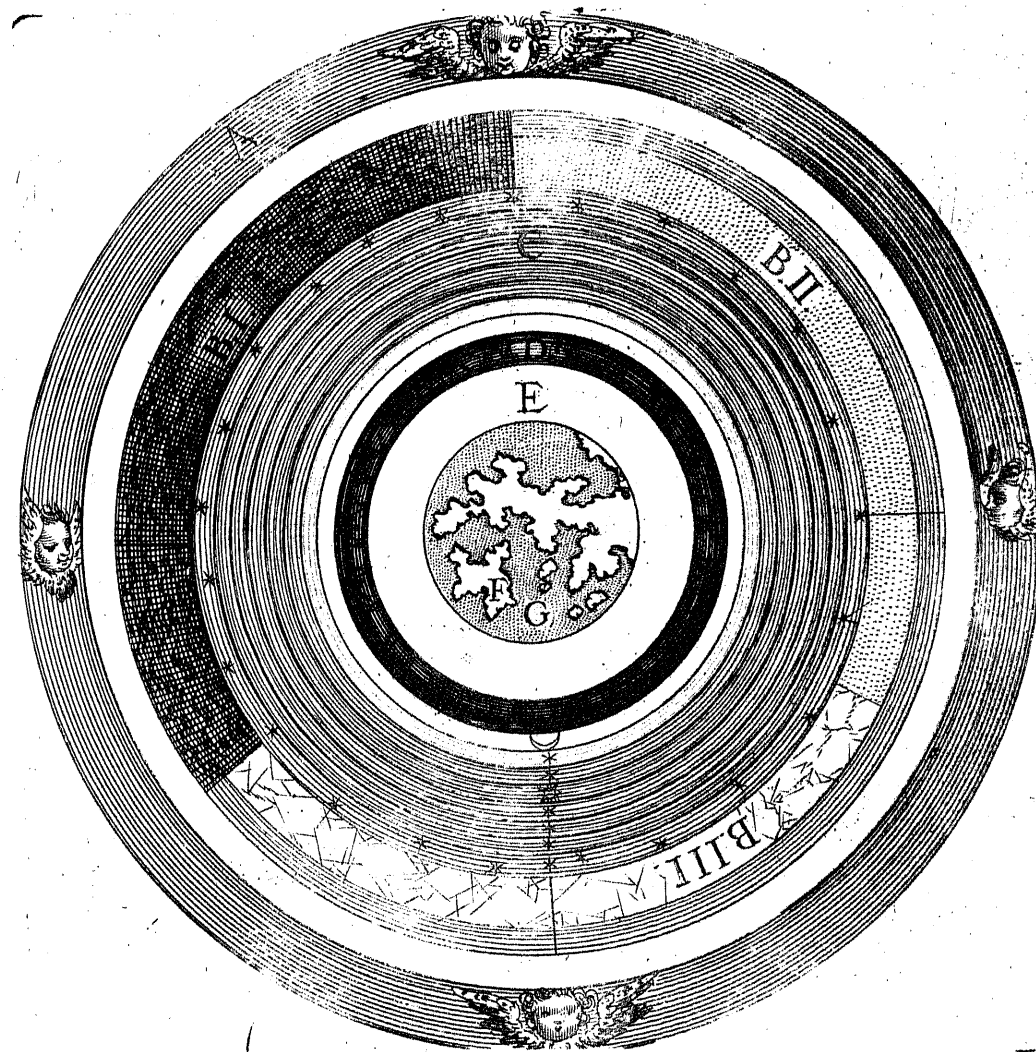

- A. Sit igitur A. Empyreum desuper coruscans vnde quaque non orbiculare.
 B. Sit B. Aquarum super Cælum locatarum exundantia.
 C. Sit C. Cælum, vt crystallum concretum, desuper æquale voraginibus cōscissum, subtus verò semisphæricum sine circulis.
 D. Sit D. Ignis excelsam sub Cælo sedem vendicans.
 E. Sit E. Aër vndique sub Disco interclusus.
 F. Sit F. Terra ex aquis exacta, Dei imperio immota.
 G. Sit G. immensa vastitas aquarum, atque Oceani, nullo nobis comperto fine se distendentium, adeo vt super illas & alij possint Mundi confidere, iuxta illud D. Clementis Papæ assertum, Et qui vltra Oceanum sunt Mundi.

Machina Mundi Imago secunda.

Mundum putarunt alij sphericum, & hac orbium positura digestum. Primum supremum orbem omnia cōtegentē, ambientemq; super extare autumarunt; Quē alij Dei Beatorumq; regiam, seu Empyreum existimarunt, in exordio temporum congestum.
 Vt

ut D. Petrus, Clemens, Origenes, Diodorus, Innilius, Hilarius, Procopius, & fortè Damascenus, & alij. Nonnulli supremum sensilis Mundi orbem illum esse dixerunt, coruscantissimam regiam beatorum lucem secludentem, Mundumq; opacantem, vt D. Basilius, Ambrosius, Theodoretus, & alij: Inde sub supremo illo orbe aquas effundi putarunt supercelestes, vel in glaciei similitudinem congelatas, vt D. Petrus, Iunilius Magister Sententiarum; seu in vaporem tenuissimum redactas, vt censuit Augustinus, Eucherius, Anselmus, Hugo, Magister sacre historiae; vel etiā fluxiles, vt arbitrati sunt Basilius, Ambrosius, Procopius, & alij; seu in ætheream regionem cōuersas, vt ingeniose opinatur Guilielmus Parisiensis. Inde amplius firmamentum Astrorum domiciliū figi dixerunt, tanto interuallo à Cælo supremo nobis inuisibili, quantum à terra distans, ex aquis ad crystalli instar concretum, vt edocuerunt D. Petrus, Ioseph, Tertullianus, Gennadius, Hippolitus, Theodoretus, Hieronymus, Iunilius, Procopius, Strabus, Anselmus, Hugones duo, Victorinus, & Carensis, Magistri duo, Sententiarum, & Scholastica historiae, Guilielmus Antifiodorensis, & quamplures; seu ex elementorū ignota nobis natura constat, vt tradidere Philo, Basilius, Ambrosius, Damascenus, Hugo, & Richardus nostri: admiseruntq; alij hoc in septem vel octo orbes, seu circulos, seu Zonas secari posse, alijs id negantibus. Subinde ignis spherā Cælo astris venustato supposuere, quam etiam Aethera appellarunt, sub igne aërem vndiq; diffusum, atq; conserutum, in duplicemq; distictum regionem, alteram puram, alteram terræ flatibus, seu impressionibus obnoxiam expandi asseruere. Tandē, aquam, & terram in centro vna spherā conclusas, collocarunt; dissidentibus tamen in hoc eorum sententijs, quod alij Mare terra altius præminentiusq; efferri dijudicarint, vt Basilius, Ambrosius, & sectatores: nonnulli vero secus cēsuerint. Secundū igitur horū placita Mūdi imago ita effingatur:

Iiii A. Sit

A. Sit A. Supremum Cœlum Mundum ambiens, atque contegens, seu sit Em-
pyreum, seu primum mobile cuncta suo motu rapiens.

B. Sit B. Locus aquarum supercelestium, & B., j. fluentes indicet, B. ij. vaporeas,
B. iij. glacie concretas.

C. Sit C. Firmamentum, hoc est Cœlum astrigerum in octo orbis secatum, seu
circulos, seu Zonas iuxta antiquorum placita, stellas inerrantes, & astra errantia
vehentes.

D. Sit D. Aether, seu ignis sphaera.

E. Sit E. Aër, cuius prima regio nullis halitibus, seu impressionibus vnquam obru-
ta; altera vero, idest nostra hæc infima perpetuis nubibus flatibusq; iactata denotetur.

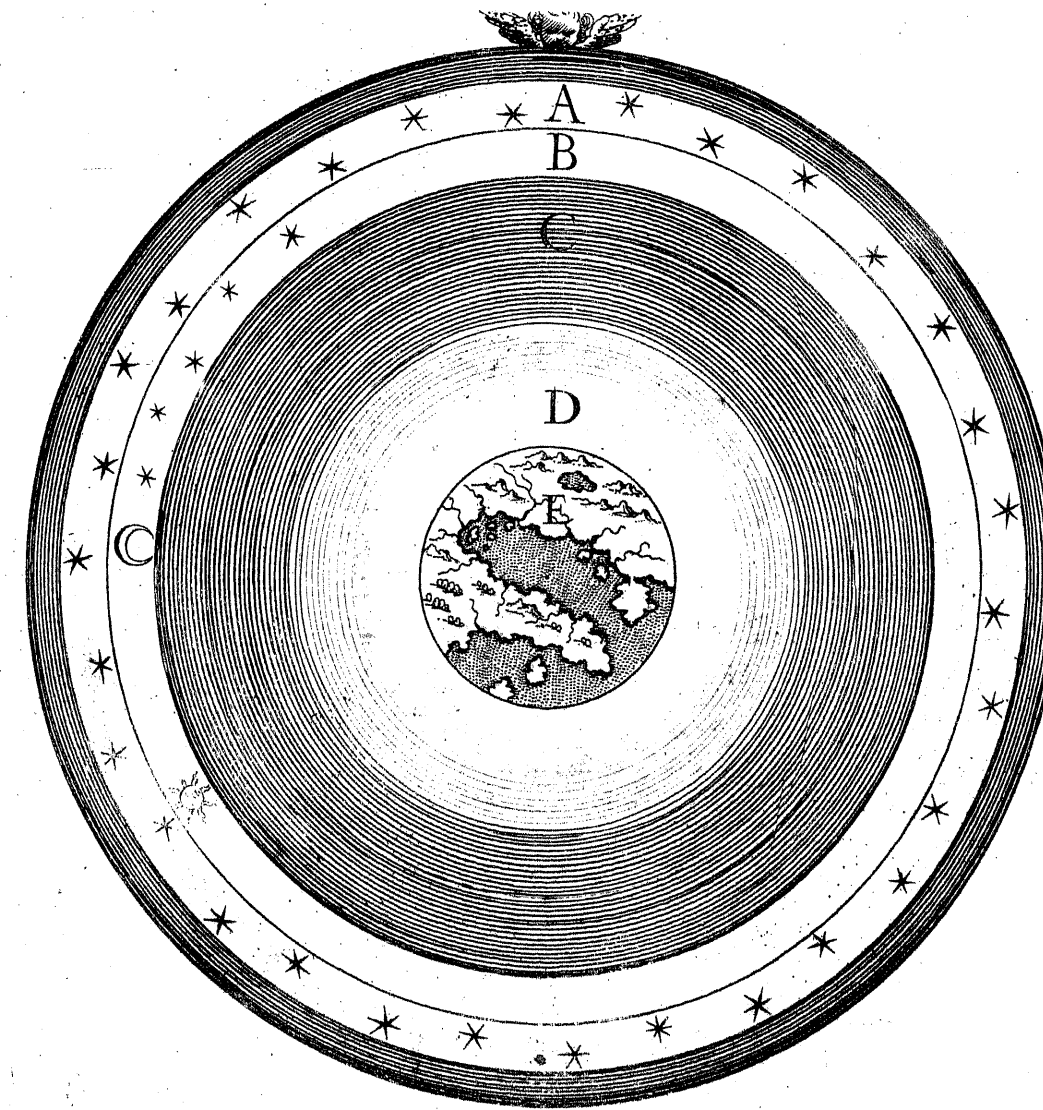
F. Sit F. Terra circa centrum suo pondere librata.

G. Sit G. Mare Terra ipsa eminentius & excelsius, Dei præcepto in se ipso aggre-
gatum, ne super terram defluat.

Machina Mundi Imago tertia.

Gregorius Nyssenus libro de Historia sex dierum, quibus Mundus à Deo creatus est,
maxime ad finem, aliam Mundi dispositionem excogitavit. Post Em-
pyreum; quod Cœlum cogitatione tantum perceptibile nuncupat, aliud Cœlum constituit, Cœlum
nempe igneum vndique expansum, natura leuissimum, adeo vt corpus densum, atque
firmum, nisi ex comparatione ad Em-
pyreum appellari nequeat. In duas autem id se-
cernit regiones; alteram, quam extremitatem sensibilis Mundi, & consinium eius, quæ
cogitatione percipitur creaturæ, hoc est Angeli, nominavit, quam & inerrantium stel-
larum fortè sphaeram esse iudicavit. Alteram inferiorem locum obtinentem; in qua er-
rantes stellæ versentur; ambasque & firmamenti nomine gaudere, & simul in secundo
die effectas, quanquam in exordio temporum præseminatas edocet. Arbitratur am-
plius, quod in congestione, ac fabricatione Mundi, igneæ naturæ partes, quæ maiori
puritate ac leuitate præditæ erant, simul coactæ in superiora Astra coaluerint, quæ vero
magis crassæ extabant, in sydera inferiora & Lunam redactæ sint: superioremque aut
inferiorem locum, iuxta maiorem vel minorem puritatis rationem per hoc spatium
igneum vendicarint, rotationeque ferantur astra sua natura per igneum hoc firmamen-
ti spatium, ex eo quod cum ascendere, uel descendere ex infira ignea leuitate sibi
connata nequeant, non nisi in orbem moueri possint: ratur fortè cum Platoniceis, mo-
tum in orbem simplicibus corporibus esse connaturalem; sub igne autem, in aëris, atq;
aquæ, & terræ situatione, à cæteris non discrepat.

A. Sit

A. Sit igitur A. firmamenti suprema regio Mundi sensilis extremitatem conclu-
dens; desuper Beatos secludens. In medio inerrantia sydera, quæ ut eiusdem naturæ,
& leuitatis, consimili motu pererrant, quasi in utero excipiens.

B. Sit B. firmamenti altera pars, septem errones, seu septem errantes stellas, ex ma-
iori, seu minori leuitate, puritateque, excelsiorem, seu depressiorem sedem sortitas, ad
inæquales motiones ex infira leuitatis natura ascitas; complectens.

C. Sit C. Aëris suprema regio.

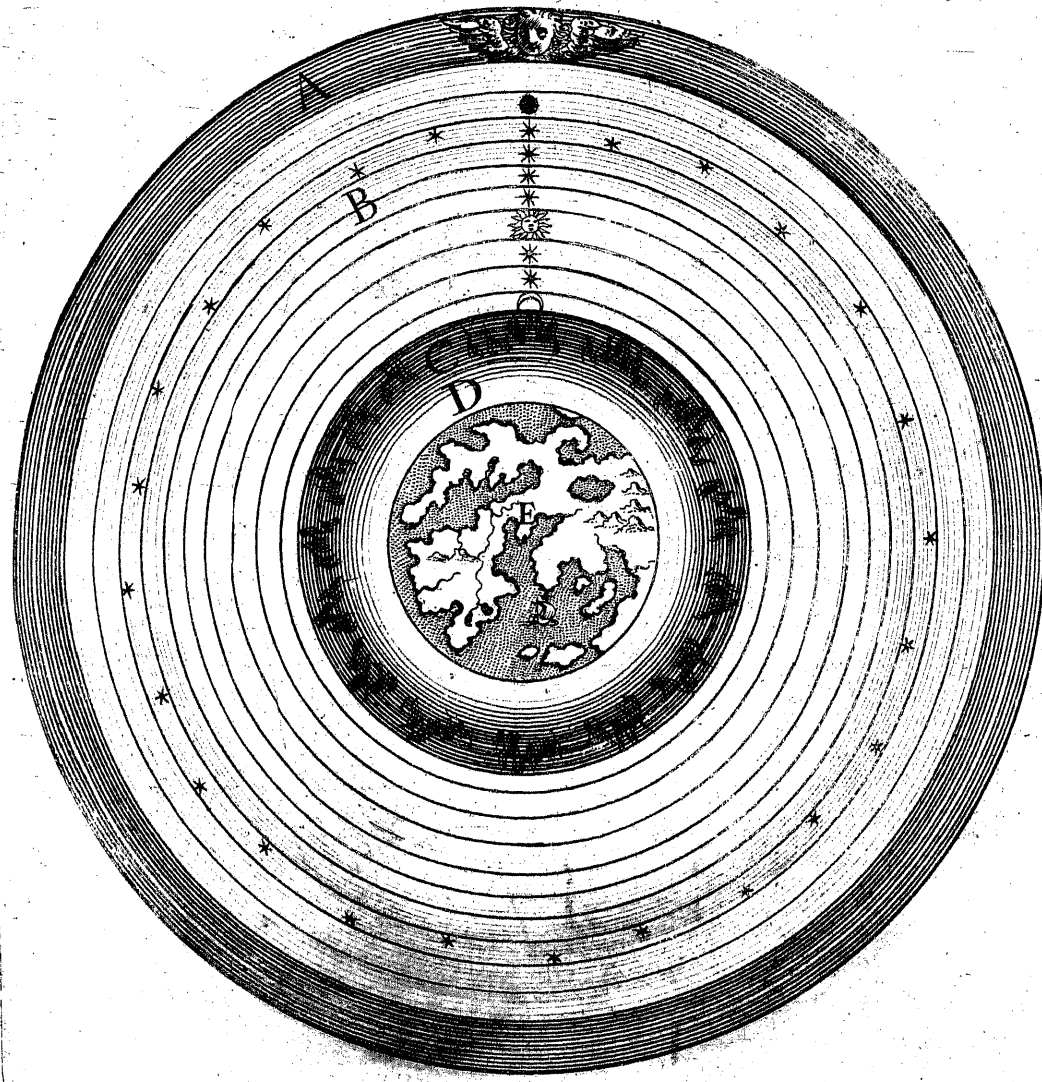
D. Sit D. Inferna.

E. Sit E. Terræ aquæque rotunda in medio Mundi librata sphaera, Aquas super-
celestes prorsus negavit Nyssenus, aquarumque super firmamentum euēctarum no-
mine, Angelos ad beatitudinem ascitos intellexit. Suboscuro tamen, corruptus, & mu-
tilus, vt in pluribus, est tractatus Nysseni de sex dierum historia, quibus Mundus à Deo
creatus est, sed eleganti, graui, peregrinaque Philosophia refertus, ac diuturna lucu-
bratione condignus.

Machina Mundi forma quarta.

Tandem quarto loco à Peripateticis, Mathematicis, atque Scholasticis ferè omni-
bus sphaera mundana effecta, vt nota, atque omnibus familiaris sic tantum describatur.

Iiii 2 A. Sit

- A. Sit A. Empireum supra sensibilem Mundum euectum.
- B. Sit B. Cœlū ex quinta essentia conflatum, sphaericum, in octo orbes, sydereum scilicet Cœlum, & septem Planetares orbes antiquitus discretum: nunc autem in decem ex denario motu diuisum. Nuperi siquidem motu trepidationis sydereo Cœlo ascripto, nonum tardissima triginta nouem millium annorum conuersione circumlatum, & decimum vt mobile primum ab ortu in occasum cunctos rapientem superaddiderunt. Aquas nullas super Cœlos elatas admiserunt, metaphoricè aquarum celestium nomine, alij Cœlum crystallinum, alij Angelos intelligi censentes.
- C. Sit C. Ignis in sua sphaera non splendens, quem tamen Telestus, & Cardanus, cum nonnullis alijs, ibi extare, eo quod pabulo indigeat, negarunt.
- D. Sit D. Aër in triplicem regionem segregatus. Harum suprema ex Astrorū propinquitate calida est, ac ignitarum impressionum matrix: regio media frigiditate sua natura referta, niuium, grandinum, pluuiarum, maiorumque impressionum sedes, fulgurum, fulminumque tucina: infima verò hæc nostra regio leuium impressionum domicilium, vt roris, pruinae, &c.
- E. Sit E. Sphaera terræ, & aquæ in Cœtro grauitate sua librata, atq; in Zonas quinque torridam nempe, temperatas duas, & gelidas duas diuisa, atque seiuncta.
- Ego quam harum Mundi machinarum formam, seu imaginem verisimilem arbitrer, diffinire non præsumo. Veruntamen cum mei sit instituti, doctrinam Patrum, maximè communiorem, totis viribus consecrari, secundam reliquis omnibus præferam; hanc etenim præstantissimorum Patrum prætorum numerosior classis approbavit.

De

De numero Cœlorum.

Quæ fuerint præstantissimorum atque insignium Patrum de numero Cœlorum sententia, tum ex ijs, quæ hæcenus de Cœlis à nobis enarrata sunt, tum etiam ex Catenis quas in quæstionibus, Num Moses duorum Cœlorum genesim tradat; & Num firmamenti nomine cœlestia corpora significetur; atque etiam, Num Cœlum sit sphaericum; coaceruauimus, nullo negotio colligi posse existimo. Has attamen sententias iterum epilogo recensere non grauabor, vt recenti repetitione, magis legentium memoria commendentur. De supernis cœlis primo has habes sententias.

Chrysostron vnum solummodo Cœlum, & illud immotum fixumque esse, adeo tuta sententia arbitratus est, vt oppositum existimantes diuinæ Scripturæ, & Ecclesiasticis doctrinis putarit aduersari, atque hoc in secundo die conditum censuit. Nec obstare credidit, quod Moses dixerit: In principio creauit Deus Cœlum, & terram, quasi alterius Cœli Moses genituram tradiderit; nam verbis illis: In principio fecit Deus Cœlum & terram, Mossem summam totum opificium proposuisse edocet. Nec etiam quia sæpius Scripturæ maiori numero Cœlos nuncupent, vt Cœli cœlorum, & aquæ quæ super Cœlos sunt; quoniam tropo hebraico dictum esse asserit, cum Cœlum apud Hebræos numero singulari careat, quemadmodum apud nos Athenæ ac Venetiæ. Disceptat hoc Homilia quarta in Genesis prolixius, sed eius retulimus disceptationem in quæstione; Num Moses duorum Cœlorum genesim tradat.

Gregorius quoque Nyssenus vnius Cœli secundo die emolitionem tradi, vnumque esse Cœlum igneum autumat, quanquam in duas partes secatum, in supremam scilicet, quæ extremitatem Mundi sensibilis concludit, & stellis inerrantibus insignita est, & in postremam, in qua Astra sua leui natura delata peruagantur. Hæc in Hexameron præcipuè ad finem.

Numerosa Patrum Classis duo Cœlorum genera comperiri existimat: alterum in exordio temporum, alterum in secunda die constructum; sed quid sint non omnes in eandem sententiam loquuntur. Supremum Cœlum cum terra congestum domicilium esse Dei, Beatorumque existimarunt Clemens Papa, Iustinus, Origenes, Diodorus, Hilarius, Iulianus, & fortè Acacius, Seuerianus, Claudianus, Procopius, Lactantius: Ex Patribus quoque non adeo vetustis Strabus, Beda, Magister, Lyranus, Tostatus, & alij. Verum idem ipsum Cœlum supremum orbem esse Mundi sensibilis, lucem Empyreï retundentem, arbitrati sunt Basilius, Ambrosius. Sed Theodoretus, & Damascenus, in vtranque sententiam rapti fuisse visi sunt. Cæterum firmamentum secundo die compactum, alij vnum esse immotum cum Chrysostrono diffinierunt, vt Acacius, Seuerianus, Procopius, Lactantius, sicuti alijs luculenter referemus: Cæteri ipsum in plura secari non negarunt.

I. V. S. T. I. N. V. S. Quæstione sexagesimaseptima Orthodoxorum, ait.

Reuera duos esse Cœlos, sed hos diiungi in varia spatia, quæ interna Scriptura Cœlos appellat.

B. A. S. I. L. I. V. S. Hexameron, Homilia tertia.

Neque hæc aliquando minore fide credi par est, quam qua credimus septem esse orbes, in quibus stelle septem ferè omnium consono ore prædicantur suum peragere cursum; quos quidem Cœlos ita asserunt concinnè inseri vni alteri; quemadmodum si cadi, aut vascula in sese inserta sint.

A. M. B. R. O. S. I. V. S. Hexameron libro secundo, capite secundo.

Itaque nos non solum secundum, sed etiam tertium Cœlum esse negare non possumus, cum Apostolus raptum se ad tertium Cœlum, scriptorum suorum testificatione confirmet. Dauid etiam Cœlos Cœlorum, in illo laudantium Dominum constituit Choro: Quem imitantes Philosophi, septem Stellarum, Solis, & Luna globorum, consonum motum introduxerunt, quorum orbibus, vel potius globis connexa memorant omnia, quos sibi innexos, & velut insertos versari retro, & contrario cæteris motu ferri arbitrantur.

Progrediuntur hi Patres, hoc loco eorū commentitiam fabulosamque sententiam irridere, quæ ex orbium motu dulcem & suauem melodiam perhibebat reddi, nec à nobis audiri, quod ex consuetudine aures nostræ obsurderint. Sed ea vt parum ad nos spectantia inferere neglexi.

D. A. M. A. S. C. E. N. V. S. Orthodoxæ Fidei libro secundo, capite sexto.

Est igitur Cœlum Cœli, primum Cœlum supra firmamentum collocatum. Ecce duo Cœli; nam & firmamentum

Dan. 3.

tum vocavit Deus Cælum. Consuetudo etiam diuinæ Scripturæ est, aërem Cælum vocare, ab eo quod est sursum videri. Benedicite (enim inquit) omnes volucres Cæli, aërem intelligens: nam aër volatiliū iter est, & non Cælum. Ecce tres Cæli; quos diuinus dixit Apostolus. Si autem septem circulos, septem Cælos suscipere volueris, nihil in ratione veritatis offenditur. Consuetum etiam & in voce Hebraica Cælum pluralitèr vocare Cælos. Cælum igitur Cæli volens intelligere, Cælos Cælorum dixit: quod perinde significat; atque Cælum Cæli, quod est supra firmamentum: sed & aquas, quæ sunt supra Cælum, id est aërem, firmamentum, septemve circulos firmamenti, consuetudine Hebraicæ lingue pluralitèr Cælos nominat.

CASSIODORVS in Psalmum centesimū quadragesimū octauū. Laudate eum Cæli Cælorum, & aque quæ super Cælos sunt. Quamuis in Genesi vnum Cælum fabricatum esse legerimus, tamen eos plurali numero & Paulus Apostolus appellauit; qui refert in tertium se Cælum raptum, ibique talia cognouisse, quæ homini non licebat effari: & hic plurali numero nuncupantur, quod tali forsitan ratione concordat. Dicimus vnum esse Palatium, quod multis membris, multis spatijs ambiatur; ita forsitan & Cæli partes dicimus Cælos, dum complexio atque sinus eius vnus esse monstratur.

REMIIGIVS Antifiodorensis Enarratione in Psalmum centesimū quadragesimū octauum, exponens illud; Laudate eum Cæli Cælorum, ait.

Cæli, id est firmamentum, & aether, scilicet complexi vis; Cælorum, id est septem circulorum, vbi aplanas, & Planete fixæ sunt, sint vobis materia laudandi Dominum.

Hæres. 46.

PHILASTRIVS libro de Hæresibus, ex Scriptura duos Cælos, ex D. Paulo tres, ex Dauid sex, vel septem elici posse docuit; sed quæ Cælorum genera sint ea, quæ à Dauid & Paulo narrantur, non explicauit.

Psal. 148.

De Cælorum diuersitate est hæresis quæ ambigat: Scriptura enim in primo die Cælum & Terram facta declarat duo hæc elementa: Secundo firmamentum æquefactum; & nihilominus ipsum firmamentum Cælum appellatum fuisse testatur. Dauid autem dicit de Cælis ita: Laudate Dominum Cæli Cælorum, & aque quæ super Cælos sunt. Sive ergo sex Cælos, secundum Dauid, & septimum hoc firmamentum accipere quis voluerit, non errat: Nam Salomon tres Cælos dicit, ita: Cælum, & Cælum Cæli. Paulus æquè Apostolus, vsque ad tertium Cælum se raptum fatetur. Sive ergo septem quis acceperit, vt Dauid: sive tres, sive duos, non errat: quia & Dominus ait; Pater qui in Cælis est. Nam & Pagani vnum Cælum, & Cælos profitentur interdum. Dauid ergo quod plenum est, docuit. Salomon autem quod ex parte est, & beatus Paulus æquè. Liber autem Genesios duos Cælos nobis nunciauit.

2. Paralip. 6. Matth. 6.

Cæterum de triplici Cælo Pauli vberem habeo Catenam suo loco deducendam: nã Patres non vniiformi sententia decernunt, quinam sint tres illi Cæli. Dauidis autem Cæli sex vel septem, circuli in firmamento fortè sunt; de quibus Patres supra.

Peripatetici, Mathematici, & ferè omnes nuperi Doctores plures Cælos agnoscunt. Veteres octo tantum eos fuisse opinati sunt, Octauam scilicet spheram fixarum stellarum copia cohonestatam, & septem planetares. Recentiores ex denis motibus, decem esse asseuerarunt, additis nono, & supremo mobili nullis Astris insignitis. Nonnulli quatuordecim eos esse astruunt. Rursum vnicuique Astro, & tres orbis, & quatuor concentricos, & eccentricos ascribentes Mathematici ad numerum amplissimum eos euehunt.

Aegidius vnum tantum Cælum extare posse, quod eccentricos quamplures complectatur, & contineat cum epicyclis, longa enarratione diseruit. De ipso post.

Basilidis & cæterorum Hæreticorum delirantissimam sententiam, Cælos trecentos & sexaginta sex enumerantem, prætermitto, de qua Irenæus aduersus hæreses libro secundo, capite vigesimoprimo; & Epiphanius libro primo, tomo secundo, hæresi vigesimaquarta, & vigesima sexta; Augustinus libro de Hæresibus; Tertullianus, & alij.

Non defuere Patres, qui Cæli nomen ad methaphoricos Cælos trahentes, ampliorè tradiderint Cælorum enumerationem.

BEDA Expositione in Genesim, capite primo, sic eos enumerat. Scinditur auricolor Cæli septemplicis aether: quorum hæc sunt nomina, Aër, Aether, Olympus, Spatium igneum, Firmamentum, Cælum Angelorum, & Cælum Trinitatis.

Rabanus, vt etiam D. Thomas refert in Scriptis, secundo Sententiarum, distinctione quartadecima, quæstione quarta, & parte prima, quæstione sexagesima octaua, articulo quarto, septem enumerat Cælos, Empyreum, Crystallinum, Sydereum, Igneum, Olympium Aethereum, & Aërem.

Ego seclusis illis sententijs, quæ vnum tantum Cælum, seu sphericum immotum, seu semisphericum, pariter fixum, & permeabile astruunt, cæteras in vnum conciliatis diuersis

In medio aquarum.

Bedoch Amajm.

a. In medio, hoc est intra.

diuersis memoracionibus redigi posse arbitror. Primò siquidem, si Cæli nomen ad propriam significationem trahamus, duo esse Cælorum genera existimo; aliud coruscantissimum Beatorum Domicilium, & aliud astriferum circumlacione ductum; atque hoc secundum unum esse, & unius prorsus naturæ; in plures tamen orbis iuxta motionum diuersitatem secari. De quorum atamen orbium numero non adeo certam, ac exploratam scientiam haberi censeo, quin sicuti nostra ætas trãfactarum ante ætatum de cælestium spherarum numero errores emendauit, ita etiam succedens ætas certiori fortasse experimento de ipsorum orbium certa multitudine peritior effecta, saculum nostrum non sit meritò reprehensura, ac iure omnino redargutura. Hæc de supernis Cælis. Deinde si Cæli nomen ad ampliorem metaphoricamque significationem surripimus, ut non tantum rapidam substantiam cælestē, sed elementorum ignis & aëris spheras complectatur, & spiritualia comprehendat, Bedæ, & Rabani enumerationem, secundum D. Thomæ loco asserto doctrinam, non indecens erit sic recensere. Cælorum nomen alia propriè, alia ex similitudine, alia verò metaphoricè sibi vendicant. Ex primo genere, aliud Cælum est splendidum, & est Empyreum; Aliud perspicuum, & est primum mobile & nonum, quòd aqueum, vel crystallinum appellant; aliud demum collucidum & astris insignitum, quod quidem in octo spheras, nempe in spheram stellarum fixarum, & spheras septem planetarum fecatur. Ex secundo genere, Rabanus supernam regionem ignis appellauit Cælum igneum, infernum Olympum, aëris su præmā partē, æthereū, infimā aëreū. Quāuis ætheris nomine prisca uel tractū ipsum cælestis flāmata substantiæ, vel ignis sedē & ambitū ceperint. Ex tertio genere, sanctissima Trinitas Cæli illud est, de quo creditur dixisse Diabolū; Ascendam in Cælum: Spiritualia æternaq; dona, Cæli sunt, de quibus secūdū mētē Augustini sectatoribus suis Dominus sponndit: Merces vestra multa in Cælis est; Genera tria supernaturalium visio-num, scilicet Corporeæ, Imaginariæ, & Intellectualis Cæli pariter nominantur, de quibus eodem Augustino interpretante, Paulus loquitur, dum se ad tertium vsque Cælum raptum testatur. Et hæc secundum communem de Cælorum numero sententiam dicta sunt: Cùm infra, Num vnum sit Cælum igneum & permeabile, vt asserit Nyssenius, vel vt aër constratum, permeabile, & immotum, quemadmodum existimauit Chrysostomus, uel unum solidum eccentricos complectens, vt maluit Aegydius, Num deniq; plures Cæli, vt plerique putant, cumulate simus disceptaturi.

In medio aquarum.

De Editione tantum duo comperij animaduertenda ex Lusitano.

a. In medio, hoc est intra.

LVSITANVS Adnotationibus in caput primum Genesios.

Et quod sequitur, In medio aquarum, non intelligas omninò medium: vt scilicet tanta aqua sit super firmamentum, seu extensionem, quanta sub ea; sed idem est, in medio aquarum, quod inter aquas. Nam Thoch; id est medium, aliquando pro verè medio, nonnunquam pro Inter, in sacris literis accipitur.

Majm

Anno Mudi primo. Die secunda.

Cæli propriè sūpti duplex est genus.

Cæli nomē vario modo diuersis com petit.

Ira. 14.

Matth. 5.

Anno M^o di
primo.
Die secunda.

In medio aquarum.

- a. *Majm nomen Hebraicum non singulari numero, sed plurali in sacris literis inueniri.*
b. *Aqua superæ Angeli inferæque Dæmones.*

a. *Majm nomen Hebraicum non singulari numero, sed plurali in sacris literis inueniri.*

L V S I T A N V S ubi supra.

Aduerte etiam nomen Hebraicum, Majm, idest aquæ, non inueniri in sacris literis numero singulari, sed plurali, more nominum dualium, quod, vt Hebræi dicunt, idè sit, vt ostendatur duplicem esse aquam, scilicet super firmamentum, & infra firmamentum.

Quantum ad primam animaduersionem spectat, cum contra Patrum doctrinam præcipuè Hippolyti incedat, & aliorum qui firmamentum in medio aquarum compactum existimarunt eo euentu, vt medietatem alteram sub se contegeret: in horum Patrum gratiam hoc prætermittere non possum; quod si vocula Thoch, quandoque In medio, quandoque Intra significat, hoc loco In medio significare arbitraret. Primum quoniam editiones Septuaginta, & Vulgata nostra, & cæteræ ferè omnes, In medio translulerunt; Deinde quia Patrum numerosa classis in medio aquarum consistere firmamentum, ex hoc existimavit. Nec adfit vehemens vlla coniectura, quæ legendum esse Intra enunciat. Quantum verò ad alteram adnotationem attinet, cum Patrum placita non infidelijs petat, non est, quod de ea disceptemus.

Quid nomine aquarum tam superarum, quam inferarum interpretandum sit, hoc loco sese offert inuestigandum. In vastissimum siquidem Pelagum, debilitato confractoque nauigio ferri non ignoro, cum de aquis supra firmamentum locatis, quæstionem arduam tot sententijs perplexam aggredi cogor. Faxit Spiritus Sancti aura, vt saluam nauim in portum perueniam, nempe vt difficillimam scitu rem, scite ac breuissimè colligam. Singulas autem, vt mei instituti ratio efflagitat, quas ego de hac re ex fontibus præclarissimorum Patrum hausi sententias, minimè reticebo.

b. *Aqua superæ Angeli, inferæque Dæmones.*

Primo itaque in loco eorum sese ostentat sententia, qui fortè aquas elementares super Cælos euehi nequire opinantes, supernas aquas, Angelos super Cælos ad gloriam ascitos, infernas verò Dæmones in hanc caliginosam, iactatamque æris nostri regionem depulso, atque detrusos, esse censuerunt. Ascribitur hæc sententia præcipuè Origeni, & alijs. Sed Origenis locum fateor me non comperisse. Recensebo Patrum sententias, qui hoc placitum memorant, & reijciunt.

B A S I L I V S Hexameron Homilia tertia.

Nobis verò & aduersus quosdam, qui stetit ab Ecclesia videntur, sermo habendus interim est de aquis à se disparatis. Et quidem isti prætextu anagogici sensus, & sublimioris intelligentiæ, ad allegorias se transferunt, ac suffugiunt, asserentes potentias quasdam spirituales, expertesque corporis, tropicè significari per aquas: & supernè quidem supra firmamentum præstabiliores mansisse, infernè verò in terrenis, ac materialibus locis subsedisse, quæ erant maligniores. Idcirco dicunt, & eas aquas, quæ super Cælum sunt collocatæ, Deum laudare, idest probas illas essentias, quæ dignæ sunt ob mentis puritatem, decentem, accommodatamque reddere laudem Creatori. Aquas autem eas, quæ sub Cælis desederunt, ea esse spiritualia nequitia, & improbitatis: à naturali sublimitate, in imam totius vitiositatis voraginem delapsæ. Has improbas mentes, vt turbulentas, vt seditiosas, vt affectuum, perturbationumque procellis, ac turbine fluctuantes, exesuantisque, maria nuncupatas fuisse asserunt, propter mutationis facilitatem, & voluntatis, electionisque motuum instabilitatem.

Verum

Verum quam vehementi oratione hæc reijciat, audiamus.

His igitur & eius generis sententijs, vt quæ somnijs & anilibus fabellis conferendæ veniunt, relegatis, aquam nos vt aquam intelligamus, & segregationem factam humorum à firmamento ea causâ, quam assignauimus, accipiamus. Atque etiam si quando aquarum illæ, quæ super Cælos sunt collocatæ, communem omnium Dominum laudare tradantur, non naturas ratione præditas ob id illas esse decernimus. Neque enim Cæli anima vlla informantur, quia gloriam narrant Dei: neque firmamentum animans sensu præditum esse censemus, quod electionem manuum ipsius itidem annunciat, vt astruat aliquis & interpretetur hosce Cælos virtutes esse quasdam contemplationi concreatas, firmamentum verò facultates, quæ operosè admodum & efficaciter fungantur officio, nempe operatrices: nos sanè eiusmodi definitionem, vt arguta quadam, scitaque acrimonia adornatam non negamus, at eandem non continuè veram esse concedemus. Secundum enim hanc interpretandi formulam, ros, pruina, frigus, & æstus, quod apud Danielem iusta sint concelebrare hymnis vniuersorum opificem, mentes quædam erunt, nimirum intellectu præditæ, simul & inuisibiles naturæ. Verius quæ istis dictionibus inest significandi ratio spiritualiter & contemplatiuè ab his accepta, quos illustrat intelligentiæ donum, ad hoc mirè conducit, plenam vt conditori exoluere quæas glorificationem. Neque enim super Cælos consistens aqua, ob hoc quod inferiores antegreditur honoris præcipui dignitate, ipsa solùm ob eximiam & insignem suæ virtutis prerogatiuam, diuinam adimplet laudem. At enim laudate eum, ait, & quæ ex Terra sunt, dracones, & omnes abyssi. Quare ipsa etiam abyssi, quam isti in peiorem reiecerunt partem, qui nihil non ad allegorias trahunt, adeò Psalmorum cantori visa non est aspernabilis & reiectitia, vt eam quoque adsciuerit in communem creaturæ omnis Chorum: quando iuxta sibi institas rationes, canticum diuine laudis concordis, & melico concentu exoluit Creatori.

Psal. 148.

A M B R O S I V S Hexameron libro secundo, capite quarto, concisius eam reijcit.

Alij quoque purificatorias virtutes interpretati sunt aquas, quæ super Cælos sunt; Accipimus hæc quasi ad tractatus decorem, nobis tamen non alienum videtur, atque absurdum, si aquas veras propter illam causam quam diximus, intelligamus. Nam & ros, & gelu, & frigus, & æstus, secundum hymnum Propheticum, benedicunt Dominum, benedicunt & terra; & illa non ad intelligibiles naturas referimus, sed ad veritatem. Laudant etiam Dracones Dominum, quia natura eorum, & species eum videtur, non minimum vel decoris offundit, vel in esse rationis ostendit.

E P I P H A N I V S in Epistola ad Ioannem Episcopum Hierosolymitanum.

Illis verò præstigijs quis non statim abijciat, atque contemnat, dicente Origene de aquis, quæ super firmamentum sunt, non esse aquas; sed fortitudines quasdam Angelicæ potestatis: & rursum aquas, quæ super Terram sunt, hoc est, sub firmamento, esse virtutes contrarias, idest, Dæmones? Et quomodo legimus, in Diluio apertas cataractas Cæli, & aquas inundasse Diluuij? Vnde aperti sunt fontes abyssi, & totus Mundus opertus est aquis?

Gen. 7.

A V G V S T I N V S de Ciuitate Dei, libro vndecimo, capite trigessimocuarto, hanc memorat opinionem, dicens.

Quamquam nonnulli putauerint aquarum nomine significatos quodammodo populos Angelorum; & hoc esse, quod dictum est; Fiat firmamentum inter aquam & aquam; vt supra firmamentum, Angeli intelligantur; infra verò, vel aquæ istæ visibiles, vel malorum Angelorum multitudo, vel omnium hominum gentes. Quod si ita est, non illic apparet, vbi facti sunt Angeli, sed vbi discreti.

Sed egregiè quoque eam reijcit: nam cum aquas super Cælos collocatas naturales esse posse demonstrasset, his concludit.

Et si auctoritati eiusdem Scripturæ subditi essent, aliquid aliud ex hoc intelligendum esse censerent.

P R O C O P I V S Commentarijs in Genesim capite primo.

Quidam altioris cupidi scientiæ, ad allegorias confugiunt, dicentes, sub dictione Aquas, intelligendas esse spirituales virtutes. Quasdam esse potiores, præstantioresque, & versari in supremis locis. Et ob id dici à Psalte regio; Laudate Deum aquæ, quæ sunt supra Cælum. Alias aquas esse deteriores & terrestres, quæ salo & arenis æstuant, & furentes, dicantur Maria. At nos ista ceu nugas, & aniles fabulas, deliramentaque explodimus. Quamuis aqua, quæ sunt supra Cælum, laudibus ferre Deum prædicentur: non tamen nos credere oportet aquas esse creaturam ratione præditam: siquidem nec Cæli animati sunt, licet Scripturæ testetur eos enarrare gloriam Dei. Nec firmamentum animal esse credendum est, etsi (vt docet Scriptura) opus manuum eius annunciet. Scimus, vt indicat Scriptura, rorem, pruina, frigus, & æstus, laudare opificem. Verum alia ratione, quam nos presumimus, Creatorem laudibus vehunt. Ratio mirabilis, quæ in his animaduertitur à Sapientibus viris, si probè fuerit intellecta, & percepta, homines eò impellit, vt Creatorem laudibus cobonestent. Quid? An non aquæ, quæ ex terra scaturiunt, Serpentes, & omnes abyssi laudibus illum condecorant? Quare igitur abyssi deteriorum aquarum à vobis recepta est, eamque dicitis commendare Deum? Nullam igitur prerogatiuam aquæ spirituales (vt dicitis) præ sensilibus habent, cum & hæc non secus vt spirituales, laudibus Deum concelebrant. Et illud insigne mendacium est, quod interpretantur Cælos esse intelligibiles virtutes & potentias, & firmamentum significare tradunt practicas virtutes.

Psal. 148.

K K K K R V.

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

In medio aquarum.

a. *Aque superne, Angeli; Inferna verò, corporearum rerum materies.*

R V P E R T V S Commentarijs in Genesim libro primo, capite vigesimo-tertio, eleganter hanc eandem sententiam elidit Scripturæ locis interpretatis.

Pfal. 103.

Pfal. 148.

Dan. 3.

Alij nanque quod dictum est. Qui regis aquis superiora eius, sic accipiunt, ut dicant; Superiora Cæli iuxta Genesim ab aquis reguntur, aquas super firmamentum positas esse dicit, quas Angelorum multitudines intelligimus, iuxta illud; Et aquæ quæ super Cælos sunt, laudent nomen Domini. Verum si hoc voluit Citharæus, prætor ille laudum, Deum laudans de Cælis, laudans eum in excelsis, cur dicitur, & aquæ quæ super Cælos sunt, laudent nomen Domini præmisit; Laudate eum omnes: Angeli eius? Vniuersaliter nanque dicendo, laudate eum omnes, neminem Angelorum eius excepit: & proinde superflue repetisset, dicendo; Et aquæ quæ super Cælos sunt, laudent nomen domini: si aquarum nomine, multitudines Angelorum voluit intelligi. Item & in Hymno trium puerorum, cum dicitur primo, Benedicite Angeli Domini Domino: & deinde; Benedicite Cæli Domino, benedicite aquæ omnes, quæ super Cælos sunt, Domino: profectò nomine aquarum aliud quam Angelos Scriptura cogit intelligi. Præterea si aquarum nomine, quæ sunt super firmamentum, intelligi oportet Angelos, quomodo, vel in quo huiusmodi aquæ, diuisi sunt ab his, quæ sunt sub firmamento? Nempe iste sunt, de quibus postmodum dicit Deus; congregentur aqua, quæ sunt sub firmamento, in locum unum; & appareat arida &c. Quomodo ergo ab istis aquis Angeli diuisi sunt? Denique ab illis potius, qui reprobi facti sunt, spiritibus diuisi sunt, utpote Angeli lucis ab Angelis tenebrarum.

D. T H O M A S prima parte, quæstione sexagesimo octaua, articulo secundo. Origenes enim dicit, quod aquæ illæ quæ super Cælos sunt, sunt spirituales substantiæ. Vnde in Psalmo centesimo quadagesimo octauo dicitur; Aquæ quæ super Cælos sunt, laudent nomen Domini. Et Daniel tertio; Benedicite aquæ omnes, quæ super Cælos sunt &c. Sed ad hoc respondet Basilius in tertio examine, quod hoc non dicitur, eo quod aquæ sint rationales creature, sed quia consideratio earum prudenter à sensu habentibus contemplata, glorificationem perficit Creatoris: vnde ibidem dicitur idem de igne, & grandine, & huiusmodi; de quibus constat, quod non sunt rationales creature.

Vielmius Læctione decima quarta, eam ipsam memorauit sententiam.

Hos adduxi Patres, non tantum ut hanc referrem Origenis, & Apollinarij opinationem, sed ut simul prætorum Patrum præstantissimorum doctrina eam rejicerem, prout fati reiectam esse arbitror.

a. *Aquæ supernæ Angeli; Inferna verò corporearum rerum materies.*

N Y S S E N V S qui Cælum igneum esse astruit, molle, & permeabile, adeò ut aquas superferri possibile non esset, aquarum superarum nomine, ipse quoque Angelos interpretatus est, inferarum verò Materies ea, seu massa incongesta, ex qua elicienda essent tria reliqua elementa, & rerum genera corporearum. Habet igitur libro de Historia sex dierum, quibus Mundus à Deo creatus est. Hoc primum argumentum Cum Moses æquiocis verbis non utatur, sicut per aquas illas, super quas ferebatur Spiritus, Angelica natura est intelligenda; ita & nunc aquarum nomine ipsamet est capienda. Audiamus ipsum.

Enimverò, ut plenius à nobis quod sentimus, atque censemus, exponatur, breuiter sententiam eorum, quæ dicta sunt, repetamus; nempe firmamentum, quod Cælum cognominatur, confinium sensibilis esse creature: nam illud deinceps excipit ea, quæ cogitatione percipiuntur, creatura: in qua non species, non magnitudo, non in loco positio, non interuallorum, & spatiorum mensura, non calor, non figura, non quantitas, non aliud quicquam eorum, quæ sub Cælo conspiciuntur.

Et post, cum abyssi nomine Potestates, quæ à Deo descuerant, intelligendas non esse, sed aquarum multitudinem contendisset; adiecit.

Quæ autem de separatione aquarum, quæ per firmamentum facta sit, à Scriptura doceor, non præter rationem

rationem probabilem, & nominis significationem mihi facturus esse videor, si de aqua separationem intelligam, ut diuersam vtriusque esse naturam putem; atque persuasum habeam, vnam quidem, quæ in sublime feratur, leuisque, atque adeo leuitate ignis leuior, & agilior sit, ut supra calidam naturam manens, neque cum motu infra se positi vna transferatur, neque calore ad contrarium ordinem traducatur: sed & ipsa maneat expers diminutionis, neque subtercurrenti igni vllum per se transitum det: (qui enim fieri possit, uti id quod materia est expers, materiali locus sit?) alteram autem aquam hanc esse, cuius naturam, & oculis, & tactu, & gustatu cognoscimus: nam quæ & deorsum fertur, & clara, perlucidaque esse conspicitur, & gustatu per insitam qualitatem cognoscitur, eam ad aliquem alium intellectum transferre natura eius, quod cognoscitur, non cogit. Illam verò, quæ dicitur aqua, quæ neque videtur, neque fluitat, neque aliquibus terminis omnino continetur, quibus humida natura coerceri solet, sed quæ extra locum est, tum cum nulla, quæ sensu iudicatur, qualitate commixta, atque concreta est, non opinor aliquem fore ex ijs, qui ad iudicandum meditati accesserint, propterea quod, & spiritum Dei super eam ferri, & super Cælos eam esse, & extra omnia, quæ per sensus cognoscuntur, manere eam credat, qui non ad eam, quæ cogitatione percipitur, naturam opinione propendens, aliquid aliud atque cominuem hanc aquam esse intelligat. Hoc enim ex ijs, quæ excussimus animo ac mente concepimus, quod quicquid mouetur, intra eam, quæ cogitatione percipitur, naturam coercetur, & circa sese conuersionem habeat: Terminus item ijs, quæ mouentur, extremitas eius nature sit, quæ spatijs & interuallis subiacet. Vltra quam extremitatem, ea quæ cogitatione percipitur, & dimensionis est expers, ab omnibus localibus, & interuallaribus proprietatibus vacua ac pura reperitur natura. Extremam igitur oram sensibilis nature, ultra quam nihil tale est, quale inter ea, quæ apparent, agnoscitur, eam dicimus nomine firmamenti significari, confirmante nobis opinionem Scriptura, quæ dicit; Diuisit Deus aquam, quæ erat sub firmamento. Ostenditur enim per hæc, quod nec ab initio quidem hæc cum illa aqua commixta esset: sed in communiōe nominum insociabilis esset natura: quæ non dicat, quæ facta est subter, aut supra firmamentum, sed quæ erat subter firmamentum, & quæ erat supra firmamentum. Quod si vna quidem statim in caligine ad inferum sitam repulsa erat: altera verò non in caligine, (in lumine enim prorsus est, quod in spiritu Dei est, & à caligine remotum, ac separatum est.) simul autem etiam supra id, quod interim creatum est, firmamentum erat: iudicet intelligens, & doctus auditor, n. inquit oratio nostra in ijs, quæ dicta sunt, à conuenienti, atque consentanea opinione, atque coniectura aberrauerit.

Et post plura aquas naturales super Cælum considerare non posse, his demonstrare nititur.

Enimverò non intempestiuum esse mihi videtur, rursus mentionem facere super celestium aquarum. Nam si hic necessario terra ad recipiendas aquas figuratur veluti sinibus quibusdam fluitationem earum coercens, & sua firmitudine, atque stabilitate, instabili aquarum nature, stabilitatem, & locum consistendi præbens: qui fit, ut aqua, quæ supra est (siquidem re vera aqua est) consistat quidem in eo, quod instabile, & vagum est: diffusionis autem, ac dissipationis expers in curuo, atque conuexo permanet? Nam si vnam ponimus, & eandem ambarum aquarum esse naturam: omnino necesse est, ut ea, quæ de hac dicimus, in illa quoque ita se habere putemus. Ergo dorsa Cæli ad similitudinem eorum, quæ in terra fiunt, funduntur in alueos, & fossas, & ad distantias rupium, ac precipitiorum in conualles, & voragine excavauntur, ut in concauitatibus aqua contineatur. Quid igitur dicemus, cum Poli conuersio, quæ in orbem, circumque fertur, ad inferam partem detulerit id, quod nunc supra est; nunquid opercula quædam circulis excogitabimus, ne aqua dependens è suis concauitatibus effluat? Verum ignis, inquit, vi consumptrice præditus est: itaque opus habet materia quadam, quæ flammam perpetuò alat, ne penuria, atque inopia succedentis, & fouentis, ipse circa se consumptus deficiat, & extinguatur.

Amplius ut rationem eam, qua alij aquas super astra locatas contendebant, ex eo quod ignis maxima vi consumptrice præditus sit, ob idque opus habeat materia, quæ flammam perpetuò alat, ne penuria ipse consumptus deficiat, ut eam (inquam) rationem confutet, longiori oratione profequitur plura de assumptione, atque transmutatione elementorum, quæ inuicem naturaliter fit, edifferere, ex naturaque elementi aquam supra ignem consistere non posse, nititur omni conatu demonstrare.

H I E R O N Y M V S Commentarijs in Psalmum centesimum tertium, in ea verba; Qui regis aquis superiora eius, hæc effatur.

Superiora Cæli iuxta Genesim ab aquis reguntur: quia aquas super firmamentum positas dicit, multitudinem Angelorum intelligimus: iuxta illud; Aquæ, quæ super Cælos sunt, laudent nomen Domini.

Pfal. 148.

A V G V S T I N V S Confessionum libro decimotertio, capite trigesimo secundo, hanc amplecti visus est, dicens.

Videmus firmamentum Cæli, siue inter spirituales aquas superiores, & corporales inferiores, primum corpus Mundi: siue hoc spatium aëris, quia & hoc vocatur Cælum, per quod vagantur volatilia Cæli inter aquas, quæ vaporatiter ei superferuntur, & serenitas etiam noctibus rorant, & has quæ in terris graues fluitant.

KKKK 2 GLOS.

Anno. Mudi
primo.
Die secunda.

In medio aquarum.

a. *Aqua supra inuisibilem; Infera visibilem materies.*

G L O S S A Interlinearis.

Aquas, id est populos Angelorum, qui non indigent firmamento Scripturae.

Sed hæc moralem expositionem redolere conuincuntur.

Vt de Patrum horum sententijs sententiam feram, Hieronymus mysticum sensum, & non literalem eo loco detulit, quemadmodum ex ijs, quæ post habebimus, manifestabitur. D. Augustinus, quod libro tertio decimo Confessionum dixerat, Retractationum libro secundo, vt in ardua re non bene diffinitum correxit, & retractauit. Nyssenus verò certè aliud asserere non potuit, si dispositionem mundanæ machinæ quam protulit, profequi eum non pœnituit. Nam si igneum est Cœlum, vt ipse arbitratur, labile ac tenue certè est, & aquas sua natura ferre nequit. Præterea si firmamentum ora illa, seu terminus Mundi sensilis existit, quo omnia corporea, vt ipse autumat, concluduntur, profecto extra Mundum aquæ elabi, atque effluere non possunt. Cogitur itaque Nyssenus ex sua Mundi structura per aquas superas Angelos interpretari. Quæ certè eius Mundi dispositio, quamuis iuxta naturalia, ac præcipuè Platonica placita, præstantissima sit, à Mosis tamen litera longe abscedit, atque cum his, quæ Moses tradit, minimè conuenire perspicitur.

Cap. 6.

a. *Aqua supra inuisibilem; Infera visibilem materies.*

A præfata sententia hæc altera interpretatio parum dissona est, quæ aquarum sciuntione, Inuisibilem, atque Visibilem materiei disgregationem venire, arbitratur.

A V G V S T I N V S hanc insinuasse visus est de Genesi imperfecto, capite octauo.

Et dixit Deus; Fiat firmamentum in medio aquæ, & sit diuidens inter aquam & aquam. Et sic factum est. Et fecit Deus firmamentum, & diuisit inter aquam, quæ erat sub firmamento, & inter aquam, quæ erat supra firmamentum. Vtrum aquæ tales sint supra firmamentum, quales sub firmamento istæ visibiles: an quia illam aquam videtur significare, supra quam spiritus ferebatur, & eam intelligebamus esse ipsam Mundi materiam, hæc etiam hoc loco firmamento interposito discreta credenda est, vt inferior sit materia corporalis, superior animalis? hoc enim firmamentum dicit, quod Cœlum postea vocauit. Cælestia autem corpore nihil est in corporibus melius. Alia quippe corpora cælestia, alia terrestria. Et vti que cælestia meliora, quorum naturam quicquid transit, nescio quemadmodum iam corpus possit vocari. Sed est fortasse vis quadam subiecta rationi, qua ratione Deus, veritasque cognoscitur: quæ natura, quia formabilis est virtute, atque prudentia, cuius vigore cohibetur eius fluctuatio, atque constringitur, & obiectio quasi materialis apparet, rectè aqua diuinitus appellata est, non locorum spatium, sed meritò natura in corpore Cæli incorporati ambitum excedens. Et quoniam Cœlum firmamentum vocauit, non absurdè intelligitur, quicquid infra æthereum Cœlum est, in quo pacata, atque firmata sunt omnia, mutabilis esse, & dissolubilis. Quod genus corporalis materiei ante acceptam speciem, distinctionemque formarum, à qua firmamentum nominatum est.

Et de Genesi contra Manichæos libro primo, capite vndecimo.

Et dixit Deus: Fiat firmamentum in medio aquæ, & sit diuisio inter aquam & aquam: & sic factum est. Et fecit Deus firmamentum, & diuisit Deus inter aquam, quæ est super firmamentum, & inter aquam, quæ est sub firmamento: & vocauit Deus firmamentum Cœlum: & vidit Deus, quia bonum est. Hæc non memini Manichæos reprehendere solere: tamen quod diuersæ sunt aquæ, vt aliæ essent super firmamentum, & aliæ sub firmamento, quoniam materiam illam dicebamus nomine aquæ appellatam, credo sub firmamento Cæli materiam corporalem rerum visibilem, ab illa incorporati rerum inuisibilem fuisse discretam. Cum enim Cœlum sit corpus pulcherrimum, omnis inuisibilis creatura excedit etiam pulchritudinem Cæli: & ideo fortasse super Cœlum esse dicuntur aquæ inuisibiles, quæ à paucis intelliguntur, non locorum sedibus, sed dignitate natura

Anno Mudi
primo.
Die secunda.

In medio aquarum.

a. *Aque superna, beatorum Regia inter Empyreum, & Cœlum astrigerum posita: Aque inferna, res sensibiles.*

turæ superare Cœlum: quanquam de hac re nihil temerè affirmandum est. Obscura est enim, & remota à sensibus hominum. Sed quoquo modo se habeant, antequam intelligatur, credenda est.

D. THOMAS hanc Augustini sententiam memorat prima parte, quæstione sexagesima octaua, articulo secundo.

Posito etiam, quod firmamentum sit alterius nature præter quatuor elementa, adhuc potest dici, quod aquas diuidit, si per aquam non elementum aquæ, sed materiam informem corporum intelligamus, vt Augustinus dicit supra Genesim ad literam contra Manichæos; quia secundum hoc, quicquid est inter corpora, diuidit aquas ab aquis.

Num autè D. Thomas sit D. Augustini mentè apprimè consecutus, ambigi potest. D. Augustinus siquidè discretionem effectam esse inter materiem visibilem, & inuisibilem, seu intelligibilem, & sensibilem, siue Angeli, & corpore deuinctarum rerum testatur. D. autem Thomas eam tantum inter corpori addictarum rerum informem materiem effectam autumat: sed de hoc tuum ingenue lector esto iudicium. Cæterum hanc Augustinianam interpretationem, ut arduam & difficilem dimittamus.

a. *Aque superna, beatorum Regia inter Empyreum, et Cœlum astrigerum sita: Aque inferna, res sensibiles.*

G V I L I E L M V S Parisiënsis primæ partis de Vniuerso prima parte, peregrinam nobis detulit interpretationem. Primum enim capite trigesimo quarto cum aquarum nomine totam massam seu molè aqueam à terra ad Empyreum se extendentem interpretatus esset, & post trigesimo octauo capite ex illis aquis effectum firmamentum, hoc est Cœlum, non in naturam crystalli constatum, sed in quintam quandam essentiali redactum tradidit: in capite trigesimo nono disertissime probat, aquas illas supercelestes ibi non reseruatatas fuisse naturales, nec propter Diluuium, nec propter irrationes pluuiarum, sed ex illis aquis congestam fuisse regionem quandam ætheream per lucidam pro sede Beatorum: hisque hanc suam explicat sententiam.

Reuertar igitur ad id in quo eram, & dicam, quoniam aquæ, quæ super Cælos nouem sunt, non sunt ibi in forma aquarum, quæ apud nos sunt; sed ex eis regio illa, quæ Cælo Empyreo circumtegitur, sic facta est; vt sit amena & salubris, & per omnem modum apta habitatio glorificandis hominibus, conueniensque vitæ, immortalitati, & impassibilitati eorundem, sic quibusdam fortè videatur. Tu enim non ignoras, quod pisces in aquis viuunt, & in aère viuere non possunt, sed in aqua est vita eorum, atque saluatio. Econtrariò autem se habet in hominibus, qui non possunt viuere in aquis, sed in aère solummodo. Sic nempe est regionem superiorum aquarum sic preparatam esse, & aptatam, prout requirit salubritas immortalitatis, & incorruptionis futuræ post resurrectionem mortuorum. Conuenientius enim videtur, vt sit regio illa siue habitatio hominum beatitudine illa futura glorificandorum, quam ipsa substantia Cæli Empyreï, vt quidam forsitan opinantur: eius enim soliditatis est Cœlum Empyreum, vt spirationi, & respirationi deseruire non possit. Quare si spirabitur, & respirabitur in illa vita beatitudinis ab hominibus, habitatio illa inter Cœlum nonum, & Empyreum, sola conueniens videtur statui beatitudinis illius. Amplius. Pulchritudo illa, & splendor Empyreï Cæli, magis digna est conspici, quam calcari. Super Empyreum autem Cœlum non est locus, & propter hoc neque habitatio. Amplius. Cum Cœlum illud tectum sit totius Mundi; non conuenit, vt subsit pellibus habitantium; immo potius debet patere aspectibus eorum, & supereminere capitibus. Quare manifestum est aquas illas vel iam versas esse in corpus, quale dixi; vel saltem eo tempore vertendas, quo homines beatificandi in sublime beatitudinis transferendi sunt. Tanto autem maioris puritatis corpus est, quod ex illis factum est vel predicto tempore faciendum, quam alia elementa, quando aquæ illæ puriores fuisse alijs aquis æstimanda sunt. Quapropter longè purius isto aère quem inhabitamus, & insuper quanto corpora nostra in statu gloriæ illius nobiliori habitatione digna erunt: quam sunt in statu mortalitatis, & miseriæ presentis. Siquis autem quærat,

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

In medio aquarum.

- a. *Aqua superæ, crystallinum Cælum; Inferæ vero, Saturni orbis.*
b. *Vel, Aqua superiores, Cælum crystallinum, inferiores verò Elementa, seu materies ea incongesta, ex qua educenda erant cuncta corporea, seu aqua.*

rat: propter quid tacuit de utilitate aquarum illarum, vel de generatione, qua de eis, vel facta est iam, vel facienda? Respondeo tibi, quia genti Hebræorum sic loqui debuit lex, & legislator, ut & intelligere possent, & crederent narrationibus illius. Non enim solummodo brevis erant intelligentia: immo immutui idolatrijs, & imbuti erroribus: propter quod nec de creatione Angelorum, nec de resurrectione mortuorum, nec de multis alijs secretis mentionem eis expressam facere voluit: facillimi enim erant ea repellere, que non intelligerent, aut caperent: propter quod insonuit illud antiquum Prouerbum apud eos; Locuta est lex lingua hominum.

Nemo (quod viderim) hanc prosequutus est inexcogitatum sententiã, de qua quid proferam nescio, adeo siquidem peregrina est, ut potius oblectationis gratia audienda sit, quam sedata mente lubenter confectanda.

a. *Aqua superæ, crystallinum Cælum; Inferæ vero, Saturni orbis.*

Placuit nonnullis ea sententia, quæ per firmamentum in medio aquarum octauam sphaeram astris innumeris venustatam interpretatur, atque in medio crystallini superioris Cœli, & Saturni inferioris extare peribet.

H A M E R V S inter cæteros Commentatione in Genesim hanc sententiam recte explicat dicens.

Sunt etiam qui ab Astronomia intellectum mutuuntur. Interpretantur enim firmamentum hoc octauam sphaeram, innumeris stellarum facibus aptam. Hæc à Græcis vocatur aplanis, à Latinis inerratica. Media hæc est inter duas aquas, inter nonum orbem, & septimum. Nonam sphaeram appellant Cælum crystallinum, quod in modum glaciei clarum sit, & pellucidum. Saturni sydus imprimis aquarum nomine censetur: Vnde & Lucanus libro decimo Pharsalia inquit.

*Frigida Saturno glacies, & Zona niualis
Cessit.*

Positum est ergo firmamentum hoc, quod diuidit inter Cælum crystallinum & Saturnum, tanquam inter aquas & aquas. Et hæc interpretatio recentiorum est, qui magis Astrologicè locum hunc, quam Theologicè interpretantur.

Interpretatio hæc coincidit ferè cū altera sequenti, adeò ut ferè sub eius iudicio cadat.

b. *Aqua superiores, Cælum crystallinum, inferiores Elementa, seu materies ex qua depromenda erant cuncta corporea, seu aqua.*

In hanc sententiam abeunt ferè omnes Scholastici; Aquarum enim superiorum nomine hi omnes nonum Cælum, metaphorice quod instellare seu crystallinum, seu aqueum, seu primum mobile appellant, conformiter interpretantur: inferiorum verò, alij elementa ipsa in eo Chaos commissa, alij rudem eam massam, ex qua eliciendæ erant res omnes corporeæ, alij aquas ipsas intelligunt.

D. T H O M A S qui sæpe inter diuersas interpretationes ita ludit, ut fere, quæ illi sit probatior, & acceptior conspiceret non possumus, adeò attamen quintam Aristotelicam essentiam celebrat, ut in hanc cadat expositionem. Nam primò in Quæstionibus disputatis, quæstione quarta, ad quintum, cum prolixius per aquas eas supercelestes non Angelos, nec aëreas impressiones, nec naturales aquas capiendas esse demonstrasset, adiecit.

Videtur dicendum, quod Scriptura veritas ab omni calumnia defendatur, ut dicamus, quod aquæ illæ non sint de natura harum aquarum elementarium, sed sunt de natura quinta essentia, habentes communem cum nostris aquis diaphaneitatem, sicut & Cælum Empyreum cum nostro igne communem splendorem. Et hæc aquas quidam vocant Cælum crystallinum, non quia sit de aqua congelata in modum crystalli, quia ut dicit Basilius in Hexameron, puerilis dementiæ, & insipientis mentis est, ralem de celestibus capere opinionem, sed propter illius

illius Cœli soliditatem, sicut & de omnibus Cœlis dicitur Iob trigésimo septimo, quod solidissimi quasi ære fusi sint: & hoc Cælum etiam ab Astrologis ponitur nona sphaera; Vnde nec Augustinus aliquam de præmissis expositionibus asserit, sed sub dubitatione dimittit dicens in eodem libro, Quomodo, & quales aquæ ibi sint, esse ibi eas minime dubitemus: maior est quippè Scriptura huius auctoritas, quam omnis humani ingenij capacitas.

Et in Scriptis secundo Sententiarum, distinctione quartadecima, quæstione prima, post nonnullas refutatas sententias adiungit.

Sed tamen melius possumus dicere, quod intelligatur de firmamento, quod est Cælum sydereum, supra quod sunt aquæ, non quidem de natura huius aquæ, que apud nos est, sed de natura quinta essentia, habentes similitudinem cum hac aqua, ratione cuius nomen aquæ Scriptura eis attribuit, occulta per sensibilia nota manifestans. Hæc autem similitudo non potest attendi in se secundum lucidum, & diaphanum, in quibus inferiora corpora conueniunt cum celestibus, ut in secundo de Anima dicitur. Et ideo sicut Cælum Empyreum dicitur, quod est simile igni in hoc, quod est lucidum totum, ita etiam Cælum crystallinum, vel aqueum dicitur, in quantum conuenit cum aqua in hoc, quod est diaphanum, siue quod sit aliqua pars eius lucens sicut est in Cælo sydereo, cuius quedam partes lucent scilicet stelle, & aliqua pars est diaphana. Huic etiam videtur consonare, quod supra dixerat Magister, quod per aquas intelligitur prima materia: de cuius subtiliori parte factæ sunt aquæ, que super Cælos sunt: ut sic non cogamur ponere aquas elementum supra Cælos esse. Hoc autem Cælum aqueum est nona sphaera, ad quam primò reducunt Astrologi motum orbis signorum communem omnibus stellis, qui est de Occidente in Orientem: & iterum sphaeram decimam, ad quam reducunt motum diurnum: qui est de Oriente in Occidente.

Cæterum in Summa (quæ postremum est, ut Thomistæ referunt, eius testamentum) non adeò facile per motus est, ut rapido pede in hanc sententiã iret. Verum plures enumerans expositiones hanc non reticuit.

Si autem per firmamentum intelligatur Cælum sydereum, quod non sit de natura quatuor elementorum, tunc & aquæ illæ, que sunt supra firmamentum, non erant de natura elementarium aquarum. Sed sicut secundum Strabonem, dicitur Cælum Empyreum, id est igneum, propter Solis splendorem, ita dicitur aliud Cælum aqueum, propter solam diaphaneitatem, quod est supra Cælum sydereum.

A L E X A N D E R Halensis parte secunda, quæstione quinquagesima, membro primo, disceptans, an supra firmamentum sint aquæ, hanc ferè resolutionem tradit. His nanque proluxa eius sententia colligitur.

Aquas supra firmamentum esse opinio tantum est: nec certi, determinatiue quidquam habetur. Quare & ibidem nos eas affirmabimus; non tamen sub quacunque proprietate, sed sub ratione perspicui, & lucidi: adeò ut Cælum aqueum, vel crystallinum, dicamus esse ex luce, & perspicuitate naturali, sicut ex complemento sui.

D. B O N A V E N T V R A Sententiarum secundo, distinctione quartadecima, articulo primo, quæstione prima, cum eam reiecisset sententiam, quæ firmamentum aërem esse, & supernas aquas pluuiiales, inferas verò aquas labetes exponebat, eo quod à litera recedat, quæ stellas in firmamento positas clarè attestatur: Alteram quin etiam confutasset assertionem, quæ firmamentum Cælum astriferum, aquas naturales tum supra deferens, tum subtus concludens, extare tradebat, eo quia impossibilitatem inducat, interrupto perfectionis, dignitatisque ordine, qui elementum aquarum minus nobile super corpora cœlestia præstantissima efferri minime patitur, adiecit.

Et ideo est tertius modus dicendi, quod supra firmamentum (sicut dicit Scriptura) sunt aquæ, que tamen non habent naturam, & speciem aquæ elementi: censentur tamen aquæ nomine propter conuenientiam in aliqua proprietate. Vnde notandum est, quod aqua ista tres habet proprietates: habet enim perspicuitatem, habet frigiditatem, habet nihilominus grauitatem. Quantum ad naturam perspicuitatis, hæc aqua, & ille conueniunt: eo quod habent naturam receptiuam luminis, & quodammodo retentiua, sicut experimento patet in aliquibus lapidibus, qui de nocte non videntur per se, nisi ponantur in aqua. Quantum autem ad naturam grauitatis simpliciter differunt. Ille enim aqua nullo modo sunt graues, nec appetunt deorsum. Quantum verò ad naturam frigiditatis, partim conueniunt, partim differunt. Conueniunt enim in hoc, quod utraque sunt frigida effectiue: differunt autem in hoc, quod istæ sunt frigida formaliter, ille verò minime. Et secundum hoc patet, quod nomen aquæ tripliciter accipitur in primaria rerum distinctione. Aliquando pro informi materia, ut ibi; Spiritus Domini, &c. Aliquando pro natura transparenti, & luminis retentiua, ut ibi; Fiat firmamentum in medio aquarum. Aliquando pro ipso elemento aqueo, ut ibi; Congregentur aquæ in locum unum. Et sic patet, quod supra firmamentum verè sunt aquæ, sicut dicit Scriptura, & auctoritates Sanctorum: quia illud intendunt persuadere. Patet etiam, quod non sunt ibi aquæ elementares, siue eiusdem nature, cuius sunt aquæ istæ, nec quantum ad corruptibilitatem, nec quantum ad grauitatem, nec quantum ad ignobilitatem, nec quantum ad grossitatem, nec quantum ad transfundendi possibilitatem, sicut ostendunt rationes ad oppositum

stium adducta. Hanc autem viam tertiam satis sustinere possumus probabiliter, cum nihil videatur sibi obviare. Hoc autem precipue attendendum est; ne incerta materia aliquid certitudinaliter asseratur: melius est enim pie dubitare, quam aliquid temerarie diffinire.

I V D O C V S Clichtouæus Commentarijs in caput sextum secundi libri de Fide Ioan. Damasceni: cum eam exposuisset sententiã, quæ per aquas supercoelestes impressiones aëreas intelligit, & alterã, quæ aquas perspicuas supra sidera collocat, & tertiam, quæ aquarum coelestium nomine Cælum crystallinum ob perspicuitatem, & claritatem nuncupatum aquam, capit, de his iudicium hoc tulit.

Enimvero horum trium propositorum, primum recte dici non posse videtur. Nam Genesis primum caput refert stellas positas esse in firmamento. Nullæ autem sunt stellæ in ima parte aëris, in qua diuersamur: Quare nomine firmamenti videtur Cælum siderum intelligendum. Neque secundum iidem vsquequaque verum censetur. Nam aquis natura competit grauitas, densitas, frigiditas, fluxibilitas, & motus deorsum: quæ omnia si aquis illis conueniunt, deberent deorsum tendere, aut ibi perpetuo detineri violentè, quod recte Mundi ordinationi prorsus repugnat. Quare tertiæ potius accedendum est sententiæ, asserenti scilicet aquarum nomine super Cælos existentium, ipsum Cælum firmamento supereminens, ac illud ambiens intelligi debere.

Postillatores, & ipsi abeunt in eandem interpretationem.

L Y R A N V S tum in prima, tum in secunda expositione: nam in prima hæc habet.

Ex quibus patet, quod firmamentum, prout includit spheram septem Planetarum, medium est inter Cælum crystallinum, & elementa, quæ nomine aquarum designantur, ut prædictum est. Et hoc est, quod dicitur: Fiat firmamentum, & diuidat aquas ab aquis, idest Cælum crystallinum ab elementis.

Et post. Diuisitque aquas &c. Hic aquæ dicuntur æquiuocè, ut patet ex prædictis, quia istæ, quæ sunt super firmamentum, sunt de natura coelestis: illæ autem, quæ sunt sub firmamento, de natura elementari. In altera. Fiat firmamentum in medio aquarum. Istud fieri hic accipitur quantum ad formam substantialem, quia de vna parte materiae prius productæ sub forma communi, factum est firmamentum secundum formam specificam Cæli sideris. In qua productione intelliguntur etiam producti Orbes septem Planetarum, qui sub nomine firmamenti comprehenduntur. De parte autem superiori illius materiae communis, factum est Cælum crystallinum, quantum ad formam substantialem secunda die, sicut de firmamento dictum est. Et significatur per aquas quæ sunt super firmamentum propter conuenientiam cum aqua, ut prædictum est. Sub firmamento autem, prout comprehendit Orbes septem Planetarum, remansit materia communis, ex qua facta sunt elementa: tertia die: quæ materia designatur nomine aquæ, ut prædictum est. Et sic patet quomodo secunda die factum est firmamentum in medio aquarum; idest, inter Cælum crystallinum, & materiam elementorum: & sic patet litera.

T O S T A T V S pariter in prima.

Diuisit Deus aquas, quæ sunt super firmamentum; idest, Cælum crystallinum, quod vocatur æquiuocè aqua: Ab his, quæ sub firmamento: quæ sunt aquæ elementales.

Et post in postrema.

In medio aquarum. Idest, inter Cælum crystallinum, quod vocatur nomine aquarum: & aquas inferiores, quæ sunt aquæ elementales: vel omnia elementa, quæ tunc vocabantur aquæ propter habilitatem ad faciendum ex illa materia aliquid; sicut aqua magne passibilitatis est apta, ut ex ea aliquid fiat per aliquam condensationem: & manserunt istæ aquæ informes vsque ad tertiam diem, in quo omnibus elementis forma dæte fuerunt. Cælum autem crystallinum dicitur à similitudine crystalli; quia crystallus de riuibus facta est; & lucida est. Sic Cælum crystallinum de aquis gelidis & densis factum est. Sed non est intelligendum, quod illæ aquæ sint similes istis elementalibus in specie, quia incorruptibiles sunt, & de materia subtili; sed quia illa materia sic lucida est, & transparentis, assimilata crystallo transparenti, vel aquis gelidis.

Prosequiturque Tostatus duo declarare, primū aquas illas, ut non elementares congelari, & rarefieri nequire. Deinde illas esse Cælum illud primum, quod vigintiquatuor horis rapitur, nec ex impetu ossissima illa motione calefieri posse, & consumi, densiorisque & clarioris esse substantiæ super omnia corpora, atque ob eius vniformitatem cærulei esse coloris, & vix ad Ptolomæi tempora fuisse compertum.

C A I E T A N V S in Genesim, capite primo.

Appellatur autem primum mobile aqua, eo quod est natura pura ac perspicua sicut aqua. Et appellantur aquæ in numero plurali, quia dictio Hebraica significans aquam, caret singulari.

C A T H E R I N V S Cōmentarijs in Genesim, cum nomine firmamenti, Cælum astris inerrantibus decoratum significari explicasset subiicit.

Et diuisit aquas ab aquis. Nemo autem miretur nonam spheram per aquas significari; quoniam iuxta Hebraicam dialecton, cum Cæli dicantur Schamaim, aquas significant. Sic enim exponunt eruditi Rabbiorum, Schamaim, idest, ibi aqua. Quod ergo dicitur; Et diuisit aquas ab aquis, interpretor per aquas citra illam hæsitatio-

hæsitationem hoc in loco creaturas omnes vniuersi ex illa materia conditas significari, quam & aquarum nomine superius appellauit Propheta, quæ quodammodo hoc firmamento, quod est ultimum nobis visibile, diuiditur. Diuidit enim quasi supramundanas creaturas, videlicet Cælum ipsum aqueum, ab inferioribus quæ sunt, idest, ipsius Cæli terminis concluduntur: & hunc nobis visibilem mundum finiunt. Non sit autem cuiquam mirum, omnes creaturas vocari aquas, cum & in Scripturis habeamus populos hoc verbo significari, & vocari, sicut declarauit Dilectus, dicens; Aquæ multe populi multi. Et verè omnis creatura suæ conditione natura est veluti fluens aqua, instabilis, tumultuosa, insipida, quæ in malum, atque in nihilum tenderet, nisi contineretur, atque regeretur verbo virtutis Dei, & eius sapientia gubernaretur.

Apo. 17.

AE G I D I V S Hexæmeron secunda parte, capite quartodecimo, cum pluribus de supra coelestium aquarum natura disceptasset, ait.

Concludamus ergo, & dicamus, quod cum queritur; quales, & cuius nature sunt illæ aquæ: possumus dicere, quod sunt quinta essentia, & sunt nature coelestis. Possunt tamen dici, propter aliquam similitudinem, glaciales, ratione soliditatis, quia aqua in glaciem conuersa, soliditatem acquirit. Vel possunt dici glaciales propter frigiditatem, quam habent, non formaliter, sed effectiue: nam à quibusdam corporibus coelestibus generatur hic calor, à quibusdam frigus: nam sic fecit Deus omnia in numero pondere, & mensura, ut esset in rebus ex diuersis proprietatibus, vel ex diuersis effectibus, quasi quidam proportionatus numerus, & quaedam symphonia, ut sicut ex delicto numero colorum, & ex delicta proportione ipsorum fit pulchritudo: & sicut ex debita caliditate & frigiditate, & alijs proprietatibus debito numero & proportione coniuictis, resultat quoddam ligamentum, & quaedam pulchritudo in ipsis elementis: iuxta illud Boetij;

Tu numeris elementa ligas, ut frigora flammis,

Arida conueniunt liquidis:

Sic in corporibus coelestibus resultat effectiue, ut illæ supercoelestes aquæ possint dici glaciales, quia fortè frigiditatem generant in istis inferioribus: & sicut illæ aquæ possunt dici glaciales ratione frigiditatis; sic possunt dici ponderosæ fluctuantes ratione humiditatis: nam humidum, & specialiter humidum ponderosum, cuius est humidum aqueum, non bene terminatur termino proprio; & ideo fluit, & fluctuat. Ille ergo aquæ celestes possunt dici ponderosæ, & fluctuantes, non formaliter, sed effectiue, quia forte habent humectare ista inferiora, quod humectare conuenit aquis fluentibus & ponderosis: nam sicut quaedam corpora supercoelestia sunt effectiue calida, quaedam frigida; ita quaedam sunt sicca, quaedam humida. Tertio illæ aquæ celestes possunt dici vaporabiles, idest, & tenues, ratione diaphanitatis: nam si sunt frigide & humide effectiue, diaphane tamen sunt formaliter.

Burgensis in Additionibus Scholasticis assentit, aquasque superiores & inferiores nõ æquiuocè, sed analogicè dici autumat; prosequiturque D. Bonauenturæ doctrinam.

Comprobant pluribus hanc suam sententiã hi Doctores. Primum sicut Cælum, inquit, supernum Empyreum Beatorum sedes igneum nuncupatur, nõ quia effereat, sed quoniam emicet; pariter & Cælum crystallinum aqueum appellatur, eò quod perspicuitate simile aquis conspiciatur. Deinde aquæ, quas contestatur Scriptura super Cælos confidere, elementares esse nequeunt, tum ex elementorum naturæ ratione, quandoquidè ut grauissime suo pondere ad terræ ambitum traherentur, nec super aëre, ignem, celestiaque corpora consistere valerent, nisi perpetuum admitteremus, portento sum, superuacaneumque miraculum: tum quia ut D. Thomas, & Durandus secundo Sententiarum, distinctione quartadecima produnt si aquæ elementares inter duos coelestes globos collocarentur, possent utique ex motu calefieri, laxari, ac rarefieri, atque ita corrumpi, & exinde in aliud elementum transmutari. Quæ omnia cunctorum Philosophorum consensione supra Cælos contingere non posse, euidentissimum, & exploratissimum est. Quid igitur aliud, aiunt hi, erunt aquæ supercoelestes præter ipsummet Cælum primum, firmamentum, hoc est octauam spheram ambiens, & includens? Metaphorice igitur locutus est Vates Moses, & egregie: Cælum siquidem, ut perspicuum, ac ut glacies concretum, cum aquis ingenuam similitudinem ac proportionem gestat.

Cæterum hanc interpretationem Vielmius Læctione decimatertia, & decimaquarta, & Pererius Commentarijs in Genesim libro primo, omnesque nuperrimi Doctores vsque ad eò validis rationibus, & probatis argumentationibus, reijciunt ac confutant, ut mihi compendiarium earum narrationem facere satis esse videatur. Primum igitur inquit: Historiam texens Vates Moses voces in populari ac plana sua significatione capere debuit. Deinde Mosè in breuissima narratione tripliciter vocis Aquæ significatio nem variasse non est consentaneum. Nam si per aquam materiæ primò intelligi voluit, cum dixit; Et Spiritus Domini ferebatur super aquas (ut ipsi interpretantur) Et post, crystallinum

Superioris est
sententiæ fund.
menta.

Refellitur dicitur
sententia
ex nuperis
Doctoribus.

linum illud Cælum, dum adiecit, Diuidat aquas, & subinde elementa, seu massam inconditam, ex qua elicienda ea essent, cum subiungit; Ab aquis: & postremo aquas has diffluentes, cum scripsit; Congregentur aquæ &c. Nonne auditores siue lectores illustri? quando non bis, sed ter, & quater eam ipsam vocem (nulla addita declaratione, qua sensum mutare cognosceretur) ad diuersaintulit, & repetijt? Amplius, & amphibologia usus est Vates, cum in eodem contextu eandem vocem aquarum (dicens, Diuidat aquas ab aquis) ad aquas metaphoricis, atque ad aquas naturales exprimendas adhibuit. Quo quid absurdius? Rursum nonne hæc est homogenei corporis dissecatio? Igitur, quales sunt aquæ terrestres, tales erant & cælestes. Et quomodo diuisio illa secundo die fieri potuit, si iam ante omnem diem (vt ipsi autumant) corpora cælestia condita erant super omne elementum? Adicias, si aquæ nomen sumi metaphorice hoc loco his Doctõribus est admittendum, cur non cæteris etiam dandum erit, vt ipsi quoque voces eas, lux, nox, dies, vespere, mane, firmamentum, & quascunque alias, ad metaphoricos, & allegoricos sensus pro cuiusque arbitratu deflectant? Si Epiphanius, Hieronymus, Basilius, Ambrosius, Rupertus, erroneam Origenis interpretationem reputarunt, eò quod, vt inquit D. Hieronymus, allegorizet (quamuis allegoria ea non inuenusta esset, nec allegorizando historiae veritatem conturbaret) cur hæc non importuna, indecens, incongrua existimanda est, cum metaphorizet, ac parabolizet? & non tantum nitorem, sed veritatem historiae perturbet, ac vehementer obscuret? Qua ratione euitabunt, ne vniuersa hæc Mosis de Mundi molimine Historia, perplexa, ambigua, obscura, dubiaq; à sapientibus existimetur? Sed vrgeamus fortius; Cum aer sit magis rarus, & magis quam aqua perspicuus, cur aquam potius quam aerem Moses Cælum illud supra firmamentum situm nuncupauit, cum tamen propinquiorem cum aere, quam cum aqua gerat cognationem? Deinde historiam contexuit Moses rudibus, ac ineruditis profus Hebrais, quare vt eorum imbecilli admodum captui eam aptaret, de his quæ sensu passim non parent, nil proderet ausus est. Quomodo igitur potuit hac inuoluta metaphora, ac translatione nonnum crystallinum Cælum, eruditissimis vix cognitum, eis penitus inaspectabile, atque abditum significare, ac notificare? Eomagis hæc vrget ratio, quod ea tempestate nonnum Cælum nulli erat, nec ipsi Mosis forte, compertum, cum tantum octo orbis omnis prisca ætas per plura secula post Mosem agnosceret, & uix Hipparcus & Ptolemaeus post tot sæcula ipsum compererint, ac manifestarint. Verum quid asserent isti eximij nominis Doctores, quando supra octauam astrigeram sphaeram non tantum nonnum, sed etiam decimum Cælum, & vsque ad quartumdecimum ex nuperrimorum Astronomorum doctrina considerare euincatur? Nunquid hæc orbium instellarium congeries aquarum supercælestium nomine significari contendunt? Nondum igitur determinata, ac diffinita erit huius vocis significatio? sed quis illis, vt ratum ac certum prodidit, nonnum Cælum conspicuum, perlucidumque esse, ac frigiditatem influere? Nam quod Diaphanum, hoc est, perspicuum sit, ac crystallo simile, nec sensus percipit, quoniam supra ipsum nullum emicat lumen, nec ingenij vis eò pertingit, nec authoritas Philosophorum, seu Theologorum comprobatur. Quod etiam refrigerandi facultate polleat, haud compertum exploratumve esse duco.

P E R E R I V S siquidem eleganter hoc redarguit scribens.

Sed primò exponi debet, per quam vim & qualitatem Cælum refrigeret, cum non sit actu frigidum. Etenim Aristoteli, & Peripateticis stat, non aliter Cælum agere in res sublunares, quam per motum, & lumen: illa porro uis refrigerandi, cum transire debeat elementum ignis, aut eam omnem corrumpet ignis, aut ab ea ipse corrumpetur. Oporteret etiam sublimiora loca esse omnia frigidiora, quò propius vim illam refrigerandi acciperent. Et cum Cælum illud sit vniforme, & simili modo totum moueatur, simili etiam pari modo refrigeraret omnia; quod valde noxium esset: certè falsum esse demonstrat experientia.

Verum esto Cælum illud nonnum perspicuum sit, & refrigerandi natura polleat, attamen si ex his aqua dici potuit, pari arbitratu & Saturni orbis, cum totus præter astrum sit perlucidus, ac frigidissimum sydus censeatur, poterit aqua nuncupari: atq; id quod scribitur, firmamentum aquas ab aquis diremisit, poterimus profecto ita interpretari, nempe octauam sphaeram Cælum nonnum à septimo disseccasse. Sed qua ratione potuit secundo die segregatio ista contingere, si iam ante omnem diem separatim profiliere?

Rursum

In medio aquarum.

a. Aquæ supernæ, impressiones aëreæ; Infernæ verò, aquæ labentes super terram.

Rursum omnium tum Græcorum, tum Latinorum Patrum sententia, quæ aquas veras, ac naturales super Cælos locatas putant, huic refragatur. Tandem & Christianorum apprimè lectionibus sacris edoctorum communis assertio id ipsum cum Patribus sentit, ac intelligit.

a. Aquæ supernæ, impressiones aëreæ; Infernæ verò, aquæ labentes super terram.

Qui firmamentum non aliud significare opinabantur, nisi aërem hunc à Cælo ad terram oram diffusum, seu aëris interstitium, faciliè quæ aquæ sunt supra, & quæ sub, interpretantur. Nam per aquas superiores, impressiones in aëre quascunque, per inferiores verò, aquas in Pelago, lacubus, fluminibus, fontibusq; collectas, intelligunt. Patres & Doctores hanc amantes sententiam iam supra deducti sunt. Superest, vt narrationum ipsorum partem eam, quæ id explicarunt, in gratiam lectorum repetamus.

A V G V S T I N V S de Genesi ad litteram, libro secundo, capite quarto, dicebat.

Cum ergo probasset & hunc aërem Cælum dici, nulla alia causa etiam firmamentum appellatum voluit existimari, nisi quia interuallum eius diuidit inter quosdam vapores aquarum, & istas aquas, quæ corpulentius in terris fluitant. Et nubes quippe, sicut experti sunt, qui inter eas in montibus ambulauerunt, congregatione, & conglotatione minutissimarum guttarum talem speciem reddunt: quæ si spissantur amplius, vt conuigantur in vnâ grandem plures guttæ minime, non eam patitur aër apud se teneri, sed eius ponderi ad ima dat locum, & hæc est pluuia. Ergo ex aëre, qui est inter vapores humidos, vnde superius nebula conglabantur, & maria subterfusa, ostendere ille voluit esse Cælum inter aquam. Hanc ergo diligentiam considerationeque laude dignissimam iudico. Quod enim dixit, neque contra fidem est, & in promptu posito documenta credi potest.

G L O S S A interlinearis.

In medio aquarum, hoc est, vaporaliter suspensarum, & per terram labentium.

B E D A Expositione in Genesim hanc non reticuit, sed non approbavit.

Quidam his consentiens ostendit hunc aërem Cælum appellari; sicut communi sermone dicimus, serenum Cælum, nebulosum Cælum, & Scriptura aues Cæli vocat, cum aues in aëre manifestum sit volare. Firmamentum verò appellari, quia interuallum illius diuidit inter quosdam vapores aquarum, & istas aquas visibiles, quæ in terra fluitant.

Sed de elementis Philosophiæ, libro secundo, clarè non tantum eam approbavit, sed accerrimè oppositum confutauit.

Sed quæret aliquis. Est ne super Lunam nisi æther, & stellæ, & prætaxati spiritus, an ibi sunt aquæ congelatæ, supra quas sunt aliæ? Dicunt inde quidam super æthera esse aquas congelatas, quæ in modum pellis extense oculis nostris occurrunt, super quas sunt aquæ, auctoritate diuinæ pagine hoc confirmantes, quæ ait; Posuit Deus firmamentum in medio aquarum. Et iterum; Diuisit aquas, quæ erant sub firmamento, ab his quæ sunt super firmamentum. Sed quoniam istud contra rationem est, quare sic esse non possit ostendamus, & qualiter diuina pagina in prædictis intelligenda sit. Si ibi sunt aquæ congelatæ, ergo aliquid ponderosum & graue. Sed proprius locus ponderosorum & grauium, terra est. Si iterum sunt ibi aquæ congelatæ, coniunctæ sunt igni, vel non. Si igni coniunctæ sunt, cum ignis calidus sit & siccus, aquæ verò congelatæ, frigida, & humida, contrarium suo contrario sub medio est coniunctum: nunquam ergo ibi concordia, sed contrariorum est repugnantia. Amplius, si aqua congelata coniuncta est igni, vel dissoluitur igne, vel extinguit ignem. Cum ergo ignis & firmamentum maneant, non sunt aquæ congelatæ igni. Si non sunt igni coniunctæ, est aliquid inter eas, & ignem. Sed quid erit? Elementum. Sed nullum est superius igne, factum ex elementis. Visibile ergo. Vnde igitur non videntur? Restat igitur, ibi non esse aquas congelatas. Sed scio quid dicent; Nos nescimus

LIII 2

nescimus qualiter hoc fit; sed scimus Deum hoc posse facere. Miseri, quid miserius, quam dicere istud est, quia Deus illud facere potest, nec ostendere rationem, quare hoc sit; nec utilitatem, ad quam hoc sit. Non enim quicquid Deus facere potest, facit. Ut enim verbis rustici utar; Potens est Deus de trunco facere vitulum. Fecitne vnquam? Vel igitur ostendat rationem, quare hoc sit, vel utilitatem, ad quam hoc sit, vel desinat iudicare sic esse. Si ergo nec aqua congelata ibi sunt, nec super eas sunt alia. Cum autem diuina pagina dicit; Diuisit aquas que sunt sub firmamento ab his, que erant super firmamentum: *Aëra firmamentum vocauit, quia firmat & temperat terrena. Super hunc sunt aqua vaporaliter, in nubibus suspense, quemadmodum in sequentibus ostendetur, que diuerse sunt ab his, que sunt sub aëre. Similiter exponatur; Posuit firmamentum in medio aquarum.*

G L O S S A Ordinaria ex Augustino.

Asserunt enim aquas super Cælum sydereum esse non posse, cum earum pondus exigit hoc, ut super terram fluant, vel ferantur vaporaliter in aëre. Nec quisquam dicat fieri hoc omnipotentia Dei. Quomodo enim Deus naturas rerum fecerit, queritur, non quod ex eis ad miraculum potentia operetur. Qui verò negant aquas super Cælum esse posse, non tantum locis, sed & qualitatibus distinguunt elementa, pro quibus sortiantur propria loca, ut sit aqua super terram, aër super aquam, Cælum super aërem. Vnde colligitur, quod si Cælum super aërem maneret, ex pondere suo caderet: & sic aqua super Cælum esse non posset. Vnde quidam conantur demonstrare, aquas esse super Cælum, aërem hic, Cælum & firmamentum accipientes propter hoc tantum, quia intervallum eius diuidit inter quosdam vapores aquarum, & aquas, que sunt in terris.

Sed ueniamus ad recentiores Doctores mordicus hanc sententiam amplexantes, ac defenantes.

S T E V C H V S in Cosmopœcia; cum pluribus firmamenti nomine aërem intelligendum demonstrare enixus fuisset, ipsumque secundo die fuisse diffusum, nullasque supercelestes aquas posse comperiri, nec in sacris literis commemorari, ex hisque euinci aquarum supernatum nomine nil aliud capiendum, quam impressiones in sublimi, seu, ut ipse inquit, mare supernum, aquarum vero infernarum, habentes aqua; hoc est mare infernum: ut illi obiectioni satisfaceret, qua impressiones aëris secundo die non extasse quispiam argumentari potuisset, hæc habet.

In medio aquarum. *Aquas non que tunc essent, sed in omne tempus, vniuersalemque nature consuetudinem respicit. Erant quidem aque infernae, supernae autem non quidem tunc, sed ad sua, omniaque alia secula respectat Theologus, quoniam desuper creantur, gentis suae more locutus, que solet vbi que quasdam supernas, & celestes aquas usurpare, non illas quidem semper in sublimi pendentes, sed aquas supernas semper appellatas, propter tempora, quibus delabi videntur. Nam & celestes sunt appellatae, non quod semper morentur in Cælo, sed quod sepe numero inde cadant, priuataque est Hebraica gentis loquendi consuetudo. Diuisitque aquas, que erant sub firmamento. Hebraice non est verbum Erat, sed habet ad hunc modum. Diuisitque aquas, que sub firmamento, siue diffusionem, temporis diffinitionem sublata. Itaque non tunc quidem aquas desuper inuinit fuisse, quanquam vaporibus exhalatis, nubes tunc cogi poterant; sed ut dixi, ad omnem nature consuetudinem pertinet.*

P E R E R I V S Commentarijs in Genesim, libro primo.

Nos igitur existimamus aquas, que sunt super firmamentum, non esse alias quam que in sublimi aëre, quam mediam regionem aëris vocant Philosophi, generantur. Si enim firmamentum, hoc loco est spatium aëreum, quod interpretatur inter terram & sydera, proculdubio aquas, que supra firmamentum sunt, non alias interpretari conuenit, quam que in superiori parte aëris gignuntur: illuc enim vapores ex terra & aquis, potentia Solis elati, densantur, & coguntur in nubes; ex quibus imbres generati, tam largè & commode ad irrigandam, & fecundandam terram defluunt, tanta nonnunquam copia, & impetu, ut videantur illic esse ingentes lacus, & flumina, quietiam maria. Quocirca, ut fieret Diluuium, Scriptura narrat referatas esse Cælo catarractas, quo significantur densissimi imbres maximo impetu, & fragore deorsum præcipitati.

Memorat hoc loco ad suam roborandam opinionem flumen illud ingens per aëra sursum, & deorsum delatum: de quo Aristoteles in Meteororum libris mentionem habet. Memorat & illud Prouerborum. Quando aëthera firmabat sursum, contestans pro illo vocabulo Aëthera, Hebraicè scribi S E K A K I M, quod propriè significat nubes. Vnde Septuaginta Græcè τὰ νεφέλη, hoc est, supernas nebulas, seu nubes verterunt. Et illud aliud. Librabat fontes aquarum; hocque asserit non de fontibus, qui è terra scaturiunt, sed de fontibus celestibus, hoc est nubibus esse accipiendum.

Cæterum hæc sententia duabus præcipuè causis ruit; Primò, quia firmamenti nomine aërem tantum interpretari non licet, ut supra euidentissimis probatum est rationibus. Deinde quoniam absurda fieret locutio Moysi, si interpretaremur, Fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis, id est, Fiat aër, ut postea persistat in medio aquarum,

Lib. 1. sum. 3.
cap. 1.
Prou. 8.

Præfata sententia improbat.

In medio aquarum.

- a. *Aque superiores, elementa pura super mediam aëris regionem, inferiores, mixta hæc impura infra eandem regionem.*
b. *Aqua sub, & supra, Aqua naturales.*

aquarum, & discriminet aquas sublimes à fluentibus. Enarrat siquidem Moses, quod tunc productum est; clarissimisque verbis, firmamentum effectum in medio aquarum, in ipsaque effectione seiuinxisse aquas ab aquis, tradit. Nam subiicit. Fecit Deus firmamentum, & diuisit aquas, que erant sub firmamento, ab ijs que erant super firmamentum. Sciscitor, nanque, si nondum producte erant impressiones in sublimi, quomodo dicit, Diuisit aquas? &c. Quod si exponemus Diuisit, hoc est, Diuisit post: pari ratione exponere possumus, Fecit, hoc est, Fecit post. Conturbaturque tota oratio, nec quid ipse velit Moses, percipere possumus. Consumiles enim literarum distractiones arbitrariae sunt, nec ita crebris calculis recipiendae.

a. *Aqua superiores, elementa pura super mediam aëris, regionem inferiores, impura hæc infra eandem regionem.*

H A M E R V S hanc nobis patefecit sententiam, dum Commentatione in Genesim ait.

In hac ergo opinione complures sunt, qui firmamentum hoc mediam aëris regionem vocent: quae superiora elementa ab inferioribus, quasi aquas ab aquis discriminat, ac distinguit. Triplicem enim partitionem corporum sublimarium ponunt. Alia supra mediam regionem aëris sunt, suprema scilicet pars eiusdem elementi, & purissimus ignis, quod totum aëtheris nomine designatur. Ibi pura, immixta, & legitima elementa. Alia infra ipsum aëris medietatem, quae apud nos sunt, vbi elementum nullum purum: (Neque enim purum elementum sensibile) sed mixta omnia ex faeculenta, crassioreque parte mundani corporis constant. Intercedens ergo regio aëris, hic vocatur firmamentum, in hac sublimes illæ impressiones apparent, pluuiae, niues, fulgura, fulmina, tonitrua, cometae, & cætera id genus.

Verum si superiorem interpretationem reiecerimus, ex eo quod firmamenti nomine aërem capi censuerat, multo magis ipsidem rationibus hæc repudianda est, quae firmamentum mediam aëris tantum regionem esse autumat. Rursum cum aquarum supra positarum nomine ignem, aërisque regionem primam purissimam, nec vnquam impressionibus exhalationibusque obrutam significari contendit, nonne ipsum nomen aquae ad nouam, inopinatam, longèque ab usu semotam significationem rapit?

b. *Aqua sub, & supra; Aqua naturales.*

Naturales ac veras aquas super Cælos consistere, sententia est omnium ferè Patrum veterum, Doctrinae, & sanctitatis nomine præstantissimorum; quorum numerosam vberissimamque Catenam, etsi non proluxa oratione, contexere enitar: ut quàm conspicua, rata, explorataque apud summa Ecclesiae lumina hæc veritas effulserit, in eorum gratiam, qui nostra tempestate ab ea descire ausi sunt, patefaciam.

Apud Hebræos antiquitus hæc sententia adeo vixit, ut maiorum traditione quasi irreuocabilis haberetur. Quare ut certam, indubitataque, illustres Sinagogæ Proceres eam prosequuti sunt.

I O S E P H de Antiquitatibus libro primo, capite primo, breuissimo compendio non tantum aquas in Cælo collocatas, sed & naturam earum, causamque quare super Cælos sint constitutae, patefecit, dicens.

Post hæc secunda die Cælum super omnia collocauit, ipsumque ab alijs distinguens in semetipso constitutum esse præcepit, & ei crystallum circumfigens, humidum eum, & pluuiam ad utilitatem, que sit ex terre imbris, congruè fabricatus est.

Adno-

Anno Mudi
primo.
Die secunda.

Hameri
sententia repro
batur.

Adnotes vocem, Cryſtallum, qua naturam aquarum ſuperceleftium in glaciem concretam edocet. Adnotes verbum, Circunſigens, quo Cœlum eſſe aquis ſupra, & forte ſub circumſeptum, tradit. Adnotes, Humidum eum, & pluuialem, &c. Quibus cauſa demonſtratur, quâ aquas ſuper Cœlos Deus collocarit: hoc eſt, vt rori, & imbribus deferuient.

Amplius Libro inſcripto, Teſtamentum duodecim Patriarcharum, cuius authoritas non tantum apud omnes hebræos maximæ fuit exiſtimationis, ſed etiam eo uſque acceſſit, vt Robertus Lincolnienſis Epiſcopus eum e Græco in Latinum verterit, hæc habentur in tertia benediſtione.

Tunc cecidit ſuper me ſomnus, & contemplatus ſum montem excelſum. Hic eſt mons Aſpidis in Abelmaul, & ecce aperti ſunt Cœli, & Angelus Dei dixit ad me; Leui ingredere: Et ingrediebar de primo Cœlo in ſecundum. Et vidi illic aquam ſuſpenſam in medio huius, & illius. Et vidi tertium Cœlum multo lucidius quam duos. Etenim altitudo erat in ipſo infinita.

D. P E T R V S, vt recitat Clemens Papa Recognitionum lib. primo, ait. *Iam vero aqua, quæ erat intra Mundum, in medio primi illius Cœli, Terreſq; ſpatio, quaſi gelu concretata, & cryſtallo ſolidata, diſtenditur: & huiusmodi firmamento velut intercluduntur media Cœli, ac Terræ ſpatia, idque firmamentum Cœlum conditor appellauit, antiquioris illius vocabulo nuncupatum. Et Poſt. Poſt hæc quod reliquum fuit, in inferioribus aquarum, iuſſu voluntatis æternæ, locus maris & Chaos effectum recipit; eisque ad demerſa, & concaua deſluentibus, arida quidem apparuit terra.*

Diſtinguit igitur Petrus inter duo genera aquarum, aliud gelu concretum, & aliud deſiuens. Quamquam magis aquas illas ita ſolidatas, firmamentum eſſe, quam ſuper ipſum conſidere Apoſtolus ſtatueret videatur.

I V S T I N V S Quæſtione nonageſimatertia, cum diſceptet, cauſasque inueſtiget, propter quas Deus aquas ſuper Cœlos ſuſtulit, certè eas ibi conſidere fatetur.

Si auerſe Cœli partes aquis vrgerentur, quemadmodum diuinarum literarum monumentis proditum eſt, id quod nonnulli factum eſſe cenſent propter igneam aſtrorum eſſentiam, ſic vt Cœlum vrgentibus aquis depreſſum ſubiecta aſtrorum flamma inuictum maneat: qui ſit, vt ij, qui hæc dicunt, verè dicant, cum aſtra non in Cœlo, ſed infra Cœlum ferantur?

Huic propoſita diſceptationi ſatisfaciens triplicem cauſam retulit, quare eas ſuper Cœlos Deus locarit. Sed de ijs infra.

T E R T V L L I A N V S libro de Trinitate capite octauo.

Quod in firmamentum de aquarum fluente materia fuerat Deo iubente ſolidatum, vt glacies robuſta aquarum terram pridem congegentium, diuidens medietatem, dorſo quodam pondera aque ſuperioris, corroboratis de gelu viribus ſuſtineret.

Librum hunc Pamelius Nouatiano aſcribit, ſed ſtylus certè magis Tertullianicus mihi videtur.

H I L A R I V S Enarratione in Pſalmum centeſimum trigeſimum quintum, & aquas ſuper Cœlum eleuatas, ſimulque & cauſam quare ibi collocata ſint, reddit, dicens.

Aquis etenim eleuatis illam ipſam primi Cœli naturam temperauit, quæ ſuperi Dei accenſa virtute nequaquam ab inferioribus eſſet patienda naturis. Cœlum verò inferius non uniforme, ſed multiplex tetendit: quod totum firmamentum nuncupans, valida ad ſuſtentionem aquarum ſuperiorum, temperationemque aëris noſtri firmitate ſolidauit.

Verum cauſa ea, quam adduxit Hilarius, Deum ſcilicet aquas ſuper Cœlos euchiſſe, vt Cœli primi, hoc eſt, fortè Empyreï accenſam virtutem temperaret, num probanda veniat, infra diſceptabimus.

B A S I L I V S Hexameron Homilia tertia, non tantum aquas fatetur ſuper Cœlos fitas, ſed etiam cur, cum labiles ſint, à corpore globoſo non deſuant, requirit, cum dixit.

Sed antea quam Scripturæ ſententiam attingamus, id quod ab alijs obijcitur, diſſoluere enitiamur. Percunſtantur enim nos; Si firmamenti corpus globoſum eſt, vt aſpectus ipſe declarat, aqua autem ſuapte natura fluxa quum ſit, & è ſublumi fluere ſoleat, ac delabi; quinam potuit in curua & ſuperiore circumferentia firmamenti ſolidè ac ſtabiliter perſiſtere?

Satisfacitque, cum proſequitur.

Quid ad hanc obſecro reſpondendum eſt obiectionem? In primis quidem dicendum: vt donem aliquid eſſe, quod

quod qua parte nobis cernitur, ſpeciem præfert circuli per flexuram, ſormicemve internæ concauitatis, non continuo neceſſe ſit illius quoque externam ſuperficiem quaquaerſum ad imaginem ſphære eſſe perfectam, totumque id, perinde ac opus tornatile, exactè eſſe circumductum, leuigatum, ac perpolitum. Quando videmus ipſi tum teſta balnearum lapidearum, tum ædium extruſiones antri in ſpeciem cauernofas, ipſo quidem internæ partis aſpectu circumductas eſſe in ſpeciem, figuramve ſemicirculi, cum interim pars teſti ſuperior æquabilem plerumque obtineat, & planam ſuperficiem. Quapropter hæc de re neque ſibi moleſtias ipſi ſumere, neque nobis præſtare velint, quaſi ſuperis aquam in locis detinere, coërcereque non valeamus.

Et poſt de immenſa aquarum copia prolixam habet diſputationem, ad exæſtuantis ignis vim reprimendam non tantum infernarum aquarum abundantiam, ſed & ſuper-
narum demonſtrans fuiſſe neceſſariam. Rurſum Origenis, Apollinarijque expoſitionem, qui aquas coeleſtes nil aliud quam Angelos eſſe conrendebant, reſellens adiicit.

His igitur & eius generis ſententijs, vt que ſomnijs, & anilibus fabellis conferenda veniunt, relegatis, aquam nos, vt aquam intelligamus, & ſegregationem factam humorum à firmamento, ea cauſa quam aſſignauimus, accipiamus. Atque etiam ſi quando aquarum illæ, quæ ſuper Cœlos ſunt collocatæ, communem omnium Dominum laudare tradantur, non naturas ratione præditas ob id illas eſſe decernimus. Et Poſt. Neque enim ſuper Cœlos conſiſtens aqua ob hoc, quod inferiores antegreditur honoris præcipui dignitate, ipſa ſolum ob eximiam, & inſignem ſue virtutis prærogatiuam, diuinam adimplet laudem. At enim laudate eum, ait, & quæ ex terra ſunt, Dracones, & omnes abyſſi.

A M B R O S I V S Hexameron libro ſecundo, capite tertio (libentius Baſilio, Ambroſium connecto, quod eius interpretem, ſeu Commentatorem ferè exiſtimem) aquas ſuper Cœlos conſidere poſſe, eleganti diſceptatione nititur demonſtrare. Primumque poſſe aquas ſuper orbem rotundum ſtare, nec deſluere, vel delabi, his oſtendit.

Et diſcreuit Deus inter medium aquæ, quæ erat ſub firmamento; & inter medium aquæ, quæ erat ſuper firmamentum. Et primò volunt id deſtrere, quod frequenti Scripturarum leſtione inolitum noſtris, & impreſſum eſt mentibus, quia aquæ ſuper Cœlos eſſe non poſſint: dicentes rotundum eſſe orbem illum Cœli, cuius in medio Terra ſit; & in illius circuitu aquam ſtare non poſſe, quod neceſſe eſt deſluat, & labatur, cum de ſuperioribus ad inferiora decurſus eſt. Quomodo enim aqua ſuper orbem, vt aiunt, ſtare poteſt, cum orbis ipſe voluatur? Hæc eſt illa verſuta dialecticæ: Da mihi vnde tibi reſpondeam. Quod ſi non detur, nullum verbum reſertur. Petunt ſibi concedi, axem Cœli torqueri motu concito: orbem autem Terræ eſſe immobilem, vt aſtruant aquas ſuper Cœlos eſſe non poſſe, quod omnes eas voluendo ſe axis eſſunderet: quaſi verò vt concedam illis, quod poſtulant; & ſecundum eorum opiniones illis reſpondeam, negare poſſint in illa altitudine & profundo, & longitudinem eſſe, & latitudinem, quam nemo poteſt comprehendere, niſi is qui impletur in omnem plenitudinem Diei: vt Apoſtolus ait; Quis enim poteſt facile eſſe diuini operis eſtimator? Eſt ergo latitudo in ipſa Cœli altitudine. Sunt etiam, vt de his dicamus, quæ ſcive poſſumus, pleraque ædificia foris rotunda, intus quadrata: & foris quadrata, intus rotunda; quibus ſuperiora ſunt plana, in quibus aqua herere ſoleat. Quæ tamen ideò dicimus, vt aduertant opiniones ſuas opinionibus verifimilioribus reuinci poſſe, & deſinant tantum opus Dei humane operationis, & noſtræ poſſibilitatis contemplatione metiri.

Et poſt, aquas ſuper Cœlos coërceri poſſe comprobat ex Dei opificis potentia.

Nos autem Scripturarum ſeriem, atque ordinem, quærimus ſequimur, & opus contemplatione eſtimamus auctoris, quid dictum ſit, & quis dixerit, & cui dixerit; Fiat, inquit, firmamentum in medio aquæ, & ſit diſcernens inter aquas. Audio firmamentum fieri per præceptum, quo diuideretur aqua, & ab inferiore ſuper diſcerneretur. Quid hoc maniſteſtius? Qui iuſſit diſcerni aquam interiecto, & medio firmamento, prouidit quemadmodum diuiſa, atque diſcreta manere poſſit. Sermo Dei virtus naturæ eſt, & diuturnitatis ſubſtantia quoadusque velit eam manere qui ſtatuit, ſicut ſcriptum eſt; Statuit ea in ſeculum ſeculi, præceptum poſuit, & non præteribit. Et vt ſcias, quia de iſtis aquis hoc dixit, quas tu negas poſſe in ſuperioribus Cœli eſſe, audi ſuperiora; Laudate eum Cœli Cœlorum, & aquæ, quæ ſuper Cœlos ſunt, laudent nomen Domini. Nonne quaſi aduerſanti tibi dixit; Quoniam ipſe dixit, & facta ſunt, ipſe mandauit, & creata ſunt. Statuit ea in ſeculum ſeculi, præceptum poſuit, & non præteribit? An non videtur tibi auctor idoneus, qui legem ſuo operi daret? Deus eſt qui dicit, venerabilis naturæ, inſtimabilis magnitudine, immenſus in remunerationibus, incomprehenſibilis in operibus; cuius altitudinem ſapientie quis inueſtigare facilis? Iſte dicit Filio, ideſt dicit Brachio ſuo, dicit Virtuti ſue, dicit Sapientie ſue, dicit Iuſtitie. Et fecit Filius quaſi potens, fecit quaſi Virtus Dei, fecit quaſi Sapientia Dei, fecit quaſi Iuſtitia diuina. Cum hæc audis, quid miraris, ſi ſupra firmamentum Cœli potuit tantæ maietatis operatione vnda ſuſpendi?

Deum verò potuiſſe id efficere; ex duobus euentibus in ſacra Scriptura enarratis, in Mari rubro, videlicet, & Iordane amne, pariter comprobat.

De alijs hæc collige, de ijs quæ viderunt oculi hominum; quomodo ad Iudæorum tranſitum, ſi rationem quæris, ſe vnda diuiferit. Non ſolet hoc eſſe nature, vt aqua ſe diſcernat ab aqua, & in profundo interuſiones aquarum

Ephes. 7.

Pſal. 148.

Ibidem.

aquarum sine medio separantur. Gelauerunt, inquit, fluctus, & firmamenti specie cursum suum insolito sine frenarunt. Nanne potuit etiam aliter Hebraicum populum liberare? Sed tibi voluit ostendere, ut eo spectaculo etiam illa, quae non videri, aestimares esse credenda. Iordanis quoque reflexo amne in suum fontem reuertitur. Herere aquam cum labitur; & ita sursum redire in superiora sine ullo repagulo, impossibile habetur. Sed quid impossibile ei, qui dedit posse quibus voluit? Dedit posse infirmitatibus, ut infirmus dicat; Omnia possum in eo, qui me confortat.

Philip. 4.

Hac Glossa locupletata tantum ex Ambrosio excerpta. Inde similitudine rerum naturalium, aquarum scilicet in aere per nubes suspensarum, & Terrae in centro Mundi libratae, aquas etiam supra Coelos consistere posse, demonstrat adhuc Ambrosius, cum ait.

Dicant certe quemadmodum aer cogatur in nubem, utrum pluuia nubibus generetur, an sinu nubium colligatur. Videmus plerumque exire nubes de montibus. Quero utrum de Terra ascendat aqua, an ea, quae super Coelos est, largo imbri descendat. Si ascendit, utique contra naturam est, ut ascendat in superiora, quae grauior est, & portetur aere, cum aer subtilior sit. Aut si conciti orbis totius motu rapitur aqua, sicut imo orbe rapitur; ita summo orbe distenditur. Si fundi, ut volunt, non desinit: rapi utique non desinit: quia sicut axis Caeli semper mouetur, & aqua mouetur, & aqua semper hauritur. Si descendit, manet ergo iugiter super Coelos, quae habet unde descendat. Deinde quid obstat, si confiteantur, quia aqua supra Coelos suspensa sit? Nam quo verbo dicunt Terram in medio esse suspensam, & immobilem manere, cum utique grauior sit quam aqua, ea ratione possunt dicere non precipitari aquam orbis illius caelestis conuersione, quae super Coelos est. Sicut enim terra inani suspenditur, vel pondere librato undique immobilis perseverat, ita & aqua, aut grauioribus, aut aequis cum terra ponderibus examinatur. Ideoque non facile superfunditur mare terris, nisi eum iubetur exire.

Argumentatur id ipsum Ambrosius ex multitudinis aquarum necessitate, quae ad Mundi huius durationem protrahendam exigebatur. De quo postea, cum causas caelestium aquarum inuestigabimus. Amplius capite quarto, cum Origenis sententiam recitasset, eamque quasi ad tractatus decorem delatam acceptasset, adiicit.

Nobis tamen non alienum videtur, atque absurdum, si aquas veras, propter illam causam quam diximus, intelligamus. Nam & ros, & gelu, & frigus, & aestus, secundum hymnum Propheticum benedicunt Dominum, benedicit & terra: & illa non ad intelligibiles naturas referimus, sed ad veritatem. Laudant etiam Dracones dominum, quia natura eorum & species, cum videtur, non minimum, vel decoris offundit, vel inuestigationis ostendit.

Animaduertas precor, quantum Ambrosius pugnarit pro hac sententia.

HIERONYMVS in Epistola ad Oceanum, quae est octuagesimaterza, haec ait.

Inter Caelum & Terram medium extruitur firmamentum: & iuxta Hebraici sermonis Etymologiam, Caelum, id est, Samaim, ex aquis fertur vocabulum: & aquae, quae super Coelos sunt, in laudem Dei separantur. Unde & in Ezechiele Propheta, crystallum super Cherubim videtur extensum, id est, compacte & densiores aquae.

Hic videtur fateri Hieronymus Caelum ipsum, ut crystallum esse compactum, & aquas super Coelos consistere, & in laudem Dei separari. Et quamquam alia aquas Angelos esse dixerit Commentarijs in Psalmum centesimum tertium, attamen uti Coelos ex aquis compactos non abnuat, ita & aquas caelestes naturales esse fateretur, si sensum literalem declararet.

EPIPHANIUS, ut deducebamus supra, in Epistola ad Ioannem Episcopum Hierosolymitanum à Hieronymo translata.

Dicente Origene, aquas, quae super firmamentum sunt, non esse aquas, sed fortitudines quasdam Angelicae potestatis. Et rursum, aquas, quae super terram sunt, hoc est, sub firmamento, esse virtutes contrarias, id est, Demones. Et quomodo legimus, in Diluio apertas catarractas Caeli, & aquas inundasse Diluuij? Unde aperti sunt fontes abyssi, & totus Mundus operatus est aquis?

Ecce habes Epiphanium non tantum aquas super Coelos admittentem, sed eas etiam in Diluio decidisse testantem.

CHRYSOSTOMVS Homilia quarta in Genesim.

Dixitque, ait, Deus: Fiat firmamentum in medio aquae, & sit distinguens inter aquam. Quid est, fiat firmamentum? Quasi quis dicat humana lingua; Fiat paries quidam, & interstitium in medio diuidens, & separationem faciens. Et ut discas magnam elementorum obedientiam, excellentemque virtutem opificis, ait; Et factum est ita. Dixit solum, & opus secutum est. Et fecit, ait, Deus firmamentum, & diuisit Deus inter aquam, quae erat sub firmamento, & inter aquam, quae erat super firmamentum. Dicit; Facto firmamento

mento, iussit aquas alias sub firmamentum ferri, alias autem supra dorsum esse firmamenti.

Sed clarius Homilia in Psalmum centesimum quadragesimum octauum, in eam Psalmi clausulam: Laudate eum Caeli Caelorum & aquae omnes, &c.

Caelos autem Caelorum hic dicens, non ostendit multitudinem, sed idem etiam dicit Caelum Caeli. Hebraeorum enim lingua Caeli dici consuevit, sicut etiam alibi dicit; Caelum Caeli Domino, Terram autem dedit filijs hominum. Et aquae, quae super Coelos sunt. Audiuit Mosén quoque dicentem, ex aquis quidem eum has reliquisse inferius: illas vero effecisse stare sublimes super terga caelestia, cum in medio abyssi firmamentum stabilisset, & aquas manere super terga suisset.

Psal. 119.

HIPPOLYTUS Portuensis Episcopus, ut supra retulimus, inquit.

Deus omnium Dominus, cum voluit terram inuisibilem visibilem facere, tunc tertiam aquarum partem potentia sua in medio fixit; tertiam vero supra firmamentum eleuauit; tertiam demum infra esse voluit, ad hominum scilicet usum, atque utilitatem.

CYRILLVS Hierosolymitanus Cathedra nona, ut supra referebamus, cum firmamentum ex aquis coactum prodidisset, adiicit.

Cum enim futurum erat, ut propter agriculturam opus esset aquis, constituit aquas supra Coelos, ut cum terra pluuiarum irrigatione indigeret, paratum sit à natura ad hoc Caelum.

AVGVSTINVS quanquam (ut sui moris est) in plures rapiatur sententias, aquas tamen super Coelos esse vectas docuit, ut ex pluribus ipsius lucubrationum locis elici potest. Seligam ex illis tres saltem insigniores. De Genesi ad literam libro secundo, capite primo hanc excitat difficultatem; Num aquae super Coelos stare possint.

Multi enim asserunt, istarum aquarum naturam super sydereum Caelum esse non posse, quod sic hic habeat ordinatum pondus suum, ut vel super terram fluitent, vel in aere terris proximo vaporatiter ferantur. Nec quisquam istos debet ita resellere, ut dicat secundum omnipotentiam Dei, cui cuncta possibilia sunt, oportere nos credere, aquas etiam tam graues, quam nouimus, atque sentimus, caelesti corpori in quo sunt sydera superfusas. Nunc enim quemadmodum Deus instituerit naturas rerum, secundum Scripturas eius nos conuenit querere, non quid in eis, vel ex eis ad miraculum potentiae suae velit operari. Neque enim si vellet Deus sub aqua oleum aliquando manere, non feret: non ex eo tamen olei natura nobis esset incognita, quod ita facta sit, ut appetendo suum locum, etiam si subterfusa fuerit, perrumpat aquas, eisque se superpositam collocet. Nunc ergo querimus, utrum conditor rerum, qui omnia in mensura, & numero, & pondere disposuit, non unum locum proprium ponderi aquarum circa terram tribuerit, sed & super Caelum, quod ultra limitem aeris circumfusum, atque solidum est.

Deinde recenset Augustinus argumenta eorum, qui aquas supercaelestes inficiantur, primumque illud, quod à loci natura sumitur, dicens.

Quod qui negant esse credendum, de ponderibus elementorum argumentantur, negantes ullo modo ita desuper quasi quodam pavimento solidatum esse Caelum, ut possit aquarum pondera sustinere, quia talis soliditas nisi terris esse non possit; & quicquid tale est, non Caelum, sed Terra sit.

Ampliusque argumentum aliud desumptum à qualitatibus nativis elementorum, quibus locum sub, & supra sortiuntur, proluxa oratione subnectit toto capite primo, secundo, & tertio, euincens aquam super terram suam sedem nancisci, aërem vero aquis supereminere, ignem vero, ex quo sydera, luminariaque facta alij coniectant, aëre esse sublimiorem demonstrans. Ex quibus concludit aquas super Caelum igneum consistere non posse, cum illic aër multo aquis leuior manere nequeat. Inducit perinde eorum sententiam, qui ut has fyrtes euent, firmamenti nomine aërem esse intelligendum malunt, & per aquas vapores humidos interpretantur, eamque commendat, ut supra referebamus. Verum adiicit capite quarto.

Quanquam possit videri non impedire propria pondera elementorum, quomodo etiam super illud sublime Caelum possint esse aquae per illas minutias, per quas etiam super hoc spatium aeris esse potuerunt: qui quamuis grauior, & inferior summo Caelo subiaceat, proculdubio leuior est aquis, & tamen ut super eum sint vapores illi, nullo pondere prohibentur. Sic ergo & super illud Caelum potest minoribus guttis leuior halitus humoris extendi, qui pondere cadere non cogatur. Ipsi quippe subtilissima ratione persuadent, nullum esse quamlibet exiguum corpusculum, in quo diuisio finiatur, sed infinitè omnia diuidi: quia omnis pars corporis corpus est; & omne corpus habeat necesse est dimidium quantitatis suae: ac per hoc, si potest aqua, sicut videmus, ad tantas guttarum minutias peruenire, ut super istum aërem vaporatiter feratur, qui natura leuior est aquis; cur non possit & super illud leuius Caelum minoribus guttis, & leuioribus immanare vaporibus?

Rursum & quorundam Augustinus argumentationem deducit, qui aquas super Caelum sydereum consistere ea ratione probari arbitrantur, quod Saturni stella frigidissima sit, concludens capite quinto.

Hic quidam nostri coniecturis agunt aduersus eos, qui nolunt aquas super Coelos credere, & volunt eam stellam

Stellam esse frigidam, quae iuxta summum Caelum circuit; ut ex hoc cogantur aquarum naturam credere, non tam illic vaporali tenuitate, sed glaciali soliditate pendere.

Quibus disceptationibus quasi non acquiescens, ait.

Quoquomodo autem, & qualeslibet aquae ibi sint, esse eas ibi minime dubitemus: maior est quippe Scripturae huius auctoritas, quam omnis humani ingenij capacitas.

Qua ex doctrina Augustiniana duo excipiuntur. Alterum aquas, vel in vapores tenuissimos redactas corporibus caelestibus superferri, vel glaciali soliditate pendere (hi sunt duo modi, quibus aquas consistere censuit Augustinus) Alterum, quod quoquomodo ibi sint, eas ibi esse minime sit dubitandum. Beda Quaestionibus in Genesim, haec cuncta mutuauit ut infra.

GLOSSA Ordinaria pariter haec eadem compilauit:

Si verò potest aqua, sicut videmus ad tantas minutias peruenire, ut feratur vaporaliter super aërem aquis naturaliter leuiorem; cur non credamus & super illud leuius Caelum, minoribus guttis, & leuioribus immanare vaporibus? sed quoquomodo ibi sint, ibi esse non dubitamus.

Verum ad eam nos secundum locum forte clariorem.

AVGVSTINVS itaq; de Ciuitate Dei libro vndecimo, capite postremo.

Sed hi, qui in nomine aquarum, quae super Caelos sunt, Angelos intelligi volunt, ponderibus elementorum mouentur, & idè non putant aquarum fluidam, grauemque naturam in superioribus Mundi locis potuisse constitui: qui secundum rationes suas, si ipsi hominem facere possent, non ei pituitam, quod Graecè φλέγμα dicitur, & tanquam in elementis corporis nostri aquarum vicem obtinet, in capite ponerent. Ibi enim sedes est phlegmatis, secundum Dei opus vtiq; aptissime: secundum istorum autem coniecturam tam absurdè, ut si hoc nesciremus, & in hoc libro similiter scriptum esset, quod Deus humorem fluidum & frigidum, ac per hoc grauem, in superiore omnibus ceteris humani corporis parte posuerit, isti trutinatores elementorum nequaquam crederent. Et si auctoritati eiusdem Scripturae subditi essent, aliquid aliud ex hoc intelligendum esse censerent.

Animaduertas igitur ex D. Augustino elegantem similitudinem inter Microcosmum, & Mundum, ex qua humidam naturam in vtroque supernas sedes obtinere agnoscitur; de qua cumulatius postea. Defumamus & tertium locum ex Enarratione in Psalmum centesimum tertium.

Qui protegit in aquis superiora eius. Et hoc legimus, & ad litteram bene intelligitur: quando enim iussit, ut fieret firmamentum inter aquas & aquas, factum est ut sint aquae inferiores quae perfundunt terras, & sint aquae superiores remotae ab aspectibus, tamen fidei commendatae. Et aquae, inquit, quae super Caelos sunt, laudent nomen Domini; Quoniam ipse dixit, & facta sunt; ipse mandauit, & creata sunt. Ergo explicatus est sensus ad litteram: protegit enim in aquis superiora eius.

Si igitur aquae caelestes remotae sunt ab aspectibus nostris, fideique commendatae, frustra conquiruntur naturales rationes, quibus aquas super Caelos locari probetur. Fide igitur eas ibi à Deo fitas esse nobis est credendum.

SEVERIANVS.

Caelum ergo hoc, non illud supremum, sed quod aspectabile est, ex aquis effecit Deus, & ut crystallum fixit. Vide operum virtutem, & opificem admireris. Mediam aquarum partem supra, media infra esse voluit.

EVCHERIVS Commentarijs in Genesim libro primo, capite tertio.

Vnde quæri potest; quomodo elementum aquae possit esse supra Caelos. Aqua enim cedit terrae, & aër cedit aquae, & ignis cedit aëri. Vnde impossibile videtur, ut secundum elementum, quod est aqua, sit supra quartum, quod est ignis. Quomodo, & quales sint aquae illae, quas Scriptura dicit supra Caelos, esse eas ibidem minime dubitamus: quae non locorum sedibus, sed dignitate naturae, videntur supra Caelos. Sicut enim nubes istae, quae vbiq; sunt, feruntur super aërem, quod est tertium elementum; ita fieri posse arbitror, ut aquae tenues, aquae subtiles ferantur super Caelum. Nam ex hoc pondere elementorum, multi Philosophorum resurrectionem carnis illudentes, non posse fieri inquit, ut homo, qui vtiq; ex terra factus est, sit in Caelo. Sed hoc veritas conuincit, qui facit multa animalia terrena volitare in aëre, & aqua esse supra aërem, & igne, quod est vtiq; quartum elementum, esse in terra. Ergo Dei potentia, quae haec facere approbatur, facit ut & homo, & aqua sit supra Caelum.

THEODORETVS Quaestione vndecima in Genesim.

Bisariam autem Deus omnium diuisit aquarum naturam, & quasdam sursum collocauit, quae suo liquore, atq; frigiditate non sinerent corrumpi firmamentum ab igne luminarium. Reliquae verò aquae deorsum remanserunt, quae suis vaporibus aërem foucant exustum, & exiccatum ab igne superiore.

Adnotes, precor, ex Theodoreti doctrina, vapores aërem fouentes in classem aquarum firmamento suppositarum, redigi & collocari.

DAMASCENVS Orthodoxae Fidei libro secundo, capite sexto.

Præterea firmamentum Deus Caelum nuncupauit, quod in medio aquarum esse iussit, atque ita collocauit, ut aquas, quae supra firmamentum sunt, ab ijs quae firmamento inferiores sunt, distingueret.

Et

Et post capite nono.

Ac Deus primò firmamentum cōdidit, aquas, quae supra firmamentum erant, ab ijs, quae infra firmamentum, æquo intervallo distinguens. Etenim in abyssi medio Dei iussu firmatum, atque constitutum est. Vnde etiam dixit Deus; Fiat firmamentum: & protinus extiit.

IVDOCVS Chlichtouæus Neoportuensis Commentatione in eundem quanquam illi accedat sententiæ, quæ aquarum nomine super Caelos existentium, Caelum nonum firmamento supereminens, & illud ambiens intelligit, Damascenum at tamen aliter sensisse his fatetur.

Vel sint verae aquae tenues, & perspicuae, super firmamentum tanta stellarum frequentia adornatum consistentes præcepto conditoris, & eam ob causam, quam conditor ipse nouit, tamen si nos lateat; quemadmodum sacrae literæ plerisque in locis, & hic Damascenus sentire videtur.

PROSPER Aquitanicus Expositione in Psalmum centesimum tertium, ex Augustini sui præceptoris doctrina habet.

Qui protegit in aquis superiora eius. Et hoc secundum litteram bene intelligitur: quia iussit Deus, ut fieret firmamentum inter aquas, & aquas. Factumque est sic: & pars aquarum recessit in terram, pars autem est Caelo superposita, remota ab aspectu nostro, & fidei commendata.

ANASTASIVS Antiochiæ Episcopus Sinayta exinde appellatus, quod in Synai monte sit philosophatus, Commentarijs in Hexæmeron libro secundo, & septimo: quanquam myticas interpretationes prosequatur, aquas & ipse caelestes agnouisse conuincitur libro secundo, cum dicit.

Firmamentum autem, quod ab imo ascendit, habet figuram Christi humanitatis, seu carnis. Aqua autem, quae cum eo ab imo ascendit, & intercepta fuit in medio primi, & quod propriè est Caeli, & huius firmamenti, quod ascendit ab imo; describit imaginem impolluta eius anime, quae est media inter diuinitatem, & carnis crassitudinem, ut potè quod sint hi duo Caeli, ex quibus alterum quidem est aspectabile, alterum verò non cadit sub aspectum.

Et libro septimo, cum ait.

Propterea ergo duos fecit Caelos, alterum quidem superius, quod habet essentiam apud homines non aspectabilem, planeque inenarrabilem, & inexplicabilem, in typum & imaginem inaspectabilis, & inexplicabilis essentiae eius diuinitatis: secundum autem Caelum è Terra susculit, & ipsum posuit aspectabile, & ipsam appellauit firmamentum, in figuram, ac typum carnis eius immaculatae, quam quidem à terra acceptam susculit susculit. Est autè horum quoq; duorum Cælorum intermedia aqua viva, ad imaginem, & typum sanctae uirificae Christi anime, quae est media, ut rursus dicit Theologus Gregorius, inter Diuinitatem, & carnis crassitudinem. Quamobrem superiori quidè Caelo inferior est haec aqua; hoc est, minorè Dei Verbi essentiam fert intelligens anima, & ratione prædita: crasso autem, & quod posatur firmamento est superior, & præstantior, sicut etiam alias haec dixi.

IVNILIUS in Hexæmeron.

Hic nostri Cæli, in quo fixa sunt sydera, creatio describitur: quod in medio constat, firmamentum esse aquarum. Nam suppositus ei esse aquas, & ipsi in aëre, terrisque videmus; superpositas, non solum huius Scripturae auctoritate, sed & Prophetae uerbis edocemur, qui ait; Extendens Caelum sicut pellem, qui tegis aquis superiora eius. In medio ergo aquarum firmamentum esse constat sydereum Caelum. Et Post. Si quem verò mouet, quomodo aquae, quarum natura est fluere semper, atque ad ima delabi, super Caelum consistere possint, cuius rotunda videtur esse figura, meminerit Scripturae dicentis de Deo; Qui ligat aquas in nubibus suis, ut non erumpant pariter deorsum; & intelligat, quia qui infra Caelum ligat aquas ad tempus cum uult, ut non pariter decendant, nullo firmitatis substantiae crepidine subentatas, sed vaporibus solummodo nubium retentis: ipse potuit aquas super rotundam Cæli sphaeram, ne unquam delabantur, non vaporali tenuitate, sed soliditate suspendere glaciali. Sed & si liquentes ibi aquas sistere uoluit, nunquid maioris hoc miraculi est, quam quod ipsam Terrae molem (ut Scriptura dicit) appendit in nihilo? Nam & vnda, siue rubri maris, seu fluminis Iordanis, cum ad transitum Israëlitaë plebis in altum recessit, murorum instar figuratur: Nonne euidenter dant indiciu, quod & supra rotunditatem Cæli volubilem fixa possint ratione manere? Sanè quales quales ibi aquae sint, esse tamen eas ibi, quod Scriptura sancta dixit, nulli dubitandum reliquit.

GLOSSA Ordinaria ex Beda haec ita obstrinxit.

Cæli, in quo fixa sunt sydera, creatio describitur, quod constat esse in medio aquarum. Nam suppositae sunt ei aquae in aëre, & in terra, superpositaeque, de quibus dicitur in Psalmo. Qui tegis aquis superiora eius. Et Post. Si quem mouet, quomodo aquae natura fluidae, & in ima labiles super Caelum possint consistere, cuius figura rotunda videtur esse: de quo scriptu est, meminerit Iob; Qui ligat aquas in nubibus suis &c. Qui enim infra Caelum ligat aquas ad tempus vaporibus nubium retentis, potest super Cæli sphaeram ne labantur, non corporali tenuitate, sed glaciali soliditate aquas suspendere, qui etiam terrae molem appendit in nihilo. Quales autem, & ad quid utiles, nouit qui condidit.

GLOSSA Interlinearis.

In medio aquarum, quarum superior pars in modum crystallini lapidis congelata est, inferior in matricem redacta.

M m m m 2 PRO-

Psal. 103.

Psal. 103.

Iob 26.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim, capite primo.

Cum ea pars firmamenti, quæ nos respicit, sit concaua, quidam colligunt extremam, vel summam eius partem esse conuexam. Itaque impossibile esse, ut aqua ibi commorari possit. Nam eam semper ex editioribus locis solere in valles, & cauernas collabi. His alij se opponunt dicentes: nihil posse obstare, quin licet interior pars sit concaua, exterior sit planicie conspicua. Exempla produciunt, quæ petuntur ab matris piscorum, & ab cauernis terræ, quæ quidem intra habent concauitatem, sed extra plerunque sunt plana superficie contentæ. Si autem Cæli figura non spherica est, destruitur motu & imprimis circulari. Ceterum in medio aquarum consistit, sicuti & Terra, sustinens supra se aquas immobili statione. Et post. Firmamentum autem dicunt nuncupari Cælum, seu quod concretum, & compactum sit ex simplicissima aqua natura: seu, ut distinguitur & fecernat ab inferioribus tenuissimam, & leuissimam naturam, nulloque sensu comprehensibilem. Quod ait; In medio aquarum: satis euidenter docet, æqualem vtrinque fuisse aquarum diuisionem. Sic enim habet textus; Distinguat inter aquas, & aquas, siue in medio aquarum.

BEDA Expositione in Genesim.

Utrum nunc illud Cælum fiat, quod excedit omnia aeris spatia, & in quo constituentur quarto die luminaria, an ipse aer vocetur firmamentum, merito queri potest. Multi enim asserunt, aquarum naturam super sydereum Cælum esse non posse: eo quod sic habeant ordinatum pondus suum, ut vel super terram fluitent, vel in aere terris proximo vaporaliter circumferantur. Nos verò quomodo, vel quæ aquæ ibi sint, esse has super summum Cælum minime dubitemus. Maior est quippe Scripturæ huius auctoritas, quam omnis humani ingenij capacitas.

Et Quæstionibus in Genesim.

Ordo elementorum, & pondus non sinit, ut sit aquarum substantia super Cælos: aqua enim cedit terræ, & aer cedit aquæ, & ignis cedit aeri. Nullo modo enim potest esse, ut secundum elementum, quod est aqua, sit super quartum, quod est ignis: & quomodo dictum est: Fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis. M. Quomodo, aut quales ibi sint aquæ illæ, quas Scriptura dicit super Cælos esse, esse eas ibidem minime dubitemus. Sicut enim istæ nubes, quæ vtrique sunt, feruntur super aërem: ita fieri posse arbitror, ut aquæ tenuis, atque subtiles ferantur super Cælum. Nam ex hoc pondere elementorum multi Philosophorum resurrectionem carnis illudentes, non posse fieri inquit, ut homo, qui vtrique ex terra factus est, sit in Cælo. Sed hoc veritas conuincit, qui facit multa animalia terrena volitare in aërem, & ignem, quod est vtrique quartum elementum, esse in terra. Ergo Dei potentia, quæ hæc facere approbatur, facit ut homo, & aqua sint super Cælum. Et post. Tandem insanire desinant Hæretici, atque confusi agnoscant, quia qui cuncta potuit creare ex nihilo, potuit & illam aquarum naturam glaciali soliditate stabilire in Cælo. Nam cum & ipsi dicant, volui orbem stellis ardentibus resurgentem, nome diuina prouidentia necessariò prospexit, ut intra orbem Cæli, & supra orbem redundaret aqua, quæ illa feruentis axis incendia separaret.

Et libro de Natura rerum, capite octauo.

Aquas super firmamentum positas, Cælis quidem spiritalibus humiliores, sed tamen omni creatura corporali superiores, quidam ad inundationem Diluuij seruatæ, alij verò relictas ad ignem syderum temperandum suspensas affirmant.

Glossa Locupletata hæc habet.

BRIDEFERTVS Ramefienfis, ut habetur apud eundem Bedam.

Sicut terrarum ponderibus, & aer, & aqua cedunt, ut ad terram perueniant; sic aquarum ponderibus & ipse aer cedit, ut vel ad terram, vel ad aquam perueniat. Aeris quoque particulam, si quis in spatijs illis sublimibus Cæli posset dimittere, pondere suo caderet, donec ad aëria subter spatia perueniret. Huiusmodi argumentis colligunt Philosophi aquas super æthereum Cælum esse non posse. Quibus ita respondetur. Si potest aqua, sicut videmus, ad tantas guttarum minutias peruenire, ut super istum aërem vaporaliter feratur, qui natura leuior est aquis: cur non potest & super illud leuius Cælum minutioribus guttis, & leuioribus ferri vaporibus? Quomodo autem, & qualeslibet aquæ ibi sint, esse eas ibi minime dubitamus. Maior est quippe Scripturæ sanctæ auctoritas, quam omnis humani ingenij capacitas.

Et Glossa incerti Auctoris in eodem loco.

De aquis, quæ super Cælos sunt, hæc est beati Ambrosii sententia: Aquas super Cælos Sapientes Mundi aiunt esse non posse, dicentes igneum esse Cælum, nec posse concordari cum eo naturam aquarum: addunt quoque dicentes, rotundum, ac volubilem, atque ardentem esse orbem Cæli, & in illo volubili circuiu aquas stare nequaquam posse. Nam necesse est, ut destuant, & labantur, cum de superioribus ad inferiora orbis ille detorqueatur: ac per hoc nequaquam eas stare posse aiunt; cum axis Cæli concito se motu torquens eas voluendo effunderet. Sed hi tandem insanire desinant, atque confusi cognoscant: quia qui cuncta potuit creare ex nihilo, potuit & illam aquarum naturam glaciali soliditate stabilire in Cælo. Nam cum & ipsi dicant volui Cæli orbem, stellis ardentibus resurgentem; nonne diuina prouidentia prospexit, ut intra orbem Cæli, & supra orbem redundaret aqua, quæ illa feruentis axis incendia temperaret?

Bridefertus certe benè hausit Augustinianam doctrinam, sed Glossa incerti nominis id tribuit Ambrosio, quod me non legisse fateor, & quod si ad ea, quæ Ambrosius prodi-

prodidit in Hexameron, comparemus, multum distare, repugnareque perspectū est. Tradit præterea Beda libro de Mundi constitutione quinque modos, quibus aquæ supra Cælos consistere possint. Sed de ipsis infra.

CASSIODORVS in Psalmum centesimum tertium.

Qui tegis aquis superiora eius. Quamuis ordinem conditionis exponere sentiat; quia & super Cælos aquæ sunt posite; sicut & in Genesi legitur: Et ipse alibi dicit; Et aquæ, quæ super Cælos sunt, laudent nomen Domini: tamen & sacri baptismatis nobis referatur indicium.

Psalm. 148.

Et in Psalmum centesimum quadagesimum octauum.

Aquas verò super Cælos esse Genesi refert, ait enim; Diuisitque aquas, quæ erant sub firmamento, ab ijs quæ erant super firmamentum. Quod vtrinque nimis laudis designat arcanum, ut & Cælorum tenuitas firma consistat, & aquæ supra ipsum posite, cum sint grauioræ, nisi quando fuerint iussæ, non desuuant.

HAYMO in Psalmum centesimum tertium.

Qui tegis aquis superiora eius, Cæli materialibus aquis. Vnde alibi; aquæ super firmamentum.

Et in Psalmum centesimum quadagesimum octauum.

Et aquæ omnes, quæ super Cælos sunt. Aquæ, quæ in rei veritate sunt super Cælos (vnde nobis pluuie descendunt per cataractas Cæli) laudent nomen Domini: id est, materia nobis sunt laudandi Deum, attendentes inter cætera, quod cum illæ aquæ, quæ spissi corporis sunt, teneantur subtilissimo corpore Cæli, valde mirari possumus, & à laude Dei cessare non debemus.

REMIGIVS Antifiodorensis Enarratione in Psalmum centesimum quadagesimum octauum.

Esse aquas super firmamento, ex Genesi patet, vbi dictum est; Diuisit aquas quæ erant sub firmamento, ab ijs quæ erant super firmamentum.

EVTHYMIVS Zigabonus Comm. in Psalmum centesimum tertium.

Qui tegis aquis superiora eius. Qui tegis, inquit, & cooperis eius Cæli excelsa, ipsum scilicet secundum Cælum; Et diuisit, inquit, Deus inter mediū aquæ, quæ erat infra firmamentū, & inter mediū aquæ, quæ erat supra firmamentū. Admirandum est igitur, quod fluida aquæ natura contineri potuerit supra firmamentū, quod curuum est, & non effluerit. Nam & ipsum firmamentum fornicis figuram habet, quemadmodum aspectus docet.

RICHARDVS Pampolitanus Enarratione in Psalmum centesimum quadagesimum octauum.

Et aquæ omnes, quæ super Cælos sunt, ad complendam elementorum consonantiam, laudent nomen Domini. Magna laus, quod & tenuitas Cælorum firma consistit, & aquas, quæ graues sunt, sustinet; quæ aquæ non nisi missæ desuunt per pluuias.

BRVNO in Psalmum pariter centesimum quadagesimum octauum.

Et non solummodo Cæli Dominum laudent, sed & aquæ, quæ super Cælos sunt, laudent nomen Domini: id est, causæ sint, quare à fidelibus laudetur nomen Domini: id est, quare Dominus laudetur, ex consideratione magni nominis eius, quod est Dominus, & creator, qui in hoc valde potens, & mirabilis apparet; quod non solum sub firmamento, sed etiam super firmamentum aquas creauit. Iuxta quod in Genesi legitur; Diuisit Deus aquas quæ erant sub firmamento, ab his quæ erant super firmamentum. Quare autem ibi creatae sunt, etsi nos lateat, non tamen absque ratione & vtilitate maxima factum esse putandum est.

RVPERTVS in Genesim libro primo, capite vigesimo tertio.

Porrò alij Doctores, nomine aquarum, quæ sunt super firmamentum, nihil aliud quam aquas simpliciter intelligi volunt. Eorum proculdubio sententia iustius, atque tutius placet, videlicet, ut à sacra Historie litera sensus non discrepet. Veruntamen non vsque ad eò consentimus aquas esse super firmamentum, ut concedamus etiam congelatas esse, quod aliqui magis coniecturaliter, quam rationabiliter opinati sunt.

Et post, capite vigesimo quarto.

Vnum hoc ut certum teneamus, cameram huius Mundi positam esse in medio aquarum, quia videlicet firmamentum, quod quasi rectum eiusdem camerae est vndique ambiens, auctoritate sacrae Scripturæ factum est in medio aquarum. At enim, quia dixit Deus; Fiat firmamentum in medio aquarum. Ad quid? Et diuidat, inquit, aquas ab aquis. Quod ne parum firmitatis haberet semel dictum, iterum Scriptura hoc ipsum repetiuit, dicens; Et fecit Deus firmamentum, diuisitque aquas quæ erant sub firmamento, ab his quæ erant super firmamentum. Itemque, quia in ore duorum, aut trium testium stabit omne verbum, addidit; Et factum est ita.

Et post, capite vigesimo quinto.

Ita vehementer (ut supra dictum est) magnificatus est Dominus Deus noster, primùm amictus lumine sicut vestimento, deinde extendens Cælum sicut pellem, & tegens aquis superiora eius. Et mirum quidem opus magnifici Dei, quod aquarum molem subterfusi sustinet firmamenti natura subtilis: Veruntamen hæc ipsa admiratio ex præsentis exemplo tolerabilior fit, ne illud cuiquam incredibile sit. Quid enim terram grauissimam, de qua postmodum dicendum est, aliud sustinet, nisi vndique circumfusum aer idem, licet crassior, & aque

Psal. 135.

aque partim circumfluentes. Hoc enim admirans Psalmista: *Confitemini, inquit, Domino, qui facit mirabilia magna solus, qui fecit Caelos in intellectu, qui firmavit terram super aquas.*

Et capite trigessimoprimo.

Aque profecto, que sub firmamento sunt, reliquæ vel pars aquarum sunt, que sunt super firmamentum. Sic enim dictum est, fiat firmamentum in medio aquarum; & diuidat aquas ab aquis, &c. Ergo diuisio aquarum, de qua supra dictum est, simpliciter, siue literaliter accipi debet, id est, non ea quam dicunt Philosophi diuisionem vocis, in plures significationes, sed ea quam dicunt totius in partes diuisionem.

A N S E L M V S Cantuariensis de Imagine Mundi libro primo, capite vigesimoquinto.

Superius Cælum firmamentum dicitur, eo quod sit inter medias aquas firmamentum. Hoc est forma sphericum, natura aquarum aequi, stellis vndiq; versim ornatum, ex aquis instar glaciæ, immò crystalli solidatum: vnde & firmamentum dicitur. In hoc sunt dua poli, à poliendo dicti.

Et post capite vigesimo octauo.

Supra firmamentum sunt aque instar nebulae suspense, que Cælum in circuitu ambiere traduntur; vnde & aqueum Cælum dicitur. Supra quod est spirituale Cælum hominibus incognitum, vbi est habitatio Angelorum, per nouem ordines dispositorum. In hoc est Paradisus Paradisorum, in quo recipiuntur anime Sanctorum. Hoc est Cælum, quod in principio legitur cum terra creatum. Huic longè supereminere dicitur Cælum Cælorum, in quo habitat Rex Angelorum.

H V G O de Sancto Victore Adnotationibus in Genesim, capite sexto.

Psal. 148.

Quod autem aque super firmamentum sint, & in Genesi & in Propheta etiam habetur: vbi dicitur; Aque que super Cælos sunt, laudent nomen Domini. Quales autem sint aque illæ, non est nobis certum. Dicunt tamen quidam expositores, quod glacialiter ibi solidatæ sunt: mihi autem verisimilius visum est, quod vaporaliter suspense ad similitudinem vaporis, scilicet sumi, vel nebulae ibi consistant.

Summæ Sententiarum Tractatu secundo hæc ferè repetitis verbis edocet. Et de Sacramentis libro primo, parte prima, capite decimo septimo.

Factum est firmamentum die secunda, prius quidem in illa vniuersitatis materia de nihilo creatum: & nunc ex illa ipsa ad talem formam erutum, & factum firmamentum: vt ambitu suo medium quodammodo interueniens magnam illam aquarum, immensamque congeriem abinuicem separaret, atque diuideret: & de aquis faceret aquas & aquas: hoc est aquas, quas ambitu suo intrinsecus completeretur, & subius se contineret: & aquas, quas extrinsecus, & supra gyrum limitis sui relinqueret.

RICHARDVS de Sancto Victore, Exceptionum libro secundo, cap. septimo.

Secunda die firmamentum factum est in medio aquarum, id est in medio confusionis illius trium elementorum, que in principio Cælum, deinde aqua, deinde tenebræ vocata dicitur, & hic in opere secunde diei aquarum vocabulo nominatur. Factum est autem firmamentum in medio aquarum, ita vt partem earum concluderet intra se, & haberet sub se; partem verò excluderet à se, & haberet super se. In massa enim vniuersitatis, id quod est intimum, est infimum, quod est extremum, est supremum. Verbi gratia, terra in rebus corporalibus omnium est intimum, & ipsum est omnium infimum. Aque que supra firmamentum sunt, sunt extrema, & ipsa omnium sunt suprema. In rebus verò medijs, quæcumque sunt exteriora, ipsa sunt inferiora, & quæcumque exteriora, & ipsa sunt superiora. Firmamentum verò ex stellis supra infixis esse volubile comprobatur, sed de qua materia factum sit ignoratur.

A B S A L O N Canonicus Regularis Abbas SincKirsbacensis Sermone decimo octauo, cum diuersi generis aquarum allegorias feruntur, aquarumque alias aëreas, alias Cœlestes fateatur, profecto & supra substantiam Cœlestem illam rapidam & volubilem, aquas superlocatas intellexit.

Sed videmus alias aquas salubres, vt pote que à venis terræ ab imo sursum scaturiunt. Item alias, que desursum, id est à nubibus Cæli ad terram vsque descendunt. Tertias, que super Cælos suis sedibus consistunt, vsque ad nos non perueniunt.

Non est quod prætermittamus duos Magistros.

M A G I S T E R Sententiarum in Psalmum centesimum tertium.

Qui tegis, vel protegis aquas superiora eius, Cæli. Hoc quoque ad literam bene intelligitur. Sunt enim aque super firmamentum diuise ab aquis, que sub eo sunt, que perfundunt terram.

Sed clariùs in Psalmum centesimum quadragesimum octauum.

Et aque que super Cælos sunt, diuise ab his, que sub firmamento sunt, laudent nomen Domini: & ita faciunt, & Cæli, & aque. Nimia enim laus est, quod & tenuitas Cælorum firma consistit, & aquas, que grauiores sunt, sustinet: que nisi iussu desuunt per pluias, que, sicut dicitur, apertis Cæli catartibus per pluuiam mittuntur.

Sed & prolixius secundo Sententiarum distinctione quarta decima.

Fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis. Diuisitque aquas, que erant sub firmamento,

mamento, ab his que erant super firmamentum. Sciendum est, quod illius Cæli describitur hic creatio, sicut ait Beda super Genesim, in quo fixa sunt sydera: cui superpositæ sunt aque in aëre, & in terra, & suppositæ aliæ, de quibus dicitur; *Qui tegis aquas superiora eius.* In medio ergo firmamentum est, id est sydereum Cælum, quod de aquis factum esse credi potest. Crystallinus enim lapis, cui magna est firmitas, & perspicuitas, de aquis factus est. Si quem verò mouet, quomodo aque naturæ fluidæ & in ima labiles super Cælum possint consistere, de Deo scriptum esse meminerit; *Qui ligat aquas in nubibus suis.* Qui enim infra Cælum ligat aquas ad tempus vaporibus nubium retentas, potest etiam super Cæli spheram non vaporali tenuitate, sed glaciali soliditate aquas suspendere ne labantur. Quales autem, & ad quid conditæ sint, ipse nouit, qui condidit. Ecce ostensum est his verbis, quod Cælum factum sit, scilicet illud, in quo sunt fixa sydera, id est, quod excedit aërem, & de qua materia, scilicet de aquis, & quales sint aque, que super illud Cælum sunt, scilicet vt glaciæ solidatæ.

M A G I S T E R Historiæ Scholasticæ, capite quarto.

Sanè firmamentum diuidit aquas, que sub ipso sunt, ab aquis que super ipsum sunt: de quibus dicitur in Psalmis. Qui tegis aquas superiora eius: & sunt sicut & ipsum congelatæ, vt crystallus, ne igne solui possint; vel in modum nebulae vaporabiles. Cur verò ibi sint, Deus nouit; nisi quod quidam autumant inde rorem descendere in aërate.

C L A V D I V S Marius (vt Poetas celebres non omittam) non tantum aquas supra Cælos quasi magnum pelagus ferri canit, sed & causas, modumque cumulatè insinuat.

*Rursus mane nouum primo iam vespere pulso
Reddita lux feat: quum se firmissima moles
Fluctibus è medijs concreto corpore cedens
Extulit; ac latè duro solidata rigore
Diuisas suspendit aquas, gelidumque profundum
Axibus obiecit calidis; seque æquore septo
Nixa superfudit rebus, quas circite vasto
Contegit athereum, deducto hinc nomine, Cælum.
Forsthan hic aliquis sic secum errore petito
Differat, athereis ne desint pabula flammis,
Et nimius calor ima petens, alimenta sequendo
Exurat mortale genus, Cælumque coruscum
Non possint terrena pati, subiecta deorsum est
Machina firma Poli: que dum nos protegit vmbra,
Interea super impositis frigeat ab vndis.
Numinis at verò diuini querere causas
Mens fuge nostra procul: plus sit tibi credere semper
Possè Deum, quicquid fieri non possè putatur;
Et magnum pelagus super astra, & sydera ferri,
Ipsorum ratione proba, qui credere nolunt,
Et Mundum pendere volunt, quem conditor ipse
Gesser, & immenso constantem pondere voluat.*

D R A C O N T I V S Hexameron, seu de Opere sex dierum, libro primo.

*Altera quippe dies Cæli conuexa meretur,
Ac supra Cælos ingentia flumina dantur,
Ac dominantur aque glomeratis fontibus alme,
Ignibus athereis cælesti sede locatis,
Vnde beata nimis meruit que tecta polorum
Celsa Dei fabor iussu suspensa Tonantis,
Limitibus contenta suis elementa morantur,
Nec flammæ restinguit aqua, glaciem vè teporat
Flammæus ignis: aque seruant sub lege timorem
Incorrupta suum, non impugnata vicissim,
Non discreta quidem, sed nec permixta morantur.*

D R E P A N I V S Florus in Hymno trium puerorum.

Hunc modulentur aquæ, quas sustinet arduus æther.

H V G O Carenis, vt saltem vnum postillatorem non reticeam.

Diuisitque aquas, que erant sub firmamento, &c. De quibus; Qui tegit aquas superiora eius. Et item; Benedicite aque, que super Cælos sunt. Et sunt aque istæ congelatæ ad modum crystalli: vnde à quibusdam dicuntur Cæli crystallini: vel sunt vaporabiles ad modum nebulae. Et cur ibi sint, nouit Deus.

Postilla

Psal. 103.

Iob. 26.

Dan. 3.

Postilla illa D. Thomæ ascripta.

Scriptura hæc dicit, quod fecit firmamentum, quod aquas superiores ab inferioribus diuisit. Dicuntur autem aquæ superiores, non aquæ lubricæ, vel fluidæ, sicut sunt istæ inferiores aquæ. Quare autem ibi ponatur aquæ iste, credo hoc esse ad contemperandum calorem, à calore cælesti, & à stellis, & Planetis insipientie calidæ generatum. Unde sicut in minori Mundo, hoc est in homine, in parte superiori, hoc est in cerebro, sunt aquæ, in quantum cerebrum est naturæ frigida humida. (Quod quidem cerebrum calorem naturalem hominis, & eius excessum contemperat) ita & in Mundo maiori. Unde licet hoc subiceret Scriptura, hoc docet ratio recta. Firmamentum autem illud, quod istas aquas diuidit, est Cælum ipsum, in quo sunt stellæ fixæ, sub quo sunt septem Planetæ, & eorum orbis.

Non defuerunt ex nuperrimis Doctoribus, qui Patres audenter contempna omni Philosophia sint prosequuti.

HIERONYMVS ab Oleastro, Adnotationibus in primum caput Genesis.

Psalm. 148.

Controuertunt hic aliqui, an uerè sint aquæ super firmamentum, seu extensionem, & cum Scriptura ubique clamet eas ibidem esse, malunt multi Theologi cæcos Philosophos sequi, quam Scripturæ auctoritatem. In Psalmo enim legimus; Aquæ, quæ super Cælos sunt, &c. Infra etiam capite septimo est. Die illa rupti sunt fontes voraginis. Et Daniel tertio; Benedicite aquæ &c. Malim ergo cum Scriptura errare (si illa errare possit) quam cum Philosophis uera dicere. Quare autem sint aquæ, quæ ibi super extensione sunt, nolo definire. Puto tamen eas esse elementares, & eiusdem naturæ cum inferioribus. Nam antea (ut ex textu constat) continuæ cum inferioribus erant: facta uero firmamento, seu diuisione, non uidentur mutasse naturam. Præterea tempore Diluuij descenderunt; ut citatum est.

VIELMIVS Episcopus Argolicensis, & postea Aemoniensis, Lectioe decimaquarta.

Hæc in eam gratiam latius quam soleo persequor, ut inde tanquam à certissimis rationibus demonstrem, caligare, & falli eos magnopere, qui ita ratiocinantur. Non apparet in quem usum aquæ elementares super Cælos posite fuerint; Amplius, & rerum naturæ hoc non patiuntur: figmentum igitur hæc positio est. Re- Et quidem hæc omnia dicerentur, & consequentia (ut ille ait) plausibilis esset, nisi uerbum Dei obstaret, præsertim iuxta ueteres Sanctos sermè interpretatum, qui aquas (ut cogor sæpe repetere) unius cognationis & naturæ cum nostris locari, ac existere super Cælos in his uerbis intellexerunt; Et fecit Deus firmamentum in medio aquarum; & diuisit aquas ab aquis. Sed in ea sumus Christiani calamitate hoc tempore, ut ex nostris plures (si tamen ex nostris dici merentur) à prima inuentus flore assuescant sanctam antiquitatem non reformidare, tanquam uidelicet ad eos pertineat, quod oratori Quintilianus ita consilii; Ante omnia futurus Orator, cui in magna celebritate, & in media Republica uiuendum est, assuescat à puero non reformidare homines. Sed iam ad eum Scripturæ locum me conuerto, qui in hanc me traxit sententiam, & doctissimis quoque uiris uisus est potentissimus, quem & proinde accuratius aliquanto examinabo.

Exinde cumulatissimè interpretatur locum illum Psalmi centesimi quadragesimi octauis; Laudate eum Cæli Cælorum, & aquæ omnes, quæ super Cælos sunt, &c. De quibus infra.

AUCTOR.

Hactenus igitur plurimas celebres, ac præcipuas loci huius, in medio aquarum, interpretationes deduximus, ex quibus iam præfatas omnes præter hanc postremam suis locis reiecimus, & non est cur acta agamus. Superest igitur, ut postremam hanc Patrum sententiam pro uiribus corroboremus. Principio itaque præstantissima, & singularis ratio, quæ hanc Patrum assertionem adeo uetustam, mihi acceptam, probatam, atque inconcussam reddit, est sacræ Scripturæ auctoritas inuolabilis. Contestatur siquidem Moses, effecisse Deum firmamentum in medio aquarum, & diuisisse aquas ab aquis. Perpendas quæso, Quid firmamentum hoc medio aq. Quod seiunctionis genus, & aquarum naturam percipies. Firmamentum hoc profecto fuit seu compages Cælorum ex elementis conflata, seu corpora omnia quæ usque ad aërem hunc aëreis halitibus obnoxium pertingunt, prout supra luculenter satis & exactè interpretati sumus. Quantum uero ad seiunctionem illam spectat; cum Boetius sex diuisionum genera enumeret, certè segregatio illa aquarum non fuit habitus à priuatione diremptio, quem admodum extitit primo die lucis à tenebris separatio, sed potius homogenei & consistentis corporis in eiusdem generis partes sectio, quæ à Boetio diuisio totius in partes nuncupatur, & quam Ammonius diffiniens ait; Est integræ rei incisio. Itaque si homogenei

In lib. de diuisionibus.

In lib. Prædicab.

mogenei corporis partitio fuit, ea scilicet ratione, ut firmamentum & supra & subtus aquas coërceret: igitur qualis est natura infernarum aquarum, talis profecto & supernarum.

STEVCHVS in Cosmopœia contra prædicta nullas supercælestes aquas in sacris literis commemorari, & omnem locum, qui porrigat hanc suspensionem, aut non probè intellectum, aut non rectè ex Hebraico fuisse translatum asseruit. Negat autem primum, quod ex hoc loco, ubi ait Moses; Fiat firmamentum, & diuidat aquas, ab aquis, elici possit aquas super Cælos coactas consistere. Huncque Moysi locum, Fiat firmamentum in medio aquarum, ita explicat.

Ergo cum dixit; Fiat firmamentum in medio aquarum: intelligitur omnis superna aëris regio, quam primum fusionem, & spatium extensum uocauit, postea Shamaim, quasi sedem, regionemque aquarum. Eaque disclusit aquas inferiores, ac superiores. Inferiores autem, quia nondum fuerant à terris separate, dixit hac regione separate à supernis aquis fuisse, nullas supernas aquas inueniens, nisi quæ desuper concreuerunt, & delabuntur semper, quas loquens populo, qui nondum philosophari poterat, quasi ex altissimis Cæli regionibus delabi monstrabat. Et post. Fecit Deus firmamentum in medio aquarum; id est, diffudit ex altissimis aquis illis terrestribus, quæ omnium cacumina montium, teste sacro uate Dauid, excellere, inter eas quas uident omnibus sæculis delabi mortales, aëriem regionem, eam usqueaque uelut uelum tenuissimum pandens (sic enim nobis suspicientibus apparet porrectum quiddam, & effusum) eoq; uersans terras.

Verum placitum hoc, aërem solum firmamenti nomine gaudere, adeo supra est reiectum, ut non amplius recenti reprobatione indigeat: Neque etenim ex cunctorum Patrum attestatione aër secundo die fuit conditus, sed cum elementis reliquis ante omnem diem; neque ex aquis educus, sed cum eis profiliit; nec ardentissima Solis vi, sed Dei uirtute manauit, nec in ipso aëre Deus Solem, Lunam, & sidera, sed in firmamento astrigero collocauit; firmamenti etiam nomine minime unquam aër honestatus est, quandoquidem ipse tenuis prorsus est ac labile elementum, solidum autem & firmum corpus firmamentum. Interstitium quoque aquarum ipse aër esse non potuit, cum illa sit earum interstitij ratio, ut non in se concludat, sed desuper aquas coërceat: Aër uero cum in infima, tum in media regione ipsis obruitur aquis. Nec seiunctio ista impressio, & aquarum effecta est secunda die, nam discriminatio inter ea, quæ adfunt, efficitur, impressiones uero in aëre post multos tantummodo dies emanarunt. Tandem infima hæc aëris regio secunda die nequaquam adfuit, vastissima enim aquarum exundantia, ac maiori prorsus quam in Diluuiio earum colluue, Mundus illa die obtegebatur. Quamobrem commentitia, & futillis conuincitur Steuci assertio, cum tot imperceptis ac falsis assumptis innitatur, adeo ut cumulationi repulsionem haud quaquam indigere censeatur.

Aer solus non potest dici firmamentum contra Steuchum.

Locus Psalmi centesimi quadragesimi octauis; Et aquæ omnes &c. examinatur.

Hanc Moysi de aquarum supercælestium asseuerationem comprobant Echo Scripturarum; Echo inquam non semel, aut bis, seu ter, sed pluries repercussa reiterataq;. Ternam attamen repetitionem explicabo. Resonat ergo ac reboat primo in loco Regij Prophete uox in Psalmo centesimo quadragesimo octauo: Laudate eum Cæli Cælorum, & aquæ omnes, quæ super Cælos sunt, laudent nomen Domini. Verbaque ista clarissima uidentur esse Echo uerborum istorum Moysi: Fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis, &c. Dauid siquidem accurate cunctas creaturas ad dependendas Deo opifici gratiarum actionem de præclaro creationis munere excitat. Duosque choros, seu classes rerum tum cælestium, tum subcælestium seiunctim euocat. Inprimisque cælestia inuitat dicens; Laudate Dominum de cælis. Atque in hac classe connectit Angelos, Virtutes, Solem, Lunam, Stellas, Lumen, Cælos Cælorum, & Aquas super Cælum confidentes. In altera uero subcælestia nominatim compellat, cum ait; Laudate Dominum de Terra &c. In hac autem complicat Dracones, abyssos, ignem, & grandinem, niuem, glaciem, spiritus procellarum, montes, colles, ligna, cedros, bestias, pecora, serpentes, uolucres, Reges, populos, Principes, Iudices, uirgines, iuuenes, senes. Quis igitur Psalmographi nostri mirificum ordinem non admiretur? Quis non ex his aliquas esse supercælestes aquas, ab impressionibus in aëre, atq; ab halitibus longè diuersas

N n n n in-

intelligat? Ex tribus certe conuincitur, Dauidē hoc loco testificari, quòd aquæ illæ super stelliferos orbis confideant: Primum ex eo quòd in classe cœlestium, non subcœlestium eas locarit: Deinde quia cum prius aquas, quæ super Cœlos sunt, vñà cum cœlestibus rebus euocasset, postea cum subcœlestibus, grandinem, glaciem, niuem, quæ impressiones sunt in sublimi factæ, inuitat. Diuersa igitur omnino hæc sunt, nempe supercœlestes aquæ, aëreaque impressiones. Quomodo enim hæc in diuersa classe, si idem esse sanxisset, Propheta intexuisset? Tandem quoniã clare atque dilucide protulit; Laudate eum Cœli Cœlorum; & post subiecit; Et aquæ omnes, quæ super Cœlos sunt. Porro Cœli cœlorum nomine supremum Cœlum capit; Phrasi enim Hebraica, quæ in aliquo genere præstantissima sunt, huiusmodi verborum congeminatione significatur; Vt cum aiunt Cantica Canticorum, præstantissima inter cantica intelligunt, & Sancta sanctorum, abditissima ac sanctissima inter sancta. Quamobrem & Propheta horū verborum, nempe Cœli cœlorū, conduplicatione, præstantissimos Cœlorum supremosque; super astriferos dubio procul accepit; & cum post hæc statim subiecerit; Et aquæ omnes quæ super Cœlos sunt, profecto per hos Cœlos (ordine id exigente) non aëreos infimos, sed astriferos, qui medij sunt, intellexit.

S T E V C H V S loco asserto, hoc Dauidis oraculum extorquere ausus est. Ait enim.

His etiam quæ diximus, patet illud oraculum; Et aquæ quæ super Cœlos sunt, laudent nomen Domini. Dicendum enim, Cœlum, propter morem lingue Hebraicæ & Super, intelligendum respectu nostrorum oculorum, non cœlestium globorum, ac sphaerarum, quasi vltra ac supra illas. Cœlum quoque aërem, totamque regionem sublimem exponendum: Aquas ergo, quæ super Cœlos, nubes, ac pluias voluit significare.

Comprobat hanc interpretationem, eo quòd Vates sanctus in enumeratione impressionum post acta, pluuiam, vti supra narratam, prætermiserit. Alij alia serie hunc locū interpretantur. Contendūtque; Dauid Cœli cœlorum nomine beatorum omnium, tam Angelorum, quàm hominum (vti nos dicebamus) domicilium intellexisse. Et cum adiungit; Et aquæ omnes, quæ super Cœlos sunt &c. ipsum non orbis cœlestes, sed aërem, ex eo indicare præsumunt, quia non dixerit præcise; Quæ super Cœlos cœlorum sunt. Ingeniosæ certe forent hæc interpretationes, nisi arbitrariæ prorsus essent, elegantemque ordinem, ac sacrum Prophetici oraculi sensum non perturbarent. Cum siquidem duas classes egregie constituat Dauid, cœlestium, ac sublunarium rerum, in cœlestiumque acie aquas enūmeret; censent isti, quòd interrupta pulcherrimi ordinis serie, ex sublunariis solas aquas cum cœlestibus connectat, & incongruè à Cœlis Cœlorū, qui certè aërem non explicant, sed potius altissimos ac supernos Cœlos, ad aquas descendat. Rectius igitur asserendum venit, quòd Propheta, dum post Cœlos cœlorum, excellentissimos videlicet Cœlos, aquam euocat, & super Cœlos confidere testatur, stelligeris orbibus vere aquas incumbere ac supereminere asserat, ac fateatur. Redditurque planior, promptior, ac probatior oraculi expositio. Deinde si aquas supercœlestes nil aliud sunt ex horum Doctorum placito, quàm impressiones in sublimi, vti quid Dauid ipsas inter cœlestes res collocat, cum easmet inter subcœlestes memoret dicens; Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum? &c. Intellexit igitur aliud præter aëreas impressiones per aquas, de quibus ait; Et aquæ omnes quæ supercœlos sunt &c.

Locus Cantici trium Puerorum: Benedicite Cœli Domino, benedicite aqua omnes &c. perpenditur.

Canticum trium Puerorum eadem consona Echo hoc ipsum contestatur. Tres siquidem Pueri in flammarum voragine, ad Deum benedicendum ob singulare in eos beneficium, nempe, quòd inter voraces, exurentesque flammæ eos illæfos præseruaret, cunctas pariter creaturas, recto, ac mirifico ordine, à supremis auspiciis ad inferiores descendentes inuitant, atque deposcunt. Inuitant primum Angelos, deinde Cœlos, tertio aquas quæ super Cœlos sunt, postea virtutes, exinde Solem, Lunam & stellas; Tandem aëreas impressiones, imbres, rores, ignem, æstum, pruinas, glacies, niues, lucem, tenebras, fulgura, nubes. Quis certe hanc seriem adeo perspicuam conturbare poterit? Si sancti

Hebraei vocis geminatione rei de qua loquantur, excellentiam demonstrant.

Sancti isti primò Angelos, deinde Cœlos, & post Cœlos ante Solem, Lunam, & stellas aquas memorant, quis nomine Cœli, Cœlos supernos non capiet? Quis aquas illas super Cœlos confidere abnuet, si ante Solem, & Astra eas vocant à cœlestibus ad subcœlestia descendentes, impressionesque aëreas singulatim postea recensentes? Clarissima certè, ac conspicua est hæc testificatio. Sed videamus, quid aduersarij prodant.

S T E V C H V S locum istum sic illudit.

Quòd autem in hymno trium puerorum statim post Angelos, ante Solem, & Lunam aquæ nominantur, dicendum, auctorem eius carminis in ea sententia fuisse, sicut & Hebraei postea, vetustiores autem seculi credidisse.

Rapida fuga certè hæc est; Ego equidem lubenter ab ipso auscultarem, quinam ex vetustioribus hebraeis aliter arbitrati sint; non enim id prodit, quia nec potuit prodere, cum Moses, ac Dauid ex vetustioribus contrariam sententiam docuerint. Quòd si etiã captiuitatis Babilonica tempestate hæc adoleuerat opinio, certè ex vetustioribus prodierat, nec adeò vlla vnquam de hoc fuerat apud Hebræos controuersia, ut ipse excogitat: cum & Rabbiorum copiosior acies nouissimè id ipsum ex omnium consensione decernat. Contendunt alij (vti Pererius) in Cantico rectum non fuisse ordinem à supernis creaturis ad inferas deductum, eo maximè, quia post glaciem, & gelu, statim dies, ac nox, lux, & tenebræ, quæ ante proponi debuerant, memorantur. Sed eluditur statim hæc illatio. Nam etsi res ipsæ, quæ singulis in Classibus contextuntur, non ad amissum suo in loco fuerint collocatæ, attamen non prætermisus est is ordo, & ea series, ut in cœlestium Classe nulla creatura sublunaris infereretur; Lux siquidem, tenebræ, dies, & nox, quamuis prodeant à Sole, quem supra ut rem cœlestem enumerarat, attamen in aëre, & aquis, ac rebus collucidis diffuso, conspiciuntur. Quare non seruato inter eos ordine recensentur.

In cantico trium puerorum quo res ordine recensentur.

Dictum Psalmi centesimi tertij; Qui tegis aquis superiora eius, interpretatur.

Repetit adhuc tertia Echo Scripturarum in Psalmo centesimo tertio. Dei nanque magnificentiam extollens Dauid his exorsus est; Benedic anima mea Domino; Domine Deus meus magnificatus es vehementer. Plura magnificentiæ Dei monumenta (quæ ex D. Hieronymi sententia cuncta legenda sunt in secunda persona, nō in tertia) hic recenset. Confessionem, & decorem induisti, amictus lumine sicut vestimento, extendens Cœlum sicut pellem, qui tegis aquis superiora eius. Qui ponis nubem ascensum tuum, & ambulas super pennas ventorum. Qui facis Angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem vrentem. Qui fundasti terram super stabilitatem suam &c. Non capio certè, quomodo Cytharædus, ac diuinarum laudū præcentor Dauid, dum ait; Extendens Cœlum sicut pellem, Cœli nomine aërem, & non supernos flammatos orbis intelligat, cum de altissimo prorsus Dei folio, ac loco, sermonem habeat, in quo lumine immenso circumquaque amictus, Angelis imperans, super omnes nubes, ac ventos excelsos elatus, vniuersa moderatur, ac regit, cunctaque in viuientium suffragium fouet. Quòd si Cœli nomine supernos astriteros capit, igitur aquas tegere eorum superiora clare pronuntiat, ac obtestatur.

S T E V C H V S hunc clarissimum locum talibus refellit.

Declaranda nunc, vel soluenda sunt alia, quæ supercœlestes aquas credere nos cogent. Quòd enim dicitur; Qui tegis aquis superiora eius: quem sensum habeat, ex alio Scripturæ loco declaro; Qui operit Cœlum nubibus, eadem cum sit vtrouique oratio, idem debet esse orationis sensus. Cum Cœlum dicit nubibus à Deo cooperiri, quid percipis? quo te vocari, & impelli animo sentis? Nempe Cœli, hoc est, aëris regiones supernas nubibus offundi, per latas Cœli regiones Deum nubila spargentem auferre ex oculis serenitatem: possumque audacter asseuerare, Cœlum à Vate hoc loco non supernos illos orbis, qui non videntur, non veniunt sub aspectum nostrum. (Nam cœruleum illud aëris immensi est decoloratio) nominari, sed viride istud, ac serenum, quod tegi, vel operiri, atque abscondi nubibus potest, non possunt orbis, qui non videntur. Sicut ergo Cœlum operit nubibus Deus, sic contegit aquis.

Psal. 103.
Psal. 146.

Verum Steuchus locum minimè confimilem detulit, & qualiscunque is sit, meo iudicio ei refragatur. In hoc etenim, quem nos perpendendum suscepimus, Propheta

de amplissima Dei maiestate, ac eius augustissima sede præcipue, quæ in supernis Cælis est, verba facit: In eo verò quem Steuchus protulit, mirifica aërea beneficia pertrahat. Verum dato de eodem Cælo vtrouque sermonem haberi, quid prohibet locum ipsum; Qui operit Cælum nubibus: de superno pariter & aëtrigero Cælo interpretari? Aërem certè nubibus obuolui ac obrui conspicimus, sed & supernos Cælos operiri, id est lucem, serenitatemque ab ipsis profliantem tegi, & Scripturæ sapius produnt, & communis loquendi consuetudo vsu comprobauit. Constat igitur claræ, ac inconcussæ hæc auctoritates, si ingenuum literæ sensum, importunis, atque violentis interpretationibus semotis, studuerimus amplecti.

Ecclesiæ tacitus nutus, quinimmo aperta consensio hanc Patrum de aquis supercælestibus diffinitionem approbare uisa est. Ipsa nanque Dei summi opificis vnoquoque die elaboratum opus sigillatim memorans, hymnosque ante populos decantans, ut simul eis sint & Dei præconia, & morum instructiones, aquas super Cælos à Deo suspensas hac die celebrat; quod Dei opus minimè profecto recenseret, si id anceps, vel inexploratum, multoque minus si id falsum & à ueritate alienum existimaret. Verum quid clarius, quid ponderosius, hac de re prodere potuit, quam ea, quæ supra retulimus?

Immenso Cæli conditor,	Firmans locum cælestibus,
Qui mixta ne confunderent,	Simulque terræ riuulis,
Aquæ fluenta diuidens,	Vt vnda flammis temperet,
Cælum dedisti limitem:	Terræ solum ne dissipet.

Infestant alij hanc Ecclesiæ consensionem, interpretanturque hymnū hunc de aquis, quæ in Cælo aëreo fiunt, quibus temperatur calor, & ardor, non syderum, sed qui ex syderibus accidit terræ. Animaduertant obsecro primū, quid importet, illud; Aquæ fluenta diuidens, Cælum dedisti limitem: siquidem si immensus Cæli conditor diuidens fluenta amplissima aquarum, dedit Cælum, ut limitem, infra quem aquæ illæ supernæ descendere nequeunt, quo pacto aër Cælum erit, qui aquas in sublimi genitas ad nos defundit? Deinde quænam flamma illa est, de qua inquit; Vt vnda flammis temperet, nisi ea ipsa, de qua post quarta die canit; Qui flammeam Solis rotam constituēs? Flamma igitur est ab ipsis Astris, à quibus est splendor, & flagrantia. Deinde aduertant, quod hi aërei Cæli non fuerint hoc secundo die producti, quamobrem nec Ecclesia iuxta ipsius institutum pro eis gratias Deo rependere potuisset.

Accedit sanctorum Patrum auctoritas, qui mihi certè œcumenici fere cuiusdā Concilij speciem ac maiestatem præferre videntur. Et quidem si Ecclesia ea Patrum tempestate ad hanc decidendam litem concilium iussu Papæ coegisset, nec aliud profecto ipsi diffinissent. Nec possum non uehementer mirari, quod sententia ista per mille ducentos, & amplius annos frequentioribus calculis recepta, & sancita, nunc ita facile contemptui habeatur. Commiserorque summopere tempestate nostræ, quod plures ex nostris (si tamen ex nostris dici merentur) qui necdum summis labijs disciplinas degustarunt, assuescant statim sanctam venerandamque antiquitatem non uereri, sed paruifacere, atque quascunque pro suo arbitratu sententias astruere: adeò ut non sit erronea prorsus opinio, quæ suos assertores, & propugnatores non cõperiat. Ediscant à D. Thoma, qui ut erat in Patres religiosissimus, aut nihil ferme contra eos diffinit, sed utrinque Academicorum more argumentis satisfacit, aut certè eos conciliare nititur, ut etiam adnotauit Vielmus. Adhuc præter euidentissimas sacrarum Scripturarum auctoritates, & Patrum attestaciones, aquas naturales super Cælos consistere, ipsa Mundi compages mirificè demonstrat. Mundum duplicem suscipere potuisse structuram non ignoramus. Alteram secundum connatam elementis naturam. Alteram in uiuentium gratiam generationibus rerum propensam, atque adaptatam: Opificem summum non eam, sed hanc in Orbis effectione exhibuisse nullus respuet: Patent siquidem huius dispositionis plura monumenta. Ignis qui leuissimus ocijssimusque supernam spherā anhelat, ac exposcit, quasi in carcerē detrusus intimis terræ visceribus concluditur; & quasi inops pabulo indigus ob mixtorum generationem his nostris Sibi peregrinis regionibus comprimitur. Aquæ, quæ immensa mole omnem terræ ambitum circumuallare, ac obruere sua natura poscebant, in vnum locum sunt coarctatæ, ut telluris

Quam dispositionem
Deus Munde
indiderit.

telluris planicie detecta, iucundum nobis solum pararetur, terraque ipsa ad germina proferenda apta rederetur: Aëris quoque infimam regionem subducta aquarum colluue Mundi fabricator denudatam reliquit, ut terrestres animantes & præcipue homo in ipsa halitantes incolumem vitam traducerent. Approbavit hæc omnia D. Thomas Quæstionibus disputatis, quæstione quarta. Quis igitur non philosophari poterit, Deū super Cælos aquas euehisse ad Vniuersi commodum secundum rationem caussarū earum, de quibus infra disceptabimus, seu causa nobis impersecta? Quin & dispositio huiusce Microcosmi à summo opifice summa arte ac sapientia elaborati, cuius maxima cum Mundo magno fulget similitudo, id ipsum annuit.

A V G V S T I N V S siquidem de Ciuitate Dei libro vndecimo, capite trigesimoquarto, ingeniosa, ac eleganti inter vtrunque Mundum assimilatione, id fieri posse egregiè demonstrat. Nec pigeat locum iterum audire, ut grauiori consideratione perpendatur: septies enim opportune repetita placebunt.

Sed hi qui in nomine aquarum, quæ super Cælos sunt, Angelos intelligi volunt, ponderibus elementorum mouentur; & idè non putant aquarum fluidam, grauemque naturam in superioribus Mundi locis potuisse constitui: qui secundum rationes suas si ipsi hominem facere possent, non ei pituitam, quod Græcè dicitur φλέγμα, & tanquam in elementis corporis nostri aquarum vicem obtinet, in capite ponent. Ibi enim sedes est phlegmatis, secundum Dei opus vtiq; aptissime: secundum istorum autem coniecturam tam absurdè, ut si hoc nesciremus, & in hoc libro similiter scriptum esset, quod Deus humorem fluidum & frigidum, ac per hoc grauem, in superiore omnibus cæteris humani corporis parte posuerit, isti trutinatores elementorum nequaquam crederent. Et si auctoritati eiusdem Scripturæ subditi essent, aliquid aliud ex hoc intelligendum esse censerent.

D. T H O M A S in Postilla hæc ita reasumit.

Vnde sicut in minori Mundo, hoc est in homine, in parte superiori, hoc est in cerebro, sunt aquæ, inquantum cerebrum est natura frigida humida: (Quod quidem cerebrum calorem naturalem hominis, & eius excessum contemperat) ita & in Mundo maiori. Vnde licet hoc subiceret Scriptura, hoc docet ratio recta.

Si Medicos consuleremus, vnde cor, quod sedes est caliditatis, in medio corporis; Caput verò humiditatis domicilium in eminentiori loco sit collocatum; nullam aliam certè huiusce rei rationem redderent, præter opificis prouidentiam, qui ita corporis temperamento consulere disposuit.

Verum & experimentum mirificam hanc Orbis dispositionem arguit & suadet, idque ingenio & industria cuiusdam ex concanonis nostris mihi planum effectum est. Vitreo enim vase, in quo ouum ut stillaret conclusum fuerat, subiecto sensim igne, seiuncta mox apparuere in eo hac serie elementa, quod terrea crassities infimum locum obtinuerit, ignea secundum, aërea tertium, tandem aquea supremum nescio qua vi ac ratione sibi vendicari. Mundi certè opificium, ac dispositio mirabilis est, nec nobis perspecta ac nota, cum forte solum ab Angelis intelligatur; ut non mihi obijciat Auerroista, non dari intelligibile quod percipi non queat.

Vt supremam huic disceptationi manum imponamus, reliquum est diffinire; Num aquæ iuxta naturæ ordinem, an potius portentose supra firmamentum dicantur euectæ. Præcipuum enim illud est contra sententiam nostram argumentum, ex naturali elementorum dispositione, aquas, quæ natura sua igne & aëre sunt grauiores, super Cælos non posse vlla ratione confidere. Affero itaque primū ex Patrum mente, aquas super cælestes orbis non ex miraculo, neque contra naturam, neque ex natura, sed præter naturam ad Vniuersi dispositionem consistere, quemadmodum & Theologorum quamplurimi corpori cælesti non ex natura, neque contra, sed præter naturam motū in orbem conuenire arbitrantur. Pro quibus duo animaduertenda censeo. Alterum cælestia corpora iuxta Patrum effata ex elementis constata esse: Alterum, Vniuersi structuram, quantum ad elementorum situm spectat, duplicem, ut paulo ante tradebamus, attendi posse. Alia est, quæ elementorum ponderibus atque naturis constituitur, quæ aqua terram, aër aquam, ignis aërem ambit. Alia vero, quæ in gratiam uiuentium fieri ab opifice debuit: quæ aqua terræ specubus concluditur, & ignis ubiq; diffunditur, & aqua super cælestes globos elata confidet. Prima structura in Chaos extabat. Tunc siquidem terram aqua vndique, & aquam aër, & aërem ignis, ex Basilij, Ambrosij, cæterorumque mente vallabat. Altera vero tribus his primis diebus emolitionis Mundi à Deo

Articuli. i. ad
quatum.

Num aquæ
super Cælos
resistant naturaliter, an
ex miraculo.

Aquas super
Caelos esse,
quomodo di-
carur mira-
culum.

Deo opifice elementis indita fuit. Quibus rite perspectis à Patribus non abscedentes, aquas super Caelos, non contra ipsarum naturam, neque secundum naturam, sed præter naturam suspendi, ac ferri statuamus, nimirum iuxta eam, quam secundo loco detulimus, Orbis dispositionem, qua Deus non elementorū pondera, sed viuentium necessitatem respexit. At quomodo sæpius Patres id miraculum vocitant, atque vt miraculū suspiciunt, ac celebrant? Respondeo, Patres id omne, quod præter ordinem naturæ quāquam non contra ipsorum elementorum naturā factum fuerit, Dei omnipotentiae ascribere, & miraculum nuncupare. Hac siquidem ratione ex potentia opificis effectū fuit, veluti miraculum & præter naturam, quod terra aquis sese exeruerit, cum eis subsidere sibi ex natura datum esset; quod aqua terræ hiatibus, atque antris se coarctarit, quæ vndique terram quaquauersum alluere, ac circumuallare natura tenebatur: quod ignis terræ visceribus cōprimatur, cum super euolare affectet, quod aquæ in vaporem attractæ, per aërem diffundantur, cum longe aëre ipso sint ponderosiores, & aër tenuis ac labilis existat. Quæ tamen omnia nunc, etsi præter naturam, non tamen contra naturam elementorum perhibentur. Secundum hunc dicendi modum sæpe Patres multa ad miraculum referunt, ceu inconcussam terræ firmitatem, maris inter vèctes, & ostia, hoc est, inter rupes & arenosa littora coarctationem, nubium, vt non erumpant deorsum nisi ad Dei iussum, subleuationem. Quæ tamen contra naturam esse, vereque miracula, si structura Mundi, vt nunc est, perpendatur, censerī non possunt; Miracula autem portentaque vocabuntur, si prima ex elementorum pondere structura consideretur. Pari profecto speculatione, & aquæ supercælestes, vt miraculum à Patribus magnificentur, quas tamen non ex miraculo, sed præter naturam ad Vniuersi cōstructionem viuentibus cōmodam desuper consistere arbitrati sunt, idque vno non parum illis perspecto axiomate constituto, nempe Cœli naturam ex elementis esse compactam, sanxerunt.

Verum esto, Patres id miraculum verum esse fateantur, esto, miraculum illud esse perenne, quid inde? En, inquit, Augustinus, libro secundo super Genesim ait; In operibus sex dierum quibus natura instituta est, non queritur quid Deus facere possit sua virtute, sed quid rerum patiatur natura, & quid eis conueniat. Hunc Augustini tritum, ac peruulgatum locum, ita eluderem; diffiniremque omnino, quod etsi consentaneum non sit naturæ, ut aquæ tanquam graues super Caelos veherentur: attamen nec ob id à Scripturæ autoritate, quæ aquas super firmamentum elatas tradit, recedendum esse, quod & ipse Augustinus eodē libro prodit, dicens. Quoquomodo autem, & qualeslibet aquæ ibi sint, eas esse ibi minime dubitamus; maior est quippe Scripturæ huius autoritas, quàm omnis humani ingenij capacitas. Hæc ille. Interpretor igitur dictum Augustini, quod in his, in quibus Scripturæ sensus secundum naturam instituta explanare, ac elucidare possumus, ineprum est naturæ legibus spretis, ac contemptis, ad Dei potentiam tanquam ad tutum Asylum, vt singularem fulciamus sententiam, passim confutgere, nihilque amplius inuestigare. Verum in his in quibus sacra Scriptura apertè ac dilucide aliquid Deum opificem fecisse prodit, quod natura non patitur, nec ingenium humanum natura fieri posse capit; vt quod Deus diluio Mundum demerserit, Arabici finis vndas siccarit, Iordanem retrorsum conuerterit, aquas è petra excusserit, Solē firmarit, & similia, nunquam recedendum est à Scripturæ auctoritate; cum maior sit sacra Scripturæ auctoritas, quàm omnis humani ingenij capacitas, vt dixit Augustinus; Atque vt alibi adiecit; In rebus mirabilibus tota ratio facti, est potentia facientis. Cum igitur Scriptura attestetur ac dicat, Fecit Deus firmamentum, & diuisit aquas, quæ erant super firmamentum, ab aquis quæ erant sub firmamento, & diuisit aquas (si rectè perpendantur) firmamentum fuisse Cœlorum congeriem, in qua astra sita sunt, demonstrauerimus, superest vt aquas supernas vere naturales, nostrisque vnigenas, si non ex sui natura, saltem non contra naturam super Cœlos euectas fuisse censeamus & fateamur. Num autem vllus adfit modus, quo desuper consistant, & Num vlla huius rei subfit causa, infra disceptabimus.

Num

In medio aquarum.

a. *Idest, cœlestium in glaciem concretarum, & terrestrium fluxilium.*

Num Aquæ supercælestes sint glacie concreta, Num vaporibus extenuate; Num liquentes; Num ignoto genere et modo constituta.

Quamquam prisca Patres ferè cuncti, ut ex supradictis elici potest, naturales aquas Cœlis supereminere perhibeant, modum attamen, quo ibi insideant, non pari diffiniunt sententia. Quamplures suum non explicarunt placitū, vt Tertullianus, Hieronymus, Chryostomus, Hippolytus, Prosper. Alij in plures proficiscuntur assertiones, qui tamen ad quatuor redigi possunt Classes. Quatuor quippè de hac re detulere assertiones.

a. *Idest, cœlestium in glaciem concretarum, & terrestrium fluxilium.*

Aquas supercælestes in glaciem concretas considerare plures arbitrati sunt, vt ex Catena ante deducta colligi potest. Conclusiones attamen eorum iterum breuissimè recitabo.

I O S E P H de Antiquitatibus libro primo, capite primo.

Post hæc Cælum secunda die super omnia collocauit, ipsumque ab alijs distinguens in semetipso constitutum esse præcepit. Et ei hoc est Cælo crystallum circumfigens &c.

Si crystallo circumseptum est Cælum, igitur & aquæ supernæ in crystallo speciei consolidatæ Cœlum ambiunt ex Iosephi sententia.

C L E M E N S Recognitionum libro primo.

Iam verò aqua, que erat intra Mundum, in medio primi illius Cœli, Terræque spatio, quasi gelu concreta, & crystallo solidata, distenditur. Et post. Post hæc, quod reliquum fuit, in inferioribus aquarum, iussu voluntatis æternæ, locus maris, & Chaos effectum recipit, eisque ad demersa, & concaua defluentibus, arida quidem apparuit terra.

Si igitur aquæ media Cœli terræque spatia gelu concretæ explebant, supernæ igitur aquæ glaciales erant.

A V G V S T I N U S de Genesi ad literam, libro secundo, capite quinto, ex eorum sententia, qui à frigiditate Saturni aquas super Cœlos consistere argumentabantur, concludit.

His quidam nostri coniecturis agunt aduersus eos, qui nolunt aquas super Cœlos credere, & volunt eam stellam esse frigidam, que iuxta summum Cælum circuit: vt ex hoc cogantur aquarum naturam credere, non iam illic vaporali tenuitate, sed glaciali soliditate pendere.

Sed hæc ex propria sententia non prodidisse post demonstrabimus.

I V N I L I V S in Hexameron, eas & glaciem concretas, & liquentes esse posse contendit. Quod autem è Cœlo non delaberentur, ex glaciali soliditate provenire his tradit.

Si quem verò mouet, quomodo aquæ, quarum natura est fluere semper, atque ad ima delabi, super Cælum consistere possint, cuius rotunda videtur esse figura: meminerit Scripturæ dicentis de Deo; Qui ligat aquas in nubibus suis, vt non erumpant pariter deorsum; & intelligat, quia qui infra Cælum ligat aquas ad tempus cum vult, vt non pariter decidant, nullo firmioris substantiæ crepidine sustentatas, sed vaporibus solummodo nubium retentas: ipse potuit aquas super rotundam Cœli spheram, ne vnquam delabantur, non vaporali tenuitate, sed soliditate suspendere glaciali.

Glossa Ordinaria id ipsum repetit.

M A G I S T E R secundo Sententiarum, distinctione quartadecima, non tantum

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Iob. 26.

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

In medio aquarum.

a. *Idest, cœlestium in vaporem redactarum, & terrestrium labentium.*

tantum sententiam, sed & voces Iunilij suffuratus est; postque concludit.

Ecce ostensum est his verbis, quod Cœlum factum sit, scilicet illud, in quo sunt fixa sidera, idest, quod excedit aërem; & de qua materia, scilicet de aquis; & quales sint aqua, quæ super illud Cœlum sunt, scilicet, ut glacies solidatæ.

Non inficiatur atamen eas postea esse in vaporis specie attractas:

B E D A libro de Natura rerum, capite septimo.

Hac Cœlum Deus aquis desuper glacialibus temperavit.

Et libro de sex dierum Creatione.

Naturam tamen aquarum illic iam non vaporali tenuitate, sed glaciali soliditate pendere existimamus, propter siderum naturas mitigandas, ne creaturas Dei subterpositas, nimio ardore concrement.

Hæc ipsa edocet Quæstionibus in Genesim, & post diuersa ab his detulisse habebris.

A N S E L M V S Laudunensis in Glossa Interlineari.

In medio aquarum, quarum superior pars per modum crystallini lapidis congelata est, inferior in matricem redacta.

M A G I S T E R Historiæ Scholasticæ, capite quarto.

Qui tegis aquis superiora eius: & sunt, sicut & ipsum, congelatæ ut crystallus, ne igne solui possint, vel in modum nebulae vaporabiles.

H V G O Carensis in Postillis.

Et sunt aquæ istæ congelatæ ad modum crystalli. Unde à quibusdam dicuntur Cœli crystallini, vel sunt vaporabiles ad modum nebulae.

Patrum igitur horum alij clarè aquas supercœlestes glacie concretas esse tradunt: alij in diuersas abeunt sententias, nec quæ sibi probatio videatur, explicant, atque definiunt; alij prædictam sententiam, nempe quod glaciales sint aquæ illæ supernæ, non renuunt, quanquam non ita approbent. Sententia hæc arduam enititur effugere difficultatem: qua ratione scilicet aquæ illæ, si sint fluxiles, super sphericum corpus consistere possint, quin labantur, & decidant. Quare glaciali soliditate concretas, vel supposito orbi hærrere, vel immobili ibi, & fixas permanere contendit.

a. *Idest, cœlestium in vaporem redactarum, & terrestrium labentium.*

D. A V G V S T I N V S auctor est huius assertionis, quæ aquas vaporas super Cœlos astruit. Nam cum pluribus aquas, ex ponderis, ac naturæ elementaræ ratione, super Cœlorum Orbes considerare non posse disputasset, ac eorum sententiam, qui firmamenti nomine aërem excipiunt, non reprobasset, hanc de Genesi ad literam libro secundo, capite quarto, subnectit.

Quanquam possit videri, non impedire propria pondera elementorum, quomodo etiam super illud sublime Cœlum possint esse aquæ per illas minutias, per quas etiam super hoc spatium aëris esse potuerunt: Qui quamuis grauior, & inferior summo Cœlo subiaceat, proculdubio leuior est aquis, & tamen ut super eum sint vapores illi, nullo pondere prohibentur. Sic ergo & super Cœlum illud potest minutioribus guttis leuior halitus humoris extendi, qui pondere cadere non cogatur. Ipsi quippe subtilissima ratione persuadent, nullum esse quamlibet exiguum corpusculum, in quo diuisio finiatur, sed infinitè omnia diuidi, quia omnis pars corporis, corpus est; & omne corpus habeat necesse est dimidium quantitatis suæ: ac per hoc si potest aqua, sicut videmus, ad tantas guttarum minutias peruenire, ut super istum aërem vaporaliter feratur, qui natura leuior est aquis; cur non possit & super illud leuius Cœlum minutioribus guttis, & leuioribus immanere vaporibus?

Beda hæc ipsa Quæstionibus in Genesim,

E V C H E-

E V C H E R I V S Commentarijs in Genesim libro primo, capite tertio, Augustino consensit.

Vnde queri potest quomodo elementum aqua possit esse supra Cœlos. Aqua enim cedit terræ, & aër cedit aquæ, ignis cedit aëri. Vnde impossibile videtur, ut secundum elementum, quod est aqua, sit supra quartum, quod est ignis. Quomodo, & quales sint aqua illæ, quas Scriptura dicit supra Cœlos, esse eas ibidem minime dubitamus: quæ non locorum sedibus, sed dignitate naturæ videntur supra Cœlos. Sicut enim nubes istæ, quæ ubique sunt, feruntur super aërem, quod est tertium elementum, ita fieri posse arbitror, ut aqua tenuis, atque subtile, ferantur super Cœlum.

A N S E L M V S Cantuariensis de Imagine Mundi libro primo.

Supra firmamentum sunt aquæ instar nebulae suspensæ, quæ Cœlum in circuitu ambiunt: unde & aqueum Cœlum dicitur.

A N S E L M V S Laudunensis in Glossa Interlineari hanc non reticuit, cum dixit.

In medio aquarum vaporaliter suspensarum, & per terram labentium.

H V G O nofter, D. Augustino assentire visus est, Adnotationibus in Genesim, capite sexto.

Quales autem sunt aquæ illæ, non est nobis certum. Dicunt tamen quidam expositores, quod glacialiter ibi solidatæ sunt: mihi autem verisimilius visum est, quod vaporaliter suspensæ ad similitudinem vaporis, scilicet fumi, vel nebulae, ibi consistant.

Et Summæ sententiarum tractatu tertio, capite primo, id ipsum repetit.

M A G I S T E R Sententiarum secundo, distinctione quartadecima.

Aquas autem, quæ super illud Cœlum sunt, dicit vaporaliter trahi, & leuissimis suspendi guttis. Sicut aër iste nubilosis exhalatione terræ aquas vaporaliter trahit, & per subtiles minutias suspendit, & post corpulentius conglobat, at pluuialiter refundit. Si ergo potest aqua, sicut videmus, ad tantas minutias peruenire, ut feratur vaporaliter super aërem aquis naturaliter leuiorem; cur non credamus etiam super illud leuius Cœli, minoribus guttis, & leuioribus, emanare vaporibus? Sed quoquo modo ibi sint, ibi esse non dubitamus.

H V G O Carensis in vtranque sententiam rapi visus est, cum dixit.

Sunt aquæ illæ congelatæ ad modum crystalli; vel sunt vaporabiles ad modum nebulae: & cur ibi sint, nouit Deus.

M A G I S T E R Scholasticæ Historiæ & ipse anceps, nec hanc prætermisit sententiam, cum dixit.

Vel in modum nebulae vaporabiles.

D. T H O M A S Quæstionibus disputatis, quæstione quarta, articulo primo, ad quantum, redarguit D. Augustini atque horum Doctorum placitum, scribens.

Ratio enim de rarefactione, vel diuisione aquarum, videtur omnino vana: etsi enim corpora mathematica possint in infinitum diuidi, corpora tamen naturalia ad certum terminum diuiduntur; cum unicuique formæ determinetur quantitas secundum naturam, sicut & alia accidentalia. Vnde nec rarefactio in infinitum esse potest, sed usque ad terminum certum, qui est in raritate ignis. Et præterea aqua tantum rareferi posset, quod iam non esset aqua, sed aër, vel ignis, si transcenderet modum raritatis aquæ. Nec posset naturaliter excedere ignis, & aëris spatia, nisi natura aquæ amissa eorum vinceret raritatem.

Amplius contra Augustinum contendunt alij aquarum super Cœlos elationem fieri non posse, tum primum propter soliditatem Cœli, ac eius naturam, transitum non præbentem, nullasque peregrinas impressiones admittentem; Tum propter ignis spheram aëri superfusam, quæ omnem vaporum vim hostilem vti humidam ac frigidam vel retunderet, vel prorsus absumeret: Tandem quia qui à Sole attrahuntur halitus, non supra lunam euehi possint, sed concaua orbis lunæ extremitas terminus diffiniatur à Philosophis, supra quem vapores attracti scandere nequeunt.

Verum D. Augustini placitum immerito redargui existimo. Non enim asserit D. Augustinus eo loco, passim nunc vapores ex terra super omnem aërem efferri, igneamque spheram permeare, Cœlos penetrare, & super ipsos conscendere: id siquidem arduum esset astruere, non tantum propter obiectas rationes, cum illæ retudi facile possent, si tenuitate illam, naturam non prætergredi diceremus, & si ignis spheram cum neoterioribus, (ex eo quod ignis pabulo indigeat) non dari asseuerarem, & Cœlum, vti ex elementis compactum, suscipere etiã impressiones peregrinas asseuerarem; sed ob id meo iudicio, quoniam attractio omnis halituum à Sole fiat, quare supra Solem nec etiam minutissimus omnino vapor attolli queat. Sed D. Augustini mens est astruere, nil plane elemento-

Oooo rum

Defensatur
D. Augusti-
nus.

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

In medio aquarum.

a. *Idest, Cælestium fluxilium, & terrestrium pariter labentium.*

rum pondus obfistere, quin Deus, cum firmamentum compegit, super ipsum minutissimas illas aquarum partes, quæ tenuiores in aqua fieri queunt, potuerit collocare, segregans eas ab his, quæ supremam Chaos partem ad caliginis tenuissimæ instar obruebant. Quæ profecto non vapores censerī debent his sublunaribus similes, cum terrestris exhalatio indigeat Sole attrahente, & aëre vti vehiculo deferente: sed verè aquæ existimandæ sunt ad tenuissimorum similitudinem vaporum albescētes. Aquam autem vnam esse altera aqua magis exilem, adeò vt alia crassissima, alia tenuissima esse possit, comparatio aquarum Pelagi, & fontium manifestat. Perpendas precor Augustini sententiam præcitatam.

Quaquam possit videri non impedire propria pondera elementorum, &c.

a. *Idest cælestium fluxilium, et terrestrium pariter labentium.*

Verum plures ex vetustis Patribus, non tantum aquas super Cælos fitas esse arbitrati sunt, sed non parum etiam elaborarunt, quò eas vt fluidas super Cælos confidere posse demonstrarent.

B A S I L I V S Hexameron Homilia tertia & eas fluentes esse edocet, & ibi confidere posse, quia superficies conuexa Cælorum sphaerica existimari non debet. Ait enim.

Si firmamenti corpus globosum est, vt aspectus ipse declarat, aqua autem suapte natura fluxa cum sit, & è sublimi fluere solet ac delabi, quinam potuit in curua, & supericre circumferentia firmamenti solidè, ac stabiliter persistere? Quid ad hanc obsecro respondendum est obiectionem? In primis quidem dicendum, vt donec aliquid esse, quod qua parte nobis cernitur, speciem præfert circuli per flexuram, fornicemve internæ concavitatis, non continuo necesse sit illius quoque externam superficiem quaquaversum ad imaginem sphaeræ esse perfectam, totumque id, perinde ac opus tornatile, exactè esse circumductum, leuigatum, ac perpolitum: quando videmus ipsi tum tecta balnearum lapidea, tum adium extruções antri in speciem cauernosæ, ipso quidem interne partis aspectu circumductas esse in speciem figuramve semicirculi, cum interim pars tecti superior aquabilem plerumque obtineat, & planam superficiem. Quapropter hac de re neque sibi molestias ipsi sumere, neque nobis præstare velint, quasi superis aquam in locis detinere, coercereq; non valeamus.

A M B R O S I V S id ipsum pluribus disceptat Hexameron libro secundo, capite tertio.

Et primò volunt id destruere, quod frequenti Scripturarū lectione innotuit nostris & impressum est mentibus, quia aqua super Cælos esse non possint: dicentes rotundum esse orbem illum Cæli, cuius in medio terra sit, & in illo circuitu aquam stare non posse, quòd necesse est defluat, & labatur, cum de superioribus ad inferiora decursus est. Quomodo enim aqua super orbem, vt aiunt, stare potest, cum orbis ipse voluatur?

Cui perualidè obiectioni Ambrosius occurrit, edifferens primùm, quòd in altitudine, & profundo cælici corporis non deficit longitudo, & latitudo, vnde quasi in quadrato corpore distendatur planities, in qua aqua hæret.

Hæc est illa versua Dialecticæ, da mihi vnde tibi respondeam. Quod si non detur, nullum verbum refertur. Petunt sibi concedi, axem Cæli torqueri motu concito; orbem autem Terræ esse immobilem, vt adstruant aquas super Cælos esse non posse, quòd omnes eas voluendo se axis effunderet: quasi verò vt concedam illis quod postulant; & secundum eorum opiniones illis respondeam, negare possint in illa altitudine & profundo, & longitudinem esse, & altitudinem, quam nemo potest comprehendere, nisi is qui impletur in omnem plenitudinem Dei, vt Apostolus ait; Quis enim potest facillè esse diuini operis estimator? Est ergo latitudo in ipsa Cæli altitudine. Sunt etiam, vt de his dicamus que scire possumus, pleraque ædificia foris rotunda, intus quadrata: & foris quadrata, intus rotunda; quibus superiora sunt plana, in quibus aqua hære solet.

Ephes. 3.

Deinde

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

In medio aquarum.

a. *Cælestium ignoti generis, & terrestrium defluentium.*

Deinde astruit, quòd Dei iussu, & imperio, ibi consistere possint, iuxta illud; Statuit ea in sæculum sæculi, præceptum posuit, & non præteribit; sicut in mari rubro gelaerunt fluctus & firmamenti specie cursum suum frenarunt; & Iordanis aqua consistere, nec labi iussa sunt; ac tandem idem patefacit ex similitudine nubium, in quibus aqua in sublimi suspensa confidet. Hæc luculentius supra relata sunt.

I V N I L I V S seu Beda in Hexameron eadem sentit.

Sed etsi liquentes ibi aquas sistere voluit, nunquid maioris hoc miraculi est, quàm quòd ipsam Terræ molem (vt Scriptura dicit) appendit in nihilo? Nam & vnde, siue rubri maris, seu fluij Iordanis, cum ad transitum Israëliticæ plebis in altum erectæ, murorum instar figuntur: nonne euidenter dant indicium, quòd & supra rotunditatem Cæli volubilem, fixa possint ratione manere? Sanè qualesquales ibi aquæ sint, esse tamen eas ibi, quod Scriptura sancta dixit, nulli dubitandum reliquit.

P R O C O P I V S Commentarijs in Genesim, capite primo, his Patribus familia retulit.

Cum ea pars firmamenti, quæ nos respicit, sit concava, quidam colligunt extremam, vel summam eius partem esse conuexam. Itaque impossibile esse, vt aqua ibi commorari possit. Nam eam semper ex editioribus locis solere in valles, & caernas collabi. His alij se opponunt dicentes: nihil posse obstare, quàm, licet interior pars sit concava, exterior sit planities conspicua. Exempla produciunt, quæ petuntur à matris piscorum, & à caernis terræ, quæ quidem intrâ habent concavitatem, sed extrâ plerumque sunt plana superficie contentæ. Si autem Cæli figura non sphaerica est, destruitur motu, & in primis circulari. Caterum in medio aquarum consistit, sicuti & terra, sustinens supra se aquas immobili statione.

E V T H Y M I V S Commentarijs in Psalmum centesimum tertium.

Admirandum est igitur, quòd fluida aqua natura contineri potuerit supra firmamentum, quod curuum est, & non effluerit. Nam & ipsum firmamentum fornicis figuram habet, quemadmodum aspectus docet.

L V S I T A N V S pariter.

Puto tamen eas esse elementares, & eiusdem naturæ cum inferioribus erant: factò verò firmamento, seu diuisione, non videntur mutasse naturam. Præterea tempore Diluuij descenderunt, vt citatum est.

a. *Cælestium ignoti generis, et terrestrium defluentium.*

R V P E R T V S Commentarijs in Genesim libro primo, capite vigesimo tertio.

Veruntamen non vsque adeo consentimus, aquas esse super firmamentum, vt concedamus etiam congelatas esse, quod aliqui magis coniecturaliter quàm rationaliter opinati sunt.

Et post capite vigesimo quarto.

Quòd si à nobis queritur, in qua ergo specie aquæ illæ super firmamentum sunt, si congelatæ non sunt? Interrogemus eos; in qua specie fuerunt antequam fieret firmamentum? Verum hoc respondere nequeunt, quia Chaos erat, & confusa moles, qualis ab humanis sensibus diiudicari non potest. Igitur criptam Mundi huius exiguam, quam in medio abyssu magna mirabilis artifex Deus excavando fecit, in qua nati sumus, cum vix attendere possumus philosophando, quantum volumus, de circummanentium aquarum natura, vel specie taceamus, quia videlicet, nec istis aquarum reliquijs, quæ postea speciem, vel formam suam acceperunt, omninò similes probabiliter definire valeamus, nec aliquid fingere dignum arbitramur, vt verbi gratia, congelatas esse (sicut iam dictum est) opinemur.

B E D A libro de Mundi constitutione, quinque proponit vias, quibus aquas super Cælos elatas esse existimare possimus. Concluditque modum nos latere, imper spectumque esse. Audiamus ipsum.

Prima coniectura est, quòd sint in exteriori superficie Cæli extantia, & subsidentia loca, vt etiam in superficie terræ, in quibus aquas contineri dicunt, cum tanta verò celeritate voluuntur, vt non labantur: qui de pleno

O o o o 2 rase

vase quolibet probari potest. Nam quò maiori impetu manu circumuoluitur, eò minus effunditur. Secunda est, quòd ibi vaporatiter, quemadmodum hic nubes pendent, contineantur. Tertia est, quòd propter Solis remotionem, à quo præcipuus calor exhibetur, indurato glacialiter Cælo coheretur. Vnde dicunt Saturnum frigidissimum Planetarum, quia illis aquis vicinissimum. Est etiam quarta: firmamentum vt fixum non volui, sed stellas illi appositas, nec fixas moueri: & hi an quadratum, an rotundum sit, dubitant. Nouissimè quæstio diuina virtute soluitur, quia ibi teneantur secundum Dei voluntatem: licet hic modus homines lateat, quas ibi in vsum diuinorum seruauit Deus, vel vt ignem Cæli temperent: super has spirituales Cæli sunt, in quibus Angelicæ virtutes continentur. Secundum alios nihil, nisi inane.

AUCTOR.

Conticesco iterum, calamoque suspenso, ac mente perplexa confitto, cum repugnantes Patrum insigniorum sententias offendo. Dicam attamen petita venia ab his, qui sedulo antiquitatem sanctam suspiciunt, & venerantur: Primum non perspectum nobis esse, nec esse posse, quæ prædita sint natura aquæ illæ; Num scilicet fluentes sint, Num in vapores extensæ, Num glacie concreta. Quare cum ipso Augustino dijudicandū; Quoquomodo autem, & qualeslibet aquæ ibi sint, esse eas minimè dubitamus: Cū Eucherio; Quomodo & quales sint aquæ illæ, quas Scriptura dicit supra Cælos esse, eas ibidem esse minimè dubitamus, quæ non locorum sedibus, sed dignitate naturæ videntur supra Cælos. Et cū Iunilio; Sanè quales, quales ibi aquæ sint esse tamen eas ibi, quæ Scriptura sancta dixit, nulli dubitandum reliquit. Cum Beda in Expositione in Genesim, & Strabo; Nos verò, quomodo, vel quæ aquæ ibi sint, esse eas super summum Cælum minimè dubitemus, maior est quippè Scripturæ authoritas, quam omnis humani ingenij capacitas. Verum si alicui ex prænaratis assertionibus inhærendum est, ea profecto præ cæteris erit feligenda, quæ paucioribus, ac minoribus molestijs irretiri conspicitur. Quapropter maximopere perpendendum arbitraret; quòd cum tria maxime, aquas naturales super cælorum compagem locari posse, arduum reddant, Aquarū nimirum pondus, quòd ima loca exposcit; Natura aquæ fluxilis, quæ super sphericam gibbosam apsidem consistere nequit; & Motus, cum aquæ rapida primi Cæli raptatione ibi cieri posse vix credantur, nec immotè manere nisi ægrè admodum reputentur: Ea certè erit verissimilior, acceptiorque sententia, quæ has syrtes magis elabetur, effugietque. At sententia illa, quæ supercoelestes aquas fluidas cum Basilio, ac Ambrosio autumat, grauiora vtiq; suscipit incommoda. Nam aqua fluxilis grauior est, quam ea, quæ ad instar tenuissimæ nebulæ redacta est. Deinde & fluxa, & labilis minus corpori spherico incubere potest. Modi quippè, quibus hi Patres aquarum illarum consistentiam astruere enixi sunt, difficiles admodum euadunt. Dari in Cælo latitudinem, ac longitudinem, profunditatemque, nemo equidem abnuet. Verum conuexam superficiem cælorum quadratam esse, Astronomica ratio refutat, quòd rapidissimæ, concitatissimæque Cæli supremi conuersioni, aut impedimentum afferret, aut alteri ex duobus, quæ Natura maximè horret, nempe vel corporis penetratio, vel vacui admissio, necessario foret admittendum. Deinde cælestes orbes intus in sinus atque hiatus scindi, qui aquas concludant, arduum est existimare; tum quia corpus cæleste solidum vndiq; esse, vt æs fufum, tradit Scriptura; tum quia à summitate ad occasum versa ea pars Cæli, quæ aquas in sinu ueheret, eas profunderet, perpetuaque fieret aquarum collisio, fragor, & circumuolutio, nisi adeo rapido cursu ueherentur, ut labi non permitterentur; quæ admodum in vase aqua quanto maiori impetu circumuoluitur, tãto minus effunditur, vt Beda asserit. Quòd miraculosè eas Deus immotas suspendat, vt terram suspensam suo pondere spectamus: quāquā non à Dei omnipotentia sit alienum; alienum attamen est à dispositione Vniuersi, qua cuncta sub supremo orbe constituta ab eo rapi, & circumuolui non immeritò arbitramur. Quare maiori contractione, fragoreque circumueherentur, si fluitantes; quam si in subtilissimos halitus adactæ essent, seu in glaciem concretæ. Conuincitur itaque ea sententia grauiora subire discrimina. Altera verò sententia, quæ in glaciè cōgelatas aquas supernas opinatur, etsi hoc pacto corpori spherico eas coherere, accommodatius dici posset: attamen quoniā aquas grauiores astruit, & quia immotas persistere eas reputat, nō ita passim, ac sine controuersia accipiēda est.

Quapro-

Aquas celestes admittente ex tribus potissimum difficultè existimatur.

Aquas fluidas super Cælos collocare maximas offendit difficultates.

In medio aquarum.

A Deo euectarum super Cælos.

- a. Vt Cælum ab ardore Astrorum præseruaret.
b. Seu, Vt inconcussum Cælum à ventorum Procellis firmaret.

Quapropter D. Augustini sententiam, quæ aquas leniores, atque vt circumraptentur agiliores proponit, tanquam minores offendentem difficultates, & paucioribus patentem obiectionibus, feligerem. Non tamen ad eò mordicus huic insisto, vt prorsus alias refutare audeam.

Quanam causa Deus aquas super Cælos collocarit.

Accedo nunc ad proferendas causas à Patribus delatas, cur opifex Deus aquas super Cælos locarit, cum illæ plures sint, ac certe sublimes, ac cognitu dignissimæ.

a. Vt Cælum ab ardore Astrorum præseruaret.

IVSTINVS Quæstione nonagesima tertia Orthodoxorum.

Etsi astra infra Cælum sunt, tamen motus actionis eorum, quæ ignis naturam imitantur essentia, natura sit ad superiora. Itaque veram causam attulerunt ij, qui ad stabilitatem, constantiamque firmamenti, Cæli superiores partes aquis deprimi dixerunt.

THEODORETVS Quæstione in Genesim vndecima.

Bisariam autem Deus omnium diuisit aquarum naturam: & quandam sursum collocavit, quæ suo liquore, atque frigiditate, non sine corrupti firmamentum ab igne luminarium. Reliquæ verò aquæ deorsum remanserunt, quæ suis vaporibus aërem foueant exustum, & exiccatum ab igne superiore.

PROCOPIVS id ipsum sensit, & explicatius tradidit Commentarijs in Genesim.

Ceterum quam ob causam à Deo admissa sit tanta aquarum copia, satis modò declarauimus. Nascitur tamen quæstio, quare aquarum medietas supra firmamentum conuecta sit. Verum hæc dabitur causa. Deus lucem, Solem, Lunam, astraque, quorum substantia ignita est, disposuit ad eum modum, vt motum suum in firmamento peragerent. At ignis ea natura est, vt congelata, & ex aquis concreta potenter dissipet, & dissoluat. Ne id igitur eueniret fortè Cælo, necessario tantam aquarum affluentiam in superiore regione collocavit, quæ Cælum illesum, & inuolatum ab ignis ardore conseruaret. Verum in hunc modum placuit Deo tueri Cælum supremum, licet sola eius voluntas ei salutem & incolumitatem præstare potuisset. Siquidem & nostra corpora integra seruare valuisset absque alimentis: & ita ea ordinare, vt citra necessitatem alimentorum in sua integritate permanerent. Idque euenisset, si modo voluntas eius rei efficiendæ assuisset. Verum in futuro seculo id contingeret.

DAMASCENVS secundo Orthodoxæ Fidei, capite nono.

Cuius autem gratia locavit supra firmamentum aquam Deus? propter Solis, & ætheris calorem seruentissimum. Nam mox post firmamentum subducitur æther, Sol autem cum Luna & astris in firmamento sunt. Et nisi superlocata esset aqua, existimandum est, & ab illo ingenti seruore iam conflagrasse firmamentum, abisque in flammam.

BEDA de Natura rerum, capite octauo.

Aquas super firmamentum positas, Cælis quidem spiritualibus humiliores, sed tamen omni creatura corporali superiores, quidam ad inundationem Diluuij seruatas, alij verò rectius ad ignem syderum temperandum suspensas affirmant.

b. Vt inconcussum Cælum à ventorum procellis firmaret?

IVSTINVS Quæstione asserta.

Nec verò hæc vna causa est, cur aquæ sint in auersis Cæli partibus, quòd sit inuictum subiecta astrorum flamma, sed etiam, quòd deorsum aquarum, quæ in eo auerso insunt, vt & copia vergat, nec moueatur ventorum impetu, quòdque summum frigus ex eis deorsum mittatur, à quò dum mixtus est cum summo Solis calore, commoda aëris temperatio, ad animalium, eorumque, quæ terra ex se edit, perpetuitatem efficitur.

Vt

Anno Mudi primo. Die secunda.

Aguas in nebulæ speciem super Cælos astruere probabilius est.

Anna Mūdi
primo.
Die secunda.

In medio aquarum.

- a. *Vt radios astrorum, qui sua natura ad superna feruntur, deorsum in vniuersi gratiam impellerent.*
 b. *Vel, Vt Empyrei ardorem retunderent.*
 c. *Seu, Vt ignita virtuti in astra, & sphaeram, & mixta, diffusa essent temperamentum vsque ad Mundi excidium.*

a. *Vt radios astrorum, qui sua natura ad superna feruntur, deorsum in vniuersi gratiam impellerent.*

PROCOPIVS loco asserto.

Aquae supra firmamentum collatae, non solum primi Caeli incolumitate tutantur, sed & aliam habent commoditatem, scilicet quod Solis, Lunaeque radios deorsum impellunt, vt terrarum orbi lucem suppeditent. Si enim Caelum esset perlucidum, vniuersus splendor insuprema contenderet. Nam ignis sua natura sursum tendit. Itaque supremo Caelo coniuncta est aqua, vt splendorem ad ima detrudat, & impellat.

b. *Vt Empyrei ardorem retunderent.*

HILARIVS Enarratione in Psalmum centesimum trigessimum quintū.

Aquis etenim eleuatis, illam ipsam primi Caeli naturam temperauit, quae superna Dei accensa virtute, nequaquam ab inferioribus esset patienda naturis.

BEDA libro de Natura rerum, capite septimo.

Caelum superioris circuli proprio discretum termino, & aequalibus vndique spatijs collocatum, virtutes continet Angelicas: quae ad nos exeuntes, aetherea sibi corpora sumunt, vt possint hominibus etiam in edendo similari, eademque ibi reuersa deponunt. Hoc Deus aquis glacialibus temperauit, ne inferiora succenderet elementa. Dehinc inferius Caelum non vniiformi, sed multiplici motu solidauit, nuncupans illud firmamentum, propter sustentationem superiorum aquarum.

Cabalista, teste Vielmio Lectione decimaquarta, hanc sententiā, nempe aquas positas fuisse super Coelos ad mitigandum Caeli Empyrei ardorem, non repudiant.

c. *Vt ignita virtuti in astra, & sphaeram, et mixta, diffusa, essent temperamentum vsque ad Mundi excidium.*

BASILIVS Hexameron Homilia tertia, facunda, accurataque oratione, immensam fuisse aquarum amplitudinem edidit, tantaeque aquarum copiae necessitatem deducit eleganter, ex ignis omnia absumentis, quem in astra, in sphaera, in subluaria diffusum existimat, proportione.

Infinite quidem, vt videtur, aquarum erat diffusio, vnde quae in undantium terra, superficiemque illius in sublimi ita occupantium, vt ad caetera elementa collatae, sua proportione transcendere viderentur. Quapropter & antea dicebatur, Abyssum vndique circumdare terram. Causa autem humorum copiae tanta, in ijs quae deinceps dicuntur, nos assignare oportet. Et Post. Quenam igitur necessitas fuit, vt aquae natura tanta exuperaret nec explicabili copia? Quandoquidem essentia ignis necessaria est vniuerso, non solum ad terrestrium rerum administrationem, sed ad ipsius etiam vniuersi totius complendam integritatem: (mutilum enim esset, si hoc vno elementorum omnium maxime opportuno destitueretur) aduersantur autem sibi mutuo, alterumque alterius corruptiuum est. Ignis quidem aquam cum excedit, vincit viribus; ignem autem aqua, cum exuperat copia, nec aut seditionem inter haec esse, aut alterius defectione causam oportebat emergere, qua dissolueretur vniuersum, & deperiret. Tantam humoris naturam, qui omnia disposuit Deus, parauit, atque recondidit, vt ad definitos vsque fines ipsius Mundi constitutionis, cum paulatim ab ignis viribus absumatur, ipsi resistere valeret. Enimvero qui pondere cuncta, mensuraque disposuit (in numerato namque ipsi, secundum Iob, & pluuiae guttae sunt) is plane cognorat, quantum prescripisset temporis Mundo ad durationem: & quantum etiam igni sumptus, pabulique recondere oporteret, non ignorauit. Haec est aquae redundantis & copiosae ratio circa creationem.

Præterea Basilus de ignis necessitate multa disceptat, quem non tantum pro earum rerum structura, quae arte fabrefiunt, sed ad gignendam quoque, alendam, ac fouendam rerum

rerum omnium vitam, opportunum ac necessarium demonstrat. Amplius etiam de ingenti ipsius tum absumendi, tum etiam attrahendi vi ac facultate plura exponit, producto etiam cucurbitularum, quibus Medici vtuntur, exemplo, quae profecto ex igne summam attrahendi vim obtinent; Solis quoque, qui radijs suis igneis, fluuios, fontes, lacus, paludes, & maria, atque cetera cuncta exiccandi possidet facultatem. Quare ex aduerso necessarium fuisse tantarum aquarum exundantiā concludit. Memoranturque; ab eo flumina insigniora in Asia, Indus, Bastrus, Choaspes, Araxes, Tanais in Meotim paludem delabens, & Asiam ab Europa seiungens; inde in Europae plaga, in Germania Tartesus, & Ister in Hispania, Eridanus in Italia; in Africa Aegon, & Nyfes, & Nilus. Adeas præstantissimum Patrem luculentissime hæc prodentem.

AMBROSIVS Hexameron libro secundo, capite tertio, hæc omnia ferè à Basilio examinata (vt eius mos est) quasi interpres replicat.

Deinde cum ipsi dicant volui orbem Caeli stellis ardentibus resurgentem, nome diuina providentia necessariò prospexit, vt intra orbem Caeli, & supra orbem redundaret aqua, quae illa feruentis axis incendia temperaret? Propterea, quia exundat ignis, & feruet, etiam aqua exundauit in terris, ne eas surgentis Solis, & stellarum micantium ardor exureret, & tenera rerum exordia insolitus vapor lederet. Quamvis fontes, fluuij, lacus irrigant terras, quia eas internus quidam ignis vaporat, vnde enim aut arbores germinarent, aut frumenta, vel sata prorumperent, vel orta coquerentur, nisi ea interior quoque ignis animaret? Qui etiam de saxis frequenter excutitur, & de ipso sepe, dum caeditur, ligno exilit. Ergo sicut necessaria ignis creatura, vt ordinata, & disposita permaneat, Caelique clementia temperet aquarum rigorem: ita etiam aquarum redundantia non superflua, ne alterum altero consumeretur: quia nisi conueniens vtriusque mensura sit, sicut ignis aquam exiccet, ita & aqua extinguit ignem.

Adiungit quoque Ambrosius, aquarum ingentem copiam procreasse Deum, vt ignitæ virtuti, tum in astris, tum in æthere, tum in his inferis Mundi partibus estuanti, reluctari possent; meminitque præter illustres à Basilio memoratos amnes, & Rhenum Galliam à Germania ex Ptolomei Geographia secantem, & Rhodanum per Galliā fluentē.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim, capite primo.

Cum huic vniuerso opus esset elemento ignito, quod resisteret aquae, alterumque elementum in alterum resoluatur, ne elementum ignis efficacius & potentius reliquis, aquatili elementum consumeret, & vniuersi destructioni occasionem praberet; prouidus Deus tantam aquae vim substituit, quae posset, manens intra prescriptos huius operose machinae limites, reniti elemento ignis, ne penitus ab ipso absumeretur.

BEDA libro de Natura rerum, capite octauo.

Aquas super firmamentum positas, Caelis quidem spiritualibus humiliores, sed tamen omni creatura corporali superiores, quidam ad inundationem Diluuij seruatas, alij verò rectius ad ignem syderum temperandum suspensas affirmant.

Et libro de sex dierum Creatione.

Naturam tamen aquarum illic iam non vaporali tenuitate, sed glaciali soliditate pendere aestimamus, propter syderum naturas mitigandas, ne creaturas Dei subterpositas nimio ardore concrement.

D. THOMAS Postilla in Genesim ei ascripta.

Quare autem ibi ponantur aquae istae, credo hoc esse ad contemperandum calorem à calore caelesti, & à stellis, & planetis influentiae calidae generatum.

CLAVDIVS Marius Victor Commentarijs in Genesim.

*Forfitan hic aliquis sic secum errore pctito
Dixerat, aethereis ne desint pabula flammis,
Et nimis calor ima petens, alimenta sequendo
Exurat mortale genus, Caelumque coruscum
Non possit terrena pati, subiecta deorsum est
Machina firma poli: quae dum nos protegit umbra,
Interea super impositis frigescit ab vndis.*

a. *Vt Saturni Stellam frigidissimam reddentes, influxus frigidus in Mundo fouerent.*

IUSTINVS Quaestione asserta, in responsione hanc non prætermittit causam, cum ait.

Nec verò hæc vna causa est, cur aquae sint in auersis Caeli partibus, quod sit iniunctum subiecta astrorum flamma, sed etiam quod deorsum aquarum, quae in eo auerso insunt, vi, & copia vergat, nec moueatur ventorum impetu,

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

In medio aquarum.

a. *Vt Saturni stellam frigidissimam reddentes influxus frigidos in Mundo fouerent.*

impetu, quoddam summum frigus ex eis deorsum mittatur, à quo dum mixtus est cum summo Solis calore commoda aëris temperatio, ad animalium, eorumque, quæ terra ex se edit, perpetuitatem efficitur.

AVGVSTINVS de Genesi ad litteram libro secundo, capite quinto, sua tempestate hanc expergefactam fuisse causam his declarat.

Quidam etiam nostri, istos negantes propter pondera elementorum aquas esse posse super Cælum sydereum, de ipsorum syderum qualitatibus, & meatibus convincere moluntur. Idem nanque asserunt Stellam quam Saturni appellant esse frigidissimam, eamque per annos triginta signiferum peragere circum, eo quod superiore, ac per hoc ampliore ambitu gradiatur. Nam Sol eundem circum per annum complet, & Luna per mensem, tantò, ut dicunt, breuius, quanto inferius, ut spatio loci spatium temporis congruat. Queritur itaque ab eis, unde illa stella sit frigida, quæ ardentior esse deberet, quanto sublimiore Cælo rapitur. Nam proculdubio, cum rotunda moles circulari motu agitur, interiora eius tardius eunt, exteriora celerius, ut maiora spatia cum breuioribus ad eodem gyros pariter occurrant; quæ autem celerius, utique feruentius. Proinde memorata stella magis debuit calida esse, quam frigida: quamvis enim suo motu, quoniam grande spatium est, triginta annis totum ambitum permet, tamen Cæli motu in contrarium rotata velocius, quod quotidie necesse est patiatur, quoniam sicut dicunt, Cæli singula conuersiones, dies singulos explicant, calorem maiorem debuit Cælo concitatioe concipere. Nimirum ergo eam frigidam facit aquarum super Cælum constitutarum illa vicinitas, quam nolunt credere, qui hæc, quæ breuiter dixi, de motu Cæli, & syderum disputant. His quidam nostri coniecturis agunt aduersus eos, qui nolunt aquas super Cælos credere, & volunt eam Stellam esse frigidam, quæ iuxta summum Cælum circuit: ut ex hoc cogantur aquarum naturam credere, non iam illic vaporali tenuitate, sed glaciali soliditate pendere.

Et de Genesi imperfecto, capite octauo, ipsam inducit, nec repudiat, cum ait.

Fuerunt qui crederent has visibiles aquas, & frigidas, superficiem Cæli superamplecti. Et documentum habere conati sunt de tarditate stelle vnius de septem vagantibus, quæ superior cæteris, & à Græcis φασίδιον dicitur, & triginta annis peragit signiferum circum, ut ob hoc tarda sit, quæ est frigidis aquis vicinior, quæ supra Cælum sunt. Quæ opinio, nescio quemadmodum possit apud eos defendi, qui subtilissimè ista quaesierunt. Nihil autem horum temerè affirmandum, sed cautè omnia, modesteque sunt tractanda.

BEDA Questionibus in Genesim.

Quidam etiam nostri istos de ipsorum syderum qualitatibus, & meatibus convincere moluntur. Idem nanque asserunt Stellam, quam Saturni appellant, esse frigidissimam, eamque per annos triginta signiferum peragere circum. Queritur igitur ab eis, unde ista stella sit frigida, quæ tanto ardentior esse deberet, quanto sublimiore Cælo rapitur. Nam proculdubio, cum rotunda moles circulari motu agitur, interiora eius tardius eunt, exteriora celerius: quæ autem celerius, utique feruentius. Proinde memorata stella magis debuit calida esse, quam frigida. Nimirum ergo eam frigidam facit aquarum super Cælum constitutarum illi vicinitas.

Glossa Ordinaria ab Augustino dicta in libro de Genesi ad litteram secundo, capite quinto, non mutatis verbis colligit. Ratiocinationem hanc D. Augustini, Nuperi, qui in peripatetica iurarunt placita, certè ludificarent, quasi in eximij nominis Patris mentem perspicacissimam irrepserit error, nec ipsi hallucinari caligareque possint. Astruunt siquidem qualitates in elementis, & rebus ex elementis coactis infidentes, ipsis corporibus cælestibus non inesse formaliter, ut aiunt, sed tantum secundum virtutem, aut secundum eminentiam. Rursum astra calorem non efficere nisi motu & lumine, algorem verò non nisi horum absentia. Sed constituto Patrum dogmate, astra videlicet, & superna corpora ex elementis constata esse, mox omnis eorum reprehensio & redargutio ruit, ut post enucleatius ediffereamus. Nam si astra ignea sunt, & flammata, Saturni vero orbis ampliori ambitu circumuehitur; eius profecto pallens stella magis cæteris ignescere censendum esset, ut scite Augustini ratiocinatio astruebat, propterea alia eius frigiditatis immensè erat indaganda causa,

Vt aquæ

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

In medio aquarum.

a. *Vt aquæ istæ amplissima in Diluuiio cataractis Cæli ruptis profundi possent.*
b. *Seu, Vt pluuias nobis funderent.*a. *Vt aquæ istæ amplissima in Diluuiio cataractis Cæli apertis profundi possent.*

EPIPHANIUS in Epistola ad Ioannem Episcopum Hierosolymitanum contra Origenis erronea placita, hac supposita causa redarguisse Origenem visus est, quòd aquas eas supernas Angelicas virtutes interpretabatur, ut supra retulimus. Sed ne lectori onus imponamus locum illum versis paginis inquirendi, iterum eum repetamus.

Dicente Origene de aquis, quæ super firmamentum sunt, non esse aquas, sed fortitudines quasdam Angelicæ potestatis: Et rursum, aquas, quæ super terram sunt, hoc est, sub firmamento, esse virtutes contrarias, id est Demones; Et quomodo legimus, in Diluuiio apertas cataractas Cæli, & aquas inundasse Diluuij? Unde apertis sunt fontes abyssi, & totus Mundus opertus est aquis?

BEDA loco asserto hanc non reticuit, cum ait.

Quidam aquas supra firmamentum positas, ad inundationem Diluuij seruatas affirmant.

LVSTITANVS Commentarijs in septimum caput Genesis, exponens illud; Ruptæ sunt cataractæ Cæli.

Non possum aliter, quam ut litera habet, intelligere: supponit enim veras & elementares aquas super firmamentum esse, ut tam Basilius, quam Chrysostomus sentiunt: nihil mirum, si Dominus fenestras in firmamento ruperit, ut aquæ illæ descenderent, neque hic locum esse methaphoris puto. Sanctus verò Thomas dicit fatendum omnino esse, ibidem aquas fore, sub dubio verò verti quales sint; an videlicet elementares, an crassæ potius ad modum crystalli. Quare taxandi sunt, qui potius voluit sacram Scripturam Philosophiæ regulis subdere, quam, ut magis decet, Philosophiam, tanquam ancillam, illi deseruire.

b. *Vt pluuias nobis funderent.*

Hanc causam detulere nobis Patres etiam præstantissimi.

IOSEPH de Antiquitatibus libro primo, capite primo.

Et ei, hoc est Cælo, crystallum circumspiciens, humidum eum, & pluuialem, ad utilitatem, quæ sit ex terra imbribus, congruè fabricatus est.

CYRILLVS Hierosolymitanus Catechesi nona, ut dicebamus.

Cum enim futurum erat, ut propter agriculturam opus esset aquis, constituit aquas supra Cælos, ut cum terra pluuiarum irrigatione indigeret, paratum sit à natura ad hoc Cælum.

THEOPHILVS Antiochenus ad Autolycum, libro primo.

Secundum visibile Cælum hoc firmamentum nuncupatum est, quod quidem aquæ dimidium sursum rapuit, ut in hominum usum, pluuiam, imbres, & rorem funderet.

RICHARDVS Pampolitanus Enarratione in Psalmum centesimum quadagesimum octauum.

Magna laus, quòd & tenuitas Cælorum firma consistit, & aquas, quæ graues sunt, sustinet. Quæ aquæ non nisi misse defluunt per pluuias.

HAYMO in Psalmum centesimum quadagesimum octauum.

Aquæ in rei veritate super Cælos sunt. Unde nobis pluuiæ descendunt per cataractas Cæli.

CASSIODORVS in eundem Psalmum.

Aquæ verò, quæ super Cælos sunt, ut arbitror, istas, quæ depluunt, esse non dubium est: restante Genesi; Cataractæ Cæli apertæ sunt: & facta est pluuiæ super Terram quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, & cætera, quod non adeò querere necessarium est. Gen. 7.

MAGISTER Commentarijs in Psalmum centesimum quadagesimum octauum confamilia scripsit.

Nimia enim laus est, quòd & tenuitas Cælorum firma consistit, & aquas, quæ grauioribus sunt, sustinet. Quæ
Pppp nisi

nisi iussu defluunt per pluuias, quæ, sicut dicitur, apertis Cæli cataractis per pluuiam mittuntur. Et quasi quis quæreret; Quid eis conuulit unde laudent? Subdit multum; Quia ipse dixit &c.

MAGISTER historiæ Scholasticæ capite quarto.

Cur autem ibi sint, Deus nouit, nisi quod quidam autumant, inde rorem descendere in æstate.

A V C T O R.

Causæ celestium aquarum à Patribus delatæ à Peripateticis deridentur.

Si causas istas iuxta Peripateticorum ac recentiorum Theologorum dogmata, qui Cælos ex quinta essentia constratos mira consensione decernunt, eosque incorruptibiles, & cunctarum affectionū, nempe caliditatis, frigiditatis, humiditatis, & siccitatis prorsus incapaces effingunt, perpendere vellem: vniuersa profecto causæ istæ à Patribus allatæ mihi irridendæ ac despiciendæ forent. Prima certe, quæ aquas positas diffinit, ut syderum calorem, atque æstum mitigent, nulla esset, cum nec sydera calida sint, & ignita, nec in celestes orbis cuiuslibet peregrinæ impressionis omnino expertes agere quicquam possint, multoque minus ipsi calore exiccari queant. Altera, quæ ut inconcussum Cælum à ventorum procellis redderent, aquas amplissimas super eius terga conglutinatas opinata est, fictitia compèrretur, cum Cælum sua natura solidissimū sit, nec ventorum procellæ ad ipsum vsque pertingant, vel exufflent, atque si exufflarēt, nil prorsus ei officere possent. Tertia quæ radios astrorum ab aqua deorsum flecti autumabat, vana etiam prorsus dijudicaretur, quod lux non sit corporis defluxus, sed qualitas, & tantum in diaphana seu collucida corpora tā supra quam infra, tam ad celsam Cæli quam ad infimam Mundi regionem spectantia, ocijissime diffusa. Illa quoque, quæ aquas ad Empyreum ardorem retundendum ibi constitutas putabat, anili fabulæ par ipsis videretur, qui vel Empyreum omnino inficiantur, vel Empyreum ab splendore non ab ardore nuncupari tradunt. Insuper, & ea quæ miram aquarum copiam sub & supra cælestes globos locatas credit, ut igni pabulum sint, & temperamentum, à veritate remotior censeretur; quia Cæli in materia, & qualitibus, cum aqua, & igne non communicant; & cum inter aquas illas, & ignem, Cæli intercedant, profecto neque sub, nec supra possent qualitates vllas transmittere. Amplius, si transmitterēt, ingens vtrique alteratio in Cælis vigeret, quod naturæ ipsorum repugnare exploratissimum est. Stellam Saturni per eas aquas reddi frigidissimam, & frigiditatis influxum foueri, prorsus commentitium esset, cum Saturnus effectiue (ut inquit) & non formaliter frigidissimū astrum existat; & lis adhuc sub iudice sit, num frigiditas syderum absentia, an potius ex quibusdam exhalationibus gignatur. Postrema tandem causa à Patribus delata, quæ aquas ad Mundum in Diluuiio submergendum, vel ad pluuias demittendas superlocatas asseuerat, deridenda equidem esset, cum Cæli secundum Peripateticos nec frangi, nec scindi possint, ut aditum amplissimis aquarum fluentis seu pluuijs aperirent, & referarent. Nulla igitur harum causarum à Patribus prolatarum, à Philosophis, Theologisque ætatis nostræ scopum attingere existimatur. Verum si in via Patrum, qui Cælos ex elementis congestos, alterationisque saltem, si non corruptioni addictos, & astra, uti ex igne compacta, calefcere, cum Platonicis ac pluribus vetustioribus Philosophis dijudicant, causas præfatas examinare, perpendere, atque iudicare maluerimus: si non cunctas, plures saltem ex eis, & graues, & tantis Patribus dignas comperiemus. De singulis igitur in via Patrum, hoc est, principijs secundum Patrum doctrinam suppositis, atque extructis, debita reuerentia iudicium feram.

Causa à Iustino, Theodoro, Damasceno, & Beda allata, qui censuerunt aquas eas super Cælos positas, ut syderum æstum temperarent, ne firmamentum torrerent, atque dissoluerent; non valde accepta, tutaque mihi visa est. Primum Cælos ex gelu compactos esse, adeo ut ab ardore dissolui possint, plures ex Patribus renuerunt. Et quamuis præcis temporibus floruisse ea sententia tradatur, probabilior attamen saniorque eam esse, quæ Cælum ignoto nobis constitutionis genere constare edocet, supra demonstraui. Deinde nec verisimilitudinem gerit, ut corpus ex glacie concretum, sedes ignitorum astrorum perhibeatur. Summi namque opificis sapientia, quæ omnia disposuit suauiter, duo summè aduersa, atque sibi inuicem acerrimè reluctantia, nunquam perenni uinculo simul perstrinxisset, ac colligasset. Verisimilius potius est, &

Causæ præfate iuxta Patrum doctrinam examinantur.

Aquæ non super Cælos sitæ, ut syderum æstum temperarent.

est, & ipsum Cælum ex elementorum summitatibus coagmentatum ex prædominio igneum esse, ut symetria ad inuicem gererent magna hæc magni corporis membra. Verum concessio quoque ex aquis Cælorū globos fuisse congestos, certè adeo grandis & uasta est errantium orbium magnitudo, si ad syderum amplitudinem non ineptè referatur, & astra ipsa adeo exigua, ut ea parum admodum tantæ moli officere, uel aduersari posse sit censendum.

Alteram à Iustino productam rationem, qua firmamentum aquarum copia comprimi existimauit, ut inconcussum à ventorum procellis redderetur, minus exploratam verisimilemque duco. Scriptura siquidem Cælum illud aptè firmamentum nuncupauit, atque hac voce Cælos sua natura inconcussos, & tanquam æs fustum solidos consistere præmonstrauit. Deinde ventos, seu aliud impressionum genus, illuc vsque conscendere, ac perflare adeo valido & uehemēte halitu, ut celestes orbis quassare, ac perturbare possint, quis unquam nisi mentis inops asserere, aut etiam opinari præsumet?

Tertia à Procopio inuenta causa delirans, & ridicula penè, sua fronte apparet. Quis enim asseret unquam aquas Cælis superfatas, ut astrorum radios sua natura ad superas partes euolantes in Mundū reflecterent? Quis enim adeo ignarus doctrinæ Patrum comperitur, qui Solem radios suos in omnia perspicua corpora, tam superna, quam inferna, æquè diffundere non didicerit? Veruntamen demus etiam lucem esse ignis defluxum, attamen non esset lux flammæ pabulo indigentis celesti illi confimilis, cum hæc superas sedes, quia extra spheram est, affectet: ibi verò ignis, cum sua in spherâ iuxta Platonicorum, ac Patrum sententias confideat, circumcirca diffundatur, ac clarescat.

Hilarij causa quarto loco recensita, non tantum Philosophis, sed & Theologis præcis inuenusta uisa fuisset, atque commentitia. Omnes siquidem Patres uno consensu supremum illud Cælum, Dei, Angelorumque domicilium, regiamque perennem, incorruptibile prorsus, ab omni affectione & qualitate elementari immune, & coruscantissimum esse, sed lumine longè à lucis huius nostræ natura semoto, & absque flagrantia diiudicant. D. Petrus illud perpetuum, & æternum dixit: Basilus, Ambrosius, Theodoretus, fulgidum ipsum etiam ante Mundum, & ante elementata coruscasse sine ardore autumarunt: Acacius longè tenuius, & magis integrum esse asseruit: Claudianus Cælum inuisibile appellauit: Diodorus inaspectabile. Quapropter diffinitio est cunctorum Patrum, Cælum supremum affectionem nullam peregrinam aduenamque (quemadmodum etiam Scholasticorum acies uniuersa decernit) natum esse. Immune igitur, atque expers ardoris cum Cælum ipsum statuatur, nec aquas ad eius retundendum flagorem super Cælos euectas fuisse existimandum est.

Causa ea postremo loco deducta ex Epiphano, quam Lusitanus ex nuperis approbasse diximus; prolixiorē desceptationem exposceret. Dubium profecto est, num aquæ illæ supernæ tanta prorsus copia præcipitata fuerint, ut orbem Diluuiio absorberent, iuxta illud; Rupti sunt fontes omnes abyssi magnæ, & cataractæ Cæli apertæ sunt. Sed quoniam disputatio hæc ad eum locum est referuanda, sufficiat mihi Vielmi præceptoris mei doctissimi redargutiones hoc loco intexere, sed breui epilogo. Ea igitur sententia, quæ aquas cælestes in diluuiio descendisse arbitratur, impugnari cumulate potest. Primum quoniam Patres causas aquarū celestium scire cupiunt, quæ Mūdo fuerint beneficio in eius creatione, & non quæ illi futura essent exitio. Deinde si tota aqua illa delapsa est, quando conscisso Cælo rupti sunt fontes abyssi, & cataractæ apertæ sunt, adeo ut nullæ omnino super Cælos aquæ manserint. Frustra igitur postea, & cum mendacio excitaasset Dauid aquas ipsas ad laudandum Deum, cum dixit; Et aquæ omnes, quæ super Cælos sunt laudent nomen Domini. Trium quoque puerorum hymnus maximo esset mendacio conspersus, cum ipsi dixere post tot sarcula; Benedicite aquæ omnes, quæ super Cælos sunt. Si pars tantum, ut quid desuper altera pars seruata est; cum nullum amplius ex Dei cum Noe inito foedere diluuium timeatur? Rursum quidnam loco earum, quæ deciderunt substitutum fuit? An fortè uacuum (quod tantum horrescit Natura) ibi diffusum est? Insuper cum Cælum sit ut æs fustum, firmamentumque nuncupatum fuerit, eod quod solidum sit, & infractum, quomodo potuit scindi, distrumpi, aut aliquo pacto perforari? Dei fortassis potentia? Sed ad Dei potentiam

Pppp 2 in hoc

Gen. 7.

Aquæ Cælestes non deciderunt in Diluuiio.

Psal. 148.

Dan. 3.

in hoc rerum genere confugiendum nõ est, quandoquidem potuisset æque Deus aquarum infinitam exundantiam ex aëre, & terra, seu ex nihilo procreare. Porro si nonnullos spectasse Cælos apertos legimus, ut Ezechielem, Stephanũ, Ioannem, iuxta sacrarũ Scripturarum tropum hoc dictum esse non est ambigendum, ut aliàs post disceptaturi sumus. Causa altera, quæ aquas super Cælos locatas fuisse maluit, ut nobis rores, ac pluias subministrarent: iuxta Chrysolomi doctrinam, qui Cælum vnum immotum permeabile, fufum, atque vt aërem constratum afferit, admitti certe posset; at si Cælos, ut æs fusos, solidos, inciffibiles, cum cæteris Patribus existimemus, commentitia statim euincitur; Orbes enim illi amplissimi, & solidissimi, aquis ipsis aditum minimè præstarent, nec sphaera ignis eis transitum præberet. Duæ igitur causæ, meo iudicio, graues, ponderosæ, atque explicatu dignæ supersunt. Altera à Basilio, Ambrosio, & alijs nobis suggesta. Hi egregia contemplatione, ignem tum in Astris, tum in sphaera sua præfulgentem, tum in has infimas regiones derrusum perhibent, aquarumque molem tam supernam, quàm infernam à summo opifice libratam esse, ut aqua atque humor, pabulum temperamentumque ignitæ & absumptrici uirtuti porrigerent, ipsique iugiter obfisterent, repugnarent, ac reluctarentur vsque ad iudicij diem, in quo tandem (diuina id nos edocente Scriptura) vniuersa uoracibus flammis conflagrabit, atque horrendo incendio uastabuntur. Libratã inquam, sed ea diuersa ratione, vt aqua supercælestes æstum syderum retundant, sublunares autem pabulum sint, cum absumuntur calore, in uaporemque rediguntur, ut post in imbres solutæ ardorem temperent, atque hac perenni uicissitudine ignis uiribus obnitantur, quoadusque paulatim humida natura deficient, te, Mundus excidio ignis pereat, quemadmodum humidum radicale in corporibus animalium à calore naturali sensim absumi conspiciamus, donec tandem eo sublato mors ex dissolutione succedat, cibo quidem suppetias humido radicali in dies ferente, sed non ad amissum, cum mixtione extranei sensim gradatimque debilitetur. Nonnulla autem probatam mihi hanc sententiã reddunt. Primò sententiã hanc iam prius apud Ethnicos uiguisse perspectum est. Manilius (ut Picus obtestatur) cælestes imagines fingit, paucis stellis refertas, & potius inchoatas, quàm absolutas, ne pluribus ignibus accensis Mundus flagraret. Ex Platonicis etiam quamplures astra exurere crediderunt. Non defuere & uiri celebres, qui aquas pabulum esse ignis syderumque existimarint, aliique ex æquoribus & aquarum uaporibus metaphorice pronuntiarint, inter quos Plinius libro septimo, insignis censetur.

Lib. 1. contra
Astronomos.

Cap. 70.

A M B R O S I V S quoque illis accedens, & subscribens in suo Hexæmeron libro secundo, capite tertio, dixit.

Et ideò desuper aqua impetu quodam descendens, in tantos plerumque imbres rumpitur, ut flumina, lacus repente replentur, ipsa maria exundent. Vnde frequenter & Solem uidemus madidum, atque uorantem. In quoniam dat indicium, quod alimentum sibi aquarum ad temperiem sui sumpsit.

Præterea & exemplo dispositionis Microcosmi non parua fides huic sententiæ affertur & comparatur. Sicut enim in homine cor adest sedes vite, quod primum omnium uiuit, & ultimum moritur; caput autem ei superfertur, in quo cerebrũ est pituitæ sedes iuxta Hippocratis sententiã, aut si pituita in uenis locatur, vt Galenus sensit libro secundo Naturalium facultatum, saltem est humoris cuiusdam pituitæ similis (quem alij mucronem uocant) domicilium, non tantum ad uiuificandos sensus, sed ut cordis æstum mitiget, atque refocillet. Quid igitur mirum est, si in magni Mundi medio, nempe in ignita substantia, calore infuso, cælestes aquæ ipsi Mundo superlocantur, vt Astrorum æstum temperent, atque remittant? Amplius cum ex Scripturæ testificatione, aquas super Cælos elatas esse, vt perspectum habeamus, opificemque Deum non sine uigenti causa eas euehisse noscamus; quæ causa certè probatior, atque uerisimilior afferri poterit, quàm hæc à præstantissimis Patribus, oraculisque nostris delata?

Cap. vii.

Verum quæ huic sententiæ aduersantur refellerè, meas modo partes esse censeo. Gregorius Nyssenus in Historia sex dierum, pluribus, & prolixius, nequire inuicem elementa absumi contra D. Basilium demonstrare contendit, quòd aquas supercælestes nullas esse euincat: disceptatque quòd natura æqua uirtute prædita ea protulerit, & æquipollere omnia dicantur, quòdque par inuicem fiat transmutatio, atque absumptio. Sed

ea cun-

ea cuncta, quæ Basilio obijcit Nyssenus, ex uera ingenuaque Philosophia desumpta conuincunt id vnum, quòd omnimoda, ac totalis elementorum deaustatio secundum Naturam instituta fieri non possit; quòdque elementorum perpetua colluctatio secundum partes efficiatur, elementis sua in quantitate, atque ad reluctandum vi, semper permanentibus. Sed hæc D. Basilio nullatenus aduersa sunt, cum Basilius nec ignem vorare cunctum aquæ elementum tradat, sed tamen in relictatione sensim natura humida uiribus, & forte copia quoquo modo destitui, quoadusque Dei iussu, Mũdo quasi senio confecto, ignis cuncta exuret. Adeas tantum Doctorem Nyssenum, legasque; à claufula (Verum ignis, inquit, vi consumptrici præditus est) vsque ad eam, (sed iam tempus est ad alteram quæstionis partis commentationem conuertendi) & ex hac nostra animaduersione attendes, omnes Nysseni rationes, omnesque conatus elidi, atque rescindi.

D. Basilius de
sensatur.

Inuehuntur amplius in tantos Patres Theologi Scholastici, & astruunt sydera non esse calida, & ignea, ex placitis Aristotelis secundo de Cælo, & libro primo Meteororum. Verum ego grauissimos hos Patres, has Aristotelis librasse inuectiones, easque contemptui ac ludibrio habuisse conspicio.

B A S I L I V S siquidem Homilia tertia.

Quantum ne illi quidem, inquit, concedunt ignem esse calidum: tanta istis superfluit ad deliras, & aniles nugæ copia temporis.

A M B R O S I V S quoque libro secundo, capite tertio, inquit.

Tantum autem inest illis impugnande ueritatis studium, ut Solem ipsum negent calidum esse, eo quòd albus sit, non rubicundus, aut rutilus in speciem ignis. Et ideò aiunt, quòd nec ignitus natura sit, & si quid habet caloris, ferunt ex nimio motu conuersionis accidere.

Ex quibus perspicuum est, Patres Aristotelicam non ignorasse doctrinam, sed eam paruipendisse, & cum Platonicis Cælum non ex quinta essentia compactum, sed elementatum, astraque ignea diiudicasse. Quæ doctrina cum à Mose non recedat, & ipsa à præstantissimis Patribus commendatam, à Philosophis perspicacissimi ingenij nõ tantum amplexatam, sed & in scholis defensatam perspicimus: nescio quare à nostris tã facile reijciatur, repudietur, atque omnino floccipendatur. Sed de his suo loco uerius. Præterea posito etiam, Solem non esse calidum, Patres suum placitum adhuc astrui posse diiudicant. Vnde Basilius; At nihil, ait, interesse uidetur, natura ne Sol, an affectione calore præditus sit: quia Sol consumptor semper est humoris. Id ipsum Ambrosius, Si Deus, inquit alij, & Natura, vt sæpe usurpat Aristoteles, nihil frustra faciunt, cur nõ potius in principio minus caloris unicuique syderum tribuit, quàm tantam aquarum affluentiam gignere, vt eorum æstum postea corrigeret, & castigaret? Sed nulla his Patribus putaretur hæc sciscitatio: Deum siquidem omnia in pondere & mensura fecisse, vt sapientissimum opificem fatentur. Præterea librasse in Mundo calorem, quem Vniuerso necessarium prenouerat, & ex aduerso copiosam aquarum redundantiam effudisse, quam Mundi dispositio exigebat. Si aqua illa ardorem syderum (inquit adhuc) refrangit, id certè non absque alteratione contingit. Perpetuò igitur sydera alterarentur, & mutua pugna aquæ quaterentur, & contrarij mixtione corrumpentur, quoniam (vt Philosophi loquuntur) actio in eis fieret, & reactio, quare & aquæ supercælestes ardore syderum calefcerent, tabescerent, & absumerentur, diminutaque uacuum relinquerent. Sed hæc Patrum doctrinam parum labefactant, qui & in astris alterationem quandam, corruptionemque vnam ad finem Mundi futuram non tantum admittunt, sed pro uiribus comprobare enituntur. Verum & arbitrari possumus secundum horum Patrum placita, & Cælũ, & aquas supercælestes ab alteratione liberare considerare posse; non consequi autem, quòd ex afflatibus aquæ illæ syderum æstum non mitigent, atque temperent frigiditatis influxu, vt mox ex eorum sententia demonstrabimus: Reluctationem autem, & alterationem inter astrorum calorem, sphaeramque igneam, & aquas has terrestres seu aëreas, perenniter vigere opinantur.

B A S I L I V S Homilia tertia id demonstrat.

Iam uerò ætherem ipsum quis ambigat igneum esse, ac æstiuum? Quem nisi sine sibi ab opifice præscripto perutili ac necessario coërceretur, quid, queso, prohibuisset omnia sibi propinqua cremantem, atque uentem, vniuersum omnium rerum humorem iam absumpsisse? His aërius iste constat humor, dum superior locus cogitur

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Et diuidat aquas ab aquis.

a. Quòd dimidiam partem aquarum supra firmamentum extulerit.

cogitur in nubes per subiectionem vaporum, quos fluij, fontes, lacus, paludes, ac maria omnia emittunt: vt uncta occupet ether, & corripiat incendio.

Altera vero causa huic connexa à D. Augustino excitata, necessarias ideo fuisse Mundo supercoelestes aquas, vt frigiditatem in his frigidis elementis sub Cælo subsidentibus, factam & tectam seruarent, atque vt eam in vniversum influerent, plures recipit disceptationes. Primum nanque disputandum esset; Num qualitates, quæ à Cælis in corpora sublunaria diffluunt, insint in eis formaliter, vt aiunt, aut secundum virtutem, & eminentiam. Deinde; Num Cœli motu suo & lumine calorem sponte sua & per se efficiant, an contingenter; Num inquam ex propria distantia frigiditatem illis in locis, & rebus, quæ suos viuificos motus minus sentiunt, vigescere sinant; Num etiam afflatus, & influxu id efficiant. Non ignoro siquidē Peripateticos Scholasticosq; nō formaliter, sed effectiue (vt aiūt) Cœlos in sublunaria agere, agminatim diffinire. Rursū alios ab sentia tantum sydera frigiditatem influere, vt sentit Auerroës; alios syderibus organa, proprietates, & vires ascribere, quibus afflatus nonnullos in sublunaria infundant, vt D. Thomas assertor est: Quanquam in ascribendis deinde ipsi astris influxuum generibus longe dissentiant. Saturni Astrum frigidissimum à quibusdam profecto censetur, senexque & cæcus Saturnus ipse à Poëtis fingitur, Martis, & Solis radios calefacere annuunt omnes. De lunæ fulgore litē sub iudice remanere non me præterit. Sed quicquid fit de Philosophorum iurgijs, ex placitis Patrum hoc esse exploratum arbitror, Cœlos, & Astra indita sibi natura calorem in se concludere ac continere; cum calida sint, & ignea, neque effectum tantummodo calefacere. Amplius & frigiditatem demittere Cœlos ex afflatus, non astrorum vi, sed aquarum supercoelestium virtute & influxu: adeo vt cum duæ sint in sublunari Mundo præcipue vires, Calor, & Frigus; has & in Cælis causas habere effectrices, & conseruatrices censendū sit. Caloremq; astra ipsa natura calida & effectum exurentia; frigus vero aquas supercoelestes natura frigidas & effectum refrigerantes, deuoluere. Cum igitur dissona sint principia Patrum, & Peripateticorum Scholasticorū, contra nostra inficientes principia non est cur amplius disputemus; sufficit vt eorum inuentiones diruere studeamus. Cœlum igitur per tot orbis intermedios frigiditatem influere non posse, tum ex distantia, tum ex natura Cœlorum, quæ has non recipit impressiones, secundum principia Peripateticorum admitterem, sed iuxta Patrum doctrinam eliderem, si aquas eas ingenti amplitudine desuper coacervatas summa naturali frigiditate pollere, & Cœlos elementatos tales afflatus, & influxus transmittere posse, secundum sanam ingenuamque eorum Patrum Philosophiam, asserere atque affirmare non dubitarem. Quòd si prædictarum causarum nulla ingenium demulcet, hoc vnum superest, vt cum Magistro, & Patribus alijs pronuntiemus: Ad quid conditæ illæ aquæ sint, ipse qui condidit, tantum nouit.

a. Quòd dimidiam partem aquarum supra firmamentum extulerit.

Patres non ex proposito, quænam sit supercoelestium aquarum amplitudo, indagari; sed qui aquas adeo affluentes, vt ferè totius Chaos spatium obruerent, dixere, eâ aquarum exundantiam ita secarunt, vt in firmamenti concretionem tertiam partē absumptā, tertiam desuper euectam, ac tertiam subtus relictam arbitrati sint, vel saltem quòd firmamento

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Diuidat aquas ab aquis.

a. Non tantum situ, sed & motu.

mamento interiecto media pars supra, & media sub fuerit collocata. Præcipui ex his fuere Patres qui sequuntur.

D. P E T R V S ex Clementis attestacione Recognitionum libro primo.

Et huiusmodi, inquit, firmamento aquæ intercluduntur in medio Cælo, ac terræ spatio.

T E R T V L L I A N V S libro de Trinitate, capite octauo.

Aquarum terram contegentium diuidens Deus medietatem dorso Cæli sustinendam dedit.

T H E O P H I L V S Antiochenus ad Autolycum, libro secundo.

Visibile hoc firmamentum aquæ dimidium sursum rapuit, vt in hominum rsum, pluuiam, imbres, & rorem funderet. Reliqua aquarum dimidietas relicta est terræ, vt sint flumina, fontes, atque stagna, mariaque.

P R O C O P I V S Commentarijs in Genesim.

Quòd ait, in medio aquarum, satis euidenter docet æqualem vtrinque fuisse aquarum diuisionem. Sic enim habet textus: Distinguat inter aquas & aquas, siue in medio aquarum.

I V N I L I V S in Hexameron.

Hic nostri Cæli in quo fixa sunt sydera, creatio describitur, quod in medio constat esse aquarum.

Glossa Ordinaria hæc ipsa.

H I P P O L Y T V S Romæ vt in Catena Lippomani.

Tertiam aquarum partem potentia sua in medio fixit: tertiam supra firmamentum eleuauit: tertiam infra esse voluit ad hominum scilicet rsum, atque vtilitatem.

D A M A S C E N V S libro de Fide Orthodoxa secundo, capite sexto.

In medio abyssi imperio Domini factum est firmamentum.

T H E O D O R E T V S Quæstione in Genesim vndecima.

Bisariam Deus omnium diuisit aquarum naturam, & quasdam sursum collocavit: reliquæ deorsum remanserunt.

S E V E R I A N V S vt in Catena pariter Lippomani.

Mediam aquarum partem supra, mediam infra esse voluit.

A V G V S T I N V S Sermone de tempore cetero trigesimo quarto.

Deus quippe fundauit terram super aquas, & medietatem aquarum super Cælos imposuit, & medietatem abyssi demersit, & in maria congregauit; & sic terra apparuit. Et dixit Deus; Fiat firmamentum inter aquam & aquam. Et vocauit Deus firmamentum, Cælum. Videtis quia aquam super firmamentum Cæli imposuit, & per separationem aquarum arida terra apparuit; & recedentibus aquis, visibilem significauit.

Nec leuis profecto cōiectatio videtur hanc Patrum sententiam cohonestare. Tradit siquidem Moses; Fiat firmamentum in medio aquarum; si in medio, igitur in æquas partes Deum aquas seiunxisse manifestat. Diffinire ergo ac decernerem, imperfectam nobis profus esse, certam, ac veram aquarum supercoelestium copiam, attamen amplissimam eam esse existimandam. Cum siquidem aquæ illæ octauum syderum orbē circumsepant, cuius comparatione aquarum omnium nostrarum terræstrium terræque ambitus, vel sphaera, punctus est, & centrum, non adeo exiguam in altitudine sphaeram ibi conficere posse aquas illas censendum est, quin harum assimilatione, amplissimæ, ac vastissimæ non comperiantur.

a. Non tantum situ, sed & motu.

C A I E T A N V S Commentarijs in Genesim.

Alterum quoque officium textus adiungit. Nam non tantum dicit; Erit extensio inter aquas supernas & infimas (qua exercetur dictum officium continuandi infima supremo, & econuerso) sed adiungit, Et erit diuidens inter aquas infimas ab aquis supremis, significando alterum officium. Ista nanque corpora media, v-

Aquarū cœlestiū copia maxima.

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Et fecit Deus firmamentum.

a. Ut denotentur Pater, & Filius. Nam iussit Pater, fecit Filius.

re media describuntur non solum situ, quo terminos fortiuntur penes aquas supremas, & aquas infimas, vt suis terminis sicutaliter diuidant inter vtrasque aquas; sed conditionibus: quatenus enim mouentur solo motu raptus, sequendo primum mobile, diuidunt ab aquis infimis, quæ nō mouentur circulariter ad motum primi mobilis: elementorum enim sole sphaera ignis & aëris mouentur circulariter ad motum primi mobilis. Et propterea Moses has duas sphaeras ex parte Celorum supputat, & sub extensionis nomine comprehendit, & Calos appellat, quatenus verò mouentur motibus proprijs diuersis, diuidunt ab aquis supremis.

Et fecit Deus firmamentum.

Hebraicam lectionem diuersè transtulerunt Interpretes; Chaldaica Paraphrasis habet, Et fecit Deus firmamentum: Et diuisit inter aquas, quæ erant subter firmamentum, & inter aquas, quæ erant super firmamentum.

Græca Septuaginta Interpretum, vt in Biblia Regia; καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸ στερέωμα, &c. Et fecit Deus firmamentum: Et diuisit Deus inter aquam, quæ erat sub firmamento, & inter aquam, quæ super firmamentum.

Vulgata nostra à Chaldaica Paraphrasi parum discrepat.

Et fecit Deus firmamentum, diuisitque aquas, quæ erant sub firmamento, ab his, quæ erant super firmamentum.

Pagninus, & Vatablus; Et fecit Deus expansionem, diuisitque aquas, quæ erant sub expansione, ab aquis, quæ erant super expansionem. Caietanus, Iuxta Hebræum, inquit, habetur; Et fecit Elohim extensionem, & diuisit inter aquas, quæ sub extensione, & inter aquas, quæ super extensionem. Absque substantiuo loquitur, & describitur executio.

Retuli has varias editiones, ne fortè legentium expectationem frustrarem, ac ludificarem; quanquam nil in ipsis animaduersione dignum existimarim.

Fiat, & fecit.

Hac duplicatione, quid indicare, significareque voluerit Moses, diuersa Patres contemplantur sententia.

a. Ut denotentur Pater, & Filius. Nam iussit Pater, fecit Filius.

BASILIVS hanc interpretationem excitasse, vel saltem insinuasse visus est Hexameron Homilia tertia, cum ait.

At verò, nec illud inexpensum, & vt adnotatione indignum nos prætereat, quod posteaquam præceperat Deus, dicens; Fiat firmamentum: non dictum est simplici modo; Et factum est firmamentum: sed Fecit Deus firmamentum. Et rursum; Diuisit Deus. Audite, qui surdi estis: respicite, qui cæci estis. Ecquis, queso, surdus est, nisi qui non audit magna ad eum voce Spiritum Sanctum in clamantem? Quis denique cæcus est, nisi qui non cernit, ac inspicit adeo apertas, adeo claras de vnguento Dei filio demonstrationes? Fiat firmamentum; Hæc vox profectio causæ est primigeniæ & principis. Fecit Deus firmamentum; Hæc effectricis est sanæ, creatricisque potentie testis.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim, capite primo, conformia habet.

Quod inquit, Deus fecit, memineris cum emphasi esse accipiendum, videlicet, ne quis putet, alium esse qui iubeat,

iubeat, & alium qui faciat. Plurimi sunt qui volunt, Dixit Deus, non porrigendum eo, vt credamus, Deum per ista verba voluisse Angelicas virtutes docere, sed statuisse istem verbis nobis ostendere Filium suum vni genitum. Qui sit, quod non scripsit Moses; Factum est firmamentum, sed potius, Fecit Deus firmamentum. Quod inquit, vox primæ causæ initialis. Quod ait; Fecit creatis, & efficientis causæ est testimonium.

HILARIVS de Trinitate libro quarto.

Videamus originem Mundi, quid de ea Moyses loquatur. At nanque, Et Dixit Deus, Fiat firmamentum in medio aquæ; & sit diuidens inter aquam, & aquam; & factum est sic; & fecit Deus firmamentum; Et diuisit Deus per medium aquæ. Habes ergo Deum ex quo, habes Deum per quem: aut si id negabis, necesse est id quod factum est, per quem factum sit doceas: aut certe naturam ipsam creandorum Deo obedientem esse demonstras, quæ ad id quod dictum est, Fiat firmamentum, seipsam Dei verbo iussa firmauerit. Sed hæc diuina Scriptura ratio non recipit. Omnia enim, secundum Prophetam, facta ex nihilo sunt: nec natura aliqua manens demutata in aliud est, sed id quod non erat, creatum est, & absolutum est. Per quem? audi Euangelistam; Omnia per ipsum facta sunt. Si quæris per quem, audias eundem Euangelistam dicentem; In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt. Quod si negare voles à Patre diuini videri; Fiat firmamentum, audias rursum Prophetam dicentem; Ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt. Quod ergo dictum est, Fiat firmamentum; in eo, quod Pater sit loquutus, ostenditur. Quod autem adiicitur; Et factum est sic; & quod fecisse Deus dicitur, in eo persona efficientis est intelligenda, qui faciat. Dixit enim & facta sunt, non vtique solum voluit, & fecit: mandauit, & creata sunt; non vtique quia complacitum ei est extiterunt, vt mediatoris officium inter se, & ea, quæ essent creanda, cessaret. Dicit ergo fieri Deus ex quo omnia sunt, & fecit Deus, per quem omnia sunt. Eodem parique nomine, & in dicentis significatione, & in efficientis operatione, confessio est.

AMBROSIVS Hexameron libro secundo, capite tertio.

Deus est qui dicit, venerabilis nature, inestimabilis magnitudine, immensus in remunerationibus, incōprehensibilis in operibus, cuius altitudinem sapientie, quis inuestigare facilius? Iste dicit filio, id est, dicit brachio suo; dicit virtuti sue; dicit sapientie sue; dicit iustitie. Et fecit Filius quasi potens, fecit quasi virtus Dei, fecit quasi sapientia Dei, fecit quasi iustitia diuina.

TERTULLIANVS libro aduersus Praxean.

Primum quidem nondum filio apparente; Et dixit Deus, Fiat lux: & facta est; ipse statim sermo lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc Mundum, & per illum mundialis quoque lux. Exinde autem in sermone Christo assistente, & administrante, Deus voluit fieri, & Deus fecit, & dixit Deus, Fiat firmamentum; & fecit Deus firmamentum; & dixit Deus, Fiat luminaria, & fecit Deus luminare maius, & minus. Sed & cetera vtique idem fecit, qui & priora, id est sermo Dei, per quem omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil. Qui si ipse Deus est, secundum Ioannem, Deus erat sermo, habes duos, alium dicentem vt fiat, alium facientem. Alium autem quomodo accipere debeas, iam professus sum, persona non substantia nomine, ad distinctionem, non ad diuisionem. Ceterum vbique teneo vnam substantiam in tribus coherentibus: tamen alium dicam oportet ex necessitate sensus, cum qui iubet, & cum qui facit. Nam nec iuberet, si ipse faceret, dum iuberet fieri per eum; Tamen iubebat, haud sibi iussurus si vnus esset; aut sine iussu facturus, quia non expectasset, vt sibi iuberet.

AVGVSTINVS contra de Genesi ad literam libro secundo, capite sexto, huic refragatur interpretationi, cum ait.

Sed animaduersionem est à quibusdam, quod nec ego dissimulandum puto, non frustra cum dixisset Deus; Fiat firmamentum in medio aquarum, & sit diuisio inter aquam, & aquam; & sic factum est: parum visum esse subiungere, Et sic est factum, nisi adderetur, Et fecit Deus firmamentum; & diuisit Deus inter aquam, quæ erat super firmamentum, & inter aquam, quæ erat sub firmamento: quod quidam sic intelligunt, vt personam Patris declaratam esse dicant, in eo quod scriptum est; & dixit Deus, Fiat firmamentum in medio aquarum, & sit diuisio inter aquam & aquam: & sic factum est. Ac deinde vt intelligatur Filius fecisse quod à Patre dictum est, vt fieret, arbitrantur esse subnexum, & fecit Deus firmamentum, & diuisit Deus &c. Sed cum antea legitur, Et sic factum est, à quo intelligimus factum? si à Filio, quid opus erat iam dicere, Et fecit Deus, & quæ sequuntur? Si autem quod scriptum est, Et sic factum est: à Patre intellexerimus factum, non iam Pater dicit, & Filius facit: Et potest aliquid Pater facere sine Filio, vt deinde Filius non hoc, sed aliud similiter faciat, quod est contra Catholicam fidem. Si autem illud de quo dicitur, Et sic factum est; hoc idem sit, cum iudem dicitur, Et fecit Deus: quid prohibet eundem intelligere facere quod dixit, qui dixit vt fieret? An etiam excepto eo quod dictum est, Et sic factum est, tantummodo in his verbis, quibus dicitur; Et dixit Deus, Fiat: & postea dicitur, Et fecit Deus, Patris, & Filij personam volumus intelligi? Sed quæri adhuc potest, vtum quasi iussisse Filio Patrem debeamus accipere in eo quod scriptum est; & dixit Deus, Fiat? Sed cur Scriptura non curauit etiam ostendere personam Spiritus Sancti? An ita Trinitas intelligitur, Et dixit Deus, Fiat: Et fecit Deus: Et vidit Deus, quia bonum est? sed non conuenit vnitati Trinitatis, vt Filius quasi iussus fecisse intelligatur, Spiritus autem Sanctus nullo sibi iubente liberè vidisse bonum esse, quod factum.

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Et fecit Deus firmamentum.

a. *Fiat quod erat in Verbo, ut fieret. Fecit, vel factum est, hoc est, non excessit prescriptos in Verbo Dei terminos.*

etum est. Quibus enim verbis iuberet Filio Pater, ut faceret, cum ipse sit principale Verbum Patris, per quod facta sunt omnia?

Et post in capite septimo.

Nam si propter ostendendam Filij personam repetitur, ac dicitur, Et fecit Deus: Nunquid ergo non per Filium congregavit aquam tertio die, ut appareret arida, quia ibi non dicitur, Et fecit Deus congregari aquam, aut congregavit Deus aquam? Sed tamen etiam ibi posteaquam dixit, Et factum est sic: tunc repetiuit, dicens; Et congregata est aqua, quae est sub Caelo. Nunquid etiam lux non per Filium facta est, ubi prorsus nullo modo repetiuit? Potuit enim et illic ita dicere; Et dixit Deus, Fiat lux; et sic factum est: et fecit Deus lucem; et vidit quia bona est; aut certe sicut in aquarum congregatione, ut non diceret, et fecit Deus, sed tantum iterum repeteret; Et dixit Deus, Fiat lux: et sic factum est; Et facta est lux: Et vidit Deus lucem, quia bona est. Sed nullo modo repeters posteaquam proposuit, Et dixit Deus, Fiat lux: nihil aliud intulit, nisi et facta est lux, ac deinceps de placita luce et diuisa a tenebris, et utroque appellato nominibus suis, sine ulla repetitione narrauit.

Fiat, et fecit, vel factum est ita.

Secundum D. Augustini expositionis seriem, qui immutato literae ordine prius legit, Factum est ita, & postea, Et fecit Deus.

a. *Fiat quod erat in Verbo, ut fieret. Fecit, vel factum est, hoc est, non excessit prescriptos in Verbo Dei terminos.*

AUGUSTINVS de Genesi ad literam libro secundo, capite sexto; cum plura de Verbo aeterno differuisset, adiecit.

Non ergo Deus totiens dixit, Fiat illa, vel illa creatura, quotiens in hoc libro repetitur, Et dixit Deus. Vnum quippe Verbum ille genuit, in quo dixit omnia, priusquam facta sunt singula. Sed eloquium scribentis descendens ad parvulorum capacitatem, dum insinuat singillatim genera creaturarum, per singula respicit vniuscuiusque generis aeternam rationem in Verbo Dei. Nec illa repetita, ille tamen repetit, Et dixit Deus. Si enim vellet prius dicere; Factum est firmamentum in medio aquarum, ut esset diuisio inter aquam, et aquam: si quis ab eo quæreretur, quomodo factum esset, recte responderet, Dixit Deus, Fiat, id est in Verbo Dei Patris aeterno erat, ut fieret. Inde ergo incipit narrare vnumquodque factum, quod etiam post facti narrationem, quaerenti quomodo factum sit, in reddenda ratione respondere deberet. Cum ergo audimus, Et dixit Deus, Fiat, intelligimus, quod in Verbo Dei erat ut fieret: cum vero audimus, Et sic est factum: intelligimus factam creaturam non excessisse prescriptos in Verbo Dei terminos generis sui.

IVNILIVS in Hexameron.

Cum ergo audimus: Dixit Deus, Fiat firmamentum in medio aquarum, et diuidat aquas ab aquis; intelligamus, quid in Verbo Dei erat ut fieret, in quo faciendum intus ante omne tempus praenidit quicquid foras ex tempore Deus fecit. Cum vero audimus; Et fecit Deus firmamentum, et diuisit aquas quae erant sub firmamento, ab his quae erant super firmamentum, et factum est ita, intelligimus factam Caeli aquarumque creationem, ac dispositionem, non excessisse prescriptos sibi in Verbo Dei terminos: iuxta illud Psalmista; Praeceptum posuit, et non praeteribit. Id quod aequè de creaturis sequentibus, quae per quatuor dies referuntur factae, intelligendum est.

BEDA Expositione in Genesim, Augustinianam hanc doctrinam his repetit.

Cum sciamus autem, quod non toties dixit Dominus; Fiat illa, vel illa creatura, quoties in hoc libro repetitur, Dixit Deus, Fiat. Vnum quippe genuit Verbum, in quo dixit omnia, antequam essent. Sed Scriptura quasi parvulis loquitur, dum insinuat vniuscuiusque generis aeternam rationem Verbo creatam Dei. Cum autem audimus; Dixit Deus, Fiat, intelligimus, quod in Verbo erat, ut fieret. Quum vero audiuimus, Et sic factum est: intelligimus factam creaturam, et non excessisse terminos prescriptos in Verbo Dei.

Ea ipsa habet libro de Creatione sex dierum.

GLOSSA

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Et fecit Deus firmamentum.

a. *Fiat, et fecit. Fiat significat conceptum, et praecceptum, Et fecit executionem.*
b. *Fecit, et diuisit ipse non per ministros Angelos.*

GLOSSA Ordinaria.

Cum enim audimus; Et dixit Deus, Fiat, intelligimus in Verbo esse, ut fieret. Cum vero addit; Et factum est; ita intelligimus factam creaturam non excessisse praefixos in Verbo terminos generis sui.

a. *Fiat, et fecit. Fiat significat conceptum, et praecceptum, Et fecit executionem.*

CAIETANVS Commentarijs in Genesis caput primum.

Abque verbo substantiuo loquitur, et describitur executio. Prims descripsit aeternum conceptum simul, et praecceptum dicendo; Et dixit: (non in secundo die, sed ab aeterno) Erit in tempore extensio, et erit diuidens, et modo describit executionem tanquam secundo die factam.

b. *Fecit, et diuisit ipse non per ministros Angelos.*

CAIETANVS vbi supra.

Moses describit executionem tanquam secundo die factam non per ministros Dei, sed per ipsum Deum. Et propterea significanter dicit; Et fecit Deus. Nec solum fecisse, sed diuisisse describitur, ut intelligamus Deum per seipsum constituisse terminos corporum simplicium, non solum extremorum, sed mediorum.

AUCTOR.

Altercatio non aspernabilis exagitari videtur inter praestantissimos non secundi nominis Patres, cum ex una acie Tertullianus, Hilarius, Basilus, Ambrosius, Procopius, verbo eo, Dixitque Deus, Fiat, Patrem imperantem; altero uero: Et fecit Deus firmamentum, Filium tanquam brachium, Virtutem, ac Sapientiam Dei Patris temporarias res condentem, nobis notificari arbitrentur, dixisseque Fiat Deum ex quo omnia, id est Patrem, et fecisse Deum per quem omnia, scilicet Filium. Ex altera acie Augustinus hanc speculationem carpat, atque pluribus redarguat; tum quia inter praefatas clausulas intercesserit ea altera: Et sic factum est; tum quoniam nec Pater sine Filio, nec Filius sine Patre quidpiam patrare catholica doceat fides. Et quoniam vel ommitteretur memoratio Spiritus Sancti, vel si ijs uerbis indicaretur; Vidit Deus, quia bonum, indecens esset Trinitati, ut Filius quasi iustus fecisse intelligeretur, Spiritus autem Sanctus nullo iubente effecta commendasse perhiberetur. Amplius, quoniam non potuit Pater iubere, ut fieret, nisi per ipsum Verbum, per quod facta sunt omnia. Tandem quia in genesi lucis, et maris, et aridæ, non reiteratur uerbum illud: Et fecit Deus lucem, vel fecit Deus congregari aquas. Hæc altercatio facillimè sedari conciliarique potest, si ad illud vulgatum theologicum axioma confugiamus, ac prodamus res ad extra, (ut aiunt) à Sanctissima Trinitate consimul productas fuisse, ea tamen ferie, ut ex specialibus attributis, et Patrem imperasse, et Filium imperata absoluisse, et Spiritum Sanctum absoluta approbasse perhibeatur: moxque rescinduntur, et euanescent Augustinianæ obiectiones. Cætera interpretationes ex se conspicuæ sunt, et clarent, nec vlla indigent commentatione.

Hæc verò eo sensu sunt acceptanda, ut eomet momento omnia peracta intelligantur. Non enim intercessit tempus inter Dei iussionem et effectationem, quamquam Moses ea modo prodat humano.

Qqqq 2 Clau.

Anno Mudi
primo.
Die secunda.

Diuisitq; aquas, quæ erāt super firmamentum,
ab his, quæ erant sub firmamento.

a. Hoc est, Angelos à rudi rerum Chaos. c. Hoc est, Cælum aqueum, siue crystallinum,
b. Seu res inuisibiles, non locorum sedibus, sed dignitate superlatas, à materia corporali rerum
visibiliū. d. Vel Cælum pariter crystallinum, ab elementari materia adhuc incoacta.
d. Vel Cælum pariter crystallinum, ab elemento aquæ.

Claufula hæc eas propemodum suscipit interpretationes, quas supra attulimus, eam alteram exponentes, quæ est: In medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis. Quamobrem ne ad eas redire lector compellatur, breuissime vnus tantum Patris sententia repetita ipsas recensēbo.

a. *Diuisitq; aquas &c. Hoc est, Angelos à rudi rerum Chaos; Non commixtos natura, sed nomine.*

N Y S S E N V S in Hexameron, cum aquarum supercœlestium nomine Angelos, subcœlestium verò Chaos, seu incoactam rerum massam interpretatus esset, deueniens ad supradiçta, ait.

Diuisit Deus aquam, quæ erat sub firmamento. Ostenditur enim per hæc, quod nec ab initio quidem hæc cum illa aqua commixta esset; sed in communione nominum infociabilis esset natura, cum non dicat, quæ facta est subter, aut supra firmamentum, sed quæ erat subter firmamentum, & quæ erat supra firmamentum. Quod si vna quidem statim in caligine ad inferum situm repulsa erat, altera verò non in caligine (in lumine enim prorsus est, quod in spiritu Dei est, & à caligine remotum, ac separatum est.) simul autem etiam supra id, quod interim creatum est, firmamentum erat: iudicet intelligens & doctus auditor, nunquid oratio nostra in ijs, quæ dicta sunt, à conuenienti, atque consentanea opinione, atque coniectura aberrauerit.

b. *Hoc est, res inuisibiles, non locorum sedibus, sed dignitate superlatas, à materia corporali rerum visibiliū.*

A V G V S T I N V S de Genesi contra Manichæos, libro secundo, capite vndecimo, vt supra etiam relatum est.

Manichæi reprehendere solent, quod diuise sunt aquæ, vt aliæ essent super firmamentum, & aliæ sub firmamento; quoniam materiam illam dicebamus nomine aquæ appellatam, credo sub firmamento Cæli materiam corporalem rerum visibiliū, ab illa incorporali rerum inuisibiliū fuisse discretam. Cum enim Cælum sit corpus pulcherrimum, omnis inuisibilis creatura excedit etiam pulchritudinem Cæli: & ideo fortasse super Cælum esse dicuntur aquæ inuisibiles, quæ à paucis intelliguntur non locorum sedibus, sed dignitate naturæ superare Cælum.

c. *Hoc est, Cælum aqueum, siue crystallinum, ab elementari materia adhuc incoacta.*

T O S T A T V S in Postillis, in secunda expositione.

Diuisitque aquas, quæ erant sub firmamento, id est, materiam ex qua facta sunt elementa, quæ vocatur aqua; quia adhuc informis erat in secundo die vsque ad tertium, ab ijs quæ erant super firmamentum, id est, à Cælo crystallino, quod erat super omnes octo orbis, qui vocantur firmamentum.

d. *Cælum pariter crystallinum, ab elemento aquæ.*

L Y R A N V S, in Postillis, vt supra referebamus.

Diuisitque aquas &c. Hic aquæ dicuntur equiuocè, vt patet ex predictis, quia istæ, quæ sunt super firmamentum, sunt de natura cœlesti; illæ autem, quæ sub firmamento, de natura elementari.

Diuisit

Diuisitq; aquas, quæ erant super firmamentū,
ab his, quæ erant sub firmamento.

a. Hoc est, corpora collucida à collucidis.
b. Seu, pluuiales aquas, à labentibus, his actu, illis tantum in potentia extantibus.
c. Vel, in vaporis specie suspensas, à densioribus.

Anno Mudi
primo.
Die secunda.

a. *Diuisit aquas ab aquis, hoc est, corpora diaphana, à diaphanis.*

T H O M A S prima parte, quæstione sexagesimo octaua, articulo tertio.
Sic igitur siue per firmamentum intelligamus Cælum, in quo sunt sydera, siue spatium aëris nubilosum, conuenienter dicitur, quod firmamentum diuidit aquas ab aquis, secundum quod per aquam materia informis significatur, vel secundum quod omnia corpora diaphana sub omni conuenientia aquarum intelliguntur.

b. *Hoc est, pluuiales aquas, à labentibus; his actu, illis tantum in potentia, vt aiunt in Scholis, extantibus.*

D. T H O M A S Vbi supra.

Aër vero nubilosus distinguit superioris aëris partem, in qua generantur pluuie, & huiusmodi impressiones, ab inferiori parte aëris, quæ aquæ connectitur, & sub nomine aquarum intelligitur.

S T E V C H V S in Cosmopœia.

Diuisitque aquas quæ erant sub firmamento. Hebraicè non est verbum Erat, sed habet ad hunc modum; Diuisitque aquas, quæ sub firmamento, siue diffusione, temporis diffinitione sublata. Itaque non tunc quidem aquas desuper innuit fuisse, quanquam vaporibus exhalatis, nubes tunc cogi poterant; sed vt dixi, ad omnem naturæ consuetudinem pertinet.

Et Steuchus hoc loco aquarum supercœlestium & terrestrium nomine mare supernum & infernum intelligi contendit, cum ait.

Summa ergo Sapientia cœlesti afflatu in secunda die tres res est complexus, Cælum siue aërem, mare infernum, mare supernum, id est eam regionem, à qua tanta vis aquarum descendit, quantam mare continet. Simile enim est mare in Cælo, atque in terris. Totum siquidem mare fluminum, fontium, ac pluuiarum concursu efficitur, flumina & fontes, de montium latissimis cauernis, quæ frigidissimi, semperque stillantis, & in his ipsis cauernis ob frigus, Solisque distantiam in aquam coacti aëris, sunt plena, oriuntur. Hymbres quoque à Cælo. Ergo in Cælo quoque idipsum est mare. Eunt ergo, redeuntque in semetipsa mare terrestre & cœleste. Ex aquis terrestribus aër gignitur, aër per flumina, & fontes, & hymbres ad genitorem suum reuertitur. Vno die totum mare circumquaque trahitur in Cælum, & eodem die reuertitur in proprias sedes, præcipue notu. Nam tot flumina, fontes, hymbres, quæ mare quidem subeunt, sed augere non possunt, eodem die à Sole in Cælum reuocantur. Et Post. Ex intima ergo Philosophia, & Moses aquas superiores, & inferiores, inter quas interfusus sit aër, nominauit. Quod Aristoteles dixit inter Cælum & terram commune flumen. Et uere Prophetica sapientia vtrunque mare est commemoratum. Etenim vt regio maris terrestris est terra, sic regio maris cœlestis est Cælum. Inter vtrunque mare separat quasi latissimum velum ipsum Cælum, siue aër, proprieque Cælum est aër, unde color cœlestis, cæruleus. Hoc Cælum, hæc regio, cum aquis suis facta est, & constituta à prudentissimo illo omnium rerum, & causarum, è quibus alia nasci possent, inuentore.

c. *Hoc est, in vaporis specie suspensas, à densioribus.*

G L O S S A Interlinearis.

Diuisitque aquas vaporaliter imminutas, quæ erant super firmamentum, hoc est, super sydereum Cælum, ab his, id est, densioribus aquis, quæ erant sub firmamento, id est sub sydereo Cælo.

Et hæc expositio placita Augustini, Eucherij, Anselmi Cantuariensis, Magistri, & plurimorum sectatur, quorum sententias vt supra memoratus, hoc loco reiterare tædiosum iudicauit.

Id est,

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Diuisitq; aquas, quæ erāt super firmamentum,

ab his, quæ erant sub firmamentum.

- a. *Idest, Aquas glaciali soliditate Cælis superuectas, ab aquis scilicet fluxilibus.*
 b. *Scilicet, aquas fluxiles, ab his pariter labentibus.*
 c. *Vel, aquas quæ erant sub vno hemisphærio, ab aquis existentibus sub altero hemisphærio.*

a. *Idest, aquas glaciali soliditate Cælis superuectas, ab aquis scilicet fluxilibus.*

I V N I L I V S in Hexæmeron.

Si Deus ligat aquas ad tempus infra Cælum cum vult, vt non pariter decidant, nullo firmioris substantiæ crepidine sustentatas, sed vaporibus solummodo nubium retentas; ipse potuit aquas super rotundam Cæli spheram, ne vnquam delabantur, non vaporali tenuitate, sed soliditate suspendere glaciali.

b. *Hoc est, aquas fluxiles, ab his pariter labentibus.*

I V N I L I V S vbi supra.

Sed & si liquentes ibi aquas sistere voluit, nunquid maioris hoc miraculi est, quàm quòd ipsam terræ molem (vt Scriptura dicit) appendit in nibilo? Nam & vnde siue Rubri maris, seu fluminis Iordanis, cum ad transitum Israëlitiæ plebis in altum erecta murorum instar figuntur, nonne euidenter dant indicium, quòd & supra rotunditatem Cæli volubilem, fixa possint ratione manere?

A M B R O S I V S Hexæmeron libro secundo, capite tertio, vt etiam colligit Glossa Locupletata.

Diuisitque aquas, &c. Cum hæc audis, quid miraris si supra firmamentum potuit vnda suspendi? De alijs hæc collige, quomodo ad Iudæorum transitum, si rationem quæris, se vnda diuiserit. Non solet hoc esse natura, vt aqua se discernat ab aqua, & in profundo interfusiones aquarum sine medio separentur. Nonne potuit etiam aliter Hebræorum populum liberare? Sed tibi voluit ostendere, vt eo spectaculo etiam illa, quæ non vidisti, affirmare esse credenda. Iordanis quoque reflexo amne in suum fontem reuertitur.

Non est cur in discernenda ex his interpretationibus probatiore infudem, iam pridem enim id actum est, quando longa disceptatione singulas has expositiones, necnon & alias super ea verba, in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis, discussimus, & ventilauius. Effet enim dicta dicere.

c. *Hoc est, Aquas quæ erant sub vno hemisphærio, ab aquis existentibus sub altero hemisphærio.*

P R O C O P I V S non ex sua sententia, sed quasi fortuito in hanc incidit interpretationem, Commentarijs in Genesis caput primum.

Cæterum in medio aquarum constitit, sicuti & terra, sustinens supra se aquas immobili statione. Verum si quis torquet hæc verba; Inter aquas quæ sunt sub Cælo, &c. & velit hunc sensum elicere, scilicet inter aquas, quæ sunt sub hemisphærio, certè sequitur, vt credamus non solum aquas, quæ erant sub visibili Cælo, sed quæ erant quoque sub invisibili, in vnam collectionem, quæ mare nuncupatur, confluisse: & sic de vtroque hemisphærio illa verba intelligentur.

Cæterum hæc interpretatio, licet elegans fortè videatur quantum ad eam partem, qua aquas sub firmamento extasse declarat, non tamen quantum ad alteram, qua supra firmamentum euectas fuisse perhibet: quoniam id verificari posse non puto, nisi in quantum aquæ confidentes in terræ hemisphærij nostri antris super alteram firmamenti partem hemisphærij suppositi antipodum, superlocatas diceremus, quod incongruè prolatum existimo.

Quamuis profecto appareat rudibus, antipodis se Hemisphæriis; alteri supereminere; desipiunt atramen atq; hallucinantur, quoniam quæcunq; ad terram vergunt cælis substernuntur, cum ipsa terra Cælo vndiq; subsideat.

In He-

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Et factum est ita.

- a. *Id dicitur de firmamento, & non de luce: quia Angelus duplex esse, cætera verò triplex esse susceperunt.*

In Hebraico habetur Vaihi chen. Chaldaica lectio legit, Et fuit ita. Vatablus Pagninusque pariter, Et fuit ita.

C A I E T A N V S in Commentarijs.

Et factum est ita: iuxta Hebræum habetur, Et fuit ita.

Græca editio, hoc est Septuaginta Interpretum, verba hæc omninò subtrahit. Nostra editio habet, Et factum est ita. Græci interpretes nil super his verbis commentati sunt.

Augustinus peruertit literam, Dicit enim; Et factum est ita; postea, Et fecit Deus. Legitque, Fiat firmamentum; & factum est ita, & fecit Deus firmamentum.

L I P P O M A N V S in Catena.

Tam, Et factum est ita, quàm, Et fuit ita, exponi potest, quod Hebraicè, Vaihi chen scribitur: est enim Haia verbum, de quo supra, quod & Esse, & Fieri significat. Chaldaica, Et fuit ita, legit: quibus verbis Septuaginta hoc in loco carent penitus.

Arbitrarer & ego paruipendendam esse eam discrepantiam, quæ inter Fuit ita, & Factum est ita, astrui posset: nam in idem hæc duo recidunt. Ratio tamen exoptulat, ut eam preferamus, in quam plures consentiunt, veterem scilicet nostram, qua tota Ecclesia vtitur. Id tamen animaduertendum, Augustini contemplationes, quibus rerum esse in Verbo per Fiat, per Factum est, in apprehensione Angelica, & per Fecit, in propria natura intelligi contendit, quanquam innitantur literæ inuerse, admitti tamen posse, adeò vt secundum literam per Fiat intelligamus congestarum rerum esse in Verbo, per Fecit, in mente Angelica, & per Factum est, in propria essentia; utroque enim modo adaptari potest hæc interpretatio.

a. *Id dicitur de firmamento, et non de luce: quia Angelus duplex esse, cætera verò triplex esse susceperunt.*

Et factum est ita. Vel fecit secundum Augustinum. De luce tantum dictum est Fiat, & facta est; De firmamento autem Fiat, factum est, & fecit. Quod Angelica natura habuerit tantum esse in Dei præsentia, & in natura sua, cætera verò corporea, ut firmamentum, triplex esse susceperunt, in Deo, in Angelica apprehensione, & in natura.

D. A V G V S T I N V S de Genesi imperfecto, capite octauo.

Fiat firmamentum in medio aquæ, & sit diuidens inter aquam & aquam: & sic factum est. Postquam dixit, sic factum est: quid opus erat rursum addere, Et fecit Deus firmamentum, & diuisit inter aquam, quæ erat sub firmamento, & aquam quæ erat supra firmamentum? Nam cum dixisset superius; Et dixit Deus, Fiat lux, & facta est lux: non addidit rursum, Et fecit Deus lucem: hic autem, postquam dixit Deus, Fiat; & sic factum est: additum est, Et fecit Deus. An hinc apparet non oportere lucem illam intelligi corpoream, ne cam aliqua creatura interposita fecisse Deus videatur? Deum autem Trinitatem dico, hoc verò firmamentum Cæli, quia corporeum est, per incorpoream creaturam accepisse speciem, formamque creditur, vt prius incorporea natura rationabiliter à veritate impressum sit, quod corporaliter imprimeretur, vt Cæli fieret firmamentum: & ideo positum est, Et dixit Deus, Fiat, & sic factum est; in ipsa rationali natura prius facta est fortasse vnde imprimeretur corpori species. Cum autem additum est, Et fecit Deus firmamentum, & diuisit inter aquam quæ erat sub firmamento, & aquam quæ erat supra firmamentum; & ipsa corporatio in illa materia, vt corpus Cæli fieret, significatur.

Et de Genesi ad literam libro secundo, capite octauo.

Quid sibi ergo vult in cæteris illa repetitio? An eo modo demonstratur, primo die, quo lux facta est, conditionem spiritalis, & intellectualis creaturæ lucis appellatione intimari? In qua natura intelliguntur omnes Angeli

Angeli sancti, atque Virtutes: & propterea non repetiuit factum posteaquam dixit, facta est lux, quia non primo cognouit rationalis creatura conformationem suam, ac deinde formata est, sed in ipsa sua conformatione cognouit, hoc est illustratione veritatis ad quam conuersa formata est: cetera vero que infra sunt, ita creatur, vt prius fiant in cognitione rationalis creatura, ac deinde in genere suo. Quapropter lucis conditio prius est in Verbo Dei secundum rationem, qua condita est, hoc est in coeterna Patris sapientia: ac deinde in ipsa lucis conditione secundum naturam qua condita est, illic non facta, sed genita, hic vero facta, quia ex informitate formata: & ideo dixit Deus, Fiat lux; & facta est lux: vt quod ibi erat in Verbo Dei, hic esset in opere: conditio vero Caeli prius erat in Verbo Dei secundum genitam sapientiam; deinde facta est in creatura spiritali, hoc est in cognitione Angelorum secundum creatam in illis sapientiam; deinde quod Caelum factum est, vt esset etiam ipsa Caeli creatura in genere proprio. Sic & discretio, vel species aquarum, atque terrarum, sic nature lignorum, & herbarum, sic luminaria Caeli, sic animantia orta ex aquis ac terra. Neque enim sicut pecora solo sensu corporis vident Angeli haec sensibilia, sed si quo sensu tali videntur, agnoscunt ea potius, quae melius nouerunt interius in ipso Dei Verbo, a quo illuminantur, vt sapienter viuunt; cum sit in eis lux, quae primo facta est, si lucem spiritalem in illo die factam intelligamus. Quomodo ergo ratio qua creatura conditur, prior est in Verbo Dei, quam ipsa creatura, quae conditur; sic & eiusdem rationis cognitio, prius fit in creatura intellectuali, quae peccato tenebrata non est: ac deinde ipsa conditio creaturae postea in genere proprio. Neque enim sicut nos ad percipiendam sapientiam proficiebant Angeli, vt inuisibilia Dei per ea que facta sunt, intellecta conspicerent; qui ex quo facti sunt, ipsa Verbi aeternitate sancta & pia contemplatione perseuerant; atque inde ista despicientes, secundum id quod intus vident, recte facta approbant, vel peccata improbant. Nec mirum est, quod sanctis Angelis suis in prima lucis conditione formati, prius Deus ostendebat, quod erat deinceps creaturus. Neque enim intellectum Dei nosset, nisi quantum ipse monstrasset. Quis enim cognouit intellectum Domini, aut quis consiliarius eius fuit, aut quis prior dedit illi, & retribuatur ei? Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Ex ipso ergo disciebant Angeli, cum in eis fieret cognitio creaturae deinceps faciende, ac deinde fieret in genere proprio. Quapropter iam luce facta, in qua intelligimus ab aeterna luce formatam rationalem creaturam, cum in ceteris creandis rebus audimus, Et dixit Deus Fiat; intelligamus ad aeternitatem Verbi Dei recurrentem Scripturae intentionem. Cum vero audimus, Et sic est factum; intelligamus in creatura intellectuali factam cognitionem rationis, quae in Verbo Dei est, condenda creaturae, vt in ea natura prius quodammodo facta sit, quae anteriore quodam modo in ipso Dei Verbo prior faciendam esse cognouit: vt postremo cum audimus repeti, ac dici, quod fecit Deus, iam intelligamus in suo genere fieri ipsam creaturam. Porro cum audimus, Et vidit Deus, quia bonum est, intelligamus benignitati Dei placuisse, quod factum est, vt promodo sui generis maneret, quod placuit, vt fieret, cum Spiritus Dei superferebatur super aquam.

B E D A Expositione in Genesim.

Quum autem addidit; Et fecit Deus: & cur in creatione lucis non dictum est, Et fecit Deus? Quia primo die, quo facta est lux, conditio spiritalis creaturae intimatur. In qua natura intelliguntur sancti Angeli, & Virtutes. Et propterea non repetitur, quia non primo cognouit creatura spiritalis conformationem suam, ac deinde formata est, sed in ipsa sua conformatione cognouit: hoc est, in illustratione veritatis, ad quam conuersa formata est. Cetera vero ita creatur, vt prius fiant in cognitione rationalis creaturae, ac deinde in genere suo. Et ideo dicitur, factum est ita hoc est, in cognitione spiritalis creaturae, ac deinde repetitur, Et fecit Deus; hoc est, in suo genere.

G L O S S A ex Augustino.

Queritur quare cum dixisset, Fiat firmamentum; & factum est ita: postea addit, Et fecit Deus firmamentum; cum in creatione lucis additum non sit? In quo demonstratur, primo die, quo facta est lux, conditionem spiritalis creaturae, id est sanctos Angelos per lucem significari. Ideo non repetitur postquam dixit, facta est lux, quia non primo nouit rationalis creatura formationem suam, & post formata est, scilicet, in ipsa sua formatione cognouit. Conditio enim lucis in eis est, prius in sapientia, post in conditione sua, illic genita, hic facta, id est ex informi formata. Vnde Fiat lux, & facta est lux, vt quod erat in Verbo, esset in opere. Cetera prius sunt in sapientia, postea in Angelorum cognitione, tandem in proprio genere. Cum ergo audimus; Dixitque Deus, Fiat lux, intelligimus ad sapientiam Dei Scripturam recurrere. Cum audimus, factum est, intelligimus in creatura spiritali factam cognitionem faciende creaturae. Cum additur, Et fecit Deus; fieri intelligimus ipsam naturam in genere suo. Nec toties dixit Deus, Fiat, quoties Scriptura dicit; quia vnum Verbum genuit, in quo omnia dixit, per quod singula facta. Sed Scriptura condescendens paruulis, in vnoquoque genere creaturae respicit, in Verbo Dei aeternam rationem, dicens; Dixitque Deus, Fiat &c.

H V G O Carenfis in Postillis, clarissimo compendio haec eadem colligit.

Vel in primo, Dei praesentia; in secundo, Angelorum notitia; in tertio, productio ad esse. Non ita dictum est de luce, quia Angelica natura primo fuit in Dei praesentia; secundo in sui essentia; vnde tantum bis dictum est, Fiat lux; & facta est lux.

Vt infi-

Fiat, Fecit, Et factum est ita.

- Vt indicetur triplex essendi ratio, in praesentia Dei, in materia, & in essentia.
- Sive, vt insinuentur voluntas opificis, efficientia, & propensio rei effectae.
- Vel, vt demonstretur rerum esse in Deo, vt in principio: In suo esse, vt in proprio genere; Et ad Deum ipsum, vt ad finem.

a. Ut indicetur triplex essendi ratio, in praesentia Dei, in materia, & in essentia.

P E T R V S Comestor in Genesim capite quarto.

Quod autem dictum est; Fiat firmamentum; & post, Deus fecit firmamentum; & tertio, factum est firmamentum, non superfluum est. Quia sicut in domo facienda, primo domus fit in scientia artificis, fit etiam materialiter, cum leuigantur ligna & lapides; fit etiam essentialiter, cum leuigata in structuram domus disponuntur; ita cum dicitur, Fiat, ad praesentiam, vel praesentiam Dei refertur, Fecit ad opus in materia; factum est ad opus in essentia: Illud primo die, istud secundo factum est.

H V G O Carenfis in Postillis.

Et nota, quod dicitur, Fiat firmamentum; & similiter, Fecit firmamentum. Et post, factum est firmamentum. In primo notatur factio firmamenti in Dei praesentia, in secundo factio eiusdem in materia: in tertio factio eiusdem in perfecta essentia.

Lippomanus in Catena haec ipsa mutuatis etiam verbis.

b. Ut insinuentur voluntas opificis, efficientia, & propensio rei effectae.

A L B E R T V S Magnus prima parte Summae de qua tuor coequueis, quae stione duodecima, articulo vndecimo.

Ad aliud dicendum, quod tria exiguntur ad perfectionem rei; quorum duo sunt ex parte efficientis, & tertium ex parte rei factae. Primum quidem ex parte efficientis, est inclinatio ad opus per voluntatem operandi, & hoc in prima causa est imperium, quod importatur per Fiat. Secundum vero ex parte efficientis est operatio exiens ab ipso in opus, & hoc importatur per factio, sive per Fecit. Tertium vero, quod est ex parte rei factae, est obedientia rei operatae ostensa in esse, & hoc importatur per factum est: sed vnum horum omittitur, scilicet Fecit, eo quod lux est forma, quae fit in alio, & non res per se existens, & super tales formas non est operatio efficientis, quia omnis efficiens operatur super materiam; & tales forma non sunt ex materia aliqua.

Augustini iam recentitam sententiam inde subiicit.

c. Ut demonstretur rerum esse in Deo, vt in principio: In suo esse, vt in proprio genere; Et ad Deum ipsum, vt ad finem.

A L E X A N D E R Halensis parte secunda, quaestione quinquagesima, membro sexto, articulo secundo, Augustinianam praedictam sententiam ita redarguit.

Sed adhuc posset obijci contra hoc, quod dicit Augustinus. Si enim esse in proprio genere esset commune omnibus, sicut esse in Verbo; & esse in Verbo per hoc, quod dicitur, Fiat, intelligatur: esse vero in proprio genere in prima die, intelligatur per hoc, Et factum est: ergo in secunda die similiter, & in tertia; ergo per hoc quod dicitur, Et fecit, oporteret intelligere esse in cognitione Angeli; Et ita is esset ordo, vt primo notaretur esse in Verbo; deinde in proprio genere; vltimo in Angelica cognitione. Sed secundum hoc, sicut Angelus cognouit in se firmamentum factum, ita in se cognouit se factum: ergo nulla est differentia.

His autem suam subnectit sententiam.

Propter hoc dico sine prauidicio melioris sententiae, quod in omnibus operibus intelligitur triplex esse: in Deo tanquam in principio; esse in proprio genere; & esse ad ipsum, in quantum est finis, & ita notatur perfectio. Sed duplex est esse ad ipsum, in quantum est finis, vt in se sit ad ipsum, vt ad finem: & vt rationalis creatura se & alia referat ad Deum tanquam finem, & haec vocatur perfectio secunda: vt ergo ostenderet, quod haec perfectio secunda non fuit in rationali creatura Angelica, quo ad omnem Angelum, & hoc propter opera

Rrrr ra corum,

Anno Mudi primo. Die secunda.

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Et factum est ita.

- a. Fiat, Fecit, Factum est ut ostendatur, quod Dei sint, imperium, absolutio, & modus.
 b. Dicitur de Cælo, Factum est, & non de Angelo, quod natura corporea ad defectionem magis sint pronæ, quàm spirituales.
 c. Fecit causaliter, factum est actualiter. d. Additum est varietatis causa.
 e. Vel, ut demonstratur, quàm celeriter Deus cuncta conflat.

ra eorum, que fuerunt in secunda die: unde non dixit; Vidit Deus, quia bonum est, sed ut ostenderetur, quod non defuit prima perfectio, prout res in se refertur ad Deum, tanquam ad finem, dictum est, Et fecit Deus.

a. *Dictum est Fiat, Fecit, Factum est ut ostendatur, quod Dei sint, imperium, absolutio, & modus.*

THOMAS prima parte, quæstionē septuagesima quarta, articulo tertio, ad quintum, cum Augustini sententiam breuissime coëgisset, adijcit.

Secundum alios vero potest dici, quod in hoc quod dicit; Dixit Deus, Fiat, importatur imperium Dei de faciendo, per hoc autem quod dixit, Factum est, importatur complementum operis: Oportuit autem, ut subderetur quomodo factum fuit, præcipue propter illos, qui dixerunt omnia visibilia per Angelos facta: & ided ad hoc remouendum subditur, quod ipse Deus fecit. Unde in singulis operibus, postquam dicitur, Et factum est, aliquis actus Dei subditur, vel fecit, vel distinxit, vel vocauit, vel aliquid huiusmodi.

b. *Dicitur de Cælo, Factum est, et non de Angelo, quod natura corporea ad defectionem sint magis pronæ, quàm spirituales.*

GLOSSA ex Augustino.

Notandum verò, quod prima die cum facta est lux, dictum est tantum, Fiat lux; & hoc in Verbo: & facta est lux, in opere, statimque adhesit increate luci lux creata, ut vicinior, & omni creatura capaxior. In secunda die quædam mora est, & verborum multiplicatio, Fiat, & Fecit Deus, & Factum est ita; ut intelligamus istas naturas, ad deficiendum pronas, & ad obediendum minus aptas.

c. *Fecit causaliter, factum est actualiter.*

GLOSSA Interlinearis.

Et fecit, id est causaliter, & factum est ita, actualiter scilicet.

d. *Additum est varietatis causa.*

AVGVSTINVS de Genesi imperfecto, capite nono.

An forte varietatis causa, ut textus sermonis in fastidium non veniret, & supra non est positum, quod infra positum est, & non oportet scrupulosè omnia rimari? Eligat quis quod potest, tantum ne aliquid temerè atque incognitum pro cognito asserat; memineritque se hominem de diuinis operibus quantum permittitur querere.

e. *Ut demonstratur, quàm celeriter Deus cuncta conflat.*

Patrum quamplures hæc verba interserita existimant, ut celeritatē, ac facilitatem in Mundi constructione notificent, quasi quod mox ut dixerit Deus Fiat, mox fecerit, mox factum apparuerit. Adducam nonnullorum sententias.

CHRYSOSTOMVS in Genesim, Homilia quarta.

Et ut discas magnam elementorum obedientiam, excellentemque virtutem opificis, ait; Et factum est ita. Dixit solum, & opus sequutum est.

Ad

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Et factum est ita.

- a. *Ad differentiam agentium, siue naturalium, siue à proposito.*
 b. *Phrasim esse Hebraicam.*

a. *Ad differentiam agentium, siue naturalium, siue à proposito.*

CAIETANVS Commentarijs in Genesim.

Et fuit ita. Impedimentum oblatansque nullum valuisse describitur, ad differentiam actionum agentium multorum, siue naturalium, siue à proposito; quæ ex parte sui faciunt: sed ipsorum facere impeditur: & propterea quamuis fecerint, non tamen efficitur, quod sit in effectu, ita ut agens intendebat, & conatum est facere. Ad significandum itaque, quod diuinum facere, nullum pertulit impediens, dicitur; Et fuit ita.

b. *Phrasim esse Hebraicam.*

Arbitrati sunt alij, nec perperam fortè, hanc eiusdem verbi reiterationem ex idiomatis hebræi, tum phrasi, tum inopia, & nuditate profectam esse; hebraica enim lingua, ut omnibus compertum est, cum ad determinatas radicales voces cuncta fere redigatur, inops admodum est, atque nuda, adeo ut in cacophonias delabi, sæpiusque ea ipsa repetere cogatur. Quapropter mirum non esse, si Moses in hac splendida Mundi genesis narratione sæpius easmet voces reiteret.

A V C T O R.

Quid sentiã ego de his interpretationibus, quibus exponitur quid importet illa conduplicatio Fiat, Et fecit secundum Græcos, uel Fiat, Et factum est secundum Augustinum; & illa terna iteratio, Fiat, Fecit, Et factum est pariter secundum Græcos, uel Fiat, Factum est, Et fecit ex D. Augustini textu, breuissime absolua. Censeo primam Basilij, ac cæterorum Patrum sententiam, quæ verbo; Dixit Deus, Fiat firmamentum, Patrem, & verbo, Fecit, Filium denotare autumat, non ad eò efficaciter à D. Augustino reprehendi, quin ab eius reprehensionibus defensari ualeat. Animaduertendum siquidem, cum Mundi conflationis negotium totius sit sanctissimæ Trinitatis, si quandoque Pater, uel Filius creare perhibentur, certe ea ratione dicuntur creare, ut simul etiam Trinitas tota condere intelligatur: tamen peculiariter, ac singulariter, nonnulla Patri, quædam Filio, quædam etiam Spiritui Sancto, à sacris Theologis, atque ab eximijs Patribus, immo ab ipsa Ecclesia sancta, non incongrue, neque inconcinniter ascribantur, ut imperium, & præceptum Patri, effectio Filio, & approbatio Spiritui Sancto; quoniam Patri maiestas competit, Filio uerò uerbum esse, Ideamque, quibus res congeruntur, & Spiritus Sanctus sit bonitas, qua in ipsis rebus Deus sibi cõplacet. Quapropter hac sola animaduersione omnes Diui Augustini obiectiones quàm facillimè dissoluntur. Adijciam, quod rationes Augustini desumptæ ex literæ serie, qua legit; Fiat, & Factum est ita, & post, Fecit, corruunt tanquam imbecilli innixæ fundamento, cum Hebraica, Chaldaica, & nostra lectio habeat, ut dicebamus, Fiat, Fecit, & post, Factum est ita. Interpretationes duæ, quarum altera exponit, Fiat, quod in Verbo erat, ut fieret, & Factum est iuxta præscriptos terminos in Verbo; & altera quæ interpretatur, per Fiat, Fecit, & factum est, denotari triplex rerum essendi genus, in Verbo, in mente Angelica, & in natura propria, ingeniosa admodum meo iudicio reputari possunt, sed literæ parum applaudentes: & rudibus in simplici literæ apparatu impersectæ, & inexcogitabiles. Confinibile discrimen subeunt, & illa, qua ter id repetitum asserbat, eo quod natura corpori obnoxia ad deficiendum pronitatem, minoremque ad obediendum aptitudinem ferat,

Rrrr 2 & tres,

Basilij senten
tia deficiatur.

Cap. 14.
Essendi gene-
ra septem.

Cap. 6.

Ioan. 1.

Nobilissimū
esse est esse in
Deo.

& tres, quæ sequuntur delatæ expositiones, Petri Comestoris, Scholasticorum Alberti Magni, Alexandri Halensis, & Diui Thomæ. Quare Patrum Græcorum explanatio, quæ hæc repetita uerba diuinæ maiestatis imperium, uel facilitatem, & celeritatem in rerū cōflatione indicare autumat probatior, planiorq; mihi uisa est, literæ & communi hominum capacitati accommodatior. Non negarem insuper ex linguæ Hebraicæ phrasi, id contingere potuisse. Vel ut Augustinus perhibebat, uarietatis causa. Verum ut aliquid superadijciamus, exactius possumus cum Aegidio in prima parte Hexameron, essendi genera amplificare, atque ad septem redigere. Primum igitur genus ideale est, non illud quo separatas subsistere Ideas dixere Plato, & Philo, sed illud quo res in Verbo æterno perenniter, atque imperfecto nobis modo residere non ignoramus. Has scitissime Diuus Augustinus sexto de Trinitate, rationes rerum appellauit, cum dixit. Filius est ars quædam omnipotentis, ac sapientis Dei plena omnium rationum uiuentium incommutabilium. Dixit, Viuentium, quoniam hoc essendi genere res ipsæ uitam degunt diuinam, atque perennem, iuxta illud; Quod factum est in ipso uita erat. Quasi dicat, omne id, quod factum est, quando Mundus profiliit, iam in Deo ab æterno uita erat ipsa, cum esset ipse Deus, qui uita est perennis. Dixit, Incommutabilium, siquidē erant incommutabiles perpetim res in Deo, cum apud ipsum non fit transmutatio, nec uicissitudinis obumbratio. Alterum essendi genus, quod res percipere, intellectualem nuncupatur: & hoc duplex quemadmodum etiam duplex est natura intellectualis, Angelica & humana. Aliud perinde sensibile appellatur, quo res in sensibili materia extant. Hoc autē quatuor suscipit essentia modos. Aut enim res uigescunt in suis principijs, aut in seipsis: si in principijs, aut super phisicis, hoc est supernaturalibus, in Dei inquam potentia, aut phisicis, in rationibus scilicet feminalibus, seu causis naturalibus: quod si in seipsis, aut secundum rationem specificam, ut aiunt Dialectici, aut indiuidualem. Ex his igitur septem essendi generibus, nempe diuino & perenni in Deo, intellectualem in Angelica & humana mente, in principijs hyperphisicis, & phisicis, in proprijs naturis, quo ad specificas, uel quo ad indiuiduas rationes: præstantissimū profecto, ac supereminentissimum est illud esse, quo in Deo res uiuunt, diuina prorsus, perenni que ac incommutabili uita potite. Deinde cum ex nobilitate naturæ, in qua imprimuntur, res ipsæ nobiliter esse nascantur, præstantiorem & eminentiorem gradū in Angelica mente, quam in humana fortiuntur, quandoquidem res ipsæ ceu imagines in illa ueluti in auro, in ista tanquam in argento incisæ & sculptæ coruscant. Rursum excellentius esse in causis, quam in seipsis creaturæ possident. Ac tandem præclarior in specie nunquam intercisæ, quam in ipso indiuiduo perpetim corruptioni obnoxio. Ex quibus omnibus iuxta Diui Augustini speculationes, uerbum, Fecit, Fiat, & similia, ita explicare possumus. Dixit Deus, Fiat, hoc est, præcepit ut id, quod iam in Deo perenniter erat, ut fieret, ac iam in mente Angelica, ut fiendum impressum clarebat, ex hyperphisicæ, ac supernaturalis causæ uirtute manaret, & id fecit in esse sensibili tã secundum rationem specificam, quam indiuiduatam. Et factum est, quod post ex phisicis principijs secundum speciem perpetuandum erat, perpetuis inquam & nunquam indefectis uicissitudinibus generationis, & corruptionis. Factum inquam est illud, cuius ratio seu species per sensus excerpta, per phantasmata delata ad intellectum, per intellectum agentem illustrata, atque ad uniuersalem quandam formam euecta, in ipsa humana mente imprimenda erat. Cæterum ingeniosa quidem, ac perspicaci intellectu, atque industria elaborata, hæc sunt, sed parum ad propositum spectantia:

*Num unoquoque die singula opera unico momento manarint,
an diei spatium.*

Disceptandum adhuc hoc loco superest; Num Deus quando dixit, Fiat, & Moses adiecit, Fecit, & factum est; opera cuiuslibet diei primo eius diei momento absoluerit, An magis tempus, ac delapsum totius diei ad ea condenda adhibuerit, interpollataque effectione illa perfecit.

Singula

Et factum est ita.

- a. Nam singula condita sunt per diei spatium.
b. Vel, unico momento.
c. Seu, Quædam simul, & sine mora; quædam cum mora.

a. Singula condita per diei spatium.

H V G O de Sacramentis libro primo, parte prima, capite sextodecimo hac mota difficultate, his eam dissoluit.

Cui quæstioni gemina responsione obuiabimus; aut enim dicemus, Deum in illis sex diebus operationem ita continua perseuerantia produxisse, ut nullo temporis interuallo ab operando desierit, aut ita sex diebus operatum, ut nullum quidem diem in operando intermiserit, non quod nullo temporis spatio operari cessauerit.

b. Singula unico momento.

A M B R O S I V S Hexameron libro primo, capite nono, ait.

Non ideo dixit, ut sequeretur operatio, sed dicto absoluit negotium, unde pulchre David cum illud; Dixit, & facta sunt, quia dictum impleuit effectus. Pfal. 148.

B A S I L I V S hæc eadem tradit Homilia secunda.

Sane imperium operis ipsum erat hoc, mox enim fiebat natura, qua una nihil possit humana ratiocinatio comminisci, & excogitare, quo se oblectet suauis.

T O S T A T V S in Genesim.

Non est dicendum, quod per totum diem Deus in faciendo quodlibet istorum opus moratus fuerit, sed faciebat subito quodlibet, & deinde dies, in quo faciebat illud opus, denominabatur ab illo opere.

c. Quædam simul & sine mora ut luminaria germina & animalia; Quædam cum mora, ut mare terra, & homo.

B E D A Quæstionibus super Genesim.

Quarta differentia est: Quod quædam simul, & uelut subito creata emerferunt, ut herba, luminaria, uolantia, & uolantia, necnon terrena animalia, & quadrupedia: quædam uero non simul, sed uelut cum quadam mora, ut mare, terra, homo: Et ipse enim paulatim factus scribitur sicut & cætera.

Moses ipse secundam magis quam alteram insinuat sententiã, cum post Fiat, quo uerbo, Dei præceptum recitat, mox Fecit, & factum est adijcit, quasi declaret statim momento effectum fuisse, quod præceperat Deus ut fieret. Arbitror attamen non leui coniectura permotus, aliter censendum esse, de luce, firmamento, & Astris; & aliter de congregatione aquarum, de terræ germinatione, de piscium, auium, atque animantium profilitone: siquidem ueluti ea prima momento prodijisse ex natura eorum absolutissima, minori que elementorum crassitie permixta; ita hæc postrema ex elementis ipsis, quanquam Dei uirtute, producta, non sine aliquo maiori interuallo procreata fuisse arbitraret. Hinc intelligi potest, quantum desipiat atque aberret Steuchus (si Patrum doctrinam approbamus) qui cuncta primæ diei momento inchoata esse, ac non nisi eodie, quo condita traduntur a Mose, absoluta consummataque; fuisse censuit. Sed hæc lectorum iudicio relinquam.

Et uocauit Deus firmamentum Cælum.

Consimilem lectionem habent editiones ferè omnes, Chaldaica, Græca, Vulgata nostra, Pagninus & Vatablus. Solus Caietanus legit: & uocauit Elohim extensioni Cælos.

Samain

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Anno Mudi
primo.
Die secunda.

Et vocavit Deus firmamentum Cælum.

- a. *Samaim nomen est plurale, sed veri debuit in singulari Cælum.*
 a. *Samaim idem est, quod aqua.*
 c. *Samaim ex significatione hebraica hoc loco aërem significat.*
 d. *Vocavit Deus humana quidem voce, non tunc cum creabat, sed post Adam audiente.*

a. *Samaim nomen est plurale, sed veri debuit in singulari Cælum.*

S T E V C H V S in Cosmopœia.

Nomen quoque Cæli semper est in numero multitudinis Samaim. Hæcque est vera ratio, quod Cælum semper in plurali profertur apud Hebræos; non quod sub nomine Cæli aliqua multitudo Cælorum subit. Itaque quoties hæc vox ad Latinos, & Græcos traduceretur, debuit numero singulari reddi Cælum, non Cæli; quia non à multitudine Cælorum numerum multitudinis accepit, sed à nomine aquarum, que semper in plurium numero designantur, est formata. Quod vehementer observandum reor, ut sciatur, quid hæc vox propriè designet, & quam ob causam Deus eam sic formaverit, diuina nempe ratione.

b. *Samaim idem est, quod aqua.*

S T E V C H V S loco asserto.

Vera igitur etymologia nominis Cæli, ducta est à natura eius. Nam cum multas habeat utilitates & proprietates, aër, vna est notissima, & maxima, quod continet aquas, est aquarum genitor, à quibus omnia affatim bona suppeditantur. Ab aquis ergo iustissimè nomen est sortitus. Atque hanc vocem Samaim declarare propriè aërem, & ab aquis nomen accepisse, tres sunt rationes: priores due sepe adductæ sunt, quod Scriptura creberrimè pro aëre eam vocem usurpet, volucres Cæli, nubes Cæli, pluias Cæli: quod eius rei, que hoc nomine significatur, ibi facta sit mentio, ubi & de aquis terrestribus, & celestibus, cum in descriptione orbium Cælestium non fuerit operæpretium aquarum meminisse. Postremò quod ipsum nomen aperte declarat ab aquis esse deductum. Nam aqua apud Hebræos in numero multitudinis semper, in numero singulari nunquam profertur Maim.

Etymologiam hanc detulerunt etiam Hieronymus, Rabbinus Hebræi, & Lippomanus, ut infra videbimus. Cæterum quæ hoc loco prodidit Steuchus, præclara quidem essent, si ea communiter dici, tum de Cælo, tum de aëre asseuerasset: singulare quidem placitum est, & à Patrum doctrina multum distans id de aëre tantum interpretari.

c. *Samaim ex significatione hebraica, hoc loco aërem significat.*

R A B B I N I Parisienses in Adnotationibus.

Hic Cælum accipitur pro eo corpore, quod est inter Terram & Cælum, nempe pro aëre & athere, ut in Psalmo octavo; Volucres Cæli, id est aëris.

Caietanus modestius hoc loco Cælos etiam appellari spheram ignis, & aëris apud Hebræos tradit, nec inficiatur supernos quoque astringeros orbis, Cælos nuncupari posse.

d. *Vocavit humana quidem voce, non tunc cum creabat, sed post, Adam audiente.*

S T E V C H V S in Cosmopœia.

Nomina ista, nuncupationesque Dei, quidam Hebræi & Latini dispositiones interpretantur, ut cum dicitur vocasse, quasi sit eum disposuisse, statuisse, decreuisse. Mihi videtur ipsum etymon spectandum, quod à rerum natura dependeat. Ut autem natus Adam, iuxta proprietates, naturasque cuiusque nomina animalibus indidit, sic antequam nasceretur, eas res, que creationem eius antecesserunt, aliquis necessario nuncupavit, & nuncupavit iuxta naturas, & proprietates cuiusque. Quis autem & naturas earum rerum novat, & nomina poterat indere, nisi solus opifex? Merito igitur istarum rerum primordialium nomina, Dei nuncupationes fuisse dicuntur; quibus eas ipsas res cum appellentem Adam audiuit. Atque natura rerum nomina indita à Deo

Anno Mudi
primo.
Die secunda.

Et vocavit Deus firmamentum Cælum.

- a. *Vocavit post, cum Patriarchas alloqueretur.*
 b. *Vocavit, hoc est, disposuit, ut vocari posset.*
 c. *Vocavit, ne minus Cæli videret irroboreari à Deo quam lux, que nomen à Deo promeruit.*
 d. *Vel vocavit, quia id erat Dei institutum, perennia nomine proprio insignire.*
 e. *Sen, ut distingueret ab ijs, que firmamenta vocari possunt, & Cæli non sunt.*

à Deo certum est; sicut & primo homine, & ceteris, qui in quacunque lingua floruerunt. Vera igitur etymologia nominis Cæli ducta est à natura eius.

a. *Vocavit post, cum Patriarchas alloqueretur.*

R V P E R T V S Commentarijs in Genesim, capite vigesimo octavo.

Vocavitque Deus firmamentum Cælum. Vbi, vel quando vocavit Deus firmamentum Cælum? Et quidem quando ad Noè loquens; Ponit, inquit, arcum meum in nubibus Cæli, vel, quod certius est, ad Abraham; Suscipe, inquit, Cælum, & numer. stellas si potes: non enim in quocunque Cælo, sed in firmamento stelle suspiciuntur, tunc sine dubio vocavit Deus firmamentum Cælum.

b. *Vocavit, hoc est, disposuit, ut vocari posset.*

H V G O Carensis in Postillis.

Vocavitque Deus firmamentum Cælum; id est tale fecit, quod debeat dici Cælum.

Cæterum de his, & consimilibus interpretationibus iam supra iudicium tulimus; cum huic similem eam clausulam; Vocavit Deus lucem diem, exponeremus.

c. *Vocavit, ne minus Cælum videretur roboreari à Deo quam lux que nomen à Deo promeruit.*

CHRYSOSTOMVS in Genesim Homilia quarta.

Vide quomodo eadem consequentia etiam nunc divina Scriptura vsa est. Nam sicut dixit heri, Fiat lux: & postquam producta fuit, tunc succit; Sit distinguens inter lucem, & inter tenebras; & sic lucem diem vocavit: ita & hodie dixit; Fiat firmamentum in medio aquæ. Dein sicut de luce; ita & hic docuit nos usum firmamenti; ut diuidat, ait, inter aquam & aquam. Et postquam hunc eius usum declaravit, tunc sicut luci nomen dedit; ita & firmamento suum nomen imposuit. Et vocavit, ait, Deus firmamentum Cælum, hoc quod videtur.

d. *Vocavit, quia id erat Dei institutum, perennia nomine proprio insignire.*

R V P E R T V S Commentarijs in Genesim.

Veruntamen quid hoc sibi vult, quod scriptor ipsum Deum astruit firmamentum Cælum vocasse? Non enim sine causa esse putandum est, quod de animantibus loquens, que sine dubio pretereunt, Adhuc, inquit, ea ad Adam, ut videret quid vocaret ea. Omne enim quod vocavit Adam anima viuentis, ipsum est nomen eius. Lucis autem nomen, id est, diem, & tenebrarum, id est, noctem, ipse Deus posuit; de quibus sanè dubium non est, quia preterite, vel mutari non possunt. An & Cæli, & terræ perennitatem ex eo scriptor idem innuit, quia Deus firmamentum Cælum, & aridam terram nominans, per se ipsum vocabula imposuit?

e. *Ut distingueret ab ijs, que firmamenta vocari possunt, & Cæli non sunt.*

AVGVSTINVS de Genesi imperfecto, capite nono.

Et vocavit Deus firmamentum Cælum; quod de vocatione superius tractatum est, hic quoque considerari potest. Non enim omne firmamentum Cælum est.

Cælum

Anno Mūdi
primo.
Die secūda.

Et vocavit Deus firmamentum Cœlum.

- Cœlum nomen est generale, firmamentum verò peculiare, à soliditate dictum.
- Nuncupationes Dei nomina rerum principalium minus principalibus attribuunt propter usum communem.
- Cœlum nomen absolutum est, firmamentum verò relatiuum, quare et commodius appellaretur, firmamentum ipsum appellavit Cœlum.

a. Cœlum nomen est generale, firmamentum verò peculiare, à soliditate dictum.

A M B R O S I V S Hexæmeron libro secundo, capite quarto.

Et videtur mihi nomen Cœlorum commune esse, quia plurimos Cœlos Scripturæ testificatur: nomen autem esse speciale firmamentum: siquidem & hic ita habetur, Et vocavit Deus firmamentum Cœlum. Vt videatur supra generaliter dixisse in principio Cœlum factum, ut omnem cœlestis creaturæ fabricam comprehenderet: hic autem specialem firmamenti huius exterioris soliditatem, quod dicitur Cœli firmamentum, sicut legimus in hymno Prophetico; Benedictus es in firmamento Cœli.

A C A C I V S, ut in Catena.

Et vocavit Deus firmamentum Cœlum. Num fortè hoc secundum Cœlum ad prioris Cœli differentiam firmamentum appellatur? Par est enim Cœlum illud primum, ac supremum, longè tenuius, ac magis integrum esse. Nam & primum Cœlum, non firmamentum, sed à ἄνω, hoc est, Cœlum nominatum est. Secundum verò, & Cœli, & firmamenti nomen accepit. Cœli quidem, quia supra nos est, & prioris Cœli vices, atque usum nobis refert: firmamenti verò, quia ex fluxa aquarum essentia constitit, & fluxa illa ac liquida natura, densissima, ac solidissima ab uniuersorum opifice Deo effecta est.

b. Nuncupationes Dei nomina rerum principalium minus principalibus attribuunt propter usum communem.

R A B B I Moses, ut Burgenfis in Additionibus refert, his Patribus assentit, ait siquidem Burgenfis.

Intelligendum est secundum Rabbi Moysen, quod ubi ista vocatio Dei habetur, intelligendum est esse aliquid aliud, quod hoc nomine principaliter vocatur, sed appropriatur ad minus principale, propter usum communem hominum: Sicut dies principaliter dicitur spatium viginti quatuor horarum, prout ibi, Factum est vespere, & mane dies vnus: sed communius in usu latio lucis, seu Solis super terram dies dicitur. Vnde Deus vocavit lucem diem. Similiter in hoc loco Cœlum principaliter significat omnes orbis, scilicet nouem sphaeras, & etiam Empyreum & Cœlos inferiores, prout ibi: In principio creauit Deus Cœlum & terram, ut supra expositum est; sed communiori modo Cœlum dicitur sydereum tantum, & idè vocavit Deus firmamentum Cœlum. Similiter non solum arida, sed totum terræ elementum principaliter dicitur terra, prout ibi: Terra autem erat inanis & vacua; sed communiori modo loquendi arida dicitur terra: & ideo vocavit Deus aridam terram.

c. Cœlum nomen absolutum est, firmamentum verò relatiuum, quare ut commodius appellaretur, firmamentum ipsum appellavit Cœlum.

R V P E R T V S Commentarijs in Genesim, capite vigesimo nono.

Quare vocavit Deus firmamentum Cœlum, cum posset (uti faciendo ceperat) vocare firmamentum? Videlicet, quia firmamentum ad aliquid dicitur; & relatiuum nomen est. Omne nanque firmamentum alicuius firmamentum est. Et cum dicitur hoc firmamentum, oportet dici vel subaudi, diuisionis aquarum, quia videlicet ad hoc illud Deus fecit, ut diuideret aquas ab aquis. Sed hoc vulgus nescit. Cœlum autem, absolutum nomen est; etenim cum dixeris Cœlum, cuius sit Cœlum non opus est querere: sicut cum dicitur Terra, vel mare, non necesse habes querere, cuius terra, vel cuius mare. Proinde quia communi sermone commodius est vno in eadem re vti vocabulo, quam multis, rectè vocavit Deus firmamentum Cœlum, quia sic magis absolutum vocabulum est Cœlum, quam firmamentum; sicut homo, & Adam, magis absolutum est, quam creatura, vel figmentum.

Et hæc Patrum oracula non reprehensione, seu dilucidatione, sed animaduersione dignissima puto.

Vocavit.

Anno Mūdi
primo.
Die secūda.

Et vocavit Deus firmamentum Cœlum.

- Vocavit, ad differentiam agentium rerum naturas non attingentium.
- Cœlum Hebraicè Samaim, ab aquis, quod ex aquis congestum sit, vel aquas desuper coërceat.

a. Vocavit, ad differentiam agentium rerum naturas non attingentium.

C A I E T A N V S Commentarijs in Genesim, capite primo.

Et vocavit Elohim extensioni Cœlos. Nota hæc quatuor, Dixit, Fuit, Fecit, Vocavit. Nam, Dixit, ad differentiam agentium naturalium; Fecit, ad differentiam agentis per alium; Fuit, ad differentiam actionum, quæ impediuntur; Vocavit, nominando proprio nomine, ad differentiam agentium à proposito, nescientium quandoque perfectè id quod fecerunt, & nescientium effecta proprijs nominibus vocare.

Superest vt ad etymologias huius nominis Cœli, à Patribus hoc loco memoratas, secundum idiomata tùm Hebraicum, tùm Græcum, tùm Latinum explicandas accedamus.

b. Cœlum Hebraicè Samaim, ab aquis, quod ex aquis congestum sit, vel aquas desuper coërceat.

H I E R O N Y M V S ad Oceanum.

Inter Cœlum & Terram medium extruitur firmamentum: & iuxta Hebraici sermonis ἐπιμορφία, Cœlum, id est Samaim, ex aquis sortitur vocabulum.

I O S E P H Kimhi, teste Hamero.

Sic nominatur, quasi Samaim, id est, ibi aquæ.

L I P P O M A N V S in Catena.

Vocavit Deus firmamentum Cœlum. Iterum nomen imponit creaturæ illi, Cœlum nostra lingua, iuxta vero Moysi eloquium (quod est in orbe primum inter homines, & naturæ humanæ quasi congenerum) Samaim plurali numero vocavit, compositum secundum Hebræos, à positione loci & aquis. Vnde & Cœlum crystallinum veteres nominarunt ex aquis compactum, quod usu vulgi, dum depluunt pluuie, crystallum illud ferè lique fieri videtur.

S T E V C H V S in Cosmopæia nomine firmamēti, & Cœli, aërē interpretatus, ab aquis aërem iustissimè dictum autumat, tùm quod sedes sit aquarum super cœlestium, seu earum quæ in sublimi fiunt, tùm quod ab aquis ipse exertus fuerit.

Vera igitur etymologia nominis Cœli, ducta est à natura eius. Nam cum multas habeat utilitates, & proprietates aër, vna est nouissima, & maxima, quod continet aquas, est aquarum genitor, à quibus omnia assuetam bona suppeditantur. Ab aquis ergo iustissime nomen est sortitus. Atque hanc vocem Shamaim declarare proprie aërem, & ab aquis nomen accepisse, tres sunt rationes: priores duæ sepe adductæ sunt, quod Scriptura creberrime pro aëre eam vocem vsurpet, volucres Cœli, nubes Cœli, pluuies Cœli; quod eius rei, quæ hoc nomine significatur, ibi facta sit mentio, ubi & de aquis terrestribus & cœlestibus, cum in descriptione orbium cœlestium, non fuerit operæpretium aquarum meminisse. Postremo quod ipsum nomen aperte declarat ab aquis esse deductum. Nam aqua apud Hebræos in numero multitudinis semper, in numero singulari nunquam profertur Maim. Nomen quoque Cœli semper est in numero multitudinis Shamaim.

Verum hanc eius doctrinam vt commentitiam prætermitto. Firmamentumque rectius Samaim appellari potuisse diiudico ab aquis, quod compactum sit ex ipsis aquis, vt edocent dilucide & obtestata sententia viginti fere ex prisca præclaris Patribus: vel quod desuper aquas coerceat, vt pariter diffiniunt quadraginta plus minus confamilis authoritatis Patres iam supra in catenis enumerati.

S s s Græc

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Et vocauit Deus firmamentum Cœlum.

- a. Græce *Vranos*, à videndo, quòd videatur, & terminus sit eorum quæ conspiciuntur.
b. *Vranon*, idest palatium.

a. Græce *ἄραρον*, à videndo, quòd videatur, et terminus sit eorum quæ conspiciuntur.

P L A T O in Cratyllo referente Hamero ἀράρον τὸ ὄραρον τὰ ἀνά; idest, ab aspiciendo superiora, ἄραρον, idest Cœlum dictum putat.

Ab hoc aspectu qui sit sursum, pulchrè hoc nomen *Vrania* appellatur, quasi sursum respiciens. Aristoteles libro de Mundo, Hamero etiam teste, dictū putat ἄραρον ἀπὸ τῶ ὄραρον εἰν τῶν ἀνά, idest, quòd terminus quidam sit eorum, quæ sursum sunt.

P H I L O libro de Mundi opificio, hanc Aristotelicam etymologiam adduxit, quanquam & Platonicam non reticuit.

Merito igitur supposito pro incorporeo sensibili hoc, corporeoque, firmamentum id vocauit: quod mox ἄραρον, idest Cœlum, aptè, valdeque propriè appellauit; siue quia omnium ὄραρον, idest terminus, siue quia primum ὄραρον, idest visibilibus, factum sit. Post cuius generationem nominat diem secundum, integrum diei spatium mensuramque ad Cœlum referens, ob eius inter sensibilia dignitatem, honoremque.

B A S I L I V S Hexameron Homilia tertia hanc etymologiam profecutus est: quinimmo & aërem hac ratione Cœlum vocari differit.

Et vocauit Deus firmamentum Cœlum. Vt hæc Cœli appellatio alteri congruat, & aptetur, certè particeps eius vocule sit hoc firmamentum per similitudinem. Ipsi enim subinde obseruauimus hunc aëris locum conspiciunt, Cœlum dici, quòd densus sit, & ob continentem coherentiam aëris sub aspectum nostrum apertè cadentis. A uerbo enim ὄραρον, uideri petita est, & corruata appellatio nominis τὸν ὄραρον; idest Cœli. Vt quum dicit Scriptura, uolatilia Cœli. Et rursus, ea quæ uolant per firmamentum Cœli. Tale quid est & illud; Ascendunt usque ad Cœlos.

Basilii & Ambrosii hoc loco, aërem quoque huius etymologiæ causa, Cœlum nuncupari à Scripturis non inficiantur, ut aliàs collegimus.

A M B R O S I V S Hexameron libro secundo, capite quarto.

Nam Cœlum, quod ὄραρον Græcè dicitur, Latine, quia impressa Stellarum lumina uelut signa habeat, tanquam calatum appellatur; sicut argentum, quod signis eminentibus resulget, calatum dicimus ἄραρον ἀπὸ τῶ ὄραρον dicitur, quòd uidetur τὸν ὄραρον anoten gin. Igitur Terræ, quæ obscurior est, uanos nuncupatur, quia lucidus est, tanquam visibilis. Vnde puto & illud dictum; Uolatilia Cœli semper uident faciem Patris mei, qui in Cœlis est. Et uolantia circa firmamentum Cœli, eo quòd Potestates, quæ sunt in illo visibili loco, spectent hæc omnia, & subiecta suis habeant conspectibus.

P R O C O P I V S & Hebraicam etymologiam, & hanc Græcam inuuit.

Firmamentum autem dicitur nuncupari Cœlum, seu quòd concretum & compactum sit ex simplicissima aque natura: seu, ut distinguat, & secernat ab inferioribus tenuissimam, & leuissimam naturam, nulloque sensu comprehensibilem.

I S I D O R V S Etymologiarum libro tertiodecimo, capite quarto.

Hoc autem Græcè *Vranus* dicitur, apertè ὄραρον, idest à videndo, eo quòd aër perspicuus sit, & ad speculandum purior.

R V P E R T V S in Genesim libro primo capite uigesimo nono.

Cœlum autem à cernendo est dictum, congrua scilicet causa quia uidelicet oculos habentium neminem laet. Vnde & Græcè *Vranos* dicitur.

b. *Vranon*, idest palatium.

P E T R V S Comesstor Historiæ scholasticæ capite quarto.

Cœlum pro sui concameratione *Vranon* Græcè dicitur, idest palatium.

Sed ex his Patrem hunc Græci idiomatis eruditione caruisse euincitur.

Cœlum

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Et vocauit Deus firmamentum Cœlum.

- a. Cœlum Latine: quòd calatum sit stellis.
b. Vel à celando; quòd superna celet.
c. Vel, quòd cauum; quòd nobis uideatur concuum.
d. Siue, quasi domus Solis; quòd in ipso Sol insideat.
e. Firmamentum Cœlum ob confirmationem beatorum Angelorum.

a. Cœlum Latine: quòd calatum sit stellis.

V A R R O libro quinto de Latina lingua, referente Hamero.

Cœlum Latine calati argumento dicitur, ut interpretatur Varro, quòd ueneranda illa, & suspicienda tot micantium Stellarum facie tanquam emblematis quibusdam insculptum sit, & celatum.

A M B R O S I V S ubi supra.

Cœlum Latine, quia impressa Stellarum lumina uelut signa habeat, tanquam celatum appellatur: sicut argentum, quod signis eminentibus resulget, calatum dicimus.

I S I D O R V S libro Etymologiarum tertiodecimo, capite quarto.

Cœli uocatum, eo quòd tanquā celatū uas impressa lumina habeat Stellarum ueluti signa. Nam celatum dicitur uas, quod signis eminentioribus resulget. Distinxit enim cum Deus claris luminibus, & impleuit Solis scilicet, & Lunæ orbe fulgenti; & Astrorum micantium splendidibus signis adornauit.

b. Cœlum Latine à celando; quòd superna celet.

I S I D O R V S immediatè post præallegata habet.

Alias autem à superiora celando.

P E T R V S Comesstor Historiæ Scholasticæ, capite quarto.

Dicitur etiam Cœlum, quia celat, idest tegit omnia sensibilia. Et cum legitur firmamentum Cœli, Endiadis est, idest, firmamentum, quod est Cœlum, ut cum dicitur creatura salis.

T O S T A T V S.

Et vocauit Deus firmamentum Cœlum, à celando, idest cooperiendo; quia omnia celat, uel tegit; & hoc conuenit cum nomine Hebraico; quia uocatur expansio, uel cooperitura: uel dicitur Cœlum, quasi calatum, idest depictum varijs astris fulgentibus.

H V G O Carenfis.

Vocauit Deus firmamentum Cœlum, idest tale fecit, quòd debeat dici Cœlum, à celando, quia celat omnia inferiora sub se.

c. Cœlum Latine, quòd cauum; quòd nobis uideatur concuum.

Varro putat Cœlum dici ἀεὶρόν, quòd significat cauum: quòd ab eruditis tanquam nimis durum reputatur.

d. Cœlum quasi domus Solis. Quòd in ipso Sol insideat.

A N S E L M V S Cantuariensis de Imagine Mundi libro primo, capite uigesimo quinto, peregrinam hanc etymologiam patefecit, quāquam & illam alteram, quòd Cœlum quasi uas celatum dicatur, non prætermiserit.

Cœlum dicitur, quasi casa helios, idest domus Solis, uel quasi uas calatum, quia est stellis insignitum.

P E T R V S Comesstor Historiæ Scholasticæ, capite quarto.

Vel dicitur Cœlum quasi domus Elyos, quia Sol sub ipso positus, ipsum illustrat.

e. Firmamentum Cœlum ob confirmationem beatorum Angelorum.

Patrum alij ex vi uocum harum, Firmamenti, & Cœli, confirmationem Angelorum, securitatemque, qua cadere nunquam possint, interpretati sunt.

Ssss 2 GRE.

GREGORIVS libro vigesimo septimo Moralium, capite vigesimo quarto.

Virtutes Angelice, que in diuino amore fixæ persisterunt, lapsis superbientibus Angelis, hoc in munere retributionis acceperunt, vt nulla iam rubigine surripientis culpe mordeantur, vt in contemplatione conditoris sine felicitatis sine permaneant: & in hoc quod sunt condite, æterna stabilitate subsistant. Quod bene apud Moysen ipsa de Mundi origine historie verba testantur, cum & prius factum Cælum dicitur: & hoc idem postmodum firmamentum vocatur: quia videlicet natura Angelica, & prius subtilis est in superioribus condita, & post ne vnquam potuisset cadere, mirabilibus confirmata.

Hæc Gregorius. Consimilia habet Commentarijs Ezechielem. Patherius loca hæc collegit libro primo supra Genesim.

EVCHERIVS Commentarijs in Genesim, libro primo, capite tertio.

Vocauitque Deus firmamentum, Cælum. Quid est, quod Cælum factum dicit: & hoc firmamentum postmodum vocatur? nisi quia natura Angelica, quæ prius mirabiliter est condita, ne cadere vnquam possit, postmodum est mirabilibus confirmata.

Patres hi proficiscuntur ad sensus mysticos libentius, & hoc loco potius exponunt, quare Cælum dictum sit firmamentum, quàm id quod in proposito est, qua de causa firmamentum nuncupatum, sit Cælum. Rursum Cælum ipsum in primordijs temporum cum terra productum id ipsum esse cum firmamento intelligunt, quod passim à cæteris Patribus non acceptatur.

Et vidit Deus, quòd eset bonum.

Hebraicus textus hæc non videtur habere.

HIERONYMVS pro libris aduersus Iouinianum ad Pamachium Apologia.

Scriptum non esse in secundo die, Vidit Deus, quia bonum est: non meum accipiant testimonium, sed cunctorum Hebræorum, & aliorum interpretum, Aquilæ videlicet, & Symmachi, & Theodotionis. Si autem scriptum non est, cum in cæteris diebus scriptum sit; aut reddant aliam probabiliorum causam, quare non scriptum sit, aut si non repererint, gratis suscipiant, quod à nobis dictum est.

Cuncti perinde Hebraici textus, qui nunc hac nostra ætate comperiuntur, hæc non habere perspectum est. Doctores, & pariter qui linguæ Hebraicæ eruditionem calent, tum Hebræi Rabbini, tum nostri, id ipsum attestantur. Græca editio Septuaginta e contra ea edidit: nam secundum Septuaginta additum est, εἶδεν ὁ θεός, ὁ θεὸς ἰδὼν; id est, Vidit Deus, quia bonum. Aquila, Symmachus, Theodotio suis in editionibus hæc non interposuere.

STEVCHVS in Genesim caput primum, in Veteris testamenti ad Hebraicam veritatem Recognitione, hunc errorem in editionem Septuaginta irrepsisse existimat.

Aduertendum, quòd secunda die non dicitur; Et vidit Deus, quòd eset bonum: & neque in textu Hebraico, neque in nostra editione habetur, sed in editione Septuaginta additum est ex errore: non ab ipsis quidem, sed quòd ex vno loco facillè in alium aliquid transportetur, si qua similitudo arripserit.

Editio vulgata, Vatablus, & cæteræ omnes nuperæ Latinæ translationes hæc reticere.

AUCTOR.

De hac difficillima re difficillimum est iudicium ferre. Hinc enim multum vrget D. Hieronymi auctoritas, Rabbiorum Hebræorum, ac Latinorum doctorum sententia. Hinc celeberrima Septuaginta interpretum editio, Seruatoris nostri, Apostolorumque allegationibus insignita, Patrum priscorum omnium, tum Græcæ, tum Latinæ Ecclesiæ, vique ad Vulgatæ editionem vsu comprobata me rapit, ut quæ mihi sit insequenda sententia, difficulter atque ægre perspiciam. D. Hieronymus, Rabbini, Doctoresque omnes latini hanc firmamenti commendationem in Hebraico textu non comperiri, ac propterea negligendam esse decernunt. Ex aduerso editio Septuaginta eam habet: Basilus, Ambrosius, Augustinus, ac quamplures insignis nominis Patres eam commentantur. Fieri certe potuit, vt commendatio hæc in vetustissimo illo Esdræ volumine, seu

in eo

Et uidit Deus, quòd eset bonum.

a. Vidit quòd bonum, seu pulchrum, hoc est, sua præscientia cognouit, quòd conueniens, & utile foret vniuerso secundum præstitutum finem.

in eo exemplari, quo Septuaginta in vertendo vsi sunt, haberetur, quòdque in subsecutis codicibus ex incertitia, seu versutia Hebræorum fuerit abrafa, atque oblitterata; ac proinde ad manum D. Hieronymi nõ perueniret, fieri etiam potuit, vt Septuaginta suo Marte illam intexuerint, seu in eorum exemplaribus post nescio quo casu interposita sit. Quamuis autem magis arbitrarer Septuaginta interpretes, vel ex antiquissimo volumine eam decerpisse, vel certè Spiritus Sancti afflatu addidisse; vtranque tamen prosequar editionem, vt Patrum omnium sententias colligam.

Et uidit Deus quòd bonum; iuxta Septuaginta editionem.

Patres Græci, & Latini, qui hanc editionem Septuaginta ante vulgatam legere consueuerant, consimilia ferè contemplantur de hac commendatione firmamenti, quæ de luce edifferebant. Quapropter non ineptum duco, & hæc subnectere.

a. Vidit quòd bonum, seu pulchrum hoc est, sua præscientia cognouit, quòd conueniens, & utile foret vniuerso secundum præstitutum finem.

BASILIVS Hexameron Homilia tertia.

Non ista vulgari incunditate Dei oculos pascent, quæ ab ipso consiciuntur opera. Nec qualis apud nos deprehenditur esse, apud ipsum talis est bonarum rerum commendatio; sed bonum, aut (si malis) pulchrum id tandem est, quod ad artis rationem, regulamque confectum, restat contendit ad commodam vtilitatem præstituti finis. Qui igitur initio statim eorum quæ sunt, finem sibi proposuit, is quæ sensim sunt singula, vt ad executionem plenam destinati finis pertinentia, & ad rationes expensa suæ artis comprobauit iam & laudauit. Alioqui manus si sciuntim statuatur, si priuatim oculus, denique si vnum quodlibet membrorum virilis statuæ iaceat separatim: nemini hæc cuiusque tandem videri bona possint, aut pulchra. Sin suo quæque pars ordine reposita fuerit: tum statuæ istius ex partium iusta proportione pulchritudo se exerens, & interlucens, vel vix tandem cuius rudi talium operum se exhibet cognobilem, & perspicuam. Atqui artifex antequam se accommodet structurae aut compositioni præstituti operis, prius ipse nouit vtriusque partium futuram pulchritudinem, aut eximiam bonitatem, eoque laudat singula, ad eorum quæ facturus est, finem, suam referens sententiam. Talis itaque vel nunc Deus nobis proponitur, quasi arte quapiam præditus singula quæque sua opera comprobans. Est autem & hoc proditum memorie, quo laus congrua tanto opifici exolueretur, absoluta iam vniuersa Mundi mole, ac suis constante partibus.

AMBROSIVS Hexameron libro secundo, capite quinto.

Solent artifices singula prius facere, & postea habili commissione connectere: & qui vultus hominum, vel corpora excidunt de marmore, vel ære fingunt, vel ceris exprimunt, non tamen sciunt, quemadmodum sibi possint membra singula conuenire, & quid gratiæ afferat futura connectio: & ideo aut laudare non audent, aut pro parte laudant: Deus verò tanquam astimator vniuersitatis, præuidens quæ futura sunt, quasi perfecta iam laudat, quæ adhuc in primi operis exordio sunt, finem operis cognitione præueniens. Nec mirum si apud quæ rerum perfectio, non in consummatione operis, sed in sua prædestinatione est voluntatis, laudat singula quasi conuenientia futuris, laudat plenitudinem singulorum vniuersitate compositam. Illa est enim vera pulchritudo, & in singulis membris esse quod deceat, & in toto, vt in singulis gratia, in omnibus formæ conuenientis plenitudo laudetur.

Isidorus libro de Summo Bono, capite decimo, hanc interpretationem amplificauit, vt supra deductum est.

Vidit

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Et uidit Deus, quòd esset bonum.

- a. Vidit, hoc est placuit, ut ea bonitate maneret, qua placuit, ut fieret.
b. Seu, Vidit Deus quòd bonum, laudat Pater quod fecit Filius; ut Filij opera approbans ipsum celebret.

a. Vidit, hoc est placuit, ut ea bonitate maneret, qua placuit, ut fieret.

AVGVSTINVS de Genesi ad litteram libro secundo, capite sexto, & octauo, hoc ipsum de firmamento repetit, quod supra libro primo, & capite pariter octauo, de luce dixerat: capite quidem sexto ait.

Cum verò audimus; Et vidit Deus quia bonum est: intelligimus in benignitate spiritus eius, non quasi cognitum posteaquam factum est placuisse: sed potius in ea bonitate placuisse, ut maneret factum, ubi placebat, ut fieret.

Et capite octauo ea ipsa repetit.

Porro cum audimus; Et vidit Deus, quia bonum est; intelligimus benignitati Dei placuisse quod factum est, ut pro modo sui generis maneret, quod placuit, ut fieret, cum Spiritus Dei superferrebat super aquam.

IVNILIVS quanquam hæc in Hebraica ueritate non haberi attestetur, attamen & hanc Septuaginta editionem sequutus ait.

Vbi verò adiunctum audiuimus; Et vidit Deus quòd esset bonum: intelligamus in benignitate spiritus eius, non quasi cognitum, posteaquam factum est, placuisse; sed potius in ea bonitate placuisse, ut maneret, ubi placebat ut fieret.

BEDA Expositione in Genesim.

Quum verò audiuimus; Et vidit Deus quia bonum est: intelligimus in benignitate spiritus placuisse, ut maneret factum, quod placebat ut fieret.

Et libro de sex dierum Creatione.

Vidit Deus quia bonum est, intelligimus in benigno spiritu eius, non quasi incognitum post factum placuisse, sed potius in ea bonitate placuisse, ut maneret factum, ubi placebat ut fieret.

b. Vidit Deus quòd bonum; laudat Pater quod fecit Filius: Ut Filij opera approbans, ipsum celebret.

AMBROSIVS Hexameron libro secundo, capite quinto, hanc mirificè amplificat interpretationem.

Et vidit Deus, quia bonum est. Facit Filius, quod vult Pater, laudat Pater, quod facit Filius. Nihil in illo nature degeneris inuenitur, cuius opus à paterna non degenerat voluntate. Et Post. Et dixit Deus, & fecit Deus. Eodem Pater, & Filius maiestatis honorantur nomine. Et vidit Deus quia bonum. Dixit tanquam omnia quæ Pater vellet scienti, & vidit tanquam omnia quæ Filius faceret scientia tenens, & efficiens operatione consorti. Vidit quia bonum. Non utique cognouit, quod nesciebat, sed probauit, quod placebat. Non quasi incognitum placuit opus, quia nec quasi incognitus Pater, qui complacuit in Filio: sicut scriptum est; Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Scit autem semper Filius voluntatem Patris, & Pater Filij; & audit Patrem Filius semper; & Pater Filium per unitatem nature voluntatis atque substantiæ. Denique testatur hoc in Euangelio suo Filius dicens ad Patrem; Sciebam quia semper me audis. Imago est enim inuisibilis Dei Filius: omnia Patris quasi imago exprimit, omnia eius quasi splendor gloriæ illuminat nobis, atque manifestat. Videt & Filius Patris opus, sicut & Pater Filij, sicut & ipse Dominus declarauit; Non potest Filius facere à se quicquam, nisi quod viderit facientem Patrem. Vidit ergo facientem Patrem, & vidit per secretum inuisibilis nature. Et audit similiter. Denique ait; Sicut audio, iudico; & iudicium meum verum est, quia non sum solus, sed ego, & qui misit me Pater. Hòc mysticum est, illud morale. Vidit mihi, probauit mihi. Quod Deus probauit, tu reprehensibile ne dixeris: quoniam Quod Deus mundauit, tu commune ne dixeris, scriptum tibi esse meministi. Ergo bonum Dei nemo blasphemet. Si firmamentum bonum, quanto magis bonus eius Creator, etiam si Arriani nolint, Eunomiani reclamant, radicis degeneris fructus deterior? Vidit, inquit, Deus, quia bonum.

Mat. 3. & 17.

Ioan. 11.

Ioan. 5.

Ioan. 5. & 8.

Act. 10.

Vidit

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Et uidit Deus, quòd esset bonum.

- a. Ut se attemperans nostræ fragilitati, doceat nos suspicere, quod ipse probauit, & Deum opificem celebrare.
b. Firmamentum post nomen impositum commendatur, ubi lux ante laudata fuit: ut sciremus omnia creata simul.

a. Vidit Deus &c. ut se attemperans nostræ fragilitati, doceat nos suspicere, quod ipse probauit, & Deum opificem celebrare.

CHRYSOSTOMVS Homilia quarta in Genesim.

Et vidit Deus, quod bonum. Attende quanta verborum humilitas, propter nostram infirmitatem. Nam sicut de luce dixit; Vidit quòd esset bona; ita & nunc de Cælo dicit, hoc est, de firmamento. Et vidit, inquit, Deus, quòd esset bonum: docens nos per huius pulchritudinem, suam immensitatem. Quis enim non obstupesceret, ac admiraretur, quod firmamentum tanto tempore vigescentem, & eandem seruat pulchritudinem: & quandiu accedit tempus, tandiu & suam custodit pulchritudinem? Quid enim speciosius eo, quod laudem à summo opifice accepit? Nam si nos hominis opus videntes absolutum, admiramur figuram, situm, pulchritudinem, proportionem, elegantiam, aliaque omnia: quod factum est à Deo, quis dignè laudavit, præferim cum ab ipso Domino laudem accepit? Hæc enim dicta ita sunt, ut se attemperaret nostræ fragilitati. Videtis quæ; hoc per singulas facturas dici, & ita confundi, & multis antea seculis confici linguas eorum, quæ allocutione se erant contra opificem Dei, & dictura: Quare hoc, & hoc factum est? Talia igitur dicturos antè comprimunt, dicens, Et vidit Deus, quòd bonum. Quando autem audis, quòd vidit Deus, & laudauit; intellige dictum prout dignum est de Deo loqui. Nam qui produxit Cælum, etiam priusquam formaret, sciebat formandi Cæli pulchritudinem. Sed quia nos homines tanta sumus imbecillitate circumdati, aliter hoc intelligere non potuimus. Ideò sic direxit spiritus beati Prophetæ linguam, ut ad erudiendum humanum genus, tanta verborum vteretur craftitudine. Quando igitur subleuatis oculis, & spectas Cæli pulchritudinem, magnitudinem, utilitatem: tunc inde ad opificem ascende, sicut & Sapiens quidam dicebat; Ex magnitudine, & pulchritudine creaturarum, vniuersi conditor decenter consideretur.

b. Firmamentum post nomen impositum commendatur, ubi lux ante laudata fuit: ut sciremus omnia creata simul.

AVGVSTINVS de Genesi imperfecto capite nono.

Et vidit Deus, quòd bonum est. Et de hoc superius quomodo tractatum est, retractaretur, nisi quòd non eundem ordinem video. Nam superius; Et vidit Deus lucem, quia bona est: & post deinde subiicitur; Diuisit Deus inter lucem, & tenebras; & vocauit Deus lucem diem, & tenebras vocauit noctem: Hic autem postquam factum enarratum est, quod factum dicebatur; & posteaquam vocatum est firmamentum Cælum, tum dicitur, Et vidit Deus quia bonum. Quòd si non fastidij euitandi gratia, ita narratum est, illud certè intelligere cogimur, quòd dictum est; Et fecit Deus omnia simul. Quare enim primo ibi vidit; quia bonum est; & postea nomen imposuit: hic autem primo nomen imposuit, & postea vidit, quia bonum est? nisi quia illa differentia significat, morarum interualla non esse in operatione Dei, quamuis in ipsis inueniatur operibus. Secundum autem morarum interuallum prius aliquid, & postea efficitur, sine quibus narratio factorum non potest esse, quamuis sine his Deus ista efficere potuerit.

AVCTOR.

Patres hi non omnes secundum eundem sensum, locum hunc explicarunt. Augustinus, ut ordine retrogrado incedamus, ad Aethiologiam profectus est, si Aethiologia tunc est, cum dictorum factorumque causæ redduntur, ut ipse libro de Genesi imperfecto, scitissime diffiniuit. Ipse nanque in sua expositione causam reddere conuincitur, quare non ismet seruatus sit ordo in narratione geniturae lucis, & firmamenti: lux enim prius fuit commendata, quam à tenebris seiuncta; deinde lux ipsa diei nomine, tenebræ autè noctis appellatione cohonestate: firmamentum verò econtra non primum approbatum perhibetur, sed postquam aquas seiunxit, Cælum, legitur vocatum: Ob idque

Cap. 1.

Anno Mudi
primo.
Die secunda.

Et uidit Deus, quod esset bonum.

Iuxta vulgatam editionem nostram prædicta verba omittuntur.

a. Quod binarius numerus bonus non reputetur.

idque non seruatum fuisse eundem ordinem dixit, quia omnia simul facta sunt Chry-
sostomus mysticum, seu tropologicum sensum sequutus est, cum ex Dei commen-
datione, nos ad suspiciendam Dei potentiam, bonitatemque, excitare nititur. Ambro-
sius allegoricum nobis sensum referauit, referens cuncta ad Filium & Patrem. Basiliius
verò literalem nobis patefecit: planus enim & literalis redditur sensus, si post firmamen-
ti cœlestionem, Deum uidisse ipsum quod bonum dicamus, ut quasi artifex opus suum
contemplatus agnouerit pulchritudinem, & dispositionem; quam ut pars gerere de-
bebat in Vniuersi respectum, Augustini, Iunilijque, altera interpretatio à sensu lite-
rali non recedit, sed non ita plana est, nec facilis, tanquam fortè magis ingeniosa, ma-
iorique perspicacitate excogitata.

*Iuxta editionem nostram: quare de firmamento dictum non sit,
Vidit Deus quod bonum.*

Non desunt plurimi, qui Hebraicum textum, nostramque editionem prosequuti,
quorum secundo die opus commendatum non fuerit, inuestigent. Quapropter ut
nil intactum præmittamus, superest, ut indagemus, cur de Cœlorum congerie præ-
stantissimo opere secundo die producto non referat Moses; Vidit Deus, quod esset bo-
num. Ex instituto nostro proferamus potiores aliorum sententias,

a. Quod binarius numerus bonus non reputetur.

HIERONYMVS libro primo contra Iouinianum inquit,

*Intuerendum tamen duntaxat iuxta Hebraicam veritatem, quod cum Scriptura hæc in primo, & tertio, &
quarto, & quinto, & sexto die, expletis operibus singulorum, dixerit; Et vidit Deus, quia bonum est: in se-
cundo die hoc omnino subtraxit, nobis intelligentiam delinquens, non esse bonum duplicem numerum, qui ab
vniuerso dividat, & præfigurat fœdera nuptiarum. Vnde & in Arca Noë, omnia animalia, quæcunque bina
ingrediuntur, immunda sunt. Impar numerus est mundus. Quanquam in duplici numero ostendatur, &
aliud sacramentum, quod ne in bestiis quidem, & in immundis aubus digamia comprobata sit. Bina enim
ingrediuntur immunda; & septena, quæ munda sunt: ut haberet Noë post Diluuium, quod de impari numero
statim Deo posset offerre.*

In Apologia ad Pammachiū aduersus Iouinianum fusiū id repetit, & probe dictum
esse exagrat. Quo loco Patres Ecclesiasticos, qui de numero impari, parem damnan-
tes, disputarunt, his memorat.

*Scilicet nunc enumerandum mihi est, qui Ecclesiasticorum de impari numero disputarunt, Clemens, Hippo-
lytus, Origenes, Dionysius, Eusebius, Didymus, nostrorumque Tertullianus, Cyprianus, Victorinus, Lactantius,
Hilarius: quorum Hilarius de Septenario, id est, impari numero differens, quæ & quanta dixerit, ad Fortuna-
tum liber illius testimonio est. An forsitan Pythagoram, & Architam Tarentinum, & Scipionem in sexto
de Republica, de impari numero proferam disputantes? Et si hos audire noluerint obtrectatores mei, Gram-
maticorum scholas eis faciam conclamare; Numero Deus impare gaudet.*

RABANVS, ut ei etiam attribuit Burgenfis.

*Nisi fortè, sicut quidam Patrum exponunt, non esse bonum duplicem numerum; qui ab vniuerso dividit, &
præfiguratur fœdera nuptiarum. Vnde & in Arca Noë omnia animalia, quæ bina ingrediuntur, immunda sunt;
& impar numerus, mundus esse ostenditur.*

IUNILIVS in Genesim consimilia scripsit.

*Notandum verò, quod huius verbi obiectio hoc in loco, in Hebraica veritate non habetur; Et mirum, qua-
re inter omnia, quæ creasse Deus legitur, hic solummodo, id est in secundi diei operibus, probatio diuine visi-
onis*

*nis minime addatur: quæ tamen ipsa cum ceteris quæ fecit, Deo bona esse visa demonstrantur, cum in sequen-
tibus dicitur; Viditque Deus cuncta quæ fecit, & erant valde bona. Nisi fortè, sicut quidam Patrum expo-
nunt, intelligere nos in hoc Scriptura voluit, non esse bonum duplicem numerum, qui ab vniuerso dividat, &
figuret fœdera nuptiarum. Vnde & in Arca Noë, omnia animalia quæcunque bina ingrediuntur, immunda
sunt: & impar numerus esse mundus ostenditur.*

HVG O de Sancto Victore de Sacramentis libro primo, parte prima, ca-
pite vigesimo.

*Sed mirum est, quare non vidit Deus opus secunde diei, quod esset bonum, sicut in ceteris omnibus diebus
vidisse legitur; Et vidit Deus, quod esset bonum. Aut enim opus eius non fuit, & bonum non fuit: aut si
opus eius fuit, bonum fuit. Si autem bonum fuit; & opus eius fuit: vidit vti que quod bonum fuit, qui non
potuit ignorare, quod fuit: siue bonum, siue malum fuit. Quare ergo hic non dictum est; Vidit Deus, quod
esset bonum; sicut alibi vbi que dictum est; Vidit Deus, quod esset bonum? Nam si idè alibi dictum est, quia
factum est: cur etiam hic dici non debuit, si factum fuit? Fortassis quia binarius signum diuisionis est, qui
primus ab vniuerso discedit: sacramentum aliquod hic commendatur. Et non sunt laudata opera secunda, non
quia bona non essent, sed quia malorum signum essent. Prima enim opera fecit Deus, & illa omnia bona val-
de erant, quibus neque inerat corruptio, neque deerat perfectio. Sed venit deinde Diabolus, & homo, & fe-
cerunt ipsi opera sua: & hæc erant opera secunda post prima; mala post bona: & noluit Deus videre opera
ista, quia mala erant; sed que per sapientiam vidit, per iudicium improbauit.*

GLOSSA Ordinaria ex Hieronymo.

*Notandum etiam, quod huius diei secundi opera secundum Hebræos non dicuntur bona, cum bona sint si-
cut cetera. Quod sit propter binarium principem alternitatis, qui primus ab vniuerso discedit: & in figura
bigamie ponitur, & multorum reprehensibilem. Vnde quæ bina ingrediuntur in Arcam immunda sunt, im-
par numerus mundus. Vel idè bona non dicuntur, quia in hoc opere distinctio aque non sit perfecta, quæ in
proximo sit, vbi dicit; Congregentur aque: ut ibi dicitur.*

MAGISTER Sententiarū secundo, distinctione quartadecima inquit.

*Post hoc queri solet, quare hic non est dictum, sicut in aliorum dierum operibus; Vidit Deus quod esset bo-
num. Sacramentum aliquod hic commendatur. Ideo enim fortassis non est dictum, quod tamen sicut in alijs fa-
ctum est; quia binarius principium alteritatis est, & signum diuisionis.*

MAGISTER Scholasticæ Historiæ in Genesim capite quarto.

*Sed tradunt Sancti, quia in signum factum est hoc; quia binarius infamis numerus est in Theologia, quia
primus ab vniuerso recedit. Deus autem vnitatis est, & sectionem, & discordiam detestatur.*

D. THOMAS prima, quæstione septuagesima quarta, articulo tertio.

*Quidam autem assignant rationem mysticam ex parte numeri, quia binarius ab vniuerso recedit. Vnde opus
secunde diei non probatur.*

LYRANVS in Postillis hanc redarguit interpretationem; & fortè ne-
sciens Hieronymi, tantorumque Patrum fuisse sententiam, ut inquit Steuchus, eam fœ-
dissimo verbo reprobat. Audiamus insulfam reprehensionem.

*Hic queritur, quare in secundo die non dicitur; Et vidit Deus quod esset bonum, sicut in alijs diebus. Ad
quod respondent aliqui, quod hoc est, quia numerus binarius est infamis, eò quod primus recedit ab vniuerso.
Sed ista responsio videtur traphatica: maxime, quia in sacro Euangelio numerus binarius laudabilis & my-
sticus designatur. Vnde super illud Lucæ decimo; Misit illos binos & binos ante faciem suam: dicit Grego-
rius, quod per binarium ibi Dominus designauit Charitatem, quæ est excellentissima virtus, & forma virtutū.*

TOSTATVS consimilia habet Commentaris in Genesim, capite pri-
mo; in secunda expositione.

*Aliqui respondent, quod hoc est, quia numerus binarius, qui conuenit secunde diei, infamis est; cum pri-
mus recedat ab vniuerso. Sed ista responsio burlatiua est; quia tunc magis infames essent omnes numeri se-
quentes, cum magis recedant ab vniuerso. Item, quia iste numerus laudatur in Scriptura, Lucæ decimo capi-
te; vbi dicitur, quod destinauit Deus discipulos suos binos ante faciem suam. Et Matthæi vigesimo secundo
capite; quod in duobus mandatis tota lex pendet & Propheta.*

Sed immeritò certè vexant hi Doctor es tantos Patres, Hieronymum, Iunilium, Ra-
banum, Magistrum eorumque confutatio redicula est, & iure carpitur à Burgenfi in ad-
ditione tertia.

BVRGENSIS enim redargutioni, quam intulit Lyranus, satisfacit.

*Motuum Postillatoris ad reprobendam huiusmodi expositionem Doctorum, quod sumitur ex hoc, quod in
sacro Euangelio binarius numerus est laudabilis: ad quod allegat Gregorium super Lucam decimo: modici
valoris est apud sanè intelligentes. Cuius ratio est: nam in expositionibus mysticis, per vnã & eandem
rem secundum diuersas sui qualitates, sæpe opposita designantur. Sicut & Cælum Empyreum ratione splendo-
ris per ignem posset designari; vnde & igneum dicitur. Infernus autem, quia deuoratiuus est, & maxime
T t t obfu-*

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Non dixit, Et vidit Deus, quòd esset bonū.

a. Quòd non completa esset aquarum distinctio.

obfuscatius: de eo legitur Iob vigesimo; Deurabit eos ignis, qui non succenditur. Similiter & de binario numero est dicendum, quia si consideretur prout in eo ratio charitatis primò saluatur, sic est laudabilis, & in bonum sonat: & idè binarium intelligit isto modo Gregorius super Lucam. In quantum autem binarius numerus ab unitate primò discedit; principium, seu signum diuisionis, & per consequens non bonam habet significationem; & isto modo accipitur à Doctoribus in hoc loco. Vnde prædictorū Doctorum expositio, etsi non sit literalis, non tamen est truphatica, sed vera expositio mystica.

D. BONAVENTURA alteri ipsius Tostati obiecto, quòd scilicet binarius numerus, si ex eo imperfectior existimatur, quòd ab unitate discedat, ea ratione, & subsequentes numeri infaustiores essent reputandi, cum longius ab ipsa recedat unitate, satisfacit secundo Sententiarū, distinctione quartadecima, dū scribit.

Contra: Videtur ista ratio ita bene esse ad oppositum, sicut ad propositum, cum binarius plus accedat ad unitatem, quam aliquis alius numerus. Respondendum est ad hoc, quòd ista ratio Magistri est allegorica: vera tamen est. Quamuis enim binarius inter numeros minus ab unitate recedat, primò tamen habet rationem recessus in se; & propter hoc per ipsum intelligitur diuisio magis, quam per alios numeros, & recessus ab unitate virtutis, & perfectionis.

Hos igitur Patres à nuperis contra nuperos Doctores defensas habemus.

a. Quòd non completa esset aquarum distinctio.

STRABVS in Glossa Ordinaria ex Hieronymo.

Vel idè bona non dicuntur, quia in hoc opere distinctio aqua non sit perfecta, quae in proximo sit, ubi dicit; Congregentur aquae: ut ibi dicitur.

RABBI SALOMON referente Steuco in caput primum Genesios. Aliam huius rei affert rationem, cuius verba subscribenda sunt: sic enim inquit; At quamobrem non dicitur de secunda diei opere; Et vidit quòd esset bonum, quia nondum erat opus aquarum, nisi tertia die perfectum: quamobrem negauit esse bonum, eo quòd erat imperfectum.

MAGISTER Scholasticae Historiae capite quarto.

Possumus tamen dicere, quia opus tertiae diei, quasi adhuc est de opere secunda diei; quod post patebit. Vnde non commendatur nisi in tertia die, quasi post sui consummationem.

ALBERTVS Magnus prima parte Summae de quatuor coaequeis, questione duodecima, articulo duodecimo.

Ad aliud dicendum, quòd opus secunda diei dependet ab opere tertia diei. Distinguebatur enim secunda die natura elementorum, quae disponitur diaphano ab vno extremo, quod est diaphanum naturaliter coniunctum lumini, ut Caelum crystallinum, & non est sufficiens distinctio, nisi eadem elementa diaphana etiam alio extremo distinguantur, quod naturaliter est opacum; & hoc fit tertia die, quando aquae distinguuntur à terra. Et quia tunc distinctio perfecta est, tunc accepit benedictionem per notam approbationis diuinae.

D. THOMAS parte prima, quaestione septuagesima quarta, articulo tertio.

In opere verò secunda diei non ponitur; Vidit Deus quòd esset bonum; quia opus distinctionis aquarum tunc inchoatur; & in tertio die perficitur. Vnde quod ponitur in tertia die, refertur etiam ad secundam.

D. BONAVENTURA Sententiarum secundo, distinctione quartadecima:

Alia tamen ratio literalis est, quam facit Magister in historijs, quia secundo die notatur facta esse distinctio aquarum ab aquis; quae distinctio etsi inchoata fuerit in secundo die, fuit tamen consummata in tertio, cum dicitur; Congregentur aquae in locum vnum. Et quia diuina visio signat approbationem post perfectionem; hinc est, quòd Scriptura tacuit secundo die verbum videndi.

LYRA-

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Non dixit, Et uidit Deus, quòd esset bonum.

a. Quòd non absoluta esset Mundi structura dispositio.

LYRANVS in Postillis.

Idè aliter respondet Rabbi Salomon, & magis secundum intentionem literae ut videtur, dicens, (& verum est) quòd hoc verbum; Et vidit Deus, quòd esset bonum &c. in alijs diebus dicitur ad approbationem operis illorum dierum. Approbatio autem proprie respicit opus completum. In secunda autem die, licet principaliter fiat distinctio corporum caelestium, tamen cum hoc etiam fit mentio de distinctio aquarum elementarium: & quia ista distinctio non fuit completa usque ad tertiam diem, quando congregatae sunt aquae in locum vnum, ut videbitur infra; idè subicit verbum prædictum die secunda: & tertia illud bis dixit: ut patet in litera, semel pro opere secunda diei; & semel pro opere tertiae diei.

TOSTATVS pariter loco asserto.

Sed dicendum est secundum Rabinum Salomonem, & veritatem, quòd non approbavit Deus, vel benedixit facta in die secundo; quia benedictio datur rei completae. In secundo autem die, licet Caeli creati fuerint; vel potius de materia creata facti; quia tamen memorantur aquae caelestes diuisae ab elementalibus: & elementales non fuerunt distinctae, vel formatae usque ad tertium diem: idè opus illo die inceptum, non fuit consummatum usque ad sequentem diem, in quo opus vtriusque diei vna benedictione, vel approbatione benedictum est; licet in tertia die ponantur duae approbationes; tamen secunda refertur ad aliud opus, scilicet ad productionem arborum; idè in prima approbatione de congregatione aquarum simul benedicuntur Caeli, qui vocantur aquae.

a. Quòd non absoluta esset Mundi structura dispositio.

RVPERTVS Commentarijs in Genesim libro primo, cap. trigesimo, aliam detulit contemplationem, contenditque ex eo non commendatum fuisse opus secundo die, quòd non absoluta esset Orbis dispositio, antequam Terra, & Mare proprias haberent species.

In hoc secundo die notandum est, quia secundum Hebraicam veritatem, operis laudatio deest, quae in ceteris diebus apposta est. Et vidit Deus quòd esset bonum; sed in Septuaginta additum est; Cur ita Scriptori, immo Spiritui Sancto, qui per illum scripsit, complacitum sit, merito quaeri solet. Ad quod primo respondendum est, quia decet vnum quid totum esse, quod iure dicatur bene factum esse. At verò firmamentum vna quidem & pulchra species est, verum tamen iuxta intentionem operantis, vnum quid totum non est. Quid enim intendebat ille Architectus Deus, cum dixit, Fiat firmamentum in medio aquarum; & diuidat aquas ab aquis? Hoc vtiq; ut faceret Mundi huius amplam domum, pulchram domum, cuius quasi rectum hoc firmamentum est. Et sicut rectum domus, pulchrum quidem opus esse potest, sed nondum domus, nisi quando fundamento, & parietibus superpositum est, atque idem non totum quid est: sic firmamentum pulchra quidem pars Mundi, sed nondum Mundus erat, antequam Terra & Mare proprias haberent species, quibus firmamentum praeminet. Itaque iam laudare, iam dicere; Vidit Deus, quòd esset bonum, nimis festinum fuisset.

Elegantem inde mouet difficultatem; cur vni Mundo non vnum, sed duos addiderit dies.

Quare, ergo inquis, non sicut hoc, ita distulit dicere & illud; Factum est vespere & mane dies secundus? Cur vni Mundo, non vnum tantum, sed duos ascripsit dies? Ad haec inquam; Nunquid duos tantum, & non etiam tres in compositione Mundi digessit dies, secundum tres ipsius partes? Nempe antequam dixit; Et tenebrae erant super faciem abyssi: Quam videlicet abyssum, confusam aquarum multitudinem, & profunditatem oportet intelligi: Et in hoc secundo die dixit; Quia diuisit Deus aquas ab aquis. Nec hoc, nec illud, quòd bonum esset, Deum vidisse dixit, donec tertio die dicat Deus; Congregentur aquae, quae sub firmamento sunt, in locum vnum, & appareat arida. Tunc enim dicitur est; Et vidit Deus, quòd esset bonum. Adde quòd ad eundem diem pertinet, quia cum dixisset; Germinet terra herbam viuentem, &c. subiectum est; Et vidit Deus, quòd esset bonum. Et ecce sicut tres Mundi partes, & tres dies; sic nihilominus tria bona habes, formationem bonae lucis, distinctum opus Mundi, plantationem Paradisi.

T t t 2 Quòd

Anno Mūdi primo. Die secunda.

Non dixit; Et uidit Deus, quod esset bonum.

a. Quod opus secunda diei erat de incognitis, et non permanentibus.

D. THOMAS quæstione septuagesimaquarta primæ partis, articulo tertio, ad tertium, Laconico epitomate, ut sui moris est, duas intulit rationes.

b. Quod octaua sphaera secundo die condita, causa esset defectiua bonorum.

AE G I D I V S Hexæmeron secunda parte, capite vigesimo secundo, singularem aliam his verbis inducit solutionem.

Quare si circulus obliquus, siue Zodiacus est in firmamento, et ille circulus est causa defectiua bonorum, quia est causa generationis, et corruptionis, firmamentum factum in secunda die, non solum est signum malorum operum, ut dicebat Hugo, sed etiam est causa defectiuorum bonorum, ratione cuius forte non dictum est de factiōe firmamenti; Vidit Deus quod esset bonum: est enim bonum firmamentum, et bona sunt generabilia, et corruptibilia; sed sunt bona valde defectiua, non ut ex hoc dicantur mala: nec firmamentum, quod est huius causa, sit malum, aut dicatur malum, sed ex hoc taceatur de bonitate eius.

c. Quod firmamentum diei secunda opus, nondum esset Astris venustatum.

C A T H E R I N V S recensitis et reiectis prima illa Hieronymi, et hac vltima expositione, adijcit.

Mibi verò magis probatur, abstinuisse Moysen, ne diceret, quod esset bonum; quoniam firmamentum adhuc imperfectum erat cum non haberet suum stellarum ornatum, in quo summa illius pulchritudo consistit. Hanc autem perfectionem quarta die adeptum est: et idcirco ibi dicitur; Vidit Deus, quod esset bonum.

G L O S S A Ordinaria ex D. Hieronymo. Vel idè bona non dicuntur, quia in hoc opere distinctio aquæ non fit perfecta, que in proximo fit, ubi dicit; Congregentur aquæ: ut ibi dicitur.

d. Quod secunda die producta fuerit Gehenna.

Antiqui Hebræi in Beremb, Rabah, gehennam secundo die productam tradunt, ob eiusque dedecus non dictum fuisse à Mose, Vidit Deus &c.

e. Quod hoc die ceciderit Angelus.

M A G I S T E R Historiæ Scholasticæ, capite quarto. Tradunt enim Hebræi, quia hac die Angelus factus est diabolus Sathanael, id est lucifer; quibus Hebræis consentire videntur, qui secunda feria missam de Angelis cantare consueverunt, quasi in laudem stantium Angelorum.

H V G O Carenfis in Postillis, tres deducit causas, hancque primo loco recenset.

Huius diei operi non adhibetur benedictio, triplici de causa; prima est, quia præuidit lapsum Angelorum hac die futurum: vnde Ecclesia celebrat de Angelis hac die ad honorè stantium: secunda est, quia binarius est infamis numerus: Tertia, quia opus huius diei inexpectum; tertia die perficitur: Vnde et operi illius diei bis benedicitur.

L Y R A

L Y R A N V S in Postillis,

Alij autem dicunt, quod hoc idè est, quia Angeli peccantes ceciderunt secunda die. Sed hoc Scripturæ auctoritatem non habet; idè eadem facilitate contemnitur, quæ probatur: maxime quia Doctores dicunt communiter, quod inter creationem Angelorum, et eorum lapsum, fuit modica morula temporis: secundum autem istam responsionem, interfuisset ad minus, spatium vnius diei naturalis; quia secundum omnes, Angeli fuerunt creati à principio.

T O S T A T V S confirmilia ferè habet.

Alij dicunt, quod causa est, quia Angeli illa die ceciderunt per peccatum. Sed hoc falsum est, quia Angeli post primum instans sui esse, per primum actum electiuum ceciderunt in peccatum, et in penam. Nam secundum quod volunt omnes Doctores, et secundum conditionem naturæ Angelorum, Angelus per primum actum electiuum cuiuscunque iniret, totaliter iniret, quia est vnitas potentiarum eiusdem generis in eo: Idè in primo actu confirmatur, vel obstat. Sed non est verisimile, quod in toto die primo sue creationis nullum actum volitiuum habuerit eligendo, quia substantia intelligibilis non esset tanto tempore ociosa. Ideo dicendum, quod inter creationem Angeli, et occasum suum, non intercessit perceptibile tempus; ergo in prima die ceciderunt. Item dato, quod in secunda die cecidissent, non tollebat hoc, quin Deus benediceret Creaturas suas; nisi forte dicamus, quod Deus de casu Angelorum iratus, in die illa benedicere noluit. Sed hoc absit, quia in Deo talia ponere nefandum, maxime, quia sicut Deus dicitur letari, cum miseretur, ita etiam letari, cum iuste punit, cum vtrunque sit ad honorem suum, et pulchritudinem vniuersi.

A V C T O R.

Ex octo igitur delatis caussis, prior à D. Hieronymo excitata, non vsquequaque indicio grauissimorum doctorum consistit. Patres certè, inquit isti, maioresque nostri, numeros omnes in sacris literis grauidos, ac multis arcanis locupletatos esse contestati sunt, quamobrem in depromendis numerorum mysterijs crebro elaborarunt, etiam à Platonicis, et Pythagoræis plura excerpentes. Ac quantum ad nostrum negotium spectat, numerum binarium infautum esse, etiam Pythagorici edocuerunt. Qui cum geminam rerum classem fecissent, in altera bonum, et numerum imparem, in altera malum, ac numerum parem statuerunt. Pythagoras siquidem magnam auctoritatem numeris attribuere consueuerat, et omnia ad numeros referebat, Astrorum periodos, et omnium animalium generationes. Putabat (vt Laërtius auctor est) principium omnium esse vnitatem; ex vnitatem indiffinitam dualitatem, tanquam materiam aliquam fugerentem ipsi vnitati, quæ causa existit. Est igitur Monas, vt inquit Macrobius in Somnio Scipionis, tanquam vir, Dyas tanquam mulier, multum à monade degenerans. Et quemadmodum ab vnitatem bona omnia proficisci solent: ita a dualitate contraria omnia. In aëre enim tempestates generat, in animis malitiam, in corporibus morbos, in urbibus, et domibus, seditiones, et inimicitias. Omne malum ex disfidio, et seditione oritur. Hanc binarii numeri infelicitatem senserunt Romani ex Numæ regis institutione, quem ob id quidam falso Pythagoricum fuisse putabant. Sunt in Romanis fastis Calendæ, Nonæ, Idus. Semper proximus dies inter nefastos, et atros referebatur, tanquam secundus quidam dies. Quinetiam eadem obseruatio nulla alia in re magis apparet, quam in secundo anni mense Februario, quem ob id inferis sacrabant, urbem etiam lustrabant, et iusta diis manibus in eo soluebant. Hanc mensis huius tristitiam dies ipsius testantur. Nam quum menses cæteri ex impari dierum numero constent, solus Februarius parem dierum numerum, id est viginti octo habet. Verum è contra pro binarii numeri commendatione multa afferri possunt. Principiò, quod hic primus sit numerus post vnitatem profiliens, cæterisque omnibus, vt primogenitus, fastior memorabiliorque. Deinde quod sacris in Scripturis, plura etiam mirifica et optima sub binario recondantur. Fecit Deus duo luminaria magna, inquit Moyses; Si duo, igitur Pythagoricos, et alios, qui binarium numerum vbique improbant, atque execrantur, redarguit illud Dei opus. Matrimonium sub binario sancitur; Erunt duo in carne una. Duæ gentes in vtero sunt. Duo Cherubim super archam. Duæ Tabulæ legis iubentur præcidi. Duæ Turtures seu duo pulli columbarum fanciuntur offerri. Duo Cherubim clamabant alter ad alterum. Discipuli quoque à Domino nostro bini mittuntur. Super quod inquit Gregorius: per binarium ibi dominus designauit charitatem; quæ est excellentissima virtus, et forma virtutum. Præceptum charitatis, duobus mandatis com-

D. Hieronymi sententia examinatur.

Binarius numerus in Scipionis Pythagoræ infautus.

Libro 1.

Binarius numerus in Scripturis mysterijs referus.

Gen. 2. Exod. 25. Exod. 34. Leuit. 14. Isa. 6. Luc. 10.

plecti-

Matth. 22.
Act. 1.

plectitur. Diliges Dominum Deum tuum &c. & diliges proximum tuum &c. Duo Angeli Christum scandere ad Cælos contestantur. Nec delata ratio, quod binarius numerus infaustus sit, quia ab unitate recedit, vndique est tuta: Nam eadē ratione essent immundi magis ternarius, ac quaternarius, & gradatim omnes, ac eò magis, quo longius à primo numero abscederent. Nec certè ad eò exploratum, perspectumque est, quod dualitas sola numerus sit discretionis; omnis quippè numerus, numerus diuisionis est, & numerus impar ex partibus conflatur; quæ diuisæ numerum secant in dimidium, quod par non facit. Verum pro D. Hieronymo asseuerare etiam possemus, expositionem eam mysticam esse, binariumque numerum, si non semper, saltem quandoque infaustum comperiri, & si non solum, saltem primum diuisionem efficere, cum ab unitate primus digrediat. Dicereq; cum ipso Hieronymo possumus: Reddant aliam alij probabiliorem causam, quare eo loco non scriptum sit; Vidit &c. aut si nō repererint, gratis suscipiant quod à nobis dictum est. Quibus perspectum est, D. Hieronymū mysticis in sensibus luisse, Lyranumque immerito eam expositionem triumphaticam fœdo nomine, & Tostatum vulgari admodum burlaticam nuncupasse.

Ruperti asserit
tio quomodo
ad varo desit
citas.

Ruperti causa, quanquam à vero deuiet, ad venustum attamen potest redigi sensum, si duo quæ asseruit euitemus; primum Deum Mundi sensilis partes compegisse secunda die, & tertia, non autem prima, quoniam sub lucis nomine, primo die productæ, Angeli manatio descripta iam esset; Id enim non tutum esse, nec exploratum arbitror, nā à communi sententia, & diffinitione Patrum, alienū esse desuper demonstrabamus. Alterum vero est, Vniuersi structuræ Mosem tres dies ascripisse quasi primo Angelum, secundo Mundum, tertio Paradisum Terrestrem Deus congefferit, Pariter & id à cōmuni abhorret sententia, non tantum secundum ea, quæ de Angelis prodit, sed quia in germinum productione, tantum Paradisi Terrestris effectiōnem accipiendam esse, pro suo arbitratu astruat. Ingenue attamen pro eo dicam, quod cum prima die lux ad Vniuersi specimen fuerit edita, secundo die corpora prodierint cœlestia, aërisque depuratio ex D. Augustini placito; supererat ad Vniuersi partium absolutam extructionē parandam, vt coactis in vnum aquis, sphaera hæc aquarum, & terræ, eam quam nunc habet, venustam speciem & formam susciperet, antequam opifex ad ornamenta producenda pertransiret, connectendumque ob id esse diei secunde opus cum ea parte diei tertie, quæ ad Maris, & Terræ congectionem faceret, priusquam commendatione diuina, & approbatione condignum censeretur. Sed hæc enucleatius infra.

Strabi & fæ
tatorum sen
tentia impro
bazur.

Strabi, Rabbiorumque, Alberti, Thomæ, atque Postillatorum allata causa, non commendatum fuisse secunde diei opus, quoniam aquarum discretio facta per firmamentum, nondum absoluta videretur, meo iudicio nequit consistere, tum quia secunde diei effectum opus, fuerit ipsorum Cœlorum compactio, non aquarum partitio; nā ex consequentia tantum discriminatæ sunt aquæ; cœlestia autem corpora laude & comprobatione ipsis congrua ob eminentem eorum naturam destitui ac fraudari nō decuerit: tum quod aquarum coadunatio tertio die subsequuta, nil habeat simile cum aquarum discretione, cum hæc sit congregatio, illa seiunctio.

D. Thomæ
placitum rej
citur.

D. Thomæ ingeniosæ rationes, nuperorum iudicio non plane satisfaciunt. Primum quoniam non dimittendā erat Cœlorum commendatio, quasi quod ab ineruditis non agnosceretur, cum non deesset ineruditorum numerosa acies, qui ipsos Cœlos perciperent, & hanc prætermittam approbationem demirarentur. Deinde per firmamentum intelligi aërem nubilosum, interpretatio est multum distans, ac dissona à Patrum omnium placitis, præcipuè à D. Augustino, qui contraria doctrina purum aërem flatibus nunquam obnoxium firmamenti nomine exprimi edocuit. Deinde nec aërem nec exhalationem aliquam secundo die profiliisse compertum est, cum aër in Chaos (ipso etiā D. Thoma teste) primum exilierit, & euaporatio, seu exhalatio, seu nubes, non nisi post terram denudatam, Solemque conditum, seu virtutem ei ad influendum collatam effici quierit.

Catherini as
seritio refelli
tur.
Aegidij opi
nio reprobat.

Ambrosij Catherini proposita causa meo iudicio non plene difficultatem elidit. Siquidem neque terra, nec mare tertio die approbari potuissent, cum neque ipsa fuissent adhuc suis speciminibus insignita vel coonestata. Aegidij excogitatum prorsus commentitium arbitror. Octaua etenim sphaera stellis innumeris quasi

Factum est vespere & mane.

a. Is est, quod in sapientia erat dispositum de firmamento, visibile factum est.

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

quasi facibus decotata, cum generationis, & corruptionis princeps causa non sit, nec motu, nec lumine, nisi in quantum cum cæteris coit corporibus cœlestibus: nec deficientium bonorum causa appellari potuit, sed Sol. Quod autem Sol Zodiacum permeet, signa eius peruagetur, humani ingenij est excogitatio, & ipsi firmamento minimè ex natura contingit. Quapropter generatio & corruptio rerum ex Solis accessu, vel discessu proueniens, non octauæ sphaeræ, sed Soli est attribuenda. Si autem Sol ex eo, quod sua lucis radiatione cuncta gignat, alat, & foueat, & absentia destrui vel absumi permittat, nō bonus esset existimandus, certè prima, & quarta die, lucem, & Solem cōmendatos non haberemus. Gehennam secundo die extructam à Deo fuisse, vt grauissimis pœnis meritisque, damnati tum mortales, tum Angeli plecterentur, ac multarentur, non omninò tutum & exploratum censeo, cum fortè Dæmonibus, qui parum in gratia perstiterunt, & mox deciderunt, ante primum diem is locus paratus extaret. Angelorum pariter lapsum secundo die contigisse, non tantum nulla coniectura fulcitur, sed à Doctoribus passim repudiatur, qui Angelos & Mundo coæuos, & modicis morulis in gratia permanisse edocent, quemadmodum rectè explicauit Tostatus. Arbitror igitur vel commendationem operis diei secunde, hoc est firmamenti, in priscis codicibus Hebræis forsitan appositam fuisse; cum Septuaginta, qui Spiritus Sancti afflatu primam editionem Græcam tradiderunt, commendationem ipsam annexerint; vel si eam non intersertam putare maluerimus, ad tertiam diem protractam fuisse; non quod seiunctio aquarum ea die tantummodo fuerit absoluta, sed quia Mundi partes præcipuæ, & quatuordecim orbes, decem cœlestes, & quatuor elementares; structuram suam viuientium vtilitati adaptatam, atque accommodatam susceperint. Ex quibus fortè deinceps opinari licet, secunde diei opus non tantum Cœlorum fuisse congectionem, sed elementorum quoque depurationem, & secundum situm collocationem: Locationem, inquam, non eam, quam ex sua natura expetebant, sed ipsam quam nunc habet Mundus in viuientium obsequium ab opifice definitam. Adeo vt ferè die secunda ex quatuor elementorum naturali in Chaos commixtione, secundum quam ignis supernas partes, aër medias, aqua terræ ambitum obruebant, eductum à Deo fuerit firmamentum, elata super Cœlos aqua, depurata prima aëris regio pariter hac die emerferit terra, coactæque in vnum fuerint aquæ, vt ex ipsis vna ambiretur sphaera; quod profecto tertia die tantummodo exactum & consummatum fuit; quare & tunc approbatio subsequuta est. Vidit Deus &c.

Gehenna se
cundo die nō
est affecta.

Cur opera se
cundo diei
Deus non cō
mendauit.

Factum est vespere & mane.

Hebraicam hæc clausulam, Chaldaica, Pagninus, Vatablus, Caietanus, Lusitanus, & nonnulli alij ediderunt; Et fuit vespere, & fuit mane dies secundus. Græca porro, & Vulgata legerunt. Factum est vespere & mane dies secundus. Observationes Hebraicæ Parisienses. Dies secundus, diei secundi. Aut factum est tempus serotinum, & matutinum diei secundi. Id est, ita transactus est dies secundus.

Ego diuersas has editiones ita recipio, vt uel eas unam esse, uel alteram ex altera enucleari, & declarari existimem, vt supra explicabamus.

a. Factum est vespere & mane, quod in sapientia erat dispositum de firmamento, visibile factum est.

R V P E R T V S Commentarijs in Genesim libro primo, capite trigesimo.
Et factum

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

Factum est vespere & mane.

- a. *Vespere consummatio operis secundi diei, Mane futuri tertij inchoatio.*
b. *Vespere ut finis diei, & Mane ut noctis exitus completum secundum indicant diem.*
c. *Firmamentum, quod momento effectum est, in die factum dicitur ad nostram capacitatem.*

Et factum est (inquit) vespere & mane; quia videlicet non casu factum est, sed vespere, id est, in illa occulta Dei sapientia dispositum, & factum est, priusquam in actum visibilem exiret, & mane factum est, videlicet, ut quod in occultis Dei erat, in publicum per evidens opus exiret, sicut iam de anteriori die dictum est. In hoc secundo die notandum est, quia secundum Hebraicam veritatem, operis laudatio deest, quae in ceteris diebus appositae est.

a. *Vespere consummatio operis secundi diei, Mane futuri tertij inchoatio.*

AVGVSTINVS de Genesi contra Manichæos libro secundo, capite decimoquarto.

Restat ergo ut intelligamus, in ipsa quidem mora temporis ipsas distinctiones operum sic appellatas, vespere propter transactionem consummati operis, & mane propter inchoationem futuri operis, de similitudine scilicet humanorum operum, quia plerique à mane incipiunt, & ad vespere desinunt. Habent enim consuetudinem diuine Scripturae, de rebus humanis ad diuinas res verba transferre.

BEDE Expositione in Genesim.

Et factum est vespere & mane dies secundus. Ita hæc, quæ repetuntur, sicut superius intelligenda sunt.

Quod autem prius dixerat, est.

Vespere autem in toto illo triduo, antequam luminaria essent, consummati operis terminus non absurdè fortasse intelligitur. Mane autem, future operationis significatio.

b. *Vespere ut finis diei, & mane ut noctis exitus completum secundum indicant diem.*

CHRYSOSTOMVS Homilia quarta in Genesim.

Appellatione indita firmamento, & laudato opere, finem imposuit diei secundo, & dixit; Et factum est vespere, & factum est mane dies secundus. Vidisti quanta diligentia nos docet, finem lucis vespere vocans, & finem noctis mane, & totum illud diem? ut ne erremus nos, neque putemus vespere finem esse diei: sed manifestè sciamus, quod vtriusque spatium vnum diem implet. Et vespere finem lucis rectè quis dixerit, mane autem finem noctis, completionem autem diem. Hoc enim vult diuina Scriptura manifestare, dicens; Et factum est vespere, & factum est mane dies secundus.

c. *Firmamentum, quod momento effectum est, in die factum dicitur ad nostram capacitatem.*

AVGVSTINVS de Genesi imperfecto, capite nono.

Et facta est vespere, & factum est mane dies secundus. Iam hinc superius tractatum est, & easdem rationes hic quoque valere arbitror.

Sed audiamus, quid iam se dixisse prodatur, ea certè, quæ habet capite septimo, ad finem.

Ita ergo fortasse dictum est; Et facta est vespere, & factum est mane dies vnum, sicut ratione prospicitur, ita fieri debere, aut posse, non ita ut sit temporalibus tractibus. Nam in ipsa ratione operationem contemplatus est in Spiritu Sancto, qui dixit; Qui manet in aeternum, creauit omnia simul. Sed commodissimè in illo libro, quasi morarum per interualla, factarum à Deo rerum digesta narratio est, ut ipsa dispositio, quæ ab inferioribus animis contemplatione stabili videri non poterat, per huiusmodi ordinem sermonis exposita quasi istis oculis cerneretur.

Eccle. 18.

Non

Factum est vespere & mane; Dies secundus.

- a. *Non toto die illud opus protraxit, sed subito, & dies ab opere denominatur.*
b. *Ex opacitate materiae in centro Mundi existentis gignebatur vespere & mane.*
c. *Hoc est, secunda distinctio operum.*
d. *Sive, secunda lucis, seu ignis, seu nubis lucida circumlatio.*
e. *Vel, secunda lucis solaris emissio, & contractio.*
f. *Dies secundus, in figuram secunde ætatis Mundi.*

Anno Mūdi
primo.
Die secunda.

a. *Non toto die illud opus protraxit, sed subito, et dies ab opere denominatur.*

TOSTATVS in Postillis.

Factum est vespere & mane dies secundus. Non est intelligendum, quòd per totum diem Deus in faciendis quolibet istorum opus moratus fuerit: sed faciebat subito quolibet: & deinde dies, in quo fiebat illud opus, denominabatur ab opere. Fiebat autem dies vnum, scilicet nox, & dies, per motum nubeculae super orizontem, & infra.

b. *Ex opacitate materiae in centro Mundi existentis gignebatur vespere & mane.*

TOSTATVS in Postillis.

Et necesse est arguere ex illo loco, quòd illud corpus primum, in quo erat tota materia rerum, non erat aquiliter densum in omnibus partibus, sed in parte, in qua nunc est terra, erat quadam pars materiae multum densa, & opaca, & non esset peruaia luci. Si autem fuisset equaliter densa, sicut nubecula illa illuminabat partes superiores, ita illuminasset per totum corpus illud, quod esset luci peruaia. Et sic non potuisset esse nox, sicut nunc si esset terra, & aqua ita rare ut ignis, & aer, non esset nox, quia radij Solis pertransirent terram, & ubique omni tempore illuminaretur, sed nunc terra, & aqua opacitas deinet radios Solares, ne transcant ad oppositum hemisphaerium. Ideo dum in vno est dies in alio est nox.

c. *Dies secundus, hoc est, secunda distinctio operum.*

GLOSSA Interlinearis ex Augustino.

Dies secundus, id est diuorum operum secunda distinctio.

d. *Id est, secunda lucis, seu ignis, seu nubis lucida circumlatio.*

Hæc dicta sint ex Iunilij sententia, qui lucis periodo absque orbe aspectabili, & Nysseni, qui ignis, & Hugonis, qui nubis flammate rotatione dies gigni censebant: vt diximus.

e. *Vel, secunda lucis solaris emissio, & contractio.*

Et hæc pariter ex Basilij, & Damasceni placitis, qui emissionem, & contractionem lucis triduum primum effectum dijudicarunt, vt supra luculenter expositum est.

f. *Dies secundus, in figuram secunde ætatis Mundi.*

De hac septem ætatum Mūdi, ad septem dies prisca & primordialis hebdomadae comparatione, edisserunt D. Augustinus de Genesi contra Manichæos libro primo, capite vigesimo tertio; Iulianus Pomerius contra Iudæos libro tertio; Isidorus Etymologiae libro sexto, capite trigesimo nono; Beda de Natura rerum, & Glossa Ordinaria in Prothematibus, & alij. De his copiosius in Glossa nostra mystica.

Vuuu AVCTOR

A V C T O R.

Nonnulli in
interpretatio-
nes vt mysti-
cæ repudian-
tur.

Ex his interpretationibus, postrema, quæ hanc diem ad secundam Mundi accommo-
dat ætatem, hoc est pueritiam, allegorica statim subodoratur: quanquam eam, tan-
quam à pluribus Patribus & potissimum à Glossa memoratam, interferere nō ineptum
dijudicari. Altera Glossæ expositio, quæ per secundam diem diuinorum operum se-
cundam distinctionem intelligit, veluti Augustinianam redolens doctrinam, quæ per
dies non dies naturales, Cælorumque conuersiones capit, sed rerum sex genera ad sex
Angelicas apprehensiones adaptat, ægrè à cæteris Patribus recipitur, qui à Mosis lite-
ræ sensu germano, & literali excidere non consentaneum esse arbitrantur. Altera
pariter, quæ per Vespere operis absolutionem, & Mane alterius exordium percipit, ei
innititur Augustini sententiæ, quæ lucis prima die conditæ nomine, non lucem corpo-
ralem, quæcunque illa fuerit, seū ignis, seū nubes lucida, seū Sol suis numeris vndi-
que refertus, seū Sol ipse non absolutus, seū lux Solis sine globo, vel virtute Dei emif-
sa & attracta, vel rotata, sed lucem spiritualem, hoc est Angelum capit. Ex quibus
consequitur, non potuisse vespere, vel mane aliquid fieri, cum lumen vllum non adef-
set. Quæ assertio, cum tantum apud sectatores Augustini existimationē uēdicarit, effi-
cit, vt hæc quoque interpretatio, à Patribus tum Græcis tum Latinis passim ceu minime li-
teralis, & germana non acceptetur. Quæ autē secundo loco afferebatur explanatio, dies
enumeratos astruens ad nostram capacitatem, cum Mundum supponat momento exi-
lisse, non temporum delapsu, ab omnibus ijs repudiatur, qui Mundum decursu tempo-
rum, & sex diebus naturalibus congestum decernunt, quorum classis & numero est am-
plissima, & Patrum præstantia insignis, ac selecta. Superest igitur, vt sola Chryso-
stomi expositio, quæ per Vespere diem artificialem, cuius finis vespera est, & per Mane
noctem, cui mane terminum præbet, & per diem secundum, naturalem diem absolu-
tum intelligit, literalis, germana, & propria censeatur.

Chryosto-
mi expositio
uera & litera-
lis.

Dixit Deus; Congregentur aquæ.

a. Completo prima die Mundo ideali, & secunda Cælo, tertia quicquid salsum erat, in
mari collectum fuit, & terra emerit dulci humore exundans.

D E R E B V S G E S T I S
in tertia die.

VEMADMODVM qui ex altissimis montium iugis, seu celsissi-
mis descendunt turribus, metum sensim excutientes, tantò alacri-
ores animo efficiuntur, quantò ad ima se deferri conspiciunt: Haud
dissimili prorsus ratione, ego cum ex Cælorum eminentissima, ac dif-
ficillima contemplatione ad elementorum infimorum, maris, terra-
que natalia enarranda me desilijisse contuear, soluto pauore, viribus-
que, quas timor abstulerat, reuocatis, alacriori animo ac mente, tertie
diei elucubrandis operibus manum adicio. Duo autem admodum seiuncta præcla-
ra opera continere tertium hunc diem perspicuum est: Maris natalia, Telluris, Orbis-
que terrarum amplissimi denudationem, atque porrectionem; eiusdemque decus illud, quod
sibi præclarissimum, intimumque est: decus, inquam, germinum omnium, herbarum,
olerum, arborum, quibus mirificè tam in collibus, quam in vallibus, aureis, luteis, viri-
dibus, aliisque coloribus tanta venustate pingitur, vt nescias, an speciebus colorum, an
nitoribus florum, an flagrantia odorum, an suauitate saporum magis oblectet. Pri-
mum explicat Moses, cum inquit; Congregentur aquæ, quæ sub Cælo sunt, in locum
vnum, & appareat arida. Cæterum antequam sedulo perpendamus, quæ Sanctis-
simus Vates, de Pelagi, ac telluris natalibus nobis referet, quo mirifico ordine fator
Deus in congerendo Mundo, opus operi subnectens, tertia die res gestas cæteris co-
pularit, inuestigandum occurrit.

a. Completo prima die Mundo ideali, et secunda Cælo, tertia quic-
quid salsum erat, in mari collectum fuit, et terra emerit
dulci humore exundans.

P H I L O libro de Mundi opificio.

Iamque perfectus erat Mundus ille incorporeus, situs in diuino Verbo, cum sensibilis hic ad exemplar al-
terius absoluebatur: & ante alias eius partes potissimam omnium faciebat conditor, Cælum videlicet, quod
aptè firmamentum appellauit, vt rem corpoream. Et Post. Post hæc quoniam vniuersa aqua in totam
terram diffusa erat, omnesque eius partes penetrauerat, quemadmodum spongia humorem combibit, vt ceu pa-
lus quædam cerosa, ex vtroque elemento macerato confunderetur, & quodammodo fermentaretur in vnam
indiscretam, informemque naturam: iubet Deus quicquid aquarum salsum erat, ac proinde offecturum fertili-
tati satorum & arborum, collectum in vnum confluere ex omnibus terre foraminibus: tum aridam emergere,
dulci humore in ea relicto ad eius perpetuitatem.

Aërem seu ignem non memorat certè Philo, eorumque genesim præterit: immo
eius de opificio Mundi narrationem profunde rimantibus, ac maturè scrutantibus,
Vuuu 2 plura

Anno Mudi
primo
Die terti.

Duo possi-
num in ter-
tia die effi-
cta.

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Dixit Deus; Congregentur aquæ.

- a. Creato primo die Angelo, secundo die superna parte Orbis, tertio creatur inferna.
b. Prima die erupto ex rudi Chaos igne, & secunda effecto Cælo, tertia prætermiffa
aëris genesi, aquæ & terræ narratur creatio.

plura eum tūm omiffisse, tūm non explicate prodidisse apparebit; Platonica equidem placita & altissima, sed tamen parum consentanea in ipso offendentur.

- a. Creato primo die Angelo, secundo die superna parte Orbis,
tertio creatur inferna.

D. Augustinus hanc congeffionis Mundi feriem est prosequutus, vt ex eius lucubrationibus facile depromi potest. Caterum hanc eius mentem tam exactè expressit D. Thomas, vt ex eoisam excerpte consentaneum duxerim. Cum D. Augustino proficiscuntur Eucherius, Beda, Glossa, Rupertus, & alij.

D. T H O M A S prima parte, quæstione sexagesimanona, articulo primo, Dicendum, quod hic oportet aliter dicere secundum expositionem Augustini, & aliorum Sanctorum. Augustinus enim in omnibus his operibus non ponit durationis ordinem, sed solum originis, & nature. Dicit enim creatam naturam spiritualem informem, & naturam corporalem, absque omni forma, quam dicit primò significari nomine terre & aquæ: non quia hæc informitas formationem præcesserit tempore, sed origine tantum. Neque vna formatio secundum eum præcessit aliam duratione, sed solum nature ordine. Secundum quem ordinem necesse fuit, vt primò poneretur formatio supere nature, scilicet spiritualis, per hoc, quod legitur prima die lux facta. Sicut autem spiritualis natura præeminet corporali, ita superiora corpora præminent inferioribus. Vnde secundo loco tangitur formatio superiorum corporum cum dicitur: Fiat firmamentum. Per quod intelligitur impressio forme celestis in materiam informem, non prius existentem tempore, sed origine tantum. Tertio verò loco ponitur impressio formarum elementarium in materiam informem, non tempore, sed origine præcedentem. Vnde per hoc, quod dicitur; Congregentur aquæ, & appareat arida, intelligitur, quod materie corporali impressa est forma substantialis aquæ, per quam competit sibi talis motus, & forma substantialis terre, per quam competit sibi sic videri.

- b. Prima die erupto ex rudi Chaos igne, et secunda effecto Cælo,
tertia, prætermiffa aëris genesi, aquæ & terræ
narratur creatio.

G R E G O R I V S Nyffenus Historia sex dierum, quibus Mundus à Deo creatus est.

Quum omnis illuminatrix & ignea natura, suis qualitatibus ab alijs secreta esset, aëris quidem conflatio, atque fabricatio silentio præmittitur; quanquam par erat etiam de hoc, quum expositum esset, vt ignis emiciffisset, secundo loco rationes naturales in medium afferre: propterea quod cognatio quedam ratione leuitatis ei cum ea, quæ in igni cernitur, leuitate intercudit: atque ita deinceps grauem tractare naturam. Sed ille de hac quidem, ea quæ dicenda erant, in medium affert, de aëre autem dicere præmittit: non quod nihil conferat ad totius Mundi complexionem, nec quod à vi elementorum secretus sit: sed quod mollitie forsitan natura, atque facilitate cedendi, vniuscuiusque rerum capax est aër: in sese quasque res ostendens, non colorem proprium habens, non figuram, non superficiem, sed alienis cum Coloribus, tum figuris insicitur, & informatur. Et post. Quum terrena qualitas adhuc cum humida natura commixta esset, cuius erat alterius, terram quidem suis consolidare qualitatibus, vt omnibus eius particulis ad res cognatas coactis, atque compressis, per condensationem & constipationem in situm ex ipsa exprimeret humorem: aquam autem à commixtione terre separare, & circa seipsam terre cauernis cobibitam, & coërcitam colligere & congregare?

Prima

Dixit Deus; Congregentur aquæ.

- a. Prima die condita luce, secunda cælestibus corporibus, tertia creantur elementa; & narratur creatio terræ & aquæ; reticetur autem ignis & aëris, quia à nobis non spectantur.
b. Ex hyle productus Sol, sua flagrantia genuit aërem, & post absumptis aquis detexit terram, diebus res effectas sequentibus.

- a. Prima die condita luce, secunda cælestibus corporibus, tertia
creantur elementa; & narratur creatio terræ & aquæ; retice-
tur autem ignis et aëris, quia à nobis non spectantur.

T O S T A T V S Commentarijs in Genesim.

Hic agitur de opere tertiae diei; & sunt duo opera, scilicet congregatio aquarum, & productio arborum. Et istud opus est de distinctione materie elementalis: vnde licet solum fiat hic mentio de aqua & terra, tamen intelligitur de alijs elementis quia tunc ignis & aër facti fuerunt: sed, quia à nobis videri non possunt in suis spheris, non expressit ea populo rudi, quia non erat intentio Moysi dare cognitionem illi populo de omni genere creaturæ, sed dicere, quod Deus creasset omnia quæ erant: & quia ista solum esse putabant, cum alia non viderent, ideo de ijs solis expressit.

D. Bonauentura Commentarijs in Magistrū, parum ab hac Tostati sententia abscedit.

- b. Ex hyle productus Sol, sua flagrantia genuit aërem, et post ab-
sumptis aquis detexit terram, diebus res effectas sequentibus.

S T E V C H V S latissime in sua Cosmopœia hanc edocuit Mundi congeffionem, seu hunc congeffionis ordinem: sed præcipue de perenni Philosophia libro se primo, capite octauo, consultius eam sic declarauit.

Moses naturalissimè, & vt venire in mentem melius non possit, primum recensuit creata duo rerum inter se commissa principia, tanquam Mundi fundamentum, tanquam Embryonem, terram, & aquam. Mox autem ceu tertium atque agens principium, quod adiunctum terre & aquæ, omne genus formas produceret, effectam lucem. Omnium enim rerum terrestrium causa sunt terra, & aqua, & Sol. Prima duo velut accipientia, rationemque feminæ habentia, tertium velut masculum, imprimens in ea calorem & lucem genitalē. Decuit autem terram & aquam priores fieri ob multas causas: præcipuam verò, quod ex aqua omnium veterum Philosophorum consensu selecta, purissimeque abstracta fuit ætheria substantia, ex eaque Sol factus, & omnia lumina cælestia. Non enim moror hic Aristotelis auctoritatem, sed sequor non modò vetustissime Theologie sententiam, verum etiam rationem & exempla, cum videas nubes aquosas collisas, horrenda in nocte largam exhibere lucem: sic lumina per aërem volantia, stellæque cadentes videmus, & scimus ex humoribus & vaporibus generari, eiusmodi quandam natura cogitantes esse lucem caulestem, artificiosius ab auctore sapientissimo compactam, ac densatam. Sed quoniam potest facile persuaderi, lucem illam primogenitam fuisse Solem: obscuritas autem omnis inde est, quod quarta die dicitur effectus: quod nulla ratione coherere possit, cum lux causa diei sit effecta prior, vt non solum non potuerit creari quarta die Sol, sed ne prima quidem, quoniam nulla fuit dies ante Solem creatum. Dicendum igitur, duoque ab his qui hæc legent, obseruari postulanda: vnum, vt attentè considerent, agnoscantque falso dici, vulgoque iactari & scribi, hanc vel illam re factam prima, vel secunda, vel tertia die: vt prima die sit facta lux, secunda Cælum, tertia patefacta terra, quarta creatus Sol. Dico hoc & falsum esse, & impossibile, nec à Mose scriptum, sed historiam eius hoc habere. Primò res ipsas fuisse creatas, post dies fuisse secutas, & circumuolutas. Nec deputasse Mossem opifici summo dies, quibus, vt solent homines, operaretur, nocte ab opere quieturus, ac quasi dormiturus discederet. Dico, & obseruandum ab omnibus prædico, non esse facta opera illa, in hoc, & illo die, vt mane exorto Sole, ad opus quasi surgens è stratis opifex accederet: sed eum dico sine diebus operatum; operante autem eo, exactos fuisse sex dies. Nam quando Deus est opus mundanum aggressus, nulla dies fuit, primumque opus ab eo non fuit factum in die, sed factò opere, dies secuta est. Aspice & consule Mossem, videbis eum aperte fatentem, cum crearetur lux, nullam diem fuisse, sed luce creata, diem apparuisse: creata autem luce, ordine naturali secuta sunt cætera opera: effectus est aër, quo effecto, secunda dies expleta est. Vt primùm aër est à luce flagranti selectus ex aquis, eodem tempore terra nuda remansit, quæ humida ob recentes aquas, inflammataque à Sole, non stirpes modò, sed etiam terrestria, aquaticaque animalia produxit, vt Nilo in alucum redeunte,

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Anno Mudi
primo.
Die tertia.

Dixit Deus; Congregentur aquæ.

- a. Nube lucida prima die profilita, secunda firmamento expanso, tertia aqua ex nebula crassa in abyssum se redigente, depurata sunt elementa.
- b. Sublata prima die informitate Cæli, secunda Aquæ, tertia die tollitur informitas Terræ.

deunte, totamque Aegyptum humidam relinquente, nascuntur monstra, versisque animalia glebis aratores inueniunt. Hæc igitur omnia non fiebant in die, sed his rebus effectis, trium dierum intervallo ab-solutum fuit.

- a. Nube lucida prima die profilita secunda firmamento, expanso, tertia aqua ex nebula crassa in abyssum se redigente, depurata sunt elementa.

H V G O de Sancto Victore hanc Mundi structuræ seriem est sequutus; siquidem de Sacramentis libro primo, parte prima, capite sexto, cum nebulam ambitum Cæli tegisse docuisset, & capite nono ex ea exertam fuisse nubem lucidam tradidisset, amplius capite decimosextimo ex ipsa pariter depromptum fuisse firmamentum, id est Cœlum, tandem vigesimo quarto capite his concludit.

Ecce ista sunt trium dierum opera, antequam Sol vel cætera luminaria facta fuissent. In his primis tribus diebus disposita est vniuersitatis huius machina, & partibus suis distributa, firmamento desuper expanso. Deinde terra reuelata, atque in imo residente, & suo pondere librata, collectisque aquarum molibus intra receptacula sua, aëre serenato, quatuor Mundi elementa locis suis distincta, & ordinata sunt.

- b. Sublata prima die informitate Cæli, secunda Aquæ, tertia die tollitur & informitas Terræ.

D. T H O M A S prima parte, quæstione sexagesimanona, articulo primo.

Sed secundum alios Sanctos, in his operibus etiam ordo durationis attenditur. Ponunt enim, quod informitas materiae tempore præcessit formationem, & vna formatio aliam. Sed informitas materiae secundum eos, non intelligitur carentia omnis formæ, quia iam erat Cælum, & aqua, & terra, quæ tria nominantur tanquam manifestè sensu perceptibilia. Sed intelligitur informitas materiae, carentia debite distinctionis, & consummatæ cuiusdam pulchritudinis. Et secundum hæc tria nomina, posuit Scriptura tres informitates. Ad Cælum enim, quod est superius, pertinet informitas tenebrarum, quia ex eo est origo luminis. Informitas verò aquæ, quæ est media, significatur nomine abyssus, quia hoc nomen significat quandam immensitatem inordinatam aquarum, vt Augustinus dicit contra Faustum. Informitas verò terræ tangitur in hoc, quod dicitur; quod terra erat inanis, & inuisibilis, per hoc, quod erat aquis cooperta. Sic igitur formatio supremi corporis facta est prima die. Et quia tempus sequitur motum Cæli, tempus autem est numerus motus supremi corporis per huiusmodi formationem facta est distinctio temporis, noctis scilicet, & diei. Secundo verò die, formatum est medium corpus, scilicet aqua, per firmamentum accipiens quandam distinctionem & ordinem, ita quod sub nomine aquæ etiam alia comprehenduntur, vt supra dictum est. Tertio verò die, formatum est vltimum corpus, scilicet terra, per hoc quod discooperta est aquis, & facta est distinctio in infimo, quæ dicitur terra & maris. Vnde satis congruè, sicut informitatem terræ expresserat dicens, quod terra erat inuisibilis vel inanis: ita eius formationem exprimit per hoc, quod dicit; Et appareat arida.

D. Thomas illud sibi hac in narratione instituit, vt triduum primum, secundum rationem triplicis distinctionis coordinet, quod & ex nuperis plerique approbarunt. Verum die secunda segregationem aquarum supernarum, & infernarum, & firmamentum effectam, non fuisse præcipuum eius diei opus, sed fuisse firmamentum, cælesti scilicet substantiæ, seu corporum cælestium compagem; aquarum verò secessionem contingenter euenisse, Patres prisci edocent, nec immerito collucidæ siquidem illæ supernæ rotæ sua præstantia exigebant, vt vna dies augustissimis suis natalibus ascriberetur.

Ornata

Dixit Deus; Congregentur aquæ.

- a. Ornato prima die Mundo ope lucis, roboratis secunda corporibus supra nos collocatis, tertia assignantur loci aquis & terræ, vt exornari possint.
- b. Condita prima die luce, secunda congesto firmamento, tertia contrahuntur aqua in sinus terræ, & ipsa terra denudatur.
- c. Tertia die rectius Mundus discretus apparuit ex ternarij numeri symetria.

- a. Ornato prima die Mundo ope lucis, roboratis secunda corporibus supra nos collocatis, tertia assignantur loci aquis & terræ, vt exornari possint.

V I E L M I V S Lectione decimaquinta.

Itaque cum prima die formatione lucis, superna infernaque corpora simul Deus ornasset, secunda media corpora inter primum mobile, & Oceanum veluti roborauit, vt idonea essent retinendis aquis; ac denique tertia (in qua sumus) geminum elementum, aquam videlicet & terram, ornaturus, sum antea assignat locum aquis iubetque, vt congregentur, quæ sub Cælo sunt ad locum vnum.

Caietanus non procul abit ab hac sententia, in eoque tantum discrepat, quod secunda die non robor, sed expansionem, porrectionem, & dilationem corporibus ab Empyreum ad aquas intersertis collatam fuisse arbitratur.

- b. Condita prima die luce, secunda congesto firmamento, tertia contrahuntur aqua in sinus terræ, et ipsa terra denudatur.

Non me præterit diuersas de Mundi conflatione sententias ex eo prouenire, quod diuersa sibi Chaos genera effinxerint, atque proposuerint isti ingentis, & celeberrimi nominis Patres. Quapropter idipsum profus iudicium de hac dierum priscorum serie, quod & de propositis ab ipsis Chaos illius squalentis generibus ferendum fore. Quare non est cur discussa discutiamus. Superest igitur, vt hæc postremam communioribus calculus receptam sententiam, à D. scilicet Basilio, Ambrosio, Hyppolito, Seueriano, Acacio, Procopio, Epiphano, Theodoro, Iunilio, & ijs omnibus, tum vetustis, tum neoterioribus, qui in ipsa Mundi profilitatione, & primaria effusione elementa suis substantificis formis insignita manasse rati sunt, prouidè & nos approbemus, & celebremus. Cæterum nec hi Patres exacte res tertia hac die gestas conformiter proponunt: Iunilius, Hyppolitus, & qui aquas vsque ad Empyreum exundasse putarunt, in ipsarumque medio interiectum fuisse firmamentum existimarunt, hac tertia die ex visceribus terræ, dum in eius antris & specubus latebrosos cogeretur aqua, erupisse tum ignem, tum aërem, ad suasque natiuas sedes, non absque ingenti forsan fragore, atque elementorū tumultuaria collisione, peruolasse iudicarunt. Basilius è contra, & cæteri, qui aquas supra iuga montium euectas astruebant, illas hac ipsa die, in undosum mare profluxisse, lapsasque fuisse, vnde forsan sese perurgentibus, ac propellentibus, aëreque in hac infima regione se laxante, & discussa caligine magis clarescente; in superna verò amplius depurato existimarunt. Quæ quidem sententia, vt clariori verisimilitudine insignita, magis acceptatur, & celebratur, cum eam præstantissimi Patres, Vatis nostri nuntij certissimi nobis inuulgarent, atque propalarint.

- c. Tertia die rectius Mundus discretus apparuit ex ternarij numeri symetria.

C O N S T A N T I V S Ruschonus Commentarij in Genesim manuscriptis.

Tunc forma Mundi inferioris certis terminis discreta apparuit, qualem nunc oculis cernimus. Est ergo progressus Mundi ab imperfectis gradibus ad perfectiores: & numerus ternarius rei congruit, qui diuersitatem ex

Anno Mudi
primo.
Die tertia.Basilij sententia
præfertur

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Dixit Deus.

- a. Hoc est, produxit in vices temporum, quod ab aeterno, & tunc, & tali serie facere, incommutabiliter ordinat.
- b. Dixit Deus, hoc est, separavit.
- c. Scriptum est: Dixitque Deus, & non Dominus, quia Deus nomen est creantis, Dominus regentis.

tem ex binario ductam in unitatem reducit, & componit. Congruit & mysterio, quia Mundus visibilis in imagine summa Trinitatis tertia die perfectus est, ut prima dies principio, secunda medio, id est extensioni, tertia fini applicetur. Hic autem numerus primus est, cui plurale nomen tribui solet, à quo ceteri progrediuntur replicatione, & additione. Ideo numerus nullus alius multitudinis certus est, sed numerus omnis unitate, & trinitate continetur. Duo autem constare nequeunt, quia si efficiant aliquod unum, consurgit ternarius, extrema enim non componuntur ex seipsis, sed per medium. Est autem non malus, sed imperfectus, & est generationis principium. Perfectio siquidem est trinitatis, quae omnia colligit, sicut dualitas separat. Mundus ergo noster hac die perfectus sua nomina obtinuit, quibus tota uniuersitas colligitur, quod his verbis declaratur, cum repetit, Deum dixisse, ut congregarentur aquae, ut verbo Mundum effectum intelligamus, ne Christum ignorare possimus, à quo Mundus habuit principium, ut in eo finem habiturus intelligatur.

Vulgata est, mirificoque omnium nutu approbata assertio illa, quae in triduo primo Mundum prius inordinatum, & confusum, seiunctionem in suas partes, atque sphaeras, distinctamque ipsarum partium collocationem suscepisse edocet.

Dixit Deus.

Circa editionem, atque pedagogiam clausulae huiusce, non habeo quid iam animaduersis adiungere possim.

- a. Hoc est, produxit in vices temporum, quod ab aeterno, & tunc, & tali serie facere, incommutabiliter ordinat.

D I O N Y S I V S Carthusianus Enarratione in Genesim, articulo vndecimo, forte hanc interpretationem indicare voluit, cum dixit.

Dixit vero Deus. Frequenter in isto capitulo legitur Deus dixisse, & quasi per intervalla dierum locutus, & operatus esse describitur, cum tamen in ipso inuariabili, ac simplicissimo Deo nulla sit diuersitas, nulla mutatio, nullaque novitas: sed quicquid produxit in tempore, & per temporum vices, hoc ab aeterno, tunc, & taliter facere incommutabiliter ordinavit. Ipse enim omnium rerum id eas continet in se. Porro in id ea duo notantur, videlicet cognitio rei, & determinatio, quando, ac qualiter fiet.

Doctrina haec hausta ex supraadductis Augustini lucubrationibus hilari fronte est amplexanda, & osculanda.

- b. Dixit Deus, hoc est, separavit.

G L O S S A Ordinaria ita explanavit.

Dixit vero Deus: hoc est, verbo separavit.

Quasi intelligere voluerit Glossa, in verbo Dei virtutem fuisse, ut adinvicem disiungerentur elementa. Et quemadmodum verbum Dixit significabat supra, Fecit, quoniam effectio rerum memoratarum in sequebatur Dei factoris vocem: Ita & nunc idem ipsum capitur pro Separavit, quia aquarum à Terra seiunctio est diuinam iunctionem sequuta.

- c. Scriptum est: Dixitque Deus, & non Dominus, quia Deus nomen est creantis, Dominus regentis.

Postillae in Genesim in Biblia Benedictina.

Deus substantiae ipsius, id est diuinitatis nomen cum substantia semper fuit, Dominus vero non substantiae, sed

Anno Mūdi
primo
Die tertia.

Congregentur aquae.

- a. Legendum, iam dixerat Deus.
- b. Congregentur, legendum, extendantur.
- c. Vel, Congregentur, legendum, colligantur.

sed potestatis vocabulum postea accessit. Quod ex ordine creationis Moyses ostendit, primo se Deum insinuans, post creatas vero creaturas se dominum indicat. Haec Tertullianus contra Hermogenem.

Locus Tertulliani splendidissimus est libro citato in initio, sed nos pro commentatione clausulae illius: Formauit igitur Dominus Deus eum referuamus, quod illi magis congruere, & competere ipsum existimemus.

De genesi marium, sinuum, fluminum, et fontium.

Ratio ex postulat ut primum iuxta institutum nostrum de editione aliquid edifferamus.

Hebraica lectione Chaldaica legitur, Congregentur aquae, quae sub Caelo sunt, in locum unum; & appareat arida. Graeca vero editio Septuaginta, *οὗτοι οὐκ ἔσονται ὕδατα, &c.* Congregentur aquae, quae sub Caelo, in congregationem unam, & appareat arida. Nostra editio cum Chaldaica proficiscitur. Pagninus, & Vatablus parum orationem mutant; Congregentur aquae, quae sunt sub Caelo in locum unum, appareatque arida. Caietanus; Congregabuntur aquae sub Caelis ad locum unum, & videbitur ficcum. Reliqui ferè omnes interpretes, à nostra parum discrepant.

- a. Legendum, iam dixerat Deus.

Hebraeae linguae professores, qui adnotationes, & obseruationes compilarunt Lutetiae Parisiorum, haec ad diei secundae opus adscribentes, haec inquam, quae primum effecta leguntur in tertia die, sic legendum autumarunt.

Dixit vero Deus. Veti debet hic locus per praeteritum plusquam perfectum; Iam vero dixerat Deus. Hoc enim pertinet ad opus secundae diei. Frequens autem est apud Hebraeos, praeteritum perfectum poni pro plusquam perfecto.

- b. Congregentur, legendum, extendantur.

L V S I T A N V S Adnotationibus in Genesim.

Congregentur aquae, quae sub Caelis sunt. Putant Hebraei verbum *Cauah* significare, expectare, & congregare: ideoque vertunt hic nostri, Congregentur: sed videndum est, an verius significationem uocabuli ostendant. Quod autem verbum *Cauah*, congregare significet, ex hoc loco coniectantur, quia non videtur eis alia significatio huic loco conuenire. Si quis autem rectè expendat locos, videbit unicam esse verbi significationem, scilicet extendere, quod ex duobus conijcio. Alterum est, quod sperare nihil aliud esse videtur, quam extendere animum: & expectatio, dilatio, & extensio. Alterum, quod *Cau*, id est linea: quod ab hac radice derivatur, lineam significat: eo quod extensa sit. Isaia enim quadragesimo quarto habes; Faber lignarius extendit *Cau*, id est lineam: & secundo Regum vigesimo primo; Extendam super Hierusalem *Cau*, id est lineam: unde, meo iudicio, locus iste sic reddendus est: Extendantur Aquae sub Caelo, id est, quae sunt sub Caelo, ad locum unum; & apparebit arida. Et fuit sic; id est aquae, quae antea super totam terram extendebantur, nunc super locum unum expandant se, seu ad locum unum cogantur.

- c. Congregentur, legendum, colligantur.

L V S I T A N V S ubi supra.

Sunt qui putant verbum *Cauah* significare, colligare, ligare: & inde *Cau*, id est linea, sit à ligatione dicta, quod videlicet liget: & quia expectantes videntur pendere, & suspensi esse à re, quam sperant, videtur significare, sperare; & sic vertunt hic; Colligantur aquae quae sub Caelo sunt, in locum unum: neque mihi expositio displicet.

X x x Congre-

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Congregentur aqua.

- a. Congregentur, legendum, congregabuntur.
- b. Legendum excauentur, seu in caernis subsident aqua.
- c. Formentur aqua ex materia prima.

a. Congregentur, legendum, congregabuntur.

C A I E T A N V S super Genesim sic tralatandum dijudicat.

Et dixit Elohim; Congregabuntur aqua sub Caelis ad locum unum, & videbitur siccum.

Ego ab editione tum Septuaginta, tum Vulgata nostra non discederem: neque siquidem, quae afferunt hi Doctores, adeo solida sunt, ut existimemus Hieronymum eruditissimum idiomatum omnium ea non libasse, & conspexisse, & simul parupendisse.

b. Legendum excauentur, seu in caernis subsident aqua.

S T E V C H V S in Cosmopoeia.

Est autem hoc loco, quod dicitur; Congregentur aqua. vox Hebraea Kaua, ea congregationem Hebraei dicunt designari, sed proprie sonat, ut ex Scripturis apparet, voraginem, concauum quid. Et ut tam multa Graeca, ac Latina nomina ab Hebraico deducuntur, sic clarum est istud latinum esse factum, cum idem sit Hebraicum. Caua autem dicta sunt postea omnia voraginosa, & caernosa, quod fuit locorum, profundarumque sedium nuncupatio, quas Deus aquis illis immensis preparasset. Et post. Itaque quod nostri transtulerunt, Congregentur aqua, Hebraiceque habet, i Kau hammaim, quasi dicendum esset; Excauentur aqua, in caernis subsident aqua: Fuit enim mare, quasi totius aquae sedimentum, in altissimas regiones purioribus subleuatis. Eoque vocatur, quasi i πόντος, quod idem & vrina animalium est nomen. Sedimentum autem ad imas partes defertur. Tanquam vrina totius Mundi fuit mare, in unam quasi vastissimam caernam delapsa. Sol autem melius detraxit, quod animalia pasceret, ac nutrirer. Hinc tanquam Philosophiae haud ignari Poetae loquuntur mortales vestigiaur.

Non unam apud Patres locus hic suscepit explanationem, duae tamen celeberrimes comperiuntur.

c. Formentur aqua ex materia prima.

A V G V S T I N V S; qui nullum admittit ante Mundum Chaos, sed momento cuncta ex nihilo, ex ea materie quae origine & natura praetextabat, non tempore & actu, prodijisse arbitratur; hac tertia die aquam & terram ex materia illa quasi profuientes enarrari censuit. Ait enim libro primo de Genesi contra Manichaeos, capite duodecimo.

Et dixit Deus; Congregentur, &c. In isto loco Manichaei dicunt; Si totum aquis plenum erat, quomodo poterant aqua congregari in unum? Sed iam superius dictum est, nomine aquarum materiam illam appellatam, super quam ferebatur spiritus Dei, unde erat Deus omnia formaturus. Nunc vero cum dicitur; Congregentur aqua, quae est sub Caelo, in congregationem unam: hoc dicitur, ut illa materia corporalis formetur in eam speciem, quam habent aqua ista visibiles. Ipsa enim congregatio in unum, ipsa est aquarum istarum formatio, quas videmus, & tangimus. Omnis enim forma, ad unitatis regulam cogitur. Et Post. Superius ergo quod nominabatur Terra inuisibilis, & incomposita, materia confusio & obscuritas nominabatur: & quod nominabatur aqua, super quam ferebatur spiritus Dei, eadem rursus materia nominabatur. Nunc vero aqua ista, & terra formantur ex illa materia, quae ipsis nominibus appellabatur, antequam formas istas, quas nunc videmus acciperet.

Et de Genesi imperfecto capite decimo.

Et dixit Deus; Congregentur aqua, quae sub Caelo sunt, in congregationem unam, & appareat arida, & sic factum est. Hinc probabilius credi potest, aquam dictam esse superius, sicut arbitrabamur, ipsam Mundi materiam. Nam si vniuersum aqua oppletum erat; unde, vel quod potuit congregari? Si enim quandam confusio-nem materialem, aquae nomine appellauerat; hac congregatio appellanda est ipsa formatio; ut talis esset aquae species, qualis nunc esse cernimus. Et Post. Dixit ergo Deus, Congregentur aqua, quae sub Caelo est: id est, in formam

formam redigatur materies corporalis, ut aqua ista sit, quam sentimus, in congregationem unam. Vis ipsa formae commendatur nomine unitatis: sic est enim vere formari, in unum aliquid redigi: quoniam summe unum est omnis formae principium. Et appareat arida; id est speciem visibilem accipiat, atque à confusione distinctam. Et bene aqua congregatur, ut appareat arida, id est cohibetur, quod fuit mare, ut quod obscurum est illustretur. Et sic factum est.

Et de Genesi ad litteram libro primo, capite tertiodecimo.

Et ideo quae adhuc potest, quando Deus istas conspicuas aquarum, terrarumque species, qualitatesque creauerit: in nullo enim sex dierum hoc inuenitur. Itaque si hoc ante omnem diem fecit, sicut ante istorum primorum dierum commemorationem scriptum est; In principio fecit Deus Caelum & Terram: ut in Terra vocabulo, intelligamus iam formatam terrenam speciem, superfluis aquis ista iam visibili specie sui generis declaratis: ut in eo, quod sequitur Scriptura, dicens; Terra autem erat inuisibilis, & incomposita, & tenebrae erant super abyssum, & spiritus Dei superferebatur super aquas, nullam opinemur informitatem materiae: sed terram, & aquam sine luce, quae nondum erat facta, suis iam notissimis qualitatibus conditas: ut ideo terra inuisibilis dicta intelligatur, quod aquis cooperta non posset videri, etiam si esset, qui posset videre: ideo vero incomposita, quia nondum à mari distincta, & cincta à littoribus, & suis satibus, animalibusque decorata. Si ergo ita est, cur iste species, quae proculdubio corporales sunt, ante omnem diem factae sunt? Cur non scriptum est; Dixit Deus: Fiat terra, & facta est terra? Item dixit Deus; Fiat aqua, & facta est aqua? vel utrumque communiter, si una quasi lege loci infimi continentur; Dixit Deus; Fiat terra & aqua; & sic factum est.

Et libro secundo, capite vndecimo.

Hic itaque breuiter admonemus, ut quem forte non mouet querere, quando species aquarum, terrarumque creata sit, accipiat isto die non esse factum, nisi ut fecerentur haec duo elementa inferiora. Quem vero mouet, cur in diebus facta sit lux & Caelum, extra dies autem, vel ante omnes dies aqua, & terra; & cur ad Dei verbum facta sint illa, dicente Deo, Fiat: haec autem dicente quidem Deo discreta, non autem Deo dicente facta inueniantur: habet quod salua fide intelligat, scilicet id quod dictum est ante enumerationem dierum, Terra erat inuisibilis & incomposita, cum commendaret Scriptura, cuiusmodi Terram fecerat Deus, quia praedixerat; In principio fecit Deus Caelum & Terram: nihil aliud his verbis quam materiae corporalis informitatem insinuare voluisse, eligens eam visitatiu appellare, quam obscurius. Si tamen tardo intellectui non subrepat, ut materiam, & speciem, quia verbis scriptura separat, conetur duo haec etiam tempore separare, tanquam prius fuerit materia, & ei, temporis intervallo interposito, postea sit addita species: cum Deus haec simul creauerit, materiaeque formatam instituerit, cuius informitatem visitato, ut dixi, vocabulo, vel terra, vel aqua, scriptura praedixit. Terra enim, & aqua, etiam suis qualitatibus id existentia quod videmus, tamen propter facilem corruptionem propinquiora sunt eidem informitati, quam caelestia corpora.

Et contra Aduersarium Legis & Prophetarum libro primo, capite tertiodecimo.

Omitto quod potest hic intelligi significatum esse, quod informis illa materia aqua vel abysso vocabulo insinuata sit, & species acceperit duorum istorum grauium elementorum, humoris, & humi: & ideo dictum esse; Congregentur aqua, quoniam labilis, & mobilis ei species data est; Appareat autem arida, quia immobilis, & fixa est.

E V C H E R I V S in hanc proficiscitur Augustini sententiam, Commentarij in Genesim libro primo, capite tertio.

Dixit quoque Deus; Congregentur aqua, quae sub Caelo sunt, in locum unum. Si totum aquis plenum erat, quomodo poterant aqua congregari in unum? Sed iam superius dictum est, quod super aquam ferebatur spiritus Dei; unde erat Deus omnia formaturus. Nunc vero quomodo dicitur; Congregentur in locum unum: hoc dicitur, ut illa materia corporalis formaretur in ea specie, quam habent istae aquae visibiles. Ipse enim congregatae in unum, ipsa est aquarum formatio harum, quas videmus, & tangimus.

B E D A Expositionem in Genesim.

Quidam dicunt, si totum plenum fuit aquis, quomodo potuerunt aquae in unum congregari? Sed iam superius praedictum est, nomine aquarum materiam appellatam, unde erat Deus omnia formaturus. Ipsa autem congregatio aquarum in unum, ipsa confirmatio est in illam formam, quam videmus.

Et Quaestionibus supra Genesim ex Ambrosio haec affert.

Breuiter tamen admonemus, ut quem forte non mouet querere, quando species aquarum, terrarumque creata sit, accipiat isto die non esse factum, nisi ut fecerentur haec duo. Nam illud quod dictum est ante dierum enumerationem; Terra erat inuisibilis & incomposita, cum commendaret Scriptura cuiusmodi Terram fecerat Deus: quia praedixerat; In principio creauit Deus Caelum & terram. Nihil aliud his verbis intelligendum est, quam materiae corporalis informitatem insinuare voluisse: si tamen tardo intellectui non subrepat, ut materiam, & speciem, quia verbis scriptura separat, conetur haec duo etiam tempore separare.

Caterum haec, quae Beda Ambrosio ascribit, Augustinianam omnino redolent doctrinam; nec cum ijs, quae Ambrosius in Hexameron habet, conueniunt.

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Congregentur aquæ.

a. Dicitur est; Congregentur aquæ, & non Fiant, sicut dixerat, Fiat firmamentum; quod imbecilliores sint formæ elementorum, quam Cælorum.

G L O S S A Ordinaria ex Augustino.

Dixit verò Deus &c. In hoc die factum videtur, ut duo tantum inferiora elementa secerentur. De aëris tamen formatione intelligi potest, qui tunc primum notam nobis formam accepit, cum aqua, que aëris, & terræ spacium occupabat, in unam terræ partem secessit. Ita in secundo, & tertio die, quatuor elementa in proprias formas videntur esse distincta.

A L E X A N D E R Halensis, parte secunda, quæstione quinquagesima-prima, membro primo, ab Augustino non discessit.

Respondet Augustinus contra Manichæos, quod cum dicitur; Congregentur aqua, que sub Cælo est, in congregationem unam: hoc dicitur, ut illa materia corporalis formetur in eam speciem, quam habent istæ aquæ visibiles: ipsa enim congregatio in unum, ipsa est aquarum formatio istarum quas vidimus: omnis enim forma ad unitatis regulam cogitur. Et quod dicitur, Appareat arida; quid aliud dici intelligendum est, nisi ut illa materies accipiat visibilem formam, quam habet nunc terra ista, quam videmus & tangimus? Superius ergo, quod nominabatur terra invisibilis & incomposita, materiæ confusio, & obscuritas nominabatur; & etiam nominabatur aqua, super quam ferebatur spiritus Dei; eadem rursus materia nominabatur. Nunc verò aqua ista & terra formantur ex illa materia, que ipsi nominibus appellabatur, antequam formas istas, quas nunc videmus, acciperet.

a. Dicitur est; Congregentur aqua, & non Fiant, sicut dixerat, Fiat firmamentum; quod imbecilliores sint formæ elementorum, quam Cælorum.

Præfatam Augustini doctrinam consequitur hoc unum aliud, quod ipse & sectatores eius adnotarunt, quorum videlicet quando corpora cælestia conflavit Deus, dixerit; Fiat: cum autem compingit elementa, non dicat Fiat, vel appareat &c. id verò effectum fuisse tradunt, eo quod elementorum imperfectiores, formæ tanquam imperfectius confectionis genus promerebantur.

D. A V G V S T I N V S de Genesi ad literam, libro secundo, capite undecimo.

Et quoniam per enumerationem dierum iam ex informi quæque formata numerantur, & ex ista corporali materia iam factum Cælum narraverat; cuius multum distat species à terrenis, iam quod ex ea formandum in rerum infima parte restabat, voluit sub his verbis in rerum creandarum ordinem inserere, ut diceretur, Fiat: non acceptura ista residua informitate talem speciem, qualem acceperat Cælum, sed iam inferiorem, & infirmiore, atque informitati proximam: ut his potius verbis, cum dicitur; Congregentur aquæ, & appareat arida, acceperint hæc duo species proprias istas notissimas, nobisque tractabiles, aqua mobilem, terra immobilem: & ideo de illa dicitur est, Congregentur: de hac autem, Appareat: aqua enim est labiliter fluxa, Terra stabiliter fixa.

B E D A libro de sex dierum Creatione.

Quid est ergo, quod non ait; Fiat arida visibilis, vel aqua congregata; nisi quia propinquiora sunt eidem informitati, quam cælestia corpora, ut de his per enumerationem dierum infirma rerum condiuntur. Ideo noluit inferri, ut similiter cum superioribus fieri imperaret; sed congregata aqua apparere per se infirma rerum iussit.

Et Quæstionibus in Genesim ea ipsa repetit.

G L O S S A Ordinaria quam probè retulerit Augustini sententiam, audias: habebis mutuata etiam verba.

Et quoniam per enumerationem dierum ex informibus formata numerantur, & ex corporali materia iam factum Cælum Moyses dixerat; cuius multum à terrenis species distat, quod ex ea formandum in infima parte restabat, noluit insolitis verbis inserere; ut diceret, Fiat, quia infirmiore, & informitati proximam susceptu-

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Congregentur aquæ.

a. Educantur Aquæ ex rudi Chaos.

suscepturum erat speciem, ut his verbis; Congregentur aquæ, & appareat arida, intelligamus hæc duo proprias formas accepisse nobis notas, & tractabiles: aquas scilicet mobilem, Terram immobilem. Unde aqua congregatur, Terra apparet. Aqua enim labilis, & fluxa, Terra stabilis & fixa.

D. T H O M A S parte prima, sexagesima nona, articulo primo, ad primum, sic hanc Augustini doctrinam recensuit.

Dicendum, quod secundum Augustinum ideo in opere tertia die non utitur Scriptura verbo Factionis, sicut in præcedentibus operibus, ut ostendatur, quod superiores formæ, scilicet spirituales Angelorum, & cælestium corporum sunt perfectæ in esse, & stabiles: formæ verò inferiorum sunt imperfectæ & mobiles, & ideo per congregationem aquarum, & apparentiam aridæ, impressio talium formarum designatur. Aqua enim est labiliter fluxa, Terra stabiliter fixa, ut ipse dicit in secundo super Genesim ad literam.

A L E X A N D E R Halensis parte secunda, quæstione quinquagesima-prima, membro primo.

Ad primum dicendum secundum Augustinum, quod non fuit simile de aquis & terra, sicut de luce, & firmamento: cum enim factio ad speciem pervineat; lux autem & firmamentum speciem habeant valde distantem à materia informi: rectè voluit hoc per verbum Fiendi demonstrare, Aqua autem, & Terra licet species receperint in tertio die; tamen quia maximè accedunt ad materiam informem, que prius dicta fuit nomine Terræ vel aquarum: ideo voluit sub aliquo modo loquendi eorum facturam designare, dicendo; Congregentur, ut notetur, quod prius erant in confusione; tunc autem distinguuntur: & sic in unoquoque iterum dierum, una notaretur distinctio. Unde Augustinus super Gen. Acceperunt hæc duo species illas proprias, & notissimas nobis, & tractabiles; Aqua mobilem, Terra immobilem. Et ideo de Aquis dicitur est; Congregentur aquæ: de terra; Appareat arida: Aqua enim est labiliter fluxa; Terra stabiliter fixa.

a. Educantur Aquæ ex rudi Chaos:

Patres, qui Chaos nõ potestate tantum, sed re vera & origine ante elementa extasse cõfuerunt, hac tertia die ex ipso manasse vel duo, vel tria, vel quatuor elementa tradiderunt.

N Y S S E N V S de Historia sex dierum, quibus Mūds à Deo creatus est.

Præterito enim die secundo, rursus scitus & omnibus modis concinnus rerum facturarum ordo, qui aquam à terra secernebat, Dei vox, & edictum dicitur. Verè enim quicquid eum sapientia, atque solertia fit, Dei oratio est, que non sonantibus quibusdam instrumentis distinguitur & exprimitur; sed per ea, que in apparentibus rebus existunt, miracula pronuntiantur. Nam cum terrena qualitas adhuc cum humida natura commixta esset, cuius erat alterius, terram quidem suis consolidare qualitatibus, ut omnibus eius particulis ad res cognatas coactis, atque compressis, per condensationem, & constipationem insitum ex ipsa exprimeret humorem: aquam autem à commixtione terra separare, & circa se ipsam terra cavernis cohibitam, & coercitam colligare, & congregare? Quoniam igitur diuinæ reverentia, atque solertia eiusmodi opus est; idcirco Moyses orationem Dei præcessisse miraculum dicit, imperatiam quandam dictionem edentem: sed ut ego de hoc iudico, eam, que natura creationis insita est, rationem per hanc enuntiativam indicat dictionem. Dixit enim, inquit, Deus; Congantur aqua in loca congregationis earum, & conspiciatur terra arida. Vides necessarium ordinem naturæ, quomodo à terra abstracta aqua, avescit id, quod ab humore secretum erat? & quemadmodum humore non amplius luti in modum cum terra permixto, aqua necessario quibusdam alueis, & receptaculis continetur, ne fluxione sua natura ad interitum redigatur, nulla re diffusionem eius coercente?

A L B E R T V S Magnus videtur proficisci in hanc sententiam prima parte de quatuor coæqueis, quæstione duodecima, articulo tertiodecimo.

Dicendum ad primum, quod tria sunt elementa graviora, scilicet terra, aqua, & aër. Quod patet, quod remota terra, aër, & aqua descendunt in locum eius. Sed unum tantum est simpliciter grave, scilicet terra, cuius signum est, quod ipsa per se, & in alijs descendit ad medium. Terra enim descendit per se ad centrum; & posita in aère, & aqua, iterum descendit, sed non sic aër, & aqua. Aër enim posita in terra & aqua, ascendit; sed hæc duo elementa posita in igne, descendunt. Et ideo dicit Philosophus, quod sunt levia in alio, & gra-

Et graua in alio. Et hanc naturam accipiendo, distincta sunt media ab extremis. Vnde nihil aliud est congregare aquas in locum vnum, quam dare eis naturam illam, quod sint leues in terra, & sic ascendat ab ipsa; & graues in aere; & sic descendunt ab ipso. Et hoc est etiam, quod dicitur Sancti, quod ignis, & aer distincti sunt, quando aquae recedentes ab igne, & aere, sunt separatae.

D. BONAVENTURA Sententiarum secundo, distinctione quartadecima.

Dicendum quod Scriptura distinctionem elementorum in his verbis valde explicat eleganter, si quis attendat: quia enim motus ad situm non est, nisi rei completa, & habentis formam; nec aliud fuit aquas congregari in vnum, quam ipsi elemento aquae dando speciem vnam, & inclinationem ad locum speciei, simul debitum secundum existentiam formae, & inclinationis ad situm dare locum congruum: & quia locus aquae est immediatè esse circa terram, dum aqua congregatur, ab elementis superioribus, scilicet aere, & igne separatur: ergo in congregatione aquarum tangitur per consequens distinctio aliorum duorum elementorum. Rursus, quia aquae sunt natae circumdare terram; & si ex omni parte circuiret terram, ad inhabitandum nobis, & animalibus apta non esset; ideo sic distinxit, ut in superiori superficie arida appareret. Rursus, si terra esset ab aqua omnino separata, ad germinandum non esset apta. Et ideo Deus sic auersit terrae superficiem, ut tamen ipsius radicem aqua implet, & per decursum fluuiorum etiam irrigaret. Et propter hoc tria dicit Scriptura. Primum, propter elementorum distinctionem, Congregentur aquae in locum vnum. Secundo verò propter superficiem terrae denudationem, Et appareat arida. Tertio propter irrigationem, quam ab aquis suscepit, ut germinare possit, dicit; Vocauit aridam terram, congregationesque aquarum appellauit maria.

EYRANVS in Postillis in secunda expositione.

Hic ponitur opus tertiae diei, in quo distincta sunt elementa per hoc, quod ex illa parte materiae, quae remanserat adhuc sub forma communi, ut praedictum est facta sunt elementa in suis formis substantialibus, & proprietatibus consequentibus. In terra etiam facta sunt aliqua concavitates diuina virtute, in quibus receptis aquis apparuit pars terrae discooperata, & sic apparuerunt elementa in suis locis distincta.

TOSTATVS in Postillis in ea verba; Congregentur, &c.

Hic agitur de opere tertiae diei; & sunt duo opera, scilicet, congregatio aquarum, & productio arborum: & istud opus est de distinctione materiae elementalis: vnde licet solum fiat hic natio de aqua & terra, tamen intelligitur de alijs elementis; quia tunc ignis, & aer facti fuerunt: sed quia nobis videri non possunt in suis sphaeris, non expressit ea populo rudi, quia non erat intentio Moysi dare cognitionem illi populo de omni genere creaturae, sed dicere, quod Deus creasset omnia quae erant; & quia ista solum esse putabant, cum alia non viderent; ideo de ijs solis expressit.

Deinde mutata sententia, aquas non hac tertia die genitas, sed impertitum eis fuisse locum, & qualitatem ad ipsum impellentem, videtur asseruisse, cum ait.

Et posset aliquis dicere, quod elementa sunt distincta in suis substantialibus formis, quando dictum fuit, quod firmamentum factum fuit, ut distingueret aquas ab aquis. Sicut ergo tunc aquae superiores, id est Caelum crystallinum factum intelligitur, licet solum dicatur, quod fuit diuisum ab inferioribus aquis medianre firmamento: ita aquae inferiores, quae tunc à superioribus diuise narrantur, fuerunt distinctae, & productae in specie elementorum; licet manserit aqua super terram expansa usque ad tertium diem. Et satis hoc conuenit litera, quae dicit; Congregentur aquae, quae sub Caelo sunt. Quia praesupponit, aquas, quae congregari debebant, iam extitisse, scilicet in praecedenti die secundo. Et satis mihi videtur ista positio rationabilis & consona textui. Communiter tamen dicitur, quod aquae, & alia elementa in tertia die facta fuerint: & posset esse ratio, quia Deus, cum creauit aliquas creaturas, licet non immediatè ornauerit, quia illud extrinsecum est; tamen qualitates extrinsecas bene disponentes tribuit. Locus autem est aliquid consonum naturae rei, & qualitas motiua ad locum; ideo videtur quod à principio suae productionis, aqua locum suum, & propriam qualitatem habuerit; sed non habuit ista usque in tertium diem, ergo in isto die fuit creata: & tunc est dicendum, quod creatio, siue productio aquarum, & congregatio in locum vnum fuerit simul. (In locum vnum) quia ante tota materia aquae, vel ipsa aqua stabat expansa toti superficiem terrae sphaericae, & non congruebat hoc animalibus futuris, & gramminibus.

A V C T O R.

Secundum diuersa Chaos genera, quae sibi praefixerunt, atque delinearunt Patres hi praestantissimi, & Doctores eruditissimi, diuersas etiam de genituris elementorum proferunt sententias, diuersasque; de hac Moysi litera, Congregentur &c. productum interpretationes. Augustinus, Eucherius, Beda, qui Mundum vnico momento manasse opinantur, eius autem emolitionem per dies sex enarratam secundum genera sex rerum productarum ab Angelis apprehensarum tradunt: non Chaos aliud supponunt quam Angelum in sua puritate, & materiam primam, origine, & non tempore praextantem, quae

Congregentur aquae.

a. *Aqua rariore, quae ut nebula terram tegebat, se inspissante, & terra subsidente congregatae sunt aquae.*

quae duo describi etiam à Mose verbis illis; In principio creauit Deus Caelum, & terram &c. diiudicant. Quamobrem & primae diei opus cum Angelicam formationem dicant, secundae vero Caelorum compactionem, certè & tertiae diei opus non aliud proferre possunt, quam elementorum confectionem. De aqua, & terra certè id clarè produnt, de aere autem dubia videtur Augustini sententia: nam supra firmamenti nomine non tantum corpora caelestia, sed & aeris supernam illam partem, quae nubibus nunquam obducitur, intellexisse visus est, ut referebamus. Quod si verum est, superam aeris partem secundo die profiliisse, inferam verò hac tertia forsitan die effectam, productamque fuisse, ex ipsius placitis asserendum est.

GLOSSA itaque sic rectè concludit ex ipsius doctrina.

Ita in secundo, & tertio die, quatuor elementa in proprias formas videntur esse distincta.

Ex quibus consequitur, quod locus hic; Congregentur aquae &c. interpretandus sit, Formentur, & secernantur duo inferiora elementa, aqua, & terra, ex qua formatione & aeris congestio intelligi potest. Tunc siquidem notam nobis formam aeris suscepit, ut inquit Glossa, cum aqua, quae aeris spatium occupabat, in unam terrae partem secessit. De ignis productione, quando videlicet manarit, nil quod viderim Augustinus tradit.

NYSSENSIS autem, qui vnum rude Chaos, seu massam inconditam, atque incongestam primum manasse arbitratur, cum dictum est, In principio creauit Deus Caelum & terram &c. ex ea verò elicitum fuisse ignem primo die densiorem, qui splendesceret, & rariorem, secundo vero die ex eo Caelum conflatum: hac tertia tantum die caetera tria manasse elementa, non potest profecto non asseuerare. De terra siquidem, & aqua dilucide id tradidit. Aeris autem conflationem praetermissam fuisse silentio uoluit, nec quando manarit, seu secundo, seu tertio die, explicat. Audias ipsum.

Nam quum omnis illuminatrix, & ignea natura, suis qualitatibus ab alijs secreta esset: aeris quidem conflatio, atque fabricatio silentio praetermittitur; quanquam par erat etiam de hoc, quum expositum esset, ut ignis emicuisset, secundo loco rationes naturales in medium afferre: propterea quod cognitio quaedam ratione leuitatis ei cum ea, quae in igni cernitur, leuitate intercudit: atque ita deinceps grauem tractare naturam. Sed ille de hac quidem ea, quae dicenda erant, in medium adfert; de aere autem dicere praetermittit; non quod nihil conferat ad totius Mundi complexionem, nec quod à vi elementorum secretus sit: sed quod mollitie forsitan naturae, atque facilitate cedendi, vniuscuiusque rerum capax est aer, in sese quasque res ostendens, non colorem proprium habens, non figuram, non superficiem, sed alienis cum coloribus, tum figuris inspicitur, & informatur.

Scholastici Doctores, qui Chaos non ex elementis congestum, sed vna rudi forma conflatum fuisse asseuerarunt, hac die prodijisse elementa fatentur, ut Bonauentura, & alij, excepto Catherino.

Tostatus non sibi constat, & magis uidetur declinare in eam sententiam, quam secundo loco adducit, aquas scilicet secundo die esse enatas, tertia autem exufflante rapido spiritu, seu vento, exiccatae fuisse, adeo ut arida appareret. De his autem infra. Sed quemadmodum haec Chaos genera non acceptata sunt, pariter nec illae interpretationes admittuntur.

a. *Aqua rariore, quae ut nebula terram tegebat, se inspissante, & terra subsidente congregatae sunt aquae.*

AVGVSTINVS de Genesi ad litteram libro primo, capite duodecimo.

Quo

Quò ergo congregatæ sunt aquæ, si totam terram prius occupauerant; illæ scilicet, quæ detractæ sunt, vt terra nudaretur, in quam partem congregatæ sunt? Si enim erat aliquid terræ nudum, quò congregarentur, iam apparebat arida; nec totum abyssus occupabat. Si autem totum texerant, quis erat locus, quò colligerentur, vt terræ ariditas appareret? Nunquidnam in altum congregatæ sunt, sicut sic cum ad ventilandum in area messis erita surrigitur, & congesta in aggerem nudat locum, quem diffusa contexerat? Quis hoc dixerit, cum videat vsquequaque campos maris aequaliter fusos, qui etiam cum aquæ fluctuantes quidam velut montes eriguntur, sedatis rursus tempestatibus complanantur, Et si qua littora nudantur latius, non potest dici nulla esse alia terrarum spatia, quò accedat id, quod aliunde decedit; vnde in eum locum ex quo recesserat, iterum accedat. Cum autem totam omninò terram vndosa natura cooperiret, quò cederet, vt nudaret aliquas partes? An fortè rariori aqua, velut nebula, terras tegebat, quæ congregatione spissata est, vt ex multis eas partibus in quibus arida possit apparere, nudaret? Quanquam & terra longè, lateque subsidens, potuit alias partes prebere concauas, quibus confluentes & conuenientes aquæ reciperentur, & appareret arida ex his partibus, vnde humor abscederet.

Et contra Aduersarium Legis, & Prophetarum libro primo, capite terdecimo.

Quid quòd etiam de aquarum congregatione ingerit nescio quis imperitissimus quæstionem; immo verò non quæstionem, sed reprehensionem, tanquam non rectè dictum sit; Congregentur aquæ in congregationem vnâ, & appareat arida, eo quòd aquis omnia tenebantur: ignorans quemadmodum aqua in aëreos vapores tenuata rarefiat, & nebulosa caligine multum occupet spatij: exiguum verò si congregata densetur, nec iam leuis volitet, sed grauis fluitet. Quid ergo mirum, si rara terram texerat, spissata nudauit? Quid si etiam diuino nutu in magnos sinus terra subsedit, atque ita quicquid naturæ humide per totum eius iacebat, in partes concauas confluent, recessit à cæteris, & quod operiebat aperuit, congregata in humiliora succumbentia, qua mare interflueret, & circumflueret, atque altiora deserens, qua orbis emimeret?

I V N I L I V S in Hexameron.

Si quis verò quæserit, vbi congregatæ sint aquæ, quæ omnes terræ partes ad Cælum vsquequaque operuerant: sciat fieri potuisse, vt terra ipsa longè, lateque insu Creatoris subsidens, alias partes præberet concauas, quibus confluentes aquæ reciperentur, & appareret arida ex his partibus, vnde humor abscederet. Potest enim non absurdè credi, maiores (sicut & supra commemorauimus) primarias fuisse aquas, quæ velut nebula terras tegerent, congregatione autem esse spissatas, quæ datis sibi locis capi possent, vt appareret arida in reliquis.

B E D A libro de Creatione sex dierum, duos præfatos modos ex prædictis Patribus recenset.

Vbi ergo congregatæ sunt aquæ, si totam terram prius occupauerunt; illic scilicet, quò detractæ sunt, vt terra nudaretur. Et si aliqua pars antea arida apparebat, vbi congregari potuissent, non ergo totum abyssus occupauit, sed magis intelligendum est, aut in modum nebule prius aqua terram occupasset, aut terram longè, lateque obsidens, qua concauum locum præbuisset, vbi percurrentes aquas capere potuissent, vt appareret arida.

Et Quæstionibus in Genesim pariter paucis mutatis.

Si totam terram aqua tegebat, non erat locus vbi aquæ congregarentur, dum totam terram tegebat aqua. Et quomodo Scriptura dicit; Congregentur aquæ, quæ sub Cælo sunt, in locum vnum; & appareat arida? M. Totam terram tegebat aqua, sicut rarissima nebula, quæ postea in vnum redacta, atque collecta est, vt possit terræ species apparere. Quanquam & terra longè, lateque subsidens, potuit concauas partes præbere, quæ confluentes aquas susciperent, vt arida appareret.

G L O S S A Ordinaria ex Beda.

Si queratur, vbi congregatæ sunt aquæ, quæ omnes partes terræ vsque ad Cælum texerant? Potuit fieri, vt terra subsidens, concauas partes præberet, quibus fluitantes aquas reciperet. Potest etiam credi primarias aquas rationes fuisse, quæ sicut nebula tegebat terras, sed congregatione esse spissatas.

M A G I S T E R Sententiarum secundo, distinctione quartadecima.

Si autem queratur vbi congregatæ sunt aquæ, quæ totum texerant spatium vsque ad Cælum, potuit fieri, vt terra subsidens concauas partes præberet, vbi fluctuantes aquas reciperet. Potest etiam credi primarias aquas rationes fuisse; sic vt nebula tegebat terras; sed congregatione esse spissatas, & ideo facillè in vnum posse redigi locum.

M A G I S T E R Scholasticæ historiæ, capite quinto.

Et potuit esse, vt aquæ, quæ totum aëris spatium occupabant vaporabiles, solidatæ modicum obtineant locum; vel terra paululum subsedit, vt eas tanquam in matrice concluderet.

Dionysius Chartusianus in Genesim Enarratione vndecima, hæc non suppresso Patrum horum nomine memorat, & approbat.

H V G O Carensis verba etiam præfatorum Patrum mutuauit, cum dixit.

Et potuit esse, vt aquæ, quæ totum spatium occupabant vaporabiles, solidatæ modicum obtineant locum; vel terra paululum subsedit, vt eas tanquam in matrice intra se concluderet.

A E G I.

Congregentur aquæ.

a. Nebulæ ex igne, aëre, & aqua commixtæ resolutione, aquæ conglutinatæ sunt in pelagis; igne, & aëre suis locis diffusis absque nouis terræ hiatus.

A E G I D I V S Hexameron parte secunda, capite vigesimo quarto, cum eâ opinionem, quæ aquas in acervum vnum, adeò vt Mare multo altius esset terra, fuisse coactas astruebat, ea ratione impugnasset, quòd huiusmodi aquæ cōgregatio, vt potè cōtra naturam, miraculo tribueretur, miracula autem iuxta Augustinum in operibus sex dierum, vbi instituta est natura, admittenda non videntur, sic alium inducit modum.

Propter hoc est secundus dicendi modus, quòd congregatio aquarum non fuit nisi quædam inspissatio; quia aquæ primitus rare, & nebulosæ, occupabant magnum locum, postea inspissatæ, occupauerunt minorem locum. Hoc est ergo quòd ait Beda, quòd credi potest primarias aquas rariore fuisse, quæ sicut nebula tegebat terram; sed congregatione esse factas spissas.

Sed cum id quoque non sufficere demonstrasset, Aqua enim sui ratione decupla est ad elementum terræ comparata, testante id Aristotele primo Meteororum, ubi ex pugillo aquæ decem fieri aëris assueuerat: propterea non potuisse aquam etiam conspissatam, non terram cooperire: adijcit.

Propter hoc est tertius modus dicendi de congregatione aquarum; vt ex hoc etiam soluat difficultas de apparitione terræ, vt dicamus, quòd aqua non solum fuit congregata per alterationem, vt quia fuit inspissata, quòd sine alteratione fieri non potuit, sed etiam fuit congregata secundum receptionem, quia fuit tota recepta in concauitatibus terræ, quæ sunt tantæ, quòd aquæ sic receptæ non possunt cooperire terram.

D. Thomas has duas memorat infra.

a. Nebula ex igne, aëre, & aqua commixtæ resolutione, aquæ conglutinatae sunt in pelagis; igne, et aëre suis locis diffusis absque nouis terræ hiatus.

Patres, qui Chaos ita effinxerunt, vt super terram tria superna elementa, aquam, aërem, & ignem, in nebula speciem conglutinata, vniuersi spatium obruere existimarint, aquæ cōgregationem ex resolutione nebulae in aquas ad voragine terræ confluentes effectam tradunt, puris igne, & aëre, suis in sphaeris remanentibus.

H V G O Victorinus noster de Sacramentis Fidei libro primo, parte prima, capite vigesimo primo, præcipuus fuit huius sententiæ propugnator. Ita enim scribit.

Et dixit Deus; Congregentur aquæ, quæ sub Cælo sunt, in locum vnum. Quantum ad literam spectat, locus vnus in quo congregatæ sunt aquæ, quæ sub Cælo erant, Abyssus magna creditur, quæ ab ipso Mundi exordio in terræ corpore, tantæ capacitatis facta fuisse putatur, vt omnium receptaculum aquarum esse potuisset. Nam aquarum natura in principio tenuis admodum, leuisque, & in modum nebulae cuiusdam dispersa: postquam diuina virtute, & iussione, in vnâ (vt ita dixerim) massam compingi quodammodo, atque densari cepit, ipso suo pondere deorsum vergens, in ima collapsa à terra excepta est: spatiumque illud, quòd desuper vsque ad ipsum firmamentum occupauerat, serenum, purumque deliquit. Ipsa quoque terræ superficies (aquis omnibus inter alucos suos conclusis) apparere cepit. Primò quidem lutulenta & lubrica, nudaque, velut quæ germina necdum vlla protulisset, quibus vestiri & superduci potuisset.

Glossa Locupletata eam partem huius loci assumpsit, qua Hugo abyssum magnam ab exordio factam obtestatur.

R I C H A R D V S Exceptionum libro secundo, capite septimo.

Tertia die, insu diuino, moles aquarum, quæ spatium illud, quòd inter Cælum & terram est, occupatum tenebat, deorsum versa in abyssum dependit; & sic aër in medio purus & serenus remansit.

Modus ille coactionis aquarum ab Augustino, Iunilio, Beda, Magistris, & alijs memoratus, sed præcipue ab Hugone, & Richardo celebratus, qui aquarum in æquoribus effectam fuisse conglutinationem, ex vapore nebulae, quæ vniuersi spatium obruebat,

Y y y dissolu-

Anno Mudi
ptimo.
Die tertia.

Congregentur aquæ.

a. *Aquarum delapsu præstito, marisq; elatione congregatae sunt aquæ.*

dissolutione asserbat, cuidens, & approbatus est ijs, qui Chaos ita effingunt, vt tria superna elementa ad instar nebulae commixta in Vniuersi spatium diffundi censeant; illis autem minime fiet acceptus, qui alia Chaos genera comminiscuntur: præcipue ijs qui aquas fluidas terrâ circumambire, atq; obtegere autumant, quod potissimum asseuerare videntur literæ sacræ, & copiosa etiam Patrum acies interpretatur, Iuniliusq; ipse astruit. Quapropter dato aquas illas fluentes labentesq; fuisse, & non in nebulam seu vapores congeitas: adhuc superest difficultas, qua serie facta fuerit aquarum congregatio, terræq; denudatio. Accedit, quod Moses terram apparuisse aridam tunc tradat, cum aquæ in vnum coactæ sunt. Porro nebula illa, quanquam crassa, & obdensa, minimè terram obtegebat, nisi in quantum fortè lucem ad ipsam peruenire prohiberet.

De modo quo congregatae sunt aquæ labentes.

Secundum eorum Patrum sententiam, qui Chaos illud primordiale ita effingebant, vt terram aquis circumdari assererent, siue modo aquæ illæ ad firmamentum vsque se extollerent, seu maiori solû affluentia, quam in diluuiò excreverent; alii profecto modi sunt inuestigandi, quibus aquæ in locum vnum fuerint congregatæ. Aquarum siquidè amplissima copia vndiq; terram operiebat, atque sub ipsis tanquam thesaurus ingens latebat inuisibilis tellus, canosaque eius facies vndique fluctuantibus vndis circumiactabatur: cum summus opifex terram, quæ natura sua, vt grauiissima omnium elementorum, & proinde medio axe librata, tota aquis subsidere deberet, vt viuientibus cunctis præcipue mortalibus prodesset, quibusdam in locis superferri aquis, ac supereminere iussit, aquas verò in imis ipsius visceribus constipari, ac latitare, seu in abyssum abire, & cogi mandauit. Dixit enim Deus; Congregentur aquæ in locum vnum, & appareat arida. Sed percunctationem non leuem statim hoc Dei mandatum excitat: Quomodo scilicet illa aquarum coactio, terræque denudatio effecta fuerit. De his siquidem Patres varios deferentes modos, in plures sententias diffrahuntur.

a. *Aquarum delapsu præstito, marisq; elatione congregatae sunt aquæ.*

BASILIVS in Hexameron Homilia quarta, diuini huius præcepti, Congregentur aquæ in locum vnum, effectum perpendens, duo ea fuisse censuit. Primum quod aquæ ad Dei vocem tunc labi, atque ad vnam confluere maris sedem inciperent, quo certe mandato vsque nunc labuntur aquæ, scaturiunt fontes, erumpunt aquarum venæ, fontes properant in fluuios, in freta currunt flumina, lacus effunduntur in maria, atque vndè se ipsas vrgent, & propellunt. Alterum quod in mari ceu in propria sede considerent, adeo vt licet eminentiores terra, nunquam tamen ad eam operiendam profluerent, ac delaberentur. Primum explicat D. Basilius, cum ex duabus difficultatibus, quas excitat, primam his proponit, & dissoluit.

Sed forte quispiam & illa quaesierit præter hæc; primum; Cur, quod secundum naturam competit aquæ, ferri inquam per decliua loca, imaque petere, id ad opificis imperium Scriptura reducit? Quousque enim in aquo, planoque solo sita est aqua, stabilis est, quippè cum haud habeat, quò defluat, aut permeet. Sed cum prona loca fuerit atque decliua nacta, protinus cum antecedens præcesserit, ea quæ post ipsam continua est, sedem ipsius occupat: ea quæ sequitur illius itidem sedem: & ita delabitur quidem, quæ antecedit; sequitur autem,

Verbis illis,
Congregentur aquæ, &c.
duo præcepta tradita.

autem, quæ accedit; atque tantò delatio fit celerior, quantò & pondus maius est eius, quod deorsum fertur, & loca ad quæ fit confluxio, magis concava sunt. Hæc igitur si est aquæ natura, superuacaneum videri possit id imperium, quo iubetur in vnam cogi collectionem. Prorsus enim futurum fuerat, per naturæ illius ad ima delabentis propensionem, vel suapte sponte, vt ad omnium maximè concavum, & decliuorem locum se conferret, defluuium illud suum non prius remoratura, quam superficies æquabili planitie complanaretur. Neque enim vsquam conspicitur vlla campestris regio peræquè plana, vt ipsa aquæ est superficies.

Sic autem satisfacit ipsi difficultati.

Ad id igitur, quod priore loco quaesitum est, illud dicimus; Tu quidem optime nosti, quæ fuerint motiones aquæ post dominicum præceptum, vt illa circumflua sit, nec consistens, vtque suapte natura ad prona, decliua, & concava præcepto deuoluantur loca. At sanè eadem quid prius obtinuerit virium, ante nimirum quam cursus hic illi ingigneretur præcepto dominico, neque ipse nosti, sed nec certo audisti, qui nouerit. Cogita enim mihi tu vocem Dei effectricem esse naturæ, idque imperium, quod factum creaturæ tunc est, creatis deinceps omnibus ordine succedaneo consimilem, & operatoriam facultatem prærogasse. Dies & nox creata semel sunt, & ex illo tùm die ad vsque hodiernum, quum sibi alternis succedant, æquis tamen partibus non desinunt inter se dispersivè vices temporum. Congregentur aquæ. Iussa est currere natura aquarum, nec vnquam delasatur, eam ad cursum perpellente iugiter illo præcepto. Hoc sanè dixerim, ad fluxibilem respiciens partem aquarum. Sunt enim, quæ suapte natura fluunt, cuiusmodi fontanae sunt, & fluuiatiles. Sunt contra, & aliæ collectiue, neque quoquæ permeabiles. Atqui sermo de his mihi nunc est, quæ impetu quodam naturæ cientur, ac fluunt. Congregentur aquæ in congregationem vnam. Tibinè vnquam propter fontem, copiosam aquam eructantem consistenti incesit eiusmodi cogitatio? Quis aquam hanc cogit exilire è medijs terre visceribus? quis festinè vt in vteriora progrediatur, vrget vehementer? Quenam promptuaria, vnde depromuntur, tantum continet prouentum aquarum? Quis ille tandem locus, ad quem defluuio præcipiti contendunt? Quinam sit, vt hæ non deficiant, nec ille interim expleantur? Scito hæc à prima illa Dei voce dependere. Illinc enim primaria ad cursum motio indita aquis est, & prærogata. Ad omnem de aquis commemorationem, primæ illius vocis immemor ne esto.

Alterum autem præceptum edidit eo loco.

Congregentur aquæ. Oportebat eas decurrere, suum vt occuparent locum; dein locis sibi natura diffinitis restituerent, in ipsis vt præstiterent, neuiquam vltra progressuræ. Quapropter iuxta Ecclesiastæ illius sententiã; **Omnia flumina intrant in mare; & mare non redundat.** Nam quòd fluant aquæ, Dei imperium causa est: **maris itidem intra suos fines circumscriptio à primaria illa diuinæ legis sanctione pendet.** Congregentur aquæ vnum in locum. Ne è locis, quæ ipsam susceperant, affluens fusim exundaret, transcenderet semper, atque ita ex alijs alia completeret loca, ac totam hoc pacto continentè terram stagnantibus tandem vndis, & aluentibus inuolueret, iussa est in vnum se colligere locum. Idcirco furens ventis sæpenumero mare, atque ad immensam altitudinem sese atollens vi fluctuum, vbi littora solùm attigerit, eo impetu mox in spumam dissoluto, retrolabitur. **An me non timebitis, dicit Dominus; qui posui arenam terminum mari? En mare, res planè sua vi intoleranda, re tamen omnium inualidissima, nempe arena frenatur, ac coërcetur.** Alioqui, quid prohiberet mare rubrum sua exundanti alluue irrupere in vniuersam Aegyptum, quæ ipso mari tanto est concavitate depressior, seque mari, quod Aegypto adiacet, coniungere: nisi Creatoris præcepto, tanquam compedibus astrictum coërceretur? Etenim Aegyptus, quòd sit mari rubro humilior, vel illi nobis re ipsa persuasere, qui conmixti sunt maria hæc, Aegyptium inquam, & Indicum, cui permiscetur rubrum mare, inter sese committere, & alterum alteri coniungere. Quamobrem destitit è tanto conatu, Aegyptius ille Sesostris, qui primus id est aggressus, Darius item Medus, qui secundum hæc voluit persequi rem tantam, & supremam operi admoliri manum. Hæc eò mihi dicta sint, vt nobiscum reputemus, quàm efficax, & operatoria vis sit diuini illius præcepti; Congregentur aquæ in locum vnum, idest nulla post hanc alia congregatio fiat; sed in prima hac collectione, quæ in vnum confluunt permaneant.

AMBROSIVS Hexameron libro tertio, capite secundo, hæc duo pariter edidit, narratione, vt assolet, Basilio conformi. De primo.

Iterum quoque quaestiones alias asserunt, dicentes; Si in congregationibus diuersis aqua erat, quomodo si illæ congregationes in superioribus erant, non defluebat aqua in eum locum, ad quem postea Domini imperio derivata est? Natura enim aquarum spontè in inferiora prolabitur. Sin verò in inferioribus erant illæ congregationes, quomodo contra naturam suam, aqua ad superiora conscendit? Itaque aut secundum naturales cursus imperio non eguit: aut contra naturam imperio proficere non potuit. Cui quaestioni facillè respondebo, si mihi ipsi ante respondeant, ante præceptum Domini hanc aquarum fuisse naturam, vt laberetur, & flueret. Non enim ex vsu hoc habet caterorum elementorum, sed speciale, & proprium: non ex quodam ordine, sed magis ex voluntate, & operatione Dei summi. Quid iusserit Deus, audiunt; Vox autem Dei; efficiens naturæ est. Eam vocem effectus operationis impleuit. Cæpit labi aqua, & in vnam confluere congregationem, quæ ante erat diffusa per terras, & plurimis receptaculis inhaerebat. Cursum eius ante non legi, motum eius ante non didici; nec oculus meus vidit, nec auris audiuit. Stabat aqua diuersis locis, ad vocem Dei mota est. Nonne videtur, quia naturam ei huiusmodi vox Dei fecit, & secuta est creatura præceptum, & vsus fecit ex lege? Prima

T y y z enim

Ecclef. 1.

Hierem. 5.

Esaiæ 64.

enim constitutionis lex, formam in posterum dereliquit. Denique semel diem fecit, & noctem. Ex illo manet vtriusque successio, & diuturna reparatio. Inssa est etiam aqua curvere in congregationem. Ex illo curvit, fontes labuntur in fluxus, in freta currunt flumina, lacus derivantur in maria: ipsa se aqua præcedit, vrgit, & sequitur. Vnus est ductus, vnum corpus. Et cum sit altitudo diuersa, indiscreta tamen dorso eius æqualitas. Vnde & æquor appellatum arbitror, quod superficies eius æqualis sit.

Prosequitur deinceps, id non fuisse Dei potentia difficile demonstrare, tum exemplo virium Naturæ, qua fontes ex inferioribus scaturiunt, tum artis etiam ingenio, qua aquas tantum ascendere, quantum descendunt, artificis industria conspicimus, tum denique rerum gestarum à Deo experimento, qui eduxit aquam de petra, sedauit æquora, immisit, & siccauit diluuium, Rubrum mare vento aperuit, ferrum aquæ supernatare etiam Propheta Dei virtute iussit, & Christus ipse mortuum Lazarum suscitauit. De secundo autem.

Dicendo autem, Congregetur, non solum mouit eam de loco, sed etiam statuit in loco, vt non præterflueret, sed maneret. Hoc vtiq; maioris miraculi est, quomodo omnes congregationes, in vnam congregationem confluerint, & vna congregatio non adimpleta sit. Nam & Scriptura hoc inter mirabilia constituit, dicendo; Omnes torrentes cuncti in mare, & mare non adimpletur. Vtrunq; igitur ex præcepto Dei, vt & fluat aqua, & non superfluat. Circumscribitur igitur inposita sine maria clauduntur, ne superfusa terris inundent omnia, & destituito aruorum cultu, munus terrene fecunditatis impediatur. Cognoscant igitur diuini esse præcepti, operationisque celestis. Aut enim Dominus per nubem ad Iob inter alia etiam de maris claustro; Posui ei fines, apponens claustra, & portas. Dixi autem ei, Vsq; huc venies, nec transgredieris, sed in te ipso contentur fluctus tui. Nonne ipsi videmus mare frequenter indosum, ita vt in altum fluctus eius tanquam mons aque præruptus insurgat, vbi impetum suum ad littus illiserit, in spumas resoluat, repagulis quibusdam arena humilis repercussum, secundum quod scriptum est; Aut non timebitis me, dicit Dominus, qui posui arenam fines mari? Infirmissimo itaque omnium vilis sabuli puluere vis maris in tempore cohibetur, & velut habentis quibusdam celestis imperij, à prescripto sibi sine reuocatur, violentique æquoris motus in sese frangitur, atque in reductos sinus suos scinditur. Ceterum nisi vis statuti celestis inbiberet, quid obstarct quin per plana Aegypti, quæ maximè humilioribus iacens vallibus campestris asseritur, mare rubrum Aegypto pelago misceretur? Denique docent hoc qui voluerunt hæc duo sibi maria connectere, atque in se transfundere: Sesostris sanè Aegyptius, qui antiquior fuit, & Darius Medus, qui maioris conuictu potentia in effectum voluit adducere, quod ab indigena fuerat ante tentatum. Quæ res iudicio est, quod superius est mare Indicum, in quo mare rubrum, quàm æquor Aegyptium, quod inferius alluit. Et fortasse ne latius se mare effunderet, de superioribus ad inferiora præcipitans, idè molimina sua Rex vterque reuocauit.

CHRYSOSTOMVS Homilia quinta in Genesim, in consimilem videtur declinare sententiam, cum aquas, quæ prius terram obtegebant, iussione Dei in unum locum coactas declarat.

Congregentur aquæ. Et vide hic, obsecro dilecte, ordinem & consequentiam optimam. Quia dixerat in principio; Terra erat inuisibilis & inculta, eò quod tenebris & aquis obtegebatur: & deinde iussit die secundo, vt esset firmamentum, quod aquarum separationem faceret, vocauitque firmamentum Cælum: nunc iterum docet nos, quod præceperit in die tertio aquas, quæ sub Cælo, hoc est, firmamento, vt in vnam congregationem conueniant, & faciat apparere locum aridum. De factum est sic. Quia enim omnia impleta erant aquis, iussit in vnam congregationem aquarum multitudinem concedere, vt sic appareret arida. Vide quomodo paulatim illius nobis pulchritudinem, & ornatum ostendit. Et factum est, ait, ita: quomodo? Sicut præceperat Dominus. Dixit solum, & opus subsequutum est. Hoc enim peculiare Dei est, vt secundum voluntatem suam facturas suas moderetur. Et congregata est, inquit, aqua quæ sub Cælo, in congregationes suas, & apparuit arida. Quemadmodum de luce dictum, quod cum essent vndequeque tenebræ, iusserit produci lucem, & separationem fecerit lucis, ac tenebrarum: & hanc tribuerit diei, istas vero nocti: Similiter dictum, quod cum produxisset firmamentum, aquarum alias superiorem locum occupare, alias autem sub firmamento esse iusserit: sic & nunc illas ipsas aquas, quæ sub firmamento erant, in vnam congregationem iubet coire, vt appareat arida; & tunc hinc etiam suum nomen imponat: sicut de luce, & tenebris dictum est. Congregate enim sunt, ait, aquæ, quæ sub Cælo, in congregationes suas, & apparuit arida.

CYRILLVS Alexandrinus in Genesim libro primo, consimilia tradit. Creatis igitur primum Cælo & terra, deinde aquarum copia in locum vnum contracta. (Parere enim necesse fuit illi dicenti; Congregentur aquæ in locum vnum) terra subinde detegebatur, & herbarum ita varia specie exornabatur.

PROCOPIVS Gazæus Commentarijs in Genesim caput primum.

Si aqua quasi proprium est, vt fluat, quid sibi vult iussus diuinus? Nam sua sponte tandem ad loca caueriosa terra se recepisset. Præterea cum concavitates fuerint aquis obteclæ, humore totam obruente terram, quomodo quirit aqua ad eas confluere, cum prius aquis fuerint refertæ? His objectionibus respondebitur in hunc modum; Fortassis aquæ natura non exiit fluida prius, sed fuit stabilis & concreta. Ceterum manandi vim demum

Congregentur aquæ.

a. Tertia etiam subsidente, voraginesque præbente, effecta est labentium aquarum congregatio.

demum nata est ex iussu, & imperio Dei. Et post. Præterea hoc quasi peculiare est aquis, vt currant in mare, huicque incubent. Et si quando feruoribus Solaribus in altum rapiantur, vt continuo descendant, & mari iterum applicentur: quod quidem Ecclesiastes euidenter docet hisce verbis; Omnia flumina vadunt in mare, & mare ipsum non impletur. Alibi quoque inquit Scriptura; An me non timebitis, dicit Dominus? aut à facie mea non contrimiscetis? qui posui arenam terminum maris in statutum perpetuum, nec transibit eum. Nihil enim diuina providentia intra præstitutos terminos maria continuisset, profecto mare rubrum vniuersam Aegyptum, cuius situs humilior est illo, aquarum inundatione deleuisset.

D. THOMAS parte prima, quæstione sexagesima nona, ad secundum, tres recenset sententias, atque hanc probabiliorē asserit, non attamen ad labendum procliuatè humidæ substantiæ tunc impertitâ fuisse fatetur, vt præfati Patres autumabāt.

Tripliciter respondetur; Vno modo, vt aquæ in maiorem altitudinem sint eleuate in loco vbi sunt congregata: nam mare est altius terra, vt experimento compertum est in mari rubro, vt Basilus dicit. Secundo, vt dicatur, quod rarior aqua velut nebula terras tegebat, quæ congregatione densata est. Tertio modo, vt dicatur, quod terra potuit aliquas partes præbere concauas, quibus confluentes aquæ reciperentur. Inter quas, prima videtur probabilior.

Catherinus Enarratione in caput primum Genesios, non tantum hanc approbat sententiam, sed mordicus aduersus Caietanum tuetur, rationesque eius totis viribus elidere nititur.

Ex quibus visi sunt hi Patres, & Doctores arbitrari, mare esse altius terra, seu superficiem conuexam aquarum altiore esse, atque eminentiorem montibus, & ipsa terræ planitie, Chrysothomo, & Cyrillo exceptis, qui id non explicatè tradiderunt.

a. Terra etiam subsidente, voraginesque præbente, effecta est labentium aquarum, Congregatio.

Patres ferè omnes sicuti non vnicam congregationis aquarum causam reddunt, ita & in hoc consentiunt, ut congregationem huiuscemodi non sine substrata tellure, specusque, atque scissuras in vtero suo exhibente, effectam perhibeant.

BASILIVS Hexæmeron Homilia quarta, quod pariter subsidente terra, ea aquarum coitio effecta fuerit, his edocuit.

Nemo proinde dicat; Si aqua terre superficiem operiebat, prorsus consequi videtur, omnes omnino concauitates, quæ nunc maria susceperunt, refertas fuisse aquis. Quod igitur aquæ properabant sese vnum in locum collecturæ, concauis omnibus præoccupatis? Huic enim ipse dixerim, tum receptacula carum aquarum capacia ab opifice eam ad rem exceptandam adornata fuisse, cum in vnam coitionem cogendæ venirent, & secerndæ. Neque enim erat iam mare illud, quod trans Gades est externum: non item vastum illud & nautis inaccessum, & formidabile pelagus, quod Britannicam insulam, occiduosque Hiberos amplectitur: sed amplo tunc, capaciisque conceptaculo præcepto Dei creato, ad illud aquarum copie concesserunt.

AMBROSIVS Hexæmeron libro tertio, capite tertio.

Nunc quia de vna collectione diximus, illud occurrit, vtrum cum per omnem ferè terram, & super terram fuerint diffusa aquæ per vallestria agrorum, concaua montium, planitiarumque; camporum, modo æquoris fusa congregatio vna potuerit omnes illas aquas recipere, atque exinanire terras, quæ antè fuso per vniuersum flumine stagnabantur. Nam si tunc aperta erant omnia, non diceret, visa est terra, nisi reuicta vellet locis omnibus demonstrare. Si Diluuium Noè tempore abscondit & montes, quando aquarum iam & super Cælos & infra firmamentum fuerat facta discretio, quantum magis dubitari non potest, etiam montium vertices illa superfusione latuisse? Quod igitur illa omnis aquarum redundantia deriuata est? Quæ receptacula eam tam continua, atque connexa absorbere potuerunt? De quo multus nobis potest sermo suppetere. Primum, quia potuit Creator omnium, & ipsarum terrarum spatia diffundere: quod aliqui ante nos confirmantes, propria posuerunt sententiam.

Anno Mudi primo. Die tertia.

Ecclesi. 1. Hier. 5.

Art. 1.

Anno Mudi
primo.
Die tertia.

Congregentur aquæ.

a. *Aquarum in suam spheram diuersam à terræ sphaera reductione, facta est ipsarum congregatio.*

Ela. 45-

sententia. Ego, quid facere potuerit, nunc prætermitto: quid fecerit, quod aperte Scripturarum auctoritate non didici, quasi secretum prætereo, ne forte etiam hinc alias sibi quæstiones requirant. Afferro tamen secundum Scripturas, quia potuit locorum humilia, & camporum aperta diffundere, sicut ipse ait; Ante te ambulabo, & montes planos faciam. Potuit etiam ipsa aquarum vis profundiora ea facere, quæ insederat, tanto fluctuum motu, tantoque æstu concitatoris elementi, qui quotidie ima pelagi torquere, & arenas verrere solet de profundo.

S E V E R I A N V S sinus maximos tunc conscissos fuisse perhibet.

Congregetur aqua; Et ubi nam congregata est? nunquid in mari? Vbi igitur congregata est? Nondum erant concaua montium, sed simul ac Deus dixit; Congregetur aqua, terra scissa est, sinus fecit, id quod & insulae, & montes, qui interiacent, satis testantur.

D A M A S C E N V S de Orthodoxa Fide libro secundo, capite nono.

Diuino igitur iussu concauitates in terra factæ sunt; & sic in congregationes suas conueniunt aquæ: Hinc etiam & montes facti sunt.

Et capite decimo.

In principio autem (Scriptura dicit) terra cooperiebatur ab aquis, & erat inculta, & absque ornatu, cum præcipiente Deo, aquarum receptacula facta sunt. Et tunc montes extarunt, & diuino præcepto proprium terra suscepit ornatu, omnigenis herbarum, & plantarum varietatibus decorata.

P R O C O P I V S Commentarijs in Genesim capite primo.

Ad hæc congruè dicitur, ut vtrunque dubitationem propulsemus, aquæ receptacula simul cum imperio diuino esse excavata: præsertim tamen maxima aquarum receptacula, quæ maris nomen reperiunt, ad eum modum parata sunt. Si quæ extabant concauitates minores, hæc ampliabantur iussu diuino, ut aquæ, quæ inundabant prius vniuersam terræ superficiem, ex locis planis in eas decurrere possent.

Lyranus in Postillis id ipsum autumat, ut mox deducemus.

T O S T A T V S pariter.

Ad istam congregationem aquarum, Deus fecit magnas quasdam cauernositates, & profunditates in terra, ne si terra plana esset, aqua super totam terram efflueret.

D. Thomas parte prima, quæstione sexagesimanona, articulo primo, ad secundum, tertio loco hanc recenset expositionem.

Mirifico igitur consensu conueniunt Patres hi cuncti, atque Doctores, Basilius, Ambrosius, Procopius, D. Thomas, ad congregationem aquarum duo concurrisse, Maris elationem, & Terræ substrationem. Alij connectunt cum terræ conscissione alias causas. Lyranus cum aquarum condensatione, Tostatus cum earum exiccatione per ventum validum effecta, simul terram subse disse edocent, ut mox referemus.

a. *Aquarum in suam spheram diuersam à terræ sphaera reductione facta est ipsarum congregatio.*

Burgensis in Additionibus non tantum aquas lapsu coactas esse, & in æquoribus supra terram elatas fatetur, ut Patres asserunt censuerunt, sed singulari, nupera, commentarij; fortè sententia, aliã spheram à terræ sphaera diuersam, & eminentiorẽ suscepisse arbitratus est. Argumentum sui placiti hoc est. Cum prius vnum esset centrum terræ, Vniuersi, & aquæ, vnaque sphaera: hac Dei iussione, Congregentur aquæ, effectum est, ut terra denudaretur secundum aliquas partes in viuientium gratiã, & ut aqua aliud centrum susciperet à centro terræ, & Vniuersi discretum, (quod fortè centrum est lunæ) in terræ sphaera secundum partem insertum. Eximius enim hic Doctor tres impugnat sententias, contendens primum non potuisse terram tãtas aperire, exhibereque voragine, quanta

Anno Mudi
primo.
Die tertia.

Congregentur aquæ.

a. *Aquarum maiori obdensatione facta est ipsarum congregatio, Terra concauitates etiam præbente.*

quanta erat amplitudo immensa aquarum, cum aqua longe maiori quam terra sit prædita vastitate, ea de causa, quod in decuplũ ex elementorum ratione super terram excrecere decernendum sit. Amplius nec potuisse ex condensatione ad minorẽ redigi amplitudinem; quoniam id contra Vatis est testificationem, qui scripsit; Congregentur aquæ, & non condensentur. Deinde nec terrestres aquæ cæteris aëreis densiores experiuntur. Tandem quoniam aqua semper excedit terræ quantitatem. Præterea, nec potuisse aquas in mare cogi, adeo ut in maiorem à terra eueherentur altitudinem, cum Scriptura de aquis ad mare properantibus, eas descendere omninò contestetur, nec aqua ut fluida consistere in acerrimo possit, & rotunditas aquæ physicè demonstrari queat, & omnes aquæ partes eandem ad centrum propensionem obtineant, nauigantesque hemisphaeria semper plana conspiciant.

B V R G E N S I S itaque aliorum sententijs impugnatis, sic tandem suam prodit.

Pro quo attendendum est, quod sicut terra secundum Astronomos & Philosophos, est in medio Vniuersi, tanquam eius centrum; & est rotunda, seu sphaerica, cuius centrum est idem centro Vniuersi: prout demonstratiue probatur in vtraque scientia predicta, sicut elementum aquæ ratione pari de sua natura est rotundum, seu sphaericum; cuius centrum est idem in sua prima productione cum centro terræ, seu Vniuersi: sed oportuit terram esse discoopertam ab aquis secundum aliquas partes sui propter necessitatem ignis, scilicet propter habitantium animalium, & huiusmodi. Sapientia autem diuina (quæ disponit omnia suaviter) sic disposuit, ut elementum aquæ seruando suam rotunditatem naturalem, haberet centrum separatum à centro terræ & Vniuersi. Secundum Astronomos, qui motus syderum diligenter inuestigarunt, centrum quorundam orbium Planetarum est separatum à centro Vniuersi; vnde apud eos tales orbis dicuntur eccentrici, seu egressæ cupidis, ut in quarto Almagesti, & in alijs locis illius libri pertractatur. Quæ quidem diuersitas, seu distantia vtriusque centri, scilicet terræ & aquæ, ab inuicem, sic à Deo fuit disposita, ut inde sequerentur quinque ad propositum pertinentia.

Quinque autem, quæ consequi asserit, hæc sunt. Primum quod aquæ cunctæ ad suũ centrum æquam deinceps haberent propensionem, ad ipsumque defluerent. Alterum, quod aqua eas denudaret terræ partes, quas ex dispositione distantie vtriusque centri ab inuicem detegi contingit. Tertium, quod aquæ in gyro vallatæ sint, seu circuitu sphaerico. Quartum, quod maris, & terræ confinia, æqualis effectæ sint altitudinis; sed mare in medio eminentius terra extumuerit. Ex quibus quintum consequitur, quod à terra ad mare descendi dicatur: Pluribus autem auctor hic prosequitur nuperum istud excogitatum declarare. Consulat prolixam huius Doctoris narrationem.

a. *Aquarum maiori obdensatione facta est ipsarum congregatio: Terra concauitates etiam præbente.*

Existimant alij, quod ea amplitudo immensa aquarum potuerit condensatione congregari, adeo ut cum rariores inmensum occuparent locum, ac terram vndique obtengerent, concretæ condensatæque in angustos Oceani terræque sinus redigi potuerint: videnturque asserere Doctores hi, aquas illas non fuisse ante in uaporem suspensas, sed fluentes, nondum eadem densitate præditas, quæ nunc esse conspiciuntur.

I V N I L I V S aquas eas præfatas rariores fuisse, consimulque fluidas, his videtur contestari.

Præsertim cum multo rariores, quam modo in terris videre solemus, aqua in principio fuisse factæ credenda sint, priusquam in locum essent vnum, ut apparerent, congregatæ.

LYRA.

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Congregentur aquæ.

a. *Aquarum absumptione per ventum validum, detecta est terra, & aquora apparuere.*

L Y R A N V S in Postillis.

Hic consequenter describitur opus tertij diei, quo distincta sunt elementa: quæ distinctio facta est per hoc, quod aqua prius producta in forma substantiali, vt predictum est, accepit tunc à Deo debitam densitatem: & sic occupauit minorem locum aeris spatium dimittendo: & per hoc, quod virtute diuina factæ sunt concantitates in terra, vbi recepta est pars aquarum: & sic apparuit pars terre discooperta aquis, ad habitationem hominum, & animalium; & sic fuerunt elementa distincta in locis sibi debitis.

C A I E T A N V S clariori enarratione id tradit.

Congregatio aquarum non significat purum localem motum (Elementum siquidem aque non erat dispersum per partes à se invicem separatas, quemadmodum multitudo militum dispersa congreganda est; sed integrum elementum ex omnibus sui partibus, continuum, ac sphericum erat in suo naturali loco) sed significat motum alterationis, quo aquæ condensatae sunt, & ex variis factæ sunt densæ: ac per hoc per modum congregationis occupauerunt minorem locum relinquentes multas sui loci partes, quas occupauerunt partim aer mixtus, qui penes nos est, & partim eleuata quedam partes terre. Tacet siquidem Moyses eam, quæ comitata est, eleuationem partium terre, in qua eleuatione facti sunt montes. Ex his siquidem duabus causis effecta est congregatio aquarum; ita vt appareat terra pro vegetabilibus, & animalibus terrestribus. Et quamuis Moyses non explicet istas causas, explicando tamen vtrunque effectum, videlicet congregationem aquarum, & apparitionem terre, immo congregationem aquarum ad hoc, vt appareat terra, manifestando (poterant siquidem condensari aquæ absque apparitione terre, puta si sphericæ fuissent densatæ singulæ partes in proprijs quibus erant locis) insinuat implicite horum ordinatorum effectuum causas predictas. Nec propterea intelligas prius tempore fuisse causas, quam effectus: sed quemadmodum prius natura abyssi obscuritas præcessit lucem in primo die, ita alteratio aquarum, & terra, præcessit congregatas aquas non tempore, sed natura. Nec interceserunt motus alterationum, & locales, sed Deus fecit effectus motuum sine ipsis motibus medijs. Et quemadmodum dicimus, quod Deus est æternus, quia est immutabilis, non significando, quod æternitas diuina sit res causata à sua immutabilitate, quum constet in Deo nihil esse causatum, sed significando, quod si æternitas causaretur, causaretur mutabilitate: ita in proposito dicitur, congregationem aquarum, & apparitionem terre esse propter condensationem aquæ, & eleuationem terre, quia si causarentur naturaliter, causarentur ab huiusmodi alterationibus aquæ, & terre.

P E R E R I V S in Genesim libro primo, hanc aquarum condensationem his declarat.

Dici enim potest, aquam prius habuisse densitatem naturaliter sibi conuenientem, sicut habuit & situm, & figuram, hoc autem tertio die fuisse magis densatam maxima ex parte, & sic minori loco contineri potuisse. Facit huic opinioni fidem ipsum mare, quod densius & crassius est, quam aliqua qualibet aqua: itaq; densitas quæ habet aqua naturaliter nunc generata, vt fontium, fluminum, imarum est ea, quæ naturaliter conuenit aquæ, quæ minor est densitate maris.

a. *Aquarum absumptione per ventum validum, detecta est terra, & aquora apparuere.*

Non desunt ex ijs Doctoribus, qui spiritus Dei nomine aërem non quietum, sed concitatum quasi ventum, alterius tamen generis ab Euro, Notho, & similibus, vt potè quod exhalatio non esset frigida, & sicca, seu vt malunt alij, calida, & sicca, sed aer purus, intelligentes, eiq; vim, atque munus exiccandi, non ex natura ipsius, sed ex celeri illa concitatione tribuentes, ipsum immensam eam aquarum affluentiam absumpsisse, terram exiccasse, opportunamq; viuentibus sedem parasse existimarint.

R A B B I Salomon, referente etiam Lusitano præcipuus fuit huius rei assertor. Est ergo locus iste ad litteram reddendus. Et ventus, seu flatus Domini, id est à Domino immixtus, mouebat

Anno Mūdi
primo.
Dieteria.

Congregentur aquæ.

a. *Aquis quampluribus ardentissimo Sole in aërem mutatis; reliquæ congregatæ sunt in aquoribus.*

nebat se super aquas, aut super superficies aquarum, vt scilicet eas cogeret ad locum vnum, & terram exiccaret, ad hominum, & animalium habitationem; & vt herbas, & plantas ex se emitteret, quas aqua impediendo non producebat.

T O S T A T V S in Postillis præcipiti cursu in hanc sententiam labitur, dum inquit.

Sine ergo dicantur aquæ in secundo die factæ, siue in tertio, magis mihi videtur, quod ante productæ fuerint quam congregatæ; quia congregatio supponit existentiam. Et maximam confert ad hoc probabilitatem, immo necessitatem, id quod supra diximus, scilicet, quod spiritus Domini ferebatur super aquas, id est ventus flabat super aquas ad diuisionem, vel saltem ad desiccationem.

Verum, & hæc ipsa iam prius his declararat.

Postquam Deus distinctum quantum ad substantiam elementalem, ita quod esset terra, & aqua: tamen adhuc manebat aqua supra totam terram: deinde congregata fuit aqua ad locum vnum voluntate diuina, vt patet infra. Mansit autem terra madefacta, & limosa: idè induxit Dominus ventum vrentem, flantem scilicet Boream, & desiccavit terram: & iste ventus ferebatur super aquas separando, & discando aliquas remanentes in locis infimis, vel concauis. Et sic habetur Exodi decimoquarto capite, vbi dicitur, quod quando Hebræi transire erant mare rubrum, Deus induxit ventum, qui desiccavit, & abstulit aquas, scilicet: Cumq; extendisset Moyses manum super mare, abstulit illud Dominus flante vento vehementi, & vrenti tota nocte, & vertit in siccum. Et post. Item si arguas, quia dicitur in opere secunde diei; Congregentur aquæ, quæ sub Celo sunt, in locum vnum, & appareat terra arida; ergo videtur, quod inter diuisionem aquarum à terra, & apparentiam aride, non fuit mora: Respondetur concedendo, quod postquam totaliter aquæ reliquerunt superficiem terre nostre habitabilis per ventum vrentem, immediate apparuit terra arida, quia ventus erat valde fortis, & vrens: vel quod Deus sine vento separauerat aquas; & post per ventum desiccavit.

a. *Aquis quampluribus ardentissimo Sole in aërem mutatis; reliquæ congregatæ sunt in aquoribus.*

S T E V C H V S in Cosmopæia in primum caput Geneleos, censuit singulari, & noua sententia, Solem, quem præditum efficacissima, ardentissimaq; luce prima die productum autumat, aquas amplissima copia, & vastitate insucta exundantes in aërem transmutasse, terrasq; explicasse; adeo ut residuis aquis confidentibus in immensis voraginibus terræ, Mariae sint effecta.

Primum igitur diem fecit Sol creatus, ab excellenti, diuinatq; operatione lux appellatus. Pariter autem Solem fecit Deus, ac Sol fecit diem. Eo die, ac sequenti, à Sole simul concoctis vastis aquis, aer quem dicimus Cælum, est creatus. Quod cum eo temporis spatio Sol egisset, apparere terra Solis ardore sublatis supra terras aquis. Nam cum toto Oceano hæc lampas superuecta, circumquaque omnem aquarum orbem exureret, ab altioribus locis, in depressiores aquas confidentes, terras vbiq; celsiores nudas reliquerunt.

A V C T O R.

Adfunt igitur modi sex, quos ego hauserim, quibus aquarum fluentium coactione, terræq; detectionem effectam fuisse, Patres, & Doctores perhibere; nempe Aquarum ad mare delapsu, marisq; elatione: Nouæ aquarum sphaeræ confectione: Specuum, voraginum, cauernarumq; terræ exhibitione: Aquarum ampliore obdensatione: Earundem per ventum validum absumptione; Ac tandem ex vi efficacissima Solis ipsarum in aërem transmutatione.

Verum vt vstrepsō faciamus protepsō, modus quem Steuchus attulit extremo loco, penitus singularis, ac commentitius est, arduisque molestijs premitur. Primum Solem non

Zzzz primo

Modi sex, qui
bus mare ef-
fectum tradi-
tur.

Steuci sententia reproba-
tur.

primo die, sed quarto conditum fuisse & Moses contestatur, & Patres omnes grauissime edocent, & Ecclesia, vt supra demonstratum est. Et qui primæuo omnium die profilitum arbitrantur, vt D. Thomas, & alij, consueta luce effulsi esse constanter asseuerarunt. Quare prorsus sola, fictitia, caligansque euincitur Steuci assertio. Deinde Deum summum opificem nulla secundarum causarum, seu Solis ope, sed vnica sua virtute, sex opera creationis patrasse, omnes (excepto Steuco) decernunt. Amplius si tanta aquarum affluentia, quæ totum spatium à terræ sphaera ad lunæ orbem explebat, in aërem verâ est, cum ea sit ratio transmigrationum elementorum, vt si crassius, & impurius, in leuius, puriusve commutetur, in decuplum succrescat, atque (vt aiunt Philosophi) ex pugillo aquæ tanquam crassioris, puri aëris ceu rarioris decem pugilli efficiantur: quod concessit tantus aër? quod properauit? quod porrectus & expansus est, si maiorem locum nactus non est, quam aqua antea obrueret, occuparetque? Rursum aëris elementum totum ex aquis conflatum fuisse, vniuersus tam Philosophorum quam Theologorum cætus scitè inficiabitur: elementa siquidem etsi mutua corruptione inuicem secundum partem se gignat & augeant, non tamen secundum totum, quod enim secundum totum gignitur, iuxta Aristotelis doctrinam, elementum esse non potest. Rursum quis tanta & tam valida exurendi, torrendique vi Solem fuisse præditum cogitare poterit, vt trium dierum delapsu, vastissimam aquarum amplitudinem vsque ad orbem lunæ scandentem, atque pertingentem quiret absumere, atque in aërem deportare? Quod si id fuit Dei potentia munus, nunquid & ipsa non valuit absque ardentissimi Solis ministerio, & aëre gignere, & aquas congregare? Adijcias, postquam aquæ faciem telluris obruentes absumptæ sunt, destitit ne incepto Sol, atque ardorem suum flagrantissimum cohibuit & mitigauit? Si non, cur maria, lacus, flumina, fontesque cunctos postea non absumpsit? Si vero ardorem suum temperauit, ac tepescit, iam igitur non eiusdem virtutis & vigoris, immo neque ismet omnino Sol phibendus est. Deinde quis ardorem illum coërcuit? quæ maximam illam exurendi vim repressit, vel retudit? Cæterum & Moses litera huic sententia prorsus refragatur. Tradit siquidem Moses, Congregentur aquæ in locum vnum. Porro si Solis exustione absumptis aquis omnibus, quæ super terræ marisque faciem exundabāt, mare apparuit, iam non aquarum congregatione in vnum locum, sed potius consumptione, seu terræ denudatione effectum fuisse asseuerare possumus. Peregrina igitur, commentitia, ac parum Philosophiæ Theologiæque placitis, Patribus, ac ipsi Mosis arridens hæc sententia conspicitur. Sententia ea, quæ venti validi efficacia, aquarum copiam exhauriri voluit, à Catherino, & alijs merito repudiatur atque rejicitur. Primum quoniam Moses constanter prodit aquas in locum vnum mandante Deo, non autem perflante uento, aut aëre sese citissime commouente, propellenteque, seu ullo creaturarum ministerio fuisse congestas. Deinde si aër cum cæteris elementis commixtus erat, adeo vt non inde eruperit, seu congregatus fuerit, nisi hæc die tertia, quo pacto & simul erumpere, & aquas exiccare potuit? Insuper quorsum sapientissimus opifex citra aliquem usum aquas ad eum affluentes creauit, ut mox eas aboleret? Nunquid in materiam præscā eas redegit, uel fortè etiam in nihil? Sapientiam certè diuinam hæc dedecent, obscurant, ac ferè deturpant. Aquarum ingentem copiam maiori ipsarum obdensatione potuisse in Oceanum cogi ac redigi, quemadmodum Lyranus, & Caietanus sensere, prorsus non inficior. Primum enim id Deo possibile fuisse non est qui abnuat: deinde nec ab aquæ natura ualde alienum erat, si tamèn aquam prius densitatem natura sibi debitam detulisse perhibeamus, cum formam consequantur accidentia, tunc autem maiorem tantummodo obdensationem aquam ipsam suscepisse fateamur, densiorem siquidem aqua aquam esse, & crassiores, experimento demonstrat aquarum fontium, fluminum, & imbrum ab aqua maris disparitas, & dissimilitudo. Verum non desunt mihi plures coniectationes, quæ hanc obdensationem repudiare compellunt. Primum confusissima illa, & perturbata aquæ, ac terræ mixtura, qua Chaos illud cœnosum obruebatur, ne aquas tunc puriores & rariiores quam nunc sint, extasse asseram, uehementer deterret. Deinde adhuc lis sub iudice est, Num aquæ maris falsedinem atque crassitatem suam in natalibus, an post ex Solis exustione, seu alia de causa obtinuerint. Nam licet Philoconnatam fuisse aquis maritimis falsedinem edoceat: non desunt atramen, qui exemplis

Lib. 4. Meta-
ph. tex. 4.

Tostati opi-
nio refellit-
tur.

Lyranus asser-
tio rejicitur.

exemplis, & rationibus, mare primum in sua genesi dulce, postea salum sensim effectum fuisse non infulse demonstrent. Sed demus in ea inchoatione aquarum effectam fuisse quandam earundem conspissationem, dubitare tamen possumus, num adeo efficax ingensque fuerit, vt ea tam vasta aquarum moles terræ specus (si quæ aderant) explens, & vndique terram excelsa amplitudine alluens, in telluris viscera, & cauernas, redigi quiuerit. Altera sententia, quæ Dei virtute, seu fluctuum Dei iussu concitatorum contractione, terram multis in partibus subsedisse, profundos subterraneosque specus, atque meatus, valles, uoraginesque aperuisse, ac protulisse tradit, meo iudicio tantam verisimilitudinem gerit, ut merito repudiari minimè queat; si tamen cum alijs connectatur modis. Nam acceptata est hæc sententia à Patribus ferè cunctis, Basilio, Ambrosio, Augustino, Iunilio, Procopio, Strabo, Magistro, D. Thoma, & pluribus. Deinde euincit id ipsum vox Hebræa Kava, quæ Latinus interpres vertit, Congregentur. Kava namque propriè uoraginem seu locum cauum, ac profundum significat, ut uoraginis ac profundum specus ope, aquarum congregationem effectam intelligeremus. Quod autem uoragines, abyssosque, & profundas scissuras, seu specus exhibuerit terra hac ipsa die, & non suæ creationis initio, seu in diluuiio Noëtico, ut alij sensere, & qua terræ conspissatione id actum sit, infra enucleatius perpendemus. Burgensis singulare placitum omnibus ferè uisum est fictitium, nec immeritò, si quis attentius illud excutiet. Primum duplex esse grauitatis centrum, aliud terræ, & Mundi, aliud aquæ, futile est commentum; ratione enim agnoscimus, quod quemadmodum una est ratio grauitatis in vniuerso, ita & vnicum Mundi, grauiumque omnium operæpretium sit centrum statuere: experimento enim animaduertimus cuncta grauias, & ponderosa ad unum Mundi centrum pari gressu properare. Deinde cum aqua terram ita circumambiat, ut alium Oceanum in ortum, alium in meridiem, alium in Boream, alium in Occasum distendi non ignoremus, fluminaque cuncta non ad unum, sed ad diuersa defluere: quo loco centrum hoc terræ, consideat, certè capere non possumus. Amplius si aquæ ad duplex centrum duas habuere propensiones, alteram antequam congererentur, alteram postquam in æquoribus conglutinatae sunt, certè duas repugnantes expertæ sunt naturas, cum ab affectionum, & qualitatum disparitate arguenda sit formæ dissimilitudo, atque diuersitas. Prætermitto nunc philosophicas rationes, quoniam eas post modum sumus perstricuri, nã ex aqua & terra, iuxta Philosophorum ac Mathematicorum placita, unum effici globum, cuius centrum grauitatis id ipsum sit, quod centrum Mundi; in quo quæcunque ponderosa sunt, quiescere & confidere nitantur, & ad quem è sublimi desilientia directè, & propere ferantur, haud infimis uel dubijs rationibus sumus demonstraturi. Superest vt exactius primam Basilij, & Ambrosij sententiam exagitemus. Duo tradidere hi præstantissimi Patres. Primum, quod Dei præcepto hæc die tertia indita fuerit aquis natua vis ad fluendum, & propensio ad maria. Quod quidem placitum nonnullis uisum est non ualde exquisitum, neque Philosophiæ veræ arridens; quandoquidem aquæ ad ima loca, & decliua delabi, non minus quam frigiditas, & grauitas, natura insitum conspiciatur. Quapropter vim eam, atque propensionem in sua genitura percipisse, neque hoc die tertio ipsi à Deo inditam fuisse, censendum fore. Cæterum, vt grauium horum Patrum Philosophiam penetremus, inuestigandum est, Quis fuerit ante diem tertium aquarum motus; Num scilicet aliquo motu agerentur, an potius immotæ persisterent. Platonici sentiunt, corporum simplicium simplicem esse motum in orbem. Peripatetici è contra elementa ad medium suapte natura ferri, præter naturam uerò à primo mobili in orbem rapi putarunt. Aquæ igitur terræ ambitum obruentes ex sententia Platoniorum ex se cieri poterant in orbem: ex Peripateticorum uerò placitis suapte natura nullam nactæ erant motionem, dum terræ, & medio hærerent, nec agi poterant. Patres quid senserint non explicant.

BASILIVS Hexæmeron Homilia quarta.

At sanè eadem quid prius obtinuerit virium, ante nimirum quam cursus hic illi ingigneretur præcepto Dominico, neque ipse nosti, sed nec certò audisti qui nouerit.

PROCOPIVS attamen ait.

Fortassis aque natura non extitit fluida prius, sed fuit stabilis, & concreta, cæterum manandi vim demum nacta est ex iussu, & imperio Dei.

ZZZZ 2 Cen-

Sententia probator.

Burgensis placitum improbat. Centrum vnicum est.

Num aquis die tertia naturalis vis ad fluendum sit tradita.

Censendum autem est, quod Patres hi, cum Platonica, ut plurimum, sequantur placita, si elementis motionem aliquam ascripissent, ea profecto in orbem ferri pronuntiaffent: huncque naturalem illis in prima Mundi structura, qua elementa se ipsa gyro vallabant, motum asseuerassent, aut immota forte perstitisse, cum nondum vllus orbis, neque etiam supremus, conuersiones suas ex eorum placitis exorsus esset. In secunda autem structura, in qua, sic mandante Deo, elementa illum sibi uendicarunt locum, qui in viuentium obsequium opportunus erat, aquas aliud motionis genus sortitas esse, nempe ut ad centrum, seu medium fluerent; dieque tertio aquas explicuisse, & exiisse natiuam ad humiliora, depressioraque loca delabendi procliuatatem, iussu Dei eis elargitam ac insitam, ex eo quod Dei mandato effectum fuerit, ut substrata partim, partim etiam extumescente terra, aqua à proprijs sedibus deturbata, non amplius rapi in orbem possent, sed ad medium, seu ad centrum desuere cogentur. Animaduersumque esse velim, Patres sapius miraculum appellare, diuinaque potentia ascribere ea, quae nunc quidem à natura proficisci arbitramur, quaeque in prima structura, & Mundi dispositione, seu Chaos conuersione, praeter naturam, & portenta nuncupari poterant.

Alterum, quod edocent hi Patres, est, aquas in seipsis coactas, & coarceuatas extumuisse, eo euentu, ut ex precepto tantum frenentur, ne in terram labantur, & ipsam obruant. Quod quidem, si ad sanum redigatur sensum, suppositum esse exploratumque cupio. Aquarum enim congregatione elatione maris absolutam dico, elatione inquam, non ea qua terra sphaeram mare ipsum supergredi existimatur, sed qua Oceanum, seu aquas ipsas super primam sui altitudinem longè elatas arbitramur. Nam licet aqua, circumferentia & extensionis ratione, maior quam terra prius extiterit, longè minori tamen altitudine, seu profunditate diffundebatur, cum à centro terrae ad eius superficiem multò maior & productior linea, quam à telluris ambitu, super quam aqua confidebatur, ad extimam earum superficiem protenderetur. Fieri igitur potuit, ut terra ex parte circa ima subsistente, & ex alia se extollente, aqua in uoragines defluxit maiorem quam prius nacta essent altitudinem sibi, ac profunditatem vendicarent: quodque linea à profundioris Oceani solo ad eius summitatem deducta, maior, longiorque illa, quae à terra superficie ad aquarum extremam oram tunc distendi poterat, comperiat. Sed haec clarius in disceptatione;

Num mare sit altius terra, manifestabuntur. Haec autem Patres tantum istos cum neoterioribus conciliandi gratia prolata sunt. Quanquam, ut ingenuè verum fatear, forsitan ex Patrum horum amplissimorum paginis euinci possit, existimasse eos, & mare nunc terra eminentius extolli, & diuino precepto ipsis aquis esse ingenitum, ut ad mare fluant, quasi per decliuiora altiore eminentioreque locum subigant, quod natura ipsis inditum non erat. De modis itaque, quibus congregatae sunt aquae, à Patribus delatis id meum esto iudicium: Consentaneum est igitur, ut duas approbatas sententias connectendo, modum quo maria conglutinata, & terram detectam fuisse arbitror, concise referam. Censeo terra subsidente, meatus, uoraginesque exhibente ex una parte, ex altera uero iussu Dei extuberante, aquisque ad ima delabentibus, breuissimo momento hinc maria maiori altitudine, quam habebant, erupisse: illinc terram denudatam apparuisse. Arbitrorque telluris, & aquae sphaeram, in qua aquae terram circumtegebant vndique, non quantitatis, seu amplitudinis, sed situs tantum speciem immutasse, eo euentu, ut cum prius aqua terram uallaret, tellusque tota circa ima subsisteret, Dei iussu, & terra subsidens, & alibi faciem efferens, & aqua ad

imas partes decurrens, adeò locum permutarint, ut ex duobus orbibus, quorum vnum alterum ambibat, unus sit effectus, ex terra, & aqua simul congestus: & cum vtrunque elementum centro Mundi concentricum esset, ambo centri grauitatis ratione concentrica etiam remanserint, sed ratione magnitudinis centri eccentrica effecta sint, ut infra luculentius disceptabimus. Quod quidem valde sublime, maximeque admirandum facinus, si vera profari licet, à paucis haecenus rectè animaduersum, atque à paucioribus declaratum comperij. Superest ut pro dictarum rerum declaratione duas emergentes difficultates in trutinam constituamus. Prima est, Num terra in sui productione, an tertio die, an diluuij Noëti concussione inaequalis reddita sit. Altera erit, Num mare sit altius terra. Duo enim haec à Patribus ventilantur.

Num

Aquae congregatae eminentiores factae sunt.

Sententia auctoris.

Num terra ab initio, an tertio die, vel Diluuij tempore, inaequalis reddita fuerit.

Elegans hic ea difficultas suscitatur; Cum terra sua natura rotunda aequaliter considerare deberet, Dei autem opificis iussu effectum sit, ut partim subsederit, partim etiam sese extulerit, & hinc concauitatibus, specubus scinderetur, hinc montibus & collibus efferretur; non immerito, quando id euenerit, percunctandum est.

Sententia terram ab initio suo voragines habuisse astruens.

H V G O Victorinus noster, praecipuus sententiae huius est propugnator Adnotationibus in Genesim libro primo, capite septimo: sed clarius de Sacramentis libro primo, parte prima, capite sexto.

Et qui nunc sunt alueae, siue trachones aquarum, iam tunc in ipso nascentis Mundi exordio in terra corpore futurae aquis receptacula parata erant. In quibus etiam magna illa abyssus (de qua omnium fluentia aquarum pro ducenda, siue deriuanda fuerant) patulo adhuc hiato, vacuoque, horrendum in preceptis inane praeferebat.

Et capite vigesimo primo.

Locus vnus, in quo congregatae sunt aquae, quae sub Caelo erant, abyssus magna creditur; quae ab ipso mundi exordio, in terra corpore tantae capacitatis facta fuisse putatur, ut omnium receptaculum aquarum esse potuisset.

Haec ipsa Glossa Locupletata.

R I C H A R D V S Exceptionum libro secundo, capite septimo, id ipsum censuit.

Abyssus est concauitas terrae, quae receptaculum inferiorum futura erat aquarum.

S T E V C H V S in Cosmopoeia.

Veri enim est simile, eundem ipsum terrae, & aquarum conditorem, terram à principio ita disposuisse, ut eas haberet sedes, quibus aquae receptae, terras altiores, habitabiles relinquerent.

Sententia die tertio dissectam fuisse terram, autumaus.

S E V E R I A N V S ut in Catena Lippomani.

Nondum erant concaua montium, sed simul ac Deus dixit; Congregentur aquae, terra scissa est, sinus fecit, id quod & insula, & montes qui interiacent, satis testantur.

A V G V S T I N V S de Genesi ad literam libro primo, capite duodecimo.

Quanquam & terra longè, lateque subsidens, potuit alias partes praebere concauas.

Et contra Aduersarium Legis, & Prophetarum libro primo, capite tertiodecimo.

Quid si etiam diuino nutu in magnos sinus terra subsedit; atque ita quicquid naturae humidae per totum eius iacebat, in partes concauas confluens, recessit à ceteris, & quod operiebat, aperuit, congregata in humiliora succumbentia, quae mare interfluere, & circumfluere, atque altiora deserens, quae Orbis eminere?

I V N I L I V S in Hexameron.

Terra ipsa longè, lateque, iussu Creaturis subsidens, alias partes praebet concauas.

D A M A S C E N V S libro secundo Orthodoxae Fidei, capite nono.

Diuino igitur iussu, hoc scilicet die, concauitates in terra factae sunt; & sic in congregationes suas conueniunt aquae; hinc etiam & montes facti sunt.

Et capite decimo.

In principio terra cooperiebatur ab aquis, & erat inculta, & absque ornatu, cum praecipiente Deo, aquarum receptacula facta sunt, & tunc montes extarunt.

B E D A libro de Creatione sex dierum, & Quaestionibus in Genesim clarius.

Quanquam & terra longè, lateque subsidens, potuit concauas partes praebere.

Glossa Ordinaria, Magistri duo, D. Thomas, & alij, Augustini ferè mutuarunt verba, & sententiam.

T O S T A T V S in Postillis.

Ad istam congregationem aquarum Deus fecit quasdam magnas caernostates, & profunditates in terra, ne si terra plana esset, aqua super totam terram efflueret.

Amplius sententiam eorum, qui terram sphaericam nulla montium, & vallium distinctione ante Diluuium extasse arbitrantur, impugnat, & elidit prolixiori oratione.

Et ex hoc arguunt quidam imperiti, dicentes, quod ante Diluuium tota terra erat sphaerica: sed aquae Diluuij

Diluij fecerunt concauitates & montes. Si hoc verum esset, vbi erat ante Oceanus, quin toti terrae illaberetur? Et si dicant, quod in mari caernofitates erant, sed terra aperiens, siue aqua, tota plana erat. Sed si hoc verum est, vbi erat Paradisus terrestris, qui usque ad globum Lunarem accedere dicitur? Ipsa etiam Scriptura eos arguit infra capite septimo, ubi dicitur, quod aqua diluuij excedit montes altissimos terre quindecim cubitis. Et quod sedit Archa in montibus Ararat. Etiam quia natura valde consonum est esse montes, quia sine montibus non est terra multum fertilis, nec bona influente. Effet enim terra multum siccata: quia fontes naturaliter non possunt gigni, nisi locus originis sit ad minus aequalis loco, in quo erumpit, cum aqua solum ascendere possit ad aequi libram: & per Philosophum patet in secundo Meteororum. Sed data terra sphaerica, cum aqua erumpere debeat de sub terra, & ibidem oriri, nunquam posset erumpere, quia locus originis semper esset inferior loco scaturiginis fontalis. Item, quia montes alti faciunt valles propinquas irriguas, propter originem fontalem in montibus derivatam ad planiora. Faciunt etiam montes esse diuersas influentias in terris, ex diuerso modo receptionis radiorum solaribus, citius fructus maturefcant, quam in locis planioribus coniam etis. Multae & aliae utilitates sunt a montibus; ideo Deus non priuasset primam illam etatem tantis beneficiis, cum dicitur fuisse inter omnes delectabilissima, quasi verum aeternum.

Quae certe Testati ratiocinanes contemni ac despici non possunt, excepta ea, qua Paradisum terrestrem super iuga montium ad globum lunarem accedere autumat. Id siquidem non exploratum est, & perspectum, cum de Paradisi terrestris situ vehemens inter Patres disceptatio iactetur.

Sententia Terram Diluuij tantum tempore subsedisse, et montibus se extulisse asserens.

Sunt qui terram ante Diluuium in orbem rotatam fuisse absque ulla celsiorum vel humilium locorum secretione existiment. Diluuij autem Noetici colluue contigisse, ut sese inuicem collidentibus fluctibus, atque impellentibus, in superficie terrae conuoluerat, & exiccata, arefactaque hinc montes, & colles exurgerent, hinc planities camporum, seu vallium deprimeretur, & dilataretur, voraginesque ampliores pro lacubus, atque aequoribus dehiscens tellus exhiberet. Quod & rationi consentaneum arbitratur, cum ante diluuium Scripturae montes, & ualles non memorent, diluuijque tumentes fluctus adeo efferuerent, ut terram intactam, ac non ualde iactatam relinquere nequieuerint.

A V C T O R.

Non possum ego hanc postremo loco recitatam assertionem non repudiare, neque; ijs tantum, quibus Testatus eam reiecit, verum & pluribus alijs hinc inde collectis & coaceruatis argumentis. Primò placitum id à Scripturis alienum, repugnansque euincitur. Moses enim Diluuij aquas quindecim cubitis omnium celsiorum montium cacumina superasse contestatur. Et aquae, inquit, praeualuerunt nimis super terram, operitque sunt omnes montes excelsi sub vniuerso Caelo, quindecim cubitis altior fuit aqua super montes, quos operuerat. Montes igitur ante extabant. Quod si montes non efferebantur, nonne cauilliosa haec fuisset Moysis comparatio? Praeterea Sapientia veritatem suae originis amplificans ait; Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret à principio; ab aeterno ordinata sum, & ex antiquis antequam terra fieret. Nondum erant abyssi, & ego iam concepta eram. Necdum fontes aquarum eruperant, necdum montes graui mole constiterant, ante omnes colles ego parturiebar; adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines orbis terrae. Deus itaque vna cum sapientia in primordijs temporum terram, abyssos, fontes, montes, colles, Caelos simul congessit, igitur non diluuij tempestate montes exertos esse censendum est. Verum non defunt, & grauissimae rationes, quibus id ipsum ostendi ac demonstrari possit. Iam enim extabant maria, cum Scriptura aperte prodatur, quod Deus congregationes aquarum die tertia appellavit maria: Si igitur mare ante diluuium aderat; quibus aggeribus, seu litoribus tunc clauderetur, ne terram inundaret, obrueretque. Deinde Mundum Deus extruxit omni ornato decoreque insignitum, at montium, valliumque discrepantia mirifice Mundum exornat. Rursus Mundum Deus condidit mortalibus apprimè proficiu, sed quantum intexta montium, atque vallium structura proficit, non est qui non spectet

Confes-

Gen. 7.

Prou. 8.

Conferunt montes ad impetum ventorum compescendum, frenandumque, ad scaturiginem fontium, & fluminum fouendam, iuxta illud; Qui emittis fontes in conuallibus, inter medium montium pertransibunt aquae; Ad aëris salubritatem tutandam; Valles contra domicilium sunt mortalium, stirpium, fructuumque: fertilitatem augent, aquae fontium omnium, lacuumque; receptacula vastissima exhibent. Igitur non carere his potuit Mundus aurea aetatis tempestate, ab Adae temporibus ad Noë. Contestatur amplius Scriptura ex Paradiso terrestri fontem ascendisse, quattuorque amplissima flumina ex eo manantia terram vndique irrigasse, quod fieri certè nequiuisset, si terra omnino sphaerica erat: siquidem nec aqua erumpere ex subterraneis visceribus, cum locus scaturiginis, eruptionisque, non inferior, sed eminentior esse debeat; nec ad longinqua loca, & decliuiora decurrere potuisset, cum aqua suo pondere ad ima semper labatur ac perfluat; nec vnquam supra originis propriae altitudinem extollatur: ac fontes, & flumina uel aequaliter in omnes partes effluissent, uel totum terrae ambitum obruissent. Igitur fontium exers vnuerfa telluris facies remansisset, quare omnis ei scaturientium fontium, & irrigantium fluuiorum pulchritudo defuisset, & nisi perennes ferè depluissent pluuiarum, plantarum, olerum, ac arborum ornatus ante diluuij Noë tempora palluisset, decidisset, ac perijisset. Rursus non alia serie, quam nunc, tunc flumina defluisset arbitrandum est; At nunc memorata à Scriptura flumina ab altissimis montium iugis decurrere noscuntur. Nilus ab celsissimo Lunae monte in Africæ mediterraneis locis se extollente. A Caucaso, seu Imao, qui dorsum ferè totius Asiae occupat, Ganges, Indus, Tigris, Euphrates insignia flumina erumpunt; & quod mirum est, ab Adula monte quatuor amplissimi amnes decurrunt, in quatuor orbis diuersa aequora se exonerantes; Rhenus in Oceanum Borealem, Danubius in Pontum, Rhodanus in Mediterraneum, & Padus (si ex Ticino eius originem sumimus) in Adriaticum confluentes. Quod si Tartarus, ac Syllus in Italia, & alij etiam vbique terrarum fluij consimiles ex vallibus scaturerent, emanareque spectantur, fontes ipsorum tamen per subterraneas uenas, à sublimioribus locis prodire suspicandum est.

R V P E R T V S Commentarijs in Genesim libro primo, capite trigesimo quarto, montes collesque fuisse ipsi terrae insitos duabus de causis asseuerat. Quarum altera est, ut à ventorum procellis terram tuerentur. Hanc insinuat, dum ait.

Porro, quid opus erat aride, id est, terra, ut ascenderent montes, & descenderent campi, in locum inquit, quem fundasti eis? Hic planè illud sciendum est, quia si terra aequalis vbique iaceret, non lenior quam in mari ventorum tempestas in ea regnaret. Nam solet & nunc in locis illis, qui montibus carent, videlicet maxime in Libia, tempestas non minus quam in pelago turbare foris deprehensos quoscumque tam pedites, quam equo sedentes. Etenim vbi per loca aequalia, & nuda gignentium, ventus coortus arenam humo excitauit, magna ui agitata, ora, oculosque implet; & ita profectum, incessumque impedit, ut in nullo mari maius naufragium. Quid si nulli usquam montes ascendissent, si cuncta in planum terra descendisset? Si vbi paululum ventis currere licet, tantas vires breui colligunt, quid possent, si nullum in toto Mundo haberent repagulum?

Alteram verò, ut Dei prouidentia ex ea rerum varietate magnificaretur, quam explicat, cum inquit.

Ergo nec istud magnifici Dei laudibus deesse debuit, quod ascendunt montes, & descendunt campi in locum, quem ille fundauit eis. Fundauit inquam, videlicet ut neque montes semel ascendere iussi descendant, neque campi semel depressi consurgant.

Hugonis Richardique assertio, terram ipsam suo initio concauitates, voraginesque aperuisse astruens, non in consentanea est, si Chaos ab ipsis propositum admittamus. Nam si ignis, aqua, & aër commista ad nebulae instar vniuersum explebant, fieri potuit, ut & terra in centro librata meatus suos ab exordio deferret, ut mox resolutas ex nebulis aquas reconderet. Sed in consentanea est, si aquas eas praeferas fluidas extasse arbitremur. Siquidem tunc aquae etiam ante tertiam diem eos specus omnes expleuissent; adeo ut si quae erant exundantes, concludi in ipsis nequiuissent, sed Dei uirtute, uel uento flante, uel Solis ardore absumi necessarium fuisset; quam absorptionem omnes ferè execrantur, atque ut diuinae Sapientiae parum decentem explodunt.

His duabus repudiatis sententijs, non arduum, operosumque erit ceteras duas conciliare. Arbitror igitur cum Basilio, Ambrosio, Procopio, ab exordio insitas fuisse terrae decliuitates quaedam, ad quas aqua propensius deflueret, & quibus facilius consideret. Neque etenim

Psal. 103.

Psal. 103.

Hugonis sententia perpenditur.

Sententia Auctoris.

etenim Deum quasi figulum sphaeram terrae rotundam exacte delineasse, ac formasse cenfeo. Arbitror amplius cum his Patribus, decliuitates eas tum extuberante terra, tum aquarum rapida & propera ad suam sedem concitatione augeri potuisse, adeo ut cauer-
nae, fistulae, meatus, specusque longe ac late patentes praeberentur. Rursum arbitror cum alijs Patribus Augustino, Seueriano, Iunilio, Damasceno, & alijs, voragines etiam im-
mensas iisdem de causis hac die patefactas esse tanta amplitudine, ut aquarum copiam recondere, concludereque possent. Quae omnia tamen ingenue lector summa erga antenatos meos obseruantia prolata acceptato.

Num mare sit eminentius terra.

Difficultatem à vetustissimis excitatam, nec à Neotericis adhuc enodatam, aut solu-
tam aggredior; Num mare scilicet sit eminentius terra, seu Num planities terrae, quam
homines animantiaque cuncta occupant, atque incolunt, mari emineat, nec ne: compel-
lorque; hoconus subire, Basilij, Ambrosijque; Patrum gratia, necnon & Augustini, cetero-
rumque, qui hac in re in varias aduersasque sententias distrahuntur, nobisque occasio-
nem suppeditant, ut exactè difficultates istas indagando eas dissoluamus.

Classis arbitrantium mare esse altius terra.

Sententia fuit grauissimorum Patrum, Philosophorumque, mare praeminere terrae
nostrae, Patribus ipsis illud adiungentibus, solo Dei praecepto coerceri, ne ad humiliora
loca defluens terram vniuersam obteget, & obruat.

Plato in Timaeo constanter id asseuerare visus est. Aristoteles, & Auerroës libro se-
cundo Coeli, dum Coelum sphaericum astruere moliuntur, & aquam terrae in Orbem
incumbere, & aërem aquam ambire, & ignem aërem circumvallare; in super & su-
perficiem aquae sphaericam extare, apprimè testantur. Amplius terram mediam sedem
Mundi sibi vendicasse liquet.

Cicero libro primo de Natura Deorum hæc habet. Mare, cum supra terram sit, me-
dium tamen terrae expetens, congregatur vndique æquabiliter, neque redundat, neque
effunditur.

BASILIVS, ut nostros potissimum audiamus, Hexameron Homilia
quarta, ut supra retulimus, sententiam istam amplexatur; & ex hoc Dei potentiam, be-
nignitatemque amplificat, quasi mare ipsum concluderet, ne effusè exundaret, terram-
que stagnantibus vndis & alluentibus inuolueret. Comprobat autem id duabus ra-
tionibus. Altera, quod intumescens etiam, & furens non exeat.

Idcirco furens ventis saepenumero mare, atque ad immensam altitudinem sese extollens, ut fluctuum, ubi lit-
zora solum attigerit, eo impetu mox in spumam dissoluto retrahitur. An me non timebitis dicit Dominus, qui
posui arenam terminum mari? En mare, res planè sua ut intoleranda, re tamen omnium inualidissima, nempe
arena frenatur, ac coercetur.

Altera maris rubri exemplo.

Alioquin, quid prohiberet mare rubrum sua exundanti alluue irrumperere in vniuersam Aegyptum, quae ip-
so mari tanto est concauitate depressior, seque mari, quod Aegypto adiacet, coniungere; nisi Creatoris præce-
pto tanquam compedibus astrictum coerceretur? Etenim Aegyptus, quod sit mari rubro humilior, vel illi no-
bis reipsa persuasere, qui commixti sunt maria hæc, Aegyptium inquam, & Indicum, cui permiscetur rubrum
mare, inter sese committere, & alterum alteri coniungere. Quamobrem destitit à tanto conatu, Aegyptius
ille Sesostris, qui primus id est aggressus, Darius item Medus, qui secundum hæc voluit proseguere rem tantam,
& supremam operi admoliri manum.

Quibus Basilij præcipue astruit: Mare rubrum Aegypto esse eminentius, experi-
mento, quod Sesostris vetustus ille Rex Aegypti, & post ipsum Darius Medus, cum ma-
re rubrum Aegyptiaco mari connectere excogitassent; ab incepto destiterint, quod ma-
re rubrum altius Aegypto compererint, veriti ne Aegyptus aquis obrueretur, vel aqua
Nili, quæ sola Aegyptijs potum præbet, ex nimia maris saledine male afficeretur. Hu-
iusce rei scriptores sunt Herodotus, subinde Plinius libro sexto, Aristoteles primo Me-
teororū, Strabo libro decimo septimo, qui & adiecit Ptolemæos Reges à Nilo ad ora
rubri maris aluicum incidisse, ac Euripum clausum extruxisse. Redarguant nonnulli
Basilium

Basilium, quod aut memoria lapsus sit, aut mendum eius scriptis obrepserit, ex eo quod
Plinius loco citato non Aegyptiacū mare, sed Nilum cum Rubro mari hos reges con-
nectere contendisse dicat; destitisse verò, vel quod Rubrum tribus cubitis celsius Aegyp-
to inuentum sit, vel quod immisso mari, aquas Nili Aegypto potum præbentes corrū-
pendas fore metuerint. Et Strabo libro decimo septimo testatur, inceptū id opus de-
relictum fuisse à Dario, falsa opinione persuaso. Persuasus est enim, ait, Rubrum mare
Aegypto sublimius, vnde si intermedius Isthmus intercideretur, Aegyptū à mari obru-
tum iri. Ptolemæi tamen reges eum incidentes, Euripum clausum fecerunt, ut cum
vellent, in exteriori mare nauigarent, ac rursus sine periculo reuerterentur. Cæterum
hæc parum Basilij placitum elidunt, atque effringunt; asseuerare siquidem possumus
pro Basilio, quod qui Nilum Rubro mari connectit, illū Aegyptiaco mari (cum Nilus
in ipsum erumpat) coniungere perhibeatur. Deinde non minoris esse auctoritatis Plini-
ij testationem, qui non inficiatur, sed potius approbat tantos reges destitisse ab in-
ceptis, comperto, quod mare Rubrum præ eminentius esset terræ Aegypti. Deinde &
Strabonem ipsum fateri, Ptolemæos reges Euripum clausum extruxisse, ut in ipsum
nauigarent, & ex ipso sine discrimine regrederentur: si quidem, si mare non promine-
bat Aegypti terræ, ut quid Euripum clausum extruere, quod absque periculo hinc inde
velis panhis tutè nauigarent?

AMBROSIVS Hexameron libro tertio, capite secundo, duas easmet
rationes, ut affolet, reiterat. Primam sic.

Nonne ipsi videmus mare frequenter vndosum; ita ut in altum fluctus eius tanquam mons aquae præru-
ptus insurgat, ubi impetum suum ad liuis illiserit, in spumas resoluat, repagulis quibusdam arenae humilis re-
perculsum, secundum quod scriptum est; Aut non timebitis me, dicit Dominus, qui posui arenam
fines mari? Hier. 5.

Alteram pariter his deducit.

Ceterum, nisi vis statuti celestis inhiberet, quid obstaret, quin per plana Aegypti, quæ maximè humilio-
ribus iacens vallibus campestris asseritur, mare Rubrum Aegypto pelago misceretur? Denique docent hoc
qui voluerunt hæc duo sibi maria connectere, atque in se transfundere. Sesostris sanè Aegyptius, qui anti-
quior fuit, & Darius Medus, qui maioris contuitu potentie in effectum voluit adducere, quod ab indigena
fuerat ante tentatum. Quæ res indicio est, quod superius est mare Indicum, in quo mare Rubrum, quàm æquum
Aegyptium, quod inferius alluit. Et fortasse ne latius se mare effunderet, de superioribus ad inferiora præ-
cipitans; idè molimina sua rex vterque reuocauit.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim capite primo, his Patri-
bus assensit.

Nisi enim diuina prouidentia intra præstitutos terminos maria continuisset, profectò mare Rubrum vniuer-
sam Aegyptum, cuius situs humilior est illo, aquarum inundatione deleuisset.

D. THOMAS parte prima, questione sexagesimanona, articulo primo,
ad secundum.

Potuit esse, ut aqua in maiorem altitudinem sint eleuata in loco ubi sunt congregatae, nam mare est altius
terra, ut experimento compertum est in mari Rubro, ut Basilij dicit.

DIONYSIVS Chartusianus, mare esse præ eminentius terra, cum Pa-
tribus differit, Enarratione in Genesim articulo vndecimo.

Alij quoque dicunt, aquas in Oceano ac alijs locis; hincinde in magnam altitudinem eleuari ac crescere,
quod verum esse probatur in sphaera Mundi, quoniam aqua tendit ex sua natura ad sphaericam rotunditatem,
sicut in gutta aquae potest perpendi. Vnde Basilij ait, experimento compertum est, aquas maris Rubri esse al-
tiores, quàm terram: Et Thomas in prima parte; Potuit, inquit, aqua in altiore eleuationem vni. Deniq;
aquis sic congregatis, ignis & aër in suis locis steterunt, & ab alijs sunt diuisi. Veruntamen præinductis
contradicit Rabbi Paulus. Et post. Cum tota aqua sit fluida, non potest habere partes aliquas alijs
altiores & montuosas, sicut in terra propter suam soliditatem hoc accidit. Ad quod dico, quod quamuis in
aquis vna & eadem pars non maneat fixè sic altior, sed nunc defluat, nunc ascendat, semper attamen aliqua
partes sic intumescunt in maribus, quod plenius probauit super illud in Psalmo; Super montes stabunt aquae.
Sed & Paulus iste postea istud concedit, quod scilicet in aliquibus locis aqua maris sint altiores altissimis mon-
tibus terræ, & ita verba sua non videntur ad inuicem concordare.

CATHERINVS Enarratione in primum caput Geneseos.

Existimo, aquas iuxta suam naturam particularem super terram tanquam nobilium, minus vè graue ele-
mentum poni debuisse, sicut aër super vtrunque collocatus est ut leue: & sic etià ignis super aërem ut leuius.
Sed quia maiori, & vniuersaliori bono noceret, si vbi que terram operirent aquae (non enim posset illa produ-
cere

Pfal. 103.
Pfal. 32.

cere factus suos, nec animalia seruari, nec plantæ potuissent;) ideò Deus Optimus Maximus prouidit hanc aquis naturam, vt in vnum congregarentur: neque (vt ait Psalmista) conuerterentur operire terram. Et alibi; Congregans sicut in vtre aquas maris, vel vt certius exprimitur in Hebraicis, sicut in cumulum. Vnde B. Thomas diuina Scripturæ auctoritate motus, huic sententiæ acquieuit. Nam & mare aliis esse terra, B. Basilius, quemadmodum D. Thomas refert, confidenter testatur, idque experientia compertum docet: & vix puto quenquam sapientem ea de re vnquam dubitasse.

Burgenfis, vt dicebamus, non tantum mare supereminere terræ, sed eccentricum existimauit; & aquam ita seiunctam à terra, vt proprium globum constitueret, interfertum attamen in terræ sphaera secundum aliquam partem. Vielmius Præceptor inicus, qui apud me maximæ semper fuit auctoritatis, cum eruditissimum in omni disciplinarum genere ipsum expertus sim, Læctione decimaquarta, hanc Patrum partem communitiorem, & veriore censet, tuetur, & effert.

Cæterum & pro huius sententiæ fulcimento non desunt primùm Scripturarum selectæ auctoritates, rationes præclare, & experimenta testata. Scripturæ id primò attestantur. Nanque hoc loco traditur; Congregentur aquæ in locum vnum, & appareat arida. Imperatum est igitur à Deo, non vt aqua absumeretur, sed vt aquæ, quæ vastissima circumfluentia terram alluebant, vallabantq; , in vnũ cogerentur, & contraherentur. Quæ igitur congregatio fieri potuit, si in aceruum (atque vt ita dicam) in cuneum non sunt elata? Dauid quoque de rerum omnium conditore inquit; Congregans sicut in vtre aquas maris, ponens in thesauris abyssos. Seù, vt in Hebræo habetur; Congregans sicut in cumulum, seu aceruum, aquas maris.

T H E O D O R E T V S verba ista explanans ait.

Nam omnem quidem aquarum naturam, velut in quadam penu definitis in locis conclusam continet: trahit verò hanc in aëra sublimem cum voluerit; & tanquam in vtre quodam, eam in nubibus congregat: propterea ait; Deducens nubes à sinibus terræ. Et alibi diuina Scriptura inquit, euocans aquam maris, & effundens ipsam super faciem vniuersæ terre.

Amplius idem Propheta regius cecinit. Super montes stabunt aquæ, ab increpatione tua fugient; à uoce tonitruu tui formidabunt, terminum posuisti, quem nõ transgredientur, neque conuertentur operire terram.

T H E O D O R E T V S hæc sic commentatus est.

Per omnia docet Dei Prouidentiam vniuersitati præsentem; nam propterea mare vndis montium crepidines imitans, continentem nequaquam inundat, sed quemadmodum nos tonitruum perhorrescimus, sic illud positum terminum timet. Et Post. Mare quidem arenam veretur, & vsque ad illam rabie percitum, veluti freno, diuino termino inhibendum, rursus coercetur, & retrosum cedit.

Plures deferri solent huius loci interpretationes. Existimarunt siquidem nonnulli, Dauidem de aquarum celsitudine, qua in Chaos aquæ ipsæ montium altitudinem tegebant, hoc loco verba facere; capientes, Stabant, pro steterunt, vel stabant, phrasi Hebraica, quæ futurum pro præterito vti solet. Arbitrati sunt alij, Dauidem de fluctibus maris procellosis, qui nimium quandoque extumescunt supra montium iuga euehi videntur, intelligere. Amplius alij id prolatum perhibent de scaturigine fontium & lacuum, qui in excelsis montium cacuminibus scatent. Alij tandem de imbribus & aquis pluuiialibus, quæ supra montes in aëris media regione gignuntur, dictum malūt. Sed omnes hæc interpretationes ex auctoritate Theodoret corruiūt. Adhuc in Scriptura sacra legitur: Quando præparabat Cælos aderam, quando certa lege, & gyro uallabat Abyssos, id est immensas turgidasq; aquarum abyssos lege præcepti sui quasi intransgressibili gyro uallabat & circumsepibat, ne prominentes etiam defluerent & laberentur. Et post; Quando circundabat mari terminum suum, & legem ponebat aquis, ne transirent fines suos. Vt quid enim imponenda erat lex aquis, ne fines suos pertransirent, si natura depressiores iacebant, neque vllam super terras defluendi vim ac facultatem obtinebant? Amplius Sapiens quoque testatur; In uerbo eius stetit aqua sicut cõgeries. Et in oratione Manassis legitur; Tu ligasti mare uerbo præcepti tui, qui cõclusisti Abyssum, & signasti eam terribili, & laudabili nomine tuo. Quanquam, vt verum fatear, his duabus auctoritatibus non maris eminentia, sed duo insignia miracula, quæ in mari rubro, & Iordane acciderunt, quando, ut Hebræis pararetur transitus, aquæ elatæ ac tumentes confiterunt, describi censeam. Locum Psalmi sexagesimi octauo, Veni

in

Pfal. 32.

Pfal. 134.
Amos. 5.

Pfal. 103.

Prophetici
dicti, Super
montes sta-
bunt &c. variæ
interpretatio-
nes.

Prouerb. 8.

Eccles. 39.
2. Paralip. 36.

in altitudinem maris: & similes non deduco, quoniam metaphoricos esse non me latet. Insuper Scriptura tanquam miraculum, portentumque stupendum, & clarissimū potentiae Dei monumentum ubique magnificat, & prædicat, quòd mare, ne terræ abforbeat, vis diuina coërceat, & in uiuentium gratiã cõpescat. Si igitur mare non præeminet terræ, & naturale est sibi non posse in terram effundi, quorum Scripturæ sæpe iteratis præconijs nobis id, vt miraculum conculcant? Iob nanque ita effatur; Quis conclusit ostijs mare, quando erumpebat quasi de vulua procedens: cum ponerem nubem vestimentum eius, & caligine illud, quasi pannis infantiae obuoluerem? Circumdedi illud terminis meis, & posui vectem, & ostia, & dixi; Vsque huc venies, & nõ procedes amplius: & hic confringes tumentes fluctus tuos. Sed illustrius Hieremias hoc idem testatur. Me ergo non timebitis, ait Dominus, & à facie mea non dolebitis? Qui posui arenam terminum mari, & præceptum sempiternum, quod non præteribit, & commouebuntur, & non poterunt; & intumescent fluctus eius, & non transibunt illud.

Rationes præterea adsunt euidenter, quæ mare esse altius terra persuadere videntur. Principiò leuitatis & grauitatis ratione, aut etiam nobilitatis, supernum vel infernum locum sibi vendicant elementa. At terra grauissimum est elementum, atque vt crassius, omnium infimum. Igitur sua natura subsidere, & non eminere debet. Insuper aquæ moles, longè amplior est quàm terra: Primò quoniam elementum est superius, nobilius, & ambiens: porro maius ambiens quàm conclusum corpus censendum esse nullus abnuet. Deinde quia rarior est aqua, & tenuior, vnde ex pusilla terrâ amplior aqua generatur, & præterea Aristoteles secundo de Generatione decuplam esse aquæ proportionem ad terram edocet. Theologis autem, qui aquas ante coacta maria, & post in Diluio Noetico terram vndique haud tenui & exili ambitu, quomodo cortex stipitem contigit, sed profundo prorius circumuallasse non ignorant, perspicuum istud magis, redditur, nempe aquarum molem terra longè maiorem extasse; Quòd si exuperabant aquæ, cum eas euauisse perperam perhibeatur, igitur & nunc superexcedunt. Quòd igitur loco magis recondi possunt, atque concludi, quàm in elatis Pelagis? Amplius Noetici Cataclysmi tẽpore tanta aquarũ eruptio scatuuit, quòd multis cubitis celsissima iuga contexere. Vnde igitur exiliij ea colluies? Nunquid aquæ ex altissimis Cœlis de lapsæ sunt? aut opifex recentes alias creauit? Verisimilius igitur est rerum, mari habenas quibus cohibetur tunc laxatas esse, vt iterũ, sicut & ante tertiã diem, terram vndiq; vallaret, obrueretq; . Sensu etiam id experiri testantur nauatæ. Tradunt siquidem, sapius se cum à littore soluunt, conscendere sedulo animaduertisse.

Classis negantium mare terræ præeminere.

A V G V S T I N V S attamen ex aduersa acie aquarum congregationem elatione effectã fuisse, adeò vt ipsa terra eminentius extet mare, inficiatur; libro primo de Genesi ad literam, capite duodecimo, scribens.

Si aquæ totam terram tegebant, quis erat locus, quo colligerentur, vt terræ ariditas appareret? Nunquidnam in altum congregata sunt, sicut fit cum ad ventilandum in aëra messis trita surrigitur, & congesta in aggerem nudat locum, quem diffusa contexerat? Quis hoc dixerit, cum videat vsquequaque campos maris aqua liter fusos, qui etiam cum aquæ fluctuantes quidam velut montes eriguntur, sedatis rursus tempestatibus complanantur. Et si qua littora nudantur latius, non potest dici nulla esse alia terrarum spatia, quò accedat id, quod aliunde decedit: vnde in eum locum, ex quo recesserat, iterum accedat.

C A I E T A N V S in Genesis caput primum.

Si quis autem dubitat terram apparentem esse superiorem aquis, non tam eget ratione, quàm applicatione ad sensum, quo ad oculum videmus aquæ motum semper in decliuorem esse locum. Hinc enim manifestum, quòd si terra apparens esset inferior mari, aqua maris ad ipsam (vt potè decliuorem) moueretur, ac operiret illam.

Pererius his assensit Commentarijs in Genesim libro primo. Philosophi, Astrologique omnes nuperi, ex aqua & terra vnum conflare globum seu orbem asserunt, adeò vt posito circino in centro grauitatis Mundi, superficies tum terræ, tum maris æquè circumcingi contingeret. Demonstrant autem ijs potissimum rationibus, quæ ex Cosmographiæ disciplina hauriuntur, & quas vt vulgatas prætermitto. Dantes Aldigerius in ea disceptatione, quam in Sacello Beatæ Helenæ ad Clerum Veronensem sub Canis

A a a a 2 Scali-

Scaligeri auspicijs habuit, non tantum his subscripsit, sed contrariam sententiam elide re totis viribus enixus est, eo potissimum argumento, quod aqua nec eccentrica, nec concentrica, gibbosa aliqua in parte esse queat. Siquidem si euentrica extaret, suapte natura sursum, & deorsum moueretur. Deinde non per eandem lineam, qua terra & quodcunque graue, ad centrum elaberetur. Tandem quoniam non eam grauitatis ratio in terra, & aqua insideret. Quae omnia quidem Burgenfis non abnueret, cum centrum aquae, a terrae centro diuersum, extraneumque astruat: nec erroneum arbitraretur, respectu centri terrae aquam sursum euehi, aliaque via ad suum medium fluere, dum tamen deorsum, ad propriumque centrum, directoque calle corrueret. Si vero concentrica aqua esset (ait) in gibbi summitate consistere nequiret, nempe quia sursum esset, nec haberet qui ipsam a delapsu sua natura sibi indito prohiberet.

Verum pars ista negantium mare praeminere terrae, his praecipue argumentis suam nititur confirmare, & corroborare sententiam. Primum siquidem, aqua fluxilis, labilisque sui natura in aceruum cogi, & consistere nequit. Deinde, cum aqua post terram crassius, grauiusque elementum perhibeatur, connatum ipsi est, ut semper ima profundaque magis loca petat, quod ad grauitatis centrum, quod ad potest, sese recipiat, atque ob id in aceruum coire, vel comprimi nequit. Amplius, si maris superficies supra terrae planitiam longè efferretur, & eleuaretur, Orizontes aequales non comperirentur, nec vniuersi astrorum aspectus, & in mari, & in terra constitutis, sed diuersus appareret, maior scilicet in mari; cum enim eminentior locus esset mare, proximius certè è mare astra conspicerentur. Tandem, si mare esset altius terra; nauis, quae ventorum, seu remorum impulsu veheretur ad litora, quasi per lubricum descendens velociori utique motu pelleretur, quam illa, quae eisdem ventis ac remis, a litore ad maris medium deportaretur; tunc nanque in altum & arduum ascenderet: quod tamen experimento falsum comperitur. Accedit ratio Caietani, quod aquas sensim ad mare, ut potè ad decliuorem locum ferri intueamur: nec mare ipsum, quin terram submergeret, nisi perpetuo, intempestiuoque miraculo frenari, ac cohiberi potuisset.

A V C T O R.

Ego, quibus subscribam, non perspicio. Arbitror igitur problema hoc in via Patrum posse esse neutrum, cum hinc, & hinc adsint Patres praestantissimi, Doctoresque, celeberrimi, & coniectationes non leues proferantur. Censeo attamen sententiam primam Scripturae magis esse conformem, ob idque & magis piam: Alteram verò Philosophiae magis consonam, atque in Scholis, ut tutiorem, & munitiorem efferri magis posse, nec difficile esse rationibus hinc inde illatis satisfacere. Principio itaque pro ijs, qui mare praeminere terrae asseuerant, pugnam sumamus. Sed prius seclusam Burgenfis sententiam velim, quam fictitiam, atque immunitam supra demonstrabamus. Nam duplex in Mundo grauitatis centrum, seu medium consistere, sicuti ab omnibus explosum est, ita a nobis quoque reiiciendum duco. Atque id, quod de duabus propensionibus adiecit, & Vniuersi dispositioni in consentaneum, & experimento aduersum euincitur; cum omnia pondera è supernis locis delapsa, si perpendiculari librarentur, tanquam radij è circumferentia ad Mundi centrum naturaliter ferri inuenirentur. Illatis modo rationibus occurramus. Aquam fluxilem labilemque esse sua natura, non renuunt Patres, sed ex oraculis Scripturarum eas in aceruum cogi voluntate & inssione Dei autumant. Propter hoc siquidem Scripturae Dei potentiam, ac prouidentiam commendant, atque deprecant, quod Dei mandatum eas, quanquam eminentes grauesque & crassas, coercerent, ne ad terrae superficiem longè ipsis decliuorem desuuant, & corruant. Adeoque commendatum est hoc Dei miraculum à Scripturis, ut negari omnino nequeat; consistendumque sit in eo Augustini axiomate, quod maior sit Scripturae auctoritas, quam omnis ingenij perspicacitas. Neque id miraculum perenne, & non necessarium perhibeatur, nam eius omnimodam necessitatem experimur; nullum enim uiuentibus adesset solum, si Deus mare non coerceret. Adiciamus, quod & perpetuum sit monumentum, quo nos ad laudes gratiasque, Deo referendas euocemur & excitemur. Sensim attamen mare

An mare emineat terrae, problema est neutrum.

Burgenfis sententia reprobat.

Rationes pro secunda sententia eliduntur.

mare extuberare, ac sursum efferri, Patres asseuerant, adeo ut Astrologi aspectuum discrepantiam uix penetrent, & ad medium naues conscendere nauae uix percipiant. Littora maris decliuiora esse in ipsa planitie (ut intulit Caietanus) collibus, & montibus, nullus abnuet, ita ut aquae ad mare prolabentes, celeri profluant cursu, seque propellant; Sed undis primis se inmiscentes ac subijcientes, paulatim reliquas extollere dicent Patres. Quin oras maris esse depressiores terra, & fluminum decursus declarat, & ipsa undarum maris collisio, atque refractio, praesertim cum inastuat, clarè astruit & indicat. Quapropter mirum non est, quod Scriptura saepius eos, qui ex terra petunt mare, descendere perhibeat, sicuti in Psalmo; Qui descendunt mare in nauibus; cum à mediterraneis ad maris oras uerè fiat descensus; ueluti è contra, progrediendo ad medium maris subsequitur ascensus. Et haec pro Patribus non incommodè afferri possunt.

Psal. 106.

CATHERINVS amplius contra Caietanus, qui mare in eminentia consistere non posse ex eius natura autumabat, haec habet, Commentarijs in Genesis, capite primo.

Naturale dupliciter debet accipi, primo quidem modo considerata cuiusque rei particulari natura; altero uero considerata natura uniuersali. Unde respectu diuersae huius acceptionis, & naturale, & immaturale est aquis sic esse, & sic manere, quomodo manent non operientes terram. Naturale quidem secundum naturam. Vniuersi hoc ipsum exigentem. Innaturale uero secundum propriam ipsius elementi naturam. Non tamen conceditur id esse uolentem, quod supra particularem naturam est illis additum.

Verum enim uero non ita facile productis pro alia parte rationibus satisfieri posse arbitraretur. Vrgent siquidem nimium meo iudicio sacrarum Scripturarum auctoritates, quas summa potius ueneratione meditandas esse, quam interpretandas, vel procaci ausu extorquendas existimo, ne cum Oza arcam quamuis nutantem si tetigerimus, percutiamur. Ut eas autem reuerenter exponamus, perpendendum (ut iam etiam adnotauimus) duplici in Mundi structura duplicem affuisse aquarum coeptionem. In Chaos siquidem aquae globus terram ambibat, concentricusque erat centro Mundi, tum respectu grauitatis, tum magnitudinis: in Mundo absoluto aridiori terra se efferente quibusdam in locis, in alijs uero inimo residente, caernasque amplissimas aquis praebente, in maiorem, quam prius essent, altitudinem sese cogere aquae compulsae sunt, amplitudinisque respectu eccentricae euaserunt, in terrae meatibus inclusae. Littora igitur arenosae, rupes conscissae, montes, ostia sunt, uerctes, termini, leges, praecipuum, quibus in nostri gratiam stupendo euentu coercitae sunt, atque conclusae. Hoc miraculum illud est, hoc beneficium illud infigue, quo stant aquae sicut in utre. Hi montes, super quos stabunt aquae. Hi termini, quos non transgredientur. Haec leges posite aquis, uerctes, & ostia, de quibus Iob. Hoc praecipuum, de quo Hieremias. Atque, ut compendio perstringam, miraculum hoc est, quod uoluerit Deus terram adeo extumescere, ut aquas ampliori altitudine coaceruatas, quam essent in Chaos, concluderet, compesceretque. Quod quidem miraculum adhuc permanet, reclamante natura aquae, cum ipsa ut elementum rariius, ac minus graue, terram circum amplecti exposcat. Et haec, ut Scripturis occurreremus, dicta velim. Aquam esse leuiorem, purioremque; terra etiam Patres diiudicant; sed cum ex natura in gyrum harere terrae sibi fuisset impertitum, effectum est ex diuina prouidentia, ut cedente terra, seque quantum ad tumescentes partes extolleret, aquis ea ponderis natura contigerit, qua ad imas partes deferri, & quantum possent centro incumbere compelluntur. Porro adhuc lis sub iudice est, neque etiam mihi nunc praebet definitiendi locus, Num aqua sit maior terra. Non ignoro siquidem grauissimos Philosophos, ac Theologos inuicem diffidere, in variasque rapi & distrahi sententias; atque hinc Platonem in Timaeo, Aristotelem, & Auerroem quarto Physicorum quadagesimo sexto, & primo Coeli nonagesimo septimo, & secundo Coeli nonagesimo quarto, & centesimo secundo, & Philosophorum ingentem classem, & Patrum numerosum concilium, & ex neotericis Vielmium, Iulium Scaligerum, & quaeplures: Hinc uero ex nuperis Cardanum libro secundo, & Alexandrum Piccolomineum libro de quantitate terrae & aquae, & alios perstare, cum primi terram excedere, postremi aquam superexcellere contendant. Sed mihi dictum satis velim, aquam in Chaos fortè amplio- rem fuisse terra ratione ambitus & circumferentiae seu extensionis, ut potè quod aqua terram

Primae sententiae rationes diluuntur.

Aqua an maior sit quam terra.

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

In locum vnum.

a. *Hoc est, in vnam formam.*

terram completeretur, non uero ratione profunditatis. Nam si demus aquas ante tertiam diem, & in diluui, extremam hanc aëris regionem obruisse; certè nec maior terra tunc ipsa aqua existimari poterat, cum altitudo à superficie terræ ad extremam regionis huius nostræ oram, spatium milliariorum sexaginta non superet, prout euincunt Mathematici, sumpta ex crepusculis, & rebus in suprema regione aëris apparentibus, coniectura: terræ autem altitudo à centro ad circumferentiam, diametri scilicet dimidia pars, ad ter millia quingenta octuaginta milliaria distendatur. Sed hæc Philosophis relinquamus. Aquas adeò ingentes exundasse in Chaos, ut non potuerint nisi maris elatione recondi, non acceptum est ijs Patribus & Doctoribus, qui aquas illas vel in nebula expansas, vel si fluidæ erant, etiam vsque ad Empyreum exundantes, absumptas, seu vento, seu Solis ardore, uel maiori condensatione constrictas opinantur. Diluui in Noëtico aquas adeò copiose effusas fuisse, ut maris elationem tunc laxatam arguât; nec ita passim concedendum est. Nam, ut prætermittamus eas fortè è Cælis defluxisse, seu recenter creatas erupisse; id saltem permulti Patres, & Doctores non in consentaneum ducerent, quòd ex maxima imbrium colluui, & ex aëris in aquas ingenti permutatione circumfluxerint aquæ, & exundarint. Ex quibus elisæ videntur partis affirmatiuæ suspiciones. Basilij, & Ambrosij argumentationes facile etiam soluuntur. Nam etsi fluctus, dum tumescunt iactatione reciproca, super littora extolluntur; tamen mox ut ad litus eliduntur, & in se ipsis contracti confident sedata procella, omnis aquæ superficies plana remanet, ut asserit Augustinus. Multa maria, sinus, lacus, atque flumina Terræ alicuius planitie supereminere, non est qui ambigat, adeò ut arenosis aggeribus coarctare ea, ne effluant, & excedant, operepretium sit. Exundasse etiam ea quandoque, minime nos latet; cum nostra tempestate in Germania inferiori, inusitata & funesta calamitate, Vrbes, oppidaque celeberrima, ac Regiones aquis obrutas contractis aggeribus agnoscamus. Quapropter non mirum existimo, si mare rubrū tribus cubitis Aegyptio excelsius Reges illi compererint. Hæc breuiter de problemate isto disceptata, ac diffinita sunt. Ceterum ego, tum puris Scripturarum delectatus interpretationibus, tum tantorum Patrum autoritate ductus, rapior in eam partem, quæ mare præeminere terræ censuit; cum opposita argumenta facile elidi posse uideam & ex Scholasticis eammet sententiam in Scholis plures tueantur. Quin & Conciliator per multas refert causas, quibus à natura fieri posse, ne aquæ, quanquam eminentiores, cunctam terram obtegant, non insulse manifestat. Quanquam Commentator spheræ capite primo, & Theologi, verius, & certius Dei voluntati, & iussioni id ascribendum contendant. Cum igitur passim in Scholis, & à Nuperis prorsus non repudietur, nescio quare Scripturis laceratis, & Patribus contemptis, ab ea recedamus.

In locum vnum.

Cōgregentur aquæ in locum vnum, inquit Moses. Singula certe Mosis uerba grauidæ sunt, cum Mundi nascentis partum explicent. Si maria uastissima, si sinus amplissimos, si lacus, flumina insignia, paludes, fontes innumeros, ac prope infinitos ubique in orbe terrarum dispersos conspiciamus, quomodo in locum vnum congregatæ sunt aquæ? Attendamus oracula nostra.

a. *In locum vnum, hoc est, in vnam formam.*

A V G V S T I N V S de Genesi ad literam imperfecto, capite decimo: cum

Mare altius
esse terra, ut
Scripturæ cō
formius sta
tutur.
Differētia 13.Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

In locum vnum.

a. *Idest in Mare, quod per Antonomasiā locus vnus dictum est.*

cum aquarum congregationem ipsarū formationem interpretetur, de hac vnitate hæc habet, ut supra recitabamus.

Vis ipsa formæ commendatur nomine vnitatis, hoc est enim verè formari, in vnum aliquid redigi, quoniam summè vnum est omnis formæ principium.

Id ipsum insinuat de Genesi ad literam libro secundo, capite vndecimo, de Genesi contra Manichæos libro primo, capite duodecimo. Amplius Eucherius Commentarijs in Genesim libro primo, capite tertio. Beda Expositione in Genesim, & Quæstionibus super Genesim. Glossa ordinaria ex Augustino. Alexander Halensis parte prima, quæstione quinquagesima prima, membro primo. Quorum oracula iam supra referentur. Verum Gregorius Nyssenus de Historia sex dierum; Albertus Magnus prima parte de quatuor coæqueuis, quæstione duodecima, artic. tertio decimo; D. Bonauentura secundo Sententiarum, distinctione quartadecima; Toftatus in Postillis id ipsum non sentiunt. Dissentiunt siquidem tantum in hoc, quòd quemadmodum Augustinus aquarum creationem ex nihilo hac tertia die effectam autumat, Nyssenus, & Sectatores ex rudi Chaos ipsarum educatione patratam malūt. Ex superioribus eorū sententijs colligito. Cæteri Patres disceptati assertionem aquas non conditas, seu erutas extricatae ex Chaos, sed ex ea colluui aquarum terræ incumbentium, quæ terram ambiabant, in locum vnum coactas hoc die existimarunt. Cæterum quare in locum vnum congregatæ perhibeantur, non vna exponunt sententia.

a. *Mare per Antonomasiā locus vnus dictum est.*

B A S I L I V S Hexamèrò Homilia quarta, opinatur Mosem hoc loco non omnia aquarū receptacula vnū locū, sed mare maximum; Oceanum videlicet illum vastissimum, terram vndique alluentē per antonomasiā intellexisse, quòd ibi aquæ elementum vniuersum ostendatur: idque dictum non esse sine exemplo, cum & ignis in usum hominum ex terræ sulphureis meatibus vbique profiliat, & in latebris etiam consistat, sub Lunæ tamen orbe existere dicatur.

Deinde queritur, qua ratione dicat aquas in vnam congregationem iussas esse concurrere, cum tam multa esse maria conspiciantur, plurimoque inter se intervallo ac situ disparata. Et Post. Ad secundum autem illud, quòd nostra sententia de opificio Mundi ipsi aduersetur experientia, propterea quòd non vnum in locum aqua tota confluisse videatur: Multa quidem dicere possumus, & ex se notissima omnibus. Atqui non satis compertum habeo, fueritne ridiculum, cum huiusmodi nos hominibus certare, atque contendere. Numquid enim & lacustres aquas, & eas, quæ ex imbribus aggregantur nobis opponere, perque eas nostram sententiam redarguere putare debent? Non enim quamlibet confluxionem aquarum, sed maximam & abundantissimam, vnam appellauit aggregationem, vnum concursum. Nam putei collectiones aquarum sunt arte manuque confectæ, humore terræ inperfo in eam humi confluentem partem, quæ in concauitatem reducta est. Non ergo quosuis concursus aquarum congregationis indicat appellatio, sed excellentem & maximum, in quo totum elementum confertim aggregatum ostenditur. Nam ut ignis & in parteis paruas diuisus est pro vitæ hominum usu, & vniuersus in æthereo loco fuis digestus est: & aër item in parteis quidem exiguas, & ipse dissectus est, vniuersus autem tellurem circumquaque totam amplectitur: sic & in aqua, tametsi parua quedam, compluresque collectiones aquarum sunt separatæ; vna tamen est congregatio, vnus locus, qui totum elementum à cæteris segregauit. Stagna, lacusque, qui partim in Septentrionis plagis, partim in Græciæ regionibus sunt, partim Macedonia, Bithyniæ, Palestinaeque tractus occupant, omnes aquarum congregationes esse constat: at non de his in presenti, sed de maxima omnium, æquali magnitudine terræ, oratio est præfens. Iam lacus, etsi copiosas aquas habere nemo inficias ibit, non tamen maria quis consentaneè nuncupauerit, ne si quàm maximè falsi sunt saporis, crassæque nonnulli nature, perinde ut mare, qualis est & Asphaltites lacus

Anna. Müdi
primo.
Die tertia.

In locum vnum.

a. Quoniam Aqua omnes per continuationem vno esse in loco dicuntur.

lacus in Iudæa, & Serbonitis ille, qui inter Aegyptum & Palestinam per Arabiam desertam protenditur: lacus enim sunt atque stagna. Mare autem vnum est, ut ij memorie prodiderunt, qui terrarum orbem iustrarunt.

H V G O Victorinus de Sacramentis libro primo, parte prima, capite vigesimo primo, per vnum locum nil aliud pariter intelligit quam mare, seu abyssi magnam. Ait siquidem.

Et dixit Deus; Congregentur aquae, quae sub Caelo sunt, in locum vnum. Quantum ad literam spectat, locus vnus, in quo congregatae sunt aquae, quae sub Caelo erant, abyssus magna creditur, quae ab ipso Mundi exordio in terrae corpore tanta capacitate facta fuisse putatur, ut omnium receptaculum aquarum esse potuisset.

D I O N Y S I V S Carthusianus Enarratione in Genesim, articulo vndecimo.

Præterea vnum est mare principale, totale & maximum, quod est quasi cingulum terrae, quod vocatur Oceanum, & abyssus. Sunt quoque multa minora & particularia maria, quae sunt Oceani brachia. Magnum verò & totale mare est ipsum terrae elementum.

a. Aqua omnes per continuationem vno esse in loco dicuntur.

B A S I L I V S adhuc loco citato aquarum vnam esse sedem dici posse commendat, quod simul per terrae latentes meatus, vel per aperta flumina connectantur continuenturque.

Sed si ijs, qui in describendis terris operam nauarunt, mentem adhibere oporteat, hac inter sese per meatus suos commiscuntur, & omnia permeant ad mare maximum, atque conflunt: quemadmodum & mare rubrum ad id quod est trans Gades mare Oceanum tendere, eique coniunctum esse ferunt. At quoniam modo dicit, aquarum aggregationes Deum maria nuncupasse? Quia confluxere quidem vnum in locum aquae. Congregationes autem aquarum, id est sinus, qui secundum propriam figuram à terra circumdante cincti sunt comprehensaque, maria Deus appellauit, ut sunt Aquilonium mare, Austrinum mare, Orientale mare, rursum aliud Occidentale mare. Multa quoque nomina propria variaeque marium extant: Euxinus pontus, Propontis, Hellepontus, Aegaeum, Ionium, Sardonium, Siculum, Thyrrenum aliud, & mille alia nomina marium sunt, quae longum sanè fuerit & planè insolens exactè recensere ac numerare. Idcirco Deus congregationes aquarum maria nuncupauit.

A M B R O S I V S Hexameron libro tertio, capite tertio, in Commentarij initio hac eadem inducta difficultate, eandem quas Basilus deferens decisiones, ex continuatione non reciferae quorum & generalitate, omnes aquas in locum vnum, hoc est in mare congregatas fuisse, asseuerari posse tradit, etsi ex locorum diuersitate plures congregationes plurima sibi vendicarint nomina. Haec itaque habet.

Quero nunc, cum dixerit; Congregentur aqua in congregationem vnam: quomodo diffusae per lacus, paludes, stagna, aquas, & superfusus vallibus & campis, omnibusque planioribus locis currentes, fontibus atque fluminibus vna potuerit recipere collectio: aut quomodo vna collectio: aut quomodo vna collectio, cum hodieque diuersa sint maria? Nam & Oceanum mare dicimus, & Thyrrenum, & Adriaticum, & Indicum, & Aegyptium, & Propontidem, & Hellepontum, & Euxinum, & Aegaeum, Ionium, Atlanticum. Plerique etiam Balticum, Septentrionale, & Caspium appellant mare. Vnde consideremus Scripturae verba, quae librato sunt trutinata examine. Congregentur, inquit, aqua in congregationem vnam. Vna aquarum iugisque & continua congregatio est, sed diuersi sinus maris, ut quidam de scriptoribus forensibus ait. Namque maris nostri sinus portus amplissimus. Meritoque in diuersis locis diuersa sunt nomina, quia vocabula aquis ex regionum vocabulis adhererunt. Vna autem congregatio aquarum, eod quod iugis vnda atque continua à Pontico mari usque ad Gaditani oram littoris, & inde in mare Rubrum, extremo circumfuso orbem terrarum includit Oceanum, interius quoque

Thyrrheno,

Thyrrheno Adrias, Adria caetera maria miscentur, nominibus distincta, non fluctibus. Vnde pulchre habes, quia Deus congregationes aquarum vocauit maria. Ita & vna est generalis collectio, quae dicitur mare, & multae collectiones, quae maria pro regionibus nuncupantur. Sicut enim multae terrae, ut Aethiopia, Hispania, Thracia, Macedonia, Syria, Aegyptus, Gallia, atque Italia, pro regionum appellantur vocabulis, & vna est terra: ita multa dicuntur pro locorum appellationibus maria, & vnum est mare, sicut ait Propheta, dicens; Tui sunt Caeli, & tua est terra, Orbem terrarum, & plenitudinem eius tu fundasti, Aquilonem & mare tu creasti. Et ad Iob ipse Dominus ait; Conclusi autem mare portis.

Pfal. 88.
Iob. 38.

G L O S S A Ampliata sic Ambrosij sententiam obstrinxit.

Quomodo vna collectio, cum hodie diuersa sint maria? Nam & Oceanum mare dicimus, & Thyrrenum, & Adriaticum, & Indicum, vna aquarum congregatio est, sed diuersi sinus maris. Meritoque in diuersis locis diuersa sunt nomina, quia vocabula aquis ex regionum vocabulis adhererunt. Ita vna est collectio, quae dicitur mare, & multae collectiones, quae maria pro regionibus vocantur. Sicut multae terrae, ut Aethiopia, Hispania, Thracia, pro regionum appellantur vocabulis, & vna est terra: ita multa dicuntur pro locorum appellationibus maria, & vnum est mare.

Patres præterea hi, qui eam soluunt difficultatem, quare cum dixerit congregationem aquarum unam, postea dicat congregationes aquarum appellauit maria; in hanc proficiscuntur sententiam: Athanasius, Theodoretus, Procopius & alij quorum Catechismi suo loco.

I V N I L I V S in Hexameron.

Bene autem, cum multa esse constet maria, in locum tamen vnum congregatas dicit aquas; quia videlicet cuncta haec iugis vnda atque continua, Oceano ac mari iunguntur magno. Sed etsi qui lacus in semetipsum videntur esse circumscripti, & hos ferunt occultis quibusdam perforatis cavernis in mare suos euoluere meatus. Nam fossores puteorum hoc probant: & quia tellus per inuisibiles venas aquis repleta est manantibus, & quia trahunt ex mari principium.

G L O S S A Ordinaria ex Beda.

Cum multa constat esse maria, in vnum tamen locum dicit aquas congregatas, quia cuncta magno mari iunguntur. Si qui lacus in semetipsis stricti videntur, occultis tamen meatibus in mare reuoluntur. Fossores quoque puteorum hoc probant, quia omnis tellus per inuisibiles venas aquis repleta est; quibus ex mari principium est.

M A G I S T E R Sententiarum secundo, distinctione quartadecima.

Cumque multa constet esse maria, & flumina, in vnum tamen locum dicit aquas congregatas propter continuationem, vel congregationem omnium aquarum, quae in terris sunt; quia cuncta flumina & maria, magno mari iunguntur.

D. T H O M A S parte prima, questione sexagesima nona, articulo primo.

Ad tertium dicendum, quod omnes aquae vnum terminum habent, scilicet mare, in quo conflunt, vel manant, vel occultis meatibus. Et propter hoc, dicuntur aquae congregari in vnum locum.

G V L I E L M V S Parisiensis de Vniuerso, prima primae partis, capite quadragesimo secundo.

Quaerit autem merito quis, quomodo aquae dicantur congregatae in locum vnum, cum tam multa sint maria, & non sit vnum mare, quod omnes aquas contineat. In quo dixerunt quidam, quia maria omnia vnum mare sunt propter continuationes ipsorum, quae in quibusdam maribus manifesta sunt; & hoc experimento sciunt multi eorum, qui conuersantur in maribus, & vacant nauigij. In alijs verò maribus, occultae sunt continuationes istae, vel propter distantias suas à nobis, vel propter superpositionem partium terrae operientium maria, vel propter partes eorum. Sic famosum est de Sicilia, quoniam super mare sita est, & quatuor, vel quinque montibus, quasi columnis toridem sustentatur.

C A I E T A N V S Commentarijs in Genesim.

Quod autem dicitur ad locum vnum, non significat aquas ex diuersis locis in vnum confluere; sed significat, quod condensatio earum cum terrae elevatione non abstulit ab aquis vnitatem loci. Et oportuit hoc explicari, ne putares, quod aquae congregatae fuerint ad diuersos sinus: & propterea apparuerit siccum. Nec vnitati loci aquarum, diuersitas quae apparet aquarum in locis diuersis obstat. Si eutanea nanque flumina restantur succutaneos esse meatus continuatos apparentium lacuum, & marium: & naturali rationi consentaneum est, ut vni elemento aquae, vnus locus respondeat, non violentus, sed naturalis circa terram.

H V G O Carentis in Postillis.

Tertio die congregauit Deus aquas, quae erant sub firmamento in locum vnum; quae licet plura obtineant loca, tamen distae sunt congregatae in vnum, quia continuantur in vnum intra viscera terrae.

B b b b Hoc

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

In locum vnum.

- a. Hoc est, vel pro maiori parte, vel quia natura inclinatur ad vnum locum.
b. Sive, seorsum à terra.
c. Vel, in viscera, aut concauitates terre.
d. Seu, supra terram, & sub aère.

a. Hoc est, vel pro maiori parte, vel quia natura inclinatur ad vnum locum.

DIONYSIVS Carthusianus Enarratione in Genesim articulo vndecimo.

Aque dicuntur veraciter congregatae ad locum vnum, quoniam pro maiori parte ad vnum collectae sunt locum, & omnes naturaliter inclinatur ad locum vnum. Et sicut egrediuntur ab illo propter commune bonum praefatum, sic naturaliter regrediuntur ad ipsum, iuxta illud Ecclesiasti. Ad locum vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterum fluant: Et iterum Salomon ait; Omnia flumina in mare intrant, & ipsum non redundat.

Eccle. 1.

b. Idest, seorsum à terra.

DAMASCENVS Orthodoxae Fidei libro secundo, capite nono.

Deinde praecepit Deus, vt congregarentur aquae in vnam congregationem, & dicendo in vnam congregationem, non significat in loco vno illas congregasse: (nam vides, vt postea dicat, & consistentias aquarum appellauit maria) sed secundum seipsas à terra separatas, simul factas esse aquas, ostendit hic sermo; Congregatae sunt igitur aquae in congregationes suas, & apparuit arida.

GLOSSA Interlinearis.

Congregentur, idest, secedant in vnam partem terre.

RVPERTVS Commentarijs in Genesim libro primo, capite trigesimo secundo.

Quomodo ergo congregentur dixit in locum vnum, nisi ac si diceret, secedant hinc, & hinc aquae, & confluant seorsum, & seorsum, nullumque operi proposito faciant impedimentum? Quod enim tendebat summa artificis industria, nisi ad hoc quod ait, & appareat arida?

D. THOMAS vbi supra.

Vel dicit locum vnum non simpliciter, sed per comparisonem ad locum terrae sicca, vt sit sensus; Congregentur aquae in locum vnum, idest seorsum à terra sicca. Nam ad designandam pluralitatem locorum aquae, subdit, quod congregationes aquarum appellauit maria.

GVLIELMVS loco asserto.

Aliquis verò intelligit locum vnum, magis dictum diuisiue, siue separatiue, quam coniuncte; & hoc est, quoniam Creator magis intendere videbatur separationem earum à superficie terrae, quam congregationem earum in locum vnum.

c. Idest in viscera, vel concauitates terre.

PETRVS Comestor Historiae Scholasticae capite quinto.

Tertio die aquas sub firmamento congregauit Deus in vnum locum, quae licet plura obtineant loca, tamen quia omnes continentur in visceribus terrae, in vnum locum congregatae dicte sunt.

DIONYSIVS Carthusianus Enarratione in Genesim articulo vndecimo.

Postremo, quantum capere queo, de congregatione aquarum in vnum locum non est tanta difficultas, vt quidam pretendunt. Locus quippe, in quo congregatae sunt aquae, est concauitas terrae ambiens totam habitabilem terram, in qua concauitate aqua dicitur congregata, non quod vtranque extremitatem aquae circumcludat in se illa concauitas, immò aqua immensurabiliter eam excedit, & vltra eam latissime prorsus diffunditur, non tamen in infinitum, sed in extremitate sua sic diffusa, est contigua aëri elementari, qui cingit & ambit aquam, quemadmodum aqua terram, immò & plus.

d. Hoc est, supra terram, et sub aère.

ALBERTVS Magnus prima parte Summae, quaestione duodecima, articulo tertiodecimo.

Vnde

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

In locum vnum.

- a. Hoc est in centrum vnum seiunctim à centro terrae.

Vnde nihil aliud est congregare aquas in locum vnum, quam dare eis naturam illam, quod sint leues in terra, & sic ascendunt ab ipsa, & graues in aère, & sic descendunt ab ipso.

a. In locum vnum, hoc est in centrum vnum seiunctim à centro terrae.

BVRGENSIS in Additionibus, cum prolixiori narratione eam extulisset sententiam, qua aquas centrum à centro terrae separatum sortitas esse autumat, eliciens quinque, quae ex ea sententia excipi possent, primo loco haec habet.

Quorum primum, quod licet sint multae congregationes aquarum in diuersis locis, tamen omnes aquae, quae sub Caelo sunt, sunt ad vnum locum congregatae, prout Deus disposuit: nam quaelibet aqua habet aequalem inclinationem ad centrum elementi aquae, sicut quaelibet pars terrae ad centrum terrae; & sic habetur verus intellectus illius, quod dicitur; Congregentur aquae ad locum vnum: hoc est dicere; Inclinentur aquae omnes quae sub Caelo sunt, ad vnum locum, scilicet ad vnum centrum, seorsum à centro terrae, ad quod centrum congregentur aquae, sicut partes terrae ad centrum terrae. Quae quidem congregatio veritatem etiam habet in omnibus congregationibus aquarum, siue in fluminibus, siue in stagnis, siue in cisternis, & huiusmodi. Nam omnes aquae vbicunque sint, habent inclinationem ad centrum aquae, ad quod fluunt cessante impedimento; sicut partes terrae, etiam si sint in aère, & extra terram suspensae, semper habent inclinationem ad suum centrum.

A V C T O R.

Duas postremas, nuperasque interpretationes reijciendas arbitror. Alberti quidem explanationem, etsi minimè tanquam à vero aberrantem, attamen vt vagantem (ita enim liceat mihi illam nuncupare) minusque literae sensum aperientem, reprehendendam existimo. Difficultas vtique in eo versatur, quo pacto in vnum locum coactas fuisse aquas prodar Scriptura, cum tot vastissimorum aëquorum, sinuū, lacuum, fluminum, fontium varietates perspiciamus. Quam profecto difficultatem, haec interpretatio non dissoluit. Burgensis assertio, nec vera est, vt supra demonstrabamus, neque etiam sedandi per motam difficultatem viribus pollet. Augustini, & sectatorum expositio, si feriem, qua ipsi Mundum conditum existimarunt, prosequeremur, reijcienda non esset. Verum nobis ea probata erat sententia, quae aquas in exordio temporum progenitas cum ceteris elementis asseuerabat. Quapropter altera earum à nobis est amplectenda interpretatio, quae sedem aquarum nuncupatam esse locum vnum astruebant, seu respectu Oceani ex antonomasia & excellentia, seu quia omnes pelagi gurgites, atque sinus continuatione & connexione, quam & palam & occultè habent, dici vnum queant, seu quoniam phraei quadam uerba haec, In locum vnum, interpretanda ueniant seorsum à terra, seu in terrae specubus, siue secundum ampliorem partem, uel ex eo quod ad vnum locum natiam ferant procliuatatem. Quae interpretationes, etsi quodammodo uelut diuersae nobis prima fronte obijciantur, minimè attamen aduersae sunt, uel repugnantes: quamuis primam D. Basilij interpretationem elegantiore esse, alteram probatiorem, atque textui magis accommodatam; postremam verò nimis lato sensu, quod intendit Moses, explicare censeam. Porro maria omnia terram alluentia inuicem connecti, Geographis non est incomperitum. Homerus in Iliade Oceanum à quatuor Orbis cardinibus, Oriente, Occidente, Meridie, Septentrione, terram finire tradidit, teste Hamero Commentatione in Genesim. Oceanum ab Occasu Atlanticum, à Borea glacialem,

Duae postremae sententiae reprobantur.

Augustini expositio reijcitur.

Quae sententia acceptanda.

Maria omnia simul connectuntur. Oceani variae denominationes.

Bbbbb 2 cialem,

cialem, quoniam sempiterna glacie concretus, & congelatus est, seu Cronos ab insula Crono, & Mortuū; Ab Oriente, Eoum, & Indicum; A meridie Aethiopicum, & Rubrum, teste Dionysio, Ptolemæo, Strabone, & veteribus Geographis, quanquā unicus sit, appellari perspectum est. Porro Geographi recentiores, qui typum Orbis terrarum longè solertiori cura, ac diligentiori studio delineant; quanquam inter Orientale, atque Occidentale mare, Americam, nouumque Mundum interfertum incidant, attamen per fretum Megellanicum ipsa connecti tradunt, atque sub polis amplissimas & incognitas terras confidere asserunt. Sed tūm ueterem, tūm Mundum nouum Oceano allui, non inficiantur. Maria celeberrima, quæ sinus nomen uendicarunt, ut Magnū Gægeticum, Persicum (Arabicum, quod Scripturis Rubrum est) & quæ neoterici tradunt Septentrionalia, Oddicum ad Sueuicum enare; Granuicum aperta habere in Oceano ostia claret. Mediterraneum cum suis finibus à palude Meotide exordio sumpto, & per Euxinum, Propontidem, Aegeum, inde per maria ea delabens, quorum plura memorat Basilius Homilia quarta Hexæmeron, & Ambrosius Hexæmeron libro tertio; sed uerius Damascenus libro secundo Orthodoxæ Fidei (de quibus consulas tantum Patrem) in Oceanum effundi per fretum Herculeum, seu Gadditanum patentissimum est. Superest difficultas de mari Caspio, de quo apud scriptores non liquet quomodo cæteris connectatur. Strabo, Plinius, Dionysius de situ Orbis, & Basilius, Ambrosius, ac plurimi ex neotericis, mare Caspium cum Oceano per internos terræ meatus commisceri arbitrantur. Herodotus, Aristoteles secundo Meteororum, Ptolemeus in Geographiis enarrationibus, ac alij graues scriptores, Caspium nec aquam ex Oceano, sed ex pluribus ingentibus fluminibus depromere, nec in Arcticum, sed per occultos alueos in Euxinum se exonerare tradiderunt.

B A S I L I V S in Hexæmeron, Homilia quarta.

Quanquam & Hyrcanum, Caspiumque mare sunt, qui seorsum circumscripta suis esse finibus arbitrentur. Sed si ijs, qui in describendis terris operam nauarunt, mentem adhibere oporteat, hæc inter sese per meatus suos commiscuntur, & omnia permeant ad mare maximum, atque conflunt: quemadmodum & mare Rubrum ad id, quod est trans Gades mare Oceanum tendere, eique coniunctum esse ferunt.

Verum si vastissimum flumen illud Obij uocatum, origine incomperta è terra erumpens, atque in Arcticum Oceanum se effundens, non ab alio, quam à Caspio per latentes meatus terræ egreditur (ut Geographi nuperi asseuerarunt, & Gherardus Mercator in sua excusa Europa notat, nullus certè linquitur amplius ambigendi locus, quin cum Patribus Caspium Arctico Oceano continuari perhibeamus. Consulat de his Lector curiosus Iulium Scaligerum de mari Caspio aduersus Cardanum differentem; consulat & Abraham Ortelium, & alios fusiùs ista pertractantes.

Num mare in sui exordio fuerit saluum et amarum.

Elegantem hanc indaginem prætermittere non possum, cum videam Patrum nonnullos in utranq; sententiam raptos. Alij siquidem primæuas aquas dulces extasse edisserunt; alij Deum opificem dulces ab amaris difsecasse, easque in fontibus, fluminibus, & lacubus constituisse, has uerò in pelagus coëgisse & coaceruasse malunt.

Mare amarum & saluum ab origine & natura extare:

Aristoteles secundo Meteororum, antiquorum sententiam narrat, qui terram in Mundi genesi aquis obrutam, & Solis calore post arefactam asseuerant, eo euentu, quod aquæ superextantes falsedine refertæ, ut crassæ & terrestres mare saluum euaserint.

Empedocles, qui Mundum, & mare non æterna, sed extructa fuisse quandoque credit, mari congenitam esse falsedinem censuit, eo quod mare ex sudore terræ effectum uoluerit, sudorem autem, sicut & alia quæcunque excrementa, falsedine oppletum esse putarit. Hoc ipsi ascribit Aristoteles libro secundo Meteororum, simulq; etiam ipsius sententiam repudiat. Primò ea ratione, quoniam non assignauerit causam, quare sudor

Cap. 3.
Cap. 25.

An mare Caspiū cū alijs iungatur.

Caspium mare cum alijs necitur.

Cap. 3.

re sudor falsus debeat existimari. Deinde, quia si maris aqua sudor terræ esset, dubio procul aqua maris minor quam tellus existeret, cum superfuit eo corpore, à quo profilit, semper minor extet. Tandem, si terra quandoque Solis calore sudasset, profectò eadem de causa, ait, semper sudaret, quod falsum esse experimur.

P H I L O quasi pari doctrina connatam esse mari falsedinem enarrat, id Deo adscribēs quod Philosophi casui attribuerunt. Libro enim de Mūdi opificio hæc habet.

Post hæc, quoniam uniuersa aqua in totam terram diffusa erat, omnesque eius partes penetrauerat, quemadmodum spongia humorem combibit, ut ceu palus quedam cænoza ex utroque elemento macerato confundetur, & quodammodo fermentaretur in unam indifcretam, informemque naturam: iubet Deus, quicquid aquarum falsum erat, ac proinde effecturum fertilitati satorum, & arborum, collectum in unum confluere ex omnibus terræ foraminibus: tūm aridam emergere, dulci humore in ea relicto ad eius perpetuitatem.

Sententia, mare sua natura, & exordio, falsedinem non attulisse asserens.

Philosophi uetusti quæquā mare cum Mundo æternum astruant, & ingenitum censent: falsedinem tamen non ex natura mari congenitam, sed contingenter superadiunctam tradunt; diuersasque huius rei causas pandunt. Anaximander, & Diogenes, qui mare ingenitum asseuerabant, falsedinem in eo genitā rebantur, eo quod ipsum Mundi excrementum putarent; ea autem natura sit excrementi secundum eorum placita, ut falsedine aspergatur. Anaxagoras, & Metrodorus ingenitum mare cum Mundo pariter autumabant, sed genitam esse falsedinem in eo censebant, ex eo quod collecta aqua extollatur per partes falsas, quas in aquis comperiri, uti & in terra sunt partes alluminosæ falsæ & siccæ, opinabantur. Aristoteles quanquam Mundū æternū astruat, falsedine attamen non natura, sed ex accidenti pariter contingere mari edocuit, ea de causa, quod Solis concoctione non tantum vapor humidus aqueus ex superficie maris in aërem extollatur, qui in nubem condensetur: sed ex pelagi profundo vapor frigidus, siccus, & terrestris ad maris superficiem subleuetur, qui cum extrahi non possit, eo quod crassus, densusque sit, in superficiē dispergitur, cuius affectiōne mare falsum redditur: hisque indicijs hoc ipsum ut uerū firmare contendit. Primū, quia australes aquæ magis falsæ sunt quam boreales, nam flante vento australi plures extolluntur exhalationes calidæ, siccæ, & terrestres. Deinde, quod aquæ maris quibusvis alijs, quæ ex commistione calidæ sunt, & siccæ, profectò calidiores existant. Amplius, quoniam aqua per poros in uase hausta, propter crassioris humoris seclusionem, dulces comperiuntur. Insuper, quod aqua maris cæteris crassior sit & grauior. Ad hæc, quoniā linea uestis in mari lota sordescat. Tandem, quia stagnum in Palæstina, & lacus alius in Arabia, ex ea terrestris, & sicci humoris permistione, falsa pariter reperiantur. Quare si iuxta horum Philosophorum sententiam, non ex natura, sed contingentibus de causis mare saluum efficitur, certè si Mundus ab ipsis non æternus assereretur, mare primū dulce extasse fateri cogentur.

Patres, & Mundum à Deo conditum constanter ex fide autumant, & tertia die molem aquarum terram inundantem congregatam fuisse à Deo, mariaque effecisse uolūt; mariaque ipsi falsedinem aduentitiam decernunt, & causam ab Aristotele deductā cuncti ferè approbant. Sufficiat autem mihi aliquorum dicta referre.

D A M A S C E N V S Orthodoxæ Fidei libro secundo, capite nono.

Fit autem falsum mare, Sole semper, & alijs (ut Siphones quidam) quod subtilissimum est attrahentibus: unde & nubes consistunt, & nubes gignuntur dulci euaporata aqua.

A N S E L M V S Cantuariensis libro primo de Imagine Mundi, capite uigesimosecundo.

Oceanus idcirco perdurat falsus, tot fluminibus, ac pluuijs irrigatus, quia exhausto à Sole, dulci, tenuique liquore, quem facilius ignea vis contrahit, ammis asperior, crassiorque relinquitur: ideo summa pars maris uida est dulcior, profunda amarior.

T H E O P H I L V S Antiochenus ad Autolycum libro secundo.

Aquæ potu salubres operiunt primam superficiem terræ.

ANA-

Lib. 2. Metro.

A N A S T A S I V S Synaita Commentarijs in Hexæmerō libro tertio.
Deus enim ab initio ipsum fecit aquam dulcem: mutatum est autem tempore, ab aëre & elementis effectum
falsum diuina permissione, præfigurans, ac prius describens humani maris mutationem, quod ex virtute est con-
uersum in falsum vitium, quod Christus mutauit in melius per mare baptismatis.

Basilii, Ambrosii, Chrysostomi, Iulii, Procopii id ipsum, si non clare pro-
dunt, insinuant saltem, cum unam aquarum naturam in exordijs manatam velint, vt de-
cerpere est ex eorum Commentarijs.

A V C T O R.

Facilis est mihi huius controuersiae definitio. Aquæ non connatam esse ex natura fal-
sedinem, Philosophi clarissimè demonstrant. Principiò, quoniam affectiones alicui ex
natura & per se, ut aiunt, inditæ, omnibus ea natura prædita sunt, at non omnis aqua
falsa est, cum fontes, flumina, lacusque amplissimi dulces spectentur. Deinde, si fal-
sedo aquæ connaturalis esset, ab ipsa depurari non posset, & tamen per meatus succu-
taneos egressis è mari aquis defæcari eas, dulcesque fieri experimur. Quòd si aduentitia
est falsedo aquæ, Deus sapientissimus opifex, cum aquam natura præstātem produxerit,
dulcem vtique effecit, omnisque falsedinis & amaritudinis expertem. Rursum, mare
suo exordio fuisse dulce euincitur, quoniam ante Solem iuxta præscorum omnium Pa-
trum doctrinam conditum fuerat, quare cum Sol adhuc non torreret, atra illa exhalatione
Solis radijs attracta aspergi in sui exordio, inficique non potuit. Præterea, cum
Moses aquas per firmamentum à Deo distractas atque seiunctas fuisse enarret: igitur
homogeneæ erant, in unumque corpus conflagantur: quemadmodum ergo supercœ-
lestes aquæ, si fluidæ aquæ super Cælos sunt elatæ, dulces existimantur, & aquæ in fon-
tibus, lacubus, amnibusque confidentes, dulces hauriuntur: non secus profectò, & que
resederunt in mari, cum earum omnium una esset ratio naturæ, unaque affectionum cõ-
fensio, dulces ab initio scaturisse cõfendū est. Muneris autē mei nō esse opinor, falsedinis
maris causas nunc inuestigare: Nūm scilicet ex eo, quòd mare sudor sit terræ, ut uoluit
Empedocles; An quia excrementum Mundi, vt censuit Anaximander, & Diogenes;
Nūm etiā quoniā per nonnullas aquæ venas falsedo extollatur, vt dixere Anaxagoras,
& Metrodorus; Nūm euaporatione, concoctioneque, crassioris humoris à Sole peracta,
vt docuit Aristoteles; Nūm quòd sedimentum sit omnium aquarum; Nūm quoniam
terræ adustæ infectione exuratur; Nūm quòd sulphureis uenis commisceatur; Nūm
etiam, quia amplissimos amnes falsos in vtero conglutinet. Tot enim referuntur de
falsedine maris apud antiquos & nuperos sententiæ, quarum nonnullas Aristoteles secūdo
Meteororum memorat, & reijcit. Tertia igitur hac die, æquora cuncta genituram
suam omnibus numeris absolutam percipere. Hac Oceanus omnis ortus est, à Borea
Oceanus ille sempiterna glacie concretus, Hyperboreus, Sarmaticus, & Scythicus; Ab
Occasu Hesperus, Atlanticus, Calidonijs, Germanicus cum Sueuico, & Goddico fi-
nibus; A meridie Aethyopicus, Indicus, Ruber cum Arabico, Persico, Gangetico, &
magno illo sinu, quem amplissimum mare nunc agnoscunt; Ab ortu, Eous, & veteri-
bus ignoti Cinnus, Surrus, & Pacificum immensum mare. Hac pariter die Mediterra-
neum æquor, ex prouincijs quas alluit, uiginti ferè nomina sibi vendicās, per Aegæū, &
Hellepontum, & Propontidem, & Bosphorum thracium in Euxinum ascendens: Hac
Caspium undique conclusum. Hac insignes lacus, Erno, Acronius, Lemanus, Larius,
Penninus, Benacus, Genesareth, Asphaltides, Mariane. Hac flumina illustriora Ta-
marus, Tagus, Iberus, Betis, Rhodanus, Ligeris, Sequana, Rhenus, Albis, Vistula, Da-
nubius, Sausus, Drausus, Padus, Arnus, Tiberis, Tanais, Tibiscus, Boresthenes in Eu-
ropa; Nilus Niger in Aphrica, Iordanus, Indus, Ganges, Tigris; Araxes, Volga, Obii in
Asia; prætermisissis innumeris ferè alijs fluminibus, magnitudine, & nomine his non com-
parandis, ortum susceperunt.

De Genesi Continentis, seu Orbis terrarum.

Natalia conspeximus maris; ad profolutionem accedamus globi habitabilis, seu orbis
terrarum illius, quem præsci in quinque Zonas; nempe in torridam, duas temperatas,
& duas

Et appareat arida.

- a. Legendum, Et videbitur arida.
b. Appareat arida: hoc est, Fiat terra, seu accipiat terra visibilem formam.

Anno Mudi
primo.
Die tertia.

& duas incultas secarūt: quem Homerus in Iliade, Aristoteles libris de Mundo, & Dio-
nysius insulam vocarunt; quem chlamydis speciem ferre Strabo dixit; quem in Asiam,
Africam, Europam suis conceptas insulis, Ptolemæus, Plinius, Strabo, Pomponius, So-
linus, Dionysius, cunctique veteres seiuixere: quem Nuperi, Americam quasi nouum
Mundum adiungentes, mirificè ampliarent.

Et appareat arida.

Poscit institutum nostrum, vt aliquid de editione dicamus:

a. Legendum, Et videbitur arida.

Observationes Hebraicæ, Et appareat, vt videatur adnotant.

L V S I T A N V S in Adnotationibus.

Et quod dicitur Appareat, passim in Hebræo ponitur, & verti potest; Et videbitur arida. Vocatur autem
terra sicca, seu arida, à Tabas, quod est exiccare. Dicitur autem terra arida, seu sicca, non quòd sit arena,
que infructifera & sterilis est; sed quia ab aquis exiccata fuit à Deo.

Sed meo iudicio parum interest, nūm dicamus, Videbitur, arida, nūm, Appareat ari-
da &c. quapropter ad expositiones Patrum accedendum est.

b. Appareat arida: hoc est, Fiat terra, seu accipiat terra visibilem formam.

Primo loco ea se nobis offert sententia, quæ hac tertia die elementa cõdita astruens,
ipsam terræ apparitionem ipsiusmet terræ formationem, & congestionem interpreta-
tur; cuius sententiæ propugnatorum, Augustini scilicet, Eucherij, Bedæ, Halensis iam
suprà dicta retulimus. Verùm claritatis maioris gratia, quid de terra singulariter effati
sint, reiterandum duco.

A V G V S T I N V S contra Manichæos libro primo, cap. duodecimo.

Et quod dicitur, Appareat arida; quid aliud dici intelligendum est, nisi vt illa materia accipiat visibilem
formam, quam nunc habet terra ista, quam videmus & tangimus? Superius ergo, quod nominabatur terra in-
uisibilis & incomposita, materiae confusio, & obscuritas nominabatur: & quod nominabatur aqua, super quā
ferebatur spiritus Dei, eadem rursus materia nominabatur. Nunc verò aqua ista, & terra formantur ex illa
materia, quæ ipsis nominibus appellabatur, antequam formas istas, quas nunc videmus acciperet.

Et de Genesi imperfecto, capite decimo.

Et ipsum appareat arida, quod positum est, terræ formatio intelligi potest, vt hanc haberet speciem terræ
quam cernimus; Inuisibilis enim & incomposita dicta erat, cum adhuc materiae species deesset.

Confimilia habet de Genesi ad literam libro secundo, capite vndecimo: & contra
aduersariū legis, & Prophetarum libro primo, capite tertiodecimo, vt supra
referebamus.

E V C H E R I V S Augustini sententiam delibauit Commentarijs in Ge-
nesim libro primo, capite quarto.

Appareat arida. Quid hic aliud intelligendum est, nisi vt illa materia accipiat visibilem formam, quam
nunc terram istam videmus habere? Superius enim quando cognominabatur terra inanis & vacua, ipsa re-
rum materia nominabatur, nondum generibus creaturarum impleta corporalium: & quod nominabatur aqua,
suprà quam ferebatur spiritus Dei, eadem rursus materia nominabatur. Nunc verò aqua ista, & terra for-
matur

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Et appareat arida.

a. Appareat arida : hoc est, Exeratur Terra ex Chaos.

matur ex illa materia, quæ ipsis nominibus appellabatur, antequam formam aquæ istæ, quas nunc videmus, acciperent.

B E D A Expositione in Genesim.

Appareat arida, ut illa materies acciperet visibilem formam, quam nunc habet terra, quam videmus.

G L O S S A Ordinaria ex Augustino his verbis id ipsum tradit.

Congregentur aquæ, & appareat arida. Intelligamus hæc duo proprias formas accepisse nobis notas & tria stabiles, aquam scilicet mobilem, terram immobilem. Unde aqua congregatur, terra apparet: aqua enim labilis & fluxa terra, stabilis fixa.

Alexander Halensis, ut supra relatum est, Augustini mutuauit narrationem.

a. Appareat arida: hoc est, Exeratur Terra ex Chaos.

P H I L O libro de Mundi opificio, cum vsq; ad secundum diem gesta de Mundo intelligibili interpretetur, secunda autem Cælum manasse, tertia verò aquas salvas, effecturasque terræ ab ipsa terra eductas, & hautas afferat, certè non nisi ex rudi quadam massa hæc elementa hæc die speciem suam suscepisse est arbitratus, quod etiã eius oratio demonstrat. Ait enim.

Post hæc quoniam vniuersa aqua in totam terram diffusa erat, omnesque eius partes penetrauerat, quemadmodum spongia humorem combibit, ut ceu palus quædam canosa ex vtroque elemento macerato confundere-
retur, & quodammodo fermentaretur in vnam indiscrētā, informemque naturam: iubet Deus quicquid aquarum salsum erat, ac proinde effecturum fertilitati satorum, & arborum, collectum in vnum confluere ex omnibus terræ foraminibus: tum aridam emergere, dulci humore in ea relicto ad eius perpetuitatem.

G R E G O R I V S Nyssenus libro de Historia sex dierum, quibus Mundus à Deo creatus est, cuncta elementa in primo Chaos ad eò confusa fuisse, commiscelataque, ut peculiari non prædita essent forma, nec suis qualitatibus cohonestata, existimauit, atque tertia die terram & aquam sua sumpsisse exordia arbitratus est. Quapropter de terra primò hæc habet.

Terra autem erat inuisibilis & incondita, ut ex hoc perspicuum sit, quòd potentia quidem omnia erant in primo Dei motu, atque impetu, quo ad creandum mouebatur, veluti seminaria quadam vi ad vniuersitatis ortum congesta; sed in effectu res singule nondum erant. Terra enim, inquit, erat inuisibilis & incondita: Quod perinde est, ac si diceret; Erat, & non erat: nondum enim circa eam concurrerant qualitates. Atque hanc sententiam demonstrat esse veram, quòd inuisibilem eam Scriptura fuisse dicit. Quod enim sub visum cadit, color est: color autem superficialis figure veluti quoddam destuuium est: Figura verò non est absque corpore. Si igitur inuisibilis, prorsus etiam coloris experta erat. Cum hoc autem vna consideratur, & intelligitur etiam id, quod figura caret; atque cum illo incorporeum. Igitur in ea, quæ comprehensim ac repente accidit, molitione, atque congestione Mundi erat quidem terra in rerum natura, sicut etiam reliqua omnia: expe-
ctabat autem, ut per qualitatū structuram, & compositionem, fieret id, quod est. Per hoc enim, quòd dicit eam inuisibilem fuisse, Scriptura indicat, quòd nec alia quidem aliqua qualitas circa eam animaduersa sit: per hoc item, quòd eam inconditam nominauit, dat intelligere, & innuit eam nondum corporeis proprietatibus densatam & consolidatam fuisse. Et post. Significatur enim per hæc, prout mea quidem opinio fert, per il-
laboratum quidem, siue incultum, quòd in effectu quidē & actu terra nondum esset, sed in sola potentia, ac vi, hoc ut esset, haberet: per rude & indigestum, quòd nondum qualitates altera ab altera separate essent, ut per sese peculiariter vnaqueque qualitas agnosceretur, sed in confusa quadam, indiscrēta, atque indigesta qualitate, ac mole, res vniuersæ conspicerentur: quum non color, non figura, non corpus, non pondus, non quantitas, non aliud quicquam tale per sese secundum propriam rationem in subiecto spectaretur. Et Post. Cum terrena qualitas adhuc cum humida natura commixta esset, cuius erat alterius, terram quidem suis consolidare qualitatibus, ut omnibus eius particulis ad res cognatas coactis, atque compressis, per condensationem & constipationem insi-
tum ex ipsa exprimeret humorem: aquam autem à commixtione terræ separare, & circa seipsam terræ cau-
nis cohibitam, & coërcitam colligere, & congregare?

Appa-

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Et appareat arida.

a. Idest, Collectis aquis Dei præcepto appareat terra, quæ latebat.

a. Appareat arida, idest, collectis aquis Dei præcepto appareat terra, quæ latebat.

Patres ferè omnes Græci in hanc proficiscuntur sententiam, ut apparitio ipsa terræ non fuerit eius congestio, seu ex Chaos eductio, sed ex aquis detectio.

B A S I L I V S in Hexæmeron Homilia quarta.

Quot mihi negocia, quot molestias afferebas in ijs, quæ antea dicebantur, causam postulando, quomodo tel-
lus inuisibilis fuerit, cum omne corpus colorem suapte natura obtineat, ac proinde omne corpus sensibile sit visu. Et forsitan ea quæ differimus ibi, satisfacere tibi non videbantur: cum diceremus inuisibile non respec-
tu nature, sed nostri, dictum à Scriptura fuisse, propter obiectionem aqua tunc vniuersam tellurem operien-
tis. Ecce nunc audi ipsam Scripturam seipsam explanantem. Congregentur aquæ, & appareat arida. Con-
trahuntur vela, ut aspectui sese obijciat ea, quæ eatenus non conspiciantur.

A M B R O S I V S Hexæmeron libro tertio, capite secundo.

Congregetur, inquit, aqua, quæ sub Cælo est, in congregationem vnam, & appareat arida. Et factum est sic. Fortasse parum crediderit aliquis superioribus sermonibus nostris, quibus tractauimus, inuisibilem id eò fuisse terram, quòd aquis operata tegetetur, ut corporeis oculis videri non posset. Ad se enim Propheta retu-
lit, hoc est ad nostram conditionem, non ad diuinæ maiestatem nature, quæ vtrique omnia videt. Sed ut ad-
uertatis, quia non quasi nostri ingenij probandi gratia, sed vestra causa instructionis suscepimus hunc tralan-
di laborem: ad stipulante nobis lectionis serie testificamur, quæ aperte probat, post congregationem aquarum
erat super terram, & post deriuationem eius in maria, apparuisse aridam. Desinant ergo, qui nobis dialecti-
cis disputationibus mouere negocia solent, dicentes: Quomodo terra inuisibilis, cum omni corpori naturaliter
& species, & color insit: omnis autem color sit subiectus aspectui? Clamat Dei vox; Congregetur aqua, &
appareat arida. Et iterum Scriptura dicit; Congregata est aqua in congregationem vnam, & apparuit arida.
Quid opus fuit iterare, nisi occurrendum questionibus iudicasset Propheta? Nonne videtur dicere; Non dixi
inuisibilem secundum naturam, sed secundum superfusionem aquarum? Denique addidit sublato velamine
apparuisse aridam, quæ ante non videbatur.

C H R Y S O S T O M V S in Genesim Homilia quinta.

Congregetur aqua, quæ sub Cælo, in congregationem vnam, & appareat arida. Et factum est ita. Ut de
hic, obsecro dilecte, ordinem, & consequentiam optimam. Quia dixerat in principio; Terra erat inuisibilis &
inculta, eò quòd tenebris & aquis obtegebatur: & deinde iussit die secundo, ut esset firmamentum, quòd aqua-
rum separationem faceret, vocauitque firmamentum Cælum: nunc iterum docet nos, quòd præcepit in die
tertio aquæ, quæ sub Cælo, hoc est, firmamento, ut in vnam congregationem conueniat, & faciat apparere lo-
cum aridæ. Et factum est sic. Quia enim omnia impleta erant aquis, iussit in vnam congregationem aquarum
multitudinem concedere, ut sic appareret arida. Vide quomodo paulatim illius nobis pulchritudinem & or-
natum ostendit.

C Y R I L L V S in Genesim libro primo.

Creatus igitur primùm Cælo & terra, deinde aquarum copia in vnum locum contracta (parere enim ne-
cesse fuit illi dicens; Congregentur aquæ in locum vnum) terra subinde detegebatur, & herbarum ita varia
specie exornabatur.

T H E O D O R E T V S Quæstione quarta in Genesim.

Terra autem erat: sed quòd sequitur subiunxit; Terra autem erat inuisibilis, & incomposita; hoc est, crea-
ta quidem est à Deo omnium conditore, sed adhuc inuisibilis erat, aquis nempe circumdata: & incomposita,
eò quòd nondum ornata erat germinibus, neque confusa pratis, nemoribus, & segetibus.

Denudata est autem tertia die, & exornata.

D A M A S C E N V S de Fide Orthodoxa libro secundo, capite nono.

In principio igitur aqua super omnem terram effundebatur: & primùm quidem fecit Deus firmamentum,
C c c c c dirimens

dirimens per medium aquam que erat super firmamentum, ab ea qua infra firmamentum. In medio enim abyssus, imperio Domini factum est firmamentum. Vnde & dixit Deus; Fiat firmamentum, & factum est. Et post. Deinde precepit Deus, ut congregarentur aqua in unam congregationem, & dicendo in unam congregationem, non significat in loco uno illas congregasse (nam vides, ut postea dicat, & consistentias aquarum vocavit maria) sed secundum seipsas a terra separatas simul factas esse aquas, ostendit hic sermo; Congregate sunt igitur aqua in congregationes suas, & apparuit arida.

I V N I L I V S in Hexameron.

Subduntur aqua, que inter Cælum & terram uniuersa impleuerant, & unum congregantur in locum: ut terra que latebat, appareret: queque connecta aquis limosa manebat & inualida, harum abscessu redderetur arida, & suscipiendis apta germinibus.

Glossa hæc ipsa paucis mutatis uerbis; & Magister sententiarum secundo, distinctione quartadecima, pariter desumpsere.

R V P E R T V S Commentarijs in Genesim libro primo, capite vigesimo secundo.

Quomodo congregentur dixit in locum unum, nisi ac si diceret, secedant hinc & hinc aqua, & confluent seorsum & seorsum, nullumque operi proposito faciant impedimentum? Quod enim tendebat summa artificis industria, nisi ad hoc quod ait, & appareret arida? Aridam querebat iam dudum latentem in profundo abyssus, antequam diuideret & aquas ab aquis, quam solus ibi esse nouerat, qui solus creauerat. Querebat, (inquam) aridam, magni & pulcherrimi operis materiam, quod apud se pertractabat miro & ineffabili consilio, de infima & ignobili massa Cæli sui superioris aurea perornaturus pallacia. Hac ergo inuenta, vidit Deus quod esset bonum vidit inquam, nec suus eum visus sefellit. Nam sicut tunc vidit, ita nunc factum est, quia videlicet de arida veritas orta est, que ortum in Cælo superaret.

Adeamus & Ecclesiasticos Poetas.

T E R T V L L I A N V S in Poemate in scripto Genesim.

Tertia lux faciem terrarum fulua retexit,

Arida mox posito narratur nomine terra;

C L A V D I V S Marius Victor Commentarijs in Genesim libro primo.

Tertia lux tumidos stupuit discedere fluctus,

Cum Deus impulsis reliqui iam gurgitis undis,

Aërijs magnum spatij patefecit inane:

Arida tunc primum Mundi pars ima retractam

Ostendit faciem, tremefactaque numine Verbi

Cæcula nudatas cinxerunt æquora terras.

A L C I M V S Auitus libro primo de origine Mundi.

Iam Pater omnipotens librantis pondere Verbi

Vndique collectis discreuerat arida lymphis,

Littoribus pontum constringens, flumina ripis.

Et Ecclesia in Hymno Vesperarum, tertie ferie.

Telluris ingens Conditor, Pulsis aquæ molestijs,
Mundi solum qui eruens Terram dedisti immobilem.

D. B O N A V E N T V R A Sententiarum secundo, distinctione quartadecima, quanquam hac tertia die elementa prodijisse in suam speciem opinetur, per clausulam tamen illam, Appareat arida, terræ denudationem significari uoluit.

Tria dicit Scriptura: Primum, propter elementorum distinctionem, Congregentur aqua in locum unum. Secundum uero, propter superficiem terræ denudationem, Et appareat arida. Tertium propter irrigationem, quam ab aquis suscepit, ut germinare possit, dicit, Vocauit aridam terram, congregationesque aquarum appellauit maria.

Censuit igitur Bonauentura primum peractam fuisse distinctionem, seu seorsum stratum elementorum, deinde terræ denudationem, quanquam hæc omnia eadem die.

T O S T A T V S pariter anceps an aqua, & terra emerferint ex Chaos secunda, seu tertia die, post elementorum attamē cōgestionē & aquæ deficationē censuit fuisse effectam, eo euentu, quod deficcationem per spiritum Domini, hoc est per ventum validum, non momento, sed sensum, & paulatim factam arbitratur. Quapropter exponit.

Appareat arida; id est terra, que ante latebat sub aquis, incipiat apparere quantum ad aliquam partem, scilicet habitabilem.

L Y.

Et appareat arida.

- a. Absumptis aquis, vel in aërem immutatis apparuit terra.
b. Crassa nebula dissoluta, aëreque sereno reddito, apparuit terra.

L Y R A N V S à Patribus non abscessisset, si suam declarasset sententiam, cum elementa in exordio temporum conflata deprædicet, hac uero tertia die ad inuicem disiuncta. Ait enim, ut referebamus.

Hic consequenter describitur opus tertij diei, quo distincta sunt elementa; que distinctio facta, est per hoc quod aqua prius producta in forma substantiali, ut prædictum est, accepit tunc à Deo debitam densitatem: & sic occupauit minorem locum, aëris spatium dimittendo: & per hoc, quod uirtute diuina facta sunt concavitates in terra, ubi recepta est pars aquarum: & sic apparuit pars terræ discooperta aquis, ad habitationem hominum, & animalium: & sic fuerunt elementa distincta in locis sibi debitis.

Nuperi Doctores, qui à primordijs temporum terram ab aquis circumuallatam dixerunt, omnes in hanc sententiam abeunt. Pererius, Vielmus, Aegidius, Catherinus, Guilielmus Parisiensis, Dionysius Chartusianus, & Burgenfis, quanquam ipse detractionem terræ ex distantia centri prouenisse credat, & perperam: sed in rebus claris nuperos, nisi peculiaris eorum sit assertio, recensere meum non est institutum.

a. Absumptis aquis, vel in aërem immutatis apparuit terra.

Quamplures, non tantum aquarum undique exundantium collectione, sed ipsarum absorptione apparuisse terras autumarunt. Alij profecto, validissima exiccatione absumptas eas putarunt, ut Rabbini, & ex nostris Tostatus: Alij exurentis torrentisque Solis concoctione, & attractione in aërem immutatas opinantur, ut Steuchus. Quorum placita iam supra cumulatè recitata sunt.

b. Crassa nebula dissoluta, aëreque sereno reddito, apparuit terra.

H V G O Victorinus noster, qui elementa sub nebula obdensa specie aëris spatia obruentia circumeffundi arbitrabatur, eius dissolutione, sereno, puroque relicto aëre, terram apparuisse definit libro primo de Sacramentis Fidei, parte prima, capite vigesimo primo.

Aquarum natura in principio tenuis admodum leuisque, & in modum nebulae cuiusdam dispersa: postquam diuina uirtute, & iussione in unam (ut ita dixerim) massam compingi quodammodo, atque densari cepit, ipso suo pondere deorsum uergens, in ima collapsa à terra recepta est, spatiumque illud, quod desuper usque ad ipsum firmamentum occupauerat, serenum, purumque dereliquit. Ipsa quoque terræ superficies (aquis omnibus inter alueos suos conclusis) apparere cepit. Primum quidem lutulenta, & lubrica, nudaque, uelut quæ germina necdum ulla protulisset, quibus uestiri, & superduci potuisset.

R I C H A R D V S Exceptionum libro secundo, capite septimo, id ipsum edocet.

Tertia die, in suu diuinomoles aquarum, que spatium illud, quod inter Cælum & terram est, occupatum tenebat, deorsum uersa, in abyssum descendit, & sic aër in medio purus & serenus remansit.

P E T R V S Comestor Historiæ Scholasticæ, capite quinto, & Hugo Carenfis in Postillis in hanc proficiscuntur interpretationem.

Et potuit esse, ut aqua, que totum aëris spatium occupabant uaporabiles, solidate modicum obtineant locum uel terra paululum subsedit, ut eas tanquam in matrice concluderet & sic apparuit arida terra scilicet, que prius latebat sub aquis.

Nam ambo eadem oratione, nec apice profus mutato id ipsum produnt.

Ccccc 2 Appa-

Anno Mudi primo. Dietertia.

Anno Mūdi
primō.
Die tertia.

Et appareat arida.

a. Hoc est eleuetur Terra.

a. Appareat arida, hoc est eleuetur Terra.

CAIETANVS, sicuti singulari assertione aquas per condensationem coactas autumauit, ita per eleuationem Terram apparuisse edocuit. Vnde habet.

Describitur itaque tūm elementi aqua condensatio per congregationem, tūm terrae eleuatio per apparitionem siccitatis ex congregatione aquarum.

A V C T O R.

Sententiarum
de hac re di-
uerſitas vnde.

Aduersa, & repugnantes hae Patrum sententiae ex eo emergunt, quod diuersa fuerit de primaeui Chaos genere eorum assertio. Quapropter singulae probandae essent ab his, qui Mundi congregationis feriem ab eis delatam non abnuerent. Nam si Mundus in momento conflatus tanquam per dies effectus narratur, ea serie, ut prima die Angelus, secunda Coelum ex materia ea inuisibili, natura tantum praextante, profuerint, quemadmodum tradit Augustinus: certe cum ipsomet Augustino, & sectatoribus eius Eucherio, Beda, & alijs, hac tertia die per congregationem aquarum, ipsarum manationem, & per terrae apparitionem, ipsius in suam speciem constructionem, intelligere cogimur. Si autem primum Chaos rude manasse, cum Nysseno diffiniemus, profecto hac tertia die, & aquarum congregatio, & terrae apparitio nil aliud erunt, quam aquarum, & terrarum in proprias formas ex Chaos emergitio. Rursum si aquas caeteris supremis elementis permittas, in nebulae crassa, ac obdensa speciem cuncta obtexisse, opacasse, & obruisse, cum Hugone & alijs asseuerabimus, terrae utique apparitio, ipsius aspectus erit, semota crassitie nubis, & aere luce decorato. Verum cum nos illud genus Chaos probauerimus, quo & elementa in primordijs temporum producta astruebantur, & terra aquarum colluue contecta fuisse prodebat: reliquum nobis est, ut ipsam terrae apparitionem ex ea aquarum semotione prouenisse diffiniamus. Nec valde refert, quod delabentibus aquis, subsidenteque quibusdam in locis terra, in alijs sese extulerit, adeo ut & ipsa terrae apparitio ex eius eleuatione etiam profecta sit, ut edissererat Caietanus, quod assertioni Basilij, Ambrosij, Chrysostomi, Cyrilli, Theodoretii, Iulij, Procopij, Tertulliani, caeterorumque Ecclesiasticorum Poetarum, & Doctorum praestantissimorum recentiorum a nobis amplexatae non aduersetur, vel refragetur. Discutienda nobis hoc loco duo consimilia obijciuntur; Quanam vi arefactus fuerit terrarum Orbis vastissimus; & Num simul cunctus, an particulatim sit desiccatus.

*Num Orbis terrarum cunctus simul Dei sola virtute;
num vero particulatim Solis, vel Venti vi
detectus fuerit.*

Prisci Mundi sapientes, si Historiographis est adhibenda fides, qui terram in sui exordio vndique aquis fuisse obrutam vniformi sententia existimauerunt: de Orbis exiccatione duo admodum Mosi consentientia detulere. Primum tūm Solis ardore, tūm ventis arefactum fuisse. Haec a Diodoro Siculo de Antiquitatibus libro primo, ex Euripidis Anaxagorae discipuli doctrina delata.

EVS EBIVS de Praeparatione Euangelica libro primo, capite quarto his tradit.

Vnam

Vnam enim ante initium omnium, Celi & terrae cunctis simul confusis formam fuisse, postea disseparatis, diuisisque; molibus Vniuersi ordinem Mundi conspectum, aeraque motum habuisse continuū, cuius partem quidem igneam ad superiores ascendisse partes, sursum sua propter leuitatem natura semper tendente; qua ex causa, Solem, ac stellarum multitudinem rotatione totius circumferri. Partem autem turbidam, atque terrestrem, vna cum humidis, ad sima propter grauitatem loca descendisse, quam partem continuè longo tempore in ipsa conuolutam maria ex humiditate, ex durioribus terram lutosam, ac teneram concreasse; quam primum, posteaquam Solaris calor exestuauit, condensatam fuisse; deinde superficie calefacta, pluribus in locis corruptionem humidi esse consecutam; ex qua (ut etiam nunc in pluribus fieri solet) cum subito ad transactum frigus calor exarsit, animalia concreta fuisse, quae noctu à circumfusa caligine alebantur, & in die à calore solidiora reddebantur: ac postremo sufficiens iam crementum consequuta, erupisse ab illa colluue varias has animalium formas. Quorum calidiora, leuioraque, ad altiora loca exiisse, volucrum appellatione nuncupata; sicciora vero, ac grauiora, serpentibus ac terrenis connumerata; eodem quoque modo, humidiora in consentaneum sibi ipsis locum confluisse, aquatica nuncupata, & sic animalium diuersa genera producta fuisse. Terram vero, postquam magis Sole, ac ventis induruit, nihil ex perfectioribus producere posse, ac ideo ex mutua sexuum coniunctione perfectiora generantur.

Alterum, quod huiusmodi sapientes existimauerunt, est, non omnem terrae faciem, cunctarumque terrarum plagas simul apparuisse exiccatas, sed eas prius, quae intra aequatorem atque Arcticum polum extenduntur. Priuilegiumque istud collatum fuisse huic parti Hemisphaerij nostri demonstrare contendunt: Primum, quia regionis amplitudo hoc expolceret. In ipsa siquidem Europa, Asiaque omnis, & Africæ potior pars concluduntur. Geographis enim perspicuum est, Europæ totius australiorem partem esse Cretam; ipsamque à Cancri Tropico quindecim ferè gradibus distare: compertum etiam illis est, Asiae amplissima regionis Promontorium, quod aurea Chersonesus nuncupatur, super omnes eius partes ad aequatorem magis sese protendere, sed ipsum non attingere. Africam etiam, cum ab aequatore interferatur, angustior partem ultra eum dilatari tradunt. Deinde, quod & regionis nobilitas id expetere videretur, cum in hoc genus hominum propagatum fuisse, potentissima Imperia erecta; Vrbes opulentissimas ac florantissimas conditas, rerumque gestarum insigniora monumeta in hoc contigisse ab omnibus ut verissimum ac patentissimum habeatur. Tandem quod id Mundi situs etiā efflagitaret, nam Aquilonis partem hanc nostram Australi longè esse altiore partem autumarunt; ut eleganter cecinit Poeta Ethnicus ille.

*Mundus ut ad Scythiam, Riphæasque arduus arces
Consurgit, praeiur Libiae demexus in Austros.*

Quare aquae ferè omnes, quarum natura est, decliua & ima petere, ab aquilonaribus regionibus ad australes decurrere putarunt. Aristoteles maris aquas sub Arctico polo generari, in meridie decurrere tradidit Meteororum secundo. Quin eodem libro hanc educit propositionem; Sicut & secundum partem ex altis fluuios apparent fluere, sic & totius terrae ex altioribus, quae ad Vrsam, fluxus fit plurimus: De eo autem quod est, ea, quae ad Vrsam sunt, esse terrae alta, signum quoddam est & hoc, multos persuasos esse antiquorum Meteorologicorum Solem non fieri sub terra, sed circa terram, & locum hunc. Obscurari autem, & facere noctem, propterea quod alta sit ad Vrsam terra. Haec Aristoteles.

Herodotus Scythas supra Aegyptios antiquitatē suam probare enarrat hoc argumento; Quod si rerum origo post exundantes vbiq̄ue aquas alicubi sumpsit exordium; in Scythia incoepisse conuincitur; ex eo quod aquae à Boreali ad Australem plagam semper defluere conspicuum sit.

Plinius libro secundo, capite nonagesimo septimo, Pontum in Propontidē transmeare, ac Propontidem, in Pontum non refluere his contestatur. Pontus semper extra meatus in Propontidem introfus in Pontum nunquam refluat mari. Et libro quarto capite terdecimo. Non est inquit omittenda multorum opinio, priusquam digrediamur à Ponto, qui maria omnia interiora illo capite nasci, non Gaditano freto existimauere, haud improbabili argumento, quoniam aestus semper è Ponto profluens nunquam reciprocetur. Haecenus Plinius.

Non

Anno Mūdi
p̄ri mo.
D ietertia.

Et appareat arida.

- a. Non tota simul, sed sensim per ventum validum.
b. Non cuncta simul, sed Solis ardore per partes.
c. Orbis terrarum cunctus simul Dei virtute detectus est.

a. Non tota simul, sed sensim per ventum validum.

Rabbinorum non modici, & Tostatus Commentarijs in primum caput Geneleos, arbitrati sunt denudatā fuisse terram per ventum vehementem atque, urentem, à Deo in exordio emolitionis rerum, seu ante omnem diem immissum, & explicatum à Mose illis verbis; Spiritus Domini ferebatur super aquas. Idq; factum autumant eo euentu, quo & aquæ Diluuii absumptæ sunt, & maris Rubri vndæ, vt Hebræis tutū pararetur iter, consimili vento sunt imminutæ, de quo scriptum est; Abstulit mare Dominus vento vehementi, & arente tota nocte, & vertit in siccum &c.

T O S T A T V S itaque Commentarijs in Genesim.

Mansit autem terra madefacta, & limosa: ided induxit Dominus ventum urentem, flantem, scilicet Boream, & desiccavit terram, & iste ventus ferebatur super aquas separando; & desiccando aliquas remanentes in locis infinis, vel concauis. Et sic habetur Exodi decimo quarto capite, vbi dicitur, quod quando Hebræi transaturi erant mare Rubrum, Deus iuduxit ventum, qui desiccavit, & abstulit aquas: scilicet; Cūmq; extendisset Moyses manum super mare, abstulit illud dominus fiante vento vehementi, & urenti tota nocte, & vertit in siccum. Iste sensus multum mihi placet, & hoc satis inuit litera nostra, quæ dicit, Ferebatur, quod signat motum, scilicet flare: & spiritus aliquando ventum notat, vt patet psalmo nono; Pluit super peccatores laqueos ignis, & spiritus procellarum, id est ventus impetuosus: sic etiam centesimo quadragesimo octauo; Ignis, grando, nix, glacies, & spiritus procellarum, id est ventus, quæ faciunt verbum eius.

b. Non cuncta simul, sed Solis ardore per partes.

S T E V C H V S in Cosmopeia, efficacissimo Solis calore, aquam in aërē commutatam, terramque paulatim denudatam, his tradidit.

Eo die, ac sequenti à Sole simul concoctis vastis aquis, aër, quem dicimus Cælum, est creatus. Quod cum eo, temporis spatio Sol egisset, apparere terre, Solis ardore sublati supra terras aquas. Nam cum tuto Occano hac lampas superuecta, circumquaque omnem aquarum orbem exureret, ab altioribus locis in depressores aqua confidentes, terras vbiq; celsiores nudas reliquerunt.

c. Orbis terrarum cunctus simul Dei virtute detectus est.

Ex aduerso omnes ferè Patres, & Doctores, terræ detectum orbem simul, arefactumque, non Solis aut ventorum vi, sed vnica Dei virtute passim scribunt.

B A S I L I V S Hexameron Homilia quarta.

Non dixit, & appareat terra: ne rursus ipsam incōditam, ac incompositam ostendat, luto refertam, atque aquis immixtam, nondum propria forma facultateque recepta. Et simul, ne telluris exiccata causam Soli differamus, terræ siccitatem generatione Solis vetustiore opifex fecit. Animaduertas autem velim, his indicantem verbis Scripturam non solum exundantes aquas de terræ superficie defluxisse, sed quicquid etiam aquarum per profunditatis totius dimensionem inerat immixtum, ipsi cessisse, inexorabilibus Domini iussis obtemperando. Et factum est ita. Satis fuerat id adieciſe ad indicandum opificis vocem in opus mox exiſſe.

Quibus Basilius quasi momento, non tantum aquas defluxisse à terra, sed & terræ exiccitam consimul arbitrari visus est, idque non Solis virtute, sed Dei.

A M B R O S I V S Hexameron libro tertio, capite quinto.

Cum enim dixerit Deus, quia factum est sic, satis esse putant vocem operatoris ad celebratæ operationis indicium.

C H R Y S O S T O M V S Homilia quinta.

Et factum est ita. Quomodo? Sicut præceperat Dominus. Dixit solum, & opus subsequutum est. Hoc enim

enim peculiare Dei est, vt secundum voluntatem suam facturas suas moderetur.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim.

Et factum est. Quibus verbis indicare voluit, opus semper subsequutum esse iussu, & voluntatem diuinam.

Sed ne in clarissima re operam perdamus, catenam quam distendere ingentem possemus, hoc loco recidamus.

A V C T O R.

Rabini, Tostatus, & Steuchus, & si qui alij Patrum sententiæ refragari non veriti sunt, (quanquam non obscuri nominis Doctores) à cæcis Philosophis deducti, atque à certa frequentique, ac trita omnium ferè Doctorum, & Theologorum via deflectentes non planū profus iter meo iudicio sibi pararunt, quin potius in manifestos errores inciderunt. Nam primò singulæ sex dierum opera, mirifica Dei potentia, atque ob id vnico per singulos dies momento fuisse effecta, Patres omnes Theologi edocent; nec inscienter. Dei opera siquidem nuncupata sunt non naturæ, quoniā Deus solus omnes agentium vices (natura tamen præbente dispositiones, vt supra demonstrabamus) egit. Igitur à semetipso, non Solis, vel venti ope ea effecit. Deinde in tanta temporis angustia, nec feruens lux, nec ventus vrens id perficere vilo pacto ualuisſent: tantam enim aquarum molem, ac exundantiam immensam vnico die, seu diei parte, Solem quanquam ardentissimum, & ventum licet validissimum absumere potuisse, quis vnquam senserit? Amplius non absumptas, sed congregatas fuisse aquas tradit Moses, & terram non post aquarum difcessum madidam, sed aridam statim apparuisse contestatur. Deinde, eundem, qui cæterorum fuit dierum, tertij diei operis modum extasse censendum est. At lucem primo die: firmamentum secundo: luminaria atque astra quarto die, in momento ac repente profilijſſe, & non successione temporis paulatim emerſiſſe, non est qui ambigat: quinimmo & plantas hac ipsa die folijs, floribus, fructibusque insignitas manasse, omnes meritò existimant, quamuis opportuna temporis spatia ad ea educenda non defluerint: quapropter, & de congregatione aquarum terræque apparitione idem omninò deferendum est iudicium. Rursum, quæ aduersarij protulere, non admodum firma consistunt; nam si terra madefacta cunctas rerum species sua ui, & Solis ope sola edidisset, profectò turpem valde originem germina etiam præstantissima traherent, quoniam excellentissimæ quoque germinum species ex putri genitæ dici, & nuncupari possent. Deinde quòd Borealis plaga ab æquatore ad Vrsam porrecta amplior sit, atque illustrior non renuo; tamen non id quod efflagitant, arguit, quoniam natura tantum ex se operabatur, intellectusque non adfuit, qui hanc futuram eminentiam præuideret. Insuper, quòd terra Vrsam versus, altior sit, Philosophi ac Cosmographi inficiantur, qui ex terra, & aqua spheram vnica, vti Orbis centrum æquabiliter à Cælo distare asserunt. Quòd aqua marium in plaga Septentrionali generetur, ad Austrumque defluat, ac ibi absumatur, non contingit (vt ipsemet testatur Aristoteles) ex eo quòd sit excelſior, sed eo quòd frigidior plaga, quæ profectò ad maiorem aquarum copiam gignendā aptior est, sicuti calidior ad eam absumendam; ob idque & Pontus in Propontidem effluit, & ille in Aegeum, ex aquarum ibi genitarum exundantia.

Augustini Eugubini assertio de luce Solis in triduo primo ardentissima, ac efficacissima à Philosophis irrideretur, quibus inconfesso est, Solem, vti inalterabilem augere lucem, vel minuere non posse. Theologis etiam non arridet: nam qui lucem primæuam, ignem, seu nebulam ignitam fuisse existimarunt, vt Nyſſenus, atque Hugo, tenui ac exigua luce præditam eam fuisse asseuerarunt. Qui Solem ipso primo die productum affirmarunt, vel non omninò obdensatum, ac sua luce imbutum crediderunt, vti Aegidius, vel saltem ad influendum determinatos influxus vim non obtinuisse opinati sunt, vt D. Thomas. Hac autem assertione in duas se præcipitat Eugubinus repugnantias. Nam primùm ad Dei opificis summam potentiam, quam effugere conatur, confugit. Nec enim Sol supra naturam ardentior, ac efficacior lucem absque

Sex dierum
opera à Deo
solo absque
alterius cauſæ
ministe-
rio.

Argumenta
aduersantia
eliduntur.

Steuci asser-
tio repudia-
tur.

absque Dei virtute adipisci potuit. Deinde, si calore suo Sol terram exiccasset; torridam primò Zonam (directo enim radio eam plagam percutit,) arefecisset, cum tamen temperatam hanc arcticam prius arefactam ipse cum omnibus priscis Gentilibus astruat. Nec tutiora Tostatus detulit suæ sententiæ fundamenta. Si enim ventus est exhalatio frigida & sicca, seu calida & sicca, ex terra in aërem vi Solis raptâ, ut omnes Philosophi contestantur, & si aquæ terram vndique obruebant, atque iactabant; quinam fieri potuit, ut gigneretur ventus ad eò concitatus, ac furens, ut eam vastissimam aquarum colluuiem exicare ualeret? Quod si ventus non erat, sed aër Dei uirtute contractus, & agitatus; cum hæc naturalis causa non esset, ut quid Deum aëris potius commoti ministerio, tantam aquarum affluentiam exhaustisse, quam solo sui imperio & præcepto id ipsum unico momento persoluisse perhibebimus? Producta verò Diluuij, & maris Rubri mirifica exempla non id conuincunt: tum quòd tempus ad eas efficiendas exiccationes requisitum adesset, tum quia uenti naturaliter sufflare poterant; quæ duo huic diei defuere. Terram igitur non ab ardentissima luce Solis, seu ab uentre rapidissimoque uento, sed Dei opificis uirtute nullo creaturarum rerum ministerio, nec per successione, sed unico momento, uel die, nec paulatim & particulatim, sed uniuersam simul denudatam, detectam, confriatam, constipatamque fuisse, definiendum existimo.

Sumpserunt hac die genesim suam Continentis, Orbisq; terrarum plagæ, tum uetustæ, tum nouæ. Hac die sumpserunt natalia sua clarissima illæ Mundi ueteris partes, Asia, Africa, Europa, à Plinio, Lucano, Ptolemæo, Strabone, Dionysio nedom agnita, sed uehementer celebrata. Quamquam (ut apud Salustium, & Varronem cerni potest) nonnulli duas tantum eas putarint, Africam: Europæ partem diiudicantes. Plagæ, inquam, à primò meridiano ad centesimum octuagesimum distentæ, & à parallelo trigesimo quinto, & ultra septuagesimum, nostrum Polum versus dilatata. Europa pulchritudine, & gloria præclarior cæteris, à Septentrione & Occasu, Oceano; à Meridie, Mediterraneo mari; ab Ortu, Aegeo, Euxino, Palude Meotide, Tanai fluuiio, & Isthmo, ab eius fontibus ad sinum Granuicū ducto, concluditur. Illustres prouincias & insulas, à Ptolemæo ut insigniores recensitas, numero uiginti sex complectitur, de quibus apud Geographos. Asia, quæ magnitudine alijs amplior censetur, vndiq; Oceano, & Mediterraneo mari alluitur, & Nilo seu Isthmo ab Arabico ad Mediterraneum ab Africa seiungitur; regiones, insulasque numero quadraginta duas iuxta Ptolemæi placita continere perhibetur. Africa sub Aequatore distenta, eodē Mediterraneo à Septentrione, Oceano ab Occasu & meridie, & sinu Arabico, ab Oriente, & dicto Isthmo vallatur; insignes, quamquam non ita fertiles, à Ptolemæo agnitas duodecim plagas concludit. Nouus ille orbis, America dictus, vix nostra ætate cōpertus, quæ ueteri Mundo amplitudine, prouinciarum numero, insularum magnitudine, minor fortè non est existimandus. Hac die præter plagas, de quibus supra, exordia habuere insulæ innumeræ, amplius & celeberrimæ peninsulæ, promontoria, montes altissimi, clarissimi que Pirenæi, Alpes, Apennini, Aetna, Riphæi, Olympus, Parnassus, Helicon, Ida, Cætij, Bëbij, in Europa. Atlatici, Lunæ montes, Aethiopici in Africa: Taurus, Hyperboreus, Caucasus, Libanus, Melanus, Synai, Orontes, Coronus, Imaus in Asia. De quibus non est locus, ut prolixior prodamus memoratorem. Descripserunt huius continentis, immò Orbis terrarum speciem, & figuram ex antiquis Aristoteles libro de Mundo ad Alexandrum, Ptolemæus Alexandrinus, Plinius secundus libro tertio, quarto, quinto, & sexto Naturalis historiae, Strabo libris decem & septem, Solinus, Pomponius Mela, Dionysius, Paulus Orosius in fronte suæ historiae, Anselmus libro de Imagine Mundi, Isidorus libris Etymologiarum, Archiepiscopus Florentinus in Opere Historico, titulo primo, capite tertio, Vincentius Gallus in Speculo Historiarum libro secundo, Raphael Volaterranus, Abraham Ortelius; nouissimeque omnium Gherardus Mercator.

Dixit.

Et appareat arida.

- a. Dixit; Appareat arida, & non appareat terra, ut exiccata Dei uirtute intelligeremus relictam esse terram, & non madidam, tanquam à Sole arefaciendam. Et factum est ita. Adduntq; Septuaginta, Et congregata est &c.
- b. Non legenda sunt hæc, tum quòd superflua, tum quòd obelo expuncta.

a. Dixit; Appareat arida, et non appareat terra, ut exiccata Dei uirtute intelligeremus relictam esse terram, & non madidam, tanquam à Sole arefaciendam.

BASILIVS Hexæmeron Homilia quarta.

Non dixit; Et appareat terra, ne rursus ipsam inconditam, ac incompositam ostendat, luto refertam, atque aquis immixtam, nondum propria forma, facultateque recepta. Et simul, ne telluris exsiccata causam Solis deferamus, terra siccitatem generatione Solis uetustiore opifex fecit. Animaduertas autem uelim, his indicantem uerbis Scripturam non solum exundantes aquas de terra superficie defluxisse, sed quicquid etiam aquarum per profunditatis totius dimensionem inerat immixtum, ipsi cessisse, inexorabilibus Domini iussu obtemperando.

AMBROSIVS Hexæmeron libro tertio capite quarto.

Simul prospectum est, ne uideatur Sole magis, quam Dei præcepto esse sicca, quia arida facta est antequam Sol crearetur.

GLOSSA Locupletata, sic Basilij colligit dictum.

Aduertendum etiam, quòd non dixit, ut appareat terra, sed arida, ne rursus ipsam inextructam, & incompositam ostendat, luto refertam, atque nondum aquis immixtam, propria forma, facultateque recepta. Et simul, ne telluris exsiccatæ Soli nos causam tribuamus, terra siccitatem ortu Solis uetustiore opifex fecit.

Et factum est ita.

Lectio Hebraicam hoc loco diuersa serie latinitate donant Interpretes. Chaldaica legit; Et fuit ita. Pagninus, & Vatablus, Caietanus, & ante hos Rabbiniferè omnes huic subscribunt. Græca è contra Septuaginta interpretum, & editio Hieronymi, seu Vulgata nostra uertit; Factum est ita. Observationes Hebraicæ uerbum immutant, & scribunt; Et factum fuerat ita. Cæterum quid diiudicandum sit de his diuersis translationibus, iam supra luculenter demonstratum est, proficiscuntur liquidem, ut referebamus, ineundem sensum: & uersionem Septuaginta, nostramque præstantiores esse iudicabamus, tum quòd eis suffragetur auctoritas Patrum ferè omnium, Græcæ, Latinæq; Ecclesiæ, tum quòd diuinam effectiorem magis propalent, atque notificent.

Apud Septuaginta hæc reperitur additio. Et congregata, seu collecta est aqua, quæ erat sub Cælo, in congregationes, seu collectiones suas, & apparuit arida.

b. Non legenda sunt hæc, tum quòd superflua, tum quòd obelo expuncta.

BASILIVS Hexæmeron Homilia quarta, hanc adiectionem, quæ in codicibus Græcis reperitur, reijcit, dicens.

In nonnullis porrò exemplaribus accedit & hoc; Et congregata est aqua, quæ sub Cælo erat, in congregationes suas, & apparuit arida; quæ neque alij interpretes tradiderunt, & neque usus contextus Hebraici habere conspicitur. Reuera enim post illud testimonium; Et factum est ita; redundans est, & superuacanea hæc enarratio. Quin & eadem in exemplaribus exactiore diligentia descriptis confossa leguntur, & obelo iugulata. Est sane obelus expunctionis nota, siue reprobationis.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim.

Cæterum in Cæli creatione usus est illis uerbis; Et fecit Deus firmamentum; quæ non oscitanter, & obiter interiecta

Anno Mundi primo. Die tertia.

Ddd dd interiecta

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Bene additur à Septuaginta: & congregata est aqua, quæ sub Cælo, &c.

- a. *Vt demonstraretur, præceptum & effectus.*
b. *Vt intelligamus id effectum, quod in mente diuina erat præsignatum.*

Et factum est ita.

- c. *Repente opus subsecutum est Dei voluntatem.*
d. *Dei imperio, & nature propensione.*

interiecta sunt. Voluit enim ostendere, non alium Cæli esse opificem, quam eum, qui iusserit Cælum fieri. Cum id semel nos docuerit in reliquis sat habet dixisse; Et factum est: attamen vt in singulis subintelligatur auctor & efficiens causa Deus. Haud enim alius imperabat & alius creabat: vtrumque præstabat Deus, nempe diuina substantia Patris Filij, & Spiritus Sancti.

Steuchus Adnotationibus in Genesim hanc memorat Basilij sententiã, & approbat.

a. *Bene addita à Septuaginta, ut demonstraretur præceptum & effectus.*

AMBROSIVS è contra bene additam eam à Septuaginta autumat Hexæmeron libro tertio, capite quinto.

Non preterimus, quia aliqui nec in Hebræo putant esse, nec in cæteris interpretationibus; quia, Congregata est aqua in collectiones suas, & apparuit arida. Et vocauit Deus aridam terram; & collectiones aquarum vocauit maria. Cum enim dixerit Deus, quia factum est sic, satis esse putant vocem operatoris ad celebratæ operationis indicium. Sed quia in alijs quoque creaturis habet, & definitionem præceptionis, & repetitum operationis vel indicium, vel effectum: ideo nos non putamus absurdum id quod perhibetur additum, etiam si cæteris inrerpretibus, vel veritas doceatur suppetere, vel auctoritas. Multa enim non ocioso à Septuaginta viris Hebraicæ lectioni addita, & adiuncta comperimus.

b. *Sive, vt intelligeremus, quod in mente diuina erat præsignatum, id effectum fuisse.*

AVGVSTINVS bene additum existimat, vt quod in mente diuina statuebatur, manasse in re intelligeremus; nam de Genesi imperfecto capite decimo inquit.

Et sic factum est. Etiam hoc fortasse in rationibus intellectualis nature prius factum est, vt postea quod dicitur; Et congregata est aqua in congregationem vnã, & apparuit arida, non superfluo additum videatur, cum iam dictum esset; Et sic factum est; sed vt post rationalem, & incorpoream operationem intelligeremus etiam corporalem sequutam.

Nos uero id à Septuaginta ad maiorem declarationem additum forte fuisse, nec inepte cum Ambrosio asseuerare possumus.

c. *Repente opus subsecutum est Dei voluntatem.*

BASILIVS Hexæmeron Homilia quarta.

Et factum est ita. Satis est id adieciisse, ad indicandum opificis vocem in opus mox exiisse.

CHRYSOSTOMVS Homilia quinta in Genesim.

Et factum est, ait, ita: quomodo? sicut præceperat Dominus. Dixit solum, & opus subsequutum est: hoc enim peculiare Dei est, vt secundum voluntatem suam facturas suas moderetur.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim.

Et factum est: quibus verbis indicare voluit, opus semper subsequutum esse iussim, & voluntatem diuinam.

d. *Dei imperio, & nature propensione.*

VIELMIVS Lectione decimaquinta in Genesim.

Et factum est ita. Imperio igitur Dei, mira quadam nature propensione ad mare tanquam ad illis assignatum locum, etiamnum aquæ decurrunt. Nec dubitandum profecto est, si quam vim habet locus seruandi rem locatam, ac fouendi, ab opifice habere.

Additum

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Et factum est ita.

- a. *Additum est; Et factum est ita, vt intelligeretur, quod idem fuit auctor, & efficiens causa, Deus Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus.*
b. *Legendum, Fuit ita, vt sciremus diuinum Dicere habere in se, & dicere, & facere, Et vocauit Deus aridam terram.*
c. *Legendum; Vocauit Deus aridam terram.* d. *Sive in datiuo, Vocauit sicco terram.*

a. *Additum est; Et factum est ita, vt intelligeretur, quod idem fuit auctor, et efficiens causa, Deus Pater, & Filius, et Spiritus Sanctus.*

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim, capite primo.

Ceterum in Cæli creatione vsus est illis verbis: Et fecit Deus firmamentum: quæ non oscitanter & obiter interiecta sunt. Voluit enim ostendere non alium Cæli esse opificem, quam eum, qui iusserit Cælum fieri. Cum id semel nos docuerit, in reliquis sat habet dixisse: Et factum est: attamen vt in singulis subintelligatur auctor & efficiens causa Deus. Haud enim alius imperabat, & alius creabat: vtrumque præstabat Deus, nempe diuina substantia Patris, Filij, & Spiritus Sancti.

b. *Legendum, Fuit ita, vt intelligeremus diuinum Dicere habere in se & quod est dicere, et quod est facere.*

CAIETANVS Commentarijs in Genesim.

Aduerte secundò, quod Moses sapientissimus describendo Deum facientem Vniuersum, modò loquitur more humano distinguendo inter diuinum dicere, & inter diuinum facere, prius dicendo: Dixit Deus, & postea: Fecit Deus: modò loquitur secundum ipsius Dei excellentiam dicendo: Dixit Deus, & fuit ita. Vt intelligamus, quod diuinum dicere est tam eminentis efficacite, vt habeat in se, & quod est dicere, & quod est facere.

Et vocauit Deus aridam terram.

Hebraica lectio est. VaiKra Elohim laiabafa evez. Chaldaica sic interpretata est: Et vocauit Deus aridam terram. Septuaginta *ουα' εμαλισεν ο θεος την ερηραν, γην.* id est, Et vocauit Deus aridam terram. Editio vulgata cum his concordat, nec Pagninus, Vatablus ab his discedunt. Caietanus, & Rabbini tantum dissentiunt.

c. *Legendum; Vocauit Deus aridam terram.*

Observationes Hebraicæ, præteritum perfectum pro plusquam perfecto positum decernunt: vnde legunt; Vocaueratque Deus aridam terram.

d. *Legendum in datiuo; Vocauit sicco terram.*

CAIETANVS edidit.

Et vocauit Elohim sicco terram. Aduerte, quod sicum est res nominata, & terra est nomen; vt textus Hebræus testatur, habens in datiuo Stcco, & Terram in accusatiuo. Sicut etiam in primo die habet, Et vocauit luci diem, & obscuritati noctem: & similiter in secundo: Et vocauit extensioni Cælos.

Sed his refragatur

LIPPOMANVS in Catena, atque lectionem hanc damnat.

Hebraicè est VaiKra Elohim laiabafa evez, id est; Et vocauit Deus aridam terram. Iabafa enim à Iabas descendit, quod & siccare, & arere significat. Et est accusatiui casus: nam licet Lamed dictionem præcedens, communiter denotet datiuum casum, quandoque tamen denotat, & accusatiuum; vt secundo Regum tertio; Igitur Ioab, & Abisai frater eius interfecerunt Abner. Vbi huic nomini Abner, præponitur littera Lamed.

D d d d z Arida

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Et vocauit Deus aridam terram.

- Arida nomen substantiuum apud Hebraeos, & Græcos.
- Vocauit, idest, Formauit.
- Vocauit, describitur vocasse, ut his modis humanis nobis Dei benignitas insinuaretur.
- Vocauit, idest, naturam & proprietatem dedit, ut vocari posset.
- Vocauit, hoc est, vocari voluit, vel prauidit.

a. Arida nomen substantiuum apud Hebraeos, & Græcos.

H A M E R V S Commentatione in Genesim.

Matth. 23.
Lib. de Mūdo.

Arida Hebraice vocatur Iabasa. Apparet Hebraeis loquutionem hanc familiarem fuisse, ut aridam substantiue pro terra vsurparent. Vnde & Christus de Pharisæis ait. Circuitis mare & aridam. Eundem modum etiam Græci vsurparunt, qui humidum pro mari, & aridam pro terra dixerunt. Aristoteles: Huius mundi pars est humidum, quod vocare consueuimus flumina, fontes, & maria; & aridum quod appellamus terram, continentes, & insulas. Et apud Poetas vsq; idest humida, pro mari vsurpatur, ut est illud, $\omega\lambda\alpha\upsilon\upsilon \epsilon\pi\iota \nu\epsilon\gamma\epsilon\upsilon$. In mari magno.

Ego à lectione nostra non discederem, eo magis quòd Chaldaica lectio, & Græca Septuaginta consimiliter legant, ut videre est in Biblia regia. In ijs siquidem verbis, in quibus dubia est phrasis Hebraica, seu significatio, à nostra abeundum non dijudico, quòd ea sit communis, vulgata, Ecclesiæq; magis accepta editio. Id vnum adnotandum est, arida ab arere, seu exiccare dici Hebraica ipsa phrasi, ut adnotabat Lippomanus, & Lusitanus. Vocatur enim, inquit, terra sicca, seu arida, à (Iatus) quod est exiccare. Animaduertit & amplius dici terra arida, seu sicca, non quòd sit arena, quæ infructifera & sterilis est: sed quia ex aquis exiccata fuit à Deo.

b. Vocauit, idest, Formauit.

D. A V G V S T I N V S de Genesi imperfecto capite decimo vocationem ipsam elementorum ipsam confectionem significare dijudicauit, cum ait. Ipsam autem distinctionem, atque formationem fuisse vocationem Dei, non absurde adhuc intelligi potest.

c. Vocauit; Describitur vocasse, ut his modis humanis nobis Dei benignitas insinuaretur.

C R Y S O S T O M V S Homilia quinta in Genesim.

Et vocauit Deus aridam terram. Vidisti dilecte, quomodo Deus terram, que inuisibilis erat, & inculta, & aquis quasi velaminibus quibusdam obtegebatur, despoliauit (ut sic dicam) & faciem illius nobis monstrauit, proprio etiam nomine imposito?

d. Vocauit, idest, naturam et proprietatem dedit, ut vocari posset.

G L O S S A Interlinearis.

Vocauit, idest, dedit naturam vel proprietatem, ut possit sic vocari.

D. T H O M A S parte prima, quæstione sexagesima nona, articulo primo in fine.

Intelligitur autem, inquit, vsiq; per hoc, quòd dicitur Vocauit; idest, dedit naturam, vel proprietatem, ut possit sic vocari.

D I O N Y S I V S Cartusianus Enarratione in Genesim articulo vndecimo.

Et vocauit Deus aridam terram, idest, in sua prescientia instruit aridam sic debere vocari, & proprietatem indidit ei, à qua merito terra vocatur.

e. Vocauit, hoc est, vocari voluit, vel prauidit.

H V G O Carenfis in Postillis.

Et vocauit Deus aridam terram, idest talem fecit, qua sic proprie deberet vocari, vel vocari voluit, vel prauidit.

Vocauit,

Et uocauit Deus aridam terram.

- Vocauit, ut innuat Dei uocatione collatam esse Terræ excellentiam perennitatis.
- Vocauit pro Fecit.
- Vocauit, ut denotaret finem, ad quem creata erat.
- Vocauit, per praecupationem hoc dictum est, quasi dicat, vocauit post per Adam.
- Vocauit nomina imposuit, ut equiuocationem tolleret; cum non omne aridum sit terra.

a. Vocauit, ut innuat Dei uocatione collatam esse Terræ excellentiam perennitatis.

R V P E R T V S hoc loco animaduertit, & scite, ea quibus Deus nomen imposuerit, non facile ita transitura, quasi ex priuilegio ea appellarit, quæ perenniter essent duratura. Sic enim habet Commentarijs in Genesim libro primo, capite trigesimo secundo.

Et vocauit Deus, inquit, aridam terram, congregationesque aquarum appellauit maria. Iam superius dictum est, quam virtutem innuat positio diuinæ uocationis, videlicet, quòd earum substantiam, quibus nomina per semetipsum Deus imposuit, transitura non facile quis dicere possit.

b. Vocauit pro Fecit.

V I E L M I V S Lectione decimaquinta.

Sed verumtamen, potest etiam quod dictum est, Vocauit, pro eo quod est, Fecit, exponi: quomodo & alijs crebro in Scripturis capitur: huncque sensum hæc oratio faciet; Et fecit Deus terram aridam; eiecit nimirum ab ea aquis: & synecdoche est; quia non illam totam, sed partem eius dumtaxat aridam fecit, illam videlicet, quam animalia, & homines colerent.

c. Vocauit, ut denotaret finem, ad quem creata erat.

P R O C O P I V S Commentarijs in Genesim.

Quod ait, Vocauit; additur ut significet singulorum singularem finem & effectum, cui à Deo creatore designata sunt.

d. Vocauit, per praecupationem hoc dictum est, quasi dicat, vocauit post per Adam.

V I E L M I V S Lectione decimaquinta.

Et vocauit Deus aridam terram. Per Adamum scilicet, quem naturas, & facultates elementorum probe docuit: nullus enim rei nomen imponit quam ignorat, quarto Meta. decimo, & septimo Meta. quinquagesimo quarto. Est enim nomen diffinitio complicata, & obuoluta, quemadmodum definitio nomen est explicatum & expositum, Eustatio teste in primo Ethicorum: ut proinde insaniant, qui Adamum simplicitatis, ac rerum ignoracionis accusant, cum minime dubitandum reuera sit, eum & per species inditas, & Angelorum ministerio, ac Dei oraculis edoctum ferme ad miraculum vsque fuisse. Et manifestant hæc verba, fuisse occupationem superius, cum terra dictum hoc elementum fuit: nec enim tunc temporis hoc ei nomen inditum fuerat, sicut nec ad impositionem vsque nominum, quæ Adamus rebus omnibus indidit. Et hic commentarius repudiari profecto non potest.

e. Vocauit, nomina imposuit, ut equiuocationem tolleret; cum non omne aridum sit terra.

D. A V G V S T I N V S loco asserto.

Et vocauit Deus aridam terram; congregationem aque mare vocauit. Adhuc nobiscum facit illa causa vocabulorum: non enim omnis aqua, mare: aut omne aridum, terra. Ergo quæ aqua esset, & quæ arida, vocabulis segregandum fuit.

R A B B I Mofes, teste D. Thoma loco asserto, tradit.

Quòd ubique dicitur, Vocauit, significatur equiuocatio nominis.

Deus

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Et vocavit Deus aridam terram.

- a. Deus nomen non imponit, nisi cum rei perfectionem detulerit.
b. Primum Terræ nomen, commune, genericum nudumq; nomen fuit substantiæ: secundum à siccitatis proprietate est sumptum.

a. Deus nomen non imponit, nisi cum rei perfectionem detulerit.

CHRYSOSTOMVS Homilia quinta in Genesim.

Ecce & aquæ nomen suum sortita sunt. Nam quemadmodum optimus artifex arte sua vas aliquod fabricaturus, non antea illi nomen imponit, donec absoluat; ita & misericors Dominus nomina elementis non antea imponit, donec ea in propria loca suo præcepto ponat. Igitur postquam terra nomen suum accepit, & ad propriam formam peruenit, etiam aquæ congregatæ proprio vocabulo nominatæ sunt.

Glossa Locupletata hæc ea ipsa habet non mutatis verbis.

A V C T O R.

Iam supra diligentius discussimus, quænam harū interpretationū elegantior & verifimilior sit existimanda. Quapropter hoc loco tantum postrema Vielmij explanatio rejicienda superest, utpote quæ à Patrum sententiâ longè abscedit: nec in seipsa etiam tuta consistit. Plurima .n., quæ pro huius sententiæ munimine deducta sunt, fulcimentum necessariò exposcularent; quæ suo loco discutienda relinquo. Hoc vnum attem non reticebo, quòd si Vocavit per præoccupationem interpre tandum est, nempe, Vocavit per Adam; pari arbitratu dicere etiam possemus, Vidit per Adamum, Dixit per Adamum &c. Quæ num recte adaptari possint, perinu estiget, & secum discutiat prudens lector. Cæteræ expositiones omnès sustineri possunt & defensari.

Verum hoc in loco maxime elaborant Patres, ut æquiuocationem enucleantes demonstrent, quanam differentia sit inter terram, de qua scriptum est In principio creavit Deus Cælū & terrā & terrā, quā Deus aridam dixit. Adeamus eorum contemplationes.

b. Primum Terra nomen, commune, genericū, nudumq; nomen fuit substantiæ: secundum à siccitatis proprietate est sumptum.

BASILIVS in Hexameron, Homilia quarta, hanc deducit differentiam, dicens.

Cur & antea dictum est; Congregentur aquæ vnum in locum, & appareat arida: non item scriptum est; Et appareat terra. Et hoc loco rursus; Et apparuit arida, & vocavit Deus aridam, terram? Quia siccitas quidem, siue ariditas, aut certè arida, proprium quid est, quòd naturam veluti delineat & exprimit ipsius subiecti. Terra autem nuda quædam est, ac tenuis appellatio rei. Nam ut ratione quidem præditum esse, proprium ipsius hominis est: vox autem homo id significat animal, cui proprium illud competit; sic & ariditas, atque siccitas, proprium est, atque præcipuum terre. Cui igitur, vti proprium, siccitas accommodatur, atq; ariditas, id appellatum est terra: perinde atque cui veluti proprium, peculiareque quid, ipsum hincibile competit, id nuncupatum est equus. Non solum autem in terra ita habet, sed cæterorum etiam elementorum propria cuique & sortito attributa qualitas inest, qua sanè tam à cæteris discernitur, & quale vnumquodque sit, internoscitur. Nam aqua frigiditatem, aër humiditatem, ignis caliditatem, ut peculiarem sibi vendicat qualitatem.

Edidit in super Basilius elegantissimè, & scitissimè de qualitatibus, & connexu elementorum quamplura, quæ, ut perpulchra prætermittere non ausus sum.

Verum hæc quidem vti prima compositorum corporum elementa, iuxta iam dictum modum speculatiuæ rationis considerantur. Ea tamen, quæ iam in corporibus insunt constituta, sensuique subiiciuntur, obtinent coniunctas qualitates: neque quicquam eorum omnino, quæ conspiciuntur, ac sentiuntur, absolutè vnicum est, siue solitarium, aut simplex, aut sincerum. Sed terra est sicca & frigida; aqua humida & frigida; & aër humidus & calidus; ignis calidus atque siccus. Hoc enim pacto per qualitatem consortem, & coniugatam, facultas

facultas in ipsis mutue mixtionis emergit. Nam per communem ipsis qualitatem singula cum vicinis sibi copulantur, ac permiscentur, & societatis ratione, quam cum sibi propinquis obtinent, cum oppositis coniunguntur; verbi gratia, terra, quæ siccitate, frigiditateque prædita est, cum aqua quidem frigiditatis affinitate coniungitur: per aquam autem cum aëre copulatur, quippe cum aqua medium inter vtrumque obtinens suapte natura, quasi vtraque iniecti manu, vtraque qualitate, corpus vtrumque proximum sibi, frigiditate terram, humiditate aërem attingit. Rursus suo ipsius interuentu, aër pugnantem naturam aquæ & ignis conciliat, aquæ quidem se comectit per humiditatem, igni verò per calorem. Ignis denique pari modo duabus & ipse qualitatibus præditus, calore, inquam, ac siccitate, illo cum aëre copulatur, hac humum petit, sibi que coniungit. Atque ita fit orbis quidam, choreaque concors & concinna ex omnibus inter se consociatis ordine, & sibi concinentibus elementis. Vnde & propriè illis elementorum appellatio adaptata est.

Tandem ad rem ipsam rediens his concludit.

Hæc à me dicta sunt, causam afferente, cur Deus ipsam aridam appellavit terram; & non terram ex contrario nuncupavit aridam. Nempe quòd non ex ijs sit aridum, quæ post accesserunt terræ, sed ex ijs, quæ essentiam eius à primordijs ipsis constituunt & complent. At ea, quæ causam, ut quædam sint, præstant: ijs priora sunt, & longè præstantiora, quæ postea fiunt. Itaque non immeritò per ea quæ priora sunt, ac vetustiora, excogitavit Scriptura peculiare notat quibus terra internosceretur.

Sententia igitur Basilij in hoc consistit, quòd nomen illud Terra, de quo, In principio creavit Deus Cælum & terram, commune fuit, nudum, atq; genericum: nunc autem nomen istud sumptum fit ex proprietate: propter quòd dixit; Et appareat arida, & non appareat terra, & vocavit aridam terram.

AMBROSIVS Hexameron libro tertio, capite quarto, consimilia contemplantur.

Arida enim expressio nature est, terra appellatio quædam simplex negotij, quæ in se habeat proprietatem. Sicut enim animal generis significatio est, cui inest proprium aliquid, & excellens, rationale autem proprium est hominis; ita & terra potest communiter dici vel scatens aquis, vel deserta, & inuisa, & sine aqua. Ergo & illi, quæ sciatet aquis, inest, ut habeat ariditatem. Remota enim aqua, incipit esse arida; sicut habes scriptum; Posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in siccum: hoc est, de terra aquosa, aridam fecit. Habet ergo terra propriam qualitatem suam, sicut & singula elementa habent. Nam & aër humidam qualitatem, & aqua frigidam, & ignis calidam. Et hoc est principale proprium elementis singulis, quòd ratione colligimus. Comprehendere autem sensibilibiter & corporaliter si velimus, velut connexa & composita reperimus, ut sit terra arida & frigida, aqua frigida & humida, aër calidus & humidus, ignis calidus & siccus: & sic sibi per hæc inæquales qualitates singula miscentur elementa. Nam terra cum sit arida & frigide qualitatis, connectitur aquæ per cognationem qualitatis frigide, & aqua aëri, quia humidus est aër. Ergo aqua tanquam brachij quibusdam duobus frigoribus & humoris, altero terram, altero aërem videtur amplecti; frigidò terram, aërem humido. Aër quoque mediis inter duo compugnantia per naturam, hoc est, inter aquam & ignem, vtrumque illud elementum conciliat sibi, quia & aquis humore, & igni calore coniungitur. Ignis quoque, cum sit calidus & siccus natura, calore aëri annectitur; siccitate autem in communionem terræ, ac societatem refunditur, atque ita sibi per hunc circuitum & chorum quendam concordie, societatisque conveniunt. Vnde & Græcè σοιχηρα dicuntur, quæ Latine elementa dicimus, quòd sibi conveniant & concinant. Huc autem progressi sumus, quia Scriptura ait; quòd Deus vocaverit terram aridam, hoc est, quia quòd principale est eius, nuncupavit proprietatem nature. Naturalis enim proprietates siccitas est terris: hæc ei prærogativa servata est. Principalis ergo siccitas subest etià ut sit frigida, sed non præferuntur secunda primis. Ut autè humida sit, aquarum affinitati sociatur. Ergo illud suum, istud alienū. Sui quòd arida, alienum quòd humida. Auctor itaq; nature, quòd primo donavit, hoc tenuit; quia istud ex natura, illud ex causa. De principalibus igitur, non ex accidentibus terra debuit proprietates definiri, ut secundum prærogatiuam qualitatis eius informaretur nostra cognitio.

GLOSSA Locupletata ex Ambrosio.

Arida expressio nature est: Terra appellatio simplex negotij, quæ in se habeat proprietatem, sicut animal generis significatio est, rationale proprium est hominis, ita & terra potest communiter dici, vel scatens aquis, vel sine aqua.

EVCHERIVS breuissimè hæc eadem collegit, Commentarijs in Genesim libro primo.

Et vocavit aridam Terram, terra idèd vocatur arida, quia sicut ignis calorem, & aqua humorem; ita terra naturaliter habet siccitatem.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim capite primo.

Aridam, quæ eadem est cum terra, alio quodam sensu differentie gratia dixit. Ut enim risibile proprium est hominis, & homo est nomen, seu vox eius animalis, cui risibile inest: sic ariditas est proprium terre, terraque ariditatem quasi peculiariter habet. Frigiditas quidem quoque inhaeret terræ, sed non terræ quasi proprium censetur; immò eam qualitatem communem possidet cum aqua. Ut aqua frigiditatem peculiariter

Anno Múdi
primo.
Die tertia.

Et uocauit Deus aridam terram.

a. Primum terra significabat materiam primam, nunc autem elementum terra.

liariter tenet, sic humiditatis cum aere particeps perhibetur. Et aer ceu proprium retinet humiditatem, sic quasi per quandam societatem ab igne calorem trahit. Et ignis ceu proprium sibi vendicat calorem, sic cum terra paritur ariditatem, quam terra peculiarem adeptam est. Et in hunc modum patet singulis elementis quid in se proprium, & quid quod cum ceteris habent commune. Per propria singula à singulis separantur: per communia singula singulis connectuntur. Oportebat etenim esse separata, ut singula suam conseruarent naturam: oportebat & esse aliquo nexu copulata, ut ex his corporum nasceretur compositio, cum aliud aliq esset coniunctum secundum communem qualitatem. Quapropter Deus optimus Maximus, imponendi rebus nomina artifex, aridam appellauit terram, nec terram uocauit aridam. Hoc etenim nomen est quasi proprium, & quaedam peculiaris nota naturae, quam terra nouimus insitam esse. Et quemadmodum terra suum nomen inde traxit, quod Caelo subiacet; sic respectu humidae substantiae nominatur arida. Immo & Propheta videtur quandam inter ista ponere differentiam, cum dicit; Adhuc unum modicum est, & ego commouebo Caelum, & terram, & mare, & aridam. Dicimus igitur terram, licet plura habeat nomina, esse eandem: alterum nomen forte terre substantiam, alterum porro nimirum eius qualitatem significat. Terra una cum Caelo, non cum firmamento, sed cum primo Caelo condita est. Caelum, quod huic successit ratione creationis, nomen quasi proprium traxit, ut uocaretur firmamentum, sed cognomen Caeli quoque assumpsit. Sic quo ad terram; proprium eius nomen est arida, uerum cognomento dicitur terra. Unum nomen substantiam, alterum qualitatem explicat; ex quibus rebus ista nomina inuenit. Et utilitatem terrae demonstraret, inquit; ut uideri possit arida, Nempè ut appareat, & sit idonea, & accomoda plantarum animaliumque generationi.

a. Primum terra significabat materiam primam, nunc autem elementum terra.

D. AVGVSTINVS pluribus locis id explicat & precipue de Genesi ad litteram libro secundo, capite undecimo, cum ait, ut supra recitabamus.

In principio creauit Deus Caelum & terram; nihil aliud his uerbis, quam materia corporalis informitatem insinuare uoluisse, eligens eam uisitatius appellare, quam obscurius. Si tamen tardo intellectui non subrepat, ut materiam, & speciem, quia uerbis Scriptura separat, conetur duo haec etiam tempore separare, tanquam prius fuerit materia, & ei temporis intervallo interposito, postea sit addita species: cum Deus haec simul creauerit, materiamque formatam instituerit, cuius informitatem uisitato, ut dixi, uocabulo uel terra, uel aqua Scriptura praedixit. Terra enim & aqua etiam suis qualitibus id existentia quod uidemus, tamen propter facilem corruptionem propinquiora sunt eidem inormitati, quam caelestia corpora. Et quoniam per enumerationem dierum iam ex informi quae aqua formata numerantur, & ex ista corporali materia iam factum Caelum narrauerat, cuius multum distat species à terrenis, iam quod ex ea formandum in rerum infima parte restabat, uoluit sub his uerbis in rerum creandarum ordinem inserere, ut diceretur, Fiat: non acceptura ista residua informitate talem speciem, qualem acceperat Caelum, sed iam inferiorem & infirmiore, atque informitati proximam: ut his potius uerbis, cum dicitur; Congregentur aquae, & appareat arida, acceperint haec duo species proprias istas notissimas, nobisque tractabiles, aqua mobilem, terra immobilem: & ideo de illa dictum est; Congregetur: de hac, appareat: aqua enim est labiliter fluxa, terra stabiliter fixa.

D. THOMAS, quaestione asserta, id ipsum Augustino attribuit.

ALBERTVS Magnus primae partis Summae, quaestione duodecima, articulo tertiodecimo, Scholastica methodo haec sic explicat.

Dicendum, quod terra supra propter sui uicinitatem ad informe, posita est pro materia: Hic autem sumitur terra secundum rationem sui nominis, secundum quam dicitur terra quasi pedibus trita, pro loco quietis elementarum; in omnibus enim illis ipsa dominatur: & propter hoc omnium quies est in ipsa.

Primo

Et uocauit Deus aridam terram.

- a. Primum dictum est terra totum elementum, secundum ea pars, quae sulcabilis est, & apta culturis.
b. Primum terra dicta ad distinctionem aquarum: nunc ad distinctionem partis eius, quae aq. is obruitur.
c. Primum nomen fuit terra, hoc alterum cognomen eius partis terra, quae utilis est.
d. Terra primum, ut commune nomen est; Terra deinde, ut distinguitur contra mare.

a. Primum, dictum est terra totum elementum, secundum ea pars, quae sulcabilis est, & apta culturis.

AMBROSIVS loco asserto hanc primo loco interpretationem interferit. Consideremus quid sit quod ait Dominus; Congregetur aqua in unam congregationem, & appareat arida: & non dixerit, terra. Quod praeclearè positum quis non aduertat? Terra enim potest & luto esse permixta, aquis madida; cuius species superfluis aquis non appareat. Arida autem non solum ad genus, sed etiam ad speciem terrarum refertur, ut sit utilis, sulcabilis, & apta culturis.

b. Primum terra dicta ad distinctionem aquarum: nunc ad distinctionem partis eius, quae aquis obruitur.

IVNILIUS in Hexameron.

Prius quidem ad distinctionem aquarum, totam hanc solidiorem partem appellauit terram, cum diceret; In principio creauit Deus Caelum & Terram: Terra autem erat inanis, & uacua. At nunc, postquam formari Mundus iam incipit, & aquis suam in locum recedentibus terrae facies apparet, ad distinctionem partis eius, quae adhuc aquis premebatur, cetera portio, quam aridam esse dicebat, terrae nomen accepit: inde dicta latinè, quod animantium pedibus teratur.

Glossa Ordinaria haec ipsa desumpsit, & perperam D. Augustino ea ascripsit.

c. Primum nomen fuit terra, hoc alterum cognomen eius partis terra, quae utilis est.

PROCOPIVS hanc insinuauit, cum ut supra referebamus, dicebat.

Terra una cum Caelo, non cum firmamento, sed cum primo Caelo condita est. Caelum, quod huic successit ratione creationis, nomen quasi proprium traxit, ut uocaretur firmamentum, sed cognomen Caeli quoque assumpsit. Sic quo ad terram: proprium eius nomen est arida: uerum cognomento dicitur terra. Unum nomen substantiam, alterum qualitatem explicat; ex quibus rebus ista nomina inuenit. Et utilitatem terrae demonstraret, inquit, ut uideri possit arida.

d. Terra primum, ut commune nomen est; Terra deinde, ut distinguitur contra mare.

D. THOMAS loco asserto, secundum Rabbi Mosem.

Ubiunque dicitur, Uocauit, significatur equiuocatio nominis. Unde prius dictum est, quod uocauit lucem diem propter hoc, quod etiam dies uocatur spatium viginti quatuor horarum, secundum quod ibidem dicitur; Factum est uespere & mane, dies unus. Similiter dicendum est, quod firmamentum, id est aërem, uocauit Caelum; quia etiam Caelum dicitur, quod est primum creatum. Similiter etiam dicitur, quod aridam, id est illam partem, quae est discooperta aquis, uocauit terram, prout distinguitur contra mare; quamuis communi nomine terra uocetur, siue sit aquis cooperta, siue discooperta.

AVCTOR.

Depromere sedulo possumus ab his Patribus diuersas, quae ex his nominibus illatae sunt, differentias. Differunt igitur secundum Basilium, Terra & Arida dicta terra; eo quod Terra genericum sit nomen, Arida uero singulare, ut aiunt, à peculiari siccitatis affectione desumptum. Secundum Ambrosium Terrae nomen terram luto permixtā,

Eeeee aquis

Anno Múdi
primo.
Die tertia.

Inter terram
initio creatā,
& terram die
tertia denuda-
tam, quae dif-
ferentia.

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Et vocauit Deus aridam terram.

- a. Arida appellata est terra hæc nostra, quia cum puluis sit, humore est solidata.
b. Terra dicta Erez, vt soliditas eius designetur, cum vox ista sex notis cubum designantibus inscribatur.
c. Terra, quia Cælo subiaceat.
d. Terra, quod pedibus teratur.

aquis madidam, etiam non apparentem denotat, arida verò specie apparentem, sulcabilem, & culturis aptam præmonstrat. Secundum Iunilium, & D. Thomam, terra, solum quod aquis premebatur, arida quod animantium pedibus teritur. Secundum Procopium, terra prima est nomen, altera cognomen. Sola interpretatio D. Augustini discrimen subit: pluribus enim supra disceptatum est, terræ nomine, de qua scribitur; In principio creauit Deus Cælum & terram, materiam primam ægrè significari posse. Non possum hoc loco prætermittere à Ruperto insinuatam rationem, quare aridam Deus terram vocarit.

- a. *Arida appellata est terra hæc nostra, quia cum puluis sit, humore est solidata.*

RUPERTVS Commentarijs in Genesim libro primo, capite trigesimo secundo.

Et terram quidem secundum naturam quam condidit ipse, constat esse aridam. Etenim reuera naturaliter arida est, & nisi ex humoris temperamento solidaretur, puluis esset, omnique vento leuiter cederet. Proinde sicut aliunde iuuatur, & nunquam omninò in sua inopia relinquitur, rectè illi nomen quoque mutatum est, vt iam non arida, sed terra vocetur.

- b. *Terra dicta Erez, vt soliditas eius designetur, cum vox ista sex notis cubum designantibus inscribatur.*

CONSTANTIUS Rufchonus Commentarijs in Genesim manuscriptis.

Appellauit autem siccum elementum Erez, quod ab ariditate ducitur, vt nomen rei congruat. Hoc est ergo nomen, quod non ad vocem refertur, sed ad rem ipsam. Quidam Hebræi notant hoc nomen sex notis inscribi, quibus soliditas terræ designetur, quæ ex quadro ducto in seipso in cubum consurgit. Quæ certè cum ad naturam referuntur, non sunt contemnenda, quoniam Dei opus omne bonum, atque honorandum est, sed res ad intelligentiam, non ad vocem referenda est. Idem ergo valet terra nomen Latinum, quod Erez in significatione, dummodò res eadem intelligatur.

Pythagoras, vt testatur Iustinus Historicus, ab Aegyptijs edoctus; Timæus Locresis post eum, & Plato tandem, cubum terram significare tradiderunt ob eius stabilitatem, grauedinemque; Nam terra immota in centro quiescit, quemadmodum cubus, quocunque voluatur, immobile iacet.

Supereft, vt de etymologijs vocis aridæ & terræ, aliquid dicamus.

- c. *Terra, quia Cælo subiaceat.*

PROCOPIVS loco asserto.

Et quemadmodum terra suum nomen inde traxit, quod Cælo subiacet; sic respectu humide substantiæ, nominatur arida.

- d. *Terra, quod pedibus teratur.*

IUNILIVS vt supra.

Terra inde dicta Latinè, quod animantium pedibus teratur.

ANSELMVS de Imagine Mundi libro primo, capite quinto, accuratiùs cuncta no-

cta nomina terræ perpendit, Terramque à terendo, Aridam quòd areat, nuncupari edocet.

Denominatur terra septem nominibus; Terra, Tellus, Humus, Arida, Sicca, Solum, Ops. Terra à terendo dicitur, & totum elementum intelligitur. Tellus, quasi tollens fructus, quæ est frugibus apta vel vineis, fructiferisque arboribus confita. Humus ab humore, quæ est palustris, & inarabilis. Arida inaquosa, quæ semper seruore Solis aret, Lybia. Sicca, quæ aliquando compluta citò exiccatur, vt Iudæa. Solum à soliditate, vt sunt montana. Ops ab opibus, vbi diuitiæ, scilicet aurum & gemmæ abundant, vt in India.

ISIDORVS Iunior Etymologiarum libro quartodecimo, capite primo, con similia tradit.

Terra à superiori parte, qua teritur: Humus, ab inferiori, vel humida terra, vt sub mari: Tellus autem, quia fructus eius tollimus: hæc & Ops dicta, eò quod opem fert frugibus: eadem & Arua, ab arando & colendo vocata. Propriè autem terra, ad distinctionem aque, arida nuncupatur, sicut Scriptura ait; Quod vocauit Deus terram aridam. Naturalis enim proprietas siccitas est terris. Nam vt humida sit, hoc aquarum affinitate sortitur.

PETRVS Comestor Historiæ Scholasticæ capite quinto; Et Hugo Carenfis, in Postillis (nam hic vt plurimum illius suffuratur prolata.)

Apparuit arida terra, scilicet quæ prius latebat sub aquis. Et tunc propriè dicebatur humus ab humore: Arida verò tunc propriè dicta est, aquis in vnum collectis à sui natura. Terra verò dicitur, quia teritur pedibus, vel alijs tribus elementis circumpositis. Solum à soliditate. Tellus, quia tolerat hominis labores, vel quia eius fructus tollimus.

STEVCHEVS In Cosmopæia non tantum ex Latino idiomate, sed etià Greco, & Hebraico, hanc pariter elicit etymologiam.

Quoniam auctorem non modo rerum, sed etiam nominum ipsarum Deum Theologus ostendit, aliquas hæc nomina ad naturas ipsarum rerum proximas etymologias habere necesse est. Terra igitur aquarum alluie segregata, dicta est arida, seu sicca. Græcè ξηρα. Hanc siccitatem Solis vehementissimus aestus, qui in primordio fuit rapidissimus, effecit: siccitas autem est aquarum discessus. Quæ gratia potè Deus aquam segregasset, terram nudam esse voluisset, ipso nomine terræ indicauit. Appellauit enim eam lingua illa vetustissima, in qua nomina primarum rerum à veris ipsarum naturis ducebantur, Erez. Nomen propriè designat, quod calcatur à verbo Razaç, addita iuxta idioma Hebraicum, litera Aleph, quod consilium creandæ terræ demonstrat. Creata est, vt ab animalibus nobilissimis, quibus omnia creabantur, calcaretur. Hoc respiciens antiquissimus Græcia Theologus, sapientissimè totam hanc Dei voluntatem, vno versu declarauit.

Tellus lata sinu, cunctis tutissima sedes.

Tantumdem valet apud Hesiodum ἔδος, atque Mosen Erez. Ac fortè vox Græca ἔδος, ducta est ab Hebraica, mutata litera, vt quod esset Erez, factum sit Edos. Edos Græcè panimentum, solum idem Hebraicè Erez, quod premitur, calcatur, quod ingredientes homines, reliquosque animantes sustinet. Ostenditurque eo quam ob causam & terra creata, & aquis enudata fuerit. Idem istud probat terram, & si cæteris elementis grauior, densiorque sit, tamen præcipuè, quia hominum futura erat habitatio, Deum condere voluisse. Omniumque prima condita, & fundata est terra, æque conditione ac dignitate prior. Quod autem mirabilius est, nescio qua sorte, quo casu, qua ratione, nisi potius diuina, & ob successionem sæpius nobis commemoratam, eadem etymologia, antiquissimi Latini appellarunt terram à terendo, atque Deus, Erez à Razaç, id est terendo, vt Erez signet terram, quia teratur ita Hebraicè, sicut & Latinè.

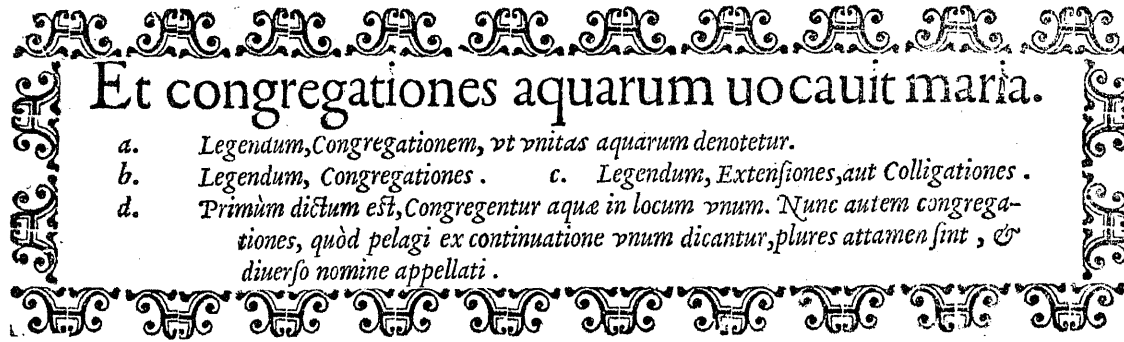
Cæterum circa has etymologias disceptare non opportunum iudico: singulæ siquidem lato pedè decurrunt, præter primam Procopij, quæ vaga mihi videtur.

Et congregationem aquarum uocauit maria.

Non prætereundum est, quin de editione aliquid aduertamus.

Hebraicus textus ita vertitur secundum nonnullos; Congregationem aquarum uocauit maria. Nam Hebraicus codex lemiKue legit, id est, congregationem aquarum in singulari. Septuaginta καὶ τὰ συσπύματα τῶν ὕδατων, hoc est, congregationes aquarum, uocauit maria. Vulgata ab hac non discrepat, cum ait; Congregationesque aquarum appellauit maria. Vatablus, & Pagninus primis adhæserunt verentes; Congregationem verò illarum appellauit maria. Caietanus congregationi aquarum uocauit maria. Rabbini in Annotationibus; Cōgregationes aquarū appellauerat maria.

Anno M^odi
primo.
Die tertia.

Et congregationes aquarum uocauit maria.

- a. Legendum, Congregationem, ut unitas aquarum denotetur.
b. Legendum, Congregationes. c. Legendum, Extensiones, aut Colligationes.
d. Primum dictum est, Congregentur aqua in locum unum. Nunc autem congregationes, quod pelagi ex continuatione unum dicantur, plures attamen sint, & diuerso nomine appellati.

a. Legendum, Congregationem, ut unitas aquarum denotetur.

CAIETANVS Commentarijs in Genesim.

Nec legendum est Congregationes, sed Congregationem aquarum, ut unitas aquarum significetur: & hinc apud Hebraeos lacus etiam uocatur maria.

HAMERVS pariter Commentatione in Genesim.

Porro hoc loco maria appellat Oceanum illum vastum & immensum, qui uniuersam hanc orbem finit, nec minus internum hoc mare, quod in Orbem terrarum sese longè, lateque insinuat, quodque appellamus Mediterraneum. Duorum horum marium, una est congregatio, & una: sed ut diuersas terras attingit & alluit, ita etiam varijs nominibus censetur. Hoc Hebraica littera significat, quae sic legit; Congregationem aquarum appellauit maria. De unica hac Oceani congregatione, sed varijs nominibus apud varias gentes appellata, Dionysius haec scribit;

Vndique fluxus ingentis Oceani fertur,

Vnus quidem existens, multis uero nominibus congruens.

LIPPOMANVS in Catena.

Lemikue, id est, Congregationem aquarum in singulari, forte ut unitas aquarum significetur.

Chaldaica etiam; Et locum congregationis aquarum, pariter legit, ut referebamus.

b. Legendum, Congregationes:

Septuaginta autem ita reddidere, καὶ τὰ συνηματικὰ τῶν ὕδατων; hoc est, Congregationes aquarum, ut proditum est.

HIERONYMVS non tantum hanc editionem est prosequutus, uerum ex ea etiam collegit Porphyrium Euangelistas perperam redarguisse. Nam libro Quaestionum, seu Traditionum Hebraicarum in Genesim haec habet.

Et congregationes aquarum uocauit maria. Notandum, quod omnis congregatio aquarum, siue saltae sint, siue dulces, iuxta idioma linguae Hebraicae, maria nuncupentur. Frustra igitur Porphyrius Euangelistas ad faciendum ignorantibus miraculum, eo quod Dominus super mare ambulauerit, pro lacu Genesareth, mare appellasse calumniatur: cum omnis lacus & aquarum congregatio, maria nuncupentur.

Glossa Locupletata, haec postrema desumpsit.

c. Legendum Extensiones, aut Colligationes.

LVSITANVS in primum caput Geneseos.

Congregationes, uertendum est potius extensiones, aut Colligationes aquarum quia Micueh, à Cauah ortum habet: quid, ut diximus, aut extendere, aut colligere significat.

Ego à Septuaginta, & Vulgata nostra non discederem editione, eò praecipue, quod omnes prisci Patres ferè ipsam ita lectam commentati sint, nec arbitror D. Hieronymum eas paruipendisse uoces, siue non cognouisse, si, quas nobis nunc obijciunt nuperi, tunc in illis codicibus ex aratae cernebantur.

d. Primum dictum est congregentur aqua in locum unum. Nunc autem congregationes, quod pelagi ex continuatione unum dicantur, plures attamen sint, & diuerso nomine appellati.

Patres excitant eam difficultatem. Quare cum congregatione aquarum in uno loco effectam

effectam obtestatus esset Moses, postea congregationes aquarum eam appellet. Vnaque diffinitione, & consensione respondent, aquarum congregatione uenam perhiberi, quia unus est ex continuatione locus omnium aquarum; plures uero, quod plures eius sint partes, sicut finis, pelagi, lacus, stagna, paludes, amnes, fontes, quae etiam plura nomina, & terminos diuersos sortitae sint; sintque unum mare, & plura, cum omnia, etiam si diuersa sint, in unum Oceanum confluant. Id primò asserunt, qui cunctas aquas coactas in unum locum per continuationem asserbant: Basilius, Ambrosius, Iunilius, Glossa Ordinaria, Magister Sententiarum, D. Thomas, & reliqui, de quibus supra.

ATHANASIVS Quaestione ex ueteri Testamento octuagesima secunda.

Quare cum unam congregationem aquarum dixisset, postmodum multas uocauit? Inquit enim; Congregata est aqua, quae sub Caelo erat, in congregationes suas. Resp. Una est aquarum natura, & congregatio. Pluraliter uero collectiones uocantur, eò quod aliud quidem est Indicum pelagus, aliud uero Ponticum, & aliud Atlanticum, aliud Propontis, & Aegaeum est aliud, & aliud Ionius sinus. Extra uero, terram alluit maximè pelagus, quod Oceanum uocant. Eam ob causam, aquam quidem, ut est congregata, collectionem: ut autem ab alia separata est alia, collectiones uocant.

THEODORETVS Quaestione in Genesim duodecima.

Cum, unam cum dixerit congregationem aquarum, multas postmodum inuit? Congregata est (inquit) aqua, quae sub Caelo erat, in congregationes suas. Una quidem est aquarum congregatio, quoniam inter se maria conueniunt, quaedam deorsum per meatus subterraneos decurrunt, alia secundum superficiem terrae. Sed plurali numero congregationes dixit, quoniam aliud est mare Indicum, aliud Ponticum, & aliud Tyrrenum. Item aliud est Propontis, aliud Hellepontus. Similiter alius est Aegaeus sinus, alius Ionicus. Praeter haec autem omnia adhuc est maximè mare, quod nonnulli uocant mare Atlanticum, quidam uero Oceanum appellant. Hac de causa Scriptura sacra congregationem unam aquarum, ueluti coadunatam appellauit: congregationes uero, tanquam distinctas.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim.

Mirantur aliqui, quae possit assignari ratio, quod dixerit Deus; In unam collectionem congregetur aqua: deinde subiunxerit; In collectiones suas congregatae sunt aquae. Ex his licet conijcere non unum esse mare, sed plurima. Sic respondemus; aquarum collectio una quidem uocata est respectu aridae, quae & ipsa una est. Una terra una, sic etiam unum dicitur mare. Quamuis uero unum sit, recepit tamen diuisiones multas, multosque sinus, quos maris appellant. Qui terrarum orbem peragrarunt, memorant mare Rubrum, & Hyrcanum coniungi faucibus magni maris. Sicuti Caelum quidem unum est sub firmamento, attamen plurimi sunt sub eo in suis locis, & regionibus distincti: ita unum quidem mare est magnum, quod nominant Oceanum, ex quo flumina, & scaturigines, fontesque procedunt in loca Orbis profundiora, quae deinde gignunt aquora, aliasque aquarum collectiones, quas Scriptura sacra assolet uocare maria. Sunt autem nihil aliud, quam fauces quaedam, siue riuus, ostiaque magni maris.

IUNILIVS In Hexameron.

Congregationes aquarum appellauit maria, uidelicet proxima sui parte: nam & apud Hebraeos, cunctas aquarum congregationes, siue saltae, siue dulces, appellari dicunt maria; & aptè, quia prius propter continuationem, quae in terris fuit aquarum, in locum unum eas dixit congregatas: nunc & earum congregationes pluraliter nominat, & haec appellari maria pluraliter dicit; propter uidelicet multifidos earundem sinus, qui diuersa pro regionum uocabulis & ipsi nomina sortiuntur.

MAGISTER Sententiarum secundo, distinctione quartadecima.

Ideoque cum dixit aquas congregatas in unum locum, deinde dicit pluraliter congregationes aquarum, propter multifidos sinus earum, quibus omnibus ex magno mari principium est.

GLOSSA Ordinaria ex Augustino ista sic obstrinxit.

Congregationes aquarum appellauit maria. Sic enim appellantur apud Hebraeos omnes congregationes aquarum, siue saltae, siue dulces. Et quia per continuationem omnium aquarum, quae in terris sunt, dixit eas congregatas in unum locum, nunc uocat pluraliter congregationes aquarum propter multifidos sinus earum.

a. Dixit; Congregationes etc. quanquam supra dixerit congregatas esse aquas in locum unum; quod Oceanus aliquis sit maximè Australis, qui cum nostris non coniungitur.

TOSTATVS unicus (quod uiderim) congregationes aquarum dici suspicatus est, quia praeter Oceanum, & Mediterraneum mare ab ipso defluens, alia maria nobis

Anno Mudi
primo.
Die tertia.

Et congregationes aquarum vocauit maria.

a. Dixit; Congregationes Sc. quanquam supra dixerit congregatas esse aquas in locum unum; quod Oceanus aliquis sit maxime Australis, qui cum nostris non coniungitur.

Congregationes aquarum appellauit maria.

b. Mare à fremitu.

c. Mare à collectione.

nobis ignota, minimè ab ipso Oceano scitentia fortè comperiri non sit indecens existimare. Ait siquidem Postilla in Genesim.

Congregationes aquarum appellauit maria, more Scripturae Hebraica, quae quamcumque magnam congregationem aquarum vocat mare, ut mare Tiberiadis, mare Galilee, & tamen sunt stagna: quia idem quod vocatur in Euangelio mare Genesareth, vocatur in alio loco Euangelij stagnum Genesareth, sed idem est. Et nominat hic plures congregationes aquarum, ex quo non patet vtrum solum sit Oceanus cum mari Mediterraneo, quod ab ipso procedit, & habitabilem terram interluit, vel sint aliqua alia maria, vel aquarum congregationes non derinate ab Oceano. Sicut enim de ijs, quae vltra aequinoctialem sunt, ad nos rumores non peruenerunt, siue aliquis ibi habitet, siue non: ita etiam de maribus vel paludibus, vtrum vltra sint aliqua praeter nostrum Oceanum. Vna autem causa est, quae multum me mouet, vt fatear hominis non habitare vltra aequinoctialem, scilicet, quia Apostoli inuenerunt in omnem terram, vt patet Psalmo decimo octauo. Sed constat ex historijs, quod nullus eorum petransiit aequinoctialem.

Tostati assertio reprobatur.

Verum quantum Tostatus Cosmographicae disciplinae se ostendat ignarum, atque inexpertem, facillimum est contueri, cum Oceanum etiam Aphricam supra aequinoctialem alluere non intellexerit. Totam ferè siquidem terram habitabilem vndique Oceanus ambit & circumuallat, Caput etiam Bonae spei, quod difficilem valde navigationem praestat, atque supra aequatorem per trigintaquinque ferè gradus ascendit, circumplectens. Sed ipsi uenia est tribuenda, cum longè post ipsum anno videlicet millesimo quadringentesimo nonagesimo septimo, mandante Emanuele primo Rege Portugalliae, & Caput illud superatum fuerit, & Aphrica vsq; ad Calicutum circumnavigata. Nec ratio ab ipso adducta multum consistit, nam Apostolos duodecim, celebriores solummodo terrae prouincias adijisse, nec singulas eos peragraisse, asserendum est.

Congregationes aquarum appellauit maria.

Supereff, vt de maris etymologia aliquid edisseramus.

b. Mare à fremitu.

STEVCHVS Etymologiam hanc deduci ex idiomate Hebraeo contestatur in Cosmopoeia.

Maris quoque nuncupationem, quoniam Dei est, Hebraice autem vocatur Iam, arbitrandum ab aliqua maris proprietate factam, à fremitu videlicet, perpetuoque stridore. Siquidem & aqua, quae Hebraice dicuntur Maim, à fremitu sonituque habent nomen.

Multaque profequitur, tum de uocis emphasi, tum de causis fremitus differere. Confulas Doctorem elegantius haec prodentem.

VIELMIVS Lectione decima quinta.

Hebraeis verò Iam, inuersis literis aliquot nominis Samaim, à perpetuo fremitu, ac stridore.

Sic fremit semper, sic semper littora plangunt.

Et quoniam etiam lacus frenere, ac tumultuare flantibus ventis solent, inde, vt conijcio, Hebraeis dicitur mare.

c. Mare à collectione.

HIERONYMVS de Quaestionibus Hebraicis.

Notandum quod omnis congregatio aquarum, siue salsa sint, siue dulces, iuxta idioma linguae Hebraicae, maria nuncupentur. Frustra igitur Porphyrius Euangelistas ad faciendum ignorantibus miraculum, eò quod

Congregationes aquarum appellauit maria.

Anno Mudi
primo.
Die tertia.

a. Mare ab amaritudine.

b. Mare à magnitudine, vel amaritudine.

eò quod Dominus super mare ambulauerit, pro lacu Genesareth, mare appellasse calumniatur, cum omnis lacus, & aquarum congregatio maria nuncupentur.

Ex D. Hieronymo id ipsum repetit Beda Quaestionibus in Genesim. Glossa Ordinaria locupletata, & alij, vt Lippomanus in Catena. Lyranus in Postillis, si non orationem, saltem sensum mutuauit. Petrus Comestor Scholasticae Historiae, capite quinto. Hugo Carenis in Postillis pariter.

IVNILIVS in Genesim, vt supra retulimus, inquit.

Congregationes aquarum appellauit maria, videlicet proxima sui parte, nam & apud Hebraeos, cunctas aquarum congregationes, siue salvas, siue dulces, appellari dicunt maria.

RVPERTVS Commentarijs in Genesim, libro primo, capite trigesimo secundo.

Item & quod iam consuetudinaliter mare dicitur, naturaliter congregationes aquarum est.

Septuaginta, teste Vielmio Lectione asserita, synagogas dixerunt congregationes.

VIELMIVS, itaque sic scribit.

Est autem synagoga eorum quoque congregatio, quae ratione caret, quemadmodum Isidorus libro primo, capite octauo, asserit: quare & aquarum, & pecorum est: cum Ecclesia conuocatio quaedam & ceteris ratione utentium proprie sit: & proinde augustum magis, magisque splendidum nomen est synagoga. Vbiunque igitur confluentias aquarum perspicimus, & nos diuersis nominibus ab earum inter se differentibus qualitatibus cognominamus, Hebraei vno nomine maria nuncupant.

a. Mare ab Amaritudine.

Latinè non omnis aquarum congregatio mare nuncupata est, siquidem salsum tantum concursus mare nobis ab amaritudine dictus est, praecipue tamen confluentia illa magna, quae in Oceano, Mediterraneo, & sinibus cernitur; dulcium verò coactio, lacus, paludes, & fontes à Latinis nuncupantur.

ISIDORVS Etymologiarum libro decimotertio, capite decimo quarto.

Mare est aquarum generalis collectio; Omnis enim congregatio aquarum, siue saluae sint, siue sint dulces, abusuè maria nuncupantur, iuxta illud; Et congregationes aquarum appellauit maria: proprie autem mare appellatum, eò quod aqua eius amara sint: equor autem vocatum, quia aequaliter sursum est: & quamuis aquae fluctuantes veluti montes erigantur, sedatis rursus tempestatibus adaequantur.

BASILIVS in Hexameron Homilia quarta.

Iam lacus, etsi copiosas aquas habere nemo inficias ibit, non tamen maria quis consentaneè nuncupauerit, ne si quam maxime salsi sunt saporis, crassaque nonnulli naturae, perinde vt mare: qualis est Asphaltites lacus in Iudaea, & Serbonitis ille, qui inter Aegyptum & Palaestinam per Arabiam desertam protenditur: lacus enim sunt atque stagna: mare autem unum est, ut ij memorie prodiderunt, qui terrarum orbem illustrarunt: quanquam & Hyrcanum Caspiumque mare, sunt qui seorsum circumscripta sui esse sinibus arbitrentur.

b. Mare à magnitudine, vel amaritudine.

BEDA Expositione in Genesim.

Congregatio aquarum maria dicuntur, id est pro magnitudine, quia mare, quasi magnum intelligitur, vel de amaritudine dicitur mare, Et idcirco congregatio aquarum maria appellatur, quia omnis aqua magna apud Hebraeorum mare vocatur.

AVCTOR.

Facillimè possunt haec sententiae conciliari, si primum eam Steuchi, ceu non claram exploratamque praetermittamus. Et hanc postremam Beda, vt claudicantem & spontaneam

Anno Mudi
primo.
Die tertia.

Vidit Deus quòd bonum.

- a. *Vsus est Moses nomine Deus, cum scripsit; Dixit Deus, Fecit Deus, Vidit Deus, & non Dominus, quoniam Dei nomen ad opificem spectat, Domini ad Regem.*
b. *Quòd bonum, idest, quòd pulchrum mare.*

neam explodamus. Siquidem Hamerus linguarum eruditissimus Commentatione sua in Genesim, mare Hebraicè duobus nominibus vocari contestatur; Et quando iam dicitur, non hebraico sermone prorsus, sed syriaco, appellari; vnde ruit Steuci doctrina. Verum si eius quoque assertionem perspectam esse supponamus, mare etymologia Hebraica, vel à fremitu, vel à collectione, Hieronymi testimonio eleganter appellari posse, Latine uero ab amaritudine nuncupari decernamus.

Vidit Deus quòd bonum.

Non est cur de editione aliquid proferamus, cum Hebraicam lectionem Chaldaica, Græca, Vulgata, & reliquæ cõformiter ita verterint; & cum ista supra excusserimus. Superest ut Patrum sententias, quæ licet cum supra enarratis conueniant, non nihil attamen peculiare, vel nouum adijciunt, hoc loco non prætermittamus.

- a. *Vsus est Moses nomine Deus, cum scripsit, et non Dominus, quoniam Dei nomen ad opificem spectat, Domini ad regem.*

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim.

Monendi sumus, quòd ubique adijcitur: Et fecit Deus; & dixit Deus; in mundi opificio non immeritò fieri. Vult enim perfecte significare, & ostendere huius vniuersi causam efficientem, quæ nulla alia est præter Deum. Nam vel in primis sub nomine Deus, opifex Mundi nobis commensuratur. Ceterum nomen, Dominus, imperatorem, vel Regem significat. Quapropter cum Adæ præceptum daretur, meritò eo nomine vsus est loquens. Præcepit Dominus Deus Adæ; Regis enim & Domini est præcepta & leges dare.

Vidit Deus quòd bonum, hoc est, quòd pulchrum, & utile.

BASILIVS Hexameron Homilia quarta, hæc duo de mari disceptat, eius scilicet pulchritudinem, & utilitatem: quem Ambrosius, Procopiusque imitati sunt. Duo hæc seiuncta ego deducam.

- b. *Quòd bonum, idest, quòd pulchrum mare.*

BASILIVS loco nuper citato.

Non hoc agit hæc oratio, ut delectabilem quandam maris aspectum oblatum esse Deo demonstrat. Non enim rerum creator oculis creature pulchritudine cernit, sed ineffabili sapientia perspicit, & contemplatur ea quæ sunt. Est quidem spectaculum periucundum albescens æquor, cum ipsum stabilis, & consistens tranquillitas occupat. Est etiam iucundum, cum placidis ac lenibus auris summis parumper exasperatum vndis, purpureum colorem, aut caruleum cernentibus obijcit: quando neque violenter vicinam verberat continentem, sed quasi quibusdam pacificis amplexibus deosculatur & salutat.

AMBROSIVS Hexameron libro tertio, capite quinto.

Vidit ergo Deus, quia bonum mare. Etsi pulchra sit species eius elementi, vel cum surgentibus albescit cumulis, ac verticibus vndarum, & cautes niuca rovant aspergine, vel cum aequore crispanti clementioribus auris, & blando serena tranquillitatis purpurascens præfert colorem, qui eminus spectantibus frequenter offunditur; quando non violentis fluctibus vicina tundit littora, sed veluti pacificis ambit & salutat amplexibus, quàm dulcis sonus, quàm iucundus fragor, quàm grata, & consona resultat? Ego tamen non oculis æstimatum creaturæ decorem arbitror, sed secundum rationem operationis iudicio operatoris conuenire & conuenire definitum.

PRO-

Anno Mudi
primo.
Die tertia.

Vidit Deus quòd bonum.

- a. *Idest; quòd utile, & proficuum mare.*

PROCOPIVS in Genesis caput primum.

Tum vidit Deus, quòd omnia ubique pulchritudine nitent.

- c. *Vidit quòd bonum; quòd utile, et proficuum mare.*

BASILIVS Hexameron Homilia quarta.

Non tamen putandum est, quòd ad hunc modum etiam Deo mare visum esse bonum, ac iucundum Scripturæ dicat: sed bonum illic opificij creationis ratione iudicatur. Primum quidem, quia fons origo totius humoris, quaquaersum terram alluentis, aqua maris est. Hæc enim per occultos passim meatus se disperiens, velut declarant continentes litoralesve terræ hiulcis rimis laxiores instar spongiarum & antris subterraneis dispersa, subter quas mare fluitans, ac permeans per cuniculos fistulares, & angustos, mox ubi obliquis aut certe rectè in sublimem surrectis excursibus se occupatum deprehendit, ab agitante compulsus spiritu, superficie terre vi disrupta erumpit, atque foras emicat, fitque potentum deposita per transcolationem, siue distillationem amaritudine. Iam verò calidior ex metallis qualitate accepta, per suum eiusmodi excursum, per eandem eam concitantis plurimum effervescit, atque ignescit, id quod tam in insulis cernere liceat non raro contingere, quàm in locis maritimis. Quin & in mediterranea plaga, loca quedam fluminalibus aquis confinia (ut interim parua magnis comparemus) similes prorsus affectus nobis referunt. Quò tandem hæc mihi dicta sint? Nimirum ut terræ omnem noueritis irriguis elicibus differtam ac subterfossam quaquaersum cuniculis, idque aqua per retrusissimos meatus suam elicentem originem à mari. Bonum igitur apud Deum est mare, propter humoris in profundo terre discursionem. Bonum est etiam, & quia fluminalibus est receptaculum, atque in sese cuncta omni ex parte flumina suscipit, nec suos fines egreditur. Bonum est item, quòd fons quidem est, & origo aëreis aquis: quippe quod radijs quidem Solis tepescit: per vapores autem pertenuem aque portionem emittit, quæ sublimem in locum attracta, deinde refrigerata, propterea quòd radiorum, quæ à telluris est pauimento, refractione superior euasit, simulque ipsam intendente nubis vmbra refrigerationem, pluuia fit, humumque pinguem latamque facit. His nemo prorsus detrahatur fidem, modo is consideret lebetas subiecto igni admotos, qui prius humore quopiam pleni, deprehensi postea sunt plerumque vacui, in vaporem eo toto quod coquebatur resoluti. Quinetiam & ipsam maris aquam à nauigantibus coqui cernere licet; qui spongijs suscipientes vapores, necessitatis tempore non mediocriter subueniunt vite. Bonum est etiam & alio modo apud Deum, partim quòd insulas circumstringit arcetque, ornamentum ipsis inde simul tutelamque præstando: partim quia continentes plurimum inter sese distantes, ac insulas per se coniungit, atque liberas nauigantibus conuersiones, & expedita commercia concedit, quorum quidem nauitarum relatè, rerum catenus ignotarum historias exhibet gratuito omnibus cognobiles: tum opulentia mercatoribus consequenda auctor sit, viteque omnino necessitatibus per facile succurrit, & penè collapsam restituit, ijs qui copia rerum abundant, in exportandis ijs quæ supersunt, facultatem subministrando: ijs qui egent, id quod ipsis deest supplendo. At vnde mihi quæso tanta facultas, ut totam maris pulchritudinem exactissime contemplari possim, quantam se exhibuit sui creatoris oculo clarissime perspicendam?

AMBROSIVS loco citato.

Bonum igitur mare: primum, quia terras necessario suffulcit humore, quibus per venas quasdam occultè succum quandam haud inutilem subministrat. Bonum mare tanquam hospitium fluminalium, fons imbrium, deriuatio alluuiorum, inuectio comitearum, quo sibi distantes populi copulantur, quo præliorum remouentur pericula, quo barbaricus pudor clauditur, subsidium in necessitatibus, refugium in periculis, gratia in voluptatibus, salubritas ualetudinis, separatorum coniunctio, itineris compendium, transfugium laborantium, subsidium vctigalium, sterilitatis alimentum. Ex hoc pluuia in terris transfunditur: siquidem de mari aqua radijs Solis hauritur, & quod subtile eius est rapitur: deinde quantò altius eleuatur, tantò magis etiam nubium obumbratione frigescit, & imber fit, qui non solum terrenam temperat siccitatem, sed etiam ieiuna arua fecundat. Quid enumerem insulas, quas velut monilia plerumque prætexit, in quibus ijs qui se abdicant intemperantia secularis illecebris, fido continentie proposito eligunt Mundum latere, & vite huius declinare dubios anfractus? Mare est ergo secretum temperantia, exercitum continentia, grauitatis secessus, portus securitatis, tranquillitas sæculi, Mundi huius sobrietas: tum fidelibus viris atque deuotis incensuum deuotionis, ut

Fffff cum

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Vidit Deus quòd bonum.

a. Bonum mare.	b. Bonum mare.	c. Bonum mare.
d. Bonum mare.	e. Bonum mare.	f. Bonum mare tandem.
g. Vidit quòd bonum, quòd Terra perpulchra, & utilis.		
h. Bonum terra.		
i. Bonum terra.		

cum vndarum leuiter alluentium sono certent cantus psallentium, plaudant insula tranquillo fluctuum sanctorum choro, hymnis sanctorum personent.

Liceat nobis in appendice ad literā, tūm pulchritudinem, tūm vtilitatis modos adijcere. Equidem est pulchrum mare; & cum tranquillitate lene inalbescit, & cum placidis auris exasperatum purpureum redditur.

- a. Bonum mare. Quia fons & origo, vnde cunctorum aquarum terram alluentium uenæ profluunt.
- b. Bonum mare. Cum per succutaneos meatus terræ efferuescit, atq; ignescit, balneaque subministrat.
- c. Bonum mare. Quia fluuiorum est receptaculū, nec suos fines egreditur.
- d. Bonum mare. Quia fons & subministrator impressionum aërearum.
- e. Bonum mare. Quòd insulas constringat, & circumuallat.
- f. Bonum mare tandem. Quòd liberas nauigantibus congressiones aperiat, vnde tot opulentia mortalibus suppeditantur.

g. Vidit quòd bonum, quòd Terra perpulchra, & utilis.

De mari exactius Patres hæc edisseruere: æquum est, vt de terra aliquid audiamus.

HAMERVS Commentatione in Genesim id nobis persoluit.

Non iniuria inter Physicos quæsitum est, quodnam inter quatuor elementa principatum meritò sibi vendicare debeat. Et certè si hominis ingenium rectè existimare velimus, inueniemus nullum illi deesse posse, & sic elementa coniurant inter se amicè, vt si vnum homini defuerit, reliqua omnia defuisse putanda sint. Pindarus aquam omnibus reliquis elementis prætulit, ἀριστον μὲν ὕδωρ, id est, Optima quidem aqua. Ceterum à terra elemento tot sunt mortalibus omnibus commoda, vt dubium esse possit, ipsam reliquis elementis præferenda sit necne. Inenarrabilis est enim terræ benignitas, in frugum, vini, pomorum, herbarum, fruticum, medicamentorum, metallorum generibus. Hæc benigna, mitis, indulgens, vsusque mortalium semper ancilla, coacta generat, sponte fundit, odores, saporès, succos, colores nostri causa alit. Hæc etiam medicas fundit herbas, & semper homini parturit. Hanc suam benignitatem, & ad vsus mortalium promptitudinem, ipso suo vocabulo refert.

Deinde ex terræ nomenclaturis eius præconia celebrat Hamerus. Terram Hebræi uocant uocè, cuius radix est nostro Idiomate (Voluit) quòd terra iugiter velit ferre fructum. Græcè teste Platone, γαία esset nominanda, quasi genitrix. Homerus libro secundo Illiados eā appellat γειῶνος, quòd data fit ad uitā. Hesiodus γαίωθεν, quòd multos educat. Orpheus in Olympis eam uocat Deam, & matrem.

Terra Dea, mater beatorum, mortaliumque hominum,

Omnes nutriens, omnia dans, tributum ferens, omnia consumens.

Habebant Romani (inquit Hamerus) Deam Opem, quam etiam terram appellabant. Huic Deæ, ut auctor est Macrobius, sedentes uota concipiunt, terramque industria tangunt, demonstrantes ipsam matrem terram esse mortalibus appetendam. Erant olim aliquot Germanorum gentes, auctore Tacito, quæ in commune Herthum, id est, terram matrem colebant, eamque interuenire rebus hominum, inuehi populis arbitrabantur. Hæc ille.

Colligam ego immensas quæ sunt à terra commoditates.

- h. Bonum terra. Quòd elementa sustineat in centro suo Axe librata.
- i. Bonum terra. Quòd immensas aquas Pelagi, lacuum, fluminum, & fontium coërceat in utero, & non deuoret, neque deglutiat.

Bonum

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Vidit Deus quòd bonum.

a. Bonum terra.	b. Bonum terra.	c. Bonum terra.	d. Bonum terra.
e. Laudat Deus terram nondum exornatam, quia non in consummatione operis, sed in prædeterminatione voluntatis rerum perfectio à Deo aestimatur.			
f. Docet nos, bonum existimare, quòd facit Deus.			
g. Id est, quòd placuit in verbo, placuit in opere. h. Quòd absoluta esset vniuersi dispositio.			

a. Bonum terra. Quòd lapidum, & metallorum infinita propemodum genera reconditis in uiscerum latebris nunquam fessa gignat, & asseruet.

b. Bonum terra. Quòd germina, olera, plantas, arbores, vi uegetatrice, aurice, altrice, propagatrice proferat, alat, foueat, & propaget, nec coacta generet, sed sponte fundat in nostri gratiā succos, odores, saporès, colores, medicasque; prodat herbas.

c. Bonum terra. Quòd benigna uiuentium omnium nutrix eos gremio colliat, lacte escarum depascat, sustineat, uitaque functos in seipsa recondat.

d. Bonum terra. Quòd sulfurearum uenarum fontes ad propellenda morborum genera subministrat, ac suppeditat. Hæc profectò Mundi punctus sedes est uiuentium, & mortalium, in qua orimur, uiuimus, & morimur. In qua, ut inquit Plinius, honores gerimus exercemus imperia, opes cupimus.

e. Laudat Deus terram nondum exornatam, quia non in consummatione operis, sed in prædeterminatione voluntatis rerum perfectio à Deo aestimatur.

IVNILIUS in Hexameron.

Et vidit Deus quòd esset bonum. Necdum terra germinabat, necdum vel ipsa quicquam, vel animantia uia produxerunt: & tantum uidere dicitur Deus, quòd esset bonum, cedentibus aquis apparuisse aridam; quia uidelicet æquus aestimator vniuersitatis præuidens, quæ futura erant, quasi perfecta iam laudabat, quæ adhuc in primi operis exordio sunt. Nec mirum, apud quem rerum perfectio, non consummatione operis, sed sua est prædeterminatione voluntatis.

Glossa Ordinaria hæc ipsa desumpsit.

f. Docet nos, bonum existimare, quòd facit Deus.

CHRYSOSTOMVS Homilia quinta in Genesis caput primum.

Et vidit Deus quòd bonum. Nam quia natura humana imbecillis est, & opera Dei dignè laudare non sufficit, diuina Scriptura acceptam ab ipso opifice laudem nos docet.

GLOSSA Locupletata hucusque Chrysoptomi sententiam desumpsit. Sed amplius Chrysoptomus.

Igitur quando discis, quòd & ipsi conditori creaturæ probantur, & bonæ apparent: habiturus quidem es, quòd maiorem in modum admireris, nihil tamen ad laudem & encomium amplius asserre poteris. Talem enim sortitus es dominum, qui talia facit, quæ à nobis neque laudari satis possunt. Quomodo enim unquam opus Dei pro dignitate laudare possit humana natura?

EVCHERIVS Commentarijs in Genesim libro primo.

Et vidit Deus, quia bona est. Docet bonum esse, quòd fecit, non discit.

g. Vidit, id est, quòd placuit in verbo, placuit in opere.

GLOSSA Interlinearis.

Quòd placuit in verbo, placuit in opere.

Hugo Carenensis in Postillis hæc mutuat verba.

h. Vidit quòd bonum, quia expleta esset vniuersi dispositio.

RVPERTVS Commentarijs in Genesim lib. primo, cap. trigessimoprimo.

Et vidit Deus, quòd esset bonum. Hinc tandem scriptor Dei, imò & auditor Trinitatis, tribus partibus, id est,

Ffff 2 Cæli,

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Vidit Deus quòd bonum.

- a. Quia expletum secundæ diei opus.
b. Vel, quòd completa esset aquarum seiunctio.

Cælo, terra, & mari Mundum habens explicitum tertia die, rectè & opportunè dixit, quia vidit Deus quòd esset bonum. Notandum quippe super aquas ternarium potentie creatricis imperium. Primum, tenebre erant super abyssum in principio creatam, & non dictum est, quòd esset bonum: Deinde interposito firmamento, diuisæ sunt aquæ, neq; tunc dictum est, quòd esset bonum; Tertio congregatæ sunt aquæ in locum unum, & ita apparente arida, dictum est, quia vidit Deus quòd esset bonum.

H V G O de Sacramentis libro primo, parte prima, capite vigesimoquarto.

Ecce ista sunt trium dierum opera, antequam Sol, vel cætera luminaria facta fuissent. In his primis tribus diebus disposita est vniuersitatis huius machina, & partibus suis distributa, firmamento desuper expanso. Deinde terra reuelata, atque in imo residente, & suo pondere librata, collectisque aquarum molibus intra receptacula sua, aère serenato: quatuor Mundi elementa locis suis distincta, & ordinata sunt.

a. Vidit quòd bonum, quòd expletum secundæ diei opus:

CAIETANVS Commentarijs in Genesis caput primum.

Et refertur ad opus tam secundæ diei, quam commemoratum in hoc tertio. Distulit autem Moses iudicium diuinum de bonitate vtriusque operis, eò quòd utilitas proueniens ex expansione Cælorum considerata in secundo die, non est nobis manifesta usque ad apparitionem terræ ex condensatis aquis: quemadmodum in opere primi diei nihil dicitur de bonitate Calorum & terræ usque ad factam lucem, quia bonitas illius creationis per lucem nobis manifesta est.

b. Quòd completa esset aquarum seiunctio.

PETRVS Comestor Historiæ Scholasticæ capite quinto.

Completo ergo aquarum opere, subditur; Et vidit Deus, quòd esset bonum.

LYRANVS in Postillis.

Hoc dicitur pro opere secundæ diei, completa distinctione aquarum.

DIONYSIVS Carthusianus Enarratione in Genesis articulo vndecimo.

Circa hoc verbum allegat Thomas super secundum Rabbi Moysen dicentem; In secundo die medium elementum, scilicet aqua, à supremo distinguebatur, & ita non erat perfecta distinctio medij elementi, nisi etiam ab infimo distingueretur, quod factum est tertio die. Sicque opus secundæ diei tertio die completum est, propter quod benedictio tertia dicitur, videlicet istud; Vidit Deus quòd esset bonum, ad vtrumque refertur. Et hoc est melius dictum, quam quod quidam hic scribit, dicens, quòd hoc dicitur pro opere secundæ diei, immò dicitur pro opere isto vtriusque diei.

A V C T O R.

Interpretatio prima, quæ Basilius & Ambrosius detulere, elegans quidè est, sed quæ bonitas ea fuerit, quæ vidit Deus, potius quam modum, quo spectarit, vel causam, qua hæc Dei laus adiecta sit, nititur explicare. Altera à Iunilio excitata difficultatè subit non modicam. Nò enim in hac commendatione visus est Deus laudasse terram, quasi præuiderit eam mox suis insignibus uenustandam, nam & post germinum educationem iterum scriptum est; Vidit Deus quòd bonum. Chrysostomi & Eucherij interpretati o, Deum nempe docuisse nos bonum esse quod fecerat, mystica apparet. Glossæ Interlinearis explanatio genuina utique, & propria est existimanda, eò maximè, quòd Moses in hac de rerum genesi enarratione, egregij artificis Deo partes ascribat: artifices autem, cum opus secundum idæam affabrè, & adamussim excuserint, iucundo animo hilarique vultu sapius approbare quod exegerint atque perfecerint, nouimus. Nùm autem ista commendatio referenda sit ad totam Orbis dispositionem, consimulque ad opus die secundæ peractum, vt decernit Rupertus, Caietanus, & Lyranus: seu ad exactam aquarum discreationem, vt Rabbi Moses, & Dionysius comprobauerunt, iam supra diffinitum est.

De

Basiliij, Iunilij & Chrysostomi interpretationes repelluntur.

Genuina interpretatio Glossæ.

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Et dixit Deus; Germinet.

- a. Vt mortales germinum auctorem non Solem, sed Deum agnoscerent.

De genesi Germinum.

Plantarum, olerum, arborum omnium genitura nobis nunc profertur. Quis igitur summa non afficietur oblectatione, cum fecundæ matris telluris partus ad eò uberes audiat, tot, inquam, herbarum, olerum, stipitum genera, tot florum varietates, tot odorum fragrantias, tot fructuum suauitates, quibus nunc usque perfruatur, tot insitas, nedum in fructibus, uerum & in floribus, folijs, corticibus, & radicibus uirtutes agnoscat? Cum terræ inconditam faciem uenustari, animantibus, nobisque pabulum perenne præberi, Mundum condecorari, solum nostrum insigniri prospiciat? Certè horum omnium genituram nunc exquirentes, iucunda inuestigatione potiemur. De plantarum igitur ortu disceptaturis plurima nobis obueniunt librato examine trutinanda, quæ summam animis nostris uoluptatem parient, ingentique nos oblectatione recreabunt. Primum, quanam de causa opifex Deus hoc die tertio, qui seiunctionis erat, plantas (quæ terræ ornatus reputantur) crearit; Et quorsum ante Solem, & Lunam, & astra, conspicua Cæli specimina, & ante aues aëris, & pisces aquæ, & animantia, & terræ gemmas, elementorumque ornamenta, eas produxerit.

Quorsum Deus germina tertia die, ante Solem & animantia, produxerit.

Hæc difficultas; Quorsum tertia die Deus plantas produxerit, non adeò inanis, ac inuenusta reputanda est, cum siquidem tres dies ad seiungendum, seu perficiendum Chaos, & tres ad ipsummet uenustandum, Deus dispersitus sit; mirum est, quòd tertio die, qui seiunctionis, ac perfectionis erat, uenustationi ascriptus cernatur. Deinde, cum Cælum, elementaque decore suo careret, stupore non uacat, quòd prætermisso Cælo, aëreque & aqua insignioribus elementis, Deus omnipotens, ac sapientissimus conditor, germina, quæ ad terræ decus spectant, semotis aquis, ac denudata terra, cõfestim procreanda mandarit. Huiusce rei Patres diuersas elegantesque causas reddidere.

a. Vt mortales germinum auctorem non Solem, sed Deum agnoscerent.

BASILIVS Hexæmeron Homilia quinta, ante Solem ac sydera, quæ quarta die condenda erant, germinasse terram perhibet, ut mortales Deum auctorem germinum agnoscerent, & colerent.

Et quoniam sunt, qui Solem omnium eorum, quæ à terra pullulant, esse causam arbitrantur, è profundo telluris vim germinandi per caloris attractionem ad superficiem elicientem, idè terre dispositio creationem antegressa est Solis, vt & adorare Solem tanquam uiuendi causam homines ij desinant, qui eo in errore versantur. Si igitur persuasum fuerit ipsis, ante Solis creationem, terram omnem habuisse suam dispositionem, tam immoderatam de Sole conceptam admirationem tandem remittent, mox vt secum expenduerint, sano ac herba posteroiore Solis esse generationem.

AMBROSIVS Hexæmeron libro tertio, capite sexto id ipsum sensit.

Germinet terra. Hoc est, ipsa per se germinet terra, nullum alterius querat auxilium, non cuiusdam indigeat ministerio. Solent enim plerique dicere, nisi clementior Solis calor tepescerit terras, & quodammodo radijs suis fouerit, non potest germinare terra: & propterea Gentes diuinum honorem deputant Soli, quòd uirtute caloris

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Et dixit Deus; Germinet.

- a. *Plantæ ante Solem, & non animantia; quòd solum plantæ coruscantissimam triduanam lucem ferre potuerint.*

loris sui terrarum penetret sinus, sparsaque foueat semina, vel rigentes gelu venas arborum relaxet. Audi ergo Deum velut hanc vocem emittentem; Conticescat ineptus sermo hominum qui futurus est, facescat vana opinio. Antequam Solis fiat luminare, herba nascatur: antiquior eius sit prerogatiua quam Solis. Ne error hominum conualescat, germinet prius terra, quam fetus Solis accipiat. Sciant omnes Solem auctorem non esse nascentium. Dei clementia terram relaxat, Dei indulgentia prorumpere facit fructus. Quomodo Sol viuendi usum ministrat oriundis, quando illa prius diuina operationis viuificatione sunt edita, quam Sol in hos viuendi usus veniret? Iunior est herbis, iunior feno.

CHRYSOSTOMVS in Genesim Homilia quinta, eandem retulit causam.

Quin & futuram hominum ingratitude taxans Scriptura diuina, vt diligenter omnia, ita etiam nobis ordinem factorum narrat, vt compescat nugacitates & deliramenta eorum, qui vanitates suorum sigmentorum commentantur, & dicere audent, quòd Solis cooperatione ad fructuum prouentum opus sit. Sunt & alij, qui hæc astris aliquibus ascribere nituntur. Propterea docet nos Spiritus Sanctus, quòd ante formationem horum elementorum, sermone & precepto Dei obtemperans tellus, omnia semina ediderit, nullo alio ad cooperationem opus habens. Satis enim sufficiebat ei pro omnibus verbum illud Dei, quòd dicebat; Germinet terra herbam feni. Quocirca diuina Scriptura vestigia sequamur, neque seramus eos, qui aduersa illis temere blaterant.

Et Homilia sexta inquit.

Diuina quoque Scriptura prouidens propensos ad errorem ignauos, docet nos, post tertium diem hoc elementum esse conditum, postquam terra omnigena semina protulit, & suum accepit ornatum: vt nulli post hæc dicere liceat, quòd sine Solis cooperatione non maturescant fruges, & prouentus terre. Et idcirco monstrat tibi, antequam Sol formaretur, omnia fuisse impleta, vt ne Soli fructuum prouentus ascribas, sed omnium opifici Deo, qui dixit ab initio; Germinet terra herbam feni.

THEOPHILVS Antiochenus ad Autolycom libro secundo.

Dies quartus erat, quo luminaria creata sunt. Deus etenim præsciuerat nugas vanorum Philosophorum, quòd dicturi essent (vt irritum Deum facerent) omnia que terra profudit, fieri ex causis elementorum. At vt rei veritas omnibus conspicua foret, ostendit plantis & semina creatione sua antecuisse elementa, que posteriora cum sint, quis adeo delirus est, vt credat ea potuisse facere ea, que creatione sunt priora?

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim capite primo.

Deus iussit terram vestiari herbis & plantis ante creationem Solis, sed ea de causa, ne quis Solem, eius effectum considerans, in Deorum numerum referat, religioneque colat. Herba & plantule antiquiores sunt, licet vulgò receptum sit, vt credamus istas vi calida Solis ex profundo in telluris superficie euocari.

- a. *Plantæ ante Solem, et non animantia; quòd solum Plantæ coruscantissimam triduanam lucem ferre potuerint.*

THEODORETVS Quæstione in Genesim decimasexta, infignem edidit aliam rationem, Deum plantas, non animalia ante Solem condidisse, quòd animalia lucis primæque fulgorem ferre non potuissent, quemadmodum plantæ sensus expertes.

Oculos habent animalia, nec lucis excessum ferre potuissent. Lux verò distributa in parua & magna luminaria, conuenientem oculis animantium splendorem reddit: plantarum autem natura sensus est prorsus expertis.

ATHANASIVS Quæstione octuagesimaquinta in Genesim.

Quare plantas quidem ante luminaria creauit Deus, animalia verò post? Resp. Propterea quòd plantæ sunt inanimata, & non habent oculos, suntque ante luminaria creata. Splendorem enim lucis portabant, post luminaria verò tandem animalia creata sunt.

Plantæ

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Et dixit Deus; Germinet.

- a. *Plantæ ante animantia, vt ipsa pabulum ante sibi præparatum comperirent.*
b. *Plantæ hac tertia die post terram denudatam emanant; quoniam vt terre insita ornamenta à terra origine seungi non debebant.*

- a. *Plantæ ante animantia producuntur, vt illa pabulum ante sibi præparatum comperirent.*

Deducunt hi Patres & aliam causam, Deum ante animalia plantas produxisse, ut pabulum illis ante præpararet. Deducunt autem id, quæsitantes vnde sit, quòd Deus, qui pabula feris prouidit, homini alimentum non præpararit. Cui percunctationi Basilii loco citato satisfacit, ea ratione, quòd pecudes ipsæ sint hominis alimenta. Ambrosius verò his addit, quòd herbæ ipsæ sint etiam homini simplex sobrietatis cibus, ac necessarius.

BASILIVS vbi supra.

Nam igitur pecoribus quidem præparatum est pabulum, nostrum autem neglectum est alimentum, nec vlla prouidentia prorsus fuit curaque dignum? Quin potius, qui bobus pastum, equisque parauit, is tibi diuitias pariter, & delicias, parat. Qui nanque tua pecora pascit, is profectò tibi vitæ substantiam, ac facultatem auget. Deinde, seminum ortus quid aliud est, quam apparatus tuæ vitæ degende, præter alias complures herbas, & olera, quibus humanum vescitur genus? Itaque etiamsi quod herbæ genus alijs est animantibus commodo, ipsa illorum vtilitas ad nos redit, fit enim vt & seminum horum usus nobis deputatus sit.

AMBROSIVS Hexæmeron libro tertio, capite septimo.

Et forte mirentur aliqui, quòd prius pecori pabulum, quam cibus homini sit creatus. In quo primum profundum Dei consiliū debemus aduertere, quòd etiam minima queque non negligat, sicut in Euangelio Sapientia Dei dicit; Respicite volatilia Cæli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & Pater vester cælestis pascit illa: nonne vos pluris estis illis? Cùm enim illa pascuntur Dei gratia, nemo sibi debet de sua industria, & virtute blandiri. Deinde, quia simplicem victum & naturalem cibum reliquis cibus debuit anteferre. Hic enim sobrietatis est cibus, reliqui deliciarum atque luxuriæ. Hic communis omnibus animantibus cibus, ille paucorum. Exemplum itaque frugalitatis, magisterium parsimonie est, herbæ simplicis victus oleis que vilis aut pomis contentos esse omnes oportere, quem natura obtulit, quem liberalitas Dei prima donauit. Ille salubris, ille vtilis cibus, qui morbos repellat, qui refecet cruditates, nullo hominum paratus labore, sed diuino effusus munere, sine satiatione fruges, fructus sine semine, tam dulcis, tam gratus, vt etiam repletis volucribus atque vsui sit. Denique ad primas datus mensas, ad secundas remansit.

THEODORETVS Quæstione in Genesim teritiadecima.

Multa sunt animalium irrationalium genera, quedam fera, alia iumenta appellata; & nonnulla reptilia, alia volatilia. His igitur omnibus animalibus escam præparauit Deus, que etiam in hominum usum condidit, & statim eis propter nos pabulum dedit. Qui producit, inquit, fenum iumentis, & herbam seruituti hominum.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim libro primo.

Necesse siquidem erat, vt animalibus semina & fructus quidam præpararentur, quibus tandem alerentur. Quapropter animalium creatio sequitur, nec antecedit plantarum & herbarum creationem. Nec tamen deterioris conditionis, quam plantule, sunt animalia. Nam eadem ratio cogeret nos, vt crederemus hominem cæteris animalibus esse viliores, cùm eius creatio in vltimum locum sit reseruata. Siquidem arbores, & animalia anteuenerunt creationem hominis. Vbi illa processerunt, ibi demum homo, qui quasi rex quispiam his erat vsurus, eaque imperio frænaturus, suam creationem accepit.

- b. *Plantæ hac tertia die post terram denudatam exiliunt; quoniam vt terra insita ornamenta à terra origine seungi non debebant.*

AVGVSTINVS de Genesi ad literam lib. secundo, cap. duodecimo, plantas

Matth. 6.

Psal. 103.

plantas tertia die conditas existimavit, quia terræ fixæ à terra origine seiungi non debebant.

Hic moderamen ordinatoris advertendum est, ut quoniam distincta quedam creatura est herbarum, atque lignorum, ab specie terrarum & aquarum, ut in elementis numerari non possint, seorsum de illis diceretur, ut exirent de terra, & seorsum illis redderentur illa solita, ut diceretur; Et factum est sic, ac deinde repeteretur, quod factum est: seorsum quoque indicaretur Deum vidisse, quia bonum est; tamen quia fixa radicibus, continuantur terris & connectuntur, ista quoque ad eundem diem pertinere voluerit.

Sed vberius de Genesi ad literam imperfecto, capite vndecimo.

Hec autem omnia ita supra terram sunt, ut ipsi terræ radicibus cohereant, & ei continentur, & rursus quodammodo separentur: propterea huius naturæ significationem in ista narratione servatam arbitror, quia & eodem die facta sunt, quo terra apparuit; & tamen iterum dixit Deus, ut terra germinaret: & iterum dictum est; Et sic factum est.

B E D A Expositione in Genesim.

Germina quia fixa radicibus connectuntur terris, ad eundem diem voluit pertinere. Et Post. Quid sibi vult, quod prius terra germinaret, quam in Cælo fierent luminaria? Supra dictum est, quia lucis nomine spiritualis creatura dicta est prima die formari. Ac die secunda pars Mundi huius sublimior, id est, Cæli formatur. Tertia die terra cum herbis, & lignis, quia etsi moventur ligna, & herbe per incrementum, radicibus tamen fixa sunt terris: ac per hoc non terra prius recepit ornamentum, sed Cælum.

Et libro de sex dierum Creatione.

Quid est enim, quod ista omnia in unum dicit imperavit fieri, & terram germinare, & aquas congregare, nisi quod ista omnia in terra radice figuntur? Ideo ad eandem diem pertinere dicuntur: quia quamvis longè, lateque per incrementa sua diffunduntur, tamen de locis proprijs nexibus suis non moventur. Quia arbores vivunt, vivunt tamen non per animam, sed per viriditatem: quia ille succus infunditur in radice, deinde in qualitatem arboris efficitur, & postea in effusione ramorum, & exinde in viriditate foliorum. Vnde dicit, Et lignum pomiferum, quia omnia ligna fructum non faciunt, quia hic fructus intelligitur: quia unaqueque arbor habet usum suum, & unaqueque herba similiter utilitatem suam tam in manifesto, quam in occulto.

G L O S S A Ordinaria ex Augustino.

Advertendum est moderamen ordinatoris, quamvis distincta sit creatura herbarum, atque lignorum à specie terrarum, & aquarum, ut in elementis numerari non possint, quia tamen fixa radicibus terræ necuntur, ad eundem diem voluit pertinere.

D. T H O M A S prima parte, quæstione sexagesimanona, articulo secundo, ad primum, Augustino consentit.

Dicendum, quod vita in plantis est occulta, quia carent locali motu & sensu, quibus animatum ab inanimato maxime distinguitur. Et ideo, quia immobiliter terræ inhaerent, earum productio ponitur quasi quedam terræ formatio.

D. B O N A V E N T V R A secundo Sententiarum, distinctione quattodecima, causam primo loco adductam cum hac simul complicat.

Dicendum, quod Scriptura ordinatè exprimit. Deus ordinatissime fecit, dum eodem die, quo terra producta est, ex ea herbas & ligna prodire fecit, tum propter erroris remotionem, ut dicit Basilus; ne crederetur, quod Sol esset causa principalis terræ nascentium, sicut dicit Philosophus, quod terra est mater plantarum, & Sol pater; tum quia plantæ & herbe sunt quasi connaturales terræ, dum ei sunt radicibus affixæ, & trahendo ex ipsa fomentum & originem: non sic autem est in ornatibus aliorum trium, & per hoc patet primum obiectum.

L Y R A N V S in Postillis.

Videtur forsitan alicui, quod ista productio plantarum, & herbarum pertineat ad sextam diem, in qua ornata est terra, ut dicitur infra. Ad quod dicendum, quod ornatus hic accipitur ex similitudine ornatus in hominibus, in quibus non pertinent ad ornatum propriè ea, quæ inseparabiliter adherent corporibus humanis, sed ea, quæ possunt apponi, & auferri, sicut vestes, fersa, monilia, &c. Huiusmodi autem plantæ, & herbe immobiliter adherent terræ: & ideo pertinent ad opus tertie diei, quando apparuit arida.

D I O N Y S I V S Chartusianus Enarratione in Genesim, articulo vndecimo.

Si autem obijciatur, quod germinatio ista magis pertineat ad terræ ornatum, quam ad eius distinctionem; dicendum, quod ornatus elementorum attenditur penes quedam extrinseca, non penes ea, quæ radicibus, inseparabiliterque adherent, sicut in homine vestimenta, monilia, gemmæ, & consimilia propriè pertinent ad eius ornatum: sicque animalia spectant ad terræ ornatum, non propriè herbe, ac arbores.

Id verò

Et dixit Deus; Germinet.

- a. Id verò dici non potest de astris, quoniam vel astra insita non sunt, vel si insita, è Cælo non oriuntur.
- b. Germina hac tertia die creantur, quòd terræ tollenda esset duplex imperfectio, qua scilicet erat invisibilis, & incomposita, seu inanis, & vacua.

v. Id verò dici non potest de astris, quoniam vel astra insita non sunt, vel si insita, è Cælo non oriuntur.

A L E X A N D E R Halensis summæ Theologiæ parte secunda, quæstione quinquagesima prima, membro secundo.

Sed obijciatur in contrarium per ornatum factum in quarto die: Sol enim, & Luna, & sydera facta sunt in quarto die, & pertinent ad ornatum firmamenti, & fixa sunt in firmamento, sicut dicunt Philosophi. Ergo per prædictam rationem deberent in secundo die cum firmamento computari: sed non computantur; ergo non est hæc ratio, propter quam arbores, & herbe sub vno die cum terra computantur. Responderi potest, vel secundum opinionem eorum, qui dicunt sydera habere proprium motum, quam opinionem recitat Augustinus: vel si fixa sunt in suo orbe, sicut dicit Philosophus, distinguendum est inter fixum, & fixum. Est enim quoddam fixum, quod oritur ex illo, cui est infixum: & est aliud fixum, quod factum est in illo, cuius est ornatus. Primo modo dicitur de herbis, & arboribus: secundo modo dicitur de syderibus. Vnde primo modo dicit; Germinet terra &c. Secundo dicit; Fiant luminaria in firmamento Cæli &c. Fixum ergo, quod oritur ex terra, sicut dicit Philosophus, quòd terra est mater herbarum, computatur in eodem die cum illa: aliud verò fixum non computatur.

Non id ipsum profectò est dijudicandum de astris micantibus in Cælo, & de viroribus emergentibus è terra, quoniam astra fortè siuè inanima, siuè anima prædita, per immotum, & permutabile gradiuntur Cælum, quemadmodum censuerunt non tantum Philosophorum nonnulli, sed Patrum plerique, ut Chryostomus, Nyssenus, & alij: vel si astra insita sunt, ut congesta, & coalita ex liquidissimis, purissimisque Cæli partibus, non profecto ex ipsa cœlesti materie ita prodire, ut perpetuis generationibus nunquam recisis emergant, & eius pinguiori humore alantur, ut plantæ. Quapropter specimina potius censenda sunt ipsis Cælis adiecta, quam ex ipsis emergentia & proficientia, ipsisque coherentia. Adijcias astra periodo orbiculari volui, ceterique perenniter, plantas verò, atque arbores nunquam sedes immutare.

b. Germina hac tertia die, quòd terræ tollenda esset duplex imperfectio, qua scilicet erat invisibilis, & incomposita, seu inanis, & vacua.

A M B R O S I V S Hexameron libro tertio, capite sexto.

Discedente aqua, conveniebat ut species terræ daretur & gratia, ut invisibilis & incomposita desineret esse. Nam plerique etiam hoc dicunt esse invisibile, quod speciem non habet: & ideo accipiunt terram invisibilem fuisse, non quia videri non possit à summo Deo, vel Angelis eius (nam adhuc homines creati non erant, vel etiam pecudes) sed quia sine sua specie erat. Species autem terræ est germinatio, & viriditas agri. Vnde ut & visibilem eam, & compositam faceret Deus, ait; Germinet &c.

D. T H O M A S prima parte, quæstione sexagesimanona, articulo secundo.

Dicendum, quod sicut supra dictum est, in tertia die informitas terræ remouetur. Duplex autem informitas circa terram describebatur: una, quòd erat invisibilis & inanis, quia erat aquis cooperta; alia, quòd erat incomposita siue vacua, id est, non habens debitum decorem, qui acquiritur terra ex plantis eam quodammodo vestientibus. Et ideo vtraque informitas in hac tertia die remouetur: prima quidem per hoc, quod aquæ congregatæ sunt in unum locum, & apparuit arida: secunda verò per hoc, quod protulit terra herbam viventem.

L Y R A N V S in Postillis.

Hoc dicitur pro opere secunda diei, completa distinctione aquarum, sed quia terra superius dicta est inanis, id est invisibilis, eò quòd esset cooperta aquis, quæ invisibilitas remota est per congregationem aquarum, quia

GGGGG

Anno Mudi
primo.
Die tertia.

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Et dixit Deus; Germinet.

- a. Quod Vniuersum, usque ad gradum rerum sensu pollentium, materia sit tertiae diei.
b. Seu, quod ordo natura id posceret: secessio enim maris, finalis, & serè formalis fuit causa terrae germinationis.

quia tunc apparuit arida. Item dicta est vacua, eò quod non erat ornata herbis, & plantis. Ideo remouendo hanc vacuitatem, consequenter subditur, &c.

DIONYSIVS Carthusianus Enarratione in Genesim art. vndecimo.

Denique, sicut prae habitum est, duplex informitas fuit primò in terra. Vna quoniam fuit aquis cooperta, & haec ei ablata est per congregationem aquarum in vnum locum. Alia quia fuit infructuosa, & haec ei ablata est per germinationem praedictam.

- a. Quod Vniuersum, usque ad gradum rerum sensu pollentium, materia sit tertiae diei.

CAIETANVS existimat hoc loco, Vniuersum secundum perfectionem quam habet ex motibus alterationis generationis & augmentationis, usque ad infimum gradum uiuentium, esse materiam tertiae diei.

Aduerte hic, quam consequenter ac gradatim perfectiones Vniuersi Moses describit: post alterationem siquidem elementorum aquae & terrae, ad generationem imperfectorum mixtorum procedit ascendendo usque ad primum gradum uiuentium. Ita quod Vniuersum, secundum perfectionem quam habet ex motibus alterationis, generationis, & augmenti, usque ad infimum gradum uiuentium inclusiuè, materia est tertiae diei.

- b. Quod ordo natura id posceret: secessio enim maris, finalis, & serè formalis fuit causa terrae germinationis.

STEVCHVS in Cosmopœia in primum caput Genesim.

Narratur enim quam ob causam, quoue consilio extiterit primum. Non propter se videlicet mare, terris aquarum contagio solutis, in sedibus suis consistuisse, sed ut longè, lateque montium & camporum viriditas, omnigenaque vberitas, primæ aquis humefacta, desuper autem Solis ardore confusa reliare, pullularent. Idcirco vna eademque die, dum cogitur mare, dum celsiores terrae patefuerunt, producitur in his omnis arbor, & herba. At prima die, quam fecit Sol creatus, quadam facta est aquarum resolutio, secunda terrae magis auerunt, tertia ex his arefactis, sed adhuc humentibus, omne genus stirpium exortum est. Quod habuit ordinem mirabilem & prouidentiae & naturae. Naturaliter enim, quia prudentissimè parata & prouisa fuerant, sequebantur.

VIELMIVS Læctione decimasexta.

Obseruent autem Theologi iuniores miram vtriusque classis operum Dei conuenientiam, videlicet, & quae gratiae, & quae naturae dicuntur. Vident enim Scripturas nullam nobis creationis rerum causam aliam assignare, nisi Dei bonitatem: hanc enim ut impartiretur, his quidem clarius, illis uerò obscurius, Mundum effecit, venustauit, & expoliuit. Deinde vident vnumquodque Mundi opus hanc habere connexionem cum alijs, ut quod antecedit, causam preparatoriam ac veluti materialis eius operis sit, quod illud consequenter subsequitur; & hoc tanquam postremum, causam esse finalem antecedentis, & quadantenus etiam formalem: (quicquid enim alterius ratio est, potest tanquam eius formale quidpiam haberi:) ut proinde sibi mutua opera sigillatim haec & causae & effectus (in diuerso tamen genere) existant; mare secedit à terra, & veluti eam preparat, ut germinet: ergo terrae germinatio finis est secessionis maris. Rursum, & germinatio haec ob animalia, & homines fit. Ergo vnum opus est alterius ratio.

Vnum Dei opus alterum preparare, non est ambigendum; sed secessionem maris finalem, formalemque fuisse causam germinationis terrae, non ita est existimandum, quasi proprie, & tantum fuerit maris coactio effecta in gratiam germinum. Denudatum est enim hoc solum magis in obsequium animantium, & regis eorum, scilicet hominis. Num autem formalis causa germinum ipsa fuerit maris secretio, perpendant ipsi Philosophiae non ignari.

AVCTOR.

A V C T O R.

Causam à D. D. Basilio, Ambrosio, Ioan. Chrysostomo, Theophilo, Procopio allatam, dum asserunt opificem plantas ante Solem produxisse, ne Solem rerum auctorem mortales existimarent, ad tropologiam prorsus diuertere perspicuum est. Athanasij, ac Theodreti placitum, singulare esse, nec valdè exploratum arbitror. Lucem quippe triduo primo fulgore adeò ingenti coruscasse, ut nec animalia, nec homo ententem cum splendorem ferre potuissent, placitum est non tantum à communi sententia Patrum alienum, sed hoc loco intempestiuè deductum. Non enim ex eo cogebatur, seu impellebatur Deus, ut ante astra, & cætera mixtorum genera, plantas primum eis locum impertiendo proferret. Causa altera productas tertia die plantas asseueras, ut animantibus pabulum præberetur, non sufficiens Neoteris visa est. Siquidem si ad quartum diem, seu etiam ad quintum germinum emolitionem Deus protraxisset, æquè felici euentu animantia florescentem, ac virentem terram comperissent, & expositam sibi escam ingenti, atque effusa iucunditate sumere quiuissent. Quapropter causas ab Augustino quarto in loco, & ab Ambrosio in quinto prolatas, simul nec edas arbitrarer, videlicet, ideò germina post terram arefactam hac tertia die natalia sumpsisse, quia & terrae fixa, ipsi essent potius perfectio quam specimen. Quæ commixta & conciliata causa, ut mihi argutior, ita & acceptior visa est; maximè si id, quod D. Thomas in corpore articuli prodidit, attendamus. Si enim triduo primo perficiendum erat vnumquodque elementum, & triduo altero veniendum, duplex terrae imperfectio iam supra descripta, cum dictum est; Terra autem erat inuisibilis, & incomposita, hac die tertia submouenda erat. Reddenda igitur erat visibilis, seu constans, quod tunc effectum est, quando congregatis aquis in locum vnum apparuit arida. Reddenda erat composita & foecunda, quod tunc euenit, cum germinauit herbam virentem. Potius igitur plantæ ad terrae perfectionem spectant, quam ad ornatum. Insigni siquidem absolute tellus carebat, quædo tum intus, tum foris, metallorum, lapidumque generibus destituta erat, & nuda desolataque apparebat. A Vielmio, & Steuco recentis causae elegantes profecto sunt, consideratis Dei operibus iam patris, sed non efficaciter demonstrant, quorsum Deus, qui liber erat opifex, pro tertiae die opere Vniuersum secundum perfectionem, quam habet usque ad infimum gradum uiuentium assumpserit, sibi que præscripserit. Deinde si uiuentium nomine sensu pollentia capit, adeò ut in tertia die cuncta Deus ediderit mixta, tum perfecta, tum imperfecta, & vegetantia: ut quid astra etiam, quæ sensus gradum non attingunt, hac die non congeffit? Vielmus, & Steuchus probè equidem maris secretionem, & terrae denudationem, præparationem fuisse, quod terra germina posset proferre, censuerunt: haud attamen ex hoc veram ac necessariam causam, quare Deus usque ad quintum diem, seu sextum, hæc efficienda non distulerit, prout animum, & animantium distulit genituram, tradiderunt.

Nonnullæ ex
supra addu-
ctis causis
improbantur.

Duplicè ter-
rae imperfe-
ctionem du-
plex perfe-
ctio hac die
subsecuta est.

Germinet terra herbam virentem &c.

Operepretium est, ut aliquid de editione animaduertamus, singulaque uerba perpendamus. Hebraica lectio talis est. Vniomer Elohim, tadse haarez desè efeb mazriaa zeraa, ez periose peri lemino azer zaro boal haarez, id est, ut vertit Lippomanus. Et dixit Deus, Germinet terra herbam virentem, seu foeni, facientem semen, seu seminificantem semen, lignum fructus faciens fructum iuxta genus, seu speciem suam, cuius semen in ipso super terram. Chaldaica sic legit; Et dixit Deus, Germinet terra germinationem herbe, cuius filius sementis seminatur: arboremque fructiferam facientem fructus secundum genus suum; cuius filius sementis in ipso sit super terram. Græca Septuaginta Interpretum sic transtulit, καὶ εἶπεν ὁ θεός; βλαστῶτω ἡ γῆ βοτάνην ἕρποντος σπέρματος κατὰ γένος &c. Id est: Et dixit Deus, Germinet terra herbam foeni, seminantem semen secundum genus, & secundum similitudinem, & lignum pomiferum faciens fructum, cuius semen ipsius in ipso secundum genus super terram. Ita propemodum Biblia Regia, & Lippomanus. Vulgata nostra; Et ait: Germinet terra herbam vi-

Ggggg 2 rentem,

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Germinet terra herbam uirentem &c.

- a. Legendum, Herbabit terra, seu Herbificet terra.
b. Legendum, Germinet terra.

rentem, & facientem semen; & lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus suum, cuius semen in semetipso fit super terram. Pagninus & Vatablus: Dixit insuper Deus, Germinet terra germen, herbam producentem semen, arborem fructiferam facientem fructum iuxta speciem suam, cui insit semen suum super terram. Caietanus: Iuxta Hebræum habetur; Herbabit terra germen, herbam seminificantem semen; lignum fructus faciens fructum generi suo, cuius semen eius in ipso super terram. Lufitanus: Et dixit Deus; Germinet terra germen, herbam seminificantem semen: arborem fructiferam facientem fructum in specie sua, in qua semen eius fit super terram. Editiones hæ, quanquam discrepent adinuicem, ad eundem attamen proficiscuntur sensum, eo euentu, ut descriptiones diuersas eas appellare non sit in consentaneum: membratim attamen singulas particulas obseruabimus, & ponderabimus.

a. Legendum, Herbabit terra, seu Herbificet terra.

CAIETANVS Commentarijs in Genesis caput primum.

Iuxta Hebræum habetur; Herbabit terra. Et Post. Vbi aduerre, quod virtus productiua vegetabilium describitur pulchro ordine succedentium statuum: nam dicendo, Herbabit, modus producendi manifestatur: per modum siquidem herbe producuntur tam ipse herbe, quam arbores. Herbascunt siquidem omnia vegetabilia, quum è terra pullulant: & dictio Hebraica prima non proprie significat herbam, quæ distinguitur contra arbores, sed vniuersa vegetabilia viridia: & propterea dicitur, Germen, tanquam genericum nomen. Quum verò in textu subiungitur, Herbam, alia dictio est significans herbam, quæ distinguitur contra arborem: Moses enim primò dicit, quod commune est herbis & arboribus, deinde appositiue singillatim quod est herbarum, & quod est arborum.

LVSTITANVS.

Germinare faciet terram. Hebraicè est ad literam, Herbificet (si sic loqui latinis liceret) herbam.

STEVCHVS in Genesis.

Hebraicè verbum est ab herba ductum (thadse) idest, herbificet, si dicere liceret: à (dese) idest, herba. Perinde si dixisset. Herbificet terra herbam. Sed quia non erat satis Latinum, propterea alio modo idem Latine expressit.

LYPPOMANVS in Catena.

Alij verò herbificet, dixerunt, quod verbum thadse, quod est hic futurum hiphil, id proprie significet.

Obseruationes Hebraicæ.

Germinet, vox Hebræa thadse, improprie significat, herbificet, siue herbam producat.

b. Legendum, Germinet terra.

Verum è cõtra Chaldaica editio legit, Germinet terra. Græca Septuaginta Interpretū Πλασθήτω η γη hoc est, Germinet terra. Id ipsum editio nostra Vulgata. Sed Steuci sententiam prosequendo dicamus, Germinet dixisse editionē Latinā, propterea quod herbificare non sit satis Latinum. Quod autem adnotabat Caietanus, Herbare scilicet manifestare modum producendi, quasi herbescant omnia vegetabilia, cum è terra pullulant; certè non adeò est singulare ipsi verbo Herbare, quin conueniat & verbo Germinare. Quinimmo & magis se extendit Germinare quam herbare, cum germinatione procedat tum herbe, tum olera, tum arbores: Herbificatione autem (ut eius utar uerbis) herbe tantum exigua, sicuti & ipse testatur, cum ait, Germen esse genericum nomen, Herba verò specificum ad herbam, quæ distinguitur contra arborem. Sed hæc Prisciano essent relinquenda.

Herbam

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Germinet terra herbam virentem &c.

Tadse haarez desè Efeb.

- a. Singulare pro plurali.
b. Desè herba tenella; Hefeb herba grandiuscula.
c. Vel, Desè herba virens; Efeb sicca.

Herbam virentem.

Chaldaica legit, Germinationē herbe: Editio Græca habet; Herbam foeni; quam sequuntur Ambrosius, Augustinus, & Patres omnes Græci. Latina autem edidit, Herba virentem.

Caietanus legit, Germen herbam. Obseruationes hebraicæ id non abnuunt, cum aiunt; Verti potest, Germinet terra germen, appositivè herbam facientem semen. Vel subaudienda coniunctio; Germinet terra germen, & herbam: & Sanctes Pagninus approbat. Verum & Doctores his vocibus vno annutu & eleganter adnotant, quænam sit inter has differentia.

a. Singulare pro plurali.

RABBINI Adnotationibus in Genesis.
Hebraico more singulare pro plurali positum est.

b. Desè herba tenella; Efeb herba grandiuscula.

HAMERVS Commentatione in Genesis.

Quod nos legimus herbam virentem, in hebræo legitur; Desè hēfēb significant hæ voces ferè idem, nempe herbam, sed desè herba est iam recens nata & tenera, Efeb grandiuscula, & semini ferendo iam proxima.

RABBI Salomon, teste Steuco.

Aliud vult esse Desè, aliud hēfēb: primum enim significare dicit vniuersam herbarum viriditatem, qua terra vestitur: secundum ipsas herbas. Sed quis non videt hæc adeo esse inter se similia, ut facillè confundantur.

LVSTITANVS pariter.

Ponunt autem Hebræi discrimen inter dese, & hēfēb: quod dese, significet herbam teneram, cum videlicet egreditur è terra, hēfēb, verò grandiusculam herbam seminificantem.

OBSERVATIONES Hebraicæ.

Sunt autem duo verba hebraica herbam significantia: verum alterum, dese, herbam tenellam significat: alterum, hēfēb, herbam que produxit germen & adoleuit.

c. Desè herba virens, Efeb sicca.

STEVCHVS in Cosmopœia.

Itaq; herba, quam iussit cum primis è terra nasci, est foeni. Hæc dicitur Desè quando pullulat, & vivere capit, quando sicca colligitur Efeb. Quidam tamē Hebræi putant Efeb platas maiores dici, minores autem Desè. Arrogatur quæ Salomon à nonnullis, quod asseruerit Desè virorem herbarum, non herbas ipsas appellari. Ostendunt autem Desè esse numerum multitudinis à Desè, quod non esset, si virorem ipsum terrarum designaret.

Cæterum si id, ut exploratum, est diffiniendum, Desè, herbam tenellā significare, hēfēb, verò adolecentē, vt omnes hi Doctores vna consensione decernunt solo Steuco claudicāte, vel renuente, probatior nobis reputāda est editio nostra, quæ loco, dese, dixit herbam, & Efeb, virentem; quàm ea, quæ dixit, Germen herbam. Tenellam siquidem, & pullulantem plantam magis exprimimus per herbam, quàm per germen. Eam verò quæ adolefcit, & succrescit, magis per virentem; quàm per herbam. Quod autem editio Græca habeat, Herbam foeni, ea de causa est, vt adnotabat Ambrosius; quoniam non ociosè à Septuaginta plura hebraicæ lectioni addita, & adiuncta cernuntur.

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Germinet terra herbam virentem &c.

- Et facientem semen, vel seminificantem semen.
- Sed, Et lignum pomiferum, vel lignum fructus, vel frugiferum, vel arborem fructiferam.
- Ponitur hoc loco lignum pro arbore, & singulare pro plurali.
Iuxta genus suum.
- Idest, iuxta decretum, & normam à Deo præscriptam.

tur. Lectio Chaldaica suauior mihi visa est, quàm ipsa nuperorum, cum dixit, Germinationem herbæ, & non Germen herbæ.

a. Et facientem semen, vel seminificantem semen.

Hebraica legit (maziaazaraa) quod alij seminificantem semen transtulere. Vnde CAIETANVS herbabit terra germen herbam feminificantē semen. Nec mireris scribi seminificantem semen, & similiter lignum fructus faciens fructum; idiomati siquidem hebræo tribuendum est hoc; gaudet enim idioma illud quasi conduplicatione: veniendo veniet, faciendo faciet, & huiusmodi.

LIPPOMANVS dixit.

Facientem semen, scilicet seminificantem semen, quasi quoddam utroque modo dici possit.

STEVCHVS autem optime hæc conciliat, cum ait.

Illud quoque inferius, Faciens semen, Hebraicè est Mazrinb Zeranb seminificans semen: sic & inferius, Producat terra, hebraicè est toze, idest, faciat exire, que & alia infinita prudentissimè nos Hieronymus latinæ phrasi accommodavit: quod & Septuaginta fecerunt in lingua græca: quanquam hi sint longè in singulis ac notandis nominibus nobis feliciores, propterea hebraico sepe accedunt propius quàm nos.

Accommodatior igitur interpretatio nostra est, ut uere propior latinitati.

RABBINI Adnotationibus in Genesim.

Virentem & facientem. Inter hæc duo verba non ponitur coniunctio, & apud Hebræos.

b. Et lignum pomiferum, vel lignum fructus, vel frugiferum, vel arborem fructiferam.

Hebraica lectio habet, Lignū fructus. Septuaginta καὶ ξυλον καρπιμον. idest, lignum frugiferum. Hamerus loco asserto; Vetus Hebraicæ linguæ mos est, arborem nomine ligni appellare. Et ita legit Lusitanus, & Caietanus, nec abnuit Lippomanus. Chaldaica lectio conformiter legit, arbore fructiferā. Sed hæc parū nostra intersunt, cum Pomiferum hoc loco capiat pro quocunque genere fructuum, nec eius significatio coarctetur ad illud genus tantum, quod à nobis malum vocatur.

c. Ponitur hoc loco lignum pro arbore, et singulare pro plurali.

OBSERVATIONES Hebraicæ adijciunt.

Lignum pomiferum, lignum pro arbore, & singulare pro plurali positum. Arbores fructiferas facientes fructum.

Iuxta genus suum.

d. Idest, iuxta decretum, & normam à Deo præscriptam.

STEVCHVS Cosmopœia in primum caput Geneseos.

Genus, siue species hebraicè Min. Vox à verbo Mana, distribuit, decreuit, instituit. Itaque proprie sonat decretum, institutum, normam, legem. Quasi que dicitur à scriptore, iuxta legem, decretumque suum, siue cursum vel instinctum suum. Fiat, nquit à terra, quicquid fieri, & ad quas usque formas progredi terrarum queat uertas. Quos, & quàm varios fetus, terra sinu complectitur, tam varios edat in lucem.

Secun-

Iuxta genus suum.

- Secundum speciem, magis propriè secundum similitudinem.
Et ait; Germinet.
- Vox Dei, natura lex fuit per successionem duratura.
- Legendum, Germinet terra herbam fœni, & semen seminificans iuxta genus suum.
- Germinet terra herbam virentem, & facientem semen: Ordine præcepti insequitur ordo nature.

a. Secundum speciem, magis propriè secundum similitudinem.

LVSITANVS Adnotationibus in primum caput Genesis.

Porrò Min, quod nostri hic speciem vertunt, meo iudicio ortum habet à Min, quod est similitudo, unde verti potest; Secundum similitudinem suam, ac si dicat, Faciens fructum sibi similem, idest, generans arborem similem seminificanti.

Si que alia sunt obseruationes circa narrationem productionis germinum, ad has redigantur, hæc siquidem potiores sunt, & præstantiores. Nunc ad sensus transeamus.

Et ait.

b. Vox Dei ipsa natura lex fuit per successionem duratura.

BASILIVS Hexamerom Homilia quinta.

Terra excusso à se iam acposito aque pondere, ut interquieuit aliquantum, & liberior respirauit, ordine nature consentaneo edictum accepit, quo iubebatur germinare herbam quidem primam, dein lignum, id quod vel in hunc cernimus fieri diem. Illa enim reddita tunc vox, primum illud præceptum, veluti lex nature quædam ac institutum, impressum insculptumque telluri, facultatem ipsi generandi, fructusque ferendi præstat.

AMBROSIVS Hexamerom libro tertio, capite sexto.

Prima illa vox Dei singulis creaturis impartita gignendis, lex nature est, que terris in omne æuum remanet, future successionis datura præscriptum, quemadmodum vel generandi, vel fructificandi in reliquum usus adolesceret.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesis caput primum.

Vox diuina, que tum contigit, lex quædam effusa est perennis, ut ei legi terra sit obtemperatura usque ad extremum Mundi finem. Similis lex constringit & ceteras creaturas, que condite sunt precedente imperatrice voce diuina.

c. Legendum, Germinet terra herbam fœni, & semen seminificans iuxta genus suum.

BASILIVS Hexamerom Homilia quinta.

Nam ita & verborum ordo ac series restitui poterit, cum alioqui constructionem habere videantur non bene congruam, sibi que minus rectè coherentem, & necessitas eorum, que à natura gubernantur, conseruabitur. Primum enim in ordine est germinatio, deinde herba, postea incrementum fœni, postremo loco, producto semine iuxta crescentium absolutio.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesis caput primum.

Oportet nos parum inuertere constructionem, ne videatur aliquis apparere solacissimus, in hunc modum; Germinet terra herbam graminis secundum genus seminans semen. Sic enim dictio seminans applicabitur ad dictionem genus. Aut fortassis ea dictio coercenda est paululum, ut hic sit sensus; seminans semen. Talis igitur tum erit constructionis forma; Et germinet omne seminans semen, idest, generans, ac producens.

Cæterum hæc obseruationes Græcas editiones sectari videntur, quæ profus à nostra sunt discrepantes.

d. Germinet terra herbam virentem, et facientem semen: Ordinem præcepti insequitur ordo nature.

BASILIVS Hexamerom Homilia quinta.

In stirpium ortu primum est germinatio, deinde ubi parumper germen emerit, fit herba: post incrementis susce-

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Germinet terra.

- a. Id est, virtutem germinandi accipiat.
b. Germinet terra Solis ardore confortata.
c. Vel Germinet terra solo vnicoq; Dei verbo tanquam causa agente.

ris susceptis virefcens, fanum euadit, stirpibus sensim sese explicantibus, atque ad edendum vsque, concoquen- dumque semen properantibus. Herbescunt enim omnes a quo discrimine, virefcuntque stirpes.

AMBROSIVS Hexæmeron libro tertio, capite sexto.

Prima itaque germinatio est, quando nascencia videntur erumpere; deinde cum eruperit, & profecerit ger- men, fit herba: herba quoque vbi paululum processerit, fit fanum. Quam utilis, quam vehemens vox.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesis caput primum.

Quidam tradunt, quod primum in generatione eorum, que nascuntur, fit germinatio, ex germinatione in her- bam, seu gramen fit progressus: gramen incrementum sumens fit fanum: in hunc modum cunctis, que terra profert, paulatim sese perficientibus, & ad seminis maturitatem peruenientibus. Proinde sequutus est ordinem verum, qui deinceps permanens erat.

- a. Id est, virtutem germinandi accipiat.

GLOSSA Interlinearis.

Germinet terra, id est, potens fit germinare ab aquis liberata.

LYRANVS in Postillis.

Germinet, id est, virtutem germinandi accipiat.

HVG O Carenfis in Postillis.

Germinet, id est, germen, & germinandi à me potentiam suscipiat.

Primum quod nobis inuestigandum occurrit, id vnum est, quod mihi uidetur neces- sarium, & arduum; Nūm intelligendum fit germinasse terram sola verbi Dei virtute tanquam causa agente, tum proxima, tum remota; an verò alicuius ope, & auxilio, vel etiam à seipsa.

- b. Germinet terra Solis ardore confortata.

STEVCHVS in Cosmopœia singularem hanc detulit sententiam.

Prima die, quam fecit Sol creatus, quedam facta est aquarum resolutio, secunda terre magis auerunt, ter- tia ex his arefactis, sed adhuc humentibus, omne genus stirpium exortum est. Quod habuit ordinem mirabi- lem, & prouidentiam, & naturam. Naturaliter enim, quia prudentissimè parata, & prouisa fuerant, sequebantur.

- c. Vel, Germinet terra solo vnicoq; Dei verbo tanquam causa agente.

Patres omnes in hanc secundam proficiscuntur interpretationem, vnicoque Dei ver- bo non modo primam plantarum pullulationem, sed perennem quam habet terra foe- cunditatem ascribunt.

BASILIVS Hexæmeron Homilia quinta.

Terra excusso iam à se, ac posito aquæ pondere, vt interquieuit aliquantum, & liberior respirauit, ordine na- turæ consentaneo edictum accepit, quo iubebatur germinare herbam quidem primum, dein lignum, id quod vel in hunc cernimus fieri diem. Illa enim reddita tunc vox, primum illud præceptum, veluti lex naturæ quedam, ac institutum, impressum insculptumque telluri, facultatem ipsi generandi, fructusque ferendi præstat. Et post. Ex seipsa terra nulla profusus aliena egens ope, abundè diffundat herbescentem viriditatem. Et quoniam sunt, qui Solem omnium eorum, que à terra pullulant, esse causam arbitrantur, è profundo telluris vim germinandi per caloris attractionem ad superficiem elicientem, idè terræ dispositio creationem antegressa est Solis, vt & adorare Solem tanquam viuendi causam homines ij desinant, qui eo in errore versantur. Si igitur persuasum fuerit ipsis, ante Solis creationem, terram omnem habuisse suam dispositionem, tam immodera- tam de

tam de Sole conceptam admirationem tandem remittent, mox vt secum expenderint, feno ac herba postero- rem Solis esse generationem. Et Post. Animaduertas velim hac voce parua, præceptoque adeò breui, terram ipsam per se frigescentem ac infœcundam, parturientem protinus, atque ad edendos fructus promotam & ad properantem: & perinde atque amictu mæsto lugubrique deiecto, splendidiore veste sese induentem, or- namentisque proprijs exultantem, ac infinita stirpium genera procreantem.

AMBROSIVS Hexæmeron libro tertio, capite sexto.

Audiamus verba veritatis, quorum series salus est audientium. Prima enim illa vox Dei singulis crea- turis impertita gignendis, lex naturæ est, que terris in omne æuum remansit futura successione datura præ- scriptum, quemadmodum vel generandi vel fructificandi in reliquum vsus adolefceret. Prima itaque germi- natio est, quando nascencia videntur erumpere: deinde cum eruperit & profecerit germen, fit herba: herba: quoque, vbi paululum processerit, fit fanum. Quam utilis, quam vehemens vox: Germinet terra herbarum feni, hoc est, ipsa per se germinet terra, nullum alterius querat auxilium, non cuiusquam indigeat ministerio. Solent enim plerique dicere: nisi clementior Solis calor tepescerit terras, & quodammodo radijs suis fouerit, non potest germinare terra: & propterea gentes diuinum honorem deputant Soli, quod virtute caloræ suæ terrarum penetret sinus, sparsaque foueat semina, vel rigentes gelu venas arborum relaxet. Audi ergo Deum velut hanc vocem emittentem: Conticescat ineptus sermo hominum qui futurus est, facefcat vnus opinio. Antequam Solis fiat luminare, herba nascatur: antiquior eius sit prærogatiua quam Solis. Ne error hominum conualefcat, germinet prius terra quam fons Solis accipiat. Sciant omnes Solem auctorem non esse nascentium. Dei clementia terram relaxat, Dei indulgentia prorumpere facit fructus. Quomodo Sol viuendi vsus ministrat oriundis, quando illa prius diuinæ operationis viuificatione sunt edita, quam Sol us- bus viuendi vsus ueniret? Iunior est herbis, iunior feno.

CHRYSOSTOMVS Homilia quinta in Genesis.

Hic animaduerte dilectè, quomodo verbo Domini omnia facta sunt super terram. Non enim erat homo qui operaretur, non aratrum, non bouum cooperatio, non aliud eiusmodi studium: sed solum audiuit præceptum, & statim, quod suum erat, fecit. Ex quo discimus, quod etiam nunc, neque cura, neque labor agricolarum, neque alia in colendis agris arumne fructuum nobis prouentus concedunt: sed præ his omnibus verbum Dei, quod ab initio ad terram factum est. Quin & futuram hominum ingratitude taxans diuina Scriptura, vt di- ligenter omnia, ita etiam nobis factorum ordinem narrat, vt compefcat deliramenta & nugacitates eorum, quæ vanitates stiorum figmentorum commentantur, & dicere audent, quod Solis cooperatione ad fructuum prouen- tum opus fit. Sunt & alij, qui hæc aliquibus ascribere nituntur. Propterea docet nos Spiritus Sanctus, quod ante formationem horum elementorum, sermone & præcepto Dei obtemperans tellus omnia semina edide- rit, nullo alio ad cooperationem opus habens. Satis enim sufficiebat ei pro omnibus verbum illud Dei, quod dicebat: Germinet terra herbarum feni. Quocirca diuinæ scripturæ vestigia sequamur, neque feramus eos, qui aduersa illis temerè blatervant. Etiam si homines terram operentur, & iumentorum auxilio fruuntur, & magnam terræ curam habeant, & magna sit Celi temperies, & omnia alia concurrant, nisi nutus Domini ac- cedat, omnia alia frustra & in vanum ferent: & nihil proficeret omnis labor, & defudatio, nisi manus Do- mini superne adiunaret, & perfectionem his, que sunt, tribueret.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesis caput primum.

Germinet terra (inquit) nulla alterius ope indiga. Deus iussit terram vestiri herbis & plantis ante crea- tionem Solis, sed ea de causis, ne quis Solem, eius effectum considerans, in Deorum numerum referat, religione- que colat. Herba & plantula antiquiores sunt, licet vulgò receptum sit, vt credamus istas vi calida Soli ex profundo in telluris superficiem euocari.

D. THOMAS prima parte quæstione septuagesimaprime, articulo primo, Scholastica decisione, uices agentis in productione animantium Dei verbum peregrif- se clare obtestatur, elementa uero extaste materialia, vt ait, principia.

In prima autem rerum institutione fuit principium actiuum verbum Dei, quod ex materia elementari pr- duxit animalia, vel in actu secundum alios Sanctos, vel virtute secundum Augustinum: non quod aqua aut terra habeat in se virtutem producendi omnia animalia, vt Auicenna posuit; sed quia hoc ipsum, quod ex materia elementari, virtute seminis vel stellarum, possunt animalia produci, est ex virtute primitus clemen- tis data.

Quod pariter de pullulatione plantarum est intelligendum.

LYRANVS in Postillis.

Hoc intelligitur passiuè, quia virtute diuina actiuè terra protulit.

LIPPOMANVS in hanc piam proficiscitur & ipse sententiam, quæ perenn- n telluris foecunditatem Dei imperio asciscit.

In his igitur, & voluntate Dei germinat terra, non proprijs, & quasi suis viribus, quando, quomodo, & quã- tum vult Dominus. Miraculofo quodam opere semen proferendo, quo reuiuifcat absumptum in vsus huma- nos.

H h h h nos.

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Germinet terra.

a. Germinet Terra, ipsa vices agente etiam actiua causse, virtute præstita sibi à Deo.

nos, arbores quoque fructus suos proferentes victui animalium atque hominum. Ideoque non rerum naturæ tribuamus bona, quibus in hoc Mundo fruimur, sed naturæ domino, & conditori, à quo tanquam à prima causa pendet, quicquid naturaliter produci cernitur. Ipse est enim qui fruges multiplicat, ipse famem, grandines, pruina, & alia incommoda terræ nascentibus suo arbitrio immittit, & abigit.

a. Germinet Terra ipsa vices agente etiam actiua causse
virtute præstita sibi à Deo.

C A I E T A N V S in primum caput Genesis.

Manifestè enim per hoc significatur, quòd ipsa terra generauit vegetabilia: vt intelligamus, quòd Deus non produxit immediatè vegetabilia, sed mediante terra: non tamen in tempore, sed virtute diuina in eodem instanti suscepit terra virtutem productiuam, & productionem cum effectu producta: ita quòd quicquid vegetabilium produxisset naturaliter terra in spatio vnus anni, seu multorum annorum (vt diuersa vegetabilia exigunt ad sui perfectionem) produxit tunc terra virtute diuina in instanti.

B V R G E N S I S in Additione quinta Caietano assentit, inuehendi in Lyranum fortè libidine pulsus.

Ex hoc quòd diuina virtute terra protulit herbam, non tollitur quin terra actiue protulit prædicta. Vnde Augustinus in hoc loco, causaliter dictum est produxisse terram herbam & lignum, id est, producendi accepisse virtutem.

A V C T O R.

Steuici sententia refellitur.

Steuici assertio, qui singulari quodam arbitrato, à doctrina Patrum abscedens, Aegyptiacæ Philosophiæ accedit, quæ cuncta, Sole aquas exiccante, & terram fouente, effecta tradit, prout Diodorus Siculus memorat, & à nobis iam supra enarratum est, meritò repudianda est, ac prorsus eliminanda. Axioma enim clarissimum, exploratissimumque in Patrum placitis cernitur, Deum solo verbo, nec creaturæ vilius ope, Mundum compoisse. Verum, num terra protulerit plantas passiuè tantum (vt verbis vtat in scholis visitatis) nū actiue etiam, virtute tamen sibi impertita à Deo, lis est meo iudicio, vt auit, de vellere caprino. Ad naturalem siquidem pullulationem germinum, causa exquiritur efficiens, remota quidem Sol, proxima vero semen; exquiritur & patiens materies, & tempus, cuius lapsu natura gignat, & operetur. In hac vero primæua plantarū profilitione terram vt materiè concurrisset, nulli dubium est. Verbum seu Dei virtutè, vel ex se agentis causse vices egisse, vel id Terræ præstitisse, vt ipsa agere potuerit, id ipsum esse mihi visum est. Singulare siquidem, & conforme est miraculum, quòd Dei verbum, uel à se id egerit, vel terræ id agendi vires demandarit. Verum D. Thomæ tutior mihi apparet sententia, qui agentis causse vices Dei tantum verbo ascribit: Primum quòd Patrum præfatorum sententiæ, quanquam in vtrunque partè, rapi possint, magis tamen in hanc declinare videatur. Deinde quia efficientè vim terræ fuisse collatam incredibile ferè existimetur.

P E R E R I V S id rectè adnotauit Commentarijs in Genesim libro primo, dicens.

Incredibile videtur, terram tantæ virtutis esse capacem, vt per virtutem illam sibi inherentem subito queat ex se proferre omnis generis arbores perfectas, omnesque terrestrium animalium species, quas ex terra sexto die generatas esse Scriptura confirmat. Quanquam hoc fortasse non adeò impossibile, vel etiam improbabile videretur Theologis existimantibus quamlibet creaturam, vt instrumentum à Deo assumptum, actiue concurrere posse ad creationem cuiuscumque rei etiam spiritualis, etiam supernaturalis: sed id tamen non potest.

An terra in germinatione plantarum passiuè tantum concurrerit.

Verbum Dei tantum, causse agentis vices periegit.

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Herbam virentem; & lignum &c.

a. Herbas arboresque omnes, tam frugiferas & proficuas, quam inutiles & noxias, exceptis tribulis, & spinis, Deus creauit.

rectè fieri sine maximo Dei miraculo, quod in prima rerum creatione non esset sine maxima causa, & necessitate admittendum.

Adiciam & hoc, quòd Caietani sententia Auicennæ ceterisque Philosophis, qui elementis etiam nunc vim actiuam attribuunt & perperam, magis fauere, applaudereque videatur. Quod autem asserunt Patres, uirtutem eam in primordijs terræ impertitam, elargitamque, proferendi videlicet germina in prodigiosa uarietate, nunc quoque eisdem conferri, id probè intellectum uelim, in quantum Deus semper est princeps causa, nec secundæ, vt Sol & semina, quæ agentia sunt, & terra ipsa, quæ matrix est & alitrix, quicquam sine ipso efficere possunt.

Herbam virentem; & lignum &c.

Elegans, atque iucunda à Patribus excitatur, iactaturque difficultas: Num Deus noxias lethalesque herbas, infructuosas quoque, vt spinas & tribulos procrearit: An potius ipsa post peccatum è terra maledicta emanarint. Siquidem Patres in utranque partem declinasse, ac deflexisse uisi sunt.

a. Herbas arboresque omnes, tam frugiferas & proficuas, quam inutiles & noxias, exceptis tribulis et spinis, Deus creauit.

B A S I L I V S Hexameron Homilia quinta.

Et ecce cum his, quæ edules sunt, & nobis alendis opportuna, exorta sunt mox ipsæ etiam exitiales herbae, venenosæque. Cum frumento cicuta, cum esculentis cæteris elleborus, aconitum, mandragora, atque papaueris succus.

De spinis autem ita scribit.

Verum rosa tunc spinis carebat: postea uero pulchritudini floris adiuncta sunt spinæ, vt nos voluptatis inde capiendæ oblectamento propinquo afficiamur dolore, recordatione delicti, causa cuius factum est, vt spinas, vt tribulos tellus huic addicta condemnationi nobis proferret.

Post peccatum igitur ortas esse spinas tribulosque, ex Basilij auctoritate asserendū est.

A M B R O S I V S Hexameron libro tertio, capite nono.

Quid quòd cum vtilibus etiam lethalia, & perniciofa generantur? Cum tritico conium, quod inter alimenta vitæ noxium reperitur, & nisi præuisum fuerit, consuevit saluti nocere. Inter alia quoque nutrimenta vitæ elleborum deprehenditur. Aconita quoque fallunt frequenter, & decipiunt colligentem.

De spinis uero, capite vndecimo, inquit.

Surrexerat ante floribus immixta teneris sine spinis rosa, & pulcherrimus flos sine ulla fraude vernabat: postea spina sepsit gratiam floris, tanquam humane speculum præferens vitæ, quæ suauitatem perfunitionis suæ finitimis curarum stimulis sepe compungat. Vallata est enim elegantia vitæ nostræ, & quibusdam solitudinibus obseptæ, vt tristitia adiuncta sit gratia. Vnde cum vnusquisque aut suauitate rationis, aut prosperioris cursus successibus gratulatur, meminisse culpæ cum conuenit, per quam nobis in Paradisi amœnitate florentibus, spine mentis, animique sentes iure condemnationis adscripti sunt.

D A M A S C E N V S libro Orthodoxæ Fidei secundo, capite decimo.

In principio autem (Scriptura dicit) terra cooperiebatur ab aquis, & erat inculta, & absque ornatu, cum præcipiente Deo aquarum receptacula facta sunt. Et tunc montes extarunt, & diuino præcepto proprium terræ suscepit ornatu, omnigenis herbarum, & plantarum uarietatibus decorata: quibus in dedit diuina inuisio vegetatricem virtutem, auertricem, alitricem, & seminariam, suæ uero similis propagatricem.

H h h h 2 De

Anno Mūdi
primo.
Dietetia.

Herbam virentem.

- a. Herbas tantum fructiferas, & salubres: nam propter peccatum spinae, tribuli, lethales, & infrugiferae plantae orta sunt.

De spinis verò ait.

Et spina post eius transgressionem iuxta Domini sententiam è terra pullulavit, postquam & oblectamento rose spina coniuncta est, memoriam praevaricationis nobis renouans, propter quam spinas, & tribulos nobis proferre terra condemnata est.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesis caput primum.

Significatur quoque omnia, ubi primam iussus diuinus contigerit, prodijisse: & singula vna propriam quandam accepisse virtutem, qua ceu nota quadam peculiari signantur, & cognoscuntur.

De spinis verò.

Verum à primordio creationis rosa nullis spinis erat aspera: postea demum eius pulchritudini accedere, asperi illi aculei, vt dum eius suauis odore fruimur & delectamur, appositam quoque sentiamus tristitiam, recordantes peccati, ob quod terra condemnatione prostrata est, vt nobis spinas, sentes, tribulosque pariat.

- a. Herbas tantum fructiferas, & salubres: nam propter peccatum spinae, tribuli, lethalesq; et infrugiferae plantae orta sunt.

Nonnulli non tantum spinas, sed cunctas infrugiferas, ac noxias herbas, non hoc tertio die, sed post Adae lapsum è terra prodijisse reputarunt.

D. A V G V S T I N V S de Genesi contra Manichæos libro primo, capite tertio decimo, huius sententiae præcipuus assertor fuit.

Hic solent dicere: Si Deus iussit nasci de terra herbam pabuli, & lignum fructiferum, quis iussit nasci tantas herbas, vel spinosas, vel venenosas, quae ad pabulum non proficiunt, & tam multa ligna, quae nullum fructum ferunt? Quibus sic respondendum est, vt nulla indignis aperiantur mysteria, neque ostendatur in qua figura futurorum ista sic dicta sint. Ergo dicendum est, quod per peccatum hominis terra maledicta sit, vt spinas pareret: non vt ipsa penas sentiret, quae sine sensu est, sed vt peccati humani crimen semper hominibus ante oculos poneret, quo admonerentur aliquando auertere à peccatis, & ad Dei præcepta conuertere. Herbae autem venenose ad penam, vel ad exercitationem mortalium create sunt: & hoc totum propter peccatum, quia mortales post peccatum facti sumus. Per infructuosas verò arbores insultatur hominibus, vt intelligant, quam sit erubescendum sine fructu bonorum operum esse in agro Dei, hoc est in Ecclesia: & timeant ne deserat eos Deus, quia & ipsi in agris suis infructuosas arbores deserunt, nec aliquam culturam eis adhibent. Ante peccatum ergo hominis non est scriptum, quod terra aliud protulerit nisi herbam pabuli, & ligna fructuosa: post peccatum autem videmus multa horrida & infructuosa de terra nasci, credo propter eam causam quae diximus. Sic enim dicitur ad primum hominem, posteaquam peccauit; Maledicta erit terra tibi in omnibus operibus tuis: in tristitia & gemitu edes ex ea omnibus diebus vita tua: spinas & tribulos eijciet tibi, & edes pabulum agri tui: in sudore vultus tui edes panem tuum, donec reuertaris in terram de qua sumptus es, quia terra es, & in terram ibis.

Alexander Halensis summæ Theologiæ parte secunda, quæstione quinquagesima prima, membro tertio, prodita nunc ab Augustino à clausula: Ergo dicendum est, &c. ad eam vsque: Sic enim dicitur, non mutato verbo desumpsit.

B E D A Expositione in Genesim.

Hic autem solent heretici dicere; Si Deus iussit nasci herbas & ligna, quis iussit spinosa, vel infructuosa ligna? Certè ante peccatum hominis non est scriptum, quod terra protulerit illa in fructuosa, vel venenosa. Ergo maledicta terra per peccatum hominis, spinas, & tribulos germinat: non vt ipsam penam sentiret terra, germinans propter crimen humanum, sed vt in hoc semper haberent homines penam: herbae autem venenose ad penam, vel ad exercitationem mortalium create sunt.

R V P E R T V S Commentarijs in Genesim, libro primo, capite trigesimo septimo.

In illo delitioso terre loco, & Calis proximo, salubria cuncta sunt herbarum, siue lignorum semina: in hac autem

Anno Mūdi
primo.
Dietetia.

Herbam uirentem.

- b. Herbas arboreasque omnes, tam fructuosas quam inutiles, tam proficuas quam noxias, neque ipsis sentibus, spinisve exceptis, hac die tertia protulit terra.
- a. Fructuosas cunctas & vtilis: quanquam ex ipsis nonnulla infrugifera, & lethales propter peccatum euaserint.

autem terra, de qua sumptus, & in quam propter peccatum reiectus est homo, pleraque nascuntur eidem homini noxia. Nec mirum, maledicta enim (inquit) terra in opere tuo, cum operatus fueris eam, non dabit fructus suos, sed spinas & tribulos germinabit tibi. Si maledictionis est, spinas & tribulos germinare pungentes: quanto magis à maledicto est, afferre herbas, & succos occidentes? Nonne vnde est homini superfluam, & ad benedictionem, quae in Paradiso data est, non pertinentem gignere sobolem, dicente mulieri Domino, Multiplicabo arummas tuas & conceptus tuos: inde & terre eius accidisse credendum est, vt diffundat humores varios & noxios, non pertinentes ad hæc benedictionis verba, Germinet terra herbam virentem?

- a. Fructuosas cunctas et vtilis: quanquam ex ipsis nonnulla infrugifera, et lethales propter peccatum euaserint.

Sententiam istorum recitat

P E T R V S Comestor, quanquam & suspicari visus sit, eas conditas post peccatum ad utilitatem nobis imperfectam. Sic enim inquit capite octauo.

Ad hunc modum solet queri de herbis, & arboribus infructuosis, si etiam in illis diebus orta sint, cum Scriptura non memoret nisi herbas seminales, & arbores fructiferas quae modo sunt. Potest dici, quia quae modo infructuosa sunt, ante peccatum fecerunt fructum aliquem; post peccatum potius nascuntur homini ad laborem, quam ad vtilitatem.

A L B E R T V S Magnus primæ partis Summæ de quatuor coequis quæstione duodecima, articulo tertio decimo.

Dicendum, quod plantae, quae modo nociuae sunt, non essent nociuae, si homo non peccasset; nihilominus tamen essent in suis figuris & humoribus, in quibus modo sunt, sed non nocerent, sicut nec ignis vreret, neque aqua suffocaret, si peccatum non esset, nihilominus tamen ignis esset calidus, & aqua humida.

- b. Herbas arboreasque omnes, tam fructuosas quam inutiles, tam proficuas, quam noxias, neque ipsis sentibus, spinisve exceptis, hac die tertia protulit terra.

A V G V S T I N V S de Genesi ad literam libro tertio, capite decimo octauo, oppositam illi, quam supra retulimus, habuit sententiam; elegantesque adiecit interpretationes loci illius; Spinis, & tribulos germinabit tibi.

Et de spinis quidem & tribulis absoluta potest esse responsio, quia post peccatum dictum est homini de terra; Spinis & tribulos pariet tibi. Nec tamen facile dicendum est, tunc cepisse ista oriri ex terra. Fortassis enim quoniam in ipsis quoque generibus seminum multa reperiuntur vtilitates, poterant habere locum suum sine ulla pena hominis. Sed vt in agris, in quibus iam penaliter laborabat, etiam ista nascerentur, hoc ad cumulum pœne valere credi potest, cum possent alibi nasci, vel ad auium pecorumque pastus, vel ad ipsorum hominum aliquos vsus. Quanquam & ille sensus non abhorret ab his verbis, quo ita intelligitur dictum; Spinis, & tribulos pariet tibi: vt hæc etiam antea terra pariens, non tamen homini pareret ad laborem, sed cuiusque modi animalibus convenientem cibum. Sunt enim quæ his generibus, & mollioribus, & aridioribus commode suauiterque vescantur. Tunc autem cepit ista homini parere ad erummosum negocium, cum post peccatum cepit in terra laborare, non quod alijs locis hæc antea nascerentur, & post in agris quos homo ad capiendas fruges coleret, sed vt prius, & postea in eisdem locis: prius tamen non homini, post autem homini, vt hoc significetur quod additum est, Tibi: quia non est dictum, spinas & tribulos pariet, sed pariet tibi: id est, vt tibi iam ista nasci incipiant ad laborem, quæ ad pastum tantummodo alijs animalibus antea nascebantur.

Et Dialogo quæstionum sexaginta quinque, quæstione trigesima octaua, quod tamen

men volamen à Theologis Louaniensibus, vt D. Augustino falsò ascriptum, refutatur.

Cum Deus dixerit; Germinet terra herbam viuentem, & afferentem semen, & ligna fructifera: ligna infructuosa, vel spinas, vel tribulos quando fecit? Simul omnia Deus fecit, dicente Scriptura; Qui uiuit in æternum, creauit omnia simul. Nullatenus igitur dicenda sunt infructuosa ligna, que aliquo modo hominibus afferunt adiumenta: quia & reuera, si non inuenimus in eis aliquid ad edendum, inuenimus certè ad medicamentum, inuenimus ad adiutorium. Nam quantum utilitatis inuenitur in eis, tu ipse considera. Proinde quia à fruendo dicitur fructus, & ab omni ligno possumus habere aliquod adiutorium, iure nullum lignum dicimus infructuosum. Spina autem & tribulus, quamuis post peccatum homini nascantur ad laborem, dicente Scriptura; Terra spinas, & tribulos pariet tibi: tamen non est dicendum tunc ea aboriri ex terra, quia iam erant utique ad pastus pecorum, vel volatilium facta, non ad augendam hominis penam producta.

Beda Quæstionibus in Genesim cunctam hanc narrationem mutat, & recitat, & Augustino ascribit.

E V C H E R I V S Commentarijs in Genesim libro primo.

Germinet terra herbam viuentem & facientem semen, lignum pomiferum faciens fructum. Bene dixit, Herbam viuentem, & lignum pomiferum. Terra arida & fructuosa, per peccatum hominis maledicta, produxit tribulos & spinas. Vnde quæstio nascitur: Quomodo Deus septima die requieuerit ab omni opere suo, quomodo hæc postmodum condidit noua? Quamuis enim propter peccatum hominis hæc condita dicantur, nihil tamen postmodum creatum est nouum: quia non post peccatum hominis, quasi ad penam eius creatum sit aliquid nouum: maxime dum in eundem locum non dicitur; Spinæ & tribulos pariet terra: sed pariet tibi terra: quasi diceret; Incipiet tibi nasci ad laboris exitium, quod olim creatum est ad pabulum iumentorum.

G L O S S A Ordinaria ex his Patribus, præcipuè ex Augustino loco asserto.

Queritur etiam de spinis & tribulis, & quibusdam lignis infructuosis, cur vel quando creata sint? cum Deus dixerit; Germinet terra herbam &c. Sed fructus nomine quedam utilitas signatur. Multæ autem utilitates sunt manifestæ vel occultæ, omnium quæ terra radicibus alit. Possumus autem absolute respondere, spinas & tribulos post peccatum terram homini ad laborem peperisse, non quod alibi antea nascerentur, & post in agris quos homo coleret: sed prius & postea in eisdem locis, prius tamen non homini sed post. Vnde pariet tibi, id est, vt tibi nasci incipiant ad laborem, quæ ad pastum tantummodo alijs animalibus antea nascebantur.

A L B E R T V S prima parte Summæ, quæstione duodecima, articulo terdiodecimo.

Dicendum, quod plantæ, quæ modo nociuæ sunt, non essent nociuæ si homo non peccasset; nihilominus tamen essent in suis figuris & humoribus, in quibus modò sunt, sed non nocerent, sicut nec ignis vreret, neque aqua suffocaret, si peccatum non esset, nihilominus tamen ignis esset calidus, & aqua humida.

D. T H O M A S prima parte, quæstione sexagesima nona, articulo secundado, ad secundum.

Dicendum, quod ante etiam illam maledictionem, spine & tribuli producti erant, vel virtute, vel actu: sed non erant producti homini in penam, vt scilicet terra, quam propter cibum coleret, infructuosa quedam & noxia germinaret. Vnde dictum est; Germinabit tibi.

A L E X A N D E R. Halensis Summa Theologiæ, parte secunda, membro tertio.

Possent autem dici, quod spinæ & habent incunditatem ratione florum & fructuum, & habent punitionem. Ratione ergo incunditatis & fructuositatis possunt dici factæ in tertio die, & ita videtur dicere Damascenus. Ratione verò punitionis & infructuositatis, post peccatum sic sunt conuersæ.

D. B O N A V E N T V R A secundo, distinctione quartadecima.

Ad illud quod obijcitur de spinis, & tribulis; Dicendum, quod tunc productæ sunt pro eo, quod perfecta fecunditas data est terræ, & nulla herba est tam vilis, quæ non sit alicuius utilitatis, & virtutis: & ideo cum alijs viuentibus herbis, & lignis fructiferis, intelligendum est ista produci, & Scriptura sub illorum generalitate comprehendit. Et quod obijcitur, quod generata sunt in penam peccati; Dicendum, quod spinam & tribulum generari, vbi seminatur frumentum, hoc est in penam peccati, & ex maledictione terre, quæ cum colitur vt det fructum, vnde homo sustentetur, potius producit, vnde homo crucietur. Quod autem in locis multis generetur spina & tribulus, hoc non est pæna, sed natura.

Iudicium Auctoris.

Perplexæ mihi visæ sunt in difficultate hac Patrum placita. Nonnulli nanque nec spinas tribulosve, nec noxia infrugiferaque germina ante peccatū Protopenitentium producta fuisse decernunt, ut Augustinus & Rupertus. E regione alij cuncta hac die pullulasse

De ortu noxiarum & infrugiferarum herbarum quæ duplex sententia.

lasse putarunt, ut ipse Augustinus alio loco, Eucherius, D. Thomas, Bonaventura, & Scholastici omnes. Nonnulli uerò discretionem facta, spinas, & tribulos post Adæ lapsum germinasse produnt; lethales uerò, & infrugiferas, cum cæteris fructuosis, & utilibus hac die tertia procreatas autumant, nempe Basilii, Ambrosii, Damasceni, Theodoretus. Alij tandem cuncta herbarum genera simul primùm fuisse enecta putarunt, sed quædam peccato adeò deprauata, ut infrugifera reddita sint. Ego ut ratum, ac prorsus exploratum primo in loco id statuendum censeo: Deum summum opificem Mundum omni specierum numero in idæa sibi præscripto referentem protulisse, Vniuersum etenim absoluit Deus in numero, pondere, & mensura: Adæ uerò defectionem, & crimen non Vniuersi abolitionem, seu specierum quarundam deletionem, sed deteriorem tantummodo earum conditionem reddidisse. Ex quibus probabile esse arbitror, omne genus herbarum, olerum, & arborum, Dei unico imperio hac die ortum asseuerare, nec speciem, genusve ullum plantarum, tam steriliū quam fœcundarū, consistere, quod è manu munificentissimi conditoris hac die tertia non profilierit.

Primò siquidem optima Vniuersi constitutio exigebat, ut Vniuersum ipsum in sui exordio cunctis sibi à Deo liberalissimè destinatis rerum generibus referentem & cumulatum (Deo ipso summo, ac sapientissimo opifice, affluenter illa & affatim elargiente) prodiret. Deinde, quia idem iudicium ferendum est de plantis, & de animalibus: atqui inter animantia noxia etiam & lethalia è manu Dei profecta non ignoramus. Quid nanque colubro, seu serpente uirulentius? quid homini hostilius? attamen Scriptura sacra testante serpens ipse ante peccatum adfuit, atq; prima generis nostri parens cum eo colloquium miscere non expauit. Num autem fuerit ille serpens irrationale animal, ut inficiantur plures, & præcipuè Caietanus, suo loco perpendemus. Sed quid ad Mosis testificationem, diuinamque sententiam elidendam asserere poterimus? Deus enim in Protoplastum tristem damnationis sententiam ferens inquit: Maledicta terra in opere tuo spinas, & tribulos germinabit tibi. Verùm Augustinus, ut iam audiimus, duas detulit loci huius interpretationes. Alteram, Maledicta terra in opere tuo, spinas, & tribulos germinabit tibi; hoc est, in agris, in quibus pœnaliter laborabis, etiã ista ad cumulum pœnæ tuæ nascentur, cum alibi nasci deberent. Alteram, Spinæ & tribulos germinabit tibi; hoc est, nasci incipient tibi ad laborem, & magnum tibi negotium facessent, quæ ante ad escam animantium, & iucunditatem tuam profilliebant. Et propter hoc dictum est non simpliciter, Spinæ, & tribulos pariet, sed pariet tibi, id est ad tuum laborem, & in tuam perniciem. Et hanc etiam D. Thomas prosequutus est. Interpretantur alij; spinas, & tribulos germinabit tibi; hoc est, ad fentes rubosque gignendos terra paratior, promptiorque fiet, ut passim ingentem ipsorum copiam præstet. Quasi terræ maledictio hæc fuerit, ut quæ prius utiles, fructuosasque plantas absq; hominis studio copiosè proferebat, noxias uerò & infructuosas parcius, accedente peccato, & has ingenti copia spontè gignere, & illas non nisi diuturno hominis labore sterilius germinare cœperit: tametii (quantum ad spinas spectat) cum Patribus Basilio, Ambrosio, & Damasceno asseuerare possemus, eas post peccatum circa rosas emerfisse, cum id non recentis sit generis emolitio, nec iam cõditi abolitio, sed parua quædam superaddita rosas conseptio, quod sine Vniuersi (quantum ad numerum, pondus, & mensuram pertinet) alteratione fieri poterat, ut uidelicet, perpetuum forent culpæ illius primæ monumentum, pariterque arumnarum, quibus nostra hæc mæsta & acerba uita, tanquam rosæ spinis, semper obsepitur, clarissimum speculum cernerentur. Postrema sententia, quæ herbas, & arbores ante peccatum fœcundas, postea uerò steriles effectas fuisse tradit, uti singularis est, & nupera, ita exiguum auctoritatis sibi uendicare potest.

Herbas, arboresq; etiam lethales, & inutiles, egregijs de causis.

Indagandum est nobis modò cum Patribus, ut quid Deus herbas, arboresque haud proficuas, & salubres, sed inutiles, & noxias creauit. Colligunt siquidem Patres hinc inde consimul plures causas, sed, ut mei est instituti, ad sua capita eorum narrationes reuocare, atque accommodare contendam.

Herbæ omnes etiã noxiæ & infrugiferae tertia die emerferunt.

Commen. in Gen. cap. 3. Gen. 3.

Interpretatio loci illius; Maledicta terra, spinas, & tribulos germinabit tibi.

Spinæ circa rosas post peccatum emerferunt.

Anno Mudi
primo.
Die tertia.

Herbam virentem.

Herbas etiam lethales & inutiles.

- a. Ad complementum Vniuersi.
 b. Quod in Mundo forent fructuosa mala mixta bonis.
 c. Vt homo eas inuestigans, ingenium iudiciumque exerceret.

a. Ad complementum Vniuersi.

AMBROSIVS Hexameron libro tertio, capite nono.

Singula autem eorum, quae generantur à terris, specialem quandam rationem habent, quae pro virili portione complent vniuersae plenitudinem creaturae.

AVGVSTINVS de Genesi contra Manichaeos libro primo, capite sextodecimo, contra Manichaeos Dei prouidentiam lacerantes, quod plura crearet Deus homini non necessaria, & perniciofa; exemplo eleganti id ad Vniuersi regimen, & completionem factum edisserit.

Sed cum ista dicunt, non intelligunt, quemadmodum omnia pulchra sunt conditori & artifice suo, qui omnibus vult ad gubernationem vniuersitatis, cui summa lege dominatur. Si enim in alicuius officii officinam imperitus intrauerit, videt ibi multa instrumenta, quorum causas ignorat, & si multum est inspiens, superflua putat.

b. Quod in Mundo forent fructuosa mala mixta bonis.

AMBROSIVS loco asserto.

Sed forte dicant aliqui; Quid quod cum vtilibus etiam lethalia & perniciosa generantur? Cum tritico tonium, quod inter alimenta vitæ noxium reperitur, & nisi praesens fuerit, consuevit saluti nocere. Inter alia quoque nutrimenta vitæ helleborum deprehenditur. Aconita quoque fallunt frequenter, & decipiunt coligentem. Sed hoc ita est, ac si reprehendas terram, quia non omnes homines boni. Sed quod plus est, accipe quia non omnes boni Angeli in Caelo. Sol ipse praenimio calore spicas torret, adurit autem gignentium prima exordia. Luna quoque vianibus iter demonstrat latronum prodit insidias. Num igitur dignum est, vt in his, quae vtilia sunt, posthabentes conditoris gratiam consiteri, propter aliqua alimentorum noxia creatoris prospicientia derogemus?

c. Vt homo eas inuestigans, ingenium iudiciumque exerceret.

BASILIVS Hexameron Homilia quinta.

Et ecce cum his quae edules sunt, & nobis alendis opportuna, exortæ sunt max ipse etiam exiti ales herba, venosaeque: cum frumento cicuta, cum esculentis ceteris helleborus, aconitum, mandragora, atque papaueris succus. Quid igitur? relicta gratiarum actione, opifici, pro ijs quae nobis vsui sunt, reddenda: pro ijs ipsum accusabimus, quae nostræ vitæ aduersantur, officiantque? Illud tandem animaduertemus, quod haud omnia ventris nostri gratia creata sunt? Sed alimenta quidem definita nobis in promptu aded sunt, vt ab omnibus dignosci, facileque discerni possint: res autem singulae, quae sunt, propriam quandam, peculiaremque rationem ad creaturam conferunt, atque supplent. Non enim quia tibi tauri sanguis exitio est, ideo taurum aut in lucem non edi, aut sanguine non esse praeditum oportet, viribus cuius ad tot humana vita res, tantasque subministrandas egere videtur. Sed tibi quidem insita ratio, & per se familiaris satis facit ad eas res euitandas, quae lethales, quae venosae, quae pestiferae sunt. Nunquid enim oves quidem, atque capellæ vitare sciunt ea, quae vitæ suae nocent, solo sanè sensu noxia discernentes: tibi verò, cui ratio suffragatur & suppetit, cui medendi facultas, eorum, quibus vti commodè possis, notitiam subministrat, quem experientia eorum, qui te antea tenuerunt, docet vti noxia esse vitanda, difficile est, dic quaeso, à venosis rebus exitalibusque cauere?

AMBROSIVS vbi supra.

Nam & id quod periculi est, per prouidentiam declinatur: & id quod salutis, per industriam non amittitur. An verò oves & caprae ea, quae sibi noxia sunt, declinare didicerunt, & solo odore per quoddam naturæ ministerium, cum sint rationis expertes, rationem tamen euadendi periculi, vel tuende salutis agnoscunt, noxiaque pariter, ac profutura distinguunt, ita vt plerumque cum armata venenis tela senserint, notas petere herbas, atque his remedium vulnere dicantur adhibere? Cibus illis ergo medicina est, vt resiliere sagittas videas

Anno Mudi
primo.
Die tertia.

Herbam virentem.

Herbas, arboresque etiam lethales, & inutiles.

- a. Quod praebeant vtilitatem in plures vsus humanos.

deas è vulnere, & fugere venena, non serpere. Denique cervus cibus venenum est. Coluber ceruum fugit, leonem interficit. Draco elephantem ligat, cuius ruina mors victoris est. Et ideo summe vtrinque certatur, ille vt pedem alliget, in quo casus victi sibi nocere non possit, iste ne posteriore extremis pede, aut calle capiatur angusto, vbi vel ipse se non queat retorquere, & draconem graui proterere vestigio, vel sequentis elephantis auxilium non habeat. Ergo si irrationabilia animalia norunt, quibus sibi aut medicentur herbis, aut subsidijs opem afferant: homo nescit, cui rationalis sensus innaicitur? Aut tam alienus à vero est, vt quæ cuique apta sunt vsui minime deprehendat: aut ita naturæ ingratus bonis, vt quoniam taurini haustus sanguinis lethalis est homini, propterea putet laboriosum animal aut nasci non debuisse, aut sine sanguine debuisse generari, cuius virtus ad cultum agrorum vtilis, aut ad vsum plaustrorum habilis, ad alimoniam suauis, diuersa munere fulcit agricolas, quibus Deus, si bona sua norunt, donauit vniuersa dicens; Germinea terra herbam faci, spirans semen secundum genus.

a. Quod praebeant vtilitatem in plures vsus humanos.

Edifferunt etiam Patres proficuas esse platas & arbores, etiam si adesum, & medicinalia non sint connata, cum ad plures alios vsus humanos conferant, & praecipue ad domorum extructionem, ignis pabulum, & familia.

CHRYSOSTOMVS Homilia in Psalmum centesimum quadragintum octauum.

Montes & infrugifera arbores, quamnam, inquit, putas vtilitatem afferunt? Multam certe, & quae nostram vitam valde continent. Nam & ad aedificia, montes & colles & ligna infrugifera sunt nobis valde apta: & nisi ea nobis suppetere, nihil vetaret, quominus nostrum genus interiret. Quemadmodum ergo cultis agris opus habemus ad hoc vt alamur: ita etiam lignis infrugiferis & lapidibus egemus ad hoc, vt domos aedificemus, & alia innumerabilia ex eis componamus.

AMBROSIVS Hexameron libro tertio, capite tertiodecimo.

Sed quid ego in sola vite immoror, cum omnia arborum genera vtilia sint, alia ad fructum nata, alia ad vsum data? Nam & quibus non est fructus vberior, tamen vsus preciosior est. Cedrus suspendendis tectorum apta culminibus, eo quod huiusmodi materies & procera sit spatijs, nec onerosa parietibus. Lacunaribus quoque, comendisque fastigijs habilis est cupressus. Vnde & Ecclesia dicit in Canticis; Trabes domorum nostrarum cedrinae, lacunaria nostra cupressina: in his esse declarans decora sui ornamenta fastigij, qui quasi trabes verticem Ecclesiae sua virtute sustineant, & fastigium eius exornent. Laurus & palma ad insigne victoriae. Lauro victorum capita coronantur, palma manus victricis ornatus est. Vnde & Ecclesia ait; Dixi, ascendam in palmam, tenebo altitudines eius. Quae eminentiam videns verbi, & sperans quod ad eius altitudinem possit ascendere, & scientiae summitatem, dicit; Ascendam in palmam, vt omnia inferiora relinquat, & ad superiora contendat, ad brauium Christi, vt suaves eius fructus carpat, & gustet. Suavis enim virtutis est fructus. Populus quoque coronis arbor umbrosa victricibus, & salix lenta vitibus habilis vincendis, quid aliud mystice declarant, nisi esse bona Christi vincula, quae nocere non soleant, vincula gratiae, vincula charitatis, vt vnusquisque suis vinculis gloriatur, sicut gloriabatur & Paulus dicens, Paulus vinculus Iesu Christi. His ligatus vinculis dicebat; Quis nos separabit à charitate Christi? Vinculis abstinentiae, vinculis charitatis. His ligatus vinculis etiam David ait; In salicibus in medio eius suspendimus organa nostra. Buxus quoque elementorum apicibus vtilis exprimentis, leui materia vsum puerilis manus informat. Vnde ait Scriptura; Scribe in buxo. Simul vt admoneat te ipsa materia quae semper viret, nec vnquam folijs exiit suis, ne vnquam spei tuae distimulatione nuderis, sed semper tibi per fidem germinet spes salutis.

Animaduertas Ambrosium cumulate docere, infrugiferas arbores non tantum ad vsum conferre rerum earum, quae corpori suppetias impertiantur, sed multum professe menti, spirituique, pro Scripturarum contemplatione, & pro vitæ monumentis, & virtutum exercitatione.

Iiiii AVGV.

Cant. 7.

Ad Philem.
Rom. 8.
Psal. 136.
Isa. 30.

Anno Mūdi
primō.
Die tertia.

Herbam uirentem.

Herbas, arboresque etiam lethales, & inutiles.

- a. Quod si non homini ad esum prosint, saltem animantibus pabulum præsent.
b. Quod multum conferant ad propellenda plurima morborum genera.

A V G V S T I N V S Dialogo ad Orosium Quæstionum sexagintaquinque, quæstione trigesima octaua.

Nullatenus igitur dicenda sunt infructuosa ligna, quæ aliquo modo hominibus afferunt adiumenta, quia & reuera si non inuenimus in eis aliquid ad edendum, inuenimus certè ad medicamentum, inuenimus ad adiutorium. Nam quantum utilitatis inueniatur in eis, tu ipse considera. Proinde quia à fructu dicitur fructus, & ab omni ligno possumus habere aliquod adiutorium, iure nullum lignum dicimus infructuosum.

Beda Quæstionibus in Genesim, citato Augustino, hæc ea ipsa repetit.

- a. Quod si non homini prosint ad esum, saltem animantibus pabulum præsent.

B A S I L I V S Hexæmeron Homilia quinta.

Aut enim nonnullis animalibus expertibus rationis sunt pabulum, aut & nobis ipsis ex his in nonnullis morbis depellendis ab arte medendi remedia comperta præstantur. Nam cicuta quidem sturni vescuntur, & tamen propter corporis constitutionem à veneno non occupantur. Cum enim pertenuis habeant ad corda penetrantes meatus, fit, ut antea deuoratam cicutam concoquant, quàm inde lethale gelu ad præcordia peruenit: elleborus autem coturnicibus est cibus, nec ab eo peculiari quadam temperatione detrimenti quicquam percipiunt.

A M B R O S I V S Hexæmeron libro tertio, capite nono.

Alia ergo esui, alia alij nascuntur vsui. Nihil vacat, nihil inane germinat terra. Quod tibi putas inutile, alij vtile est, imò ipsi tibi frequenter alio est vsu utile. Quod escam non adiuuat, medicinam suggerit: & sepe eadem, quæ tibi noxia sunt, aibus aut feris innoxium ministrant pabulum. Denique sturni vescuntur conio, nec fraudi est eis, quoniam qualitate sui corporis uenenum succi lethalis euadunt. Frigida enim uis eius est succi, quam subtilibus poris in cordis sui sedem ducentibus, præcoci digestionem præueniunt, priusquàm uitalia ipsa pertentet. Helleborum autem peritui loquuntur escam esse & alimoniam coturnicum, eo quòd naturali quodam temperamento sui corporis uim pabuli nocentis euitent.

T H E O D O R E T V S Quæstione tertiadecima in Genesim.

Qua de causâ Deus herbas non esculentas iussit germinare? Multa sunt animalium irrationalium genera, quedam fera, alia iumenta appellata, & nonnulla reptilia alia uolatilia. His igitur omnibus animalibus escam præparauit Deus, quæ etiam in usum hominum condidit, & statim eis propter nos pabulum dedit. Qui producit, inquit, fœnum iumentis, & herbam seruitui hominum. Quod igitur huic inutile est alteri maximè congruit, & alia conueniunt hominibus.

- b. Quod multum conferant ad propellenda plurima morborum genera.

B A S I L I V S Homilia supra recensita.

Sunt hæc ipsa tempore opportuno nonnumquam etiam utilia nobis. Per mandragoram nanque medici somnum aduocant atque inuitant: succo uerò papaueris uehementes dolores corporis sedant. Quidam rabientem appetentiam esitando cicutam tabefecerunt, ac sensim extinxerunt, & helleboro non pauca, sed & diuturna corporis uitia radicibus extirparunt. Quibus efficitur, ut quod ueluti crimen in opificem asferre putabas, id in cumulum tibi gratiarum habendarum tandem agnoscis cessisse.

A M B R O S I V S ubi supra.

Etenim si ratione medicine plerumque ad salubritatem humani quoque corporis temperatur, cui uidetur esse contrarium: quantum magis proprietati nature ad cibum proficit, quod medica manu conuertitur ad salutem? Per mandragoram quoque somnus frequenter accersitur, ubi uigiliarum ægri afflictiuntur incommodo. Nam quid de opio loquar, quod etiam nobis quotidiano propè usu innotuit, quoniam dolores eo grauissimi sepe miserum

Psal. 103.

Anno Mūdi
primō.
Die tertia.

Herbam uirentem.

Herbas, arboresque etiam lethales, & inutiles.

- a. Quod sint ad pœnam, & exercitationem mortalium.
b. Ut nos admoneant, ne arbores infructuosas euadamus.

scerum sopiuntur? Nec illud præterit, quod conio plerumque furores libidinum marcerunt, & helleboro uetusta passiones ægri corporis sunt soluta. Non solum igitur nulla in his reprehensio creatoris, sed etiam incrementum est gratiarum. Siquidem quod ad periculum putabas esse generatum, ad remedia tibi salutis operatur.

T H E O D O R E T V S Quæstione in Genesim decimatertia.

Ad hæc præuidens Dominus, quod homines in morbos prolaberentur, utpote qui sententiam mortis propter peccatum receperant, iussit terram herbas producere non tantum esui aptas, sed etiam morbis depellendis. Et hoc diligentius quis nosse poterit ab his, qui medicine artem exercuerunt, quod hæc, quæ uidentur esse uenose, morborum remedia continent. Permixte enim alijs herbis morbi depulsivæ sunt, & sanitatem procurant.

P R O S P E R Opusculo de Prouidentia Dei.

Quicquid in arboribus, quicquid variatur in herbis,
In laudem auctoris, certis subsistere causis:
At quæ sola nocent, eadem collata mederi.

P R O C O P I V S Commentarijs in Genesim.

Verum quidam obijciunt; Ergo iussus diuinus causa est, ut non solum bonæ & salubres subnascerentur herba, uerum ut plurimæ tum arbores cum herba pullularent uenena & pestifera. Respondemus; non sunt omnino noxiæ, uerum vim medicam retinent, læso auxiliantur, ut uidere in cicuta est, quæ prodest lepra infectis, in helleboro sanante ortycas, propter quandam naturalem vim & uirtutem. Plurimum conducunt conferuationi huius uniuersi, quamuis damnosæ interdum parti alicui existimentur. Nam & bos utilis est ad agriculturam, interim sanguis eius uenenum est. Interdum uenena nobis maximè profunt, sicuti norunt medicorum filij.

A V G V S T I N V S Dialogo ad Orosium Quæstionum sexagintaquinque, quæstione trigesima octaua.

Nullatenus igitur dicenda sunt infructuosa ligna, quæ aliquo modo hominibus afferunt adiumenta, quia & re uera, si non inuenimus in eis aliquid ad edendum, inuenimus certè ad medicamentum, inuenimus ad adiutorium.

- a. Quod sint ad pœnam, & exercitationem mortalium.

A V G V S T I N V S de Genesi contra Manichæos libro primo, capite tertiodecimo.

Herba autem uenosa ad pœnam, uel ad exercitationem mortalium creata sunt: & hoc totum propter peccatum, quia mortales post peccatum facti sumus.

E V C H E R I V S Commentarijs in Genesim libro primo, hanc non prætermissit causam, & duas ante dictas recenset.

Herba autem uenosa, quanquam ad pœnam, uel exitium mortalium sint creata, habent tamen ipse quedam remedia salubritatum: & quæ non præstant escam, medicinam ministrant: & quæ noxia sunt vsibus hominum, innoxium præbent feris, & aibus pabulum.

B E D A Expositione in Genesim.

Herba autem uenosa ad pœnam, uel exercitationem mortalium creata sunt.

- b. Ut nos admoneant, ne arbores infructuosas euadamus.

A V G V S T I N V S loco nuper citato.

Per infructuosas uerò arbores insultatur hominibus, ut intelligant, quàm sit erubescendum sine fructu bonorum operum esse in agro Dei, hoc est in Ecclesia: & timeant ne deserat eos Deus: quia & ipsi in agris suis infructuosas arbores deserunt, nec aliquam culturam eis adhibent.

Iiiii 2 AV

Anno Mudi
primo.
Die tertia.

Facientem semen.

a. Semen videlicet, siue externum, siue internum.

A V C T O R.

Causa octo,
cur noxia her-
bae condita
sint.

Iſa. 10.

Luc. 13.

Colligamus retia. Quorsum Deus omnipotens herbarum arborumque mortifera, ac noxia genera inter plantas inseruit? Satisfaciunt Patres, causas octo, sicuti ex deductis catenis excerpere possumus, proferentes, quas iterum memorare non erit forsitan inconſentaneum. Primum, propter Vniuersi abſolutionem: Cum enim Deus Mundum in numero, pondere, & mensura congeſſerit; species autem, teste Aristotele, sint sicut numeri, quorum uno sublato tota series interciditur; non potuisset Mundus vndequaue abſolutus cenſeri, si plantarum etiam noxiarum aliqua defuiſſet. Deinde, quoniam Vniuersum conſiſtere non bene potuisset sine boni & mali admixtione. Sicut nec omnes Angeli fuere boni in Coelo, & Sol, qui calore spicas torret, germina quandoque adurit. Luna, quae viatoribus dux est, latronum quoque; infidias detegit. Et Vniuersi decus expoſcit, ut perfecta imperfectarum rerum nexu magis emicent, & gratæ reddantur. Amplius, ut homo eas inuestigando ingenium iudiciumque exerceat: si enim rationis expertes animantes, quae noxia sunt cauere à natura didicerunt: quanto plus homo, cui (ut dicebat Ambrosius) prouidentia ad salutem non deest? Rursum, quod si omnia germina in escam non sunt nata, ad alios vsus attamen sunt data. Vnde Ambrosius Hexameron libro tertio, capite tertio decimo: Quibus non est fructus, inquit, vberior, tamen vsus est pretiosior. Quare, inquit Ambrosius; Et Cedrus apta est ad suspendenda tectorum culmina, quod pœra sit, & non onerosa; & Cupressus ad lacunaria, & Laurus ad insigne uictoriae, & Salix ad uinciendum diſiuncta, & Buxus ad characteres in eo exprimendos. Vnde Scriptura; Scribe super Buxum. Insuper, si noxiae herbae nonnullae, homini nec ad escam, nec ad vsus aliquem profunt, animalibus saltem pabulum esse possunt, cum sturni vescantur conio, & cornices elleboro, ut deducebant Patres. Et pro sexta causa, quia ut plurimum si escam non suppeditant, medicinam suggerunt. Plurima enim herbarum genera ad propellendas varias morborum species plurimum ualent. Nam Mandragora (inquit Basilius, & Ambrosius) excitat aegris uigilia prostratis somnum; Opio dolores internorum uiscerum grauissimi sopiuntur; Conio libidinum furores marcescunt, & Helleboro uetustae aegri corporis passiones soluuntur. Vtinam & homines uti irrationabilia, quibus sibi medeantur, herbas agnoscerent. Adicias septimo loco ex Augustino, noxias inutilesque herbas ad poenam & exercitationem facere mortaliu, nempe ut poenas ex quotidianis peccatis meritas earum ministerio persoluant, & quasi ad poenam eas sibi datas intelligentes, atque aequo animo perferentes patientiam nanciscantur. Tandem ultimo loco, ut ediscant homines, quantum erubescendum sit sine fructu bonorum operum in agro Dei, hoc est in Ecclesia considerare. Paueantque, ne sicuti nos infructuosas segetes nulla cultura adhibita deserimus, & saepe ad ignis pabulum recidimus; ita ipsi à Deo tandem deserantur, & sine cultura relinquuntur, immo & excidantur, atque in ignem aeternum proijciantur. Paueant, inquam, sententiam illam Domini dicentis; Succide illam, ut quid etiam terram occupat? Verum haec postrema causa tropologica est existimanda.

a. Semen videlicet, siue externum, siue internum.

BASILIUS Hexameron Homilia quinta.

Cur omnia quae nascuntur ex terra semen efficere Scriptura indicat, ubi non arundinem, non gramen,

Anno Mudi
primo.
Die tertia.

Herbam uirentem, & lignum pomiferum.

a. Et his cuncta terra germina complexus est.

men, non mentham, non crocum, non allium, non butomon, non denique vix cuique numeranda alia genera plantarum semen efficere constat? Ad hoc sane dicemus, complura nascentium à terra vim seminum in ipsa propagine, atque radicibus obtinere: quemadmodum arundo post annum incrementum ex radicibus quandam appendicem elicit, seminis rationem ad ortum futurum obtinentem. Idem & alia innumera faciunt, quaecumque per humum dispersa & vagantia in ipsis radicibus suam sobolem succedaneam habent. Quare re omni verius esse constat, singulis in stirpibus aut semen esse, aut quandam vim propagandi, perinde atque semen inesse.

Hucusque etiam Glossa Locupletata. Prosequitur Basilius.

Atque id est sane, quod dicitur; iuxta genus suum. Non enim proiectura illa, siue appendix arundinis est effectrix oliuae, sed ex arundine quidem arundo altera prodit: ex seminibus autem, ea quae genus idem subeunt, quod & ipsa femina iacta gignere pullulareque solent. Atque id ita, quod à terra primo prodijt ortus, hucusque serie successione genere persistente, conseruari videtur.

AMBROSIVS Hexameron libro tertio, capite octauo.

Sunt nascentia quae radice germinant, ut arbores quae non sunt sata, ex aliarum arborum radice nascuntur. In arundine videmus, quomodo in extremo eius velut quidam sit nodus à latere, & inde alia arundo germinat. Est ergo in radice vis quaedam seminarij. Insitina quoque in superioribus germinant. Alijs ergo à radice, alijs diuerso munere series successione acquiruntur. Inest enim nascentibus singulis aut semen, aut virtus aliqua seminaria, & ea secundum genus, ut quod nascitur ex ea, simile eorum quae sata sunt, vel quorum de radice sit, germinet; De tritico triticum, de milio milium, de piro pirus albo flore prorumpit, castanea quoque surgit de radice castaneae.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim capite primo.

Sed qua ratione ait de herbis; Seminans semen: & de arboribus; Lignum fructiferum, cuius semen in se &c. cum neque calamus, neque agrostis (herba est quae in morem hederæ serpit, & dilatatur) neque mentha, neque crocus, neque allium, nec butomum (herba est arundini similis, & in pabulo sata bones enecat) aliaque herbarum species infinitae semen afferre apparreant? Praeterea conspicimus arbores plurimas, quae neque fructus, neque semina apportant. Quibus in hunc modum respondemus; Multa, quae alma fundit humus, in solo, & radice uires habent, sicuti & calamus. Nam postquam excesserit anni tempus ex radice protrudit surculum, qui seminis rationem retinet. Herbae, quae humi serpunt, in radicibus sobolis successione conseruant. Hinc elucet singulis inesse semen, aut vim quandam seminantem. Quod ad arbores steriles pertinet, sic habetote: alni, vlni, salices, populi que, etsi non in propatulo gerunt fructus, attamen folijs subiectus ramus (quem uix vocant) seminis vim obtinet. Quaecumque enim ex ramis generari consueuerunt, plerumque inde promittunt radices. Praeterea inter semina connumerande sunt radicem appendices, quas plantatores defringunt, & in truncos arborum depangunt augentes arborum genus.

a. Ut his cuncta terra germina complecteretur.

RVPERTVS Commentarijs in Genesim libro primo, capite trigesimo sexto.

Omnis herba & omne lignum primo bifariam diuiditur. Est enim herba solummodo uirens, ut fennum, quod producit terra iumentis. Et est herba semen suum afferens, ut triticum, uel apium, cateraque species, quas producit seruituti hominum. Item est lignum nullum afferens fructum, sed solum semen suum, ut fagus, aut ilex, cateraque ligna campi, & cedri libani, ubi iuxta Psalmistam, passeres nidificant: quae arbores nequaquam proprie dici possunt. Et est lignum pomiferum, quod arborem dicimus, ut malus siue pyrus, vel quodcumque tale afferens fructum, & in fructu semen iuxta genus suum. Horum omnino nil Dei preceptum omittit in hac scriptura. Non enim dixit solummodo Herbam afferentem semen, sed & premisit quod vniuersalius est, Herbam uirentem. Item, non dixit solummodo; Et produxit terra lignum pomiferum, & faciens fructum, sed addidit; Et afferens semen unumquodque in genere suo.

Psal. 103.

vt

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Herbam virentem, & lignum pomiferum.

- a. *Vt herba habens tantum semen, cibus esset humi reptantium; arbor verò faciens fructum & semen, hominis, & brutorum.*
 b. *Lignum pomiferum, hoc est, quoquomodo fructum reddens.*
 c. *Idest lignum fructus, quòd tam lignum quàm fructus ab initio aque saporosa essent.*

a. *Vt herba habens tantum semen, cibus esset humi reptantium; arbor verò faciens fructum & semen, hominis, et brutorum.*

S T E V C H V S Cosmopœia in caput primum Geneleos.

Hec clara & expressa traduntur apud Mosem, cibus animalium brutorum seminum prius de terra, tum arbores fructuum seraces producuntur. Nam tamen nonnullis herbis homo, fructibus quibusdam beſtiæ vescantur, proprius tamen cibus istius fructus arborum, illarum, id quod theologia proprio nomine dixit Esēb, id est fœnum, vt transtulerunt Septuaginta. Et post. Cùm de arboribus loquitur, duas ab eis res exigit, vt faciant fructus, vt habeant semen iuxta genus suum: cùm verò de herbis, vnam tantum, vt habeant semen. Nō fructus ergo efflagitat ab herbis, sed eas vult esse cibum animalium humi reptantium, reddituras terre semen, vnde generis sui alie nascerentur. Fœnum igitur, veluti herba medica, id est r̄ā q̄uon iubetur nasci, quæ seipsa, non fructu, vt arbores, animalia pasceret. Ac quod ait inferius; Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, & uniuersa ligna, quæ habent in semetipsis sementem generis sui, promiscue de homine, & brutis animantibus loquitur, cibum eorum simul decernens: non quòd fœnum hominum escam præscriberet, quod explicat cùm ait: *Vt sint vobis in escam, & cunctis animantibus.*

Sed admodum caligare Steuchus euincitur, cùm homines auidius herbis plerisque; vsci, & animantes opipare frugibus arborum victitare, experimentum quotidianum demonstrat, & patefaciat.

b. *Lignum pomiferum, hoc est, quoquomodo fructum reddens.*

L Y R A N V S in Postillis.

Et lignum pomiferum: per hoc lignum intelligitur omne lignum faciens fructum.

T O S T A T V S Commentarijs in Genesim.

Et lignum pomiferum, id est lignum uel arbor faciens fructum. Dicitur pomum tribus modis: vno modo specialiter pro quodam fructu, qui uocatur malum, id est rotundum, quia ualde rotundum est: alio modo pro omni fructu non habente testam, sed teneram cutem, vel corticem, vt pyrum, pomum, cerasum &c. Et tunc distinguitur contra nucem, prout significat omnem fructum habentem testam duram, ut auellanam, amygdalam, nucem: tertio modo significat omnem fructum, & isto modo accipitur hic, quia uniuersaliter loquitur Scriptura de arboribus.

Faciens fructum.

c. *Idest lignum fructus, quòd tam lignum quàm fructus ab initio aque saporosa essent.*

T O S T A T V S in Postillis, hanc licet vacillantem sententiam Iudæis attribuit, cùm ait.

In hebræo habetur, Et lignum fructus; ex quo dicunt aliqui Iudæi, quòd à principio lignum, & fructus erant eiusdem saporis. Sed hoc falsum est, quia naturaliter repugnat, cùm sapor consequatur digestionem humidam factam à calido temperato, lignum autem naturaliter, & necessario est durioris substantiæ quàm fructus. Ideo nec ita digeri potest, ut eundem habeat saporem. Nec ualet quod dicitur, quia infra tertio capite habetur simile, ubi nos dicimus, Chayn erat uir agricola, litera hebraica habet, Chayn erat uir agri, id est colens agrum. Sic ergo dicitur, lignum fructus, id est faciens fructum.

Faciens

Faciens fructum.

- a. *Id de præstantioribus tantum dictum est.*
 b. *Quòd si ad esum infrugifera plantæ non prosunt homini, plura tamen ipsi reddunt commoda, adeò vt fructuose dici queant.*
 c. *Quòd vtilis ad constituendas domos.*
 d. *Ad insignia Victorie.*

a. *Id de præstantioribus tantum dictum est.*

B A S I L I V S Homilia sæpius recensita.

At quispiam dixerit; Insuper est terra lignum pomiferum edere faciens fructum super terram, cuius semen in semetipso sit: complures tamen arbores, neque fructum nos edere cernimus neque semen. Quid igitur dicemus? Primum quidem earum arborum Scripturam sacram præcipue mentionem fecisse, quæ natura sunt præstabiliore. Et Post. Prius tamen, vt diximus, earum Scriptura mentionem arborum fecit, quæ magis humane vitæ conseruandæ congruunt, quæque suis fructibus hominem benigne excipiendo, fuerant illi victum luculentiorum suppeditaturæ. Vitis quidem gignendo vinum, quo cor hominis exhilarescit. Olea verò fructum eum præstando, qui faciem bilarem oliuo facere potest: cæteræque similis generis, quot prouendo concurrant, quot properabant in idem, ea scilicet omnia procreante natura? Radix ipsius vitis, palmites circumquaque frondentes producti, superque terram multum diffusit. Germen, clauiculi, vna primum peracera gestatur: deinde concocta maturaque ac suauis.

P R O C O P I V S Commentarijs in Genesis caput primum.

Cæterum quæ nobiliores arbores erant natura, præ ignobilioribus nobiliorem quoque inuenere mentionem, vt quæ suis fructibus hominem essent adiuturæ, quòd lautius uiueret.

b. *Quòd si ad esum infrugifera plantæ non prosunt homini, plura tamen ipsi reddunt commoda, adeò vt fructuose dici queant.*

Hanc interpretationem contingenter ita proferunt Patres, adeò tamen propria est, & genuina, ut eam omittere non possim. Recensebo igitur quasdam allatas nobis ab infrugiferis arboribus utilitates.

A V G V S T I N V S de Genesi ad literam lib. tertio, cap. decimo octauo.

Talis etiam quæstio de spinis & tribulis solet oboriri, & de quibusdam lignis in fructuosos, vel cur, vel quando creata sint, cùm Deus dixerit; Producat terra herbam pabuli seminantem semen, & lignum fructiferum faciens fructum. Sed qui ita mouentur, non intelligunt saltem de vitatis formulis humani iuris, quemadmodum appelleret usus fructus. Utilitas enim quedam fruentium in fructus nomine consideratur. Quantæ autem sint utilitates, siue manifestæ, siue occultæ omnium, quæ terra gignens radicitus alit, & ipsi quedam inueniuntur, & ab expertis cætera inquirent.

c. *Quòd vtilis ad constituendas domos.*

C H R Y S O S T O M V S Homilia in Psalmum centesimum quadragessim octauum, vt referebamus.

Quemadmodum ergo cultis agris opus habemus ad hoc vt aliamur: ita etiam lignis infrugiferis, & lapidibus egemus ad hoc, vt domos adificemus, & alia innumerabilia ex eis componamus.

A M B R O S I V S Hexameron libro tertio, capite decimo tertio.

Omnia arborum genera vtilia sunt, alia ad fructum nata, alia ad usum data. Nam & quibus non est fructus vberior, tamen usus pretiosior est. Cedrus suspendendis tectorum apta culminibus, eò quòd huiusmodi materies & proceræ sit spatij, nec onerosa parietibus. Lacunaribus quoque, comendisque fastigijs habilis est cupressus.

d. *Ad insignia Victorie.*

A M B R O S I V S ubi supra.

Laurus & palma ad insigne victorie. Laurus victorum capita coronantur, palma manus victricis ornatus est. Et Post. Populus quoque coronis arbor vmbrosa victricibus.

Ad

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Faciens fructum.

a.	Ad vincendum.	e.	Quod medicamentum esse possint.
b.	Pro imprimendis figuris.	f.	Quod pabulum sint ignis.
c.	Ad præstandam umbram.	g.	Quod terram exornent.
d.	Quod folijs iumentis pabulū præ-
sentent.	h.	Ad extruendas naues.
		i.	Ad plures vsus.

- a. Ad vincendum. Ambrosius vbi supra.
Et salix lenta apta est vitibus vincendis.
- b. Pro imprimendis figuris. Ambrosius pariter vbi supra.
Buxus quoque elementorum apicibus utilis exprimentis, leui materia vsus puerilis manus informat.
- c. Ad præstandam umbram. Ambrosius libro tertio Hexameron, capite decimo sexto.
Sinul utrunque arbores germinarunt, aliud quo vresceremur, aliud quo refrigerante umbra defenderemur à Sole.
- d. Quod folijs iumentis pabulum præsentent. Theodoretus quæstione tertiadecima in Genesim.
Multa sunt animalium irrationalium genera, quedam fera, alia iumenta appellata: & nonnulla reptilia, alia volatilia. Igitur omnibus animalibus escam præparauit Deus, quæ etiam in vsus hominum condidit, & statim eis propter nos pabulum dedit.
- e. Quod medicamentum esse possint. Augustinus Dialogo ad Orosium quæstione trigesima octaua.
Nullatenus igitur dicenda sunt infructuosa ligna, quæ aliquo modo hominibus afferunt adiumenta: quia & reuera, si non inuenimus in eis aliquid ad edendum, inuenimus cerè ad medicamentum, inuenimus ad adiutorium.
- f. Quod pabulum sint ignis. Hanc egregiam vtilitatem à lignis infructuosis nobis allatam, quanquam non memorent Patres, præstantissima tamen est, & ab omnibus agnita, quapropter præteriri non poterat.
- g. Quod terram exornent. Et hæc quoque præ oculis est, nec hæsitandum, quàm admirando peplo (ut Chrysostomus ait) terræ faciem exornent.
- h. Ad extruendas naues. Neque hæc utilitas omittenda est, cum ex navigatione, cuius nobis ex arboribus sit facultas, tot mortalibus commoda subministrantur.
- i. Ad plures vsus. Quis cunctas enumerare vnquam posset comoditates à lignis ad nos deriuatas, tum intra domum, tum extra, cum sedes, mensas, cubilia, & infinita alia prope commoda ex ipsis capiamus.

Iuxta genus suum, cuius semen sit in semetipso.

- a. *Idest iuxta naturam suam specificam, ad eam propagandam.*

AUGUSTINVS de Genesi imperfecto capite vndecimo.

Vt germinet terra herbam pabuli ferentem semen secundum genus suum, & similitudinem & lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen sit in se secundum suam similitudinem. Quod de luce illa & firmamento & aquis & arida dictum non est: non enim habet lux successionis propaginem, aut Cælum de alio Cælo nascitur, aut terra, aut mare alia maria, & alias terras gignunt, quæ succedant. Hic ergo dicendum fuit ferentem semen secundum genus suum & similitudinem, & cuius semen sit in se secundum suam similitudinem, vbi similitudo nascentium prætereuntis similitudinem seruat.

EVCHERIUS Commentarijs in Genesim libro primo, capite quarto.

Iuxta genus suum. Vt esset nascentibus singulis virtus seminaria, & secundum genus eorum similia nascerentur, distincta similitudine, sicut origine.

GLOSSA interlinearis.

Iuxta

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Iuxta genus suū, cuius semen sit in semetipso.

- a. *Idest, iuxta naturam suam specificam, ad eam propagandam.*
- b. *Id dictum peculiariter de plantis, non de Cælo, & terra, quod illæ propagatione sint præditæ, ista vero careant.*
- c. *Vt in pluribus, quando non deficit natura, vel temporum opportunitas.*

Iuxta genus suum. Cuius semen, idest, de quo similia propagentur. Et post. De tritico triticum, de legumine legumen.

TOSTATVS Commentarijs in Genesim.

Faciens fructum iuxta genus suum, idest speciem suam, quia ligna diuersarum specierum; ideo ex fructu diuerso poterimus cognoscere diuersitatem specificam. Et valet consequentia: Istæ arbores produunt fructus diuersos, ergo sunt diuersarum specierum. Cuius semen in semetipso sit. Cum enim indiuiduum quodlibet in his inferioribus corruptibile sit, datur semen, vt quod in se perpetuari non potest, per generationem in simili perpetuetur. Et illud semen est in qualibet arbore intra se ipsam, vt ipsa à principio intrinseco sit potens se conseruare per generationem.

Hæc interpretatio, vt cunctis calculis accepta, & clara, maiorem à nobis non poscit indaginem & commentationem.

- b. *Id dictum peculiariter de plantis, non de Cælo, & terra, quod illæ propagatione sint præditæ, ista vero careant.*

AUGUSTINVS de Genesi imperfecto, capite undecimo.

Vt germinet terra herbam pabuli ferentem semen secundum genus suum & similitudinem: & lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen sit in se secundum suam similitudinem. Quod de luce illa, & firmamento, & aquis, & arida dictum non est: non enim habet lux successionis propaginem, aut Cælum de alio Cælo nascitur, aut terra aut mare alia maria & alias terras gignunt, quæ succedant. Hic ergo dicendum fuit: Ferentem semen secundum genus suum & similitudinem, & cuius semen sit in se secundum suam similitudinem, vbi similitudo nascentium prætereuntis similitudinem seruat.

- c. *Vt in pluribus, quando non deficit natura, vel temporum opportunitas.*

BASILIVS Hexameron Homilia quinta.

At quomodo terra, fortasse quispiam dixerit, semina nascentium secundum genus edit, quum sepe tritico sparso frumentum hoc atrum colligamus? At id ipsum non ad genus diuersum mutationem habet, sed quasi morbus quidam, ægritudoque seminis est. Non enim frumenti naturam amisit, sed in atrum colorem ob adustionem est versum, ut ex appellatione quoque edoceri possis. Nam nimio rigore exustum in alium colorem, in aliumque saporem degenerauit. Adeo quoque vt si rursus in humum bene cultam idoneamque fuerit iactum, Cælumque clemens benignumque fuerit nactum, in suam pristinam illam formam qualitatemque redire ferunt. Quare nihil prorsus in stirpibus aliter inuenies fieri, quam imperium illud diuinum instituit. Nam id quod lolium appellatur, cæteraque adulterina semina, quæ sese cum esculentis miscere solent, quæque Scriptura sacra nuncupare zizania consuevit, non tritico mutato, sed ex origine sua principioque nascuntur, propriumque suum obtinent genus.

AMBROSIVS Hexameron libro tertio, capite decimo.

Sed forte quis dicat: Quomodo secundum genus terra profert semina, cum plerumque semina iacta degenerent, & cum bonum triticum fuerit seminatum, decolor eius species, & inferior forma reddatur? Sed hoc si quando accidit, non ad translationem generis, sed ad ægritudinem quandam, & inæqualitatem seminis videtur esse referendum. Non enim desinit esse triticum, si aut frigore aduratur, aut imbre madidetur, sed specie magis quam genere, colore quoque & corruptione mutatur. Denique frequenter madidata frumenta in sui generis speciem reuertuntur, si aut Sole, aut ignibus torreantur, aut diligentibus commissa culturis, aëris temperie, terrarumque feracium vbertate foneantur. Itaque reparatur in sobole, quod degenerauerat in parente. Vnde non periclitamur, ne præceptum illud Dei, cuius vsus nature imoleuit, in reliquum successionis vitio destitutum sit, cum hodieque in seminibus generis sui sinceritas reseruetur. Nam lolium, & reliqua adulterina semina, quæ frugibus sepe miscuntur, zizania nuncupari Euangelij lectione cognouimus: sed ea pro-

KKKKK primum

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Cuius semen in semetipso sit.

a. Vel in radice, vel in ramis, vel in fructu.

Super terram.

b. Hoc est, circa terram, cum semen non feratur nisi circa terram, hoc est, vel parum supra, vel subter terram.

primum quoddam genus habent, non ex tritici semine in aliud genus seminis decolori mutatione translata degenerant traxere naturam.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim caput primum.

Quod inquit; Secundum genus, &c. Siquidem singula semina suam reddunt speciem in fructibus, qui ex seminibus percipiuntur. Sin autem aliqua contigerit mutatio, scilicet, si frumcti, quod emergit ex humo, granum fuerit nigrum, non aliud genus est, sed quasi morbus quispiam, & infirmitas seminis esse putatur. Nigrum enim colorem traxit lesum iniqua vel aspera Caeli intemperie. Proinde dicitur, si bonum terram, siue vberem fuerit nactum, & temperans moderataque afflauerit ipsam aura, fore, ut ad antiquam redeat formam, eamque recipiat. Caterum degeneres herbae & adulterinae, quas Scriptura vocat lolium: necnon semina, quae eadem Scriptura appellat zizania, non ex frumcti transformatione gignuntur, sed ex proprio quodam exorta sunt principio, peculiare habentia genus.

a. Vel in radice, vel in ramis, vel in fructu.

BASILIVS Hexameron Homilia quinta.

Insum est terra lignum pomiferum edere faciens fructum super terram, cuius semen in semetipso sit: complures tamen arbores neque fructum nos edere cernimus, neque semen. Quid igitur dicemus? Primum quidem earum arborum Scripturam sacram precipue mentionem fecisse, quae natura sunt praestabiliores: deinde cumctas aut semen edere, aut ea quae vim seminis, atque potentiam obtinent, exacte perspicienti colligescet. Nam populi nigrae, salices, vlni, populi albae, caeteraque id genus, fructum quidem aperte ferre nullum videntur: habent autem singula semen, si quis exacte scrutetur. Id enim granulum, quod ipsis frondibus subter inhaerescit, quodque nonnullis eorum, qui nominibus rebus imponendis operam nauarunt, mischum placuit appellare: vim sane seminis obtinet. Iam quaecumque ab ipsis ramorum sirculis oriri solent, inde magna ex parte radices eliciunt. Seminis etiam fortasse rationem obtinent, & appendices radicum siue propagines, quibus auulsis, studiosi inferendarum arborum locupletant genus & augent.

AMBROSIVS Hexameron libro tertio, capite decimosexto.

Et quia iussit Dominus, ut germinaret terra herbam feni, & lignum fructiferum faciens fructum secundum genus suum, cuius semen eius in eo: ne forte quis dicat in multis arboribus neque fructum, neque semen videri, & putet diuinum in aliquo vacillare praecipuum, ut a veritate sit dubium: illud aduertat, quia nequaquam fieri potest, ut non aut seminibus vrantur vniuersa gignentia, aut habeant aliqua, quae videantur cum virtute seminum conuenire. Idque, si quis diligenter intendat, manifesta testificatione poterit comprehendere. Nihil videntur seminis habere salices, habent tamen in folijs granum quoddam, quod habeat virtutem seminis, ut eo commisso terris, tanquam posito surgat arbor de sirculo, & tanquam de semine se excuset grano. De grano itaque illo primum radix coalescit, de radice pullulat non solum salicis, sed etiam reliquarum ad similitudinem huiusmodi generis arborum sylua. Habent autem & radices virtutem seminis: vnde plerique ea ratione incrementum sui nemoris propagauerunt.

PROCOPIVS Commentarijs in Genesim caput primum.

Quod ad arbores steriles pertinet, sic habetote: alni, vlni, salices, populiq; , etsi non in propatulo gerunt fructus, at tamen folijs subiectus ramus (quem vlni vocant) seminis vim obtinet. Quaecumque enim ex ramis generari consueuerunt, plerunque inde promittunt radices. Praeterea inter semina connumeranda sunt radicium appendices, quas plantatores defringunt, & in truncos arborum depangunt, augentes arborum genus.

D. THOMAS prima parte, quaestione sexagesimanona, artic. secundo.

Nec refert, vbi cumque habeant vim seminariam, vtrum scilicet in radice, vel in stipite, vel in fructu.

b. Hoc est, circa terram, cum semen non feratur nisi circa terram, hoc est, vel parum supra, vel subter terram.

TOSTATVS Commentarijs in Genesim.

Super terram. Aliqui intelligunt hic, quod semen cuiuslibet arboris est super terram, siue lignum, ita quod

Et factum est ita, & protulit.

a. Ut ostendat terram mox Deo paruuisse.

b. Et factum est ita causaliter, & protulit actualiter.

c. Id est, collatae sunt telluri vires productrices internae, & protulit externae.

d. Tripliciter semper repetitur id ipsum, ut monumentum, quod a creatrice Trinitate triplex esse confertur, in verbo, in substantia, in perseverantia.

quod in fructibus sint quadam grana, quae habent virtutem generatiuam in illa specie: sed hoc non est semper verum, quia aliqua ligna, vel arbores sunt, quarum virtus generatiua est in radicibus, quae sunt infra terram, & non in alia parte: sed dicitur; Super terram, id est in terra, scilicet, quia virtus generatiua, vel seminalis non debebat adduci de Caelo, vel de infimis terrae, siue de aliquo alio elemento.

Et factum est ita, & protulit.

Hebraicum sensum Chaldaica editio hoc loco interpretatur; Et fuit ita: quam versionem sectantur Rabini ut plurimum, Pagninus, Vatablus, Caietanus, & Hebraici idiomatis celebratores. E contra Graeca, & Vulgata nostra vertit; Et factum est ita, quod & supra consultius dictum exponebamus, cum non tantum in efficiendis rebus ceheritatem demonstrat dictio, Factum est ita, sicut, Fuit ita, sed (quod opportunum censetur) factionem ipsam, seu conflationem expressius significet, & notificet.

a. Ut ostendat terram mox Deo paruuisse.

CHRYSOSTOMVS Homilia quinta in Genesim.

Quid est quod factum est ita? Praecipit, inquit, Dominus, & statim terra suos partus maturans, ad germinanda semina seipsam sollicitauit.

b. Et factum est ita causaliter, & protulit actualiter.

GLOSSA Interlinearis ita superscribit.

Factum est ita: hoc est causaliter, & protulit actualiter.

Sed quid intelligat Glossa non bene percipio, nisi forte consimul ad Dei verbum collatam esse terrae virtutem germinandi, & simul germinasse contendant.

c. Id est, collatae sunt telluri vires productrices internae, & protulit externae.

CAIETANVS Commentarijs in Genesim.

Et fuit ita: scilicet, quod terra habuit vires productiuas naturaliter vegetabilium. Et Post. Non explicatur per haec verba id quod significatur per illa verba, Et fuit ita: quoniam illa verba, Et fuit ita, significant terram ex interna vacuitate mutatam esse in plenitudinem virtutum internarum ad producendum vegetabilia: haec autem verba; Et protulit terra, &c. significant ex terra ablatam externam vacuitatem, ita quod exterius plena est terra vegetabilibus.

Sed hallucinatur Caietanus, ut supra demonstrabamus, cum in hac primordiali rerum profitione Deum efficientis causae partes egisse, ex Patrum fere omnium placitis euicerimus.

d. Tripliciter semper repetitur id ipsum, ut monumentum, quod a creatrice Trinitate triplex esse confertur, in verbo, in substantia, in perseverantia.

RVPERTVS Commentarijs in Genesim libro primo, capite trigesimoquinto.

Quia creatricis Trinitatis haec sunt opera, bene testimonium sum sancta Scriptura vbiq; triplicat. Tri-

KKKKK a nemp

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Et factum est ita, & protulit.

a. Hic post factum est ita, adijciunt; Et protulit terra, quod de mari, & terra non adiectum est; eò quòd illa immediatè à Deo esse susceperint, hæc mediante propagatione.

nempe dicta sunt, imò ter vnum idemque dictum est. Dixit Deus, cuius dixisse fecisse est. Factumque est ita, & protulit terra. Et primum quidem secundum vesper est, id est verbi Dei secretum, in quo vita erat: quicquid mane, id est substantiali rerum productione: factumque est aliud secundum hoc ipsum mane, tertium secundum diem continuum quomodocumque perseverantis creature. Hoc in cunctis sex dierum operibus invenies. Dixit Deus; Fiant luminaria, & factum est ita, & fecit Deus duo luminaria magna. Item; Producant aqua reptilia: creavitque Deus cete grandia: Benedixitque illis Deus &c. Sed in creatione lucis dixit Deus; Fiat lux, & facta est lux, & divisit lucem & tenebras. Vbi que tria consonant testimonij verba, quia tota ubique vespere, & mane, & toto die creatrix operatur Trinitas. Et hæc est sanctæ, ac iustæ legis originalis causa, qua scriptor idem sanxit, ut testibus plusquam tribus nulla iudicialis indigeat causa.

a. Hic post factum est ita, adijciunt; Et protulit terra, quod de mari, et terra non adiectum est; eò quòd illa immediatè à Deo esse susceperint, hæc mediante propagatione.

AUGUSTINVS de Genesi imperfecto, capite vndecimo.

Et sic factum est. Deinde secundum superiorem regulam, postquam dictum est; Sic factum est, subiungitur ipsa executio. Et dedit terra herbam pabuli ferentem semen secundum genus suum, & lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen in se secundum suam similitudinem. Et iterum dicit; Vidit Deus quia bonum est: itaque & vno die ista iunguntur, & iteratis Dei verbis distinguuntur ab invicem. Quod de terra & mari propterea puto non esse factum, quia magis harum rerum est discernenda natura, quæ cum oriuntur, & occidunt, seminis successione propagantur.

D. Augustini interpretationem, alteramque Ruperti, ingeniosis tantum placituras puto: difficiles enim admodum sunt, fustolluntque mentem ad cõtemplationem vix eruditissimis, & præclari ingenij viris perspectas; quas quidem populus ille rudis, quibus hæc contexebatur historia, non attingisse arbitror. Quapropter omissa etiam Glossæ interpretatione, ceu quæ ad Scholasticos terminos p̄ficiscatur, plana & gratiosa Io. Chrysostomi nobis superest expositio.

Et protulit terra.

Editiones diuersæ huius loci eandem sectantur hebræarum vocum intelligentiam, quam supra vnaquæque suo Marte accommodatiorem diiudicavit. Cæterum eas referte inutile non duxi, ut vna sit alteri paraphrasis & elucidatio. Hebraicam igitur lectionem sic transtulit Chaldaica Latinitate donata, ut in Biblijs Regijs: Et produxit terra germen herbæ, cuius filius sementis feminatur secundum genus suum, & arborem facientem fructus, cuius filius sementis in ipso secundum genus suum. Græca pariter Latine versa: Et protulit terra herbam foeni seminantem semen secundum genus, & secundum similitudinem, & lignum pomiferum faciens fructum, cuius semen eius in ipso secundum genus super terram. Vulgata nostra: Et protulit terra herbam virentem, & facientem semen iuxta genus suum; lignumque faciens fructum, & habens vnumquodque sementem secundum speciem suam. Pagninus & Vatablus: Produxit enim terra germen, herbam producentem semen iuxta speciem suam, & arborem facientem fructum, cui inerat semen suum iuxta speciem suam. Caietanus; Iuxta hebræum habetur: Et protulit terra germen herbam seminificantem semen generi suo: & lignum faciens fructum, cuius semen eius in ipso generi suo. Lusitanus: Et protulit terra

Augustini
& Ruperti
interpretatio
nes ingenio-
sa.

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Et protulit terra.

a. In præseminata potentia.

terra germen, herbam seminificantem semen in specie sua, & arborem facientem fructum, in qua semen eius fuit in specie sua. Observationes circa translationes istas nullæ mihi obviæ fuere, nisi eæ ipsæ, quas supra sedulo, ut animaduertenda, perugili indagine collegi.

Num Germina actu prodierint, Num præseminata potentia.

Exagatur inter Patres difficultas; Num plantæ, virentiaque; cuncta, præseminata sint in ipso terra vtero; seu virtus collata impertitaque terra fuerit ad ipsa proferenda: An potius effectu ista prodierint, confimul stipitibus, ramis, folijs, floribus, fructibusque; per onusta: quod est (ut dialecticè loquar,) An actu producta fuerint à terra, an causaliter tantum. Hinc enim diuersæ pullulant huius loci interpretationes.

a. In præseminata potentia.

AUGUSTINVS huius opinionis primus est assertor, astipulator, fortissimisque propugnator pluribus in locis, sed præcipue de Genesi ad litteram libro quinto, capite quarto.

Causaliter ergo nunc dictum est produxisse terram herbam & lignum, id est producendi accepisse virtutem. In ea quippe iam tanquam in radicibus, ut ita dixerim, temporum facta erant, quæ per tempora futura erant: nam utique postea plantavit Deus Paradisum iuxta Orientem, & eiecit ibi de terra omne lignum speciosum ad aspectum, & bonum ad escam.

Et libro octavo, capite tertio.

Tunc tertio die, quo scriptum est germina produxisse terram, causaliter factum erat in terra: hoc est, quia tunc ea producendi virtutem latenter acceperat, qua virtute fit, ut etiam nunc talia progignat in manifesto, atque in tempore suo.

EVCHE RIVS in Genesim libro primo, capite vndecimo.

In die quo fecit omne virgultum agri, antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis, priusquam germinaret. Quomodo herba & viridia agri antequam exorirentur condita sunt? Et si non erant exorta, quomodo erant facta? Nisi quia causaliter in illo die quando dictum est; Producat terra herbam virentem: tunc eam producendi accepit virtutem, & in ea tanquam in radicibus, ut ita dixerim, temporum facta erant, quæ per tempora futura erant.

D. THOMAS prima parte, quæstione sexagesimanona, articulo secundo, D. Augustini placita his prodit.

Sed tamen circa productionem plantarum, aliter opinatur Augustinus ab alijs. Alij enim expositores dicunt, quòd plantæ productæ sunt actu in suis speciebus in hac tertia die, secundum quod superficies literæ sonat. Augustinus autem quinto super Genesim ad litteram dicit, quòd causaliter tunc dictum est produxisse terram herbam & lignum, id est producendi accepisse virtutem. Et hoc quidem confirmat auctoritate Scripture: dicitur enim Genesis secundo; Istæ sunt generationes Cæli & Terræ, quando creatæ sunt in die quo Deus fecit Cælum & Terram, & omne virgultum agri antequam oriretur in terra: omnemque herbam regionis priusquam germinaret. Ante ergo quam orirentur super terram, factæ sunt causaliter in terra. Confirmatur autem hoc etiam ratione: quia in illis primis diebus condidit Deus creaturam originaliter, vel causaliter, à quo opere postmodum requieuit: qui tamen postmodum secundum administrationem rerum conditarum, per opus propagationis usque modo operatur. Producere autem plantas ex terra ad opus propagationis pertinet: non ergo in tertia die productæ sunt plantæ in actu, sed causaliter tantum.

Consentiunt Augustino omnes Patres, qui vnico momento, non sex dierum delapsu Mundi emolitionem peractam existimant. Euinci id putant asserti Doctores huius sententia:

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Et factum est ita, & protulit.

a. Et protulit terra herbam virentem, hoc est, repente perfectam & absolutam.

rentię astipulatores ex diuinis Scripturis, præcipue autem ex attestazione illa; Ista sunt generationes Cœli, & terræ, quando creatæ sunt, in die qua fecit Dominus Cœlum & terram, & omne virgultum agri, antequam oriretur in terra, omnemq; herbam regionis, priusquam germinaret. Die igitur emolitionis Cœli & terræ, hoc est Mundi in præfeminata potentia, creatum est uirgultum in terra, antequam consueta pullulatione ori retur, hoc est, collata est facultas ipsi terræ ad omnem herbam proferendam, antequam ullam earum germinaret, quasi germinandi vis infederit terræ tēpore congestionis Mūdi, germinare autem inchoarit post Mundum absolutum, Sole irradiante ac Zephiro flante, elementisq; vigescentibus.

a. Et protulit terra herbam virentem, hoc est, repente perfectam & absolutam.

Ex aduersa acie Patres Doctoresque ferè omnes, qui sex diebus conditum Mūdam autamarunt, germina etiam hac die tertia conspicua floribus, fructibusq; coonusta Dei mandato, & imperio ocyssime emeruisse opinantur, adeo vt terra illa, que prius horrens & squalens iacuerat, hac die viridi veste, varijsq; contexta florum coloribus, à Deo fuerit ornata, & insignita. Luduntque mirifica eloquentia virescentem Mundum effingere. Præmittamus primum Poëtas Ecclesiasticos.

TERTVLIVS poemate inscripto Genesis.

Tertia lux faciem terrarum fulga vetexit,
Arida mox posito narratur nomine terra;
Florea ventosis consurgunt germina campis,
Pomiferiq; simul procurant brachia rami.

ALCHIMVS Auitus libro primo de initio Mundi.

Pulchra repentino vestita est gramine tellus
Accepere genus sine germine iussa creari,
Et semen voluisse fuit: sic vbera verbi
Frondescunt sylue: teneris radicibus arbor
Durauit vastos paruo sub tempore ramos.

CLAVDIVS Marius Victor Commentarijs in Genesim libro primo.

Tertia lux tumidos stupuit discedere fluctus,
Cum Deus impulsis reliquit iam gurgitis undis,
Aëris magnum spatij patefecit inane:
Arida tunc primum Mundi pars ima retactam
Ostendit faciem, tremefactaq; numine Verbi
Cœula nudatas cinxerunt æquora terras.
Quas vastos raptim iussas fructescere fetu,
Luxuriosa nouo texerunt germina limo.
Et rudis, & tenero prorumpens cespite letis
Iactauit se sylua comis, speciemque secundum
Edidit vna suam quæque arbor, & herba virens
Et fructum & semen, vestitaque gramine terra est.

PROBA Falconia.

Postea iamque dies primo surgebat Eoo,
Fudit humus flores, & frondes explicat omnes,
Sanguineisque inculca rubent auaria baccis,
Non rastris hominum, non vlli obnoxia cura.

DRACONTIVS Hexameron libro primo.

Promitur herba virens, & surculus omnis in auras,
Et semper vestita comis frondescet oliua.
Omnia poma virens profert, non parturit arbor
Linguae laurus honos, soluit donanda poetis.
Tetra per obliquos vitis in orbe corymbos.
Verberat & palmae calamos non ante flagello:
Vinea pampineos subarundinat ebria campos.

Et Ecclesia Hymnos proferens, cum de tertia dici opere consuetas exoluit Conditori laudes, canit.

Telluris ingens conditor, Mundi solum qui eruens, Pulsis aquæ molestijs, Terram dedisti immobilem.	Vt germen aptum proferens Fuluis decora floribus, Fœcunda fructu susteret, Pastumque gratum redderet.
---	--

PHILO de Mundi opificio, clarissimè momento cuncta germina erupisse, histradit.

Eodem iussu & arborum species omnes sunt editæ, nulla ommissa vel mitium vel syluestrium: eaque omnia fructibus suis abundabant in ipso statim ortu, secus quam hodie. Nunc enim singula gignuntur suis vicibus, non simul omnia. Quis enim nescit primam esse sementem & plantationem, tum sequi incrementa satorum plantarumque deorsum radices seu fundamenta demittentium, sursum item alias stirpes attollentium. Deinde frondes foliaq; germinant: postremò fructus profertur, ac ne is quidem perfectus, sed varias subinde facies recipiens, & nunc formam mutans, nunc magnitudinem. Nam primò tam minutus est, vt penè visum fugiat, similis atomis corpusculis, qua non temerè vocari possunt prima sensibilia. Post hæc paulatim accedente alimento, quod rigat arborem, & afflatibus temperatis ac tepidis, aurisque mollibus nutricantibus augebit, & ad iustam magnitudinem peruenit: cum qua etiam qualitates variat, seu pictura artificio iam his iam illis tinctus coloribus. At in prima huius vniuersitatis generatione (vt dixi) Deus omnem stirpium syluam & terra produxit perfectam, fructibus non inchoatis, sed maturis refertam, sine dilatione inuitantem ad fruendum affutura mox animalia. Terra verò ad illius iussu tanquam dudum prægnans & parturiens, parit omnes satorum, arborum, atque fructuum inenarrabiles species: qui quidem fructus non solum in alimoniam facti sunt animantibus, verum etiam in hoc preparati, vt in perpetuum propagaretur similitum generatio, quippe qui continebant vim seminariam, obscuris & incertis rationibus insitam, que se tandem proferret statim temporum circuitibus. Voluit enim Deus naturam certis horarum spatijs decurrere, consulens immortalitati specierum, & reddens eas æternitatis participes. Quapropter inchoata perduxit ad finem properè, rursumque à fine reflexit ad initium: è plantis enim fit fructus tanquam è principio finis: & è fructu semen, intra se denuo plantam continens, tanquam è fine principium.

IOSEPH libro primo de Antiquitatibus, capite primo.

Tertia die statuit terram, circa eam mare diffundens: ipsa verò die repente virens herba, & semen de terra sunt ortæ.

BASILIVS Hexameron Homilia quinta.

Temporis puncto nimirum à pullulatione initio sumpto, tellus, vt creatoris sui legibus imperijsque obtemperaret, per omnem accretionis formam discurret, & germinaque protinus ad summum eorum statum deduxit, atque prata quidem alta continuo copia fœni fuere. Campi verò fertiles inborrescentes segetum densitate perinde atque mare, spicarum agitatione fluctuabant: omnis insuper herba, omne oleraceum genus, sarmenticium omne, denique quicquid vsquam leguminaceum copiosissimum tum supra tellurem emicabat. Nullum enim detrimentum in his, que primò tunc emerere, proripere erat, aut agriculturalum imperitia, aut aëris intemperie, aut alia vlla causa, que nocere nascentibus solet. At neque etiam illa contra genus hominum allata sententia tum impedimento telluris erat fertilitati. Hæc enim illum hominis errorem, illud delictum antecesserunt, gratia cuius nos condemnati sumus, vt in sudore nostri vultus vescamur pane. Quin & ait: Lignum pomiferum faciens fructum, semen cuius in semetipso sit iuxta genus, & secundum similitudinem suam super terram. Vi operatoria verbi istius sine vlla mora protinus sylue omnes densabantur, omnes arbores erumpabant: & que petere Cælum altitudine solent abietes, cedri cupressi, piceæ: omne item fructicum genus & arbutium comabatur, addensabatur. Quæ rursus ad plectendas corollas faciunt, seu rosæ, myrti, lauri, isthæc omnia prius cum non extitissent, momento super terram emicure, cum sua arbores quæque peculiari proprietate, seuinctæ quidem atque distinctæ manifestis differentijs à reliquorum generum plantis: singulæ autem proprijs insignite formis.

Et post sub finem Homiliæ.

Germinet, inquit, terra lignum pomiferum, fructum faciens super terram. Et montium continuo vertices, perinde atque comis, arboribus operiebantur, horum inexplicabili artificio solertia adornabantur. Annium ripa loca vè

locare de uera generibus stirpium innumeris sine ulla mora vestiebantur, ac decoram faciem ostentabant, quae partim ad exornandam hominis mensam ordinata sunt, partim ad praestandam pecoribus, tum ex frondibus, tum ex frugibus alimoniam: partim ad ea subministranda, quibus medica solertia causa valetudinis reteritur, succos, lacrymas, carphe, corices, fructus locupletissimè tellus edebat: utque semel compendio, omnia quae nobis ex perentia tandem diuina comperit, è singulis varijs diuersisque casibus, atque enentibus id eligendo semper, quod conducit, quodque frugi est, ea prouida sapientia, solersque Dei conditoris Mundi facultas inde ab initio prouisa creauit.

A M B R O S I V S Hexameron libro tertio, capite octauo.

Et continuo parturiens terra nouos se fudit in partus, & induit se amictum viriditatis, gratiam fecunditatis assumpsit, diuersisque compta germinibus, proprios suscepit ornatus. Miramur, quod tam cito generauerit: quanto maiora miracula sunt, si spectes singula, quemadmodum vel iacta in terram semina resoluantur, ac nisi mortua fuerint, nullum fructum afferant: si verò fuerint quadam sui morte resoluta, in vberiores fructus resurgant.

Et post capite vndecimo.

Diximus de herba feni, nunc dicamus de ligno fructuoso faciente fructum secundum genus, cuius semen eius in ipso sit. Dixit, & facta sunt: & subito ut supra floribus, herbarumque viriditibus, ita hic nemoribus terra vestita est. Concurrerunt arbores, consurrexere syluae, vertices repente montium fronderunt: hinc pinus, hinc cupressus in alta se extulerunt cacumina, cedri, & piceae conueniunt. Abies quoque non contenta terrenis radicibus, atque aërio vertice, etiam casus marinos tuto subitura remigio, nec solum ventis, sed etiam fluctibus certatura processit. Necnon & laurus assurgens odorem suum dedit, nunquam suo exuenda velamine. Ambrosio quoque ilices verticem protulerunt, inborrentem comam hybernus quoque temporibus seruatura. Hoc enim in singulis priuilegium natura tenuit in reliquum, quod sub ictu Mundi surgentis accepit, & inde manet sua ilicibus prerogatiua, manet cupressibus, ut nulli ventis eas crinis sui honore despolient.

Et post capite decimosexto.

Quod si irriguis aquarum plerumque & segetes latiores sunt, & virides fabae, & ortorum multiplex suscitatur, & resuscitatur gratia, si viridantibus tboris flumini exundantium ripa decoratur: quemadmodum ad verbum Domini, quod omni aquarum cursu est redundantiis, subito creatura virgultorum omnis effloruit? Festinauit campi non commissam sibi frugem edere, ignorata orti olerum genera, florum miracula germinare, ripae fluminum se vestire myrtetis: prosperauerunt arbores cito surgere, cito se flore induere, victum hominibus, pecori pabulum ministrare.

C H R Y S O S T O M V S Homilia quinta in Genesim.

Quis non oblupefceret, ac admiraretur, cogitans quomodo verbum Domini, quod dicit: Germinet terra herbam feni, in ipsa olera terra descendat, & quasi admirabili quodam peplo, terra faciem varijs floribus adornet? Videre potuisses subito terram, quae antea informis, & inculta erat, decore suo, & ornatu quasi cum Caelo certare. Nam sicut Caelum paulò post ornandum erat astrorum varietate, ita & tellus florum multiuga varietate ornabatur, ita ut & opifex in laudem eius prorumperet. Etenim vidit, ait, Deus quod esset bonum.

C Y R I L L V S in Genesim libro primo.

Terra subinde detegebatur, & herbarum ita varia specie exornabatur, & iam more insueto arborum frugiferarum ortum adeptae, consita pulcherrimè extitit.

T H E O D O R E T V S Quaestionibus super Genesim, quaestione decimaseptima, quaeritans cur Deus non plantis, sed animalibus benedixerit, ait.

Deus pro nutu suo statim vniuersam terram repleuit pratis, segetibus, & alijs omnis generis herbis & arboribus: cetera verò animalia bina creauit.

D A M A S C E N V S Orthodoxae Fidei libro secundo, capite decimo, clarissimè id explicauit.

In principio autem (Scriptura dicit) terra cooperiebatur ab aquis, & erat inculta & absque ornatu, cum precipiente Deo, aquarum receptacula facta sunt. Et tunc montes extarunt, & diuino praecepto proprium terra suscepit ornatum, omnigenis herbarum, & plantarum varietatibus decorata: quibus indidit diuina iussio vegetatricem virtutem, auctricem, altricem, & seminariam, suuè similis propagatricem.

I V N I L I V S in Hexameron inquit.

Ad vnam conditoris iussione, terra, quae arida apparebat, repente herbis compta, & nemoribus est vestita florentibus: atque haec continuo sui quaeque generis poma ex sese, ac semina produxere. Oportebat enim ut forma quaeque rerum ad imperium Domini primò perfecta procederet, quomodo & homo in se, propter quem omnia facta sunt, in terra perfecta, hoc est, iuuenilis aetatis, plasmatus esse credendus est.

Glossa

Et factum est ita, & protulit.

a. Protulit terra actu quidem, sed non simul, quod plantae ante arbores emerferint.

Glossa Ordinaria Iunilij sententiam & verba ferè mutuauit.

G R E G O R I V S Magnus Expositione in Iob libro decimo nono, capite duodecimo.

Hoc quod testatur historia, sic est veraciter factum, ut significaret faciendum.

Patherius Commentarijs in Genesim caput primum idipsum decerpit.

P R O C O P I V S Commentarijs in Genesim caput primum.

Non dubito, quin herba virens, & plantula ab initio perfecta prodierint, & substerint, necnon suos fructus, & semina profuderint. Nam videmus etiam animalia non imperfecta, sed perfecta initio creationis in hoc insigne opificum procurrisse, nec alterius indiguisse ope, sed sibi ipsis suffecisse. Praeterea cum Paradisum plantaret & excoleret, instruxit eam affluentem omnigenis fructibus.

D. T H O M A S parte prima, quaestione sexagesimanona, articulo secundo, D. Augustini sententia recitata, tacitè summaque reuerentia his eam reijcit.

Quamuis secundum alios dici possit, quod prima institutio specierum ad opera sex dierum pertinet: sed quod ex speciebus primò institutis generatio similium in specie procedat, hoc iam pertinet ad verum administrationem. Et hoc est, quod Scriptura dicit: Antequam oriretur super terram, vel antequam germinaret, id est, antequam ex similibus similia producerentur, sicut nunc naturaliter fieri videmus secundum viam seminacionis. Vnde signanter Scriptura dicit: Germinet terra herbam virentem, & facientem semen: quia scilicet sunt productae perfectae species plantarum, ex quibus semina aliarum oriuntur. Nec refert vbiunque habeant vim seminariam, vtrum scilicet in radice, vel in stipite, vel in fructu.

P E T R V S Comestor Magister Scholasticae historiae capite quinto.

Patet quia non per moras temporum, ut modò, produxit plantas suas terra, sed statim in maturitate viridi, in qua & herbae seminibus, & arbores pomis onustae sunt.

H V G O Carenfis in Postillis.

Non successiue germinauit, ut primò flores faceret, postea fructus, sed simul fructus habuit & potentiam fructificandi. Et haec potentia dicitur natura, id est, vis rebus insita ex similibus producens similia.

C A I E T A N V S Commentarijs in Genesim.

Deus produxit vegetabilia mediante terra, non tamen in tempore, sed virtute diuina in eodem instanti suscepit terra virtutem productiuam, & productionem cum effectu productio: ita quod quicquid vegetabilium naturaliter produxisset terra in spatio vnius anni, seu multorum annorum (ut diuersa vegetabilia exigunt ad sui perfectionem) produxit tunc terra virtute diuina in instanti. Credimus enim omnia producta esse in statu perfecto, sicut constat hominem productum non infantem, sed perfectum; & in Paradiso terrestri constat fuisse arbores cum fructibus à principio; in cuius signum non describitur, Herbavit terra, sed protulit terra.

a. Protulit terra actu quidem, sed non simul quod Plantae ante arbores emerferint.

S T E V C H V S in Cosmopoeia, quanquam his Patribus consentiat, tertiàque hac die, tum herbas, tum arbores à summo opifice prolatas arbitretur: noua attamen, & singulari assertionem non confirmat herbas & arbores manasse, sed prius plantas, deinde arbores prodijisse censet, Theophrasti testimonio, Mosisque litera suam municiens sententiam.

Natae sunt igitur plantae, sed herbae primùm; teneriores scilicet, & ad nascendum faciliores, tum priores nate, quam plantae; quia nata prius animalia, quorum herbae cibis esset futurus, posterius ea, quorum arborum fructus. Sape autem mecum soleo demirari quae reperio apud Philosophos aut sumpta de Theologia Mosis, aut quadam sorte consentientia. Theophrastus probat, Dijs non sanguine & animalium adipe esse litandum, sed potius frugibus terra, & floribus, atque herbis suauè olentibus, quod haec ipsa, priora quam animalia.

Anno Mudi primo.
Die tertia.

animalia terra enixa sit, ex his autem que terra genuerit priores herbas quam plantas. Quod his verbis docuit; Arbores ante animantes terra edidit, multò autem ante arbores, istam que annuatim herba produciuntur. Hæc ille. Legimus autem hoc loco apud Moysen, tertia hac die, herbam virentem & lignum pomiferum terram protulisse. Sexto autem die producta esse animalia. Et quod Theophrastus ait, multò antè herbas è terra natas, quam animalia: sexta nempe die, ille tertia: tum Moyses antè herbam, post arbores ait è terra pullulasse: prius enim dicit; Producat terra herbam virentem: postea, Et lignum pomiferum, idest, arbores.

T O S T A T V S in Postillis.

Et protulit terra & lignum faciens fructum, idest, quod sicut creata fuerunt arbores ita pleni fuerunt fructibus, & credendum puto, quod nunquam arbores tantum de fructu, & tam bonæ complexionis produxerunt. Ratio quia semper operatio, quæ à solo Deo est perfectior est, quam perfectio naturalis. Et sicut adam dicimus fuisse hominem melius omnibus hominibus complexionatum præter Christum, ita & de omnibus rebus, scilicet de primis equis, primis leonibus, & similibus; ita quia tunc complexio terræ erat in optimo gradu, deinde continuo, quia corruptibilis est, declinat ad senium, ut res producta minoris semper virtutis sint.

A V C T O R.

Excluditur
D. Augustini
sententia.

Steuçi placitum
reprobatur.

Prolixiores catenas non deduxi, ne in re clarissima operam contererem. Quomobrem & breuiter ingenueque assero, D. Augustini sententiam non ita communi Patrū, & Doctorum assensu recipi, sicuti nec placitum illud, Mundum absolutum à Deo sine temporum delapsu prodijisse. Quod certè, quanquam ingeniosè prolatum, à Moysi tam men historia, & narratione prophetica alienum, & penè aduersum reputabatur. Steuchi placitum vt singulare, ita & commentitium censendum est. Nutanti nanque illi, profusque titubanti innititur fundamento: Deum Solis ministerio vsu, eius efficacissimo radio paulatim germina è terra eduxisse, quod Moysi narrationi refragatur, quæ Deum in Mundi creatione vbique & semper imperantem tradit, ut augustam ipsius maiestatem agnoscamus, suspiciamus, & admiremur: imperatè, inquam, verbo solo, Fiat, Producat, Germinet. At verò nec Sol flagranti virtute sua tam breui tempore plantas excitare è terra ualuisse, nisi ei inusitata quædam, & efficacissima à Deo vis ad id agendum fuisset collata; quare si diuinæ potentia id tribuendum erat, cur non potius Moysi narrationem insequuti, vniuersam plantarū emolitionem ipsi tantum Dei potentia ascribamus? Theophrastum à Mose edoctum fuisse, dum scribit, & terram herbas protulisse ante animantia, & propterea floribus, & frugibus, Dijs litandum esse non animantium sacrificio, non assentio, cum Philosophus hic, ut Peripateticus, Mūdum æternum astruat, non creatum. Sententiam itaque eius ita interpretandam duco; quasi dixerit ea certè consimul esse æterna; sed si vnum altero vetustius censendum esset, fruges & herbæ animantibus antiquiores putandæ forent. Moysen prius dicere; Producat terra herbam virentem: postea; Et lignum pomiferum, non eo inficias: sed argumentum hoc cauillosum, & prorsus futile esse, & irrisione dignum, quis non cernit? Vna enim & eadem oratione, vno & eodem verbo asseruntur imperatæ herbæ, & arbores, nec consimul dici poterant, quanquam consimul effectæ tradantur. Superest igitur, vt Patrum sententiam, quæ vnica Dei virtute, ocyssimo momento, seu die, simul tum herbas, tum olera, tum plantas profiliisse autumat, tutiorem, munitiorem, & probatiorè arbitremur; ob delatas præcipuè à Patribus causas, quas perpendere non negligam. Primaria igitur, ac princeps causa est, quoniam immensam augustissimamque opificis maiestatem decebat, vt formæ quæque rerum perfectæ ipso imperantè procederent, cum Dei opera perfectæ sint. Deus enim & natura diuersum operandi modum & genus sectantur. Deus siquidem, vt perfectissima causa, perfectum quoque statim attingit: Natura autem tanquam à perfectione decidens, ab imperfecto auspicatur, vt ad absolutum incedat. Vti igitur natura ex seminibus concoctis germina profert, exinde auget, perficitque tandem, folijs ea induit, floribus condecorat, fructibusque ditat: Ita Deus repente germina, folijs floribus fructibus simul fortè onusta congelsit, ea perfectione, & proceritate decorata, ut seminibus se propagare valerent. Vnumquodque enim perfectum est Aristotelis attestacione, quando potest sibi simile generare. Deinde cuncta

Herbæ & plā
tæ tertia die
simul perfe
ctæ prodier.

Lib. 4. Meteo.

in

in congrua ipsis proceritate, & statu condenda erant, cum homo, in cuius gratiam fuere vniuersa fabrefacta, consistenti in ætate, atque absoluta proceritate, vt procreare sibi simile posset, fuerit plasmatus, & animatus. Sed quid ipsa Moysi testificacione clarius? Promulgato Dei præcepto hæc ille adijcit; Et protulit terra herbam virentem, & facientem semen: Si protulit hac tertia die, igitur non tantum præfeminata sunt. Attendendum est amplius, in singulis diebus conformem esse rerum procreationem, sicut & vniformis est narrationis stilus. Verum lucem, firmamentum, luminaria, ad Dei præceptum statim emanasse compertum est, neque id auersatur ipse Augustinus; igitur & plantæ; cum æqua sit Dei potestas, ut æqua Moysi enarrandi series. Amplius, si germina, ut esca animantibus, & homini præparabantur, quomodo herbarum, arborumque; frugiferarum procreatio post Mūdum conditum diuturno tempore effecta est? Nunquid potuere tum animantia, tum homo, quæ quinto, & sexto die producta sunt, tandiu ieiuna earum pullulationem expectare? Quod si aues, & terrestres animantes etiam præfeminata in potentia tantum, non actu productos concedemus Augustino; quæ fuit esca hominis, quem sexto die à Deo plasmatum fuisse Augustinus negare non potest, & cui carnem in escam concessam non nisi post Diluuium noscimus? Cæterum à D. Augustino adducta auctoritas, facile à cæteris Patribus eliditur. D. Thomas ex sententia Patrum, vt dicebamus, sic eum locum interpretatus est; Antequam oriretur super terram, uel antequam germinaret; id est, antequam à similibus familia producerentur, sicut nunc naturaliter fieri uidemus secundum uiam seminationis.

H V G O noster pariter Annotationibus in Genesim capite septimo, ita interpretatur eum locum.

Antequam oriretur &c. Id est, ita operatus est Deus, antequam operatione artificis imitantis, & iuuantis naturam, arbores, & herbæ crescerent per successione, sicut modo; scilicet in momento reddidit arborem perfectam, & fructum afferentem; similiter &c. Prinsquam germinaret, quia totum simul prouenit in perfectum statum.

Contendit igitur Moyses, vt ex Patrum doctrina elicere depromereque possimus, dupplicem nobis genituræ germinum modum ante oculos exhibere. Alterum diuinum, quo plantæ non ex seminibus, sed ex Dei præcepto absolutæ emanarunt. Naturale alterum, quo ex seminibus, siue illa sint in stipite, siue in fructibus, siue in radice, plantæ similes profiliunt. De modo, quo Deus plantas suo imperio primò protulit, ait; In die qua creauit Deus uirgultum: & de modo, quo plantæ ex suis infitis sibi seminibus similia sibi nunc emittunt, adiecit; Antequam oriretur in terra, hoc est, eo modo quo nunc ex semine oriuntur. Sed quod potissimum est, id ipsum D. Augustinum existimare perspiciamus.

A V G V S T I N V S enim libro quinto de Genesi ad literam, capite quarto, pereleganter concludit ex Scriptura elici, à principio fuisse semen ex herba, nō herbam ex semine.

His enim verbis magis apparet, semina esse exorta ex herbis, & lignis, non autem illa ex seminibus, sed ex terra; præsertim quia & ipsa verba Dei sic se habent. Non enim ait; Germinent semina in terra herbam feni, & lignum fructuosum, sed ait; Germinet terra herbam feni seminantem semen, vt semen ex herba, non herbam insinuaret ex semine.

Quare ex Augustini sententia, cum ante plantas semina non fuerint, nec in radice, nec in fructu, nec in stipite: quænam vis seminalis illa erat in terra ad plantas producendas sufficiens? Fortè cœnum, vel limus, ex quo herbæ, arboresque; enascerentur, uti ranam ex putri gigni conspiciamus? Hoc certe plantis, arboribusque insignibus minimè congruebat, quæ ex putri oriri non spectantur. Fortè terræ ad hoc uotum anhelans, pluuijs, & Solis flagrantia auxiliantibus? Sed hoc ei absque seminibus prodesse secundum Naturæ vires non poterat. Fortè Dei opificis uirtus? At si Dei opus fuit illud; igitur in Mundi emolitionis diebus patratū, & non post, quia die septimo requieuit ab omni opere, quod patrarat. Superest igitur, vt probabilior ea censenda sic sententia, quæ plantas virentes folijs, & floribus, fructibusque eleganter honestas hoc die tertio prodijisse existimat.

Diluuntur
fundamenta
D. Augusti-
ni.

Germinū du-
plex genitu-
ræ modus à
Mose tradi-
tus.

LIII 2 Quamquam

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Facientem semen iuxta genus suum .

- a. *Quoniam semen propriè sit hominum, sementis herbarum.*
b. *Quia germina ante semina, non semina ante herbas.*

a. *Quoniam semen propriè hominum sit, sementis herbarum.*

S T R A B V S & Rabanus, vt in Glossa Ordinaria.
Sementis frugum & arborum; semen hominum, & animalium; seminum, vel sementum cuiusque rei exordium.

P E T R V S Comestor Historiæ Scholasticæ, capite quinto. Et Hugo Carensis in Postillis.

Nota, sementis solet dici, antequam seratur, dum adhuc est in sementicio, id est in horreo; semen, dum feritur; seminum, quando iactum est: solet etiam dici semen hominum, seminum animalium, sementis arborum & herbarum.

b. *Quia germina ante semina, non semina ante herbas.*

B A S I L I V S quod hoc loco conspicuè non dixit, Commētarijs in caput Isaia quartumdecimum diffiniuit.

In Mundi constitutione primum germina quidem subpullularunt. Semina vtiq̄ue aliorum, quæ postea eruperunt. Ipsa verò non ex alijs seminibus prodire, siquidem antiquiora erant his, quæ ex se emicuerunt seminibus.

I V N I L I V S in Hexameron.

Simulque notandum, quod non prima herbarum arborumque germina de semine, sed prodire de terra.

G L O S S A Ordinaria hæc reassumpit.

Simulque notandum, quod non prima herbarum germina, vel arborum genera de semine prodierunt, sed de terra: quia ad vnam iussionem Conditoris apparuit arida herbis compta, nemoribusque vestita, quæ sui generis ex se poma produxerunt, & semina.

Proficiscuntur in hanc sententiam Patres cuncti, qui tertiam tertio die quasi vnico momento Dei præcepto impellente, virenti indumento se exornasse, virosque suos exactos edidisse existimarunt; Tertullianus, Alcimus Auitus, Marius Victor, Proba Falconia, Philo, Ioseph, Basilius, Ambrosius, Chrysostomus, Cyrillus, Theodoretus, Damascenus, Iunilius, Gregorius Magnus, Petrus Comestor, D. Thomas & alij, quorum catenam iam contexuimus.

A V G V S T I N V S, quoniam in præfeminata tantum potestate germina ipsa die tertia progenita fuisse autemet, non ausus est tamen (licet illud suspicari visus sit) semina ante germina procreata fuisse perhibere. Nam de Genesi ad literam libro quinto, capite quarto, exponens illud; In die qua creauit Deus Cœlum, & terram, & omne viride agri antequam esset super terram; cum diffinisset id interpretandū non de die æterno, hoc est de Filio, sed de die creationis, hæc tandem adijcit.

Si erat omne viride agri, antequam esset super terram, vbi ergo? An in ipsa terra casualiter, & rationaliter, sicut in seminibus iam sunt omnia, antequam enoluant quodammodo, atq; explicent incrementa & species suas per numeros temporum? Sed ista semina, quæ videmus, iam super terram sunt, iam exorta sunt: an non erant super terram, sed infra terram: & ideo antequam exorta sunt, facta sunt, quia tunc exorta sunt, cum semina germinarunt, & accessu incrementorum in auras eruperunt, quod per moras temporum nunc fieri videmus suo cuique generi distributas? Num ergo semina tunc facta sunt, cum factus est dies, & in ipsis erat omne viride agri & omne scærum, nondum ea specie qua sunt super terram iam exorta, sed ea in qua sunt in rationibus seminum? Semina ergo primum terra produxit. Sed non ita Scriptura loquebatur, cum diceret; Et produxit terra herbam pabuli, vel herbam feni seminantem semen secundum genus, & secundum similitudinem, & lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in se secundum genus super terram. His enim verbis magis apparet, semina esse exorta ex herbis & lignis, non autem illa ex seminibus, sed ex terra; præsertim quia & ipsa verba Dei

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Lignum pomiferum faciens fructum.

- a. *Hoc est in procera, & perfecta conditione.*

Dei sic se habent. Non enim ait; Germinent semina in terra herbam feni, & lignum fructuosum, sed ait; Germinet terra herbam feni seminantem semen, vt semen ex herba, non herbam insinuaret ex semine.

Tandem etiam concludit, ante germina in terra primum fuisse producendi virtutē, non autem ipsum semen.

Ex his igitur soluta est ea vulgaris percunctatio: Num plantæ semina præceserint, Num semina plantas. Perspicuum certè est ex Scripturæ auctoritate, & Patrum placitis, vnico momento Dei iussione, nullo precedente semine, nec solis, aut imbriū ope, plantas primum productas fuisse semina proferentes.

a. *Hoc est, in procera, et perfecta conditione.*

PHILO de Mundi opificio.

At sylvam è terra produxit perfectam, fructibus non inchoatis, sed maturis refertam, sine dilatione inuitantem ad fruendum affutura mox animalia.

I V N I L I V S in Hexameron.

Nam ad vnam Conditoris iussionem, terra, quæ arida apparebat, repente herbis compta, & nemoribus est vestita florentibus: atque hæc continuo sui quæque generis poma ex sese, ac semina produxerunt. Oportebat enim, vt forma quæque rerum ad imperium Domini primum perfecta procederet, quomodo & homo in se, propter quem omnia facta sunt, in terra perfecta, hoc est iuuenilis ætatis, plasmatus esse credendus est.

G L O S S A Ordinaria pariter prædictis adijcit.

Oportebat enim, vt forma rerum Dei imperio primum perfecta prodiret, quomodo homo, propter quem omnia, iuuenili ætate plasmatus est. Et post. Omnia creata sunt perfecta, & homo perfectus ætate erat, & arbores cum folijs & fructu. Vnde dicitur hoc lignum pomiferum.

C A I E T A N V S Commentarijs in Genesim.

Credimus enim omnia producta esse in statu perfecto, sicut constat hominem productum non infantem sed perfectum. Et in Paradiso terrestri constat fuisse arbores cum fructibus à principio.

Patres omnes prænummerati id ipsum annuunt. Nulli dubium est, tertia hæc die prodijisse virentia quæque in procera atque perfecta consistentia. Sed in dubium reuocari posset, Num fructibus iam maturis essent insignita, necne. Possunt siquidē arbores folijs venustari, floribusq; redolere, possunt, & fructuū gemmas proferre, ad maturitatemque prouehere: possunt & eos maturos exhibere: possunt & virentes herbæ semina proferre, possunt & arentes ea emittere. Et tam arbores, quam plantæ, quamquam hæc efficiant diuerso tempore, perfectæ attamen sunt quando virent, & florent, perinde ac quando arent, & maturos fructus ostentant. Philo clarissimè tradit fructibus non inchoatis, sed maturis arbores fuisse refertas, vt sine dilatione animantes ipsis frui possent. Cœteri Patrum, & præcipue Iunilius, è contra & herbas virentes, & ligna pomis onustari inchoasse diffinit. Ait enim; Patet ex his verbis Dei, quia verno tempore Mundi est perfectus ornatus. In hoc enim solent herbe virentes apparere in terris, & ligna pomis onustari. Hæc ille. Licet Glossa dixerit, onusta, sed perperam. Nam aliud est onustari, aliud esse onustum, cum illud rem dum efficitur, istud vero rem ipsam iam effectam significet. Arbitraret ego plantas dum virent, dumque semina proferre inciperent, arboresque dum florescerent, fructusque emitterent, alios extemplo maturandos, alios vero aliquandiu post secundum arborum naturam, conditas esse. In hancque sententiam primum me impellit Mosis textus, qui habet: Germinet terra herbam virentem, facientem semen, & lignum pomiferum faciens fructum. Si herbam virentem, igitur non arentem: si facientem semen, igitur non semine producto: si arbo-

Num plantæ
& arbores
maturis fru-
ctibus onustæ
prodierint.

Arbores dū
florescerēt,
& fructus ede-
rent, apparue-
re.
Sententiæ
huius funda-
menta.

arborem pomiferum facientem fructum, igitur non cum fructu absoluto. Deinde si arborum, & plantarum productio, hominis fabricationi haud dissimilis, sed potius affinis censenda est, sicuti homo uirescens, hoc est, in iuuenili aetate, & uirgo, aptus tamen ad generandum plasmatu est; pari ratione, & germina uirescentia, & ad prolem se preparantia congerenda erant. Præterea & Mundum verno tempore, quo omnia uirescunt, & florescunt, quam autumnali, quo cuncta arefcunt, & fructus decidunt, præstantiorē pulchritudinem, & propiorem nascenti speciem habere clarissimum est. Neque ob id defuit animantibus pabulum, cum ipsa paucissima essent, ut pote quod bina, & bina in unaquaq; specie condita apparerent, ut suo loco demonstrabimus; & quia cum nullū eorum esset carniuorū, herbis, & pullulantibus germinibus vesci possent, & in dies aliqua fructuum genera maturefcerent, quibus etiam alerentur. Quin & matura essent in ea Mundi plaga meridionali, cui autumnale tempus, uertente se sole ad signa Borealia, adueniebat. De homine autem eò magis idem iudicium est ferendum. Sed de his post.

Diluitur que
dā obiectio.

Num Mundus autumnali, num verno tempore conditus sit.

Enarrante Mose terram Dei imperio herbam uirentem germinasse, facientemq; semen, & lignum fructum reddens iuxta genus suum; excitata est perpulchra, sed certe in aduersas sententias distracta disceptatio: Quonam anni tempore Mundus profilerit; An scilicet verno, quando omnia nouo apparatu ita uirescunt, atque florescunt, ut describere arduum sit Terræ iucundum pretiosumque amicum, (ut ait Ambrosius) purpurascens uiolas, candida lilia, rutilantes rosas, rura nunc uarijs, nunc luteis floribus depicta. In quibus nescit certe homo, an specie florum, an ui odorum magis oblectetur: An potius autumnali tempore, quando aridit fructuum ubertas, fecundæque matris Telluris partus latè effunduntur, ac impertiuntur. Mundi enim exordium ad æquinoctium uel uernum uel autumnale, Patres omnes Doctoresq; præter unum recentissimū Gherardum Mercatorem non modici nominis Geographum retulerunt. Dicam ergo breuissimè duarum assertionum primò factores, secundo fundamenta: Tandem, quid ego senseram, explicabo.

Catena Doctorum Mundum autumnali tempore conditum existimantium.

Sententiam hanc apud Hebræos exordium sumpsisse, & apud eos maxime uiguisse non est dubium, quanquam non omnes ei se subscriperint.

P H I L O libro de Mundi Opificio, dum maturis fructibus refertas arbores ab initio procreatas asserit, autumnali certè æquinoctio Orbem fuisse extractum censuisse uidetur. Ait nanque.

At in prima huius uniuersitatis generatione (ut dixi) Deus omnem stirpium syluam è terra produxit perfectam, fructibus non inchoatis, sed maturis refertam, sine dilatione inuitantem ad fruendum affutura. mox animalia.

I O S E P H libro primo, de Antiquitatibus, capite quinto, cum ab Adam ad diluuij initium (quod in autumnale æquinoctium refert) annos ut completos enumeret, certe & Mundum eo mense editum uisus est asseuerasse.

Vsq; ad hoc tempus ab Adam, qui primus creatus est, anni fuerunt duo millia sexcenti quinquaginta sex.

R A B B I Eliezer id sensit, ut testatur Lyranus in Postillis.

Dicunt aliqui, uidelicet Rabbi Eliezer, & sui sequaces, quòd factus est mense Septembris, quando fructus sunt in arboribus maturi, & habentes semina in semetipsis: & hæc opinio communius tenetur ab Hebræis tanquam rationabilior, quia scriptum est Deuteronomij trigesimo secundo; Dei perfecta sunt opera. Vnde secundum omnes, homo primus factus est in statu perfecto potens generare: tunc enim unumquodque perfectum est, quando potest generare sibi simile; & eodem modo uidetur dicendum de terra nascentibus, quod est quando habent in seipsis semina.

Et Genesis capite septimo, de mense quo contigit Diluuij colluuiem rem habens, ait.

Rabbi Eliezer, & sui sequaces dicunt, quòd iste secundus mensis est mensis Octobris, qui Hebræicè nominatur

tur, marhesuan. Dicunt enim, quòd primus mensis anni est Tisri, qui nobis est September, in quo arbores sunt perfecta in suis fructibus: quia hic productæ sunt à principio ut patuit supra capitulo primo. Et ideo quia Mundus uidetur fuisse creatus in isto mense, ideo dicunt eum esse primum simpliciter in anno, quia in eo à principio inceperunt anni & menses.

L Y R A N V S in hanc declinasse sententiam euincitur, cum ait.

Prima autem opinio communius tenetur apud Hebræos, & rationabiliter ut uidetur, quia in aliquo genere aliquid bene nominatur primum, non quia sit primum simpliciter, sed propter aliquem notabilem euentum, sicut primo Machabeorum primo, primus annus Alexandri magni uocatur primus annus regni Græcorum, propter facta notabilia Alexandri: & tamen ante eum fuerunt plures reges in Græcia. Ita etiam uidetur dici de Martio, quòd tunc sit nominatus primus mensis apud Hebræos, propter exitum eorum de terra Aegypti in illo mense: & hoc uidetur litera sonare Exodi duodecimo; Dixit quoque Dominus ad Moysen; Mensis iste uobis principium mensium primus erit in mensibus anni: ac si diceret; licet de præterito non fuerit primus nominatus, de cætero tamen erit ex causa dicta.

T O S T A T V S in priori parte sui Defensorij, capite quartodecimo, refert peritos Hebræorum censuisse Mundum esse creatum uigesimo quinto die Septembris, & Adam ultimo die eiusdem mensis formatum: primum autem diem Octobris, qui fuit dies Sabbati, fuisse primi anni, ac primi mensis exordium. Nam priores sex dies ad præcedentem annum, quem ex illis sex diebus conficiunt, referendos arbitrantur. Et Commentarijs in Genesim, cum hinc inde rationes ventilasset, his concludit.

Est ergo positio communior, quòd Mundus incepit cum mense Septembris, etiam quia arbores cunctæ fructus suos tunc maturos habebant, quod conuenit Septembris, ut probatum est. Falluntur ergo illi, qui dicunt Solem creatum fuisse in primo gradu Arietis, quia hoc est in medio Martij. Est ergo dicendum, quòd creatus fuerit circa finem Virginis, uel in principio Libræ, quia hoc est circa medium Septembris, quando cunctæ arbores fructus maturos habent.

Elidere autem studet oppositæ sententiæ fundamenta, suæ autem munire iisdem fere argumentationibus, quas ego compendio colligam.

L V S I T A N V S Annotationibus in primum caput Geneseos, sententiã quasi claudicante & titubante his succenturiari uisus est.

Colligunt ex hoc loco Hebræi, Mundum in Septembris, quando arbores fructu sunt plena, esse productum: litera tamen non cogit ad hoc: quia tamen dicit; Cuius semen in eo sit, uidetur, quòd semen tunc fuerit in herba & arbore: quod non est, nisi post fructus maturitatem: quod clarius inferius ex litera deducemus. Inferius enim herbas & semina traduntur homini, & animantibus in cibum: ergo tunc tam arbores, quam herba habebant fructum: siquidem fructus in cibum traditur.

Verum non leuibus ad hoc faciendum commoti sunt coniectationibus Doctores hi longè eximij, quarum tres ut præcipuas seligo. Principium Sæculi id existimandum est, inquit, quod apud uetustissimas nationes, ac Orbis emolitioni proximiores anni fuit exordium. Primæ nempe ætatis homines, annos ab Orbis initio enumerasse, non inscienter censendum est. At antiquissimi, scilicet Iudæi, Aegyptij, Persæ, omnesque fere orientales nationes ab Autumnæ æquinoctio anni exordium sumunt: Id ipsum igitur & anni initium fuit. Iudæorum, quod maximè ad rem facit, hoc fuisse institutum plura conuincunt. Primum clarissima Scripturæ testimonia. Inter cætera siquidem, que Dominus populo Israël seruanda mandauit, hoc quoque interiectum legimus; Solemnitatem quoque ages in exitu anni, quando congregaueris omnes fruges tuas de agro. Rursus quoque scriptum est; Solemnitatem hebdomadarum facies tibi in primitijs frugum messis tuæ triticæ, & solemnitatem, quando redeunte anni tempore cuncta conduntur. Solemnitas hæc festum erat tabernaculorum, Autumnali æquinoctio, hoc est, mense Septembris celebratum. Si igitur circa æquinoctium Autumnale anni exitus erat, igitur & initium: ea enim est ratio anni, ut tanquam serpens caudam sibi ore deuoret, hoc est sine initium pertingat, cum annus sit rapida reuolutio solaris motus ab uno puncto ad eundem in Zodiaco, ut Ptolemæus in Almagesto testatur. Alibi quoque scribitur; Mensis iste uobis principium mensium, primus erit in mensibus anni. Mensis istum Nisan fuisse, qui cadit in Vernum tempus, non est qui ambigat. Quòd si mensis ille primus constituitur ac definitur, deducitur ex hoc, quòd ante illud tempus, Nisan non fuerit primus anni mensis. Si primus quippe fuisset, ut quid nouo præcepto Moses promulgasset, quòd illi suapte natura semper obseruassent? Deinde sancitum fuisse apud Hebræos constitutumq; Nisan anni initium fore non in Orbis conditi com-

Sententiæ produ-
ctæ funda-
menta.

Antiqui &
maximè Iu-
dæi anni ab
æquinoctio
Autumni in-
choabant.
Exod. 23.

Exod. 34.

Exod. 12.

memora-

memoracionem, sed in excussa seruitutis, ac vendicatae libertatis monumentum, clarissimè profectò ex historiae serie demonstratur. Nam sicut Moses Sabbati obseruationem, ex eo quòd septimo die requieuit Deus à Mundi emolitione, extulerat; confimili ratione certè, & huius mensis principatū ex Orbis conditi præconijs, si eo mense Orbis à Deo conditus fuisset, honestasset, roborassetque.

I O S E P H libro primo Antiquitatum, capite quinto, mirifice id improbat, tum scribit.

Moses autem Nisan mensis, qui est Xanthicus, primum in festiuitatibus definiuit, in quo ex Aegypto Hebraeos eduxit. Hic ergo apud eum etiam in cunctis numeribus diuinis valde pollebat, in venditionibus autem, & emptionibus, & alia gubernatione prioris seculi decreta seruauit.

Sed amplius, septimi anni, qui erat quietis, & quinquagesimi anni, qui erat Iubilei, initia, autumnali certè non verno tempore desumebantur. Nam si verno tempore annus septimus, & quinquagesimus exordium sumpisset, fruges, prouentusque terræ anni præcedentis, cum autumnali tempore maturefcerent, eo anno vtique perisset, nec semina terris mandari in futurum annum potuissent. Quare Dei promissio, quæ ampliore, vberioreque frugum prouentum eo anno spondebat, nempe pro sexto septimo & octauo anno, eas suffecturas, irrita fuisset, & vana. Aegyptios verò ab eodem æquinoctio anni initium sumpsisse nonnulli auctores contestantur.

I O S E P H citato loco paulò supra cum inquit.

Contigit quoque hæc passio sexcentesimo anno natiuitatis Noè mense secundo, qui à Macedonibus Dio nuncupatur, ab Hebraeis autem Marachath, seu Anmarsuane, qui partim Octobri respondet, & partim Nouembri. Hi enim in Aegypto annū constituerunt.

B E D A Iosepho assensit libro de Ratione temporum, capite trigesimoquarto, scribens.

Annus autem ciuilem, id est solarem, Hebraei ab æquinoctio verno, à solstitio Græci, Egyptij ab autumno, à bruma incipiunt Romani.

Idem institutum apud Persas, & Græcos viguisse, ex tabulis Alphonfinis elicitur. Inefficax igitur argumentum non est, Mundi exordium in æquinoctium autumnale incidisse, si omnes illæ vetustissimæ nationes in ipsa Mundi infantia insigniores, ex Orbis origine sumpta ferie, anni ortum autumnalibus mensibus celebrarunt.

H I E R O N Y M V S Commentarijs super caput primum Ezechielis libro primo, Octobrem ex more omnium orientalium nationum primum anni mensis fuisse his asserit.

Apud Orientales enim populos post collectionem frugum & torcularia, quando decimæ deferebantur in templum, October erat primus mensis, & Ianuarius quartus.

Altera suspicatio, seu ratio, cui hæc sententia maximè innititur, ex Diluuii temporis supputatione elicitur. Traditur siquidem in Scriptura sacra, Diluuium die septima secundi mensis cœpisse. Verum mensis secundum Nouembrem fuisse astruunt & auctoritas, & ratio. Ioseph siquidem omnium scitissimorum consensu, mensis hunc, secundum fuisse mensis, à Macedonibus Dium, seu Dio appellatum, ab Hebraeis Marachath, siue Anmarsuane nuncupatum, qui certè partim Octobri, partim Nouembri respondebat, contestatur. Ratio id ipsum conuincit, nam Deum, cum disponat omnia suauius, ad vastissimam aquarum colluuiem emittendam, opportuniorem anni partem natum fuisse, hyememque ad aquarum inundationes prouehendas sua natura aptiorē selegisse, arbitrari debemus. Quòd si secundo mense ab æquinoctio verno Diluuium incidisset, certè ipsa anni ætate, quæ pluuiarum, ac inundationum funditus expers est, accidisset.

Tertia ac postrema ratio, qua Mundum natalia sua circa autumnale æquinoctium habuisse hæc sententia opinata est, ex specie creatorum germinum, quibus terra vndiq; induta apparebat, depromitur. Compertum est, inquit, plantas, arbores à Deo fructibus maturis onustas emerfisse: siquidem decuit germina omnino perfecta à Dei manu proficisci; sicut Dei cætera opera expleta absolutaque prodire, Sol, Luna, stellæ, pisces, aues, animalia, homo: cum enim vnumquodq; tunc perfectum censendū sit, quando nō in augmento, sed in statu confidet, proficere arbores eo in statu, quo autumnali tempore fructibus vberiores spectantur. Igitur & Mundus in ea anni parte conditus est.

PHI-

PHILO de Mundi opificio hoc idem asseuerat cum ait.

Deus omnem stirpem syluam è terra produxit perfectam, fructibus non inchoatis, sed maturis refertam, sine dilatione inuitantem ad fruendum affutura mox animalia.

Sed quid ipsius Scripturæ contestatione clarius, expressiusq; afferri potest? Ait nanque; Germinet terra herbam virentem, & facientem semen, & lignum pomiferum faci-

ens fructum iuxta genus suum, cuius semen in semetipso sit super terram. Et post.

Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semē super terram, & uniuersa ligna, quæ

habent in semetipsis sementem generis sui, vt sint vobis in escam, & cunctis animantibus terræ. Si ergo uniuersa ligna, hoc est arbores, habentia in seipsis semina Deus homi-

mini atque animalibus in escam contulit, ac semina arborum præcipue in ipsis fructibus confident, clarissimè elicitur arbores fructibus onustas à Deo procreatas fuisse. Sed

exactius id deinceps traditur. Adæ siquidem & Eua his verbis Deus collocutus est; Ex

omni ligno Paradisi comedite: de ligno autem scientiæ boni, & mali ne comedas. Euaq; Serpenti interroganti, quorsum ex eo non ederent, respondit; De fructu verò ligni, quod

est in medio Paradisi, præcepit nobis Deus ne comederemus, & ne tangeremus. Subditque eo loco Moses; Vidit ergo mulier, quòd bonum esset lignum ad vescendum, &

pulchrum oculis, aspectuque delectabile, & tulit de fructu, & comedit. Ex quibus perspicuè euincitur, arbores omnes Paradisi fructibus suauissimis, & pulcherrimis refertas

fuisse, sicuti & contestatus est Moses, cum dixit; Produxit Dominus Deus de humo terræ omne lignum pulchrum visu, & ad vescendū suauē. Quòd si perfectæ, fructibusque

onustæ arbores Mundi initio comperiebantur, autumnali tempore, quo naturaliter fructus sunt maturi, Mundum fuisse creatum fateri cogimur. Nam si demus verno tempore

arbores fructibus maturis fuisse insignitas, certè vel ita constiterunt ad Autumnū vsque, & ecce inusitatum excitatum miraculum, cum id natura agrè ferat; vel fructus

illi deciderunt, & alij pullularunt, & en duo ardua, & quòd frigore non exiccante, vel adurente humidum glutinosum fructus deciderint, & quòd refluoruerint post Ver in-

calescente æstate, quodq; animantes nouas fruges ieiuni expectarint. Nec asserendū sub æquatore, sub quo annuo in tempore duplex vigescit ver, & duplex hyems, hæc con-

tingisse; tum quòd germinū prolatio æqualis per uniuersum Orbem effecta sit; tum quòd Adam in Hebron, campo, vt aiunt, Damasceno plasmatus feratur, ab æquatore gradibus fere triginta quinque distante. Sed præter hæc clarissima, Mundum in Autumno

exordium sumpsisse naturalis anni lapsus comprobatur. Si enim anni finem initiumque ab ordine Naturæ, ac rerū ipsarum conditione depromere fas est; certe id tempus erit

anni finis, quo Natura operationibus suis finem imponit, initium verò, quo ad noua exigenda studium reuocat. At si generationem, corruptionem, ortum, defectumque at-

tenderimus, autumnali tempore cuncta decidere conspiciemus. Decerpuntur enim in autumno fructus, decidunt folia, marcescunt uniuersa. Itidem in autumno semina

terræ committuntur, vt illis marcescentibus terra ipsa grauida effecta, procreatisq; radicibus, verno tempore omnia mirifico partu emittat. Finis igitur naturalium rerū, initiumque enascentium autumnus; ipse anni terminus, exordiumque; in ipso quoque Uni-

uersum hoc principium sumpsisse existimandum est.

Catena arbitantium Mundum verno tempore conditum fuisse.

Cæterum sententia altera, quæ verno tempore Orbem conditum astruit, longe plures ac insigniores habet propugnatores. Triplicis enim generis auctores, qui eam tutantur, comperio: Poetas, Astronomos, Patresque Ecclesiasticos. Ex præcis Poëtis edoctus Virgilius ita secundo Georgicorum cecinit.

*Non alios prima crescentis origine Mundi
Illuxisse dies, aliumvè habuisse tenorem
Crediderim; Ver illud erat, Ver magnus agebat
Orbis, & hybernis parcebant flatibus Euri.*

M m m m m MAN:

M A N C I N E L L V S egregius Virgilij interpres hunc locum explanans inquit.

Plinius scribit, Mundum, quod alio nomine Caelum appellari libuit, neque genitum, neque interitum unquam. Nostri Theologi scribunt, quintodecimo Kalendas Aprilis Mundum creatum fuisse die Solis. Poeta etiam idem videtur asserere. Ait enim; Ver illud erat, &c.

Cap. 1.
Cap. 4.

Tex. 13.

Diodorus siculus rerum antiquarum libro primo, ut ingenuè & luculenter recitat Eusebius de Preparatione Euangelica lib. primo, cum de origine Mundi agit, calore solis exestuante, ac elementis vigescētib; res exordiū traxisse contendit, ex quo Mundi originem uerno tempore non autumno, quo Sole abscedente omnia frigescent, effectam, indicat. Aristoteles primo Cœli, Orientem dixit esse dextrum Cœli, quia inde Cœlum inchoauerat suam conuersionem. Quod tamen sic exponendum duco: Cœlum ex ipsius sententia, neque inde: nec aliunde motum inchoasse unquam: sed si aliquando cieri orsum fuisset, certè non alibi quàm in Oriente lationem suam esset auspicatus. Astronomi omnes motionis cœlestium corporum initium sumunt ab æquinoctio uerno, ex aptiori rebusque accommodatiori ad supputandos annos ratione. Ptolemæus in Quadripartito à primo Arietis gradu (quod orientale signum, in uernali æquinoctio uigens, masculinum, & ignotum esse dicit) principium Veris, inuouationis anni, generationis rerum, motusque Cœlorum desumendum edocet. Albategnus libro de locis motuum stellarum, capite vndecimo, ait.

Primi antecessores nostri punctum uernalem plus ceteris aptum initijs intellexerunt. In hoc enim tempore post æqualitatem dies augmentum ineunt, Sol ascensionis initium, uernus medium Cœli septentrionalis ingreditur, caloris vires administrantur. Huius etiam natura temporis humiditate concordans, caloreque declinans, initio crescendi rerumque existentia assimilatur.

Patres etiam, Ecclesiasticique Doctores ferè omnes, Mundi exordium ad uernum tempus referunt, licet plurimi ex eis certum diem, quo Orbis conditus sit, non diffiniant.

B A S I L I V S Hexæmeron Homilia prima, ex renouatione rerum, quæ uernali tempore celebratur, Mundi exordium inquirendum, his uerbis edocet.

Nam discere sanè potes quonam tempore caput ortus huiusce Mundi, si ex tempore præsentis retrogressus generationis Mundi primum diem offendere contenderis: inuenies enim hoc pacto, unde prima temporis ratio sit exorta.

A M B R O S I V S disertissimè Hexæmeron libro primo, capite quarto.

Exodi 12.

Quod æquè etiam de Mundi principio possumus accipere; Mensis hic initium mensium erit uobis: quamuis & de tempore istud accipiatur, quia de Pascha Domini loquebatur, quod ueris initio celebratur. In hoc ergo principio mensium Cælum & terram fecit, quod inde Mundi capi exordium oportebat, ubi erat opportuna omnibus uerna temperies. Unde & annus Mundi imaginem nascentis expressit, ut post hybernas glacies, atque hyemales caligines serenior solito uerni temporis splendor eluceat. Dedit ergo formam futuris annorum curriculum Mundi primus exortus, ut ea lege annorum rices surgerent, atque initio cuiusque anni produceret terra noua seminum germina, quo primum Dominus Deus dixerat; Germinet terra herbam feni, seminans semen secundum genus, & secundum similitudinem, & lignum fructiferum faciens fructum. Et statim produxit terra herbam feni, & lignum fructiferum, in quo nobis & moderationis perpetua diuina prouidentia, & celeritas terre germinantis ad æstimationem uerna suffragatur atatis. Nam etsi quocumque tempore & Deo iubere promptum fuit, & terra obedire nature, ut inter hybernas glacies & hyemales pruinas, cœlestis imperij fotu germinans terra fetum produceret, non erat tamen dispositionis aterna, rigido stricta gelu in uirides subito fructus laxari arua, atque horrentibus pruinis florulenta misceri. Ergo ut ostenderet Scriptura ueris tempora in constitutione Mundi ait; Mensis hic uobis initium mensium, primus est uobis in mensibus anni. Primum mensium, uernum tempus appellans. Decebat enim principium anni principium esse generationis, & ipsam generationem mollioribus auris foveri. Neque enim possent tenera rerum exordia aut asperioris laborem tolerare frigoris, aut torrentis æstus iniuriam sustinere.

A V G V S T I N V S Quæstionibus ex nouo testamento (quas tamen D. Augustini factum esse ambigunt Theologi Louanienses) quæstione quinquagesima quinta.

Quid causæ fuit, ut illo tempore crucifigi se permitteret Dominus, quo octauo Kalendas Aprilis pascha acturi erant Iudæi? Omnia proprijs locis & temporibus egit Saluator. Ut enim omnia se uoluntate Patris re-ctè condidisse doceret, tunc uoluit passione sua Mundum redimere & reformare, quando eum & creauerat, id est, in æquinoctio, unde Mundus initium caput, & dies super noctem increfcere. In regno itaque agens Romano, non nisi octauo Kalendas Aprilis pati debuit, quando æquinoctium habent Romani.

G R E.

G R E G O R I V S Nazianzenus Oratione secunda in Pascha, quæ est quadragesima secunda.

Mensis quidem primus, uel mensium potius principium inducitur, siue quispiam ab initio apud Hebræos id fuerit, siue ex ea re postea factus sit, atque ab hoc mysterio hoc acceperit, ut princeps esset.

N I C E T A S sic celeberrimum Patrem interpretatur.

Scriptum quippè est in Exodo; Mensis hic principium mensium, primus erit uobis &c. Quorum uerborum allegoriam perspicimus. Mensis igitur Paschatis, qui apud Aegyptios Pharmubi, apud Macedones Xantichus, apud Hebræos Nisan, apud Romanos Martius uocatur, hic primus in mensibus introducitur, atque decernitur, ac principium mensium anni, fortasse quia iam inde à principio primus ordine erat. Arcanus enim hic apud Hebræos sermo est, hoc tempus esse, quo Deus uniuersam rerum molem condidit. Uernum porò hoc tempus est, quo terra quoque herbas profert. Quo etiam tempore Hebræi ex Aegypto recesserunt.

H E L I A S Cretensis Expositione in Apologeticum.

Quæ prima est oratio, qua tunc quodammodo conuersiones per Solis motum constituuntur, in quas etiam, scilicet, annus diuiditur, de quibus fusius quoque à nobis Oratione de Theologia pertractatum est, quarum prima uerna est. Deus enim in ea cuncta procreauit, id quod hinc patet, quòd ad hoc usque tempus flores in ea anni parte orientur.

L E O Magnus sermone nono de passione Domini, de paschate Christi discipulans ait.

Nunc ad prænuntiatum festis omnibus festum, sacer nouorum mensis enituit, ut in quo accepit Mundus exordium, in eodem haberet Christiana creatura principium.

T H E O D O R E T V S Quæstione septuagesima secunda in Exodum, quatuor insignes causas temporis creationis tabernaculorum, quod prima die primi mensis Nisan erigebatur, reddens ait.

Quamobrem prima die primi mensis Deus iussit erigi tabernaculum? Propterea quòd eodem ferè tempore Deus creaturas condidit. Cuius rei fidem facit arborum germinatio. Germinet, inquit, terra herbam uirentem, ferentem semen secundum genus, & similitudinem suam; & lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen in ipso sit, ad similitudinem, iuxta genus suum super terram. Incipiente enim Uere, prata florere solent, segetes semina concipiunt, arbores fructum emittunt. Ea de causa Deus etiam sub idem tempus liberauit populum Israël à seruitute Aegyptiorum. Et Gabriel Arcangelus Sanctæ Virgini Mariæ letum nuntium admirandi partus attulit. Eodem quoque tempore Christus Dominus salutarem pertulit passionem. Non immeritò ergo Dominus omnium prima die primi mensis tabernaculum erigere iussit, tunc quòd totius Mundi figuram referebat, tum ut populus se prepararet ad festum Paschæ, quod primum celebrare lex præcipiebat Iudæis. Tunc quoque primum festum hoc erant celebraturi in deserto. Nam secundus agebatur annus, ex quo vindictati erant à seruitute.

C Y R I L L V S Hierosolymitanus Catechessi quartadecima.

Quo tempore exurget Saluator, nunquid æstatis tempore, uel alio? In eisdem Cantibus, ante illa quæ dicta sunt, statim dixit; Hyems transit, imber abiit & recessit. Flores apparuerunt in terra, tempus parationis aduenit. Nunquid non plena nunc est terra floribus, & putantur uinæ? Cernis quomodo aperit & hyemem dixit præterisse? Aprilis enim mense instante, iam Uer est reliquum. Quod tempus est hic mensis apud Hebræos primus, in quo festum Paschæ prioris erat typica, nunc uerò est uera, hoc tempus est creationis Mundi. Tunc enim dixit Deus; Producat terra herbam uirentem, & facientem semen iuxta genus. Et nunc cernis, quòd deinceps omnis herba seminat. Et sicut tunc Dominus faciens Solem & Lunam, æquinoctiales cursus illis contulit: sic ante paucos dies æquinoctij fuit tempus; tunc dixit Deus; Faciamus hominem ad imaginem nostram, & similitudinem. Et quod quidem erat ad imaginem, retinuit, quod autem ad similitudinem, propter inobedientiam obscurauit. Quo tempore itaque euersio fuit, eodem rursus facta reparatio. Quando creatus homo, non obsequens eiectus est à Paradiso: tunc ille qui credidit, obediens introductus est. Tunc igitur facta est salus, quando & lapsus. Quando flores apparuerunt, & putatio aduenit.

I R E N A E V S aduersus Valentinum libro quinto, cum mortem Christi eadem die contigisse attestetur, qua Adam Deo inobediens factus est, certè anni exordium uerno tempore, in quo Christus mortem opetijt, accidisse asseuerauit. Ait enim.

Recapitulans enim uniuersum hominem in se ab initio usque ad finem, recapitulatus est & mortem eius. Manifestum est itaque, quoniam in illa die mortem sustinuit Dominus obediens patri, in qua mortuus est Adam inobediens Deo: in qua autem mortuus est, in ipsa & manducauit. Dixit enim Deus; In qua die manducabis ex eo, morte moriemini. Hunc itaque diem recapitulans in semetipsum Dominus, uenit ad passionem pradiæ ante Sabbatum, quæ est sexta conditionis dies, in qua homo plasmatus est, secundam plasmationem eam quæ est à morte, per suam passionem donans.

M m m m 2 D A.

D A M A S C E N V S libro secundo de Fide Orthodoxa, capite septimo, inquit.

Nam per Solem quatuor temporum versiones, immutationesq; constituuntur. Et prima quidem verna est: in ipsa enim Deus fecit vniuersa: id ostendit, & nunc vsque in ea florum pullulationem fieri, quae & aequidie versio est, atque aequinoctialis: nam duodecim horarum & diem & noctem aequilibrat.

A T H A N A S I V S Quaestione decimaseptima, non tantum verno tempore Mundum inchoasse, sed diem quoque, quo Adam plasmatus fuit à Deo, definit.

Quare vigesimo quinto die mensis Martij in vtero Virginis clausus habitare cepit Christus, & Deus noster, veniens in terram? Resp. Quia eodem die in Mundi principio Deus creauit Adam. Hinc est, quod in hoc ipso mense omnes arbores & herbae, animalia item ad proferendum fructum, & ad liberos procreandos comouentur, tanquam à Deo hoc tempore creata sint.

I V N I L I V S in Hexameron.

Pater ex his verbis Dei, quia verno tempore Mundi est perfectus ornatus. In hoc enim solent herbae virentes apparere in terra, & ligna pomis onustari.

Hæc & Glossa desumpsit non mutatis verbis, & Bedæ ascripsit. Ac deinceps, cum declarasset Iunilius, quæ spectabant ad diem quartum, quo emanarunt astra, ipsum esse diem Paschatis edisserit scribens.

Factum est vespere, & mane dies quartus. Hæc est vespera illa memoranda, in qua populus Dei in Agypto in celebrationem Pasche obtulit agnum: mane, quod primum post excussum longæ seruitutis iugum, cepto libertatis itinere vidit. Scriptum est, dicente Domino ad Moysen; Mensis iste vobis principium mensium, primus erit in mensibus anni. Decima die mensis huius tollat vnusquisque agnum per familias & domos suas, & seruabit eum vsque ad quartumdecimum diem mensis huius, immolabitque eum vniuersa multitudo filiorum Israël ad vesperam &c. Qua etiam vespera, ad consummanda pasche legalis sacramenta, Dominus noster post esum agni typici mysteria nobis sui corporis & sanguinis celebranda denuntiavit, quo lucente mane, quasi agnus immaculatus suo nos sanguine redimens, à demoniacæ dominationis seruitute liberavit. Quæ videlicet Luna plenissima dies, in creatione Mundi quarta processit. At in tempore Dominica passionis altiore gratia sacramenti in quinta Sabbathi incidit, vt videlicet Dominus sexta Sabbathi crucifixus, Sabbato ipso in sepulchro quiesceret, ac primam Sabbathi sua resurrectione consecraret: nobis quoque in ea, in qua lux facta est, resurgendi à mortuis, ac lucem perpetuam intrandi fidem spernque donaret.

S T R A B V S & Rabanus super duodecimum caput Exodi.

Hic est Nisan secundum Hebraeos, in quo factus est Mundus, cuius plenilunium post æquinoctium vernalis semper est attendendum, in quo populus Israël à seruitute Aegypti liberatur, & genus humanum sanguine Christi à potestate Diaboli eripitur.

A N S E L M V S Laudunenensis in Glossa Interlineari super Genesim capite trigesimo quinto, commentatus ea verba; Egressus Iacob venit verno tempore, super adiecit;

Quo scilicet Mundus factus est.

G A V D E N T I V S Episcopus Brixienfis, in Exodum tractatu primo, de Pasche obseruatione rem habens, Mundi exordium verno accidisse tempore, quo & passionis Domini, resurrectionisque mysteria contingere, his edisserit.

Nam veris tempore Deus condidit Mundum. Martio enim mense dixit per Moysen Deus; Mensis hic vobis initium mensium, primus est in mensibus anni. Quem mensis verax vbiq; Deus primum non diceret, nisi primus esset: sicut septimum diem non diceret Sabbatum, nisi Dominicus primus esset. Filius ergo Dei, per quem facta sunt omnia, eodem die eodemque tempore prostratum Mundum propria resurrectione resuscitat, quo eum prius ipse creauerat ex nihilo: vt omnia reformarentur in Christo, quæ in Celis sunt, & quæ in terra sunt, quoniam ex ipso, per ipsum, & in ipso sunt omnia, vt ait Apostolus, ipsi gloria in secula. Et Post. Vult enim nos Christus promulgator legis, & gratia, neque legitimos iuxta Lunæ cursum computatos præterire dies, neque diem sua resurrectionis ocio ingrato transcendere. Nam sexta feria, qua hominem fecerat, pro eodem passus est: & die Dominica, quæ dicitur in Scripturis prima Sabbathi, in qua sumpserat Mundus exordium, resurrexit, vt qui prima die creauit Cælum & terram (vnde postea à hominem faciens figurauit) prima etiam die omnem repararet hominem, per quem fecerat Mundum.

A P O N I V S Commentarijs in Cantica Canticorum libro quarto.

Dominus noster Iesus Christus, post horridam hyemem idololatriæ, & Philosophicam doctrinam, verno tempore per suam passionem (quod est Pascha nostrum, transitus de morte ad vitam) faciem Mundi, Martyrum, vel omnium sanctorum operum flore decorauit. Quo tempore creata in principio omnis intelligitur creatura, & ipse homo de limo terræ formatus est.

Q V I N T V S Iulius Hilarion, qui floruit circa annum Domini trecentessimum nonagesimum septimum, libello de Duratione Mundi.

Sed qui iam secundum Euangelicam vocem in fine est constitutus à die octauo Kalendas Aprilis originem

etius

Exo. 12.

Exo. 12.

eius Mundi tenentes, quo inchoatum & factum esse, in libello paschali, ratione currente iam exposuimus, & quæ dies sine homine fuisse Mundum, & die sexto finitum & viuificatum, per Dei flatum, esse narrauimus.

A L B I N V S Flaccus Alcuinus cognomento, libro de diuinis officijs sub titulo de Natiuitate Domini.

Optimum nanque erat, vt eo tempore Christus esset conceptus, quo Mundus per ipsum factus est, & in quo fructus terræ viuificantur, & in eodem natus, quo crescit longitudo diei, & noctis tenebræ diminuuntur. Et ante. Conceptus nanque traditur octauo Kalendas Aprilis, à quo supputantur dies ducenti septuaginta sex, id est, menses nouem & dies septem, vsque ad octauum Kalendas Ianuarij, quando creditur natus, Sulpitio & Camerino consulis.

B E D A libro de temporum ratione, capite quarto.

Quo sanè in loco primus seculi dies sit, nonnulli querentes, octauo Kalendarum Aprilium: alij duodecimo Kalendarum supra scriptarum die magis adnotatum putarunt, vno vtrique, hoc est æquinoctij argumento nitentes, quasi rationi congruat, vt quia Deus æquis in principio partibus lucem tenebrasque diuiserit, ibi præcipue tunc caput Mundi, vbi nunc æquinoctium fieri credatur: bene quidem inquirentes, sed non plene quod dicerent prouidentes, multò vtrique peritius acturi, si tempus æquinoctij non primo die quo lux, sed quarto quo luminaria sunt facta, potius assignarent: ibi nanque temporis initium statuit, qui luminaribus conditis dixit; Vt sint in signa, & tempora, & dies, & annos. Nam præcedens triduum, vt omnibus visum est, absque vllis horarum dimensionibus, vt potè necdum factis syderibus, æquali lance lumen tenebrasque pendebat: & quarto demum mane Sol à medio procedens Orientis, horis vmbrastrum suas per lineas currentibus, æquinoctium quod annuatim seruaretur inchoauit: positus videlicet cum primò terris oriretur in eo Cæli loco, quem Philosophi quartam partem Arietis appellant, eundemque peracto anno circuitu, post dies trecentos sexagintaquinque & sex horis repetiturus, cuius argumento quadrantis efficitur, vt ipse vernalis æquinoctij punctus modo mane, modò meridie, modò vespere, modò medio noctis occurrat. Et Post. Nunc admonere contenti, duodecimo Kalendarum Aprilium die occursum æquinoctij, & ante triduum, hoc est, quintodecimo Kalendarum earundem, primum Seculi diem esse notandum, cuius ad indicium primitus ibi reor antiquos initium Zodiaci circuli voluisse præferere. Neque enim illa die vel Romanorum, vel Grecorum, vel certè Aegyptiorum mensis annus vè, cuius hoc causa fieret, oritur: sed nec ab his gentibus, quamuis se Greci iactitent, verum ab antiquioribus Chaldaeorum Astrologia cepit, à quibus Abraham Patriarcha, vt Iosephus testatur, edoctus, ut Deum Cæli syderumque conuersione cognouit, ipsam mox disciplinam veracius intellectam Aegyptiorum genti aduexit, cum apud eos exularet. Nam & in libro beati Iob, qui non longè post Abraham exiit, mazaroth, id est, signa horoscopi legimus.

R V P E R T V S de diuinis officijs libro septimo, capite quinto.

Sed ipsum tempus anni primum, id est verum eidem congruit similitudini, quo non solum in exitu Israël de Aegypto sanguis agni restitutio fuit libertatis, sed & totus Mundus initium suæ sumpsit creationis. Vnde magnus Leo dixit; Nunc ad prænunciatum festis omnibus festum, sacer nouorum mensis enituit, vt in quo accepit Mundus exordium, in eodem haberet christiana creatura principium.

S Y N O D V S Victoris Papæ iussu à Theophilo Episcopo Cæsariense ad definiendū diem paschatis coacta, Beda teste libro de Aequinoctio vernali, hæc habet.

Ecce de die dominico, quia primum sit probastis de tempore enim quid dicitis? Quatuor enim Mundi tempora accipiuntur. Ver, Aestas, Autumnus, Hyems. Quod ergo tempus primum factum in Mundo? Episcopi responderunt, Vernum. Theophilus Episcopus dixit; Probate quod dicitis. Et illi responderunt; Scriptum est; Germinet terra seni herbam secundum genus suum, & lignum fructiferum ferens fructum suum. Hæc autem temporibus Veris accipitur. Theophilus Episcopus dixit. In quo loco caput Mundi esse creditis? in principio temporis, an in medio tempore, aut in fine? Episcopi responderunt; In Aequinoctio octauo Kalendarum Aprilium. Theophilus Episcopus dixit. Probate quod dicitis. Et illi responderunt; Scriptum est quia fecit Deus lucem, & creauit Deus lucem diem, & fecit Deus tenebras, & vocauit tenebras noctem, & diuisit inter lucem, & tenebras æquas partes.

P E T R V S Comestor Scholasticæ Historiæ capite quinto.

Notandum quod dictum est, Virentem. Quidam dicunt Mundum in Vere factum, quia viror illius temporis est, & fructificatio. Alij, quia legunt; Lignum faciens fructum, Et additum: herbam habentem semen factum, dictum in Augusto sub Leone. Sed in Martio factum dogmatizat Ecclesia.

H V G O Carenfis in Postillis.

Ex Germibus ferentibus fructus multi autumant Mundum factum in autumnus, sed in vere creditur creatus, & recreatus.

R A B B I N O R V M nonnulli, teste Lyrano in caput primum Genesis, à suis deficientes, nostris subscripserunt.

Item notandum, quod ex eo quod dicitur; Germinet terra herbam virentem, dicunt aliqui Hebræi, videlicet Rabbi Ioseph, & sui sequaces, quod Mundus factus fuit in mense Martio, quando terra incipit germinare herbas.

bas

bas, &c. Vnde & Exodi duodecimo, *Martius vocatur primus mensis. Ex hoc autem quod subditur; Et protulit terra herbam virentem & facientem semen.*

Argumenta
sententiā istā
confirmātia.

Ver Mundi
exordiū ma-
iorem indicat.

Sententia hæc uti præclarissimorum Patrum, ac propugnatorum numero, auctoritate & dignitate præstantior est: ita & numero ac pondere argumentorū firmior omnino probaturque censetur. Principio nanque huic assertioni maximè astipulatur prisca Poëtarum & nationum Theologia, quæ Mundi exordium ex inexplicabili quadam naturali ratione verno ascripsit. Deinde, quoniam si Mundus ut animal exorsus est suam motionem, certè ab ortu, ut senserunt Philosophi, atque in Ariete, non in Libra, eam auspiciatus est. Amplius ex Cœli positura id euincitur: siquidem perfectum est, verum æquinoctium magis Mundi exordio esse adaptatum, quàm autumnale, eò quòd generationi sit magis fauorabile, ut Ptolemæus, & Albategnus edisseriebant. Rursum, quoniam magis ea anni pars, Ver scilicet, Mundi nouitatē, priscaque; & florescētē emolitionē præfingat, ut adnotarunt Basilus, Ambrosius, Theodoretus, Damascenus. In ipso etenim omnis creatura rediuiua lætatur, & vniuersa animalia secundū genus suū cooperantur ad foetus, & ingrauidata cubilia conlruunt, & aues nidos cōponunt: In ipso purpurascētes violæ, cādidā lilia, rutilantes rosæ, viridatibus pāpinis amictæ uineæ, rurāque; nūc aureis, nunc varijs, nunc luteis coloribus depicta cernuntur. Quid plura: In ipso reuiuifcit Mundus, calefcit aqua, tepescit aer, virefcit terra, florescunt omnia, nouusque anni apparatus nouum ac vigescentem Mundum quotannis representat, ut nouas & indefessas semper Deo grates rependamus. Accedit alia non leuis coniectatio. Sicut enim Christus Dominus noster, verno tempore hominem redemit, & Mundum restaurauit, ita & verno tempore plasmatum hominem, Mundumque conditum consentaneū est asseuerare, ut conditi reparatiue Orbis, & hominis tempora, sic ineffabili Dei sapientia disponente, coincident, ut quo tempore effecta est hominis salus, eodem etiā factus credatur & lapsus. Quod adnotarunt ex Patribus Theodoretus, Athanasius, Rabanus, Strabus, Beda, & Synodus Theophili Cæsariensis Episcopi, Victoris Papæ iussu cōgregata. Adhuc & delatæ pro prima sententia rationes, à Patribus ad suam fulciendam rapiuntur.

A M B R O S I V S enim libro primo Hexæmeron, capite quarto, ut supra referēbamus, hæc habet.

Exodi 12.

Ut ostenderet quippe scriptura, Veris tempora in constitutione Mundi, ait: Mensis hic vobis initium mensium, primus est vobis in mensibus anni: primum mensē, vernum tempus appellans. Decebat enim principium anni, principium esse generationis, & ipsam generationem mollioribus auris foveri.

Quasi suspicetur Ambrosius, Hebræis indixisse Deum, ut annum à mense Nisan inchoarent, quòd apud maiores eorū antiquam primæuamque anni supputationem ab initio Mundi sumptam, & tunc obliuioni mandatam, rursus iustaurare voluerit. Ex quibus consequitur, secundum mensē, in quo incidit Cataclysmus, non Octobrem (ut existimauit Ioseph) sed potius Aprilem fuisse, vel Maium, qui secundus cadit in supputatione ea, qua annum ab æquinoctio verno exordimur. Tandem, quòd Mosis enarratio quæ habet; Et protulit terra herbam virentem, & facientem semen, & lignum faciens fructum, apertè Veris tempus, non Autumnum exprimat, cum singulare sit Veris herbam virentem non arescentem proferre, semina in herbis condere, fructus educere; uti Autumnus herbæ arescunt, non virent, semina iam cecidere, fructusque non erumpunt, sed decerpuntur. Quæ Ambrosius, ac Iunilius præcipuè animaduertunt. Non prætermittam à Theodoro animaduersam allegoriam. Deum prima die primi Mensis Tabernaculum erigi iussisse, ut hac figura Mundus eo tempore conditus nosceretur.

Sententia Mundum Iulio Mense congestum tradens.

Gherardus Mercator suæ Chronologiæ initio, Iulio mense Mundum profiliisse ex sacra Scriptura in hunc modum elicit. Prisca Mundi ætates usque ad Noë, non aliā anni supputationem, quàm ipsam ab Adam vsque ductam sequuti sunt. Sed tempore Noë anni initium à mense Iulio desumi, perspicuum est ex Scriptura: igitur coniectandum, & hunc ipsum fuisse ab initio sæculi ritum, & usum. Traditur siquidem in sacra Genesim historia, columbam uigesimo quarto die mēsis vndecimi, ramusculum oliuæ virentem detu-

detulisse in arcam. Et Plinius pariter tradit oleam cum vite germinare, & concipere virgiliarum exortu, hoc est, mediam Tauri partem occupante Sole; florere autem solstitio. Et quanquam hæc dixerit Plinius respectu sui climatis Romani, id tamen etiam loco illi, in quo quieuit arca, adaptari posse censendum est; eò quòd Gordicus Armeniæ Mons, in quo arca in sedisse traditur, eandem ferè habeat latitudinem, quemadmodum adnotauit etiam Pererius. Respondet igitur mensis ille vndecimus signo Geminorum, quare & duodecimus Cancri pariter signo. Vnde primum mensē, Sole tunc Leonis signum permeante, in mensē Iulium cadere conspicuum est. Adijcit quoque Gherardus, Aegyptios (referente Solino) tempus id, quo Sol Leonis signum ingreditur, natalis Mundi tempus existimasse.

Lib. 16. cap.
25.

Cap. 35.

Authoris iudicium.

Non possum, cum meam sententiam referre cogor, à Patrum placitis recedere. Ante omnia autem reiicienda mihi est hæc Mercatoris sententia. Primum, quòd singularis sit contra omnium tum priscorum, tum nuperorum assertiones, qui in alterum æquinoctiorum, seu Vernum, seu Autumnale, anni initium referendum non immeritò arbitrantur. Neque verisimilitudinem vllam certè gerit, Solis enascentis sedem, quando primum uti lampas Orbem illustrauit, alio vsquam in loco quàm in æquatore constituisse. Nec facile mihi persuaderi potest, in ætatis ferè consuetudine Mundum conditū esse, cum terra in sui exordio proferret herbam virentem, & in ætate terra ipsa arescat. Neque inspicio, quòd ex prisca ratione nationum vsu à media ætate anni initium desumptum fuerit. Nulla quoque historia prodit, Hebræos hoc institutum vnquam, seu ex maiorum suorum, vel Aegyptiorum traditione, seu etiam ex Dei præcepto sequutos. Nec rursus intueor, quomodo Patres omnes, Doctoresque tum Hebræi, tum nostri hanc non penetrarint nuperime excitatam, excogitatamque sententiam. Neque coniectatio illa, quam protulit Mercator, de uirenti oleæ ramusculo, id cumulatè demonstrat. Primum enim inconsequentem non est, oleam, arboresque illas, quas in hyeme uirescere, nec folia demittere conspiciamus, tempore Diluuij frondes, & frondium virorem retinuisse. Si enim non retinere, qui fieri potuit, ut septem dierum tempore olea frondescere, uel aquis demersa germinandi vim exere quiuerit? Amplius Diluuij mensium supputatio, Num ab initio Diluuij ipsius; Num ab anno Noë, An verò ab ipomet anni exordio, in sacra Genesim narratione sit capienda, adhuc sub iudice lis est. Aegyptios (ut refert Solinus) natalis Mundi exordium ad tempus, quando Sol Leonis signum ingreditur, retulisse, non certum est, nec exploratum; cum potius Aegyptios Moysi tempestate ab æquinoctio autumnali annum deduxisse Iosephus libro primo Iudaicarum Antiquitatum attestetur. Censeo igitur ad unum, uel alterum æquinoctium redigendū esse anni primæui exordium. Sciscitantibus autem, quoniam æquinoctio, an uerno, an autumnali Mundus prodierit, responderem ego, & uerno, & autumnali. Deum enim Solem in æquatore quasi in insigniori Cœli parte locasse, diffinire Patres, Doctoresque ferè omnes. Sole uerò in primo Arietis, uel Libræ puncto in æquatore constituto, ad alteram, seu Borealem, seu Australem plagam ipsum deinde fecedere operæpretium fuit; quocumque autem se Sol uerterit, perspicuum certè est, accessu uernum tempus, recessu autumnale peperisse. Partis igitur respectu ad quam accessus erat Solis, Veris tempus effectum est, uernoque tempore Mundus conditus dici potuit; sicuti & parti alteri, à qua recessurus erat, Autumnale tempus redditum est. Quòd si de præcipua illa regione, in qua Adam plasmatum fuisse, Paradisum constitum, humanæ sobolis profapiam propagatam arbitramur, id exposcatur; censeo Solem ipsi Ver detulisse, cum ut dicebamus, Mundi dextrum Oriens sit, in ipsumque Sol conscenderit ex sede in Ariete coruscantissima. Quapropter non potuerit non ad nos accedere, faciemque aureo fulgore radiantem nobis primum exhibere. Terra deinde in Boreali parte magis extenditur, & latior est, quàm in Australibus regionibus; nam Europæ, ac Asiæ ferè totum concludit ambitum, & plantarum, arborum, auium, animalium, copia in ea vberior, humanaque proles in hac longè magis aucta spectatur, & vrbes, regnaque; clariora,

Mercatoris
sententiā re-
probat.

Mercatoris
argumenta
diluuntur.

Cap. 5.

Mundus &
vere & autu-
mno conditus
dici potest.

Mundus, quā-
rum ad regio-
nem ubi Adā
plasmatum
fuit, uerno
tempore con-
ditus est.

clariora, discipularum, artiumque omnium eruditione præstantiora continentur. Promerere igitur Cœlum & terra, ut ad hanc partem Hemisphærii nostri, Sol se primò conuerteret. Promerere humanæ profapiæ dignitas, primaque specierum indiuidua in hoc climate producta, ut, quò mira fecunditate Mundū explerent, statim post emolitionem suam amenissimum potius veris tempus hilari iucunditate experirentur, quàm post breuis autumnii temperiem, in asperam, horridamque hyemem collaberentur. Acceptionem amplius mihi facit hanc sententiam tantorum Patrum auctoritas, quæ apud me summi semper est ponderis, & quam semper plurimi facio; maximè quòd uideam ipsos quoque Hebræos in uarias distractos sententias, plurimosque ex eis à suis desidentes ad nostros sese animo lubenti recipere. Accedit, quòd rationes à primæ sententiæ propugnatoribus delata, exiguum eorum assertioni, maximumque nostræ suffragium & auxilium ferant. Primum, quam præscæ orientales nationes, quæ post Diluuii tempestatem ut uetustiores & illustriores celebrantur, enumerandi anni seriem habuerint, comperiri non uideo. Chaldæi omnium nationum uetustissimi, à quo tempore anno suo exordium darent, non est exploratum. Arabes media ætate, Sole in Leone Orbem lustrante, anni caput excepisse, Macrobius & Iulius Firmicus testantur. Aegyptios ab æquinoctio autumnali annum suum inchoasse uoluit Ioseph libro primo Antiquitatum. Hebræi, apud quos gestarum rerum ante Diluuium monumenta præcipuè referuabantur, quòd anni exordium à Diluuiio ad ingressum in Aegyptum usque habuerint, non est compertum, nec exploratum: Num scilicet peculiare institutum sibi fancierint, nùm nationum earum, quas peruagati sunt, usum obseruauerint. Porro in Aegypto Aegyptiorum ritum sibi assumpsisse, quo exordium anni æquinoctiū autumnale constituebant, clarissimè contestatus est Ioseph loco asserto, (si uenerabilis Rufini Aquileiensis eruditissimi uiri editionem prosequamur.) Hi enim (hoc est Hebræi) inquit Ioseph, in Aegypto annum constituerunt. Caterum ab egressu Aegypti duplicem eos prosequutos fuisse annorum seriem, perspicuè ex Scripturis decerpitur. Alteram, quæ initiū anni ab æquinoctio uerno sumebant, ex uendicata libertatis monumento. Siquidem hanc Moses Dei iussu uel instituit, uel obliuioni tradita restaurauit, quæ Hebræis hoc indixit præceptū; Mensis iste (scilicet Nisan) uobis erit principium mensium, primus erit in mensibus anni: secundum quæ supputationem solemnitates celebrabant; Ab isto enim mense exordiū fumentes calculatis mensibus, mense tertio Hebdomadarū, hoc est Pentecostes, & mense septimo, Tubarum dies festos agebant, quæ etiā mensium computationis serie, Principiū, Regumque gesta insigniora scriptis mandabantur. Quæ pariter serie, mirifica ac toti Orbi admiranda celeberrimi templi structura computatur. Num autem ea anni supputatio promulgata à Mose fuerit uendicata libertatis monumentum; An uetustorum potius rituum ipsorum, & usus, iā in Aegypto deperditorū, & immutatorū restauratio, uariæ sunt Doctorū suspiciones, nec certa ulla definitio. Meritoque cum Ioseph, ac Rabbini plurimis, Diuo Ambrosio, & alijs non modicis Patribus, Mosem Dei iussu præscum uetustumque Adæ, & sæculi illius primæui usque ad Cataclysmum Noè, immo usque ad ingressum Aegyptum, anni usum restaurasse censendum duco: usum inquam eum, quo Archipatres à uerno æquinoctio annum auspiciari consueuerant. Alteram obseruauerunt supputationis seriem Hebræi, quæ ab æquinoctio autumnali ex Aegyptiaco more anni exordium capiebant, quando senescente anno in Autumno cuncta reconduntur. Quæ serie computabatur & septimus annus, quo requies terræ condonabatur, & Iubilei annus, qui apud eos quinquagesimo quoque anno celebrabatur. Hancque anni constitutionem ea ducti necessitate obseruabant, ne fruges prouentusque terræ proijcerentur. Quibus ita uti fundamentis iactis, hæc nobis explorata, perspicuaque apparent. Primò ex præscarum nationū usu in annis supputandis minimè nobis diuiniendū esse præfinitū tempus, quo Mundus conditus sit: tum quòd admodum aduersum, ac discrepans eorum fuerit institutum; tum quòd de ante actis rebus ante Diluuium nulla prorsus extiterit certa apud eos historia, aut traditio. At si secundo loco ex Hebræorum uisitato anni exordio tempus Orbis conditi carpere uoluerimus, uel nulla aderit certa illatio, cum non exacte constet, à qua anni parte Hebræi ante Aegypti ingressum annum enumerarint, licet in Aegypto Aegyptiorum

Argumenta
aliter sententia
eliduntur.

Lib. de somno
Scip. li. 3.
Cap. 5.

Hebræi duplicem
incomputandis
annis seriem
habebant.

Exod. 12.

3. Reg. 6.

Ex gentium
usu non potest
percipi,
quo tempore
Mundus sit
creatus.
Neque etiam
ex Hebræorum
usu.

priorum instituto adhaerent, ab Aequinoctioque autumnali anni circulum deduxerint: uel præceptum à Mose indictum ad restaurandum, rememorandumque anni Sæculi ritum promulgatum fuisse, meritò suspicari poterimus.

Sed quorsum (aduersarij inquit) si Mundus in Aequinoctio uerni genitus est, Moses ad honestandum muniendumque Dei mandatum, quo anni supputationem commutauit, non fabricati Mundi tempus recensuit, sicuti ad præceptum de sabbati obseruatione extollendum, in memoriam reuocauit, quòd Deus quicuerit in illo ab omni opere quod patrarat, quòd ipsum benedixerit, & sanctificauerit. Ex eo arbitror ego, contigisse, quia non difficile admodum Hebræis recens anni institutum apparuerit: sed facile prorsus ueluti ex traditionibus maiorum agnitum, atque ex eorum instituto gratum, uel ex præcepti lenitate suaue uisū sit. E contra cum sabbati cultus difficilis eis, ac grauis, recensque omnino uideretur, necesse fuit, ut præceptum istud plurimorum Dei in ipsos beneficiorum memoratione muniretur, atque efferretur. Ex his igitur colligi manifestè potest, annorum à præscis nationibus enumerationem obseruatam, non aduersariorum magis, quàm nostræ astipulari sententiæ. Id ipsum pariter dici posse existimo ad excerptam ex Diluuii tempore anni supputationem. Illius siquidem anni seriem, quæ primus, secundus, septimus, decimus, & undecimus mensis numeratur, non ex consueta anni Mundi supputatione, sed ex Noè uita desumptam esse, clarissimè contestatur Scriptura Moses enim scribit, anno sexcentesimo Noè, mense secundo, Cataclysmi accidisse, & Ioseph antiquitatum libro primo eidem subscribit, dum ait; Contigit vastitas Diluuii anno ætatis Noè de mense secundo. Sed Noè uitam non ita ad amissum Mundi annos in sequutam esse, ut idem omnino esset & Noè uita, & Mundi annorum initium, arbitror: cum mos fuerit Scripturæ, reiectis diebus mensibusque, annos Patrum crassa tantum computatione recensere. Nonnulli quoque (nec inscienter forsitan) non ab exordio decurrentis anni, sed ab initio Cataclysmi menses illos numerari tradiderunt. Verum admittamus Diluuium secundo mense anni Mundi contigisse: quid si secundum mensem non Octobrem, seu Nouembrem, sed potius Aprilem, uel Maium fuisse autimauerimus? Siquidem Moses mensem non nominat, ex illiusque narratione annum quidem duodecim mensibus constare, non autem quis mensium fuerit anni exordium, ostendi potest. Nec Ioseph textui magna adhibenda est fides, cum in pluribus maximè circa temporum supputationes mendosus noscatur. Adijciam, quòd certa quadam coniectura Diluuii colluuium magis circa uernum Aequinoctium inchoasse, finisseque, quàm circa Autumnale, opinari & asseuerare possumus. Moses enim Cataclysmum illum per annum ferè terram obruisse, ac post annum completum uix exiccata terram tantum apparuisse tradit. Scribit siquidem; Anno sexcentesimo uitæ Noè, mense secundo, septimodecimo die mensis, rupti sunt omnes fontes abyssi magna, & cataractæ Cæli apertæ sunt: & facta est pluuia super terram quadraginta diebus, & quadraginta noctibus. Et postea; Igitur sexcentesimo primo anno, primo mense, prima die mensis, imminutæ sunt aquæ super terram. Et infra; Mense secundo, septimo, & uigesimo die mensis, arefacta est terra. Quapropter si à die, qua eruperunt omnes fontes abyssi magna, & catharactæ Cæli apertæ sunt, quæ fuit decimaseptima mensis secundi anni sexcentesimi, ad diem uigesimumseptimum mensis secundi sexcentesimi primi anni, tempus supputauerimus, annū, & decem dies delapsos animaduertemus. Consentaneum igitur magis fortè censeret possit, quòd anni sexcentesimi Noè, secundo mense, hoc est Maio, eo tempore, quo solutis niuibus turgida flumina per apertos campos expatiata ruunt, Diluuium inceperit, quadraginta diebus excreuerit, centum quinquaginta diebus, mensibus scilicet quinque, aquæ terram obtinuerint usque ad decimum mensem, nec usque ad secundum mensem sequētis anni denudata apparuerit terra, atque tam diu immorata fuerint aquæ, quousque Sol maiores, ac efficaciores uires ad exiccandam tellurem acquireret: quàm asseuerare, quòd Octobri, uel Nouembri mensibus, quando flumina gelu congelantur niuesque super altissimos montes concretæ confident, aquarum diluuius inchoarit, integraque ætate cõsisterit, superueniente deinceps Autumno, Soleque à climate hoc nostro, sub quo terræ continentis latitudo maior protrahitur, abscedente, terra exiccata fuerit. Præterea immensa illa aquarum affluentia,

Menses in diluuium recensiti quomodo supputentur.
Gen. 7.
Cap. 5.

Diluuiū quo anni tempore contigerit

Gen. 7.

Gen. 5.

Nnnnn finon

fi non cuncta germina, nempe ea, quae semper virent, strauit vel deiecit, exiles saltem plantas, debilesque, segetes deuastauit: & si æquinoctio autumnali finita est, sequutaque est hyems, quo pacto reflorescere Mündus potuit? quomodo germina, herbae, arboresque, suos exhibere fructus, & animalia bina, & septena egressa ex arca ali potuere? Sed hæc fusiùs suo loco repetenda erunt. Postremum, quod adducebatur non inefficax certe argumentum ex ea Mosis narratione; Producat terra herbam virentem, facientem &c. assumptum nostrum munire facile demonstrabo. Commentantes nonnulli ex nostris hunc locum, ipso vere prisca omnium anni arbores fructibus non acerbis sed maturis singulari ex privilegio refertos fuisse admittunt: At vereor ne labascant, parumque consistat hoc ferè vulgatum placitum. Redarguunt enim ipsum acerrime nuperorum aliqui, inquiruntque, quid de ipsius fructibus actum sit. Nam vel deciderunt, vel ad Autumnum vsque, etiam torrente Solis flagrantia, in æstate perstiterunt. Quod si deciderunt, vel arbores repullularunt, nouosque fructus ediderunt, atque ita duplicem fructum primus annus protulit, quod miraculum sapit: si vero non reflouerunt, nec iterum gemmarunt, neque alios protulere fructus; igitur & arbores, & secundæ causæ primo anno otiosa perstiterunt. Nec inepta est meo iudicio redargutio ista. Nam sicut in ipsa sexdierum emolitione omnia miraculose Dei summa potentia congesta fuisse nouimus, ita constituta natura post septimum diem nullum superstitisse miraculum censendum est. Quapropter ex ante dictis satisfacere ego, ac dicerem, quod ea dispositione Mundus conditus est, qua Sol in Arietis signo genitus nostræ Boreali regionis Ver, deinde æstatem suo accessu contulit; Australi vero recessu autumnum primùm, & post hyemem peperit. Quare & illa fructus autumnum connaturales, consuetosque, & nostra flores protulit, semina, & fructus illos, qui vere, & æstate præberi solent. Nec Mosis historia aliud indicat, dum dicit, Germinet terra herbam virentem &c. cum aliud profectò sit, vt dicebamus, virefcere, semen emittere, & gemmare, seu fructus emittere; aliud arefcere, & fructus maturos habere: illud nanque tempore veris contingit, nã maior pars arborum verno tempore semina proferunt, fructus edunt, vt æstate maturefcant, & Autumno decerpantur. Quamuis & germina nonnulla fructus suos in æstate, quinimmo in initio æstatis maturos præbere experiamur. Sed quomodo, inquit aduersarij, auis, animantiumque prima soboles hoc in nostro climate, in quo condita erant, floribus, & tam exigua fructuum copia ali poterant? Satisfacio. Primùm potuisse eam Dei vocem; Producat terra &c. in Mundi climate aduerso, meridianoque, vel in regionibus sub æquatore sitis, in quibus duplex tum Ver, tum Autumnus viget, prima rerum indiuidua protulisse; At si ea tantum in nostro climate producta quis censere maluerit, censebit etiam paruum eorum numerum fuisse, vt etiam Patres sensisse post demonstrabimus, eaque non tantum fructibus, sed folijs ac herbis vesci oportere potuisse. Si adhuc vgebunt, decuisse Deum, arbores, plantasque absolutas, & perfectas, sicuti & cætera protulisse: Affero quantum ad substantiam, proceritatem, atque amplitudinem, absolutas eas creasse, licet non fructibus maturis decoratas effecerit; cum illorum maturitas ad perfectionem arborum non pertineat. Quorsum enim plantæ, arbores, dum florescunt, & quasi pubescente ætate fructus emittunt, & semina proferunt, imperfectiores censendæ sunt se ipsis, dum fructibus maturis onustæ senescunt, hyemisque algore expoliari coguntur? Sed quid asserendum de arboribus Paradisi terrestres? eos siquidem fructus suauissimos gestasse clarissime conuincit sacra Scriptura illis verbis; Produxitque Dominus Deus de humo omne lignum pulchrum visum, & ad vescendum suaue; lignum etiam uitæ in medio Paradisi, lignumque scientiæ boni, & mali. Et post. Cur præcepit vobis Deus, ne comederetis ex omni ligno Paradisi? Omne igitur lignum fructibus honestatum erat, suaque pulchritudine & copia Protoparentes ad vescendum inuitabat, compellebatque; nam id etiam, & loci amenitas, hominisque dignitas expetebant. Non una & eadem est huius difficultatis diffinitio, vt suo loco exactius deducemus. Sensere nonnulli Paradisum terrestrem sub æquatore, seu inter duo Tropica situm fuisse, qua in plaga binos frugum prouentus, uerno & autumnali tempore, ex duplici illis ætate ac hyeme contingente, enasci compertum est; ut de India tradit Plinius, & de Traprobana insula Solinus, ac de terris sub æquatore omnes

Cosmo-

Cosmographi. Sed dubia responsio hæc videri potest: cum de Paradisi terrestres loco nondum sententia lata sit, nec iudicium pronuntiatum: An scilicet inter Tropica extarit; An in Orientalibus quibusdam insulis ab Asia vastissimo pelago sciunctis; An circa tropicum cæcri; An in Palestina vel Mesopotamia; quod nos vberius suo loco disputabimus. Afferunt alij in Orbis initio arbores in Paradiso terrestri saltim fuisse fructibus onustas; sed, vel his sublati ex naturali virtute alios mox repullulasse, que post ætate maturarunt; & demum autumno deciderunt; vel Dei opificis virtute eos vsque ad autumnum seruos fuisse. Sed hæc assertio ea incommoda offendit, quæ supra aduersarij nobis obijciebant, vel nimia libertate miraculis abutitur, & innititur. Primus siquidem modus duo astruit naturæ aduersa, violentaque; Alterum, quod illi fructus ex se deciderint; alterum, quod mox alij emissi fuerint: cum id sit institutum naturæ, vt tantum frigore exiccante, adurentaque humorem tenuem, & glutinosum, fructus discindantur, & decendant; & humido copioso in hyeme concepto, redeunte Solis efficaciori virtute, Vere pullulent; quæ autumnali, non verno tempore contingere non ignoramus. Alter verò modus non minoris negotij miraculum concludit, cum fructus iam enatos, ætate ad Autumnum vsque, incorruptos constituisse tradat. Si autem ad miracula confugere in Mundi emolitione indecens erat, vt supra ex D. Augustini auctoritate demonstrabamus; quãtò magis post naturam constitutam, atque Mundum absolutum? Quapropter existimarem ego, & fortè non inscienter, plantarum, olerum, arborumque genera in Paradiso terrestri fuisse præstantissima, tum Dei in eo emolendo cura, tum climatis suauitate, tum soli amenitate, & fecunditate. Cum autem arborum alia verno, alia ætate, alia autumno fructus suos maturent, & alia tum verno tempore, tum autumno, ceu quæ semper virefcunt, & dum verno tempore fructus præbent, etiam flores mirè redolentes exerunt; arbitror omnium generum arbores in Paradiso extitisse, nonnullosque fructus gestasse, quibus vesci poterat Adam, & Eua, vsque dum alij ad maturitatem peruenirent. Et quanquam Deus Adæ dixerit; Ex omni ligno Paradisi comede, de ligno autem scientiæ boni & mali ne comedas: non interpretandum ob id omne lignum fructum habuisse, sed Deum Adæ concessisse, vt de omnibus lignis fructum stato tempore exhibentibus edere posset, vno excepto ligno scientiæ boni & mali. Extra Paradisum autem etiam vsque ad autumnum homini non defuisse comitatus vbertatem duco, tum propter herbarum seminumque copiam, que ante Diluuium eximia erant virtutis ad alendum, tum etiam propter affluentiam fructuum earum arborum, quæ in vere, ac in æstatis initio fructum præbent, maxime in locis calidis, ac humidis, vt loca circa Paradisum fuisse consentaneum est arbitrari. Superest tandem, vt pro elidenda & effringenda quarta ratione ab aduersarijs producta disceptemus, quamnam anni pars fuerit Orbis natalibus conuenientior, aptiorque: An autumnus, An Ver. Sed facile hæc lis sedari, diffiniri que potest. Primùm Autumnum tempus esse corruptioni, Ver autem generationi propitiū, vniuersi Philosophi diiudicarunt, & merito: nam rerum generatio ex Solis accessu, qui fit in Vere, corruptio verò ex eiusdem discessu, qui in Autumno contingit, efficiuntur. Deinde verum tempus temperate calidum ac humidum, Autumnale autem frigidum, & siccum extare, omnes Philosophi attestantur ex eo, quod verno tempore signum Arietis, quod est masculinū, fecundum, propitium, igneumque, in Autumno autem signa imbecillia magis ad interitum, quam ad vitam impellentia vigeant. Tandem si quatuor hominis ætates, Iuuentus, Virilitas, Senectus, Decrepitas, quatuor anni partibus, Veri, Aestati, Autumno, Hyemi que comparari possunt; adeo vt Ver anni dicatur iuuetus, Aestas virilitas, Autumnus senectus, Hyems decrepitas: quis nã iuuentutem senectuti non anteponet? ac florens Ver, calefcensque æstatem aptiora ad omnia, accommodatioraque ipsa senectute frigida non æstimabit? Cum itaque verno tempore, quasi in iuuentute anni germinet, rideatque; ac viridem amictum nãiscatur terra, virefcant herbae, florescant arbores, reuiuifcant animantia cuncta, Mundus gaudeat, exultetque; Autumno verò quasi infirma & occidua decurrente senectute euolet annus, denudetur tellus, decidant folia, marcescant fructus, cuncta à vigore decoreque; suo corruant; quis non censebit anno Mundi mox conditi pubescentisque iuuentutem magis quam senectutem, vel partem eam, quæ à virilitate ad senectam vergit, congruere, conuenire, & consonare? Hæc mihi ad tuendam Patrum sententiam dicta sunt satis.

Nnnnn 2 De

Plantæ nunquid cum maturis fructibus creatæ sunt.

Animantia & aues quomodo alebantur cum non adessent maturi fructus.

Auis & animantium paruum in primordio numerus.

Plantæ equè perfectæ floribus perinde ac fructibus ditatæ Paradisi plantarum cum fructibus conditæ. Gen. 2. Gen. 3.

Paradisi arbores præstantissima & varia, varioque tempore fructus edebant.

Veris tempus Mundi productioni aptior.

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

Vidit Deus quòd bonum.

- a. Quia monumenta essent, quibus homines ad factorem Deum recurrerent. mina cum eis.
 b. Id dicitur de germinibus seunctim à terra, et aqua; quia successione illa propagentur, ista non; & ista simul fieri potuerint. non germina cum eis.
 c. Bis repetitur, ut per id septies repetitū, septem dona Spiritus Sancti significarentur.
 d. Complacuit in esse, quòd placuerat ab aeterno.
 e. Hoc est, bonum visibile fecit.

De Editione dictum est supra.

a. *Quia monumenta essent, quibus homines ex facturis, ad factorem Deum recurrerent.*

CHRYSOSTOMVS Homilia quinta in Genesim.

Etenim vidit, ait, Deus quòd esset bonum. Vidisti quomodo per singula, quae facta sunt, ostendit laudantem opificem, ut homines postea haec dicentes, ex facturis ad factorem recurrerent. Nam si creaturae superiores sint, quàm ut ab homine pro dignitate laudari queant: quid aliquis de opifice ipso dicere poterit? Et vidit, ait, Deus quòd bonum.

b. *Dictum est de germinibus separatim à terra, et aqua, tum quòd successione illa propagentur, ista non; tum quòd ista simul fieri potuerint, et non germina cum illis.*

AVGVSTINVS de Genesi imperfecto capite vndecimo.

Et iterum dicit; Vidit Deus quia bonum est. Itaque & vno die ista iunguntur, & iteratis Dei verbis distinguuntur ab invicem. Quod de terra & mari propterea puto non esse factum, quia magis harum rerum est discernenda natura, quae cum oriuntur & occidunt, seminis successione propagentur. An quia terra & mare simul fieri potuerint, non solum in rationibus creaturae spiritalis, ubi simul omnia facta sunt, sed etiam in ipsa corporali motione: arbores verò, & quaeque stirpes, nasci non possent, nisi terra, in qua germinarent, praecessisset: propterea & repetendum erat iussum Dei, ut & facta significarentur distantia, tamen non alio die faciendae, propter quod radicibus terrae affiguntur & continentur.

c. *Bis repetitur in tertia & sexta die, ut per id septies repetitum, septem dona Spiritus Sancti, qui est bonitas, significarentur.*

RVPERTVS Commentarijs in Genesim libro primo, cap. trigesimo.

Et nota, quòd cum sint bis terni dies, praeter septimum qui est diei requies, tam tertius primorum, quàm & tertius sequentium duplici bonitatis laude decorati sunt, ut sicut sunt septem dies, sic & septem sint bonitatis species, septiformem spiritum Dei mirabiliter ex semetipsis contestantes. Illius, id est tertiae diei, nunc opus ingrediamur.

d. *Complacuit in esse, quòd placuerat ab aeterno.*

TOSTATVS Postillis in Genesim.

Vidit Deus quòd esset bonum, id est, indicavit esse bonum, quia complacuit in existentia, quòd placuerat ab aeterno in praescientia.

e. *Hoc est, bonum visibile fecit.*

HVGO Carenfis in Postillis.

Et vidit Deus quòd esset bonum, id est, approbavit, vel bonum visibile fecit.

De his interpretationibus non est cur multa ventilemus. Quòd enim proferunt, certum est, & perspectum. Postrema haec tamen non adeo genuina, & elegans est existimanda: nam aliud est vidisse Deum, aliud id nobis fecisse visibile; quapropter literae sensum non attingit.

Vnius

Vespere, & mane.

- a. Vnius naturae decidentia, alterius exordium.
 b. Transactio consummati operis, & inchoatio futuri.
 c. Id saepe repetit Scriptura, ut sciamus vespere esse finem lucis, & mane finem noctis.
 d. Hoc est mora diei, qua Mundum circuit Sol.

Anno Mūdi
primo.
Die tertia.

a. *Vnius naturae decidentia, alterius exordium.*

AVGVSTINVS de Genesi ad literam libro secundo, capite decimoquarto.

Vespera autem & mane non quasi per temporis praeteritionem & aduentum dicta sunt, sed per quendam terminum quo intelligitur, quousque sit naturae proprius modus, & unde sit naturae alterius consequenter exordium.

b. *Transactio consummati operis, & inchoatio futuri.*

AVGVSTINVS de Genesi contra Manichaeos libro primo, capite quartodecimo.

Et facta est vespera, & factum est mane, quòd nunc sine Solis cursu videmus fieri non posse. Restat ergo ut intelligamus, in ipsa quidem mora temporis ipsas distinctiones operum sic appellatas, vespere propter transactioem consummati operis, & mane propter inchoationem futuri operis, de similitudine scilicet humanorum operum, quia plerique à mane incipiunt, & ad vespere desinunt. Habent enim consuetudinem divinae Scripturae de rebus humanis ad divinas res, verba transferre.

EVCHERIVS Commentarijs in Genesim.

Intelligendum, in ipsa hora temporis ipsas operum distinctiones ita appellatas: vespere, propter transactioem consummati operis: mane, propter inchoationem futuri diei: in similitudinem humanorum operum, quòd plerique mane incipiunt, & in vespere desinunt.

BEDA Expositione in Genesim.

Aut quasi potuisset esse tempus ante sidera, quum dies, & hora, & anni, & menses sideribus distinguantur. Sed supra diximus, quia noctem propter consummatum opus, & diem propter aliud opus inchoandum vocet: incertum est, utrum ad omnia sidera pertinet quòd dictum est.

c. *Id saepe repetit Scriptura, ut sciamus vespere esse finem lucis, & mane finem noctis.*

CHRYSOSTOMVS Homilia asserta.

Vide quomodo iterando saepe doctrinam, menti nostrae dictorum vim infigere vult. Oportebat enim dicere; Et factus est dies tertius. Sed vide quomodo de singulis diebus sic dicit; Et factum est vespere, & factum est mane. Non simpliciter, nec absque causa: sed ne ordinem confundamus, neque putemus vespere ingruente, finem accepisse diem. Sed sciamus quòd vespera finis est lucis, & principium noctis: mane autem finis noctis, & impletio diei. Hoc enim docere nos vult beatus Moses dicens; Et factum est vespere, & factum est mane dies tertius. Et ne mireris dilecte, si haec saepe & continuo dicit divina Scriptura. Etenim post tantam crebri tatem adhuc sunt aliqui errore praecipitati Iudei, qui excacato corde contendunt, & vespere initium sequentis diei esse opinantur.

Dies tertius.

d. *Hoc est mora diei, qua Mundum circuit Sol.*

AVGVSTINVS de Genesi contra Manichaeos libro primo, capite quartodecimo.

Potuit fieri, ut tres superiores dies singuli per tantam moram temporis computarentur, per quantam moram circuit Sol, ex quo procedit ab Oriente, quousque rursus ad Orientem reuertatur. Hanc enim moram & longitudo temporis possent sentire homines, etiamsi in speluncis habitarent, ubi orientem & occidentem Solem

Anno Mudi
primo
Die tertia.

Dies tertius.

- a. Idest, tertia distinctio.
b. Hoc est, tertia lucis primordialis reuolutio.

Item videre non possent. Atque ita sentitur potuisse istam moram fieri etiam sine Sole, antequam Sol factus esset, atque ipsam moram in illa triduo per dies singulos computari.

a. Idest, tertia distinctio.

G L O S S A Interlinearis habet.
Augustinus tertia distinctio.

- b. Hoc est, tertia lucis primordialis reuolutio per horas viginti quatuor, quauis illa fuerit, siue eius emissio tertia & attractio, de quibus supra.

A V C T O R.

Duas primas interpretationes clarissimum est, Augustinianam prosequi doctrinam autumantem ante quartum diem nullam affulsisse corpoream lucem, sed ipsa temporu spatia, qua diem complere possent, & ipsarum rerum distinctionem dies nuncupari. Si perest igitur, ut haec tertia, quanquam hoc loco non allata fuerit a Patribus, sed a tantum commemorata, genuina & propria reputetur. En igitur cunctorum germinum, herbarum, plantarum, segetum, olerum, arborum natalia habemus, quibus adeo mirifice venustatur terra, honestatur Mundus; singulare profecto immensumque Dei beneficium. Quis igitur condignas Deo rependet gratias? Quis in conditoris laudes non exurget, dum miram varietatem tum frondium, quarum grato spectaculo pascuntur oculi, tum florum, quorum longe lateque odor spargitur, tum etiam fructuum, quorum suauitate complemur, & corporis & animi oculis inspicit, contuetur, contemplatur? Quis enumerabit, ut inquit Ambrosius, succos herbarum salubres; quis virgultorum, ac foliorum remedia; quis arborum vberes fructus, & in laudes satoris eorum non statim, & absque mora prorumpet? Et quis alius artifex nisi Deus potuit tantam germinu expromere venustatem? Vnum solum modo lilium consideremus. Cuius demitari nunquam satis possumus, quantus sit candor in folijs, (ut verbis Ambrosij vtar) quemadmodum stipata ipsa folia ab imo ad summum videantur assurgere, ut scyphi exprimant formam; aut auri quaedam species intus effulgeat, qua tamen vallo in circuitu floris obsepta nulli pateat iniuria. Si quis hunc florem decerpat, & sua soluat in folia, qua tanti est artificis manus, qua possit lilij speciem reformare? Quis tantus imitator Naturae, ut florem hunc reintegrare praesumat, cui Dominus tantum testimonium dedit, ut diceret; Nec Salomon in omni gloria sua sic vestiebatur, sicut unum ex istis? Rex opulentissimus, & sapientissimus inferior iudicatur, quam huius floris pulchritudo est.

Matth. 6.

Mineralia
omnia die
tertia creata.

De genesi Mineralium.

Mineralia cuncta seu salifera, seu lapidea, seu sulfurea, seu metallica hac die natalia sua habuisse, omnes Patres unanimi assipulatione decernunt. D. Augustinus cum asseclis, qui rerum species potestate duntaxat praefeminata procreatas fuisse in Mundo autumat, ipse etiam non actu, ut aiunt, sed causaliter tertia die mineralia vniuersa ortu excepisse traderet; adeo quod terra vim ad ea concipienda tantummodo suscepit, quod dein de temporu spatio, ac Solis virtute, tanquam maturato foetu ipsa parere, atque in luce opportunè posset emittere. Basilius ac Patres omnes, Doctoresque, qui Mundu non vni-
eod die, sed sex dierum intervallo, cunctaque rerum genera non virtute solummodo, sed reuera

reuera producta censuere; Mineralia etiam omnia hac tertia die profiliisse in latentibus terrae visceribus, alicubi uero etiam in ipsius telluris superficie, ut terra non externo tantum, sed interno quoque condecoraretur ornatu, arbitrantur. Quamobrem reliquum est tantum, ut indagemus: Quorsum Moses eorum genesim non memorarit.

Quare Mineralium natalia non expresserit Moses.

D. THOMAS prima parte, quaest. sexagesimanona, art. secundo, ad secundum: Moses enarrationem esse de apparentibus rebus non de occultis his deducit.

Ad tertium dicendum, quod Moses ea tantum proposuit, quae in manifesto apparent, sicut iam dictum est. Corpora autem mineralia habent generationem occultam in visceribus terrae: Et iterum, non habent manifestam distinctionem a terra, sed quaedam terrae species videntur: Et ideo de eis mentionem non fecit.

D. BONAVENTURA secundo, distinctione quartadecima.

Ad illud vero, quod obijcitur de corporalibus mineralibus. Dicendum, quod quia prout recedunt a natura terrae latent sub terra, non curauit Scriptura specialiter exprimere.

Pererius alteram reddidit causam, mineralia videlicet non ideo a Mose commemorata esse, quia non efficiunt diuersum gradum rerum a praenarratis. Nam cum quatuor sint entis gradus, esse scilicet, vegetare, sentire, & intelligere; satis erat Mosi horu generum nonnulla enarrasse. Et cum metalla eiusdem sint generis, cuius & elementa; ijs explicatis, & haec esse tantum possidentia expressisse uidetur.

Tandem asserunt alij, Mosem solum ea memorasse, quae ad hominis vsum, vel oblectamentum in Paradiso esse poterant. At metallorum usum post peccatum non natura, sed humani ingenij solertia praestitit, quae diuturno labore undique dilaniatis terrae visceribus ipsa eruit, expurgauit, & conflauit.

A V C T O R.

Non immerito equidem haec postrema causa redarguenda uenit, atque explodenda. Nam esto, quod nil homini, uel ad profectum, uel ad animi oblectamentum mineralia contulissent, non praetermittenda tamen erant a Mose, qui Mundi sensilis, cunctarumque rerum genesim in sua mirifica historia tradere contendebat. Atque ob hanc eandem rationem suaderi non possum, mineralia, quoniam occultam confusamque habeant generationem, seu quia ad unum entium gradum memoratum redigi possint, Mosem suppressisse, ac silentio inuoluisse. Sed potius ea de causa illum reticuisse mineralium effectiorem puto, quoniam grauissimorum historicorum breuitati consulentium mos sit, multa silentio praeterire, quae ex dictis facile percipi possunt. Quod certe Mosem ubique obseruasse, & praecipue in hac de Mundi opificio historia, perspicuum est. Praetermisit nanque montium, vallium, fontium natalia exponere, quae tamen cuncta singularia sunt terrae ornamenta, & ex eis non homines tantum, sed caetera quoque animalia praclaras utilitates, & uoluptates, uitaeque commoda percipiunt. Nec id Mosi uitio uertendum; quod haec & similia praetermiserit, & non exposuerit, cum ex contextu facile hauriri queant. Caeterum quis non summam rependet Deo gratias, qui nobis res adeo praestantes, utiles, proficuas, nil tale promerentibus, condonauit?

Quod Mosi
historia sit
de rebus pa-
rentibus non
autem de oc-
cultis.Quod gradu
naturae diuer-
so ab elemen-
tis non sint
praedita.Quod homi-
ni ante lapsu
non fuerint
necessaria.Refellitur po-
strema addu-
cta causa.Ex dictis a
Mose percipi
mineralia
possunt, ideo
omissa.

De genesi Meteororum.

Cum aqua & terra ad suas sedes hac tertia die redactae, earum rerum, quae in sublimi gignuntur, matrices reputentur, non ignis, quod efficacior sit omni halitu, nec aer qui uaporis exilitatem transcendit; sedes uero earu sit aer tribus interstitijs seuictus, quanquam ex Aristotelis sententia calidus & humidus, in suprema tamen regione ex ignis proximitate, in infima ex radioru reuerberatione calefescens, & in media tum ex antiparistasi, tum ex coelesti influxu summa pollens frigiditate, Solque efficiens sit causa: liquet certe & claret, ipsas non nisi post hebdomadam primordiale manare coepisse, iuxta illud: Non enim pluerat Dominus Deus super terram. Genitas attamen esse impressiones aeris praefeminata in materia hac tertia die conspicuum est. Porro quis non admiretur tam diuersa impressionum meteorologicarum genera, (licet imbecillis & fluxa naturae sint,

Meteorologi
ca tertia die
effecta.

Meteorologi-
corum varia
genera.

sint, breuissimamque uitam degentia) ad Mundi pulchritudinem, commoditatemque mirifice conferentia: Harum siquidem impressionum alia apparentes sunt nullo inuito uapore; quarum alia in Caelo fulgent, ut Galaxia, lumen diffusum, ac protensum ex radijs minutarum stellarum; alia in aere apparent, ut colores in nubibus. Quis autem non obtupesceret causas inuestigans nubium, quare alia appareat atra, alia alba, alia purpurea, alia clarescat, & alia nigrescat quasi uinum, & alia uirescat? Quid de Halo circulo, qui Latine corona dicitur? Quid de Iride multiplices formas suscipiente differere quis posset? Alia uero ex uapore congeruntur: & harum quis inuestigabit eas, quae ex uapore sicco, calido, & inflammato gignuntur? ut stella Cometes, seu comata, seu barbata, seu caudata. Quis de ignibus magnis & paruis scite philosophari poterit? tum de illis qui in suprema & calidissima regione aeris gignuntur, ut columnae pyramidales, candelae ardentes, lanceae accensae; tum de illis, quae in media regione conglutinantur, ut caprae saltantes, sydus uolans, Draco tortuosus: & tandem de ipsis, quae in infima regione remanent, ut stipulae ardentes, domus combusta, & candela accensa. Mirifica quidem haec omnes: sed non minori stupore dignae, quae ex uapore humido aqueo, & frigido constantur, ut ros, mel, & manna, pruina, nubes, pluuia, caligo, nix, grando, & granedula. Admiranda & illa, quae ex uapore sicco, frigido, & terrestri conficiuntur. Et ex his alia in aere constantur, ut uenti, quos uetusti duodecim enumerarunt. Horumque cardineos quatuor dixerunt, Boream, Austrum, Subolanum, Zephyrum, a quatuor Mundi plagis, Polis inquam, Ortusque simul & Occasum eos exufflare diffinientes. Alia in terra gignuntur, ut Terrae motus, quo quandoque tremore, & quandoque terrae scissione Deus mortales conterit, & inanimis reddit. Sunt alia duo non minus stupenda impressionum genera. Nam si uapor in uapore, uapor inquam siccus terrestris in humido conclusus, & obstrictus agitur, & inflammatur, quis non expauescit horrificam impressionem tunc prodeuntem, sonorum nempe, ac perstruens tonitruum, quo Caelum contremittit, & concussa omnia quatuntur, unaque rapidissimum ac inuitabile mortalibus fulmen. Quod si non inflammatur, quanta est uenti illius tunc geniti, qui turbo dicitur, concitatio, & ruina? Haec igitur, licet naturae imbecillis admodum, & fluxae existant, stupore attamen recte perpendentibus Dei opera incutiunt, timoremque & amore illius hominum pectoribus inserunt; timorem inquam, quod in his arma prospiciant iustitiae ultricis, quibus turres deiiciuntur, Vrbes solo aequantur, montes prosteruntur; nec contra terrae quassationes, rapidumque fulguris impetum, Reges communitate se possint; imbrium quoque diluuii, seu uentorum pertinacia, nimia quandoque difficultas, & caritas annonae, summaque inopia, ac egestas inferatur; rursus algore, seu ardore cuncta sapientius comprimantur. Amorem autem, cum roris, pluiarum, niuium opportuna exundantia, & terra fertilior reddatur, & mortales, animantesque cuncti, torrentis caloris sedata molestia, sapientius refocillentur. Harum omnium impressionum meteorologicarum generum delatam forte a nobis ob causam, retinuit Moyses, altoque eam silentio conditam, & obuolutam reliquit.

Meteorologi-
ca quid ho-
mini spiri-
tualiter con-
ferant.

